AHMET YAVUZYILMAZ

Anadolu'da XVI. Yüzyıl **Osmanlı Medrese Mimarisi** (1500-1600)

YAYINLARI

ANADOLU'DA XVI. YÜZYIL OSMANLI MEDRESE MİMARİSİ (1500-1600)

Ahmet YAVUZYILMAZ

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
YAYINCI SERTİFİKASI NUMARASI
44040

ANADOLU'DA XVI. YÜZYIL OSMANLI MEDRESE MİMARİSİ (1500-1600)
AHMET YAVUZYILMAZ

Bu kitabın bütün yayın hakları Palet Yayınlarına aittir.
Yayınevinin yazılı izni alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği tanıtmalar ve akademik çalışmalar haricinde, kısmen veya tamamen kitaptan alıntı yapılamaz.
Eser, matbu yahut dijital ortamda kopyalanamaz, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

ISBN: 978-625-6401-97-6

BASKI
ŞELÂLE OFSET
Fevzi Çakmak Mah. Hacı Bayram Cad. No: 22 Karatay / Konya
MATBAA SERTİFİKASI NUMARASI: 13361

Konya, Eylül 2023

PALET YAYINLARI
Mimar Muzaffer Cad. Rampalı Çarşı No: 42 Meram / Konya
Tel. 0332 353 62 27
www.paletyayinlari.com

ANADOLU'DA XVI. YÜZYIL OSMANLI MEDRESE MİMARİSİ (1500-1600)

Ahmet YAVUZYILMAZ

ÖNSÖZ

Hazreti Peygamberin mescidi olan Mescid-i Nebevi'deki "suffa" adı verilen bölümle ilk defa tarih sahnesine çıkan İslam eğitim ve öğretim çalışmaları, Selçuklu Dönemine kadar farklı mekânlarda ve düzeylerde sürdürülmüştür. Bu süreçte gelişim aşamasında görülebilecek olan bu faaliyetler, nihayet Selçuklu Döneminde devlet eliyle kurumsal bir hâl almıştır. Hemen her alanda İslam'ın sancaktarlığını yapan Türkler, Selçukluların bu önemli girişimiyle eğitim ve öğretimde sahasında da tarih sahnesinde kendilerine seçkin bir yer edinmişlerdir. Selçuklulardan sonraki Müslüman Türk Devletleri de eğitim ve öğretime gerekli hassasiyeti göstermişler ve bunun sonucu olarak da hâkim oldukları her yerde medreseler inşa ettirmişlerdir.

Vakıf müessesiyle varlıklarını devam ettiren medreseler, İslam medeniyetinin inşasında hiç kuşkusuz en önemli kurumların başında gelmektedir. Çok çeşitli ilimlerin tahsil edildiği bu medreseler, altın çağını diğer birçok alanda olduğu gibi Osmanlı Döneminde yaşamışlardır. Osmanlı Devleti, kendinden önceki diğer Müslüman Türk Devletlerinde olduğu gibi eğitim öğretime son derece önem vermiştir. Osmanlının sağlam temeller üzerine inşa edilmesinde medreselere verilen bu önemin yeri, tartışılmaz ve son derece mühimdir. Sayısız ilim ve devlet adamının yetişmesinde öncü olmuş olan medreseler Anadolu aydınlanmasında ve Türklerin Dünya hâkimiyeti yönündeki ülkülerinin fiilen gerçekleşmesinde olduğu kadar mimari eser olarak sanat tarihimizde de kendileri için müstesna bir yere sahiptirler. Medreselerin bahsedilen önemlerine binaen, Osmanlı Döneminde 16. yüzyılda inşa edilmiş örnekleri bu çalışmaya konu olarak seçilmiştir.

Elinizdeki kitap 2021 yılında Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk İslam Sanatları Anabilim Dalına sunulan "Anadolu'da XVI. Yüzyıl Osmanlı Medreseleri (1500-1600)" adlı doktora tezine dayanmaktadır[1]. Konunun belirlenmesi ve çalışmanın her aşamasında emeği bulunan, bilgisi ile araştırmaya yön veren kıymetli hocam Prof. Dr. Ahmet ÇAYCI başta olmak üzere Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM ve Prof. Dr. Yıldıray ÖZBEK'e; lisans eğitiminden itibaren her zaman desteklerini gördüğüm ve bu günlere gelmemde büyük katkıları olan Prof. Dr. Osman KUNDURACI, Prof. Dr. Mustafa ÇETİNASLAN, Dr. Öğr. Üyesi Yaşar ERDEMİR ve Dr. Öğr. Üyesi Zekeriya ŞİMŞİR'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Yazım aşamasında her zaman fikirlerine başvurduğum ve kütüphanelerinden faydalandığım Prof. Dr. Ömür BAKIRER, Prof. Dr. Hamza GÜNDOĞDU, Prof. Dr. Ahmet Ali BAYHAN, Prof. Dr. Hüseyin YURTTAŞ, Prof. Dr. Sultan Murat TOPÇU, Prof. Dr. Şerife Tali, Doç. Dr. Murat KARADEMİR, Doç. Dr. Ayşe BUDAK, Doç Dr. Alper ALTIN, Doç Dr. Remzi AYDIN, Doç. Dr. Emre KOLAY, Dr. Öğr. Üyesi Zerrin KÖŞKLÜ'ye kıymetli vakitleri bana ayırdıkları için ayrı ayrı teşekkür ederim.

---

[1] Bu çalışma Necmettin Erbakan Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) Koordinatörlüğü tarafından desteklenmiştir. Desteğinden ötürü BAP Koordinatörlüğüne teşekkür ederim.

Arazi çalışmaları sırasında desteklerini gördüğüm, sıcak yaz günlerinde, zor şartlarda beraber çalışarak yapıların rölövelerinin alınmasında ve fotoğraflarının çekilmesinde Doç. Dr. Muzaffer YILMAZ, Uzman Sanat Tarihçi Erdal Zeki TOMAR, Arş. Gör. Dr. Cahit KARAKÖK, Arş. Gör. Alican ÖZÇELİK, Restoratör Durmuş ÇOPUR, Levent AYCI, Gönül ÖZDİN, Muhammet YAVUZYILMAZ'a bu zorlu ve bir o kadar zevkli sürecin tamamlanmasındaki emekleri ve destekleri için minnetarım. Çeşitli vesilelerle yardımlarını gördüğüm Doç. Dr. Ruhi Can ALKIN ve Uzman Hasan Hüseyin ÖZDENİZ'e, çizimlerin tamamlanmasında yardımlarını gördüğüm Yüksek Mimar Turgut BAŞ ve Doç. Dr. Alper ALTIN'a, metni tekrar tekrar okuyarak düzeltmeleri yapan Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Lütfü KINDIĞILI'ya ayrıca teşekkür ederim.
Yapılarla ilgili gerekli dökümanlara ulaşılmasında Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü başta olmak üzere İstanbul Vakıflar Bölge Müdürlüğü, İstanbul Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Müdürlüğü personelinin yardımları olmuştur. En büyük teşekkürü ise bu çalışmanın başlangıcından sonuna kadar ihmal ettiğim eşim Yasemin ile çocuklarım Aras ve Neva'ya; bu günlere gelmemde büyük emekleri olan ve her zaman destekelerini hissettiğim Aileme sosuz teşekkür ediyorum.

Ahmet YAVUZYILMAZ
KONYA, 2023

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 5
İÇİNDEKİLER 7
KISALTMALAR 13
1. GİRİŞ 15
1.1. Konunun Tanımı, Sınırları ve Önemi 15
1.2. Araştırmada İzlenen Yöntem 16
1.3. Araştımanın Kapsamı 17
1.4. Konu ile İlgili Yapılan Çalışmalar 18
2. MEDRESELERİN ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞİMİ 25
2.1.Medreselerin Sınıflandırılması ve Derecelendirilmesi 39
2.2. Medreselerde Okutulan Dersler 41
2.3. Medrese Görevlileri 45
2.4. Medrese Talebeleri 58
3. ANADOLU'DA XVI. YÜZYIL OSMANLI MEDRESELERİ 62
3.1. İstanbul Efdalzâde Medresesi 62
3.2. İstanbul II. Bâyezîd Medresesi 69
3.3. Manisa Hafsa Sultan Medresesi 80
3.4. Gebze Çoban Mustafa Paşa Medresesi 91
3.5. Diyarbakır Hüsrev Paşa Medresesi 104
3.6. Bitlis Şerefiye Medresesi 113
3.7. İstanbul Üçbaş Medresesi 118
3.8. Diyarbakır Hadım Ali Paşa Medresesi 126
3.9. İstanbul Haseki Hürrem Sultan Medresesi 131
3.10. Manisa Hafsa Sultan Darüşşifası/Bimarhanesi 145
3.11. İstanbul İsa (Ese) Kapı Hadım İbrahim Paşa Medresesi 153
3.12. İstanbul/Eminönü Kepenekçi Sinan Medresesi 163
3.13. Kastamonu Yakup Ağa Medresesi 169
3.14. İstanbul Şehzade Mehmed Medresesi 173
3.15. İstanbul Halıcılar Yavuz Sultan Selim Medresesi 186
3.16. İstanbul Üsküdar Mihrimah Sultan Medresesi 197
3.17. Kütahya Rüstem Paşa Medresesi 208
3.18. İstanbul Rüstem Paşa Medresesi 215
3.19. Tekirdağ Rüstem Paşa Medresesi 226
3.20. İstanbul Beşiktaş Sinan Paşa Medresesi 231
3.21. İstanbul Süleymaniye Evvel Medresesi 240
3.22. İstanbul Süleymaniye Sani Medresesi 255
3.23. İstanbul Süleymaniye Salis Medresesi 264
3.24. İstanbul Süleymaniye Rabi Medresesi 277
3.25. İstanbul Süleymaniye Mülazımlar Medresesi 289
3.26. İstanbul Süleymaniye Darû'l-hadis Medresesi 294
3.27. İstanbul Süleymaniye Tıp Medresesi 305
3.28. İstanbul/Karagümrük Semiz Ali Paşa Medresesi 315
3.29. İstanbul Soğukkuyu Cafer Ağa Medresesi 327
3.30. İstanbul/Topkapı Kara Ahmed Paşa Medresesi 338
3.31. İstanbul Nişancı Mehmed Bey Medresesi 349

3.32. İstanbul Edirnekapı Mihrimah Sultan Medresesi 356
3.33. İstanbul Şah-ı Huban Medresesi 368
3.34. Van Hüsrev Paşa Medresesi 373
3.35. İstanbul Eyüp Sokullu Mehmed Paşa Medresesi 385
3.36. İstanbul Haydar Paşa Medresesi (Haydar Medresesi) 398
3.37. Lüleburgaz Sokullu Mehmed Paşa Medresesi 406
3.38. İstanbul Kadırga Sokullu Mehmed Paşa Medresesi 417
3.39. Bitlis Hatibiye Medresesi 433
3.40. Edirne Selimiye Darû'l-hadis Medresesi 438
3.41. Edirne Selimiye Dâru'l-kurrâ Medresesi 454
3.42. Birgi İmam Birgivi Medresesi 466
3.43. İstanbul Eyüp Zal Mahmut Paşa Üst (Şah Sultan) Medresesi 472
3.44. İstanbul Eyüp Zal Mahmut Paşa Alt Medresesi 483
3.45. İstanbul/Üsküdar Atik Valide Sultan Medresesi 494
3.46. İstanbul/Üsküdar Şemsi Ahmed Paşa Medresesi 505
3.47. İstanbul Kızlarağası Mehmed Ağa Medresesi 514
3.48. İstanbul/Eyüp Cafer Paşa Medresesi 520
3.49. İstanbul Gevher Sultan Medresesi 528
3.50. İstanbul Tophane Kılıç Ali Paşa Medresesi 538
3.51. Bitlis Gökmeydan Medresesi 549
3.52. İstanbul Siyavuş Paşa Medresesi 557
3.53. Manisa Muradiye Medresesi 568
3.54. İstanbul Gazanfer Ağa Medresesi 578
3.55. İstanbul Divanyolu Koca Sinan Paşa Medresesi 592
3.56. İstanbul Hafız Ahmed Paşa Medresesi 607
3.57. İstanbul Hadım Hasan Paşa Medresesi 615
3.58. Manisa Gölmarmara Halime HatunMedresesi 626
4. GÜNÜMÜZE ULAŞAMAYAN MEDRESELER 634
4.1. Kütahya Kazasker Molla Halil/Haliliyye Medresesi 634
4.2. İstanbul Hacı Hasanzâde Medresesi 634
4.3. Kütahya Karagöz Ahmed Paşa Medresesi 635
4.4. İstanbul Canbaz Mustafa Medresesi 637
4.5. İstanbul Cafer Çelebi Medresesi 637
4.6. Trabzon Hatuniye Medresesi 638
4.7. İstanbul Eyüp Cezerî Kasım Paşa Medresesi 640
4.8. İstanbul Defterdar Ahmed Çelebi Medresesi 641
4.9. Bozöyük Kasımpaşa Medresesi 641
4.10. Kandıra Hacı Dursun Medresesi 643
4.11. İstanbul Kürkçübaşı Medresesi 643
4.12. Çorlu Sultan Süleyman Medresesi 643
4.13. İstanbul Mâcûnî Kâsım Efendi Medresesi 644
4.14. İstanbul Zeyrek Piri Mehmed Paşa Medresesi 644
4.15. Çorlu Ahmed Paşa Medresesi 646
4.16. Van Müftü Medresesi 646
4.17. Bursa Hançeriye Medresesi 646
4.18. Gelibolu Mustafa Paşa Medresesi 647
4.19. Trabzon İskender Paşa Medresesi 647

4.20. İstanbul Eyyuhum Ahmed Efendi Medresesi..... 649
4.21. İstanbul Silivri Piri Mehmed Paşa Medresesi..... 649
4.22. İstanbul Beşiktaş Barbaros Hayreddin Paşa Medresesi..... 651
4.23. İstanbul Hekimzâde Molla Kestel Medresesi..... 652
4.24. İstanbul/Küçükçekmece Abdüsselam Medresesi..... 652
4.25. Edirne Anbar Kadı Medresesi..... 653
4.26. İstanbul Güzelce Kasım Paşa Medresesi..... 653
4.27. İstanbul Hamamiye Medresesi..... 654
4.28. Üsküdar Gülfem Hatun Medresesi..... 655
4.29. İstanbul Sitti Hatun Medresesi..... 656
4.30. Amasya/Hakale Muhyiddin Bey Medresesi..... 656
4.31. Tire Lütfi Paşa Medresesi..... 656
4.32. Edirne Küçük Laleli Medresesi/Çuhacı Hacı Medresesi..... 657
4.33. Edirne Sarıca Paşa Medresesi/Emîniye Medresesi..... 658
4.34. İstanbul Dırağman Yunus Bey Medresesi..... 658
4.35. İstanbul Defterdar İbrahim Efendi Medresesi..... 659
4.36. İstanbul Eyüp Defterdar Nazlı Mahmud Çelebi Medresesi..... 660
4.37. İstanbul Papas Zâde Mustafa Çelebi Medresesi..... 660
4.38. Hayrabolu Rüstem Paşa Medresesi..... 662
4.39. İstanbul Hekim Çelebi Medresesi..... 662
4.40. İstanbul Ümmü Veled Medresesi..... 663
4.41. Bursa Kasım Paşa Medresesi/Emîr Sultan Medresesi..... 664
4.42. Hayrabolu Hızır Paşa Medresesi..... 664
4.43. İstanbul Hatice Sultan Medresesi..... 664
4.44. Bursa Kadrî Efendi Medresesi..... 665
4.45. Üsküdar Hâcce Hâtun/ Hacı Kadın Medresesi..... 665
4.46. Van İskender Paşa Medresesi..... 666
4.47. Aydın Yenişehir Hafsa Sultan Medresesi..... 667
4.48. İstanbul A'mâ Efendi Medresesi..... 667
4.49. Çatalca Ali Paşa Medresesi..... 667
4.50. İstanbul Haseki Sultan Kariyye Medresesi..... 667
4.51. Babaeski Semiz (Cedid) Ali Paşa Medresesi..... 668
4.52. İstanbul Kapıağası Mahmud Ağa Medresesi..... 669
4.53. İstanbul Kariye Medresesi..... 669
4.54. İstanbul Ferruh Kethüda Medresesi (Balat Külliyesi)..... 670
4.55. İstanbul Hürremiye Medresesi..... 670
4.56. İstanbul Pervîz Efendi Medresesi..... 670
4.57. İstanbul Hüsrev Kethüda Medresesi..... 671
4.58. İstanbul Şahkulu/Sinekli Medresesi..... 672
4.59. İstanbul/Kanlıca İskender Paşa Medresesi..... 673
4.60. Alaşehir Cafer Ağa Medresesi..... 673
4.61. İstanbul Cezayirli Ahmed Paşa Medresesi..... 673
4.62. İstanbul Piyale Mehmed Paşa Medresesi..... 674
4.63. İstanbul Yusuf Paşa Medresesi..... 674
4.64. Edirne Şeyhi Çelebi Medresesi..... 675
4.65. Havsa Sokollu Mehmed Paşa Medresesi..... 675
4.66. İstanbul Şeyhulislâm Hamid Efendi Medresesi..... 676

4.67. İstanbul Sekban Ali Medresesi 677
4.68. İstanbul İbrahim Kethüda/Yoğurtçuzade Medresesi 677
4.69. İstanbul Fethiye-i Sinan Paşa Medresesi 678
4.70. Malkara Sinan Paşa Medresesi 679
4.71. İstanbul Mâl'lûl Zâde/İncirli Medresesi 679
4.72. İstanbul Manav İvaz Efendi Medresesi 680
4.73. Edirne Yakup/Yakut Paşa Medresesi 680
4.74. Aydın Yenişehir Sinan Paşa Medresesi 681
4.75. İstanbul Fethiye İsm-i Han Sultan Medresesi 681
4.76. İstanbul Çarşamba Mehmed Ağa Medresesi 682
4.77. İstanbul Cerrah Başı Medresesi 683
4.78. Gelibolu Ahmed Ağa Medresesi 683
4.79. İstanbul Süleyman Subaşı (Kirazlı) Medresesi 683
4.80. İstanbul Kadı Hüsam Medresesi 684
4.81. İstanbul Mesih Mehmet Paşa/Yâkub Kethüda Medresesi 684
4.82. İstanbul Osman Paşa/Valide Sultan Medresesi 685
4.83. İstanbul Cedid Nişancı Medresesi 685
4.84. İstanbul Yusuf Paşa Medresesi 687
4.85. Bursa Molla Çelebi Medresesi 687
4.86. İstanbul Kayış Mustafa Ağa Medresesi 687
4.87. İstanbul Şeyhulislâm Zekeriya Efendi Medresesi 688
4.88. İstanbul Saatçi Hasan Paşa Medresesi 689
4.89. İstanbul Yahya Efendi Medresesi 689
4.90. İstanbul Ayşe Sultan Medresesi 690
4.91. İstanbul Alâeddin Tekke-Medresesi 690
4.92. Bursa Kestel Vânî Mehmed Efendi Medresesi 690
5. DEĞERLENDİRME ve KARŞILAŞTIRMA 691
5.1. Bânîler 691
5.2. Malzeme ve Teknik 694
5.3. XVI. Yüzyıl Osmanlı Medreselerinin Konum ve Plan Özellikleri 696
5.3.1. Konumlarına Göre Medreseler 697
5.3.1.1. Külliye Medreseleri 697
5.3.1.2. Bağımsız Medreseler 703
5.3.2. Hücre Dizilişlerine Göre XVI. Yüzyıl Medreseleri 704
5.3.2.1. Hücrelerin Tek Sıra Halinde Dizildiği Plan Tipi 704
5.3.2.2. Hücrelerin Karşılıklı İki Sıra Halinde Dizildiği Plan Tipi 705
5.3.2.3. Hücrelerin "L" Şeklinde Dizildiği Medreseler 705
5.3.2.4. Hücrelerin Avlunun Etrafına "U" Şeklinde Dizildiği Medreseler 706
5.3.2.5. Hücrelerin Avlunun Dört Tarafına Dizildiği Plan Tipi 707
5.3.2.6. Hücrelerin Avlunun Sekiz Kenarına Dizildiği Plan Tipi 708
5.3.3. Dershane Durumuna Göre XVI. Yüzyıl Medreseleri 709
5.3.3.1. Hücrelerin Tek Sıra Halinde Dizildiği Plan Tipi 709
5.3.3.2. Hücrelerin Karşılıklı İki Sıra Halinde Dizildiği Plan Tipi 709
5.3.3.3. Hücrelerin "L" Şeklinde Dizildiği Plan Tipi 709
5.3.3.4. Hücrelerin "U" Şeklinde Dizildiği Plan Tipi 710
5.3.3.5. Hücrelerin Avlunun Dört Tarafına Dizildiği Plan Tipi 711
5.3.4. Kat Sayısına Göre XVI. Yüzyıl Medreseleri 711

5.3.5. Eyvan Sayısına Göre XVI. Yüzyıl Medreseleri 712
5.3.6. Avlu Durumuna Göre XVI. Yüzyıl Medreseleri 713
5.4. Medreselerin Plan Elemanları 713
5.4.1.Avlu 715
5.4.1.1. Kare Ya da Kareye Yakın Dikdörtgen Planlı Avlulu Medreseler 716
5.4.1.2.Dikdörtgen Planlı Avlulu Medreseler 716
5.4.1.3. Sekizgen Planlı Avlulu Medreseler 716
5.4.1.4. Yamuk Planlı Avlulu Medreseler 717
5.4.2. Revak 718
5.4.2.1. Tek Yönden Revakla Çevrili Örnekler 719
5.4.2.2. İki Yönden Revakla Çevrili Örnekler 719
5.4.2.3. Üç Yönden Revakla Çevrili Örnekler 719
5.4.2.4. Dört Yönden Revakla Çevrili Örnekler 720
5.4.2.5. Sekiz Yönden Revakla Çevrili Örnekler 720
5.4.2.6. Avlunun Revaksız Olduğu Örnekler 720
5.4.3. Hücreler 721
5.4.4.Dershane 727
5.4.5. Eyvan 731
5.4.6. Hela/Tuvalet 732
5.4.7. Hamam/Gusulhane 734
5.4.8. Su Sistemi (Şadırvan/Havuz/Kuyu/Çeşme) 735
5.4.9. Geçit/Dehliz/Koridor 739
5.5. Mimari Elemanlar 740
5.5.1. Duvarlar 740
5.5.2. Ayaklar, sütunlar ve sütun başlıkları 740
5.5.3. Kemerler 742
5.5.4. Geçiş Elemanları ve Üst Örtü 742
5.5.4.1. Revak Üst Örtü Ve Geçiş Unsurları 742
5.5.4.2. Hücrelerde Üst Örtü ve Geçiş Unsurları 744
5.5.4.3. Dershane Üst Örtü Ve Geçiş Unsurları 746
5.6. Yapı Elemanları 747
5.6.1. Taçkapı ve Kapılar 747
5.6.1.1. Taçkapılar ve Ana Giriş Kapıları 749
5.6.1.2. Hücre kapıları 754
5.6.1.3. Dershane Kapıları 755
5.6.2. Pencereler 756
5.6.3. Ocak ve Bacalar 757
5.6.3.1. Ocaklar 757
5.6.3.2. Bacalar 761
5.6.4. Nişler 764
5.6.5. Mihraplar 764
5.6.6. Minare 765
5.7. Cephe Düzeni 766
5.7.1. Hücrelerin cephe düzeni 766
5.7.2. Dershanelerin Cephe Düzeni 768
5.8. Süsleme Özellikleri 770
5.8.1. Taş Süsleme 770

5.8.2. Tuğla Süsleme 770
5.8.3. Mermer Süsleme 771
5.8.4. Ahşap Süsleme 772
5.8.5. Çini Süsleme 773
5.8.6. Alçı Süsleme 774
5.8.7. Kalemişi Süsleme 775
5.8.8. Yazılı Süsleme 776
5.9. Kitabeler 778
5.10. Vakfiyeler 781
6. SONUÇ 783
KAYNAKLAR 788
ÇİZİMLER 829
FOTOĞRAFLAR 950

KISALTMALAR

age. : Adı geçen eser
agm. : Adı geçen makale
agt. : Adı geçen tez
AÜ. : Ankara Üniversitesi/Atatürk Üniversitesi
ADTCFD: Ankara Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi
BOA. : Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Bkz. : Bakınız
C. : Cilt
Çev. : Çeviri
Der. : Derleyen
DBİA : Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi
H. : Hicri
Haz. : Hazırlayan
Hz. : Hazreti
İA. : İslam Ansiklopedisi
İÜ. :İstanbul Üniversitesi
İKTVKK: İstanbul Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu
M. : Miladi
S. : Sayı
s. : Sayfa
SBE : Sosyal Bilimler Enstitüsü
TD : Tarih Dergisi
TDVİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
TTOKB: Türkiye Turing Otomobil Kurumu Belleteni
TOEM : Tarih-i Osman-i Encümeni Mecmuası
VD : Vakıflar Dergisi
VGMA : Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

1. GİRİŞ

1.1. Konunun Tanımı, Sınırları ve Önemi

Eğitim ve öğretim, her dönemde bütün devletler için yerine getirilmesi kaçınılmaz olan bir vazife olmuştur. Bu genellemenin bir sonucu olarak Türk-İslam devletlerinde de eğitim ve öğretim faaliyetlerinin aynı önemle ele alındığı görülür. Bu faaliyetler, Karahanlılar'dan itibaren farklı şekillerde ve farklı kurumlar aracılığıyla sürdürülmüştür. Bunlar içerisinde şüphesiz en önemlisi yükseköğrenim kurumu olan medreselerdir. Medreseler; hem bilim yapılmasında, geliştirilmesinde ve bu suretle yaygınlaştırılmasında hem de toplumun yetişmiş insan ihtiyacının karşılanmasında en önemli kurumlardan birisi olmuştur. Bu anlamda medreseler, Anadolu'da da ilk örneklerinden 1924 yılında kapatılmalarına kadar etkisini ve önemini korumuşlardır. Anadolu dışında Karahanlı, Gazneli ve Büyük Selçuklularla başlayan ve yaygınlaşan medrese inşa etme geleneği, Anadolu'da Selçuklu, Beylikler ve Osmanlılar Dönemlerinde de devam etmiştir. Osmanlılar, Selçuklulardan devraldıkları devlet tecrübesi ile bu geleneği geliştirerek zirveye çıkarmışlardır. Başta padişah ve ailesi olmak üzere devlet adamlarının ve varlıklı kişilerin hemen her bölgede bilgili bir nesil yetiştirme çalışmalarına katkı sağlamak gayesiyle medreseler inşa ettirmeleri, Osmanlı Döneminde eğitime verilen önemin somut göstergeleridir. Osmanlı devrinde inşa edilen medreselerde daha önceki dönemlerde olduğu gibi eğitimde dil, din, ırk, mezhep ayrımı gözetmeksizin herkese açıktır. Masrafları tesis edilen vakıflarla karşılanan medreselerde kimseye ayrıcalığın tanınmadığı, eğitim-öğretimin parasız olduğu, çalışanlarının maaşlı olduğu ve öğrencilerine bursların verildiği bilinmektedir. Yaklaşık 600 yıl Dünya'ya hükmetmiş bir devletin en temel dinamiklerinden olan bu medreselerden 1500-1600 yılları arasında Anadolu'da inşa edilmiş olanlar, bu çalışmanın konusunu meydana getirmektedir. Çalışmada bahse konu bu medreseler; plan, mimari ve süsleme özellikleri açısından ele alınmış ve monografik tanıtımlar sonrasında eserlerin dönemi içerisinde ki yerine değinilmiştir.

Bu çalışmanın sınırı Anadolu olup 1500-1600 yılları arası Osmanlı Medreseleri olarak belirlenerek sınırlandırılmasının nedenlerinden birisi belirtilen dönemde Anadolu'da inşa edilen medreselerin tamamını konu alan derli toplu bir çalışmanın bulunmayışıdır. Yapılan çalışmalar ise genellikle birkaç makale, kitap bölümü ve ansiklopedi maddesi halindedir. Osmanlı Mimarisini bir bütün olarak konu alan çalışmalarda ise medreseler hakkında yalnızca genel bilgilere yer verilmiştir. Mimarlık alanında yapılan az sayıda lisansüstü tezler ise tek yapı ölçeğinde olup mimari resterosyon bölümlerinde hazırlanmıştır. Tüm bu veriler ışığında 1500-1600 yılları arasında Anadolu'da inşa edilen 58 medrese; plan, mimari, malzeme ve teknik, süsleme özellikleri bakımından detaylı bir şekilde tanıtılacak, önceki ve sonraki dönemlerle bağlantılar kurularak ayrıntılı olarak incelenecektir.

1.2. Araştırmada İzlenen Yöntem

Çalışmanın ilk adımında XVI. yüzyıl Osmanlı Medreseleri ile ilgili kütüphane, arşiv ve internet kayıtları tetkik edilmiş ve konuyla ilgili yayın, belge, çizim, fotoğraf vb belgelere ulaşılmıştır. Kaynak araştırmasına tarih alanındaki yayınlar, seyahatnameler, şer'iye sicilleri, salnameler ve diğer arşiv kaynaklarının toplanmasıyla başlanmıştır. Üniversitelerin Tarih, Sanat Tarihi ve Mimarlık bölümlerinde yapılmış doktora, yüksek lisans ve lisans tezleri, makaleler ve vakıf kayıtları ile ilgili yayınları taranmıştır. Bu amaçla Ankara Milli Kütüphane, İstanbul Büyük Şehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı başta olmak üzere üniversite kütüphaneleri ile İl Halk Kütüphanelerinde çalışmalar gerçekleştirilmiştir.

Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde yapılara ait plan, fotoğraf ve restorasyon çalışmalarına dair dokümanların temin edilmesi, çalışmanın ikinci aşamasını meydana getirmiştir. Ayrıca Genel Müdürlük Arşivinde araştırma konusu olan medreseler ile alakalı vakfiyelerin ilgili bölümleri elde edilmiştir. İstanbul, Edirne, Bursa, İzmir, Manisa, Bitlis, Van, Trabzon, Kastamonu Bölge Müdürlükleri ile aynı illerde bulunan Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüklerinden zor da olsa bir takım belgelere ulaşılmıştır. Yapıların tamir, bakım ve onarımlarının tespiti için hem Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi hem de Başbakanlık Osmanlı Arşivi taranmıştır. Edinilen belgeler okunarak yapıların hangi tarihlerde onarım geçirdiği tespit edilmiştir. İstanbul için hazırlanmış olan haritalardan medreselerin konumları tespit edilerek eski durumları hakkında önemli bilgilere ulaşılmıştır. Fransız Mühendisler tarafından 1904-1906 tarihlerinde hazırlanmış Goad Yangın Sigortaları haritaları, Alman Mühendislerin 1911-13 yıllarında yaptıkları Alman Maviler olarak isimlendirilen haritalar ile 1928-1940 tarihleri arasında Jacques Pervititch haritaları taranmıştır. E. H. Ayverdi'nin yayınladığı XIX. yüzyıl İstanbul Haritası isimli çalışması da faydalanılan bir diğer haritadır.

Çalışmanın üçüncü aşamasında ise 2016-2020 yılları arasında arazi çalışması için İstanbul, Edirne, Tekirdağ, Kırklareli, Manisa, İzmir, Diyarbakır, Bitlis, Kastamonu, Van, Kütahya, Kocaeli illerine gidilmiştir. Yapıların ölçüleri alınıp, fotoğrafları çekildikten sonra yapılar hakkında notlar alınmış, mümkün mertebe kitabeler yerinde okunmaya çalışılmıştır. Okunamayan kitabeler ise kaynaklardan ve alanında uzman kişilerle bir araya gelinerek tekrar okunmuştur.

İncelenen 58 medrese katalogta tanımlamaları yapılırken yeri, bânîsi, inşa tarihi, vakfiyesi, mimarı, malzeme ve teknik, plan ve mimarisi özellikleri, süsleme özellikleri, geçirdiği onarımlar ve günümüzdeki durumu başlıkları kullanılmıştır. Ayrıca yapılar kronolojik bir sıra halinde incelenmiştir. Sadece İstanbul Süleymaniye Külliyesi içerisinde yer alan 7 medrese yapısı bu sıralamadan muaf tutulmuştur. Metin içerisindeki akışı bozmamak için inşa tarihlerine bakılmadan arka arkaya verilmiştir. Bu çalışma; "Giriş", "Medreselerin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi", "Katalog", "Gü-

nümüze Ulaşmayan Yapılar", "Değerlendirme ve Karşılaştırma" ve "Sonuç" başlıkları altında altı bölümden oluşturulmuştur.

Giriş bölümünde; *"Konunun Tanımı, sınırları ve Önemi"* başlığı altında tarih, coğrafya ve yapı tipleri açısından sınırları ve çalışmanın dolduracağı boşluk belirlenmeye çalışılmıştır. "*Araştırmada İzlenen Metot*" başlığı altında çalışmanın meydana getirilme sürecindeki aşamalar ele alınmıştır.

Giriş bölümünün diğer bir başlığı olan *"Konu ile İlgili Yapılan Araştırmalar"* bölümünde konu ile ilgili yayınlar incelenmiş ve kaynakların kısa değerlendirmesi yapılarak, çalışmanın bazı eksiklikleri gidereceği konusunda okuyucuya önbilgi oluşturmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde *"Medreselerin Ortaya çıkışı ve Gelimişi"* başlığı altında başlangıcından kapatılmasına geçen süre içerisinde medreslerin tarihi, medreselerin sınıflandırılması, okutulan dersler, görevli personeller ve talebeler hakkında ayrıntılı bilgiler verilmiştir.

Üçüncü bölümünü oluşturan "*Katalog"* bölümünde *"Anadolu'da XVI. Yüzyıl Osmanlı Medrese Mimarisi"* başlığı altında medreseler kronolojik bir sıra halinde dizilmiştir. Eserler incelenirken bulundukları yer, tarihçesi, plan ve mimarisi, süslemesi, malzeme ve teknik özellikleri ile günümüzdeki durumu ayrıntılı şekilde açıklanmıştır. İncelenen yapılar, çizim ve fotoğraflarla desteklenmiştir.

Dördüncü bölüm olan *"Günümüze Ulaşamayan Yapılar"*, başlığında ise arşiv kaynakları, şer'iye sicilleri, vakfiyeler ve fotoğraflar yardımıyla isimleri zikredilen bu eserler tanıtılmaya çalışılmıştır. Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bu medreselere ait planlar da tespit edilmiştir. Günümüze ulaşmayan medrese yapıları kronolojik sıra halinde verilmiştir. Çalışmanın beşinci bölümünü oluşturan *"Değerlendirme ve Karşılaştırma"* başlığı altında eserlerin; plan ve mimari, mimari elemanlar, malzeme ve teknik, süslemeler adlı alt başlıklar altında değerlendirilmesi yapılarak, üslup özellikleri ve gelişim süreci belirlenmeye çalışılmıştır. "Karşılaştırma ve Değerlendirme" bölümünde, katalogta tanıtılan eserler öncelikle kendi aralarında değerlendirildikten sonra farklı bölgelerde ve tarihlerde inşa edilen yapılarla mukayese edilmişlerdir. *"Sonuç"* başlığı altında ise tüm bilgiler özetlenmiş olup, burada genel bir yorum ile eserlerin durumu, belli başlı özellikleri ve gelişim çizgisindeki yerine işaret edilmiştir.

1.3. Araştımanın Kapsamı

Anadolu'da 1500-1600 yılları arasında inşa edilen medreseleri içerien bu çalışmanın kapsamı 100 yıllık bir süre ile sınırlandırılmıştır. İncelenen dönem Sultan II. Bayezıd, Yavuz Sultan Selim, Kanuni Sultan Süleyman, II. Selim, III. Murad ve III. Mehmed dönemlerini kapsamaktadır. Sultan II. Bayezıd dönemi 1500 yılından itibaren alınmış; III. Mehmed dönemi ise 1600 yılında sonlandırılmıştır. Daha önce Y. Demiralp Osmanlının erken dönemini (1300-1500), Z. Köşklü ise XVII-XVIII.

yüzyıl medreselerini hazırladıkları doktora tez çalışmalarında ele almışlardır. Tekrar olmaması için her iki çalışma arasında kalan 1500-1600 yılları arasında dönem bu çalışmanın kapsamını oluşturmaktadır. Çalışmamız Anadolu ile sınırlı kalmıştır. Tespit ettiğimiz 58 medrese yapısı sayısal olarak da fazla olmasından dolayı yurt dışında inşa edilen Osmanlı medreseleri kapsam dışında tutulmuştur.

1.4. Konu ile İlgili Yapılan Çalışmalar

"Anadolu'da XVI. yüzyıl Osmanlı Medrese Mimarisi" başlığı altında hazırlanan bu çalışmada ele alınan yapılar hakkında daha önce kapsamlı bir çalışma bulunmamaktadır. Ancak Selçuklu ve Beylikler devri medreseleri, Osmanlı'nın 1300-1500 yılları arasındaki erken dönemi ile XVII-XVIII. yüzyıllarda inşa edilen medreseleri konu alan lisansüstü tez ve yayınlar yapılmıştır.

Selçuklu ve Beylikler dönemi ile ilgili yapılmış iki önemli çalışma, medreselerin gelişim çizgisini takip etmek açısından oldukça önemlidir. Bunlardan ilki A. Kuran'a aittir. 1969 yılında *"Anadolu Medreseleri"* [2] adı ile basılan tek ciltlik çalışmada medrese eğitimi hakkındaki kısa bir bilgiden sonra, Danişmendli, Artuklu, Selçuklu ve İlhanlı Medreseleri plan ve mimari özellikleri açısından incelenmiştir. Çalışmanın son bölümde incelenen medreselerden hareketle XII-XIII. yüzyıl medreseleri yapı elemanları, plan, malzeme ve tipolojik olarak değerlendirilmesi yapılmıştır. Metin Sözen'in 2 cilt olarak hazırladığı çalışmasında ise Selçuklu ve Beylikler devri medreseleri plan, mimari, süsleme özellikleri açısından tanıtılmış, anlatımları plan ve fotoğraflarla desteklemiştir[3].

Yekta Demiralp'in doktora tezi olarak hazırladığı ve 1999 yılında kitap olarak basılan çalışmasında, 1300-1500 yılları arasında inşa edilen medreseleri plan, mimari ve süsleme özellikleri açısından ele alarak tipolojik bir değerlendirme yapmıştır[4].

Yıldız Ötüken 1978 yılında yayınlanan makalesinde Orhan Gazi Döneminden Kanuni Sultan Süleyman Dönemine kadar inşa edilmiş medreselerle ilgili olarak bir tipolojik çalışma yapmıştır[5]. Bu tipolojide medreseleri dershane, cami, giriş kapıları, hücrelerin avlu etrafındaki dizilişleri, eyvanın avlu çevresinde, şadırvanın avlu içindeki konumlarını dikkate alarak bağımsız ve cami medreseleri olmak üzere iki grupta incelemiştir. Bunları da kendi içerisinde dershane ve hücrelerin konumuna göre alt başlıklara ayırmıştır.

---

2 A. Kuran, *Anadolu Medreseleri,* Ankara 1969.

3 Metin Sözen, Anadolu Medreseleri-Selçuklu ve Beylikler Devri, C. I-II, İstanbul 1970.

4 Yekta Demiralp, Erken Dönem Osmanlı Medreseleri (1300-1500), Ankara 1999.

5 Y. Ötüken, "Orhan Gazi (1326-1359) Devrinden Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) Devrinin Sonuna Kadar Osmanlı Medreseleri", *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi (İn Memoriam Prof. Albert Louis Gabriel Özel Sayısı),* Ankara 1978, s.337-371.

Zeynep Ahunbay, Sinan dönemi medreselerini konu alan çalışmasında medreselerin genel hatları ile tanıtarak incelemiştir[6]. Ayrıca araştırma kapsamında ele alınan medreselerden hareketle Sinan Medreselerinin genel özellikleri ile beraber bir de tipoloji ortaya koymuştur. Sinan Medreselerini hücre dizilişleri ve dershanenin konumunu dikkate alarak altı gruba ayırmıştır.

İlgi Yüce Aşkun, 1988 yılında yayınlanan çalışmasında[7] Sinan Dönemi Medreselerini plan açısından inceleyerek tipolojik olarak üç ana gruba ayırmıştır.

Medrese öncesi eğitim kurumları, teşkilat yapısı, ilk medreseler hakkında yapılmış çeşitli çalışmalar vardır[8]. Bunların yanı sıra özellikle tarih alanında bölgesel yapılmış çalışmalar da bulunmaktadır[9]. O. N. Ergin'in *"Türk Maarif Tarihi"* isimli eseri[10] bu alanda yapılmış en kapsamlı çalışmalardan birisidir. Bu çalışmada medreselerin tarihi süreç içerisindeki gelişimi ve Osmanlı'nın son yüzyıllarındaki durumu ele alınmıştır.

Şehabettin Tekindağ'ın 1973 yılında yayınlanan makalesinde[11] medreselerin tarihi gelişimi, teşkilat yapısı, okutulan dersler ve Islah çalışmalarına değinilmiştir.

İ. H. Uzunçarşılı'nın 1977 yılında basılan Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı isimli çalışması, daha çok medrese teşkilat hakkında bilgilere yer verilmiştir[12].

M.S. Kütükoğlu'nun 1976-77 yılında yayınlanan makalesinde[13] İstanbul'da 1869 yılında faal olan medreseleri konu almış ve çalışmasında 166 adet medrese yapısını incelemiştir. Medreselerdeki talebe sayısı, derse devam eden öğrenci sayıları, her dersi takip eden öğrenci sayıları ile medreselerde okutulan dersler hakkında bilgi-

---

6 Z. Ahunbay, "Mimar Sinan'ın Eğitim Yapıları Medreseler, Darülkurralar, Mektepler", *Mimarbaşı Koca Sinan, Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, C.I, İstanbul 1988, s. 241-265

7 İ. Y. Aşkun medreseleri konumlarına göre bağımsız medreseler, camii ile medresenin ortak bir avluyu kullandığı medreseler ve kompleks medreseler olarak üç grupta incelemiştir. Soğukkuyu Cafer Ağa, Yavuz Selim ve Rüstem Paşa Medresesi medreseleri bağımsız; Haseki, Süleymaniye ve Selimiye'deki Medreselerse külliyelerin içerisinde yer alan bağımsız medreselerdir. Camii ile ortak bir avluyu paylaşan Beşiktaş Sinan Paşa, Edirne Kapı Mihrimah, Lüleburgaz Sokullu Medreseleribu grup içerisinde değerlendirmiştir. Bkz. İ. Y. Aşkun, "Sinan Devri Medrese Mimarisi", *Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı*, İstanbul 1988, s. 27-38.

8 İ. Kayaoğlu, İslam Kurumları Tarihi, Ankara 1980; İ. Kayaoğlu, İslam Kurumları Tarihi II, Konya 1994, M. A. Talas, Nizamiye Medresesi ve İslam'da Eğitim-Öğretim, (Çev. S. Cihan), Samsun 2000; G. Kırpık, Nizamiye Medreseleri Ortaçağın Yükseköğretim Kurumu, Ankara 2009; H. Er, Medreseden Mektebe Geçiş Sürecinde Darülhilafe Medreseleri, İstanbul 2003; B. Valıhocayev, Uluğ Bey Devri Medreseleri, (Çev. K. Eshenkulova), İstanbul 2003; M. Hızlı, Mahkeme Sicillerine Göre Osmanlı Klasik Dönemi Bursa Medreselerinde Eğitim-Öğretim, Bursa 2012; Z. Kazıcı, Anahatlarıyla İslam Eğitim Tarihi, İstanbul 2012; M. Akgündüz, Osmanlı Medreseleri-XIX. Asır, İstanbul 2012; Z. Kazıcı, Osmanlı'da Eğitim Öğretim, İstanbul 2016.

9 M. Ergün, Suriye, Mısır ve Anadolu Medreseleri (15. Yüzyıl Ortalarına Kadar), Ankara 2015; C. Arabacı, Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri, Konya 2017

10 O. N. Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, C. I-V, İstanbul 1977.

11 Ş. Tekindağ, "Medrese Dönemi", *Cumhuriyet'in 50. Yılında İstanbul Üniversitesi*, İstanbul 1973, s. 3-54.

12 İ. H. Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı, Ankara 1977.

13 M. S. Kütükoğlu, "1869'da Faal İstanbul Medreseleri", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. 7-8, 1977, s. 277-392.

lere yer verilmiştir. M. S. Kütükoğlu'nun 1978 yılında yayınlanan makalesinde[14] Ağustos 1330/1914 tarihli teftiş raporu doğrultusunda tek tek incelenen 185 adet medrese ele alınmıştır. Makalede, medreselerin o yıllardaki durumu, tamir edilmiş ya da harap olduğu, çamaşırhane, gusülhane, tuvalet gibi bölümlerinin bulunup bulunmadığı, ders okutulup okutulmadığı, hücre ve talebe sayıları, her hücrede kaç kişinin kalabileceği, medresede kaç talebenin ikamet edebileceği, medresesinin fiziki yapısının kullanıma uygun olup olmadığı, kadro dahilinde-haricinde olup olmadığı ve görev yapan müderrisler hakkında bilgilere yer verilmiştir. Ayrıca, medreselerde eğitim süresi, haftalık ders programları hakkında da makale de ayrıntılı bilgiler içermektedir. H. Atay'ın 1983 yılında basılan *"Osmanlı'da Yüksek Din Eğitimi"* isimli çalışmasında[15] medreselerin tarihi, ders programı, müfredat ve ıslah çalışmaları konu edinilmiştir.

Mustafa Bilge'nin 1984 yılında basılan eserinde[16] Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu'ndan İstanbul'un Fethine kadar geçen süre içinde inşa edilmiş medrese yapılarını ele alınmış olup, C. Baltacı'nın eseri ile benzerlik göstermektedir. Yayında, Osmanlı hakimiyetinde olan şehirlerde inşa edilen medrese yapıları İznik, Bursa ve Edirne başta olmak üzere diğer yerlerdeki medreseler kronolojik bir sıra halinde incelenmiştir. Plan ve mimari özelliklerine değinilmeyen medreselerin tarihçesi ile varsa vakfiyesi hakkında bilgilere değinilmiştir.

Yaşar Sarıkaya'nın 1997 tarihli *"Medreseler ve Modernleşme"* adlı eserinde[17] medreseler hakkında genel bilgiler verdikten sonra II. Meşrutiyet dönemi ıslah çalışmaları üzerinde durulmuştur.

H. Akagündüz'ün 1997 yılında yayınlanan *"Klasik Dönem Osmanlı Medrese Sistemi, Amaç-Yapı-İşleyiş"* isimli eserinde[18], medreselerin işleyişi ve teşkilat yapısı hakkında ayrıntılı bilgilere değinir.

C. Baltacı'nın 2005 yılında ikinci baskısı yapılan "XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri" başlıklı eseri[19] iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde İslam'da eğitim öğretim kurumları, medreselerin ortaya çıkışı ve tarihçesi, teşkilat yapısı, okutulan dersler, medrese dereceleri ele alınmıştır. İkinci bölümde ise derecelerine göre

---

14 Mübahat S. Kütükoğlu, "Darü'l-Hilafeti'l-'Aliyye Medresesi ve Kuruluşu Arefesinde İstanbul Medreseleri", *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, C. VII, S. 1-2, İstanbul 1978, s. 1-212.

15 H. Atay, Osmanlı'da Yüksek Din Eğitimi, İstanbul 1983.

16 M. Bilge, *İlk Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1984.

17 Y. Sarıkaya, *Medreseler ve Modernleşme*, İstanbul 1997.

18 H. Akagündüz, Klasik Dönem Osmanlı Medrese Sistemi, Amaç-Yapı-İşleyiş, İstanbul 1997.

19 Cahit Baltacı, XV ve XVI. yüzyıl medreselerini müderrisin aldığı günlük ücreti dikkate alarak paye (derece) bakımında yirmili medreseler, otuzlu medreseler, kırklı medreseler, ellili medreseler, altmışlı medreseler ve altmış üstü medreseler olmak üzere altı gruba ayırarak incelemiştir. Ancak Cahit Baltacı'nın yapmış olduğu bu tasnif zaman içerisinde medrese derecelerinin artması ve azalmasına bağlı olarak çokta tutarlı olmadığı görülmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. C. Baltacı, *XV-XVI. Yüzyıl Osmanlı Medreseleri*, C.I-II, İstanbul 2005.

sınıflandırılan XV-XVI. yüzyıl medreseleri genel hatları ile tanıtılmışsa da mimarisi hakkında bilgilere yer verilmemiştir.

Ahmet Gül'ün 1997 yılında basılan *"Osmanlı Medreselerinde Eğitim-Öğretim ve Bunlar İçerisinde Dâru'l Hadislerin Yeri"* adlı eseri[20] Darû'l-hadis yapılarını konu almaktadır. Eserin giriş bölümünde *"Osmanlılar'a Kadar Medreselerin Teşekkülü"* başlığı altında genel bir bilgi verilmiştir. Birinci bölümde Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi Medreseleri ile Osmanlının Kuruluş Döneminden Kanuni Dönemi'nin sonuna kadar geçen sürede inşa edilmiş 206 yapı kronolojik bir sıra halinde verilmiştir. Bu yapıların arşiv belgelerinden ve yayınlardan elde edilen bilgilerle tarihçesi, bânîsi ve görev yapan müderrisleri hakkında genel bilgilere yer verilmiştir. İkinci bölümde Osmanlı döneminde inşa edilen Darû'l-hadisler konu edinilmiştir. Osmanlı öncesi ve Osmanlı döneminde inşa edilmiş 38 yapı genel hatlarıyla tanıtılmış olup plan ve mimari özelliklerine değinilmemiştir. Çalışma içerik açısından Cahit Baltacı'nın çalışmasının bir tekrarı niteliğindedir.

M.S. Kütükoğlu'nun 2000 yılında basılan *"XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri"* isimli eserinin[21] birinci bölümünde İslam'da ve Osmanlılarda İlk Medreseler, İstanbul Medreseleri, medreselerde öğretim, okutulan dersler, müderris seçimi ve öğretime başlanması, medreselerde hayat ve medreselerin imarı hakkında bilgilere yer verilmiştir. İkinci bölümde ise İstanbul'un fethinden itibaren inşa edilmiş ve XX. yüzyıla ulaşmış 185 medresenin arşiv vesikalarından elde edilen bilgilerle genel bir değerlendirilmesi yapılmıştır.

Osmanlı Mimarisi üzerine yapılmış genel çalışmalar içerisinde de tez kapsamında ele alınan yapılar hakkında kısa tanıtıcı bilgiler bulunur[22].

1500-1600 yıllarını kapsayan dönem içerisinde inşa edilmiş medrese yapıları ile alakalı Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi[23], Dünden Bugüne İstanbul An-

---

20 Ahmet Gül, Osmanlı Medreselerinde Eğitim-Öğretim ve Bunlar İçerisinde Dâru'l Hadislerin Yeri, Ankara 1997.

21 M. S. Kütükoğlu, XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri, Ankara 2020.

22 A. İnan, Sinan'ın Hayatı ve Eserleri, İstanbul 1937; Z.K. İnan, Mimar Sinan ve XX. Asır Mimarisi, İstanbul 1939; İ. H. Konyalı, İstanbul Abideleri, İstanbul 1940; İ.H., Konyalı, Mimar Koca Sinan'ın Eserleri, İstanbul 1950; M. Sözen, Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan, İstanbul 1975; İ. A. Yüksel, Osmanlı Mimarisinde II. Bayezid ve Yavuz Selim Devri, Cilt:5, İstanbul 1983; O. Aslanapa, Osmanlı Devri Mimarisi, İstanbul 1985; A. Kuran, Mimar Sinan, İstanbul 1986; U. V. Göknil, Mimar Sinan, İstanbul, 1987; H. Ayvansarâyî, Hadîkatü'l Cevâmi, (Çev. İ. Erzi), C. I-II, İstanbul 1987; O. Aslanapa, Mimar Sinan'ın Hayatı ve Eserleri, Ankara 1988; A.S. Ülgen, Mimar Sinan Yapıları, (Haz. F. Yenişehirlioğlu-E. Mardan), Ankara 1989; D. Kuban, Sinan'ın Sanatı ve Selimiye, İstanbul, 1997; Ayvansarâyî Hüseyin Efendi, Hadîkatü'l-Cevâmi', İstanbul Camileri ve Diğer Dini-Sivil Mimari Yapılar, İstanbul 2001; W. M. Wienner, İstanbul'un Tarihsel Topografyası, (Çev. Ü. Sayın), İstanbul 2001; S. Mülayim, Ters Lale Osmanlı Mimarisinde Sinan Çağı ve Süleymaniye, İstanbul 2001; Cantay, Osmanlı Külliyelerinin Kuruluşu, Ankara 2002; İ.A. Yüksel, Osmanlı Mimarisinde Kanuni Sultan Süleyman Devri (926-974/1520-1566), İstanbul 2004; S. Çelik, Süleymaniye Külliyesi Malzeme, Teknik ve Süreç, Ankara 2009; T. Cansever, Mimar Sinan, İstanbul, 2010; G. Goodwin, Osmanlı Mimarlığı Tarihi, (Çev. M. Günay), İstanbul 2012; G. Necipoğlu, Sinan Çağı Osmanlı İmparatorluğunda Mimari Kültür, İstanbul 2013.

siklopedisi[24] gibi eserlerde farklı yazarlar tarafından kaleme alınmış kısa tanıtım yazıları yer almaktadır. A. Kuran tarafından yayınlanmış Zal Mahmut Paşa, Kılıç Ali Paşa, Üsküdar Mihrimah Sultan Külliyesi, Atik Valide Külliyelerini konu alan makalelerde medrese yapılarına kısaca değinilmiştir[25].

1500-1600 yılları arasında incelenen külliye yapıları içerisinde en çok medreseye sahip olan yapı Süleymaniye Külliyesi'dir. Bu alanda yapılmış çalışmalarda özellikle cami ve türbeler üzerinde durulmuş olup medreseler ise genel hatları ile ele alınmıştır. Süleymaniye Külliyesi denilince en önemli çalışmalardan birisi şüphesiz Ö. L. Barkan'ın hazırlamış olduğu *"Süleymaniye Camii ve İmareti İnşaatı"* isimli iki ciltlik çalışmadır[26]. Bu çalışmada külliyenin inşası için gerekli malzemelerin temini,

---

23 S. Eyice, "Ahmed Paşa Külliyesi", *TDVİA,* C.2, Ankara 1989, s. 116; M.B. Tanman, "Atik Valide Sultan Külliyesi", *TDVİA,* C.4, İstanbul 1991, s.68-73; S. Eyice, "Mihrimah Sultan Külliyesi", *TDVİA,* C.10, İstanbul 1994, s. 446; Sema Doğan, "Haseki Külliyesi", *TDVİA,* C. XVI, İstanbul 1997 s.370-372; D. Yavaş, "Hafsa Sultan Külliyesi", *TDVİA,* C.XV, İstanbul 1997, s.123-124; S. Eyice, "Hüsreviyye Camii", *TDVİA,* C.19, İstanbul 1999, s. 57-58; S. Eyice, "Kılıç Ali Paşa Külliyesi", *TDVİA,* Ankara, 2002, s. 412-414; İ. Orman, " Mihrimah Sultan Külliyesi", *TDVİA,* C.30, İstanbul 2005, s. 40; E. Karakaya, "Muradiye Külliyesi", *TDVİA,* C. 31, İstanbul 2006, s. 201-203; S. Mülayim-A.V. Çobanoğlu, "Selimiye Camii ve Külliyesi", *TDVİA,* C.36, İstanbul 2009, s. 430; İ. Orman, "Şehzade Külliyesi", *TDVİA,* C.38, İstanbul 2010, s. 483-485; M.B. Tanman, "Süleymaniye Külliyesi", *TDVİA,* C.38, İstanbul 2010, s. 119-121.

24 D. Kuban, "Haseki Külliyesi", *DBİA,* C.IV, İstanbul 1994, s.4–6.

25 A. Kuran, "Mimar Sinan'ın İlk Eserleri/Early Works of the Architect Sinan, (Çev. David A. Garwood), *Belleten,* Ankara, Ekim 1973, s.545-556; A. Kuran, "Zal Mahmud Paşa Külliyesi", *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi-Hümaniter Bilimler,* Vol. I, İstanbul 1973, s.65-81; A. Kuran, "Haseki külliyesi ", *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi-Hümaniter Bilimler,* Vol. II, İstanbul 1974, s. 57-86; A. Kuran, Üsküdar'da Mihrimah Sultan Külliyesi", *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi-Hümaniter Bilimler,* Vol. III, İstanbul 1975, s. 43-72; A. Kuran, "Üsküdar Mihrimah Sultan Külliyesi/The Building Complex of Mihrimah Sultan in Üsküdar", *Sanat,* Yıl: 3, S. 6, Haziran 1977, s. 10-18; A. Kuran, "Tophane'de Kılıç Ali Paşa Külliyesi", *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi-Hümaniter Bilimler,* Vol. V-VI, İstanbul 1978, s. 175-198; A. Kuran, "Onbeşinci ve Onaltıncı Yüzyıllarda inşa Edilen Osmanlı Külliyelerinin Mimari Esasları Konusunda Bazı Görüşler", *I. Milletlerarası Türkoloji Kongresi 12-20 Ekim 1973 İstanbul,* İstanbul 1979, 795-813; A. Kuran, "Mimar Sinan'ın Onardığı Yapılar", *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi-Hümaniter Bilimler,* Vol. VIII-IX, İstanbul, 195-215; A. Kuran, "Üsküdar Atik Valide Külliyesinin Yerleşme Düzeni ve Yapım Tarihi Üzerine", *Suut Kemal Yetkine Armağan,* Ankara 1984, 231-248; "Tezkirelerde Adı Geçen Sinan Eserlerinin Yapı Türlerine Göre Alfabetik Listesi", 155- 164; A. Kuran, "Mimar Sinan'ın Külliyeleri", 165-175; "Mimar Sinan'ın Camileri", 176-214; "Mimar Sinan'ın Mescidleri", 215-222; "Mimar Sinan'ın Türbeleri", 223-238, *Mimarbaşı Koca Sinan: Yaşadığı Çağ ve Eserleri,* İstanbul 1988; M.B., Tanman, "Atik Valide Külliyesi", *DBİA,* C.1, İstanbul 1993, s. 407; D. Kuban, "Haseki Külliyesi", *DBİA,* C. 4, İstanbul 1994, s. 5; D. Kuban, "Süleymaniye Külliyesi", *DBİA,* C.7, İstanbul 1994, s. 96-104; D. Kuban, "Şehzade Külliyesi", *DBİA,* C. 7, İstanbul 1994, s. 152-155; D. Kuban, "Nişancı Mehmet Paşa Camii", *DBİA,* C. 6, İstanbul 1994, s. 85; D. Kuban, "Zal Mahmud Paşa Külliyesi", *DBİA,* C.7, İstanbul 1994, s. 542; D. Kuban, "Rüstem Paşa Camii", *DBİA,* C. 6, İstanbul 1994, s. 371; D. Kuban, " Mihrimah Sultan Külliyesi", *DBİA,* C. 5, İstanbul 1994, s. 454-456; S. Eyice, " Kılıç Ali Paşa Külliyesi", *DBİA,* C.4, İstanbul, 1994 s. 557-559; S. Eyice, "Kara Ahmed Paşa Külliyesi", *DBİA,* C.4, İstanbul 1994, s. 437; S. Batur, "Selimiye Camii", *DBİA,* C. 6, İstanbul 1994, s. 513-515; A. Kuran, "Osmanlı Külliyelerinde Yerleşme Düzeni - Bir Tipoloji Denemesi", *Prof. Doğan Kuban'a Armağan,* İstanbul 1996, s. 39-44.

26 Ö. L. Barkan, Süleymaniye Camii ve İmareti İnşaatı, C. I, Ankara 1972; Ö. L. Barkan, Süleymaniye Camii ve İmareti İnşaatı, C.II, Ankara 1979.

çalışan personel, bunlara verilen ücretler ile külliyenin tamamlanması için harcanan ücret hakkında bilgiler edinilmektedir. Bu bağlamda külliye içerisinde bulunan medreseler için gerekli malzemeler, bunların hazırlanışı, çalışan ustalar ve verilen ücretlerin bulunması açısından son derece önem taşımaktadır.

Çalışmamıza konu olan medreselerden bazıları hakkında çeşitli üniversitelerin Mimarlık Fakülteleri Restorasyon bölümlerinde yüksek lisans tezi de hazırlanmıştır. Bu çalışmalar daha çok yapıların yeniden kullanımı ve restorasyon önerileri şeklindedir[27].

Medreseleri inşa ettiren bânîler hakkında Mehmed Süreyya başta olmak üzere Bursalı Mehmed Tahir, F. Babinger ve M. Ç. Uluçay'ın çalışmaları[28] ile TDVİA[29] ve MEB İslam Ansiklopedilerinde[30] ilgili maddelere yer verilmiştir.

1500-1600 yılları arasında görev yapmış mimarların hayatı ve eserleri hakkında da çalışmalar mevcuttur[31]. Bu mimarlar içerisinde şüphesiz Mimar Sinan yaptığı eserler ile ön plana çıkmaktadır. Mimar Sinan'ın hayatı ve eserlerini[32] konu alan çalışmalarda medreselerden genel hatları ile bahsedilmiştir. Bunlar içerisinde S. Saatçi'nin *"Mimar Sinan'ın Yapılarındaki Kitabeler"* isimli çalışmasında[33] tez kapsamında ele alınan yapılar üzerindeki kitabelerin okunuş ve anlamlarına yer verilmiştir.

---

27 G. Alkan, İstanbul Mimar Sinan Dönemi Külliyeleri İçinde Medreselerin Yeri ve Edirnekapı Mihrimah Sultan Medresesi, Yıldız Teknik Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007.

28 N. Poroy, *İstanbul'da Gömülü Paşalar,* İstanbul 1947; Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri,* (Haz. (İ. Özen), C.I-III, İstanbul 1975; Ayvansarâyî Hüseyin Efendi *Vefeyat-ı Selatin ve Meşahir-i Rical,* İstanbul 1978; Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi,* (Haz. B. S. Baykal), Ankara 1981; F. Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri,* (Çev. Ç. Üçok), Ankara 1982; Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî, *Mecmuâ-i Tevârih,*(Haz. Fahri Ç. Derin, Vahid Çabuk), İstanbul 1985; M. Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları,* Ankara 1985; Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selâniki,* (Haz. Mehmet İpşirli), C.I-II, İstanbul 1989; M. Süreyya, *Sicill-i Osmanî,* (Haz. Nuri Akbayar, Eski yazıdan Aktaran S. Ali Kahraman), C. I-V, İstanbul 1996; Hezerfan Hüsein Efendi, *Telhisü'l-Beyan Fî Kavânin-i Âl-i Osmân,* (Haz. S. İlgürel), Ankara 1998; Hasan Beyzade Ahmed Paşa, *Hasan Beyzâde Tarihi,* (Haz. N. Aykut), Ankara 2004; Naima Mustafa Efendi, *Tarih-i Naima,* (Haz. M. İpşirli), C. I-V, Ankara 2007

29 İlhan Şahin, "Nurbânû Sultan", *TDVİA,* C.XXXIII, İstanbul, 2007 s.250–251; F. Emecen, "Selim II", *TDVİA,* XXXVI, İstanbul 2009, s. 414-418.

30 İ. H. Uzunçarşılı, "Bayezid II", *İA,* C.II, 1944 s.392–398; Tayyib Gökbilgin, "Süleyman I", *İA,* C.XI, İstanbul 1970 s. 99–155; Tayyib Gökbilgin, "Hürrem Sultan" *İA,* C.V, İstanbul 1964, s. 593–597.

31 A. Refik Altınay, *Türk Mimarları,* (Haz. Z. Sönmez), İstanbul 1977; A. Dündar, "XVI. Yüzyıl Bazı Osmanlı Mimarları", *AÜİFD,* C. XLIII, S.1, Ankara 2002, s. 231-262

32 İ. H. Konyalı, Mimar Koca Sinan, İstanbul 1948; R. M. Meriç, Mimar Sinan'ın Hayatı Eseri I. Mimar Sinan'ın Hayatına, Eserlerine Dair Metinler, Ankara 1965; A. İnal, Mimar Koca Sinan, Ankara 1968; Z. Sönmez, Mimar Sinan ile İlgili Tarihi Yazmalar-Belgeler, İstanbul 1988; Z. Sönmez, Başlangıcından 16. Yüzyıla Kadar Anadolu Türk İslam Mimarisinde Sanatçılar, Ankara 1995; Sâî Mustafa Çelebi, Yapılar Kitabı Tezkiretü'l Bünyan ve Tezkiretü'l Ebniye (Mimar Sinan'ın Anıları), (Haz. Hayati Develi), İstanbul 2003; E. Egli, Osmanlı Altın Çağının Mimarı Sinan, (Çev. İ. Ataç), İstanbul 2009; S. Mülayim, Sinan Bin Abdülmennan, İstanbul 2011.

33 S. Saatçi, Mimar Sinan'ın Yapılarındaki Kitabeler, İstanbul 1988.

Konumuz ile ilgili diğer bir önemli grubu vakfiyeler oluşturmaktadır. Gerek Osmanlı öncesi[34] gerekse de Osmanlı Döneminde yayınlanmış kitap ve makaleler ile Ankara VGM Arşivinden temin edinilen vakfiyelerden hareketle medreselerin işleyişi, personel, öğrenci sayıları, ücretler konusunda bilgiler elde edilebilir[35]. Medreselerin vakfiyelerinde belirtilen öğrenci sayılarının inşasından sonraki yılarda değiştiği görülmektedir. Bu bağlamda tutulan medrese nüfus defterleri de kendisine konu ile ilgili belgeler arasında yer bulmaktadır. Bir diğer önemli yayın gurubu da seyahatnamelerdir. İstanbul olmak üzeri diğer Osmanlı şehirlerini dolaşan Evliya Çelebi, Kâtip Çelebi, Âşık Mehmed, H. Dernshwam gibi yerli ve batılı seyyahların vermiş oldukları bilgiler, yaptıkları gravürler ve çekmiş oldukları fotoğraflar konumuz olan yapıların eski durumunu tespitte önemli başvuru kaynaklarındandırlar[36].

Çalışma kapsamında ele alınan külliyelerde ya da medrese içlerinde bulunan ve ekseriyetle üzerinde kitabesi bulunan şadırvan, çeşme ve sebil gibi yapılar sayesinde bazı medreselerin de tarihlendirilmesinde faydalanılmıştır. Topkapı Kara Ahmed Paşa, Haydar Paşa Çeşmesi, Hafız Ahmed Paşa Çeşmesi gibi yapıların mevcut kitabeleri külliyeyi meydana getiren yapıların tarihlendirilmesinde önemli başvuru kaynaklarından olmuştur[37].

---

34 İ. H. Uzunçarşılı, "Niğde'de Karamanoğlu Ali Bey Vakfiyesi", *VD*, S. 2, 1942, s. 45-46; Osman Turan, "Selçuk Devri Vakfiyeleri I: Şemseddin Altun-aba Vakfiyesi ve Hayatı", *TTK Belleten*, XI/42 (1947), s. 197-230; O. Turan, "Selçuk Devri Vakfiyeleri III: Celâleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri", *Belleten*, XII/45, Ankara 1948, s. 17-171; Ahmet Temir, *Kırşehir Emiri Caca Oğlu Nur el-Din'in 1272 Tarihli Arapça-Moğolca Vakfiyesi*, Ankara 1989; Sadi S. Kucur, *Sivas, Tokat ve Amasya'da Selçuklu ve Beylikler Devri Vakıfları: Vakfiyelere Göre*, MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, 1993

35 E. Kemal Kürkçüoğlu, *Süleymaniye Vakfiyesi*, Ankara 1962; İ. H. Uzunçarşılı, "Gazi Orhan Bey Vakfiyesi", *TTK Belleten*, V/19, Ankara 1941, s. 277-288; İ. H. Uzunçarşılı, "Çandarlızade Ali Paşa Vakfiyesi", *Belleten*, V/20, Ankara 1941, s.549-576; Şerefeddin Yaltkaya, "Kara Ahmet Paşa Vakfiyesi", *VD*, S. 2, Ankara 1942, s. 83-169; Ali Himmet Berki, *Vakfa Dair Yazılan Eserlerle Vakfiye ve Benzeri Vesikalarda Geçen Istılah ve Tabirler*, Ankara 1966; İbrahim Hakkı Konyalı, "Kanuni Sultan Süleyman'ın Annesi Hafsa Sultan'ın Vakfiyesi ve Manisa'daki Hayır Eserleri, *VD*, S.VIII, Ankara 1969, s.47–56; T. Gökbilgin, *XV. Ve XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı Vakıflar-Mülkler-Mukataala, İstanbul 2007;* Yılmaz Yasin, *Kanuni Vakfiyesi Süleymaniye Külliyesi*, Ankara, 2008; S. Bayram, " Nurbanu (Atik) Valide Sultan'ın İstanbul Üsküdar'da 1582 Tarihinde Tesis Ettiği Vakfiyesi ve Kültür Değerleri", *6. Uluslararası Türk Kültürü Kongresi Bildirileri*, C. I, Ankara, 2009, s. 107-132; A. Köç-E. F. Önal, *Muhteşem Süleyman'ın Veziriazamı Kara Ahmet Paşa ve Vakıfları*, İstanbul 2013.

36 Abdurrahman Hibrî, "Menâsik-i Mesâlik", (Haz. Sevim İlgürel), *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 6, İstanbul 1975, s.111-128; H. Dernschwam, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, (Çev. Yaşar Önen), Ankara 1987; Y.Y. Demircanlı, *İstanbul Mimarisi için Kaynak Olarak Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, İstanbul 1989; G. de B., Ogler, *Türkiye Mektupları*, (Çev. Recep Kibar), İstanbul 2002; Âşık Mehmet, *Menâzırü'l-Avalim*, (Haz. Mahmut Ak),C.I-III, Ankara, 2007; Evliya Çelebi, *Günümüz Evliya Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, (Haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı), İstanbul 2003; Gerlach, Stephan, *Türkiye Günlüğü*, I-II, (Çev. Türkis Noyan, ed. Kemal Beydilli), İstanbul 2007.

37 İ. H. Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri*, C. I İstanbul 1943; İ. H. Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri*, C. II, İstanbul 1945; A. Egemen, *İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri*, İstanbul 1993; Ö. F. Şerifoğlu, *Su Güzeli İstanbul Sebilleri*, İstanbul 1995; İ. Kumbaracılar, *İstanbul Sebilleri*, İstanbul 2008; Ş. Tali, *Tarihi İstanbul Camilerinde Şadırvanlar*, Ankara 2011.

2. MEDRESELERİN ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞİMİ

Arapça'da *"derase"* kökünden gelen medrese kelimesi talebenin içinde oturduğu, ders okuduğu, ilim öğrendiği yer manasına gelmektedir[38]. Medreseler sıbyan mekteplerinin üstünde eğitim-öğretim yapılan, orta ve yüksek eğitim müesseseleridir. Medreselerin ilk olarak nerede, ne zaman, kim tarafından kurulduğu kesin olarak bilinmemektedir. Medreseler ortaya çıkmadan önce eğitim-öğretim faaliyetlerinin başlangıçta cami ve mescitlerde yapıldığı bilinmektedir[39]. İslâm'ın gelişiyle birlikte inşa edilmeye başlayan cami ve mescitler, eğitimin yapıldığı yerler arasında ilk sırada bulunmaktadır.

Medreseler kurulmadan önce eğitim öğretim faaliyetleri döneme ve yere göre Küttâb, cami ve mescitler, saraylar, kitapçı dükkânları, bilginlerin evi, edebî salonlarda yürütülmekteydi[40]. Bunlar içerisinde cami ve mescitler sadece birer ibâdet mekânı değil aynı zamanda eğitim faaliyetlerinin de yapıldığı bir yer olarak başlangıçta önemli bir rol oynamışlardır[41].

Yeni fethedilen ve İslam'ın yayıldığı bölgelerde inşa edilmeye başlayan cami ve mescitler İslam kültürünün yayılıp gelişmesinde birinci derecede etkili olmuşlardır[42]. Nitekim Hz. Peygamberin Mekke'den Medine'ye hicretten sonra inşa ettiği Mescid-i Nebevî, bir ibâdet mekânı olmasının yanı sıra, eğitim öğretim faaliyetlerinin yapıldığı (suffa), elçilerin kabul edildiği, savaş ve barış kararlarının alındığı, esirlerin tutulduğu, toplantıların yapıldığı, misafirler ve evsizler için birer konaklama yeri, Hz. Peygamberin ailesi için birkaç odayı da bünyesinde bulunduran çok fonksiyonlu bir yapı olarak kullanılmıştır[43]. Mescid-i Nebevî ilk yapıldığında genel hatları ile namaz kılınan büyük bir alan, okul vazifesi gören Suffa ile Hz. Peygamberin ailesi ile birlikte kalması için mescidin bitişiğinde inşa edilmiş birkaç odadan oluşmaktaydı[44]. Cami içerisinde yer alan Suffa mekanı bir bakıma eğitim faaliyetinin yürütüldüğü bir yer olması açısından son derece önemlidir[45]. Bu özelliklerinden dolayı Mescid-i Nebevî medreselerin başlangıç noktası olarak kabul edilmektedir. Hz. Peygamberin dersler verdiği Suffa'nın, zaman içerisinde artan nüfusa bağlı olarak ihtiyacı karşılayamamasından dolayı Medine'nin çeşitli yerlerinde

---

38 M. Bilge, *İlk Osmanlı Medreseleri,* İstanbul 1984, s. 1; M. Z. Pakalın, *age.*, s. 436; Z. Kazıcı, *age.*, s. 42; A. Çaycı, *Türk-İslam Kültüründe Vakıf ve Sanat,* Konya 2018, s 107; O. N. Ergin, medreselerde ders okunmadığını sadece müzakere yapıldığını söyler. Bkz. O.N. Ergin, *Türk Şehirlerinde İmaret Sistemi,* İstanbul 1939, s.21.

39 Ö. Özyılmaz, Osmanlı Medreselerinde Eğitim Programları, Ankara 2002, s.3.

40 H. Gazi Yurdaydın, *age.*, s.64; Z. Kazıcı, *Anahatlarıyla İslâm Eğitim Tarihi,* İstanbul 2012, s.17-18. İ. Kayaoğlu, *age.*, s. 45; Y. Can, *İslam Şehirlerinin Fiziki Yapısı,* Ankara 1995, s.112; Ö. Özyılmaz, *age.*, s.3.

41 İ. Kayaoğlu, *age.*, s. 45; Z. Kazıcı, *age.*, s.21.

42 İ. Kayaoğlu, *İslam Kurumları Tarihi,* Ankara 1980, s.122.

43 Z. Kazıcı, *age.*, s. 21; M. Akgündüz, *age.*, s.17.

44 Z. Kazıcı, *age.*, s. 21.

45 H. Akagündüz, Klasik Dönem Osmanlı Medrese Sistemi, Amaç-Yapı-İşleyiş, İstanbul 1997, s. 236; N. Çam, İslâmda Sanat Sanatta İslam, Ankara 1999, s.176, 183.

mektepler açılmıştır[46]. Hicretin ikinci yılında Medine'de dâru'l-kurrâ adını taşıyan bir Kur'ân okulu kurulduğundan kaynaklar bahsetmektedir[47]. Dört Halife ve Emeviler devrinde de aynı gelenek artarak devam etmiştir.

Abbasiler döneminde Halife Me'mun zamanında camilerde yapılan eğitim faaliyetlerinin yanı sıra 832 yılında Bağdat'ta bir çeviri merkezi olarak faaliyet gösteren Beytü'l Hikme[48] ve akabinde Beytü'l İlim ve Darü'l İlim adıyla çeşitli müesseseler kurulmuştur[49]. Bu merkezde Antik döneme ait birçok eserin Arapçaya çevirileri yapılmıştır[50]. Ayrıca cami ve mescitlerde Kur'ân, hadis, fıkıh, kelam gibi dini ilimlerin yanı sıra felsefe, tıp, astronomi gibi ilimler de öğretilmiştir[51].

Okuma yazma bilenlerinin sayısının artmasıyla birlikte kitap çoğaltılması için kurulmuş olan kitapçı dükkânlarında da eğitim faaliyetleri yapılmaktaydı[52]. Kitapçı dükkânlarından faydalanmak isteyen öğrencilere ya da bilginlere buradaki kitapları kullanmalarına olanak sağlanmıştır. Eğitim faaliyetlerinin yürütüldüğü bir diğer yer ise bilginlerin evleridir[53].

İslâm'ın ilk dönemlerinde farklı yerlerde yapılan eğitim faaliyetleri daha çok gönüllülük esasına dayalıydı. Başlangıçta camilerde, akabinde yukarıda saydığımız mekânlarda yapılmıştır. Ancak zaman içerisinde öğrenci sayısının artması, ilimlerin gelişip faklı kollara ayrılması, ders programlarının genişlemesi gibi nedenler mescitler dışında öğretimin yapılmasını zorunlu kılmıştır[54]. Cami ve mescitlerde halkalar halinde yapılan dersler sırasında talebelerin soru sormaları, yapılan tartışmaların gürültüye sebep olmasından dolayı böyle bir ortamın namaz kılmaya gelenlerin ibâdetini yapmasını engellemiştir[55]. Bu durum camilerin hem ibâdet mekânı hem de tedrisat yeri olarak kullanılmasının olumsuz yönünü ortaya çıkarmıştır[56]. Kahire'de El-Ezher Camii'nin 988 yılından itibaren sadece eğitim faaliyet-

---

46 Z. Kazıcı, *age.*, s. 22.

47 İ. Kayaoğlu, *İslam Kurumları Tarihi II*, Konya 1994, s. 44; Z. Kazıcı, *age.*, s. 22.

48 P.K. Hitti, Beytü'l Hikme hakkında şu bilgileri verir: "Yükseköğretim alanında İslam'da ilk şöhretli müessese, Halife Memun tarafından başşehirde kurulmuştur. Bir tercüme merkezi olarak faaliyet bulunması yanında bu müessese, bir akademi, halka açık bir kütüphane olarak vazife görmüş ve buna bağlı çalışan bir de rasathane kurmuştur". Bkz. M. Hızlı, "Kuruluşundan Osmanlılara Kadar Medreseler", Uludağ Üni. İlahiyat Fak. Dergisi, C.2, S.2, Bursa 1987, s. 274; Z. Kazıcı, Osmanlı'da Eğitim Öğretim, İstanbul 2016, s.30.

49 H. Akgündüz, *age.*, s. 237-238; N. Çam, *age.*, s.217.

50 Z. Kazıcı, *age.*, s.30.

51 Z. Kazıcı, *age.*, s.23.

52 İ. Kayaoğlu, *age.*, s.46.

53 İ. Kayaoğlu, *age.*, s.46; Z. Kazıcı, *age.*, s.31.

54 A. Çetin, "İrfan Ordusunun Temelleri Türklerde Medreseler", *Dini Araştırmalar Dergisi*, C.2, S.5, İstanbul 1999, s.180.

55 M. Hızlı, *agm.*, s. 276; Z. Kazıcı, *age.*, s. 41.

56 M. Bilge, *age.*, s. 2; Ö. Özyılmaz, *age.*, s. 3.

lerine tahsis edildiği, Cuma namazından başka bir namazın kılınmadığından kaynaklar bahseder[57].

Medresenin kurulması ve yaygınlaşmasındaki en temel amaç eğitimdir. Bu sayede devlet memuru yetiştirmek, ulemanın desteğini sağlamak, İslamiyet'i yeni kabul etmiş olan toplumların eski inançlarının kalıntılarından kurtararak yeni dinin öğretileri ile yetişmiş kişiler kazandırmak, yoksul ancak yetenekli öğrencileri yetiştirecek bir kurumun kurulması gibi nedenler etkili olmuştur[58]. İkinci önemli gerekçe ise vakfiyelerde de açıkça belirtildiği üzere diğer hayır müesseseleri gibi medreseler de Allah'ın rızasını kazanmak için inşa edilmişlerdir[59]. Bununla alakalı olarak vakfiyelerde Peygamber Efendimizin şu sözlerine yer verilmiştir: *"İnsanoğlu öldüğü zaman amel defteri kapanır. Ancak şu üç kişinin defterleri, kendileri öldükten sonra da açık durur. Bu üç kişi şunlardır: 1. Kendisinden istifade edilen bir ilim bırakan, 2. Geride kendisi için dua edecek hayırlı bir evlat bırakan, 3. Devamlı bir hayır kapısı bırakmış olan[60]"*.

---

57 Nasır-Hüsrev El-Ezher için şu bilgileri aktarır: "Ortaçağda bile oraya bütün İslâm ülkelerinden ziyaretçiler ve talebeler geliyordu. Birkaç yüzyıldan beri Ezher, İslâm âleminin bütün medreselerine faik bir tedris ve irfan müessesesi olmuştur. Bunun başlıca sebebi şarkta Moğol istilâları ve tahribatı ve İspanya'da da Arap medeniyetinin sönmesi sayılabilir. Bugün bütün İslâm âleminden oraya talebe gelir ve her memleket için iki sütun arasında "Revak" denilen bir yer tahsis edilmiştir". Bkz. Nasır-ı Hüsrev, Sefername, İstanbul 1967, s. 390-391; Z. Kazıcı, age., s. 42.

58 İ. Kayaoğlu, *İslam Kurumları Tarihi II*, Konya 1994, s. 49.

59 Ayet ve hadislerde ilme ve ilim tahsiline verilen değeri gösteren ifadeler bulunmaktadır. Kuran-ı Kerim'de "Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?", "Allah'tan kulları içinde ancak kudret ve azametini bilen alimler korkar", "Ey resulüm benim ilmimi artır de", "Bununla beraber müminlerin hepsi toplanıp birden savaşa çıkmaları uygun değildir. Her kabileden büyük bir kısım savaşa gitmeli, onlardan bir kısmı da dini ilimlerini öğrenmek ve kabileleri savaştan döndüğü zaman onlara Allah'ın azabı ile korkutmak için geri kalmalıdır", "Allah, melekler ve ilim sahipleri, ondan başka ilâh olmadığına adaletle şâhitlik ettiler. O'ndan başka ilâh yoktur. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir", "Fakat onlardan ilimde derinleşmiş olanlar ve mü'minler, sana indirilene ve senden önce indirilene iman ederler. Onamazı kılanlar, zekâtı verenler, Allah'a ve ahiret gününe inananlar varya, işte onlara büyük bir mükâfat vereceğiz", "Bunun üzerine Yûsuf, kardeşinin yükünden önce onların yüklerini aramaya başladı. Sonra su kabını kardeşinin yükünden çıkardı. İşte biz Yûsuf'a böyle bir plan öğrettik. Yoksa kralın kanunlarına göre kardeşini alıkoyamazdı. Ancak Allah'ın dilemesi başka. Biz dilediğimiz kimsenin derecelerini yükseltiriz. Her ilim sahibinin üstünde daha iyi bir bilen vardır", "Senden önce de ancak kendilerine vahyettiğimiz birtakım erkekleri peygamber gönderdik. Eğer bilmiyorsanız ilim sahiplerine sorun", "Kendilerine ilim verilmiş olanlar ise, "Yazıklar olsun size! İman edip de iyi işler yapanlara Allah'ın vereceği mükâfat daha hayırlıdır. Ona da ancak sabredenler kavuşturulur" dediler" şeklinde ilmi teşvik edici ayetler bulunmaktadır. Bunun yanı sıra hadislerde de ilmi teşvik edici ifadelere rastlanılmaktadır. "Âlimler enbiyanın varisleridir", "Allah her kim hakkında hayır dilerse onu dini ilimlerde bilgili kılar", "ilim talebi her Müslüman erkek ve kadına farzdır", "İlim öğrenen ve öğreten ecirde ortaktır", "Hikmetli ve bilgili sözler mümin kimsenin kaybolmuş malıdır. Onu nerede bulursa alır", "Yeryüzündeki âlimler gökteki yıldızlar gibidir", şeklinde hadisler bulunmaktadır. Bkz. M Bilge, age., s. 14-15; Âl-i İmrân Sûresi 3/18; Nisâ Sûresi 4/162; Yûsuf Sûresi 12/76; Enbiyâ Sûresi 21/7; Kasas Sûresi 28/80. Korkuteli Sinaneddin Medresesi taçkapısında Hz. Ali'nin şu sözlerine yer verilmiştir: "Ey ilim talep eden, takvaya sarıl, Uykuyu bırak, çok yemeyi terket". Bkz. H. Binler-A. Kılcı, "Sinaneddin Medresesi", VD, S. XXV, Ankara 1995, s. 166.

60 M. Bilge, *age.*, s. 225.

Orta Asya'da kurulan ilk Türk-İslam Devleti olan Karahanlılar zamanında da medreseler inşa edilmiştir. Şah Zinde yakınında Karahanlı Hükümdarı Tamgaç Buğra Han tarafında 1066 yılında tuğladan inşa edilen bir medresenin varlığı N. B. Nemzova tarafından 1969 ve 1972 yıllarında yapılan kazılarla ortaya çıkarılmıştır[61]. Medresenin kazılar neticesinde zengin ştuk süslemelere sahip olduğu, 45x55m. ölçülerinde bir avlu, eyvan ve iki köşede kubbeli odaların olduğu, bir kubbeli girişini bulunduğu tespit edilmiştir[62]. Yapı, bu plan şeması ile eyvanlı medreselerin ilk örneği olarak kabul edilmektedir. Ayrıca medreseye ait vakfiyesinde yanında bir kütüphane, Kur'an okunan bir salon, bir öğretmen odası, bir avlu ve bir bahçesinin olduğu, öğrencilere yapılan masraflar ile müderris ve medrese görevlilerine verilecek ücretler ayrıntılı olarak belirtilmiştir[63].

Gazneliler zamanında da medreseler inşa edilmiştir. Gazne Sultanı Sebük Tekin tarafından Gazne şehrinde 977 yılında bir medrese yaptırdığından yayınlar bahsetmektedir[64]. Günümüze ulaşmayan bu yapının nasıl bir mimariye sahip olduğu konusunda bir bilgimiz bulunmamaktadır.

Gazne hükümdarı Sultanı Mahmud'un saltanatı yıllarında Beyhakiye, Saidiye, Ebu Saâd el Astrabâdî, Ebu İshak el İsfehânî adıyla dört medresenin inşa edildiğinden kaynaklar bahsetse de bunların mimari özellikleri hakkında elimizde bir bilgi bulunmamaktadır[65]. Gazne şehrinde İtalyan A. Bombaci'nin Pî Falizvan mezarlığında yaptığı kazılarda üzerinde "*medrese*" ibaresinin geçtiği bir de kitabe parçası bulunmuştur[66].

Gazneli ve Karahanlılardan sonra medreselerin yapımına Büyük Selçuklular devrinde de devam edilmiştir. Bu dönemde inşa edilen medreseleri öncekilerden ayıran en önemli özellikleri bir nizama bağlı olması ve devlet teşkilatı haline getirilmiş olmasıdır[67]. Bu dönemde kurulan medreselerin temelinde Şiiliğe karşı Sünniliği geliştirmek[68], devlet memuru yetiştirmek, ilmi geliştirmek, ilim adamlarına maaş vererek onları devletin yanında tutmak yatmaktadır[69].

---

61 S. Bilhan, "900 Yıllık Bir Türk Öğretim Kurumu Buğra Han Tamğaç Medresesi Vakıf Belgesi", *A.Ü. Eğitim Bilimleri Dergisi*, C. XV, S. 2, Ankara 1982, s. 117-124.

62 O. Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul 1999, s. 32; A. Altun, *Ortaçağ Türk Mimarisinin Anahatları İçin Bir Özet*, İstanbul 1988, s. 81.

63 İ. Kayaoğlu, *age.*, s. 50.

64 M. Cezar ilk medreselerin Gazneliler zamanında kurulduğunu söyler. Bkz. M. Cezar, *Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık*, İstanbul 1977, s. 299; O. Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul 1999, s. 47.

65 M. Cezar, *age.*, s. 299; O. Aslanapa, *age.*, s. 47, 85; A. Altun, *age.*, s. 80.

66 O. Aslanapa, *age.*, s. 85

67 M. Cezar, *age.*, s. 299.

68 O. Turan bu konu hakkında şu bilgileri aktarır: "Selçuk devleti medreseler vasıtasıyla bir yandan ilmi koruyarak yükseltiyor ve yayıyor, öte yandan da vücuda getirdiği bu büyük irfan ordusu sayesinde Şii Fâtımîler idaresinde kurulan Sünnî aleyhtarı propagandalara karşı İslâm dünyasını ve devletin bünyesini kuvvetlendiriyordu. İlim ve tahsilin bu derece himayesi, yayılması da böylece Selçukluların eseri olup… Medreselerde âlim ve talebelere maaş tahsisinden başka ilmi teşvik maksa-

Selçuklular döneminde ilk medresenin Nişabur'da Tuğrul Bey tarafından kurulduğu kabul edilmektedir[70]. Nasır-ı Hüsrev, 22 Nisan 1046 yılında uğradığı Nişabur'da medresenin inşasının devam ettiğinden bahseder[71]. Nişabur'un yanı sıra önemli Selçuklu kentlerinden Bağdat[72], Tûs, Basra, Isfahan, Herat ve Belh'de de medreseler yaptırmışlardır[73]. Selçuklu Sultanı Melikşah döneminde Hargird (1087) ve Rey'de birer medrese inşa ettirmiştir[74]. Bunlara ait kitabe parçaları Tahran Müzesinde muhafaza edilmektedir[75]. Hargird Medresesi A. Godard'ın araştırmaları neticesinde açık kare avlulu, dört eyvanlı bir plan şemasına sahip olduğu tespit edilmiştir[76]. A. Godard 1937 yılında yaptığı araştırmalarda Rey'deki medreseye benzer plan şemasına sahip bir yapı olduğu belirlenmiştir[77].

Selçuklu Döneminde devlet eliyle inşa edilen ilk medrese Bağdad'da Dicle Nehri kenarında 1067 yılında tamamlanan Nizamiye Medresesidir[78]. Bu medresenin inşa-

---

dıyla vakıf tahsisatından 100, 500 ve 1000 "dinar veya akça" mükâfatlar da konuyordu". O. Turan, age., s. 258.

69 O. Aslanapa, *age.*, s. 85; Ara Altun, *age.*, s. 19.

70 O. Turan, *age.*, s.150.

71 "...Şevvalin on birinci cumartesi günü Nişabur'a vardım. Bu ayın son çarşambasında güneş tutuldu. Zamanın hâkimi Çağrı Bey'in kardeşi Tuğrul Bey Muhammed'di. Saraçlar çarşısına yakın bir medrese yapılmasını emretmişti. Onu yapıyorlardı" şeklindeki bilgilerden medresenin inşasının 1046 yılında devam ettiğini göstermektedir. Bkz. N. Hüsrev, age., s.63-64; O. Aslanapa, age., s.86; A. Altun, age., s.81.

72 Sultan Alparslan zamanında 1067 yılında Bağdat'ta Nizamiye adıyla bir medrese kurdurtmuştur. O. Turan, Zekeriya Kazvini'den naklediği bilgilerde *"Nizâmiye medresesi her sınıf insanın bulunduğu büyük bir merasimle açılmıştır. îslâm dünyasının diğer şehirlerine de teşmil edilen bu medreseler ilk defa vakıflarla yaşayarak tahsili meccanileştiriyor; müderrislere ve talebeye maaşlar bağlanıyordu., Devrin Ebu İshak Şirazı, Gazzali ve Ebu Bekir Şâşî gibi büyük âlimleriyle başlayan tedrisat Bağdad Nizâmiyesinin ilmî seviyesini göstermeğe kâfidir. Alp Arslan Nîşâpûr'da fakir talebeye yurt ve maaş tahsisiyle başlayarak malının onda birini medrese inşasına sarf etmiştir."* şeklindeki bilgilerden dönemin en önemli medresesi olduğunu göstermektedir. Bkz. O. Turan, *age.*, s. 150.

73 "...İmparatorluğun her tarafında medrese inşâsına girişilmesi Alp Arslan zamanında başlar. Zekeriya Kazvînî'ye göre Sultan Nizâmül-mülk ile Nişâpûr'da, câmiin kapısında, elbiseleri perişan gençleri görünce sebebini sormuş; vezir de ona "bunlara insanların en şereflileri olup dünya zevki bulunmayan ilim tâlipleridirler" cevabını vermiş ve bunun üzerine Sultan kendilerine bir yurt inşâsını ve maaş verilmesini emretmiştir. Selçuk devletinin âlimler ve talebe için, vakıf suretiyle meccânî, tahsillerini temin eden teşkilâtlı medreseleri, Alp Arslan zamanında, Bağdad'da 1067'de, Nizamiye'nin inşâsiyle başlamış ve süratle bütün İslâm ülkelerine yayılmıştır….Nizâmül-mülk zamanında Bağdad'dan sonra îsfahan, Rey, Nişâpûr, Merv, Belh, Herat, Basra, Musul, Amul... gibi büyük merkezlerde kurulan ilk medreseler de Nizâmiyye adını almış ve sonradan diğer isimlerle başka medreseler vücut bulmuştur. Selçuklular zamanında medreseler vasıtasiyle ilmin himayesi ve yayılması, tahsilin meccânî ve kolay yapılması sebepleri de bizzat bu devrin yaratıcılarından Nizâmülmülk tarafından gösterilmiştir". Bkz. O. Turan, age., s. 257.

74 A. Altun, *age.*, s. 19.

75 A. Altun, *age.*, s. 19.

76 M. Cezar, *age.*, s. 303; O. Aslanapa, *age.*, s. 86; A. Altun, *age.*, s. 19.

77 O. Aslanapa, *age.*, s. 86; A. Altun, *age.*, s. 19.

78 E. Diez, "Nizamiye'den önce eğitim ve öğretim yerleri camilerdi. Camilerin çoğu zaman revakla çevrili bir salondan, yani sütunlarla veya direklerle desteklenen galeri şeklindeki salonlardan meydana geldiklerini biliyoruz. Bu galeriler ister yatay kirişlerle olsun ister kemerlerle olsun birbirine

sında 60.000 dinar harcandığından kaynaklar bahseder[79]. Medreseye[80] ilk müderris olarak Şafii olan İmam Ebu İshak Şirâzî atanmıştır[81]. Nizâmülmülk[82] sadece Bağdad'da değil Belh, Musul, Herat, Nişabur ve Merv'de Nizamiye medreseleri kurmuştur[83]. Nizamiye medreselerinin[84] devlet eliyle kurulması, vakıflara bağlanması, sistemli bir teşkilat haline gelmesi ile kendisinden sonra inşa edilen medreselere teşkilat ve işleyiş yönünden örnek teşkil etmiştir[85]. Bağdat'ta kurulan Nizamiye Medresesinin dünyanın ilk Üniversitesi olduğunu Ş. Tekindağ ileri sürer[86]. Halife Mustansır 631/1234 yılında dört mezhep için kurulan Müstansıriyye Medresesi'nin

---

bağlanmış ve düz bir çatı ile örtülmüşlerdir. Bu açık avlulu camiin gelişmesine imkan vermiştir. Nizamulmülk devrine doğu memleketlerinde görüldüğü gibi aynı zamanda o sıralarda doğmuş olan medrese tipidir." şeklindeki bilgilerden medreselerden önce eğitimin camilerde yapıldığını söyler. Bkz. M. A. Talas, age., s. 459. "..Nizamülmülk, Ebu Sa'd Ahmed Neysaburi'ye Nizamiye Medresesini kurmasını emrettiği ve inşaatın iki yıl içerisinde tamamlandığından kaynaklar bahseder. 1065 yılında inşasına başlanan yapı 1067 yılında tamamlanarak açılışı yapılmıştır. Bu açılış esnasında Bağdat Halifesi ve etrafındaki önemli şahsiyetlerle beraber bir merasim düzenlenmiştir. Medresenin açılışına dair İbn Esir: "O gün şehrin bütün sakinleri medresenin avlusunu ve çevredeki mahaller doldurdu" şeklinde ifadesi de bu durumu teyit etmektedir. Bkz. M. A. Talas, age., s. 41; Hüseyin Gazi Yurdaydın, age., s. 64; G. Kırpık, age., s.49-64

79 İ. Kayaoğlu, *age.*, s. 51; G. Kırpık, *age.*, s. 29.

80 İlk kurulan Nizamiye Medresenin planı ve mimarisi hakkında Mahmud Şükrü Alusi: "Emir Mercan b. Abdullah 1357 senesinde cami ve okulunu, Nizamiyenin planına dayanarak taştan iki katlı olarak inşa etmiştir. Zeminde girerken sağda, iki oda olup birincisi kuttab olarak kullanılırdı. Daha sonra kuyunun solunda esas salon ve kurucusunun mezarı, birinci kata çıkan merdiven, uzun bir galeri, kütüphane olarak kullanılan bir oda ve diğerleri de pansiyonerlere ayrılmıştı. Dersler pansiyonerlere salonda veriliyordu. Kare şeklinde ve büyük bir bahçe ile çevrili olan Nizamiye Medresesi'nin geniş konferans salonları ve dershaneleri, depo ve ercak kileri olarak kullanılan zemin katta bir hamamı ile bir de mutfağı vardı" şeklinde bilgiler bulunmaktadır. Bkz. M. A. Talas, age., s. 42.

81 M. A. Talas, *age.*, s. 41

82 Nizâmülmülk, medreseler yaptırmasının gerekçesini şu cümlelerle açıklar: "Ayrı mezheptekiler arasında meydana gelen tartışma ve kavgalar üzerine biz Nizamiye Medresesini bir mezhebi korumak için değil, ilmi koruyup yükseltmek için kurduk. Eski padişahlar bilginlere maaş vermedikleri ve onları bir görev ile bağlamadıkları için onlar hükümdarlara ve devlete karşı hareket ediyordu". Bkz. M. Cezar, age., s. 302.

83 M. Cezar, *age.*, s. 301-302; İ. Kayaoğlu, *age.*, s. 51; İ. Kayaoğlu, *age.*, s. 126; G. Kırpık, *age.*, s. 45-49, 68-69, 74-76, 76-77, 77-79.

84 Nizamiye medreselerinde akli (felsefe, tıp, astronomi, matematik, edebiyat, coğrafya) ve nakli (Kur'an, Hadis, Fıkıh, Tefsir Kelam) ilimler okutulmuştur. Bkz. G. Kırpık, *age.*, s. 29.

85 Şihabeddin b. Fazlullah el-Ömeri "Mesâliku'l Ebsar fi Memalik'il-Emsâr" isimli eserinde "Dehli'de bin medrese vardır ve bunlardan yalnızca bir tanesi şafilerin, diğerleri Hanefilerindir….. Yetimleri, halkın çocuklarını eğiten, onlara medreselerde okuma yazma öğreten bin fakihin maaşları da divandan karşılanır". Bkz. Şihabeddin b. Fazlullah el-Ömeri, Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım Mesâliku'l Ebsar, (Çev. A. Batur), İstanbul 2014, s.31, 40, 86; M. Cezar, age., s. 302; İ. Kayaoğlu, age., s. 126.

86 İbn Cübeyr Bağdat Nizamiye Medresesi hakkında şu ifadelere yer verir: "… Medreselerin tümü doğudadır. Her bir medrese, şahane bir köşkten daha görkemlidir. En büyükleri Nizamulmülk'ün yaptırdığı Nizamiye'dir. 570/1110 yılında yenilenmiştir. Medreselerin büyük vakıfları ile fakih ve hocalara aylık, talebelere burs vermek için vakfedilmiş gelir kaynakları bulunmaktadır. medrese ve hastaneler bu beldelerin ebedi bir gurur ve büyük bir onur kaynağıdır. Bunları ilk defa kuranlara ve devam ettirenlere Allah rahmet etsin". Bkz. İbn Cübeyr, Endülüsten Kutsal Topraklara, (Çev. İ. Güler), İstanbul 2008, 167; Ş. Tekindağ, agm., s.5.

75 öğrencisi, Kur'ân ve hadis hocaları, bir hekim, kütüphane, hamam ve mutfağı olduğundan kaynaklar bahseder[87].

Orta Asya'da Karahanlı, Gazneli ve Büyük Selçuklularla başlayan medreselerin yayılması Türklerle beraber Suriye, Irak ve Mısır'a yayılmış, akabinde ise gelişimini tamamlayacağı Anadolu'ya getirilmiştir[88]. Eyyubi Sultanı Selahaddin Eyyübi tarafından başta Kudüs olmak üzere diğer birçok yerde medreseler kurulmuştur[89]. Bunlar içerisinde en meşhurları Salâhiye (Nasıriyye) medresesidir[90].

Zengîlerin; Suriye ve Irak'ta medreseler yaptırdıklarını hem tarihi kaynaklardan hem de günümüze ulaşan yapıların varlığından anlaşılmaktadır. Zengîler döneminde Bosra Valisi Gümüş Tekin'in 1136 yılında Hanefî mezhebi için yaptırdığı medrese Suriye'de günümüze ulaşmış en eski kapalı avlulu medrese olması açısından önem taşımaktadır[91]. Gümüştekin Medresesi dört eyvanlı, avlulu, avlunun üzeri kubbeyle örtülü bir plan şemasına sahiptir[92]. Nureddin Zengi'nin zamanından Halep, Şam, Hama, Humus, vb. şehirlerde yaptırdığı Halep Han el Tutun Medresesi (1168), Bahtiye Medresesi (1193), Şam Nuriye Medresesi (1172), Şam Adiliye Medresesi Sünniliği yaymak amacıyla inşa edilmiştir[93].

Yine kaynaklarda Mardin Artuklularından Ilgazi'nin vekili Süleyman'ın, 1122 yılında Halep'te Ziyaciye adıyla ilk medreseyi yaptırdığını, gündüz yapılanların Şiilerin tarafından gece söküldüğünden Ibn Şıhna bahseder[94].

Şâfii mezhebine mensup olan Eyübiler ise daha çok Şâfî nüfusun yoğun olduğu şehirlerde medreseler inşa etmişlerdir. Bunun yanı sıra İkbâliyye, Azrâviyye ve Demmâğiyye medreseleri bânîlerinden dolayı hem Şafii hem de Hanefilerin ortak kullanımı için yapılmışlardır[95].

Memlükler devrinde de medreselerin inşasına devam edilmiştir. Sultan Baybars'ın günümüze ulaşmayan 1263 tarihli medresesi, Şam'daki Zahiriye Medresesi (1277)

---

87 "Halife Müstansırbillah Ebu Ca'fer b. Zahir'in adına yapılan Müstansıriye Medresesi bulunuyor. Bu okulda dört mezhep için ayrı ayrı mescitler ve eğitim köşeleri var. Müderris tahtadan yapılmış küçük bir kubbenin altında sedire oturur. Sağında ve solunda iki muîd bulunur. Bu medresenin iç kısımlarında öğrencilere ait hamam ile abdest şadırvanı mevcut". Bkz. Ebu Abdullah Muhammed Ibn Battuta Tanci, İbni Battuta Seyahatnamesi, (Çev. A. S. Aykut), C.I, İstanbul 2004, s. 319-320; İ. Kayaoğlu, age.,, s. 51; İ. Kayaoğlu, age., s. 127; Z. Kazıcı, age., s. 45.

88 A. Altun, *age.*, s. 19.

89 Nasır-ı Hüsrev, Eyyubîler, Sünnî oldukları için Fatımiler devrinde yerleşen Şiiliği ortadan kaldırmak için camileri medreseye dönüştürdüklerinden bahseder. Nasır-ı Hüsrev, *age.*, s. 389-390.

90 İ. Kayaoğlu, *age.*, s. 52.

91 İlk kubbeli medrese olması açısından önemlidir. Bkz. O. Aslanapa, *age.*, s.91; A. Altun, *age.*, s.28.

92 A. Altun, *age.*, s.28.

93 O. Aslanapa, *age.*, s.91.Zengi ve Memlük Medreseleri için bkz. H. Yılmaz, *Zengî ve Eyyûbî Dımaşk'mda Ulema ve Medrese (1154-1260)*, İstanbul 2017, s.67.

94 O. Aslanapa, *age.*, s.91.

95 H. Yılmaz, *age.*, s. 67.

Medresesi, Sultan Kalavun'un 1285 yılında inşa ettirdiği külliyedeki medresesi, Sultan Hasan Medresesi (1356-1362) bu dönemde inşa edilmiş örneklerdir[96].

Anadolu'da sultanlar, hanım sultanlar, vezirler, devletin ileri gelenleri, varlıklı kişiler tarafından kendi adlarına medreseler inşa ettirmişlerdir. Birer vakıf kurumu olarak inşa edilen bu yapılar zengin vakıflarla da desteklenmişlerdir[97]. Medreselerin ihtisaslaşması ilk olarak Selçuklu devrinde görülür. İnce Minareli Medrese Darû'l-hadis, Sırçalı Medrese fıkıh, Kayseri Çifte Medrese tıp alanında eğitim veren medreselerdir.

Anadolu Selçuklu devrinde kurulmuş medreselerin vakfiyelerinden öğrendiğimiz kadarıyla öğretimin parasız olduğu, öğrencilere burslar verildiği, iâşe ve ibâte giderleri vakıf tarafından karşılanmaktadır. Konya'da Şemseddin Altunapa'nın yaptırdığı medresenin 1202 yılında tanzim edilmiş vakfiyesinde yüksek seviyedeki üç öğrenciye 15'er dinar, orta seviyedeki 15 öğrenciye 10 dinar, ilk seviyedeki 20 öğrenciye ayda 5 dinar verileceği şart koşulmuştur[98]. Ayrıca her yıl medreseye kitap alınması için 100 dinar ücret tahsis edilmiştir. Medresede okuyan öğrenciler içerisinde derse devam etmeyen ile beş yıl içerisinde kabiliyet göstermeyen öğrencilerin medreseden çıkarılacağı belirtilmiştir. Buna ilaveten medrese giderleri için çeşitli han, hamam, dükkân ve arsalar vakfedilmiştir.

Osmanlı Dönemine gelindiğinde erken dönemden itibaren eğitime verilen önemin bir göstergesi olarak yoğun bir şekilde medrese inşa ettirdikleri görülmektedir[99]. Yeni fethedilen yerlerde ilk iş olarak camiler yapılmış yada kiliseler camiye çevrilmiştir. Camilerin yanına, medrese, imaret, hamam vb. yapılar yaptırarak kentin imarına önem vermişlerdir. Özellikle bu kentlerde yaptırdıkları medrese ile devlet kademelerinde çalışacak personel ihtiyacı karşılanmış, ilim, din ve kültürel alanlardaki gelişmelere öncü olmuşlardır. Medreseler sadece eğitim amaçlı değil aynı

---

96 O. Aslanapa, *age.*, s.97-98; A. Altun, *age.*, s.33.

97 Fuat Köprülü, "Selçuk Anadolu'su, manevi kültür bakımından da, oldukça yüksek dereceye erişmiştir; çocuklara okuma yazma öğretmek maksadıyla her mescid yanında tesis edilen ilk mekteplerden başka her tarafta medreseler yapılmıştı. Bilhassa Moğol istilası üzerine Şark sahalarından birçok âlim, şair, mutasavvıfların/Anadolu'ya gelip yerleşmeleri, buradaki fikri faaliyetleri çoğaltmış, Selçuk medreselerine haklı bir şöhret kazandırmıştı" şeklindeki bilgilerden Selçuklu Devletinin inşa ettirdiği çeşitli eğitim kurumları ile eğitime verdiği önemi göstermesi açısından önemlidir. F. Köprülü, Osmanlı Devletinin Kuruluşu, Ankara 1991, s.65.

98 O. Turan, *agm.*, s.197-230.

99 Abdülaziz Bey, Dersaadet Medreseleri hakkında şu bilgileri aktarır: "Dersaadet ve taşradaki medreselerin hepsi, ya büyük Osmanlı sultanları veya "vüzera" ya da hayırseverler tarafından yaptırılmış olup ilim öğrenen talebelerin hem tahsil gördükleri hem barındıkları yerlerdi. Her vakit bakımlı tutulmaları için gerekli para, yaptıranların kurdukları vakfın gelir kaynaklarından karşılanırdı. Medreselerin hemen hepsi birbirinin aynı ve benzeri ise de Dersaadet medreselerindeki tahsil ve iskân şartları gibi, tahsili bitince icazet alanlara yapılan merasim ve ilgili usul ve âdetler de bambaşka idi. Eski Osmanlı maarifi, tatbik edilen tahsil usulü ve okutulanların programı ve tahsille ilgili teşrifat usul ve âdetleri çok önemli olduğundan bu husus aşağıda tafsilatıyla anlatılmaktadır". Bkz. Abdülaziz Bey, Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri, (Haz. K. Arısan-D. Arısan), İstanbul 1995, s.76.

zamanda İslam dini ve kültürünün yaygınlaşmasında da önemli roller üstlenmişlerdir.

Osmanlı döneminde medreseler hem işleyiş ve teşkilat hem de mimari olarak gelişme göstermiştir. Osmanlı öncesi dönemde olduğu gibi Osmanlılar döneminde de ilmiye sınıfına mensup kişilere büyük itibar gösterilmiştir. Sultanların ve Padişahların bu desteği sayesinde Anadolu'ya, İran, Horasan, Buhara, Halep, Şam, Mısır gibi yerlerden birçok bilginin geldiği bilinmektedir[100]. Özellikle İstanbul'un fethedilmesinden sonra bu şehir âlimlerin akınına uğramıştır[101]. Aynı zamanda Osmanlı ulemâsı Mısır, İran, Türkistan gibi bölgelerdeki büyük âlim ve bilginlerden eğitim almışlardır[102]. Matematik ve astronomi için Semerkand'a, Kur'ân tefsiri ve fıkıh için de ekseriyetle Mısır ve İran'a gitmişlerdir[103].

Osmanlı devleti sadece Anadolu'da değil hâkimiyeti altına aldığı yerlerde de medrese yapma geleneğini devam ettirmiştir. Kaynaklardan edinilen bilgilere göre Bulgaristan'da 142, Yunanistan'da 182, Yugoslavya'da 223, Arnavutluk'ta 28 medrese yaptırmıştır[104]. Osmanlı döneminde[105] ilk medrese[106] 731/1330 tarihinde Sultan Orhan Gazi tarafından İznik'te[107] eski bir manastır yapısından dönüştürülmüş-

---

100 H. İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, (Çev. R. Sezer), İstanbul 2006, s.175.

101 "…Eski Osmanlı sultanları ilim ve maarifin öne alınmasına pek ziyade incelikle çalışırlardı. Bursa şehri âlimler, fazıllar, şiir erbabı ve zararlarla dolu idi. İstanbul'un fethinden sonra Pây-ı taht olması ile Fâtih Sultan Mehmed Hanın ise ilim ve maarifin ilerlemesine üstün derecede himmet edegeldiğinden, İstanbul'da ilim ve maarif pek ziyade revaç buldu. Dünyanın her tarafından parmakla gösterilen meşhur değerli bilim adamları İstanbul'a gelmeğe başladılar. Kısa zamanda birçok ilim medreseleri yapıldı ve İstanbul ilim erbabı ve marifet sahipleri ile doldu". Bkz. Ahmed Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet, C. I, (Çev. M. Çevik), s.154.

102 H. İnalcık, *age.*, s.175.

103 H. İnalcık, *age.*, s.175.

104 Z. Kurşun, *age.*, s.12.

105 D'ohsson, Osmanlı'nın ilk dönemindeki ilim hayatı hakkında şu bilgileri verir: "…Osman Gazi Söğütte yeni İmparatorluğun temelini atarken hazine ve silah ile beraber ilmi ve kültürel faaliyetlere karşı da gayet müteşebbis idi. İlmi yönden ilerlemeyi ve en azından eski medreseleri oldukları gibi muhafaza etmeyi arzu ederdi. Veliahdı ve oğlu Orhan Gazi İznik'te İmparatorluk Camiini yükseltirken orada bir de bir asrı mütecaviz bir zaman boyunca Osmanlı Medreselerinin en yükseği olarak bakılacak olan bir medrese yaptırdı. Yeni kurulmuş ve kendi ismi ile adlandırılmış olan bu medresenin idaresi İslam alemindeki diğer bütün medreseler gibi müderrisi titri altında Şeyh Dâvûd-ı Kayseriye verildi. I. Murad, II. Murad, II. Mehmed, I. Selim ve I. Süleyman gibi gayretli ilim ve ulema koruyucularının memleketlerinde tekrar Arap edebiyatının ileri günlerini yaşatmak istedikleri bir gerçektir. İmparatorlukların başlıca medreselerine bu parlaklığı verebilmek için hiçbir şeyden çekinmemişlerdir". Bkz. M. Bilge, age., s.6.

106 İznik'te bir kiliseyi camiye çevirmiş ve bu caminin yanında ilk Osmanlı medresesini yaptırarak hizmete sokmuştur. Bkz. Nişancı Mehmed Paşa, *age.*, s.110; Aşık Paşazade, *Osmanoğullarının Tarihi*, (Haz. K. Yavuz-M. A. Y. Saraç), İstanbul 2003, s.101.

107 İznik'te ayrıca Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa tarafından 1330 yılında inşa edildiği kabul edilen Süleyman Paşa Medresesi ile günümüze ulaşmayan Mevlana Alaeddin, Rükneddin, Hayrüddin Paşa, İznik Orhan Gazi Medreseleri bulunmaktaydı. Bkz. Y. Demiralp, *age.*, s.21-25.

tür[108]. Orhan Gazi, günlük 30 akçe ücret[109] ile Şeyh Davud el-Kayseri'yi medreseye müderris olarak atamıştır[110]. Medresede okutulan dersler içerisinde kelam derslerine de yer verilmiştir.

Katip Çelebi, Orhan Gazi'nin vefat edince Manastır Medresesi'ne defnedildiğini söyler[111]. Orhan Gazi'nin İznik'in fethinden sonra burada da kiliseleri cami ve medreseye dönüştürdüğü ayrıca bir de imaret yaptığını tarihi kaynaklardan öğrenmekteyiz[112]. Aşıkpaşaoğlu, Orhan Gazi'nin, İzmit'i fethettiğinde buradaki kiliseleri camiye, bir tanesini de medreseye çevirdiğini söyler[113].

6 Nisan 1326 tarihinde Bursa'nın Orhan Gazi tarafından fethedilmesinin akabinde beyliğin merkezi İznik'ten Bursa'ya taşınmıştır. Bursa'nın başkent olmasından sonra imar faaliyetlerin arttığı görülmektedir. Orhan Gazi'den sonra tahta çıkan I. Murad, Yıldırım Bâyezîd, Çelebi Sultan Mehmed ve II. Murad bu şehirde kendi adlarına yaptırdıkları külliyeler içerisine eğitime verdikleri önemin bir göstergesi olarak da birer medrese inşa ettirmişlerdir.

Sultan Orhan Gazi Bursa'da 1335'te bir manastır yapısını medreseye dönüştürmüştür. Manastır Medresesi olarak adlandırılan bu yapı için zengin vakıflar tahsis etmiştir[114]. Dimitri Kandemir, Manastır Medresesi'nin ünlü müderrisler sayesinde büyük bir isim yaptığını, Arabistan ve İran'dan öğrenciler burada okumak için geldiğinden bahseder[115]. Bursa'da medreselerin kuruluşuna kadar geçen süre içerisinde İznik Medresesi önemini korumuştur[116]. Akabinde Bursa'da I. Murad'ın Çekirge semtinde cami-medrese (1365-66)[117], Yıldırım Bayezıd'ın Ulu Camii yakınında

---

108 İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, s.1; Taşköprülüzâde, *Osmanlı Bilginleri*, (Çev. Muharrem Tan), İstanbul 2007, s.27; M. Öcal, "XIV. Yüzyıl Osmanlı Medreseleri, Müderrisler ve Başlıca Hizmetleri", *Milli Kültür*, S. 60, Ankara 1988, s.23.

109 M. Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, C.I, Ankara 2010, s.94

110 Davud el Kayserî el Karamanî, Orhan Gazi döneminin önemli bilginlerinden olup Mısır'da tefsir, hadis, Usûl dersleri almış, aklî ilimlerde başarılar göstermiş, tasavvuf ilmi tahsil etmiştir. Kaynaklarda ibadete düşkün, züht sahibi, titiz ve güzel ahlak sahibi bir insan olarak nitelendirilir. Bkz. Aşık Paşazade, *age.*, s. 101; Taşköprülüzâde, *age.*, s. 27; Nişancı Mehmed Paşa, *age.*, s. 110; M. A. Ünal, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Isparta 2007, s. 110.

111 K. Çelebi, *age.*, s. 989.

112 Aşıkpaşaoğlu, Orhan Gazi'nin İznik'te yaptığı faaliyetler hakkında şu bilgileri aktarır: "Sonra bir büyük kiliseyi Cuma mescidi yaptı. Bir manastırı da medrese etti. Yenişehir kapısının çıktığı yerde bir imaret kurdu…. Yemek pişince imaretin kapısı açıldı. Orhan Gazi evvela kendi kutlu eliyle yemeği bölüştürdü. Işığım da ilk gece kendi yaktı. Medreseyi de Mevlana Davud-ı Kayseri adıyla anılan müderrise verdi. Ondan sonra Konya'da Seraceddin-i Urmevi'nin öğrencilerinden olan Taceddin-i Kürd'e verdi. Hitâbetini de Karahoca'ya verdiler. İznik'i tahtedinip bir hayli müddet orada zevkle vakit geçirdi". Aşık Paşazade, age., s. 101; Mehmed Neşri, Kitab-ı Cihannüma Neşri Tarihi, (Haz. F.R. Unat-M.A Köymen), C.I, Ankara 1949, s.153-154.

113 Aşık Paşazade, *age.*, s. 96.

114 Aşık Paşazade, *age.*, s. 116; İ. H. Konyalı, *age.*, s.2.

115 Dimitri Kandemir, *Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş ve Çöküş Tarihi*, (Çev. Ö. Çobanoğlu), C. I, Ankara 1979, s.28.

116 M. Cezar, *age.*, s.94

117 Y. Demiralp, *age.*, s.30-38.

(1400)[118], Çelebi Sultan Mehmed'in Yeşil Camii yanında birer medrese (1418-19)[119]; Sultan II. Murad, Muradiye semtinde külliyesi içerisinde bir medrese (1446-47)[120] yaptırmasıyla İznik medreseleri ikinci plana düşmüş, Bursa Medreseleri ön plana çıkmıştır[121]. Bursa, Edirne'de medreselerin inşasından sonra ikinci planda kalmıştır. Bursa'da Yıldırım Bâyezîd'ın kendi adıyla anılan mahallede inşa ettirdiği Yıldırım Külliyesi (1400) cami, medrese, imaret, türbe, hamam ve darüşşifadan meydana gelmektedir[122]. Sultanlar yaptırdıkları medreseler ile Bursa'nın bir ilim merkezi haline gelmesine katkı sağlamışlardır[123]. Çelebi Sultan Mehmed'in Bursa'nın Emir Sultan semtinde 1418-1419 tarihlerinde inşa ettirdiği Yeşil Külliye cami, medrese, imaret ve türbeden meydana gelmektedir[124]. Sultaniye Medresesinde görevli müderrise 50 akçe yevmiye verilmekteydi[125]. Bu medresenin inşasından sonra İznik Medreseleri ikinci dereceye düşmüştür[126]. Bu durum II. Murad'ın Edirne'de Üç Şerefeli Camii yanında Saatli Medreseyi (1447-48) inşa edene kadar devam etmiştir. Bu yapı ve yanındaki darû'l-hadis medresesi (1435) en yüksek derecede olması bakımından önemli olup İstanbul'daki Sahn-ı Seman Medreseleri inşa edilene kadar önemini korumuştur. Medresede görevli müderrise yevmiye 100 akçe ücreti ile en yüksek ücret verilen yer idi[127]. Sultan II. Murad, Bursa'nın Muradiye semtinde inşa ettirdiği ikinci külliyesi cami, imaret, hamam, mektep ve türbelerden meydana gelmektedir[128]. Aynı tarihlerde İznik Medresesinde 30, Bursa Muradiye Medresesinde görevli müderrise günde 50[129] akçe ücret verilmekteydi[130].

Medrese teşkilat yapısında ilk değişiklikler Osmanlı Sultanı II. Murad zamanında yapılmıştır. Bu değişiklikte medreseler Tetimme ve Darû'l-hadis olarak tasnif edilmiştir[131]. Kuruluş döneminde derece ve sınıf bakımından en önemli medreseler İznik, Bursa ve Edirne'de inşa edilmiştir. Her üç şehirdeki medreseler Sultanlar tarafından yapılmış ve zengin vakıflarla da desteklenmiştir[132]. Fatih Sultan Mehmed İstanbul'u fethinden sonra bu şehri bir idari merkezin yanı sıra ilim ve kültür

---

118 Aşık Paşazade, *age.*, s.126; E. H. Ayverdi, "Yıldırım Bâyezîd'ın Bursa Vakfiyesi ve Bir İstibdalnâmesi", *VD*, S. 8, Ankara 1969, s. 37-46; Y. Demiralp, *age.*, s. 39-48.

119 Y. Demiralp, *age.*, s.71-78.

120 Y. Demiralp, *age.*, s.79-85.

121 M. A. Ünal, *age.*, s.110.

122 Y. Demiralp, age., s.39-48.

123 M. Bilge, *age.*, s.7.

124 Y. Demiralp, *age.*, s.71-78

125 M. A. Ünal, *age.*, s.111.

126 M. Bilge, *age.*, s.7.

127 İznik Medresesi Müderrisine 30, Bursa Sultaniye Medresesi Müderrisine 50 akçe yevmiye ücret verilirdi. Bkz. M. Bilge, *age.*, s.8.

128 Y. Demiralp, *age.*, s. 79-85.

129 İdris-i Bitlisi Bursa Muradiye Medresesinde müderrise 70 akçe ücret verildiğini yazar. Bkz. İ. H. Uzunçarşılı, *age.*, s. 3.

130 İ. H. Uzunçarşılı, *age.*, s.3.

131 İ. H. Uzunçarşılı, *age.*, s.2.

132 İ. H. Uzunçarşılı, age., s.2.

merkezi haline getirmek için yoğun bir imar faaliyetine girişmiştir[133]. Vakfiyesinde şehrin imarını *"büyük cihad"*, şehrin fethini ise *"küçük cihad"* olarak adlandırmıştır[134]. İlk olarak şehrin surlarını tamir ettiren Fatih, ardından kiliseleri cami ve medreseye çevirmiştir[135]. Bunlar içerisinde Zeyrek Camii olarak da bilinen Pantakrator Manastırı'nın bulunduğu yerde 40 hücreli ve 40 talebesi olan ve müderrisliğini 50 akçe yevmiye ücret ile Alaeddin Tusî'nin yaptığı bir medrese ile eğitim faaliyetlerini başlatmıştır[136]. Fatih Vakfiyesinde *"Değerli taşlarla süslenmiş ve bezenmiş kiliseleri, medrese ve mescitlere dönüştürdü ve bunlara yenilerini ekledi"* şeklindeki bilgilerden Fatih külliyesinin inşasına kadar eğitim-öğretimin medrese ve camiye dönüştürülen kiliselerde yapıldığı anlaşılmaktadır[137]. Fetihten 10 yıl sonra kendi adına yaptırdığı külliye İstanbul'daki ilk selâtîn külliyesidir[138]. Fatih Sultan Mehmed, eğitime verdiği değerin bir göstergesi olarak külliye içerisine Sahn-ı Semân ve Tetimme ismiyle bilinen medreseler inşa ettirmiş, bunları zengin vakıflarla desteklemiştir. Fatih külliyesi, İstanbul'un önemli dini, sosyal ve kültürel merkezi olmuştur. Külliye içerisinde yer alan Sahn-ı Seman medreseleri de devrin en önemli eğitim merkezi konumundaydı. Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'daki külliyesi[139] içerisinde

---

133 "Ayasofya'dan başka İstanbul şehri içinde bulunan büyük kiliselerin çoğu cami, küçükleri mahalle halkına mescid tayin olundu. Allah'a (C.C.) şükür ki nice ateşperestlerin yerleri ve putları ortadan kaldırdı. Yerleri ehli İslam'a hizmet veren medrese ve mabet haline getirildi. Yoksullara yiyecek dağıtan imaretler yapıldı. Bugün bile şaheserliğini koruyan ve büyük bir abide olarak kendini gösteren meşhur camisini bina ettirdi. Böyle yüksek, güzel ve şerefli bir yapı yapılmamıştır. Gözler ne böyle büyük bir binayı görmüş, nede diller bunun gibisini tarif edebilmiş değildir. 1471 yılında ise Sahn-ı Seman diye bilinen ve Cennet Bahçelerine benzeyen medreseyi ve hastahaneyi inşa ettirdi. Medresede dini, ilmi ve şeriat hükümlerinin öğrenilmesi için her türlü emek sarf edildi. İçi en güzel sanat eserleri ile süslendi. Medresenin içinde (ortasında) güzel bahçeler tanzim edildi. Sekiz medreseden oluşan bu yapı güzellik ve üstünlük bakımından yedi iklimde bir benzeri olmayan şaheser mey anına geçti. Görünüşte yalancı Cennet bahçelerini andırıyordu. Buranın yapılmasından maksat, büyük bir sevap işlemek, marifet, ilim ve fazilet ile edebiyat öğrenmek isteyenlerin yetişmesini sağlamaktı. Gizli ilim hazinelerinin varlığını öğretmek, fıkıh, mantık, fen dersleri vermek bu medrese ile mümkün oldu". Bkz. Nişancı Mehmed Paşa, age., s. 143-144.

134 İ. E. Erünsal, "Fatih Devri Kütüphaneleri ve Molla Lütfi Hakkında Birkaç Not", *Tarih Dergisi*, S.33, İstanbul 1982, s. 57.

135 O. N. Ergin, *Türk Şehirlerinde İmaret Sistemi*, İstanbul 1939, s. 20; H. İnalcık, *age.*, s. 175.

136 Aşık Paşazade, *age.*, s. 220; İ. H. Uzunçarşılı, *age.*, s. 5; H. Akgündüz, *age.*, s. 254.

137 A. Beyatlı, *age.*, s.166.

138 Kritovulos şunları yazıyor: "Fatih, devlet erkanına ve yanında nüfuz sahibi ve zengin olanlara İstanbul'da bir çok dini ve içtimai ve hayır için müesseseler yapmalarına müsaade ve İstanbul'u süsleyerek binalar yapmayı irade etmiştir. Kendisi dahi, şehrin ortasında ve mürtefi bir noktasında büyüklük ve kıymet cihetiyle benzerlerinin üstünde bir cami yaptırmak için bir yer seçerek içine konulacak sütunların ve kıymeti olan taşların vesaire yapı malzemesinin bulunup getirilmesini ferman eyledi. Bundan maada Bizans'ın denize uzanmış bir mahalli ferah fezasında muhteşem ve benzerlerine göre tantanalı ali bir saray yapılmasını da irade eylemiştir. Fatih, binaların İnşalarını gezerek görür ve süslenmeleri için gereken maddeleri tedarik ederdi".Bkz. M. Cezar, Mufassal Osmanlı Tarihi, C.II, Ankara 2011, s. 600.

139 Aşıkpaşaoğlu Sultan Fatih'in "Sekiz medrese, orta yerinde bir ulu cami ve camiin karşısında yüksek bir imaret ve bir tarafında darüşşifa yaptırdı. Bu her birisinin medreselerin arkasında suhteler için bir tetimmesi de vardır. Bundan başka Hazret-i Eyyub Ensari üzerinde bir imaret, bir medrese, bir cami

caminin doğu ve batısında sahn-ı Semân diye adlandırılan dörderden sekiz medrese yüksek eğitim kurumu[140] olarak yapılmıştır. Bu medreselere danişmend yetiştirmek için Tetimme ya da Musıla-ı Sahn adı verilen derece olarak daha aşağıda bulunan sekiz medrese daha inşa edilmiştir[141].

Fatih Sultan Mehmet'ten sonra Osmanlı Sultanları da medrese inşasına önem vermişlerdir[142]. Sultan II. Bâyezîd Amasya[143], Edirne ve İstanbul'da kendi adına inşa ettirdiği üç külliye içerisinde medreseler yaptırmıştır. Özellikle İstanbul'daki külliyesi içerisinde yer alan medresesinde şeyhülislamların müderris olma şartı koymuştur. Ancak bunların yoğun işlerinden dolayı derslerin işlenmesinin bir vekil aracılığıyla yapılması yoluna gidilmiştir. Osmanlı döneminde Fatih Sultan Mehmed'ten sonra ikinci büyük atılım Kanuni Sultan Süleyman devrinde Süleymaniye külliyesinin inşasıyla gerçekleşmiştir. Bu dönemde medreseler aşağıdan yukarıya doğru sıralanarak derecelere ayrılmıştır. Süleymaniye külliyesinde daha önce olmayan bir takım yenilikler ortaya konulmuştur. Darû'l-hadis Medresesi, Tıp Medresesi ve Darüşşifası ile diğer 4 medrese yapısıyla farklı alanlarda eleman yetiştirilmesinde önemli rol oynamışlardır. Kanuni döneminde Fatih devrindeki medrese ve müderris dereceleri değiştirilerek 12 kademeye ayrılmıştır.

Osmanlı Döneminde medreseler, İznik'teki ilk medresenin inşasıyla başlayan Fatih ve Kanuni tarafından inşa ettirilen medreselerle zirveye ulaşmıştır. XVI. yüzyıl sonlarından itibaren ekonomik sıkıntılar, uzun süren savaşlar, medreseler gibi diğer kurumlardaki bozukluklar, ulema sınıfının doğması, İlmiye'ye aid kanunların çiğnenmesi, müderrisliğe atanma yönteminin bozulması (mülâzemet)[144], saltanat kavgaları, talebe isyanları, aklî ilimlerin terkedilmesi (matematik, felsefe, kelam), rüşvet, yolsuzluk gibi nedenler eğitim sisteminin bozulmasına neden olmuştur[145].

---

ve Hazret-i Eyyub Ensari'nin üzerine yüksek bir türbe yaptırdı[139]" şeklindeki bilgilerden İstanbul'da yaptırdığı Fatih Külliyesi ile Eyüp'teki imar faaliyetleri hakkında da bilgiler verir. Bkz. Aşıkpaşaoğlu Osmanlı sultan ve vezirlerinin medrese ve imaret yapmalarını şu şekilde açıklar: "Soru.- Ey dervîş! Bu Osmanoğlu'nun büyük medreseler ve imaretler yapmalarından muratları memleketimi yoksa ahiretlerini mi mamur etmektir? CEVAP.- Ahiretlerini mamur etmektir. Hem vezirlerin imaretlerinden de anlanan odur ki bunların da niyetleri padişahlarının niyetlerine tabidir". Bkz. Aşık Paşazade, age., s. 291.

140 Alphonse de Lamartine, Fatih Külliyesi için "...Dinbilim, hukuk, felsefe tarih, edebiyat öğreten ve birer yüksekokul olan sekiz medrese caminin çevresinde yer almıştır. Hocalara ve öğrencilere ücretsiz verilen odalar, dersliklerin üzerinde bulunmaktadır. Öğrenciler ve yoksullar günde iki kez beda va dağıtılan yemeği imarette yerler" şeklinde bilgi verir. Bkz. Alphonse de Lamartine, Osmanlı Tarihi, (S. Bayram), C.1, İstanbul 1991, s. 276.

141 H. İnalcık, *age.*, s. 176; M. A. Ünal, *age.*, s. 112.

142 Abdüzaiz Bey, *age.*, s.77-78.

143 Aşık Paşazade, *age.*, s.286.

144 M. A. Ünal, *age.*, s.121.

145 C. Baltacı, *age.*, s. 149-158; Z. Kazıcı, *age.*, s. 99; Z. Kazıcı, *Osmanlı'da Eğitim…*, s. 165.

Gelibolulu Mustafa Âlî, medreselerin bozulmalarının Kanuni Sultan Süleyman devrinde başladığını ileri sürer[146]. Nişancı Mehmed Paşa[147], Koçi Bey[148] ve Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey medreselerin bozulma sebepleri hakkında ayrıntılı bilgilere yer vermişlerdir[149]. Yeni okulların açılması bir bakıma medreselerin geri plana atıldığını gösterse de Anadolu ve başkentte XVII. ve XIX. yüzyıllarda medreselerin yapımına devam edilmiştir. XVII. Yüzyılda Kuyucu Murat Paşa (1606-1611), Sultan Ahmed (1619), Bayram Paşa (1635), Çinili Medresesi (1640), Köprülü Mehmed Paşa Medresesi (1661), Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Medresesi (1691); XVIII. yüzyılda Batılılaşma dönemi ile birlikte İstanbul Feyzullah Efendi Medresesi (1700), Çorlulu Ali Paşa (1708), Damat İbrahim Paşa (1719-1720), Ahmediye ve Nur-u Osmaniye Medresesi (1755); XIX. Yüzyılda ise birçok alanda olduğu gibi eğitim alanındaki yenileşme hareketleriyle beraber önemini kaybetmeye başlayan medreselerin inşasının da azalmaya başladığı görülmektedir. Çankırı Çivitoğlu Medreses (1851), İstanbul Haliliye Medresesi (1870), Çankırı Buğday Pazarı Medresesi (1891), Kayseri Şıhlı Hamidiye Medresesi (1891-92) bunlardan birkaçıdır.

XVIII. yüzyılda başlayan yenileşme hareketleri, kaybedilen savaşlar vb. gibi nedenlerden dolayı birçok alanda olduğu gibi eğitim alanında da batının gerisinde kaldığı anlaşılmış, değişen şartlara ayak uydurmakta zorlandığı görülmüştür. Var olan kanun ve tüzükler gerektiği gibi uygulanmadığı, var olan sistemin düzelememesinden dolayı Batılı tarzda eğitim veren okulların açılması bir ihtiyaç olmuştur. Bu bağlamda Mühendishâne-i Bahr-i Hümâyûn (1773), Mühendishâne-i Berr-i Hümâyûn (1796), Tıbhâne-i Âmire ve Cerrahhâne-i Ma'mûre (tıp okulu-1826), 1838'de Mekteb-i Maarif-i Adliye, Mekteb-i Ulûm-ı Edebiye (1839) gibi çok sayıda okul açılmıştır[150]. II. Abdülhamit döneminde eğitimin yayılmaya başladığı ancak kalitenin gerilediği[151], 1892 tarihinde medreselilerin askerlikten muaf tutulmasıyla birlikte talebe sayısının olduğundan daha fazla arttığı görülmektedir[152].

1914 yılında İstanbul'daki medreseler Dâru'l Hilafeti'l Aliyye adı altında yeniden teşkilatlandırılarak eğitim süresi 12 yıl olarak belirlenmiş olsa da [153] yapılan çalışmalara rağmen düzeltilemeyen bu eğitim kurumu 3 Mart 1921 tarihli Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile kapatılmıştır[154].

---

146 M. Şanal, Kuruluşundan Ortadan Kaldırılışına Kadar olan Süre İçerisinde Medreseler", *Milli Eğitim*, S. 143, Ankara 1999, s. 123-128.

147 Nişancı Mehmed Paşa, *age.*, s. 295-296.

148 Z. Danışman, *Koçi Bey Risalesi*, İstanbul 1972, 26-27, 29.

149 Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, *Bir Zamanlar İstanbul*, (Çe. N.A. Banoğlu), İstanbul 1972, s.22-23.

150 Z. Kazıcı, age., s. 165-177.

151 H. A. Koçer, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu*, Ankara 1987, 125

152 H. Atay, "1914 Medrese Düzeni", *İslami İlimler Enstitüsü Dergisi*, S.V, Ankara 1982, s.24.

153 C. Baltacı, *age.*, s. 91.

154 H. Akgündüz, *age.*, s. 264.

2.1. Medreselerin Sınıflandırılması ve Derecelendirilmesi

Osmanlı dönemi medreseleri sıbyan mekteplerinden sonra eğitimin verildiği orta ve yükseköğretim kurumlarıdır. Osmanlı medreseleri amaç ve görevleri bakımından iki gruba ayrılmaktadır. Birinci grup Genel/Umûmi Medreseler, ikinci grup ise Mesleki/ihtisas Medreselerdir[155].

Genel/Umûmi Medreseler: Genel Medreselerde ulûm-ı âliye denilen kelam, mantık, belâgat, lügat, nahiv, matematik, astronomi, felsefe, tarih, coğrafya ile Kur'ân ilimleri, hadis ve fıkıh gibi ilimler okutulurdu. Bu medreselerden mezun olan kişiler kadı ya da müderris olurlardı[156].

Osmanlı Devletinde ilk medrese teşkilatının II. Murad devrinde oluştuğu bilinmektedir[157]. İlk devir medreselerinde Telvih, Miftah, Hâşiye-i Tecrîd, sarf ve nahiv okutulmaktadır[158]. Fatih Külliyesi içerisindeki Sahn-ı Seman medreselerinin inşası ile Osmanlı sınırları içerisindeki medreseler, müderrisin aldığı ücrete bağlı olarak aşağıdan yukarıya doğru Haşiye-i Tecrîd, Miftah, Telvîh (Kırklı), Ellili (Hâric, Dâhil), Sahn-ı Semân (Altmışlı) şeklinde derecelere ayrılmıştır[159].

Haşiye-i Tecrîd yani 20'li medreselerde görevli müderris 20-25 akçe, 30'lu denilen Miftah medreselerinde müderris 30-35, 40'lı yani Telvîh (Kırklı) medreselerinde görevli müderris 40 akçe yevmiye verilirdi. 40'lı medreselerin bir derece üstünde yer alan Hâric 50'li Medreseler Selçuklu ve Beylikler devrinde Sultan ve ailesi ile vezirler tarafından; Dâhil 50'li Medreseler ise Osmanlı Devletinde Padişah ve ailesi tarafından inşa edilmişlerdir[160]. Fatih Külliyesi içerisinde yer alan Tetimme Medreseleri ise Dâhil Medreseleri içerisinde yer alır. 50'li medreselerden sonra en yüksek tahsil seviyesi olan Sahn-ı Semân Medreseleridir[161]. Fatih'in kurduğu bu sistem II. Bayezıd ve Yavuz Sultan Selim döneminde de devam etmiştir[162].

Osmanlı Devletinde Süleymaniye külliyesi inşa edilene kadar yukarıdaki dereceler kullanılmıştır. Fatih Sultan Mehmed'in yaptığı medrese düzeni Kanuni devrinde bir takım değişiklikler yapılarak İbtidâ-i Hâric, Hareket-i Hâric, İbtidâ-i Dâhil, Hareket-i Dâhil, Mûsila-i Sahn (Tetimme), Sahn-ı Seman, İptida-i Altmışlı, Hareket-i Altmışlı, Mûsıla-i Süleymaniye, Hamse-i Süleymaniye, Süleymaniye, Darû'l-hadis şeklinde 12 kategoriye ayrılmıştır[163]. İbtidâ-i Hâric, Hareket-i Hâric, İbtidâ-i Dâhil, Hareket-i Dâhil, Mûsila-i Sahn (Tetimme) de görev yapan müderrisler 20-25 akçe; Mûsıla-i Süleymaniye ve Sahn-ı Seman'da görevli müderrisler 50-60 akçe, Sahn-ı

---

155 C. Baltacı, *age.*, s. 63-71; M. A. Ünal, *age.*, s. 114.

156 M. A. Ünal, *age.*, s.114.

157 İ. H. Uzunçarşılı, *age.*, s.2.

158 M. Hızlı, Bursa Medreselerinde Eğitim-Öğretim, Bursa 2012, s.42.

159 A. Özcan, "Fatih'in Teşkilat Kanunnamesi ve Nizâm-ı Âlem için Kardeş Katli Meselesi", *Tarih Dergisi*, S. 33, İstanbul 1982, s. 39; C. Baltacı, *age.*, s. 73; A. Gül, *age.*, s. 35.

160 İ. H. Uzunçarşılı, *age.*, s. 7; M. Hızlı, *age.*, s. 43.

161 M. Hızlı, *age.*, s. 43; Z. Kazıcı, *age.*, s. 94.

162 M. Hızlı, *age.*, s. 43.

163 M. Hızlı, *age.*, s. 45; C. Baltacı, *age.*, s. 74.

Süleymaniye ve Darû'l-hadis'te görevli müderrisler 60-100 akçe ücret almışlardır[164]. Kanuni Sultan Süleyman yaptırmış olduğu medreselere en yüksek dereceyi vermesiyle de medreseler arasındaki hiyerarşiyi de belirlemiştir[165]. Sultan III. Murad devrinde İstanbul Kadısına yazılan 29 Şevval 983/31 Ocak 1576 tarihli fermanda talebe tahsil dereceleri Haşiye-i Tecrîd, Miftâh, Kırklı, Hâric ve Sahn şeklinde düzenlenmiştir[166].

Mesleki/İhtisas Medreseleri: İhtisas medreseleri Dârü'l-Hadisler, Dârul-Kurrâlar, Dâru't-Tıblar olmak üzere üç alt başlığa ayrılmışlardır. Bu medreseler belli bir alanda uzmanlaşmak isteyenler için tesis edilmiş yapılardır[167].

Dârü'l-hadis Medreseleri: Dârül-hadis medreseleri, Hz. Muhammed'in hadis-i şerifleri ile ilgili ilimleri öğrenmek için açılmış eğitim yapılardır[168]. Bu medreselerde ders okutan müderrislere muhaddis denilir[169]. İlk dârül-hadis medresesi Halep Atabek'i Nureddin Zengi tarafından (1146-1174) tarafından Şam'da açılmıştır. Bânîsinden dolayı bu yapı *"en- Nûriyye"* diye adlandırılmıştır[170]. Ardından Eyyubiler devrinde el-Melikü'l Kamil'in *"el-Medresetü'l Kâmiliyye (1225)"*; el Melikü'l Eşref'in Şam'da kurduğu *"Medresetü'l Eşrefiye"* inşa edilmiştir[171]. Anadolu'da Selçuklular devrinde de dârül-hadis medreselerinin inşa edildiği görülür. Konya'da Sahip Ata Fahreddin Ali'nin mimar Kelük bin Abdullah'a yaptırdığı Konya İnce Minare Dârül-hadis Medresesi, İlhanlı veziri Şemseddin Cüvenyni'nin Sivas'ta yaptırdığı Çifte Minareli Dârül-hadis Medresesi (1271-72) örnek olarak verilebilir.

Osmanlı devrinde de dârül-hadis inşa etme geleneği hızla devam etmiştir. Sultan I. Murad zamanında ilk dârül-hadis medresesi Candarlı Hayreddin Paşa tarafından İznik'te inşa edilmiştir[172]. II. Murad Edirne'de Tunca nehri kenarında 1435 tarihinde de bir dârül-hadis yaptırmıştır[173]. İstanbul'un fethinden sonra ise başkent olan bu şehirde ilk dârül-hadis medresesi Kanuni Sultan Süleyman'ın Mimar Sinan'a yaptırdığı Süleymaniye külliyesi içerisinde açılmıştır[174]. Süleymaniye Dârül-hadis Medresesi müderrisine verilen 100 akçe yevmiye ile en yüksek ücretin verildiği yerdir. Külliye içerisinde yer alan diğer medrese müderrislerine 60 akçe ücret verilmiştir[175]. Bursa Lütfullah Çelebi (1481), İstanbul Molla Gürani (1484), Amasya Abdullah Paşa Darû'l-hadisi (1485), Eyüp Defterdar Mehmed Çelebi (1541), İstan-

164 M. Hızlı, *age.*, s. 46.
165 H. İnalcık, *age.*, s. 177.
166 A. Refik, Hicri Onuncu Asr-ı Hicride İstanbul Hayatı, s.34-35
167 C. Baltacı, *age.*, s. 69.
168 M. Bilge, *age.*, s. 12; A. H. Berki, *age.*, s. 11; C. Baltacı, *age.*, s. 69.
169 A. H. Berki, *age.*, s. 11; Z. Kazıcı, *age.*, s.89.
170 Z. Kazıcı, *age.*, s. 69.
171 Z. Kazıcı, *age.*, s.70.
172 M. Bilge, *age.*, s.13.
173 M. Bilge, *age.*, s.13.
174 M. Bilge, *age.*, s.14; A. H. Berki, *age.*, s.11.
175 M. Bilge, *age.*, s.14.

bul Sofu Mehmed Paşa (1543), İstanbul Hüsrev Kethüda (1565), Divanyolu Koca Sinan Paşa, Çarşamba Mehmed Ağa (1585), Sultan Ahmed (1617), Köprülü Mehmed Paşa (1661), Merziformlu Kara Mustafa Paşa (1690-91), Çorlulu Ali Paşa (1709), İstanbul Damat İbrahim Paşa (1720), Eyüp Hacı Beşir Ağa (1730-1754) Dârül-hadisi bunlara örnek olarak verilebilir.

Dâru'l-Kurrâ Medreseleri: Hafızların kırâat ilmi öğrendikleri eğitim yapısıdır[176]. Osmanlı döneminde ilk dârülkurrâ Bursa'da Yıldırım Dâru'l-kurrâsı'dır[177].

Dâru't-Tıb Medreseleri: Tıp Eğitiminin verildiği ve hastaların tedavi edildiği bu müesseseler Dâru't-tıb, Dâru'ş-şifa, Dâru's-Sıhha, Dâru'l-Merza, Dâru'l- Âfiye, Mâristan, Bimâristan gibi farklı isimlerle anılmışlardır[178]. Hz. Peygamber devrinde inşa edilen Mescid-i Nebevi Camii işlevinin yanı sıra hastaların tedavi edildiği bir yapıdır. Bundan sonraki süreçte Emeviler devrinde ilk teşkilatlı hastahanenin I. Velid tarafından 706 tarihinde Şam'da kurulduğu bilinmektedir. Abbasiler devrinde Halife Harun Reşid, el-Mustansıriyye ve Mansur tarafından Bağdat ve Mekke'de de birer bimaristan kurmuşlardır[179].

Osmanlı öncesi Anadolu'da, Selçuklu ve Beylikler devrinde dâru'ş-şifâların inşa edildiği bilinmektedir. Kayseri'deki Gevher Nesibe Sultan (1205), Sivas İzzettin Keykavus (1217), Divriği Turan Melik dâru'ş-şifâları (1228), İlhanlılar Devrinde Amasya'da Amasya Dâru'ş-şifâsı örnek olarak verilebilir. Dâru'ş-şifâ yapma geleneği Osmanlı devrinde de artarak devam etmiştir. Osmanlı öncesinde var olan bu yapılar kullanıldığı gibi onların örnek alınarak yenilerinin de inşa edildiği görülmektedir. Osmanlı devletinde ilk darüşşifa yapısı Sultan Yıldırım Bayezid tarafından Bursa'nın Yıldırım Semti'nde inşa ettiği külliyesi içerisinde bulunan Yıldırım Dâru'ş-şifâsı'dır (1400). Ardından Fatih Sultan Mehmed'in Fatih külliyesi içerisinde yer alan dâru'ş-şifâsı, Kanuni'nin Süleymaniye Külliyesi içerisindeki Tıp Medresesi ve dâru'ş-şifâsı, Üsküdar'da Atik Valide Sultan Dâru'ş-şifâsı bunlardan birkaçıdır.

2.2. Medreselerde Okutulan Dersler

Osmanlı medreselerinin eğitim dili Arapça'dır[180]. Bunun temel nedeni Kur'ân-ı Kerim'in ve Hz. Muhammed'in sözlerinin Arapça olmasından kaynaklanmaktadır. Böylece ilk elden kaynaklarının özgün yazıldığı dilden okuyarak öğrenmekten dolayı asırlar boyunca eğitim dili olarak Arapça kullanılmıştır.

Medreselerde eğitim usulü daha çok kitap geçme esasına dayalıdır. Belirtilen dersleri geçen ve başarılı olan talebelere temessük denilen mezuniyet belgesi verilirdi[181].

---

176 A. H. Berki, *age.*, s.11; C. Baltacı, *age.*, s.68.

177 Z. Kazıcı, *age.*, s.91.

178 Z. Kazıcı, *age.*, s. 70; C. Baltacı, *age.*, s. 69.

179 Z. Kazıcı, *age.*, s. 71.

180 O. N. Ergin, Türkçe'nin eğitim dili olarak medreseye giremeyişini bir kusur olarak nitelendirir. Bkz. O. N. Ergin, *age.*, s. 21.

181 M. A. Ünal, *age.*, s. 115.

İslamiyetin ilk dönemlerinde Kur'an, Hadis gibi ilimler camilerde okutulmaktaydı. Medreselerin kurulmasıyla birlikte başlangıçta bütün derslerin okutulduğu bir müessese iken sonradan ihtisas medreseleri şeklinde dâru'l-hadis, dâru'ş-şifâ ve dâru'l-kurrâlar ortaya çıkmıştır[182]. Osmanlı ve öncesi dönemde medreselerde okutulan dersler hakkında elimizde fazla bir bilgi bulunmamaktadır. Osmanlı medreselerinde hangi ders ve kitapların okutuldukları konusunda kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak bazı kanunnamelerde ve vakfiyelerde medreselerde okunması istenen dersler belirtilmiştir. Evliya Çelebi sultanların yaptırdıkları medreselerde Müslim hadisleri, Buhari hadisleri ve meşârîk hadisleri râvîlerin okutulduğunu söyler[183].

Yıldırım Bâyezîd'ın Ramazan 802/Mayıs 1400 tarihli vakfiyesinde Bursa'daki külliyesi içerisinde bulunan medresesinde *"Ulum-u Şer'iyye ve 'Arabiyye ve İlm-i Nizam"* ile sınırlandırılmış olup bundan başka bir şey tahsil edilmemesi[184]; Hacı İvaz Paşa'nın 1 Cemaziyelevvel 830/28 Şubat 1427 tarihli vakfiyesinde Tavukpazarında bulunan İmâdiye Medresesi'nde tefsir, hadis, usûl, furû, lügat, sarf, nahiv, meânî, beyân gibi dini ve edebi ilimler okutulması şart kılınmıştır[185].

Sultan II. Murad'ın 838/1435 tarihli Edirne Dâru'l-hadis Medresesi vakfiyesinde medreseyi faydalı ilimler tahsil eden herkese vakfetmiştir. Vakfiyenin sonunda Tefsir-i Kasani (3 cilt), Tefsir-i Kebir (5 cilt), Buhari, Şerh-i Buhari, İbn-i Mace, Hidaye, Tefsir-i Fârîsî, , Müslim (3 cilt), Meşarik gibi hadis, fıkıh, tefsir ve diğer ilimlerden oluşan, müderris ve talebelerin faydalı olması için 29 cilt kitaptan oluşan bir de kütüphane kurmuştur[186].

Edirnede'de Şah Melek tarafından kurulmuş dâru'l-Hadis Medresesine ait 833/1431 tarihli vakfiyesinde medreseyi ilim tahsil edenlere, muidlere, verilen dersten istifade edeceklere ve âlimler için yaptırdığı; fıkıh, fıkıh usulü, hilaf gibi derslerin okutulacağı, Müslümanlara 4 mezhebin farklarını anlatıp izah edecek olan âlimlere ve fakihlere vakfetmiştir[187].

Fatih medreselerinde okutulan dersler ve kitaplar hakkında bilgiler bulunmaktadır.

Medrese	Yevmiye	Okunan Kitaplar	Dersler
Hâric	20-25 akçe	Hâşiye-i Tecrîd Şerh-i Metâli Şerh-i Tevâlî Mutavvel İlm-i Kelâm	Kelâm Mantık Kelâm Belâgat Kelâm

182 M. Bilge, *age.*, s. 40.
183 E. Çelebi, *age.*, s. 274.
184 E. H. Ayverdi, *agm.*, s. 42; M. Bilge, *age.*, s. 113; H.B. Öcalan-S. Sevim-D. Yavaş, *Bursa Vakfiyeleri I*, Bursa 2013, s.213.
185 H.B. Öcalan-S. Sevim-D. Yavaş, *age.*, s.360
186 M. Bilge, *age.*, s. 145, 225, 231.
187 M. Bilge, *age.*, s. 150-151, 278.

		Fıkıh, Metin ve Şerhleri Riyâziyât	Fıkıh Matematik
Dâhil	30-40 akçe	Telvih Miftah Şerh-i Mevâkıf Şerh-i Mekâsıd Meânî	Usûl-i Fıkh Belâgat Kelâm Kelâm Meâni
Tetimme	50 akçe	İsfehânî Şerh-i Şemsiye Hidâye	Kelâm Mantık Fıkıh
Sahn	50 akçe	Hidâye Keşşâf Şerh-i Adûd Seçmelik	Fıkıh Tefsir Usûl-i Fıkh

Fatih Medreselerinde dereceler, dersler ve okutulan kitaplar[188]

Süleymaniye Vakfiyesinde Darû'l-hadis Medresesinde Buhârî, Müslim, Mesâbih ve Meşârik okutulduğu yazılıdır[189]. Osmanlı medreselerinde naklî ilimler (Hadis, Tefsir, Fıkıh ve Fıkıh Usulü, Akâid), ve Aklî (Kelâm, Mantık, Belâgat, Felsefe, Sarf, Nahiv) ilimlere dair eserler okutulmaktaydı[190]. Bu konuda M. Hızlı XVI. yüzyıl Osmanlı Medreselerinde okutulan dersler ve eserleri şu şekilde sınıflandırmıştır[191]:

Nakli İlimler	Okutulan Eserler	Müellifleri
Hadis ve Hadis Usulü	Sahıh-i Buhâri Sahîh-i Müslim Mesâbihu's-Sünne Meşâriku'l-Envâr Nuhbetü'l-Fiker	Muhammed b. İsmail Ebu'l-Hasen Müslim ibn el-Haccâc Hüseyin b. Mes'ud Begavî Radıyüddin Haşan es-Sagânî İbn Hacer Askalânî
Tefsir	el-Keşşâf an Hakâyıkı't-Tenzil Envâru't Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl	Muhammed b. Ömer Zemahşerî Nâsıruddin Abdullah b. Ömer el-Beyzâvî
Fıkıh ve Fıkıh Usulü	Hidâye Şerh-i Ferâiz Tenkîhu'l-Usûl ve Tavzîhu't-Tenkîh Telvîh Şerh-i Adûd	Burhaneddin Ali b. Ebî Bekir Merginânî Seyyid Şerif Cürcânî (öl. 1413). Ubeydullah b. İshak el-Buhârî Sadeddin Taftazârû (öl. 1389). Adûdüddin Abdurrahman İyci

188 M. Hızlı, *age.*, s. 152; C. Baltacı, *age.*, s.120-128.

189 Kürkçüoğlu, *age.*, 31-32

190 M. Bilge, *age.*, s. 40-63.

191 M. Hızlı, *age.*, s.156-157; Ayrıca Bkz. Abdülaziz Bey, *age.*, s. 79-81.

Akâid	Şerh Akâid Şerh-i Akâid Nesefi Akâid Isbat-ı Vârib	Sadeddin Taftazânî Adûdüddin Abdurrahman Îcî Ebu Hafs Ömer b. Muhammed Nesefî Celâleddin Devvânî

XVI. yüzyıl Osmanlı Medreselerinde Okutulan naklî ilimler ve eserler (M. Hızlı)

Aklî İlimler	Okutulan Eserler	Müellifleri
Kelâm	Hâşiye-i Tecrîd Şerh-i Mevâkıf Şerh-i Mekâsıd Şerh-i Tevâlî (İsfehânî)	Seyyid Şerif Cürcânî Seyyid Şerif Cürcânî Sadeddin Taftazânî Şemseddin Mahmud b. Abdurrahman İsfehânî
Mantık	Şerh-i Metali' Şerh-i Şemsiye Şerh-i İsagoci	Kutbuddin Mehmed Râzî Seyyid Şerif Cürcânî Molla Hüsrev
Belâgat	Miftâhu'l-Ulûm Şerh-i Miftâh Mutavvel	Yusuf b. Ebî Bekir Sekkâkî Seyyid Şerif Cürcânî Sadeddin Taftazânî
Heyet	el-Mulahhas Risâle-i Fethiye	Mahmud b. Muhammed Çağminî Ali Kuşçu
Hesap ve Hendese	Risâle-i Muhammediye Eşkâlü't-Te'sîs Usûl-i Hendese Şerh-i Usûl-i Hendese	Ali Kuşçu Şemseddin Mehmed Semerkandî Gıyâsüddin Cemşid el-Kâşî Kadızade-i Rûmî
Felsefe		Molla Fenarî Kadızade-i Rûmî Ali Kuşçu Müeyyedzade Abdurrahman Mirim Çelebi İbn Kemal Kınalızade Ali Efendi Hocazade Muslihuddin
Arap Dili (Sarf)	Esâsü't-Tasrîf Şâfiye Izzî Maksûd Merâhu'l-Ervâh	Molla Fenarî Ebu Amr Osman b. Ömer İzzeddin İbrahim Zincânî Müellifi bilinmiyor. Ahmed b. Ali b. Mes'ûd
Arap Dili (Nahiv)	Elfiye Avâmil	Cemâleddin Muhammet Tâî Şeyh Abdülkâhir Cürcânî

	Kâfiye	Ebu Amr Osman b. Ömer
	Misbâh	Nasır b. Abdüsseyyid Mutarrızî
	Mugni'l-Lebib	İbn Hişam
	Kavâ'idü'l-İ'râb	Muhyiddin b. Mehmed (Kâfiyeci)

XVI. yüzyıl Osmanlı Medreselerinde Okutulan aklî ilimler ve eserler (M. Hızlı)

2.3. Medrese Görevlileri

Birer vakıf kurumu olan medreseler vakfiyelerde belirtilen şartlar çerçevesinde yönetilmektedir. Günümüze ulaşmış vakfiyelerde medreselerin vakıf şartlarına göre nasıl işleyeceği, vakfın gelirlerinin nerelerden nasıl temin edileceği, görevli ve hizmetli personel ile öğrencilerin görev ve sorumlulukları, alacakları ücretler hakkında bilgiler bulunmaktadır[192]. Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı döneminden günümüze ulaşmış vakfiyelerde bu konularda ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır. Vakfın gelirine, medreselerin büyüklüğüne personel ve öğrenci sayıları da değişiklik göstermektedir.

Müderris: Arapça'da *"derase"* kökünden gelen bir kelime olup anlamı medreselerde talebeye ders okutan en yetkili kişidir[193]. Özellikle İslam dünyasında medreselerin yaygınlaşmasıyla beraber toplum tarafından saygı ve itibar görmüşlerdir. Müderrisler hem ilmin yayılmasında hem de eğitim verdiği zümrenin iyi bir şekilde yetişmesine sebep olmuşlardır. Medreselerde görev yapacak olan müderrisler vakfın kurucusu tarafından en seçkin olanların arasından seçilerek göreve getirilir. Vakfiyelerde de belirtildiği gibi müderrislerin dini konularda bilgi sahibi olması en temel şartlardan birisidir. Osmanlı dönemi medreselerinde öğrenim gören talebeler *"Haşiye-i Tecrid"* medreselerinden başlayarak, *"Hariç ve Dahil"* derslerini gördükten sonra isteyenler *"Sahn-ı Seman veya Süleymaniye Medreselerine"* devam ederler. Buradaki eğitimini başarı ile tamamladıktan sonra mezun olarak icazet alırlar[194]. İcazet[195] yani diploma alması aynı zamanda onun medreselerde müderris olarak görev yapacağının da bir göstergesidir[196]. Bundan sonraki ikinci aşama müderris ya da kadı olacaksa nevbet denilen sırayı bekler. Eğer kişi Anadolu'da kadı veya müderris olacaksa Anadolu Kazaskerine; Rumeli'de kadı veya müderris olacaksa Rumeli Kazaskerine müracaat ederek onun belli günlerdeki meclislerine devam

192 C. Baltacı, Medrese ve Elemanları", *Diyanet Dergisi*, C. XIV, S.3, 1977, s. 133-141; Z. Kazıcı, *Anahatlarıyla İslam Eğitim Tarihi*, İstanbul 1995, s.42-43.

193 A. H. Berki, *age.*, s. 40; B. Yediyıldız, *age.*, s.376; Z. Kazıcı, *age.*, s.53; M. Bilge, *age.*, s. 17; A. Çaycı, *age.*, s. 108.

194 İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, Ankara 1988, s.45; Z. Kazıcı, *age.*, s.54; M. Bilge, *age.*, s. 17.

195 Osmanlı Medreselerindeki icazet törenleri için bkz. Abdülaziz Bey, *age.*, s. 82-85.

196 Konya Hadimî Medresesi'nin Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi 2176 numaralı defterin 341-342 sayfalarında kayıtlı olan evâil-i Ramazan 1285/Aralık 1868 tarihli vakfiyesinde her yıl Recep ayında yapılan icazet törenlerinde Hadim'de yemek verileceği yazılıdır. Bkz. Y. Küçükdağ, "Hadimî Medrsesi'ne Dair Bir Vakfiye", *VD*, S.XXVII, Ankara 1998, s. 83.

eder[197]. Bu süre içerisinde *"Matlab"* adı verilen Ruznâme defterine kayıt edilerek sırası gelinceye kadar bekletilir[198]. Sırası geldiğinde ise en alt dereceden yani *"Haşiye-i Tecrîd"* medreselerinin birinde günlük 20-25 akçe yevmiye ile müderris olarak tayin edilir. Buradan başladığı müderrislik görevini kademe kademe yükselerek en üst seviyedeki bir medresede görev yapabilirdi[199].

İlk inşa edilen medreselerde müderrislerin Şiilik propagandasına karşı koymak için ehl-i sünnetten olması tercih edilmiştir[200]. Abbasi Halifesi Muntasır tarafından kurulan Muntasırıye Medresesinde dört mezhepten müderrisin ayrı ayrı ders verdiği bilinmektedir[201]. Selçuklu ve Osmanlı döneminde de müderrislerin Hanefi mezhebinden olmasına özen gösterilmiştir. Vakfiyelerde yer alan bilgilerden bir medresede en fazla bir müderrisin bulunduğu anlaşılmaktadır[202].

Anadolu Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı dönemine ait vakfiyelerde müderrislerin nasıl bir kişiliğe ve hangi özelliklere sahip olacağı, görev ve sorumlukları, alacakları ücret, çalışma zamanı ve sayısı hakkında bilgiler bulunmaktadır. Müderrislerin alacağı ücret dönemin geçerli para birimi üzerinden belirlenmiştir. Osmanlı Döneminde inşa edilen medreselerde müderrislerin aldıkları ücrete bağlı olarak bir derecelenme yapıldığı görülür. En alt seviyede 20'li dereceli medreseler yer alırdı. Semşeddin Altunapa'nın 1202 tarihli vakfiyesinde ayda 800 dinar ücret alan müderrisin Hanefî mezhebinden olması şart koşulmuştur[203]. Celaleddin Karatay'ın 651/1253-54 tarihli vakfiyesinde Hanefi mezhebine mensup müderrisin şerîat, hadis, ûsul, furû ve hilâf ilimlerinde liyakatlı ve ehliyetli olması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca müderris, mütevelli ile birlikte eğitim-öğretimin yanı sıra tayin işleri ve personel maaşlarının dağıtılmasında ikinci bir görev verilmiştir. Müderrisin alacağı ücret rakamsal olarak vakfiyede belirtilmemiştir. Vakfın geliri öncelikle binaların bakım ve onarımına, onları idare eden personele, medresenin imarı ve günlük ihtiyaçlarına harcanacağı geri kalan paranın onda birinin müderrise maaş olarak verileceği belirtilmiştir[204]. Sivas Gök Medrese vakfiyesinde medresede bir müderrisin görevli olduğu, Dâruz-ziyâfe'de pişen yemekten başka aylık gümüş 150 dirhem-î Sultanîye ile tam bir batman buğday ekmeği aldığı belirtilmiştir[205]. Vakfiyede alim, fakih ve mezhebine göre şeri hükümler alanında yetkili olan müderrisin şâfî mezhebinden,

---

197 İ.H. Uzunçarşılı, *age.*, s.45.

198 İ.H. Uzunçarşılı, *age.*, s.45; Z. Kazıcı, *age.*, s.54.

199 İ.H. Uzunçarşılı, *age.*, s.55.; Z. Kazıcı, *age.*, s.54.

200 M. Bilge, *age.*, s.19.

201 M. Bilge, *age.*, s.19.

202 M. Bilge, *age.*, s.19.

203 O. Turan, "Selçuk Devri Vakfiyeleri. Şemseddin Altun-Aba Vakfiyesi ve Hayatı", *Belleten*, S. XI/42, 1947, s.202.

204 O. Turan, "Selçuk Devri Vakfiyeler III, Celaleddin Karatay Vakıfları ve Vakfiyeleri", *Belleten*, S. XII/48, 1948, s.74, 142.

205 S. Bayram-A.H. Karabacak, *agm.*, s.55; O. Turan, "Selçuklular Zamanında Sivas Şehri", *Selçuklular ve İslamiyet*, İstanbul 1999, s.124.

eğer bulunamazsa Hanefi mezhebinden olması şartı koşulmuştur[206]. Sivas Buriciye Medresesi'nin taş üzerine işlenmiş vakfiyesinde bir müderris görevlendirilmiştir[207]. Lala Şahin Paşa'nın 749/1348 tarihli vakfiyesinde Bursa'da inşa ettirdiği medresesinde görevli müderrisin günde 8 dirhem ve yılda 27 müd[208] buğday ücret alacağı belirtilmiştir. Ayrıca müderrislerin âlim ve Hanefi mezhebinden olması, tatil günleri dışında görevlerine devam etmeleri yönünde bilgiler bulunmaktadır. Derslere gelmedikleri günler ve tatil günlerinde müderrislere ücret verilmeyeceği belirtilmiştir[209]. Yıldırım Bâyezîd'ın 802/1400 tarihli vakfiyesinde Bursa'daki külliyesi içerisinde bulunan iki medresesinde görevli her bir müderrise günde 15 dirhem ve yılda 50'şer müd buğday ile otuzar müd arpa verilmesi, aydınlatma masrafları için üç dirhem verilirken[210]; Subaşı İne Bey'in 804/1402 tarihli vakfiyesinde Bursa'daki medresesinde görevli müderrise günde 10 dirhem[211] verileceği şart koşulmuştur. Çelebi Sultan Mehmet'in Bursa'da yaptırdığı külliyenin 822/1419 tarihli vakfiyesinde dini ilimleri bilmesi, boş vakit harcamayacak, ilimde cehalete taviz vermeyecek, karışık meselelere ve müşkil taraflarını çözmeye kadir bir müderrise günde yirmi akçe ücret, ayda 3 müd buğdağ, 1 müd arpa[212];Yıldırım Bayezıd'ın Bursa'da yaptırdığı Ulu Cami ve Vaiziye Medresesi'ne ait 828/1425 tarihli vakfiyesinde müderris 7 dirhem[213]; Hacı İvaz Paşa'nın 830/1427 tarihli vakfiyesinde Tavukpazarında bulunan İmâdiye Medresesinde görevli müderrisin günde 5 dirhem ücretin yanı sıra çeşitli mezralardan elde edilen gelir verilecektir. Müderrisin alim, müttaki, nezih, ilmi ve âmil, medresede öğretilecek ilimleri bilen biri olmalıdır. Talebelere ders okutmanın yanı sıra ders bitiminde talebelerle birlikte 12 defa kevser suresi okuyacak birer defa Kur'ân'ı hatmedecekler. Her bir öğrenci Bakara suresinin ilk üç ayetini okuyup sevabını vâkıfın, anne-babasının, çocukların ve tüm müslümanların ruhlarına hediye edecekler[214], müderrisin nesli devam ettikçe vakfın soyundan olması, eğer kendi soy kesilirse iki kardeşinin soyundan olmalıdır[215]. Vakıf görevlilerinden her hangi biri mazeretsiz olarak bir ay gelmezse görevden çıkarılacağı şart koşulmuştur[216].

Şeyhülislam Molla Fenârî'nin biri Kudüs'te Mescid-i Aksâ yanında, diğeri Bursa'da Pınarbaşı semtinde inşa ettirdiği Molla Fenârî Medresesi'ne ait 833/1430 tarihli vakfiyesinde her iki medresede görevli müderrislerin kendi soyundan (evladı ve

---

206 S. Bayram-A. H. Karabacak, *agm.*, s.53.
207 İ. H. Uzunçarşılı-R. Nafiz Edgür, *Sivas Şehri*, (Haz. Recep Topraklı), Ankara 2014, s.172.
208 1 müd 875 gramdır. Bkz. C. Kallek, "Müd", *TDVİA*, C.XXXI, İstanbul 2006, s.457-459.
209 H. B. Öcalan-S. Sevim-D. Yavaş, *Bursa Vakfiyeleri I*, Bursa 2013, s.54.
210 E. H. Ayverdi, *agm.*, s. 41; M. Bilge, *age.*, s. 112; H. B. Öcalan-S. Sevim-D. Yavaş, *age.*, s.213.
211 H. B. Öcalan-S. Sevim-D. Yavaş, *age.*, s.260
212 M. Bilge, *age.*, s. 117; H. B. Öcalan-S. Sevim-D. Yavaş, *age.*, s.301.
213 H. B. Öcalan-S. Sevim-D. Yavaş, *age.*, s.344.
214 H. B. Öcalan-S. Sevim-D. Yavaş, *age.*, s.361
215 H. B. Öcalan-S. Sevim-D. Yavaş, *age.*, s.361
216 H. B. Öcalan-S. Sevim-D. Yavaş, *age.*, s.361

torunlarından) ehil kimseler olması şart koşulmuştur[217]. Kudüs'teki medresede görevli müderrise günde 15 dirhem[218], Bursa Medresesi'nde görevli müderrise ise 7 dirhem ücret tayin edilmiş[219]. Bursa medresesi müderrisine medrese yakınında kalması için bir de ev tahsis edilmiştir[220].

İsfahan Şah Hanım'ın (Hanım Hatun) Kudüs'te yaptırmış olduğu medreseye ait 833/1340 tarihli vakfiyesinde ilim sahibi olan bir müderrise günde 6 akçe ücret[221]; Sultan II. Murad'ın Bursa'da yaptırdığı Muradiye Külliyesi'nin 833/1430 tarihli vakfiyesinde fıkıh ilmi okutulmak için yapılmış medresede görevli müderrise günlük 20 dirhem ile Salihler Köyü gelirinin tamamın verileceği belirtilmiştir. Talebelere ilim tahsil ettirecek Müderrisin, dini ve akli ilimlerde ihtisas sahibi, salih, zeki, takva sahibi, güvenilir biri olması belirtilmiştir[222].

Bâyezîd Paşa'nın oğlu İsa Bey'in 839/1436 tarihli vakfiyesinde Bursa'da yaptırdığı medresede görevli müderrisin, fıkıh, hadis ve tefsir ilimlerini bilecek olup günde 10 dirhem ücret ile senede 6 müd buğday ve arpa[223]; Candaroğlu İsmail Bey'in 865/1460 tarihli vakfiyesinde Kastamonu'da inşa ettirdiği medresesinde görevli müderrisin edebi ilimlere hakim, dini ilimlerin usülünü ve inceliklerini bilen, dindarlığı belli, kararlaştırılan günlerde eğitim-öğretim vazifesini yerini getirmeye devam eden, Kur'ân-ı Kerim'i, Hz. Peygamberin hadislerini bilen ve Hanefi Mezhebinden olan müderrise günlük 10 dirhem ile her sene altışar ölçek buğday ve arpa verileceği[224]; Şah Melek Bey Şâdî'nin Edirne'de inşa ettirdiği medreseye ait 835/1431 tarihli vakfiyesinde görevli müderrise 10 akçe[225]; 838/1435 tarihli Edirne Darü'l-hadîs Medresesi vakfiyesinde medresede görevli müderrisin takva sahibi, temiz, şer'i ilimleri bilen, nakli zorlukları yenmeye ve şüpheleri gidermeye kadir olacağı, tatil günleri dışında her gün derse devam edeceği, şeri ilimleri ve edebi fenleri talebelere öğretecek, medresede felsefi ilimlerle meşgul olmayan, ders günlerinde hadis ilmi ve onunla ilgili dersleri öğretecek ve günlük 30 akçe yevmiye alacağı kayıtlıdır[226]. Turhan Bey'in Yenişehir'de inşa ettirdiği iki cami ve bir medrese için 850/1446 tarihli bir vakfiye hazırlatmıştır. Vakfiyede medresede ders veren müderrise günde 10 akçe yevmiye[227]; Sultan I. Murad'ın Bursa'da yaptırdığı med-

---

217 M. Bilge, *age.*, s.239.

218 M. Bilge, *age.*, s.237.

219 M. Bilge, *age.*, s.239.

220 S. Maydaer, "Molla Fenârî'nin Bursa'daki Vakıfları", *Uluslararası Molla Fenârî Sempozyumu (4-6 Aralık 2009 Bursa)*, Bursa 2010, s. 100; H.B. Öcalan-S. Sevim-D. Yavaş, *age.*, s.397

221 H. B. Öcalan-S. Sevim-D. Yavaş, *age.*, s.406.

222 M. Bilge, *age.*, s.129-130; H. B. Öcalan-S. Sevim-D. Yavaş, *age.*, s.415.

223 M. Bilge, *age.*, s.268-269; H. B. Öcalan-S. Sevim-D. Yavaş, *age.*, s.441.

224 M. Behçet, Kastamonu Eski Eserleri (Kastamonu Âsâr-ı Kadîmesi), (Haz. Musa S. Cihangir), İstanbul, 1998, s.154-155; F. Çiftci, Kastamonu Camileri-Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler, Ankara 1995, s.72.

225 M. Bilge, *age.*, s.279.

226 M. Bilge, *age.*, s.228-229.

227 M. Bilge, *age.*, s.253.

rese ait oğlu Yıldırım Bayezid tarafından hazırlatılan 802/1402 tarihli vakfiye zeyilinde ders vermekle görevli müderrise günlük 12 akçe[228]; İshak Paşa'nın İnegöl'de yaptırdığı medresesinde görevli müderrise 30 dirhem[229]; 1493 tarihli Tokat Hatuniye Medresesinde görevli müderrise 30 dirhem[230] ücret verilmekteydi.

Trabzon'da İskender Paşa'nın yaptırdığı medreseye ait 938/1531 tarihli vakfiyesinde medresede öğretim görevini sağ olduğu sürece görevden alınmamak koşuluyla bilgin ve erdemli Mevlânâ Hacı Halil'e zamanın geçer akçesine göre gündelik 10 dirhem[231]; 1557 tarihli Kastamonu Yakup Ağa vakfiyesinde dini ve ilmi konularda uzman müderrise 29 akçe verilecek ayrıca ücretsiz olarak vakfın işleyişini ve ödemeleri de denetleyecek[232]; Hafsa Sultan'ın Manisa'da inşa ettirdiği medresede, akli ve nakli ilimlerde âlim, usûl ve furû vakıf müşkillerin halline ve şüphelerin izâlesine muktedir müderrisin mutat günlerde ders vermesini, tatil günleri dışında mazereti olmadıkça dersi tatil etmemesi halinde kendisine 40 dirhem yevmiye[233];Kastamonu'nun Taşköprü ilçesinde Cami-i Kebir mahallesinde Ahmed Efendi tarafından inşa ettirilen medresenin 1321/1905 tarihli vakfiyesinde görevli olan müderrisin 150 kuruş alacağı[234] şart koşulmuştur.

Fatih Sultan Mehmed'in 877/1472 tarihli Vakfiyesinde İstanbul'da inşa ettirdiği külliyesi içerisindeki sekiz medreseden her birine birer müderris görevlendirilmiştir. Müderrislerin Allah'tan korkan, temiz, şer'i ve müsbet bilimlerde alim, problemleri çözebilecek ve şüpheleri uzaklaştırabilecek güvenilir olması, tatil günleri dışında her gün okula gelmesi şart kılınmıştır[235]. Ayrıca müderrislerin dersleri talebelerin yararlanabileceği şekilde dersleri işleyeceği ve her birine günlük 50 dirhem verileceği belirtilmiştir[236].

Niğde'de Murat Paşa Külliyesine ait 1670 tarihli vakfiyede medresede görev yapacak müderrisin tefsir, hadis ve diğer ilimlerde kendini geliştirmiş biri olması gerektiği belirtilmiştir. 20 akçe yevmiye alan müderrisin Cumartesi, Pazartesi, Çarşamba ve Perşembe günleri medresede ders yapılması şartı konulmuştur[237]. Sultan III. Mustafa'nın 1764 tarihli vakfiyesinde Laleli Külliyesi içerisinde bulunan medresede

---

228 M. Bilge, *age.*, s.97.

229 V. Tamer, "Fatih Devri Ricalinden İshak Paşa'nın Vakfiyeleri ve Vakıfları", *VD*,, S.4, Ankara 1958, s. 116.

230 İ. A. Yüksel, *age.*, s. 388

231 B. Ülgen, Trabzon Valisi İskender Paşa Vakfı (Hüsamzadeler), Trabzon 2009, s.51.

232 M. Behçet, age., s.181; F. Çiftci, Kastamonu Camileri-Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler, Ankara 1995, s.75.

233 N. Yörükoğlu, *age.*, s. 56.

234 A. Abdülkadiroğlu-Ü.A. Özsoy, *Taşköprü Vakfiyeleri*, Ankara 2005, s.123.

235 A. Beyatlı, Fatih Sultan Mehmed'in 877/1472 Tarihli Vakfiyeleri, Ankara 2013, s.235.

236 A. Beyatlı, *age.*, s. 235.

237 M. Özkarcı, *Niğde'de Türk Mimarisi*, Ankara 2001, s.21.

haftada beş gün ders yapan, alim ve bilgili müderrise 240 akçe yevmiye verileceği yazılıdır[238].

Muîd: Medreselerde müderrisin verdiği dersi tekrar eden kişidir[239]. Müzakereci de denir. Sözlükte iade eden anlamı olan Muîd, müderris ile talebe arasında olan günümüzde üniversitelerdeki asistan pozisyonunda olan bir görevlidir[240]. Talebeler arasından en başarılı olanlarından seçilen muîdler hem müderrisine anlattığını tekrar eder, hem de talebelerin disiplini ile meşgul olurlardı[241]. Vakfiyelerde muîdlerin aldıkları ücretler, görev ve sorumlulukları hakkında bilgiler bulunmaktadır. Temel görevi müderris yardımcılığı olsa da bazı vakfiyelerde namaz kıldırma gibi imamlık görevi de bulunmaktadır. Fatih Sultan Mehmed'in kurduğu Sahn-ı Seman medreselerinde mu'îdler aynı zamanda Tetimme Medreselerinde ders verdikleri vakfiyede yazılıdır[242]. C. Baltacı mu'îdlerin 50'li medreselerden aşağı seviyelerdeki medreselerde bulunduğu, atamalarının da müderrisler gibi yapıldığını söyler[243]. Vakfiyelerde yer alan bilgilerden muîd olacak kişiyi talebeler arasından müderrisler seçmektedir[244]. Mu'îdliğin süresi konusunda kesin bir bilgi olmamakla beraber en ez iki yıl yaptıkları kabul edilmektedir[245].

Semşeddin Altunapa'nın 1202 tarihli vakfiyesinde muide ayda 240 dinar ücret verildiği kayıtlıdır[246]. Celaleddin Karatay'ın H.651 tarihli vakfiyesinde Konya Karatay Medresesi'nde muîdin Hanefî mezhebinden olabileceği[247]; Sivas Gök Medrese'de görevli olan Şâfî ve Hanefî mezhebine mensup iki muîdden her birine ayda 50'şer gümüş dirhem-i sultanî, yarımşar batman, yarım batman üç ukiyye verilmesi, derslerin müzakere ve tekrarı için sabah ve akşam hazır bulunmaları şart koşulmuştur[248]. Sivas Buriciye Medresesi'nde üç müderris yardımcısı bulunduğu vakfiyede yazılıdır[249].

Yıldırım Bâyezîd'ın 802/1400 tarihli vakfiyesinde Bursa'daki külliyesi içerisinde bulunan medresesinde görevli iki muidin her birine günde 6'şar dirhem ile yılda 30 müd buğday ile aydınlatma masrafları için üç dirhem verilecek, muidlerin ayrıca

---

238 VGM Arşivinde bulunan 642 numaralı defterin 1.sayfa 1.sırasında kayıtlı Laleli Sultan III. Mustafa Vakfına ait 1178/1764 tarihli vakfiye.

239 B. Yediyıldız, *age.*, s.376; M. Bilge, *age.*, s.34; A. Çaycı, *age.*, s.108.

240 A. H. Berki, *age.*, s.38.

241 C. Baltacı, *age.*, s.113.

242 C. Baltacı, *age.*, s.113.

243 C. Baltacı, *age.*, s.114.

244 C. Baltacı, *age.*, s.114.

245 C. Baltacı, *age.*, s.114.

246 O. Turan, "Selçuk Devri Vakfiyeleri. Şemseddin Altun-Aba Vakfiyesi ve Hayatı", *Belleten*, S. XI/42, 1947, s.202.

247 O. Turan, *agm.*, s.74.

248 S. Bayram-A. H. Karabacak, *agm.*, s.53, 56; O. Turan, "Selçuklular Zamanında Sivas Şehri", *Selçuklular ve İslamiyet*, İstanbul 1999, s.124.

249 İ. H. Uzunçarşılı-R. Nafiz Edgür, *age.*, s.172.

medresede imamlık yapmaları da belirtilmiştir[250]. Çelebi Sultan Mehmed'in Bursa'da yaptırdığı külliyenin 822/1419 tarihli vakfiyesinde medresede günde beşer akçe ücret ile ayda birer müd buğday alacak olan iki muîd görevlidir. Muîdlerin görevleri vakfiyede açık bir şekilde belirtilmiştir. Dersleri tekrar ettirecek, dini bir engel olmadıkça dersleri aksatmayacak, ikisinden en layık olanından birine imamlık vazifesi verileceği yönünde bilgiler bulunmaktadır[251].

Hacı İvaz Paşa'nın 830/1427 tarihli vakfiyesinde Tavukpazarı'nda bulunan İmâdiye Medresesi'nde görevli salih, temiz, zeki, müderrisin derslerini tekrar ettirecek kabiliyetli muîde günde 5 dirhem[252]alacağı, görevli muidin nesli devam ettikçe vakfın soyundan olması, eğer kendi soy kesilirse iki kardeşinin soyundan olacağı[253] ve her hangi biri mazeretsiz olarak bir ay gelmezse görevden çıkarılacağı şart koşulmuştur[254]. Sultan II. Murad'ın Bursa'da yaptırdığı Muradiye Külliyesi'nin 833/1430 tarihli vakfiyesinde muîdin alacağı ücret ve görevleri açık bir şekilde belirtilmiştir. Muîdin akıllı ve salih olması, dersi tekrar ettirecek, namaz vakitlerinde medresede bulunan cemaate namaz kıldırmakla görevlidir. Günde 10 dirhem ücret alacak olup 8 dirhemi ders tekrar ettirdiği için, 2 dirhem ise imamet ücreti olarak verilecek. Yılda 8 müd buğday ve 6 müd arpa da muidin geliri olarak belirtilmiştir[255].

838/1435 tarihli Edirne Darû'l-hadis Medresesi vakfiyesinde medresede görevli muîd salih ve zeki olacak, derse gelen öğrencilere müderrisin öğrettiklerini tekrar etmeye kudretli olan, devamlı vazifesi ile meşgul olan, tatil günleri dışında her gün derse devam edecek olup günlük 8 akçe yevmiye alacağı şart koşulmuştur[256].

Turhan Beyin Yenişehir'deki medresesinde bir adet muîd görevlendirilmiştir. Bu kişi medresede kılınacak namazlarda imamlık yapmakla görevlendirilmiş olup günlük 1 akçe[257]; Şah Melek Bey Şâdî'nin Edirne'de inşa ettirdiği medresede görevli olan muîd müderrisin talebelere anlattıkları dersi tekrar ettirmekle görevli olup, bunun karşılığında 4 akçe[258]; 869/1464-65 tarihli Kemaleddin İsmail Bey'in Edirne'de kurduğu medresesi için düzenlemiş olduğu vakfiyesinde günlük 4 akçe alan muid'in sadece şeri ilimleri tekrar etme şartı konulmuştur[259].

Fatih Sultan Mehmed'in 877/1472 tarihli vakfiyesinde İstanbul'da inşa ettirdiği külliyesi içerisindeki sekiz medreseden her birine zeki, okutulan dersleri talebeler için tekrar edebilecek kapasitede, tatil günleri dışında her gün okula gelip derse

---

250 E. H. Ayverdi, *agm.*, s. 41; M. Bilge, *age.*, s. 112; H. B. Öcalan-S. Sevim-D. Yavaş, *age.*, s.213.
251 M. Bilge, *age.*, s. 117; H. B. Öcalan-S. Sevim-D. Yavaş, *age.*, s.301.
252 H. B. Öcalan-S. Sevim-D. Yavaş, *age.*, s.361.
253 H. B. Öcalan-S. Sevim-D. Yavaş, *age.*, s.361
254 H. B. Öcalan-S. Sevim-D. Yavaş, *age.*, s.361
255 M. Bilge, *age.*, s. 130-131; H. B. Öcalan-S. Sevim-D. Yavaş, *age.*, s.415.
256 M. Bilge, *age.*, s. 228-229.
257 M. Bilge, *age.*, s. 253.
258 M. Bilge, *age.*, s. 279.
259 M. Bilge, *age.*, s. 36.

katılan asistanlara günlük beşer dirhem verilmesi şart kılınmıştır[260]. İshak Paşa'nın İnegöl'de yaptırdığı medresesinde görevli muide 5 dirhem[261]; 1493 tarihli Tokat Hatuniye Medresesi vakfiyesinde talebe ile meşgul olan muide 4[262] dirhem ücret verilmiştir.

Mütevelli: Vakıf işlerini vakfiye şartları ve şer'i hükümler çerçevesinde idare etmekle sorumlu olan kişidir[263]. Günümüze ulaşmış Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı dönemine ait vakfiyelerde görevlilerden biri olarak ifade edilen mütevellinin alacağı ücret, görev ve sorumlulukları hakkında bilgiler bulunmaktadır. Semşeddin Altunapa'nın 1202 tarihli vakfiyesinde mütevelli olan Necibeddin Ayaz'ın ayda 400 dinar[264]; Celaleddin Karatay'ın vakfiyesinde vakıfların işini idare etmekle görevli olan mütevelliye vakfın gelirinden artan miktarın onda bir hissesinin verileceği şart koşulmuştur[265].

Sivas Gök Medrese'de mütevellinin görev ve sorumlulukları "murakıb, tahsildarın vakfın gelişip, artmasına, gelirini toplayıp müstehaklarına ve sair masraflarına sarf ve mahalline ulaştırılmasına, tamir ve termimine, güzel bir şekilde çalışmaları şart kılınmıştır[266]. Mütevellinin bir diğer görevi ise tahsil edilen vakıf gelirlerini muhafaza ederek vakfiyede belirtilen şartlar çerçevesinde dağıtımını yapmak[267], müşrif ve müderris ile birlikte Ramazan, Cuma geceleri ve bayramlarda medrese avlusunda sofra bezi açtırıp, beyaz yumuşak ekmek, yemek ve safranlı taze pirinç (zerde) dağıtmakla görevli olduğu yazılıdır[268].

Turhan Bey, Yenişehir'de inşa ettirdiği iki cami ve bir medrese için 850/1446 tarihli vakfiyesinde mütevellilik görevinin hayatta olduğu süreci kendisinde olduğu belirtilmiştir[269]. Vefatı halinde büyük oğlu Ömer Çelebi, bundan sonra en salih evladına, bundan sonra da torunlarından bu işe layık olanından olması gerektiği eğer nesli tükenirse o zaman bu görevi azatlı köleleri arasından iş bilen ve en münasibine verilmesi ardından da bunun evladına; eğer bunun da nesli tükenirse o zaman Yenişehir kadısı tarafından Müslüman halk arasından seçeceği birine tevdi etmesi

---

[260] A. Beyatlı, *age.*, s. 235.

[261] V. Tamer, "Fatih Devri Ricalinden İshak Paşa'nın Vakfiyeleri ve Vakıfları", *VD.*, S.4, Ankara 1958, s. 116.

[262] İ. A. Yüksel, *age.*, s. 388.

[263] A. H. Berki, *age.*, s. 43; M.Z. Pakalın, *age.*, s.640; B. Yediyıldız, *age.*, s.377; Nazif Öztürk, "Mütevelli", *TDVİA*, C. XXXII, s.217.

[264] O. Turan, "Selçuk Devri Vakfiyeleri. Şemseddin Altun-Aba Vakfiyesi ve Hayatı", *Belleten*, S. XI/42, 1947, s.202.

[265] O. Turan, "Selçuk Devri Vakfiyeler III, Celaleddin Karatay Vakıfları ve Vakfiyeleri", *Belleten*, S.XII/48, 1948, s. 74, 142.

[266] S. Bayram-A.H. Karabacak, "Sahib Ata Fahrü'd-Din Ali'nin Konya İmaret Ve Sivas Gökmedrese Vakfiyeleri", *Vakıflar Dergisi*, S.XIII, Ankara 1981, s.53.

[267] S. Bayram-A.H. Karabacak, *agm.*, s.55.

[268] S. Bayram-A.H. Karabacak, *agm.*, s.56; Sadi S. Kucur, "Selçuklu Şehir Tarihi Açısından Sivas Gök Medrese Vakfiyesi", *Anadolu Selçuklu Şehirleri ve Uygarlığı Sempozyumu 7-8 Ekim 2008*, Konya 2009, s.339.

[269] M. Bilge, *age.*, s.252.

kaydedilmiştir[270]. Şah Melek Bey Şâdî'nin Edirne'deki vakfın mütevellisi hayatta olduğu sürece kendisi, vefatından sonra evlat ve torunlarına ait olup nesilden nesile devam edeceği belirtilmiştir. Eğer nesli tükenirse azatlı kölelerinden en layıkına, sonra da Edirne Kadısına ait olduğu belirtilmiştir[271]. Edirne'de II. Murad tarafından 838/1435 tarihli Edirne Darü'l-hadis Medresesi vakfiyesinde vakfın mütevellisi hayatta olduğu sürece kendine, vefatından sonra ise gelecek padişaha bırakmıştır[272]. Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'da inşa ettirdiği külliyesine ait 877/1472 tarihli vakfiyesinde mütevellinin vakfın onarımı, yıkılan ve harap olan yerlerin tamir ve inşasını defalarca yapacağı belirtilmiştir[273].

Ferrâş (Süpürgeci): Arapça süpürmek manasına gelen bir kelime olup abdesthaneleri süpürüp temizlemekle görevli olan kişidir[274]. Cami, İmaret, medrese, mescit, türbe gibi çeşitli vakıf müesseselerinin temizliğini yapan; halı, kilim, hasır gibi mefruşatları sermek, katlamak, kaldırmak ve temizlemekle görevli kişidir[275]. Bazı vakfiyelerde Ferrâş yerine Kennâs tabiri de kullanılmaktadır. Semşeddin Altunapa'nın 1202 tarihli vakfiyesinde medresenin temizliğini yapan ferraş 5 dinar[276], Celaleddin Karatay Medresesi'nde, Vâkıfın kardeşinin oğullarından olan kapıcı ve ferrâşa onda birin yarısı olan yarım hisse ücret verileceği belirtilmiştir[277]. Sivas Gök Medrese vakfiyesinde ferrâşlığa tayin edilen Bahaeddin Kutlu'nun vefatından sonra bu görevi kendi torununa bıraktığı anlaşılmaktadır[278].

Yıldırım Bâyezîd'ın 802/1400 tarihli vakfiyesinde Bursa'daki külliyesi içerisinde bulunan iki medresesinin her birinde günde ikişer dirhem ile ayda ikişer müd buğday alacak birer adet ferraş[279]; Çelebi Sultan Mehmet'in Bursa'da yaptırdığı külliyenin 822/1419 tarihli vakfiyesinde medresede görevli ferraşa günde bir akçe ile ayda 1 müd buğday alacağı[280]; İshak Paşa'nın İnegöl'de yaptırdığı medresesinde görevli ferraşa 1,5 dirhem[281], 1493 tarihli vakfiyede Tokat Hatuniye Medresesi'nde helaları temizleyen ferraşa 1 dirhem[282] verileceği şart koşulmuştur.

---

270 M. Bilge, *age.*, s.252.

271 M. Bilge, *age.*, s. 280.

272 M. Bilge, *age.*, s. 141.

273 A. Beyatlı, *age.*, s. 239.

274 A. H. Berki, *age.*, s. 31. Ferraşın bir diğer anlamı yayıcı, döşeyicidir. Bkz. İ. Hekimoğlu-A. Yeğin-A. Badıllı, *Osmanlıca-Türkçe Büyük Lügat*, İstanbul 1985, s. 273; A. Çaycı, *age.*, s. 109.

275 A. H. Berki, *age.*, s. 18; O.Z. Pakalın, *age.*, s.608; B. Yediyıldız, *age.*, s.371; B. Yediyıldız, "Vakıf Istılahları Lügatçesi", *VD*, S. 17, Ankara 1983, s. 57.

276 O. Turan, "Selçuk Devri Vakfiyeleri. Şemseddin Altun-Aba Vakfiyesi ve Hayatı", *Belleten*, S.XI/42, 1947, s.202.

277 O. Turan, "Selçuk Devri Vakfiyeler III, Celaleddin Karatay Vakıfları ve Vakfiyeleri", *Belleten*, S.XII/48, 1948, s. 142.

278 S. Bayram-A.H. Karabacak, *agm.*, s.37.

279 E. H. Ayverdi, *agm.*, s. 41; M. Bilge, *age.*, s. 113; H.B. Öcalan-S. Sevim-D. Yavaş, *age.*, s.213.

280 H.B. Öcalan-S. Sevim-D. Yavaş, *age.*, s.301.

281 V. Tamer, Fatih Devri Ricalinden İshak Paşa'nın Vakfiyeleri ve Vakıfları", *VD.*, S.4, Ankara 1958, s. 116.

282 İ. A. Yüksel, *age.*, s. 388.

Bevvâb-Derbân (Kapıcı): Vakıf kuruluşlarında kapıları açıp kapamakla görevli kişidir[283]. Selçuklu döneminde gerek günümüze ulaşmış vakfiyelerden gerekse dönemin kaynaklarında çeşitli yapılarda bevvâbın görevli olduğu görülmektedir. Ahmed Eflaki, Konya Şeyh Sadreddin Konevi Külliyesinde görevliler arasında bir bevvabın bulunduğundan bahseder[284]. Eserin başka bir yerinde Bağdad da Mustansıriyye Medresesi'nin kapıcısının Ahlatlı gönül sahibi, açık kalpli bir adam olduğunu belirtir[285]. Sivas Gök Medrese vakfiyesinde bir kapıcı görevlendirilmiştir. Çelebi Sultan Mehmet'in Bursa'da yaptırdığı külliyenin Rebiülevvel 822/Nisan 1419 tarihli vakfiyesinde medresede görevli bevvâba günde bir dirhem ile ayda 1 müd buğday alacağı şart koşulmuştur[286]. Sultan II. Murad'ın Bursa'daki Muradiye Medresesi'nde güvenilir olup iki dirhem yevmiye verileceği belirtilmiştir[287]. Candaroğlu İsmail Bey'in 865/1460 tarihli vakfiyesinde medresede görevli kapıcının talebelerin durumlarını gözetecek, onları ve medreseye vakfedilen kitapları koruyan, müderrisin emri olmadan kitap vermeyecek güvenilir biri olup günlük bir dirhem ile yetecek kadar ekmek-çorba ile her sene üçer mut arpa ve buğday verileceği yazılıdır[288]. 1557 tarihli Kastamonu Yakup Ağa vakfiyesinde medrese kapıcısına 1 akçe[289], Şah Melek Bey Şâdî'nin Edirne'de inşa ettirdiği medresede görevli bevvaba 2 akçe[290] yevmiye; Hafsa Sultan'ın Manisa'da inşa ettirdiği medresede, görevli bevvabın günlük iki dirhem[291]; Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'da inşa ettirdiği külliyesi

---

283 A. H. Berki, Vakfa Dair Yazılan Eserlerle Vakfiye ve Benzeri Vesikalarda Geçen Istılah ve Tâbirler, Ankara 1966, s.9; B. Yediyıldız, XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi bir Sosyal Tarih İncelemesi, Ankara 2003, s.369; B. Yediyıldız, agm., s. 56; Erdoğan Merçil, Türkiye Selçuklularında Meslekler, Ankara 2000, s. 73.

284 Ahmed Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, (Çev. T. Yazıcı), C. I, İstanbul 1973, s. 170. Ayrıca Ahmet Eflakinin eserinin birçok yerinde bevvâblar hakkında bilgiler vermektedir. *"…..Sonra şehrin bütün bilginleri onu alıp Şeyh Sadreddin'i ziyarete gittiler. İki yüz dinara yakın kıymette bulunmaz armağanlar ve nadir hediyeler de beraber götürdüler. Tebriz'li tacir, şeyhin kapısına gelince bir sürü hizmetçi, maiyet erkânı, güzeller, köleler, hacipler, kapıcılar ve harem ağaları gördü". "Yine bir gün Pervane, Mevlana için bir sema tertip etmişti. Mevlana, Pervane'nin sarayının kapısına geldiği vakit, bütün dostlar içeri girsinler diye kapıda uzun müddet bekledi. Arkadaşların hepsi içeri girdikten sonra Mevlana da girdi. Sema halkı dağıldıktan sonra Mevlana o gece orada kaldı. Pervane haddinden fazla ona hizmetlerde bulundu ve böyle bir padişah, kendisinin misafiri olduğu için Tanrı'ya çok şükretti. Çelebi Hüsameddin, Mevlana'nın kapıda beklemesinin sebebini sordu. Mevlana: "Eğer biz evvel saraya girmiş olsaydık, bizden sonra gelen arkadaşlarımızın bazılarının içeri girmelerine kapıcılar mani olurlardı ve onlar bizim sohbetimizden mahrum kalırlardı". "……Bir gün Mevlana hazretleri manalar saçmakta hararetlenmişti. Her tayfadan bir grup vardı. O şu hikayeyi anlattı: Bir Türk şehre gelmişti. Birdenbire bir medresenin kapısın a geldi. Medreseyi Süpürülmüş, sulanmış ve fakihlerin de büyük sarık ve elbiseleriyle oturmuş olduklarını gördü. Bir an sonra medresenin kapıcısının geldiğini gördü. Kapıcı medresede bulunanlardan her birisine tayin edilen ekmeği, eti ve diğer şeyleri getirip kendilerine verdi.".* Bkz. Ahmed Eflâkî, *age.*, s. 209, 381

285 Ahmed Eflâkî, *age.*, s. 120.

286 H. B. Öcalan-S. Sevim-D. Yavaş, *age.*, s.301.

287 H. B. Öcalan-S. Sevim-D. Yavaş, *age.*, s.415.

288 M. Behçet, *age.*, s.155; F. Çiftci, *age.*, s.72.

289 M. Behçet, *age.*, s.181; F. Çiftci, *age.*, s.75.

290 M. Bilge, *age.*, s.280.

291 N. Yörükoğlu, *age.*, s.56.

içerisindeki sekiz medresede görevli bevvabların her birine günlük ikişer dirhem[292]; İshak Paşa'nın İnegöl'de yaptırdığı medresesinde görevli bevvaba 1,5 dirhem[293]; Tokat Hatuniye Medresesi'nde bir hücrenin tahsis edildiği bevvaba 2 dirhem[294] ücret verileceği şart koşulmuştur.

Kayyım: Vakıf kuruluşundaki müesseseleri korumak, temizlemek, aydınlatmak ve diğer işleri yürütmekle görevlendirilmiş kişilerin genel adıdır[295]. Mütevelli yerine de bu tabir kullanılmaktadır[296]. Subaşı İne Bey'in 804/1402 tarihli vakfiyesinde Bursa'daki medresesinde görevli kayyıma günde bir dirhem[297]; 838/1435 tarihli Edirne Darû'l-hadis Medresesi vakfiyesinde görevli 2 kayyumun medresenin kapısını tutacak, odaların tamire muhtaç yerleri ile diğer işlere bakmakla görevli olup günlük 5 akçe yevmiye verilmesi şartı konulmuştur[298].

Câbî (Tahsildar): Arapça kökenli bir kelime olup vakfın gelirlerini toplamakla görevli olan kişidir[299]. Günümüzdeki karşılığı tahsildardır. Vakfın büyük ve küçüklüğüne göre sayısı değişiklik göstermektedir[300]. Sivas Gök Medresede görevli tahsildarın her ay 30 dirhem ücret alacağı, vâkıfın dürüst azatlılarından emin, güvenilir ve dürüst kişiler olup görevlerinde kusur işlemeyecek olmaları[301]; İsfahan Şah Hanım'ın (Hanım Hatun) Kudüs'te yaptırmış olduğu medresenin 833/1430 tarihli vakfiyesinde görevli dört cabi günde 2-4 akçe ile senede 2-3 müd buğday[302]; Şeyhülislam Molla Fenari'nin 833/1430 tarihli vakfiyesinde vakfın gelirlerini toplayan cabiye 4 dirhem[303] verilmesi şart konulmuştur

Mimar/Meremmetçi: Vakıf binalarının tamiri ve bakımından sorumlu olan kişidir[304]. Sahip Ata'nın Konya İmareti Vakfiyesinde görevli mimar 30 dirhem[305], Kayseri Sahibiye Medresesinde 50 gümüş dirhem sultani almaktaydı[306]. Sivas Gök Medrese'de görevli mimarın her ay 30 dirhem ücret alacağı, vâkıfın dürüst azatlılarından emin, güvenilir ve dürüst kişiler olup görevlerinde kusur işlemeyecek olmaları[307]; Sultan II. Murad'ın Bursa'daki Muradiye külliyesinde görevli iki mimarın

---

292 A. Beyatlı, *age.*, s.235.
293 V. Tamer, "Fatih Devri Ricalinden İshak Paşa'nın Vakfiyeleri ve Vakıfları", *VD*, S.4, Ankara 1958, s.116.
294 İ. A. Yüksel, *age.*, s.388
295 A. H. Berki, *age.*, s.31; B. Yediyıldız, *age.*, s.373.
296 M. Z. Pakalın, *age.*, s.222.
297 H. B. Öcalan-S. Sevim-D. Yavaş, *age.*, s.261
298 M. Bilge, *age.*, s.228-229.
299 A. H. Berki, *age.*, s. 9; M. Z. Pakalın, *age.*, s.253; B. Yediyıldız, *age.*, s.369; B. Yediyıldız, *agm.*, s. 56.
300 A. H. Berki, *age.*, s.9.
301 S. Bayram-A. H. Karabacak, *agm.*, s.40.
302 H. B. Öcalan-S. Sevim-D. Yavaş, *age.*, s.406.
303 M. Bilge, *age.*, s. 237.
304 A. H. Berki, *age.*, s. 37; B. Yediyıldız, *age.*, s.375.
305 A. Bayram-A. H. Karabacak, *agm.*, s.40.
306 A. Bayram-A. H. Karabacak, *agm.*, s.55; S. Kucur, *age.*, s.45.
307 S. Bayram-A. H. Karabacak, *agm.*, s.40; O. Turan, "Selçuklular Zamanında Sivas Şehri", *Selçuklular ve İslamiyet*, İstanbul 1999, s.124.

zaviye, medrese ve çeşmelerin tamirini yapacak olup günde ikişer dirhem[308]; Hafsa Sultan'ın Manisa'da inşa ettirdiği külliyede görevli mimarın medrese, zaviye ve imaretin tamire muhtaç yerlerini onarmak üzere mimari bilgisi olan bir kimseye 3 dirhem verilmesi şart koşulmuştur[309].

Katip: Vakıf kuruluşunun yazı işlerini yürüten kişidir. İsfahan Şah Hanım'ın (Hanım Hatun) Kudüs'te yaptırmış olduğu medresenin 833/1430 tarihli vakfiyesinde görevli kâtip vakıf gelir ve giderlerini kaydederek günde 3 akçe ile Bursa kilesiyle 1 müd buğday ve 1 müd arpa[310]; Şeyhülislam Molla Fenari'nin 833/1430 tarihli vakfiyesinde vakfın kâtibine günde 2 dirhem verileceği yazılıdır.

İhlashân/Du'âgû: İhlashân, Kur'ân-ı Kerim'in İhlas suresini (112. Ayet) okumakla; Du'âgû[311] ise vakıf kurucularının bazı isteklerini yerine getirmek için Allah'a dua etmekle görevli kişidir. İsfahan Şah Hanım'ın (Hanım Hatun) Kudüs'te yaptırmış olduğu medresenin 833/1430 tarihli vakfiyesinde vâkıfın ruhu için her gün beş vakit bir İhlas okuyan ihlashânın bulunacağı ancak alacağı ücret belirtilmemiştir[312]. Celaleddin Karatay'ın vakfiyesinde, medresede vâkıfın kardeşlerinin evlâtları tarafından medreseye vakfetilen şîrâzeli mushaftan pazartesi ve perşembe günleri başta Peygamber Efendimiz olmak üzere imân sâhiplerinin ruhları için Kur'an-ı Kerim okunmasını şart koyulmuştur[313].

Hâfız-ı Kütüp: Medreselerde görev yapan personellerden bir diğeri de Hafız-ı Kütüp'tür (Hazinü'l Kütüb). Hâfız saklayıcı, kütüp ise kitabın çoğulu olup kitapları muhafaza etmekle görevli olan kişidir[314]. Türkler kurdukları kütüphanelerde büyük ya da küçük mutlaka medresede okuyan talebelerin faydalanması için bir kütüphane oluşturmuşlardır. Semseddin Altunapa'nın vakfiyesinde medresenin kütüphanesinde görevli olan kütüphanecinin her yıl vakıf gelirinden ayrılan 100 dinar ile kitap alacağı, kütüphaneden ödünç kitap alacakların her kitabın karşılığı olan miktarda paranın kütüphaneciye verilmesi, kitabın teslim edilmesi durumunda ise paranın iade edilmesi gerektiği belirtilmiştir[315]. Sivas Gök Medrese kitapları muhafaza edici bir kişinin görevli olduğu[316]; Sivas Buriciye Medresesinde de bir kütüphane memuru[317] görevlendirilmiştir. İshak Paşa'nın İnegöl'de yaptırdığı medresesinde görevli hâfız-ı kütübe 1,5 dirhem[318]; Kastamonu'nun Taşköprü ilçesinde Ca-

---

308 H. B. Öcalan-S. Sevim-D. Yavaş, *age.*, s.415.

309 N. Yörükoğlu, *age.*, s. 54.

310 H. B. Öcalan-S. Sevim-D. Yavaş, *age.*, s.406.

311 B. Yediyıldız, *age.*, s.370.

312 H. B. Öcalan-S. Sevim-D. Yavaş, *age.*, s.406.

313 O. Turan, "Selçuk Devri Vakfiyeler III, Celaleddin Karatay…", s.74, 142.

314 A. H. Berki, *age.*, s. 21, 31; M. Z. Pakalın, *age.*, s.704; B. Yediyıldız, *age.*, s.372; A. Çaycı, *age.*, s. 109.

315 O. Turan, "Selçuk Devri Vakfiyeleri. Şemseddin Altun-Aba Vakfiyesi….", s.202.

316 S. Bayram-A. H. Karabacak, *agm.*, s.53.

317 İ. H. Uzunçarşılı-R. Nafiz Edgür, *age.*, s.172.

318 V. Tamer, "Fatih Devri Ricalinden İshak Paşa'nın Vakfiyeleri ve Vakıfları", *VD.*, S.4, Ankara 1958, s. 116.

mi-i Kebir mahallesinde Ahmed Efendi tarafından inşa ettirilen medresenin 1321/1905 tarihli vakfiyesinde görevli olan hafız-ı kütüp 10 kuruş alacağı, ayrıca kütüphanede bulunan kitapların medrese içerisinde okunup dışarı çıkarılmaması şart koşulmuştur[319].

İmam: Cami ve mescitlerde arkasında kendisine uyulup namaz kıldırmakla görevli kişidir[320]. Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı döneminde inşa edilen medreseler içerisinde mescidi olan yapılarda namaz kıldırmakla görevli bir imamın olduğu dönemin vakfiyelerinden anlaşılmaktadır. İmamın yanı sıra müezzin, duâhan, salâhan, hâtip gibi görevlilerden de bahsedilmektedir.

Semşeddin Altunapa'nın 1202 tarihli vakfiyesinde medrese cemaatine namaz kıldıran ve hanefî mezhebinden olan imama ayda 200 dinar ücret verileceği yazılıdır[321]. Sivas Gök Medrese vakfiyesinde medrese 1, mescidinde ise 2 olmak üzere toplamda 3 imamın görevlendirildiği bunların günde beş vakit namaz kıldırmakla görevlendirildiği anlaşılmaktadır[322]. Sivas Buriciye Medresesinde bir imam[323]; 838/1435 tarihli Edirne Darü'l-hadis Medresesi Vakfiyesinde medresede görevli bir imam olacağı, namaz vakitlerinde medresede bulunan cemaate namaz kıldıracak olup günlük 6 akçe yevmiye[324]; Şah Melek Bey Şâdî'nin Edirne'de inşa ettirdiği medresede görevli imam 3 akçe[325] alacağı şart koşulmuştur. 1493 tarihli Tokat Hatuniye Medresesi dershanesinde namaz kıldıracak imama 2 dirhem ücret verileceği yazılıdır[326].

Müezzin: Cami ve mescitlerde ezan ve kamet vazifelerini yerine getirmekle görevli kişidir[327]. Semşeddin Altunapa'nın 1202 tarihli vakfiyesinde medresede görevli müezzinin ayda 100 dinar ücret verilmekteydi[328]. Sivas Gök Medrese mescidinde görevli iki müezzin olduğunu ayrıca bunlardan biri minarenin şerefesinden fakirlere arta kalan ekmek ve pideleri almak isteyenlere başa kakmadan ve eziyet etmeden birer birer atmakla görevli olduğu yazılıdır[329]. Sivas Buriciye Medresesinde bir müezzin[330]; 23 Şaban 838/24 Mart 1435 tarihli Edirne Darû'l-hadis Medresesi Vakfiyesinde medresede görevli müezzin namaz vakitlerinde ezan okuyacak ve 6 akçe

---

319 A. Abdülkadiroğlu-Ü. A. Özsoy, *age.*, s.123.

320 A. H. Berki, *age.*, s. 26; M. Z. Pakalın, *age.*, s.436.

321 O. Turan, "Selçuk Devri Vakfiyeleri. Şemseddin Altun-Aba..", s.202.

322 S. Bayram-A. H. Karabacak, *agm.*, s.53.

323 İ. H. Uzunçarşılı-R. Nafiz Edgür, *age.*, s.172.

324 M. Bilge, *age.*, s. 228-229.

325 M. Bilge, *age.*, s. 279.

326 İ. A. Yüksel, *age.*, s. 388

327 A. H. Berki, *age.*, s. 40.

328 O. Turan, "Selçuk Devri Vakfiyeleri. Şemseddin Altun-Aba..", s.202.

329 S. Bayram-A.H. Karabacak, *agm.*, s.53; O. Turan, *agm.*, s.124; S. S. Kucur, "Selçuklu Şehir Tarihi Açısından Sivas Gök Medrese Vakfiyesi", *Anadolu Selçuklu Şehirleri ve Uygarlığı Sempozyumu 7-8 Ekim 2008*, Konya 2009, s.339.

330 İ. H. Uzunçarşılı-R. Nafiz Edgür, *age.*, s.172.

yevmiye[331]; Şah Melek Bey Şâdî'nin Edirne'de inşa ettirdiği medresede görevli müezzin 2 akçe[332] ücret verileceği şart koşulmuştur

Kandilci: Vakıf kuruluşlarında aydınlatma araçlarının yakılması ve söndürülmesiyle görevli kişidir[333].

Hâfız: İsfahan Şah Hanım'ın (Hanım Hatun) Kudüs'te yaptırmış olduğu medrese 15 hâfızın bulunacağı, bunların her gün ikindi vaktinde birer cüz Kur'ân okuyacakları ve karşılığında günde iki akçe[334]; Sivas Buriciye Medresesi'nde dört hafız[335]; Edirne Darû'l-hadis Medresesi'ndeher gün birer cüz okuyan 30 hafızdan her birine 1.5 akçe verilmesi şart koşulmuştur[336].

Hasırcı: Yıldırım Bayezıd'ın Ramazan 802/Mayıs 1400 tarihli vakfiyesinde Bursa'daki külliyesinde bulunan medresenin Hasırına günde bir dirhem[337]; Çelebi Sultan Mehmet'in Bursa'da yaptırdığı medresede görevli hasırcıya günde bir dirhem ücret verileceği yazılmıdır[338].

2.4. Medrese Talebeleri

Talebe/Danişmend/Sûhte: Medreselerin vazgeçilmez bir unsuru olan öğrenciler hemen her dönemde farklı isimlerle adlandırılmışlardır. Araplar *"tâlib-tilmîz"*, Selçuklular *"fâkıh-mülâzım"*, Osmanlılar *"talebe, tüllâb, danişmend, sûhte, softa, müste'îd"* kelimelerini kullanmışlardır[339]. Vakfiyelerde adı geçen kelimeler birbirinin yerine kullanılmakla beraber aşağı seviyedeki bir medrese talebeleri *"sûhte"*, yüksek seviyedeki medrese talebelerine ise *"danişmend"*[340] denilmektedir[341]. Osmanlı dönemi medreselerinde talebelerin sıbyan mektebini ve o seviyede bir öğretim görerek en aşağı seviyedeki *"Haşiye-i Tecrîd"* medreselerinde eğitime başlar[342]. Buradaki dersleri okuyarak hocasından icazet alan talebe ardından otuzlu medreseye devam eder. Aynı şekilde derslerini tamamlayıp hocasından icazet aldıktan sonra 40'lı, 50'li medreseye girer. Buradan aldığı icazetle de Sahn-ı Seman veya Süleymaniye medreselerine girer. Burayı da bitirerek *"mülâzemet"* için sıraya dahil olur[343]. Bu durumda bekleyen danişmentlere "mülazım" denir[344]. Bu bekleyiş sırasında kadı

---

331 M. Bilge, *age.*, s. 228-229.
332 M. Bilge, *age.*, s. 280.
333 B. Yediyıldız, age., s.373.
334 H. B. Öcalan-S. Sevim-D. Yavaş, *age.*, s.407.
335 İ. H. Uzunçarşılı-R. Nafiz Edgür, *age.*, s.172.
336 M. Bilge, *age.*, s. 228-229.
337 H. B. Öcalan-S. Sevim-D. Yavaş, *age.*, s.213.
338 H. B. Öcalan-S. Sevim-D. Yavaş, *age.*, s.301.
339 C. Baltacı, *age.*, s. 114; M. Hızlı, *age.*, s. 129; A. Çaycı, *age.*, s. 112-114.
340 Dânişmend: Medrese eğitimini tamamladıktan sonra müderris olmak için belli bir süre daha eğitimine devam eden kişidir. Bkz. B. Yediyıldız, *age.*, s.370.
341 C. Baltacı, *age.*, s. 114.
342 C. Baltacı, *age.*, s. 115.
343 C. Baltacı, *age.*, s. 115.
344 C. Baltacı, *age.*, s. 117.

olmak isteyen bir kadının yanında, müderris olmak isteyen ise bir müderrisin yanında bir nevi staj yaparlar[345]. Bu stajın iki-üç yıl sürdüğü kabul edilmektedir[346].
Hem Osmanlı öncesi hem de Osmanlı dönemine ait medrese vakfiyelerinde talebelerin görev ve sorumlukları, alacakları burs miktarı, imaretten faydalanma şartları ile öğrenci sayıları hakkında bilgiler bulunmaktadır. Medreselerin mimari olarak büyüklüğüne göre öğrenci sayıları değişiklik göstermektedir. Selçuklu dönemi medreselerindeki talebe sayıları hakkında elimizde kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Araştırmacılar 20-40 arasında talebenin olabileceği görüşünü savunur[347]. Osmanlı devrinde ise inşa edilen medreselerde her odada bir talebeye tahsis edildiği vakfiyelerden anlaşılmaktadır. O. N. Ergin, medreselerde talebelerin ücretsiz kaldığını, imarette yemek yediğini, günlük ücret verildiğini, iki talebeye bir oda verildiğini söyleyerek günümüzdeki talebe yurdundan farkı olmadığı söyler[348]. Ancak vakfiyelerde her hücrede bir kişinin kalabileceği açık bir şekilde ifade edilmiştir.
Celalaeddin Karatay'ın 651/1253-54 tarihli vakfiyesinde Konya Karatay Medresesi'nde eğitim görecek talebelerin dört mezhepten herhangi birinden olabileceği şart koşulmuştur[349]. Talebelerin vakfiyeye göre fakih (ilerlemiş) ve mülâzım (yeni başlamış) olmak üzere iki kategoriye ayrılmış olup öğrenim süresi hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Öğrencilere verilecek burs miktarı rakamsal olarak belirtilmemiştir[350]. Ancak masraflardan arta kalan miktarın on hisseye ayrılarak bunun yedi hissesi imam ve öğrencilere tahsis edilmiştir. Sivas Gök Medrese vakfiyesinde de mezhep ayrımının yapılmadığı görülmektedir[351].
1202 tarihli Şemseddin Altunapa vakfiyesinde Hanefi ve Şafi mezhebinden 38 öğrenci üç kategoriye ayrılmıştı. Bunlardan alt seviyedeki 20 talebeye ayda 5'er, orta seviyedeki 15'er talebeye ayda 10'ar, yüksek seviyedeki 3 talebeye ayda 15'er dinar verilmesi; talebelerin ilmi seviyelerini artırmak için her yıl 100 dinar değerinde kitap alınması; beş yıllık süre içerisinde derslere devam etmeyen ve başarısız olan talebelerin medreseden çıkarılacağı belirtilmiştir[352]. Sivas Gök Medrese'de müslüman 20 öğrencinin[353]okuyacağı; başlangıç, orta ve ileri seviyede olan talebelerden her birine Dâruz-ziyafe'de pişen yemekten başka ayda 8, 10 ve 15 dirhem para verilmesi şartı konulmuştur[354]. Sivas Buriciye Medresesinde ise 30 talebe[355] eğitim

---

345 Abdülaziz Bey Medrese-nişîn olan talebenin taşraya cerre gidişi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Abdülaziz Bey, *age.*, s. 78-79.
346 C. Baltacı, *age.*, s. 117.
347 A. Kuran, *age.*, s.3.
348 O. N. Ergin, *age.*, s.21.
349 O. Turan, *agm.*, s74.
350 O. Turan, "Selçuk Devri Vakfiyeler III, Celaleddin Karatay …", s. 74.
351 S. Bayram-A. H. Karabacak, *agm.*, s.37.
352 O. Turan, "Selçuklu Devri Vakfiyeleri I, Şemseddin Altun-Aba..", s.202.
353 S. Bayram-A. H. Karabacak, *agm.*, s.53.
354 O. Turan, "Selçuklular Zamanında Sivas Şehri", *Selçuklular ve İslamiyet*, İstanbul 1999, s.124.
355 İ. H. Uzunçarşılı-R. Nafiz Edgür, *age.*, s.172.

görmektedir. Lala Şahin Paşa Medresesi'nde öğrencilerine günde üçer dirhem[356]; Yıldırım Bâyezîd'ın Bursa'daki külliyesi içerisinde bulunan iki medresenin her birinde 20 öğrenci olacak, her öğrenciye günde 1 dirhem ücret verileceği kayıtlıdır. Öğrencilerden her birine beşer parça ekmek (toplam 50 ekmek) ile aydınlatma ve kandil yağı için üç dirhem[357]; Subaşı İne Bey'in Bursa'daki medresesinin 12 odasında kalan 12 öğrenciye birer buçuk dirhem[358]; Çelebi Sultan Mehmet'in Bursa'daki medresesinde 30öğrencinin bulunacağı, her bir öğrenciye günde birer akçe ücret, zaviyeden günde iki öğün yemek, kandil yağı bedeli olarak verilecek 3 dirhem ücreti kendi aralarında eşit olarak paylaşacakları yönünde bilgiler bulunmaktadır[359].

Yıldırım Bâyezîd'ın Bursa'da yaptırdığı Ulu Cami ve Vaiziye Medresesi'nde her bir öğrenciye dörder dirhem[360]; Hacı İvaz Paşa'nın Tavukpazarında bulunan İmâdiye Medresesi'nde öğrenim gören talebelerin medrese odalarında kalması ve ders öğrenmelerinin yanında salih ve dini hususlara riayet eden kimseler olması gerektiği, müderris ve muidin derslerine tatil günleri dışında devam etmeler, istiklâl ve Teb'iye öğrecilerine üç, müteredddid öğrencilerine günde ikişer dirhem[361]; Şeyhülislam Molla Fenari'nin iki medresesinde talebe sayısı belirtilmemiş ancak talebelerin hepsine ayda 60 dirhem[362]; İsfahan Şah Hanım'ın (Hanım Hatun) Kudüs'te yaptırmış olduğu medresede öğrencilere her sene 170 Rumi kuruş harçlık, ayrıca azatlı kölelerin çocuklarını medreseye göndermeleri karşılığında senede 145 kuruş ücret[363]; Sultan II. Murad'ın Bursa'daki Muradiye Medresesi'nin odalarındaki her bir talebeye günde bir dirhem ile ikişer ekmek[364]; Bâyezîd Paşa'nın oğlu İsa Bey'in Bursa'daki medresesinde okuyan öğrencilerden her birine yaz ve kış birer dirhem ile yeterince çorba ve ekmek[365]; Candaroğlu İsmail Bey'in Kastamonu'daki medresesine devam eden, dini ilimlerle meşgul talebelere günlük beş dirhem ücret ile her bir öğrenciye yetecek kadar ekmek ve çorba[366]; İshak Paşa'nın İnegöl'de bulunan medresesinde ilim tahsil eden 10 talebeden her birine 2'şer dirhem[367]; Kastamonu Yakup Ağa Medresesi'nde öğrenim gören öğrencilere 7 akçe[368]; Edirne Darû'l-hadis

---

356 H. B. Öcalan-S. Sevim-D. Yavaş, *age.*, s.54.
357 E. H. Ayverdi, *agm.*, s. 41; M. Bilge, *age.*, s. 113; H. B. Öcalan-S. Sevim-D. Yavaş, *age.*, s.213.
358 H. B. Öcalan-S. Sevim-D. Yavaş, *age.*, s.260.
359 M. Bilge, *age.*, s. 118; H. B. Öcalan-S. Sevim-D. Yavaş, *age.*, s.301.
360 H. B. Öcalan-S. Sevim-D. Yavaş, *age.*, s.344.
361 H. B. Öcalan-S. Sevim-D. Yavaş, *age.*, s.362.
362 M. Bilge, *age.*, s. 239; S. Maydaer, *agm.*, s. 100; H. B. Öcalan-S. Sevim-D. Yavaş, *age.*, s.397.
363 H. B. Öcalan-S. Sevim-D. Yavaş, *age.*, s.406.
364 M. Bilge, *age.*, s. 131; H. B. Öcalan-S. Sevim-D. Yavaş, *age.*, s.415.
365 H. B. Öcalan-S. Sevim-D. Yavaş, *age.*, s.441.
366 M. Behçet, *age.*, s.155; F. Çiftci, *age.*, s.72.
367 V. Tamer, agm., s. 116.
368 M. Behçet, *age.*, s.181; F. Çiftci, *age.*, s.75.

Medresesi'nin 20 odasının her birinde kalan talebelerden her birine günlük 2 akçe verilmesi, tatil günleri dışında derse devam etmeleri şartı konulmuştur[369].
Turhan Beyin Yenişehir'deki Medresesi'nin odalarında kalıp dini ilimler tahsil eden talebelere her gün 7 akçe verilmesi şart koşulmuştur[370]. Toplam öğrenci sayısı 14 olup her hücrede oturana ½ akçe; Bayezıd Paşa'nın oğlu İsa Bey'in Bursa'da yaptırdığı medreseye ait 839/1436 tarihli vakfiyesinde talebe sayısı hakkın bilgi bulunmamaktadır. Ancak her hücreye 1 akçe ile imarette pişen çorba ve ekmekten verilmesi[371]; Şah Melek Bey Şâdî'nin Edirne'de inşa ettirdiği medrese talebelerine 10 akçe[372]; Sultan I. Murad'ın Bursa'daki Medresesi'nde ders gören talebelerden her birine birer akçe olmak üzere günde toplam 18 akçe yevmiye verilmesi şart koşulmuştur. Bu durumda medresede 18 talebenin eğitim gördüğü anlaşılmaktadır[373]. İstanbul Atik Ali Paşa Medresesi'nde okuyan 15 talebeden her birine günlük 2 akçe[374], 1493 tarihli Tokat Hatuniye Medresesi vakfiyesinde 12 talebeden her birine 2 dirhem ile imarette pişen yemekten 200 dirhem ekmek, 1 parça et, 1 kepçe çorba, fakir talebelere her vakitte 100 dirhem ekmek[375]; Hafsa Sultan'ın Manisa'da inşa ettirdiği medresesinin on odasında oturan, istifade ve feyze layık on talebeden her birine günlük ikişer dirhem[376]; Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'da inşa ettirdiği külliyesi içerisindeki sekiz medrese okuyan talebelerin tatil günleri dışında okula gelip derse katılmaları, medresede kalan talebelere günlük 30'ar dirhem[377]; Kazasker Abdulkadir Efendi'nin Bursa'da Musa Baba Mahallesinde yaptırdığı medresesindeki hücrelerde 12 erkek talebenin bulunacağı, derslerine devam etmeleri ve özrü olmadıkça derslerini terk etmemek şartıyla her birine yevmi 1,5 dirhem verilmesi şart koşulmuştur[378]. Vakfiyelerde talebelere verilen ücretin vakfın gelirinin artması durumunda burs miktarının da artacağı belirtilmiştir. İstanbul'da Canbaz Mustafa Bey Medresesine ait 1511 tarihli vakfiyede talebeye günde 6 akçenin verileceği, vakfın gelirinin artması durumunda ücretin 10 akçeye çıkarılacağı belirtilmiştir[379].

---

369 M. Bilge, *age.*, s.228-229.
370 M. Bilge, *age.*, s.253.
371 M. Bilge, *age.*, s.271.
372 M. Bilge, age., s.279.
373 M. Bilge, *age.*, s.97.
374 İ. A. Yüksel, *age.*, s.172.
375 İ. A. Yüksel, *age.*, s.382-383.
376 N. Yörükoğlu, *age.*, s.56.
377 A. Beyatlı, *age.*, s. 235.
378 598 nolu defterin 23. sayfa 17. sırasında kayıtlı Kazasker Abdulkadir efendi bin Mevlana Muhiddin Mehmed'in 953 tarihli Arapça vakfiyesi.
379 Ö. L. Barkan-E. H. Ayverdi, *age.*, s. 357; İ. A. Yüksel, *age.*, s. 225.

3. ANADOLU'DA XVI. YÜZYIL OSMANLI MEDRESELERİ

3.1. İstanbul Efdalzâde Medresesi

Yeri: İstanbul İli Fatih ilçesi, İslambol Caddesi, Ali Kuçu Mahallesinde, 1923 ada, 1-2-3-6 parselde bulunur. Medrese, güneyde İslambol Caddesi, doğuda Fatih Caddesi, batıda Malta Çarşısı Sokağı, kuzeyde Başimam Sokağı ile çevrili alan içerisinde inşa edilmiştir. Medresenin güneyinde Fatih Külliyesi, kuzeyinde Hafız Ahmed Paşa Külliyesi, batısında Şekerci Hanı, doğusundaki I. Mahmud Sebili[380] ile aynı ada üzerinde yer alır.

Bânîsi: Vakfiyesine göre medresenin bânîsi II. Bâyezîd dönemi şeyhülislamlarından Efdalzâde Hamideddin Efendi'dir[381]. Bursa Muradiye ile İstanbul Sahn-ı Seman Medreselerinde müderrislik ile Edirne ve İstanbul kadılığı (1481-1495) yapmıştır[382]. 1496-1503 yılları arasında şeyhülislam olarak görev yapmıştır[383]. 908/1503 yılında vefat eden Hamideddin Efendi, Eyüp Sultan Camii haziresine defnedilmiştir[384]. Fatih'teki medresesinden başka, Keskin Dede adıyla anılan bir mescit ile sebil yaptırmıştır[385].

İnşa Tarihi: Medrese üzerinde inşa tarihini gösteren herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Yapının, Efdalzâde Hamideddin Efendi'nin şeyhülislamlık görevinde bulunduğu 1496-1503 yılları arasında inşa edildiği kabul edilmektedir[386].

Vakfiyesi: 1546 tarihli İstanbul Vakıflar Tahrir defterinde yer alan vakfiyenin kayıt tarihi 925/1519'dur. Vakfiyede vakfın gelir ve giderleri ile personellere verilen ücretler hakkında bilgiler bulunmaktadır. Nakit 200.000 akçe ile medrese yanında geliri 1.080 akçe olan 6 dükkan, Galata'da 3.440 akçe geliri olan 3 dükkan, 4 mahzen, fevkani bir oda ile farklı yerlerde 1.720 akçe gelir getiren 2 dükkan ile fevkani ve tahtânî 3 oda vakfetmiştir. Paye bakımından 40'lı olan medresede görevli mü-

---

380 Sebil, Sultan I. Mahmut tarafından hanımı Aişe Hatun adına 1158/1745 yılında inşa edilmiştir. II. Mahmud tarafından dönemin baş mimari Abdülhalim Efendi tarafından 1246/1830 tarihinde yeniden inşa edilmiştir. Bkz. İzzet Kumbaracılar, İzzet Kumbaracılar, *İstanbul Sebilleri*, İstanbul 2008, s. 106; S. Revnakoğlu, "Fatih Civarındaki Abideler", *TTOKB*, Mayıs-Haziran 1963, s. 11-12; Ö.F. Şerifoğlu, *Su Güzeli İstanbul Sebilleri*, İstanbul 1995, s.107.

381 Hüseyin Ayvansarâyî, *age.*, s. 52; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, (Haz. A.F. Yavuz-İ. Özen), C. I, s. 306; A. Gül, *Osmanlı Medreselerinde Eğitim Öğretim ve Bunlar Arasında Dâru'l-Hadislerin Yeri*, Ankara 1997, s. 88; M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 319.

382 Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, *Eş-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye Fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye Osmanlı Âlimleri*, (Haz. Muhammet Hekimoğlu), İstanbul 2019, s. 288; E. Alan-A. Atçıl, *XVI. Yüzyıl Osmanlı Ulema Defterleri*, Ankara 2018, s.69.

383 M. Süreyya, *Sicilli Osmanî*, (Çev. S. A. Kahraman), C. II, İstanbul 1996, s.600; M.S. Kütükoğlu, *agm.*, s.319; Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, *age.*, s. 286, 288.

384 C. Baltacı, "Hamîdüddin Efendi, Efdalzâde", *TDVİA*, C. XV, İstanbul 1997, s. 476; Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, *age.*, s. 290.

385 M. Süreyya, *age.*, s.600; Ayvansarâyî, *age.*, s. 248-249; Hüseyin Ayvansarâyî, *Camilerimiz Ansiklopedisi*, (çev. İ. Erzi), C. II, İstanbul 1987, s.17; İzzet Kumbaracılar, *age.*, s.3; S. Eyice, "Efdalzâde Sebili", *TDVİA*, C. X, İstanbul 1994, s.455; C. Baltacı, *agm.*, s. 476-477; S. Eyice, "Koca Mustafa Paşa Camiive Külliyesi", *TDVİA*, C. 26, Ankara 2002, s.133-136.

386 Z. Ahunbay, "Efdalzâde Medresesi", *DBİA*, C. III, İstanbul 1994, s. 133.

derris 40[387], bevvâb 1, hafız-ı kütüp 1, mütevelli 8, 15 talebeden her birine birer akçe yevmiye verileceği şart koşulmuştur[388]. Efdalzâde Hamideddin Efendi, medreseye müderris ve öğrencilerin faydalanması için 42 cilt kitap vakfetmiştir[389].

Mimarı: Külliyenin mimarı bilinmemektedir.

Malzeme ve Teknik: Medresenin inşa malzemesi beden duvarlar sıvalı olduğu için belli olmamaktadır. Doğu duvarın bir sıra kesme taş iki sıra tuğladan almaşık tekniğinde inşa edildiği anlaşılmaktadır. Dershane ve hücrelerin kubbe ve geçişlerinde tuğla; kapı ve pencere doğramaları ile dolaplarda ahşap; pencere korkuluklarında metal malzemeye yer verilmiştir.

Plan ve Mimari Özellikleri: Efdalzâde Medresesi, bağımsız tek yapı ölçeğinde inşa edilmiştir. Hücreler, avlunun etrafında "U" şeklinde dizilmiştir. Dershane ise "U" nun açık kolunun ortasına yerleştirilmiştir (Çiz. 1).

Medresenin cephe özellikleri hakkında kesin bilgilere sahip değiliz. Çünkü kuzey, doğu ve batı cephelerde bitişik yapılaşmadan dolayı görmek mümkün olmamıştır. Bu haliyle batı cephe 24.21m., doğu cephe 17.66m., kuzey cephe 22.52m. uzunluğundadır. Üç cephesi de etrafındaki yapılaşmadan dolayı sağırdır. Hücre içlerindeki mevcut izlerden zamanında bu cephelere açılan pencerelerin olduğu ve sonradan kapatıldığı anlaşılmaktadır.

Medreseye giriş İslambol Caddesi üzerinden sağlanmıştır (Foto 1). Güneydoğu köşede Sultan I. Mahmut tarafından yaptırılmış madeni şebekeli, beş cepheli ve beş pencereli, üzeri kurşun kaplı bir çatı ile örtülü sebil ile bitişiğine çeşme bulunur.

Medreseye güney cephe ortasına yerleştirilen 1.55m. genişliğinde dikdörtgen formlu, iki kanatlı demir doğramalı bir kapı ile girilmektedir. Giriş kapısına sokaktan iki basamaklı bir merdivenle ulaşılır. Kapı açıklığından 5.57x1.55m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planı, beşik tonoz örtülü bir koridordan medrese avlusuna girilir (Foto 2).

Avlu 9.26x7.52m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda düzgün olmayan yamuk dikdörtgen planlıdır. Üzeri açık olan avlunun zemini taş döşelidir (Foto 3). Avlunun güneydoğu köşesinde medresenin su ihtiyacını sağlayan bir su kuyusu yer alır. Avlunun dar ve arazinin küçük olmasından dolayı batı ve güney kanatları revaksızdır. Doğu kanatta bir sütunla taşınan iki kemer gözlü revak bulunur. Revakı taşıyan sütun 0.20m. yüksekliğinde, 0.57x0.57m. ölçülerinde köşeleri pahlanmış iki kademeli dikdörtgen prizma şeklinde bir kaide üzerine oturmaktadır. Silindirik kesitli sütun, 0.38m. çapında, 1.60m. yüksekliğindedir. Gövde ile başlığın

---

[387] TSMA 10053 numarada kayıtlı bulunan ve Rumeli Kadıaskeri Fenerizade Muhyiddin Çelebi zamanında yazılmış olan 933/1527 tarihli Kadıasker Ruznamçesinde medresenin müderrisi Emî Mehmed'in 30 akçe yevmiye aldığı yazılıdır. Bu da bize müderris ücretinde sonraki yıllarda bir azalma olduğunu göstermektedir. Bkz. E. Alan, "Yeni Bir Belgeye Göre XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Rumeli Medreseleri ve Müderrisleri", *Turkish Studies*, C.12/1, 2017, s. 15.

[388] Ö. L. Barkan-E. H. Ayverdi, *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953/1546*, İstanbul 1970s. 199.

[389] İ. Erünsal, *Türk Kütüphaneleri Tarihi II*, Ankara 1991, s. 33.

birleştiği bölüm yüzeyden taşıntı yapan geniş bir bilezikle kapatılmıştır. 0.60m. yüksekliğindeki sütun başlığı aşağıdan yukarıya doğru genişleyen içbükey kavislidir. Başlık yüzeyini bezeyen palmetlerin sadece dış konturları belirtilerek siyaha boyanmıştır. Başlığın gövde ile birleştiği alt kısmı daire, kemerin oturduğu üst bölüm kare formludur. Sütun; kuzey, güney ve doğu yönlerden atılan yarım daire formlu kemerlerle duvarlara bağlanmıştır. Revakın üzeri kuzey-güney doğrultusunda beşik tonozla örtülmüştür (Foto 4).

Dershanenin doğu ve batısında 6.83x2.20m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı birer eyvan yer alır. Eyvanların üzeri zeminden 3.71m. yüksekliğinde beşik tonoz örtülüdür. Doğu eyvanın güney cephesi camekanla kapatılmıştır. Batı eyvanın kuzeybatısına son onarımlarda tuvalet ve abdest alma mekanları ilave edilmiştir. Aynı zamanda dershane mekanının üst katına çıkış için bir merdiven eklenmiştir.

Avlunun üç tarafı 11 hücre tarafından "U" şeklinde kuşatılmıştır. "U" nun açık kolu ortasına giriş aksında dershane bulunur.

Avlunun ***batı kanadında*** boyut ve tasarım açısından birbirine benzer 4 hücre vardır. Hücrelere giriş doğuya bakan cephelerinde eksenden kuzeye kaydırılmış 0.83m. genişliğinde, 0.87m. derinliğinde, 1.66m. yüksekliğinde basık kemerli, ahşaptan tek kanatlı birer kapı ile sağlanmıştır. Kapıların içeriye bakan arka yüzeyleri dikdörtgen formludur. Oda giriş kapılarının güneyinde zeminden 0.90m. yüksekliğinde, 0.87m. genişliğinde, 0.87m. derinliğinde, 1.30m. yüksekliğinde dikdörtgen birer pencere avluya açılmaktadır. Diğer cepheleri sağır tutulduğundan odaların aydınlatılması ve havalandırılması bu pencerelerle sağlanmıştır. Kapı açıklığından girilen hücreler yaklaşık 3.00x3.00m. ölçülerinde kare planlıdır. Odaların üzeri zeminden 4.71m. yüksekliğinde pandantiflerle geçilen birer kubbe ile örtülüdür. Pandantifler oda zemininden 2.40m. yükseklikten başlamaktadır. Duvarlar sıvalı ve badana boyalıdır. Zeminler ise parke kaplıdır. Batı kanadın güneyinde yer alan ilk hücrenin batı duvarında kuzeye kaydırılmış, zeminden 0.55m. yüksekliğinde, 0.70m. genişliğinde, 0.64m. derinliğinde, 1.65m. yüksekliğinde basık kemerli bir niş bulunur. Hücrenin üzerini örten kubbenin doğuya bakan iç yüzeyinde küçük bir tepe penceresi ile odanın aydınlatılması sağlanmıştır (Foto 5).

İki nolu hücre 3.09x3.05m. ölçülerinde kare planlıdır. Batı duvar sağırdır. Kuzey ve güney duvar yüzeylerinde zeminden 0.92m. yüksekliğinde, 0.99m. genişliğinde, 1.26m. yüksekliğinde, 0.40m. derinliğinde dikdörtgen birer niş bulunur (Foto 6-7, Çiz. 2-3).

Üç nolu odanın batı cephesinde eksenden güneye kaydırılmış zeminden 0.96m. yüksekliğinde, 0.82m. genişliğinde, 0.70m. derinliğinde, 1.45m. yüksekliğinde kapatılmış pencere ile kuzeyine dikdörtgen bir niş yer alır. Kubbe yüzeyinde oval formlu tek tepe penceresi bulunur. Medrese hücrelerinin diğer kubbelerinde görülen tepe pencereleri aydınlatmanın yetersiz olmasından dolayı sonradan yapılan ona-

rımlarla açılmıştır. Batı kanadın kuzeyinde yer alan dördüncü hücrenin batıya bakan cephesinde 0.80m. genişliğinde, 0.87m. derinliğinde, dikdörtgen formlu tek pencere ile dışarı ile bağlantısı sağlanmıştır. Kuzey ve güneyde dikdörtgen birer niş, batıda ise kuzeye yakın köşeye dikdörtgen bir kapı yerleştirilmiştir.

Doğu kanatta bulunan dört hücre batıdakilerle benzerdir. Güneydoğu köşede yer alan ilk hücreye kuzeybatı köşede bulunan tek kanatlı bir kapıdan ulaşılır. Kapının kuzeyinde, zeminden yüksek tutulmuş, giriş kapısının yüksekliğinin yarısından başlayan dikdörtgen formlu tek pencere avluya açılır. İkinci ve üçüncü hücrelere doğu cephede, eksenden kuzeye, dördüncü hücreye eksenden güneye kaydırılmış tek kanatlı bir kapı ile girilir. İkinci ve üçüncü odaların giriş kapısının güneyine, dördüncü hücre girişinin kuzeyine yerleştirilmiş dikdörtgen formlu birer pencere avluya bakar. Kapı açıklığından girilen hücreler 3.00x3.00m. ölçülerinde pandantif geçişli birer kubbe ile örtülüdür. İlk hücrenin güney duvarında yarım daire kemerli niş; doğuda biri zemin seviyesine yakın, diğeri kuzey köşeye kaydırılmış iki niş, kuzeyde ise kare planlı bir niş bulunur (Foto 8-9).

İki nolu hücrenin güney duvar yüzeyinde zeminden 0.68m. yüksekliğinde, 0.99m. genişliğinde, 0.41m. derinliğinde, 1.84m. yüksekliğinde yarım daire kemerli niş; kuzey duvarda zeminden 0.68m. yüksekliğinde, 1.44m. genişliğinde, 0.64m. derinliğinde, 1.91m. yüksekliğinde sivri kemerli; doğu kanatta 0.80m. zeminden yüksekliği olan niş 0.50m. derinliğinde, 1.48m. yüksekliğinde, 0.72m. genişliğinde dikdörtgendir.

Üçüncü hücre 3.17x3.12m. ölçülerinde kare planlıdır. Üzeri zeminden 4.20m. yüksekliğinde bir kubbe ile örtülüdür. Kuzey ve güney duvarları sağırdır. Doğuda kuzey ve güney köşelere kaydırılmış birer niş vardır. Güneydeki niş zeminden 0.58m. yüksekliğinde, 0.46m. derinliğinde, 1.79m. genişliğinde, 1.58m. yüksekliğinde; kuzeydeki ise zeminden 0.77m. yüksekliğinde, 0.83m. genişliğinde, 0.46m. derinliğinde, 1.45m. yüksekliğinde dikdörtgen formludur.

Dördüncü hücrenin güney, kuzey ve doğusuna birer niş açılmıştır. Güneydeki zeminden 0.57m. yüksekliğinde, 0.93m. genişliğinde, 0.41m. derinliğinde, 1.72m. yüksekliğinde; kuzeydeki zeminden 0.80m. yüksekliğinde, 1.23m. genişliğinde, 0.65m. derinliğinde, 1.38m. yüksekliğinde; doğudaki ise zeminden 1.02m. yüksekliğinde, 0.80m. genişliğinde, 0.50m. derinliğinde, 1.02m. yüksekliğinde dikdörtgen planlıdır. Kubbelerin iç yüzeyinde dikdörtgen formlu bir tepe penceresi bulunur.

Güney kanatta ortada giriş açıklığı, iki yanında ikişerden dört hücre bulunur. Bunlardan güneybatı köşede yer alan ilk hücreye kuzeydoğu köşeye yerleştirilmiş basık kemerli bir kapı ile girilmektedir. Köşe hücrelerinin girişleri pahlanarak üzerlerine birer pencere konulmuştur. Kapının üzerinde enine dikdörtgen formlu bir tepe penceresi yerleştirilmiştir. Diğer hücrelerden farklı olarak pencerenin girişin yanında değil de üstüne yerleştirilmiş olması ön cephede pah açısının dar olması nedeniyle pencere yapılmaya uygun yer olmamasından kaynaklanır. Kapı açıklığından

üzeri beşik tonoz örtülü bir koridordan hücreye girilir. Hücre içten 3.00x3.00m. ölçülerinde kare planlıdır. Üzeri pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Kubbe yüzeyinde oval formlu iki ışık gözü açılarak odanın üstten ışık alması sağlanmıştır. Güney cephesi sağırdır. Diğer üç cephede farklı ölçülerde tasarlanmış nişler bulunur. Bunlardan batı ve kuzeyde olanı pencereden dönüştürülmüştür. Duvarlar sıvalı ve badana boyalı olup zeminleri parke kaplıdır.

İkinci hücreye kuzey cephede eksenden batıya kaydırılmış tek kanatlı bir kapı ile girilir. Girişin doğusunda bulunan dikdörtgen formlu, demir parmaklıklı tek pencere bulunur. Kare planlı hücrenin üzeri pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Batı ve kuzey duvarın birleştiği köşe içeri çekilerek pahlanmıştır. Böylece iç mekan düzgün olmayan beşgene dönüştürülmüştür. Cepheleri sağır tutulan hücrenin doğusunda dikdörtgen formlu tek pencere giriş holüne açılmaktadır.

Güneyde girişin doğusunda yer alan üçüncü hücreye basık kemerli bir kapı ile girilir. Kapının sağındaki dikdörtgen pencere avluya açılmaktadır. Dördüncü hücreye kuzey cephede eksenden doğuya kaydırılmış basık kemerli bir kapı ile girilir. Girişin batısında dikdörtgen formlu tek pencere ile odanın aydınlatılması sağlanmıştır. Odanın güneyinde yarım daire kemerli bir niş, doğuda biri zemin seviyesine yakın diğeri kuzeye yakın köşeye yerleştirilmiş iki niş ile kuzey cephede kare planlı bir niş açılmıştır. Yapılan incelemeler neticesinde hücreler içinde olması gereken ocak ve yaşmaklara rastlanılmamıştır. Zaman içerisinde geçirdiği onarımlar neticesinde bu öğeleri kaybetmiştir. Ocakların üst örtüye yansıyan bacaları da günümüze ulaşmamıştır.

"U" nun açık kolu üzerinde yer alan dershane kuzey cephenin ortasına konumlandırılmıştır. Dershane avlu içine doğru taşırılmıştır. Dershanenin iki yanında üzeri tonoz örtülü birer eyvan yer alır. Dershane dıştan 7.65x7.65m. ölçülerindedir. Sıvalı ve badana boyalı beden duvarları 5.75m. yüksekliğindedir. Batı cephesi sağırdır. Güney cephede altta zeminden 0.80m. yüksekliğinde, 1.40m. yüksekliğinde iki dikdörtgen; üstte 1.40m. yüksekliğinde yuvarlak kemerli üç pencere ile dershane aydınlatılmaktadır (Foto 10-11).

Dershaneye doğudaki eyvandan geçilerek ulaşılmaktadır. Eyvanın batısında, doğu cephenin kuzeye yakın köşesine yerleştirilmiş bir kapıyla dershaneye girilmektedir (Foto 12). Kare planlı dershanenin üzeri sekizgen bir kasnak üzerine oturan pandantif geçişli bir kubbe ile örtülmüştür. Kubbe zeminden 8.40m. yüksekliğindedir. Kubbeye geçişi sağlayan pandantifler zeminden 2.80m. yükseklikten başlamaktadır. Kubbenin yüzeyi son restorasyonlar sırasında yapılmış bitkisel motiflerin kullanıldığı kalemişi ile süslenmiştir. Kuzey cepheye sonraki yıllarda ahşaptan bir mahfil eklenmiştir. Mahfile kuzeydoğu köşede bulunan ahşap bir merdivenle çıkılmaktadır. Son onarımlar sırasında mahfil katına dışarıdan giriş ve çıkışı sağlamak için batı cephesine ortaya kapı iki yanına birer pencere açılmıştır (Foto 13-14).

Süsleme Özellikleri: Medrese süsleme açısından sadedir. Dershane kubbesinde son onarımlar sırasında yapılmış kalemişi süslemelerin ise sanatsal bir değeri bulunmamaktadır.

Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu: 1792 yılında yapılan medrese nüfus sayımında 11 hücre bulunduğu biri seferde, iki kişi sılada toplam 10[390]; 1869 yılında 29 öğrencinin bulunduğu, 1914 yılında ise 12 kişinin kalmasına uygun olduğu belirtilmiştir[391].

XIX. yüzyıl İstanbul haritasında dershane ve revaklarının sağlam olarak gösterilen medrese binası 1933 Pervititch haritasında dershane, hücreler, kuzey yöndeki revak ile kuzeybatıdaki eyvanı gösterilmiştir[392]. BOA bulunan belgelerden medresenin 1870 yılında Arnavut mimar Nikola Kalfaya ihale edilen tamirat bedelinin 4.800 kuruş olacağı hesaplanmıştır[393].

20 Ağustos 1330/1914 yılında yapılan İstanbul Medreseleri teftiş raporuna göre; kadro harici tutulan medresenin zemine bitişik, karanlık, rutubetli, güneş ve hava almayan birer kişilik 11 odası, kullanılamayacak kadar bakıma muhtaç bir dershanesi, muhdes olarak yapılmış dört oda, çamaşırhane, gusülhane ve abdesthaneleri haraptır. Arkasında bulunan şeker fabrikasının gürültüsünden dolayı talebe iskanına uygun değildir. Avlusunun müsait olmasına rağmen yeniden ihyasının mümkün olmadığı tespit edilmiştir. Medresede 12 kişinin ikamet etmesinin uygun olduğu belirtilmiştir. Medrese, 1334/1918 yılında Fatih'te meydana gelen yangında evlerini kaybeden yangınzedeler tarafından işgal edilmiştir[394].

E. H. Ayverdi, yaptığı araştırmalarda medresenin günümüze ulaşmadığını, yerinde enkazı olduğunu[395]; C. Baltacı ise yerine dükkanların yapıldığını söyleyerek yapıyı görememişlerdir[396].

1976 yılında yapılan onarımlar sırasında yapının kuzeybatısına ıslak hacimli mekanlar eklenmiştir. Dershane binasının güney cephe ortasında yer alan pencere kapatılarak mihraba dönüştürülmüştür. Kuzeyine de bir mahfil, güneybatısına ise minber ilave edilmiştir. Mahfile çıkış hem yapının içinden kuzeydoğuya yerleştirilmiş ahşap bir merdivenle hem de dıştan kuzeybatı köşeye eklenmiş merdivenlerle sağlanmıştır. Dıştan eklenen merdivenin devamında üst kotta dershanenin kuzey cephesine bir kapı ile iki pencere ilave edilmiştir. Aynı yıl mescide dönüştürülen dershane binası kuzey yönde büyütülerek bir de minare eklenmiştir[397].

---

390 N. Aktaş, *agt.*, s. 19-20.

391 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 227.

392 Z. Ahunbay, *agm.*, s. 133.

393 EV., Nr.21179, vr.8b; EV., NR. 18486, vr.76; M.S. Kütükoğlu, *age.*, s. 227.

394 M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 155-156.

395 E. H. Ayverdi, *Fatih Devri Mimarisi*, İstanbul 1953, s.29; E. H. Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri IV*, İstanbul 1974, s.545; Ö. L. Barkan-E. H. Ayverdi, *age.*, s. 199.

396 C. Baltacı, *agm.*, s.477.

397 Z. Ahunbay, *agm.*, s. 133.

Medresenin dershanesi günümüzde mescit, hücreler ise Kur'ân kursu olarak kullanılmaktadır. Yapı, İstanbul Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 17.07.1987 tarih ve 3744 sayılı kararı ile tescil edilmiştir.

3.2. İstanbul II. Bâyezîd Medresesi

Yeri: II. Bâyezîd Medresesi İstanbul İli, Bâyezîd[398] Semtinde, Bâyezîd Meydanında, 584 ada, 21 parselde bulunmaktadır. Bizans döneminde İstanbul'un en büyük meydanı olan Forum Tauri veya Forum Theodosiacum'un bir köşesinde[399]; Osmanlı döneminde ise eski sarayın[400] doğusunda inşa edilen II. Bâyezid Külliyesi[401] cami, medrese, tabhane, imaret, hamam, kervansaray, sıbyan mektebi ve sonradan ilave edilen türbelerden oluşmaktadır[402]. Külliyeyi meydana getiren yapılar inşa edildiği arazinin üzerine dağınık olarak yerleştirilmiştir. Merkezde camii, güneyinde II. Bâyezid ve Selçuk Hatun'un türbeleri, güneydoğuda mektep, doğusunda imaret, kuzeybatısında medrese, medresenin batısında hamam bulunur ((Foto 15-16).

Bânîsi: Medresenin bânîsi cami üzerinde bulunan kitabesine göre Sultan II. Bâyezıd'dır[403]. Fatih Sultan Mehmed'in vefatından sonra 886/1481-1482 yılında tahta çıkmıştır. II. Bâyezıd 918/1512-1513 yılında vefat ederek İstanbul'daki külliyesi içerisindeki türbesine defnedilmiştir[404].

İnşa Tarihi: Medresenin üzerinde inşa tarihini gösteren herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Cami, giriş kapısı üzerinde bulunan Şeyh Hamdullah'a ait celi sülüs hatla yazılmış kitabesine göre 1500-1505 yılları arasında inşa edilmiştir[405].

II. Bâyezıd'ın Ankara VGM Arşivinde bulunan 911/1505-1506 tarihli vakfiyesinde medreseden bahsedilmemektedir[406]. Bu durum medresenin caminin inşaatı bittikten sonra diğer bir deyişle vakfiye hazırlandıktan sonra inşa edildiğini göstermek-

---

398 Bayezıd külliyesinin inşasından sonra adını bu semte vermiştir. Bkz. İ. H. Konyalı, *İstanbul Abideleri*, İstanbul, s. 21.

399 S. Eyice, "İstanbul'da Sultan II. Bayezıd Külliyesi", *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.3, S. 8, İstanbul 1990, s. 11.

400 Hezerfan Hüseyin Efendi külliye hakkında şu bilgileri aktarır: "Eski Saray kurbünde bir âlî cennetnümâ câmi-i şerifi ki minarelibinâ eylemişdir. Ve civarında olan imaret ki her gün binden ziyade nüfus ni'am-ı mebzûlesinden intifâ ederler. Ve yine kurbünde medrese-i âliyesi vardır. Müderrisi şeyhülislam ve müfti'l-enâm olan fâzıl müteberri ve tahrîr-i müteverr'a meşrutadır. Ve ta'lim-i sıbyan için bir mektep ve bir lâtif hamam bina eylemişdir". Bkz. Hezarfan Hüseyin Efendi, Telhîsü'l-Beyân Fî Kavânîn-i Âl-i Osman, (Haz. Sevim İlgürel), Ankara 1998, s. 49-50.

401 Külliye hakkında bkz. Halil Edhem, *Camilerimiz*, İstanbul 1933, s. 43-45; İ. H. Konyalı, *age.*, s. 21-24; R. M. Meriç, *agm.*, s. 5-77; R. E. Koçu, "Bayazıd Camii", *İst.A*, C. 4, İstanbul 1961, s. 2229-2235; R. E. Koçu, "Bayazıd Medresesi, Havuzlu Medrese", *İst.A*, C. 4, İstanbul 1961, s. 2246-2247; S. Eyice, "İstanbul'da Sultan II. Bayezid Külliyesi", *STAD*, S. 8, İstanbul 1990, s. 11-26.

402 Nişancı Tarihinde külliye hakkında şu bilgilere yer verilmiştir: "….Mübarek bir cami ve avlusunda şadırvan, yanında hafif bir medrese inşa ettirdi. Yanında ise Kuran öğretilen çocuk mektebi ve misafirlere ziyafet verilecek bir imaret bina olundu. Bu imarette fakirlere günde iki kez yemek verildi". Bkz. Nişancı Mehmed Paşa, age., s. 156; K. Çelebi, age., s. 995.

403 M. S. Kütükoğlu, "1869'da Faal İstanbul Medreseleri", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. 7-8, 1976-1977, s. 374.

404 K. Çelebi, *age.*, s. 995; C. Baltacı, *age.*, s. 380.

405 İ. H. Konyalı, *age.*, s. 22; İ. A. Yüksel, *Osmanlı Mimarisinde II. Bâyezıd, Yavuz Sultan….*, s. 191; S. Eyice, *age.*, s. 11.

406 C. Baltacı, *age.*, s. 381.

tedir[407]. Ramanzanzade Nişancı Mehmed Paşa, külliyenin 1498 yılında inşasına başlandığı 1500 yılında tamamlandığı[408]; Hezarfan Hüseyin Efendi ise 903/1497-98 tarihinde inşa edildiğini söylerek yanılgıya düşmüşlerdir[409].

7 Muharrem 912/30 Mayıs 1506 tarihinde medresenin temeli atıldığı, kiler emini tarafından çalışanlara 15.000 akçe para dağıtıldığından kaynaklar bahseder[410]. R. M. Meriç 20 Rebiulevvel 913/1507 tarihinde medresenin tamamlanmış olduğunu, Solakoğlu Ali ile mimar Papas oğlu Yusuf'a Bursa beneğinden; bina kâtibi Hacı Ali'ye Bursa kumaşından birer elbise ile ayrıca mimar Yusuf'a 2000 akçe verildiğinden bahseder[411]. Yukarıdaki bigilerden hareketle medresenin 1506-1507 yılalrında inşa edildiği anlaşılmaktadır[412].

Mimarı: Külliyenin mimarı Yakup Şah bin Sultan Şah'dır[413]. R. M. Meriç arşiv vesikalarından elde ettiği bilgilerden medresenin mimarının Yusuf Bin Papas, bina kâtibinin Hacı Ali, bina emininin Solakoğlu Ali olduğunu tespit etmiştir[414]. 20 Rebiulevvel 913 tarihinde medresenin tamamlanmasın bir ödülü olarak Sultan II. Bayezıd tarafından Solakoğlu Ali ile Mimar Papas oğlu Yusuf'a Bursa beneğinden, bina kâtibi Hacı Ali'ye Bursa kumaşından birer elbise, mimar Yusuf'a 2000 akçe verilmiştir[415].

Vakfiyesi: Sultan II. Bayezıd'ın İstanbul'daki külliyesine ait vakfiyesi Ankara VGM Arşivi 2113 nolu defterde bulunmaktadır. 911/1505 tarihli vakfiyede medreseden bahsedilmemektedir[416]. C. Baltacı, Seferihasarlı Şeyh Baba Yusuf tarafından hazır-

---

[407] J. Von Hammer külliyenin 9 yılda tamamlandığını şu cümlelerle ifade eder: " …Kur'ânın emrettiklerine tamâmiyle riayetkar olduğundan İstanbul'un yedi tepesinden üçüncüsünde bîr cami bina ettirmiştir ki, ancak dokuz senede hitâm bulmuştur. Onun yanında fukara için bir imaret ile bir de medrese inşâ edilmiştir". J. Von Hammer, age., s. 101.

[408] "Mübarek bir cami ve avlusunda şadırvan, yanında hafif bir medrese inşa ettirdi. Yanında ise Kuran öğretilen çocuk mektebi ve misafirlere ziyafet verilecek bir imaret bina olundu. Bu imarette fakirlere günde iki kez yemek verildi. Bu binaların yapımına 1498 yılında başlandı 1500 yılında ise bitirildi". Bkz. Nişancı Mehmed Paşa, Nişancı Mehmed Paşa Tarihi ve Osmanlı Tarihi Zeyli Hadisât, (Sadeleştiren: E. Yaşarbaş), İstanbul 1983, s.156.

[409] Hezarfan Hüseyin Efendi, *Telhîsü'l-Beyân Fî Kavânîn-i Âl-i Osman*, (Haz. Sevim İlgürel), Ankara 1998, s. 49-50.

[410] R. M. Meriç, "Beyazıd Câmii Mimarı", *AÜ İlâhiyat Fakültesi Türk ve İslâm Sanatları Yıllık Araştırmalar Dergisi*, II, Ankara 1958, s. 14.

[411] R. M. Meriç, *agm.*, s. 14, 32.

[412] S. Eyice, "Bayezıd Külliyesi", *DBİA*, C.II, s.93; S. Eyice, "Bayezıd II Cami ve Külliyesi", *TDVİA*, C.VI, İstanbul 1992, s.48; S. Eyice, "İstanbul'da Sultan II. Bayezid Külliyesi", *STAD*, S. 8, 1990, s. 11-26.

[413] R. M. Meriç, İstanbul Bayezıd Kütüphanesi'nde Muallim Cevdet'in yazmaları arasında bulunan 0.71 numaralı defterde ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır. R. M. Meriç, *agm.*, s. 8; R. M. Meriç, *agm.*, s.27.

[414] R. M. Meriç, *agm.*, s. 14, 32.

[415] R. M. Meriç, *agm.*, s. 14, 32.

[416] "Mahrûse-i İstanbul'da Sarây-ı atîk civârında hâl-i sıhhatinde ve kemâl-i aklındarızâ-i Hakk için bir âli câmi' ve civârında bir muallimhâne ve bir imaret ve matbahları ve kilerleri ve sâyir tevâbii ve levâhıkı ile binâ eyledi....." şeklinde geçen bilgilerden medreseden bahsedilmemesi yapının sonradan inşa edildiğini göstermektedir". Bkz. R. M. Meriç, agm., s. 15-16.

lanan vakfiyede şeyhülislamların[417] medresede müderrislik yapma şartı koşulduğundan bahseder[418]. Ayrıca şeyhülislamların işlerinin yoğun olmasından dolayı derslere giremediklerinden yerlerine vekil tayin etmeleri neticesinde ders vekalet sisteminin doğmasına neden olmuştur[419]. Evliya Çelebi caminin dış avlusunun güneyinde büyük bir yapı olarak nitelendirdiği medresenin yetmiş kubbeli olduğu, müderrisinin aynı zamanda şeyhülislam olduğunu, hafta da bir kere ders okuttuğunu, talebelere her ay yiyecek ve aydınlatma için para verildiği ve sağlam bir vakfı olduğundan bahseder[420].

Malzeme ve Teknik: Medresenin inşa malzemesi kesme taştır. Beden duvarlarında, revak ayaklarında, revak kemer köşeliklerinde, dershane beden duvarlarında kesme taş; kubbelerde, pencere ve revak kemerleri ile hücre döşemelerinde tuğla malzeme; pencerelerin lento, söve ve denizliklerinde, taç kapı ve dershane giriş kapısında, şadırvanın havuzu, sütun ve başlıklarda mermer kullanılmıştır.

Plan ve Mimari Özellikleri: Bâyezîd Medresesi, dıştan 44.00x37.00m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen bir alana oturmaktadır. Hücrelerin avlu etrafına "U" şeklinde dizildiği medrese plan şemasında inşa edilmiştir. Dershane giriş aksında, hücrelerden bağımsız oalrak "U" nun açık kolu üzerine yerleştirilmiştir (Çiz. 4-6)

Doğu cephe 36.63m. uzunluğunda, 6.50m. yüksekliğinde olup kesme taştandır (Foto 17, Çiz.7). Cephe ortasında giriş eyvanı iki yanında ise üçer hücre yer alır. Yan kanatlar 15.45m. uzunluğundadır. Kapının iki yanında yer alan ikişer hücre iki alt bir üst üçer pencere ile dışarıya açılır. Pencereler diğer cephedekilerle boyut ve form olarak aynıdır. Köşelerde yer alan birer hücrenin tek pencere bulunur. Bu hücrelerde tepe pencerelerine yer verilmemiştir.

Cephe ortasında yer alan giriş eyvanına beş basamaklı bir merdivenle ulaşılmaktadır. Beden duvarından taşıntı yapan giriş eyvanı dikdörtgen bir kütle halinde tasarlanmış olup 5.72m. genişliğinde, 7.35m. yüksekliğindedir. Dıştan üç bordürle üç yönden "U "şeklinde kuşatılmıştır. Birinci ve üçüncü bordürler düz, ortadaki ikinci bordür ise iç bükey silmelidir. Eyvan kemeri iki yanda 0.35m. genişliğindeki kesme taş ayaklar üzerine oturur. kırmızı ve beyaz taşlardan örülen ayaklar sivri kemerle birbirine bağlanmıştır. Eyvan kemeri 3.60m. genişliğinde, 1.08m. derinliğinde, 5.37m. yüksekliğindedir. Kemerin köşelerindeki üçgenimsi yüzeyler boştur. Kapı-

---

[417] Aşık Mehmed eserinde"….merhum said Sultân Bâyezîd Hân-ı Sânî-i Gazi dâhil-i Kostantîniyye'de Saray-ı Atik'un cânib-i cenûbîsinde bina itdüği camii…..ve bu caminin canib-i garbi şimalisinde tahsil-i ulum için bir medrese-i aliye bina idüp tedrisi medîne-i Kostantiniyye'de Şeyhu'l-İslam ve müfti'i enâm olan alim içün mu'ayyendür…" şeklinde verdiği bilgilerden Şeyhülislam'ın müderris olarak görev yaptığını teyid eder. Bkz. Aşık Mehmed, age., s. 1081-1082.

[418] C. Baltacı, *age.*, s.381; M. Cezar, *age.*, s.713.

[419] C. Baltacı, *age.*, s.381.

[420] Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul*, (Haz. S.A. Kahraman-Y. Dağlı), C. I, Kitap I, İstanbul 2006, s.108, 270.

nın taç kısmı stilize edilmiş tepelik şeklinde düzenlenmiş palmetlerle sonlandırılmıştır. Köşelere denk gelenler ise yarım bırakılmıştır (Foto 18-19). Kemerli açıklıktan girilen eyvan 6.15x3.56m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Eyvan, kuzey ve güneyden 1.25m. genişliğinde doğu-batı doğrultusunda atılan birer sivri kemerle kareye dönüştürülmüştür. 3.60x3.44m. ölçülerinde hemen hemen kare planlıdır. Üzeri prizmatik üçgenlerle geçilen bir kubbe ile örtülüdür. Zemini mermer kaplı olup duvarları ve üst örtüsü sıvalıdır.

Eyvanın batısında dikdörtgen bir kütle halinde cephe ortasına giriş kapısı yerleştirilmiştir. Dıştan dört süslemesiz bordürle "U" şeklinde kuşatılmıştır. Üçüncü bordür kaval silmeli, diğerleri ise farklı genişlikte olup düz silmelidir. Ortada yer alan giriş kapısı dıştan 1.59m. genişliğinde, 1.20m. derinliğinde, 2.75m. yüksekliğinde; avluya bakan arka yüzeyi 1.45m. genişliğinde, 2.96m. yüksekliğindedir. Söveler yekpare mermerdendir. Kapının basık kemeri kırmızı ve beyaz 9 taştan örülmüştür. Kapının taç kısmında yanlarda çeyrek ortada tam olacak şekilde birer tepelik yerleştirilmiştir. Yüzeyi rumi, palmet ve çiçeklerden oluşan bitkisel bir kompozisyonla bezenmiştir.

Kuzey cephe 43.90m. uzunluğunda olup tamamen kesme taş malzemeden inşa edilmiştir. Cephe yüzeyinde yer alan sekiz hücre dışarıya iki alt bir üst olmak üzere üçer pencere ile açılmıştır. Alt pencereler dıştan 0.77m., içten 0.92m. genişliğinde, 0.93m. derinliğinde dikdörtgen formlu düz atkılıdır. Pencereler sivri kemerli birer alınlığa sahiptir. Alt pencerelerin üstünde ortaya gelecek şekilde sivri kemerli birer üst pencere yerleştirilmiştir (Foto 20-21, Çiz. 8).

Batı cephe 36.63m. uzunluğunda kesme taştandır. Dershane binası farklı olarak bir sıra kesme taş iki sıra tuğladan almaşık örgülüdür (Çiz. 9). Üç bölümden oluşan cephenin ortasında dershane, yanlarda birer revak ve öğrenci hücresi ile bunları dershaneye bağlayan sağır bir duvardan oluşur. Cephe ortasına yerleştirilen dershane dıştan 9.95x9.95m. ölçülerinde kare planlıdır. Dershane beden duvarlarından dışarı taşırılmamış, tamamen avluya doğru içeri çekilmiştir. Batıya bakan cephesinde üç katlı bir pencere düzenlemesi görülür. Altta dikdörtgen çerçeveli, düz atkılı, sivri kemerli alınlıklı üç pencere vardır. Pencerelerin genişliği 1.04m., yüksekliği 1.85m., derinliği 1.22m.'dir. Pencerelerin lento, söve ve denizlikleri 0.22m. genişliğinde olup yekpare taştandır. Pencere üzerindeki alınlığın içerisi sağır tutulmuş, kemeri tuğladandır. Kemerin etrafı dıştan ve içten tek sıra tuğla dizisiyle oluşturulmuştur. Ahşap doğramalı pencereler lokmalı demir parmaklıklıdır. Alt pencerelerin üzerinde ortada yanlara alınmış iki pencere bulunur. 1.78m. yüksekliğinde, tuğladan sivri kemerli ve alçı şebekelidir. Pencere kemerinin etrafı tek sıra tuğla dizisiyle çevrilmiştir. Pencere gözleri daire formludur. Üstte yer alan tek pencere cephe ortasına gelecek şekilde yerleştirilmiştir. Form ve ölçü olarak ortadaki pencerelerle aynıdır.

İkinci bölüm dershane ile hücreleri birbirine bağlayan kesme taştan yapılmış duvardır. 3.65m. uzunluğunda olup, cephenin duvarlarına göre daha alçak tutulmuştur. Duvar yüzeyleri sağır bırakılmış olup herhangi bir pencere bulunmamaktadır. Cephenin köşelerinde 9.75m. uzunluğunda birer revak gözü ile birer hücre yer alır. hücreler ve revak gözleri birer pencere ile batıya açılmaktadır. Pencereler 0.80m. genişliğinde, 1.30m. yüksekliğinde olup dikdörtgen çerçeveli ve sivri kemerli alınlıklıdır (Foto 22).

Güney cephe 44.02m. uzunluğunda olup kesme taştandır. Kuzey cephe ile aynı özellikte olup simetrik olarak tasarlanmıştır (Çiz. 10). İki cephe arasındaki tek fark güneyde eksenden doğuya kaydırılmış bir geçidin bulunmasıdır. Bu geçit dıştan 1.52m. genişliğinde 2.72m. yüksekliğinde, 5.74m. derinliğindedir. Üzeri tonoz örtülüdür. Bu geçit bölümü dış avluya yada tuvalet mekanına geçiş için yapılmış olmalıdır. Geçidin doğusunda üç, batısında beş hücre bulunmaktadır (Foto 23-24).

Doğu cephe ortasında bulunan ahşaptan çift kanatlı bir kapıdan kubbeli revaka buradan da medresenin avlusuna girilir. ***Avlu*** 33.35x17.62m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Dershane binası avluya doğru doğu yönde 8.92m. tamamen taşırılmıştır. Dershanenin iki yanında yer alan bölümler 8.92m. uzunluğunda, 3.70m. genişliğinde olup avlunun bir devamı olarak tasarlanmıştır. Bu haliyle bakıldığında avlunun "U" planlı olduğu görülür. Avlu zemini taş döşelidir (Foto 25).

Avlunun ortasına zeminden bir kademe aşağıda olacak şekilde ***şadırvan*** yerleştirilmiştir (Foto 26). Tamamen mermerden yapılan şadırvan sekizgen planlıdır. Mermer havuz 0.20m. yüksekliğinde çokgen bir kaide üzerine oturtulmuştur. Her bir kenarı 0.93m. genişliğinde sekiz panodan oluşmaktadır. Panolar birbirlerine keskin hatlarla bağlanmıştır. Her bir pano alttan ve üstten biri düz diğeri iç bükey iki silme ile kuşatılmıştır. Her panoda üst silmelerin hemen altına birer adet musluk yerleştirilmiştir. Her musluğun karşısına gelecek şekilde dikdörtgen formlu birer oturak taşları konulmuştur. Oturaklar ile şadırvan arasında yalak kısmı mermerden olup derin tutulmamıştır. Şadırvanın üzerinde şebeke kısmı günümüzde metaldendir. Özgün halinde nasıl bir şemaya sahip olduğu konusunda kesin bir bilgimiz bulunmamaktadır. Havuzun üzeri açıktır. Ortasında silindirik gövdeli üzeri konik bir külahla örtülü mermer bir lüle bulunur.

Çokgen planlı mermer havuzun etrafına 2.35m. ile 2.45m. arasında değişiklik gösteren altı sütunlu bir revakla çevrilmiştir. Revakı oluşturan mermer sütunlar yuvarlak formlu olup aşağıdan yukarı doğru silmelerle hareketlendirilmiş birer kaide üzerine oturmaktadır. Sütunların çevresi 0.78m., çapları ise 0.22m.'dir. Başlıklar 0.35m. yüksekliğinde olup klasik tarzda baklavalı tiptedir. Sütunlar birbirine düz arşitravlarla bağlanmıştır. Şadırvanın üzeri içten düz tavan dışarıdan ise dört yöne eğimli kurşun kaplı kırma çatı ile örtülüdür. Orta bölüm merkezden dışarı doğru genişleyen çıtalarla oluşturulmuş altıgenlerden meydana gelen geometrik bir kom-

pozisyon yerleştirilmiştir. Çıtalar beyaza, aralarında kalan yüzeyler ise kahverengiye boyalıdır. Dışarı doğru taşırılmış saçak bölümü çıtalarla kare taksimatlandırılmıştır. Üst örtü saçağı içine alacak şekilde geniş tutulmuştur.

Avlunun etrafı doğu, kuzey ve güney olmak üzere üç yönden "U" biçiminde ***revaklarla*** çevrilidir (Foto 27). Kuzey ve güneyde dokuzar, doğuda beş, kuzeydoğu ve güneydoğu köşelerde birer tane olmak üzere toplamda yirmi beş gözlüdür. Revak gözlerinin ölçüleri değişiklik göstermektedir. Ekseriyetle 3.00x3.00m. ölçülerinde kare planlıdır. Her birinin üzeri pandantif geçişli birer kubbe ile örtülüdür. Revakları taşıyan kesme taş örgülü ayaklar kare kesitlidir. Ayakların hücrelere bakan yüzeylerin köşeleri pahlıdır. Avluya bakan kenarı 0.95m., diğer üç kenar ise 0.75m. genişliğindedir. Pahlı yüzeylerin genişliği ise 0.15m ile 0.18m. arasında değişiklik göstermektedir. Ayaklar zeminden kemer başlangıç seviyesine kadar olan yüksekliği 2.95m'dir. İki ayak arasının genişliği 2.40m., 2.70m., 2.80m., 3.08m. olarak değişiklik göstermektedir. Ayaklar bir birine ve arkalarındaki duvarlara tuğladan sivri teğet kemerlerle bağlanmıştır. Kemerler zeminden 3.98m. yüksekliğindedir. Kemer köşelikleri ve alınlı kesme taştandır. Kuzeybatı ve güneybatı köşede yer alan revak gözleri doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Batısında kuzey-güney doğrultusunda atılan bir kemerle alan kareye dönüştürülerek üzerine pandantif geçişli bir kubbe oturtulmuştur. Bu hücreler birer pencere ile dışarıya açılmaktadır (Foto 28-29).

Revakların arkasında yer alan ***hücreler*** avluyu kuzey, güney ve doğudan olmak üzere üç yönden "U" şeklinde kuşatmıştır. Kuzey ve güneyde altışar, doğuda dört, köşelerde birer tane olmak üzere 20 hücre yer alır. İ. A. Yüksel medresenin 16 odası olduğunu söyler. 1206/1792 İstanbul Medreseleri nüfus defterinde Bâyezîd Medresesi'nin 19 hücreli olduğu ve 23 kişinin bulunduğu kayıt edilmiştir[421]. Her hücrenin avluya açılan bir kapısı bulunur. Köşelerde yer alan hücreler hariç diğerleri iki alt, bir üst üç pencere ile dışarıya açılır.

Avlunun dört köşesinde bulunan hücreler tasarım ve boyut olarak diğerlerinden farklı tasarlanmıştır. Hücrelere avluya bakan cephelerine yerleştirilmiş 0.76m. genişliğinde, 1.80m. yüksekliğinde, 1.09m. derinliğinde dikdörtgen birer kapı ile girilmektedir. Genelde diğer medrese yapılarında da olduğu gibi köşe hücrelerine ince uzun bir koridordan geçilerek ulaşılırken burada bir kapı ile doğrudan giriş sağlanmıştır. Hücreler içten 5.76x3.72m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Dikdörtgen alan doğu ve batıdan kuzey-güney yönlerde atılmış 0.90m. genişliğinde sivri birer kemerle hücreler kareye dönüştürülmüştür. Kareye dönüştürülen alanın üzeri zeminden 7.00m. yüksekliğinde pandantif geçişli bir kubbe ile örtülmüştür.

---

421 N. Aktaş, *agt.*, s. 3.

Güneybatı köşede yer alan hücreye kuzey cephenin batı köşesine kaydırılmış bir 0.90m. genişliğinde, 2.04m. yüksekliğinde kapı ile girilmektedir. 5.56x3.77m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Kuzey cephesinde 0.80m. genişliğinde, 0.55m. derinliğinde, 2.80m. yüksekliğinde yarım daire planlı ocak yerleştirilmiştir. Davlumbazı mevcut olmayan ocaklar üçgen bir alınlıkla sonlandırılmıştır. Ocağın batısında 0.73m. genişliğinde, 0.50m. derinliğinde, 1.02m. yüksekliğinde bir niş bulunur. Güneyinde iki alt bir üst; batıda ise tek alt pencere ile dışarıya açılmaktadır. Üst pencere zeminden 2.90m. yüksekliğinde olup 0.90m. genişliğinde, 1.43m. yüksekliğinde, 1.03m. derinliğindedir. Kuzeybatı ve güneybatı köşelere birer niş açılmıştır. Bunlardan kuzeybatıda olanı zeminden 0.55m. yüksekliğinde, 0.43m. genişliğinde, 0.52m. yüksekliğinde, 0.30m. derinliğinde; güneybatıda olanı ise zeminden 1.04m. yüksekliğinde 0.78m. genişliğinde, 0.53m. derinliğinde, 1.12m. yüksekliğinde; doğudaki tek niş 0.77m. genişliğinde, 1.05m. yüksekliğinde dikdörtgen formludur. Hücrenin zemini her bir kenarı 0.16m. olan altıgen tuğlalarla kaplıdır. Tuğlalar arasında 3cm.'lik derz bulunur (Foto 30-33).

Kuzeybatı ve güneydoğudaki odalar iç düzen açısından aynıdır. Kuzeybatı köşede hücreye güneybatı köşede bulunan bir kapı ile girilir. Diğer köşe hücrelerle benzerdir. Batı cephede ortada tek pencerenin güneyinde 0.42m. genişliğinde; kuzeyinde 0.67m. genişliğinde, 0.42m. derinliğinde birer dikdörtgen niş; güneyde ocak ile batısında 0.41m. genişliğinde tek niş; kuzeyde iki alt bir üst üç pencere vardır. Kuzeydoğu köşede yer alan diğer hücreye güneybatı köşede bulunan bir kapı ile ulaşılır. Kuzeyde iki alt bir üst, doğuda ise tek alt olmak üzere dört penceresi bulunur. Batı ve güney cephe yüzeylerine ikişer adet dikdörtgen niş açılmıştır. Güneyde cephe ortasında bulunan bir açıklıkla güneyinde yer alan hücreye geçiş sağlanmıştır.

Güney kanat üzerinde köşe odaları haricinde altı hücre ile bir tonozlu geçit bulunur. Hücrelere avluya bakan kuzey cephelerine yerleştirilmiş birer kapı ile girilir. Kapı açıklıkları eksenden batıya kaydırılmıştır. 0.75m. genişliğinde, 1.80m. yüksekliğinde dikdörtgen formludur.3.70x3.64m. ölçülerinde hemen hemen kare planlı hücrelerin üzeri pandantif geçişli birer kubbe ile örtülmüştür. Güneye bakan cephelerinde üç pencere vardır. Alt pencereler içten 0.94m. genişliğinde, 1.00m. derinliğinde dikdörtgendir. Alt pencerelerin üstünde ortaya gelecek şekilde yerleştirilmiş tepe penceresi sivri kemerlidir. Hücrelerin kuzey cephelerindeki ocak yarım daire planlıdır. Odaların içerisinde niş sayıları ve ölçüleri değişiklik göstermektedir. Bunlar ya zamanla kapatılmış yada ihtiyaçlar doğrultusunda açılmış olmalıdır. Hücre içlerinde nişlerin sayısı 1 ile 4 arasında değişiklik gösterir.

Güney cephede eksenden hafif doğuya kaydırılmış tonozlu bir geçit bulunur. Geçit, 11.43m. genişliğinde, 4.40m. yüksekliğinde, 4.70m. derinliğinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Güneyinde iki kanatlı bir kapı ile dışarı çıkış sağlanmaktadır.

Kuzey kanatta altı hücre ile bir eyvan yer alır. Hücreler güney kanattakilerle aynı olup girişleri güney cephenin batı köşelerinden sağlanmıştır. Kare planlı, üzeri pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Kuzeye bakan cephelerinde iki alt, bir üst üç pencere ile aydınlatılmıştır. Güneyinde ocak, doğu ve batı da ise farklı sayılarda nişler yer alır. Kuzey kanatta eksenden batıya kaydırılmış bir eyvan bulunur. Eyvan kemeri 2.93m. genişliğinde, 1.00m. derinliğindedir. 4.48x3.74m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Her iki yönden 0.45m. genişliğinde birer kemerle alan kareye dönüştürülmüştür. Üzeri ise pandantif geçişli bir kubbe ile örtülmüştür. Kuzeyin iki alt, bir üst üç pencere ile dışarıya açılmıştır. Batı cephesi sağır tutulmuştur. Doğusunda ise 0.81m. genişliğinde, 0.96m. derinliğinde dikdörtgen bir açıklıkla bitişiğinde yer alan hücreye geçiş sağlanmıştır (Foto34-35).
Doğu cephede girişin iki yanında ikişerden dört hücre bulunmaktadır. Kuzeyde yer alan iki hücreye batı cephenin güneye yakın köşelerine yerleştirilmiş birer kapı ile giriş sağlanmıştır. Kare planlı hücrelerin üzeri kubbe örtülüdür. Doğu cephelerinde iki alt bir üst üç pencere; batıda ocak bulunur. Kuzey ve güney cepheleri sağırdır. Güneyde yer alan iki hücre aynı özellikte olup kuzeyde olanın kuzey cephesinde iki niş yer alırken güney cephesi sağır tutulmuştur. Diğer hücrenin ise kuzey cephesi sağır tutulmuştur. Batı ve güney cephelerine ikişerden dört niş vardır. Hücrelerin üzerini örten kubbeler sekizgen kasnak üzerine oturmaktadır. Dıştan kurşun kaplı olup taştan birer âlemle sonlandırılmıştır.
Hücreler içerisinde yer alan ocakların üst örtüye yansıyan birer ***bacası*** bulunmaktadır. Kesme taştan yapılmış bacalar kare gövdelidir. Gövdenin üst bölümünde her bir cephesine birer adet sivri kemerli duman çıkış deliği yerleştirilmiştir. Üzeri kurşun kaplı pramidal külahla örtülüdür (Foto 36).
Batıda cephe ortasına ***dershane*** yerleştirilmiştir. Dışarı taşıntısı olmayan dershane binası tamamen avluya doğru içeri çekilmiştir. Dershane dıştan 9.98x9.98m. ölçülerinde kare planlıdır. Medresenin inşa malzemesi kesme taş olmasına rağmen dershanede bir sıra kesme taş iki sıra tuğla örgü kullanılmıştır. Her cepheye yerleştirilen üç katlı pencere düzenlemesi ile dershanenin aydınlatılması ve havalandırılması sağlanmıştır. Dershane avlu zemininden iki basamak yükseltilmiştir. Doğu cephe ortasında dikdörtgen bir çökertme içerisine yerleştirilmiş kesme taştan bir kapı ile giriş sağlanmıştır (Foto 37). Giriş kapısı taş ve mermerdendir. Dıştan 3.90m. yüksekliğinde, 2.60m. genişliğinde kapı dıştan farklı genişlikteki dört bordürle ters "U" şeklinde kuşatılmıştır. Giriş açıklığı 1.20m. genişliğinde, 2.30m. yüksekliğinde, 1.20m. derinliğinde basık kemerlidir. Kapının söveleri 0.30m. genişliğinde yek pare mermerdendir. 0.40m. genişliğindeki kapı kemeri kırmızı ve beyaz iki renkli yedi mermerden zıvana geçmelidir. Kemerin üçgen köşelikleri sadedir. Üzerinde 1.80x0.65m. ölçülerinde yatay dikdörtgen formlu kitabe taşı boş bırakılmıştır (Foto 38).

Kapıdan girilen dershane içten 7.40x7.32m. ölçülerinde kare planlıdır. Dershanenin üzeri sekizgen bir kasnak üzerine oturan, zeminden 11.40m. yüksekliğinde, 7.40m. çapında pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Zeminde 3.90m. yüksekliğindeki pandantiflerin içlerinde dört halifenin isimleri yazılıdır. Dıştan kurşun kaplı kubbe taş bir alemle sonlandırılmıştır.

Batı cephede üç katlı bir pencere düzenlemesi görülür. Altta üç dikdörtgen pencere, ortada iki yana yerleştirilmiş birer sivri kemerli pencere ile üstte ortaya gelecek şekilde tek sivri kemerli olmak üzere altı pencere ile dışarıya açılır. Alt pencereler zeminden 0.63m. yüksekliğinde, 2.60m. yüksekliğinde, 1.03m. genişliğinde, 1.25m. derinliğindedir. Lento, söve ve denizlikleri 0.22m. genişliğinde yekpare mermerdendir (Foto 39).

Güney cephede ortada ***mihrap***, iki yanda birer dikdörtgen formlu pencere, pencerelerin üstünde aynı hizaya gelecek şekilde birer adet sivri kemerli pencere ile en üstte mihrap ile aynı aks üzerine gelecek şekilde bir adet pencere yerleştirilmiştir. Mihrap 1.00m. genişliğinde, 3.16m. yüksekliğindedir. Mihrap nişi yarım on iki gen planlı olup her bir kenarı 0.27m.'dir. Niş, 1.00m. genişliğinde, 0.68m. derinliğindedir. Nişin üzeri dilimli bir yarım kubbe ile örtülüdür. Mihrabın iki yanında yer alan pencereler zeminden 0.60m. yüksekliğinde, 1.28m. derinliğinde, 1.04m. genişliğinde, 1.83m. yüksekliğinde dikdörtgendir. Alt pencereler dıştan tuğladan sivri kemerli alınlıklıdır. Üst pencereler de dışarıdan tuğladan sivri kemerli olup alçı şebekelidir (Foto 40-42).

Kuzey cephe, güney cephe ile simetriktir. Güneyde mihrabın yerini kuzey cephede zeminden 0.53m. yüksekliğinde, 0.90m. genişliğinde, 0.60m. derinliğinde, 2.03m. yüksekliğinde dikdörtgen bir dolap nişi bulunur. Doğuda, girişin iki yanında birer dikdörtgen formlu iki pencere ile üstte ortadaki biraz yukarı kaydırılmış üç sivri kemerli pencere avluya açılmaktadır.

Süsleme Özellikleri: Medrese süsleme açısında sade tutulmuştur. Süsleme yapının belli yerlerinde yoğunlaşmıştır. Beden duvarlarında düzgün kesme taş işçiliği ile iki katlı pencere düzeni ile hareketlilik sağlanmıştır. Beden duvarları ise silmelerle sonlandırılmıştır. Doğu cephede yer alan taç kapı bir eyvan şeklinde tasarlanmıştır. Eyvan kemeri iki renkli taştandır. Ayvanın tepelik bölümü stilize edilmiş palmetlerle dendan şeklinde süslenmiştir. Avluya girişi sağlayan kapı da aynı tarzda yapılmıştır. Kapının tepelik bölümünde kalemişi tekniğinde rumi, palmet ve çiçeklerden oluşan bitkisel kompozisyonla süslenmiştir. Dershane giriş kapısında taş ve mermer bir arada kullanılmıştır. Giriş kapı kemeri iki renkli mermerdendir. Cephe duvarları ise bir sıra taş iki sıra tuğladan almaşık tekniktedir. Dershanenin içinde büyük bir kısmı tahrip olmuş süslemeler yenilenmiş durumdadır. Az bir kalıntı günümüze ulaşmıştır.

Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu: Paye itibariyle 50'li olan medreseye Şeyhülislam Zenbilli Ali Efendi müderris olarak atanmıştır[422]. Aldığı 150 akçelik şeyhülislamlık maaşına ilaveten 50 akçede medresedeki görevinden olmak üzere toplam 200 akçe ücret verilmiştir[423]. Hezarfan Hüseyin Efendi, medreseye ilk müderris olarak Müftî Ali Çelebinin 50 akçe yevmiye ile görevlendirildiğini söyler[424]. TSMA 10053 numarada kayıtlı bulunan ve Rumeli Kadıaskeri Fenerizade Muhyiddin Çelebi zamanında yazılmış olan 933/1527 tarihli Kadıasker Ruznamçesinde medresenin müderrisi Şeyhülislam Zenbilli Ali Cemali Efendi'nin olduğu yazılıdır[425].

1206/1792 tahrir defterinde 19 hücreli ve 23 kişinin ikamet ettiği[426], 1869'da biri mezun 23 kişi; 1914 teftiş raporunda ise 75 kişinin kayıtlı olduğu ancak 50 talebenin kalabileceği yönünde görüş bildirilmiştir[427].

Osmanlı dönemi kaynaklarında medresenin inşasından iki yıl sonra İstanbul'da meydana gelen ve Küçük Kıyamet olarak adlandırılan 15 Eylül 1509[428] tarihindeki depremde İstanbul'daki birçok eser gibi Bâyezîd camiinin kubbesi yıkılmış medresesi harap olmuştur[429]. Medrese dershanesinde farklı malzemeden inşa edilmesi ve iki yanındaki duvarlardaki birleşim yerlerindeki dilatasyon olması geçirmiş olduğu onarımla alakalı olmalıdır.

2 Cemaziyelevvel 1055/26 Haziran 1645 gecesi Bâyezîd'da Darphane civarındaki bir dükkanda çıkan yangında Bâyezîd Medresesi ve hamamı, Bayezıd haremi kapıları, Kumkapıda dört kilise, Ermenilerin Surp Asduadzadzin Kilisesi yanmıştır[430]. Naima Mustafa Efendi *"Sultan Bayezıd haremi kapularından medrese tarafını yanup, andan*

---

[422] M. Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, C.II, Ankara 2011, s.713.

[423] C. Baltacı, *age.*, s.381.

[424] "Sultan Bayezıd Han Cami'-i şerif ve medrese bina edüp Müftî Ali Çelebi yevmî yüz akça vazife ile iftâ ederken, elli akça medrese vazifesini dahi anlara ta'yîn ve tedrisini meşâyih-i islâma meşrut kıldılar". Bkz. Hezarfan Hüseyin Efendi, Telhîsü'l-Beyân Fî Kavânîn-i Âl-i Osman, (Haz. Sevim İlgürel), Ankara 1998, s. 198.

[425] E. Alan, "Yeni Bir Belgeye Göre XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Rumeli Medreseleri ve Müderrisleri", *Turkish Studies*, C.12/1, 2017, s. 14.

[426] N. Aktaş, *agt.*, s. 3.

[427] M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 86.

[428] "…1509 Eylülünün ondördünde İstanbul, Osmanlı târihinin kaydettiği zelzelelerin en müdhişine uğradı. 109 cami, 1500 ev, kara tarafındaki surların hepsi, deniz tarafmdakilerin çoğu, Yedikule, denizden Bahçekapısı'na kadar saray duvarları temellerinden zirvelerine kadar- hâk ile yeksan oldu…..II. Bâyezîd Câmii'nin medresesi yıkılarak bir büyük harabe yığınından ibaret kaldı". J. Von Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, C. IV. S.78.

[429] M. Cezar, *agm.*, s. 383; M. Cezar, *age.*, s.696.

[430] "*…Cümâda'l-ûlânm ikinci salı gecesi Burc-i intihâ-i sâl Kıân-ı beyt-i râbi olan burc-u kavse mensup olan binalardan İstanbul'da darphane yakınında……Sultan Beyazid haremi kapılarından medresenin iki tarafı yanıp, oradan Yahnikapan sarayı ve Sultan Beyazid hamamı,…..ikindi vakti, Allah'ın inayetiyle söndü. Otuz saatten fazla uzayan yangın, hiç otuz kırk seneden beri görülmemiştir. (Âteş Şüden) lâfzı, tarih düşmüştür*". Bkz. Naima Mustafa Efendi, *Naima Tarihi*, (Çev. Z. Danışman), C.IV, İstanbul 1968, s.1711.

Yahya Kapan Sarayı ve Sultan Bâyezîd Hamamı yanup" şeklinde verdiği bilgilerden medresenin hasar gördüğünü anlaşılmaktadır[431].

1837 ve 1842 yılında yıllarında medresenin su yolları tamir edilmiştir. 1837 yılındaki tamir II. Mahmud'un saltanatı yıllarında gerçekleşmiştir[432]. 1842 yılındaki tamirat için 243 kuruş harcanmış olup bu onarımı Su Nazırı Mehmed Tahir Bey yapmıştır[433]. 1843'te imaret ile birlikte 2.970 kuruşa; 1845 yıllarında cami ve türbe ile 2.384 kuruşa onarılmıştır. İkinci onarımda medresenin masrafı 286 kuruş olup basit bir onarım geçirdiği anlaşılmaktadır[434].

1846'da Mehmed Derviş Efendi'nin denetiminde gerçekleştirilen ve 7.992 kuruşa mal olan tamiratta cam ve çerçeveler de yenilenmiştir[435]. 1867'de 900 kuruş tutan lağımların bakımı İbrahim Ağa tarafından yaptırılmış; 1870 yılında Suyolcu Süleyman Ağa tarafından yapılan su yoları tamiratı 2.020 kuruşa mal olmuştur[436]. 1889'da medresenin bazı tamire muhtaç yerleri ile kurşunların tamiri için 15.891 kuruş harcandığı, bu meblağın 1305 yılı bütçeden karşılanmıştır[437].1902'de Fuad Bey tarafında medrese dershanesi 3.734 kuruşa onarılmıştır[438].

İstanbul Medreselerini konu alan 1330/1914 tarihli teftiş raporunda kadro dahilinde olan medresenin hücrelerin arkalarının açık olmasından dolayı hava cereyanına müsait, rutubetinin az ve güneş aldığı, 4 kişilik dörder büyük hücre ile ikişer kişilik 19 hücreli, çamaşırhane-gusulhane mekanlarının onarıma ihtiyacı olduğu, avlusunda suyu akan şadırvan ve kuyusu bulunduğu, 75 talebenin okuduğu ancak 50 kişinin ikametine uygundur. Tamir edilmesi durumunda güzel bir medrese olacağı belirtilmiştir. 1334/1918 yılında yangın zedeler tarafından işgal edilmiştir[439].

1940 yılında yapılan onarımdan sonra buradaki avlu duvarının bir bölümü ile kesme taştan yapılmış avlu giriş kapısı yıktırılmıştır. 1956–1959 yılında Beyazıt Meydanı'nın düzenlenmesi ile de bu duvarlar tamamen kaldırılmış ve medrese ortada kalmıştır. 1940 yılında İstanbul Vakıflar Başmüdürlüğü tarafından onarılmıştır. Ardından 1943-1983 yılları arasında İstanbul Belediyesi şehir kütüphanesi olarak kullanılmıştır[440]. Belediye Şehir Kütüphanesi 1983 yılında Taksim'deki yeni binasına taşınmasından sonra Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne Vakıflar Hat Sanatları Müzesi olarak kullanılmıştır[441]. 2014 Haziranında başlayan restorasyon çalışmaları günümüzde de devam etmektedir.

---

[431] M. S. Kütükoğlu, *age.*, s.86; M. Cezzar, *agm.*, s.336.
[432] M. S. Kütükoğlu, *age.*, s.86.
[433] M. S. Kütükoğlu, *age.*, s.86.
[434] M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 87.
[435] M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 87.
[436] M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 87.
[437] M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 87.
[438] M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 87.
[439] M.S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 57.
[440] S. Eyice, *agm.*, s.48; M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s.375.
[441] M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 88.

3.3. Manisa Hafsa Sultan Medresesi

Yeri: Manisa İl merkezinde, Mimar Sinan Mahallesi, İzmir Caddesi, 51 pafta, 347 ada, 1 parselde bulunmaktadır. Hafsa Sultan külliyesi cami, medrese, imaret, hanikâh, sıbyan mektebi, hamam ve darüşşifadan oluşmaktadır[442]. Caminin batısında olduğu bilinen imaret ve hanikâh yapısı günümüze ulaşamamıştır[443]. İnşa edildiği araziye dağınık olarak yerleştirilmiş külliyenin merkezinde cami, kuzeyinde avlu ve etrafını "U" planlı medrese, kuzeydoğuda sıbyan mektebi, kuzeybatıda darüşşifa, kuzeyde hamam bulunmaktadır (Foto 43)[444]. Ankara Tapu Kadastro, Kuyûd-u Kadîme Arşivi ve Tahrir defterlerinde yer alan bilgilerden külliyenin inşa edildiği alanın Timurtaş oğlu Ali Bey'in bahçesi olduğu yazılıdır[445]. Hafsa Sultan'ın Erderli'de yer alan mülkü ile bu bahçeyi takas ederek külliyesini inşa ettirmiştir. Etrafı boş olmasından dolayı da caminin batısına her türlü vergiden muaf 20 hane yerleştirerek bölgenin canlandırılmasına/şenlendirilmesine önem vermiştir[446].

Bânîsi: Külliyenin bânîsi[447] Kırım hanı Mengli Giray'ın kızı, Yavuz Sultan Selim'in hanımı, Kanuni Sultan Süleyman'ın annesi Ayşe Hafsa Valide Sultan'dır[448]. Vakfiyesinde adı *"Hafsa bint-i Abdulmuin"* olarak geçer[449]. 1520 yılında Kanuni 4 Ramazan 940/19 Mart 1534 yılında vefat ederek İstanbul'da Yavuz Sultan Selim'in yanındaki türbesine defnedilmiştir[450].

---

[442] Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, (Çev. Y. Dağlı-S. A. Kahraman-R. Dankoff), C. IX/I, İstanbul 2005, s.40; G. Cantay, *age.*,s.88; F. Akozan, "Türk Külliyeleri", *VD*, S.VIII, Ankara 1969, s.307; H. Acun, age., s. 146.

[443] İ. Gökçen, *age.*, s. 125; Ç. Uluçay-İ. Gökçen, *age.*, s.49; H. Acun, *age.*, s. 146; İ. H. Konyalı, *agm.*, s. 54.

[444] 993/1585 tarihinde Manisa'ya uğrayan Âşık Mehmed külliye hakkında şu bilgileri aktarır: "..Magnisa'da zü'l-ınınâreteyn bir câmi'-i dil-güşâ dahi vardur ki zevcât-ı tayyibât-ı selâtîn-i 'Osmâniyye'den Hasaki Sultân nam bir sâhıbetü'l-hayr ve'l-en'âmun eser-i dâyimidür ve bu sâhibe-i hayrun dahi kurb-ı câmi'inün cihet-i garbiyyesinde hucurât-ı neziheyi müştemil bir medrese-i şerîfesi vardur ve harim-i câmi'un şimâlîsinde dârü'z-zıyâfe-i müsâfirîn ve matbah-ı ta'âm ve fukarâ-i talebe-i 'ulûm içün me'kel-i ta'âm vardur ve bu câmi'un cânib-i şimâlîsinde Sultân Hammâmı dimekle ma'rûf Magnisa'nun bir hammâm-ı dil-güşâ ve nüzhet-encâmı vardur". Bkz. Âşık Mehmed, age., s. 897; Kâtip Çelebi, age., s.928.

[445] F. Emecen, *age.*, s. 95.

[446] F. Emecen, *age.*, s. 95.

[447] G. Necipoğlu, şehzadelarının oğullarının oğullarının yönettiği sancaklarda cami yaptırmaları yaygın bir uygulama olduğunu, bunun Hürrem Sultan'ın kocası Kanuni ile İstanbul'da kalmasından sonra değiştiğini söyler. Bkz. G. Necipoğlu, *age.*, s. 273.

[448] İ. Gökçen, *Vakıflar I*, s.122; Ç. Uluçay-İ. Gökçen, *Manisa Tarihi*, İstanbul 1939, s. 99; Ç. Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, s. 54; N. Yörükoğlu, *Hafsa Sultan ve Külliyesi*, Ankara 1984, s.19; Yaşar Yücel, *Muhteşem Türk Kanuni ile 46 Yıl*, Ankara 1991, s.1.

[449] Ç. Uluçay, *age.*, s.54; Yaşar Yücel, *age.*, s.1.

[450] M. Süreyya, *Sicilli Osmani*, C. I, s. 7; Ç. Uluçay, *age.*, s.54; N. Yörükoğlu, *age.*, s. 19; Funda Gülay Kadıoğlu-Selim Kadıoğlu, "The Royal Women Founders of Darüşşifas in Anatolian Seljuks and Ottoman Periods-Adı Darüşşifalara Ad Olan Kadınlar", *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi*, C.I, S.I, January-April, Mersin 2011, s.5.

İnşa Tarihi: Hafsa Sultan'ın Manisa'da kendi adına inşa ettirdiği külliyenin camisi üzerinde yer alan kitabesi 929/1522-1523 tarihli[451], hamam 945/1538[452], darüşşifa 946/1539[453] tarihinde inşa edilmiştir. Medrese binası üzerinde inşa tarihini gösteren bir kitabe bulunmamaktadır. Caminin harim giriş kapısı üzerinde inşa tarihini gösteren kitabenin son satırı ebced hesabıyla caminin tamamlanma tarihini göstermekte olup medresenin de aynı tarihlerde yapıldığı kabul edilmektedir[454].

Kitabenin metni:

ام السلطان سليمان المكين
قد بنت الله بيت الساجدين
ما مثله قد جاءها تاريخه
هو جامع المتقين الحامدين

Kitabenin Anlamı: Yetki ve vakar sahibi Sultan Süleyman'ın annesi secde edenlere Allah için eşi bulunmayan evi yaptı. Tarihi: Bu; hamd eden takva sahiplerinin bir camiidir[455].

Hafsa Sultan'ın Manisa'da yaptırdığı külliyesi için hazırlatmış olduğu vakfiyesi Şaban 929/Haziran 1523 tarihlidir[456]. Vakfiyede medresenin dershane ve oda sayıları ile görevli personeller hakkında bilgilere yer verilmiş olması yapının cami ile birlikte yapılmış olduğunu göstermektedir[457].

Vakfiyesi: Hafsa Sultan'ın Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde 1425/58 numarada kayıtlı, Hüseyin oğlu Menteşeli Mehmed Bey tarafından kaleme alınan ve Kanuni Sultan Süleyman'ın tuğrasının bulunduğu vakfiye Evasıt-ı Şaban 929/Haziran 1522-1523 tarihlidir[458]. Arapça vakfiyede külliyeyi oluşturan yapılar hakkında ayrıntılı bilgilere yer verilerek vakfın devamını sağlamak, bakım ve onarımlarının yapılması, personel giderlerinin karşılanması için zengin vakıflar bırakmıştır[459]. Vakfiyedeki bilgilerden Hafsa Sultan'ın inşa ettirdiği külliyesi imaret, bitişiğinde cami, on odalı ve bir dershaneli medrese, imaretin yanında hankah ile

---

451 İ. H. Uzunçarşılı, *age.*, s.88-90; R. M. Rıefstahl, *age.*, s. 13; K. Karadanışman, *age.*, s.11-12; Ç. Uluçay-İ. Gökçen, *Manisa Tarihi,* İstanbul 1939, s.99; H. Acun, *age.*, s. 147; İ.H. Konyalı, *age.*, s. 53.

452 İ. H. Uzunçarşılı, *age.*, s.88-90; Ç. Uluçay-İ. Gökçen, *age.*, s.100; H. Acun, *age.*, s. 146; İ. H. Konyalı, *agm.*, s. 54.

453 İ. H. Uzunçarşılı, *age.*, s.88-90; K. Karadanışman, *age.*, s.14; Ç. Uluçay-İ. Gökçen, *age.*, s.101; F. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazâsı*, Ankara 2003, s. 95; H. Acun, *age.*, s. 146.

454 Ç. Uluçay-İ. Gökçen, *Manisa Tarihi*, İstanbul 1939, s. 100.

455 K. Karadanışman, *age.*, s.12; İ. H. Konyalı, *agm.*, s.52; N. Yörükoğlu, *age.*, s. 72.

456 İ. Gökçen, *age.*, s.122; F. Emecen, *age.*, s. 95; H. Acun, *age.*, s. 146.

457 H. Acun, *age.*, s. 329.

458 İ. Gökçen, *age.*, s.122; F. Emecen, *age.*, s. 95; H. Acun, *age.*, s. 146; İ. H. Konyalı, *agm.*, s. 47.

459 H. Acun, *age.*, s. 329.

sıbyan mektebinden meydana geldiği anlaşılmaktadır[460]. Hafsa Sultan'ın vefatından sonra yapıldığı üzerlerinde bulunan kitabelerinden anlaşılan dârüşşifâ ve hamam hakkında vakfiyede bilgi bulunmamaktadır. Vakfiyede medrese talebeleri ve personellerin alacağı ücret, görev ve sorumlulukları hakkında bilgiler bulunmaktadır. Medresede okuyan iyi huylu, yetenekli ve çalışkan 10 talebenin her birine ikişer dirhem, bevvaba 1 dirhem; tatil günleri dışında her gün medrese dershanesinde ders veren, akli ve nakli ilimleri, aslî ve fer'î bilgileri çok iyi bilen, her müşkili çözmeye ve şüpheleri gidermeye kudretli müderrise 40 akçe; medrese, imaret ve zaviyede tamire muhtaç yerleri onaran mimara 3 dirhem yevmiye verileceği şart koşulmuştur[461]. Ayrıca imarette sabah ve ikindiden sonra pişirilen yemekten yoksullara, medrese talebelerine, ulemaya, ve misafirlere verilmesi şart koşulmuştur[462].

Mimarı: Külliyenin mimarı Acem Ali'dir[463].

Malzeme ve Teknik: Medresenin inşa malzemesi taş ve tuğladır. Beden duvarları bir sıra kesme taş, iki sıra tuğladan almaşık tekniktedir. Kemer, kubbe ve geçişlerde tuğla malzemeye yer verilmiştir. Kuzeyde yer alan avluya girişi sağlayan taçkapı da kırmızı ve beyaz renkli mermer kullanılmıştır. Dershane kapısında ve pencerelerde mermer malzemeye yer verilmiştir.

Plan ve Mimari Özellikleri: Kaynaklarda Hatuniye Medresesi, Sultaniye Medresesi[464], Hafsa Sultan Medresesi gibi adlarla anılan medrese[465], caminin kuzeyinde yer alan avlunun etrafını "U" şeklinde kuşatmaktadır (Foto 44, Çiz. 11)[466].

Kuzey cephe 56.73m. uzunluğundadır. Diğer cephelerde olduğu gibi beden duvarları almaşık teknikte inşa edilmiş olup iki sıra testere dişi ile sonlandırılmıştır. Cephe ortasında eksenden batıya kaydırılmış taçkapı yer alır. Kapıya beş basamaklı bir merdivenle ulaşılmaktadır. Beden duvarından 0.20m. dışarı taşırılmış taçkapı 4.68m. yüksekliğinde, 3.40m. genişliğindedir. İki yanda 0.45m. genişliğinde almaşık örgülü ayaklar birbirine sivri kemerle bağlanmıştır. Kapı açıklığı da bu kuşatma kemeri içerisine yerleştirilmiştir. Kuşatma kemeri on yedi adet kırmızı ve beyaz mermerden oluşturulmuştur. Kemer köşelerinde üçgenimsi yüzeyler sağır tutulmuştur. Giriş açıklığı 1.90m. genişliğinde, 2.68m. yüksekliğinde basık kemerlidir.

---

460 İ. Gökçen, *age.*, s.127; İ. H. Konyalı, *agm.*, s. 47.

461 İ. H. Konyalı, *agm.*, s. 47-48; İ. Gökçen, *age.*, s.128; F. Emecen, *age.*, s.96

462 İ. H. Konyalı, *agm.*, s. 50.

463 H. Acun, *age.*, s. 147, 329.

464 1671 yılında Manisa'ya uğrayan Evliya Çelebi buradaki medreseler hakkında şu bilgileri aktarır: "….Ve cümle (—) medresedir. Ammâ meşhuru ve ma'mûru bunlardır ki zikrolunur. Evvelâ medrese-i Murâdiyye ve iki Sultâniyye medreseleri ve Ulu medrese…. şeklinde bilgiler vermektedir. Bkz. Evliya Çelebi, age., s.40.

465 C. Baltacı, *age.*, s. 462-463.

466 Hafsa Sultan Medresesi dış ve iç olmak üzere iki kademeli bir eğitim görülmektedir. Sıbyan mektebini bitirenler ile dışarıdan gelecek talebeler dış medresede sarf, nahiv, mantık gibi dersleri okumaları vakfiyede belirtilmiştir. Dış medresede başarılı olan talebeler iç medresede fıkıh, hadis, tefsir ve usul dersleri gibi din eğitimi okutulacağı, bunlardan başarılı olanların ise müderris olarak memleketin farklı yerlerinde din âlimi olarak ders okutacaklardır. Bkz. K. Karadanışman, *age.*, s. 13.

Kapı kemeri beyaz ve pembe renkli dokuz mermer taştan örülmüştür. Söveler yek pare mermerden olup 0.30m. genişliğinde, 0.22m. derinliğindedir. Sövelerin içeriye bakan yüzeylerinin üst kısımları silmelerle hareketlendirilmiş olup uç kısımları bitkisel kompozisyonlu dekoratif amaçlı birer konsolla süslenmiştir. Kemerin üzerindeki üçgenimsi yüzeyler pembe renkli taştan olup sade bırakılmıştır. Bunun da üzerinde yer alan kuşatma kemerinin sivri kemerli aynasının iç kısmı kesme taş kaplı olup etrafı pembe renkli kesme taştan oluşan bir bordürle kuşatılmıştır. Kapının içeriye bakan arka yüzeyinde ortada kaş kemer, üstte ise yarım daire kuşatma kemerli bir düzenleme görülmektedir (Foto 45-49).

Taçkapının iki yanında simetrik olarak düzenlenmiş birer kubbeli oda ile tonoz örtülü eyvan bulunur. Eyvanlar 0.87m. genişliğinde, 1.35m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu, sivri kemer alınlıklı birer pencere ile dışarıya açılır. Pencere söveleri 0.16m. genişliğinde yekpare mermerdendir. Kubbeli odalar altta dikdörtgen formlu, düz atkı taşlı, sivri kemer alınlıklı ikişer, üstte dairevi formlu ikişer olmak üzere dört pencere ile aydınlatılmıştır. Girişin batısında yer alan eyvanın 0.80m. kalınlığındaki, 0.25m. derinliğinde sağ duvarının kuzeye devam ettiği mevcut kalıntılardan anlaşılmaktadır. Duvar kalıntısının da batısında bulunan iki hücreden köşede olanı 0.84m. genişliğinde iki penceresi bulunmaktadır. Pencereler diğerleri gibi dikdörtgen formlu, düz atkı taşlı, sivri kemer alınlıklıdır. Pencere söveleri mermerden olup yekpare mermerdendir. Bu bölüm tıpkı batı cephede olduğu gibi iki katlı olarak tasarlanmıştır. Bodrum kata açılan iki dikdörtgen penceresi görülmektedir.

Taçkapının doğusunda ilk bölüm 0.70m., ikinci bölüm 1.20m., üçüncü bölüm ise 1.25m. içeri çekilmesiyle üçlü bir kademelenme görülmektedir. Kuzeyinde bulunan sıbyan mektebi ve hamamın varlığından dolayı yolu genişletmek için böyle bir kademelenmeye gidilmiş olmalıdır. Kademelenme yapılan köşeler pahlanarak üst yüzeyleri mukarnasla sonlandırılmıştır. Bu kanat üzerinde eyvanın doğusunda dört hücre bulunmaktadır. İlk hücrenin kuzeye bakan cephesinde altta doğuya kaydırılmış dikdörtgen formlu sivri kemer alınlıklı tek pencere ile üstte sivri kemerli iki tepe penceresi bulunur. Hücrenin kuzeydoğu köşesi pahlanarak mukarnasla sonlandırılmıştır. İkinci hücre iki, üçüncü hücrenin tek pencere ile aydınlatılmıştır. Üçüncü hücrenin kuzeydoğu köşesi de pahlanarak mukarnasla sonlandırılmıştır. Dördüncü hücrenin kuzey cephesi sağır tutulmuştur. Kuzey ve doğu cephenin birleştiği köşe pahlanarak mukarnasla sonlandırılmıştır.

Doğu cephe 34.63m. uzunluğundadır. Beden duvarları bir sıra kesme taş, iki sıra tuğladan almaşık örgülü olup tek sıra testere dişi ile sonlandırılmıştır (Foto 50). Kuzey ve doğu cephenin birleştiği köşe içeri çekilerek pahlanmıştır. Pahlı yüzeyin üst bölümü mukarnaslıdır. Bu kanat üzerinde yedi hücre ile bir dershane bulunmaktadır. Her hücrenin doğuya bakan cephesinde dikdörtgen formlu, sivri kemer alınlıklı birer penceresi vardır. Alınlık kemerleri tuğladan olup, kemer aynaları yatay tuğla örgülü olup sağır tutulmuştur. Dershanenin doğu cephesi iki katlı bir

görünüme sahiptir. Tuvaletin bulunduğu bodrum kata açılan cephe ortasına yerleştirilmiş tek pencere bulunurken, üst katta ise iki alt bir üst olmak üzere üç pencere ile aydınlatılmıştır. Alt pencereler dikdörtgen formlu, sivri kemer alınlıklı, üst pencereler ise sivri kemerli ve alçı şebekelidir. Alt pencerelerin sivri kemer alınlıklarının etrafı kemer üzengi seviyesinden başlayarak hafifletme kemerinin etrafını kuşatarak şekilde tuğladan zikzaklarla bezenmiştir. Dershanenin doğu ve güney cephenin birleştiği köşe pahlanarak üzeri kesme taştan mukarnaslıdırç

Batı cephe 31.75m. uzunluğundadır. Bir sıra kesme taş, ili sıra tuğladan almaşık teknikte inşa edilmiştir. Taşların iki yanında da tek sıra tuğla dizisi yerleştirilmiştir. Beden duvarı iki sıra testere dişi ile sonlandırılmıştır. Eğimli bir arazide inşa edilmesinden dolayı eğim güneyden kuzeye doğru gidildikçe artmaktadır. İki katlı bir görünüme sahiptir. Alt kat yarım bodrum kat şeklinde tasarlanmıştır. Cephenin kuzeye yakın yerinde kapatılmış kapının önünde bodrum kata girişi sağlayan bir kapı bulunur. Kapının güneyinde iki, kuzeyinde 5 adet dikdörtgen formlu demir parmaklıklı pencereler ile aydınlatılmıştır.

Zemin katın batıya bakan cephesinde eksenden kuzeye kaydırılmış, güneyden kuzeye doğru sıralanmış üç hücreden sonra kapatılmış 2.14m. genişliğinde bir kapı vardır. Dikdörtgen formlu olduğu anlaşılan kapı sivri kemer alınlıklıdır. Alınlık kemeri tuğladan olup kemer aynası tuğla örgülü olup sağırdır (Foto 51). Kapının güneyinde yer alan üç hücre ile kuzeyindeki tek hücrenin batıya bakan cephesinde ikişerden 8 pencere bulunur. Pencereler 0.84m. genişliğinde dikdörtgen formlu, düz atkı taşlı, sivri kemer alınlıklıdır. Kemerler tuğladan olup etrafı tek sıra tuğla dizisiyle çevrilmiştir. Kemer aynası ise yatay olarak istiflenmiş olup on sıra tuğla dizisiyle örülmüştür. Kuzey ve batı cephenin birleştiği köşe içeri çekilerek pahlanmıştır. Pahlı yüzeyin üzeri ise mukarnaslıdır.

Batı kanadın güneye bakan cephesi 7.46m. uzunluğunda olup sağır tutulmuştur. Doğu kanadın güney ucuna yerleştirilmiş odanın güney cephesi iki katlı olarak tasarlanmıştır. Altta cephe ortasında bodrum kata girişi sağlayan kapı, üstte iki alt bir üst üç pencere vardır. Kuzey kanadın güneye bakan cephesinde ortada 3.15m. genişliğinde giriş eyvanı, batısında muvakkithanenin iki penceresi, yanında 3.04m. genişliğinde eyvan, bununda batısında hücreye açılan bir kapı ve pencere bulunur. Girişin doğusunda dershaneye açılan iki pencere, doğusunda eyvan, eyvanın yanında yer alan üç hücrede birincisi kapı ve pencere, diğer ikisi birer kapı ile sundurmalı bölüme açılmaktadır. Batı kanatta kapatılmış eyvan, güneyinde yer alan üç hücre kuzeyden güneye doğru kapı-pencere-kapı-pencere düzenlemesi görülür. Doğu kanatta yer alan yedi hücrenin batıya bakan cephesinde birer kapı; güney uca yerleştirilmiş müderris odasının ise altta giriş kapısı ile güneyinde bir, üstte sivri kemerli tek pencere bulunur. dikdörtgen formlu, düz atkı taşlı pencereler demir parmaklıklıdır. Pencere söveleri yekpare taştandır. Oda giriş kapıları dikdörtgen bir

çerçeve içerisine alınmış olup basık kemerlidir. Kapının kemeri ve söveleri yekpare taştandır.

Avluya biri kuzey cephe ortasında, diğer ikisi güneydoğu ve güneybatı köşelerde olmak üzere üç kapı ile giriş sağlanmıştır. Doğu ve batıda yer ala giriş kapısı dikdörtgen bir kütle halinde tasarlanmıştır. Üç sıra tuğla bir sıra kesme taş örgülü olup taşların iki yanında birer tuğla dizisiyle kasetleme içerine alınmıştır. Saçak seviye ise üç sıra testere dişi ile sonlandırılmıştır. Kapıdan taştan dört basamaklı bir merdivenle ulaşılmaktadır. Giriş açıklığı kesme taştan basık kemerlidir. Kemer üzerindeki üçgenimsi yüzeyler tuğladan "Y" harfine benzer süslemelerle bezenmiştir. Avluya bakan arka yüzeyi ise dikdörtgen formludur (Çiz. 12-13).

Kuzeyde cephe ortasındaki dikdörtgen formlu taçkapı beden duvarlarından dışarı taşırılmıştır. Kapının basık kemerli olup kırmızı ve beyaz mermerden örülümüştür. Kemer köşelerindeki üçgenimsi yüzeyler boştur. Giriş açıklığı dıştan sivri bir kuşatma kemeri içerisine alınmıştır. Kemer aynası kesme taş örgülü olup sağırdır. 1.90m. genişliğinde, iki kanatlı ahşap doğramalı bir kapı ile giriş eyvanına buradan da sundurmalı bölüme ve avluya geçilir.

Avlu 39.10x28.04m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Üzeri açık avlunun zemini taş döşelidir. Avlu ortasına mermer bir ***şadırvan*** yerleştirilmiştir. Dairevi planlı şadırvan dıştan 5.50m. çapındadır. Şadırvanın üzeri kare kesitli taş kaideler üzerine oturan sekiz ahşap sütun tarafından taşınan geniş saçaklı, kurşun kaplı bir kubbe ile örtülüdür. Havuz mermerden yapılmış olup üst bölümü demir şebekelidir (Foto 52-53).

Avlunun etrafı üç yönden tek yöne eğimli bir ***sundurma*** ile çevrilidir. Sundurma batı kanat üzerinden başlayıp, kuzey kanat boyunca devam eder. Doğu kanatta ise dershanenin batıya doğru çıkıntı yapan bölümüne kadar devam eder. Sundurmanın arkasındaki duvarlara uzaklığı batı kanatta 3.55m., kuzey ve doğu kanatta ise 3.37m.'dir. Otuz iki kare kesitli ayak tarafından taşınan sundurmanın üzeri kurşun kaplıdır. Alt bölümü avlu zemininden bir kademe yükseltilmiş olup, 1.00m. yüksekliğinde bir duvarla avludan ayrılmıştır (Foto 54).

Sundurmanın arkasında "U" şeklinde dizilmiş medrese hücreleri, dershane, muvakkithane ve müderris odası yer almaktadır. Kuzeyde cephe ortasında yer alan taçkapıdan 5.64x4.28m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı giriş eyvanına ulaşılır. Her iki yönde 1.06m. genişliğinde birer kemerle daraltılarak eyvan kareye dönüştürülmüştür (Foto 55). Ortada oluşan kare alanın üzeri pandantif geçişli bir kubbe ile örtülmüştür. Doğu cephesi sağırdır. Batı cephede dikdörtgen formlu iki pencere bulunur. Ayrıca doğu ve batıda zeminden yükseltilmiş oturma sekileri karşılıklı simetrik olarak yerleştirilmiştir. Eyvanın güneyinde bulunan 3.15m. genişliğinde sivri kemerli bir açıklıkla sundurmalı bölüme buradan da avluya ulaşılır.

Girişin batısında muvakkithane, eyvan ile iki tonoz örtülü hücre bulunur. Eyvan 5.80x2.54m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı olup üzeri aynalı tonoz örtülüdür. Kuzeyinde 0.84m. genişliğinde, 0.74m. derinliğinde dikdörtgen formlu tek pencere bulunur. Batı cephe sağırdır. Doğu cephede eksenden kuzeye kaydırılmış tek pencere, güneyde basık kemerli bir kapı ile muvakkithane mekanına ulaşılır. Eyvanın güneyinde 2.14m. genişliğinde bir açıklıktan sundurmalı mekana geçilir. Eyvanın doğusunda eksenden güneye kaydırılmış bir kapı açıklığı ile ulaşılan muvakkithane 5.60x5.60m. ölçülerinde kare planlı olup üzeri pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Doğusunda 0.78m. genişliğinde, 0.47m. derinliğinde üç dikdörtgen formlu, yarım daire kemerli niş bulunur. Kuzeyinde ortada ocak, iki yanda altlı üstlü yerleştirilmiş ikişerden dört pencere ile dışarı açılır. Alt pencereler dikdörtgen, üsttekiler dairevi formludur. Güney cephesinde ise ortada dikdörtgen niş, iki yanda 0.80m. genişliğinde iki pencere avluya açılır. Batı cephesinde eksenden kuzeye kaydırılmış tek pencere eyvana bakmaktadır. Eyvanın batısındaki iki hücre aynı ölçülerdedir. Doğuda olanına güney cephede eksenden doğuya kaydırılmış 1.00m. genişliğinde bir kapı ile giriş sağlanmıştır. 6.92x6.15m. ölçülerinde kareye yakın dikdörtgen planlı olup üzeri aynalı tonoz örtülüdür. Güneyde kapının batısında tek pencere ile aydınlatılmıştır. Doğu cephesi sağırdır. Batıda 0.47m. derinliğinde, 0.67m. genişliğinde iki dikdörtgen niş; kuzeyde ortada 1.03m. genişliğinde, 0.50m. derinliğinde yarım sekizgen planlı ocak; iki yanda 0.60m. derinliğinde, 0.97m. genişliğinde iki dikdörtgen niş vardır. Kuzeybatı köşede yer alan diğer hücreye batı cephede bulunan eyvanın kuzey cephesinde eksenden doğuya kaydırılmış bir kapı ile girilmektedir. Doğu cephesi sağırdır. Kuzey ve batısında ikişer dikdörtgen formlu pencere ile aydınlatılmıştır.

Girişin doğusunda dershane, eyvan, üç hücre bulunmaktadır. Dershanenin doğusunda yer alan eyvana güney cephede 2.45m. genişliğinde sivri kemerli bir açıklıkla ulaşılmaktadır. Kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı olup üzeri aynalı tonoz örtülüdür. Kuzeyinde bir, batısında birer kapı ve pencere vardır. Doğu cephe sağırdır. Batı cephede eksenden güneye kaydırılmış bir kapı ile girilen dershane kare planlı olup üzeri kubbe ile örtülüdür. Batısında üç niş, kuzeyinde ortada ocak, iki yanda altta dikdörtgen üstte dairevi formlu ikişerden dört pencere bulunur. Güneyde ise ortada dikdörtgen niş, iki yanda birer pencere ile aydınlatılmıştır.

Eyvanın doğusunda yer alan ilk hücreye güney cephede eksenden batıya kaydırılmış bir kapı ile girilir. 4.88x4.29m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı olup üzeri aynalı tonoz örtülüdür. Kapının doğusu ile batı cephede eksenden güneye kaydırılmış birer pencere vardır. Doğuda iki dikdörtgen niş; kuzeyde ortada ocak, batısında niş, doğusunda pencere ile üstte iki pencere sivri kemerlidir. İkinci hücreye güney cephede eksenden batıya kaydırılmış bir kapı ile giriş sağlanmıştır. 4.31x4.23m. ölçülerinde hemen hemen kare planlı olup üzeri kubbe ile örtülüdür. Kuzeyde 0.65m. derinliğinde, 0.84m. genişliğinde iki dikdört-

gen pencere ile aydınlatılmıştır. Batı cephesi sağırdır. Doğu cephesindeki 0.56m. derinliğinde, 1.00m. genişliğinde dikdörtgendir. Üçüncü hücreye güneyde eksenden batıya kaydırılmış bir kapı ile girilir. 3.05x2.68m. ölçülerinde kareye yakın dikdörtgen planlı olup üzeri kubbe ile örtülüdür. Kuzeyinde tek pencere, doğusunda dikdörtgen planlı ocak bulunur.

Batı kanatta bir eyvan ile biri kuzeybatıda olmak üzere üç hücre vardır. Vakfiyede bu bölümün tabhane olduğu yazılıdır. Cephenin kuzeyinde yer alan eyvana doğusunda bulunan bir açıklıkla ulaşılır. Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı üzeri aynalı tonoz örtülüdür. Güney cephesi sağır tutulmuştur. Kuzey cephesinde eksenden doğuya kaydırılmış baskı kemerli kapı ile kuzeybatı köşe hücresine geçiş sağlanmıştır. Batısında kapatılmış bir kapı bulunur. Bu açıklık medrese ile günümüze ulaşmayan imaret ve hanikâhı birbirine bağlar[467]. Eyvanın güneybatısında bulunan bir merdivenle de bodrum kattaki tuvalet ve lavabo mekanına geçiş sağlanır. Eyvanın güneyindeki üç hücreden kuzeydeki iki tanesi tasarım açısından aynıdır. Doğu cephelerinde eksenden kuzeye kaydırılmış 1.00m. genişliğinde birer kapı ile girilir. 6.43x5.63m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda kareye yakın dikdörtgen planlıdır. Kuzey ve güney cepheleri sağırdır. Batı cephelerinde ortada ocak, iki yanda dikdörtgen formlu birer pencere; doğu cephede ise ortada bir niş, nişin güneyinde ise tek pencere bulunur. Güneybatı köşede yer alan diğer hücre boyut olarak daha küçük tasarlanmış olup üst örtü ve cephe düzeni açısından diğerleri ile benzerdir.

Doğu kanatta yedi hücre ile iki katlı olarak tasarlanmış müderris odası bulunmaktadır. Hücrelere batı cephelerinde eksenden güneye kaydırılmış 1.00m. genişliğinde birer kapı ile girilir. Kuzeydoğu köşede yer alan hücre hariç diğer altı hücre 2.85x2.83m. ölçülerinde kare planlıdır. Üzeri pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Kubbenin zeminden yüksekliği 4.85m.'dir. Tasarım açısından benzer olan altı hücrenin kuzeyindeki ocak 0.95m. genişliğinde, 0.56m. derinliğinde 2.93m. yüksekliğinde üçgen alınlıklıdır. Doğu cephelerine birer adet pencere bulunur. Kuzeydoğu köşe hücresine batı cephede eksenden güneye kaydırılmış bir kapı ile girilir. 3.68x2.83m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Dikdörtgen alan kuzeyde bir kemerle daraltılarak kareye dönüştürülmüştür. Kare alanın üzeri pandantif geçişli bir kubbe ile örtülmüştür. Kubbeler sekizgen kasnak üzerine oturur. Kuzeyinde ocak, doğusunda tek pencere vardır. Güney ve batı cepheler sağırdır (Foto 56-59).

Doğu kanadın güney ucuna ***dershane*** yerleştirilmiştir. Dıştan 7.80x7.80m. ölçülerinde kare planlıdır (Foto 60-61). Beden duvarları bir sıra kesme taş iki sıra tuğladan almaşık tekniktedir. Ancak duvar örgüsünde aynı örgünün devam etmediği görülmektedir. Bazı yerlerde tuğla örgü üç-beş sıra arasında değişiklik göstermekte-

[467] H. Acun, *age.*, s. 329.

dir. Taşların sadece alt ve üstünde değil yanlarına dikey olarak yerleştirilmiş tuğlalarla kasetleme tekniği de görülmektedir. Beden duvarları tuğladan iki sıra testere dişi ile sonlandırılmıştır. Batı cephesinde biri bodrum kata, diğer üç tanesi üst kata açılan dört pencere vardır. Üst kata açılan pencerelerden alttakiler 0.92m. genişliğinde, 0.82m. derinliğinde, 1.40m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu, sivri kemer alınlıklı, üstte ortaya gelecek şekilde yerleştirilmiş tepe penceresi 1.15m. yüksekliğinde, sivri kemerlidir. Güney cephede ortada bodrum kata girişi sağlayan kapı; üstte müderris odasına açılan iki alt bir üst üç pencere bulunur. Kuzey cephede altta sundurmalı bölüme açılan ancak sonradan kapıya dönüştürülmüş pencere ile üstte ortaya gelecek şekilde tek tepe penceresi ile aydınlatılmıştır. Batı cephesinde eksenden kuzeye kaydırılmış giriş kapısı, yanında bir alt, üst ortada sivri kemerli bir tepe penceresi vardır.

İki katlı olarak düzenlenmiş odanın üst katına batı cephede eksenden kuzeye kaydırılmış bir kapı ile girilir. Kapıya avlu zemininden taştan iki basamaklı bir merdivenle ulaşılır. Giriş kapısı tuğladan sivri kuşatma kemeri içerisine alınmıştır. Mermerden yapılan giriş açıklığı 1.26m. genişliğinde, 0.82m. derinliğinde, 1.89m. yüksekliğinde olup basık kemerlidir. Kapının söve ve eşiği yekpare mermerdendir. Kemerin köşelerindeki üçgenimsi yüzeyler boştur (Foto 62). Kuşatma kemerinin etrafı tek sıra tuğla dizisiyle kuşatılmış, kemer aynası on dört yatay tuğla sırasıyla örülü olup sağırdır. Kapıdan girilen dershane içten 5.88x5.88m. ölçülerinde kare planlıdır. Üzeri pandantif geçişli, sekizgen bir kasnak üzerine oturan bir kubbe ile örtülüdür. Kubbe geçişleri dışarıya yansıtılmıştır. Batı cephesinde giriş kapısının güneyine zeminden 0.47m. yüksekliğinde, 0.92m. genişliğinde, 0.82m. genişliğinde 1.40m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu bir pencere açılmıştır. Üstte 1.15m. yüksekliğindeki tepe penceresi cephe ortasına gelecek şekilde yerleştirilmiş olup alçı şebekeli, sivri kemerlidir. Güney cephede ortada sivri kemerli niş, iki yanda birer alt, üstte ortaya gelecek şekilde tek pencere bulunur. Zeminden 1.05m. yüksekliğinde olan niş 0.46m. derinliğinde, 0.52m. genişliğinde, 0.67m. yüksekliğinde olup sivri kemerlidir. Doğuda iki alt, bir üst; kuzeyde biri sonradan kapıya dönüştürülmüş iki alt, üstte ortaya gelecek şekilde bir üst pencere vardır. Cephe ortasındaki niş sivri kemerlidir (Foto 63-66).

Odanın alt katına güney cephe ortasındaki yarım daire kemerli bir kapı ile girilir. Kapı kemeri tuğladan olup etrafı tek sıra tuğla ile kuşatılmıştır. İki kanatlı ahşap doğramalı bir kapı ile girilen bölüm kare planlı olup üzeri düz tavan örtülüdür. Cepheleri sağır tutulmuş olup sadece doğu cephesinde dikdörtgen formlu tek pencere bulunur. Kuzey cephe ortasında bulunan niş dikdörtgendir. Günümüzde hanımların namaz kılması ve abdest almaları için tasarlanmıştır.

Hücre içlerinde yer alan ocakların üst örtüye yansıyan tuğla ***bacaları*** bulunmaktadır. Kuzey ve doğuda yer alan bacalar kare, batıdakiler ise sekizgen gövdelidir.

Kare bacalar taştan kesik piramit; çokgen olanlar ise pramidal şeklinde bir külahla örtülmüştür (Foto 67).

Süsleme Özellikleri: Medrese süsleme açısından sade bir tasarıma sahiptir. Beden duvarlarında kesme taş ve tuğladan oluşan almaşık duvar tekniği ile saçak seviyesinde tuğladan iki sıra testere dişi ile sonlandırılmış olması cepheye hareketlilik kazandırmıştır. Kuzey ve doğu cephe içeri doğru çekilerek pahlanmıştır. Pahlı yüzeylerin üst kısmı kesme taştan mukarnasla sonlandırılmıştır (Foto 68-69). Dershanenin doğu ve güney cephedeki alt pencere alınlıklarının etrafı kemer üzengi seviyesinden başlayarak etrafını da içine alacak şekilde zikzak şeklinde tuğladan yapılmış süslemeler ile hareketlendirilmiştir. Ayrıca kuzeydeki alt pencerenin kemer köşeliklerinde "Y" harfini benzer tuğla bezemelere yer verilmiştir.

Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu: Paye bakımından 40'lı olan medrese, 944/1537-38 tarihinde aynı durumunu muhafaza etmiştir. 955/1548-49 tarihinde 50'li, 963/1555-56 yılında müderrisine müftülük görevi ile beraber 70 akçe, 988/1580-81 yılında ise 80 akçe yevmiye verilmekteydi. Medreseye ilk müderris Ece Halife Yakup Efendi atanmıştır[468].

1898 ve 1899 tarihli maarif salnamesinde edinilen bilgilere göre İç Medresenin müderrisi Cevdet Efendi'dir. Talebe sayısı 1898 ve 1899 tarihinde 18, 1900'da 15, 1901-1903 yılları arasında 23'tür[469]. Aynı tarihlerde dış Medrese Müderrisi Mustafa Efendi olup talebe sayısı 1898 ve 1899'da 21, 1900'da 22, 1901 ve 1903'te ise 21'dir[470].

Hafsa Sultan Medresesi tarihi süreç içerisinde geçirdiği onarımlarla günümüze kadar ulaşabilmiştir. Yapı 1069/1658-59 Manisa ve çevresinde meydana gelen depreminde zarar görmüş ve akabinde onarılmıştır[471]. Hafsa Sultan Külliyesinin su yolarının tamiri için H.1085 ve H.1143 yıllarında keşif yapılmış[472]. Ardından 1177/1763-64[473], 1782, 1966, 1969, 1975, 1977 yıllarında da onarımlar görmüştür[474]. Muradiye külliyesindeki onarımlardan birisi Mütevelli kaymakamı ve Manisa mütesellimi Karaosman zade Hacı Ahmed Ağa tarafından 1196/1782 yılında başlatılıp 1201/1786 yılında bitirilmiştir[475]. Manisa'da Sultan ailesi tarafından yaptırılmış eserler için 1786 yılında 28500 kuruşa tamir edilmiştir. 10746 kuruşu peşin olarak ödenmiş geri kalanı Haremeyn hazinesinden ödenmiştir[476]. 1786 yılındaki tamirden sonra ikinci bir keşif defteri hazırlanmıştır. Bu tarihte Hassa Mimar halifelerinden Hafız Mehmed Emin Efendi görevlendirilmiştir. Keşif defterini 1201/1878 tarihinde

---

[468] C. Baltacı, *age.*, s. 463.

[469] Ç. Taş, *Maarif Salnamelerine Göre 20. Yüzyıl Başlarında (1898-1904) Aydın Vilayetinde Eğitim,* Afyon Kocatepe Üni. SBE. İlk Öğretim Ana Bilim Dalı, Afyon 2006, s.99, 152.

[470] Ç. Taş, *agt.*, s. 99, 152.

[471] İ. Gökçen, *age.*, s. 147; H. Acun, *age.*, s. 329.

[472] İ. Gökçen, *age.*, s. 147.

[473] İ. Gökçen, *age.*, s.147.

[474] H. Acun, *age.*, s. 329.

[475] M.Ç. Uluçay, "Muradiye Camii Onarılırken", *Gediz*, C.VIII, S. 95, Manisa 1946, s. 2.

[476] Ayrıntılı bilgi için Bkz. M.Ç. Uluçay, *agm.*, s. 3.

hazırlamıştır. Hazırlanan keşif defterinde revakları taşıyan 8 ahşap sütunun yenilenmesi, oda içlerinde tahta döşemesi ve sıvaların yenilenmesi, şadırvan üzerindeki tel kafesin tecdidi, hücrelerin kubbelerin kurşunlarının yenilerken altlarına kara sıva yapılması, medrese helalarının kiremitlerinin değiştirilmesi, dershane ile 20 adet hücrenin kubbeleri, ocakları, saçak ve sundurmalarının tamir edilerek kara sıva ve kurşunlarının tamiri için 640 adet levhaya ihtiyaç olduğu belirtilmiştir[477]. 1960'lı yıllarda Darüşşifanın, medresenin, tabhane, ve hamamların kubbeleri çökmüş, zaviye ve imaret enkaz haline gelmiş, cami saman deposu olarak kullanılmıştır[478]. Vakıflar Genel Müdürlüğü Hafsa Sultan külliyesi için 1966 ve 1969 yıllarında yapılan onarım çalışmaları için 1.080.323 lira harcamıştır[479]. Bu onarımlar sırasında cephe ile üst örtüler tamir edilmiş, oda içleri ile derzler elden geçmiştir. Bir dönem müftülük binası olarak kullanılan medrese 2010 yılından itibaren bir bölümü Dostlar Eğitim ve Yardımlaşma Derneği diğer kısmı ise Kız Kur'ân Kursu olarak hizmet vermektedir.

[477] Ayrıntılı bilgi için Bkz. M. Ç. Uluçay, *agm.*, s. 4-5.

[478] İ. H. Konyalı, "…Yazı, tuğra, tezhip, üslûp ve eda bakımından çok kıymetli olan bu vakfiyeyi inceledikten sonra bu hayırsever İslâm ve Türk hatunun Manisa'da-ki ibadet, kültür, sosyal yardım ve hayır müesseselerini görmek, son durumlarını öğrenmek için Manisa'ya gittim, bu muhteşem zarfın mazrufunu (içini) görmek istedim. Altmış, yetmiş sene evveline kadar Hafsa Hatun'un bıraktığı heybetli ve ihtişamlı külliye ayakta idi. İhmal, tarih yadigârlarına karşı duyulan saygı hislerinin zayıflaması, deliksiz bir inci kadar kıymetli bu manzumeyi yüzüstü bırakmıştır. İmaret bütün teşkilâtıyla yerini bir viraneye bırakmış, Dar-üş-şifanın, medreselerin, tabhane, dershane ve hamamların kubbeleri çökmüş, baykuşlara tünek olmuştu. Yıkılan zaviyenin ve imaretin enkazı darüşşifanın ve hamamların önleri ve kubbelerinin eteklerini birer dağ yavrusu gibi altlarına almıştı. Bunları görenlerden ve eski çekilen fotoğraflardan öğrendim. Mimarisi bakımından çok enteresan, muhteşem çinili ve mihraplı olan cami tam 10 sene saman deposu yapılmıştır. İnsanın elini süremeyeceği ahşap süsleri, nakışlar, hattâ eşsiz Kur'an cüzleri samanların, tozların altında kalmıştır" şeklinde verdiği bilgilerle külliyenin 1960'lı yıllardaki durumunu bizlere aktarmaktadır. Bkz. İ. H. Konyalı, agm., s.52.

[479] İ. H. Konyalı, *agm.*, s.52.

3.4. Gebze Çoban Mustafa Paşa Medresesi

Yeri: Çoban Mustafa Paşa Külliyesi[480], Kocaeli ilinin Gebze ilçesi Mustafa Paşa Mahallesi sınırları içinde yer almaktadır. Külliye, kuzeyinde Yeni Bağdat Caddesi, batısında Atatürk Caddesi, doğusunda Zübeyde Hanım Caddesi, güneyinde Şehit Numan Dede Caddesi ile çevrilidir. Çoban Mustafa Paşa Külliyesi'nin güneydoğu kanadını oluşturan medrese, caminin solundaki Şeftali Kısığı Sokağı ile dış avlu arasına konumlandırılmıştır. Külliye[481]; camii, türbe, medrese, paşa odaları, kervansaray, imaret, hanikâh, kütüphane, tabhane ve çarşı içerisinde yer alan hamamdan ibarettir[482]. Külliyenin merkezinde camii, caminin güneyinde türbe; doğu kanatın güneyinde medrese, ortada tabhane, kuzeyde hanikâh; batı kanatta güneyde imaret, ortada fevkani olarak tasarlanmış kütüphane, kuzeyinde paşa odaları; kuzey kanatta ise kervansaray bulunur (Foto 70, Çiz. 14-15).

Bânîsi: Medresenin bânîsi, Kanuni Sultan Süleyman devri Vezir-i azamlarından Çoban lakabı ile tanınan Mustafa Paşa'dır. Yavuz Sultan Selim (1512-1520) ve Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) zamanında önemli devlet görevlerinde bulunan Mustafa Paşa aslen Bosnalı olup asıl adı Gazi Mustafa Bin Abdülkerim'dir[483]. Tarihi kaynaklarda Gazi, Boşnak, Damat[484], Polak[485] ve Mısırlı Paşa[486] adlarıyla da anıl-

---

[480] Külliye hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. A. Yavuzyılmaz, *Gebze ve Çevresindeki Türk İslam Devri Yapıları*, Atatürk Üni. SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2012.

[481] Kâtip Çelebi ise külliye hakkında fazla bir malumat vermez. Sultan Süleyman'ın vezirlerinden Mustafa Paşa büyük bir cami, medrese, hamam, imaret ve birçok han yaptırdığını söyler. Bkz. Katip Çelebi, *age.*, s. 963. Aşık Mehmed ise şu bilgileri aktarır: "*…..Vüzerâ-i selâtîn-i 'Osmâniye'den Mustafa Paşa nâm bir sâhibü'l-hayr ve'l-in'âm Gegivize'de bir câmii şerif ve ebnâ-i sebîl ve sâyir fukarâ-i nâs içün bir matbah-ı ta'âm ve dârü'z-ziyâfe ve talebe-i 'ulûm içün hucurât-ı müte'addidevi müştemil bir mederese-i 'âliye binâ itmişdür ve Gegivize'nün sûk-ı muhtatasar ve hammâmı vardur*". Bkz. Aşık Mehmed, *age.*, s.1024.

[482] Abdurrahman Hibrî 1041/1632 yılında gerçekleştirdiği hac yolculuğu esnasında uğradığı Gebze'deki külliye hakkında *Menâsik-i Mesâlik* isimli eserinde şu bilgileri vermektedir: "*…. Ertesi Gebze nâm kasaba-ki Pendik ile mâbeyni altı saatlik yoldur- nüzûl olundu. Ve bundan Sultân Süleyman Hân'ın evâil-i saltanatlarında vezîr olup sene hamse ve selâsine ve tis'a-mi'e (H.935/M.1529) Şa'bânında vefât eden Mustafa Paşa'nın bir a'lâ Câmi'-i Şerîfi ve pişgânında tabakhânesi ve imâreti ve medresesi ve hanı ve hamamı vardır*". Bkz. Abdurrahman Hibrî, "Menasik-i Mesâlik", (Haz. Sevim İlgürel), *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 6, İstanbul 1975, s.111-128; daha geniş bilgi için bkz.; A. Çaycı, "Osmanlı Seyyahlarının İzlenimleriyle Konya ve Çevresi", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 21, Konya 2006, s.121; M. Atalar, "Hac Yolu Güzergâhı ve Masrafı (1253/1837)", *Osmanlı Tarih Araştırmaları Merkezi (OTAM) Dergisi*, C. 4, Ankara 1993, s. 43-90.

[483] S. Eyice, "Gebze Mustafa Paşa Külliyesi", *Bilgi*, S.10/119, İstanbul 1957, s.9; C. Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1976, s.320; A. Kuran, "Mimar Sinan'ın Onardığı Camiler", *Mimar Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, C. I, İstanbul 1988, s.179; M. Süreyya, 1996, s.1192; Bayraktar, 2008, s.23.

[484] Çeşitli kaynaklarda Çoban Mustafa Paşanın Hafsa Sultan ile evlendiği yazılıdır. Bkz. M. Sözen-*VD.*, Ankara 1975, s.164. Bu konuda araştırma yapan M. Çağatay Uluçay eserinde Hafsa Sultan'ın Enderun da yetişen İskender Paşa ile evlendiği ve Hafsa Sultanın İskender Paşa'nın ölümünden sonra evlenmediğini söylemektedir. M. Ç. Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Ankara 1992, s.32-33.

[485] H. Dernschwam, *age.*, s.209; eserinde Polak Mustafa Paşa olarak geçer.

[486] İ. Aktuğ, *age.*, s.1-2; F. Müderrisoğlu, *agm.*, s.67.

maktadır[487]. 935\1528-1529[488] yılında vefat eden Mustafa Paşa'nın Gebze'deki camiinin güneyinde bulunan türbesine defnedilmiştir[489]. Mustafa Paşa'nın Gebze'deki külliyesinden başka Eskişehir'deki Kurşunlu Külliyesi (921/1515)[490]; Rumelihisarı'nda, Seyyitgazi'de, Eskişehir'de birer Sıbyan Mektebi; Silistire ve Pravadi'de hamamları; Edirne'de İki Kapılı Han (931/1524-1525), Edirne Tahmis Hamamı, Meriç Nehri üzerindeki Mustafa Paşa Köprüsü inşa ettirdiği önemli eserlerdendir[491]. Yaptırdığı hayır binalarının bakımını sağlamak üzere, Filibe, Ahıska, Selanik, Pravadi, Gebze ve Edirne'de Yenişehir'de akarları vardır.

İnşa Tarihi: Medreseye girişi sağlayan basık kemerli kapı açıklığı ile sivri kuşatma kemeri arasındaki alınlığa yerleştirilen inşa kitabesi 0.65x0.60m. ölçülerinde kareye yakın dikdörtgen formludur. Kitabe, mermer bir levha üzerine, talik hatla, kabartma tekniğinde işlenmiştir. Etrafı ince silmelerle kademeli olarak hareketlendirilmiş kitabenin her bir satırı birbirinden ince satır çizgileriyle ayrılmıştır (Foto 71). Kitabenin son satırı ebced hesabıyla 930/1523 tarihini vermektedir[492].

Kitabenin Metni

اصف الدهر بنى مدرسة
حسبة الله فاستوفى المنا
حسنت خيرا و اجرا فازا
قد اتى التاريخ حيرا حسنا

[487] Mustafa Paşa'ya bu ünvanlar çeşitli nedenlerden dolayı verilmiştir. Doğduğu bölgeye izafeten Boşnak, Yavuz Sultan Selim'in kızı ile evlenmesinden ötürü Damat, 1522'de Rodos Seferine katıldığından dolayı gazi unvanları ile tanınmaya başlayan Paşa, altı buçuk ay gibi kısa bir süre yaptığı Mısır'daki valilik görevinden dolayı Mısırlı Paşa gibi unvanlarla tarihte yerini almıştır. Bkz. C. Baltacı, *age.*, s.320; İ. Aktuğ, *age.*, s.1-2; F. Müderrisoğlu, *agm.*, s.67. Ayrıca İ. Aktuğ, Çoban Mustafa Paşa'nın devşirme olmasından dolayı Boşnak lakabının verildiğini söyler. Bkz. İ. Aktuğ, *age.*, s. 1.

[488] 1632 yılında Gebze'ye gelen Abdurrahman Hibri ise hakkında şu bilgileri aktarır: "Ertesi Gebze nâm kasaba-ki Pendik ile mâbeyni altı saatlik yoldur- nüzûl olundu. Ve bunda Sultân Süleyman Hân'ın evâil-i saltanatlarında vezir olup sene hamse ve selâsine' ve tis'a-mi'e Şa'bânında vefât eden Mustafa Paşa'nın bir a'lâ câmi'-i şerifi ve pişgânında tabakhânesi ve imâreti ve medresesi ve hanı ve hammâmı vardır". Bkz. S. İlgürel, "Abdurrahman Hibri'nin Menâsik-i Mesâlik-i", Tarih Enstitüsü Dergisi, S. VI, İstanbul 1975, s.115.

[489] S. Eyice, *agm.*, s.9; C. Baltacı, *age.*, s.320; M. Süreyya, *age.*, s.1192.

[490] C. Huart, *Mevleviler Beldesi Konya* (Çev. Nezih Uzel), İstanbul 1978, s.40.

[491] C. Baltacı, *age.*, s.320.

[492] A. Kuran, "Mimar Sinan'ın İlk Eserleri", *TTK Belleteni*, C. XXXVII, Ankara 1973, s.540; E. Yücel.-S. Soyhan, 1976, s.32; A. Kuran, "Mimar Sinan'ın Onardığı Camiler", *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi*, S. 8-9, İstanbul 1980-1981, s.215; F. Müderrisoğlu, *agm.*, s.72; Z. Ahunbay, "Mimar Sinan'ın Eğitim Yapıları", *Mimar Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, İstanbul 1988, s.241; N. Uluengin, *Osmanlı Türk Sivil Mimarisinde Pencere Açıklıklarının Gelişimi*, İstanbul 1998, s.36.

Anlamı: *Zamanın veziri Allah rızası için güzel bir medrese bina etti. Böylece gayesine ulaştı. Hayır ve ecir bakımından ne güzel oldu. Tarihi "hayren hasenen" şekline geldi*[493].
Vakfiye: Çoban Mustafa Paşa'nın Gebze ve Eskişehir'de inşa ettirdiği iki külliye ile alakalı olarak ortak hazırladığı 24 Safer 934 tarihli vakfiyesi Topkapı Sarayı Müzesi Arşivinde 7003 numaralı defterde kayıtlıdır. Vakfiyenin Türkçeye çevrilmiş bir nüshası da Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde bulunmaktadır. Bu vakfiyeye göre Gebze'de yaptırdığı külliyesini meydana getiren yapılar hakkında ayrıntılı bilgilere yer verilmiştir[494]. Vakfiyede medresede görevli ve 50 dirhem yevmiye ücret alan müderrisini âlim, âmil, bütün ilimlerde kâmil biri olmasını, ders günlerinde dersini anlatan, dersten önce hadis okumakla görevli olup müderrisin medresede okuyan talebelere onlara akli ve nakli ilimlerde, fürû, tefsir hadis, kelam ve bunlardan başka halk arasında muteber ilimlerden kitapları okutmasını ve her ders günü dersten önce öğrencileri toplayıp onlara kadı tefsirini tetkik ve tahkikle dilediğince okutmasını; herbiri 2 dirhem alan 15 talebenin okuyacağı, bunların dersleri dışında başka bir şeyle meşgul olmamalarını, dersin sonunda yalnız kaldıkları zaman vakıf için dua etmeleri şart koşulmuştur. Medresenin korunması için bir bevvap, medresenin tamamını süpüren ve helaları temizleyecek 2 akçe alan 1 ferraş ile 3 dirhem ücret alan Hafız-ı Kütüp görevlendirilmiştir. Mustafa Paşa hazırlattığı vakfiyesinde, medrese kütüphanesine 46 cilt tefsir ve şerhi, 17 cilt fetva kitabı, 47 cilt diğer kitaplar olmak üzere 165 cilt kitap vakfetmiştir[495].
Mimarı: Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi'nin mimarı tartışmalı bir konudur. Genel olarak külliyenin mimarı Mimar Sinan olarak bilinmekle birlikte, kaynaklarda Acem Ali, Hüsam Kalfa, Mısırlı Mimarlar ve Osmanlı üslûbunda yetişmiş ismi bilinemeyen bir mimar olabileceği üzerinde yoğunlaşmaktadır. Evliya Çelebi Seyahatnamesinde külliyenin Mimar Sinan'ın Baş Halifesi Hüsam Kalfa tarafından yaptırıldığını söyler[496]. Ancak Hüsam kalfa ile ilgili herhangi bir bilgiye ulaşılama-

---

[493] Kitabenin okunuşu: "Asafü'd-dehri benâ, medreseten/Hasbeten lillâh festevfe'l-münâ/Hasünet hayran ve ecran fâzâ/Kad etâ't-tarîihu hayran hasenan". Bkz. F. Müderrisoğlu, agm., s.72.

[494] Vakfiyede külliye yapıları hakkında şu bilgilere yer verilmiştir: "Kekıvize (Gebze) kasabasında yeryüzünde benzeri olmayan kıymeti bir imaret, orada nakış ve süs için son güç çalışarak beyti mamura benzer kıymetli bir câmi-i ve diğer kısımları içine alan ve sekiz cennet gibi meyveler hazırlamakta ve sekizin katı hücreleri güzel bir şekilde yapılan bir medrese ile tam 10 hücreli bir tetimmeyide içini alır. Fakirlere mahsusu murakabe ve ibadet için 12 Halvethane; kışta ve yazda gelip geçen misafirler için kalınacak yerler ve bostan, matbah, fırın, yemekhane, ambar, mahzen, iki tavla ve abdest yeri sair levazım ve çeşme, dönem dolaplardan meydana gelen fıskiye ve matbahla misafirhane arasında vaki olan kapı üzerinde bulunan dahili ve harici vakfedilen kitapların muhafazası için geniş tavanlı ve açık bir yeri olan iki fevkani oda..". Bkz. TMSF 7003 numaralı defterin Türkçe transkripsiyon dosyası.

[495] C. Baltacı, age., s. 320. Mehmed Ziya "Bursa'dan Konya'ya Seyahat" isimli eserinde külliyedeki yapılar topluluğu hakkında şu bilgileri verir: (…..Caminin geniş ve mükemmel bir imareti, medresesi, hücresi, tekkesi, hanı, yüzlerce nefis ve nadir kitapları içeren bir de kütüphanesi vardır). Bkz. M. F. Birgül- L. A. Çanaklı, Bursa'dan Konya'ya Seyahat, Ankara 2009, 199-200.

[496] Evliya Çelebi külliyenin mimarı hakkında şu bilgileri aktarır: "Süleymâniye Câmi'in binâ eden Koca Mi'mâr Sinân'ın baş halîfesi Mi'mâr Hüsâm binâ edüp var kuvvet-i bâzû-yı mi'mârîsin sarf edüp ey-

mıştır. L.A. Mayer ve İ. A. Yüksel külliyenin mimarının caminin yapıldığı sırada hassa mimarbaşı olan Acem Ali olduğunu ileri sürerler[497]. Acem İsa, Acem Âlisi ve Esir Ali gibi adlarla anılan mimar, 1520-1537 yılları arasında Yavuz Sultan Selim döneminde ve Kanuni Sultan Süleyman'ın ilk yıllarında mimarbaşı olarak hizmet etmiştir[498]. Külliyenin inşa edildiği yıllar, Acem Ali'nin baş mimarlık yaptığı dönemine rastlamaktadır[499]. Acem Ali, Mimar Sinan baş mimar oluncaya kadar devletin birçok önemli eserini inşa etmiştir.

G. Goodwin, Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesinin, Yavuz Sultan Selim'in 1517'de İstanbul'a getirdiği Mısırlı Mimar Şabahettin Ahmed olduğunu söyler ama mimar hakkında fazla bir bilgi vermez. Caminin içinde ve son cemaat yerinde görülen, Memlûk üslûbunda renkli mermerlerle yapılmış süslemeler bu görüşü desteklemektedir[500]. Diğer bir görüşe göre, Mustafa Paşa, Mısır'da valilik yaptığı dönemde gördüğü süsleme tarzını beğenip, beraberinde getirdiği ve kimliği bilinmeyen Mısırlı bir mimara külliyeyi yaptırmıştır[501]. Oktay Aslanapa ise külliyenin Yavuz Sultan Selim'in İstanbul'a gönderdiği, Memlük sarayının baş mimari Ahmet bin el Bedri Hasan bin el-Tuluni tarafından yaptırıldığını söyler[502].

Yaygın görüş ise külliyenin Sinan tarafından yapıldığı şeklindedir[503]. Özellikle 16. yüzyılda kaleme alınan tezkerelerde külliyeyi oluşturan bazı birimlerin mimarı konusunda bilgiler vermektedir. Mimar Sinan'ın eserleriyle ilgili günümüze on bir adet risale ve tezkire ulaşmıştır[504]. Doğrudan Mimar Sinan'ın eserleriyle ilgili olan tarihi yazmaların birkaçı araştırmacılar tarafından incelenmiştir[505]. Bu çalışmalar Sinan'ın inşa ettiği, onardığı ya da projesini çizdiği eserler hakkında bilgi vermek-

---

le şîrîn-kârlık ve eyle hûrde-gîrlik ve hûrde tasarruflar etmişdir kim gûyâ yed-i tûlâsın ayân etmiş". Bkz. Evliya Çelebi, Seyahatname, C. II, İstanbul 1999, s.88, 169

497 L. A. Mayer, *İslamic Architects and Their Works*, Genevre, 1956, s.50; Ö. Ertuğrul, "Acem Ali", *DİA*, C.1, İstanbul 1988, s.322.

498 A.Refik *Türk Mimarları*, İstanbul 1937, s.5; K. Altan, "Esir Acem Ali", *Arkitekt*, 1937, s.81-82; R. M. Meriç, "Bayezıd Camii Mimarı, II. Sultan Bayezıd Zamanı Binaları, Mimarları, Sanat Eserleri ve Sanatkârlar", *A.Ü.İlahiyat Fak. Türk-İslam Santı Tarihi Ens. Yıllık Araştırmaları Dergisi*, S. II, Ankara 1957, s.4-76; Z. Sönmez, "Osmanlı Mimarisinin Gelişiminde Hassa Mimarlar Ocağının Yeri, Örgütlenme Biçimi ve Faaliyetleri", *Osmanlı Kültür ve Sanat*, C. 10, Ankara 1999, s.184-189; H. B. Kunter, "Mimar Ali Bey'in Bilinmeyen İki Vakfiyesi", *V.Türk Tarih Kongresi*, Ankara 1960, s.438-442; İ. A. Yüksel, *Osmanlı Mimarisinde Kanuni Devri*, C. VI, İstanbul 2004, s.9.

499 F. Müderrisoğlu, *agm.*, s.68; M.Sözen, *age.*, s.160.

500 G. Goodwin, A History of Otoman Architecture, London, 1971, s.190.

501 A. Kuran, *age.*, s.207.

502 O. Aslanapa, *age.*, s.165.

503 A. Özcan, "Mimar Sinan'a Siparişte Bulunanlar", *Mimarbaşı Kocasinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, C. I, İstanbul 1988, s.137.

504 H. Gündoğdu, "Sinan'ın Yetiştiği Ortam ve Estetik Anlayışı", *Milli Kültür*, S.71, Ankara Nisan 1990, s.6.

505 R. Şeşen, "Mimar Sinan İle İlgili Yazmalar", *Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı*, İstanbul 1988, s.269-275.

tedir[506]. Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi'nin mimarının Sinan olarak belirtildiği kaynaklarda, gerekçe olarak Mimar Sinan'ın eserlerinin sıralandığı listelerde, külliye yapılarından cami, medrese ve imaretin adının geçmesi gösterilmektedir. Mimar Sinan, 1514-1517 yılları arasında Yavuz Sultan Selim'in İran-Mısır seferlerine katılmış ve bu seferler sırasında ordunun inşaat işlerinde rol almıştır. Sinan, 1514 yılında Yavuz Sultan Selim'in İran'a karşı yaptığı Çaldıran seferine katılması neticesinde, Tebriz'de İran sanatını tanıma fırsatı bulmuştur. 1517 yılında Memlüklülere karşı yapılan Mercidabık ve Ridaniye savaşlarından sonra da Mısır'da Memlük mimarisini yakından görme imkânı yakalamıştır[507]. Sinan, Kanuni devrinde yeniçeri olarak, 1521 Belgrad, 1522 Rodos, 1526 Mohaç, 1532 Alman ve 1534-1535 Irakeyn seferlerine katılmıştır[508]. Osmanlı ordusuyla Tebriz'den Rodos'a, Kahire'den Viyana'ya kadar çok farklı uygarlıkların yapılarını yerinde inceleme fırsatı bulmuş, Osmanlı imparatorluğun Hassa Baş mimarı görevine 1539 yılında Karabuğdan (Moldovya) seferinden sonra getirilmiştir[509]. Tezkerelerde kayıtlı 107 camii, 45 türbe, 74 medrese, 477 eserin sahibi olarak geçen Sinan bu eserlerin bazılarını kontrol etmiş, çoğunu onarmış, bir bölümünü de kendisi gerçekleştirmiştir[510].

Mimar Sinan'ın eserlerinin sıralandığı listelerde; Çoban Mustafa Paşa Külliyesine ait, cami, medrese, imâret, türbe ve hamamın adı geçmektedir. TE'de; *"Geğbüze'de Mısırlı Mustafa Paşa Medresesi"*[511]; TM'de; *"Camii Şerifi Mustafa Paşa mîr-i mirân-ı Mısr der Geğbüze ve İmâret ve Medrese ve Türbe, Geğbüzede Mustafa Paşa Medresesi"* [512], TB'da; *"Mısırlı Mustafa Paşa Medresesi Geğbüzede"*[513] şeklinde medresenin üç tezkerede de adı görülmektedir. Medrese, kitabesine göre, 930/1523 tarihinde inşa edilmiştir.

Mimar Sinan'ın, medrese ve caminin giriş kapıları üzerindeki 1523-1524 tarihli kitabelerine göre külliyenin tasarımında çalışması mümkün değildir[514]. Geriye türbe ve imaret kalmaktadır. Külliyenin yapım aşaması belli bir süreç içinde olmuşsa Mimar Sinan'ın katkısı olabilir. Külliyenin tüm birimlerinin tasarım ve uygulamasını yürüttüğünü tezkireler ışığında kabul etmek oldukça zordur[515].

---

[506] İ. H. Konyalı, *Mimar Koca Sinan*, İstanbul 1948, s.6-8; R. M. Meriç, *age.*, s.53-129; M.Sözen-VD., 1975, s.367-370; A. Kuran, *Mimar Sinan*, İstanbul 1986, s.20-27; R. Şesen, "Mimar Sinan Hakkında Kaynaklar", *II. Uluslar Arası Türk İslam, Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi Bildirileri*, C. II, İstanbul1986, s.1-11; s.20-27; Z. Sönmez, *age.*, s.12; F. Yenişehirlioğlu-E. Madran, *age.*, s.3.

[507] S. Eyice, "Mimar Sinan", *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara 2002, S. 12, s.79.

[508] S. Eyice, agm., s.79.

[509] O. Aslanapa, "Sinan", *İA.*, C.X, İstanbul 1966, s.655; A. Uluçam, "Klasik Dönem Osmanlı Mimarisi", *Osmanlı Kültür ve Sanat*, C. 10, s.168; H. Güngör, "Sinan'ın Teknolojisi", *VI. Vakıf Haftası*, İstanbul 1989, s.141; S. Eyice, *agm.*, s.80.

[510] A. Uluçam, agm., s.172.

[511] E. Yücel, *age.*, s.70.

[512] R. M. Meriç, *age.*, s.25, 34, 37, 80, 96, 107.

[513] E. Yücel, *agm.*, s.35-46.

[514] M. Sözen-VD., *age.*, s.164.

[515] M. Sözen-VD., *age.*, s.164.

Cami taçkapısında bulunan kitâbeye göre; 930/1523-24, kapı kanatlarındaki kitâbeye göre; 929/1522-23 tarihlerinde inşa edilmiş olan cami ve etrâfını çevreleyen külliye yapılarının, Mimar Sinan'ın mimarbaşı olmadan önceki dönemde yapılmış olduğu anlaşılmaktadır[516]. Medrese taçkapısında bulunan kitâbede de, 930/1523-24 tarihi görülmektedir. Mimar Sinan, 1521'de Belgrad, 1522'de Rodos seferlerine katılmıştır. Bundan dolayı, seferlere katılmadan önce veya seferler sırasında külliyeyi planlamış olması mümkün görülmemektedir[517]. Cami ve medrese taçkapı kitâbeleriyle kesin olan yapım tarihi, bu yapıların Sinan için oldukça erken olduğunu, eserleri listelerinde yer alsa dahi mimarlığını yapmış olduğu eserler arasında sayılamayacağını göstermektedir[518].

Medresenin ismi Mimar Sinan'ın eserlerinin listesinin verildiği TB, TE ve TM'de geçmektedir. Bu yazmalarda yapının isminin geçmesi sonraki yıllarda Mimar Sinan tarafından yapılan onarımlarla ilişkili olmalıdır[519]. Medrese giriş kapısı üzerinde yer alan inşa kitabesi 1523-1524 tarihlidir. Bu tarih Mimar Sinan için çok erken bir tarihtir. Çünkü 1523-1524 tarihlerinde Mimar Sinan Kanuni'nin ordusuyla atlı sekban olarak sefere katılmıştır. Ayrıca Mimar Sinan'ın mimarbaşı olduğu dönemde (1538-1539) İstanbul dışında yapılan yoğun çalışmalar nedeniyle, onun tarafından sonuna kadar izlenip uygulaması olası görülmeyen yapıların, Sinan'ın eserleri arasında sıralanması, ilk tasarımın oluşturulmasına katkısı nedeniyle haklı görülebilir[520].

Camii ve medrese üzerinde bulunan kitabelerde gerek yapım tarihi ve gerekse camii üzerinde bulunan Memluk üslubundaki bezemeleri yönünden, yapıların Sinan'ın özgün yapısı olmadığı açıkça ortadadır. Külliye yapıları tezkirelerde her ne kadar Mimar Sinan'a mal edilse de sonraki yıllarda Mimar Sinan tarafından onarılmış olmalıdır[521].

Külliyenin yerleşim düzeni ve yapıların tasarımı, olgun bir Osmanlı klasik mimarlık bilgisini yansıtmaktadır. Sinan'ın 1523-1524 yılında mimar olarak bu olgunluğa ulaşmış olabileceğini kabul etmek güçtür[522]. O. Aslanapa, Mimar Sinan'ın İstanbul'da yaptırılan 1522 tarihli Sultan Selim Camii ile 1523'te tamamlanan Çoban Mustafa Paşa Külliyesi'nin inşasını bu kadar erken tarihte gerçekleştiremeyeceği görüşündedir[523]. İlknur Aytuğ'da aynı görüşe katılmaktadır[524]. Sinan tarafından

---

[516] S. Eyice, *agm.*, s.9

[517] A. Aldoğan, *agm.*, s.30-31; İ. Aktuğ, *age.*, s.31-33.

[518] A. Kuran, *agm.*, s.209; O. Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul 1984, s.253; A. Kuran, *age.*, s.18.

[519] R.M. Meriç, *age.*, s.25.

[520] Z. Ahunbay, *agm.*, s.242.

[521] A. Kuran, "Mimar Sinan'ın İlk Eserleri", *TTK Belleteni*, C. XVII, Ankara 1973, s. 540; A. Kuran, *age.*, s.177-179.

[522] Z. Ahunbay, *agm.*, s.242.

[523] O. Aslanapa, *age.*, s.57; O. Aslanapa, "Sinan", *İA.*, C. X, s.656; A. Kuran, *age.*, s.18.

[524] İ. Aktuğ "Sinan Yapısı olarak Bilinen Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi Üzerine Düşünceler", *Uluslar Arası Mimar Sinan Sempozyumu Bildirileri, (Ankara 24-27 Ekim 1988)*, Ankara 1996, s.19-23.

tasarlanıp yapılma ihtimali bulunmayan külliye Sinan tarafından sonraki yıllarda onarılmış olmalıdır[525]. Yapılan araştırmalar neticesinde de Mimar Sinan'a mal edilmesi oldukça güç olan yapının Mısır etkili süslemeleri dikkate alındığında yapının dönemin baş Mimari Acem Ali'nin yönetiminde Mısır'dan getirilen Ahmet bin el Bedri Hasan bin el-Tuluni isimli ustaya yaptırılmış olmalıdır. Külliyenin inşasından sonraki yıllarda, yapıların Mimar Sinan tarafından onarılmış olması akla daha yatkın gelmektedir.

Malzeme ve Teknik: Medrese, taş ve tuğladan almaşık olarak inşa edilmiştir. Cephelerde, yer yer üç, dört veya beş sıra taş, üç sıra tuğlanın ince bir harçla birleştirilmesi cepheye hareketlilik katar. Revak alınlıklarında bir sıra taş, iki sıra tuğla almaşık örgü kullanılmıştır. Her iki bölüm arasındaki bu farklılık avlu revaklarının yenilenmiş olduğunu gösterir. Ayrıca, yakın zamana kadar avlu revaklarının yıkık olduğu ve son onarımlar sırasında yeniden yapıldığı, yapıya ait eski resimlerden açıkça belli olmaktadır. Kubbe ve kemerlerde tuğla malzeme kullanılırken, mermer ise revak taşıyıcılarında sütun ve sütun başlıkları kullanılmıştır. Kesme taş malzeme ise kapı lento ve sövelerinde, kubbe kasnaklarında, bacalarda, medrese güney giriş taçkapısı ve dershane giriş kapısında kullanılmıştır. Avlu cephesinin dış duvarları daha özenli bir duvar örgüsü ile yapılmıştır. Özellikle de batı cephe duvar yüzeyi hemen bitişiğindeki misafirhane cephesiyle aynı özellikte yapılarak cephede bir bütünlük oluşturulmuştur.

Plan ve Mimari Özellikleri: Çoban Mustafa Paşa Medresesi cami merkezli külliye içerisinde bağımsız tipte inşa edilmiş bir eğitim yapısıdır. Medrese bir dış bir iç olmak üzere iki avlusu bulunmaktadır. İç avlunun batı, kuzey ve güneyinde yer alan hücreler "U" şeklinde dizilmiştir. Avlunun üç tarafı revaklarla çevrilidir. Önü revaklı olan dershane ise "U"nun açık kolu üzerine, hücrelerden ayrı olarak yerleştirilmiştir (Çiz. 16)[526].

Medrese dıştan 33.25x26.00m. ölçülerinde dikdörtgen planlıdır. Ortasında 15.00x10.40m. ölçüsünde dikdörtgen avlunun üç tarafı kubbe ile örtülü revaklarla çevrilidir. Revakların arkasında sıralan on yedi kubbeli öğrenci odası ile doğu cephede beden duvarlarından dışarı taşırılmış kubbe ile örtülü dershanesi bulunur. Üç eyvanlı olarak tasarlanan medresenin eyvanlardan birisi girişte, diğer ikisi ise ana

---

[525] A. Kuran, Mimar Sinan'ın Onardığı Camiler", *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi*, S. 8-9, İstanbul 1980-1981, s.206.

[526] K. Özergin, "Eski Bir Rûznâme'ye Göre İstanbul ve Rumeli Medreseleri", *İ.Ü.E.F.T.E.D.*, S. 4-5, İstanbul 1974, s.265, 285; C. Baltacı, *XV.-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri: Teşkilat*, İstanbul,1976, s.320; Y. Ötüken, *agm.*, s.337-372; Z. Ahunbay, *agm.*, s.242, 269; Z. Köşklü, "XVII. ve XVIII. Yüzyıl Osmanlı Medrese Mimarisi", *Türkler Ansiklopedisi*, C. XII, Ankara 2002, s.162; C. Baltacı, "Osmanlı Devletinde Eğitim ve Öğretim", *Türkler Ansiklopedisi*, S. 11, Ankara 2002,, s.448; H. Mefail, "Anadolu'daki Osmanlı Medreseleri, Bir İcmal", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 2, S. 4, İstanbul 2004, s.378. Medrese bölümü 2012 yılında hazırlana yüksek lisans tez çalışmasından güncellenerek yeniden yazılmıştır. Bkz. A. Yavuzyılmaz, *Gebze ve Çevresindeki Türk İslam Devri Yapıları*, Atatürk Üni. SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2012.

dershanenin iki yanında bulunur. Medreseye üç yönden giriş vardır. Girişlerden biri güney cephenin ortasında, diğeri batı cephenin güneye yakın olan bölümünde, üçüncüsü ise kuzey cephenin batıya yakın olan bölümünden sağlanmıştır. Medreseye giriş güneyde bulunan uzun kenarın ortasında, dershanenin bulunduğu kısa kenara dik eksen üzerindedir.

Medresenin ***güney cephesi*** 31.20m. ölçülerinde olup, bu cephenin ortasından açılan 1.70m. genişliğinde, 1.20m. derinliğinde iki kanatlı ahşap bir kapı ile medresenin dış avlusuna girilir. 19.10x27.90m. ölçülerinde dikdörtgen formlu olan bu dış avlunun etrafı üç yönden moloz taş örgülü yer yer tuğla hatıllı yüksek duvarlarla çevrilidir. Avlu girişinin iki yanında 1.52m. genişliğinde, 0.73m. derinliğinde dikdörtgen formlu ikişerden 4 pencere yerleştirilmiştir (Foto 72).

Avlu kapısıyla aynı aks üzerinde bulunan güney cephenin ortasına yerleştirilen ikinci bir kapıyla medreseye giriş sağlanmıştır. Medresenin güney cephesi 29.90m. uzunluğunda, 5.22m. yüksekliğindedir. Cephe üzerinde medreseye girişi sağlayan taçkapı; taçkapının batı ve doğusunda altlı üstlü yerleştirilmiş iki katlı altı pencere yer alır. Alt pencereler dikdörtgen formlu sivri kemer alınlıklı, üst pencereler ise alçı şebekeli ve sivri kemerlidir. Zeminden 0.70m. yüksekliğindeki alt pencereler 1.15m. yüksekliğinde, 0.74m. genişliğinde dikdörtgen formlu, sivri kemer alınlıklıdır. Pencere söve ve atkı taşları 0.28m. genişliğinde yekpare taştandır. Pencere alınlıkları 1.28m. genişliğinde, 0.58m. yüksekliğindedir. Alınlık kemeri 0.32m. genişliğinde olup bir sıra taş iki sıra tuğladan almaşık tekniktedir. Kemer aynasının yüzeyi bir sıra taş iki sıra tuğladan almaşık örgülüdür. Alt pencerelerle aynı aks üzerine gelecek şekilde yerleştirilmiş üst pencereler 1.35m. yüksekliğinde, 0.66m. genişliğinde sivri kemerli alçı şebekelidir. 0.22m. genişliğindeki pencere kemeri 1 sıra taş 3 sıra tuğladan almaşık örgülüdür.

Cephe ortasına eksenden batıya kaydırılmış ***taçkapı*** yerleştirilmiştir. Beden duvarından güneye doğru 0.47m. taşıntı yapmaktadır. Kesme taştan yapılan taçkapı 5.73m. yüksekliğinde, 3.27m. genişliğindedir. Taçkapının etrafı 2 silme bordürü ile ters "U" şeklinde kuşatılmıştır. Dışta yer alan ilk bordür 0.20m. genişliğinde düz silmelidir. İkinci bordür oluklu silmeli olup 0.12m. genişliğindedir. Giriş kapısı 2.40m. yüksekliğinde, 1.45m. genişliğinde basık kemerlidir. 0.38m. genişliğindeki kapı kemeri 7 taştan düz ve pahlı zıvana geçmelidir. Kapının söveleri 0.26m. genişliğinde olup yekpare taştandır. Giriş açıklığı sivri kemerli bir kuşatma kemeri içerisine alınmıştır. Kemer alınlığının üzerinde medresenin inşa kitabesi bulunur. Kitabe sivri bir kuşatma kemeri içerisine alınmıştır. Kuşatma kemeri 0.27m. genişliğindedir (Foto 73-74, Çiz. 17).

Medresenin ***doğu cephesi*** 26.00m. ölçülerinde olup külliyeyi oluşturan diğer birimlerde olduğu gibi moloz taş örgülü yer yer tuğla hatıllı olarak inşa edilmiştir (Foto 75). Cephede üç, dört, beş sıra moloz taş, üç sıra tuğla dizisiyle almaşık duvar tekniği uygulanmıştır. Dershane cepheden 2.92m. dışa taşırılmıştır (Foto 76). Dersha-

nenin doğu cephesi 8.07m. uzunluğundadır. Bu cephede altlı üstlü yerleştirilen iki katlı pencere sistemiyle hem kubbeli mekânların aydınlatılması sağlanmış hem de yapının cephesine hareketlilik kazandırılmıştır. Alt kat pencereler, 0.90m. eninde, 1.16m. derinliğinde mermer söve ve lentolu, düz atkı taşlı, dikdörtgen formludur. Pencere üstlerinde oluşturulan sağır sivri kemer bir sıra taş, iki sıra tuğla dizisiyle almaşık olarak yapılmış, kemerin sırtı ise tek sıra tuğla dizisiyle kuşatılarak, ayrıca belirginleştirilmiştir. Sağır sivri kemer aynası ise bir sıra taş bir sıra tuğla dizisiyle doldurulmuştur. Üst kat sivri kemerli pencereler 1.64m. yüksekliğinde, 0.85m. genişliğinde ve 1.00m. derinliğindedir. Dershanenin kuzey ve güneye bakan yan yüzeylerinde benzer pencere sistemi görülür[527].

Dershanenin kuzey ve güneyinde yer alan kanatlardan her biri 9.22m. uzunluğundadır. Dershanenin iki yanında kubbeli birer eyvan ile birer öğrenci odalarının yola bakan doğu cephelerinde altta dikdörtgen, üstte sivri kemerli iki katlı pencere bulunur. Üst katta bulunan sivri kemerli pencereler, alçı şebekeli olup pencere kemeri bir sıra taş üç sıra tuğla dizisiyle oluşturulmuştur (Çiz. 18).

Doğu cephe beden duvarları tuğla malzemeden oluşturulmuş iki sıra halinde yapıyı boydan boya kuşatan kirpi saçakla sonlandırılmıştır. Kubbelerin oturduğu sekizgen kasnak ve kubbeli odalarda bulunan ocakların bacaları almaşık duvar tekniğiyle oluşturulmuştur. Kubbe kasnakları bir sıra kesme taş iki sıra tuğladan almaşık olarak yapılmış ve iki sıra kirpi saçakla sonlandırılmıştır. Kubbeler son onarımlarla kurşun malzeme ile kaplanmıştır. Odalarda bulunan ocakların bir uzantısı olan ve kubbe kasnakların dış cephelerde bulunan kenarlarına bitişik olarak yükselen kare kesitli bacalar, bir sıra taş iki sıra tuğla dizisiyle oluşturulmuştur. Bacalar kurşun kaplı, dört yönlü pramidal bir külahla kapatılmıştır. Bacaların dört yüzünde ikişer adet olmak üzere toplam sekiz adet sivri kemerli açıklıklarla duman çıkışı sağlanmıştır.

Kuzey cephe, 31.20m. ölçülerindedir. Diğer cephelerle hemen hemen aynı özelliklere sahiptir. Cephe ortasında tuvalet mekânına geçişi sağlayan koridor yer alır. Bu koridordan hem dış avluya hem de tuvalet mekânına geçiş sağlamıştır. Günümüzde avluya geçiş kapatılmıştır. Koridorun doğu kanadı 16.20m. uzunluğundadır. Bu kanat üzerinde yer alan 4 hücrenin dışarıya açılan altlı-üstlü iki katlı pencereleri vardır. Batı kanadın ise arkasında yer alan tuvalet mekanından dolayı kuzey cepheleri sağır tutulmuştur (Foto 77).

Batı cephe, 26.10m. ölçülerindedir. Külliyenin güney cephesinde açılan bir kapı ile dar ve uzun bir yoldan geçilerek, cami avlusuna ulaşılan yolun sol tarafındaki bölüme geçilir. Bu cephe boyunca yan yana sıralanan kubbeli altı öğrenci odasının yola bakan cephesinde altlı üstlü iki katlı pencere sistemi uygulanmıştır. Pencereler diğer cephelerde gördüğümüz pencerelerle aynı özelliktedir. Ancak burada alt

[527] B. Uluengin, *age.*, s.36.

kattaki dikdörtgen pencerelerin üzerinde bulunan sivri kemerli sağır kuşatma kemerlerinin içerisi renkli taş kakmalarla tezyin edilerek, cepheye ayrı bir hareketlilik kazandırmıştır. Medresenin dış avlusunu oluşturan batı cephenin güneybatı kanadında sonradan kapatılan bir kapının varlığı duvardaki dilatasyon hatasından belli olmaktadır. Yine bu cephe duvarı üzerinde antik döneme ait devşirme malzemeler, İslami döneme ait kitabe parçaları ve pencere lento veya sövesi olabilecek mimari parçalar, gelişi güzel kullanılmıştır (Foto 78-79).

Güney cephede bulunan basık kemerli kapıdan giriş eyvanına ulaşılır. 4.34x3.38m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Üzeri pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Eyvanın doğu batı duvar yüzeylerinde zeminden 0.55m. yüksekliğinde, 2.47m. genişliğinde, 0.49m. derinliğinde, 2.80m. yüksekliğinde sivri kemerli birer niş açılmıştır. Eyvanın kuzeyinde bulunan 3.38m. genişliğinde sivri kemerli bir açıklıktan kubbeli revaka buradan da avluya ulaşılır (Foto 80-81).

Avlu 17.80x10.10m. ölçülerindeki doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Üzeri açık avlunun zemini taş döşelidir. Avlunun ortasında silindir şeklinde üzerinde tavus kuşu motifi bulunan devşirme bir kuyu bileziği bulunur. Kuyunun ağızı 0.72m. genişliğinde, kalınlığı ise 0.17m.'dir. ve hemen yanında "L" şeklinde, düzenlenmiş abdest almak için tasarlanmış, önünde oturma sekileri olan devşirme bir çeşme bulunur. Çeşme yüzeyi iç içe geçmiş eşkenar dörtgenlerle süslenmiştir (Foto 82).

Avlunun etrafı batı, kuzey ve güney olmak üzere üç yönden ***revaklarla*** çevrilidir. Kuzey ve güneyde altışar, batıda birer tane kuzeybatı ve güneybatı köşede 4 tane ortada olmak üzere 18 revak gözü bulunur. Revaklar dershane önünde kesintiye uğrayarak farklı bir uygulamaya gidilmiştir. Revaklar mermer sütunlar tarafından taşınır. silindirik gövdeli sütunlar 3.33m. yüksekliğindedir. 0.50m. yüksekliğindeki başlıklar mukarnaslı, baklavalı ve düz olmak üzere üç farklı başlık tipi görülür (Çiz. 19). Sütunlar birbirlerine ve arkalarındaki duvarlara sivri kemerlerle bağlanmıştır. Kemerler kuzey ve güneyde 2.76m., batıda yaklaşık 2.40m. genişliğinde, 4.56m. yüksekliğindedir. Kemer köşelikleri almaşık örgülüdür. Revakların avluya bakan cepheleri iki sıra testere dişi ile sonlandırılmıştır. Her bir revak gözü 2.46x2.46m. ölçülerinde kare planlıdır. Üzeri pandantif geçişli birer kubbe ile örtülüdür. Kubbeler, almaşık düzende inşa edilmiş sekizgen bir kasnak üzerine oturur. Avlu zemininden bir kademe yükseltilmiş revakların zemini altıgen tuğla kaplıdır (Foto 83-85).

Revakların arkasında güney kanatta 5, kuzey ve batı kanatta 6'şardan ***17 hücre*** "U" şeklinde dizilmiştir. Odaların giriş kapıları, doğrudan revaklara açılır. Oda kapıları tam ortada olmayıp köşelere alınmıştır. Güney kanatta girişin doğusunda yer alan hücrelere kuzey cephede eksenden batıya; girişin batısında yer alan 2 hücreye ise kuzey cephede eksenden doğuya kaydırılmış birer kapıdan girilmektedir. Kuzey kanatta ortada tonoz örtülü koridor yer alır. Koridorun doğusunda yer alan 4 hüc-

reye giriş güney cephede eksenden batıya kaydırılmış birer kapı ile sağlanmıştır. Koridorun batısında yer alan iki hücreden doğuda olanına güney cephede eksenden batıya; batıda olanına ise eksenden doğuya kaydırılmış birer kapı ile ulaşılır. Koridorun doğusunda bulunan hücrelerin kuzey cephelerinde dışarı açılan pencereleri bulunmamaktadır. Bunun yerine avluya bakan cephelerine birer pencere vardır. Batı cephede yer alan 6 hücreden köşe hücreleri hariç diğer 4 hücreye doğu cephelerinde eksenden kuzeye kaydırılmış birer kapıdan girilir. Kapıları 0.73m. genişliğinde, 0.91m. derinliğinde dikdörtgen formlu düz atkı taşlıdır. Kapının söveleri 0.20m. genişliğinde, 0.13m. derinliğinde yekpare taştandır.

Hücreler içten yaklaşık 3.30x3.30m. ölçülerinde kare planlıdır. Üzeri zeminden 7.02m. yüksekliğinde pandantif geçişli birer kubbe ile örtülmüştür. Pandantifler zeminden 3.43m. yükseklikten başlamaktadır. Hücrelerin dışarıya bakan cephelerinde altlı-üstlü birer pencere yerleştirilmiştir. Alt pencereler dikdörtgen üst pencereler sivri kemerlidir. Alt pencereler zeminden 0.46m. yüksekliğinde, 0.75m. genişliğinde, 0.88m. derinliğinde, 1.16m. yüksekliğinde; üst pencereler zeminden 2.96m. yüksekliğinde olup 0.88m. derinliğinde, 1.23m. yüksekliğindedir. Alt pencere söveleri 0.24m. genişliğinde, 0.14m. derinliğinde yekpare taştandır. Pencerelerin iki yanında zeminden 0.50m. yüksekliğinde, 0.41m. genişliğinde, 0.38m. derinliğinde, 1.10m. yüksekliğinde iki katlı raf nişleri yer alır. Hücrelerin kuzey ve güney cephelerinde değişiklik göstermekle beraber bazılarında birer raf nişi bulunur.

Giriş cephelerinde kapının yanında 2.64m. yüksekliğinde birer ocak bulunur. Ocakların nişleri 0.75m. genişliğinde, 0.45m. derinliğinde yarım sekizgen planlıdır. Nişin üzeri basık kemerli, üçgen bir alınlıkla örtülmüştür (Çiz. 20).

Köşelerde bulunan odalara, uzun ve kısa kenarların birleşim yerine denk gelen yere açılan birer kapı ile girilir. Kuzeybatı köşe odasına güney doğu köşede bulunan 0.70m. genişliğinde dikdörtgen bir kapı ile girilir. Kapıdan 2.14m. uzunluğunda, 1.00m. genişliğinde basık tonoz örtülü bir koridordan geçilerek ulaşılır. 3.30x3.30m. ölçülerinde kare planlı olup üzeri pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Kuzey cephesi sağırdır. Doğu cephede ocak, güney cephede raf nişi; batı cephede ortada iki katlı pencere ile iki yanında birer raf nişi bulunur (Foto 86-89).

Güneybatı köşe odasına giriş kuzeydoğu köşeye konumlandırılmış 0.70m. genişliğinde dikdörtgen bir kapıdan sağlanır. Kapıdan 2.14m. uzunluğunda, 1.00m. genişliğinde basık tonoz örtülü bir koridordan ulaşılır. 3.30x3.30m. ölçülerinde kare planlı olup üzeri pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Diğer hücreden farklı olarak güney ve batı cephelerinde altlı-üstlü ikişer pencere yerleştirilmiştir. Batı cephede iki, güney ve kuzey cephelerinde birer raf nişi bulunur.

Doğu cephede yer alan köşe hücreleri giriş tasarımı açısından batı köşe hücrelerinden farklıdır. Batıdakilere tonozlu bir geçişten ulaşılırken, doğudakilere revaktan açılan birer kapı ile doğrudan giriş sağlanmıştır. Dışarıya bakan iki cephesinde altlı-

üstlü ikişer pencere, revaka bakan cephelerinde ocak, diğer cephelerde ise raf nişleri bulunur. Hücre zeminleri altıgen tuğla döşelidir (Çiz. 21)

Hücre içlerinde yer alan ocakların üst örtüye yansıyan ***bacaları*** 0.70x0.70m. ölçülerinde kare kesitlidir. 3.40m. yüksekliğindeki bacalar bir sıra taş 2 sıra tuğladan almaşık tekniktedir. Gövdenin her yüzeyinde 0.41m. yüksekliğinde, 0.14m. genişliğinde sivri kemerli 2'şer duman çıkışı bulunur. Bacaların üzeri kurşun kaplı piramidal külahla örtülüdür (Foto 90, Çiz. 25).

Medresenin kuzeyinde bulunan, giriş eyvanının karşısına gelecek şekilde, dar, tonoz örtülü bir koridorla, medresenin arkasında kuzeybatısında konumlanmış ***tuvalet*** mekanına ulaşılır. Koridor 1.06m. genişliğinde, 5.10m. derinliğinde, 2.44m. yüksekliğinde beşik tonoz örtülüdür. Tuvalet bölümünün güneyinde ince uzun bir koridor, kuzeyinde ise yan yana sıralanmış altı tuvalet hücresi yer alır. Her hücreye güney cephede eksenden batıya kaydırılmış 0.57m. genişliğinde dikdörtgen formlu bir kapıdan giriş sağlanmıştır. Hücreler içten 1.70x1.50m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Her hücrenin üzeri beşik tonoz örtülüdür (Foto 91)

Doğu kanadının ortasına medresenin diğer birimlerinden daha yüksek tutulan ***dershane*** yerleştirilmiştir. Dıştan 8.14x8.07m., içten 5.80x5.80m. ölçülerinde kare planlıdır. Batı cephesinde, giriş kapısı önünde 4 mermer sütun tarafından taşınan revak yer alır. Sütunların başlıkları baklavalı tiptedir. Avlu zemininden yükseltilmiş revakların üzeri tek yöne eğimli ahşap bir çatıyla örtülüdür (Foto 92-93).

Batı cephe ortasında yer alan dershane kapısı kesme taş ve mermerden yapılmıştır. Giriş açıklığının etrafı farklı genişlikteki üç silme bordürleri ile t kuşatılmıştır. Mermerden yapılan giriş açıklığı 1.10m. genişliğinde, 1.12m. derinliğinde basık kemerlidir. Kapı kemeri kırmızı ve beyaz 7 taştan düz ve pahlı geçmelidir. Kapının söveleri yekpare mermerdendir. İki kanatlı ahşap doğramalı kapıdan dershaneye giriş sağlanır (Foto 94, Çiz. 22). İçten 5.80x5.80m. ölçülerinde kare planlı dershanenin üzeri pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Kubbe, her bir kenarı 2.00m. olan sekizgen kasnak üzerine oturur. Duvar kalınlığı 1.10m.'dir.

Batı cephede girişin iki yanında dikdörtgen formlu birer pencere revaka açılır. Doğu cephede altlı üstlü ikişerden dört pencere bulunur. Alt pencereler dikdörtgen üst pencereler sivri kemerli ve alçı şebekelidir (Çiz. 23). Kuzey cephede eksenden doğuya kaydırılmış altta dikdörtgen üstte sivri kemerli iki pencere; batıya yakın köşede ise 0.63m. genişliğinde, 0.58m. derinliğinde dikdörtgen bir niş bulunur (Foto 95-96).

Güney cephede ortada mihrap, batısında niş, doğusunda ise iki katlı birer pencere vardır. Mihrap 1.44m. genişliğindedir. Mihrap nişi 0.88m. genişliğinde, 0.53m. derinliğinde yarım sekizgen planlıdır. Nişin üzeri 3 sıra mukarnaslı bir kavsara ile örtülmüştür. Kavsara köşeliklerinde birer adet kabara yerleştirilmiştir (Foto 97, Çiz. 24).

Dershanenin iki yanında, avluyu çevreleyen revakların uzantısı sayılabilecek, fakat revaklardan daha geride ve daha geniş olan, hücre boyutlarında kubbeyle örtülü yarı açık mekânlar bulunmaktadır. Birer eyvan görünümlü olan bu mekanlara batı cephede bulunan 2.57m. genişliğinde sivri kemerli bir açıklıktan ulaşılır. İçten 4.01x3.54m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Güney tarafta bir kemer vasıtasıyla kareye dönüştürülen alanın üzeri pandantif geçişli bir kubbe ile örtülmüştür. Güney cephelerinde altlı-üstlü iki katlı birer pencere ile aydınlatılmıştır. Dershaneye bitişik olan cepheleri sağırdır. Hücrelere bakan cephelerinde ise eksenden batıya yerleştirilmiş dikdörtgen formlu birer kapı ile köşe hücrelerine geçiş sağlanmıştır.

Süsleme: Medrese, süsleme açısından oldukça sade tutulmuştur. Batı cephe üzerinde bulunan alt kat dış pencerelerin sivri kemerli alınlıkları renkli taş kakmalarla süslenmiştir[528]. Dershane avlusunda bulunan kuyu üzerinde tavus kuşu motifi ile silik bir haç motifi görülmektedir. Bu da kuyu ağzının bir Bizans yapısından getirildiğine işaret etmektedir.

Dershane giriş kapısı kesme taş ve mermerden yapılmıştır. Giriş açıklığının etrafı farklı genişlikteki silmelerle üç yönden kuşatılmıştır. Mermer giriş açıklığı basık kemerlidir. Kapı kemeri kırmızı ve beyaz 7 mermer taştan örülmüştür. Dershanenin kıble cephesinde yer alan mukarnas kavsaralı mihrap ayrıca dikkati çekmektedir.

Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu: Külliye yapıları 1961 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restorasyon kapsamına alınmıştır. restorasyon öncesi medrese yapısı oldukça harap bir vaziyette idi. Revak kubbeleri yıkılmış, dershane ve revaka ait sütun ve başlıklardan sadece 8 tanesi kalmış, ocaklrın bacaları harap olmuş, dershane önündeki sundurma yok olmuştur. Cahide Tamer, revakları taşıyan 2'si mukarnaslı, 2'si baklavalı 4 sütun başlığının Gebze Orta Okulu bahçesine götürüldüğünü ifade eder[529]. Medresenin yıkılan, harap olan yerleri tespit edilen izler, mevcut kalıntılardan hareketle orjinaline sadık kalınarak restore edilmiştir. Külliyenin onarımı 9 yılda tamamlanmıştır. Medrese günümüzde Gebze Müftülüğüne bağlı kız Kur'ân kursu olarak hizmet vermektedir.

---

[528] 1557 yılında Gebze'ye uğrayan Arap seyyah Mekki bölge ve külliye hakkında şu bilgileri aktarır: "…Cemaziyelahirin 1. Pazartesi günü Gebze'ye vardık. Yüklere burada Mustafa Paşa imaretinde yetiştir. Bize gelinde defter ve müsveddeler kaybolduğu için geçtiğimiz ve uğradığımız yerleri yazmak imkanı bulamadık. Salı gecesini de Gebze'de geçirdik. Burada Mustafa Paşa'nın yaptırdığı çok güzel bir cami gördüm. Bu Mustafa Paşa Mısır Valisi olmuş ve o zaman Mısır'dan bir takım mermer sütunları buraya naklettirmiştir. Cami mermer direklidir. İmarette yemek verilmektedir. Bu şehrin büyük bir de medresesi vardır. Burası İstanbul'a bir konak mesafededir. Buradan ayın 9. Salı günü ayrıldık". Bkz. E. Kamil, "Hicri Onuncu-Milâdi On Altıncı asırda Yurdumuzu Dolaşan Arap Seyyahlarından Gazzi-Mekki Seyahatnamesi", Tarih Semineri Dergisi, C.1, S. 2, İstanbul 1937, s. 47-48.

[529] C. Tamer, *age.*, s. 32.

3.5. Diyarbakır Hüsrev Paşa Medresesi

Yeri: Diyarbakır il merkezinde, Cemal Yılmaz Mahallesi, Çukurlu Sokak, 33 pafta, 250 ada, 5 parselde, Deliler Hanı'nın doğusunda, Mardin Kapı'nın yakınında yer almaktadır (Foto 98). Evliya Çelebi, medresenin Mardin Kapısı'nda bulunduğunu söyler[530].

Bânîsi: Medresenin bânîsi 928-935/1521-1528 tarihleri arasında Diyarbakır Beylerbeyliği görevinde bulunan, Kıbrıs Fatihi Lala Mustafa Paşa'nın kardeşi Hüsrev Paşa'dır[531]. Diyarbakır'ın ikinci valisi olan Hüsrev Paşa, Kapıcılar Kethüdası, Rumeli Beylerbeyi, Mısır Valiği olarak görev yapmıştır[532].

Tarihçesi: Medrese üzerinde inşa tarihini gösteren herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Taçkapı üzerindeki kitabe taşının yeri de boş bırakılmıştır. Medresenin Hüsrev Paşa'nın Diyarbakır Valiliğinde bulunduğu 1521-1528 yılları arasında yapıldığı kabul edilmektedir[533]. Minare kaidesi üzerinde taş üzerine celi talik hatla yazılmış kitabesinde medreseye minarenin 1141/1728-1729[534] tarihinde eklendiği ve yapının camiye dönüştürüldüğü yazılıdır (Foto 99)[535]. Abdulgani Fahri Buduk, minarenin Hacı Mustafa Paşa'nın valiliği sırasında Haffaf Hasan Vali tarafından yaptırıldığını söyler[536]. Dershane güneydoğu duvarında iki satırlık bir kitabe bulunmaktadır. Kitabede *"Tarih-i tamir fi sene…."* ibaresi yazılıdır (Foto 100).

Vakfiyesi: Vakfiyesi bilinmemektedir. Ancak 1540 tarihli Tapu Tahrir Defterinde vakfın gelir-giderleri ile görevli personeller hakkında bilgilere yer verilmiştir. Bu defterde dükkan, ev, hamam, han, hamam, değirmen, mahzen gibi yerlerden elde edilen yıllık gelirinin 229.966 akçe olduğu belirtilmiştir[537]. Medresede öğrenim için günlük 50 akçe harcandığı belirtilen defterde müderris 50 akçe[538], muid ve 24 tale-

---

[530] Evliya Çelebi, Günümüz Türkçesi İle Evliya Çelebi Seyahatnamesi Bağdad-Basra-Bitlis-Diyarbakır-Isfahan-Malatya-Mardin-Musul-Tebriz-Van, (Haz. S. A. Kahraman-Y. Dağlı), 4. Cilt 1. Kitap, İstanbul 2010, s.43.

[531] T. A. Sınclaır, *Eastern Turkey; An Architectural and Archaeological Survey*, C. III, London 1989, s.188; M. Sözen, *Diyarbakır'da Türk Mimarisi*, İstanbul, 197, s.70; E. Tanrıverdi-A. Taşğın, *Diyarbakır Valileri*, Ankara 2007, s.15.

[532] E. Tanrıverdi-A. Taşğın, *age.*, s.15.

[533] P. Tuğlacı, *Osmanlı Şehirleri*, s.101; Ş. Beysanoğlu, *Anıtları ve Kitabeleri ile Diyarbakır Tarihi*, C. II, Ankara 1996, s.545. Abdulgani Fahri Buduk eserinde medresenin 1527 yılında yaptırıldığını söyler. Bkz. E. Tanrıverdi-A. Taşğın, *age.*, s.15.

[534] Minare kaidesi üzerinde yer alan kitabenin okunuşu şöyledir: "Şahidin istemez ey Hüsrev-i âlî mikdâr/Oldu bir tarh-ı cedid üzre mübarek mümtaz/Olup tarih-i Sâlî bu menârın/Nihâl-i taze-i tevhîd-i Bârî (1141/1728)". Bkz. Ş. Beysanoğlu, age., s.545; A. Boran-Z. Erdal, "Diyarbakır'da Osmanlı Dönemi Cami ve Mescitleri", Medeniyetler Mirası Diyarbakır Mimarisi, s267.

[535] T. A. Sınclaır, *age.*, s.188; P. Tuğlacı, *age.*, s.101; M. Sözen, *age.*, s. 72; E. Tanrıverdi-A. Taşğın, *age.*, s.15.

[536] E. Tanrıverdi-A. Taşğın, *age.*, s.15.

[537] Ş. Beysanoğlu, *age.*, s.546; A. Kılcı, "Diyarbakır'ın Vakıf Mimari Eserleri ve Vakıfları Üzerine Notlar", *Medeniyetler Mirası Diyarbakır Mimarisi*, Diyarbakır 2016, s. 30. Ayrıca bkz. VGMA 159 nolu Esas Defteri, 1104 sıra; 532 nolu defter.

[538] A. Kılcı, *agm.*, s.53.

beden her biri günlük 2 akçe, mütevelli ise yıllık 11.148 akçe almaktaydı[539]. Tahrir defterlerinden elde edinilen bilgilere göre Hüsrev Paşa, medresede bevvâb, nazır, mütevelli, katip, imam, 3 adet müezzin, kürsihan, 16 adet cüzhân, muallim, muallim halifesi, ferraş gibi 36 değişik görevde 57 kişi[540]; XVI. yüzyıl sonlarına doğru 63 kişinin çalıştığı tespit edilmiştir[541].

XVI. yüzyılda Hüsrev Paşa Medresesi'nde 59[542] kitaptan oluşan bir kütüphane bulunmaktaydı[543]. Bununla alakalı medrese kütüphanesinde görevli hafız-ı kütübün vefatı üzerine yerine oğlu Mahmud Halife görevlendirilmiş olmasından anlaşılmaktadır[544]. Hüsrev Paşa Medresesi'nde Arapça, Sarf, Nahiv (gramer-dil bilgisi), Emsile (fiil tasviri-misaller), Avamil ve Kafiye, Mantık, Münazara, Alaka, Beyan, Arap Edebiyatı, Hadis, Fıkıh, Kelam, Tefsir dersleri okutulmuştur[545]. Evliya Çelebi, medresede kelam ilmi okunduğundan dolayı öğrencilerin fasih ve beliğ şekilde konuştuklarından bahseder[546].

Hüsrev Paşa Medresesi bir eğitim ve ibâdet yapısının olmasının yanında çeşitli kitapların bu medresede istinsah edilmesi açısından da önem taşımaktadır. 1064 yılında *Usûlü'l Hendese'si*[547] ile Osmanlı medreselerinde okutulan *Hâşiye ala Şerhil-Mulahhas fi'l-Heye'nin* iki nüshası 1041-1060 yıllarında bu medresede yazılmıştır[548]. Sultan Ahmet'in saltanatı yıllarında Muhammet b. Muhammet b. Ahmet 1123 Zilhiccesinin 1 Cumartesi günü Yusuf-ı Diyarbekrî'nin *"Hulâsatu'l Hisâb"* isimli aritmetik eseri burada istinsah edilmiştir[549].

Mimarı: Bilinmemektedir.

Malzeme ve Teknik: Medresenin inşa malzemesi yöreye özgü olan bazalt taşı ve kireç taşıdır. Beden duvarları bir sıra siyah bazalt taşı ile bir sıra beyaz kireç taşından almaşık tekniktedir. Öğrenci hücrelerinin revaklara bakan yüzeyleri de 2.50m. yüksekliğe kadar siyah ve beyaz taşla örülmüştür.

Plan ve Mimari Özellikleri: Hüsrev Paşa Medresesi her hangi bir külliyeye bağlı olmayan, bağımsız, tek yapı ölçeğinde inşa edilmiş bir eğitim yapısıdır. Dıştan yaklaşık 30.00x27.50m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda kareye yakın dikdörtgen planlıdır (Çiz. 26).

---

[539] Ş. Beysanoğlu, *age.*, s.545-46.

[540] A. Kılcı, *agm.*, s.30, 53; A. Acer, *a.g.m.*,, s.142.A. Kılcı, *agm.*, s.53.

[541] A. Bizbirlik, "Vakıf Şehir İlişkisine Bir Örnek: XVI. Yüzyıl Diyarbakır", *Osmanlıdan Cumhuriyet'e Diyarbakır*, C.II, Ankara 2008, s. 445. (439-449)

[542] A. Bizbirlik, *agm.*, s. 445.

[543] A. Yıldız, *135/313 Şeriye Siciline göre (1722-1798) Amid Sancağında Sosyal ve Ekonomik Durum*, Uludağ Üni. SBE İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 1994, s.64.

[544] A. Yıldız, *agt.*, s. 64.

[545] M. Şimşek, *Amid'den Diyarbekire Eğitim Tarihi*, İstanbul2006, s.44.

[546] Evliya Çelebi, *age.*, s.43.

[547] C. İzgi, *age.*, s.290; A. Acer, *agm.*, s.143.

[548] C. İzgi, *age.*, s.383; A. Acer, *agm.*, s.143.

[549] C. İzgi, *age.*, s.258; A. Acer, *agm.*, s.143.

Kuzey cephe diğer cephelerde olduğu gibi kesme taş malzemeden inşa edilmiş olup 37.20m. uzunluğundadır (Foto 101). Cephe ortasına dikdörtgen bir kütle halinde yerleştirilmiş taçkapı 4.97m. genişliğinde, 5.91m. yüksekliğindedir. Siyah ve beyaz renkli kesme taştan yapılmış taçkapı doğudan 0.31m., batıdan ise 0.39m. dışarı taşırılmıştır. Taçkapı yüzeyi sade tutulmuştur. Girişin iki yanında birer adet yarım daire kesitli sütünce yerleştirilmiştir. Bir eyvan şeklinde düzenlenmiş kapının üzeri sivri tonoz örtülüdür. Ortada yer alan basık kemerli bir kapıdan medrese avlusuna girilir. Kapı kemerinin üzerinde dikdörtgen formlu kitabe taşının yeri boş bırakılmıştır (Foto 102, Çiz. 27).

Kuzeybatı köşeye beden duvarına bitişik minare kare kaideli, silindirik gövdeli tek şerefeli, yaklaşık 36.00m. yüksekliğindedir (Foto 103). Minare kaidesi 2.91x2.87m. ölçülerinde hemen hemen kare planlı olup 1.82m. uzunluğunda bir duvarla beden duvarına birleştirilmiştir. Cephe boyunca yükselen kaidenin doğu ve kuzeye bakan cephelerinde dikdörtgen formlu kitabelikler bulunur. Bunlardan doğudaki boş bırakılmış, kuzeydekinde ise minarenin inşa kitabesi yerleştirilmiştir. Pabuçluk bölümü altta üçgen pahlı, üstte ise sekizgen planlı olacak şekilde iki bölüm halinde düzenlenmiştir. Üçgen pahların yüzeyi dört sıra mukarnaslarla yumuşatılarak keskinliği giderilmiştir. Sekizgen planlı bölümün cepheleri sivri kemerlerle hareketlendirilmiş olup kemerlerin alt uçları palmetlerle süslenmiştir. Batı cephede minareye çıkışı sağlayankapı basık kemerlidir. Minare gövdesi bileziklerle hareketlendirilmiş olup dört kuşakla üç bölüme ayrılmıştır. İlk bölüm gülbezek ve karanfillerle, ikinci bölüm kıvrımdallar, rumi ve palmetlerden oluşan bitkisel motiflerle, üçüncü bölüm ise kaş kemerli dikdörtgen kartuşlarla süslenmiştir. Gövdenin güneye bakan cephesinde dört, kuzeye bakan cephesinde üç pencere açılmıştır. Pencereler mazgal formlu ve sivri kemerlidir. Şerefe bölümü gövdeden dışarı doğru taşırılmış olup altlığı içbükey kavislidir. Korkuluğu 0.95m. yüksekliğinde olup taştandır. Silindirik formlu petek düz silmeli bir kornişle sonlandırılmıştır. Güneye açılan şerefe kapısı düz atkı taşlı olup sivri kemerli bir alınlığa sahiptir. Petek bölümünün üzeri konik bir külahla örtülüdür (Foto 104-105).

Medresenin ***doğu ve batı cephesi*** simetriktir. Kesme taş kaplı cephe 27.56m. uzunluğundadır. Her odanın dışarıya açılan biri büyük ikisi küçük olmak üzere üç pencere bulunur. Orta da yer alan pencere açıklığı daha büyük tasarlanmış olup dıştan 0.66m., içeriden 0.78m. genişliğinde, dikdörtgen formlu düz atkı taşlıdır. İki yanda yer alan daha küçük tasarlanmış pencereler 0.40m. genişliğinde olup dikdörtgen formlu, ahşap doğramalı ve demir parmaklıklıdır (Foto 106-107).

Güney cephe 30.00m. uzunluğundadır. Cephe ortasında beden duvarlarından dışarı taşırılan mescit beşgen planlıdır (Foto 108). Yan kenarlar üzerinde bulunan pencereler dıştan 0.82m., içeriden 0.92m. genişliğindedir. Mihrap nişi yarım sekizgen planlıdır. Mescit bölümünün yan kanatlarının güneye bakan cephelerine açılan birer adet pencere ile bu mekanların aydınlatılması sağlanmıştır. Mescidin iki ya-

nında yer alan kubbe ve tonoz örtülü odaların bu cepheye bakan yüzerine yerleştirilmiş birer pencere dıştan 0.71m., içeriden 0.85m. genişliğinde dikdörtgen formlu, ahşap doğramalı ve demir parmaklıklıdır.

Medrese giriş kuzey cephe ortasına yerleştirilmiş taç kapıdan sağlanmıştır. Dıştan sivri kemerli bir kuşatma kemeri içerisine alınmış basık kemerli kapıdan geçilerek medresenin avlusuna ulaşılır. Medresenin ***avlusu*** 15.42x12.10m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda uzanan dikdörtgen planlıdır (Foto 109).

Avlu doğu, batı ve kuzey olmak üzere üç yönden sivri kemerli ***revaklarla*** çevrilidir. Revakların avluya bakan cepheleri siyah ve beyaz düzgün kesme taştandır. Revakların üzerini örten her bir bölüm 3.65x3.65m. ölçülerinde olup üzeri pandantif geçişli birer kubbe ile örtülüdür. Revakların üst örtüsünü taşıyan ayaklardan doğu ve batıda yer alan üçerden altı ayak "T" formlu olarak tasarlanmıştır. Bu ayakların avluya bakan kenarları 1.00m. genişliğinde iken, hücre girişlerine bakan kenarları ise 0.60m. genişliğindedir. Kuzeyde giriş kapısı önündeki iki ayak 0.84x0.61m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda yerleştirilmiş dikdörtgen kesitli, kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerde yer alan diğer iki ayak ise haçvari formludur. Ayaklar birbirine ve duvarlara 0.61m. genişliğinde sivri kemerlerle bağlanmıştır. Taçkapıdan girilen 4.00x2.35m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı revaklı bölümün üst örtüsü diğer birimlerden farklı olarak aynalı tonoz ile örtülüdür. Avlunun kuzeyinde, taçkapının iki yanında abdest alma yerleri eklenmiştir (Foto 110-111).

Hücreler, avlunun doğu, batı ve güney kanat üzerindeki dershanenin iki yanına yerleştirilmiştir. "U" şeklinde dizilen hücreler simetrik bir plan şemasına sahiptir. Doğu ve batı kanatta beşer, güneyinde ise dershanenin iki yanına ikişerden dört olmak üzere toplamda on dört hücre bulunur.

Batı kanat üzerindeki beş hücre aynı plan özelliklerine sahiptir. Hücrelere giriş doğu cephelerinde bulunan birer kapı ile sağlanmıştır. Kuzeybatı köşede yer alan ilk hücreye doğu cephenin güneyine yakın köşesine diğer dört hücreye ise doğu cephenin kuzeye yakın köşelerine yerleştirilmiş birer kapı ile ulaşılır. Odalara girişi sağlayan giriş açıklıkları 0.80m. genişliğinde, 0.94m. derinliğinde tek kanatlı, ahşap doğramalıdır. Hücreler içten 3.33x3.26m. ölçülerinde kare planlıdır. Üzeri pandantif geçişli birer kubbe ile örtülüdür. Odaların kuzey cepheleri sağırdır. Güney cephelerinde ortaya gelecek şekilde 0.35m. ile 0.42m. arasında genişlikleri değişiklik gösteren dikdörtgen formlu birer adet niş ile doğu cephelerinde girişin güneyine 0.50m. genişliğinde birer ocak yerleştirilmiştir. Kuzeyde yer alan ilk odanın ocağı kapının kuzeyine gelecek şekilde konumlanmıştır. Batı cephelerinde ise üç pencere ile hücrelerin aydınlatılması ve havalandırılması sağlanmıştır. Pencerelerden ortadaki büyük, yandakiler ise daha küçük tasarlanmıştır. Ortada yer alan büyük pencerelerin genişlikleri içeriden 0.77m. ile 0.86m., dışarıdan ise 0.56m ile 0.66m. arasında değişiklik göstermektedir. Kuzeybatı köşede yer alan ilk odanın ortadaki

penceresi içeriden 0.91m., dışarıdan ise 0.82m. genişliğinde olup diğerlerinden daha geniş tutulmuştur. Yanlarda yer alan iki pencere ise içeriden ve dışarıdan 0.40m. genişliğindedir. Kuzeybatı da yer alan odanın batı cephesine sonradan eklenmiş dikdörtgen planlı mekana batı cepheden açılan bir açıklıktan geçilerek ulaşılır (Foto 112-116).

Doğu kanat üzerinde yer alan beş hücre aynı plan özelliklerine sahiptir. Hücrelere giriş batı cephe üzerinde yer alan birer kapı ile girilir. Kuzeydoğu köşedeki ilk hücreye batı cephenin güneye yakın köşesine yerleştirilen, diğer dört odaya batı cephenin kuzeye yakın köşelerinde bulunan birer kapı ile ulaşılır. Odalara girişi sağlayan kapılar 0.80m. genişliğinde, 0.94m. derinliğinde tek kanatlı, ahşap doğramalıdır. Hücreler içten 3.33x3.26m. ölçülerinde kare planlıdır. Üzeri pandantif geçişli birer kubbe ile örtülüdür. Hücrelerin güney cepheleri sağırdır. Kuzey cephelerinde ortaya gelecek şekilde 0.36m. ile 0.52m. arasında genişlikleri değişiklik gösteren dikdörtgen formlu birer niş ile batı cephelerinde girişin güneyinde 0.50m. genişliğinde birer ocak bulunur. Kuzeyde yer alan ilk oda da ocak giriş kapısının kuzeyinde olacak şekilde tasarlanmıştır. Doğu cephelerinde yan yana gelecek şekilde tasarlanmış üç pencere ile hücrelerin aydınlatılması ve havalandırılması sağlanmıştır. Pencerelerden ortadaki büyük, yandakiler ise daha küçük tasarlanmıştır. Ortada yer alan büyük pencerelerin genişlikleri içeriden 0.74m. ile 0.78m., dışarıdan ise 0.59m ile 0.61m. arasında değişiklik göstermektedir. Yanlarda yer alan ikişer pencere ise içeriden ve dışarıdan 0.40m. genişliğindedir.

Güney kanatta ortada dershane, iki yanında ikişerden dört hücre bulunur. Bunlardan güneybatı köşede yer alan odaya doğuda bulunan 0.71m. genişliğinde, 0.94m. derinliğinde tek kanatlı bir kapı ile girilir. 5.04x3.33m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Üzeri sivri beşik tonoz örtülüdür. Kuzey cephe ortasında ocak ile güneyinde içeriden 0.87m., dışarıdan 0.73m. genişliğinde, 0.90m. derinliğinde tek pencere yerleştirilmiştir. Batı cephede ise ortada içeriden 0.86m., dışarıdan 0.66m. genişliğindeki büyük pencerenin iki yanında köşelere çekilmiş 0.40m. genişliğinde daha küçük iki adet küçük ölçekli dikdörtgen pencere ile odanın aydınlatılması sağlanmıştır. Doğu cephede giriş kapısının güneyine 0.52m. genişliğinde dikdörtgen bir niş açılmıştır. Dershanenin batısında ve ona bitişik olan hücreye kuzeydoğu köşede bulunan tek kanatlı bir kapı ile girilir. İçten 3.32x3.25m. ölçülerinde kare planlı olup üzeri pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Kuzey duvar ortasındaki ocak 0.47m. genişliğindedir. Batı duvarı sağırdır. Doğu cephe ortasında dikdörtgen bir niş ile güney duvarın ortasında içeriden 0.88m., dışarıdan 0.72m. genişliğinde tek pencere vardır.

Dershanenin doğusuna bitişik olan hücreye kuzey cephenin batıya yakın köşesinde bulunan tek kanatlı bir kapı ile girilir. Kapının solunda 0.47m. derinliğinde, 0.75 genişliğinde ocak nişi, güneyinde tek pencere içeriden 0.85m., dışarında 0.71m. genişliğinde dikdörtgen formludur. Batı cephe ortasına gelecek şekilde bir, doğu-

sunda ise yanlara gelecek şekilde tasarlanmış iki adet dikdörtgen formlu niş açılmıştır. Bu hücrenin doğusunda yer alan odaya güneybatı köşeye yerleştirilmiş dışarıdan 0.71m, içeriden 0.98m. genişliğinde tek kanatlı bir kapıdan ulaşılır. İçten 5.04x3.33m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Üzeri sivri beşik tonoz örtülüdür. Güneyinde bir, doğusunda üç pencere vardır. Doğuda yer alan pencerelerden ortadaki büyük yanlardakiler daha küçük tasarlanmıştır. Kuzeyde, cephe ortasına ocak yerleştirilmiştir. Batı cephesi sağırdır.

Avlunun güneyinde cephe ortasına gelecek şekilde ***dershane*** yerleştirilmiştir (Foto 117-118). Dershanenin avluya bakan kuzey cephesi bir sıra siyah bir sıra beyaz kesme taş örülüdür. Beden duvarları taş konsollarla taşınan geniş bir saçakla sonlandırılmıştır. Bu bölüme kuzey cephe ortasında 1.48m. genişliğinde, basık kemerli, ahşaptan iki kanatlı bir kapı ile girilir. Kapı açıklığı geniş ve yüksek tutulmuştur (Foto 119). Kapının üzerinde basık kemerli bir tepe penceresi bulunur. Kapının iki yanında, avluya bakan cephe üzerinde 0.40m. genişliğinde birer adet kaş kemerli niş, nişlerinde yanına dışarıdan 0.76m., içeriden 0.85m. genişliğinde dikdörtgen formlu birer pencere yerleştirilmiştir. Pencereler ahşap doğramalı olup demir parmaklıklıdır. Kapı açıklığının üzerinde yer alan tepe penceresi basık kemerlidir. Kapı açıklığından girilen dershane mekanı ters "T" şeklinde bir plan şemasına sahiptir. Bu plan şeması açısından XVI. Yüzyıl medreseleri içerisinde ünik bir örnek olarak karşımıza çıkar. Kapıdan 5.41x5.38m. ölçülerinde pandantif geçişli bir kubbe ile örtülü orta alana girilir. Sekizgen bir kasnak üzerine oturan kubbe dört yönden 0.60m. genişliğinde sivri kemerler tarafından taşınır.

Kubbeli bölümün iki yanına beşik tonoz örtülü yan mekanların eklenmesiyle doğu-batı doğrultusunda bir genişleme meydana gelmiştir. Yan kanatlar 5.38x3.23m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı, sivri beşik tonoz örtülü olup birer eyvan şeklinde ortadaki kubbeli bölüme açılır. Doğu ve batı duvarları sağırdır. Güney cephelerinde 0.86m. genişliğinde, içten basık kemerli birer pencere dışarıya açılır. Kuzey duvar yüzeylerinde ise 0.65m. genişliğinde dikdörtgen formlu, kaş kemerli birer niş bulunur. Mescidin kuzeyine ahşaptan bir mahfil katı eklenmiştir (120-121).

Orta bölümün batı duvarı zeminden 0.90m. yüksekliğe kadar boydan boya çinilerle kaplanmıştır. 0.35x0.35m. ölçülerinde kare formlu çinilerin etrafı 0.15x0.34m. ölçülerinde dikdörtgen formlu bordür çinileri ile çevrilmiştir. Kare panolar beyaz zemin üzerine hatayiler ile aralarda kalan boşlulara nar çiçeği ve hançere yaprakları ile doldurulmuştur. Dikdörtgen formlu bordürün iç yüzeyi "V" oluşturacak şekilde bir ter bir düz olarak konumlandırılmış dalgalı çizgilerin içlerine yerleştirilmiş üç yuvarlakla oluşturulmuş çintemaniler ile bunları dıştan kuşatan yeşil ve beyaz renklerde ters-düz palmetler ile sınırlandırılmıştır. Sıraltı tekniğinde yapılmış çinilerde kırmızı, mavi, yeşil, hardal sarısı ve siyah renkler kullanılmıştır. Kare formlu

çinilerde hatayi, narçiçeği, hançere yaprakları, bordür çinilerinde ise stilize edilmiş palmet ve çintemaniden oluşan bir kompozisyon görülür (Foto 127)[550].

Mihrabın bulunduğu bölüm beşgen formludur. Bir sıra siyah bir sıra beyaz renkli kesme taşlardan inşa edilmiştir. Doğu ve batı kenarları 2.92m., diğer üç kenar ise 2.25m. uzunluğundadır. Yan kenarlar üzerine 0.96m. genişliğinde birer adet pencere açılmıştır. Mihrabın bulunduğu bölümün üzeri üç sıra mukarnaslarla geçilen yarım bir kubbe ile örtülüdür. Kubbe sıvalı ve badana boyalıdır. Mukarnaslar iki pencerenin üzerinde ortaya gelecek şekilde yerleştirilmiştir. Bu bölüm orta bölümden daha yüksek tutulmuştur. Geniş bir sivri kemerle kubbeli orta bölüme açılmaktadır (Foto 121-123).

Güney cephe ortasına yerleştirilen ***mihrap*** hem içten hem de dıştan yarım sekizgen planlıdır. Beden duvarında güneye doğru çıkıntı yapmaktadır. Beşgen şeklinde çıkıntı yapan bu bölümüm üzeri pramidal formlu yarım bir külahla örtülüdür. Kesme taştan yapılmış mihrap 1.89m. eninde 3.05m. yüksekliğindedir. Mihrap nişi 0.97m. genişliğinde, 0.40m. derinliğinde olup beşgen planlıdır. Nişin üzeri yedi sıra mukarnas kavsaralı olup üç dilimli kemerle kuşatılmıştır. Mukarnas nişleri düz ve dilimli olup bir tepe nişiyle sonlandırılmıştır (Foto 124, Çiz. 28)[551].

Mihrap nişinin etrafı farklı genişlikteki üç süsleme bordürüyle kuşatılmıştır. İlk bordür düz sade bırakılmıştır. Bordürün üst kısmı üç yönden "U" şeklinde üç sıra mukarnas dizisi ile tamamlanmıştır. Mukarnaslar iki taraftaki mukarnaslı bingiler üzerine oturmaktadır. İkinci bordür ters-düz olarak yerleştirilmiş zemin oyma tekniğinde işlenmiş "Y" şeklindeki motiflerden meydana gelmektedir. Üçüncü bordür ise kırık çizgi sistemine dayanan yatay ve dikey uzanan eşkenar dörtgen, altıgen ve bunların bileşenlerinden oluşur[552]. Mihrap günümüzde yağlı boya ile boyanmıştır (Foto 125-126).

Avlunun kuzeybatısında 14.86x4.73m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı ***tuvalet*** mekanı bulunmaktadır. Tuvalet bölümüne kuzeydeki revakların arkasında kuzeybatı köşeye yerleştirilmiş tek kanatlı bir kapı ile giriş sağlanmıştır. Girişin karşısında "L" formlu bir merdivenle minareye çıkış sağlanmıştır. Kapının solunda doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı bir koridor, koridorun kuzeyinde yan yana dizilmiş yedi tuvalet hücresi yerleştirilmiştir. Güneyde bulunan tek kanatlı birer kapı ile girilen her bir hücre dikdörtgen planlıdır. Hücrelerin kuzeye bakan cephesinde dışarıya açılan birer adet pencere ile aydınlatılması ve havalandırılması sağlanmıştır. Pencereler 0.25m. genişliğinde, dikdörtgen formlu olup yedi tanedir (Foto 128).

---

[550] S. Yıldırım, *Diyarbakır Yapılarında Çini Süsleme*, A.Ü. S.B.E., Sanat Tarihi Ana bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2001, s.28.

[551] M. Top, "Diyarbakır'da Osmanlı Devri Mihrapları", *Osmanlıdan Cumhuriyete Diyarbakır*, C. II, s. s. 505.

[552] M. Top, *agm.*, s. 504.

Hücre içlerinde yer alan ocakların üst örtüye yansıyan bacaları kesme taştan kare gövdelidir. Gövdenin her yüzeyinde kare formlu birer duman açıklığı vardır. Bacanın üzeri kesme taştan piramidal bir külahla örtülüdür (Foto 129).

Süsleme Özellikleri: Hüsrev Paşa Medresesi dıştan oldukça sade bir görünüme sahiptir. Girişin sağında yer alan ve sonradan yapıya eklenen minare ile dershane binası süslemeleri ile ön plana çıkmaktadır. Dershane binası duvarlarındaki sıraltı tekniğinde yapılmış kare ve dikdörtgen formlu bitkisel bezemeli çiniler ile mukarnas kavsaralı mihrabı ile dikkati çekmektedir[553].

Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu: Hüsrev Paşa Medresesi paye bakımından 1543-44'den önce 40'lı, bu tarihten sonra ise 50'li medreseler içerisinde yer almıştır[554]. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yer alan belgelerden Hüsrev Paşa Medresesi'ne 1702 ve 1799 tarihlerinde müderris ataması yapıldığı görülmektedir[555]. Diyarbakır Salnamelerinde edinilen bilgilere göre 1869-1905 tarihleri arasında 11, 1287/1870-71'de 6; 1290/1873, 1291/1874 ve 1300/1882 tarihlerinde 4 medrese bulunmaktaydı[556]. 1318-1319/1900 tarihli Maarif Salnamelerinde yer alan bilgilerde medresenin müderrisi Mahmud Efendi olup talebe sayısı 21, 1900-1901 tarihinde 25 kişidir[557]. Hüsrev Paşa Cami ve Medresesi Diyarbakır Valisi Mehmed Halid Bey zamanında onarıldığı bilinmektedir[558].

1895 yılında Diyarbakır ve çevresinde meydana gelen Ermeni olaylarında birçok tarihi eser gibi Hüsrev Paşa Medresesi'nin minaresine kurşunların isabet ettiği tutulan raporlardan anlaşılmaktadır[559]. 1318/1900 tarihli vilayet Salnamesinde Hüsrev Paşa Cami ve suyolları, Deliler Hanı, Gümrük Hanı, Deva ve Çardaklı Hamamı tamir edilmiştir[560]. Medrese 1958, 1966-1970, 1984 ve 2005 yıllarında onarılmıştır[561]. Medresenin mescit bölümünde bulunan mahfil 1961 yılında eklenmiştir. Medrese,

---

553 M. Sözen, *age.*, s.72.

554 A. Bizbirlik, "Vakıf Şehir İlişkisine Bir Örnek: XVI. Yüzyıl Diyarbakır", *Osmanlıdan Cumhuriyet'e Diyarbakır*, C.II, Ankara 2008, s. 441.

555 K. Yakupoğlu-M.S. Erpolat-M.Sarıbıyık, *Osmanlı Belgelerinde Diyarbakır*, Diyarbakır 2013, s.103, 115.

556 İ. Palalı, XIX. Yüzyıl İkinci yarısında Diyarbakır (Vilayet Salnameleri ve Mahalli Kaynaklara Göre 1869-1905), İnönü Üni. SBE Tarih Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Malatya 1999, s.48, 53-54; Ş. Baydur, Salnamelere Göre Diyarbakır Vilayetinde Dini ve Sosyal Yapı, Fırat Üni. Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2007, s. 12.

557 A. Acer, "Diyarbakır Medreseleri ve Osmanlı Eğitim Sistemi İçerisindeki Yeri", *Osmanlıdan Cumhuriyet'e Diyarbakır*, C.I, Ankara2008, s.142.

558 H. Yıldız, "Diyarbakır Valisi Mehmed Halid Bey'in 5 Yıllık İcraatı ve Hazırladığı Rapor", *Osmanlıdan Cumhuriyet'e Diyarbakır*, C.II, Ankara 2008, s.392.

559. O. Bozan, *Arşiv Belgeleri Işığında Diyarbakır Vilayetinde 1895 Ermeni Olayları*, Dicle Üni. SBE Tarih Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır 2006, s. 106, 108; O. Bozan, *Diyarbakır Vilayetinde Ermeni Olayları (1878-1920)*, Fırat Üni. SBE Tarih Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ 2012, s.197.

560 İ. Palalı, *agt.*, s.48.

561 Ş. Beysanoğlu, *age.*, s.545; A. Kılcı, *agm.*, s.31.

1970'li yıllardan 2000'li yıllara kadar Diyarbakır Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne bağlı Orta Öğretim öğrenci yurdu olarak kullanılmıştır[562].

2005 yılında gerçekleştirilen basit onarımlar ile dış beden duvarlarında boşalan taş derzleri yenilenmiş, ahşap kapı ve pencere doğramaları değiştirilmiş; bozulan, yerinden ayrılmış ve dökülmüş olan sıva, boya ve badanalar raspa edilerek yenilenmiş, üst örtüde mozaik kaplama olan yapının damının su sızdırmaması için yalıtımı yapılmıştır. Yapıya sonradan ilave edilen eklentiler kaldırılmıştır[563]. 2015 yılındaki bölgede ve özellikle de Suriçi İlçesinde meydana gelen terör olayları sırasında tahrip edilmiş olup günümüzde bakımsız, harap durumda ve kullanılmamaktadır. Medrese, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulunun 19.01.1980 tarih ve A-2082 sayılı kararı ile tescil edilmiştir.

[562] Ş. Beysanoğlu, *age.*, s.545.

[563] Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 16.02.2007-7 tarihli yazısı.

3.6. Bitlis Şerefiye Medresesi

Yeri: Bitlis il merkezinde, Müstakbaba Mahallesi, Şerefiye Sokak, 29 pafta, 103 ada, 67 parselde yer almaktadır. Doğu cephesi Alemdar Caddesine, girişi ise Şerefiye Sokağı'na bakmaktadır. Şerefiye Külliyesi, cami, medrese, imaret, türbe ve hamamdan oluşmaktadır[564]. Hamam dışında kalan yapılar doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı açık bir avlunun iki tarafına yerleştirilmiştir. Avlunun doğusunda medrese, kuzeyinde imaret, batısında cami, caminin kuzeydoğusunda ona bitişik türbe bulunmaktadır (Foto 130, Çiz. 29) [565]. Hamam ise külliye yapılarından uzakta Hatuniye Caddesi üzerindedir.

Bânîsi: Külliyenin bânîsi IV. Şeref Han'dır[566]. Bitlis hükümdarı V. Şerefhan/Şerefhan-ı Bidlîsî (1543-1603) tarafında 1597 tarihinde Farsça olarak kaleme alınan ve Padişah III. Mehmed'e ithaf edilen *"Şerefname"* isimli eserde Şerefhan'ın dedesi tarafından yaptırıldığı söyleyerek diğer hayır eserleri hakkında bilgiler verir[567]. Katip Çelebi'de benzer ifadeleri kullanır[568].

İnşa Tarihi: Evliya Çelebi'nin Sultan Şeref Medresesi[569] olarak adlandırdığı yapı üzerinde inşa tarihini gösteren herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Cami, taçkapısı üzerinde bulunan kitabeye göre 935/1528-1529[570] yılında[571]; türbe kitabesine

---

[564] Külliye hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. M. O. Arık, *Bitlis Yapılarında Selçuklu Rönesansı*, Ankara 1971, s. 19; S. Erken, *age.*, s. 131-149; A. Uluçam, *age.*, s.25-42; B. Güneş, *Van Gölü Havzası Türk Mimarisinde Yazı Sanatı*, Y.Y.Ü. S.B.E. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Van 2003, s. 104.

[565] M. O. Arık, *age.*, s. 20; S. Erken, *age.*, s. 131; A. Uluçam, *age.*, s. 25.

[566] M. O. Arık, *age.*, s. 19; S. Erken, *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, C. II, Ankara 1977, s.131; A. A. Bayhan, "Bitlis Medreseleri", *I. Van Gölü Havzası Sempozyumu*, Van 2006, s. 194.

[567] "….. Dördüncü cami ise "Şerefiye" adıyla bilinmektedir; bunu, yanındaki zaviye ile birlikte Mardin Mahallesi'nde, bu satırların yazarı olan fakirin dedesi merhum Şeref Han yaptırmıştır…..Şeref Han'ın birçok hayırlı ve yararlı eserlerinden bazıları, Bedlis şehrindeki bir mübarek cami, bir yüksek medrese ve güzel bir zaviye; bunların tümüne "Şerefiye" adı verilmiştir…". Bkz. Şeref Han, Şerefname I, Kürt Tarihi, (Çev. M. E. Bozarslan), İstanbul 1971, s. 399, 502.

[568] "…… Diğeri de Mîr Şerefin dedesi Şeref Han Camii'dir. Yanında bir medrese ile zaviye yaptırmıştır ve Şerefiye demekle meşhurdur. Bunlardan başka Şükriye, İdrisiyye, Hatibiyye, Hacibiyye ve Ahlatiyye adında beş medrese daha vardır. Her birisinde ilim tahsil eden öğrenciler bulunur. Buralarda Muhammed-i Şeranşî gibi birçok faziletli insan müderrislik yapmıştır". Bkz. Katip Çelebi, age., s. 646.

[569] Evliya Çelebi Bitlis Medreseleri hakkında şu bilgileri aktarır: "Tamamı…… adet ilim yuvası mekanlardır. Evvela bunlardan Sultan Şeref Medresesi, Gökmeydan Medresesi, Versengi Medresesi, ziyaretgahdır ve Hacı Bey Medresesi, Hatibiyye Medresesi. Bu ders evleri eski sultanların hayratıdır ki büyük yapılardır, sağlam ve güçlü vakıflardır. Ama bunlardan başka yukarıda yazılan cami ve mescitler var ise her birinde birer medrese elbette bulunur. Birer ve ikişer hasbi ders hocaları var ki talebeler ile her mabedhane dolu olup bütün ilimler görülür, ama hepsi her ilmi ezber ederler. Bundan dolayı Bitlis Suran-ı Ardalan Ekradı uleması meşhurdur. Zira halkı gayetle zeki tabiatlı kimselerdir. Bu kadar medreselerden başka binlerce adet kulübelerde binlerce ilim öğrencileri nice bin ilmi, garip ve acayip fenni öğrenmektedirler". Bkz. Evliya Çelebi, Günümüz Türkçesi İle Evliya Çelebi Seyahatnamesi Bağdad-Basra-Bitlis-Diyarbakır-Isfahan-Malatya-Mardin-Musul-Tebriz-Van, (Haz. S. A. Kahraman-Y. Dağlı), 4. Cilt 1. Kitap, İstanbul 2010, s.132.

[570] T. A. Sınclair, Eastern Turkey; An Architectural and Archaeological Survey, C. I, London 1987, s.301.

[571] Cami taçkapısı üzerinde sülüs hatla yazılmış kitabede *"amera bi-imareti hazal mescid emir Şeref Beğ 935"* ibaresi yazılıdır. Kitabenin anlamı ise *" Bu mescidin yapılmasını Şeref Bey emretti 935/1528-1529"*. Bkz.

göre Emir Şeref oğlu Emir Şemseddin tarafından 940/1533 tarihinde IV. Şeref Han için yaptırıldığı yazılıdır[572]. Medresenin de caminin inşa tarihi olan 1528-29 yıllarında inşa edilmiş olmalıdır (Foto 131).

Mimarı: Bilinmemektedir.

Vakfiyesi: 1540 tarihli Tapu Tahrir defteri[573] ile 1555-1556 tarihli 413 numaralı Mufassal Tapu Tahrir Defterinde[574] *"Vakf-ı Medrese-i Şerefiye"* şeklinde geçmekte olup, yıllık geliri 15.004 kuruş olduğu yazılıdır. Ayrıca müderrise 30 akçe, yedi talebeden her birine 1 akçe, ferraşa yarım akçe, medrese ve kervansaray hademesine yarım akçe ücret verildiği yazılıdır[575]. Bitlis beyi V. Şerefhan/Şerefhan-ı Bidlîsî (1543-1603) tarafında 1597 tarihinde Farsça olarak kaleme alınan eserinde Şerefiye medresesinde Şafiî fıkhının dallarını çok iyi bilen, hadis ve tefsir alanında ünlü Mevlana Hıdır Bibi'nin ders okuttuğunu söyler[576].

Malzeme ve Teknik: Medresenin inşa malzemesinde yöreye özgü Bitlis taşı kullanılmıştır[577]. Beden duvarlarında, bacalarda, kapı ve pencerelerin kemer, lento ve söveleri ile zemin döşemesinde kesme taş, üst örtüde ise tuğla malzemeye yer verilmiştir. Ahşap malzeme kapı ve pencere doğramalarında, metal malzeme ise pencere korkuluklarında kullanılmıştır.

Plan ve Mimari Özellikleri: Şerefiye Camii'nin güneyinde yer alan medrese binası eğimli bir arazi üzerine inşa edilmiştir. Bundan dolayı medresenin güney ve batı cepheleri kayalıklara yaslanmış, ana caddeye bakan doğu cephesi iki katlı olarak tasarlanmıştır. Dıştan 23.00x19.70m. kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen bir alana oturan medrese, açık avlulu, iki eyvanlı bir plan şemasına sahiptir. Odalar kubbe, eyvan ve koridorlar içten tonoz dıştan düz dam örtülüdür (Çiz. 30).

Medresenin giriş cephesi olan kuzey cephe ile cami arasında 2.00m.lik bir yol bulunmakta olup, bunun güneyinde medreseye girişi sağlayan eyvan biçimli taç kapı yerleştirilmiştir. ***Kuzey cephe*** 19.70m. uzunluğunda olup batıdan doğuya gidildikçe eğimle birlikte duvarların yüksekliği de azalmaktadır. Kesme taş kaplı cephenin batıya yakın köşesinde tek pencere batı kanat üzerinde yer alan ilk odaya açılır. Dıştan 0.73m. içten 0.90m. genişliğindeki pencere 1.07m. derinliğinde olup içeri doğru hafif şevli olarak tasarlanmıştır. Giriş eyvanının iki yanında yer alan tonoz

---

M. O. Arık, *age.*, s. 22; S. Erken, *age.*, s. 131; A. Uluçam, *Ortaçağ ve Sonrasında Van Gölü Çevresi Mimarlığı II Bitlis*, Ankara 2002, s.25; B. Güneş, *Van Gölü Havzası Türk Mimarisinde Yazı Sanatı*, s.105.

572 M. O. Arık, *age.*, s. 24; S. Erken, *age.*, s. 145; A. Uluçam, *age.*, s. 37.

573 E. Altunay, *1540 (947) Tarihli Tahrir Defterine Göre Bitlis Sancağı*, Ondokuz Mayıs Üni. Sosyal Bil. Enstitüsü Eğitim Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun 1994, s. 109, 490.

574 A. Yılmaz, *413 Numaralı Mufassal Tapu Tahrir Defterine Göre Bitlis Sancağı (1555-1556)*, Selçuk Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeni Çağ Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2010, s.93-94.

575 E. Altunay, *agt.*, s. 490.

576 Şeref Han, *age.*, s. 399-400.

577 M. O. Arık, *age.*, s.20; S. Erken, *age.*, s. 131.

örtülü koridorların kuzeye açılan birer pencere saçak seviyesine yakın, girişin üst köşelerine gelecek şekilde konumlandırılmıştır (Foto 132, Çiz. 31).

Cephe ortasındaki giriş açıklığı bir eyvan içerisine yerleştirilmiştir. Giriş eyvanı 3.95x1.40m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı olup tonoz örtülüdür. Eyvanın sivri kemeri 4.42m. yüksekliğindedir. Orta bölüme yerleştirilen giriş kapısı 1.22m. genişliğinde 1.13m. derinliğinde, 2.10m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu düz atkı taşlıdır (Foto 133, Çiz. 32).

Medresenin ***batı cephesi*** kayalıklara yaslanmış olup yarıya yakını toprağa gömülü durumdadır. 23.00 m. uzunluğunda olup kesme taştan inşa edilmiştir (Foto 134). Cephe yüzeyinde üç adet pencere bulunur. Pencerelerden biri batı kanat üzerinde yer alan ikinci odaya diğer iki pencere üçüncü odaya açılır. Mazgal formlu pencereler 1.07m. derinliğinde, dıştan 0.41m. içten 0.80m. genişliğinde olup demir parmaklıklıdır.

19.70m. uzunluğundaki ***güney cephe*** ana kayaya yaslanmış durumdadır. Cephe yüzeyinde dıştan 0.45m., içten 0.80m. genişliğinde, 1.07m. derinliğinde üç adet mazgal formlu pencere bulunur. Günümüzde kapatılmış olan pencerelerden biri ana eyvana diğer ikisi ana eyvanın iki yanındaki tonoz örtülü koridorlara açılır.

Yapının en hareketli cephesi şehre bakan 23.00m. uzunluğundaki ***doğu*** cephedir. Arazinin eğiminden dolayı iki katlı bir görünüme sahiptir. Cephenin zemin katında beş adet tonoz örtülü dükkan bulunmaktadır. 3.90x3.20m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı olup giriş açıklıkları 2.60m. yüksekliğinde basık kemerle doğuya açılmaktadır. Üst katta yer alan beş hücrenin dışarı açılan 0.80m. genişliğinde, 1.30m. yüksekliğinde, 1.07m. derinliğinde dikdörtgen formlu, demir parmaklıklı ve ahşap doğramalı birer penceresi vardır (Foto 135, Çiz. 33).

Kuzey cephe ortasında bulunan ahşaptan çift kanatlı bir kapı ile medresenin ***giriş eyvanına*** ulaşılır. 5.17x3.93m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı olup tonoz örtülüdür. Eyvan, güneyde 0.60m. genişliğinde, 4.90m. yüksekliğinde sivri kemerle avluya açılır. Giriş eyvanının iki yanında yer alan tonoz örtülü koridorlar 1.70m. genişliğinde, 6.55m. uzunluğunda olup kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Kuzeyinde dıştan 0.43m., içeriden 0.81m. genişliğinde, 1.07m. derinliğinde birer adet mazgal formlu pencere ile aydınlatılan koridorlar, güneyde 3.58m. yüksekliğinde sivri kemerle avluya açılmaktadır (Foto 136-137).

Giriş eyvanından ortada yer alan 9.70x7.10m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı ***avlıya*** ulaşılır. Üzeri açık avlunun ortasında 1.60x1.60m. ölçülerinde kare planlı bir havuz bulunmaktadır. Avlunun üzeri günümüzde kırma çatı ile örtülü olup zemini taş döşelidir (Foto 138-139).

Girişin karşısında yer alan ***ana eyvan*** avlu zemininden 0.20m. yüksekliktedir. 6.93x4.06m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı olup, üzeri zeminden 4.80m. yükseklikte sivri tonoz örtülüdür. Üç cephesi sağır tutulmuş olup duvar kalınlığı 1.10m.'dir. Güney de ise günümüzde kapatılmış durumda bir adet

mazgal pencere ile eyvanın aydınlatılması sağlanmıştır. Ana eyvan kuzeyde 0.64m. genişliğinde, 4.94m. yüksekliğinde sivri kemerle avluya açılmaktadır (Foto 140-141). Ana eyvanın ile yan kanatlar üzerinde bulunan hücreler arasında 6.93m. uzunluğunda, 1.70m. genişliğinde tonoz örtülü ince uzun birer koridor yerleştirilmiştir. Koridorlar 0.56m. genişliğinde, 3.50m. yüksekliğinde sivri kemerle avluya açılır. Güneyinde ise birer adet mazgal formlu pencere günümüzde kapatılmış durumdadır (Foto 142-143).

Avlunun doğusunda beş batısında dört ***hücre*** bulunmaktadır (Foto144). Yaklaşık olarak 3.10x2.80m. ölçülerinde kareye yakın dikdörtgen planlı olup üzeri zeminden 4.33m. yüksekliğinde pandantif geçişli kubbe ile örtülüdür. Odalara giriş 0.78m. genişliğinde, 1.10m. derinliğinde, 1.98m. yüksekliğinde basık kemerli birer kapı ile sağlanmıştır. Ortadaki hücreler birer kapıyla avluya, diğerleri koridorlara açılır. Doğu kanat üzerinde yer alan odaların ana caddeye bakan cephe ortalarına gelecek şekilde yerleştirilmiş 0.80m. derinliğinde, 1.07m. derinliğinde birer adet dikdörtgen formlu pencere ile aydınlatılmıştır. Kuzeydoğu köşede yer alan birinci oda ile güneydoğu köşedeki beşinci odaların kuzeydoğu köşesine 0.38m. genişliğinde, 0.35m. derinliğinde dikdörtgen bir niş ile girişin solunda 0.61m. genişliğinde, 0.49m. derinliğinde dikdörtgen planlı bir ocak yerleştirilmiştir. İki, üç ve beşinci oda giriş kapılarının sağına 0.58m. genişliğinde, 0.51m. derinliğinde ocak nişi ile güneydoğu köşelerine 0.30m. genişliğinde, 0.39m. derinliğinde dikdörtgen bir niş açılmıştır. Odaların zemini taş kaplı olup duvarları sıvalı ve boyalıdır.

Batı kanat üzerinde yer alan ilk odanın kuzeye bakan cephesinde dıştan 0.70m., içten 0.93m. genişliğinde, 1.07m. derinliğinde kapatılmış durumda mazgal formlu tek pencere bulunmasına rağmen batı cephesi sağırdır (Foto 145). İkinci odanın batıya açılan tek penceresi vardır. Beşinci odanın cepheleri sağırdır. Doğu cephedeki üçüncü ve dördüncü odaların simetriğinde batı cephede farklı bir düzenleme görülür. Burada iki yerine 7.80x3.12m. ölçülerinde tek bir hücre yerleştirilmiştir. Kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı ve üzeri beşik tonoz örtülü hücrenin batısında mazgal formlu, avluya bakan cephesinde dikdörtgen formlu ikişer pencere ile hücrenin aydınlatılması sağlanmıştır. Tonoz örtünün ortasında kare bir açıklık bulunur (Foto 146).

Odaların içlerinde yer alan ocakların dışarı yansıyan kesme taştan yapılmış 0.50x0.50m. ölçülerinde kare kesitli birer ***bacası*** bulunur (Çiz. 34). Zeminden 0.97m. yüksekliğindeki gövdelerin külah ile birleşim yerinde 0.60m. uzunluğunda, 0.10m. kalınlığında kalın bir silme ile kuşatılmıştır. Bunun da üzerine 0.47m. yüksekliğinde pramidal bir külahla örtülüdür. Külahın dört yönünde 0.15x0.15m. ölçülerinde kare formlu duman deliği bulunmaktadır (Foto 147).

Süsleme Özellikleri: Medrese süsleme açısından sade olup herhangi bir süsleme öğesi bulunmamaktadır.

Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu: 1310/1892 tarihli Bitlis Vilayet Salnamesinde 107 cami ve mescit, 5 hankah, 4 zaviye, 33 kilise, 2 tüccar hanı, 1 hükümet konağı, 3 hamam, 13 türbe, 133 değirmen ile 24 medrese (Hatibiye, Şerefiye, İhlasiye, Haliliye vb.) bulunduğu yazılıdır[578]. 1898-1890 tarihli Bitlis Salnamesinde kurucusu "*Şeref Han-ı Kebir*" olarak geçen Şerefiye Medresesinde müderris olarak Mehmed Said Efendi'nin görevli olduğu yazılıdır[579]. Ayrıca aynı tarihlerde medresede 15, 1900-1904 tarihlerinde 7 talebesi olduğu kayıt edilmiştir[580].

27 Şevval 1316/10 Mart 1899 tarihli belgede Şerefiye Medresesi müderrisi olan Müftü Seyid Mehmed Fehmi Efendi'nin vefatıyla yerine oğlu Said Efendi müderris olarak görevlendirilmiştir. Medresenin yıllık masrafı 1800 akçedir[581]. Şerefiye Medresesi'nde maarif ve vilayet salnamelerinde 1316 ve 1317'de 15'er, 1318,1319 ve 1321 tarihlerinde 7'şer öğrencisi bulunmaktadır[582]. 1906-1918 yıllarında Ermeniler başta Bitlis ve çevresi olmak üzere 3 tekke, 4 medrese, 5 mektep, 2 han, 4 ziyaretgâh, 4 resmi daire, 6 polis karakolu, 6 depo ve 3 hamam yapısını yakıp yıkmışlardır. Bu yapılar içerisinde Şerefiye Medresesi ile Gökmeydan Medresesi'de bu tarihlerde tahrip edilmiştir[583].

Bitlis vilayeti Meclisi'nin 8 Nisan 1910 tarihli yazısında medrese binasının askeri depo olarak kullanıldığı yazılıdır[584]. İlk olarak 1946 yılında onarılarak otel olarak uzun süre kullanılan medrese, 1970'li yıllardaki onarımlardan sonra ise öğrenci yurdu olarak kullanılmıştır. 1981 yılında cephelerinin restore edildiğini T. A. Sınclaır söyler[585]. Günümüzde ise öğrenci odaları depo, avlu ve ana eyvan ise marangoz atölyesi olarak kullanılmaktadır. Genel hatları ile orijinal plan şemasını muhafaza etse de zamanla oda içlerinde değişiklikler dikkati çekmektedir. Kuzey, batı ve güneyde yer alan pencereler kapatılarak işlevini yitirmiştir. Üst örtü düz toprak dam iken mozaik kaplamalıdır. Açık avlunun üzeri ise saç levhalarla kaplı kırma çatı ile kapatılmıştır.

---

578 E. Polat, H. 1310 (M. 1892) ve H. 1316.1317.1318 (M. 1898.1899.1900) Tarihli Bitlis Vilâyet Sâlnâmelerinin Transkrpsiyon ve Değerlendirmesi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2006, s. 105.

579 E. Yaşar Azap, Bitlis Slanameleri (Devlet-Vilayet-Maarif), İstanbul 2017, s. 225.

580 E. Yaşar Azap, *age.*, s. 225.

581 S. Güler, *411 Numaralı Bitlis Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H. 1311-1321/M.1893-1903)*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi S.B.E. Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van 2011, s.53, 229-231.

582 D. Tekdal, *II. Abdülhamid Döneminde Bitlis Vilayeti (İdarî ve Sosyal Yapı)*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Denizli 2018, s.492.

583 H. O. Yıldırım-U. Demirbaş-vd., *Arşiv Belgelerine Göre Kafkaslarda ve Anadolu'da Ermeni Mezalimi I (1906-1918)*, Ankara 1995, s. 230; O. Akandere, "Ermenilerce Bitlis Vilayetinde Yapılan Zulüm ve Katliamların Şekil ve Yöntemleri", *Tarihi ve Kültürel Yönleriyle Bitlis*, C. I, Ankara 2019, s.540, 543.

584 B. Cırık, *İkinci Meşrutiyet Döneminde Bitlis Sancağı (1908-1914)*, Sakarya Üni. S.B.E. Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya 2015, s. 137; BOA. BEO. 3741/280430.

585 T. A. Sınclaır, *age.*, s.301.

3.7. İstanbul Üçbaş Medresesi

Yeri: İstanbul ili Fatih ilçesi Atikali Mahallesi, Sarayağası Caddesi, 1348 ada, 348 pafta, 30 parselde yer almaktadır (Foto 148). Kuzeyinde Sarayağası Caddesi, doğusunda Arif Efendi Sokağı, batısında ise Nişanca Caddesi ile çevrili alan içerisinde inşa edilmiştir. Evliya Çelebi medrese ve caminin Edirnekapı'da[586]; Ayvansarâyî Karagümrük'te olduğunu yazar[587]. Külliye cami, medrese ve hazireden oluşmaktadır. Avlunun güneybatısında cami, kuzey ve doğuda iki kanat üzerine yerleştirilmiş medrese ile caminin batısında hazireye yer alır.

Bânîsi: Külliyenin bânîsi Adapazarı'nın Karasu'ya bağlı Üçbaş köyünde doğmuş Nurettin Hamza bin Abdullah'dır[588]. Üçbaş köyünden olmasından dolayı Üçbaş lakabıyla meşhur olmuştur[589]. Mehmed Süreyya, Nurettin Hamza hakkında *"mescidi yakınında hücreler yapıp fukara ve ulemaya vazife tayin eyledi. Kabri oradadır. Âlim, münvezî ve mal biriktirmede hırslıydı. Yaya yürüyüp eski elbise giyerdi"* şeklinde bilgiler verir[590]. Anadolu'nun çeşitli vilayetlerindeki medreselerde müderrislik ve müftülük yapan Nureddin Hamza 940/1533-34 yılında vefat ederek mescidinin haziresine defnedilmiştir[591].

İnşa Tarihi: Medrese üzerinde inşa tarihini gösteren herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Ancak cami ve avlu giriş kapıları üzerinde birer adet kitabe yapının inşa süreci hakkında bilgiler vermektedir. Evliya Çelebi, camii ve avlu giriş kapıları üzerindeki kitabelerin son satırlarına seyahatnamesinde yer vermiştir[592].

Avluya girişi sağlayan kapı üzerinde 0.54x0.78m. ölçülerinde mermer üzerine kazıma tekniğinde, sülüs hatlı yazılmış kitabe beş satırdan oluşmaktadır. Her satır iki bölüm halinde düzenlenmiş olup yatay dikdörtgen birer kartuş içerisine alınmıştır. kartuşların kısa kenarları beş dilimli kemerlerle sonlandırılmıştır. Satırların birleşim yerlerinde oluşan dilimli yüzeylerin içleri gülbezek, gülce, şakayık gibi bitkisel motiflerle doldurulmuştur. Bu kitabede yer alan bilgilerden medrese 939/3 Ağustos

---

586 E. Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, (S. A. Kahraman-Y.Dağlı), C.1, Kitap 1, İstanbul 2008, s. 304.

587 Ayvansarâyî, *age.*, s. 84; Ayvansarâyî Hüseyin Efendi, *a.g.e.*,, s.91; Ancak Z. Ahunbay XVIII. yüzyıl sonunda medresenin mevcut olmadığını Ayvansarâyî'nin kaynak göstererek ifade etse de, Ayvansarâyî caminin yanında bir medresesini bulunduğunu söyler. Z. Ahunbay, *agm.*, s. 242.

588 Ayvansarâyî, *Camilerimiz Ansiklopedisi (Hadikatü'l Cevâmi)*, (Çev. İ. Erzen), C. I, İstanbul 1987, s. 84; Ayvansarâyî Hüseyin Efendi, *Hadîkatü'l Cevâmi'*, (Haz., A. N. Galitekin), İstanbul 2001, s.91; T. Öz, *İstanbul Camileri*, C.I, Ankara 1997, s. 148; M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s.384-386; A. Kuran, *age.*, s. 363.

589 Ayvansarâyî, *age.*, s. 84; Ayvansarâyî Hüseyin Efendi, *age.*, s.91; M. Süreyya, *Sicilli Osmani*, (Çev. S. A. Kahraman), C.IV, İstanbul 1996, s. 1267; C. Baltacı, *age.*, s.859.

590 M. Süreyya, *age.*, s. 1267.

591 Ayvansarâyî, *age.*, s. 84; Ayvansarâyî Hüseyin Efendi, *age.*, s.91; M. Süreyya, *age.*, s. 1267; C. Baltacı, *age.*, s. 423, 619, 729, 769, 859.

592 Evliya Çelebi, *age.*, s.264.

1532-22 Ağustos 1533 yılında Ataullah oğlu Hamza tarafından yaptırıldığı yazılıdır (Foto 149)[593].

Kitabenin metni

قد بنى مسجداً رفيع القدر و الشان * حمزه بن عطا الله با لصدق و الايمان
و بنى فى حريم ذلك المسجد * حجرات مثل قصور الجنان
عين احداها سر للقران الذى * يبقى صحن الحجرات فى كل زمان
والبوقى منها لفقرا الملازمين * ولطلبة المو الى العظام الاخوان
وقد اختار فى تاريخه خيراطيف * تقبل الله ان اجرالله يا لغفران سنه ٩٧٩

Kitabenin anlamı: Bu camii değeri ve şanı yüksek Ataullah oğlu Hamza, doğruluk ve imanla yaptı.Camiin avlusunda da cennet saraylarına benzer odalar yaptırdı. Kur'an'ın sırrı olarak birini atadı ki, avlusunun odaları her zaman ayakta kalsın.Fakirlerin güvenliği ……..., ve yüksek mevleviyyet mertebesine ermek isteyen öğrencilere. Tarihi için: Güzel hayır, seçildi. Allah kabul etsin, onun ödülü bağışlamaktadır[594].

Cami giriş kapısı üzerinde 0.48x0.75m. ölçülerinde yatay dikdörtgen formlu mermer üzerine sülüs hatla işlenmiş kitabesi dört satır sekiz mısradan oluşmaktadır. Her bir mısra yatay dikdörtgen formlu olup kısa kenarları sivri kemerlidir. Satırlar birbirinden ince satır çizgileri ile ayrılmıştır. Kitabe 937/25 Ağustos 1530-14 Ağustos 1531) tarihlidir (Foto 150)[595].

Vakfiyesi: 953/1546 tarihli İstanbul Vakıfları Tahrîr defterinde *"Vakf-ı Mescid-i Merhûm Mevlânâ Nurüddin'üş-Şehîr Bi-Üç Baş"* şeklinde geçmektedir. Vakfın gelirine nakit 140.000 akçe, ayrıca yıllık geliri 1080 akçe olan avlusu ve ahırı olan evler bırakmıştır. Tahrir defterinde yer alan bilgilerden caminin yanında öğrencilerin kalması 16 hücre vakfettiği ve on iki öğrencinin kalabileceği belirtilmiştir. Geri kalan dört hücrenin külliyenin diğer görevlilerine tahsis edildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca her öğrenciye yevmiye bir, ferraşa iki, imama 5, müezzine 4, câbiye 2, nâzıra 1, mütevelliye 6 akçe verilmesi şart koşulmuştur[596]. Medrese ve mescidin su ihtiyacı ve aydınlatılması için alınacak yağa 210 akçe tayin edilmiştir. Elde edilen vakıf geliriyle de medrese ile mescidin tamir edilmesi şart koşulmuştur. Personel giderinin ise yıllık 210 akçe olduğu belirtilmiştir[597].

---

[593] Ayvansarâyî, *age.*, s. 84; Ayvansarâyî Hüseyin Efendi, *age.*, s.91; S. Saatçi, *age.*, s.9-11; T. Öz, *age.*, s. 148; İ.A. Yüksel, *age.*, s. 717; M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s.386.

[594] S. Saatçi, *age.*, s.9-11.

[595] S. Saatçi, *age.*, s.7; İ.A. Yüksel, *age.*, s. 717.

[596] "Höcerât 16 bâb der kurb-i mescid Berây-ı süknâ-i mülâzimin. Şart-ı Vâkıf Mescid kurbünde olan evlerün gallâtı mescidün ve höcerâtın meremmetine sarfolınub ziyâdesi evlâda olan mütevelli bulınmayub kaim makam-ı mütevelli ma'rifetiyle muhâsebe defterinden yazıldı". Ö.L. Barkan-E.H. Ayverdi, İstanbul Vakıfları Tahrîr Defteri 953/1546 Târîhli, İstanbul 1970, s.402.

[597] Ö. L. Barkan-E.H. Ayverdi, *age.*, s. 402.

Mimarı: Medresenin mimarı Mimar Sinan'dır. Sinan'ın hayatı ve eserlerini konu alan yazmalar içerisinde TE[598] ve TM'de[599] *"Üçbaş Medresesi"* olarak geçmektedir. Bu da bize Mimar Sinan'ın mimarbaşı olmadan yaklaşık yedi yıl önce yeniçeri olduğu dönemde de eserler ortaya koyduğunun bir göstergesidir[600]. Evliya Çelebi'nin küçük bir yapı olarak nitelendirdiği caminin yanında yer alan medresenin Sinan yapısını olduğunu söyler[601]. Benzer bilgileri Ayvansarâyî'de vermektedir[602].

Malzeme ve Teknik: Medresenin inşa malzemesi taş ve tuğladır. Beden duvarları taş ve tuğladan almaşık teknikte inşa edilmiştir. Günümüzde beden duvarları dışarından sıvalı ve boyalıdır. Avluya bakan cepheleri ise ahşapla kaplanmıştır. Taş beden duvarlarında, ocaklarda, giriş kapıları ile pencerelerin lento ve söveleri, avlu döşemesinde; tuğla malzeme beden duvarlarında ve bacalarda; ahşap zemin ve tavan kaplamaları, kapı ve pencere doğramalarında; mermer ıslak hacimli mekanlar da kullanılmıştır.

Plan ve Mimari Özellikleri: Medrese yapısı açık avlulu, avlunun etrafını düzgün olmayan "U" şeklinde kuşatan hücrelerden meydana gelmektedir. Medresesin ayrı bir dershanesi bulunmayıp muhtemelen cami bu görevi üstlenmiş olmalıdır. Günümüzde "U" planlı ve 13 odalı medrese ahşap çatılıdır[603]. İnşa edildiği arazinin topografik yapısına bağlı olarak iki katlı olarak tasarlanmıştır. Alt katta bir bodrum kat bulunur (Çiz. 35)[604].

Saraçoğlu Caddesine bakan ***kuzey cephe*** 20.65m. uzunluğundadır. Eğimli bir arazide inşa edilmesinden dolayı kuzey cephede batıdan doğuya doğru gidildikçe eğim artmaktadır. Kuzeybatı köşede duvar yüksekliği 4.65m. iken kuzeydoğu köşede 6.05m.'dir. Cephe yüzeyinde yedi pencere bulunur. Pencereler 1.00m. genişliğinde, 1.60m. yüksekliğinde olup dikdörtgen formlu düz atkılıdır. Pencerelerin 0.20m. genişliğindeki söveleri duvar yüzerinden taşırılmıştır. Pencereler demir parmaklıklı ve ahşap doğramalıdır. Kuzeydoğu köşede bodrum kata girişi sağlayan dikdörtgen formlu bir kapı yerleştirilmiştir. Kuzeybatı köşede kesme taştan, kare bir kaide üzerine oturan, silindirik gövdeli tek şerefeli minare yerleştirilmiştir (Foto 151-152).

---

[598] R. M. Meriç, age., s.97; Zeki Sönmez, Mimar Sinan ile İlgili Tarihi Yazmalar-Belgeler, İstanbul 1988, s.70; Sâî Mustafa Çelebi, Yapılar Kitabı Tezkiretü'l-Bünyan ve Tezkiret'ül-Ebniye (Mimar Sinan'ın Anıları), (Haz. Hayati Develi), İstanbul 2003, s.102, 188.

[599] R. M. Meriç, *age.*, s.34; Zeki Sönmez, *age.*, s.88.

[600] A. Kuran, "Sinan Eserlerinin Günümüzdeki Durumu", *Mimarlık*, Yıl: 30, S. 248, 1992, s. 16; Z. Ahunbay, *age.*, s. 242.

[601] E. Çelebi, *age.*, s. 264, 272.

[602] Ayvansarâyî, *age.*, s. 84; Ayvansarâyî Hüseyin Efendi, *a.g.e.*,, s.91; Ancak Z. Ahunbay XVIII. yüzyıl sonunda medresenin mevcut olmadığını Ayvansarâyî'nin kaynak göstererek ifade etse de, Ayvansarâyî caminin yanında bir medresesini bulunduğunu söyler. Z. Ahunbay, *agm.*, s. 242.

[603] 1940'lı yıllarda aynı durumda olduğunu İ. H. Konyalı ifade eder. Bkz. F. Dalgalı, *age.*, s.277.

[604] A. Kuran XVI. yüzyıl yapısının hasar görmesi üzerine plan şemasının değişmeden ahşap olarak yapıldığını söyler. Bkz. A. Kuran, *age.*, s. 353.

Güney cephe 21.77m., ***doğu cephe*** 22.30m. uzunluğunda olup sağırdır. Doğu cephede kuzeyden güneye doğru bir çarpıklık bulunmaktadır. Cephe yüzeyinde yer alan hücrelerin doğuya bakan cephelerinde herhangi bir pencere bulunmamaktadır.

Batı cephe 6.90m. uzunluğundadır. Cephe yüzeyi sıvalı ve boyalıdır. 4.60m. uzunluğundaki hücre cephesi sağırdır. 2.20m. uzunluğundaki revakın batı cephesi ahşapla kapatılmıştır (Foto 153).

Kuzeyde, minarenin batısında, cami ve medresenin ortak kullandığı avluya kesme taştan yapılmış bir kapıdan girilir. Dikdörtgen bir kütle halinde tasarlanmış olup 3.15m. yüksekliğindedir. Kapı açıklığı 1.85m. yüksekliğinde, 1.00m. genişliğinde basık kemerlidir. Kapı kemerinin üzerinde 0.54x0.78m. ölçülerinde yatay dikdörtgen formlu mermer üzerine kazıma tekniğinde işlenmiş inşa kitabesi bulunur (Foto 154-155).

Avlu, doğu-batı doğrultusunda 14.00m., kuzey-güney doğrultusunda 13.20m. uzunluğunda kareye yakın dikdörtgen planlı avlunun üzeri açık olup zemini taş döşelidir. Avlunun güneybatısında kare planlı tek kubbeli cami yer alırken, doğu, kuzey ve güneyine "U" planlı medrese hücreleri yerleştirilmiştir (Foto 156).

Avlunun kuzey ve doğusu iki yönden "L" formlu bir ***revakla*** çevrilidir. Revak zemini avludan bir kademe yükseltilmiştir. Revakları taş kaideler üzerine oturan 0.32x0.32m. ölçülerinde kare gövdeli ahşap ayaklar tarafından taşınmaktadır. Ayaklar arasındaki genişlik değişiklik göstermektedir. Kuzeyde dört, doğuda ise beş açıklıklıdır. Kuzeydeki açıklıklar batıdan doğuya doğru 3.32m., 3.8m., 3.15m., 3.34m.dir. Bunların arkalarındaki duvara uzaklıkları 1.90m.'dir. Üzeri içte düz tavan, dıştan tek yöne eğimli kiremit kaplı bir çatı ile örtülüdür. doğudaki revak ise kuzeyden güneye doğru ayaklar arasındaki mesafe 2.96m., 2.79m., 2.80m., 2.79m., 3.29m. genişliğinde, arkadaki duvarlara uzaklıkları ise 1.93m.dir. Avlu zemininden revaka biri kuzey kanadın güneye bakan cephesinde, diğeri doğu kanadın batıya bakan cephelerinin ortalarına gelecek şekilde yerleştirilmiş mermerden beş basamaklı bir merdivenle çıkılmaktadır (Foto 157).

Revakların arkasında "U şeklinde dizilmiş ***hücreler*** bulunur. Vakfiyesinde dokuz hücreden oluştuğu belirtilen medresede günümüzde 12 hücre bulunmaktadır. Ancak Aptullah Kuran'ın yapıya ait planında medreseyi dokuz hücreli olarak göstermiştir. Bunun nedeni son restorasyonlar sırasında hem doğu hem de kuzey kanatta bulunan büyük hücrelerin bölünerek oda sayısında bir artış olmasından kaynaklanmaktadır.

Günümüzdeki haliyle ***kuzey kanatta*** beş hücre vardır. Hücreler iç düzen açısından benzer olup eş büyüklüktedir. Hücrelere güney cephelerinde eksenden batıya kaydırılmış 0.81m. genişliğinde dikdörtgen formlu bir kapı ile girilir. Kapının doğusunda revaka açılan 0.77m. genişliğinde dikdörtgen formlu tek pencere vardır. İç mekan 4.20x3.00m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Üzeri düz tavan örtülüdür. Doğu ve batı cepheleri sağırdır. Kuzey cephelerinde

eksenden batıya kaydırılmış ocak zeminden 0.36m. yüksekliğindedir. 0.75m. genişliğinde, 0.40m. derinliğinde dikdörtgen formlu ocak nişi 0.93m. yüksekliğinde basık kemerli dikdörtgen formlu pramidal külahlı bir davlumbazla örtülüdür. Davlumbazın gövde kısmından külaha geçişte 5cm. kalınlığında enine atılan bir silme ile ikiye bölünmüştür. Bu silme 1.13m. uzunluğunda olup iki yandan 5cm. taşıntı yapmıştır. Davlumbaz gövdesi 1.05m. genişliğinde, 0.10m. yüksekliğinde; külahı ise 1.25m. yüksekliğindedir (Çiz. 36). Ocağın doğusunda zeminden 0.88m. yüksekliğinde, 1.00m. genişliğinde, 1.72m. yüksekliğinde basık kemerli tek pencere dışarıya açılır. Odanın duvarları sıvalı ve badana boyalıdır. Zemini laminent parke kaplıdır (Foto 158-162).

Kuzeybatı köşede bulunan ilk hücreye güney cephesinde eksenden batıya kaydırılmış bir kapı ile girilmektedir. Kapı açıklığına merdivenle ulaşılır. Kapının doğusunda iki pencere revaka açılır. Hücrenin doğu ve batı cepheleri sağırdır. Kuzey cephesinde içeri doğru şevli iki pencere ile aydınlatılmıştır.

Cephe ortasında yer alan ikinci hücreye iki kapı ile girilir. Kuzey cephesinde tek pencere bulunur. Üçüncü hücreye güney cephe ortasında bir kapı ile girilir. Kapının iki yanında birer, kuzeye bakan cephesinde ise iki olmak üzere dört pencere vardır. Günümüzdeki mevcut haliyle A. Kuran'ın planı karşılaştırıldığında hücre içlerinde yapılan bölünmelerle her hücreye kuzeyde ve güneyde birer pencere açılacak şekilde eşit olarak bölündüğü anlaşılmaktadır.

Doğu kanatta altı hücre bulunur. Bunlardan kuzeydoğu köşede yer alan altı nolu hücreye batı cephede güneybatı köşeye yerleştirilmiş 0.81m. genişliğinde dikdörtgen bir kapı ile giriş sağlanmıştır. Kapıdan girilen hücre 4.48x4.03m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Üç cephesi sağır tutulmuş olup, kuzeye bakan cephesine iki pencere açılmıştır. Üzeri ahşap düz tavan örtülüdür. Bu odanın yanında güneye doğru sıralanmış 7, 8, 9, 10 nolu hücreler eş büyüklükte olup iç düzenleri aynıdır. Batı cephelerinde eksenden kuzeye kaydırılmış dikdörtgen formlu birer kapı ile girilir. Hücre kapılarının güneyinde dikdörtgen formlu birer pencere avluya açılır. Hücreler içten 4.41x2.97m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgendir. Kuzey ve güney cepheler sağırdır. Doğu cephelerinde ise cephe ortasına gelecek şekilde ocak yerleştirilmiştir. Hücrelerin üzeri zeminden 3.28m. yüksekliğinde düz tavan örtülüdür.

Doğu cephe üzerinde bulunan 11 nolu hücre 4.22x3.68m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Batı cephesinde giriş kapısının güneyinde tek pencere vardır. Güney cephesinde ocak bulunurken diğer cepheleri sağırdır. Hücrenin güneydoğusunda bulunan bir merdivenle de bodrum kata iniş sağlanmıştır. Bodrum kat kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı olup cephe boyunca uzanmaktadır. Cepheleri sağır olup 3.20m. yüksekliğindedir. A. Kuran'ın planın da

batı kanatta üç hücre bulunmaktadır[605]. Bunlardan kuzeydoğuda olanı günümüzdeki 6 nolu oda ile aynıdır. İkinci hücreye ikiye bölünmüş, üçüncü hücre ise üçe bölünerek günümüzdeki oda sayısı ortaya çıkmıştır (Foto 162-164).

Güney kanatta son onarımlar sırasında hücreleri ayıran duvarların kaldırılmasından dolayı tek hücreye dönüştürülmüştür. 12 nolu hücre ile doğu kanat arasında 4.67m.'lik bir mesafe bulunur. Hem Pervititch hem de Alma Maviler Haritalarına bakıldığında aynı durumun olduğu görülür. 12 nolu hücreye kuzey cephesinde 0.19x0.19m. ölçülerinde kare kesitli dört ahşap ayak tarafından taşınan bir revak yerleştirilmiştir. Revakın eni 1.90 uzunluğu ise 9.70m.'dir. Üç tarafı açık olan revak, dört ayakla üç bölüme ayrılmıştır. İçten düz tavan, dıştan ise tek yöne eğimli kiremit kaplı bir çatı ile örtülüdür. Kuzeydoğu ve kuzeybatı köşedeki revak gözlerinden 0.87m. genişliğinde bir merdivenle bodrum kata iniş sağlanmıştır (Foto 165-166).

Kuzey cephe ortasına yerleştirilmiş iki kapı ile hücreye giriş sağlanmıştır. İçten 9.31x3.62m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgendir. Üzeri zeminden 3.29m. yüksekliğinde düz tavan örtülüdür. Kuzeyde giriş açıklıklarının iki yanına simetrik olarak ikişerden dört pencere vardır. Doğu ve batı cepheleri sağırdır. Güney cephelerinde ise giriş kapıları ile aynı aks üzerinde olacak şekilde birer ocak yerleştirilmiştir. Zeminden 0.36m. yüksekliğinde 0.75m. genişliğinde, 0.40m. derinliğinde dikdörtgen formlu ocak nişi 0.93m. yüksekliğinde basık kemerli dikdörtgen formlu, pramidal külahlı bir davlumbazla örtülüdür. Davlumbazın gövde kısmından külaha geçişte 5cm. kalınlığında enine atılan bir silme ile ikiye bölünmüştür. Bu silme 1.13m. uzunluğunda olup iki yandan 5cm. taşıntı yapmıştır. Davlumbaz gövdesi 1.05m. genişliğinde, 0.10m. yüksekliğinde; külahı ise 1.25m. yüksekliğindedir. Mevcut izlerden iki ocağını arasında bir duvarın olduğu anlaşılmaktadır. Pervititch, Alman Maviler ve Aptullah Kuran'ın planlarında da iki bölümlü olduğu görülmektedir. Ocakların doğu ve batısında köşelere çekilmiş ikişer niş yer alır. Ocağa yakın nişler zeminden 0.80m. yüksekliğinde, 0.48m. genişliğinde, 0.33m. derinliğinde, 0.80m. yüksekliğinde basık kemerli; diğerleri ise zeminden 0.80m. yüksekliğinde, 0.35m. genişliğinde, 0.34m. derinliğinde, 0.64m. yüksekliğinde dikdörtgen formludur. Hücrenin güneybatısında camii ile arasında kalan boşluğa üç birimli bir tuvalet mekanı eklenmiştir. Bu bölüm Pervititch ve Alman maviler haritalarında da görülmektedir. Günümüzdeki gibi tuvalet olup olmadığı konusunda bir bilgimiz bulunmamaktadır. Hücre içlerinde yer alan ocakların üst örtüye yansıyan birer ***bacası*** vardır. Toplamda on olan bacalardan her biri 2.05m. yüksekliğindeki bacalar kare gövdelidir. Gövdenin her bir yüzerine sivri kemerli birer duman açıklığı yer alır (Foto 167).

---

[605] A. Kuran, *age.*, s. 353.

Süsleme Özellikleri: Üçbaş Hacı Hamza Medresesi süsleme açısından oldukça sadedir. Yapıda en dikkat çekici bölüm avlu giriş kapısı üzerinde bulunan kitabedir. Taş üzerine dört satır olarak yazılmış kitabede, satır aralarında kalan boşlukları zemin oyma tekniğinde işlenmiş çiçek motifleri işlenmiştir. Hücre içlerinde yer alan dikdörtgen nişli ocakların üçgen formlu külahları iki yanda taş konsollar üzerine oturmaktadır.

Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu: 1142/1729 yılında Balat'ta çıkan ve İstanbul'un sekizde birini yok eden yangın Balat kapısı yakınında bir mescidin mahzeninde çıkmıştır. Kısa sürede etrafa yayılan yangın neticesinde birçok eser gibi Üçbaş medrese ve mescidi de hasar görmüştür[606]. 1844 tarihli 185 Numaralı İstanbul medreseleri nüfus defterinde yer alan bilgilerde aynı yıl yapılan sayımda medrese 10 odalı olarak gösterilmiş olup 30 talebesi bulunmaktaydı. Bir kişinin kardeşiyle kaldığı iki kişinin ise başka bir medreseye gönderildiği belirtilmiştir[607]. 1869 yılında ise biri mezun 35 talebesi bulunmaktaydı[608]. Başbakanlık Osmanlı Arşivinde yer alan kayıtlardan medresenin 1252/1837, 1290/1873, 1310/1892 yıllarında onarım geçirdiği tespit edilmiştir[609]. 1873 yılında yapılan bir keşifte tamiratın 9500 kuruşa yapılabileceği hesaplanmış olup onarım işi Yalisbus Kalfa'ya ihale edilmiştir[610]. 1310/1892 tarihli belgede cami ve medresenin tamire muhtaç yerlerinin yapılan keşif neticesinde mecîdî 19 kuruş hesabıyla 17.594 kuruşa Evkâf-ı Hümâyûn Ta'mîrât me'mûru marifetiyle tamir edilebileceği tespit edilmiş olup tamir masrafının 1308 yılı vakfın gelirinden karşılanacağı belirtilmiştir[611]. 17 Ağustos sene 1309/29 Ağustos 1893 tarihli teftiş belgesinde cami ve medresenin tamire muhtaç olduğu yazılıdır[612].

1310/1892 tarihinde yapılan keşifte medrese ve caminin 17.594 kuruşa tamir edilebileceği hesaplanmış ise de bir yıl sonra 30 Muharrem sene 1311/13 Ağustos 1893 tarihinde yapılan keşifte ise cami ve medresenin tamir edilemeyecek kadar harap olmasından dolayı yıkılarak yeninden yapılması gerektiğini, bunun da maliyetinin mecidi 19 kuruş hesabıyla 95.333 kuruşa tamir edileceği hesaplanmıştır. Vakfın tamiratı karşılayacak kadar parası olmadığı için daha sonraki yıllardaki vakıf gelirinden ödenmesine karar verilmiştir[613].

20 Ağustos 1330/1914 tarihli İstanbul Medreselerini konu alan teftiş raporunda kadro dahilinde bulunan medresenin 12 odası, biri fevkani yapılmış bir barakası ile

---

606 M. Cezar, "Osmanlı Devrinde İstanbul'da Yangınlar ve Tabii Afetler", *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri I*, İstanbul 1963, s.353-354.

607 İ. Aydoğdu, *agt.*, s.280

608 M.S. Kütükoğlu, *age.*, s.243.

609 M.S. Kütükoğlu, *age.*, s. 243.

610 4 Zilkade 1290/24 Aralık 1873 tarihli ilmühaber kaydı: Ev. No.18486, vr.16b; M.S. Kütükoğlu, *age.*, s. 243-244.

611 İ. EV, 2-2-1-1, 2; İ. EV, 2-2-2-1, 2; ŞD, 123-36-1, 2.

612 BEO, 268-20046-1-1, 2

613 İ. EV, 4-22-1-1, 2; İ. EV, 4-22-2-1, 2.

bir de köşkü olduğu, bir kanadındaki odaların arkaları açık oluğu için hava ve güneş ışığı aldığını, diğer odaların ise arka cephelerinin kapalı ve pencereleri olmadığından hava ve güneş ışığı almadığı belirtilmiştir. Bu odaların altlarında bodrumları olduğundan rutubetleri azdır. Ayrıca çamaşırhanesi, gusülhanesi ve abdesthaneleri mevcuttur. Bazı tamiratlar yapılarak, ışık almayan odaların cephelerine pencereler açılarak talebelerin iskan edilebileceği yönünde görüş bildirilmiştir. Bunların yapılması halinde 15-20 öğrencinin kalmasına uygun olduğu ifade edilmiştir[614]. 1334/1918 tarihinde Aile Erzak Komisyonu tarafından işgal edilmiştir[615]. Tamamen yenilenmiş medrese 1893 yılında yıkılarak eski temeller üzerine yeniden inşa edildiği kabul edilmektedir (Foto 168)[616]. Yakın zamana kadar öğrenci yurdu olarak kullanılan medrese binası günümüzde Balkan Vakfı'na tahsis edilmiştir.

[614] **M.S. Kütükoğlu, *agm.*, s.134.**
[615] M.S. Kütükoğlu, *agm.*, s.134.
[616] A. Kuran, *age.*, s. 353.

3.8. Diyarbakır Hadım Ali Paşa Medresesi

Yeri: Diyarbakır il merkezinde, Ali Paşa Mahallesi, 17 pafta, 269 ada ve 1 parselde, Urfa kapıyı Mardin Kapıya bağlayan cadde üzerindeki Yedi Kardeş Burcu'nun karşısında bulunmaktadır. Evliya Çelebi külliyenin Sarı isimli mahallede bulunduğunu ifade eder[617]. Hadım Ali Paşa Külliyesinin merkezinde cami, batısında medrese, kuzeydoğuda zikir yeri, doğuda 1769 yılında yapılmış Şafiler bölümü[618], kuzeyde şadırvan ve hamam yer alır[619].

Bânîsi: Külliyenin bânîsi Diyarbakır'da 1534-1537 yılları arasında valilik yapmış Hadım Ali Paşa'dır[620]. 1534 yılında Diyarbakır Beylerbeyliği'ne atanmıştır. 3 yıl bu görevine devam eden Ali Paşa, ardından Budin Beylerbeyi ve Mısır Valisi olarak görev yapmıştır. Kaynaklarda Ali Paşa'nın, hadım, çirkin, cesur, kudretli, iyi kalpli, hayırsever, musikiden anlayan biri olup 1557 yılında Mısır Valisi iken vefat etmiştir[621].

İnşa Tarihi: Külliyeyi meydana getiren yapılar üzerinde inşa tarihini gösteren herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Ali Paşa'nın Diyarbakır Beylerbeyliği görevinde bulunduğu 941-944/1534-1537 tarihleri arasında inşa edildiği kabul edilmektedir[622]. Ali Paşa Medresesi bir eğitim ve ibâdet yapısının olmasının yanında Astronomiye ait *"Risale fi'l-Amel bi'r-Rubu'l-Mukantarek"* isimli eserin nüshalarından birinin H.1135 yılında bu medresede yazılmış açısından da önem taşımaktadır[623].

Vakfiyesi: Vakıflar Listesinde *"Ali Paşa Vakfı"* şeklinde kayıtlı olup Muslihiddin Lâri tarafından yazılmıştır[624]. 1564 ve 1569 tarihli evkaf kayıtlarına göre müderrisin günde 30 akçe, muid 4 akçe, talebeler ve bevvab 18, vakıf mütevellisi 15, vakıf nazırı 5, hatip ve imama 5 akçe ödenmektedir[625]. Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde bulunan 532 numaralı Hurufat Defterinde (4 Temmuz1802-14 Haziran 1808) yevmiye iki akçe alan bir halîfe-i mektep ile yevmiye bir akçe alan cüzhânın görevli olduğu yazılıdır[626]. Müderrisin aldığı ücrete bakıldığında otuzlu medreseler içerisinde yer alan yapı, Diyarbakır'daki Mesudiye ve Hüsrev Paşa Medresesi'nden sonra yüksek dereceli bir eğitim yapısı olduğu görülmektedir.

---

617 Evliya Çelebi, *age.*, s.40.

618 E. Tanrıverdi-A. Taşğın, *age.*, s. 18.

619 M. Sözen-vd., *age.*, s. 165.

620 T. A. Sınclaır, *age.*, s.185; Ş. Beysanoğlu, *age.*, 552; M. Sözen, *age.*, s.148; A. Kuran, *age.*, s. 46; E. Tanrıverdi-A. Taşğın, *age.*, s.18.

621 Ş. Beysanoğlu, *age.*, s.552; G. Necipoğlu, *age.*, s. 618.

622 A. Gabriel, *age.*, s. 200; M. Sözen, *age.*, s.148; P. Tuğlacı, *age.*, s.101; A. Kuran, *age.*, s. 46; M. Sözen-vd., *age.*, s. 219; G. Necipoğlu, *age.*, s. 618.

623 C. İzgi, *age.*, s.444; A. Acer, "Diyarbakır Medreseleri ve Osmanlı Eğitim Sistemi İçerisindeki Yeri", *Osmanlıdan Cumhuriyet'e Diyarbakır*, C.I, Ankara2008, s.145.

624 İ. Yılmazçelik, XIX. Yüzyılın ilk Yarısında Diyarbakır (1790-1840), Ankara 1995, s. 64.

625 İ. Yılmazçelik, *age.*, s. 144.

626 A. Kılcı, *agm.*, s.67.

Mimarı: Külliyenin mimarı Sinan'ın hayatı ve eserlerini konu yazmalar içerisinde sadece TM'de *"Âmid'de Hadım Ali Paşa Camii: 1 medrese"* şeklinde geçmektedir[627]. 1534-47 yılları arasında mimarbaşılığa yeni atanmış Sinan tarafından tasarlanmış olması pek mümkün görülmemektedir. Kaldı ki medresenin Sinan tarafından tasarlanmış olsa bile tasarımında bölgesel özelliklerin ağır basmasından dolayı yerel mimarlar tarafından yaptırılmış olmalıdır[628].

Malzeme ve Teknik: Medresenin inşa malzemesi yöreye özgü siyah bazalt taş[629], kaba yonu moloz taş ve tuğladır. Kesme taş dershane, eyvan kemer ve ayakları, pencere ve kapıların lento ve söveleri ile avlu zemin kaplamasında; ince yonu ve kaba yonu moloz taş beden duvarlarında, dershane/mescit bölümünün subasman seviyesinde; tuğla revak kemer alınlıkları ile dershane/mescit duvarlarında; Ahşap kapı ve pencere doğramalarında, metal pencere parmaklıklarında kullanılmıştır.

Plan ve Mimari Özellikleri: Cami avlusunun kuzeydoğusunda bulunan dikdörtgen formlu, iki kanatlı metal doğramalı bir kapı ile medresenin bulunduğu alana ulaşılır. Medrese külliyenin diğer yapılarından bir duvarla ayrılmıştır. Dıştan 20.5x19.96m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı, açık avlulu ve tek katlıdır. Doğu, batı ve kuzey cepheleri moloz taştan, güney cephesi ise taş ve tuğladan almaşık tekniğinde inşa edilmiştir. Beden duvarları 0.20m. ve 0.10m. genişliğinde iki kademeli taş bir saçakla sonlandırılmıştır (Çiz. 37).

Kuzey cephe 20.94m. uzunluğunda, 4.20m. yüksekliğinde olup moloz taş örgülüdür. Kuzey cephenin doğu ve batı cephe ile birleştiği köşeler düzgün kesme taştandır. Sağır tutulan cephenin ortasına avluya geçişi sağlayan giriş i yerleştirilmiştir. Kapı açıklığı 1.00m. genişliğinde, 1.75m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu düz atkı taşlıdır. Kapı içten basık kemerlidir. Kapının lento ve söveleri kesme taş kaplıdır (Foto 169, Çiz. 34b).

Batı cephe 19.00m. uzunluğunda, 4.02m. yüksekliğinde olup moloz taş örgülüdür. Cephe yüzeyinde her odaya açılan birer adet pencere vardır. Pencereler 1.28m. yüksekliğinde, 1.00m. derinliğinde, 0.80m. genişliğinde olup ahşap doğramalı, demir parmaklıklı, dikdörtgen formludur. Çatı seviyesine yakın, zeminden 3.75m. yüksekliğinde 2 adet taş çörten bulunur (Foto 170).

Güney cephe 20.90m. uzunluğunda, 6.20m. yüksekliğinde olup taş ve harman tuğladan almaşık tekniğindedir. Cephe ortasına beden duvarlarından dışarı taşırılmış beşgen planlı dershane/mescit yerleştirilmiştir. Dershane beden duvarları zeminde üç sıra moloz taş, alt kat pencerelerinin üst seviyesine kadar bir sıra kesme taş dört sıra tuğla; üst bölüm kesme taş ve kaba yonu moloz taş malzemedendir. Kenar uzunlukları farklılık gösteren mescit bölümünün doğu ve batı kenarı 3.56m., gü-

---

627 R. M. Meriç, *age.*, s.27; Z. Sönmez, *age.*, s.84.

628 A. Kuran, *age.*, s. 278; G. Necipoğlu, *age.*, s. 620.

629 Külliyenin inşasında iki renkli taş sıralarından oluşan *"ablak"* tekniği uygulanmıştır. Bkz. G. Necipoğlu, *age.*, s. 616.

neydoğu ve güneybatı kenarları 2.60m., güney kenarı ise 2.75m. uzunluğundadır. Mescit bölümünün güney cephesi hariç diğer dört kenarına birer adet pencere yerleştirilerek aydınlık bir mekan elde edilmiştir (Foto 171).

Doğu cephe batı cephe ile aynı özelikte olup simetrik olarak düzenlenmiştir. 19.00m. uzunluğunda 4.20m. yüksekliğindedir. Her iki cephe arasındaki tek fark doğu cephede avluya girişi sağlayan kapının solunda yer alan ilk odanın doğuya bakan cephesinde iki pencerenin bulunmasıdır. Diğer hücrelerin doğusunda birer adet pencere vardır (Foto 172).

Kuzey cephe ortasına yerleştirilen kapıdan medresenin avlusuna ulaşılır (Çiz. 38a).

Avlu 17.02x7.55m. ölçülerinde, kuzey-güney doğrultusunda uzanan dikdörtgen planlıdır. Avlunun zemini kare formlu kesme taşlarla kaplanmıştır. Üzeri açık avlunun doğu ve batısında yer alan beşer adet öğrenci odasının avluya bakan cephelerine beşik tonoz örtülü birer eyvan yerleştirilmiştir. XVI. Yüzyılda inşa edilmiş Osmanlı Medreseleri ile kıyaslandığında avlu etrafında revaklara yer verilmemiş olması açısından onlardan ayrılmaktadır (Foto173).

Hücrelerin önünde yer alan beşik tonoz örtülü ***eyvanlar*** 2.98x1.60m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. İki yanda yer alan 0.54m. genişliğinde, 1.84m. yüksekliğindeki kare formlu ayaklar birbirine sivri kemerlerle bağlanmıştır. Eyvan kemerleri 3.42m. yüksekliğindedir. Kemerler ve bunların oturduğu ayaklar kesme taştandır. Kemer köşelikleri ise bir sıra taş üç sıra tuğladan almaşık tekniğinde yapılmıştır. Eyvanlar avlu zemininden bir basamak yükseltilmiştir. Eyvanların duvar ve üst örtüsü sıvalı olup badana boyalıdır (Foto 174).

Eyvanların arkasında yer alan ***hücrelerden*** her biri 3.58x2.80m. ölçülerinde olup doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Odaların iç düzenlerinde zaman içerisinde değişiklik yapılmıştır. Her hücrenin dışarı açılan bir penceresi, avluya bakan cephelerinde birer adet kapı ile iç duvarlarında farklı sayılarda nişler ile bir adet ocak nişi bulunur. Hücrelerin üzeri tonoz ile örtülüdür.

Batı cephe üzerinde beş hücre bulunmaktadır. Kuzeyden güneye doğru sıralanmış 1 ve 4 nolu hücreler iç mekan tasarımı açısından benzerdir. Önlerinde 2.86x1.63m. ölçülerinde güney-kuzey doğrultusunda dikdörtgen planlı, üzeri tonoz örtülü birer eyvan bulunur. Odaların doğuya bakan cephelerinin kuzeye yakın köşelerine yerleştirilmiş 1.83m. yüksekliğinde, 1.00m. derinliğinde, 0.90m. genişliğindeki birer kapı ile girilir. Kapının lento ve söveleri 0.30m. genişliğinde olup lento yekpare, söveleri ise üç adet kesme taştandır. 3.58x2.80m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı odaların üzeri aynalı tonoz ile örtülüdür. Tonozun zeminden yüksekliği 3.11m.'dir. Batı cephelerinde 0.83m. genişliğinde tek pencere bulunmaktadır[630]. Pencereler içeriden ve dışarıdan dikdörtgen formludur. Pencere

[630] Metin Sözen, eserinde kullandığı medresenin planında batı kanat üzerinde yer alan odaların iç düzenin 5 oda da aynı çizmiştir. Kuzey, güney ve batı duvarlarda ikişer adet dikdörtgen formlu nişlerin

lentoları yekpare kesme taştandır. Doğu cephelerinde, giriş kapısının solunda 0.51m. genişliğinde, 0.38m. derinliğinde, 1.20m. yüksekliğinde dikdörtgen planlı, üçgen formlu birer ocak nişi bulunur. Ocakların üst örtüye yansıyan kare formlu bacaları 0.76m. yüksekliğindedir. Kuzey ve güney duvar yüzeylerinde karşılıklı olarak yerleştirilmiş ikişer adet niş açılmıştır. Zeminden 0.68m. yüksekliğindeki bu nişler 0.30m. genişliğinde, 0.31m. derinliğinde, 0.53m. yüksekliğinde olup dikdörtgen planlı, üçgen formludur (Foto 175-177, Çiz. 38b).

2. ve 3. odalar aynı özellikte olup batı cephelerinde yer alan pencerelerin iki yanında birer niş vardır. Kuzey ve güney cepheleri sağırdır. Batıda kapı solunda birer ocak bulunur. Bu cephe üzerinde yer alan beşinci odanın batısında cephe ortasında tek pencere ile bunun iki yanına birer dikdörtgen niş açılmıştır. Bunlardan güneydeki 0.32m., kuzeydeki ise 0.40m. genişliğindedir. Odanın güneyinde 0.31m. genişliğinde iki niş, kuzeyde doğuya kaydırılmış niş ise 0.28m. genişliğindedir. Batı kanat üzerinde yer alan odaların zemini taş kaplı; duvarları ile üst örtüsü sıvalı ve badana boyalıdır. Hücrelerin üzeri aynalı tonoz örtülüdür.

Doğu kanat üzerinde yer alan beş hücre batı kanattakilerle ölçü ve plan açısından aynıdır. Ancak odaların iç düzeni, pencere ve niş sayıları açısından farklılık gösterir. Kuzeyde yer alan ilk odaya batı cephenin kuzeye yakın köşesinde bulunan tek kanatlı bir kapı ile girilir. Kapıdan girilen hücre içten 3.56x2.87m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı, üzeri tonoz örtülüdür. Tonozun zeminden yüksekliği 3.33m.'dir. Kapının sağında 0.52m. genişliğinde dikdörtgen planlı ocak nişi, kuzey ve güney duvar yüzeyine ikişer adet niş vardır. Doğu cephesinde iki adet pencere dışarıya açılır. Diğer odalarda pencere sayısı bir adettir. Hücrelerin üzeri beşik tonoz örtülüdür.

Avlunun güneyinde, medrese giriş kapısı ile aynı aks üzerinde ***dershane*** yer alır. Mescit bölümü kuzeyindeki 3.50m. genişliğinde, 5.50m. yüksekliğinde geniş bir sivri kemerle avluya açılmaktadır (Foto 178-179). Beşgen planlı dershane beden duvarından dışarı taşırılmıştır (Çiz. 39). Güneyde cephe ortasına gelecek şekilde yerleştirilen mihrap dikdörtgen bir niş içerisine alınmıştır. Mihrap nişi 0.77m. genişliğinde, 0.48m. derinliğinde, beşgen planlı olup üzeri yarım daireli bir biçimde kavsara ile örtülmüştür. Mihrap sade tutulmuş olup 0.20m. genişliğinde düz ve süslemesiz bir bordürle üç yönden kuşatılmıştır. Günümüzde sıvalı mihrabın yüzeyi badana boyalıdır. Yan kenarların her bir yüzeyine birer adet 0.80m. genişliğinde, 1.00m. derinliğinde pencere yerleştirilmiştir. Pencereler içeriden ve dışarıdan dikdörtgen formlu olup ahşap doğramalı, lokmalı demir parmaklıklıdır. Ana dershane/mescit bölümün üzeri iç bükey üç üçgenin tonozun kilit noktasında birleştirilmesiyle oluşturulmuş bir örtü sistemi ile örtülmüştür (Foto 180-182).

---

olduğunu göstermektedir. Günümüzde bu nişlerin büyük bir kısmı kapatılmıştır. Bkz. M. Sözen, *age.*, s.149, şek. 43.

Süsleme Özellikleri: Ali Paşa Medresesi süsleme açısında sadedir. Özellikle eyvan kemer köşelikleri ile dershanenin duvarlarında uygulanan almaşık duvar örgüsü cephelere hareketlilik kazandırmıştır.

Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu: Diyarbakır Salnamelerinde edinilen bilgilere göre 1287/1870-71'de 6; 1290/1873, 1291/1874 ve 1300/1882 tarihlerinde 4 medrese bulunmaktaydı[631]. Ali Paşa Medresesi XIX. yüzyıl üçüncü çeyreğine kadar faal durumda olduğunu, bu tarihten sonra ise adına rastlanılmamaktadır. BOA, C.MF'de bulunan 2 Aralık 1799 tarihli belgede Diyarbakır Ali Paşa Vakfı Müderrisi olan Şerif Ahmed Efendi'nin vefatı nedeniyle müderrislik görevine oğullarından Hüseyin ve Hasan Efendiler getirilmiş olması medresenin eğitime devam ettiğini göstermektedir[632]. 1901 tarihli Diyarbakır Vilayet Salnamesinde 11 medrese, 24 cami, 21 mescid, 6 tekke, 11 kilise vb. bulunmaktaydı[633]. 1869-1905 yıllarında Diyarbakır'da faal durumda olan medreseler içerisinde adının geçmemesinden dolayı yapının kullanım dışı olduğunu düşündürmektedir[634].

Kaynaklarda üzeri toprak kaplı olduğu bildirilen medresenin üst örtüsü 2006 yılında yenilenmiştir. Bu onarımlar sırasında şap kaplı üst örtüde su yalıtımı yapılarak taş-mozaik ile kaplanmıştır. Aynı yıl avlu döşemesi yenilenmiş, beton kaplı oda tabanları sökülerek taş malzeme ile kaplanmıştır. Ahşap kapı ve pencere doğramaları değiştirilmiştir. Dershane, eyvan ve hücrelerin duvarlarında sıva raspası yapılarak boyaları yenilenmiştir. 1990'lı yıllarda Düşkünler evi olarak kullanılan yapı[635] 2006 yılında yapılan restorasyonlardan sonra Diyarbakır Müftülüğü'ne bağlı Kur'ân Kursu olarak hizmet vermektedir. Hadım Ali Paşa Külliyesi, Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu'nun 19.01.1980 tarih ve A-2082 sayılı kararı ile tescil edilmiştir.

---

631 Ş. Baydur, *Salnamelere Göre Diyarbakır Vilayetinde Dini ve Sosyal Yapı*, Fırat Üni. Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ 2007, s. 12.

632 K. Yakupoğlu-M.S. Erpolat-M.Sarıbıyık, *Osmanlı Belgelerinde Diyarbakır*, Diyarbakır 2013, s.116.

633 B. Çukurova-B. Erentepli, "XIX. Yüzyılda Diyarbakır'ın Sosyal ve İdari Yapısı", *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Diyarbakır*, C. II, Ankara 2008, s. 357.

634 1869-1905 yıllarında aktif olan medresler Mesudiye, Hüsreviye, Zinciriye, Ablak, Balıklı, Rağıbiye, Cami'ül Esved, Sultan Sa'na'a, Sûlukiye, Cami'ül Nebi, Şeyh Yusuf Efendi Medreseleridir. Bkz. İ. Palalı, *agt.*, s.53.

635 A. Kılcı, *agm.*, s.39.

3.9. İstanbul Haseki Hürrem Sultan Medresesi

Yeri: İstanbul İli, Fatih İlçesi, Nevbahar Mahallesi, Haseki Caddesi, 1808 ada, 6-8-26-29 parsellerde; medrese ve sıbyan mektebi 6, imaret 8 parselde, darüşşifa 29 parselde bulunur. Külliyenin inşa edildiği alan XIX. yüzyıldan itibaren Haseki adıyla anılan Avratpazarı'nda inşa edilmiştir[636]. Külliyenin ortasından geçen Haseki Caddesi yapılar topluluğunu ikiye ayırmıştır. Caddenin güneyinde cami tek başına yer alırken, caddenin kuzeyinde bir avlu duvar içerisine medrese, medresenin batısında mektep, medresenin kuzey ve batısında ise darüşşifa ile imaret yerleştirilmiştir (Foto 183). Kuzey cephe üzerinde doğudaki medreseye, ortadaki sıbyan mektebine, batıdaki imarete açılan üç kapısı vardır (Çiz. 40).

Bânîsi: Külliyenin bânîsi Kanuni Sultan Süleyman'ın eşi Haseki Hürrem Sultandır[637]. Araştırmacılardan bir kısmı külliyenin Kanuni Sultan Süleyman tarafından eşi Haseki Hürrem Sultan adına inşa ettirdiğini, bir bölümü ise Hürrem Sultan tarafından yaptırıldığını yazar[638]. D. Kuban, imaretin 1550 tarihli kitabesinde Kanuni tarafından yaptırıldığının yazılı olması külliyenin de Kanuni tarafından tamamlatıldığını kabul eder[639]. Bitlis hükümdarı V. Şerefhan[640], Nişancı Mehmed Paşa[641], Hasan Beyzâde Ahmed Paşa[642], Hezarfan Hüseyin Efendi[643], Evliya Çelebi[644] külliyenin Kanuni Sultan Süleyman tarafından yaptırıldığını ileri sürerler.

H. Dernschwam, Hürrem Sultan'ın azat edilmeden önce bir cami yaptırmayı ve vakıf tesis etmeyi düşündüğünü, ancak şeyhilüslam tarafından uygun bulunmadı-

---

[636] Peçevi İbrahim Efendi ise "Avrat Pazarı'ndaki büyük cami, imaret, hastane, medrese ve daha b:ışka hayratları herkesçe tanınmaktadır. Haseki Sultan hayratının Avrat Pazarı'nda yapılmış olması, rahmetli padişahın mübarek yaradılışının inceliğini gösteren bir belirtidir". Bkz. Peçevi İbrahim Efendi, age., s. 298; M. Wienner, age., s. 419.

[637] M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s.329; Ç. Uluçay, *age.*, s. 34-35..

[638] Ayvansarâyî, *age.*, s.147.

[639] D. Kuban, *Kent ve Mimarlık…*, s. 106.

[640] "…İstanbul'da Deliklitaş semtinde şehzadelerin annesinin adına yaptırdığı güzel bir cami ile onun üstünde yaptırdığı medrese, bol nimetli bir imaret ve hastane". Bkz. Şeref Han, Şerefname II, Osmanlı-İran Tarihi, (Çev. M. E. Bozarslan), İstanbul 1971, s. 231.

[641] "….Şehzadelerin anası merhume Haseki Sultan için Dikili Taş yakınında güzel bir camii büyük bir medrese ve imareti vafiret'ün nûma ve darüşşifa yapıldı (Hicri 932)". Bkz. Nişancı Mehmed Paşa, age., s. 224.

[642] "…ve Hassekî sultân için Dikilü-taş kurbında câmi' ve medrese ve imaret ve darüşşifa bina olındı". Bkz. Hasan Beyzâde Ahmed Paşa, age., s.164.

[643] " …Ve Dikilitaş kurbünde Haseki Sultan için bir hoş-nümâ cami' ve bir medrese ve imaret ve darüşşifa ve tabhane ve mektep bina eylemişdir". Bkz. Hezarfan Hüseyin Efendi, Telhîsü'l-Beyân Fî Kavânîn-i Âl-i Osman, (Haz. Sevim İlgürel), Ankara 1998, s. 50.

[644] "…Şehzadeler annesi Haseki Sultan Camii özellikleri: Avratpazarı'nda kıymetli bir camidir ki benzersizdir, ama başka camiler gibi büyük değildir. Bir minareli ve bir katlı aydınlık camidir. Bir imareti, aşevi, akıl hastalarının tedavi edildiği tımarhanesi, bir medresesi ve bir sıbyan mektebiile mamur bir nurlu camidir. Padişah Süleyman Han'ın incelik ve zariflik tabiatlarındandır ki Haseki Sultan hayratını Avratpazarı'nda yaptırmışlardır". Bkz. E. Çelebi, age., s.123.

ğını, bunun için de kendi parasıyla camiyi yaptırdığını söyler. Ayrıca yaptırdığı hamamın gelirini de camiye vakfettiğinden bahseder[645].

İnşa Tarihi: Haseki Külliyesi cami 945/1538-39, medrese (946/1539-40), darüşşifa 957/1550, imaret 957/1550, çeşme ve mektep (946/1539-40) tarihinde inşa edilmiştir[646]. A. Kuran ilk olarak caminin yapıldığını ardından sırasıyla medrese, sıbyan mektebi, imaret ve darüşşifanın ilave edildiğini söyleyerek bir bütün olarak tasarlanmadığından dolayı da araziye dağının olarak yerleştirilmiştir[647]. Medreseye ait olan renkli sır tekniğinde yapılmış iki kitabeli çini pano günümüzde Çinili Köşk Müzesinde teşhir edilmektedir. T. Öz, bu çinilerin düşmek üzere olmasından dolayı kaldırıldığını ve ilk olarak Topkapı Sarayı Müzesi Türk Çinileri dairesine[648] ardından da Türk İslam Eserleri Müzesine nakledilmiştir. Bu kitabelerden birisi avlu, diğeri ise dershane giriş kapısı üzerinde olduğu araştırmacılar tarafından ifade edilmiştir[649]. Avlu giriş kapısı üzerinde olan kitabe kapı alınlığına uygun şekilde hazırlanmıştır. Alınlığın etrafında Bakara Süresi'nin 255. Ayeti olan *"Âyetü'l Kürsî'nin"* yazılı olduğu dilimli kartuşlarla çepeçevre kuşatılmıştır. Lacivert bordürlü kartuşların zemin firuze, harfler ise sarı renklidir. Kartuşların birleşim yerlerinde meydana gelen üçgenimsi alanlar sarıya boyalıdır. Sağ alt köşeden Besmele-i Şerifle başlamaktadır. Alt satırın ortasında inşa tarihini veren 946/1539-1540[650] tarihi dilimli bir kartuş içerisine yazılmıştır (Foto 184a)[651]. Panonun ortasında üç satır halindeki yazının zemini yeşil harfler ise beyazdır. Üstteki satır daha geniş olup harflerde daha büyük yazılmıştır. Altta yer alan iki satır dört beyit halinde düzenlenmiş olup dilimli kartuşlar içerisine yerleştirilmiştir. Lacivert bordürlü kartuşların zemini yeşil, harfleri beyazdır. Kartuşların dışarıya bakan yüzeylerinde alttakiler büyük üsttekiler küçük olacak şekilde birer palmet ile sonlandırılmıştır. Kartuşların birleştiği orta bölümde oluşan boşluklar ise natüralist formlu çiçeklerle doldurulmuştur. Kitabenin son satırında geçen *"Velhayr-ı libânîha"* ibaresi ebced hesabıyla 946/1539 tarihini vermektedir.

---

[645] H. Dernschwam, *age.*, s. 187-188.

[646] Bkz. Ayvansarâyî, *age.*, s.147; Ayvansaraylı Hafız Hüseyin, *age.*, 140-141; A. Kuran, *age.*, s. 40; A. Kuran, "Haseki Külliyesi", *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi*, S. II, İstanbul 1974, s.57; Tahsin Öz, *age.*, s. 68; Z. Ahunbay, *agm.*, s. 243; M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s.329; S. Doğan, "Haseki Külliyesi", *TDVİA*, C. XVI, İstanbul 1997, s. 371-372.

[647] A. Kuran, *age.*, s. 39.

[648] T. Öz, *age.*, s. 68.

[649] A. Kuran, *age.*, s. 65.

[650] A. Kuran, *age.*, s.40; Z. Ahunbay, *agm.*, s.243; M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s.329.

[651] Kitabenin okunuşu: "Yâ Kadi'l hâcât ve ya mucibe'd-da'vât veli'yyül hasenât ya Rahman ya Rahim/Bu medrese kim bunda olundu benâ li'llah/Lem yürev ve lem yuhber fi'r-rif'at-i sânîhâ/İtmâmı zamanında ilhâm ile eyle/Denildi bunatârih ve'l- Hayrü li-bânîhâ. (H. 946)". Bkz. A. Kuran, agm., s.65-66; İ. A. Yüksel, age., s.160.

Kitabenin anlamı: Burada inşa edilen Allah'ın evi medrese gibi yükseklikte bir bina ne rivayet edildi ne de görüldü. Tamamlandığı zaman Allah'ın ilhamı ile buna tarih olarak "Velhayr-ı libânîha" yaptırıcısına hayr olsun denildi.

Dershane giriş kapısı üzerinde olduğu kabul edilen diğer kitabe 1.12m. yüksekliğinde, 1.86m. genişliğinde, renkli sır tekniğinde yapılmış olup müzenin 411543 envanter numarasında kayıtlıdır. Panonun etrafı yeşil zeminin üzerinde sarı, beyaz ve firuze renklerle oluşturulmuş rumi ve palmet kompozisyonlu bir bordürle çepeçevre kuşatılmıştır. Panonun ortasında kemer formuna uygun olarak hazırlanmış 0.55,5x0.27m. ölçülerindeki alanın yüzeyi plaka çinilerle oluşturulmuştur. Celi sülüs hatla iki satırlık yazının zemin lacivert, harfler beyaz renklidir. Kitabede Kur'ân-ı Kerim'den alınmış Haşr Suresinin 18. Ayeti ile salâvat-ı şerif yazılıdır (Foto 184b)[652].

Anlamı: Ey iman edenler! Allah'a itaatsizlikten sakının. Herkes yarın için ne hazırladığına baksın! (Evet) Allah'a itaatsizlikten sakının; şüphesiz Allah yapıp ettiklerinizden tamamen haberdardır[653].

Vakfiyesi: Haseki Hürrem Sultan'ın 958/1551 tarihli vakfiyesinin bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde, bir nüshası ise Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde 608/23 Numaralı Defterin 222. Sayfa 143. Sırasında kayıtlıdır. Vakfiyede medresenin yeri, konumu ve mimari özelliği hakkında şu bilgilere verilmiştir: Bu vakıflardan biri de caminin karşısında bina edilmiş medresedir ki eğitim ve ilmin şanını itibar kazandıran, seçkin alimlere hürmet etmek üzere ve halk arasında onlara ikram için inşa olunmuştur. Medrese, 16 adet yüksek kubbeli oda ile dershane olarak kullanılan diğer bir büyük odadan oluşmaktadır. Bunlar ilim erbabına ve talebeye vakıftır. Temel ve nurlu olan dini ilimler ile meşgul olanlar, nakli ilimlere bağlı akli ilimler ile nefislerini olgunlaştırmak isteyenler bunlardan faydalanır[654].

Medreseye müderris olan kimse; ahlakı, olgunluğu, akranı ve emsali arasında ilminin çokluğu ve dinin kemali ile maruf bulunacak, zamanının ileri gelenleri nezdinde itibarlı, asrın efendileri katında makbul, akranları arasında daha üstün, tanınmış, parlak ve ateşin fikirli, tenkit kabiliyetine sahip, araştırma ve incelemeci, dini sorunları keşf edip adaletle çözecek, perde arkasında gizli kalmış olan ince ilim meselelerini çözmeğe alışık herhangi bir ilim dalını okutmağa kadir olacak, dini ilimleri okutmaya devam edecek, muteber bilim dallarını öğrencilerine anlatacak, bunları iş bu medresede emsali medreselerde okutulması adet olan kitapları okutacaktır. En kısa bir zamanı boş geçirmeyip daima eğitim ile meşgul olacak, ancak tahsil için dinlenme de lazım olduğundan tatil yapılması adet olan günlerde ders kesilecek,

---

[652]Kitabenin okunuşu: "Yâ eyyuhâ-lleżîne âmenû-ttekû(A)llâhe veltenzur nefsun mâ kaddemet liġad(in)(s) vettekû(A)llâh(e)(c) inna(A)llâhe ħabîrun bimâ ta'melûn(e)". Bkz. A. Pasinli-S. Balaman, Türk Çini ve Keramikleri, Çinili Köşk, İstanbul 1992, s. 78; İ. A. Yüksel, age., s.160.

[653] https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Ha%C5%9Fr-suresi/5144/18-20-ayet-tefsiri, 01.02.2021.

[654]608/23 Numaralı Defterin 222. Sayfa 143. Sırasında kayıtlı Haseki Hürrem Sultan Vakfına ait 958/1551 tarihli Arapça vakfiyesinin tercümesidir.

bu vazifesi karşılığında müderrise günde 50 dirhem geçer gümüş para verilir, Medresenin odalarında ilimi seven okuması adet olan kitapları inceleme kudretini haiz olan yetenekli talebeden on altı kişi sakin olup içlerinden dürüstlüğü, ahlakı ve cömertliğiyle daha üstün bulunanı müderris yardımcısı (muid) olur, usul üzere hepis derse devam eder, geçerli özrü olmaksızın asla terk etmezler, ders sona erdikten sonra müderrislerle birlikte üç İhlas, bir Fatiha-i Şerif okurlar, Hz. Peygamber'e salat ve selam getirirler, sevabını vâkıf sahibinin ruhuna bağışlarlar. Medresede müderrise yardımcı (mu'id) olana eksiksiz beş dirhem, diğer öğrencilere ise ikişer dirhem verilir. Akşamları karanlık çökünce kapıyı kapamak ve sabahları açmak üzere bir kimse kapıcı (bevvab) olup, etrafını günde bir defa süpürüp temizler kendisine eksiksiz günde iki dirhem verilir[655].

Medresenin kapıcısına, medresenin odalarında sakin olan talebeden her birine ikişer ekmek, birer parça et, hizmette bulunanlara verilenin yarısı kadar yani birer kap yemek verilir. Softa olarak adlandırılan öğrencilerden on altı kişiye akşam ve sabah olmak üzere sekiz kap yemek verilir, yani iki kişiye bir kap yemek düşer bir kap da odalarda sakin olan talebeye verilecek kadar yemek vardır, bunların her birine bir parça et ve bir ekmek verilir[656].

Mimarı: Külliyenin mimarı Mimar Sinan'dır[657]. TM'de *"Medrese-i merhume Haseki Sultan, der Avratpazarı Bab 1"*[658], TE[659] ve TB'da[660] *"Avret pazarı da Haseki Sultan Medresesi"*, olarak geçer. Mimar Sinan, Acem Ali'nin vefatından sonra Mimarbaşı olmuştur. Haseki Külliyesi Sinan'ın mimarbaşı olduktan sonra yaptığı ilk külliye olması açısından önemlidir. Evliya Çelebi *"Avratpazarı'nda Haseki Medresesi Mimar Sinan Ağa yapısıdır ki Süleyman Han malıyla olmuştur"* demektedir[661]. G. Necipoğlu, Haseki Hürrem Sultan'ın Kanuni Sultan Süleyman ile nikahlandıktan sonra yükselen statüsünün bir mimari kutlaması olan yapının Sinan'ın ilk hanedan projesi olduğunu söyler[662].

Malzeme ve Teknik Özellikleri: Medresenin ana inşa malzemesi kesme taştır. Beden duvarlarında, kapı ve pencerelerin lento ve sövelerinde, revak zemin döşemesinde kesme taş; kapı ve pencere kanatlarında ahşap; revak, dershane ve hücrelerin üst örtülerinde tuğla; dershane kapısı, taçkapı, revakları taşıyan sütun ve başlıklarda mermer; üst örtü kaplamasında kurşun malzeme kullanılmıştır.

---

[655] 608/23 numaralı defterin 213 sahife ve 176. Sırasında kayıtlı Haseki Sultan vakfına ait 947 tarihli Arapça vakfiyenin Türkçe tercümesidir.

[656] 608/23 numaralı defterin 213 sahife ve 176. Sırasında kayıtlı Haseki Sultan vakfına ait 947 tarihli Arapça vakfiyenin Türkçe tercümesidir.

[657] M. Wienner, *age.*, s.419; M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s.329.

[658] R. M. Meriç *age.*, s.33; Z. Sönmez, *age.*, s. 88.

[659] R. M. Meriç, *age.*, s.94; Z. Sönmez, age., s. 70; Sâî Mustafa Çelebi, *age.*, s.101.

[660] Z. Sönmez, *age.*, s. 33.

[661] Evliya Çelebi, *age.*, s.272.

[662] G. Necipoğlu, *age.*, s. 365.

Plan Ve Mimari Özellikleri: Medrese açık avlulu, avlunun etrafı dört yönden revaklarla çevrilidir. Revakların arkasında "U" şeklinde dizilmiş hücreler ile dershaneden meydana gelmektedir. Doğu ve batıda beşerden on hücre ile iki adet tonozlu geçitler, kuzeyde ortada dershane iki yanında birer tane köşelere yerleştirişmiş üçerden altı hücre bulunur. 1206/1792 İstanbul Medreseleri nüfus defterinde Haseki Medresesi 16 hücreli olarak kayıt edilmiştir (Çiz. 41-42)[663].

Güney cephe 33.13m. uzunluğunda olup kesme taştandır. Cephe ortasında medreseye girişi sağlayan kapı ile iki yanında üçerden altı pencere bulunur. Doğu ve batıda yer alan ve revaka açılan ikişer pencere 0.95m. genişliğinde olup dikdörtgen formlu sivri kemer alınlıklı; güneydoğu köşede yer alan ve hücreye açılan pencere 0.67m., güneybatı köşedeki pencere 0.82m. genişliğinde dikdörtgen formlu, düz atkı taşlı ve demir parmaklıklıdır (Foto 185).

Taçkapı, beden duvarlarından 0.12m. dışarı taşırılmıştır. 3.58m. genişliğinde, 6.40m. yüksekliğinde kesme taştandır (Çiz. 43). Dıştan farklı genişlikteki üç bordürlü ters "U" şeklinde kuşatılmıştır. Bordürler kapı eşiğine kadar alt kısımda da devam etmektedir. Dıştaki ilk bordür 0.13m. genişliğinde olup düz silmelidir. İkinci bordür 6.5cm. genişliğinde olup kaval silmeli, 7cm. genişliğindeki üçüncü bordür ise oluklu silmelidir. Kapı açıklığı dıştan sivri kuşatma kemeri içine alınmıştır. Kemer söveleri 0.44m. genişliğinde, 0.38m. derinliğinde olup kesme taştandır. Kemeri ise 19 beyaz ve kırmızı taştan münavebeli olarak örülmüştür. Kemer kilit taşı gülbezekle bezenmiştir. Kemer köşeliklerine zeminden 4.61m. yüksekliğinde birer adet yarım küre şeklinde kabara yerleştirilmiştir. Taçkapının tepelik bölümü 0.55m. yüksekliğinde zambak motifi ile süslenmiştir[664]. Sivri kuşatma kemeri içerisine alınan giriş açıklığı 1.38m. genişliğinde, 2.80m. yüksekliğinde basık kemerli olup mermerdendir. Kapı kemeri 0.44m. genişliğinde olup beyaz ve yeşil renkli dokuz taştan zıvana geçmelidir. Kapının söveleri 0.35m. genişliğinde, 0.23m. derinliğindedir. Sövelerin üst bölümlerinde yer alan konsollar yukardan aşağıya doğru düz, oluklu, kaval silmelerle hareketlendirilmiş olup alt bölümü ise ters-düz palmetlerle süslenmiştir. Aşağıya bakan palmetlerin yüzeyi işlenmiş, yukarıya bakanların içerisi boş bırakılmıştır. Kapının eşiği zeminden 0.12m. yüksekliğindedir. Kemer köşeliklerindeki üçgen yüzeyler boştur. Üzerinde 2.10m. genişliğinde, 1.30m. yüksekliğindeki sivri kemerli alınlık günümüzde sıvalı olup vaktiyle Çinili Köşk Müzesi'nde bulunan çini kitabenin buradan alınarak götürüldüğü bilinmektedir (Foto 186).

Taçkapının avluya bakan arka yüzeyi kesme taştan yapılmış olup beden duvarından 0.52m. taşıntı yapmıştır. Dıştan iki bordürle üç yönden "U" şeklinde kuşatılmıştır. En dıştaki birinci bordür 0.11m. genişliğinde olup düz bırakılmıştır. İkinci bordür "S" profilli olup 0.13m. genişliğindedir. Giriş kapı kemerinin arka yüzeyi yanlarda mermer söveler üzerine oturan kaş kemerlidir. Dıştan ise 1.40m. genişli-

[663] N. Aktaş, *agt.*, s. 93.
[664] A. Kuran, *age.*, s. 42.

ğinde bursa kemeri ile kuşatılmıştır. Kemerin kilit taşı ortasına bir rozet bulunur. kemer köşelikleri boştur. Kapının söveleri 0.44m. genişliğinde, 0.15m. derinliğindedir.

Doğu cephe 29.28m. uzunluğundadır. Doğu ve kuzey cephenin birleştiği köşe içeri çekilerek pahlanmıştır (Foto 187). Cephe ortasında dış avluya çıkışı sağlayan 1.12m. genişliğinde, 0.95m. derinliğinde tonozlu geçidin kapısı bulunur. Kapının üzerinde 0.50m. genişliğinde, 0.80m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu bir pencere vardır. Cephe yüzeyinde on alt, altı üst olmak üzere on altı pencere vardır. Kuzeydoğu köşede yer alan köşe hücresinin tek üst penceresi bulunurken diğer beş hücrenin iki alt bir üst üçer pencere yer alır. Alt pencereler 0.67m. genişliğinde, 1.27m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu, düz atkı taşlıdır. Pencereler sivri kemer alınlıklıdır. Alınlık kemeri on bir taştan örülmüştür. Alınlık içleri kesme taşla kaplanmıştır. Üstte yer alan tepe pencereleri sivri kemerli alçı kayıtlıdır. Kemeri yedi kesme taştan örülmüştür.

Kuzey cephe 33.055m. uzunluğunda olup kesme taştandır. Kuzey cephe ile doğu cephenin birleştiği köşe 0.34m. genişliğinde olup içeri çekilerek pahlanmıştır. Cephe ortasına yerleştirilmiş dershane binası beden duvarından 3.60m. kuzeye doğru taşını yapmıştır. Dershanenin kuzeye bakan cephesi 9.05m. uzunluğundadır. Cephe yüzeyinde altlı üstlü yerleştirilmiş ikişerden dört pencere vardır. Alt pencereler dikdörtgen formlu, sivri kemer alınlıklı, üsttekiler ise 0.90m. genişliğinde, 2.00m. yüksekliğinde sivri kemerli alçı şebekelidir (Foto 188).

Dershanenin doğu ve batı yan yüzeylerinde bir alt, bir üst olmak üzeri iki katlı iki pencere bulunur. Alt pencereler 0.97m. genişliğinde, 1.69m. yüksekliğinde, 1.16m. derinliğinde olup dikdörtgen formlu, sivri kemer alınlıklıdır. Alık kemeri ve içerisi kesme taştandır. Alt pencerenin üzerinde aynı hizada olacak şekilde yerleştirilmiş tepe penceresi sivri kemerli ve alçı şebekelidir.

Dershanenin batısında bulunan duvar 12.26m. uzunluğunda olup kesme taştandır. Beden duvarları kesme taştan bir silme ile sonlandırılmıştır. Cephe yüzeyinde altta beş üstte iki pencere; kuzeybatı köşede yer alan hücrenin kuzeye bakan cephesinde tek pencere varıdır. Diğer iki hücrenin kuzey cephesinde altta iki alt üstte ise ortaya gelece şekilde tek üst pencere yerleştirilmiştir. Alt pencereler 0.67m. genişliğinde, 1.27m. yüksekliğinde, 1.06m. derinliğinde dikdörtgen formlu düz atkı taşlıdır. Pencerelerin üzerindeki sivri kemerli alınlığın içerisi kesme taş kaplıdır. Alınlık kemeri ise kesme taştandır. Üst pencereler kesme taştan yedi taştan örülmüş sivri kemerli olup alçı dışlıklıdır. Şebeke gözleri yuvarlak kayıtlıdır (Foto 189a).

Dershanenin doğusunda bulunan duvar 12.25m. uzunluğunda olup kesme taştandır. Beden duvarları kesme taştan bir silme ile sonlandırılmıştır. Cephe yüzeyinde biri köşede olmak üzere üç hücre bulunmaktadır. Her hücrenin altta ikişer dikdörtgen formlu, düz atkı taşlı, sivri kemer alınlıklı pencereleri vardır. Alt pencereler 0.67m. genişliğinde, 1.27m. yüksekliğinde, 1.06m. derinliğindedir. Kuzeydoğu köşe

hücresinin pencerelerin alınlık kemeri diğerlerinden farklı olarak kırmızı ve beyaz on bir renkli taştan örülmüştür. Pencerelerin lento, söve ve denizlikleri yekpare kırmızı renkli taştandır. Alt pencerelerin üzerinde ortaya gelecek şekilde yerleştirilmiş 0.70m. genişliğinde, 1.35m. yüksekliğindeki tepe pencere alçı şebekelidir. Pencere kemeri kırmızı ve beyaz yedi renkli taştan örülmüştür (Foto 189b).

Batı cephe 29.32m. uzunluğunda, 4.20m. yüksekliğinde olup kesme taştandır. Cephe ortasına yerleştirilmiş tonozlu bir geçit bulunur. Giriş açıklığı 1.05m. derinliğinde, 1.00m. genişliğinde dikdörtgen formlu, sivri kemer alınlıklı olup iki kanatlıdır. Kapıdan girilen koridor 4.41m. uzunluğunda, 1.47m. genişliğinde olup doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Geçidin avluya bakan doğu yüzeyi 1.50m. genişliğindedir. Kapının üzerinde 0.50m. genişliğinde, 0.80m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu bir; batıda biri kuzeybatıda bulunan altı hücre dokuz alt, dokuz üst pencere bulunur. Güneyden kuzeye doğru ilk iki hücre ile kuzeybatı köşe hücrenin bir alt iki üst, diğer odalar ise iki alt bir üst pencere üçer pencere ile dışarıya açılmıştır. Alt pencereler zeminden 0.30m. yüksekliğinde, 0.67m. genişliğinde, 1.21m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu düz atkı taşlıdır. Pencerelerin lento, söve ve denizlikleri 0.18m. genişliğinde yekpare taştandır. Pencereler sivri kemer alınlıklıdır. 0.50m. yüksekliğindeki alınlıkların içleri kesme taş kaplı olup sivri kemerlidir. Kemerler 0.32m. genişliğindedir. Üst pencereler ise 0.70m. genişliğinde, 1.35m. yüksekliğinde sivri kemerlidir. Güneydeki iki hücre ile kuzeybatı köşe hücrenin üst pencereleri yuvarlak olup diğerlerinden farklı tasarlanmıştır. Bunların etrafı dokuz kesme taştan örülmüştür (Foto 189c-190).

Güney cephe ortasına yerleştirilmiş taçkapıdan kubbe örtülü revaka buradan da avluya ulaşılır. ***Avlu,*** 16.65x15.95 ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda hemen hemen kare planlıdır. Zemini taş döşelidir. Avlu ortasında yeni yapılmış bir fıskiyeli havuz bulunmaktadır (Foto 191-192). Dershanenin batısında yer alan iki hücrenin ortasına yerleştirilmiş bir ***su kuyusu*** bulunur. Monolit mermerden yapılmış kuyu bileziği 0.48m. yüksekliğindedir. Ağız genişliği 0.43m. olup kenar kalınlıkları 7cm.'dir. Avluya bakan ön yüzeyinde kabartma tekniğinde bir adet çarkıfelek motifi yerleştirilmiştir. Kuyunun derinliği 5.20m.'dir. iç yüzeyi kaba yonu taş örgülü olup horasan harcı ile sıvanmıştır (Foto 193).

Avlunun etrafı dört yönden ***revaklarla*** çevrilidir. Revaklar doğu ve batıda 22.75m., kuzey ve güneyde 22.83m. uzunluğundadır. Her cephede beşer göz, köşelerde birer adet olmak üzere toplamda yirmi dört gözlüdür. Her bir göz 2.80x2.80m. ölçülerinde kare planlıdır. Üzeri 2.80m. çapında kesme taştan sekizgen kasnağa oturan birer kubbe ile örtülüdür. Kubbeye geçiş pandantiflerle sağlanmıştır. Sadece dershane kapısı önündeki revak gözü diğerlerinden farklı olarak kubbeye oluklu tromplarla geçilir. Kubbelerin zeminden yüksekliği 6.31m.'dir. Revak kubbeleri eş büyüklükte ve yükseklikte olup sadece dershane kapısı önündeki kubbe diğerlerinden daha yüksek tutulmuştur. 0.40m. çapındaki monolit sütunlar mermer ve küfeki olmak

üzere iki farklı malzemeden inşa edilmiştir. 7cm. yüksekliğinde çokgen bir kaide üzerine oturan sütunlar 11cm. yüksekliğinde profilli bir silme ile gövdeye geçiş yapmaktadır. Kaidenin gövde ile birleştiği bölüm 14cm. genişliğinde bronz bir bilezikle kapatılmıştır. Bileziğin orta bölümü kaval, alt üst bölümleri ise iç bükey silmelerle hareketlendirilmiştir. Gövde ile başlığın birleştiği yer 0.16m. yüksekliğinde iç ve dış bükey silmeli bronz bir bilezikle kapatılmıştır. Sütun başlıkları baklavalı ve mukarnaslı olarak iki tipte karşımıza çıkmaktadır. Sütun başlıkları 0.67m. yüksekliğinde, 0.60m. genişliğindedir. Doğu ve batıda güneyden kuzeye doğru ikinci ve üçüncü başlıkları her iki cephede de simetriktir. Mukarnaslı başlıkların her yüzeyinde ikişerden sekiz adet badem motiflidir. Diğer baklavalı başlıkların ise her yüzeyine yerleştirilmiş üçer baklavadan müteşekkildir. Başlık üzerinde ortadaki baklavanın aşağıya bakan, yanlarda yer alanların ise yukarıya bakan orta bölümlerine çarkıfelekler, çok kollu yıldızlar, dilimli yapraklı çiçekler ile bezenmiştir. Sütunların birbirlerine ve duvarlara uzaklığı 2.80m. olup birbirine ve arkalarındaki duvarlara sivri teğet kemerlerle bağlanmıştır. Kemerler 4.48m. yüksekliğinde olup 23 adet kırmızı ve beyaz taştan münavebeli olarak örülmüştür. Kemer köşelikleri boş bırakılmıştır. Sadece dershane kapısı önündeki kemerin köşeliklerine üzeri rumi ve palmetlerle süslenmiş mermerden birer adet kabara yerleştirilmiştir. Kemerler üzengi seviyesinde metal gergilerle bir birine ve duvarlara bağlanarak sabitlenmiştir. Revakların avluya bakan yüzeyleri kesme taştır. Revakların arkasında doğu ve batı kanatta beşer hücre ile ortalarına birer tonoz örtülü geçit; kuzey kanatta ortada dershane iki yanda üçerden altı hücre olmak üzere toplamda 16 hücre ve bir dershaneden ibarettir (Foto 194-197).

Batı kanat üzerinde yer alan beş hücreden güneyden kuzeye doğru sıralanmış ilk üç hücreye doğu cephelerinde eksenden kuzeye kaydırılmış 0.78m. genişliğinde, 1.85m. yüksekliğinde, 1.01m. derinliğinde dikdörtgen formlu birer kapı ile girilmektedir. İlk hücre 3.35x3.35m. ölçülerinde kare planlıdır. Üzeri zeminden 5.29m. yüksekliğinde pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Batı cephesinde 0.67m. genişliğinde, 1.27m. yüksekliğinde bir alt, iki üst olmak üzere üç penceresi bulunmaktadır. Güney cephe ortasında içten 0.90m., dıştan 0.82m. genişliğinde tek pencere ile ana caddeye açılır. Pencerenin doğusuna 0.55m. genişliğinde, 0.33m. derinliğinde dikdörtgen bir niş bulunur. Doğu cephesinde giriş kapısının güneyinde avluya açılan 0.67m. genişliğinde tek pencere yerleştirilmiştir. kuzey cephe ortasında yarım daire planlı ocak nişinin genişliği 0.70m.'dir.

İkinci hücre birinci hücre ile aynı ölçülere sahiptir. Güney cephesinde eksenden doğuya kaydırılmış 0.55m. genişliğinde, 0.33m. derinliğinde dikdörtgen bir niş, doğu cephesinde kapının güneyinde tek pencere, kuzeyde ortada ocak, doğusunda ise dikdörtgen bir niş bulunmaktadır. Batı cephesinde bir alt iki üst üç pencere dışarıya açılmaktadır.

Üçüncü hücre 3.35x3.35m. ölçülerinde kare planlı kubbe ile örtülüdür. Batısında iki alt, bir üst olmak üzere üç penceresi bulunmaktadır. doğu da diğer iki hücrede bulunan pencerelere bu cephede yer verilmemiştir. Güney cephesinde bir niş, kuzey cephesinde ocak ile dikdörtgen bir niş bulunur.

Cephe ortasında tonozlu bir geçit bulunmaktadır. Geçidin doğuya bakan cephesinde bulunan 1.50m. genişliğinde bir açıklıkla giriş sağlanmıştır. 4.35m. uzunluğunda olup üzeri beşik tonoz örtülüdür. İki katlı tasarlanmış olup hem avluya hem de dışarıya açılan birer penceresi bulunmaktadır. Duvarları sıvalı ve badana boyalıdır. Zemini altıgen şeshane tuğlalarla kaplıdır. Batısında bulunan 1.00m. genişliğinde iki kanatlı bir kapı ile sıbyan mektebinin önüne çıkış sağlanmıştır.

Bu geçidin kuzeyinde yer alan dördüncü ve beşinci hücrelere doğu cephelerinde eksenden güneye kaydırılmış birer kapı ile girilir. Dördüncü hücre giriş açıklığı dıştan 0.80m., içten 0.87m. genişliğinde, 1.05m. derinliğinde, 1.88m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu, düz atkı taşlıdır. Kapıdan girilen hücre içten 3.33x3.33m. ölçülerinde kare planlı olup üzeri pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Batıya bakan cephesinde iki alt, bir üst olmak üzere iki katlı üç pencere açılmıştır. Alt pencereler dikdörtgen formlu, üsttekiler ise sivri kemerlidir. Kuzey cephesine eksenden doğuya kaydırılmış 0.55m. genişliğinde dikdörtgen bir niş açılmıştır. Güney cephesinde ise ortada ocak, ocağın doğusunda ise dikdörtgen bir niş bulunur. Giriş cephesinde pencerelere yer verilmemiştir.

Beşinci hücreye doğu cephede eksenden güneye kaydırılmış dıştan 0.80m., içten 0.87m. genişliğinde, 1.86m. yüksekliğinde, 1.22m. derinliğinde bir kapı ile girilmektedir. İçten düzgün olmayan beşgen formludur. Batı cephesinde iki alt, bir üst üç penceresi bulunmaktadır. Güney cephesinin batı köşesine 0.41m. derinliğinde, 0.37m. genişliğinde; doğusuna 0.29m. derinliğinde, 0.37m. genişliğinde iki dikdörtgen niş vardır.

Doğu kanat üzerinde batı kanatta olduğu gibi beş hücre ile cephe ortasında tonozlu bir geçit bulunur. Cephenin güneyinde yer alan ilk odaya batı cephesinde eksenden kuzeye kaydırılmış tek kanatlı bir kapı ile girilir. Kapı açıklığı 0.80m. genişliğinde, 1.91m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu düz atkı taşlıdır. 3.39x3.38m. ölçülerinde kare planlı olup üzeri pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Kuzeyde cephe ortasındaki ocak 0.66m. genişliğinde yarım daire planlıdır. Doğu cephesinde 0.67m. genişliğinde, 1.27m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu iki alt pencere ile üstte ortaya gelecek şekilde tek tepe penceresi vardır. Güneyde ortada içten 0.81m., dıştan 0.67m. genişliğinde tek alt pencere ana caddeye açılır. Pencerenin batısında ki dikdörtgen niş 0.33m. derinliğinde, 0.55m. genişliğindedir (Foto 198-202).

İkinci ve üçüncü odalar aynıdır. Batı cephelerinde eksenden kuzeye kaydırılmış birer kapı ile giriş sağlanmıştır. 3.35x3.33m. ölçülerinde kare planlı olup üzeri pandantif geçişli birer kubbe ile örtülüdür. Kuzey cephelerinde ortada 0.69m. genişliğinde yarım daire planlı ocak, ocağın batısına 0.40m. genişliğinde dikdörtgen bir

niş; güney cephelerde iki nolu odada bir, üç nolu oda da iki niş vardır. Nişler 0.33m. derinliğinde, 0.55m. derinliğindedir. batı cepheleri kapı dışında sağır tutulmuştur. Doğu cephelerinde 0.67m. genişliğinde, 1.27m. yüksekliğinde iki alt pencere ile üstte bunları ortalayacak şekilde tek üst pencere ile aydınlatılmıştır.
Doğu kanat ortasında bulunan geçide batı cephesinde bulunan 0.78m. genişliğinde 0.93m. derinliğinde tek kanatlı bir kapı ile giriş sağlanır. 1.47m. eninde 3.42m. uzunluğunda, 2.20m. yüksekliğinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı olup üzeri beşik tonoz örtülüdür. İki katlı tasarlanmış olup hem avluya hem de dışarıya açılan birer penceresi bulunur. Duvarları sıvalı ve badana boyalıdır. Zemini altıgen şeshane tuğlalarla kaplıdır. Doğusunda bulunan 1.12m. genişliğinde, 0.95m. derinliğinde dikdörtgen bir açıklıkla küçük bir dış avluya çıkılır.
Dört nolu odaya batı cephede eksenden güneye kaydırılmış 0.80m. genişliğinde, 1.88m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu bir açıklıkla girilir. Kapının solunda bir niş bulunur. Oda içten 3.33x3.33m. ölçülerinde kare planlı olup üzeri pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Doğu cephesinde iki alt bir üst pencere, kuzeyde batı köşeye kaydırılmış derinliği 0.33m, genişliği 0.55m. olan dikdörtgen bir niş; güneyde ortada ocak ile bunun iki yanında dikdörtgen birer niş vardır.
Beş nolu oda batı cephedeki beşinci oda ile aynıdır. Batı cephede eksenden güneye kaydırılmış tek kanatlı bir kapı ile girilen oda içten beşgen planlıdır. Kuzey ve batı cephenin birleştiği bölüm içeri çekilerek hücre beşgene dönüştürülmüştür. Üzeri pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Doğusunda iki alt bir üst olmak üzere üç pencere, kuzeyde doğuya kaydırılmış bir, kuzeybatıda derinliği 0.33m, genişliği 0.55m. olan bir niş, güneyde ocak ile batısında bir dikdörtgen niş bulunur.
Kuzey kanatta ortada dershane iki yanında üçerden altı oda simetrik olarak yerleştirilmiştir. Medrese giriş kapısı ile aynı aks üzerinde bunulan ***dershaneye*** güney cephe ortasında bulunan bir kapı ile girilmektedir. Beden duvarından 0.10m. taşıntı yapan kapı 2.55m. genişliğinde, 4.80m. yüksekliğinde dikdörtgen formludur. Taş ve mermerden inşa edilmiştir. Dıştan farklı genişlikte dört bordürlerle ters "U" şeklinde kuşatılmıştır. Birinci ve dördüncü bordürler 0.10m. genişliğinde olup düz, 5cm. genişliğindeki ikinci bordür kaval, aynı genişlikteki üçüncü bordür oluklu silmelidir. Giriş kapısı kesme taştan sivri bir kuşatma kemeri içerisine alınmıştır. Kemer kilit taşının ortasına bir adet gülbezek yerleştirilmiştir. Kemerin köşelerindeki üçgen alanlar sade bırakılmıştır (Çiz. 44). Kemerin alınlığında vaktiyle çini bir kitabenin bulunduğu bilinmektedir. Bu kitabe tıpkı giriş kapısındaki çini kitabe gibi yerinden sökülerek müzeye kaldırılmıştır (Foto 203).
Giriş açıklığı 1.26m. genişliğinde, 1.15m. derinliğinde basık kemerlidir. Kapının söveleri 0.30m. genişliğinde, 0.18m. derinliğinde olup yekpare mermerdendir. Kapı kemeri dokuz adet kırmızı ve beyaz mermerden zıvana geçmelidir. Kilit taşı ise gri mermerdendir. Kemer köşeliklerindeki üçgen yüzeyler boş bırakılmıştır. Kapının arka yüzeyi dikdörtgen formludur. Dıştan bursa kemeri formunda bir kuşatma

kemeri içine alınmıştır. Basık kemerin arka yüzeyi iki yanda taş konsollar üzerine oturan kaş kemerlidir.

Kapıdan ulaşılan dershane binası içten kuzey-güney 6.80m, doğu-batı 6.72m. ölçülerinde kare planlı olup üzeri pandantiflerle geçilen 6.70m. çapında bir kubbe ile örtülüdür. Pandantiflerin zeminden yüksekliği 3.75m.'dir. Kubbenin zeminden yüksekliği 11.20m.'dir. Duvar kalınlığı 1.16m.'dir. Kuzeyinde iki alt iki üst, doğu ve batı cephelerde bir alt bir üst, güneyde giriş kapısının iki yanında birer tane olmak üzere on pencere ile aydınlatılmıştır. Alt pencereler zeminden 0.50m. yüksekliğinde, 0.98m. genişliğinde, 1.16m. derinliğinde, 1.70m. yüksekliğinde dikdörtgen formludur. Pencerelerin yek pare taştan yapılmış lento ve söveleri 0.19m. genişliğinde, 0.13,5m. derinliğindedir. Üst pencereler zeminden 3.60m. yüksekliğinde olup 0.90m. genişliğinde, 1.90m. yüksekliğinde sivri kemerli olup içten revzenli dıştan alçı şebekelidir. Doğu ve batı cepheler simetrik olarak tasarlanmış olup eksenden güneye kaydırılmış dikdörtgen formlu birer dolap nişi yerleştirilmiştir. Zeminden 0.46m. yüksekliğindeki nişlerden doğudaki 1.00m. genişliğinde, 0.56m. derinliğinde; batıdaki ise 0.67m. derinliğinde, 0.98m. genişliğinde dikdörtgen formlu olup yükseklikleri 1.68m.'dir. Dershane zemini altıgen tuğlalarla kaplanmıştır (Foto 204-207).

Dershanenin batısında yer alan ilk iki oda aynı tasarlanmıştır. Güney cephelerinde eksenden batıya kaydırılmış 0.87m. genişliğinde, 1.70m. yüksekliğinde, 1.09m. derinliğinde dikdörtgen formlu, düz atkı taşlı birer kapı ile giriş sağlanmıştır. Kapının söveleri 0.19m. genişliğinde, 0.14m. derinliğinde yekpare taştandır. Doğu-batı 3.34m., kuzey-güney 3.30m. ölçülerinde kare planlıdır. Üzeri zeminden 5.95m. yüksekliğinde pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Kuzey cephelerinde iki alt bir üst üç pencere bulunur. Alt pencereler zeminden 0.43m. yüksekliğinde, 0.68m. genişliğinde, 0.98m. derinliğinde, 1.23m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu düz atkı taşlıdır. Pencerelerin lento, söve ve denizlikleri 0.19m. genişliğinde, 0.14m. derinliğinde yekpare taştandır. Üst pencereler ise zeminden 2.42m. yüksekliğinde, 0.80m. genişliğinde, 1.20m. yüksekliğinde sivri kemerlidir. Doğu cephelerinde güney köşeye kaydırılmış zeminden 0.35m. yüksekliğinde, 0.52m. genişliğinde, 0.33m. derinliğinde, 1.40m. yüksekliğinde dikdörtgen birer niş, batı cephe ortalarında 0.70m. genişliğinde, 0.38m. derinliğinde yarım daire planlı ocak yerleştirilmiştir. İlk oda da ocağın kuzeyine zeminden 0.73m. yüksekliğinde, 0.35m. derinliğinde, 0.22m. genişliğinde, 0.43m. yüksekliğinde dikdörtgen bir niş açılmıştır. Güney cephede kapının sağında köşeye yakın olacak şekilde zeminden 0.60m. yüksekliğinde, 0.22m. derinliğinde, 0.56m. yüksekliğinde dikdörtgen bir niş bulunmaktadır.

Köşede yer alan odaya ise güneydoğusunda bulunan bir kapıdan ulaşılır. Kapıdan 0.77m. genişliğinde, 2.42m. uzunluğunda, 1.80m. yüksekliğinde ince uzun bir koridordan geçilerek girilen hücre 3.35x3.35m. ölçülerinde kare planlıdır. Doğu cephesi sağır tutulmuştur. Kuzeyinde bir alt pencere ile bunun batısında dikdörtgen bir niş

vardır. Zeminden 0.48m. yüksekliğindeki pencere 0.68m. genişliğinde, 1.23m. yüksekliğindedir. Niş ise zeminden 0.38m. yüksekliğinde 0.53m. genişliğinde, 0.24m. derinliğinde, 1.47m. yüksekliğindedir. batı cephesinde dikdörtgen bir alt pencere ile üstte iki yana yerleştirilmiş 0.50m. yüksekliğinde dairevi formlu birer pencere ile güneyinde 0.36m. derinliğinde, 0.40m. genişliğinde dikdörtgen bir niş bulunur. Güneyde ocak bulunur. Dershanenin doğusunda bulunan iki hücre boyut ve iç düzen açısından benzerdir. Güney cephelerinde eksenden doğuya kaydırılmış birer kapı ile giriş sağlanmıştır. 3.30x3.28m. ölçülerinde kare planlı üzeri kubbe ile örtülüdür. Kuzeyde iki alt bir üst olmak üzere üç pencere, doğuda ocak, batıda güneye kaydırılmış birer niş vardır.

Köşede yer alan odaya, güneybatı köşede bulunan 0.85m. genişliğinde, 1.88m. yüksekliğinde bir kapıdan girilen 2.30m. uzunluğunda bir koridordan geçilerek ulaşılır. 3.30x3.20m. ölçülerinde kareye yakın dikdörtgen planlıdır. Batı duvarı sağırdır. Kuzeyde iki alt bir üst; doğuda bir üst olmak üzere dört pencere ile aydınlatılmıştır. Güneyde ocak, doğu cepheye köşelere kaydırılmış iki dikdörtgen niş açılmıştır.

Hücre içlerinde yer alan ocakların üst örtüye yansıyan ***bacaları*** sekizgen gövdeli olup kesme taştandır. Gövdenin her bir yüzeyinde dikdörtgen bir çökertme içerisine yerleştirilmiş sivri kemerli duman açıklığı bulunur. Bacaların üzeri kesme taştan birer kubbe ile örtülmüştür (Foto 208).

Süsleme Özellikleri: Haseki Medresesi süsleme bakımından sade bir görünüme sahiptir. Medresenin düzgün kesme taş örgülü cepheleri altta dikdörtgen üstte sivri kemerli pencerelerle hareketlendirilmiştir. Pencere kemerleri iki renkli Burgaz taşı ile yapılmıştır[665]. Beden duvarları kesme taştan profilli bir saçakla sonlandırılmıştır. Taş ve mermerden inşa edilen taçkapı ters "U" şeklinde silmelerle kuşatılmıştır. Kapının tepelik bölümü zambak motifleri ile hareketlendirilmiştir. Giriş açıklığı mermerden beyaz ve gri renkli mermerden basık kemerli olup zıvana geçmelidir. Söveleri içeriye bakan yüzeylerin üst kısımlarında dekoratif amaçlı konsollar ile hareketlendirilmiştir.

Girişin üzerindeki sivri kemerli alınlık içerisinde bulunan çini kitabe Türk İslam Eserleri Müzesinde teşhir edilmektedir[666]. Girişi kuşatan sivri kuşatma kemerinin kilit taşı rozetle bezenmiş, köşelere ise birer adet kabara yerleştirilmiştir.

Avlunun etrafını kuşatan revakları taşıyan mermer sütunların başlıkları baklavalı ve mukarnaslı olmak üzere iki tiptedir. Başlıkların üç yada dört yüzerine 52 adet küçük rozetlerle süslenmiştir. 58 adet farklı rozetin herbiri baklavalar arasına yerleştirilmiş (Çiz. 45)[667]. Farklı boy ve ebatlarda tasarlanmış olan bu rozetlerden en

---

[665] F. Dalgalı, *age.*, s.299.

[666] İ. H. Konyalı, pencere ve kapı üstlerinin de çinilerle kaplı olduğu, pencere müselleslerinin çerçevelerine mavi çinilerden göbekler yerleştirildiğinden bahsetse de zaman içerisinde Çinili Köşk'te bulunanlardan başka günümüze ulaşan olmamıştır. Bkz. F. Dalgalı, *age.*, s. 299.

[667] M. Sözen, *agm.*, s. 113.

küçüğü 4-5,5cm., ortancası 6-7cm., büyük olanlar ise 9-10cm.'dir. Bu rozetlerde helezonlar, çarkıfelekler, 6 kollu yıldızlar, Çin bulutu, hatailer işlenmiştir[668].
Hücreler süsleme açısından sadedir. En dikkat çekici öğe ise davlumbazlı ocaklardır. Dershane binasında ise giriş kapı kemeri pembe ve beyaz iki renkli mermerden zıvana geçmelidir. Girişin üzerindeki alınlıkta olduğu kabul edilen çini kitabe Türk İslam eserleri müzesindedir. Avlu içerisinde yer alan kuyu bileziğinin dört köşesi başları aşağıya bakan birer palmetle bezenmiştir.
Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu: 1206/1792 İstanbul Tahrir defterinde yer alan bilgilerde medresenin müderrisi Kadızade Mehmed Efendi olup oda sayısı 16, talebe sayısı ise 15'tir[669]. 1844 yılı nüfus sayımı 185 numaralı defterde 16 odalı olarak kaydedilen medresede biri kadı olmak üzere 44 kişi bulunduğu[670]; 1869'da 31, 1914'te ise 16 talebenin kalmasına uygun olduğu belirtilmiştir[671].
M. Wienner, 1660 yangınında hasar gören külliye 1693, 1727, 1755, 1782 yıllarındaki harcamalara göre 1762 ve 1770 yangınlarında zarar gördüğünü ifade eder[672]. 1264/1848 tarihli belgede medrese cami ve mektep ile birlikte tamir edilmiştir. İmaret müdürü Hafız Ali Efendi tarafından yapılan onarım 3.320 kuruşa mal olmuştur[673]. 1281/1864 yılında medresenin tamire muhtaç olan yerlerinin yapılan keşif neticesinde 9.500 kuruşa tamir edileceği belirlenmiş olup bu onarım Hacı Artin Kalfaya ihale edilmiştir[674]; 1289/1873 tarihinde Yamandi Kalfa tarafından yapılmış diğer bir tamirat ise 2.700 kuruşa mal olmuştur[675]. 1894 depreminde hasar gören yapı iki yıl sonra 1896 tarihinde onarılmıştır. Osmanlı Arşivinde yer alan belgelerde Fatih Sultan Mehmed Külliyesi ile Haseki Külliyesi'nin depremden zarar gördüğü yazılıdır. Haseki Sultan Cami ile müştemilatının 119.000 kuruşa toplamda ise 1.431.706 kuruşa tamir edileceği ve bu masrafın 1311 yılı bütçesinden karşılanmasına karar verilmiştir[676]. 5 Cemaziyelevvel 1325/16 Haziran 1907 tarihli diğer bir belgede medrese ile imaretinin bazı mahallerinin tamire muhtaç olmasından dolayı yapılan keşif bedeli mecidi 19 kuruştan 48.618 kuruşa tamir edileceği tespit edilmiş olup bu masrafın 1323 bütçesinden karşılanmasına karar verilmiştir[677]. Fî 20 Ağustos sene 1330/1914 teftiş raporunda kadro harici tutulan medresenin hücrelerin zemin seviyesinde ve hava cereyanına müsait olmasına rağmen rutubetli ve karanlık 16 odasının bulunduğu, çamaşırhane, gusülhane, abdesthaneleri ve dershanesinin tamire muhtaç olduğu, avlusu ve etrafında geniş bir bahçesi olmasından dolayı

---

668 M. Sözen, *agm.*, s. 114.
669 N. Aktaş, *agt.*, s.93.
670 İ. Aydoğan, *agt.*, s.184-185
671 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 290.
672 M. Wienner, *age.*, s. 420.
673 M.S. Kütükoğlu, *age.*, s. 291.
674 İ.DH.529/36641
675 M.S. Kütükoğlu, *age.*, s. 291.
676 İ.EV.12/36; ŞD. 136/261; ŞD. 136/26/2
677 İ.EV. 44/64; ŞD. 183/23; BEO, 3111/233270

yeniden inşa edilmesi gerektiği yönünde görüş bildirilmiştir.16 kişi ikamet edebileceği belirtilmiştir[678]. 1918 yılında medrese binası askerler tarafından işgal edilmiştir[679]. Bu dönemde aşhane olarak kullanılan medresenin revaklarının altına kazanlar gömülmüş, mermer kaplamaların üzerinde ateşler yakılarak tahrip edilmiştir. Medrese 133471918 tarihinde meydana gelen Çırçır yangınında imarethane ile birlikte yanmıştır[680].

1940'lı yıllarda harap olan medresenin hücrelerinin kapı ve pencere doğramaları ile parmaklıkları çalınmıştır[681]. Zambak motifli alınlıkla taçlandırılmış taçkapı ile dershane kapısının üzerinde bulunan renkli sır tekniğinde yapılmış 946/1539-40 tarihli iki çini pano, medresenin çok harap olduğu yıllarda koruma amacıyla yerlerinden çıkarılarak Çinili Köşk'e götürülmüştür[682]. İ. H. Konyalı, medresenin bütün kubbelerini kaplayan kurşunların söküldüğünü, dershane ve odaların içlerinin hayvanlar tarafından işgal edildiğini, sütunlardaki tunç bileziklerin çalındığını ve bakıma muhtaç olduğunu söyler[683]. 1963-1974 yıllarında Vakıflar Genel Müdürlüğü Tarafından onarılarak Diyanet İşleri Başkanlığı'na verilmiştir[684]. Bu onarımda boya, elektrik tesisatı yenilenmiş, tuvaletler elden geçmiştir. Cami dışındaki yapılar eğitim amaçlı kullanılmak üzere 03.10.1974 tarihinden itibaren kullanım hakkı Diyanet İşleri Başkanlığı'na devredilmiştir. 1997 yıllarında medrese hücreleri yatakhane, dershanesi ise mescid olarak kullanılmıştır[685].

---

678 M.S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 164-165.
679 M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 164-165.
680 F. Dalgalı, *age.*, s. 300.
681 M. Sözer, "Milli Süslerimizden Rozetlere Dair", *Arkitekt*, S. 137-138, 1943, s. 111.
682 M. Sözer, *agm.*, s. 111; F. Dalgalı, *age.*, s. 299.
683 F. Dalgalı, *age.*, s. 300.
684 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 291.
685 S. Doğan, *agm.*, s. 372.

3.10. Manisa Hafsa Sultan Darüşşifası/Bimarhanesi[686]

Yeri: Manisa[687] İl merkezinde, Mimar Sinan Mahallesi, İzmir Caddesinde bulunmaktadır. Külliyenin güneyinde İzmir Caddesi, batısında 2502 nolu sokak, kuzeyinde 2505 nolu sokak, doğusunda ise İbrahim Gökçen bulvarı ile çevrilmiş alan içerisinde yer alır. Hafsa Sultan Külliyesi cami, medrese, imaret, hankah, sıbyan mektebi, hamam ve darüşşifadan oluşmaktadır[688]. İmaret ve hankah günümüze ulaşmamıştır[689]. Külliyenin merkezinde camii, caminin kuzeyinde avlu ve etrafında U planlı medrese, medresenin kuzeydoğusunda sıbyan mektebi, kuzeybatısında darüşşifa, kuzeyinde hamam yer almaktadır (Foto 209). Katip Çelebi 1648 yılında kaleme aldığı "*Cihannüma*" adlı eserinde külliyeyi meydana getiren yapılar ve bunların yeri hakkında bilgiler verir ancak darüşşifa yapısından bahsetmez[690].

Bânîsi: Külliyenin bânîsi I. Selim'in hanımı, Kanuni Sultan Süleyman'ın annesi Ayşe Hafsa Valide Sultan'dır[691]. Darüşşifayı Kanunî Sultan Süleyman annesi adına yaptırmıştır. 940/19 Mart 1534 tarihinde vefat eden Ayşe Hafsa Sultan, Kırım Hanı Mengli Giray Hanı'nın kızı, Yavuz Sultan Selim'in eşi, Kanuni Sultan Süleyman'ın annesidir[692]. İstanbul'da Yavuz Sultan Selim'in türbesinin yanında inşa edilen türbesine defnedilmiştir[693].

İnşa Tarihi: Hafsa Sultan'ın Manisa'da kendi adına inşa ettirdiği külliyenin inşasına cami üzerinde yer alan kitabesine göre 929/1522 yılında başlanmış, 945/1538 yılında hamam, 946/1539 tarihinde darüşşifanın yapımıyla tamamlanmıştır[694]. Da-

---

[686] Kaynaklarda *"Manisa Bimarhanesi"*, Manisa Şeriye Sicillerinde *"Manisa Darüşşifası"* olarak geçer. N. Yörükoğlu, *age.*, s.110.

[687] 1307/1308 tarihli Aydın Vilayet Salnamesinde Manisa Hakkında şu bilgilere yer verilmiştir: "…..Manisa şehri, Sultan ve Muradiye ve Altuniye ve İbrahim Çelebi ve Timur Ali Bey Çaşnigir ve Şehzade nam cami'leri ve Sultan hazretlerinin eseri olub haraba yüz tutmuş iken Sururi Paşa merhum'un Manisa mutasarrıflığında ta'mirine muvaffak olduğu ve eski saray ile bina itdiği hastahane ve i'dâdî-i mülki dâ'ireleri hakikaten şehrin ebniye-i 'aliye-i fâhiresindendir. B". Bkz. İbrahim Cavid, Aydın Vilayet Salnamesi (R.1307/H.1308),(Haz. M. Babuçoğlu-C. Eroğlu-A. Şahin), Ankara 2010, s.529-530.

[688] G. Cantay, *age.*,s.88; F. Akozan, "Türk Külliyeleri", *VD*, S.VIII, Ankara 1969, s.307.

[689] İ. Gökçen, *age.*, s. 125; Ç. Uluçay-İ. Gökçen, *age.*, s.49.

[690] "…. Muradiye Camii, Hatuniye Camii, Sultan Camii ile Çaşnigir Camii vardır ki içinde Şehzâde Sarayı ve Sultan Köşkü bulunmaktadır……Bunlardan başka iki minareli Haseki Sultan Camii de vardır. Bunun batısında medresesi, kuzeyinde imareti ve hamamı bulunmaktadır. Sultan Camii olarak meşhurdur…". Bkz. Katip Çelebi, Cihannüma, (Haz. S. Öztürk-H. Koyuncuoğlu-vd.), C. II, İstanbul 2013, s.928.

[691] İ. Gökçen, *Vakıflar I*, s.122; Ç. Uluçay-İ. Gökçen, *Manisa Tarihi*, İstanbul 1939, s. 99.

[692] Ç. Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, s. 54; N. Yörükoğlu, *Hafsa Sultan ve Külliyesi*, Ankara 1984, s.19; Yaşar Yücel, *Muhteşem Türk Kanuni ile 46 Yıl*, Ankara 1991, s.1.

[693] Ç. Uluçay, age., s.54; N. Yörükoğlu, age., s. 19; Funda Gülay Kadıoğlu-Selim Kadıoğlu, "The Royal Women Founders of Darüşşifas in Anatolian Seljuks and Ottoman Periods-Adı Darüşşifalara Ad Olan Kadınlar", *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi*, C.1, S.1, January-April, Mersin 2011, s.5.

[694] R. M. Rıefstahl, *age.*, s. 13; İ. H. Uzunçarşılı, *age.*, s.88-90; K. Karadanışman, *age.*, s.11-14; *Manisa Tarihi*, İstanbul 1939, s.99-101; N. Yörükoğlu, *age.*, s. 43; F. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazâsı*, Ankara 2003, s. 95.

rüşşifanın inşa tarihini gösteren kitabesi giriş kapısı üzerine yerleştirilmiştir. Celi sülüs hatla, 0.80x0.60m. ölçülerinde mermer üzerine yazılmış kitabe üç satır, altı mısradan oluşmaktadır[695]. Her mısra yan kenarları dört dilimli kemerlerle sonlandırılmış birer kartuş içerisine yerleştirilmiştir. Kartuşların arasında ortada rumi ve palmetler, yanlarda enine konumlandırılmış palmetlerle süslenmiştir. Kitabenin zemini kırmızı, harfler ise altın sarısına boyanmıştır. Kitabenin son satırında geçen *"makam-ı afiyettir"* ibaresi ebcedle 946/1539 tarihini vermektedir (Foto 210)[696].

Kitabenin Anlamı: Bu yurt Sultan Süleyman'ın annesi tarafından yararlanma yeri olarak bina edilmiştir. Bu hayrın kurucusu kadınların medarı iftiharıdır. Bu emanet kerem sahiplerinin evidir. Binasının bitirilme tarihi sorulacak olursa "Makam-ı Afiyettir" terkibi tarihini gösterir[697].

Kitabede darüşşifanın Ayşe Hafsa Sultan tarafından yaptırıldığı yazılıdır. Ancak Hafsa Sultan 4 Ramazan 940/19 Mart 1534 yılında vefat etmiştir. Dolayısıyla yapı hanım sultanın vefatından sonra oğlu Kanuni Sultan Süleyman tarafından annesi adına yaptırdığı anlaşılmaktadır. Hafsa Sultan'ın 929/1523 tarihli vakfiyesinde de yapının adı geçmemesi bu durumu teyid etmektedir.

Vakfiyesi: Külliyenin vakfiyesi Evâsıt-ı Şa'bân 929/25 Haziran-5 Temmuz 1523 yılında tanzim edilmiştir[698]. Dârüşşifâsı ve hamam Hafsa Vâlide Sultanın ölümünden sonra yaptırıldığı için vakfiyede yer almamaktadır. 1575 tarihli Saruhan Evkaf Defterine Sultaniye Dârüşşifâsı'nda görevli personel ve aldıkları ücretler hakkında bilgiler bulunmaktadır. Bu belgeye göre ser-tabîb 25, ikinci tabîb 10, tabîbi (kehhâl) 6, tabîbi yardımcısı (şâkird-i kehhâl) 2, cerrah 5, 2 eczacı (şurbî) 3'er, 10 sağlık görevlisi 5'er; 2 aşçı, 4 kayım (hizmetli, bir tuvaletçi, 1 gassâl, bir çamaşırcı, 1 ferraş, 1 dolapçı, 1 kilerci,1 katip, ü idari görevli, bir güvenlik personeli 3'er, 1 vekîlharca yevmiye 4 akçe ücret verilmekteydi. 25 kişinin görev yaptığı darüşşifa da en fazla 20 hastanın bulunabileceği yazılıdır. 1575 tarihinde ser-tabîb Çelebi Reis, 2. tabîb olarak Abdülkerim Çelebi'dir. Darüşşifada görevli hekimbaşının hükümet merkezinden beratla tayin edildiği bilinmektedir[699].

Hafsa Sultan Dârüşşifâsı tıp eğitiminin verildiği bir uygulama hastanesiydi[700]. 1671 yılında Manisa'ya gelen Evliya Çelebi seyahatnamesinde, Sultaniye Darüşşifa'sında

---

[695] C. Baltacı, eserinde darüşşişfanın 929/1522-23 yılında inşa edildiğini, günümüzde mevcut olmadığını ifade ederek hataya düşmüştür. Bkz. C. Baltacı, *age.*, s. 900.

[696] Kitabenin okunuşu: "Budâr-ımâder-i Sultan Süleyman/Binâ etti ki câyı menfaattır/Bu hayrın bânisi fahrü'l-kuzât ol/Emânet dâr-ı ehl-i Mekke-i ümmettir/Su'al olunsa itmâm-ı binâsı/Der tarihi makam-ı afiyettir. (946/1539)". Bkz. Ç. Uluçay-İ. Gökçen, age., s.101; K. Karadanışman, age., s. 15; İ. H. Konyalı, agm., s. 55; N. Yörükoğlu, Hafsa Sultan ve Külliyesi, Ankara 1984, s.42.

[697] N. Yörükoğlu, *age.*, s. 42.

[698] İ. Gökçen, *age.*, s.122; F. Emecen, *age.*, s. 95.

[699] İ. Gökçen, *age.*, s.126; N. Yörükoğlu, *age.*, s. 45; F. Emecen, *age.*, s. 96; Mustafa Alkan, "Manisa'da Hafsa Sultan Dârüşşifası (Bîmarhanesi)", *Turkish Studies*, Volume 9/10 Fall Ankara 2014, s. 25.

[700] Nihat Yörükoğlu, 1327 (1911) tarihli Aydın Vilayet Salnamesi'ne dayanarak Sultaniye Dârüşşifâsının işleyişini şöyle tasvir etmektedir: *"…Bîmarhânenin 1911 yılında kare şeklinde bir bahçe ihata duvarı ve ku-*

tıp ilminin görüldüğünü ifade ederek fazilet sahibi bir hekimbaşısı bulunduğu, hafta da iki gün ders okutulduğunu, bütün hastalara çeşitli macunlar, ilaçlar verildiğini, yiyecek ve içeceklerin bol olduğundan bahseder[701].

Mimarı: Hafsa Sultan külliyesinin mimarı Acem Ali'dir. Ancak Darüşşifanın inşa tarihine bakıldığında Acem Ali'nin yapıyı tamamlayamadan vefat ettiği anlaşılmaktadır[702]. Bu tarihten sonra inşaatı kimin tamamlattığı konusunda kesin bir bilgimiz bulunmamaktadır.

Malzeme ve Teknik: Darüşşifanın inşa malzemesi taş ve tuğladır. Beden duvarlar bir sıra taş, iki sır tuğladan almaşık tekniktedir. Taş beden duvarlarında; tuğla beden duvarlarında, kemerlerde, kubbelerde, kapı ve pencere alınlıklarında, kubbe kasnaklarında, saçaklarda testere dişi olarak; mermer malzeme şadırvanda, avlu döşemesinde, kapı ve pencerelerin lento, söve ve denizliklerinde, sütun ve başlıklarda, kitabede; kiremit malzeme ise üst örtü kaplamasında, ahşap kapı ve pencere doğramaları ile ocak davlumbazlarında, metal ise pencere parmaklıklarında kullanılmıştır.

Plan ve Mimari Özellikleri: Medresenin kuzeybatısında yer alan darüşşifa binası zemin seviyesinden 2.20m. aşağıda kalmıştır. On bir basamaklı bir merdivenle yapının bulunduğu alana inilmektedir. Dıştan 28.70x20.00m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır (Çiz. 46-47).

Güney cephe 28.70m. uzunluğunda, 4.72m. yüksekliğindedir. Bir sıra taş iki sıra tuğladan almaşık tekniktedir. Taşların yanları da birer tuğla ile çevrilmiştir. Cephe ortasında 1.54m. genişliğinde, 2.04m. yüksekliğinde, 0.85m. derinliğinde iki kanatlı ahşap doğramalı bir kapı yerleştirilmiştir. Kapının basık kemeri yedi sıra mermerden zıvanalı geçmelidir. Kapının üzerinde tuğladan sivri kuşatma kemeri bulunur. Kemer aynası yatay tuğla dizisiyle örülmüş olup ortasına inşa kitabesi konulmuş-

---

*zeye bakan kısmında bir giriş kapısı vardır. Birkaç basamak merdivenle inilen bu kapının sağ iç tarafında müdür ve tabîb odası, onun bitişiğinde de eczâne mevcuttur. Kapının sol tarafında yine iç kısımda avlu duvarına bitişik yan yana üç kadın koğuşu ile biraz ilerisinde asıl hastane binasına bitişik gardiyan odası ve kapı yanındaki koğuşla gardiyan odası arasında da kadınlar avlusuna girişi sağlayan bir kapı bulunmaktadır. Bu avluda iki helâ, bir de çeşme vardır. Bahçenin doğu duvarı bitişiğinde çeşitli hizmetlere mahsus beş oda ile bir çamaşırhane, bir de helâ mevcuttur. Asıl binanın kapısından girilince önü demir parmaklı koridorun sağ tarafındaki oda (hastalıklı akıl hastalarına), soldaki (kadınlara), iç avlunun sağındaki üç oda ile solundaki ilk iki oda (koğuş), solda üçüncü oda ise (bağlı akıl hastalarına), kuzeydeki iki oda da (akıl hastalarına) mahsus olarak kayıtlıdır. Bu iki oda arasında da helâlar vardır. Bîmarhâne zemini Sultan Caddesinden 1.40 metre sağındadır. İç avlu kaldırım döşemeli olup ortasında bir havuz bulunmaktadır. Bahçe ihata duvarının güneyini Sultan Caddesi, batısını Bîmarhâne Caddesi, doğusunu bir ara sokak, kuzeyini de Memleket Hastanesi'nin ara duvarı teşkil etmektedir..". Bkz. N. Yörükoğlu, *Hafsa Sultan ve Külliyesi*, s. 116-117.*

[701] "..Ve cümle (—) medresedir. Ammâ meşhuru ve ma'mûru bunlardır ki zikrolunur. Evvelâ medrese-i Murâdiyye ve iki Sultâniyye medreseleri ve Ulu medrese. Ve Sultâniyye dâr-ı şifâsında medrese-i dârü'ş-şifâ ilm-i tıb görülür. Ehl-i fazl hekîmbaşısı vardır. Haftada iki gün ders okunur ve haftada iki gün "Salâdır cümle ehl-i derde" deyüp gûnâ-gûn ma'âcin ve edviyeler ve meşrubat erimeler mebzuldür". Bkz. Evliya Çelebi, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Çev. Y. Dağlı-S. A. Kahraman- R. Dankoff), C. IX/I, İstanbul 2005, s.40.

[702] H. Acun, *age.*, s.453.

tur. Kapının avluya bakan arka yüzeyi dikdörtgen formlu olup tuğladan basık kemerli alınlıklıdır (Foto 211-212, Çiz. 48).

Kapının iki yanında biri revak diğeri hücreye açılan ikişerden dört pencere yerleştirilmiştir. Pencereler zeminden 0.25m. yüksekliğinde olup 1.00m. genişliğinde, 1.48m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu düz atkı taşlıdır. Pencerenin lento, söve ve denizliği 0.17m. eninde yek pare mermerdendir. Pencerelerin üzerinde 1.35m. genişliğinde, 0.70m. yüksekliğinde tuğladan sivri teğet kemerli birer alınlık bulunur. Alınlık kemeri 0.32m. enindedir. İçerisi ise yatay tuğla sırası ile doldurulmuştur. Pencereler form olarak diğerleri ile aynıdır.

Doğu ve batı cephe 20.00m. uzunluğunda, bir sıra taş iki sıra tuğladandır. Cephe yüzeyleri iki sıra testere dişli saçak ile sonlandırılmıştır. Cephe yüzeyinde dört hücre bulunur. Bunlardan güneydeki ikişer tanesinin bu cephesinde altta dikdörtgen formlu sivri teğet kemerli alınlıklı, üstte 0.68m. yüksekliğinde, 0.68m. genişliğinde sivri kemerli alçı şebekeli ikişer pencere açıklığı bulunur. Kuzeyde yer alan diğer iki hücre dışarıya birer alt pencere ile açılmıştır. Bu hücrelerde üst pencereye yer verilmemiştir (Foto 213-214).

Kuzey cephe 28.70m. uzunluğundadır. Cephenin orta bölümü 19.35m. uzunluğunda olup beden duvarından 4.08m. dışarı taşırılmıştır. Cephe yüzeyinde yer alan eyvan iki alt, iki üst; yanlarda yer alan hücreler tek alt pencere ile dışarı açılmaktadır. Hücrelerin yan yüzeylerinde birer alt pencere da bulunmaktadır. Cephenin iki yanında yer alan doğu ve batı kanat üzerindeki hücrelerin kuzeye bakan cepheleri 4.75m. enindedir. Bunlardan batıdaki sağır, doğudakinde tek pencere bulunur (Foto 215).

Güneyde yer alan kapıdan 12.09x4.25m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı giriş revakına ulaşılır (Foto 216). Revaklar kuzeyde 2.10m. yüksekliğinde, 0.40m. çapında mermerden yuvarlak gövdeli iki sütunla üç göze ayrılmıştır. Sütunlar birbirine ve arka ile yanlarındaki duvarlara tuğladan sivri kemerlerle bağlanmıştır. Sütun başlıkları 0.50m. yüksekliğinde, 0.70m. genişliğinde mermerden olup korint başlıklıdır. Her bir revak gözü 3.90x3.75m. ölçülerinde kare planlı olup üzeri zeminden 6.08m. yüksekliğinde pandantif geçişli birer kubbe ile örtülüdür. Revakın doğu ve batısında birer kapı ile yanlardaki hücrelere girilir. Yan revaklar güneyinde içeri doğru birer pencere ile dışarı açılır. Revakların avluya bakan kuzey yüzeyinde kemer köşeliklerindeki üçgen boşluklar tuğlalarla süslenmiştir. Orta kemerin sağ üst köşesinde tuğladan oluşturulmuş uç kısımları aşağıya bakacak şekilde yerleştirilmiş üçgenlerin içlerine kaz ayağı yerleştirilmiştir. Diğer alınlık içerisinde ise zikzaklardan oluşan bir kompozisyon işlenmiştir.

Avlu 17.70x12.50m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Üzeri açık avlunun etrafında revak bulunmamaktadır. Zemini mermer kaplı olup ortasında sekizgen planlı bir ***şadırvan*** bulunur. Tamamen yenilenmiş olup sanatsal bir değeri bulunmamaktadır. Avlu zemininden 0.15m. aşağıda yer alan şadırvan

sekizgen bir kaide üzerine oturur. Kaidenin üzerinde yer alan gövde bir kademe içeri çekilmiştir. Her bir kenarı dıştan 1.05m., içten 0.95m. eninde olup 0.50m. yüksekliğindedir. Kalınlığı ise 0.11m.'dir. Şadırvanın etrafında yer alan pis su kanalı 0.25m. genişliğinde, 0.15m. derinliğinde olup mermerdendir (Foto 217).

Avlunun üç tarafı dokuz oda ve iki eyvanla "U" şeklinde kuşatılmıştır. Doğuda iki oda ile bir yan eyvan, batıda üç oda, kuzeyde ana eyvan ile iki yanında birer oda, kuzeydoğu ve kuzey batı köşelere birer adet oda bulunmaktadır. Girişteki revakın köşelerine yerleştirilen odalar ile kuzeydeki eyvanın iki tarafına yerleştirilen odalar doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı, doğu ve batı kanatlar üzerinde yer alan odalar ise kare planlıdır. Hücrelerin üzeri tuğladan sekizgen kasnak üzerine oturan birer kubbe ile örtülmüştür. Kubbeler dıştan oluklu kiremitle kaplanmıştır.

Giriş revakının batısında yer alan hücreye doğu cephede eksenden güneye kaydırılmış 0.70m. genişliğinde, 1.54m. yüksekliğinde, 0.85m. derinliğinde dikdörtgen formlu bir kapı ile girilir. Tuğladan sivri kemerli sağır bir alınlığa sahiptir. Kapının söve lentosu yek pare taştandır. Kapı açıklığından girilen oda içten 6.63x4.03m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Dikdörtgen oda doğuda 2.05m. genişliğinde, batıda ise 0.50m. genişliğinde kuzey-güney doğrultusunda atılan yarım daire formlu bir kemerle daraltılarak kareye dönüştürülmüştür. Elde edilen kare alanın üzeri zeminden 6.04m. yüksekliğinde pandantif geçişli bir kubbe ile örtülmüştür. Batı cephede kuzeye kaydırılmış bir alt bir üst iki katlı pencere yerleştirilmiştir. Alt pencere zeminden 0.66m. yüksekliğinde 1.30m. genişliğinde, 1.52m. yüksekliğinde, 0.78m. derinliğinde içeri doğru şevli birer pencere ile aydınlatılmıştır. Pencereler dıştan 1.03m. genişliğindedir. Pencereler dikdörtgen formlu, düz atkı taşlı, ahşap doğramalı iki kanatlıdır. Üst pencere ise sivri kemerli olup dıştan alçı şebekelidir. Güney cephedeki tek pencere açıklığı 0.66m. yüksekliğinde 1.30m. genişliğinde, 1.52m. yüksekliğinde, 0.78m. derinliğinde içeri doğru şevlidir. Pencerenin doğusunda zeminden 1.00m. yüksekliğinde, 0.46m. genişliğinde, 0.43m. derinliğinde, 0.75m. yüksekliğinde dikdörtgen bir niş bulunur. Kuzey cephe ortasına 0.60m. derinliğinde, 0.73m. genişliğinde, 1.77m. yüksekliğinde yarım daire planlı ocak yerleştirilmiştir. Ocak, yarım daire kemerlidir. Zemini mermer kaplı, duvarları sıvalı ve boyalıdır (Foto 218-220).

Giriş revakının doğusunda yer alan hücre batıdaki ile aynı özelliktedir. Hücreye batı cephede eksenden güneye kaydırılmış bir kapı ile girilmektedir. 6.63x4.03m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Batıda 2.05m. genişliğinde, doğuda ise 0.50m. genişliğinde birer kemerle daraltılarak kareye dönüştürülmüştür. Kare alanın üzeri ise pandantif geçişli bir kubbe ile örtülmüştür. Güney ve batısında içeri doğru şevli birer alt pencere ile aydınlatılmıştır. Doğuda alt pencerenin üzerinde sivri kemerli tepe penceresi aynı aks üzerine gelecek şekilde konumlandırılmıştır. Kuzeyde ise eksenden batıya kaydırılmış yarım daire planlı ocak bulunur.

Kuzey kanat 17.70m. uzunluğunda duvarları taş ve tuğladan almaşık tekniğinde örülmüştür. Cephe üzerinde ortada eyvan iki yanında birer adet oda bulunmaktadır. Eyvan kemeri 0.85m. genişliğinde, 3.76m. yüksekliğinde, 4.00m. genişliğinde sivri kemerli olup tuğladandır. Son onarımlar sırasında eyvanın üzerine bir sundurma eklenmiştir. 4.73x4.64m. ölçülerinde hemen hemen kare planlıdır. Üzeri pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür (Foto 221-222). Doğu ve batı cepheleri sağır tutulmuştur. Kuzeyinde diğer hücrelerde olduğu gibi içeri doğru şevli iki alt pencere ile üstlerinde sivri kemerli ikişer tepe pencere açıklığı ile dışarıya açılır. Eyvan avlu zemininden bir basamak yükseltilmiştir.

Eyvanın doğu ve batısında birer hücre simetrik olarak yerleştirilmiştir. Batıda yer alan hücreye güney cephede eksenden doğuya kaydırılmış bir kapı ile girilmektedir. 0.70m. genişliğindeki girş açıklığı 1.30m. yüksekliğinde, 0.80m. derinliğinde düz atkılıdır. Kapının lento ve sövesi 0.18m. genişliğinde yek pare taştandır. Kapının üzerinde tuğladan sivri teğet kemerli sağır bir alınlık bulunur. Hücre içten 5.75x3.94m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Doğu tarafta 1.50m. genişliğinde yarım daire formlu bir kemerle daraltılarak kareye dönüştürülmüştür. Kare alanın üzeri pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Kuzey ve batısında dışarı açılan zeminden 0.50m. yüksekliğinde içeri doğru şevli birer alt pencere açıklığı bulunmaktadır. Kuzeyde alt penceresinin üzerine sivri kemerli tepe penceresi yerleştirilmiştir. Güneyde kapının batısında ocak, kuzeyde pencerenin batısında 0.43m. genişliğinde dikdörtgen bir niş vardır.

Doğuda yer alan hücreye güneyde eksenden batıya kaydırılmış bir kapı ile girilir. Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı hücre doğu tarafta enine atılan 1.50m. genişliğinde bir kemerle kareye dönüştürülerek üzeri pandantif geçişli bir kubbe ile örtülmüştür. Kuzeyde bir alt bir üst; doğuda bir alt pencere, güneyde girişin doğusuna ise ocak yerleştirilmiştir.

Doğu kanat 12.50 uzunluğunda olup taş ve tuğladan almaşık tekniğinde inşa edilmiştir. Cephe ortasında eyvan, kuzey ve güneyinde birer adet oda yerleştirilmiştir. Eyvanın avlu zemininden bir kademe yükseltilmiştir. Batı cephesinde 2.72m. genişliğinde, 0.81m. kalınlığında sivri kemerle avluya açılmaktadır. 3.93x3.90m. ölçülerinde kare planlıdır. Üzeri zeminden 5.90m. yüksekliğinde pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Kuzey ve güney cepheleri sağır tutulmuştur. Doğusunda zeminden 0.60m. yüksekliğinde, 1.20m. genişliğinde, içeri doğru şevli, dikdörtgen formlu tek pencere ile dışarı açılır.

Eyvanın kuzeyinde yer alan hücreye batı cephede eksenden güneye kaydırılmış dikdörtgen formlu bir kapıdan ulaşılır. Kapı açıklığı 0.70m. genişliğinde, 1.70m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu, düz atkı taşlıdır. Kapının lento, söve ve eşiği yek pare taştandır. Üzerinde 0.61m. yüksekliğinde sivri teğet kemerli sağır bir alınlık bulunur. Alınlık kemeri 0.30m. eninde tuğladan olup etrafı tek sıra tuğla dizisi ile kuşatılmıştır. İçten 3.97x3.90m. ölçülerinde hemen hemen kare planlı olup üzeri

pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Pandantifler alt pencerelerinin üzerinden itibaren başlamaktadır. Kuzey ve doğusunda 1.07m. genişliğinde, 0.72m. derinliğinde dikdörtgen formlu içeri doğru şevli birer pencere ile aydınlatılması ve havalandırılması sağlanmıştır. Doğu cephede pencerenin kuzeyinde dikdörtgen bir niş bulunur. Güney cephesi sağır tutulmuştur. Batıda giriş kapısının kuzeyinde yer alan ocak 0.60m. derinliğinde, 1.77m. yüksekliğinde, 0.85m. genişliğinde yarım daire planlıdır. Ocağın davlumbazı ahşaptandır.

Eyvanın güneyinde yer alan hücre günümüzde tuvalet olarak kullanılmaktadır. Özgün halinde kuzey de yer alan hücre ile benzerdir. Batı cephede eksenden kuzeye kaydırılmış dikdörtgen formlu, sivri teğet kemerli alınlıklı bir kapıdan ulaşılmaktadır. İçten 3.86x3.74m. ölçülerinde hemen hemen kare planlı olup üzeri pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Kuzey ve güney cephe sağırdır. Doğuda tek pencere açıklığı ile aydınlatılmıştır. Yapıya ait eski planlarda batı cephede kapının güneyinde bir ocak bulunmaktaydı.

Avlunun ***batı kanadı*** 12.50m. uzunluğundadır. Taş ve tuğladan almaşık tekniğinde örülmüştür. Beden duvarları iki sıra testere dişi ile sonlandırılmıştır. Cephe yüzeyinde üç hücre bulunmaktadır. Hücreler ölçü ve iç düzen açısından aynıdır. Güney ve ortadaki hücrelere doğu cephelerinde kuzeye kaydırılmış 0.70m. genişliğinde, dikdörtgen formlu, sivri teğet kemerli alınlıklı bir kapıdan girilir. Kuzeyde yer alan üçüncü hücrenin kapısı eksenden güneye kaydırılmıştır. 3.95x3.95m. ölçülerinde kare planlı olup üzeri 6.10m. yüksekliğinde pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Güney cepheleri sağır tutulmuştur. Batıda altta 1.00m. genişliğinde içeri doğru şevli dikdörtgen pencerenin üzerinde sivri kemerli tepe penceresi yerleştirilmiştir. Doğuda giriş kapısının güneyinde 0.75m. genişliğinde, 0.60m. derinliğinde ocak bulunur. Kuzeyde yer alan hücrenin ocağı giriş kapısının kuzeyine yerleştirilmiştir. Kuzey cephede batıya kaydırılmış niş, zeminden 1.00m. yüksekliğinde, 0.44m. genişliğinde, 0.66m. yüksekliğinde, 0.40m. derinliğinde dikdörtgen formludur.

Hücre içlerindeki ocakların üst örtüye yansıyan bacalar tuğladan kare gövdelidir. Bacanın üzeri kesik pramid şeklinde taş bir külahla örtülüdür (Foto 223, Çiz. 49).

Süsleme Özellikleri: Darüşşifa binası süsleme açısından sadedir. Beden duvarlarında almaşık duvar örgüsü ile saçaklardaki kirpi saçak uygulaması, mermerden pencereler ile sivri kemerli alınlıkları ile cepheye hareketlilik kazandırmıştır. Giriş revakının avluya bakan cephesinde kemer köşeliklerinde tuğladan yapılmış süslemeler dikkat çekmektedir. Bunlardan sol tarafta olanında üçgenler içerisine yerleştirilmiş kazayağı motifleri, sağ tarafta ise zikzak motifleri tek süsleme öğesinin bulunduğu bölümlerdir (Foto 224, Çiz. 50).

Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu: 1922 Yunan işgali sırasında yakılmıştır (Çiz. 51)[703]. Yanışından sonra bir süre de kömür deposu olarak kullanıl-

[703] N. Yörükoğlu, *age.*, s. 44; H. Acun, *age.*, s.453.

mıştır. N. Yörükoğlu 1946 yılındaki durumu hakkında şu bilgileri aktarır: "…….Darüşşifanın bahçe ihata duvarı tamamıyla yıkılmıştır. Parmaklığın önünde evvelce mevcut bulunan havuz yerle yeksan olmuştur. Gün doğu ve batı istikametinde pencereleri bahçeye açılmış ve demir parmaklıklarla teçhiz edilmiş mutenadır ve keza kubbe ile mestur dörder oda mevcuttur Karşıki duvar istikametinde kubbelerle mestur iki oda ile aralarında sonradan ilâve edilmiş bir ambar görülmektedir. Bu haline göre bina iskelet halinde aynen mevrut. Fakat son derece bakımsız ve harap bir haldedir. Kubbelerin özerlerindeki kiremitler dağılmış, birçok yerlerinde adeta fundalıklar peyda olmuştur. Binanın giriş istikametinde soldaki dört onası ot deposu olarak, diğer odaları da odun deposu olarak kullanılmakta; tavuklar için kümes vazifesini gören hastahane odalarında mevcut folluklardaki yumurtalarla koridorlara yerleştirilmiş odun baskülleri acıklı manzarayı itmam etmektedir[704]". 1962-1963 yıllarında restore edilmiştir. 26 Nisan 1969 yılında Tıp Tarihi Müzesi olarak Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na bağlanmıştır[705]. Günümüzde Celal Bayar Üniversitesi tarafından araştırma merkezi olarak kullanılmaktadır[706].

[704] N. Yörükoğlu, "Manisa Bimarhanesi", *Gediz*, C.VIII, S. 92, 1946, s.4.
[705] N. Yörükoğlu, *age.*, s.110; G. Cantay, *age.*, s. 87; H. Acun, *age.*, s.453.
[706] N. Yörükoğlu, *age.*, s. 110.

3.11. İstanbul İsa (Ese) Kapı Hadım İbrahim Paşa Medresesi

Yeri: İstanbul ili Fatih ilçesi, Cerrahpaşa Mahallesi, Esekapı Aralığı Sokak'ta, 1158 ada, 20 parselde bulunmaktadır (Foto 225). İsa Kapı Külliyesi doğusundaki Koca Mustafa Paşa Sokak ile Kuzeyindeki Etyemez Tekkesi Sokağı'nın kesiştiği köşede inşa edilmiştir[707].

Bânîsi: Külliyenin bânîsi Kanuni Sultan Süleyman dönemi vezirlerinden Hadım, Tavaşi ünvanı ile bilinen İbrahim Paşa'dır[708]. Devşirme olup sarayda yetişerek darüssaade ağası, Anadolu Beylerbeyi, Rumeli Beylerbeyliği (939/1532-33-941/1534-1535 yılları arasında) ve II. Vezirlik görevlerinde bulunmuştur[709]. Sultan I. Selim'in kızı Fatma Sultan'la evlenerek damat olmuştur[710]. 970/1562-1563[711] yılında vefat ederek Silivrikapı'daki külliyesine defnedilmiştir[712].

İnşa Tarihi: Medrese ve mescit üzerinde inşa tarihini gösteren herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. İbrahim Paşa'nın yaptırmış olduğu eserlerle ilgili vakfiyesi 968/1560 tarihli olup Türk İslam Eserleri Müzesi'nde bulunmaktadır[713]. Yapının inşa tarihi konusunda araştırmacılar farklı tarihler ileri sürmüşlerdir. Yıldız Ötüken, İbrahim Paşa'nın 1545 yılında IV. Vezir tayin edildiğini dikkate alarak yapıların en erken 1545 yılında inşasına başlandığını ileri sürer[714]. Abdülkadir Erdoğan ise 1556 yılına ait mühimme defterinde yer alan bir kayıtta adının geçmesi ve Silivrikapı'daki camiinin 1551 tarihinde inşa edilmesi, vakfiyesinin de1560 tarihli olmasından dolayı bu tarihten önce yapılmış olabileceğini görüşünü savunur. Ayrıca vakfiyede müderrislik vazifesi sağ oldukça kendi azadlılarından Mevlana Harun bin Abdulgaffar'ın adının geçmesi medresenin bu tarihlerde aktif olduğunu göstermektedir[715]. İ. H. Konyalı 1551'den sonra[716], Semavi Eyice XVI. Yüzyıl ortalarına[717],

---

[707] Ernest Mamboury yapı hakkında şu bilgileri aktarır: "Aksaray polis karakolundan Cerrahpaşa'ya doğru caddeyi takip ederek, 1250 m. yürüdükten sonra Hekimoğlu Ali Paşa ve Davutpaşa gibi iki büyük camiin bulunduğu yere gelinir. Buradan 15-20 m. daha yola devam ederek Tekke sokağına girilip bir evin bahçesine geçildiği zaman sağ tarafta eserin kalıntıları görülür". Bkz. Ernest Mamboury, age., 302.

[708] A. Erdoğan, "Silivrikapı'da Hadım İbrahim Paşa Camii", *VD*, S.I, Ankara 1938, s. 33; Erdem Yücel, "Esekapısı'nda Bir Bizans Kalıntısı", *Arkitekt*, S.330, İstanbul 1968, s.91; Aptullah Kuran, *age.*, s. 311, 338; C. Baltacı, *age.*, s. 447; Y. Ötüken, "Onarımdan Önce İstanbul'da İsa Kapı (Ese Kapı-İbrahim Paşa)Mescidi ve Medresesi", *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, S. III, Ankara 1982s.29; Mübahat S. Kütükoğlu, *agm.*, s.337.

[709] Ayvansarâyî Hüseyîn Efendi, *age.*, s. 69; C. Baltacı, *age.*, s. 447.

[710] A. Erdoğan, *agm.*, s. 33; Erdem Yücel, *agm.*, s.91.

[711] Ayvansarâyî Hafız Hüseyin Efendi İbrahim Paşa'nın ölüm tarihini 1183/1770 olarak yanlış vermiştir. Bkz. Ayvansarâyî Hüseyîn Efendi, *age.*, s.70, 269; Ayvansarâyî Hafız Hüseyin, *age.*, s.53.

[712] A. Erdoğan, *agm.*, s.30, 33; İ. H. Konyalı, *Mimar Koca Sinan*, İstanbul 1948, s. 31; H. Ülgen, *age.*, s.55.

[713] A. Erdoğan, *agm.*, s.30.

[714] Y. Ötüken, agm., s. 30.

[715] A. Erdoğan, *agm.*, s. 32.

[716] F. Dalgalı, İbrahim Hakkı Konyalı'nın Arşivinden İstanbul'da Mimar Sinan Eserleri, İstanbul 2016, s.303.

[717] Bkz. S. Eyice, *Son Devir Bizans Mimarisi*, İstanbul 1963, s. 29.

Cahit Baltacı vakfiyeden yola çıkarak 969/1562 yılında veya buna yakın bir tarihe[718], Aptullah Kuran ise 1560'lı yılların başlarına tarihlendirir[719].

Vakfiyesi: Hadım İbrahim Paşa'nın Silivrikapı ve İstanbul'da inşa ettirmiş olduğu yapılara ait 968-69/1560 tarihli vakfiyesi Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde 574 numaralı defterin 87.inci Sayfası, 41.Sırada bulunmaktadır. Vakfiyenin bir nüshası İstanbul Türk İslam Eserleri Müzesinde bulunmaktadır[720]. Vakfiyede İstanbul'daki külliyesinden başka Silivrikapı'da cami, imaret ve mektepten oluşan külliyesi (958/1551)[721], İstanbul İsa Kapısı'nda cami ve medresesi, Davut Paşa İmareti yanında bir mektep, Selanik Ayapalas'ta camii ile Yenikapı'da bir su kuyusu yaptırmıştır[722]. Yaptırmış olduğu eserlere İstanbul, Edirne, Çorlu, Silivrikapı, Selanik'te zengin vakıflar vakfettiği vakfiyesinde yer alan bilgilerden anlaşılmaktadır.

İsa Kapı Medresesi'nin 11 hücre ve bir dershaneden meydana geldiği vakfiyesinde yazılıdır[723]. Ayrıca medresede görevli personeller, eğitim gören öğrencilerin görev, sorumlulukları ile alacakları ücretler hakkında bilgilere yer verilmiştir[724]. Mutad

---

[718] C. Baltacı, *age.*, s. 448.

[719] A. Kuran, *age.*, s. 338.

[720] Abdülkadir Erdoğan, *agm.*, s.29-33.

[721] Ayvansarâyî Hüseyîn Efendi, *age.*, s. 69-70; Ayvansarâyî Hüseyîn Efendi, *Mecmuai Tevarih*, (Haz. F. Ç. Derin-V. Çabuk), İstanbul 1985, s.128; H. Ülgen, *age.*, s.55; T. Gökbilgin, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası*, İstanbul 1952, s.504; Şerare Yetkin, "İstanbul Silivrikapı'daki Hadım İbrahim Paşa Camii'nin Çinilerindeki Özellikler", *Sanat Tarihi Yıllığı*, S. 13, İstanbul 1988, s. 199-211

[722] Vakfiyede yaptırmış olduğu yapılar şunlardır: "Birincisi Silivrikapı dahilindeki meşhur cami, ikincisi İsa kapısı deniden mahalledeki mescid, üçüncüsü aynı mahalledeki fevkani mekteb, dördüncüsü Davut Paşa imareti yanında dikili taşa yakın İsfendiyar mahallesindeki diğer mekteb, beşincisi Silivrikapı camii civarındaki mekteb, altıncısı İsakapı mahallesindeki on bir hücre ile bir dershaneyi müştemil medrese, yedincisi Yenikapı haricinde yolculara mahsus kazdırdığı kuyudur". Bkz. A. Erdoğan, agm., s. 31; C. Baltacı, age., s. 447; İ. H. Konyalı, age., s.31.

[723] "...ilim ve eğitime çok önem verdiği, ilimle meşgul olanlara çok hürmet göstererek onların şan ve şereflerini bütün halk arasında yükseltmek istediği için İsa Kapısı Mahallesi'nde yaptırdığı mescit yakınında yüksek kubbeli on bir oda ve bir büyük dershaneden oluşan bir medrese inşa ettirdi. Temel ve nurlu olan dini ilimler ile meşgul olanlar, nakli ilimlere bağlı akli ilimler ile nefislerini olgunlaştırmak, ruhlarını yükseltmek ve ortaya çıkarmak için çalışan tüm ilim erbabı ve öğrencileri için bu şerefli medreseyi vakfetti. Bu medreseyi de tüm müştemilatı ile donattı. Herkesçe bilinen bu meşhur medrese, tarifsizdir". Bkz. VGM Arşivi, 574 numaralı defterin 87.inci Sayfası, 41. Sırada, s.109-110. bulunan vakfiyesinde yer alan bilgiler.

[724] "Medresede müderris olacak kimsenin, ahlaklı, olgun vasıfları ile akranı alimler arasında diğerlerinden ilminin yüksekliği tanınan, zamanın büyükleri katında muhterem, asrın ileri gelenlerince kabul gören akranları arasında üstünlüğüyle ayrılan eşsiz, geçerli olan ilimleri bilen ve bu ilimlerden hangisi olursa olsun okutup anlatma yeteneğine sahip, tatil günleri dışında eğitime devam eden, yenilenmek ve güçlenmek için tatillerde istirahat eden, vaktini boşa geçirmeyen vasıflarda olması, müderris dışarıdan geliyor ise günlük kırk gümüş dirhem, azatlı, azatlının oğulları veya oğullarının oğullarından ise her gün elli dirhem verilmesi, ilim tahsiline yetenekli, ders kitaplarını incelemeye muktedir öğrencilerden medresenin odalarında on talebe bulundurulması ve geçerli özrü bulunmaksızın sürekli derse devam karşılığında her birine günde üçer dirhem verilmesi, kapıya bakmak ve gerektiğinde etrafı süpürmek üzere günlük bir buçuk dirhem ücret karşılığında bir kapıcı (bevvab) atanması şart kılınmıştır". Bkz. VGM Arşivi, 574 numaralı defterin 87.inci Sayfası, 41. Sırada bulunan vakfiyesi, s.119.

fenleri okutacak müderris yevmiye 50 dirhem, derslere devam eden 10 talebenin her birine üçer dirhem yevmiye, Medrese kapısını açıp kapamakla görevli bevvâba yevmiye 1,5 dirhem, medrese odalarını süpürüp temizleyen ferraşa yevmiye 1,5 dirhem verilmesi şart koşulmuştur. Vakfiyede, medresenin her hücre bir talebeye geri kalan bir hücre ise bevvâb ve ferraşa tahsis edilmiştir. Müderrislik vazifesi sağ oldukça kendi azadlılarından Mevlana Harun bin Abdulgaffar'a verilmiştir. Vakfın nazırı ise Kapıağası Darüsaade Bey'dir[725].

Mimarı: Sinan'ın hayatı ve eserlerin anlatan yazmalardan TB "İstanbul İsa Kapısında (Hadım) İbrahim Paşa Medresesi"[726]; TE'de "İsa Kapusunda İbrahim Paşa Medresesi"[727], TM'de "İsakapusu kurbünde İbrahim Paşa Medresesi"[728] olarak geçmesinden dolayı Mimar Sinan'ın eseridir[729].

Malzeme ve Teknik: Medresenin inşa malzemesi taş ve tuğladır. Beden duvarlarında ve revakların avluya bakan yüzeylerinde kullanılan bir sıra kesme taş, iki-üç sıra tuğladan almaşık tekniktedir. Alt pencerelerin lento, söve ve denizlikleri yek pare taştan, tuğladan sivri kemerli alınlıkların içleri de dört-beş sıra tuğla bir sıra kesme taştandır. Tepe pencerelerin sivri kemerleri de bir sıra taş iki sıra tuğla örgüsüyle dikkati çekmektedir. Tuğla boyutları farklılık göstermekte olup 3x29x30, 3x28x30, 4x28x33cm. ölçülerindedir. Kesme taşlar ise 0.15-0.38m. eninde, 0.20-0.25m. boyundadır[730]. Tuğla aralarında derz genişliği 4-5cm, taş+tuğla arasında 3-4cm., taş aralarında 2-3cm.'dir. Revakları taşıyan sütunlar, kaide ve başlıklarında, dershane kapısı ve pencerelerin lento ve sövelerinde mermer; kapı ve pencere doğramalarında ahşap; üst örtü kaplamasında ise kurşun malzeme kullanılmıştır.

Plan ve Mimari Özellikleri: İnşa edildiği mahalleye izafeten Manastır Mescidi[731]/İsa Kapısı/Ese kapısı[732]; bânîsinden dolayı da İbrahim (Hadım) Paşa Külliyesi olarak adlandırılan yapılar topluluğu cami[733], mektep ve medreseden oluşmaktadır. Vakfiyede adı geçen mektep binası günümüze ulaşmamıştır (Çiz. 52)[734]. Bir avlu duvarı ile çevrili alan içerisinde yer alan külliyeye kuzeydoğuda bulunan bir kapı ile ulaşılmaktadır. Kapı açıklığından girilen avlunun güneyinde XIV. yüzyıla

---

[725] A. Erdoğan, *agm.*, s. 32.

[726] Z. Sönmez, *age.*, s. 34.

[727] R. Melûl Meriç, *age.*, s.96; Z. Sönmez, *age.*, s. 70.

[728] R. Melûl Meriç, *age.*, s.34; Z. Sönmez, *age.*, s. 88.

[729] M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s.337.

[730] Y. Ötüken, *agm.*, s.39.

[731] Ayvansarâyî, *age.*, s. 269.

[732] Yaygın görüşe göre Büyük Kostantin zamanında şehri kara tarafından kuşatan surların bir kapısı bu civarda olduğundan ismini de ondan almıştır. Bkz. S. Eyice, *age.*, s. 29.

[733] Cami hakkında ilk çalışmaları 1924 yılında iki Russanat tarihçisi M. Alpatoff ve N. Brunoff ile A. M. Schneider tarafından incelenmiştir. Bkz. M. Alpatoff-N. Brunoff, *Unenovvelle e'glise de l'epoque des Paleologues â Constantinople, Echos d Orient*, 1925, s. 24; M. Schneider, *Byzanz Vorarbeiten zur Topographie und Archaologie der Stadt*, Amsterdam 1967, s.5-7; S. Eyice, *age.*, s. 29-31, Levha 47-50.

[734] A. Erdoğan, *agm.*, s. 31.

tarihlendirilen[735] tek nefli kiliseden dönüştürülmüş cami yer almaktadır. Kilise yapısı Sabih Ali Efendi tarafından konulan minberden sonra camiye dönüştürülmüştür[736]. Caminin güney ve batısında konumlanan medrese on bir oda ve bir dershaneden oluşmaktadır. Caminin kıble duvarına bitiştirilmiş doğu kanat üzerinde üç, güneyde iki, batıda altı hücre ile bir dershane binası avluyu "U" şeklinde kuşatmaktadır. "U"nun doğu kolu batı kolundan daha kısa tutulmuştur. Bu haliyle medrese kolları eşit uzunlukta olmayan "U" plan şemasına sahiptir.

Kuzey cephe aynı zamanda avlu duvarını da oluşturmaktadır. Kuzey ve batı duvarın birleştiği köşe içeri çekilerek pahlanmıştır. Kuzeydoğuda avluya girişi sağlayan kapı açıklığı, girişin batısında çeşme ile üç pencere yerleştirilmiştir. Pencereler dikdörtgen formlu tuğladan yuvarlak kemerli alınlıklıdır. Kapının bitişiğinde Kapıağası Ahmet Ağa tarafından inşa ettirilen 1154/1741 tarihli çeşme bulunur[737]. Giriş kapısı bir sıra taş iki sıra tuğladan basık kuşatma kemeri içerisine yerleştirilmiştir. Kapının genişliği 1.55m., yüksekliği 2.00m., derinliği 0.90m. olup basık kemerlidir. Kapı açıklığının kemeri ve söveleri yek pare mermerdendir. Duvarlar ve kapının diğer bölümleri bir sıra kesme taş, üç sıra tuğladan almaşık tekniktedir (Foto 226-227).

Medresenin ***doğu cephesi*** 12.10m. uzunluğundadır. Beden duvarları bir sıra taş, üç sıra tuğladan almaşık teknikte inşa edilmiştir. Cephe üzerinde yer alan üç hücreden her biri iki alt iki üst dört pencere ile dışarıya açılmaktadır. Alt pencereler dikdörtgen formlu, demir parmaklıklı olup sivri kemer alınlıklıdır. Alınlık kemerleri tuğladan olup içerisi yatay olarak istiflenmiş beş tuğla dizisi, bir sıra taştan örülmüştür. Pencerelerin lento, söve ve denizlikleri yekpare taştandır. Sivri kemerli üst pencereler alçı şebekeli olup yuvarlak gözlüdür. Pencere kemeri bir sıra taş, iki sıra tuğladandır (Foto 228).

Güney cephesi 18.87m. uzunluğundadır. Cephe iki kademeli olarak tasarlanmıştır. Birinci bölüm 10.15m. uzunluğundadır. Cephe yüzeyi sağır tutulmuştur. Güneyde yer alan üç revak gözünün orta bölümünde eksenden batıya kaydırılmış bir kapı açıklığı ile dış avluya çıkış sağlanmıştır. İkinci bölüm 8.02m. uzunluğunda olup 4.52m. güneye doğru çıkıntı yapmıştır. Dışa taşırılan yüzeyin doğuya bakan cephesi sağır tutulmuştur. İki hücrenin güneye bakan cephelerine iki altlı iki üst dörder pencere yerleştirilmiştir. Güneybatı köşede güneye doğru 0.50m. taşıntı yapan 0.70m. kalınlığında, 3.70m. uzunluğunda bir duvar bulunmaktadır (Foto 229-230).

Batı cephe bir sıra taş, üç sıra tuğladan almaşık örgülüdür. Duvar örgüsünde tuğla sayıları yer yer ikiye düştüğü görülmektedir. Cephe ortasında yer alan dershane 7.94m. uzunluğunda olup beden duvarından 3.80m. batıya doğru çıkıntı yapmak-

---

[735] Kilisenin Palailogoslar Devrine ait olduğu kabul edilmektedir. Bkz. S. Eyice, *age.*, s.29-31; Y. Ötüken, *agm.*, s.29.

[736] Ayvansarâyî, *age.*, s. 269.

[737] İ. Hilmi Tanışık, *age.*, s. 166.

tadır. Kuzey ve güneye bir alt bir üst, batı cepheye iki alt iki üst olmak üzere toplam sekiz pencere yerleştirilmiştir. Alt pencereler dikdörtgen formlu düz atkı taşlı, demir parmaklıklıdır. Sivri kemerli pencere alınlığı beş sıra tuğla bir sıra kesme taştandır. Alınlık kemeri tuğladandır. Alt pencerelerin üzerinde aynı hizada olacak şekilde yerleştirilmiş tepe pencerelerinin söveleri bir sıra taş, üç sıra tuğladan, sivri kemeri ise bir sıra taş iki sıra tuğladandır. Dershanenin kuzeybatı ve güneybatı köşeleri içeri çekilerek pahlanmıştır. 0.80m. genişliğindeki pahlı yüzeyin üzeri güneyde üç, doğudaki dört sıra mukarnasla sonlandırılmıştır. Mukarnaslı parçalar yekpare kesme taştandır (Foto 231-232).

Dershanenin güneyinde yer alan dört hücre 15.70m. uzunluğundadır. Beden duvarları tuğladan iki sıra testere dişi ile sonlandırılmıştır. Saçak seviyelerinde belli aralıklarla taş çörtenler yerleştirilmiştir. Güneybatı köşede yer alan hücrenin batıya bakan cephesi sağır tutulmuştur. Hücrenin önünde 0.70m. eninde, 3.70m. uzunluğunda bir duvar yer alır. Diğer üç hücre iki alt, iki üst dörder pencere ile dışarıya açılmaktadır. Pencereler diğerleri ile aynı özelliktedir. Dershanenin kuzeyinde yer alan iki hücre 7.08m. uzunluğundadır. Her hücrenin iki alt iki üst dört penceresi bulunmaktadır. Bitişiğinde yer alan üçüncü hücrenin batıya bakan cephesinde bir tepe penceresi bulunur. Dördüncü hücre ile revak gözünün batı cepheleri sağırdır.

Kuzeydoğudaki kapıdan caminin kuzeyinde bulunan dikdörtgen planlı ***avluya*** ulaşılır. Avlunun güneyinde, mescidin batısında medresenin önünde kuzey-güney doğrultusunda ince uzun dikdörtgen planlı avlu yerleştirilmiştir (Foto 233).

Avlunun kuzeydoğusunda ***su kuyusu*** bulunur. Kuyunun, batısındaki revaka uzaklığı 2.15m.'dir. Monolit taştan yapılmış kuyu bileziği tabla, pabuç kısmı ve gövde olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Kare bir tabla üzerine oturan pabuçluk bölümü yuvarlak formlu olup yatay silmelerle hareketlendirilmiştir. Pabuçluğun üzerinde yukarıya doğru daralarak yükselen gövde kısmı düz bırakılmıştır. Bileziğin ağız bölümü dış bükey silmeli olup dışa doğru taşırılmıştır. Kuyunun ağız genişliği 0.55m.'dir (Foto 234).

Avlunun etrafı doğu, batı ve güneyden üç yönden ***revaklarla*** çevrilidir. Batı revakı kuzey-güney doğrultusunda 39.75m., güney revakı 8.51m., doğu revakı 11.33m. uzunluğundadır. Doğu revakı caminin son cemaat yerine bitiştirilmiştir. Eşit aralıklarla dizilmiş on beş sütunla taşınan revaklar on altı gözlüdür. Sütunlar birbirine ve arkalarındaki duvarlara tuğladan sivri kemerlerle bağlanmıştır. Beyaz mermer sütunlar[738] 2.10m. yüksekliğinde, çevresi 1.00m., çapları ise 0.30-0.40m. arasında değişiklik göstermektedir. Sütunların kaideleri iki kademelidir. Alttaki ilk bölüm 6cm. kalınlığında kare formlu, düz ve profilsizdir. İkinci bölüm 14cm. kalınlığında yuvarlak formludur. Kademeli olarak iç bükey bir silme ile yukarı doğru daralmaktadır (Foto 235).

---

[738] M. Ziya sütunlardan 12 tanesi beyaz, 3 tanesinin boz renkli olduğunu söyler. Bkz. M. Ziya, *age.*, s.46.

Yüksekliği 0.50m. olan başlıklar mukarnaslı, baklavalı ve kompozit (baklavalı+mukarnaslı) tiptedir. Baklavalı başlıkların bir bölümü bezemesiz, diğerleri ise daire ve rozetlerle süslenmiştir[739]. Bezemeli yüzeyler avluya bakacak şekilde yerleştirilmiştir. Başlık ve kaidelerin gövde ile birleştiği bölümler madeni bileziklerle kapatılmıştır. Kemerler zeminden 2.80m. yüksekliğinde başlamakta olup yüksekliği 4.63m., kemer karnının genişliği 0.55m.'dir. Başlıkların üzerinde kemer üzengi seviyesinde yer alan metal gergilerle hem birbirine hem de duvarlara bağlanmıştır. İki sütun arasındaki açıklık 3.03m., duvardan uzaklığı ise 2.70m.'dir (Foto 236-238).
Kuzeybatı da yer alan revak gözü kuzey-güney doğrultusunda düzgün olmayan dikdörtgen planlı olup üzeri aynalı tonozla örtülüdür. Diğer on beş hücre ise kareye yakın dikdörtgen planlıdır. Her bir gözün üzeri 2.80m. çapında, 6.30m. yüksekliğinde birer kubbe ile örtülüdür. Kubbeler eş büyüklükte olup dershane kapısı önündeki revak hücresinin kubbesi diğerlerinden 0.50m. daha yüksek tutulmuştur. Kubbeye geçişler pandantiflerle sağlanmıştır. Revakların avluya bakan yüzeyleri bir sıra kesme taş iki sıra tuğladan almaşık tekniktedir. Revak duvarları tuğladan iki sıra testere dişi ile sonlandırılmıştır. Kuzeybatıdaki ikinci revak gözünün doğuya bakan cephesi örülerek kapatılmıştır. Duvar örgüsü arasında bir adet sütunun varlığı bunu teyit etmektedir. Hücrenin batısında düzgün olmayan kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı bir hücre yer almaktadır. Buranın sarnıç olduğu ileri sürülmektedir[740].
Revakların arkasında yer alan ***hücreler*** caminin kıble duvarına bitiştirilmiş doğu kanat üzerinde üç, güneyde iki, batıda altı hücre ile bir dershane binası ile "U" şeklinde dizilmiştir.
Batı kanat, güney ve doğu kanattan daha uzun tutulmuş olup ortada dershane iki yanında üçerden altı hücre bulunmaktadır. Dershanenin kuzeyinde üç hücre bulunmaktadır. Odalar iç düzen ve boyut itibariyle simetriktir. Odalara doğu cephelerinde eksenden güneye kaydırılmış birer kapı ile girilmektedir. Kapı açıklığı 1.00m. genişliğinde, 2.00m. yüksekliğinde, 0.70m. derinliğinde dikdörtgen formlu düz atkı taşlıdır. Kapının lento ve söveleri 0.15m. genişliğinde, 0.10m. derinliğinde yekpare taştandır. Günümüzde sıva altında kalmış girişlerin üzerinde 0.55m. yüksekliğinde tuğladan sivri kemerli birer alınlığın olduğu eski fotoğraflardan anlaşılmaktadır.
Kapı açıklığından girilen hücreler içten 3.19x3.10m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda hemen hemen kare planlıdır. Üzeri zeminden 6.02m. yüksekliğinde, 2.80m. çapında bir kubbe ile örtülüdür. Kubbeye geçişler pandantiflerle sağlanmıştır. Pandantifler zeminden 3.00m. yükseklikten başlar. Doğuda giriş kapısının kuzeyinde beden duvarından 9cm. taşırılmış ocak bulunur. Ocak nişi 0.42m. derinliğinde, 0.68m. genişliğinde dikdörtgen planlıdır (Çiz. 53).

---

739 Y. Ötüken, *agm.*, s.38.
740 Y. Ötüken, *agm.*, s.38.

Batı cepheye iki alt, iki üst dört pencere yerleştirilmiştir. Alt pencereler 0.80m. genişliğinde, 0.76m. derinliğinde, 1.30m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu düz atkı taşlıdır. Pencerelerin lento ve sövelerinin genişlik ve derinlikleri 0.13m'dir. Üst pencereler dıştan sivri kemerli, içte yuvarlak kemerli alçı dışlıklıdır. Kuzeyde bir, güneyde iki niş vardır. Güney cephenin doğu köşesine yakın olan niş zeminden 0.40m. yüksekliğinde, 0.30m. derinliğinde, 0.65m. genişliğinde, 1.15m. yüksekliğinde, güneybatıda olanı ise zeminden 0.42m. yüksekliğinde, 0.44m. genişliğinde, 0.64m. yüksekliğinde, 0.35m. derinliğinde; kuzeydeki ise zeminde 0.36m. yüksekliğinde, 0.34m. derinliğinde, 0.65m. genişliğinde, 1.14m. yüksekliğinde dikdörtgen formludur. Güneybatı köşedeki niş zeminden 1.70m. yüksekliğinde, 0.45m. derinliğinde, 0.45m. genişliğinde, 0.70m. yüksekliğinde dikdörtgen formludur[741]. Odaların zemini her bir kenarı 0.17m. olan altıgen tuğlalarla kaplıdır. Tuğlaların aralarında derz 3cm. genişliğindedir.

Dershanenin güneyindeki diğer üç hücre iç tasarım açısından benzerdir. Hücrelere doğu cephede eksenden kuzeye kaydırılmış dikdörtgen formlu birer kapı ile girilmektedir. İçten 3.18x3.18m. ölçülerinde kare planlı hücrelerin üzeri pandantiflerle geçilen birer kubbe ile örtülmüştür. Pandantifler zeminden 3.30m. yükseklikten başlamaktadır. Kubbeler dıştan kurşun kaplı olup taştan birer âlemle sonlandırılmıştır. Batı cephelerine yerleştirilmiş altta iki dikdörtgen formlu, üstte yuvarlak kemerli iki tepe penceresi ile aydınlatılmıştır. Güney cephelerine zeminden 0.37m. yüksekliğinde birer niş açılmıştır. Yüksekliği 1.21m., genişliği 0.60m., derinliği 0.45m. olan dikdörtgen formlu nişler ortadan 0.11m. kalınlığında bir bölme ile ikiye ayrılmıştır. Alt raf 0.54m., üstteki 0.58m. yüksekliğindedir. Kuzey cephede köşelere yakın olacak şekilde konumlanmış iki niş bulunmaktadır. Kuzeybatıdaki niş 1.20m. yüksekliğinde, 0.63m. genişliğinde, 0.48m. derinliğinde; kuzeydoğudaki ise zeminden 0.42m. yüksekliğinde, 0.44m. genişliğinde, 0.64m. yüksekliğinde, 0.35m. derinliğinde olup dikdörtgen formludur. Kuzeybatı köşede diğer hücrelerde olduğu gibi üstte konumlanmış bir niş ile doğu cephelerinde giriş kapılarının güneyine ocak konumlandırılmıştır (Foto 239-241).

Cephe ortasında yer alan ***dershaneye*** doğu cephe ortasında bulunan basık kemerli bir kapı ile girilir. Dikdörtgen formlu kapı 3.43m. yüksekliğinde, 1.84m. genişliğindedir. Sivri teğet kemerli hafifletme kemeri içerisine alınan basık kemerli giriş kapısı 2.20m. yüksekliğinde, 1.28m. genişliğinde, 0.96m. derinliğindedir. Kapı kemeri 0.40m. eninde olup yedi sıra taştan zıvana geçmelidir (Foto 242). Kilit taşı gri, diğer altı taştan ikisi beyaz, dördü kırmızıdır. Kilit taşı dairevi formlu bir rozetle bezenmiştir (Çiz. 54). Kapının sövesi 0.28m. genişliğinde, 0.16m. derinliğindedir. Kapının üzerinde yer alan üçgen köşeliklerin yüzeyi boş bırakılmıştır. Bunun da üzerine sivri teğet kemerli mermer bir alınlık yerleştirilmiştir. Kapının içeriye bakan arka

[741] Bu nişin yağ kandili için kullanıldığı kaynaklarda belirtilmektedir. Y. Ötüken, *agm.*, s.37; E. H. Ayverdi, *Fatih Devri Mimarisi*, İstanbul 1953, s.27

yüzeyi köşelerde kaval ve "S" profilli taş konsollar üzerine oturan basık kemerlidir. Dıştan ise yarım daire kemerle kuşatılmıştır. Girişin iki yanında zeminden 0.40m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu, demir parmaklıklı pencerelerin alınlıkları 0.30m. genişliğinde, 0.50m. yüksekliğinde sivri kemerlidir.

Çift kanatlı ahşap doğramalı kapıdan girilen dershane binası 6.08x6.08m. ölçülerinde kare planlıdır. Üzeri 5.80m. çapında bir kubbe ile örtülüdür. Kubbe eteğinin zeminden yüksekliği 7.30m., kubbe merkezinin zeminden yüksekliği 9.20m.'dir. Kubbeye dört sivri kemer üzerine oturan köşelere yerleştirilmiş dört pandantifle geçiş sağlanmıştır. Pandantifler zeminden 5.40m. yükseklikten başlamaktadır.

Batı cephede altlı üstlü ikişerden dört pencere; kuzey ve güneyde eksenden batıya kaydırılmış iki katlı iki pencere yer alır. Pencereler form ve boyut olarak aynı özelliktedir. Alt pencereler zeminden yüksekliği 0.40m. olup genişliği 0.95m., yüksekliği 1.40m., derinliği ise 0.92m. olup dikdörtgen formludur. Pencerelerin lento ve sövelerinin genişliği 0.20m., derinliği ise 0.15m.dir. Üst pencereler zeminden 3.00m. yüksekliğinde olup 0.80m. genişliğinde, 2.10m. yüksekliğinde, 0.91m. derinliğinde sivri kemerli ve alçı dışlıklıdır. Kuzey ve güney duvarları simetrik olarak tasarlanmıştır. Bu cephelerde eksenden doğuya kaydırılmış zeminden 0.35m. yüksekliğinde, 0.52m. derinliğinde, 0.70m. genişliğinde, 1.50m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu birer niş açılmıştır. Dershanenin duvarları, kubbe ve geçişleri sıvalı ve badana boyalıdır. Kubbe ve geçişlerde son restorasyonlar sırasında kalemişi tekniğinde bitkisel kompozisyonlarla süslenmiştir. Dershane zemini altıgen şeşhane tuğlalarla kaplıdır. Her bir kenarı 0.22m. uzunluğundaki tuğlaların aralarındaki derz 4cm. genişliğindedir (Foto 243-247).

Güney kanat üzerinde biri köşe hücresi olmak üzere iki hücre vardır. Güneybatı köşede yer alan hücreye kuzeydoğu köşeye yerleştirilmiş dikdörtgen formlu bir kapıdan ulaşılır. Kapı açıklığından ince uzun tonoz örtülü bir koridordan içeriye girilir. Güney cephesinde iki alt iki üst dört pencere, doğuda ise bir niş vardır. Batı cephe ortasına ocak, köşelere dikdörtgen formlu birer niş açılmıştır.

Cephedeki ikinci hücreye kuzey cephede eksenden doğuya kaydırılmış bir kapıdan girilir. Güneyde altlı üstlü ikişer pencere, doğuda biri büyük diğeri küçük iki niş yer alırken, kuzeyde kapının batısında ocak bulunur.

Doğu kanat üzerinde yer alan üç hücre aynı tarzda olup batı cephelerinde eksenden kuzeye kaydırılmış birer kapı ile girilmektedir. 3.20x3.18m. ölçülerinde kare planlı olup üzeri pandantif geçişli birer kubbe ile örtülüdür. Kapının güneyinde ocak, kuzeyinde köşelere yakın yerlerde konumlanmış doğudaki büyük batıdaki küçük olacak şekilde iki dikdörtgen niş, güneyde iki raflı dikdörtgen niş, kuzeydoğuda üstte bir niş ile doğu cephelerinde altlı üstlü ikişer pencere yerleştirilmiştir.

Dershane binası hariç diğer on bir hücrede birer ***ocak*** bulunmaktadır. Beden duvarından 9cm. dışarı taşırılmış ocakların genişliği 0.92m., yüksekliği 3.27m.'dir. Zeminden 0.32m. yüksekliğindeki nişin üzeri iki yanda taş konsollar üzerine oturan

basık kemerlidir. Kemer alınlığı düz olup sade bırakılmıştır. Alınlık ile ocak yaşmağı arasında 9cm. kalınlığında, 1.15m. genişliğinde kalın bir düz silme bulunur. Ocak yaşmakları 1.30m. yüksekliğinde olup üçgen formludur.

Oda içlerindeki ocakların üst örtüye yansıyan ***bacaları*** kesme taştandır. Kare gövdeli bacaların üst bölümlerinde her yüzeyinde ikişerden sekiz adet dikdörtgen formlu duman çıkış deliği açılmıştır. Üzeri pramidal taş bir külahla örtülü bacalar taştan bir âlemle sonlandırılmıştır (Foto 248).

Süsleme Özellikleri: İsa Kapı Medresesi süsleme açısından sadedir. Beden duvarlarında ve revakların avluya bakan yüzeylerinde kullanılan bir sıra kesme taş, iki-üç sıra tuğla örgülü yüzeyler ile cephelere açılan altlı üstlü pencereler yapıya hareketlilik kazandırmıştır. Alt pencerelerin lento, söve ve denizlikleri yek pare taştan, tuğladan sivri kemerli alınlıkların içleri de dört-beş sıra tuğla bir sıra kesme taştandır. Tepe pencerelerin sivri kemerleri de bir sıra taş iki sıra tuğla örgüsüyle dikkati çekmektedir. Dershane binasının güneybatı ve kuzeybatı köşeleri içeri çekilerek pahlanmıştır. Pahlı yüzeyler üst bölümde kesme taştan üç ve dört sıra mukarnasla sonlandırılmıştır (Foto 249). Revakları taşıyan sütunların başlıkları baklavalı, mukarnaslı ve kompozit tipte olup avluya bakan yüzeylerin rozetlerle süslenmiştir. Odaların iç kısmında duvarlarda az bir kalıntısı ulaşmış kabartma tekniğinde yapılmış malakari tekniğinde yapılmış süslemeler bezeme hakkında az da olsa bilgi vermektedir. İçlerinde rumilerle süslenmiş zambak motifleri işlenmiştir. Bunlardan alınmış parçalar Türk İnşaat ve Sanat Eserleri Müzesinde 333 envanter numarasında kayıtlıdır (250)[742].

Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu: İnşa edildiğinde ellili medreseler arasında yer alan yapı 1009/1600-1601 tarihinde de aynı durumunu muhafaza etmiştir[743]. 1792 sayımında 11 hücreden altısında talebenin ikamet ettiği geri kalan beş hücrenin ise boş olduğu belirtilmiştir[744]. 1844 tarihli 185 nolu İstanbul medreseleri nüfus defterinde 11 odalı olduğu belirtilen medresede 37 kişi kalmaktaydı[745].

İstanbul'da 6 Cemaziyülahır 1058/28 Haziran 1648[746] yılında meydana gelen ve büyük hasarlara neden olan depremde mescidin minaresi, duvarları ile medresenin sekiz hücresi hasar görmüştür[747]. 1741 yılında Kapı ağası Ahmet Ağa tarafından

---

[742] E. Yücel, müzede sergilene parça hakkında şu ifadelere yer verir: "Medrese, XVI. yüzyıl üslûbunda gayet güzel ştuk röliefler ile süslenmiştir. Maalesef zamanımıza harap olarak gelen medresenin süslemelerinin bir örneği Türk İnşaat ve Sanat Eserleri Müzesinde, inşaî ve dekoratif elemanlar seksiyonunda teşhir edilmektedir". E. Yücel, agm., s.91.

[743] C. Baltacı, *age.*, s. 447.

[744] M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 292.

[745] İ. Aydoğan, *agt.*, s. 353.

[746] Bkz. Naima Mustafa Efendi, *Naima Tarihi*, (Çev. Z. Danışman), C.IV, İstanbul 1968, s.1823.

[747] Bu yangınla alakalı Topkapı Sarayında bulunan D. 9567 nolu defterde külliyedeki hasar hakkında şu bilgilere yer verilmiştir: "Vakf-ı müşarileyhin Ese Kapusunda vaki Camii şerifin minaresi tecdide muhtaç ve etrafkargir dıvarları tamir ve termime muhtaçtır. Camii şerif hareminde vaki medresesi-

avluya kuzeyden sınırlayan çevre duvarına bitişik bir çeşme yaptırılmıştır. 1770 yılında Reis kaleminde tahvil kesedarı olan Sâbih Alî Efendi mescide bir minber ekletmiştir[748]. 1894 depreminde mescidin çatısı çökmüş, medrese ise büyük oranda yıkılmıştır[749]. Mescid ve medrese, XIX. yüzyılın sonlarına kadar iyi durumda olup kullanılmıştır. Ancak XX. yüzyıl başlarında meydana gelen deprem sonrasında kullanılamayacak kadar harap olmasından dolayı terkedilmiştir[750]. 31 Mayıs 1911 yılındaki yangın neticesinde ise tamamen harap olmuştur[751]. 1330/1914 yılıİstanbul medreseleri teftiş raporunda, kadro harici olan medresenin depremde harap olduğu, anahtarının evkaf nezaretinde olmasından dolayı tetkik edilemediği, arsasının geniş olmadığı, yeniden inşa edilmesi durumunda talebe iskanına uygun olacağı belirtilmiştir. Kısa bir süre sonra 1918 yılındaki depremde tekrar harap olmuştur[752]. 1940'lı yıllarda dershane kubbesinin yer yer çatladığı, kubbeleri kaplayan kurşunların yerlerinden söküldüğü ileri sürülmektedir[753].

1968 yılında medrese binasının oldukça harap, bakımsız olduğu, revak sütunları ile birlikte kubbelerinin de yıkılmış olduğu Erdem Yücel'in incelemesinde tespit edilmiştir[754]. 1970'li yıllardan itibaren İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Adli Tıp Bölümü olarak kullanılmıştır (Foto 251)[755].

VGM mescit ve medresenin kullanım hakkını 1995 yılında 5 yıllığına Fatih Belediyesi'ne verilmiştir. 18.08.1997 gün ve 97/9835 sayılı bakanlar kurulu kararı ile onarım karşılığı, bedelsiz olarak 10 yıllığına altın, gümüş, bakır vs. turizme yönelik el sanatları merkezi olması amacıyla Fatih Belediyesi'ne tahsis edilmiştir. Bunun devamında ise, Mimarlık Vakfı, külliyeyi *"Mimarlık Müzesi"* yapmak için Fatih Belediyesi'nden izin almış; ancak projenin yetersizliğinden dolayı Koruma kurul tarafından restorasyonu reddedilmiş ve temizlik çalışması istenilmiştir. İstanbul Vakıflar Bölge Müdürlüğü, külliyenin mimarlık müzesi olmasından vazgeçmiştir.

Fatih Belediyesi 2009 yılında medrese ve mescidin rölöve, restitüsyon ve restorasyon projeleri hazırlatmıştır. Hazırlanan projelerden medreseninki 24.06.2009 tarihinde onaylanmıştır. Büyük oranda yıkılmış durumda olan mescidin projesi onaylanmış, alanda kazı ve temizlik çalışması yapılarak projenin çıkacak olan verilere göre hazırlanması istenmiştir. İstanbul Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü'nün 13.07.1969 gün ve 4980 sayılı kararı ile I. Grup anıtsal yapı olarak tescil edilmiştir.

---

nin hüceratı ocaklarından sekiz aded kargir ocakları nikülliye münhedim olmağla tecdid olunmağa muhtaçtır". M. Cezar, agm., s. 386.

748 Ayvansarâyî, *age.*, s. 269.

749 A. Kuran, *age.*, s. 311.

750 Y. Ötüken, *agm.*, s. 30.

751 F. Dalgalı, *age.*, s. 303.

752 M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 166.

753 F. Dalgalı, s. 303.

754 E. Yücel, *agm.*, s. 91.

755 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 293.

3.12. İstanbul/Eminönü Kepenekçi Sinan Medresesi

Yeri: İstanbul ili Fatih İlçesi Eminönü semti, Demirtaş Mahallesi, Kepenekçi Medresesi Sokağı ile Kepenekçi Sabunhanesi Sokağının kesiştiği köşede, 94 pafta, 493 ada, 4 parselde bulunmaktadır (Foto 252). XIX. Yüzyıla ait İstanbul Haritasında Kepenekçi Medresesi B4 paftasına işlenmiştir[756]. Evliya Çelebi seyahatnamesinde Emin Sinan Medresesi'nin Küçük Karaman'da; Kepenekçi Medresesini ise Soğukkapı yakınında olduğunu ileri sürerek hem yanlış hem de iki ayrı medrese olarak göstermiştir[757].

Bânîsi: Medresenin bânîsi Kanuni Sultan Süleyman dönemi ulemasından Kepenekçi Hoca Sinan'dır[758]. Hakkında çok fazla bilgi olmayan Hoca Sinan'ın akli ve nakli ilimlerde mümtaz ve zengin bir kişi olduğundan kaynaklar bahseder[759]. Kantarcılar'da yer alan medreseye 200m. mesafede bir cami ve mektep inşa ettirmiştir[760]. Hoca Sinan 970/1562-63 yılında vefat etmiştir[761].

İnşa Tarihi: Medresenin üzerinde inşa tarihini gösteren herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Ancak Hoca Sinan'ın Kantarcılar'da inşa ettirdiği camisi 952/1545-1546 tarihlidir[762]. Dolayısıyla medresenin de bu tarihte veya bundan birkaç yıl önce inşa edilmiş olmalıdır. 1546 tarihli İstanbul Vakıflar Tahrir Defterinde *"Vakf-ı Medrese-i Kepenekçi Sinan"* olarak geçmesi bu durumu da teyit etmektedir[763]. Ayrıca bu tarihlerde vakfın hayatta olmasından dolayı vakıf şartlarının beyan edilmediği kayıtlıdır[764]. XVII. Yüzyıl ortalarına ait olduğu kabul edilen bir ruznâmede adı *"Medrese-i Kepenekçi Hoca Sinan"* olarak geçmektedir[765].

---

[756] E. H. Ayverdi, *age.*, s.19.

[757] Y. Yoldaş Demircanlı, İstanbul Mimarisi İçin Kaynak Olarak Evliya Çelebi Seyahatnamesi, İstanbul 1989, s.319.

[758] Ö. L. Barkan-E. H. Ayverdi, *İstanbul Vakıflar Tahrir Defteri 953/1546 Tarihli*, İstanbul 1970, s.106; Mübahat S. Kütükoğlu, "1869'da Faal İstanbul Medreseleri", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, S.7-8, 1976-1977, s.346; Z. Ahunbay, "Kepenekçi Sinan Medresesi", *DBİA*, C. IV, İstanbul 1994, s. 547; E. G. Erdoğan, "Kepenekçi Sinan Mescidi", *DBİA*, C. IV, İstanbul 1994, s.548.

[759] Ayvansarayî Hüseyin Efendi eserinde medresenin banisi hakkında şu ifadeye yer verir: "Banisi Sina-i Mühtedî'dir. Tarîk-i sofiyyeye sâlik olub, bir risalesi dahi vardır". Ayvansarayî Hüseyin Efendi, Hadîkatü'l Cevâmi İstanbul Camileri ve Diğer Dini ve Sivil Mimari Yapılar, (Haz. A. N. Galitekin), İstanbul 2001, C.I, s.243; M. Süreyya eserinde medresenin banisi hakkında şu bilgileri aktarır: "Yahudi asıllıdır. Hz. Muhammed tarafından rüyasında din-i mübîn telkin olduğundan İslamını ilan eyledi ve seheri Divan-ı Hümayun'da Müslüman oldu. İlmiye mesleğine katılarak vazife verildi. Evine Müslüman olarak döndüğünü gören eşi kendisini ve oğlunu pencereden atıp kendisi vefat etti, oğlu kurtuldu. O da İslam olup Mesud adı verildi. Bu Sinan Efendi aklî ve naklî ilimlerde mümtaz ve zengin olup 970/1562-63'te vefat eylemiştir. İstanbul'da bir medrese ve mescid yapıp birçok mal vakfetmiştir.". Bkz. M. Süreyya, Sicili Osmani, (S. A. Kahraman), C.V, İstanbul 1996, s.1508.

[760] C. Baltacı, *age.*, s.530.

[761] M. Süreyya, *age.*, s.1508.

[762] Ayvansarayî, *age.*, s.243; T. Öz, *age.*, s.88; C. Baltacı, *age.*, s.530; Ö. L. Barkan-E. H. Ayverdi, *age.*, s. 106; Y. Ötüken, *agm.*, 360.

[763] Ö. L. Barkan-E. H. Ayverdi, *age.*, s. 106.

[764] Ö. L. Barkan-E. H. Ayverdi, *age.*, s. 106; İ. A. Yüksel, *age.*, s.300.

[765] M. Kemal Özergin, *agm.*, s.276.

Mimarı: Medresenin mimarı Mimar Sinan'dır. Sinan ile ilgili tarihi yazmalar içerisinde TB[766], TE[767] ve TM[768] isimli eserlerde *"Küçükpazar Emir (Emin) Sinan Efendi Medresesi"* olarak geçer.

Vakfiyesi: Vakfiyesi bilinmemektedir.

Malzeme ve Teknik: Medrese binası bir sıra kesme taş, üç sıra tuğladan almaşık tekniğinde inşa edilmiştir. Pencere lento ve sövelerinde yekpare kesme taş; pencere parmaklıklarında ise demir malzeme kullanılmıştır.

Plan ve Mimari Özellikleri: Kepenekçi Sinan Medresesi yaklaşık 380 metrekarelik yamuk bir arsa üzerine "U" planlı olarak inşa edilmiştir. Bağımsız tek yapı ölçeğindeki medrese yapıları içerisinde yer almaktadır. Günümüzde oldukça harap durumda olan medrese binasından giriş kapısı, ana dershane ile bitişiğinde iki hücre günümüze ulaşabilmiştir (Çiz. 55).

Medresenin güney ve doğu cepheleri tamamen yıkılmıştır. ***Kuzey cephe***, günümüze ulaşan kalıntılardan 13.22m. uzunluğunda olup bir sıra kesme taş, üç sıra tuğladan almaşık tekniktedir. Cephe ortasına eksenden doğuya kaydırılmış medreseye girişi sağlayan kapı bulunur. Dershanenin kuzeye bakan cephesinde altta 0.75m. genişliğinde, 0.90m. derinliğinde, dikdörtgen formlu düz atkı taşlı, sivri kemer alınlıklı, üstte dairevi formlu tepe penceresi bulunur. Dershane ile avlu giriş kapısı arasında kalan duvar yüzeyine yerleştirilmiş 1.20m. genişliğinde, 0.90m. derinliğindeki tek pencere avluya açılır (Foto 253).

Batı cephe 13.94m. uzunluğundadır. Cephenin güneye yakın köşesine yakın dönemde inşa edilmiş apartman medreseyi sınırlandırmıştır. Dershane binasının batıya bakan cephesi 5.62m. uzunluğundadır. Cephe yüzeyinde altlı üstlü yerleştirilmiş iki pencere dershanenin aydınlatılması ve havalandırılması sağlamaktadır. Alt pencere 0.74m. genişliğinde, 1.60m. yüksekliğinde, 0.90m. derinliğinde dikdörtgen formlu, düz atkı taşlı, sivri kemer alınlıklıdır. Pencere lokmalı demir parmaklıklı olup doğraması günümüze ulaşmamıştır. Pencerenin lento, söve ve denizliği 0.10m. genişliğinde yekpare kesme taştandır. Kemer aynasının yüzeyi tuğla örgüsü ile kapatılmıştır. Alınlık kemeri kırmızı ve beyaz renkli taşlarla örülüdür. Alt pencerenin 0.10m. yukarısında kesme taştan dairevi formlu tepe penceresi bulunur. Pencerenin etrafı 0.20m. genişliğinde yedi adet taşla örülü olup genişliği 0.70m.dir. Dershaneye bitişik diğer iki odanın batıya bakan cephelerinde dışarı açılan altlı-üstlü yerleştirilmiş iki katlı pencere ile aydınlatılmıştır. Alt pencere 1.00m. genişliğinde, 0.90m. derinliğinde, sivri kemerli ve demir parmaklıklıdır. Üst pencere ise kesme taştan dairevi formludur. Batı ve kuzey cephenin birleştiği köşe önünden geçen sokaktan dolayı pahlıdır. Pahlı yüzeyin üst köşesi dört sıra mukarnasla sonlandırılmıştır (Foto 254).

---

[766] Z. Sönmez, *age.*, s.34.

[767] Z. Sönmez, *age.*, s.71; Sâî Mustafa Çelebi, *age.*, s.102, 188.

[768] Z. Sönmez, *age.*, s.88.

Batı cephe ile bitişiğindeki yol arasında kalan bölümde 2.08x13.94m. uzunluğunda doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı alanda küçük bir hazire oluşturulmuştur. Bu alan içerisinde üç adet mezar bulunmaktadır (Foto 255-256)[769].

Medreseye kuzey cephe ortasında bulunan 0.90m. genişliğinde dikdörtgen formlu, düz atkı taşlı bir kapı açıklığından geçilerek ***avluya*** ulaşılır (Foto 257). Yamuk planlı arsanın batı ve güneyinde yerleştirilmiş dershane ile hücrelerden meydana gelen medresenin "L" plan şemasına sahip olduğu anlaşılmaktadır. Yakın zamana kadar avlu ve etrafına yapılan konutlar ile tamamen dolmuş olup özgün plan şemasını kaybetmiştir. Bu yapılaşma neticesinde sadece ana dershane ve iki öğrenci hücresi günümüze kadar kısmen sağlam gelebilmiştir. 20 Ağustos 1330/2 Eylül 1914 tarihli İstanbul Medreselerini konu alan teftiş heyeti raporunda medrese avlusunda şadırvan ve tulumbanın olduğu belirtilmiştir. Ayrıca avlu etrafında muhtemelen doğusunda çamaşırhane, gusülhane ve abdesthane gibi birimlerin bulunduğu da ifade edilmiştir[770]. Avlu etrafında yer alan hücrelerin önünde revak olup olmadığı konusunda kesin bir bilgimiz bulunmamaktadır. Revaklar Alman Maviler haritası ile Pervitich haritasında da işlenmemiştir. Bu durumda ya medrese revaksız olarak yapılmış yada haritaların hazırlandığı yıllarda yıkılmış olmalıdır. Bu dönem medreselerinde benzer plan şemasında inşa edilmiş yapılara bakıldığında genellikle bir revaka sahip oldukları görülmektedir.

Avlunun kuzeybatı köşesindeki dershaneye doğu cephenin güneye yakın köşesine yerleştirişmiş 0.78m. genişliğinde, 0.90m. derinliğinde basık kemerli bir kapıdan girilir (Foto 258). Dıştan 5.65x5.65m., içeriden 3.85x3.85m. ölçülerinde kare planlı dershanenin üzeri sekizgen kasnak üzerine oturan pandantiflerle geçilen bir kubbe ile örtülüdür. Giriş kapısının solunda 0.80m. genişliğinde dikdörtgen planlı bir niş bulunur. Güney cephesi sağırdır. Batı ve kuzey cephelerinde bulunan altlı üsttü ikişer pencere ile aydınlatılmıştır. Alt pencereler içeriden sivri kemerli, dışarıdan dikdörtgen formlu düz atkı taşlı ve sivri kemerli alınlıklıdır. Üst pencereler dairevi formludur. Duvarları içeriden sıvalı olup, sıvaların büyük bir bölümü bakımsızlık yüzünden dökülmüştür. Dershane günümüzde kullanılmamaktadır (Foto 259).

Dershane bitişiğinde iki odanın varlığı hem cephe görünümünden hem de Alman Maviler haritası ile Pervitich haritasından anlaşılmaktadır. Kare planlı olduğu anlaşılan odalara giriş avludan açılan basık kemerli birer kapı ile sağlanmıştır. Odaların iç düzeni hakkında elimizde kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak batı cephelerinde iki katlı bir pencere sisteminin olduğu günümüzdeki kalıntılardan anlaşılmaktadır. Alt pencereler dikdörtgen formlu, düz atkılı ve sivri kemer alınlıklı; üst pencereler ise dairevi formludur.

Avlunun güneyinde öğrenci hücrelerinin "U" şeklinde devam ettiği Alman Maviler haritası ile Pervitich haritasında görülmektedir. Güneyde yer alan öğrenci oda-

[769] Burada bulunan mezar taşlarından biri Müderris Esseyid Ali Efendi'ye ait olup H.1234 tarihlidir.
[770] M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s.65.

larından hiçbir kalıntı günümüze ulaşmamıştır. Dolayısıyla odaların hem cephe hem de iç düzeni hakkında bir bilgimiz bulunmamaktadır. Ancak güney cephedeki yapılaşmadan dolayı muhtemelen bu cephelerin sağır tutulduğu buna bağlı olarak da giriş kapılarının yanında iki katlı bir pencere sistemi ile hücrelerin aydınlatılması ve havalandırılmasının sağlandığını söyleyebiliriz. Odaların sayısı hakkında zaman içerisinde artış ve azalma olduğu arşiv kayıtlarından öğrenilmektedir. Öğrenci hücrelerinin üzeri dönemin diğer medreselerinde olduğu gibi kubbe ile örtülü olduğu mevcut haritalardan anlaşılmaktadır.

Süsleme Özellikleri: Medrese binası süsleme açısından oldukça sade olarak tasarlanmıştır. Yapıda en dikkati çeken unsurlar beden duvarlarının bir sıra kesme taş üç sıra tuğladan almaşık tekniğindeki duvar örgüsü, pencere kemerlerinin kırmızı ve beyaz iki renkli taştan yapılması, kuzey ve batı beden duvarlarının birleştiği köşenin pahlanarak üst kısmının kesme taştan üç sıra mukarnasla sonlandırılmış olması ile dikkati çekmektedir (Foto 260).

Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu: Kepenekçi Medresesi inşa edildiğinde 20'li, 958/1551'den önce 30'lu, 963/1555-56 yıllarında 40'lı, 967/1559-60'dan önce ise 50'li medreseler içerisinde yer alan yapı 1008/1599-1600 tarihinde aynı durumunu muhafaza etmiştir[771]. XVII. Yüzyıl ortalarında hazırlanan ruznâmede de 50'li medreseler içerisinde gösterilmiştir[772].

Kepenekçi Sinan Medresesi 1206/1792 tarihli İstanbul Medreseleri nüfus defterinde 11 oda ve 19 kişi[773]; 1844 tarihli 187 nolu defterde 9 oda bulunduğunu bunlardan iki tanesinin boş durumda olduğu ve 46 kişinin[774]; 1869 yılında 28[775] kişinin kaldığı belirtilmiştir. 20 Ağustos 1330/2 Eylül 1914 tarihli teftiş raporuna göre medresenin 10 adet fevkani olarak tasarlanmış hücresi ile bir dershane binasından oluştuğu tespit edilmiştir[776]. Günümüzde dershane binası kısmen sağlam durumda olup, bahsedilen 10 hücreden sadece iki tanesinin batı cepheleri sağlam olarak günümüze ulaşmıştır. Diğer sekiz hücre zamanla medrese avlusu içerisinde yapılan yapılaşmadan dolayı ortadan kalkmıştır.

---

[771] C. Baltacı, *age.*, s.530.

[772] M. Kemal Özergin, *agm.*, s.276.

[773] 1792 tarihinde medresede dört kişi tek başına kalırken, üç kişinin odalarını birer arkadaşıyla paylaştığı, üç kişinin yanlarında birer molla bulunduğu, bir hücrede ise üç mülâzım olmak üzere 19 kişi ikamet etmekteydi. Bkz. N. Aktaş, *agt.*, s.79-80; M. S. Kütükoğlu, *age.*, s.128; M. İlgürel, *1260 (1792) Tahririne Göre İstanbul Medreseleri*, Marmara Üni. Sosyal Bilimler Enst. Yeniçağ Tarihi Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1986, s.80; M. S. Kütükoğlu, *age.*, s.129; M. Güleç-F. Güldal, *age.*, s.122.

[774] 1844 tarihli 187 nolu medrese defterinde Kepenekçi Medresesinde kalan 44 kişinin fiziki özellikleri hakkında da bilgiler bulunmaktadır. Bu deftere göre 0-14 yaş arasında 6 kişi, 15-39 yaş aralığında 36, 40 ve üzeri yaşlarda 2 kişi olmak üzere 44 kişilik bir nüfusa sahiptir. Medrese kalan kişilerinin yaş ortalamasının 21 olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca bu kişilerden 2 kişi kısa, 15 kişi orta, 5 kişinin ise uzun boylu olduğu belirtilmiştir. Bkz. A. Bolat, *agt.*, s.214-225; A. Bolat-P. İskender Kılıç, *agm.*, s. 38.

[775] M.S. Kütükoğlu, *agm.*, s.294.

[776] M.S. Kütükoğlu, *agm.*, s.65.

Medrese yapısı inşa edildiği günden günümüze kadar yangınlar, depremler, bakımsızlık ve ihmaller yüzünden zaman zaman tamir edildiği Başbakanlık Osmanlı Arşivinde yer alan belgelerden anlaşılmaktadır. Tespit edebildiğimiz en erken tarihli olan 17 Şubat 1834 yılında bir odada çıkan yangın ile alakalıdır. Yangın medresenin diğer birimlerine yayılmadan engellenmiştir[777].

1869'da kullanılır durumda olan medrese ile ilgili en eski harita, hazire ve parsel çizgisinin belirtildiği taş baskı 19. Yüzyıl Haritasıdır. Burada yol dokusuna bağlı olarak biçimlenen parselde yapının kütlesi gösterilmeden medresenin adı yazılmıştır. 1894 yılında İstanbul'da meydana gelen depremde hasar görmüştür. Akabinde medrese ve cami için keşif yapılarak 13.367 kuruşa tamir edilebileceği bunun da 1313 mali bütçesinden karşılanması yönünde karar çıkarılmıştır[778].

1906 yılında medresenin tamire muhtaç olduğu yapılan keşiften anlaşılmaktadır. Evkaf-ı hümayun nezaretinin 7 Rebiülahir sene 324 tarihinde Şurayı devlete havale edilen 6 Rebiülahir sene 324 tarih ve iki yüz yetmiş bir numaralı yazıda medresenin 9.550 kuruşa Bedros Kalfa tarafından tamir edildiği ve 1322 mali bütçesinden karşılanması yönünde emir çıkartılmıştır[779]. Keşif haricinde bazı mahallerin ayrıca tamir edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu tamiratın üç bin yüz kırk dört kuruşa mal olacağı hesaplanarak Bedros kalfaya ihale edilmiştir. Tamir masrafının 1323 senesi bütçesinden karşılanmasına karar verilmiştir[780].

Başbakanlık Osmanlı Arşivinde yer alan 1324 tarihli belgede tekrar tamir edilmiştir[781]. İstanbul Medreselerini konu alan 20 Ağustos 1330/2 Eylül 1914 tarihli teftiş heyeti medresenin durumu ve mimari yapısı hakkında ayrıntılı bilgilere yer verilmiştir. Medresenin biri fevkani olmak üzere dokuz tanesi zeminden yüksekçe, altlarında bodrum olan rutubetten arındırılmış, hava ve güneş alabilen birer kişilik toplam 10 odası ile ders okunamayacak kadar harap durumda bir dershanesi olduğu yazılıdır[782]. Avlusunda şadırvan, tulumba, çamaşırhane, gusülhane, abdesthane gibi birimlerin olduğu tespit edilmiştir. Medresenin bu tarihlerde tamire muhtaç olduğu ve talebelerin ikametine uygun olmadığından dolayı kadro harici tutulmuştur. 10 kişinin ikamet etmesine uygun olduğu yönünde görüş bildirilmiştir[783].

21 Kânûn-ı Evvel 1334/21 Aralık 1918 tarihinde harap olan medrese yangınzedeler tarafından işgal edilmiştir[784]. Günümüzde harap durumda olan medresenin bir an

---

[777] M. S. Kütükoğlu, *age.*, s.129.

[778] ŞD. 141/20.

[779] İ.EV. 41/22; ŞD. 176/54; İ. EV. 41/22

[780] ŞD. 183/51.

[781] Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO), Kutu: 2989, Gömlek:217323, H-07-06-1324 tarihli Kantarcılar'da kain Kepenekçi Sinan Medresesi'nin tamiratı ile ilgili belgede

[782] M. S. Kütükoğlu, *age.*, s.128.

[783] M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s.65.

[784] M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s.66.

önce kazısı yapılarak özgün plan şeması tespit edilerek restorasyonu yapılmalıdır (Foto 261-262).

Yakın zamana kadar büyük bir bölümü ile hücreleri yıkılmış medresenin avlusuna gecekondular yapılmıştır. Bunun üzerine 2000'li yıllarda İstanbul Vakıflar Bölge Müdürlüğü istimlak çalışmaları başlatarak avlu içerisindeki konutlarda yaşayanlar çıkarılmıştır. bir sonraki aşamada medrese arsasında kazı çalışmaları yapılarak özgün plan şeması tespit edilerek restorasyon projelerinin hazırlanması amaçlanmıştır. Ne yazık ki aradan geçen on yedi yıllık süre içerisinde yapı kendi kaderine terk edilmiştir (Çiz. 56-57).

2017 yılında incelediğimiz medrese binasının bulunduğu alanda sadece bir sepetçi dükkanının çalışır durumda olduğu görülmüş ancak iç mekanda binaların tehlike arz etmesinden dolayı içeride detaylı bir araştırma yapmamız güvenlik sebebiyetinden dolayı mümkün olmamıştır.

Medrese binası Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Başkanlığı'nın 09.06.1977 gün ve 9776 sayılı kararı ile korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmiştir.

3.13. Kastamonu Yakup Ağa Medresesi

Yeri: Kastamonu il merkezinde Hepkebirler Mahallesi Kefeli Yokuşunda, şehre hakim bir yerde, eğimli bir arazi üzerinde inşa edilmiştir. Külliye, tapu kaydında 56 pafta, 322 ada, 3 parselde bulunmaktadır. Kuzeyinde Keten Sokak, batısında Kefeli Sokak, güneyinde Ağa İmareti Sokak, doğusunda Köprüpazarı Sokak ile çevrili alan içerisinde yer alır. Yakup Ağa külliyesi cami, imaret, sıbyan mektebi, tabhane ve medreseden oluşmaktadır. Külliyenin merkezinde cami, caminin batısında zaviye ve medrese, kuzeyinde imaret, kuzeybatısında sıbyan mektebi bulunmaktadır (Foto 263).

Bânîsi: Medresenin bânîsi Kanuni Sultan Süleyman döneminde Hazinedar (Kelercibaşı) görevinde bulunmuş Abdurrahman oğlu Yakup Ağa'dır[785]. Külliyenin ana yapısı olan cami ilk olarak Yavuz Sultan Selim'in hocası Halimi Çelebi tarafından yaptırılmıştır. Zaman içerisinde harap olan cami Yakup Ağa tarafından onarılmış etrafına ise imaret, sıbyan mektebi, tabhane ve medrese ekleyerek külliyeye dönüştürmüştür.

İnşa Tarihi: Medrese üzerinde inşa tarihini gösteren herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Cami giriş kapısı üzerinde bulunan 0.50x0.90m. ölçülerinde celi süsül hatla yazılmış üç satırlık kitabe 954/1547 tarihlidir[786]. Her satır dilimli kemerli kartuşlar içerisine alınmıştır (Foto 264).

Kitabenin anlamı: Hazineler resisi Yakup Ağa bu camii tamir ederek Firdevs cennetine dönderdi. Bunun tamirini gören zahid ve abidler beyfendiler aferin dediler. Tatlı dilli bir adam tarihini şöyle dedi: burası Allah'a hamd-ü sena edecek yer ve din ehlinin durağıdır[787]. Ayrıca 1993 yılında camiden çalınan iki şamdan üzerinde yer alan yazıtta 954/1547 tarihinde Yakup Ağa tarafından Kezganlı İbrahim'e yaptırdığı ve camiye vakfettiği yazılıdır[788]. 1557-1558 tarihinde düzenlenen vakfiyesinde medresenin de adının geçiyor olması bu durumu teyit etmektedir.

Vakfiyesi: 965/1557-1558 Şevval Ayının sonlarında Abdülmennan oğlu Mustafa Kethüda tarafından kaleme alınmış vakfiyede[789], medresede görevli akli ve nakli fen ilimlerinde mâhir ve dini ilimlerde kudretli müderrise günde 29 akçe, talebelere ise günde 7 akçe, bevvap ve diğer personeler birer akçe, merametçiye iki akçe verilmesi şart konulmuştur. Ayrıca medrese müderrisinin ücretsiz olarak vakfın işle-

---

[785] M. Behçet, *Kastamonu Eski Eserleri (Kastamonu Âsâr-ı Kadîmesi)*, (Haz. Musa S. Cihangir), İstanbul, 1998, s.93; A. Gökoğlu, *Paphlagonia*, Kastamonu, 1952, s.207; M. Sözen, *Anadolu Kentleri*, İstanbul 1971, s.179; F. Çiftci, *Kastamonu Camileri-Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, Ankara 1995, s.74.

[786] Kitabenin okunuşu: "Hazreti Yakup Ağa reis ul-hâzinin-Camii etti misl-i Firdevs-i berin/Görüben bu camiin tamirini-Kıldılar zühhad ü ubbad eferin/Dedi bir şirin sühen tarihini-Dar-i tahmid –ü makam-ı ehl-i din". Bkz. M. Behçet, age., s.93.

[787] M. Behçet, *age.*, s.93.

[788] Şamdan üzerinde: "Bunu Kilercibaşı Yakup Ağa Allah rızası için Kastamonu Camiine, Ramazan Ayında 954/1547 senesinde Vakfetti ve üstat Kezganlı İbrahim yaptı" yazılıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. M. Behçet, age., s.93.

[789] Külliyenin Vakfiyesi için bkz. M. Behçet, *age.*, s.178-183.

yişini ve ödemeleri denetlenmesi görevi de verilmiştir[790]. Vakıf Sahibi Yakup Ağa, medreseye talebe ve müderrislerin faydalanması için bir takım kitaplar vakfetmiştir[791]. Kitapların medreseden dışarı çıkarılması ise yasaklanmıştır[792]. Vakfiyede, Hisarardı Musafakih Mahallesinde tam teşkilatlı hamam, Larende Kazasında Keferiyat köyünde bulunan boyahane, İşhanı ve tuhafiyecilerin bitişiğindeki dükkanlar, Kadı Nasrullah Hamamı yakınındaki Saman Pazarında bulunan bozahane, Silivri ve Kabakçı Köyü Karasu Nehri üzerinde üç değirmenden elde edilen gelir külliyenin giderleri için vakfedilmiştir[793].

Mimarı: Bilinmemektedir.

Malzeme ve Teknik: Medresenin ana inşa malzemesi taştır. Beden duvarları moloz taş ve kesme taştandır. Batı ve güney beden duvarı moloz taş, hücrelerin avluya bakan cepheleri kesme taştandır. Kapı ve pencere lento, söve ve kemerlerde kesme taş; pencere alınlık kemerlerinde ve kemer aynalarında, bacalarda, üst örtü ve geçişlerde tuğla; üst örtü kaplamasında ve bacaların üst örtülerinde kurşun; kapı ve pencere doğramalarında ahşap; pencere parmaklıklarında ise metal malzeme kullanılmıştır.

Plan ve Mimari Özellikleri: Caminin güneyinde bulunan medrese dıştan 23.30x11.65m. ölçülerindedir. Kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen bir alana oturan yapı "L" planlı olarak inşa edilmiştir. Hücreler avlunun etrafına "L" şeklinde dizilmiştir. "L"nin uzun kenarında altı, kısa kenarında iki adet olmak üzere toplam sekiz hücre bulunmaktadır. Beşik tonoz örtülü hücrelerin avluya açılan birer penceresi bulunmaktadır. Dışarıya bakan arka cepheleri sağırdır (Çiz. 58).

Medresenin cephe özelliklerine bakıldığında diğer medreselerden farklı olarak dışarıya kapalı bir uygulama görülmektedir. ***Batı cephe*** 23.30m. uzunluğunda moloz taş örgülü olup tamamen sağır tutulmuştur (Foto 265). ***Kuzey cephe*** 4.60m. uzunluğunda olup batı cephe gibi sağırdır.

Güney cephe 11.65m. uzunluğunda olup kesme taştandır. Medresenin inşa edildiği araziden dolayı eğim batıdan doğuya doğru artmaktadır. Buna bağlı olarak da duvar yükseklikleri de değişmektedir. Güney cephenin batıya yakın olan köşesinde bulunan öğrenci odasının bu cepheye açılan iki adet sivri kemerli mazgal pencere açıklığı bulunmaktadır (Foto 266-267).

Medresenin avluya bakan ***doğu cephesi*** yapının en hareketli cephesidir. Güneydoğu köşede yer alan odanın doğuya bakan cephesinde dikdörtgen formlu, sivri kemer alınlıklı tek pencere açıklığı ile odanın aydınlatılması sağlanmıştır. Diğer oda-

---

[790] M. Behçet, *age.*, s.181,182; F. Çiftci, *age.*, s.75-76.

[791] İki adet Mutavvel, iki adet Haşiye-i Tecrid, bir adet Şerh-i Tecrid, bir adet Haşiye-i Hüsrev, bir adet Hasan Çelebi, bir adet Kâmus, bir adet Sıhah-ü'l Cevherî, bir adet Vikaye-i İbn-i Melek, bir adet Meşârık, bir adet Meşârık'ı İbn-i Melek, bir adet Meşârık Ekmeli, bir adet Sadru-ş Şeria, bir adet Vikâye vakfetmiştir. Bkz. M. Behçet, *age.*, s.182.

[792] M. Behçet, *age.*, s.182.

[793] M. Behçet, *age.*, s.180; F. Çiftci, *a.g.e.*,, s.75.

ların doğuya bakan cephelerinde birer adet kapı ve pencere açıklığı bulunmaktadır. Kapı ve pencere düzenlemesi kuzeyden güneye doğru pencere-kapı, pencere-kapı, kapı-pencere, kapı-pencere, kapı-pencere, kapı düzeni görülmektedir. Medresenin kısa kenarının ön cephesinde batıdan doğuya doğru pencere-kapı, kapı düzeni görülür (Foto 268).

Odalara giriş ön cephelere açılan birer adet kapı ile sağlanmıştır. Basık kemerli giriş kapıları 1.55m. yükseklikte, 0.70m. genişliğinde, 0.15m. derinliğindedir. Kapıların söve ve kemerli yek pare kesme taştan yapılmıştır. Her bir kapı açıklığının yanında birer adet dikdörtgen formlu, düz atkı taşlı, demir parmaklıklı pencereler revaka açılmaktadır. Pencerelerin lento ve söveleri yekpare taştan yapılmıştır. 0.70m. genişliğinde 1.05m. yüksekliğinde, 0.80m. derinliğinde olup pencerelerin üzerinde tuğladan sivri kemerli birer alınlık yerleştirilmiştir. Alınlık kemerinin etrafı tek sıra tuğla dizisiyle çevrilmiştir. Kemer aynasının yüzeyi ise altı sıra yatay tuğla dizisiyle örülüdür (Foto 269-270).

"L" nin uzun kenarında (batı kanat) altı hücre bulunmaktadır. Her hücre 2.95x2.90m. ölçülerinde kare planlıdır. Hücrelerin üzeri doğu-batı doğrultusunda beşik tonozla örtülüdür. Bu sırada yer alan odaların doğu cephe yüzeyine birer kapı ve pencere yerleştirilmiştir. Hücrelerin kuzey duvar yüzeylerinde genişlik, derinlik ve yükseklikleri değişiklik gösteren birer adet dikdörtgen formlu niş açılmıştır. Kuzeyde yer alan birinci odada bulunan niş 0.65m. genişliğinde0.40m. derinliğinde, ikinci hücredeki 0.76m. genişliğinde 0.54m. derinliğinde, üçüncü odadaki 0.82m. genişliğinde 0.32m. derinliğinde, dördüncü odada ki 1.02m. genişliğinde 0.43m. derinliğinde, beşinci odada ki 1.28m. genişliğinde 0.30m. derinliğinde, altıncı oda ise 0.60m. genişliğinde, 0.42m. derinliğindedir. Her bir nişin oda zemininden yükseklikleri farklı olmakla beraber, 0.50-0.90m. arasında değişiklik göstermektedir. Nişlerin iç yükseklikleri ise 1.00-1.10m. arasındadır. Odaların batı duvar yüzeylerinde ise cephe ortasında bir ocak ile iki yanına birer adet niş yerleştirilmiştir (Foto 271-274).

Hücre içlerinde birer ocak bulunur. Ocakların genişliği 0.90-1.02m. arasında değişiklik göstermektedir. Hücre zemininden 0.20m. yüksekliğindeki ocakların dikdörtgen planlı nişleri 0.45m. derinliğinde, 0.90m. yüksekliğindedir. Ocak kemeri kesme taştan basık kemerlidir. Ocağın üst köşelerinde cepheden dışarı taşırılan birer taş konsol vardır. Bu konsollar muhtemelen günümüze ulaşmayan ocağın davlumbazını taşımaktaydı. Güney duvarları sağır tutulan odalardan sadece güneybatı köşedekinin bu cepheye bakan iki adet pencere açıklığı bulunmaktadır. Mazgal formdaki pencerelerden batıdaki içeriden 0.72m. dışarıdan 0.35m. genişliğinde iken, doğuda yer alan ikinci pencere ise içeriden 0.66m., dışarıdan 0.15m. genişliğinde olup 0.95m. derinliğindedir. Güneybatı köşede bulunan köşe hücresine kuzeydoğu köşede bulunan 0.85m. genişliğinde 1.80m. derinliğinde bir koridorla sağlanmıştır.

Güney kanatta iki hücre bulunmaktadır. Hücrelere kuzeyde bulunan birer kapı ile girilir. Hücreler içten 2.90x2.70m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda kareye yakın dikdörtgen planlıdır.

Köşe hücresinin bitişiğinde yer alan ilk hücreye kuzeyde bulunan bir kapı ile girilmektedir. Kapının batısında tek pencere açıklığı revaka açılmaktadır. Doğu duvarı sağır tutulan odanın, batısında 0.53m. derinliğinde, 1.14m. genişliğinde dikdörtgen bir niş bulunmaktadır. Batı duvarın kuzeybatı köşesinde bir kademelenme görülür. Güney duvar yüzeyi ortasında 0.42m. derinliğinde 1.02m. genişliğinde bir ocak ile iki yanda 0.35m. derinliğinde 0.60m. genişliğinde birer niş yerleştirilmiştir.

Odanın bitişiğinde ve doğusunda yer alan ikinci oda aynı ölçülerde olup giriş cephesinde diğer odalardan farklı olarak pencere açıklığı bulunmamaktadır. Doğusunda 0.88m. derinliğinde, 0.60m. genişliğinde, 0.70m. yüksekliğinde tek pencere açıklığı ile batı duvar yüzeyinde 0.50m. derinliğinde 1.05m. genişliğinde dikdörtgen bir niş açılmıştır. Güney duvarındaki uygulama ise diğer oda ile aynıdır. Güneyde yer alan her iki odanın üzeri kuzey-güney doğrultusunda beşik tonoz ile örtülüdür. Ocakların üst örtüye yansıyan ***bacaları*** tuğladan olup kare gövdelidir. Gövdenin üst bölümlerinde dikdörtgen formlu duman açıklığı yer alır. üzeri ise pramidal bir külahla örtülmüştür.

Süsleme Özellikleri: Medrese binası süsleme açısından oldukça sadedir. Beden duvarları sağır tutulmuştur. Hücrelerin avluya bakan giriş cephelerinde düzgün kesme taş malzeme kullanılmıştır. Hücre kapıları kesme taştan basık kemerlidir. Pencerelerin lento ve söveleri yekpare kesme taştan olup tuğladan sivri kemerli birer alınlığa sahiptir. Kemer aynaları ise altı sıra yatay tuğla dizisiyle örülmüştür. Hücre içleri sıvalı ve boyalı olup süsleme açısından sadedir. Ocakların üst örtüye yansıyan tuğla bacaları kare gövdeli olup pramidal külahlıdır.

Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu: 1299/1882 tarihli Kastamonu Vilayet Salnamesine göre Kastamonu'da 16 medrese bulunmaktaydı[794].

İlk inşa edildiğinden günümüze kadar geçen süre içerisinde çeşitli onarımlara maruz kalmıştır. Ancak bu onarımların ne şekilde olduğu konusunda bilgilerimiz sınırlıdır. Tespit edilebildiği kadarıyla Kastamonu Şeriye Sicillerinden edinilen bilgilere göre 1103/1691-1692, 1105/1693-1694, 1114/1702-1703, 1171/1757-1758, 1283/1866-1867 tarihlerinde onarım görmüştür (Foto 275)[795]. Son olarak medresenin 1998 yılında rölöve restorasyon projelerini hazırlanmış, akabinde yapılan restorasyon çalışmaları 2006 yılında tamamlanmıştır. Bu onarımlar sırasında hücre önlerine "L" formlu revak eklenmiştir.

---

[794] E. Karcı, "1299/1882 Kastamonu Vilayet Salnamesine Göre Kastamonu Sancağı ile Bağlı Kazaların İdari, Sosyal ve Ekonomik Yapılarına Dair Tespitler", *Yerel Politikalar*, S. 2, Konya 2012, s.116-147.

[795] A. Gökoğlu, *age.*, s.343.

3.14. İstanbul Şehzade Mehmed Medresesi

Yeri: İstanbul İli, Fatih İlçesi, Şehzadebaşı semtinde, 950 ada, 9 parselde bulunmaktadır. Külliyenin batısında 15 Temmuz Şehitleri Caddesi, kuzeyinde Haşim İşçan Caddesi, doğusunda Islah Sokak, güneyinde ise Dede Efendi Caddesi geçmektedir (Çiz. 59). Yeniçerilerin kullandığı Eski Odaların bulunduğu alanda inşa edilmiştir[796]. Külliye Beyazıt'tan Fatihe uzanan, Bozdoğan Su Kemeri'nin güneyinde, Haliçe ve Marmara'ya bakan bir alan üzerine inşa edilmiştir[797]. Külliyenin inşasından sonra bulunduğu bölgeye adını vererek Şehzadebaşı olarak isimlendirilmiştir[798]. Bitlis hükümdarı V. Şerefhan/Şerefhan-ı Bidlîsî (1543-1603) tarafında 1597 tarihinde Farsça olarak kaleme alınan ve Padişah III. Mehmed'e ithaf edilen eserde Kanuni Sultan Süleyman'ın hayratlarından bahsederken *"Yeniçeri binalarının yakınında, merhum Şehzade Sultan Mehmed'in türbesi üzerine yaptırmış olduğu güzel bir cami ile bir yararlı medrese, bir zaviye ve bir çocuk kütüphanesi"* yaptırdığını söyler[799]. Evliya Çelebi'nin*"Bütün mühendisler, üçgen şekilli olan İstanbul'un ortası; saat, adım ve uzunluk hesabınca bu Şehzade Camii yeridir ki bu düz geniş vadiye yapılmıştır, tepe üzere değildir[800]"* diyerek bilgi verdiği yer İstanbul'da büyük killiye için en uygun yerlerden biri olarak kabul edilir[801].

Talikizâde, külliyenin Eski Odaları'nın arka tarafında birkaç mahallenin şehzadenin ruhu için yapılması emredilenkülliyeye yer açmak için, kendi mirasıyla satın aldığını söyler[802].

Şehzade Külliyesi düz bir topografyaya iki eksenli bir düzenleme içerisinde inşa edilmiştir. Şehzade Külliyesi[803] cami[804], medrese, türbe, imaret, tabhane, sıbyan mektebi, kervansaray ile sonradan ilave edilen türbeler[805] ve muvakkithaneden

---

796 "Bütün mühendisler, üçgen şekilli olan İstanbul'un ortası; saat, adım ve uzunluk hesabınca bu Şehzade Camii yeridir ki bu düz geniş vadiye yapılmıştır, tepe üzere değildir". Bkz. Evliya Çelebi, age., s.121. Ayrıca bkz. G. Necipoğlu, age., s. 259.

797 D. Kuban, *age.*, s.271.

798 D. Kuban, *Kent ve ….*, s.101.

799 Şeref Han, *age.*, s. 230.

800 Evliya Çelebi, *age.*, s.121.

800 D. Kuban, *Kent ve ….*, s.101.

801 D. Kuban, *Kent ve Mimarlık….*, a. 102.

802 G. Necipoğlu, *age.*, s. 260.

803 Nişancı tarihinde külliyeyi meydana getiren yapıları ve yerini şu cümlelerle ifade eder: "….Kanuni Sultan Süleyman, şehzade merhum Sultan Mehmed ruhu için Yeniçeri odalarında bir ala cami ve büyük bir medrese ve imaret-i amire ve mutfak hane ve Kur'an öğrenmek için sıbyan mektebi bina olundu". Bkz. Nişancı Mehmed Paşa, (Çev. A.R. Eser), Hadisât, İstanbul 1983, s.223.

804 Talikizâde, caminin şadırvanının ilimler menbaı ve irfan pınarı olan Şeyhülislâm Kemalpaşazâde'nin kütüphanesinin yerine yapıldığını söyler. Bkz. G. Necipoğlu, *age.*, s. 260.

805 Şehzade Külliyesine zaman içerisinde Rüstem Paşa, Hatice Sultan, Fatma Sultan, İbrahim Paşa, Desteri Mustafa Paşa'nın türbeleri ilave edilmiştir.

oluşur[806]. Bir eksende cami ve türbe, diğer eksende medrese ve imaret bulunur. Külliyenin merkezinde cami, güneyinde bir duvarla çevrili hazire alanı içerisinde Şehzade Mehmed'in türbesi bulunur[807]. Daha sonraki yıllarda bu alana III. Mehmed'in oğlu Sehzade Mahmud Türbesi, Rüstem Paşa Türbesi (958/1561), Şeyhülislam Bostanzade Türbesi (1598), Bosnevi İbrahim Paşa Türbesi (1012/1603), Şehzade Mehmed'in kızı Fatma Sultan Türbesi (994/1575), III. Murad'ın kızı Hatice Sultan'ın Türbesi eklenmiştir[808].Cami ile hazire birimi kuzey, doğu ve batıda bir dış avlu duvarı ile kuşatılarak diğer yapılardan ayrılmıştır. Dış avlunun kuzeydoğusunda avlu duvarına bitişik olarak yapılmış medrese, kuzeybatısında helalar yer alır (Foto 276-277, Çiz. 60-62). Güneydoğuda tabhane, bununda güneyinde ona bitişik olarak yapılmış kervansaray, daha güneyde Dede Efendi Caddesisin yol aşırı karşısında sıbyan mektebi ve imaret bulunur.

Bânîsi: Külliyenin bânîsi Kanuni Sultan Süleyman'dır[809]. Manisa'da şehzade iken 1543 yılında[810] 21 yaşında vefat eden oğlu Şehzade Mehmed[811] adına yaptırmıştır. G. Necipoğlu, Şehzade Mehmed'in anısını ebedileştirmek için yaptırdığı külliyenin

---

[806] Ayvansarâyî Hüseyin Efendi, *age.*, s. 54; O. Aslanapa, *age.*, s.182; G. C antay, *Osmanlı Külliyelerinin Kuruluşu*, Ankara 2002, s.59; A. S. Ülgen, "Şehzade Camii ve Heyeti", *Mimarlık*, S. 5-6, Ankara 1952, s.13-16.

[807] Trevisano, şehzadenin türbesinin o zamana dek padişahlarının tüm oğullarının eskiden beri Bursa'ya defnedilmeleri nedeniyle hanedean geleneğiyle bağları koparan görülmemiş bir şey olarak yorumlar. Bkz. G. Necipoğlu, *age.*, s. 273.

[808] Ayvansarâyî Hüseyin Efendi, *age.*, s. 54-55; T. Öz, *age.*, s.139-140; O. Aslanapa, *age.*, s.188; H. Önkal, *age.*, s. 138-143; G. Necipoğlu, *age.*, s. 264.

[809] Sâî Çelebi Tezkiretü'l Ebniye isimli yazmada külliyeyi Şehzade Mehmed için yaptırdığını şu cümlelerle anlatır: "Bir gün gönlüne düşer Padişah'ın. Beni baş mimarlığa getirip emrettiler. Şehzade adına bir cami yapmamı istediler. Hemen güzel bir cami resmi çizdim. Pek beğenildi Padişah katında bu resmim. Temelini atıp büyük özen gösterdim. Bitirilmesine çok gayretler ettim. Nice günler çalışarak Allah'ın yardımıyla bitirilmesi nasip oldu sonunda hayırla. Padişah bana çok iyilikler etti. Hiç ummadığım nice ihsanlar etti". Bkz. Sâî Mustafa Çelebi, Yapılar Kitabı, (Haz. Hayati Develi), İstanbul 2003, s.91. Şeref Han, "953(1547) Yılı: Bu yılın başında, Sultan Süleyman Han'ın oğlu Şehzade Sultan Mehmed Han Mağnisa'da öldü ve cenazesi İstanbul'a götürülerek üzerine yüksek bir cami yapıldı" şeklinde verdiği bilgilerden külliyenin Kanuni tarafından oğlu adına yaptırdığı görüşünü savunur. Bkz. Şeref Han, age., s. 197. Evliya Çelebi külliyenin banisi ve yapı hakkında şu bilgilere yer verir: "Altıncı selatin camidir, ama bu da Süleyman Han'ın yapısıdır ki ciğer köşesi olan bahtlı genç şehzadesi Şehzade Mehmed'i çok sevdiğinden bütün seferlerde bir an yanlarından ayırmazdı. Sonunda Manisa'da ecel yol kesicisi yakasını toplayınca "Dön Rabbine ..." emrine uyarak sonsuzluk ülkesine göçtü. Mübarek naaşını cami olacak ağaçlık ve yeşillik içine defnedip üzerine bu gönül açan camii inşa ettiler ki bu da yeryüzünde benzersiz ve bedelsiz bir camidir". Bkz. Evliya Çelebi, age., s.121. Katip Çelebi: "…ayrıca Şehzadesinin ruhu için bir cami, bir medrese, bir imaret ve müştemilat yaptırmıştır" der. Bkz. Katip Çelebi, age., s.1000. Ayrıca bkz. Ayvansarâyî, age., s. 54; T. Öz, age., s.138.

[810] 1543 yılında Macaristan seferinden dönerken Şehzadenin vefatını öğrenen Kanuni Sultan Süleyman ölüm tarihi olarak ebcedle şu tarihi düşmüştür: "*Şehzâdelerün güzîdesi Sultân Mehmedüm*". Bkz. G. Necipoğlu, *age.*, s. 259.

[811] Sâî Çelebi Tezkiretü'l Bünyan'da Şehzade Memed'i şu sözlerle ifade eder: "Kutlu Şehzade'nin övgüye değer halleri üstüne Devlet ağacının dalındaki çiçek, saltanat ağacının taze yemişi, Murat bağının gülü, güzel huylu şehzade, Cihan Padişahı'nın sevgili oğlu, Şehzade Mehmet Han. Nun ve sad hakkı için, cihan hükümdarının himayesi altında olsun". Bkz. Sâî Mustafa Çelebi, age., s.37.

kederi yenmek için inşa edilen bir ıstırap anıtı olduğunu ifade eder[812]. Gelibolulu Mustafa Ali, Şehzade Külliyesinin sultani özellikler taşıdığını ve âdâb kurallarının ihlal edildiğini söyler[813]. Doğan Kuban, külliyenin Kanuni Sultan Süleyman'ın kendisi için yapımına başladığı, temeller toprak üzerine çıkmadan Şehzade Mehmed'in ölmesinden dolayı oğluna duyduğu büyük sevgiden dolayı külliyeyi onun adına adamış olduğunu ileri sürer[814]. Peçevi İbrahim Efendi, külliyenin Kanuni tarafından kendi adına inşa ettirmeye başladığını, ancak oğlunun ölümü üzerine onun adına yaptırarak adını verdiğini söyler[815]. Alphonse de Lamartine, padişahın yasını temsil edecek caminin yapımı için Sinan'ın görevlendirildiğini ve üç yüz bin duka altın, yaklaşık on sekiz milyon Frank harcandığını, yanına medreseler, konukevleri ve imaretler yaptırdığını söyler[816]. Gelibolulu mustafa Ali, Şehzade'nin babası Sultan Süleyman'ın gözünün nuru, annesinin gözdesi, saray tarafından çık sevilen bir kişi ve aynı zamanda veliaht olarak gösterildiğini ifade eder[817].

İnşa Tarihi: Şehzade Külliyesi[818] cami (951/1544-955/1548), türbe (951/1544)[819] ve medrese (954/1547) yapıları üzerinde yer alan kitabelerden hareketle 951/1544-955/1548 yılları arasında dört yılda tamamlanmıştır[820]. Taçkapı üzerinde yer alan

---

[812]G. Necipoğlu, *age.*, s.258.

[813]"Binasının gösterişi ve birçok şerefeli iki minareyle yüceltilmesi ve medresesine müderris olanlara verilen imtiyazlı yüksek rütbe açısından, sikke ve hutbe sahibi olan Osmanlı Padişahlarının camileriyle bir tutuldu. Diğer şehzadelerin hayır yapılarında gözetilen üslub veâyine, Tanrı'nın rahmetine ulaşmış merhum şehzadenin hayratında itibar olunmadı. Aynı şekilde, vakıfları da gayet güçlü ve arttırılmış şekilde tertip edildi. Bu derce imtiyazların nedeninin, merhum şehzadenin yüce şanı ve talihli annesiyle muhteşem babasının kalplerinde ona karşı besledikleri aşırı sevgi olduğu bütün insanlara gün gibi aşikâr oldu". Bkz. G. Necipoğlu, age., s. 272.

[814] D. Kuban, *age.*, s.270.

[815] Peçevi İbrahim Efendi külliyenin yapılı hakkında şu ifadelere yer vermiştir: "8 Şaban 1950/06.10.1543….Söylenen ayın on sekizinci günü İstanbul'da Sultan Bayezid Camii'nde padişahın da katıldığı kalabalık bir cemaatla namazı kılındı ve kendisine ayrılan güzel yerde toprağa verildi. ….O mübarek camiin yapımına başlanmış ve temeli yer üstüne çıkmış idi. Rahmetlinin cenazesi getirilip de yakınında gömüldüğünden, onun adı verilerek bina tamamlandı. Fakat Nişancı Celalzade ile Ali Efendi de o çağın tanınmış kişilerindendir. Tarihlerinde yazdıklarına göre padişah, o mübarek cami ve güzel imaretin yapılması emrini şehzadenin oraya gömülmesinden sonra vermiştir. Ali Efendi, söz konusu camiin binasına yüz elli yük akçe sarf olunduğunu söyler. Allah bilir, ama doğrusu da böyle olsa gerektir" …….. "Büyük bir cami olup öteki sultan camilerinden aşağı kalır yanı yoktur. imareti, medresesi, hastanesi, akıl hastanesi ve daha ,,başka uzantıları tanımlanmaya muhtaç değildir". Bkz. Peçevi İbrahim Efendi, age., s. 298.

[816] Bkz. Alphonse de Lamartine, *age.*, s.446.

[817] G. Necipoğlu, *age.*, s. 259.

[818] Ramazanzâde Mehmed, külliyenin inşasına 1544-1545 yılında başlanıldığını şu cümlelerle açıklar: "Şehzade-i merhûm Mehmed ruhiyçün yeniçeri odalarında bir a'lâ cami ve âlî medrese ve imaret-i âmire ve tâbhâne-i fâhire ve talim-i Kur'ân içün mekteb-i sıbyân binâ olındı. Fî sene 951". Bkz. G. Necipoğlu, age., s. 261.

[819] S. Saatçi, *age.*, s. 29-31; H. Önkal, *age.*, s.139-140.

[820]Sâî Çelebi Tezkiretü'l Bünyan'da Külliye hakkında şu bilgileri aktarır: "Bir gün, mutluluk göğünün güneşi, yeryüzü padişahlarının en namlısı, saadetli sultan Sultan Selim oğlu Sultan Süleyman Han Hazretleri (rahmet ve bağış üstüne olsun), kalplerin sevgilisi, yüce şehzadesi Sultan Mehmet Han'ın temiz ruhları için İstanbul'un Eski Odalar semti yakınında bir büyük cami yapılmasını ve yapımına

inşa kitabesi 0.62x1.85m. ölçülerinde yatay dikdörtgen formlu mermer üzerine işlenmiştir. Kazıma tekniğinde yazılmış üç satırlık kitabe Farsça olup celi sülüs hatla yazılmıştır[821]. Her satırda iki mısra bulunmaktadır. Her mısra yatay dikdörtgen kartuşlar içerisine yerleştirilmiştir. Kartuşların yan kenarları beş dilimli olarak tasarlanmıştır. Satırlar 0.20m. genişliğindedir (Foto 278).

Kitabenin Metni

شد تمام این مدرسه باعز و جاه * باشرف دارد همیشه مستعان
این مقام فضل و علم معرفت * شد برای قابلان و فاضلان
حست باالهام حق تاریخ او * دار تحصیل علوم جاودان سنه ٩٤٥

Kitabenin anlamı: Bu medrese izzet ve şerefle tamamlandı. Allah her zaman burasını şerefli kılsın. Bu ilim, marifet ve yükseklik makamı, yetenek ve erdem sahibi olanların yeridir. Allah'ın ilhamı ile bunun tarihi şöyledir: Ölümsüz ilimlerin öğrenin yuvası sene 954[822].

Medrese, kitabede de belirtildiği gibi camiden bir yıl önce 954/1547 tarihinde tamamlanmıştır[823]. C. Baltacı[824], M. S Kütükoğlu[825], M. Sözen[826] 950/1543-44-954/1547-48 tarihleri arasında; D. Kuban953/1546-47[827] yılında tamamlandığını söyler. Med-

---

türbeden başlanmasını buyurdu. Hemen yapı ustaları ve taşçılar toplayıp uğurlu bir zamanda ve kutlu bir saatte binanın temeli atıldı; yapı yavaş yavaş yükselip kubbeleri güzellik denizinin kabarcıkları gibi yüceldi; renkli kemerleri gökkuşağı gibi göğe ulaştı. Gönül açıcı sofaları, esenlik veren birer mesire gibiydi ve iki minaresi, aydınlık gönüllü bir ihtiyarın önünde ayağa kalkmış, Uzun boylu, yakışıklı gençler gibi, hizmete hazır beklemekteydi sanki. Yol tarafında bahçesi, Safa yolunun bir benzeriydi. Şükürler olsun, Allah'ın yardımıyla tamamlanması nasip oldu. 950 tarihinin Rebiülevvelinde başlanıp 955 Recebinde namaz kılındı. "Mabed-i Ümmet-i Resul-iemin" sözleriyle tarih düşürülmüştür. Masrafına 151 yük akçe sarf olundu.". Bkz. Sâî Mustafa Çelebi, age., s.47; Z. Sönmez, age., s. 40-41. Evliya Çelebi caminin inşa tarihi hakkında şu bilgileri aktarır: "Altıncı selatin camidir, ama bu da Süleyman Han'ın yapısıdır ki ciğer-köşesi olan bahtlı genç şehzadesi Şehzade Mehmed'i çok sevdiğinden bütün seferlerde bir an yanlarından ayırmazdı. 950 yılının Rebiülevvel ayının birinci günü [14.06.1543] temeline başlanıp 955 senesi Recebinde [16.08-14.09.1548] tamam oldu. İnşasına 150 yük akçe gitmiştir…Bu büyük avlunun etrafında imaret, medresesi, mutfak, aşevi ve diğer hayrat ve hasenatları vardır, ama şifa evi, hamamı yoktur. Bu da şanı büyük bir camidir ki diğer selatin camilerine giden masraftan fazla buna da çok mal harcanmıştır".". Bkz. Evliya Çelebi, s.121-122. Ayrıca bkz. Ayvansarâyî, age., s. 54; M. Wienner, age., s. 479; T. Öz, age., s.138-193; A. Kuran, age., s. 54; O. Aslanapa, age., s.182; G. Necipoğlu, age., s. 262.

[821] İ. H. Konyalı, kitabenin Şair Muhibbi tarafından yazılmış olabileceğini söyler. Bkz. F. Dalgalı, *age.*, s. 333.

[822] Kitabenin Okunuşu: "Şûd temâm în medrese bâ'izz ü câh * Bâ-şeref dâred hemîşe müste'ân/İn makâm-ı fazl ü ilm ü ma'rifet * Şûd berây-ı kâbılân ü fâzılân/Hest be ilhâm-ı Hakk târîh-i * Dâr-ı tahsîl ulûm-ı câvidân/Sene 954". Bkz. S. Saatçi, age., s. 36; İ. A. Yüksel, age., s. 699.

[823] D. Kuban, medresenin H.953/1546-47 yılında yapıldığını söyler. Bkz. D. Kuban, *age.*, s.275; D. Kuban, *İstanbul Yazıları….*, s.104.

[824] C. Baltacı, *age.*, s. 810.

[825] M. S. Kütükoğlu, *age.*, s.147.

[826] M. Sözen-vd., *age.*, s. 167.

[827] D. Kuban, "Şehzade Külliyesi", *DBİA*, C. VII, İstanbul 1994, s.154.

reseye Kazvinli Mehmed Efendi ilk müderris olarak 950/1543-1544 yılında atanmıştır[828]. Bu da medresenin inşasının tamamlanmadan müderris ataması yapıldığını göstermektedir.

Vakfiye: Külliyeye ait vakfiye Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Katalog 3003 numarada kayıtlıdır. Vakifye iki ayrı metin halinde düzenlenmiştir. Birinci metinde emlak ve akarlar, personellerin görevleri, alacakları ücretler, harcanacak mal ve yiyecekleri; ikinci metin medreseye vakfedilen İstanbul'daki bazı akarlar ile ilgilidir. Şehzade'nin vefatından sonra kaleme alına vakfiyede, Kanuni Sultan Süleyman'ın ölne oğlu Şehzade Mehmed'in türbesinin yanında, günahların bağışlanma merkezi olacak bir külliye yapılmasını emrettiği yazılıdır[829]. Vakfiyede müderris 50, muîd 10, 16 talebenin her birine 2, bir bevvaba 2, 1 kennas (hela temizleyicisi) 2 akçe yevmiye verileceği belirtilmiştir[830]. Kanuni Sultan Süleyman'ın Süleymaniye vakfiyesinde Şehzade Külliyesi ve medresesi hakkında bilgilere yer verilmiştir. Vakfiyede geçen bilgilerden külliyenin Kanuni tarafında yaptırıldığı ve cami, medrese, imaret, sıbyan mektebinden meydana geldiği yazılıdır[831].

Mimarı: Külliyenin mimarı Mimar Sinan'dır[832]. Mimar Sinan'ın hayatı ve eserleri hakkında bilgi veren yazmalar içerisinde TB, TE ve TM'de adı geçmektedir. Medrese yapısı TE "*İstanbul'da merhum Şehzade Sultan Mehmed Han Medresesi*"[833], TM'de "*Medrese-i Şehzade Sultan Mehmed*"[834], TB'da "*Şehzade Sultan Mehmed Medresesi*"[835] olarak kayıtlıdır. Mimar Sinan'ın çıraklık eserim olarak nitelendirdiği ve İstanbul'da inşa ettiği ilk büyük selatin külliyesidir[836].

Malzeme ve Teknik: Medresenin ana inşa malzemesi taştır. beden duvarlarında, revak kemerlerinde, şadırvanda, bacalarda, kapı ve pencerelerin lento ve söverelerinde taş; üst örtü ve geçişlerde, zemin döşemelerinde tuğla; sütun ve başlıklarda, taçkapıda, dershane kapısında mermer; kapı ve pencere doğramalarında ahşap; üst örtü kaplamasında kurşun malzeme kullanılmıştır.

Plan ve Mimari Özellikleri: Medrese[837] açık avlulu, yatık "U" planlı, asimetrik bir planlı tasarlanmıştır. Yirmi hücre, bir dershane, bir eyvan ile kuzeybatıda konum-

---

828 C. Baltacı, *age.*, s.811.

829 G. Necipoğlu, *age.*, s. 260.

830 İ. A. Yüksel, *age.*, s.677.

831 "…. Ve bir medrese-i cemîle ve Darü'l İlm-i celîle ki marsad-i mevâlî-i âli ve maksad-i ashâb-i akl-i müstefâddur ve mirâc-i medâric-i ulyâ ve mirkat-i merâtib-i kusvâ-yi erbâb-i fazl ü istidâddur…". Bkz. K.E. Kürkçüoğlu, age., s. 20.

832 O. Aslanapa, *age.*, s.182.

833 Sâî Mustafa Çelebi, *age., s.*101; R. M. Meriç, *age.*, s.94; Z. Sönmez, *age.*, s. 70.

834 R.M. Meriç, *age.*, s.33; Z. Sönmez, *age.*, s. 87.

835 Z. Sönmez, *age.*, s.33.

836 O. Aslanapa, age., s.190.

837 Hasan Beyzâde Ahmed Paşa (1520-1595)'nın Hasan Beyzâde Târîhi isimli eserinde "…ve ferzend-i ercmendleri Şehzâde-i âzâde Sultân Mehemmed rûhiyçün, yeniçeri odaları yanında, iki menârelü ve ikişer şerefelü bir nâzük ve hoş-nümâ câmi ve bir medrese ve imâret ve tâb-hâne ve sıbyân içün, bir mekteb binâ buyurup, medrese müderrisine yevmî altmışar akça vazife ta'yîn buyurmışlardur ki,

lanmış heladan oluşmaktadır. "U" nun açık kolları üzerinde hücreye yer verilmemiştir. Dershane/mescit binası ise güneydeki kısa kol üzerine yerleştirilmiştir. Giriş kapısı dershaneye farklı eksenlerde yer verilmiştir (Çiz. 63-64).

Batı cephe 46.00m. uzunluğunda olup kesme taştandır. Aynı zamanda avlunun kuzeydoğu duvarını oluşturur. Batı cephe güneye doğru devam ederek tabhanenin kuzey köşesine birleşmektedir. Cephe ortasında taçkapı, iki yanında dörderden sekiz pencere açıklığı revaka açılmaktadır. Pencereleri 0.80m. genişliğinde, 0.87m. derinliğinde, 1.57m. yüksekliğinde olup lokmalı demir parmaklıklıdır. İki pencere arasındaki mesafe 3.70m.'dir (Foto 279).

Taçkapı dış avluya bakan uzun cephe üzerine yerleştirilmiştir. 3.57m. genişliğinde, 8.05m. yüksekliğindeki taçkapı cepheden 0.40m. taşıntı yapar[838]. Dıştan üç yönden "U" şeklinde üç silme dizisiyle kuşatılmıştır. Dıştaki ilk bordür 0.14m. genişliğinde düz; ikinci silme 0.20m. genişliğinde iç bükey-dış bükey; üçüncü silme ise5cm. genişliğinde dış bükey silmelidir. Silmeler altta giriş açıklığına doğu 90 derecelik bir dönüş yaparak sonlanmıştır. Taçkapının sağ ve sol üst köşelerinde yan duvarlara yaslanan üçgen formlu oymalı mermer birer tepelik bulunur (Foto 279).

Giriş açıklığı 1.50m. genişliğinde, 3.00m. yüksekliğinde basık kemerlidir. Kapı kemeri kırmızı renkli mermerdendir. Kemeri meydana getiren taşlar düz derzlidir. Kemerin sövelerle birleştiği bölümdekiler iç-dış bükey zıvana geçmelidir. Kemer köşeliklerindeki üçgenimsi yüzeyler boş bırakılmıştır. girişin iki yanında yer alan söveler yekpare mermerdendir. Sövelerin girişe bakan yüzeylerinin üst kısımları dekoratif konsollarla bezenmiştir. Bu konsollar aşağıdan yukarıya doğru kaval, oluk ve düz silmelidir (Foto 280). Girişin üzerinde 0.51x1.35m. ölçülerindeki kitabe, dikdörtgen bir mermer levha üzerine celi sülüs hatla, kazıma tekniğinde yazılmıştır. Üç satırlık kitabede her sırada iki mısra bulunur.

---

nazîrlerini sânî' yokdur…" şeklinde bilgi verir. Hasan Beyzâde Ahmed Paşa, age., s.161-162. Aşık Mehmed külliye yapıları ve yerleri hakkında "….ve dahi Sultân Süleymân Hân-ı mûmâ-ileyh sene hamsîn ve tis'a-mi'e'de livâ-i Magnisâ'da fevt olan ferzend-i ercümend-i sa'âdet-mendi Şehzade Sultân Mehmed nâmı ile sene ihdâ ve hamsîn ve tis'a-mi'e'de dâhil-i Kostantîniyye'de Yeniçeri Odaları kurbında bir câmi'-i şerîf-i 'âlî ve bu câmi'un harîm-i sânîsinün cânib-i şarkîsinde talebe-i 'ulûma tahşîl-i 'ulûm-ı nâfi'a için hucurât-ı müte'addideyi müştemil bir medrese-i 'âliye ve girü bu câmi'un harîm-i sânîsinde bu câmi'un cânib-i şarkîsinde ve hızâsında müsâfirîn için büyüt-ı müteaddideyi müştemil bir dârü'z-zıyâfe ve bu câmi'un cânib-i kıblî-i şarkîsindebir matbah-ı ta'âm ve fukarâ-i müslimîn ve müslimât için bir me'kel-i ta'am bina itmişdür…." şeklinde bilgiler verir. Aşık Mehmed, age., s. 1084-85. Hezarfan Hüseyin Efendi (d.1600-ö.1676), 1086/1675-76 tarihinde hazırladığı Telhîsü'l-Beyân Fî Kavânîn-i Âl-i Osman isimli eserinde Şehzade Külliyesi hakkında "Dokuz yüz elli senesinde Sultân Süleyman hazretleri oğlu Şehzade Mehemmed rûh-ı şerifleri için Eski odalar kurbünde bir nâzik-i hoş-nümâ iki minare ikişer şerefeli bir cami-i şerif ve mükellef medrese ve imaret ve tabhane, sıbyan için bir mektep bina buyurulmuşdur ki, nâzırlarının sân'i yokdur" der. Hezarfan Hüseyin Efendi, age., s. 50.

838 M. Karademir, *agt.*, s. 315-319.

Girişin üzeri mukarnaslı bir kavsara ile örtülüdür. çok fazla derin olmayan kavsaranın orta bölümü düz bırakılmıştır. mukarnas dizileri ortada bir üçgen alan bırakacak şekilde iki yana çekilmiştir. Kavsara köşeliklerine birer adet gülce yerleştirilmiştir. Taçkapıpının tepelik bölümü zemin oyma tekniğinde işlenmiş ters-düz palmetlerle bzenemiştir (Foto 281). Taçkapının avluya bakan arka yüzeyi dikdörtgen bir kütle halinde düzenlenmiştir. Dıştan ters "U" şeklinde silmelerle kuşatılmıştır. Giriş açıklığı 3.10m. yüksekliğindedir. Kemerin köşelerinde üçgen alanlar sade tutulmuştur. Etrafı pembe renkli mermerle belirginleştirilmiştir. Üzerindeki yatay dikdörtgen planlı kitabe levhası boş bırakılmıştır. Etrafı da dört yönden pembe renkli mermerle çevrilmiştir.

Kuzey cephe 31.60m. uzunluğundadır. Eksenden batıya kaydırılmış tonozlu bir açıklıkla ulaşılan tuvalet mekanı kuzeybatı köşeye yerleştirilmiştir. Geçidin doğusunda yer alan beş hücre altlı üstlü yerleştirilmiş birer pencere açıklığı ile dışarıya açılmaktadır. Tuvaletin güneyinde yer alan iki hücrenin kuzey cephesi ise sağır bırakılmıştır. Kuzey de 21.10x6.54m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda üzeri açık bir dış avlu oluşturulmuştur. Doğu ve kuzeyi duvarla çevrili olup duvar kalınlı 0.75m.'dir (Foto 282).

Güney cephe 31.60m. uzunluğundadır. Cephe ortasında eksenden batıya kaydırılmış dershane/mescit yerleştirilmiştir. Beden duvarından 5.83m. dışarı taşırılan dershanenin güney cephesinde iki alt üç üst toplam beş pencere açıklığı bulunmaktadır. Yan yüzeylerinde ise bir alt iki üst pencere açıklığı yer alır. Alt pencereler dikdörtgen formlu, düz atkı taşlı, sivri kemerli alınlıklıdır. Alınlığın içerisi sağır tutulmuştur. Üst pencereler kesme taştan sivri kemerli, alçı şebekelidir. Şebeke gözleri yuvarlaktır. Doğu kanat ise 12.82m. uzunluğundadır. Cephe yüzeyinde yer alan üç hücre bir alt iki üst pencere ile dışarıya açılmaktadır. Batı kanat 8.37m. uzunluğundadır. Burada yer alan iki hücre bir alt iki üst olmak üzere iki katlı pencere düzeni ile hareketlendirilmiştir. Alt pencereler dikdörtgen formlu, düz atkı taşlı olup sivri kemerli sağır bir alınlığa sahiptir. Pencerelerin lento, söve ve denizlikleri yek pare taştandır. Üst pencereler alçı şebekelidir.

Doğu cephe 45.95m. uzunluğundadır. Cephe yüzeyinde bulunan on bir hücreden kuzeydoğu köşedeki hücrenin doğuya bakan cephesi sağır tutulmuştur. Diğer on hücre bir alt bir üst pencere ile dışarıya açılır.

Batı cephe ortasında bulunan taçkapıdan kubbe örtülü giriş eyvanına buradan da avluya ulaşılır. ***Avlu*** 31.25x19.85m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Zemini taş döşeli avlunun ortasında şadırvan, şadırvanın da güneybatısında bir kuyu bulunmaktadır (Foto 283).

Şadırvan kesme taştan yapılmış olup 3.87x2.45m. ölçülerinde, on iki gen planlı olup kapalı hazneli grup içerisinde değerlendirilir. Anadolu Selçuklu türbelerini hatırlatan şadırvan onların küçültülmüş bir örneğidir. Şadırvan alttan yukarıya doğru daralan iki kademeli bir silme ile oluşturulmuş kaide üzerine oturur. Altta düz

silme 0.10m. yüksekliğinde, üstteki ise 0.17m. yüksekliğinde olup içbükey silmelidir. Gövde kaideden 5cm. içeri çekilmiştir. Gövde 2.12m. yüksekliğindedir. Her yüzey 0.58m. genişliğinde olup ortalarına etrafı profilli silmeli, sağır birer sivri kemerli nişler yerleştirilmiştir. Sağır kemerler gövde zemininden 0.22m. yüksekliğindedir. Kemerler 0.92m. yüksekliğinde olup kemer aynalarına birer atlamalı olarak altı lüle yerleştirilmiştir. Gövde ile üst örtünün birleşim yerinde iki kademeli profilli bir saçak yer alır. Üzeri taş bir külahla örtülüdür. Şadırvanın önünde 0.15m. genişliğinde, 08cm. derinliğinde pis su gideri için bir kanal bulunur (Foto 284).

Kuyu bileziği yüksekliği 0.38m., kalınlığı 7cm. olan kuyu bileziği kaide ve gövde kısmından oluşmaktadır. Basit formda olan kaide kısmı zeminden içeri doğru yatay eğilimli genişleme göstermektedir. Gövde kısmı ise kaideden ağız kısmına doğru yatay yönde daralmaktadır. Kuyunun derinliği 6.85m.'dir. İç kısmı kaba yonu taş örgülüdür (Foto 285-286).

Avlunun etrafı dört yönden, 24 sütunun taşıdığı yirmi sekiz kubbeli, simetrik olarak düzenlenmiş ***revaklarla*** çevrilidir. Kuzey ve güneyde beşer, doğu ve batıda dokuzar revak gözü bulunur. Medrese giriş kapısı önündeki revak gözü ile eyvanın önündeki revak gözü manastır tonozu ile örülüdür. Doğu ve batıda yer alan 16 revak gözü 3.70x3.00m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. İki yandan birer kemerle daraltılarak üzeri kubbe ile örtülmüştür. Kuzey ve güneyde yer alan beşerden on revak gözü 3.75x3.75m. ölçülerinde kare planlı olup üzerleri pandantif geçişli birer kubbe ile örtülüdür (Foto 287-289).

Revakın köşe ve köşe yanlarındaki üçerden 12 mermer sütun kare diğerleri yuvarlak gövdelidir. Dershane girişi önünde yer alan iki sütun diğerlerinden farklı olarak mavi renklidir. 0.36x0.36m. ölçülerinde kare gövdeli sütunlar kare kaidelere, 0.36m. çapındaki yuvarlak gövdeli sütunlar ise yuvarlak kaideler üzerine oturmaktadır. Başlıklar baklava tiptedir (Foto 290). Başlık ile gövdenin birleşim yeri metal bileziklerle kapatılmıştır. Sütunlar birbirine ve arkalarındaki duvarlara sivri kemerlerle bağlanmıştır. Sütunlar kemer üzengi seviyesinde birbirine ve duvarlara metal gergilerle sabitlenmiştir. Revak kemerleri ve köşelikleri düzgün kesme taştandır. Kemer köşeliklerine birer adet taş çörten yerleştirilmiştir. Revakların üst kısımları düz ve kaval silmelerle sonlandırılmıştır. Bunun da üzerinde yüzeyi oyma tekniğinde işlenmiş stilize edilmiş palmetlerle süslenmiş dendanlar yapıyı boydan boya dolaşır. Benzer saçaklar camide de görülmektedir. Revak zemini her bir kenarı 0.20m. olan altıgen tuğla kaplıdır. Tuğla aralarında 2cm. genişliğinde derzlidir. Revak zemini avlu zemininden bir kademe yükseltilmiştir (Çiz. 65).

Revakların arkasında güneyde 5, kuzeyde 7 ve doğuda 8 hücre ile bir eyvan olmak üzere 20 hücre avluyu "U" şeklinde kuşatmaktadır. ***Batı kanat*** üzerinde hücre bulunmamaktadır. Girişin iki yanında yer alan revak hücrelerinin batıya bakan cephelerinde birer pencere ile dışarıya açılmaktadır. Pencereler dikdörtgen formlu, düz atkılıdır. Dışarıdan lokmalı demir parmaklıklıdır.

Avlunun ***kuzey kanadında*** birer tane köşelerde olmak üzere yedi hücre ile tonozlu bir geçit bulunmaktadır. Eksenden batıya kaydırılmış 1.06m. genişliğinde, 5.35m. derinliğinde tonozlu bir geçitten tuvalet mekanına ve dış avluya geçiş sağlanmıştır. Kuzeybatı köşede yer alan ilk hücreye güney cephede eksenden doğuya kaydırılmış 0.85m. genişliğinde dikdörtgen formlu, düz atkılı bir kapı ile giriş sağlanmıştır. İçten 3.65x3.61m. ölçülerinde kare planlıdır. Üzeri pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Kapının batısında 0.75m. genişliğinde dikdörtgen formlu pencere revaka açılmaktadır. Batı cephede 0.86m. genişliğinde dikdörtgen planlı ocak, kuzeyde 0.40m. genişliğinde dikdörtgen bir niş bulunur. Nişin üzerindeki tepe penceresi sivri kemerli, alçı şebekelidir. Doğu cephesi sağırdır. İki nolu hücre aynı özellikte olup kuzeyde ocak, ocağın üstünde iki yuvarlak pencere, doğu cephede ise sivri kemerli bir niş yer alır.

Koridorun doğusunda yer alan dört hücre tasarım açısından ve ölçüleri itibariyle benzerdir. Hücrelerin güney cephelerinde batıya kaydırılmış dikdörtgen formlu bir kapı ile girilir. İçten 3.65x3.65m. ölçülerinde kare planlı olup üzeri pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Kuzeye bakan cephelerinde biri altta dikdörtgen diğeri üstte sivri kemerli iki katlı bir pencere düzenlemesi görülür. Kapının sağında ocak bulunur. Altıncı hücrenin güney ve doğu cephesi içeri çekilerek içten beşgen bir plan şemasına dönüştürülmüştür. Batıda ocak, kuzeyde pencerenin solunda 0.38m. genişliğinde, 0.42m. derinliğinde dikdörtgen bir niş yerleştirilmiştir. Köşede yer alan yedi nolu hücreye güneybatı köşeye alınmış bir kapı ile giriş sağlanmıştır. Kapı açıklığından ince uzun bir koridordan ulaşılan hücre kare planlı olup üzeri kubbe ile örtülüdür. Kuzeyde iki katlı pencere düzeni, doğuda ocak batıda niş bulunur (Foto 291-294).

Güney kanat üzerinde ortada eksenden batıya kaydırılmış dershane, batısında iki doğusunda üç toplam beş hücre yerleştirilmiştir (Foto 295). ***Dershane*** "U" nun kısa kolunda olup kıble eksenindedir. Dershane girişi önüne denk gelen revak kemeri sivri teğet kemerlidir. İki renkli taştan yapılmış olup diğerlerinden geniş ve yüksek tutulmuştur. Üzerini örten kubbe sekizgen kasnak üzerine oturur. Diğer revak kubbelerinden daha yüksektir. Dershaneye giriş kuzey cephe ortasında bulunan bir kapı ile sağlanmıştır. Kapı 2.50m. genişliğindedir. Dıştan ters "U" şeklinde bordürle kuşatılmıştır. Giriş kapısı basık kemerlidir. İki yandaki söveler yek pare gri mermerdendir. Kemer köşeliklerindeki üçgen boşluklar sade tutulmuştur. Üzerinde yatay dikdörtgen formlu kitabe levhası boş bırakılmıştır (Foto 296).

Kapıdan girilen dershane dıştan 10.60x10.45m., içten ise 8.15x8.13m. ölçülerinde kare planlıdır. Üzeri dilimli tromplarla geçilen kubbe ile örtülüdür. Trompların alt kısımları mukarnaslarla süslenmiştir. Kubbenin zeminden yüksekliği 12.75m'dir. Dershane zemini giriş sahanlığından bir kademe yükseltilmiştir.

Kuzeyde giriş kapısının iki yanında birer alt pencere avluya açılır. Pencereler 0.80m. genişliğinde dikdörtgen formlu, düz atkı taşlıdır. Dıştan lokmalı demir

parmaklıklıdır. Giriş üzerinde aynı hizada tek üst tepe penceresi sivri kemerli alçı şebekelidir. Doğu ve batı cepheler simetrik olarak düzenlenmiştir. Cephelerin kuzeyinde 1.20m. genişliğinde, 0.58m. derinliğinde dikdörtgen birer niş ile güneyinde 0.87m. genişliğinde birer alt pencere dışarıya açılır. Üstte ise niş ve pencerenin üzerine gelecek şekilde aynı aks üzerinde, zeminden 2.25m. yüksekliğinde sivri kemerli iki tepe penceresi yerleştirilmiştir. En üstte yer alan dört pencereden her biri tromp aralarına gelecek şekilde yerleştirilmiştir (Foto 297, 299-300).

Güney cephede ortasına ***mihrap*** yerleştirilmiştir. Kıble ekseninde olup buranın mescit olarak kullanıldığının da bir göstergesidir. 3.45m. yüksekliğinde, 1.30m. genişliğinde dikdörtgen formludur (Foto 298). Mihrabın iki yanında altlı üstlü birer pencere ile mihrabın üzerinde tek tepe pencere ile dışarıya açılır. Alt pencereler 0.87m. genişliğinde, 1.14m. derinliğinde, 1.68m. yüksekliğinde dikdörtgen formludur. Pencerelerin lento, söve ve denizlikleri 0.22m. genişliğinde yekpare mermerdendir. Dershane zemini her bir kenarı 0.27m. olan altıgen tuğlalarla kaplıdır. Tuğla aralarında 4cm. genişliğinde derz bulunur.

Dershanenin batısına iki hücre bulunur. Hücrelere kuzey cephenin doğuya yakın köşesine yerleştirilmiş dikdörtgen formlu birer kapı ile girilir. Giriş kapılar 0.86m. genişliğinde olup dikdörtgen formlu düz atkı taşlıdır. İçten 3.65x3.65m. ölçülerinde kare planlıdır. Güney cephelerinde bir alt bir üst iki katlı pencere ile aydınlatılmıştır. Kapının batısında 0.48m. derinliğinde, 0.98m. genişliğinde ocak yer alır. Batı cephede zeminden 0.66m. yüksekliğinde 0.43m. genişliğinde, 0.63m. yüksekliğinde, 0.46m. derinliğinde dikdörtgen bir niş açılmıştır. Doğu ve batı cepheler sağırdır.

Dershanenin doğusunda bulunan üç nolu odaya kuzeybatıda bulunan bir kapı ile girilir. Güneyde iki katlı pencere, kuzeyde kapının sağında ocak bulunur. Doğu ve batı cepheleri sağırdır. Dört nolu hücrenin kuzey ve doğu cephenin birleştiği köşe içeri çekilerek iç mekan beşgene dönüştürülmüştür. Üzeri 7.18m. yüksekliğinde bir kubbe ile örtülüdür. Güneyde iki pencere açıklığı ile dışarı açılır. Doğuda zeminden 1.16m. yüksekliğinde, 0.50m. derinliğinde, 0.58m. yüksekliğinde, 0.42m. genişliğinde dikdörtgen formludur. Batıda 0.86m. genişliğinde ocak bulunur. Güneydoğu köşede yer alan beş nolu hücreye kuzeybatıda bulunan ince uzun bir geçitle ulaşılır. Kuzeyde ocak, güney ve doğu cephelerde altlı üstlü dört pencere açıklığı ile dışarı açılmaktadır.

Doğu kanat üzerinde cephe ortasında giriş kapısı ile aynı aks üzerinde olacak şekilde bir eyvan yerleştirilmiştir. Eyvan önündeki yer alan revak kemeri daha geniş ve yüksektir. Üst örtüsü de giriş kapısı önünde olduğu gibi manastır tonozu ile örtülmüştür. Eyvan zemini avlu zemininden 0.50m. yüksek tutulmuştur (Foto 301). Zeminin avluya bakan batı yüzeyinde kaş kemerli birer pabuçluk açılmıştır. Muhtemelen ayakkabı koymak için yapılmıştır. Eyvan 4.47x4.08m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Üzeri kubbe pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Kuzey ve güney cephelere 0.40m. genişliğinde, 0.36m. derinliğinde,

0.66m. yüksekliğinde dikdörtgen birer niş vardır. Doğuda altta dikdörtgen üstte sivri kemerli birer pencere ile dışarıya açılır (Foto 302-303).
Eyvanın kuzey ve güneyinde dörderden sekiz hücre simetrik olarak yerleştirilmiştir. Güneyde yer alan hücrelere batı cephenin kuzeyinden; kuzeyde yer alanlara ise batı cephenin güneyine yerleştirilmiş dikdörtgen formlu birer kapı ile giriş sağlanmıştır. Odalar iç düzen açısından benzerdir. Kuzey ve batı cepheleri sağırdır. Dışarıya bakan doğu cephelerinde altlı üstlü iki katlı iki pencere açıklığı ile mekan aydınlatılmıştır. Alt pencereler 0.75m. genişliğinde dikdörtgen formlu düz atkılıdır. Üst pencereler sivri kemerli alçı şebekelidir. Ocaklar güneyde yer alan hücrelerde girişin güneyinde; kuzeydeki hücrelerde ise girişin güneyine yerleştirilmiştir. Güney ve kuzey cepheler sağırdır. Hücrelerin üzerini örten kubbeler dıştan kurşun kaplı olup taş bir alemle sonlandırılmıştır. Zeminleri ise altıgen tuğla kaplıdır (Foto 304, Çiz. 66).
Hücrelerin içerisinde yer alan ocakların üst örtüye yansıyan ***bacaları*** kesme taştandır. Sekizgen gövdeli olup her bir cephesinde birer duman çıkış deliği bulunur. Üzeri pramidal bir külahla örtülüdür (Foto 305).
Medresenin kuzeybatısına ayrı bir avlunun kenarında düzenlenmiş ***hela/wc*** yer alır. Helaya medrese avlusunun kuzeybatıda bulunan ikinci hücrenin doğusunda bulunan tonoz örtülü bir geçitten ulaşılmaktadır. Geçit bölümü 5.35m. uzunluğunda 1.06m. genişliğindedir. Koridor kuzeybatıda bir dirsek yaparak helanın önündeki 9.25x2.15m. ölçülerinde beşik tonoz örtülü avluya ulaşılır. Bunun batısında yan yana sıralanmış beş adet tonoz kuzey-güney doğrultusunda boydan boya beşik tonoz ile örtülmüştür. Hücrelere giriş doğu cephelerinde bulunan 0.61m. genişliğinde dikdörtgen formlu birer kapı ile giriş sağlanmıştır. Her bir hücre 2.20x1.52m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. tuvaletlerin arkasında tonoz örtülü bir su deposu bulunur (Foto 306-307). Koridorun doğusunda bulunan 0.87m. genişliğinde bir açıklıkla da kuzeyde yer alan ***dış avluya*** ulaşılır. Üzeri açık avlu 20.07x6.54m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Kuzey ve doğu duvarları 0.75m. kalınlığındadır.
Süsleme Özellikleri: Şehzade Medresesinde süsleme bakımından dönemin diğer medreselerine kıyasla belli yerlerde süslemeye önem verildiği görülmektedir. Batı cephe düzgün kesme taş işçiliği ile dikkati çekmektedir. Cephe ortasında mukarnas kavsaralı taçkapının etrafı silmelerle ters "U" şeklinde kuşatılmıştır. Kavsara köşeliklerinde birer adet gülbezek yerleştirilmiştir. Basık kemerli giriş kapısının söveleri yekpare mermerdendir. Sövelerin içeriye bakan yüzeylerinin üst kısımları dekoratif konsollarla bezenmiştir. Taçkapının tepelik bölümü ile beden duvarının birleştiği bölümlerdeki köşebentler stilize edilmiş palmetlerle bezenmiştir.
Avlunun etrafını dört yönden kuşatan revakların başlıkları baklavalı tiptedir. Revakların üst bölümleri palmet şeklinde bir saçakla sonlandırılmıştır. Revak kemerlerinden eyvan, dershane ve giriş kapısı önüne denk gelenler iki renkli taşla örül-

müştür. Avlu ortasında yer alan kesme taştan sekizgen planlı, konik külahlı şadırvan Selçuklu kümbetlerini hatırlatmaktadır. Süsleme açısından sade olup gövde üzerinde sivri kemerli nişler bulunmaktadır.

Dershane kapısı etrafı silmelerle kuşatılmış basık kemerlidir. kapının içeriye bakan arka yüzeyi mukarnas kavsaralıdır. Kavsara köşeliklerine birer adet kabara yerleştirilmiştir. Kıble cephesinde fazla derin olmayan mukarnas kavsaralı mihrap süsleme açısından dikkati çekmektedir.

Geçirdiği Onarımlar Ve Günümüzdeki Durumu: Paye bakımından 950/1543-1544'te ellili iken, 955/1548-49'dan sonra altmışlı medreseler arasında bulunan medrese 987/1579-1870'te de aynı durumunu muhafaza etmiştir[839]. Paye bakımından üst seviyede olması İstanbul Medreseleri içerisinde de önemli bir eğitim merkezi olduğunun bir göstergesidir. 1206/1792 İstanbul Tahrir defterinde yer alan bilgilerde medresenin müderrisi Erzincani Esseyid Mustafa Efendi olup oda sayısı 21, talebe sayısı ise 27'dir[840]. 1844 tarihli 187 nolu İstanbul medreseleri nüfus defterinde 20 odalı olduğu belirtilen medresede 116 kişi[841], 1869'da 3 dersiam, bir mezun ve 57 talebe[842], 1914'te 25 kişinin kalabileceği belirtilmiştir[843].

1022/1613 yangınında hasar gören medrese 1025/1616 yılında onarılmıştır[844]. 1130/1718 ve 1196/1782 yıllarında İstanbul'da meydana gelen yangınlarda zarar gördüğünü kaynaklar bahsetmektedir[845]. 1259/1843 tarihinde suyolları ile musluklar 1.418 kuruşa Haçatur Kalfa tarafından tamir edilmiştir[846]. 1262/1846'da Vakfın kaymakamı Hasan Rüşdü Efendi'nin gayretleriyle iki odası 269 kuruşa onarılmıştır[847]. Suyolları 1280/1863'te Suyolcu Raif Efendi tarafından 9.847 kuruşa; 1290/1873'te Süleymaniye Su yolcusu İsmail Usta tarafından 2.500 kuruşa tamir ettirilmiştir[848]. 1284/1867 yılında tamirat 6.100 kuruş olup Fenerli Nikola Kalfa'ya; 1298/1881'de kurşunlar ile bazı yerlerin tamiratı için Hacı Hristo Kalfa'ya ihale edilmiş olup 8.000 kuruşa;1892'de medrese kurşunları ile tamire muhtaç bazı yerler 23.540 kuruşa mal olmuştur[849].

10 Muharrem sene 1310/4 Ağustos 1892 tarihli belgede şehzade sultan Mehmet han hazretleri medresesinin kurşunlarıyla sair bazı mahallerinin tamire muhtaç olmasından dolayı yapılan keşifte tamiratın mecidi 19 kuruş hesabıyla 14. 734 kuruşa

---

839 C. Baltacı, *age.*, s.810.
840 N. Aktaş, *agt.*, s.43.
841 A. Bolat, *agt.*, s.225; A. Bolat-P. İskender Kılıç, *agm.*, s. 38.
842 M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 13-24.
843 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 148.
844 M. Wienner, *age.*, s. 479.
845 M. Wienner, *age.*, s. 480.
846 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 148.
847 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 148.
848 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 149.
849 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 149.

yapılacağı hesaplanmış olup bunun 1308 yılı evkaf bütçesinden karşılanmasına karar verilmiştir[850].

22 Şaban 1310/11 Mart 1893[851] ve 2 Ramazan 1310/20 Mart 1893[852] tarihli belgede Şehzade Mehmed Medresesi'nin harap olan mahalleriyle kurşunlarının 14.734 kuruşa tamir olunacak kurşunların mecidi on dokuz kuruştan 8.806,5 kuruşa tamir edileceği hesaplanmıştır[853]. Bu tamiratın evkaf-ı hümayun tamirat memuru nezareti ve kurşun müteahhidi tarafından yapılması ve gerekli meblağın 1308 evkaf bütçesinden karşılanmasına karar verilmiştir. Evkaf-ı hümayun Nezaretine yazılan 9 Şaban 1314/13 Ocak 1897 tarihli belgede Şehzade Medresesi'nin 1308 bütçesinden karşılanmak üzere kurşunlarının 8.806,5 kuruşa, diğer harap olan birimlerin ise 13.361 kuruşa toplamda ise 22.067,5 kuruşla tamir edilebileceği hesaplanmıştır[854].

1914 tarihli teftiş raporunda 22 hücresi olduğu belirtilen medrese kadro dahilinde bulunmaktaydı. Bu raporda medresenin odalarının hava sirkülasyonuna müsait oldukları ancak güneş almadıkları için rutubetli oldukları; medresenin çamaşırhâne, gusulhâne, abdesthâneleri ve suyu akan şadırvanının tamire muhtaç olduğu, yapının tamir edilmesi durumunda güzel bir medrese olacağı belirtilmiştir. Medresede 25 kişinin kalmasının uygun olduğu yönünde görüş bildirilmiştir[855]. 1918 yılında ise askerler tarafından işgal edilmiştir[856].

1940'lı yıllarda kubbeleri kaplayan kurşunlar çalınmış, kubbe ve duvarlarında yer yer çatlakların görüldüğü harap bir vaziyette olduğunu İ.H. Konyalı ifade eder[857]. 1960-61 yıllarında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarımlarda revaklar ile girişin karşısındaki eyvan camekanla kapatılmıştır[858]. Uzun süre öğrenci yurdu olarak kullanılan medrese[859], 2003 yılında Türk Dünyası Araştırmaları Vakfına bağlı Şehzade Restoranı olarak hizmet vermiştir.

---

[850] BOA, ŞD. 122/17/1.
[851] BOA, İ.EV.3/9.
[852] BOA, İ.EV. 3/9
[853] BOA, ŞD. 125/23/1.
[854] BEO. 898/67327.
[855] M.S. Kütükoğlu, *agm.*, s.78.
[856] M.S. Kütükoğlu, *agm.*, s.79.
[857] F. Dalgalı, *age.*, s. 334.
[858] A. Kuran, *age.*, s.52.
[859] A. Kuran, *age.*, s.54; D. Kuban, *age.*, s.104.

3.15. İstanbul Halıcılar Yavuz Sultan Selim Medresesi

Yeri: İstanbul ili Fatih ilçesi, Vatan Caddesi, Molla Gürani Sokak 1969 ada, 11 parsel, numara 11'de bulunmaktadır. Arşiv vesikalarında medresenin bulunduğu bölge Yenibahçe olarak geçmektedir[860]. Batısında ve güneyinde Halıcılar Köşkü Sokak, doğusunda Adnan Menderes Bulvarı, kuzeyinde Oğuzhan Caddesi ile çevrili alan içerisinde inşa edilmiştir. Medrese, kaynaklarda ve arşiv vesikalarında Halıcılar Köşkü Medresesi[861], Sultan Selim-i Kadîm Medresesi[862], Sultan Selim Medresesi[863], Halıcılar Medresesi[864] olarak geçmektedir[865].

Bânîsi: Medresenin bânîsi Kanuni Sultan Süleyman olup babası Yavuz Sultan Selim adına inşa ettirmiştir[866]. Bitlis hükümdarı V. Şerefhan/Şerefhân-ı Bitlîsî (1543-1603)[867], Hasan Beyzâde Ahmed Paşa (1520-1595)[868], Hezarfan Hüseyin Efendi (1600-1676)[869], Nişancı Mehmed Efendi[870], Evliya Çelebi[871] ve Âşık Mehmed[872] medresenin Kanuni tarafından babasının ruhu için yaptırdığını söylerler. Ayvansarâyî Hüseyin Efendi, medresenin Yavuz Sultan Selim tarafından yaptırıldığını ifade eder[873]. Ancak gerek kaynaklarda geçen bilgilerde gerekse müderrisin atandığı tarih dikkate alındığında medresenin Kanuni Sultan Süleyman yaptırıldığı açık bir şekilde ortadadır.

İnşâ Târîhi: Üzerinde inşa tarihini gösteren bir kitabe bulunmayan medresenin 1547-49 yılları arasında yaptırıldığı kabul edilmektedir[874]. Ömer Lütfü Barkan'ın yayınlamış olduğu *Süleymaniye Camii İnşaat Defterinde* İmaret-i Cedid bina emini Hüseyin Çelebi'ye yazılmış 957/1550-1551 tarihli hükümde Yavuz Sultan Selim Medresesi'nde kullanılmak üzere 1400 kantar kurşun verilmesi hususundaki hükümden medresede inşa faaliyetinin devam ettiği anlaşılmaktadır[875]. Medreseye ilk müderris 955/1548-49 yılında Küçük Şemseddin Efendi atanmıştır[876].

---

860 Hezarfan Hüseyin Efendi, *age.*, s. 55.
861 E. Yücel, *agm.*, s.132.
862 Z. Aycibin, *agt.*, s. 360; C. Baltacı, *age.*, s. 816.
863 E. Yücel, *agm.*, s.132.
864 C. Baltacı, *age.*, s. 816.
865 M. Wienner, *age.*, s. 366.
866 W. M. Wienner, *age.*, s.366; İ. A. Yüksel, "Sultan Selim Camii ve Külliyesi", *TDVİA*, C.XXXVII, İstanbul 2009, s.513; M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s.376.
867. Şeref Han, *age.*, s. 230.
868 Hasan Beyzâde Ahmed Paşa, *age.*, s.161-162.
869 Hezerfan Hüseyin Efendi, *age.*, s.50.
870 Nişancı Mehmed Paşa, *Hadisât*, (Çev. E. Yaşarbaş), İstanbul 1983, s. 223.
871 Bkz. Evliya Çelebi, *age.*, s.120, 270-271.
872 Âşık Mehmed, *age.*, s.1084.
873 Ayvansarâyî, *age.*, s. 180.
874 C. Baltacı, *age.*, s. 816; İ.A. Yüksel, *age.*, s.546; D. Kuban, *Kent ve Mimarlık Üzerine İstanbul Yazıları*, İstanbul 1998, s.93; O. Aslanapa, *agm.*, s. 204.
Ö.L. Barkan, Süleymaniye Cami ve İmareti İnşaatı (1550-1557), C. II, s.151-152.
876 C. Baltacı, *age.*, s. 817.

Vakfiyesi: Yavuz Sultan Selim adına oğlu Kanuni Sultan Süleyman tarafından yaptırılan eserlerin vakfiyesi Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde 182 nolu kasa, 2136 nolu defterde kayıtlıdır[877]. Vakfiye 14 Ramazan 964/9 Mayıs 1556 tarihli olup Rumeli Kadıaskeri Ahmed b. Mahmud tarafından imzalanarak tescil edilmiştir[878]. Vakfiyede medresenin yapımı ile ilgili şu bilgilere yer verilmiştir[879]: *".....bâdehû müşârünileyh sultân-ı hilâfet nisâb… için bir medrese dahi bina olunmak irâde idüb lâkin ol arada imâret-i mâmûre-i mezkûreye muttasıl bir mahall-i müttesi ve mekân-ı mürtefi olmayub bir âher mevzi-i musattah ve mevkı-i müfessafda bir medrese-i müesseset ü'l-binâ… itdirdi ki derhanesi ve hucurâtının her biri…".* medresede görevli müderris 50 akçe, muîd 5 akçe, 15 talebenin her birine iki akçe, dershanede görevli imama 4 akçe, müezzine 2, kayyıma 2, mum, hasır ve kandil için günde 1 akçe, bir kennas (ortalık süpürücüsü), bir ferraş, bir kapıcı olan üç hademeye 2'şer akçe verilmesi şart koşulmuştur[880]. Ayrıca Kânûnî Sultân Süleymân'ın vakfiyesinde medrese hakkında *"ve Hadika-i Cedidede bir medrese-i enîka-i fâika ve Dârü'l-ilmi vesîka-i râyika-i inşâ vü i'lâ edüp merhum vâlid-i nâm-dâr-i gîtî-darlarının rûh-ı pür-fütûh-i rahmet-nisârları içün îsâr edüp hukuk-i übüvveti ve şerâyit-i fütüvveti ke-mâ-yenbağı riâyet etdiler"* şeklinde geçen bilgilerden Kânûnî Sultân Süleymân tarafından babası adına yaptırıldığı anlaşılmaktadır[881].

Mimarı: Medresenin mimarı Mimar Sinan'dır[882]. Mimar Sinan ile ilgili yazmalar içerisinde TM[883] "Medrese-i Sultân Selîm der İstanbul, bab 1. Sultân Süleymân Hân bina ettirmiştir, Halıcılar köşkünde"; TE'de "Halıcılar köşkünde merhum Sultân Selîm Hânı evvel Medresesi"[884], TB'da "Halıcılar Köşkünde Merhum Sultân I. Selîm Medresesi"[885] olarak geçmektedir.

Malzeme ve Teknik: Medresenin ana inşa malzemesi kesme taş olup, beden duvarlarında, revaklarda, kapı ve pencerelerin lento, söve ve denizliklerinde, revak ayaklarında, kemerlerde, bacalarda, kubbe kasnaklarında, dershane binasında, minarede kullanılmıştır. Kurşun malzeme kubbe ve bacalarda, tuğla malzeme güneyde avlu duvarı ile kubbeli geçiş bölümünün duvarlarında, oda pencerelerin alınlık ve kemerlerinde; ahşap malzeme kapı ve pencere doğramalarında; metal malzeme pencere parmaklıklarında; mermer malzeme dershane revakı sütunlarında, giriş kapısında, kaide ve başlıklarında kullanılmıştır.

---

877 İ. A. Yüksel, *age.*, s. 516.
878 İ. A. Yüksel, *age.*, s. 516.
879 İ. A. Yüksel, *age.*, s. 546.
880 İ. A. Yüksel, *age.*, s. 518.
881 K.E. Kürkçüoğlu, *Süleymaniye Vakfiyesi*, Ankara 1962, s.19.
882 T. Öz, *İstanbul Camileri*, C. I, Ankara 1997, s.131; E. Yücel, "Türk Yazı Sanatları Müzesi", *Arkitekt*, S.339, İstanbul 1970, s.132.
883 R. M. Meriç, *age.*, s. 33; Z. Sönmez, *age.*, s.82, 87.
884 R. M. Meriç, *age.*, s. 93; Z. Sönmez, *age.*, s.70; Sai Çelebi, *age.*, s.101.
885 Z. Sönmez, *age.*, s.33.

Plan ve Mimari Özellikleri: Yavuz Sultan Selim Medresesi Mimar Sinan tarafından bir külliyeye bağlı olmayan bağımsız, tek yapı ölçeğinde inşa edilmiş bir yapıdır. Etrafı alçak bir duvarla kuşatılan medresenin güneydoğusunda bulunan kubbeli bir giriş eyvanı ile dış avluya, bunun da kuzeyinde bulunan ikinci bir kapı ile avluya ulaşılmaktadır. Medrese plan şeması açısından açık avlulu, avlunun etrafını doğu, batı ve kuzeyden on dokuz hücre ve bir eyvan ile "U" şeklinde kuşatmaktadır. Dershane/mescit avlunun güneyinde "U"nun açık kolunun ortasına bağımsız olarak konumlanmıştır (Çiz. 67).

Günümüzde yol seviyesinin aşağısında kalan medresenin etrafı bir bölümü yıkılmış olan bir avlu duvarı ile çevrilidir. Medreseye biri güneydoğuda, diğeri güneybatıda olmak üzere iki kapı ile giriş sağlanmıştır. Güneybatıda yer alan giriş kapısına sokak üzerinden beş basamaklı bir merdivenle ulaşılmaktadır. Bir sıra taş, iki sıra tuğladan almaşık teknikte örülmüş basık kemerli kapıdan dershanenin batısında bulunan üçgen formlu dış avluya geçiş sağlanmıştır. Avlunun kuzeyinde, minare kaidesinin batısında bulunan 1.35m. genişliğinde, 1.94m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu düz atkılı bir kapı ile de medrese avlusuna girilir.

Güneydoğuda, ortada asıl giriş kapısı, batısında çeşme ve doğusunda devam eden duvar kısmen sağlam kalabilmiştir. Giriş kapısının batısında iki sıra taş, iki sıra tuğladan almaşık teknikle inşa edilen duvara bitiştirilmiş kesme taştan sivri kemerli kitabesiz bir çeşme bulunmaktadır (Foto 308-309).

Güneyde, Halıcılar Köşkü Sokak üzerinde bulunan kubbeli bir geçişle bir dış avluya ulaşılır. Kapının caddeye bakan güney cephesi düzgün kesme taştan, diğer cepheleri ise bir sıra kesme taş iki sıra tuğladandır. Güney cephe ortasında basık kemerli bir kapı ile giriş sağlanmıştır. Kapı açıklığından üzeri mukarnaslarla geçilen, onikigen bir kasnak üzerine oturan kubbe ile örtülü bölüme girilir. Kare planlı geçidin doğu ve batı iç yüzeylerinde sivri kemerli birer niş bulunmaktadır. Kuzeyinde bulunan üç basamaklı taş bir merdivenle dış avluya ulaşılır. Geçidin avluya bakan kuzey cephesi bir eyvan şeklinde düzenlenmiş olup tuğladan sivri kemerlidir. Avlunun batısında bir sıra taş, iki sıra tuğladan bir duvar kuzey-güney doğrultusunda uzanarak kuzeyde yer alan duvara birleşmektedir. Bu duvar dış avlu ile doğuda yer alan tuvalet mekanlarını birbirinden ayırmaktadır (Foto 310-313).

Dış avlunun kuzeyinde, dershanenin kuzeydoğu köşesi ile revak köşesi arasında kalan bölüm kesme taştan bir duvarla birleştirilmiştir. Bu duvar aynı zamanda dış avlu ile iç avluyu birbirinden ayırır. Duvar yüzeyinin ortasında kapı iki yanına da birer pencere yerleştirilmiştir. Kapının iki yanında 1.05m. genişliğinde sivri kuşatma kemeri içerisine yerleştirilmiş dikdörtgen formlu pencereler lokmalı demir parmaklıklara sahiptir. Medrese avlusuna girişi sağlayan kesme taştan yapılmış basık kemerli kapı ise 1.22m. genişliğinde, 2.70m. yüksekliğindedir (Foto 314).

Güney cephe 46.57m. uzunluğundadır. Cephe ortasına kesme taştan yapılmış dıştan 11.25x11.25m. ölçülerinde kare planlı dershane yerleştirilmiştir. Beden duvarından

batıda 8.57m., doğuda ise 10.11m. güneye doğru taşıntı yapmaktadır. Dershanenin güney, doğu ve batı cephelerinde altta dikdörtgen formlu, sivri kemer alınlıklı iki alt pencere, üstte aynı hizada sivri kemerli alçı şebekeli iki üst tepe penceresi bulunur. Alt pencereler zeminden 0.17m. yüksekliğinde, 0.95m. genişliğinde, 1.66m. yüksekliğindedir. Pencerelerin lento ve söveleri 0.23m. genişliğinde yekpare taştandır. 0.89m. yüksekliğindeki sivri kemerli pencere alınlığının içerisi kesme taş kaplıdır. Alınlık kemeri 0.25m. genişliğinde yedi taştan örülmüştür. Üst pencereler 1.00m. genişliğinde, 1.67m. yüksekliğinde sivri kemerli, alçı dışlığa sahiptir. Pencere şebekesi oval gözlüdür.

Kuzeybatı köşesinde yıkılmış ***minarenin*** çokgen kaidesi bulunmaktadır. Kesme taştan yapılmış minarenin kaidesi beşgen formludur. Kaidenin güneyinde minareye çıkışı sağlayan dikdörtgen bir çökertme içerisine yerleştirilmiş 0.68m. genişliğinde, 1.90m. yüksekliğinde yarım daire kemerli bir kapı yerleştirilmiştir. Minarenin batısında 1.35m. genişliğinde, 1.94m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu kapı açıklığı ile avluya girilir. Revakın güneye bakan cephesinde tek pencere ile arkasındaki köşe hücresinin güneye bakan cephesinde bir alt bir üst olmak üzere iki penceresi bulunur. Güney ve batı duvarın birleştiği köşe pahlanarak üzeri kesme taştan altı sıra testere dişi ile sonlandırılmıştır (Foto 315).

Dershanenin doğusunda, doğudaki hücrelerle birleşen 1.05m. kalınlığında bir avlu duvarı yer alır. 1.22m. genişliğinde, 2.70m. yüksekliğinde bir kapı ile avluya giriş sağlanmıştır. Kapının iki yanında birer adet dikdörtgen formlu pencere açıklığı bulunur. Duvarın revaklarla birleştiği köşede 1.04m. genişliğinde, 2.16m. yüksekliğinde, dikdörtgen formlu ikinci bir kapı ile tuvalet mekanlarına geçişi sağlamaktadır. Cephenin devamında yer alan revak ve köşe hücresinin güneye bakan cepheleri kesme taştandır. Revakın güney cephesi sağır tutulmuştur. Güneyde yer alan hücrenin bu cephesinde ise altta dikdörtgen formlu, sivri kemer alınlıklı, üstte ise sivri kemerli alçı şebekeli iki pencere ile aydınlatılmıştır. Güney ve doğu cephenin birleştiği köşe içeri çekilerek pahlanmıştır. Pahlı yüzey üst kısımda kesme taştan dört sıra mukarnaslı olup aşağıdan yukarıya doğru kademeli olarak azalacak şekilde tasarlanmıştır (Foto 316).

Doğu ve batı cepheler simetrik olarak tasarlanmıştır. Kesme taş örgülü olup cephe uzunluğu 29.15m.'dir. Cepheler sade olup, pencere dizileri ile hareketlendirilmiştir. Doğu ve güney cephe ile batı ve güney cephelerin birleştiği köşeler içeri doğru çekilerek pahlanmıştır. Pahlı yüzeyin üst bölümü güneydoğuda dört, güneybatıda altı sıra kesme taştan testere dişi şeklinde bir geçişe sahiptir. Her iki köşelere birer, ortada dört adet olmak üzere altı oda yerleştirilmiştir. Her oda iki alt bir üst pencere ile dışarıya açılır. Doğu kanatta güneydeki köşe hücresinin kuzeyindeki ikinci hücrenin doğuya bakan cephesinde diğerlerinden farklı olarak bir alt, bir üst pencere yerleştirilmiştir (Foto 317).

Yanındaki üç hücrenin doğuya bakan cephesinde alttaki ikişer dikdörtgen pencere lokmalı demir parmaklıklı, sivri kemer alınlıklıdır. Pencerenin lento ve söveleri yekpare kesme taştandır. Üzerinde yer alan alınlığın içerisi yatay olarak istiflenmiş sekiz tuğla sırasıyla örülmüştür. Kemeri de tuğladandır. Alt pencerelerin üzerinde ortaya gelecek şekilde sivri kemerli tepe penceresi yerleştirilmiştir. Pencere oval gözlü alçı şebekeli dışlıklara sahiptir. Pencere kemeri tuğladandır. Kuzeydoğu köşe hücresinin doğuya bakan cephesinde tek alt, kuzeybatı ve güneybatı köşe hücrelerinin batıya bakan cephelerinde bir alt bir üst olmak üzere iki pencere açıklığı bulunur. Güneydoğu köşede yer alan hücrenin doğuya bakan cephesi sağır tutulmuştur.

Kuzey cephe 46.57m. uzunluğundadır. Doğu ve batı cephelerle benzer özelliğe sahiptir. Cephe yüzeyinde köşelerdeki odalarla birlikte toplam on oda bulunur. Köşelerdeki odaların kuzeye bakan cephelerinde bir alt, bir üst olmak üzere iki katlı iki penceresi vardır. Diğer sekiz hücre iki alt bir üst olmak üzere üçer pencere ile dışarıya açılmaktadır (Foto 318).

Dershanenin doğusunda bulunan kapı açıklığından girilen ***avlu*** 26.62x17.87m. ölçülerinde, doğu-batı doğrultusunda, dikdörtgen planlıdır (Foto 319). Ortasında Barok tarzda yapılmış mermer bir ***havuz*** bulunur (Foto 320)[886]. Özgün halinde şadırvanının nasıl olduğu bilinmemektedir. Kaidesi dilimli şekilde düzenlenmiş olup ortasında fıskiye, bunun altına da iki kademeli bir çanak yerleştirilmiştir. Avlunun etrafı doğu, batı ve kuzeyden olmak üzere üç tarafı revaklarla çevrilidir. Güneyde ise ortada dershane/mescit, bunun iki yanında uzanan duvarlarla revaklara bağlanmıştır. Güneybatıda minarenin bitişiğinde yer alan duvar yüzeyine açılmış dikdörtgen bir açıklıkla avluya giriş sağlanmıştır. Güneydoğuda bulunan duvar yüzeyinde de batıdan doğuya doğru pencere kapı pencere kapı şeklinde bir düzenleme görülmektedir.

Avlunun etrafı üç yönden "U" şeklinde düzenlenmiş ***revaklarla*** çevrilidir (Foto 321). Revakların uzunluğu doğu ve batıda 34.97m., kuzey ve güneyde ise 22.04m.'dir. Doğu ve batıda dörder, kuzeyde altı olmak üzere on dört gözlüdür. Kuzeydoğu ve kuzeybatı köşeler ile birlikte on altı kubbe ile örtülüdür. Doğu ve batıda üç, kuzeyde beş, köşelerde birer tane olmak üzere on üç kare ayak yerleştirilmiştir. Kesme taş ayaklar 0.75x0.75m. ölçülerinde kare formludur. Ayaklar birbirine ve arkalarındaki duvarlara kesme taştan yapılmış sivri kemerlerle bağlanmıştır. Kemer açıklığı 3.75m., yüksekliği ise 4.72m.'dir. Kemer yüzeyi 0.50m., kemer karnının genişliği 0.75m.'dir. Revak genişlikleri doğu-batı doğrultusunda 3.75m., kuzey-güney doğrultusunda 3.40m. ölçülerinde kareye yakın dikdörtgen planlıdır. Her bir gözün üzeri 6.53m. yüksekliğinde pandandif geçişli birer kubbe ile örtülüdür (Foto 322). Güneydoğu ve güneybatı köşelerde yer alan revak gözlerinin güne-

[886] 1958 yılında medrese avlusunda şadırvan bulunmamaktadır. Bkz. C. Tamer, *Sultan Selim (Halıcılar) Medresesi Restorasyonu 1958-1963*, İstanbul 2002, s.9.

ye bakan cepheleri duvarla kapatılmıştır. Bunlardan doğudaki sağır, batıdakinde ise tek pencere ile dışarıya açılır. Revakların avluya bakan yüzeyleri düzgün kesme taştan olup kaval ve oluklu silmeli bir saçakla sonlandırılmıştır. Revakların arkasında bir eyvan, on dokuz hücre ile güneyde bağımsız olarak tasarlanmış dershane/mescit yer alır. Doğu ve batı kanatlarda beşer den on, kuzeyde ise birer tane köşelerde olmak üzere on hücre "U" şeklinde avluyu kuşatmaktadır. Hücrelerin avluya açılan birer kapısı vardır.

Doğu kanat üzerinde beş oda bulunmaktadır. Odalara batı cephelerinde eksenden güneye kaydırılmış 0.90m. eninde, 1.62m. yüksekliğinde, 1.03m. derinliğinde dikdörtgen formlu birer kapı ile girilir. Kapıların lento ve söveleri 0.23m. genişliğinde, 0.15m. derinliğinde yekpare taştandır. Odaların iç düzeni aynı olup, güneydeki bir nolu köşe odası diğerlerinden farklı olarak tasarlanmıştır. Kapı açıklığından girilen hücreler 3.53x3.53m. ölçülerinde kare planlıdır. Hücrelerin üzeri zeminden 6.35m. yüksekliğinde pandantif geçişli birer kubbe ile örtülüdür.

Cephe ortasında yer alan 2, 3, 4 ve 5 nolu odaların doğuya bakan cephelerinde iki alt, bir üst olmak üzere iki katlı üç pencere açıklığı ile aydınlatılmıştır. Alt pencereler zeminden 0.40m. yüksekliğinde, 0.72m. genişliğinde, 1.14m. derinliğinde, 1.25m. yüksekliğinde dikdörtgen formludur. Pencerelerin lento ve söveleri 0.18m. genişliğinde, 0.15m. derinliğinde olup yek pare taştandır. Üstte yer alan sivri kemerli pencereler genişlikleri 0.76m., yükseklikleri ise 1.40m. ile 1.50m. arasında değişiklik göstermektedir (Foto 323-324, Çiz. 68).

Hücrelerin güneyinde zeminden 0.34m. yüksekliğinde, 0.52m. derinliğinde, 1.30m. genişliğinde, 2.35m. yüksekliğinde geniş sivri kemerli birer niş bulunur. Kuzey duvar yüzeylerine zeminden 0.35m. yüksekliğinde, 0.44m. derinliğinde, 0.55m. genişliğinde, 1.32m. yüksekliğinde dikdörtgen birer niş açılmıştır. Batı cephelerinde, kapı açıklığının kuzeyinde 0.75m. genişliğinde, 3.10m. yüksekliğinde birer ocak bulunmaktadır. Ocak nişleri 0.50m. derinliğinde 0.75m. genişliğinde dikdörtgen planlıdır. Nişler 1.74m. yükseklikten sonraki ikinci bölüm 0.65m. yüksekliğindeki bölüm yukarıya doğru daralmaktadır. 3cm. dışarı doğru 45 derecelik bir açıyla dışarı doğru bir genişleme yaparak üst bölümü üçgenle sonlandırılmıştır (Çiz. 69). Ocakların özgün yaşmakları günümüze ulaşmamıştır. Bunların nasıl bir forma sahip olduğu konusunda bir kalıntı yada eski fotoğraf bulunmamaktadır.

Bir nolu hücrenin güney cephesinde bir alt bir üst olmak üzere iki katlı iki pencere açıklığı bulunmaktadır. Doğu cephesinde diğer hücrelerden farklı olarak pencere açıklığı bulunmaktadır. Batıda giriş kapısının kuzeyinde ocak, doğusunda biri geniş sivri kemerli diğeri dikdörtgen formlu iki niş ile kuzey ve doğu cephelerinde birer adet dikdörtgen formlu niş yerleştirilmiştir.

Batı kanat üzerinde dört oda ile bir eyvan bulunmaktadır. Cephenin kuzeyinde yer alan 16 ve 17 nolu odalara doğu cephelerinde eksenden güneye kaydırılmış birer kapı ile girilmektedir. İçten 3.50x3.50m. ölçülerinde kare planlıdır. Kapının

kuzeyine ocak yerleştirilmiştir. Kuzey cepheleri sağır tutulmuştur. Güney cephelerinde ortada sivri kemerli, yanlarda dikdörtgen formlu üç niş bulunmaktadır. Batı cephelerinde ise altta iki üstte bir adet olmak üzere iki katlı üç pencere açıklığı ile aydınlatılmıştır.

Batı kanat üzerindeki ***eyvan*** geniş sivri kemerle avluya açılır. Kare planlı, kübik gövdeli ve pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Batı cephesinde iki alt, bir üst üç pencere vardır. Eyvanın kuzey ve güneyinde birer kapı açıklığı ile iki yanda bulunan odalara geçiş sağlanmıştır. Eyvanın güneyinde yer alan odanın güney ve batısında iki katlı ikişerden dört pencere, doğuda biri dikdörtgen diğeri sivri kemerli iki niş, kuzeyde kapının batısında ocak bulunur. Kuzeyde yer alan hücrenin batısında iki alt bir üst üç pencere, kuzey cephesi sağır, doğusunda ortada sivri kemerli, iki yanına dikdörtgen birer niş yerleştirilmiştir.

Kuzey kanat üzerinde birer tane köşelerde olmak üzere on oda yerleştirilmiştir. Köşe odaları hariç diğer sekiz hücre tasarım açısından bir birine benzerdir. Ancak yapılan onarımlar neticesinde oda içlerindeki nişlerin sayısı değişiklik göstermektedir. Kuzeydoğu köşede yer alan altı nolu hücreye güneybatı köşeye yerleştirilen bir kapı ile girilir. Kapı açıklığından itibaren ince uzun bir koridordan girilen hücre kare planlı olup üzeri pandantif geçişli kubbe ile örtülüdür. Hücrenin kuzey cephesinde altta dikdörtgen, üstte sivri kemerli iki katlı, iki pencere bulunur. Güney cephede sivri kemerli bir niş, batıda ocak, doğuda dikdörtgen formlu tek alt pencere ile iki yanına dikdörtgen formlu birer niş yerleştirilmiştir.

Kuzeybatı köşedeki 15 nolu hücreye güneydoğu köşeye yerleştirilmiş bir kapı ile girilmektedir. Kapı açıklığından itibaren ince uzun bir koridordan girilen 3.60x3.60m. ölçülerindeki oda kare planlıdır. Üzeri pandantif geçişli kubbe ile örtülüdür. Hücrenin kuzey cephesinde altta dikdörtgen, üstte sivri kemerli, iki katlı, iki pencere bulunur. Güney cephede sivri kemerli bir niş, doğuda ocak, batıda dikdörtgen formlu tek alt pencere ile iki yanında dikdörtgen formlu birer niş yerleştirilmiştir.

7 ve 8 nolu hücrelere güney cephelerinde eksenden batıya; diğer altı hücrede ise eksenden doğuya kaydırılmış birer kapı ile girilmektedir. Hücreler 3.50x3.50m. ölçülerinde kare planlıdır. Kuzeye bakan cephelerinde altta iki dikdörtgen formlu, üstte ortaya gelecek şekilde sivri kemerli tek tepe penceresi ile aydınlatılmaktadır. 7 ve 8 nolu odalarda ocaklar giriş kapısının doğusunda, diğer altı hücrede ise girişin batısına yerleştirilmiştir. Odaların doğusunda sivri kemerli, batısında kuzeye kaydırılmış dikdörtgen formlu birer niş vardır.

Avlunun güneyinde cephe ortasına ***dershane*** yerleştirilmiştir. Kuzeybatı ve kuzeydoğu köşelerinden birer duvar ile yan kanatlara bağlanmıştır. Dershanenin kuzeyinde 11.25x4.63m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı revak bulunur. Revakın üç tarafı açık olup avlu zemininden bir kademe yükseltilmiştir. Revakın doğu ve batısı ortada bir sütunla ikiye bölünerek iki kemer gözlüdür. Ke-

mer açıklıkları 1.90m., yüksekliği ise 3.78m.'dir. Kuzey cephesi altı sütunla taşınan beş kemer gözlüdür (Foto 325). Girişin önüne denk gelen orta bölüm 2.00m., genişliğinde, 4.08m. yüksekliğinde olup diğerlerinden geniş ve yüksek tutulmuştur. İki yanda yer alan revak gözleri ise 1.90m. genişliğinde, 3.78m. yüksekliğindedir. Revak sütunları mermerden baklava başlıklı olup birbirine sivri kemerlerle bağlanmıştır. Kemerler onüç taştan oluşturulmuştur (Foto 326, Çiz. 70). Sütunların, başlık ve kaidelerle birleştiği bölümler birer metal bilezikle kapatılmıştır (Foto 327). Kemerler kesme taştandır. İç bükey ve yarım daire profilli bir silme ile sonlandırılmıştır. Üzeri içten düz tavan, dıştan üç yöne eğimli kurşun kaplı kırma çatı ile örtülüdür. Üst örtü üç yandan dışarı taşırılmış geniş saçaklıdır. Saçak altı çıtalarla karelere bölünmüştür.

Kuzey cephe ortasında bulunan 1.45m. genişliğinde 2.15m. yüksekliğinde basık kemerli bir kapı ile dershaneye girilmektedir (Foto 328). Kapı kemeri üç taştan oluşturulmuştur. Kemer aynalığında yatay dikdörtgen formlu kitabe levhası boş bırakılmıştır. Kapının arka yüzeyi kesme taştandır. Kemerinin güneye bakan arka yüzeyi kaş kemerli olup dıştan basık kemerle kuşatılmıştır. Kapının iki yanında dikdörtgen formlu birer pencere avluya açılır. Pencereler dıştan tuğladan örülmüş sivri kemerli birer alınlığa sahiptir (Foto 329).

Kapı açıklığından ulaşılan dershane binası dıştan 11.25x11.25m., içten 8.76x8.76m. ölçülerinde kare planlıdır. Duvar kalınlığı dört cephede aynı olup 1.30m.'dir. Üzeri zeminden 12.12m. yüksekliğinde pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Pandantifler 3.26m. yükseklikten başlar. Kubbe dıştan kursun kaplıdır.

Güney cephe ortasına ***mihrap*** yerleştirilmiştir. Mihrap 4.80m. yüksekliğinde, 2.46m. eninde dikdörtgen formludur. Beden duvarından 0.11m. kuzeye doğru çıkıntı yapmıştır. Dıştan farklı genişlikteki dört bordürle ile ters "U" şeklinde kuşatılmıştır. Dıştaki 0.33m. genişliğindeki birinci bordür ile 0.19m. genişliğindeki üçüncü bordür düz silmelidir. İkinci bordür 6cm. genişliğinde olup iç bükey silmelidir. Mihrap nişi 1.16m. genişliğinde, 0.70m. derinliğinde yarım sekizgen planlıdır. Nişin güney, güneydoğu ve güneybatı kenarları 0.45m., kuzeydoğu ve kuzeybatı kenarları ise 0.27m. genişliğindedir. Nişin üzeri beş sıra mukarnaslı bir kavsara ile örtülüdür. Kavsara köşelikleri boş bırakılmıştır. Kavsara ve köşelikler 6cm. genişliğinde dış bükey bir silmeli bir bordürle ters "U" şeklinde kuşatılmıştır (Foto 330-331, Çiz. 71). Mihrabın iki yanında altlı üstlü dikdörtgen formlu ikişer pencere açıklığı bulunur. Alt pencereler içten zeminden 0.48m. yüksekliğinde, 1.05m. genişliğinde, 1.30m. derinliğinde, 1.67m. yüksekliğindedir. Pencerelerin lento, söve ve denizlikleri yekpare taştandır. Genişliği 0.23m., derinliği ise 0.16m.'dir. Dıştan lokmalı demir parmaklıklı olup üzerinde sivri kemerli bir alınlık bulunur. Alınlığın içerisi kesme taşla kaplanmıştır. Alt pencerelerin üzerinde aynı hizada olacak şekilde zeminden 3.83m. yüksekliğinde, 1.00m. genişliğinde 2.00m. yüksekliğinde sivri kemerlidir.

İçlikleri olmayan pencerelerin dışlıkları alçı şebekeli olup yuvarlak gözlerden oluşturulmuştur.

Doğu ve batı cepheler simetrik olarak tasarlanmıştır. Cephe ortasında yer alan nişler zeminden 0.50m. yüksekliğinde, 0.53m. derinliğinde, 0.73m. genişliğinde, 1.70m. yüksekliğinde olup dikdörtgen formludur. Nişin iki yanında altlı üstlü ikişer pencereden alttakiler dikdörtgen üsttekiler sivri kemerlidir. Kesme taştan inşa edilen dershanenin iç yüzeyi sıvalı ve badana boyalıdır (Foto 332-333).

Ocakların üst örtüye yansıyan ***bacalarından*** doğu ve batıdakiler sekizgen, kuzeydekiler ise kare gövdelidir. Kesme taştan yapılan bacaların sivri pramidal külahları yüksek tutulmuş olup, üzeri kurşun kaplanmıştır. Kare bacaların her bir yüzeyinde ikişer adet duman çıkış açıklığı bulunur. Sivri kemerli açıklıklar dikdörtgen bir çökertme içerisine yerleştirilmiştir. Altıgen olanların her bir yüzeyine açılmış birer adet duman çıkış deliği aynı formda tasarlanmıştır (Foto 334).

Süsleme Özellikleri: Yavuz Sultan Selim Medresesi süsleme açısından sadedir. Beden duvarlarındaki düzgün kesme taş işçiliği ile iki katlı pencere düzeni cephelere hareketlilik kazandırmıştır. Beden duvarları taş bir silme ile sonlandırılmıştır.

Güneydoğu ve güneybatı köşeler içeri çekilerek pahlanmıştır. Pahlı yüzeyin üzeri aşağıdan yukarıya doğru daralacak şekilde dört ve altı sıra testere dişi ile sonlandırılmıştır (Foto 335). Avlunun etrafını kuşatan revaklar ile dershane önündeki sütunların başlıkları baklava dilimlidir. Odalar iç düzen açısından sadedir. Kapı ve pencereler kesme taştandır. Tepe pencereleri alçı şebekeli dışlıklara sahiptir. Dershane/mescitte süsleme açısından sadededir. Pencereler içten dikdörtgen, dışarıdan sivri kemer alınlıklıdır. Kıble cephesinde yer alan mihrap mukarnas kavsaralıdır. Üst örtüde kurşun kaplı kubbeler taştan sekizgen kasnaklar üzerine oturmaktadır. Oda içlerinde yer alan ocakların üst örtüye yansıyan bacaları kare ve altıgen gövdeli olup üzeri kurşun kaplı sivri piramidal külah ile örtülüdür. Kare olanlarda her yüzeyinde ikişerden sekiz, altıgen olanlarda altı adet sivri kemerli duman çıkış açıklığı bulunur.

Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu: Medrese paye bakımından altmışlı olup 966/1558-59 ve 1008/1599-1600 yıllarında da aynı durumunu muhafaza etmiştir[887]. Medreseye yapılan ilk müdahale 970/1562 tarihinde dershaneye minare eklenmesidir[888]. Ayvansarâyî Hüseyin Efendi, medresenin inşa edildiği alanda mescitlerin azlığından dolayı Kanuni Sultan Süleyman'ın medrese dershanesine minare ve minber ekleyerek camiye dönüştürdüğünü ifade eder[889]. Dershane içerisinde minber bulunmasa da, yakın zamanda yıkılmış minarenin kaidesi mevcuttur. Bu dönüşümün tarihini gösteren kitabe *"Tarihi: Mescidühu tuhassenü'l-medresehu*

[887] C. Baltacı, *age.*, s. 816.
[888] M. Wienner, *age.*, s. 366.
[889] Ayvansarâyî, *age.*, s. 180.

970/1562-63" şeklindedir[890]. Ancak yapı üzerinde böyle bir kitabe bulunmamaktadır. Minare 1942 yılında yıkılmıştır[891].

1206/1792 İstanbul Tahrir defterinde yer alan bilgilerde medresenin müderrisi Hocazade Efendi olup oda sayısı 19, talebe sayısı 23[892]; 1844 nüfus sayımında 185 numaralı defterde 20 odalı 79 kişinin bulunduğu[893], 1869'da 51 talebe ikamet etmekteydi[894]. 1261/1845 yılında Abdülhalim Efendi tarafında harap olan medrese 12.673 kuruşa tamir edilmiştir[895]. 1858 senesinde medrese odaları ile caminin minaresi Panayot Kalfa tarafından 24.951 kuruşa onarılmıştır[896]. 1279/1864'te cami ile birlikte tamir edilen medresenin onarım işi 1.670 kuruşa Nikola Kalfa'ya havale edilmiştir[897]. 1287/1870'deki 5.500 kuruşluk onarım Hacı Yani Kalfa tarafından yaptırılmıştır[898]. 1283/1866'da 4.900 kuruş ve 1289/1872'de 1.700 kuruş olan medresenin suyolları Yedikule Suyolcusu Mehmed Usta tarafından gerçekleştirilmiştir[899]. 1881'de Kosti Kalfa (11.200 kuruş), 1891'de Fenerli Todori Kalfa (9.000 kuruş) tarafından medrese onarılmıştır[900].

Evkaf-ı Hümayûn Nezâreti'ne yazılan Fi selh-i zilkade sene 1318 ve fi 8 Mart sene 1317 tarihli belgede medresenin 1891 yılındaki Todori Kalfa tarafından yapılan onarımdan sonra bazı mahallerinin onarıma muhtaç olduğu yukarıdaki belgeden anlaşılmaktadır. Bu amaçla yapılan keşifte elli altı bin yüz elli iki kuruşla tamir edilebileceği tespit edilmiştir. Medrese ve caminin kurşun ve derzleri kurşun müteahhidi Rıfat Efendi'ye ihale edilen tamiratın masrafı 15.869 kuruş olarak hesaplanmıştır. Geri kalan 32.000 kuruş tutan diğer mahallerin tamirinin Todori kalfa tarafından yapılmasına karar verilmiş. Bu tamirat masrafının 1316 bütçesinden karşılanması yönünde karar alınmıştır[901].

İstanbul Medreselerini konu alan 20 Ağustos sene 1330/1914 tarihli teftiş raporunda kadro harici olan medresenin 1 baraka ile 19 odasının zemin seviyesinden biraz yüksekte ve birer kişilik olduğu, hücrelerin arkalarının açık olmasından dolayı hava ve güneş aldığı, gusülhane, çamaşırhane, abdesthanesi, ders okunan bir dershanesi ile camisinin bazı tamiratların yapılması durumunda talebe iskanına uygun olduğu, konumundan dolayı havadar bir bölgede ve etrafındaki arazilerin ve avlu-

---

890 Ayvansarâyî, *age.*, s. 180. W. M. Wienner, *age.*, s.366; T. Öz, age., s.131; O. Aslanapa, *agm.*, s. 204.
891 O. Aslanapa, "Mimar Sinan Medreseleri"…., s. 204.
892 N. Aktaş, *agt.*, s.98-99.
893 **İ. Aydoğan, *agt.*, s.138-139.**
894 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 282.
895 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 281.
896 M.S. Kütükoğlu, *age.*, s. 281.
897 M.S. Kütükoğlu, *age.*, s. 281.
898 M.S. Kütükoğlu, *age.*, s. 281.
899 M.S. Kütükoğlu, *age.*, s. 281.
900 M.S. Kütükoğlu, *age.*, s. 282.
901 BOA, ŞD. 154/2.

sunun müsait olmasından dolayı yeni bir medrese inşa edilebileceği yönünde görüş bildirilmiştir. 20 kişinin ikamet etmesine uygun olduğu belirtilmiştir[902].
Medreseye 1333/1917'de elektrik bağlanmıştır[903]. 1918 yılında aşhane olarak kullanılan yapı[904], aynı yıl meydana gelen yangında zarar görmüştür[905].
Çokgen kaide üzerine oturan silindirik gövdeli tek şerefeli minaresi 1942 yılında yıkılmış olup sadece kaidesi günümüze ulaşmıştır (Foto 336)[906]. Medresenin geçirdiği en kapsamlı restorasyon çalışmalarına 1958 yılında başlanmıştır[907]. Beş yıl süren çalışmalar 1963 yılında tamamlanmıştır[908]. Bu restorasyon çalışmaları sırasında dershanenin kuzeyinde yer alan revakların üst örtüsü tamamen yok olmuştur. Sadece üst örtüyü taşıyan sütunlar ile taş kemerler sağlamdı (Foto 337). Restorasyonun ardından 1968'de Türk Hat Sanatları Müzesi olarak 1980'lere kadar kullanılmıştır[909]. Müzenin İstanbul II. Bâyezîd Medresesi'ne taşınmasından sonra bir süre boş kalmıştır.
1983 tarihinde Sağlık Vakfına bağlı Şadiye Hatun Tıp merkezi olarak kullanılmıştır[910]. 01.02.2012 yılından itibaren İstanbul Medipol Üniversitesi Sağlık Uygulama ve Araştırma Hastanesi Vatan Kliniği olarak kullanılmaktadır. Medrese İstanbul Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu tarafından 24.06.1992 tarihinde tescil edilmiştir.

---

902 M.S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 169.
903 M.S. Kütükoğlu, *age.*, s. 283.
904 M.S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 169.
905 W. M. Wienner, *age.*, s.367.
906 W. M. Wienner, *age.*, s.367; M.S. Kütükoğlu, *age.*, s. 283.
907 W. M. Wienner, *age.*, s.367.
908 C. Tamer, *age.*, s.7.
909 W. M. Wienner, *age.*, s.367; C. Baltacı, *age.*, s. 816; Mübahat S. Kütükoğlu, *agm.*, s.376.
910 C. Tamer, *age.*, s. 8; İ. A. Yüksel, *age.*, s.547.

3.16. İstanbul Üsküdar Mihrimah Sultan Medresesi

Yeri: İstanbul İli Üsküdar İlçesi, Üsküdar İskelesinde, Sultan tepesinin eteğinde[911], Üsküdar Meydanında, III. Ahmed çeşmesinin güneyinde bir set üzerinde inşa edilmiştir (Çiz. 72). Kaynaklarda külliyenin denizin dudağında (Leb-i derya) kurulmuş olarak gösterilir[912]. Mihrimah Sultan Külliyesi[913], cami, medrese[914], imaret, kervansaray, tabhane, hamam, sıbyan mektebi ve sonradan ilave edilmiş iki türbeden oluşmaktadır[915]. Külliye[916] inşa edildiği arazinin topografik yapısına uygun olarak kademeli bir şekilde ve dağınık olarak konumlanmıştır (Foto 338, Çiz. 73-74). Bir set üzerine inşa edilen yapılar topluluğunun merkezinde cami, caminin doğusunda medrese, güneybatısında sıbyan mektebi yer alır. Tabhane ve imaret 1134/1722 yılında çıkan yangında yok olmuş[917], kervansaray ise sahil yolunun yapımı sırasında yıktırılmıştır[918]. Medrese ile cami arasında yer alan iki türbeden kuzeyde Sinaneddin Yusuf'a, güneydeki Sadrazam Edhem Paşa ve oğlu Galip Bey'e aittir[919]. Arazinin eğiminden dolayı medresenin kuzey cephesi iki katlı bir görünüme sahiptir.

Bânîsi: Külliyenin bânîsi Kanuni Sultan Süleyman'ın kızı, Vezir-i azam Rüstem Paşa'nın karısı Mihrimah Sultan'dır[920]. S. Gerlach'a göre Mihrimah Sultan 25 Ocak 1578 yılında vefat ederek Süleymaniye Külliyesi içerisinde yer alan babası Kanuni Sultan Süleyman'ın yanına defnedilmiştir[921]. Bazı araştırmacılar ise Mihrimah'ın 965/1557-58 yılında vefat ettiğini ileri sürerler[922]. Külliyenin bânîsi için farklı görüş-

---

911 İ. H. Konyalı, *Üsküdar Tarihi*, C.I, İstanbul 1976, s.213.

912 İ. H. Konyalı, *age.*, s.213.

913 A. Kuran, *age.*, s. 49.

914 Evliya Çelebi seyahatnamesinde Üsküdar Medreseleri hakkında "Önce İskelebaşı'nda Mihrimah Sultan Medresesi, Orta Valide Sultan Medresesi, Yeni Valide Medresesi, Şemsi Paşa Medresesi. Bu medreseler Koca Mimar Sinan yapısıdır. Kelime Hatun Medresesi" bilgileri verir. Bkz. Evliya Çelebi, age., s.433.

915 M. Râ'if, külliye hakkında "…cami, medresesi, mektep ve imareti ve birer şerefeli iki minaresi vardır" der. Bkz. M. Râ'if, age., s.145.

916 Mihrimah Sultan külliyesi tıpkı Şehzade külliyesinde olduğu gibi başkent İstanbul'da eş zamanda inşa edilen sultani alametler taşıyan, ailenin artan ihtişamının bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Bkz. G. Necipoğlu, *age.*, s. 409.

917 M. Cezar, *agm.*, s. 350; A. Kuran, *age.*, s. 52.

918 R. Günay, age., s.58. İ. H. Konyalı, Üsküdar Kaymakamı İzzet Çappar tarafından yıktırıldığını söyler. Bkz. İ. H. Konyalı, *age.*, s. 290.

919 A. Kuran, *age.*, s. 52.

920 Mihrimah Sultan, payitahy İstanbul'da anıtsal bir külliye yaptıran ilk hanım sultan olması açısından önemlidir. Ayrıca veziriazamlığa yükselen kocası Rüstem Paşa ve baninin artan servetininin bir göstergesi olarak simgeleyen bir prestij yapısıdır. Bkz. G. Necipoğlu, *age.*, s. 401; M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s.355.

921 M. Kaçar, "Mihrimah Sultan", *TDVİA*, C. XXX, İstanbul 2005, s.39-40.

922 İ. H. Konyalı, *İstanbul Abideleri*, s. 70; C. Baltacı, *age.*, s.564; Ç. Uluçay, *age.*, s. 38.

ler ileri sürülmüştür. Bazı araştırmacılar Mihrimah Sultan tarafında, bazıları ise Kanuni Sultan Süleyman'ın kızı için yaptırdığını ileri sürerler[923].

Aşık Mehmed 993/1585 yılında uğradığı Üsküdar ve Mihrimah Sultan külliyesi hakkında şu bilgileri aktarır: "..merhûm ve mağfurun leh Sultan Süleyman Han Gazi'nün tâbe-serâhü duhter-i sa'd-ahteri merhume Mihrümah Sultan rahımeha'llâh medîne-i Üsküdar'da sâhil-i bahrde bir kubbe-i matbû'a ve iki minare-i mevzûne ile bir câmi'i 'âli ve mabed-i sâmî ve bu câmi'un canib-i şarkisinde tahsil-i ulûm içün bir medrese-i 'âliye ve bu medrese civarında bir matbah-ı ta'âm ve bu câmi'un canib-i garbisinde büyüt-ı müte'addideyi müştemil müsafirin içün bir darüzziyafe ve bu cami'un canib-i şimalisinde ebnâ-i sebîl içün iki ribât-ı 'âlî bina itmişdür[924]".

Hasan Beyzâde Ahmed Paşa (1520-1595)'nın Hasan Beyzâde Târîhi isimli eserinde "…ve kerîme-i muhtereme-i pâdişâhî Mihrümâh Sultân, Üsküdar'da leb-i deryâda câmi-i şerîf ve medrese ve imâret ve mekteb bina buyurmuşlardır'" şeklinde bilgi verir[925]. Nişancı Mehmed Paşa ise "Sahib'ül-Hayrat padişah hazretleri halis bir niyetle Üsküdar'da hasenat olarak her tarafı süslenmiş ibâdet için güzel bir cami yaptırdı. Yanında medrese, imaret ve mektep hane yaptırdı ki Sıbyan talebeleri ve Kur'an tilavet edenler ve tecvit öğrenenler için hoca olarak hafızlar tayin edildi. Misafirler için kalacak yer ve çeşitli haneler ve müstakil hücreler tayin olunup sabah akşam bol miktarda yemek verilip, ziyafet çekilirdi. Buradakiler asayiş içinde huzurları temin edilmiş dinlenmeleri sağlanmış ve sevinç içinde olurlardı" şeklindeki bilgilerden külliyenin Kanuni Sultan Süleyman'ın hayratı olduğunu ileri sürer[926]. Peçevi İbrahim Efendi ise "Kanuni Sultan Süleyman Kızı Mihrimah Sultan için Üsküdar'da deniz kıyısında yaptırılan iki kervansaray, medrese, mektep, cami ve imaret de baştan başa o yüce padişahın hayırlarından olup hepsi kendi buyrukları ile ve çoğunun para ve gereçleri kendisi tarafından verilerek bina olunmuştur" der[927].

Evliya Çelebi seyahatnamesinde "Üsküdar iskelesi Camii hayratı: Yüce kızları Mihriban (Mihrimah) Sultan için bir cami, iki han ve bir imaret inşa etti" cümleleriyle Kanuni Sultan Süleyman'ın kızı adına yaptırdığını söyler[928]. Katip Çelebi'de "Gazi Sultan Süleyman'ın kızı Mihrimah Sultan, deniz kenarında bir kubbeli ve iki mina-

---

923 Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi*, (Haz. B.S. Baykal), C.I, , Ankara 1981, s. 300; İ. H. Konyalı, *age.*, s.217; C. Baltacı, *age.*, s.563, R. Günay, *age.*, s.58; D. Kuban, *Kent ve Mimarlık Üzerine İstanbul Yazıları*, İstanbul 1999, s. 97. G. Necipoğlu, bazı araştırmacıların külliyenin Kanuni Sultan Süleyman'a atfetmesini caminin iki minareli oluşuna bağlandığını söyler. Bkz. G. Necipoğlu, *age.*, s. 409.

924 Aşık Mehmed, *age.*, s. 1094-1095.

925 Hasan Beyzâde Ahmed Paşa, *Hasan Beyzâde Târîhi Metin (926-1003/1520-1595)*, (Haz. Ş. N. Aykut), C. II, Ankara 2004, s.165.

926 Nişancı Mehmed Paşa, *age.*, s. 224-225.

927 Peçevi İbrahim Efendi, *age.*, s.300.

928 Evliya Çelebi, *age.*, s.120, 431-432, 433.

reli bir cami ile birer medrese, mutfak, dârüzziyafe ve iskelesinin iki yanında yolcular için iki ribat yaptırmıştır" ifadelerine yer verir[929].

H. Dersnchwam, külliyenin Rüstem Paşa tarafından yaptırıldığını şu cümlelerle ifade eder: "İstanbul'un karşı tarafında Üsküdar'da, deniz kenarında -belki de avlusunda bizzat kendisinin defnedilmesi için- bir cami yaptırmıştır. Bu caminin yanına da halkın ücret karşılığı kaldığı bir kervansaray yaptırarak camiye vakfetmiştir. Burada evsiz barksız kimseler çorba ve bir parçacık koyun eti ile karnını doyuruyorlar. Rüstem Paşa, ayrıca kendisine Üsküdar'da büyük ve güzel bir bahçe ile çevrili bir konak da yaptırmıştır[930]". Mehmed Raif ise eserinde ""İşbu cami-i şerifin bânîyesi Sultan Süleyman Han hazretlerinin kerime-i muhteremeleri ve Rüstem Paşa'nın halile-i mükerremeleri olan Mihrimah Sultan hazretleridir" ifadelerine yer verir[931]. Ancak cami üzerinde yer alan kitabede külliyeyi Mihrimah Sultan'ın yaptığı açık bir şekilde belirtilmiştir[932].

İnşa Tarihi: Medrese yapısı üzerinde inşa tarihini gösteren inşa kitabesi bulunmamaktadır. Ancak Cami giriş kapısı üzerinde 0.73x1.19m. ölçülerinde mermer üzerine kabartma tekniğinde celi sülüs hatla yazılmış beş satırlık kitabesine göre Zilhicce 954/Temmuz 1548 tarihinde yapıldığı yazılıdır (Foto 339)[933]. Medresenin de aynı tarihte yapıldığı kabul edilmektedir[934]. İlk müderris olarak 1547-48 yılında İmam Zâde Mehmed Efendi'nin[935] atanması da bu durumu teyit etmektedir[936]. İ. H. Konyalı ve M.S. Kütükoğlu medreseyi 957/1550 yılına tarihler[937].

Vakfiyesi: Mihrimah Sultan'ın iki vakfiyesinden biri Evâhir-i Ramazan 986/Kasım 1578 tarihli sureti olup Esad Efendi Kütüphanesinde, diğeri Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivi 635 numaralı defterde 957 Rebiülevvel'in ortalarında/1550 tarihli olup 32 sayfadan oluşur[938]. İkinci vakfiye caminin tamamlanmasından üç yıl sonra

---

929 Kâtip Çelebi, *age.*, s.964, 1000.

930 H. Dernschwam, *age.*, s. 84

931 M. Râ'if, *Mir'ât-ı İstanbul*, (Haz. G. Kut-H. Aynur), İstanbul 1996, s.145.

932 İ. H. Konyalı, *age.*, s.217.

933 Kitabenin anlamı: "Sağlam ve endamlı bu camii, hayır ve iyilikler sâhibesi, saltanat tacının incisi, yüce şanı olan, mülk, dünya ve dinin ismeti, Allah'ın kendisine bol ihsanda bulunmayı nasip ettiği, dünyada hakanların hakanı, doğuda ve batıda sultanların sultanı, adaleti ve ihsanları ile yeryüzünü bayındır kılan, iman ehli için güven ve asayişi kurup sağlayan sultan oğlu Sultan Selim Han oğlu Sultan Süleyman Han–Allah hilafetini ölümsüzleştirenin-kızı hanım sultan yaptı. Cami 954 Peygamberin Hicret yılının Zilhicce ayında tamamlandı". M. Râ'if, age., s. 145; M. Wienner, age., s. 424; M. Sözen-vd., age., s. 170; İ. H. Konyalı, İstanbul Abideleri, s. 69; İ. H. Konyalı, age., s.217; S. Saatçi, age., s.37-39;M. Haskan, Yüzyıllar Boyunca Üsküdar, C.I, s.263, 1242; D. Kuban, age., s.97. M. Wienner, age., s. 424; M. Sözen-vd., age., s. 170; G. Necipoğlu, age., s. 404.

934 C. Baltacı, *age.*, s.564; M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s.355.

935 *"Elli dört esnasında Üsküdar'da vâki' Medrese-i celîle-i Mihrümâh Sultân temâm oldukda ibtidâ bunlara in'âm olındı"* şeklindeki bilgilerden medresenin 954/1548 yılında tamamlanarak müderris atamasının yapıldığından Nev'î-zâde Atâyî bahseder. Bkz. S. Donuk, *agt.*, s. 336.

936 C. Baltacı, *age.*, s.564-565.

937 İ. H. Konyalı, *age.*, s. 290; M. S. Kütükoğlu, *age.*, s.314.

938 C. Baltacı, *age.*, s.564.

tescil edilmiştir. Vakfiyede medresenin özellikleri *"Bu mimarı manzumeden biride medresedir ki onun inşası tarzı müderrislerin gönüllerine ferah verir onun binasının mateneti mühendisleri hayrete düşürür talebeyi de ilim araştırmaya teşvik eder. Orada sakin olan herkez havasına uymaktan vaz geçer müderrisnin ders okuttuğu bir büyük derhane ile talebeye mesken olan on altı adet oda mevcuttur"* şeklindeki bilgilerden medresenin 16 hücreli ve bir dershanesinin olduğu anlaşılmaktadır[939]. Medresede belirlenen günlerin dışında şer'i özrü olmaksızın öğrenimi terk etmeyecek müderrise günde 50 akçe, Talebeler arasında en bilgilisi muide 5 dirhem verilecek olup dersi tekrar edecek, ilim tahsili ile meşgul olan 14 talebeden her birine 2 dirhem, medrese kapısını sabah namazından önce açıp yatsıdan sonra kapamakla görevli olan bevvaba 2 dirhem, medreseyi temizlemekle görevli ferraşa 1 dirhem ücret verileceği şart koşulmuştur. Ayrıca görevli muid ile eğitim gören talebelere imaretten yemek verileceği; ayrıca medresenin helasında yakılmak üzere 1,5 okka zeytinyağı alınacağı şart kılınmıştır[940]. Mihrimah Sultan, vakfiyede külliye için Anadolu ve Rumeli'de çeşitli mülklerin gelirlerini de vakfetmiştir. Filibe'de 6 köy, Samakov kazasında7, Rusçuk'ta 8, Selanik'te Kermi Köyü, Nevrakop Kazasında 3, Avrathisarı kazasında ve Timurhisar'ında köy, Yenişehir'de 34 köy, Gebze'de Nerdubanlu Köyü ve Yenişehir'de bir köyü temlik etmiştir[941].

Mimarı: Külliyenin mimarı dönemin mimarbaşı Mimar Sinan'dır. TB[942], ve TE'de "Üsküdar'da Mihrimah Sultan Medresesi"[943], TM'de *"Camii şerifi Sultanı Rüstem Paşa der Üsküdar ve İmaret ve Medrese* ile Medrese-i Sultanı Rüstem Paşa, der Üsküdar. Bab 1[944]" olarak kayıtlıdır. Sinan'ın Üsküdar'da inşa ettiği ilk külliye olup aynı tarihlerde Şehzade Mehmed külliyesini de yapmıştır. Bina emini olarak Mehmed Ağa'nın adı geçmektedir[945].

Malzeme ve Teknik: Medresenin inşa malzemesi kesme küfeki taştır. Taş malzeme beden duvarlarında, kapı ve pencereler ile revak kemerlerinde kullanılmıştır. Üst örtüde, kubbe ve geçişlerde tuğla; kubbelerin dış kaplamasında kurşun; kapı ve pencere kanatlarında ahşap; pencere parmaklıklarında metal malzemeye yer verilmiştir.

Plan ve Mimari Özellikleri: Caminin doğusunda yer alan medrese hafif kuzeye yönelen bir eksen üzerinde inşa edilmiştir. Kesme taştan inşa edilen medrese binası dıştan 34.81x30.00m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen bir alana oturmaktadır. Tek katlı ve açık avluludur. Avlunun etrafı dört yönden revaklarla çevrilidir. Revakların kuzey, güney ve doğusunda "U" şeklinde dizilmiş 16 öğrenci

---

939 VGMA Defter: 635-2-01 Sayfa:200.
940 Defter: 635-2-01 Sayfa: *94.*
941 C. Baltacı, *age.*, s.565.
942 Z. Sönmez, *age.*, s. 33.
943 R. M. Meriç, *age.*, s. 94; Z. Sönmez, *age.*, s. 70.
944 R. M. Meriç, *age.*, s. 24, 33; Z. Sönmez, *age.*, s. 88.
945 İ. H. Konyalı, *age.*, s.224.

hücresi ile doğu kanadın ortasına gelecek şekilde ana dershane binasından oluşmaktadır. Dershane "U"nun kısa kolunun ortasına gelecek şekilde konumlanmıştır (Foto 340, Çiz. 75).

Batı cephe aynı zamanda medresenin asıl girişinin olduğu cephedir (Foto 341). 35.26m. uzunluğundadır. Düzgün kesme taştan inşa edilmiştir. Cephe ortasında medreseye girişi sağlayan taçkapı ile solunda üç, sağında beş pencere açıklığı yer alır. Giriş kapısına caminin kuzeydoğusunda bulunan ince uzun bir yolla ulaşılır. Bu yolun kuzey ve güneyinde sonradan inşa edilmiş birer türbe yerleştirilmiştir. Yolun iki tarafı pencerelerle hareketlendirilmiş kesme taştan bir duvarla sınırlandırılmıştır. Batı cephede yer alan pencereler 0.85m. genişliğinde, 1.75m. yüksekliğinde, 1.00m. derinliğinde dikdörtgen formlu, düz atkı taşlı olup sivri kemerli birer alınlığa sahiptir. Pencerelerin lento, söve ve denizlikleri yek pare kesme taştandır. Pencere alınlığının iç yüzeyi sağırdır. Cephenin güneybatı köşesinde yer alan tek pencere dış avluya, diğer yedi pencere iç avluya ve hücrelere açılır. Bu cephede yer alan köşe hücresinin batıya bakan cephesinde bir alt, iki üst pencere uygulamasıyla diğerlerinden ayrılır.

Cephe ortasına konumlandırılmış **taçkapı** beden duvarında 1.30m. taşıntı yapar. 3.80m. genişliğinde, 7.05m. yüksekliğindeki taçkapı beden duvarından yüksek tutulmuştur. Dıştan süslemesiz ve düz tutulmuş üç bordürle ters "U" şeklinde kuşatılmıştır. En dıştaki ilk bordür ile üçüncü bordür 0.15m., ortadaki ikinci bordür ise 0.46m. genişliğindedir. Giriş açıklığı basık kemerli olup 1.50m. genişliğinde, 2.55m. yüksekliğindedir. Kapının söveleri 0.40m. genişliğinde yek pare mermerdendir. Kapı kemeri kırmızı ve beyaz iki renkli dokuz taştan örülmüştür. Kemer kilit taşı ortasında 0.15m. çapında dışarı taşırılmış yarım küre şeklinde bir kabara bulunur. Yüzeyi oyma tekniğinde aşağıdan yukarıya doğru daralacak şekilde işlenmiş dört kademeli zikzak motifleri ile süslenmiştir. Üçgen biçimli kemer köşelikleri sade tutulmuştur. Kapı kemeri üzerindeki 1.50m. genişliğindeki kitabe taşının yeri boş bırakılmıştır. Girişin üzeri 2.85m. yüksekliğinde, sekiz sıra mukarnas dolgulu kavsara ile örtülmüştür. Alttan üçüncü mukarnas dizisinin köşelerinde aşağıya doğru sarkıtılmış birer püskül bulunur. Kavsara köşelikleri boş bırakılmıştır. Kapının iki yanında 0.63m. genişliğinde, 0.30m. derinliğinde, 2.05m. yüksekliğinde yarım sekizgen planlı beş kenarlı birer mihrabiye yerleştirilmiştir. Nişin ortadaki üç kenarı 0.25m., yanlarda dışta yer alanlar birer kenarı 0.13m. genişliğinde olup 1.48m. yüksekliğindedir. Mihrabiyelerin üzeri 0.57m. yüksekliğinde yarım küre şeklinde dilimli bir kavsara ile örtülüdür (Foto 342-346).

Taçkapının avluya bakan arka yüzeyi 3.70m. yüksekliğinde, 2.52m. genişliğinde olup kesme taştandır. İki bordürle üç yönden "U" şeklinde kuşatılmıştır. En dıştaki ilk bordür 0.20m. genişliğinde, ikinci bordür 4cm. genişliğinde olup 45 derecelik bir açıyla kapı sövesiyle birleşir. Her iki bordür yüzeyi düz sade bırakılmıştır. Kapı açıklığı 2.70m. yüksekliğinde, 1.50m. genişliğinde olup basık kemerlidir. Kapı ke-

meri 0.40m. genişliğinde olup yedi kesme taştan zıvana geçmelidir. Ana giriş kapısının dışında kuzeydoğuda dershane binasının önüne yirmi basamaklı bir merdivenle çıkılan kapı sonraki onarımlar neticesinde açılmıştır (Foto 347).

Doğu cephe 30.37m. uzunluğundadır. Cephe ortasına beden duvarından 4.90m. dışarı doğru taşırılmış dershane yerleştirilmiştir (Foto 348). 9.10m. genişliğindeki dershanenin doğuya bakan cephesinde altta iki, üstte bir olmak üzere üç pencere bulunur. Alt pencereler 0.95m. genişliğinde, 2.20m. yüksekliğinde, 1.20m. derinliğinde dikdörtgen formlu, düz atkı taşlı olup lokmalı demir parmaklıklıdır. Pencerelerin üzerinde dokuz sıra taşla örülmüş sivri kemerli birer alınlığa yer verilmiştir. Bu pencerelerden güney tarafta olanı işlevini yitirmiş olup havalandırma bacasına dönüştürülmüştür. Alt pencerelerin üzerinde ortaya gelecek şekilde sivri kemerli bir tepe penceresi alçı şebekeli olup oval formlu gözlere sahiptir. Pencerelerin söveleri ve denizliği kaba yonu moloz taştandır. Dershanenin güney cephesi sağırdır. Kuzey cephesinde 0.95m. genişliğinde, 0.90m. derinliğindeki tek pencere diğer alt pencerelerle aynı özelliktedir.

Dershanenin iki yanında 1.15m. genişliğinde, 4.85m. uzunluğunda tonozlu birer geçişle dış avluya çıkış sağlanmıştır. Tonozlu geçişlerin yanlarında ikişerden dört hücre bulunur. Güneyde yer alan iki oda dışarı açılan birer pencere ile aydınlatılmıştır. Köşede yer alan odanın penceresi 1.10m., ikinci hücrenin penceresi 0.75m. genişliğinde olup 0.80m. derinliğindedir. Kuzeyde tonozlu geçidin sağında yer alan hücrenin dışarıya açılan tek pencere içten 1.00m., dışarıdan 0.80m. genişliğinde, 0.80m. derinliğindedir.

Yapılan onarımlar neticesinde hücrelerin önüne bir takım ilaveler yapılmıştır. Hücreler içten 4.20x6.80m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Doğuya bakan cephesinde 1.00m. genişliğinde, 1.00m. yüksekliğinde, 0.69m. derinliğinde üç penceresi vardır. Bununda güneyinde yamuk dikdörtgen planlı odaya doğu cephesinde bulunan bir kapı ile girilir. Hücre içten 4.20x3.90m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Doğu cephesinde dışarıya açılan tek kanatlı bir kapı bulunur. Diğer cepheleri sağırdır.

Kuzeydoğuda yer alan kapı açıklığına yirmi basamaklı bir merdivenle ulaşılır. Giriş açıklığı 2.10m. genişliğinde, 0.70m. derinliğinde olup dikdörtgen formludur. Kapıdan girilen bölüm 5.35x4.20m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Doğusunda 0.85m. genişliğinde 2.20m. yüksekliğinde iki pencere yer alır. Güneydoğuda bir koridorla avluya geçiş sağlanmıştır (Foto 349).

Medresenin ***kuzey cephesi*** 34.81m. uzunluğunda 8.00m. yüksekliğindedir. Hücrelerin uzunluğu 29.92m., ana dershanenin dışarı taşırılan bölümü ise 4.89m.'dir. Kuzey cephe önünden geçen sahil yoluna bakmaktadır (Foto 350). İki katlı bir görünüme sahip olup enine atılmış bir silme ile ikiye ayrılmıştır. Alt bölüm 2.50m. yüksekliğinde sekiz adet dikdörtgen planlı payanda ile desteklenmiştir. Payandalar iki pencere arasına gelecek şekilde yerleştirilmiştir. Üst bölüm ise kuzey cephede yer

alan yedi hücrenin dışarıya açılan iki katlı pencere düzeni ile hareketlendirilmiştir. Alt pencereler 0.80m. genişliğinde, 1.55m. yüksekliğinde, 1.00m. derinliğinde dikdörtgen formlu, düz atkı taşlı olup demir parmaklıklıdır. Pencerelerin lento, söve ve denizlikleri yek pare kesme taştandır. Pencereler 0.50m. yüksekliğinde sivri kemer alınlıklıdır. Alınlık kemeri dokuz sıra taştan örülmüştür. Alınlığın içerisi sağırdır. Alt pencerelerin üzerinde aynı hizaya gelecek şekilde yerleştirilmiş üst pencereler 1.00m. yüksekliğinde, 0.50m. genişliğinde sivri kemerli olup alçı şebekelidir. Pencere gözleri oval formlu olarak tasarlanmıştır.

Güney cephe 34.81m. uzunluğundadır. Hücrelerin uzunluğu 29.92m., ana dershanenin beden duvarından dışarı taşırılmış yüzeyi ise 4.89m.'dir. Cephe yüzeyi sağır tutulmuş olup herhangi bir pencere açıklığı bulunmamaktadır.

Doğu cephede bulunan taçkapıdan önü kubbeli revak bölümüne buradan da ***avluya*** geçilir. Avlu 17.90x14.10m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda kareye yakın dikdörtgen planlıdır. Açık avlunun üzeri günümüzde camekanla kapatılmıştır. Avlunun ortasında iki basamaklı bir merdivenle inilen mermer havuz yer alır. Havuz barok özellik taşımakta olup yenilenmiştir. Avlunun zemini mermer kaplıdır (Foto 351-354).

Avlu yirmi iki sütun tarafından taşınan yirmi altı kubbeli dört yönden ***revaklarla*** çevrilidir. Revak örtülerini taşıyan 0.55m. çapında, 2.33m. yüksekliğindeki mermer sütunlar birbirlerine ve arkalarındaki duvara sivri kemerlerle bağlanmıştır. Kare kaideler üzerine oturan sütun gövdeleri aşağıdan yukarıya doğru daralır. 0.45m. yüksekliğindeki sütun başlıkları baklavalıdır. Giriş kapısı önüne denk gelen sütunların başlıkları ise tek sıra mukarnaslıdır. Sütunların başlık ve kaidelerle birleştikleri bölümler metal bileziklerle kapatılmıştır. Sütunları birbirine bağlayan kesme taş kemerler zeminden 4.26m. yüksekliğindedir. Kemerler üzengi seviyesinde birbirine ve duvarlara metal gergilerle bağlanmıştır (Foto 355-356).

Avlunun dört köşesinde birimler dışında kuzey ve güneyde beşerden on, kuzey ve güneyde ise altışardan on iki olmak üzere toplamda yirmi altı gözlü revakların her birinin üzeri pandantiflerle geçilen birer kubbe ile örtülüdür. Her bir göz 2.60x2.60m. ölçülerinde kare planlıdır. Dershane, taçkapının önündeki ve dört köşede yer alan revakların üzerini daha büyük kubbeler örter. Batıda yer alan yedi revak gözünden ortadaki hariç diğer altı tanesinin dışarıya açılan birer pencere vardır. Pencereler içten 1.12m. genişliğinde, dıştan 0.85m. genişliğinde, 1.75m. yüksekliğinde olup dikdörtgen formludur. Kuzey kanat üzerinde yer alan hücreler ile doğu kanat üzerindeki köşe odalar birer kapı; güney kanatta yer alan hücreler, dershane binası ve iki yanındaki hücreler birer kapı ve pencere ile revaka açılır (Foto 357).

Medresede toplam on altı ***hücre*** kuzey ve güney kanadı ile doğu kanadındaki dershane mekanının iki yanına yerleştirilmiştir. Güney kanat üzerinde altı hücre yer alır. Odalar boyut ve düzen açısından aynı olmasına rağmen güneybatı köşede yer

alan oda farklılık göstermektedir. Güneybatı köşede yer alan odanın girişi kuzey cephenin doğuya yakın köşesinden; diğer beş hücrenin kuzeye bakan cephelerinin batı köşesinde yerleştirilmiş birer kapı ile girilir. Giriş açıklıkları 1.00m. genişliğinde, 0.79m. derinliğinde, 1.95m. yüksekliğinde dikdörtgen formludur. Kapının atkı, söve ve eşikleri yekpare kesme taştandır. Hücreler içten 3.35x3.35m. ölçülerinde kare planlı olup üzeri pandantiflerle geçilen birer kubbe ile örtülüdür. Hücrelerin kuzeye bakan cephelerinde kapı açıklığın doğusunda birer pencere revaka açılır. Kuzey kanat üzerinde yer alan hücrelerin pencereleri dışarı, batı kanat üzerinde yer alan hücrelerinkiler ise avluya açılır. Güneybatı köşede yer alan ilk hücrenin batısında içten 1.10m., dıştan 0.85m. genişliğinde, 1.75m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu pencere ile dışarı açılır. Odanın doğusunda niş, güney cephe ortasında ocak ile iki yanında dikdörtgen formlu birer niş yerleştirilmiştir. Güneyde yer alan nişler zeminden 0.65m. yüksekliğinde, 0.75m. genişliğinde, 0.45m. derinliğinde, 1.25m. yüksekliğinde; doğuda yer alan tek niş ise zeminden 1.36m. yüksekliğinde, 0.44m. genişliğinde, 0.30m. derinliğinde, 0.52m. yüksekliğinde dikdörtgen planlıdır. Diğer dört hücrenin giriş kapısının batısında tek pencere açıklığı revaka açılır. Pencere 0.95m. genişliğinde, 0.79m. derinliğinde olup dikdörtgen formludur. Hücrelerin batı cepheleri sağırdır. Doğu cephede bir, güney cephede ortada ocak ile iki yanda birer adet dikdörtgen niş vardır. Altıncı oda düzen açısından aynı olup tek farklı batı ve kuzey duvarların birleştiği köşe içeri doğru çekilerek pahlanmıştır (Foto 358-359).

Kuzey kanat üzerinde yer alan altı hücre tasarım açısında güney kanat üzerindekilerle aynı olmakla beraber ufak farklılıklar bulunur. Kuzeybatı köşede yer alan giriş kapısı güney cephenin doğuya yakın köşesinde, diğer beş hücrenin güney cephelerinin batıya yakın köşelerindeki dikdörtgen formlu birer kapı ile sağlanmıştır. Kuzeybatı köşede yer alan ilk hücrenin doğu cephesi sağırdır. Batı cephesinde 1.05m. genişliğinde, 0.50m. derinliğinde, 1.90m. yüksekliğinde dikdörtgen planlı ocak yerleştirilmiştir. Ocaklar özgünlüğünü kaybetmiş olup yaşmağı ve davlumbazları bulunmamaktadır. Güneyde giriş kapısının batısında bir niş; kuzey cephelerinde ise ortada iki katlı pencere ile iki yanda dikdörtgen birer niş bulunur. Alt pencereler içeriden 1.00m. dışarıdan 0.85m. genişliğinde, 1.55m. yüksekliğinde dikdörtgen formludur. Alt pencerelerin üzerinde aynı hizada yer alan sivri kemerli pencereler dışarıdan alçı şebekeli içeriden revzenlidir. Pencerelerin iki yanında yer alan nişler zeminden 0.65m. yüksekliğinde, 0.75m. genişliğinde, 0.45m. derinliğinde, 1.25m. yüksekliğinde dikdörtgendir. Diğer dört hücreye güney cephenin batıya yakın köşelerine yerleştirilmiş birer kapı ile giriş sağlanmıştır. Hücrelerin doğusunda zeminden 1.36m. yüksekliğinde, 0.44m. genişliğinde, 0.30m. derinliğinde, 0.52m. yüksekliğinde dikdörtgen planlı tek niş; kuzeyinde iki katlı pencere ile iki yanında dikdörtgen formlu birer niş yer alır. Doğu cephe ortasında ocak bulunur. Hücrele-

rin batı cepheleri sağır tutulmuştur. Cephede yer alan altıncı hücre diğerleri ile aynı olup güney ve doğu duvarın birleştiği köşe içeri çekilerek pahlanmıştır.

Doğu cephede ortada dershane, iki yanında tonozlu geçişler ile ikişerden dört hücre yerleştirilmiştir. ***Dershaneye*** batı cephe ortasına yerleştirilen kapısı 2.90m. yüksekliğinde, 1.80m. yüksekliğinde dikdörtgen şeklindedir. Basık kemerli kapı açıklığı 1.23m. genişliğinde, 2.40m. yüksekliğinde, 1.11m. derinliğindedir. Kapı kemeri 0.40m. genişliğinde olup yedi kesme taştan zıvana geçmelidir. Kapının üzerindeki üçgen köşelikler sade tutulmuştur. Söveler 0.28m. genişliğinde olup yek pare mermerdendir (Foto 360). Dışarıdan 9.70x9.10m., içeriden 7.50x7.50m. ölçülerinde kare planlıdır. Üzeri tromplarla geçilen bir kubbe ile örtülüdür. Duvar kalınlıkları kuzey ve güneyde 0.80m., doğu ve batıda 1.10m.'dir. Giriş kapısının iki yanında yer alan pencereler içte 1.13m, dıştan 0.90m. genişliğinde 1.11m. derinliğindedir. Lento, söve ve denizlikleri yek pare kesme taştan olup lokmalı demir parmaklıklıdır. Kuzey ve güney cephelerin batıya yakın köşelerinde 0.45m. derinliğinde, 1.00m. genişliğinde dikdörtgen birer niş ile doğuya yakın köşelerde 0.95m. genişliğinde, 0.80m. derinliğinde birer adet dikdörtgen pencere açıklığı ile dışarı açılır. Doğuda ortada 1.10m. genişliğinde dikdörtgen bir niş ile iki yanda dıştan 0.95m., içten 1.20m. genişliğinde 2.20m. yüksekliğinde dikdörtgen açıklıklı birer pencere yerleştirilmiştir. Üstte sivri kemerli tek üst tepe penceresi ortaya gelecek şekilde konumlanmıştır (Foto 361).

Dershanenin kuzey ve güneyinde dış avluya çıkışı sağlayan 1.15m. genişliğinde, 4.62m. uzunluğunda tonoz örtülü geçişler bulunur. D. Kuban bu tonozlu geçitlerle dış avluda yer alan helalara çıkışı sağlayan koridor olduklarını ileri sürer[946]. Daha önce birçok örnekte de gördüğümüz gibi böyle geçitlerle helalara geçiş sağlanmıştır (Foto 362).

Koridorun güneyinde yer alan iki hücreden güneyde olanına kuzeybatı köşede bulunan 0.90m. genişliğinde, 2.20m. uzunluğunda üzeri düz tavan örtülü bir koridordan ulaşılır. İçten 3.35x3.30m. ölçülerinde hemen hemen kare planlıdır. Üzeri pandantiflerle geçilen bir kubbe ile örtülüdür. Odanın güney cephesinde ortada ocak, iki yanda dikdörtgen birer niş; doğuda günümüzde kapıya dönüştürülmüş 0.95m. genişliğinde tek pencere yer alır. Batı ve kuzey cepheleri sağırdır. Odanın kuzeyinde yer alan ikinci hücreye batı cephenin güneyinde yer alan dikdörtgen bir kapı ile girilir. İçten 3.35x3.85m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Üzeri pandantif geçişli kubbe ile örtülüdür. Güney cephesi sağırdır. Batıda girişin kuzeyinde tek pencere vardır. Doğu cephede ortada ocak; kuzeyinde dikdörtgen niş, güneyinde tek pencere ile kuzey cephede dikdörtgen niş bulunur. Güney ve batı cephelerin birleştiği köşe içeri doğru çekilerek pahlanmıştır.

Koridorun kuzeyinde yer alan iki hücreden güneyde olanına içten 3.40x3.00m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda kareye yakın dikdörtgen planlıdır. Üzeri

[946] D. Kuban, İstanbul Yazıları….., s.100.

pandantiflerle geçilen bir kubbe ile örtülüdür. Güney cephede ocak, doğuda ortada pencere iki yanında dikdörtgen niş, batıda girişi kapısı ile tek pencere yer alır. Kuzey cephesi sağırdır. Kuzey ve batı cephelerin birleştiği köşe içeri doğru çekilerek pahlanmıştır. Diğer hücreye güneybatıda 2.20m. uzunluğunda bir koridordan geçilerek ulaşılır. 3.35x3.40m. ölçülerinde kare planlıdır. Güney cephe sağır, doğu cephede ortada ocak, batıda niş, kuzeyde ise ortada iki katlı pencere ile iki yanında dikdörtgen birer niş ile hareketlendirilmiştir.

Hücrelerinin revaka açılan dikdörtgen şekilli birer kapıları vardır. Kapı açıklıklarının atkı, söve ve eşikleri yekpare kesme taştandır. Hücrelerin zemini mermer kaplıdır. Duvarlar sıvalı ve badana boyalıdır. Hücrelerin içerisinde yer alan ocakların üst örtüye yansıyan ***bacaları*** kesme taştan olup kare kesitlidir. Üzeri pramidal taş bir külahla örtülmüştür. Gövdenin dört yüzeyinde duman çıkışını sağlayan kaş kemerli birer açıklık yerleştirilmiştir. Hücrelerin ve ana dershanenin üzeri örten kubbeler kurşun malzeme ile kaplıdır (Foto 363).

Süsleme Özellikleri: Mihrimah Sultan Medresesi süsleme bakımından sadedir. Beden duvarlarında düzgün kesme taş işçiliği dikkati çekmektedir. Batı cephe ortasında beden duvarından dışarı taşırılmış mukarnas kavsaralı taçkapı profilli silmelerle ters "U" şeklinde kuşatılmıştır. Giriş açıklığı mermerden olup, kemeri kırmızı ve pembe renkli iki taştan örülmüştür. Kemer kilit taşı üzerinde bir adet kabara bulunmaktadır. Girişin iki yanında birer adet mihrabiye yarım küre şeklinde birer kavsaraya sahiptir.

Hücrelerin aydınlatılmasını sağlayana pencereler altta dikdörtgen formlu sivri kemer alınlıklı, üstte sivri kemerli, alçı şebekeli pencereler de cepheye hareketlilik kazandırmıştır. İç mekanda avlu ortasında barok karakterli mermer bir havuz yer alır. Revakları taşıyan sütunlar mermerden olup başlıkları baklavalı tiptedir. Hücre girişleri dikdörtgen formludur. Hücre içlerinde dikkat çeken en önemli unsur ise vitraylı tepe pencereleridir. Dershane giriş kapısı kesme taştan basık kemerlidir. iç mekanda bir asma tavan yapılmıştır. Ayrıca yapılan bölmelerle de çeşitli büyüklükte odalar elde edildiğinden tam olarak görülmesi engellenmiştir.

Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu: Paye bakımından 50'li medreseler içerisinde yer alır[947]. 1206/1792 İstanbul medreseleri nüfus defterinde yer alan bilgilerde medresenin oda sayısı 16, talebe sayısı 15'tir[948]. Bunlardan ikisi sılada, biri hacca gittiği, bir hücresi boştur. 1914 tarihli teftiş raporunda 35 talebenin kalmasına uygun olduğu belirtilmiştir.

1893 ve 1894 yılların da camii, medrese ve türbe yaklaşık 106.000 kuruşa tamir edilmiştir[949]. Cami, medrese ve imaretin onarımı ile ilgili olarak daha önce yapılmış keşfe ilaveten tamire muhtaç bazı yerlerin onarımının on üç bin sekiz yüz altmış

[947] C. Baltacı, *age.*, s.565.
[948] N. Aktaş, *agt.*, s.111.
[949] M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 315.

kuruşa mal olacağı belirtilmiş olup 1310 yılı evkaf bütçesinden karşılanacağı belirtilmiştir[950].

1914 yılı teftiş raporunda kadro dahilinde yer alan medresenin zemin seviyesinde 16 odalı olduğu hücrelerin arkalarının açık olmasından dolayı hava ve güneş aldığı, ders okunur bir dershanesi ile avlusunda suyu akan bir şadırvanı bulunduğu, müştemilatın tamire muhtaç olduğu belirtilen medresenin bu haliyle talebe iskanına uygun olduğu yönünde rapor tutulmuştur. Ayrıca odaların arkalarının yarıya kadar toprakla dolduğu tespit edilmiştir[951]. 1918 yılında ise medrese talebeleri tarafından kullanılmıştır[952].

Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 1958-1961 yıllarında onarılmıştır[953]. 1930'lu yıllarda postahane[954], 1933'ten sonra Üsküdar Süt ve Mektep Çocukları İçtimai Hıfzısıhha Bakımevi[955], 1975 yılından sonra Ruh Hastalıkları Dispanseri olarak kullanılmıştır[956]. 1991 yılında Hayat Vakfı tarafından restorasyonu yapılmıştır. 1994 yılından itibaren Mihrimah Tıp Merkezi olarak kullanılmaktadır. Yapılan onarımlar neticesinde ocaklar özgünlüğünü kaybetmiş, batı giriş kapısı yerine kuzeydoğu köşede merdivenle çıkılan bir giriş açılmış, avlunun üzeri camekanla kapatılmıştır.

---

950 BOA., İ.EV. 9/22; ŞD. 133/45/1; ŞD. 133/45/2.

951 M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 187-188.

952 M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 188.

953 A. Kuran, *age.*, s.51.

954 B. Yılmazörnek, *Üsküdar Mihrimah Sultan Külliyesi*, İ.Ü. SBE İstanbul Araştırmaları Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010, s.45

955 İ. H. Konyalı medresenin durumu hakkında şu bilgileri aktarır: "Bu irfan yuvası medreseleri, türbeleri ve tekkeleri kapatan kanun yürürlüğe girdikten sonra yüz üstü bırakılmıştı. Esrarkeşlerin barınağı ve çöplük haline gelmişti. Yer yer kubbeleri çökmeğe başlamıştı. Hatta solundaki imarethanesi, Üsküdar Kaymakamı İzzet Çağpar, yol açma bahanesiyle yıktırmıştı. Gazetelerdeki yazım üzerine burası tamir edilmiş "Üsküdar Süt ve Mektep Çocukları İçtimâî Hıfzısıhha Bakımevi" yapılmıştı. Dershane muayenehane olarak kullanılıyordu. Avlusunun üstü de camla örtülmüştü". Bkz. İ. H. Konyalı, age., s.290.

956 M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s.355.

3.17. Kütahya Rüstem Paşa Medresesi

Yeri: Kütahya il merkezinde Ali Paşa Mahallesi ile Serçe Sokağın'ın birleştiği köşede, 5 pafta, 85 ada, 17-30 parsellerde bulunur (Foto 364).

Bânîsi: Külliyenin ve medresenin bânîsi Kanuni Sultan Süleyman'ın damadı, Mihrimah Sultanın eşi, Çağalzade lakabıyla da bilinen Rüstem Paşa'dır[957]. Saray'da yetişen Rüstem Paşa rikap ağalığı, Diyarbakır Valiliği, 951/1543-44, 1554-55'te vezir-i azam olmuştur. 968/1560-61 tarihinde vefat ederek Şehzade Camii avlusundaki türbesine defnedilmiştir[958]. Zengin bir servete sahip olan Rüstem Paşa'nın İstanbul ve Anadolu'nun çeşitli vilayetlerinde yaptırdığı çok sayıda eser bulunmaktadır. İstanbul, Tekirdağ, Kütahya, Hayrabolu, Rusçuk'ta birer medrese, Yenibahçe'de mescid, Eminönü, Bolvadin, Samanlı'da birer camii; Kütahya, Cibali ve Sapanca'da birer hamam, Üsküdar ve Kadırga Limanında saraylar, Rusçuk'ta cami ve kervansaray, Sapanca'da cami ve imaret; Konya Ereğli, Edirne, Samanlı, Karıştıran, Akbıyık, Erzurum'da kervansaray, Anadolu'da 476 adet değirmen, Rumeli'de 1000'e yakın çiftliği bulunmaktadır[959]. Rüstem Paşa'nın, Kütahya'daki medresesinin yanına bir de çini imalathanesi kurduğunu ve İstanbul'da Eminönü'nde kendi adına yaptırdığı camisi için çini yaptırdığından kaynaklar bahseder[960]. Ayrıca Tarih-i Rüstem olarak bilinen bir de Osmanlı Tarihi kitabı yazmıştır[961].

Tarihçesi: Taçkapı giriş açıklığı üzerindeki mermerden inşa kitabesi, 0.66x0.51m. ölçülerinde olup kareye dikdörtgen formludur[962]. Üç satırlık kitabe zemin oyma tekniğinde işlenmiştir. Her bir satır birbirinden ince satır çizgileri ile ayrılmış, düşeyde ise atılan tek çizgi ile ikiye bölünmüştür. Kitabenin son satırında hem rakamla hem de ebcedle tarih düşürülmüştür (Foto 365)[963]. Kitabeden medresenin Rüstem Paşa tarafından 957/1550 yılında yaptırıldığı anlaşılmaktadır[964].

---

[957] Evliya Çelebi, *age.*, s.124. Alphonse de Lamartine, *age.*, s.446-447; C. Baltacı, *age.*, s.603; İ. A. Yüksel, *agm.*, s. 219; H. Çevik, *Tekirdağ Tarihi Araştırmaları*, İstanbul 1949, s. 65.

[958] C. Baltacı, *age.*, s.604; İ. A. Yüksel, *agm.*, 221.

[959] Rüstem Paşa öldüğünde 815 çiftlik, 746 su değirmeni, 1700 köle, 2900 at, 1600 deve, 8000 kavuk, 5000 kaftan, 11000 külah, 700 gümüş eğer, 2900 zırh, 2000 kalkan, 500 altın ve değerli taşlarla süslü eğer, 500 gümüş miğfer, 860 kılıç, 400 kuran, 5000 cild kitap,, 70.000 duka altın, 11.200000 akçe, 32 büyük elmas evindeki hususi hazinesinde iki milyon duka altından oluşan zengin bir servete sahipti. Bkz. H. Çevik, *age.*, s. 70; İ. A. Yüksel, *agm.*, s. 222; C. Baltacı, *age.*, s.604.

[960] O. Aslanapa, *Osmanlı Devri Kütahya Çinileri*, İstanbul 1949, s. 79; B.D. Arlı-A. Altun, *Anadolu Toprağın Hazinesi Çini Osmanlı Dönemi*, İstanbul 2008, s.47.

[961] İ. A. Yüksel, *agm.*, s. 222.

[962] 101 envanter numarası ile Kütahya Müzesinde bulunan kitabe restorasyon çalışmaları sırasında taçkapı üzerindeki yerine konulmuştur.

[963] Kitabenin okunuşu: Der Devlet-i Osmâni der'ahd-i Süleymân Han/An'ahde-i bünyâdı in medrese-i âlâ/bena çün berûn âmed hatm-i şud bina bil-hâyır/Ey Asaf-ı Rüstem nâm-ı hudâ makbul bâdâ/Beneytü lil'lahi beytun fillahi ve Rızâ'llah-ı/Kad kultu leha et'tarih fil-medrese'til-âlâ (957). Bkz. İ. Hakkı Uzunçarşılı, Kütahya Şehri, İstanbul, 1932, s.120; A. Altun, "Kütahya'nın Türk Devri Mimarisi (Bir Deneme)", Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılına Armağan Kütahya, İstanbul 1981-1982, s.336.

[964] C. Kağnıcıoğlu, *age.*, s.58; . T. Gökbilgin, "Kütahya", *MEB İslam Ansiklopedisi*, C.6, s.1125; Mustafa Yeşil, *Kütahya İlinin Kısa Coğrafyası*, İstanbul 1938, s.20.

Kitabenin Metni:

در دولت عثمانی در عهد سلیمان خان * ان عهده بنیادی این مدرسه اعلی
بنا چون امد ختم شد بنا بالخیر * ای اصف رستم نام خدا مقبول بادا
بنیت لله بیت فی الله و رضا الله * قد قلت لها التاریخ فالمدرسة العلیا
۹۵۷

Kitabenin Anlamı: Osmanlı devletinde Sülleyman Han zamanında Ulu Medrese o yapının uhdesi ortaya çıktığında hayırla tamamlandı. Ey Asaf-ı Rüstem Allah adına makbul olsun Allah rızası uğruna ve Allah için bir bina yapıldı. Onun için tarih olarak "fel medresetil-ulya" (1550M).

Vakfiye: Rüstem Paşa'nın yaptırdığı eserleri konu alan vakfiyesi Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde 635 nolu defterin 137-167. sayfaları arasında yer almaktadır. Vakfiyede *"Ve kasaba-i mezbure Rododscuk'da ve Hayrabolu nâm kasabada ve Anadolu'da vaki' olan Nefs-i Kütahya'da ulemaya vakur rağbeti ve musta'iddin ve rağibine mezid şefkati olmağın bu zikr olunan üç mevzi'in her birinde birer medrese-i şerife-i latife bina buyurdular ki muhassilîn ve tâlibîn tekmil-i kemalât-i ilmiyye ve ameliyye ve tahsil-i funun-i akliyye ve nakliyye eyleyeler*[965]*"* şeklindeki bilgilerden Kütahya, Tekirdağ ve Hayrabolu'da birer medrese yaptırdığı yazılıdır. VGM arşivinde bulunan 10 Safer 965/3 Aralık 1557 tarihli 635 nolu defterin 139/21-23 nolu sayfalarında adı geçen medrese[966]; Evail-i Cemaziyelevvel 968/Ocak sonu 1561 tarihli vakfiyenin 159/4-7 nolu sayfalarında ise medresede günlük 20 akçe alan bir müderris, günlük ikişer akçe alan 8 talebe, günlük birer akçe yevmiye alan bevvâb ve ferraş ile günlük iki akçe alan meremmetçinin görevli olduğu yazılıdır[967].

Mimarı: Yapının mimarı bilinmemektedir. Medresenin inşa edildiği tarihlerde dönemin mimarbaşısı Sinan'dır. Ancak Sinan'ın hayatı ve eserleri hakkında bilgiler veren yazmalar içerisinde yapının adı geçmemektedir. Dolayısıyla Sinan'ın kalfalarından birisi tarafından yada yerel bir mimar tarafından yaptırılmış olmalıdır.

Malzeme ve Teknik: Medresenin ana inşa malzemesi kesme taş ve moloz taştır. Ana dershane, taç kapı, kapı ve pencerelerin lento ve sövelerinde kesme taş, beden duvarlarında moloz taş, kapı ve pencere doğramalarında ahşap, ana dershane üst örtüsünde kurşun, pencere parmaklıklarında ise demir, kitabe ve avlu giriş kapısında mermer malzemeye yer verilmiştir. Restorasyon çalışmalarında yeniden yapılmış olan bölümlerde ise beton ve tuğla malzeme kullanılmıştır.

Plan ve Mimari Özellikleri: Rüstem Paşa Medresesi, açık avlulu, tek katlı, 10 hücreli ve bir dershaneden oluşan bağımsız, tek yapı ölçeğinde inşa edilmiş medreseler içerisinde değerlendirilir. Dıştan 30.52x24.10m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusun-

[965] Defter: 635-2-01 Sayfa:102.
[966] VGMA, 635/2-01, sayfa123.
[967] İ. A. Yüksel, "Sadrazam Rüstem Paşa'nın Vakfiyeleri", *Ekrem Hakkı Ayverdi Hatıra Kitabı*, İstanbul 1995, s. 252-253.

da dikdörtgen bir alana oturmaktadır. Yakın zamana kadar taçkapı ve dershane binasının bir bölümü dışında diğer hacimler yıkılmış durumdaydı (Çiz. 76).
Medresenin ***güney cephesi*** 30.38m. uzunluğundadır. Cephe ortasına taçkapı yerleştirilmiştir. Kapının iki yanında zeminden 0.43m. yüksekliğinde birer adet pencere açıklığı yerleştirilmiştir. Pencereler 0.20m. genişliğinde taş lento ve söveli olup 0.95m. yüksekliğinde, 0.71m. genişliğinde olup demir parmaklıklıdır (Foto 366).
Cephe ortasında, beden duvarlarından 1.57m. dışarı taşırılan 4.10m. genişliğinde, 6.84m. yüksekliğindeki ***taçkapı*** kesme taştandır. 2003 yılında yapılan kazı ve restorasyon çalışmalarına kadar yarı kadar bölümü yıkılmış durumdaydı. Taçkapının yıkık durumu hakkında çeşitli yayınlarda bilgiler bulunmaktadır. Bunlar içerisinde 20.02.1959 tarihli Kütahya İmar Komisyonu Raporu'nda Rüstem Paşa Medresesi hakkında *"yalnız kapısı mevcut"* şeklinde bir bilgi yer almaktadır[968]. Taçkapının 1975 yıllarındaki durumu hakkında Ara Altun[969] şu bilgileri aktarır; *"Karagöz Camii önünden Cumhuriyet Caddesine çıkan yolun sol tarafında Serçe Sokak başında, bir çevre duvarı ile sınırlı geniş bir boşluk vardır. Bir-iki cılız ağacın tutunmaya çalıştığı ve Çocuk parkı adı verilen bu boş arsanın kuzeydoğu yönünde yarısı toprağa gömülü, taşları sökük ve dökük, kitabe yeri boş bir kapı durmaktadır. Taçkapı ayrıca kalın ağaç direklerle desteklenmiş, 1980 yaz aylarında ise bu direkler yerlerinden alınarak önüne kömür yığılmış, portal taşları ise düştü düşecek durumda idi* (Foto 367)".
Taçkapının her iki yan köşelerine yarım yuvarlak profillerle yumuşatılmıştır. Taçkapı dıştan üç adet farklı genişlikteki süslemesiz bordürle ters "U" şeklinde kuşatılmıştır. Birinci ve üçüncü bordürler düz olup, ortada yer alan ikinci bordür ise dış bükey silmelidir. Kapı kemeri mermerden yapılmış olup basık kemerlidir. Kemer köşelikleri süslemesiz olup, üzerinde mermer malzeme üzerine işlenmiş olup 0.66x0.51m. ölçülerinde kareye yakın dikdörtgen formlu kitabe yer alır. Kapı açıklığının üzeri sekiz sıra mukarnas kavsaralıdır. Kapının iki yanında ise yarım daire planlı, üç sıra mukarnas kavsaralı mihrabiye yerleştirilmiştir (Foto 368-370, Çiz. 77).
Medresenin ***doğu ve batı cepheleri*** simetriktir. Kazı çalışmaları ile bulunan temel kalıntılarından hareketle her iki cephe 24.10m. uzunluğunda olduğu tespit edilmiştir. İki kanat üzerinde yer alan beşer adet hücrenin dışarı açılan birer penceresi bulunur. Zeminden 0.99m. yüksekliğinde ki pencereler 0.20m. genişliğinde taştan lento ve sövelidir. Pencereler dıştan 1.40m. genişliğinde, 1.90m. yüksekliğinde iken içten 1.00m. genişliğinde 1.50m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu, lokma demir parmaklıklıdır (Foto 371-372).
Medresenin ***kuzey cephesi*** 30.52m. uzunluğundadır. Simetrik olarak düzenlenmiş cephenin kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerinde yer alan hücrelerin kuzeye bakan cephelerinde birer adet dikdörtgen formlu pencere ile aydınlatılmıştır. Zeminden 1.43m. yüksekliğinde olan pencereler 1.00m. genişliğinde, 1.50m. yüksekliğinde,

[968] A. Altun, *agm.*, s.5.
[969] A. Altun, *agm.*, s.1.

1.00m. derinliğindedir. Cephe ortasında kesme taştan yapılmış kare planlı dershane, cepheden tamamen dışarı taşırılmıştır (Foto 373-374). Dıştan 8.49x8.49m. ölçülerindedir. Dershanenin doğu ve batı cephelerinin ortasına denk gelecek şekilde bir alt bir üst olmak üzere iki penceresi bulunur. Altta yer alan pencere 1.04m. genişliğinde, 0.98m. derinliğinde, 1.30m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu, geçme demir parmaklıklıdır. Pencerenin üzerinde yarım daire kemerli sağır bir alınlık ile sonlandırılmıştır. Pencerenin lento ve söveleri ile alınlığın kemerini oluşturan taşlar cephe yüzeyinden dışarı taşırılmıştır. Üstte yer alan tepe penceresi 1.50m. yüksekliğinde, 0.80m. genişliğinde, yarım daire kemerli olup alçı şebekelidir.

Dershanenin kuzeye bakan cephesinde iki alt pencere ile bunların üstünde ortaya gelecek şekilde bir adet tepe penceresi bulunur. Alt sırada yer alan pencereleri 0.20m. genişliğinde lento ve söveli olup geçme demir parmaklıklıdır. 0.70m. yüksekliğindeki pencere alınlığı yuvarlak kemerli olup sağırdır. Alınlığın içerisi kesme taşla kaplanmıştır. 0.97m. derinliğinde, 1.30m. yüksekliğinde, 0.77m. genişliğinde olup zeminden 1.05m. yüksekliğindedir. Üstte yer alan tepe penceresi zeminden 4.35m. yüksekliğindedir. 0.97m. derinliğinde, 1.50m. yüksekliğinde, 0.80m. genişliğindeki yarım daire kemerli pencere alçı şebekelidir. Pencere kemeri 10 sıra kesme taşla oluşturulmuş, her bir taş 0.10m. genişliğinde0.20m. uzunluğundadır.

Dershane iki yanı boş bırakılmış olup 4.67m. uzunluğunda, 4.92m. yüksekliğinde bir duvarla doğu ve batı köşelerdeki öğrenci odalarına bağlanmıştır. Arada kalan iki boş alandan kuzeydoğuda yer alan bölüm Wc ve trafo merkezi olarak işlevlendirilmiştir. Kuzeybatıda yer alan bölüm ise boş bırakılmıştır. 5.70m. genişliğinde, 5.00m. derinliğinde olup kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Cepheleri sağır tutulan bu duvarların her iki cephe ile birleştiği köşeleri 0.53m. içeri çekilerek pahlanmıştır.

Dershanenin doğusunda bulunan bölüm günümüzde Wc olarak kullanılmaktadır. Avludan açılan bir kapı ile ulaşılan mekanda 0.95m. genişliğinde, 4.71m. uzunluğunda üzeri düz tavan örtülü bir koridor bulunmaktadır. Koridorun güneyinde ise iki birim halinde düzenlenmiş olan Wc hücreleri bulunmaktadır. Doğu tarafta ise 0.87m. genişliğinde bir koridordan geçilerek tuvaletlerin arkasındaki kazan dairesine ulaşılır.

Taçkapıdan çift kanatlı ahşap doğramalı bir kapıdan medrese ***avlusuna*** ulaşılır. Avlu 15.53x11.32m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Avlunun ortasında son onarımlarda yapılmış sekizgen bir havuz bulunur (Foto 375-376).

Avlu doğu, batı ve kuzeyden olmak üzere üç yönden ***revaklarla*** çevrilidir. Revaklar, 0.16x0.19m. ölçülerinde kare kesitli ayaklar tarafından taşınan tek yöne eğimli bir çatı ile örtülüdür. Günümüzde revakların avluya bakan bölümleri camekanla kapatılmıştır. Revak bölümüne giriş ikisi doğuda ikisi batıda olmak üzere dört kapı açıklığı ile sağlanmıştır (Foto 377-378).

Revakların arkasında doğu ve batı kanatlar üzerinde simetrik olarak beşer adet öğrenci odası yerleştirilmiştir. ***Doğu kanat*** üzerinde yer alan ilk üç odaya 0.80m. genişliğinde, 0.73m. derinliğinde, 1.80m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu, düz atkı taşlı, tek kanatlı ve ahşap doğramalı bir kapı açıklığı ile ulaşılmaktadır. Hücreler 3.99x3.99m ölçülerinde kare planlıdır. Güney duvarları sağır tutulmuştur. Kuzey cephe ortasına yarım daire planlı ocak nişi yerleştirilmiştir. Oda kapısının kuzeyinde avluya açılan, doğu cephe ortasında ise dışarı açılan birer adet pencere ile aydınlatılmıştır. Her iki pencere de 1.00m. genişliğinde, 0.73m. derinliğinde, 1.50m. yüksekliğinde kesme taştan lento ve söveli, dikdörtgen formlu, ahşap doğramalı ve demir parmaklıklıdır (Foto 379-381).

Dördüncü oda diğer odalardan farklı tasarlanmıştır. Avludan açılan tek kanatlı bir kapı ile girilen oda 3.99x3.47m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Doğu ve batı cephe ortasına denk gelecek şekilde birer pencere yerleştirilmiştir. Güney cephesi sağır tutulan odanın, kuzey cephe ortasında yarım daire planlı ocak nişi yerleştirilmiştir. Odanın kuzey ve batı köşelerinin birleştiği köşesi 0.30m. içeri doğru çekilerek pahlanmıştır. Böyle bir uygulamaya gidilmesindeki temel sebep köşede yer alan odaya girişi sağlamak olmalıdır.

Kuzeydoğu köşede yer alan beşinci odaya 0.84m. genişliğinde, 1.60m. uzunluğunda ince uzun bir koridordan geçilerek ulaşılır. 4.08x4.00m. ölçülerinde, hemen hemen kare planlı odanın güney ve batı cephesi sağır tutulmuş, doğusunda tek pencere açıklığı ile kuzeyinde ocak bulunur (Foto 382-384).

Batı kanat üzerindeki ilk üç odaya doğu cephelerin güneye yakın köşelerine yerleştirilmiş dikdörtgen formlu, düz atkı taşlı tek kanatlı bir kapı ile girilmektedir. 4.00x4.00m. ölçülerinde kare planlı odaların doğu ve batı cephe ortalarına gelecek şekilde birer adet pencere açıklığı ile kuzey duvar ortasına ise yarım daire planlı ocak yerleştirilmiştir. Dördüncü oda ise diğer odalardan farklı olarak tasarlanmıştır. Tıpkı doğu cephede yer alan oda gibi bu odanın da kuzeydoğu köşesi içeri doğru çekilmiştir. Böylece kare planlı oda düzgün olmayan beşgene dönüştürülmüştür. Güney cephesi sağır tutulan odanın kuzeyinde ocak nişi, doğu ve batısında birer adet pencere bulunur.

Kuzeybatı köşede yer alan beşinci odaya ince uzun bir koridordan geçilerek ulaşılır. Koridor içten 4.00x3.80m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda kareye yakın dikdörtgen planlıdır. Güney cephesi sağır tutulan odanın batısında ana caddeye açılan tek pencere ile kuzey cephe ortasında ise yarım daire planlı ocak yer alır. Avlu etrafında yer alan öğrenci odalarının üzeri düz tavan örtülüdür. İlk yapıldığında odaların nasıl bir örtü sistemine sahip olduğu konusunda elimizde bir bilgi olmamasına rağmen oda ölçüleri dikkate alındığında kubbe ile örtülü olabileceği söylenebilir.

Ana giriş kapısı karşısında yer alan ***dershaneye*** güney cephe ortasına yerleştirilen kapı açıklığı kesme taştan yapılmıştır (Foto 385). 1.14m. genişliğinde, 1.15m. derin-

liğinde, 2.43m. yüksekliğinde olup basık kemerlidir (Foto 386). İki kanatlı ahşap doğramalı bir kapı açıklığından ulaşılan dershane binası içten 6.48x6.33m. ölçülerinde hemen hemen kare planlı olup üzeri tromplarla geçilen bir kubbe ile örtülüdür. Kubbenin zeminden yüksekliği ise 8.95m.'dir. Giriş kapısının iki yanında zeminden 0.50m. yüksekliğinde, 1.05m. genişliğinde, 1.15m. derinliğinde, 1.54m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu, ahşap doğramalı ve geçme demir parmaklıklıdır. Pencerenin üzerinde yarım daire formlu alınlığın içerisi sağır tutulmuş olup mavi renkli fayanslarla kaplanmıştır. Pencereler günümüzde kapatılmış olup iç bölümde birer raf şeklinde düzenlenmiştir.

Dershanenin doğu ve batı cephelerinde bir alt, bir üst; kuzeyinde ise iki alt bir üst pencere açıklığı ile mekanın aydınlatılması ve havalandırılması sağlanmıştır. Alt sıra pencereler zeminden 0.46m. yüksekliğinde, 1.05m. genişliğinde, 1.45m. yüksekliğinde olup dikdörtgen formludur. Üstte yer alan tepe pencereleri yan cephelerdeki pencerelerle aynı aks üzerinde yer alırken kuzey cephedeki ise iki alt pencerenin üzerinde ortaya gelecek şekilde konumlandırılmıştır. Zeminden 3.70m. yükseklikteki tepe pencereleri 0.80m. genişliğinde, 1.50m. yüksekliğinde olup alçı şebekelidir (Foto 387-388).

Dershane, kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerde yer alan odalara birer duvar ile bağlanmıştır. Kuzeydoğuda yer alan duvar sağır tutulmuşken, kuzeybatıda yer alan duvar yüzeyinde açılan dikdörtgen formlu bir kapı ile günümüzde tuvalet ve kazan dairesi olarak kullanılan bölüme ulaşılmaktadır. Kapıdan 0.95m. genişliğinde, 4.71m. uzunluğunda düz tavan örtülü, doğu-batı doğrultusunda uzanan koridorun kuzeyinde üç adet tuvalet ile kuzeybatı köşeye kazan dairesi bulunur. Dershanenin iki kanat üzerinde yer alan odalara bağlantısının bir duvarla sağlanmış olması açısından ilk örnektir.

Süsleme Özellikleri: Rüstem Paşa Medresesi süsleme açısından sade bir yapı olup taçkapının köşelerinde yerleştirilen yarım yuvarlak sütunceler ile ön yüzeyindeki dış bükey silmeli bordür ile dikkati çeker.

Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu: 1317/1899-1900 ve 1321/ 1903-1904 tarihli Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye Hüdavendigar Vilayet Salnamesinde Kütahya'da Rüstem Paşa Medresesi'nin de bulunduğu 50 medresenin varlığı belirtilmiştir[970]. Aynı Salnameye göre medresenin 1900 ve 1901 yıllarında 40, 1903 yılında ise 57 öğrencisi bulunmaktaydı. Bu tarihlerde medrese müderrisi Mehmet Efendi olduğu belirtilmiştir[971].

---

[970] Kâtip Çelebi eserinde isim vermeden Kütahya'da yedi medrese olduğunu söyler. Bkz. Katip Çelebi, *age.*, s. 925.

[971] S. Kölemen, *19. Yüzyıl Sonu ve 20. Yüzyılın Başlarında Kütahya Sancağında Eğitim*, Afyonkarahisar Kocatepe Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon 2007, s. 38.

Rüstem Paşa Medresesi 1959 yılında tescil edilişinden 2005 yılındaki kazı ve restorasyon çalışmalarına kadar medresenin bulunduğu alan çocuk parkı olarak kullanılmıştır. Ana dershanesi ve taçkapı dışındaki diğer birimleri tamamen yıkılmış durumda idi. Medrese yapısının eski durumu hakkında çeşitli yayınlarda bilgiler elde edilmektedir.

2003 yılında yapılan kazı ve temizlik çalışmaları neticesinde medresenin plan şeması ortaya çıkartılmıştır. Mustafa Yeşil, medresenin 1949 yılındaki dershane ve taçkapısının ayakta kaldığını söyler[972]. Tescil tarihinden itibaren kaderine terk edilerek 2003 yılına kadar bulunduğu alan çocuk parkı olarak kullanılmıştır. 21.04.2003 tarihinde Kütahya Müze Müdürlüğü başkanlığında 4 ay süren araştırma kazısı yapılmıştır. Çalışmalara ilk olarak taçkapının sağ ve sol bölümlerinde 1.00m. genişliğinde devam eden kazılarla öğrenci odalarının duvarlarına ait temeller bulunmuştur. Odaların içleri de açılarak ocakların varlığı tespit edilmiştir. Dershane binası ile odaları birbirine bağlayan duvarlar da bu çalışma ile ortaya çıkarılmıştır[973]. Kazı neticesinde açığa çıkarılan temel izlerinden hareketle hazırlanmış olan restitüsyon ve restorasyon projesi kapsamında ayağa kaldırılmıştır (Foto 389-390, Çiz. 78-79).

[972] M. Yeşil, Kütahya Merkez ve Köylerindeki Eski Eserler, Kütahya 1949, s.11.
[973] Kazı çalışması ile ilgili rapor, VGM Arşivi, RP003-430001091.

3.18. İstanbul Rüstem Paşa Medresesi

Yeri: İstanbul ili Fatih İlçesi Eminönü Semtinde 3000 ada 19 parselde bulunmaktadır. Medresenin doğusunda Hoca Hanı Sokak, güneyinde Rüstem Paşa Sokak, batısında Necip Efendi Sokak, kuzeyinde Tarakçı Sokak ile çevrili alan içerisinde yer alır (Foto 391). Evliya Çelebi seyahatnamesinde medresenin Zeyrekbaşı'nda[974]; Ayvansarâyî ise *"……Müşârün ileyh bundan mâ'da dahi hayratı ol ub ez cümle Ciğaloğlu Sarayı Kurbünde bir âlî medresesi vardır"* şeklinde verdiği bilgilerden medresenin Cağaoğlu'ndaki sarayın yakınında olduğu anlaşılmaktadır[975].

Bânîsi: Medresenin bânîsi Rüstem Paşa'dır.

İnşa Tarihi: Medrese taçkapısı üzerinde 0.70x0.50m. ölçülerinde, mermer üzerine kazıma tekniğinde, celi sülüs hatla yazılmış kitabesi 957/1550-51 tarihlidir[976]. Kitabe metni dört satır ve sekiz mısradan oluşmaktadır. Her satırda ikişer mısra bulunur. Mısralar enine dikdörtgen kartuşlar içerisine alınmıştır. Kartuşların uzun kenarları düz, kısa kenarları beş dilimlidir. Kartuşlar ortada birbirine bitişik olarak yerleştirilmiştir. Alt ve üstte yarım, ortadaki üç bölüm kabartma çiçeklerle süslenmiştir. Benzer şekilde kitabenin kısa kenarları ile kartuş aralarında kalan bölümlerde yarım çiçeklerle doldurulmuştur (Foto 392).

Kitabenin anlamı: Cömertlikte Hâtem gibi ve yüce bir makam sahibi olan Süleyman Şah'ın veziri Rüstem, Bilgi ve görgü sahibi olanlar için bu sekiz köşeli aydınlık ve ferah yeri bina etti. Allah'ın ihsânı ile o sekiz cennette de mükâfat görecektir. Onun tarihi için akıl "(Burası) İlimler yuvası ve bilgi merkezidir" dedi. 957[977].

Kitabenin Metni:

حضرت اصف سلیمان شاه
خاتم جود و جرستم جاه
ساخت منزل برای احل رای
این سخن بنای روشن جای
باید اجرش بمن سبحانی
در جنان بنان یزدانی
بحر تاریخ اوخرد کتبا
دار علم و مدار دانشخا ۹۵۷

974 Y. Y. Demircanlı, *age.*, s. 336.
975 Ayvansarâyi Hüseyin Efendi, *age.*, s. 169.
976 İ. H. Konyalı, *İstanbul Abideleri*, İstanbul 1940, s. 94; M. Wienner, *age.*, s. 365.
977 S. Saatçi, *age.*, s.46-48; İ. A. Yüksel, *age.*, s. 467; Z. Kurşun-vd., *age.*, s. 67.

Rüstem Paşa Medresesi'ne, 954/1547-48 tarihinde Birgi Darû'l-hadis Medresesi'nde görevli Atâullah Ahmed Efendi ilk müderris olarak atanmıştır. Cahit Baltacı'da müderrisin atandığı 954/1547-48 tarihinde medresenin tamamlandığı ve eğitim faaliyetine başladığı görüşünü savunur[978]. Ancak kitabede de açık bir şekilde ifade edildiği gibi inşa tarihi 957/1550-51'dir. Rüstem Paşa'nın vakfiyesi 968/1561 tarihini taşımaktadır. Bu durumda inşa tarihinden 11 yıl sonra vakfiyesinin hazırlandığı, inşa tarihinden üç yıl önce ise müderris ataması yapıldığı anlaşılmaktadır.

Vakfiyesi: Rüstem Paşa'nın yaptırdığı eserleri konu alan 951/1544-45 tarihli vakfiyesi Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde 635 nolu defterin 137-167. Sayfaları arasında yer almaktadır[979]. Vakfiyede İstanbul'daki eserleri için Mahmud Paşa'da 20 dükkan, 56 kervansaray, 4 oda, Kemal Çayırı'nda bir evi, İzmit'te Kazır Köyü'nde iki değirmen, Kilisî Kale'de mezra vakfetmiştir[980]. Medresenin yapılma gerekçesi vakfiyede geçen *"Bu vakıf; saltanat kapısı, dinin alametleriyle dolu, ari, İstanbul'da kendi sarayı yakınında tüm zamanlarda yüce amaçla sağlam direkler üzerinde hizmet etmek üzere yapıldı. Şehirler arasında parıltısıyla eşsiz yüce bir bina oldu ki mantık-felsefe ve dini ilimlere yetenekli, fikri tartışmalar yaparak faydalananlar vakıf sahibine duacı olalar"* cümleleriyle açıklanmıştır[981].

Vakfiyede geçen İstanbul'da kendi sarayı yakınında inşa ettirdikleri medresenin yanında bulunan büyük oda Darü'l-kurra olup, bahsi geçen Darü'l-kurra'da dindar, takva sahibi, hesaba çekileceğini bilen, ilim ve ibâdet ine düşkün, sakinliği ile doğruyu yanlışı ayıran, özellikleriyle Kur'an ilimlerinde üstün bilgiye vakıf ve yedi farklı usulde okunuşunu talim edebilen, dilbilgisi kurallarına hakim, eğitim-öğretimde yetenekli bir kimsenin günlük sekiz akçe ile Şeyhü'l-kurra olarak atanması ve Kur'an okuma ve dilbilgisi kurallarını öğrenmeye talip olan on öğrencinin ders alması ve günlük birer akçe verilmesi şart koşulmuştur" şeklindeki bilgilerden medresenin kendi sarayının yakında olduğu anlaşılmaktadır[982].

Medresede görevli müderris günlük 25 akçe hesabıyla ayda 750 akçe, 10 talebeden her birine 3'er akçe ile yemek, bevvap ve ferraşa 2'şer akçe, darü'l-kurra şeyhine 8 akçe, 10 hafızın her birine günde birer akçe ve darü'l-kurra dolaplarındaki vakfedilmiş 120 kitabın[983] gerektiğinde öğrencilere alıp-veren ve muhafaza eden kütüphane görevlisine günlük 5 akçe verilmesi şart koşulmuştur. Kitapların öğrencilere tedbirli olarak verilmesi, zamanında teslim edilmemesi ve kaybolması durumunda ise zararı kütüphane görevlisinin tazmin edeceği ifade edilmiştir[984].

---

978 C. Baltacı, *age.*, s.605.

979 VGMA Defter: 635-2-01.

980 C. Baltacı, *age.*, s.604.

981 VGMA Defter: 635-2-01, s. 102.

982 VGMA Defter: 635-2-01, s. 102, 112

983 "Kitab-ı Tefsir-i Kebir, Tefsir-i Kebir, Tefsir-i Kadı, Tefsir-i Medarik Tefsir-i Şeyh Tefsir-i İbni Atıyye". VGMA Defter: 635-2-01, s. 125.

984 VGMA Defter: 635-2-01, s. 121.

Mimarı: Medresenin mimarı mimar Sinan'dır[985]. Sinan'ın hayatı ve eserleri hakkında bilgiler veren tarihi yazmalar içerisinde TB[986] ve TE'de[987] *"İstanbul'da merhum Rüstem Paşa Medresesi[57]"*; TM'de *"Medrese-i Rüstem Paşa, der İstanbul. Bab 1"*[988], şeklinde yazılmıştır.

Malzeme ve Teknik: Medresenin inşa malzemesi kaba yonu moloz taştır. Beden duvarlarında kaba yonu moloz taş; pencere ve kapı söveleri, bacalarda, kubbe kasnaklarında, taçkapıda kesme küfeki taş; mermer sütun ve başlıklarda, taçkapı giriş açıklığı söve ve kemeri ile kitabede; kapı ve pencere kanatlarında ahşap malzeme; dershane ve hücrelerin döşemesinde, kubbe ve geçişlerde tuğla malzemeye yer verilmiştir.

Plan ve Mimari Özellikleri: Bağımsız tek yapı ölçeğinde inşa edilen medrese dıştan kare içten sekizgen planlıdır. Tek katlı, açık avlulu, avlunun etrafı revaklarla çevrilidir. Revakların arkasında 22 oda, bir dershane, güneybatı köşede gusülhane, kuzeybatı köşede hela ve revaklara açılan beş eyvandan oluşmaktadır (Çiz. 80)[989]. İ. H. Konyalı, Rüstem Paşa Medresesi'nin tasarımı ve planının özgünlüğü hakkında şu bilgileri aktarır: *"Sinan herhangi bir planı tekrarlamayan ve şehre yeknesak binaların melâl verici manzaraları ile boğmayan bir sanatkardır. İşte bu medreseyi de emsaline hiç rastlanmayan müstesna bir planla yapmıştır*[990]*"*.

Güney cephe 43.64m. uzunluğunda kaba yonu moloz taş örgülüdür. Cephe ortasında medreseye girişi sağlayan taçkapı yerleştirilmiştir. Kapının doğusunda altta iki mazgal, iki dikdörtgen formlu dört, üstte ise biri kapının yakında diğer ikisi dikdörtgen pencerelerin üzerine gelecek şekilde üç sivri kemerli, alçı şebekeli pencere ile dışarı açılır. Girişin batısında altta üç, üstte dört toplam yedi pencere bulunur. Alt pencereler dikdörtgen formlu, sivri kemer alınlıklı, üst pencerelerden soldaki iki tanesi dairevi formu, sağdaki iki tanesi ise sivri kemerlidir. Cephenin güneydoğusunda iki basamaklı bir merdivenle ulaşılan dikdörtgen formlu kapıdan dershanenin önündeki etrafı duvarla çevrilmiş avluya ulaşılmaktadır (Foto 393).

Batı cephe ortasında medreseye girişi sağlayan ***taçkapı*** beden duvarından 0.75m. dışarı taşırılmıştır. 6.95m. yüksekliğinde, 4.40m. genişliğindedir. Kesme küfeki taş ve mermerden inşa edilmiştir. Dıştan farklı genişlikte üç silme bordürü ile üç yönden "U" şeklinde kuşatılmıştır. 0.27m. genişliğindeki düz silmeli ilk bordür 0.27m. genişliğinde, içbükey silmeli ikinci bordür 0.18m., düz silmeli üçüncü bordür 0.20m. genişliğindedir. Silmeler arasındaki geçişler ince düz ve pahlı diş silmelerle sağlanmıştır. Silmelerden sonra gelen 0.31m. genişliğindeki yüzey düz bırakılmıştır. Düz alandan sonra 0.15m. genişliğinde içbükey, düz, kaval silmeler kavsara ve

---

985 O. Aslanapa, *Mimar Sinan'ın Hayatı ve Eserleri,* Ankara, 1988, s. 56; M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s.370.
986 Z. Sönmez, *age.*, s. 34.
987 R. M. Meriç, *age.*, s. 95; Z. Sönmez, *age.*, s. 70
988 R. M. Meriç, *age.*, s. 34; Z. Sönmez, *age.*, s. 88.
989 O. Aslanapa, *age.*, s. 56.
990 İ. H. Konyalı, *age.*, s. 94.

giriş açıklığını içine alacak şekilde ters "U" şeklinde ikinci bir silme bordürü ile kuşatır. Sokak üzerinde iki basamaklı bir merdivenle ulaşılan giriş açıklığı 1.52m. genişliğinde, 3.02m yüksekliğinde basık kemerli olup gri, beyaz ve kırmızı renkli dokuz mermer taştan zıvana geçmelidir. Zıvanalar oluklu ve kaval silmelidir. Kırmızı mermer, söve ile kemerin birleştiği yerde kullanılmıştır. kapı söveleri yekpare mermerdendir. Sövelerin içeriye bakan yüzeylerin üst kısımlarında üç sıra mukarnaslı dekoratif konsollar bulunur. Kavsara 1.55m. yüksekliğinde, 0.48m. derinliğinde kesme taştan sivri kemerlidir. Kemer kilit taşında tahrip olmuş bir rozet bulunur. Kavsara kemeri iki yanda profilli silmeli taş konsollar üzerine oturmaktadır. Kavsara yüzeyi mermer olup ortasına inşa kitabesi yerleştirilmiştir. Kavsara köşeliklerinde üçgenimsi yüzeyler boş bırakılmıştır. Giriş kapı kemerinin içeriye bakan arka yüzeyi ortada kaş kemer, üstte sivri kuşatma kemeri içerisine alınmıştır. Taç kapının arka yüzeyi 5.05m. yüksekliğinde, 3.52m. genişliğindedir. Kaş kemer zeminden 3.92m., sivri kemer ise 4.17m. yüksekliğindedir. Sivri kuşatma kemerinin köşelerindeki üçgenimsi yüzeyler süslemesizdir. Kapıdan 3.83x3.72m. ölçülerinde üzeri aynalı tonoz örtülü giriş eyvanına ulaşılır. Eyvanın doğu ve batısında birer seki bulunur. Kuzeyinde bulunan 2.98m. genişliğinde, 0.80m. derinliğinde sivri kemerli bir açıklıkla kubbeli revaka buradan da avluya ulaşılır (Foto 394).

Doğu cephe 42.70m. uzunluğunda olup kaba yonu moloz taş örgülü olup 0.20m. genişliğinde taş bir kornişle sonlandırılmıştır. Beden duvarları 1.05m. kalınlığındadır. Cephe ortasında 10.80m. uzunluğunda beden duvarından 5.15m. taşıntı yapan dershane yerleştirilmiştir. İ. H. Konyalı cepheden dışarı taşırılan dershaneyi; Boğaz, Maramara ve Haliç'in kanatlarının altına serilen, kayanın üstüne konmuş kartala benzetir[991]. Dershanenin ön cephesi 7.94m. yüksekliğinde olup 0.27m. genişliğinde taş bir kornişle sonlandırılmıştır. Bu yüzeyde iki alt üç üst beş, simetrik olarak tasarlanmış yan yüzeylerde altlı-üstlü birer pencere yerleştirilmiştir. Alt pencereler zeminden 1.40m. yüksekliğinde, 0.97m. genişliğinde, 1.70m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu, düz atkı taşlı sivri kemer alınlıklıdır. Pencere söveleri yek pare taştan olup 0.20m. genişliğindedir. Alınlık kemeri beş kesme küfeki taştan örülmüştür. Kemer aynasının iç yüzeyi sağır olup yatay olarak istiflenmiş üç sıra kaba yonu moloz taş örgülüdür. Üst pencereler zeminden 5.38m. yüksekliğinde, 1.54m. yüksekliğinde sivri kemerli alçı şebekeli, yuvarlak kayıtlıdır. 0.23m. genişliğindeki pencere kemeri üç taştan örülmüştür.

Cephenin kuzey ve güney kanadı 15.95m. uzunluğundadır. Dershanenin iki yanında yer alan ve simetrik olarak tasarlanmış hücreler zeminden 2.09m. yüksekliğinde, 0.17m. genişliğinde, 1.18m. yüksekliğinde sivri kemerli mazgal formlu birer pencere ile aydınlatılmıştır. Bu pencerelerin üzerinde saçak seviyesine yakın yerlere birer adet küfeki taştan çörten bulunur. Her iki kanadın köşelerine yerleştirilmiş

991 İ. H. Konyalı, *age.*, s. 94.

ikişer hücreden her biri altlı-üstlü birer pencere ile dışarıya açılır. Alt pencereler zeminden 1.00m. yüksekliğinde, 0.77m. genişliğinde, 1.52m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu, düz atkı taşlı, sivri kemer alınlıklıdır. Alınlık kemeri 0.27m. genişliğinde olup beş kesme taştan örülmüştür. Kemer aynası 0.65m. yüksekliğinde olup kaba yonu moloz taştır. Zeminden 4.20m. yüksekliğindeki üst pencereler 1.10m. yüksekliğinde, sivri kemerli, alçı şebekeli ve yuvarlak kayıtlıdır. Pencere kemeri iki küfeki taşla örülmüştür (Foto 395).

Kuzey cephe 43.47m. uzunluğunda kaba yonu moloz taş örgülüdür. Cephenin solunda yer alan iki hücre bir alt bir üst, yanında iki mazgal pencere, bunların solunda bulunan üç hücreden her biri altlı-üstlü birer pencere ile aydınlatılmıştır. Kuzeybatı köşede helaların bulunduğu bölümün kuzeye bakan cephesinde üstte sivri kemerli üç pencere yerleştirilmiştir (Foto 396).

Batı cephe 42.76m. uzunluğundadır. Cephe ortasında altta bir, üstte sivri kemerli üç; güneybatı köşede altta dikdörtgen formlu, sivri kemerli üç pencere üstte solda sivri kemerli sağda dairevi formlu iki pencere yer alır. Kuzeybatıda ise üstte sivri kemerli üç pencere tuvalet mekanına açılır (Foto 397).

Taçkapıdan giriş revakına buradan da avluya ulaşılır (Foto 398-399). ***Avlu*** kare içine yerleştirilmiş sekizgen planlıdır. Üzeri açık avlunun zemini taş döşelidir (Foto 400).

Avlunun ortasında kesme taştan, 3.00m. yüksekliğinde sekizgen planlı, kapalı hazneli **şadırvan** bulunur (Foto 401). Anadolu Selçuklu türbelerini hatırlatan şadırvan onların küçültülmüş bir örneğidir. Sekizgen bir kaide üzerine oturmaktadır. Şadırvan gövdesi kaideden 0.14m. içeri çekilmiştir. Kaideden gövdeye 0.24m. yüksekliğinde düz ve iç bükey bir silme ile geçilmektedir. Düz ve içbükey silmeler 0.12m. yüksekliğinde olup gövdeden 8cm. dışarı taşırılmıştır. Gövde silmeden 0.11m. içeri çekilmiştir. Sekizgen gövdenin her bir yüzeyi 1.52m. yüksekliğinde, 0.88m. genişliğindedir. Kaidenin üzerinde her yüzeye pirinçten birer musluk; muslukların karşısına denk gelecek şekilde de birer ahşaptan birer oturma sekisi vardır. Üzeri 1.15m. yüksekliğinde taş bir külahla örtülüdür. külahın bir yüzeyinde kare formlu taş bir kapak bulunur. Gövde ile üst örtünün birleşim yerinde 0.15m. genişliğinde aşağında yukarıya doğu içbükey, kaval ve düz silmeli saçak yer alır. Şadırvanın 8.5cm. derinliğinde pis su gideri için bir kanal bulunur. Kanalın üzeri ahşapla kapatılmıştır. İ. H. Konyalı, avlu ve şadırvanın ilginç tasarımı karşısında şu benzetmeyi yapar: *"…..Gözleri ve gönülleri büyüleyen beyaz mermer sütunların yaptığı sekiz köşeli bir daire içindeyiz….Avlunun ortasında mermer bir şadırvan vardır. Bir el bu şadırvanın ortasında bir mihver geçirip de binayı şöyle yukarı kaldırsa rasat kulelerinin başındaki rüzgar fırıldakları gibi derhal dönecektir*[992]*".*

[992] İ. H. Konyalı, *age.*, s. 94.

Avlu etrafını kuşatan sekizgen planlı ***revaklar*** zeminden bir kademe yükseltilmiştir (Foto 402-403). Sekizgenin her bir kenarına üçer gözlü revak yerleştirilmiştir. Kenarların birleşim yerlerinin aralarında kalan üçgenimsi alanlar ise farklı şekillerde tonozlarla örtülmüştür. Revaklar 24 mermer sütun tarafından taşınmaktadır. Köşelere denk gelen sekiz sütun "V" şeklinde[993], geri kalan on altı sütun 4.34m. yüksekliğinde, 1.20m. çapında daire kesitlidir. Sütunlar 0.34m. yüksekliğinde silmelerle hareketlendirilmiş mermer kaidelere oturur. Sütun başlıkları 0.80m. yüksekliğinde baklavalı tiptedir (Foto 404-405). Gövdenin başlık ile birleştiği bölümler 0.27m. genişliğinde alt ve üstte düz, ortada kaval silmeli metal bilezikle kapatılmıştır. Sütunlar birbirine ve arkalarındaki duvarlara kesme taştan sivri kemerlerle bağlanmıştır. Kemer köşelikleri ve kilit taşları kabara ve gülbezeklerle süslenmiştir. Dershane girişi önüne denk gelen revak aynalı tonoz, diğerleri 3.18x3.03m. ölçülerinde kare planlı olup pandantiflerle geçilen kubbe ile örtülüdür. Kesme taştan sekizgen kasnak üzerine oturan kubbeler kurşun kaplı, taş külahlıdır.

Revakların arkasında 22 hücre, bir dershane ve beş eyvan bulunur. Eyvanlardan biri güneyde giriş önünde, diğer dört tanesi kuzeydoğu, kuzeybatı, güneydoğu ve güneybatı köşelerdedir. Sekizgen avlu ve revakların arkasında köşelere denk gelen üçgen alanlar örülerek kapatılmasıyla kareye dönüştürülmüştür. Bu üçgen alanlar kendi içerisinde üçer bölümlü tasarlanmıştır. Bunlardan güneybatıda olanı hamam/gusülhane, kuzeybatı köşede olanı ise heladır[994].

Dershanenin iki yanında güneydoğu ve kuzeydoğu köşedeki üçgen alanlar simetrik olarak tasarlanmıştır[995]. Üçer kubbeli hücre şeklinde tasarlanmış olup önlerine yerleştirilen birer eyvanla revaka açılır. Eyvanlar 2.82m. genişliğinde, 0.80m. derinliğinde sivri kemerlidir. İçten 5.12x3.76m. ölçülerinde dikdörtgen planlı, beşgen formludur. Üst örtü itibariyle iki bölünmüş mekanın ön bölümündeki 3.76x3.76m. ölçülerindeki kare alan zeminden 6.63m. yüksekliğinde pandantif geçişli kubbe, arkada kalan üçgen alan ise tonozla örtülüdür. Eyvanın arkasında biri ortada ikisi köşelerde olacak şekilde üç hücre bulunur.

Güneydoğu köşede, ortada yer alan hücreye 1.97m. yüksekliğinde, 1.24m. genişliğinde dikdörtgen bir çerçeve içerisine yerleştirilmiş 0.82m. genişliğinde, 1.75m. genişliğinde basık kemerli bir kapı ile girilir. Kapının lento ve söveleri yekpare taştandır. Söveler 0.21m. genişliğinde, 0.14m. derinliğindedir. Kapıdan üzeri tonoz örtülü ince uzun koridordan geçilerek ulaşılan hücre 3.78x3.77m. ölçülerinde kare planlıdır. Köşe hücreleri iki cepheli olduğundan dolayı doğu ve güneye bakan cephelerine altlı-üstlü birer pencere yerleştirilmiştir. Odanın batısında eksenden

---

[993] İ. H. Konyalı köşe sütunları hakkında şu ifadelere yer verir: "Köşelere rastlayan sekiz sütun aynı zamanda köşebentlik yaptığı için şekilleri de çok enteresandır. Bütün sütunlar yuvarlak olduğu halde bunların ortaları oluk gibi oyulmuş ve sütun başlıklarında bu şekle uydurulmuştur". Bkz. İ. H. Konyalı, age., s. 94.

[994] O. Aslanapa, *age.*, s. 145.

[995] Her iki köşe simetrik olarak tasarlandığından dolayı sadece güneydoğu köşe hücreleri anlatılmıştır.

güneye kaydırılmış sivri kemerli, dikdörtgen planlı ocak, kuzey cephede ise eksenden doğuya kaydırılmış niş yer alır. Ocak 2.40m. yüksekliğinde 0.65m. genişliğinde, 0.47m. derinliğindedir. Ocak davlumbazları günümüze ulaşmamıştır. Köşe hücresinin kuzeyinde yer alan hücreye eyvandan açılan basık kemerli bir kapı ile girilir. 3.75x3.75m. ölçülerinde kare planlıdır. Güneybatı ve kuzeybatı köşeleri içeri çekilerek pahlanmıştır. Doğuda bir alt bir üst iki pencere, güney cephesi sağır, kuzey cephede ocak bulunur. Köşe hücresinin batısında bulunan hücreye eyvandan ulaşılır. Kuzeybatı ve kuzeydoğu köşeleri içeri çekilerek pahlanmıştır. Güneyde altlı-üstlü birer pencere, batıda ocak, doğuda niş vardır. Hücre zeminleri her bir kenarı 0.30m. genişliğinde olan altıgen tuğlalarla kaplıdır. Tuğlaların aralarında 3.5cm.genişliğinde derz bulunur (Foto 406).

Eyvanın iki yanında birer oda bulunmaktadır. Bunlardan kuzeydoğuda olanına kuzeybatı cephede eksenden güneye kaydırılmış tek kanatlı bir kapı ile girilir. Kapının solunda tek pencere revaka açılır. 3.83x3.76m. ölçülerinde kare planlıdır. Doğuda 1.39m. genişliğinde üzeri tonoz örtülü bir eyvan bulunur. Eyvanların zemini her bir kenarı 0.26m. genişliğinde altıgen tuğlalarla kaplıdır. Tuğlaların aralarında 4cm. genişliğinde derz bulunur. Eyvanın doğuya bakan cephesinde mazgal formlu tek pencere yer alır. Bu hücre ile dershane arasında kalan üçgen alana ise kuzeyde bulunan 0.81m. genişliğinde, 1.60m. yüksekliğinde bir kapı ile ulaşılır. Batı cephesinde iki pencere revaka açılır.

Eyvanın güneybatısındaki hücreye kuzey cephede eksenden doğuya kaydırılmış bir kapı ile girilir. Girişin batısında tek pencere revaka açılmaktadır. Hücrenin doğusunda ocak, batısında niş, güney cephede ise 1.07m. genişliğinde tonoz örtülü bir eyvan bulunur. Eyvan, güneye bakan cephesindeki mazgal formlu tek pencere ile aydınlatılmıştır (Foto 407-414).

Kuzeybatıda revakların arkasında ortada eyvan, iki yanda birer hücre bulunur. Hücreler tasarım açısından diğerleri ile benzerdir (Foto 415-416). Eyvanın kuzeybatısında bulunan bir açıklıkla hela mekanına ulaşılır (Foto 417). Kuzey cephede üzeri beşik tonoz örtülü altı birimli tuvalet yer alır. Güney batıda benzer bir tasarımla karşılaşılmaktadır. Burada da hela yerine ortada aydınlık fenerli büyük, yanlarda iki küçük kubbeli hamam/gusülhane bulunur. Güney ve batıda altlı üstlü altışar pencere ile aydınlatılmıştır. Bu bölüm günümüzde Bediüzzaman Müzesi olarak hizmet vermektedir (Foto 418-422).

Kuzey ve batı kanat üzerinde yan yana sıralanmış üç hücre vardır[996]. Güney cephelerinde bulunan tek kanatlı bir kapı ile ulaşılan hücreler kare planlıdır. Kuzeye bakan cephelerinde altlı-üstlü birer pencere, pencerelerin doğusunda birer niş, batı cephelerinde ortada ocak, ocağın yanına bir niş açılmıştır. Doğu cepheleri sağırdır.

[996] Simetrik olarak tasarlandığı için sadece kuzey kanattaki hücreler anlatılmıştır.

Hücrelerden doğudakini doğu cephesinde düzgün olmayan dörtgen planlı eyvan yer alır. Eyvanın kuzeye bakan cephesine mazgal formlu tek pencere açılmıştır.
Doğu kanatta giriş eyvanın iki yanında simetrik olarak yerleştirilmiş birer oda bulunur. Bunlardan doğuda olanına kuzey cephede eksenden batıya kaydırılmış bir kapı ile girilir. Kapının doğusunda tek pencere revaka açılmaktadır.3.82x3.73m. ölçülerinde kare planlıdır. Güney cephede niş, batıda ocak yer alır. Doğuda dörtgen planlı bir eyvan hücreye geçit verir. Eyvanın güneyinde mazgal formlu tek pencere bulunur[997]. Hücreleri ayıran duvarlar 0.80m. kalınlığındadır.
Doğu cephe ortasındaki ***dershaneye*** batı cephedeki 5.18m. genişliğinde 2.95m. genişliğinde, beden duvarından hafif dışarı taşırılmış bir kapı ile girilmektedir (Foto 423). Giriş açıklığına revak zemininden tek basamaklı bir merdivenle ulaşılır. Kesme taş ve mermerden inşa edilen taçkapı dıştan düz ve içbükey silmeli iki bordür ile üç yönden "U" şeklinde kuşatılmıştır. Silmeden sonra 0.32m. genişliğinde düz bir yüzey bulunur. Mermerden yapılmış giriş açıklığı 1.14m. genişliğinde, 2.28m. yüksekliğinde basık kemerlidir. 0.40m. genişliğindeki kemer dokuz mermer taştan zıvana geçmelidir. Kilit taşı pembe, diğerleri ardışık olarak beyaz ve gri renklidir. Zıvana geçmeleri kaval ve oluklu silmelidir. Kapının 0.28m. genişliğindeki söveleri yek pare mermerdendir (Çiz. 81). Sövelerin içeriye bakan yüzeylerinin üst kısımlarında silmelerle hareketlendirilmiş dekoratif amaçlı konsollar yerleştirilmiştir. Kemer köşeliklerindeki üçgenimsi yüzeyler süslemesizdir. Bunun üzerinde 0.37m. genişliğindeki yatay dikdörtgen formlu kitabe levhası boş bırakılmıştır. Girişi açıklığı ve kitabeyi içine alacak şekilde içbükey ve düz silmeli bir bordürle üç yönden "U" şeklinde kuşatılmıştır (Foto 424).
Çift kanatlı ahşap kapı kanadı kündekari tekniğinde yapılmıştır. Kanatlar üç tablalı olarak tasarlanmıştır. Ortada dikey dikdörtgen formlu büyük, alt ve üstte yatay dikdörtgen formlu daha küçük birer panoya ayrılmıştır. İç yüzeyleri altıgen ve dörtgenlerden meydana gelen geometrik kompozisyonludur. Ortadaki panonun merkezine on kollu yıldız yerleştirilmiştir (Foto 425). Kapının içeriye bakan arka yüzeyi tromp başlangıcına kadar yükselmektedir. Kapı kemerinin yüzeyi ortada kaş kemer, dışta ise sivri kuşatma kemer içine alınmıştır. Kuşatma kemerinin üzerinde yüzeyi boş bırakılmış üçgen kavsaranın köşeleri beş sıra mukarnaslıdır. Mukarnas dizileri aşağıdan yukarıya doğru daralarak bir tepe nişi ile sonlandırılmıştır. Kavsara köşelikleri ve iç yüzeyi boştur (Foto 426-427).
İçten 7.88x7.57m. ölçülerinde hemen hemen kare planlıdır. Duvar kalınlıkları doğuda 1.66m., güneyde 1.74m., kuzeyde 1.63m., batıda ise 1.45m.dir. Üzeri tromplarla geçilen, sekizgen kasnak üzerine oturan kurşun kaplı bir kubbe ile örtülüdür. Kubbe zeminden 11.14m. yüksekliğindedir. Trompların alt yüzeyleri tek sıra bademdizisiyle desteklenmiştir. Kubbe yüzeyi sıvalı olup eteğinde çepeçevre dolaşan

[997] Simetrik olarak tasarlandığı için sadece doğudaki anlatılmıştır.

bademlerden oluşan mukarnas dizisi yer alır. Girişin iki yanında 0.94m. genişliğinde, 1.55m. yüksekliğinde iki dikdörtgen pencere revaka açılmaktadır. Pencereler içten kaş kemerli bir niş içerisine alınmıştır. Dıştan ise mermer söveli olup tuğladan basık kemer alınlıklıdır. Kemer aynaları moloz taş örgülüdür. Kuzey ve güney cepheleri simetrik olarak tasarlanmıştır. Eksenden doğuya kaydırılmış altlı-üstlü birer pencere, cephe ortasında ise birer adet niş bulunur. Eksenden batıya kaydırılmış bölümlerde ise fazla derin olmayan nişler kaşkemerlidir. Güney cephe ortasında kaşkemerli yüzeysel nişin içerisine dikdörtgen bir çerçeve içerisine alınmış basık kemerli bir mihrap yer alır. Doğuda ortada kaşkemer içerisinde bir niş, iki yanda altta kaşkemerli niş içerisinde dikdörtgen birer pencere, üstte ise biri nişin, diğerleri alt pencerelerin üzerine gelecek şekilde sivri kemerli, revzenli üç pencere ile aydınlatılmıştır. Alt pencereler zeminden 0.37m. yüksekliğinde, 1.03m. genişliğinde, 1.78m. yüksekliğindedir (Foto 428-432).

Hücre içlerinde yer alan ocakların üst örtüye yansıyan ***bacaları*** kesme taştan kare kesitlidir. Gövdenin her yüzeyinde üstte birer adet sivri kemerli duman çıkış deliği bulunur. Üzeri ise kurşun kaplı pramidal külah örtülüdür (Foto 433).

Rüstem Paşa'nın medrese içerisinde 120 ciltlik koleksiyondan oluşan bir kütüphane kurduğunu 968/1561 tarihli vakfiyesinden öğrenmekteyiz[998]. Müderrislerin ve öğrencilerin faydalanması için açılmış kütüphane de günlük 5 akçe ücret alan bir hafız-ı kütüb görevlendirilmiştir[999]. Görevli personelin bilgisi dahilinde öğrenciler ödünç kitap alabildiği vakfiyede belirtilmiştir. Kütüphanede yer alan kitaplar ilk olarak Sultan Selim'de 1914'te kurulan kütüphaneye, ardından 1924'te Murad Molla Kütüphanesine taşınmıştır. 1949 yılında ise Süleymaniye Kütüphanesine nakledilmiştir[1000].

Süsleme Özellikleri: Rüstem Paşa Medresesi süsleme açısından sadedir. Dıştan oldukça gösterişsiz olan beden duvarlarında en dikkat çekici öğe güney cephe ortasına yerleştirilen taçkapıda toplanmıştır. Dıştan silmelerle ters "U" şeklinde kuşatılan taçkapı sivri kuşatma kemerli bir kavsaraya sahiptir. Kemer kilit taşı üzerinde tahrip olup bir rozet bulunur. Giriş açıklığı basık kemeri üç renkli mermerden zıvana geçmelidir. Kapı sövelerinin üst köşelerinde bulunan mukarnaslı konsollar dikkati çekmektedir. Kavsara içerisine yerleştirilen celi sülüs hatla yazılmış kitabede kartuşlar arasına tam ve yarım natüralist çiçekler ile boş kalan yüzeyler doldurulmuştur. Kapının içeriye bakan arka yüze kaşkemer ve sivri kuşatma kemerlidir. Etrafı ön cephede olduğu gibi silmelerle kuşatılmıştır.

Avluda en dikkati çeken öğe kapalı tipte kesme taştan yapılmış sekizgen planlı şadırvandır. Revakları taşıyan mermer daire kesitli ve "V" şeklinde tasarlanmış

---

998 İ. Aydın Yüksel, "Sadrazam Rüstem Paşa'nın Vakıfları", *Ekrem Hakkı Ayverdi Hâtıra Kitabı*, İstanbul 1995, s. 241.

999 İsmail Erünsal, "Rüstem Paşa Kütüphanesi", *TDVİA*, C.35, İstanbul 2008, s.294.

1000 İsmail Erünsal, *agm.*, s.294.

mermer sütunların başlıkları mermerden olup baklavalı tiptedir. Revak kemerleri kesme taştandır. Bazı kemerlerin kilit taşı ile köşelerinde gülbezek ve kabaralar yerleştirilmiştir. Hücre kapıları kesme taştan basık kemerli, pencereler dikdörtgen formlu tuğladan basık kemer alınlıklıdır. Hücre içleri sade olup dikkati çeken bir süs unsuru bulunmamaktadır. Ocaklar sade olup davlumbazları günümüze ulaşmamıştır. Dershane binasında ise taş ve mermerden yapılmış giriş kapısı iç mekanda ön plana çıkmaktadır. Etrafı silmelerle kuşatılan kapının kemeri mermerden basık kemerlidir. Kapı kemeri zıvana geçmeli olup renkli mermerden örülmüştür. Dershane iç mekanında ise kaşkemerli nişler, bular içerisine yerleştirilmiş dikdörtgen pencereler ile üstte palmet ve rumilerle süslü revzenli pencereler mekana hareketlilik kazandırmıştır. Mukarnas altları ile kubbe eteği de tek sıra mukarnas dizisi ile kuşatılmıştır.

Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu: Paye bakımından 50'li olan medrese 1008/1599-1600 yılında aynı durumunu muhafaza etmiştir[1001]. 1206/1792 İstanbul medreseleri nüfus defterinde yer alan bilgilerde medresenin müderrisi Mehmed Esad Efendi olup oda sayısı 22, talebe sayısı 37[1002]; 1869'da 4 müderris, üç mezun ve 59 talebesi bulunurken, 1914 tarihinde yapılan teftişte 63 talebenin kaldığı ancak 40 kişinin ikamet edebileceği yönünde görüş belirtilmiştir[1003].

Medrese binası 1120/1708 yılında meydana gelen yangında hasar görmüştür[1004]. 1843 yılında medresenin tulumbası Çukadar Hacı Ali Ağa tarafından 360 kuruşa yenilenmiştir[1005]. 1844 yılındaki tamirat Vakfın o dönemki mütevellisi olan İsmet Bey'e havale edilerek medresenin bazı yerleri ile kurşunları 5.915 kuruşa[1006]; aynı yıl yapılan ikinci onarım Hacı Ali Ağa'ya havele edilerek tulumba 350 kuruşa tamir edilmiştir[1007].1868 tarihinde kurşunların tamiri Kurşuncu Hacı Hafız Efendi tarafından yapılmış olup 15.000 kuruşa mal olmuştur[1008]. 1870'teki onarım medresenin bir odasının tamiri ile alakalı olup Yorgi Kalfa tarafından 200 kuruşa tamir edilmiştir[1009]. Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulunan 20 Cemaziyelahire sene 1310/9 Ocak 1893 tarihli Evkaf-ı hümayun Nazır-ı Esseyyid Ali'ye hitaben yazılan belgede medresesinin tamire muhtaç yerleri için yapılan keşifte mecidi 19 kuruş hesabıyla 7582,5 kuruşa tamir edilebileceği hesaplanmış olup bunun 1310/1893 mali bütçesinden karşılanmasına karar verilmiştir[1010].

1001 C. Baltacı, *age.*, s.605.
1002 N. Aktaş, *agt.*, s.71-72.
1003 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 62.
1004 M. Cezar, *agm.*, s. 346; M. Wienner, *age.*, s. 365.
1005 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 60.
1006 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 60-61.
1007 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 61.
1008 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 61.
1009 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 61.
1010 BOA, ŞD, 124/74-1.

22 Safer sene 1319/10 Haziran 1901 tarihli diğer bir belgede ise Rüstem Paşa Medresesi'nin tamire muhtaç yerlerinin onarımı için yapılan bir diğer keşif bedelinin mecidi on dokuz kuruştan 31.304 kuruşa tamir edileceği hesaplanmıştır. Bu miktardan 2.730 kuruşu kurşun, hatıl ve derz tamiratına ayrılmıştır. Hesaplanan keşif bedelinden kurşun, derz ve hatılların tamirat bedeli hariç 8.604 eksiltilerek yirmi bin kuruşla müteahhidi Todori kalfaya ihale edilmiştir. Burada yapılacak kurşun, derz ve hatılların tamiratı için hazine-i evkaf-ı hümayuna kurşun müteahhidi Rıfat Efendi tarafından gerçekleştirileceği, diğer yerlerin tamiratının Todori Kalfa tarafından yapılacağı yazılıdır. Bu tamiratın tutarı olan 22.730 kuruşun 1310/1901 yılı bütçesinden karşılanacağı belirtilmiştir[1011].

1325/1909 yılında ise medrese kütüphanesi, 1911'de lağımları, 1916'da sıva ve badana ile kurşunları tamir edilmiştir[1012]. 1330/1914 İstanbul Medreseleri teftiş raporunda kadro dahilinde bulunan medresenin avlusunda muhdes bir baraka; rutubetli, güneş almayan ve oturmaya müsait olmayan bir ve ikişer kişilik 24 odası; gusülhane, abdesthanesi, şadırvan ve tulumbasının tamire muhtaç olduğu; avlu ortasında bulunan ve harap durumdaki çamaşırhanesinin kaldırılması yönünde rapor hazırlanmıştır. 63 talebenin kaldığı medresede 40 kişinin ikamet etmesinin uygun olduğu, bu haliyle de talebe iskanına elverişli olmadığı belirtilmiştir. Tamir edilirse güzel bir medrese olacağı yönünde görüş bildirilmiştir[1013].

1918'ten sonra yangınzedeler tarafından işgal edilmiştir[1014]. 1940'lı yıllarda belediyenin kimsesizler yurdu olarak kullanılmıştır (Foto 434-435)[1015]. İ. H. Konyalı bu yıllarda hazırladığı eserinde kubbe kurşunlarının söküldüğü ve harabe bir halde olduğundan bahseder[1016]. 1966'da öğrenci yurdu[1017], 1987 ve 1999'da ise bir vakıf tarafından kullanılmıştır[1018]. Yakın zamana kadar Eminönü Sosyal Yardımlaşma Vakfı ve Türk 2000 Vakfı tarafından kullanılan medrese son yapılan onarımlardan sonra İstanbul İlim ve Kültür Vakfı tarafından kullanılmaktadır. Medresenin bir bölümü ise Bediüzzaman Müzesi olarak hizmet vermektedir.

[1011] BOA, ŞD, 124/74-1.
[1012] M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 62.
[1013] M.S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 46.
[1014] M.S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 46.
[1015] İ.H. Konyalı, *age.*, s. 95.
[1016] İ. H. Konyalı, *age.*, s. 95.
[1017] M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s.370.
[1018] İ. A. Yüksel, *age.*, s. 466.

3.19. Tekirdağ Rüstem Paşa Medresesi

Yeri: Deniz kenarına yakın ve kente hakim bir tepe üzerinde inşa edilmiştir. Tekirdağ ili Osmanlı döneminde Rumeli yol sisteminin sol kol güzergahı üzerinde yer almaktadır (Foto 436)[1019]. Rüstem Paşa külliyesi cami, medrese, çifte hamam, bedesten, kervansaray, imaret ve kütüphaneden oluşur[1020]. Bu yapılar içerisinde cami, medrese, bedesten ve hamam günümüze ulaşmış[1021], diğerleri zamanla yok olmuştur (Çiz. 82)[1022]. Külliyenin merkezinde cami, caminin doğusunda çifte hamam, batısında bedesten, güneydoğusunda ve alt kotta konumlanmış medrese yer alır. Külliyenin diğer yapılarının yerleri konusunda kesin bir bilgi bulunmamaktadır.
Bânîsi: Külliyenin bânîsi Rüstem Paşa'dır.
İnşa Tarihi: Medrese üzerinde inşa tarihini gösteren herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Camii taç kapısı üzerinde 0.60x1.80m. ölçülerinde sülüs hatla yazılmış kitabeye göre külliyenin 960/1553 yılında Rüstem Paşa tarafından inşa ettirildiği yazılıdır[1023]. Medresenin de bu tarihte tamamlandığı kabul edilmektedir[1024].
Mimarı: Rüstem Paşa Külliyesinin mimarı Mimar Sinan'dır. Sinan'ın hayatı ve eserlerini konu alan yazmalar içerisinde cami, medrese, imaret ve kervansarayın adı TB, TE, TM ve Adsız Risale'de adı geçmektedir. Çifte hamam, bedesten ve kütüphanenin adının geçmemesi külliyeyi oluşturan tüm yapıların Sinan tarafından yapılmadığı, sonraki yıllarda ilave edilmiş olması akla yatkın gelmektedir. 1552 tarihli bir kayıtta bina emininin Seydi Ali Çavuş olduğu yazılıdır[1025].
Vakfiyesi: Rüstem Paşa'nın yaptırdığı eserleri konu alan vakfiyesi Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde 635 nolu defterin 137-167. Sayfaları arasında yer almaktadır. Vakfiyede medresenin yeri, personeller, talebe sayısı hakkında bilgilere yer verilmiştir. Rodoscuk ve Hayrabolu kasabaları ile Kütahya merkezde güzel birer medrese inşasını ve bu medreselerin her birinde ilme istekli ve yetenekli talebelere şefkat gösterilsin ve akli ve nakli bilgiler aktarılması şart koşulmuştur[1026]. 8

[1019] M. Erdoğan, "Osmanlı Devrinde Trakya Abidelerinde Yapılan İmar Çalışmaları", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, C.6-7, İstanbul 1978, s.143.

[1020] Aşık Mehmed, *age.*, s. 1003; G. Necipoğlu, *age.*, s. 426.

[1021] O. Aslanapa, *age.*, s.209.

[1022] M. Sözen-vd., *age.*, s. 173.

[1023] Kitabenin okunuşu için bkz. H. Çevik, *age.*, s. 65-66; M. Erdoğan, *agm.*, s.144; O. Aslanapa, *age.*, s.208; G. Necipoğlu, *age.*, s. 427. Cami üzerinde yer alan ikinci kitabe nesih hatla yazılmıştır. 1257/1841 tarihli bu kitabe Sultan Abdülmecit zamanında yapılan onarımla alakalıdır. Tamir kitabesi için bkz. H. Çevik, *age.*, s. 65-66; M. Erdoğan, *agm.*, s.144; O. Aslanapa, *age.*, s.209.

[1024] Rodos Şeriye Sicillerinde yer alan Evâil-i Ramazan 959 (M. 21 Ağustos - 30 Ağustos 1552 arası) "…mahâl-i mezbûr dahîlinde bir tarafı deryâ ve bir tarafı Ömer mülküne ve iki tarafı medreseye muttasıl olan bir bâb tobrakdan binâ olunmuş mülk menzilimi içinde kuyusuyla… sahibü'l-hayrât Rüstem Paşa Hazretlerinin binâsı için emîn olan Seydi Ali Beğe binbeşyüz akçeye bey-ibâyin ile bey' eyledüm…" şeklindeki bilgilerden medresenin mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. M. Alkan, agm., s. 29.

[1025] M. Alkan, *agm.*, s. 29.

[1026] VGMA, Defter: 635-2-01 s.102.

medrese öğrencisinin her birine günlük ikişer akçe, kapıcı ve hizmetliye ise günlük birer akçe ücret verileceği yazılıdır[1027]. İmarette pişen yemekten müderrise iki parça et ve dört ekmek olmak üzere iki gece ve her bir öğrenciye nöbette bir parça et ve iki ekmek olmak üzere bir gece yemek verilmesi şart edilmiştir[1028].

Malzeme ve Teknik: Medresenin ana inşa malzemesi taştır. Beden duvarlarında, dershane binasında kaba yonu moloz taş; batı beden duvarlarında, revak taşıyıcılarında bir sıra taş iki sıra tuğladan almaşık tekniktedir. Taçkapı ve dershane giriş kapısı ile dershane alt pencereleri kesme taştandır. Ahşap malzeme kapı ve pencere doğramaları beden duvarlarında hatıl olarak kullanılmıştır. Dershane üst örtüsünde kurşun, pencere parmaklıklarında ise metal malzemeye yer verilmiştir.

Plan ve Mimari Özellikleri: Eğimli bir arazide inşa edilmesinden dolayı cami en üstte ve kente hakim bir konuma sahiptir[1029]. Medrese ise arazinin yapısından dolayı caminin güneyinden hafif doğuya kaydırılmıştır. Cami ile medrese arasında 5-6 metrelik bir kot farkı bulunur. Bu farktan dolayı medrese yapısı caminin görüntüsünü engellememektedir. Medrese 28.15x26.65m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen bir alana oturur. Hücrelerin avlunun etrafına "L" oluşturacak şekilde dizilmiştir. Dershane ise hücrelerden bağımsız olarak avlunun bir köşesine yerleştirilmiştir (Çiz. 83).

Batı cephe 28.02m. uzunluğundadır. Cephe ortasında biraz güneye kaydırılmış şekilde avluya girişi sağlayan kapı açıklığı yerleştirilmiştir. Kesme taştan inşa edilen taçkapı beden duvarından 1.00m. taşıntı yapmaktadır. Sade tasarlanmış taçkapı bir eyvan şeklinde tasarlanmıştır. Kuşatma kemeri 1.95m. genişliğinde, 3.46m. yüksekliğinde sivri kemerlidir. Kuşatma kemeri 0.54m. genişliğinde olup on dokuz taştan meydana getirilmiştir. İçte yer alan kapı kemeri iki yanda taş konsollar üzerine oturan tuğladan basık kemerlidir. Kapı açıklığı 1.67m. genişliğinde, 1.29m. derinliğinde, 3.08m. yüksekliğindedir (Foto 437-438).

Girişin sağında yer alan ve 10.95m. uzunluğundaki duvar günümüzde bir sıra kesme taş, iki sıra tuğladan almaşık tekniğinde örülmüştür. Kapının solunda bulunan duvar ana dershane ile birleşmekte ve 4.94m. uzunluğunda, 1.52m. kalınlığındadır. Her iki duvar yüzeyi sağır tutulmuştur.

Dershanenin batı cephesi 8.27m. uzunluğundadır. Moloz taş örgülü duvar yüzeyine iki adet üst pencere yerleştirilmiştir. Cephe ortasına gelecek şekilde konumlanmış bu pencereler 1.53m. yüksekliğinde, 0.77m. genişliğinde, 1.10m. derinliğinde olup tuğladan sivri kemerlidir. Pencerenin kemeri 0.18m. genişliğindedir.

Kuzey cephe 27.83m. uzunluğundadır. Cephenin doğuya yakın bölümü 9.45m. uzunluğunda olup sağır tutulmuştur. Cephe ortasına yakın dönemde yapıldığı bilinen kesme taştan basık kemerli kapı açıklığı ile hem medreseye hem de imarete

---

[1027] VGMA, Defter: 635/2-01, s. 122.

[1028] VGMA, Defter: 635/2-01, s. 123.

[1029] M. Erdoğan, *agm.*, s.144.

geçiş sağlanmıştır. Kapı iki yandan bir sıra kesme taş, iki sıra tuğla örgülü duvarlarla yan hacimlere bağlanmıştır. Ana dershanenin kuzeye bakan cephesi 8.27m. uzunluğunda olup sağır tutulmuştur. Beden duvarı kaba yonu moloz taş örgülüdür (Foto 439).

Doğu cephe 23.60m. uzunluğunda olup moloz taş örgülüdür. Cephe yüzeyi sağır tutulmuş olup herhangi bir pencere açıklığı bulunmamaktadır. Ana dershanenin doğuya bakan cephesi 8.27m. uzunluğunda, 6.26m. yüksekliğindedir. Kaba yonu moloz taş örgülü beden duvarları iki sıra testere dişi ile sonlandırılmıştır. Cephe ortasında altta bir, üstte iki olmak üzere üç pencere açıklığı bulunmaktadır. alt pencere zeminden 0.48m. yüksekliğinde olup dikdörtgen formludur. Pencerenin lento ve söveleri 0.21m. genişliğinde olup kesme taştandır.0.97m. genişliğinde, 1.22m. yüksekliğinde olup ahşap doğramalı ve lokmalı demir parmaklıklıdır. Pencere alınlığı tuğladan basık kemerli olup içerisi sağır tutulmuştur. Üstte yer alan iki sivri kemerli tepe penceresi 0.80m. genişliğinde, 1.53m. yüksekliğindedir. Pencere kemeri 0.15m. genişliğinde olup 3cm. kalınlığındaki tuğlalarla örülmüştür. Alçı dışlıklı olan pencereler daire formlu küçük gözlerle hareketlendirilmiştir (Foto 440).

Güney cephesi 26.62m. uzunluğunda, 11.00m. yüksekliğindedir (günümüze ulaşan kalıntılardan). Moloz taştan inşa edilen cephe yüzeyinde zeminden 7.00m. yüksekliğinde altlı üstlü yerleştirilmiş iki katlı pencerelerle hareketlendirilmiştir. Her hücrenin güneye bakan cephesinde ikişer pencere açıklığı ile aydınlatılması ve havalandırılması sağlanmıştır. Alt pencerelerin lento, söve ve denizlikleri kesme taştan olup 0.16m. genişliğindedir. Pencereler dıştan 1.46m. yüksekliğinde, 0.91m. genişliğinde, 0.75m. derinliğinde olup doğramaları mevcut değildir. Her dikdörtgen formlu alt pencerenin 0.25m. üzerinde sivri kemerli birer üst pencere yerleştirilmiştir. Bu pencereler 1.37m. yüksekliğinde, 0.71m. genişliğinde, 0.73m. derinliğindedir (Foto 441).

Medreseye biri kuzeydoğudan diğeri batıdan olmak üzere iki kapı ile giriş sağlanır. Bunlardan batıdaki orijinal olup diğer kapı ise sonraki yıllarda açılmıştır. Batıdaki kapı açıklığından medrese ***avlusuna*** ulaşılır. Yapıya ait eski planlardan avlunun etrafının güney ve doğu yönlerden kubbe ile örtülü revaklarla çevrili olduğu görülmektedir. Revaklar güneyde dört, doğuda ise beş gözlüdür. Avlunun batı cephesinde kapı açıklığı dışında herhangi bir açıklık bulunmamaktadır (Foto 442).

Revakların arkasında yer alan hücreler günümüze ulaşmamıştır. Ancak mevcut izlerden güney kanatta altı hücrenin bulunduğu cephe yüzeyinde bulunan iki katlı pencerelerin varlığından anlaşılmaktadır. Ancak doğu kanatta kaç hücre olduğu konusunda kesin bir bilgimiz bulunmamaktadır. A. S. Ülgen, medrese planında bu kanat üzerinde bir eyvan ile üç hücreli olarak çizmiştir. Hücrelerin kare planlı ve kubbe ile örtülü olduğu daha önce çizilmiş planlardan öğrenilmektedir (Çiz. 84). Her hücrenin dışarı açılan altlı-üstlü birer pencere ile aydınlatılmıştır. Günümüze ulaşan güney ve doğu beden duvarlarındaki pencerelerin varlığı ile XIX. yüzyıl

sonlarına doğru çekilen fotoğraflar bu durumu teyit etmektedir. Alt pencereler dikdörtgen formlu, düz atkı taşlı, üst pencereler ise sivri kemerlidir (Foto 443-445).
Avlunun kuzeybatısında bulunan ***dershane***[1030] hücrelerden bağımsız, kuzey ve batı avlu duvarlarının birleştiği köşeye yerleştirilmiştir (Foto 446). Ana dershane dışarıdan 8.27x8.27m. ölçülerinde olup moloz taştan inşa edilmiştir. Dershaneye güney cephe ortasındaki basık kemerli bir kapı ile giriş sağlanmıştır. Kapı açıklığına avlu zemininden üç basamaklı taş bir merdivenle ulaşılmaktadır. Giriş kapısı 1.36m. genişliğinde, 0.92m. derinliğinde, 1.88m. yüksekliğindedir. Kapının söveleri yekpare kesme taştan, kemeri ise üç parça taştan örülmüştür. Kapı kemerinin üzerinde yer alan dikdörtgen kitabelik bölümü boş bırakılmıştır (Foto 447). Kapıdan girilen dershane içten 6.21x6.15m. ölçülerinde kare planlıdır. Üzeri zeminden 8.30m. yüksekliğinde pandantiflerle geçilen tuğla bir kubbe ile örtülüdür. Binası duvarları, kubbe ve geçişleri sıvalıdır. Günümüzde iç mekana asma bir kat yapılmış, zemini de fayansla kaplanmıştır.
Dershanenin kuzey cephesinde ortaya gelecek şekilde zeminden 1.63m. yüksekliğinde, 0.78m. genişliğinde, 0.50m. derinliğinde, 1.24m. yüksekliğinde dikdörtgen bir niş bulunur. Beden duvarı zeminden 1.63m. yüksekliğe kadar ahşap lambrikenlerle kaplanmıştır. Doğu cephede altlı üstlü düzenlenmiş iki katlı pencere yerleştirilmiştir. Alt pencere 1.01m. genişliğinde, 1.01m. derinliğinde, 1.23m. yüksekliğinde olup dikdörtgen formlu düz atkı taşlıdır. Alt pencerenin üzerinde yanlara yerleştirilmiş iki adet sivri kemerli pencereler 1.10m. yüksekliğinde, 0.54m. genişliğinde olup alçı şebekelidir. Pencere kemerleri tuğladandır. Batı cephede ise iki adet sivri kemerli üst pencere yerleştirilmiştir. Pencereler diğer cephelerdekilerle boyut ve form olarak aynıdır. Güney cephesinde giriş kapısının iki yanında dikdörtgen formlu birer pencere bulunur. Zeminden 0.55m. yüksekliğindeki pencereler 1.01m. genişliğinde, 1.01m. derinliğinde, 1.35m. yüksekliğinde ahşap doğramalı ve lokmalı demir parmaklıklıdır. Pencereler içten dikdörtgen formlu dışarıdan tuğladan sivri kemer alınlıklıdır. Alınlıkların iç yüzeyleri moloz taşlarla örülmüştür. Girişin üzerine hafif köşelere kaydırılmış iki adet tepe penceresi yerleştirilmiştir. Pencereleri form ve boyut itibariyle diğer cephedekilerle aynı özelliğe sahiptir (Foto 448-450).
Süsleme Özellikleri: Medrese süsleme açısından sadedir. Onarılan batı giriş cephesinde bir sıra kesme taş iki sıra tuğla örgü cepheye hareketlilik kazandırmıştır. Cephe ortasında bulunan kesme taştan taçkapı sivri bir kuşatma kemeri içerisine alınmıştır. Giriş açıklığı ise tuğladan basık kemerlidir. Avlunun etrafında bulunan revak ve hücreler günümüze ulaşmamıştır. Mevcut kalıntılardan revak taşıyıcılarının kare kesitli ayaklar tarafından taşındığını söylemek mümkündür. Bu ayaklar bir sıra kesme taş+2 sıra tuğladandır. Dershane binası da süsleme açısından sade-

[1030] Bazı kaynaklarda dershanenin kütüphane olduğu belirtilse de bu konuda elimizde kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Bkz. M. Tunçel, "Türkiye'de Mimârî Miras ve Tekirdağ Rüstem Paşa Külliyesi", *Ege Üniversitesi Sanat Tarihi Dergisi*, S. VII, İzmir 1994, s. 196.

dir. Moloz taş örgülü beden duvarları tuğladan iki sıra testere dişi ile sonlandırılmıştır. Kesme taştan yapılan giriş kapısı dikdörtgen bir çerçeve içerisine alınmış basık kemerlidir. Dershane cephelerinde yer alan pencereler altta dikdörtgen formlu taş lento ve sövelidir. Üst pencereler sivri kemerli olup alçı şebekelidir.

Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu: Başbakanlık Osmanlı Arşivinde yer alan 1275/1859 tarihli belgede medresenin cami ile birlikte onarılması için yapılan keşifte 87.583 kuruşa tamir edileceği tespit edilmiştir. Ancak yapılan keşif bedelinin yüksek olmasından dolayı sadece caminin 42.000 kuruşa acilen onarılması gerektiği, medresenin tamirinin yapılmasının uygun görülmediği yazılıdır[1031].

Rüstem Paşa Medresesi 1880'li yıllarda[1032] harap durumda olan medrese yapısının bulunduğu alanın üzerine ahşaptan bir okul binası yapılarak Rüştiye ve İdadi Mektebi olarak uzun yıllar kullanılmıştır[1033]. 1881 tarihli belgede dershane kubbesi Mehmed Akif isimli bir usta tarafından 351 kuruşa tamir edilmiştir[1034]. 1891 yılında medresenin eski haline getirilmesi için bir takım girişimler yapıldığı bilinmektedir. Bu girişimlerden ilki Dülger Dimitri Kalfa tarafından medresenin 30.000 kuruşa onarılması için yapılan keşiftir[1035]. Bu bedelin vakfın bütçesinden karşılanacağı belirtilmiştir. Bu girişim ne yazık ki sadece yapılan keşif ve yazışmalarda kalmıştır. Bir dönem Cumhuriyet İlkokulu olarak da kullanılan yapı 1958 yılında yıktırılmıştır (Foto 451-453)[1036]. 1960'lı yıllarda onarımı için projesi hazırlanmış ancak uygulama aşamasına geçilememiştir. Bu tarihten sonra kendi kaderine terk edilen yapının dershanesi 1990 yılında onarılmıştır. Oldukça bakımsız durumda olan medresenin ana dershane binası ile doğu, batı ve güney beden duvarları günümüze kısmen sağlam olarak ulaşmıştır. Ancak öğrenci hücreleri ile revaklar yıkılmış, avlu ortasında taş örgülü ayak kalıntılarından başka bir şey kalmamıştır.

[1031] Bkz. M. Erdoğan, *age.*, s. 145, 187.

[1032] G. Küçükkaya, *agm.*, s. 220; M. Tunçel, "Türkiye'de Mimârî Miras ve Tekirdağ Rüstem Paşa Külliyesi", *Ege Üniversitesi Sanat Tarihi Dergisi*, S. VII, 1994, s.199.

[1033] 1880 yılında harap olan bu yapının üzerine ahşap bir okul yapılmıştır. Osmanlı döneminde Rüştiye ve İdadi olarak kullanılan bu okul Cumhuriyet döneminde ilkokul olarak kullanılmıştır. Eski Cumhuriyet İlkokulu Rüstem Paşa camiinin yanındaki ahşap binada 1951 yılına kadar öğretim yapmış duvarları çatladığından maili indiham raporu verilerek yıkılmıştır. Bkz. BOA, MF.MKT. nr. 594/30; H. Çevik, *age.*, s. 68; N. Çiçek Akçıl, "Rüstem Paşa Külliyesi", *TDVİA*, C.XXXV, İstanbul 2008, s.293-294.

[1034] BOA, EV.MH., 2098/17, belge tarihi: 12 Şubat 1296/24 Şubat 1881; M. Alkan, *agm.*, s. 39.

[1035] BOA, EV.MKT., 1793/79-2, belge tarihi: 22 Receb 1308/3 Mart 1891; M. Alkan, *agm.*, s. 40.

[1036] H. Çevik, *age.*, s. 68; M. Sümer, *Tekirdağ'ın Eski Günleri*, İstanbul 1970, s. 117.

3.20. İstanbul Beşiktaş Sinan Paşa Medresesi

Yeri: İstanbul ili Beşiktaş ilçesinde Beşiktaş İskelesinin kuzeyinde, Barbaros bulvarı ile Beşiktaş caddesinin kesiştiği köşede yer alır[1037] ((Foto454). Külliyenin doğusunda Beşiktaş Müftülüğü, güneyinde Barbaros Parkı ile Barbaros Hayrettin Paşa Türbesi, kuzeyinde ise Sinan Paşa iş merkezinin bulunduğu alanda inşa edilmiştir. Külliyenin yerinde daha önce Mehmed b. Durmuş tarafından vakfedilen bir mescid ve zaviye bulunmaktaydı[1038]. Sinan Paşa külliyesi cami, medrese, mektep ve çifte hamamdan oluşmaktadır[1039]. Külliyenin merkezinde cami, kuzeyinde avlu, avlunun etrafında "U" planlı medrese, caminin batısında hazire, medresenin doğusunda Şeyh Neccarzade Mustafa Rıza Efendi Türbesi yer almaktadır (Çiz. 85)[1040]. Hamam yapı topluluğundan biraz uzakta Beşiktaş'ta iskele yakınında Beşiktaş Caddesi ile Hayrettin İskelesi sokağının kesiştiği köşede bulunmaktaydı[1041]. Çeşme 1938, hamam ise 1957 yılında Anıtlar Kurulu Kararı ile Tophane-Beşiktaş yolunun genişletilmesi sırasında yıktırılmıştır[1042].

Bânîsi: Külliyenin bânîsi Sadrazam Rüstem Paşa'nın kardeşi Kaptan-ı Derya Sinan Paşa'dır[1043]. 1548 tarihinde kaptan-ı derya olmuştur[1044]. Sinan Paşa, vasiyetinde Mihrimah Sultn'ı vekil tayin etmiştir[1045]. 1552-1555 yılları arasında İstanbul'da bulunan ve Sinan Paşa'nın da hekimliğini yapan Pedro, Paşa'nın dev yapılı, yakışıklı ve yiğit biri olarak tarif eder[1046]. 1553 yılında vefat eden Sinan Paşa Üsküdar'da Mihrimah Sultan Camiinin doğusunda cami ile medrese arasına defnedilmiştir[1047]. SinanPaşa'nın kendi külliyesine değilde yengesi Mihrimah Sultan külliyesine defnedilmesini İspanyol asıllı kölesi Pedro, Paşa vefat ettiğinde kendi külliyesinin henüz inşa edilmemiş olduğundan kaynaklandığını ifade eder[1048]. Sinan Paşa'nın

---

1037 Külliyenin bu bölgede inşa edilmesinden sonra caminin bulunmadığı bölgenin müslüman laşmasını hızlandırmıştır. Ayrıca dini, eğitim ve ticari yapılarıyla bölgenin gelişmesine katkı sağlamıştır. Bkz. G. Necipoğlu, *age.*, s. 564.

1038 G. Necipoğlu, *age.*, s. 561.

1039 Evliya Çelebi, *age.*, s.410; D. Kuban, *age.*, s.108.

1040 Ayvansarâyî Hüseyin Efendi, yapı hakkında şu bilgileri aktarır: "Camii mezbûrun mahfil-i hümâyûnu ve medrese-i âliyesi ve hâricinde fevkânî mektebi ve medresesi meydanında yekpare mermerden çâr köşe şadırvanı vardır". Bkz. Ayvansarâyî Hüseyin Efendi-vd., age., s. 493.

1041 Enis Karakaya, "İmar Faaliyetlerine Kurban Giden Bir Sinan Yapıtı, Beşiktaş Sinan Paşa Hamamı", *STAD*, s. 14, İstanbul 1998, s. 18.

1042 B. Ünsal, "İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı", *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*, C. II, İstanbul 1969, s.60.

1043 A. Kuran, *age.*, s. 99; M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s.372; G. Necipoğlu, *age.*, s. 559.

1044 Ayvansarâyî Hüseyin Efendi-vd., *age.*, s. 493.

1045 G. Necipoğlu, *age.*, s. 403.

1046 F. Carim, *age.*, s. 20.

1047 F. Carim, *Kanuni Devrinde İstanbul*, İstanbul 1964, s. 51-53; H. Dernschwam, *age.*, s. 193; İ. H. Konyalı, *İstanbul Abideleri,* s.70; 95; T. Öz, *age.*, s.122; Ayvansarâyî Hüseyin Efendi-vd., *age.*, s. 493; İ. Erzi, *age.*, s. 172.

1048 G. Necipoğlu, *age.*, s. 403.

Beşiktaş'taki külliyesinden başka Yenibahçe'de Sinan Paşa Mescid'i ile kiliseden camiye çevirdiği Debbağ Yunus Sinan Paşa Mescidi diğer eserleridir[1049].

Mimarı: Külliyenin mimarı Mimar Sinan'dır. Sinan'ın hayatı ve eserleri hakkında bilgiler veren yazmalar içerisinde TB, TEve TM'de *"Merhum Sinan Paşa Medresesi"* olarak geçmektedir[1050].

İnşa Tarihi: Medrese binası üzerinde inşa tarihini gösteren bir kitabe bulunmamaktadır. Ancak hem cami hem de avlu ortasındaki şadırvanın üzerinde birer adet kitabe yer almaktadır. Cami giriş kapısı üzerindeki celi sülüs hatla yazılmış olan 1555 tarihli kitabe üç satırdır. Her satır dilimli kartuşlar içerisine alınmıştır. Kartuşların birleşim yerlerinin köşelerinde kalan boş kısımlar rumilerle bezenmiştir. Tarih ibareleri yuvarlak gülçeler içerisine yazılmıştır (Foto 455)[1051]. Şadırvanın dört cephesi üzerinde kız Memî lakaplı Reisülküttap Mehmet Sıhrî Efendi'nin yazmış olduğu kitabe yer alır (Foto 456-457)[1052]. Cami ve şadırvan üzerinde yer alan her iki kitabeden hareketle külliyenin Sinan Paşa'nın vefatından (ö.1553) iki yıl sonra kardeşi Rüstem Paşa'nın nezaretinde 963/1555 yılında tamamlandığı anlaşılmaktadır[1053]. Sinan Paşa'nın hekimi olan Pedro, paşanın kölelerinden 100 kadarının satışa çıkarılmayarak caminin inşasında çalıştırıldığı bilgisini vermesi inşaatın Paşa'nın vefatından sonra tamamlandığını doğrulamaktadır[1054].

Vakfiyesi: M. Cevdet ve B. Yediyıldız Sinan Paşa'ya ait 964/1556-57 ve 970/1562-63 tarihli iki vakfiyesinin olduğundan bahseder[1055]. Sinan Paşa Medresesinde, her türlü fenn'i bilen, tatil günleri dışında derslere devam eden, 2 kçe ücret karşılığında cami yanındaki konutta ikamet eden müderrise 25 akçe, ders vakitlerini talebelere haber veren bevvâba 1 akçe ücret verileceği yazılıdır[1056]. Ayrıca medrese odaları talebelere tahsis edilmiş olup derse devam eden, dersin bitiminde vakfın ruhuna üç

[1049] Ayvansarâyî, *age.*, s.182, 183; İ. Erzi, *age.*, s. 172.

[1050] Z. Sönmez, *age.*, s. 34, 70, 88.

[1051] Kitabenin Anlamı: Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıile. Allah'ı anar, ona şükrederiz. Ondan başka ilah yoktur ve en yüce varlık Allah'tır. Yüce Allah'tan başka hiç kimseden Tevvekkül ve güç alınmaz. Dokuzyüz altmışüçün muharrem ayında, rahmetli Sinan Paşa bu mübarek camii yaptı. (16 Kasım-15 Aralık 1555)". Kitabe için bkz. Ayvansarâyî Hüseyin Efendi-vd., age., s. 493; T. Öz, age., s.11; S. Saatçi, age., s.63-65; İ. H. Konyalı, age., s.95; İ. A. Yüksel, age., s. 500-501; G. Necipoğlu, age., s. 563.

[1052] Kitabenin okunuşu: "Bir kerîm edüp sebilüllâhde/Kıldı malın mâ-i cari veş sebil/Bir nice hayra sebep oldu bugün/Ana rahmet eyleye yarın celil/Ehli cennetdir denilse hak durur/Oldu âsârı ana çün kim delil/Kapudanü mirîmiran idi hem/Kılmış idi kâfiri gayet zelil/Yusufi sani desem nola ana/Ki andadır hulku hasen hüsn-i celil/Merve hakkiçün diye ehli sefa/Kâbede zemzem sebiletti Halil/"Sıhriya" Hatıf dedi tarihini/Çeşmei âbı hayatı selsebil sene 963 (963-1555)". Bkz. Ayvansarâyî Hüseyin Efendi-vd., age., s. 493; İ. H. Konyalı, age., s.95; Ş. Tali, age., s.80-81; İ. A. Yüksel, age., s. 501; G. Necipoğlu, age., s. 562-563.

[1053] M. Wienner, *age.*, s. 459; A. Kuran, *age.*, s. 99; O. Aslanapa, *age.*, s. 217; D. Kuban, *İstanbul Yazıları….*, s.108; G. Necipoğlu, *age.*, s. 563.

[1054] F. Carim, age., s. 54.

[1055] C. Baltacı, *age.*, s.523; B. Yediyıldız, *agm.*, s. 104.

[1056] B. Yediyıldız, "Sinan'ın Yaptığı Eserlerin Sosyal ve Kültürel Açıdan Tahlili",… s.108.

ihlas bir fatiha okuyan herbir talebeye 2'şer akçe ücret verileceği şart koşulmuştur[1057]. Vakfın mütevellisi paşanın kahyası Keyvan Kethüda, vakıfın nazırı ise Rüstem Paşa'dır[1058].

Malzeme ve Teknik: Medresenin inşa malzemesi taş ve tuğladır. Beden duvarları kaba yonu moloz taş ve tuğla örgülüdür. Batı cephede bir sıra taş yer yer 3-4-5 sıra tuğladan almaşık örgü görülür. Kesme taş kapı ve pencerelerde, revak kemerlerinde; mermer şadırvan, sütun ve başlıklar ile avlu döşemesinde; tuğla beden duvarlarında, bacalarda, pencere ve kapı alınlıklarında; ahşap üst örtü kaplamasında, kapı ve pencere doğramalarında; metal ise pencere parmaklıklarında revaklardaki gergilerde kullanılmıştır (Çiz. 86).

Plan ve Mimari Özellikleri: Sinan Paşa Medresesi cami ile ortak bir avlu etrafına yerleştirilmiştir. Medrese yapısı, caminin kuzeyinde yer alan avlunun üç tarafını "U" şeklinde kuşatmaktadır[1059]. Dönemin Mimarbaşısı olan Sinan'nın cami ve medreseyi ortak bir avlu etrafında birleştirme yolundaki ilk eseri olması açısından da önem taşımaktadır (Çiz. 87)[1060].

Kuzey cephe 38.14m. uzunluğunda, 5.72m. yüksekliğindedir. Moloz taş örgülü duvar örgüsü arasında yer yer tuğla malzeme kullanılmıştır. Cephe ortasında avluya geçişi sağlayan tek kanatlı kapı 1.30m. genişliğinde, 1.95m. yüksekliğinde yarım daire kemerlidir. Kapı kemeri tuğladan yapılmış olup 0.30m. genişliğindedir. Kapının köşeleri pahlanmış olup içeri doğru şevlidir. Kapıdan 4.24m. derinliğinde ince uzun bir koridordan geçilerek avluya ulaşılır. Giriş koridorunun zemini mermer kaplı, duvarları moloz taş örgülü olup üzeri çıtalı ahşap tavan kaplıdır (Foto 458-459). Kapının sağında ve solunda altlı üstlü dörder pencere bulunur. Alt sıra pencereler zeminden 1.00m. yüksekliğinde, dikdörtgen formlu, 0.85m. derinliğinde, 1.37m. yüksekliğinde, 1.27m. genişliğinde ahşap doğramalı ve lokmalı demir parmaklıklıdır. Pencerelerin lento, söve ve denizlikleri 0.30m. genişliğinde yekpare taştandır. Pencerelerin üzerinde tuğladan sivri kemerli alınlıkların içerisi yine tuğla malzeme ile doldurulmuştur. Alınlığın kemeri 0.30m. genişliğinde,0.70m. yüksekliğindedir. Alt sıra pencerelerinin 0.17m. yukarısında dairevi formlu üst pencereler yerleştirilmiştir. 0.70m. genişliğindeki pencerenin etrafı 0.15m. genişliğinde tuğla ile çevrilmiş olup alçı şebekelidir (Foto 460).

Doğu ve batı cepheler aynı özellikte olup 18.33m. uzunluğunda olup moloz taş ve tuğladan almaşık olarak inşa edilmiştir. Beden duvarları tek sıra tuğladan testere dişi ile sonlandırılmıştır. Medresenin beden duvarlarının birbiri ile birleştiği köşeler

---

[1057] VGM Arşivi 2113 numarâlı Defterin 268.sayfa 49.sırasında kayıtlı "Sinan Paşa Kızı Meryem Hatun Vakfına ait 964 tarihli Arapça vakfiyesinin Türkçe harflere çevirisi.

[1058] G. Necipoğlu, *age.*, s. 561.

[1059] G. Necipoğlu, almaşık duvar tekniği, kubbesiz medrese hücreleri, avlu revaklarını örten saçak uygulamaları âdâb kuralları uyarında Sinan Paşa'nın vezirlere kıyasla daha aşağı bir statüde olduğunu gösterdiği görüşünü savunur. Bkz. G. Necipoğlu, *age.*, s. 563.

[1060] D. Kuban, *age.*, s.110.

2.38m. yüksekliğe kadar pahlanmıştır. Cephe yüzeyinde altlı üstlü yerleştirilmiş dörder pencere bulunur. Bu cephede kuzeyden güneye doğru gidildikçe eğimin azaldığı görülmektedir. Buna bağlı olarak da güneyde yer alan son pencere zemine oldukça yakındır. Alt sırada yer alan pencereler 0.78m. genişliğinde, 1.37m. yüksekliğinde, 0.85m. derinliğinde, dikdörtgen formlu, düz atkı taşlıdır. Ahşap doğramalı pencereler lokmalı demir parmaklıklıdır. Alt pencerelerin lento, söve ve denizlikleri yekpare kesme taştandır. Pencere alınlıkları sivri kemerli birer alınlığa sahip olup iç kısımları 10 sıra tuğla ile örülmüştür. Her bir alt pencerenin üzerine gelecek şekilde kuzey cephede olduğu gibi aynı özelliklerde tuğladan dairevi formlu alçı pencereler yerleştirilmiştir.

Her iki cephe cami dış beden duvarlarından 3.50m. dışarı taşırılarak daha geniş tutulmuştur. Köşelere avluya girişi sağlayan birer kapı yerleştirilmiştir. Doğu cephede yer alan kapı ise batıdaki ile aynı özellikte olup 1.19m. genişliğinde, 1.92m. yüksekliğinde, 1.02m. derinliğindedir. Ana giriş kapısı olarak nitelendirebileceğimiz batıdaki ise 1.22m. genişliğinde, 2.02m. yüksekliğinde, 0.95m. derinliğinde olup iki kanatlı bir kapı ile avluya giriş sağlanmıştır (Foto 461-464, Çiz. 88).

Cami ile medresenin ortasında dikdörtgen planlı avluya kuzey, doğu ve batı olmak üç yönden giriş sağlanmıştır. Medrese ile caminin ortasında 23.40x14.25m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı ***avlu*** bulunur (Foto 465). Üzeri açık olan avlunun zemini mermer kaplı olup ortasına da kapalı hazneli tipte som beyaz mermerden yapılmış şadırvan yerleştirilmiştir[1061]. Şadırvanın dört cephesinde kız Memî lakaplı Reisülküttap Mehmet Sıhrî Efendi'nin talik ve sülüs hatla yazdığı 1555-1556 tarihli kitabesi bulunmaktadır.

Avlu zemininden 0.20m. yükseltilmiş bir platform üzerine yerleştirilmiş ***şadırvan*** 6.25x4.62m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. 0.40m. yüksekliğinde bir kaide üzerine oturan mermer şadırvan havuzu 2.83x1.39m. ölçülerinde dikdörtgen planlıdır. Kaide ile havuzun birleşim yerleri yatay bir profilli silmelerle sınırlandırılmıştır. Doğu ve batı cephelerinde bir, kuzey ve güney ikişer tane olmak üzere altı musluk bulunur. Her musluk dikdörtgen bir pano içerisine yerleştirilmiştir (Foto 466, Çiz. 89).

Şadırvanın kuzey ve güney cepheleri beş bölümlü olarak düzenlenmiş olup alt ve üst bölümleri profilli silmelerle kuşatılmıştır. Cephenin köşelerine yarım yuvarlak gövdeli, kum saati başlık ve kaideli birer adet sütünce yerleştirilmiştir. kenarlarda bulunan dikdörtgen yüzeyler sade tutulmuştur. İki ve dördüncü bölümlerin ortasına birer adet musluk bulunur. Musluklar sivri kemerle kuşatılmış olup kemer köşeliklerine birer adet üçgen ile doldurulmuştur. Daha üstte ise dikdörtgen birer pano içerisinde ise şadırvanın kitabesinin bir bölümü yazılmıştır. Diğerlerinden daha geniş tutulmuş orta bölümün merkezinde kabartma tekniği ile yapılmış bir adet

[1061] Y. Önge, "Mimar Koca Sinan'ın Şadırvanları", *Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı*, İstanbul 1988, s.190; Ş. Tali, *age.*, s.80-82.

gülbezek ile bezenmiştir. Bunun iki yanında zeminden kabartılmış yarım daire formlu birer kaide üzerinde yükselen ince-uzun formlu iki selvi ağacının gövde bölümleri aşağıdan yukarıya doğru küçülerek devam eden çavuş nişanı şeklindeki çizgilerle hareketlendirilmiştir. Üstte yer alan kitabe dikdörtgen bir pano içerisine zemin oyma tekniğinde işlenmiştir. Kitabe her satırda birbirinden ayrılmış ikişer kartuşun iki kenarı yarım daire formlu olarak tasarlanmıştır. İki satırlık kitabe levhası iki yanda yine yarım daire ile birbirine bağlanmıştır. Arada kalan boşluklar ise bitkisel motiflerle doldurulmuştur (Foto 466-468).

Şadırvanın kısa kenarları iki yanda yarım daire profilli kum saati başlık ve kaideli birer sütünce ile sınırlandırılmıştır. Üç bölüm halinde düzenlenmiş olup alttan ve üstten profilli silmelidir. Orta bölüm üzerinde diğer cephelerde olduğu gibi dikdörtgen bir çerçeve içerisine yerleştirilmiş musluk sivri kemerle kuşatılmıştır. Kemer köşelikleri üçgenlerle doldurulmuştur. Üstte ise dikdörtgen pano içerisinde kitabe metninin bir bölümü yazılıdır. İki yanda dikdörtgen yüzeyler kabartma tekniğinde işlenmiş olanı altta çarkıfelek üstte gülbezek motifleri ikişerli olarak konumlandırılmıştır. Şadırvanın üzerinde ortasına açılmış bir kapak bulunmaktadır (Foto 469-470)[1062].

Şadırvanın dört tarafı kirli suyun aktığı kanalı 0.30m. genişliğindedir. Her bir musluğun karşısına denk gelecek şekilde 0.20x0.20m. ölçülerinde kare planlı oturma yerleri yerleştirilmiştir. Şadırvanın üzeri köşelere gelecek şekilde yerleştirilmiş 0.28m. çapında, silindirik gövdeli dört sütun tarafından taşınmaktadır. Sütunlar kaidesiz olup doğrudan avlu zeminine oturtulmuştur. Sütun başlıkları sade tutulmuştur. Şadırvanın üzeri içten düz tavan örtülü olup orta bölümü çıtalarla altıgenlerin birbirine bağlanmasıyla ortada altı kollu bir yıldız oluşturacak şekilde geometrik bir kompozisyonla kaplanmıştır. İki kenarda yer alan dikdörtgen yüzeyler ise yine çıtalarla karelere bölünmüştür. Dıştan ise kurşun kaplı dört yöne eğimli bir çatı ile örtülüdür.

Avlunun kuzeyinde yer alan medrese "U" planlı olarak tasarlanmıştır. Medresenin önünde doğu ve batı dörder, kuzey yedi gözlü olmak üzere üç yönden ***revaklarla*** çevrilidir (Foto 471-472). Revaklar doğu ve batıda dörder, kuzeyde sekiz adet 0.45m. çapında, 2.60m. yüksekliğinde silindirik gövdeli mermer sütunlar tarafından taşınmaktadır. Başlık ve kaideler mermerdendir (Çiz. 90). 0.52m. yüksekliğindeki başlıklar aşağıdan yukarıya doğru genişleyecek şekilde tasarlanmıştır. Başlığın sütun gövdesi ile birleştiği alt bölümü 0.44m., üst kısmı ise 0.50m. genişliğindedir. Kaide ve başlıkların sütun ile birleştiği yerler madeni birer bilezikle kaplanmıştır. Sütunlar birbirine tuğladan sivri kemerlerle bağlanmıştır. Kemer başlangıç seviyesinde ayakları birbirine ve duvara bağlayan metal gergiler kullanılmıştır (Foto

[1062] Yılmaz Önge bu tarz şadırvanları, sebil usulü taşıma su ile doldurulmak suretiyle çalışan musluklu tekne biçimindeki abdest şadırvanlar olarak tarif eder. Y. Önge, "Mimar Koca Sinan'ın Türk Mimarisine getirdiği Bazı Yenilikler", *VIII. Türk Tarih Kongresi (11-13 Ekim 1976)*, C.III, Ankara 1983, s.1698.

473475). İki sütun arası 3.27m. genişliğinde olup, kemerlerin zeminden yüksekliği ise 4.16m.'dir. Tuğla kemerler 0.34m. genişliğinde olup kemer yüzeyleri günümüzde sıvalı ve boyalıdır. Kemer köşelikleri sade bırakılmış olup çatı saçağı ise geniş tutulmuş olup çıtalarla karelere bölünerek taksimatlandırılmıştır. Revakların öğrenci odaları ile arasındaki mesafe ise 2.50m. genişliğindedir. Günümüzde revakların üzeri tek yöne eğimli kurşun kaplı ahşap bir çatı ile örtülüdür.

Revakların arkasında yer alan 12 ***hücre*** avluyu üç yönden "U" şeklinde kuşatmaktadır. Ayrı bir dershane binasının bulunmadığı medrese yapısında doğu ve batıda karşılıklı simetrik olarak yerleştirilmiş birer eyvan ile ikişer oda, kuzeyde ise sekiz oda ile dışarı çıkışı sağlayan ince uzun bir koridor bulunur.

Batı kanadın güneyinde yer alan eyvana doğu cephesinde bulunan 4.55m. genişliğinde sivri kemerli bir açıklıktan girilir (Foto 476). Eyvan kemeri günümüzde camekanla kapatılmıştır. İçten 4.55x3.72m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Kuzey cephesi sağırdır. Güney ve batı cephesinde altlı-üstlü yerleştirilmiş iki katlı birer pencere bulunur. Bunlardan güneyde olan alt pencere 1.00m. genişliğinde, 1.35m. yüksekliğinde; batıda olanı ise 0.84m. genişliğinde, 1.35m. yüksekliğinde dikdörtgen formludur. Hücrenin zemini altıgen tuğla kaplıdır. Kaba yonu moloz taş örgülü beden duvarları sıvalı ve badana boyalıdır. Üzeri düz tavan örtülüdür. Ayvansarâyî medresenin eyvanlarını sofa olarak tanımlar (Foto 477-478). Bunlardan batıda olanında Darüssaade Ağası Hacı Beşir Ağa tarafından yaptırılmış abdest musluklarının olduğundan bahseder[1063].

Diğer iki hücre ise aynı özelliklere sahiptir. Doğuya bakan cephelerinde eksenden güneye kaydırılmış dikdörtgen formlu birer kapı ile hücrelere giriş sağlanmıştır. Girişlerin kuzeyinde dikdörtgen formlu, sivri kemer alınlıklı birer pencere revaka açılmaktadır. Kapı açıklığından girilen hücreler içten 3.73x2.89m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Kuzey ve güney cepheleri sağırdır. Batı cephelerinde altta dikdörtgen üstte dairevi formlu birer pencere yerleştirilmiştir. Doğu cephelerinde ise kapı ile pencere arasına gelecek şekilde konumlandırılmış 0.46m. genişliğinde, 0.45m. derinliğinde kare planlı ocak nişi yer alır. Hücrenin zemini altıgen tuğla kaplıdır. Kaba yonu moloz taş örgülü beden duvarları sıvalı ve badana boyalıdır. Üzeri çıtalı ahşap tavan kaplıdır (Foto 479-481).

Doğu kanatta yer alan hücreler batıdakilerle benzerdir. Hücrelerin batıya bakan cephelerinde eksenden güneye kaydırılmış dikdörtgen formlu birer kapı ile hücrelere girilmektedir. Girişlerin kuzeyinde dikdörtgen formlu, sivri kemer alınlıklı birer pencere revaka açılmaktadır. Kapı açıklığından girilen hücreler içten 3.73x2.89m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Kuzey ve güney cepheleri sağırdır. Doğu eyvanın yanında yer alan hücrenin kuzey cephesindeki niş 0.56m. genişliğinde, 0.34m. derinliğinde dikdörtgen formludur. Doğu

[1063] Ayvansarâyî, *age.*, s. 494.

cephelerinde altta dikdörtgen üstte dairevi formlu birer pencere ile aydınlatılmıştır. Batı cephelerinde kapı ile pencere arasına gelecek şekilde konumlandırılmış 0.46m. genişliğinde, 0.45m. derinliğinde kare planlı ocak yer alır. Hücrenin zemini altıgen tuğla kaplıdır. Kaba yonu moloz taş örgülü beden duvarları sıvalı ve badana boyalıdır. Üzeri ise çıtalı ahşap tavan kaplıdır.

Kuzey kanatta cephe ortasında hem avluya hem de tuvalet mekanına geçişi sağlayan bir kapı bulunmaktadır (Foto 482). Girişin doğu ve batısına dörderden sekiz hücre yerleştirilmiştir. Kuzeydoğu ve kuzeybatı köşe hücreleri simetrik olup ölçü ve iç mekan tasarımları açısından benzerdir. Kuzeybatı köşe hücresine güneydoğuda bulunan 0.83m. genişliğinde, 1.80m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu düz atkı taşlı, tek kanatlı bir kapıdan girilmektedir. Kapının söve ve atkı taşı 0.22m. genişliğinde, 0.16m. derinliğinde yekpare taştandır. Hücre içten 4.64x2.95m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Doğu cephesi sağırdır. Kuzey ve batı cephesinde altlı üstlü yerleştirilmiş ikişer pencere bulunur. Alt pencereler 0.90m. genişliğinde, 1.35m. yüksekliğinde dikdörtgen, üst pencereler daire formludur. Güney cephede ortada 0.76m. genişliğinde, 0.40m. derinliğinde dikdörtgen planlı ocak; ocağın batısında ise 0.57m. genişliğinde, 0.35m. derinliğinde dikdörtgen bir niş bulunur (Çiz. 91). Hücrenin zemini altıgen tuğla kaplıdır. kaba yonu moloz taş örgülü beden duvarları sıvalı ve badana boyalıdır. Üzeri çıtalı ahşap tavandır.

Kuzeydoğu köşe hücresine güneybatıda bulunan 0.83m. genişliğinde, 1.80m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu düz atkı taşlı, tek kanatlı bir kapıdan girilmektedir. Kapının söve ve atkı taşı 0.22m. genişliğinde, 0.16m. derinliğinde yekpare taştandır. Hücre içten 4.61x2.92m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Batı ve güney cephesi sağırdır. Kuzey ve doğu cephesinde altlı üstlü ikişer pencere bulunur. Alt pencereler 0.90m. genişliğinde, 1.35m. yüksekliğinde dikdörtgen, üst pencereler daire formludur. Hücrenin zemini altıgen tuğla kaplıdır. Kaba yonu moloz taş örgülü beden duvarları sıvalı ve badana boyalıdır. Üzeri çıtalı ahşap tavandır.

Kuzey cephede girişin iki yanında simetrik olarak yerleştirilmiş üçerden altı hücre ölçü ve iç mekan tasarımı açısından benzerdir. Girişin batısında olan hücrelerin giriş cepheleri doğudan batıya doğru kapı-pencere, kapı-pencere şeklinde iken doğuda olan hücrelerin giriş cepheleri pencere-kapı, pencere-kapı şeklindedir. Hücre giriş kapıları 0.83m. genişliğinde, 1.80m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu, düz atkı taşlıdır. Kapıların yanında revaka açılan birer pencere 0.84m. genişliğinde, 1.37m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu, sivri kemer alınlıklıdır. Alınlık kemeri tuğladandır. Kemer aynası yatay tuğla dizisiyle örülmüştür. Kapı açıklığından girilen hücreler 3.70x2.91m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Doğu ve batı cepheleri sağırdır. Kuzey cephelerinde altta dikdörtgen üstte dairevi formlu birer pencere bulunur. Güney cephelerinde kapı ile pencere arasın-

daki ocaklar kapatılmıştır. Ocak nişleri 0.46m. genişliğinde, 0.45m. derinliğinde kare planlıdır. Yaşmakları günümüze ulaşmamıştır. Kuzey girişin batısında bulunan 1. ve 3. hücrelerin batı cephelerindeki dikdörtgen nişler 0.64m. genişliğinde, 0.28m. derinliğinde içeri doğru şevlidir. Hücrenin zemini altıgen tuğla kaplıdır. Kaba yonu moloz taş örgülü beden duvarları sıvalı ve badana boyalıdır.

Hücre içlerinde yer alan ocakların üst örtüye yansıyan ***bacaları*** tuğladandır. Bacalar 0.68x0.68m. ölçülerinde kare gövdelidir. Gövdenin her yüzeyinde 0.24m. genişliğinde, 0.39m. yüksekliğinde sivri kemerli duman çıkış açıklığı bulunur. Bacanın üzeri piramit formlu bir külahla örtülmüştür (Foto 483, Çiz. 92).

Süsleme Özellikleri: Medrese süsleme açısından sadedir. Külliyenin bânîsi olan Sinan Paşa'nın kendi adına yaptırdığı bu külliyeyi tamamlayamadan vefat etmiştir. Paşanın vefatından sonra külliyeyi tamamlayan kardeşi Rüstem Paşa'nın fazla titizlik göstermediği ve inşaatı aceleye getirdiğini söyleyebiliriz[1064]. Yapının beden duvarları kaba yonu moloz taş ve tuğla örgülüdür. Özellikle batı cephede bir sıra taş üç sıra tuğladan almaşık örgü görülür. Cephelerde en dikkat çekici unsur altta dikdörtgen formlu sivri kemer alınlıklı, üstte dairevi formlu pencere düzenlemesidir. Beden duvarları tuğladan tek sıra testere dişi ile sonlandırılmıştır. Avlunun ortasında yer alan mermer şadırvanın dört yüzeyinde yer alan nişler, nişlerin iki yanına yerleştirilmiş selvi motifleri ile köşelerde yer alan kum saati başlık ve kaide ile sonlanan sütunceler dikkati çekmektedir. Revakları taşıyan sütunlar mermerdendir. Sütun başlıklarının dört köşesi bademlerle sonlandırılmıştır. Hücre içleri sadedir. Zeminleri altıgen tuğla kaplıdır. hücre içlerindeki ocakların özgün durumlarını bilemiyoruz. Ocakların üst örtüye yansıyan kare gövdeli tuğla bacaların üzeri piramidal külah örtüsü ile üst örtüye hareketlilik kazandırmaktadır. Medresenin güneydoğu ve güneybatı köşeleri avlu girişlerine denk gelmesinden dolayı pahlanmıştır.

Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu: Sinan Paşa Medresesi paye bakımından 965/1557-58 yılında kırklı, 982/1574-75'den önce ise ellili medreseler arasındadır[1065]. 1206/1792 İstanbul Tahrir defterinde yer alan bilgilerden medresenin oda sayısı 12, talebe sayısı ise 14'tür[1066].

Beşiktaş Sinan Paşa Medresesi'nin inşasından günümüze kadar zaman zaman tamir edildiği arşiv vesikalarında yer alan bilgilerden anlaşılmaktadır. Medresenin tamiratına ait en erken tarihli belge 1890 yılına aittir[1067]. BOA yer alan belgelerden medresenin tamiri için 29 Rebiülevvel sene 1308 tarihinde bir keşif yapıldığı anlaşılmaktadır[1068]. Evkafı Hümayun Nezaretine yazılan 10 Kasım 1892 (29 Rebiülevvel

---

1064 O. Aslanapa, *age.*, s. 220.
1065 C. Baltacı, *age.*, s.523.
1066 N. Aktaş, *agt.*, s.110; M.S. Kütükoğlu, *age.*, s. 313.
1067 M.S. Kütükoğlu, *age.*, s. 313.
1068 BOA, ŞD, 115/20-2

sene 1308/ fi 31 Teşrinievvel sene 1308) tarihli belgede on yıl önce yapılan ve 32.268,5 kuruş olarak hesaplanan keşif bedelinin fazla olduğu belirtilmiştir. Bunun üzerine keşif miktarı üzerinden indirim yapılarak medresenin tamire muhtaç yerlerinin 23.908 kuruşa onarılabileceği yazılıdır[1069].

20 Ağustos sene 1330/1914 teftiş raporunda kadro harici tutulan medresenin zemin seviyesinde birer kişilik 12 odası, arak cephelerinde birer pencere ile hücrelerin hava aldığı ancak güneş girmediğinden dolayı içlerinin karanlık olduğu, avlunun cami ile ortak olmasından dolayı halka açık olduğu, talebe iskanına uygun olmadığı ve 12 kişinin ikamet edebileceği belirtilmiştir[1070]. Gusulhane ve çamaşırhânesinin harap durumda olduğu tespit edilmiştir. 1918 yılında iyi durumda olan medresenin beş odası bekarlar tarafından, 12 odası ise mezunlar tarafından işgal edilmiştir[1071]. 1970-1972 yıllarında avlu ile medrese odaları restore edilerek hücrelerin önleri metal doğramalarla kapatılmıştır[1072].

[1069] BOA, ŞD. 115/20-1.
[1070] M.S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 178.
[1071] M.S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 178.
[1072] M. Wienner, *age.*, s. 459; D. Kuban, *age.*, s.110; M.S. Kütükoğlu, *age.*, s. 313.

3.21. İstanbul Süleymaniye Evvel Medresesi

Yeri: Osmanlı Klasik Döneminin en önemli eseri olan Süleymaniye külliyesi[1073] 60 dönümlük bir arazi üzerine inşa edilmiştir. Külliyenin merkezinde camii, caminin etrafını "U" şeklinde kuşatan evvel, sânî, sâlis, râbi', Darû'l-hadis ve tıp medreseleri, şifâhâne, dârülkurrâ, sıbyan mektebi, imaret (dârüzziyâfe ve tabhâne), han, hamam, dükkanlar, Kanuni, Hürrem Sultan ve Mimar Sinan'nın türbesi ile XVIII. Yüzyıldan sonra oluşmaya başlayan hazireden meydana gelmektedir[1074] (Çiz. 93).

[1073] Hasan Beyzâde Ahmed Paşa (1520-1595)'nın Hasan Beyzâde Târîhi isimli eserinde Süleymaniye Külliyesi ve bağlı yapılar hakkında şu bilgileri aktarır: "*…Mahmiyye-i Kostantiniyye'de, binâ buyurdukları dört menârelü câmi'-i melâ'ik-mecâmi, bir eserdür ki, ile'l-ân, mislini sâni' yokdur. Dört menârede şürefat - ki on adeddür-selâtîn-i âl-i Osmân a'dâdına işâretdür ki, âşirü'l-havâkîn, kendüler olur. Ve dört medrese-i mü'essese ile bir dârü'l-hadîs binâ buyurup, her medrese müderrisinün vazîfe-i muayyenelerini altmışar akça eylemişlerdür ve her haftanun dört güninde, müderrisleri beşer ders dimek şart eylemişlerdür ki, "Tefsîr-i şerif'den "Miftâh" dersine dek, beş ders olur. Dârü'l-hadîsi mukaddemâ, kazâ'-i askerden mütekâ'id, zû-fünûn, ihtiyarlara tevcih iderlerdi. Hâliyâ dahi, Rumili kâdî askerliğinden munfasıl olup, efkah-ı ulemâ olan Haşan Efendi üzerindedür. Zikr olan câmi'-i şerif binâsma mübâşeret buyurduklarında, sekiz yılda, itmâma irişmiş. [Târîh-i itmâm-ı binâ," udhulûhâ bi-selâmin âminîn", vâki' olmışdur. Dahi niçe musanna' târihler dinilmişdür. Tahrîr ü ıtnâb, ba'is-i it'âb olmağın, tastir olınmadı. Sahn-ı câmi'-i mezbûrda olan şâdırvân, muhayyir-i ukul-i ebnâ'-i zamândur. Hiç bir câmi'de, misli nümâyân olmamışdur. Ve dârü'ş-şifâ ve imâret ve etıbbâ, ilm-i tıbba sa'y eylemek içün, bir tabîb medresesi dahi binâ itdürmişlerdür. Tabîb dânişmendleri, kütüb-i tıbdan ol medresede, ders okurlar ve medrese-i merkûme müderrisi, ol medreseden re'îsü'l-etıbbâ olagelmişlerdür. Riyâset-i etıbbâya pâyedür (ve dârü'ş-şifânun başka tabibleri vardur, dâ'imâ, merzâya ilâç iderler. Eşribe vü me'âcîn-ki hastelere virilür- cümle-i câmi'-i mezbûr evkâfı mahsûlinden mu'ayyendür). İmâret-i âmireleri hod, vasfa kâbil degüldür. Her rûz-i fîrûzda, altıyüz kimse sûhtegân ve sâ'ir-i fukarâ'-i enâmdan subh u şâm, ta'âm alurlar. Emr-i şerifle ve vâkıf ta'yîni ile ta'âm alanlar, altıyüz fakirden fazladur. Ve sıbyân ta'lîmi içün, bir mekteb-i zîbâ dahi binâ itmişlerdür. Ve tâb-hânelerine dahi dâ'imâ, müsâfirîn gelüp, konup, -her câ âş, âncâ bâş-, mefhûmı üzre, müddet-i müsâfiretleri tamâm olınca, sâkin olmakdan hâlî degüllerdür…*". Bkz. Hasan Beyzâde Ahmed Paşa, *Hasan Beyzâde Târîhi Metin (926-1003/1520-1595)*, (Haz. Ş. N. Aykut), C. II, Ankara 2004, s.158-160.

[1074] Süleymaniye külliyesi hakkında birçok seyyah ve Osmanlı tarihi kaynakları ayrıntılı bilgiler vermektedir. Evliya Çelebi ise "…Bu camiin sağ ve solunda dört mezhep müftüleri için dört adet büyük medreseler var ki hala amil ve kamil alimler ile mükemmel dopdoludur. Bir Darû'l-hadis, bir darülkurra, başka tıp medresesi, bir sıbyan mektebi, bir şifa yurdu, bir mutfak, bir aşevi, bir yolcu misafirhanesi, gelen-gidenler için bir kervansaray, bir yeniçeri ağası sarayı, bir kuyumcular, düğmeciler ve kavaflar sokağı, bir cihanın yarısı aydınlık hamam, medrese tetimmeleri ve 1.000 adet hizmetçi evleri yapmıştır ki bu cami etrafında bin bir kubbe sayılmıştır. Sultan Süleyman Medresesi: Kuzeyinde ve güneyinde dört adet medreselerdir ki övülmesinde dil aciz kalır. Bir Darû'l-hadisi, bir darülkurrası, başka tıp medresesi, bir imareti, hastahanesi, birkaç hamamı, darüzziyafesi, gelen-gidenlere misafirhanesi, hayvan ahırı, sıbyan mektebi ve diğer imaretleri hadden aşkındır". Evliya Çelebi, age., s.117, 271. Hezarfan Hüseyin Efendi (d.1600-ö.1676), 1086/1675-76 tarihinde hazırladığı Telhîsü'l-Beyân Fî Kavânîn-i Âl-i Osman isimli eserinde " …Ba'dehu dokuz yüz altmış bir tarihinde mahmiyye-i İstanbul'da bina buyurdukları dört minareli bir cami'i melâik-mecâmi' bir eserdir ki ile'l-ân mislinin sân'i yokdur. Dört minarede olan şerefât-ki on adeddir. Selâtîn-i âl-i Osmân'ın a'dâdına işaretdir. Âşirü'l-havâkîn kendüler olurlar ve Sahn-ı câm'i-i mezbûrda olan şâdırvân muhayyer-i ukûl-ı ebnâ-yı zamanıdır. Hiçbir camide misli nümâyân olmamışdır. Ve dört medrese-i münye ile ve dârü'l-hadîs ve dârü'ş-şifâ ve etibbâ ve ilm-i talibe sa'y eylemek içün bir medrese dahi binâ eylemişlerdir. Dânişmendleri kütüb-i tıbdan ol medresede ders okurlar. Ve medrese-i merkûme müderrisi re'îsü'l-etibbâ ola-gelmişdir. İmâret-i âmireleri hod vasfa kabil değildir. Her rûzda altı yüz kimesne mu'ayyen ve sâir sûhtegân ve fukarâ-yı enâmdan subh u şâm ta'âm olurlar. Ve sıbyân içünn bir mekteb-i zîbâ dahi eylemişlerdir….". Bkz. Hezarfan Hüseyin Efendi, age., s. 50. Ebu Bekir b. Behrâm ed-Dımaşkî'nin

Süleymaniye Külliyesi kapladığı alan, topografyaya konumlanışı, kentin siluetine doğrudan etki etmesi, yapı çeşitliliğinin fazlalığı gibi özellikleri ile Kanuni devrinin ve Osmanlı devletinin ekonomik ve sosyal yapısının simgeleyen bir eserdir. Cami dışındaki yapılar arazinin şartları doğrultusunda farklı çözümlemeler ile şekillendirilmişlerdir[1075]. Külliyesi içerisinde bulunan Evvel, Sani, Rabi ve Sâlis Medreselerinin yerleri konusunda araştırmacılar tarafından farklı görüşler ileri sürülmüştür (Foto 484-485). Bunlardan bazıları caminin batısında Marmara tarafında olan medreseleri Evvel ve Sani, Hailç tarafında yani caminin doğusunda olanları Sâlis ve Rabi Medreseleri olarak isimlendirmişlerdir. Bazıları ise Marmara tarafında olan medreselerin Sâlis ve Rabi; Haliç tarafında olanları Evvel ve Sani olarak adlandırmışlardır[1076]. Süleymaniye külliyesine ait vakfiyede önce doğudaki sonra batıdaki medreselerden bahsedilmiş olmasını dikkate alan araştırmacılardan bazıları Haliç tarafında olanların ilk inşa edilen medreseler olduğunu ileri sürer. Ancak 1792 tarihli defter Evvel medrese yerine Dökmeciler Medresesi'nin bulunması, 1280-1281 tarihli diğer bir defterde ise "*Dökmeci-i Evvel*" ve "*Dökmeci-i Sânî*" şeklinde geçmesinden dolayı Haliç yani caminin doğusundakilerin Evvel ve Sânî; Marmara yani caminin batısında olanlarının Sâlis ve Râbi' medreseleri olması gerekir[1077]. Bunun yanı sıra diğer önemli bir husus ise oda sayılarıdır. İstanbul Medreselerini konu alan 1792 nüfus defteri ve 1914 teftiş raporlarında Evvel ve Sani Medreseleri 20, Sâlis ve Rabi Medreseleri 22 hücre olmasından dolayı günümüzde kullanılan adlandırılmanın değiştirilmesi gerekmektedir. Ancak bir karışıklığa maal vermemek adına herkesçe bilinen ve Vakıflar Genel Müdürlüğü kayıtlarında da olduğu gibi caminin batısındakiler Evvel ve Sani, doğusundakiler Sâlis ve Rabi Medresesi isim-

(ö. 1102/1691) "Nusretü'l-İslam ve's-sürûr fî tahrîri Atlas Mayor" adlı eserinde külliye hakkında: "Cami ve medreselerin inşasına 956/1549-1550'de başlanarak 964/1557'de tamamlanmıştır. Camiin havalisinde beş adet büyük medrese yapılmıştır. Bunun ikisi caminin şarkında olan harimin şarkındadır ki aralarında sokak vardır; diğer iki medrese camiin garb tarafına düşer; burada da cami harimi ile medrese arasında sokak vardır. Bir medrese de camiin kıble tarafındadır. Medrese talebelerinin odaları camiin cenûbi şarkîsinde bulunup tûlânîdir. Bu beş medresenin birisinde ehâdîs-i nebeviyye okutulmak meşrût olduğundan inşaatı en son biten bu medreseye Dârülhadis denilmiştir. Bunlardan başka camiin garbındaki iki medresenin cenûbunda sibyan için bir Dâru't-ta'lîm bina olunmuştur. Camiin şimâl tarafında birçok odayı ihtiva eden ve bir harimi olan ve bir çeşmeyi de müştemil misafirîn için bir Dârüzziyâfe yapılmıştır. Dârüzziyâfe'nin altında misafirlerin hayvanları için ahır vardır. Dârüzziyâfe'ye muttasıl bir matbah ile fukara talebe için bir taamhâne yapılmıştır. Hastalara, fukara ve gurabâya, mecnunlara ilaç için müteaddit hücreleri havi içinde çeşmeyi ve suyu muhtevi bir hamam olan bir Dârüşşifâ bina olunmuştur. Fenn-i tıbbı tahsil için Dârüşşifâ hizasında fevkânî bir medrese de yapılmıştır" bilgilerine yer vermiştir. Bkz. İ. H. Uzunçarşılı, age., 34-35; Ebu Bekr b. Behram Dımaşkî, Nusretü'l-İslam ve's-sürûr fî tahrîri Atlas Mayor, vr. 106-108.

Hafız Hüseyin Ayvansarâyî "Mecmuâ-i Tevârih" isimli eserinde Süleymaniye Külliyesi ve bağlı yapılar hakkında şu bilgilere yer verir: "Sultan Süleyman-ı merhum bina eylediği cami'inde medresesi dörttür. Tıp medresesi ikidir. Dârü'l-hadis birdir. Medrese-i mülâzimîn birdir" şeklinde bilgiler verir. Bkz. Hafız Hüseyin Ayvansarâyî, age., s. 334.

[1075] M. Sözen, *age.*, s. 175.

[1076] M.S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 377; M.S. Kütükoğlu, *age.*, s. 117.

[1077] M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 117.

leriyle katalogda yer almıştır. Evvel Medresesi Süleymani'ye Külliyesi içerisinde, caminin güneybatısında 434 ada 3 parselde bulunmaktadır. Tiryakiler Çarşısı[1078] ile Hisar Çeşme Sokağının birleştiği köşede yer alır.

Bânîsi: Külliyenin bânîsi onuncu Osmanlı Padişahı olan Kanuni Sultan Süleyman'dır[1079]. 6 Kasım 1494 yılında doğan Kanuni Sultan Süleyman'ın babası Yavuz Sultan Selim, Annesi Hafsa Sultan'dır[1080]. Gençlik yıllarında Trabzon ve Manisa'da (1513) Sancakbeyliği görevinde bulunan Kanuni, babası Yavuz Sultan Selim'in 21-22 Eylül 1520'de vefatından sonra 26 yaşında tahta çıkmıştır. Sultan Süleyman, Osmanlı tarihinde 46 yıl süre ile en uzun süre tahta kalan Osmanlı Sultanı'dır. Bu süre içerisinde doğu ve batıya yaptığı 13 büyük seferler devletin sınırlarını genişletmenin yanı sıra elde ettiği ganimetlerle de devletin ekonomik bakımdan ilerlemesine katkı sağlanmıştır[1081]. Saltanatı sürecinde devleti her alanda zirveye çıkaran, iyi bir kumandan, kanun yapıcı, başarılı bir siyasetçi ve idareci olup Muhibbi mahlasıyla da şiirler yazan bir şairdir[1082]. Kanuni Sultan Süleyman aynı zamanda yaptırdığı hayır eserleri ile ön plana çıkmış bir devlet adamıdır[1083]. Genç yaşta olan Şehzade Mehmed için Şehzade Külliyesi'ni, Cihangir için Cihangir Camii'ni, kendi adına Mimar Sinan'a yaptırdığı Süleymani'ye külliyesi, babası Yavuz Sultan Selim'in başlattığı külliyesini tamamlatmış, Kırkçeşme Suyolunu tesis etmiş, Büyük Çekmece Köprüsü'nü inşa ettirmiştir. Sadece Anadolu'da değil Anadolu dışında da yaptırmış olduğu çok sayıda eser bulunmaktadır. Bunlar içerisinde belki de ön

---

1078 Abdülaziz Bey Tiryakiler Çarşısı hakkında şu bilgileri aktarır: "Afyon tiryakilerinin pek çoğu Süleymaniye Camii Şerifi karşısında ve medreselerin altında otuz beş dükkândan ibaret sıra kahvelere devam ederdi. Her; biri ancak on beş kişi alabilen bu kahveler her gün ağzına kadar tiryakilerle dolardı". Bkz. Abdülaziz Bey, age., s. 326.

1079 Bitlis hükümdarı V. Şerefhan/Şerefhan-ı Bidlîsî (1543-1603) tarafında 1597 tarihinde Farsça olarak kaleme alınan ve Padişah III. Mehmed'e ithaf edilen eserde Kanuni Sultan Süleyman'ın hayratlarından bahsederken İstanbul'daki külliyesi hakkında *"..Bizzat İstanbul Şehri'nde bir cami-i şerif ile onun yanındaki zaviye, hastane ve medrese"* yaptırdığından bahseder. Bkz. Şeref Han, *Şerefname Osmanlı-İran Tarihi*, (Çev. M. E. Bozarslan), İstanbul 1971, s. 229. Nişancı Mehmed Paşa eserinde Süleymaniye Külliyesinin inşası, özellikleri ve malzemelerin temin hakkında şu bilgileri aktarır: *"Sultan Süleyman Han saltanat günlerinde ve hilafet makamında ehli islamın Darüsselamı olan İstanbul'da yaptırdığı Camiler, Tekkeler, toplantı yerleri, güzel bahçeler vesair medreseler, mescidler, imaretler, mabedler şunlardır: "Karaların ve Denizlerin Sultanı Süleyman'dır. Hak teala ömrünü uzun eylesin. Hakkın rızası için bir ulu Cami-i bina ettirdi ki sanatta yoktur benzeri. Yücelmiş kubbesi gökyüzüne erişmiş. Varıp ay ile güneşin gözüne girmiş. Bir tacı andıran şaşalı kubbe ve minaresiyle güneşin altın ışıklarını üzerine çekmiş, Anasır merdivendir kapısında, zuhal yıldızı bir kare taştır yapısında. Bu gösterişli camii şerif mübarek ve güzel bir binadır. Yeryüzündeki beldelerde ikinci bir eşi yoktur. Allah (C.C.) mülkünü daima ve baki kılsın. Camii şerifin inşasına başlanıldığı tarih 956 Hicri bitiş tarihi 964 Hicri'dir. Hayrat kapılarını açan, hasenat kapılarını inşa eden, dünyada eşi ender olan İstanbul'u mamur eden Hz. Süleyman mülkünü Allah (C.C.) afetlerden de korusun. Bütün güzelliklerle süslenmiş ve ikinci bir Kabe gibi mübarek kılınmıştır. İçindeki ışıklar nur gibi etrafa güzellikler saçmıştır…."*. Bkz. Nişancı Mehmed Paşa, *Nişancı Mehmed Paşa Tarihi ve Osmanlı Tarihi Zeyli Hadisât*, (Sadeleştiren: E. Yaşarbaş), İstanbul 1983, s. 215-219.

1080 F. Emecen, "Süleyman I", *TDVİA*, C. 38, İstanbul 2010, s. 62.

1081 F. Emecen, *age.*, s. 72.

1082 İ. A. Yüksel, *age.*, s. 555.

1083 Eserleri için bkz. İ. A. Yüksel, *age.*, s. 555.

plana çıkanı Mekke ve Medine'de yaptırdığı önemli hayırlar gelir. Ayrıca Kabe, Kubbet'üs Sahra'nın tamiri de Kanuni tarafından yaptırılmıştır. Padişahın son seferi olan Zigetvar seferinde 20 Safer 974/6-7 Eylül 1566 yılında vefat ederek Süleymaniye Külliyesi içerisindeki türbesine defnedilmiştir.

İnşa Tarihi: Külliyeyi oluşturan yapılardan caminin temel atma tarihi 27 Cemâziyelevvel 957 Cuma günü (13 Haziran 1550) araştırmacılar tarafından kabul edilmektedir[1084]. Kanûnî Sultan Süleyman'ın da bulunduğu temel atma törenin ilk taşı Şeyhülislâm Ebüssuûd Efendi mihraba yerleştirmiştir. Temel atımından yedil yıl sonra 21 Zilhicce 964 (15 Ekim 1557) tarihinde caminin inşası tamamlanmıştır[1085].

Atâî, Süleymaniye Külliyesi hakkında şu bilgileri aktarır: "İnşa edilen cami ve dışındaki daireler ve bina ettikleri türlü hayratlar, saymakla bitmez. İstanbul'daki en güzel, hoş, azametli camidir. 964 zilhicce ayında tamamlanmış olup, namaz kılınacak duruma geldi. Etrafında dört büyük yüce medrese bina edip ilim tahsil etmek isteyenler için bir dâr'ül-ḥadîs ve bir dârü't-ṭıbbâ inşa etti. Medreseleri, gök kubbenin etrafında dönen yıldızlara arkadaş edip, hakikat ki her birinde büyük mütefekkirler öncelikle görev yapar cihanın en akıllı ve yeteneklileridir, faydalı olup hükümleriyle derslerinden istifade edilir. Vakıf şartı üzere hizmetine hürmet edilir"…"964 zilhicce ayında Sultan Süleyman Camisi tamamlanmış olup" ….."966 muḥarrem ayında Sulṭân Süleymân Ḫân Camisi'nin batı tarafındaki çifte medreseleri tamamlandı. Güneyinde bulunan medrese bu medreselere ihsan olup, kuzeyde olanı ise Ali Efendi'ye verildi"[1086].

Evvel Medresesinde olduğu gibi Sânî, Sâlis ve Râbi' Medreseleri üzerinde inşa tarihini gösteren bir kitabe bulunmamaktadır. S. Çelik, Evvel ve Sani medreseleri için 30 Mart 1552'de 39.5lt kurşun, pencere camları için 12 Ağustos 1552'de 20 vakıyye (25.66kg) bakır tel alınmış olmasından dolayı medreselerin bu tarihten sonra

---

1084 M. Çetinaslan, *Mahfil-i Hümâyûn Osmanlı Camilerinde Hünkâr Mahfilleri*, Konya 2015, s. 49.

1085 Peçevi İbrahim Efendi Süleymaniye Külliyesi ve medreseleri ile ilgili olarak "En başta İstanbul'da Süleymaniye şanı ile ün salan büyük cami gelir ki bunun tanıtılması ve özelliklerinin sayılması ihtimalden uzaktır. Güzel yazı alanında bilgin ustalardan tarihler düşüren ve bu alanda damgasını mermere kazan erdemli kişiler bile o camii tanıtmakta ve özelliklerini belirtmekte güçsüz olduklarını ve eksiklerini itiraf etmişlerdir. Durum böyle iken, nasıl olur da benim gibi bir karalamacı bu vadide kalem oynatabilir? Özellikle, dört minaresi, iç avlusundaki, şadırvanı ve iki yanında abdest almak için konulmuş olan lülelerden akan suyu, hele dört medresesi ve bir de Darû'l-hadis ile tıp medresesi bunlardan gayrı büyük imareti, hamamları, hastanesi, yemek ve dinlenme yerleri, eşsiz hücreleri ve daha başka süslü binaları sayılmakla bitmez. Binanın yapımına dokuz yüz elli altı yılında (1529-1530) başlanmış ve altmış dört tarihinde (1556-1557) büyük çaba ve zahmetlerden sonra tamamlanmıştır. Bina emininin hesaplarına göre sekiz yüz doksan altı bin üç yüz seksen üç akçe harcanmıştır. O zamanın hesabınca beş yüz otuz yedi yük ve seksen iki bin dokuz yüz akçe tutar. Bugünün hesabıyla de iki bin iki yüz kırk yük akçeye yaklaşır" şeklinde bilgiler verir. Bkz. Peçevi İbrahim Efendi, Peçevi Tarihi I, (Haz. B.S. Baykal), Ankara 1981, s. 297-298. Katip Çelebi ise "İstanbul'da 960/1553 senesinde dört minareli bir cami-i şerif yaptırmıştır. Bunun etrafında dört medrese, bir tıp medresesi, bir Darû'l-hadis, bir imaret ve bir darüşşifa inşa etmiştir" der. Bkz. K. Çelebi, age., s.1000.

1086 S. Donuk, *agt.*, s.341; 438-439; 514-515.

tamamlanmış olduğunu söyler[1087]. Ayrıca Evvel Medresesi'ne 960/1552-53 tarihinde Mimârzade Mustafa Efendi[1088], Sani Medresesi'ne ise aynı tarihlerde Kadızâde Şemseddin Efendi müderris olarak atanmıştır[1089]. Medreselere yapılan müderris atamalarından faydalanılarak 960/1552-53 yıllarında inşa edilmiş olmalıdır.

Vakfiye: Kanuni Sultan Süleyman'ın yaptırdığı eserler ile alakalı dört vakfiye günümüze ulaşmıştır. Bunlardan ilki İstanbul'daki Süleymaniye külliyesini konu alır. İkincisi su vakfiyesi olup İstanbul'a akıttığı Kağıthane sularını[1090]; üçüncüsü 948/1541 tarihli olup Urfa'da Hz. İbrahim zâviyesi; Son vakfiye ise 964/1557 tarihli olup Şam'da hayratları ile alakalıdır[1091]. Bunlardan İstanbul'da hayratlarını konu alan ve içerisinde medreseler hakkında bilgilerin yer aldığı vakfiye Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde 1390 numarada bulunmaktadır[1092]. Kemal Edip Kürkçüoğlu tarafından Türkçeye çevrilen vakfiye Celalzâde Mustafa tarafından yazılmış olup caminin 964/1557 tarihinde tamamlanışından 5,5 ay sonra hazırlanmıştır[1093]. Vakfiyede Kanuni'nin kendi adına yaptırdığı eserlerin yanı sıra babası Yavuz Sultan Selim adına yaptırılan cami ve medrese, oğlu Şehzade Mehmed ve Şehzade Cihangir için yaptırdığı külliyeler, İstanbul'da Fil Damı Zâviyesi ve Edirne'de Bükelice Zâviyesini konu almaktadır[1094].

Vakfiyede dört medrese hakkında şu bilgilere yer verilmiştir: "Dini ilimler ve mantık-felsefe ilimlerinde yol ve yöntemi karşılaştırabilen, aklı ve rivayetleri anlamak için cennet misali, ruh açan caminin doğusunda parlayan, güzel kokulu, sağlam ve dayanıklı iki medrese binası ve batısında aynı şekilde şanı ve şerefi büyük olan yüce, yüksek dereceli saraya gibi bir medrese inşa ettiler ki her birinin kubbeleri düzeniyle, yıldızların seçkini Süreyya (gerdanlık şeklindeki Ülker Yıldızı) gibi gökyüzünden dünyaya erişir. Odalarının düzeni ve dereceleriyle tüm ilim adamları ve taliplerine ilhâm verir[1095]". Vakfiyede "imar ettikleri medresede ilim erbabı ve fazilet sahipleri odalarda sakin olup, tüm ilimlerle meşgul olanlara vakfetti" şeklinde geçen bilgilerden medreseler akli ve nakli ilimlerle uğraşan ilim erbabına vakfetmiştir[1096]. Vakfiyede ayrıca medresede görevli personellerin görev ve sorumlulukları, alacakları ücretler ile talebe sayısı hakkında şeklindeki bilgilerden müderrise günde 60 akçe[1097], muide 5 akçe, 15 talebeden herbirine 2'şer akçe, bevvâb, ferraş,

---

1087 S. Çelik, *age.*, s. 243.

1088 C. Baltacı, *age.*, s.794.

1089 C. Baltacı, *age.*, s.798.

1090 İbrahim Ateş, Kanûnî Sultan Süleyman'ın Su Vakfiyesi, Ankara 1987.

1091 VGMA.d., 1390, (Kasa 135, Yeni tasnif no: 52).

1092 Kemal Edip Kürkçüoğlu, *Süleymaniye Vakfiyesi*, Ankara 1962.

1093 K. E. Kürkçüoğlu, *age.*, s.3-6.

1094 K. E. Kürkçüoğlu, *age.*, s.3-6.

1095 K. E. Kürkçüoğlu, *age.*, s.23.

1096 K. E. Kürkçüoğlu, *age.*, s.26.

1097 Ahmed Cevdet Paşa ise "Süleymaniye dediğimiz balada mezkur dört medresedir ki hala Dökmeciler' de mevcud olan kargir medreselerdir. Bunların dört müderrisi olup tarik-i tedrisin on birinci merha-

kennas-ı hela (hela temizleyici), sirâciye (kandilci) 2'şer akçe ücret verilmesi şart koşulmuştur[1098]. Yukarıdaki bilgilerden personel sayısı her medrese de 21 kişi olduğu anlaşılmaktadır. Vakfiyede talebe sayısı 15'tir. Süleymaniye vakfiyesinde imarette pişen yemeklerden fakir-fukaranın yanı sıra medrese talebelerine verilesi şart koşulmuştur[1099]. Ayrıca müderrisler medresedeki görevlerinin yanı sıra imarette pişen yemekleri her ay denetleyecekleri ikinci bir görev verilmiştir[1100]. Medreselere kitap tedariki yapıldıktan sonra bir hafız-ı kütüp görevlendirilerek uygun bir ücret verileceği belirtilmiştir[1101].

Mimarı: Külliyenin[1102] mimarı Mimar Sinan'dır. Sinan'ın hayatı ve eserleri hakkında bilgiler veren yazmalar içerisinde altı medresenin de adı geçmektedir[1103]. TM "*Camii şerifi Sultan Süleyman Han der İstanbul-Medrese 4, Mekteb 1, Darû'l-hadis 1, Darüttıb 1, Daüuşşifa 1-Türbe-i Sultan Süleyman, Türbe-i Haseki Sultan*[1104]" ayrıca Darû'l-hadis ve medreseler bölümünde ise "*Medarisi Sultan Suleyman Han, der kurbi*

---

lesidir. Havamis-i Süleymaniye dahi mezkur medaris-i erbaa-i Süleymaniye ile Musıla-i Süleymaniye arasında başkaca bir derece i'tibar olunan beş medresedir ki yakın vakte kadar burada da beş müderris bulunup ziyade olmazdı. Sonraları bi'l-i'tibar tekessür etmişlerdir. Ve havamis ta'biri hamiseye tebdil olunmakla eski müderris defterlerinde Havamis-i Süleymaniye deyü yazıla gelmişken yeni defterlerde bu raddeye Hamise-i Süleymaniye tabiri adet olmuştur. Sahn-ı Seman müderrisleri dahi ber-vech-i bala sekiz olup tezayüd ü tenakus etmez amma diğer raddelerde olan medreseler müteaddid ü mütekessir olup asr be-asr yapılan medreseler muhassasatının mikdarına göre derecat-ı mezkureden birine ilhak olunagelmiştir" ifadelerine yer verir. Bkz. Ahmet Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet, (Haz. M. İşpirli), C. I, Ankara 2018, s.122.

1098 "Bahsi geçen inşa edilmiş medrese ve meclislerin her birinde faziletli, ilim ve meziyetçe üstün, hikmet sahibi, hakikati çözmede hünerli, gizli incelikleri keşfeden, haramdan sakınan, temiz, zeki, ilimle donanmış, olgun bir kimse müderris ola ki dini ilimleri anlatma ve felsefe-mantık eğitimini vermeye yeterli olmakla beraber kabiliyetli öğrencileri ilimden nasiplendirme ve sevdirmek ve ders günlerinde dershanede hazır olup, kullanımda olan akli ve nakli kitapları okutmakta özen göstermesi karşılığında günlük atmış akçe ücret verile. Öğrenciler arasından faziletiyle diğerlerinden daha üstün olan yeteneklibirisi müderris yardımcısı olarak atanacak ve günlük beşer akçe ücret verilecektir. Medreselerin her birinde kalan ilimle meşgul olan on beşer öğrenciye günlük ikişer akçe tahsis edilecektir. Her bir medresede güvenilir, hazır ve nazır görevine sadık, kapıcılık yapmaya muktedir kimseler, günlük ikişer akçe ücretle kapıcı olarak atanacaktır. Her bir medresede temizlik konusunda titiz, hizmetine sadık kimseler günlük ikişer akçe ücretle hizmetli olarak görev yapacaktır. Tüm medreselerde temizlik yapmak ve çöp toplamak üzere bir kimsenin günlük ikişer akçe ücretle çöpçü olarak anacaktır. Medreselerin hepsinde kandilleri yakmak ve ikmal etmek üzere birer kandilci günlük ikişer akçe ile görev yapacaktır". Bkz. Kürkçüoğlu, age., s.8, 32; Y. Yılmaz, age., s.82, 135-137.

1099 K. E. Kürkçüoğlu, *age.*, s.8, 26, 31.

1100 "Her ay başında Medrese-i mamurelerinde müderris olan Müderrisler İmaret-i Amirenün üzerine varup aşun ve etmeğün ahvâlin görüp tarik-ı ıslahı ne ise ana mübaşir olalar". Bkz. K. E. Kürkçüoğlu, age., s.31.

1101 "Medaris-i mezbûreye kütüb tedârük olundukda Hafız-i Kütüb ve Kâtib-i Kütüb vüzerâ'-i izâm-i zevi'-l-ihtirâm ma'rifetleriyle ta'yin ve vazifeleri tebyîn oluna". Bkz. K. E. Kürkçüoğlu, age., s.10, 42.

1102 Külliye hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. G. Necipoğlu, *age.*, s. 276-309.

1103 R. Melül Meriç, *age.*, s.23, 33, 93.

1104 R. Melül Meriç, *age.*, s.23; Z. Sönmez, *age.*, s. 33, 69.

imareti der İstanbul. Bab[1105]" şeklinde geçmektedir. TE ve TB "*İstanbul'da Sultan Süleyman merhumun altı bab Medresesi*[1106]" şeklinde kayıtlıdır.

Malzeme ve Teknik: Medresenin inşa malzemesi taş ve tuğladır[1107]. Kuzey, güney ve batı beden duvarları bir sıra kaba yonu moloz taş iki sıra tuğladan; doğu beden duvarı ise kesme taştandır. Beden duvarları, hücre kapı ve pencere lento ve söveleri ile pencere alınlıklarında, bacalarda, alemlerde, dershane beden duvarlarında, revak taşıyıcı ve kemerlerinde kesme taş; beden duvarlarında, revak ve hücre zemin döşemesinde, saçaklarda, üst örtüde tuğla; kapı ve pencere doğramalarında ahşap; medrese ve dershane giriş kapılarında mermer; üst örtüde kurşun; pencere parmaklıklarında metal malzeme kullanılmıştır.

Plan ve Mimari Özellikleri: Evvel Medresesi[1108] eğimli bir arazi üzerine inşa edilmiştir. Eğimin batıdan doğuya doğru artmasından dolayı Süleymaniye Camii'ne bakan doğu cepheleri iki katlıdır. Altta Evvel, Sani ve Tıp Medreseleri altında Tiryakiler Çarşısı olarak adlandırılan tek sıra halinde dizilmiş 18 adet dükkan bulunur[1109]. Âşık Mehmed vermiş olduğu bilgilerden külliye içerisinde yer alan Evvel, Sani, Salis, Rabi ve Darû'l-hadis Medreselerinin İslam'ın beş şartı (erkân-ı hamse-i islam) üzerine kurulduğunu ifade eder (Çiz. 94)[1110].

[1105] R. Melül Meriç, *age.*, s.33.

[1106] R. Melül Meriç, *age.*, s.93; Z. Sönmez, *age.*, s. 33, 69.

[1107] Medresenin inşa malzemeleri için ayrıntılı bilgi için bkz. S. Çelik, *age.*, s. 84-86.

[1108] Ramazanzade Nişancı Mehmed Paşa "Hadisât" isimli eserinde Süleymaniye Külliyesi bünyesinde bulunan medreseler hakkında şu bilgileri aktarır: *"Bina oldu nice ali medreseler. Ki her birinde olur bir müderris. Eder talebelere ilmi ifade. Kılur dünü gün kevâbil istifade. Hz. Padişahı Alempenâhı Ali Cenâb ilmin kapılarını açmak için akıl erbablarına (alimlere) beş bölüm halinde medrese müessesesi bina ettirdi. Burada talebeler her ilmi ifade kılalar. Gece ve gündüz ilmin faziletlerinden istifade edeler buyurdu. Talebeler dini ilimleri ve fen ilimlerini yakınen ve daimi olarak burada öğrenip yazarlar ve elden ele müzakere etmek suretiyle istifadeye sunarlar. Burada her türlü ilim öğretilerek cemiyete güneş gibi ışık saçan alimler yetiştirirler. İlmi öğrenmek isteyen herkes geceleri parlayan Yıldızlar gibi göz yummayıp seher vaktine kadar burada çalışıp yazı yazarlardı.* Bkz. Nişancı Mehmed Paşa, *age.*, s.220.

[1109] S. Çelik, *age.*, s.45.

[1110] Âşık Mehmed'in "Menâzırü'l-avâlim" adlı eserinde de Dârulhadis ve Süleymaniye dört medreseyle ilgili ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır "….ve dahi Sultân Süleyman Hân-ı mûmâileyh bu câmi'-i şerîfün havâlîsinde erkân-ı hamse-i dîn-i İslâm vefkı üzre beş 'aded medrese-i 'ulyâ binâ itmişdür ve bu beş medresenün ikisi bu câmi'-i şerîfün cânib-i şarkîsinde olan harîm-i sânînün cânib-i sarkîsindedür ki harîm-i sânî ile bu iki medrese beyninde bir sûk-ı nüzhet encâm ve şâri-i 'âmm vardur ve bu iki medresenün binaları tarh u resmde birbirinün 'adilidür ve binaları birbirine müttasıldur ve bu beş medresenün ikisi bu câmi'-i şerîfün cânib-i garbîsinde olan harîm-i sânînün cânib-i garbîsindedür ki harim-i sânî ile bu iki medrese beyninde kezâlik bir sûk-ı yekta ve dil-güşâ ve şâh-râh-ı pehnâ vardur ve bu iki medresenün binaları dahi tarh u resmde birbirinün adilidür. Lâkin binaları birbirine müttasıl değül beynehümâda şâri'-i 'âmm vardur ve bu beş medresenün birisi bu câmi'-i şerîfün hâyit-ı kıblîsi hâricinde mâ-havl-i meşhed-i Sultân Süleyman Hân-ı mûmâ-ileyhde olan hadîkanun hâyit-ı cenûbîsi yani hayit-ı kıblîsi üzre mebnîdür ki sultan-ı mûmâ-ileyhün meşhedi kurbındadur ve bu medresede müdârese-i ulûm iden talebe-i uluma mesken olan hucurât bu cami'un canib-i cenubişarkisinde vâkî tûlânî binâdur ve bu medrese-i hâmisede ehâdîsîs-i nebeviye ifade ve istifade olunmak meşrut olmağın bu medrese Darû'l-hadis ismi ile müsemmadur ve dahi sultân-ı mûmâileyh bu cami'un cânib-i garbisinde olan iki medreseden cânib-i cenubîde olan medresenun nihâyet-i

Birbirinin simetriği olan Evvel ve Sani Medreselerine girişi sağlayan kapıları Ayşe Kadın Sokağına açılmaktadır. İki medrese binası bu sokağın iki tarafında karşılıklı olarak yerleştirilmişlerdir. Evvel ve Sani Medresesi açık avlulu, avlunun etrafını üç yönden kuşatan revakları, bir dershane, 23 hücre ile üç gözlü ve üç kubbeli eyvandan meydana gelmektedir[1111]. Giriş kapısının batısında medrese kütlesinden bağımsız olarak tasarlanmış ve ayrı bir giriş kapısı bulunan iki katlı müderris odası yerleştirilmiştir[1112] (Çiz. 95). Girişte ise iki birimli bevvap odası bulunur[1113].

Ayşe Kadın Hamam Sokağına bakan ***kuzey cephe*** 48.02m. uzunluğundadır. Arazinin eğiminden dolayı duvar yükseklikleri batıdan doğuya doğru gidildikçe artmaktadır (Foto 486). Cephe yüzeyinde eksenden batıya kaydırılmış kapı ile medreseye giriş sağlanmaktadır. Medreseye girişi sağlayan kapı kuzey cephede esenden doğuya kaydırılmıştır. Dikdörtgen kapı 3.40m. yüksekliğinde, 2.30m. genişliğindedir. Giriş açıklığı 1.50m. genişliğinde, 2.56m. yüksekliğinde basık kemerlidir. 0.40m. genişliğindeki kapı kemeri 9 kesme taştan örülmüştür. Kilit taşı yüzeyinde bir rozet bulunur. Kemer köşeliklerindeki üçgenimsi yüzeyler boş bırakılmıştır. Kapının söveleri 0.30m. genişliğinde, 0.23m. derinliğinde kesme taştandır. Giriş açıklığı dıştan 0.10m. genişliğinde düz ve pahlı silme ile üç yönden "U" şeklinde kuşatılmıştır (Foto 487).

Girişin solunda mazgal formlu bir pencere ile bunun yanında altta 0.80m. genişliğinde dikdörtgen, üstte ise dikdörtgen formlu basık kemer alınlıklı iki pencere; köşede lojman binasına girişi sağlayan 1.20m. genişliğinde, 2.10m. yüksekliğinde basık kemerli kapı yer alır. Lojman binası iki katlı olarak tasarlanmıştır. Cephenin güneydoğu köşesinde altta basık kemerli dükkan üstte ise köşe hücresinin dışarı açılan 1.10m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu tek pencere bulunmaktadır. Medrese binasına burada olduğu gibi bir lojman yada müderrislerin ikameti için bir binanın eklenmiş olması ilk olarak Evvel ve Salis Medreselerinde karşımıza çıkmaktadır (Foto 488).

Batı cephe 42.52m. uzunluğunda, 5.50m. yüksekliğindedir. Duvar yüksekliği güneyden kuzeye doğru gidildikçe artmaktadır. Moloz taş örgülü avlu duvarı ile medrese arasında kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı bir dış avlu bulunur. Cephenin kuzeyindeki lojman binası iki alt bir üst üç pencere ile aydınlatılmıştır. Medresenin batıya bakan cephesi bir sıra taş iki sıra tuğladan almaşık örgülüdür. Beden duvarları tuğladan testere dişi ile sonlandırılmıştır. Cephe ortasındaki dershane beden duvarından 2.85m. dışarı taşırılmıştır. Yan kanatları sağır tutulan dershanenin batı cephesinde altlı üstlü yerleştirilmiş ikişerden dört pencere avluya

---

cenûbiyyesinde sıbyan-ı, muslimime talim-i Kur'ân içlin bir dârü't-ta'lîm bina itmişdür…". Bkz. Âşık Mehmed, Menâzırü'l-Avâlim, (haz. Mahmut Ak), C. III, Ankara, 2007, s. 1089-1090.

1111 D. Kuban, *agm.*, s. 101.

1112 S. Çelik, Süleymaniye Külliyesi Malzeme, Teknik ve Süreç, Ankara 2009, s.39.

1113 S. Çelik, *age.*, s.39.

açılmaktadır. Alt pencereler dikdörtgen formlu, tuğladan sivri kemer alınlıklı; üsttekiler 1.14m. genişliğinde, 1.66m. yüksekliğinde sivri kemerli alçı şebekelidir. Üst pencere kemerleri 0.26m. genişliğinde olup bir sıra kesme taş üç sıra tuğladandır. Dershanenin iki yanında ikişerden dört hücre vardır. Her hücrenin dikdörtgen formlu, sivri kemer alınlıklı birer pencere ile aydınlatılmıştır. Avlunun güneyinde yer alan lojman binasının kuzeye bakan cephesinde iki kapı ile avluya çıkış sağlanmıştır (Foto 489).

Güney cephe 47.85m. uzunluğunda, 7.00m. yüksekliğindedir. Güneydoğu köşede sıbyan mektebi bulunur. Sıbyan mektebinin güneye bakan cephesinde altta iki basık kemerli kapı ile tek pencere, üstte dikdörtgen formlu bir pencere bulunur. Medresenin güney cephesi 3.80m. yüksekliğe kadar moloz taş, üst bölümü ise bir sıra taş iki sıra tuğladan almaşık örgülüdür. Cephe üzerinde bulunan yedi hücre birer pencere ile aydınlatılmıştır. Güneydoğu köşede arka arkaya sıralanmış üç hücrenin güney cephesi sağırdır. Alt pencereler zeminden 3.75m. yüksekliğinde, 0.94m. genişliğinde dikdörtgen formlu, düz atkı taşlı sivri kemer alınlıklıdır. Pencere lento ve söveleri yekpare taştandır. Alınlık kemeri tuğladandır. 0.65m. yüksekliğindeki kemer aynası üst üste istiflenmiş 10 yatay tuğla sırası ile örülmüştür (Foto 490-491).

Doğu cephe 58.91m. uzunluğundadır. Kubbe alemine kadar olan yüksekliği ise 10.79m.'dir. Tiryakiler Çarşısına bakan bu cephe iki katlı olarak tasarlanmıştır. Altta 12 dükkan tek sıra halinde kuzey-güney doğrultusunda yan yana dizilmiştir. Dükkanlardan her biri 7.93x3.42m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Üzeri 3.56m. yüksekliğinde düz tavan örtülüdür. Doğu cephelerinde tuğladan 0.41m. genişliğindeki basık kemerli açıklıklar iki yanda 0.77m. genişliğinde kesme taş ayaklar üzerine oturmaktadır. Kemerler 3.33m. yüksekliğinde, 3.45m. genişliğindedir. Kemer köşeliklerindeki üçgenimsi yüzeyler taş ve tuğladan almaşık örgülüdür. Dükkanların üzerinde medrese yer alır. Medresenin doğuya bakan cephesi kesme taştandır. 12 hücreden her biri birer pencere ile dışarıya açılmaktadır. Pencereler 0.94m. genişliğinde, 1.63m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu, düz atkı taşlı, sivri teğet kemerli alınlıklıdır. 0.25m. genişliğindeki alınlık kemeri kesme taş örgülüdür. 0.65m. yüksekliğindeki kemer aynası sağır olup kesme taş kaplıdır. Pencere söveleri 0.17m. genişliğindedir. Güney doğu köşede sıbyan mektebinin doğuya bakan cephesinde altta iki üstte ortaya gelecek şekilde bir olmak üzere üç pencere bulunur (Foto 492-494).

Kuzey cephede yer alan kapı açıklığında hemen hemen kare planlı üzeri tonoz örtülü giriş holüne ulaşılır. Bu dönemde inşa edilen birçok medresenin aksine kapıdan önce giriş holüne, buradan revaka ve avluya geçiş sağlanması ile diğerlerinden ayrılmaktadır. Holün doğusunda bulunan bir açıklıktan dış avluya ulaşılır (Foto 495-498). Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı avlunun güney duvarı sağır tutulmuştur. Avlunun kuzeyinde medresenin güney kanadını oluşturan be-

den duvarı bir sıra taş iki sıra tuğladan almaşık örgülüdür. Cephe üzerinde bulunan altı hücreden her biri birer pencere ile avluya açılır. Pencereler dikdörtgen formlu, düz atkı taşlı, sivri kemer alınlıklıdır. Alınlık kemeri tuğladandır.

Giriş holünü güneyinde bulunan 4.52m. yüksekliğindeki, 1.82m. genişliğinde dikdörtgen formlu ikinci bir kapı ile ilk olarak giriş eyvanına buradan da revak vasıtasıyla avluya ulaşılır. Dikdörtgen formlu kapı mermerdendir. 1.51m. genişliğinde, 2.87m. yüksekliğindeki giriş 9 mermer taştan örülmüş olup basık kemerlidir. Kapı kemeri 0.40m. genişliğindedir. Kemer köşeliklerindeki üçgenimsi yüzeyler boş bırakılmıştır. Kapının söveleri 0.32m. genişliğinde, 0.31m. derinliğinde yekpare mermerdendir. Sövelerin içeriye bakan yüzeylerin üst kısımlarında dekoratif amaçlı birer konsol yerleştirilmiştir. Üzerinde yatay dikdörtgen formlu kitabe levhasının yüzeyi boştur (Foto 499, Çiz. 96).

Kapı açıklığında girilen giriş eyvanı kare planlı olup üzeri pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür (Foto 500). Doğu duvarı sağır olup batı duvarında bulunan bir kapı ile kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı odaya ulaşılır. Üst örtü itibariyle ikiye ayrılmış olup güneydeki bölüm kubbe, kuzeydeki bölüm beşik tonoz örtülüdür. Odanın kuzeyinde mazgal formlu pencere, doğuda eksenden kuzeye kaydırılmış tek pencere giriş holüne açılır. Batıda iki dikdörtgen niş bulunmaktadır. Odanın bitişiğinde bulunan yarım daire kemerli bir açıklıktan girilen 5.04x1.50m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda ince uzun dikdörtgen planlı üzeri tonoz örtülü bir koridordan helalara ulaşılır. Güneyde hol, kuzeyde ise üç hela hücresine dikdörtgen formlu birer kapıdan ulaşılmaktadır. Holün güneyinde üç pencere dış avluya açılmaktadır. Günümüzde mutfak ve banyo olarak kullanılmaktadır.

Medrese ***avlusu*** doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Üzeri açık avlunun etrafı güney, kuzey ve batıdan revaklarla çevrilidir (Foto 500).

Revaklar, kuzeybatı ve güneybatı köşelerde birer, kuzey ve güneyde altışar, batıda dershanenin iki yanında ikişerden dört gözlü olmak üzere 18 gözlüdür. Batı cephe ortasına yerleştirilen dershaneden dolayı revakların bağlantısını kestiğinden birer kapı ile bu bağlantı sağlanmıştır. Güney revakları 28.35m. uzunluğunda 2.96m. derinliğindedir. Revakları taşıyan dikdörtgen ayaklar 0.90x0.75m. ölçülerinde dikdörtgen kesitlidir. Revakların üst örtüsü kuzey ve güneyde beşerden on, batıda dershanenin iki yanında ikişerden dört kesme taştan ayak tarafından taşınır. Bunlardan kuzey ve güneydekiler dikdörtgen, batıda dershanenin iki yanında yer alanlar kare kesitlidir. Ayaklar bir birine ve arkalarındaki duvarlara kesme taştan sivri kemerlerle bağlanmıştır. Doğu revak kemerleri 0.44m. genişliğinde olup 3.90m. yüksekliğinde; batı revak kemerleri 0.33m. genişliğinde 3.70m. yüksekliğinde; güney ve kuzey revak kemerleri 0.30m. genişliğinde, 3.65m. yüksekliğindedir. Güney revak kemer köşeliklerindeki üçgen alınlıklara birer taş çörten yerleştirilmiştir.

Revakların üzeri kuzey ve güneyde çapraz tonoz, batıda ise pandantif geçişli kubbe ile örtülüdür. revak zemini 0.40x0.25m. ölçülerinde tuğla döşelidir (Foto 501-506).
Batı kanadın ortasında dershane, iki yanında ikişerden dört hücre bulunmaktadır.
Dershanenin avluya bakan doğu cephesi kesme taştan, arka ve yan cepheler bir sıra taş, iki sıra tuğladan almaşık örgülüdür. Beden duvarları 6.71m. yüksekliğinde olup 0.35m. genişliğinde kesme taştan düz ve pahlı bir silme ile sonlandırılmıştır. Dershaneye kuzey ve güney cephelerinde eksenden doğuya kaydırılmış giriş kapısı 3.12m. yüksekliğinde, 1.80m. genişliğinde dikdörtgen formlu olup mermerdendir. Dikdörtgen planlı dershanenin avlunun sınırına dayandırılarak iki yanda devam eden revakları kesintiye uğratmıştır. Dershanenin revaklarla bağlantısı doğu cephesinde değil de kuzey ve güney cephelerinde eksenden doğuya kaydırılmış köşelerine yerleştirilmiş birer kapı ile revaklarla bağlantısı sağlanmıştır. Giriş açıklığı 2.32m. yüksekliğinde, 1.13m. genişliğinde, 1.05m. derinliğinde birer kapı ile girilmektedir. Kapı kemeri 9 mermer taştan örülmüştür. Kilit taşı yüzeyinde bir adet rozet bulunur. Kemer köşeliklerindeki üçgenimsi yüzeyler boş bırakılmıştır. Kapının söveleri 0.31m. genişliğinde, 0.18m. derinliğinde yekpare mermerdendir. Sövelerin içeriye bakan yüzeylerin üst bölümleri silmelerle hareketlendirilmiş dekoratif konsollarla süslenmiştir (Foto 507). Giriş açıklıkları revak içlerine yerleştirilmiştir. İçten 9.37x6.69m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Batı bölümün üzeri zeminden 10.77m. yüksekliğinde pandantif geçişli bir kubbe, doğu bölüm ise tonoz örtülüdür. Doğu ve batı cepheleri simetrik olup altlı-üstlü ikişerden dörder pencere ile aydınlatılmıştır. Alt pencereler zeminden 0.36m. yüksekliğinde 1.10m. genişliğinde içten dikdörtgen formludur. 2.06m. yüksekliğindeki üst pencereler zeminden 3.82m. yüksekliğinde sivri kemerli alçı şebekelidir. Kuzey cephesi giriş açıklığı dışında sağırdır (Foto 508).
Güney cephe ortasında 4.96m. yüksekliğinde, 1.46m. genişliğinde taş ***mihrap*** bulunur. Mihrap nişi yarım sekizgen planlı olup 1.10m. genişliğinde, 0.58m. derinliğinde, 2.86m. yüksekliğindedir. Nişin üzeri 1.86m. yüksekliğinde beş sıra mukarnaslı bir kavsara ile örtülüdür. Kavsarayı oluşturan mukarnas dizilerinin yüksekliği farklılık göstermektedir. En üstteki 0.33m., ikincisi 0.28m., üçüncüsü 0.30m., dördüncüsü 0.29m., beşincisi 0.66m. yüksekliğindedir. Kavsara köşeliklerine birer adet rozet yerleştirilmiştir. Dıştan ters "U" şeklinde 9cm. genişliğinde iki silme bordürü ile kuşatılmıştır.
Dershanenin kuzey ve güneyinde simetrik olarak yerleştirilmiş ikişerden ***dört hücreye*** doğu cephelerinde bulunan 0.90m. genişliğinde dikdörtgen formlu birer kapıdan girilmektedir. Giriş açıklıkları kuzeydeki hücrelerde eksenden güneye, güneydeki hücrelerde ise eksenden kuzeye kaydırılmıştır. 3.60x3.45m. ölçülerinde kare planlı hücrelerin üzeri pandantif geçişli birer kubbe ile örtülüdür. Batı cephelerinde 1.10m. genişliğinde birer dikdörtgen pencere ile aydınlatılmıştır. Kuzey ve güney

cepheleri sağırdır. Kuzeydeki hücrelerin doğu cephelerinde girişin yanında birer ocak vardır.

Revakların arkasında yer alan ***hücreler*** kuzey, güney ve batıdan üç yönden "U" şeklinde dizilmiştir. ***Kuzey kanatta*** altı hücre bulunmaktadır. Hücreler güney cephede eksenden doğuya kaydırılmış 0.80m. derinliğinde, 0.94m. genişliğinde, 1.79m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu birer kapı ile girilmektedir. Kapının lento ve söveleri 0.22m. genişliğinde, 0.12m. derinliğinde yek pare taştandır. 3.40x3.40m. ölçülerindeki kare planlı hücrelerin üzeri zeminden 5.28m. yüksekliğinde pandantif geçişli birer kubbe ile örtülüdür. Her hücre kuzeye bakan cephelerinde 1.68m. yüksekliğinde, 0.93m. genişliğinde dikdörtgen formlu birer pencere ile aydınlatılmıştır. Pencere söveleri 0.19m. genişliğinde, 0.12m. derinliğindedir. Pencerelerin iki yanında 0.43m. genişliğinde birer niş; doğu cepheleri sağır, batı cephelerinde 0.60m. genişliğinde ikişer niş; girişin batısında ocak bulunur. Zemini altıgen tuğla döşelidir. Duvarlar ve kubbesi sıvalı badana boyalıdır.

Güney kanatta yedi hücre bulunur. Güneybatı köşede yer alan ilk hücreye kuzey cephede eksenden doğuya kaydırılmış bir kapı, diğer altı hücreye kuzey cephede eksenden batıya kaydırılmış 0.90m. genişliğinde dikdörtgen formlu bir kapıdan ulaşılır. 3.45x3.45m. ölçülerinde kare planlı hücreler pandantif geçişli birer kubbe ile örtülüdür. Güney cephelerine yerleştirilmiş birer dikdörtgen pencere ile aydınlatılmıştır. Pencerelerin iki yanında 0.45m. genişliğinde birer niş bulunur. İlk hücrenin doğu ve batı cepheleri sağır, kuzeyde girişin batısında dikdörtgen planlı ocak yer alır. 2, 3,4 ve 5 nolu hücrelerin batı cepheleri sağır, doğu cephelerinde 0.45m. genişliğinde ikişer niş, kuzey cephelerinde girişin doğusunda 1.00m. genişliğinde dikdörtgen planlı ocak bulunur. 6 nolu hücrenin doğu cephesinde eksenden güneye kaydırılmış tek niş, batı cephe sağır, kuzey duvarda sadece giriş açıklığı vardır. 7 nolu hücrenin doğu ve batı cepheleri sağır, kuzeyde ocak, güneyde ortada pencere, iki yanına birer niş yerleştirilmiştir. Doğu ve batı cepheleri sağırdır. Güneyde girişin doğusundaki ocak dikdörtgen planlıdır. Yedi nolu hücrede girişin doğusunda tek pencere revaka açılır. Bu hücrenin kuzey cephesi diğer hücrelerden farklı olarak sağır tutulmuştur. Batıda ise dikdörtgen planlı ocak yer alır.

Doğu kanatta ortada üç gözlü revak, revakın kuzeyinde iki, güneyinde bir hücre ile ortalarına bir eyvan, güneyde ise revakın kuzeyinde bir güneyinde iki hücre bulunmaktadır. Cephe ortasında yer alan 9.72x2.43m. genişliğinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen bir alana oturan revak iki taş ayak tarafından taşınmaktadır. 0.76x0.76m. ölçülerindeki ayaklar birbirine ve arkalarındaki duvarlara sivri kemerlerle bağlanmıştır. Revakın her bir gözünün üzeri pandantif geçişli birer kubbe ile örtülüdür. Her bir revak gözü doğuya bakan cephelerine yerleştirilmiş 0.94m. genişliğinde dikdörtgen formlu birer pencere ile aydınlatılmıştır. Revakın kuzey ve güneyinde eksenden batıya kaydırılmış birer kapı ile kubbe ile örtülü hücrelere giriş sağlanmıştır. Bu hücrelere aynı zamanda eyvandan açılan birer kapı ile de

girilmektedir. Hücrelerin yanlarında simetrik olarak yerleştirilmiş eyvanlara revaktan ulaşılmaktadır. Batı cephelerinde geniş sivri kemerli birer açıklıktan girilen 3.47x3.37m. ölçülerinde kare planlı eyvanlar pandantif geçişli birer kubbe ile örtülüdür. Eyvanların doğu cephelerine direr dikdörtgen pencere yerleştirilmiştir. Kuzeydoğuda yer alan eyvanın güney cephesinde eksenden batıya kaydırılmış bir kapıdan girilen hücre 3.40x3.35m. ölçülerinde kare planlıdır. Üzeri pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Doğuda tek pencere, batı cephesi sağırdır. Kuzeyde yer alan bir açıklıktan köşe hücresine ulaşılır. Hücre kuzeydeki avlu ile aynı aks üzerinde bulunmaktadır. Hücrenin kuzey ve batı cephesi sağır olup doğuda tek pencere vardır.

Güneydoğuda yer alan eyvanın güneyinde arka arkaya sıralanmış üç hücre bulunmaktadır.3.38x3.30m. ölçülerinde kare planlı, pandantif geçişli birer kubbe ile örtülü hücrelere kuzey cephelerinde eksenden batıya kaydırılmış birer kapı ile girilir. Doğu cephelerindeki birer pencere ile aydınlatılmıştır. Eyvandan girilen ilk hücrenin kuzey ve doğusunda birer niş, ikinci ve üçüncü hücrelerin batısında iki, doğusunda 0.56m. genişliğinde bir niş vardır.

Hücre içlerinde yer alan ocaklar büyük oranda yok olmuştur. Ancak bunların üst örtüye yansıyan taş ***bacaları*** sağlam durumdadır. Sekizgen gövdeli bacalar 0.90m. genişliğinde, 3.73m. yüksekliğindedir. Sekizgenin her bir kenarı 0.37m. uzunluğundadır. 2.83m. yüksekliğindeki gövdenin üst bölümünde her yüzeye 0.11m. genişliğinde, 0.32m. yüksekliğinde sivri kemerli birer duman çıkış açıklığı yerleştirilmiştir. Gövde ile külah arasında 0.18m. genişliğinde düz, oluk ve pahlı bir silme bulunur. Gövdenin üzeri 0.73m. yüksekliğinde armudi formlu taş bir külahla örtülüdür (Foto 509). Kurşun kaplı kubbelerin tepe noktalarına yerleştirilmiş alemler 0.50m. genişliğinde, 0.41m. yüksekliğinde yarım küre şeklinde bir kaide üzerine oturmaktadır. 0.97m. yüksekliğinde yekpare taştandır. Kaideden sonra 0.10m. genişliğinde bilezik, 0.14m. yüksekliğinde boyun, 0.32m. yüksekliğinde konik bir alemle ile sonlanır.

Süsleme Özellikleri: Evvel Medresesi süsleme açısından sadedir. Beden duvarlarındaki taş+tuğla almaşık örgü ile altlı-üstlü pencereler cepheye hareketlilik getirmiştir. Batı beden duvarı iki sıra testere dişi ile sonlandırılmıştır. Medrese avlusuna girişi sağlayan giriş kapısı ile dershane kapıları mermerden olup kapı kemeri iki renkli taştandır. kemer kilit taşı gülbezekle bezenmiştir. Hücre içleri süsleme açısından sade olup herhangi bir bezemeye sahip değildir.

Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu: Celalzade Mustafa Çelebi, *"Tabakaâtü'l Memâlik ve Derecâtü'l Mesâlik"* isimli eserinde caminin sağında ve solunda yüksek dereceli dört medrese bulunduğunu, Türk öğrencilere, haftada dört gün

yüksek seviyeli âlimler tarafından ders verildiğinden bahseder. Ayrıca medreselerin hepsinin kubbeli olduğu ve çok sayıda odası bulunduğunu söyler[1114].
1206/1792 İstanbul medreseleri nüfus defterinde talebe sayısı 34[1115], 1844 tarihli olanında ise 106 kişidir[1116]. Medrese yapıları 1660 yılında meydana gelen yangında külliyenin diğer yapıları ile birlikte hasar görmüştür. 1766 yılındaki İstanbul depreminde zarar gören yapılar onarılmıştır[1117]. Osmanlı Arşivinde yer alan belgelerden 1832, 1840, 1844, 1845, 1847 tarihlerinde onarılmıştır. 1844 tarihli belgede Rabi ve Mülazımlar Medresesi ile diğer medreselerin kurşunlarının yenilendiği anlaşılmaktadır. Tamiratlar Vakıf Kaymakamı İbrahim Edhem Efendi tarafından yaptırılmıştır. Toplam 4.323 kuruşluk tutarın 3.374 kuruşu medreselerin tamirine harcanmıştır. Kurşun tamiri 1.992 kuruşa mal olmuştur[1118].
1845 tarihinde imaret ve medreseler 2.222 kuruşa, 1847 tarihinde Vakıf kaymakamı Şefkat Efendi tarafından cami ile birlikte onarılan medreseler 2.886 kuruşa tamir edilmiştir[1119]. 1870 yılında ise çamaşırhaneler ile tamire muhtaç yerlerin onarımı için yapılan keşif bedeli 51.700 kuruş olarak hesaplanmıştır. Bu tutarın 1286 mali bütçesinden karşılanacağı belirtilmiştir. Bu iş kurşuncu Halid Efendi ve Yorgi Kalfa'ya ihale edilmiştir[1120]. 1873 tarihindeki medreselerin onarımları için yapılan keşif bedeli 60.800 kuruş olarak hesaplanmış olup bu tutarın 1289 mali bütçesinden karşılanmasına karar verilmiştir. Tamirat işi Arnavud Kosti Kalfa'ya ihale edilmiştir[1121].
1914 İstanbul Medreselerini konu alan teftiş raporunda *"Medrese-i Ûlâder Süleymaniye"* adıyla kayıtlıdır[1122]. Bu raporda medrese hakkında tutulan raporda 4'ü baraka

---

[1114] "Camiin sağ ve solunda dört yüksek medrese göze çarpar. Burada türk öğrencilere haftada dört gün yüksek seciyeli âlimler tarafından ders verilmektedir. Bu medresede, hepsi de kubbeli olan birçok odalar bulunmaktadır. Bu medreseler sayesinde bir dereceye kadar cehâletin önüne geçildi. Âlimlerin itibarı ve hocaların şerefi arttı; ilimle kemâle erme taraftarları çoğaldı; ilim sahiplerine de yüksek maaşlar bağlandı. Müderrisler ve talebeler Padişaha'a dua etmeğe başladırlar". Mustafa Çelebi imaretin işleyişi ve yararlanma koşulları ile ilgili: "Camiin birinci hareminin kapısı karşısında, misafirlerin dinlenmeleri için büyük bir imaretle on sekiz adet misafirhane yapıldı. Bunların yazlık ve kışlık avluları ile önlerinde saf mermerden yapılmış havuz ve çeşmeleri vardır. Bu imaretin mutfağından sabah ve ikindi vakitleri, çini tabaklar içinde, mevsimine göre tepsilerle çeşitli yemekler, turşular vesaire verilmektedir. Yanlarında hayvanları bulunan yolcuların hayvanları için yer gösterilir ve sarayın ahırından yem de verilir. Bundan başka medreselere softa adıyla kaydedilen talebelere de özel yemekler verilmektedir. Diğer fukara ve muhtaçlara da her gün düzenli şekilde taslar dolusu yemekler dağıtılır" şeklinde bilgi verir. Bkz. Celalzade Mustafa Çelebi, Kanuni'nin Tarihçisinden Muteşem Çağ Kanuni Sultan Süleyman Tabakaâtü' Memâlik ve Derecâtü'l Mesâlik, (Haz. A. Yılmaz), İstanbul 2011, s.363-364.

[1115] N. Aktaş, *agt.*, s. 74

[1116] A. Bolat, *agt.*, s. 66

[1117] M.S. Kütükoğlu, *age.*, s. 121.

[1118] M.S. Kütükoğlu, *age.*, s. 121.

[1119] M.S. Kütükoğlu, *age.*, s. 122.

[1120] M.S. Kütükoğlu, *age.*, s. 122.

[1121] M.S. Kütükoğlu, *age.*, s. 123.

[1122] Ûlâ kelime anlamı olarak ilk, evvel, birinci anlamına gelmektedir.

olmak üzere toplam 25 odasının bulunduğu, Sani Medresesi ile aynı özelliklerde olduğu, barakaların kaldırılması ve tamirin yapılması durumunda talebenin iskanına elverişli olacağı belirtilmiştir. Kadro dahilinde olan medresede 25 kişinin ikamet etmesinin uygun olduğu yönünde görüş bildirilmiştir. 1918 tarihinde yangınzedeler tarafından işgal edilmiştir. 1918 tarihinden günümüze kadar ise Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi olarak hizmet vermektedir[1123].

[1123] İ. Akbulut, "Süleymaniye Kütüphanesi ve Kitap Hastahanesi", *Kültür ve Sanat*, Yıl:4, S. 15, Eylül, Ankara 1992, s. 60.

3.22. İstanbul Süleymaniye Sani Medresesi

Yeri: Sani Medresesi Süleymani'ye Külliyesi[1124] içerisinde, caminin batısında, Evvel Medresesi'nin kuzeyinde 434 ada 2 parselde bulunmaktadır.

Bânîsi: Medresenin bânîsi Kanuni Sultan Süleyman'dır.

İnşa Tarihi: Sani Medresesi'nde olduğu gibi Evvel, Sâlis ve Râbi' Medreseleri üzerinde inşa tarihini gösteren bir kitabe bulunmamaktadır. Atâî, Süleymaniye Külliyesi hakkında şu bilgileri aktarır: *"İnşa edilen cami ve dışındaki daireler ve bina ettikleri türlü hayratlar, saymakla bitmez. İstanbul'daki en güzel, hoş, azametli camidir. 964 zilhicce ayında tamamlanmış olup, namaz kılınacak duruma geldi. Etrafında dört büyük yüce medrese bina edip ilim tahsil etmek isteyenler için bir dâr'ül-ḥadîs ve bir dârü't-ṭıbbâ inşa etti. Medreseleri, gök kubbenin etrafında dönen yıldızlara arkadaş edip, hakikat ki her birinde büyük mütefekkirler öncelikle görev yapar cihanın en akıllı ve yeteneklileridir, faydalı olup hükümleriyle derslerinden istifade edilir. Vakıf şartı üzere hizmetine hürmet edilir"…"964 zilhicce ayında Sultan Süleyman Camisi tamamlanmış olup" ….."966 muḥarrem ayında Sulṭân Süleymân Ḫân Camisi'nin batı tarafındaki çifte medreseleri tamamlandı. Güneyinde bulunan medrese bu medreselere ihsan olup, kuzeyde olanı ise Ali Efendi'ye verildi"*[1125].

S. Çelik, Evvel ve Sani medreseleri için 30 Mart 1552'de 39.5lt kurşun, pencere camları için 12 Ağustos 1552'de 20 vakıyye (25.66kg) bakır tel alınmış olmasından dolayı medreselerin bu tarihten sonra tamamlanmış olduğunu söyler[1126]. Ayrıca Sani Medresesine 960/1552-53 tarihinde Kadızâde Şemseddin Efendi müderris olarak atanmıştır[1127]. Medreseye yapılan müderris atamasından faydalanılarak 960/1552-53 yıllarında inşa edilmiş olmalıdır. Ancak bazı medreselere inşa edilmeden önce müderris atamasının yapıldığı da bilinmektedir.

Vakfiye: Kanuni Sultan Süleyman'ın yaptırdığı eserler ile alakalı dört vakfiye günümüze ulaşmıştır. Bunlardan ilki İstanbul'daki Süleymaniye Külliyesini konu alır. İkincisi su vakfiyesi olup İstanbul'a akıttığı Kağıthane sularını[1128]; üçüncüsü 948/1541 tarihli olup Urfa'da Hz. İbrahim zâviyesi; Son vakfiye ise 964/1557 tarihli olup Şam'da hayratları ile alakalıdır[1129]. Bunlardan İstanbul'da hayratlarını konu alan ve içerisinde medreseler hakkında bilgilerin yer aldığı vakfiye Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde 1390 numarada bulunmaktadır[1130]. Kemal Edip Kürkçüoğlu tarafından Türkçeye çevrilen vakfiye Celalzâde Mustafa tarafından yazılmış olup caminin 964/1557 tarihinde tamamlanışından 5,5 ay sonra hazırlanmıştır[1131]. Vakfiyede Kanuni'nin kendi adına yaptırdığı eserlerin yanı sıra babası

1124 Külliye hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. G. Necipoğlu, *age.*, s. 276-309.

1125 S. Donuk, *agt.*, s.341; 438-439; 514-515

1126 S. Çelik, *age.*, s. 243.

1127 C. Baltacı, age., s.798.

1128 İbrahim Ateş, Kanûnî Sultan Süleyman'ın Su Vakfiyesi, Ankara1987.

1129 VGMA.d., 1390, (Kasa 135, Yeni tasnif no: 52).

1130 Kemal Edip Kürkçüoğlu, *Süleymaniye Vakfiyesi*, Ankara 1962.

1131 K. E. Kürkçüoğlu, *age.*, s.3-6.

Yavuz Sultan Selim adına yaptırılan cami ve medrese, oğlu Şehzade Mehmed ve Şehzade Cihangir için yaptırdığı külliyeler, İstanbul'da Fil Damı Zâviyesi ve Edirne'de Bükelice Zâviyesini konu almaktadır[1132].

Vakfiyede dört medrese hakkında şu bilgilere yer verilmiştir: "Dini ilimler ve mantık-felsefe ilimlerinde yol ve yöntemi karşılaştırabilen, aklı ve rivayetleri anlamak için cennet misali, ruh açan caminin doğusunda parlayan, güzel kokulu, sağlam ve dayanıklı iki medrese binası ve batısında aynı şekilde şanı ve şerefi büyük olan yüce, yüksek dereceli saraya gibi bir medrese inşa ettiler ki her birinin kubbeleri düzeniyle, yıldızların seçkini Süreyya (gerdanlık şeklindeki Ülker Yıldızı) gibi gökyüzünden dünyaya erişir. Odalarının düzeni ve dereceleriyle tüm ilim adamları ve taliplerine ilhâm verir[1133]". Vakfiyede "imar ettikleri medresede ilim erbabı ve fazilet sahipleri odalarda sakin olup, tüm ilimlerle meşgul olanlara vakfetti" şeklinde geçen bilgilerden medreseler akli ve nakli ilimlerle uğraşan ilim erbabına vakfetmiştir[1134]. Vakfiyede ayrıca medresede görevli personellerin görev ve sorumlulukları, alacakları ücretler ile talebe sayısı hakkında şeklindeki bilgilerden müderrise günde 60 akçe[1135], muide 5 akçe, 15 talebeden herbirine 2'şer akçe, bevvâb, ferraş, kennas-ı hela (hela temizleyici), sirâciye (kandilci) 2'şer akçe ücret verilmesi şart koşulmuştur[1136]. Yukarıdaki bilgilerden personel sayısı her medrese de 21 kişi ol-

---

[1132] K. E. Kürkçüoğlu, *age.*, s.3-6.

[1133] K. E. Kürkçüoğlu, *age.*, s.23

[1134] K. E. Kürkçüoğlu, *age.*, s.26.

[1135] Ahmed Cevdet Paşa ise "Süleymaniye dediğimiz balada mezkur dört medresedir ki hala Dökmeciler' de mevcud olan kargir medreselerdir. Bunların dört müderrisi olup tarik-i tedrisin on birinci merhalesidir. Havamis-i Süleymaniye dahi mezkur medaris-i erbaa-i Süleymaniye ile Musıla-i Süleymaniye arasında başkaca bir derece i'tibar olunan beş medresedir ki yakın vakte kadar burada da beş müderris bulunup ziyade olmazdı. Sonraları bi'l-i'tibar tekessür etmişlerdir. Ve havamis ta'biri hamiseye tebdil olunmakla eski müderris defterlerinde Havamis-i Süleymaniye deyü yazıla gelmişken yeni defterlerde bu raddeye Hamise-i Süleymaniye tabiri adet olmuştur. Sahn-ı Seman müderrisleri dahi ber-vech-i bala sekiz olup tezayüd ü tenakus etmez amma diğer raddelerde olan medreseler müteaddid ü mütekessir olup asr be-asr yapılan medreseler muhassasatının mikdarına göre derecatı mezkureden birine ilhak olunagelmiştir" ifadelerine yer verir. Bkz. Ahmet Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet, (Haz. M. İşpirli), C. I, Ankara 2018, 122.

[1136] "Bahsi geçen inşa edilmiş medrese ve meclislerin her birinde faziletli, ilim ve meziyetçe üstün, hikmet sahibi, hakikati çözmede hünerli, gizli incelikleri keşfeden, haramdan sakınan, temiz, zeki, ilimle donanmış, olgun bir kimse müderris ola ki dini ilimleri anlatma ve felsefe-mantık eğitimini vermeye yeterli olmakla beraber kabiliyetli öğrencileri ilimden nasiplendirme ve sevdirmek ve ders günlerinde dershanede hazır olup, kullanımda olan akli ve nakli kitapları okutmakta özen göstermesi karşılığında günlük atmış akçe ücret verile. Öğrenciler arasından faziletiyle diğerlerinden daha üstün olan yeteneklibirisi müderris yardımcısı olarak atanacak ve günlük beşer akçe ücret verilecektir. Medreselerin her birinde kalan ilimle meşgul olan on beşer öğrenciye günlük ikişer akçe tahsis edilecektir. Her bir medresede güvenilir, hazır ve nazır görevine sadık, kapıcılık yapmaya muktedir kimseler, günlük ikişer akçe ücretle kapıcı olarak atanacaktır. Her bir medresede temizlik konusunda titiz, hizmetine sadık kimseler günlük ikişer akçe ücretle hizmetli olarak görev yapacaktır. Tüm medreselerde temizlik yapmak ve çöp toplamak üzere bir kimsenin günlük ikişer akçe ücretle çöpçü olarak anacaktır. Medreselerin hepsinde kandilleri yakmak ve ikmal etmek üzere birer kandilci günlük ikişer akçe ile görev yapacaktır". Bkz. Kürkçüoğlu, age., 8, 32; Y. Yılmaz, age., s . 82, 135-137.

duğu anlaşılmaktadır. Vakfiyede talebe sayısı 15'tir. Süleymaniye vakfiyesinde imarette pişen yemeklerden fakir-fukaranın yanı sıra medrese talebelerine verilesi şart koşulmuştur[1137]. Ayrıca müderrisler medresedeki görevlerinin yanı sıra imarette pişen yemekleri her ay denetleyecekleri ikinci bir görev verilmiştir[1138]. Medreselere kitap tedariki yapıldıktan sonra bir hafız-ı kütüp görevlendirilerek uygun bir ücret verileceği belirtilmiştir[1139].

Mimarı: Medresenin mimarı Mimar Sinan'dır.

Malzeme ve Teknik: Medresenin inşa malzemesi taş ve tuğladır[1140]. Kuzey, güney ve batı beden duvarları bir sıra kaba yonu moloz taş iki sıra tuğladan; doğu beden duvarı ise kesme taştandır. Beden duvarları, hücre kapı ve pencere lento ve söveleri ile pencere alınlıklarında, bacalarda, alemlerde, dershane beden duvarlarında, revak taşıyıcı ve kemerlerinde kesme taş; beden duvarlarında, revak ve hücre zemin döşemesinde, saçaklarda, üst örtüde tuğla; kapı ve pencere doğramalarında ahşap; medrese ve dershane giriş kapılarında mermer; üst örtüde kurşun; pencere parmaklıklarında metal malzeme kullanılmıştır.

Plan ve Mimari Özellikleri: Sani Medresesi eğimli bir arazi üzerine inşa edilmiştir. Eğimin batıdan doğuya doğru artmasından dolayı Süleymaniye Camii'ne bakan doğu cepheleri iki katlıdır. Altta Evvel, Sani ve Tıp Medreseleri altında Tiryakiler Çarşısı olarak adlandırılan tek sıra halinde dizilmiş 18 adet dükkan bulunur[1141]. Birbirinin simetriği olan Evvel ve Sani Medreselerine girişi sağlayan kapıları Ayşe Kadın Sokağına açılmaktadır. İki medrese binası bu sokağın iki tarafında karşılıklı olarak yerleştirilmişlerdir. Evvel ve Sani Medresesi açık avlulu, avlunun etrafını üç yönden kuşatan revakları, bir dershane, 23 hücre ile üç gözlü ve üç kubbeli eyvandan meydana gelmektedir[1142]. Giriş kapısının batısında medrese kütlesinden bağımsız olarak tasarlanmış ve ayrı bir giriş kapısı bulunan iki katlı müderris odası yerleştirilmiştir (Foto 510-511, Çiz. 97).

Güney cephe 48.00m. uzunluğundadır. Arazinin eğiminden dolayı duvar yükseklikleri batıdan doğuya doğru gidildikçe artmaktadır. Cephe yüzeyinde eksenden batıya kaydırılmış kapı ile medreseye giriş sağlanmaktadır. Girişin solunda mazgal formlu bir pencere ile bunun yanında altta 0.80m. genişliğinde dikdörtgen, üstte ise dikdörtgen formlu basık kemer alınlıklı iki pencere; köşede lojman binasına girişi sağlayan 1.20m. genişliğinde, 2.10m. yüksekliğinde basık kemerli kapı yer alır.

1137 K. E. Kürkçüoğlu, *age.*, 8, 26, 31.

1138 "Her ay başında Medrese-i mamurelerinde müderris olan Müderrisler İmaret-i Amirenün üzerine varup aşun ve etmeğün ahvâlin görüp tarik-ı ıslahı ne ise ana mübaşir olalar". Bkz. K. E. Kürkçüoğlu, age., 31.

1139 "Medaris-i mezbûreye kütüb tedârük olundukda Hafız-i Kütüb ve Kâtib-i Kütüb vüzerâ'-i izâm-i zevi'-l-ihtirâm ma'rifetleriyle ta'yin ve vazifeleri tebyîn oluna". Bkz. K. E. Kürkçüoğlu, age., 10, 42.

1140 Medresenin inşa malzemeleri için ayrıntılı bilgi için bkz. S. Çelik, *age.*, s. 84-86.

1141 S. Çelik, *age.*, s.45.

1142 D. Kuban, *agm.*, s. 101.

Lojman binası iki katlı olarak tasarlanmıştır. Cephenin güneydoğu köşesinde altta basık kemerli dükkan üstte ise köşe hücresinin dışarı açılan 1.10m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu tek pencere açıklığı bulunmaktadır (Foto 512).

Doğu cephe 43.42m. uzunluğundadır. Kubbe alemine kadar olan yüksekliği ise 10.79m.'dir. Tiryakiler Çarşısına bakan bu cephe iki katlı olarak tasarlanmıştır. Altta 10 dükkan tek sıra halinde kuzey-güney doğrultusunda yan yana dizilmiştir. Dükkanlardan her biri 7.93x3.42m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. üzeri 3.56m. yüksekliğinde düz tavan örtülüdür. Doğu cephelerinde tuğladan 0.41m. genişliğindeki basık kemerli açıklıklar iki yanda 0.77m. genişliğinde kesme taş ayaklar üzerine oturmaktadır. Kemerler 3.33m. yüksekliğinde, 3.45m. genişliğindedir. Kemer köşeliklerindeki üçgenimsi yüzeyler taş ve tuğladan almaşık örgülüdür. Dükkanların üzerinde medrese yer alır. Medresenin doğuya bakan cephesi kesme taştandır. 10 hücreden her biri birer pencere ile dışarıya açılmaktadır. Pencereler 0.94m. genişliğinde, 1.63m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu, düz atkı taşlı, sivri teğet kemerli alınlıklıdır. 0.25m. genişliğindeki alınlık kemeri kesme taş örgülüdür. 0.65m. yüksekliğindeki kemer aynası sağır olup kesme taş kaplıdır. pencere söveleri 0.17m. genişliğindedir (Foto 513-514).

Kuzey cephe 48.15m. uzunluğunda, 7.00m. yüksekliğindedir. Cephe 3.80m. yüksekliğe kadar moloz taş, üst bölümü ise bir sıra taş iki sıra tuğladan almaşık örgülüdür. Cephe yüzeyine biri kuzeydoğu köşede olmak üzere sekiz hücre yerleştirilmiştir. Kuzeybatı köşede olanı iki, bitişiğindeki 5 hücre birer pencere ile aydınlatılmıştır. Kuzeydoğu köşedeki iki hücrenin kuzeye bakan cepheleri sağırdır. Alt pencereler zeminden 3.75m. yüksekliğinde, 0.94m. genişliğinde dikdörtgen formlu, düz atkı taşlı sivri kemer alınlıklıdır. Pencere lento ve söveleri yekpare taştandır. Alınlık kemeri tuğladandır. 0.65m. yüksekliğindeki kemer aynası üst üste istiflenmiş 10 yatay tuğla sırası ile örülmüştür (Foto 515).

Batı cephe 42.52m. uzunluğunda, 5.50m. yüksekliğindedir. Duvar yüksekliği güneyden kuzeye doğru gidildikçe artmaktadır. Moloz taş örgülü avlu duvarı ile medrese arasında kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı bir dış avlu bulunmaktadır. Medresenin batıya bakan cephesi bir sıra taş iki sıra tuğladan almaşık örgülüdür. Beden duvarları tuğladan testere dişi ile sonlandırılmıştır. Cephe ortasında beden duvarından 2.85m. dışarı taşırılmış dershane bulunur. Yan kanatları sağır tutulan dershanenin batı cephesinde altlı üstlü yerleştirilmiş ikişerden dört pencere açıklığı avluya açılmaktadır. Alt pencereler dikdörtgen formlu, tuğladan sivri kemer alınlıklı; üsttekiler sivri kemerli alçı şebekelidir. Üst pencere kemerleri bir sıra kesme taş üç sıra tuğladandır. Dershanenin iki yanında ikişerden dört hücre bulunur. Her hücrenin dikdörtgen formlu, sivri kemer alınlıklı birer penceresi bulunmaktadır. Avlunun güneyinde yer alan lojman binasının kuzeye bakan cephesinde iki kapı ile avluya çıkış sağlanmıştır (Foto 516).

Medreseye girişi sağlayan kapı açıklığı 1.50m. genişliğinde, 2.56m. yüksekliğinde basık kemerlidir. 0.40m. genişliğindeki kapı kemeri 9 kesme taştan örülmüştür. Kemer köşeliklerindeki üçgenimsi yüzeyler boş bırakılmıştır. Kapının söveleri 0.29m. genişliğinde, 0.26m. derinliğinde kesme taştandır. Giriş açıklığı dıştan düz ve pahlı silme ile üç yönden "U" şeklinde kuşatılmıştır. Kapı açıklığında hemen hemen kare planlı üzeri tonoz örtülü giriş holüne ulaşılır. Bu dönemde inşa edilen diğer medreselerden farklı olarak giriş kapısından ilk olarak giriş holüne, ardından revaka ve avluya ulaşılır. Bu yönüyle diğer medreselerden ayrılmaktadır.

Holün kuzeyinde bulunan bir açıklıktan dış avluya ulaşılır (Foto 517). Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı avlunun güney duvarı sağır tutulmuştur. Avlunun kuzeyinde medresenin güney kanadını oluşturan beden duvarı bir sıra taş iki sıra tuğladan almaşık örgülüdür. Cephe üzerinde bulunan altı hücreden her biri birer pencere ile avluya açılmaktadır. Pencereler dikdörtgen formlu, düz atkı taşlı, sivri kemer alınlıklıdır. Alınlık kemeri tuğladandır.

Giriş holünü kuzeyinde bulunan 4.52m. yüksekliğindeki, 1.82m. genişliğinde dikdörtgen formlu ikinci bir kapı ile ilk olarak giriş eyvanına buradan da revak vasıtasıyla avluya ulaşılmaktadır. Dikdörtgen formlu kapı mermerdendir. 1.51m. genişliğinde, 2.87m. yüksekliğindeki giriş 9 mermer taştan örülmüş olup basık kemerlidir. Kapı kemeri 0.40m. genişliğindedir. Kemer köşeliklerindeki üçgenimsi yüzeyler boş bırakılmıştır. Kapının söveleri 0.32m. genişliğinde, 0.31m. derinliğinde yekpare mermerdendir. Sövelerin içeriye bakan yüzeylerin üst kısımlarında dekoratif amaçlı birer konsol yerleştirilmiştir. Üzerinde yatay dikdörtgen formlu kitabe levhası boş bırakılmıştır (Foto 518).

Kapı açıklığında girilen giriş eyvanı kare planlı olup üzeri pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Doğu duvarı sağır olup batı duvarında bulunan bir kapı ile kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı odaya ulaşılır. Üst örtü itibariyle ikiye ayrılmış olup kuzeydeki bölüm kubbe, güneydeki bölüm beşik tonoz örtülüdür. Odanın güneyinde mazgal formlu pencere, doğuda eksenden güneye kaydırılmış tek pencere giriş holüne açılır. Batı ve kuzeyde ise birer dikdörtgen niş bulunmaktadır. Odanın bitişiğinde bulunan yarım daire kemerli bir açıklıktan girilen doğu-batı doğrultusunda ince uzun dikdörtgen planlı üzeri tonoz örtülü bir koridordan helalara geçilir. Kuzeyde hol, güneyde ise üç hela hücresine dikdörtgen formlu birer kapıdan ulaşılır. Holün kuzeyinde tek pencere dış avluya açılır (Foto 519).

Medrese ***avlusu*** doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır (Foto 520-521). Üzeri açık avlunun etrafı güney, kuzey ve batıdan revaklarla çevrilidir. ***Revaklar***, kuzeybatı ve güneybatı köşelerde birer, kuzey ve güneyde altışar, batıda dershanenin iki yanında ikişerden dört gözlü olmak üzere 18 gözlüdür. Revakların üst örtüsü kuzey ve güneyde beşerden on, batıda dershanenin iki yanında ikişerden dört kesme taştan ayak tarafından taşınır. Bunlardan kuzey ve güneydekiler 0.90x0.75m.

ölçülerinde dikdörtgen, batıda dershanenin iki yanında yer alanlar kare kesitlidir. Ayaklar bir birine ve arkalarındaki duvarlara kesme taştan sivri kemerlerle bağlanmıştır. Doğu revak kemerleri 0.44m. genişliğinde olup 3.90m. yüksekliğinde; batı revak kemerleri 0.33m. genişliğinde 3.70m. yüksekliğinde; güney revak kemerleri 0.30m. genişliğinde, 3.65m. yüksekliğindedir. Güney revak kemer köşeliklerindeki üçgen alınlıklara birer taş çörten yerleştirilmiştir. Revakların üzeri kuzey ve güneyde çapraz tonoz, batıda ise pandantif geçişli kubbe ile örtülüdür. revak zemini 0.40x0.25m. ölçülerinde tuğla kaplıdır (Foto 522-527).

Revakların arkasında yer alan ***hücreler*** kuzey, güney ve batıdan üç yönden "U" şeklinde dizilmiştir. Güney kanatta altı hücre bulunmaktadır. Hücreler kuzey cephede eksenden doğuya kaydırılmış 0.80m. derinliğinde, 0.94m. genişliğinde, 1.79m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu birer kapı ile girilmektedir. Kapının lento ve söveleri 0.22m. genişliğinde, 0.12m. derinliğinde yek pare taştandır. Kare planlı hücrelerin üzeri zeminden 5.28m. yüksekliğinde pandantif geçişli birer kubbe ile örtülüdür. Her hücre güneye bakan cephelerinde 1.68m. yüksekliğinde, 0.93m. genişliğinde dikdörtgen formlu birer pencere ile aydınlatılmıştır. Pencere söveleri 0.19m. genişliğinde, 0.12m. derinliğindedir. Zemini altıgen tuğla döşelidir. Duvarlar ve kubbesi sıvalı badana boyalıdır. Hücre içlerinde ocak nişler günümüze ulaşmamıştır (528-530).

Kuzey kanatta yedi hücre bulunmaktadır. Kuzeybatı köşede yer alan ilk hücreye güney cephede eksenden doğuya kaydırılmış 0.90m. genişliğinde bir kapı ile girilmektedir. Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Batıda kuzey-güney doğrultusunda enine atılan bir kemerle kareye dönüştürülen hücrenin doğu bölümü kubbe ile örtülüdür. Kuzey cephede iki dikdörtgen pencere, güneyde ise girişin batısında dikdörtgen planlı ocak yer alır. Kuzey ve güney cepheler sağırdır. Diğer altı hücreye güney cephede eksenden batıya kaydırılmış 0.90m. genişliğinde dikdörtgen formlu bir kapıdan ulaşılır. 3.45x3.45m. ölçülerinde kare planlı hücreler pandantif geçişli birer kubbe ile örtülüdür. Kuzey cephelerinde birer dikdörtgen pencere ile aydınlatılmıştır. Doğu ve batı cepheleri sağırdır. Güneyde girişin doğusunda dikdörtgen planlı ocak bulunur. Yedi nolu hücrede girişin doğusunda tek pencere revaka açılır. Bu hücrenin kuzey cephesi diğer hücrelerden farklı olarak sağır tutulmuştur. Batıda ise dikdörtgen planlı ocak yer alır.

Doğu kanatta ortada üç gözlü revak, revakın kuzeyinde iki hücre ile ortalarına bir eyvan, güneyinde ise revakın kuzeyinde bir güneyinde iki hücre bulunmaktadır. Cephe ortasında yer alan 9.72x2.43m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı revak iki taş ayak tarafından taşınmaktadır. 0.76x0.76m. ölçülerinde kare kesitli ayaklar birbirine ve arkalarındaki duvarlara sivri kemerlerle bağlanmıştır. revakın her bir gözünün üzeri pandantif geçişli birer kubbe ile örtülüdür. Her bir revak gözü doğuya bakan cephelerine yerleştirilmiş 0.94m. genişliğinde dikdörtgen formlu birer pencere ile aydınlatılmıştır. Revakın kuzey ve güneyinde

eksenden batıya kaydırılmış birer kapı ile kubbe ile örtülü hücrelere giriş sağlanmıştır. Bu hücrelere aynı zamanda eyvandan açılan birer kapı ile de girilmektedir. Hücrelerin yanlarında simetrik olarak yerleştirilmiş eyvanlara revaktan ulaşılmaktadır. Batı cephelerinde geniş sivri kemerli birer açıklıktan girilen eyvanlar pandantif geçişli birer kubbe ile örtülüdür. Eyvanların doğu cephelerine direr dikdörtgen pencere yerleştirilmiştir. Kuzeydoğuda yer alan eyvanın güney cephesinde eksenden batıya kaydırılmış bir kapıdan girilen hücre kare planlıdır. Üzeri pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Kuzey duvarı sağırdır. Doğuda pencere, batıda ocak bulunur. Güneydoğuda yer alan eyvanın güneyinde arka arkaya sıralanmış iki hücre bulunmaktadır. Pandantif geçişli birer kubbe ile örtülü hücrelere kuzey cephelerinde eksenden batıya kaydırılmış birer kapı ile girilmektedir. Doğu cephelerinde birer pencere yer alırken diğer cepheleri sağır tutulmuştur. Güneydeki avlu ile aynı aks üzerinde bulunan köşe hücresinin kuzey cephesinde girişin doğusunda ocak bulunur.

Batı kanadın ortasında dershane iki yanda ikişerden dört hücre bulunmaktadır (Foto 531). Dershanenin avluya bakan doğu cephesi kesme taştan, arka ve yan cepheler bir sıra taş, iki sıra tuğladan almaşık örgülüdür. Beden duvarları 6.71m. yüksekliğinde olup 0.35m. genişliğinde kesme taştan düz ve pahlı bir silme ile sonlandırılmıştır. Dershaneye kuzey ve güney cephelerinde eksenden doğuya kaydırılmış giriş kapısı 3.12m. yüksekliğinde, 1.80m. genişliğinde dikdörtgen formlu olup mermerdendir. Giriş açıklığı 2.32m. yüksekliğinde, 1.13m. genişliğinde, 1.05m. derinliğinde birer kapı ile girilmektedir. Kapı kemeri 9 mermer taştan örülmüştür. Kilit taşı yüzeyinde bir adet rozet bulunur. Kemer köşeliklerindeki üçgenimsi yüzeyler boş bırakılmıştır. Kapının söveleri 0.31m. genişliğinde, 0.18m. derinliğinde yekpare mermerdendir. Sövelerin içeriye bakan yüzeylerin üst bölümleri silmelerle hareketlendirilmiş dekoratif konsollarla süslenmiştir (Foto 532). Giriş açıklıkları revak içlerine yerleştirilmiştir. Bu yönüyle incelenen yapılardan ayrılmaktadır. Dershanenin doğuda avlu sınırına dayandırılması neticesinde bu cephedeki revakların sürekliliğini kesmiştir. Bu kesinti dershanenin kuzey ve güney cephelerine yerleştirilmiş kapılara revaklardan ulaşılmaktadır.

İçten 9.37x6.69m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Batı bölümün üzeri zeminden 10.77m. yüksekliğinde pandantif geçişli bir kubbe, doğu bölüm ise tonoz örtülüdür. Doğu ve batı cepheleri simetrik olup altlı-üstlü ikişerden dörder pencere ile aydınlatılmıştır. Alt pencereler zeminden 0.36m. yüksekliğinde 1.10m. genişliğinde içten dikdörtgen formludur. 2.06m. yüksekliğindeki üst pencereler zeminden 3.82m. yüksekliğinde sivri kemerli alçı şebekelidir. Kuzey cephesi giriş açıklığı dışında sağırdır.

Güney cephe ortasında 4.96m. yüksekliğinde, 1.46m. genişliğinde taş ***mihrap*** bulunur. Mihrap nişi yarım sekizgen planlı olup 1.10m. genişliğinde, 0.58m. derinliğinde, 2.86m. yüksekliğindedir. Nişin üzeri 1.86m. yüksekliğinde beş sıra mukarnaslı

bir kavsara ile örtülüdür. Kavsarayı oluşturan mukarnas dizilerinin yüksekliği farklılık göstermektedir. En üstteki 0.33m., ikincisi 0.28m., üçüncüsü 0.30m., dördüncüsü 0.29m., beşincisi 0.66m. yüksekliğindedir. Kavsara köşeliklerine birer adet rozet yerleştirilmiştir. Dıştan üç yönden "U" şeklinde 9cm. genişliğinde iki silme bordürü ile kuşatılmıştır.

Dershanenin kuzey ve güneyinde simetrik olarak yerleştirilmiş ikişerden dört hücreye doğu cephelerinde bulunan 0.90m. genişliğinde dikdörtgen formlu birer kapıdan girilmektedir. 3.38x3.38m. ölçülerinde kare planlı hücrelerin üzeri pandantif geçişli birer kubbe ile örtülüdür. Batı cephelerinde 1.10m. genişliğinde birer dikdörtgen pencere ile aydınlatılmıştır. Kuzey ve güney cepheleri sağırdır. Doğuda girişin yanında birer ocak bulunur.

Hücre içlerinde yer alan ocaklar büyük oranda yok olmuştur. Ancak bunların üst örtüye yansıyan taş ***bacaları*** sağlam durumdadır. Sekizgen gövdeli bacalar 0.90m. genişliğinde, 3.73m. yüksekliğindedir. sekizgenin her bir kenarı 0.37m. uzunluğundadır. 2.83m. yüksekliğindeki gövdenin üst bölümünde her yüzeye 0.11m. genişliğinde, 0.32m. yüksekliğinde sivri kemerli birer duman çıkış açıklığı yerleştirilmiştir. Gövde ile külah arasında 0.18m. genişliğinde düz, oluk ve pahlı bir silme bulunur. Gövdenin üzeri 0.73m. yüksekliğinde armudi formlu taş bir külahla örtülüdür (Foto 533). Kurşun kaplı kubbelerin tepe noktalarına yerleştirilmiş alemler 0.50m. genişliğinde, 0.41m. yüksekliğinde yarım küre şeklinde bir kaide üzerine oturmaktadır. 0.97m. yüksekliğinde yekpare taştandır. kaideden sonra 0.10m. genişliğinde bilezik, 0.14m. yüksekliğinde boyun, 0.32m. yüksekliğinde konik bir alemle ile sonlanır.

Süsleme Özellikleri: Sani Medresesi süsleme açısından sadedir. Beden duvarlarındaki taş+tuğla almaşık örgü ile altlı-üstlü pencereler cepheye hareketlilik getirmiştir. Batı beden duvarı iki sıra testere dişi ile sonlandırılmıştır. Medrese avlusuna girişi sağlayan giriş kapısı ile dershane kapıları mermerden olup kapı kemeri iki renkli taştandır. Kemer kilit taşı gülbezekle bezenmiştir. Hücre içleri süsleme açısından sade olup herhangi bir bezemeye sahip değildir.

Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu: . 1206/1792 tarihli nüfus defterinde talebe sayısı 38[1143], 1844 tarihli olanında ise 102 kişidir[1144].

Medrese binası 1660 yılında meydana gelen yangında külliyenin diğer yapıları ile birlikte hasar görmüştür. Ancak bu yangında medresenin nefelerinin hasar gördüğü konusunda bir bilgimiz bulunmamaktadır. 1766 yılındaki İstanbul depreminde zarar gören yapılar onarılmıştır[1145]. Osmanlı Arşivinde yer alan belgelerden 1832, 1840, 1844, 1845, 1847 tarihlerinde onarıldığı anlaşılmaktadır. 1844 tarihli belgede Rabi, Mülazımlar ve diğer medreselerin kurşunlarının yenilendiği anlaşılmaktadır.

[1143] N. Aktaş, agt., s. 75

[1144] A. Bolat, agt., s. 98

[1145] M.S. Kütükoğlu, *age.*, s. 121.

Tamiratlar Vakıf Kaymakamı İbrahim Edhem Efendi tarafından yaptırılmıştır. Toplam 4.323 kuruşluk tutarın 3.374 kuruşu medreselerin tamirine harcanmıştır. Kurşun tamiri 1.992 kuruşa mal olmuştur[1146]. 1845 tarihinde imaret ve medreseler 2.222 kuruşa, 1847 tarihinde Vakıf kaymakamı Şefkat Efendi tarafından cami ile birlikte onarılan medreseler 2.886 kuruşa tamir edilmiştir[1147]. 1870 yılında ise çamaşırhaneler ile tamire muhtaç yerlerin onarımı için yapılan keşif bedeli 51.700 kuruş olarak hesaplanmıştır. Bu tutarın 1286 mali bütçesinden karşılanacağı belirtilmiştir. Bu iş kurşuncu Halid Efendi ve Yorgi Kalfa'ya ihale edilmiştir[1148]. 1873 tarihindeki onarımları için yapılan keşif bedeli 60.800 kuruş olarak hesaplanmış olup, bu tutarın 1289 mali bütçesinden karşılanmasına karar verilmiştir. Tamirat işi Arnavud Kosti Kalfa'ya ihale edilmiştir[1149].

1914 İstanbul Medreselerini konu alan teftiş raporunda "*Medrese-i Sânî der Süleymaniye"* adıyla kayıtlıdır. Bu raporda talebe iskanına elverişli olan medrese hakkında tutulan raporda 6'sı muhdes olmak üzere rutubetli 27 adet birer kişilik odası; gusulhâne, abdesthâne ve çamaşırhânesi ve şadırvanının tamire mutaç olduğu belirtilmiştir. Ders okunur bir dershanesi vardır. Yapının rutubetten kurtarılması ve barakaların kaldırılması yönünde rapor tutulmuştur. 69 talebesi olan medresede ancak 25 kişinin kalmasının uygun olduğu ifade edilmiştir[1150]. Kadro dahilinde olan medresenin 1914 tarihnde müderrsisi Lüleburgazlı Eşref Efendizâde Muhyiddin Efendi, bevvabı ise Atinalı Arif Efendi'dir. 1918 yılında boş olan medrese bu tarihten sonra Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi olarak hizmet vermektedir[1151].

[1146] M.S. Kütükoğlu, *age.*, s. 121.
[1147] M.S. Kütükoğlu, *age.*, s. 122.
[1148] M.S. Kütükoğlu, *age.*, s. 122.
[1149] M.S. Kütükoğlu, *age.*, s. 123.
[1150] M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 60.
[1151] İ. Akbulut, "Süleymaniye Kütüphanesi ve Kitap Hastahanesi", *Kültür ve Sanat*, Yıl:4, S. 15, Eylül, Ankara 1992, s. 60.

3.23. İstanbul Süleymaniye Salis Medresesi

Yeri: Salis Medresesi Süleymani'ye Külliyesi[1152] içerisinde, caminin doğusunda 376 ada, 97 pafta, 2 parselde bulunmaktadır (Foto 534, Çiz. 98-99).

İnşa Tarihi: Sâlis Medresesinde olduğu gibi Sânî, Râbi' ve Evvel Medreseleri üzerinde inşa tarihini gösteren bir kitabe bulunmamaktadır. Süleymaniye Külliyesine ait muhasebe kayıtlarında yer alan bilgiler yapının tarihlendirilmesinde önemli belgeler ihtiva etmektedir. Belgelere göre 28 Ağustos-4 Eylül 1557 tarihinde medrese tasarımı için üç deste (16 akçe/deste) İstanbul kağıdı alınmıştır[1153]. S. Çelik Salis ve Rabi Medreselerinni 1552 yılından sonra tasarımının yapıldığını, iki yazıtlı, iki yazıtsız 4 medrese ve dershane ana girişleri ve 14 hücre kapısının söve, kemer ve yazıtları 10-24 Eylül 1558 tarihinde yapılmış ve işlenmiş, pencere söveleri 24 Aralık 1559-15 Ocak 1560 tarihleri arasında hazırlanmıştır. Bu durumda Salis ve Rabi Medreselerin 15 Ocak 1560 tarihinden sonra tamamlanmış olmalıdır[1154]. C. Baltacı ise medreseye 966/1558-59 tarihinde ilk müderris olarak Kınalızâde Ali Efendi atandığını söyleyerek medresenin de bu tarihte tamamlanmış olabileceğini ifade eder[1155].

Vakfiyesi: Kanuni Sultan Süleyman'ın yaptırdığı eserler ile alakalı dört vakfiye günümüze ulaşmıştır. Bunlardan ilki İstanbul'daki Süleymaniye Külliyesini konu alır. İkincisi su vakfiyesi olup İstanbul'a akıttığı Kağıthane sularını[1156]; üçüncüsü 948/1541 tarihli olup Urfa'da Hz. İbrahim zâviyesi; Son vakfiye ise 964/1557 tarihli olup Şam'da hayratları ile alakalıdır[1157]. Bunlardan İstanbul'da hayratlarını konu alan ve içerisinde medreseler hakkında bilgilerin yer aldığı vakfiye Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde 1390 numarada bulunmaktadır. Kemal Edip Kürkçüoğlu tarafından Türkçeye çevrilen vakfiye Celalzâde Mustafa tarafından yazılmış olup caminin 964/1557 tarihinde tamamlanışından 5,5 ay sonra hazırlanmıştır[1158]. Vakfiyede Kanuni'nin kendi adına yaptırdığı eserlerin yanı sıra babası Yavuz Sultan Selim adına yaptırılan cami ve medrese, oğlu Şehzade Mehmed ve Şehzade Cihangir için yaptırdığı külliyeler, İstanbul'da Fil Damı Zâviyesi ve Edirne'de Bükelice Zâviyesini konu almaktadır[1159]. Vakfiyede dört medrese hakkında şu bilgilere yer verilmiştir: "*Dini ilimler ve mantık-felsefe ilimlerinde yol ve yöntemi karşılaştırabilen, aklı ve rivayetleri anlamak için cennet misali, ruh açan caminin doğusunda parlayan, güzel kokulu, sağlam ve dayanıklı iki medrese binası ve batısında aynı şekilde şanı ve şerefi büyük olan yüce, yüksek dereceli saraya gibi bir medrese inşa ettiler ki her birinin kubbeleri*

1152 Külliye hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. G. Necipoğlu, *age.*, s. 276-309.
1153 S. Çelik, *age.*, s. 243.
1154 S. Çelik, *age.*, s. 243.
1155 C. Baltacı, age., s. 801.
1156 İbrahim Ateş, Kanûnî Sultan Süleyman'ın Su Vakfiyesi, Ankara1987.
1157 VGMA.d., 1390, (Kasa 135, Yeni tasnif no: 52). Bkz. 33.
1158 K. E. Kürkçüoğlu, *age.*, s.3-6.
1159 K. E. Kürkçüoğlu, *age.*, s.3-6.

düzeniyle, yıldızların seçkini Süreyya (gerdanlık şeklindeki Ülker Yıldızı) gibi gökyüzünden dünyaya erişir. Odalarının düzeni ve dereceleriyle tüm ilim adamları ve taliplerine ilhâm verir[1160]". Vakfiyede *"imar ettikleri medresede ilim erbabı ve fazilet sahipleri odalarda sakin olup, tüm ilimlerle meşgul olanlara vakfetti"* şeklinde geçen bilgilerden medreseler akli ve nakli ilimlerle uğraşan ilim erbabına vakfetmiştir[1161]. Vakfiyede ayrıca medresede görevli personellerin görev ve sorumlulukları, alacakları ücretler ile taleba sayısı hakkında şeklindeki bilgilerden müderrise günde 60 akçe[1162], muide 5 akçe, 15 talebeden herbirine 2'şer akçe, bevvâb, ferraş, kennas-ı hela (hela temizleyici), sirâciye (kandilci) 2'şer akçe ücret verilmesi şart koşulmuştur[1163]. Yukarıdaki bilgilerden personel sayısı her medrese de 21 kişi olduğu anlaşılmaktadır. Vakfiyede talebe sayısı 15'tir. Süleymaniye vakfiyesinde imarette pişen yemeklerden fakir-fukaranın yanı sıra medrese talebelerine verilesi şart koşulmuştur[1164]. Ayrıca müderrisler medresedeki görevlerinin yanı sıra imarette pişen yemekleri her ay denetleyecekle-

[1160] K. E. Kürkçüoğlu, *age.*, 23

[1161] K. E. Kürkçüoğlu, *age.*, 26.

[1162] Ahmed Cevdet Paşa ise "Süleymaniye dediğimiz balada mezkur dört medresedir ki hala Dökmeciler'de mevcud olan kargir medreselerdir. Bunların dört müderrisi olup tarik-i tedrisin on birinci merhalesidir. Havamis-i Süleymaniye dahi mezkur medaris-i erbaa-i Süleymaniye ile Musıla-i Süleymaniye arasında başkaca bir derece i'tibar olunan beş medresedir ki yakın vakte kadar burada da beş müderris bulunup ziyade olmazdı. Sonraları bi'l-i'tibar tekessür etmişlerdir. Ve havamis ta'biri hamiseye tebdil olunmakla eski müderris defterlerinde Havamis-i Süleymaniye deyü yazıla gelmişken yeni defterlerde bu raddeye Hamise-i Süleymaniye tabiri adet olmuştur. Sahn-ı Seman müderrisleri dahi ber-vech-i bala sekiz olup tezayüd ü tenakus etmez amma diğer raddelerde olan medreseler müteaddid ü mütekessir olup asr be-asr yapılan medreseler muhassasatının mikdarına göre derecat-ı mezkureden birine ilhak olunagelmiştir" ifadelerine yer verir. Bkz. Ahmet Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet, (Haz. M. İşpirli), C. I, Ankara 2018, 122.

[1163] "Bahsi geçen inşa edilmiş medrese ve meclislerin her birinde faziletli, ilim ve meziyetçe üstün, hikmet sahibi, hakikati çözmede hünerli, gizli incelikleri keşfeden, haramdan sakınan, temiz, zeki, ilimle donanmış, olgun bir kimse müderris ola ki dini ilimleri anlatma ve felsefe-mantık eğitimini vermeye yeterli olmakla beraber kabiliyetli öğrencileri ilimden nasiplendirme ve sevdirmek ve ders günlerinde dershanede hazır olup, kullanımda olan akli ve nakli kitapları okutmakta özen göstermesi karşılığında günlük atmış akçe ücret verile. Öğrenciler arasından faziletiyle diğerlerinden daha üstün olan yeteneklibirisi müderris yardımcısı olarak atanacak ve günlük beşer akçe ücret verilecektir. Medreselerin her birinde kalan ilimle meşgul olan on beşer öğrenciye günlük ikişer akçe tahsis edilecektir. Her bir medresede güvenilir, hazır ve nazır görevine sadık, kapıcılık yapmaya muktedir kimseler, günlük ikişer akçe ücretle kapıcı olarak atanacaktır. Her bir medresede temizlik konusunda titiz, hizmetine sadık kimseler günlük ikişer akçe ücretle hizmetli olarak görev yapacaktır. Tüm medreselerde temizlik yapmak ve çöp toplamak üzere bir kimsenin günlük ikişer akçe ücretle çöpçü olarak anacaktır. Medreselerin hepsinde kandilleri yakmak ve ikmal etmek üzere birer kandilci günlük ikişer akçe ile görev yapacaktır". Bkz. Kürkçüoğlu, age., 8, 32; Y. Yılmaz, age., s. 82, 135-137.

[1164] K. E. Kürkçüoğlu, *age.*, 8, 26, 31.

ri ikinci bir görev verilmiştir[1165]. Medreselere kitap tedariki yapıldıktan sonra bir hafız-ı kütüp görevlendirilerek uygun bir ücret verileceği belirtilmiştir[1166].

Mimarı: Medresenin mimarı Mimar Sinan'dır.

Malzeme ve Teknik: Medresenin ana inşa malzemesi moloz taş ve kesme taştır[1167]. Moloz taş kuzey, güney ve batı cephelerde; kesme taş doğu cephede, revak ayakları, kemerleri, dershane binasında hücre kapı ve pencerelerin lento ve söve lerinde, sofalarda, ocak ve bacalarda, avlu etrafındaki merdivenlerde, alemlerde; tuğla üst örtü ve zemin kaplamalarında, pencere alınlıklarında; mermer çeşmelerde, revak sütun ve başlıklarında, dershane içerisindeki raf nişlerinde ve pencere söve lerinde; ahşap kapı ve pencere doğramaları ile giriş revakı üst örtüsünde; kurşun üst örtü kaplamasında; metal ise pencere parmaklıklarında kullanılmıştır.

Plan ve Mimari Özellikleri: Süleymaniye Camii'nin güneydoğusunda yer alan Salis ve Rabi Medreseleri bir iç avlunun iki tarafına simetrik olarak yerleştirilmiştir. Medreseler inşa edildikleri arazinin yapısına uydurulmuştur. Batıdan doğuya doğru artan eğimli bir arazi üzerinde inşa edilmelerinden dolayı doğu cepheleri iki katlı olarak tasarlanmıştır. Altta Mülazımlar Medresesi olarak adlandırılan yapı Salis ve Rabi Medreselerinin doğu cepheleri boyunca uzanmaktadır. Salis ve Rabi Medreselerinin batı cephelerinde günümüze ulaşmayan 38 adet dükkanın bulunduğundan kaynaklar bahseder[1168]. Açık avlulu, avlunun etrafı revaklarla çevrili, revakların arkasında 20 hücre, bir dershane ile ıslak hacimli mekanlardan oluşmaktadır (Foto 535, Çiz. 100).

Batı cephe moloz taş örgülü olup 52.15m. uzunluğundadır. Cephe yüzeyinde eksenden kuzeye kaydırılmış giriş kapısı yer alır. Kapıya sokak üzerinden altı basamaklı bir merdivenden inilerek ulaşılmaktadır. Kesme taştan yapılmış taçkapı 5.20m. genişliğinde, 4.60m. yüksekliğinde olup beden duvarından 2.70m. taşıntı yapmıştır. Taçkapı 1.10m. genişliğinde süslemesiz geniş ve düz bir bordürle ters "U" şeklinde kuşatılmıştır. Giriş açıklığı 1.51m. genişliğinde, 2.47m. yüksekliğinde, 1.30m. derinliğinde basık kemerlidir. Kapı kemeri 0.44m. genişliğinde olup dokuz beyaz ve pembe renkli mermerden düz ve oluklu silmelerle zıvana geçmelidir. Kapı söveleri 0.31m. genişliğinde, 0.19m. derinliğinde yekpare mermerdendir. Kemer köşeliklerindeki üçgenimsi yüzeyler yüzeyden dışarı taşırılarak sade bırakılmıştır. Giriş açıklığının etrafı dıştan farklı genişlikteki üç bordürle ters "U" şeklinde kuşatılmıştır. 0.12m. genişliğinde en dıştaki ilk bordür düz, 0.14m. genişliğindeki ikinci bordür kaval ve yarım oluk, 0.18m. genişliğindeki üçüncü bordür ise düz

---

[1165] "Her ay başında Medrese-i mamurelerinde müderris olan Müderrisler İmaret-i Amire nün üzerine varup aşun ve etmeğün ahvâlin görüp tarik-ı ıslahı ne ise ana mübaşir olalar". Bkz. K. E. Kürkçüoğlu, age., 31.

[1166] "Medaris-i mezbûreye kütüb tedârük olundukda Hafız-i Kütüb ve Kâtib-i Kütüb vüzerâ'-i izâm-i zevi'-l-ihtirâm ma'rifetleriyle ta'yin ve vazifeleri tebyîn oluna". Bkz. K. E. Kürkçüoğlu, age., 10, 42.

[1167] Medresenin inşa malzemeleri için ayrıntılı bilgi için bkz. S. Çelik, *age.*, s. 84-86.

[1168] S. Çelik, *age.*, s.45.

silmelidir. Giriş kemeri üzerindeki alınlıkta 3.00m. genişliğinde, 0.94m. yüksekliğinde enine dikdörtgen formlu bir levha bulunmaktadır. Levhanın etrafı 0.31m. genişliğinde düz, kaval, yarım oluk ve düz silmeli bir dört bordürle dört yönden kuşatılmıştır. Levhanın 0.44m. yüksekliğinde, 2.45m. genişliğindeki iç yüzeyi beyaz ve pembe mermerlerle kaplanmıştır. Ortada enine dikdörtgen formlu mermer parçanın iki kısa kenarı dilimli kemerlidir. Bunların ucuna iki yandan sekiz dilimli birer mermer levha yerleştirilmiştir. giriş açıklığının içeriye bakan arka yüzeyi iki kademe halinde kaşkemerlidir. İlk kemer zeminden 3.25m., ikincisi 3.47m. yüksekliğindedir (Foto 536-538).

Medresenin ***güney cephesi*** moloz taş örgülü olup 40.47m. uzunluğundadır. Beden duvarları kesme taştan düz ve oluklu bir kornişle sonlandırılmıştır. Arazinin topografyasından dolayı eğim batıdan doğuya doğru gittikçe artmaktadır. Cephenin güneybatısında tuvalet, güneydoğusunda önü revaklı bir hücre Rabi Medresesi'ne bitişiktir. Arada kalan cephenin uzunluğu 24.23m. dir. Cephe üzerinde altı hücre bulunmaktadır. Bunlardan ortadaki dört hücre iki alt, bir üst üçer pencere ile dış avluya açılmaktadır. Güneybatı köşe hücresinde eksenden doğuya kaydırılmış; güneydoğu köşe hücresinde ise eksenden batıya kaydırılmış bir alt bir üst iki pencere ile aydınlatılmıştır. Alt pencereler 0.62m. genişliğinde, 1.33m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu düz atkı taşlı, tuğladan sivri kemer alınlıklıdır. Alt pencerelerin lento ve söveleri 0.18m. genişliğinde, 0.16m. derinliğinde yekpare taştandır. Pencere alınlıkları 1.00m. genişliğinde, 0.54m. yüksekliğinde kemse taş kaplıdır. Alınlık kemeri 0.14m. genişliğinde tuğladandır. Üst pencerelerin yüksekliği 1.10m., genişliği 0.63m. olup tuğladan sivri kemerli, alçı şebekeli, fil gözlüdür. Pencere kemeri 0.18m. genişliğindedir. Batıdan doğuya doğru sıralanmış 5. ve 6. Hücrenin pencere alınlıkları diğerlerinden farklı olarak kesme taştandır. Alınlık kemeri beş taş ile örülmüştür. Pencerelerin zeminden yükseklikleri arazinin eğimine bağlı olarak batıdan doğuya doğru gidildikçe azalmaktadır (Foto 539).

Salis ve Rabi Medreselerini batıda birleştiren tuvalet hücrelerinin doğuya bakan cepheleri moloz taş örgülü olup altı mazgal pencere ile aydınlatılmıştır. Benzer şekilde doğuda önü revaklı arkada iki hücre medreseleri birbirine bağlamaktadır. Revak avludan bir duvarla ayrılmıştır. Bu duvar üzerine yedi kare kesitli ayak ile revakın tek yöne eğimli çatısı taşınmaktadır. Medreselerin arasında 24.23x9.66m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı bir dış avlu bulunmaktadır. Bu avluya medreselerden doğrudan bir geçiş bulunmaktadır. Ancak altta yer alan Mülazımlar Medresesi'nden merdivenlerle revaka buradan da avluya geçiş sağlanmıştır (Foto 540).

Doğu cephe 53.68m. uzunluğunda kesme taştandır. Cephenin zeminden kubbe alemine kadar olan yüksekliği 13.14m.'dir. Altta Mülazımlar Medresesi bulunmasından dolayı iki katlı bir görünüme sahiptir. Salis Medresesi altına denk gelen 9 medrese hücresinin doğu cepheleri büyük bir kuşatma kemeri içerisine yerleştiril-

miş dikdörtgen formlu bir kapı, yanında basık kemer alınlıklı dikdörtgen alt pencere ile üstte ortaya gelecek şekilde dikdörtgen tepe penceresi ile aydınlatılmıştır. Giriş kapıları 0.90m. genişliğinde, 1.75m. yüksekliğinde, 0.77m. derinliğinde dikdörtgen formlu düz atkı taşlı, basık kemer alınlıklıdır. Kapının lento ve söveleri 0.15m. genişliğinde, 0.10m. derinliğinde yek pare taştandır. kapı alınlığı 0.36m. yüksekliğindedir. Alt pencere zeminden 0.71m. yüksekliğinde, 0.73m. genişliğinde, 1.30m. yüksekliğinde, 0.77m. derinliğinde dikdörtgen formlu basık kemer alınlıklıdır. Pencere söveleri 0.20m. genişliğinde, 0.18m. derinliğinde yekpare taştandır. Pencere alınlığı 0.32m. yüksekliğinde olup kemer aynası kesme taş kaplıdır. ahşap doğramalı pencereler demir parmaklıklıdır. Üst pencere zeminden 2.84m. yüksekliğinde olup 0.54m. genişliğinde, 0.95m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu düz atkı taşlı, ahşap doğramalı, demir parmaklıklıdır. Kuşatma kemeri üzerinde kare kesitli ahşap ayaklarla desteklenen tek yöne eğimli bir çatı cephe boyunca devam etmektedir. Alt ve üst kat arasında 0.17m. genişliğinde düz ve pahlı bir silme kuşağı ile kat ayrımı belirginleştirilmiştir (Foto 541).

Üst katın doğuya bakan cephesinde dokuz hücre bulunmaktadır. her hücre iki alt bir üst üç pencere ile aydınlatılmıştır. Alt pencereler 0.62m. genişliğinde, 1.33m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu, sivri kemer alınlıklıdır. 0.21m. genişliğindeki alınlık kemeri yedi taştan örülmüştür. Kemer aynası 0.57m. yüksekliğinde yekpare taş kaplıdır. 1.09m. yüksekliğinde, 0.63m. genişliğindeki tepe pencereleri sivri kemerli alçı şebekelidir. Pencere kemeri 0.18m. genişliğinde olup beş taştan örülmüştür.

Kuzey cephe 40.27m. uzunluğundadır. Batıda giriş holü ile revak yer alır. Revak ile kuzeydoğu köşeye kadar olan uzaklık 32.20m. olup moloz taş örgülüdür. Cephe üzerinde kuzeybatı köşe hücresiyle birlikte yedi hücre bulunmaktadır. Hücrelerin kuzeye bakan cephelerinde iki alt bir üst üçer pencere ile dış avluya açılmaktadır. Alt pencereler 0.62m. genişliğinde, 1.33m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu düz atkı taşlı, tuğladan sivri kemer alınlıklıdır. Pencerelerin lento ve söveleri 0.18m. genişliğinde, 0.16m. derinliğinde yekpare taştandır. Pencere alınlıkları 1.00m. genişliğinde, 0.54m. yüksekliğinde kesme taş kaplı olup sağır tutulmuştur. Alınlık kemeri 0.14m. genişliğinde tuğladandır. Üst pencerelerin yüksekliği 1.10m., genişliği 0.63m. olup tuğladan sivri kemerli, alçı şebekeli, fil gözlüdür. Pencere kemeri 0.18m. genişliğindedir. Batıdan doğuya doğru sıralanmış 6. Hücrenin pencere alınlıkları diğerlerinden farklı olarak kesme taştandır. Alınlık kemeri beş taş ile örülmüştür. Kuzeybatı köşe hücresinin kuzey cephesi sağır bırakılmıştır. Pencerelerin zeminden yükseklikleri arazinin eğimine bağlı olarak batıdan doğuya doğru gidildikçe azalmaktadır (Foto 542).

İki kanatlı, ahşap doğramalı bir kapıdan medreseye giriş sağlanmıştır. Kapıdan 3.30x1.70m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda üzeri zeminden 5.60m. yüksekliğinde aynalı tonoz örtülü giriş holüne ulaşılır. Holün güney ve kuzey duvar

yüzeylerinde zeminden 0.43m. yüksekliğinde, 1.30m. genişliğinde, 0.50m. derinliğinde, 2.45m. yüksekliğinde bursa kemerli birer niş yerleştirilmiştir (Foto 543).
Holün doğusunda 3.15m. genişliğinde, 0.62m. derinliğinde sivri kemerli bir açıklıktan giriş revakına ulaşılır. 7.44x3.14m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı revakın üzeri tek yöne eğimli ahşap kurşun kaplı ahşap bir çatı ile örtülüdür. Tavan yüzeyi çıtalarla kare taksimatlıdır. Revakın zemini taş kaplıdır. Kuzey cephede 0.45m. derinliğinde, 1.80m. genişliğinde, batıda ise eksenden güneyde kaydırılmış 0.45m. derinliğinde, 1.80m. genişliğinde sivri kemerli, dikdörtgen birer niş yerleştirilmiştir. Doğuda baklava başlıklı, 0.32m. genişliğinde, 1.81m. yüksekliğinde, daire kesitli beş mermer sütun kesme taştan 0.65m. yüksekliğinde, 1.02m. genişliğinde bir duvar üzerine oturtulmuştur. Dört gözlü revak dış avluya açılmaktadır. Sütunlar birbirine düz atkı taşları ile bağlanmıştır. Ortadaki üç sütun serbest, köşedekiler ise duvarlara bitişiktir. Sütunların aralarındaki genişlik ortalama 1.50-1.60m'dir. Cephede eksenden güneye kaydırılmış 1.23m. genişliğinde bir açıklıktan geçilerek 15 taş basamaklı merdivenle avluya ulaşılır.
Güneyde cephede yer alan ve medrese avlusuna girişi sağlayan kapı 3.00m. genişliğinde, 3.61m. yüksekliğindedir. Giriş açıklığı 1.50m. genişliğinde, 2.54m. yüksekliğinde basık kemerlidir. 0.43m. genişliğindeki kapı kemeri düz ve pahlı geçmeli dokuz mermer taştan örülmüştür. Kapı söveleri 0.31m. genişliğinde, 0.19m. derinliğinde yekpare mermerdendir. Kemer üzerindeki üçgenimsi yüzeyler boş bırakılmıştır. Açıklığın etrafı üç yönden ters "U" şeklinde kesme taştan farklı genişlikteki üç bordürle kuşatılmıştır. 0.12m. genişliğindeki dıştaki ilk bordür düz, 0.14m. genişliğindeki ikinci bordür kaval ve yarım oluk, 0.17m. genişliğindeki üçüncü bordür ise düz silmelidir. Kapının içeriye bakan arka yüzeyinde kemerin üzerinde iki kademeli bir kemer uygulaması görülüdür. Alttaki 3.28m., üstteki 3.50m. yüksekliğinde kaşkemerlidir. Kapı açıklığında kuzey-güney doğrultusunda arka arkaya iki tonoz örtülü koridora ulaşılır. Koridorun güne ve doğusunda bulunan sivri kemerli açıklıklarla dershaneye ve revaka geçiş sağlamaktadır.
Güneydeki açıklıktan dershane önüne ulaşılır. Buranın doğusunda bulunan 10 taş basamaklı merdivenle de ***avluya*** geçilmektedir.17.88x17.65m. ölçülerinde hemen hemen kare planlı avlunun üzeri açıktır. Sinan'ın yapmış olduğu diğer medreselerden farklı olarak avlu zemini düz olmayıp arazinin yapısını uydurularak batıdan doğuya doğru eğimli olarak tasarlanmıştır. eğimden dolayı avlunun güneyinde 12, kuzeyinde 11 taş basamaklı merdiven bulunmaktadır. 8.60m. uzunluğundaki merdivenler 2.20m. genişliğindedir. Ortada enine dikdörtgen planlı bölüm ise yeşil alan olarak bırakılmıştır (Foto 544).
Avlunun üç tarafı kuzey ve güneyden beşer, doğuda altı gözlü olmak üzere 16 gözlü ***revakla*** çevrilidir. Revaklar batıda birer revak göz ile de dershaneye bağlanmıştır. Revak taşıyıcılarından kuzeyde 5, güneyde 6 tanesi 0.60x0.60m. ölçülerinde kesme taştan kare kesitlidir. Kuzeybatıdaki ile doğuda ortada yer alan üç taşıyıcı

sütun mermerden daire kesitlidir. Sütunlar 0.19m. yarı çağında, 1.80m. yüksekliğindedir. doğudaki üç sütundan ortadaki pembe, yandakiler beyaz olup monolittir. Sütunların kaideleri 0.20m. yüksekliğinde, baklava tipteki başlıklar.45m. yüksekliğindedir. Gövdenin kaide ve başlıkla birleştiği bölümleri örten bileziklerin yüksekliği 0.20m.dir. Ayaklar ve sütunlar birbirine ve arkalarındaki duvarlara sivri kemerlerle bağlanmıştır. Revak taşıyıcılarının birbirilerine 4.10m. arkalarındaki duvarlara uzaklığı 4.05m.'dir. ayak ve sütunlar birbirine 5.00m. yüksekliğinde sivri kemerlerle bağlanmıştır. Kesme taş örgülü kemerler 0.28m. genişliğindedir. Her bir revak gözünün üzeri pandantif geçişli birer kubbe ile örtülüdür. Hücrelerin önlerinde doğuda ortada iki, kuzey ve güneyde etrafı dörderden sekiz sofa bulunmaktadır. Etrafı taş duvarlarla çevrili, zeminden yükseltilmiş sofaların zemini altıgen tuğla döşelidir. Kuzey ve güney sofaların önünde avlunun yapısına bağlı olarak 2.84x2.20m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı taş döşeli merdivenler araziye uydurulmuştur (Foto 545-547).

Revakların arkasında doğu, güney ve kuzeyden "U" şeklinde dizilmiş hücreler yerler alır. ***Kuzey kanadın*** doğu ucunda yer alan ilk hücreye güney cephede eksenden batıya kaydırılmış 1.16m. genişliğinde, 1.76m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu, düz atkı taşlı bir kapıdan girilir. Kapının lento ve söveleri 0.15m. genişliğinde, 0.10m. derinliğinde yekpare taştandır. Kapının içeriye bakan arka yüzeyi basık kemerlidir. Girişin doğusunda hücre önünde sofa uygulaması dikkati çekmektedir. 3.88x3.66m. ölçülerinde kare planlı hücrenin üzeri zeminden 6.22m. yüksekliğinde pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Kuzey cephesinde iki alt bir üst üç pencere dış avluya açılır. Alt pencereler 0.62m. genişliğinde, 1.42m. yüksekliğinde, 0.96m. derinliğinde dikdörtgen formlu, düz atkı taşlı, ahşap doğramalı, demir parmaklıklıdır. Pencerelerin lento ve söveleri 0.19m. genişliğinde, 0.13m. derinliğinde yekpare taştandır. Üstte ise ortaya gelecek şekilde yerleştirilmiş tepe penceresi 0.63m. genişliğinde, 1.10m. yüksekliğinde alçı şebekeli fil gözlüdür. Doğuda eksenden kuzeye kaydırılmış sivri kemerli niş, girişin doğusunda ocak ile ocağın yanında zeminden 0.45m. yüksekliğinde, 1.25m. yüksekliğinde sivri kemerli iki katlı raf nişi yer alır. Batıda ise ortada zeminden 0.35m. yüksekliğinde, 0.60m. derinliğinde, 1.00m. genişliğinde, 3.20m. yüksekliğinde sivri kemerli büyük bir niş ile bunun güneyinde daha küçük tasarlanmış sivri kemerli iki niş bulunur. Hücrenin zemini altıgen tuğla kaplıdır (Foto 548).

İki nolu odaya güney cephede eksenden batıya kaydırılmış bir kapı ile girilir. İçten 3.88x3.66m. ölçülerinde kare planlı odanın üzeri pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Kuzeyde altta yer alan iki pencere 0.62m. genişliğinde, 1.42m. yüksekliğinde, 0.96m. derinliğinde dikdörtgen formlu, düz atkı taşlıdır. Pencerelerin lento ve söveleri 0.19m. genişliğinde, 0.13m. derinliğinde yekpare taştandır. Üstte ise ortaya gelecek şekilde yerleştirilmiş tepe penceresi 0.63m. genişliğinde, 1.10m. yüksekliğinde alçı şebekeli fil gözlüdür. Batıda ortada 0.65m. derinliğinde, 1.00m. genişli-

ğinde sivri kemerli bir; iki yanda zeminden 0.45m. yüksekliğinde 0.40m. derinliğinde, 0.49m. genişliğinde, 1.25m. yüksekliğinde sivri kemerli iki niş; doğuda aynı tarzda üç niş bulunur. Güneyde ise ortada ocak, ocağın batısında 0.36m. genişliğinde, 0.34m. derinliğinde sivri kemerli raf nişi bulunur (Foto 549-553).

Üç, dört ve beş nolu odaları tasarım açısından benzer olup simetriktir. Kuzeyde altta iki üstte bir üç pencere, doğuda köşelere yakın birer sivri kemerli raf nişi, batıda ortada büyük yanlarda küçük üç niş, güneyde ortada ocak ile yanında bir niş bulunmaktadır. 6 nolu oda iç tasarım açısından diğer hücrelerden farklı olarak ocağın yanındaki niş ile doğu cephedeki nişlere yer verilmemiştir. Bu kanat üzerindeki ilk dört odanın önünde sofaya yer verilmiştir.

Doğu kanat üzerinde birer tane köşelerde olmak üzere sekiz hücre yerleştirilmiştir. Bunlardan kuzeydoğu köşedeki 7 nolu hücreye güneybatıda bulunan bir kapı ile giriş sağlanmıştır. Kapı açıklığında 1.00m. genişliğinde,2.00m. uzunluğunda, üzeri ahşap kaplı düz tavan örtülü ince uzun bir koridordan hücrenin içerisine girilmektedir. Koridorun sağ duvar yüzeyinde dikdörtgen bir niş yerleştirilmiştir. Hücre içten 3.70x3.70m. ölçülerinde kare planlı, üzeri pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Kuzey kanatta yer alan diğer hücrelerden farklı olarak kuzey cephesine pencere açılmamıştır. Bunun yerine ortada 2.00m. genişliğinde, 0.60m. derinliğinde, yanlarda 0.45m. genişliğinde, 0.38m. derinliğinde birer niş bulunmaktadır. Batıda ortada ocak, ocağın kuzeyinde 0.37m. derinliğinde bir niş; güney cephede eksenden batıya kaydırılmış sivri kemerli bir niş açılmıştır. Doğuda altta 0.60m. genişliğinde dikdörtgen formlu iki, üstte sivri kemerli alçı şebekeli tek tepe penceresi ile aydınlatılmıştır. Hücrenin zemini altıgen tuğla kaplıdır.

8 nolu hücreye batı cephede eksenden güneye kaydırılmış dikdörtgen formlu bir kapıdan girilmektedir. 3.82x3.65m. ölçülerinde kare planlıdır. Üzeri pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Doğu duvarda altta 0.62m. genişliğinde iki dikdörtgen, üstte sivri kemerli bir tepe penceresi ile aydınlatılmıştır. Kuzeyde zeminden 0.35m. yüksekliğinde, 0.60m. derinliğinde, 1.00m. genişliğinde, 3.20m. yüksekliğinde sivri kemerli büyük bir niş, diğeri 0.50m. genişliğinde, 0.35m. derinliğinde sivri kemerli iki katlı raf nişi bulunur. Batıda girişin yanında ocak, güneyde ise köşelere konumlandırılmış 0.49m. genişliğinde, 0.37m. genişliğinde sivri kemerli iki gözlü raf nişi yerleştirilmiştir. Hücrenin batı ve kuzey duvarların birleştiği köşe içeri çekilerek pahlanmıştır.

9 ve 10 nolu hücrelere batı cephede eksenden güneye; 11,12 ve 13 nolu odalara ise eksenden kuzeye kaydırılmış birer kapı ile girilmektedir. hücrelerin doğuya bakan cephelerinde altta dikdörtgen iki üstte ortaya gelecek şekilde sivri kemerli bir pencere ile aydınlatılmıştır. 9 nolu odanın güney duvarında iki sivri kemerli niş, batıda ocak ile bir niş, kuzeyde ortadaki büyük yandakiler küçük üç niş yerleştirilmiştir. 10 nolu hücre 9 nolu ile benzer olup tek fark güney cephede üç sivri kemerli nişin bulunmasıdır.

11 ve 12 nolu hücrelerin batı cephelerinde ortada ocak ile bir niş, 13 nolu hücrenin bu cephesinde sadece ocağa yer verilmiştir. Kuzey cephelerde 11 nolu hücrede eş büyüklükte 3, 12 ve 13 nolu hücrelerde ise köşelere birer sivri kemerli niş bulunmaktadır. güney cephelerde ise 11 ve 12 noluda ortada büyük sivri kemerli niş, yanlarda birer küçük sivri kemerli raf nişi; 13 nolu olanın güney duvarında eksenden batıya kaydırılmış bir niş yerleştirilmiştir. Bu hücrenin güney ve batı duvarının birleştiği köşe içeri çekilerek pahlanmıştır. 10 ve 11 nolu hücrelerin önlerinde birer sofa bulunmaktadır.

Güneydoğu köşede yer alan 14 nolu odaya kuzeybatı köşede bulunan dikdörtgen bir kapıdan girilmektedir. Girişten ince uzun bir koridordan girilen hücre 3.71x3.65m. ölçülerindedir. Koridorun doğu duvarının güneyinde 0.35m. derinliğinde, 0.40m. genişliğinde dikdörtgen bir niş bulunur. Doğu cephede iki alt bir üst üç pencere; kuzeyde eksenden doğuya kaydırılmış 0.40m. derinliğinde niş; batıda ortada ocak, ocağın güneyinde 0.35m. derinliğinde bir niş bulunur. Güney cephesi özgün halinde sağır iken sonraki onarımlar sırasında eksenden batıya kaydırılmış 0.75m. genişliğinde dikdörtgen bir kapı açıklığı ile dış avlu ve mülazımlar medresesi ile bağlantılı olan hücreye geçilmektedir.

Bu hücre 3.70x3.70m. ölçülerinde kare planlıdır. Doğuda iki alt bir üst üç pencere, güneyde iki niş, batıda eksenden kuzeye kaydırılmış ocak, güneyde ise dış avluya çıkışı sağlayan 0.80m. genişliğinde dikdörtgen bir kapı bulunur. Kapı açıklığından batıdaki 1.88m. genişliğinde, 9.70m. uzunluğunda revaka ulaşılır. Üzeri 7 kare kesitli ahşap ayak tarafından taşınan tek yöne eğimli kurşun kaplı bir çatı ile örtülüdür. Revak taşıyıcıları 0.66m. yüksekliğinde moloz taş örgülü bir duvar üzerine oturtulmuştur. Zemini altıgen tuğla kaplıdır. kuzeyde bulunan "L" formlu taş basamaklı bir merdivenle mülazımlar medresesine inilir.

Güney kanatta kuzeyde olduğu gibi altı hücre bulunmaktadır. Hücrelere kuzey cephede eksenden batıya kaydırılmış dikdörtgen formlu birer kapı ile giriş sağlanmıştır. 3.73x3.72m. ölçülerinde kare planlı hücrelerin üzeri pandantif geçişli birer kubbe ile örtülüdür. Batı cephelerinde ortada büyük yandakiler küçük üç sivri kemerli niş; doğuda dikdörtgen planlı, sivri kemerli iki niş; kuzeyde girişin doğusunda ocak ile yanında bir niş bulunur. Cephenin doğusunda yer alan 15 nolu odanın güneye bakan cephesinde eksenden batıya kaydırılmış dikdörtgen bir pencere, doğu köşede sivri kemerli bir niş, üstte ortaya gelecek şekilde sivri kemerli tepe penceresi yerleştirilmiştir.16, 17, 18, 19 nolu hücrelerin güney cephelerinde iki alt bir üst üçer pencere ile aydınlatılmıştır. 20 nolu hücrenin bu cephesinde eksenden doğuya kaydırılmış dikdörtgen pencere, batıda niş ile üstte sivri kemerli tepe penceresi bulunur. Bu hücrenin batı duvarında ortada büyük bir niş ile bunun kuzeyinde sivri kemerli ikinci bir niş yer alır. 17, 18, 19 ve 20 nolu hücrelerin önünde sofaya yer verilmiştir.

Hücre içlerinde yer alan ***ocakların*** ateşliği zeminden 0.10m. yükseltilmiştir. 3.00m. yüksekliğindedir. Dikdörtgen planlı ocak nişinin üzeri iki yanda profilli taş konsollar üzerine oturan kaşkemerlidir. Kemer alınlığı sadedir. Alınlık ile külah enine atılmış bir silme ile ayrılmıştır. Ocak külahı üçgen formludur.

Ocakların üst örtüye yansıyan kesme taştan ***bacalar*** sekizgen gövdelidir. Gövdenin üst bölümünün her yüzeyinde sivri kemerli birer duman çıkış deliği açılmıştır. Üzeri taş bir külahla örtülüdür. Gövde ile külah arasında yüzeyden dışarı taşırılmış profilli bir silme yer alır (Foto 554).

Batı kanatta cephe ortasındaki dershane tamamen avlu içerisine yerleştirilmiştir. Dıştan 10.07x8.81m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Dershanenin doğuya bakan cephesi iki katlı bir görünüme sahiptir. Alt ve üst kat enine atılan bir silme ile cephe boyunca devam etmektedir. Cephe ortasında beden duvarından 1.66m. taşıntı yapan 3.15m. genişliğindeki cumba, önde mermerden iki "L" formlu ayak, arkada ise duvara bitişik 0.38x0.38m. "T" şeklindeki ayaklar tarafından taşınmaktadır. Ayaklar önde 2.38m. genişliğinde bursa kemeri, yan cephelerde ise 1.13m. genişliğinde dalgalı kemerlerle birbirine bağlanmıştır. Cumbanın ön ve yan yüzeylerinde 1.00m. genişliğinde, 0.30m. derinliğinde, 1.47m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu birer pencere bulunur. Cumbanın üzeri içten tonoz dıştan ise kurşun kaplıdır (Foto 555-556).

Cumbanın üzerinde 1.17m. genişliğinde dairevi formlu, alçı şebekeli tepe penceresi, iki yanda altlı-üstlü birer pencere bulunur. Yuvarlak pencerenin etrafı 0.24m. genişliğinde kesme taştan örülmüştür. Alt pencereler 0.73m. genişliğinde, 1.35m. yüksekliğinde, ahşap doğramalı, demir parmaklıklı, dikdörtgen formlu basık kemer alınlıklıdır. Alınlık kemeri 0.15m. genişliğindedir. Kemer aynası 0.32m. yüksekliğinde taş kaplı olup sağırdır. Pencere söveleri 0.19m. genişliğinde, 0.18m. derinliğinde monolit mermerdendir. Üst pencereler 2.40m. yüksekliğinde, 0.94m. genişliğinde sivri kemerli alçı şebekelidir. 0.25m. genişliğindeki pencere kemeri 5 kesme taştan örülmüştür. Cumbanın altında dershanenin doğu duvar yüzeyine ortada üç, yanlarda birer mermer çeşme yer alır. yanlarda bulunan çeşmeler 0.88m. yüksekliğinde, 0.50m. genişliğinde olup etrafı dört yönden silmelerle kuşatılmıştır. Ortada sivri kemerli bir niş içerisine lüle, lülenin üzerinde bir adet kabartma tekniğinde gülbezek yerleştirilmiştir. Kemer köşeliklerindeki üçgenimsi yüzeyler boş bırakılmıştır. Çeşme önlerinde birer adet su teknesi bulunur (Foto 557).

Dershanenin kuzey-güney cepheleri simetriktir. Her iki cephede eksenden doğuya kaydırılmış altta dikdörtgen üstte sivri kemerli birer; cephe ortasında sivri kemerli bir tepe penceresi vardır. Eksenden batıya kaydırılmış bölümlere ise dershaneye ulaşımı sağlayan birer kapı aynı aks üzerinde olacak şekilde konumlanmıştır. Güneydeki kapıya revak zemininden altı taş basamaklı bir merdivenle ulaşılmaktadır. Giriş açıklığı 1.05m. genişliğinde, 2.00m. yüksekliğinde, 1.00m. derinliğinde dikdörtgen formlu düz atkı taşlı olup basık kemerlidir. Kapının lento ve söveleri yek-

pare mermerdendir. Kuzeydeki kapı 2.78m. yüksekliğinde, 1.73m. genişliğinde mermerdendir. Giriş açıklığı 1.13m. genişliğinde, 1.00m. derinliğinde, 2.20m. yüksekliğinde basık kemerlidir. 0.43m. genişliğindeki kapı kemeri zıvana geçmelidir. Kemer köşeliklerindeki üçgenimsi yüzeyler boş bırakılmıştır. Kapının söveleri 0.29m. genişliğinde, 0.19m. derinliğinde monolit mermerdendir (Foto 558-559). Kapı açıklığından girilen dershane 7.88x7.81m. ölçülerinde kare planlı olup pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Zeminden 11.10m. yüksekliğindeki kubbe sekizgen bir kasnak üzerine oturmaktadır. Kubbe merkezinde rumi ve palmetlerden oluşan kalemişi süslemenin az bir kalıntısı günümüze ulaşmıştır. Kuzey ve güney cephelerde eksenden doğuya kaydırılmış dikdörtgen pencere bulunur. Kuzey cephede pencerenin batısında 0.80m. genişliğinde,1.50m. yüksekliğinde, 0.52m. derinliğinde dikdörtgen bir niş, üstte ise ikişer sivri kemerli tepe pencere bulunur (Foto 561-562).

Batı duvar yüzeyi ortasına altta çeşme, ortada üzerinde dilimli kemerli niş ile üstte kare formlu bir açıklık yerleştirilmiştir. Mermer çeşme düşey dikdörtgen formlu üç panoya ayrılmıştır. Yandaki panolar dikdörtgen bir çerçeve içerine alınmış olup ortaya birer adet servi ağacı, üzerinde ise yatay dikdörtgen formlu birer kartuş; ortada ise sivri kemer içerisine altta yuvarlak lüle deliği ile hemen üzerinde üç gülce ile benzemiştir. Kemer köşelikleri boş bırakılmıştır. Çeşmenin iki yanında zeminden 1.20m. yüksekliğinde, 0.60m. derinliğinde, 0.40m. genişliğinde 1.90m. yüksekliğinde mermer raf nişleri yerleştirilmiştir. Dershane zemini iki giriş kapısı arasındaki yüzey taş, orta bölüm ise altıgen tuğla kaplıdır (Foto 563-564).

Güney cephe ortasında 3.05m. yüksekliğinde, 1.60m. genişliğindeki mihrabın nişi 0.10m. derinliğinde, 1.00m. genişliğindedir. Nişin üzeri dört sıra mukarnaslı kavsara ile örtülüdür. kavsara köşeliklerinde birer adet gülçe ile bezenmiştir. Doğu cephede ortada 2.35m. genişliğinde, 2.38m. derinliğindeki cumba dershane zemininden 0.15m. yükseltilmiştir. Üzeri sivri beşik tonoz örtülüdür. Ön ve yan yüzeylerinde zeminden 0.30m. yüksekliğinde birer dikdörtgen pencere ile avluya açılmaktadır. Yan yüzeylerde pencerelerin batısında zeminden 0.56m. yüksekliğinde, 0.60m. genişliğinde, 0.90m. yüksekliğinde, mermerden iki gözlü raf nişi yerleştirilmiştir. Alttaki bursa, üstteki kaş kemerlidir. Cumbanın iki yanında altlı üstlü birer, üstte ortaya gelecek şekilde 1.16m. genişliğinde oval formlu tepe pencere yer alır. alt pencereler zeminden 0.44m., üst pencere 2.61m. yüksekliğindedir. Batıda dershane ile cumba zeminin birleşim yerinin ortasında kare bir açıklığı olan sarnıç bulunur. 7.70x0.92m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Sarnıç ile alttaki çeşmeler su sağlanmıştır (565-568).

Güneybatı köşede arka arkaya tonoz örtülü iki bölüm bulunmaktadır. Bunlardan güneyde olanının batı duvarında sivri kuşatma kemeri içerisine 1.87x0.50m. ölçülerinde mermerden dikdörtgen formlu, sandık tipte ***su haznesi*** yerleştirilmiştir. Haz-

nenin üzerini örten kapağın ortasında dikdörtgen bir açıklık bulunmaktadır (Foto 569-570).

Haznenin bitişiğinde dikdörtgen bir kapı ile girilen 1.47x1.47m. ölçülerindeki kare hücrenin batı duvarında bir su teknesi yerleştirilmiştir. Günümüzde mutfak olarak kullanılan bölümün ***gusülhane*** olduğu tahmin edilmektedir (Foto 571).

Güneybatı köşede 1.35m. genişliğinde dikdörtgen bir açıklıktan ***helaya*** ulaşılır. Kapı açıklığından girilen koridor 4.63x1.84m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgendir. Doğusunda 0.52m. genişliğinde mazgal formlu üç pencere dış avluya açılmaktadır. Batıda dikdörtgen formlu birer kapı ile girilen üç tuvalet hücresi 1.90x1.20m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Üzeri aynı doğrultuda ortasında 4 yuvarlak ışık gözü olan beşik tonoz örtülüdür. Zemini altıgen tuğladır (Foto 572-573).

Süsleme Özellikleri: Salis Medresesi süsleme açısından sadedir. Batı, kuzey ve güney beden duvarları moloz taş, doğusu ise kesme taş örgülüdür. Cephelerde altlı üstlü yerleştirilmiş pencereler ile hareketlendirilmiştir. Hücre içlerinde farklı sayılardaki sivri kemerli nişler ve kesme taştan ocaklar bezemesizdir. Medresenin en dikkat çekici yeri dershane bölümüdür. Doğu cephedeki sivri kemerli çeşmeler, cepheden dışarı taşırılan cumba ve bunu taşıyan mermer ayaklar, ayakları birbirine bağlayan bursa ve dalgalı kemerler, iç mekanda ise batıda mermer çeşme ile üzerindeki dalgalı kemerli niş, diğer cephelerdeki mermerden raf nişleri, güney cephe ortasındaki mukarnaslı mihrap, kubbe yüzeyindeki rumi ve palmetlerden oluşan bitkisel kompozisyonlu kalemişi süslemeleri ile dikkati çekmektedir.

Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu: 1206/1792 tarihli İstanbul medreseleri nüfus defterinde talebe sayısı sayı 31[1169], 1844 tarihli olanında ise 123 kişidir[1170]. Medrese yapıları 1660 yılı yangını ve 1766 İstanbul depreminde zarar gören medrese akabinde onarılmıştır[1171]. Ancak bu onarımların nerelerde yapıldığı konusunda bir bilgimiz bulunmamaktadır. Osmanlı Arşivinde yer alan belgelerden 1832, 1840, 1844, 1845, 1847 tarihlerinde onarıldığı anlaşılmaktadır. 1844 tarihli belgede Rabi ve Mülazımlar Medresesi ile diğer medreselerin kurşunlarının yenilendiği anlaşılmaktadır. Tamiratlar Vakıf Kaymakamı İbrahim Edhem Efendi tarafından yaptırılmıştır. Toplam 4.323 kuruşluk tutarın 3.374 kuruşu medreselerin tamirine harcanmıştır. Kurşun tamiri 1.992 kuruşa mal olmuştur[1172]. 1845 tarihinde imaret ve medreseler 2.222 kuruşa, 1847 tarihinde Vakıf kaymakamı Şefkat Efendi tarafından cami ile birlikte onarılan medreseler 2.886 kuruşa tamir edilmiştir[1173]. 1870 yılında ise çamaşırhaneler ile tamire muhtaç yerlerin onarımı için yapılan keşif

[1169] N. Aktaş, *agt.*, s. 76.
[1170] A. Bolat, *agt.*, s. 121.
[1171] M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 121.
[1172] M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 121.
[1173] M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 122.

bedeli 51.700 kuruş olarak hesaplanmıştır. Bu tutarın 1286 mali bütçesinden karşılanacağı belirtilmiştir. Bu iş kurşuncu Halid Efendi ve Yorgi Kalfa'ya ihale edilmiştir[1174]. 1873 tarihindeki medreselerin onarımları için yapılan keşif bedeli 60.800 kuruş olarak hesaplanmış olup bu tutarın 1289 mali bütçesinden karşılanmasına karar verilmiştir. Tamirat işi Arnavud Kosti Kalfa'ya ihale edilmiştir[1175].

1914 İstanbul Medreselerini konu alan teftiş raporunda *"Medrese-i Sâlis der Süleymâniyye"* adıyla kayıtlı olup mevcut barakalarla birlikte 34 odası bulunduğu, tamire muhtaç olduğu kayıt edilmiştir[1176]. Kadro dahilinde olan medresede 20 kişinin ikamet etmesinin uygun olduğu yönünde görüş bildirilmiştir. Medresenin müderrisi Filibeli Hâfız Ahmed Efendi, bevvabı ise Abdurrahman Efendi'dir. 1918 yılında kısa bir süre Osmanlı Askerleri tarafından kullanılmıştır. Medrese binası günümüzde İbni Haldun Üniversitesine tahsis edilmiştir.

1174 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 122.
1175 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 123.
1176 M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 59.

3.24. İstanbul Süleymaniye Rabi Medresesi

Yeri: Rabi Medresesi Süleymani'ye Külliyesi[1177] içerisinde, caminin doğusunda Sani Medresesi'nin kuzeyinde 376 ada, 97 pafta, 2 parselde bulunmaktadır.

Bânîsi: Medresenin bânîsi Kanuni Sultan Süleyman'dır.

İnşa Tarihi: Râbi' Medresesinde olduğu gibi Sânî, Sâlis ve Evvel Medreseleri üzerinde inşa tarihini gösteren bir kitabe bulunmamaktadır. Süleymaniye Külliyesine ait muhasebe kayıtlarında yer alan bilgiler yapının tarihlendirilmesinde önemli belgeler ihtiva etmektedir. Belgelere göre 28 Ağustos-4 Eylül 1557 tarihinde medrese tasarımı için üç deste (16 akçe/deste) İstanbul kağıdı alınmıştır[1178]. S. Çelik Salis ve Rabi Medreselerinni 1552 yılından sonra tasarımının yapıldığını, iki yazıtlı, iki yazıtsız 4 medrese ve dershane ana girişleri ve 14 hücre kapısının söve, kemer ve yazıtları 10-24 Eylül 1558 tarihinde yapılmış ve işlenmiş, pencere söveleri 24 Aralık 1559-15 Ocak 1560 tarihleri arasında hazırlanmıştır. Bu durumda Salis ve Rabi Medreselerin 15 Ocak 1560 tarihinden sonra tamamlanmış olmalıdır[1179]. C. Baltacı, medreseye 966/1558-59 tarihinde ilk müderris olarak Şah Mehmet Çelebi atanmış olmasından dolayı medresenin de aynı tarihte tamamlanmış olduğu görüşünü savunur[1180].

Vakfiyesi: Kanuni Sultan Süleyman'ın yaptırdığı eserler ile alakalı dört vakfiye günümüze ulaşmıştır. Bunlardan ilki İstanbul'daki Süleymaniye Külliyesini konu alır. İkincisi su vakfiyesi olup İstanbul'a akıttığı Kağıthane sularını[1181]; üçüncüsü 948/1541 tarihli olup Urfa'da Hz. İbrahim zâviyesi; Son vakfiye ise 964/1557 tarihli olup Şam'da hayratları ile alakalıdır[1182]. Bunlardan İstanbul'da hayratlarını konu alan ve içerisinde medreseler hakkında bilgilerin yer aldığı vakfiye Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde 1390 numarada bulunmaktadır[1183]. Kemal Edip Kürkçüoğlu tarafından Türkçeye çevrilen vakfiye Celalzâde Mustafa tarafından yazılmış olup caminin 964/1557 tarihinde tamamlanışından 5,5 ay sonra hazırlanmıştır[1184]. Vakfiyede Kanuni'nin kendi adına yaptırdığı eserlerin yanı sıra babası Yavuz Sultan Selim adına yaptırılan cami ve medrese, oğlu Şehzade Mehmed ve Şehzade Cihangir için yaptırdığı külliyeler, İstanbul'da Fil Damı Zâviyesi ve Edirne'de Bükelice Zâviyesini konu almaktadır[1185]. Vakfiyede dört medrese hakkında şu bilgilere yer verilmiştir: "*Dini ilimler ve mantık-felsefe ilimlerinde yol ve yöntemi karşılaştırabilen, aklı ve rivayetleri anlamak için cennet misali, ruh açan caminin doğusunda parlayan, güzel kokulu, sağlam ve dayanıklı iki medrese binası ve batısında aynı şekilde şanı*

1177 Külliye hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. G. Necipoğlu, *age.*, s. 276-309.
1178 S. Çelik, *age.*, s. 243.
1179 S. Çelik, *age.*, s. 243.
1180 C. Baltacı, *age.*, s. 806.
1181 İbrahim Ateş, Kanûnî Sultan Süleyman'ın Su Vakfiyesi, Ankara 1987.
1182 VGMA.d., 1390, (Kasa 135, Yeni tasnif no: 52).
1183 Kemal Edip Kürkçüoğlu, *Süleymaniye Vakfiyesi*, Ankara 1962.
1184 K. E. Kürkçüoğlu, *age.*, s.3-6.
1185 K. E. Kürkçüoğlu, *age.*, s.3-6.

ve şerefi büyük olan yüce, yüksek dereceli saraya gibi bir medrese inşa ettiler ki her birinin kubbeleri düzeniyle, yıldızların seçkini Süreyya (gerdanlık şeklindeki Ülker Yıldızı) gibi gökyüzünden dünyaya erişir. Odalarının düzeni ve dereceleriyle tüm ilim adamları ve taliplerine ilhâm verir[1186]*"*. Vakfiyede *"imar ettikleri medresede ilim erbabı ve fazilet sahipleri odalarda sakin olup, tüm ilimlerle meşgul olanlara vakfetti"* şeklinde geçen bilgilerden medreseler akli ve nakli ilimlerle uğraşan ilim erbabına vakfetmiştir[1187]. Vakfiyede ayrıca medresede görevli personellerin görev ve sorumlulukları, alacakları ücretler ile taleba sayısı hakkında şeklindeki bilgilerden müderrise günde 60 akçe[1188], muide 5 akçe, 15 talebeden herbirine 2'şer akçe, bevvâb, ferraş, kennas-ı hela (hela temizleyici), sirâciye (kandilci) 2'şer akçe ücret verilmesi şart koşulmuştur[1189]. Yukarıdaki bilgilerden personel sayısı her medrese de 21 kişi olduğu anlaşılmaktadır. Vakfiyede talebe sayısı 15'tir. Süleymaniye vakfiyesinde imarette pişen yemeklerden fakir-fukaranın yanı sıra medrese talebelerine verilesi şart koşulmuştur[1190]. Ayrıca müderrisler medresedeki görevlerinin yanı sıra imarette pişen yemekleri her ay denet-

[1186] K. E. Kürkçüoğlu, *age.*, s.23.

[1187] K. E. Kürkçüoğlu, *age.*, s.26.

[1188] Ahmed Cevdet Paşa ise "Süleymaniye dediğimiz balada mezkur dört medresedir ki hala Dökmeciler' de mevcud olan kargir medreselerdir. Bunların dört müderrisi olup tarik-i tedrisin on birinci merhalesidir. Havamis-i Süleymaniye dahi mezkur medaris-i erbaa-i Süleymaniye ile Musıla-i Süleymaniye arasında başkaca bir derece i'tibar olunan beş medresedir ki yakın vakte kadar burada da beş müderris bulunup ziyade olmazdı. Sonraları bi'l-i'tibar tekessür etmişlerdir. Ve havamis ta'biri hamiseye tebdil olunmakla eski müderris defterlerinde Havamis-i Süleymaniye deyü yazıla gelmişken yeni defterlerde bu raddeye Hamise-i Süleymaniye tabiri adet olmuştur. Sahn-ı Seman müderrisleri dahi ber-vech-i bala sekiz olup tezayüd ü tenakus etmez amma diğer raddelerde olan medreseler müteaddid ü mütekessir olup asr be-asr yapılan medreseler muhassasatının mikdarına göre derecatı mezkureden birine ilhak olunagelmiştir" ifadelerine yer verir. Bkz. Ahmet Cevdet Paşa, age., 122.

[1189] "Bahsi geçen inşa edilmiş medrese ve meclislerin her birinde faziletli, ilim ve meziyetçe üstün, hikmet sahibi, hakikati çözmede hünerli, gizli incelikleri keşfeden, haramdan sakınan, temiz, zeki, ilimle donanmış, olgun bir kimse müderris ola ki dini ilimleri anlatma ve felsefe-mantık eğitimini vermeye yeterli olmakla beraber kabiliyetli öğrencileri ilimden nasiplendirme ve sevdirmek ve ders günlerinde dershanede hazır olup, kullanımda olan akli ve nakli kitapları okutmakta özen göstermesi karşılığında günlük atmış akçe ücret verile. Öğrenciler arasından faziletiyle diğerlerinden daha üstün olan yeteneklibirisi müderris yardımcısı olarak atanacak ve günlük beşer akçe ücret verilecektir. Medreselerin her birinde kalan ilimle meşgul olan on beşer öğrenciye günlük ikişer akçe tahsis edilecektir. Her bir medresede güvenilir, hazır ve nazır görevine sadık, kapıcılık yapmaya muktedir kimseler, günlük ikişer akçe ücretle kapıcı olarak atanacaktır. Her bir medresede temizlik konusunda titiz, hizmetine sadık kimseler günlük ikişer akçe ücretle hizmetli olarak görev yapacaktır. Tüm medreselerde temizlik yapmak ve çöp toplamak üzere bir kimsenin günlük ikişer akçe ücretle çöpçü olarak anacaktır. Medreselerin hepsinde kandilleri yakmak ve ikmal etmek üzere birer kandilci günlük ikişer akçe ile görev yapacaktır". Bkz. Kürkçüoğlu, age., s.8, 32; Y. Yılmaz, age., s. 82, 135-137.

[1190] K. E. Kürkçüoğlu, *age.*, s.8, 26, 31.

leyecekleri ikinci bir görev verilmiştir[1191]. Medreselere kitap tedariki yapıldıktan sonra bir hafız-ı kütüp görevlendirilerek uygun bir ücret verileceği belirtilmiştir[1192].
Mimarı: Medresenin mimarı Mimar Sinan'dır.
Malzeme ve Teknik: Medresenin ana inşa malzemesi moloz taş ve kesme taştır[1193]. Moloz taş kuzey, güney ve batı cephelerde; kesme taş doğu cephede, revak ayakları, kemerleri, dershane binasında hücre kapı ve pencerelerin lento ve söve lerinde, sofalarda, ocak ve bacalarda, avlu etrafındaki merdivenlerde, alemlerde; tuğla üst örtü ve zemin kaplamalarında, pencere alınlıklarında; mermer çeşmelerde, revak sütun ve başlıklarında, dershane içerisindeki raf nişlerinde ve pencere söve lerinde; ahşap kapı ve pencere doğramaları ile giriş revakı üst örtüsünde; kurşun üst örtü kaplamasında; metal ise pencere parmaklıklarında kullanılmıştır.
Plan ve Mimari Özellikleri: Süleymaniye Camii'nin güneydoğusunda yer alan Salis ve Rabi Medreseleri bir iç avlunun iki tarafına simetrik olarak yerleştirilmiştir. Medreseler inşa edildikleri arazinin yapısına uydurulmuştur. Batıdan doğuya doğru artan eğimli bir arazi üzerinde inşa edilmelerinden dolayı doğu cepheleri iki katlı olarak tasarlanmıştır. Altta Mülazımlar Medresesi olarak adlandırılan yapı Salis ve Rabi Medreselerinin doğu cepheleri boyunca uzanmaktadır. Salis ve Rabi Medreselerinin batı cephelerinde günümüze ulaşmayan 38 adet dükkanın bulunduğundan kaynaklar bahseder[1194]. Açık avlulu, avlunun etrafı revaklarla çevrili, revakların arkasında 20 hücre, bir dershane ile ıslak hacimli mekanlardan oluşmaktadır (Foto 574, Çiz. 101).
Batı cephe moloz taş örgülü olup 24.00m. uzunluğundadır. Cephe yüzeyinde eksenden güneye kaydırılmış giriş kapısı ile yer alır. Girişin kuzeyinde ise dükkanlar bulunur. Kapıya sokak üzerinden iki basamaklı bir merdivenden ulaşılmaktadır. Kesme taştan yapılmış taçkapı 3.00m. genişliğinde, 4.60m. yüksekliğinde olup beden duvarından 0.11m. taşıntı yapmıştır. Giriş açıklığı 1.51m. genişliğinde, 2.47m. yüksekliğinde, 1.30m. derinliğinde basık kemerlidir. Kapı kemeri 0.44m. genişliğinde olup dokuz beyaz ve pembe renkli mermerden düz ve oluklu silmelerle zıvana geçmelidir. Kapı söveleri 0.31m. genişliğinde, 0.19m. derinliğinde yekpare mermerdendir. Kemer köşeliklerindeki üçgenimsi yüzeyler yüzeyden dışarı taşırılarak sade bırakılmıştır. Giriş açıklığının etrafı dıştan farklı genişlikteki üç bordürle ters "U" şeklinde kuşatılmıştır. 8cm.. genişliğinde en dıştaki ilk bordür düz, 0.18m. genişliğindeki ikinci bordür kaval ve yarım oluk, 0.17m. genişliğindeki üçüncü bordür ise düz silmelidir. Giriş kemeri üzerindeki alınlıkta 3.00m. genişliğinde,

---

[1191] "Her ay başında Medrese-i mamurelerinde müderris olan Müderrisler İmaret-i Amirenün üzerine varup aşun ve etmeğün ahvâlin görüp tarik-ı ıslahı ne ise ana mübaşir olalar". Bkz. K. E. Kürkçüoğlu, age., s.31.
[1192] "Medaris-i mezbûreye kütüb tedârük olundukda Hafız-i Kütüb ve Kâtib-i Kütüb vüzerâ'-i izâm-i zevi'-l-ihtirâm ma'rifetleriyle ta'yin ve vazifeleri tebyîn oluna". Bkz. K. E. Kürkçüoğlu, age., s.10, 42.
[1193] Medresenin inşa malzemeleri için ayrıntılı bilgi için bkz. S. Çelik, *age.*, s. 84-86.
[1194] S. Çelik, *age.*, s.45.

0.94m. yüksekliğinde enine dikdörtgen formlu bir levha bulunmaktadır. Levhanın etrafı 0.31m. genişliğinde düz, kaval, yarım oluk ve düz silmeli bir dört bordürle dört yönden kuşatılmıştır. Levhanın 0.44m. yüksekliğinde, 2.45m. genişliğindeki iç yüzeyi beyaz ve pembe mermerlerle kaplanmıştır. Ortada enine dikdörtgen formlu mermer parçanın iki kısa kenarı dilimli kemerlidir. Bunların ucuna iki yandan sekiz dilimli birer mermer levha yerleştirilmiştir. Giriş açıklığının içeriye bakan arka yüzeyi iki kademe halinde ortada dalgalı, üstte kaşkemerlidir. İlk kemer zeminden 3.25m., ikincisi 3.47m. yüksekliğindedir (Foto 575-576).

Güney cephe 36.72m. uzunluğundadır. Batıda giriş holü ile revak yer alır. Revak ile kuzeydoğu köşeye kadar olan uzaklık 32.20m. olup moloz taş örgülüdür. Taş örgüler arasında yer yer tuğla malzemeye de yer verilmiştir. Cephe üzerinde kuzeydoğu köşe hücresiyle birlikte yedi hücre bulunmaktadır. Hücrelerin kuzeye bakan cephelerinde iki alt bir üst üçer pencere ile dış avluya açılmaktadır. Alt pencereler 0.62m. genişliğinde, 1.33m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu düz atkı taşlı, tuğladan sivri kemer alınlıklıdır. Pencerelerin lento ve söveleri 0.18m. genişliğinde, 0.16m. derinliğinde yekpare taştandır. Pencere alınlıkları 1.00m. genişliğinde, 0.54m. yüksekliğinde kesme taş kaplı olup sağır tutulmuştur. Alınlık kemeri 0.14m. genişliğinde tuğladandır. Üst pencerelerin yüksekliği 1.10m., genişliği 0.63m. olup tuğladan sivri kemerli, alçı şebekeli, fil gözlüdür. Pencere kemeri 0.18m. genişliğindedir (Foto 577). Güneydoğu köşe hücresinin güney cephesi sağır bırakılmıştır. Pencerelerin zeminden yükseklikleri arazinin eğimine bağlı olarak batıdan doğuya doğru gidildikçe azalmaktadır.

Doğu cephe 42.20m. uzunluğunda kesme taştandır. Cephenin zeminden kubbe alemine kadar olan yüksekliği 13.14m.'dir. Altta Mülazımlar Medresesi bulunmasından dolayı iki katlı bir görünüme sahiptir. Salis Medresesi altına denk gelen 9 medrese hücresinin doğu cepheleri büyük bir kuşatma kemeri içerisine yerleştirilmiş dikdörtgen formlu bir kapı, yanında basık kemer alınlıklı dikdörtgen alt pencere ile üstte ortaya gelecek şekilde dikdörtgen tepe penceresi ile aydınlatılmıştır. Giriş kapıları 0.90m. genişliğinde, 1.75m. yüksekliğinde, 0.77m. derinliğinde dikdörtgen formlu düz atkı taşlı, basık kemer alınlıklıdır. Kapının lento ve söveleri 0.15m. genişliğinde, 0.10m. derinliğinde yek pare taştandır. kapı alınlığı 0.36m. yüksekliğindedir. Alt pencere zeminden 0.71m. yüksekliğinde, 0.73m. genişliğinde, 1.30m. yüksekliğinde, 0.77m. derinliğinde dikdörtgen formlu basık kemer alınlıklıdır. Pencere söveleri 0.20m. genişliğinde, 0.18m. derinliğinde yek pare taştandır. Pencere alınlığı 0.32m. yüksekliğinde olup kemer aynası kesme taş kaplıdır. ahşap doğramalı pencereler demir parmaklıklıdır. Üst pencere zeminden 2.84m. yüksekliğinde olup 0.54m. genişliğinde, 0.95m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu düz atkı taşlı, ahşap doğramalı, demir parmaklıklıdır. Kuşatma kemeri üzerinde kare kesitli ahşap ayaklarla desteklenen tek yöne eğimli bir çatı cephe boyunca devam etmek-

tedir. Alt ve üst kat arasında 0.17m. genişliğinde düz ve pahlı bir silme kuşağı ile kat ayrımı belirginleştirilmiştir (Foto 578).

Üst katın doğuya bakan cephesinde dokuz hücre bulunmaktadır. her hücre iki alt bir üst üç pencere ile aydınlatılmıştır. Alt pencereler 0.62m. genişliğinde, 1.33m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu, sivri kemer alınlıklıdır. 0.21m. genişliğindeki alınlık kemeri yedi taştan örülmüştür. Kemer aynası 0.57m. yüksekliğinde yekpare taş kaplıdır. 1.09m. yüksekliğinde, 0.63m. genişliğindeki tepe pencereleri sivri kemerli alçı şebekelidir. Pencere kemeri 0.18m. genişliğinde olup beş taştan örülmüştür.

Medresenin ***kuzey cephe*** moloz taş örgülü olup 40.47m. uzunluğundadır. Beden duvarları kesme taştan düz ve oluklu bir kornişle sonlandırılmıştır. Arazinin topografyasından dolayı eğim batıdan doğuya doğru gittikçe artmaktadır. Cephenin kuzeybatısında tuvalet, kuzeydoğusunda önü revaklı bir hücre Salis Medresesi'ne bitişiktir. Arada kalan cephenin uzunluğu 23.89m. dir. Cephe üzerinde altı hücre bulunmaktadır. Bunlardan ortadaki dört hücre iki alt, bir üst üçer pencere ile dış avluya açılmaktadır. Kuzeybatı köşe hücresinde eksenden doğuya kaydırılmış; kuzeydoğu köşe hücresinde ise eksenden batıya kaydırılmış bir alt bir üst iki pencere ile aydınlatılmıştır. Alt pencereler 0.62m. genişliğinde, 1.33m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu düz atkı taşlı, tuğladan sivri kemer alınlıklıdır. Alt pencerelerin lento ve söveleri 0.18m. genişliğinde, 0.16m. derinliğinde yekpare taştandır. Pencere alınlıkları 1.00m. genişliğinde, 0.54m. yüksekliğinde kemse taş kaplıdır. Alınlık kemeri 0.14m. genişliğinde tuğladandır. Üst pencerelerin yüksekliği 1.10m., genişliği 0.63m. olup tuğladan sivri kemerli, alçı şebekeli, fil gözlüdür. Pencere kemeri 0.18m. genişliğindedir. Batıdan doğuya doğru sıralanmış 5. ve 6. hücrenin pencere alınlıkları diğerlerinden farklı olarak kesme taştandır. Alınlık kemeri beş taş ile örülmüştür. Pencerelerin zeminden yükseklikleri arazinin eğimine bağlı olarak batıdan doğuya doğru gidildikçe azalmaktadır (Foto 579).

Salis ve Rabi Medreselerini batıda birleştiren tuvalet hücrelerinin doğuya bakan cepheleri moloz taş örgülü olup beş mazgal pencere ile aydınlatılmıştır. Benzer şekilde doğuda önü revaklı arkada iki hücre medreseleri birbirine bağlamaktadır. Revak avludan bir duvarla ayrılmıştır. Bu duvar üzerine yedi kare kesitli ayak ile revakın tek yöne eğimli çatısı taşınmaktadır. Medreselerin arasında 24.23x9.66m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı bir dış avlu bulunmaktadır. Bu avluya medreselerden doğrudan bir geçiş bulunmaktadır. Ancak altta yer alan Mülazımlar Medresesi'nden merdivenlerle revaka buradan da avluya geçiş sağlanmıştır.

İki kanatlı, ahşap doğramalı bir kapıdan medreseye giriş sağlanmıştır. Kapıdan 3.44x2.30m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda üzeri zeminden 5.60m. yüksekliğinde aynalı tonoz örtülü giriş holüne ulaşılır. Holün güney ve kuzey duvar

yüzeylerinde zeminden 0.43m. yüksekliğinde, 1.47m. genişliğinde, 0.50m. derinliğinde, 2.45m. yüksekliğinde sivri kemerli birer niş yerleştirilmiştir (Foto 580).
Holün doğusunda 3.15m. genişliğinde, 0.62m. derinliğinde sivri kemerli bir açıklıktan giriş revakına ulaşılır. 7.80x3.10m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı revakın üzeri tek yöne eğimli ahşap kurşun kaplı ahşap bir çatı ile örtülüdür. Tavan yüzeyi çıtalarla kare taksimatlıdır. Revakın zemini taş kaplıdır. Güney cephede 0.45m. derinliğinde, 1.80m. genişliğinde, batıda ise eksenden güneyde kaydırılmış 0.45m. derinliğinde, 1.30m. genişliğinde sivri kemerli, dikdörtgen birer niş yerleştirilmiştir. Doğuda baklava başlıklı, 0.32m. genişliğinde, 1.81m. yüksekliğinde, daire kesitli beş mermer sütun kesme taştan 0.65m. yüksekliğinde, 1.02m. genişliğinde bir duvar üzerine oturtulmuştur. Dört gözlü revak dış avluya açılmaktadır. Sütunlar birbirine düz atkı taşları ile bağlanmıştır. Ortadaki üç sütun serbest, köşedekiler ise duvarlara bitişiktir. Sütunların aralarındaki genişlik ortalama 1.50-1.60m'dir. Cephede eksenden kuzeye kaydırılmış 1.23m. genişliğinde bir açıklıktan geçilerek 15 taş basamaklı merdivenle avluya ulaşılır (Foto 581).
Kuzey cephede yer alan ve medrese avlusuna girişi sağlayan kapı 3.00m. genişliğinde, 3.61m. yüksekliğindedir. Giriş açıklığı 1.50m. genişliğinde, 2.54m. yüksekliğinde basık kemerlidir. 0.43m. genişliğindeki kapı kemeri düz ve pahlı geçmeli dokuz mermer taştan örülmüştür. Kapı söveleri 0.31m. genişliğinde, 0.19m. derinliğinde yekpare mermerdendir. Kemer üzerindeki üçgenimsi yüzeyler boş bırakılmıştır. Açıklığın etrafı üç yönden "U" şeklinde kesme taştan farklı genişlikteki üç bordürle kuşatılmıştır. 0.12m. genişliğindeki dıştaki ilk bordür düz, 0.14m. genişliğindeki ikinci bordür kaval ve yarım oluk, 0.17m. genişliğindeki üçüncü bordür ise düz silmelidir. Kapının içeriye bakan arka yüzeyinde kemerin üzerinde iki kademeli bir kemer uygulaması görülüdür. Alttaki 3.28m., üstteki 3.50m. yüksekliğinde kaşkemerlidir. Kapı açıklığında kuzey-güney doğrultusunda arka arkaya iki tonoz örtülü koridora ulaşılır. Koridorun kuzey ve doğusunda bulunan sivri kemerli açıklıklarla dershaneye ve revaka geçiş sağlamaktadır (Foto 582).
Kuzeydeki açıklıktan dershane önüne ulaşılır. Buranın doğusunda bulunan 10 taş basamaklı merdivenle de ***avluya*** geçilir. 17.88x17.65m. ölçülerinde hemen hemen kare planlı avlunun üzeri açıktır. Sinan'ın yapmış olduğu diğer medreselerden farklı olarak avlu zemini düz olmayıp arazinin yapısını uydurularak batıdan doğuya doğru eğimli olarak tasarlanmıştır. Eğimden dolayı avlunun güneyinde 12, kuzeyinde 11 taş basamaklı merdiven bulunmaktadır. 8.60m. uzunluğundaki merdivenler 2.20m. genişliğindedir. Ortada enine dikdörtgen planlı bölüm ise yeşil alan olarak bırakılmıştır (Foto 583).
Avlunun üç tarafı kuzey ve güneyden beşer, doğuda altı gözlü olmak üzere 16 gözlü ***revakla*** çevrilidir. Revaklar batıda birer revak göz ile de dershaneye bağlanmıştır. Revak taşıyıcılarından kuzeyde 5, güneyde 6 tanesi 0.60x0.60m. ölçülerinde kesme taştan kare kesitlidir. Güneybatıdaki ile doğuda ortada yer alan üç taşıyıcı

sütun mermerden daire kesitlidir. Sütunlar 0.19m. yarı çapında, 1.80m. yüksekliğindedir. doğudaki üç sütundan ortadaki pembe, yandakiler beyaz olup monolittir. Sütunların kaideleri 0.20m. yüksekliğinde, baklava tipteki başlıklar 0.45m. yüksekliğindedir. Gövdenin kaide ve başlıkla birleştiği bölümleri örten bileziklerin yüksekliği 0.20m.dir. Ayaklar ve sütunlar birbirine ve arkalarındaki duvarlara sivri kemerlerle bağlanmıştır. Revak taşıyıcılarının birbirilerine 4.10m., arkalarındaki duvarlara uzaklığı 4.05m.'dir. Ayak ve sütunlar birbirine 5.00m., yüksekliğinde sivri kemerlerle bağlanmıştır. Kesme taş örgülü kemerler 0.28m. genişliğindedir. Her bir revak gözünün üzeri pandantif geçişli birer kubbe ile örtülüdür. Hücrelerin önlerinde doğuda ortada iki, kuzey ve güneyde dörderden sekiz sofa bulunur. Etrafı taş duvarlarla çevrili, zeminden yükseltilmiş sofaların zemini altıgen tuğla döşelidir. Kuzey ve güney sofaların önünde avlunun yapısına bağlı olarak 2.84x2.20m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı taş döşeli merdivenler araziye uydurulmuştur (Foto 584-587).

Revakların arkasında doğu, güney ve kuzeyden "U" şeklinde dizilmiş hücreler yerler alır. ***Güney kanat*** üzerinde yer alan hücreler simetrik olarak tasarlanmıştır. Hücrelere cephede eksenden batıya kaydırılmış 1.16m. genişliğinde, 1.76m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu, düz atkı taşlı bir kapıdan girilir. Kapının lento ve söveleri 0.15m. genişliğinde, 0.10m. derinliğinde yekpare taştandır. Kapının içeriye bakan arka yüzeyi basık kemerlidir. Girişin doğusunda hücre önünde sofa uygulaması dikkati çekmektedir. 3.88x3.66m. ölçülerinde kare planlı hücrenin üzeri zeminden 6.22m. yüksekliğinde pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Güney cephesinde iki alt bir üst üç pencere dış avluya açılmaktadır. Alt pencereler 0.62m. genişliğinde, 1.42m. yüksekliğinde, 0.96m. derinliğinde dikdörtgen formlu, düz atkı taşlı, ahşap doğramalı, demir parmaklıklıdır. Pencerelerin lento ve söveleri 0.19m. genişliğinde, 0.13m. derinliğinde yekpare taştandır. Üstte ise ortaya gelecek şekilde yerleştirilmiş tepe penceresi 0.63m. genişliğinde, 1.10m. yüksekliğinde alçı şebekeli fil gözlüdür. Doğuda köşelerde 0.36m. derinliğinde, 0.50m. genişliğinde birer sivri kemerli niş; girişin doğusunda ocak ile ocağın yanında zeminden 0.45m. yüksekliğinde, 1.25m. yüksekliğinde, 0.36m. genişliğinde, 0.34m. derinliğinde sivri kemerli iki katlı raf nişi yer alır. Batıda ise ortada zeminden 0.35m. yüksekliğinde, 0.60m. derinliğinde, 1.00m. genişliğinde, 3.20m. yüksekliğinde sivri kemerli büyük bir niş ile bunun iki yanında köşelere yakın konumlandırılmış zeminden 0.45m. yüksekliğinde 0.40m. derinliğinde, 0.49m. genişliğinde, 1.25m. yüksekliğinde sivri kemerli iki niş bulunur. Hücrenin zemini altıgen tuğla kaplıdır (Foto 588).

Doğu kanat üzerinde birer tane köşelerde olmak üzere sekiz hücre yerleştirilmiştir. Bunlardan güneydoğu köşedeki 7 nolu hücreye kuzeybatıda bulunan bir kapı ile giriş sağlanmıştır. Kapı açıklığında 1.00m. genişliğinde, 2.00m. uzunluğunda, üzeri ahşap kaplı düz tavan örtülü ince uzun bir koridordan hücrenin içerisine girilmektedir. Koridorun sağ duvar yüzeyinde dikdörtgen bir niş yerleştirilmiştir. Hücre

içten 3.70x3.70m. ölçülerinde kare planlı, üzeri pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Güney kanatta yer alan diğer hücrelerden farklı olarak güney cephesine pencere açılmamıştır. Bunun yerine 0.45m. genişliğinde, 0.38m. derinliğinde iki niş yerleştirilmiştir. Batıda ortada ocak, ocağın güneyinde 0.37m. derinliğinde bir niş; kuzey cephede eksenden doğuya kaydırılmış sivri kemerli bir niş açılmıştır. Doğuda altta 0.60m. genişliğinde dikdörtgen formlu iki, üstte sivri kemerli alçı şebekeli tek tepe penceresi ile aydınlatılmıştır. Hücrenin zemini altıgen tuğla kaplıdır.

8 nolu hücreye batı cephede eksenden kuzeye kaydırılmış dikdörtgen formlu bir kapıdan girilmektedir. 3.82x3.65m. ölçülerinde kare planlıdır. Üzeri pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Doğu duvarda altta 0.62m. genişliğinde iki dikdörtgen, üstte sivri kemerli bir tepe penceresi ile aydınlatılmıştır. Güneyde zeminden 0.35m. yüksekliğinde, 0.60m. derinliğinde, 1.00m. genişliğinde, 3.20m. yüksekliğinde sivri kemerli büyük bir niş, diğeri 0.50m. genişliğinde, 0.35m. derinliğinde sivri kemerli iki katlı raf nişi bulunur. Batıda girişin yanında ocak, kuzey cephede ise iki sivri kemerli niş bulunur. Hücrenin batı ve güney duvarlarının birleştiği köşe içeri çekilerek pahlanmıştır.

9 ve 10 nolu hücrelere batı cephede eksenden kuzeye; 11,12 ve 13 nolu odalara ise eksenden güneye kaydırılmış birer kapı ile girilmektedir. Hücrelerin doğuya bakan cephelerinde altta dikdörtgen iki üstte ortaya gelecek şekilde sivri kemerli bir pencere ile aydınlatılmıştır. 9 nolu odanın kuzey duvarında iki sivri kemerli niş, batıda ocak ile bir niş, güneyde ortadaki büyük yandakiler küçük üç niş yerleştirilmiştir. 10 nolu hücre 9 nolu ile benzer olup tek fark kuzey cephede üç sivri kemerli nişin bulunmasıdır.

11 ve 12 nolu hücrelerin batı cephelerinde ortada ocak ile bir niş, 13 nolu hücrenin bu cephesinde sadece ocağa yer verilmiştir. Güney cephelerde 11 nolu hücrede eş büyüklükte 3, 12 ve 13 nolu hücrelerde ise köşelere birer sivri kemerli niş bulunmaktadır. Kuzey cephelerde ise 11 ve 12 noluda ortada büyük sivri kemerli niş, yanlarda birer küçük sivri kemerli raf nişi; 13 nolu olanın kuzey duvarında eksenden doğuya kaydırılmış bir niş yerleştirilmiştir. Bu hücrenin kuzey ve batı duvarının birleştiği köşe içeri çekilerek pahlanmıştır. 10 ve 11 nolu hücrelerin önlerinde birer sofa bulunmaktadır.

Kuzeydoğu köşede yer alan 14 nolu odaya güneybatı köşede bulunan dikdörtgen bir kapıdan girilmektedir. Girişten ince uzun bir koridordan girilen hücre 3.71x3.65m. ölçülerindedir. Koridorun doğu duvarının güneyinde 0.35m. derinliğinde, 0.40m. genişliğinde dikdörtgen bir niş bulunur. Doğu cephede iki alt bir üst üç pencere; kuzeyde eksenden doğuya kaydırılmış 0.40m. derinliğinde niş; batıda ortada ocak, ocağın kuzeyinde 0.35m. derinliğinde bir niş bulunur. Kuzey cephesi özgün halinde sağır iken sonraki onarımlar sırasında eksenden batıya kaydırılmış 0.75m. genişliğinde dikdörtgen bir kapı açıklığı ile dış avlu ve mülazımlar medresesi ile bağlantılı olan hücreye geçilmektedir.

Bu hücre 3.70x3.70m. ölçülerinde kare planlıdır. Doğuda iki alt bir üst üç pencere, güneyde iki niş, kuzeyde üç, güneyde bir niş; batıda ocak ile bir niş ile dış avluya çıkışı sağlayan 0.80m. genişliğinde dikdörtgen bir kapı bulunur. Kapı açıklığından batıdaki 1.88m. genişliğinde, 9.70m. uzunluğunda revaka ulaşılır. Üzeri 7 kare kesitli ahşap ayak tarafından taşınan tek yöne eğimli kurşun kaplı bir çatı ile örtülüdür. Revak taşıyıcıları 0.66m. yüksekliğinde moloz taş örgülü bir duvar üzerine oturtulmuştur. Zemini altıgen tuğla kaplıdır. Batıda bulunan "L" formlu taş basamaklı bir merdivenle mülazımlar medresesine inilir.

Kuzey kanatta güneyde olduğu gibi altı hücre bulunmaktadır. Hücrelere güney cephede eksenden batıya kaydırılmış dikdörtgen formlu birer kapı ile giriş sağlanmıştır. 3.73x3.72m. ölçülerinde kare planlı hücrelerin üzeri pandantif geçişli birer kubbe ile örtülüdür. Batı cephelerinde ortada büyük yandakiler küçük üç sivri kemerli niş; doğuda dikdörtgen planlı, sivri kemerli iki niş; güneyde girişin doğusunda ocak ile yanında bir niş bulunur. Cephenin doğusunda yer alan 15 nolu odanın kuzeye bakan cephesinde eksenden batıya kaydırılmış dikdörtgen bir pencere, doğu köşede sivri kemerli bir niş, üstte ortaya gelecek şekilde sivri kemerli tepe penceresi yerleştirilmiştir.16, 17, 18, 19 nolu hücrelerin güney cephelerinde iki alt bir üst üçer pencere ile aydınlatılmıştır. 20 nolu hücrenin bu cephesinde eksenden doğuya kaydırılmış dikdörtgen pencere, batıda niş ile üstte sivri kemerli tepe penceresi bulunur. Bu hücrenin batı duvarında ortada büyük bir niş ile bunun güneyinde sivri kemerli ikinci bir niş yer alır. 17, 18, 19 ve 20 nolu hücrelerin önünde sofaya yer verilmiştir (Foto 589-594).

Hücre içlerinde yer alan ***ocakların*** ateşliği zeminden 0.10m. yükseltilmiştir. 3.00m. yüksekliğindedir. Dikdörtgen planlı ocak nişinin üzeri iki yanda profilli taş konsollar üzerine oturan kaşkemerlidir. Kemer alınlığı sadedir. Alınlık ile külah enine atılmış bir silme ile ayrılmıştır. Ocak külahı üçgen formludur.

Ocakların üst örtüye yansıyan kesme taştan ***bacalar*** sekizgen gövdelidir. Gövdenin üst bölümünün her yüzeyinde sivri kemerli birer duman çıkış deliği açılmıştır. Üzeri taş bir külahla örtülüdür. Gövde ile külah arasında yüzeyden dışarı taşırılmış profilli bir silme yer alır (Foto 595).

Batı kanatta cephe ortasındaki dershane tamamen avlu içerisine yerleştirilmiştir (Foto 596). Dıştan 9.95x8.81m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Dershanenin doğuya bakan cephesi iki katlı bir görünüme sahiptir. Alt ve üst kat enine atılan bir silme ile cephe boyunca devam etmektedir. Cephe ortasında beden duvarından 1.66m. taşıntı yapan 3.15m. genişliğindeki cumba, önde mermerden iki "L" formlu ayak, arkada ise duvara bitişik 0.38x0.38m. "T" şeklindeki ayaklar tarafından taşınmaktadır. Ayaklar önde 2.38m. genişliğinde bursa kemeri, yan cephelerde ise 1.13m. genişliğinde dalgalı kemerlerle birbirine bağlanmıştır. Cumbanın ön ve yan yüzeylerinde 1.00m. genişliğinde, 0.30m. derinliğinde, 1.47m.

yüksekliğinde dikdörtgen formlu birer pencere bulunur. Cumbanın üzeri içten tonoz dıştan ise kurşun kaplıdır.
Cumbanın üzerinde 1.17m. genişliğinde dairevi formlu, alçı şebekeli tepe penceresi, iki yanda altlı-üstlü birer pencere bulunur. Yuvarlak pencerenin etrafı 0.24m. genişliğinde kesme taştan örülmüştür. Alt pencereler 0.73m. genişliğinde, 1.35m. yüksekliğinde, ahşap doğramalı, demir parmaklıklı, dikdörtgen formlu basık kemer alınlıklıdır. Alınlık kemeri 0.15m. genişliğindedir. Kemer aynası 0.32m. yüksekliğinde taş kaplı olup sağırdır. Pencere söveleri 0.19m. genişliğinde, 0.18m. derinliğinde monolit mermerdendir. Üst pencereler 2.40m. yüksekliğinde, 0.94m. genişliğinde sivri kemerli alçı şebekelidir. 0.25m. genişliğindeki pencere kemeri 5 kesme taştan örülmüştür.
Cumbanın altında dershanenin doğu duvar yüzeyine ortada üç, yanlarda birer mermer çeşme yer alır. Yanlarda bulunan çeşmeler 0.88m. yüksekliğinde, 0.50m. genişliğinde olup kesme taştan dikdörtgen bir taşın ortasına mermerden sivri kemerli ayna taşı yerleştirilmiştir. Etrafı silmelerle hareketlendirilmiş olup ortasına bir musluk yerleştirilmiştir. Çeşmelerin önlerinde birer adet su teknesi bulunur. Cumbanın altında bulunan üç lüleli çeşme düşey dikdörtgen formlu panolar içerisindeki ayna taşları mermerdendir. Yandakiler yarım daire kemerlidir. Ortalarında lüle deliği bulunur. Üzerinde yatay dikdörtgen formlu alınlıklar boş bırakılmıştır. Ortadaki daha büyük tasarlanmış olup ayna taşı mermerden dikdörtgen formludur. Etrafı silmelerle hareketlendirilmiş olup ortasında lüle deliği bulunur. Üzerindeki alınlık ise boş bırakılmıştır (Foto 597-598).
Dershanenin kuzey-güney cepheleri simetriktir. Her iki cephede eksenden doğuya kaydırılmış altta dikdörtgen üstte sivri kemerli birer; cephe ortasında sivri kemerli bir tepe penceresi yerleştirilmiştir. Eksenden batıya kaydırılmış bölümlere ise dershaneye ulaşımı sağlayan birer kapı aynı aks üzerinde olacak şekilde konumlanmıştır. Güneydeki kapıya revak zemininden altı taş basamaklı bir merdivenle ulaşılmaktadır. Giriş açıklığı 1.05m. genişliğinde, 2.00m. yüksekliğinde, 1.00m. derinliğinde dikdörtgen formlu düz atkı taşlı olup basık kemerlidir. Kapının lento ve söveleri yekpare mermerdendir. Kuzeydeki kapı 2.78m. yüksekliğinde, 1.73m. genişliğinde mermerdendir. Giriş açıklığı 1.13m. genişliğinde, 1.00m. derinliğinde, 2.20m. yüksekliğinde basık kemerlidir. 0.43m. genişliğindeki kapı kemeri zıvana geçmelidir. Kemer köşeliklerindeki üçgenimsi yüzeyler boş bırakılmıştır. Kapının söveleri 0.29m. genişliğinde, 0.19m. derinliğinde monolit mermerdendir (Foto 599).
Kapı açıklığından girilen dershane 7.74x7.74m. ölçülerinde kare planlı olup pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Zeminden 11.10m. yüksekliğindeki kubbe sekizgen bir kasnak üzerine oturmaktadır. Kuzey ve güney cephelerde eksenden doğuya kaydırılmış dikdörtgen pencere bulunur. Kuzey cephede pencerenin batısında 0.80m. genişliğinde,1.50m. yüksekliğinde, 0.52m. derinliğinde dikdörtgen bir niş, üstte ise ikişer sivri kemerli tepe pencere bulunur.

Batı duvar yüzeyi ortasına altta çeşme, ortada üzerinde dilimli kemerli niş ile üstte kare formlu bir açıklık yerleştirilmiştir. 0.90m. genişliğindeki mermer çeşme düşey dikdörtgen formlu üç panoya ayrılmıştır. Yandaki panolar dikdörtgen bir çerçeve içerine alınmış olup ortaya birer adet servi ağacı, üzerinde ise yatay dikdörtgen formlu birer kartuş; ortada ise sivri kemer içerisine altta yuvarlak lüle deliği ile hemen üzerinde üç gülce ile benzemiştir. Kemer köşelikleri boş bırakılmıştır. Çeşmenin iki yanında zeminden 1.20m. yüksekliğinde, 0.38m. derinliğinde, 0.56m. genişliğinde 1.90m. yüksekliğinde mermer raf nişleri yerleştirilmiştir. Dershane zemini iki giriş kapısı arasındaki yüzey taş, orta bölüm ise altıgen tuğla kaplıdır (Foto 600-604).

Güney cephe ortasında 3.05m. yüksekliğinde, 1.60m. genişliğindeki mihrabın nişi 0.10m. derinliğinde, 1.00m. genişliğindedir. Nişin üzeri dört sıra mukarnaslı kavsara ile örtülüdür. kavsara köşeliklerinde birer adet gülçe ile bezenmiştir. Doğu cephede ortada 2.35m. genişliğinde, 2.38m. derinliğindeki cumba dershane zemininden 0.15m. yükseltilmiştir. Üzeri sivri beşik tonoz örtülüdür. Ön ve yan yüzeylerinde zeminden 0.30m. yüksekliğinde birer dikdörtgen pencere ile avluya açılmaktadır. Yan yüzeylerde pencerelerin batısında zeminden 0.56m. yüksekliğinde, 0.46m. derinliğinde, 0.60m. genişliğinde, 0.90m. yüksekliğinde, mermerden iki gözlü raf nişi yerleştirilmiştir. Alttaki Bursa, üstteki kaş kemerlidir. Cumbanın iki yanında altlı üstlü birer, üstte ortaya gelecek şekilde 1.16m. genişliğinde oval formlu tepe pencere yer alır. Alt pencereler zeminden 0.44m., üst pencere 2.61m. yüksekliğindedir. Batıda dershane ile cumba zeminin birleşim yerinin ortasında kare bir açıklığı olan sarnıç bulunur. 7.70x0.92m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Sarnıç ile alttaki çeşmeler su sağlanmıştır (Foto 605-606).

Kuzeybatı köşede arka arkaya tonoz örtülü iki bölüm bulunmaktadır (Foto 607). Bunlardan güneyde olanının batı duvarında sivri kuşatma kemeri içerisine 1.87x0.50m. ölçülerinde mermerden dikdörtgen formlu, sandık tipte ***su haznesi*** yerleştirilmiştir. Haznenin üzerini örten kapağın ortasında dikdörtgen bir açıklık bulunmaktadır (Foto 608).

Haznenin bitişiğinde dikdörtgen bir kapı ile girilen kare hücre 1.47x1.47m. ölçülerinde kare planlı olup batı duvarında bir su teknesi yerleştirilmiştir. Günümüzde mutfak olarak kullanılan bölümün ***gusülhane*** olduğu tahmin edilmektedir (Foto 609).

Kuzeybatı köşede 1.35m. genişliğinde dikdörtgen bir açıklıktan ***helaya*** ulaşılır. Kapı açıklığından girilen koridor 4.66x1.82m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgendir. Doğusunda 0.52m. genişliğinde mazgal formlu üç pencere dış avluya açılmaktadır. Batıda dikdörtgen formlu birer kapı ile girilen üç tuvalet hücresi 1.65x1.24m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Üzeri aynı doğrultuda ortasında 4 yuvarlak ışık gözü olan beşik tonoz örtülüdür. Zemini altıgen tuğladır (Foto 610).

Süsleme: Rabi Medresesi süsleme açısından sadedir. Batı, kuzey ve güney beden duvarları moloz taş, doğusu ise kesme taş örgülüdür. Cephelerde altlı üstlü yerleştirilmiş pencereler ile hareketlendirilmiştir. Hücre içlerinde farklı sayılardaki sivri kemerli nişler ve kesme taştan ocaklar bezemesizdir. Medresenin en dikkat çekici yeri dershane bölümüdür. Doğu cephedeki sivri kemerli çeşmeler, cepheden dışarı taşırılan cumba ve bunu taşıyan mermer ayaklar, ayakları birbirine bağlayan bursa ve dalgalı kemerler, iç mekanda ise batıda mermer çeşme ile üzerindeki dalgalı kemerli niş, diğer cephelerdeki mermerden raf nişleri, güney cephe ortasındaki mukarnaslı mihrap ile dikkati çekmektedir.

Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu: 1206/1792 nüfus defterinde Rabi Medresesinde 38[1195], 1844 tarihli olanında 117 kişi kalmaktaydı[1196].

Medrese, 1660 yangını ve 1766 depreminde zarar gören yapı akabinde onarılmıştır[1197]. Osmanlı Arşivinde yer alan belgelerden 1832, 1840, 1844, 1845, 1847 tarihlerinde onarıldığı anlaşılmaktadır. 1844 tarihli belgede Rabi ve Mülazımlar Medresesi ile diğer medreselerin kurşunlarının yenilendiği anlaşılmaktadır. Tamiratlar Vakıf Kaymakamı İbrahim Edhem Efendi tarafından yaptırılmıştır. Toplam 4.323 kuruşluk tutarın 3.374 kuruşu medreselerin tamirine harcanmıştır. Kurşun tamiri 1.992 kuruşa mal olmuştur[1198]. 1845 tarihinde imaret ve medreseler 2.222 kuruşa, 1847 tarihinde Vakıf kaymakamı Şefkat Efendi tarafından cami ile birlikte onarılan medreseler 2.886 kuruşa tamir edilmiştir[1199]. 1870 yılında çamaşırhaneler ile tamire muhtaç yerlerin onarımı için yapılan keşif bedeli 51.700 kuruş olarak hesaplanmıştır. Bu tutarın 1286 mali bütçesinden karşılanacağı belirtilmiştir. Bu iş kurşuncu Halid Efendi ve Yorgi Kalfa'ya ihale edilmiştir[1200]. 1873 tarihindeki medreselerin onarımları için yapılan keşif bedeli 60.800 kuruş olarak hesaplanmış olup bu tutarın 1289 mali bütçesinden karşılanmasına karar verilmiştir. Tamirat işi Arnavud Kosti Kalfa'ya ihale edilmiştir[1201]. 1914 İstanbul Medreselerini konu alan teftiş raporunda *"Medrese-i Râbi' der Süleymâniyye"* adıyla kayıtlı olup mevcut barakalarla birlikte 22 odası bulunduğu, hava cereyanına müsaid; çamaşırhane, gusülhane ve şadırvanın rutubetten kurtarılması için edilmesi gerektiği kayıt edilmiştir[1202]. Kadro dahilinde olan medresede 20 kişinin ikamet etmesinin uygun olduğu yönünde görüş bildirilmiştir. Medresenin müderrisi Filibeli Hâfız Ahmed Efendi'dir. 1918 yılında kısa bir süre Osmanlı Askerleri tarafından kullanılmıştır. Medrese günümüzde Türkiye Bilimler Akademisi tarafından kullanılmaktadır.

1195 N. Aktaş, *agt.*, s. 77.
1196 A. Bolat, *agt.*, s. 153.
1197 M.S. Kütükoğlu, *age.*, s. 121.
1198 M.S. Kütükoğlu, *age.*, s. 121.
1199 M.S. Kütükoğlu, *age.*, s. 122.
1200 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 122.
1201 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 123.
1202 M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 58.

3.25. İstanbul Süleymaniye Mülazımlar Medresesi

Yeri: Mülazımlar Medresesi Süleymani'ye Külliyesi[1203] içerisinde, caminin doğusunda, 376 ada, 97 pafta, 2 parselde Salis ve Rabi Medreselerinin altında yer alır. Medresenin güneyinden Dökmeciler Hamam Sokağı, doğusundan ise Fetva Yokuşu Sokağı geçer.

Bânîsi: Medresenin bânîsi Kanuni Sultan Süleyman'dır.

İnşa Tarihi: Râbi' ve Sâlis Medreseleri altında bulunan Mülazımlar Medresesi üzerinde inşa tarihi gösteren bir kitabe bulunmamaktadır. ancak her iki medreseye 966/1558-59 yıllarında müderris ataması yapılmasından dolayı aynı tarihlerde inşa edilmiş olmalıdır.

Vakfiye: Süleymaniye vakfiyesinde Mülazımlar Medresesi için "..doğu tarafında bulunan medreselerin yakınında, stajyer müderrisler için on sekiz odalı bir bina vakfetti ki tümü süresiz, ücretsiz ve karşılıksız olarak sakin olup, ihsanı bol, hayır sahibi Padişaha duacı olalar" şeklindeki bilgilerden medresenin güneydoğuda bulunduğu ve 18 hücreden meydana geldiği yazılıdır[1204].

Mimarı: Medresenin mimarı Mimar Sinan'dır. Sinan'ın hayatı ve eserleri hakkında bilgiler veren yazmalar içerisinde altı medresenin adı geçmektedir[1205]. Ancak Mülazımlar Medresesi ayrıca zikredilmemiş olup Salis ve Rabi Medreselerinin altında bulunmasından dolayı Sinan tarafından inşa edilmiştir.

Malzeme ve Teknik: Medresenin ana inşa malzemesi kesme taştır. Beden duvarlarında kapı ve pencerelerin lento ve sövelerinde, ocak yaşmakalrında kesme taş; avlu duvarında kaba yonu taş; ahşap malzeme kapı ve pencere doğramaları ile çatıda; tuğla hücrelerin zemin döşemesinde; metal malzeme pencere parmaklıklarında kullanılmıştır.

Plan ve Mimari Özellikleri: Salis ve Rabi Medreselerin Haliçe bakan doğu cephelerin alt kısmında cephe boyunca uzanmaktadır (Foto 611, Çiz. 102). Medresenin kuzey, güney ve batı cepheleri sağırdır. Doğuya bakan cephesi kesme taştan inşa edilmiş olup 91.22m. uzunluğundadır. Her hücrenin doğuya bakan cephesinde büyük bir sivri kuşatma kemeri içerisine yerleştirilmiş bir giriş kapısı ile altlı üstlü birer penceresi bulunmaktadır. Giriş kapıları 0.90m. genişliğinde, 1.75m. yüksekliğinde, 0.77m. derinliğinde dikdörtgen formlu düz atkı taşlı, basık kemer alınlıklıdır. Kapının lento ve söveleri 0.15m. genişliğinde, 0.10m. derinliğinde yek pare taştandır. kapı alınlığı 0.36m. yüksekliğindedir.

Alt pencere zeminden 0.71m. yüksekliğinde, 0.73m. genişliğinde, 1.30m. yüksekliğinde, 0.77m. derinliğinde dikdörtgen formlu basık kemer alınlıklıdır. Pencere söveleri 0.20m. genişliğinde, 0.18m. derinliğinde yek pare taştandır. Pencere alınlığı 0.32m. yüksekliğinde olup kemer aynası kesme taş kaplıdır. ahşap doğramalı pen-

---

[1203] Külliye hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. G. Necipoğlu, *age.*, s. 276-309.

[1204] K. E. Kürkçüoğlu, *age.*, 26; Y. Yılmaz, *age.*, s. 128-129.

[1205] R. M. Meriç, *age.*, s. 23, 33, 93.

cereler demir parmaklıklıdır. Üst pencere zeminden 2.84m. yüksekliğinde olup 0.54m. genişliğinde, 0.95m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu düz atkı taşlı, ahşap doğramalı, demir parmaklıklıdır.

Kuşatma kemeri üzerinde kare kesitli ahşap ayaklarla desteklenen tek yöne eğimli bir çatı cephe boyunca devam etmektedir. Alt ve üst kat arasında 0.17m. genişliğinde düz ve pahlı bir silme kuşağı ile kat ayrımı belirginleştirilmiştir.

Mülazım hücrelerine giriş Dökmeciler Hamamı Sokak üzerinde bulunan 1.50m. genişliğinde, iki kanatlı, demir doğramalı bir kapı ile sağlanmıştır. Kapı açıklığından ulaşılan avlu 91.11x9.37m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda uzanan yamuk planlıdır. Avlunun üç tarafı duvarlarla çevrilidir (Foto 612). Kaba yonu moloz taş örgülü doğu duvar yüzeyinde eşit aralıklarla yerleştirilmiş üç hela bulunmaktadır. Helalar duvarı destekleyen üçgen formlu istinat payandalarının içerisine konumlandırılmıştır. Her bir hücreye kuzeybatı köşede bulunan 0.62m. genişliğinde bir kapı ile girilmektedir. Hücreler içten 1.44x1.44m. ölçülerinde kare planlıdır. Güneydoğu ve kuzeydoğu cepheleri sağırdır. Güneybatı cephede içten 0.36m., dıştan 7cm. genişliğinde, 0.60m. derinliğinde mazgal formlu tek pencere açıklığı ile aydınlatılmıştır (Foto 609).

Avlunun batısında Salis ve Rabi Medreselerin altında kuzey-güney doğrultusunda tek sıra hücre dizisinden oluşmaktadır. Her iki medresenin altında eşit olarak dokuzardan 18 hücre bulunur. Cephenin kuzeyinde yer alan ilk hücreye doğu cephede eksenden güneye kaydırılmış 0.87m. genişliğinde, 0.74m. derinliğinde bir kapı ile girilmektedir. Kapının güneyinde 0.70m. genişliğinde demir parmaklıklı dikdörtgen formlu bir pencere ile üstte ortaya gelecek şekilde dikdörtgen formlu bir tepe penceresi ile aydınlatılmıştır. Kapı açıklığından girilen hücre 3.81x3.64m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda kareye yakın dikdörtgen planlıdır. Üzeri aynı doğrultuda beşik tonoz örtülüdür. Hücrenin kuzey ve güney cepheleri sağırdır. Batı cephede eksenden kuzeye kaydırılmış ocak, güneyde ise sivri kemerli iki raf nişi yerleştirilmiştir. Nişin derinliği 0.41m., genişliği 0.61m.dir. Ocak tabanında yer alan ve ateşin yakıldığı kısımda 8cm. yüksekliğinde, 1.18m. genişliğinde kesme taş yerleştirilmiştir. Ocak nişi 0.81m. genişliğinde, 0.43m. derinliğinde dikdörtgen formludur. Nişin üzeri 1.54m. yüksekliğinde kaşkemer örtülüdür. alınlık 1.15m. genişliğinde, 0.95m. yüksekliğindedir. Kemer köşelikleri düz sade bırakılmıştır. Alınlık ile davlumbaz arasında 6cm. genişliğinde düz ve pahlı bir silme bulunur. Bunun üzerinde 0.75m. yüksekliğinde üçgen davlumbaz bulunur.

Hücrenin zemini her bir kenarı 0.17m. olan, 0.29m. genişliğinde altıgen tuğla kaplıdır. Tuğla aralarında genişliği 3cm. olan derz bulunmaktadır. Duvarları sıvalı ve badana boyalıdır. 1 nolu hücre 5, 6, 7, 11, 13, 14, 15, 16, 17 nolu hücreler ile cephe ve iç mekan tasarımı açısından benzerdir. 17 nolu hücrenin diğerlerinden farkı güney cephede 0.51m. genişliğinde, 0.53m. derinliğinde kare formlu bir niş bulunur.

2, 3, 4, 8, 12, 13 nolu hücrelere doğu cephede eksenden kuzeye kaydırılmış birer kapı ile girilmektedir. Kapının güneyinde bir, üstte ortaya gelecek şekilde bir olmak üzere toplam iki pencere açıklığı ile hücreler aydınlatılmıştır. Pencereler dikdörtgen formlu, ahşap doğramalı demir parmaklıklıdır. Kuzey ve güney cepheleri sağır olan odaların batı cephelerinden eksenden kuzeye kaydırılmış ocak, ocağın güneyinde sivri kemerli iki raf nişi yer alır. Hücreler diğerleri ile aynı ölçülerde olup zemini altıgen tuğla, üzeri beşik tonoz örtülüdür. Duvarları sıvalı ve badana boyalıdır (Foto 614-617). 18 nolu hücre diğer hücrelerden farklı tasarlanmıştır. Odanın kuzey duvarı sağırdır. Güney duvarında 0.60m. genişliğinde, 0.30m. genişliğinde dikdörtgen bir niş bulunur. Batı duvarında ise 2.59m. genişliğinde, 0.80m. derinliğinde sivri kemerli bir açıklıktan batıda bulunan 3.84x3.74m. ölçülerinde hemen hemen kare planlı odaya ulaşılır. Odanın duvarları sağır tutulmuştur.

Cephe ortasında yer alan 9 ve 10 nolu hücreler diğerlerinden farklı tasarlanmıştır. Bunlardan 9 nolu hücreye doğu cephede eksenden güneye kaydırılmış 0.76m. genişliğinde bir kapı ile girilmektedir. Kapının kuzeyinde 0.89m. genişliğinde ve üst ortada birer dikdörtgen pencere bulunur. Kapı açıklığında girilen hücre içten 4.48x4.12m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Üzeri aynı doğrultuda beşik tonoz örtülüdür. Hücrenin kuzey cephesinde ocak, güney cephesinde iki katlı sivri kemerli raf nişi yer alır. Batı cephede eksenden güneye kaydırılmış "L" formlu 19 taş basamaklı bir merdivenle fevkani olarak tasarlanmış üst kattaki revaka ulaşılır. Bu bölüme aynı zamanda 10 nolu odadan da ulaşılmaktadır. Revak 1.87m. genişliğinde, 9.71m. uzunluğunda olup zemini altıgen tuğla, üzeri ise yedi kare kesitli ahşap ayak tarafından taşınan tek yöne eğimli bir çatı ile örtülüdür. Batısında 0.45m. kalınlığında bir duvar ile bununda arkasında Salis ve Rabi Medreseleri arasına konumlandırılmış 24.18x9.71m. genişliğinde doğu-batı doğrultusuna üzeri açık bir avlu yerleştirilmiştir (Foto 618-620).

Revakın doğusunda eksenden güneye kaydırılmış bir kapı ile fevkani olarak tasarlanmış hücreye giriş sağlanmaktadır. İçten 3.68x3.68m. ölçülerinde kare planlı hücrenin üzeri pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Doğu cephesinde iki alt bir üst üç pencere, güneyde sivri kemerli iki katlı raf nişi, batıda girişin kuzeyinde ocak yer alır. Kuzey cephede ise 0.64m. derinliğinde, 2.50m. genişliğinde sivri kemerli geniş bir niş bulunur. Günümüzde bu nişin içerisine açılmış bir kapı ile Salis Medresesi'ne geçiş sağlanmıştır.

10 nolu hücreye kuzey cephede eksenden güneye kaydırılmış bir kapı ile girilmektedir. 4.42x4.27m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Üzeri aynı doğrultuda beşik tonoz örtülüdür. Hücrenin güney duvarında ocak, kuzey duvarında iki katlı sivri kemerli raf nişi ile batı cephede 22 taş taş basamaklı bir merdivenle üst kattaki revaka ve odaya çıkışı sağlanmıştır.

Süsleme Özellikleri: Mülazımlar Medresesi süsleme açısında sadedir. Doğu cephesi düzgün kesme taş işçiliğinin yanı sıra büyük kuşatma kemeri içerisine yerleşti-

rilmiş basık kemer alınlıklı dikdörtgen formlu kapı ve pencereleri ile cepheye hareketlilik kazandırmıştır. Mülazım Medresesi ise üstteki Salis ve Rabi Medreseleri arasında enine atılan düz ve pahlı bir silme ile kat ayrımı belirginleştirilmiştir. Oda içleri sade olup en dikkat çekici öğe kesme taştan yapılmış dikdörtgen planlı kaş kemerli, üçgen davlumbazlı ocaklardır.

Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu: Kaynaklarda Mülazım Hücreleri[1206], Mülazım Medresesi[1207] olarak geçmektedir. Hafız Hüseyin Ayvansarâyî *"Mecmuâ-i Tevârih"* isimli eserinde Süleymaniye Külliyesi ve bağlı yapılar hakkında şu bilgilere yer verir: "*Sultan Süleyman-ı merhum bina eylediği cami' inde medresesi dörttür. Tıp medresesi ikidir. Dârü'l-hadis birdir. Medrese-i mülâzimîn birdir"* şeklinde bilgiler verir[1208]. 1206/1792 medrese nüfus defterinde talebe sayısı 25[1209], 1844 nolu defterde 72 olarak kayıt edilmiştir[1210].

1260/18 Nisan 1844 tarihinde Süleymaniye vakfı kaymakamı İbrahim Edhem Efendi tarafından 5.172 kuruşa medrese saçağının tamir edilmiştir[1211]. 1870 yılındaki bir diğer tamirat Yorgi Kalfa tarafından yapılmıştır. Bu tamirat için yapılan keşifte 12.700 kuruşa tamir edileceği belirlenmiş olmasına rağmen işin bitiminde toplam 13.238 kuruşa mal olmuştur[1212].

1892 tarihindeki onarım ise yapılan keşif neticesinde 30.490 kuruşa mal olacağı hesaplanmış, bunun Evkaf-ı Humayun Tamirat memuru tarafından emaneten yaptırılması ve 1308 yılı mali bütçesinden karşılanmasına karar verilmiştir[1213]. 1914 tarihli İstanbul Medreselerini konu alan teftiş raporunda *"Medrese-i Mülâzımlar der Süleymâniyye"* olarak kayıt edilmiş olup kadro harici tutulmuştur.

20 Ağustos 1330 tarihli raporda 2'si muhdes 24 odalı medresenin harap ve bakıma muhtaç olduğu, zemin seviyesinde olmasından dolayı nemli ve güneş almadığı, ıslak hacimli mekanların tamire muhtaç olmasından dolayı talebe iskanına uygun olmadığı, tamir edilmesi halinde güzel bir medrese olacağı belirtilmiştir. 30 kişinin ikamet edebileceği yönünde rapor tutulmuştur[1214]. Aynı raporda Ankaralı Refi' Efendi, Rizeli Râsim Efendi, Erzurumlu Sâlih Nâzım Efendi'nin müderris olarak

---

[1206] Mülazım kelime anlamı olarak medrese tahsilini bitirip icazet alanlar için kullanılan bir tabir olup müderris ve kadı olmak için sıra bekleyenlere denir. Buradaki hücrelerde medrese eğitimini tamamlayanların görev almaları için belli bir süre bekledikleri yer olmalıdır. M. Z. Pakalın, *age.*, s. 611-612.

[1207] Hafız Hüseyin Ayvansarâyî yapıyı Mülazımlar Medresesi olarak isimlendirmiştir. "Kıpak Ahmed Efendi ibn Ahmed: Pederi Kangırı'dan gelip mal-ı muzaribe ile evkat-güzâr idi. Oğlu mezbur Şeyh Ahmed Süleymaniyye Camî'i civarında mülazimler medresesi kurbünde dünyaya gelip.." Bkz. Hafız Hüseyin Ayvansarâyî, Mecmuâ-i Tevârih…, s. 237.

[1208] Hafız Hüseyin Ayvansarâyî, *age.*, s. 334.

[1209] N. Aktaş, *agt.*, s. 78.

[1210] A. Bolat, *agt.*, s. 49.

[1211] M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 124.

[1212] M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 125.

[1213] M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 125.

[1214] M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 63-64.

bulunduğu, bevvabının ise Arhavili Mahmud Şükrü olduğu yazılıdır[1215]. 21 Kanun-ı Evvel 1334/1918 tarihinde bir kısmı harap olan yapının geri kalan birimleri yangınzedeler tarafından işgal edilmiştir[1216].

[1215] M.S Kütükoğlu, *agm.*, s. 64.
[1216] M.S Kütükoğlu, *agm.*, s. 64.

3.26. İstanbul Süleymaniye Darû'l-hadis Medresesi

Yeri: Süleymaniye Külliyesi[1217], İstanbul ili Fatih İlçesi, Süleymaniye Semtinde, Haliçe doğru bakan eğimli bir yamaçta bulunmaktadır[1218]. İstanbul'un Topkapı, Çemberlitaş, Süleymaniye, Fatih, Sultan Selim, Kariye ve Edirnekapı olarak bilinen yedi tepesinden birisi olan Süleymaniye adıyla anılan Eski Sarayın kuzeyinde geniş bir arazi üzerinde inşa edilmiştir[1219]. Süleymaniye Külliyesi içerisinde yer alan Darû'l-hadis Medresesi, caminin güneydoğusunda 377 ada 2 parselde bulunmaktadır. Darû'l-hadisin güneyinde Prof. Sıddık Sami Onar Caddesi, doğusunda Mimar Sinan Caddesi geçmektedir. Vakfiyesinde caminin kıblesinde olduğu yazılıdır. Âşık Mehmed vermiş olduğu bilgilerden külliye içerisinde yer alan Evvel, Sani, Salis, Rabi ve Darû'l-hadis Medreselerinin İslam'ın Beş şartı (erkân-ı hamse-i islam) üzerine kurulduğunu ifade eder[1220].

Bânîsi: Medresenin bânîsi Kanuni Sultan Süleyman'dır.

İnşa Tarihi: Darû'l-hadis yapısı üzerinde inşa tarihini gösteren bir kitabe bulunmamaktadır. Darû'l-hadisin tamamlanma tarihinin cami ile aynı olduğu çeşitli araştırmacılar tarafından kabul edilmektedir[1221]. Ebu Bekir b. Behram ed-Dımaşkî, ise Süleymaniye cami ve medreselerin inşasına 956/1549-1550'de başlandığını, inşaatın 964/1556-57'de tamamlandığını ve inşaatı en son biten medresenin Dârülhadis olduğunu belirtmiştir[1222]. Ö. L. Barkan'ın yayınladığı *"Süleymani Cami ve İmareti İnşaatı (1550-1557)"* çalışmasında Darû'l-hadis binasının yer seçimi malzemelerin temini ve inşa süreci hakkında bilgiler vermektedir. 959/30 Ocak 1552 tarihli belgede *"Bina emîni Hüseyin zîde mecdühû tevkî'-i refî'-i hümâyun vâsıl olıcak ma'lûm ola ki: Hâliyâ Dergâh-ı mu'allâma mektup gönderüb mihrâb-ı şerif mukâbelesinde bina olunan odalar mâbeyninde iki oda olmağla Dârülhadis olmağa kâbiliyet olmayup divarın kalkmasıy-*

[1217] Külliye hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. G. Necipoğlu, *age.*, s. 276-309.

[1218] Osman Nuri Ergin "Süleymaniye Dârülhadisi, Süleymaniye imâretinin tabhânesi yerinde açılmıştır. Tabhâneden hizmet hususunda istiğna hâsıl olduktan sonra binası Dârülhadis ittihaz olunmuştur. Süleymaniye tabhânesinin bu binada bulunduğu, odaları arasında dershane bulunmamasından ve önündeki meydana da deve meydanı denilmesinden anlaşılır" şeklindeki bilgilerden medresenin ilk olarak tabhane de açıldığını söyler. Bkz. O. N. Ergin, age., s. 141.

[1219] Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı, 33.

[1220] Âşık Mehmed'in "Menâzırü'l-avâlim" adlı eserinde de Dârülhadis ve Süleymaniye dört medreseyle ilgili ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır "….bu beş medresenün birisi bu câmi'-i şerîfün hâyit-ı kıblîsi hâricinde mâ-havl-i meşhed-i Sultân Süleyman Hân-ı mûmâ-ileyhde olan hadîkanun hâyit-ı cenûbîsi yani hayit-i kıblîsi üzre mebnîdür ki sultan-ı mûmâ-ileyhün meşhedi kurbındadur ve bu medresede müdârese-i ulûm iden talebe-i uluma mesken olan hucurât bu cami'un canib-i cenubişarkisinde vâkî tûlânî binâdur ve bu medrese-i hâmisede ehâdîsîs-i nebeviye ifade ve istifade olunmak meşrut olmağın bu medrese Darû'l-hadis ismi ile müsemmadur ve dahi sultân-ı mûmâileyh bu cami'un cânib-i garbisinde olan iki medreseden cânib-i cenubîde olan medresenun nihâyet-i cenûbiyyesinde sıbyan-ı, muslimime talim-i Kur'ân içlin bir dârü't-ta'lîm bina itmişdür….". Âşık Mehmed, Menâzırü'l-Avâlim, (haz. Mahmut Ak), C. III, Ankara, 2007, s. 1089-1090.

[1221] İ. H. Uzunçarşılı, Darû'l-hadis medresesinin 964/1556-1557 yılında tamamlandığını söyler. Bkz. İ. H. Uzunçarşılı, *age.*, s. 34-35; C. Baltacı, *age.*, s.889.

[1222] İ. H. Uzunçarşılı, *age.*, s. 34-35; Ö. L. Barkan, *age.*, s. 78, 119.

la ihkâmına zarar vardur amma ol odalar mukâbelesinde bağçe divarına varınca yer arz-ı hâlî olup Dârülhadis ve odalarda talebesi olmağa münâsibdür, deyu 'arz eylemişsin. İmdi buyurdum ki hükm-i şerîfim vusûl buldukta ol Dârülhadis olmağa kâbil olan yerde 'arz itdüğün üzere Dârülhadis binâ idesin. Şöyle bilesin 'alâmet-i şerîfe i'timâd kılasın. Tahrîren fî evâhir-i şehri M. sene 959" şeklinde geçen ibarelerden medresenin inşa edileceği yerin seçimini yapıldığı anlaşılmaktadır[1223]. Diğer belgelerde taş, tuğa ve kurşun malzemelerin temini ve inşaatın devamı hakkında şu belgeler bulunmaktadır: 958/1551 Dârülhadisin üst örtü kaplamasında kullanılacak olan 642 adet kurşun levhanın alındığı[1224]; *"Ücret-i Peremeciyân"* başlığı altında *"Berây-i âverden-i tuğlahâ-i mütenevvi'a Berây-i kubbe-i camii şerif ve harem ve hamam ve Darû'l-hadis ve Bimarhane An yed-i kiremidciyân-ı muzkûrî"* ifadesinden 13 tuğla ustasına toplam 7.845 kuruş ücret verildiği[1225]; 958/1551 tarihinde *Bahâ-i Tuğla-i* başlığı altında *"Kubbe-i Cami-i şerif ve harem ve hamam ve Darû'l-hadis ve gayruhu, 'an yed-i mezkûrîn"* ifadesinden cami, hamam, Darû'l-hadis ve diğer birimlerinin üst örtüde kullanılacak tuğlaların alınarak kubbelerin örülmeye başlandığı[1226]; Darû'l-hadisin altında bulunan 18 dükkan ile oda dizilerinin kapı ve pencerelerinin yapıldığı[1227]; 963/1556 tarihli belgede geçen *"Berâ-yı tıraşîden-i süvehâ-i bâb-ı odahâ-i Dârülhadis ma'a kemer ve nîme-i çarşu ber vech-i maktû'"* şeklindeki ibareden medresenin kapı sövelerinin işlenerek yarım tuğlaların örüldüğü bunun içinde 500 kuruş ücret ödendiği yazılıdır[1228].

Vakfiyede Darû'l-hadis medresesinde görevli müderrise 50 akçe yevmiye verilmesi şart koşulmuşken, tesis tarihinden itibaren 100 akçe ücret verildiği bilinmektedir[1229]. Bu durum vakfiyenin Darû'l-hadisin inşasından önce hazırlandığını, medrese tamamlanınca 50 akçe ilave edildiği anlaşılmaktadır[1230]. Emin Köse lakabıyla da bilinen Nureddin Hamza 964/1556-57 tarihinde 100 akçe yevmiye ile Darû'l-hadis Medresesi'nin ilk müderrisi olmuştur[1231]. Yukarıda yer alan bilgilerden hareketle yapının inşasına 1552 yılında başlandığı 1557 yılında tamamlandığını söylemek mümkünüdür[1232].

Vakfiye: Vakfiyede Darû'l-hadis yapısının kapısı, cephe mimarisinin yanında *"bî-hemtâ"* (eşsiz), süslemede *"yegâne-i zemâne"*, güzellikte *"bi-behâne"* (kusursuz) olma-

---

1223 Ö. L. Barkan, Süleymaniye Cami ve İmâreti İnşaatı (1550-1557), C. II, Ankara 1979, s. 201.

1224 Ö. L. Barkan, *age.*, s.151, belge no: 352.

1225 Ö. L. Barkan, *age.*, s.163, belge no.398.

1226 Ö. L. Barkan, *age.*, s.166, belge no.405.

1227 Ö. L. Barkan, *age.*, s.116, belge no.259.

1228 Ö. L. Barkan, *age.*, s.94, belge no: 189

1229 C Baltacı, *age.*, s. 890; Y. Yılmaz, *age.*, s. 135.

1230 C Baltacı, *age.*, s. 890.

1231 Atai, "el-Mevla Yaḥya bin Nured-dın Ḥamza el-Emîn (Emîn Kösesi)'nin dokuz yüz Altmış dört tarihinde Dârül-ḥadis-i Süleymaniyye temam olduḳda evvela yüz akçe ile bunlara ainām olındı" şeklindeki bilgilerden medreseye ilk müderris olarak Emîn Köse'nin 100 akçe ile atandığını söyler. Bkz. S. Donuk, agt., s. 268-269; İ. H. Uzunçarşılı, age., s. 35; C Baltacı, age., s. 890.

1232 S. Çelik, *age.*, s.243-244.

sı ile övülmüştür. *"… yolundan ayrılması mümkün olunmayan Hz. Peygamberin sözlerini nakletmek için nurlu caminin güneyinde, güzellik zerafette zamanının tek örneği eşsiz ve kusursuz bir dârü'l-hadîs inşâ eylediler ki kapısına bakan, hüner sahibi ustasının gökyüzü gibi eşsiz hünerlerini görür"……*[1233]. Vakfiyede ayrıca dârülhadisteki eğitim-öğretim ve akademik personellerin görevleri ile alacakları ücretler hakkında şu bilgilere yer verilmiştir: *" Peygamberin hadis ve haberlerini nakletmek için bina edilen dârü'l-hadis'de ilimle amel eden, fazîlet ve hüner sâhibi, Kur'ân-ı Kerîm'in âyet veya sûrelerini açıklamaya kâdir ve gerçek hadisleri aktarmada marifet sahibi, Mesâbîh, Meşârık, Buhârî ve Müslim gibi rivatte sağlam hadis kitaplarını okutabilen bir kimse müderris ve muhaddis olup, gerekli durum ve tatil haricinde derse hazır olmasını ve ders için gerekli olan tüm tedbirleri alması ve karşılığında günlük elli akçe alması, öğrenciler arasından hizmette diğerlerinden daha seçkin nefsine uymayan birisinin hizmetleri yerine getirmesi karşılığında günlük beş akçe ücretle müderris yardımcısı olarak atanması, derslerine devam eden ilimle meşgul on beş öğrencinin medresede sakin olmaları ve kendilerine günlük ikişer akçe verilmesi şart edilmiştir...*[1234]*"*. Bu bilgilerden hareketle medresede görevli personeller ile eğitim gören talebe sayısı hakkında bilgiler bulunmaktadır. Müderrisi 50 akçe, muid 5 akçe, 15 öğrenciden herbiri iki akçe yevmiye alacağı yazılıdır[1235]. Ayrıca günlük 2'şer akçe yevmiye alan bevvâb, ferrâş[1236], kennâs[1237] ve sirâcî görevlendirilmiştir[1238]. Medresede görevli personel ve öğrencilere verilen toplam ücretin 143 akçe olduğu anlaşılmaktadır[1239]. 1585 tarihli muhasebe defterinde 253 akçe olarak belirtilmiştir[1240]. Vakfiyesinde 15 talebenin kalacağı belirtilen medresede ilerleyen yıllarda talebe sayısında artış olmuştur.

Mimarı: Medresenin mimarı Mimar Sinan'dır.

Malzeme ve Teknik: Medresenin ana inşa malzemesi taş ve tuğladır[1241]. Beden duvarları bir sıra taş iki sıra tuğladan almaşık tekniktedir. Beden duvarları tuğladan iki sıra testere dişi ile sonlandırılmıştır. Süleymaniye külliyesi içerisinde yer alan diğer medreseler taştan inşa edilmesine karşın Darû'l-hadis Medresesi almaşık tekniğinde inşa edilmesi açısından farklılık arz etmektedir. Taş malzeme beden duvarlarında, kapı ve pencerelerin lento ve sövelerinde, avlu duvarında; ahşap malzeme kapı ve pencere doğramalarında; tuğla malzeme beden duvarlarında, pencere alınlıklarında; kurşun malzeme üst örtü kaplamasında, mermer malzeme

---

1233 Kürkçüoğlu, *age.*, 23; T. Cantay, *age.*, 39.
1234 Kürkçüoğlu, *age.*, 31-32; Y. Yılmaz, age., s.117.
1235 Y. Yılmaz, *age.*, s. 135.
1236 Y. Yılmaz, *age.*, s. 136.
1237 Y. Yılmaz, *age.*, s. 137.
1238 Bkz. Kürkçüoğlu, *age.*, 8, 32; T. Cantay, *age.*, 50
1239 Y. Yılmaz, *age.*, s. 136.
1240 Y. Yılmaz, *age.*, s. 137.
1241 Medresenin inşa malzemeleri için ayrıntılı bilgi için bkz. S. Çelik, *age.*, s. 87.

ise avlu giriş kapı kemerinde, dershane revakını taşıyan sütun ve başlıklarında kullanılmıştır.

Plan ve Mimari Özellikleri: İstanbul'da inşa edilen ilk Darû'l-hadis[1242] yapısı olması açısından da önem taşıyanDarû'l-hadis Medresesi[1243], bulunduğu arazinin eğimi ve topografik yapısına bağlı olarak iki katlı olarak tasarlanmıştır. Altta sokağa bakan doğu cephede 21 dükkan, üstte ise tek sıra halinde dizilmiş 22 hücre ile bir dershaneden oluşmaktadır. Medresenin doğusundan geçen Mimar Sinan Caddesi'nin doğrultusuna uyularak kuzeyde bir dirsek yaparak hücrelerde bu doğrultuda yerleştirilmiştir (Çiz. 103).

Batı cephe 58.62m. uzunluğunda olup bir sıra kaba yonu moloz taş örgülüdür. Avlu duvarında girişin iki yanında sıralanmış 11 pencere, 11.94m. uzunluğundaki güneybatı duvar yüzeyinde 2, 20.21m. uzunluğundaki kuzeybatıya doğru yönelen duvar üzerinde ortada giriş kapısı, girişin solunda iki pencere yerleştirilmiştir (Foto 621-622). Dikdörtgen formlu pencereler 0.95m. genişliğinde, 1.09m. yüksekliğinde lokmalı demir parmaklıklıdır. Güneybatıda yer alan duvar bir dirsek yaparak güneydeki hücre duvarları ile birleşmektedir. Kuzeybatıda yer alan ve doğudaki Mimar Sinan Caddesine geçişi sağlayan giriş kapısı 2.44m. genişliğindedir.

Avlu duvarı ortasında bulunan ve avluya girişi sağlayan taçkapı beden duvarından 0.13m. taşıntı yapmaktadır. 3.02m. genişliğinde, 3.90m. yüksekliğinde dikdörtgen bir kütle halinde cephe ortasına yerleştirilmiştir. Giriş açıklığı 1.30m. genişliğinde, 1.16m. derinliğinde, 2.36m. yüksekliğinde basık kemerlidir. 0.40m. genişliğindeki kapı kemeri kırmızı ve pembe renkli dokuz taştan düz ve pahlı geçmelerle örülmüştür. Kapı söveleri yek pare mermerdendir. Kemer köşeliklerindeki üçgenimsi yüzeyler boş bırakılmıştır. Giriş açıklığı dıştan farklı genişlikteki iki düz bordürle ters "U" şeklinde kuşatılmıştır. Kapının avluya bakan arka yüzeyi tuğladan basık kemerli olup cepheden 0.42m. doğuya doğru taşıntı yapmaktadır. Taçkapının üzeri kesme taştan dört yöne eğimli bir çatı ile örtülüdür (Foto 623-625, Çiz. 104).

Güney cephe 6.39m. uzunluğunda, 9.06m. yüksekliğindedir. beden duvarı bir sıra taş iki sıra tuğladan almaşık örgülüdür. Cephe yüzeyinde köşe hücresine 0.60m. genişliğinde tek pencere açılır (Foto 626).

Doğu cephe 93.60m. uzunluğunda, kuzeye doğru bir dirsek yapan bölüm ise 16.29m. uzunluğundadır. 9.06m. yüksekliğindeki duvarlar bir sıra kesme taş iki sıra tuğladandır. Beden duvarları 0.40m. genişliğinde tuğladan iki sıra testere dişi ile sonlandırılmıştır. Arazinin eğiminden dolayı iki katlı olarak tasarlanmıştır. Altta

---

[1242] O. N. Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, C.I-II, İstanbul 1977, s. 140.

[1243] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Süleymaniye Küllisini oluşturan yapılar içerisinde Darû'l-hadis medresesinin yapılmasının gerekçesini "*Fatih Sultan Mehmed'in Sahn-ı Seman medreseleri, tefsir, usul-ı fıkıh, fıkıh, kelâm ve Arap lisaniyatı üzerine tedrisat yapan ilahiyat, İslâm hukuku ve Arap edebiyatı Fakültesi idi ve henüz müsbet ilimlere mahsus olan Tıb ve Riyaziyat (Matamatik) Fakülteleri yoktu. Bu ihtiyaç göz önüne alınarak mevcuda ilâveten Tıb, Riyaziye Fakülteleriyle bir de Dârü'l-hadîs isimli medreseler yapıldı*" cümleleri ile açıklar. Bkz. İ. H. Uzunçarşılı, *age.*, s. 33.

dükkanlar üstte ise talebe hücreleri tek sıra halinde dizilmişlerdir (Foto 627). ***Dükkanlar*** 5.00m. yüksekliğinde, 3.56m. genişliğinde olup tuğladan yarım daire kemerlidir. Kemerler iki yanda 1.35m. genişliğinde taş ayaklar üzerine oturmaktadır. Kemerlerin üzerinde yan yana eşit aralıklarla dizilmiş taş konsollar bulunur. İçten 3.80x3.51m. ölçülerindeki dükkanlar doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Üstte ise her hücrenin doğuya bakan cephesine köşe hücreleri birer, diğer hücreler ikişer pencere ile aydınlatılmıştır. Pencereler ahşap doğramalı, demir parmaklıklı, dikdörtgen formlu, düz atkı taşlı, sivri kemer alınlıklıdır. Alınlık kemeri tuğladandır. Kemer aynası ise bir sıra taş iki sıra tuğla örgülüdür (Foto 628-629).

Mimar Sinan Caddesi üzerinde bulunan 5.00m. yüksekliğinde, 2.57m. genişliğinde basık kemerli bir kapıdan caminin dış avlusuna geçilmektedir (Foto 630). Kapıya sokak üzerinde bulunan taştan iki basamaklı bir merdivenle ulaşılmaktadır. Kapı kemeri basık kemerli olup 11 taştan örülmüştür. Kemer kilit taşı kabartma tekniğinde bir gülbezekle süslenmiştir. Kemer köşelerindeki üçgenimsi yüzeyler boş bırakılmıştır. Kapı söveleri kesme taştandır. Girişin etrafı dıştan ters "U" şeklinde süslemesiz, düz bir bordürle kuşatılmıştır. Demir doğramalı iki kanatlı bir kapıdan 7.11x2.96m. ölçülerinde dikdörtgen planlı üzeri beşik tonoz örtülü bir koridora ulaşılır. Zemini taş üzeri beşik tonoz örtülüdür. Koridorun kuzeybatısında bulunan 1.78m. genişliğinde bir açıklıktan tonoz örtülü taş basamaklı bir merdivenden dış avluya ulaşılır. Güneybatıda bulunan diğer yolla da Darû'l-hadisin önündeki dış avluya geçiş sağlanmıştır (Foto 631).

Kuzey cephe 30.01m. uzunluğundadır. İki katlı bir görünüme sahip cephenin alt katı düzgün kesme taştandır. Cephenin batısında sokak ile bağlantıyı sağlayan yarım daire kemerli bir kapı açıklığı bulunmaktadır. Bir sıra taş iki sıra tuğladan almaşık örgülü dershanenin kuzeye bakan cephesinde bir alt, iki üst üç pencere yerleştirilmiştir. Beden duvarları tuğladan iki sıra testere dişi ile sonlandırılmıştır.

Batı cephede bulunan iki kanatlı ahşap doğramalı bir kapı ile ince-uzun düzgün olmayan dikdörtgen planlı, üzeri açık ***avluya*** ulaşılır. Kuzeydoğu-güneybatı doğrultusundaki avlunun kuzeyinde sonradan eklenmiş bir şadırvan bulunmaktadır (Foto 632-633, Çiz. 105).

Avlunun duvarının içeriye bakan yüzeyinde iki pencere arasına gelecek şekilde ***helalar*** yerleştirilmiştir. Duvardan taşıntı yapan 10 tuvalet hücresi bir sıra kesme taş, iki sıra tuğladan almaşık tekniktedir. Her bir hela hücresi dıştan 2.26x1.43m., içten 1.83x1.09m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Hücrelerin güneye bakan cephelerinde 1.09m. genişliğinde bir kapı açıklığı bulunmaktadır (Foto 634).

Avlunun etrafı tek yönden ***revaklarla*** çevrilidir. Revak zemini avludan bir kademe yükseltilmiştir. 1990 yılında yapılan onarımlarda revakları taşıyan sütunlar taş

taklidi betonarme malzemeden yapılmıştır[1244]. 0.37x0.37m. ölçülerinde kare kesitli ayakların köşeleri pahlanmıştır. İki sütun arası 2.64m. olup, duvara uzaklığı 1.75m'dir. Üzeri avluya doğru eğimli zeminden 2.93m. yüksekliğinde tek yöne eğimli ahşap bir çatı ile örtülüdür (Foto 635-636).

Revakların arkasında yan yana dizilmiş ***22 hücre*** bulunur[1245]. Hücrelerin 19 tanesi güneydoğuda yer alırken 3 hücre 45 derecelik bir açı yaparak doğu yöne doğru bir dirsek yapacak şekilde yerleştirilmiştir. Hücreler hemen hemen aynı ölçülerde olup içten 4.10x3.45m. ölçülerinde kare planlıdır. Hücrelerin dışarıya açılan iki, avluya açılan birer penceresi bulunmaktadır. Hücrelerin avluya bakan batı cepheleri bir sıra kaba yonu moloz taş, iki sıra tuğladan almaşık örgülüdür.

Kuzeyde yer alan ***ilk hücreye*** avludan doğrudan bir giriş bulunmamaktadır. Bu hücreye iki nolu odanın kuzeyinde bulunan bir kapı ile giriş sağlanmıştır. 3.95x3.95m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Odanın kuzey duvarında 0.46m. derinliğinde, 0.95m. genişliğinde dikdörtgen bir niş, iki yanda 0.45m. derinliğinde, 0.49m. genişliğinde kare formlu bir niş yer alır. Batı duvarında eksenden güneye kaydırılmış 0.41m. derinliğinde, 0.48m. genişliğinde bir niş; doğuda ortada 0.47m. derinliğinde, 0.78m. genişliğinde ocak iki yanda 0.60m. genişliğinde demir parmaklıklı, ahşap doğramalı birer pencere bulunur. Duvarları sıvalı ve badana boyalı olup üzeri düz tavan örtülü olup betonarme plak kaplıdır. odanın güney duvarında eksenden batıya kaydırılmış 0.90m. genişliğinde, 0.81m. derinliğinde bir kapı ile iki nolu odaya ulaşılır.

İki nolu odaya avluya bakan batı cephesinde eksenden güneye kaydırılmış 0.80m. genişliğinde, 0.91m. derinliğinde, 1.60m. yüksekliğinde, dikdörtgen formlu sivri kemer alınlıklı bir kapı ile girilir. Kemer alınlığı tuğladan olup kemer aynası yatay olarak istiflenmiş yedi sıra tuğla ile örülmüştür. Kapının lento ve söveleri 0.20m. genişliğinde yek pare taştandır. 3.43x3.16m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda hemen hemen kare planlıdır. Güney duvarında eksenden doğuya, batıda eksenden kuzeye kaydırılmış 0.44m. derinliğinde, 0.49m. genişliğinde kare formlu birer niş; kuzeyde 0.45m. derinliğinde, 1.06m. genişliğindeki niş eksenden doğuya kaydırılmıştır. Sokağa bakan doğu duvar ortasında 0.80m. genişliğinde, 0.50m. derinliğinde ocak ile iki yanda birer pencere vardır.

[1244] İ. A. Yüksel, *age.*, s.626.

[1245] Celalzade Mustafa Çelebi, "Tabakaâtü'l Memâlik ve Derecâtü'l Mesâlik" isimli eserinde "cami mihrabı karşısında, sağ tarafında, peygamberin hadislerini öğretmek için büyük ve yüksek bir bina yapıldı. Bu binanın birçok odaları vardır. Burada hadis ilimleri okutulmakta ve ara sıra halka o hadislerden öğütler verilmektedir. Padişah'ın Kuran'a çok hürmet ve muhabbeti olduğundan, okuyucuların düzgün bir tarzda okuyabilmeleri için tecvidden anlayan öğretmenler tayin edilmiştir. Bunlar, yetim Müslüman çocuklarına hem Kur'ân okumayı ve hem de tecvid öğretmeye başladılar" şeklinde bilgiler verir. Bkz. Celalzade Mustafa Çelebi, Kanuni'nin Tarihçisinden Muteşem Çağ Kanuni Sultan Süleyman Tabakaâtü' Memâlik ve Derecâtü'l Mesâlik, (Haz. A. Yılmaz), İstanbul 2011, s.364.

Üç nolu odaya batıda eksenden güneye kaydırılmış 0.78m. genişliğinde, 1.60m. yüksekliğinde, dikdörtgen formlu sivri kemer alınlıklı bir kapı ile girilmektedir. Kemer alınlığı tuğladan olup kemer aynası yatay olarak istiflenmiş yedi sıra tuğla ile örülmüştür. Kapının lento ve söveleri 0.20m. genişliğinde yek pare taştandır. Girişin kuzeyinde zeminden 0.50m. yüksekliğinde, 0.62m. genişliğinde, 1.10m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu, sivri kemer alınlıklı, ahşap doğramalı, demir parmaklıklı tek pencere avluya açılmaktadır. 0.82m. yüksekliğindeki pencere alınlığının yüzeyi beş sıra yatay tuğla dizisiyle örülmüştür. Güney ve batı duvarın birleştiği köşe içeri çekilerek düzgün olmayan beşgen planlı bir iç mekan oluşmuştur. Duvar uzunlukları farklı olup doğu 3.77m., kuzey 3.50m., batı 2.95m., güney 2.15m., güneybatı 1.43m. uzunluğundadır. Güney duvarda 0.81m. genişliğinde, 0.44m. derinliğinde ocak, doğuda 0.60m. genişliğinde iki dikdörtgen pencere, kuzeyde 1.06m. genişliğinde, 0.44m. derinliğinde dikdörtgen birer niş bulunur.

Köşkün altına denk gelen üç odadan 1 nolu oda diğerlerinden farklı olarak tasarlanmıştır. bu odaya avludan değil 2 nolu odadan geçiş sağlandığı gibi avluya açılan penceresi de bulunmamaktadır. Bu iki oda birbiri içerisinde bağlantılı olup bitişik vaziyettedir. Bu haliyle gerek bulunduğu konumları gerekse cephe ve pencere düzeni açısında talebe iskanından ziyade başka amaçlarla yada medresede görevli olan ve vakfiyede belirtilen ferraş, bevvaba ait odalar olmalıdır[1246].

Dört nolu hücreye batı cephede eksenden güneye kaydırılmış 0.77m. genişliğinde 1.60m. yüksekliğinde, dikdörtgen formlu sivri kemer alınlıklı bir kapı ile girilmektedir. Kemer alınlığı tuğladan olup kemer aynası yatay olarak istiflenmiş yedi sıra tuğla ile örülmüştür. Kapının lento ve söveleri 0.20m. genişliğinde yek pare taştandır. Girişin kuzeyinde zeminden 0.50m. yüksekliğinde, 0.62m. genişliğinde, 1.10m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu, sivri kemer alınlıklı, ahşap doğramalı, demir parmaklıklı tek pencere avluya açılmaktadır. 0.82m. yüksekliğindeki pencere alınlığının yüzeyi bir sıra taş iki sıra tuğladan almaşık örgülüdür. Odanın kuzey ve batı duvarlarının birleştiği köşe içeri çekilerek pahlanmıştır. Kuzey 3.09m., kuzeybatı 0.86m., batı 2.55m., doğu 3.72m., güney 3.51m. uzunluğunda olup düzgün olmayan beşgen planlıdır. Güney duvar yüzeyinde 0.46m. derinliğinde, 0.50m. genişliğinde; kuzey duvar yüzeyinde 1.00m. derinliğinde, 0.96m. genişliğinde kare birer niş bulunmaktadır. Doğu cephede ortada ocak iki yanda birer pencere sokağa açılır.

Beş nolu oda ve geri kalan diğer 18 hücre simetrik olarak tasarlanmıştır. Giriş cepheleri bir sıra moloz taş, iki sıra tuğladan almaşık tekniktedir. Taşlar ortala 0.17m. yüksekliğindedir. Genişliği 0.26-0.33m. arasında değişiklik gösteren tuğlaların yüksekliği 4cm.'dir. Hücrelere batı cephede eksenden güneye kaydırılmış 0.80m. genişliğinde 1.60m. yüksekliğinde, dikdörtgen formlu sivri kemer alınlıklı bir kapı ile girilmektedir. 0.60m. yüksekliğindeki alınlığın 0.20m. genişliğindeki kemeri tuğla-

[1246] İ. A.Yüksel, *age.*, 630; K. Kutgün Eyüpgiller-Mine Özaltın, "Restitüsyon ve Restorasyon", *Bir Şaheser Süleymaniye Külliyesi*, Ankara 2007, s. 206.

dandır. Kemer aynası yatay olarak istiflenmiş yedi sıra tuğla ile örülmüştür. Kapının lento ve söveleri 0.20m. genişliğinde yek pare taştandır. Girişin kuzeyinde zeminden 0.50m. yüksekliğinde, 0.60m. genişliğinde, 1.12m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu, sivri kemer alınlıklı, ahşap doğramalı, demir parmaklıklı tek pencere avluya açılmaktadır. 0.46m. yüksekliğindeki pencere alınlığının yüzeyi bir sıra taş iki sıra tuğladan almaşık örgülüdür. Pencere kemeri 0.20m. genişliğinde tuğladandır. Hücreler içten 4.08x3.60m. ölçülerinde hemen hemen kare planlıdır. Hücrenin üzeri zeminden 3.00m. yüksekliğinde betonarme düz tavan örtülüdür. Doğuda 0.70m. genişliğinde, 0.53m. derinliğinde dikdörtgen planlı ocak bulunur. 2.03m. yüksekliğindeki ocağın davlumbazı bulunmamaktadır. ocak nişinin üzeri üçgen formda bir alınlıkla sonlandırılmıştır (Çiz. 106). Ocağın iki yanda zeminden 0.40m. yüksekliğinde, 0.78m. derinliğinde, 1.13m. yüksekliğinde birer dikdörtgen pencere yerleştirilmiştir. Pencerenin lento ve söveleri 0.20m. genişliğinde, 0.13m. derinliğinde yekpare taştandır. Kuzeyde cephe ortasında zeminden 0.50m. yüksekliğindeki niş 1.05m. genişliğinde, 0.44m. derinliğinde, 1.60m. yüksekliğinde dikdörtgen bir niş; güneyde köşelere kaydırılmış sivri kemerli, iki katlı birer raf nişi bulunur. Zeminden 0.39m. yüksekliğindeki nişlerden alttaki 0.50m. genişliğinde, 0.50m. yüksekliğinde, 0.47m. derinliğinde kare planlıdır. Alt nişin üzerinde 0.13m. genişliğinde bir bölme, bununda üstünde 0.46m. derinliğinde, 0.50m. genişliğinde, 0.66m. yüksekliğinde sivri kemerlidir. Hücrelerin duvarları sıvalı ve badana boyalı olup zeminleri kare tuğlalarla kaplıdır (Foto 637-641).

Avlunun kuzeyinde fevkani olarak düzenlenmiş ***dershane*** yer alır. Bu yapının hangi amaçla yapıldığı konusunda kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte bazı araştırmacılar dershane[1247], müderris odası[1248] yada türbedar odası[1249] olarak adlandırılmıştır (Foto 642). Beden duvarları bir sıra taş iki sıra tuğladan almaşık tekniktedir. Süleymaniye Külliyesinin inşasıyla alakalı muhasebe defterlerinde Darû'l-hadis Medresesi'nin dershanesini kubbeli bir yapı olduğu belirtilmiştir [1250]. Defterde yer alan 304 numaralı belgede "*Bahâ-i âlât-ı pençerehâ ve bâbhâ-i tabhâne ve matbah ve kilar ve fırun*" başlığı altında *'An yed-i Satılmış: Rezehâ-i*[1251] *Pençerehâ-i Dârülhadis 8 pencere, fi 40 (8×40)=320 akçe*[1252]*;* 436 nolu diğer bir belgede ise "*Bahâ-i camhâ-i müdevver*[1253]" başlığı altında "*Ücret-i geyvân-ı camger ve Hacı Mehmed berâ-yı sahten-i camhâ-i Dârülhadis" 1. Camhâ, 8 kıta, fî 115=920; 2. Kürre cam, berâ-yı cami', I kıta=40"* ücret verildiği

[1247] Bkz. Z. Ahunbay, *agm.*, s. 251; S. Mülayim, *agm.*, s. 118; T. Cantay, *age.*, s. 39.
[1248] Z. Kurşun-vd., Medâris-i İstanbul: Yaşayan İstanbul Medreseleri, I, İstanbul 2008, s. 259.
[1249] T. Cantay, *age.*, s. 39.
[1250] T. Cantay, *age.*, s. 39.
[1251] Reze: Menteşe. Bkz. S. Çelik, *age.*, s. 280.
[1252] Ö. L. Barkan, *age.*, 140.
[1253] Camhâ-i müdevver: Petek pencereler için dairesel cam. Bkz. S. Çelik, *age.*, s. 280.

yazılıdır[1254]. Tanju Cantay yukarıda ifade edilen camların dershanenin pencerelerine ait olup renkli cam süslemeli olduğunu söyler.

Sinan'ın yapmış olduğu medreseler içerisinde dershanenin fevkani olarak bir kat yüksekte tasarladığı tek örnektir[1255]. Dıştan 8.82x5.72m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır.

Dershaneye ***batı cephede*** avlu zemininden 16 taş basamaklı bir merdivenle çıkılmaktadır.7.66m. uzunluğundaki cephenin ön tarafında ikisi serbest biri kuzeybatı köşeye bitişik 0.23m. çapında, 1.70m. yüksekliğinde mermerden üç sütun tarafından taşınan iki gözlü bir revak bulunur. Yuvarlak gövdeli, baklava başlıklı sütunların birbirine uzaklığı 2.20m., arkalarındaki duvara uzaklığı 2.60m. olup sivri kemerlerle bağlanmıştır. Revak gözleri günümüzde ahşap camekanla kapatılmıştır. Güney ve batısı açık olan revakın kuzeyinde ortada 1.00m. genişliğinde sivri kemer içerisine yerleştirilmiş bir çeşme ile doğusunda 0.80m. genişliğinde dikdörtgen bir niş yerleştirilmiştir. Revakın doğusunda ortada bir sütunla ikiye ayrılmış ikiz kemerli bir açıklıktan dershaneye girilmektedir. Sütunlar iki yanda bulunan duvarlara sivri kemerlerle bağlanmıştır. Revak gözleri günümüzde ahşap camekanla kapatılmıştır (Foto 643-644).

Güney cephesi 7.66m. uzunluğundadır. Cephe yüzeyinde sivri kemerli iki tepe penceresi bulunmaktadır. Batıya yakın köşede ise 2.96x1.73m. uzunluğunda mermer korkuluklu bir balkon revak ile bağlantılıdır (Foto 645).

Kuzey cephe 8.82m. uzunluğundadır. Altta sokak ile avlu bağlantısını sağlayan kesme taştan yarım daire kemerli bir kapı açıklığı bulunmaktadır. Üst katın bu cephesinde batıda sivri kemerli pencere; doğu köşede altta dikdörtgen üstte sivri kemerli 2 pencere yerleştirilmiştir. Üst pencere kemerleri tuğladandır. Beden duvarları iki sıra tuğladan testere dişi ile sonlandırılmıştır (Foto 646).

Doğu cephesi 5.72m. uzunluğunda, 4.22m. yüksekliğindedir. bir sıra kesme taş iki sıra tuğladan almaşık örgülüdür. Beden duvarı iki sıra tuğladan testere dişi ile sonlandırılmıştır. Cephe yüzeyinde altlı-üstlü ikişerden dört pencere yerleştirilmiştir. Alttakiler 0.83m. genişliğinde dikdörtgen üsttekiler tuğladan sivri kemerlidir. Alt kattaki dükkanlar ile üstteki hücreler arasındaki kat ayrımı taş bir silme ile belirginleştirilmiştir.

İçten 4.15x3.87m. ölçülerinde dikdörtgen planlı dershanenin üzeri zeminden 3.96m. yüksekliğinde düz tavan örtülüdür. Kuzeyde ortada ocak, iki yanda zeminden 0.37m. yüksekliğinde, 0.93m. genişliğinde altta dikdörtgen planlı ahşap kapaklı dolap nişi ile üstlerinde birer sivri kemerli revzenli pencere bulunur. Pencerelerin etrafı kalemişi tekniğinde yapılmış rumi ve palmetlerden oluşa bitkisel bir kompozisyonla süslenmiştir. Doğuda altta zeminden 0.58m. yüksekliğinde, 0.74m. genişliğinde, 1.11m. yüksekliğinde dikdörtgen üstte 1.10m. yüksekliğinde sivri kemerli

[1254] Ö. L. Barkan, *age.*, s. 176; T. Cantay, *age.*, s. 39.
[1255] S. Çelik, *age.*, s.40.

ikişer; güney cephede ise altta dikdörtgen üstte sivri kemerli iki pencere ile aydınlatılmıştır. Dershane içerisinde yer alan ocağın üst örtüye yansıya bacası kesme taştan sekizgen gövdelidir. Külahı yıkılmıştır. Dershanenin üst örtüsünde kubbenin yerine ahşap çatının kullanılması ve hücrelerden ayrı ikinci katta tasarlanmış olması bakımından 1500-1600 yıllarında inşa edilen medreseler içerisinde başka bir örneği bulunmamaktadır (Foto 647-649)[1256].

Oda içlerinde yer alan ocakların üst örtüye yansıyan ***bacaları*** 1.63m. yüksekliğinde olup tuğladandır. 0.94m. yüksekliğindeki kare gövdelerin üzeri 0.53m. yüksekliğinde kesik piramit formunda taş külahla örtülüdür (Foto 650).

Süsleme Özellikleri: Süsleme açısından sade olan dershane yapısında özellikle Süleymaniye Camii ve bağlı yapıların inşası ile ilgili muhasebe kayıtlarında dershanenin 8 üst penceresinin renkli cam süslemeli olduğu belirtilmiştir[1257].

Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu: Paye bakımından külliye içerisindeki altı medrese içerisinde derece itibariyle en yüksek seviyedeki olup müderrisine 100 akçe verilirken diğer medrese müderrislerine 60'ar akçe verilmekteydi[1258]. 1792 İstanbul medreseleri nüfus defterlerinde 45[1259]; 1844 tarihli defterde ise 75 kişinin ikamet ettiği kayıt edilmiştir[1260].

Başbakanlık Osmanlı Arşivinde yer alan belgelerden 1263/1847 tarihinde yapılan keşifte Darû'l-hadis Medresesi'nin onarımının 31.219 kuruşa mal olacağı hesaplanmış. Vakfın Kaymakam vekili Şefkat Efendiye havale edilmiş 24.996 kuruşa tamir edilmiştir[1261]. 1887 yılında onarıma ihtiyacı olan medresede Şehremanetince yapılan keşifte 6.795 kuruşa mal olacağı hesaplanmış bu ücretin 1302 mali bütçesinden karşılanmasına karar verilmiştir[1262]. 26 Şevval 1318/16 Şubat 1901 tarihli belgede medresenin tamire muhtaç yerleri için ikinci defa yapılan keşifte mecidi 19 kuruştan 8.760 kuruşa tamir edileceği hesaplanmıştır. Bunun 3.174,5 kuruşu kurşun tamiratına ayrılmıştır. 6.874,5 kuruşun 1316 bütçesinden karşılanmasına karar verilmiştir[1263].

8 Muharrem 1320/17 Nisan 1902 tarihli tamir keşfinde medresenin tamire muhtaç yerlerinin onarımı için yapılan keşif neticesinde mecidi 19 kuruştan 6.500 kuruşa tamir edilebileceği hesaplanmış olup bu tamirat masrafının 1902 bütçesinden karşılanmasına karar verilmiştir[1264]. 4 Cemaziyelevvel 1320/9 Ağustos 1902 tarihli belgede medrese kurşunlarının 4.133 kuruş on paraya yapılmıştır. Ancak daha önce

---

1256 Z. Ahunbay, *agm.*, s. 251.
1257 Ö.L. Barkan, *age.*, s. 176.
1258 İ. H. Uzunçarşılı, *age.*, s. 34.
1259 N. Aktaş, agt., s. 76; M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 125.
1260 A. Bolat, agt., s. 25.
1261 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s.124.
1262 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s.124.
1263 İ. EV, 27-21-1-1; İ. EV, 27-21-2-1, 2; İ. EV, 27-21-3-1, 2.
1264 İ.EV. 31/13.

yapılan keşif bedelinden 3.174,5 kuruş fazla harcandığı, kalan 958 kuruş on paranın 1318/1902 bütçesinden karşılanacağı belirtilmiştir[1265]. Medrese binası 1327/1911 tarihinde tekrar tamir edilmiştir[1266].

20 Ağustos 1330/1914 tarihli İstanbul Medreseleri teftiş raporunda kadro harici tutulan medrese havadar ve güzel bir bina olarak tarif edilmiştir. Medresenin 10 hücresinin harap, 9 hücrenin tamire muhtaç olduğu, ikişer kişinin ikamet etmesine uygun olduğu, çamaşırhane, gusülhane ve abdesthanelerin harap olduğu, altta bulunan dükkanların gürültüsü[1267] ve dumanından talebe iskanına uygun olmadığı yönünde görüş bildirilmiştir. 15 kişi dışarda olan 45 talebesi bulunmaktaydı. 21 Kânûn-ı evvel 1334 tarihinde medresenin yanmış olduğu belirtilmiştir[1268].

XIX. yüzyılda Darû'l-hadis medresesi dershanesi yanına Muallimhane-i Nüvvâb'ın inşası ile dershane yapısı değişikliğe uğramıştır. A.S. Ülgen ise yapıyı aslına uygun olarak yeniden inşa etmiştir[1269]. İ. H. Uzunçarşılı medresesinin 1960'lı yıllarda on dokuz odasının muhacirler tarafından kullanılmakta olduğunu söyler (Foto 651)[1270]. Avlu duvarının avluya bakan doğu yüzeyine son restorasyonlar sırasında pencere aralarına helalar yapılmıştır. Bir dönem Ensar Vakfı tarafından kullanılan yapı Günümüzde Aziziye Sosyal Dayanışma Kültür ve Eğitim Vakfı'na tahsis edilmiştir[1271].

[1265] BEO, 1903-142724-2-1, 2.
[1266] M. S. Kütükoğlu, *age.*, s.124.
[1267] DH. MKT, 1700-102-1-1.
[1268] M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 62-63.
[1269] T. Cantay, *age.*, s. 39.
[1270] İ. H. Uzunçarşılı, *age.*, s. 33.
[1271] M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 126.

3.27. İstanbul Süleymaniye Tıp Medresesi

Yeri: Tıp Medresesi, Tiryakiler Çarşısı ile Şifahane Sokağının kesiştiği köşede, Süleymaniye camii'nin batısında, Evvel ve Sani Medreselerinin kuzeyinde darüşşifa ile medreseler arasında yer almaktadır (Foto 652).

Bânîsi: Medresenin bânîsi Kanuni Sultan Süleyman'dır.

İnşa Tarihi: Tıp Medrese üzerinde inşa tarihini gösteren bir kitabe bulunmamaktadır. C. Baltacı, medresenin 957/1550 yılında açıldığını[1272], G. Cantay ise 963/1556 yılında tamamlandığını söyler[1273]. Muhasebe defterinde yer alan bilgilerden Kanuni Sultan Süleyman'ın isteği üzerine 1552 tarihinde külliyeye dahil edilmiştir. Vakfiyede Tıp medresesinde görevli müderrise 20 akçe yevmiye verileceği yazılı olsa da tedrise başladığında Ahmed Çelebi 60 akçe ile ilk müderris olarak atanmıştır[1274]. Bu da bize vakfiyenin tıp medresesinin inşasından önce hazırlanmış olduğunu göstermektedir.

Celalzade Mustafa Çelebi, *"Tabakaâtü'l Memâlik ve Derecâtü'l Mesâlik"* isimli eserinde külliyeyi oluşturan yapıları hakkında bilgi verirken tıp medresesinden bahsetmez[1275].

Hasan Beyzâde Ahmed Paşa (1520-1595)'nın Hasan Beyzâde Târîhi isimli eserinde tıp medresesi hakkında şu bilgileri aktarır: "…Ve dârü'ş-şifâ ve imâret ve etıbbâ, ilm-i tıbba sa'y eylemek içün, bir tabîb medresesi dahi binâ itdürmişlerdür. Tabîb dânişmendleri, kütüb-i tıbdan ol medresede, ders okurlar ve medrese-i merkûme müderrisi, ol medreseden re'îsü'l-etıbbâ olagelmişlerdür. Riyâset-i etıbbâya pâyedür (ve dârü'ş-şifânun başka tabibleri vardur, dâ'imâ, merzâya ilâç iderler. Eşribe vü me'âcîn-ki hastelere virilür- cümle-i câmi'-i mezbûr evkâfı mahsûlinden mu'ayyendür). İmâret-i âmireleri hod, vasfa kâbil degüldür. Her rûz-i fîrûzda, altıyüz kimse sûhtegân ve sâ'ir-i fukarâ'-i enâmdan subh u şâm, ta'âm alurlar. Emr-i şerifle ve vâkıf ta'yîni ile ta'âm alanlar, altıyüz fakirden fazladur…[1276]".

Ebu Bekir b. Behrâm ed-Dımaşkî'nin (ö. 1102/1691) "Nusretü'l-İslam ve's-sürûr fî tahrîri Atlas Mayor" adlı eserinde külliye hakkında: "…Hastalara, fukara ve gurabâya, mecnunlara ilaç için müteaddit hücreleri havi ve içinde çeşmeyi ve suyu

---

1272 C Baltacı, *age.*, s. 899.

1273 G. Cantay, *agm.*, s. 358.

1274 C Baltacı, *age.*, s. 900; S. Çelik, *age.*, s.39.

1275 Celalzade Mustafa Çelebi, tıp medresesinden bahsetmez ancak bitişiğinde yer alan darüşşifa yapısı ve işleyişi hakkında şu bilgileri aktarır: *"Padişah tarafından bu imaret civarında bir de hastane yapılması emrolundu. İstanbul'da bulunan muhtaç ve hasta kimseler burada tedavi edilmekte ve gerektiğinde yatırılarak mizaçlarına göre onlara ilaçlar ve yemekler verilmektedir. Bu hastanenin de mutfağı, hamamı ve yatma yerleri; ayrıca bahçeleri ve havuzları vardır. Tedavi saatleri her gün sabahtan öğleye kadar devametmektedir.* Bkz. Celalzade Mustafa Çelebi, *Kanuni'nin Tarihçisinden Muteşem Çağ Kanuni Sultan Süleyman Tabakaâtü' Memâlik ve Derecâtü'l Mesâlik*, (Haz. A. Yılmaz), İstanbul 2011, s.364.

1276 Hasan Beyzâde Ahmed Paşa, *Hasan Beyzâde Târîhi Metin (926-1003/1520-1595)*, (Haz. Ş. N. Aykut), C. II, Ankara 2004, s.158-160.

muhtevi bir hamam olan bir Dârüşşifâ bina olunmuştur. Fenn-i tıbbı tahsil için Dârüşşifâ hizasında fevkânî bir medrese de yapılmıştır[1277]" bilgilerine yer vermiştir. O. N. Ergin tıp medresesi hakkında şu bilgileri aktarır: "Tıb ilmini ayrı bir meslek medresesinde okutmak usulünü Osman oğulları arasında ilk defa Kanunî Süleyman düşünmüş ve tatbik etmiştir. Bu hükümdarın Süleymaniye Camii çevresinde yapmış olduğu kültür müesseseleri arasında bir de tıb medresesi vardır"[1278].

Ahmed Cevdet Paşa, tıp medresesinin yapılış amacını "Sultan Süleyman Han-ı evvel asrında Ordu-yu Hümayunlar ziyadece tabib ve cerraha ihtiyac görülüp icabı vakt ü hale göre mühendislerin dahi ehemmiyyeti artmış olduğundan Süleymaniye Cami'-i şerifi yanında ayrıca bir Tıbb medresesi yapılıp etıbba sınıfı ayrıldı. Ve civarında bir de darü'şşifa yapıldı o zaman Avrupa' da henüz darü'ş-şifa yapmak efkarı yok idi[1279]" cümleleri ile ifade eder. Medreseye ilk müderris olarak 60 akçe yevmiye ücret alan Hekim İsa'nın oğlu Hekim Ahmet Çelebi olduğunu Peçevi söyler[1280].

Mimarı: Medresenin mimarı Mimar Sinan'dır. Tıp Medresesi Sinan'ın hayatı ve eserleri hakkında bilgiler veren yazmalar içerisinde TE[1281] ve TB'da[1282] *"Sultan Süleyman merhumun altı aded medresesi. İstanbul'da (Süleymaniye Külliyesi'nde)"*, TM'de *"Camii şerifi Sultan Süleyman Han der İstanbul-Medrese 4, Mekteb 1, Darû'l-hadis 1, Daruttıb 1, Darüşşifa 1-Türbe-i Sultan Süleyman"*[1283] ve *"Daruttıb. Bab 1"*[1284] hem külliye yapıları içerisinde hem de medreseler içerisinde ayrı olarak verilmiştir.

Vakfiye: Tıp Medresesi'nde 12 kişiden oluşan personel bulunduğu Süleymaniye Külliyesine ait vakfiyeden öğrenilmektedir. Vakfiyeye göre medresede görevli bir müderris yevmiye 20 akçe, 8 öğrenciden herbiri günlük 2 akçe; bevvâb, ferrâş ve noktacı ise 2'şer akçe günlük ücret tahsis edilmiştir[1285]. Vakfiyede tıp medresesi hakkında ayrıntılı bilgilere yer verilmiştir. Tıp İlmi için inşâ edilen medresede, anlayış, sezgi ve duygularının gelişmesi ile bilinen: sağlam zekâ ve duyu organları ile vasıflanmış, mantık ilminin inceliklerini bilen ve beden ilmine bütün inceliklere vâkıf, devrin Eflatun'u ve çağın Aristo 'su, İsâ nefesli tabiplerin arasında seçkin ve Calinos seviyesinde olanların başında gelen kimse müderris olacak ve tıp öğrenci-

---

1277 İ. H. Uzunçarşılı, *age.*, 34-35; Ebu Bekr b. Behram Dımaşkî, *Nusretü'l-İslam ve's-sürûr fî tahrîri Atlas Mayor*, vr. 106-108

1278 O. N. Ergin, *age.*, s. 144-145.

1279 Ahmet Cevdet Paşa, *age.*, 121.

1280 "…Hekim Ahmet Çelebi: Yukarda sözü edilen · Hekim isa'nın oğludur. Çok erdemli ve hekimlikte tam anlamıyla olgunluğa erişmiş bir bilgin idi. Süleymaniye Camii'nde açılan Tıp Medresesi müderrisliği altmış akçe ile kendisine verildi. Ancak çok yaşayamadı ve ecel hastalığına ilaç bulamayarak aynı tarihte geçici dünyadan ayrıldı. Yüce Tanrı'nın rahmeti üzerine olsun". Bkz. Peçevi İbrahim Efendi, age., s. 324.

1281 Z. Sönmez, *age.*, s. 69.

1282 Z. Sönmez, *age.*, s. 33.

1283 R. M. Meriç, *age.*, s. 23; Z. Sönmez, *age.*, s. 82.

1284 R. M. Meriç, *age.*, s. 33; Z. Sönmez, *age.*, s. 82.

1285 K. E. Kürkçüoğlu, *age.*, s.8.

sine, geçmiş hekimlerin tespit ettiği kurallardan derlenmiş ve onlardan geriye kalmış tıbbî bilgileri öğretme hususunda gayretle çalışıp, şifâ için seçilmiş ve belirlenmiş kaideleri öğretmeye önem vererek, derslerine devam edecek ve bunlar dışında olan hususlarda da yardımcı olacak ve günlük olarak kendisine 20 akçe verilecektir[1286]. Bilgiye ve hastalıkları iyileştirmeye talip, dürüstlüğü düstur edinmiş, dindar kimselerden sekizi medresede öğrenci olup, bu kimseler tıp ilmi ile meşgul olmaya yeterli eğitim sırasındaki gayretlerini esirgememe karşılığında günlük ikişer akçe alacaktır. Hakkını veren, temiz, kirden sakınan kimselerden biri kapıcı ve hizmetli olacaktır. Hizmetleri karşılığında günlük ikişer akçe alacaktır. Hakkını veren temiz, dünya nimetlerinden uzak, lazım gelen ilerde bir kişi noktacı olup müderris, müderrris yardımcısı ve talebe karşılıklı okumalarda hazır olup görevi karşılığında günlük üç akçe verilecektir. Noktacı geçerli özrü olmaksızın vazifesi başında bulunacak ve mütevelli izin günleri için ücret vermeyecektir[1287]. Yukarıda yer alan bilgilerden aynı zamanda tabib olan müderrisin "anlayışlı, ferasetli, sezgisi mükemmel olup, beş duyusunda herhangi bir özür olmayacak. Tıp ilminin bütün inceliklerine vâkıf, bilgi bakımından zamanın Eflatun'u Aristo'su olacaktır. Tabipler arasında İsa gibi mümtaz ve bir eşi bulunmayan kişi olacaktır. Tıp alanında daha önce yazılmış kitaplardan seçilen konulan okuyarak unlara vâkıf olması gerekir. Öğrendiklerini öğrencilerine öğretmede de seçkin olması şart koşulmuştur

Vakfiyede her ne kadar müderrise 20 akçe yevmiye verilmesi şartı konulmuş olsa da ilk görevlendirilen müderrise 60 akçe yevmiye verilmiştir[1288]. Bu da bize vakfiyenin tıp medresesinin inşasından önce hazırlandığını göstermektedir. Tıp medresesinde görevli bir muidin olduğu *"…noktacı olup müderrisin ve mu'ıd ve telebe vü müstaidd mabeyninde…"* ibareden anlaşılmaktadır. Ancak alacağı ücret ile görevi hakkında bilgi bulunmamaktadır[1289]. Bevvab ve ferraş'ın görevi *"..ve iki deyyin ü temiz ve televvüs ü telvisten muhteriz kimesnelerin biri bevvâb olup ve ferraş ola…"* şeklinde belirtilmiştir. Bu ifadelerden iki personele ayrı ayrı şartlar belirlemek yerine her ikisi için aynı şartların geçerli olduğu ve yevmiye 2 akçe ücret verildiği anlaşılmaktadır[1290]. Vakfiyede medresede bir Noktacı'nın görevli olduğu *" ve bir deyyin-i salih ve müstakîm-i gayr-i müsamih, ağrâz-ı dünyeviyyeden berî ve mesâlih-i lâzimesinde cerî kimesne Noktacı olup, müderrisin ve muîd ve talebi vü müstaidd mâbeyninde olan müdâreseye hâzır ve eyyâm-ı tahsilde ders terklerine nâzır olup bîgayr-i özrün şer'iyyîn vale mâni'in kaviyyîn olanı mütevelliye i'lâm eyleyüb oy dahi ol günün vazifesin virmeye…"* [1291] şeklindeki bilgilerden anlaşılmaktadır. bir nevi denetleyici görevinde olan noktacının derslerin düzenli yapılması, müderris, muîd ve talebelerin devamsızlık yap-

---

1286 K. E. Kürkçüoğlu, *age.*, s. 32-33; Y. Yılmaz, *age.*, s. 338.
1287 K. E. Kürkçüoğlu, *age.*, s. 32-33; Y. Yılmaz, *age.*, s. 338.
1288 C Baltacı, *age.*, s. 900.
1289 Y. Yılmaz, *age.*, s.327.
1290 Y. Yılmaz, *age.*, s. 329.
1291 Y. Yılmaz, *age.*, s. 329.

mamalarını sağlamak, mazeretsiz göreve gelmeyenlerin yevmiyelerinin kesilmesini bunu mütevelliye bildirmekle görevlidir[1292]. Ayrıca görevini aksatanlara hoşgörülü davranmaması yönünde bilgiler bulunmaktadır.

Medresede tıp eğitimi görecek talebeler için: "Tıp ilmini öğrenmeye, sağlık sebeplerini bilmeye istekli ve dindar, mü'min ve iyi halli olduğu bilinen kimseler, tıp medresesinde dânişmend olup, tıp ilmiyle istenilen şekilde meşgul olacak, bu ilmin öğretiminde bütün güçleriyle son noktasına kadar çalışmaları[1293]" şartı konulmuştur. Günlük 2 akçe yevmiye alan sekiz talebenin külliye imaretinden günlük iki öğün yemek yiyecekleri" belirtilmiştir[1294].

Medresede okutulan dersler hakkında vakfiyede çok genel bilgiler bulunmaktadır. Hasan Beyzâde Ahmed Paşa medresedeki eğitim hakkında şu bilgileri aktarır: *"bir tabib medresesi dahi bina itdürmişlerdür. Tabîb danişmendleri, kütüb-i tıbdan ol medresede, ders okurlar ve medrese-i merkûme müderrisi, ol medreseden re'isü'l-etıbbâ ola gelmişlerdür. Riyaset-i etıbbâya payedür"* şeklinde bilgiler verir[1295]. İtalyan rahip Todorini, Süleymaniye Tıp medresesindeki Türk hocalar tarafından haftanın iki günü tıp ve cerrahi alanından teorik ve pratik dersler verildiğini söyler[1296].

Malzeme ve Teknik: Medresenin ana inşa malzemesi kesme taştır[1297]. Beden duvarlarında, kapı ve pencere lento ve sövelerinde, pencere alınlıklarında, bacalarda kesme taş; beden duvarlarında kesme taş ile beraber, hücre döşemelerinde, kubbe ve geçişlerde tuğla; pencere parmaklıklarında metal; üst örtü kaplamasında kurşun; kapı ve pencere doğramaları ile üst kat koridor tavanında ahşap malzeme kullanılmıştır.

Plan ve Mimari Özellikleri: Caminin[1298] kuzeybatısında yer alan Tıp medresesi darüşşifa ile Sâni medreseleri arasında bulunmaktadır. Tiryakiler çarşısına bakan altta tonoz örtülü dükkanlar üzerinde inşa edilmiş tek sıra hücre dizisinden oluşmaktadır. Tıp Medresesi büyük bir bölümü yıkılmış olup sadece Tiryakiler Çarşısına bakan bölümü günümüze ulaşmıştır. Avlusuna ise yakın zamanda doğum evi yapılmıştır (Çiz. 107-110)[1299]. G. Cantay yapının özgün halinin fevkani olarak düzenlendiğini ve revaklı avlu etrafını çeviren mekanların olduğunu, cephe düzeni

---

[1292] Y. Yılmaz, *age.*, s. 329.

[1293] Y. Yılmaz, *age.*, s. 338.

[1294] Y. Yılmaz, *age.*, s. 339.

[1295] Hasan Beyzâde Ahmed Paşa, *age.*, s.159.

[1296] İtalyan rahip Todorini tıp medresesi hakkında şu bilgilere yer verir: "Süleymaniye'nin içinde Türk hocaları haftada iki defa tıp ve cerrahi dersler vermektedir. Bu dersler, Türk öğrenciler yanında, bu sanata tutkun olan kişilerce de takip edilmektedir. Frenklerin bu derslere girmesine hiçbir mani yoktur. Tıp alimi olan Ubezio, onları dinleyici sıfatı ile birçok defa takip ettiğini söyledi. Takip edilen usul, tıbbi kitapların okunması ve bilhassa klinik gözlemlerle hastalıkların ve ilaçların tedkiki, hastalıkların tedavisinde tabiplerden refakat ve istifade sureti ile hareket etmektir". Bkz. T. Zorlu, "Süleymaniye Tıp Medresesi II", Osmanlı Bilimi Araştırmaları, C. IV, S.1, İstanbul 2002, s. 81.

[1297] Medresenin inşa malzemeleri için ayrıntılı bilgi için bkz. S. Çelik, *age.*, s. 84.

[1298] Külliye hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. G. Necipoğlu, *age.*, s. 276-309.

[1299] G. Cantay, age., s. 94.

bakımından elimizde aydınlatıcı bilgiler bulunmadığını ancak yakınındaki Evvel ve Sani Medreselerinin cepheleri ile benzer olabileceği görüşünü savunur[1300].

Medresenin ***doğu cephesi*** 52.63m. uzunluğunda, 8.56m. yüksekliğindedir. Beden duvarları 0.20m. genişliğinde pahlı ve düz silmeli kesme taştan bir saçakla sonlandırılmıştır. Tiryakiler Çarşısına bakan cephe altta dükkanlar üstte talebe odaları bulunan iki katlı bir görünüme sahiptir. Zemin katta eksenden kuzeye kaydırılmış giriş açıklığı bulunmaktadır. Girişin solunda üç, sağında sekiz adet olmak üzere on bir dükkan bulunmaktadır. Dükkanlara sokak üzerinden üç taş basamaklı merdivenle ulaşılmaktadır. Her dükkan ortalama 3.48m. genişliğinde, 3.67m. yüksekliğinde, tuğladan yarım daire kemerli, olup pvc doğramalıdır. Kemer köşeliklerindeki üçgenimsi yüzeyler bir sıra kesme taş, iki+üç sıra tuğladandır. Dükkanları iki yandan sınırlayan kesme taş duvarlar 0.80m. kalınlığındadır (Foto 653-655).

Düzgün kesme taştan inşa edilen üst katta köşelerde birer adet doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen birer oda ile ortada yan yana sıralanmış on hücre yerleştirilmiştir. Hücrelerin doğuya bakan cephelerinde yer alan pencereler 1.70m. yüksekliğinde, 0.94m. genişliğinde, 0.82m. derinliğinde dikdörtgen formlu, lokmalı demir parmaklıklıdır. Pencerelerin lento ve söveleri 0.21m. genişliğinde, 0.15m. derinliğinde yekpare taştandır. Pencerelerin sivri kemer alınlıklı olup 0.66m. yüksekliğindeki emer aynası sağırdır. Alınlık kemeri 0.27m. genişliğinde dokuz taştan örülmüştür (Foto 656).

Medresenin ***kuzey cephesi*** 9.51m. uzunluğunda, 8.57m. yüksekliğindedir. Kesme taştan iki katlı olarak tasarlanmıştır. Cephenin devamında birinci kat seviye yüksekliğinde kesme taştan avlu duvarı batıya doğru uzanmaktadır. Zemin katın bu cephesinde eksenden doğuya kaydırılmış kuzeydoğu köşede dükkana girişi sağlayan 3.11m. genişliğinde tuğladan yarım daire kemerli dükkan yer alır. Dükkan girişinin batısında dikdörtgen bir çökertme içerisine yerleştirilmiş basık kemerli bir kapı ile zemin kata giriş sağlanmaktadır. Kapının kemeri ve söveleri kesme taştandır. Kemer köşeliklerindeki üçgenimsi yüzeyler sade bırakılmıştır. Zemin kat ile üst katın birleşim yerinde cepheden dışarı taşırılmış beş adet kesme taştan konsollar bulunur. Üst katta doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı odanın kuzeye bakan cephesinde dikdörtgen formlu, sivri kemer alınlıklı, demir parmaklıklı iki pencere ile sokağa açılır. Alınlık sivri kemerli olup kemer aynası kesme taş kaplı olup sağırdır (Foto 657-658).

Batı cephe 51.79m. uzunluğundadır. Alt kat kesme taş, üst kat ise bir sıra kesme taş iki sıra tuğladan almaşık tekniktedir. Zemin katın batı cephesinde eksenden güneye kaydırılmış 2.20m. genişliğinde yarım daire kemerli bir açıklıktan giriş holüne ulaşılır. Girişin güneyindeki ilk hücrenin batıya bakan cephesinde eksenden kuzeye kaydırılmış 1.05m. genişliğinde, 0.75m. derinliğinde dikdörtgen formlu sivri kemer

[1300] G. Cantay, age., s. 94.

alınlıklı kapı; güneyinde tek pencere açıklığı avluya açılmaktadır. Köşede yer alan ikinci hücrenin batı cephesinde 1.10m. genişliğinde, dikdörtgen formlu sivri kemer alınlıklı kapı tek kanatlıdır (Foto 659-661).

Girişin kuzeyinde yan yana sıralanmış üç hücre bulunmaktadır. Bunlardan ilk hücreye giriş eksenden güneye kaydırılmış 1.05m. genişliğindeki kapı dikdörtgen formlu, sivri kemer alınlıklıdır. Kapının kuzeyinde ise 1.12m. genişliğinde, 0.62m. derinliğinde dikdörtgen formlu tuğladan sivri kemer alınlıklıdır. Kemer aynası iki sıra tuğla bir sıra kesme taş örülüdür. İkinci hücrenin batı cephesi aynı özellikte olup cephenin kuzeyinde kapı, güneyinde tek pencere bulunur. Üçüncü hücrenin batı cephesi sağırdır. Hücrelerin devamında yarım daire kemerli üç gözlü bir revak bulunmaktadır. Revak gözleri 3.83m. genişliğinde, 0.67m. derinliğindedir. Revakları taşıyan ayaklar 0.67x0.67m. ölçülerinde kesme taştan kare kesitlidir. Revakın kuzeyinde tek kapı ile tuvalet mekanına girilir.

Güney cephe 9.51m. uzunluğunda olup hemen bitişiğindeki Sani Medresesi'nden dolayı sağırdır.

Medreseye giriş Tiryakiler Çarşısı üzerinde, dükkanlar arasına yerleştirilmiş bir kapı ile giriş sağlanmıştır. Cephe yüzeyinde eksenden güneye kaydırılmış giriş kapısı 2.87m. genişliğinde, 3.35m. yüksekliğinde dikdörtgen bir çökertme içerisine yerleştirilmiştir. dıştan 0.13m. genişliğinde düz bir silme ile ters "U" şeklinde kuşatılan giriş açıklığı 2.32m. yüksekliğinde, 1.87m. genişliğinde basık kemerlidir. Kapı kemeri 0.52m. genişliğinde olup doku taştan örülmüştür. Kapı söveleri kesme taştan olup 0.36m. genişliğinde, 0.22m. derinliğindedir. Kemer üzerindeki 0.52m. yüksekliğindeki üçgenimsi yüzey boş bırakılmıştır (Foto 662-664).

Giriş holünün kuzeydoğusunda bulunan basık kemerli bir kapıdan üst kata çıkışı sağlayan merdivene ulaşılır. Merdivenlerden on dört taş basamaklı merdivenle sahanlığı bunun kuzey ve güneyinde bulunan dörder taş basamaklı merdivenle de üst katta hücrelerin önünde bulunan 41.88x3.72m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı koridora ulaşılır (Foto 665-666). Üzeri zeminden 2.44m. yüksekliğinde, ahşap lambri kaplı tek yöne eğimli bir çatı ile örtülüdür. Batı cephede yirmi dört pencereden herbiri zeminden 1.00m. yüksekliğinde, 0.76m. genişliğinde, 0.60m. derinliğinde, 1.00m. yüksekliğinde dikdörtgen formludur. Kuzeybatıda 1.60m. genişliğinde ahşaptan iki kanatlı bir kapı açıklığı bulunur. Zemini kare tuğla döşelidir. Doğuda yer alan on hücre birer kapı ile koridora açılır. Kuzey cephesi sağırdır. Güney cephesinde ise tek kapı açıklığı ile köşe hücresine geçiş sağlanmıştır (Foto 667).

Dershanesi olmayan medrese binası doğuda tek sıra halinde dizilmiş on hücre, bunlara iki uçta kuzey ve güneyde eklenmiş dikdörtgen planlı hücreler ile uçları

kesilmiş "U" formunu hatırlatan bir plana sahiptir. Seyid Lokman ***"Hünername"*** isimli eserinde medresenin 10 hücresinin bulunduğunu yazar[1301].

Koridorun güneyinde yer alan ***ilk hücreye*** kuzey cephede eksenden doğuya kaydırılmış 0.94m. genişliğinde, 1.85m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu, düz atkı taşlı, tek kanatlı, ahşap doğramalı bir kapı ile girilmektedir. Kapının lento ve söveleri yekpare taştandır.7.82x3.33m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı hücre ortasından kuzey-güney doğrultusunda atılan yarım daire formlu bir kemerle ikiye ayrılmıştır. Her bir kare alanın üzeri pandantif geçişli birer kubbe ile örtülüdür. Hücrenin batısında yer alan ve beden duvarından 0.15m. taşıntı yapan ocak, zeminden 0.20m. yüksekliğinde, 0.80m. genişliğinde, 3.03m. yüksekliğindedir. 0.70m. genişliğinde, 0.51m. derinliğinde, 1.58m. yüksekliğindeki ocak nişi dikdörtgen planlıdır. 0.91m. yüksekliğindeki kaş kemerli alınlığın üzeri 0.91m. yüksekliğinde pramidal bir külahla örtülüdür. Ocağın iki yanında dikdörtgen formlu iki ahşap raf nişi yer alır. Tiryakiler Çarşısı'na bakan doğu cephede zeminden 0.20m. yüksekliğinde, 1.00m. genişliğinde, 1.70m. yüksekliğinde, 0.82m. derinliğinde dikdörtgen pencere, iki yanda dikdörtgen formlu birer raf nişi bulunmaktadır. Kuzey ve güney cepheleri sağırdır. Hücre zemini kare tuğla döşelidir (Foto 668-671).

Koridorun doğusunda yan yana sıralanmış 10 hücre bulunmaktadır. Güneyden kuzeye doğru sıralanmış 2. ve 3. hücrelere batı cephelerinde eksenden kuzeye, 4. Odada cephe ortasında, diğer hücrelere ise eksenden güneye kaydırılmış 0.95m. genişliğinde, 1.85m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu birer kapı ile girilmektedir. İçten ortalama 3.50x3.50m. ölçülerindeki hücreler kare planlı olup üzeri pandantiflerle geçilen zeminden 5.04m. yüksekliğinde birer kubbe ile örtülmüştür. Kuzey cepheleri sağırdır. Güneyde ortada ocak, iki yanda birer dikdörtgen raf nişi; doğuda dikdörtgen formlu 0.96m. genişliğinde, 1.70m. yüksekliğinde tek pencere ile iki yanında birer dikdörtgen raf nişi bulunur. Batıda girişin güneyinde dikdörtgen bir raf nişi yer alır (Foto 672-676).

Diğerlerinden daha büyük tutulan dördüncü hücre 4.20x3.48m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Kuzeyde 0.70m. genişliğinde sivri kemerle daraltılarak kareye dönüştürülen odanın üzeri pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Odanın güneyinde ocak, batısında pencere bulunurken kuzey cephesi sağır bırakılmıştır. Geri kalan yedi hücre simetrik olarak tasarlanmıştır. Hücrelere batı cephelerinde eksenden güneye kaydırılmış birer kapı ile girilmektedir. İçten yaklaşık 3.50x3.50m. ölçülerinde kare planlı odaların üzeri pandantif geçişli birer kubbe ile örtülmüştür. Güney cepheleri sağır olan hücrelerin doğusunda birer pen-

---

1301 *"…Altıncısı ki dârü't-tıbdır ol dahî hidemât-ı hümayunda reisü'l-etıbba olan hekimbaşları tasarrufunda on hücreyi şâmil…"*. Bkz. A. Süheyl Ünver, "Süleymaniye Külliyesi'nde Darüşşifa, Tıp Medresesi ve Darül'akakire Dair", *VD*, II (1942), s. 199; T. Zorlu, "Süleymaniye Tıp Medresesi I", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C.3, S.2, İstanbul 2002, s.87.

cere ile ikişer niş, kuzeyinde birer ocak ile iki yanına birer niş yerleştirilmiştir. girişin sağında ise dikdörtgen bir raf nişi bulunur.
10 nolu hücre ile 11 nolu hücrelerin koridordan açılan birer kapı ile girilebildiği gibi oda içinden bir kapı ile de geçiş sağlanmıştır. 10 nolu odanın kuzey duvarında eksenden batıya kaydırılmış 0.90m. genişliğinde, 0.88m. derinliğinde dikdörtgen formlu bir kapı ile 11 nolu odaya girilmektedir. 11 nolu odanın kuzeyinde eksenden batıya kaydırılmış 0.90m. genişliğinde, 0.90m. derinliğinde dikdörtgen bir kapı ile 12 nolu odaya geçiş sağlanmıştır. Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı hücre ortada kuzey-güney doğrultusunda enine atılan bir kemerle iki eşit kareye bölünmüştür. Her bir kare alanın üzeri pandantiflerle geçilen birer kubbe ile örtülmüştür. Batı cephesi sağırdır. Doğuda bir, kuzeyde iki dikdörtgen pencere, güneyde koridora açılan dikdörtgen bir kapı ile batısında ocak bulunur.
Hücrelerin içerisinde yer alan ocakların üst örtüye yansıyan 3.38m. yüksekliğindeki ***bacaları*** sekizgen gövdeli olup kesme taştandır. 2.14m. yüksekliğindeki gövdenin üst bölümünde her bir yüzeye 0.33m. yüksekliğinde sivri kemerli duman çıkış açıklığı yerleştirilmiştir. Üzeri taştan pramidal formlu, soğanvari bir külahla örtülmüştür (Foto 677).
Süsleme Özellikleri: Süsleme açısından sade olan medrese binasında cephelerde düzgün kesme taş malzeme işçiliği ile dikkati çekmektedir. Tiryakiler Caddesine bakan hücrelerin pencereleri dikdörtgen formlu, sivri kemer alınlıkları ile cepheye hareketlilik kazandırmıştır. Beden duvarları düz ve pahlı silmeli bir saçakla sonlandırılmıştır. Oda giriş kapıları dikdörtgen formlu, lento ve söveleri kesme taştandır. hücre içlerinde yer alan dikdörtgen planlı ocakların üzeri kaş kemer alınlıklı olup pramidal külahlıdır. Ocakların üst örtüye yansıyan sekizgen gövdeli bacalar soğanvari bir külahla örtülmüştür.
Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu: 25 Cumadelevvel 985/1577 tarihli fermanda tıp medresesine ve diğer üç medreseye suyun yetmediği konusunda şikayet dilekçesinde yer alan bilgiler dikkat çekicidir[1302]. 1792 sayımında tıp Medre-

[1302] "İstanbul Kadısına hüküm ki: Halen yüce makamıma Mimar Sinan hakkında bir şikayet dilekçesi sunulmuş olup/merhum atam Süleyman'ın imaretinin Süleymaniye suyundan bir lüle su alıp kendi kapısı önünde büyük hazneli bir çeşme yaptığı ve çeşme yakınında da mermerden sandık şeklinde bir nesne yaptırıp, çeşme yönünde bir delik bırakarak, öte yana künk döşemiş ve evinde hamamlar, musluklar yaptırmıştır. Ayrıca dışardaki çeşmenin lülesine aslan başlı bir oluk koyup, çeşme lülesini berkittiği ve su haznesini günde iki defa boşalttığı, Kağıthane Suyu'nun uğradığı yere kendi evinden kuyu kazarak o kuyuyu da kullandığı, kendi evi tarafındaki dükkânların bittiği yerde ustu kurşun örtülü bir damı kestirip kurşununu ve kerestesini evine taşıtarak vakfa haksızlık ettiği açıklanmıştır. Bu yüzden **Tıp Medresesi ile üç medresenin** suyunun abdeste ve diğer ihtiyaçlara yetmediği ve bunların dışında başka hususlar da yazılıp şikayet edilmiştir. Adı geçen vakfın mütevellisi ile yerinde görülüp bildirilmesi için şikayet dilekçesi olduğu gibi sana gönderildi. Buyurdum ki, emrim ulaştığında dilekçede yazılı olan maddeleri yerli yerinde, mütevelli kanalıyla teftiş ettirip gönderesin. Gerçekten imaretin suyundan bir lüle alındığı doğru mudur? Elinde bir lüle su emri var mıdır, yoksa kendiliğinden mi almıştır? Çeşme inşaatında yaptığı sandığın adı geçen imaretin suyuna şariat yönünden zararı var mıdır, niçin kesmiştir, emir ile mi kesmiştir, aslı nedir? Söylenen diğer konular da

sesinde 10[1303]; 1869'da Süleymaniye Medreselerinde toplam 384, 1914'te 20 talebe bulunmaktaydı[1304]. Tıp Medresesi diğer medreseler gibi 1869, 1871, 1887 ve 1890'lı yıllarda zaman zaman onarım geçirdikleri arşiv vesikalarından öğrenilmektedir[1305]. 1869 yılında medresenin suyolları ve kubbelerin üstünü örten kurşunlar tamir edilmiştir. Yapılan ilk keşif bedeli 4.846 kuruş olarak hesaplanmış olup 4.767 kuruşa tamiratı yapılmıştır[1306]. 10 Rebiülâhır 1288/29 Haziran 1871 tarihli İlmühaber kaydında Eyüp Efendi odası olarak adlandırılan medresenin sadece 1 odası Hacı Anesti Kalfa tarafından tamir edilmiştir[1307].

1887 yılında yapılan bir diğer tamirat kaydında suyolları ile medresenin kurşunları tamir edilmiştir. Bununla alakalı Şehremanetince yapılan ilk keşif 3.446 kuruşa mal olacağı tespit edilerek onarıma başlanmıştır. Akabinde ilk keşife istinaden başka yerlerinden tamir edilmesi gerektiği lüzumu üzerine masrafın 7.820 kuruşa mal olacağı ve bu meblağın 1301 yılı Evkaf bütçesinden karşılanmasına karar verilmiştir[1308]. 1890 senesinde ise tekrar tamir edilmesi gereken medrese için ilk keşif 5.312 kuruşa mal olacağı tespit edilmiş, ardından yapılan eklemelerle bunun 9.138 kuruşluk bir mailyete ulaşacağı tespit edilmiştir. Bu tarihte yapılan onarımlarda kurşun tamiratı için Ali Ağa, diğer yerlerin tamiratı için Şükrü Efendi görevlendirilmiştir[1309].

İstanbul Medreselerini konu alan 1914 tarihli teftiş raporunda Darülhilafe kadrosuna alınmış olup *"Helâkî Hamı namı değer Tıb"* medresesi adıyla kayıt edilmiştir. Fevkani bir bina olan medresenin 2'si muhdes, 12 esas olmak üzere 14 odasının bulunduğu, geniş koridoru ve iki tarafta pencereleri olduğundan hava ve güneş almaya müsaittir. Çamaşırhanesi, gusülhane ve abdesthaneleri ile odalarının harap vaziyeti ile tamire muhtaçtır. Barakaların kaldırılması gerektiği, onarılması durumunda talebe iskanına elverişli olacağı belirtilmiştir. 20 kişinin ikamet etmesine uygun olduğu yönünde görüş bildirilmiştir. Bu tarihte müderrisi 30 akçe ücret alan Vizeli Şakir Efendi ile Mersinli Ahmed Efendi'dir[1310].

1918 yılında yangınzedeler tarafından işgal edilmiştir[1311]. 1928'te İstanbul Vilayeti Daimi Encümeni tarafından 15 odası kiraya verilmek için müzayedeye konmuştur[1312]. Dershanesi yıkılan Tıp medresenin arsasına 1946 yılında doğumevi yapıl-

---

doğru mudur? Yerinde görüp, her yönüyle aslını ve gereğini anlayıp, olduğu gibi enine-boyuna yazabildir. 25 Cumadelevvel 985/1577" bilgi istenmektedir. Bkz. Z. Sönmez, age., s. 134-135.

[1303] N. Aktaş, *agt.*, s. 80.

[1304] M.S. Kütükoğlu, *age.*, s. 125

[1305] M.S. Kütükoğlu, *age.*, s. 124.

[1306] Ev. Nr. 18884, vr.26a.

[1307] Ev. Nr. 18486, vr.11/1a.

[1308] İrade-ŞD, nr.5052.

[1309] İrade-ŞD, nr.6034.

[1310] M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s.62.

[1311] M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s.62.

[1312] N. Yıldırım, Süleymaniye Darüşşifası", *DBİA*, C. VII, İstanbul 1994, s. 96; T. Zorlu, *agm.*, s.96.

mıştır[1313]. Aynı tarihlerde medrese binası da onarılmıştır. Medreseye ait sadece Tiryakiler Çarşısında dükkanlar ile üzerindeki talebe odaları günümüze ulaşmıştır[1314]. M. Wienner tıp medresesinin işlevinin 1840-1845 yılında sona erdiğini ifade eder[1315]. Yakın zamana kadar doğum evi olarak hizmet veren yapı[1316] günümüzde yazma eserler kütüphanesi tarafından kullanılmaktadır.

[1313] D. Kuban, "Süleymaniye Külliyesi", *DBİA*, C. VII, İstanbul 1994, s.102; T. Zorlu, *agm.*, s.97
[1314] M.S. Kütükoğlu, *age.*, s.126.
[1315] M. Wienner, *age.*, s.469.
[1316] C. Baltacı, *age.*, s.899.

3.28. İstanbul/Karagümrük Semiz Ali Paşa Medresesi

Yeri: İstanbul ili Fatih İlçesi, Karagümrük Mahallesi, Fevzi Paşa Caddesi, 2572 ada 3 parselde bulunmaktadır (Foto 678, Çiz. 111). Güneyinde Fevzi Paşa Caddesi, batısında Testereci Sokağı, kuzeyinde Hasan Fehmi Paşa Caddesi, kuzeydoğusunda Hattat Rakım Sokağı, Kuzeybatısında Atik Ali Paşa Camii Aralığı sokağı ile çevrili alan içerisinde inşa edilmiştir.

Bânîsi: Medresenin bânîsi cedid, semiz, kalın gibi lakaplarla anılan Kanuni Sultan Süleyman dönemi devlet adamlarından Hersekli Semiz Ali Paşa'dır[1317]. Enderun'da eğitim gören Ali Paşa Osmanlı devletinin çeşitli kademelerinde 952/1545'te mîr-i alem, 953/1546'da yeniçeri ağası, 957/1550 Rumeli beylerbeyliği, 959/1551-52'de Mısır beylerbeyliği, 961/1553 üçüncü vezir, 962/1554-55'te ikinci vezir, 968/1561'de vezîriâzamlık görevlerinde bulunmuştur[1318]. O. G. de Busbecg, Ali Paşa'nın uzun boylu, dolgun vücutlu, hoş, akıllı, anlayışlı, medeni ve insaniyet bakımından noksansız biri olarak tarif eder[1319]. S. Gerlach, dürüst, cesur, Sokullu Mehmed Paşa'dan önce en büyük vezir olduğunu, öldüğünde sekiz milyon altını bulunduğunu söyler[1320]. Semiz Ali Paşa 30 Zilkade 972/29 Haziran 1565'te vefat ederek Eyüp Sultan Türbesi bahçesine defnedilmiştir[1321].

Vakfiyesi: Semiz Ali Paşa'nın Arapça vakfiyesi Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde 585 numaralı defterin 16-20 sayfaları arasında, 16. Sırada bulunmaktadır. Vakfiye evâil-i cemaziyelâhir 973/Aralık 1565-Ocak 1566 tarihli olup Paşa'nın vefatından sonra kethüdâsı Ferruh tarafından hazırlanmıştır[1322].

Vakfiyede, İstanbul'da Edirnekapısı civarında diyerek yerinin tarif edildiği medresenin talebe ve bevvâb için 12 hücre ve bir dershaneden meydana geldiği belirtilmiştir[1323]. Arapça ve edebiyat ilmi alanında bilgili müderrise 50, ilim ile meşgul

---

[1317] H. Dernschwam, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, (Çev. Yaşar Önen), Ankara 1992, s.289; C. Baltacı, *age.*, s. 736; O. G. de Busbecg, *Türk Mektupları*, (Çev.. Derin Türkömer), İstanbul 2005, s. 68; M.S. Kütükoğlu, *agm.*, s.307; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, (Yay. Haz. Nuri Akbayar), C. I, İstanbul 1996, s.293; T. Öz, *İstanbul Camileri*, C.I, Ankara 1997, s. 22; S. Gerlach, *Türkiye Günlüğü 1577-1578*, (ed. Kemal Beydilli, trc. T. Noyan), C. II, İstanbul 2007, s.820.

[1318] Mehmed Süreyya, *age.*, s.293; E. Afyoncu, "Semiz Ali Paşa", *TDVİA*, C. 36, İstanbul *2009, s.495;* C. Baltacı, *age.*, s.737; S. Donuk, *agt.*, s.405.

[1319] O. G. de Busbecg, *age.*, s.68, 198, 205, 240.

[1320] S. Gerlach, *age.*, s.723, 769.

[1321] Mehmed Süreyya, *age.*, s.293; S. Gerlach, *age.*, s.723; S. Donuk, *agt.*, s. 445, 1021; T. Öz, *age.*, s. 22; E. Afyoncu, *agm.*, s.496.

[1322] Semiz Ali Paşa'nın vakfiyesi Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde bulunan 585 numaralı defterin 16. Sayfasında ve 16. Sırada bulunmaktadır.

[1323] Vakfiyede "İstanbul Edirnekapusu civarında müderrislerin göğüslerini kabartacak ve mühendislerin akıllarını hayrette bırakacak bir medrese bina eyledi ve medresenin kubbeleri hüsnü intizamda süreyya yıldızları gibidir. Kapıları gece gündüz talebeye açıktır tahsilde bulunan talebe ve bevvab için on iki hücreyi ve dershane denilen büyük bir hücreyi müştemildir. İçinde bulunan ilme ve ilim erbabına çokça rağbet olunduğu ve her fenne ve ashabının revaçta olduğunu, dinin usul ve fürui itina ile ikame olunduğunu, şeriatın babları ve fasılları açıldığını müşahede etmektedir" şeklinde bilgilere yer verilmiştir. Bkz. Semiz Ali Paşa Vakfiyesi.

olan ve diğer talebelerden fazileti ile üstün olan muide beş; dersle meşgul olan 12 talebenin her birinin üçer; bevvaba üç, ferraş iki, hafızı kütübe iki, musluğa su dolduran (saka-âbkeş) kişiye yevmiye iki dirhem ücret verilmesi şart konulmuştur[1324]. Kandillerde kullanılan bezir yağının alınması için her ay dokuz dirhem, helaların temizlenmesi için her ay iki dirhem süpürge parasına ayrılmıştır. Yıllık 129 dirhem geliri olan medreseye bitişik 12 dükkan ve bir ekmek fırının da gelirleri arasında bulunduğu vakfiyeden öğrenilmektedir[1325]. Bu dükkanların kalıntılarının bir kısmı günümüze ulaşmıştır.

Vakfiyede Semiz Ali Paşa'nın Babaeski'de kendi adını taşıyan bir camii, Edirne'de Ali Paşa adıyla bilinen bir çarşı, çarşı kapılarına yakın birer adet cami ve mescid, Edirne Tuzlupınar'da bir mescid, İstanbul Eyüp'te Cedid Ali Paşa Mescidi, Eyüp'te Kasımpaşa ve Otakçılarda iki çeşme ile Rumeli'nin Ereğli kasabasında iki çeşme, Silivri'nin Akviran köyünde bir cami, Mısır Reşit Kasabasında mescid yaptırmış bunlar için zengin vakıflar tahsis ettirmiştir[1326].

Mimarı: Medresenin mimarı dönemim mimarbaşısı olan Mimar Sinan'dır. Sinan'ın hayatı ve eserlerini konu alan TE'de *"İstanbulda merhum Ali Paşa Medresesi"*[1327] ve TB'da[1328] *"Zincirlikuyu'da Merhum (Semiz) Ali Paşa Medresesi"*; TM'de[1329] ise *"Medrese-i Ali Paşa, der İstanbul, Bab 1"* olarak geçmektedir.

İnşa Tarihi: Medrese üzerinde inşa tarihini gösteren bir kitabe bulunmamaktadır. Nevizade Atâî, medresenin 966/1558-59 yılında inşa edildiğini söyler[1330]. Medreseye ilk müderris Saçlı Emir-zâde Alemşah Abdurrahman Efendi 966/1558-59 yılında atanmış olması da bu durumu teyid etmektedir[1331].

Malzeme ve Teknik: Medresenin ana inşa malzemesi moloz taştır. Doğu, batı ve kuzey beden duvarları moloz taştan inşa edilmiştir. Güneye bakan ana cephesi ise bir sıra kesme taş, iki sıra tuğladan almaşık örgülüdür. Kesme taş malzeme güney cephesi dışında revak taşıyıcılarında ve kemerlerde, dershanenin giriş cephesinde, kapı ve pencerelerin lento, söve ve denizliklerinde, dershane tepe pencere kemerlerinde; tuğla malzeme güney cephe duvar örgüsünde, bacalarda, revak ve hücrelerin üst örtü geçişleri ile kubbe ve tonozlarda, pencerelerin alınlık kemerlerinde, bacalarda; mermer malzeme dershanenin güneyinde yer alan pencerelerin sövelerinde, alınlıklarında, giriş kapı açıklığında; alçı malzeme dershanenin tepe pencere şebekelerinde; metal malzeme pencere parmaklıklarında kullanılmıştır.

1324 Bkz. Semiz Ali Paşa Vakfiyesi.
1325 Bkz. Semiz Ali Paşa Vakfiyesi.
1326 Mehmed Süreyya, *age.*, s.293; T. Öz, *age.*, s. 22, İ. H. Tanışık, *age.*, s. 10.
1327 R. M. Meriç, *age.*, s.95; Zeki Sönmez, *age.*, s.70; Sâî Mustafa Çelebi, *age.*, s.102, 187.
1328 Zeki Sönmez, *age.*, s.34.
1329 R. M. Meriç, *age.*, s.34; Zeki Sönmez, *age.*, s.88.
1330 C. Baltacı, *age.*, s.737; A. Kuran, *age.*, s. 346.
1331 S. Donuk, *agt.*, s.761.

Plan ve Mimari Özellikleri: Semiz Ali Paşa Medresesi bir külliyeye bağlı olmadan bağımsız tipte inşa edilen açık avlulu, tek katlı medreseler plan şemasına dahildir (Çiz. 112). Medresenin bulunduğu arazinin eğimli olmasından dolayı bir bodrum üzerine tesis edilmiştir. Eğim güneyden kuzeye doğru gidildikçe artmaktadır. Bundan dolayı kuzey ve batı cepheler kısmen iki katlı bir görünüme sahiptir. Batı cephede dışarı açılan pencereler ile kuzeybatı köşede bulunan kapının varlığı da yapının bir bodrum üzerine inşa edildiğini de göstermektedir.

Güney cephe 37.42m. uzunluğundadır. Cephe ortasında bulunan dershanenin güney cephesi 9.75m. uzunluğunda olup beden duvarından dışarı taşırılmıştır. Dershanenin doğu, batı ve güney cepheleri bir sıra kesme taş iki sıra tuğladan almaşık tekniktedir. Güneye bakan cephesinde alçı şebekeli, sivri kemerli tek tepe penceresi bulunur. Yan cephelerinde altta iki, üstte bir olmak üzere üçer pencere yerleştirilmiştir. Alt pencerelerden güneyde olanı geçitlere açılırken, kuzeyde olanı ise revaka açılmaktadır. Pencereler dikdörtgen formlu, düz atkı taşlı sivri kemer alınlıklıdır. Pencerelerin alıklık kemeri ve aynaları da beden duvarları gibi almaşık tekniktedir. Söveleri yekpare taştan olup demir parmaklıklıdır. Pencere kemerleri bir sıra taş üç sıra tuğla örgülüdür (Foto 679-680).

Dershanenin iki yanında birer geçit bulunmaktadır. 5.30m. uzunluğunda, 1.88m. genişliğinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. 1956-58 yıllarında Fevzi Paşa Caddesinin genişletilmesi sırasında kuzeyde yer alan medrese girişi iptal edilerek güney cepheye taşınmıştır[1332]. Bu geçitler muhtemelen vaktiyle bir dış avluya yada hela mekanlarına geçiş için yapılmış olmalıdır. Geçidin kuzeyinde bulunan 1.84m. genişliğinde bir açıklıkla avluya geçiş sağlanmıştır.

Doğuda yer alan geçidin yanında yan yana sıralanmış üç hücre bulunmaktadır. Hücrelerin güneye bakan cepheleri kaba yonu moloz taş örgülüdür. Her hücre birer pencere ile dışarı açılır. Hücrelerin avluya açılan pencereleri olmadığı için güneydeki pencerelerle aydınlatılması ve havalandırılması sağlanmıştır. Pencereler dikdörtgen formlu, düz atkı taşlı olup sivri kemer alınlıklıdır. Pencerelerin söveleri yekpare taştandır. Alınlık kemeri tuğla örgülü olup kemer aynası üç sıra moloz taş örgülüdür.

Dershanenin batısındaki geçidin yanında ortada eyvan iki yanında birer hücre bulunmaktadır. Eyvanın güney cephesi sağırdır. Hücrelerin güneye bakan cephelerine yerleştirilmiş dikdörtgen formlu, sivri kemer alınlıklı birer pencere ile aydınlatılmıştır. Pencereler cephelerdekilerle aynı tarzda yapılmıştır.

Doğu cephe, batı cephe ile benzer özelliklere sahip olup 27.80m. uzunluğunda, moloz taş örgülüdür. Cephe yüzeyinde biri güneydoğu köşeye yerleştirilmiş altı hücre

---

[1332] Semiz Ali Paşa Medresesi onarılırken, dershanenin karşısında bulunan asıl giriş kapısı iptal edilmiştir. Girişin dershanenin iki yanından, ana caddeden doğrudan medreseye erişilmesi için değiştirildiği açıktır. Bkz. W. M. Wienner, *age.*, s.366; A. Kuran, "Sinan Eserlerinin Günümüzdeki Durumu", *Mimarlık*, Yıl: 30, S.248, 1992, s.16.

dışarıya birer pencere ile açılmaktadır. Sadece güneydoğu köşede yer alan hücrenin doğu cephesinde pencere bulunmamaktadır. Pencereler batıdakilerle aynı özelliktedir. Kuzeyden güneyde doğru beşinci ile altıncı hücre arasında beşik tonoz örtülü bir geçit yer alır. W.M. Wienner'in planında bu geçit bulunmamaktadır (Foto 681)[1333].

Kuzey cephe 37.42m. uzunluğunda olup kaba yonu moloz taş örgülüdür. Ortada taçkapı, iki yanında günümüzde sadece güney duvardaki ocak ve nişlerin kalıntıları ulaşmış bir takım emareler bulunmaktadır. Bunlar vakfiyede de belirtilen yıkılmış dükkanların kalıntıları olmalıdır. Pervititch haritası ile W.M. Wienner'in[1334] planlarında bu dükkanların bir bölümünün işlendiği görülür. Kuzeybatı köşeye sonradan bir de payanda eklenmiştir.

Cephe ortasında medreseye girişi sağlayan 2.17m. genişliğinde, 4.11m. yüksekliğinde sivri kemerli taçkapı kesme taştandır. Kapı açıklığından sekiz basamaklı bir merdivenle avluya ulaşılır. Bu giriş günümüzde kullanılmamaktadır. Medreseye giriş, 1956-58 yıllarında Fevzi Paşa Caddesi'nin açılmasından sonra güney cepheden sağlanmıştır[1335]. Pervititch haritasında asıl giriş kapısının kuzey cephede olduğu anlaşılmaktadır. 1909 yılında Hasan Fehmi Paşa Caddesinin (eski adıyla Şerbetçiler Sokağı) genişletilmesi sırasında medrese arsasının bir bölümü istimlak edilmiş, belki de dükkanlar bu tarihteki genişleme sırasında yıktırılmıştır (Foto 682)[1336].

Testereci Sokağa bakan ***batı cephe*** 27.80m. uzunluğundadır. Moloz taştan inşa edilen cephe iki katlı bir görünüme sahiptir. Bodrum katın batıya bakan cephesinde üç pencere ile kuzeye kaydırılmış bir kapı açıklığı bulunmaktadır. Pencereler dikdörtgen formlu düz atkı taşlıdır. Bunların 1960'lı yıllarda yapıldığı yayınlarda geçmektedir[1337]. Üst katın bu cephesinde yer alan altı hücrenin dışarıya açılan birer penceresi bulunmaktadır. Pencereler 0.80m. derinliğinde dikdörtgen formlu düz atkı taşlı olup sivri kemer alınlıklıdır. Pencere söveleri yekpare taştandır. Alınlık kemeri tuğladan sivri kemerlidir. Kemer aynası ise üç sıra moloz taş örgülüdür. Üstte saçak seviyesine yakın yerlere pencereleri ortalayacak şekilde beş çörten vardır.

Giriş açıklığından kubbeli revaka, buradan da avluya ulaşılır. ***Avlu*** 21.05x15.60m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Üzeri açık avlunun ortasında etrafı demir parmaklıklarla çevrilmiş yeşil bir alan oluşturulmuştur. Vaktiyle avlu ortasında bulunan şadırvanı günümüze ulaşmamıştır. 1292/1876 yılında yapılan diğer bir keşifte şadırvanının tamire muhtaç olduğu olması da avluda bir su yapısının varlığını doğrulamaktadır[1338]. Avlunun zemini taş döşelidir.

1333 W. M. Wienner, *İstanbul'un Tarihsel Topografyası*, (Çev. E. Sayın), İstanbul 2001, s. 374, şek. 433.
1334 W. M. Wienner, *age.*, s. 374, şek. 433.
1335 W. M. Wienner, *age.*, s.366.
1336 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s.249.
1337 İ. A. Yüksel, *age.*, s.38.
1338 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 249.

Avlunun etrafı dört yönden ***revaklarla*** çevrilidir. Revaklar dershanenin iki yanında bulunan geçitleri de içine alacak şekilde düzenlenmiştir. Avlu zemininden bir kademe yükseltilmiş revaklar kesme taştan yapılmış 0.75x0.75m. ölçülerinde 17 kare kesitli ayak tarafından taşınmaktadır. Ayaklar birbirine ve arkalarındaki duvarlara kesme taş örgülü sivri kemerlerle bağlanmıştır. Revakların genişlikleri her cephede farklılık göstermektedir. Kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerde kubbe, güneydoğu ve güneybatı köşe revakları sivri çapraz tonoz örtülüdür. Kuzey kanattaki revak gözlerinden ortadaki giriş kapısı önüne geleni 2.95x2.90m., doğusundaki üç revak gözü doğu-batı 2.62m., kuzey-güney 2.88m. ile 2.95m. arasında değişiklik göstermektedir. Girişin batısındaki revaklar ise doğu-batı 3.18m., kuzey-güney 2.95m. ölçülerinde olup hemen hemen kare planlıdır. Üzeri pandantif geçişli birer kubbe ile örtülüdür. Bu cephede hücre bulunmamasına rağmen revak uygulamasına gidilmiştir.

Doğu ve batı kanatta dörderden sekiz gözlü revak bulunmaktadır. Batıda yer alan revakların genişlikleri kuzey-güney doğrultusunda 3.13m. ile 3.26m. arasında değişiklik göstermekte olup doğu-batı doğrultusunda ise 2.86m. genişliğindedir. Doğudakiler ise kuzey-güney 3.20m. genişliğinde, doğu-batı 2.95m. genişliğindedir. Revak gözleri hemen hemen kare planlı olup üzeri sivri çapraz tonozla örtülüdür. Revakların avluya bakan cepeleri düz ve pahlı bir silme ile sonlandırılmıştır (Foto 683-684).

Dershanenin iki yanındaki geçitlerin önüne denk gelen revaklar 2.90x1.88m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı olup aynalı tonozla örtülüdür. Yanında yer alan revaklardan batıdaki doğu-batı 3.05m, kuzey-güney 2.87m., doğuda olanı ise doğu-batı 2.96m., kuzey-güney 2.98m. ölçülerinde olup hemen hemen kare planlıdır. Üzeri sivri çapraz tonoz örtülüdür. Batıdaki revakların kuzeyden güneye doğru sıralanmış ikinci kubbeli bölümde bodrum kata inişi sağlayan 0.70m. genişliğinde, 3.20m. uzunluğunda bir merdiven bulunmaktadır.

Revakların arkasında yer alan ***hücreler*** "U" şeklinde dizilmiştir. Kuzey kanat üzerinde hücreye yer verilmemiştir. Doğu ve batı kanatta beşerden on, güneyde dershanenin sağına üç, soluna iki hücre ile bir eyvan olmak üzere toplam 15 hücre, bir eyvan ile bir dershane bulunur. Ancak vakfiyesinde 12 hücre ile bir dershaneden oluştuğu yazılıdır. W. M. Wieener'in medrese planında doğu ve batı kanatta birer oda fazla çizerek köşe odaları ile birlikte yedişer hücre olduğunu göstermiştir[1339]. Pervititch haritasında ise her iki kanadı beşer hücreli olarak işlemiştir. 1206/1792 İstanbul Medreseleri nüfus defterinde medrese 16 hücreli olduğu ve 13 kişinin bulunduğu kayıt edilmiştir[1340].

Doğu kanatta beş hücre ile tonozlu bir geçit bulunmaktadır. Kuzeyden güneye doğru sıralanmış beş hücreye batı cephelerinde eksenden kuzeye kaydırılmış dik-

[1339] W. M. Wienner, *age.*, s. 374, şek. 433.
[1340] N. Aktaş, *agt.*, s. 14.

dörtgen formlu, düz atkı taşlı birer kapı ile girilmektedir. Hücre kapıları 0.80m. genişliğinde, 1.83m. yüksekliğinde, 0.80m. derinliğindedir. Kapının sövelerinin derinliği 0.15m. olup yekpare taştandır. 3.58x3.50m. ölçülerinde kare planlı hücrelerin üzeri pandantif geçişli birer kubbe ile örtülüdür. Kubbelerin zeminden yüksekliği 5.33m.'dir. Hücrelerin doğuya bakan cephelerinde birer adet dikdörtgen formlu pencere açıklığı yerleştirilmiştir. Zeminden 0.22m. yüksekliğindeki pencereler 0.81m. genişliğinde, 1.52m. yüksekliğinde, 0.81m. derinliğindedir. Hücrelerin avluya bakan batı cephelerinde giriş kapısının güneyinde birer adet yarım daire planlı ocak bulunur. 0.40m. derinliğinde, 0.80m. genişliğinde, 3.20m. yüksekliğindeki ocaklar kaşkemerli, pramidal yaşmaklıdır. Ocak nişi 1.45m., yaşmağı ise 1.75m. yüksekliğinde olup duvardan 0.20m. taşıntı yapar (Çiz. 113). Kuzey ve güney cepheleri sağırdır. Beşinci hücre günümüzde tuvalet olarak kullanılmaktadır. Tuvaletin güneyinde 5.06m. uzunluğunda, 1.05m. genişliğinde basık kemerli, beşik tonoz örtülü bir geçit bulunmaktadır. Doğusunda da yine basık kemerli bir kapı ile dışarıya çıkış sağlanmıştır. Bu geçit ya dış avluya yada burada vaktiyle var olan helalara geçiş için düzenlenmiş olmalıdır (Foto 685-686).

Batı kanat doğu kanatla simetrik olarak tasarlanmış olup tek fark doğuda yer alan tonozlu geçidin bu cephede olmamasıdır. Batıdaki beş hücreye avluya bakan doğu cephelerinde, eksenden kuzeye kaydırılmış dikdörtgen formlu birer kapıyla girilmektedir. İçten 3.61x3.59m. ölçülerinde kare planlı hücrelerin üzeri 5.33m. yüksekliğinde pandantif geçişli birer kubbe ile örtülüdür. Hücrelerin batıya bakan cephelerine dikdörtgen formlu birer pencere yerleştirilmiştir. Pencereler doğu cephedekilerle aynı özelliktedir. Hücrelerin duvar kalınlıkları doğu cephede olduğu gibi 0.80m.'dir. Kuzeyden güneye doğru üçüncü hücrenin doğu cephesinde kapatılarak dikdörtgen bir niş haline getirilmiş bir ocak bulunmaktadır. Bu da bize günümüzde olmayan ocakların hücrelerin giriş cephesi üzerine yerleştirildiğini göstermektedir. Hücrelerin kuzey ve güney cepheleri sağırdır (Foto 687-689).

Güney kanatta ortada dershane, iki yanında birer geçit, doğusunda üç, batısında ise ortada eyvan iki yanında birer hücre bulunmaktadır. Pervititch haritasında bu cephede dershane ile geçitler dışında ikişerden dört hücre gösterilerek yanılgıya düşülmüştür (Foto 690).

Güney cephe ortasında, giriş aksında yer alan ***dershane*** dıştan 9.98x9.75m. ölçülerinde kare planlıdır. Güney, doğu ve batı cepheleri bir sıra taş iki sıra tuğladan almaşık; kuzey cephe kesme taştandır. Kuzey giriş cephe ortasında taçkapı iki yanında avlu zemininden bir kademe yükseltilmiş 2.64m. genişliğinde, 0.70m. derinliğinde birer niş bulunmaktadır. Dıştan dikdörtgen bir çerçeve içerisine alınmış nişler bursa kemerlidir. Sövelerin iç yüzeylerinin üst kısımlarına dekoratif konsollar yerleştirilmiştir. Konsollar kaval ve oluklu silmelerle hareketlendirilmiş olup aşağıya bakan uç kısımları rumi ve palmetlerden oluşan bitkisel bir motifle sonlandırılmıştır (Foto 691-692, Çiz. 114).

Doğu ve batı cepheleri sağır tutulan nişlerin güney cephelerine ise dershaneye açılan 1.13m. genişliğinde, 1.90m. yüksekliğinde, 0.55m. derinliğinde birer pencere yerleştirilmiştir. Pencereler dikdörtgen formlu, düz atkı taşlı, sivri kemer alınlıklıdır. Pencerelerin lento, söve ve denizlikleri 0.25m. genişliğinde, 0.12m. derinliğinde yekpare mermerdendir. Pencere kemerleri 0.12m. genişliğindedir. 0.70m. yüksekliğindeki pencere aynalarında celi sülüs hatla Ankebut suresinin 69. ayeti kabartma tekniğinde yazılmıştır (Foto 693-694)[1341].
Sağ pencere alınlığındaki ayetin yazılışı:

قال الله تبارك و تعالي والدين جاهدو افينا

Okunuşu:
"Kâl'allâhu Tebareke ve Teâlâ vellezîne câhedû fînâ"
Sol pencere alınlığındaki ayetin yazılışı:

لنهد ينهم سبلنا و ان الله لمع المحسنين

Okunuşu:
"le nehdiyennehum subulenâ ve innallâhe le meal muhsinîn (muhsinîne)".
İncelenen medreseler içerisinde böyle bir uygulamaya ilk defa bu medresede karşılaşılmaktadır. Giriş kapısının üzerindeki tepe penceresi, alçı şebekeli ve sivri kemerlidir. Pencerenin kemeri kesme taştan, şebekesi elips formdadır.
Nişler ile taçkapı arasında kalan 0.33m. genişliğindeki yüzey üzerinde köşeleri yumuşatılmış düşey dikdörtgen formlu küçük nişler açılmıştır. Bu nişlerin varlığı dershane önünde ahşap bir sundurmanın olduğunun bir göstergesidir.
Cephe ortasında kuzey giriş kapısı ile aynı aks üzerine gelecek şekilde yerleştirilmiş dershane kapısı kesme taş ve mermerdendir. Taçkapı 4.30m. yüksekliğinde, 2.87m. genişliğindedir. Dıştan 0.10m. genişliğinde düz bir silme ile ters "U" şeklinde kuşatılmıştır. Kapı açıklığı 1.12m. genişliğinde, 2.00m. yüksekliğinde basık kemerlidir. kapı kemeri yedi mermer taştan örülmüştür. Kapının söveleri 0.25m. genişliğinde olup yek pare mermerdendir. Sövelerin giriş açıklığına bakan yüzeylerinin üst kısımlarına dekoratif amaçlı konsollar yerleştirilmiştir. Üst kısımları stilize palmetlerden oluşan bir tepelikle sonlandırılmıştır. Ön yüzeyleri beş bölüm halinde düzenlenmiş olup, aşağıya doğru uzatılmış beş püskül bulunmaktadır. Ortadaki püskülün uç kısmına aşağıya doğru bakan lale motifi yerleştirilmiştir. Kapının söveleri, kemeri ve eşiği 0.10m. genişliğinde dört yönden baklava dilimleri ile kuşatılmıştır. 0.26m. genişliğindeki basık kemerin alt yüzeyi üç kademeli bir süsleme ile hareket-

[1341] Ayetin meali şöyledir: "Yüce ve noksan sıfatlardan münezzeh Allah buyurdu ki: Bizim uğrumuzda elinden gelen çabayı sarfedenlere gelince, onları bize ulaşan yollara mutlaka yöneltiriz. Kuşkusuz Allah iyilik yapanların yanındadır". Bkz. https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Ankeb%C3%BBt-suresi/3409/69-ayet-tefsiri.

lendirilmiştir. Altta dilimli kemer dizileri, üstte basık kemerler, bunların aralarına ise içleri ajur tekniğinde boşaltılmış yumurta dizileri yerleştirilmiştir. Kemerin karnı ise dilimli olarak tasarlanmıştır. Kapı kemeri oluşturan mermer parçaların her birinin üzerinde etrafı dilimlerle hareketlendirilmiş 0.20m. genişliğinde dikey olarak kartuşlarla bezenmiştir. İki kademeli olarak tasarlanmış kartuşlar 1cm. içeri çekilmiştir. Üzerine *"Fatiha Suresi"* kabartma olarak yazılmıştır. Kemerin kilit taşı üzerinde bulunan 0.12m. yüksekliğinde yatay dikdörtgen formlu kartuş üzerinde ise *"Besmele-i Şerif"* aynı teknikle işlenmiştir.

Girişin üzeri 1.12m. yüksekliğinde beş sıra mukarnaslı bir kavsara ile örtülmüştür. Yatay mukarnas dizileri en üstte bir tepe nişi ile sonlandırılmıştır. Kavsaranın etrafı merdiven basamağı şeklinde keskin hatlarla vurgulanmıştır. Kavsara köşelikleri ise boş bırakılmıştır. Giriş açıklığının avluya bakan dış köşelerine 0.10m. genişliğinde çokgen kesitli birer adet sütünce yerleştirilmiştir. Sütunceler kum saati formunda kaide ve başlıklarla sonlandırılmıştır.

Kapının güneye bakan arka yüzeyi sivri bir kuşatma kemeri içerisine alınmıştır. 3.45m. yüksekliğinde, 1.65m. genişliğindedir. Kapı açıklığı 2.20m. yüksekliğinde, 1.13m. genişliğindedir. Söveleri 0.25m. genişliğinde, 0.18m. derinliğinde kesme taş örgülüdür. Kapının basık kemeri 0.35m. genişliğinde olup yedi taştan örülmüştür. Kemer üzerindeki üçgen biçimli köşelikler boş bırakılmıştır. Yan yüzeylerin dış kenarlarına yerleştirilmiş silindirik kesitli sütunceler düz yüzeyli olup kum saati şeklinde başlık ve kaidelere sahiptir.

Kapı açıklığından girilen dershane içten 7.46x7.43m. ölçülerinde kare planlıdır. Üzeri zeminden 11.87m. yüksekliğinde pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür (Foto 695-696). Doğu, batı ve kuzey cephelerinde iki alt bir üst olmak üzere üçerden dokuz pencere açıklığı bulunur. Alt pencereler zeminden 0.43m. yüksekliğinde, 1.13m. genişliğinde, 1.54m. yüksekliğindedir. Pencere söveleri 0.24m. genişliğinde yekpare taştandır. Tepe pencereleri, alt pencereleri ortalayacak şekilde aynı aks üzerindedir. Güney cephede altta iki dikdörtgen niş, üstte ortaya gelecek şekilde tek üst pencere vardır. Nişler zeminden 0.43m. yüksekliğinde, 1.10m. genişliğinde, 1.20m. yüksekliğindedir.

Dershanenin doğu ve batısında günümüzde medreseye girişi sağlayan birer geçit yer alır. 5.30m. uzunluğunda, 1.88m. genişliğinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Kuzey cephelerinde bulunan 0.75m. derinliğinde, 1.77m. genişliğinde birer açıklıkla avluya geçilir. Doğuda yer alan geçidin yanında biri güneydoğu köşede olmak üzere üç hücre bulunur. Güneydoğu köşede yer alan hücreye kuzeybatı köşede 0.82m. genişliğinde basık kemerli bir kapı ile giriş sağlanmıştır. Kapıdan 1.07m. uzunluğunda ince uzun bir koridor yardımıyla hücreye girilir. Hücre içten 3.70x3.58m. ölçülerinde hemen hemen kare planlıdır. Üzeri 5.33m. yüksekliğinde, pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Güney cephesinde bulunan dikdörtgen formlu tek pencere ile aydınlatılmıştır. Zemini seramik kaplı, du-

varları ve üst örtü ile geçişleri sıvalı ve badana boyalıdır. Oda içerisinde sonradan yapılan kalorifer sistemi bulunmaktadır.

Diğer iki hücreye kuzey cephelerinde eksenden batıya kaydırılmış 0.82m. genişliğinde, 1.83m. yüksekliğinde, 0.80m. derinliğinde birer kapı ile girilmektedir. Boyut olarak doğu ve batı kanattaki hücrelerden daha küçük tutulmuş olup 2.95x2.95m. ölçülerinde kare planlıdır. Hücrelerin üzeri pandantif geçişli birer kubbe ile örtülüdür. Güneye bakan cephelerinde zeminden 0.22m. yüksekliğinde, derinliği ve genişliği 0.81m.,1.52m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu birer pencere ana caddeye açılmaktadır. Kuzey bakan cephelerinde giriş kapısının doğusuna 0.70m. genişliğinde, 2.00m. yüksekliğinde, 0.55m. derinliğinde, yarım daire planlı birer ocak yerleştirilmiştir. Doğu cephelerinde eksenden güneye kaydırılmış 0.20m. yüksekliğindeki nişler 00.48m. derinliğinde, 0.60m. yüksekliğinde, 0.61m. genişliğinde dikdörtgen birer niş bulunmaktadır. Oda zemini kare formlu seramiklerle kaplı; duvarları ve kubbesi ise sıvalı olup badana boyalıdır.

Dershanenin batısında ortada eyvan iki yanında birer hücre bulunmaktadır. Ortada yer alan eyvan 2.84x2.84m. ölçülerinde kare planlı olup üzeri pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. 0.75m. kalınlığında, 2.84m. genişliğinde geniş bir sivri kemerle revaka açılmaktadır. Güney cephesi sağırdır. Doğu ve batıda bulunan birer kapı ile yanlardaki hücrelere geçilir.

Eyvanın doğusunda yer alan hücreye, doğu cephede eksenden kuzeye kaydırılmış 0.80m. genişliğinde dikdörtgen formlu bir kapı ile girilmektedir. Hücre içten 2.84x2.84m. ölçülerinde kare planlıdır. Üzeri pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Güneye bakan cephesinde tek pencere açıklığı bulunmaktadır. Boyut olarak dershanenin doğusunda yer alan iki hücre ile aynı doğu ve batı kanattakilere göre daha küçük ölçekli tasarlanmıştır.

Eyvanın batı cephesinde eksenden kuzeye kaydırılmış 0.69m. genişliğinde dikdörtgen formlu bir açıklıkla girilen hücre 3.70x3.70m. ölçülerinde kare planlıdır. Üzeri pandantif geçişli birer kubbe ile örtülüdür. Güney ve batı cephesine yerleştirilmiş birer adet pencere ile aydınlatılmıştır.

Hücrelerin içerisinde sadece güneye, dershanenin doğusundaki ikinci hücrede ocak bulunmaktadır. Diğer ocaklar kapatılmış olup günümüze ulamamıştır. Ocakların üst örtüye yansıyan ***bacaları*** tuğladandır. Kare gövdeli bacaların üst bölümlerinde her cepheye birer tane dikey dikdörtgen formlu duman çıkış deliği yerleştirilmiştir. Bacaların üzeri pramidal külah örtülü olup kurşun kaplıdır.

Medresenin ***bodrum katına*** batı revakın kuzeye yakın bölümünde bulunan bir merdivenle ulaşılmaktadır. Bodrum kata ayrıca kuzey cephenin batıya yakın köşesine yerleştirilmiş bir kapı ile de ulaşılmaktadır. Kapı açıklığından girilen koridor 13.50x1.65m. kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Doğu cephelerinde bulunan birer kapı ile giriş sağlanan hücreler yan yana sıralanmış olup dört adettir. Hücreleri batı cephelerine konumlandırılmış birer pencere ile aydınlatılmıştır.

Süsleme Özellikleri: Medrese süsleme açısından sade bir görünüme sahiptir. dış beden duvarlarında özellikle dershanenin doğu, batı ve güney cephesindeki bir sıra taş, iki sıra almaşık duvar örgüsü cepheye hareketlilik kazandırmıştır. Diğer cepheler ise kaba yonu moloz taş örgülüdür. Buna karşın dershanenin kuzey cephesi düzgün kesme taştan inşa edilerek revaklarla bir uyum sağlanmıştır.

Yapıda en dikkat çekici yer dershane giriş kapısı ile iki yanındaki Bursa kemerli nişler içerisine yerleştirilen pencerelerdir. Dershane taçkapısının mermerden yapılan basık kemerli kapısı, kemeri oluşturan her bir taş üzerine dilimli rozetler üzerine kabartma tekniğinde işlenmiş *"Fatiha Suresi"* ile kemer kilit taşı üzerindeki yatay kartuş içerisine yazılmış *"Besmele-i Şerif"* dikkati çekmektedir. Kemerin karnı dilimli formdadır. Kemerin avluya bakan ön yüzeyinin alt bölümü dilimli ve basık kemerler arasına yerleştirilmiş ajur tekniğinde yapılmış yumurta dizileri ile hareketlendirilmiştir. Sövelerin giriş açıklığına bakan yüzeylerin üst kısımlarına ise dekoratif konsollar yerleştirilmiştir. Giriş açıklığının üzeri ise beş sıra mukarnas kavsaralı olup en üstte bir tepe nişi ile sonlandırılmıştır. Yanlarda yer alan Bursa kemerli nişlerin güneye bakan cephelerine mermerden yapılmış birer pencere avluya açılmaktadır. Pencere alınlıklarında kabartma tekniğinde Ankebut Suresinin 69. ayeti celi sülüs hatla yazılmıştır. Sövelerin içeriye bakan yüzeylerin üst kısımları ise kaval ve oluklu silmelerle hareketlendirilmiş, uç kısımları ise bitkisel karakterli birer motifle sonlandırılmıştır.

Dershane ve hücre pencereleri dikdörtgen formlu ve sivri kemer alınlıklıdır. Kesme taş örgülü revakların avluya bakan yüzeylerinin üst kısımlarına yerleştirilmiş çörtenler cepheye hareketlilik kazandırmıştır. Hücre içlerinde günümüze sadece bir tane ocak ulaşmıştır. Ocak, yarım daire planlı, kaş kemerli ve pramidal yaşmaklı olarak tasarlanmıştır.

Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu: Paye bakımından ellili olan medrese, 1009/1600-1601 tarihlerinde de aynı durumunu muhafaza etmiştir[1342]. Vakfiyede 12 olarak belirtilen talebe sayısında sonraki yıllarda bir artış olduğu görülmektedir. 1206/1792 İstanbul Tahrir defterinde yer alan bilgilerde medresenin müderrisi Hatib-zâde Esseyid Mehmed Emîn Efendi olup oda sayısı 16, talebe sayısı ise 13'tür[1343]. 185 numaralı ve 1844 tarihli İstanbul Medreseleri nüfus defterinde medresede 46 kişinin kaldığı tespit edilmiştir. Bu tarihlerde medresede buluna 16 odadan 12, 13 ve 14 nolu odaların boş, 10 ve 16 nolu odaların mülazımlar tarafından kullanıldığı belirtilmiştir[1344]. 1869 yılındaki sayımda medresede biri müderris olmak üzere 37 kişi kalmaktaydı[1345].

[1342] C. Baltacı, *age.*, s.737.
[1343] N. Aktaş, *agt.*, s.13-14.
[1344] İ. Aydoğdu, *agt.*, s.306-307.
[1345] M.S. Kütükoğlu, *age.*, s. 250.

Medrese inşa edildiği günden günümüze kadar başta yangınlar ve depremler olmak üzere zaman zaman tamir edildiği BOA bulunan belgelerden anlaşılmaktadır. Medrese 1142/1792 balat yangınında hasar görmüştür[1346]. 1868 yılında yapılan bir keşifte medresenin 5900 kuruşa tamir edilebileceği tespit edilmiş ve bu işi Hacı Artin Kalfa üstlenmiştir[1347].

1294/1877 yılında yapılan keşifte medresenin harap olan dershane, şadırvanı, çamaşırhanesi, hücrelerin tamiri ve kurşunlarının onarımının 8.183 kuruşa tamir edilebileceği tespit edilmiştir. 1.683 kuruşu kurşun masrafına geri kalan ise diğer kısımların masrafı olarak belirlenmiştir. 6.500 kuruşluk tamirat Kasta Kalfa'ya, kurşunların tamiratı için ayrılan 1.683 kuruşluk tamirat işi kurşuncu Halid Efendi'ye ihale edilmiştir. Tamir masrafının bir bölümü vakıf bütçesinden geri kalanının ise 1292 evkaf-ı hümayun bütçesinden karşılanmasına karar verilmiştir[1348].

1881 yılında bir diğer keşifte medresenin onarımı 7.000 kuruşa Bapyos Kalfa'ya ihale edilmiştir[1349]. 1893 yılında onarıma muhtaç olan medrese binası için yapılan keşifte mecidi 19 kuruştan 20.986 kuruşa tamir edileceği tespit edilmiştir. Bu meblağın 1309 yılı vakfın bütçesinden karşılanmasına karar verilmiştir[1350].

1908 yılında İstanbul'da meydana gelen depremde hasar gören yerlerinin tamiri için yapılan keşifte 50.233 kuruşa tamir edilebileceği tespit edilmiştir. Medresenin kurşunlarının tamiratı 10.223 kuruşa mal olacağı belirtilmiş ve bu iş için kurşun müteahhidi Halid Efendi görevlendirilmiştir. Geri kalan 40.000 kuruşluk tamirat işini Nakkaşlar Kethüdası Kamil Efendi üstlenmiştir. 50.233 kuruştan 35.000 kuruşunun mevcut vakıftan geri kalan 15.233 kuruşluk tutarın ise 1324 mali bütçesinden karşılanmasına karar verilmiştir[1351].

1909 yılına ait belgelerde kurşunların tamire muhtaç olduğu belirtilmiştir[1352]. 1330/1914 tarihli teftiş raporunda kadro dahilinde olan medresenin bir adet baraka ile zemine bitişik 15 odasının bulunduğunu, odaların arkaların açık hava ve güneş almasına rağmen inşasından dolayı rutubet aldığı; çamaşırhanesi, gusülhanesi, abdesthanesi ve müştemilatı harap olup talebe iskanına uygun olmadığı tespit edilmiştir. Darülhilâfe medresesi kadrosuna alınmış olup 20 kişinin kalmasına uygun olduğu ifade edilmiştir[1353]. 1334/1918 tarihinde medresenin bir kısmının aşhane, geri kalanının yangın zedeler tarafından işgal edildiği raporda yazılıdır[1354].

1346 W. M. Wienner, *age.*, s. 366; M. Cezzar, *agm.*, s. 353-354.
1347 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 248-249.
1348 İ.Şd, 35/1737.
1349 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 249.
1350 İ.Ev, 3/43; ŞD, 125/70/1
1351 İ. EV, 48/46; Şd, 189/14/1; ŞD.189/14/2.
1352 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 249.
1353 M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 150-151.
1354 M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 151.

Kuzeyden girilen medreseye XX. yüzyıl başlarında Fevzi Paşa Caddesinin açılması ve 1956-58 yıllarında caddenin genişletilmesi sırasında ana giriş kapısı kapatılarak güney yönde dershanenin iki yanından ulaşılmaktadır[1355]. 1958 yılında yapılan tamirat 33.143,69 TL mal olmuştur. 1961 yılında merdiven basamakları, mermer döşeme, badana ve yağmur oluklarının değiştirilmesi gibi yapılan basit onarımlar 5.059,28TL'ye mal olmuştur[1356]. Bir dönem Edirnekapı Sağlık Merkezi olarak kullanılan yapı günümüzde Bilim ve İnsan Vakfı tarafından kullanılmaktadır[1357].

[1355] M. Wienner, *age.*, s. 366.
[1356] M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 249.
[1357] C. Baltacı, *age.*, s.737; M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s.307; A. Kuran, *age.*, s. 346.

3.29. İstanbul Soğukkuyu Cafer Ağa Medresesi

Yeri: İstanbul ili Fatih ilçesi, Sultanahmet semtinde, Caferiye Sokağı ile Soğukkuyu çıkmazı arasında 205 pafta, 52 ada, 20 parselde bulunmaktadır. Batısında Alemdar Caddesi, güneyinde Caferiye Sokak, Kuzey ve doğusunda Soğuk çeşme Sokağı ile çevri üçgen bir ada içerisinde inşa edilmiştir. Medreseye giriş Caferiye Sokağına açılan Soğukkuyu Çıkmazı ile bağlantı sağlanmıştır.

Bânîsi: Medresenin bânîsi Kanuni Sultan Süleyman'ın Babüssaade Ağa'sı Cafer Ağa'dır[1358]. Cerrahbaşı Abdülgani Efendi tarafından hadım edilmesinden sonra 964/1557 yılında vefat ederek Kadıköy'deki camisinin yanındaki türbesine defnedilmiştir[1359]. Cafer Ağa ayrıca Kadıköy'de Moda Caddesinde bir cami ve türbe ile Antalya'da bir han inşa ettirmiştir[1360].

İnşa Tarihi: Dershane giriş kapısı üzerinde yer alan kitabesi 967/1559-1560 tarihlidir. Kitabeye göre medresenin inşasına Cafer Ağa tarafından başlanmış, vefatından sonra kardeşi Gazanfer Ağa tarafından tamamlanmıştır[1361]. Celi sülüs hatlı üç satırlık kitabe Kanuni Sultan Süleyman'ın hükmüyle yazılmış olup medreseye su temini ile ilgilidir (Foto 697)[1362].

Kitabenin anlamı: Bundan önce kapı ağam olan merhum Cafer Ağa'nın İstanbul'da inşa ettirdiği medresesine halen İstanbul'a akan Bodrum suyundan bir masura su verilmesi, kimsenin verilen suya müdahalede bulunmamasını tuğralı ferman-ı hümayunum ile emrettim. Tuğralı fermanım aksine hareket etmeyiniz! 967 senesi zilkade ayının başı.

Kapının sol tarafında talik hatlı 7 satırlık diğer kitabe 1263/1846-47 tarihlidir. Bu kitabede de diğerinde olduğu gibi zeytinyağı ile alakalı bir vakıftan bahsetmektedir (Foto 698)[1363].

Kitabenin anlamı: "Sarayda Zülüflü Baltacılar Ocağı kethüdası olan hac yolunda vefat eden Niğdeli Süleyman Ağa'nın mirasının üçte biri vasisi olan baltacı Mustafa Efendi marifetiyle Ayasofya yakınındaki Sovuk Kuyu Medresesi'nde kalan talebelerin odalarının aydınlatılması için zeytin yağı alınmak üzere Baltacılar Vakfı'na 4500 kuruş bağışladığını ve her bir kesesinden aylık 5 kuruş faiz alınmak suretiyle toplam 40 kuruşun vakıf mütevellisinden alınıp ne kadar zeytin yağı alınırsa talebeler arasında eşit taksim edilmesini vasiyet ederek vakfı hayır dua ile anmaları ve herkesin bilmesi için bu kitabeyi yazdırdı. 1846-1847".

Kapının sağında, talik hatlı 1261/1845 tarihli 12 satırdan oluşan vakıf kitabesi medresenin kandilleri için yapılan zeytinyağı vakıfları ile alakalıdır (Foto 699)[1364].

[1358] M. Süreyya, *Sicilli Osmani*, (Çev. S. A. Kahraman) C.II, İstanbul 1996, s. 378.

[1359] M. Süreyya, *age.*, s. 378, 546; C. Baltacı, *age.*, s.390.

[1360] M. Süreyya, *age.*, s. 378; T. Öz, *age.*, s.14; İ. A. Yüksel, *age.*, s.78.

[1361] Ayvansarâyî, *age.*, s.47; Ayvansarâyî, *age.*, s.29; C. Baltacı, *age.*, s. 391; M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 306; A. Kuran, *age.*, s. 130.

[1362] İ. A. Yüksel, *age.*, s.79-80.

[1363] İ. A. Yüksel, *age.*, s.81.

Kitabenin anlamı: "Saray'ın uncu başı merhum Hacı Mustafa Ağa'nın vasisi saray baş baltacısı Süleyman Ağa, merhumun mirasının üçte birinden kalan 3500 kuruşluk fazlasını Baltacılar Vakfı'na ilave ile her bir kesesinden aylık 5 kuruş faiz alınmak suretiyle toplam 35 kuruşun Büyük Ayasofya yakınındaki Sovuk Kuyu Medresesi'nde kuyu başı, hela ve kapı arasına asılmış yağı bulunmayan üç adet kandilin güneşin batışından doğuşuna kadar yakılması şartıyla zeytinyağı alımına harcanması ve medrese talebelerinden birinin her ay bahsi geçen 5 kuruşu vakıf mütevellisinden alıp bu işi yapmak ve merhuma hayır duayı unutmamaları için bu kitabeyi yazdırdı. 1845".

Medreseye ilk müderris 967 yılında 40 akçe ile Bursa Muradiye Medresesinde görevli iken Cafer Ağa Medresesi'ne atanan Samsûnîzâde Mehmed Efendi'dir[1365].

Mimarı: Medresenin mimarı Mimar Sinan'dır[1366]. Sinan'ın Hayatı ve eserlerini konu alan TB'da *"Merhum Kapıağası Cafer Ağa Medresesi (Soğukkuyu Medresesi) Alemdar"*[1367], TE'de *"Kapu Ağası Cafer Ağa Medresesi"*[1368], TM'de *"Kapuağası merhum Cafer Ağa Medresesi, İstanbul'da"*[1369], şeklinde üç yazmada da adının geçmesktedir.

Malzeme ve Teknik: Medresenin ana inşa malzemesi taş ve tuğladır. Beden duvarları bir sıra kesme taş, iki-üç sıra tuğla örgüsüyle oluşturulmuş almaşık duvardır. Tuğla, revak kemer köşeliklerinde, dershane-hücre ve revaklarda, sütunları duvara bağlayan kemerlerde, kapı ve pencere kemerlerinde, bacalarda, pencere kemerlerinde, zemin döşemelerinde kullanılmıştır. Beden duvarlarında, revakların avluya bakan cephelerinde, dershanenin kuzey cephesinde, revak ayak ve kemerlerinde kesme taş; su kuyusu-teknede, dershane önündeki sundurmayı taşıyan ayaklarda, dershane giriş kapısında, kitabelerde mermer; üst örtü kaplamasında kurşun; kapı ve pencere doğramalarında ahşap malzemeye yer verilmiştir.

Plan ve Mimari Özellikleri: Cafer Ağa Medresesi bir külliyeye bağlı olmayan bağımsız tipte inşa edilmiş medreseler içerisinde yer alır. Kaynaklarda Soğukkuyu[1370], Ağa Medresesi[1371] olarak bilinen yapı eğimli bir arazi üzerine inşa edilmiştir. Bundan dolayı Alemdar Caddesine bakan batı cephesi iki katlı bir görünüme sahiptir. Medreseye giriş Ayasofya tarafında, Soğukkuyu Çıkmazı üzerinde dar bir yoldan geçilerek avlu giriş kapısına ulaşılır. Cafer Ağa Medresesi dikdörtgen avlulu, avlunun etrafı üç yönden revaklarla çevrilidir (Çiz. 115-116). Revakların arkasında on

---

1364 A. Kuran, *age.*, s. 130; İ. A. Yüksel, *age.*, s.80.

1365 C. Baltacı, *age.*, s. 391.

1366 M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 306.

1367 Z. Sönmez, *age.*, s.34

1368 R.M. Meriç, *age.*, s. 96; Z. Sönmez, *age.*, s.70; Sai Mustafa Çelebi, *age.*, s.102, 187.

1369 R.M. Meriç, *age.*, s. 34; Z. Sönmez, *age.*, s.88.

1370 Avlu içerisinde yer alan kuyunun suyunun soğuk olmasından dolayı bu isimle anılmaktadır. Bkz. F. Dalgalı, *age.*, s. 306; M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 305.

1371 C. Baltacı, *age.*, s. 391.

altı öğrenci odası ile güneyde bağımsız olarak tasarlanmış bir dershaneden oluşmaktadır[1372].

Doğu cephe 25.10m. uzunluğunda olup kaba yonu moloz taş örgülüdür. Cephe yüzeyinde biri kuzeydoğu köşede olmak üzere beş hücre bulunur. Bunlardan sadece köşe hücresinin doğuya bakan cephesinde iki sivri kemerli pencere bulunmaktadır. Diğer dört hücrenin doğu cepheleri sağırdır (Foto 700).

Doğu cephenin güneye yakın köşesine yerleştirilmiş bir kapı ile medreseye giriş sağlanmıştır. Kesme taş kapı, dikdörtgen bir çökertme içerisine yerleştirilmiştir. Dıştan farklı genişlikteki düz ve pahlı iki silme ile ters "U" şeklinde kuşatılmıştır. Kapı, dıştan 1.14m., içten 1.34m. genişliğinde, 0.76m. derinliğinde basık kemerlidir. Kapı kemeri beş kesme taştan örülüdür. Kemer köşeliklerindeki üçgen boşluklar süslemesiz, düz bırakılmıştır.

Güney cephe 23.65m. uzunluğundadır. Cephe ortasında hücrelerden bağımsız olarak dershane yerleştirilmiştir. Dershaneninin doğu cephesi 7.65m., batı cephesi 7.59m., güney cephesi 8.34m. uzunluğundadır. Dershane bir sıra taş üç sıra tuğla örgülüdür. Giriş cephesi hariç diğer üç cephesinde altlı üstlü ikişerden dörder pencere yerleştirilmiştir. Alt pencereler 1.12m. genişliğinde, 1.88m. yüksekliğinde, 1.15m. derinliğinde olup dikdörtgen formlu düz atkı taşlı olup tuğladan sivri kemer alınlıklıdır. Pencerelerin lento, söve ve denizlikleri 0.20m. genişliğinde yekpare taştandır. 0.66m. yüksekliğindeki alınlıkların içleri kesme taş örülüdür. Alınlık kemerinin etrafı tek sıra tuğla dizisiyle çevrilmiştir. Üst pencereler tuğladan sivri kemerlidir. Lentoları ise bir sıra taş, üç sıra tuğladandır. Kemerin etrafı ise tek sıra tuğla dizisiyle örülmüştür. Alçı pencere şebekesi ise oval formlu gözlerden oluşturulmuştur.

Dershane ile güneybatıda yer alan hücre arasında 3.60m. uzunluğunda kaba yonu moloz taş örgülü bir duvar bulunmaktadır. Bu duvar dershanenin kuzeybatı köşesi ile güneybatıdaki hücrenin doğuya bakan cephesindeki kapı ile pencere arasına yerleştirilmiştir. Duvar yüzeyinde 1.53m. genişliğinde, 0.40m. derinliğinde demir parmaklıklı bir pencere bulunur. Güneybatı köşede yer alan hücre güneye doğru 1.85m. dışarı taşırılmıştır. Hücrenin 4.45m. uzunluğundaki güney cephesi bir sıra taş, iki sıra tuğla örgülü olup sağırdır. Doğuda yer alan tek pencere dış avluya açılır.

Dershanenin kuzeydoğu köşesi ile avlu giriş kapısına birbirine bağlanan 8.07m. uzunluğundaki diğer duvar kesme taştır. Duvarın üzeri taş harpuşta ile örtülüdür. Duvar yüzeyinde doğuda dikdörtgen bir çerçeve içerisine yerleştirilmiş kapı 0.76m. genişliğinde, 0.60m. derinliğinde, 1.64m. yüksekliğindedir. Kapının söve ve basık kemeri yekpare taştandır. Kemer köşelerindeki üçgen boşlukların yüzeyi sade bırakılmıştır. Kapıdan dershanenin arkasında konumlanmış hela mekanlarına geçil-

[1372] İ. H. Konyalı medresenin 13 oda, bir mutfak, 1 dershane ve 1 abdesthaneden meydana geldiğini söyler. Bkz. F. Dalgalı, age., s. 305.

mektedir. Girişin 2.10m. batısında 0.94m. genişliğinde, 1.40m. yüksekliğinde, 0.60m. derinliğinde dikdörtgen formlu, demir parmaklıklı tek pencere bulunmaktadır. Pencerenin, lento, söve ve denizliği yekpare taştandır (Foto 701-702).

Alemdar Caddesine bakan ***batı cephesi*** arazinin eğiminden dolayı iki katlı bir görünüme sahiptir. 27.67m. uzunluğundaki cephe bir sıra kesme taş iki sıra tuğladandır. Beden duvarları düz ve pahlı bir silme ile sonlandırılmıştır. Alt katta ana caddeye bakacak şekilde konumlanmış dört dükkan vardır. Dükkanların doğrudan üst katla bir bağlantısı bulunmamaktadır. Dükkanlara giriş, batı cephelerinde bulunan 1.00m. genişliğinde birer kapı ile sağlanmıştır. İçten 6.03x5.58m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusundaki dükkanlar kareye yakın dikdörtgen planlıdır. Doğu, batı ve kuzey cepheleri sağırdır. Batı cephelerinde kapının yanında bir, üstte sivri kemerli iki pencere bulunur. Pencereler 0.95m. kalınlığında, 1.00m. derinliğindedir. dükkan içlerine birer ocak yerleştirilmiştir. Ocakların bacaları hücrelerin arasındaki duvarların birleştiği noktalardan çıkmaktadır. Bu haliyle üst örtüde yan yana üçerli bacalar dört grup halinde düzenlenmiştir. Ortadaki bacalar dükkanlara, iki kenarda olanlar ise hücrelere aittir. Dükkanların içlerine asma katlar yapılarak iki katlı hale getirilmiştir (Foto 703).

Dükkanlar üstünde hücrelerin batıya bakan cephesinde biri kuzeybatı köşede olmak üzere sekiz hücrenin dışarı açılan ikişerden 16 pencere ile aydınlatılmıştır[1373]. Pencerelerin lentoları bir sıra taş iki sıra tuğladan almaşıktır. Üst pencereler tuğladan sivri kemerlidir. Kemerlerin dış kenarları tek sıra tuğla dizisiyle çevrilmiştir. İçten 0.60m., dıştan 0.77m. genişliğinde, 1.40m. yüksekliğindeki pencereler alçı dışlıklıdır. Pencere genişlikleri dıştan 0.76m ile 0.80m. arasında değişiklik göstermektedir. Alçı gözleri yuvarlak formludur.

Kuzey cephe 23.65m. uzunluğundadır. Cephe yüzeyinde köşelerde yer alan hücrelerin iki, ortada yer alan üç hücrenin kuzeye bakan cephelerinde birer penceresi bulunmaktadır. Sivri kemerli pencereler alçı dışlıklıdır.

Doğu cephede buluna kapı açıklığından 6.57x5.36m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı bir ***ön avluya*** buradan da medresenin avlusuna ulaşılmaktadır. Ön avlunun güneyinde bulunan bir kapı ile üçgen formlu dış avluya geçilir. Kapının batısında dikdörtgen formlu tek pencere açıklığı bulunmaktadır (Foto 704).

Medrese ***avlusu*** 17.45x8.95m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır (Foto 705). Zemini taş döşeli avlunun batısında bir ***kuyu*** yer alır. Zeminden bir kademe yükseltilmiş 2.50x2.50m. ölçülerinde kare bir kaide üzerine oturan kuyu bileziği yekpare mermerdendir. Yuvarlak formlu bileziğin çevresi 3.25m.,

---

[1373] İ. H. Konyalı, eserinde yer verdiği yapıya ait eski fotoğraflarda Caddeye bakan cephede her hücre altlı-üstlü ikişer pencere bulunmaktaydı. Alttakiler dikdörtgen, üstte sivri kemerlidir. alt pencerelerin büyüklü-küçüklü olması sonradan açıldıklarını göstermektedir. Bkz. F. Dalgalı, age., s. 304.

yüksekliği 0.60m.dir. Ağız genişliği 0.80m., kenar kalınğı 0.10m.'dir. Üzeri kapalı olduğu için derinliği ölçülememiştir (Foto 706).

Kuyunun kuzeyinde avlu zemininden yükseltilmiş taş kaideler üzerine oturtulmuş mermerden, sandık biçimli ***musluklu taş bir tekne*** bulunur. Tekne, 1.49x0.95m. ölçülerinde, 1.00m. yüksekliğinde dikdörtgen prizma şeklinde bir gövdeye sahiptir. Hazne ve kapak olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Yek pare mermerden yapılmış hazne bölümünün doğu yüzeyinde bir, kuzey yüzeyinde iki lüle deliği açılmıştır. Geniş olan kuzey yüzeyinde dikdörtgen bir çerçeve içine alınmış sivri sağır bir kemerin alt bölümüne yerleştirilen lüle deliği yuvarlak formludur. Üzerinde altı yapraklı birer çakıfelek motifi kabartma tekniğinde işlenmiştir. Sivri kemerin üçgen köşelikleri sadedir. Doğu yüzeyindeki pano aynı formda olup tek lülelidir. Güney ve batı yüzeyi düzdür. Teknenin üzeri yekpare mermerden, dört yöne eğimli bir kapakla örtülmüştür. Kapağın gövde ile birleştiği bölüm düz bırakılmıştır. Yukarı doğru iç bükey ve kaval formlu bir silme ile kademeli olarak genişlemektedir. Kapağın kuzeye bakan yüzeyi üzerinde yanındaki kuyudan alınan su ile doldurulmasını sağlayan 0.30x0.30m. ölçülerinde 0.13m. kalınlığında bir açıklık bulunur. Tabanı ve iki yan kenarları düz, üst bölümü yarım daire kemerlidir. Kapağı günümüze ulaşmamıştır. Ancak kenarlarda yer alan kurşun kalıntıları ve halkalardan metal bir kapaklı olduğu düşünülmektedir. Teknenin önünde "U" formlu bir yalak vardır (Foto 707-708).

Avlunun etrafı doğu, batı ve kuzeyden üç yönden ***revaklarla*** çevrilidir. Revakları 0.53x0.53m. ölçülerinde kesme taştan köşeleri pahlanmış 13 kare ayak taşımaktadır. Revak, köşelerde birer, doğuda dört, batıda altı, kuzeyde üç olmak üzere 15 gözlüdür. Avluya bakan kemerler 2.45m. genişliğinde kesme taştandır. Ayaklar başlıksız olup birbirine ve arkalarındaki duvarlara sivri kemerlerle bağlanmıştır. Ayakların arkalarındaki duvara uzaklığı 2.32m.'dir. Kemerler 4.30m. yüksekliğinde, 0.53m. genişliğinde tuğladandır. Her bir revak gözü yaklaşık 2.45x2.32m. ölçülerinde kareye yakın dikdörtgen planlıdır. Üzerleri 4.30m. yüksekliğinde tuğladan kubbemsi sivri çapraz tonozlarla örtülüdür. Doğu cephede güneye kaydırılmış girişin burada olmasından dolayı iki revak gözünün yapılmadığı görülür. Bu durum simetriyi bozduğu gibi doğu kanadın daha kısa tutulmasına neden olmuştur (Foto 709-710)[1374].

Revakların arkasında yer alan on altı ***hücre*** "U" şeklinde dizilmiştir. Doğu kanat girişin bu cephede olmasından dolayı daha kısadır. İki revak gözü ve üç hücre batıya göre eksiktir. Doğuda dört, batıda yedi, kuzeyde birer tane köşelerde üç tane ortada olmak üzere beş oda bulunur. C. Baltacı medresede hücre sayısını 27[1375], M. Kütükoğlu, 1330/1911 tarihli bir kayıttan hareketle 27-28 odası olduğunu, gusülha-

[1374] A. Kuran, *age.*, s. 129.
[1375] C. Baltacı, *age.*, s. 391.

ne, çamaşırhane ve abdesthaneleri olduğundan bahseder[1376]. Kuzey kanattaki hücrelerin ölçüleri ve üst örtü bakımından diğerlerinden farklıdır.

Doğu kanatta dört hücre bulunmaktadır. Hücrelerin avluya bakan cepheleri güneyden kuzeye doğu kapı-pencere şeklinde bir düzenleme görülmektedir. Boyut ve iç düzen açısından aynıdır. Odalara giriş batı cephede eksenden güneye kaydırılmış 0.94m. genişliğinde, 0.76m. derinliğinde, 2.03m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu birer kapı ile girilmektedir. Kapılar tuğladan basık kemer alınlıklıdır. İçten 2.95x2.90m. ölçülerindeki hemen hemen kare planlıdır. Üzeri zeminden 5.61m. yüksekliğinde pandantif geçişli birer kubbe ile örtülüdür. Pandantifler zeminden 2.45m. yükseklikten başlamaktadır. Kubbe eteği zeminden 4.13m. yüksekliğindedir. Batıda eksenden kuzeye kaydırılmış tek pencere avluya açılır. Dıştan 0.94m., içten 1.05m. genişliğinde, 1.68m. yüksekliğinde dikdörtgendir. Güney cephelerinde bir, kuzey cephelerinde iki niş vardır. Güneydeki niş zeminden 0.48m. yüksekliğinde, 0.50m. derinliğinde, 1.36m. yüksekliğinde, 0.90m. genişliğinde; kuzeydekiler zeminden 0.62m. yüksekliğinde, 0.32m. derinliğinde, 0.70m. genişliğinde, 1.35m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu, ahşaptan iki kanatlıdır. Doğu cephe ortasında ocak vardır. Ocak nişi 0.40m. derinliğinde, 0.77m. genişliğinde yarım daire planlıdır. Odaların duvarları ve kubbesi içten sıvalı olup badana boyalıdır. Zemini altıgen şeşhane tuğlalarla kaplıdır. Cephe üzerinde kuzeyde yer alan dördüncü odanın kuzey cephesinde diğerlerinden farklı olarak 0.90m. genişliğinde dikdörtgen bir niş yerleştirilmiştir.

Batı kanatta yedi hücre bulunur[1377]. Hücrelerin avluya bakan cepheleri güneyden kuzeye doğu kapı-pencere şeklinde bir düzenleme görülmektedir. Güneybatı köşedeki ilk hücreye giriş eksenden kuzeye; diğer altı hücrede eksenden güneye kaydırılmış dıştan 0.95m., içten 1.66m. genişliğinde, 1.97m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu birer kapı ile girilir. Kapılar tuğladan basık kemer alınlıklıdır. İçten 3.07x2.83m. ölçülerindeki doğu-batı doğrultusunda hemen hemen kare planlı hücrelerin üzeri zeminden 5.60m. yüksekliğinde tuğla kubbe ile örtülüdür. Kubbeye geçiş pandantiflerle sağlanmıştır. Hücrelerin avluya bakan doğu cephelerinde giriş kapılarının kuzeyinde zeminden 0.20m. yüksekliğinde, dıştan 0.90m., içten 1.06m. genişliğinde, 1.68m. yüksekliğinde, 0.70m. derinliğinde dikdörtgen formlu birer pencere revaka açılır. Güneybatıda yer alan hücrenin pencere açıklığı doğu cephede giriş kapısının güneyine konumlandırılmıştır.

Güney cephelerinde 0.67m. genişliğinde, 0.50m. derinliğinde bir; kuzey cephelerinde ise zeminden 0.62m. yüksekliğinde, 0.32m. derinliğinde, 0.67m. genişliğinde, 1.35m. yüksekliğinde iki dikdörtgen niş vardır. Güneybatıda yer alan ilk hücrenin

---

[1376] M. S Kütükoğlu, *agm.*, s.33.

[1377] İ. A. Yüksel, sol kolda altı oda bulunduğunu, orta ve köşe odalarının revaka açılan pencereleri olmadığı söyleyerek hataya düşmüştür. Cephe üzerinde yedi oda bulunmakta olup her odanın avluya açılan birer penceresi bulunmaktadır. Bkz. İ. A. Yüksel, *age.*, s.79.

güneyinde yer alan niş 1.05m. genişliğinde olup diğerlerinden daha geniştir. Kuzeybatıda yer alan yedinci hücrenin kuzey cephesinde diğerlerinde görülen iki nişin yerine 0.40m. derinliğinde, 0.83m. genişliğinde dikdörtgen formlu tek niş vardır. Nişler ahşaptan iki kanatlıdır (Foto 711-714).

Batı cephede ortada ocak iki yanda birer niş ile üstte iki tepe penceresi bulunur. Ocak nişi 0.40m. derinliğinde, 0.78m. genişliğinde dikdörtgen planlıdır. Üzeri dilimli kemerli bir külahla örtülüdür. Ocağın iki yanında 0.40m. genişliğinde, 0.40m. derinliğinde iki dikdörtgen niş, bunların üzerine aynı hizada iki sivri kemerli pencere vardır. Odaların batıya bakan cephelerinde ikişer adet tepe penceresi bulunur. Pencereler 0.80m. derinliğinde, içten 0.61m. dıştan 0.77m. genişliğinde, 1.40m. yüksekliğinde dışarı doğru şevli olup alçı şebekelidir. Pencere gözleri yuvarlak formludur.

Kuzey kanat üzerinde köşelerde birer tane olmak üzere beş hücre bulunur. Köşe odalar diğerlerinden daha büyük tutularak üst örtü açısından da farklı tasarlanmıştır. Kuzeydoğu köşede yer alan ilk hücreye güney cephede eksenden batıya kaydırılmış 0.93m. genişliğinde, 1.99m. yüksekliğinde, 0.84m. derinliğinde bir kapı ile ulaşılmaktadır. İçten 4.85x2.90m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Üzeri zeminden 5.66m. yüksekliğinde aynalı tonoz ile örtülüdür. Doğu cephesinde 0.80m. genişliğinde ocak, ocağın üstünde iki yana konumlandırılmış 0.80m. derinliğinde sivri kemerli iki pencere vardır. Kuzey cephede altta zeminden 0.30m. yüksekliğinde, 1.10m. genişliğinde, 0.52m. derinliğinde, 1.50m. yüksekliğinde dikdörtgen iki niş ile üstte aynı hizada olacak şekilde sivri kemerli iki tepe penceresi yer alır. Güney duvarda kapının solunda 0.80m. genişliğinde tek niş; batıda kapatılmış bir kapı açıklığı bulunur. Hücrenin kuzey duvarı 1.03m., batı duvarı 0.84m., doğu duvarı 0.79m. kalınlığındadır. Duvarları sıvalı ve badana boyalıdır. Zemini altıgen tuğlalarla kaplıdır. Hücrelerin doğu duvarı 0.77m. güney ve kuzey duvarları 0.81m. kalınlığındadır.

İki nolu odaya güney cephede eksenden batıya kaydırılmış 0.92m. genişliğinde, 1.95m. yüksekliğinde bir kapı ile girilir. 3.05x3.00m. ölçülerinde kare planlı olup üzeri 5.67m. yüksekliğinde bir kubbe ile örtülüdür. Kubbe geçiş pandantiflerle sağlanmıştır. Giriş kapısının doğusunda 0.92. genişliğinde, 1.70m. yüksekliğinde dikdörtgen pencere avluya açılır. Doğu cephede kapatılmış bir kapı açıklığı bulunur. Bu kapı restorasyonlar sırasında açılmış son restorasyonlar sırasında tekrar kapatılmıştır. Kuzey cephe ortasında 1.20m. genişliğinde, 0.38m. derinliğinde dikdörtgen bir niş ile üstte tek pencere açıklığı yerleştirilmiştir. Duvarları seramik, zemini altıgen şeşhane tuğlalarla kaplıdır.

Kuzeybatı köşesinde bulunan 0.85m. derinliğinde, 1.00m. genişliğinde dikdörtgen formlu bir açıklıkla ***üç nolu odaya*** geçilir. Bu odanın avluya açılan bir kapısı bulunmamaktadır. Dershane ile aynı hizada olacak şekilde cephe ortasına yerleştirilmiştir. Kapı açıklığından girilen hücre 3.54x3.05m. ölçülerinde doğu-batı doğrultu-

sunda dikdörtgen planlıdır. Üzeri 6.41m. yüksekliğinde aynalı tonoz ile örtülüdür. Tonozun ortasında açık bırakılmış bir aydınlık feneri vardır. Kuzey cephesinde 0.38m. derinliğinde, 1.16m. genişliğinde bir niş ile üstünde tek sivri kemerli pencere; güney cephesinde yan yana sıralanmış 0.70m. genişliğinde, 0.34m. derinliğinde dikdörtgen formlu üç niş bulunur. Batı cephesi sağırdır. İki ve üç nolu odalar günümüzde mutfak ve çay ocağı olarak kullanılımaktadır.

Dört nolu odaya güney cephede eksenden doğuya kaydırılmış 0.91m. genişliğinde, 1.93m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu bir kapı ile girilmektedir. Hücreler içten 2.90x2.80m. ölçülerinde kare planlıdır. Üzeri zeminden 5.70m. yüksekliğinde pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Doğu ve batı cephe ortalarına 0.37m. derinliğinde, 0.84m. genişliğinde dikdörtgen formlu iki niş açılmıştır. Güneyde kapının batısında, dıştan 0.92m., içten 1.00m. genişliğinde, 1.70m. yüksekliğinde, 0.80m. derinliğinde dikdörtgen formlu tek pencere avluya açılır. Kuzeyde 0.80m. genişliğinde yarım daire planlı ocak ile üstünde bir tepe penceresi vardır.

Kuzeybatı köşede yer alan ***beş nolu*** odaya güney cephede eksenden doğuya kaydırılmış 0.92m. genişliğinde, 1.93m. yüksekliğinde, 0.84m. derinliğinde bir kapı ile ulaşılmaktadır. İçten 4.82x2.85m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Üzeri zeminden 5.67m. yüksekliğinde aynalı tonoz ile örtülüdür. Batı cephesinde 0.80m. genişliğinde ocak, ocağın üstünde iki yana konumlandırılmış 0.80m. derinliğinde sivri kemerli iki pencere bulunur. Kuzey cephede altta zeminden 0.30m. yüksekliğinde, 1.13m. genişliğinde, 0.54m. derinliğinde, 1.50m. yüksekliğinde dikdörtgen iki niş ile üstte aynı hizada olacak şekilde sivri kemerli iki tepe penceresi yerleştirilmiştir. Güney duvarda kapının sağında 0.80m. genişliğinde tek niş vardır. Doğu cephe sağırdır. Hücrenin kuzey duvarı 1.13m., batı duvarı 0.77m., doğu duvarı ise 0.73m. kalınlığındadır. Duvarları sıvalı ve badana boyalı olup zemini altıgen tuğlalarla kaplıdır (Foto 715-717).

Odaların içlerinde yer alan ocakların üst örtüye yansıyan ***bacaları*** 2.73m. yüksekliğinde, tuğladan kare gövdelidir. 2.05m. yüksekliğindeki gövdenin her bir cephesine ikişer adet dikdörtgen formlu duman çıkış açıklığı yerleştirilmiştir. Üzeri 0.68m. yüksekliğinde kurşun kaplı kesik piramit şeklinde bir külahla örtülüdür (Foto 718).

Avlunun güneyine, cephe ortasına gelecek şekilde bağımsız olarak tasarlanmış ***dershane*** konumlandırılmıştır. Dershane giriş cephesi düzgün kesme taştan, diğer üç cephesi bir sıra kesme taş, üç sıra tuğladan almaşık örgülüdür. Dershanenin giriş kapısı önüne 0.25x0.25m. ölçülerinde yekpare mermerden iki kare sütunun taşıdığı bir sundurma yer alır. Sütunların kaideleri iki kademeli olarak tasarlanmıştır. Alt bölüm düz, üst bölüm iç bükey silmelidir. Sütunların duvara uzaklığı 2.26m., birbirine uzaklığı ise 3.01m. olup birbirine ve arkalarındaki duvarlara düz atkılarla bağlanmıştır. Üzeri içten düz tavan, dıştan kurşun kaplıdır. Çatı saçağı geniş tutulmuştur. Tavan yüzeyi çıtalarla karelere bölünmüştür (Foto 719).

Mermerden yapılmış giriş kapısı dikdörtgen bir çökertme içerisine yerleştirilmiştir. Dıştan iç bükey ve düz silmeli iki bordürle ters "U" şeklinde kuşatılmıştır. Kapı açıklığı mermerden 1.23m. genişliğinde, 2.30m. yüksekliğinde basık kemerlidir. Kapının lentoları 0.28m. genişliğinde, 0.17m. derinliğinde yek pare mermerdendir. Kapı eşiği 0.10m. yüksekliğindedir. Kapı kemeri 0.38m. genişliğinde yedi sıra mermerden zıvana geçmelidir. Kemerin üçgen köşelikleri süslemesizdir. Üzerinde 0.45m. eninde, 1.80m. genişliğinde yatay dikdörtgen formlu mermer üzerine yazılmış üç satırlık inşa kitabesi yer alır. Kapının batısında 0.80m. yüksekliğinde, 0.58m. genişliğinde düşey dikdörtgen bir levha üzerine yazılmış 12 satır, doğuda 0.85m. genişliğinde, 0.65m. yüksekliğinde ölçülerinde yatay dikdörtgen formlu, yedi satırdan oluşan tamir kitabeleri mermer üzerine işlenmiştir (Foto 720).

Dershane dıştan 8.30x8.30m., içten 6.00x6.00m. ölçülerinde kare planlıdır. Duvar kalınlığı 1.15m.'dir. Üzeri pandantiflerle geçilen zeminden 8.92m. yüksekliğinde bir kubbe ile örtülüdür. Kubbe göbeğinde merkezde on iki kollu yıldızdan gelişen geometrik bir kompozisyon beyaz zemin üzerine mavi boya ile işlenmiştir.

Doğu, batı ve güney cephelerinde altlı üstlü ikişerden dörder pencere yerleştirilmiştir. Alt pencereler zeminden 0.26m. yüksekliğinde, 1.85m. yüksekliğinde, 1.12m. genişliğinde, 1.15m. derinliğinde dikdörtgen formlu düz atkı taşlıdır. Pencerelerin lento, söve ve denizlikleri 0.25m. genişliğinde, 0.16m. derinliğinde yekpare taştandır. Üst pencereler ise sivri kemerli olup revzenlidir. Kuzeyde giriş kapısının iki yanında ise dikdörtgen formlu iki raflı nişler bulunur. Nişler zeminden 0.75m. yüksekliğinde, 0.69m. genişliğinde, 1.40m. yüksekliğinde, 0.48m. derinliğindedir. 7cm. kalınlığında taş bir bölme ile ikiye ayrılmış olup alt raf 0.56m., üst raf ise 0.70m. yüksekliğindedir. Nişin dört tarafı 0.12m. genişliğinde yekpare taşla kuşatılmıştır. Zemin dört cephede kenarlarda iki sıra kare tuğla, geri kalan orta bölüm ise her bir kenarı 0.25m. olan altıgen tuğla ile kaplıdır (Çiz. 117). Tuğla döşemeler arasındaki derz kalınlığı 4.5cm.'dir. Duvarlar ve kubbesi sıvalı ve badana boyalıdır. Duvarlarda yapılan sıva raspası neticesinde yazılmış yazılar olduğu gibi korunmuştur (Foto 721-724). Dershanenin arkasında son onarımlar sırasında yapılmış tuvaletler bulunur.

Süsleme Özellikleri: Medrese süsleme açısından sadedir. Medrese ve dershane giriş kapısı silmelerle hareketlendirilmiş olup en dikkat çekici yerler olarak görülmektedir. Hücrelerin ve dershanenin duvarları sıvalı olduğu için zamanında süsleme olup olmadığı konusunda kesin bir bilgimiz bulunmamaktadır. Ancak dershane binası içindeki kalıntılardan duvar yüzeylerine yazılmış bir takım yazılar bulunmaktadır. Cephelerdeki pencereler sivri kemerli olup alçı şebekelidir. Avlu ortasında bulunan dikdörtgen prizma gövdeli musluklu taş tekne süslemenin bulunduğu tek yerdir. Teknenin doğudaki dar yüzeyi ile kuzeydeki geniş yüzeyinde dikdörtgen bir çerçeve içine alınmış sivri sağır bir kemerin alt bölümünde yuvarlak lüle deliği ile üstünde altı yapraklı birer çakıfelek motifi kabartma tekniğinde iş-

lenmiştir. Bacalar kare gövdeli olup üzeri kesit piramit şeklinde bir külahla örtülüdür.

Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu: Medrese inşa edildiğinde paye bakımından kırklı, 968/1560-1561 ve 991/1583'te aynı durumunu muhafaza etmiştir. 1063/1652-1653 tarihlerinde ise dahil hükmündedir[1378]. 1206/1792 İstanbul medreseleri nüfus defterinde yer alan bilgilerde medresenin müderrisi Karsî Esseyid Osman Efendi olup oda sayısı 14, talebe sayısı ise 28[1379]; 1869'da 2'si mezun toplam 36 kişi, 1914'te 15 kişinin kaldığı, 28 kişinin ikamet etmesine uygun olduğu görüşü bildirilmiştir[1380].

Medresenin 1843 yılında oturulamayacak kadar harap olduğu vesikalardan anlaşılmaktadır. Aynı tarihte yapılan keşifte medresenin 14.743 kuruşa tamir edileceği tespit edilmiş, yapılacak onarıma keşif bedelini geçmemek kaydıyla onarılmasına izin verilmiştir[1381]. 1287/1870 tarihinde Mehmed Efendi'ye ait olan oda 1.150 kuruşa Nikola Kalfa tarafından tamir edilmiştir[1382]. XVIII ve XIX. yüzyıllardaki kayıtlarda bazı odaların kişilere tahsis edildiği, eğitimini tamamlasa bile başka bir yere atanması yapılana kadar medresede kalmaktaydı.

1872 yılı içerisinde birkaç defa tamir edilen medresede ilk olarak 200 kuruşa mal olan bir tamirat Yuvan Kalfa'ya; Hasan ve Ali Efendi'ye ait odaların 750 kuruşa mal olan ikinci tamiratı Yamandi Kalfa'ya; Abdi Mehmed Efendi'ye ait olan tahtani ve fevkani iki oda 380 kuruşa tamir edilmiştir[1383].

1889 tarihinde harap durumda olan medrese yapılan keşifte medresenin evkaf-ı hümayun tamirat memuru marifetiyle 9.132 kuruşa tamir edileceği belirtilmiştir[1384]. Bu tutarın vakfın gelirinden ve 1304 bütçesinden karşılanmasına karar verilmiştir. 1902 yılında yapılan keşfe göre 1400 kuruşa Mehmed Şevket Efendi'ye ihale edilmiştir[1385].

1330/1914 tarihli İstanbul Medreseleri teftiş raporunda medresedeki hücre sayısı 28 olarak gösterilmiştir. Zaman içerisinde talebe sayısının artmasına bağlı olarak medrese avlusuna muhdes odalarının yapılmasından dolayı hücre sayısının arttığı görülmektedir.

Dar bir sokak içerisinde, etrafının yüksek binalarla çevrildiği, tahtani ve fevkani birer kişilik hücrelerin ortalarından döşeme ile bölünerek ikiş oda haline getirilmiştir. Avlusundaki şadırvan ve kuyu ile gusulhâne, çamaşırhâne, abdesthânelerinin

---

1378 C. Baltacı, *age.*, s. 391
1379 N. Aktaş, *agt.*, s.62-63.
1380 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 46.
1381 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 47.
1382 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 47.
1383 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 47.
1384 BOA, İ. ŞD.00095.
1385 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 47.

harap olduğu belirtilmiştir. Medresede 15 kişilik olan medresede 28 kişinin kalabileceği yönünde rapor tutulmuştur[1386].

1918 yılında yangında zarar görmüş aileler tarafından işgal edilmiştir[1387]. 1930'lu yıllarda medresenin Alemdar caddesine bakan cephesinde yer alan dükkanlar özel mülkiyete geçmiştir[1388]. 1947 yılında esnaf hastanesi; 1983 yılında Devlet Kitaplar Müdürlüğü tarafından depo olarak kullanılmıştır. Bu sırada odaların bir kısmı bekçiler için konuta dönüştürülmüştür[1389].

1988-1989 yılında Vakıf İnşaat Restorasyon şirketi tarafından restore edilmiştir. Mimar Sinan Genim'in 1988-89 yılında çizdiği projede batı cephede dükkanların üzerinde gelişi güzel açılmış dikdörtgen formlu küçük pencereler bulunmaktaydı. Bu pencereler son restorasyonlar sırasında kapatılmıştır.1998 yılında ise tekrar restorasyon görmüştür. 1989 yılından itibaren Türk Kültürüne Hizmet Vakfı tarafından Geleneksel El Sanatları Çarşısı olarak hizmet vermektedir[1390].

1386 M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 33.

1387 M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 33.

1388 İ. A. Yüksel, *age.*, s. 78.

1389 İ. A. Yüksel, *age.*, s. 78; Ülkü Altınok, *Binaların Yeniden Kullanımı*, İstanbul 1998, s.72.

1390 İ. A. Yüksel, *age.*, s. 78; Ç. Birkan, *Soğukkuyu Cafer Ağa Medresesi Restorasyonu*, İstanbul 1990, s.10.

3.30. İstanbul/Topkapı Kara Ahmed Paşa Medresesi

Yeri: İstanbul ili, Fatih İlçesi Topkapı Semtinde, Fatma Sultan Mahallesi, Un Değirmeni sokakta, 430 pafta, 1927 ada, 3 parselde yer almaktadır (Çiz. 118). Külliyenin kuzeyinde Un Değirmeni Sokak, batısında Bican Bağcıoğlu Yokuşu, güneyinde Fatma Sultan Cami Sokağı, doğusunda ise Emin Molla Sokağı ile çevrili üçgen bir alan içerisine inşa edilmiştir. İstanbul'un yedinci tepesi üzerine inşa edilen Kara Ahmed Paşa Külliyesi Cami medrese, türbe, sıbyan mektebi ve çeşmeden meydana gelmektedir[1391]. Külliyenin merkezinde cami, caminin kuzeyinde avlu ve etrafında "U" planlı medrese, kuzeybatıda ise türbe ve sıbyan mektebi yer alır. Vakfiyesinde ayrıca bir zaviye ve imaretten bahsedilmesine rağmen bu yapılar günümüze ulaşmamıştır. Bu iki yapının yapılıp yapılmadığı konusunda kesin bir bilgi bulunmamaktadır (Çiz. 119-120).

Bânîsi: Medresenin bânîsi Kanunî Süleyman dönemi (1520-1566) devlet adamlarından, Yavuz Sultan Selim'in (1512-1520) damadı, *"Gazi"*, *"Kara"*, *"Maktul"*, *"Temeşvar Fatihi"* olarak da bilinen Sadrazam Ahmed Paşa'dır[1392]. Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanatı yıllarında Kapı Ağası (1534'ten önce), Yeniçeri Ağası (1534), Rumeli Beylerbeyi (1543), Üçüncü Vezir (1545), İkinci Vezir (1552), Sadrazamlık (1553-1555) gibi devletin çeşitli kademelerinde görev yapmıştır[1393]. Yavuz Sultan Selim'in kızı Fatma Sultan ile evlenmiştir. 13 Zilkade 962/29 Eylül 1555 yılında vefat ederek külliye içerisinde yer alan türbesine gömülmüştür[1394].

İnşa Tarihi: Külliyeyi oluşturan cami ve medrese üzerinde inşa tarihini gösteren herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Türbesi üzerinde bulunan kitabeye göre Ahmed Paşa'nın 1555 yılında idam edilmesinden üç yıl sonra 1558 yılında inşa edildiği yazılıdır[1395]. Araştırmacılar cami ve medresenin inşa tarihi konusunda farklı görüşler ileri sürerek çeşitli tarihlendirmeler yapılmıştır. G. Goodwin 1554 yılında[1396]; T. Öz[1397], M. Sözen[1398], O. Aslanapa[1399], İ. H. Konyalı[1400] ise külliyenin

---

1391 Evliya Çelebi "Selim Han ve Süleyman Han vezirlerindendir. Topkapı'nın iç yüzünde bir tepe üzerinde selatin camii gibi bir camidir. Kapısı üzere tarihi (---). Koca Mimar Sinan yapısıdır". Şeklinde bilgi verir. Bkz. Evliya Çelebi, s.266, 271; A. S. Ülgen, "Topkapı'da Ahmed Paşa Heyeti", Vakıflar Dergisi, S.II, Ankara 2006, s.169.

1392 Evliya Çelebi Ahmed Paşa hakkında şu bilgileri aktarır: "Veziriazam Ahmed Paşa: Arnavut kavminden idareci, cesur ve yiğit bir vezir idi. Harem'den kapıcıbaşılıkla çıkıp yeniçeri ağası ve Rumeli valisi vezir olup Acem Şahı Şah Tahmasb'a gece baskını edip sonra Tımışvar'ı fetheyledi". Bkz. Evliya Çelebi, age., s.124; Kütükoğlu, Mübahat S., agm., s. 323.

1393 E. Egli, *age.*, s.121; G. Necipoğlu, *age.*, s.506.

1394 G. Necipoğlu, *age.*, s. 507.

1395 A. Kuran, *age.*, s. 106.

1396 G. Goodwin, *age.*, s. 308.

1397 T. Öz, *age.*, s.147.

1398 M. Sözen, *age.*, s.177; O. Aslanapa, *Mimar Sinan'ın Hayatı ve Eserleri*, Ankara 1988, s. 68.

1399 O. Aslanapa, *age.*, s. 222.

1400 İ. H. Konyalı, *age.*, s.18.

1558 yılında tamamlandığını ileri sürerler. A. Kuran[1401] ise bu görüşlere katılmayarak külliyenin 22 Temmuz 1555 tarihli vakfiyesi hazırlandığını, bu tarihlerde külliyenin arsasının satın alınmadığını, dolayısıyla cami ve medresenin inşasına 1558 yılında başlandığını 1560'lı yılların başlarında tamamlandığı görüşünü savunur. Reha Günay 1558-1565 tarihini verirken[1402], Hüseyin Ayvansarâyî medresenin 1656 yılında eğitime başladığını[1403], M. Wienner Paşa'nın ölümünden önce başlandığını ve yedi yıl içinde tamamlandığını[1404], İ. Kumbaracılar[1405] ve G. Necipoğlu ise caminin 1568-69, külliyenin diğer yapılarının 1571-72 yılında tamamlandığını kabul eder[1406]. Ayvansarayi, Kara Ahmed Paşa'nın idamından sonra yarım kalan medresenin Rüstem Paşa'nın sadrazamlığında yedi yıl içerisinde kethüdası Hüsrev Bey tarafından tamamlandığını ileri sürer[1407]. ; M.S. Kütükoğlu ise Paşa'nın vefatından sonra Kethüdası Hüsrev Bey tarafından tamamlandığını ileri sürer[1408].

Vakfiyesi: Kara Ahmed Paşa'nın vefatından önce hazırlanan ve Ebulfazl Mahmud Efendi tarafından tescil edilen Ankara Vakıflar Genel Müdrülüğü arşivinde bulunan vakfiyesi 2 Ramazan 962/21-22 Temmuz1555 tarihinde tescil edilmiştir[1409]. Vakfiyede geçen *"İstanbul mahallelerinin münasip bir mahallesinde"* ibaresinden külliyenin inşa edileceği yerin vakfiyenin hazırlandığı tarihte henüz belirlenmediği anlaşılmaktadır[1410].

Ahmed Paşa'nın vakfiyesinde külliyenin mimari programı şöyle açıklanmıştır: "Sanat dolu güzel bir cami, on altı odalı ve bir dershaneli medrese, fakirlerin çocuklarına Kur'ân talimi ve telkini için bir sıbyan mektebi, Şeyhi camide Cuma günleri vaaz verecek on altı odalı zaviye, bir aşhane-imaret (mutfak, yemekhane), misafirlerin ikameti için odalardan"[1411] oluşmaktadır. Ancak vakfiyede adı geçen zaviye ile aşhane-imaret ya hiç yapılmamıştır ya da inşa edilmiş fakat zamanla ortadan kalkmış olmalıdır[1412].

Medresenin yapılış amacı vakfiyede "Ve ilim ve marifetin şanına ve âlimlere ve ilme hürmet kasdile on altı oda ve bir dershaneyi havi bir medrese bina olunmasını

[1401] A. Kuran, *age.*, s.106.

[1402] R. Günay, *Mimar Sinan ve Eserleri,* İstanbul 2002, s.68.

[1403] Ayvansarâyî, *age.*, s.199.

[1404] M. Wienner, *age.*, s.487.

[1405] İ. Kumbaracılar, *age.*, s.11.

[1406] G. Necipoğlu, *age.*, s.510.

[1407] Ayvansarâyî eserinde şu bilgileri aktarır: "…Bu sebepten binası terkolunup bâde zemanin Rüstem Paşa Sadra geldikte 972 Şaban-ı şerifinin yirmi ikinci pazar günü ki nevruzu Sultani idi. itmamına mübaşeret olunup tarihi mezburdan yedi sene sonra tamam olmuştur. Ve bu,camiin bina ve itmamı müşarünileyhin kethüdası Hüsrev bey nezaretiyle vaki' olup…". Bkz. Ş. Yaltkaya, agm., s.97; C. Baltacı, age., s.525; M. S. Kütükoğlu, agm., s. 323.

[1408] ……

[1409] Ş. Yaltkaya, *agm.*, s. 83-168.

[1410] Ş. Yaltkaya, *agm.*, s.92.

[1411] Ş. Yaltkaya, *agm.*, s.92.

[1412] Ş. Yaltkaya, *agm.*, s.83-168.

şart kılmıştır" cümleleri ile ifade edilmiştir[1413]. Vakfiyede medrese görevlilerin görev ve sorumlulukları ile alacakları ücretler hakkında da bilgiler bulunmaktadır. Bina olunacak medreseye fazıl ve kemal sahibi, akran ve emsali arasında ilminin çokluğu ile maruf, herkes indinde muteber ve muvakkar, fitnat ve zekâ erbabından, muhakkik ve müdekkik, dini müşkülleri halle muktedir. Herhangi ders olursa olsun ifade ve tedrise kadir ve muhtelif mevzularda okutulması mutat olan kitapları okutacak bir müderris tayin olunacak ve bu zatın vazifesi de her gün rayiç gümüş dirhemden elli dirhem olacaktır.

Müderrisin verdiği dersleri tekrar eden muide günde üç dirhem verileceği belirtilmiştir. Medresenin odalarında mezkûr müderristen okuyacak 15 talebeye günde ikişer dirhem; medreseyi süpürecek ve ayakyollarının kandillerini yakacak ferraşa günde iki dirhem; günde birer dirhem almak üzere iki kişi daha bulunacak olup biri cami ve medrese musluklarına su dolduracaktır. Binaların tamiratını yapacak bir kimse de bulunacak ve kendisine günde dört dirhem verilecektir[1414].

Cami ve medresenin hasırları ve kandillerinin yağları ve ibrikleri için her gün beş dirhem verilecektir[1415]. Medrese odalarına imarette her gün pişirilen yemeklerden sabah ve akşam ekmekle beraber birer çanak verilecektir. Öğrencilerden yetim olanlar için Şeker ve Kurban bayramlarında elbise parası olmak üzere her gün üç dirhem verileceği şart koşulmuştur.

Binaların tamiratını yapacak bir kişi bulunacak ve buna da günde 4 dirhem verilecek. Vakfiyede görevli bir diğer personel mütevellidir. Bunun görevi ise vakfiyede şöyle açıklanmıştır: ayda bir kere vakfiyeyi baştan sona kadar okuması ve belirtilen şartları ihmal etmemesi gerektiği belirtilmiştir.

Vakfiyede külliyeye oluşturan cami ve medreseye çeşitli hediyeleri içeren mefruşatın bir listesi yer almaktadır. Bu listede halılar ve seccadeler olmak üzere, Kur'ân-ı Kerimler ve tesbihler yer almaktadır[1416]. Vakfiyede talebe sayısı on beştir. 1792'de medresenin ikisi izinli 12 talebesi ve 10 hücresi kullanılırken; 1869 sayımında biri izinli 16 talebesi olduğu bilinmektedir. 1914 İstanbul medreseleri teftiş raporunda ise yirmi-yirmi beş kişinin kalabileceği belirtilmiştir. Vakfın idaresi Paşa'nın vefatından sonra Abdüssamed oğlu Firuz Kethüda'ya ve onun ölümünden sonra evlatlarına, soyun kuruması halinde de azatlı kölelerine bırakalıcağı şart koşulmuştur[1417].

Mimarı: Külliyenin mimarı Sina'dır[1418]. Sinan'ın hayatı ve eserleri hakkında bilgiler veren Tezkiret-ül Bünyân[1419], Tezkiret-ül Ebniye[1420], Tuhfetül Mi'marin[1421] isimli yazmalarda *"Topkapı Maktul Kara Ahmet Paşa Medresesi"* olarak geçmektedir.

1413 Ş. Yaltkaya, *agm.*, s.92.
1414 Ş. Yaltkaya, *agm.*, s.93, 95.
1415 Ş. Yaltkaya, *agm.*, s.93.
1416 Ş. Yaltkaya, *agm.*, s.83.
1417 Ş. Yaltkaya, *agm.*, s.95; F. Emecen, "Kara Ahmed Paşa", *TDVİA*, C. 24, İstanbul 2001, s. 358.
1418 Mübahat S. Kütükoğlu, *agm.*, s.323.

Malzeme ve Teknik: Medresenin ana inşa malzemesi kesme taş ve tuğladır. Beden duvarları bir sıra kesme taş, üç sıra tuğladan almaşık olarak örülmüştür. Kuzey cephede girişi üzerinde yer alan hafifletme kemerinin içerisi moloz taş malzeme ile doldurulmuştur. Pencerelerin atkı, lento, söveleri ile alınlıkları da, giriş kapı kemeri ve lentolarında mermer malzeme; ahşap malzeme kapı ve pencere kanatlarında; kurşun malzeme üst örtü kaplamasında, metal malzeme ise pencere parmaklıklarında kullanılmıştır.

Plan ve Mimari Özellikleri: Kara Ahmed Paşa Medresesi cami ile ortak bir avlu etrafında düzenlenmiştir. Avlunun etrafı hücreler tarafından "U" şeklinde kuşatılmıştır (Foto 725, Çiz. 121).

Doğu cephe 27.10m. uzunluğunda yüksekliğinde, 7.90m. yüksekliğindedir. Avlu duvarından 4.65m. çıkıntı yapmaktadır. Arazinin eğiminden dolayı batı cepheden daha yüksek tutulmuştur. İki katlı bir görünüme sahiptir. Alt kat 2.06m. yüksekliğe kadar düzgün kesme taş örülü olup dört payanda ile desteklenmiştir. Payandaların bitiminde zeminden 1.77m. yüksekliğinde, beden duvarından 0.10m. dışarı taşırılmış, 0.40m. yüksekliğinde kesme taştan bir silme ile belirginleştirilmiştir. hücrelerin pencereleri İki payanda arasına gelecek şekilde yerleştirilmiştir (Foto 726-727).

Cephenin üst katı kaba yonu moloz taş örülü olup kesme taştan bir silme ile sonlandırılmıştır. Cephe yüzeyinde her bir hücreye açılacak şekilde altlı üstlü ikişer pencere bulunur. Alt pencereler zeminden 2.52m. yüksekliğinde olup 0.80m. genişliğinde, 0.90m. derinliğinde, dikdörtgen formlu, düz atkı taşlı olup sivri kemerli birer alınlığa sahiptir. Ahşap doğramalı, lokmalı demir parmaklıklı pencerelerin lento, söve ve denizlikleri yekpare kesme taştandır. 0.50m. yüksekliğindeki alınlığın içerisi yatay olarak üst üste istiflenmiş yedi tuğla dizisiyle örülmüştür. Alınlığın kemeri ve etrafı tuğladandır. Alt pencerelerin iki taş örgü yukarısında, 1.40m. yüksekliğinde yer alan tepe pencereleri 0.74m. genişliğinde, sivri kemerli olup alçı şebekelidir. Pencerenin kemeri ve etrafı tuğladandır. Pencere şebekesi yuvarlak gözlerden oluşmaktadır. Doğu cephenin güneye bakan cephesi sağırdır. Zeminden belli bir yüksekliğe kadar kesme taş, üzeri bir sıra taş üç sıra almaşık duvar örgülü, daha yukarısı kaba yonu moloz taştır. Beden duvarı kesme taştan "S" profilli bir silme ile sonlandırılmıştır. Cephenin kuzeyinde yer alan tuvalet mekanının bu cephesi 8.12m. uzunluğunda olup kaba yonu moloz taş örülüdür. Cephe yüzeyi sağır tutulmuş olup herhangi bir pencere açıklığı bulunmamaktadır (Foto 728).

Batı cephe 18.91m. uzunluğunda, 5.50m. yüksekliğinde olup bir sıra kesme taş iki sıra tuğladan almaşık tekniğinde inşa edilmiştir. Batı cephe avlu duvarından 4.65m. batıya doğu çıkıntı yapmaktadır. Cephe yüzeyinde her bir odaya gelecek şekilde altlı üstlü ikişer pencere yerleştirilmiştir. Altta yer alan dört pencere zeminden

---

1419 Z. Sönmez, *age.*, s.34.

1420 Z. Sönmez, *age.*, s.70.

1421 Z. Sönmez, *age.*, s.88.

0.45m. yüksekliğinde olup 0.80m. genişliğinde, 0.90m. derinliğindedir. Dikdörtgen formlu, düz atkı taşlı, ahşap doğramalı ve lokmalı demir parmaklıklıdır. Pencerenin lento, söve ve denizlikleri yekpare kesme taştan yapılmıştır. Alt pencereler 0.74m. yüksekliğinde sivri kemerli birer alınlığa sahiptir. Alınlığın içerisi yatay olarak istiflenmiş yedi sıra tuğla dizisiyle örülmüştür. Alınlığın kemeri 0.23m. genişliğinde olup bir sıra kesme taş, dört sıra tuğladan meydana getirilmiştir. Alt pencerelerin üzerinde aynı hizada sivri kemerli dört pencere bulunmaktadır. 0.74m. genişliğindeki alçı şebekeli pencerelerin kemerleri beş adet kesme taştan örülmüştür. Batı cephenin güneye bakan yüzeyi sağırdır (Foto 729-730).

Cami ve medresenin ortak kullandığı avluya biri doğuda diğeri batıda olan iki kapı ile giriş sağlanmıştır. Doğu cephede yer alan giriş kapısına arazinin eğiminden dolayı on basamaklı taş bir merdivenle ulaşılmaktadır. Dikdörtgen bir kütle şeklinde tasarlanmış kapı 2.68m. eninde, 3.80m. yüksekliğindedir. Beden duvarından hafif dışarı taşırılmış kapı ters "U" şeklinde iki bordür ile kuşatılmıştır. Dıştaki ilk bordür 9cm. genişliğinde olup düzdür. İkinci bordür 0.24m. genişliğinde olup yarım "S" profillidir. Ortada yer alan giriş kapısı 2.36m. yüksekliğinde, 1.40m. genişliğinde olup basık kemerlidir. Kapı kemeri 0.44m. genişliğinde olup dokuz sıra taştan zıvana geçmeli olarak yapılmıştır. Kemer kilit taşının ortasında yuvarlak bir rozet kabartma olarak işlenmiştir. Kemer köşelikleri boş bırakılmıştır. Bununda üzerinde 1.94x0.40m. ölçülerinde yüzeyi boş bırakılmış dikdörtgen kitabesi levhası yerleştirilmiştir. Kapı kemerini avluya bakan arka yüzeyi kaş kemerli olarak tasarlanmıştır. Bir eyvan şeklinde tasarlanmış olup sivri kuşatma kemeri ile örtülüdür.

Kapı açıklığından kubbeli revaklı bölüme, buradan da avluya giriş sağlanmıştır. Revaklı bölümler 4.00x3.85m. ölçülerinde hemen hemen kare planlı olup üzeri pandantif geçişli birer kubbe ile örtülüdür. Kubbeyi taşıyan sütunlar birbirine ve arakalarındaki duvarlara sivri kemerlerle bağlanmıştır.

Batıda yer alan avlu giriş kapısı, dıştan kesme taştan profilli silmeli bir bordürle ters "U" şeklinde kuşatılmıştır. Giriş açıklığı iki yanda yekpare mermer söveler tarafından taşınan basık kemerlidir. Kapı kemeri 9 taşla örülmüştür. Sövelerin içeriye bakan yüzeylerinin üst kısımlarında dekoratif amaçlı profilli silmelerle hareketlendirilmiş konsollar bulunur. Kemer köşeliklerindeki üçgenimsi yüzeyler boş bırakılmıştır. Üstte enine dikdörtgen bir mermer levha üzerinde *"Esselatü ve's selâmu aleyke ya hayre halkillah"* ibaresi yazılıdır (Foto 731).

Kuzey cephe 54.05m. uzunluğunda olup kaba yonu taş örgülüdür. Cephe ortasında yer alan dershane beden duvarından kuzeye doğru 2.25m. taşıntı yapmıştır. Dershanenin kuzey cephesi 7.34m. uzunluğundadır. Cephe yüzeyinde üç katlı bir pencere düzenlemesi görülmektedir. Altta zeminden 0.72m. yüksekliğinde, 1.01m. genişliğinde, 1.14m. derinliğinde, 1.60m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu, düz atkı taşlı iki pencere açıklığı; ortada alt pencerelerle aynı hizada zeminden 5.23m. yüksekliğinde, 0.87m. genişliğinde, 1.20m. yüksekliğinde iki sivri kemerli alçı şebekeli-

dir. Üstte ortaya gelecek şekilde tek sivri kemerli tepe penceresi ile ana dershanenin aydınlatılması sağlanmıştır (Foto 732-733).

Dershanenin iki yanında kuzeydeki dış avluya çıkışı sağlayan tonozlu geçitler bulunmaktadır. İki katlı düzenlenmiş bu geçitlere altta 1.24m. genişliğinde, dikdörtgen formlu düz atkı taşlı birer kapı ile girilmektedir. Üst katın ise kuzeye bakan cephesinde dıştan 0.23m, içten 0.50m. genişliğinde, 1.12m. derinliğinde mazgal formlu birer pencere ile aydınlatılmaktadır. Dış avlu duvarı alt kat pencere seviyesine kadar duvar örgülü olup sağırdır. Kuzeydoğu köşede yer alan hücrenin kuzeye bakan cephesinde alt pencereler tuvaletten dolayı açılmamıştır. Ancak pencerelerin tuğladan basık kemerli alınlıkları durmaktadır.

Tonozlu geçişlerin yanlarında beşer adet öğrenci hücresi yan yana sıralanmıştır. Hücrelerin kuzeye bakan cephelerinde altlı üstlü yerleştirilmiş iki katlı ikişer pencere ile aydınlatılmıştır. Alt pencereler 0.85m. genişliğinde, 0.93m. derinliğinde dikdörtgen formlu; üstte 0.76m. genişliğinde sivri kemerli tepe pencereleri yerleştirilmiştir. Alt pencerelerin lento, söve ve denizlikleri 0.21m. genişliğinde yekpare kesme taştandır. Batıda yer alan alt pencereler sivri kemerli alınlıklı, doğuda yer alanlar ise basık kemerli alınlıklıdır (Foto 734).

Cami ile medresenin ortasında yer alan ***avlu*** doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı olup tam merkezde olmayıp kuzeye kaydırılmıştır (Foto 735-736). Avlunun ortasında, doğu ve batı giriş kapılarının kesiştiği orta bölüme ***şadırvan*** yerleştirilmiştir. Şadırvana ait eski resimlerden şadırvanın mermer havuzunun özgün olduğu, üst bölümü ve çatısının 2004 yılındaki restorasyonlar sırasında yenilenmiştir[1422]. Silindirik planlı havuz on dört panodan meydana gelmektedir. Her bir pano birbirinden ince birer silme ile ayrılmıştır. Panoların ortasına birer adet musluk, her musluğun karşısına ise birer adet oturak yerleştirilmiştir. Havuz ile oturaklar arasında pis su kanalı avlu zemininden daha aşağıda olup derin tutulmuştur. Havuzun üst bölümüne eklenen sekizgen planlı gövde betonarme malzemeden yapılmıştır. Gövdenin her bir kenarına kum saati başlık ve kaidelere sahip birer kare kesitli sütünce ile sınırlandırılmıştır. Şadırvanın üzeri geniş saçaklı bir kubbe ile örtülüdür (Foto 737-738).

Avlu kuzeyde önü revaklı medrese yapısıyla, güneyde ise aynı planda son cemaat yeri ile çevrilidir. Avlunun güneyinde, caminin kuzey cephesi boyunca uzanan ve beden duvarlarından daha geniş tutulmuş son cemaat yeri yer alır. Son cemaat yeri altı sütun tarafından taşınan yedi gözlüdür. Ortadaki beş gözlü bölüm kubbe, yanlarda kalan birer göz ise kuzey-güney doğrultusunda aynalı tonoz örtülmüştür. Sütunlar birbirine ve kuzey beden duvarına sivri kemerlerle bağlanmıştır. Ortadaki beş bölüm pandantif geçişli kubbe ile yanlar ise dikdörtgen planlı olup aynalı tonoz ile örtülmüştür. Son cemaat yerinin yanları ikişer adet pencere ile dışarı açılmakta-

---

[1422] Ş. Tali, *age.*, s. 77.

dır. Son cemaat yerinin doğu ve batısında kuzey-güney yönde yan yana sıralanmış pandantif geçişli, üçer kubbeli revaklar bulunur. Her bir revakın dışarı açılan birer adet penceresi bulunmaktadır. Bu revakların kuzeyinde avluya girişi sağlayan birer adet kapı açıklığı yerleştirilmiştir. Kapı açıklığından üzeri kubbe ile örtülü revaka buradan da avluya giriş sağlanmıştır.

Avlunun kuzeyinde önü revaklı medrese "U" planlı olup on altı hücre ve bir dershaneden meydana gelmektedir. ***Revaklar*** doğu ve batıda altışar gözlü, kuzey birer tane köşelere yerleştirilmiş on bir gözlü olmak üzere toplam 23 gözlüdür. . Medrese revakları caminin son cemaat yerinden daha alçak tutulmuştur. Revakları taşıyan sütunlar beyaz mermerden olup birbirine ve duvarlara 5.50m. yüksekliğinde sivri kemerlerle bağlanmıştır. Ana dershane önündeki iki sütun ise pembe renklidir. Sekizgen bir kaide üzerine oturan 3.20m. yüksekliğindeki sütunlar aşağıdan yukarıya doğru daralmaktadır. Sütun başlıkları mukarnaslıdır. Kemer üzengi seviyesinde birbirine ve duvarlara metal gergilerle bağlanmıştır. Doğu ve batıda yer alan altı gözlü revaklar 4.00x3.85m. ölçülerinde olup pandantif geçişli kubbelerle örtülüdür. Kuzeydeki revakların köşelere denk gelen bölümleri kubbelidir. Avlu ile aynı genişlikte olan dokuz gözlü revakın dört köşesi iki sıra mukarnasla desteklenmiş sekiz dilimli tromplarla örtülmüştür. Revak gözleri 3.40x3.62m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Revak kemerleri 5.52m. yüksekliğinde, kemer yüzeyi 0.26m., iç genişliği ise 0.57m. genişliğindedir. Ortada dershane girişi önünde denk gelen bölüm ise dilimli bir kubbe ile örtülüdür. Bu bölüm diğerlerinden daha yüksek tutularak giriş bölümü vurgulanmıştır. Kuzey revak kemer aralıkları son cemaat revakının kemer aralıklarının yarısı kadardır (Foto 739-741).

Revakların arkasında doğu ve batıda üçer, kuzeyde ise 10 hücre ile dershane "U" şeklinde dizilmiştir. ***Doğu ve batı kanat*** üzerinde yer alan üçer oda karşılıklı simetrik olarak yerleştirilmiştir. Doğudaki odalara giriş batı cephenin güneye yakın köşelerine yerleştirilen tek kanatlı, dikdörtgen formlu birer kapı açıklığı ile sağlanmıştır. Kare planlı hücrelerin üzeri pandantif geçişli birer kubbe ile örtülüdür. Cephenin kuzeyinde yer alan üçüncü oda içten kuzey ve batı cephelerinin birleştiği köşe içeri doğru çekilerek pahlanmıştır. Giriş kapılarının solunda dikdörtgen planlı birer ocak vardır. Kuzey ve güney cepheleri sağır tutulmuş olup doğu cephelerinde altlı üstlü birer adet pencere açıklığı ile odaların aydınlatılması ve havalandırılması sağlanmıştır. Alt pencereler dikdörtgen formlu, üst pencereler ise sivri kemerlidir (Foto 742-743).

Batı kanat üzerinde yer alan üç hücreye doğu cephenin güneye yakın köşelerine yerleştirilmiş birer kapı ile giriş sağlanmıştır. Kare planlı hücrelerin üzeri pandantif geçişli birer kubbe ile örtülüdür. Cephenin kuzeyinde yer alan üçüncü oda içten kuzey ve doğu cephelerinin birleştiği köşe içeri doğru çekilerek pahlanmıştır. Kapıların sağında ocak yer alır. Batı cephelerde altlı üstlü iki katlı pencerelerile hareketlendirilmiştir. Kuzey ve güney cepheler sağırdır.

Hücrelere girişi sağlayan kapılar 1.68m. yüksekliğinde, dikdörtgen formlu düz atkı taşlıdır. Kapının lento ve söveleri 0.22m. genişliğinde yekpare taştandır. Alt pencereler zeminden 0.65m. yüksekliğinde, dikdörtgen formludur. Pencerelerin 0.18m. genişliğindeki lento ve söveleri yek pare taştandır. Alt pencerelerin 1.03m. yukarısında bulunan sivri kemerli tepe pencereleri 1.18m. yüksekliğinde, 0.78m. genişliğindedir.

Hücre içlerinde yer alan ocaklar dikdörtgen planlıdır. Ocak yaşmağı kaş kemerli, davlumbazı ise pramidal külah şeklinde tasarlanmıştır. Ocakların üst örtüye yansıyan tuğla ***bacaları*** 3.16m. yüksekliğinde, 0.66m. genişliğinde kare planlıdır. Dört cephesinde 0.33m. yüksekliğinde 0.15m. derinliğinde birer duman deliği açılmıştır. Bacanın üzeri kesme taştan pramidal bir külahla örtülmüştür (Foto 744).

Kuzey cephe ortasında yer alan ***dershane***, caminin mihrabı ve taçkapısı ile aynı aks üzerindedir. Beden duvarlarından kuzeye doğru çıkıntı yapmaktadır (Foto 745). Dershaneye güney cephe ortasında bulunan iki kanatlı, ahşap doğramalı bir kapı ile girilmektedir. Kapı açıklığına revak zemininden iki basamaklı taş bir merdivenle ulaşılmaktadır. Dikdörtgen bir kütle halinde cephe ortasına yerleştirilmiş giriş kapısı 1.71m. eninde, 3.98m. yüksekliğindedir. Basık kemerli giriş açıklığı 1.20m. genişliğinde, 1.07m. derinliğinde, 2.30m. yüksekliğindedir. Kapı kemeri yedi taştan zıvana geçmelidir. Kemer mavi ve beyaz iki renkli mermerden örülmüştür. Kemer köşelikleri sade bırakılmıştır. Üzerinde sivri kemerli alınlık sağır tutulmuş olup 1.54m. yüksekliğinde, 0.97m. enindedir. Giriş kapısı içten dikdörtgen bir kütle şeklindedir. Süslemesiz üç silme ile ters "U" şeklinde kuşatılmıştır. Dıştaki basık kemerin arka yüzeyi kaş kemer ile desteklenmiş üzeri sivri kemerli bir kuşatma kemeri ile örtülmüştür. Kemer köşelikleri boş bırakılmıştır (Foto 746).

Dershane, dıştan 6.34x6.34m., içten 5.58x5.62m. ölçülerinde kare planlıdır. Beden duvarları doğu ve batıda 0.90m. kuzey ve güneyde ise 1.15m. kalınlığında olup taş örgülüdür. Dershanenin üzeri dilimli tromplarla geçilen 5.60m. çapında bir kubbe ile örtülüdür. Trompların altları iki sıra mukarnaslarla desteklenmiştir. Tromplar ikinci sıra pencerelerin üst seviyesinden başlamaktadır. Kubbe zeminden 9.60m., tromplar ise 5.17m. yüksekliğindedir. Kubbe ve geçişler tuğladandır. Dershanenin doğu ve batı cepheleri sağırdır. Güneyde girişin sağında ve solunda zeminden 0.57m. yüksekliğinde, 0.81m. genişliğinde, 1.07m. derinliğinde, 1.60m. yüksekliğinde, ahşap doğramalı, lokmalı demir parmaklıklı birer pencere bulunmaktadır. Pencerenin lento, söve ve denizlikleri yek pare kesme taştandır.

Kuzey cephede ise üç katlı bir pencere düzenlemesi görülür. Altta iki dikdörtgen formlu, üstte ve aynı hizada iki sivri kemerli pencere ile bunların üzerinde ortaya gelecek şekilde bir adet olmak üzere beş pencere açıklığı bulunur. Alt pencereler zeminden 0.40m., ortadakiler 4.92m., üstteki tek pencere 4.95m. yüksekliğindedir (Foto 747-749).

Dershanenin sağında ve solunda tonozlu geçitler ile beşerden on hücre yer almaktadır. İki katlı düzenlenmiş bu bölümlere güney cephelerinde yer alan 1.20m. genişliğinde, 2.09m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu birer kapı ile girilmektedir. Aynı zamanda kuzeyinde yer alan kapı ile de dış avluya çıkış sağlanmıştır. Üzeri tuğladan basık bir tonozla örtülmüştür. Batıda yer alan geçidin doğu cephesinde iki adet dikdörtgen planlı niş yerleştirilmiştir. Bunlardan güneyde olanı 2.13m. genişliğinde 0.41m. derinliğinde; kuzeyde olanı ise 0.98m. genişliğinde 0.42m. derinliğinde olup ahşap kapaklıdır (Foto 750-751).

İkinci kat aynı özelliklere sahip olup 1.20m. genişliğinde, 2.33m. yüksekliğinde, 5.52m. derinliğinde tuğladan basık bir tonoz ile örtülüdür. Kuzey ve güneye bakan cephelerinde birer pencere vardır. Güneydeki pencere 1.30m. yüksekliğinde, 0.58m.genişliğinde dikdörtgen formlu iken kuzeydeki ise mazgal formlu olarak tasarlanmıştır. Doğudaki hücrenin batı cephesinde üç adet ahşap kapaklı dikdörtgen dolap nişi yerleştirilmiştir.

Dershanenin doğu ve batısında simetrik olarak yerleştirilmiş beşerden on hücre bulunur. İlk sekiz hücre iç düzen açısından aynı olup duvarlardaki nişlerin sayısı değişiklik göstermektedir. Bunlardan dershanenin doğusunda olan ilk dört hücreye güney cephenin doğuya kaydırılmış köşelerine yerleştirilmiş birer kapı ile girilmektedir. Giriş kapılarının sağında birer adet ocak bulunur. Doğu cepheleri sağır tutulmuştur. Batı cephelerinde ikişer niş vardır. Kuzey cephelerine ise altlı üstlü birer pencere yerleştirilmiştir. Köşede yer alan beşinci odaya ince uzun bir koridordan geçilerek ulaşılır. Odanın batısında ocak nişi, doğusunda iki katlı, batısında ise tek katlı bir pencere ile aydınlatılmıştır. Güney cephesi sağırdır.

Dershanenin batısında yer alan ilk üç odaya güney cephenin batıya yakın köşelerine; dördüncü odaya ise güney cephenin doğuya yakın köşesine yerleştirilmiş birer kapı ile girilmektedir. İlk üç odanın giriş kapısının sağında, dördüncü odanın girişin solunda olacak şekilde birer adet ocak yerleştirilmiştir. Doğu cephelerinde ikişer dikdörtgen niş bulunur. Batı cepheleri sağırdır. Kuzey cephelerinde altta dikdörtgen, üstte sivri kemerli iki katlı pencereler ile hücrelerin aydınlatılması ve havalandırılması sağlanmıştır. Kuzeybatı köşede yer alan beşinci hücreye ise güneydoğu köşede yer alan ince uzun bir koridordan geçilerek ulaşılmaktadır. Odanın batı ve kuzeyinde iki katlı pencereler, doğusunda ise ocak nişi yer alır. Güney cephesi sağırdır. Oda içlerinde yer alan nişler zeminden 1.31m. yüksekliğinde, 0.50m. genişliğinde, 0.53m. yüksekliğinde, 0.40m. derinliğinde olup kareye yakın dikdörtgen planlıdır. Odaların ve dershanenin zemini altıgen tuğlalarla kaplanmıştır.

Tuvalet mekanı medresenin kuzeydoğu köşesine yerleştirilmiş olup beş bölümlü olarak tasarlanmıştır. Doğu ve kuzey cephesi kaba yonu taş, batı cephesi ise bir sıra taş, iki sıra tuğladandır. Dış avlu duvarının doğu ve kuzey duvarına bitişiktir. Tuvalet hücrelerine girişler batı cephelerinde bulunan birer kapı açıklığı ile sağlanmıştır. Güneyde yer alan ilk hücreye batı cephenin güneye yakın köşesinden, diğer

dört hücreye ise kuzeye yakın köşelerine yerleştirilmiş 0.95m. genişliğinde, 0.80m. derinliğinde, 2.10m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu, düz atkı taşlı, tek kanatlı, pvc doğramalı bir kapı ile girilmektedir. Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı hücrelerin üzeri kuzey-güney doğrultusunda sivri beşik tonoz örtülüdür (Foto 752-753).

Süsleme Özellikleri: Medrese süsleme açısından sadedir. Avluya girişi sağlayan batı ve doğudaki giriş kapıları silemelrle hareketlendirilmiş basık kemer açıklıklıklıdır. Yapının cephelerinde altta dikdörtgen formlu sivri kemer alınlıklı, üstte alçı şebekeli sivri kemerli pencerelerle hareketlendirilmiştir. Hücreler sade olup alçı yaşmaklı ocaklar dikkati çekmetedir. Dershane giriş kapısı mermerden basık kemerli sivri kemer alınlıklıdır. Revakları taşıyan mermer sütunların başlıkları mukarnaslıdır. Ocakların üst örtüye yansıyan bacaları kare gövdeli olup tuğladandır.

Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu: 1206/1792 İstanbul Tahrir defterinde yer alan bilgilerde medresenin müderrisi İmam Abdullah Efendi olup oda sayısı 15, talebe sayısı 10[1423]; 1869'da 15 talebesi bulunan medresenin 1914 tarihinde ise 20-25 kişinin ikamet etmesinin uygun olacağı belirtilmiştir[1424]. 1311/1896 tarihli belgede Ahmet Paşa Medresesi'nin tamire muhtaç yerlerinin mecidi 19 kuruş hesabıyla 17.717 kuruşla evkaf-ı hümayun tamirat memuru marifetiyle yapılacağı ve bu masrafın üç yüz on bir senesi evkaf bütçesinden karşılanacağı belirtilmiştir[1425]. 1311/1902 tarihli diğer bir belgede ise kurşunlarının 1.330 ve diğer yerlerin tamiri için 17.387 kuruş masrafın tamirat memuru tarafından gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca Ahmet Paşa Medresesi'nin keşif haricinde tamire muhtaç kalan yerlerin cami ve türbe ile birlikte kurşunların tamiratının 1.391 kuruşla tamir edileceği hesaplanmıştır. Tamiratın Evkaf-ı hümayun kurşun müteahhidi Rıfat Efendi ve caminin tamiratının müteahhidi tarafından 7.191 kuruşun 1317 bütçesinden karşılanacağı belirtilmiştir[1426].

1914 teftiş raporunda kadro harici tutulan medresenin 16 odasının olduğu ve yeni tamir edildiği, köşe odalarının iki kişilik diğerlerinin birer kişilik olduğu, ders okunan bir dershanesi bulunduğu, hücrelerin arkalarında pencereleri olduğundan hava alabildiği, çamaşırhane, gusülhane ve abdesthanelerin tamire muhtaç olduğu, suyunun olması ve arsasının geniş olmasından dolayı yeni bir medresenin inşa edilmesi yönünde rapor görüş bildirilmiştir[1427]. 1918 yılında yangınzedeler tarafından işgal edilmiştir[1428]. 1995'te tamir edilen medrese Hacı Ferşad Efendi Eğitim ve

---

[1423] N. Aktaş, *agt.*, s.98.
[1424] M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 279.
[1425] BOA, ŞD. 137/41; ŞD. 137/41; BEO, 763/57199
[1426] BOA, İ.EV. 30/36; BEO, 1816/136145
[1427] M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 278; M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 170.
[1428] M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 170; M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 278.

Kültür Derneği'ne kiralanmış, 1998'den itibaren isse yurt olarak kullanılmaktadır[1429].

İstanbul I Nolu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 17.05.1996 tarih ve 445 sayılı karar ile basit onarım yapılması yönünde karar alınmıştır.Kara Ahmed Paşa Medresesi İstanbul I Nolu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından 24.06.1992 tarih ve 231 sayılı kararı ile tescil edilmiştir.

[1429] M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 279.

3.31. İstanbul Nişancı Mehmed Bey Medresesi

Yeri: İstanbul ili, Fatih ilçesi, Seyyid Ömer Mahallesi, Ali Şir Nevai Sokak'ta No:33'te 411 pafta, 1739 ada, 30-33 parselde bulunmaktadır (Çiz. 122). Güneyinde Ali Şir Nevai Sokak, batısında Köprülüzade Sokak, Kuzeyinde Taşköprülüzade sokak, doğusunda Kırımlı Aziz sokak ile çevrili alan içerisinde yer almaktadır. İ. H. Konyalı, medresenin inşa edildiği alanda Sorma Gir Camii ile Rum ve Ermeni kiliseleri arasında olan bir Bizans harabesi üzerine inşa edildiğini ileri sürer[1430].

Bânîsi: Medresenin bânîsi Kanuni Sultan Süleyman'ın Nişancılarından Eğri Abdizade[1431], Mehmet Efendi, Mehmet Paşa gibi isimlerle de kaynaklarda adı geçen Nişancı[1432] Mehmet Bey'dir[1433]. 1536/37'de divan kâtibi, 1557'de nişancılık görevinde bulunmuştur[1434].1566 yılında vefat etmiştir.

İnşa Tarihi: Medrese üzerinde inşa tarihini gösteren herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Mehmet Bey'in ölümeden önce nişancılık görevinde bulunduğu 1557-1566 yılları arasında yaptırmış olduğu kabul edilmektedir[1435]. M. Wienner yapının XVI. yüzyıl ortalarında inşa edildiğini söyler[1436].

Vakfiyesi: Bilinmemektedir.

Mimarı: Medresenin mimarı dönemin mimarbaşısı olan Mimar Sinan'dır. Nakkaş Sâî Mustafa Çelebi, Mimar Sinan'ın ağzından yazmış olduğunu bildirdiği otobiyografik eserlerinden TE[1437] ve TB'da[1438] *"Altımermer'de Nişancı Mehmed Bey Medresesi"*; TM'de[1439] *"Nişancı Mehmed Bey Medresesi"* olarak geçmektedir. Her üç yazmada da adının geçiyor olması mimarının Mimar Sinan olduğunu gösterir[1440].

1430 F. Dalgalı, *age.*, s. 319.

1431 M. Wienner, *age.*, s. 363; F. Dalgalı, *age.*, s. 320.

1432 Nişancı kelimesi sözlükte *"birşeyi belli etmek için üzerine alamet koymak"* manasına gelen Farsça nişan kelimesinden türemiştir. Nişancı, Osmanlı merkez teşkilatında padişahın tuğrasını çeken, Divan-ı Hümayun üyesi yüksek rütbeli bir memurdur. Nişancı kelimesi yerine Osmanlı kaynaklarında Tuğrai, tuğrakeş-i ahkâm, muvakki ve tevkii adları da kullanılmaktadır. Bkz. Afyoncu, E., "Nişancı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.XXXIII, İstanbul 2007, s: 156; İ, H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, Ankara 1988, s. 57, 59.

1433 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 297.

1434 M. Süreyya, *age.*, s. 117; İ. H. Danişmend, *age.*, s.342, 446, 452-455; Z. Ahunbay., "Nişancı Mehmet Bey Medresesi", *DBİA*, C. VI., s. 85.

1435 Z. Ahunbay, "Mimar Sinan'ın Eğitim Yapıları", *Mimar Başı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, İstanbul, 1988, s. 255.

1436 M. Wienner, *age.*, s. 363.

1437 Z. Sönmez, *age.*, s.71; Sâî Mustafa Çelebi, *age.*, s.103, 188

1438 Z. Sönmez, *age.*, s.35.

1439 Z. Sönmez, *age.*, s.89.

1440 Mimar Sinan'a ait yapı kataloglarında yer alan eserlerin hepsi Sinan tarafından tasarlanıp tasarlanmadıkları tam olarak tespit edilememiştir. Çünkü tezkirelerde ve onlara dayanan kataloglarda ki yapılarda Sinan'a ait üst düzey tasarım ve yapı üretim kabiliyetini saptamak olanaksızdır ve Mimar Sinan'a atfedilen tüm bu yapılarla kendisinin ne denli yakın bir ilişkisi olduğu günümüzde tam olarak bilinememektedir. Bilinen tek gerçek bu tezkirelerde ki yapıların Mimar Sinan'ın Hassa Mimarlığı sırasında yapıldığıdır.

Malzeme ve Teknik: Medresenin ana inşa malzemesi taş ve tuğladır (Çiz. 123). Beden duvarları bir sıra taş, iki sıra tuğladan almaşık tekniğinde inşa edilmiştir. Pencereler, giriş kapısı ile hücre kapılarının lento ve söveleri, pencere alınlıklarının iç yüzeyleri kesme taştan, üst sıra pencere şebekeleri alçıdan, pencere korkulukları metalden; pencere doğramaları, kapı kanatları ahşaptan yapılmıştır. Tuğla malzeme hem duvar örgüsünde hem de beden duvarlarının saçak seviyesinde testere dişi olarak; bacalarda ve hücrelerin zemin döşemesinde altıgen olarak kullanılmıştır.
Plan ve Mimari Özellikleri: Nişancı Mehmet Paşa Medresesi bir külliyeye bağlı olmayan, bağımsız olarak inşa edilen medreseler içerisinde değerlendirilmektedir. Açık avlulu ve tek katlıdır. Hücreler avlunun etrafına "L" şeklinde dizilmiştir. Dershane ise hücrelerden bağımsız olarak avlunun kuzeybatı köşesine konumlandırılmıştır (Foto 754, Çiz. 124).
Medresenin ***batı cephesi*** aynı zamanda medreseye girişi sağlayan kapı açıklığının bulunduğu giriş cephesidir (Çiz. 125). Giriş cephesi Köprülüzade Sokak'a açılmaktadır. 22.92m. uzunluğunda, 4.12m. yüksekliğinde olup diğer cephelerde olduğu gibi beden duvarları bir sıra taş, iki sıradan almaşık bir örgüye sahip olup iki sıra testere dişi ile sonlandırılmıştır. Cephe ortasında medreseye girişi sağlayan kapı açıklığı yerleştirilmiştir. Düzgün kesme taştan yapılmış kapı açıklığı dikdörtgen bir kütle şeklinde olup beden duvarlarından 6cm. öne doğru taşırılmıştır. 3.32m. yüksekliğinde, 2.05m. eninde olup süslemesiz iki silme ile ters "U" şeklinde kuşatılmıştır. Giriş kapısı en dışta yer alan ilk bordür 9cm. genişliğinde olup düz bırakılmış, ikinci bordür ise 11cm. genişliğinde olup dış bükey ve iç bükey silmelidir. Ortada yer alan basık kemerli giriş açıklığı 2.20m. yüksekliğinde, 1.36m. genişliğinde, 1.10m. derinliğindedir. Kapı kemeri her biri 0.23m. uzunluğunda dokuz adet taşla zıvana geçmeli olarak örülmüştür. Giriş açıklığı üzerinde yüzeyi boş bırakılmış üçgen biçiminde köşelik yer almaktadır (Çiz. 126). Köşeliğin üzerinde 1.58x0.41m. ölçülerinde enine dikdörtgen formlu kitabe taşının yüzeyi boş bırakılmıştır (Foto 755-756).
Batı cephede giriş açıklığının sağında iki, solunda üç pencere açıklığı bulunmaktadır. Sağda zeminden 0.62m. yüksekliğinde yer alan ilk pencere olup avluya açılmaktadır. 1.81m. yüksekliğinde, 0.86m. genişliğinde, 0.80m. derinliğinde olup dikdörtgen formlu, sivri kemerli alınlıklı ve geçme demir parmaklıklıdır.
Diğer pencere ise günümüzde tuvalet olarak kullanılan birime açılmaktadır. Mazgal formlu pencere dıştan 0.18m. genişliğinde, içten ise 0.70m. genişliğinde, 0.72m. derinliğinde, 0.76m. yüksekliğinde olup içeri doğru şevlidir. Kesme taştan yapılmış pencere zeminden 1.20m. yüksekliğinde olup basık kemerlidir. Pencerenin söve ve kemer taşları yüzeyden 3cm. dışarı taşırılmıştır. Giriş kapısının solunda yer alan üç pencereden biri avluya ikisi ise dershane mekanına açılmaktadır. Pencerelerin başlangıç seviyeleri farklı olduğu gibi yükseklikleri de farklıdır. Avluya açılan ilk pencere zeminden 0.62m. yüksekliğindedir. 0.88m. genişliğinde, 0.80m. derinliğinde,

1.81m. yüksekliğinde olup dikdörtgen formlu, sivri kemer alınlıklı ve geçme demir parmaklıklıdır.

Dershaneye açılan diğer iki pencere zeminden 0.94m. yüksekliğinde olup, 0.70m. genişliğinde, 0.80m. derinliğinde, 1.48m. yüksekliğinde olup dikdörtgen formlu, düz atkı taşlı, sivri kemerli alınlıklı, ahşap doğramalı ve geçme demir parmaklıklıdır. Dershanenin alt sıra pencerelerinin üstünde ortaya gelecek şekilde bir adet sivri kemerli tepe penceresi yerleştirilmiştir. zeminden 4.40m. yüksekliğindeki pencere alçı şebekeli olup 0.65m. derinliğinde, 0.75m. derinliğinde ve 1.30m. yüksekliğindedir.

Doğu cephe, Kırımlı Aziz sokağa bakmaktadır. 17.05m. uzunluğunda, 6.80m. yüksekliğindedir. Doğu cephe diğer cephelerden farklı olarak zeminden 2.20m. yüksekliğe kadar moloz taş, üstte geri kalan 4.60m.'lik bölüm ise bir sıra taş, iki sıra tuğla duvar örgüsüne sahiptir. Cephe yüzeyinde zeminden 4.28m. yüksekliğinde dört adet pencere açıklığı doğu kanat üzerinde bulunan hücrelere açılmaktadır. Pencereler 0.70m. genişliğinde, 0.80m. derinliğinde, 1.18m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu, düz atkı taşlıdır. Pencerelerin üzerinde yer alan sivri kemerli alınlıkların içleri küfeki taşla kaplanarak sağır tutulmuştur. 0.30m. genişliğindeki alınlık kemeri bir sıra taş, iki sıra tuğladan almaşık tekniğinde yapılmış. Doğu cephe beden duvarı tuğladan iki sıra testere dişi ile sonlandırılmıştır. Cephenin kuzey cephe ile birleştiği köşesi 0.15m. içeri çekilerek pahlanmıştır (Foto 757).

Medresenin ***kuzey cephesi*** 23.40m. uzunluğunda olup iki bölüm halinde ele alınabilir. İlk bölüm dershane binası, ikinci bölüm ise avlu duvarıdır (Çiz. 127). Dershane binası 6.82m. uzunluğunda, 6.63m. yüksekliğinde olup avlu beden duvarından 5.96m. kuzeye doğru çıkıntı yapmıştır. Bir sıra taş iki sıra tuğladan almaşık olarak inşa edilen dershane binasının kuzey cephe yüzeyinde zeminden 0.93m. yüksekliğinde iki alt pencere ile zeminden 4.40m. yüksekliğinde bir üst olmak üzere üç pencere açıklığı yerleştirilmiştir. Alt sıra pencereler 0.70m. genişliğinde, 0.80m. derinliğinde, 1.50m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu, düz atkı taşlıdır. Ahşap doğramalı, geçme demir parmaklıklı pencerenin lento ve söveleri yekpare kesme taştan yapılmıştır. Pencerelerin üzerinde bir sıra taş, iki sıra tuğladan sivri kemerli bir alınlık, alınlığın 0.25m. yukarında ise iki sıra tuğladan testere dişi dizisi diğer cephelerle birleşerek yapıyı dört yönden çepeçevre kuşatmaktadır. Üstte kubbe kasnağının kuzeye bakan cephesinde yer alan pencere açıklığı0.65m. genişliğinde, 1.30m. yüksekliğinde, 0.80m. derinliğindedir. Sivri kemerli pencere alçı şebekelidir. Pencere kemeri ise diğer pencerelerde olduğu gibi almaşık tekniğinde yapılmıştır. Dershane binasının batı cephe ile birleştiği köşe 0.22m. içeri çekilerek pahalanmıştır. Pahlanan yüzey saçak seviyesinin hemen altında kesme taştan bir püskül şeklinde aşağıya doğru uzanan bir mukarnasla sonlandırılmıştır.

Avlunun kuzey cephesi ise 16.58m. uzunluğunda, 4.10m. yüksekliğinde olup almaşık duvar örgüsüne sahiptir. Beden duvarları diğer cephelerde olduğu gibi tuğla-

dan iki sıra testere dişi ile sonlandırılmıştır. Cephe yüzeyinde yer alan tek pencere açıklığı tam ortada olmayıp batıya doğru kaydırılmıştır. Zeminden 0.50m. yüksekliğindeki pencere açıklığı 0.88m. genişliğinde, 0.80m. derinliğinde, 1.81m. yüksekliğindedir. Sivri formlu alınlık kemeri almaşık tekniğindedir. Alınlığın içerisi ise sağır tutulmuştur. Pencere geçme demir parmaklıklıdır (Foto 758-759).

Medresenin ***güney cephesi*** ana caddeye diğer bir deyişle Ali Şir Nevai Sokak'a bakmaktadır. Bu cephe 23.35m. uzunluğunda, 5.14m. yüksekliğindedir (Çiz. 128). Diğer cephelerde olduğu gibi bu cephede bir sıra taş, iki sıra tuğladan almaşık olarak inşa edilmiştir. Beden duvarları saçak seviyesinde 0.20m. genişliğinde tuğladan iki sıra testere dişi ile sonlandırılmıştır. Medresenin güney kanadı üzerinde yer alan altı hücrenin güneye açılan birer adet pencere açıklığı bulunmaktadır. Zeminden 2.65m. yüksekliğindeki pencereler 0.70m. genişliğinde, 0.80m. derinliğinde, 1.18m. yüksekliğinde olup dikdörtgen formlu düz atkı taşlıdır. Pencerelerin lento ve söveleri yekpare kesme taştan yapılmış olup 0.21m. genişliğinde ve cephe yüzeyinden 4cm. dışarı taşırılmıştır. Pencerelerin üzerinde yer alan sivri kemerli alınlıkların içi yekpare küfeki kesme taşla kaplanmış olup sağır tutulmuştur. Alınlık kemeri ise bir sıra taş iki sıra tuğladan almaşık olarak örülmüştür. Pencereler son restorasyonlar sırasında tamamen elden geçmiş olup ahşap doğramalı ve geçme demir parmaklıklıdır (Foto 760).

Medreseye batı cephe ortasında bulunan basık kemerli bir kapıdan girilmektedir. Kapıdan 0.70m. eninde, 1.40m. uzunluğunda üzeri tonoz örtülü, zemini taş döşeli eşiğe, buradan da basık kemerli bir açıklıkla avluya ulaşılır. Avluya bakan kapı açıklığı dikdörtgen bir kütle şeklinde düzenlenmiş olup sade tutulmuştur. 0.30m. beden duvarlarından taşıntı yapan kapı kütlesi 2.50m. eninde, 3.25m. yüksekliğinde olup kesme taştan yapılmıştır.

Medresenin ***avlusu*** 17.36x10.92m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Zemini taş döşeli avlu doğu, batı ve güneyden revaklarla çevrilidir (Foto 761). Revaklar doğu ve batıda iki, güneyde dört olmak üzere toplam sekiz adet 0.53x0.53m. ölçülerinde kare planlı mermer kaide üzerine oturan 0.18x0.18m. ölçülerinde kare kesitli ahşap ayaklar tarafından taşınmaktadır. Revakların üzeri ise tek yöne eğimli ahşap bir sundurma ile örtülmüştür. Avlu zemininden 0.10m. yükseltilmiş revakların zemini her bir kenarı 0.20m. olan altıgen tuğlalarla kaplanmıştır. Tuğlaların aralarında 3cm.'lik derz bulunmaktadır.

Revakların arkasında yer alan ***hücreler*** "L" oluşturacak şekilde avlunun doğu ve güneyine yerleştirilmiştir. Dokuz hücreden beşi güney kanat üzerine, dördü doğu kanat üzerine gelecek şekilde sıralanmıştır[1441].

Güney kanat üzerinde yer alan beş oda birer kapı ve pencere ile avluya açılmaktadır. Güneybatı köşede yer alan ilk hücreye 0.70m. genişliğinde, 0.50m.derinliğinde,

[1441] İ. H. Konyalı 10 odalı olduğunu söyler. Bkz. F. Dalgalı, *age.*, s. 319.

dikdörtgen formlu, düz atkı taşlı, tek kanatlı bir kapıdan girilmektedir. Günümüzde tuvalet olarak kullanılan bu mekan içten 2.35x4.10m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı olup üzeri 4.50m. yüksekliğinde tonoz ile örtülüdür. Zemini altıgen tuğlalarla kaplı olup, duvarları beyaz badana boyalıdır. Doğu duvarı sağır tutulmuş, kuzeyde giriş açıklığına yer verilmiştir. Güneyde cephe ortasında 0.70m. genişliğinde, 0.73m. derinliğinde pencere açıklığı ile batıda cephe ortasına gelecek şekilde mazgal formlu tek pencere açıklığı bulunur. Güneydoğuda ise 0.52m. derinliğinde 0.55m. genişliğinde bir kare formlu niş açılmıştır (Foto 762).

Bu kanat üzerinde yer alan diğer dört oda aynı özellikleri taşımaktadır. Odaların kuzey cephesinin batıya yakın köşesine yerleştirilmiş 0.80m. genişliğinde, 0.77m derinliğinde, 1.20m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu düz atkı taşlı, sivri kemerli alınlıklı birer kapı açıklığı ile giriş sağlanmıştır. İçten 2.95x3.75m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı olup üzeri aynalı tonoz ile örtülüdür. Giriş açıklığının sağında doğuya kaydırılmış tek pencere avluya açılır. Pencere, zeminden 0.70m. yüksekliğinde olup 0.63m. genişliğinde, 0.80m. derinliğinde, 1.30m. yüksekliğinde olup dikdörtgen formlu, düz atkı taşlı ve sivri kemerli bir alınlığa sahiptir. Doğu duvar yüzeyinde güneye yakın olan bölümde zeminden 0.80m. yüksekliğinde konumlanmış 0.36m. derinliğinde, 0.54m. genişliğinde, 0.93m. yüksekliğinde dikdörtgen bir niş bulunur. Güney cephe ortasında zeminden 1.40m. yüksekliğinde, 0.80m. derinliğinde, 0.70m. genişliğinde tek pencere ile güneydoğu köşede zeminden 0.62m. yüksekliğinde, 0.52m. derinliğinde, 0.55m. genişliğinde ve 0.53m. yüksekliğinde dikdörtgen bir niş bulunmaktadır. Güney kanat üzerinde yer alan odaların batı cephelerinin ortalarına gelecek şekilde birer adet ocak vardır (Foto 763-766).

Doğu kanat üzerinde dört hücre bulunur. Güneydoğu köşede yer alan odaya 0.93m. genişliğinde 0.20m. derinliğinde dikdörtgen formlu kapı açıklığından 0.97m. genişliğinde, 1.90m. derinliğinde, 2.06m. yüksekliğinde düz tavan örtülü ince uzun bir koridordan geçilerek odanın içerisine ulaşılır. 3.82x3.82m. ölçülerinde kare planlı odanın üzeri 5.20m. yüksekliğinde pandantiflerle geçilen kubbe ile örtülüdür. Kuzey duvarı sağır tutulan odanın, batı cephe ortasında 0.70m. genişliğinde, 0.70m. derinliğinde tek pencere; doğusunda yer alan niş 0.45m. derinliğinde 0.67m. genişliğinde dikdörtgendir. Odanın doğu cephesinde ortada tek pencere ile iki yanda 0.57m. genişliğinde, 0.45m. derinliğindeki niş kare formludur.

Cephenin ortasında yer alan iki odaya batı cephelerinde bulunan birer adet kapı açıklığı ile ulaşılmaktadır. Kapı açıklıkları 0.80m. genişliğinde, 0.80m. derinliğinde olup dikdörtgen formlu, sivri kemer alınlıklıdır. 3.76x2.95m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı olup üzeri aynalı tonoz ile örtülüdür. Odaların güney duvarları sağır tutulmuştur. Doğu cephelerinde ortada tek pencere açıklığı ile iki yanda birer adet kare formlu niş yerleştirilmiştir. Kuzeyde ise ortaya gelecek şekilde birer adet ocak yerleştirilmiştir (Çiz. 129). İkinci odanın güneye bakan cep-

hesinde sadece kapı açıklığı bulunurken, üçüncü odanın bu cephesinde giriş kapısı ile kapının güneyinde tek pencere açıklığı bulunmaktadır.
Doğu cephenin kuzeydoğu köşesinde yer alan dördüncü odaya diğer odalarda olduğu gibi dikdörtgen formlu bir kapı ile girilmektedir. 3.80x3.53m. ölçülerinde kareye yakın dikdörtgen planlı odanın üzeri pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Güney cephesi sağır tutulan odanın kuzey cephe ortasında ise bir adet ocak yerleştirilmiştir. Odanın doğusunda tek pencere açıklığı, pencerenin güneyinde bir adet kare formlu niş bulunmaktadır. Giriş cephesinde yer alan kapı açıklığının sağında tek pencere avluya açılmaktadır.
Avlunun kuzeybatı köşesinde hücrelerden bağımsız ***dershane***[1442] bulunur. Güneybatı köşede yer alan giriş açıklığına iki basamaklı taş bir merdivenle ulaşılmaktadır. Zeminden 0.45m. yüksekliğindeki kapı açıklığı 1.10m. genişliğinde, 0.47m. derinliğinde, 2.14m. yüksekliğinde olup dikdörtgen formludur. İki kanatlı ahşap doğramalı bir kapı ile girilen dershane binası içten 5.25x5.30m. ölçülerinde kare planlı olup üzeri tromplarla geçilen bir kubbe ile örtülüdür. Kubbe 8.33m. yüksekliğindedir. Her cephesinde ikişer adet alt, birer adet üst pencere olmak üzere toplam 12 adet pencere açıklığı bulunmaktadır. Zeminden 0.70m. yüksekliğinde olan alt sıra pencereler 0.70m. genişliğinde, 0.80m. derinliğinde, 1.46m. yüksekliğinde olup dikdörtgen formlu, sivri kemerli alınlıklı olup ahşap doğramalı ve demir parmaklıklıdır. Üstte yer alan tepe pencereleri ise alçı şebekeli olup 1.30m. yüksekliğinde, 0.90m. derinliğinde, 0.64m. genişliğinde olup içeri doğru şevli olarak tasarlanmıştır (Foto 767-769).
Her ocağın dışarı yansıyan, tuğladan kare kesitli birer ***bacası*** bulunmaktadır. 0.41x0.41m. ölçülerinde 1.74m. yüksekliğinde olup kurşun kaplı bir külah ile örtülüdür. Bacanın dört cephesinde 0.27m. genişliğinde, 0.23m. derinliğinde 0.23m. yüksekliğinde duman çıkışını sağlayan dikdörtgen formlu duman açıklığı yer alır (Foto 770).
Süsleme Özellikleri: Nişanı Mehmet Bey Medresesi süsleme açısından oldukça sadedir. Beden duvarlarında kullanılan bir sıra taş, iki sıra tuğla almaşık duvar örgüsü ile pencere ve kapıların lento ve sövelerin kesme taştan yapılmış olması cephelere hareketlilik kazandırmıştır. Dershane binasının batı cephe ile birleştiği köşesinin üst bölümünde kesme taştan bir püskül şeklinde aşağıya doğru uzanan mukarnas uygulaması en dikkat çekici bölümü oluşturmaktadır. İ. H. Konyalı, 1941 tarihinde dershane kubbesinin tepe noktasında zambak şeklinde yekpare taştan yapılmış zarif bir alemi olduğundan bahseder[1443]. Beden duvarlarının saçak seviye-

[1442] İ. H. Konyalı, kaynak göstermeden dershanenin aynı zamanda mescit olarak kullanıldığını söyleyerek Tavaşi Hüseyin Ağa tarafından bir de minber eklendiğini söyler. Ancak Konyalı'nın verdiği bilgilerin doğrulatacak ne yazık ki bir bilgi bulamadık. F. Dalgalı, *age.*, s. 319.
[1443] F. Dalgalı, *age.*, s. 320.

sinde yapıyı çepeçevre kuşatan tuğladan iki sıra testere dişi dışında kayda değer bir mimari unsur bulunmamaktadır.

Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu: Medrese binası ile ilgili tespit edebildiğimiz en eski bilgi 1130/1717 tarihindeki Cibali yangınında hasar gördüğüdür[1444]. Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulunan 4 Mayıs 1319/17 Mayıs 1903 tarihli bir vaziyet planında medresenin yanına inşa edilen yapılardan dolayı arsasının bir bölümünün işgal ettiği görülmektedir[1445].İstanbul'da 1919 tarihinde meydana gelen Cibalı, Fatih ve Altımermer yangınlarında hasar olan 7500 bina içerisinde Nişancı Medresesi de bulunmaktaydı[1446]. 1940'lı yıllarda harap vaziyetteki medresenin odalarının dış duvarları ile kubbesi yer yer çatlamış dershanesi ayakta kalmıştır (Foto 771-772)[1447].

2007 yılında medrese ve çevresinde kamulaştırma yapılarak, etrafında yer alan gecekondular yıktırılmıştır. Medrese binasının içerisi ise işgal edilerek konut olarak kullanılmaktaydı. Yapının hücre duvarları büyük oranda hasar görmüş, ara duvarlar yıkılmış, dış duvarlar ise kısmen üst pencere kotuna kadar korunarak günümüze gelebilmiştir. 2009 yılında İstanbul Arkeoloji Müzesi denetiminde medrese ve çevresinde kazı ve temizlik çalışmaları yapılarak, muhdes duvarlar yıktırılmış, yapının planı ortaya çıkarılmıştır. Tamamen yok olan hücrelerin ve revaklı kısmın üst örtüsü hakkında herhangi bir ize rastlanamamıştır. Yapı ile ilgili daha önce yapılmış iki restitüsyon planı bulunmaktadır. Bunlardan ilki S. Avukatoğlu ve Ç. Karamanoğlu'na aittir. Bu plan şemasında dershane girişi kapısı cephe ortasında gösterilmiş, revak bölümü sadece güney ve doğu kanatlarda L biçiminde gösterilmiş, medrese hücreleri dokuz yerine sekiz adet gösterilmekle beraber kareye yakın formda ve hali hazırına göre yanlış ebatlarda tasvir edilmiştir. Bu restitüsyon denemesinde hücre odalarının üst örtüsü kubbe olduğu kabul edilmiştir. Yapılan kazılarda elde edilen bulgularla bu restitüsyon projesi örtüşmemektedir. Diğer bir restitüsyon önerisi A. S. Ülgen tarafından yapılmıştır. Plan şeması hali hazır durumla ve yapılan tipolojik araştırmalarla da büyük oranda örtüşmektedir. Ancak bu plan şemasında da revaklarla ilgili olarak bir yorum yapılmamıştır. Medrese binasının restorasyonunun tamamlanmasıyla birlikte Türkiye Gençlik Vakfı'nın kullanımına tahsis edilmiştir.

[1444] M. Wienner, *age.*, s. 363.
[1445] M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 297.
[1446] M. Wienner, *age.*, s. 363; F. Dalgalı, *age.*, s. 319.
[1447] F. Dalgalı, *age.*, s. 319.

3.32. İstanbul Edirnekapı Mihrimah Sultan Medresesi

Yeri: İstanbul ili Fatih İlçesi, Karagümrük Mahallesinde bulunmaktadır. Külliyenin doğusunda Fevzi Paşa Caddesi, Kuzeyinde Kaleboyu Caddesi, batısında Hacı Muhiddin Camii Sokağı, güneyinde Ketebe Sokak ile çevrili alan içerisinde yer alır. Evliya Çelebi "*Edirnekapısı'nın iç yüzünde bir yüksek zemin üzre yüce bir camidir*" diyerek yerini tarif eder[1448].

Mihrimah Sultan Külliyesi[1449] Edirnekapı'da[1450] surların yakınında kente hakim bir tepe üzerinde inşa edilmiştir[1451]. Külliye, cami, medrese, sıbyan mektebi, çifte hamam (973/1565)[1452], çeşme (1132/1719), Ahmet Paşa Türbesi ve dükkanlardan oluşmaktadır[1453]. Külliyenin merkezinde cami, kuzeyinde avlu, avlunun etrafında "U" planlı medrese, caminin güneybatısında sıbyan mektebi, sıbyan mektebinin güneyinde Ahmed Paşa'nın türbesi, güneyde caminin uzağında külliye yapılarından ayrı konumlanmış hamam yer alır (Çiz. 130-131)[1454]. Külliyenin bir diğer yapısı olan ve günümüze ulaşmayan hanın yeri ise bilinmemektedir. Vakfiyede belirtilen 62 adet dükkan ise kuzey ve doğuda bulunmaktaydı. Bu dükkanlar kuzeydeki caddenin açılması sırasında yıktırılmıştır[1455].

Bânîsi: Külliyenin bânîsi konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. M. Wienner[1456], Semavi Eyice, O. Aslanapa[1457] ve C. Baltacı[1458], Kanuni Sultan Süleyman[1459]; Hüseyin Ayvansarâyî Mihrimah Sultan olduğunu ileri sürerler[1460]. A. Kuran ise Mihrimah Sultan'ın (Ö. 986/1578)[1461] babasından daha geç ölmüş olmasını gerekçe

---

[1448] Evliya Çelebi, *age.*, s.123.

[1449] Hezarfan Hüseyin Efendi, Edirnekapı Mihrimah Sultan Külliyesi'nin "…Ve kerime-i mükerreme-i muhteremleri Mihrimâh Sultan hazretleri için Edirne-kapusu'nun dahilinde bir bülend ve refi' ve fasih ve vâsî, câmi'-i lâtîf ve medrese-i şerîf ve hammâm-ı zîbâ ki bir eser-i lâ-nazîrdir" Kanuni Sultan Süleyman tarafından yaptırıldığını söyleyerek, külliyeyi meydana getiren yapıların isimlerini zikretmiştir. Bkz. Hezarfan Hüseyin Efendi, Telhîsü'l-Beyân Fî Kavânîn-i Âl-i Osman, (Haz. Sevim İlgürel), Ankara 1998, s. 50.

[1450] Külliyenin inşa edildiği arazi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. G. Necipoğlu, *age.*, s. 410-413.

[1451] M. Wienner, külliyenin eski bir Bizans kilisesinin yerine yapıldığını söylese de bu konuda kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Bkz. M. Wienner, *age.*, s.441.

[1452] İ. H. Konyalı, *İstanbul Abideleri*, s. 70.

[1453] M. Wienner, *age.*, s. 441; A. Kuran, *age.*, s. 123; O. Aslanapa, *age.*, s. 223; M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s.355; D. Kuban, *age.*, s. 128; M. Sözen-vd., *age.*, s. 184.

[1454] D. Kuban, *age.*, s. 128.

[1455] A. Kuran, *age.*, s. 123.

[1456] M. Wienner, *age.*, s. 441.

[1457] O. Aslanapa, *age.*, s. 222.

[1458] C. Baltacı, *age.*, s. 561.

[1459] Evliya Çelebi külliyeyi Kanuni Sultan Süleyman yaptırdığını şu cümlelerle aktarır: "….Diğer selatin camilerinin direkli İrem köşküdür. Süleyman Han (---) tarihinde temiz kızı adına yaptırıp bütün masrafı padişah hazinesinden harcanmıştır". Bkz. Evliya Çelebi, age., s.123.

[1460] Ayvansarâyî Hafız Hüseyin, *Camilerimiz Ansiklopedisi*, (Haz. İ. Erzi), İstanbul 1987, s.56-57; Ayvansarâyî Hüseyin Efendi, *Hadikatül Cevami İstanbul Camileri ve Diğer Dini Sivil Mimari Yapılar*, (Haz. A. N. Galitekin), İstanbul 2001, s.65.

[1461] C. Baysun, "Mihrümah Sultan", *MEBİA*, C. VIII, s. 307; Ç. Uluçay, *age.*, s. 38.

göstererek Kanuni Sultan Süleyman tarafından yapımına başlandığı vefatı üzerine Mihrimah Sultan tarafından tamamlandığını söyler[1462].

İnşa Tarihi: Külliye üzerinde inşa tarihini gösteren bir kitabe bulunmamaktadır[1463]. Medresenin inşa tarihi hakkında da farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. E. Manbûrî 960/1552-53[1464], M. Wienner 1556-1560[1465], D. Kuban 1560'lı yıllarda bittiğini[1466], İ. H. Konyalı[1467] ve M. Sözen[1468] inşaatın 970/1562 yılında başlandığını 975/1565 yılında tamamlandığını O. Aslanapa ise 1565 tarihli bir belgede[1469] külliyeye hamam (978/1565) yaptırılması yönündeki bilgiden hareketle bu tarihten önce yaptırıldığı[1470]; G. Goodwin 1565-70; İ. A. Yüksel caminin en geç 973/1566'da yapıldığını medresenin de camiden hemen sonra tamamlandığını[1471], M. Ziya 983/1580-81[1472], görüşünü savunur. A. Kuran medresenin cami ile birlikte planlanmadığını, sonradan ilave edildiğini, başlangıçta avlusuz olarak tasarlandığını, medrese odaları, dükkan, türbe, mektep binasının ikinci aşamada gerçekleştiğini söyler[1473]. Kuran, ayrıca 1568-69'da medreseye müderris atamasının yapılması ve vakfiyesinin 1570'te tescil edilmesine dayanarak külliyenin 1566'dan sonra tamamlandığı görüşünü savunur[1474]. G. Necipoğlu ise 1568-1574 yıllarına tarihler[1475]. Medreseye ilk müderris 976/1568-69 tarihinde Manav Şemseddin Efendi atanmış ancak medresenin tamamlanmaması üzerine eğitime Rüstem Paşa Camii'nde devam edilmiştir[1476].

1462 A. Kuran, *age.*, s. 123.

1463 Sadece sıbyan mektebi üzerinde tarihsiz kitabe üzerinde *"Yapdı Mihrimah Sultan-Mekteb-i ibtida-i sıbyan"* yazılıdır. Bkz. C. Baltacı, *age.*, s. 562.

1464 E. Manbûrî, *Rehber-i Seyyâhîn*, s.323

1465 M. Wienner, *age.*, s. 441.

1466 D. Kuban, *age.*, s. 128; D. Kuban, "Mihrimah Sultan Külliyesi", *DBİA*, C. 5, s. 454; D. Kuban, *Sinan'ın Sanatı ve Selimiye*, İstanbul 1997, s. 98-102.

1467 İ. H. Konyalı, Mimar Koca Sinan'ın Eserleri, s.165

1468 M. Sözen-vd., *age.*, s. 184.

1469 Edirnekapısında Mihrümah Sultanın hamam yaptırmasına dair: "İstanbul Kadısına hüküm ki; ….Eirnekapusunun iç yüzünde müceddeden bina olunan camii kurbinde hamam bina eylemek…..hamam bina etdükde şer'i şerife muhalif kimesniye dahl ve taarruz ettirmeyesin. Fi 11 Muharremülharam 973 (1565)". Bkz. A. R. Altınay, Onuncu Asr-ı Hicri'de İstanbul Hayatı (1495-1591), İstanbul 1988, s.22.

1470 O. Aslanapa, *age.*, s. 224.

1471 İ.A. Yüksel, *age.*, s. 348.

1472 M. Ziya, *İstanbul ve Boğaziçi*, II, s.207.

1473 A. Kuran, *age.*, s. 127.

1474 A. Kuran, *age.*, s. 127.

1475 G. Necipoğlu, *age.*, s. 413.

1476 Nev'î-zâde Atâyî "Hadâ'iku'l-Hakâ'ik Fî Tekmileti'ş-Şakâ'ik" isimli eserinde şu bilgileri aktarır: "..976 Zilka'de'sinde Edirnekapusu'nda bina olunan medrese elli akçe ile ibtida bunlara îtâ olundu. Henüz tamam olmamağla Rüstem Paşa câmiinde ders dimek ferman olundu". Buna göre Edirnekapısı Mihrümah Sultan medresesi için talebe alınmakla beraber bina henüz bitmediğinden bir müddet için tedrisat Rüstem Paşa camiinde yapıldığından tamamlanma tarihi 976'dan sonra, muhtemelen 977'dir. Bkz. S. Donuk, agt., s. 786; C. Baltacı, age., s. 562; M. S. Kütükoğlu, agm., s.355.

C. Baltacı, caminin önce tamamlandığını medresenin ise Martoloszâde Abdullah Efendi'nin 978/1570-71 yılında tayin olmasıyla tamamlandığı[1477] görüşünü savunur.
Vakfiye: Mihrimah Sultan'ın 978/1570-71 tarihli vakfiyesi Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivi 635 numaralı defterin 85-95 sayfaları arasında bulunmaktadır[1478]. Vakfiyede külliyeyi meydana getiren yapılar hakkında ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır. Cami avlusunda yer alan şadırvan, Kevser Irmağı misali mavi rengi ile ab-ı hayat suyundan bir parça gibi lezzetli içimiyle Fırat'ın tatlı suyuna benzer. Övgülerle dolu bu camiye bitişik kıymetli sütunları, zarafet ve güzelliğiyle eşsiz süslerle donatılmış 17 odalı bir medrese ile camiye bitişik sağlam ve dayanıklı 62 dükkan, karşısında altında üç dükkanı içeren bir han ve yanında bir bakkal dükkanı bina eylediler[1479].
Vakfiyede personellerin görev ve sorumlulukları ile alacakları ücretler hakkında şu bilgilere yer verilmiştir: Bu yüce medreseye güzel iş ve ahlaka sahip, Arapça dil kuralları ve edebiyat ilmini bilen, yazı yazma ve okumada mahir, ders günlerinde dershanede hazır ve görevini ihmal etmeyen, alimler arasında doğruluğu kabul edilmiş izzet ve şeref sahibi, muhterem bir kimsenin günlük 50 ücret karşılığında müderris olarak atanması, dersle meşguliyeti bilinen ve erdemiyle diğer talebelerden daha layık bir talebenin adet üzere müderrise yardımcı olmak karşılığında günlük 5 akçe ücretle muid olarak atanması, adet üzere marifet sahibi, derslerine devam eden, öğrenimle meşgul olan, yetenekli, dürüstlük ve diyanet üzere hareket eden on dört öğrenciye günlük iki akçe verilmesi ile işinin ehli bir kimsenin günlük 2 akçe ücret karşılığında kapıcı olarak görevlendirilmesi şart koşulmuştur [1480].
Mimarı: Mimar Sinan'ın hayatı ve eserleri hakkında bilgiler veren TB[1481] ve TE'de "Edirne kapusunda Mihrimah Sultan Medresesi[1482]", TM'de "Rüstem Paşa Sultanının camii şerif Edirnekapusunda-Medrese 1-Türbe-i Ahmed Paşa Veziriazam andadır[1483]" geçmesinden dolayı medresenin mimarı Mimar Sinan'dır.
Malzeme ve Teknik: Medresenin ana inşa malzemesi taş ve tuğladır. Beden duvarlarında kesme taş ve tuğla kullanılmıştır. Kesme taş malzeme beden duvarlarında, kapı ve pencere sövelerinde giriş kapılarında, revakların avluya bakan kemerlerinde; tuğla malzeme revakların hücrelere bakan kemerlerinde, kubbe ve geçişlerde, bacalarda, zemin döşemelerinde, beden duvarlarında kesme taş malzeme ile bu malzemeye yer verilmiştir. Metal malzeme dış kapı kanatlarında, pencere parmak-

---

[1477] C. Baltacı, *age.*, s. 562.

[1478] 635/2 Numaralı defterin 83. sayfasının 11. sırasında kayıtlı Kostantiniyye'de Mihrimah Sultan Vakfına ait, 978 tarihli vakfiye. Ayrıca Bkz. C. Baltacı, *age.*, s. 562.

[1479] VGMA Defter: 635-2-01, s. 83.

[1480] Defter: 635-2-01, s.358.

[1481] Z. Sönmez, *age.*, s. 34.

[1482] R. M. Meriç, *age.*, s. 94; Z. Sönmez, *age.*, s. 70.

[1483] R. M. Meriç, *age.*, s. 24; Z. Sönmez, *age.*, s. 83

lıklarında, revaklardaki gergilerde; ahşap ise hücrelerin kapı ve pencere doğramalarında, mermer malzeme şadırvan, revakları taşıyan sütun ve başlıklarda kullanılmıştır.

Plan ve Mimari Özellikleri: Edirnekapı Mihrimah Sultan Medresesi cami ile ortak bir avlu etrafında yer alan tip içerisinde değerlendirilmektedir. Caminin kuzeyinde yer alan medreseyi oluşturan hücreler avlunun doğu ve batı kanatları üzerine karşılıklı olarak yerleştirilmiştir. üç tarafı revaklarla çevrili olup, kuzey kanatta talebe hücrelerine yer verilmemiştir. Dershanesi olmayan medresede camiinin namaz vakitleri dışında dershane olarak kullanıldığını göstermektedir[1484] (Foto 773, Çiz.132).

Kaleboyu Caddesine bakan ***kuzey cephe*** 81.94m. uzunluğundadır. Arazinin yapısına uydurulan cephede asimetriktir (Foto 774). Böyle bir uygulamaya gidilmiş olması muhtemelen kuzeybatıda surların olmasından kaynaklanmıştır. Bu cephe üzerinde biri kuzeybatıda diğeri kuzeydoğuda olmak üzeri iki giriş kapısı yerleştirilmiştir. Bunlardan kuzeydoğu köşede olanı medreseye girişi sağlayan ana giriş kapısıdır. Taçkapı beden duvarından doğuda 5.46m., batıda ise 10.04m. taşıntı yapmaktadır. Kapının caddeye bakan ön cephesi 4.95m. genişliğinde, 6.02m. yüksekliğindedir[1485]. Kesme taştan inşa edilen giriş kapısı dikdörtgen bir kütle halinde tasarlanmıştır. Kapının dış köşeleri 5.15m. yüksekliğinde, 0.20m. çapında, silindirik gövdeli sütuncelerle yumuşatılmıştır. Sütuncelerden sonra gelen 0.52m. genişliğindeki düz yüzey ters "U" şeklinde kapıyı kuşatmaktadır. Bundan sonraki 0.41m. genişliğinde kaval, yarım oluk ve oluklu silmelerle giriş açıklığını ters "U" şeklinde kuşatmıştır. Giriş açıklığı 1.95m. genişliğinde, 1.50m. derinliğinde, 3.50m. yüksekliğinde kesme taştan basık kemerlidir. Kemeri oluşturan taşların kenarları girintili-çıkıntılı olarak tasarlanarak zıvana geçmelidir. Kapının söveleri 0.31m. genişliğinde, 0.29m. derinliğinde yekpare taştandır. Kemer köşelerinde üçgenimsi yüzeyler boş bırakılmıştır. Bunun üzerinde yer alan yatay dikdörtgen formlu kitabe levhası boş bırakılmıştır. Yol kotundan 2.15m. yüksek olmasından dolayı sekiz basamaklı bir merdivenle giriş açıklığına buradan da önde aynalı tonoz, arkada kubbe örtülü giriş eyvanına ulaşılır. Giriş eyvanının önünden revaka buradan da avluya ulaşılmaktadır.

Kuzeybatıda yer alan ikinci kapı ise beden duvarından batıda 0.81m., doğudan ise 0.23m. çıkıntı yapmıştır. 3.45m. genişliğindeki taçkapı kesme taştan inşa edilmiştir. Dıştan 0.57m. genişliğinde düz bir yüzey tarafından ters "U" şeklinde kuşatılmıştır. Giriş açıklığı 1.70m. genişliğinde, 1.50m. derinliğinde basık kemerlidir. Kapının söveleri 0.30m. genişliğinde, 0.23m. derinliğinde kesme taş örgülüdür. Kemer köşelerindeki üçgenimsi yüzeyler boş bırakılmıştır. Bunun üzerinde yer alan yatay dikdörtgen formlu kitabe levhası da boş bırakılmıştır. İki kanatlı demir doğramalı bir

---

[1484] G. Necipoğlu, *age.*, s. 414.

[1485] Taçkapı için bkz. M. Karademir, *agt.*, s. 333-336.

kapı ile çapraz tonoz örtülü revaka buradan da avluya ulaşılmaktadır (Foto 775-777).

Kapının batısında yer alan duvar 14.97m. uzunluğundadır. Girişin batısında bulunan 0.91m. genişliğinde, 0.68m. derinliğinde tek pencere revaka açılmaktadır. Kapının doğusunda bulunan 14.75m. uzunluğundaki duvar surlara doğru çıkıntı yapmıştır. Bu duvar yüzeyinde 0.90m. genişliğindeki dikdörtgen üç pencereden ikisi revaka açılırken, üçüncü pencere köşedeki türbe mekanına açılmaktadır[1486]. Türbe ile kuzeydoğudaki taçkapı arasında kalan 34.12m. uzunluğundaki duvar yüzeyi sağır tutulmuş olup herhangi bir pencere açıklığına yer verilmemiştir. Kuzeydoğudaki taçkapının doğusunda yer alan ve iki hücrenin kuzeye bakan cephesi ise 9.07m. uzunluğunda olup sağırdır.

Doğu cephe 51.69m. uzunluğundadır. Kesme taş ve tuğla örgülü beden duvarları 0.31m. genişliğinde kesme taştan düz ve pahlı bir kornişle sonlandırılmıştır. Hücreler 47.29m. uzunluğundadır. Duvar yüzeylerinde on adet tuğladan sivri hafifletme kemerine yer verilmiştir. Kemerler 4.86m. genişliğinde, 6.46m. yüksekliğindedir. Kemer köşeliklerine birer adet taş çörten yerleştirilmiştir. Güneyden kuzeye doğru ilk beş kemer içerisinde ikişer, altıncı kemer ile kuzeybatı köşede ise birer adet niş bulunmaktadır. Nişler arazinin eğiminden dolayı zeminden yükseklikleri farklılık göstermektedir. 1.01m. genişliğinde, 1.37m. yüksekliğindeki nişler tuğladan yuvarlak kemerlidir (Foto 778).

Fevzi Paşa Caddesine bakan cephenin güneye yakın köşesinde avluya girişi sağlayan bir kapı bulunmaktadır. Beden duvarından 3.46m. dışarı taşırılan bölüm iki katlı olarak tasarlanmıştır. Altta giriş kapısı üstte ise fevkani olarak tasarlanmış bir hücre bulunmaktadır. Giriş kapısı 3.86m. yüksekliğinde, 2.94m. genişliğindedir. Kesme taştan dikdörtgen bir çerçeve içerisine yerleştirilmiş basık kemerli kapı açıklığı 3.08m. yüksekliğinde, 1.87m. genişliğindedir. Kapı kemeri 0.40m. genişliğinde olup kesme taştan düz geçmelidir. Kemer köşelerindeki üçgenimsi yüzeyler boş bırakılmıştır. Giriş açıklığının etrafı farklı genişlikteki silmelerle ters "U" şeklinde kuşatılmıştır. Kapının içeriye bakan arka yüzeyin kemeri fistolu kemer şeklinde düzenlenmiştir. Kapı açıklığından on dokuz basamaklı bir merdivenle de avluya ulaşılmaktadır. girişin üzerinde yer alan hücrenin kuzey cephesi 3.46m., doğu cephesi 4.40m., batı cephesi 3.66m., güney cephesi ise 4.35m. uzunluğundadır. Bir sıra kesme taş, iki sıra tuğladan almaşık teknikte inşa edilmiştir. Hücrenin doğu ve batıya bakan cephelerinde geniş bir sivri kuşatma kemeri içerisine 0.70m. genişliğinde, 0.65m. derinliğinde, 1.42m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu sivri kemerli, lokmalı demir parmaklıklı birer pencere yerleştirilmiştir. Pencerenin lento ve söveleri yekpare taştandır. Alınlık kemeri bir sıra taş, iki sıra tuğladan almaşık teknikte-

[1486] Ayvansarâyî bu türbe hakkında şu bilgileri aktarır: "Caminin avlusunda Kale karşısında, Fetih Gazilerinden (Zanbak Dede!) bir zat gömülüdür ki ziyaret olunmaktadır. Bkz. Ayvansarâyî, age., s. 56-57; Ayvansarâyî Hüseyin Efendi, age., s.65.

dir. Kemer aynası ise aynı teknikte örülmüş olup sağır tutulmuştur. Güneye bakan cephesinde eksenden doğuya kaydırılmış 0.99m. genişliğinde, 0.66m. derinliğinde bir kapıdan girilen hücre içten 3.00x3.00m. ölçülerinde kare planlıdır. Üzeri pandantiflerle geçilen sekizgen bir kasnak üzerine oturan kurşun kaplı bir kubbe örtülüdür. Hücrenin kuzey duvarında ortada 0.68m. genişliğinde, 0.46m. derinliğinde dikdörtgen planlı üçgen alınlıklı ocak, iki yanda zeminden 0.30m. yüksekliğinde, 0.62m. genişliğinde, 0.46m. derinliğinde, 1.50m. yüksekliğinde dikdörtgen birer adet dolap nişi bulunmaktadır. Doğu ve batıda bulunan birer pencere ile mekanın aydınlatılması sağlanmıştır. Bu hücre kayyum yada cami görevlileri için ayrılmış olmalıdır. Lüleburgaz Sokullu Mehmed Paşa Medresesi ile Kadırga Sokullu Medresesinde de böyle odalarla karşılaşılmaktadır.

Hacı Muhittin Cami Sokağa bakan ***batı cephe*** 43.07m. uzunluğundadır. Cephenin güneybatı köşesinde bulunan hücrenin altına yerleştirilmiş bir kapı ile avluya giriş sağlanmıştır. Giriş cephesi kesme taştan yapılmıştır. Yol kotundan dört basamaklı bir merdivenle giriş açıklığına ulaşılır. Dıştan geniş bir sivri kemer içerisine alınmış giriş açıklığı basık kemerlidir. Kuşatma kemeri iki yanda silindirik gövdeli gömme iki sütünce üzerine oturtulmuştur. Kemerin üzerinde yatay dikdörtgen formlu kitabe levhasının yüzeyi boş bırakılmıştır. Girişin üzerinde ise 0.70m. genişliğinde dikdörtgen bir pencere sokağa bakmaktadır. Batı cephenin kuzeybatı köşesine yerleştirilen helalar beden duvarından 3.43m. dışarı taşırılmıştır. 19.08m. uzunluğundaki batı cephesi ise sağır tutulmuştur. Cephenin güneybatı ve kuzeybatı köşeleri pahlıdır (Foto 779).

Avluya dört yönde giriş sağlanmıştır. Girişlerden ikisi güneydoğu ve güneybatıda, diğer ikisi ise kuzeydoğu ve kuzeybatıdadır. Bunlardan kuzeydoğu ve kuzeybatıdaki kapılar kullanılmamaktadır. Günümüzde güneydoğu ve güneybatı kapılardan avluya giriş sağlanmıştır. Kapı açıklıklarından merdivenlerle ulaşılan ***avlu*** 57.16 x 25,94 m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Avlunun üzeri açık olup zemini taş kaplıdır (Foto 780).

Avlunun ortasında bulunan mermer ***şadırvan*** onikigen planlıdır[1487]. Üzeri dışarı taşkın, geniş saçaklı, içten kubbe dıştan kurşun kaplı sivri bir kubbe ile örtülüdür. Altta mermer bir kaide üzerine oturan şadırvan havuzu silindirik planlıdır. Havuzu oluşturan panolar yekpare mermerden yapılmış olup 0.80m. genişliğinde kareye yakın dikdörtgen formludur. Her panonun etrafı dört yönden kaval silmeler ile kuşatılmıştır. Panoların her biri üç bölüm halinde düzenlenmiştir. Ortadaki geniş iki yanda dar tutulmuş dikey formludur. Orta pano kaş kemerli, dilimli ve bursa kemerli olarak tasarlanmıştır. Her panonun ortasına zeminden kabartılmış dairevi formlu bölümün merkezine birer musluk yerleştirilmiştir. Panoların üstünden kemer üzengi seviyesine kadar olan bölümler metalden birer şebeke ile kapatılmıştır.

[1487] Oktay Aslanapa, şadırvanın sonradan ilave edildiğini söyler. Bkz. O. Aslanapa, *age.*, s. 223.

Havuzun iç kısmının ortasında tek çanaklı su lülesi yekpare mermerdendir (Foto 781-782, Çiz. 133).

Kubbeyi taşıyan sütunlar havuzu meydana getiren panoların iki yanına yerleştirilmiştir. Baklava başlıklı silindirik gövdeli mermer sütunlar birbirine sivri kemerlerle bağlanmıştır. Kemer köşelerinde oluşan üçgenimsi yüzeyler boş bırakılmıştır. Sütun gövdelerinin başlık ile birleşim yerleri bronz bileziklerle kapatılmıştır. Her musluğun karşısına denk gelecek şekilde birer oturak, oturaklar ile şadırvan arasında pis su gideri için fazla derin olmayan bir kanal yerleştirilmiştir. Oturaklar arasına yerleştirilmiş on altı sütun kubbenin dışarı taşırılmış geniş saçağını taşımaktadır. Kare kaideler üzerine oturan sütunlar silindirik gövdelidir. Başlıkları ise baklavalıdır. Sütunlar birbirine ahşap düz lentolarla bağlanmıştır. Saçağın tavanı çıtalarla kare taksimatlıdır.

Avlunun etrafı kuzey, doğu ve batı olmak üzere üç yönden ***revaklarla*** çevrilidir. Revaklar 12 paye, 20 sütun tarafından taşınmaktadır. Payelerden dörder tanesi güneybatı ve güneydoğu köşelere yerleştirilmiştir. Bu payelerden güney uçta olanları "L" formunda iken, diğerleri 0.74x0.74m. ölçülerinde kare kesitlidir. İkişer paye ise kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelere yerleştirilmiştir. Köşelerdeki payeler 0.74x0.56m., ortada olan diğer iki paye 0.56x0.56m. ölçülerinde, 2.94m. yüksekliğindedir. Sütunlar mermerden olup 2.53m. yüksekliğinde, 0.32m. çapında silindirik gövdeli ve baklava başlıklıdır. Sütunlar 8cm. yüksekliğinde mermer bir kaide üzerine oturmaktadır. Başlık 0.38m. yüksekliğinde, gövde ile birleştiği bölüm silindirik kesitli olup 0.31m. genişliğinde, başlığın kemer ile birleştiği bölüm ise kare kesitli olup 0.52m. genişliğindedir. Gövdenin başlık birleştiği bölümler metal bileziklerle kapatılmıştır. Bilezik 10cm. genişliğinde olup pahlı-düz-dış bükey silmelidir. Sütun ve payeler birbirine ev arkalarındaki duvarlara 5.22m. yüksekliğinde sivri kemerlerle bağlanmıştır. Kemer üzengi seviyesinde aynı doğrultuda metal gergilerle de sabitlenmişlerdir. Kemerlerden avluya bakanları 0.28m. genişliğinde kesme taş, hücre duvarlarına bakanları ise tuğladandır. Revak gözleri aynı ölçülerde olmayıp farklı genişliklerde tasarlanmıştır (Foto 783-785).

Doğu kanatta güneyde yer alan ilk revak gözü 3.38x3.29m. ölçülerinde kubbe, ikinci göz 3.47x2.96m. ölçülerinde aynalı tonoz, üçüncü göz 3.39x3.05m., dördüncü göz 3.90x3.40m., diğerleri 3.90x3.67m. ölçülerinde hemen hemen kare planlıdır. Eyvan önüne denk gelen revak hariç diğerleri pandantif geçişli birer kubbe ile örtülüdür. Kubbeler zeminden 7.25m. yüksekliğinde olup sekizgen kasnak üzerine oturur.

Kuzeydeki revaklar 3.70x3.67m. ölçülerindedir. Kuzeydoğu köşede yer alan son revak gözü doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı olup aynalı tonoz örtülüdür. Bunun doğusunda yer alan ikinci göz ise düzgün olmaya beşgen planlı olup üzeri kubbe ile örtülüdür. Batıdaki revaklar 3.96x3.55m. ölçülerinde hemen hemen kare planlıdır. Doğuda olduğu gibi batı cephenin güneyinde eyvan önüne denk

gelen revak aynalı tonoz ile örtülüdür. Revak zemini 0.30x0.30m. ölçülerinde altıgen tuğlalarla kaplanmıştır.

Revakların arkasında yer alan ***hücreler*** yatık "U" planlı avlunun doğu ve batı kanadında karşılıklı yerleştirilmiştir[1488]. Doğu kanatta on iki, batı kanatta dokuz olmak üzere toplam yirmi bir hücre ile her iki kanatta karşılıklı aynı eksen üzerinde birer eyvan bulunur. Kuzey kanatta hücrelere yer verilmemiş bunun yerine sadece revak uygulamasına gidilmiştir. G. Necipoğlu, kuzey kanatta odalara yer olmadığından dolayı bu kanatta sadece kubbeli revaklara yer verildiğini söyler[1489].

Doğu ve batı kanatların uzunlukları farklı olduğu gibi hücre sayıları da farklılık göstermektedir. Bu da muhtemelen batı kanatta arazinin buna uygun olmasından dolayı oda sayısında artış olmuştur. Vakfiyede belirtilen hücre sayısının on yedi olmasına karşılık günümüzde hücre sayısı fazladır. Ancak hücrelere bakıldığında ikisinin eyvan şeklinde tasarlanmış olması, ikisinin giriş dehlizlerinin bitişiğinde olması, diğerinin ise üçgen planı ile kullanışsız olduğu düşünülürse vakfiyede belirtilen sayıya ulaşılır. Yan girişlere yakın olan hücreler imam yada kayyum odası olmalıdır[1490].

Doğu kanatta biri giriş hücresi olmak üzere 12 hücre ile bir eyvan vardır. Bunlardan bir hücre güneydoğudaki giriş kapısı üzerine, diğeri ise kuzeydoğu köşedeki taçkapının doğusuna yerleştirilmiştir.

Kuzeydoğu köşede yer alan hücreye güney cephede eksenden batıya kaydırılmış 0.83m. genişliğinde, 0.80m. derinliğinde, 1.85m. yüksekliğinde tek kanatlı bir kapı ile girilmektedir. Kapının lento ve söveleri 0.19m. genişliğinde, 0.15m. derinliğinde yekpare taştandır. Kapı eşiği zeminden 0.30m. yüksekliktedir. 3.73x3.58m. ölçülerinde hemen hemen kare planlı hücrenin üzeri zeminden 7.00m. yüksekliğinde kubbe ile örtülüdür. Güney ve doğu cephenin birleştiği köşe içeri çekilerek pahlanmıştır. Doğu cephe sağırdır. Batıda giriş eyvanına açılan tek pencere 0.82m. genişliğinde, 0.92m. derinliğinde, 1.70m. yüksekliğinde olup ahşap doğramalı, lokmalı demir parmaklıklıdır. Pencerelerin söve ve denizlikleri 0.21m. genişliğinde, 0.20m. derinliğinde yekpare taştandır. Kuzey cephesinde 0.82m. genişliğinde, 0.42m. derinliğinde iki dikdörtgen dolap nişi bulunmaktadır (Foto 786-790).

Kuzeydoğu köşede yer alan ikinci hücreye güneybatıda bulunan 0.82m. genişliğinde bir kapıdan ulaşılmaktadır (Foto 791). Kapı açıklığından 2.34m. uzunluğunda, 0.90m. genişliğinde tonoz örtülü bir koridordan girilen hücre 3.70x3.70m. ölçülerinde kare planlıdır. Üzeri pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Güney ve batı cepheleri sağırdır. Kuzey cephesinde dikdörtgen dolap nişi ile doğu cephede ocak

---

[1488] O. Aslanapa, *age.*, s. 223. Evliya Çelebi, dış avlusu baştan ayağa yüksek çınarlar ile gölgelenmiş bir avlu olduğu ve dört tarafının medrese odaları olduğunu söyleyerek yanılgıya düşmüştür. Bkz. Evliya Çelebi, *age.*, s.123.

[1489] G. Necipoğlu, *age.*, s. 414.

[1490] D. Kuban, *age.*, s. 130; M. Sözen-vd., *age.*, s. 222.

bulunmaktadır. İkinci hücrenin güneyinde yer alan üçüncü hücreye batı cephede eksenden güneye kaydırılmış bir kapı ile girilmektedir. 3.70x3.70m. ölçülerinde kare planlı hücrenin güney ve batı cepheleri sağırdır. Kuzeyde dolap nişi, doğuda ise ocak bulunmaktadır. Bundan sonra gelen altı hücre benzer düzende tasarlanmıştır. Hücrelere batı cephelerinde eksenden güneye kaydırılmış birer kapı ile giriş sağlanmıştır. Kapı açıklığının kuzeyinde 0.80m. genişliğinde birer pencere revaka açılmaktadır. Hücrelerin güney ve kuzey cepheleri sağır tutulmuştur. Doğu cephelerinde ortada ocak, iki yanda dikdörtgen dolap nişi bulunmaktadır (Çiz. 134).

Güneyde yer alan eyvan 2.96m. genişliğinde sivri kemer açıklıklıdır. 4.59x2.96m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı eyvan batıda 0.90m. genişliğinde bir kemerle kareye dönüştürülmüştür. Elde edilen kare alanın üzeri kubbe ile örtülmüştür. Eyvanın kuzey ve güneyinde eksenden batıya kaydırılmış birer kapı ile iki yanda yer alan hücrelere giriş sağlanmıştır. Bunlardan kuzeyde olan hücre 3.33x3.10m. ölçülerinde kareye yakın dikdörtgen planlıdır. Batı cephe ortasında revaka açılan tek penceresi bulunmaktadır. Doğuda ise ortada ocak iki yanda dikdörtgen birer dolap nişi yerleştirilmiştir. Eyvanın güneyinde yer alan son hücre ise 3.70x3.22m. ölçülerinde olup üzeri kubbe ile örtülüdür. Hücrenin batısında bir, güneyinde iki pencere ile aydınlatılmıştır. Doğuda ise ortada ocak iki yanda birer dolap nişi bulunmaktadır (Foto 792-794).

Batı kanatta ise dokuz hücre ile bir eyvan bulunmaktadır. Kuzeybatıda yer alan ilk hücreye doğu cephede eksenden güneye kaydırılmış bir kapı ile girilmektedir. Kapının kuzeyinde tek pencere revaka açılmaktadır. Düzgün olmayan dikdörtgen planlı oda 4.13x3.46m. ölçülerindedir. Batıdan 1.25m. daraltılmasıyla elde edilen öndeki kare alanın üzeri kubbe ile örtülmüştür. Güney cephesinde bir dolap nişi bulunmaktadır. Günümüzde kadınlar tuvaleti olarak kullanılmaktadır.

İlk hücrenin devamında yer alan beş hücre simetrik olarak tasarlanmıştır. Hücrelere doğu cephelerinde eksenden güneye kaydırılmış birer kapı ile girilmektedir. Girişin kuzeyinde birer pencere revaka açılmaktadır. Kuzey cepheleri sağır tutulmuştur. Güney cephelerinde 1.44m. genişliğinde, 0.45m. derinliğinde birer niş ile batı cephelerinde ortada ocak iki yanda birer niş bulunmaktadır.

Doğu kanatta olduğu batı kanatta da bir eyvana yer verilmiştir. Üzeri kubbe örtülü eyvanın batı duvarına bir niş açılmıştır. Karşılıklı simetrik olarak yerleştirilmiş eyvanın kuzeyinde bir güneyinde iki hücre konumlandırılmıştır. Kuzeyinde eksenden doğuya kaydırılmış 0.80m. genişliğinde, 1.85m. yüksekliğinde bir kapı ile girilen yedinci hücre kare planlıdır. Doğuda pencere, batıda ortada ocak iki yanda zeminden 0.30m. yüksekliğinde, 0.40m. derinliğinde, 0.70m. genişliğinde, 1.50m. yüksekliğinde birer dolap nişi, güneyinde ise tek niş bulunmaktadır. Kuzey cephesi sağır tutulmuştur. Eyvanın kuzeyinde yer alan sekizinci hücreye kuzey cephede eksenden doğuya kaydırılmış bir kapıdan ulaşılır. Güney cephesi sağırdır. Batıda

ortada ocak, iki yanda birer dolap nişi, kuzeyde bir niş, doğuda tek pencere revaka açılmaktadır (Foto 795-797).

Batı kanadın güneyinde yer alan ve giriş açıklığı üzerine konumlandırılmış dokuzuncu hücreye doğu cephede eksenden güneye kaydırılmış bir kapı ile girilmektedir. Kapı açıklığına beş basamaklı bir merdivenle ulaşılmaktadır. 3.16x3.10m. ölçülerinde kare planlıdır. Doğu ve batı da birer pencere, güneyde bir niş, kuzeyde ortada ocak iki yanda birer dikdörtgen niş bulunur. Batı kanadın güney uzunda yer alan ilk hücreye doğu cephede eksenden güneye kaydırılmış 0.63m. genişliğinde tek kanatlı bir kapı ile girilmektedir. İçten 3.10x3.16m. ölçülerinde kare planlı hücrenin üzeri zeminden 6.97m. yüksekliğinde pandantiflerle geçilen, sekizgen kasnak üzerine oturan kurşun kaplı bir kubbe ile örtülüdür. Hücre, biri avluya diğeri sokağa açılan birer pencere ile aydınlatılmıştır. Odanın giriş üzerinde konumlandırılmış olması tıpkı doğu cephedeki gibi görevliler için tahsis edilmiş olduğunu düşündürmektedir. Batı pencere 0.79m., doğu pencere ise 0.68m. genişliğinde dikdörtgen formludur. Hücrenin güney duvarında 1.46m. genişliğinde, 0.58m. derinliğinde bir niş; kuzey cephede ise ortada 0.71m. genişliğinde, 0.40m. derinliğinde dikdörtgen planlı ocak; iki yanda zeminden 0.30m. yüksekliğinde, 0.73m. genişliğinde, 0.40m. derinliğinde dikdörtgen formlu birer dolap nişi yerleştirilmiştir.

Kuzey kanatta hücre bulunmamaktadır. Cephe üzerinde boydan boya kubbe ve tonozla örtülü bir revak vardır. Kuzeybatıda dışarı doğru taşırılmış bir mezar yapısı sonradan ilave edilmiştir. Bu mezarlar hakkında Ayvansarayi, caminin şadırvan avlusunu çevreleyen dış duvarına bitişik Gülzar Dede ve Zambak Dede adlı iki gazinin mezarı olduğunu söyler[1491].

Medresenin dershanesi bulunmamasından dolayı Sultanlar ve ailesi için yapılmış medreselerden ayrılmaktadır. Ayrıca bu dönemde inşa edilen az sayıdaki örnekte de görüldüğü gibi cami ile ortak bir avluyu paylaşan medreselerde dershanenin olmaması caminin namaz vakitleri dışında dershane olarak kullanıldığının da bir göstergesidir[1492]. A. Kuran[1493] ve İ. A. Yüksel medresenin dershanesinin bulunmayışını sur duvarına yakın olmasına ve avlunun dar tutulmasına bağlasa da dershanesi olmayan medreselerin XVI. Yüzyılda da inşa edildiği görülmektedir[1494].

Hücre içlerinde yer alan ocakların üst örtüye yansıyan ***bacaları*** tuğladan kare gövdelidir. Baca gövdeleri 0.61m. genişliğinde 2.30m. yüksekliğindedir. Gövdenin üst bölümünde her yüzeye birer adet dikdörtgen formlu duman çıkış açıklığı açılmıştır. Gövde ile külah arasında 0.14m. genişliğinde düz ve pahlı silmeli bir silme yer

---

[1491] Ayvansarâyî Hafız Hüseyin, *age.*, s.56-57; Ayvansarâyî Hüseyin Efendi, *age.*, s.65.

[1492] A. Kuran, dershanenin bulunmamasını "cami ile tasarlanan medreselerde dershane yapılsa bile dersler camide veriliyor, dershane genellikle kitaplık ve müderris odasına dönüşüyordu. Dershanenin gerçek işlevi bağımsız medreselerde ortaya çıkar" şeklinde açıklar. Bkz. A. Kuran, age., s. 128.

[1493] A. Kuran, *age.*, s. 127.

[1494] İ. A. Yüksel, *age.*, s. 350.

alır. Bacanın üzeri 0.60m. yüksekliğinde kurşun kaplı taş külahla örtülüdür (Foto 798).

Avlunun kuzeybatısında batı kanada dik eksende konumlandırılmış ***helalar*** yerleştirilmiştir. Kuzey ve batı kanadın birleştiği köşede bulunan 1.05m. genişliğinde bir açıklıktan 5.82m. derinliğinde bir koridordan helaların bulunduğu bölüme ulaşılır. Koridordan 4.62x3.54m. ölçülerinde düzgün olmayan dikdörtgen planlı üzeri açık bir avluya, buranın da güneyinde 13.89m. uzunluğunda, 1.20m. genişliğinde kuzey-güney doğrultusunda bir koridor yer alır. Koridorun batısında kuzey-güney doğrultusunda yan yana sıralanmış yedi tuvalet kabini bulunur. Her hücreye doğu cephede eksenden kuzeye kaydırılmış 0.72m. genişliğinde, 1.80m. yüksekliğinde birer kapı ile girilmektedir. Kabinler 1.55x1.39m. ölçülerinde kareye yakın dikdörtgen planlıdır (Foto 799-800).

Süsleme Özellikleri: Mihrimah Sultan Medresesi süsleme açısından sadedir. Beden duvarları bir sıra kesme taş bir sıra tuğladan inşa edilmiştir. Beden duvarları taş saçaklarla sonlandırılmıştır. Yapıda en dikkati çeken öğeler ise dört giriş kapısıdır. Kapılar basık kemerli olup etrafları silmelerle kuşatılmıştır. Revakları taşıyan mermer sütun başlıkları baklavalı tiptedir. Revak kemerlerinden avluya bakanlar kesme taş, içeriye bakanlar ise tuğladandır. Hücre kapı ve pencerelerinin lento ve söveleri yekpare taştandır. Kapı ve pencere doğramaları ahşap olup yenilenmiştir. Sanatsal bir değeri bulunmamaktadır. Hücre içleri sıvalı ve badana boyalıdır. Özgün halinde süslemeye dair bir izde bulunmamaktadır. Odaların içlerindeki dolap nişleri sade bırakılmıştır. Ocakların ise yaşmakları bulunmamaktadır. Revak ve oda zeminleri altıgen tuğlalarla kaplanmıştır.

Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu: Paye bakımından 976/1568-69 tarihinde 50'li olan[1495] medrese 1008/1599-1600 yılında da aynı durumunu muhafaza etmiştir[1496].

Tarih-i Raşid'in vermiş olduğu bilgilerde 5 Recep 1131/24 Mayıs 1719'da İstanbul'da meydana gelen depremde cami ve medresenin kubbelerinin yıkıldığı yazılıdır[1497]. 28 Muharrem 1180/5 Ağustos 1766 tarihinde meydana gelen diğer bir depremde medrese ve camii hasar görmüştür[1498]. 1206/1792 İstanbul Tahrir defterinde yer alan bilgilerde medresenin müderrisi Esseyid Osman Efendi olup oda sayısı 11 olup 7 tanesi boştur. Talebe sayısı 1792'de 13[1499], 1869'da 43'tür[1500].

1881 yılında cami ve medresenin tamir edildiği arşiv vesikalarından anlaşılmaktadır. Bu tamirat için Tatavlalı Nikola Kalfa görevlendirilmiş olup 100.000 kuruşa mal

---

1495 Hasan Beyzâde Ahmed Paşa, *age.*, s.165.

1496 C. Baltacı, *age.*, s. 563.

1497 M. Wienner, *age.*, s. 441; D. Kuban, *Kent ve Mimarlık…*, s. 128; O. Sakin, *Tarihsel Kaynaklarda İstanbul Depremleri*, İstanbul 2002, s. 50, 115.

1498 O. Sakin, *age.*, s. 53.

1499 N. Aktaş, *age.*, s.101; M.S. Kütükoğlu, *age.*, s. 269.

1500 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 269.

olduğu anlaşılmaktadır[1501]. İhtilafçı Mehmed Ziya 1310/1894 yılında yine İstanbul'da meydana gelen depremde cami, medrese, mektep ve türbenin harap olduğunu, Turhan ve Mehmed Ali Paşaların evkaf nezaretleri sırasında tamir edildiğini söyler[1502]. Bundan kısa bir süre sonra meydana gelen depremde de caminin hasar gördüğünü medrese ve türbeye dokunulmadığı yönünde bilgi verir[1503].

BOA yer alan 1324/1906 tarihli belge külliyenin onarım öncesi yapılan keşfiyle alakalıdır. Depremden hasar gören caminin mecidi 19 kuruş hesabıyla 417.144 kuruşa tamir edileceği hesaplanmıştır. Aynı depremde caminin avlusunda yer alan medresenin revaklarını taşıyan sütunların taşıyıcı özelliğini kaybettiği, kubbelerin yıkılmaya yüz tuttuğu tespit edilmiştir[1504]. Yapılan keşif neticesinde depremde hasar gören külliye yapıları 1907 yılında onarılmıştır[1505].

1330/1914 tarihli teftiş raporunda 20 hücreli ve kadro harici olarak kaydedilmiştir. Bu rapora göre zemin seviyesinde kârgîr ve iki kişinin ikamet edebileceği, arkaları açık, hava ve güneş aldığı, inşa sebeplerinden dolayı odaların rutubetli olduğu, yeni tamir edilen medresenin gusülhane ve çamaşırhanesin onarılmadığı, bazı tadilat ve tamiratlara ihtiyacı bulunduğu kayıt edilmiştir. Etrafında bulunan vakıf arsalarının olmasından dolayı yeni bir medrese yapılmasının uygun olacağı yazılıdır. Bu haliyle talebe iskanına elverişli olduğu 40-50 kişinin ikamet edebileceği yönünde görüş bildirilmiştir. 1334/1918 tarihinde harap olan medrese yangın zedeler tarafında işgal edilmiştir[1506].

1940'lı yıllarda medrese, hamam, türbe ve sıbyan mektebi harap olmuştur. Medrese 1990'lı yıllara kadar İmam Hatip Okulu yatakhanesi olarak kullanılmıştır[1507].

[1501] M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 269.

[1502] A. Batur, "Mihrimah Sultan (Edirnekapı) Camisi 1894 Depremi Sonrasında Restorasyonu İçin Yapılan Çalışmalar", *Sanat Tarihi Defterleri,* S. 10, İstanbul 2006, s. 123-138.

[1503] D. Kuban, *Kent ve Mimarlık…,* s. 129; M.S. Kütükoğlu, *age.*, s. 269.

[1504] BOA, İE, 1324 Ş/11; BOA, İE, 2586/9, 11. Ş. 1324

[1505] M. Wienner, *age.*, s. 442.

[1506] M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 148-149; M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 270.

[1507] D. Kuban, *Kent ve Mimarlık…,* s. 129.

3.33. İstanbul Şah-ı Huban Medresesi

Yeri: İstanbul ili Fatih İlçesi, Sirkeci semtinde, Hoca Paşa Mahallesinde, 27 ada 1 parselde bulunmaktadır (Foto 801). Medresenin kuzeydoğusunda İstanbul Valiliği, doğusunda Fatih İlçe Emniyet Müdürlüğü, batısında Ebusuud Caddesi, güneyinde Alemdar Caddesi yer almaktadır. Günümüzde İstanbul Valiliği'nin sınırları içerisinde kalmış olup, Alemdar Caddesiyle Ebussud Caddesinin kesiştiği köşede bulunmaktadır. Ayvansarâyî, medresenin yerini *"Paşakapısı Kurbunda"* [1508], Evliya Çelebi ise *"Alay Köşkü*[1509]*"* yakınında olduğunu ifade eder[1510].

Bânîsi: Medresenin bânîsi Yavuz Sultan Selim'in kızı, Kanuni Sultan Süleyman'ın kardeşi Şah-ı Huban Hatun'dur[1511]. Kaynaklarda ve çeşitli vesikalarda adı Şahî Sultan, Devlet Şahî, Şehzadeşahî şeklinde geçmektedir[1512]. Bânînin bu medreseden başka Yenibahçe'de türbe ve mektep, Kasımpaşa Çeşmesi yakınında saray, Zeyrek'te Şah-ı Huban Odaları Mescidi (Çelebi Mescidi) ile Ayvansaray'da bir de mektep yaptırmıştır[1513].

İnşa Tarihi: Dershanenin giriş kapısı üzerinde bulunan kitabe 1.32x0.80m. ölçülerindedir. Üç satırlık kitabe mermer üzerine celi sülüs hatla işlenmiştir. Kabartma tekniğindeki kitabede her bir mısranın yan tarafları dilimli birer kartuş içerisine alınmıştır. Harfler ve cetveller sarı, zemin ise siyaha boyalıdır. Dış çerçeve ile kartuşlar arasında kalan boşluklara herhangi bir süsleme yapılmamıştır. Kitabede rakamla 972/1564-1565, ebcedle ise 971/1563-64 tarihi düşürülmüştür (Foto 802)[1514].

[1508] Ayvansarâyî Hüseyîn Efendi, *age.*, s.185.

[1509] Evliya Çelebi, *age.*, s. 271.

[1510] Başbakanlık Osmanlı Arşivinde yer alan C..BLD., 122 kutu, 6093 gömlek, H-18-02-1192 tarihli belgede geçen *"Bab-ı Âli civarında Şah Huban Medresesi önünden Hocapaşa Mahallesi'ne kadar olan kaldırımların tamir-i masrafının tesviyesi"*; DH.MKT., 1344 kutu, 102 gömlek numaralı başka bir belgede ise *"Babıali içinde bulunan Hazine-i Evrak'ın muhafazası için, etrafına bina yapılmaması maksadıyla Tersane-i Amire katiplerinden müteveffa Mehmed Raşid Efendi'nin terekesinde zuhur eden Hocapaşa'da Şah Huban Medresesi bitişiğinde bulunan arsanın Beytülmal İdaresi'nden satın alınması"* şeklindeki bilgilerde medresenin yeri açık olarak belirtilmiştir.

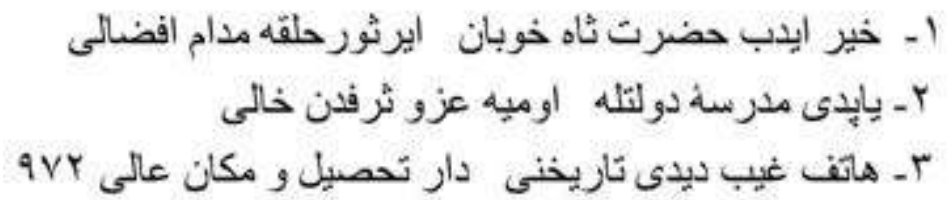
[1511] 7 Ca 1266 tarihli belgede "Bâb-ı Âlî civarında vâki' merhume Şah Huban Hâtun Medresesi ta'mîrâtının keşf-i sânîsi vechile on yedi bin altmış dört buçuk guruş masrafla mevsim-i binâ hulûlünde tesviyesi ve icrâsı". Bkz. A. AMD, 17-31-1-1; A.AMD, Kutu:20, Gömlek: 53, H-21-11-1266 tarihli belgede Gelibolu'nun Boydur Kasabası'nın Ferecik köyündeki Gazi Süleyman Paşa Camii'nin, Büyük Esma Sultan'ın Tarlabaşı'ndaki mektebinin, Şah-ı Hûban Hatun'un Bab-ı Ali civarındaki medresesinin ve Mustafa Çelebi Vakfı'ndan Hasan Ağa Hanı civarındaki Abdüsselam Zaviyesi'nin tamirleri hakkında bilgiler bulunmaktadır. Bu belgede "merhume Şah Huban Hatun'un Bab-ı Ali civarında kain medresesinin kurşunlarıyla tamire muhtaç olan mahallerin mukaddema on yedi bin altmış dört buçuk kuruş keşf olunmuş ise de keşfini tecavüz etmiş olan üç bin iki yüz yetmişiki kuruşun dahi evkaf-ı hümayun hazinesinden tesviye ve itası". Bkz. A.AMD. 20/53. Ayrıca bkz. M. Süreyya, Sicill-i Osmanî, (Çev. S. A. Kahraman), İstanbul 1996, s.903; Ayvansarâyî Hüseyîn Efendi, age., s.185; Mübahat S. Kütükoğlu, agm., s.378.

[1512] M. Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Ankara 2001, s. 57-58.

[1513] Ayvansarâyî Hüseyîn Efendi, *age.*, s.129, 185; T. Öz, *age.*, s. 136; İ. A. Yüksel, *age.*, s.653-655.

[1514] Mübahat S. Kütükoğlu, *agm.*, s.378.

Kitabenin metni

١- خير ايدب حضرت شاه خوبان ايرثور حلقه مدام افضالى
٢- ياپدى مدرسهٔ دولتله اوميه عزو ثرفدن خالى
٣- هاتف غيب ديدى تاريخنى دار تحصيل و مكان عالى ٩٧٢

Kitabenin Anlamı:
Yüce Şah Hüban Sultan'ın hayırları, halka daima erişir
Yaptırdığı bu medreseden uğurlar eksik olmasın
Gaybdan gelen bir ses bu yüce ilim kapısının tarihini söyledi 972[1515]
Kitabede verilen bilgilerden hareketle medresenin 1563-1564 yılında tamamlandığı anlaşılmaktadır. Ancak Atâî medresenin 975/1567-1568 yılında tamamlandığını ve 50 akçe ile müderris Seyfi Çelebi'nin atandığını söylemektedir[1516].

Vakfiyesi: Bilinmemektedir.

Mimarı: Medresenin mimarı bilinmemektedir. Dönemin Mimarbaşısı olan Sinan'ın eserlerini konu alan yazmalar içerisinde de yapının adı geçmemektedir[1517].

Malzeme ve Teknik: Medresenin ana inşa malzemesi kesme taş ve tuğladır. Beden duvarları bir sıra kesme taş, üç sıra tuğladan almaşık tekniktedir. Kuzey cephede girişi üzerinde yer alan hafifletme kemerinin içerisi moloz taş malzeme ile doldurulmuştur. Pencerelerin atkı, lento, söveleri ile alınlıkları, giriş kapı kemeri ve lentolarında mermer malzeme; kapı ve pencere kanatlarında ahşap; üst örtü kaplamasında kurşun, pencere parmaklıklarında metal malzeme kullanılmıştır.

Plan ve Mimari Özellikleri: Şah-ı Huban Medresesi'nin günümüze sadece dershanesi ulaşmıştır. Beden duvarları dışarıdan her bir kenarı eşit ölçülerde olup 6.12m. yüksekliğinde, 7.85m. uzunluğundadır (Çiz. 135).

Kuzey cephe ortasında giriş kapısı ile bunun iki yanında birer pencere bulunmaktadır. Pencereler ölçü itibariyle doğu, batı ve güney cephedekilerle aynı formda olup dikdörtgen formludur. Pencereler tuğladan sivri kemerli birer alınlığa sahiptir. Alınlıkların iç yüzeyleri mermer ile kaplanarak sağır tutulmuştur. Pencerelerin alt ve üst kısımları cephe boyunca uzanan üç sıra tuğla örgü arasına yerleştirilmiştir. Pencerelerin üzerinde içerisi moloz taşlarla örülmüş tuğladan bir hafifletme kemeri bulunmaktadır. Beden duvar iki sıra tuğladan testere dişi ile sonlandırılmıştır (Foto 803, Çiz. 136).

[1515] Kitabenin okunuşu: "Hayr idib Hazret-i Şâh-ı Hûbân- İrişür halka müdâm efdâlî/Yapdı bu medreseyi devletle-Olmaya izzü şerefden hâlî/Hâtif-i gayb dedi târîhini-Dâr-ı tahsil-ü mekân âlî 972". Bkz. Evliya Çelebi, age., s. 271; İ. A. Yüksel, age., s.654; Y. Y. Demircanlı, age., s. 340.

[1516] C. Baltacı, *age.*, s. 707

[1517] Evliya Çelebi Şah-ı Huban'ın Saray hakkında *"Sultan Süleyman ve II. Selim asırlarında Mimar Sinan Ağa marifetiyle yapılan büyük saraylar…"* şeklindeki bilgilerden Mimar Sinan tarafından yaptırıldığını ileri sürer. Bkz. Y. Y. Demircanlı, *age.*, 498.

Giriş açıklığı 1.12m. genişliğinde, 2.00m. yüksekliğinde, 0.97m. derinliğinde tek kanatlı, ahşap doğramalıdır. Kapının basık kemeri herbiri 0.34m. genişliğindeki dokuz adet beyaz ve pembe renkli taşlardan geçmeli olarak yapılmıştır. Kapının iki yanında yer alan söveler 0.26m. genişliğindedir. Kapı kemerinin köşelikleri boş bırakılmıştır. Bunun üzerine mermer üzerine işlenmiş yatık dikdörtgen formlu inşa kitabesi yerleştirilmiştir. Kapının iç mekana bakan arka yüzeyi sepet kulpu kemerlidir (Foto 804-805).

Doğu, batı ve güney cepheler aynı özelliklere sahip olup simetrik olarak tasarlanmıştır. Bir sıra taş üç sıra tuğladan almaşık tekniğinde inşa edilmiştir. Beden duvarlarında kullanılan kesme taşların boyutları farklılık göstermektedir. Kesme taşlar 0.28m. eninde olup, boyutları ise 0.35m. ile 070m. arasında değişiklik göstermektedir. Beden duvarları tuğladan iki sıra testere dişi ile sonlandırılmıştır. Her üç cephede altlı üstlü yerleştirilmiş ikişerden dört pencere açıklığı bulunmaktadır. Alt pencereler 0.80m. genişliğinde, 1.48m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu, ahşap doğramalı, lokmalı demir parmaklıklıdır. Pencerelerin lento ve söveleri 0.18m. eninde olup mermerdendir. Pencere alınlıkları sivri kemerlidir. Kemer aynası yekpare mermer kaplıdır. Alınlığın etrafını kuşatan sivri kemer, her biri 0.30m. genişliğindeki kırmızı ve beyaz iki renkli taşlardan oluşturulmuştur. Üst pencereler basık kemerli olup alçı şebekelidir (Foto 806-807).

Kapıdan girilen ***dershane*** dıştan 7.16x7.16m., içeriden 5.95x5.95m. ölçülerinde kare planlıdır. Üzeri zeminden 8.90m. yüksekliğinde kubbe ile örtülüdür. Kubbeye geçişi sağlayan pandantifler zeminden 3.88m. yükseklikten başlamaktadır. Sekizgen bir kasnak üzerine oturan kubbe dıştan kurşun kaplıdır. Kuzey cephede giriş açıklığı ile iki yanda birer adet pencere; doğu, batı ve güney cephelerde iki altlı iki üst olmak üzere dörder pencere açıklığı yerleştirilmiştir. Alt sıra pencereler içten 0.83m., dıştan 0.80m. genişliğinde, 0.97m. derinliğinde, 1.48m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu, ahşap doğramalı ve lokmalı demir parmaklıklıdır. Zeminden 0.50m. yüksekliğindeki pencerelerin 0.18m. genişliğindeki atkı, söve ve lentoları mermerdendir. Alt pencerenin 1.30m. yukarısında yer alan revzenli tepe pencereleri 1.60m. yüksekliğinde, 0.84m. genişliğinde olup içten ve dıştan basık kemerlidir (Foto 808-809). Güney cephe ortasında giriş kapısı ile aynı aks üzerinde 2.88m. yüksekliğinde sade bir ***mihrap*** bulunmaktadır. Yarım daire planlı mihrap nişi 1.15m. genişliğinde, 0.64m. derinliğindedir. Nişin üzeri sivri kemerli, dilimli bir kavsara ile örtülmüştür (Foto 810, Çiz. 137).

Süsleme Özellikleri: Medresenin günümüze ulaşmış ana dershane/mescit mekanı süsleme açısından oldukça sadedir. Yapının beden duvarlarında ki almaşık duvar örgüsü, testere dişi ile sonlandırılmış beden duvarları, mermerden yapılan giriş kapısı ile pencereleri yapıya hareketlilik kazandırmıştır. Kubbeye geçişleri sağlayan pandantiflerin iç yüzeylerinde, kubbe eteği ve kubbe merkezi kalemişleri ile bezenmiştir. Kubbe merkezinde yan yana sıralanmış yarım daireler ile bunların orta-

larından çıkarak iki yana doğru devam eden sivri kemerlerle hareketlendirilmiştir. Meydana gelen küçük sivri kemerlerin içlerine beyaza boyalı üçgenlerle yerleştirilmiştir. Zemini ise maviye boyalıdır. Bunun etrafını birbirine ince çizgilerle bağlanan dairelerden oluşan bir zincir motifi kuşatmaktadır. Ortadaki merkezin etrafı daha geniş tutulmuş rumi ve palmetlerden oluşan bir kompozisyonla doldurulmuştur. En dış çerçeve ise ardışık olarak düzenlenmiş yarım daire ve sivri kemirciklerle kuşatılmıştır. Sivri kemerlerin tepe noktalarından kubbe eteğine doğru uzatılmış stilize edilmiş birer palmet motifi ile son bulmaktadır.

Kubbe eteği bir büyük bir küçük palmetlerden oluşan bitkisel kompozisyonla süslenmiştir. Bunlar ardışık olarak yan yana yerleştirilmiştir. Dış konturları sarı renkle belirginleştirilmiş olup içleri rumi ve palmetlerden meydana gelen bir kompozisyonla doldurulmuştur. Büyük palmetleri meydana getiren rumilerin sapları sağa ve sola yönelerek küçük palmetlerin içerisini dolduran daha küçük palmetlerin tepe noktası ile birleşmektedir. Zemin büyük palmetlerde mavi, küçük palmetlerde ise kiremit kırmızısı olup motifler ise beyazdır. Kubbe geçişlerinde ortada dairevi madalyon içerisinde merkezde altı kollu bir yıldız ile bunun her bir kolundan çıkan palmetlerden oluşan kompozisyonla bezenmiştir. Etrafı zemini yeşil, motifleri beyaz olacak şekilde rumilerle süslenmiştir (Foto 811).

Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu: Medrese paye bakımından 974/1566-1567 yıllarında kırklı, 978/1570-1571-1063/1652-1653 tarihinde ellili, bu tarihten sonra ise dahili medreseler içerisinde yer almaktaydı[1518].

1792 yılında yapılan sayımda medresenin 12 odasının birinde müderris, diğerlerinde kalan 24 öğrencisinin olduğu anlaşılmaktadır[1519]. 1869 yılına kadar faal olan medresede 1 müderris ve 4 öğrencisi ile toplamda beş kişi bulunmaktaydı[1520]. Medresenin tamiriyle ilgili en eski belge 1843 tarihlidir. Bu belgede medresede okuyan talebelerin harap durumda olan binanın tamir edilmesini talep etmesiyle alakalıdır. Medresenin tamiri için yapılan keşif bedelinin 24.224 kuruş olduğu tespit edilmiştir. Ancak Evkaf Nezâreti Memuru medresenin bazı yerlerin tamirine izin verdiği belgeden anlaşılmaktadır[1521]. Maliyetin fazla olmasından dolayı tehlike arz eden yerlerin onarıldığı anlaşılmaktadır.

1266/1850 tarihli belgede medresenin kurşunlarıyla tamire muhtaç olan yerleri için yapılan keşif bedeli 17.064,5 kuruş olarak hesaplanmıştır. Tamiratın yapılmasından sonra daha önce belirlenmiş keşif miktarının geçildiği belirtilmiştir. 3.272 kuruş tutarındaki meblağın ise Evkaf-ı Hümayun nezaretinden ödenmesine karar verilmiştir[1522].

[1518] C. Baltacı, *age.*, s. 707-708.
[1519] N. Aktaş, *agt.*, s.68; M.S Kütükoğlu, *age.*, s.68.
[1520] M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 68.
[1521] M. S Kütükoğlu, *age.*, s.67-68.
[1522] A. AMD, 17-31-1-1;.AMD. 20/53.

1914 tarihli defterde ise medresenin adına rastlanılmamaktadır. Bu durum medresenin kapatılmış yada kullanılamayacak kadar harap bir durumda olduğunu göstermektedir[1523]. Yakın zamana kadar arşiv deposu olarak hizmet veren yapı günümüzde mescit olarak kullanılmaktadır.

[1523] M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 68.

3.34. Van Hüsrev Paşa Medresesi

Yeri: Eski Van Şehri'nin Ortakapı Mahallesi'nde, Orta Kapı'nın arkasında yer alan Paşa Sarayı'nın doğusunda yer alan külliyenin güneyinde Eski Kale Yolu, doğusunda 100m. mesafede Kaya Çelebi Camii, kuzeyinde Abbasağa Camii ile çevrili alanın ortasında bulunmaktadır (Foto 812, Çiz. 138)[1524]. Evliya Çelebi, külliyenin Ortakapı'nın iç yüzünde Paşa Sarayı yakınında olduğunu söyler[1525]. Kaynaklarda Kurşunlu[1526] yada Hüsreviye[1527] adıyla anılan Hüsrev Paşa Külliyesi cami, medrese, türbe, sıbyan mektebi, han, hamam, imaret, çeşme, misafirhane ve dükkanlardan meydana gelmektedir[1528]. Külliyenin merkezinde camii, caminin kuzeyinde avlu ve etrafında "U" planlı medrese, medresenin kuzeyinde imaret, caminin güneydoğu köşesinde türbe, doğuda diğer yapılardan uzakta konumlanmış girişi, avlu ve tonoz örtüleri yıkılmış han ile hamam yer alır (Foto 813)[1529]. Çeşme ve dükkanlar yıkılarak toprak altında kalmıştır[1530].

[1524] M. T. Tarhan, "Van Kalesi'nin ve Eski Van Şehri'nin Tarihi-Milli Park Projesi Üzerinde Ön Çalışmalar (I): Anıtlar", *III. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, (Ankara 20-24 Mayıs 1985 Ankara), Ankara 1985, s. 317; O. Kılıç, *age.*, s. 217; E. Kavaklı-A. Uluçam, "Eski Van Hüsrev Paşa Külliyesi Kazısı-1996", *XIX. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C. II, Ankara 1998, s.684.

[1525] Evliya Çelebi, Günümüz Türkçesi İle Evliya Çelebi Seyahatnamesi Bağdad-Basra-Bitlis-Diyarbakır-Isfahan-Malatya-Mardin-Musul-Tebriz-Van, (Haz. S. A. Kahraman-Y. Dağlı), 4. C. 1. Kitap, İstanbul 2010, s.262-263.

[1526] Külliye hakkında elimizdeki en eski görsel kaynak Topkapı Sarayı Arşivinde bulunan minyatürdür. XVII. Yüzyıla ait olan bu minyatürde Van Kalesi, kentin etrafını çeviren surlar, kale kapıları ve mimari anıtlar gerçeğe yakın resmedilmiştir. Yapıların isimleri de üstlerine yazılmıştır. Hüsrev Paşa Camii'nin kubbesi bu minyatürde kubbesinin kurşun kaplı olmasından dolayı mavi renkle gösterilmiş olup bundan dolayı da Kurşunlu Camii olarak isimlendirilmiştir. Bkz. S. Türkoğlu, "Topkapı Sarayı Arşivindeki Van Resmi", *Van*, Ankara 1995, s.155; M.T. Tarhan, *agm.*, s. 317; A. Uluçam, *age.*, s. 21.

[1527] A. Uluçam, *age.*, s. 40.

[1528] Külliye hakkında bkz. M.T. Tarhan, "Van Kalesi'nin ve Eski Van Şehri'nin Tarihi-Milli Park Projesi Üzerinde Ön Çalışmalar", *II. Araştırma Sonuçları Toplantısı, İzmir 16-20 Nisan 1984*, Ankara 1984, s.179-203; M.T. Tarhan, "Van Kalesi'nin ve Eski Van Şehri'nin Tarihi–Milli Park Projesi Üzerinde Ön Çalışmalar (I): Anıtlar", *III. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Ankara 20-24 Mayıs 1985*, Ankara 1985, s. 297-355; R. H. Ünal, "Türk Döneminde Van", *Van*, Ankara 1995, s.105-154; A. Uluçam-E. Kavaklı, "Eski Van Hüsrev Paşa Külliyesi Kazısı-1996", *19. Kazı Sonuçları Toplantısı II*, Ankara 1998, s. 683-704; A. Uluçam–E. Kavaklı, "Eski Van Hüsrev Paşa Külliyesi Kazısı-1997", *20. Kazı Sonuçları Toplantısı II*, Ankara 1999, s.613-630; S. Eyice, "Hüsrev Paşa Külliyesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.19, İstanbul 1999, s.49-51; A. Uluçam-E. Kavaklı, "Eski Van Hüsrev Paşa Külliyesi Kazısı 1998", *21. Kazı Sonuçları Toplantısı II*, Ankara 2000, s. 417-426; A. Uluçam, *Ortaçağ ve Sonrasında Van Gölü Çevresi Mimarlığı I*, Ankara 2000; Uluçam, A.-E. Kavaklı, "Eski Van Hüsrev Paşa Külliyesi Kazısı-1999", *IV. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, 24-27 Nisan 2000 Van*, Van 2000, s. 11-21; A. Uluçam, "Van Hüsrev Paşa Külliyesi'nin Bilinmeyen Üniteleri ve Osmanlı Sanatındaki Yeri", *Proceedings of the 11 th International Congress of Turkish Art, Utrecht-August 23-28 1999*, 2001, s. 1-24; A. Uluçam, "Eski Van Hüsrev Paşa Külliyesi Kazısı", *V. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı ve Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, 19-20 Nisan 2001*, Ankara 2001, s. 537- 547; M. Top-K. Sinan-K. Yalçın, *Van 2006 Kültür ve Turizm Envanteri I, Tarihsel Değerler*, Ankara 2006.

[1529] G. Necipoğlu, *age.*, s. 616.

[1530] Kavaklı, Ersin-Uluçam, Abdüsselam, *agm.*, s. 687; M. Top, *agm.*, s. 304.

Bânîsi: Külliyenin bânîsi Kanuni Sultan Süleyman, II. Selim ve III. Murad dönemi devlet adamlarından Köse Hüsrev[1531] lakabıyla bilinen Mehmed Paşa' dır[1532]. Devşirme olan ve enderunda yetişen Hüsrev Paşa, İran Sefiri (1560), Bağdat (1562-65), Van (1565-67, 1579, 1583), Kıbrıs (1572), Karaman (1573), Erzurum (1579) Beylerbeyliği görevlerinde bulunmuştur[1533]. 1587 yılında Diyarbakır Beylerbeyi iken Safeviler ile yapılan savaşta şehit düşerek Van'daki külliyesi içerisindeki türbesine defnedilmiştir[1534]. Bitlis hükümdarı V. Şerefhan, Hüsrev Paşa'nın padişahın güvenilir bir adamı olduğunu, başarılar kazandığı ve birçok hayır kurumu yaptırdığından bahseder[1535]. Peçevi İbrahim Efendi, Hüsrev Paşa'nın 30 yıl süre beylerbeyliği görevinde bulunduğunu, haremde çaşnigirlikten başlayarak eyalet valiliğine kadar yükseldiğini söyleyerek dirlik satması en büyük kötülüklerinden biri olduğunu söyler[1536].

İnşa Tarihi: Medrese üzerinde inşa tarihini gösteren bir kitabe bulunmamaktadır[1537]. Cami ve türbe üzerinde inşa tarihini gösteren birer kitabe yer almaktadır. Cami giriş kapısı üzerindeki kitabe 1.85x0.57m. ölçülerinde enine dikdörtgen formlu taş üzerine kabartma tekniğinde işlenmiştir. Hattat Yusuf tarafından celi sülüs hatla yazılmış iki satır, dört beyitten oluşan kitabeye göre cami 975/1567 tarihinde Hüsrev Paşa tarafından yaptırıldığı yazılıdır (Foto 814)[1538].

[1531] Bitlis hükümdarı V. Şerefhan/Şerefhan-ı Bidlîsî, Hüsrev Paşa'nın Van beldesinde yüksek bir cami, büyük bir medrese, türbe ve güzel bir zaviye yaptırdığını söyleyerek medresede dini bilimler alanında öğrencilerin eğitim gördüğünden bahseder. Bkz. Şeref Han, *Şerefname I, Kürt Tarihi*, (Çev. M. E. Bozarslan), İstanbul 1971, s. 402.

[1532] M. T. Tarhan, *agm.*, s. 318; A. Uluçam, *age.*, s. 38; O. Kılıç, *XVI-XVII. Yüzyıllarda Van (1548-1648)*, Van 1997, s. 147-148; M. Top-S. Kılıç-Y. Karaca, "Ortaçağ ve Sonrası", *Van 2006 Kültür ve Turizm Envanteri I, Tarihsel Değerler*, Van 2006, s. 201-209.; M. Top, "Van'ın Kültürel Mirasının Korunması ve Kullanımı Üzerine Bir Değerlendirme: Eski Van Örneği", *V. Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu (09-13 Haziran 2009 Van)*, s. 302.

[1533] M. Süreyya, *Sicilli Osmani*, C.II, İstanbul 1996, s. 684; G. Necipoğlu, *age.*, s. 615.

[1534] G. Necipoğlu, *age.*, s. 615.

[1535] Şeref Han, *Şerefname I, Kürt Tarihi*, (Çev. M. E. Bozarslan), İstanbul 1971, s. 400.

[1536] Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi*, (B. S. Baykal), C. I, Ankara 1981, s.30; M. Süreyya, *age.*, s. 684.

[1537] Katib Çelebi, külliyenin 975/1567-68 yılında tamamlandığını ve Paşa'nın da burada namaz kıldığını söyler. Bkz. Katip Çelebi, *Cihannüma*, (Haz. S. Öztürk-H. Koyuncuoğlu-vd.), C.II, İstanbul 2013, s.643.

[1538] M. T. Tarhan, *agm.*, s. 318; A. Kuran, *age.*, s. 283; R. H. Ünal, "Türk Döneminde Van", *Van*, Ankara 1995, s. 114 (150-152); A. Uluçam, *age.*, s. 40; M. Top-S. Kılıç-Y. Karaca, *agm.*, s. 201-205; B. Güneş, *agt.*, s. 123. G. Necipoğlu kitabe üzerindeki tarihi 968/1560-61 olarak yanlış okumuştur. Bkz. G. Necipoğlu, *age.*, s. 615.

Kitabenin Metni:

حضرت باشای خسرو اقتدار
چون بنا اینچنین کرد خلد برین
کفت هاتف بهر تاریخش روات
قد بنا بینا لقوم الصالحین کتبه یوسف فی ۹۷۵

Kitabenin anlamı: İktidar sahibi Hüsrev Paşa Hazretleri baki ve yüce rabbin rızası için bina etti Hafiften gelen tarihi için şöyle dediler "Salihler topluluğu için bir ev (mescid) inşa etti" Yusuf yazdı tarih 975 (1567–68)[1539]

Caminin güneydoğu köşesinde bulunan türbe Hüsrev Paşa'nın 6 Muharrem 966/1587 vefatından sonra inşa edilmiştir[1540]. Üzerinde bulunan kitabesine göre mimarı Mardinli Abdullah oğlu Şaban'dır (Foto 815)[1541].

Vakfiyesi: Hüsrev Paşa'nın Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde bulunan 582/1 nolu defterde yer alan Türkçe Vakfiyesinde külliyenin personel giderleri, vakfın sürekliliği, bakım ve onarımı için 100.000 akçe, 2 han, 1 çifte hamam, 100'e yakın dükkân, çok sayıda oda ve ev vakfetmiştir[1542]. Vakfiyede medresenin 12 hücre ve bir dershaneden meydana geldiği belirtilmiştir[1543]. Fazıl, kamil, alim, fetva vermeye kadir Hanefi mezhebinden bir müderris; dersleri ile meşgul olan ve yevmiye 2'şer akçe alan 11 talebenin her birine bir hücre tahsis edileceği; talebeler arasında en başarılı olan ve yevmiye 4 akçe alan mûide bir hücre verileceği; salih ve

---

[1539] "Hazret-i Paşa-ı Hüsrev iktidâr/Çün binâ încünîn kerd huld-i berîn/Güft hâtif bahr-i târıheş ruvât/Kâd bena beyten li-kavmi's sâlihîn Ketebe Yusuf fi 975". Bkz. B. Güneş, agt., s. 123; A. Uluçam, agm., 5,6; G. Necipoğlu, age., s.615.

[1540] A. Uluçam, *age.*, s. 45; M. Top-S. Kılıç-Y. Karaca, *age.*, s. 204-205. G. Necipoğlu cami kitabesinde olduğu gibi türbe kitabesinin tarihini H. 996 olarak yanlış okumuştur. Bkz. G. Necipoğlu, *age.*, s. 616.

[1541] M. T. Tarhan, *agm.*, s. 320; A. Uluçam, *Ortaçağ ve Sonrasında Van Gölü Çevresi Mimarlığı I*, Ankara 2000, s.5; B. Güneş, *agt.*, s. 132; G. Necipoğlu, *age.*, s. 616.

[1542] 582/1 Nolu defterin 2. Sahife ve 2. sırasında kayıtlı Van'da (Hüsrev Paşa Vakfı)'na ait vakfiye.

[1543] "….ve kavlihi ulamâu ümmeti ke-enbiya-i benî israile" ala nebiyyina ve ala sairil-enbiya-i sala vatur-rabbi'l-celil ol cami'i şerif ve mecma'i vacibüt-teşrifin havlusunda müttesikatün nizam ve müttefikatü'l-intizam on iki hucuratı şamile ve anlardan fayik bir dershane müştemile bir medrese-i şerife-i aliye ibda' ve inşa' eyleyüp ve mukim ve müsafirden badi ve hazırdan fukara ve mesakin ve nazilin ve varidin için hücurat-i mezkûreye muttasıl bir matbah ve bir kiler ve dehliz ve bir ambar ve bir büyük istabl ve mukabelesinde nüzuli müsafirin için müteaddit tabhaneleri müştemil ve anın ardunda bir odun ambarı ve imâret demekle ma'rufe ve bir daruz-ziyafe peyda edüp ve sibyan-ı fukara ve fukara-i sibyana ta'lim-i Kur'an-ı mecid ve telkin-i Furkan-i hamit için i'ladan ve ibkâ-i şer'i mübine layık imaretin müsafirhanesine mülasık iki beyt-i şamil cemi'i levazımı kamil bir mekteb-i latif-i dil-küşa ve muallimhane-i nazifi ferah feza icrai ile şaairi islami ihya edüp ve harem-i camide ve imarette manendi azbi furad şadırvanlardan akan âbi hayattan gayri amme-i eyyam..". Bkz. 582/1 Nolu defterin 2. Sahife ve 2. sırasında kayıtlı Van'da Hüsrev Paşa Vakfına ait vakfiye.

güvenilir bir kişinin bevvâb olacağı ve 2 akçe yevmiye verileceği[1544]. Evliya Çelebi, Medrese personeli ve talebelere imarette pişen yemekten iki öğün verildiğinden bahseder[1545].

1571 tarihli Evkaf tahrir defterinde Hüsrev Paşa Camii Vakfı'nın gelirinin 251.836 akçe olduğu yazılıdır. Bu tarihte günlük 50 akçe alan müderris, 4 akçe alan muîd, 2 akçe alan 11 talebe ve 1 bevvab ile 15 akçe alan mütevelli bulunmaktaydı. 1899 tarihinde Hüsrev Paşa Medresesi'nin 5 öğrencisi bulunmaktaydı[1546].

Van Hüsrev Paşa Medresesi, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde bulunan diğer medreseler gibi Devletin İran ve Ortadoğu ilişkilerinden dolayı sünni anlayışını güçlendirmekte önemli görev üstlenmişlerdir. Özellik Şah İsmail ile bölgede tekrar canlandırmak istenen Şiiliğin yayılmasının engellenmesinde etkili olmuşlardır. Bunun içinde vakfiyede müderrisin Hanefi mezhebinden olması şart koşulmuştur[1547]. Bu özelliği ile Van'daki Sünni Osmanlı rejiminin bir simgesi durumundadır.

Mimarı: Mimar Sinan'ın hayatı ve eserleri konu alan yazmalardan sadece TM'de *"Van'da Hüsrev Paşa Camii, Medrese 1"* şeklindeki bilgiden hareketle cami ve medrese Mimar Sinan'a mal edilmektedir[1548]. Semavi Eyice ve R. Hüseyin Ünal bölgenin başkente uzak olmasından dolayı cami ve medreseyi Mimar Sinan tarafından yapılmış olmasının pek mümkün olmadığını, tıpkı Manisa Muradiye Külliyesi'nde olduğu gibi projesini hazırlayarak kalfalarından birisi tarafından yaptırmış olabileceği görüşünü savunurlar[1549]. A. Kuran, medresenin Sinan'ın öz yapıları arasında sayarken ihtiyatlı olmak gerektiğini, İstanbul'da tasarlanıp Van'a gönderilen bir mimarın denetiminde yapılmış olabileceği gibi yerel bir mimarın elinden çıkma olasılığı olduğunu[1550]; A. Uluçam ise Kanuni'nin İran seferine katılarak Van'a uğrayan Mimar Sinan tarafından tasarlandığı, kaynaklara göre uygulamanın eyalet mimarı Selman tarafından gerçekleştirilmiş olduğu görüşünü savunurlar[1551].

14 Ocak 1556 (Gurre-i Rebiyülevvel 963) tarihli belgede, Van mimarlığına önceden 20 akçe yevmiye verilen mimarın sonradan 15 akçe ile Selman adlı Zımmîye verildiği belirtilmiştir[1552]. Selman'ın mimarlık ilminde mâhir ve Van'da olan mîrî malına

---

[1544] Ankara VGM Arşivi 582/1 Nolu defterin 2. Sahife ve 2. sırasında kayıtlı Hüsrev Paşa Vakfına ait vakfiye.

[1545] Evliya Çelebi, Günümüz Türkçesi İle Evliya Çelebi Seyahatnamesi Bağdad-Basra-Bitlis-Diyarbakır-Isfahan-Malatya-Mardin-Musul-Tebriz-Van, (Haz. S. A. Kahraman-Y. Dağlı), 4. Cilt 1. Kitap, İstanbul 2010, s.262-263, 271.

[1546] O. Kılıç, *age.*, s. 218, 226; M.Z. Yıldız-O. Deniz, "Maarif Salnamelerine Göre XIX. Yüzyıl sonunda Van'da Eğitim ve Kültür Hayatı", *Atatürk Üni. Doğu Coğrafya Dergisi*, C.21, S.35, Erzurum 2016, s. 204 (197-208)

[1547] A. Uluçam, *agm.*, s.784; G. Necipoğlu, *age.*, s. 615, 618.

[1548] R. M. Meriç, *age.*, s. 27; Z. Sönmez, *age.*, s. 84; M. Top, *agm.*, s. 302.

[1549] S. Eyice, "Hüsrev Paşa Külliyesi", *TDVİA*, C.XIX, İstanbul 1999, s.50; R. H. Ünal, *agm.*, s.118.

[1550] A. Kuran, *age.*, s. 342.

[1551] A. Uluçam, Ortaçağ ve Sonrasında Van Gölü Çevresi Mimarlığı I, Ankara 2000, s.5.

[1552] A. Dündar, "XVI. Yüzyıl Bazı Osmanlı Mimarları", *AÜİFD*, C. XLIII, S.1, Ankara 2002, s.242.

küllî hizmeti olduğundan dolayı yevmiyesi 20 akçeye çıkarılmıştır[1553]. Bu durum bize Van'da belirtilen tarihlerde Selman adlı kişinin eyalet mimarı olduğunu gibi öncesinde de aynı görevde bulunan mimarlarının varlığını da göstermektedir.

Malzeme ve Teknik: Medresenin ana inşa malzemesi moloz taştır. Yapının beden duvarlarında kaba yonu moloz taş; şadırvan, kapı-pencere söve ve kemerlerinde, revak kemerlerinde, bacalarda, ocaklarda, çörtenlerde kesme taş; kubbe ve geçişlerde, revak ve dükkanların tonozlarında, hücrelerin zemin döşemelerinde tuğla; kapı ve pencere doğramalarında ahşap; üst örtü dış kaplamasında kurşun[1554] malzeme; avlu ve revak döşemelerinde kesme bazalt taş kullanılmıştır.

Plan ve Mimari Özellikleri: Hüsrev Paşa Külliyesi[1555], cami ile medresenin ortak bir avlu etrafında yer aldığı cami merkezli külliyenin bir örneğidir[1556]. XVI. yüzyıl Osmanlı medreselerinde olduğu gibi bu yapıda da malzeme ve teknik açısından camiye göre ikinci derecede önem verilen bir yapıdır. Hücreler avlunun etrafını "U" şeklinde dizildiği plan şemasında inşa edilmiştir (Çiz. 139).

Medresenin ***kuzey cephesi*** moloz taş örgülü olup 44.36m. uzunluğunda, 3.16m. yüksekliğindedir. 2.71m. yüksekliğindeki duvarların üzerinde cepheden 0.10m. taşıntı yapan 0.45m. yüksekliğinde kesme taştan bir saçakla sonlandırılmıştır. Saçak yüzeyine belli aralıklarla yerleştirilmiş yekpare taştan altı çörten bulunmaktadır. Sağır tutulan cephe üzerinde biri cami ile aynı aks üzerinde diğeri kuzeydoğu köşede iki kapı açıklığı yerleştirilmiştir (Foto 816).

Batı cephe 33.51m. uzunluğunda, 3.46m. yüksekliğindedir. Moloz taş örgülü duvarlar cepheden 0.10m. taşıntı yapan 0.45m. yüksekliğinde iki sıra kesme taştan bir saçakla sonlandırılmıştır. Kuzey ve batı duvarın birleştiği köşe 0.50m. içeri çekilerek pahlanmıştır. Batı cephe üzerinde biri eksenden güney diğeri kuzeye kaydırılmış iki kapı ile avluya giriş sağlanmaktadır. Bunlardan revaka açılan kuzeydeki kapı 1.47m. genişliğinde, 0.30m. derinliğinde, 1.84m. yüksekliğinde iki kanatlı, basık kemerlidir. Kapının kemeri ve söveleri 0.25m. genişliğinde kesme taştandır. Kapı açıklığından 5.30x2.15m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı, üzeri aynı doğrultuda sivri beşik tonoz örtülü bir koridordan geçilerek revaka ulaşılır. İkinci kapı ise beden duvarından 2.16m. dışarı taşırılmıştır. 3.67m. genişliğindeki batı cephenin ortasına yerleştirilmiş giriş 1.84m. yüksekliğinde, 1.54m. genişliğinde, 0.25m. derinliğinde basık kemerlidir. Kapı kemeri ve söveleri 0.25m. genişliğinde, 0.25m. derinliğinde kesme taştandır. Kapı kemeri dokuz taştan örülmüştür. Kapı açıklığından 7.55x1.98m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen

---

[1553] O. Kılıç, *age.*, s. 195.

[1554] Evliya Çelebi, Hüsrev Paşa külliyesini oluşturan yapıların kubbelerin mavi renkli kurşunlarla kaplı olduğunu bundan başka da kurşunlu yapı olmadığı söyler. Bkz. Evliya Çelebi, *age.*, s.262-263, 271.

[1555] Osmanlı hakimiyetine yeni girmiş bir şehir olan Van'da cami merkezli külliyelerin ilk örneği olup, Safevilerin Şii propagandasına açık olan bu şehirde Sünni Ortodoks ve şehirleşmeyi teşvik eden önemli bir girişim olarak değerlendirilebilir. Bkz. G. Necipoğlu, *age.*, s. 618.

[1556] G. Necipoğlu, *age.*, s. 618.

planlı, üzeri aynı doğrultuda sivri beşik tonoz örtülü bir koridordan geçilerek avluya ulaşılmaktadır. İki giriş arasına yerleştirilmiş üç hücrenin batı cepheleri sağır tutulmuştur. Güneybatı uçta biri büyük diğeri küçük iki mekan bulunmaktadır. Cepheden kademeli olarak içeri çekilen her bir yapıya batıya bakan cephelerine yerleştirilmiş 0.90m. genişliğinde, 0.96m. derinliğinde, 1.78m. yüksekliğinde basık kemerli tek kanatlı, ahşap doğramalı birer kapı ile giriş sağlanmıştır (Foto 817).

Doğu cephe 33.86m. uzunluğunda, 4.42m. yüksekliğinde moloz taştandır. Cephe üzerinde eksenden güneye kaydırılmış tek kapı açıklığı 1.50m. genişliğinde, 3.05m. yüksekliğinde yarım daire kemerlidir. Girişin kuzeyinde yer alan üç dükkanın doğuya bakan cephelerinde 3.10m. yüksekliğinde, 2.14m. genişliğinde, 0.82m. derinliğinde basık kemerli birer açıklıktan girilmektedir. İki kanatlı kapıdan ulaşılan dükkanlar içten 3.80x2.54m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı olup üzeri aynı doğrultuda beşik tonoz örtülüdür. Dükkanların kuzeyindeki iki hücre cepheden kademeli olarak içeriye çekilmiştir. Girişin güneyinde yer alan üç dükkanın doğu cepheleri sağır olup girişleri avludandır.

Doğu kanadın güneye bakan cephesi 5.52m. genişliğinde moloz taş örgülü duvar yüzeyi sağır tutulmuştur. Batı kanadın güney cephesi 5.56m. genişliğinde moloz taştandır. cephe üzerinde 0.46m. genişliğinde, 0.78m. derinliğinde dikdörtgen formlu tek pencere açıklığı yerleştirilmiştir (Foto 818).

Kuzeyde cephe ortasındaki giriş açıklığı eksenden hafif doğuya kaydırılmıştır. 1.83m. genişliğinde, 1.73m. yüksekliğinde, 0.30m. derinliğinde basık kemerlidir. İki kanatlı, ahşap doğramalı kapıdan 4.76x2.14m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı, üzeri sivri beşik tonoz örtülü bir koridordan avluya ulaşılmaktadır. Girişin batısında beş, doğusunda üç hücrenin kuzeye bakan cepheleri sağır tutulmuştur. Kuzeybatı köşedeki ikinci kapı 1.00m. genişliğinde, 1.73m. yüksekliğinde basık kemerlidir. İki kanatlı kapıdan 4.75x1.25m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı, üzeri sivri beşik tonoz örtülü bir koridordan revaka ulaşılır.

Medrese ile ilgili elimizdeki en erken tarihli plan 1949 yılında yapılmış olup A. S. Ülgen'e aittir. Bu plana göre medrese planında avlunun etrafının üç yönden "U" şeklindeki kuşatan revakların arkasında 15 hücre bulunmaktadır. Vakfiyesinde medresenin on iki hücre ve bir dershaneden oluştuğu, bitişik hücrelerin mutfak ve kiler olduğu yazılıdır. Avluya kuzey cephe ortasında eksenden doğuya kaydırılmış tonozlu bir geçitten ulaşılır. Hücrelerin önünde, ahşap destekli kemerlere yaslanan üzeri meyilli çatı ile örtülü U biçiminde bir revak yer alıyordu[1557]. Ülgen'in planında köşe hücrelerin kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı olarak çizmiştir. Odaların üzeri giriş önünde yarım tonoz, kuzey tarafı ise kubbe ile örtülmüştür. Hücrelerin üzeri pandantif geçişli birer kubbe ile örtülüdür. Kuzeydeki odaların

[1557] A. Uluçam, "Van ve Çevresindeki Osmanlı Medreseleri ile Eğitim-Öğretimdeki Yerleri", *XVIII. Türk Tarih Kongresi, (Ankara, 4-8 Ekim 1999, Bildiriler)*, Ankara 2002, s. 777.

kuzey cephe ortasında, doğu hücrelerin doğu cephe ortalarında, batı hücrelerin ise batı cephe ortalarında birer ocak, iki yanında birer adet pencere açılmaktadır. Medresenin dershanesi batı kanadın ucuna bağımsız bir şekilde yerleştirilmiştir.

Avluya bilinenin aksine üç değil, batı ve kuzeyde ikişer, doğuda bir olmak üzere beş kapı ile giriş sağlanmıştır[1558]. Güneydoğu ve güneybatıdaki girişlerden rampalı bir yolla, diğerlerinden merdivenli yollardan geçilerek avluya geçiş sağlanmıştır. Cami ile medrese arasında yer alan ***avlu*** 27.69x11.45m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Zemini düzgün kesme taş kaplıdır (Foto 819).

Avlunun ortasında kesme taştan yapılmış sekizgen planlı bir ***şadırvan*** bulunmaktadır. Havuzun her bir dikdörtgen panonun ortasına birer adet musluk yerleştirilmiştir. Havuz ile oturaklar arasında su kanalı yerleştirilmiştir. Avlu zemininden bir kademe yükseltilmiş bir platform üzerine oturan şadırvanın üst örtüsü kare kaideler üzerine oturan sekiz yuvarlak gövdeli sütun tarafından taşınmaktadır. Sütunlar birbirine sivri kemerlerle bağlanmıştır. Kemer köşelikleri sade bırakılmıştır. Şadırvanın üzeri kurşun kaplı pramidal bir kubbe ile örtülüdür. Dışarı taşırılmış saçakların alt yüzeyleri ahşapla kaplanmıştır. Her sütun arasına birer adet oturak yerleştirilmiştir. 1996 yılında avluda yapılan kazılarda zemin ve şadırvanın temelleri açığa çıkarılmıştır. Mermer şadırvanın havuzunun 3.30m. çapındaki yuvarlak formlu olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca havuza su getiren künkler bulunmuş, etrafının taş döşeli olduğu açığa çıkarılmıştır[1559]. Havuzun etrafında yer alan kanalın 8-9 nolu hücreler arasında bulunan giriş açıklığından hamama doğru uzandığı ortaya çıkarılmıştır. Şadırvanın avlu zemininden 0.40m. yüksek olduğu da kazılar neticesinde tespit edilmiştir (Foto 820)[1560].

Avlunun etrafı doğu, batı ve kuzeyden üç yönden ***revaklarla*** çevrilidir. Revak zemini avlu zemininden 0.10m. yükseltilmiştir. Revaklar, doğu ve batıda dörder, kuzeyde 10 olmak üzere toplam 18 gözlüdür. Revakları taşıyan sütunlar 0.35x0.35m. ölçülerinde kare kaide üzerine oturmaktadır. Kaideler zeminden 0.30m. yüksekliğindedir. Üç kademeli olarak tasarlanmış kaidelerin ilk bölümü 0.10m. yüksekliğinde, ikinci bölüm 0.10m. yüksekliğinde olup dört köşeden içeri ve yukarıya doğru daralmaktadır. Üçüncü bölüm ise 0.10m. yüksekliğinde, 0.40m. genişliğinde yüzeyden dışarı taşırılmış yarım daire profilli silme yer alır. Sütunlar 0.30m. çapında, 1.00m. yüksekliğinde silindirik kesitlidir. Başlıklar ise 0.10m. genişliğinde, 0.40m. uzunluğunda yarım daire profillidir. Sütunlar birbirine 2.87m. yüksekliğinde kesme taştan sivri kemerlerle bağlanmıştır. İki sütun arasındaki genişlik 2.55m., arkalarındaki duvarlara uzaklığı ise 2.60m.'dir. Kemerleri meydana getiren taşlar 0.26m. genişliğindedir. Revakların üzeri doğu ve batı kanatlarda kuzey-

---

[1558] A. Uluçam, *agm.*, s.778.

[1559] A. Uluçam-E. Kavaklı, "Eski Van Hüsrev Paşa Külliyesi Kazısı-1996", *XIX. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C. II, Ankara 1998, s.690.

[1560] A. Uluçam-E. Kavaklı, *agm.*, s.690.

güney doğrultusunda, kuzey kanatta ise doğu-batı doğrultusunda boydan boya sivri beşik tonozla örtülmüştür. Tuğladan yapılmış tonozların yüzeyleri sıvalı ve badana boyalıdır. Revakların güneydoğu ve güneybatı köşeleri 0.98m. genişliğinde, 2.95m. uzunluğunda bir duvarla kapatılmıştır (Foto 821-822).

Revakların arkasında doğuda iki, batıda üç, kuzeyde sekiz olmak üzere toplam ***on üç hücre*** "U" şeklinde dizilmiştir. Avlunun ***kuzeyinde sekiz hücre*** ile avluya girişi sağlayan iki giriş kapısı bulunmaktadır. Bunlardan cephe ortasında olanı cami ile aynı aks üzerinde olup 1.84m. genişliğinde, iki kanatlıdır. Kapı açıklığından 4.76x2.14m. genişliğinde, 3.58m. yüksekliğinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı, üzeri aynı doğrultuda sivri beşik tonoz örtülü bir koridordan geçilerek avluya ulaşılmaktadır. İkinci kapı kuzeydoğu köşeye yakın olup 1.00m. genişliğindeki açıklıktan 4.75x1.23m. ölçülerinde, 3.55m. yüksekliğinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı, sivri beşik tonoz örtülü koridordan avluya geçiş sağlanmıştır.

Ortadaki girişin batısında beş, doğusunda üç hücre bulunmaktadır. Batıdaki hücrelere güney cephelerinde eksenden batıya kaydırılmış 0.65m. genişliğinde, 0.76m. derinliğinde, 1.60m. yüksekliğinde, tek kanatlı, basık kemerli birer kapı ile girilmektedir. Kapının söveleri 0.25m. genişliğinde, 0.19m. derinliğinde kesme taştandır. Kuzeybatı köşedeki beşinci hücrenin kapısı güney cephede eksenden doğuya kaydırılmıştır. Hücrelerin iç ölçüleri farklılık göstermektedir. İlk hücre 3.47x3.28m., ikinci hücre 3.51x3.44m., üçüncü hücre 3.71x3.52m., dördüncü hücre 3.81x3.54m. ölçülerindedir. Kuzeybatıdaki beşinci hücre tam bir kare olmayıp kuzey duvarı içeri doğru çekilmiştir. Hücrenin doğu duvarı 3.60m., güney duvarı 3.54m., kuzey duvarı 3.57m., batı duvarı 3.13m. ölçülerindedir. Hücreler ölçüleri dikkate alındığında hemen hemen kare planlı olup üzeri tuğladan pandantif geçişli birer kubbe ile örtülüdür. pandantifler zeminden 0.215m. yükseklikten başlamaktadır. Kubbenin zeminden yüksekliği 2.27m.'dir (Foto 823-824).

Batı cepheleri sağır tutulmuştur. Doğu cephelerinde zeminden 0.90m. yüksekliğinde, 0.58m. genişliğinde, 0.30m. derinliğinde,0.72m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu birer niş bulunmaktadır. Kuzey cephe ortalarında 0.70m. genişliğinde, 0.40m. derinliğinde, 1.00m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu yuvarlak kemerli birer ocak bulunmaktadır. Ocak kemerini oluşturan taşlar 0.30m. genişliğinde olup beş taştan örülmüştür. Her ocağın önünde 0.30m. kalınlığında, 0.70m. genişliğinde, 0.40m. derinliğinde dikdörtgen formlu birer küllük bulunmaktadır. Güney cephelerde giriş açıklığının doğusunda, kuzeybatıdaki beşinci hücrede ise girişin batısına yerleştirilmiş birer pencere ile aydınlatılmıştır. Zeminden 0.90m. yüksekliğinde, 0.60m. genişliğinde, 0.75m. derinliğinde, 0.70m. yüksekliğindeki pencereler dikdörtgen formlu, ahşap doğramalı, demir parmaklıklıdır. Pencerelerin lento, söve ve denizlikleri 0.25m. genişliğinde, 0.21m. derinliğinde kesme taştandır.

Girişin doğusunda üç hücre bulunmaktadır. Bunlardan girişin yanında olanına güney cephede eksenden doğuya, diğer ikisinde eksenden batıya kaydırılmış birer kapı ile girilmektedir. 3.44x3.44m. ölçülerinde kare planlı hücrelerin üzeri pandantif geçişli kubbe ile örtülüdür. İlk hücrenin batısında niş, kuzeyinde ocak, güneyinde eksenden batıya kaydırılmış bir pencere yer alırken doğu cephe sağır tutulmuştur. Diğer iki hücre ise kuzeyde ocak, doğuda niş, güneyde eksenden doğuya kaydırılmış birer pencere bulunurken batı cephe sağır tutulmuştur. Hücrelerin zemini altıgen tuğlalarla kaplıdır.

Prof. Dr. Abdüsselam Uluçam'ın bilimsel danışmanlığında 05.08.1996-02.10.1996 medresenin kuzeyinde 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11 nolu hücrelerde kazılara devam edilmiştir. 8 ve 9 nolu hücreler arasında avluda bulunan şadırvanla aynı aks üzerinde olacak şekilde giriş kapısı açığa çıkarılmıştır[1561]. 11 nolu hücrenin doğusunda kuzey cephe üzerinde ikinci bir tonoz örtülü giriş kapısı tespit edilmiştir. Tonozlu girişin zemini kare tuğla döşelidir[1562].

Doğu kanata iki hücre, altı dükkan ile bir giriş bulunmaktadır. Kuzeyde yer alan iki hücreye batı cephelerinde eksenden güneye kaydırılmış birer kapı ile girilmektedir. Girişin kuzeyine yerleştirilmiş birer pencere ile hücrelerin aydınlatılması sağlanmıştır. Yaklaşık 3.60x3.60m. ölçülerinde kare planlı hücrelerin üzeri pandantif geçişli kubbe ile örtülüdür. güney cepheleri sağır tutulan hücrelerin kuzey duvarlarında birer niş, güney cephelerinde birer ocak bulunur. Hücrelerin zemini altıgen tuğlalarla kaplıdır.

Hücrelerin güneyinde bitişik nizamda yapılmış üçerden altı dükkan bulunmaktadır. Dükkanların ortasında 1.50m. genişliğinde, 0.50m. derinliğinde iki kanatlı bir kapı bulunmaktadır. Kapı açıklığından 4.98x1.80m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda sivri beşik tonoz örtülü bir koridordan avluya geçiş sağlanmıştır. Girişin kuzeyinde yer alan üç dükkana giriş doğudan, güneydeki hücrelere giriş ise batı cepheden, avludan sağlanmıştır. Dükkanlar 2.14m. genişliğinde, 0.25m. derinliğinde basık kemerlidir. Kuzeydekiler 4.36x2.54m., güneydekiler 3.80x2.54m. ölçülerinde, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Dükkanların üzeri aynı doğrultuda kuzeydekiler beşik, güneydekiler sivri beşik tonoz örtülüdür. Cepheleri sağır tutulmuştur.

Prof. Dr. Abdüsselam Uluçam'ın bilimsel danışmanlığında 05.08.1996-02.10.1996 tarihinde doğu kanat üzerinde bulunan 12, 13, 14, 15, 16 nolu hücrelerin giriş kapıları avluya değil dışarı açıldığı tespit edilmiştir. A. Uluçam, doğudaki hücrelerin talebe hücresi olmadığı, kiler-mutfak gibi mekanlar olduğu içlerinde bulunan tandırlardan anlaşıldığı görüşünü savunur[1563]. İçlerinde erzak küpleri ile mutfak teşkilâtının bulunduğu kazılarda ortaya çıkarılmıştır. Ancak mimari dokunun tamamı

[1561] A. Uluçam-E. Kavaklı, *agm.*, s.689.
[1562] A. Uluçam-E. Kavaklı, *agm.*, s.689.
[1563] A. Uluçam-E. Kavaklı, *agm.*, s.690.

orijinal olmayıp bir yenileme şuasında elden geçirildiği anlaşılmaktadır[1564]. Doğu kanadında yapılan kazılarda 4.35x5.20m. ölçülerinde bir hücre ile medrese giriş kapısı tespit edilmiştir[1565].

Avlunun ***batı kanadında*** üç hücre, iki giriş kapısı ile farklı boyutlarda iki türbe bulunmaktadır. Kuzeybatıda yer alan giriş kapısı 1.50m. genişliğinde, 0.30m. derinliğinde basık kemerlidir. 5.30x2.20m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı koridorun üzeri aynı doğrultuda zeminden 3.20m. yüksekliğinde sivri beşik tonoz örtülüdür. Giriş koridorundan revaka ulaşılmaktadır. Girişin güneyinde üç hücre bulunmaktadır. Hücrelere doğu cephede eksenden kuzeye kaydırılmış birer kapı ile girilmektedir. Girişin güneyinde birer dikdörtgen pencere ile hücrelerin aydınlatılması sağlanmıştır. İç ölçüleri değişiklik gösterse de ortalama 3.60x3.60m. ölçülerinde kare planlı olup üzeri pandantif geçişli birer kubbe ile örtülüdür. Hücrelerin kuzey cephesi sağırdır. Güneyde niş, batıda ocak bulunur. Hücrelerin güneyinde avluya girişi sağlayan ikinci bir giriş bulunmaktadır. 1.50m. genişliğinde, 0.25m. derinliğinde, 1.84m. yüksekliğinde basık kemerlidir. Kapı açıklığından 7.55x1.98m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı olup üzeri aynı doğrultuda sivri beşik tonoz örtülü koridordan avluya ulaşılır.

Prof. Dr. Abdüsselam Uluçam'ın bilimsel danışmanlığında 05.08.1996-02.10.1996 tarihleri arasında batı hücrelerinde başlanan kazılarda revakın taş döşeli zemini ortaya çıkarılmıştır. 1 nolu hücrenin kazısında zeminin altıgen tuğlalarla kaplı olduğu tespit edilmiştir. tuğlaların kalınlığı 5cm., altıgenin her bir kenarının uzunluğu 0.18m., genişliği ise 0.34m.dir[1566]. 2. ve 3. hücrelerdeki kazılarda da zeminlerin altıgen tuğla kaplı olduğu, tuğlaların altına ise sal taşları ile döşenmiştir[1567].

Hücre içlerinde yer alan ocaklar ile ilgili kazılarda önemli verilere ulaşılmıştır. 2000 yılında yürütülen kazılarda kuzey kanatta doğudan üçüncü hücrenin kuzey duvarında 0.75m. genişliğinde, 0.32m. derinliğinde bir ocak tespit edilmiştir. ocağın tuğlaları 0.15x0.30x0.40m. ölçülerindedir. Ocağın önünde 7mm. Derinliğinde, 0.30m. genişliğinde, 0.75m. genişliğinde bir küllük bulunmuştur[1568].

Batı kanadın güneyinde ***iki kare*** yapı bulunmaktadır. Bunlardan kuzeyde olanına batı cephede 0.90m. genişliğinde, 0.96m. derinliğinde, 1.63m. yüksekliğinde basık kemerli bir kapı ile girilmektedir. Kapı kemeri ve söveleri 0.25m. genişliğinde, 0.25m. derinliğinde kesme taştandır. 4.73x4.39m. ölçülerinde hemen hemen kare planlı olup üzeri zeminden 5.40m. yüksekliğinde pandantif geçişli bir kubbe ile

---

[1564] A. Uluçam, "Van ve Çevresindeki Osmanlı Medreseleri ile Eğitim-Öğretimdeki Yerleri", *XVIII. Türk Tarih Kongresi, (Ankara, 4-8 Ekim 1999, Bildiriler),* Ankara 2002, s. 778.

[1565] A. Uluçam-E. Kavaklı, Eski Van Hüsrev Paşa Külliyesi Kazısı 1997", *XX. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C. II, Ankara 1999, s.614.

[1566] A. Uluçam-E. Kavaklı, *agm.*, s.689.

[1567] A. Uluçam-E. Kavaklı, *agm.*, s.689.

[1568] A. Uluçam, "Eski Van Hüsrev Paşa Külliyesi Kazısı", V. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı ve Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri (19-20 Nisan 2001), 539.

örtülüdür. Güney, doğu ve kuzeyde zeminden 0.36m. yüksekliğinde, 0.50m. genişliğinde, 0.96m. derinliğinde, 1.23m. yüksekliğinde birer pencere ile aydınlatılmıştır. Kuzeyde yer alan pencere giriş koridoruna açılmaktadır.

Güneyde olan ve daha küçük tasarlanmış ikinci yapıya cepheden 1.10m. içeri çekilmiştir. Batı cephe ortasında bulunan 0.90m. genişliğinde, 0.78m. derinliğinde, 1.63m. yüksekliğinde basık kemerli bir kapı ile girilen mekan 3.96x3.80m. ölçülerinde kare planlıdır. Üzeri zeminden 4.68m. yüksekliğinde pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Güney, doğu ve kuzeyde 0.50m. genişliğinde, 0.78m. derinliğinde birer pencere ile aydınlatılmıştır.

Abdüsselam Uluçam'ın bilimsel danışmanlığında 18.06.1997-30.09.1997 tarihleri arasında dershane olarak adlandırdığı güneybatıdaki mekanın 4.80x4.90m. ölçülerinde kare planlı, zemini altıgen tuğlalarla kaplı olduğu tespit edilmiştir. Hücrenin güneyinde 0.95m. genişliğinde bir kapı açıklığı tespit edilmiştir. Uluçam'ın bahsetmiş olduğu kapı günümüzde penceredir. Bu hücredeki kazılarda yangın katmanına rastlanılmıştır[1569]. Hücrenin güneyindeki ikinci hücrenin 4.20x4.20m. ölçülerinde ikinci bir kare planlı oda ortaya çıkarılmıştır. Bu odanın tuğla döşeli zemini hücreye göre 0.50m. daha düşük kottadır[1570].

Hücre içlerinde yer alan ocakların üst örtüye yansıyan ***bacaları*** 1.00m. yüksekliğinde kesme taştan inşa edilmiştir. Baca gövdeleri 0.70x0.70m. ölçülerinde kare kesitli olup üzeri pramidal bir külahla örtülüdür.

Süsleme Özellikleri: Yakın zamana kadar harap olan medrese yapılan kazı çalışmaları neticesinde ortaya çıkan veriler doğrultusunda yeniden inşa edilmiştir. Mevcut yapı üzerinde süslemeye dair bir öğe de bulunmamaktadır.

Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu: Hüsrev Paşa Külliyesi 1839 depremi ve yangınında hasar görmüş akabinde onarılmıştır. 1915 yılında Rus işgaline uğrayan şehir Ermeniler tarafından yakılıp yıkılarak harabe hale getirilmiştir[1571]. Bu sırada Van'ın bütün camileri tahrip edildiği, Müslüman mahalleleri yakılmış, Van ve Merkez muhiti yangın yerine çevrilmiştir[1572]. 2 Nisan 1918'te terk edilen şehir kendi kaderine terk edilerek yeni Van şehri kurulmuştur (Foto 825-826)[1573].

1930-40'lı yıllarda cami depo olarak kullanılmış, medrese ile hamamın duvar kaplama taşları, revakları taşıyan sütunları ile kubbeleri kaplayan kurşunlar sökülerek yağmalanmıştır[1574]. Yakın zamana kadar cami ve türbe dışındaki yapılar yıkılmış

[1569] A. Uluçam-E. Kavaklı, *agm.*, s.613.

[1570] A. Uluçam-E. Kavaklı, *agm.*, s.613.

[1571] E. Akçora, *Van ve Çevresinde Ermeni İsyanları (1896-1916)*, İstanbul 1994, s. 195-196; A. Ağaoğlu, "Van Şehir Dokusu ve Tarihi Eserlerin Tahrip Edilmesinde Ermenilerin Rolü", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı:35, Erzurum 2007, s. 329; A. Kuran, *age.*, s. 283; A. Uluçam, *age.*, s.13, 38; G. Necipoğlu, *age.*, s. 616.

[1572] Ahmet Dumlu, *Belgelerle Ermeniler ve Katliamlar*, Erzincan 1983, s.182.

[1573] A. Uluçam, *age.*, s. 13.

[1574] E. Kavaklı-A. Uluçam, *agm.*, s.684.

sadece temel izleri ile birkaç duvar kalıntısı günümüze ulaşmıştı.1960 ile 1990 yılları arasında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarım çalışmaları yapılmışsa da yarım bırakılmıştır[1575].

1996-2002 yılları arasında Van Gölü Çevresi Tarihi Eserleri ve Kültür Değerlerini Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürlüğü tarafından Prof. Dr. Abdüsselam Uluçam başkanlığında ve Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Arkeoloji, Sanat Tarihi ve Restorasyon bölümlerinden öğretim elemanlarının oluşan bir ekip tarafından yürütülen kazılar neticesinde temelleri günümüze ulaşmış hamam, imaret ve medresenin plan şeması ortaya çıkarılmıştır (Çiz. 140)[1576].

2008 yılında Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Restorasyon Bölümü Öğretim Üyesi Dr. Öğr. Üyesi Şehabettin Öztürk tarafından hazırlanan rölöve, restorasyon ve restitüsyon projeleri Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü tarafından onaylanmıştır. 2008 yılında başlayan restorasyonlar 2010 yılında tamamlanmıştır.

[1575] A. Uluçam, *age.*, s. 40.

[1576] M. Top-S. Kılıç-Y. Karaca, Van 2006 Kültür Ve Turizm Envanteri I Tarihsel Değerler (Ortaçağ ve Sonrası), s. 201

3.35. İstanbul Eyüp Sokullu Mehmed Paşa Medresesi

Yeri: İstanbul İli Eyüp ilçesi, Eyüp Sultan Mahallesi, Camii Kebir Caddesinde, 41 Pafta, 54, ada, 14 parselde bulunur. Siyavuş Paşa Türbesi'nin yol aşırı karşısında yer almaktadır. Sokullu külliyesi medrese, dâru'l-kurrâ, türbe ve çeşmeden meydana gelmektedir (Foto 827, Çiz. 141)[1577]. Külliye dıştan bir avlu duvarı içerisine yerleştirilmiştir. Merkezde medrese, medresenin kuzeyinde dıştan sekizgen içten on altıgen planlı türbe, doğusunda ise önü revaklı tek kubbeli kare planlı dâru'l-kurrâ bulunmaktadır. Külliyeye kuzey cephesinde sokak üzerinde bulunan iki kapıdan giriş sağlanmıştır. Batıda yer alan kapıdan türbeye, doğudaki kapıdan ise medrese ile dâru'l-kurrâ arasın bulunan avluya ulaşılır. Türbe dershane ile aynı eksen üzerinde olup bir revakla birbirine bağlanmıştır.

Bânîsi: Medresenin bânîsi Tâvil lakabıyla da bilinen Sokullu Mehmed Paşa olup karısı İsm-i Han Sultan adına yaptırmıştır[1578]. Kaynaklarda ve arşiv vesikalarında Sokullu Mehmed Paşa'nın hanımı adına yaptırmış olmasından dolayı *"İsm-i Han (Esmehan) Sultan Medresesi"*[1579], bânîsine izafeten *"Şehit Mehmed Paşa Medresesi"*[1580], *"Hemşire Sultan Medresesi"*, *"Yazılı Medrese"*[1581]; medrese listelerinde ise adı "İbrahim Hanoğlu[1582]" medresesi olarak geçmektedir[1583].

Enderunda eğitim gören Sokullu Mehmed Paşa Osmanlı Devletinin çeşitli kademelerinde silahtar, kapıçıbaşı, kaptan-ı derya (1546), Rumeli Beylerbeyi (1549), üçüncü vezir (1554), ikinci Vezir (1561), Sadrazamlık (1565) görevlerinde bulunmuştur[1584].

[1577] Semavi Eyice türbeye bitişik olarak inşa edilmiş bir sebilin bulunduğundan bahseder. Sebil hakkında "üstü geniş bir saçakla örtülü üstleri düz lentolu, üç pencereli bir sebil olduğunu, Şair Nihâdî tarafından yazılmış kitabenin 975 tarihli olduğunu ifade eder. Şebekelerinin son derece süslü olduğunu, XIX. Yüzyıl ilk yarısında ortadaki ayna taşı ile kapatılarak çeşmeye dönüştürüldüğünü e Eyüp ilçesindeki en eski sebil olduğunu ancak günümüze ulaşmadığını söyler. Bkz. S. Eyice, *agm.*, s. 27. Prizenli Şair Nihâdî tarafından yazılan sebil kitabesinde *"Hazret-i Paşa-yı hemmâm-ı Resûl/Bârekallâh eyledi hayr-ı cemîl/Bu Nihâdî dedi tarih ise-tâ/ Çeşmeyi pes üç taraf kıldı sebil. 975/Pâk sâf-ı çeşme-i âb-ı hayât 975/oldu âb-ı Kevser âb-ı selsebîl 975"*. Bkz. İ. H. Tanışık, *age.*, s.22; A. Egemen, *age.*, s. 571, Ö. F. Şerifoğlu, *age.*, s. 122.

[1578] Ayvansarâyî, *Vefayât-ı Selâtin ve Meşâhîr-i Rical*, (F.Ç. Derin), İstanbul 1978, s.27-28; C. Baltacı, *age.*, s. 496.

[1579] M. N. Haskan, *age.*, s.9.

[1580] S. Eyice, Eyüp Sultan Semtinde Tarih ve Sanat Tarihi"…., s.20

[1581] Ayvansarâyî eserinde yapı hakkında şu bilgileri aktarır: "….cümlesi Ebu Eyyüb-i Ensari Camii şerifi kurbünde vâki türbe-i mahsûsalarında medfûndurlar ve türbeleri kurbünde olan Yazılı Medrese denmekle şehir medrese dahi bunların âsâr-ı hayriyeleridir". Bkz. Ayvansarâyî, age., s. 432.

[1582] Medresenin bu isimle anılmasın sebebi İsmihan Sultan ile Sokullu Mehmed Paşa'nın oğlu olan İbrahim'im *"İbrahim Hanzadeler"* adıyla şöhret bulmuş olmasındandır. Bkz. ŞD. 103/53/3; M. S. Kütükoğlu, *age.*, s.301.

[1583] C. Baltacı, *age.*, s. 496; Mübahat S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 334-335.

[1584] E. Çelebi, *age.*, s. 124; Nişancı Mehmed Paşa, *age.*, s. 240; M.Z. İbrahimgil, "Sokullu Mehmed Paşa'nın Osmanlı Tarihindeki Yeri ve Önemi", *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla VI. Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğler (10-12 Mayıs 2002)*, İstanbul 2009, s. 139-140.

Osmanlı Sultanı II. Selim'in kızı İsmihan Sultan'la evlenen Sokullu Mehmed Paşa 1579 yılında vefat ederek Eyüp'teki türbesine defnedilmiştir[1585].

İnşa Tarihi: Külliyeyi meydana getiren yapılardan biri çeşmede diğer ikisi avlu giriş kapısı üzerinde olmak üzere üç kitabesi bulunmaktadır. Mevcut kitabelere göre medrese 976/1568-69 yılında inşa edilmiştir[1586]. Türbede Sokullu Mehmed Paşa tarafından oğlu için yaptırmıştır[1587]. Kendisi de 987/1579 yılında vefat edince aynı türbeye defnedilmiştir[1588].

Avlu giriş kapısı üzerinde 0.58m. eninde, 2.11m. uzunluğunda yatay dikdörtgen şeklinde yerleştirilmiş inşa kitabesi mermer üzerine celi sülüs hatla yazılmıştır (Foto 828).

Kitabenin Anlamı: "Şah Selim'e vezîr-i a'zâm olan, yâni iki cihan adaşının mübârek hafızâsı üzerindeki her şey fânidir ayetini hatırladı. Paşa hazretleri bir mübarek yüce makam yaptırdı. Çocuklarının temiz türbesi hûri ve gençlere cennet bahçesi (gibi) oldu. Bu süslü eve cennet diyen Nîhâdî, hemen iki târih düşürdü: tam hoş makam ve mübârek yer. Yıl 976. Cennet halkının evi temiz türbe. Yıl 976[1589]."

Avlu giriş kapısı üzerinde bulunan 0.57x2.11m. ölçülerindeki ikince kitabe mermer üzerine celi sülüs hatla yazılmıştır (Foto 829).

1585 Ayvansarâyî, *age.*, s. 432.

1586 C. Baltacı, *age.*, s. 497; M. S. Kütükoğlu, *age.*, s.301; G. Necipoğlu, *age.*, s. 446.

1587 Evliya Çelebi Sokullu Mehmed Paşa ve türbe hakkında şu bilgileri aktarır: "Mimar Sinan yapısıdır. Süleyman'a, Selim'e, Murad Han'a kırk yıl vezirlik edip sonunda Divanda bir eli kanlı deli serhadli bıçağıyla şehit olduğuna tarihtir: Hükm-i Hak ile şehid oldu Mehemmed Paşa. Sene 987 [1579]. Vezir türbeleri içinde bundan büyük türbe, imaret ve medrese yoktur". Bkz. Evliya Çelebi, age., s.370.

1588 Sokullu (Tâvil) Mehmet Paşa'nın sandukası üzerinde yer alan kitabe şöyledir: "Rıhlet ettibu cihandan yine kutb-ı vüzerâ/Ravza-i cennet ede yerini Hakk keyfe yeşâ / Subh-ısâdık gibi çâk eyleyiben sinesini / Kana gark ettişehâdet kılıcı vakt-işâ / Hâtif-i'gayb işidip dedi anın târihin / Hükm-i hakk ile şehîd oldu Mehemmed Paşa 987/1579". Bkz. Hafız Hüseyin Ayvansarâyî, Mecmuâ-i Tevârih, (Haz. F. Ç. Derin-V. Çabuk), İstanbul 1985, s. 119; Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî, Vefayât-ı Selâtin ve Meşâhîr-i Rical, (F.Ç. Derin), İstanbul 1978, s.27-28; Yıldız Demiriz, Eyüp'de Türbeler, Ankara 1989, s. 72.

1589 Hafız Hüseyin Ayvansarâyî, *Mecmuâ-i Tevârih*, (Haz. F. Ç. Derin-V. Çabuk), İstanbul 1985, s. 390; Suphi Saatçi, *age.*, s. 75-77; Tahsin Ömer Tahaoğlu, *İstanbul'da Osmanlı Türbeleri Tipolojisi*, İstanbul Üni. Sosyal Bil. Ens. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1988, s. 138-139; Yıldız Demiriz, *age.*, s. 73; Z. C. Özsayıner, *Mimar Sinan'ın İstanbul Cami ve Türbelerindeki Yazı Düzeni ve Anlamı*, İstanbul Üni. Sosyal Bilimler Enst. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1993, s.200-201. Suphi Saatçi, *age.*, s. 75-77.

Kitabenin Metni:

حضرة السلطان بنت سليم خان * اهل خيرات على وجه العموم
اسست لله تلك المدرسة * فى زمان دولته سلطان دوم
واستعانت اصحاب فخر النبى * انهم فى الارض كانو كالنجوم
بارك الله نعم بيت الطالبين * يفرح القلب الذى فيه الغموم
هذه خيرن تقبل ربنا * روضة العلم بها اجريدوم
قال تاريخا نهادى لها * انها دار لتحصيل علوم سنة ٩٧٦

Kitabenin Anlamı: Selim Han'ın kızı Sultan Hazretleri -ki hepsi hayır yapan kimselerdir- Rum (Anadolu) sultanının zamanında Allah için bu medreseyi kurdu. Yeryüzünde birer yıldız gibi olan Peygamber sahabelerinden yardım istedi. Allah talip olanlarının nimetlerini bereketli kılsın. Allahımız bu hayrı kabul eyle. Gamlı gönülleri sevindiren ve sevabı sürekli olan bu ilim bahçesi için Nihâdî bir tarih söyledi: Burası ilimlerin tahsil yuvasıdır. Sene 976[1590].

Türbenin caddeye bakan yüzünde, pencerenin sol tarafındaki çeşme üzerinde bulunan 0.50x0.66m. ölçülerindeki kitabe mermer üzerine Tâlik hatla yazılmıştır[1591]. Üç satır, altı beyitten oluşan kitabenin tarihi diğer kitabe ile aynı olup Nihâdî tarafından tarih düşürülmüştür[1592].

Kitabenin Anlamı: Peygamberin adaşı o bahtı açık, bu temiz şarâbı sebîl kıldı. Bu kevser suyundan içenler, çocuklarının ruhuna dua göndersinler. Nihâdî içerek, tarihini söyledi: Cennet selsebîli tatlı su. Bunu Hıdır yazdı. Yıl 975 (1568 / 1569)[1593].

Külliyeyi meydana getiren yapılar üzerinde yer alan kitabelerden hareketle inşaat 976/1568-69 tarihinde tamamlanmıştır[1594]. Medreseye ilk müderris olarak 976/1568-69 tarihinde Şeyhulislam Bostanzâde Mehmed Efendi atanmıştır[1595].

İsmihan Sultan, medresenin dershanesinde içerisinde 430 cilt kitap bulunan bir kütüphane kurmuştur. Kitapların bir bölümünde İsmihan Sultan'ın geri kalanında ise Sokullu Mehmed Paşa'nın mühürleri vardır. Medreselerin kapatılmasından sonra kütüphane içerisinde bulunan 554 yazma ve 32 basma kitaplar 1924 yılında

---

1590 Ahmed Nezih Galitekin, Osmanlı Kaynaklarına Göre İstanbul: Cami, Tekke, Medrese, Mekteb, Türbe, Hamam, Kütüphane, Matbaa, Mahalle ve Selatin İmaretleri, İstanbul 2003, 594; S. Saatçi, age., s. 78-80.

1591 Suphi Saatçi, *age.*, s. 81.

1592 İ. H. Tanış, *age.*, s. 24.

1593 İ. H. Tanış, *age.*, s. 24; Suphi Saatçi, *age.*, s. 81; Yıldız Demiriz, *age.*, s. 73; Affan Egemen, *age.*, s. 571; Z.C. Özsayıner, *agt.*, s. 201-202; M. N. Haskan, *age.*, s. 138.

1594 A. Kuran, *age.*, s. 132.

1595 C. Baltacı, *age.*, s. 497.

Eyüp'teki Hüsrev Paşa Kütüphanesine ardından da 1957 tarihinde Süleymaniye Kütüphanesine nakledilmiştir[1596].

Vakfiyesi: Sokullu Mehmed Paşa'nın vakfiyesinde inşa ettirmiş olduğu medreselerde birer kütüphane kurduğu ve bunlara çok sayıda kitaplar vakfedildiği yazılıdır. Bu bilgiler vakfiyede şu şekilde geçmektedir: *"ve ' mahrûse-i İstanbul'da vâki olan medreselerinin ve bu medresenin müderrislerine ve dânişmendlerine her fenden nice nefisler kitablar vakf itmişlerdir[1597]".*

Vakfiyede ayrıca Eyüp'teki medrese ile Kadırga'daki camiyi Sokullu Mehmed Paşa yaptırıp eşi İsmihan Sultana hediye olarak sunduğu yazılıdır[1598]. Ancak İsmihan Sultan vakfiyesinde her iki külliyeyi de kendisinin yaptırdığı yazılıdır[1599]. G. Necipoğlu, hanım sultanın bani olarak failliğinin kocasının aracılığıyla hayata geçirmiş olduğunu ifade eder[1600].

Mimarı: Külliyenin mimarı Mimar Sinan'dır. Sinan'ın hayatı ve eserleri hakkında bilgiler veren yazmalar içerisinde TM'de *"Medrese-i Sultanı Mehmed Paşa, der Eyyubı Ensari. Bab 1"*[1601], TE[1602] ve TB'da[1603] *"Eyyubı Ensaride Mehmed Paşa Medresesi"*, şeklinde geçer.

Malzeme ve Teknik: Medresenin ana inşa malzemesi taş ve tuğladır. Beden duvarları bir sıra taş üç sıra tuğladan almaşık örgülüdür. Kesme taş beden duvarlarında, kapı ve pencerelerin lento ve sövelerinde, revak kemer ve taşıyıcılarında, bacalarda, pencere alınlıklarında; mermer dershane kapısı, dershanenin pencere ve nişlerinde, şadırvanda; tuğla beden duvarlarında, pencere kemerlerinde; ahşap kapı ve pencere doğramalarında, revak ve hücrelerin zemin döşemesinde; metal pencere parmaklıklarında; kurşun ise üst örtü kaplamalarında kullanılmıştır (Çiz. 142).

Plan ve Mimari Özellikleri: Medrese merkezli bir külliye olarak inşa edilmiştir. Avlunun sağındaki medresenin doğu cephesinin kuzeye yakın köşesine yerleştirilmiş bir kapı açıklığı ile medreseye giriş sağlanmıştır. Medrese dıştan yaklaşık 56.00x29.00m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen bir alana oturmaktadır (Çiz. 143-144). Ana inşa malzemesi taş ve tuğladır. Açık avlu olup avlunun etrafı dört yönden revaklarla çevrilidir. Revakların doğu ve batı uzun kanatlarında eşit sayıda sıralanmış eyvan ve hücrelerden oluşmaktadır. Doğu kanatta bir giriş eyvan 10 hücre, batı kanatta bir eyvan 10 hücre bulunur. Doğu kanatta olan hücrelere batı cephelerinde, batı kanattaki hücrelere ise doğu kanatlarına açılan

---

[1596] M. N. Haskan, *age.*, s. 41; N. Bayraktar, "İstanbul'da Kadınlar Tarafından Kurulmuş Kütüphaneler", *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, C.XII, s. 3-4, 1963, s. 88-89.

[1597] T. Gökbilgin, *age.*, s.511.

[1598] G. Necipoğlu, *age.*, s. 446.

[1599] G. Necipoğlu, *age.*, s. 446.

[1600] G. Necipoğlu, *age.*, s. 446.

[1601] R. M. Meriç *age.*, s.34; Z. Sönmez, *age.*, s. 88.

[1602] R. M. Meriç, *age.*, s.95; Z. Sönmez, *age.*, s. 70; Sai Mustafa Çelebi, *age.*, s.102

[1603] Z. Sönmez, *age.*, s. 34;

birer kapı ile giriş sağlanmıştır. Hücrelerin avluya açılan penceresi bulunmamaktadır. Dışarıya açılan iki alt, bir üst üçer pencere ile açılmıştır. Güneydeki kısa kanadına yerleştirilen bir kapı ile cepheye dıştan eklenmiş dört tuvalet hücresinden oluşan tuvalet mekanı yerleştirilmiştir. Kuzey kanat üzerinde ortaya beden duvarından dışarı taşırılmış dershane kare planlıdır. Dershaneye hem avludan hem de türbe tarafından revaklı bir yoldan ulaşılan kapı ile ulaşılmaktadır.

Doğu cephe 44.52m. uzunluğunda, kaba yonu moloz taş örgülü, kesme taştan bir saçakla sonlandırılmıştır. Doğu kanat üzerindeki on hücre ile bir eyvanın bu cephesinde iki alt bir üst olmak üzere üçer pencere açıklığı yerleştirilmiştir. Üstte bulunan tuğladan on sivri kemerli pencere 0.73m. genişliğinde, 1.43m. yüksekliğinde alçı dışlıklı, yuvarlak kayıtlıdır. Altta yer alan yirmi pencere 0.68m. genişliğinde, 1.20m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu, düz atkı taşlı, demir parmaklıklı, sivri kemer alınlıklıdır. Pencerelerin lento, söve ve denizlikleri 0.20m. genişliğinde, 0.13m. derinliğinde yekpare taştandır. Alınlık kemerleri tuğladan olup dış yüzeyi tek sıra tuğla dizisiyle sınırlandırılmıştır. Alınlığın içerisi ise kesme taşla kaplanmıştır.

Doğu cephenin kuzeye yakın köşesine kesme taştan medreseye girişi sağlayan kapı yerleştirilmiştir. eni 1.28m., yüksekliği 2.30m., derinliği 0.67m. olan dikdörtgen bir çökertme içerisine yerleştirilmiştir. Lentoları yekpare küfeki taştan, basık kemeri ise beş sıra taştan zıvana geçmelidir. Kemerin üst köşelerindeki üçgen yüzeyler sade bırakılmıştır. Bunun üstünde yatay dikdörtgen formlu kitabe levhasının yüzeyi boştur. Kapı açıklığından giriş eyvanına buradan da revak ve avluya ulaşılmaktadır (Foto 830, Çiz. 145-146).

Kuzey cephe 28.10m. uzunluğundadır. Cephe ortasında yer alan dershane beden duvarından dışarı taşırılmıştır. Doğu ve batı cepheleri 11.43m. uzunluğunda olup bir sıra kesme taş üç sıra tuğladandır. Kubbenin sekizgen kasnağı da aynı teknikte yapılmıştır. Cephe yüzeyinde üç pencere açıklığı bulunmaktadır. Alt pencereler 1.34m. genişliğinde, 1.90m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu düz atkı taşlıdır. Pencere söveleri 0.28m. genişliğinde, 0.15m. derinliğinde olup mermerdendir. Kesme taş kaplı alınlık sivri kemerli olup kemerlerin dış kenarları tek sıra tuğla dizisiyle sınırlandırılmıştır. Alt pencerelerin üzerinde ortaya gelecek şekilde yerleştirilmiş tepe penceresi sivri kemerli alçı dışlıklıdır. Pencere şebekesi yuvarlak kayıtlıdır (831-832).

Kuzey duvarı 11.98m. uzunluğundadır. Cephe yüzeyinde ortada 1.44m. genişliğinde basık kemerli giriş açıklığı, iki yanda ve üstte ortada birer pencere açıklığı bulunmaktadır. Giriş kapısı dıştan baklavalardan meydana getirilen bir bordürle ters "U" şeklinde kuşatılmıştır. Giriş açıklığı basık kemerlidir. Kapı kemeri kırmızı ve beyaz mermerden ter-düz palmetlerden oluşan zıvana geçmelidir. Kapının söveleri yekpare mermerdendir. Sövelerin içeriye bakan yüzeylerin üst kısımları profilli konsollarla sonlandırılmıştır. kemerin köşeliklerindeki üçgenimsi yüzeyler boş bırakılmıştır. Üzerinde enine dikdörtgen mermer bir levha üzerine tek satır halinde

celi sülüs hatla *"Allah'a şükürler olsun. Bizi İslâm'a eriştirdiği için ve bizi Muhammed Aleyhisselam ümmetinden kıldığı için"* ibaresi yazılmıştır[1604]. Kapının tepelik bölümü ise rumilerle bezenmiştir (Foto 833).

Dershanenin doğusunda yer alan duvar 8.34m. uzunluğunda olup sağır tutulmuştur. Batısında yer alan duvar ise 7.77m. uzunluğundadır. Kuzeybatısında yer alan hücre bir eyvan şeklinde dışarı açılmaktadır. Dıştan geniş bir sivri kuşatma kemerin içerisinde kesme taştan sivri kemerli bir açıklıkla kuzeye çıkış sağlanmıştır. Kemerin üzerinde sivri kemerli tek pencere yerleştirilmiştir.

Batı cephe, doğu cephe ile benzerdir. Beden duvarları güneyden kuzeye doğru sıralanmış ilk sekiz hücrenin cepheleri kaba yonu moloz taş yer yer almaşık örgü, geri kalan bölümler ise bir sıra taş, üç sıra tuğladandır. Beden duvarları kesme taştan bir saçakla sonlandırılmıştır. 42.67m. uzunluğundaki cephenin kuzeybatısına iki kubbeli hücre eklenmiştir. Cephede güneyden kuzeye doğru sıralanmış sekiz hücrenin batıya bakan cephesinde iki alt bir üst olmak üzere üçer pencere yerleştirilmiştir. Alt pencereler dikdörtgen formlu, düz atkı taşlıdır. Pencerelerin söve ve lentoları 0.20m. genişliğinde, 0.18m. derinliğindedir. Üzerinde sivri teğet kemerli alınlıklıdır. Alınlık içleri kesme taşla kaplanmıştır. Alınlık kemeri tuğladan olup dış kenarları tek sıra tuğla dizisiyle sınırlandırılmıştır. Dokuzuncu hücre eyvan olarak düzenlenmiş olup iki alt pencere ile dışarıya açılmaktadır. Beden duvarına bitişik olarak tasarlanmış olup 9.46x4.30m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Güneye bakan cephesinde tek pencere açıklığı, batı ve kuzeyinde cephesinde kuzeydeki hücreye açılan basık kemerli bir kapı açıklığı yerleştirilmiştir (Foto 834).

Güney cephe 28.19m. uzunluğunda olup kaba yonu moloz taş örgülüdür. Sağır tutulan cephede herhangi bir pencere açıklığı bulunmamaktadır. Güney cephe ile doğu cephenin birleştiği köşe içeri doğru çekilerek pahlanmıştır. Buranın pahlanmasından dolayı da güneydoğuda, tuvaletin doğusunda üçgen şekilli avluya geçiş sağlanmıştır. Cepheye eklenmiş hela ise 4.53x11.41m. ölçülerinde dikdörtgen planlıdır. Batı ve güney cepheleri sağır, doğuda bir, kuzeyde ise üç pencere açıklığı bulunmaktadır.

Medrese ***avlusu*** 35.40x11.40m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır (Foto 835). Avlunun ortasına dikdörtgen prizma formunda bir ***musluklu su teknesi*** yerleştirilmiştir (Foto 836, Çiz. 147).

Avlunun etrafı dört yönden ***revaklarla*** çevrilidir. Revakların eni 19.36m., uzunluğu ise 43.25m.'dir. Köşelerde birer tane, kuzey ve güneyde ikişer, doğu ve batıda sekiz olmak üzere toplam 24 sütun bulunmaktadır. Sütunlar aşağıdan yukarıya doğru daralan sekizgen gövdeli olup ikisi mermer diğerleri yekpare kesme taştandır. Kaideleri 0.55x0.50m. ölçülerinde sekizgen formlu olup 0.10m. yüksekliğindedir.

[1604] Ahmed Nezih Galitekin, *age.*, s. 594.

Sütun gövdeleri 2.11m. yüksekliğindedir. Gövde ile başlığın birleşim yeri 8cm. yüksekliğinde bir bilezikle kapatılmıştır. Sütun başlığı 0.47m. yüksekliğindedir. Başlığın yanları pahlanarak alt bölümleri sekizgen, üst bölümü ise kare formlu olup dört yüzeyi düz bırakılmıştır. Sütunlar birbirine ve arkalarındaki duvarlara sivri kemerlerle bağlanmıştır. Kemer yüzeyleri 0.28m. genişliğindedir. Sütunlar arasındaki genişlik 3.45m., sütunların duvara uzaklığı ile 3.35m'dir. Sütunlar kemer üzengi seviyesinde birbirine ve duvarlarla metal gergilerle bağlanmıştır. 28 birimden oluşan revak gözünden köşeler birer, doğu ve batıda on sekiz, güneyde üç, kuzeyde iki gözün üzeri pandantif geçişli birer kubbe ile dershane önündeki revak gözü diğerlerinden faklı olarak aynalı tonoz ile örtülüdür. Revakların avluya bakan yüzeyleri kesme taştandır. Revakların kubbeleri ile sütunları duvarlara bağlayan kemer yüzeyleri sıvalı ve badana boyalıdır. Revak zemini avlu zemininden bir kademe yükseltilmiş olup her bir kenarı 0.22m. olan altıgen şeşhane tuğlalarla kaplanmıştır (Foto 837-838).

Revakların arkasında kuzeyde dışa taşkın tasarlanmış dershane, doğu ve batı kanatta birer eyvan ile yirmi hücre yerleştirilmiştir. Hücreler karşılıklı iki sıra halinde dizilmiştir. Hela mekanı güney cephede dıştan yapıya eklenmiştir.

Doğu kanat üzerinde bir giriş eyvanı ile on hücre bulunmaktadır. Kuzeyde yer alan ilk hücre giriş eyvanı olarak düzenlenmiştir. Üzeri pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Duvarları ve üst örtüsü sıvalı ve badana boyalıdır. Kuzey ve güney cepheleri sağırdır. Doğusunda medreseye girişi sağlayan kapı bulunur. Batıda geniş bir sivri kemerle revaka açılmaktadır.

Eyvanın güneyinde yan yana sıralanmış on hücre bulunmaktadır. Hücreler boyut ve iç düzen açısından benzerdir. Odalara giriş batı cephede eksenden kuzeye kaydırılmış 0.75m. genişliğinde, 0.60m. derinliğinde dikdörtgen formlu, tek kanatlı bir kapı ile girilmektedir. Kapının lento ve söveleri 0.20m. genişliğinde, 0.13m. derinliğinde; eşiği ise zeminden 0.12m.yüksekliğinde olup yekpare taştandır. İçten yaklaşık 3.40x3.40m. ölçülerinde kare planlı olup üzeri 3.40m. çapında pandantif geçişli birer kubbe ile örtülüdür. Kapıların güneyine birer ocak yerleştirilmiştir. ***Ocaklar*** 1.09m. genişliğinde, 4.02m. yüksekliğindedir. Ocak tabanı oda zeminden 9cm. yükseltilmiştir. Ocak nişi 44.5m. derinliğinde, 0.70m. genişliğinde dikdörtgen planlıdır. Ocağın basık kemeri 1.80m. yüksekliğindedir (Çiz. 148). Kemer alınlığı düz sade bırakılmış olup iki yanda 0.20m. genişliğinde taş konsollar üzerine oturmaktadır. Alınlık ile davlumbazın birleştiği bölüm düz içe yarım daire profilli olup dışarı taşkındır. Üzerinde yer alan üçgen külahın tabanı 1.06m. genişliğinde olup yüksekliği ise 1.75m'dir. Odaların güney cepheleri sağırdır. Kuzey cephelerinde bulunan birer niş zeminden 0.73m. yüksekliğinde, 0.68m. genişliğinde, 0.43m. derinliğinde dikdörtgen formludur. Doğu cephelerinde altta iki, üstte ortaya gelecek şekilde tek pencere açıklığı bulunmaktadır. zeminden 0.25m. yüksekliğindeki alt pencereler 0.68m. genişliğinde, 0.67m. derinliğinde, 1.20m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu

düz atkı taşlıdır. Pencerelerin lento, söve ve denizlikleri içten 0.16m. genişliğinde, 0.13m. derinliğinde olup yekpare taştandır. Üst pencereler ise 0.73m. genişliğinde, 1.43m. yüksekliğinde olup alçı dışlıklıdır. Alçı dışlık pencereler dıştan yuvarlak, içten ise altıgen kayıtlıdır. Odaların yaklaşık 0.60m. kalınlığında olup yüzeyleri ile üst örtüsü sıvalı ve badana boyalıdır. Zemini ise altıgen şeşhane tuğlalarla kaplıdır (Foto 839-843).

Medresenin ***güney kanadında*** hücre bulunmamaktadır (Foto 844). Cephe ortasına yerleştirilmiş dikdörtgen formlu bir kapıdan girilen, 1.80m. derinliğinde ince-uzun bir koridordan geçilerek ***helaya*** ulaşılır. Dıştan 4.53x11.41m, içten 3.22x10.26m. ölçülerinde güneybatı-kuzeydoğu doğrultusunda dikdörtgen planlı, beşik tonoz örtülüdür. Güney cephesinde dört hücre bulunmakta olup herbiri 0.73x2.10m. ölçülerinde dikdörtgen planlıdır. Batı duvar kalınlığı 0.45m., diğer üç duvarın kalınlığı aynı olup 0.66m.'dir. Üzeri boydan boya tuğladan beşik tonoz örtülüdür. Batı ve güney cepheleri sağırdır. Doğuda içten 0.90m., dıştan 0.80m. genişliğinde dikdörtgen formlu, demir parmaklıklı iki pencere açıklığı bulunmaktadır. Kuzey cephede ise 0.95m. genişliğinde, 0.66m. derinliğinde aynı formda üç pencere yerleştirilmiştir. Zemini ve duvarları yarıya kadar mermerle kaplanmıştır. Zemini avlu zemininden 0.25m. yüksekliktedir (Foto 845).

Medresenin ***batı kanadında*** dokuz oda ile iki eyvan bulunmaktadır. Güneyden kuzeye doğru sıralanmış ilk yedi oda tasarım açısından doğu kanattakilerle benzerdir. Hücrelere doğu cephelerinde eksenden kuzeye kaydırılmış 0.75m. genişliğinde, 0.60m. derinliğinde dikdörtgen formlu, tek kanatlı bir kapı ile girilmektedir. Kapının lento, söve ve eşiği yekpare taştandır. İçten yaklaşık 3.40x3.40m. ölçülerinde kare planlı olup üzeri 3.40m. çapında pandantif geçişli birer kubbe ile örtülüdür. Kubbeler dıştan birer alemle sonlandırılmıştır (Çiz. 149). Kapıların güneyinde birer ocak bulunur. Ocaklar doğu kanattakilerle benzerdir. Odaların güney cepheleri sağırdır. Kuzey cephelerinde ortaya gelecek şekilde birer niş yerleştirilmiştir. 0.68m. genişliğinde, 0.43m. derinliğinde dikdörtgen formludur. Doğu cephelerinde altta iki, üstte ortaya gelecek şekilde tek pencere açıklığı vardır. Alt pencereler 0.68m. genişliğinde, 0.67m. derinliğinde, 1.20m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu düz atkı taşlıdır. Pencerelerin lento, söve ve denizlikleri içten 0.16m. genişliğinde, 0.13m. derinliğinde olup yekpare taştandır. Üst pencereler ise 0.73m. genişliğinde, 1.43m. yüksekliğinde olup alçı dışlıklıdır. Alçı dışlık pencereler yuvarlak kayıtlıdır. Odaların duvarları ve üst örtüsü sıvalı ve badana boyalıdır. Zemini ise altıgen şeşhane tuğlalarla kaplıdır.

Sekiz nolu odaya kuzeyinde yer alan eyvanın güney cephesinde eksenden doğuya kaydırılmış 0.72m. genişliğinde, 0.60m. derinliğinde bir kapı ile girilmektedir. Odanın diğer hücrelerde olduğu gibi doğu cephesinde bir kapı açıklığı bulunmamaktadır. 3.40x3.40m. ölçülerinde kare planlı olup üzeri pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Kapı açıklığından başka kuzey cephede herhangi bir açıklık yada niş

bulunmamaktadır. Güney cephesi sağır olup doğu cephesine bir adet ocak yerleştirilmiştir. Batı cephesinde ise iki alt bir üst olmak üzere üç pencere ile dışarıya açılmaktadır.

Sekiz nolu odanın kuzeyinde eyvan yer alır. Doğusunda 0.73m. kalınlığında sivri bir kemerle revaka açılmaktadır. Kare planlı olup üzeri kubbe ile örtülüdür. Kubbeye pandantiflerle geçiş sağlanmıştır. Kuzey cephesinde dikdörtgen formlu tek pencere dokuz nolu odaya açılmaktadır. Güneyinde eksenden doğuya kaydırılmış 0.72m. genişliğinde, 0.60m. derinliğinde bir kapı açıklığı bulunmaktadır. Bu kapı ile güneyindeki sekiz nolu odaya ulaşılır. Kuzey cephesi sağırdır. Batıda iki dikdörtgen alt pencere ile dışarıya açılır (Foto 846-847).

Eyvanın kuzeyinde dokuz nolu oda ile kuzeyinde eyvan bulunmaktadır. Dokuz nolu hücreye doğu cephesinde eksenden güneye kaydırılmış 0.75m. genişliğinde, 0.64m. derinliğinde dikdörtgen formlu tek kanatlı bir kapı ile girilmektedir. 3.40x3.40m. ölçülerinde pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Üç cephesi sağır tutulmuştur.

Kuzeyinde eksenden doğuya kaydırılmış 0.88m. genişliğinde bir kapı ile eyvana geçiş sağlanmıştır. Bu oda da diğerleri gibi aynı ölçülerde olup kubbe ile örtülüdür. Doğu, batı ve güney cepheleri sağır tutulmuştur. Kuzeyinde sivri bir kuşatma kemeri içerisine 2.00m. genişliğinde, 2.50m. yüksekliğinde kesme taştan sivri kemerli bir açıklık ile üzerinde alçı şebekeli tepe penceresi yerleştirilmiştir. Sivri kemerli açıklıkla hem türbenin bulunduğu hazireye çıkış hem de kuzeybatı köşede yer alan iki hücreye geçiş sağlanmıştır.

Medresenin kuzeybatı köşesine eklenmiş iki hizmetli hücresi bulunmaktadır. Hücrelere doğu cephede eksenden kuzeye kaydırılmış kesme taştan basık kemerli bir kapı ile giriş sağlanmıştır. İki hücre ortada doğu-batı doğrultusunda enine atılan 0.60m. eninde bir kemerle ikiye bölünmüştür. Her bir hücre 3.70x3.70m. ölçülerinde kare planlı olup üzeri pandantif geçişli birer kubbe ile örtülüdür. Kuzeyde yer alan hücrenin kuzey ve batısında birer kapı ile batıda dikdörtgen bir niş bulunur. Batıda yer alan basık kemerli kapı açıklığı kot seviyesinin yükselmesinden dolayı sadece kemeri görülebilmektedir.

Güneyde yer alan hücrenin ise doğusunda 0.80m. genişliğinde pencere, batıda ocak, güneyde ise altta 0.91m. genişliğinde, 1.90m. yüksekliğinde dikdörtgen, üstte ise alçı şebekeli sivri kemerli tepe penceresi olmak üzere iki pencere bulunur.

Kuzey kanat 19.33m. uzunluğundadır. Cephe ortasına beden duvarından tamamen dışa taşırılmış ***dershane*** yerleştirilmiştir. Güney cephe ortasında dershane girişinin önü tonoz örtülü olup diğerlerinden farklı bir örtü ile örtülerek vurgulanmıştır. Giriş kapısı 2.27m. genişliğinde, 3.74m. yüksekliğindeki mermerden yapılmış kapı dikdörtgen bir kütle şeklinde cephe ortasına konumlandırılmıştır. Dıştan farklı genişlikte üç süsleme bordürü ile ters "U" şeklinde kuşatılmıştır. Dıştaki ilk bordür 7cm. genişliğinde düz silmeli, ikinci bordür 6.5cm. genişliğinde oluklu-kaval silme-

li, üçüncü bordür ise 3.8cm. genişliğinde olup düz silmelidir. Giriş açıklığı 1.46m. genişliğinde, 2.56m. yüksekliğinde, 1.25m. derinliğinde basık kemerlidir. Kapı kemeri 0.40m. yüksekliğinde olup kırmızı ve beyaz iki renkli on bir parça mermerden zıvana geçmeli olarak yapılmıştır. Kapının iki yanında yer alan söveleri 0.22m. genişliğinde, 18.05m. derinliğinde olup yekpare mermerdendir. Kemerin üzerindeki üçgen yüzeyin etrafı kırmızı mermerle kuşatılmış içerisi ise beyaz mermerden süslemesiz bırakılmıştır. Tepelik bölümünde ise 2.27m. genişliğinde 0.36m. yüksekliğinde yatay dikdörtgen formlu kitabesi beyaz mermerden olup yüzeyi boştur. Kapının kuzeye bakan arka yüzeyi beden duvarından kuzeye doğru taşıntı yapmıştır. Etrafı üç yönden "U" şeklinde iki bordürle kuşatılmıştır. Dıştaki ilk bordür 6.5cm. genişliğinde olup düz silmeli, ikinci bordür ise 7.5cm. genişliğinde olup "S" profillidir. Giriş açıklığı 1.46m. genişliğinde olup geniş ve yüksek tutulmuş sivri kemerlidir. Orta da giriş kemerin arkasına denk gelecek şekilde yerleştirilmiş iç bükey ve dış bükey silmelerle oluşturulmuş dekoratif bir kemer yerleştirilmiştir. Dıştaki sivri kemerin üçgen köşeliklerin yüzeyleri boş bırakılmış etrafı silmelerle hareketlendirilmiştir. Söveler yekpare mermerden olup 15.6cm. genişliğinde, 13cm. derinliğindedir (Foto 848-849).

Kapı açıklığında girilen dershane binası güneyi 9.56m., doğusu 9.50m., batısı 9.52m., kuzeyi 9.58m. ölçülerinde olup kare planlıdır. Üzeri mukarnas tromplarla geçilen 9.50m. çapında bir kubbe ile örtülüdür. Güney cephesi, giriş açıklığı dışında sağır tutulmuştur. Doğu ve batı cepheleri simetrik olarak tasarlanmıştır. Cephelerin ortasında zeminden 0.85m. yüksekliğinde, 1.27m. genişliğinde, 1.90m. yüksekliğinde dikdörtgen birer niş yerleştirilmiştir. söveleri 0.18m. genişliğinde olup yekpare mermerdendir. Nişin 11.78m. yukarısında, zeminden 4.70m. yüksekliğinde cephe ortasına gelecek şekilde konumlanmış tepe penceresi sivri kemerlidir. Nişin iki yanında zeminden 0.84m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu birer pencere yerleştirilmiştir. Pencere genişlikleri doğuda kuzeydeki 1.40m., güneydeki 1.35m., batıdakilerden kuzeydeki 1.39m., güneydeki 1.37m. genişliğinde, 1.90m. yüksekliğindedir. Pencerelerin lento, söve ve denizlikleri 0.29m. genişliğinde olup yekpare mermerdendir (Foto 850-854).

Kuzeyde ortada türbeye geçişi sağlayan kapı açıklığı, iki yanında zeminden 0.93m. yüksekliğinde, 1.37m. genişliğinde, 1.90m. yüksekliğinde dikdörtgen iki pencere dışarı açılmaktadır. Pencerelerin yekpare mermer söveleri 0.29m. genişliğindedir. Kuzey giriş kapısının 0.90m. üzerinde ortaya gelecek şekilde konumlanmış bir tepe pencere bulunmaktadır. Giriş kapısı içten 1.40m. genişliğinde sivri kemerli, dıştan ise 1.43m. genişliğinde basık kemerlidir. Kapının arka yüzeyi iki kademeli bir kemerle hareketlendirilmiş olup arkasında kaş kemer, dışta ise sivri kemerle kuşatılmıştır. Zemini altıgen tuğlalarla kaplıdır. Duvarları ve üst örtüsü sıvalıdır. Kubbe ve geçişler kalemişi ile süslenmiştir.

Oda içlerinde yer alan ocakların üst örtüye yansıyan ***bacaları*** 0.54m. genişliğinde, 2.04m. yüksekliğindedir. 44.05m yüksekliğinde, 0.54m. genişliğinde taş kaideler üzerine yükselen bacaların gövdeleri tuğladandır. Kare gövde kaideden 2.5cm. içeri çekilmiştir. Gövde 0.49m. genişliğinde, 0.73m. yüksekliğindedir. Gövdenin üst bölümünde hava çıkışını sağlayan bölüm kesme taştan yapılmış olup 0.38m. yüksekliğinde, 0.54m. genişliğindedir. Her yüzeyinde 0.29m. yüksekliğinde, 0.14m. genişliğinde sivri kemerli birer açıklık yerleştirilmiştir. Gövdenin külah ile birleştiği bölüm 0.64m. genişliğinde, 0.10m. yüksekliğinde olup gövdeden 4.7cm. dışarı taşırılmış bir silme ile belirginleştirilmiştir. Altta yer alan silme 6.5cm. yüksekliğinde pahlı, üstteki ise 4cm. yüksekliğinde olup düz silmelidir. Bacanın üzeri 0.39m. yüksekliğinde kesik piramit şeklinde kesme taştan bir külahla örtülüdür (Foto 855, Çiz. 150).

İsmihan Sultan, medresenin dershanesinde içerisinde 430 cilt kitap bulunan bir kütüphane kurmuştur. Kitapların bir bölümünde İsmihan Sultan'ın geri kalanında ise Sokullu Mehmed Paşa'nın mühürleri vardır. Tevhid-i Tedrisat kanunu ile medreselerin kapatılmasından sonra kütüphane içerisinde bulunan kitaplar 1924 yılında önce Eyüp'teki Hüsrev Paşa Kütüphanesi, 1957 yılında ise Süleymaniye Kütüphanesine taşınmıştır[1605].

Süsleme Özellikleri: Medrese süsleme açısından sadedir. Beden duvarlarındaki bir sır ataş, iki sıra tuğla örgü ile iki katlı pencere düzeni ile hareketlilik getirmiştir. Hücreler süsleme açısından sadedir. Dershane ye girişi sağlayan iki ayrı giriş kapısı mermerden olup kapı kemeri ise iki renkli taştan zıvana geçmelidir. Dershane içerisinde süsleme açısından sadedir. Kubbeye geçişlerin alt kısımları mukarnaslarla desteklenmiştir. Kubbe yüzeyini kaplayan kalemişi süslemeler tamamen yenilenmiştir.

Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu: Paye bakımından 983/1568-69'dan önce kırklı, 1006/1597-98 tarihinde 50'li medreseler arasında bulunmaktaydı[1606]. 1206/1792 İstanbul medreseleri nüfus defterinde yer alan bilgilerde medresenin müderrisi Kütahyalı Ahmed Efendi olup oda sayısı 6, talebe sayısı ise 6'tür[1607]. 1869'da 13, 1914 tarihinde ise 20-30 kişinin ikamet edebileceği belirtilmiştir[1608].

1298/1881-1882 yılında medrese, türbe, kütüphane ve çeşmenin tamire muhtaç yerlerinin onarımı Osmanlı lirası yüz kuruş hesabıyla 6.500 kuruşa mal olan tamirat işi Kosti Kalfa'ya ihale edilmiştir. Bu tamiratın masrafının 1297 mali bütçesinden karşılanması uygun görülmüştür[1609]. 1894 depreminde zarar gören külliye 1311/1895 yılındaki tamir edilmiştir. Medrese, türbe, kütüphane ve çeşmesiyle su-

---

[1605] N. Bayraktar, *agm.*, s. 88-89.
[1606] C. Baltacı, *age.*, s. 497.
[1607] N. Aktaş, *agt.*, s.103-104.
[1608] M. S. Kütükoğlu, *age.*, s.301.
[1609] ŞD. 103/53/1; ŞD. 103/53/2; ŞD. 103/53/3.

yollarının harap olduğu adı geçen yerlerin yapılan keşif neticesinde mecidi 19 kuruş hesabıyla 35.650 elli kuruşa tamir edilebileceği belirlenmiştir[1610]. Aynı yıl yapılan bir diğer tamiratta ise 9.800 kuruşa kurşunların tamiri yapılmıştır[1611]. Bu tamiratın masrafının 1311/1895 mali bütçesinden karşılanması uygun görülmüştür.
1315/1897 yılı tamiratında ise dershane kubbesinin harap olan kurşunlarının tamiratının mecidi 19 kuruş hesabıyla 9.200 kuruşa yapılacağı, tamir masrafının 1313 mali bütçesinden karşılanmasına karar verilmiştir[1612].
18 Cemaziyelahir 1323/20 Ağustos 1905 tarihli belgede ise medresenin harap olan yerlerinin yapılan keşif neticesinde mecidi 19 kuruş hesabıyla 6.200 kuruşa tamir edileceği tespit edilmiş ve bu tamirat işi Müteahhid Mustafa Ustaya ihale edilmiştir. Tamir masrafının 1321 bütçesinden karşılanacağı belirtilmiştir[1613].
1324/1906 tarihli diğer bir belgede meydana gelen fırtınadan dolayı düşen servi ağacının medresenin kütüphanesi ile bazı mahallerine zarar verdiği yazılıdır. Bunun için yapılan keşifte hasar olan yerlerin 2.630 kuruşa tamir edileceği tespit edilmiş olup tamirat müteahhid Mustafa Ustaya ihale edilmiştir[1614]. 1326/1908 tarihli diğer bir belgede Medresenin harap olduğu, yapılan keşif neticesinde 34.965 kuruşa tamir edileceği tespit edilmiştir. Bu tutardan 665 kuruşu kurşun, diğer yerlerin tamiri için 34.300 kuruşluk masrafı olduğu hesaplanmıştır. Kurşun tamiratının hazine kurşun müteahhidi Hafız Süleyman Efendi tarafından yapılmıştır. 31.465 kuruşluk masrafın 1324 bütçesinden karşılanacağı belirtilmiştir[1615].
1911 yılında ise Kosti Hacı Avram Kalfa tarafından tamir edildiği arşiv vesikalarından öğrenilmektedir[1616]. 1914'de hazırlanmış İstanbul medreselerini konu alan teftiş raporunda medresenin, zemine bitişik ise de arkaları açık olduğu için, hava sirkülasyonu ve güneş ışığını içeriye almaya uygun olmasının, rutubeti nispeten önlediğini, 18 odası ile bir de müdür odası bulunduğunu, öğrenim yapmak için, dershane ve tuvaletlerinin, heyetin toplanması ile yeni onarım geçirdiğinden bir kaç küçük yenileme ile öğrenciler için güzel bir medrese olacağını, çevresinin genişliğinin yeterli miktarda olduğunu, harap da olsa, tatlı suyu olan bir şadırvanı bulunup, çamaşır yıkama ve yıkanma yerleri henüz yapılmamış olduğundan öğrencilerin bu konuda zorda kalacağı için acilen inşası gerektiğini, su kanalları tıkandığı için yağmur yağınca medrese ve çevresini su basıp, bu durumun medrese için büyük sakınca doğurduğu için, bu kanalların da teknik olarak onarımı ve yeniden yapılması gerektiğini rapor etmiş ve her oda ikişer kişi alsa da tek kişinin kalmasının daha uygun olacağını belirtmiştir. Kadro harici olan medresede 20-30 kişinin ikamet

---

1610 BEO, 672/50388; İ.EV. 10/29; ŞD. 135/15/1; ŞD. 135/15/2.
1611 ŞD. 137/1.
1612 BEO, 1013/75962; İ.EV. 17/41; ŞD. 142/20
1613 İ.EV .39/16; ŞD. 172/4/1
1614BEO, 2860/214458/1; BEO; 2860/214458/2
1615 İ.EV .48/11
1616 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s.303.

edebileceği yönünde görüş bildirilmiştir[1617]. Medrese 1918'de vakıfların deposu olarak kullanılmıştır[1618].

1941 yılında Topkapı Müzesi Müdürü'nün Eyüp Kaymakamlığı'na yazdığı 06.08.1941 tarih ve 6476/571 sayılı yazısında medresenin odalarında kalanların türbe etrafının kirletilip kötü bir biçimde kullanıldığı belirtilmiştir. Medrese 1942 yılında Kızılay tarafından "aşhane" olarak kullanılması sırasında bazı ilaveler ve onarımlar yaptıkları yazışmalardan anlaşılmaktadır[1619]. Medresesi 1961 yılında onarılmıştır. Bu onarımın miktarı 278.477.45 TL'dir. Bu onarım sırasında medrese içerisine kalorifer tesisatı yapılmış, revaklar camekanla kapatılmıştır. Medresenin onarımının tamamlanmasından sonra *"Eyüp Ruh Sağlığı Merkezi"* olarak kullanılmıştır[1620].

İstanbul Eyüp Sağlık Grup Başkanlığı'nın 1998 yılında Vakıflar Bölge Müdürlüğü ile yapmış olduğu yazışmalarda medresenin bakıma muhtaç oluğu, kubbelerin kurşun kaplı olmadığı ve su aldığı belirtilmiştir[1621].

[1617] M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 137.

[1618] M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 137; M. S. Kütükoğlu, *age.*, s.303.

[1619] Gökçen Tuba Temelci, *Eyüp Sokullu Mehmet Paşa Medresesi Restorasyon Projesi*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1999, Ek. D.2a

[1620] A. Kuran, *age.*, s. 132; G. T. Temelci, *agt.*, s.26.

[1621] İstanbul Eyüp Sağlık Grubu Başkanlığı'nın 03.02.1998 tarihli dilekçesi.

3.36. İstanbul Haydar Paşa Medresesi (Haydar Medresesi)

Yeri: İstanbul ili Fatih ilçesi Haydar Mahallesi, bıçakçı Alaeddin Sokak ile Haydar hamam sokakları arasında 2 pafta, 2183 ada, 17 parselde, numara 54'de bulunur. Medresenin batısında Haydar Caddesi, kuzeyinde Haydar Hamamı Sokağı, güneyinde Çağa Sokağı, doğusunda Bıçakçı Çeşmesi Sokağı ile çevrilidir. Haydar Paşa Külliyesi; cami, medrese, çeşme[1622] ve çifte hamamdan[1623] oluşmaktadır (Foto 856)[1624]. Çeşme külliye yapılarından bağımsız olarak Haydar Caddesi başlangıcında Divitdar Keklik Mehmed Efendi Camii karşısında inşa edilmiştir. Çeşmeye 25-30m.'lik bir mesafede medrese, hamam ve cami bulunur. Medrese ile hamam arasından geçen Haydar Hamamı Sokağı iki yapıyı ayrılmaktadır. Medresenin doğusunda yer alan caminin sadece mihrabı günümüze ulaşmıştır. Medrese ve hamam ise harap vaziyettedir.

Bânîsi: Külliyenin bânîsi medrese üzerinde bulunan kitabesine göre Kanuni Sultan Süleyman dönemi vezirlerinden Hadım Haydar Paşa'dır[1625]. Saray'da yetişen Haydar Paşa Osmanlı Devleti'nde akağa, kapıağası, kubbenişîn, üçüncü vezir, Hersek Sancak Beyliği gibi görevlerde bulunmuştur[1626]. 16 Cemaziyelevel 971/1 Ocak 1564 yılında vefat etmiştir[1627]. İstanbul'da cami, medrese, hamam ve çeşmeden oluşan bir külliye inşa ettirmiştir. Vakfiyesinde Üsküdar'da bir mektebi olduğu yazılıdır.

İnşa Tarihi: Çeşme ve medrese üzerinde yer alan kitabelere göre inşa tarihi 977/1569'dur[1628]. Cami 988/1580-1581 tarihli olup medrese ve çeşmeden sonra inşa edilmiştir[1629]. Kitabesi bulunmayan hamamında 977/1569 tarihinde inşa edildiği

---

[1622] Evliya Çelebi seyahatnamesinde çeşmenin sadece adı geçmektedir. "….. Süleyman Han su kemerlerini yapıp İstanbul halkını susuzluktan kurtardı. Allah rahmet eylesin. Önce Haydar Paşa Hamamı yakınında Haydar Paşa Çeşmesi'nin Edirnekapı ile Topkapı dışı arasındaki hendek kenarında….". Bkz. Evliya Çelebi, age., s. 282.

[1623] BOA'de TS.MA.d., gömlek no: 1516, H-29-12-1019 tarihli belgede de külliyeyi oluşturan yapılarda çeşme dışında şu şekilde zikredilmiştir: *"Vakıf defteri: Kapıağalarından çıkma hadım Haydar Paşa'nın İstanbul'daki mescid ve medresesi evkafının, mütevelli Şeyh Davud Efendi'nin kaymakamı Mehmed tahvilinden, erkek ve kadın hamamı taksitlerinden, oda ve dükkanlar ve bahçe icarlarından ve saireden tahsil edilen varidatı ve mescid hademe-i hayratı, medresenin müderrisi, muid, talebe ve ferraş, eczahanlar, vakıf zabitleri vs. vazife erbabının mevacibleriyle tamirat ve saireden ibaret masrafları ve muhtelif kimselerin zimmetlerinde olan meblağlar…".*

[1624] T. Öz, *İstanbul Camileri,* C.I, Ankara 1997, s.69; M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s.331.

[1625] Ayvansarâyî, *age.*, s.141; Ayvansarâyî, *age.*, s.134-135; M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s.331.

[1626] Evliya Çelebi, *age.*, s.125.

[1627] M. Süreyya, *age.*, s. 659; C. Baltacı, *age.*, s.468.

[1628] Medrese yakınında inşa edilen Çeşme Haydar Caddesi üzerinde, Divitler Keklik Mehmed Efendi Camii karşısında bulunmaktadır. Kesme taştan inşa edilen cephe, tek cepheli olup kaş kemerlidir. Çeşme nişi üzerindeki dört satırlık kitabede *"Âsaf-ı sâni o Haydar Paşa/Yapdı bu çeşme-i nîk pervâz ol cû/Önüne gelene dir târihi Nâci/Yâ Hasan ile Hüseyn aşkına sû/sene 977 (1569)"* ibaresi yazılıdır. Bkz. Ayvansarâyî, *age.*, s.141; Ayvansarâyî, *age.*, s.135; İ.H. Tanışık, *age.*,s.24; A. Egemen, *age.*, s. 371; Rahmi Karakuş-Süleyman Kızıltoprak, Süleyman,vd., *İstanbul Tarihi Çeşmeler Külliyatı*, C. II, İstanbul 2008, s.159; T. Öz, *İstanbul Camileri,* C.I, Ankara 1997, s.69

[1629] E. Çelebi seyahatnamesinde *"Tavaşi Haydar Paşa Mescidi: Yine mahallesindedir"* şeklinde geçmektedir. Bkz. E. Çelebi, *age.*, s. 268.

kabul edilmektedir[1630]. Mevcut kitabelerden hareketle külliyeyi oluşturan yapıların Haydar Paşa'nın (Öl.971/1564) yılında vefatından sonra tamamlandığını göstermektedir. Medrese giriş kapısı üzerinde bulunan ancak Fatih Belediyesi tarafından yerinden sökülerek koruma altına alınmış kitabesi celi sülüs hatla yazılmış olup dört satırdan oluşmaktadır. Kitabenin son satırında ebcedle 977/1569[1631] tarihi düşürülmüştür (Foto 857-859).

Kitabenin metni:

انتقال ایلدی حیدر پاشا
کندی حق رحمتنه اول مرحوم
وصف ایدوب دیدی نهادی تاریخ
دار تحصیل موالی علوم
۹۷۷

Kitabenin anlamı: Hakk'ın merhametine kavuşan Haydar Paşa ahirete göçtü/Sıfatlarını sayarak Nihadi ilim insanlarının kapısının tarihini söyledi 977[1632]

Medreseye ilk müderris olarak 974/1566-67 tarihinde Karamanlı Bedreddin Mahmud Habâlî atanmıştır[1633]. Bu da bize medresenin inşası tamamlanmadan müderris atamasının yapıldığını göstermektedir[1634]. Nevîzâde Atai, medrese inşasının tamamlanmadan revakının çöktüğünü H. 978 Şaban ayında Remzîzâde 'Alî Efendi tarafından tamamlandığını belirtir[1635].

Vakfiyesi: Haydar Paşa'nın Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde 969/1561-62 tarihli vakfiyesinde külliye yapıları hakkında bilgi bulunmamaktadır. Ancak külliyesine İstanbulda Balıkpazarı çarşısında üç adet dükkânın, İstanbul Balat'ta ekmek fırını, İstanbul Salhhane'de üzerlerinde on ev bulunan iki tahtani dükkan, Yalova'da Seydi Bey karyesi denen köyün tamamının gelirlerini vakfet-

---

[1630] Evliya Çelebi Seyahatnamesinde, Dervişlere Haydar Paşa Hamamı şeklinde geçmekte olup aydınlık bir yapı olduğundan bahseder. Bkz. Evliya Çelebi, *age.*, s. 287, 290. Ayrıca bkz. A. Kuran, *age.*, s.391; M.N. Haskan, *İstanbul Hamamları*, İstanbul 1995, s. 181-182.

[1631] C. Baltacı medresenin tarihini H.974 olarak yanlış vermiştir. Bkz. C. Baltacı, *age.*, s. 469.

[1632] Kitabenin okunuşu: "İntikal eyledi Haydar Paşa/Gitdi Hak rahmetine ol merhûm/Vasf idüb didi Nihadî tarih/Dar-ı tahsil-i mevali-i ulum 977". Bkz. Ayvansarâyî, age., s.141; Ayvansarâyî, age., s.135

[1633] C. Baltacı, *age.*, s.469; S. Donuk, *agt.*, s.521-522.

[1634] M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s.331.

[1635] Nevîzâde Atai medrese hakkında şu bilgileri aktarır: "Yetmiş dört Muḥarrem'inde Ḥaydar Paşa Medresesi binâ olındukda ibtidââbunlara i'tâ olındı. Binâ-yı medrese temâm olmadın revâk-ı vücûdı 'urza-i inhidâm olup tokuz yüz yetmiş sekiz Şabânında Remzîzâde 'Alî Efendi medrese-i mahlûle ile bekâm oldı". Bkz. S. Donuk, agt, s.522.

miştir. Mütevellisi olan Ali Ağa'ya 20 dirhem verileceği belirtilmiştir. Ayrıca Haydar Paşa'nın Üsküdar'da bir de mektebinin bulunduğu anlaşılmaktadır[1636].

Mimarı: Külliyenin mimarı bilinmemektedir. Mimar Sinan'ın hayatı ve eserleri hakkında bilgiler veren eserler içerisinde sadece hamamın adı üç yazmada geçmektedir. Bunlar içerisinde TM'de *"Ve İstanbul'da Zeyrek Mahallesinde Vezir Haydar Paşa Hamamı"*[1637], Adsız Risale'de *"Haydar Paşa Hamamı"*[1638], TE'de *"Zeyrek'te Haydar Paşa Hamamı bina olunmuştur"*[1639] şeklinde kayıtlıdır. Medrese, cami ve çeşme yazmalarda geçmemektedir. Evliya Çelebi Mimar Sinan yapısı olduğunu söyler[1640]. Hamam Sinan tarafından yapıldığına göre diğer yapılarında onun tarafından yada kalfalarından birisi tarafından yapılmış olmalıdır.

Malzeme ve Teknik: Medresenin ana inşa malzemesi taş ve tuğladır. Beden duvarları bir sıra kesme taş üç sıra tuğladan almaşık tekniktedir. Kesme taş malzeme beden duvarları dışında taçkapıda, batıdaki avlu duvarında, pencere sövelerinde, dershane giriş kapı etrafındaki bordürlerde; tuğla malzeme beden duvarlarında pencere kemerlerinde, taçkapının doğusunda yer alan sahanlık bölümünün tonoz örtüsü ve kemerlerinde, kubbe ve geçişlerde; mermer malzeme inşa kitabesinde, dershane giriş kapı açıklığı söve ve kemerlerinde; metal malzeme pencere parmaklıkları ile taç kapıda kesme taşları birbirine bağlayan kenetlerde, ana giriş kapı doğramasında; ahşap malzeme kapı ve pencere kanatlarında, dershane iç mekan kaplamasında kullanılmıştır.

Plan ve Mimari Özellikleri: Medrese eğimli bir arazi üzerinde inşa edilmiştir. Bu yüzden batıdan doğuya doğru gidildikçe eğim artmaktadır. Almaşık teknikte inşa edilen medrese binası açık avlulu, avlunun etrafında "U" şeklinde dizilen hücreler ile "U" nun açık kolu üzerine yerleştirilmiş dershane binasından oluşmaktaydı (Çiz. 151-152). XIX. Yüzyıl İstanbul haritasında medresenin açık avlulu, avlunun etrafını "U" şeklinde kuşatan hücrelerin bulunduğu anlaşılmaktadır.

1914 tarihli İstanbul Medreselerini konu alan raporda medresenin biri girişin sağında fevkani, diğerleri zemin seviyesinde olan 16 odası, bir dershanesi, çamaşırhanesi, gusülhanesi, abdesthanesi, şadırvanı ile bir kuyusu olduğu belirtilmiştir[1641]. Günümüze medreseden geriye taçkapısı, dershane binası ile batı beden duvarı ulaşmıştır.

Haydar Caddesine bakan ***batı cephe*** aynı zamanda medreseye girişi sağlayan ana giriş kapısının bulunduğu cephedir. Kuzey cephede olduğu gibi batı cephede de güneyden kuzeye doğru gidildikçe eğim artmaktadır. Cephenin güneye yakın köşesinde dershane binası yerleştirilmiştir. Kuzeyinde yer alan duvardan 1.90m.

1636 Ankara VGM Arşivi 648 Nolu defterin 120.sahife 51.sırasında bulunan ve Haydar Paşa Vakfiyesi.

1637 R. M. Meriç, *age.*, s. 46; Z. Sönmez, *age.*, s. 92.

1638 R. M. Meriç, *age.*, s. 7; Z. Sönmez, *age.*, s. 100.

1639 R. M. Meriç, *age.*, s. 128; Z. Sönmez, *age.*, s. 77.

1640 Evliya Çelebi, *age.*,, s.440.

1641 **M.S. Kütükoğlu, *agm.*, s.108-109; M.S. Kütükoğlu, *age.*, s. 174.**

doğuya doğru içeri çekilmiştir. Bir sıra taş üç sıra tuğladan inşa edilmiş dershanenin batı cephesi sağır tutulmuş olup cephe yüzeyinde herhangi bir pencere açıklığı bulunmamaktadır. Ancak zemine yakın seviyede iki adet sivri teğet kemerli niş yerleştirilmiştir. Nişlerin kemerleri tuğladan yapılmıştır (Foto 860).

Dershanenin kuzeyinde yer alan duvar 1.90m. ana caddeye doğru çıkıntı yapmıştır. 9.58m. uzunluğundaki duvar kesme taştan inşa edilmiştir. Cephe yüzeyinde dershane önüne açılan bir pencere ile yanında medreseye girişi sağlayan kapı açıklığı yerleştirilmiştir. Alçak tutulmuş duvar taş harpuştalıdır. Pencere açıklığı 1.16m. genişliğinde, 1.64m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu, düz atkı taşlı, demir parmaklıklıdır.

Medresenin Haydar Hamamı sokağına bakan ***kuzey cephesi*** bir sıra kesme taş üç sıra tuğladan almaşık örgülüdür. Beden duvarlarının yarıya yakını günümüzde yıkılmış durumdadır. Cephe yüzeyinde altı pencere açıklığı bulunmaktadır. Arazinin eğiminden dolayı pencereler zemin seviyesine yakın olup batıdan doğuya doğru dört pencere yarıya yakını toprak altında kalmıştır. Pencerelerin tamamı günümüzde örülerek kapatılmıştır. Pencereler 1.30m. yüksekliğinde olup dikdörtgen formlu düz atkı taşlı olup sivri kemer alınlıklıdır. Pencerelerin mevcut söveleri 0.22m. genişliğinde olup yekpare taştandır. Pencere alınlığı 0.70m. yüksekliğindedir. 0.30m. genişliğindeki alınlık kemeri beden duvarları gibi bir sıra taş üç sıra tuğladandır (Foto 861-862).

Doğu ve güney duvarları büyük oranda yıkılmış olup yapılaşmadan dolayı da görülememiştir. Dershanenin güney cephesinde dört katlı betonarme bir bina inşa edilmiştir. Günümüzde medreseye bu bina içerisinden bir girişle avluya ulaşılmaktadır.

Batı cephede eksenden kuzeye kaydırılmış ***taçkapı*** 3.73m. yüksekliğinde, 3.15m. genişliğinde dikdörtgen formlu olup cepheden yüksek tutulmuştur. Dıştan farklı genişlikte düz, kaval, oluklu, iç bükey silmelerle ters "U" şeklinde kuşatılmıştır. En dıştaki birinci bordür 8cm. genişliğinde düz silmelidir. Diğer üç bordür 16cm. genişliğinde olup dıştan içe doğru kaval, düz ve iç bükey silmelidir. Beşinci bordür düz silmeli olup 10cm. genişliğindedir. 16 cm. genişliğindeki beş ince bordür ise iç bükey, düz, kaval, düz, içbükey silmelidir. Giriş açıklığı 1.55m. genişliğinde, 2.28m. yüksekliğinde basık kemerlidir. Kapının söveleri 0.33m. genişliğinde, 0.16m. derinliğinde olup kesme taştandır. 0.33m. genişliğindeki kapı kemerinin kilit taşı ortasında kabartma tekniğinde işlenmiş 0.19m. genişliğinde bir adet gülbezek yerleştirilmiştir. Kemer köşeliklerinde yer alan üçgen alanların yüzeyi süslemesiz bırakılmıştır. Kapı kemerin üzerinde günümüzde yerinde olmayan 0.92x0.50m. ölçülerinde yatay dikdörtgen formlu kitabe yeri boştur (Foto 863-864, Çiz. 153).

Giriş kapısının içeriye bakan arka bölümü tuğladan geniş bir sivri kemerle üzeri tonoz örtülü giriş sahanlığına açılmaktadır. 2.49x1.47m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı olup üzeri tuğladan aynalı tonoz örtülüdür. Ku-

zey duvar yüzeyine zeminden 0.42m. yüksekliğinde 0.70m. genişliğinde, 1.60m. yüksekliğinde, 0.30m. derinliğinde tuğladan sivri kemerli bir niş yerleştirilmiştir. Sahanlığın güney cephesi yüksek bir sivri kemerle avluya açılmaktadır. Açıklıktan dört basamaklı bir merdivenle dershanenin önündeki 8.70x4.65m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı ön avluya ulaşılır. Merdiven basamaklarının eni 0.43, 0.36, 0.35, 0.28m. ölçülerinde değişiklik göstermektedir (Foto 865).

Medrese ***avlusu*** doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı olup etrafındaki revaklar ve hücreler yıkılmış durumdadır. Sadece kuzey duvarı kısmen sağlam olarak kalmıştır. Bu yüzey üzerinde altı pencere açıklığı bulunmaktadır. Ancak yapının vaziyet planını gösteren Pervititch sigorta şirketi ile Alman Maviler haritalarında medrese avlusunun etrafında "U" şeklinde hücrelerin bulunduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca kuzey duvar üzerinde kısmen sağlama kalmış iki pencere arasına yerleştirilmiş bir ocağın varlığı görülmektedir. Bu da bize kuzeyde yer alan hücrelerin dışarıya açılan iki penceresi olduğunu, aynı duvar üzerinde bir adet ocağının bulunduğunu göstermektedir. Ocak nişi mevcut kalıntılardan dikdörtgen planlı, olup üçgen şeklinde bir alınlıkla sonlandığı anlaşılmaktadır. Avlunun batısında, dershanenin önünde bir kuyusunun bulunduğunu hem yapıya ait fotoğraflardan hem de 1914 teftiş raporlarından öğrenilmektedir (Foto 866-871).

Avlunun batısında yer alan ***dershane*** dıştan 8.20x8.20m. ölçülerinde kare planlıdır. 6.06m. yüksekliğindeki beden duvarları bir sıra taş üç sıra tuğladan almaşık tekniktedir (Foto 872). Avlu zemininden kuzey cephesi 0.80m. yüksekliğindedir. "U"nun açık kolu üzerine yerleştirilen dershanenin doğuya bakan cephesinde iki alt bir üst olmak üzere üç pencere açıklığı bulunmaktadır. Alt pencereler sivri teğet formunda bir kuşatma kemeri içerisine yerleştirilmiş olup zeminden 0.80m. yüksekliğinde, 0.88m. genişliğinde, 1.40m. yüksekliğinde, 1.06m. derinliğinde dikdörtgen formludur. Pencerenin 0.20m. genişliğindeki kemeri bir sıra kesme taş üç sıra tuğladan almaşık tekniktedir. Pencere söveleri 0.20m. genişliğinde, 6cm. derinliğinde olup yekpare taştandır (Foto 873, Çiz. 154). Pencere alınlığı 0.65m. yüksekliğinde, 1.28m. genişliğinde olup sağır tutulmuştur. Alt pencerelerden güneyde yer alan pencerenin üzerine denk gelecek şekilde yerleştirilmiş tepe penceresi 1.20m. yüksekliğinde sivri kemerli olup şebekesi günümüze ulaşmamıştır. Doğu ve kuzey cephenin birleştiği köşe içeri doğru çekilerek 0.35m. genişliğinde pahlanmıştır. Pahlı yüzey alt pencere kemeri hizasına kesme taştan yapılmış üç sıra mukarnasla sonlandırılmıştır.

Dershanenin güney ve batı cepheleri sağır tutulmuştur. Batı cephe ile kuzey cephenin birleştiği köşe içeri doğru çekilerek pahlanmıştır. Kuzey cephesi ise diğer cephelerde olduğu gibi bir sıra taş, üç sıra tuğla örgülüdür. Cephe ortasında dershaneye girişi sağlayan kapı açıklığı yerleştirilmiştir. Kapının iki yanında zeminden 0.50m. yüksekliğinde, sivri teğet formunda bir kuşatma kemeri içerisine 0.88m. genişliğinde, 1.40m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu, demir parmaklıklı birer

pencere yerleştirilmiştir. Pencere kuşatma kemeri 0.20m. genişliğinde olup kesme taştandır. Kemer aynalığının içerisi ise sağır tutulmuştur. Pencerelerin söveleri 0.20m. genişliğinde olup sarımtırak renkli yekpare taştandır. Söve ile alınlık arasına üzerinde 0.18m. genişliğinde kırmızı renkli bir atkı taşı yerleştirilmiştir. Giriş kapısı üzerine denk gelecek şekilde yerleştirilmiş tepe penceresi 1.20m. yüksekliğinde olup sivri kemerlidir.

Kuzey cephe ortasına yerleştirilen giriş kapısı kesme taştan yapılmış olup 3.94m. yüksekliğinde, 2.58m. genişliğinde dikdörtgen formludur. Beden duvarından 5cm. kuzeye doğru çıkıntı yapan taçkapı dıştan üç yönden "U" şeklinde iki bordürle kuşatılmıştır. Dıştaki 0.16m. genişliğindeki ilk bordür düz silmelidir. 5cm. genişliğindeki ikinci bordür 45 derecelik pahlıdır. Giriş açıklığı dıştan sivri kuşatma kemeri içerisine yerleştirilmiştir. kemerin söveleri 0.21m. genişliğindedir. Kemer alınlığının içerisi sağır tutulmuştur. kapı açıklığı 1.17m. genişliğinde, 2.06m. yüksekliğinde mermer malzemeden yapılmıştır. 0.30m. genişliğindeki kapının basık kemeri yedi taştan düz geçmeli olarak yapılmıştır. 0.24m. genişliğindeki kapının söveleri iki beyaz, bir damarlı pembe renkli üç mermerden zıvana geçmelidir. Kemer köşeliklerindeki üçgen yüzeyler sade bırakılmıştır. Bunun üzerinde yer alan alınlığın ortasına girişin üzerini örten betonarme bir sundurma eklenmiştir.

Kapı açıklığında girilen dershane içten 6.08x6.08m. ölçülerinde kare planlıdır. Üzeri zeminden 4.55m. yüksekliğinde başlayan tromplarla geçilen 9.56m. yüksekliğinde bir kubbe ile örtülüdür. Kubbe 1.12m. yüksekliğinde almaşık teknikte sekizgen bir kasnak üzerine oturmaktadır. Tromplar 0.80m. yüksekliğinde olup dışarı yansıtılmıştır. Doğu cephesinde zeminden 0.30m. yüksekliğinde iki alt, zeminden 4.25m. yüksekliğinde bir üst; kuzey cephesinde girişin iki yanında birer, kapının üstünde bir adet olmak üzere altı pencere açıklığı bulunmaktadır. Batı cephesi sağır tutulmuştur. Güney cephesinde 0.90m. genişliğinde, 0.49m. derinliğinde iki adet dikdörtgen niş bulunmaktadır. Güneydoğu köşesinde 0.25m. derinliğinde, 1.80m. yüksekliğinde yarım daire planlı bir mihrap nişi bulunduğu yapıya ait eski çizimlerden anlaşılmaktadır. Ancak günümüzde hem niş hem de dershanenin duvarları ve üst örtüsü içeriden ahşap lambrikenlerle kaplanmıştır (Foto 874-875).

Dershanenin kuzeyinde, medrese giriş kapısının doğusunda kare planlı betonarme bir bina bulunmaktadır. İki katlı tasarlanmış olup üst kata bir merdivenle ulaşılmaktadır. Güneye bakan cephesinin batısında giriş kapısı, doğusunda ise tek pencere bulunur. Avlu etrafındaki bulunan kalıntılardan ocakların dikdörtgen planlı oldukları anlaşılmaktadır. Davlumbazları günümüze ulaşmayan ocaklar şimdiki haliyle üçgen formludur. Tuğla bacalar ise kare gövdelidir (Foto 876).

Süsleme Özellikleri: Medrese binası süsleme açısından sade bir tasarıma sahiptir. Yapının beden duvarları ile dershane yapısında kullanılan taş+tuğla almaşıklığı cepheye hareketlilik kazandırmıştır. Medrese taçkapısı farklı genişlikteki silmelerle hareketlendirilmiştir. Basık kemerli giriş kapısının kilit taşında kabartma tekniğin-

de yapılmış gülbezek motifi süslemenin olduğu tek yerdir. Dershane kapısındaki düzgün kesme taş işçiliği, kapı etrafını kuşatan süslemesiz düz silmeler ile giriş açıklığının söve ve kemerlerinin iki renkli mermer uygulaması ile yapıya hareketlilik getirmiştir. Özellikle kapının sövelerinde iki beyaz bir kırmızı mermerin düz ve kaval silmelerden oluşan zıvana geçmeleri ön plana çıkmaktadır. Dershanenin doğu ve kuzey duvarının birleştiği köşe pahlanarak üst bölümü kesme taştan üç sıra mukarnasla sonlandırılmıştır. Benzer şekilde taçkapı önündeki tonoz örtülü sahanlığın doğu duvarının dershaneye bakan yüzeyi de pahlı olup iki sıra mukarnasla sonlandırılmıştır.

Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu: Paye bakımından 997/1588-89, 1002/1593-94, 1007/1598-99 tarihlerinde ellili olan medrese, 1063/1652-53 tarihinde ise dâhil (İbtidâ-i dâhil) medreseler içerisinde bulunmaktaydı[1642].

Medrese yapısı ile elimizdeki en eski görsel belgeler 1875-1882 İstanbul Haritası, 1913-14 tarihli Alman Maviler Haritası, 1922-1945 tarihli Pervititch Sigorta Şirketi haritalarında bulunmaktadır. Bu üç haritada da medresenin vaziyet planı verilmiştir. Bu planlara bakıldığında medresenin "U" planlı olduğu anlaşılmaktadır. Hatta 1922-1945 tarihli Pervititch haritasında Eski Tekke olarak kaydedilmiştir. 1782 Cibali yangınında Haydar Paşa Çarşısı, Hamamı muhtemelen medrese ve camisi de hasar görmüş olmalıdır[1643]. 1124/1712 tarihli maaş kaydında Haydar Paşa Hamamı, medresesi ve mescidin yandığı, fakat vakfın tamire müsait olmadığı için çalışanların günlük ücretlerinin üçte birini alacakları yönünde bilgi bulunmaktadır[1644].

Başbakanlık Osmanlı Arşivinde yer alan belgelerden medresenin tamiratı hakkında bilgiler edinilebilmektedir. 1286/1869 tarihli belgede medresenin tamire muhtaç olduğu, bunun içinde bir keşfin yapıldığı anlaşılmaktadır[1645]. Yapılan keşifte 46.000 kuruşa medresenin tamir edilebileceği belirtilmiştir. Tamiratın Yorgi Kalfa isimli bir mimara ihale edilmiştir[1646]. 1307/1891 tarihli diğer bir belgede medresede ikinci bir keşfin yapıldığını anlaşılmaktadır. yapılan keşif neticesinde 9.100 kuruş bir masra-

---

[1642] C. Baltacı, *age.*, s.469.

[1643] Derviş Efendi-Zâde Derviş Mustafa Efendi'nin 1782 yılı İstanbul Yangınları isimli eserinde yangın hakkında şu bilgileri bizlere aktarmaktadır: *"Kazancızade Haşan Ağa Konağı civarından Tabak-zâde Fırını yoluyla çevreyi yakıp yokma devam eden yangın sayısız ev ve mabedleri harap etti.....Çukurbostan arkasındaki Kadı Ali Efendi'nin evinde öğle namazı kılındıktan sonra, kollara ayrılan yangının bir kolu Aşık Paşa'dan Haydar Paşa Çarşısı ve hamamı ....."*. Bkz. Derviş Efendi-Zâde Derviş Mustafa Efendi, *1782 Yılı Yangınları*, (Haz. H. Aksu), İstanbul 1994, s.28, 58.

[1644] Ev. Defteri 4 no.32578; M.N. Haskan, *agm.*, s. 182.

[1645] 6 Safer 1286/18 Mayıs 1869 tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr.18486, vr.6b. Bkz. M.S. Kütükoğlu, *age.*, s. 174.

[1646] Medresenin onarımının tamamlanmasından sonra harcanan miktarın keşif bedelini geçtiği bunun için 1869 ve 1870 yıllarında 37.504 kuruş, atika masrafından da 34.500 kuruş olmak üzere toplamda 72.004 kuruş harcanmıştır. Bu da bize medresedeki hasarın büyüklüğünü göstermektedir. EV. Nr. 21179, vr.3a-7a.

fın olduğu tespit edilmiştir. Tamiratın yapılıp masrafının 1307 yılı Evkaf bütçesinden karşılanmasına karar verilmiştir[1647].

M. N. Haskan medrese ve hamamın kubbelerin 1894 depreminde yıkıldığından bahseder[1648]. Medresede yapılan tamiratlar neticesinde üst örtüde kullanılan kurşunlar kaldırılarak yerine kiremitler döşenmiştir. 1311/1894 yılındaki yazışmalarda kırılmış olan kiremitlerin kaldırılarak yerine tekrar kurşun malzeme ile kaplanması için Evkaf nezaretine başvuruluştur. Bunun için harcanan 8.111 kuruşun 1309 yılı evkaf bütçesinden karşılanması şartıyla izin verildiği anlaşılmaktadır[1649].

1324/1906 yılında medresenin bazı bölümlerinde hasarların olduğu, medresenin acilen tamir edilmesi gerektiği, bunun için de 9.000 kuruşa tamir edileceği yapılan keşif neticesinde belirlenmiş olup ihale edilmiştir. Yapılan masrafın 1322 mali bütçesinden karşılanması şartıyla izin verilmiştir[1650]. 1330/1914 tarihli teftiş raporunda 16 hücreli olduğu belirtilen ve kadro dahilinde bulunan ahşap medresenin bir dershane, on altı hücresi, şadırvan, kuyu, gusülhane, çamaşırhane, abdesthane mekanlarının harap durumda olmasından dolayı iskana elverişli olmadığı belirtilmiştir. Hücrelerin arka cephelerinde pencerelerin olmadığını avluya açılan ikişer pencereleri ile hava ve güneş aldığı tespit edilmiştir. Medresenin onarılması durumunda güzel bir yapı olacağı ve 30-35 öğrencinin ikamet edebileceği yönünde görüş bildirilmiştir[1651]. 1334/1918 tarihinde medresenin Rumeli'den gelen muhacirler tarafından işgal edilmiştir[1652]. C. Baltacı medresenin 1918 yılına kadar ayakta olduğu ve sonradan yıkıldığını söylese de avlu duvarlarının bir bölümü ile ana dershanesi günümüze ulaşmıştır[1653].

1980 yılına kadar Haydar Spor Kulübü tarafından kullanılmış, 1982 yılında bir bekçi konulan medrese binası 1997 yılında kapısına kilit vurularak kapatılmıştır. Yapının restorasyonu için projesi hazırlanmış ancak elde yeterli veri olmadığı için İstanbul 2 nolu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü tarafından medresede kazı yapılması istenmiş. Bunun için 2014 ve 2015 yıllarında yapılan kazıların devamı getirilmeden yarım bırakılmıştır. Kısa süren kazı çalışmalarında bir takım temel izlerine ulaşılmış ancak kazının tamamlanamamasından dolayı sağlıklı sonuçlara ulaşılamamıştır. Günümüzde ise Fatih Vakfı Derneği tarafından kullanılan medresenin restorasyona ihtiyacı vardır.

1647 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s.175.
1648 M.N. Haskan, *agm.*, s. 182.
1649 İrade-E, nr. 1311 Şevval.
1650 İrade-E, nr. 1324 Cemâziyelâhır.
1651 M.S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 108-109.
1652 M.S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 109.
1653 C. Baltacı, *age.*, s.469.

3.37. Lüleburgaz Sokullu Mehmed Paşa Medresesi

Yeri: Kırklareli İli, Lüleburgaz ilçe merkezinde, Koca Sinan Mahallesi, 311 ada, 35 parselde bulunur. Lüleburgaz bulunduğu konum itibariyle Edirne-İstanbul yol güzergahında bulunması sebebiyle hem Balkanlara hem de Anadolu'ya geçişi sağlayan önemli merkezlerden birisi olarak ön plana çıkmıştır[1654]. Hem ticari bir merkez hem de ordunun Orta Avrupa ve Balkanlara yapacağı seferler sırasında konakladığı bir menzil yeri olarak ön plana çıkmaktadır[1655]. Mimar Sinan'ın yaptığı ve kapladığı 40 bin metrekarelik alan itibariyle en büyük külliyelerden biri olan Lüleburgaz Sokullu Külliyesi şehrin ilk yerleşim merkezinde kurulmuştur[1656]. Menzil Külliyesi olarak inşa edilen yapılar topluluğu cami, arasta, dua kubbesi, kervansaray, çifte hamam, medrese, imaret, sıbyan mektebi, saray[1657] ve konutlarda meydana gelir (Foto 877, Çiz. 155-156)[1658]. Külliyenin merkezinde cami, güneyinde sıbyan mektebi, kuzeydoğusunda çifte hamam, kuzeyinde avlu, avlunun üç tarafını "U" şeklinde kuşatan medrese, medresenin kuzeyinde ortada dua kubbesi ile iki yanda uzanan arasta, arastanın kuzeyinde kervansaray bulunur. Külliyenin merkezine

---

[1654] M. Erdoğan, "Osmanlı Devrinde Trakya Abidelerinde Yapılan İmar Çalışmaları", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, C.6-7, İstanbul 1978, s.140.

[1655] O. Aslanapa, *age.*, s. 247.

[1656] Evliya Çelebi Lüleburgaz ve Sokullu Mehmed Paşa Külliyesi hakkında şu bilgileri aktarır: "…..Lakin elimizden geldiği kadar denizde damla ve güneşte zerre yazalım, Evvela şehrin içinde kalabalık cemaatten fırsat bulunmaz bir mesire yeri, mabedgah dinlenme yeridir. Ve dış avlulu fıskiye ve şadırvan havuzlu, nice yüz çınar, dağ servisi, kestane ve güzel ağaçlar ile gölgelenmiş bir şirin bir avludur ki gelen giden misafirler ve Müslüman cemaat orada Tanrıya ibadet edip şükrederler. Yazda ve kışta bu avlu içine ateş saçan güneşin asla etkisi olmaz. Bu büyük avlunun dört tarafı yan sofalar, odalar, sofalar üzerinde ince belli sütunlar ve bunların üzerinde mavi renkli kaseler gibi tersine dönmüş kubbelerin her biri felek kubbelerinden belirti verir". Bkz. E. Çelebi, age., s.391-392; O. Aslanapa, age., s.249; G. Küçükkaya, agm., s.185.

[1657] Sarayın imaretin kuzeybatısında olduğundan kaynaklar bahseder. Bkz. G. Necipoğlu, *age.*, s. 470.

[1658] Aşık Mehmed "….vüzerâ-i Selatin-i Osmaniye'den vezir-i azam iken divanında bir mecnun yadinde maktul ve şehid olan Mehmed Paşa rahımehü'llah Birgos'da bir cami-i dil-güşâ ve bu cami'un mâhavli hariminde bir medrese-i ulyâ ve ebnâ-i sebil nüzûli içün bir ribât-ı vâsi ve zîbâ ve bir matbah-ı ta'am bina idüp müsafirîn için matbahından bu ribatun her ocağında bir sofra ta'am muayyendür ve bu cami kurbında bir hamam ve bir sûk-ı muhtasar bina itmişdür…."şeklinde verdiği bilgilerden külliyeyi oluşturan yapılar ile konumlarını tarif eder. Bkz. Aşık Mehmed, age., s. 1103-1004. Abdulkadir Efendi eserinde külliyeyi meydana getiren yapılar hakkında "….Burgaz'da merhum ve mağfurun leh Vezir-i a'zam-ı sâbık hazretlerinin hayratları cami' u 'imaret, ayende vü revende ve müsâfire han-ı kebir ve medrese ve çifte hamamlar bina olunmağın ve bir 'alisaray ve müsafirlere ruz u şeb ni'meti mebzul…" şeklinde bilgiler verir. Bkz. Abdulkadir Efendi, Topcular Katibi Abdulkadir (Kadri) Efendi Tarihi: Metin ve Tahlil , (Çev. Ziya Yılmazer), Ankara 2002, s. 409. 1632 yılında bölgeye uğrayan Abdurahman Hibri külliye hakkında şu bilgileri aktarır: "Ertesi kasaba-i Burgos-ki Baba ile bunun mâbeyni dahi altı saattir- nuzûl olundu. Bunda dahi merkûm Mehmed Paşa'mn bir câmi'-i şerifi ve medresesi ve bî-nazîr çifte ham ve hammamı ve kasabanın taşrasında cârî olan nehr-i sagîr üzerinde bir âlî cisri vardır ve Mehmed Bey nâm bir sancak beyinin bir câmii vardır ve Hünkâr sarayı vardır ve bir iki hürde hanları vardır ve bu kasabanın her sene vakt-i ma'hûdda bâzârı olup etrâfu eknâftan çok âdem cem' olur". Bkz. S. İlgürel, "Abdurrahman Hibri'nin Menâsik-i Mesâlik-i", Tarih Enstitüsü Dergisi, S. VI, İstanbul 1975, s.114; O. Aslanapa, age., s.249; G. Küçükkaya, agm., s. 185; G. Necipoğlu, age., s. 469-470.

ortasında dua kubbesi olan 59 dükkândan oluşan arasta yerleştirilmiştir. Arastanın güneyinde cami, medrese ve sıbyan mektebi ile kuzeyinde kervansaray, imaret ve tabhâne kendi içlerinde bir bütünlük oluşturur[1659]. Külliyenin doğusunda biraz uzakta konumlanmış çifte hamam yer alırken batıda ise personeller için yapılmış evler[1660] ve çeşme bulunur. Batıda akarsu üzerine yapılmış köprü ise daha uzak noktadadır. Külliyeyi meydana getiren yapılardan imaret, tabhane günümüze ulaşmamıştır. Kervansarayın giriş kapısı, birkaç görevli odası ile duvarlardaki nişler ve ocaklardan başka bir şey kalmamıştır.

Bânîsi: Külliyenin bânîsi avlu giriş kapısı üzerinde bulunan kitabesine göre Sokullu Mehmed Paşa'dır[1661]. Lüleburgaz'daki külliyesinden başka İstanbul'da Eyüp, Kadırga, Azapkapı, Payas, Havsa'da da birer külliye inşa ettirmiştir.

İnşa Tarihi: Külliyenin inşa tarihi hakkında farklı görüşler ileri sürülmüştür. G. Goodwin külliyenin yapımına 956/1549 yılında başlandığını (cami, medrese, sıbyan mektebi) 977/1569 yılında (çarşı, kervansaray, hamam) tamamlandığını[1662]; Fatih Müderrisoğlu 1560'lı yıllarda yapımına başlandığını 1569-1570 yılında tamamlandığı[1663], G. Necipoğlu[1664] ve M. Sözen 1564 yılında başlandığı 1569 yılında tamamlandığını[1665], Oktay Aslanapa külliyenin inşasına 1568'den önce başlandığını 1569'da tamamlandığını[1666], Gönül Cantay[1667] ve Cahit Baltacı[1668] ise külliyenin 977/1569-70 yılında tamamlandığı görüşünü savunur. İtalyan seyyahı Antonio Pigafetta 1567'de işçilerin hâlâ inşaatta çalıştıklarını görmüştü[1669].

Külliye üzerinde biri kervansaray giriş kapısı üzerinde diğeri cami ve medresenin ortak kullandığı avluya girişi sağlayan kuzey giriş kapısı üzerinde olmak üzere iki inşa kitabesi bulunur. Üçüncü bir kitabe ise yapılan tamiratla alakalıdır.

Avluya girişi sağlayan kuzey giriş kapı kemeri üzerinde yer alan kitabe sülüs hatla yazılmıştır. Kitabenin son satırı ebcedle 977/1569-70 tarihini vermektedir (Foto 878).

Kitabenin anlamı: Devletin en büyük mevkiini işgal eden, Peygamber Efendimiz Hazretlerinin mizaç ve yaradılışından olan büyük vezir/Lütfedip bir gazi abad eyledi din ehli, dinden olan Paşa, devlet işlerinde olduğu kadar din işlerine de önem vermiştir ve kendi adına kasabada cami ve külliye yaptırdı/Bütün kainatı mevcut ve yaratıcı sahibi olan Cenab-ı Hak, devletin en üst makamına oturan o

---

1659 A. Kuran, *agm.*, s.169; F. Müderrisoğlu, "Sokullu Mehmed Paşa Külliyesi", *TDVİA*, C.37, İstanbul 2009, s.363.

1660 Bu konutlar imaret yakınında olup birkaç avludan oluşmaktaydı. Bkz. G. Necipoğlu, *age.*, s. 470.

1661 E. Çelebi, *age.*, s.394.

1662 G. Goodwin, *age.*, s. 367.

1663 F. Müderrisoğlu, Sokullu Mehmed Paşa Külliyesi", *TDVİA*, C.37, İstanbul 2009, s.363.

1664 G. Necipoğlu, *age.*, s. 467.

1665 M. Sözen, *age.*, s. 182-183.

1666 O. Aslanapa, *age.*, s. 247, 251

1667 G. Cantay, *Osmanlı Külliyelerinin Kuruluşu*, Ankara 2002, s. 75.

1668 C. Baltacı, *age.*, s. 689.

1669 Machıel Kıel, "Lüleburgaz", *TDVİA*, C. 27, Ankara 2003, s.255-256.

büyük adamı her türlü afetten muhafaza etsin/Galipten gelen bir ses müezzinlik ve paklık ilham eden mukaddes bir kuvvet ulvî bir seslenici bu caminin tarihini söyledi. Mescid-i Aksa'nın bir eseridir[1670].

Kervansaray giriş kapısı üzerinde yer alan ve hattatının Ali Karahisari'nin oğlu Hasan Çelebiye ait olduğu kabul edilen ve Sokullu Mehmed Paşa'nın yakın dostu şair Hidaî tarafından söylenen kitabenin son satırında yer alan "*Bu kervansaraya gelen oldu hep revan" ibaresi* ebcedle 977/1569 tarihini verir[1671]. Ayrıca kitabede II. Selim'in adının geçmesi onun saltanatı yıllarında yaptırıldığını da göstermektedir. Bu tarih araştırmacılar tarafından külliyenin tamamlanma tarihi olarak kabul edilmektedir (Foto 879)[1672].

Kitabenin anlamı: Hz. Peygamberimizin ismi ile anılan ve onun yaradılışında olan Sultan Selim Han'ın en büyük veziri/Bu kervansarayı inşa etti. Tanrıdan temennimiz cenneti ona nasib etsin, mekanı cennet olsun/Sokullu'nun en yakın dostu şair Hidaî, bu kervansaraya gelenler hep gittiler, yine gelirler, yine giderler deyip tarihini söyledi[1673].

Sokullu Mehmed Paşa'nın külliyeye yakın yaptırmış olduğu köprüde 977/1569 tarihlidir[1674]. Kuzey giriş kapısı üzerinde iki satırdan oluşan onarım kitabesi 1255/1839 tarihlidir. Ayrıca cami ile medresenin ortak kullandığı avlunun ortasında yer alan şadırvanın üzerinde de II. Mahmut'a ait bir tuğra ile 1255/1839 tarihli onarım kitabesi bulunmaktadır[1675]. Paye bakımından 50'li olan medreseye ilk müderris 977/1569 yılında Ağazâde Mehmed Efendi atanmış olması medresenin tedrisata başladığını gösterir[1676].

Katip Çelebi külliye hakkında: "Dokuz yüz yetmiş yedide Mehemmed Paşa Burgos'da binâ itdiği medrese ibtidâ' kırk akça ile Mevlânâ'yı (el-Mevlâ Ahmed el-Ensârî) mezkûra virilüp, seksen üç recebinde Sahn'a gelüp, seksen yedide Üsküdar Vâlide'sine sadr-ı meclis oldu" şeklindeki bilgilerden medresenin 977/1569 tarihinde yaptırıldığını söyler[1677].

Vakfiyesi: Sokullu Mehmed Paşa'nın Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde 572 numarada 27. Sayfası, 20. Sırada, evahir-i Zilhicce 981 tarihli vakfiyesinde külliyeyi oluşturan yapılar, vakıf gelir ve giderleri hakkında bilgiler bulunmaktadır. Sokullu Mehmed Paşa'nın Edirne Vakfına dair 976/1569 tarihli Edirne Evkaf Defterinde şu bilgilere yer verilmiştir: "*… İstanbul ile Edirne arasında Lüleburgaz şehrinde…*

[1670] A. Kuran, Mimar Sinan Külliyeleri, *Mimarbaşı Koca Sinan: Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, C.I, İstanbul 1988, s.169.

[1671] Evliya Çelebi kervansarayın inşa tarihini 973/1564-65 olarak verir. Bkz. E. Çelebi, *age.*, s.394; O. Aslanapa, *age.*, s. 253; G. Necipoğlu, *age.*, s. 469.

[1672] O. Aslanapa, *age.*, s. 253.

[1673] Ş. Özyurt, *agt.*, s. 15

[1674] O. Aslanapa, *age.*, s. 254.

[1675] O. Aslanapa, *age.*, s. 252.

[1676] C. Baltacı, *age.*, s. 690.

[1677] K. Çelebi, *Fezleke*, C. I, (Haz. Z. Aycibin), İstanbul 2016, s.196.

inşa edilmiştir adı geçen vezir ... adı geçen şehrin tamir ve genişletilmesi için önce bir cami ... inşa ettiler ... ve içerisine bir medrese ... inşa ettiler ve İstanbul'da bulunan medresenin ve bu medresenin müderrislerine ve öğrencilerine her ilimden nice kıymetli kitablar vakfetmişlerdir…...Bahsi geçen şehrin yakınında Büyük Kaynarca ve Küçük Kaynarca adlı iki saf su… kaynağını birleştirip… şehre getirip bir kısmını şehrir içerisinde inşa ettirdikleri hamama ve bir kısmını cami... ile medrese... ortasındaki şadırvana... bahşettiler ve oradaki medreselerinin müderrisine ve mütevellisine ve hatibine gereğince birer ev yaptırıp şart ettiler....[1678]"

Aynı defterin başka bir yerinde şu bilgilere yer verilmiştir: "Lüleburgaz kasabasında bina ettikleri cami ve medresenin ihtiyaçları ve bina ettikleri okulun ihtiyaçlarına ve cami yakınlarında bulunan imaret ve misafirhanenin iş ve masrafları için vakfettikleri çeşitli vakıfların gelirlerine kanun çerçevesinde zam yapılarak detaylı olarak açıklanan şartlara göre harcama yapılması[1679]…". Adı geçen defterde medrese yapısı hakkında "Medresenin ihtiyaçları Edirne'deki 30 odalı Taşhan ve 37 odalı Kızılminare Mahallesi Hanı'ndan elde edilen gelirle karşılanır. Lüleburgaz'daki caminin içinde bir medrese de inşa edip dini ve tüm temel bilimlerin okutulduğu binayı tüm ilim ehline vakfettiler ve bahsi geçen vezir hazretleri adı geçen camiye çok sayıda Kur'an-ı Kerim bağışlayarak halkına vakfettiler ve adı geçen medreselerin her birinde tutulup müderris, öğrenci ve müderris yardımcılarının faydalanması için çok sayıda kitaplar vakfettiler... Müderrislerin her birine de birer ev bina edip, ayrıca padişah için gönül süsleyen bir saray inşa ettiler" denilmektedir[1680].

Mimarı: Külliyenin mimarı Mimar Sinan'dır[1681]. Medresenin adı, Sinan'ın hayatı ve eserleri hakkında bilgi veren yazmalar içerisinde TM'de *"Cami-i şerif ve imaret ve medrese der Burgaz ez an mezbur*[1682]" şeklinde geçer. Diğer yapılardan Cami TB[1683] ve TE'de[1684] *"Burgaz'da merhum Sokullu Mehmet Paşa Camii"*; imaret TM ve TE'de *"Kasaba-i Burgozda merhum Veziria'zam Mehmed Paşa İmareti*[1685]", kervansaray TE'de *"Burgazda Mehmed Paşa Karbansarayı*[1686]", olarak yer alır. Aptullah Kuran Mimar Sinan'ın 1567-74 yılları arasında Edirne Selimiye külliyesi ile meşgul olduğunu dolayısıyla külliyeyi programladığı ve zaman zaman kontrol ettiği görüşünü savunur[1687].

Malzeme ve Teknik: Medresenin inşa malzemesi kesme taştır. Medresenin beden duvarları, revak kemerleri, kapı ve pencerelerin lento ve söveleri ve bacalarda kes-

---

1678 T. Gökbilgin, *age.*, s. 511.

1679 T. Gökbilgin, *age.*, s. 509.

1680 Gülçin Küçükkaya, "Mimar Sinan Dönemi İstanbul-Belgrad Arası Menzil Yapıları Hakkında Bir Deneme", *VD*, S. 21, İstanbul 1990, s. 197-198.

1681 G. Goodwin, *age.*, s. 367; C. Baltacı, *age.*, s. 689; M. Erdoğan, *agm.*, s.140.

1682 R. M. Meriç, *age.*, s. 26; Z. Sönmez, *age.*, s. 84.

1683 Z. Sönmez, *age.*, s. 31

1684 R. M. Meriç, *age.*, s. 84; Z. Sönmez, *age.*, s. 68.

1685 R. M. Meriç, *age.*, s. 37, 107.

1686 R. M. Meriç, *age.*, s. 116.

1687 A. Kuran, *age.*, s.144-145.

me taş; kitabeler, şadırvan, dershane giriş kapısı, sütun ve başlıklarda mermer; üst örtü ve geçişlerde tuğla; üst örtü dış kaplamasında kurşun; kapı ve pencere doğramalarında ahşap malzeme kullanılmıştır.

Plan ve Mimari Özellikleri: Medrese, cami ile ortak bir avlu etrafında düzenlenmiştir. Hücreler avluyu doğu, batı ve kuzeyden "U" şeklinde kuşatmaktadır. Avlunun etrafı üç yönden revaklarla çevrilidir. Revakların arkasında aynı düzende konumlanmış hücreler ile batı kanadın güney ucuna yerleştirilmiş dershane binasından meydana gelmektedir.

Kuzey cephe 67.40m. uzunluğundadır. Kuzey cephe aynı zamanda bitişiğindeki arastanın güney cephesine yaslanmasından dolayı sağır tutulmuştur. Cephe ortasında avluya girişi sağlayan kapı yerleştirilmiştir. Arastanın dua kubbesinden giriş kapısı vasıtasıyla avluya ulaşılmaktadır (Foto 880-883). Burada dua kubbesinin bulunmasından dolayı dershane batı kanadın güney ucuna eklenmiş olmalıdır.

Batı cephe 45.00m. uzunluğunda olup kesme taştan inşa edilmiştir. Beden duvarları profilli bir kornişle sonlandırılmıştır. Cephede eksenden güneye kaydırılmış batı kanatın güney ucunda dershane bulunmaktadır. Dershane batı cepheden 4.72m. dışarı taşırılmıştır. Dershanenin batıya bakan cephesinde altlı-üstlü yerleştirilmiş üçerden altı pencere açıklığı bulunmaktadır. Alt pencereler dikdörtgen formlu düz atkı taşlı, demir parmaklıklı olup sivri kemer alınlıklıdır. Pencerelerin söveleri yek pare taştandır. Kemer aynaları kesme taş kaplı olup sağır tutulmuştur. Alt pencerelerin üzerinde aynı hizada olacak şekilde yerleştirilmiş üst pencereler sivri kemerli olup alçı şebekelidir. Pencere kemeri yedi kesme taştan oluşturulmuştur. Alçı şebekeleri ise yuvarlak gözlüdür. Dershanenin güneyinde yer alan dört hücrenin her birinin batıya bakan cephelerinde iki alt iki üst olmak üzere dörder pencere ile aydınlatılmıştır. Alt pencereler dikdörtgen formlu, basık kemer alınlıklı, üst pencereler ise sivri kemerli ve alçı şebekelidir. Alt pencerelerin söveleri yek pare taştandır. Üst pencere kemerleri ise iki taştan oluşmuştur. Hücrelerin kuzeyinde yer alan iki hücrenin batıya bakan cephelerinde birer üst pencere açıklığı bulunmaktadır. Bu iki hücreye bitişik olarak tasarlanmış tuvalet mekanının varlığı alt pencere açılmasını engellemiştir. Hücrelerin batı cephesi ile külliyenin çevre duvarı arasında 17.04x3.74m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda üzeri açık bir avlu elde edilmiştir. Avlunun batıya bakan cephesinde dikdörtgen formlu dört pencere açıklığı bulunur. Pencereler demir parmaklıklıdır. Doğu ve batı cephedeki dış avlu uygulaması ile hücrelerin doğrudan sokak ile bağlantısını kesintiye uğratmıştır. Ancak duvar yüzeyine açılan pencerelerle de dışarı ile ilişki sağlanmaya çalışılmıştır (Foto 884-885).

Batı kanatın güneyinde dershanenin bitişiğinde yer alan giriş açıklığı beden duvarından dışarı taşırılmıştır. Dikdörtgen bir kütle halinde yerleştirilen kapı dıştan düz bir silme ile üç yönden "U" şeklinde kuşatılmıştır. İçten ve dıştan basık kemerlidir. Kapı kemeri on bir taştan oluşturulmuştur. Kemer köşelerindeki üçgenimsi yüzey-

ler boş bırakılmıştır. Üzerindeki kitabe levhası da boş bırakılmıştır. Kapı açıklığından üzeri açık 7.87x4.13m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı hole ulaşılır. Bunun kuzeyinde dershane güneyinde ise hazire duvarı yer alır. Kesme taştan yapılmış hazire duvarının doğusunda basık kemerli kapı açıklığı, batısında ise dikdörtgen formlu tek pencere bulunur (Foto 886).

Doğuda ise fevkani olarak düzenlenmiş ***görevli odası*** yer alır. Batıya bakan cephesinde sivri kemerli, avluya bakan cephesinde basık kemerli ve düz tavan örtülü bir geçitten, giriş koridoruna buradan da avluya ulaşılır. Avluya bakan doğu cephesinde giriş açıklığı dikdörtgen bir çerçeve içerisine alınmıştır. Dıştan düz bir silme ile üç yönden "U" şeklinde kuşatılan kapı basık kemerlidir. Kemer on sıra kesme taştan örülmüş olup kilit taşı ortasına dairevi bir rozet yerleştirilmiştir. Kemerin üzerindeki üçgenimsi yüzeyler boş bırakılmıştır (Foto 887).

Güneyinde bulunan basık kemerli bir kapı açıklığı ile üst kata çıkış sağlanmıştır. Üst kat kare planlı olup üzeri pandantiflerle geçilen bir kubbe ile örtülüdür. Batıya bakan cephesinde iki yanda profilli kemer tırnakları üzerine oturan büyük askı kemer içerisinde dikdörtgen formlu iki pencere vardır. Zemin kat ile üst kat enine atılan bir silme ile kat ayrımı belirginleştirilmiştir. Doğu cephesi ise batı cephede olduğu gibi geniş, sivri formlu bir askı kemer içerisine giriş açıklığı ve üst kat yerleştirilmiştir. Üst katın doğuya bakan cephesinde altta dikdörtgen, üstte ise sivri kemerli, alçı şebekeli iki pencere vardır. Pencere şebekesi günümüzde kırılmış durumdadır.

Doğu cephe batı cephe gibi 45.00m. uzunluğundadır. Batı cephede güneye yerleştirilen dershaneden dolayı iki cephe arasındaki simetri bozulmuştur. Cephe yüzeyinde biri kuzeydoğu köşede hücre, biri tuvalet mekanına geçişi sağlayan bağlantı hücresi ile altı hücre bulunuur. Altı hücrenin her birinin doğuya bakan cephelerine açılmış altlı-üstlü ikişerden dörder pencere ile aydınlatılmıştır. Alt pencereler dikdörtgen formlu, düz atkı taşlı, üsttekiler isse sivri kemerli ve alçı şebekelidir. Geçiş hücresi ile kuzeydoğu köşe hücresinin doğuya bakan cephesinde birer adet üst pencere sivri kemerlidir. Pencere şebekeleri yuvarlak gözlüdür. Batı cephede olduğu gibi doğu cephede de hücreler ile çevre duvarı arasında kuzey-güney doğrultusunda üzeri açık bir dış avlu oluşturulmuştur. 25.76x3.74m. ölçülerinde dikdörtgen planlı olup doğuya bakan cephesinde altı dikdörtgen pencere açıklığı ile sokak ile bağlantı sağlanmıştır (Foto 888-889).

Medrese ile caminin ortak kullandığı ***avluya*** doğu, batı ve kuzeyden olmak üzere üç yönden giriş sağlanmıştır (Foto 890). Asıl giriş kapısı cami ekseninde mihrap aksında, kuzey cephe ortasında bulunur. Güneydoğu ve güneybatı köşelerdeki yan girişlerin üzerinde kubbeli görevli odaları yerleştirilmiştir. Kapı açıklıklarından ulaşılan avlu 40.00x30.70m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı

olup üzeri açıktır. Zemini mermer kaplı olup ortasında II. Mahmud'un saltanatı yıllarında yenilenmiş şadırvan yer alır[1688].

Avlunun ortasına mermerden yapılmış onikigen planlı ***şadırvan*** yerleştirilmiştir. Onikigen planlı bir kaide üzerine oturan havuz bölümü kaideden bir kademe içeri çekilmiştir. Havuz da aynı plan şemasına sahip olup üst örtüsü on iki mermer sütun tarafından taşınır. Sütunlar kaidesiz olup doğrudan havuzun kaidesine oturtulmuştur. Sütun başlıkları mukarnaslı olup köşeleri sarkıtlarla bezenmiştir. Başlığın sütun ile birleştiği bölüm dairevi formlu olup metal bir bilezikle kapatılmıştır. Başlık aşağıdan yukarıya doğru mukarnaslarla kademe kademe genişleyerek kemer başlangıç seviyesinde beşgene dönüştürülmüştür. Sütunlar birbirine sivri kemerlerle bağlanmıştır. Kemerler kırmızı ve beyaz yedi mermer parçadan örülmüştür. Kemer kilit taşlarının ortasına kabartma tekniğinde yapılmış birer adet gülce ile bezenmiştir. Kemer köşeliklerinde üçgen alanların yüzeyleri süslemesiz olup boş bırakılmıştır. Kuzey girişe bakan kemerin alınlığında sağda ve solda *"Kelime-i tevhid"* yazılmıştır. Alt bölümde birer adet lale, üstte ortaya bakan yüzeylerinde ise rumilerle süslenmiştir. Kemerlerin üstünde bir sıra mukarnaslı friz kuşağından sonra kubbeye geçilmektedir. Bunun üzerinde yer alan onikigen kasnağın her bir yüzeyi vazodan çıkan çiçeklerle bezenmiştir (Foto 891).

Şadırvanın üzeri on iki sütun tarafından taşınan onikigen kasnak üzerine oturan geniş dalgalı saçaklı bir kubbe ile örtülüdür. Dalgalı saçaklar sekiz ayak tarafından taşınır. Saçakların yüzeyleri "S ve C" kıvrımlarından oluşan bitkisel kompozisyonla bezenmiştir. Kuzeye bakan saçak yüzeyinde II. Mahmud'un tuğrası işlenmiştir. Kubbe dıştan sivri formda olup kurşun kaplıdır. Kubbe eteğinde tek sıra mukarnas dizisinden oluşan bir kuşak bulunur. Kubbenin iç yüzeyi sıvalı olup merkezde geometrik kompozisyonlu bir madalyon yer alırken, kubbe eteğinde lotus-palmet dizisinden oluşan bitkisel bir bordürle kuşatılmıştır. Palmet ve lotusların içleri rumilerle bezenmiştir[1689]. Saçak bölümü son onarımlar sırasında yenilenmiştir (Foto 892-894).

Onikigen planlı havuzun her bir yüzeyindeki mermer panolar 0.86m. genişliğindedir. Panolar iki yanda sütunlar tarafından sınırlandırılmıştır. Panoların etrafı dört yönden düz, kaval ve düz olmak üzere üç silme ile dört yönden kuşatılmıştır. Mermer pano düz silmelerle üç bölüme ayrılmıştır. Yanlarda yer alan düşey dikdörtgen formlu panoların içlerine kabartma tekniğinde birer adet lale motifi simetrik olarak işlenmiştir. Ortadaki daha büyük kareye yakın dikdörtgen pano rumilerle bezenmiş kaş kemerli olarak tasarlanmıştır. Panoların ortasına birer adet lüle yerleştirilmiştir. Panoların üzerinde sütun bileziklerinin altına kadar yüksekliği

[1688] O. Aslanapa şadırvanın II. Mahmud tarafından eklendiğini söyler. Bkz. O. Aslanapa, *age.*, s. 252.
[1689] Ş. Tali, *age.*, s.95.

olan şebekeler bronzdandır[1690]. Şebekenin yüzeyi onikigenlerden gelişen geometrik bir kompozisyonla süslenmiştir. Şebeke ile kemer arasında kalan bölümler açıktır (Foto 895-897).

Şadırvanın kuzeydeki avlu giriş kapısına bakan kuzey yüzeyi ile harim giriş kapısına bakan güney yüzeyi mermer şebekelidir. Mermer korkuluk tam ve yarım altıgenlerden gelişen geometrik kompozsiyonludur. Ortaya yerleştirilmiş düşey dikdörtgen formlu aynalık bölümün iç yüzeyinde kaş kemer ile sınırlandırılmış alanın içerisine bir adet dört yapraklı çiçek yerleştirilmiştir. Her bir mermer panonun karşısına denk gelecek şekilde kare formlu mermerden yapılmış oturakların üzeri ahşap ile kaplanmıştır. Oturak taşları ile havuz arasında fazla derin olmayan kanal bulunur.

Avlunun üç tarafı ***revaklarla*** çevrilidir. Son cemaat yeri ile medrese revakları ve hücrelerin arasında yan girişlerin varlığı iki birim arasındaki bağlantının kopmasına neden olmuştur. Benzer uygulamayı İstanbul'daki Kadırga Sokullu Mehmed Paşa külliyesinde de görülür. Avlu, zemininden bir kademe yükseltilmiş revaklar doğu ve batı kanatta altışar, kuzeyde ise dokuz olmak üzere toplam 21 gözlüdür. Revaklar mermerden 20 sütun tarafından taşınır. Kaideler dairevi formlu, başlıklar baklava tipte olup mermerdendir. Kaide ve başlıkların gövde ile birleşim yerleri metal bileziklerle kapatılmıştır. Sütunlar birbirine ve arkalarındaki duvarlara 0.60m. genişliğinde, 4.80m. yüksekliğinde sivri kemerlerle bağlanmıştır. İki sütun arasındaki genişlik 4.11m.dir. Sütunların arkalarındaki duvara uzaklığı ise 4.06m.dir. Kemer üzengi seviyesinde metal gergilerle birbirine ve duvarlara bağlanmıştır. Kuzeyde giriş kapısı önüne denk gelen revak gözü diğerlerinden daha geniş ve yüksek tutulmuştur. Bu bölümün üzeri diğerlerinden farklı olarak aynalı tonozla örtülüştür. Geri kalan 20 revak gözünün üzeri pandantif geçişli birer kubbe ile örtülüdür. Kubbelerin zeminden yüksekliği 6.90m.dir. Batı revakın sağır tutulmuş güney cephesinde zeminden yükseltilmiş kaş kemerli iki niş; doğuda ise bir adet kaş kemerli niş bulunur (Foto 898-901).

Revakların arkasında "U" şeklinde dizilmiş yirmi iki hücre ile tuvalet mekanlarına geçişi sağlayan birer geçit bulunur. Batıda dört hücre ile bir geçiş bölümü, doğuda altı hücre ile bir geçiş hücresi, kuzeyde ise girişin iki yanında altışardan on iki hücre bulunmaktadır. Kuzeydoğu ve kuzeybatı köşede yer alan kare planlı hücrelerden tuvalet mekanı ile bahçe bölümüne geçişi sağlanır.

Batı kanatta yer alan dört hücre güneyden kuzeye doğru yan yana sıralanmıştır. Hücrelere giriş doğu cephelerinde eksenden güneye kaydırılmış dikdörtgen formlu, sivri kemer alınlıklı birer kapı ile giriş sağlanmıştır. Kapı açıklığından girilen hücreler 3.75x3.75m. ölçülerinde kare planlı olup üzeri pandantif geçişli birer kubbe ile örtülüdür. Doğuya bakan cephelerinde eksenden kuzeye kaydırılmış dikdört-

---

[1690] **Y. Önge, "Mimar Koca Sinan'ın Türk Mimarisine Getirdiği Bazı Yenilikler", *VIII. Türk Tarih Kongresi, 11-15 Ekim 1976*, C. III, Ankara, s 1697-1704.**

gen formlu tek pencere avluya açılır. Batı cephelerinde ortada ocak iki yanda iki katlı düzenlenmiş ikişerden dört pencere dış avluya açılır. Kuzey ve güney cepheleri sağırdır. Cephede yer alan beşinci hücreye eksenden kuzeye kaydırılmış bir açıklıktan ulaşılır. Kare planlı olup üzeri pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Batısında yer alan sivri kemerli bir açıklıkla da tuvalet mekanına geçiş sağlanmıştır (Foto 902-905).

Dershane batı kanatın güney ucuna yerleştirilmiştir[1691]. Dıştan 9.82x9.82m. ölçülerinde kesme taştan inşa edilmiştir. Güney cephesinde altta dikdörtgen formlu, sağır sivri kemer alınlıklı iki; üstte ortada yuvarlak formlu, iki yanda sivri kemerli alçı şebekeli iki olmak üzere toplam beş pencere ile aydınlatılmıştır. Batı cephede altta ve üstte aynı aks üzerinde olacak şekilde üçerden altı pencere yer alırken, kuzeyde eksenden batıya kaydırılmış bir alt, bir üst iki pencere bulunur. Kuzey cephede hemen bitişiğinde hücrenin bulunuyor olması daha fazla pencere açılmasını engellenmiştir (Foto 906).

Dershaneye doğu cephede eksenden kuzeye kaydırılmış bir kapı ile giriş sağlanmıştır. Kapı açıklığına revak zemininden üç basamaklı bir merdivenle ulaşılır. İçten 7.82x7.82m. ölçülerinde kare planlı dershanenin üzeri pandantif geçişli, sekizgen bir kasnak üzerine oturan kubbe ile örtülüdür. Kubbenin zeminden yüksekliği 10.92m.'dir.

Güney cephede ortada mihrap, iki yanda dikdörtgen, sivri kemer alınlıklı birer pencere, üstte ortada yuvarlak iki yanda sivri kemerli birer pencere bulunur. Mihrap dıştan farklı genişlikteki iki düz silme ile üç yönden "U" şeklinde kuşatılmıştır. Mihrap nişi 1.14m. genişliğinde olup yarım sekizgen planlıdır. Nişin üzeri altı sıra mukarnaslı bir kavsara ile örtülüdür. Kavsara köşelikleri boş bırakılmıştır (Foto 907-908, Çiz. 158).

Batı cephede üç alt üç üst olmak üzere altı pencere yerleştirilmiştir. Alt pencereler dikdörtgen formlu, dıştan ve içten sivri kemer alınlıklı, üst pencereler ise sivri kemerli alçı şebekelidir. Alt pencereler zeminden 0.36m. yüksekliğinde olup 0.88m. genişliğinde, 0.98m. derinliğinde 1.70m. yüksekliğindedir. kuzey cephesinde eksenden batıya kaydırılmış bir alt bir üst iki pencere bulunur. Kuzey cephede eksenden batıya kaydırılmış altlı-üstlü birer pencere, yanında ise iki dikdörtgen formlu, sivri kemer alınlıklı ahşap dolap nişleri yerleştirilmiştir. Doğu cephede ise eksenden kuzeye kaydırılmış kapı açıklığı ortada zemine yakın şekilde konumlanmış basık kemerli bir niş ile güneyde dikdörtgen formlu, sivri kemer alınlıklı tek pencere avluya açılır (Foto 909-912).

Doğu kanatta güneyden kuzeye doğru sıralanmış altı hücre bulunmaktadır. Hücrelerin batıya bakan cephesinde eksenden güneye kaydırılmış dikdörtgen formlu, sivri kemer alınlıklı birer kapı ile giriş sağlanır. Kapı açıklığından girilen hücreler

---

[1691] M. Sözen, dershanenin batı kanadın ucuna eklenmesinin gerekçesini *"düz bir araziye yapıldığı için dershane yana alınmış"* şeklinde ifade eder. Bkz. M. Sözen-vd., *age.*, s. 222.

3.75x3.75m. ölçülerinde kare planlı olup üzeri pandantif geçişli birer kubbe ile örtülüdür. Batıya bakan cephelerinde eksenden kuzeye kaydırılmış dikdörtgen formlu tek pencere avluya açılır. Hücrelerin güney cephesi sağır tutulmuştur. Doğuya bakan cephelerinde ortada ocak iki yanda altlı üstlü yerleştirilmiş ikişerden dört pencere dış avluya bakar. Alt pencereler dikdörtgen, üsttekiler ise sivri kemerli alçı şebekelidir. Kuzeye bakan cephelerine dikdörtgen formlu ikişer niş yerleştirilmiştir. Hücrelerin içleri kesme taş örgülü olup sıvalı ve boyalıdır. Cephede yer alan yedinci hücreye eksenden kuzeye kaydırılmış bir açıklıktan ulaşılır. Kare planlı olup üzeri pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Doğusunda yer alan sivri kemerli bir açıklıkla da tuvalet mekanına geçiş sağlanmıştır.

Kuzey kanat üzerinde ortada giriş açıklığı iki yanda altışardan on iki hücre bulunmaktadır. Girişin batısında yer alan altı hücreden doğudan batıya doğru sıralanmış beş hücreye güney cephede eksenden batıya kaydırılmış 1.10m. genişliğinde birer kapı ile giriş sağlanmıştır. Kapı açıklığından girilen hücreler 3.71x3.69m. ölçülerinde kare planlı olup üzeri pandantif geçişli birer kubbe ile örtülüdür. Kubbe zeminden 6.48m. yüksekliğindedir. Girişin yanında altlı üstlü yerleştirilmiş birer pencere avluya açılır. Üst pencere sivri kemerli, alt pencere 0.73m. genişliğinde dikdörtgen formlu sivri kemer alınlıklıdır.

Hücrelerin kuzeye bakan cephelerinde ortada ocak iki yanda birer adet dikdörtgen formlu niş yer alırken, batı cepheleri sağır, doğu cephelerinde ikişer dikdörtgen niş yer alır. Ocak nişi 0.54m. derinliğinde, 0.82m. genişliğinde dikdörtgen planlıdır (Çiz. 157). 3.21m. yüksekliğindeki ocak sivri külahlıdır. Nişler zeminden 0.90m. yüksekliğinde, 0.46,5m. derinliğinde, 0.78m. yüksekliğinde, 0.55m. genişliğindedir. Bu kanat üzerindeki girişe yakın olan ilk hücrenin doğu ve batı cepheleri sağırdır. Hücrelerin kuzeye bakan cepheleri ocak ve nişler dışında pencere açılmamıştır. Hemen arkasında kuzeye inşa edilmiş arastanın varlığı pencere açılmasına imkan vermemiştir (Foto 913-914).

Kuzeybatı köşede yer alan altıncı hücreye beş nolu hücrenin batı cephesinde eksenden güneye kaydırılmış 0.77m. derinliğinde, 0.86m. genişliğinde bir kapı açıklığı ile giriş sağlanmıştır. 3.73x3.63m. ölçülerinde kare planlı olup üzeri kubbe ile örtülüdür. Bu kapı sonradan açılmıştır. Kuzeydoğu köşede 0.6m. derinliğinde, 0.55m. genişliğinde dikdörtgen bir niş vardır. Günümüzde odunluk olarak kullanılmaktadır.

Girişin doğusunda yer alan altı hücreden batıdan doğuya doğru sıralanmış beş hücreye güney cephede eksenden doğuya kaydırılmış birer kapı ile giriş sağlanmıştır. Kapı açıklığından girilen hücreler 3.75x3.75m. ölçülerinde kare planlı olup üzeri pandantif geçişli birer kubbe ile örtülüdür. Girişin yanında altlı üstlü yerleştirilmiş birer pencere avluya açılmaktadır. Üst pencere sivri kemerli, alt pencere ise dikdörtgen formlu sivri kemer alınlıklıdır. Hücrelerin kuzeye bakan cephelerinde ortada ocak iki yanda birer adet dikdörtgen formlu niş yer alırken, doğu cepheleri

sağır, batı cephelerinde ikişer dikdörtgen niş yer alır. Bu kanat üzerindeki girişe yakın olan ilk hücrenin doğu ve batı cepheleri sağırdır. Hücrelerin kuzeye bakan cepheleri ocak ve nişler dışında pencere açılmamıştır. Hemen arkasında kuzeye inşa edilmiş arastanın varlığı pencere açılmasına imkan vermemiştir. Kuzeydoğu köşede yer alan hücreye giriş arasta mekanından sağlanmıştır. Avluya bakan cephesinde herhangi bir kapı veya pencere bulunmamaktadır.

Hücrelerin içlerinde yer alan ocakların üst örtüye yansıyan taş külahlı ***bacalar*** kesme taştandır. Doğu ve batıda yer alan bacalar sekizgen gövdelidir. Gövdenin üst bölümünde duman çıkışını sağlayan sekiz adet sivri kemerli duman çıkış deliği bulunmaktadır. Gövde ile üst örtünün birleşim yeri dışarı taşırılmış enine atılan bir silme ile belirginleştirilmiştir. Üzeri ise kesme taştan bir kubbe ile örtülmüştür. Kuzey kanat üzerinde yer alan bacalar dikdörtgen formlu olup üzeri düz bırakılmıştır (Foto 915).

Süsleme Özellikleri: Sokullu Medresesi süsleme açısından sade bir görünüme sahiptir. Dış cephelerinde kullanılan düzgün kesme taş işçiliği ile hücreleri aydınlatan iki katlı pencere sistemi yapıya hareketlilik kazandırmıştır. Avluya doğu, batı ve kuzeyde bulunan birer kapı ile giriş sağlanmıştır. giriş kapıları etrafı profilli silmelerle ters "U" şeklinde kuşatılmış olup giriş açıklıkları basık kemerlidir. Mermerden yapılan dershane kapısı dikdörtgen bir çerçeve içerisine alınmıştır. Giriş açıklığı basık kemerli olup iki renkli taştan zıvana geçmelidir. Avlunun etrafını üç yönden kuşatan revakları taşıyan sütunlar mermerden, başlıklar baklavalı tiptedir. Avlu ortasında yer alan mermer şadırvanın havuzunu oluşturan panolar bitkisel motiflerle süslenmiştir. Panoların üzerinde geometrik kompozisyonlu birer ajurlu şebeke yerleştirilmiştir. Şadırvan kubbesini taşıyan mermer sütunlar birbirine iki renkli mermerden yapılmış sivri kemerlerle bağlanmıştır. Sütun başlıkları mukarnaslıdır. Kemer kilit taşları birer adet gülbezekle bezenmiştir.

Hücreler süsleme açısından sadedir. Hücrelerin dışarıya bakan cephelerinde iki katlı pencereler; avluya bakan cephelerde ise dikdörtgen formlu sivri kemer alınlıklı giriş kapıları ile yanında altta aynı formda dikdörtgen alt, üstte ise sivri kemerli alçı şebekeli birer pencere ile aydınlatılmıştır. Dershanenin kıble ekseninde mukarnas kavsaralı mihrap en dikkat çekici öğedir.

Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu: 1952-1968 yıllarında Vakıflar genel müdürlüğü tarafında restore edilmiştir[1692].

[1692] G. Küçükkaya, *agm.*, s. 197.

3.38. İstanbul Kadırga Sokullu Mehmed Paşa Medresesi

Yeri: İstanbul İli, Fatih İlçesi, Kadırga Semti, Küçük Ayasofya Mahallesi, 86 pafta, 122 ada, 10 parselde bulunur. Sokullu Mehmed Paşa Külliyesi güneyinde Su Terazisi Sokak, batısında Şehit Mehmed Paşa Sokak, kuzey ve doğusunda Şehit Mehmed Paşa Yokuşu Sokağı ile çevrili düzgün olmaya dikdörtgen bir arsa üzerine inşa edilmiştir. Külliyenin güneydoğu köşesinde Helvacıbaşı İskender Ağa Camii bulunur (Çiz. 159-160). Sokullu Mehmed Paşa'nın İstanbul'da yaptırdığı iki yapısından birisi olan Kadırga'daki külliyesi cami, medrese, tekke, çeşme ve hazireden oluşmaktadır[1693]. Doğan Kuban, Mimar Sinan'ın İstanbul'un en eski merkezlerinden birisi olan Kadırga semtinde, engebeli bir arsa üzerine, yerleşmiş bir kent dokusu içine, özgün tasarımı ile Osmanlı İstanbul'unu en güçlü ifade eden yapılardan birisi olarak nitelendirir[1694].

Bânîsi: Külliyenin bânîsi Kanuni Sultan Süleyman, II. Selim ve III. Murad zamanında veziriazamlık yapan Sokullu Mehmed Paşa'dır[1695]. Sokullu Mehmed Paşa'nın[1696] külliyeyi hanımı Esmehan (İsmihan) Sultan adına yaptırdığı kabul edilmektedir[1697]. G. Necipoğlu, Sokullu Mehmed Paşa'nın eşi İsmihan Sultan'na armağan olarak ithaf ettiği külliyeye ait kitabelerde adının geçmemesini[1698] veziriazamın baniliğini ifade ettiğini gösterdiğini söyler[1699].

Ayvansarâyî Hüseyin Efendi, caminin Esmehan Sultan, medrese ve zaviyenin ise Sokullu Mehmed Paşa tarafından yaptırıldığını ileri sürer[1700]. Sokullu Mehmed Paşa 20 Şaban 987/12 Ekim 1579 yılında vefat etmiş ve Eyüp'teki külliyesi içerisindeki türbesine[1701]; Hanımı Esmehan Sultan ise babası II. Selim'in Ayasofya'daki

---

1693 Ayvansarâyî külliye hakkında şu bilgileri aktarır: "Camii mezkûr fevkânîdir. Kiliseden münkalibdir. Paşa-imüşârünileyhin sadâretinde halîlesi İsmihân Sultan bint-i hazret-i Selîm Hân-ı Sânî binâ ve ihyâ buyurmuşlardır. Müşârün-ileyh dahi pişgâhında bir medrese ve meydanında şâdurvân ve hücerat önünde bir zâviye zamm ve ilhak etmiş olmağla, Mehmed Paşa Camii deyü şöhret bulmuştur. Camiin avlusuna açılan üç kapısı olup büyük kapı merdivenlidir". Bkz. Ayvansarâyî Hüseyin Efendi, age., s. 258-259; M. Wienner, age., s. 461.

1694 D. Kuban, Kent ve Mimarlık Üzerine İstanbul Yazıları, İstanbul 1998, s.132.

1695 H. Ülgen, *age.*, s.93; T. Öz, *age.*, s.101; M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s.354; C. Baltacı, *age.*, s. 688.

1696 Evliya Çelebi, *age.*, s.124.

1697 O. Aslanapa, *age.*, s. 275.

1698 G. Necipoğlu, İsmihan Sultan'ın vakfiyesinde caminin kendisi tarafından vakfolunduğunun yazılmasına rağmen Burbanu Sultan, Mihrimah Sultan, Hürrem Sultan gibi hanedan kadınlarından daha düşük kamusal profilli, iddiasız bir bani olduğunu ima ettiği görüşünü savunur. Bkz. G. Necipoğlu, *age.*, s. 451.

1699 G. Necipoğlu, *age.*, s. 451.

1700 Ayvansarâyî külliyenin Mehmed Paşa adıyla anılmasını şu cümlelerle açıklar: "Zikredilen yapı fevkani camidir. Kiliseden dönüştürülmüştür. Sokullu Mehmed Paşa'nın veziriazamlığı sırasında zevcesi İsmihan Sultan bint-i Hazret-i Sultan Selim Han tarafından bina ve ihya edilmiştir. Sözü geçen Mehmed Paşa'da caminin önüne bir medrese ve avlusuna bir şadırvan ve odalar önüne bir derviş zaviyesi ekleyerek ilave ettiği için Mehmed Paşa Camii diye meşhur olmuştur". Bkz. Ayvansarâyî Hüseyin Efendi, age., s. 259; Ayvansarâyî, age., s. 37;

1701 H. Ülgen, *age.*, s.95; T. Öz, *age.*, s. 101; O. Aslanapa, *age.*, s. 275; C. Baltacı, *age.*, s. 688.

türbesine defnedilmiştir[1702]. Vakfiyede ayrıca Eyüp'teki medrese ile Kadırga'daki camiyi Sokullu Mehmed Paşa yaptırıp eşi İsmihan Sultana hediye olarak sunduğu yazılıdır[1703]. Ancak İsmihan Sultan vakfiyesinde her iki külliyeyi de kendisinin yaptırdığı yazılıdır[1704]. G. Necipoğlu, hanım sultanın bani olarak failliğinin kocasının aracılığıyla hayata geçirmiş olduğunu ifade eder[1705].

İnşa Tarihi: Külliyenin inşa tarihini gösteren kitabe kuzeyde avluya girişi sağlayan kapı üzerine yerleştirilmiştir. 2.23x0.86m. ölçülerinde yatay dikdörtgen formlu mermer üzerine celi sülüs hatla kazıma tekniğinde işlenmiştir. Dıştan düz bir silme içerisine alınmış kitabe üç satır, dokuz mısradan oluşmaktadır. Zemin mavi, harfler ise altın yaldıza boyalıdır. Her mısra enine dikdörtgen formunda olup kısa kenarları beş dilimli kemerli olarak tasarlanmıştır. Kitabeye göre külliyenin 979/1571-72 yılında inşa edildiği yazılıdır (Foto 916).

Kitabenin Anlamı[1706]:

Dünya övüncünün adaşı, yani vezir-i azâm ki devam eden bahtı ve geleceği süreklidir. Kâfirlerin harap olan kiliselerini yıkarak, yerine şehrin başta gelen bu mabedini yaptı. O küfür ve zulmet yuvası, ibâdet edenlerin evi haline geldi. Doğrusu bu Ahmedînin büyük mucizelerinden sayılır. Bu fethin tarihini düşünürken, gaipten seslenici (şöyle) dedi: Bu camii Muhammed dinini zaferdir. Dokuz yüz yetmiş dokuz yılında. 979/1571.

Kitabenin metni:

همنام فخر عالم یعنی وزیر اعظم
کم بختی لا یزالی اقبالی سرمدیدر
کفار خاکسارك یقوب کنیسه سنی
بو معبد ایلدی کم شهرك سرامدیدر
بیت العبادة اولدی اول دار کفروظلمت
حقا بو معجزات کبرای احمدیدر
تاریخ فکر ایدرکن بو فتحه هاتف غیب
دیدی بو جامع دین فتح محمدیدر
فی تسع و سبعین و تسعمائه ۹۷۹

[1702] Ayvansarâyî Hüseyin Efendi, *age.*, s. 259; Ayvansarâyî, *age.*, s. 37; O. Aslanapa, *age.*, s. 275.
[1703] G. Necipoğlu, *age.*, s. 446.
[1704] G. Necipoğlu, *age.*, s. 446.
[1705] G. Necipoğlu, *age.*, s. 446.
[1706] Ayvansarâyî Hüseyin Efendi, *age.*, s. 258-259; T. Öz, *age.*, s. 101; S. Saatçi, *age.*, s. 84-86; İ. H. Konyalı, *age.*, s. 100.

Tarih ibaresi rakam, yazı ve ebced olmak üzere şekilde üç şekilde verilmiştir[1707]. Kitabede açıkça ifade edildiği gibi caminin yıkılmış bir Bizans kilisesinin yerine yapılmıştır[1708]. Bu kilisenin Aya Anastasia olduğu bazı araştırmacılar tarafından ileri sürülür[1709].

Paye bakımından 50'li olan medreseye ilk müderris olarak 977/1569-70 tarihinde Edirnekadılığı görevinde bulunan Ağazâde Mehmed Efendi atanmıştır[1710].

Vakfiyesi: Sokullu Mehmed Paşa'nın vakfiyesinde camiyi eşi İsmihan Sultan'a ithaf ettiği yanına ise kendi adına medrese ve zayiye yaptırdığı yazılıdır. Vakfiyede *"Atmeydanı yakınındaki Kadırgalimanı civarında binbir sanatsal harika ve cazibeli nakışlarla bina edip, saltanat zirvesinin güneşi olan muhteşem zevcesi, Sultan hazretlerine hediye ettikleri gönül çelici cami ve iç açıcı mabedin avlusunda yüce bir medrese ve ilim yuvası inşa ettirdiler ki, bereket dolu odalarının tanzim edilişindeki güzellik Süreyya burcunu kıskandırır ve eşsiz dershanesi yükseklikle gök kubbeye eşittir, duvarlarının sayfalarında hikmetli ayetler yazılı ve direklerinin etrafındaletafet eserleri neşredilmiştir"* şeklinde medrese hakkında bilgilere yer verilmiştir[1711]. Vakfiyesine 50'li olan medresede muîd yedi, talebeye ise dörder akça, bevvab ve ferraş ise ikişer akçe, hafız-ı kütüp beş akçe yevmiye ücret verilmesi şart koşulmuştur. Ayrıca medresede görev yapacak müderrisin dışarıdan değil de Lüleburgaz'daki medresesinde 40 akçe ile görevli müderrise verilmesi şart koşulmuştur.

Mimarı: Külliyenin mimarı Mimar Sinan'dır[1712]. Mimar Sinan'ın hayatı ve eserleri hakkında bilgiler veren yazmalar içerisinde TE'de *"Kadırga limanında Muhammed Paşa Medresesi"*[1713], TB'da *"Kadırga limanında Mehmed Paşa Medresesi"*[1714], TM'de ise *"Camii şerifi Mehmed Paşa Veziri'azam der Kadırga limanı-Medrese 1, tekye 1-Türbesi Eyyübde"*, *"Medrese-i Mehmed Paşa, der Kadırga limanı. Bab 1"*[1715] olarak geçmektedir.

Malzeme ve Teknik: Medresenin inşa malzemesi taş ve tuğladır[1716]. Beden duvarları bir sıra kesme taş üç sıra tuğladan almaşık tekniktedir. Taş malzeme beden duvarlarında, revak kemerleri ile bacalarda; mermer sütun ve başlıklarında, kapı ve pencere sövelerinde, şadırvanın havuzu, sütun, başlıkları ve kemerlerinde; tuğla beden duvarları ile pencere alınlıklarında; ahşap kapı ve pencere kanatlarında;

1707 H. Ülgen, *age.*, s.93; T. Öz, *age.*, s.101; A. Kuran, *age.*, s. 106; M. Wienner, *age.*, s. 461; O. Aslanapa, *age.*, s. 275.

1708 Ayvansarâyî, *age.*, s. 258; H. Ülgen, *age.*, s.93; A. Kuran, *age.*, s. 106; D. Kuban, *Kent ve Mimarlık Üzerine İstanbul Yazıları*, İstanbul 1998, s.132; M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s.354; G. Necipoğlu, *age.*, s. 450.

1709 D. Kuban, *age.*, s.133; İ. H. Konyalı, *age.*, s. 100; E. Egli, *age.*, s. 177; G. Necipoğlu, *age.*, s. 450.

1710 C. Baltacı, *age.*, s. 689.

1711 G. Necipoğlu, *age.*, s. 446.

1712 H. Ülgen, *age.*, s.93.

1713 R. M. Meriç, *age.*, s.95; Z. Sönmez, *age.*, s.70; Sâî Çelebi, *age.*, s.102, 187.

1714 Z. Sönmez, *age.*, s.34; Sâî Mustafa Çelebi, *age.*, s. 102, 187.

1715 R. M. Meriç, *age.*, s.26, 34; Z. Sönmez, *age.*, s.88.

1716 Medresenin taş+tuğladan almaşık örgülü duvarları, camini kesme taş duvarlı yapısı binalar arasındaki hiyerarşiyi vurgulamaktadır. Bkz. G. Necipoğlu, *age.*, s. 452.

metal pencere şebekelerinde; alçı üst pencere şebekelerinde; kurşun üst örtü kaplamasında kullanılmıştır.

Plan ve Mimari Özellikleri: Eğimli bir arazi üzerinde inşa edilmesinden dolayı eğim doğudan batıya, güneyden kuzeye doğru gidildikçe artmaktadır. Bundan dolayı kuzey cephesi iki katlı olarak tasarlanmıştır. Simetrik bir plana sahip olan medrese, cami ile ortak bir avlunun iki tarafına yerleştirilmiştir. caminin kuzeyinde yer alan medrese avlunun etrafını "U" şeklinde kuşatmaktadır. Dershane "U" nun orta kolu üzerinde olup cami ile aynı aks üzerine gelecek şekilde konumlandırılmıştır (Çiz. 161).

Kuzey cephe doğu-batı doğrultusunda 46.98m. uzunluğunda olup arazinin eğiminden dolayı iki katlı olarak tasarlanmıştır. Yanlarda hücrelerin altına gelen bölümlerde yayvan basık kemerli üçer dükkan bulunmaktadır. Günümüzde kullanılmayan bu dükkanların girişleri örülerek kapatılmıştır. Zemin kat kesme taştan inşa edilmiştir. Zemin kat ile birinci kat enine atılan taş bir silme ile kat ayrımı belirtilmiştir. Hücrelerin bulunduğu birinci katta cephe ortasında dershane, dershanenin doğu ve batısına dörder hücre yerleştirilmiştir. 16.68m. uzunluğundaki doğu ve batı kanatta on altışar pencere bulunur. Her hücrenin kuzeye bakan cephesinde iki alt iki üst dörder pencere yerleştirilmiştir. Alt pencereler dikdörtgen formlu, üst pencereler ise sivri kemerlidir. Aynı ölçülerdeki batı kanadın kuzeybatısına 5.20m. genişliğinde tuvalet mekanı eklenmiştir. Bu da cephedeki simetriyi bozmaktadır (Foto 917, Çiz. 162).

Cephe ortasına fevkani olarak tasarlanmış ***dershane*** yerleştirilmiştir. Kuzey cephesi 8.60m. uzunluğundaki dershane binası beden duvarından kuzeye doğu 3.30m. çıkıntı yapmıştır. Medresenin duvarlarında olduğu gibi dershane beden duvarları da bir sıra taş üç sıra tuğla örgülüdür (Foto 918-919). Kuzeye bakan cephesinde iki alt iki üst dört, doğu ve batı cephesinde ise bir alt bir üst ikişer pencere açıklığı bulunmaktadır. Alt pencereler dikdörtgen formlu düz atkı taşlı, sivri kemer alınlıklıdır. Pencerelerin lento ve söveleri yekpare taştandır. Kemer aynası yekpare taş kaplıdır. Alınlık kemeri ise bir sıra taş üç sıra tuğla örgülüdür. Alt pencerelerin üzerinde aynı hizada olacak şekilde yerleştirilmiş tepe pencereleri sivri kemerli ve alçı şebekelidir. Pencere kemerleri alt pencerelerde olduğu gibi almaşıktır. Pencere şebekeleri yuvarlak gözlüdür. Kuzeydoğu köşede kesme taştan yapılmış sivri kemer iki nişli ***çeşme*** vardır (Foto 920).

Batı cephe 24.00m. uzunluğundadır. Beden duvarı bir sıra kesme taş üç sıra tuğladan almaşık teknikte inşa edilmiştir. Cephe yüzeyinde güneyden kuzeye doğru sıralanmış üç hücrenin batıya bakan yüzeyinde iki alt iki üst olmak üzere dörder penceresi bulunur. Zeminden bir sır taş üç sıra tuğla örgü yüksekliğinde olan pencereler 0.80m. genişliğinde, 0.90m. derinliğinde, dikdörtgen formlu, düz atkı taşlı, demir parmaklıklıdır. Lento ve söveleri yekpare küfeki taştandır. Alt pencerelerin üzerinde üç sıra tuğla örgüden sonra sivri kemerli tepe pencereleri yerleştirilmiştir.

Alçı şebekeli olup yuvarlak gözlüdür. Pencere kemerleri duvar örgüsü gibi bir sıra taş üç sıra tuğla örülüdür. Üç hücreden sonra tuvalet mekanına geçişi sağlayan üzeri tonoz örtülü bir açıklık bulunur. Girişin üzerinde tek pencere bulunur. Girişin üzeri sundurma ile örtülüdür. Geçidin kuzeyinde yer alan iki odanın alt pencere tuvalet mekanından dolayı açılmamıştır. Ancak hücrelerin ikişer tepe penceresi diğer hücrelerdeki gibi aynıdır (Foto 921).

Doğu cephe 24.00m. uzunluğundadır. Batı cephede olduğu gibi beden duvarları bir sıra kesme taş üç sıra tuğladandır. Cephe yüzeyinde beş hücre ile bir tonozlu geçit yer alır. Güneyden kuzeye doğru sıralanmış dört hücrenin doğuya bakan cephelerinde iki alt iki üst olmak üzere dörder penceresi vardır. Alt pencereler dikdörtgen formlu düz atkı taşlı, üst pencereler sivri kemerli alçı şebekelidir. Kuzeybatı köşede yer alan beşinci hücrenin alt penceresi bulunmamaktadır. Üçüncü hücre ile dördüncü hücre arasında batı cephede olduğu gibi simetriyi bozmamak adına tonozlu bir geçit yerleştirilmiştir. Kapı açıklığının üzerinde tek tepe penceresi bulunur. Bu geçitle doğudaki etrafı duvarlarla çevrilmiş dış avluya ulaşılır. Avluya aynı zamanda güneyde bulunan bir kapı ile de girilmektedir (Foto 922).

Avluya biri kuzeyde diğer ikisi güneydoğu ve güneybatı köşelerde olmak üzere üç yönden giriş sağlanmıştır. Güneydoğu ve güneybatıda yer alan girişler son cemaat yeri ile revak ve hücrelerin arasında kalan alana yerleştirilmişlerdir. Son cemaat yerinden 4.92m. dışarı taşırılmış, kuzeyde ise hücrelerle aynı genişlikte tasarlanmışlarıdır. Simetrik olarak tasarlanmış girişler kesme taştan yapılmış olup iki katlıdır. Son cemaat yerinin kuzeydoğu köşesinde yer alan girişe doğu cephesinde 2.40m. genişliğinde sivri kemerli bir açıklıktan geçilerek ulaşılmaktadır. Kapı kemerinin kilit taşı ortasına bir adet gülbezek yerleştirilmiştir. Kemerin üzerindeki yatay dikdörtgen formlu kitabe levhası boş bırakılmıştır. Kapı açıklığından girilen bölümler bir eyvan şeklinde tasarlanmış olup 3.62x3.00m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Üzeri aynalı tonoz örtülüdür. Kuzey duvarı sağırdır. Güney duvarında doğu köşeye kaydırılmış ve duvar içerisine yerleştirilmiş bir merdivenle üst kattaki müezzin ve kayyum odalarına çıkılır[1717]. Batı cephesinde bulunan 1.50m. genişliğinde basık kemerli bir kapı ile de avluya ulaşılır. Kapının avluya bakan yüzeyi de dış kapıda olduğu gibi düz ve iç bükey bir silme ile üç yönden "U" şeklinde kuşatılmıştır. Kapı kemeri dokuz taştan örülmüştür. Kemer köşelikleri boş bırakılmıştır. Üzerindeki yatay dikdörtgen formlu kitabe levhasında da herhangi bir yazı yazılmamıştır. Giriş kapısı ile medrese revakı arasında 2.73m. uzunluğunda bir duvar iki birimi birbirinden ayırmaktadır (Foto 923-924).

Güneydoğu köşede bulunan basık kemerli bir kapıdan girilen merdivenle üst kattaki müezzin (kayyum-muvakkit) odasına ulaşılır[1718]. Kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Dikdörtgen alan güneyde bir kemerle daraltılarak üzeri kub-

[1717] A. Kuran, *age.*, s.106.
[1718] D. Kuban, *age.*, s.132.

be ile örtülmüştür. Odanın doğuya bakan cephesinde ortada ocak, iki yanda birer dairevi formlu pencere dış avluya bakar. Pencere şebekeleri elips formundadır. Avluya bakan batı cephesinde altta dikdörtgen üstte sivri kemerli iki pencere vardır. Alt pencere dikdörtgen formlu, sivri kemer alınlıklıdır. Alınlık kemeri kesme taştan olup aynalık bölümü kesme taş kaplıdır. Üstte yer alan pencerenin şebekesi merkezde altı kollu bir yıldız meydana getiren altıgenlerden geometrik kafeslidir. Güneye bakan cephesinde dikdörtgen tek pencere yer alırken, kuzeye bakan cephesi sağırdır (Foto 925).

Güneybatı köşede yer alan giriş açıklığı güneydoğudaki ile aynıdır. Batısında bulunan sivri kemerli bir açıklıkla ulaşılan giriş eyvanının üzeri aynalı tonoz örtülüdür. Kuzey duvarı sağırdır. Güneybatı köşede ise duvar içerisine yerleştirilen bir merdivenle de üst katta çıkılır. Doğusunda bulunan basık kemerli bir açıklıkla da avluya ulaşılır. Kapı ile revakın güney cephesi arasında 2.68m. uzunluğunda bir duvar iki birimi birbirinden ayırır. Her iki cephede de görülen bu duvar ile son cemaat yeri ile medrese revakları arasındaki bağlantı kopmuştur. Bu uygulamayı ilk olarak Sinan bu yapıda uygulamıştır. Üst katın ise müezzin (kayyum-muvakkit) odası olarak kullanıldığını kaynaklar belirtmektedir[1719]. İkinci katın avluya bakan doğu cephesinde bir alt bir üst iki, batıya bakan cephesinde iki yuvarlak, güneye bakan cephesinde dikdörtgen formlu tek pencere bulunur. Avluya bakan kuzey cephesi sağırdır (Foto 926).

Asıl giriş kapısı kuzey cephe ortasına yerleştirilmiş olup dershanenin altından sağlanmıştır. Bu uygulama Sinan'a has bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Beden duvarından dışarı doğru taşırılan dershane alt katta kesme taştan iki ayak tarafından taşınmaktadır. Doğu-batı 1.75m., kuzey-güney 1.20m. genişliğindeki dikdörtgen kesitli ayaklar birbirine ve arkalarındaki duvara sivri kemerlerle bağlanmıştır. Kuzeydeki kemer 5.04m. genişliğinde olup yandakilere göre daha geniş ve yüksek tutulmuştur. Baldaken şeklinde tasarlanmış bu bölümün üzeri doğu-batı doğrultusunda aynalı tonozla örtülmüştür. Dershanenin alt kattan ayrımı enine atılan bir silme ile vurgulanmıştır. Yol seviyesinden beş basamaklı bir merdivenle çıkılır. Tavanı malakari tekniği ile süslenmiştir. 2000 yılında yenilenmiştir. Kompozsiyonun merkezinde yer alan dikdörtgen alanın ortasında dört tam, yanlarda ise üçer yarım motif kıvrım dallı ve Rumilerden meydana gelen bitkisel bezemelidir. Kısa kenarların köşebentleri de benzer motifle süslenmiştir. İkinci bordür siyah, üçüncü bordür ise sarı renkli olup süslemesizdir. Dördüncü bordür ise yatay dikdörtgen formlu ve kısa kenarları dilimli şeklinde tasarlanmış kartuşların içlerine şemsesalbek yerleştirilmiştir. Ana kompozisyon iki yandan birer düğümle birbirine eklenerek çepeçevre ortadaki panoları kuşatmaktadır. Dört köşeye ise birer köşebent yerleştirilmiştir. Dıştaki beşinci bordür ise sarıya boyalı olup süslemesizdir

[1719] D. Kuban, *age.*, s.132.

Güneyinde ortada taçkapı iki yanında birer niş bulunmaktadır. Dikdörtgen bir çerçeve içerisine alınmış taçkapı dıştan düz, kaval ve iç bükey ince silmelerle üç yönden "U" şeklinde kuşatılmıştır. Kapı açıklığı basık kemerlidir. Kemer kırmızı ve beyaz mermerden ters-düz şeklinde palmetlerden oluşan zıvana geçmelidir. Kemer köşeliklerindeki üçgenimsi yüzeyler boştur. Bunun üzerinde yatay dikdörtgen formlu mermer levha üzerine inşa kitabesi celi sülüs hatla işlenmiştir. Üç satır altı mısradan oluşan kitabede zemin mavi harfler ise altın yaldıza boyalıdır. Mısraların kısa kenarları dilimli şeklinde tasarlanmış kartuşlar içerisine yerleştirilmiştir. Her bir satır da birbirinden ince satır çizgileri ile ayrılmıştır. Hem kitabenin hem de üçgenimsi yüzeyin etrafı gri renkli mermerlerle kuşatılmıştır. Kapı söveleri yekpare mermerden olup içeriye bakan yüzeylerin üst bölümlerine estetik amaçlı mukarnaslı konsollar bulunur. Konsolların aşağıya bakan uçlarında kabartma tekniğinde yapılmış rumi ve palmetlerden oluşan bitkisel bezemelidir. Kapının içeriye bakan arka yüzeyinde ortada kaşkemer dışta sivri kuşatma kemerlidir (Foto 927-928, Çiz. 163).

Kapının iki yanında yer alan ve zeminden 0.30m. yüksekliğindeki dikdörtgen nişler dıştan kaval ve iç bükey bir silme ile dört yönden kuşatılmıştır. Nişlerin üzeri beş sıra mukarnaslı birer kavsara ile örtülüdür. Kavsara köşelikler boş bırakılmıştır. Kapı kanadı ahşaptan iki kanatlıdır. Üç bölüm halinde düzenlenmiş olup ortada düşey dikdörtgen formlu, alt ve üstte kare panolar yerleştirilmiştir. Üstteki pano kare formlu olup yüzeyi boştur. Alttaki pano ise çarkıfelekli, ortadaki dikdörtgen pano ise kare ve dikdörtgen tablalardan oluşturulmuş çarkıfelek motiflidir.

Kapı açıklığından doğu-batı doğrultusunda tonoz örtülü merdiven sahanlığına ulaşılır. İki yanda zeminden yükseltilmiş birer seki bulunur. Tonoz örtü yüzeyinde malakari tekniğinde yapılmış yatay dikdörtgen formlu bir pano bulunmaktadır. Ortadaki büyük yandakiler daha küçük olmak üzere üç bölüm halinde düzenlenmiştir. Etrafları dört yönden birbirine düğümlerle bağlanmış dilimli şemselerden oluşmaktadır. Yanlarda buluna küçük dikdörtgenlerin içleri merkezde on kollu yıldızdan gelişen geometrik kompozisyonludur. Dört köşeye ise 4/1 simetriği olan yıldızlar işlenmiştir. Ortadaki dikdörtgen panoda 4/1 simetriktir. Kıvrım dallar, rumi ve palmetlerden oluşan bitkisel bezemelidir (Foto 929).

Tonoz örtülü bölüm doğu-batı dikdörtgen planlı, güneyinde yer alan ve merdivenin bulunduğu bölüm ise kuzey-güney dikdörtgen planlı olup 2.71m. genişliğindedir. İki alana birlikte bakıldığında ters "T" şeklinde bir düzenleme görülmektedir. Buradan mermerden on sekiz basamaklı merdivenlerle avluya ulaşılmaktadır (Foto 930-933).

Kuzey, güneydoğu ve güneybatıda bulunan her üç kapıdan ulaşılan ***avlu*** cami ile medrese arasında yer alır. Avlu ile kuzey giriş kapısı arasında 5.00m.'lik bir kot farkı bulunur (Foto 934). Arazinin eğimli olmasına rağmen düz bir avlu zemini oluşturulmuştur. Avluya biri kuzeyde, diğer ikisi güneydoğu ve güneybatı köşele-

re yerleştirilmiş üç kapı ile girilir. Giriş kapısı en alt kotta bulunan kuzey giriş açıklığından sağlanan avlu 25.04x18.77m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı olup üzeri açıktır. Zemini mermer kaplıdır.

Avlunun ortasına mermerden yapılmış onikigen planlı ***şadırvan*** yerleştirilmiştir. Onikigen planlı bir kaide üzerine oturan havuz bölümü kaideden bir kademe içeri çekilmiştir. Havuz da aynı plan şemasına sahip olup üst örtüsü on iki mermer sütun tarafından taşınır. Sütunlar kaidesiz olup doğrudan havuzun kaidesine oturtulmuştur. Sütun başlıkları mukarnaslı olup köşeleri sarkıtlarla bezenmiştir. Başlığın sütun ile birleştiği bölüm dairevi formlu olup metal bir bilezikle kapatılmıştır. Başlık aşağıdan yukarıya doğru mukarnaslarla kademe kademe genişleyerek kemer başlangıç seviyesinde beşgene dönüştürülmüştür. Sütunlar birbirine sivri kemerlerle bağlanmıştır. Kemerler kırmızı ve beyaz on bir mermer parçadan zıvana geçmeli olup ters-düz palmetlerle bezenmiştir. Kemer köşeliklerinde üçgen alanların yüzeyleri süslemesiz olup boş bırakılmıştır. Kemerlerin üst örtü ile birleştiği bölümler düz, kaval ve oluklu silmeli bir bordürle kuşatılmıştır. Şadırvanın üzeri on iki sütun tarafından taşınan onikigen kasnak üzerine oturan geniş saçaklı bir kubbe ile örtülüdür. Kubbe dıştan sivri formda olup kurşun kaplıdır. Kubbenin iç yüzeyi sıvalı olup merkezde geometrik kompozisyonlu bir madalyon yer alırken, kubbe eteğinde lotus-palmet dizisinden oluşan bitkisel bir bordürle kuşatılmıştır. Palmet ve lotusların içleri rumilerle bezenmiştir[1720]. Saçak bölümü son onarımlar sırasında yenilenmiş olup altı çıtalarla merkezden dışarı doğru genişleyen onikigenlerle süslenmiştir (Foto 935-936).

Onikigen planlı havuzun her bir yüzeyindeki mermer panolar 0.86m. genişliğindedir. Panolar iki yanda sütunlar tarafından sınırlandırılmıştır. Panoların etrafı dört yönden düz, kaval ve düz olmak üzere üç silme ile dört yönden kuşatılmış olup iç yüzeyleri sadedir. Panoların ortasında birer adet lüle bulunur. Panoların üzerinde sütun bileziklerinin altına kadar yüksekliği olan bronz şebekeler yerleştirilmiştir. Şebekenin yüzeyi onikigenlerden gelişen geometrik bir kompozisyonla süslenmiştir. Üst bölümü ise testere dişi ile sonlandırılmıştır. Şebeke ile kemer arasında kalan bölüm ise camekanla kapatılmıştır (Foto 937).

Şadırvanın kuzeydeki avlu giriş kapısına bakan kuzey yüzeyi ile harim giriş kapısına bakan güney yüzeyine kase şeklinde tasarlanmış birer adet suluk yerleştirilmiştir. Suluk, konumu itibariyle şadırvan üzerinde bulunan musluklu ve kâseli tip içerisinde değerlendirilmektedir[1721]. Suluk, şadırvanın haznesinin üstündeki mermer kafesli korkuluk ile birlikte işlenmiş olup yek paredir[1722]. Mermer korkuluk

---

[1720] Ş. Tali, *age.*, s.95.

[1721] Y. Önge, *agm.*, s.116.

[1722] Bu tarz suluklara Üsküdar Mihrimah Camii'nin, Lüleburgaz Sokullu Mehmed Paşa Camii, İstanbul Kadırga Sokullu Camii, Üsküdar Atik Valide Camii, Konya Mevlana Dergâhı Şadırvanı, Üsküdar Çinili Camii, Kasımpaşa, Sinan Paşa Camii şadırvanlarında benzer suluklara yer verilmiştir. Bkz. Y.

tam ve yarım altıgenlerden gelişen geometrik kompozsiyonludur. Ortaya yerleştirilmiş düşey dikdörtgen formlu suluğun aynalık bölümü ile mermer kafesin etrafı düz ve iç bükey silmelerle kuşatılmıştır (Foto 938).

Çanak ve kaide olmak üzere iki bölümden oluşan suluğun kaide bölümü aşağıdan yukarıya doğru genişlemekte, ortasında bir adet bilezik bulunmaktadır. Çanak bölümü ise yarım daire formunda tasarlanmıştır. Suluğa suyu akıtan bir lüle ile dolan suyun boşaltılması için dip tarafında küçük bir boşaltma deliğinden oluşmaktadır[1723]. Her iki suluk bir insanın rahatlıkla su içebileceği bir yüksekliğe konumlandırılmıştır[1724]. Havuzun ortasında mermerden dört çanaklı bir fıskiye yer alır. Dört kademeli olarak düzenlenmiş olup en altta daha geniş ve derin bir çanak bulunur. Üstte ise yukarıya doğru kademeli olarak küçülen ve derinliği fazla olmayan üç tabak vardır. Her lülenin karşısına denk gelecek şekilde birer oturak taşı yerleştirilmiştir. Kare formlu, mermerden yapılmış oturakların üzeri ahşap ile kaplıdır. Oturak taşları ile havuz arasında fazla derin olmayan kanal bulunur. Kanalın oturakların önüne gelen bölümleri yarım daire şeklinde içeri doğru girinti yapar (Foto 939).

Avlunun etrafı doğu, batı ve kuzeyden "U" şeklinde ***revaklarla*** kuşatılmıştır. Revaklar caminin yan girişlerinden birer duvar ile ayrılmıştır. Diğer bir deyişle bu girişlerin kuzey duvarları doğuda 2.73m., batıda 2.68m. avluya doğru uzatılarak yan cepheleri kapatılmıştır. Yan girişlerden dolayı son cemaat yeri ile revaklar arasındaki bağlantı kopmuştur. Girişlerin kuzeyine eklenen duvar ile bu durum daha belirgin hale getirilmiştir. Revaklar doğu ve batıda beşer, kuzeyde ise yedi olmak üzeri on yedi gözlüdür. Revak zemini avludan bir basamak yükseltilmiştir. Doğu ve batı revaklar 15.80m. uzunluğunda, kuzey revak ise 25.10m. uzunluğunda, 2.69m. derinliğindedir. Doğu ve batı revak sütunları mermerden olup yuvarlak gövdelidir. Kaidesiz olan sütunlar doğrudan zemine oturur. Zemin ile sütunların birleştiği bölüm metal bir bilezikle kapatılmıştır. Başlıklar baklavalı tiptedir. Sütun ile başlığın birleştiği bölüm yuvarlak kesitli olup birleşim yeri metal bir bilezikle kapatılmıştır. Başlığın gövde bölümü yukarı doğru genişleyerek kareye dönüştürülmüş, üzerine ise kemer oturtulmuştur. Sütunlar birbirine kesme taştan 2.55m. genişliğinde kaşkemerlerle bağlanmıştır. Kemerlerin kuruluşuna bakıldığında sivri kemer ile kaş kemerin bir birleşimi olarak ilk bu yapıda karşımıza çıkar. Kemer

---

Önge, "Türk Su Mimarisinde Suluk Adını Verdiğimiz Çeşmeler", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi I*, Konya 1981, s.115-128.

[1723] Y. Önge, *agm.*, s.117.

[1724] Y. Önge bu tür sulukların yapılma gerekçesi hakkında şu bilgileri aktarmaktadır: "Çeşmelerde lüleden akan su, ya eğilerek avuç içine veya daha rahat bir şekilde bir ucundan zincirle ayna taşına bağlanmış bir tasa doldurulmak suretiyle içilir. suluk adını verdiğimiz tesisler, susayanların yalnız mahallinde ve bir tasa ihtiyaç göstermeksizin su içmeleri için düşünülmüşler; dolayısıyla insan boyuna uygun yüksekliklerde ve rahatça su içmeğe imkan veren biçimlerde yapılmışlardır. Bunun için de, bir şadırvanın, bir maksemin veya çeşmenin kenarına bitişik olarak, yahut müstakilen bir zemine veya münferiden bir duvara yerleştirilmişlerdir". Bkz. Y. Önge, agm., s. 116.

köşelikler boş bırakılmıştır. Revaklar kaval ve iç bükey bir silme ile sonlandırılmıştır. Doğu ve batıdaki revakların güneye bakan yüzeyle kesme taşla kaplı olup kapalıdır. Revak gözü bu bölümde taş örgü ayaklar tarafından taşınır. Revakların üzeri tek yöne eğimli düz çatı örtülüdür (Foto 940-941).

Kuzey revakı yedi gözlüdür. Ortada dershanenin önüne denk gelecek şekilde güneye doğru 2.35m. taşırılmış revak gözü kesme taştan yapılmış olup diğerlerinden daha geniş ve yüksek tutulmuştur. Aynı zamanda bu revak avluya kuzeydeki taç kapıdan medrese avlusuna çıkışının üzerini de örtmektedir. Güneyde iki, doğu ve batıda birer sütun tarafından taşınır. Kuzeyde ise dershane duvarına oturmaktadır. Sütun başlıkları mukarnaslı olup güneyde yer alan iki başlık diğerlerinden farklı olarak iki kademeli olarak tasarlanmıştır. Kalın ve yüksek olan güneydeki sütunlar birbirine geniş ve yüksek tutulmuş sivri kemerlerle bağlanmıştır (Foto 942-943). Yan cephelerde ise ortaya yerleştirilen sütunla ikiye bölünmüş olup güneydeki sütun ile kuzeydeki dershane duvarına sivri kemerlerle bağlanmıştır. Bu kemerler daha dar ve alçak; doğu ve batı yan cepheleri sade tutulmuştur. Revakın güneye bakan cephesinin üst orta bölümüne yerleştirilmiş yata dikdörtgen mermer bir levha üzerine "*Es-salatü 'ımâdü'd-dîn, ve men terekehâ fe-kad hedeme'd-dîn*[1725]" hadisi şerifi celi sülüs hatla yazılmıştır (Foto 945).

Revak gözü 5.95x5.95m. ölçülerinde olup üzeri pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür (Foto 944). Pandantiflerin merkezinde dairevi bir madalyon yerleştirilmiştir. Madalyonun yüzeyinde siyah zemin üzerine beyaz harflerle merkezde sekiz kollu bir yıldız oluşturacak şekilde birer atlamalı olarak "*Ya Hannân*[1726], *Ya Mennan*[1727]" dörder kere yazılmıştır. İç bükey üçgen şeklindeki üç köşesi kırmızı zemin üzerine beyaz boya ile rumi ve palmetlerden oluşan bitkisel bir kompozisyonla sonlandırılmıştır. Kubbenin merkezine bir sekizgen yerleştirilmiştir. Sekizgenin dış kenarlarının her birine tepelik formunda birer palmet simetrik olarak işlenmiştir. Sekizgenin içerisi ise ¼ simetrik olarak palmet ve hançere yapraklı bitkisel kompozisyonludur. Kubbe eteğinde ise aynı tarzda tepelik şeklindeki palmetler birbirine ulanarak işlenmiş, iç kısımları ise rumilerle bezenmiştir. Yanlarda ise 9.70m. uzunluğunda üçerden altı revak gözü bulunur. Doğu ve batı cephelerde olduğu gibi mermer sütunlar kaşkemerlerle birbirine bağlanmıştır. Üzeri tek yöne eğimli bir çatı ile örtülüdür (Foto 946-949, Çiz. 142).

Hücrelerin revaka bakan yüzeyleri doğu ve batı cephelerde güneyden kuzeye doğru kapı-pencere, pencere-kapı, pencere-kapı, geçit, kapı-pencere düzenlemesi görülür. Kuzey cephede ise doğu ve batı yan kanatlar da köşede kapı, pencere-kapı, pencere-kapı, kapı-pencere düzenlemesi görülür.

[1725] Namaz dinin direğidir/Dinin direği namazdır; kim onu terk ederse dinini yıkmış olur.

[1726] Çok merhametli, çok acıyan anlamındaki Allah'ın sıfatlarından birisidir.

[1727] Çok ihsan eden, ihsanı bol ve hakiki iyilik ve ihsan sahibi olan.

Revakların arkasında "U" şeklinde dizilmiş ***16 hücre ile 1 dershane*** bulunmaktadır. Doğu ve batı kanatta dörderden sekiz, kuzeyde ise ortada dershane iki yanında dörderden sekiz hücre bulunur. Kuzey kanatta hücrelerin ortasına dershane yerleştirilmiştir.

Doğu kanatta dört hücre ile bir tonozlu geçit bulunmaktadır. Bu kanat üzerinde güneyden kuzeye doğru sıralanmış 1 ve 4 nolu odalar iç düzen açısından benzerdir. Hücrelere batı cephede eksenden güneye kaydırılmış 0.80m. genişliğinde, 0.90m. derinliğinde dikdörtgen formlu düz atkı taşlı birer kapı ile giriş sağlanmıştır. Kapı açıklıklarının kuzeyinde avluya açılan tek pencereleri vardır. Kapıdan 0.95x0.83m. ölçülerinde kare planlı hazırlık mekanına girilir. Üzeri düz tavan örtülü olup oda içerisine bakan ön cephesi sağır, yan cephesinde ise basık kemerli bir açıklıkla içeriye girilmektedir. Kuzeye bakan cephesinde basık kemerli bir açıklıkla oda içine geçiş sağlanmıştır. Hücreler içten 3.80x3.80m. ölçülerinde kare planlı olup üzeri 3.80m. çapında pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Güney cephesi sağır tutulan hücrelerin, kuzey cephe ortalarına 0.60m. genişliğinde, 0.30m. derinliğinde dikdörtgen formlu bir niş bulunur. Doğuya bakan cephelerinde ise ortada 0.70m. genişliğinde, 0.60m. derinliğinde dikdörtgen planlı ocak, iki yanında altlı üstlü yerleştirilmiş ikişerden dört pencere vardır. Alt pencereler dikdörtgen formlu, üst pencereler sivri kemerli alçı dışlıklıdır. 2 ve 3 nolu odalara ise batı cephelerinde eksenden kuzeye kaydırılmış birer kapı ile girilir. Kapının güneyinde birer pencere avluya açılır. Kapı açıklığından bir hazırlık mekanına buradan da hücreye geçiş sağlanır. Hücre ölçüleri diğerleri ile aynı olup pandantif geçişli birer kubbe ile örtülüdür. Doğuya bakan cephelerinde ortada ocak, iki yanda altlı-üstlü ikişerden dört pencere yerleştirilmiştir. Alttakiler dikdörtgen, üsttekiler ise sivri kemerli ve alçı dışlıklıdır. 2 nolu hücrenin kuzey ve güney cepheleri sağır tutulmuşken; 3 nolu hücrenin güneyinde eksenden batıya kaydırılmış bir, kuzey cephesinde iki dikdörtgen niş bulunur (Foto 950-953).

Batı kanatta doğu kanatta olduğu gibi dört hücre ile bir geçit bulunur. Güneyden kuzeye doğru sıralanmış 1 nolu odaya doğu cephede eksenden güneye kaydırılmış dikdörtgen formlu bir kapıdan ulaşılır. Kapının kuzeyinde tek pencere revaka açılır. Hücrenin üzeri diğerlerinde olduğu gibi pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Güney cephesi sağır, kuzey cephe ortasında dikdörtgen bir niş vardır. Batı cephesinde ortada ocak iki yanında altlı-üstlü ikişerden dört pencere yerleştirilmiştir. 2 nolu hücreye doğu cephede eksenden kuzeye kaydırılmış kapı açıklığı, kapının güneyine tek pencere açılmıştır. Kuzey ve güney cepheleri sağırdır. Batı cephesi ortada ocak iki yanda iki katlı dört pencere açıklığı bulunur. 3 nolu odanın 2 nolu odadan farkı güneyine bir, kuzeyine ise iki dikdörtgen niş açılmıştır. 4 nolu hücreye giriş doğu cephede eksenden güneye kaydırılmış bir kapı, kapının kuzeyinde tek pencere yer alır. Batı cephede ortada ocak, iki yanda dikdörtgen birer niş, nişlerin üzerinde ise iki sivri kemerli tepe penceresi bulunur. Hücrenin arka tarafında tuva-

let mekanı bulunmasından dolayı bu cepheye alt sırada pencere açılmamıştır. Kuzey ve güney duvarları sağır tutulmuştur. Kuzey duvar ile doğu duvarın birleştiği köşe içeri çekilerek pahlanmıştır.

Doğu ve batı kanatlarda güneyden kuzeye doğru sıralanmış üçüncü odalardan sonra 5.20m. derinliğinde, 1.50m. genişliğinde birer ***tonozlu geçit*** yerleştirilmiştir. Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı geçitlerin üzeri beşik tonoz örtülüdür. Batıdaki dehlizden kuzeybatıda yer alan tuvalet mekanına geçilir. Bunun simetriği olan doğu kanattaki geçitten doğu cephedeki dış avluya ulaşılır. Bu uygulama ile plan şemasında da simetri bozulmamıştır (Foto 954-955).

Kuzey kanatta ortada dershane iki yanında dörderden sekiz hücre bulunur. Batı kanatta bulunan kuzeybatı köşedeki ilk hücreye güneydoğu köşeye yerleştirilmiş bir kapı ile ulaşılmaktadır. Kapı açıklığından ince uzun, tonoz örtülü bir koridordan geçilerek girilen hücrenin üzeri 3.80m. çapında pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Hücrenin güney cephesi sağır tutulmuştur. Doğusunda eksenden kuzeye kaydırılmış dikdörtgen bir niş; kuzeyinde ise ortada ocak iki yanından altta ve üstte ikişerden dört pencere bulunur. Batı cephesinde tuvalet mekanından dolayı pencereleri bulunmayıp bunların yerine iki dikdörtgen niş yerleştirilmiştir. Bu kanat üzerinde ortada yer alan 2 ve 3 nolu odalar aynıdır. Güneyde eksenden doğuya kaydırılmış kapı, kapının batısında pencere yer alır. Kuzeyde ortada ocak, iki yanda ikişerden dört pencere, batı cephe sağır olup, doğu cephesinde eksenden kuzeye kaydırılmış dikdörtgen formlu bir niş yerleştirilmiştir. 4 nolu hücreye güney cephede eksenden batıya kaydırılmış kapı açıklığı, kapının doğusunda tek pencere yer alır. Batı cephesi sağır, doğu cephesinde iki niş, kuzeyde ortada ocak, iki yanda ikişerden iki katlı dört pencere vardır. Dershanenin doğusunda yer alan dört hücreden kuzeydoğu köşe hücresine güneydoğu köşeye yerleştirilmiş tonozlu bir geçitten geçilerek ulaşılmaktadır. Hücrenin batı ve güneyinde bir, doğusunda iki dikdörtgen niş bulunur. Kuzey cepheye ortada ocak ile dört pencere yerleştirilmiştir.

Ortada yer alan iki hücreye güney cephede eksenden batıya kaydırılmış giriş kapıları ile bunların doğusunda birer pencere revaka açılır. Doğu cepheleri sağırdır. Batı cephelerinde birer niş bulunur. Kuzey cephe ortasına ocak, iki yanına ise iki katlı ikişerden dört pencere yerleştirilmiştir. Dershanenin yanında yer alan dördüncü hücreye giriş güneyde eksenden doğuya kaydırılmış bir kapı ile sağlanmıştır. Kapının batısına tek pencere yerleştirilmiştir. Hücrenin doğu cephesi sağırdır. Batısında iki dikdörtgen niş, kuzeyde ocak ile dört pencere açıklığı bulunur.

Hücrelerin içlerinde yer alan ***ocaklar*** özgünlüğünü kaybetmiştir. Ocak davlumbazları günümüze ulaşmamıştır. Şimdiki haliyle 0.70m. genişliğinde, 0.60m. derinliğinde dikdörtgen bir niş haline getirilmişlerdir. Ocakların üst örtüye yansıyan ***bacaları*** kesme taştan sekizgen gövdelidir. Gövdenin üzerinde her bir yüzeye sivri

kemerli duman çıkış deliği yerleştirilmiştir. Üzeri ise kesme taştan sivri bir kubbecikle örtülmüştür (Foto 956).

Kuzey cephe ortasında, mihrap ekseni üzerine yerleştirilen ***dershanenin*** güneye bakan ana cephesi diğer cephelerde olduğu gibi almaşık tekniktedir. Giriş kapısına iki taraflı bir merdivenle sahanlığa ulaşılır (Foto 957). Mermerden yapılmış giriş açıklığı 3.11m. yüksekliğinde, 1.85m. genişliğinde olup dikdörtgen bir çerçeve içerisine alınmıştır. Dıştan düz, pahlı, kaval, oluklu dört bordürle ters "U" şeklinde kuşatılmıştır. Giriş açıklığı 1.25m. genişliğinde, 2.10m. yüksekliğinde basık kemerlidir. Söveleri 0.19m. genişliğinde, 0.16m. derinliğinde yek pare mermerdendir. Kapı kemeri beyaz ve kırmızı renkli mermerden ters-düz palmetli olup zıvana geçmelidir. Kemer köşelerindeki üçgenimsi yüzeyler boş bırakılmıştır. Üzerinde yer alan yatay dikdörtgen formlu mermer levha üzerine celi sülüs hatla *"Talebü'l-ilmi ferîzatün alâ külli müslimin ve müslimetin"* ayeti yazılıdır (Foto 958, 961)[1728]. Zemin mavi harfler ise altın yaldıza boyanmıştır. Kapının üzerinde tuğladan basık formlu bir hafifletme kemeri bulunur. Bunun üzerinde alçı şebekeli, sivri kemerli bir tepe penceresi yerleştirilmiştir. Pencere şebekesi altıgenlerden oluşmaktadır. Giriş açıklığının iki yanında 0.93m. genişliğinde, 1.67m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu, sivri kemer alınlıklı birer pencere yerleştirilmiştir. Pencerelerin lento ve söveleri 0.20m. genişliğinde, 0.10m. derinliğinde yek pare mermerdendir. Kuşatma kemeri tuğladan olup, kemer aynasının yüzeyi yatay istiflenmiş sekiz tuğla dizisiyle örülmüştür.

Kündekari tekniğinde yapılmış iki kanatlı ahşap bir kapı ile dershaneye giriş sağlanmıştır. Kapı kanatları üç bölüm halinde düzenlenmiştir. En üstte yer alan yatay dikdörtgen panonun yüze boş bırakılmıştır. Ortadaki dikey dikdörtgen formlu pano simetriktir. Pano altıgen, altı kollu yıldız, yarım altı kollu yıldız, üçgen, eşkenar dörtgenlerden oluşan geometrik kompozisyonludur. Kompozisyonun merkezinde altı kollu yıldız, yıldızın kolları arasına yerleştirilen altıgenlerden oluşturulmuştur. Üstte ve altta yanlarda bu kompozsiyonun ½'si işlenmiştir. Altta yer alan üçüncü pano ise üsttekinin alt ve üstündeki panolarla aynıdır (Foto 959, Çiz. 164).

Kapının içeriye bakan arka yüzeyi 1.40m. genişliğinde bursa kemerli olup yanlarda profilli konsollar üzerine oturmaktadır. Dıştan 8.59x8.59m., içten 6.59x6.59m. ölçülerinde Kare planlı olup üzeri altları mukarnaslarla desteklenmiş tromplarla geçilen 6.40m. çapında bir kubbe ile örtülüdür. Kubbe on iki gen kasnağa oturmaktadır. Kubbe eteği tepelik şeklinde düzenlenmiş palmetlerin içleri rumi ve palmetlerden oluşan bitkisel bir kompozisyonla dolgulanmıştır. Kubbe merkezine yerleştirilen sekizgenin içerisi ile dış kenarlarının her bir yüzeyi de benzer şekilde tepelik şeklindeki palmetlerin içleri rumi ve palmetlerden oluş bitkisel bezemelidir. Doğu ve batı cephelerinde kuzeyde iki katlı birer pencere, güneyde ise dikdörtgen formlu

[1728] Ayetin anlamı: İlim öğrenmek erkek ve kadın her Müslüman'a farzdır.

birer niş yerleştirilmiştir. Nişler sivri kemer alınlıklı olup kemer aynaları sağır tutulmuştur. Güneyde ortada giriş kapısı, iki yanına birer alt, üstte ise tek tepe pencere açıklığı bulunur (Foto 961-962).

Kuzey cephe ortasında mihraba benzer bir niş bulunur. Bu mukarnaslı niş müderrisin oturması için yapılmış olmalıdır. Yarım sekizgen planlı niş 1.00m. genişliğinde, 0.60m. derinliğinde olup üzeri beş sıra mukarnaslı bir kavsara ile örtülüdür. Kavsara köşeliklerine birer adet gülbezek yerleştirilmiştir. Nişin taç kısmı kıvrım dallar, rumi ve palmetlerden oluşan bir kompozisyon beyaz zemin üzerine kırmızı renkli işlenmiştir. Nişin iki yanında altlı üstlü ikişerden dört pencere yerleştirilmiştir. Alt pencereler 0.90m. genişliğinde, 1.00m. derinliğinde dikdörtgen formlu, sivri kemer alınlıklıdır. Pencere aynaları sağır tutulmuştur. Üstte yer alan tepe pencereleri sivri kemerli alçı şebekelidir. Şebekeler altıgenlerden oluşturulmuştur (Foto 963-966).

Medresenin kuzeybatı köşesine ***tuvalet*** yerleştirilmiştir. Beden duvarları bir sıra kesme taş üç sıra tuğla örgülüdür. Tuvalet mekanına biri güneyde diğeri medresenin batı kanadında bulunan tonozlu bir geçitle de ulaşılmaktadır. Güney cephede kesme taştan yapılmış bir duvarın ortasına yerleştirilmiş 1.00m. genişliğinde, 0.90m. derinliğinde basık kemerli bir açıklığından geçilerek ulaşılmaktadır. Duvarın genişliği tuvaletin eni kadardır. Kapıdan üzeri açık bırakılmış 11.50x4.40m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı avluya ulaşılır. Avlunun batı duvarına abdest muslukları yerleştirilmiştir. Kuzeyinde ise bir duvarla bölünmüş tuvalet hücreleri bulunur. 10.00x4.50m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Avlu ve hücreler olmak üzere iki bölüm halinde düzenlenmiştir. Doğudaki avlu bölümü üzeri açık olup 10.00x2.00m. ölçülerinde dikdörtgen planlıdır. Bunun batısında kuzey-güney doğrultusunda yan yana dizilmiş beş tuvalet hücresi bulunmaktadır. Her hücrenin doğuya bakan cephesinde eksenden güneye kaydırılmış birer kapı açıklığı bulunmaktadır. 0.85m. genişliğindeki kapılar dikdörtgen formlu düz atkı taşlıdır. Kapıdan girilen hücrelerin herbiri eşit ölçülerde olup 1.80x1.50m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Üzeri ise kuzey-güney doğrultusunda boydan boya atılmış çapraz tonoz örtülüdür (Foto 967).

Süsleme Özellikleri: Medrese süsleme açısından sadedir. Beden duvarları taş ve tuğladan almaşık teknikte yapılmış, cephelere açılan iki katlı pencereler cepheye hareketlilik kazandırmıştır. Kuzey giriş kapısının mermer işçiliği, iki yanında yer alan mukarnas kavsaralı nişler dikkati çekmektedir. Özellikle bu bölümde tonoz örtülü iki tavanın malakari süslemeleri yenilenmiş olmasa da dönemin motifleri ile yapılmış olması açısından önemlidir. Kuzey giriş kapı kanadı çarkıfelekle süslenmiş olup tablalıdır.

Dershanenin çift kanatlı ahşap kapısı geometrik süslemeli olup kündekari tekniğinde yapılmıştır. Dershane kapısı da kuzey giriş kapış gibi mermerden olup, ke-

meri iki renkli mermerden ve ters-düz palmetlerden meydana getirilmiştir. Dershane içerisindeki mukarnas kavsaralı niş, tepe pencerelerin alçı şebekeleri ile kubbe merkezinde ve eteğinde yenilenmiş bitkisel süslemeler ön plana çıkmaktadır. Kuzey cephe ortasında geniş ve yüksek tutulan revak kubbesine geçişi sağlayan pandantiflerin yüzeyinde yazılı ve bitkisel süslemeler görülmektedir. Ayrıca bu bölümün avluya bakan yüzeyinde ve dershane giriş kapısı üzerinde ayet ve hadisler mavi zemin üzerine altın yaldızla yazılmıştır.

Revak kemerli kesme taştan kaş kemerli olarak tasarlanmış olması ilk olarak bu yapıda karşımıza çıkar. Başlıkları baklavalıdır. Hücre içleri sade olup herhangi bir süsleme öğesi bulunmamaktadır. Üst örtüde kesme taştan tapılmış sekizgen gövdeli bacalar ile sivri kubbeleri üst örtüye hareketlilik kazandırmıştır.

Avlu ortasında yer alan mermer şadırvanın mukarnaslı sütun başlıkları, iki renkli mermerden yapılmış kemerleri, kuzey ve güney cephesindeki suluk ile mermer şebekeleri, kubbe iç yüzeyindeki kalemişi ve malakari tekniğindeki süslemeler ile dikkati çekmektedir.

Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu: 1206/1792 İstanbul Tahrir defterinde yer alan bilgilerde medresenin müderrisi Erzincani Esseyid İbrahim Efendi olup oda sayısı 16, talebe sayısı ise 29[1729]; 1869'da 1 dersiam, 1 mezun ve 63 talebe bulunurken, 1914 teftiş heyeti raporunda 25 talebenin kaldığı ancak 20 kişinin kalabileceği yönünde görüş bildirilmiştir[1730].

1286/1869 tarihinde külliyenin suyolları tamir edilmiş, bunun için Suyolcu Hacı Ömer görevlendirilmiş olup 3.850 kuruş harcanmıştır[1731]. 8 Ramazan 1325/15 Ekim 1907 tarihli belgede medresesinin tamire muhtaç kurşunlarının 4.669, diğer yerlerin 11.940 kuruş, toplam 16.569 kuruş olan masrafının 1322/1907 yılı bütçesinden karşılanmasına karar verildiği anlaşılmaktadır[1732]. Medrese kurşunlarının hazine-i evkaf kurşun müteahhidi tarafından diğer mahallerin tamiratı için görevlendirilen Kostaki Mihailidi işin yapılmasını Bedros Kalfa'ya devretmiştir[1733].

20 Ağustos 1330/1914 tarihli İstanbul medreseleri teftiş raporunda kadro harici tutulan medresenin birer kişilik, biri fevkani diğerleri zemin seviyesinde 17 odası, ders okumaya müsait olmayan güzel bir dershanesi, suyu akan bir şadırvanı, çamaşırhane-gusülhane ve diğer yerlerinin tamire muhtaç olduğu belirtilmiştir. 25 talebesi bulunan medresede 20 kişinin kalmasının uygun olacağı yönünde görüş bildirilmiştir[1734]. 1334/1918 tarihli kayıtta ise medresenin dokuz odasının boş oldu-

---

[1729] N. Aktaş, *1206/1792 Tahririne Göre İstanbul Medreseleri,* Marmara Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1986, s.58-59.

[1730] M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 78.

[1731] M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 79.

[1732] BEO. 3188/239075; BEO. 3188/239075/2.

[1733] Bkz. İ.EV. 42/6; İ.EV. 46/2; ŞD. 176/20.

[1734] M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 34-35.

ğu, dershanesinin depo olarak kullanıldığı, 20 civarında askerin bulunduğu belirtilmiştir[1735].

Avlu ortasında yer alan şadırvan 1932 yıllarında pilyeli bir örtüye sahip iken 1951 yılında yıkılmış olup Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 1952 yılında yapılan onarımlarla günümüzdeki şeklinde dönüştürülmüştür[1736]. 1980 yılından itibaren Eminönü Müftülüğü Sokullu Mehmed Paşa Kur'ân Kursu olarak hizmet vermektedir[1737].bu kullanım sırasında revaklar camekanla kapatılmış, hücreler ise yatakhane olarak kullanılmıştır.

[1735] M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 35.
[1736] E. Tokay, *age.*, s. 17; O. Aslanapa, *age.*, s. 275; Ş. Tali, *age.*, s. 94.
[1737] M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 79.

3.39. Bitlis Hatibiye Medresesi

Yeri: Bitlis il merkezi, Müstakbaba Mahallesi, Garipler Sokak No:28'de, 63 pafta, 462 ada, 6 parselde bulunan yapı Alemdar Köprüsü'nün kuzeybatısında, Memi Dede Türbesi'nin kuzeyinde yer alır (Foto 968).

Bânîsi: Medresenin bânîsi bilinmemektedir. Ancak Bitlis hükümdarı V. Şerefhan/Şerefhan-ı Bidlîsî (1543-1603) tarafında 1597 tarihinde Farsça olarak yazdığı eserinde medresenin kendisi tarafından 999/1591 yılında yaptırıldığı kaydedilmiştir[1738].

İnşa Tarihi: Yapı üzerinde inşa tarihini gösteren herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Medresenin güneyinde yer alan ve 1572 tarihinde Mahmud oğlu Ahmet Yusuf tarafından inşa edilen Memi Dede Türbe ve Zaviyesi[1739] ile malzeme, teknik ve süsleme özellikleri bakımından yakın benzerliğinden dolayı aynı tarihlerde yaptırıldığı kabul edilmektedir[1740].

Mimarı: Medresenin mimarı bilinmemektedir.

Vakfiyesi: Bilinmemektedir. 1540 tarihli Tapu Tahrir defterinde *"Vakf-ı Medreses-i Hatibiye"* şeklinde geçen medresenin yıllık gelirinin 1400 kuruş olduğu[1741], müderrise 30 akçe yevmiye verildiği yazılıdır[1742]. 1556'da ise 1200 akçe geliri olan üç dükkân ile 200 akçe olan bir arazi olmak üzere 1400 akçe vakfetmişlerdir[1743]. Evliya Çelebi Bitlis'teki medreselerin isimlerini sayarak bunların sultanların hayratı oldu-

---

[1738] Şeref Han, yapı hakkında şu bilgilere yer verir: "…..Bedlis'te beş bilim medresesi daha vardır ki, hepsi de, yüce Allah'a muhtaç olan bu güçsüz fakirin eserleridir. "Hatibiye, Hacıbegiye, Şükriye, İdrisiye ve İhlasiye adlarıyla bilinen bu medreselerin hepsini 999/1591 yılında Şemsiye Zaviyesi'nin yakınında yaptırdım. Bu medreseler şimdi büyük fazilet sahibi ve edebiyat adamları olan öğrenciler, bilginler ve müderrislerle dolup taşmaktadır". Bkz. Şeref Han, Şerefname I, Kürt Tarihi, (Çev. M. E. Bozarslan), İstanbul 1971, s. 399; Katip Çelebi ise "Müslüman hâkimler (yöneticiler) burada çok sayıda hayır müesseseleri yaptılar…..Bunlardan başka Şükriye, İdrisiyye, Hatibiyye, Hacibiyye ve Ahlatiyye adında beş medrese daha vardır. Her birisinde ilim tahsileden öğrenciler bulunur. Buralarda Muhammed-i Şeranşî gibi birçok faziletli insan müderrislik yapmıştır". Bkz. Katip Çelebi, age., s. 646.

[1739] T. A. Sınclaır, Eastern Turkey; An Architectural and Archaeologıcal Survey, C. I, London 1987, s.305; M. O. Arık, Bitlis Yapılarında Selçuklu Rönesansı, s.65; S. Erken, Türkiye'de Vakıf Abideleri ve Eski Eserleri, C. II, Ankara 1977, s.171, 193; O. C. Tuncer, Anadolu Kümbetleri, C.II, Ankara 1991, s.102; P. Tuğlacı, age., s.59.

[1740] M. O. Arık, *age.*, s.51; S. Erken, *age.*, s.171; A. Uluçam, *Ortaçağ ve Sonrasında Van Gölü ve Çevresi Mimarlığı II-Bitlis*, Ankara 2002, s.86, 90; Ş. Öztürk-Y. Bingöl, "Hatibiye Medresesi Restorasyonu", *VII. Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu 04-07 Ekim 2011 Bitlis*, Bursa 2013, s. 255.

[1741] E. Altunay, *1540 (H. 947) Tarihli Tahrir Defterine Göre Bitlis Sancağı*, Ondokuz Mayıs Üni. Sosyal Bil. Enstitüsü Eğitim Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun 1994, s.109, 490-491.

[1742] E. Altunay, *agt.*, s. 490-491.

[1743] D. Tekdal, *II. Abdülhamid Döneminde Bitlis Vilayeti (İdarî ve Sosyal Yapı)*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Denizli 2018, s.309.

ğunu, sağlam ve güçlü vakıfları bulunduğunu ve bir yada iki müderrisi olduğunu ve bütün ilimlerin ezber edilerek öğretildiğinden bahseder[1744].

Malzeme ve Teknik: Medresenin ana inşa malzemesi yörede çıkartılan Bitlis küfeki taştır[1745]. Beden duvarlarında, üst örtü, zemin döşemesinde kesme taş; kapı ve pencere kanatlarında ahşap; pencere parmaklıklarında metal malzeme kullanılmıştır.

Plan ve Mimari Özellikleri: Hatibiye Medresesi, herhangi bir külliyeye bağlı olmadan bağımsız tipte inşa edilmiş olup kapalı avlulu, tek katlı ve tek eyvanlıdır. Eğimli bir arazi üzerinde inşa edilen medrese binası güney cephesi yükseltilmiş bir platform üzerine oturtulmuştur. Kuzey ve doğu cepheleri ana kayaya yaslanmıştır. Kesme taştan inşa edilen medrese dıştan 20.51x18.14m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır (Çiz. 165). Medrese plan şeması bakımından Osmanlı Öncesi dönemde yapılan medreselerin plan şemasını devam ettirmiştir.

Batı cephe 20.51m. uzunluğunda olup cephe ortasında yer alan 0.47m. genişliğinde, 1.42m. derinliğindedir. Cephe üzerinde bulunan mazgal formlu tek pencere avlunun batısında yer alan hücreye açılır (Foto 969).

Güney cephe 18.14m. uzunluğunda olup medresenin en hareketli cephesidir. Kuzeyden güneye doğru artan eğimden dolayı medreseye, yol üzerinde bulunan on beş taş basamaklı bir merdivenle avluya ulaşılır (Foto 970). 8.40x6.15m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı avlunun güney cephesi açık, diğer üç cephesi kapalıdır. Son restorasyonlar sırasında çevre düzenlemesi yapılarak etrafını çeviren duvarlar elden geçmiştir. Cephenin güneydoğusunda dikdörtgen formlu, geçme demir parmaklıklı, dıştan yay kemerli bir niş içerisine alınmış iki pencere açıklığı ile güneybatıda dikdörtgen formlu tek pencere açıklığı bulunmaktadır (Foto 971). Cephenin güneybatısında yer alan 1.40m. genişliğinde mukarnas kavsaralı pencerenin etrafı farklı genişliklerde geometrik motiflerle süslenmiştir. Güney cephe ortasında medreseye girişi sağlayan kapı açıklığı yüzeyden 6.15m. içeri çekilmiştir. 1.16m. genişliğinde, 1.32m. derinliğinde 2.05m. yüksekliğinde tek kanatlı ahşap doğramalı bir basık kemerli kapı ile girilir. Dıştan dikdörtgen bir çerçeve içerine alınmış kapı 0.14m.'lik 45 derecelik sade bir bordürle bir kademe derinleşmiştir (Çiz. 166). Bu çerçevenin üst yanlarında birer adet gülbezek bulunur. Sivri kemerli bir kuşatma kemeri içerisine yerleştirilen ve dört sıra taştan oluşturulmuş kapı kemerinin alınlığında kabartma olarak bir adet gülbezek ile bezenmiştir. Kuşatma kemerinin ayaklarının iç yüzeylerine birer adet daire kesitli sütünce yerleştirilmiştir. Kapı açıklığının üzerinde 1.04m. genişliğinde, 1.89m. yüksekliğinde basık kemerli, demir parmaklıklı pencere avluya açılır. Pencere kemeri beş kesme taşla oluşturulmuştur (Foto 972-973, Çiz. 167).

[1744] Evliya Çelebi, Günümüz Türkçesi İle Evliya Çelebi Seyahatnamesi Bağdad-Basra-Bitlis-Diyarbakır-Isfahan-Malatya-Mardin-Musul-Tebriz-Van, (Haz. S. A. Kahraman-Y. Dağlı), 4. Cilt 1. Kitap, İstanbul 2010, s.132.

[1745] Ş. Öztürk-Y. Bingöl, *agm.*, s. 258.

Kuzey cephe 18.10m., ***doğu cephe*** 20.51m. uzunluğundadır. Her iki cephenin ana kayaya bitişik olarak inşa edilmesinden dolayı sağırdır.

Güney cephe ortasında bulunan kapı açıklığından medresenin avlusuna girilmektedir. Avlu, 5.87x5.59m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda kareye yakın dikdörtgen planlıdır. Ortada yer alan avlunun üzeri aynalı tonoz ile örtülüdür. Tonozun ortasında 2.00x2.00m. ölçülerinde kare bir açıklık bulunmaktadır. Avlu, kuzeyde ana eyvan, doğuda iki, batıda üç oda ile kuşatılmıştır (Foto 974-975).

Avlunun kuzeyinde, girişin karşına 5.86x4.54m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı ***ana eyvan*** yerleştirilmiştir. Üzeri zeminden 4.60m. yükseklikte sivri tonoz ile örtülüdür. Kuzey duvarı sağırdır. Doğu ve batı duvar yüzeylerinin ortasına gelecek şekilde 0.80m. genişliğinde, 0.54m. derinliğinde dikdörtgen birer niş açılmıştır. Zemini ve duvarları kesme taş kaplıdır. Eyvan zeminin avludan 0.48m. yükseltilmiştir (Foto 976).

Avlunun doğu ve kuzeydoğusunda birer adet oda bulunmaktadır. Bunlardan doğuda olanına 1.24m. derinliğinde, 0.80m. genişliğinde, 1.55m. yüksekliğinde, yekpare taştan basık kemerli olup tek kanatlı ahşap doğramalı bir kapı ile girilmektedir. Kapı açıklığı dıştan geniş bir sivri kemer içerisine alınmıştır. Kapı eşiği avlu zemininden 0.22m. yüksekliktedir. İçten 4.60x4.24m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda kareye yakın dikdörtgen planlı olup üzeri de aynı yönde tonoz ile örtülmüştür. Kuzey cephesi sağır tutulmuş, doğu cephe ortasında zeminden 1.00m. yüksekliğinde, 0.50m. genişliğinde, 0.80m. yüksekliğinde dikdörtgen bir niş ile güney cephesinde iki pencere açıklığı bulunmaktadır. Pencereler 1.12m. derinliğinde, 0.97m. genişliğinde, 1.80m. yüksekliğinde olup ahşap doğramalı, dikdörtgen formlu ve demir parmaklıklıdır. İki pencere ortada 0.45m. genişliğinde 0.21m. derinliğinde taş örgülü bir duvar pencereleri birbirinden ayırmaktadır.

Avlunun kuzeydoğu köşesinde yer alan odaya 0.90m. genişliğinde, 0.90m. derinliğinde, 1.56m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu, ahşap doğramalı, tek kanatlı bir kapı ile girilmektedir. İçten 6.04x4.74m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı olup üzeri aynı yönde zeminden 4.94m. yükseklikte sivri tonozla örtülüdür. Üst örtünün kuzeye yakın olan bölümünde 1.00x1.17m. ölçülerinde dikdörtgen bir açıklık bulunmaktadır. Doğu cephesi sağır tutulan odanın, diğer üç cephesinde birer adet niş bulunmaktadır. Güneyde cephe ortasında yer alan niş zeminden 0.93m. yükseklikte olup, 0.42m.derinliğinde, 1.15m. genişliğinde ve 1.10m. yüksekliğinde olup dikdörtgen planlıdır. Kuzey cephenin batıya yakın olan köşesinde zeminden 1.02m. yüksekliğinde, 0.80m. derinliğinde, 1.14m. yüksekliğinde, 1.00m. genişliğinde dikdörtgen niş ile batı cephenin kuzeye yakın köşesinde ise zeminden 0.95m. yüksekliğinde, 0.28m. derinliğinde 0.71m. yüksekliğinde, 0.50m. genişliğinde ikinci bir dikdörtgen niş açılmıştır (Foto 978-979).

Avlunun batısında, cephe ortasında bulunan hücreye 0.94m. genişliğinde, 1.00m. derinliğinde dikdörtgen formlu, ahşap doğramalı, tek kanatlı bir kapıdan girilir.

İçten 4.25x3.00m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı olup üzeri zeminden 4.13m. yüksekliğinde aynı yönde sivri tonoz ile örtülüdür. Cepheleri sağır tutulmuş olup herhangi bir pencere bulunmamaktadır (Foto 980). Avlunun güneybatı köşesinde yer alan ve medresenin dershanesi olduğu kabul edilen odaya 1.24m. genişliğinde, 1.05m. derinliğinde, 1.65m. yüksekliğinde tek kanatlı ahşap doğramalı bir kapı ile girilmektedir. Kapının basık kemeri yekpare taştan yapılmıştır. İçten 5.20x5.20m. ölçülerinde kare planlı odanın üzeri aynalı tonoz örtülüdür. Odanın kuzey ve batısında 0.50m. derinliğinde 1.00m. genişliğinde, 1.10m. yüksekliğinde dikdörtgen birer niş bulunmaktadır. Bunlardan kuzeyde olanı zeminden 0.20m. yüksekliğinde iken batıda olanı ise 0.50m. yüksekliğindedir. M.O. Arık doğu duvarı üzerinde yarım daire planlı bir ocak nişi bulunduğundan bahsetse de günümüzde bu cephe sağır tutulmuştur[1746]. Güney cephe ortasında zeminden 0.56m. yüksekliğinde, 1.40m. genişliğinde 1.51m. yüksekliğinde 1.18m. derinliğinde dikdörtgen formlu ahşap doğramalı tek pencere açıklığı bulunmaktadır (Foto 981-983).

Avlunun kuzeybatı köşesinde yer alan odaya 1.85m. yüksekliğinde, 1.00m. genişliğinde tek kanatlı, dikdörtgen formlu bir kapı ile girilmektedir. İçten 6.05x3.57m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Yakın zamana kadar yıkık durumda olan oda son restorasyonlar sırasında kuzey tarafı sivri tonoz ile örtülmüş, güney bölümüm üst örtüsü ise kare planlı olup camekanla kapatılmıştır. Günümüzde wc ve lavabo olarak kullanılmaktadır.

Süsleme Özellikleri: Medrese binasında süslemenin en yoğun olduğu yer güney cephenin batı kanadıdır. Cephe yüzeyi içeri doğru hafif eğik bir bordürle bir kademe derinleşerek "L" şeklinde pencerenin batısını ve üstünü dolanmaktadır. Doğu tarafta ise bu bordür kesintiye uğramıştır. Cephe ortasında yer alan pencere ise üç yönden iki kademeli iç bükey bir silme ile birer kademe derinleşmektedir. Diğerlerinden daha geniş tutuluna ve 0.40m. eninde olan üçüncü bordür pencereyi ters "U" şeklinde kuşatmaktadır. Kabartma olarak işlenmiş bordürde biri merkezde, dört tane ise çapraz eksenlere yerleştirilen altıgenlerin bir birine bağlanarak devam etmesiyle ortada eşkenar bir dörtgen meydana getirilmiştir[1747]. Dikdörtgen formlu pencerenin üzeri beş sıra mukarnas kavsaralıdır. Köşelikleri boş bırakılan kavsaranın sivri kuşatma kemeri iki yanda üç dilimli konsol biçimli üzengiler üzerine oturmaktadır. Çokgen gövdeli köşe sütunceleri ise bunları destekler görünümündedir.

Doğu tarafta üstte dolanan ve yarım bırakılan geometrik kompozisyonun iki taş sıra altında, pencerenin etrafını kuşatan kompozisyonla aynı hizada sadece bir kenarı kalmış ikinci bir çerçeve bulunmaktadır. 0.20m. genişliğinde iç bükey bordür girişin üzerindeki pencereye kadar devam etmektedir. Kabartma olarak işlenmiş

[1746] Yapıya ait eski planlarda da yarım daire planlı bir nişin olduğu anlaşılmaktadır. A. Uluçam, *age.*, s. 90.
[1747] G. Baş, *age.*, s.44.

ikinci bordür 0.40m. genişliğinde olup dört kollu yıldızın her bir köşesine yarım sekizgenler yerleştirilerek ortada sekiz kollu yıldız elde edilmiştir. Yıldızın merkezine altı yapraklı bir gülbezek yerleştirilmiştir. Ayrıca yapının inşasında kullanılan kesme taşların yüzeylerindeki taşçı işaretlerden on yedi farklı taş ustasının yapının inşasında çalıştığı anlaşılmaktadır[1748].

Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu: 1310/1892 tarihli Bitlis Vilayet Salnamesinde 107 cami ve mescit, 5 hankah, 4 zaviye, 33 kilise, 2 tüccar hanı, 1 hükümet konağı, 3 hamam, 13 türbe, 133 değirmen ile 24 medrese (Hatibiye, Şerefiye, İhlasiye, Haliliye vb.) bulunduğu yazılıdır[1749]. 1318/1898-1890 tarihli Bitlis Salnamesinde adı geçmeyen medresenin 1900-1904 yılları arasında talebesinin bulunmadığı kayıt edilmiştir[1750]. 4 Eylül 1902 tarihinde müderris olarak yıllık 300 kuruş ücret karşılığında Molla Abdülaziz Efendi görevlendirilmiştir[1751]. 1316-1321 (1898/1899-1903/1904) tarihli maarif ve vilayet salnamelerinde yer alan bilgilerden öğrencisini olmadığı belirtilmiş[1752].

Yakın Zamana kadar harap durumda olan medrese 2006-2007 yılında Bitlis Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından onarılmıştır (Foto 984)[1753]. 2004 yılında hazırlanana rölöve, restorasyon ve restitüsyon projeleri Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü tarafından onaylanmıştır. Yakın zamana kadar Turizm Danışma Bürosu olarak kullanılan yapı günümüzde kapalıdır. Medrese binası, Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu'nun 01.12.1989 tarih ve 317 sayılı kararı ile tescil edilmiştir.

1748 Ş. Öztürk-Y. Bingöl, *agm.*, s. 259.

1749 E. Polat, H. 1310 (M. 1892) ve H. 1316.1317.1318 (M. 1898.1899.1900) Tarihli Bitlis Vilâyet Sâlnâmelerinin Transkrpsiyon ve Değerlendirmesi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2006, s. 105.

1750 E. Yaşar Azap, *age.*, s. 226.

1751 D. Tekdal, *agt.*, s. 309.

1752 D. Tekdal, *agt.*, s. 492

1753 Ş. Öztürk-Y. Bingöl, *agm.*, s. 2154-264.

3.40. Edirne Selimiye Darû'l-hadis Medresesi

Yeri: Selimiye Külliyesi Edirne Şehir merkezinde, Murad Hüdavendigar'ın yaptırdığı Eski Sarayın bulunduğu ve Osmanlı döneminde Sarıbayır ve Kavak Meydanı olarak adlandırılan bölgede[1754], şehre hakim bir tepe üzerine inşa edilmiştir. O. N. Peremeci ve M. Erdoğan caminin Eski Sarayın Baltacılar dairesinin yerine yapıldığını söyler[1755]. Darû'l-hadis medresesi caminin güneydoğusundadır.

Selimiye Külliyesi'nin[1756] Avrupa ve Balkanlar'dan gelen yolcuların Başkent İstanbul'a gelmeden önce karşılaştıkları ilk, dönerken de geride bıraktıkları son ve büyük selatin külliyesidir[1757]. Şehre hakim bir tepe üzerinde düz bir topoğrafya üzerine inşa edilen Selimiye Külliyesinin diğer sultan külliyelerine göre kapsamlı bir yapı çeşitliliğinin bulunmaması hakkında Doğan Kuban,Edirne'de II. Bâyezîd tarafından inşa edilen Bâyezîd Külliyesinin kentin sosyal gereksinimlerini karşılayacak büyüklükte olmasından dolayı kapsamlı bir külliyeye ihtiyaç olmadığını görüşünü savunur[1758].

Selimiye Külliyesi cami, iki medrese[1759], arasta ve dükkanlar, sıbyan mektebi ile sonradan eklenen türbeden meydana gelir (Foto 985, Çiz. 168)[1760]. Dıştan bir avlu duvarı ile çevrili olan külliyenin merkezinde cami, caminin güneydoğusunda Darû'l-hadis, güneybatısında dâru'l-kurrâ, Darû'l-hadisin batısında ve ona yakın bir konumda III. Ahmed'in oğlu Şehzade Selim'e ait (1310/1718) baldaken türbe, caminin batısında bulunan daha aşağı bir kota yerleştirilmiş arasta ve dükkanlar, arastanın batıda bulunun girişin kuzeyinde ve ona bitişik olarak inşa edilmiş sıbyan mektebinden oluşmaktadır[1761].

[1754] O. Nuri Peremeci, *Edirne Tarihi*, İstanbul 1939, s. 59; Tosyavizade Dr. Rifat Osman, Edirne Rehnüması (Edirne Şehir Klavuzu), (Yay. R. Kazancıgil), Edirne 1994, s. 51; R. Osman, *Edirne Evkâf-ı İslamiyye Tarihi Camiler ve Mescitler*, Ankara 1999, s. 26; O. Aslanapa, *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri*, İstanbul 2013, s. 120.

[1755] O. Nuri Peremeci, *age.*, s. 59; M. Erdoğan, "Osmanlı Devrinde Trakya Abidelerinde Yapılan İmar Çalışmaları", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, C.6-7, İstanbul 1978, s.129.

[1756] Bkz. H. V. Moltke, *Moltke'nin Türkiye Mektupları*, (Çev. Hayrullah Örs), İstanbul 1969, s.108.

[1757] G. Necipoğlu, *age.*, s. 321.

[1758] D. Kuban, *age.*, s. 169.

[1759] Aşık Mehmed, Selimiye camii hakkında ayrıntılı bilgiler verdikten sonra caminin güneydoğusunda hadis ilmi için bir Darû'l-hadis, güneybatısında ise Kuran eğitimi için bir darülkurra yaptırdığını söyler. Benzer bilgileri Katip Çelebi'de verir. Bkz. Aşık Mehmed, *age.*, s. 1107; K. Çelebi, *age.*, s. 1001.

[1760] G. Necipoğlu, II. Selim'in fermanlarında geçen imaretin külliyeyi meydana getiren yapılar içerisinde bulunmayışı baninin zamansız ölümü veya İnebahtı Deniz savaşınında alınan yenilginin bir ekonomik sonucu olduğu görüşünü savunur. Ayrıca külliyeyi meydana getiren yapı türlerinin az sayıda olması, kcami kubbesinin büyük ve türbesinin olmayışını bir selatin külliyesi olarak tasarlandığını ima ettiğini ifade eder. Bkz. G. Necipoğlu, *age.*, s. 327-328.

[1761] R. Osman, *age.*, s. 39; O. Aslanapa, *age.*, s. 264.

Bânîsi: Külliyenin bânîsi cami üzerinde bulunan kitabesine göre Kanuni Sultan Süleyman'ın oğlu II. Selim'dir[1762]. 929/1522-23 yılında dünyaya gelen II. Selim, Kanuni Sultan Süleyman'ın vefatından sonra padişah olarak Osmanlı Devletinde tahta çıkmıştır. 982/1574-75 yılında vefat ederek Ayasofya Camii haziresindeki türbesine defnedilmiştir. Edirne, İstanbul, Konya, İzmir, Kıbrıs'ta cami, mescit, medrese vb. çok sayıda eserler yaptırmıştır.

İnşa Tarihi: Selimiye Külliyesini meydana getiren yapılar üzerinde sadece caminin avluya girişini sağlayan kuzeydeki taçkapısı üzerinde kitabe bulunmaktadır. Edirne Defterdar Kethüdası Sûfizâde Dâ'i Çelebi'nin yazdığı Arapça kitabe Ahmed Karahisarı'nın oğlu Hasan Çelebiye aittir[1763]. Basık kemerli giriş açıklığı üzerine yerleştirilmiş kitabe 0.65x2.45m. ölçülerinde yatay dikdörtgen formludur[1764]. Mermer üzerine celi sülüs hatla kabartma tekniğinde işlenmiş kitabe iki satır ve her satırda kartuşlar içerisine yerleştirilmiş dörderden sekiz mısradan oluşmaktadır. Kartuşların kısa kenarları beş dilimli kemerlerle sonlandırılmıştır. Kartuşların birleşim yerlerinde oluşan boşluklar ise kıvrım dallar ve rumilerle doldurulmuştur. Zemin lacivert, harfler ise altın yaldızla boyanmıştır.

Kitabenin Metni:

قد بنى هذا المقام المجتبى
الامير الجود سلطان الانام
عنى السلطان السلاطين شه سليم
مسله يبنى دار السلام
بارك الله تعا لى خيره
ضاعف الله اجره يوم القيامة
صار فضل الله تاريخ الاساس
فضل يزدان كان تاريخ التمام

[1762] O. Nuri Peremeci, *age.*, s. 59; R. Osman, *age.*, s. 26; Tosyavizade Dr. Rifat Osman, *Edirne Rehnüması (Edirne Şehir Klavuzu)*, (Yay. R. Kazancıgil), Edirne 1994, s. 51; Abdurrahman Hibrî, *Enîsü'l Müsâmirîn (Edirne Tarihi 1360-1650)*, Çev. R. Kazancıgil, İstanbul 1999, s. 21.

[1763] Tosyavizade Dr. Rifat Osman, *age.*, s. 99; O. Onur, *Edirne Türk Tarihi Vesikalarında Kitabeler*, İstanbul 1972, s. 144; R. Osman, *age.*, s. 26; D. Kuban, *Sinan'ın Sanatı ve Selimiye*, İstanbul 2011, s. 165; G. Necipoğlu, *age.*, s. 339.

[1764] M. Karademir, *agt.*, s. 200.

Kitabenin Anlamı: "Bu seçkin makamı cömert emir ve beşer sultan yaptı. Yani sultanların sultanı Selim şah cennetteki yeri de buna benzer şekilde bina edilecek. Allah onun hayırlı amelini onaylasın ve ahiret gününde ödülünü artırsın. Oldu "Fazlullah" temel atma tarihi (sene 976/1568-69).Oldu "Fazl-ı Yezdan" bitiş tarihi (sene 982/1574-75) [1765]".

Kitabenin son iki mısrasında caminin başlangıç ve bitiş tarihleri ebcedle verilmiştir. Bunlardan *"Sâra fazlullâh târîhe'l-esâs-Oldu Fazlullah temel tarihi 976)"* ibaresiyle caminin temel atma tarihi olan 976/1568-69 yılını; *"Fazl-i Yezdân kâne tarîhât temâm-oldu fazl-ı yezdân bitiş tarihi 982)"* mısrasıyla bitiş tarihi olan 982/1574-75 yılını göstermektedir[1766]. Rum şairlerden Emîr Çelebi [1767] ile Edirneli Şair Tigî [1768] caminin tamamlanma tarihi ile ilgili ebcedle tarih düşmüşlerdir.

Medrese binası üzerinde inşa tarihini gösteren bir kitabe bulunmamaktadır. Kaynaklarda medresenin inşasıyla alakalı farklı görüşler ileri sürülmüştür. Z. Sönmez 978/1570-71 yılına tarihlerken[1769], C. Baltacı ilk müderris atamasını dikkate alarak

---

[1765] O. Nuri Peremeci, *age.*, s.62; O. Onur, *a.g.e.*,s.144-145; T. F. Dıjkema, *The Ottoman Historical Monumental Inscriptions in Edirne*, Leiden 1977, s.37-38; Tosyavizade Dr. Rifat Osman, *age.*, s. 54; Abdurrahman Hibrî, *age.*, s. 22; Z. Dikici, *Edirne Camilerinde Yazı*, Dokuz Eylül Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2003, s. 147-148; R. Kazancıgil-N. Gökçe, *Dağdevirenzade Mustafa Şevket Bey'in Edirne Tarihi ve Balkan Savaşı Anıları*, Edirne 2005, s. 30-31; R. Kazacıgil, *Ahmed Bâdi Riyâz-ı Belde-i Edirne*, C. I, İstanbul 2000, s.42-43; R. Kazancıgil-N. Gökçe-M. Öncel, *Edirne Merkez Vilayet Salnamesi (Edirne İl Yıllığı H.1319-M. 1901)*, C. II, Edirne 2014, s. 226; G. Necipoğlu, *age.*, s. 339.

[1766] O. Onur, *age.*, s.145; R. Osman, age., s. 26; Tosyavizade Dr. Rifat Osman, *age.*, s. 51; O. Aslanapa, *age.*, 34; D. Kuban, *Sinan'ın Sanatı…*, s. 165, 168. Ayrıca 16 Receb 982 (M. 1574) tarihli fermanda caminin tamamlandığı açık bir şekilde ifade edilmiştir: *"Edirne Kadısı'na hüküm ki: Tarafımdan Edirne şehrinde yeni yaptırılan yüce caminin (Selimiye Camii), Tanrı'nın yardımıyla bu mübarek yılda tamamlandığı daha önce bildirilmişti. Şaban ayının on ikinci günü -ki Cuma günüdür- namaz kılınmağa başlanmasını emredip buyurdum ki; fermanım uyarınca cami görevlilerinin maaşlarını yerli yerine koyasın ve daha sonra, Allah'ın izniyle belirtilen günde namaz kılınmaya başlattırasın ki, saltanatının devamına ve ululuğumun kalıcılığına dua etmekle meşgul olalar. 16 Receb 982 (M. 1574)"*. Bkz. Z. Sönmez, *age.*, s.133

[1767] Emîr Çelebi, külliyenin temel atma tarihi olan 975 tarihi ile ilgili söylediği mısralar şöyledir: "Cami-i Sultan Selim Han bin Süleyman Han mıdır/Yoksa bu mısra'ı tarih anlarım çok olmasun/Hatmine bu cümlenin tarih mısradan çıkar/hem çıkar tarihden gerü esası kalmasun/Vakit ister bu mu'amma kısmıdır gafil mebaş/kim hisab etse bunu yanlış sanup yanılmasun". Bkz. Abdurrahman Hibrî, age., s. 22.

[1768] "Sahibi hayrat şahinşahı Mahmud-üssıfât/Hüsrevi ruyi zeminü zilli rabbilâlemin/Hazreti Sultan Selim ibni Süleyman-ı veli/Daveri kaim makamı şeri fahrül mürselin/Kalbi mü'min veş bu beytullahı mamur eyleyip/Kıldı her takı bülendin ibretli arşı berin/Na'ti gülzarı harimi (Hazihi cennatü adn)/Vasfı tıb enfası (tıb tüm fethulüha halidin)/Yazdı Tigî levhıbabı cennete tarihini/Camii şahi selimül kalb imami cem'i din. 982/1575". Bkz. O. Nuri Peremeci, age., s. 62; Abdurrahman Hibrî, age., s. 22; R. Kazacıgil, age., s.43.

[1769] 6 Rebiu'l-evvel 979/1571 tarihli fermanda inşaatın devam ettiği "Mimarbaşı'na (Sinan) hüküm ki: Kutlu eşiğime mektup gönderip Edirne şehrinde yapılmasını buyurduğum caminin inşaat durumu ile usta, doğramacı ve işçilerin sayısını bildirmişsin. Konuyla ilgiline demişsen öğrendim. Buyurdum ki, emrim eriştiğinde bu konuya kendini iyice verip, yapının bitirilmesinde görevli usta, işçi ve diğer çalışanların ücretlerinin tam olarak verilip kimseye haksızlık edilmesin ve diğer bakımlardan da gereği gibi çalışıp çabalayarak bütün gücünü ortaya koyasın. 6 Rebiu'l-evvel 979 (M. 1571)" anlaşılmaktadır. Bkz. Z. Sönmez, age., s. 127.

980/1572-73 yılında inşa edildiği görüşünü savunur[1770]. Kaldı ki 28 Zilkade 979/1571 tarihli fermanda inşaatın devam ettiği anlaşılmaktadır[1771]. Medrese ilk müderris 980/1572-73 yılında Nâzırzâde Ramazan Efendi'nin atanmış olması da bunu teyit etmektedir[1772].

Vakfiyesi: II. Selim'in Ankara Vakıflar Genel müdürlüğü Arşivinde bulunan vakfiyesi 987/1579 tarihli dir. Vakfiyede külliyenin gelir-giderleri, personel sayıları, alacakları ücretler hakkında ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır. Vakfiyede avlulu bir yapı olan medresenin inşai tarzı ile mühendislerin hayranla baktığı bir bina olduğu belirtilmiştir. Büyük dershanede müderrisin ders okuttuğu, 16 odanın talebelere tahsis edildiği belirtilmiştir. Medreseye atanacak müderrisin güzel vasıf ve ahlaka sahip, edebiyat ilmine vakıf, Arapça dil kurallarında alim, yol ve yöntem bilen, dini ve vicdanı ile muhakeme yaparak hakikati keşfedecek hadis ve tefsir derslerini okutabilecek, yazı yazma ve okumada mahir olan ders vermede sebat ve gayret göstermeye engeli olmayan belirlenmiş tatil günleri hariç dersi bırakmayacak niteliklerde olmak kaydıyla günlük 60 dirhem[1773]; Dersle meşguliyeti bilinen ve erdemiyle diğer talebelerden daha üstün olan bir talebenin adet olduğu üzere müderrise yardımcı olmak ve başkası ortak olmaksızın günlük 9 dirhem ücret alan 1 muid; öğrenimle meşgul olan, nefsine yenik düşmeyen, kötülükten sakınan 15 talebeye günlük 4 dirhem verilerek medresede yatılı kalmaları; vazifesi ile meşgul temiz ve sadık, ahlaklı bir kimsenin sabahları kapıyı açıp, yatsıdan sonra kapamak üzere günlük 3 dirhem karşılığında kapıcı; işinin ehli, mazeretsiz olarak işini bırakmayan ve başkasına gördürmeyen, medresenin gereken yerlerini temizleyerek sağlık ve sıhhatini sağlayacak bir kişinin günlük 3 dirhem ücretle temizlikçi; temiz, salih, ehil üç kişinin medresedeki kitapları muhafaza etmek üzere görevlendirilmesi, bunlardan birinin kitapları koruması, birinin tozlarını alması, birinin ise isteyenlere bekletmeden kitapları verip, alması ve toplanmasını yapması ve her birinin görevine mazeret olmaksızın sürekli devam etmesi ve günlük 5 dirhem verilmesi şart koşulmuştur[1774].

[1770] C. Baltacı, *age.*, s. 830.

[1771] Z. Sönmez, *age.*, s. 127.

[1772] C. Baltacı, *age.*, s. 831.

[1773] Hasan Beyzâde Ahmed Paşa medreseler hakkında "…Zikr olan cami', bir veçhile, müzeyyendür ki, san, nûr-ı lâmi'dür ve imâret-i âmire ve medrese ve darüşşifası bir mertebe, hoş nümâdur ki, bir padişah-ı sitâre-sipâh, mislini sâni' olmamışdır. Müderrisine yetmişer akçe vazife tayin eyleyüp, erfa-ı medaris eylemişlerdür. Haftada dört gün fevt-i ders itmeyüp her ders gününde "Tefsir-i Şerif'ten Miftâhü'l-ulûm" dersine gelince ki beş ders olduğu malumdur talebeye ifade itmek üzere meşrutdur…"şeklinde bilgi verir. Bkz. Hasan Beyzâde Ahmed Paşa, Hasan Beyzâde Târîhi Metin (926-1003/1520-1595), (Haz. Ş. N. Aykut), C. II, Ankara 2004, s.223-224.

[1774] Bkz. 2113 Nolu defterin 118.sayfa 27.sırasında kayıtlı "II. Selim Vakfı"na ait 987/1579 tarihli Arapça vakfiyesi.

Vakfiyede medrese talebelerinin ve müderrisin faydalanması için bir de kütüphane kurulmuştur[1775]. Kütüphanede görevli üç hafız-ı kütüpten ikisinin hattat ve nakkaşlık alanında bilgili olması ve gerektiğinde kitapların eksik sayfalarını tamamlamaları istenmektedir[1776].

Mimarı: Külliyenin mimarı[1777] Mimar Sinan'dır[1778]. Sinan'ın hayatı ve eserleri hakkında bilgiler veren TE[1779], TB'da *"Merhum Sultan II. Selim Medresesi"*[1780], TM'de camiler bölümünde külliye yapıları *"Edirne'de Sultan Selim Han Camii Şerifi: 1 medrese, 1 dâru'l-kurrâ, 1 mektep*[1781]*"*, medreseler bölümünde ise *"Edirne'de Sultan II. Selim Medresesi, 1 medrese*[1782]*"* şeklinde geçmektedir. Evliya Çelebi bina emininin Müeyyed Paşa olduğunu ve caminin yapılmasına 27.760 kese akçe harcandığını ifade eder[1783]. 28 Zilkade 979/1571 tarihli fermanda bina emininin Hasan olduğu belirtilmiştir[1784]. Caminin batısında yer alan arasta ve dükkanların Mimar Sinan tarafından tasarlandığını, III. Murad tarafından mimar Davut Ağa'ya yaptırıldığı kabul edilmektedir[1785].

Malzeme ve Teknik: Medresenin inşa malzemesi taş ve tuğladır[1786]. Kuzey cephe düzgün kesme taştan, diğer cepheler ise bir sıra taş, iki sıra tuğladan almaşık tekniktedir. Revakların avluya bakan yüzeyleri, taşıyıcı sütunlar, kemerler; hücre giriş kapıları ve pencere söveleri, mescit içerisinde yer alan mihrap, oda içlerindeki nişler düzgün kesme taş; hücre iç ve dış duvarları moloz taştandır. Tuğla malzeme kapı ve pencere alınlıklarında, kubbe ve geçişlerde, baca gövdelerinde, zemin kaplamasında altıgen tuğla olarak, beden duvarlarında kullanılmıştır. Ahşap malzeme kapı ve pencere doğramalarında, metal malzeme ise pencere korkuluklarında; kurşun malzeme ise üst örtü kaplamasında karşımıza çıkmaktadır.

1775 "Sultan Selim Han Hazretlerinin mahrûse-i Edirne'de bina buyrulan medrese-i şerifelerine vakf için hızâne-i âmireden ihrâc olunan kitaplar evsafıyla defter olunmak fermân olmağın iş bu defter-i hakikat-güster semanin ve tis'a mie…..". Bkz. İ. E. Erünsal, age., s. 49.

1776 2113 Nolu defterin 118.sayfa 27.sırasında kayıtlı "II. Selim Vakfı"na ait 987/1579 tarihli Arapça vakfiyesi.

1777 E. Çelebi, C.3/2, s.575.

1778 R. Osman, *age.*, s. 26; Tosyavizade Dr. Rifat Osman, *age.*, s. 51; O. Aslanapa, *age.*, s. 34.

1779 Z. Sönmez, *age.*, s. 70

1780 Z. Sönmez, *age.*, s. 33.

1781 Z. Sönmez, *age.*, s. 83.

1782 Z. Sönmez, *age.*, s. 88.

1783 Bkz. E. Çelebi, *age.*, s.575.

1784 Z. Sönmez, *age.*, s. 127.

1785 O. Aslanapa, *age.*, s. 52, 111; O. Aslanapa, *Osmanlı Devri….*, s. 264; R. Osman, *age.*, s. 40-41; D. Kuban, *age.*, s. 169; G. Necipoğlu, *age.*, s. 327.

1786 Cami ile müştemilat arasında malzeme farklılığı konusunda G. Necipoğlu; daha ucuz taş ve tuğla örgülü almaşık dış duvarlarla inşa edilen müştemilat, kesme taşla yapılan caminin işlevsel ve görsel önceliğinin altını çizdiğini, karşıtlık yaratan malzeme hiyerarşisi Sinan'ın tümüyle taştan inşa edilen İstanbul'da Sinan'ın yaptığı hanedan külliyelerinde olmadığını söyler. Bu durum bize cami dışındaki diğer yapıların daha ekonomik bir duvar dokusuyla farklılaştığını gösterir. Bkz. G. Necipoğlu, *age.*, s. 327.

Plan ve Mimari Özellikleri: Caminin güneydoğusunda yer alan kaynaklarda *"Müderris Medresesi*[1787] *yada Yükrek Medresesi*[1788]*"* olarak geçen yapı[1789] Evliya Çelebi'nin ifadesiyle, Edirne'deki Darû'l-hadislerin en meşhuru olduğunu, mavi renkli kurşunlarla kaplı örtüleri ve taştan sağlam bir mimarisi olduğunu söyleyerek yapıyı övmektedir[1790]. Hücrelerin avlunun etrafını "U" şeklinde dizildiği plan şemasında inşa edilmiştir (Foto 986, Çiz. 169-170).

Kuzey cephe aynı zamanda yapıya girişin sağlandığı giriş cephesidir. Kesme taştan inşa edilen kuzey cephe 31.10m. uzunluğunda, 5.51m. yüksekliğindedir. Beden duvarları düz, kaval ve yarım oluklu taş bir silme ile sonlandırılmıştır. Cephe ortasına eksenden batıya kaydırılmış taçkapı yerleştirilmiştir. Taçkapının doğu kanadı 25.98m. uzunluğundadır. Cephe yüzeyinde üç pencere revaka açılmaktadır. Zeminden 1.50m. yüksekliğindeki pencereler 1.00m. genişliğinde, 1.00m. yüksekliğinde, 0.63m. derinliğinde dikdörtgen formlu düz atkı taşlı, ahşap doğramalı, demir parmaklıklı ve sivri kemer alınlıklıdır. Pencerelerin lento ve söveleri 0.23m. genişliğinde olup dıştan içe doğru kaval, yarım oluk ve düz silmelerle dört yönden kuşatılmıştır. 0.88m. yüksekliğindeki pencere alınlığının etrafı aynı şekilde silmelerle kuşatılmıştır. Kemer aynası sağı tutulmuş olup kesme taş kaplıdır. Taçkapının batı kanadı 11.89m. uzunluğundadır. Cephe yüzeyinde doğu kanatta olduğu gibi benzer formda tasarlanmış üç pencere revaka açılır (Foto 987).

Cephe ortasına yerleştirilen ***taçkapı*** beden duvarından 0.57m. taşıntı yapar. Kapı açıklığına zeminden dört basamaklı taş bir merdivenle ulaşılmaktadır. 3.29m. genişliğinde, 6.56m. yüksekliğindeki kapı beden duvarlarından daha yüksek tutulmuştur. Kesme taştan inşa edilen taçkapının giriş açıklığı ve söveleri mermerdendir. Taçkapı farklı genişliklerde dört silme ile ters "U" şeklinde kuşatılmıştır. En dıştaki ilk bordür 0.14m. genişliğinde düz, ikinci ve üçüncü bordür 0.20m. genişliğinde olup kaval ve yarım oluk, dördüncü bordür ise 0.27m. genişliğinde düz silmelidir (Foto 988).

Giriş açıklığı 2.08x1.08m. ölçülerinde dikdörtgen bir niş içerisine yerleştirilmiştir. Giriş kapısı 1.31m. genişliğinde, 2.37m. yüksekliğinde mermerden basık kemerlidir.

[1787] R. Kazacıgil, *age.*, s.107.

[1788] C. Baltacı, *age.*, s. 830.

[1789] Selimiye Risalesinde caminin kıble tarafına iki medrese yapmasının gerekçesini Mimar Sinan şu şekilde açıklamaktadır: "Caminin kıble yönünde ve mihrap aksının sağı ile solunda iki adet medrese inşa etmiş olmasının nedeni Sure-i Fussilet'deki (Kuran-ı Kerim, Fussilet Suresi, Ayet 12) "Böylece gökleri, yedi kat olarak iki günde yarattı..." ayet-i kerimesine ima ve işaret etmek içindir. Ya da bu camiyi, yanına iki vezirini alarak bütün heybetiyle toprağın üzerine oturmuş bir padişaha benzetmek istemiştir. Aslında bu kitapta yazılan çeşitli ima, işaret ve benzetmelerin tamamı, Kur an ı Kerim'in ayetleri ile hadislerden çıkarılmış güçlü sonuçlardır. Allah'a hamd olsun ki, bütün ilham zenginliğimi O verdi". Bkz. Z. Sönmez, age., s. 119.

[1790] "Tamamı (---) adet Darû'l-hadis vardır. Evvela bunların içinde donanımlı ve mükemmel mavi renkli kurşun ile örtülü kargir bakımlı yapı Sultan meşhurdur. Zamanın fazıllarından hadis bilgini ve tefsirci dersiamlara meşruta bakımlı bir Darû'l-hadistir". Bkz. E. Çelebi, age., s.581.

Etrafı ders "U" şeklinde düz, kaval ve yarım oluklu üç silme ile ters "U" şeklinde kuşatılmıştır. Kapı kemeri 0.36m. genişliğinde olup kırmızı ve beyaz dokuz mermer parçadan kaval ve oluklu silmelerden oluşan zıvana geçmelidir. Kapının söveleri 0.25m. genişliğinde olup yekpare mermerdendir. Sövelerin giriş açıklığına bakan iç yüzeylerinde zeminden 1.73m. yüksekliğinde birer adet silmelerle hareketlendirilmiş dekoratif amaçlı konsollar bulunur. Konsollar düz, oluklu, kaval silmelerle hareketlendirilmiştir. Giriş üzerindeki üçgenimsi alanların etrafı silmelerle çerçevelenmiş olup yüzeyleri boş bırakılmıştır (Foto 988-990).

Girişin üzeri 2.46m. yüksekliğinde, kesme taştan beş sıralı mukarnaslı bir kavsara ile örtülmüştür. Aşağıdan yukarıya doğru kademeli olarak daralan kavsara yarım sekizgen planlı bir tepe nişi ile sonlandırılmıştır. Alttan ikinci sıra mukarnas dizisinde aşağıya doğru sarkıtılmış dört adet püskül bulunur. Kavsara köşelikleri boştur. Tepe nişinin iki yanına kabartma tekniğinde birer adet gülbezek yerleştirilmiştir. Taçkapı ile beden duvarlarının birleştiği bölümlere yüksek kabartma tekniğinde işlenmiş ortada bir palmete sap teşkil eden rumilerden meydana gelen bitkisel bezemeli birer köşebent yerleştirilmiştir.

Batı cephe 33.23m. uzunluğundadır. Beden duvarları güney ve doğu cephede olduğu gibi bir sıra kesme taş, iki sıra tuğladan almaşık teknikte inşa edilmiştir. Beden duvarları kesme taştan düz, kaval ve yarım oluk silmeli bir saçakla sonlandırılmıştır. Bu cephede diğerlerinden farklı olarak bir kademelenme görülmektedir. Cephe ortasındaki dershane/mescit eksenden güneye kaydırılmıştır. Beden duvarından dışarı taşırılan dershanenin batı cephesi 9.19m. uzunluğunda, 9.90m. yüksekliğindedir (Foto 991).

Dershanenin batıya bakan cephesinde altlı üstlü yerleştirilmiş ikişerden dört pencere bulunur. Alttakiler 1.12m. genişliğinde, 1.85m. yüksekliğinde, 1.08m. derinliğinde dikdörtgen formlu, ahşap doğramalı, demir parmaklıklı; üsttekiler ise alt pencerelerin üzerine aynı hizaya gelecek şekilde yerleştirilmiş olup 1.21m. genişliğinde, 2.72m. yüksekliğinde sivri kemerlidir (Foto 992).

Dershanenin kuzey cephesi beden duvarından 4.26m. dışarı çıkıntı yapmıştır. Cephe yüzeyinde bir alt, iki üst üç pencere bulunur. Zeminden 1.29m. yüksekliğindeki alt pencere 1.13m. genişliğinde, 1.85m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu, düz atkı taşlı, sivri kemer alınlıklıdır. Pencerenin 0.27m. genişliğindeki lento ve söveleri düz, kaval, oluklu, ve düz silmelidir. 0.33m. genişliğindeki alınlık kemeri bir sıra taş, iki sıra tuğladan almaşık tekniktedir. Kemer aynası yekpare kesme taş kaplı olup sağırdır. Üst pencere zeminden 5.22m. yüksekliğinde, 1.09m. genişliğinde, 2.72m. yüksekliğinde sivri kemerli, alçı şebekelidir. 0.25m. genişliğindeki pencere kemeri bir sıra kesme taş, iki sıra tuğladan almaşık teknikte örülmüştür (Foto 993).

Güney cephe beden duvarından 3.37m. taşıntı yapar. Kuzey cephede olduğu gibi bu cephede de altta bir, üstte iki olmak üzere üç pencere ile dışarı açılır. Binanın

güneybatı ve kuzeybatı köşeleri içeri çekilerek pahlanmıştır. Pahlı yüzey üst kısımda kesme taştan yapılmış bir mukarnasla sonlandırılmıştır (Foto 994).

Dershanenin kuzeyinde yer alan iki hücre 8.29m. uzunluğundadır. Güneyde yer alan hücre iki, kuzeyde olanı ise bir penceresi vardır. Pencereler zeminden 1.50m. yüksekliğinde, 0.66m. genişliğinde, 1.16m. yüksekliğinde, 0.80m. derinliğinde dikdörtgen formlu, düz atkı taşlı olup sivri kemer alınlıklıdır. Hücrelerin üst pencereleri bulunmamaktadır. Kuzeye bakan cephesinde ise bir alt pencere yerleştirilmiştir. Kuzey ve batı cephenin birleştiği köşe içeri çekilerek pahlanmıştır. Pahlı yüzey üst bölümde mukarnasla sonlandırılmıştır. Hücrelerin kuzeyinde yer alan duvar 3.94m. uzunluğunda olup, 4.22m. içeri çekilmiştir. Duvar yüzeyi sağır tutulmuştur. Kuzeybatı köşede ise bahçeye girişi sağlayan kapı kesme taştan, basık kemerlidir.

Dershanenin güneyinde ve ona bitişik olarak yerleştirilmiş 3.71m. uzunluğundaki hücre 3.37m. içeri çekilmiştir. Hücrenin batıya bakan cephesinde iki alt bir üst olmak üzere üç pencere açıklığı bulunmaktadır. Zeminden 1.00m. yüksekliğinde olan alt pencereler 0.63m. genişliğinde, 1.15m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu, zeminden 2.82m. yüksekliğindeki üst pencere alt pencereleri ortalayacak şekilde yerleştirilmiş olup 0.75m. genişliğinde, 1.22m. yüksekliğinde sivri kemerlidir. Pencere kemeri kırmızı ve sarımtırak renkli küfeki beş taşla örülmüştür.

Hücrenin güneyinde yer alan tuvalet mekanları beden duvarından 2.97m. dışarı taşırılmıştır. 6.76m. uzunluğundaki cephe yüzeyinde kuzeyde bahçeye çıkışı sağlayan demir doğramalı 0.67m. genişliğinde, 1.58m. yüksekliğinde basık kemerli bir kapı yerleştirilmiştir. Koridorun güneyinde yer alan ve tuvalet olarak kullanılan hücre dışarıya açılan tek üst penceresi bulunmaktadır. Zeminden 3.12m. yüksekliğindeki pencere 0.75m. genişliğinde, 1.17m. yüksekliğinde olup sivri kemerli ve alçı şebekelidir. pencere kemeri 0.18m. genişliğinde olup iki renkli taştan örülmüştür. Batı ve kuzey cephenin birleştiği köşe içeri çekilerek pahlanmış olup kesme taştan bir mukarnasla sonlandırılmıştır (Foto 995-996).

Güney cephe 39.11m. uzunluğunda, 5.77m. yüksekliğindedir. Beden duvarlarının alt bölümü 1.56m. yüksekliğe kadar moloz taş örgülüdür. Moloz örgünün üzerinde 0.33m. genişliğinde enine atılmış kesme taştan düz ve pahlı bir silme cephe boyunca uzanmaktadır. Silmenin üzerindeki duvar ise bir sıra kesme taş, iki sıra tuğladan almaşık teknikte inşa edilmiştir. Beden duvarları 0.37m. genişliğinde düz, kaval ve yarım oluk silmeli taş bir saçakla sonlandırılmıştır. Güney ve doğu cephenin birleştiği köşe pahlanarak üzeri kesme taştan yapılmış bir mukarnasla sonlandırılmıştır (Foto 997).

Bu cephede birer tane köşelerde olmak üzere dokuz hücre bulunur. Güneybatı köşe hücresi bir alt bir üst, diğer sekiz hücre ise iki alt bir üst pencere ile aydınlatılmıştır. Altta yer alan on yedi pencere zeminden 1.96m. yüksekliğinde, 0.64m. genişliğinde, 1.15m. yüksekliğinde, 0.70m. derinliğinde dikdörtgen formlu düz atkı taşlı, ahşap doğramalı, demir parmaklıklı olup sivri kemer alınlıklıdır. Pencerelerin lento

ve söveleri 0.20m. genişliğinde olup yekpare taştandır. Pencere alınlıkları 0.70m. yüksekliğindedir. Kemer aynası kesme taş kaplı olup sağır tutulmuştur. Güneybatı köşe hücresinde alt ve üst pencereler aynı hizada olacak şekilde yerleştirilmişken, diğer sekiz hücrede üst pencereler alt pencerelerin üzerinde ortaya gelecek şekilde konumlandırılmıştır. Dokuz üst pencere zeminden 4.06m. yüksekliğinde, 0.75m. genişliğinde, 1.11m. yüksekliğinde, 0.73m. derinliğinde, sivri kemerli ve alçı şebekelidir. Pencere şebekeleri yuvarlak gözlüdür. Pencere kemerleri kırmızı ve sarımtırak renkli küfeki beş taştan örülmüştür.

Doğu cephe 33.00m. uzunluğunda, 6.50m. yüksekliğindedir. Beden duvarları zeminden 2.05m. yüksekliğe kadar kesme taş, ortada enine atılmış ve cepheyi boydan boya kuşatan 0.33m. genişliğinde kesme taştan bir silme, bununda üstündeki 3.74m. yüksekliğinde bölüm ise bir sıra kesme taş, iki sıra tuğladan almaşık örgülüdür. Beden duvarı 0.24m. genişliğinde düz, kaval ve yarım oluklu taş bir saçakla sonlandırılmıştır. Güney ve doğu cephenin birleştiği köşe pahlanarak kesme taştan bir mukarnasla sonlandırılmıştır. Doğu kanatta biri güneydoğu köşede olmak üzere sekiz hücre vardır. Köşe hücresi bir alt bir üst pencere ile aydınlatılmıştır. Pencereler aynı hizada olacak şekilde yerleştirilmiştir. Diğer yedi hücre ise iki alt bir üst olmak üzere üçer pencere ile dışarıya açılır. Alt pencereler dikdörtgen formlu, düz atkı taşlı, ahşap doğramalı, demir parmaklıklı olup sivri kemer alınlıklıdır. Alt pencereler zeminden 2.32m. yüksekliğinde, 0.64m. genişliğinde, 1.14m. yüksekliğinde, 0.68m. derinliğindedir. Pencerelerin lento ve söveleri 0.20m. genişliğinde, 0.18m. derinliğinde olup yekpare taştandır. Alt pencerelerin üzerinde ortaya gelecek şekilde konumlandırılmış birer adet tepe penceresi sivri kemerli, alçı şebekelidir. Üst pencereler zeminden 4.41m. yüksekliğinde, 0.68m. derinliğinde, 0.75m. genişliğinde, 1.13m. yüksekliğindedir. Pencere kemeri 0.18m. genişliğinde olup kırmızı ve sarımtırak renkli küfeki beş taştan örülmüştür (Foto 998).

Kuzey cephe ortasında bulunan taçkapıdan giriş revakına buradan da avluya ulaşılır. 22.24x19.83m. ölçülerindeki ***avlu*** kareye yakın dikdörtgen planlı olup üzeri açıktır. Diğer birçok medresede gördüğümüz şadırvan uygulaması burada görülmemektedir (Foto 999). Bunun yerine güneydoğu köşede bir ***su kuyusu*** bulunur. Dikdörtgen bir kaide üzerine oturtulmuş kuyu bileziği yuvarlak gövdeli olup monolit taştan yapılmıştır. Kuyu bileziği 0.60m. yüksekliğinde, 0.75m. genişliğindedir. Bileziğin ağı genişliği 0.55m. olup kenar kalınlığı 0.10m.'dir. Kuyunun içerisi moloz taş örgülüdür (Foto 1000-1001).

Avlunun etrafı dört yönden ***revaklarla*** çevrilidir. Revakların avluya bakan ön cepheleri düzgün kesme taştan inşa edilmiştir. Kuzey ve güneyde yedişer, doğu ve batıda sekizer revak gözü yer alır. Revakları taşıyan ayaklar kesme küfeki taştan 0.38x0.38m. ölçülerinde kare kesitli olup 1.70m. yüksekliğindedir. Ayakların dört köşesi pahlanarak yumuşatılmıştır. İki ayak arasındaki uzaklık 2.41-2.51m.arasında değişiklik göstermektedir. Ayakların arkalarındaki duvarlara uzaklığı ise

2.26m.'dir. Başlıklar yekpare kesme taştan olup 0.20m. yüksekliğindedir. Başlıklar düz, kaval ve yarım oluk silmelerle hareketlendirilmiştir. kaidesiz ayaklar doğrudan revak zeminine oturtulmuştur. Ayaklar birbirine zeminden 3.24m. yüksekliğinde sivri teğet kemerle bağlanmıştır. Kemerler 0.32m. genişliğindedir. Kemer köşelerinde oluşan üçgenimsi yüzeyler süslemesiz olup sade bırakılmıştır. Revakların üzeri arkalarında bulunan hücrelere göre daha alçak tutularak beşik tonozla örtülmüştür. Dıştan ise avluya doğru eğimli kurşun kaplı bir çatı ile örtülüdür. Revak zemini avludan bir kademe yükseltilmiş olup her bir kenarı 0.21m. uzunluğunda olan altıgen şeşhane tuğlalarla kaplıdır. Tuğlalar arasında 4cm.'lik bir derz bulunur (Foto 1002-1007).

Revakların arkasında yer alan hücre, tuvalet ve dershane avlunun etrafına "U" şeklinde dizilmiştir. Doğu ve güneyde kubbe ile örtülü hücreler, batıda ise kare planlı dershane, hela ve az sayıda hücre yerleştirilmiştir. Giriş cephesi olan kuzey kanatta hücreler yoktur. Cephe ortasındaki taçkapı revaka doğru 1.08m. taşıntı yapmaktadır. Taçkapının bu görüntüsünü gizlemek için iki yanında cephe boyunca uzanan zeminden yükseltilmiş kesme taştan sofalar yerleştirilmiştir. Kuzeyde camiye bakan cephede, giriş açıklığının iki yanına yerleştirilen kare formlu pencerelerle cami dış avlusu ile medrese avlusu arasında görsel bir bağlantı sağlanmıştır[1791]. Pencerelerin avluya bakan köşeleri pahlanarak yumuşatılmıştır.

Revakların arkasında "U" şeklinde dizilmiş ***hücreler*** bulunur. 27.01m. uzunluğundaki ***Doğu kanat*** üzerinde yedi hücre bulunur. Hücrelerin avluya bakan batı cephelerinde eksenden kuzeye kaydırılmış birer kapı yer alır. Giriş kapıları 0.76m. genişliğinde, 1.67m. yüksekliğinde, dikdörtgen formlu düz atkı taşlıdır. Kapının lento ve söveleri 0.21m. genişliğinde, 0.17m. derinliğinde yekpare kesme taştandır. Kapı açıklığından girilen hücreler 3.30x3.44m. ölçülerinde hemen hemen kare planlıdır. Üzeri zeminden 5.33m. yüksekliğinde pandantiflerle geçilen birer kubbe ile örtülüdür. Pandantifler zeminden 2.00m. yükseklikten başlar. Kuzeybatı köşe hücresinin kuzey cephesi sağır tutulmuş, güneyde bir niş, giriş kapısının güneyinde ocak nişi, doğu cephede ortada niş, iki yanında birer alt pencere, üstte ortaya gelecek şekilde tek tepe penceresi sivri kemerlidir. Diğer altı hücre kare planlı olup üzeri 5.37m. yüksekliğinde pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Hücrelerin içlerindeki nişlerin konumu, formlu ve pencere düzenleri aynıdır. Her hücrenin güney ve kuzey cephelerinde zeminden 0.50m. yüksekliğinde, 1.14m. yüksekliğinde birer niş, batıda girişin güneyinde ocak nişi, doğuda ortada zeminden 0.27m. yüksekliğinde, 0.30m. genişliğinde, 1.27m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu, kaş kemerli bir niş, iki yanda birer alt pencere, üstte ortaya gelecek şekilde sivri kemerli tek tepe penceresi ile aydınlatılmıştır (Foto 1008-1010).

[1791] D. Kuban, *age.*, s.182.

Güney kanat 23.14m. uzunluğundadır. Bu cephede güneydoğu ve güneybatı köşelere yerleştirilmiş birer hücre ile bunların arasına konumlanmış altı tane olmak üzere toplam sekiz hücre bulunurr. Güneybatı köşe hücresinde kuzeydoğu köşeye yerleştirilmiş 0.76m. genişliğinde, 1.80m. yüksekliğinde, dikdörtgen formlu, tuğladan basık kemer alınlıklı bir kapı ile ulaşılır. Kapıdan 0.87m. genişliğinde, 2.07m. uzunluğunda ince uzun bir koridordan geçilerek girilen hücre 3.52x3.29m. ölçülerinde kare planlıdır. Üzeri zeminden 5.53m. yüksekliğinde pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Doğu, batı ve kuzeyinde zeminden 0.63m. yüksekliğinde, 0.80m. genişliğinde, 0.50m. derinliğinde, 1.24m. yüksekliğinde yarım daire kemerli birer niş açılmıştır. Güneyde ortada 0.57m. genişliğinde, 0.40m. derinliğinde dikdörtgen bir niş, iki yanında 0.82m. genişliğinde dikdörtgen birer pencere, üstte ortaya gelecek şekilde 0.75m. genişliğindeki tek penceresi sivri kemerlidir.

Köşe hücrenin doğusunda yer alan ikinci hücreye kuzey cephede eksenden doğuya kaydırılmış bir kapı ile girilmektedir. Kapı açıklığı 0.76m. genişliğinde, 1.80m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu, tuğladan basık kemerlidir. 4.03x3.56m. ölçülerinde kare planlı olup üzeri pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Doğu, batı ve kuzeyde giriş kapısının batısında birer niş; güneyde ortada dikdörtgen bir niş, iki yanda birer alt pencere, üstte ortaya gelecek şekilde sivri kemerli tepe penceresi bulunur.

Hücrenin doğusunda yer alan diğer beş hücre tasarım açısından benzerdir. Her hücreye kuzey cephelerinde eksenden batıya kaydırılmış 0.75m. genişliğinde, 1.80m. yüksekliğinde bir kapı ile girilir. Hücreler içten 3.57x3.25m. ölçülerinde kare planlıdır. Üzeri 5.34m. yüksekliğinde pandantiflerle geçilen bir kubbe ile örtülüdür. Giriş kapısının doğusu ile doğu ve batı cephelerde zeminden 0.55m. yüksekliğinde, 1.16m. yüksekliğinde birer niş bulunur. Bunlardan girişin doğusundaki ocak nişi olup işlevini kaybetmiştir. Ocakların davlumbazları günümüze ulaşmamıştır. Güney cephelerinde ortada niş, iki yanda birer alt pencere, üstte ortaya gelecek şekilde sivri kemerli tepe penceresi ile aydınlatılmıştır. Hücrelerin zemini altıgen tuğla kaplıdır. Duvarlar, kubbe ve geçişleri sıvalı ve badana boyalıdır. Cephedeki altıncı hücrenin doğu, yedinci hücrenin batı cephesinde diğerlerinden farklı olarak ikişer niş yerleştirilmiştir.

Güneydoğu köşe hücresi güneybatıdaki ile benzerdir. Hücreye kuzeybatı köşede bulunan ince uzun, üzeri düz tavanlı bir koridordan geçilerek ulaşılır. Kare planlı olup üzeri kubbe ile örtülüdür. Batı ve kuzey cephelerinde dikdörtgen birer niş, doğuda bir alt bir üst iki pencere, güneyde ise altta doğuda altlı-üstlü birer pencere ile batıda niş bulunur.

Batı kanat 25.05m. uzunluğundadır. 0.80m. kalınlığındaki duvarlar taş ve tuğladan almaşık teknikte inşa edilmiştir. Cephe ortasında eksenden güneye kaydırılmış dershane/mescit, kuzeyinde iki hücre, güneyinde iki hücre ile tonozlu bir geçit yer alır. Dershanenin kuzeyinde yer alan iki hücreye doğu cephede eksenden kuzeye

kaydırılmış birer kapı ile giriş sağlanmıştır. Kapı açıklığı 0.77m. genişliğinde, 1.80m. yüksekliğinde, 0.77m. derinliğinde, dikdörtgen formlu düz atkı taşlı, basık kemer alınlıklıdır. Kapının lento ve söveleri yekpare taştandır. Kapı üzerinde yer alan alınlık kemeri tuğladandır. Kemer aynasının içerisi sağırdır. Kapının güneyinde yer alan birer pencere revaka açılır. Pencere 0.62m. genişliğinde, 1.16m. yüksekliğinde, 0.77m. derinliğinde dikdörtgen formlu, basık kemer alınlıklıdır. Ahşap doğramalı, demir parmaklıklı pencerenin 0.13m. genişliğinde, 0.15m. derinliğindeki lento ve söveleri yek pare taştandır. Alınlık kemeri tuğladan olup, kemer aynasının içerisi yatay tuğla örgüsüyle örülmüştür. Kapı açıklığından girilen kuzeydeki ilk hücre 3.78x3.42m. ölçülerinde kareye yakın dikdörtgen planlıdır. Üzeri zeminden 5.40m. yüksekliğinde pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Pandantifler zeminden 2.18m. yükseklikten başlar. Kuzey ve batı cephesinde birer adet pencere yerleştirilmiştir. Zeminden 0.70m. yüksekliğindeki pencereler 0.76m. genişliğinde, 1.18m. yüksekliğinde, 0.76m. derinliğinde dikdörtgen formlu, ahşap doğramalı ve demir parmaklıklıdır. Hücrenin güney duvarında iki adet 0.82m. genişliğinde, 0.30m. derinliğinde niş bulunmaktadır. bunlardan batıdaki yarım daire kemerli, doğudaki dikdörtgendir. Zemini altıgen şeşhane tuğla ile kaplı olup duvarları, kubbe ve geçişleri sıvalı ve badana boyalıdır.

İkinci hücre ilk hücre ile benzer olup 3.70x3.57m. ölçülerinde hemen hemen kare planlıdır. Üzeri zeminden 5.32m. yüksekliğinde pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. pandantifler zeminden 2.18m. yükseklikten başlamaktadır. Batı cephesinde ortada dikdörtgen bir niş, iki yanında birer adet pencere yerleştirilmiştir. Cephe ortasındaki niş zeminden 0.67m. yüksekliğinde, 0.40m. derinliğinde, 0.81m. genişliğinde, 1.27m. yüksekliğinde dikdörtgen formludur. Nişin iki yanında zeminden 0.62m. yüksekliğindeki pencereler 0.70m. genişliğinde, 1.27m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu, ahşap doğramalıdır. Güney cephede ise zeminden 0.61m. yüksekliğinde, 0.40m. derinliğinde, 0.70m. genişliğinde, 1.17m. yüksekliğinde iki dikdörtgen formlu ahşap dolap bulunur. Doğu cephesinde kuzeye kaydırılmış giriş açıklığı, güneyde revaka açılan tek pencere yer alır. Odanın zemini altıgen şeşhane tuğlalarla kaplanmıştır.

Cephe ortasına eksenden güneye kaydırılmış dıştan 9.76x9.76m. ölçülerinde ***dershane*** yerleştirilmiştir (Foto 1011). Doğu cephe ortasında bulunan basık kemerli bir kapı ile giriş sağlanmıştır. Dikdörtgen bir çerçeve içerisine alınmış giriş kapısı 1.68m. genişliğinde, 2.92m. yüksekliğinde olup kesme taştandır. Kapı dıştan 9cm. genişliğinde düz ve yarım oluklu iki silme ile ters "U" şeklinde kuşatılmıştır. Giriş açıklığı 1.13m. genişliğinde, 2.26m. yüksekliğinde basık kemerlidir. Kapı kemeri 0.25m. genişliğinde olup kırmızı ve sarımtırak renkli küfeki dokuz taştan örülmüştür. Kemerin köşelerindeki üçgenimsi yüzeyler süslemesiz olup sade tutulmuştur. Kapı söveleri 0.19m. genişliğinde, 0.18m. derinliğinde yekpare taştandır. Sövelerin kapı açıklığına bakan iç yüzeylerinin üst bölümlerinde dekoratif amaçlı birer kon-

sol yerleştirilmiştir. 0.22m. uzunluğunda olan konsollar yukarıdan aşağıya doğru düz, oluk, kaval ve yarım "S" profillerle hareketlendirilmiştir. Kapının içeriye bakan arka yüzeyi ön cephe gibi silmelerle ters "U" şeklinde kuşatılmıştır. Açıklık ise 1.13m. genişliğinde olup bursa kemerli, tuğladan basık kemer alınlıklıdır. Söveleri yekpare olup 0.19m. genişliğinde, 0.19m. derinliğindedir. Kapı açıklığının iki yanında 1.13m. genişliğinde, 1.85m. yüksekliğindeki birer pencere ahşap doğramalı, demir parmaklıklı, dikdörtgen formludur. Pencerelerin lento ve söveleri dıştan içe doğru düz, kaval, düz silmelerle dört yönden kuşatılmıştır. Pencereler içten tuğladan basık kemer alınlıklıdır (Foto 1012-1013). Ahşaptan iki kanatlı bir kapı ile ulaşılan dershane/mescit içten 7.45x7.41m. ölçülerinde hemen hemen kare planlıdır. Beden duvarları içten düzgün olmayan taş+tuğla almaşık tekniktedir. Yer yer iki sıra taş+iki sıra tuğla, üst bölümlerde ise tuğla örgü üç-dörde çıkmaktadır. Üzeri zeminden 11.44m. yüksekliğinde pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. kubbe sekizgen bir kasnak üzerine oturmaktadır. Kubbeye geçişi sağlayan pandantifler üst örtüye yansıtılmıştır. Pandantifler zeminden 4.23m. yükseklikten başlar. Zemini altıgen tuğla kaplı, kubbe ve geçişleri sıvalı ve badana boyalıdır. Kubbe eteğinde biri büyük diğeri küçük altıgenlerden meydana gelen zencerek motifiyle çepeçevre kuşatılmıştır. Kubbe merkezinde kalemişi tekniğinde yapılmış bir rozet yerleştirilmiştir. Merkezde sekiz kollu yıldızdan gelişen kompozisyonun etrafı dıştan aralara yerleştirilen tığların iki yanında yarım daire şeklindeki motiflerden gelişen bitkisel bir bezeme ile sınırlandırılmıştır.

Kuzeyde altta eksenden doğuya kaydırılmış zeminden 0.34m. yüksekliğinde, 0.47m. derinliğinde, 1.12m. genişliğinde, 1.76m. yüksekliğinde dikdörtgen bir niş, batısına ise zeminden 0.34m. yüksekliğinde, 1.12m. genişliğinde, 1.76m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu tek pencere yerleştirilmiştir. Üstte ise alttaki niş ve pencere ile aynı hizada olacak şekilde zeminden 4.26m. yükseklikte, 0.98m. genişliğinde, 2.52m. yüksekliğinde tuğladan sivri kemerli, revzenli iki tepe penceresi yerleştirilmiştir. Revzenli pencerelerin merkezinde dikey olarak yerleştirilmiş dilimli bir şemse, uçlarında yer alan salbekleri ise stilize edilmiş palmetlidir. Etrafı birbirine eklenerek devam eden kısa kenarları üç dilimli olarak tasarlanmış kartuşlardan meydana gelmektedir. Batı cephesinde iki alt iki üst dört pencere yer alır. Alt pencerelerin söve ve lentoları yekpare taştan olup dört önden düz, kaval ve oluklu üç silme ile kuşatılmıştır. Alt pencereler tuğladan sivri kemer alınlıklıdır. Kemer aynaları yatay istiflenmiş tuğla örgülüdür (Foto 1018).

Güney cephede ortada ***mihrap***, doğusunda 0.47m. derinliğinde, 1.11m. genişliğinde dikdörtgen formlu, tuğladan basık kemer alınlıklı niş, batısında ise dikdörtgen formlu, sivri kemer alınlıklı bir pencere; üstte iki yanda tuğladan sivri kemerli, revzenli iki tepe penceresi vardır. Cephe ortasında yer alan kesme taş mihrap 1.68m. genişliğinde, 4.29m. yüksekliğindedir. dıştan 0.13m. genişliğinde kaval ve oluklu iki silme ile ters "U" şeklinde kuşatılmıştır. Mihrap nişi 0.94m. genişliğinde,

0.50m. derinliğinde, 2.50m. yüksekliğinde dikdörtgen planlıdır. Nişin üzeri 1.30m. yüksekliğinde aşağıdan yukarıya doğru kademeli olarak daralan beş sıra mukarnaslı bir kavsara ile örtülüdür. Her bir kavsara sırası ortalama 0.26m. yüksekliğindedir. Kavsara köşeliklerinde oluşan üçgen yüzeyler sade bırakılmıştır.

Dershanenin güneyinde yer alan üçüncü hücreye doğu cephede eksenden kuzeye kaydırılmış 0.74m. genişliğinde, 1.80m. yüksekliğinde, dikdörtgen formlu, tuğladan basık kemer alınlıklı, ahşaptan tek kanatlı bir kapı ile ulaşılır. Kapının lento ve söveleri yekpare taştandır. Kemer aynası sağır tutulmuştur. Kapının güneyinde 0.62m. genişliğinde, 1.15m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu, ahşap doğramalı, demir parmaklıklı tek pencere revaka açılır. Kapı açıklığından girile hücre 4.33x3.68m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı olup üzeri zeminden 5.34m. yüksekliğinde aynalı tonoz örtülüdür. güney ve doğu cephenin birleştiği köşe içeri çekilerek pahlanmıştır. Kuzey cephesi sağırdır. Güney cephesinde zeminden 0.54m. yüksekliğinde, 0.47m. derinliğinde, 0.70m. genişliğinde, 1.24m. yüksekliğinde doğudaki dikdörtgen batıdaki sivri kemerli iki niş; batı cephesinde altta ortada zeminden 0.60m. yüksekliğinde, 0.49m. derinliğinde, 0.72m. genişliğinde, 1.29m. yüksekliğinde dikdörtgen bir niş, iki yanda 0.68m. genişliğinde, 1.03m. yüksekliğinde iki dikdörtgen pencere, üstte ortaya gelecek şekilde zeminden 2.37m. yüksekliğinde, 0.70m. genişliğinde, 1.07m. yüksekliğinde sivri kemerli tek tepe penceresi bulunmaktadır. Hücrenin zemini altıgen tuğla kaplıdır. Beden duvarları, kubbe ve geçişleri ise sıvalı ve badana boyalıdır.

Üçüncü hücrenin güneyinde yer alan ve doğu cephesinde bulunan 0.75m. genişliğinde, 1.80m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu, tuğladan basık kemer alınlıklı bir kapı ile koridor mekanına ulaşılır. İçten 8.02x1.47m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Üzeri beşik tonoz örtülüdür. Zemini altıgen tuğla kaplı, beden duvarları ve üst örtüsü sıvalı ve badana boyalıdır. Kuzey cephesi sağırdır. Batı cephesinde dış avluya çıkışı sağlayan bir kapı vardır. Ancak bu kapı dışarıdan görülmesine rağmen içeriden görülememektedir. Çünkü kapının içeri bakan bölümüne bir su deposu yapılmıştır. Deponun içeriye bakan doğu cephesinde ise mermerden bir ayna taşı yerleştirilmiştir. Barok etkilerin hakim olduğu ayna taşının merkezinde bir adet lüle deliği bulunur. Güney cephesinde ise 0.82m. genişliğinde, 0.94m. derinliğinde, 2.08m. yüksekliğinde dikdörtgen bir açıklıkla ***tuvalet*** olarak kullanılan mekanına ulaşılmaktadır. Tuvalet mekanı 3.66x3.25m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda hemen hemen kare planlı olup üzeri zeminden 5.58m. yüksekliğinde pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Kubbe yüzeyine dört adet kare formlu ışıklıklar açılmıştır. Doğu ve kuzey cephesi sağır tutulmuştur. Batı cephesinde zeminden 2.51m. yüksekliğinde, 0.70m. genişliğinde, 1.07m. yüksekliğinde sivri kemerli bir tepe penceresi; güney cephede zeminden 0.55m. yüksekliğinde ortada dikdörtgen bir niş, iki yanda 0.85m. genişliğinde, 1.25m. yüksekliğinde birer alt pencere, üstte ortaya gelecek şekilde tek pencere yerleştirilmiştir. Batıda

yan yana sıralanmış üç tuvalet hücresi bulunur. Her bir hücreye doğu cephelerinde bulunan birer kapı ile girilir. Hücrelerin her biri 1.48x1.03m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır (Foto 1019-1024).

Hücrelerin içerisinde var olan ancak günümüze ulaşmayan ocakların üst örtüye yansıyan ***bacaları*** 0.65x0.65m. ölçülerinde kare planlıdır. Tuğladan inşa edilmiş bacalar 2.95m. yüksekliğindedir. Tuğla gövdenin her bir yüzeyinde kesme taştan yapılmış dikdörtgen bir çökertme içerisine yerleştirilmiş ikişerden sekiz sivri kemerli duman çıkış açıklığı bulunur. Bacanın üzeri kesit piramit şeklinde taş bir külahla örtülmüştür (Foto 1025).

Süsleme Özellikleri: Darû'l-hadis Medresesi, süsleme açısından sadedir. Kuzey cephe ortasında yer alan taçkapı kesme taştan olup dıştan silmelerle kuşatılmıştır. Giriş açıklığı mermerden olup kemeri ise iki renkli taştan zıvana geçmeli olarak tasarlanmıştır. Kemer köşelikleri süslemesiz olup sade bırakılmıştır. Girişin üzerini örten mukarnaslı kavsaranın ikinci sırası dört adet aşağıya doğru sarkıtılmış püskküllerle dikkati çekmektedir. Beden duvarından yüksek tutulmuş taçkapı iki yandaki duvarlarla birleştiği köşelere birer adet üçgenimsi, derin oyma tekniğinde yapılmış köşebentler yerleştirilmiştir. Revakların sütunları, başlıkları ve kemerlerinde düzgün kesme taş işçiliği ön plana çıkmaktadır. Hücrelerin kapı ve pencereleri süsleme açısından sade olup lento ve söveleri yekpare taştandır. Ancak kuzey cephedeki pencereler, dershanenin alt sıra pencereleri ile doğu cephede ki pencerelerin lento ve söveleri silmelerle hareketlendirilmiştir. Hücrelerin tepe pencereleri dıştan alıcı şebekeli, yuvarlak kayıtlı; içten revzenli olup bitkisel ve yazılı süslemelidir. Dershane binasının giriş açıklığı kesme taştan yapılmış ve etrafı silmelerle kuşatılmıştır. Kapı kemeri ise iki renkli taştan geçmeli olarak tasarlanmıştır. Mihrabı kesme taştan olup süslemesizdir. Kubbe eteğinde zencerek ve palmetlerden oluşan iki bordürle süslenmiştir. Kubbe merkezinde yer alan dairevi göbek ise geometrik ve bitkisel bezemelidir.

Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu: Paye bakımından 70'li olan medrese, 1009/1600-1601 tarihinde de aynı durumunu muhafaza etmiştir[1792]. Medresede görev yapan müderris *"Reis-i Müderrisin"* olarak kabul edilmekteydi[1793]. Abdurrahman Hibrî 1635 yılında medresenin müderrisinin Rahmetullah Efendi olduğunu söyler[1794]. 1296/1878-1332/1913-14 tarihleri arasında askeri cezaevi olarak

[1792] C. Baltacı, *age.*, s. 831.

[1793] R. Kazancıgil-N. Gökçe, *age.*, s. 42.

[1794] "Edirne şehrinde toplam yirmi dört medrese vardır. Bunlardan on beşi altmışlı ve dahil ve hariç derecesinde dahildir. Dokuzu aşağı derecede verilip bunlar arasında üçü altmışlıdır ki biri Sultan II. Selim han medresesidir. Bu eserin yazıldığı tarihte hocası Rahmetullah Efendi idi". Bkz. Abdurrahman Hibrî, age., s. 33.

kullanılmıştır[1795]. 1971 yılından itibaren Türk İslam Eserleri Müzesi olarak kullanılmaktadır.

[1795] C. Baltacı, *age.*, s. 830; R. Kazacıgil, *Ahmed Bâdi Riyâz-ı Belde-i Edirne*, C. I, İstanbul 2000, s.107; M. Erdoğan, "Osmanlı Devrinde Trakya Abidelerinde Yapılan İmar Çalışmaları", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, C.6-7, İstanbul 1978, s.129.

3.41. Edirne Selimiye Dâru'l-kurrâ Medresesi

Yeri: Selimiye Külliyesi Edirne Şehir merkezinde, Murad Hüdavendigar'ın yaptırdığı Eski Sarayın bulunduğu ve Osmanlı döneminde Sarıbayır yada Kavak Meydanı olarak adlandırılan bölgede[1796], şehri hakim bir tepe üzerine inşa edilmiştir (Foto 1026). Tapunun 45 pafta, 379 ada, 4 parselde kayıtlıdır. O. N. Peremeci ve M. Erdoğan caminin Eski Sarayın Baltacılar dairesinin yerine yapıldığını söyler[1797]. Dâru'l-kurrâ medresesi caminin güneybatısında yer almaktadır.

Selimiye Külliyesi cami[1798], iki medrese, arasta ve dükkanlar, sıbyan mektebi ile sonradan eklenen türbeden meydana gelmektedir. Dıştan bir avlu duvarı ile çevrili olan külliyenin merkezinde cami, caminin güneydoğusunda Darû'l-hadis, güneybatısında dâru'l-kurrâ, Darû'l-hadisin batısında ve ona yakın bir konumda III. Ahmed'in oğlu Şehzade Selim'e ait (1310/1718) baldaken türbe[1799], caminin batısında bulunan daha aşağı bir kota yerleştirilmiş arasta ve dükkanlar, arastanın batı giriş kapısının güneyinde ve ona bitişik olarak inşa edilmiş sıbyan mektebinden oluşmaktadır. Şehre hakim bir tepe üzerinde düz bir topoğrafya üzerine inşa edilmiştir. Dâru'l-kurrâ, caminin güneybatısında yer almaktadır.

Bânîsi: Külliyenin bânîsi Kanuni Sultan Süleyman'ın oğlu II. Selim'dir[1800]. 929/1522-23 yılında dünyaya gelen II. Selim, Kanuni Sultan Süleyman'ın vefatından sonra padişah olarak Osmanlı Devletinde tahta çıkmıştır. 982/1574-75 yılında vefat ederek Ayasofya Camii haziresindeki türbesine defnedilmiştir. Edirne, İstanbul, Konya, İzmir, Kıbrıs'ta cami, mescit, medrese vb. çok sayıda eserler yaptırmıştır.

İnşa Tarihi: Selimiye külliyesini meydana getiren yapılar üzerinde sadece caminin avluya girişi sağlayan kuzeydeki taçkapısı üzerinde kitabe bulunmaktadır. Edirne Defterdar Kethüdası Sûfizâde Dâ'i Çelebi'nin yazdığı Arapça kitabe Ahmed Karahisarî'nın oğlu Hasan Çelebiye aittir[1801]. Basık kemerli giriş açıklığı üzerine yerleştirilmiş kitabe 0.65x2.45m. ölçülerinde yatay dikdörtgen formludur[1802]. Mermer üzerine celi sülüs hatla kabartma tekniğinde işlenmiş kitabe iki satır ve her satırda kartuşlar içerisine yerleştirilmiş dörderden sekiz mısradan oluşmaktadır. Kartuşların kısa kenarları beş dilimli kemerli olarak tasarlanmıştır. Kartuşların birleşim

---

1796 O. Nuri Peremeci, *Edirne Tarihi*, İstanbul 1939, s. 59; Tosyavizade Dr. Rifat Osman, *Edirne Rehnüması (Edirne Şehir Klavuzu)*, (Yay. R. Kazancıgil), Edirne 1994, s. 51; R. Osman, *Edirne Evkâf-ı İslamiyye Tarihi Camiler ve Mescitler*, Ankara 1999, s. 26; O. Aslanapa, *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri*, İstanbul 2013, s. 120.

1797 O. Nuri Peremeci, *age.*, s. 59; M. Erdoğan, "Osmanlı Devrinde Trakya Abidelerinde Yapılan İmar Çalışmaları", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, C.6-7, İstanbul 1978, s.129.

1798 H. V. Moltke, *Moltke'nin Türkiye Mektupları*, (Çev. Hayrullah Örs), İstanbul 1969, s.108.

1799 R. Osman, *age.*, s. 39.

1800 O. Nuri Peremeci, *age.*, s. 59; R. Osman, *age.*, s. 26; Tosyavizade Dr. Rifat Osman, *age.*, s. 51; Abdurrahman Hibrî, *Enîsü'l Müsâmirîn (Edirne Tarihi 1360-1650)*, Çev. R. Kazancıgil, İstanbul 1999, s. 21.

1801 Tosyavizade Dr. Rifat Osman, *age.*, s. 99; R. Osman, *age.*, s. 26; O. Onur, *Edirne Türk Tarihi Vesikalarında Kitabeler*, İstanbul 1972, s.144; D. Kuban, *Sinan'ın Sanatı ve Selimiye*, İstanbul 2011, s.165.

1802 M. Karademir, *agt.*, s. 200.

yerlerinde meydana gelen boşluklar ise kıvrım dallar ve rumilerle doldurulmuştur. Zemin lacivert, harfler ise altın yaldızla boyanmıştır.

Kitabenin Metni:

قد بنى هذا المقام المجتبى
الامير الجود سلطان الانام
عنى السلطان السلاطين شه سليم
مسله يبنى دار السلام
بارك الله تعا لى خيره
ضاعف الله اجره يوم القيامة
صار فضل الله تاريخ الاساس
فضل يزدان كان تاريخ التمام

Kitabenin Anlamı:

"Bu seçkin makamı cömert emir ve beşer sultan yaptı. Yani sultanların sultanı Selim şah cennetteki yeri de buna benzer şekilde bina edilecek. Allah onun hayırlı amelini onaylasın ve ahiret gününde ödülünü artırsın. Oldu "Fazlullah" temel atma tarihi (sene 976/1568-69).Oldu "Fazl-ı Yezdan" bitiş tarihi (sene 982/1574-75) [1803]".

Kitabenin son iki mısrasında caminin başlangıç ve bitiş tarihleri ebcedle verilmiştir. Bunlardan *"Sâra fazlullâh târîhe'l-esâs-Oldu Fazlullah temel tarihi 976)"* ibaresiyle caminin temel atma tarihi olan 976/1568-69 yılını; *"Fazl-i Yezdân kâne tarîhât temâm-oldu fazl-ı yezdân bitiş tarihi 982)"* mısrasıyla bitiş tarihi olan 982/1574-75 yılını göstermektedir[1804]. Rum şairlerden Emîr Çelebi[1805] ile Edirneli Şair Tigî[1806] caminin tamamlanma tarihi ile ilgili tarih düşmüşlerdir. Medrese binası üzerinde inşa tarihini gösteren bir kitabe bulunmamaktadır. C. Baltacı, medrese ilk müderris ola-

---

[1803] O. Nuri Peremeci, *age.*, s.62; O. Onur, *age.*,s.144-145; T. F. Dıjkema, *age.*, s.37-38; Tosyavizade Dr. Rifat Osman, *age.*, s. 54; Abdurrahman Hibrî, *age.*, s. 22; Z. Dikici, *Edirne Camilerinde Yazı*, Dokuz Eylül Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2003, s. 147-148; R. Kazancıgil-N. Gökçe, *age.*, s. 30; R. Kazancıgil-N. Gökçe-M. Öncel, *age.*, s. 226; R. Kazancıgil-N. Gökçe, *age.*, s. 31; G. Necipoğlu, *age.*, s. 339.

[1804] O. Onur, *age.*, s.145; R. Osman, *age.*, s. 26; Tosyavizade Dr. Rifat Osman, *age.*, s. 51; O. Aslanapa, *age.*, 34; D. Kuban, *Sinan'm Sanatı…*, s. 165, 168.

[1805] Abdurrahman Hibrî, *age.*, s. 22.

[1806] O. Nuri Peremeci, *age., s. 62;* Abdurrahman Hibrî, *age.*, s. 22.

rakNâzırzâde Ramazan Efendi'nin atandığı 980/1572-73 tarihini dikkate alarak medreseninde bu tarihte inşa edildiği görüşünü savunur[1807].

Mimarı: Külliyenin mimarı Mimar Sinan'dır[1808]. Sinan'ın hayatı ve eserleri hakkında bilgiler veren yazmalar içerisinde TM'de camiler bölümünde külliye yapıları *"Edirne'de Sultan Selim Han Camii Şerifi: 1 medrese, 1 dâru'l-kurrâ, 1 mektep[1809]"*; Darû'l-hadis ve dâru'l-kurrâlar bölümünde ise *"Edirne'de II. Selim Han Dâru'l-kurrâsı[1810]"* şeklinde geçmektedir.

Mimar Sinan'ın ustalık eserim olarak nitelendirdiği yapı hakkında Evliya Çelebi ayrıntılı bilgiler vermektedir[1811]. Evliya Çelebi bina emininin Müeyyed Paşa olduğunu ve caminin yapılmasına 27.760 kese akçe harcandığını ifade eder[1812]. 28 Zilkade 979/1571 tarihli fermanda bina emininin Hasan olduğu belirtilmiştir[1813]. Caminin batısında yer alan arasta ve dükkanların Mimar Sinan tarafından tasarlandığını, III. Murad tarafından mimar Davut Ağa'ya yaptırıldığı kabul edilmektedir[1814].

Vakfiyesi: II. Selim'in Edirne Selimiye Külliyesine ait vakfiyesi 987/1579 tarihli olup Ankara Vakıflar Genel müdürlüğü Arşivinde bulunmaktadır. Arapça vakfiyede Selimiye Külliyesinin gelir-giderleri, personel sayıları, alacakları ücretler hakkında ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır. Dâru'l-kurrâ Medresesi'nin kıraat ilminin okutulduğu büyük bir dershane ile 17 odadan meydana geldiği yazılıdır.

Vakfiye, medresede görevli personeller ve talebeler hakkında ayrıntılı bilgilere yer verilmiştir. Güzel Kur'ân okuyan, Kur'ân okuma ilmine vakıf ve usta, Kur'ân'ı ezberden okuyabilen ve rivayette imamların hükümlerini öğrenen, gerçek hadisleri bilerek uydurmaları birbirinden ayırt etmeye muktedir, okunacak yerleri anlayan okumaya vakıf, ilm-i hakikat ve ince noktaları aydınlatmada yetenekli, ağırbaşlı, ilim ehlince kabul gören kitapları bilen on imama mensub olan kırâat-ı aşere-i ve sahiblerini bilen yani Nafi' İbni Kesir, İbni Alâ, İbni Amir, Asım, Hamza, Kisa-i Yakub, Ebu Cafer, Halef b. Hişam adlarındaki on kıraat imamını tanıyan bir kimsenin darü'l-kurra'ya Şeyh olarak atanması ve usulüne göre kayıtlı kitapları okutması, on kırâatı öğretmesi, Şatibi kasidesini ve şerhini, İbni Cezeri'nin Mukaddimesi ve diğer üstün eserleri okutması karşılığında kendisine günde 40 dirhem verilmesi şart edilmiştir. Kur'ân'ı usulüne göre okuyan kıraat ehli 10 hafızın, Şeyh'e bağlılıkla darü'l-kurra'da ders almaları, her birinin hususi bir kıraat ile meşgul olması, iki kişinin aynı konu ile meşgul olmamaları, her gün derse hazır olmaları,

---

1807 C. Baltacı, *age.*, s. 830-831.

1808 R. Osman, *age.*, s. 26; Tosyavizade Dr. Rifat Osman, *age.*, s. 51; O. Aslanapa, *age.*, s. 34.

1809 Z. Sönmez, *age.*, s. 83.

1810 Z. Sönmez, a..g.e., s. 89.

1811 E. Çelebi, *age.*, s.575.

1812 E. Çelebi, *age.*, s.575.

1813 Z. Sönmez, *age.*, s. 127.

1814 O. Aslanapa, *age.*, s. 52, 111; O. Aslanapa, *Osmanlı Devri…*, s. 264; R. Osman, *age.*, s. 40-41; D. Kuban, *age.*, s. 169; G. Necipoğlu, *age.*, s. 327.

mazeretsiz tatil gününden başka dersi bırakmamaları, ancak Şeyh'in müsaadesiyle ayrılabilmeleri ve bunların karşılığında her birine günde ikişer dirhem verilmesi şart koşulmuştur.

Darü'l-kurra'da temiz ve sadık bir kimsenin sabahları kapıyı açıp, yatsıdan sonra kapamak üzere günlük üç dirhem karşılığında kapıcı olarak görevlendirilmesi, avluyu süpürecek, helaları temizleyecek, su getirecek bir kimsenin günlük 2 dirhem ücretle temizlikçi olarak atanması; temiz, salih, ehil üç kişinin medresedeki kitapları ve Mushafları temiz ve sağlamca muhafaza etmek üzere görevlendirilmesi, bunlardan birinin kitapları koruması, birinin isteyenlere bekletmeden kitapları verip, alması ve toplamasını, birinin ise tozlarını alması ve her birinin görevine mazeret olmaksızın sürekli devam etmesi karşılığında her birine günlük 5'er dirhem verilmesi şart koşulmuştur[1815].

Malzeme ve Teknik: Medresenin inşa malzemesi taş ve tuğladır. Kuzey cephe düzgün kesme taştan, diğer cepheler ise bir sıra kesme taş, iki sıra tuğladan almaşık teknikte inşa edilmiştir. Kemse taş malzemeye beden duvarlarında revak sütun ve kemerlerinde, kapı ve pencere lento ve sövelerinde, bacaların külahlarında, su kuyusu kaide ve bileziği ile kuzeydeki sofalarda, dershane giriş kapısı ile mihrabında; Tuğla beden duvarlarında kesme taş malzeme ile birlikte, revak ve hücrelerin zemin döşemelerinde, hücrelerin kubbe ve geçişlerinde; ahşap kapı ve pencere doğramalarında; alçı ocak davlumbazları ile üst pencere içlik ve dışlıklarında; metal malzeme ise pencere korkuluklarında; kurşun malzeme üst örtü kaplamasında kullanılmıştır.

Plan ve Mimari Özellikleri: Dârü'l-kurrâ Medresesi[1816], Edirne Selimiye külliyesi içerisinde yer alan ve caminin güneydoğu köşesinde bulunan Dar'ül Hadis Medresesiyle büyük benzerlikler gösterir. Âşık Mehmed, Selimiye camii hakkında ayrıntılı bilgiler verdikten sonra caminin güneydoğusunda hadis ilmi için bir Darû'l-hadis, güneybatısında ise Kur'ân eğitimi için bir dâru'l-kurrâ yaptırdığını söyler[1817]. Benzer bilgileri Katip Çelebi'de verir[1818]. Abdurrahman Hibrî'nin[1819] Edirne'de

---

[1815] Bkz. 2113 Nolu defterin 118.sayfa 27.sırasında kayıtlı II. Selim Vakfı"na ait 987/1579 tarihli Arapça vakfiye.

[1816] Selimiye Risalesinde Caminin kıble tarafına iki medrese yapmasının gerekçesini Mimar Sinan şu şekilde açıklamaktadır: "Caminin kıble yönünde ve mihrap aksının sağı ile solunda iki adet medrese inşa etmiş olmasının nedeni Sure-i Fussilet'deki (Kur'ân-ı Kerim, Fussilet Suresi, Ayet 12) "Böylece gökleri, yedi kat olarak iki günde yarattı..." ayet-i kerimesine ima ve işaret etmek içindir. Ya da bu camiyi, yanına iki vezirini alarak bütün heybetiyle toprağın üzerine oturmuş bir padişaha benzetmek istemiştir. Aslında bu kitapta yazılan çeşitli iima, işaret ve benzetmelerin tamamı, Kur an ı Kerim'in ayetleri ile hadislerden çıkarılmış güçlü sonuçlardır. Allah'a hamd olsun ki, bütün ilham zenginliğimi O verdi". Bkz. Z. Sönmez, age., s. 119.

[1817] "…Bu câmi'un cânib-i cenûbîsinde tahsîl-i 'ulûm-ı nâfi'a için bir medrese-i 'âliye ve cânib-i garbîsinde kırâet-i Kur'ân için bir darü'l-kurrâ binâ itmişdür…". Bkz. Âşık Mehmed, age., s. 1107.

[1818] K. Çelebi, *age.*, s. 1001.

[1819] Abdurrahman Hibrî'nin 1635 yılında tamamladığı eserinde Edirne darülkurraları hakkında şu bilgilere yer vermiştir: "Edirne şehrinde üç Darü'l-Kurra vardır ki bunların en üstün ve en büyüğü Selimi-

Darü'l-Kurraların en büyüğü olarak nitelendirdiği medresenin 11 öğrenci hücresi avlu çevresinde "L" oluşturacak biçimde dizilmiştir. Dershane hücrelerden ayrı olarak doğu kenarına yerleştirilmiştir. Dershane ve hücrelerin üzeri kubbe ile örtülüdür. Revaklar kare kesitli payeler tarafından taşınmaktadır. Üzerleri beşik tonozla örtülüdür. Yapının cami avlusuna bakan giriş cephesi düzgün kesme taş, diğer cephelerde bir sıra taş iki sıra tuğla almaşık örgüsü kullanılmıştır (Foto 1027, Çiz. 171-172).

Kuzey cephe aynı zamanda yapıya girişi sağlayan giriş cephesidir. 31.19m. uzunluğunda, 5.42m. yüksekliğinde olup kesme taştan inşa edilmiştir (Foto 1028). Beden duvarları düz, kaval ve yarım oluklardan meydana gelen taş bir silme ile sonlandırılmıştır. Cephe ortasına eksenden doğuya kaydırılmış taçkapı yerleştirilmiştir. Taçkapının doğu kanadı 11.71m. uzunluğundadır. Cephe yüzeyinde üç pencere revaka açılmaktadır. Zeminden 1.42m. yüksekliğindeki pencereler 99.5m. genişliğinde, 1.00m. yüksekliğinde, 0.65m. derinliğinde dikdörtgen formlu düz atkı taşlı, ahşap doğramalı, demir parmaklıklı ve sivri kemer alınlıklıdır. Pencerelerin lento ve söveleri 0.22m. genişliğinde olup dıştan içe doğru kaval, yarım oluk ve düz silmelerle dört yönden kuşatılmıştır. 0.87m. yüksekliğindeki pencerenin etrafı aynı şekilde silmelerle çevrilmiştir. Kemer aynası sağı tutulmuş olup kesme taş kaplıdır. Taçkapının batı kanadı 16.13m. uzunluğundadır. Cephe yüzeyinde doğu kanatta olduğu gibi benzer formda tasarlanmış üç pencere açıklığı revaka açılır (Foto 1029). Cephe ortasına yerleştirilen ***taçkapı*** beden duvarından 0.59m. dışarı taşırılmıştır. Kapı açıklığına zeminden üç basamaklı taş bir merdivenle ulaşılmaktadır. Taç kapı 3.35m. genişliğinde, 6.58m. yüksekliğinde olup beden duvarlarından daha yüksek tutulmuştur. Kesme taştan inşa edilen taçkapının giriş açıklığı ve sövelerinde mermer kullanılmıştır. Taçkapı farklı genişliklerde dört silme bordürü ile ters "U" şeklinde kuşatılmıştır. En dıştaki ilk bordür 0.14,5m. genişliğinde düz, ikinci ve üçüncü bordür 0.19,5m. genişliğinde olup kaval ve oluk, dördüncü bordür ise 0.31m. genişliğinde düz silmelidir.

Giriş açıklığı 2.06x0.98m. ölçülerinde dikdörtgen bir niş içerisine yerleştirilmiştir. Mermerden yapılmış giriş açıklığı 1.29m. genişliğinde, 2.20m. yüksekliğinde basık kemerlidir. Kapı kemeri 0.37m. genişliğinde olup kırmızı ve beyaz dokuz mermer parçadan kaval ve oluklu silmelerden oluşan zıvana geçmelidir. Kemerin revaka

---

ye darü'l-Kurra'sıdır. Hizmete açılışında şeyhliği, kırk sene kadar Ayasofya hatibi olan Mevlana Hamdi'ye verilmiştir. Kendisi değerli bilginlerden olup, Kıraat (Kur'an okuma) bilim dalında birçok kitap yazmıştır. Bunlar arasında, "Füyuz" adlı değerli kitabı (1037/1627) toplar ki onu Hamdi Efendi yazmıştır. Hamdi Efendi'nin yerine Aziz Efendi adında yaşlı bir kişi geçmiştir. O da vefat edince Hamdullah Efendi'nin çıraklarından Muslihiddin Efendi oldu. O da (1013/1604) yılında vefat edince yerine rahmetli babam kırktan ayrılmış iken şeyh olmuş idi. Bir seneden sonra hariç derecesiyle Çuhacı zade Hacı medresesine verilip yerine Demirci zade adıyla ünlü Ahmet Efendi şeyh olmuştur. O da (1024/1615) yılında vefat edince yerine hala şeyh olan Bosnalı Mustafa geçmiştir". Bkz. Abdurrahman Hibrî, age., s. 36.

bakan arka yüzeyi kaşkemerli olarak tasarlanmıştır. Kapının söveleri 0.23m. genişliğinde olup yekpare mermerdendir. Sövelerin giriş açıklığına bakan iç yüzeylerinde zeminden 1.67m. yüksekliğinde birer adet silmelerle hareketlendirilmiş dekoratif amaçlı konsollar yerleştirilmiştir. Konsollar düz, oluklu, kaval silmelerle hareketlendirilmiştir. Giriş açıklığı üzerindeki üçgenimsi yüzeylerin etrafı silmelerle çerçevelenmiş olup süslemesiz sade bırakılmıştır.

Girişin üzeri 2.46m. yüksekliğinde kesme taştan beş sıralı mukarnaslı bir kavsara ile örtülmüştür. Aşağıdan yukarıya doğru kademeli olarak daralan kavsara yarım sekizgen planlı bir tepe nişi ile sonlandırılmıştır. Alttan ikinci sıra mukarnas dizisinde aşağıya doğru sarkıtılmış dört adet püskül bulunmaktadır. Kavsara köşelikleri boş bırakılmıştır. Taçkapı ile beden duvarlarının birleştiği bölümlere yüksek kabartma tekniğinde işlenmiş ortada bir palmete sap teşkil eden rumilerden meydana gelen bitkisel bezemeli birer köşebent yerleştirilmiştir (Foto 1030-1031).

Batı cephe 26.30m. uzunluğundadır. Beden duvarı bir sıra kesme taş iki sıra tuğladan almaşık tekniktedir. Batı cephe bir alt kotta bulunan arasta binası aynı zamanda yapıya bir payanda görevi görmektedir. Bu kanat üzerinde yer alan beş hücrenin her birinin dışarıya iki alt, bir üst üçerden on sekiz pencere açıklığı yerleştirilmiştir. Alt pencereler 0.56m. genişliğinde, 0.70m. derinliğinde, 1.13m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu, düz atkı taşlı, sivri kemer alınlıklıdır. Pencerelerin lento ve söveleri 0.20m. genişliğinde olup yekpare kesme taştandır. Üst pencereler 0.72m. genişliğinde, 1.30m. yüksekliğinde, 0.67m. derinliğinde sivri kemerlidir. Alçı şebekeli olup yuvarlak kayıtlıdır. Pencere kemeri 0.20m. genişliğinde beş adet kesme taşla örülmüştür (Foto 1032).

Batı cephe ile güney cephenin birleştiği köşe içeri çekilerek pahlanmıştır. 9.50m. uzunluğundaki cephe bir sıra kesme taş iki, sıra tuğladan almaşık tekniktedir. Bu bölüm iki katlı olarak tasarlanmış olup alt katta dükkanlar bulunmaktadır. Cephe yüzeyinde iki alt bir üst üç pencere açıklığı bulunmaktadır. Alt pencereler 0.66m. genişliğinde, 0.70m. derinliğinde, 1.20m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu, düz atkı taşlı, sivri kemer alınlıklıdır. Alt pencerelerin üzerinde onları ortalayacak şekilde yerleştirilmiş tepe penceresi 0.72m. genişliğinde, 1.30m. yüksekliğinde sivri kemerlidir.

Güney cephe 29.13m. uzunluğundadır. İki katlı bir görünüme sahiptir. alt bölüm kaba yonu taş örtülüdür. Üst bölüm ise bir sıra kesme taş, iki sıra tuğladan almaşık tekniktedir. İki bölüm birbirinden enine atılan bir silme ile kat ayrımı belirginleştirilmiştir. Doğudan batıya doğru gidildikçe eğim ile birlikte duvar yüksekliği de artmaktadır. Bu kanat üzerinde altı hücre bulunur. Her hücre dışarıya iki alt bir üst üçer pencere ile açılmaktadır. Güneydoğu köşe hücresinin alt penceresi mazgal formlu olup 0.22m. genişliğinde, 1.20m. yüksekliğindedir. Alt pencereler 0.62m. genişliğinde, 0.70m. derinliğinde,1.13m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu, sivri kemer alınlıklıdır. Ahşap doğramalı pencereler demir parmaklıklıdır. Pencere söve-

leri 0.20m. genişliğinde, 0.14,5m. derinliğinde yek pare taştandır. Pencere alınlığı 0.70m. yüksekliğinde olup kemer aynası yek pare taş kaplıdır. Üst pencereler 0.72m. genişliğinde, 1.30m. yüksekliğinde sivri kemerlidir (Foto 1033).

Doğu cephe 33.18m. uzunluğundadır. Cephe ortasına eksenden kuzeye kaydırılmış dershane/mescit yerleştirilmiştir (Foto 1034). Beden duvarından 9.02m. dışarı taşırılmış dershane, 9.05m. yüksekliğinde olup bir sıra kesme taş, iki sıra tuğladan almaşık tekniktedir. Dershanenin kuzey ve güney cephesi simetrik olarak tasarlanmış olup bir alt iki üst olmak üzere üçer pencere bulunur. Alt pencereler zeminden 1.71m. yüksekliğinde olup 1.12m. genişliğinde, 1.90m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu, sivri teğet kemer alınlıklıdır. Pencere söveleri 0.24m. genişliğinde olup silmelerle dört yönden kuşatılmıştır. Pencere alınlığı 1.09m. yüksekliğinde olup, kemeri 0.28m. genişliğinde bir sıra taş, iki sıra tuğladan almaşık örgülüdür. Kemer aynası sağır tutulmuş olup kesme taş kaplıdır. Üst pencereler zeminden 5.34m. yüksekliğinde, 1.09m. genişliğinde, 2.09m. yüksekliğinde sivri kemerli, alçı şebekelidir. Pencere şebekesi yuvarlak kayıtlıdır. Kemeri ise 21.5m. genişliğinde bir sıra taş, iki sıra tuğladan almaşık tekniktedir. Doğu cephesi 8.08m. yüksekliğinde olup cephe yüzeyinde altlı üstlü yerleştirilmiş ikişerden dört pencere bulunur. Pencereler tasarım açısından diğerleri ile aynı özelliktedir. Alt pencereler zeminden 0.75m., üst pencereler ise 4.36m. yüksekliğindedir. Dershanenin kuzeydoğu ve güneydoğu köşeleri içeri çekilerek pahlanmıştır. Pahlı yüzeylerin üst bölümleri iki kademeli kesme taştan bir mukarnasla sonlandırılmıştır (Foto 1035-1038).

Dershanenin kuzeyinde yer alan duvar 10.81m. uzunluğunda, 4.44m. yüksekliğindedir. Cephe yüzeyinde iki pencere açıklığı 1.02m. genişliğinde, 0.65m. derinliğinde, 1.56m. yüksekliğinde dikdörtgendir. Pencere söveleri 0.22m. genişliğinde, yek pare taştan olup kaval, düz ve pahlı silmelidir. Dershanenin güneyinde yer alan duvar 2.73m. uzunluğunda olup 1.02m. genişliğinde, 1.46m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu tek pencere açıklığı bulunmaktadır. Duvarın güneyinde yer alan ve beden duvarından 4.63m. dışarı taşırılan iki hücre 9.82m. uzunluğundadır. Hücrelerin doğu ve kuzeye bakan cepheleri sağırdır.

Kuzey cephe ortasında bulunan taçkapıdan revaka, buradan da avluya ulaşılmaktadır. 21.54x19.61m. ölçülerindeki ***avlu*** kareye yakın dikdörtgen planlı olup üzeri açıktır. Diğer birçok medresede gördüğümüz şadırvan uygulaması burada görülmemektedir. Zemini topraktır. Ancak son yıllarda yapılan onarımlar sırasında avlu ortasına mermerden bir fıskiyeli havuz yerleştirilmiştir (Foto 1039).

Darû'l-hadis Medresesi'nde olduğu gibi burada da avlunun kuzeydoğusunda bir ***su kuyusu*** bulunur. 1.27x1.20m. ölçülerinde kare bir taban üzerine oturun kuyunun bilezik monolit taştandır. Silindirik formlu bilezik 0.75m. yüksekliğinde, 0.64m. genişliğindedir. Bileziğin ağızı 0.46m. genişliğinde, kenar kalınlığı ise 0.10m.'dir. Kuyunun derinliği ise 6.20m.'dir (Foto 1040).

Avlunun etrafı dört yönden ***revaklarla*** çevrilidir. Revakların avluya bakan ön cepheleri düzgün kesme taştan inşa edilmiştir. Kuzey ve güneyde yedişer, doğu ve batıda sekizer revak gözü bulunmaktadır. Revakları taşıyan ayaklar kesme küfeki taştan 0.38x0.38m. ölçülerinde kare kesitli olup 1.75m. yüksekliğindedir. Ayakların dört köşesi pahlanarak yumuşatılmıştır. İki ayak arasındaki uzaklık doğu ve batı kanatta 2.33m., kuzey ve güney kanatta 2.49m.dir. Ayakların arkalarındaki duvarlara uzaklığı ise 2.35m.'dir. Başlıklar yekpare kesme taştan olup 0.20m. yüksekliğindedir. Başlıklar düz, kaval ve yarım oluk silmelerle hareketlendirilmiştir. Kaidesiz ayaklar doğrudan revak zeminine oturtulmuştur. Kemerler üzengi seviyesinde metal gergiler bulunur. Ayaklar birbirine zeminden 3.01m. yüksekliğinde, 0.32m. genişliğinde sivri teğet kemerle bağlanmıştır. Revak gözleri günümüzde camekanla kapatılmıştır. Kemer köşelerinde oluşan üçgenimsi yüzeyler süslemesiz olup sade bırakılmıştır. Revakların üzeri arkalarında bulunan hücrelere göre daha alçak tutularak beşik tonozla örtülmüştür. Dıştan ise avluya doğru eğimli kurşun kaplı bir çatı ile örtülüdür. Revak zemini avludan bir kademe yükseltilmiş olup her bir kenarı 0.21m. uzunluğunda olan altıgen şeşhane tuğlalarla kaplanmıştır. Tuğlalar arasında 4cm.'lik bir derz bulunmaktadır (Foto 1041-1046).

Revakların arkasında yer alan ***13 hücre***, avlu etrafına "L" şeklinde dizilmiştir. Batıda beş, güneyde yedi, güney kanadın kuzey ucuna eklenen bir hücre kubbe ile örtülüdür. Dershane ise doğu kanada hücrelerden bağımsız olarak konumlanmıştır. Giriş cephesi olan kuzey kanatta hücreler yoktur. Cephe ortasındaki taçkapı revaka doğru 1.15m. taşıntı yaparak Bursa kemeri ile revaka açılmaktadır. Taçkapının bu görüntüsünü gizlemek için iki yanında cephe boyunca uzanan zeminden 0.42m. yüksekliğinde, 0.97m. derinliğinde kesme taştan sofalar ilk olarak bu medresede karşımıza çıkar (Foto 1047). Kuzeyde camiye bakan cephede, giriş açıklığının iki yanına yerleştirilen ve zeminden 1.22m. yüksekliğinde, 1.00m. genişliğinde, 1.00m. derinliğinde üçerden altı kare formlu pencereler, cami dış avlusu ile medrese avlusu arasında görsel bir bağlantı sağlanmıştır[1820]. Pencerelerin avluya bakan köşeleri pahlanmıştır.

Batı kanat 23.64m. uzunluğunda olup beş hücre kuzey-güney doğrultusunda yerleştirilmiştir. Boyut ve iç mekan tasarımları aynı olan hücrelerin avluya bakan doğu cephelerinde eksenden güneye kaydırılmış birer kapı açıklığı bulunmaktadır. Giriş kapıları 0.76m. genişliğinde, 1.62m. yüksekliğinde, 0.84m. derinliğinde dikdörtgen formlu düz atkı taşlıdır. Kapıların lento ve söveleri 0.19m. genişliğinde, 0.18m. derinliğinde yek pare taştandır. Kapı açıklığından 1.00x0.90m. ölçülerinde kare planlı, üzeri düz tavan örtülü hazırlık mekanına ulaşılır. Bu bölümün batısı bir duvarla kapatılmıştır. Kuzeyinde bulunan 0.80m. genişliğinde dikdörtgen bir açıklıkla hücreye girilir. Kuzey-güney doğrultusunda 4.23m., doğu-batı doğrultusunda 3.76m.

[1820] D. Kuban, age., s.182.

ölçülerinde olup hemen hemen kare planlıdır. Üzeri zeminden 5.96m. yüksekliğinde pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Pandantifler zeminden 2.20m. yükseklikten başlamaktadır. Doğu cephede davlumbazları günümüze ulaşmamış olan ocaklar zeminden 0.32m. yüksekliğinde, 0.47m. derinliğinde, 0.75m. genişliğinde, 1.28m. yüksekliğinde dikdörtgen planlıdır. Kuzeyde zeminden 0.53m. yüksekliğinde, 0.70m. genişliğinde, 0.50m. genişliğinde, 1.18m. yüksekliğinde dikdörtgen bir niş bulunmaktadır. Güney cephe sağır tutulmuştur. Batı cephesinde ortada zeminden 0.47m. yüksekliğinde, 0.37m. derinliğinde 0.73m. genişliğinde, 1.10m. yüksekliğinde dikdörtgen bir niş, iki yanında zeminden 0.36m. yüksekliğinde, 0.81m. genişliğinde, 1.13m. yüksekliğinde dikdörtgen birer alt pencere ile üstte ortaya gelecek şekilde sivri kemerli, revzenli bir tepe penceresi ile aydınlatılmıştır. Hücrelerin zemini altıgen şeşhane tuğlalarla kaplıdır. Duvarlar kubbe ve geçişler sıvalı ve badana boyalıdır (Foto 1048-1054).

Güney ve batı cephenin birleştiği köşeye yerleştirilmiş altı nolu hücreye güneydoğu köşeye yerleştirilmiş bir kapı ile girilmektedir. Düzgün olmayan beşgen planlı odanın kenar uzunlukları 1.98m., 2.45m., 1.77m., 5.29m., 1.88m.dir. Güneydoğu ve kuzeybatıdan 0.96m. genişliğinde, 3.40m. yüksekliğinde sivri birer kemerle daraltılarak oluşan kare alanın üzeri pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Giriş açıklığının kuzeyinde ocak, kuzeydoğu kenarı sağır, kuzeybatı ve güneydoğuda 0.53m. derinliğinde, 0.73m. genişliğinde birer dikdörtgen niş bulunur. Güneybatı cephesinde ortada dikdörtgen niş, iki yanında birer alt pencere, üstte ortaya gelecek şekilde tek tepe penceresi ile aydınlatılmıştır.

Güney kanatta biri güneydoğu köşede olmak üzere altı hücre bulunmaktadır. Hücrelere kuzey cephede eksenden doğuya kaydırılmış dikdörtgen formlu birer kapı ile giriş sağlanmıştır. Hücreler içten yaklaşık olarak 3.75x3.93m. ölçülerinde kare planlıdır. Üzeri pandantif geçişli birer kubbe ile örtülüdür. Doğu cepheleri sağır tutulan hücrelerin batı cephelerinde zeminden 0.52m. yüksekliğinde, 0.52m. derinliğinde, 1.06m. yüksekliğinde, 0.74m. genişliğinde dikdörtgen birer niş bulunmaktadır. Kuzeyde girişin batısına 0.46m. derinliğinde, 0.74m. genişliğinde dikdörtgen ocak nişi yerleştirilmiştir. Güney cephelerinde ortada niş, iki yanda birer alt, üstte ortaya gelecek zeminden 2.33m. yüksekliğinde, 0.80m. genişliğinde revzenli bir tepe penceresi ile aydınlatılmıştır. Medrese hücreleri içerisinde sadece güney kanatta batıdan doğuya doğru sıralanmış beşinci hücre içerisinde ocak davlumbazı bulunmaktadır. alçıdan yapılan oda içerisine doğru taşıntı yapan davlumbaz yarım onikigen planlı olup üzeri pramidal bir külahla örtülüdür.

Doğu kanat 27.21m. uzunluğundadır. Cephe ortasında eksenden kuzeye kaydırılmış dershane ile güneydoğu köşeye iki hücre yerleştirilmiştir. Dershanenin kuzeyinde yer alan duvar 10.15m. uzunluğunda, 0.68,5m. kalınlığında olup revaka açılan iki pencere zeminden 1.24m. yüksekliğinde, 1.07m. genişliğinde, 1.59m. yüksek-

liğinde dikdörtgen formludur. Dershanenin güneyindeki hücreler ile arada bağlantıyı sağlayan 2.73m. uzunluğundaki duvar yüzeyinde tek pencere bulunmaktadır. Güneydoğu köşede yer alan iki hücreden kuzeyde olanı ve mutfak olarak kullanılana batı cephede eksenden kuzeye kaydırılmış 0.75m. genişliğinde, 1.60m. yüksekliğinde dikdörtgen açıklıklı bir kapı ile girilmektedir. 3.80x3.77m. ölçülerinde kare planlı hücrenin üzeri kubbe ile örtülüdür. Kuzey ve doğu cephesinde sivri kemerli birer tepe pencere ile aydınlatılmıştır. Güneydoğu köşesinde bulunan 1.32m. genişliğinde, 0.80m. derinliğinde dikdörtgen bir kapı ile tuvalet/wc mekanına ulaşılmaktadır. 3.80x3.76m. ölçülerinde hemen hemen kare planlı olup üzeri kubbe ile örtülüdür. Kubbe yüzeyinde iki adet altıgen fil gözleri yerleştirilmiştir. Batıda üç tuvalet hücresinden her birine doğu cephelerinde bulunan birer kapı ile girilir. Hücreler 1.40x1.38m. ölçülerinde kare planlıdır. Doğu, batı ve kuzey cephesi sağır tutulmuştur. Güney cephesinde altta mazgal formlu, üstte sivri kemerli iki pencere ile aydınlatılmıştır. Mazgal pencere içten 0.76m., dıştan 0.22m. genişliğinde 1.20m. yüksekliğinde dikdörtgen formludur.

Doğu cephede yer alan ve hücrelerden bağımsız olarak tasarlanmış ***dershane/mescit*** binasına batı cephede bulunan bir kapı ile giriş sağlanmıştır (Foto 1055). Revak zemininden tek basamakla ulaşılan kapı açıklığı 1.12m. genişliğinde, 1.11m. derinliğinde, 2.17m. yüksekliğinde dikdörtgen formludur. Kapı düz silmeli bir bordürle dört yönden kuşatılmıştır. Giriş açıklığı basık kemerli olup mermerdendir. Kapı söveleri 0.24m. genişliğinde, 0.19m. derinliğinde yekpare taştandır. Sövelerin giriş açıklığına bakan iç yüzeylerin üst bölümlerinde yukarıdan aşağıya doğru düz, oluk, düz, oluk silmeli dekoratif amaçlı konsollar yerleştirilmiştir. Kapı kemeri kırmızı ve sarı renkli dokuz taştan örülmüştür. Kemer köşeliklerinde oluşan üçgenimsi yüzeyler süslemesiz bırakılmıştır (Foto 1056). İki kanatlı ahşap bir kapı ile girilen dershane/mescit dıştan 9.68x9.68m., içten 7.40x7.40m. ölçülerinde kare planlıdır. Üzeri zeminden 11.33m. yüksekliğinde pandantif geçişli, sekizgen kasnak üzerine oturan bir kubbe ile örtülüdür. Kubbeye geçişi sağlayan pandantifler zeminden 3.92m. yükseklikten başlamaktadır. Kubbe eteği kalemişi tekniğinde yapılmış iki bordür ile çepeçevre kuşatılmıştır. Alttaki bordür farklı büyüklükteki iki altıgenin birbirine ulanarak ve simetrik prensibine uygun olarak oluşturulmuş zencerek motifi; üstteki ise tepelik şeklinde düzenlenmiş palmetlerden oluşan bitkisel bezemelidir. Bir palmetten çıkan saplar sağa ve sola yönelerek yanlarındaki palmetlere sap teşkil etmektedir. Kubbe merkezine ise dairevi bir rozet yerleştirilmiştir. Dört bölüm halinde tasarlanmış olup merkeze on kollu yıldızdan gelişen geometrik bir kompozsiyon, bunun etrafı kırmızı renkli bir çerçeve ile sınırlandırılmıştır. Üçüncü bordür yarım dairelerin birbirine eklenmesinden, dördüncü bölüm ise daha geniş tutulmuş olup marul yaprağını hatırlatan kıvrımlı ve dalgalı hatlardan meydana getirilmiştir.

Batıda girişin iki yanında 1.03m. genişliğinde dikdörtgen formlu birer pencere bulunmaktadır. Pencere söveleri 0.20m. genişliğinde, 0.15m. derinliğinde olup dıştan içe doğru oluk, kaval, düz ve pahlı silmelerle dört yönden kuşatılmıştır. Doğuda iki alt iki üst dört pencere; kuzeyde batıda niş, doğuda bir alt pencere ile üstte zeminden 3.78m. yüksekliğinde, 1.09m. genişliğinde, 2.73m. yüksekliğinde revzenli iki pencere sivri kemerlidir. Nişler zeminden 0.26m. yüksekliğinde, 1.12m. genişliğinde, 1.92m. yüksekliğinde 0.60m. derinliğinde dikdörtgen formludur. Nişin etrafını kuşatan profilli silmeli söveler 0.22m. genişliğindedir. Alt pencereler 1.14m. genişliğinde, 1.90m. yüksekliğinde dikdörtgendir (Foto 1057-1061).

Kıble cephesinde ortada mihrap, doğusunda pencere, batısında iki raflı dikdörtgen bir niş, üstte iki sivri kemerli pencere bulunmaktadır. Kesme taştan yapılmış mihrap 4.20m. yüksekliğinde, 2.20m. genişliğindedir. Dikdörtgen planlı mihrap nişi 0.98m. genişliğinde, 0.49m. derinliğinde, 2.35m. yüksekliğindedir. Nişin üzeri 1.37m. yüksekliğinde beş sıra mukarnaslı bir kavsara ile örtülüdür. Kavsara köşeliklerinde üçgen alanlar boş bırakılmıştır (Foto 1062-1064).

Hücrelerin içerisinde var olan ancak günümüze ulaşmayan ocakların üst örtüye yansıyan ***bacaları*** 0.54x0.54m. ölçülerinde kare planlıdır. Tuğladan inşa edilmiş bacalar 3.14m. yüksekliğindedir. Tuğla gövdenin her bir yüzeyinde kesme taştan yapılmış dikdörtgen bir çökertme içerisine yerleştirilmiş ikişerden sekiz sivri kemerli duman çıkış deliği bulunmaktadır. Üzeri kesit pramit şeklinde bir taş bir külahla örtülmüştür (Foto 1065-1066).

Süsleme Özellikleri: Selimiye Darükkurra yapısı süsleme açısından sade bir tasarıma sahiptir. Süslemenin belli yerlerde yoğunlaştığı görülmektedir. Kuzey cephe ortasında yer alan taçkapı kesme taştan olup dıştan silmelerle kuşatılmıştır. Giriş açıklığı mermerden olup kemeri ise iki renkli taştan zıvana geçmeli olarak tasarlanmıştır. Kemer köşelikleri süslemesiz olup sade bırakılmıştır. Girişin üzerini örten mukarnaslı kavsaranın ikinci sırası dört adet aşağıya doğru sarkıtılmış püsküllerle dikkati çekmektedir. Beden duvarından yüksek tutulmuş taçkapı iki yandaki duvarlarla birleştiği köşelere birer adet üçgenimsi, derin oyma tekniğinde yapılmış köşebentler yerleştirilmiştir.

Revakların sütunları, başlıkları ve kemerlerinde düzgün kesme taş işçiliği ön plana çıkmaktadır. Hücrelerin kapı ve pencereleri süsleme açısından sade olup lento ve söveleri yekpare taştandır. Ancak kuzey cephedeki pencereler, dershanenin alt sıra pencereleri ile doğu cephedeki pencerelerin lento ve söveleri silmelerle hareketlendirilmiştir. Hücrelerin tepe pencereleri dıştan alçı şebekeli, yuvarlak kayıtlı; içten revzenli olup bitkisel ve yazılı süslemelidir. Dershane binasının giriş açıklığı kesme taştan yapılmış ve etrafı silmelerle kuşatılmıştır. Kapı kemeri iki renkli taştan geçmeli olarak tasarlanmıştır. Mihrabı kesme taştan olup süslemesizdir. Kubbe eteği zencerek ve palmetlerden oluşan iki bordürle süslenmiştir. Kubbe merkezinde yer alan dairevi göbek ise geometrik ve bitkisel bezemelidir.

Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu: Paye bakımından yetmişli olan medrese, 1009/1600-1601 tarihinde de aynı durumunu muhafaza etmiştir[1821]. Bu medresede görev yapan müderris *"Reis-i Müderrisin"* olarak kabul edilmekteydi[1822]. Medrese binası Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine kadar işlevini sürdürmüştür. Balkan Savaşı sırasında askeri hapishane olarak kullanılan medrese binası 1925 tarihinde Edirne Müzesi olarak kullanılmıştır. Müzenin yapının doğusunda yer alan Dar'ül Hadis Medresesi'ne taşınmasında sonra kısa bir süre Kuran kursu olarak kullanılmıştır. özgün plan şemasını muhafaza eden medresede basit onarımlar yapılmıştır. Dâru'l-kurrâ Medresesi günümüzde Etnografya Müzesi olarak hizmet vermektedir[1823].

Medrese en son 2007 yılında onarım geçirmiştir. 832.602,27 YTL. Mal olan restorasyonda Yapındaki tüm sıvaları, döşemeleri, kapı, pencere doğramaları ve elektrik tesisatı yenilenmiştir. Revakları kapatan demir doğramalar kaldırılıp, yerine çelik taşıyıcılar ile temperli lamine camdan oluşan hafif cephe sistemi yapılmıştır. Müze teşhir ve tanzimine uygun olarak sergi odaları düzenlenmiştir. Tüm cephelerin onarımı ve temizliği yapılmıştır. Çevre düzenleme çalışmaları kapsamında; bahçe düzenlemesi yapılmıştır.

[1821] C. Baltacı, *age.*, s. 831.

[1822] R. Kazancıgil-N. Gökçe, age., s. 42.

[1823] M. Erdoğan, "Osmanlı Devrinde Trakya Abidelerinde Yapılan İmar Çalışmaları", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, C.6-7, İstanbul 1978, s.129.

3.42. Birgi İmam Birgivi Medresesi

Yeri: Birgivi Darû'l-hadis Medresesi, İzmir ili Ödemiş ilçesi Birgi Mahallesinde[1824], Ulu Cami Sokakta, Birgi Ulu Cami'nin güneydoğusunda bulunmaktadır. Tapunun 8-12 ada 529 parselinde kayıtlıdır.

Bânîsi: Medresenin bânîsi, vakfiyede geçen *"Sultanın Hocası Şemseddin oğlu Ataullah Efendi'nin bağışı"* şeklindeki bilgiden hareketle Atâullah (Atâi) Ahmed Efendi'dir[1825]. Atâullah (Atâi) Ahmed Efendi, eğitimin tahsilini tamamladıktan sonra 942/1535-1536 tarihinde günlük 20 akçe yevmiye ile Aydınoğlu Medresesi, 30 akçe ile Tokat Sultanisi, 40 akçe ile Kadı Hüsam Medresesi'nde, 50 akçeile de 954/1547 İstanbul Rüstem Paşa Medresesi'nde, 957/1550-974/1566 yılları arasında II. Selim'in hocalığını yapmıştır[1826]. 11 Safer 976/5 Temmuz 1571 yılında vefat eden Ahmed Efendi, İstanbul'daki Şeyh Vefa Türbesine defnedilmiştir[1827].

Mimarı: Mimarı bilinmemektedir.

İnşa Tarihi: İnşa tarihini gösteren herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Vakfiyesi 1571 tarihinde düzenlenmiş olup, bu tarihte veya bu tarihten birkaç yıl önce yapılmış olmalıdır[1828]. İlk müderris atamasıda 981/1573-74 tarihinde yapılmış olmasıda bu durumu teyit etmektedir[1829].

Vakfiyesi: Atâullah Efendi'nin 979/1571-1572 tarihli vakfiyesinde Birgi, Urla, Bozdoğan, İzmir, İstanbul'da bulunan yapıların isimleri ile birlikte vakfın gelirleri ve harcama kalemleri hakkında bilgiler verilmektedir[1830]. Ayrıca vakfiyede medresenin konumu, hücre sayısı, görevli personeller ve aldıkları ücretlere de değinilmiştir. Vakfiyede *"Aydın vilayetinin Birgi kasabasında İsa Bey Camii kurbünde yedi hücreyi muhtevi dâru'l-hadis"* şeklindeki ibareden yedi hücreli ve Darû'l-hadis eğitimim verildiği bir medrese olduğu anlaşılmaktadır. Vakfın geliri için çeşitli bahçeler ile müderrisin kalması için kışlık bir menzil inşa edildiği *"Darû'l-hadise muttasıl hariciye ve dahiliyeli meyvalı ve meyvasız bahçe ve sair müştemilatı muhteri müderrisin ikametine mahsus kışlık menzil. Bozdağmda yine müderrisin ikametine mahsus dahiliye ve hariciyeli yazlık menzil"* şeklinde geçen ifadeden anlaşılmaktadır[1831]. Medresede eğitim gören

---

[1824] Birgi hakkında bkz. Aşık Mehmed, *age.*, s. 894.

[1825] Katip Çelebi, *age.*, s.931; Abdullah Aydemir, *Ebusuud Efendi*, Ankara 1989, s.6; F. Emecen, "Birgi", *TDVİA*, C. VI, İstanbul 1992, s. 191; S. Donuk, *agt.*, 539-542; Y. Demiralp, "İmam Birgivi Darülhadisi", *Birgi (Tarihi, Tarihi Coğrafyası ve Türk Dönemi Anıtları)*, Ankara 2001, s. 107-108.

[1826] Kâtip Çelebi, Mîzanü'l Hakk Fi İhtiyari'l- Ahakk (En Doğruyu Seçmek İçin Hak Terazisi), (Haz. O.Ş. Gökay), İstanbul 1980, s. 107.

[1827] Mehmet Süreyya, *age.*, s.331.

[1828] M. Kiel, Tarihi, "Birgi Tarihi ve Tarihi Coğrafyası", *Birgi (Tarihi, Tarihi Coğrafyası ve Türk Dönemi Anıtları)*, (Çev. R. H. Ünal), Ankara 2001, s. 32; Y. Demiralp, *agm.*, s. 108.

[1829] S. Donuk, *agt.*, 1195.

[1830] Yapının vakfiyesi hakkında bkz. H. B. Kunter, "Türk Vakıfları ve Vakfiyeleri Üzerine Mücmel Bir Etüd", *VD*, S. I, 1938, s. 125-127.; M. Kiel, *agm.*, s. 32.

[1831] Müderrisin ikametine tahsis edilen yazlık ve kışlık iki menzilin otuz dirheme kadar olan tamiri kendisine ait olup otuz dirhemden fazla tamir masrafı vakıftan verileceği yazılıdır. Bkz. H. B. Kunter, *agm.*, s. 125-126.

yedi öğrenciden her birine 4 dirhem, bevvabına 2 dirhem, müderrise 20-30 dirhem yevmiye verilmesi şart konulmuştur[1832].

Malzeme ve Teknik: Medresenin ana inşa malzemesi moloz taş ve tuğladır. Beden duvarlarında moloz taş; baca, kubbe, kemer ve kubbe geçişlerinde tuğla; kapı ve pencere lento-söve lerinde kesme taş, sütun ve başlıklarda mermer; kapı-pencere doğramaları ile kemer gergilerinde ahşap; üst örtü kaplamasında kurşun malzeme kullanılmıştır.

Plan ve Mimari Özellikleri: Birgivi Medresesi herhangi bir külliyeye bağlı olmadan bağımsız, tek yapı ölçeğinde inşa edilmiş bir eğitim yapısıdır. Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen bir alan oturan yapı dıştan 19.00x8.00m. ölçülerindedir (Çiz. 173). Tek sıra hücre dizisinden oluşan medresenin doğu ve batısına birer hücre ilave edilerek kolları kesilmiş "U" planlı medreseler içerisinde de değerlendirilebilir[1833].

Kuzey cephe 19.10m. uzunluğundadır. Cephe ortasına iki mermer sütunla üç bölüme ayrılmış 10.64m. uzunluğunda, 2.92m. derinliğinde üzeri pandantif geçişli kubbelerle örtülü revak bölümü yerleştirilmiştir. Mermer sütunlar birbirine tuğladan sivri kemerlerle bağlanmıştır. Kemer alınlıkları tuğladan geometrik kompozisyonlarla süslenmiştir. Revak köşeleri pahlanarak üç sıra mermerden mukarnasla sonlandırılmıştır. İki yanda yer alan hücrelerin ana caddeye bakan cepheleri 4.30m. uzunluğundadır. Odaların bu cephe yüzeyinde iki katlı pencerelerden alt sırada dikdörtgen formlu, düz atkı taşlı, demir parmaklıklıdır. Lento ve söveleri yekpare mermerdendir. Alt sıra pencerelerin üzerinde mazgal formlu bir tepe penceresi yerleştirilmiştir. Beden duvarları diğer üç cephede olduğu gibi tuğladan iki sıra testere dişi ile sonlandırılmıştır (Foto 1067).

Moloz taş örgülü ***güney cephe*** 17.71m. uzunluğundadır. Beden duvarı iki sıra tuğladan kirpi saçakla sonlandırılmıştır. Cephe yüzeyinde alt ve üstte olmak üzere iki katlı beşerden on pencere bulunur. Alt sıra pencereler zeminden 1.17m. yükseklikte olup, 0.80m. genişliğinde, 0.59m. derinliğinde 1.13m. yüksekliğindedir. Dikdörtgen formlu düz atkı taşlı, demir parmaklıklı, ahşap doğramalı, iki kanatlı pencerelerin lento, söve ve denizlikleri yekpare mermerdendir. Pencereler tuğladan sivri kemerli birer alınlığa sahiptir. Alt sıra pencerelerin üzerinde aynı aks üzerinde olacak şekilde mazgal formlu beş pencere yerleştirilmiştir (Foto 1068, Çiz. 174).

Batı cephe 8.00m. uzunluğunda olup moloz taş örgülüdür. Beden duvarları tuğladan iki sıra testere dişi ile sonlandırılmıştır. Batıda yer alan iki odanın cepheye açılan mazgal formlu iki pencere ile aydınlatılmıştır.

Doğu cephe, güney ve batı cephe ile aynı özellikte olup 7.78m. uzunluğundadır. Bu cephe üzerinde yer alan iki hücreden kuzeyde olanı 1.40m. dışarı taşıntı yapmıştır. Bu da cephenin düz değil de kademeli olmasına sebep olmuştur. Köşeleri pahlı

[1832] Yapının Vakfiyesi hakkında bkz. H. B. Kunter, *agm.*, s. 126.

[1833] Y. Demiralp, *agm.*, s. 106.

cephenin üst kesimleri tuğladan üç sıra mukarnas sonlandırılmıştır. Kuzeydoğu köşede bulunan odanın doğuya bakan cephesinde tek mazgal pencere bulunur (Foto 1069).

Medresenin kuzeyinde bulunan üç basamaklı bir merdivenle revaka ulaşılır. İki sütunla üç birime ayrılan revak, 10.70x3.02m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Sütunlar birbirine ve arkalarındaki duvarlara tuğladan 0.60m. genişliğinde sivri kemerlerle bağlanmıştır. 3.40x2.90m. ölçülerindeki kareye yakın dikdörtgen planlı her birimin üzeri pandantif geçişli birer kubbe ile örtülüdür. Sekizgen kasnak üzerine oturan kubbeler zeminden 5.96m. yüksekliğindedir. Ortada yer alan kubbenin oturduğu güney kemeri diğerlerinden farklı olarak dilimli olarak yapılmıştır. Revak kemerlerini taşıyan devşirme mermer sütunlar 0.60m. çapında 2.66m. yüksekliğindedir. Kemerler birbirine ve duvarlara ahşap gergilerle bağlanmıştır. Revakın kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerinin üst bölümü üç sıra mukarnas dizisiyle pahlanmıştır (Foto 1070-1072)).

Kubbeli giriş revakı, güneyde beş, doğu ve batıda birer olmak üzere üç yönden yedi ***hücre*** ile kuşatılmıştır. Hücreler, dikdörtgen formlu, düz atkı taşlı, yekpare taştan lento ve söveli kapı açıklıkları revaka açılır. Kapı açıklıklarının üzerine tuğladan sivri kemerli birer alınlık bulunur (Foto 1073).

Kuzeydoğu köşede yer alan ilk hücreye batı cephesinde bulunan 0.60m. derinliğinde, 1.84m. yüksekliğinde 0.94m. genişliğinde tek kanatlı ahşap doğramalı bir kapı ile girilir. 2.93x2.80m. ölçülerinde kare planlı hücrenin üzeri zeminden 4.42m. yükseklikte tuğladan pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Kuzey, güney ve doğu duvar yüzeyleri farklı ölçü ve sayıdaki pencere, ocak ve dolap nişleri ile hareketlendirilmiştir. Batı ve güney duvarın kesişim yeri içeri çekilerek odanın içerisi düzgün olmayan beşgene dönüştürülmüştür. Böyle bir uygulamaya gidilmesinin temel sebebi odanın güneybatısındaki odaya girişi sağlayan koridora yer açmak içindir.

Benzer uygulama kuzeybatı köşedeki odada görülmektedir. Hücrenin ana caddeye bakan kuzey cephesinde zeminden 1.17m. yüksekliğinde 0.60m. derinliğinde, 0.80m. genişliğinde, 0.70m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu, iki kanatlı ahşap doğramalı pencere ile aydınlatılmıştır. Pencerenin iki yanında eşya koymaya yarayan birer adet dolap nişi ve raflar bulunur. Pencerenin batısında bulunan niş, zeminden 0.70m. yüksekliğinde, 0.51m. genişliğinde, 0.41m. derinliğinde ve 0.99m. yüksekliğindedir. Doğusunda yer alan ikinci niş ise zeminden 1.46m. yüksekliğinde, 0.39m. derinliğinde, 0.41m. yüksekliğinde ve 0.51m. genişliğindedir. Doğu duvar yüzeyinde bulunan diğer iki nişten kuzeydeki zeminden 0.72m. yüksekliğinde, 0.43m. derinliğinde, 0.61m. genişliğinde, 1.09m. yüksekliğinde iken güneydeki niş ise zeminden 1.50m. yüksekliğinde 0.45m. derinliğinde, 0.45m. genişliğinde, 0.35m. yüksekliğindedir. Odanın güney duvar yüzeyinde bir ocak nişi ile bununda doğusundaki bir raf nişi bulunur. Raf nişi zeminden 0.88m. yüksekliğinde, 0.93m. yüksekliğinde, 0.39m. derinliğinde 0.47m. genişliğindedir. Ocak nişi 0.81m. genişliğin-

de 0.46m. derinliğinde olup yarım daire planlıdır. Zeminden 1.43m. yüksekliğinde ocağın kemeri basık kemerlidir (Çiz. 175). Odanın kubbe ve duvarları sıvalı ve beyaz badana boyalıdır. Hücre zemini bir kenarı 0.15m. olan altıgen tuğlalarla kaplıdır. Tuğlaların aralarındaki derzler 2cm. genişliğindedir (Çiz. 176).

Kuzeybatı köşedeki oda ilk hücre ile aynı olup simetrik olarak tasarlanmıştır. Ancak iç mekandaki detaylarda bazı farklılıklar görülmektedir. 2.99x2.83m. ölçülerinde kare planlı odanın güneydoğu köşesi içeri çekilmiştir. Üzeri haç tonoz ile örtülü odanın doğusunda giriş kapısı, güneyinde ise cephe ortasına yerleştirilmiş ocak nişi bulunmaktadır. Odanın kuzeyinde cephe ortasında zeminden 0.60m. yüksekliğinde 0.76m. genişliğinde, 0.54m. derinliğinde 1.13m. yüksekliğindeki dikdörtgen formlu pencere açıklığının iki yanında birer adet farklı ölçü ve boyutlarda nişler yerleştirilmiştir. Batı duvar yüzeyinde bulunan iki nişten kuzeydeki 1.39m. yüksekliğinde, 0.80m. genişliğinde 0.43m. derinliğinde iken, güneydeki ise 0.52m. genişliğinde0.46m. derinliğinde0.82m. yüksekliğindedir. Cephenin üst bölümünde zeminden 3.13m. yüksekliğinde 0.53m. genişliğinde 0.85m. yüksekliğinde mazgal formlu bir pencere bulunur (Foto 1074-1079).

Revaklı bölümün güneyinde yer alan beş öğrenci hücresinden ortadaki üç tanesine kapı açıklığından doğrudan girilirken, yanlarda bulunan diğer iki odanın girişleri ise birer koridor şeklinde düzenlenmiştir. Bu durum diğer medreselerde çok sık karşılaşılan bir durumdur. Bunun tek sebebi de köşelere yerleştirilen bu odaların iki yanda bulunan odaların gerisinde bulunmasından kaynaklanmaktadır. Odaların içleri 3.26x2.78m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda kareye yakın dikdörtgen planlıdır. Kuzey ve güneyinde 0.15m. genişliğinde doğu-batı doğrultusunda atılan birer kemer ile daraltılarak kareye dönüştürülmüştür. Bunun neticesinde oluşan kare alanın üzeri de haç tonozla örtülmüştür. Aynı aks üzerinde yer alan öğrenci odalarının güneye açılan altta dikdörtgen formlu, üstte mazgal formlu birer pencere ile odaların aydınlatılması ve havalandırılması sağlanmıştır. Her bir odanın doğu duvar yüzeyinde yarım daire planlı birer ocak nişi, yeri ve sayısı değişiklik gösteren raf nişleri bulunur. Dolap nişlerinin sayısı bazı odalarda üç, bazılarında ise dörttür.

Ocakların üst örtüye yansıyan ***bacaları*** tuğladan kare kesitlidir. Kare gövdenin her yüzeyine dikdörtgen formlu birer duman açıklığı açılmıştır. Yedi bacanın her birinin üzeri kiremit kaplı kırma çatı ile örtülüdür. Onarımlar neticesinde hem ocak nişleri hem de raf ve dolap nişleri özgün durumlarını büyük oranda kaybetmiştir. Odaların giriş kapıları üzerinde yatak veya çeşitli eşya koymaya yarayan ahşap sergenler yer alır (Foto 1080).

Süsleme Özellikleri: Birgivi Medresesi, süsleme açısından sadedir. Yapının kuzey cephedeki revak kemerleri aralarındaki üçgen alınlıklardaki tuğlaların farklı şekillerde dizilmesiyle çeşitli geometrik kompozisyonlar elde edilmiştir. Revak kemerinin doğu ve batı köşelerindeki alınlıklara alttan ve üstten iki sıra tuğla dizisiyle

sınırlanan alanın içerisinde tuğlaların eşit kalınlıkta derzlenmesiyle oluşturulmuş merdiven basamağını andıran zikzak tarzında geometrik bir kompozisyon yerleştirilmiştir.

Ortadaki sivri kemer ile batısındaki kemerin alınlığında en alttaki üçgen alan içerisinde pişmiş topraktan kalıp basma tekniğinde yapılmış ve büyük oranda tahrip olmuş bitkisel süslemenin alt bölümü palmetle sonlandırılmıştır. Bu kompozisyonun üzerinde üç bölüm halinde düzenlenmiş olup altta merdiven basamağını andıran zikzaklar, ortada meandırlar, üstte ise iki sıra haline dizilmiş tuğla şeritler ile alınlığın içerisi doldurulmuştur.

Doğudaki kemer alınlığında ise altta üçgen bir alan içerisinde, ortada merdiven basamağı şeklindeki zikzaklar, üstte ise sepet örgüyü hatırlatan kompozisyon ile alınlıklar doldurulmuştur. Revakın doğu ve batısında yer alan odaların köşeleri taştan üç sıra mukarnasla, binanın dış köşelerinin üst bölümleri ise tuğladan basit üç sıra mukarnasla pahlanarak yumuşatılmıştır (Foto 1081-1084).

Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu: Paye bakımından altmışlı olan Darû'l-hadise ilk müderris 981/1573-1574 tarihinde Birgivi Muhammet (Mehmet) Efendi 60 akçe yevmiye ile atanmıştır[1834]. Ardından gelen Mütevlizade Ahmet Efendi 50 akçe yevmiye ile müderris olarak bu medresede görev yapmıştır[1835].1591-1592 yılında müderrislerin yevmiyesi 60 akçeye yükseltilmiştir[1836]. 1898 tarihli Maarif Salnamesine göre Ödemiş Kazasında 68 medrese ile 975 talebenin olduğu kayıt edilmiştir[1837]. Aynı tarihlerde medresenin Müderrisi Ali Efendi olup talebe sayısı 3'tür[1838].

1321/1903 Tarihli Maarif Salnamesi'ne göre Birgi'de 22 medresenin bulunduğu bunlardan 7 tanesinde toplam 91 öğrenci ile eğitim-öğretim yapıldığı kayıt edilmiştir. Birgivi Medresesi'nin de aynı yıllarda 12 öğrencisi bulunduğu Salnameden anlaşılmaktadır[1839].

Başbakanlık Osmanlı Arşivinde yer alan belgelerden medresenin onarım geçirdiği anlaşılmaktadır. 1306/1888 tarihli belgede medresenin tamire muhtaç olan bazı mahallerinin yapılan keşif neticesinde mecidi 20 hesâbıyla 5.300 kuruş masrafla tamir edilebileceği hesaplanmıştır. Bu tutarın bir kısmı vakıf hesabında var olan

---

[1834] Birgivi Muhammet Efendi'nin hayatı ve eserleri için bkz. Mehmet Süreyya, *age.*, s.987-988; Bursalı Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, (Haz.A. Fikri Yavuz-İsmail Özen), Cilt: I, İstanbul 1972, s.284-286; K. Kufralı, "Birgivi", *MEBİA*, C. II, İstanbul 1979, s. 634-635; F. Emecen, *age.*, s. 191; E. Yüksel, "Birgivi", *TDVİA*, C. VI, İstanbul 1992, s. 191-194; S. Donuk, *agt.*, s.604-606.

[1835] S. Donuk, *agt.*, s.1195

[1836] C. Baltacı, *age.*, s.870.

[1837] Ç. Taş, Maarif Salnamelerine Göre 20. Yüzyıl Başlarında (1898-1904) Aydın Vilayetinde Eğitim, Afyon Kocatepe Üni. SBE. İlk Öğretim Ana Bilim Dalı, Afyon 2006, s.72

[1838] Ç. Taş, agt., s. 149.

[1839] A.S. Haykıran, "Aydın Vilayet Salnameleri'nde Birgi", *Tarih Okulu Dergisi*, Yıl:7, S. XVIII, Haziran 2014, İzmir 2014, s.492.

paradan geri kalan 5.035 kuruşun ise 1302 yılı bütçesinden karşılanmasına karar verilmiştir[1840].

Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde bulunan dosyasında 1964 yılında 40.000.000 liralık bir bütçe ile Mimar Nedim Onat tarafından onarılmıştır[1841] (Foto 1085). Bu onarımlarda beden duvarların tamiri, medrese etrafındaki temizlik çalışmaları, kubbelerin tamiri, iç bölümlerde ise sıva ve basit onarım işleri yapılmıştır. Yakın zamana kadar Birgi Geleneksel El sanatları ve Tanıtım Merkezi olarak kullanılan bina günümüzde kullanılmamaktadır. Medrese binası T.K.T.V.B. kurulunun 07.07.1988 gün ve 432 sayılı kararı ile tescil edilmiştir.

[1840] BOA, İ. ŞD, 93-5542-1-1, 2; BOA, İ. ŞD, 93-5542-2-1, 2.
[1841] Y. Demiralp, *agm.*, s. 104.

3.43. İstanbul Eyüp Zal Mahmut Paşa Üst (Şah Sultan) Medresesi

Yeri: Eyüp Zal Mahmut Paşa külliyesi, İstanbul ili Eyüp İlçesi Defterdar Caddesi ile Zal Paşa Caddesi arasında kalan arsa üzerine inşa edilmiştir. Zal Mahmut Paşa külliyesi cami, iki medrese, türbe, çeşme ve hazireden meydana gelmektedir[1842]. İnşa edildiği arazinin topografik yapısına bağlı olarak iki kademeli bir düzenlemeye sahiptir. Üst kot seviyesinde merkezde cami, caminin kuzeyinde avlu, avluyu da "U" şeklinde kuşatan medrese yerleştirilmiştir. Alt kot seviyesinde ise güneyde türbe ve hazire, ortada avlu, avluyu kuzeyden "L" şeklinde saran alt medrese bulunmaktadır (Foto 1086, Çiz. 177-178). Evliya Çelebi, külliyenin inşa edildiği araziyi İrem bağına benzeterek, aydınlık-ferah caminin kuzeyinin ve alt katının medrese odaları ile çevrili olduğunda bahseder[1843].

Bânîsi: Külliye Zal Mahmud Paşa[1844] ile karsı Şah Sultan tarafından yaptırılmıştır[1845]. Mahmut Paşa, Kapıçıbaşı (960/1552-53), Halep ve Anadolu Beylerbeyi (972/1564-65), Vezirlik (975/1567-68), Nişancıbaşı görevlerinde bulunmuş bir devlet adamıdır[1846]. 1575 yılında II. Selim'in kızı Şâh Sultan ile evlenmiştir[1847]. M. Süreyya, Eylül 1580/Şaban 988[1848], B. Kahraman ise 22 Ekim 1577[1849] tarihinde vefat ettiğini ileri sürerler.

[1842] Ayvansarayî külliye hakkında şu bilgileri aktarır: "Banisi Sultan Süleymân'ın silâhdârlığından üç tûğ ile çırâğ ve dâmâd-ı şehr-yârî olan paşa ile halîle-i celîlesi Şâh Sultân'dır. Bunların ikisi dahi bir türbede medfûnlardır. Câmi-i şerîfde mahfil dahi vardır; lâkin fevkânî değildir. Ve pîşgâhında medrese ve meydânında şâdurvân vardır. Câmi-i şerîf bir taraftan tahtânî ve türbesi tarafından fevkânîdir ve türbesi karşusında medresesi dahi vardır ve türbenin havlı kapusında bir çeşmesi vardır. Bkz. Ayvansarayî, age., s.339-340.

[1843] Evliya Çelebi külliye hakkında şu bilgileri aktarır: "Bir İrem bağı içinde iki tarafı ana yol olan aydınlık bir camidir ki Osmanlı ülkesindeki vezir camilerinin içinde böyle aydınlık bir cami yapılmamıştır. 366 billur cam ile süslenmiş ünlü bir camidir. Kuzey tarafından avlusuna(---). Altı tamamen talebe hücreleridir (öğrenci odalarıdır)….Avlusunun üç tarafı medrese odaları ile süslenmiştir. Dört tarafındaki güllük gülistanlık içindeki bülbüllerin nağmeleri insana hayat verir…..". Bkz. Evliya Çelebi, age., s.356.

[1844] Peçevi tarihinde Zal Mahmud Paşa ile ilgili şu bilgilere yer verilmiştir: "Vezir Zal Mahmut Paşa: Haremden kapıcıbaşılık ile çıkıp sonra Budin, Halep ve Anadolu beylerbeyliklerine erişmekle şanı yükselmiş, arkasından padişah kızlarından olup Rumeli beylerbeyi Hasan Paşa'nın dul kalan eşi Sultan ile evlenerek vezirlik mertebesine erişmiştir. Rahmetli Şehzade Sultan Mustafa öldürüleceği sırada cellatların pençesinden kurtulup padişaha doğru koşarken Mahmut Paşa yetişerek, pehlivanlıkta eşsiz bir adam olduğundan, şehzadeyi yıkıp altına almış ve bundan dolayı kendisi Zal sanmalayık görülmüş, adalet ve cömertlikte ılımlı bir adamdı. Denkleri arasında sevilir ve saygı görürdü. Söylendiğine göre eşi olan sultan ile aynı gün hastalanırlar, hemen birbirleyle helallaşıp kucaklaşarak aynı anda ruhlarını teslim ederler. Böyle bir karı koca görülmüş değildir. Olay, aralarındaki sevginin büyüklüğüne yorumlanmıştır". Bkz. Peçevi, age., s. 308-309.

[1845] D. Kuban, *age.*, s.334.

[1846] M. Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C. VI, s.1705; İ. H. Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. II, İstanbul, s.284-285, 378.; C. Baltacı, *age.*, s. 742.

[1847] Ç. Uluçay, *age.*, s.41.

[1848] Zal Mahmud Paşa'nın ölüm tarihi ile ilgili olarak farklı görüşler ve tarihler ileri sürülmüştür. Nevîzâde Atâî 989/1581-82, Ayvansarayî 970/1562-63, M. Süreyya Eylül 1580/Şaban 988, E. Egli 1574, O. Aslanapa 1580 tarihini ortaya atar. Bkz. M. Süreyya, *age.*, s.1705; C. Baltacı, *age.*, s. 742; Ayvansarayî Hüseyin Efendi, *age.*, s.340; E. Egli, *age.*, s.132; O. Aslanapa, age., s.245.

Şah Sultan ise II. Selim'in Nurbanu Sultan'dan doğan kızıdır. 1544 yılında Manisa'da dünyaya gelmiştir[1850]. Paşa'dan boşandıktan sonra ikinci evliliğini 980/1572-1573 senesinde Mahmut Paşa ile yapmıştır[1851]. 1580 yılında vefat eden hanım sultan Eyüp'teki külliyesi içerisinde yer alan türbesine defnedilmiştir[1852].

İnşa Tarihi: Kaynaklarda ve arşiv vesikalarında *"Zal Paşa Medresesi, Zal Paşa-i Sultânî Medresesi, Medrese-i Zal Paşa Sultan, Sultan Medresesi, Şah Sultan Medresesi"* isimleriyle anılan külliyenin inşa tarihini gösteren herhangi bir kitabe bulunmamaktadır[1853]. Külliyenin inşa tarihi konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Ayvansarayî 958/1551 yılında[1854], E. Egli 1560-66[1855], G. Goodwin ise 1560'lı yılların ilk yarısı veya ortalarına[1856], D. Kuban 1561 yılına[1857], O. Aslanapa 976/1568'den önce[1858]; A. Kuran[1859], C. Baltacı[1860] ve G. Cantay[1861] 987/1579-1580, N. Kütükoğlu ise medreselerin 1582 yılında[1862], G. Necipoğlu[1863] ise 1577-1590 yılında külliyenin tamalnadığı görüşünü savunur. D. Kuban başka bir çalışmasında ise yapının 992/1584'te[1864] tamamlandığı görüşünü savunur. Aptullah Kuran ise 1572'de Mahmut Paşa'nın II. Selim kızı ile evlendikten, 1574 yılında 5. Vezirliğe yükseldikten sonra yaptırdığını, bundan dolayı da caminin yapımına 1575 yılında başlandığını, cami ve türbenin 988/1580-81, medreselerin ise cami ile birlikte tasarlanarak 1575-80 yılları arasında yapıldığı kabul eder[1865].

Külliyeyi oluşturan yapılar içerisinde sadece çeşme üzerinde bir kitabe bulunmaktadır. Çeşme üzerinde yer alan kitabesi 998/1589-1590 tarihlidir[1866]. Bazı araştırmacılar çeşmenin kitabesindeki tarihi ibaresindeki ortadaki rakımını dokuz olarak değil

---

1849 B. Kahraman, *Vakfiyesi ışığında Şah Sultan ve Zal Mahmud Paşa Külliyesi: Cami, Medrese, Türbe ve Çeşmesi*, FSM Vakıf Üni. Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009, s.25

1850 Ç. Uluçay, age., s.70; M. Tayyib Gökbilgin, XV. ve XVI. Asırlarda Edirne Ve Paşa Livası, Vakıflar-Mülkler- Mukataalar, İstanbul 2007, s. 502.

1851 Ç. Uluçay, *age.*, s.70; Mustafa Güler, "Şah Sultan ile Zal Mahmud Paşa Vakfiyesi", *Eyüp Sultan Sempozyumu V Tebliğler (11-13 Mayıs 2001)*, İstanbul 2002, s.212; M. Tayyib Gökbilgin, *age.*, s. 502.

1852 Vakfiyesinde Şah Sultan'ın ölüm tarihi 5 Kasım 1577 (23 Şaban 985)'tir. Bkz. B. Kahraman, *a.g.t.*,, s.11.

1853 C. Baltacı, *age.*, s.743.

1854 Ayvansarâyî Hüseyin Efendi, *age.*, s.340.

1855 E. Egli, *age.*, s.132.

1856 G. Goodwın, age., s.322.

1857 D. Kuban, Osmanlı Dini Mimarisinde İç Mekan Teşekkülü, İstanbul 1958, s. 45.

1858 O. Aslanapa, Mahmut Paşa'nın 976/1568'de 5. Vezir olmasından hareket ederek külliyenin de bu tarihte inşa edildiği görüşünü savunur. O. Aslanapa, *age.*, s.245.

1859 A. Kuran, *age.*, s. 355.

1860 C. Baltacı, *age.*, s.743.

1861 G. Cantay, *age.*, s.67.

1862 N. Kütükoğlu, *age.*, s.304.

1863 G. Necipoğlu, *age., s.* 497.

1864 D. Kuban, *age.*, s.334.

1865 A. Kuran, *age.*, s. 199, 355.

1866 A. Kuran, *age.*, s.197; O. Aslanapa, *age.*, s.245; Semavi Eyice, "Eyüp'de Zal Mahmud Paşa Camii", *Eyüp Sultan Sempozyumu V Tebliğler (11-13 Mayıs 2001)*, İstanbul 2002, s.16.

beş olarak okumaları neticesinde yapıyı 958/1551 yılına tarihlemişlerdir (Foto 1087-1088)[1867]. Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî, 985/1577 tarihli camiye ait olduğunu söylediği ayrı bir kitabe metnine yer vermiştir[1868]. Üst medreseye ilk müderris olarak 987/1579 tarihinde Mehmed Suudî Efendi atanmıştır[1869]. Müderris ataması dikkate alındığında medresenin belirtilen tarihte eğitime başladığını gösterir.

Mimarı: Külliyenin mimarı konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Cami, Mimar Sinan ile ilgili TB, TE, TM isimli üç yazmada adı geçmektedir. TM[1870]'de *"Eyyûb-i Ensarî'de Zal Paşa Camii Şerifi"*; TB[1871] ve TE[1872]'de *"Eyyûb-i Ensarî'de Merhum Zal (Mahmud) Paşa Camii"* olarak kayıtlıdır. İki medrese ile türbe yapısı TM[1873]'de *" Eyyûb-i Ensarî'de Zal Paşa Camii şerifi, iki medresesi, eşi ile beraber yaptırdığı türbesi buradadır"* şeklinde geçer. E. Çelebi[1874] ve O. Aslanapa[1875] Mimar Sinan tarafından; G. Goodwin ise Sinan'ın caminin planını tasarladığını daha önemsiz alanların inşaatını yardımcılarına bıraktığını ifade eder[1876]. Doğan Kuban külliyenin tasarım açısından Sinan'a ait olamayacağını ancak bânîlerin statülerinden dolayı Sinan'a ait olduğunu kabul etmek gerektiğini belirtir[1877]. G. Necipoğlu ise Sinan'ın 1588 yılındaki vefatından sonra tamamlandığını, ancak Sinan tarafından 10 yıl önce tasarlandığı görüşünü savunur[1878]. N. Kütükoğlu ise cami ve medrese inşaatıyla ilgili 990/1582 tarihli hükümden tasarımın Sinan'a ait olduğunu ancak medreselerin bânîlerin ölümünden sonra inşaatın kontrolünü Dergâh-ı Âlî kapıcıbaşılarından olan Mimar Hüseyin Çavuş tarafından yürütüldüğünü ifade eder[1879].

Vakfiyesi: Şah Sultan ve Zal Mahmut Paşa'nın yaptırdıkları eserler için hazırladıkları Türkçe vakfiyesi 10 Şaban 985/23 Kasım 1577 tarihlidir[1880]. Mahmut Paşa ile Şah

---

1867 Çeşme üzerinde yer alan kitabenin okunuşu: *"Sâhibü'l-hayrât Şâh-ı sultân/Hazret-i ma'â Zâl Mahmûd Paşa/Fî-sebîlillâh bu âbı etti sebîl/Selsebîl ede Hudâ ana cezâ/Teşne diller dediler târîhini/Çeşme-i mâ-i hayât-ı cân-fezâ* 998 (1590)" şeklindedir. Bkz., Ayvansarâyî, *age.*, s.340; İ. H. Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri*, C. I, İstanbul 1943, s.8; A. Egemen, *İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri*, İstanbul 1993, s.777; A. Kuran, *age.*, s.197; G. Necipoğlu, *age.*, s. 497.

1868 Kitabenin okunuşu *"Der cenneteş bedîdem bâ-'izzet ü sa'âdet/Geş ü güzâr kerde handân ü şâd ü mes'ûd/Güftem ki in çeh cayist evra ki şüd müyesser/Hatif-i be-küft tarih "haza makam Mahmud"*. Bkz. Ayvansarâyî, *Mecmuâ-i Tevârîh*, (haz. Fahri Ç. Derin-Vahid Çabuk), İstanbul 1985, s. 110; Ayvansarâyî, *Hadîkatü'l-Cevâmi'*, *İstanbul Camileri ve Diğer Dini-Sivil Mimari Yapılar*, İstanbul 2001, s. 340.

1869 C. Baltacı, *age.*, s. 743.

1870 Z. Sönmez, *age.*, s. 84.

1871 Z. Sönmez, *age.*, s. 30.

1872 Z. Sönmez, *age.*, s. 66.

1873 Z. Sönmez, *age.*, s. 84.

1874 "…Koca Mimar Sinan bu cami yapılışında bütün ustalığını göstermiştir". Bkz. Evliya Çelebi, age., s.356.

1875 O. Aslanapa, *age.*, s.245; C. Baltacı, *age.*, s.743.

1876 G. Goodwin, *age.*, s.321.

1877 D. Kuban, *age.*, s.334.

1878 G. Necipoğlu, *age.*, s. 498.

1879 M. Kütükoğlu, *age.*, s. 304; G. Necipoğlu, *age.*, s. 494.

1880 Vakfiyesi için bkz. Mustafa Güler, *agm.*, s.210-217; B. Kahraman, *Vakfiyesi ışığında Şah Sultan ve Zal Mahmud Paşa Külliyesi: Cami, Medrese, Türbe ve Çeşmesi*, FSM Vakıf Üni. Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,

Sultan'ın vakıf işleri başlangıçta ayrı ayrı yürütülürken ilerleyen zaman içerisinde vakıf gelirlerinin zayıflaması üzerine Sultan III. Murad'ın fermanıyla iki vakıf birleştirilmiştir[1881]. Mahmut Paşa ile Şah Sultan malların üçte birini vakfederek *"Camii şerif-i dil guşâ ve medrese-i lâtife-i nüzhet fezâ bina eylenmesi"* arzu etmişlerdir[1882]. Vakfiyede; türbe, Filibe'de tam teşekküllü bir han, camii; hafız, müezzin ve misafirlere tahsis edilen beş oda, camii yakınında yirmi dört oda, altı dükkan ve bir mumhane, cami karşısında şadırvan ile medreseler yaptırmışlardır[1883]. Vakfın gelirleri olarak caminin kıble tarafında altmış üç oda ve altı dükkandan oluşan bina, Eyüp'te bir ekmek fırını, Filibe'nin Sutur Köyü'nde iki çuha dükkanı, Filibe'de üç ve bir gözlü su değirmeni, Filibe'de on iki köy vakfetmişlerdir[1884]. Alt ve üst medreselerin müştemilatı hakkında vakfiyede bilgiler bulunmaktadır[1885]. Üst (Şah Sultan) Medrese'nin kubbeli dershanesi, on altı talebe hücresi, bir muîd odası ile medresenin sağında bir tuvaleti; Alt (Zal Mahmud Paşa) Medresenin ise bir dershanesi, on talebe odası, çok sayıda tuvalet, çeşme ve duvarla çevrili bahçesi olduğundan bahseder[1886]. Vakfın mütevellisi Abdülmümin oğlu Hüseyin Ağa'dır[1887]. Vakfiyede külliyede görevli personellerin alacakları ücretler ve görevleri hakkında bilgiler bulunmaktadır. Günlük üç akçe alan bir meremmetçi mütevellinin bilgisi dahilinde cami ve medresenin tamirini yapmakla görevlendirilmiştir[1888]. Medreselerin her birinde günlük 50 akçe alan birer adet müderris görevlendirilmiştir[1889]. Medreselerin müderrisin altığı ücret dikkate alındığında 50'li medreseler içerisinde yer almaktadır.

Tarih Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009. G. Necipoğlu vakfiyenin tanzim tarihinin 1593 olduğunu söyler. Bkz. G. Necipoğlu, *age.*, s. 492.

[1881] M. Güler, *agm.*, s.213.

[1882] M. Güler, *agm.*, s.213.

[1883] M. Güler, *agm.*, s.212-213.

[1884] M. Güler, *agm.*, s.214; M. Tayyib Gökbilgin, *age.*, s. 502.

[1885] Vakfiyede külliyenin yerleşim düzeni hakkında şu bilgilere yer verilmiştir: "Şerefli cami iki muhterem avlu ve ışık saçan muazzam bir minareyi kapsayıp, üst avlusunu "dahil" medresesinin odaları kuşatır ve ortasında müminlerin abdest alması için akarsulu latif bir şadırvan vardır ki, avlunun merkezinde emsalsizdir ve o neşeli ve benzersiz avlu mermer döşelidir. Her iki tarafında birer cadde ve bu caddelere açılan iki sağlam kapı vardır. Eşsiz caminin cümle kapısının karşısında, latif ve pak bir kubbesi olan dershane ve etrafında yetenekli talebeler için on oda, müderris muavini için bir oda ve uzak bir köşedeki birçok hela yer alır. Bu hoş şadırvan avlusundan alt taraftaki avluya, yontulmuş taşlardan yapılmış birkaç basamak ve merdivenle inilir. Burası türbe ile "hariç" medresesine neşeli bir avlu teşkil eder. Pak ve geniş avlunun bir tarafında "hariç" medresesi vardır ki, latif bir dershane, on öğrenci odası, uzak bir kenarda birkaç hela ve bir su kuyusununu içerir. Avlunun kapısı bir caddeye açılır ve suyu selsebil gibi akan, süslü bir çeşme çevre duvarına bitişiktir. Avlunun ortasında, iki merhum vakıf sahibinin türbesi bulunur ve bir miktar bahçeyi havidir. Bu külliyenin hududu iki taraftan kamusal caddelerle sınırlanmış olup, bir tarafı (güney) Mustafa Kethüda' nın mülkü ve bazı Müslüman mezarlarıyla, diğer tarafı (kuzey) vakıf bir bostanla bitişik ve sınırlıdır". Bkz. G. Necipoğlu, age., s. 498.

[1886] M. Güler, *agm.*, s.214.

[1887] M. Güler, *agm.*, s.213; B. Kahraman, *agt.*, s.28.

[1888] M. Güler, *agm.*, s.214; B. Kahraman, *age.*, s.28.

[1889] G. Necipoğlu, alt medresede görevli müderrislerin derece itibariyle daha yüksek olan üst medreseye terfi edileceklerini belirtir. Bkz. G. Necipoğlu, *age.*, s. 497.

Müderrislerin fazilet sahibi, ilimde ilerlemiş, akranlarından üstün olması, eğitimi aksatmaması, herhangi bir sebep olmadan ders yapmayan, şeriat ve fıkıh alanında bilgisi olan, dinin emrettiği şeylere bağlı olması gibi şartları taşıması gerektiği belirtilmiştir[1890]. İki medresede görevli akıllı, kabiliyetli, bilgili, erdemli ve faziletli iki mu'idden her birine günlük sekiz akçe[1891], 24 danişmentten her birine ise günlük ikişer akçe verilmesi şart olunmuştur. Cami, kenef ve medreselerin etrafının temizlenmesi için günlük üç akçe alan bir ferraş ile iki akçe alan bir bevvâb görevlendirilmiştir[1892]. Vakfiyede ayrıca vakıf gelirlerinden toplanan paralardan giderler karşılandıktan sonra arta kalan ile medreselerde lazım olabilecek kitapların alınması ve bunların muhafazası ile görevli bir hafız-ı kütüp görevlendirilmesi, talebe ücretlerinin artırılması, ilimde hevesli, fakir olan talebelere onar akçeye kadar ek ücret verilmesi şart koşulmuştur[1893].

Malzeme ve Teknik: Medresenin ana inşa malzemesi taş ve tuğladır. Beden duvarları bir sıra kesme taş üç sıra tuğladan almaşık tekniğinde inşa edilmiştir. Tuğla malzeme kemerlerde, geçişlerde, kubbelerde ve zemin döşemesinde altıgen tuğla; taş malzeme ise giriş kapılarında, sütunlarda, pencerelerde; ahşap malzeme ise kapı ve pencere doğramalarında; mermer malzeme dershane giriş kapısı ve alt pencerelerin lento, söve ve denizliklerinde, alçı ise pencere alınlıklarında kullanılmıştır.

Plan ve Mimari Özellikleri: Caminin kuzeyinde yer alan üst medrese avlunun etrafını "U" şeklinde kuşatmaktadır. Medrese bir dershane ve 13 hücreden oluşmaktadır. Vakfiyesinde medresenin 16 hücreli olduğu yazılıdır[1894] (Çiz. 179).

Batı cephe 23.63m. uzunluğunda olup bir sıra kesme taş, üç sıra tuğladan almaşık tekniktedir. Kuzeyden güneye doğru hafif çarpık olan cephe yüzeyinde üç pencere açıklığı bulunmaktadır. Pencerelerden birer tanesi kuzeybatı ve güneybatı köşedeki odalara açılırken, diğer iki pencere ise iki revak gözüne açılmaktadır. Pencereler dikdörtgen formlu düz atkı taşlıdır. Pencerelerin lento, söve ve denizlikleri yekpare

---

[1890] B. Kahraman, *age.*, s.40

[1891] B. Kahraman, *age.*, s.40

[1892] M. Güler, *agm.*, s.215.

[1893] M. Güler, *agm.*, s.216; B. Kahraman, *age.*, s.29.

[1894] G. Necipoğlu, her iki medresenin tasarımı hakkında şu bilgileri aktarır: "Her iki medresedeki dershanelerin konumu, vakfiyede göklere çıkarılan Haliç anzaralarının en mükemmel görünümlerini yakalamak üzere, kasıtlı olarak merkezden kaydırılmışa benzer. Alttaki medresenin sahile paralel kolunun birbirinden farklı boyutlu hücrelerinin kademeli tertibi, deniz peyzajına ve rıhtım caddesi boyunca uzanan pencereli çevre duvarının açısına uyarlanmıştır. Bu kolda yer alan kubbeli dershane, yukarıdaki avludan görünürlüğünü azamileştirmek üzere, iki medreseyi birbirine bağlayan merdivenin tam karşısına yerleştirilmiştir. Medreselerin sadece doğu kanatları, camiye uyumlu taş ve tuğla dizilerinden yapılmıştır. Bu medrese kanatları üst caddeden girince, camiyle birlikte görüş alanına giren ve Haliç manzarasına yönelik ana cephelerdir. Diğer medrese duvarlarının revakları, tasarruf önlemlerinin dayattığı anlaşılan bir kısıtlamayla, sadece tuğlayla örülmüştür. Tasarım mantığı yine yaşantısal bir görselliğe dayanarak, yukarıdan başlayıp türbe bahçesine doğru yanlamasına inen ardışık imgenin ideal perspektifini sunar". Bkz. G. Necipoğlu, age., s. 499.

kesme taştandır. Pencereler üzerinde sivri teğet kemerli birer alınlık yer alır. Alınlığın kemerleri bir sıra taş, üç sıra tuğladandır. İçerisi yek pare kesme taştan sağır tutulmuştur (Foto 1089-1090).

Kuzey cephe 29.60m. uzunluğunda olup bir sıra taş, üç sıra tuğladan almaşık teknikte inşa edilmiştir. Cephe yüzeyi sıvalı ve boyalıdır. Eksenden doğuya kaydırılmış dershane binası 8.21m. uzunluğunda olup beden duvarından 3.82m. kuzeye doğru çıkıntı yapmaktadır. Dershanenin dışarı taşırılan batı cephesi sağır tutulmuştur. Doğu cephesinde iki pencere açıklığı ile üzerinde sivri kemerli tek pencere açıklığı yer alır. Kuzey cephede iki alt, iki üst olmak üzere dört pencere açıklığı ile dershanenin aydınlatılması ve havalandırılması sağlanmıştır. Dershanenin doğusunda yer alan hücrenin kuzeye bakan cephedeki üç pencere sonraki onarımlarda açılmıştır. Dershanenin batısında yer alan dört hücrenin kuzeye açılan her hangi bir pencere bulunmamaktadır (Foto 1091).

Doğu cephe 24.60m. uzunluğundadır. Doğu cephe ile güney cephenin birleştiği köşe içeri çekilerek pahlanmıştır. Cephe üzerinde yer alan altı hücre dışarıya birer pencere ile açılır. Pencereler 0.75m. genişliğinde, 1.33m. yüksekliğinde, 0.80m. derinliğinde olup dikdörtgen formlu düz atkılıdır. Pencerelerin lento, söve ve denizlikleri 0.18m. genişliğinde yek pare taştandır. Pencerelerin 0.29m. üzerindeki sivri kemerli alınlıkları 0.75m. genişliğinde, 0.65m. yüksekliğinde olup dışarıdan alçı şebekeli içeriden ise revzenlidir. Alınlık kemeri bir sıra taş iki sıra tuğladandır. Caminin son cemaat yeri ile batı cephe arasına yerleştirilmiş bir merdivenle alt kotta yer alan medrese ve türbeye iniş sağlanmaktadır.

Cami ve medresenin ortak kullandığı avluya batı cephe üzerinde yer alan bir kapı ile ulaşılmaktadır. Kesme taştan inşa edilen kapı dikdörtgen bir çerçeve içine alınmıştır. Dıştan düz ve yarım daire profilli iki silme ile sınırlandırılmıştır. Giriş açıklığı basık kemerlidir. Kemer köşeliklerindeki üçgenimsi yüzeyler ile üzerindeki enine dikdörtgen formlu kitabe levhası boştur. Daha da yukarıda ise düz olarak bitirilmiş mukarnas dizisi yer alır. Kapı kemerinin avluya bakan yüzeyi kaşkemerle desteklenmiştir. Dıştan ise sivri kemerle kuşatılmıştır. Avluya ayrıca alt medrese ve türbenin bulunduğu alandan bir merdivenle de ulaşılmaktadır (Foto 1092, Çiz. 180).

Batıda yer alan kapı açıklığından girilen ***avlu*** 18.50x16.00m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. avlunun zemini taş döşelidir (Foto 1093). Avlunun ortasında yer alan mermer ***şadırvan*** onikigen planlıdır. İki kademeli bir kaide üzerine oturan havuz 12 panodan oluşmaktadır. 0.80mm. genişliğindeki her bir pano yekpare mermerdendir. Etrafı dikdörtgen bir çerçeve ile sınırlandırılmış panolar birbirlerine keskin hatlarla bağlanmıştır. Panoların yüzeyleri sade tutulmuş, ortalarına birer musluk yerleştirilmiştir. Havuzun üzeri açık olup ortasında silindirik formlu kaide üzerine oturan tek çanaklı bir su lülesi mermerdendir. Su lülesi, kaidenin üzerinde ortada kalın bir silme, üzerinde geniş ağızlı bir çanaktan oluş-

maktadır. Çanağın içerisinde biriken suyun boşaltılması için etrafına boşaltma delikleri açılmıştır. Havuzun üzeri panodan üst örtüye kadar olan bölümü camekanla kapatılmıştır. Her musluğun karşısına gelecek şekilde altta dikdörtgen üstte kare kesitli olmak üzere iki kademeli birer adet oturak konumlandırılmıştır. Kaidelerin üzeri dairevi formlu ahşaptan oturak konulmuştur. Şadırvan havuzu ile oturaklar arasında pis su kanalı yer alır. Şadırvanın üzeri sekizgen bir alan üzerine oturan içten düz, dıştan kurşun kaplı konik bir kubbe ile örtülmüştür. Kubbe başlıksız, yek pare mermerden, sekizgen gövdeli sekiz ayak tarafından taşınır. Kare bir taban üzerine oturan kaideler daha geniş tutulmuş olup sekizgen planlıdır. Avlunun zemini taş döşelidir. Sütunlar birbirine düz atkılarla bağlanmıştır (Foto 1094).

Avlunun etrafı doğu ve kuzeyden "L" şeklinde ***revaklarla*** çevrilmiştir. Revak zemini avlu zemininden bir kademe yükseltilmiştir. ***Doğu kanat*** üzerinde dört, kuzey kanat üzerinde altı, batıda tek olmak üzere 11 gözlü bir revak bulunur. Doğuda dört, kuzeyde dört olmak üzere sekiz revak gözünün her biri 3.40x3.40m. ölçülerinde kare planlı olup üzeri eş büyüklükte pandantif geçişli birer kubbe ile örtülmüştür. Kubbe sekizgen sütunlar tarafından taşınmaktadır. Güneyde ve kuzeyde yer alan birer sütun gri renkli olup diğerleri beyazdır. Sütunlar yek pare taştan olup birbirine ve arkalarındaki duvarlara sivri teğet kemerlerle bağlanmıştır. Sütunlar kaidesiz olup doğrudan zemin üzerine oturtulmuştur. Sütun başlıkları ise güneyde yer alan mukarnaslı, dört sütun ise düz ve baklavalı olup ardışık olarak düzenlenmiştir. Revak kemerli tuğladandır. Revakın avluya bakan cephesi bir sıra kesme taş, üç sıra tuğladan almaşık tekniktedir. Revakların arkasında yer alan hücrelerin avluya bakan cephesine birer kapı yerleştirilmiştir. Revakın güneyine mermerden ajur tekniğinde yapılmış geometrik şebekeli bir levha yerleştirilmiştir (Foto 1095).

Kuzey kanatta altı revak gözünün ortada yer alan dört gözü 3.40x3.40m. ölçülerinde kare planlı olup üzeri pandantif geçişli birer kubbe ile örtülüdür. Kuzeydoğu köşede yer alan revak gözü 5.10x3.20m., kuzeybatı köşede olan ise 4.00x3.20m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı olup üzeri aynalı tonozlarla örtülmüştür. Sütunlar sekizgen gövdeli olup başlıkları baklavalıdır. Kaidesiz olarak tasarlanmış sütunlar birbirine ve arkasındaki duvarlara sivri teğet kemerlerle bağlanmıştır. Kuzeydoğu köşede yer alan revak kemeri diğerlerinden daha alçak ve küçük tutulmuştur. Kemerler tuğladandır. Kemer köşelikleri ve alınlığı tuğla örülüdür. Doğu cephede ise almaşık örgü görülmektedir. Revakların arkasında yer alan beş hücre ile dershane yer alır. Dershane ve hücreler birer kapı ve pencere ile revaka açılır. Sadece kuzeydoğu köşede yer alan hücrenin revaka tek kapı bulunur. Revak sütunları aşağıdan yukarıya doğru daralan, 1.85m. yüksekliğinde yek pare taştandır. Sütun başlıkları ise 0.50m. yüksekliğindedir. Sütunları birbirine bağlayan tuğla kemerler zeminden 3.88m. yüksekliğinde, 0.54m. genişliğindedir. İki sütun arası genişlik ise 3.45m.'dir. Sütun başlıkları birbirine ve duvarlara metal gerilerle bağlanmıştır (Foto 1096).

Avlunun ***batı kanadı*** 14.50m. uzunluğunda, 5.70m. genişliğinde olup güneyden kuzeye doğru daralarak yola göre tasarlanmıştır. Bu kanat üzerinde üç hücre ile kubbe ile örtülü tek revak gözü yer alır. Cephe üzerinde yer alan üç hücrenin avluya açılan birer kapı ve penceresi bulunur. Revak gözünün ise dikdörtgen bir pencere ile dışarı açılır. Güney cephede tek pencere batı giriş kapısı önüne bakar. Güney ve doğu cephenin birleştiği köşe pahlanarak üst bölümü kesme taştan üç sıra mukarnasla sonlandırılmıştır. Cephe yüzeyi sıvalı ve boyalıdır. Ali Saim Ülgen,'in medreseye ait olan planında batı kanatta altı sütun tarafından taşınan bir revaka yer vermiştir. Günümüzde bu revaktan hiçbir iz kalmamıştır (Foto 1097-1100).

Revakların arkasında yer alan ***13 hücre*** ile dershane avlunun etrafını "U" şeklinde kuşatmaktadır. Doğu kanat üzerine beş hücre yerleştirilmiştir. Hücreler ölçü ve iç mekan tasarımı açısından benzerdir. Hücrelerin batıya bakan cephelerinde eksenden güneye kaydırılmış birer kapı yer alır. Güneyde yer alan birinci hücrenin giriş kapısı eksenden kuzeye kaydırılmıştır. Kapılar dıştan 0.90m., içten 1.00m. genişliğinde,0.80m. derinliğinde, dikdörtgen formlu, tek kanatlı ahşap doğramalıdır. Kapının lento ve söveleri 0.20m. genişliğinde yekpare taştandır. Kapıdan girilen ilk hücre 3.14x2.89m. ölçülerinde, diğer dört hücre ise hücreler 3.15x3.02m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda hemen hemen kare planlıdır. Hücrelerin üzeri zeminden 5.20m. yükseliğinde birer kubbe ile örtülüdür. Kubbeye geçişi sağlayan pandantif zeminden 2.60m. yükseklikten başlar. Hücrelerin kuzey cephelerinde birer dikdörtgen formlu niş bulunur. Zeminden 0.60m. yüksekliğinde olup, 0.55m. derinliğinde, 0.75m. genişliğinde, 1.30m. yüksekliğindedir. Doğuya bakan cephelerinde bulunan birer pencere zeminden 0.60m. yüksekliğinde, 0.75m. genişliğinde, 1.33m. yüksekliğinde, 0.81m. derinliğindedir. Pencerelerin lento, söve ve denizlikleri 0.12m. genişliğinde yekpare taştandır. Dikdörtgen formlu pencereler sivri teğet kemerli birer alınlığa sahiptir. Alt pencerelerin 0.30m. üzerinde yer alan alınlıklar 0.75m. genişliğinde, 0.65m. yüksekliğinde olup içten revzenli, dıştan alçı şebekelidir. Hücrelerin güney cepheleri sağır tutulmuştur. Batı cephelerinde ilk hücrede giriş kapısının güneyinde, diğerlerinde kuzeyinde olacak şekilde birer ocak yerleştirilmiştir. Zeminden 0.13m. yüksekliğindeki ocaklar, 0.77m. genişliğinde, 0.55m. derinliğinde dikdörtgen planlıdır. Ocağın basık kemeri 1.10m. yüksekliğinde olup iki yanda 0.17m. yüksekliğinde silmelerle hareketlendirilmiş taş konsollar üzerine oturur. Ocak yaşmağı 0.40m. yüksekliğindedir. Yaşmak ile davlumbaz arasında iki kademeli bir silme yer alır. Bunun da üzerinde 1.70m. yüksekliğinde, tabanı 1.04m. genişliğinde üçgen formlu bir külah yer alır. Davlumbaz beden duvarından 7cm. taşıntı yapar (Foto 1101-1104).

Hücrelerin zemini her bir kenarı 0.18m. olan altıgen tuğlalarla kaplanmıştır. Tuğlalar arasında 2cm. genişliğinde derz bulunur. Cephe üzerinde yer alan beşinci hücre günümüzde tuvalet olarak kullanılmaktadır (Foto 1105-1106).

Kuzey cephede eksenden doğuya kaydırılmış dershane ile doğusunda bir, batısında ise dört olmak üzere beş hücre yer alır. Cephenin kuzeydoğu köşesinde yer alan hücreye eksenden batıya kaydırılmış kapı ile girilmektedir. İçten 5.10x3.20m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı hücrenin üzeri aynalı tonoz örtülüdür. Kuzey cephesinde üç kare formlu pencere bulunur. Bu pencereler son yapılan onarımlar neticesinde açılmıştır. Batı cephesi sağırdır. Doğusunda güneye kaydırılmış dikdörtgen formlu tek pencere açıklığı yer alır. Güney cephesinde kapı dışında herhangi bir açıklık bulunmamaktadır. Günümüzde erkekler tuvaleti olarak kullanılmaktadır.

Dershanenin batısında yer alan 7, 8 ve 9 nolu hücreler ölçü ve iç düzen açısından benzerdir. Hücrelere güney cephelerinde eksenden batıya kaydırılmış birer kapı ile girilmektedir. İçten 3.15x2.91m. ölçülerinde hemen hemen kare planlıdır. Hücrelerin üzeri zeminden 5.20m. yüksekliğinde birer kubbe ile örtülüdür. Kubbeye geçişi sağlayan pandantifler zeminden 2.60m. yükseklikten başlar. Kuzey ve batı cepheler sağırdır. Yapıya ait eski planlarda kuzey cephede ikişer niş olduğu görülür. Doğu cephede güneyde ocak, kuzeyde niş yer alır. 7 nolu odanın batı cephesinde 1.60m. yüksekliğinde, 0.89m. derinliğinde dikdörtgen bir açıklıkla 8 nolu odaya geçiş sağlanmıştır. Hücreler arasındaki bu geçişler sonraki yılalrda yapılan onarım sırasında açılmıştır.

Kuzeybatı köşede yer alan 10 nolu odaya güneybatı köşede yer alan tek kanatlı bir kapı ile girilmektedir. İçten 3.47x3.06m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Üzeri aynalı tonoz örtülüdür. Giriş kapısının sağı ile batı cephesine birer pencere yerleştirilmiştir. Kuzey cephe sağırdır. Doğuda ocak ile dikdörtgen bir niş bulunur.

Kuzey cephede bulunan dershane ana eksenden doğuya kaydırılmıştır. ***Dershaneye*** güneyde eksenden batıya kaydırılmış bir kapı ile girilir (Foto 1107, Çiz. 156). Mermerden yapılmış giriş kapısı 2.66m. yüksekliğinde, 1.74m. genişliğinde olup dikdörtgen bir kütle şeklinde tasarlanmıştır. Dıştan dört yönden silmelerle ters "U" şşeklinde kuşatılmıştır. Giriş açıklığı 1.12m. genişliğinde, 1.86m. yüksekliğinde olup basık kemerlidir. Kapının lentoları 0.18m. genişliğinde yek pare taştandır. 0.28m. genişliğindeki kapı kemeri yedi sıra taştan zıvana geçmelidir. Kemer üzerindeki üçgenimsi yüzeyler boştur. Dershane, içten 6.83x6.70m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda hemen hemen kare planlıdır. Üzeri zeminden 8.90m. yüksekliğinde, 6.70m. çapında bir kubbe ile örtülüdür. Kubbeye geçiş pandantiflerle sağlanmıştır. Kubbe geçişleri, eteği ve merkezi kalemişi ile süslenmiştir. Girişin doğusundaki tek pencere dikdörtgen formlu, ahşap doğramalı ve lokmalı demir parmaklıklıdır. Lento, söve ve denizlikleri mermer olup düz ve profilli silmelerle hareketlendirilmiştir.

Doğu cephede, dershanenin dışarı taşırılan yüzeyine gelecek şekilde iki pencere bulunur. Dikdörtgen formlu pencerelerin üzerinde sivri kemerli tek bir alınlık yer-

leştirilmiştir. Pencere alınlığı diğerlerinden farklı olarak daha geniş tutulmuştur. Cephenin güneyinde dikdörtgen bir niş yer alır. Kuzey cephede iki alt iki üst olmak üzere dört pencere bulunur Alt pencereler dikdörtgen formlu, üst pencereler sivri kemerlidir. Batı cephe sağırdır. Pencerelerin lento, söve ve denizlikleri ise mermerden olup profilli silmelerle hareketlendirilmiştir. Dershanenin zemini her bir kenar 0.21m. olan altıgen tuğlalarla kaplıdır. Tuğlalar arasındaki derz kalınlığı 2.5cm.'dir. Duvarlar sıvalı ve boyalıdır (Foto 1108-1111).

Batı kanat üzerinde üç hücre yer alır. Bunlardan kuzeydeki 11 nolu hücreye doğu cephenin kuzey köşesinde bulunan tek kanatlı bir kapı ile girilmektedir. İçten 3.65x2.20m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Üzeri aynalı tonoz ile örtülüdür. Kuzeyde ocak, batıda dikdörtgen niş ile doğuda tek pencere bulunur. 12 nolu oda doğuda bulunan tek kanatlı bir kapı ile girilir. Dikdörtgen planlı hücrenin üzeri aynalı tonoz ile örtülüdür. Kuzeyde ocak, batıda dikdörtgen niş ile doğuda tek pencere yer alır.

Güneybatı da yer alan 13 nolu oda içten 3.97x3.31m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Üzeri zeminden 5.20m. yüksekliğinde aynalı tonoz ile örtülüdür. Kuzeyinde niş ve ocak; batı, güney ve doğu cephelerine birer pencere yerleştirilmiştir. A. Kuran bu odanın bevvap odası olarak kullanıldığını söyler[1895].

Hücrelerin içerisinde yer alan ocakların dışarı yansıyan ***bacaları*** kare kesitlidir. Gövdenin dört yüzeyinde bulunan duman açıklıkları sivri kemerlidir. Bacanın üzeri taştan bir külahla örtülmüştür. Dershane ve hücrelerin üzerini örten tonoz ve kubbeler kurşun kaplı olup taş bir alemle sonlandırılmıştır (Foto 1112).

Süsleme Özellikleri: Medrese süsleme açısından sade bir tasarıma sahip olup, bezeme belli yerlerde yoğunlaşmıştır. Üst örtüde tonoz içleri, kubbe merkezi, kubbe eteği ve geçişler kalemişi ile süslenmiştir. Dershane giriş kapısı ile pencerelerinin etrafı profilli silmelerle hareketlendirilmiştir. Sütun başlıkları mukarnaslı, baklavalı ve düz olmak üzere üç tipte yapılmıştır. Batı cephenin güney cephe ile birleştiği köşe pahlanarak üst kısmı kesme taştan mukarnasla sonlandırılmıştır. Beden duvarlarında ve pencere alınlıklarında kullanılan almaşık duvar tekniği de cephelere hareketlilik kazandırmaktadır (Foto 1113-1115).

Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu: 1206/1792 İstanbul Tahrir defterinde yer alan bilgilerde medresenin oda sayısı 12, talebe sayısı 10'dur[1896].

Külliye yapıları Mayıs 1825 yılında II. Mahmut zamanında tamir edilmiştir[1897].

BOA'de bulunan 1860 tarihli belgede Nogay muhacirlerinden Kaputcak kabilesin-

---

[1895] A. Kuran, *age.*, s.201.

[1896] N. Aktaş, *agt.*, s.105-106.

[1897] Ayvansarâyî medresenin onarımları ile ilgili olarak şu ifadelere yer verir: "Cami'i şerif-i mezkûr bu âna kadar nice defa tamir olunduğundan başka 1240 senesi ramazân-ı şerîfi evâhirinde (Mayıs 1825) cennet mekân Sultân Mahmûd Hân-ı Sânî hazretlerinin dahi harâb olduğu manzûr-ı hümâyûnları oldukda, tamirine irâde-i seniyye sâdır olmağla, vakfından olarak cami-i şerîf ve türbe dahi küllîyen tamir olundu ve mahfil-i hümâyûna bir memşa dahi yapıldı". Bkz. Ayvansarayî, age., s.341.

den İstanbul'a muhacir olarak gelen kişiler medreseye yerleştirilmiştir[1898]. BOA yer alan 03-01-1325 tarihli diğer bir belgede medresede ikamet eden kişilerin çıkarılarak medresenin Müderris Mehmed Fevzi Efendi'ye teslim edildiği yazılıdır[1899].

20 Ağustos sene 1330/1914 tarihli teftiş raporunda kadro harici olan medresenin 12 hücre ve bir dershanesi bulunduğu, odaların arkalarında pencereleri olmasına rağmen rutubetli olduğu, 4 odanın talebe iskanına elverişli olmadığı, tamir ve onarımının yapılması durumunda güzel bir medrese olacağı yönünde görüş bildirilmiştir. Çamaşırhânesi, gusulhânesi ve helâları tamire muhtaçtır. Odalar birer kişilik olup 12 kişinin ikâmet etmesine uygun olduğu belirtilmiştir[1900].

1918 yılında erzak anbarı olarak kullanılan yapı, Cumhuriyetin ilk yıllarında onarılmıştır[1901]. 1960-65 yılları arasında cami, şadırvan ve medreseler onarılmış, kalemişleri 150.000 Liraya yenilenmiştir. Bu onarımlar sırasında medrese kubbelerinde mermer alemler de elden geçmiştir[1902].

[1898] B. Kahraman, *agt.*, s.58; BOA, A.MKT.MHM, 175/73, 29-06-1276

[1899] BOA, ZB, 336/109, R-03-01-1325. C. Baltacı, medreselerin banilerinin vefatından sonra mütevellileri tarafından bu iki medresenin birbirine meşrut olmalarını arzetmeleri üzerine 998/1589-90 Cemaziyelahir'in ortalarında Sultan III. Murad, Rumeli Kadıaskeri Zekeriya Efendi'ye gönderdiği bir hatt-ı hümayunla Zal Mahmut Paşa ve Şah Sultan Medreseleri birbirine meşrut olmalarını emretmeleriye medreselerden birine müderris tayin edilen zatın kanuni süresini tamamladıktan sonra ikinci medreseye müderris olması kararlaştırılmıştır. Bkz. C. Baltacı, *age.*, s. 743.

[1900] M.S. Kütükoğlu, *agm.*, s.139-140.

[1901] M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s.140; D. Kuban, *Kent ve Mimarlık…*, s. 137.

[1902] VGM Arşivi onarım fişi: 341201008-0F001.

3.44. İstanbul Eyüp Zal Mahmut Paşa Alt Medresesi

Yeri: Eyüp Zal Mahmut Paşa Külliyesi, İstanbul ili Eyüp İlçesi Defterdar Caddesi ile Zal Paşa Caddesi arasında kalan arsa üzerine inşa edilmiştir (Foto 1116). Külliye; cami, iki medrese, türbe, çeşme ve hazireden meydana gelmektedir[1903]. İnşa edildiği arazinin topografik yapısına bağlı olarak iki kademeli bir düzenlemeye sahiptir. Üst kot seviyesinde merkezde cami, caminin kuzeyinde avlu, avluyu da "U" şeklinde kuşatan medrese yerleştirilmiştir. Alt kot seviyesinde ise güneyde türbe ve hazire, ortada avlu, avluyu kuzeyden "L" şeklinde saran alt medrese bulunmaktadır. Evliya Çelebi, külliyenin inşa edildiği araziyi İrem bağına benzeterek, aydınlık-ferah caminin kuzeyinin ve alt katının medrese odaları ile çevrili olduğunda bahseder[1904].
Bânîsi: Külliye Zal Mahmud Paşa[1905] ile karsı Şah Sultan tarafından yaptırılmıştır[1906]. Mahmut Paşa, Kapıçıbaşı (960/1552-53), Halep ve Anadolu Beylerbeyi (972/1564-65), Vezirlik (975/1567-68), Nişancıbaşı görevlerinde bulunmuş bir devlet adamıdır[1907]. 1575 yılında II. Selim'in kızı Şâh Sultan ile evlenmiştir[1908]. M. Süreyya, Eylül 1580/Şaban 988[1909], B. Kahraman ise 22 Ekim 1577[1910] tarihinde vefat ettiğini ileri sürerler.
Şah Sultan ise II. Selim'in Nurbanu Sultan'dan doğan kızıdır. 1544 yılında Manisa'da dünyaya gelmiştir[1911]. Paşa'dan boşandıktan sonra ikinci evliliğini 980/1572-1573 senesinde Mahmut Paşa ile yapmıştır[1912]. 1580 yılında vefat eden hanım sultan Eyüp'teki külliyesi içerisinde yer alan türbesine defnedilmiştir[1913].
İnşa Tarihi: Kaynaklarda ve arşiv vesikalarında *"Zal Paşa Medresesi, Zal Paşa-i Sultânî Medresesi, Medrese-i Zal Paşa Sultan, Sultan Medresesi, Şah Sultan Medresesi"*

1903 Ayvansarayî, *age.*, s.339-340.
1904 Evliya Çelebi, *age.*, s.356.
1905 Peçevi tarihinde Zal Mahmud Paşa ile ilgili şu bilgilere yer verilmiştir: "Vezir Zal Mahmut Paşa: Haremden kapıcıbaşılık ile çıkıp sonra Budin, Halep ve Anadolu beylerbeyliklerine erişmekle şanı yükselmiş, arkasından padişah kızlarından olup Rumeli beylerbeyi Hasan Paşa'nın dul kalan eşi Sultan ile evlenerek vezirlik mertebesine erişmiştir. Rahmetli Şehzade Sultan Mustafa öldürüleceği sırada cellatların pençesinden kurtulup padişaha doğru koşarken Mahmut Paşa yetişerek, pehlivanlıkta eşsiz bir adam olduğundan, şehzadeyi yıkıp altına almış ve bundan dolayı kendisi Zal sanmalayık görülmüş, adalet ve cömertlikte ılımlı bir adamdı. Denkleri arasında sevilir ve saygı görürdü. Söylendiğine göre eşi olan sultan ile aynı gün hastalanırlar, hemen birbirleyle helallaşıp kucaklaşarak aynı anda ruhlarını teslim ederler. Böyle bir karı koca görülmüş değildir. Olay, aralarındaki sevginin büyüklüğüne yorumlanmıştır". Bkz. Peçevi, age., s. 308-309.
1906 D. Kuban, *age.*, s.334.
1907 M. Süreyya, *age.*, s.1705; İ. H. Danişmend, *age.*, s.284-285, 378.; C. Baltacı, *age.*, s. 742.
1908 Ç. Uluçay, *age.*, s.41.
1909 Zal Mahmud Paşa'nın ölüm tarihi ile ilgili olarak farklı görüşler ve tarihler ileri sürülmüştür. Nevîzâde Atâî 989/1581-82, Ayvansarayî 970/1562-63, M. Süreyya Eylül 1580/Şaban 988, E. Egli 1574, O. Aslanapa 1580 tarihini ortaya atar. Bkz. M. Süreyya, *age.*, s.1705; C. Baltacı, *age.*, s.742; Ayvansarayî Hüseyin Efendi, *age.*, s.340; E. Egli, *age.*, s.132; O. Aslanapa, age., s.245.
1910 B. Kahraman, *agt.*, s.25
1911 Ç. Uluçay, *age.*, s.70; M. Tayyib Gökbilgin, *age.*, s. 502.
1912 Ç. Uluçay, *age.*, s.70; Mustafa Güler, *agm.*, s.212; M. Tayyib Gökbilgin, *age.*, s. 502.
1913 Vakfiyesinde Şah Sultan'ın ölüm tarihi 5 Kasım 1577 (23 Şaban 985)'tir. Bkz. B. Kahraman, *a.g.t.*,, s.11.

isimleriyle anılan külliyenin inşa tarihini gösteren herhangi bir kitabe bulunmamaktadır[1914]. Külliyenin inşa tarihi konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Ayvansarayî 958/1551 yılında[1915], E. Egli 1560-66[1916], G. Goodwin ise 1560'lı yılların ilk yarısı veya ortalarına[1917], D. Kuban 1561 yılına[1918], O. Aslanapa 976/1568'den önce[1919]; A. Kuran[1920], C. Baltacı[1921] ve G. Cantay[1922] 987/1579-1580, N. Kütükoğlu ise medreselerin 1582 yılında tamamlandığı[1923] görüşünü savunur. D. Kuban başka bir çalışmasında ise yapının 992/1584'te[1924] tamamlandığı görüşünü savunur. Aptullah Kuran ise 1572'de Mahmut Paşa'nın II. Selim kızı ile evlendikten, 1574 yılında 5. Vezirliğe yükseldikten sonra yaptırdığını, bundan dolayı da caminin yapımına 1575 yılında başlandığını, cami ve türbenin 988/1580-81, medreselerin ise cami ile birlikte tasarlanarak 1575-80 yılları arasında yapıldığı kabul eder[1925].

Külliyeyi oluşturan yapılar içerisinde sadece çeşme üzerinde bir kitabe bulunmaktadır. Çeşme üzerinde yer alan kitabesi 998/1589-1590 tarihlidir[1926]. Bazı araştırmacılar çeşmenin kitabesindeki tarihi ibaresindeki ortadaki rakımını dokuz olarak değil beş olarak okumaları neticesinde yapıyı 958/1551 yılına tarihlemişlerdir (Foto 1117-1118)[1927]. Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî, 985/1577 tarihli camiye ait olduğunu söylediği ayrı bir kitabe metnine yer vermiştir[1928]. Alt medreseye 987/1579 tarihinde Kethüda Mustafa b. Hüseyin b. Sinan 50 akçe yevmiye ile ilk müderris olarak atanmıştır[1929]. Müderris ataması dikkate alındığında medresenin belirtilen tarihte eğitime başladığını gösterir.

1914 C. Baltacı, *age.*, s.743.

1915 Ayvansarâyî Hüseyin Efendi, *age.*, s.340.

1916 E. Egli, *age.*, s.132.

1917 G. Goodwın, age., s.322.

1918 D. Kuban, Osmanlı Dini Mimarisinde İç Mekan Teşekkülü, İstanbul 1958, s. 45.

1919 O. Aslanapa, Mahmut Paşa'nın 976/1568'de 5. Vezir olmasından hareket ederek külliyenin de bu tarihte inşa edildiği görüşünü savunur. O. Aslanapa, *age.*, s.245.

1920 A. Kuran, *age.*, s. 355.

1921 C. Baltacı, *age.*, s.743.

1922 G. Cantay, *age.*, s.67.

1923 N. Kütükoğlu, *age.*, s.304.

1924 D. Kuban, *age.*, s.334.

1925 A. Kuran, *age.*, s. 199, 355.

1926 A. Kuran, *age.*, s.197; O. Aslanapa, *age.*, s.245; Semavi Eyice, *agm.*, s.16.

1927 Çeşme üzerinde yer alan kitabenin okunuşu: "*Sâhibü'l-hayrât Şâh-ı sultân/Hazret-i ma'â Zâl Mahmûd Paşa/Fî-sebîlillâh bu âbı etti sebîl/Selsebîl ede Hudâ ana cezâ/Teşne diller dediler târîhini/Çeşme-i mâ-i hayât-ı cân-fezâ* 998 (1590)" şeklindedir. Bkz., Ayvansarâyî, *age.*, s.340; İ. H. Tanışık, *age.*, s.8; A. Egemen, *age.*, s.777; A. Kuran, *age.*, s.197.

1928 Kitabenin okunuşu *"Der cenneteş bedîdem bâ-'izzet ü sa'âdet/Geş ü güzâr kerde handân ü şâd ü mes'ûd/Güftem ki in çeh cayist evra ki şüd müyesser/Hatif-i be-küft tarih "haza makam Mahmud"*. Bkz. Ayvansarâyî, *Mecmuâ-i Tevârih*, (haz. Fahri Ç. Derin-Vahid Çabuk), İstanbul 1985, s. 110; Ayvansarâyî, *Hadîkatü'l-Cevâmi'*, *İstanbul Camileri ve Diğer Dini-Sivil Mimari Yapılar*, İstanbul 2001, s. 340.

1929 N. Kütükoğlu N. Atâî'den naklettiği bilgilerden ilk müderris olarak Mustafa b. Hüseyin b. Sinan Efendi atanmıştır. *"…seksen yedi şevvalinde (Kasım-Aralık 1579) vezir-i sani Zal Paşa Medrese-i cedide inşâ edüp evvela bunlara i'tâ olundu"*. Bkz. N. Kütükoğlu, *age.*, s. 304.

Mimarı: Külliyenin mimarı konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Cami, Mimar Sinan ile ilgili TB, TE, TM isimli üç yazmada adı geçmektedir. TM[1930]'de *"Eyyûb-i Ensarî'de Zal Paşa Camii Şerifi"*; TB[1931] ve TE[1932]'de *"Eyyûb-i Ensarî'de Merhum Zal (Mahmud) Paşa Camii"* olarak kayıtlıdır. İki medrese ile türbe yapısı TM[1933]'de *" Eyyûb-i Ensarî'de Zal Paşa Camii şerifi, iki medresesi, eşi ile beraber yaptırdığı türbesi buradadır"* şeklinde geçer. E. Çelebi[1934] ve O. Aslanapa[1935] Mimar Sinan tarafından; G. Goodwin ise Sinan'ın caminin planını tasarladığını daha önemsiz alanların inşaatını yardımcılarına bıraktığını ifade eder[1936]. Doğan Kuban külliyenin tasarım açısından Sinan'a ait olamayacağını ancak bânîlerin statülerinden dolayı Sinan'a ait olduğunu kabul etmek gerektiğini belirtir[1937]. G. Necipoğlu ise Sinan'ın 1588 yılındaki vefatından sonra tamamlandığını, ancak Sinan tarafından 10 yıl önce tasarlandığı görüşünü savunur[1938]. N. Kütükoğlu ise cami ve medrese inşaatıyla ilgili 990/1582 tarihli hükümden tasarımın Sinan'a ait olduğunu ancak medreselerin bânîlerin ölümünden sonra inşaatın kontrolünü Dergâh-ı Âlî kapıcıbaşılarından olan Mimar Hüseyin Çavuş tarafından yürütüldüğünü ifade eder[1939].

Vakfiyesi: Şah Sultan ve Zal Mahmut Paşa'nın yaptırdıkları eserler için hazırladıkları Türkçe vakfiyesi 10 Şaban 985/23 Kasım 1577 tarihlidir[1940]. Mahmut Paşa ile Şah Sultan'ın vakıf işleri başlangıçta ayrı ayrı yürütülürken ilerleyen zaman içerisinde vakıf gelirlerinin zayıflaması üzerine Sultan III. Murad'ın fermanıyla iki vakıf birleştirilmiştir[1941]. Mahmut Paşa ile Şah Sultan malların üçte birini vakfederek *"Camii şerif-i dil guşâ ve medrese-i lâtife-i nüzhet fezâ bina eylenmesi"* arzu etmişlerdir[1942]. Vakfiyede; türbe, Filibe'de tam teşekküllü bir han, camii; hafız, müezzin ve misafirlere tahsis edilen beş oda, camii yakınında 24 oda, 6 dükkan ve bir mumhane, cami karşısında şadırvan ile medreseler yaptırmışlardır[1943]. Vakfın gelirleri olarak caminin kıble tarafında 63 oda ve 6 dükkandan oluşan bina, Eyüp'te bir ekmek fırını, Filibe'nin Sutur Köyü'nde iki çuha dükkanı, Filibe'de üç ve bir gözlü su değirmeni,

---

1930 Z. Sönmez, *age.*, s. 84.

1931 Z. Sönmez, *age.*, s. 30.

1932 Z. Sönmez, *age.*, s. 66.

1933 Z. Sönmez, *age.*, s. 84.

1934 "…Koca Mimar Sinan bu cami yapılışında bütün ustalığını göstermiştir". Bkz. Evliya Çelebi, age., s.356.

1935 O. Aslanapa, *age.*, s.245; C. Baltacı, *age.*, s.743.

1936 G. Goodwin, *age.*, s.321.

1937 D. Kuban, *age.*, s.334.

1938 G. Necipoğlu, *age.*, s. 498.

1939 M. Kütükoğlu, *age.*, s. 304; G. Necipoğlu, *age.*, s. 494.

1940 Vakfiyesi için bkz. Mustafa Güler, *agm.*, s.210-217; B. Kahraman, *Vakfiyesi ışığında Şah Sultan ve Zal Mahmud Paşa Külliyesi: Cami, Medrese, Türbe ve Çeşmesi*, FSM Vakıf Üni. Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009. G. Necipoğlu vakfiyenin tanzim tarihinin 1593 olduğunu söyler. Bkz. G. Necipoğlu, *age.*, s. 492.

1941 M. Güler, *agm.*, s.213.

1942 M. Güler, *agm.*, s.213.

1943 M. Güler, *agm.*, s.212-213.

Filibe'de 12 köy vakfetmişlerdir[1944]. Alt ve üst medreselerin müştemilatı hakkında vakfiyede bilgiler bulunmaktadır[1945]. Üst (Şah Sultan) Medrese'nin kubbeli dershanesi, on altı talebe hücresi, bir muîd odası ile medresenin sağında bir tuvaleti; Alt (Zal Mahmud Paşa) Medresenin ise bir dershanesi, 10 talebe odası, çok sayıda tuvalet, çeşme ve duvarla çevrili bahçesi olduğundan bahseder[1946]. Vakfın mütevellisi Abdülmümin oğlu Hüseyin Ağa'dır[1947]. Vakfiyede külliyede görevli personellerin alacakları ücretler ve görevleri hakkında bilgiler bulunmaktadır. Günlük üç akçe alan bir meremmetçi mütevellinin bilgisi dahilinde cami ve medresenin tamirini yapmakla görevlendirilmiştir[1948]. Medreselerin her birinde günlük 50 akçe alan birer adet müderris görevlendirilmiş. Yapı, müderrisin aldığı ücret dikkate alındığında 50'li medreseler içerisinde yer alır. Müderrislerin fazilet sahibi, ilimde ilerlemiş, akranlarından üstün olması, eğitimi aksatmaması, herhangi bir sebep olmadan ders yapmayan, şeriat ve fıkıh alanında bilgisi olan, dinin emrettiği şeylere bağlı olması gibi şartları taşıması gerektiği belirtilmiştir[1949]. İki medresede görevli akıllı, kabiliyetli, bilgili, erdemli ve faziletli iki mu'idden her birine günlük sekiz akçe[1950], 24 talebeden her birine günlük ikişer akçe verilmesi şart olunmuştur. Cami, kenef ve medreselerin etrafının temizlenmesi için günlük üç akçe alan bir ferraş ile iki akçe alan bir bevvâb görevlendirilmiştir[1951]. Vakfiyede ayrıca vakıf gelirlerinden toplanan paralardan giderler karşılandıktan sonra arta kalan ile medreselerde lazım olabilecek kitapların alınması ve bunların muhafazası ile görevli bir hafız-ı kütüp görevlendirilmesi, talebe ücretlerinin artırılması, ilimde hevesli, fakir olan talebelere onar akçeye kadar ek ücret verilmesi şart koşulmuştur[1952].

[1944] M. Güler, *agm.*, s.214; M. Tayyib Gökbilgin, *age.*, s. 502.

[1945] Vakfiyede külliyenin yerleşim düzeni hakkında şu bilgilere yer verilmiştir: "Şerefli cami iki muhterem avlu ve ışık saçan muazzam bir minareyi kapsayıp, üst avlusunu "dahil" medresesinin odaları kuşatır ve ortasında müminlerin abdest alması için akarsulu latif bir şadırvan vardır ki, avlunun merkezinde emsalsizdir ve oneşeli ve benzersiz avlu mermer döşelidir. Her iki tarafında birer cadde ve bu caddelere açılan iki sağlam kapı vardır. Eşsiz caminin cümle kapısının karşısında, latif ve pak bir kubbesi olan dershane ve etrafında yetenekli talebeler için on oda, müderris muavini için bir oda ve uzak bir köşedeki birçok hela yer alır. Bu hoş şadırvan avlusundan alt taraftaki avluya, yontulmuş taşlardan yapılmış birkaç basamak ve merdivenle inilir. Burası türbe ile "hariç" medresesine neşeli bir avlu teşkil eder. Pak ve geniş avlunun bir tarafında "hariç" medresesi vardır ki, latif bir dershane, on öğrenci odası, uzak bir kenarda birkaç hela ve bir su kuyusununu içerir. Avlunun kapısı bir caddeye açılır ve suyu selsebil gibi akan, süslü bir çeşme çevre duvarına bitişiktir. Avlunun ortasında, iki merhum vakıf sahibinin türbesi bulunur ve bir miktar bahçeyi havidir. Bu külliyenin hududu iki taraftan kamusal caddelerle sınırlanmış olup, bir tarafı (güney) Mustafa Kethüda' nın mülkü ve bazı Müslüman mezarlarıyla, diğer tarafı (kuzey) vakıf bir bostanla bitişik ve sınırlıdır". Bkz. G. Necipoğlu, age., s. 498.

[1946] M. Güler, *agm.*, s.214.

[1947] M. Güler, *agm.*, s.213; B. Kahraman, *agt.*, s.28.

[1948] M. Güler, *agm.*, s.214; B. Kahraman, *age.*, s.28.

[1949] B. Kahraman, *age.*, s.40.

[1950] B. Kahraman, *age.*, s.40.

[1951] M. Güler, *agm.*, s.215.

[1952] M. Güler, *agm.*, s.216; B. Kahraman, *age.*, s.29.

Malzeme ve Teknik: Medresenin ana inşa malzemesi taş ve tuğladır beden duvarları bir sıra kesme taş üç sıra tuğladan almaşık tekniğinde inşa edilmiştir. tuğla malzeme kemerlerde, geçişlerde, kubbelerde ve zemin döşemesinde altıgen tuğla; taş malzeme ise giriş kapılarında, sütunlarda, pencerelerde; ahşap malzeme ise kapı ve pencere doğramalarında; mermer malzeme dershane giriş kapısı ve alt pencerelerin lento, söve ve denizliklerinde, alçı ise pencere alınlıklarında kullanılmıştır.

Plan ve Mimari Özellikleri: Caminin doğusunda ve alt kotta yer alan medrese türbe ile ortak bir avlu etrafında bulunmaktadır. Hücreler avlunun etrafında "L" şeklinde kuşatmaktadır. Dershane doğu kanatta hücrelerin arasına yerleştirilmiştir[1953] (Çiz. 181).

Doğu cephe 24.13m. uzunluğundadır. Cephe yüzeyleri sıvalı ve boyalıdır. Medresenin bu cephesi güneyden kuzeye doğru gidildikçe bir kademelenme görülür. Beden duvarları kesme taştan bir kornişle sonlandırılmıştır. Saçak seviyesine yakın olan üst köşe bölümlerine kesme taştan birer adet çörten yerleştirilmiştir. Cephenin kuzeydoğu köşesinde yer alan hücrenin doğuya bakan cephesinde tek pencere bulunmaktadır. 0.80m. derinliğinde, 0.72m. genişliğinde dikdörtgen formlu, lokmalı demir parmaklıklıdır. Pencerenin lento, söve ve denizliği beden duvarından 1.5cm. dışarı taşırılmıştır. Dershanenin kuzeyinde ve ona bitişik olan hücrenin doğuya bakan cephesinde tek pencere yer alır. Pencere dikdörtgen formlu, düz atkı taşlı olup yarım daire kemerli bir alınlığa sahiptir. Alçı şebekeli dışlığa sahip pencere yuvarlak kayıtlıdır. Dershanenin doğuya bakan cephesinde üç katlı bir pencere düzenlemesi görülür. Altta dikdörtgen, bunların üstünde ve aynı hizada sivri kemerli iki üst pencere ile daha yukarıda ortaya gelecek şekilde bir adet tepe penceresi yerleştirilmiştir. Sivri kemerli pencereler içten revzenli, dışarıdan ise alçı şebekeli olup yuvarlak gözlerden meydana gelir. Alt pencere 0.94m. genişliğinde, üstte yer alan sivri kemerli üç pencere ise 1.11m. genişliğinde 0.90m. derinliğindedir. Dershanenin güney cephesinde ise bir alt bir üst olacak şekilde iki katlı pencere ile hareketlendirilmiştir. Doğu ve güney cephenin birleştiği köşe içeri doğru çekilerek pah-

---

[1953] G. Necipoğlu, her iki medresenin tasarımı hakkında şu bilgileri aktarır: "Her iki medresedeki dershanelerin konumu, vakfiyede göklere çıkarılan Haliç anzaralarının en mükemmel görünümlerini yakalamak üzere, kasıtlı olarak merkezden kaydırılmışa benzer. Alttaki medresenin sahile paralel kolunun birbirinden farklı boyutlu hücrelerinin kademeli tertibi, deniz peyzajına verilen rıhtım caddesi boyunca uzanan pencereli çevre duvarının açısına uyarlanmıştır. Bu kolda yer alan kubbeli dershane, yukarıdaki avludan görünürlüğünü azamileştirmek üzere, iki medreseyi birbirine bağlayan merdivenin tam karşısına yerleştirilmiştir. Medreselerin sadece doğu kanatları, camiye uyumlu taş ve tuğla dizilerinden yapılmıştır. Bu medrese kanatları üst caddeden girince, camiyle birlikte görüş alanına giren ve Haliç manzarasına yönelik ana cephelerdir. Diğer medrese duvarlarının revakları, tasarruf önlemlerinin dayattığı anlaşılan bir kısıtlamayla, sadece tuğlayla örülmüştür. Tasarım mantığı yine yaşantısal bir görselliğe dayanarak, yukarıdan başlayıp türbe bahçesine doğru yanlamasına inen ardışık imgenin ideal perspektifini sunar". Bkz. G. Necipoğlu, age., s. 499.

lanmıştır. Pahlı yüzeyin saçak seviyesine yakın bölümü kesme taştan yapılmış bir mukarnasla sonlandırılmıştır (Foto 1119-1120).

Batı cephe 16.51m. uzunluğudadır. Cephenin güneyinde cami avlusundan alt medreseye inişi sağlayan kesme taştan yapılmış, basık kemerli bir kapı yerleştirilmiştir. Kapıdan üç basamaklı bir merdivenle avluya iniş sağlanmıştır. Kapının kuzeyinde yan yana sıralanmış üç hücre yer alır. Bunların batıya bakan cepheleri sağır tutulmuş olup herhangi bir pencere bulunmamaktadır. Avlunun ortasında ve batı giriş kapısına yakın bir su kuyusu vardır. Kuyu bileziği altta kare formludur. Karenin köşeleri pahlanarak üstte sekizgene dönüştürülmüştür. Ağız kısmı içeriden dairevi planlıdır. Kuyu günümüzde kullanılmamaktadır (Foto 1121, Çiz. 182).

Kuzey cephe 40.30m. uzunluğundadır. Kuzeydoğu köşede yer alan odanın kuzeye bakan cephesine 0.66m. genişliğinde, 0.83m. derinliğinde üç adet sivri kemerli pencere yerleştirilmiştir. Cephenin orta bölümü 1.35m. kuzey yönde dışarı taşırılmıştır. Odanın batısında dışarıya çıkışı sağlayan 0.82m. genişliğinde bir kapı bulunur. Cephe ortasında yer alan altı hücrenin kuzeye bakan cephesinde dikdörtgen formlu, yarım daire kemerli alınlıklı birer pencere ile odaların aydınlatılması sağlanmıştır. Pencerelerin lento, söve ve denizlikleri yekpare taştandır. Pencere alınlıkları içeriden revzenli, dışarıdan ise alçı şebekeli olup yuvarlak göz sıralarından oluşur. Kuzey cephenin batıya yakın köşesinde yer alan iki hücre 3.70m. cepheden dışarı taşırılmıştır. Bu cephede tek pencere açıklığı eyvanın kuzeyinde yer alan ilk odaya açılır. Cephedeki diğer pencerelerle aynı özelliklere sahiptir. Dışarı taşırılmış hücrenin doğu yüzeyi sağırdır.

Medresenin bulunduğu avluya biri cami avlusundan diğeri doğu cepheden olmak üzere iki kapıdan ulaşılır. Batı giriş, cami revakı ile medrese revakının birleştiği bölümde bulunan taş basamaklı bir merdivenden sağlanmıştır. Alt medrese, cami ve üst medreseye göre 4.00m. daha aşağıda yer almaktadır. Kapı açıklığı kesme taştan basık kemerlidir. Doğu cephede yer alan ikinci giriş kesme taştan yapılmış olup dikdörtgen bir kütle şeklinde tasarlanmıştır. Basık kemerli kapının arka yüzeyi kaş kemerle desteklenmiştir. Bir eyvan şeklinde tasarlanmış olup geniş bir sivri kemerle örtülmüştür.

Türbenin kuzeyinde yer alan medrese "L" planlı olarak tasarlanmıştır. Medresenin kuzey uzun kanadı üzerinde yan yana dizilmiş altı kubbeli oda, doğudaki kısa kanat üzerinde kubbeli dershane ile bunun iki yanında ikisi kubbeli ikisi tonoz örtülü dört hücre yer almaktadır. Batıda ise kuzey kanada bitişik bir eyvan ile bunun bitişiğinde tonoz örtülü dört hücre daha bulunmaktadır. Medrese tasarlanırken araziye uyulmuş, bundan dolayı hücreler ile revaklar kademeli yapıldığı gibi ölçüleride değişiklik göstermektedir (Foto 1122-1123).

Medresenin önünde "L" planlı bir ***revak*** bulunur. Revak bölümü on bir sütun ile on bir göze ayrılmıştır. Dokuz sütun sekizgen planlı, ikisi ise onikigen formlu olup diğerlerinden daha kalın tutulmuştur. Sütunlar iki parçalı olup kesme taştandır.

Kalın sütunlar mukarnaslı, daha ince olanların üzerinde ise baklava dilimli başlıklar bulunur. Ayaklar birbirine ve duvarlara 0.70m. genişliğinde tuğladan yuvarlak kemerlerle bağlanmıştır. Kemer genişlikleri 1.55m., 2.60m., 3.50m. arasında değişiklik gösterir. Kemer üzengi seviyesinde metal gergiler yerleştirilmiştir. Kemer köşelikleri sade bırakılmıştır. Her bir revak gözünün üzeri ise pandantif geçişli birer kubbe ile örtülüdür. Kubbelerin geçişleri, merkezi ve eteği kalemişi ile süslenmiştir. Rumi ve palmetlerden oluşan bitkisel bir kompozisyonla tezyin edilmiştir. Güneydoğu köşede yer alan iki küçük kubbenin içi ise sadedir. Kurşun kaplı kubbeler taştan birer külahla sonlandırılmıştır. Medresenin özellikle doğu kanat üzerinde meydana gelen kademelenmeden dolayı kemer gözlerinin ölçüleri de değişiklik göstermektedir. Bundan dolayı doğu kanadın güneyinde yer alan iki revak gözün üzeri iki küçük kubbecikle örtülmüştür. Kuzeydoğu köşede yer alan bölüm ise diğerlerinden biraz daha küçük tutulmuş bir kubbe ile örtülüdür. Revak zemini her bir kenarı 0.20m. olan altıgen tuğlalarla kaplanmıştır. Tuğlaların arasında 3cm.'lik bir derz bulunmaktadır (Foto 1124-1128).

Medresenin ***kuzey kanadı*** üzerindeki altı hücre yan yana sıralanmıştır. Hücrelere, güneye bakan cephelerin batıya yakın köşelerine yerleştirilmiş birer kapı ile giriş sağlanmıştır. Kapılar 0.82m. genişliğinde, 0.85m. derinliğinde, 1.65. yüksekliğinde olup dikdörtgen formlu, düz atkı taşlı, tek kanatlı ve ahşap doğramalıdır. Kapının lento, söve düzgün kesme taştan yapılmış olup 0.19m. genişliğindedir. Kapı açıklığından geçilerek girilen hücreler içten 3.05x3.05m. ölçülerinde kare planlı olup üzeri pandantif geçişli birer kubbe ile örtülüdür. Kubbelerin zeminden yüksekliği 5.41m.'dir. Altı hücrenin iç düzenleri birbiriyle aynıdır. Bu hücrelerin doğu cepheleri sağırdır. Kuzeye bakan cephelerine birer pencere yerleştirilerek hücrelerin aydınlatılması ve havalandırılması sağlanmıştır. Pencereler dışarıdan 0.81m., içeriden 0.75m. genişliğinde, 0.88m. derinliğinde, 1.31m.yüksekliğinde olup dikdörtgen formlu, düz atkı taşlı, ahşap doğramalı ve lokmalı demir parmaklıklıdır. Lento, söve ve denizlikleri 0.20m. genişliğinde kesme taştandır. Zeminden 0.62m. yüksekliğindedir. Pencereler 1.00m. yüksekliğinde sivri kemerli birer alınlığa sahiptir. Alınlıklar dışarıdan alçı şebekeli iken içeriden ise revzenli olarak tasarlanmıştır. Hücrelerin batı cephelerinde ise kuzeye kaydırılmış şekilde zeminden 0.60m. yüksekliğinde, 0.51m. derinliğinde, 0.77m. genişliğinde, 1.30m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu birer nişle hareketlendirilmiştir. Güneyde giriş kapısının doğusunda 0.49m. derinliğinde, 0.76m. genişliğinde dikdörtgen planlı birer ocak yerleştirilmiştir. Hücrelerin duvarları sıvalı ve boyalıdır. Zeminleri ise her bir kenarı 0.17m. olan altıgen tuğlalarla kaplanmıştır. Tuğlalar arasında derz genişliği 2.5cm.dir.

Hücrelerin doğusunda 1.27m. genişliğinde, 3.65m. derinliğinde kuzey-güney doğrultusunda tonoz örtülü bir koridor bulunmaktadır. Koridorun kuzeyinde 1.03m. genişliğinde, 0.82m. derinliğinde, 1.65m. yüksekliğinde tek kanatlı, dikdörtgen formlu bir kapı açıklığı ile dışarıya çıkış sağlanmıştır.

Doğu kanat üzerinde farklı ölçülerde dört hücre ile ana dershane/mescit yerleştirilmiştir. Cephenin güneyinde yer alan ilk odaya kuzeybatıda bulunan 0.82m. genişliğinde, tek kanatlı ahşap doğramalı bir kapı ile girilmektedir. İçten 3.35x3.42m. ölçülerinde kare planlıdır. Üzeri zeminden 5.41m. yüksekliğinde pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Güney cephesinde 0.50m. derinliğinde, 0.73m. genişliğinde, 1.30m. yüksekliğinde iki adet dikdörtgen formlu niş yerleştirilmiştir. Batı cephede ise güneye kaydırılmış 0.50m. derinliğinde, 0.75m. genişliğinde dikdörtgen planlı ocak bulunur. Hücrenin aydınlatılması doğu cephede bulunan 0.76m. genişliğinde, 0.90m. derinliğinde, 1.31m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu tek pencere ile sağlanmıştır. Pencere oda zemininden 0.62m. yüksekliğindedir. Pencere sivri kemerli bir alınlığa sahiptir. Alınlık içten revzenlidir.

Bu odanın kuzeyinde yer alan iki nolu hücreye batı cephenin kuzeye yakın köşesine yerleştirilmiş 0.83m. genişliğinde tek kanatlı bir kapı ile girilmektedir. İçten 3.11x3.11m. ölçülerinde kare planlıdır. Üzeri pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Kuzey cephesi sağır tutulan odanın güneyinde 0.51m. derinliğinde, 0.75m. genişliğinde iki dikdörtgen niş, doğuda 0.75m. genişliğinde dikdörtgen formlu, sivri kemerli alınlıklı tek pencere açıklığı; batıda ise 0.52m. derinliğinde ocak bulunur (Foto 1129-1133).

Dershanenin kuzeyinde yer alan üçüncü odaya batı cephenin güneye yakın köşesinde bulunan tek kanatlı, dikdörtgen formlu bir kapı ile girilmektedir. 3.49x2.90m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı olup üzeri beşik tonoz örtülüdür. Odanın doğusunda bir pencere; güney cephede ise hafif doğuya kaydırılmış 0.54m. derinliğinde, 0.76m. genişliğinde dikdörtgen bir niş yerleştirilmiştir. Oda giriş kapısının kuzeyinde ocak bulunur. Kuzey cephede ise doğuya yakın köşeye gelecek şekilde 0.78m. genişliğindeki bir kapı açıklığı ile kuzeyde yer alan odaya geçiş sağlanmıştır.

Doğu cephenin kuzeyinde yer alan dördüncü odaya batı cephenin güneye yakın köşesinde bulunan bir kapı açıklığı ile girilmektedir. 5.32x3.95m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda düzgün olmayan dikdörtgen planlı odanın üzeri tonoz örtülüdür. Odanın kuzeyinde üç, doğusunda tek pencere açıklığı yer alır. Kuzeyde yer alan pencereler sivri kemerli, doğudaki ise dikdörtgendir. Pencereler 0.66m. genişliğinde, 0.83m. derinliğindedir. Güneyde yer alan dikdörtgen formlu bir açıklıkla da güneyinde yer alan odaya geçiş sağlanmıştır. Odanın duvarları sıvalı ve boyalı olup, zemini altıgen tuğla döşelidir.

Doğu cephe ortasında yer alan ana ***dershane*** mekanına batı cephenin kuzeye yakın köşesinde bulunan bir kapı ile girilmektedir. Mermerden yapılan kapı 2.46m. yüksekliğinde, 1.70m. genişliğinde olup dikdörtgen bir çerçeve içerisine alınmıştır (Foto 1134). Beden duvarından 2cm. dışarı doğru çıkıntı yapmaktadır. Dıştan ters "U" şeklinde üç bordürle kuşatılmıştır. Dıştaki ilk bordür 4cm. genişliğinde, ikinci bordür ise 2cm. genişliğinde olup düz sade tutulmuştur. Üçüncü bordür 4cm. genişli-

ğinde olup iç bükey ve dış bükey silmelidir. Kapı açıklığı basık kemerli olup 1.22m. genişliğinde, 1.84m. yüksekliğindedir. Kapı kemeri 0.30m. genişliğinde olup yedi taştan zıvanalıdır. Kemer köşelikler sadedir. Dershane içten 5.90x5.95m. ölçülerinde kare planlı olup üzeri 5.90m. çapında pandantiflerle geçilen sekizgen kasnak üzerine oturan kubbe ile örtülüdür. Kubbe zeminden 9.61m. yüksekliğindedir (Foto 1135-1137, Çiz. 183).

Kubbe eteği, merkezi ve geçişleri kalemişi ile süslenmiştir. Pandantiflerin merkezine bir daire yerleştirilmiştir. Dairenin merkezinde on kollu yıldız motifinden gelişen geometrik bir kompozisyon işlenmiştir. Bunun üç tarafı simetrik olarak tasarlanmış rumi ve palmetlerden oluşan bitkisel bir kompozisyonla süslenmiştir. Zemin beyaz motifiler ise kırmızıdır. Aralara yerleştirilmiş palmetlerin dış konturleri siyah içleri ise sarıya boyanmıştır. Kubbe merkezine kalemişi tekniği ile yapılmış bir göbek yerleştirilmiştir. Kompozisyonun merkezinde sekiz kollu bir yıldız bulunur. Yıldızın uçlarından ardışık olarak rumi ve palmetler çıkmaktadır. Bunlar rumi, palmet ve lotuslara sap teşkil etmektedir. Rumiler ise iki yana yönelerek başka bir palmete sap oluşturur. Aynı kompozisyon simetri prensibine uygun olarak devam eder. Kompozisyon dıştan kırmızıya boyalı bir zencerek motifi ile kuşatılmıştır. Bununda etrafında tepelik şeklinde düzenlenmiş ve yana yana sıralanmış palmetler ile hareketlendirilmiştir. Bunların içleri de rumilerden gelişen bitkisel bir kompozisyonla doldurulmuştur. Palmetlerin tepe noktalarına uçları dışarı doğru uzatılmış siyaha boyalı tığ şeklinde bir motifle sonlandırılmıştır (Foto 1138).

Dershanenin kuzeyinde zeminden 0.20m. yüksekliğinde, 0.50m. derinliğinde, 1.08m. genişliğinde dikdörtgen planlı bir niş yerleştirilmiştir. Doğu cephede üç katlı bir pencere sistemi görülmektedir. Altta 0.95m. genişliğinde iki dikdörtgen pencere; hemen üzerinde e aynı hizada sivri kemerli iki üst pencere yer alırken, bunlarında üstünde ortaya gelecek şekilde tek pencere bulunur (Çiz. 184). Alt pencerelerin lento, söve ve denizlikleri mermerden olup, düz ve "S" profilli silmelerle hareketlendirilmiştir. Ortada ve üstte yer alan sivri kemerli pencereler ise 1.11m. genişliğinde, 2.10m. yüksekliğinde olup revzenlidir. Batı cephede kapı açıklığının güneyinde 0.94m. genişliğinde dikdörtgen formlu tek pencere revak bölümüne açılır.

Güney cephe ortasında 2.90m. yüksekliğinde 0.92m. genişliğinde ***mihrap*** bulunur. Mihrap nişi 0.74m. genişliğinde, 0.40m. derinliğinde yarım sekizgen planlıdır. 1.51m. yüksekliğindeki nişin üzeri dört sıra mukarnaslı bir kavsara ile örtülüdür. Kavsara köşelikleri boş bırakılmıştır. Mihrap yüzeyi günümüzde sıvalıdır (Foto 1139, Çiz. 185).

Mihrabın doğusunda altlı üstlü yerleştirilmiş iki katlı bir pencere düzenlemesi görülür. Alt pencere 0.94m. genişliğinde, 0.87m. derinliğinde, dikdörtgen formlu, düz atkı taşlı, ahşap doğramalı ve lokmalı demir parmaklıklıdır. Pencerenin lento, söve denizlikleri yekpare mermerden yapılmıştır. Pencerenin etrafı düz ve "S" profilli bir silme ile dört yönden kuşatılmıştır. Üstte sivri kemerli revzenli tepe penceresi

yer alır. Pencerenin merkezinde sivri bir kemer içerisine renkli camların alçı ile bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş bitkisel bir kompozisyon işlenmiştir. Simetrik olarak tasarlanmış kompozisyonun bir saptan çıkan rumiler iki yandan yukarıya doğru uzanarak bir palmete; palmetten çıkan uçlar ise rumilere sap oluşturur. Aynı kompozisyon simetrik olarak tekrar edilmiştir. Dışta yer alan bölüm de simetrik olarak tasarlanmıştır. Eşit aralıklarla konumlanmış dairelerin içlerine altı yapraklı çiçekler yerleştirilmiştir. İki daire motifi iki ucu kaş kemer şeklinde düzenlenmiş birer dikdörtgen pano ile birbirine bağlanmıştır. Kubbenin içerisi badana boyalıdır. Kubbe eteğinde simetrik olarak yan yana düzenlenmiş tepelik formlu palmetlerden oluşan bir kompozisyonla çepeçevre kuşatılmıştır. Bunların içerisi ise rumi ve palmetlerle doldurulmuştur.

Kuzey cephenin batısında 2.95m. genişliğinde, 4.00m. derinliğinde üzeri aynalı tonoz örtülü bir ***eyvan*** bulunur. Doğu duvarı sağırdır. Eyvanın kuzey ve batısına ikişer hücre yerleştirilmiştir.

Batı kanadın güneyinde yer alan ilk odaya 0.83m. genişliğinde tek kanatlı, ahşap doğramalı, dikdörtgen formlu bir kapı ile girilmektedir. 3.02x.20m. ölçülerinde kareye yakın dikdörtgen planlı olup üzeri tonoz örtülüdür. Kuzey cephesi sağır tutulmuştur. Batısında 0.47m. derinliğinde, 0.73m. genişliğinde dikdörtgen bir niş bulunur. Güney de ise hafif doğuya kaydırılmış 0.49m. derinliğinde, 0.73m. genişliğinde bir ocak yerleştirilmiştir. Doğuda kapının güneyinde 0.76m. genişliğinde tek pencere açıklığı ile odanın aydınlatılması sağlanmıştır.

Odanın kuzeyinde yer alan ikinci odaya doğu cephenin kuzeyinde yer alan tek kanatlı bir kapı ile giriş sağlanmıştır. 2.82x3.88m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı olup üzeri çapraz tonoz ile örtülüdür. Güney duvarı sağırdır. Batısında dikdörtgen bir niş, doğuda giriş kapısının güneyinde tek pencere yer alır. Ahşap doğramalı pencere, dikdörtgen formlu, düz atkı taşlı ve lokmalı demir parmaklıklıdır. Kuzey cephede yer alan ocak zeminden 0.15m. yükseltilmiştir. Ocak yaşmağı basık kemerli olup iki yanda silmelerle hareketlendirilmiş taş konsollar üzerine oturmaktadır. Ocak davlumbazı ise üçgen formlu olup sade tutulmuştur.

Eyvanın kuzeyinde yer alan iki hücreden doğuda olanın güneybatısında bulunan 0.83m. genişliğinde bir kapıdan girilir. 3.01x3.05m. ölçülerinde kare planlı olup üzeri tonoz örtülüdür. Kapının sağında ocak, doğu cephede iki dikdörtgen niş, kuzey cephede ise tek pencere bulunur. Batı cephede ise bitişiğindeki odaya girişi sağlayan bir kapı ile bağlantı sağlanmıştır. Bu odanın dışarıdan ayrı bir girişi bulunmamaktadır. 3.12x3.00m. ölçülerinde hemen hemen kare planlı olup üzeri tonoz örtülüdür. Kuzey, güney ve batı cepheleri sağır tutulmuştur. Hücrenin duvarları sıvalı olup badana boyalıdır (Foto 1140).

Hücrelerin içerisinde yer alan ocakların dışarı yansıyan ***bacaları*** kare kesitlidir. Gövdenin dört yüzeyinde bulunan duman açıklıkları sivri kemerlidir. Bacanın

üzeri taştan bir külahla örtülmüştür. Dershane ve hücrelerin üzerini örten tonoz ve kubbeler kurşun kaplı olup taş bir alemle sonlandırılmıştır (Foto 1141).

Süsleme Özellikleri: Medrese süsleme açısından sade bir tasarıma sahip olup belli yerlerde yoğunlaşmıştır. Üst örtüde tonoz içleri, kubbe merkezi, eteği ve geçişler kalemişi ile süslenmiştir. Pencere ve kapıların lento, söve ve denizlikleri içeriden mermer dışarıdan ise kesme taş malzemeden yapılmıştır. Dershane giriş kapısı ile alt pencerelerin etrafı düz ve "S" profilli silmelerle hareketlendirilmiştir. Ana dershane içerisinde yer alan mihrap sade tutulmuştur. Revakları taşıyan çokgen gövdeli sütunların başlıkları baklavalı ve mukarnaslı olmak üzere iki tipte tasarlanmıştır. Oda içlerinde yer alan ocakların yaşmakları basık kemerli olup iki yanda profilli taş konsollar üzerine oturmaktadır. Ocak davlumbazları ise üçgen şeklinde tasarlanmıştır. Dershane binasının doğu ve güney cephesinin birleştiği köşe pahlanarak üst kısmı mukarnasla sonlandırılmıştır.

Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu: 1206/1792 İstanbul Tahrir defterinde yer alan bilgilerde oda sayısı 12, talebe sayısı ise 7'tür[1954]. Külliye yapıları Mayıs 1825 yılında II. Mahmut zamanında tamir edilmiştir[1955]. BOA'de bulunan 1860 tarihli belgede Nogay muhacirlerinden Kaputcak kabilesinden İstanbul'a muhacir olarak gelen kişiler medreseye yerleştirilmiştir[1956]. BOA yer alan 03-01-1325 tarihli diğer bir belgede medresede ikamet eden kişilerin çıkarılarak medresenin Müderris Mehmed Fevzi Efendi'ye teslim edildiği yazılıdır[1957].

1330/1914 tarihli teftiş raporunda kadro harici olan medresenin odalarının tamire muhtaç olduğu, hava cereyanına müsait hücrelerin arkalarında pencere olmasına rağmen rutubetli olduğu, talebe iskanına elverişli olmadığı kayıt edilmiştir. Müştemilatı ile birlikte harap durumda olan yapının tamiratının yapılması durumunda 18 kişinin ikamet etmesine uygun olduğu belirtilmiştir[1958].

1918 yılında muhacirler tarafından işgal edilen medrese 1961-1965 yılında tamir edilmiştir[1959]. 1960-65 yılları arasında cami, şadırvan ve medreseler onarılmış, kalemişleri 150.000 Liraya yenilenmiştir. Bu onarımlar sırasında medrese kubbelerinde mermer alemlerde elden geçmiştir[1960].

[1954] N. Aktaş, *agt.*, s.106.

[1955] Ayvansarâyî medresenin onarımları ile ilgili olarak şu ifadelere yer verir: "Cami'i şerif-i mezkûr bu âna kadar nice defa tamir olunduğundan başka 1240 senesi ramazân-ı şerîfi evâhirinde (Mayıs 1825) cennet mekân Sultân Mahmûd Hân-ı Sânî hazretlerinin dahi harâb olduğu manzûr-ı hümâyûnları oldukda, tamirine irâde-i seniyye sâdır olmağla, vakfından olarak cami-i şerîf ve türbe dahi külliyen tamir olundu ve mahfil-i hümâyûna bir memşa dahi yapıldı". Bkz. Ayvansarayî, age., s.341.

[1956] B. Kahraman, *agt.*, s.58; BOA, A.MKT.MHM, 175/73, 29-06-1276

[1957] BOA, ZB, 336/109, R-03-01-1325

[1958] M.S. Kütükoğlu, *agm.*, s.138-139.

[1959] M.S. Kütükoğlu, *agm.*, s.140; A. Kuran, *age.*, s.355.

[1960] VGM Arşivi onarım fişi: 341201008-0F001.

3.45. İstanbul/Üsküdar Atik Valide Sultan Medresesi

Yeri: Atik Valide Külliyesi, İstanbul ili Üsküdar ilçesi Toptaşı Semtinde Atik Valide Mahallesinde, 228 ada, 1 parselde bulunur. Üsküdar'a ve İstanbul Boğazına hakim bir tepede, eğimli bir yamaç üzerine kademeli bir şekilde inşa edilmiştir. Kapladığı alan itibariyle İstanbul'daki Fatih ve Süleymaniye külliyelerinden sonra üçüncü büyük külliyedir[1961]. *Eski Valide, Atik Valide, Valide-i Atik, Nur Bânû, Orta Valide, Valide Sultan Külliyesi"* olarak adlandırılan külliye cami, medrese, tekke, sıbyan mektebi, darüşşifa, Darû'l-hadis, dâru'l-kurrâ, imaret (aşhane, tabhane, kervansaray) ve hamamdan oluşmaktadır[1962]. Külliyenin merkezine orta aks üzerine cami ve medrese[1963] ikilisi yerleştirilmiştir. Cami ile medrese[1964] arasında revaklı, şadırvanlı avlu yer alırken, caminin güneyinde zamanla oluşmuş hazire bulunmaktadır (Foto 1142, Çiz. 186-187). Cami ve medrese ikilisinin dört tarafı sokaklarla çevrilidir. Güneyde Çinili Camii Sokak, Kuzeyde Valide-i Kahyası Sokak, batıda Toptaşı Meydanı Sokak, doğuda ise Tekkeönü Sokak ile kuşatılmıştır. Cami ve medresenin doğusunda tekke, güneyinde sıbyan mektebi, kuzey batıda hamam müstakil yapılar olarak tasarlanmıştır. Külliyenin batı kanadında ise birbirine bitişik ancak bağımsız mekanlar olarak tasarlanmış imaret, aşhane, tabhane, dâru'l-kurrâ, Darû'l-hadis, darüşşifa ve kervansaray ve bulunmaktadır[1965].

Bânîsi: Külliyenin bânîsi II. Selim'in hanımı, III. Murad'ın annesi Nurbanu Sultan'dır[1966]. 21 Zilkade 991/19 Aralık 1583 yılında vefat ederek II. Selim'in Ayasofya'da bulunan türbesine defnedilmiştir[1967]. Üsküdar'daki külliyesinden başka Yeni Valide Camii yanında Yeşildirek hamamı, Divanyolu'nda çifte hamam, Langa Yenikapı'da havuzlu tek hamam, Üsküdar'a bağlı Sarıgazi köyünde (Sarıkadı Karyesi) bir mescit, Üsküdar'da mumhane ve debbakhane yaptırmıştır[1968].

[1961] D. Kuban, *age.*, s. 336.

[1962] İ. H. Konyalı, *age.*, s. 33; W. Müller Wiener, *age.*, s.402; G. Goodwin, *age.*, s.359; H. Ülgen, *age.*, s.40; İ. H. Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi*, C. I, İstanbul 1976, s. 141; A. Kuran, *agm.*, s. 231; B. Tanman, "Atik Valide Külliyesi", *TDVİA*, C.IV, İstanbul 1991, s. 68; Mehmed Râif, *Mir'ât-ı İstanbul*, (G. Kut-H. Aynur), C.I, İstanbul 1996, s.72; O. Aslanapa, *age.*, s. 290.

[1963] O. Aslanapa ve G. Goodwin, bu yapının medrese değil tekke olduğunu, hücre içlerinde ocak bulunmadığını ileri sürer. Bkz. O. Aslanapa, *age.*, s. 291; G. Goodwin, *age.*, s.361-362.

[1964] M.S. Kütükoğlu medresenin caminin solunda olduğunu söyleyerek tekke yapısı ile karıştırmıştır. Bkz. Mübahat S. Kütükoğlu, *agm.*, s.386.

[1965] B. Tanman, *agm.*, s. 68.

[1966] M. Raif, *age.*, s. 186; Ayvansarâyî Hüseyin Efendi, *age.*, s.588; W. Müller Wiener, *age.*, s.402; D. Kuban, *Osmanlı Mimarisi*, İstanbul 2007, s. 336; Erdem Yücel, "Eski Valide Camii ve Külliyesi", *İstanbul Ansiklopedisi*, C.X, İstanbul 1971, s.5300; O. Aslanapa, *age.*, s. 290.

[1967] Ayvansarâyî Hüseyin Efendi, *age.*, s.588; T. Öz, *age.*, s.30; T. Öz, *age.*, s.68; H. Ülgen, *age.*, s.40; G. Goodwin, *age.*, s.359.

[1968] Efendi, *age.*, s.588; A. R. Altınay, *Onuncu Asrı Hicride İstanbul Hayatı*, Ankara 1987, s.168; T. Öz, *age.*, s.57.

İnşa Tarihi: Külliyeyi[1969] oluşturan yapılardan sadece camii üzerinde talik hatla yazılmış üç satırlık bir kitabe bulunmaktadır[1970]. Divan-ı Hümayun defterinde yer alan bilgilerden caminin inşasına 25 Ramazan 978/20 Şubat 1570-71 yılında başlandığı[1971], kitabesine göre ise 991/1583 yılında tamamlandığı kabul edilmektedir[1972]. Kervansarayın giriş kapısı yanında bulunan ve Hasan Çavuş tarafından yaptırılan 987/1579 tarihli çeşmeden hareketle imaret 1579'da veya daha önce yapıldığını gösterir[1973]. Medrese üzerinde diğer yapılarda olduğu gibi bir kitabe bulunmamaktadır. Ancak 9 Muharrem 987/7 Mart 1579 tarihinde Dökmekçizade Mehmed Efendi'nin müderris olarak atanması medresenin 987/1579-80 yılında tamamlanmış olduğunu göstermektedir[1974]. Aynı yıl içinde Edirne Kadılığı görevine tayin edilmiş, yerine 987/1579 tarihinde Şemseddin Ahmed Efendi ikinci müderris olarak atanmıştır. 10 Cemaziyelevvel 989/13 Haziran 1581'de üçüncü müderris olarak Defterzade Ali Efendi göreve getirilmiştir[1975]. Paye bakımından 60'lı olan medrese 1009/1600-1601 tarihinde de aynı durumunu muhafaza etmiştir[1976]. Külliyeye ait vakfiyenin 990 Rebiülahir/Nisan 1582 tarihli olması da inşa faaliyetin bu tarihte bittiğini gösterir[1977].

Vakfiyesi: Nurbânu Valide Sultan'ın Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde bulunan 990/1582 tarihli Arapça vakfiyesinde külliyeyi meydana getiren yapıların yerleri açık bir şekilde belirtilmiştir[1978]. Vakfiyede geçen, İlim ve eğitimin değerine çok kıymet ve önem verdiği, ilim sahiplerini halk arasında artırmak yükseltmek ve seçkin kılmak istediği için adı geçen camiin kuzey tarafında harimine bitişik bir

---

[1969] Aşık Mehmed 993/1585 yılında uğradığı Atik Valide Sultan külliyesinin 985/1577 tarihinde inşa edildiğini, iki minareli ve bir kubbeli güzel bir cami ile caminin kuzeyinde ilim ve fen tahsili için bir medrese, batıda imaret ve tekke yaptırdığını, bu külliyenin inşasıyla birlikte bölgenin nüfusunun yarı yarıya arttığını söyler.

[1970] M. Raif, *age.*, s. 186-187; O. Aslanapa, *age.*, s.290; B. Tanman, "Atik Valide Külliyesi", *TDVİA*, C.IV, İstanbul 1991, s. 69;G. Necipoğlu, age., s. 385.

[1971] A. R. Altınay'ın yayınlamış olduğu belgede cami inşası için hazırlık yapıldığı ve malzeme temini için yazışmalar yapıldığı anlaşılmaktadır. Bkz. A. R. Altınay, *Onuncu Asr-ı Hicri'de İstanbul Hayatı (1495-1591)*, İstanbul 1988, s.21-22.

[1972] Cami giriş kapısı üzerinde yer alan üç satırlık kitabenin okunuşu şöyledir: "Nûrbânu o zât-ı pür-ismet/Taraf-ı hayra eyleyüp niyyet/İtti bu mâbed-i lâtîfi binâ/Habbezâre'yi ahsen ü zîbâ/Eser-i hâssıdır bu hayr-ı güzîn/Oldu târîh zehî behişt-i berîn (991/1583)". Bkz. Ayvansarâyî Hüseyin Efendi, age., s.588; Ayvansarâyî, Mecmûa-i Tevârih, (Haz. Fahri Ç. Derin-Vahid Çabuk), İstanbul 1985, s. 125; M. Raif, age., s. 186; W. Müller Wiener, age., s.402; G. Goodwin, age., s.359; İ. H. Konyalı, age., s. 34; İ.H. Konyalı, age., s. 145; Tahsin Öz, İstanbul Camileri, C. II, Ankara 1997, s.68; S. Saatçi, age., s. 116-117.

[1973] Aptullah Kuran, "Üsküdar Atik Valide Külliyesinin Yerleşme Düzeni ve Yapım Tarihi Üzerine", *Suut Kemal Yetkin'e Armağan*, Ankara 1984, s. 235.

[1974] C. Baltacı, *age.*, s. 749.

[1975] C. Baltacı, *age.*, s. 749.

[1976] C. Baltacı, *age.*, s. 748.

[1977] A. Kuran, *agm.*, s. 235.

[1978] Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde 2113 Numaralı Defterin 281. Sayfa 50. Sırasında kayıtlı 990/1582 tarihli Arapça vakfiye.

medrese yaptırdı şeklindeki ifadeden medresenin yeri belirtilmiştir. Nurbanu Sultan medreseyi temel ve ikinci derece ilimlerden tüm halkın faydalanması akli ve nakli ilimlerle meşgul olacak tüm için ve akıl ve irfan sahibi kimselere vakfetmiştir. Vakfiyede hücre sayısı ve bunların kimler tarafından kullanılacağı konusunda da bilgilere yer verilmiştir. Bu yüce medrese, on dokuz odadan oluşmaktadır. Bu odalardan on beşi eğitim ve öğretim tahsil etmek isteyen, nefislerini süslemek isteyen, erdemli ve yetenekli öğrencilerin kalması için, ikisi hakkıyla çalışan müderris yardımcısına, en büyük oda müderrisin öğrencilere ders okutmasına biri ise medresenin kapısını kilitlemek ve açmak hizmetlerini görecek olan kapıcıya tahsis edilmiştir. Muide 5 dirhem, tüm öğrencilerin geçerli mazereti olmaksızın derse devam etmeleri ve her birine ikişer dirhem verilmesi, medresenin kapısını açmak, geceleri kilitleyen bevvaba iki dirhem, medresenin etrafını süpürmek ve temizlik işlerine bakmak üzere günlük iki dirhem ücretle verilmesi şart kılınmıştır. Cami, medrese odaları, imaret ve diğer binaların tamir edilmesi için iki onarımcının atanması ve her birine hizmetleri karşılığında üçer dirhem ücret ödenmesi, suyun ve su yollarının halini bilen yedi kişinin su yollarının bozulan yerlerini tespit ederek tamirlerini yapacak kişiye günlük on, diğer ustalara beşer, çıraklarına ise ikişer dirhem; medresenin müderrisine ve bahsi geçen darü'l-hadisin şeyhine vakfedilen kitapları muhafaza edip bunları adı geçen müderris ile şeyhden başkalarına kim olursa olsun vermemek üzere güvenilir bir kimse kütüphane görevlisi olarak atanacak ve vazifesi karşılığında üç dirhem verilmesi şart edilmiştir. İmarette pişen yemekten medresedeki öğrencilerden her birine, müderris yardımcısına, kapıcısına, hizmetlisine, biri sabah diğeri akşam yemeği olmak üzere her gün iki kez tam yemek, elli dirhem miktarında bir parça et ve iki yüz dirhem ağırlığında bir ekmek verilmesi şart kılınmıştır.

Mimarı: Külliyenin Mimarı Mimar Sinan'dır[1979]. Sinan'ın hayatı ve eserleri hakkında bilgiler veren yazmalar içerisinde TB[1980], TE[1981] "*Üsküdar'da Valide Sultan Medresesi*", TM "*Üsküdar'da Valide Sultan (Nurbanu Sultan) Camii Şerifi: 1 medrese, imaret, han, tekke (Camii şerifi Valide Sultan der Üsküdar-Medrese l, İmaret, Han, Tekye; Medrese-i Valide Sultan, der Üsküdar. Bab 1)* [1982]", isimli yazmalarda külliyeyi oluşturan diğer yapıların yanında medresenin adının da geçmektedir[1983]. Bu konuda farklı görüşler ileri sürülmüştür. E. Manbury[1984], H. Ülgen[1985] külliyenin mimarını Davut Ağa olduğunu; Bursalı Mehmed Tahir, "*Mimar Kurban Nasuh Üsküdar'da Atik Valide*

[1979] Evliya Çelebi, *age.*, s.433; W. Müller-Wiener, *age.*, s.402.
[1980] Z. Sönmez, *age.*, s. 33
[1981] Z. Sönmez, *age.*, s. 83.
[1982] R. M. Meriç, *age.*, s. 24, 33; Z. Sönmez, *age.*, s. 70.
[1983] A. Kuran, *age.*, s.254.
[1984] E. Manbury, *İstanbul Rehber-i Seyyâhîn*, İstanbul 1925, s.284.
[1985] H. Ülgen, külliyenin Mimar Davut Ağa tarafından yapıldığını ileri sürer. Bkz. H. Ülgen, *age.*, s.40.

Camii Şerifinin mimarıdır. 995/1587'te vefat etmiştir. Debbayhane'de Rifaî dergahında medfun" şeklinde bilgilerden mimarının Kurban olduğunu ileri sürer[1986].

Malzeme ve Teknik: Medresenin inşa malzemesi kesme taştır. Beden duvarlarında, revak kemerlerinde, kapı ve pencere sövelerinde, avlu giriş kapılarında kesme taş; havuz, dershane kapı ve pencere sövelerinde, revakları taşıyan sütun ve başlıklarda mermer; üst örtü kaplamasında kurşun; kapı ve pencere doğramalarında ahşap; revak, dershane ve hücrelerin zemin kaplamasında altıgen tuğla; kubbelerde, dış avlu duvarlarında tuğla ve moloz taş malzeme kullanılmıştır.

Plan ve Mimari Özellikleri: Caminin kuzeyinde ve daha aşağı bir kotta bulunan medrese on sekiz hücre ve bir dershaneden oluşmaktadır. Vakfiyesinde yer alan bilgilerden hareketle hücrelerden 15 tanesi öğrencilere, iki tanesi muide, bir tanesi temizlikçiye ayrılmıştır. Arazinin topografik yapısına bağlı olarak yamuk planlı, açık avlulu, tek katlı olup hücrelerin avlu etrafında "U" oluşturacak şekilde dizildiği medrese plan şemasında inşa edilmiştir[1987]. Yalnız bu medresede "U" nun kolları eşit olmayıp doğu kolu daha kısa tutulmuştur. Tıpkı tekke yapısında olduğu gibi medresede de arsa sınırlarına uyma zorunluluğundan dolayı düzgün olmayan planlar ortaya çıkmıştır (Foto 1143, Çiz. 188)[1988].

Batı cephe kesme taştan inşa edilmiş olup 33.30m. uzunluğundadır. Duvar yüksekliği arazinin eğiminden dolayı güneyden kuzeye doğru gittikçe artmaktadır. Cephe yüzeyinde enine atılmış taş bir silme doğu ve kuzey cephede devam etmektedir. Beden duvarı taş bir kornişle sonlandırılmıştır. Cephe yüzeyinde saçak seviyesine yakın olacak şekilde konumlanmış dokuz adet sivri kemerli, alçı şebekeli, yuvarlak kayıtlı üst pencere yerleştirilmiştir. Pencerelerden bir tanesi kuzeybatıdaki koridora, diğerleri ikişerli gruplar halinde hücrelere açılır (Foto 1144-1146). Batı cephenin güneye yakın ucuna medrese giriş kapısı yerleştirilmiştir. Beden duvarından 0.10m. taşıntı yapan kapı 4.05m. yüksekliğinde, 3.12m. genişliğinde kesme taştandır. Dıştan farklı genişlikteki iki bordürle ters "U" şeklinde kuşatılmıştır. İlk bordür 0.13m. genişliğinde düz, ikinci bordür ise 0.16m. genişliğinde kaval ve oluklu silmelidir. Giriş açıklığı 1.88m. genişliğinde, 2.70m. yüksekliğinde basık kemerlidir. 0.38m. genişliğindeki kapı kemer dokuz taşla örülmüştür. Kemerin kilit taşının ortasına kabartma tekniğinde işlenmiş bir adet gülbezek yerleştirilmiştir. Kapı söveleri 0.35m. genişliğinde, 0.24m. derinliğinde kesme taştandır. Kapı kemerinin köşelerindeki üçgenimsi yüzeyler boş bırakılmıştır (Çiz. 189). Bunun üzerinde 2.58m. uzunluğunda, 0.37m. yüksekliğinde enine dikdörtgen formlu mermer kitabe levhasının yüzeyi boştur. Levhanın kısa kenarları dilimli olup orta bölümlerine yanlara

---

1986 Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, (Haz. İ. Özen), C. III, İstanbul 1975, s. 304.

1987 O. Aslanapa, age., s. 291; M. Sözen, *Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan*, İstanbul 1975, s. 224; Z. Ahunbay, "Mimar Sinan'ın Eğitim Yapıları", *Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri I*, İstanbul 1988, s. 264.

1988 D. Kuban, *age.*, s. 337.

doğru uzatılmış üzeri rumi geçmelerle süslenmiş tepelik şeklinde palmetlerle bezenmiştir (Foto 1147).

Doğu cephe 19.90m. uzunluğunda olup kesme taştandır. Arazinin eğiminden dolayı güneyden kuzeye doğru gidildikçe eğim artmaktadır. Cephenin güneyi iki katlı bir görünüme sahiptir. Alt katta aynı zamanda medreseye girişi sağlayan kapı yerleştirilmiştir. Beden duvarında az bir taşıntı yapmaktadır. Giriş açıklığı 1.25m. genişliğinde, 1.00m. derinliğinde basık kemerlidir. Kapının üstünde düz, kaval ve yarım oluk silmeli taş bir profil cephe boyunca uzanır. Benzer şekilde giriş kapısının kuzeyinde zeminden yaklaşık 1.00m. yüksekliğinde düz ve pahlı bir silme yapının üç cephesini dolanır. Girişin üzerinde muhtemelen sonraki yıllarda yapılmış ikinci kat ise bir sıra taş iki sıra tuğladan almaşık örgülüdür. Kuzeye bakan cephesine kare formlu küçük bir pencere açılmıştır. Doğu ve kuzey cephenin kesiştiği köşe pahlıdır (Foto 1148-1149).

Kuzey cephe kesme taştan inşa edilmiş olup 63.20m. uzunluğundadır. Cephe ortasında beden duvarından 5.40m.dışarı taşırılmış dershane yer alır. Kuzeydeki sokağı kapatmayacak şekilde fevkani olarak tasarlanmış dershane kare kesitli iki taş örme paye tarafından taşınmaktadır. Payeler doğu ve batı yan yüzeylerinde kuzey-güney; kuzeyde ise doğu-batı doğrultusunda atılan geniş sivri kemerlerle birbirine bağlanmıştır. Dershanenin alt bölümü tekne tonozlu bir dehliz halinde tasarlanarak sokağın, altından devam etmesi sağlanmıştır. Kemerin üzerinde enine atılan bir silme kat ayrımını da göstermektedir (Foto 1150-1151). Geçidin güney ve kuzey duvar yüzeylerinde kesme taştan, tek cepheli, sivri kemerli, kitabesiz birer çeşme yerleştirilmiştir. Çeşmenin etrafı düz, kaval ve yarım oluklu bir silme ile ters "U" şeklinde kuşatılmıştır. Çeşme nişi dikdörtgen planlı olup sivri kemerlidir. Kemer kilit taşı ortasında kabartma tekniğinde yapılmış birer gülbezek yerleştirilmiştir. Lülesi tahrip olmuştur. Çeşme yalağı dikdörtgen formludur. Günümüzde çeşmenin suyu akmamaktadır. Ön yüzün sağ ve sol ön kenarlarına birer seki bulunur (Foto 1152-1153).

Dershanenin kuzey duvarı 8.32m. uzunluğundadır. Doğu ve batı yan yüzeylerinde altlı üstlü birer pencere, kuzey cephede tek üst tepe penceresi yerleştirilmiştir. Alt pencereler dikdörtgen formlu, kesme taştan basık kemer alınlıklıdır. Kemer aynası sağır tutulmuştur. Üst pencereler ise sivri kemerli alçı şebekeli olup yuvarlak kayıtlıdır (Foto 1154). Dershanenin bitişiğindeki doğu duvar 29.70m., batı duvar ise 25.00m. uzunluğundadır. Duvarlar cepheden taşıntı yapan aşağıdan yukarıya doğru daralan kesme taştan üçer payanda ile desteklenmiştir. Payandaların üstünde ise cephe boyunca devam eden enine atılmış bir silme yer alır. Daha yukarda ise her iki kanatta yer alan altışar hücreden her birinin kuzeye bakan cephesinde ikişerden yirmi dört pencere sokağa açılır. Pencereler sivri kemerli, alçı şebekeli ve yuvarlak kayıtlıdır. Pencere kemerleri beş taşla örülmüştür. Beden duvarı düz, kaval ve yarım oluk silmeli bir kornişle sonlandırılmıştır.

Avluya doğu cephede eksenden güneye kaydırılmış kapıdan 3.75x3.20m. ölçülerinde dikdörtgen planlı üzeri pandantif geçişli bir kubbe ile örtülmüş giriş holüne ulaşılır. Holün güney duvarında 0.98m. genişliğinde, 0.50m. derinliğinde bir eyvan şeklinde tasarlanarak dikdörtgen alan kareye dönüştürülmüştür. Giriş holünden de üzeri tonoz örtülü revaka buradan da avluya ulaşılır (Foto 1155).

Yamuk planlı ***avlunun*** üzeri açıktır. Avluya batı, doğu ve güneyden olmak üzere üç yönden girilir. Güneyde yer alan giriş kapısı camii, yan girişler ise sokakla bağlantıyı sağlamaktadır. Yan girişler eksenden güneye kaydırılmışken, güneyde yer alan giriş açıklığı cami ile aynı eksen üzerine gelecek şekilde konumlandırılmıştır (Foto 1156-1157). Avlunun ortasında yer alan mermer ***şadırvan*** sekizgen planlıdır. Şadırvanın sütunları ve üst örtüsü günümüze ulaşmamıştır.Şadırvanın havuzu 0.17m. yüksekliğinde sekizgen bir kaide üzerine oturur. Kaideden bir kademe içeri çekilen havuzun her bir kenarı dıştan 0.82m., içten 0.68m. genişliğinde olup 0.16m. kalınlığındadır. Havuzu meydana getiren her bir pano 1.01m. yüksekliğinde monolit mermerdendir. Her bir panonun ortasına gelecek şekilde 0.45m. yüksekliğinde, 0.31m. genişliğinde dikdörtgen nişlerin içleri kaşkemerlerle biçimlendirilerek zenginleştirilmiştir. Her panonun ortasına yuvarlak formlu lüle deliği açılmıştır. Havuzun muslukları günümüze ulaşmadığı gibi havuzda kullanılmamaktadır. Havuzun ortasında yekpare mermerden yapılmış tek çanaklı su lülesinin dış yüzeyleri damla motifli silmelerle bezenmiştir. Kaide ile avlu zemini arasında 0.43m. genişliğinde, 0.17m. derinliğinde pis su kanalı bulunur (Foto 1158).

Avlunun etrafı doğu, batı ve kuzeyden ***revaklarla*** çevrilidir. Revak zemini avlu zemininden bir kademe yükseltilmiştir. Güney kanatta revak bulunmamaktadır. Bu cephe ortasına yerleştirilen bir kapı ile camiyle bağlantı sağlanmıştır. Camiye göre alt kotta olmasından dolayı cami avlusundan on üç basamaklı bir merdivenle giriş kapısına ulaşılır (Foto 1159-1160). Doğuda iki, batıda beş, kuzeyde on bir olmak üzere toplam on sekiz ***revak*** gözü dikdörtgen ve kare planlıdır. 3.60x3.57m. ölçülerinde kare planlı olan on altı revak gözü zeminden 5.80m. yüksekliğinde pandantif geçişli kubbe, diğerleri 3.60x2.20m. ölçülerinde aynalı tonoz örtülüdür. Tonoz örtülü üç revak gözünden biri batı giriş önünde, diğer ikisi ise dershane önündeki kubbenin iki yanında yer alır. Revakları taşıyan on yedi mermer sütun 1.10m. çapında, 1.89m. yüksekliğinde yuvarlak gövdelidir. Sütunların oturduğu kaideler zemine gömülü vaziyettedir. Kaide ile gövdenin birleşim yeri 7cm. genişliğinde bir bilezikle kapatılmıştır. Başlıklar 0.40m. yüksekliğinde olup gövde ile birleştiği bölüm yuvarlak, kemerin oturduğu kısım ise kare formludur. Gövdenin başlık ve kaide ile birleştiği bölümler 0.10m. genişliğinde metal bilezikle kapatılmıştır. Başlıklar mermerden olup baklava tiptedir (Çiz. 190). Sütunlar birbirine ve arkalarındaki duvarlara 4.14m. yüksekliğinde sivri kemerlerle bağlanmıştır. Kemerler kesme taştandır. Revak zemini her bir kenarı 0.28m. genişliğinde olan altıgen şeş-

hane tuğlalarla kaplıdır. Tuğla örgülerin arasında 3cm. genişliğinde derz bulunur (Foto 1161-1165).

Revakların arkasında yamuk "U" oluşturacak şekilde dizilmiş dershane ile 18 hücre yer almaktadır[1989]. Hücreler batıda dört, doğuda iki, kuzeyde on ikidir. Vakfiyede yer alan bilgilerden bu on sekiz hücreden on beş tanesi talebelere, bir tanesi bevvaba, iki tanesi muide, dershane ise müderrise tahsis edilmiştir. Kare planlı, üzeri pandantif geçişli kubbelerle örtülü hücreler eş büyüklüktedir. Hücrelerin avluya bakan ön cephelerinde birer kapı ve pencere, dışarıya bakan cephelerinde ikişer pencere, iç mekanda ise ocak ve nişler ile donatılmıştır.

Doğu kanat 12.37m. uzunluğundadır. Kesme taş duvarlar sıvalı ve badana boyalıdır. Cephe ortasında iki hücre, güneyinde tonozlu bir geçitten ulaşılan WC ile kuzeyde tonoz örtülü bir eyvan bulunmaktadır (Foto 1166-1168). Doğu kanadın güneyinde yer alan ilk hücreye giriş batı cephede eksenden kuzeye kaydırılmış dikdörtgen formlu, tek kanatlı, ahşap doğramalı bir kapı ile giriş sağlanmıştır. Kapının lento ve söveleri yekpare taştandır. Kapının güneyinde yer alan dikdörtgen pencere ahşap doğramalı, demir parmaklıklıdır. Pencere söveleri yekpare taştandır. Doğuda ortada ocak iki yanda dikdörtgen birer niş, nişlerin üzerinde aynı aks üzerinde sivri kemerli, alçı şebekeli birer üst pencere dış avluya açılmaktadır (Foto 1169-1171).

İlk hücrenin kuzeyinde bulunan ikinci hücreye batı cephede eksenden güneye kaydırılmış kapı açıklığı, kapının da kuzeyinde altta dikdörtgen üstte yuvarlak formlu alçı şebekeli iki pencere revaka açılmaktadır. Odanın iç tasarımı ilk oda ile aynıdır. Cephenin güneyinde revak zemininden iki basamaklı bir merdivenle ulaşılan 1.65m. genişliğinde, basık kemerli bir açıklıkla 3.30x2.15m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı, üzeri beşik tonoz örtülü koridora ulaşılır. Koridorun doğusunda bulunan basık kemerli bir açıklıkla ***helaya*** geçiş sağlanmıştır. Üçgen formlu bir alanın batısında ince uzun bir koridor, koridorun doğusuna üç birimli tuvalet hücreleri yerleştirilmiştir.

Batı duvar yüzeyinde ise arkada yer alan iki hücreden güneydeki iki, kuzeydekinin sivri kemerli tek penceresi bulunmaktadır. Dikdörtgen formlu, tuğladan basık kemer alınlıklı birer kapı ile girilen hücreler kareye yakın dikdörtgen planlıdır. Hücrelerin üzeri kuzey-güney doğrultusunda beşik tonozla örtülmüştür. Koridorun kuzeydoğusunda bulunan bir açıklıkla da dikdörtgen formlu, üzeri açık dış avluya geçiş sağlanmıştır. WC mekanının duvarları kesme taş ve tuğladan almaşık teknikte inşa edilmiştir. Zemini seramik, üzeri ise ahşap tavan kaplıdır. Hücrelerin kuzeyinde doğu ile kuzey kanat arasına 4.36x1.12m.ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı eyvan bulunur. Üzeri zeminden 3.55m. yüksekliğinde beşik tonoz örtülüdür. Güneybatı köşesi pahlıdır. Zemini altıgen tuğlalarla kaplıdır.

[1989] Erdem Yücel oda sayısını on dokuz olarak verir. Bkz. Erdem Yücel, *agm.*, 5302.

Batı kanat 22.10m. uzunluğundadır. Cephe üzerinde yan yana sıralanmış dört hücre ile bunların kuzeyinde tonoz örtülü bir eyvan bulunmaktadır. Hücrelerin avluya bakan cephelerinde güneydeki ilk hücreye doğu cephede eksenden kuzeye, diğer üç hücreye ise eksenden güneye kaydırılmış 0.88m. genişliğinde, 1.80m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu, ahşap doğramalı, tek kanatlı bir kapı ile giriş sağlanmıştır. Giriş açıklıklarının yanında zeminden 0.47m. yüksekliğinde 0.82m. genişliğinde, 1.45m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu birer pencere revaka açılmaktadır. Pencere söveleri 0.19m. genişliğinde yek pare taştandır. Bu kanat üzerinde kuzeydeki dördüncü hücre diğerlerinden farklı olarak alt pencerenin üstüne yuvarlak bir pencere açılmıştır. Kapı açıklığından girilen hücreler 3.30x3.30m. ölçülerinde kare planlı olup üzeri pandantif geçişli birer kubbe ile örtülüdür. Kuzey ve güney cepheleri sağır olan odaların batı cephelerinde ortada ocak, iki yanda altta dikdörtgen nişler, nişlerin üzerinde ise sivri kemerli, alçı şebekeli ikişer pencere ile aydınlatılmıştır (Çiz. 191). Hücre zemini altıgen tuğlalarla kaplıdır (Çiz. 192). Duvarlar, kubbe ve geçişler sıvalı ve badana boyalıdır.

Kuzey ve batı kanat arasındaki eyvan 4.36x1.12m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusundadır. Kuzeydoğuda köşedeki eyvan gibi üzeri zeminden 3.55m. yüksekliğinde beşik tonoz örtülüdür. Batı cephesinde sivri kemerli bir tepe penceresi bulunur. XVI. Yüzyılda inşa edilen medreselerde görmediğimiz bu uygulama kuzeydoğu ve kuzeybatı köşe hücrelerine geçişi sağlamak için tasarlanmıştır. Önceki örneklerde daha çok köşe odalarına tonoz örtülü bir koridordan ulaşılmaktaydı.

Kuzeyde cephe ortasına ***dershane***, bunun iki yanına altışardan on iki hücre yerleştirilmiştir. Cepheden kuzeye doğru 5.40m. taşıntı yapan dershane binasına hücrelerin dört katı büyüklüğünde olacak şekilde tasarlanmıştır. Dershane önünde yer alan avlu revakı bu mekanı vurgulamak adına ortası kubbe, iki yanı tonozla örtülmüştür. Dershane güney yönden kuzeye doğru geri çekilmesinden dolayı önünde oluşan boşluk revakla doldurulmuştur. Avlu revakı ile dershane arasına 7.60x2.15m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı ikinci bir revak eklenmiştir. Revak 0.34x0.34m. ölçülerinde kare kesitli mermer iki sütun tarafından taşınmaktadır. Sütunlar bir birine ve arkalarındaki duvarlara 2.18m. yüksekliğinde sivri kemerlerle bağlanmıştır. Sütun başlıkları baklavalı tiptedir (Foto 1172-1173).

Dershane mekanına giriş güney cephe ortasına yerleştirilmiş mermer bir kapı ile sağlanmıştır. Zemin kotundan yüksek tutulmasından dolayı giriş sahanlığına doğu ve batıda bulunan dörder basamaklı çift yönlü mermer merdivenle çıkılmaktadır. Dikdörtgen formlu giriş kapısı dıştan 8cm. genişliğinde düz, kaval, düz üç silme ile üç yönden "U" şeklinde kuşatılmıştır. Basık kemerli giriş kapısı 1.18m. genişliğinde, 2.20m. yüksekliğindedir. kapı kemeri beyaz ve pembe renkli yedi mermer taştan örülmüştür. Kemer köşeliklerinde oluşan üçgenimsi yüzeyler boş bırakılmıştır. Bunun üzerindeki yatay dikdörtgen formlu mermer levha üzerinde *"men 'allemeni*

harfen fe kad sayyaranî 'abden[1990]" ibaresi sülüs hatla yazılmıştır (Foto 1174, Çiz. 193). Zemin yeşil harfler ise beyaza boyalıdır. Kapının söveleri 0.18m. genişliğinde, 0.15m. derinliğinde yekpare mermerdendir. Sövelerin içeriye bakan yüzeylerinin üst bölümlerinde dekoratif amaçlı, silmelerle hareketlendirilmiş konsollar 0.16m. yüksekliğindedir. Kapının içeriye bakan arka yüzeyi 2.31m. yükseklikten sonra iki yanda içeriye doğru girinti yapan 2.67m. yüksekliğinde basık kemerlidir. Girişin iki yanında revaka açılan pencereler zeminden 1.35m. yüksekliğinde, 0.94m. genişliğinde, 1.70m. yüksekliğindedir. 0.20m. genişliğindeki mermer söveler düz, kaval ve yarım oluk silmelidir. Taçkapının üzerinde ise yuvarlak formlu alçı şebekeli tepe penceresi bulunur.

Dershane, içten 6.00x6.00m., dıştan 8.32x8.32m. ölçülerinde kare planlıdır. Üzeri zeminden 8.60m. yüksekliğinde, tromplarla geçilen bir kubbe ile örtülüdür. Trompların orta ve kenar bölümleri mukarnaslarla desteklenmiştir. Kubbe taş ve tuğladan almaşık teknikte yapılmış sekizgen bir kasnak üzerine oturmaktadır. Kubbe yüzeyi sıvalı olup kubbe merkezinde dairevi bir göbek kalemişi olarak yapılmıştır. Merkezde sekiz kollu yıldızdan gelişen geometrik bir kompozisyon yer alır. Yıldızın kollarının uzantılarına bağlanan *"Ya hannan, Ya Sübhan"* isimleri ikili grup halinde dört defa tekrarlanmıştır. Bunun etrafında içten ve dıştan zencereklerle sınırlandırılmış orta bordürde palmet dizilerine yer verilmiştir. Palmetlerin sap ve uç kısımları iki yönde rumilerle birbirine bağlanmıştır. En dışta ise ardışık olarak dizilmiş palmet ve lotustan oluşan bitkisel kompozisyon yer alır. Sap kısmında birbirine yarım dairelerle bağlanmıştır. Uç kısımları ise tığ şeklinde öne doğru uzatılmıştır (Foto 1175).

Doğu ve batı duvarlar simetrik olarak tasarlanmıştır. Ortada altta zeminden 0.35m. yüksekliğinde, 0.95m. genişliğinde, 1.71m. yüksekliğinde, 1.02m. derinliğinde dikdörtgen formludur. Zeminden 3.07m. yüksekliğindeki üst pencereler 1.30m. yüksekliğinde, 1.02m. derinliğinde sivri kemerli, alçı şebekeli olup yuvarlak kayıtlıdır. Alt pencerelerin iki yanındaki nişler zeminden 1.12m. yüksekliğinde, 0.63m. genişliğinde, 1.00m. yüksekliğinde, 0.40m. derinliğinde dikdörtgendir. Güney duvar yüzeyinde ortada mihrap, üstte sivri kemerli tepe penceresi sokağa açılmaktadır. Mihrap 1.04m. genişliğinde, 2.50m. yüksekliğindedir. Mihrap nişi 0.43m. derinliğinde, 1.04m. genişliğinde, 2.05m. yüksekliğinde dikdörtgen planlıdır. Niş üstte iki yanda içeri doğru 5cm. girinti yaparak üzeri 0.45m. yüksekliğinde sivri kemerli yarım küre şeklinde bir kavsara ile örtülmüştür (Foto 1176-1178).

Dershanenin iki yanında altışardan ***on iki hücre*** simetrik olarak tasarlanmıştır. Doğu kanatta yer alan altı hücreden kuzeydoğu köşede olan ilk hücreye eyvanın kuzeyinde, eksenden doğuya kaydırılmış bir kapı ile ulaşılmaktadır. Girişin solunda tek pencere eyvana açılır. Kapı açıklığından girilen hücre 3.30x3.30m. ölçülerinde

[1990] Her kim bana bir harf öğretirse kölesi olurum.

kare planlıdır. Üzeri pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Batı duvarı sağır, doğu duvarında 0.30m. derinliğinde, 2.20m. genişliğinde sivri kemerli bir niş yerleştirilmiştir. Kuzeyde ise ortada ocak, iki yanda birer dikdörtgen niş, nişlerin üzerinde aynı aks üzerinde olacak şekilde birer sivri kemerli pencere yerleştirilmiştir. Ortada yer alan dört hücreye güney cephede eksenden batıya, dershanenin doğusundaki altıncı hücreye ise eksenden doğuya kaydırılmış 0.88m. genişliğinde, 1.80m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu, tek kanatlı, ahşap doğramalı birer kapı ile girilmektedir. Ortadaki dört hücrenin girişin doğusunda, altıncı hücrede girişin batısında olacak şekilde tek pencere revaka açılmaktadır. İçten 3.30x3.30m. ölçülerinde kare planlı olup üzeri zeminden 5.47m. yüksekliğinde pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Hücrelerin doğu duvar yüzeyinde bir niş, kuzey duvarlarında ise ortada ocak, iki yanda birer niş, üstte ise iki sivri kemerli tepe penceresi bulunur. Alt pencereler 0.82m. genişliğinde, 1.45m. yüksekliğinde dikdörtgen, üst pencereler 0.75m. genişliğinde, 1.30m. yüksekliğinde sivri kemerlidir. Hücre içlerinde yer alan nişler zeminden 0.60m. yüksekliğinde, 0.50m. genişliğinde,1.00m. yüksekliğinde, 0.35m. derinliğinde dikdörtgen formludur. Kuzey cephe ortasında yer alan ocaklar 3.02m. yüksekliğinde, 1.40m. genişliğinde olup duvardan 0.23m. güneye doğru taşıntı yapmaktadır. Ocak nişi 0.80m. genişliğinde, 0.40m. derinliğinde dikdörtgen planlıdır. Nişin üzeri iki yanda taş konsollar üzerine oturan basık kemerle örtülmüştür. Kemer köşeliklerindeki üçgenimsi yüzeyler boş bırakılmıştır. Ocak kemeri 0.21m. genişliğindedir. Ocak kemeri ile davlumbaz arasında 5cm. kalınlığında enine atılmış bir silme yer alır. Davlumbaz 1.40m. genişliğinde, 1.30m. yüksekliğinde olup pramidal külahlıdır. Dershane yanında yer alan altıncı hücrenin batı duvarında 0.40m. derinliğinde, 1.50m. genişliğinde niş yer alırken diğer hücrelerin batı duvarı sağır tutulmuştur.

Dershanenin batısında yer alan birinci ve altıncı hücreye güney cephede eksenden batıya, diğer hücreler eksenden doğuya kaydırılmış birer kapı ile girilmektedir. Bu iki hücrede girişin doğusunda diğerlerinde girişin batısında birer pencere revaka açılmaktadır. Hücreler iç mekan açısından batı kanattakilerle aynıdır. Dershanenin bitişiğinde yer alan ilk hücrenin doğu ve batı duvarlarında birer niş bulunurken diğerlerininkinde sadece batı duvarında bulunmaktadır. Kuzey cephelerinde ortada ocak, iki yanda birer niş, üstte sivri kemerli iki tepe penceresi yerleştirilmiştir.

Hücre içlerindeki ocakların üst örtüye yansıyan ***bacaları*** kesme taştan, sekizgen gövdelidir. Gövdenin her bir yüzeyinde sivri kemerli duman çıkış deliği bulunmaktadır. Üzeri ise taştan sivri pramidal bir külahla örtülüdür (Foto 1179).

Süsleme Özellikleri: Atik Valide Medresesi süsleme açısından sade olup belli yerlerde süslemeye yer verilmiştir. Batı girişi ve dershane kapısı silmelerle hareketlendirilmiştir. Dershanenin basık kemerli giriş kapısı beyaz ve pembe renkli yedi taştan örülmüştür. Sövelerin içeriye bakan yüzeylerin üst kısımlarında dekoratif konsollar yerleştirilmiştir. Dershanenin üzerini örten kubbeye geçişi sağlayan trompla-

rın alt kısımları mukarnaslarla desteklenmiştir. Kubbe merkezinde kalemişi olarak işlenmiş göbek geometrik, yazı ve bitkisel süslemelidir. Kesme taştan inşa edilen revakları taşıyan mermer sütunların başlıkları baklavalıdır. Dershane önündeki revakı taşıyan kare kesitli sütunların başlıkları da aynı tiptedir. Hücre içlerinde yer alan basık kemerli ocaklar pramidal külahlıdır. Bunların üst örtüye yansıyan bacaları sekizgen gövdeli ve taştan pramidal külahlıdır.

Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu: 1206/1792 İstanbul Tahrir defterinde yer alan bilgilerde medresenin oda sayısı 17, talebe sayısı 13'tür[1991]. 1869'da 2 dersiam, 5 mezun, 14 talebesi bulunmaktaydı[1992]. 1260/1844'te medrese cami, tekke, şadırvan ile tamiri yapılmıştır. Kaymakam Vekili Ata Bey tarafında yapılan bu onarım 15.295 kuruş; 1870 yılındaki ise 4.665 kuruşa mal olmuştur[1993].

Başbakanlık Osmanlı Arşivinde yer alan 29 Rebiülahir 1310/20 Kasım 1892 tarihli Evkaf-ı Hümayun Nazırı Esseyyid-Ali Efendiye yazılan yazıda Atik valide Sultan Cami, medrese, mektep ve imaretinin tamiratı için yapılan keşif mecidi on dokuz kuruş hesabıyla 30.590 kuruşa tamiratı yapılacağı hesaplanmış olup bunun için Meclis-i İdare-i Evkaf azasından Ali Bey görevlendirilmiştir. Bu tamir masrafının 1308 evkaf bütçesinden karşılanmasına karar verilmiştir[1994]. 1899'da medresenin kurşunları 1.977 kuruşa yenilenmiştir[1995].

1914 tarihli teftiş raporunda kadro dahili olan medresenin zemin seviyesinde, arkaları açık, güneş almayan, kare planlı 18 hücresi, ders okunur bir dershanesinin bulunduğu, hücrelerin bazıları ile gusulhane ve abdesthaneleri haraptır. 20-25 talebesinin olduğu, 30 kişinin kalmasına uygun olduğu yönünde rapor tutulmuştur[1996].1918 yılında İhzâriyye talebeleri yerleştirilmiştir[1997]. 1963-64 yıllarında restore edilmiştir[1998]. Medrese günümüzde İlim Yayma Cemiyeti Celaleddin Ökten Hikmet Evi olarak kullanılmaktadır.

1991 N. Aktaş, *agt.*, s.113.
1992 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 320.
1993 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 321.
1994 BOA, ŞD, 124/36-2;ŞD, 124/36-1
1995 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 321.
1996 M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 184.
1997 M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 184.
1998 M. Baha Tanman, *agm.*, s. 410; B. Tanman, *agm.*, s. 69.

3.46. İstanbul/Üsküdar Şemsi Ahmed Paşa Medresesi

Yeri: Şemsi Ahmed Paşa Külliyesi, İstanbul ili Üsküdar İlçesi, Şemsi Ahmed Paşa semtinde 62 pafta, 431 ada 3 parselde yer alır (Çiz. 194). Üsküdar'da deniz kenarında, dar bir arsaya inşa edilmiş Şemsi Ahmed Paşa Külliyesi cami, medrese, türbe ve hazireden meydana gelmektedir. Külliyenin merkezinde cami, caminin doğusuna ve ona bitişik olarak yapılmış türbe, batısında medrese, güneydoğusundaki hazire bulunmaktadır (Foto 1180). Mehmed Raif külliyenin inşa edildiği alanı *"Üsküdar'ın müntehayı garbinde bulunup bir cihetten Boğaz'a ve diğer cihetten Marmara'ya aher cihetten Haliç-i Dersaadet cihetine nezaret-i kâmilesi olmakla gayet latif ve havadar bir mevki"* olarak tarif eder[1999].

Bânîsi: Külliyenin bânîsi Candaroğullarından Kızıl Ahmet Bey'in torunu, Mirza Mehmet Paşa'nın oğlu Şemsi Ahmet Paşa'dır[2000]. Ahmet Paşa; Yavuz Sultan Selim, Kanuni Sultan Süleyman, II. Selim ve III. Murat'ın saltanatı yıllarında Avcıbaşı, bölük ağası, müteferrika, sipahiler ağası, Şam, Anadolu ve Rumeli Beylerbeyi görevlerinde bulunmuştur[2001]. 18 Muharrem 988/6 Mart 1580 tarihinde vefat eden Ahmet Paşa, Üsküdar'da yaptırdığı caminin doğu cephesine bitişik türbesine defnedilmiştir[2002].

İnşa Tarihi: Medrese üzerinde inşa tarihini gösteren herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Ancak cami giriş kapısı üzerinde mermer üzerine Celi Sülüs hatla, Ulvi Mehmed Çelebi tarafından yazılmış iki satırlık inşa kitabesi yer almaktadır (Foto 1181)[2003]. Zemin oyma tekniğinde işlenmiş kitabenin zemini bordo, harfler ise altın varakla sarıya boyanmıştır. Kitabenin son satırında tarih ibaresi ebcedle verilmiştir[2004]. Kitabeye göre külliye, Şemsi Ahmet Paşa tarafından 988/1580 yılında yaptırıldığı yazılıdır[2005].

Vakfiye: Şemsi Ahmet Paşa'nın başta Üsküdar olmak üzere Bolu ve Gerede'de inşa ettirdiği cami, medrese, imaret, hangâh ve türbe için hazırlatmış olduğu vakfiyesi

---

1999 Mehmed Râ'if, *age.*, s.81.

2000 M. Süreyya, *age.*, s.1583; T. Öz, *İstanbul Camileri*, 1997, s.62.

2001 M. Süreyya, *age.*, s.1583; Mehmed Râ'if, *age.*, s.81.

2002 Ayvansarâyî Hüseyin Efendi, *age.*, s. 602-603; Mehmed Râ'if, *age.*, s.81-82; F. Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, (Çev. Ç. Üçok), Ankara 1992, s. 116-117.

2003 Ayvansarâyî Hüseyin Efendi "Hadîkatü'l Cevâmi" isimli eserinde Şemsi Ahmet Paşanın hayatı ve eserleri hakkında "Paşa-yı müşârün-ileyh kendi ismiyle müsemmâ olan kasr-ı meşhûru, hudâvendigâr-ı müşârün-ileyh hazretleri için binâ ettirmiştir. O münâsebetle karîbinde bir cami'i şerîf ve bir medrese-i münîf binasına dahi muvaffak olmuştur. Cami'i mezbûrun tâk-ı dergâhında olan tarihi itmâmı budur. Cami i mezbûr binâ olunduğu esnâda irtihâl-i dâr-ı bekâ eylemiştir" şeklinde bilgiler verir. Bkz. Ayvansarâyî Hüseyin Efendi, age., s. 602-603; İ. H. Konyalı, age., s. 116.

2004 Cami üzerinde yer alan kitabenin okunuşu şöyledir: "Şemsi Paşa eyledi bu camii bünyâd çün/Umarız kim ola merhûmun yeri dârü's-selâm/Ulvi'yâ hâtif görünce didi kim târîhini/Secdegâh olsun Habîb'in ümmetine bu makâm". Bkz. Mehmed Râ'if, age., s.81; İ. H. Konyalı, age., s. 284-285. H. Aksu, "Şu'arâ-yı Eslâf Tevârih-i Manzûme'de Yer Alan Osmanlı Dönemine Ait Bazı Camii Kitabeleri (XV-XVIII Yüzyıl)", STAD, S. 15, İstanbul 2000, s. 70.

2005 "Ayvansarâyî Hüseyin Efendi, *age.*, s. 603; Mehmet Mermi Haskan, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, Üsküdar 2001, s.347; M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s.380; O. Aslanapa, *age.*, s. 293.

İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi 737/13 numarada bulunmaktadır[2006]. Vakfiyede hadis, fıkıh ve tefsir okutulan 12 hücre ve bir dershaneden oluşan Darû'l-hadis olduğu yazılıdır. Bu eğitim yapısını ilim tahsil eden talebelere ve müderrislere vakfetmiştir. Müderrisin 20, talebelerden her birine 2 akçe yevmiye verilmesi şart konulmuştur[2007].

Mimarı: Külliyenin mimarı dönemin Mimarbaşısı olan Mimar Sinan'dır. TE[2008], TB[2009] ve TM[2010] isimli yazmalarda *"Merhum Şemsi Ahmet Paşa Medresesi"* şeklinde geçen yapı Sinan'ın eserleri arasında gösterilmiştir[2011]. Sinan'ın inşa ettiği en küçük külliyelerden birisidir[2012].

Malzeme ve Teknik: Cami ve türbe kesme taştan inşa edilmesine karşılık medrese taş ve tuğladan almaşık teknikte inşa edilmiştir. Medresenin denize bakan kuzey cephesi kesme taştan, diğer cepheleri ise bir sıra kesme taş, üç sıra tuğladan almaşık tekniğindedir. Revakları taşıyan sütunlar beyaz, yeşil, pembe renkli mermerlerden yapılmıştır. Şadırvanda mermer, hücre döşemelerinde altıgen tuğlalar, kubbe ve geçişlerde tuğla, kapı ve pencere kanatlarında ahşap, pencere parmaklıklarında metal, kapı ve pencerelerin lento, söve ve denizliklerinde taş malzemeye yer verilmiştir.

Plan ve Mimari Özellikleri: Dıştan bir duvarla çevrili avluya biri kara, diğeri deniz tarafından olmak üzeri iki kapı ile giriş sağlanmıştır. Avlunun güney ve batısına medrese, kuzey ve doğuya camii konumlanmıştır. Avlu duvarı kuzeyden ve güneyden medrese binasına, doğuda ise türbenin güney ve kuzey köşelerine birleştirilmiştir (Çiz. 195).

Külliyenin denize bakan kuzey cephesi iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm medresenin kuzeydoğusundan başlayarak türbenin kuzeybatı köşesi ile birleşen duvardır. Bu duvarın kuzeybatısında deniz tarafından külliyeye girişi sağlayan bir kapı açıklığı yerleştirilmiştir. Kapının sağında 4, solunda ise 11 adet dikdörtgen formlu, demir parmaklıklı pencere açıklığı ile deniz tarafına açılmaktadır. İkinci bölüm ise türbenin kuzeydoğu köşesine birleşerek devam eden avlu duvarıdır. Bu duvar yüzeyinde ise 6 adet dikdörtgen formlu pencere açıklığı hem hazireye hem de denize açılmaktadır. Avlunun doğu duvarı ise penceresiz olup güneydoğu kö-

---

[2006] M. İnbaşı, "Şemsi Paşa Vakfiyesi", A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Prof. Dr. Şinasi Tekin Özel Sayısı, S. XXVII, Erzurum 2005, s.257-270.

[2007] M. İnbaşı, *agm.*, s.264, 267.

[2008] Z. Sönmez, *age.*, s.70; Sâî Mustafa Çelebi, *age.*, s.102,187;

[2009] Z. Sönmez, *age.*, s.34.

[2010] Z. Sönmez, *age.*, s.88.

[2011] E. Çelebi seyahatnamesinde külliye hakkında şu bilgileri aktarır: ""Önce İskelebaşı'nda Mihrimah Sultan Medresesi, Orta Valide Sultan Medresesi, Yeni Valide Medresesi, Şemsi Paşa Medresesi. Bu medreseler Koca Mimar Sinan yapısıdır. Kelime Hatun Medresesi"…..Şemsi Paşa Camii: Deniz kıyısında bir küçük camidir ancak gayet şirindir ki, sanki şirin bir köşktür. Mimar Sinan yapısıdır". Bkz. Evliya Çelebi, age., s.433.

[2012] O. Aslanapa, *age.*, s. 293.

şede kara tarafından külliyeye girişi sağlayan ikinci giriş kapısı yerleştirilmiştir. Külliyeye girişi sağlayan kapı açıklıkları dikdörtgen bir kütle şeklinde tasarlanmış olup avlu duvarları arasına yerleştirilmiştir. İçeri ve dışarı taşıntı yapan kapılar hem içten hem de dıştan basık kemerli olup demir parmaklıklıdır (Foto 1182-1183).

Medresenin denize bakan ***doğu cephesi*** 8.16m. uzunluğundadır. Diğer cephelerden farklı olarak düzgün kesme taştan inşa edilmiştir. Cephenin hem ortasına hem de köşelere gelecek şekilde beden duvarlarından 0.25m. taşıntı yapan 0.75m. genişliğinde dikdörtgen formlu üç payanda yerleştirilmiştir. Doğu kanat üzerinde yer alan iki hücre altlı üstlü ikişer pencere açıklığı ile dışarıya açılmaktadır. Alt pencereler 0.65m. genişliğinde dikdörtgen formlu, lokmalı demir parmaklıklıdır. Pencerelerin üzerinde aynı hizaya gelecek şekilde dairevi formlu, alçı şebekeli birer tepe penceresi yerleştirilmiştir (Foto 1184-1185).

Kuzey cephe 31.33m. uzunluğundadır. Bir sıra kesme taş üç sıra tuğladan almaşık tekniğinde inşa edilmiştir. Cephe ortasında yer alan dershane, cepheden 4.67m. çıkıntı yapmaktadır. Dershanenin kuzey ve güney cephelerinde altlı üstlü ikişerden dört pencere bulunur. Alt pencereler zeminden 0.48m. yüksekliğinde, 1.05m. genişliğinde, 1.05m. yüksekliğinde, dikdörtgen formlu düz atkı taşlı olup lento, söve ve denizlikleri yekpare taştandır. Pencereler basık kemerli birer alınlığa sahiptir. Kemerler bir sıra taş, üç sıra tuğladan almaşık tekniğindedir. Alt pencerelerin üzerinde sivri kemerli ikişer üst pencere yerleştirilmiştir. Alçı şebekeli pencereler yuvarlak kayıtlıdır. Dershanenin batı cephesi 8.75m. uzunluğundadır. Cephe yüzeyindeki zeminden 2.31m. yüksekliğinde, 0.80m. derinliğinde üç pencereden yandakiler sivri kemerli, ortadaki dairevi formludur (Foto 1186).

Medresenin ***batı cephesi*** 9.91m. uzunluğundadır. Bir sıra kesme taş, üç sıra tuğladan almaşık tekniğinde inşa edilmiş olup duvar kalınlığı 0.80m.'dir. Cephenin kuzeybatı köşesinde yer alan hücrenin batıya bakan cephesi sağır tutulmuştur. Diğer beş hücrenin bu cepheye bakan yüzeyinde altta iki dikdörtgen formlu pencere ile bunların üstünde ortaya gelecek şekilde dairevi formlu tek üst pencere yerleştirilmiştir. Cephenin güneybatı köşesinde yer alan WC mekanı altta kapatılmış iki dikdörtgen formlu açıklık ile üstte dikdörtgen formlu tek pencere yer alır.

Batı cephenin kuzey kanadı 11.47m. uzunluğundadır. Kuzeybatı köşede yer alan hücrenin batıya bakan cephesinde bir alt bir üst iki penceresi vardır. Diğer iki hücre ise altta iki adet dikdörtgen formlu, düz atkı taşlı ve basık kemerli alınlıklı pencerelerin üstünde ortaya gelecek şekilde dairevi formlu birer tepe penceresi bulunmaktadır. Batı cephenin güney kanadı ise 11.11m. uzunluğundadır. Bu kanat üzerinde yer alan üç hücrenin dışarıya açılan altta dikdörtgen formlu, basık kemerli alınlıklı ikişer pencere; üstte ortaya gelecek şekilde birer dairevi formlu pencere ile aydınlatılması ve havalandırılması sağlanmıştır (Foto 1187).

Cami ile medresenin ortak kullandığı ***avlusuna*** biri kara diğeri deniz kenarında olmak üzere iki kapıdan ulaşılmaktadır (Foto 1188). Dikdörtgen planlı, açık avlunun

bir kenarına cami yerleştirilmiştir. Diğer iki kenarı ise medrese ile sınırlandırılmıştır. Avlunun kuzeybatısında bir ***kuyu*** bulunur. Kuyunun bileziği yekpare taştan olup kesik piramit şeklindedir (Foto 1189).

Caminin güney ve batısında kıyaya paralel olarak yerleştirilmiş medrese "L" planlı olarak tasarlanmıştır. Denize bakan kuzey kanat üzerine bir oda daha yerleştirilmesiyle kesik "U" planlı bir görünüme sahiptir.

Medresenin önünde "L" planlı bir ***revak*** baklava başlıklı 18 mermer sütun tarafından taşınmaktadır. Sütunlar birbirine sivri kemerlerle bağlanmış olup üzeri düz çatı ile örtülüdür. Kemer açıklıkları 1.85-1.90m. arasında değişiklik göstermektedir. Dershane kapısı önüne denk gelen üç kemer açıklıklı bölüm 2.60m. genişliğinde olup diğerlerinden daha geniş tutulmuştur. Girişin önünde yer alan iki yeşil somaki sütun ile iki pembe sütunda diğerlerinden farklı olarak giriş önüne yerleştirilmiştir. Giriş bölümünü vurgulamak amacıyla böyle bir düzenlemeye gidilmiş olmalıdır. Revak kemerleri ile köşelikleri kesme taştan yapılmıştır (Foto 1190-1193).

Revakların arkasında ***12 hücre*** "L" şeklinde dizilmiştir. 1206/1792 İstanbul Tahrir defterinde yer alan bilgilerde medresenin oda sayısı 11'dir[2013].

Kuzeyde yer alan bir nolu hücreye güney cephede bulunan 1.10m. genişliğinde, 1.85m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu, tek kanatlı bir kapı ile girilmektedir. Giriş kapıları basık kemerli birer alınlığa sahiptir. Kapının lento ve söveleri yek pare taştandır. Hücreler içten 2.90x2.85m. ölçülerinde kare planlı, üzeri pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Kubbenin zeminden yüksekliği 5.65m.dir. Hücrenin güneybatı köşesi pahlanarak içeri doğru çekilmiştir. Böylece iç mekan beşgene dönüştürülmüştür. Batı duvar sağır, doğu ve kuzey duvar yüzeyinde altlı üstlü yerleştirilmiş birer pencere bulunmaktadır. Alt pencereler zeminden 0.38m. yüksekliğindedir.0.65m. genişliğinde, 1.09m. yüksekliğinde, 0.47m. derinliğinde dikdörtgen açıklıklı düz atkı taşlıdır. İçeriden ahşap kapaklı, dışarıdan ise ahşap doğramalı, lokmalı demir parmaklıklıdır. Pencerenin lento, söve ve denizlikleri 0.18m. genişliğinde yek pare kesme taştandır. Alt pencerelerin üzerinde oda zemininden 2.40m. yüksekliğinden dairevi formlu tepe penceresi 0.94m. genişliğindedir. Kuzeyde pencerenin iki yanına iki katlı raf nişleri yerleştirilmiştir. Dikdörtgen formlu nişler zeminden 0.40m. yüksekliğinde 0.42m. genişliğinde, 0.43m. derinliğindedir. Alt raf 0.68m., üst raf ise 0.47m. yüksekliğindedir. İki raf arasında 0.17m. genişliğinde taştan bir lento bulunur. Güneyde kapı açıklığının sağında ocak bulunur. Ocak nişi 0.76m. genişliğinde, 0.42m. derinliğinde, 1.21m. yüksekliğinde dikdörtgen planlıdır. Ocak kemeri kaş kemerli olup iki yanda 0.12m. genişliğinde taş konsollar üzerine oturmaktadır. Ocak davlumbazı üçgen alınlıklı olup duvardan 0.22m. çıkıntı yapmaktadır. Odanın zemini her bir kenarı 0.20m. olan altıgen tuğlalarla kaplıdır.

[2013] N. Aktaş, *agt.*, s.112.

Tuğlaların arasında 3cm. kalınlığında derz bulunur. Duvarlar sıvalı ve badana boyalıdır (Foto 1194-1198).

Kuzeybatı köşede yer alan iki nolu hücreye güneydoğu köşede bulunan tek kanatlı bir kapı ile girilmektedir. Dikdörtgen formlu kapı açıklığı 0.86m. genişliğinde, 1.80m. yüksekliğinde olup basık kemerli bir alınlığa sahiptir. Alınlık 0.32m. yüksekliğinde olup alınlık kemeri 0.22m. genişliğinde tuğladandır. Kapıdan üzeri düz tavan örtülü ince uzun bir koridordan geçilerek ulaşılan hücre 2.88x2.88m. ölçülerinde kare planlıdır. Üzeri pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Güney cephesi sağırdır. Doğuda ocak, kuzey ve batı cephelerde bir alt bir üst olmak üzere ikişer pencere bulunur. Batıda pencerenin iki yanına iki katlı raf nişi yerleştirilmiştir.

Dershanenin kuzeyindeki üçüncü ve dördüncü odalar aynı özelliklere sahiptir. Hücrelere doğu cephelerinde eksenden güneye kaydırılmış dikdörtgen formlu birer kapı ile giriş sağlanmıştır. 2.88x2.88m. ölçülerinde kare planlı hücreler kubbe ile örtülüdür. Kapının sağında yer alan ocağın nişi 0.70m. genişliğinde, 0.41m. derinliğinde olup dikdörtgen planlıdır. Güney cephe sağırdır. Kuzey cephelerinde ortaya gelecek şekilde 0.80m. derinliğinde, 1.44m. genişliğinde, 2.65m. yüksekliğinde sivri kemerli bir niş bulunur. Batı cephelerine altta 0.63m. genişliğinde, 0.73m. derinliğinde, 1.08m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu, basık kemer alınlıklı iki pencere yerleştirilmiştir. Alt pencerelerin üzerinde ortaya gelecek şekilde zeminden 2.31m. yüksekliğinde daire formlu tek tepe penceresi yer alır.

Dershanenin güneyinde yer alan iki hücre tasarım açısından üç ve dört nolu hücrelerle benzerdir. Yalnız bu odalara girişler doğu cephede eksenden kuzeye kaydırılmıştır. Kare planlı hücrelerin üzeri pandantif geçişli birer kubbe ile örtülüdür. Kuzey cepheleri sağırdır. Güney cephelerinde sivri kemerli bir niş ile kapının güneyinde ocak bulunur. Batı cephelerinde diğer hücrelerde olduğu gibi altta iki üstte ortaya gelecek şekilde bir adet olmak üzere üç pencere açıklığı ile dışarıya açılır.

Güneybatı köşede yer alan hücre iki nolu hücre ile benzerdir. Kuzeydoğuda bulunan koridor şeklinde tasarlanmış bir geçitle hücreye ulaşılır. Batısında iki alt bir üst toplam üç pencere açıklığı yer alır. Kuzey cephesi sağırdır. Doğuda ocak, güneyde ise sivri kemerli bir nişi bulunur.

Batı cephe ortasına ***dershane*** yerleştirilmiştir. Dershaneye giriş doğu cephe ortasında bulunan 1.36m. genişliğinde, 1.07m. derinliğinde ve 2.34m. yüksekliğinde iki kanatlı ahşap bir kapı ile sağlanmıştır (Foto 1199). Giriş, taçkapı formunda düzenlenmiş olup kavsarasızdır. Dıştan süslemesiz iç bükey ve dış bükey formlu bir silme ile üç yönden "U" şeklinde kuşatılmıştır. Kapı kemeri iki yanda mermerden yek pare söveler üzerine oturan basık kemerlidir. Kapının basık kemeri üç kırmızı ve iki beyaz mermerden zıvana geçmeli olarak tasarlanmıştır[2014]. Kemeri oluşturan mermer parçaların birbirine kenetlenmesi için dışarı taşırılan ve içeriye doğru girinti

[2014] İ. H. Konyalı kapı kemerinde kullanılan İstanbul'da pek az yapıda karşılaşılan Burgaz taşı kullanıldığını ifade eder. İ. H. Konyalı, *age.*, s. 291.

yapan iki yan yüzeyleri yarım daire formunda kademelendirilmiştir. Kemerin kilit taşı yüzeyinde zeminden kabartılmış bir adet gülbezek motifi yerleştirilmiştir. Basık kemerin üzerinde beyaz renkli mermerden içi boş bırakılmış bir alınlık, alınlık üzerinde de beyaz mermerden 0.35x1.36m. boyutlarında dikdörtgen bir pano yerleştirilmiştir. Pano üzerinde zemin oyma tekniğinde, celi sülüs hatla, altın yaldıza boyanmış Rad Suresinin 24. Ayeti olan *"Selâmun aleykum bi mâ sabertum fe ni'me ukbed dâr (dâri)"* yazılıdır (Foto 1200, Çiz. 196)[2015].

Dershane dıştan 8.75x8.55m., içten 6.90x6.90m. ölçülerinde, kare planlı olup üzeri tromplarla geçilen bir kubbe ile örtülüdür. Trompların alt köşeleri taş konsollarla desteklenmiştir. 6.90m. çapında, 9.77m. yüksekliğinde kurşun kaplı kubbe sekizgen bir kasnak üzerine oturmaktadır. Kasnak sağır tutulmuş olup sekizgenin her bir köşesi kesme taştan plasterlerle hareketlendirilmiştir. Duvar kalınlığı 1.00m. olan dershane, medresenin diğer birimlerine oranla daha yüksek tutulmuştur.

Dershanenin kuzey ve güneyi simetrik olarak tasarlanmış olup ikişer adet altlı üstlü dört pencere ile hareketlendirilmiştir. Alt sıra pencereler dikdörtgen formlu, düz atkı taşlı ve demir ferfojelidir. Pencereler zeminden 0.28m. yükseklikte olup, 0.98m. genişliğinde, 1.00m. derinliğinde ve 1.53m. yüksekliğinde olup lento ve söveleri 0.25m. genişliğinde yekpare mermerdendir. Zeminden 3.36m. yüksekliğindeki üst pencereler sivri kemerli, alçı şebekelidir. Üsttekiler alt pencereler ile aynı derinlik ve genişliğe sahip olup 1.95m. yüksekliğindedir. Pencerelerin güneyinde her iki cephede simetrik olarak zeminden 0.30m. yüksekliğinde 1.92m. genişliğinde, 3.36m. yüksekliğinde ve 0.37m. derinliğinde dikdörtgen planlı, sivri kemerli birer niş yerleştirilmiştir (Foto 1201).

Dershanenin batı duvarı ortasında yarım daire planlı bir niş bulunmaktadır. 1.20m. genişliğinde, 0.65m. derinliğinde ve 3.00m. yüksekliğinde olup sivri kemerlidir. Günümüzde nişin yüzeyi ahşap kontraplak ile kaplanmıştır. Nişin iki yanında yekpare mermerden lento ve söveli 1.00m. genişliğinde birer adet dikdörtgen niş bulunmaktadır. Üstte cephe ortasına gelecek şekilde dairevi bir pencere, iki yanda birer adet sivri kemerli pencere yer alır. Sivri kemerli pencereler 1.70m. yüksekliğinde, 1.00m. derinliğinde; ortadaki dairevi pencere 0.81m. genişliğinde alçı şebekelidir. Doğuda girişin iki yanındaki birer adet pencere zeminden 0.28m. yüksekliğinde, 0.97m. genişliğinde, 1.00m. derinliğinde, 1.53m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu düz atkı taşlıdır. Tuğladan sivri kemer alınlıklıdır. Alınlığın içerisi yatay tuğla örgüsü ile doldurulmuştur. Ahşap doğramalı pencereler lokmalı demir parmaklıklıdır (Foto 1203).

Güney cephede yan yana dizilmiş beş hücre yer alır. Bu hücrelere kuzey cephenin doğuya yakın köşelerine yerleştirilmiş birer kapı ile giriş sağlanmıştır. Ölçüleri diğer hücrelerle aynı olup kubbe ile örtülüdür. Girişin batısında ocak, güney cephe-

[2015] Ayetin Türkçe Meali ise şöyledir; "Sabretmenize karşılık selâm sizlere. Dünya yurdunun sonucu (olan cennet) ne güzeldir!"

lerinde iki alt bir üst üç pencere açıklığı bulunur. Alt pencereler dikdörtgen açıklıklı, üst pencereler dairevi formludur. Batı duvar yüzeylerine sivri kemerli birer niş yerleştirilmiştir. Zaman içerisinde yeni kullanıma bağlı olarak odaları birbirinden ayıran duvarlar ortadan kaldırılarak yüksekliği 2.88m., genişliği 1.98m., derinliği 0.80m. olan sivri kemerli bir açıklıkla hücreler birleştirilmiştir. Sekiz, dokuz ve on nolu hücrelerde bu düzenleme görülür. Bu cephede yer alan on iki nolu hücrenin cephesi diğerlerinden farklı olarak sağır tutulmamıştır. Bu cephede birisi kuzeyde 0.35m., diğeri güneyde 0.80m. genişliğinde, 0.84m. yüksekliğinde iki dikdörtgen niş açılmıştır.

Hücre içlerinde yer alan ocakların üst örtüye yansıyan ***bacaları*** kesme taştandır. Kare gövdeli bacaların her yüzeyinde sivri kemerli duman çıkış açıklığı yerleştirilmiştir. Bacaların üzeri kubbemsi birer külahla örtülmüştür (Foto 1204).

Güney kanadın doğu köşesinde İki bölüm halinde tasarlanmış ***tuvalet*** bulunur. Kuzey cephe aynı zamanda giriş cephesi olup bir sıra taş, üç sıra tuğladandır. Doğuda olan ilk bölüme kuzeye bakan cephede bulunan basık kemerli bir kapı ile girilmektedir. 2.93x1.38m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Batıda olanına ise kuzeyde bulunan dikdörtgen formlu, tek kanatlı bir kapı ile ulaşılır. 2.93x2.84m. ölçülerinde kare planlı olup iki tuvalet hücresine sahiptir. Her hücre 1.47x1.47m. ölçülerinde kare planlıdır. Güneye akan cephesinde dikdörtgen formlu birer pencere ile aydınlatılmıştır. Zemini seramik kaplı, duvarları sıvalı ve badana boyalıdır (Foto 1205-1206).

Tuvaletin doğu duvarına bitişik sandık yada kapalı hazneli tipte mermerden bir ***şadırvan*** yer alır. Bu tip su yapıları taşıma su ile doldurulmaktadır. Dikdörtgen planlı şadırvanın batı cephesi uzun, kuzey cephesi ise dar tutulmuştur. Uzun cephede üç, kısa yüzeyde iki lüle deliği bulunur. Uzun yüzeyde ortada geniş yanlarda dar kare formlu üç pano yer alır. Her pano kalın silmelerle belirginleşmiş kare çerçevelerle sınırlandırılmış olup içlerine üzeri düzleştirilmiş birer kaş kemer yerleştirilmiştir. Kemerin ortasına gelecek şekilde birer lüle deliği açılmıştır. Orta panoda lülenin iki yanında kaide üzerine oturan uçları birbirine bakar vaziyette eğilmiş birer selvi ağacı kabartma olarak işlenmiştir. Kemer köşeliklerine birer adet çarkıfelek motifi yerleştirilmiştir. Aynı pano yanlarda da tekrarlanmış olup lülenin iki yanında birer selvi ile kemer köşelikleri süslemesiz dairevi birer rozet ile bezenmiştir. Yan panoların üzeri daha büyük tutulmuş bir gülbezekle sonlandırılmıştır. Panoların aralarında yandakiler vazodan çıkan, ortadakiler kaide üzerine oturan kabartma tekniğinde çiçekler süslenmiştir. Sağır tutulan şadırvanın dar yüzeyinde iki lüle deliği yer alır. Üzeri dört yöne eğimli konik şeklinde yek pare bir kapakla kapatılmıştır. Kapağın doğuya bakan yüzeyinde hazneye su doldurmak için açılmış basık kemerli bir açıklık bulunmaktadır. Şadırvan günümüzde kullanılmamaktadır (Foto 1207).

Süsleme Özellikleri: Şemsi Ahmed Paşa Medresesi süsleme bakımından sade bir görünüme sahiptir. Süsleme yapının belli yerlerinde görülür.Mermer olan dershane giriş kapısı dıştan profilli silmelerle kuşatılmış giriş açıklığı basık kemerlidir. Kapı kemeri iki renkli taştan zıvana geçmelidir. Medresede en dikkat çekici yer ise mermerden yapılmış kapalı hazneli-sandık tipli şadırvandır. Uzun cephe yüzeyinde bitkisel motiflerle süslenmiş panolarla hareketlendirilmiştir. Üst örtüye hareketlilik getiren en önemli unsurlar kubbe ve bacalardır. Bacalar kesme taştan kare gövdelidir. Gövdenin her bir kenarında sivri kemerli birer duman açıklığı bulunmaktadır. Bacanın üzeri kubbemsi bir külahla örtülmüştür.

Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu: 1206/1792 İstanbul Medreseleri nüfus defterinde medrese 11 hücreli olduğu ve 11 kişinin bulunduğu kayıt edilmiştir[2016]. Medresede 1869 tarihinde 2'si mezun 4 talebe bulunmaktaydı[2017]. 1892 tarihinde külliye oluşturan yapılardan cami, medrese ve türbe 35.446 kuruşa tamir edilmiştir[2018]. Bu tamirat masrafının 16.347 kuruşunun vakfın gelirinden, geri kalan meblağın ise hazine-i evkafın 1308 yılı bütçesinden karşılanmıştır[2019]. 20 Ağustos sene 1330/1914 tarihli İstanbul medreselerini konu alan teftiş raporunda kadro dahilinde olan medrese muhacirler tarafından işgal edilmiştir[2020]. Zemin seviyesinde, rutubetli odaları, dershane, türbe, çamaşırhâne, gusulhâne ve abdesthânelerin tamire muhtaç, lağımlarının bozulduğu, deniz tarafındaki odaların daha kötü durumunda bulunduğu ve talebe iskanına elverişli olmadığı belirtilmiştir. Medresenin ihyasının da mümkün olmadığı yönünde görüş bildirilmiştir. Deniz tarafındaki odaların birinde bir diğerinde iki talebeni kaldığı tespit edilmiştir[2021].

İ. H. Konyalı, 27 Şubat 1938 yılında yerinde tetkik ettiği medresenin odalarının bir kısmı inek ahırı ve koyun ağılı, caminin kubbesinin sıvaları dökülmüş içine bir abdesthane yapıldığı, Kubbelerin çatladığı ve yer yer delindiği, kurşunların soyulduğunu, avlu duvarının yıkıldığını söyler. Konyalı, 7 Nisan 1938 tarihinde Tan Gazetesinde konuyu gündeme getirmesi üzerine Cumhurbaşkanı Atatürk'ün emri ile Vakıflar İdaresi 24.000 liralık bir bütçe ayrılarak türbeyi tamamen, cami ve medreseyi kısmen tamir ettirmiş, yıkılmış olan minare de yeniden yaptırmıştır. Haziran 1942 tarihinde medresenin onarımı tamamlanmış[2022] revak önleri camekanla kapatılmıştır[2023]. İstanbul Vakıflar Genel Müdürlüğü 16.05.1953 yılında 3/5836 sayılı

2016 N. Aktaş, *agt.*, s. 112.
2017 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 317.
2018 BEO. 91/6813; BOA, İ.EV. 1/52
2019 BOA, İ.EV. 1/52
2020 M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 189.
2021 M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 189.
2022 İ. H. Konyalı, *İstanbul Abideleri*, s. 116; İ. K. Konyalı, *age.*, s.291.
2023 İ. H. Konyalı, *age.*, s. 291; M. S. Kütükoğlu, *a.g.m.*,, s. 380; A. Tüfekçioğlu, *agm.*, s. 15.

kararı medrese binası Kültür Bakanlığı'na devredilmiştir[2024]. 29 Mayıs 1953 yılından itibaren Şemsi Ahmed Paşa İlçe Halk Kütüphanesi olarak hizmet vermektedir[2025].

[2024] O. Aslanapa, *age.*, s. 293.
[2025] M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s.380; M. Wienner, *age.*, s.484.

3.47. İstanbul Kızlarağası Mehmed Ağa Medresesi

Yeri: Mehmed Ağa Külliyesi, İstanbul İli Fatih ilçesi Divanyolu Caddesi, Alemdar Mahallesi, Hoca Rüstem Sokak, 48 ada, 8 parselde, numara 6'da bulunur. Medresenin güneyinde ve batısında Hoca Rüstem Sokağı, doğusunda Divanyolu Caddesi, kuzeyinde Bestekâr Osman Sokağı ile çevrili alan içerisinde inşa edilmiştir.

Bânîsi: Külliyenin bânîsi III. Murat devri Darüssaade ağalarından Hacı (Habeş) Mehmet Ağa'dır[2026]. 999/1590-91 yılında vefat ederek Çarşamba'daki camisinin avlusundaki türbesine defnedilmiştir[2027]. Mehmet Ağa, Divanyolu'ndaki külliyesinden başka Çarşamba'da cami, Darû'l-hadis, çifte hamam, tekke ve çeşme; Parmakkapı'da sebil, Üsküdar'da iki mescit yaptırmıştır[2028].

İnşa Tarihi: Medrese üzerinde inşa tarihini gösteren bir kitabe bulunmamaktadır. Ayvansarâyî Hüseyin Efendi, külliyeye ait mektebin 988/1580-81 tarihli bir kitabesi olduğundan bahseder[2029]. Medreseye ilk müderris 990/1582-83 yılında 50 akçe ile Manisalı Mahmut Efendi atanmıştır[2030]. Medresede bu tarihte tamamlanmış olmalıdır. Sebil ve mektebe su verilmesi ile ilgili 988/1580 tarihli belgeden hareketle külliyenin inşası bu tarihlerde tamamlanmış olmalıdır[2031]. G. Necipoğlu, külliyenin 1579-1582 yılları arasında yaptırıldığını söyler[2032].

Vakfiyesi: Mehmet Ağa'nın, Topkapı Sarayında 382 numara da kayıtlı vakfiyesi vefatından sonra tamamlanmış olup 999/1590-91 tarihlidir. Vakfiyede, Üsküdar'da bir mescit, İstanbul'da Hoca Rüstem Mahallesinde on hücreli ve bir dershaneli medrese, on hücreli bir zaviye, medresesine muttasıl bir sebil ve üstünde mektep, Irgatpazarı'nda Dörtyol ağızında bir sebil, karşısında çeşme, Mercan Ağa Camii avlusundaki musluklar, eski saray yakınında bir çeşme, Edirnekapı'sında Terkosa giden yol üstünde bir çukur çeşme, Galata taraflarında ve Edirne'de birçok hayır müesseseleri vakfetmiştir[2033].

2026 M. Süreyya, *Sicili Osmani*, C. III, s.946; İ. H. Konyalı, *İstanbul Abideleri*, s.64; C. Baltacı, C. II, s.555; İ. Kumbaracılar, *age.*, s.15; O. Aslanapa, *age.*, s. 315; M. S. Kütükoğlu, *age.*, s.352; M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 73.

2027 M. Süreyya, *age.*, s.946; Ülkü Altındağ, "Dârüssaâde", *TDVİA*, C.IX, İstanbul 1994, s.1.

2028 C. Baltacı, *age.*, s.883.

2029 Ayvansarâyî külliye meydana getiren yapılar ve konumu hakkında şu bilgileri bizlere aktarır: "..... Mukabilinde vâki medrese, sebîl ve fevkinde mekteb sâbıkan Dârü'ssaâde Ağası olub, Sultân Selîm kurbünde vâki caminin civarında mahsûs türbede medfûn olan Mehmed Ağa'nın hayrıdır. Sebîl-i mezbûr derûnunda medfun olan Anber Ağa ve Abdullah Ağa sahibü'l hayrın zemanında olan musâhib ağalardandır" Ayrıca sebil üzerinde "Zemân-ı devletinde Han Murad'ı/ Cihân ma'mur halkı hayra meşgul/Mehmed Ağa ol kân-ı mürüvvet/Ki anın bende-i makbulüdür ol/Yerinde yapdı bu zibâ sebili/Bula ukbâda Havz-ı Kevsere'e yol/bunun fevkinde hayr olmaz didiler/Binâ-yı mekteb oldı hayr-ı makbul/Kabûl oldığı içün hâtıf-ı gayb/Didi târihin anın hayr-ı makbul (988/1580)" yer alan kitabe metnine de Ayvansarâyî eserinde vermiştir. Bkz. Ayvansarâyî, age., s.143-144.

2030 C. Baltacı, *age.*, s.555; M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s.354; M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 74.

2031 A. R. Altınay, *age.*, s.27.

2032 G. Necipoğlu, *age.*, s. 681.

2033 İ. H. Konyalı, *age.*, s.65.

Mimarı: Medresenin mimarı bilinmemektedir. Külliyenin Mimar Sinan yada Davut Ağa'nın olabileceği yönünde çeşitli görüşler ileri sürülmüştür[2034]. Mehmed Ağa'nın Çarşamba'daki camisinin üzerinde bulunan 993/1585 tarihli kitabede Davut Ağa'nın adının geçiyor olması bu külliyenin de onun tarafından yaptırıldığı söylenebilir[2035]. Kaldıki Sina'ın hayatı ve eserleri hakkında bilgiler veren yazmalar içerisinde yapının adı da geçmemektedir.

Malzeme ve Teknik: Medresenin ana inşa malzemesi taş ve tuğladır. Beden duvarları bir sıra kesme taş üç sıra tuğladan almaşık tekniktedir. Taş malzeme beden duvarlarında, kapı ve pencerelerin lento ve sövelerinde, revak kemerlerinde; tuğla malzeme beden duvarlarında, pencere ve niş kemerlerinde, kubbe ve geçişlerde; ahşap malzeme kapı ve pencere doğramalarında; metal malzeme pencere parmaklıklarında; mermer malzeme ise revakları taşıyan sütun ve başlıklarda; kurşun malzeme kubbelerde kaplama malzemesi olarak kullanılmıştır.

Plan ve Mimari Özellikleri: Mehmet Ağa külliyesi cami, sebil ve mektepten oluşan küçük bir külliyedir[2036]. Genellikle medreselerin cami merkezli külliyeler ile az sayıda da bağımsız olarak tasarlanmış oldukları yüzyıl içerisinde karşımıza çıkmaktadır. Bu yapılar topluluğu ile külliyeyi oluşturan yapıların camiden ayrılarak medrese etrafında bir program oluşturmaya başladığı akıma öncülük etmesi açısından önem taşımaktadır[2037]. İnşa edildiği arsanın topoğrafik yapısına bağlı olarak düzgün bir plan şemasına sahip değildir. Medresenin doğu, batı ve güney cepheleri yapılarla kuşatılmıştır. Buna bağlı olarak da içe dönük bir planlamaya gidilmiştir. Arazinin yapısından dolayı her yöne mümkün mertebe oda yerleştirilmeye çalışılmıştır (Foto 1208, Çiz. 197).

Medresenin cephe özellikleri bakıldığında sadece Hoca Rüstem Sokağında bulunan kuzeydeki giriş cephesi görülebilmektedir[2038]. Cephe bir sıra taş, üç sıra tuğladan almaşık tekniğinde inşa edilmiştir. Taçkapının sağında bir, solunda üç olmak üzere toplam dört pencere bulunur. Pencereler 0.60m. genişliğinde, 0.60m. yüksekliğinde, 0.60m. derinliğinde karedir. Cephe ortasında yer alan giriş kapısına doğu ve batıda yer alan dörder basamaklı merdivenlerle inilmektedir. Taç kapı beden duvarlarından dışarı taşırılmıştır. Dikdörtgen bir çökertme içerisine yerleştirilmiştir. Dıştan 2.53m. genişliğinde, 3.40m. yüksekliğindedir. Farklı genişlikteki iki bordürle üç yönden "U" şeklinde kuşatılmıştır. En dıştaki ilk bordür 0.20m. genişliğinde düz silmelidir. İkinci bordür 5cm. genişliğinde olup pahlı silmelidir. Giriş açıklığı 1.52m. genişliğinde, 2.25m. yüksekliğinde olup basık kemerlidir. Kemerin üzerindeki üç-

---

[2034] İ. Kumbaracılar, *age.*, s.15; O. Aslanapa, *age.*, s. 315.

[2035] İ. H. Konyalı, *age.*, s.63; A. Refik, *Türk Mimarları,* İstanbul 1977, s.62-63.

[2036] M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s.352; O. Aslanapa, *age.*, s. 315.

[2037] Divanyolu'ndaki Sinan Paşa Külliyesi ile Gazanfer Ağa külliyesi bu anlayışı devam ettiren örneklerdir. O. Aslanapa, *age.*, s. 315.

[2038] C. Baltacı medresenin yerinde İşhanları olduğunu söyleyerek yanılgıya düşmüştür. Bkz. C. Baltacı, *age.*, s. 555.

gen boşluklar süslemesiz olup sadedir. Bunun üzerinde yer alan dikdörtgen kitabe levhası boş bırakılmıştır (Foto 1209, Çiz. 198).

Kapı açıklığında 1.71m. genişliğinde, 4.40m. uzunluğunda ince uzun bir koridordan geçilerek avluya ulaşılır. Koridorun doğu ve batısında yarım sekizgen planlı, sivri kemerli birer niş bulunur. Zeminden 0.40m. yüksekliğindeki nişler 0.77m. genişliğinde, 0.96m. yüksekliğindedir. Nişin kemeri tuğladan olup 0.18m. genişliğindedir (Foto 1210-1212).

Koridordan ulaşılan ***avlu*** 10.00x6.00m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Zemini mermer kaplı olup üzeri açıktır. Avluda diğer medreselerde görülen şadırvan veya kuyu bulunmamaktadır. Özgün halinde olup olmadığı konusunda da kesin bir bilgi bulunmamaktadır (Foto 1213).

Avlunun etrafı dört yönden ***revaklarla*** çevrilidir. Kuzey ve güneyde dörder, doğu ve batıda ikişer gözlü olmak üzere toplam on iki gözlüdür. Revakları taşıyan on iki sütun 23.5cm. çapında olup birbirine sivri kemerlerle bağlanmıştır. 6cm. yüksekliğinde bir kaide üzerine oturan sütunlar 1.67m. yüksekliğindedir. Başlık ile gövdenin birleştiği bölüm 7cm. genişliğindedir. Mukarnaslı başlıklar 0.34m. genişliğinde, 0.34m. yüksekliğindedir (Foto 1214-1216). Kemer açıklıkları eşit olmayıp farklılık göstermektedir. Ortalama genişlikleri güneyde 2.50m., doğuda 2.90m., batıda 3.00m., kuzeyde ise 2.45m.'dir. Kuzeybatı kemer gözü diğerlerinden daha geniş tutulmuş olup genişliği 3.22m.'dir. Revakların üzeri zeminden 3.45m. yüksekliğinde tek yöne eğimli bir çatı ile örtülüdür.

Revakların arkasında cephelere farklı sayılarda yerleştirilmiş 11 hücre avlunun etrafını dört yönden kuşatmaktadır. 1206/1792 İstanbul Medreseleri nüfus defterinde medresenin 10 hücreli olduğu ve 10 kişinin bulunduğu kayıt edilmiştir[2039]. Her hücrenin avluya birer kapı ve penceresi bulunmaktadır. Kare planlı hücrelerin üzeri tuğladan pandantif geçişli birer kubbe ile örtülüdür.

Güney kanatta dört hücre bulunur. Bunlardan cephenin batısındaki ilk hücreye eksenden doğuya kaydırılmış 1.10m. genişliğinde dikdörtgen bir açıklıkla girilmektedir. 2.90x2.75m. ölçülerinde hemen hemen kare planlıdır. Üzeri pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Doğu cephe ile girişin batısınn konumlandırılmış nişler 0.53m. genişliğinde dikdörtgendir. Girişin yanındaki niş muhtemelen avluya açılan pencerenin kapatılmasıyla oluşturulmuştur. Güney ve batı cepheleri sağır tutulmuştur. Hücrenin duvarları taş+tuğla örgülü olup sıvalı ve badana boyalıdır. Zemin seramik kaplıdır. Günümüzde çay ocağı olarak kullanılmaktadır. Cephede yer alan ikinci hücreye eksenden doğuya kaydırılmış eni 1.04m., yüksekliği 1.86m. olan dikdörtgen formlu düz atkı taşlı bir kapı ile ulaşılır. İçten 3.05x3.05m. ölçülerinde kare planlı olup üzeri zeminden 4.80m. yüksekliğinde pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Batı cephesi sağırdır. Güneyde 0.70m. genişliğinde dikdörtgen bir niş;

[2039] N. Aktaş, *agt.*, s. 10.

kuzeyde girişin batısında 0.92m. eninde, 1.33m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu tek pencere bulunur (Çiz. 199).

Hücrenin doğu cephesinde bitişiğinde yer alan hücreye geçişi sağlayan 2.64m. genişliğinde, 0.76m. derinliğinde sivri kemerli açıklık ile birbirine bağlanmıştır. Üçüncü hücre diğerleri ile aynı olup kuzeyde giriş kapış ile doğusunda pencere, güneyde 1.00m. genişliğinde niş, doğuda 0.61m. derinliğinde, 2.56m. uzunluğunda dikdörtgen bir niş açılmıştır. Doğuda yer alan geniş açıklıkla cephedeki dördüncü odaya geçiş sağlanmıştır (Foto 1217-1218). Dördüncü hücre 3.12x3.04m. ölçülerinde kare planlı üzeri pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Batı cephesi sağırdır. Güneyde dikdörtgen formlu tek niş yer alır. Doğuda 0.86m. genişliğinde, 1.93m. yüksekliğinde; kuzeyde ise 0.92m. genişliğinde 1.33m.yüksekliğinde dikdörtgen formlu birer pencere ile hem dışarıya hem de avluya açılmıştır.

Batı kanatta iki hücre ile tuvalet bulunmaktadır. Kuzeybatı köşede yer alan hücreye doğu cephede eksenden kuzeye kaydırılmış 1.02m. genişliğinde, 1.86m. yüksekliğinde dikdörtgen bir kapı ile girilir. 3.03x2.86m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda olup hemen hemen kare planlıdır. Üzeri 4.87m. yüksekliğinde pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Kuzey cephe sağırdır. Doğuda 0.84m. genişliğinde tek pencere avluya açılmaktadır. Hücrenin batısında 0.90m. genişliğinde, 2.00m. yüksekliğinde bir kapı açıklığı ile günümüzde depo olarak kullanılan 4.05x1.61m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Üzeri zeminden 3.77m. yüksekliğinde düz tavan ile örtülüdür.

Deponun güneyinde 0.77m. genişliğinde, 2.00m. yüksekliğinde bir açıklıkla hazireye ulaşılır. Düzgün olmayan dikdörtgen planlı olup 2.35x1.32m. ölçülerindedir. Hücrenin güneyinde 0.83m. derinliğinde, 0.88m. genişliğinde dikdörtgen bir açıklıkla diğer hücreye ulaşılır. İçten 2.97x2.83m. ölçülerinde kare planlıdır. üzeri zeminden 4.82m. yüksekliğinde kubbe ile örtülüdür. Güney ve doğu cephesi sağırdır. Batısında 0.68m. genişliğinde, 1.30m. yüksekliğinde tek pencere hazireye açılmaktadır. Cephenin güneybatı köşesinde bulunan tuvalet mekanına eksenden kuzeye kaydırılmış eni 0.96m, yüksekliği 1.86m. olan bir kapı ile ulaşılır. Tuvalet mekanı düzgün olmayan dikdörtgen planlıdır.

Doğu kanatta dershane, dershanenin güneyinde tek hücre, doğusunda ise üçgen planlı bir depo bulunur. Medresenin inşa edildiği arazinin yapısından dolayı ***dershane*** tam eksene yerleştirilmemiştir. Avlu zemininden üç basamaklı bir merdivenle ulaşılan giriş kapısı 3.50m. yüksekliğinde, 1.90m. genişliğinde dikdörtgen bir çerçeve içerisine yerleştirilmiştir. dıştan farklı genişlikteki dört süsleme bordürü ile ters "U" şeklinde kuşatılmıştır. Bordürler düz ve iç bükey silmeli olup dıştan içe doğru 4.5cm., 1cm., 3.5cm., 4cm. genişliğindedir. Eni 1.40m., yüksekliği 1.86m., derinliği 0.82m. olan basık kemerlidir. Kapı kemeri 0.26m. genişliğinde olup beş taştan örülmüştür. Kapının söveleri 0.17m. genişliğinde yek pare taştandır. Kemerin köşelerindeki üçgen boşluklar ile üzerindeki yatak dikdörtgen levhası boş bırakılmıştır

(Foto 1219, Çiz. 200). Dershane içten 5.46x5.15m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda kareye yakın dikdörtgen planlıdır. Üzeri zeminden 6.04m. yüksekliğinde kubbe ile örtülüdür. Girişin iki yanında eni 0.92m., yüksekliği 1.33m. ölçüsünde dikdörtgen formlu iki pencere avluya açılmaktadır. Güneyde bir, kuzeyde iki olmak üzere 0.82m. genişliğinde dikdörtgen formlu üç niş yerleştirilmiştir. Doğusunda 0.82m. genişliğinde, 1.73m. yüksekliğinde bir açıklıktan geçilerek ucu kesik üçgen depo alanına ulaşılır. Kenar uzunlukları farklı olup 4.30m., 3.82m., 3.58m., 0.68m. ölçülerindedir (Foto 1220).

Dershanenin güneyinde yer alan hücreye eksenden kuzeye kaydırılmış 1.04m. genişliğinde, 1.86m. yüksekliğinde bir kapı ile ulaşılır. 2.87x2.62m. ölçülerinde hemen hemen kare planlıdır. Doğu ve kuzey cephesi sağırdır. Batı ve güneyde birer niş yer alır. Güneyde yer ala niş pencereden dönüştürülmüştür.

Avlunun ***kuzey kanadında*** giriş kapısının batısında bir, doğusunda üç olmak üzere dört hücre yerleştirilmiştir. Batıda yer alan ilk hücreye güney cephede eksenden doğuya kaydırılmış bir kapı ile girilmektedir. Dikdörtgen formlu giriş kapısı 0.98m. genişliğinde, 1.86m. yüksekliğindedir. Kapının lento, söve ve eşiği 0.22m. genişliğinde yek pare taştandır. Kapıdan girilen hücre içten 3.01x2.97m. ölçülerinde hemen hemen kare planlı olup üzeri kubbe ile örtülüdür. Doğu ve batı cepheleri sağır tutulmuştur. Kuzey ve güney cephelerde birer pencere açıklığı bulunur. Kuzeydeki pencere 0.60m. genişliğinde, 0.60m. yüksekliğinde kare açıklıklıdır. Güneyde giriş kapısının batısında bulunan diğer pencere ise zeminden 0.44m. yüksekliğinde, 0.86m. genişliğinde, 1.33m. yüksekliğinde olup avluya açılmaktadır. Pencerelerin lento, söve ve denizlikleri yek pare taştan olup 0.20m. genişliğindedir.

Girişin doğusunda yer alan ilk hücreye güney cephede eksenden batıya kaydırılmış bir kapı ile girilmektedir. İçten 2.99x2.99m. ölçülerinde kare planlıdır. Üzeri zeminden 5.01m. yüksekliğinde pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Doğu ve batı cepheleri sağır tutulmuştur. Kuzey ve güneyinde birer penceresi vardır. Cephedeki ikinci hücre aynı ölçülerdedir. Odanın kuzey ve güneyde birer pencere ile batısında dikdörtgen bir niş bulunur. Doğusunda geniş bir açıklıkla bitişiğinde yer alan hücreye geçiş sağlanmıştır. Bu hücreye aynı zamanda güneyde bulunan 1.04m. genişliğinde, 1.86m. yüksekliğinde dikdörtgen bir açıklıkla da ulaşılmaktadır. Günümüzde iki katlı bir görünüme sahiptir. Kuzeyinde bulunan bir merdivenle üst kata çıkılmaktadır. Kare planlı hücrenin üzeri pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Kuzeyinde tek pencere açıklığı ile aydınlatılmıştır. Kuzeydoğusunda üçgen bir alan hücreye dahil edilmiştir.

Süsleme Özellikleri: Medrese süsleme bakımından sade bir görünüme sahiptir. Dış cephede beden duvarlarında kullanılan bir sıra kesme taş, üç sıra tuğladan almaşık örgü cepheye hareketlilik kazandırmıştır. Düzgün kesme taştan yapılan giriş kapısı düz ve pahlı bir silme ile kuşatılmıştır. Giriş açıklığı basık kemerlidir. Kemer köşeliklerindeki üçgenimsi yüzeyler boş bırakılmıştır. İç mekanda sivri ke-

merli revak kemerleri ile mermerden yapılmış sütun ve mukarnaslı başlıklar dikkati çekmektedir. Revak saçakları kesme taştan düz ve pahlı bir saçakla sonlandırılmıştır. Hücrelerin kapı ve pencerelerin lento-söveleri düzgün kesme taştandır. Doğuda yer alan dershanenin giriş kapısının etrafı profilli bir silme ile kuşatılmıştır. Giriş açıklığı ise basık kemerlidir.

Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu: Paye bakımından 50'li olan medrese 998/1589-90 ve 1008/1599-1600 tarihlerinde aynı durumunu muhafaza etmiştir[2040]. 1206/1792 tahrir defterinde 10 hücreli ve 10 kişinin kaldığı medresede[2041] 1869'da 14, 1914 tarihinde ise 25 talebenin kaldığı kayıt edilmiştir[2042].

1832 yılında mektep, çeşme ve medrese tamir edilmiştir. Ardından 1843'te muhtemelen meydana gelen deprem neticesinde bacalar yıkılmış, duvarlarda çatlaklar meydana gelmiş, içinde oturulmayacak durumda harap olduğu medrese talebelerinin vermiş olduğu arzuhalden anlaşılmaktadır. Aynı yıl 2.388 kuruşa suyolları tamir edilmiştir[2043].

1867 yılında kurşunları Kurşuncu Halid Efendi tarafından 7.800 kuruşa yenilenmiş; 1871 tarihinde ise suyolları 1.958 kuruşa onarılmıştır[2044]. Daha önce 19.239 kuruşa tamir edilen Mehmed Ağa Medresesi'nin 5 Recep 1322/15 Eylül 1904 tarihli Nazır-ı Evkaf-ı hümayun Nazırı Seyfullah Ali'ye yazılmış belgede kurşunları 2.911 kuruşa kurşun müteahhidi Hacı Hüseyin Efendi tarafından tamir edildiği anlaşılmaktadır. Gerekli tutarın 1904-1905 bütçesinden karşılanmasına karar verilmiştir[2045]. 1917 yılında ise tekrar bir tamir geçirmiştir[2046].

1330/1914 tarihli İstanbul medreseleri teftiş raporunda kadro dahilinde bulunan yapının birer kişilik, rutubetli ve zemin seviyesinde 10 hücresi ile ders okunamaz durumda bir dershanesi, geniş bir avlusunun bulunduğu; gusülhane, çamaşırhane, abdesthanelerinin tamire muhtaç olduğu tespit edilmiştir. 25 talebesi olan medrese 10 kişinin ikamet edebileceği yönünde görüş bildirilmiştir (Foto 1221)[2047].

1918 yılında kadınlar yurdu, 1923'ten 1986 yılında kadar çocuk esirgeme kurumu, 1989 yılından itibaren Türkiye Yazarlar Birliği tarafından kullanılmaktadır[2048].

[2040] C. Baltacı, *age.*, s. 555.
[2041] N. Aktaş, *agt.*, s. 9-10
[2042] M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 75.
[2043] M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 74-75.
[2044] M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 75.
[2045] ŞD, 168/11.
[2046] M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 75.
[2047] M.S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 39.
[2048] M.S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 39; Mübahat S. Kütükoğlu, *agm.*, s.354; M.S. Kütükoğlu, *age.*, s. 75; Z. Ahunbay, *agm.*, s. 357.

3.48. İstanbul/Eyüp Cafer Paşa Medresesi

Yeri: Cafer Paşa Külliyesi, İstanbul İli Eyüp İlçesi, Kalanderhane Caddesi ile Hz. Halid Bulvarının kesiştiği köşede, 41 pafta, 52 ada 58 parselde bulunur. Kuzeyinde Sokullu Mehmed Paşa Külliyesi, batısında Kalenderhane Sokağı ve Eyüp Müftülüğü, güneyinde Hz. Halid Bulvarı, güneybatısında Kızıl Mescit bulunur.

Bânîsi: Külliyenin bânîsi Sokullu Mehmed Paşa'nın damadı Cafer Paşa'dır[2049]. Cafer Paşa, Kanuni Sultan Süleyman, II. Selim ve III. Murad'ın saltanat yıllarında silahtarlık, kapıcıbaşılık, yeniçeri ağalığı, Rumeli Beylerbeyliği görevlerinde bulunmuştur[2050]. 11 Safer 995/21 Ocak 1586-87 yılında vefat ederek Kızıl Mescit yanında inşa ettirdiği külliyesi içerisindeki türbesine defnedilmiştir[2051]. Türbede 1997-1998 yıllarında iki yıl Prof. Dr. H. Örcün Barışta tarafından kazı çalışması yapılmıştır[2052].

İnşa Tarihi: Medrese binası üzerinde inşa tarihini gösteren bir kitabe bulunmamaktadır. Ancak türbe giriş kapısı üzerinde ve Cafer Paşa'nın mezar taşında birer kitabe bulunmaktadır. Türbe, giriş kapısı üzerinde yer alan kitabesi göre 993/ 1585 yılında inşa edilmiştir[2053]. Cafer Paşa'nın mezar taşında yer alan kitabeye göre 995/1586-87 yılında vefat ettiği yazılıdır[2054]. Medrese yapısının da türbenin inşa edildiği tarihte veya birkaç yıl önce yapılmış olmalıdır. Çünkü medreseye 990/1582 yılında 50 akçe yevmiye ile Ömer b. Mehmed Efendi Müderris olarak atandığına göre bu tarihlerde tamamlanarak eğitime başladığı kabul edilebilir[2055]. Baha Tan-

---

[2049] Peçevi İbrahim Efendi, *age.*, s.18.

[2050] Peçevi İbrahim Efendi, *age.*, s.18; M. Süreyya, *age.*, s. 381.

[2051] Peçevi İbrahim Efendi, *age.*, s.18; Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî (971-1003/1563-1595)*, C. I, (Haz. Mehmet İpşirli), Ankara 1999, s.178-179; M. Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C. II,(S.A. Kahraman), İstanbul 1996, s. 381; C. Baltacı, age., 872; Nazım Poroy, *İstanbul'da Gömülü Paşalar*, İstanbul 1947, s. 18; Hüseyin Ayvansarâyî, *Vefeyât-ı Selâtîn ve Meşâhir-i Ricâl*, (haz. Fahri Çetin Derin), İstanbul 1978, s.29

[2052] H. Örcün Barışta, "İstanbul-Eyüp Sultan Câfer Paşa Türbesi Kazısı ve Bitkisel Bezemeli Mezar Taşları Üzerine", *Tarihi, Kültür ve Sanatıyla 5-7 Mayıs 2000 IV. Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğler*, S. IV, İstanbul 2009, s. 252-277.

[2053] Evliya Çelebi Seyahatnamesinde türbesi üzerinde bulunan kitabenin okunuşunu vermiştir. "Eyüp Ortayol tarafında Selim ve Murad Han veziri Cafer Paşa. Türbesi tarihi: Ederken alemi seyr [ü] temaşa/Adem iklîmine erişdi râhı/Bir eksikli Beyânî dedi târîh/Behîşt ola makâmı yâ İlahî. Sene 995/1587". Bkz. Evliya Çelebi, age., s. 370; Türbe giriş kapısı üzerinde yer alan kitabenin metni şöyledir: "Eyledi Hazret-i Cafer Paşa/Hürmed-i merkad evlad-ı kiram/Yapdı bu türbeyi manend-i behişt/Hem-çü Firdevs-i berîn dâr-ı selam/ Kim tilavet ola Kur'an-ı azim/Ravza-i cennet'adn ola müdâm/A'zam-ı hayr-ı cemileyledi kim/Hayr ile yad ola tarûz-ı kıyâm/Vasf idüb dedi Nihâdî târîh/Oldubu türbe cinân gibi makâm" Sene 993 (M. 1585)". Bkz. Ayvansarâyî, Mecmûa-i Tevârih, (haz. Fahri Ç. Derin- Vahid Çabuk), İstanbul 1985, s. 302; Y. Demiziriz, age., s. 23-24.

[2054] Mezar taşında "Vezîr-i hâmi sol Câfer Paşa/Bu devr içre görüb üç pâdişâh ı/İdüb Sultan Süleymân Hân'a hizmet/Selim Hân'a irince sürdü câhı/İrişüb ba'dehû Sultan Murâd'a/Murâdına irüşemedi kemâhı/İderken âlemi seyr ü temâşâ/Âdem iklimine erişdi râhı/Bir eksikli beyân-ı dedi târih/Behişt ola makām-ı yâ ilâhî/sene 995 (1587)" ibareleri yer alır. Bkz. Ayvansarâyî, age., s. 302-303; H. Örcün Barışta, agm., s. 262; Yıldız Demiriz, age., s. 24

[2055] C. Baltacı, *age.*, s. 872.

man, medresenin 1575-1576 yılında inşa edildiği ileri sürer[2056]. Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 11.01.1970 tarih ve 5233 sayılı kararı ile korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmiştir.

Vakfiyesi: Bilinmemektedir.

Mimarı: Külliyenin mimarı bilinmemektedir.

Malzeme ve Teknik: Medresenin inşa malzemesi taş ve tuğladır. Hücrelerin güney, doğu ve kuzey duvarları ile dershanenin kuzey, doğu ve güney duvarları moloz taştan; dershanenin batıya bakan cephesi bir sıra taş üç sıra tuğladandır. Hücrelerin avluya bakan cepheleri ise bir sıra taş iki sıra tuğladandır. Kubbe kasnaklarında da moloz taş malzemeye yer verilmiştir. Tuğla malzeme kapı ve pencerelerin alıklıklarında, pencere kemerlerinde, kare gövdeli bacalarda; kesme taş malzeme kapı ve pencerelerin lento, söve ve denizliklerinde, kubbelerin tepe noktalarına yerleştirilen âlemler ile bacanın kesik piramit şeklindeki külahında; ahşap malzeme kapı ve pencere doğramaları ile dolap kapaklarında; mermer malzeme tuvalet mekanında; kurşun malzeme üst örtü kaplamasında; metal malzeme alt pencere parmaklıklarında; alçı ise tepe pencerelerinde dışlık ve içliklerde kullanılmıştır.

Plan ve Mimari Özellikleri: Cafer Paşa Külliyesi medrese ve türbeden oluşan medrese merkezli bir külliyedir. Ayvansarâyî; külliyenin türbe, medrese başka ve Halveti zaviyesinden meydana geldiğini yazar[2057]. Medrese plan bakımından, avlunun etrafının kuzey, güney ve doğudan odalarla çevrelendiği kolları kısa tutulmuş yatık "U" planlıdır. 10 hücre, bir dershane ile bir tuvaletten oluşmaktadır. Dershane ise "U"nun kısa kolunun ucuna eklenmiştir (Foto 1222, Çiz. 201-202).

Külliyeye batıda bulunan Kalenderhane Sokağı'na açılan bir kapıdan geçilerek ulaşılmaktadır. Batı cephenin kuzeye yakın köşesinde bulunan 1.70m. genişliğinde, 1.80m. yüksekliğinde kesme taştan basık kemerli bir kapı külliyeye giriş sağlanmıştır. Kapının güneyinde yer alan türbenin batıya bakan cephesinde altta ve üstte iki katlı düzenlenmiş dörder pencere açıklığı bulunur. Bununda güneyinde bulunan kapı açıklığı ile türbenin önündeki dış avluya ulaşılır. Avlunun kuzeyinde bulunan ikinci bir kapı ile dikdörtgen planlı, üzeri açık türbeye ulaşılmaktadır.

Kuzeybatıda bulunan kapıdan zemini taş döşeli ince uzun bir yoldan geçilerek medresenin avlusuna ulaşılır. Yolun kuzey duvarı moloz taş, güney duvarı ise alt kısımlarda üç sıra tuğla iki üst bölümlerde ise üç sıra tuğla sıra taş, dört sıra taştan

---

[2056] B. Tanman türbe giriş kapısı üzerinde yer alan kitabenin 1575-1576 tarihini taşıdığını ileri sürerek medresenin de bu tarihte inşa edildiğini kabul eder. Ancak daha sonra yapılan çalışmalarda kitabenin 1585 tarihini taşıdığı anlaşılmıştır. B. Tanman, *İstanbul Tekkelerinin Mimari ve Süsleme Özellikleri Tipoloji Denemeleri*, İstanbul Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1990, s. 37.

[2057] "… ve karîbinde vâki' türbede Câfer Paşa medfûndur…Ta'allukātıyla türbe-i mezbûrede medfûnlardır. Hayrâtının cümlesi hâlen harâbdır. Mahallesi vardır. Der kurb-ı Cafer Paşa Medresesi". Bkz. Ayvansarâyî, age., s. 360. Baha Tanman'da külliyenin Halveti Zaviyesi niteliğindeki tekkenin medrese ile ortak bir mescid-dershane-tevhidhaneye sahip olduğunu, türbenin de kısmen tevhidhane olarak kullanıldığını söyler. B. Tanman, agt., s. 37.

örülmüştür. Bu cephe üzerinde bulunan bir kapı açıklığı ile de türbe mekanına geçiş sağlanmıştır. Avlu ile yol arasında yaklaşık 0.50m'lik bir kot farkı bulunmaktadır.

Medresenin ***güney cephesi*** 21.50m. uzunluğunda olup moloz taş örgülüdür. Dershanenin güney cephesi 8.30m. uzunluğunda 6.60m. yüksekliğindedir. Cephe yüzeyinde bir adet sivri kemerli tepe pencere yerleştirilmiştir. Dershanenin doğusunda yer alan hücrelerin uzunluğu ise 12.15m. uzunluğunda olup sağır tutulmuştur (Foto 1223).

Medresenin ***doğu*** ve ***kuzey cephesi*** moloz taş örgülü olup sağırdır. Doğu cephe 26.60m., kuzey cephe ise 15.80m. uzunluğundadır. 1969 yılında hazırlanmış rölöve planında doğu cephede altı pencere açıklığı işlenmiştir (Foto 1224-1225).

Avlu doğudan 16.00m., güneyden 16.10m., kuzeyde ise 11.30m. uzunluğundadır. Üzeri açık avlunun üç tarafının ahşap direklerle taşınan bir revakla kuşatılmış olduğu yayınlarda geçmektedir. Ancak bununla ilgili duvarlarda ve yapıya ait eski fotoğraflarda bir bilgi bulunmamaktadır (Foto 1226)[2058].

Avlunun ortasında diğer medreselerde görülen şadırvanın yerine dershanenin batısında bir ***su kuyusuna*** yer verilmiştir. Yek pare taştan yapılmış kuyunun bileziği 0.50x0.50m. ölçülerinde kare formludur. Kalınlığı ise 0.18m.'dir. Üzerinde kare formlu bir kapak taşı kapatılmıştır. Yan yüzeylerinde çıkrıkların yerleri belli olmaktadır ancak günümüze ulaşmamıştır. Avlunun etrafı 10 hücre, dershane ve bir tuvalet mekanı ile "U" şeklinde kuşatılmıştır. Dershane "U"nun kısa kolunun ucuna eklenmiştir (Foto 1227).

Avlunun ***kuzey cephesi*** 11.30m. uzunluğundadır. Her hücrenin güneye bakan cephesinde birer kapısı ile ortadaki iki hücrenin bir alt bir üst pencere ile avluya açılmaktadır. Cephe duvarları bir sıra taş iki sıra tuğladandır. Beden duvarları taş bir kornişle sonlandırılmıştır.

Avlunun ***doğu cephesi*** 16.00m. uzunluğunda olup bir sıra taş iki sıra tuğladandır. Cephe yüzeyinde yer alan dört hücrenin avluya bakan cephesinde altlı üstlü birer pencere ile birer kapı açıklığı bulunmaktadır.

Avlunun ***güney cephesi*** 16.10m. uzunluğunda olup iki hücre ile bunların batısına eklenen dershane binası yer alır. Hücrelerin 7.80m. uzunluğunda, 4.50m. yüksekliğinde olup bir sıra taş iki sıra tuğladandır. Köşe hücresinin avluya açılan bir kapısı bulunmaktadır. Yanındaki iki hücrenin kuzeye bakan cephesinde birer kapı ile altta ve üstte birer pencere açıklığı yerleştirilmiştir.

Hücrelerin batı kanadının köşesine eklenmiş ***dershane*** "U" nun kısa kolunun ucuna gelecek şekilde konumlanmıştır (Foto 1228). Avlu zemininden 0.50m. yükseklikte-dir. Her bir cephesi 8.30m. uzunluğunda olup 6.60m. yüksekliğindedir. Beden duvarları taş bir kornişle sonlandırılmıştır. Dershane doğu cephesine bitiştirilmiş olan

---

[2058] B. Tanman, *agt.*, s.37.

hücrelerden 2.60m. kuzeye doğru taşıntı yapmaktadır. Hücrelere bitişik olmasından dolayı cephe yüzeyine alt pencere açılmamış, ancak üstte bir adet tepe penceresi bulunmaktadır. Güney cephede moloz taş örgülü olup üstte bir tepe penceresi yerleştirilmiştir. Batı cephesi bir sıra taş üç sıra tuğlada, diğer üç cephe ise kaba yonu moloz taştan inşa edilmiştir. Cephe yüzeyinde dikdörtgen formlu, basık kemer alınlıklı iki alt pencere ile bunların üzerinde ortaya gelecek şekilde bir üst tepe penceresi; kuzeyde ise ortada giriş kapısı iki yanda basık kemer alınlıklı dikdörtgen iki pencere ile üstte tek tepe pencere ile aydınlatılmıştır. Alt pencereler dıştan alınlıklı, içten ise dikdörtgen formlu olup alınlıkları yoktur. Üst pencerelerin kemeri tuğladandır. Dershanenin kuzey cephesi kaba yonu moloz taş örgülüdür. Cephe ortasında giriş kapısı, üzerinde sivri kemerli tepe pencere ile kapının sağında ve solunda birer adet dikdörtgen formlu alt pencereler yerleştirilmiştir. Kapının sağında ve solunda yer alan pencereler zeminden 0.63m. yüksekliğinde, 1.00m. genişliğinde, 1.68m. yüksekliğinde, 1.15m. derinliğindedir. Kesme taştan yapılmış lento, söve ve denizliği 0.25m. genişliğinde, 0.15m. derinliğindedir (Çiz 205). Dikdörtgen formlu pencereler basık kemerli birer alınlığa sahiptir. Alınlığın içerisi kesme taştan sağır tutulmuştur. Alınlık kemeri ise tuğladandır. Kapının üzerinde yer alan tepe penceresi 0.80m. genişliğinde, 1.60m. yüksekliğinde olup yuvarlak gözlü alçı dışlıklıdır (Foto 1229).

Dershaneye, kuzey cephe ortasına yerleştirilmiş bir kapı ile giriş sağlanmıştır. Dikdörtgen bir çökertme içerisine yerleştirilmiş giriş kapısı mermerden yapılmış olup 2.85m. yüksekliğinde, 1.66m. genişliğindedir. Dıştan düz ve iç bükey silmeli 8cm. genişliğinde iki bordür ile dört yönden kuşatılmıştır. 1.18m. genişliğinde 2.04m. yüksekliğinde basık kemerli bir kapı ile içeri girilmektedir. Kapının söveleri yek pare mermerden olup 0.15m. genişliğindedir. Kapının basık kemeri ise 0.20m. yüksekliğinde olup kilit taşının ortasında bir adet gülbezek yerleştirilmiştir. Kemer üzerinde yer alan üçgen köşelikler sade bırakılmıştır. Orta bölümü 3cm., yan kenarları 0.25m. yüksekliğindedir. Bununda 0.10m. üzerine yerleştirilmiş yatay dikdörtgen formlu kitabe levhası boş bırakılmıştır. Kapı açıklığından girilen dershane dıştan 8.30x8.30m., içten 5.94x5.90m. ölçülerinde kare planlıdır. Üzeri zeminden 8.68m. yüksekliğinde pandantiflerle geçilen bir kubbe ile örtülüdür. Kubbe onikigen planlı bir kasnağa oturmaktadır. Üzeri kurşun kaplı olup taş bir alemle sonlandırılmıştır. Duvarları sıvalı olup badana boyalıdır (Foto 1230-1231).

Güney cephe içten 5.94m. uzunluğundadır. Cephe ortasında, giriş aksında, 1.16m. genişliğinde, 0.65m. derinliğinde yarım daire planlı ***mihrap*** bulunur (Çiz. 206). Mihrap nişi 2.16m. yüksekliğindedir. Üst köşelerde 2cm. içeri doğru girinti yaparak üzeri yarım daire kemerli yarım küre şeklinde bir kavsara ile örtülüdür. Kavsaranın yüksekliği 0.55m.'dir. Mihrabın iki yanında zeminden 0.50m. yüksekliğinde, 1.11m. genişliğinde, 0.60m. derinliğinde, 1.75m. yüksekliğinde dikdörtgen birer niş yerleştirilmiştir. mihrabın üzerinde 0.80m. genişliğinde, 1.60m. yüksekliğinde, 1.25m.

derinliğinde sivri kemerlidir (Çiz. 207). Pencere içliği revzenli, dışlığı yuvarlak gözlü olup alçı şebekelidir. Mihrabın iki yanında zeminden 0.50m. yüksekliğinde, 1.11m. genişliğinde, 0.60m. derinliğinde, 1.75m. yüksekliğinde dikdörtgen birer niş yerleştirilmiştir (Foto 1232).

5.90m. uzunluğundaki doğu cephe üzerinde iki adet dikdörtgen niş bulunmaktadır. Nişlerin ölçüleri güney cephedekilerle aynıdır. Nişlerin üzerinde ortaya gelecek şekilde bir adet tepe penceresi yerleştirilmiştir. 0.80m. genişliğinde, 1.60m. yüksekliğinde olup sivri kemerlidir. 5.90m. uzunluğundaki batı cephede doğu cephede yer alan nişlerle aynı aks üzerinde olacak şekilde iki alt pencere ile bunların üzerinde ortaya gelecek şekilde sivri kemerli tek tepe penceresi yerleştirilmiştir. Alt pencereler zeminden 0.45m. yüksekliğinde, 0.98m. derinliğinde, 1.85m. yüksekliğinde, 1.11m. genişliğinde dikdörtgen formludur (Foto 1233-1234).

Dershanenin bitişiğinde yer alan ***bir nolu hücreye*** kuzey cephede eksenden doğuya kaydırılmış bir kapı ile girilmektedir. Kapı açıklığı 1.00m. genişliğinde, 1.82m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu düz atkı taşlıdır. Kapının lento, söve ve denizlikleri yek pare küfeki taştandır. Kapı söveleri 0.20m. genişliğinde, 0.15m. derinliğindedir. Kapının üzerine tuğladan basık kemerli bir alınlık yerleştirilmiştir. Kapının sağında 0.91m. genişliğinde, 1.40m. yüksekliğinde, dikdörtgen formlu, lokmalı demir parmaklıklı pencere ile üstte ortaya gelecek şekilde sivri kemerli alçıdan yuvarlak gözlü dışlık pencere ile avluya açılmaktadır. Tepe penceresi 0.75m. genişliğinde, 1.40m. yüksekliğindedir. Pencere kemeri 0.40m. yüksekliğinde olup 0.15m. genişliğinde 3cm. kalınlığında tuğlalarla örülmüştür. Pencerelerin söveleri 1.10m. yüksekliğinde olup bir sıra taş, iki sıra tuğladan örülüdür. Kapı açıklığından girilen hücre 3.90x3.45m. ölçülerinde kareye yakın dikdörtgen planlı olup üzeri pandantiflerle geçilen kubbe ile örtülüdür. Kubbenin zeminden yüksekliği 5.57m.'dir. Duvar kalınlıkları kuzey ve doğuda 0.75m., güneyde 0.90m.'dir. Odanın güney cephesinde ortada ocak, iki yanda birer niş bulunmaktadır. Ocağın genişliği 0.51m., derinliği 0.45m., yüksekliği 2.00m'dir. Ocağın iki yanda yer alan nişler ise 0.70m. genişliğinde, 0.45m. derinliğinde, 1.00m. yüksekliğinde olup dikdörtgen formludur (Çiz. 203-204). Batı cepheye dikdörtgen formlu iki niş açılmıştır. Doğu cephe sağır tutulmuştur. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde bulunan yapıya ait 1969 tarihli rölöve planında güneyde yer alan iki hücrenin yıkık olduğu görülmektedir. Hücrenin batı cephesinde iki nişin bulunduğu görülmektedir. Nişler 0.76m. genişliğindedir. Güney cephede ise ocağın iki yanında 0.75m. genişliğinde, 0.78m. derinliğinde dikdörtgen formlu iki alt pencere bulunmaktaydı. Günümüzde pencerelerin yerleri niş olarak düzenlenmiştir (Foto 1235-1236).

Bir nolu hücrenin doğusunda yer alan ***iki nolu hücreye*** kuzey cephede eksenden batıya kaydırılmış dikdörtgen formlu bir kapı ile girilmektedir. Oda içten 3.80x3.50m. ölçülerinde kareye yakın dikdörtgen planlıdır. Kuzeyde kapının doğusunda dikdörtgen formlu alt pencere ile üstte ortaya gelecek şekilde sivri kemerli

birer pencere avluya açılmaktadır. Güney cephede ortada 0.45m. derinliğinde, 0.61m. genişliğinde, 2.00m. yüksekliğinde sivri külahlıdır. Ocağın iki yanına 0.45m. derinliğinde, 0.75m. genişliğinde dikdörtgen birer niş yerleştirilmiştir. Batı cephede 0.50m. derinliğinde, 0.73m. genişliğinde dikdörtgen formlu iki niş bulunur.

Güney ve doğu kanatların birleştiği köşede yer alan ***üç nolu*** odaya kuzeybatıda bulunan dikdörtgen formlu bir kapı ile girilmektedir. 1.12m. genişliğindeki kapıdan 2.00m. derinliğinde bir koridordan geçilerek hücreye girilmektedir. İçten 3.72x3.60m. ölçülerinde hemen hemen kare planlı olup üzeri pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Güney duvarında diğer hücrelerde olduğu gibi ortada ocak, iki yanda birer adet dikdörtgen formlu niş yerleştirilmiştir. Batıda 0.70m. genişliğinde, 0.45m. derinliğinde, 1.20m. yüksekliğinde bir; doğu cephede ise 0.70m. genişliğinde, 0.50m. derinliğinde iki dikdörtgen niş bulunur. Kuzey cephe ise sağır tutulmuştur (Foto 1237-1239).

Doğu kanat üzerinde ***dört hücre*** bulunmaktadır. Bunlardan güneyden kuzeye doğru 4, 5 ve 6 nolu hücrelere batı cephelerinde eksenden kuzeye kaydırılmış; yedi nolu hücreye eksenden güneye kaydırılmış 0.95m. genişliğinde, 1.84m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu birer kapı ile giriş sağlanmıştır. Üç hücrenin oda giriş kapısının güneyinde; diğer hücrede kuzeye yerleştirilmiş dikdörtgen formlu, düz atkı taşlı, basık kemer alınlıklı alt pencere, üstte ortada derinliği 0.78m., genişliği 0.75m., yüksekliği 1.40m. olan sivri kemerli tepe penceresi avluya açılmaktadır. Oda iç ölçüleri farklılık göstermektedir. Ortalama 3.50x3.70m. ölçülerinde kareye yakın dikdörtgen planlıdır. Üzeri 5.57m. yüksekliğinde pandantif geçişli birer kubbe ile örtülüdür. Odaların doğu cephelerinde ortada 0.40m. derinliğinde, 0.75m. genişliğinde, 2.00m. yüksekliğinde ocak ile iki yanından 0.80m. genişliğinde, 1.00m. yüksekliğinde dikdörtgen iki niş bulunur. Batı cepheleri sağır tutulmuştur. Kuzey cephede ise iki niş daha bulunmaktadır.

Kuzey ve doğu duvarın birleştiği köşede yer alan ***sekiz nolu hücreye*** güneydoğu köşede bulunan 1.12m. genişliğinde dikdörtgen formlu bir kapı ile girilmektedir. Kapıdan 2.00m. derinliğinde bir koridordan geçilerek odaya ulaşılmaktadır. 3.50x3.70m. ölçülerinde hemen hemen kare planlı olup üzeri 5.57m. yüksekliğinde bir kubbe ile örtülüdür. Doğuda ortada ocak, iki yanda birer niş, kuzey ve batı cephelerde ikişer niş vardır. Nişler zeminden 0.45m. yüksekliğinde, 1.00m. yüksekliğinde, 0.40m. derinliğinde, 0.80m. genişliğinde dikdörtgen formludur. Doğuda yer alan ocak 0.40m. derinliğinde, 0.78m. genişliğinde 2.20m. yüksekliğindedir. Ocak nişi dikdörtgen planlı olup tabanı oda zemininden 0.30m. yüksekliğindedir. Ocakların özgün yaşmakları günümüze ulaşmamıştır. Son onarımlarda ahşaptan yaşmak ve davlumbazlar eklenmiştir. Günümüzde üçgen alınlıklıdır.

Kuzey kanatta iki hücre ile tuvalet mekanı bulunmaktadır. Cephenin doğusunda yer alan dokuz nolu odaya güney cephede eksenden batıya; 10 nolu hücreye ise doğuya kaydırılmış birer kapı ile girilmektedir. Dokuz nolu oda giriş kapısının

doğusunda, on nolu oda da ise kapının batısında avluya açılan dikdörtgen formlu alt pencere ile üstte ortaya gelecek şekilde sivri kemerli tepe penceresi yerleştirilmiştir. İçten 3.50x3.50m. ölçülerinde kare planlıdır. Diğer hücrelerde olduğu gibi üzeri pandantif geçişli birer kubbe ile örtülüdür. Kuzey cephelerinde ortada ocak iki yanında dikdörtgen birer niş ile batı cephede iki niş yerleştirilmiştir. Nişler ahşaptan iki kanatlıdır. Doğu cepheleri sağır tutulmuştur. Odaların zemini 0.29x0.29m. ölçülerinde kare tuğlalarla kaplanmıştır. Tuğlaların aralarında 2.5cm. kalınlığında derz bulunmaktadır.

Ocakların üst örtüye yansıyan ***bacaları*** tuğladan kare gövdelidir. Gövdenin her bir yüzeyinde sivri kemerli küçük duman çıkışı için açıklıklar yerleştirilmiştir. Üzeri kesme taştan kesik piramit şeklinde taş bir külahla örtülmüştür (Foto 1240, Çiz. 208).

Kuzeybatı köşede yer alan tuvalet mekanına güney cephede bulunan 0.70m. genişliğinde dikdörtgen formlu, basık kemer alınlıklı, ahşap doğramalı tek kanatlı bir kapı ile girilmektedir. 1.59x3.75m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Üzeri beşik tonoz örtülüdür. Batısında tek pencere açıklığı ile aydınlatılmıştır. Duvarlar sıvalı ve boyalıdır. Zemini ve duvarlar 1.50m. yüksekliğe kadar mermer ile kaplanmıştır (Çiz. 209).

Süsleme Özellikleri: Medrese yapısı süsleme açısından sadedir. Beden duvarlarında yer yer kullanılan almaşık örgü, kapı ve pencerelerin düzgün kesme taştan yapılmış lento, söve ve denizlikleri ile tepe pencerelerin içlik-dışlıkları cepheye hareketlilik kazandırmıştır. Kurşun kaplı kubbelerdeki taş alemler ile tuğla bacaların kesik piramit şeklindeki bacaları dikkati çekmektedir. Ayrıca dershane giriş kapısı kesme taştan yapılmış olup dört yönden düz ve iç bükey bir silme ile kuşatılmıştır. Basık kapı kemerini kilit taşı üzerinde yer alan gülbezek motifi süslemenin bulunduğu tek yerdir (Çiz. 184).

Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu: 1206/1792 İstanbul Tahrir defterinde yer alan bilgilerde medresenin müderrisi Elhac Mustafa Efendi olup oda sayısı 10, talebe sayısı ise 6'tür[2059]. İstanbul'da 1869 yılında faal olan medreseler listesinde Cafer Paşa Medresesi'nin adına rastlanılmaması yapının bu tarihlerde fonksiyonunun sona ermiş olabileceğini göstermektedir[2060].

1 Eylül 1969 yılında onarılması için İbrahim R. Erkoğlu tarafından restorasyon projesi hazırlanmıştır. Bu tarihte alınmış rölöve planında güneyde dershanenin yanında olan odaların üst örtülerinin yıkılmış olduğu görülmektedir. Kuzeyde yer alan dört hücrenin ise sadece duvarları çizilmiş iç mekanları işlenmemiştir. Bu odaların duvarları ve üst örtüsü ahşap malzeme ile kaplanmıştır. Hücrelerin bölme duvarlarının bir bölümü yıkılmış, iç kısımlarının enkazla dolmuştur. Avluda ahşap barakaların yapıldığı rölöve projesinde belirtilmiştir.

[2059] N. Aktaş, *agt.*, s.104-105.

[2060] M.S. Kütükoğlu, *agm.*, s.277-392.

1975 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarılmıştır[2061]. 1980'li yıllarda Eyüp Kız Kuran Kursu olarak kullanılmıştır. Medrese, 2009 yılında tamamlanan ikinci restorasyon çalışmalarının tamamlanmasının ardından Eyüp Sultan Belediyesi Cafer Paşa Medresesi Kültür Sanat Merkezi olarak kullanılmaktadır.

[2061] M. N. Haskan, *age.*, s. 7; S. Eyice, *agm.*, s.20.

3.49. İstanbul Gevher Sultan Medresesi

Yeri: Gevher Sultan Medresesi, İstanbul İli Fatih İlçesi Aksaray Mahallesinde 225 pafta, 1105 ada 4 parselde bulunur. Medresenin güneyinde Cerrah Paşa Caddesi, batısında Nakşi Sokağa, kuzey ve doğusunda Küçük Mühendis Sokağı ile çevrili alan içerisine inşa edilmiştir. Medresenin yol aşırı kuzeyinde Cerrah Mehmet Paşa Külliyesi yer alır (Çiz. 210).

Bânîsi: Medresenin bânîsi II. Selim'in kızı, Kaptan-ı Derya Piyale Paşa'nın eşi Gevherhân Sultan (Hacce Gevher Mülûk Sultan-Gevherimülûk-Gevhermülk)'dır[2062]. 1544 yılında Manisa'da doğan Gevher Sultan 1587 yılında vefat ederek babasının yanınan defnedilmiştir[2063]. Gevher Sultan, Cisriergene'deki (Uzunköprü) Doğanderesi Mahallesiyle Karayusuflu köyünü, Filibe'de, Göbekli, Yeğenbeğli, Derziler mülk köylerini medresesine vakfetmişti[2064]. Osmanlı Dveletinde Hanım Sultanları İstanbul'un imarında önemli rol oynadıkları yaptırdıkları hayır eserlerinin varlığından anlaşılmaktadır[2065].

İnşa Tarihi: Medrese üzerinde inşa tarihini gösteren her hangi bir kitabe bulunmamaktadır. Yapının inşa tarihi ile ilgili olarak farklı görüşler ileri sürülmüştür. D. Kuban[2066] ve G. Necipoğlu[2067] medresenin 1586 yılında inşasına başlandığını 1588 yılında tamamlandığını; O. Aslanapa 1586[2068], Ayvansarayî 995/1587 tarihi verir[2069]. İlk Müderris 995/1586-87 yılında Yenişehirli Ali Efendi atandığına göre medresenin de bu tarihlerde yapıldığı kabul edilmektedir[2070].

Vakfiyesi[2071]**:** Gevher Sultan'ın Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde 742 numarada kayıtlı vakfiyesi Evâil-i Ramazan 1018/28 Kasım-7 Aralık 1609 tarihlidir. Vakfiyede geçen "*İstanbul'da Avratbazarı adı verilen mevkide, İğneci Mahallesi'nde bir*

[2062] Ayvansarâyî, *age.*, s.115; M. Süreyya, *age.*, s.1336; M. Ç. Uluçay, *age.*, s. 70; O. Aslanapa, *age.*, s.312; A. V. Çobanoğlu, "Cerrah Mehmet Paşa Külliyesi", *DBİA*, C.II, İstanbul 1994, s.412; M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 324.

[2063] M. Ç. Uluçay, *age.*, s.70; Mübahat S. Kütükoğlu, *age.*, s.324; W. M. Wienner, *age.*, s.360; O. Aslanapa, *age.*, s.311; N. Sakaoğlu, *Bu Mülkün Kadın Sultanları*, İstanbul 2015, s.276.

[2064] N. Sakaoğlu, *age.*, s.276.

[2065] Hezarfan Hüseyin Efendi, "Telhîsü'l-Beyân Fî Kavânîn-i Âl-i Osman" isimli eserinde "Asâr-ı hayrât-ı celîlleriyle şehr-i Kostantiniyye'yi tezyin eylediklerinden mâ'adâ, selâtîn-i kirâmdan Şah Sultân ve Ayşe Sultân ve Hadîce Sultân ve Gevher Sultân ve Siyâvuş Paşa sultanı ve Fâtıma Sultân ve İsmihân Sultan ve diğer Fâtıma Sultân, mezkûrât-ı hazerâtın her biri şehrin bir cânibinde hasbeten-lillahu te'âlâ bezl-i mâl-i firâvân edüp, birer câmi'-i şerîf ve talebeye tahsîl-i ilm içün birer medrese-i latîf ve mühimmat-ı fukarâ içün birer imâret-i münîf binâ eylemeleriyle İstanbul'a şân verdiler" şeklindeki bilgilerden hanım sultanların yaptırdıkları eserlerden kısaca bahseder. Bkz. Hezarfan Hüseyin Efendi, age., s. 51.

[2066] D. Kuban, *age.*, s.381, 383.

[2067] G. Necipoğlu, *age.*, s. 679.

[2068] O. Aslanapa, *age.*, s.311.

[2069] Ayvansarâyî, age., s.115.

[2070] C. Baltacı, *age.*, s.434.

[2071] Gevher Sultan Vakfiyesi AVGMA, 742 Numaralı defterin 165.sayfa 67. sırasında kayıtlı İstanbul, Filibe, Edirne (Paşa), Niğbolu, Dimetoka, Eğriboz ve Tırhala'da *"Gevherhan Sultan İbneti Sultan Selim Han Vakfı"* na ait olup evail-i Ramazan 1018 tarihlidir.

tarafı adı geçenin eşi ve merhum Vezir Mehmed Paşa'nın vakfı ve bir tarafı Abdullah oğlu İsa Ağa'nın mülkü ve bir tarafı Mustafa oğlu Ahmed Çelebi'nin mülkü ve bir tarafı umuma ait yol ile sınırlandırılmış ve güzel bir arsa üzerinde kendine ait helal malı ile Allah rızası için yüce bir medresenin inşa ederek vakfetti" şeklindeki bilgilerden medresenin konumu ve inşa edilme gerekçesi belirtilmiştir[2072]. Vakfiyede medresede görevli müderrisin akli ve nakli ilimlere vakıf, yol ve yöntem öğretmede usta, ahlaklı, görevine özen gösteren ve ihmal etmemesi kaydıyla günlük 50 akçe; ilme meraklı ve istifadeye yetenekli öğrencilerin 15 odada kalmaları ve içlerinden ilmiyle diğerlerinden daha üstün olan bir öğrencinin müderrise yardımcı olmak ve görevini layığıyla yerine getirmek kaydıyla günlük 12 akçe ücretle muid olarak atanacağı ve iki odaya sahip olacağı, geri kalan 13 odanın 12'sinde öğrencinin kalması ve her birine eğitimleri süresince günlük altışar akçe verilmesi, muide ait iki odadan birinde vazifesi ihmal etmeyen bir kimsenin medrese kapısını açma ve kapamak üzere görevli olan bevvab günlük 4 akçe, müderris kapıcı veya başka birisinin temizlik işlerini görmek amacıyla günlük iki akçe ücret karşılığında atanacağı şart kılınmıştır[2073].

Mimarı: Medresenin mimarı tartışmalı olup bu konuda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. W. Müller Wienner[2074] ve O. Aslanapa[2075] Mimar Sinan'ın eseri olduğunu söylerler. Buna kanıt olarak ise Sinan Tezkerelerinde *"Hacı Hatun"* adı ile geçen medresenin bu yapının olabileceğini ileri sürerler[2076]. Doğan Kuban ise yapının yol aşırı güneyinde olan Cerrah Mehmet Paşa Külliyesi'ni yapan Davut Ağa'nın aynı zamanda medresenin de mimarı olduğunu örüşünü savunur[2077]. Gevherhan Sultan Medresesi inşa edildiği tarihte Mimar Sinan'ın hayatta olduğu bilinmektedir. Ancak onun eserlerinin sıralandığı listelerde yer almayan bir yapıdır. Mimar Sinan'ı vefatından sonra mimarbaşılığa getirilen Davut Ağa'nın Mimar Sinan hayatta iken bazı proje ve uygulamalarla etkin olduğu bilinmektedir[2078]. Davut Ağa'nın mimarbaşılığı döneminde yapılan ve tarihi bilinen bir diğer medrese Gazanfer Ağa Külliyesi'dir. Medresenin plan özellikleri yanında, yol üzerindeki ana girişinin özel biçimli kemeri, ön avlusu, hücrelerindeki geniş ve yüksek nişler gibi ayrıntılarıyla Gevherhan Sultan Medresesi'ne benzemektedir. Gevherhan Sultan Medresesi'nin mimarının bu bilgilerden hareketle Davut Ağa olmalıdır.

Malzeme ve Teknik: Medresenin inşa malzemesi taş ve tuğladır. Güneyde yer alan ana giriş cephesinde kesme taş; beden duvarlarında kaba yonu taş; kemerlerde, üst

---

[2072] VGMA, 742 Numaralı Defter, s.165.

[2073] VGMA, 742 Numaralı Defter, s.168.

[2074] W. M. Wienner, *age.*, s.360.

[2075] O. Aslanapa, *age.*, s.312-313.

[2076] O. Aslanapa, *age.*, s.312-313.

[2077] "1593 yılında yapılan Cerrah Paşa Camii de Davut Ağa'nın eseridir. Bu durum Cerrah Paşa ve Gevherhan Sultan Medreselerinin aynı caddenin iki yanında yer almasının bir rastlantı olmadığını düşündürmektedir". Bkz. D. Kuban, age., s.381.

[2078] Davut Ağa'nın kitabelerde adının geçtiği ve ona ait olduğu bilinen yapılar İstanbul Çarşamba'daki Mehmet Ağa Camii, Sarayburnu'ndaki İncili Köşk ve Divanyolu'ndaki Koca Sinan Paşa Külliyesidir.

örtüde, pencere alınlıklarında, bacalarda, zemin döşemesinde tuğla; üst örtü kaplamasında kurşun; kapı ve pencerelerin lento, söve ve denizliklerinde mermer; pencere parmaklıklarında metal; üst pencere şebekelerinde ve ocak yaşmaklarında alçı; kapı ve pencere kanatlarında ise ahşap malzemeye yer verilmiştir.

Plan ve Mimari Özellikleri: Gevher Sultan Medresesi bağımsız tipte yapılmış medreseler içerisinde yer almaktadır. Ancak hemen yanında inşa edilen Cerrah Mehmed Paşa Külliyesi ile de organik bir bağlantısı bulunmaktadır. Açık avlulu, tek katlı, avlunun etrafı dört yönden revaklarla çevrilidir. Revakların arkasında yer alan on dört hücre avluyu "U" şeklinde kuşatacak şekilde dizilmiştir. Dershane binası ise "U" nun kapalı kolunun ortasına yerleştirilmiştir (Çiz. 211). Giriş cephesi kesme taştan, diğer cepheler ise kaba yonu moloz taş ve tuğladan inşa edilmiştir. Cepheler sade tasarlanmış olup altlı üstlü pencerelerle hareketlendirilmiştir. Saçaklar ise testere dişi ile sonlandırılmıştır.

Güney cephe 27.40m. uzunluğundadır. Cephe iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm girişin doğusunda yer alan tuvalet mekanıdır (Foto 1241). 9.55m. uzunluğunda, 5.33m. yüksekliğinde kesme taştan yapılmış olup sağır tutulmuştur. İkinci bölüm ise 10.40m. uzunluğundaki yapıya girişi sağlayan taçkapının bulunduğu bölümdür. Kesme taştan yapılan cephenin ortasına taçkapı yerleştirilmiştir. 4.03m. genişliğinde, 5.20m. yüksekliğinde dikdörtgen bir kütle şeklindedir. Dıştan 0.33m. genişliğinde düz silmelidir. Kapının iç kenar köşelerinde gömme birer sütünce yerleştirilmiştir. Giriş açıklığının üzeri kaş kemerli bir kuşatma kemeri ile örtülmüştür. Kapı açıklığı 1.43m. derinliğinde, 1.91m. genişliğinde, 3.12m. yüksekliğinde olup basık kemerlidir. Kemeri kırmızı ve beyaz mermerden ters-düz palmetlerle zıvana geçmelidir. Kemer köşelerindeki üçgen alanlar boş bırakılmıştır. Kapının üzerinde kaşkemerli alınlık içerisinin ortasına büyük bir rozet yerleştirilmiştir. Kapının söveleri yekpare mermerdendir. Kapının avluya bakan arka yüzeyi de basık kemerlidir (Foto 1242-1244, Çiz. 212-213).

Taçkapının iki yanında 0.94m. genişliğinde, 2.16m. yüksekliğinde, 0.50m. derinliğinde yarım sekizgen planlı birer niş bulunur. Nişlerin yanında zeminden yaklaşık 1.00m. yüksekliğinde, 0.76m. derinliğinde, 1.11m. genişliğinde, 1.90m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu, demir parmaklıklı birer pencere arka tarafta yer alan medresenin dış avlusuna açılmaktadır.

Kapıdan dış avluya ulaşılır. Taçkapının arka yüzeyi 1.43m. derinliğinde, 3.73m. genişliğinde olup kuzeye doğru uzatılmıştır. ***Avlu*** 10.05x5.95m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Doğu ve batı cepheleri sağır tutulmuştur. Güneyde taçkapının iki yanında birer pencere ile dışarıya açılmaktadır. Ayrıca medreseye girişi sağlayan kapının iki yanında 1.12m. genişliğinde, 0.76m. derinliğinde, 1.83m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu, demir parmaklıklı birer pencere avluya açılmaktadır. Avlunun kuzeyden-güneye doğru eğimin artmasından dolayı taçkapı ile medrese avlusu arasına yedi basamaklı taş basamaklı bir merdiven ek-

lenmiştir. Merdivenlerden çıkılarak kapı açıklığına ulaşılır. Dikdörtgen bir çökertme içerisine yerleştirilmiş giriş kapısı 2.27m. genişliğinde, 3.84m. yüksekliğinde olup mermerden yapılmıştır. Kapı iki kenardan düz ve profilli silmeli iki bordür le sınırlandırılmıştır. Ortada yer alan kapı açıklığı basık kemerli olup 1.12m. genişliğinde, 0.76m. derinliğinde, 2.60m. yüksekliğindedir. Kapı kemeri 0.32m. boyunda olup kırmızı ve beyaz renkli dokuz mermerden oluşturulmuştur. Kilit taşı üzerinde bir adet gülbezek yerleştirilmiştir. kemerin köşelerinde yer alan üçgen alanlar süslemesiz bırakılmıştır. Üzerinde ise 2.27x0.75m. ölçülerinde kitabe yeri boş bırakılmıştır. Kapının söveleri 0.22m. eninde olup yekpare mermerdendir. Kapının avluya bakan arka yüzeyi beden duvarından 0.26m. kuzeye doğru çıkıntı yapmaktadır. 2.85m. genişliğinde, 3.78m. yüksekliğinde kesme taştan dikdörtgen bir kütle şeklindedir. İçten de basık kemerli olarak tasarlanmış, kemerin alt kısımlarında dilimli taş konsollar ile desteklenmiştir (Foto 1245-1246).

Doğu cephe 32.66m. uzunluğunda olup kaba yonu moloz taş malzemeden inşa edilmiştir. Beden duvarları tuğladan iki sıra testere dişi ile sonlandırılmıştır. İki bölüm halinde düzenlenmiş cephenin güneyinde beden duvarından 1.00m. çıkıntı yapan tuvalet mekanı ile bunun kuzeyinde 25.70m. uzunluğunda altı öğrenci hücresi yer alır. Tuvalet mekanının doğuya bakan cephesi sağırdır. Hücrelerin doğuya baka cephelerinde ise ikişerden 12 adet pencere açıklığı ile dışarıya açılmıştır. Pencereler 1.20m. yüksekliğinde, 0.67m. genişliğinde sivri kemerli ve alçı şebekelidir. Pencerelerin kemerleri 0.20m. genişliğinde olup tuğladandır. Kemerin dış yüzeyi tek sıra tuğladan örülmüştür (Foto 1247).

Kuzey cephe 27.24m. uzunluğunda olup kaba yonu moloz taş örgülü yer yer tuğla hatıllıdır. Beden duvarları tuğladan iki sıra kirpi saçakla sonlandırılmıştır. Cephe ortasında yer alan ana dershane binası beden duvarından 4.42m. dışarı taşırılmıştır. Dershanenin kuzey cephesi 9.78m. uzunluğundadır. Cephe yüzeyinde altta ve üstte üçerden altı pencere açıklığı yer alır. Pencereler üst üstte aynı hizada olacak şekilde konumlanmıştır. Alt pencereler zeminden 0.75m. yüksekliğinde, 1.06m. genişliğinde, 1.80m. yüksekliğinde, dikdörtgen formlu, sivri kemerli alınlıklı; üst pencereler zeminden 4.42m. yüksekliğinde, 1.06m. genişliğinde, 2.02m. yüksekliğinde tuğladan sivri kemerli ve alçı şebekelidir (Foto 1247).

Dershanenin iki yanında yer alan yan kanatlar 8.73m. uzunluğundadır. Kuzeybatı köşede yer alan altı nolu köşe hücresinin kuzeye bakan cephesinde altta iki dikdörtgen formlu basık kemerli alınlıklı pencere açıklığı; üstte ise ortaya gelecek şekilde dikdörtgen formlu tek pencere olmak üzere toplam üç pencere açıklığı ile dışarıya açılmaktadır. Dikdörtgen formlu pencere sivri kemerden dönüştürülmüştür. Dikdörtgen pencere 0.65m. eninde, 0.98m. yüksekliğinde olup lento, söve ve denizlikleri yekpare taştandır. Altı nolu odanın doğusunda yer alan yedi nolu hücrenin kuzeye bakan cephesine altta iki, üstte aynı hizaya gelecek şekilde iki olmak üzere toplamda dört pencere açıklığı yerleştirilmiştir. Alt pencereler zeminden

0.60m. yüksekliğinde, 0.75m. genişliğinde, 1.45m. yüksekliğinde, dikdörtgen formlu, basık kemerli alınlıklı; üst pencereler ise zeminden 3.03m. yüksekliğinde, 0.65m. genişliğinde, 1.08m. yüksekliğinde, olup tuğladan sivri kemerlidir. Alt pencerelerin basık kemerli alınlıkları 1.18m. genişliğinde, 0.37m. yüksekliğinde olup içerisi beş sıra yatay tuğla dizisiyle istiflenmiştir. Kemer ise 0.15m. eninde olup etrafı tek sıra tuğla dizisiyle çevrilmiştir.

Dershanenin doğusunda ve ona bitişik olan sekiz nolu hücrenin bu cephesinde iki alt iki üst toplam dört pencere yer alırken; köşede yer alan dokuz nolu hücre iki adet dikdörtgen formlu alt pencere açıklığı ile dışarıya açılmaktadır.

Batı cephe doğu cephe ile simetrik olup 25.47m. uzunluğundadır. Doğu cephenin güneyinde yer alan tuvalet mekanının yeri batı cephede boş bırakılmıştır (Foto 1248).

Güney cephe ortasında bulunan kapıdan kubbeli revak hücresine buradan da avluya ulaşılır. ***Avlu*** 11.78x10.18m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda kareye yakın dikdörtgen planlıdır (Foto 1249). Avlunun ortasında şadırvan olmayıp, kuzeydoğusunda bir ***kuyu*** bulunur. Kuyu bileziği 2.50x2.50m. ölçülerinde kare bir sahanlık üzerinin ortasına oturtulmuştur. Kuyu bileziği 0.80x0.80m. ölçülerinde yek pare kesme taştandır. Bilezik gövdesinin yanlarında yer alan çıkrık ayakları 0.24x0.24m. ölçülerinde kare formlu olup yek pare taştandır. Ayakların üst bölümlerine karşılıklı açılmış deliklere geçirilmiş çıkrık tamburu yerleştirilmiştir (Foto 1250).

Avlunun etrafı dört yönden ***revaklarla*** çevrilidir. Revaklar doğu ve batıda 19.73m, kuzey ve güneyde 17.29m. uzunluğunda olup 3.57m. genişliğindedir. Köşelerde birer tane, ana cephelerde üçer tane olmak üzere on altı gözlüdür. Batı kanattaki her bir revak gözü ortalama 3.70x3.56m., güneydekiler 3.50x3.21m., doğudakiler 3.73x3.55m., kuzeydekiler ise 3.45x3.20m. ölçülerinde hemen hemen kare planlıdır. Üzeri ise pandantif geçişli birer kubbe ile örtülüdür.

Revak örtülerini taşıyan on iki sütun birbirlerine ve gerilerindeki duvarlara tuğladan sivri teğet kemerlerle bağlanmıştır. Sütunlar mermer olup 2.30m. yüksekliğinde, 0.38m. çapındadır. Sütun başlıkları baklavalı tipte olup 0.58m. genişliğinde, 0.50m. yüksekliğindedir. Başlıkların gövde ile birleşim yerleri 7cm. genişliğinde metal bileziklerle kapatılmıştır. Kemerlerin yüksekliği 4.63m., kalınlığı ise 0.56m.'dir. Kemer yüzeyi 0.34m. genişliğindedir. İki sütun arası 3.70m. genişliğindedir. Başlıklar birbirine ve duvarlara metal gergilerle bağlanmıştır. Revakların avluya bakan cephelerinde kemer köşelikleri ve alınlığı bir sıra taş iki sıra tuğladan almaşık tekniğindedir. Cephe yüzeyi tuğladan üç sıra testere dişi ile sonlandırılmıştır (Foto 1251-1257).

Revakların arkasında doğu ve batı kanatta beşerden on, kuzeyde dershane ile iki yanında ikişerden dört olmak üzere toplam ***14 hücre*** "U" şeklinde dizilmiştir.

Dershane "U"nun kapalı kolu üzerinin ortasına, giriş aksına yerleştirilmiştir. Güney cephede hücreye yer verilmemiştir (Foto 1258).

Avlunun ***batı kanadında*** beş hücre bulunur. Güneyde yer alan ilk hücreye eksenden güneye kaydırılmış 0.85m. genişliğinde, 0.82m. derinliğinde, 1.77m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu bir kapı ile girilmektedir. Kapı açıklığından girilen hücre 3.31x3.29m. ölçülerinde kare planlıdır. Üzeri pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Kubbenin zeminden yüksekliği 6.00m.'dir. Güney cephe sağır tutulmuştur. Kuzeyde zeminden 0.40m. yüksekliğinde, 0.45m. derinliğinde, 2.25m. genişliğinde, 2.55m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu sivri teğet kemerli bir niş yer alır. Doğuda giriş kapısının kuzeyinde zeminden 0.40m. yüksekliğinde, 0.78m. genişliğinde, 0.80. derinliğinde, 1.42m. yüksekliğinde, lokma demir parmaklıklı tek pencere avluya açılmaktadır. Pencerenin lento, söve ve denizliği 0.20m. genişliğinde olup yekpare taştandır. Batıda, ortada 0.44m. derinliğinde, 0.82m. genişliğinde yarım daire planlı ocak yer alır. Ocağın iki yanında simetrik olarak tasarlanmış zeminden 0.45m. yüksekliğindeki nişler 0.57m. genişliğinde, 0.48m. derinliğinde, 1.45m. yüksekliğinde dikdörtgen planlı birer niş bulunur. Nişin odaya bakan yüzeyi dar, arka kısmı ise daha geniş olup 0.68m. genişliğindedir. Hücrelerin zemini her bir kenarı 0.20m. olan altıgen tuğla kaplıdır. Tuğlaların aralarında 3cm. kalınlığında derz bulunur. Cephede yer alan beş nolu hücrenin doğu ve kuzey duvarlarının birleştiği köşe içeri çekilerek pahlanmıştır. Bu yönünle diğer hücrelerden farklıdır (Foto 1259-1262).

Avlunun ***doğusunda*** yer alan beş hücre batı kanat üzerinde yer alanlarla simetriktir. Hücrelere girişi sağlayan kapı açıklıkları batı cephelerinde eksenden güneye kaydırılmıştır. Her odanın avluya açılan birer penceresi girişin kuzeyine yerleştirilmiştir. İçten yaklaşık 3.30x3.30m. ölçülerinde kare planlı olup üzeri pandantif geçişli birer kubbe ile örtülüdür. Güney cepheleri sağırdır. Kuzey cephelerine sivri teğet kemerli birer niş açılmıştır. Doğu cephelerinde ortada ocak, iki yanında dikdörtgen birer niş, nişlerin üzerinde ise sivri kemerli ikişer tepe penceresi bulunur.

Avlunun ***güneyinde*** revakların arkasında hücre bulunmamaktadır. Cephe ortasında yapıya girişi sağlayan kapı açıklığı yerleştirilmiştir. Kapının iki yanında birer adet pencere dış avluya açılmaktadır. Pencereler 1.12m. genişliğinde, 0.76m. derinliğinde, 1.83m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu, lokmalı demir parmaklıklıdır.

Avlunun kuzeyinde ortaya dershane, iki yanına ikişerden dört hücre yerleştirilmiştir. ***Dershaneye*** cephe ortasında dikdörtgen bir çökertme içerisine alınmış 3.14m. yüksekliğinde, 2.00m. genişliğinde mermerden bir kapı ile girilir (Çiz. 214). Kapının etrafı ters "U" şeklinde düz ve profilli bir silme ile kuşatılmıştır. Ortada yer alan kapı açıklığı 1.37m. genişliğinde, 1.14m. derinliğinde, 2.02m. yüksekliğinde basık kemerlidir. Kapının 0.23m. genişliğindeki lentoları yekpare mermerdendir. Kırmızı ve beyaz mermerden yapılmış kapı kemeri kemer 0.35m. yüksekliğinde olup ters-düz palmetlerden zıvana geçmelidir. Kemer köşelerindeki üçgeninsi yüzeyler boş

bırakılmıştır. Bununda üzerinde 1.60x0.45m. ölçülerindeki mermer kitabe levhasının yüzeyi boş bırakılmıştır. Kapının içeriye bakan arka yüzeyi dikdörtgen bir açıklık şeklinde tasarlanmıştır (Foto 1263-1264).

Dershane, dıştan 9.78x9.78m., içten 7.68x7.52m. ölçülerinde kare planlıdır. Üzeri zeminden 12.33m. yüksekliğinde bir kubbe ile örtülüdür. Kubbeye geçişi sağlayan pandantifler zeminden 5.33m. yükseklikten başlamaktadır. Giriş kapısının iki yanından birer adet pencere açıklığı avluya açılmaktadır. Pencereler içten 1.06m. genişliğinde, 1.06m. derinliğinde; dıştan 1.06m. genişliğinde, 1.82m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu tuğladan sivri kemerli alınlıklıdır. Alınlık 0.75m. yüksekliğinde olup içeri yatay tuğla dizisiyle doldurulmuştur. Pencerelerin lento, söve ve denizlikleri 0.28m. eninde mermerden olup profilli silmelidir.

Doğu ve batı cepheleri simetrik olarak tasarlanmıştır. Cephenin güney ve ortasında zeminden 0.40m. yüksekliğinde, 0.46-0.56m. derinliğinde, 1.05m. genişliğinde, 1.80m. yüksekliğinde dikdörtgen ikişer niş yerleştirilmiştir. Nişler pencerelerde olduğu gibi sivri kemerli alınlıklıdır. Lento, söve ve denizlikleri profilli silmelerle hareketlendirilmiş yek pare mermerdendir. Cephenin kuzeyinde ise 4.42m. dışarı taşırılan yan kanatlar üzerinde altlı üstlü yerleştirilmiş iki katlı pencere düzenlemesi ile dışarı açılmaktadır. Alt pencereler 1.06m. genişliğinde,1.80m. yüksekliğinde; üst pencereler ise 2.06m. yüksekliğinde, 0.63m. genişliğinde sivri kemerlidir. Pencereler 1.06m. derinliğindedir. Dershanenin kuzey cephesine altta ve üstte aynı hizada olacak şekilde üçerden altı pencere açıklığı yerleştirilmiştir. Alt pencereler 1.06m. genişliğinde, 1.06m. derinliğinde dikdörtgen formlu, sivri kemerli alınlıklıdır. Pencerelerin lento, söve ve denizlikleri yekpare mermerden olup silmelerle hareketlendirilmiştir. Üst pencereler ise alçı şebekelidir. Zemini her bir kenarı 0.20m. olan altıgen tuğlalarla kaplanmıştır. Tuğla aralarında 3cm. genişliğinde derz bulunmaktadır. Duvarları ve üst örtüsü sıvalı ve badana boyalıdır (Foto 1265-1267).

Dershanenin iki yanına ikişer hücre yerleştirilmiştir. Simetrik olarak düzenlemiş bu hücrelerden batıdaki yedi nolu hücreye eksenden doğuya kaydırılmış bir kapı ile girilir. 3.73x3.71m. ölçülerinde kare planlı olup üzeri kubbe ile örtülüdür. Doğusunda zeminden 0.35m. yüksekliğinde, 2.57m. genişliğinde, 0.45m. derinliğinde, 2.45m. yüksekliğinde sivri teğet kemerli bir niş bulunur. Batı cephesi sağır tutulmuştur. Güneyde girişin batısında tek pencere avluya açılır. Kuzeyde ortada ocak, iki yanda altlı üstlü aynı hizada olacak şekilde ikişerden dört pencere yerleştirilmiştir. Alt pencereler zeminden 0.12m. yüksekliğinde olup içten 0.80m., dıştan 0.74m. genişliğinde, 0.87m.derinliğinde dikdörtgen formlu düz atkı taşlıdır. Hücrenin kuzey ve batı duvarının birleştiği köşe içeri doğru çekilerek pahlanmıştır.

Dershanenin doğusunda yer alan sekiz nolu hücreye eksenden batıya kaydırılmış bir kapı ile girilmektedir. 3.72x3.70m. ölçülerinde kare planlıdır. Doğu cephesi sağır tutulmuştur. Kuzeyde ortada ocak, iki yanda ikişerden dört pencere açıklığı, batıda

ise sivri teğet kemerli bir niş bulunur. Güney ve doğu duvarların birleştiği köşe içeri çekilerek pahlanmıştır.

Kuzey cephenin doğu ve batı köşelerinde yer alan altı ve dokuz nolu köşe hücreleri simetrik olarak tasarlanmıştır. İki köşe hücresi diğerlerinden farklı olarak bunların avluya açılan pencereleri yoktur. Bunlardan batıda olanına güneydoğu köşede bulunana dikdörtgen açıklıklı, tuğladan basık kemerli alınlıklı bir kapıdan ulaşılmaktadır. Alınlığın içerisi yatay olarak istiflenmiş beş tuğla dizisiyle örülmüştür. Kapı açıklığından ince uzun üzeri düz tavan örtülü bir koridordan hücrenin içine ulaşılır. 3.63x3.25m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda kareye yakın dikdörtgen planlıdır. Hücrenin doğusunda 0.50m. derinliğinde, 2.02m. genişliğinde sivri kemerli bir niş, batısında ortada ocak iki yanında dikdörtgen birer niş, bunlarında üzerinde 0.63m. genişliğinde, 0.82m. derinliğinde sivri kemerli iki tepe penceresi yerleştirilmiştir. Kuzeyde altta içten ve dıştan 0.73m. genişliğinde, 0.82m. derinliğinde iki dikdörtgen pencere, üstte ise içten sivri kemerli dıştan dikdörtgen formlu tek tepe penceresi ile odanın aydınlatılması ve havalandırılması sağlanmıştır. Güney cephe sağır tutulmuştur.

Doğuda yer alan diğer köşe hücresine güneybatı da bulunan bir kapı ile giriş sağlanmıştır. 3.66x3.31m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Üzeri pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Güney duvarı sağır bırakılmıştır. Kuzeyde altta dikdörtgen formlu iki pencere, batı cephede sivri teğet kemerli bir niş yer alır. Doğu cephesinde ortada ocak, iki yanında altlı üstlü tasarlanmış ikişerden dört pencere açıklığı ile hücrenin aydınlatılması ve havalandırılması sağlanmıştır.

Dershane binası hariç diğer hücrelerin içerisinde birer adet ***ocak*** bulunmaktadır. Ocak nişi 0.86m. genişliğinde, 0.42m. derinliğinde yarım daire planlıdır. Niş zeminden 0.10m. yüksekliğinde olup tabanı taş kaplıdır. Ocak yaşmağı zeminden 1.58m. yüksekliğinde kaş kemerli olup çokgen gövdelidir. Yaşmak ile davlumbazın birleşim yerinde 5cm. kalınlığında düz bir silme yerleştirilmiştir. davlumbazı 1.50m. yüksekliğinde olup pramidal külahlıdır.

Hücre içlerindeki ocakların üst örtüye yansıyan tuğla ***bacaları*** altıgen planlıdır. Bacaların yüksekliği 2.90m., kalınlığı 0.11m.'dir. Gövdenin üst bölümünde 0.50m. yüksekliğinde olup sivri kemerli sekiz duman çıkış deliği yer alır. Üzeri 0.32m. yüksekliğinde konik bir külahla örtülmüştür. Külahın oturduğu kare alanın her bir kenarı 0.41m.'dir. Külah ile gövdenin birleşim yeri 7cm. kalınlığında bir silme yer alır (Foto 1268).

Tuvalet medresenin güneydoğusundadır. Dıştan 9.55x7.01m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Doğu beden duvarından 1.00m. dışarı taşırılmıştır. Tuvaletlere giriş avlunun güneybatısında 1.80m. yüksekliğinde, 0.87m. derinliğinde, 0.91m. genişliğinde dikdörtgen formlu tuğladan basık kemer alınlıklı bir kapı ile ulaşılmaktadır. Kapıdan "L" planlı üzeri açık, zemini mermer kaplı avluya

ulaşılır. Avlunun kuzeyi 6.53, doğusu 6.17m., güneyi 3.76m., batısı ise 3.32m., güneybatısı 2.75m. uzunluğundadır. Bir sıra taş iki sıra tuğladan inşa edilmiştir. Girişin batısına zeminden 0.88m. yüksekliğinde, 0.45m. derinliğinde, 0.68m. genişliğinde, 1.03m. yüksekliğinde dikdörtgen bir niş açılmıştır. Avlunun batısında kuzey-güney doğrultusunda yan yana sıralanmış dört tuvalet hücresi bulunmaktadır. Batı cephelerinde dıştan 0.57m, içten 0.86m. genişliğinde dikdörtgen formlu, düz atkılı birer kapı ile giriş sağlanmıştır. Hücre ölçüleri farklı olup ortala 1.44x1.42m. ölçülerinde kare planlı olup üzeri zeminden 3.00m. yüksekliğinde yarım beşik tonoz örtülüdür (Foto 1269-1271).

Avlunun güney batısında dıştan 2.76x2.75m. ölçülerinde kare planlı tek mekandan oluşan ***hamam*** yer alır. Kuzeyinde eksenden doğuya kaydırılmış 0.74m. genişliğinde, 0.60m. derinliğinde dikdörtgen formlu bir kapıdan girilmektedir. 2.03x2.12m. ölçülerinde hemen hemen kare planlıdır. Üzeri zeminden 3.22m. yüksekliğinde tuğladan çapraz tonozla örtülmüştür. Tonoz yüzeyinde dört yuvarlak fil gözü bulunmaktadır. Doğusunda 0.50m. derinliğinde, 1.03m. genişliğinde üçgen alınlıklı bir ocak, batısında ise basık kemerli bir niş bulunmaktadır. Tasarım açısından bakıldığında hamamın tek kişinin yıkanabileceği şekilde tasarlanmıştır (Foto 1272-1274).

Süsleme Özellikleri: Medrese süsleme açısından sade olup, bezeme belli yerlerde görülür. Taçkapı, avlu ve dershane giriş kapıları mermerden yapılmış olup kemerleri renkli taşlardan sıvana geçmelidir. Kemer kilit taşlarında ise birer adet rozet yerleştirilmiştir. sütun başlıkları baklavalı olarak tasarlanmıştır. Beden duvarları ve revaklar iki sıra testere dişi ile sonlandırılmıştır. Pencereler altta dikdörtgen üstte sivri kemerli olarak tasarlanmış olup cephelere hareketlilik kazandırmıştır. Ocaklar ise alçıdan kaş kemerli ve pramidal davlumbazlı olarak tasarlanmıştır.

Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu: Paye bakımından 977/1588-89 yılında ellili, 1003/1594-95 yıllarında da aynı durumunu muhafaza etmiştir[2079]. 1206/1792 İstanbul medreseleri nüfus defterinde yer alan bilgilerde medresenin müderrisi Ahıskavî Mehmed Efendi olup oda sayısı 14, talebe sayısı 10[2080]; 1844 tarihli 185 nolu İstanbul medreseleri nüfus defterinde 14 odalı olduğu belirtilen medresede 52 kişi[2081]; 1869 tarihinde 27, 1914 teftiş raporunda 16 odası bulunduğu ve 20 kişi ikamet etmekteydi[2082].

Gevherhan Sultan Medresesi muhtemelen 1660 ve 1782 yıllarında çevresinde gelişen yangınlardan ve 1766 ile 1894 tarihlerinde İstanbul'u etkileyen büyük depremlerden etkilenmiştir. 1869 yılında yapılan tespitte sağlam olan medrese binasının 1914 yılında dershanesinin yıkık, diğer kısımlarının harap olduğu tespit edilmiştir.

2079 C. Baltacı, *age.*, s.434.

2080 N. Aktaş, *agt.*, s.92.

2081 İ. Aydoğan, agt., s. 200.

2082 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 288.

Bu da bize medresenin 1894 depreminde zarar gördüğünü düşündürmektedir. Aynı depremde Cerrah Paşa Camiinin de hasar görmesi de bu durumu teyit etmektedir.

1914 teftiş raporunda kadro harici tutulan medrese 16 hücreli olarak kaydedilmiştir. Bu tarihteki medresenin ikisi baraka olmak üzere 14 odasının olduğu, odaların arkaya bakan cephelerinde pencere olmasından dolayı hava ve güneş aldığı, dershanesinin yıkık durumda bulunduğu, suyu akmayan bir şadırvanı, gusülhanesi, çamaşırhanesi ve abdesthaneleri ile tamire muhtaç olduğu tespit edilmiştir. Kadro harici tutulan yapının tamir edilmesi halinde 20 kişinin ikamet edebileceği yönünde görüş belirtilmiştir. 1918 yılında ise yangınzedeler tarafından işgal edilmiştir[2083].

20. yüzyıl başından itibaren medrese bakımsız ve harap durumda kalmış[2084], ilki 1978 yılında tamamlanan iki aşamalı bir restorasyon sonucu yeniden kullanıma hazır duruma getirilmiştir. 1970'lerin başında, harabe halindeyken yapılan rölövesinde, dershane kubbesinin tümüyle çökmüş olduğu, buna karşılık revak ve hücrelerin kubbelerinin var olduğu gözlenmektedir. Bacaların külahları, kubbelerin alemleri, ocakların yaşmakları, kimi pencerelerin demirleri ve üst pencerelerin revzenleri yok olmuştur. 1978'de tamamlanan restorasyonda dershane kubbesi yeniden yapılmış, ocak yaşmakları ve diğer öğeler yeniden oluşturulmuştur. 1970'li yıllarda İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Araştırma Merkezi ve Süheyl Ünver Arşivi[2085] olarak kullanılan yapı 2004 yılından itibaren Deniz Feneri Eğitim ve Kültür Merkezi'ne tahsis edilmiştir. 2015 yılında medresede başlayan restorasyon çalışmaları 2018 yılında tamamlanmıştır. Medrese binası İstanbul I. Nolu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından 16.12.1992 tarih ve 42573 sayılı kararı ile tescil edilmiştir.

[2083] M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 165-166.
[2084] M. Wienner, *age.*, s. 360.
[2085] M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s.324; M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 289.

3.50. İstanbul Tophane Kılıç Ali Paşa Medresesi

Yeri: Kılıç Ali Paşa külliyesi, İstanbul ili Beyoğlu Tophane Semtinde Meclis-i Mebusan Caddesi, Kara Mustafa Paşa Mahallesinde, 63 ada, 18 parsel, 120 paftada bulunur (Çiz. 215). Medrese, kuzeyde Hamam Sokak, batıda Ali Paşa Medresesi Sokak, güneyde Kılıç Ali Paşa Mescidi Sokak ile çevrilidir. Kılıç Ali Paşa Külliyesi[2086] cami, medrese, türbe, sebil ve hamamdan oluşmaktadır[2087]. Külliyenin merkezinde cami, caminin güneyinde türbe yapısı bir avlu duvarı içerisine yerleştirilmiştir. Cami ve türbe külliyenin diğer yapılarından bir avlu duvarı ile ayrılmıştır. Medrese ve hamam ise avlu duvarının dışında batı da ayrı konumlanmıştır. Batıda cami eksenine paralel olarak hamam; hamamın güneyinde cami eksenine dik istikamette medrese yerleştirilmiştir (Foto 1275-1276, Çiz. 216). Medresenin dershanesi cami avlusunun içerisine taşırılmıştır. Yapıya ait XIX. Yüzyıla ait gravürlerde külliyenin deniz kenarında olduğu zamanla sahilin doldurulmasıyla içeride kalmıştır[2088].

Bânîsi: Külliyenin bânîsi "*Uluç*" lakabıyla da bilinen Kapudan-ı Derya Kılıç Ali Paşa'dır[2089]. Asıl adı Giovan Dionigi Galeni olduğunu kaynaklar ifade eder[2090]. Semiz Ali Paşa İzmir sancakbeyliği, Trablus ve Cezayir beylerbeyliği ile Kapudan-ı Deryalık görevlerinde bulunmuştur[2091]. 19 Receb 995/25 Haziran 1587 yılında vefat etmiştir[2092]. Kılıç Ali Paşa Tophane'deki külliyesinden başka eşi için Fındıklı'da bir mescid, 1586'da Topkapı Sarayı'nda padişah için bir hamam inşa ettirdiği bilinmektedir[2093].

İnşa Tarihi: Külliyeyi oluşturan yapılar içerisinde cami, türbe, batı ve doğu avlu giriş kapıları üzerinde birer kitabe bulunmaktadır. Medrese üzerinde herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Mevcut kitabelerine göre cami 988/1580-81[2094], türbenin

---

2086 Âşık Mehmed külliye hakkında şu bilgileri aktarır: "ve bu kârhâne kurbında Kapudan Kılıç Ali Paşa rahımehü'llâh bir cami'-i müzeyyen ve dilgüşâ bir hammam-ı hayâtefzâ ve tahsil-i ulûm içün bir medrese ve türbe leb-i deryâdadur. Belki bunların binası için deryadan bir mikdâr mekân alınup doldurulmışdur…". Bkz. Âşık Mehmed, age., s. 1093; Evliya Çelebi, age., s.401.

2087 Külliye hakkında bkz. M. Wienner, *age*, s. 430; H. V. Moltke, Moltke'nin *Türkiye Mektupları*, (Çev. Hayrullah Örs), İstanbul 1969, s.31; İ. H. Konyalı, *age.*, s.54-55; O. Aslanapa, *Mimar Sinan'ın Hayatı ve Eserleri*, Ankara 1988, s.145-148; A. Kuran, *agm.*, s.175-198; M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s.348; İ. Kumbaracılar, *age.*, s.14; Ö. F. Şerifoğlu, *age.*, s. 138.

2088 A. Kuran, *agm.*, s. 176.

2089 Mehmed Süreyya eserinde Kılıç Ali Paşa hakkında şu bilgileri aktarır: "…Tophane'de büyük bir cami, medrese, hamam ve Beşiktaş'da bir mescid yaptı. Evlâdı ve vârisi olmadığından malının vakfına katılması ferman buyurulmuştur. Sade nakdi 60 bin kese akçeydi…". Bkz. Mehmed Süreyya, age., s. 290; Selânikî Mustafa Efendi, age., s.186; Emrah Safa Gürkan, "Habsburg Gizli Servisinin Hedefinde Bir Osmanlı Paşası: Calabria'lı Uluç Ali", Yeni Deniz Mecmuası, Mart 2016, s. 113.

2090 İ. Bostan, "Kılıç Ali Paşa", *TDVİA*, C. XXV, Ankara 2002, s.411.

2091 Evliya Çelebi, *age.*, s.124; A. Kuran, *agm.*, s.181; İ. Bostan, *agm.*, s.411.

2092 Mehmed Süreyya, *age.*, s. 290; Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî, *Mecmuâ-i Tevârih*, (Yay. Haz. Fahri Ç. Derin, Vâhid Çabuk), İstanbul, 1985, s. 183, 304; T. Öz, *age.*, s. 40; İ. H. Konyalı, *İstanbul Abideleri*, s.55; İ. Bostan, *agm.*, s.412; İ. H. Konyalı, *age.*, s. 55.

2093 İ. Bostan, *agm.*, s.412.

2094 Cami taçkapısı üzerinde yer alan ve Ulvî tarafından yazılmış kitabede ebcedle 988/1580 tarihi düşülmüştür. Kitabenin okunuşu şöyledir: *"Cehd edip yaptı bu zîbâ câmii/ Şîr-i meydân ol Ali Paşa benâm/ Ehl-*

1586-87 yılında yapıldığı yazılıdır[2095]. Kitabesi bulunmayan hamamın 1583[2096], medresenin ise XVI. Yüzyıl sonlarına doğru yapıldığı kabul edilmektedir[2097]. Külliyenin 1580-81 ve 1587 tarihli vakfiyelerinde medreseden bahsedilmemesi bu tarihten sonra yapıldığını göstermektedir. C. Baltacı medresenin caminin inşasından 8, Paşa'nın vefatından bir yıl sonra 1587-1588 yılında tamamlandığını ileri sürer[2098]. Buna gerekçe olarak da medreseye yapılan müderris atamasını gösterir. İlk müderris 966/1587-88 yılında 50 akçe yevmiye ile Küçük Tâceddin-Zâde Haydar Efendi atanmıştır[2099].

Vakfiyesi: Kılıç Ali Paşa'nın Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde bulunan vakfiyesi 989/1580-1581 tarihlidir[2100]. Vakfiyede cami, hamam ve diğer yapılar ile vakıf gelirleri hakkında bilgilere yer verilmiştir. Ancak medreseye dair her hangi bir bilgi bulunmamaktadır. Paşa'nın vefatından bir ay sonra 1587 Temmuz tarihli hazırlanmış vakfiye zeyli türbeye bir türbedar atanması ile alakalıdır. İkinci vakfiyede de medreseden bahsedilmemesi yapının sonradan külliyeye dahil edildiğini göstermektedir.

Mimarı: Külliyenin mimarı Mimar Sinan'dır[2101]. Sinan'ın hayatını ve eserleri hakkında bilgiler veren yazmalar içerisinde cami[2102], türbe[2103] ve hamamın[2104] adı geçmesine rağmen medresenin adı geçmemektedir[2105]. Külliyenin yapıldığı tarihlerde oldukça yaşlanmış olan Mimar Sinan'ın belki de projesini çizdiği[2106] ve uygulamayı kalfalarından birine verdiği de düşünülebilir[2107]. Medresenin Sinan'ın eserleri ara-

---

i diller dediler târîhini/Oldu a'lâ câmiin Beytü'l- haram". Bkz. M. Wienner, *age.*, s. 430; T. Öz, *age.*, s. 39; Evliya Çelebi, *age.*, s.401; S. Eyice, "Kılıç Ali Paşa Külliyesi", *TDVİA*, Ankara 2002, s. 412; O. Aslanapa, *age.*, s. 294.

2095 Kitabeler için bkz. İ. H. Konyalı, *age.*, s. 54; A. Kuran, *agm.*, s. 182.

2096 Kılıç Ali Paşa Hamamının yaptırılmasına dair Galata Kadısına yazılan 991/1583 tarihli belgede hamamın yapılması için alınan izinle alakalıdır. Buda hamamın 1583 ve sonrasında inşa edildiğini gösterir. Bkz. A. R. Altınay, *age.*, s.28-29. M. Wienner, Sultan II. Selim zamanında İstanbul'a gelen Venedikli Bailo P. Contari'nin notlarına göre hamamın 1583 yılında inşaat halinde olduğunu söyler. Bkz. M. Wienner, *age.*, s. 430; O. Aslanapa, *age.*, s. 298.

2097 A. Kuran, *agm.*, s. 165; S. Eyice, *age.*, s.414.

2098 C. Baltacı, *age.*, s. 532.

2099 C. Baltacı, *age.*, s.533.

2100 G. Necipoğlu, *age.*, s. 578.

2101 M. Wienner, *age.*, s. 430; O. Aslanapa, *age.*, s. 294.

2102 TB, TE, TM'de *"Merhum Kılıç Ali Paşa Camii"* olarak geçer. Bkz. R. M. Meriç, *age.*, s. 78; Z. Sönmez, *age.*, s. 30, 66, 84; Sâî Mustafa Çelebi, *age.*, s.98, 183.

2103 TB, TE, TM'de *"Camii şerifi Kılıç Ali Paşa der Tophane-Türbesi andadır"* olarak geçer. Bkz. R. M. Meriç, *age.*, s. 26, 104; Z. Sönmez, *age.*, s. 35, 72, 84; Sâî Mustafa Çelebi, *age.*, s.104, 189.

2104 TB, TE, TM, Adsız Risale'de *"Kılıç Ali Paşa Hamamı"* olarak geçer. Bkz. Z. Sönmez, *age.*, s. 40, 76, 93, 100; Sâî Mustafa Çelebi, *age.*, s.108.

2105 M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 348.

2106 Evliya Çelebi, *age.*, s.401, 407.

2107 A. Kuran, *agm.*, s. 175.

sında yer almamasından dolayı Sinan'ın tasarladığı ancak 1588 yılında vefatından sonra yapılmış olmalıdır[2108].

Malzeme ve Teknik: Medresenin ana inşa malzeme taş ve tuğladır. Beden duvarları bir sıra kesme taş, üç sıra tuğladandır. Giriş kapısı, kapı ve pencerelerin lento, söve ve denizlikleri yekpare kesme taştan; tuğla beden duvarlarında, hücrelerin zemin döşemesinde, revak ve pencere kemerlerinde, bacalarda; metal malzeme pencere parmaklıklarında; ahşap pencere ve kapı kanatlarında; mermer ise sütunlarda başlık ve kaidelerde, şadırvan ve kuyu bileziğinde, dershane pencerelerinin lento, söve ve denizliklerinde; alçı malzeme ise ocaklarda, pencere şebekelerinde kullanılmıştır.

Plan ve Mimari Özellikleri: Medrese açık avlulu, tek katlı olarak inşa edilmiştir. Dıştan 31.35x25.72m. ölçülerinde olup doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen bir alana oturmaktadır. Ortada bir avlu, avlunun etrafı dört yönden revaklarla çevrilidir. Revakların arkasında ise dört yönden on yedi öğrenci hücresi ile kuşatılmıştır. Ana dershane doğu cephenin ortasına yerleştirilmiştir. Güneybatı köşede ise tuvalet mekanı bulunmaktadır. Bu haliyle dörtgen planlı medreseler plan şemasında inşa edilmiştir (Foto 1277, Çiz. 217).

Beden duvarları bir sıra kesme taş üç sıra tuğladan almaşık tekniğinde inşa edilmiştir. Çok yüksek olmayan beden duvarları taş bir saçakla sonlandırılmıştır. Güney, kuzey ve batı kanat üzerinde yer alan hücrelerin alt pencereleri bulunmamaktadır. Buna karşılık hücrelerin aydınlatılması için her hücreye ikişer üst pencere açılmıştır. Doğuda yer alan dört hücre iki alt iki üst pencere açıklığı ile diğerlerinden ayrılmaktadır.

Kuzey cephe 27.36m. uzunluğunda, 4.50m. yüksekliğinde olup bir sıra kesme taş üç sıra tuğladandır. Beden duvarları taştan bir saçakla sonlandırılmıştır. Cephe ortasında eksenden doğuya kaydırılmış giriş kapısı, kapının doğusunda dört, batısında ise yedi pencere açıklığı bulunmaktadır. Her hücreye iki pencere açılırken, kuzeybatı köşede yer alan hücrenin ise batı cephesinde üç pencere açıklığı bulunmaktadır. Pencereler zeminden 2.23m. yüksekliğinde olup 0.57m. genişliğinde, 0.92m. derinliğinde, 1.20m. yüksekliğinde sivri kemerli olup alçı şebekelidir. Pencere kemerleri de bir sıra taş, üç sıra tuğladandır (Foto 1278-1279).

Cephe ortasında yerleştirilmiş giriş kapısına zemin kotunun yükselmesinden dolayı doğu ve batıda bulunan taştan dörder basamaklı bir merdivenle ulaşılır. Dikdörtgen bir çökertme içerisine yerleştirilmiş olup 2.02m. genişliğinde, 2.95m. yüksekliğindedir. Kesme taştan yapılmış olup kapı açıklığı 2.40m. yüksekliğinde, 1.50m. genişliğinde olup basık kemerlidir. Kemer iki yanda 0.25m. genişliğinde kesme taş örgülü söveler üzerine oturmaktadır. Kapı kemeri 0.22m. eninde on bir taştan zıvana geçmelidir. Kemer kilit taşında zeminden kabartılmış altı kollu yıldız

[2108] İ. H. Konyalı, *age.*, s.55.

yerleştirilmiştir. Kemer köşeliklerindeki üçgen yüzeyler boş bırakılmıştır. Kapının avluya bakan arka yüzeyi dikdörtgen formlu düz atkı taşlıdır (Foto 1280-1281, Çiz. 218).

Batı cephe 28.65m. uzunluğunda olup bir sıra kesme taş üç sıra tuğladan almaşık tekniğinde inşa edilmiştir. Cephe yüzeyinde on iki pencere bulunmaktadır. Batı kanat üzerindeki altı hücreden her biri dışarıya ikişer pencere ile açılmıştır. Pencereler 0.57m. genişliğinde, 0.92m. derinliğinde, 1.20m. yüksekliğinde sivri kemerli olup kemerleri de almaşık tekniktedir. 0.20m. enindeki kemerin dış kenarı tek sıra tuğlalarla kuşatılmıştır. Alçı şebekeli olup yuvarlak gözlüdür. Beden duvarları düz bir saçakla sonlandırılmıştır. Güneybatı köşede yer alan tuvalet mekanının batı cephesi 3.04m. uzunluğunda olup sağır tutulmuştur. Beden duvarı daha alçak tutulmuş olup yüksekliği beden duvarının yarısı kadardır (Foto 1282).

Güney cephe 27.30m. uzunluğunda olup almaşık tekniktedir. Cephe yüzeyinde yer alan beş hücreden her birinin dışarıya açılan ikişer pencere açıklığı bulunmaktadır. pencereler diğer cephedekilerle aynı olup sivri kemerli, alçı şebekelidir. Pencerenin kemeri almaşık tekniktedir. Cephenin güneybatısında tuvalet mekanı yer alır. Beden duvarından 2.94m. dışarı taşırılmıştır. Güney cephesi 6.60m. uzunluğundadır. Cepheleri sağır tutulmuştur.

Doğu cephe 25.72m. uzunluğunda olup almaşık teknikte inşa edilmiştir. Cephe ortasında yer alan ana dershane/mescit beden duvarından 4.02m. çıkıntı yapmıştır. Dershanenin doğu cephesi 9.08m. uzunluğundadır. Cephe yüzeyinde altta ve üstte aynı hizada olacak şekilde tasarlanmış üçerden altı pencere açıklığı bulunmaktadır. Alt pencereler 0.95m. genişliğinde, 1.78m. yüksekliğinde, 1.16m. derinliğinde dikdörtgen formlu, demir parmaklıklıdır. Pencerelerin lento, söve ve denizlikleri 0.20m. genişliğinde olup yekpare mermerdendir. Üzerinde sivri kemerli bir alınlık bulunmaktadır. Alınlığın kemeri almaşık teknikte olup içerisi sağır tutulmuştur. Üstte yer alan pencereler zeminden 3.47m. yüksekliğinde olup sivri kemerli alçı şebekelidir. 0.80m. genişliğinde, 1.19m. yüksekliğinde, 1.13m. derinliğindedir. Dershanenin kuzey ve güney yan yüzeylerinde altlı üstlü birer pencere yerleştirilmiştir. Alt pencereler zeminden 0.34m. yüksekliğinde olup dikdörtgen formlu, sivri kemer alınlıklıdır. Alınlık 0.57m. yüksekliğinde, 0.88m. genişliğindedir. Kemeri 0.25m. yüksekliğinde olup bir sıra kesme taş üç sıra tuğladandır. Üst pencereler sivri kemerli ve alçı şebekelidir. Dershanenin kuzey ve güneyinde ikişerden dört hücre bulunmaktadır. Her bir hücrenin doğuya bakan cephelerine iki alt iki üst dörder pencere açılmıştır. Alt pencereler 0.70m. genişliğinde, 1.36m. yüksekliğinde, 0.90m. derinliğindedir. Alttakiler dikdörtgen formlu, düz atkı taşlıdır. Üsttekiler ise sivri kemerli alçı şebekelidir (Foto 1283).

Kuzey cephe üzerinde eksenden doğuya kaydırılmış kapı açıklığından kubbe ile örtülü giriş holüne ulaşılır. 3.23x2.90m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda kareye yakın dikdörtgen planlıdır. Üzeri pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Doğu

ve batı cephelerinde karşılıklı simetrik olarak 0.30m. derinliğinde, 0.78m. genişliğinde dikdörtgen formlu, kaş kemerli birer niş yerleştirilmiştir. Zemini taş kaplı, duvarlar sıvalı ve badana boyalıdır. Güneyinde 1.36m. genişliğinde, 2.59m. yüksekliğinde, 0.95m. derinliğinde sivri kemerli bir açıklıkla avluya ulaşılmaktadır. açıklığın üst köşelerinde yuvarlak formlu iki tepe penceresi avluya açılmaktadır (Foto 1284-1285).

Giriş holünden ulaşılan ***avlu*** 9.34x7.77m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır (Foto 1286). Açık avlunun ortasında şadırvan; şadırvanın doğusunda bir kuyu bulunmaktadır. Mermer ***şadırvan*** zeminden 0.40m. yükseltilmiş ve her bir kenarı 0.99m. olan sekizgen bir kaide üzerine oturmaktadır. Bunun üzerinde yer alan mermer gövdesi 0.18m. içeri çekilmiştir. Gövdenin her bir kenarı 0.78m. genişliğinde, 0.71m. yüksekliğinde olup birbirine keskin hatlarla bağlanmıştır. Gövde ile kaidenin birleştiği bölümler düz ve profilli bir silme ile hareketlendirilmiştir. Bunun üzerinde birer adet lüle deliği açılmıştır. Gövdenin üst bölümü ise düz ve profilli bir silme ile sonlandırılmıştır. Şadırvanın derinliği 0.81m. olup ortasına 0.16m. genişliğinde, 1.11m. yüksekliğinde mermerden bir fıskiye yerleştirilmiştir. Etrafında sekizgen planlı pis su kanalı 0.18m. derinliğinde, 0.30m. genişliğindedir (Foto 1287).

Avlunun doğusunda yer alan ***kuyu bileziği*** taştan kare bir kaide üzerine oturmaktadır. Monolit mermerden yapılmış olan bileziğin gövdesi yatay eğilimli olarak genişleme göstermektedir. Gövdeden ağız kısmına doğru iç bükey bir daralma görülmektedir. Bileziğin ağız kısmı sekizgen formda olup düz bir silmeyle sonlandırılmıştır. Üzeri ağız formuna uygun olarak sekizgen bir kapak taşı ile örtülmüştür (Foto 1288).

Avlunun etrafı dört yönden on beş birimli ***revaklarla*** çevrilidir. Revak kemerleri geniş ve dar açıklıklı olmak üzere iki farklı boy kemerlerle oluşturulmuştur. Geniş açıklıklı olanlar 3.61x3.45m. ölçülerinde hemen hemen kare planlı olup üzeri pandantif geçişli birer kubbe ile örtülüdür. Dar açıklıklı olanlar 3.60x1.20m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı olup üzeri aynalı tonozlarla örtülüdür. Dershanenin önüne denk gelen üç gözlü revakın orta bölümü kubbe yanlardaki birer revak gözü ise aynalı tonozludur. Kuzey ve güney kanat simetrik olarak tasarlanmış olup batıdaki revak gözü aynalı tonoz, orta ve doğudakiler ise kubbelidir. Batı kanat ise diğerlerinden farklı olarak iki gözlü olup kubbe ile örtülüdür. Monolit mermer sütunlar 0.35m. çapında, 2.80m. yüksekliğindedir. Birbirine ve arkalarındaki duvarlara 0.60m. eninde, 4.20m. yüksekliğinde sivri kemerlerle bağlanmıştır. Kemerler 0.30m. eninde olup almaşık tekniktedir. Dar açıklığın kemerleri ise 3.64m. yüksekliğindedir. Sütun başlıkları 0.60m. eninde, 0.57m. yüksekliğinde olup baklava tiptedir (Çiz. 219). Gövde ise başlığın birleştiği bölüm 9cm. yüksekliğinde bir bilezikle kapatılmıştır. Bilezik ortada yarım daire profilli bir silme, altta ve üstte düz ve iç bükey silmelidir. Kaideler ise kare tabanlı olup aşağıdan yukarıya

doğru kademeli olarak daralarak çokgene dönüştürülmüştür. Kaide ile gövde arasında yer alan bilezik yarım daire ve içbükey silmelidir (Foto 1289-1293).

Revakların arkasında yer alan ***hücreler*** avluyu dört yönden kuşatmaktadır. Köşelere yerleştirilmiş odalar iki cepheleri oldukları için pencere sayısı diğer hücrelere göre fazladır. Diğer on üç hücre ile giriş holünün dışarıya iki, avluya bakan cephelerinde iki olmak üzere dört pencere ile aydınlatıldıkları görülmüştür. Dışarıya açılan ikişer pencereler tek katlı ve kemerli olup üstte yer alır. Avluya açılan pencereler ise iki katlı olarak tasarlanmıştır.

Kuzey kanatta giriş holünün doğusunda bir, batısında iki hücre bulunmaktadır. Bunlardan batıda olan iki hücre ölçü ve iç düzen açısından aynıdır (Foto 1294). Güney cephelerinde eksenden doğuya kaydırılmış 0.90m. genişliğinde, 1.96m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu birer kapı ile giriş sağlanmıştır. İçten 3.30x3.30m. ölçülerinde kare planlı olup üzeri pandantif geçişli birer kubbe ile örtülüdür. Doğu cephesi sağırdır. Batı cephede 0.45m. derinliğinde, 0.70m. genişliğinde dikdörtgen bir niş yer alır. Kuzey cephede ortaya ocak yerleştirilmiştir. zeminden bir kademe yükseltilmiş olup ocak nişi dikdörtgen planlıdır. Yaşmağı kaş kemerli olup, davlumbazı ise pramidal külahlıdır. Ocağın üst köşelerinde dışarıya sivri kemerli iki pencere ile açılmaktadır. Alçı şebekeli pencereler 0.65m. genişliğinde, 1.00m. yüksekliğindedir. Güneyde giriş kapısının batısında altta dikdörtgen üstte sivri kemerli iki pencere ile de avluya açılmaktadır. Alt pencereler zeminden 0.40m. yüksekliğinde, 0.82m. genişliğinde, 0.82m. derinliğinde, 1.38m. yüksekliğindedir. Pencerelerin lento, söve ve denizlikleri 0.12m. genişliğinde yekpare taştan olup etrafı dört yönden düz bir silme ile kuşatılmıştır. Üst pencere ise zeminden 2.33m. yüksekliğinde olup diğer pencerelerle aynı ölçülerdedir. İçten geometrik şebekeli, dıştan ise yuvarlak gözlerden oluşan birer şebekeye sahiptir. Girişin doğusunda yer alan hücreye güney cephede eksenden batıya kaydırılmış bir kapı ile girilmektedir. Kapının doğusunda altta dikdörtgen üstte sivri kemerli tepe pencere yer alır. içten 3.20x3.20m. ölçülerinde kare planlı olup üzeri kubbe ile örtülüdür. Doğu cephesi sağır tutulmuştur. Batıda dikdörtgen bir niş, kuzeyde ise ortada ocak, üst köşelerinde sivri kemerli iki pencere açıklığı bulunur (Foto 1295-1299).

Batı kanatta köşelerde birer tane olmak üzere altı hücre bulunmaktadır. Kuzeybatı köşede yer alan hücreye güneydoğu köşesinde bulunan kapıdan tonozlu bir geçitli giriş sağlanmıştır. İçten 4.87x3.30m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Dikdörtgen alan güney-kuzey doğrultusunda atılan sivri teğet kemerle üst örtü itibariyle ikiye bölünmüştür. Batıdaki kare alan kubbe, doğuda dikdörtgen alan ise kuzey-güney doğrultusunda aynalı tonoz örtülüdür. Doğu cephesi sağır tutulmuştur. Giriş kapısının doğusunda tek pencere açıklığı avluya açılmaktadır. Kuzey cephesinde ortada 0.58m. genişliğinde, 0.43m. derinliğinde dikdörtgen bir niş; üstte üç sivri kemerli tepe penceresi yer alır. Batıda ise ortada ocak, üstte iki sivri kemerli pencere bulunur.

Köşe hücrenin yanındaki dört hücre iç mekan ve tasarım açısından benzerdir. Odalara giriş doğu cephelerinde eksenden güneye kaydırılmış birer kapı ile girilmektedir. Beş nolu oda da ise giriş kapısı eksenden kuzeye kaydırılmıştır. Kapının yanında altta dikdörtgen, üstte sivri kemerli birer pencere yer alır. İçten 3.20x3.20m. ölçülerinde kare planlı olup üzeri pandantif geçişli birer kubbe ile örtülüdür. Kuzey cephelerinde birer dikdörtgen niş, batı cephelerinde ise ortada ocak, üstte ise sivri kemerli iki tepe penceresi yerleştirilmiştir. Güneybatıda yer alan altı nolu köşe hücresine kuzeybatıda bulunan kapıdan üzeri tonoz örtülü bir geçitten ulaşılmaktadır. 3.30x3.30m. ölçülerinde kare planlıdır. Batıda ortada ocak, üstte iki sivri kemerli tepe penceresi; güney cephede de iki sivri kemerli üst pencere bulunur

Batı cephenin güney köşesinde yer alan ***tuvalet*** medresenin dışına alınmıştır. Tuvalet beden duvarından 2.94m. dışarı taşırılmıştır. Avludan tonozlu bir geçitten geçilerek ulaşılmaktadır. Dikdörtgen formlu kapı açıklığı 0.90m. genişliğinde, 1.90m. yüksekliğindedir. Kapının lento, söve ve denizliği yekpare taştandır. "L" şeklinde tasarlanmış geçit bölümü 1.10m. genişliğinde, 3.57m. uzunluğundadır. Koridorun güneyinde basık kemerli bir açıklıkla içeriye girilmektedir. Açıklığın üzerinde sivri kemerli alçı şebekeli tek tepe pencere ile aydınlatılmıştır. Dıştan 6.60x3.12m., içten 5.28x2.53m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı olup üzeri aynı doğrultuda beşik tonoz örtülüdür. Duvar kalınlığı güney ve doğuda 0.58m., doğuda ise 0.75m.'dir. Duvarları sağır tutulmuş olup herhangi bir pencere açıklığı bulunmamaktadır. Tonoz yüzeyine açılmış yuvarlak formlu menfezler ile havalandırılması sağlanmıştır (Foto 1300-1301).

Güney kanatta dört hücre bulunmaktadır. Batıda yer alan ilk hücreye kuzey cephelerinde eksenden doğuya, diğer üç hücrede ise eksenden batıya kaydırılmış birer kapı ile girilmektedir. Kapının yanında avluya açılan altta dikdörtgen üstte sivri kemerli iki katlı birer pencere yerleştirilmiştir. Ortalama 3.20x3.20m. ölçülerinde kare planlıdır. Güney cephelerinde ortada ocak, üst köşelerinde sivri kemerli iki pencere açıklığı ile dışarı açılmaktadır. Doğu ve batı cepheleri sağır tutulmuştur. Hücrelerin duvarları sıvalı ve badana boyalıdır. Süsleme bakımından sade tutulmuştur.

Avlunun ***doğu kanadında*** ortaya dershane, iki yanına ikişerden dört hücre yerleştirilmiştir. Cephe ortasında yer alan dershanenin yarıya yakın bir bölümü hazireye taşırılmıştır (Foto 1302). Dershaneye batı cephede bulunan bir kapı ile girilmektedir. Kapı açıklığına revak zemininden bir basamak yükseltilmiş merdivenle ulaşılır. 1.21m. genişliğinde, 2.21m. yüksekliğinde basık kemerlidir (Foto 1303). Kapının kemeri, söveleri ve eşiği yekpare mermerdendir. Kemerin köşeliklerindeki üçgenimsi yüzeyler boş bırakılmıştır. Bunun üzerindeki enine dikdörtgen formlu kitabe levhasının yüzeyide boştur. Kapının içeriye bakan yüzeyi dikdörtgen açıklı olup mermerdendir. Kapının etrafı iki kademeli düz ve profilli silmelerle kuşatılmıştır. Dershane dıştan 9.08x9.08m., içten 6.75x6.75m. ölçülerinde kare planlıdır. Üzeri

6.70m. çapında bir kubbe ile örtülmüştür. Kubbeye geçiş, alt bölümleri mukarnaslarla dolgulandırılmış zeminden 5.71m. yüksekliğinde dilimli tromplarla sağlanmıştır. Sekizgen yüksek bir kasnak üzerine oturan kubbe dıştan kurşun kaplıdır. Dershanenin batısında giriş kapısının sağında ve solunda birer adet, doğuda üç alt üç üst, kuzey ve güneyde altlı üstlü birer tane olmak üzere toplam on iki pencere bulunmaktadır. Batıda yer alan pencereler 0.97m. genişliğinde, 1.38m. yüksekliğinde, 1.14m. derinliğinde dikdörtgendir. Pencerelerin lento, söve ve denizlikleri yekpare mermerden olup dört yönden düz ve profilli bir silme ile kuşatılmıştır. Pencereler dıştan demir parmaklıklı, içten ise ahşaptan iki kanatlıdır. Diğer alt pencereler zeminden 0.18m. yüksekliğinde, 0.97m. genişliğinde, 1.74m. yüksekliğinde, 1.16m. derinliğinde dikdörtgendir. Pencerelerin lento, söve ve denizlikleri 0.20m. genişliğinde olup yekpare mermerdendir. Etrafı düz ve profilli silmelerle dört yönden kuşatılmıştır. Üst pencereler zeminden 3.52m. yüksekliğinde olup, 0.76m. genişliğinde, 1.40m. yüksekliğinde sivri kemerli alçı şebekelidir. Pencere şebekesi merkezde altı kollu bir yıldızdan gelişen geometrik kompozisyonludur. Kuzey cephesinde pencerenin batısında iki dikdörtgen niş bulunmaktadır. Zeminden 0.40m. yüksekliğinde olup 0.97m. genişliğinde, 1.60m. yüksekliğinde, 0.49m. derinliğindedir. Güney cephesinde ise ortada kıble ekseninde mihrap, doğusunda altlı üstlü birer pencere ile batısında dikdörtgen formlu bir niş yer alır. niş zeminden 0.18m. yüksekliğinde, 1.05m. genişliğinde, 0.49m. derinliğinde, 1.87m. yüksekliğindedir (Foto 1304-1308).

Mihrap 3.32m. yüksekliğinde, 1.48m. eninde dikdörtgen formludur. Etrafı dıştan ince profilli bir silme ile ters "U "şeklinde kuşatılmıştır. Mihrap nişi 1.08m. genişliğinde, 0.60m. derinliğinde, 1.70m. yüksekliğinde yarım daire planlıdır. Nişin üzeri beş sıra mukarnaslı bir kavsara ile örtülüdür. Kavsara köşeliklerine birer adet gülbezek yerleştirilmiştir. Üzerinde üst üste iki yatay dikdörtgen formlu pano yerleştirilmiştir. Alttaki pano 0.19m., üstteki 0.12m. eninde, 1.05m. uzunluğunda olup sade bırakılmıştır (Foto 1309-1310, Çiz. 220).

Dershanenin duvarları sıvalı ve badana boyalıdır. Kubbeye geçişi sağlayan trompların üst köşelerinde yer alan üçgen alanların içerisi rumi ve palmetlerden oluşan bitkisel bir kompozisyonla süslenmiştir. Bunun üzerinde bademlerden oluşan malakari tekniğinde bir kuşak kubbe kasnağını çepeçevre kuşatmaktadır. Kubbe eteğinde ise bir büyük bir küçük olarak ardışık dizilmiş stilize edilmiş palmetlerin içleri rumi ve palmetlerle bezenmiştir. Uçları ise birer küçük palmetle sonlandırılmıştır.

Dershanenin güney ve kuzeyinde simetrik olarak tasarlanmış ikişerden dört hücre bulunmaktadır. Güneyde yer alan hücreye doğu cephede eksenden kuzeye kaydırılmış bir kapı ile girilmektedir. İçten 3.30x3.30m. ölçülerindedir. Kapının güneyinde altlı üstlü iki pencere avluya açılmaktadır. Doğuda iki alt iki üst dört pencere yerleştirilmiştir. Güneyde ise dikdörtgen bir niş bulunur. Dershanenin kuzeyinde

yer alan hücreye ise batı cephede eksenden güneye kaydırılmış bir kapı ile girilir. Güney cephesine iki, kuzeye bir adet dikdörtgen formlu niş açılmıştır. Doğuda ise iki alt iki üst, batıda giriş kapısının yanında bir alt bir üst pencere ile aydınlatılmıştır.

Güneydoğuda yer alan köşe hücresinde dikdörtgen formlu bir kapıdan girilen üzeri tonoz örtülü bir geçitten ulaşılmaktadır. Kuzeyde yer alan köşe hücrelerinden farlı olarak girişin yanında avluya açılan pencere açıklığı bulunmamaktadır. 3.20x3.10m. ölçülerinde hemen hemen kare planlıdır. Güneyinde ortada ocak, üstte iki pencere; doğuda ise altlı üstlü yerleştirilmiş ikişerden dört pencere açıklığı ile aydınlatılmıştır. Batısında 0.45m. derinliğinde, 0.70m. genişliğinde basık kemerli dikdörtgen bir niş bulunur. Kuzeydoğuda yer alan köşe hücresi ise güneybatı köşe hücresi ile aynıdır. Kuzey cephesinde ortada ocak, üstte iki sivri kemerli pencere; doğuda ise altta ve üstte ikişerden dört pencere bulunur. Hücrelerin üzerini örten kubbeler sekizgen kasnaklar üzerine oturmaktadır. Taş ve tuğladan almaşık tekniktedir. Kubbeler dıştan kurşun kaplıdır. Kubbe merkezlerinde mermerden birer âlem yerleştirilmiştir .

Hücre içlerinde yer alan alçı ocakların üst örtüye yansıyan ***bacaları*** tuğladan sekiz gövdelidir. Gövdenin üst bölümünde ana yönlere gelecek şekilde dikdörtgen formlu dört duman çıkış deliği açılmıştır. Üzeri ise pramidal bir külahla örtülüdür (Foto 1311, Çiz. 221).

Süsleme Özellikleri: Medrese süsleme açısından sadededir. Beden duvarlarında kullanılan bir sıra taş üç sıra tuğla duvar örgüsü ile sivri kemerli tepe pencereleri cepheye hareketlilik kazandırmıştır. İç mekanda revakları taşıyan sütunların başlıkları baklavalı tiptedir. Oda içleri sade tasarlanmış olup en dikkat çekici öğe ocaklardır. Ocakların kaş kemerli, pramidal külahları dikkati çekmektedir. Dershanenin kubbe eteği ve tromp üst köşelerinde yer alan üçgen alanlarda bulunan kalemişi ve malakari süslemeler yapının en süslü yeri olarak dikkati çekmektedir. Ayrıca kıble ekseninde yer alan mukarnas kavrasarlı mihrabın kavsara köşeliklerine birer adet gülbezek yerleştirilmiştir. Medrese giriş kapısı kesme taştan ile dershane giriş kapısı mermerden basık kemerlidir. Giriş kapı kemeri kilit taşına bir adet gülbezek yerleştirilmiştir.

Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu: Paye bakımından 50'li olan medrese 1599-1600, 1600-1601 tarihlerinde aynı durumunu muhafaza etmiştir. 1652-53'te ise Mûsıle-i Sahn[2109] statüsündedir. 1206/1792 İstanbul Tahrir defterinde yer alan bilgilerde medresenin oda sayısı 14, talebe sayısı ise 18'tür[2110], 1869'da 10,

[2109] *Mûsile-i sahn:* Sahn medreselerine talebe hazırlayan daha alt seviyedeki medreselere verilen isim. Bkz. C. Baltacı, *age.*, s.533.

[2110] N. Aktaş, *agt.*, s.109.

1918'de beş odasının asker tarafından kullanıldığı, geri kalan odalarının ise harap olmasından dolayı boş bırakılmıştır[2111].

Medrese içerisinde 1216/1801 yılında Debbâğzâde İbrahim Efendi'nin[2112] 753 kitap vakfetmesiyle bir kütüphane kurulmuştur[2113]. Dört hâfız-ı kütübün[2114] görevlendirildiği bu kütüphane ile vakfiyesinde bunlardan sonra gelecek olan hafıza kütüplerinde kendi aile fertlerinden olmasını, bu mümkün olmadığı durumlarda ise Tophane ahalisinden ehil olanlarının getirilmesini şart koymuştur. Görevlilerin ikişerli gruplar halinde nöbetleşe olarak durmalarını, kitapların sayımı için bir de nazırın bulunması yönünde bilgiler bulunmaktadır. Vakfiyede kütüphanedeki kitapların dışarıya ödünç verilemeyeceği, Cuma günü tatil olduğu, diğer altı günün açık olacağı belirtilmiştir. Hafızı kütüplerin mesailerine dua ile başlamaları, Kur'ân okumaları gibi görevleri bulunmaktadır[2115]. İçerisinde bulunan kitapların 1918 yılında Süleymaniye Kütüphanesine nakledildiği bilinmektedir[2116].

1848'de cami, medrese ve türbe birlikte onarılmıştır. Bu tamirat Abdülhalim Efendi tarafından yapılmış olup 14.392 kuruşa mal olmuştur[2117]. 1893 yılında kütüphane ile birlikte 9.411 kuruşa onarılmış olup bu meblağın 1309 yılı bütçesinden karşılanacağı belirtilmiştir[2118]. 2 Cumâdelâhire 1321/25 Ağustos 1903 tarihli belgede Kılıç Ali Paşa Medresesi'nin tamire muhtaç olan mahalleriyle kurşunlarının yapılan keşif neticesinde mecidî 19 kuruş hesâbıyla 22.905 kuruşa tamir edileceği hesaplanmıştır. 16.928 kuruşluk kurşun masrafının 1319 yılı bütçesinden karşılanması yönünde karar kılınmıştır[2119].

20 Ağustos sene 1330/1914 tarihli teftiş raporunda kadro harici tutulan medresenin zemin seviyesinde birer kişilik 15 odasının bulunduğu, arka cephelerinde pencereleri olmasından dolayı hava cerayanına müsait olup güneşten mahrum olmasından dolayı rutubetli olduğu, şadırvan ve kuyu bulunan avlusunun dar olduğu, müştemilatın (abdesthâne, çamaşırhâne, gusulhâne) harap olmasından dolayı talebe iskanına uygun olmadığı ve 15 kişinin ikamet etmesine uygun olacağı görüşü belirtilmiştir. Ayrıca etrafının apartmanlarla çevrili olmasından dolayı başka bir amaçla kullanılmasının uygun olacağı yönünde rapor tutulmuştur. 1918 yılında medrese harap durumda olup 14 odasının olduğu, 5 odasının da askerler tarafından kullanıldığı belirtilmiştir[2120].

2111 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 313.
2112 MF. MKT, 147-16-2-1
2113 İ. E. Erünsal, *Türk Kütüphaneleri Tarihi II*, Ankara 1991, s.121
2114BOA, MF. MKT, 147-16-1-1
2115 İ. E. Erünsal, "Kılıç Ali Paşa Kütüphanesi", *TDVİA*, C. XXV, Ankara 2002, s.415.
2116 C. Orhonlu, *Tophane, Cihangir..*, s.11; C. Baltacı, *age.*, s. 532; S. Eyice, *agm.*, s.413.
2117 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 312.
2118 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 312.
2119 BOA, İ. EV, 34-52-1-1, 2; İ. EV, 34-52-2-1, 2; BEO, 2185-163808-1-1, 2
2120 M.S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 178-179.

Medrese binası uzun yıllar Çocuk Esirgeme Kurumu'na bağlı bir sağlık merkezi olarak kullanılmıştır[2121]. Sonraki yıllarda dispanser, 1995 yılında boşaltılarak 1996 yılında Aydınlar Ocağına tahsis edilmiştir[2122]. Bu dönemde avlu revakları, sütunlar arası camekanlarla kapatılmıştır. Hücrelerin aralarındaki duvarların bir kısmı yıkılarak iki hücre birleştirilerek tek mekan haline getirilmiştir. Dershanenin içine ahşap bölmeler konulmuş, dışta yer alan tuvaletlerle bağlantılar kesilerek bir hücre tuvalet haline getirilmiştir[2123]. 2010 yılında başlayan restorasyon çalışmalarının tamamlanmasının ardından Çayeli Vakfı'na tahsis edilmiştir.

[2121] A. Kuran, *agm.*, s. 180.
[2122] M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 348; Yüksel Yoldaş Demircanlı, *age.*, s. 116; A. Kuran, *agm.*, s.180
[2123] A. Kuran, *agm.*, s. 180.

3.51. Bitlis Gökmeydan Medresesi

Yeri: Gökmeydan Medresesi, Bitlis il merkezinde, kendi adıyla anılan Gökmeydan Mahallesinde hükümet konağının karşısında bulunur (Foto 1312).

Bânîsi: İhlasiye yada Gökmeydan adıyla da bilinen medresenin bânîsi Şemseddin Han'ın oğlu Emir V. Şerefhan'dır[2124].

İnşa Tarihi: Medrese giriş kapısı üzerinde yer alan 1.98x0.60m. ölçülerinde mermer üzerine, kabartma tekniğinde, iki satır halinde yazılmış kitabesine göre 997/1589 tarihinde inşa edilmiştir[2125]. Enine dikdörtgen formlu, yekpare bir taş üzerindeki kitabede satırlar birbirinden satır çizgileriyle ayrılmıştır (Foto 1313).

Kitabenin Metni

امر بعمارة هذه المرسة الشريفة المشرفة الموسومة بلاخلا صية خالصة
لوجه الله المنيفة و انشا الامير
الكبير الاكرم الاجل الاعلم ا لاعظم الاعدل الامير شرف خان بن المرحوم
الامير شمس الدين خان فى حجة سبع وتسعين و تسعمايه

Kitabenin anlamı: Allah'a ihlası sebebiyle İhlasiye olarak adlandırılan Şeref Han'a ait bu şerefli medrese; âlim, âdil, cömert, büyük emir, Merhum Emir Şemseddin Han'ın oğlu Emir Şeref Han'ın emri ile dokuz yüz doksan yedi yılı Zilhiccesinde inşa edildi[2126].

Taç kapının sağında 0.48x0.48m. ölçülerinde mermer madalyonda aynalı/müsenna tarzında celi sülüs hatla sekiz kere *"Tevekkülî alâ Hâlıkî: Beni yaratana tevekkül ettim"* yazılmıştır (Foto 1314).

توكل على خالقى

Taç kapının solundaki 0.40x0.40m. ölçülerinde kare panonun ortasında kare alana iki defa *"yâ sehhar"*, Karenin çevresinde ise dörder kere *"yâ burhân-ya deyyan"* yazılıdır.

Medrese üzerinde inşa kitabesini gösteren kitabe olmasına rağmen bazı araştırmacılar yapının 1216 yılında Selçuklular tarafından yapıldığını[2127], 1589 tarihinde Şeref Han tarafından tamir edildiği görüşünü savunurlar[2128]. 1898-1890 ve 1900-1904 tarihli Bitlis Salnamelerinde talebesi olmayan medresenin kurucusunun Şerefhan olduğu belirtilmiştir[2129].

Vakfiyesi: Vakfiyesi bilinmemektedir.

[2124] Evliya Çelebi, *age.*, s.132; Katip Çelebi, *age.*, s. 646; M. O. Arık, *age.*, s. 47; S. Erken, *age.*, s. 167; A. Uluçam, *age.*, s.96; A. A. Bayhan, *age.*, s. 197.

[2125] S. Erken, age., s. 166; M. Sözen, *age.*,, s.107.

[2126] M. O. Arık, *age.*, s.51; B. Güneş, *agt.*, s. 135.

[2127] P. Tuğlacı, *age.*, s. 59; S. Erken, *age.*, s. 167.

[2128] Anonim, *Bitlis 1973 İl Yıllığı*, 1973, s.134.

[2129] E. Yaşar Azap, *age.*, s. 225.

Mimarı: Mimarı bilinmemektedir.
Malzeme ve Teknik: Medresenin ana inşa malzemesi düzgün kesme taştır. Beden duvarları ve üst örtüde kesme taş; kapı ve pencere doğramalarında ahşap; kitabede ise mermer malzeme kullanılmıştır.
Plan ve Mimari Özellikleri: Gökmeydan Medresesi, herhangi bir külliyeye bağlı olmayan bağımsız, tek yapı ölçeğinde inşa edilmiştir. Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen bir alana oturan medrese binası kapalı avlulu, tek eyvanlı bir plan şemasına sahiptir. İlk bakışta dört eyvanlı bir görünüme sahip olduğu izlenimi veren yapıda doğu, batı ve kuzeydeki eyvanlara birer kapı ile girilmektedir (Çiz. 222). Kare planlı avlunun güneyinde giriş eyvanı doğusunda çatıya çıkışı sağlayan merdiven, batısında dikdörtgen bir hücre bulunmaktadır. Kuzeydeki ana eyvanın iki yanında simetrik olarak ikişer hücre yerleştirilmiştir. Avlunun güneydoğusunda doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı mescit, güneybatısında iki dikdörtgen hücre yer alır. Hücreler orta eksene paralel olarak konumlandırılmıştır. Medresenin cepheleri düzgün kesme taştan olup plan şemasında olduğu kuzey-güney doğrultusunda simetriktir. Dört köşesine daire kesitli birer adet köşe kulesi yerleştirilmiştir.
Yapının en dikkat çekici cephesi ***güneye*** bakan 28.62m. uzunluğundaki giriş cephesidir. Cephenin kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerinde beden duvarlarına bitişik, yüzeyden 2.30m. dışarı taşırılmış silindirik kesitli, konik külah örtülü köşe kuleleri bulunmaktadır. Cephe ortasına taçkapı yerleştirilmiştir. Taçkapı ile köşe kuleleri arasındaki mesafe 8.09m.'dir. Her iki yüzeyin ortasında cepheden 0.90m. taşıntı yapan, beden duvarına bitişik, beş kenarlı, üzeri pramidal külah örtülü kümbet formunda birer payanda yerleştirilmiştir[2130]. Payandalar 1.48x0.90m. ölçülerinde dikdörtgen birer kaide üzerine oturur. Kaideden gövdeye geçişte güneydoğu ve güneybatı köşelerden pahlanarak çokgen formlu gövdeye geçiş sağlanmıştır. payandanın doğu ve batı kenarları 0.42m., güney, güneydoğu ve güneybatı kenarları 0.69m. uzunluğundadır. Beş kenarlı gövdenin her bir yüzeyinde alt ve üst bölümleri Bursa kemeri ile sonlandırılmış fazla derin olmayan yüzeysel nişlerle hareketlendirilmiştir. Kemer içlerine kabartma tekniğinde birer gülbezek yerleştirilmiştir. Gövde ile külahın birleştiği bölüm ise tek sıra mukarnas dizisiyle ayrılmıştır. Külahın üzerinde beden duvarına bitişik taş üzerinde kabartma tekniğinde stilize palmetli bir alem ile sonlandırılmıştır (Foto 1315).
Payandaların iki yanındaki düz yüzeylere, zeminden beş taş örgüsü yüksekliğinde ikişer adet pencere yerleştirilmiştir. Pencerelerden girişe yakın olanları 0.91m. genişliğinde, 1.48m. derinliğinde dikdörtgen formlu düz atkı taşlı olup diğerlerinden daha büyük tasarlanmıştır. Pencerenin dış köşeleri 0.14m. genişliğinde birer sütünce ile sınırlandırılmıştır. Atkı taşının yüzeyi fazla derin olmayan dilimli kemerle

[2130] A. Uluçam, *age.*, s. 98.

bezenmiştir. İki kademeli bir niş içerisine yerleştirilen pencerenin dıştaki birinci kademedeki nişin yüzeyi düz ve sadedir. Derinliği 0.10m., genişliği 0.63m. olan nişin yüzeyi dört yönden altlı-üstlü geçmelerden meydana gelen düğüm motifleri ile süslenmiştir. Üzeri yedi sıra mukarnaslı bir kavsara ile örtülmüştür. Kavsara tepe noktasının iki yanında birer gülbezek bulunur.

Payandalar ile köşe kuleleri arasındaki pencereler dikdörtgen bir çökertme içerisine alınmıştır. Dikdörtgen formlu pencere düz atkı taşlıdır. Atkı taşının ortasında dilimli bir kemer içerisine yerleştirilmiş gülbezek motifi ile sonlandırılmıştır. Pencerenin üzerinde kırmızımsı taştan ortasında Mühr-ü Süleyman bulunan bir kandil bulunur. Taçkapı ile pencereler arasında 0.37m. genişliğinde mazgal birer pencere girişin iki yanındaki küçük hücrelere açılmaktadır (Foto 1318-1319).

Güney cephe ortasına dikdörtgen bir kütle halinde yerleştirilmiş ***taçkapı*** hem beden duvarlarından dışarı taşırılmış hem de yüksek tutulmuştur. Beden duvarından 0.82m. taşıntı yapan taçkapı 8.15m. genişliğinde, 9.58m. yüksekliğindedir. Beden duvarından 1.20m. daha yüksektir. Farklı genişlikte dört bordür ile ters "U" şeklinde kuşatılmıştır. 0.45m. genişliğindeki dıştaki ilk bordür düz yüzeylidir. Dış bordürün üst köşelerinde kare panolar içlerine yazılmış makıli yazılar büyük oranda tahrip olmuştur. 0.44m. genişliğindeki ikinci bordür mukarnaslı, 1.16m. genişliğindeki üçüncü bordür geometrik motiflerle bezelidir. Taçkapı nişinin dışarıya bakan köşelerinde 11.5cm. genişliğinde zencirekle süslenmiş birer sütünce ile sınırlandırılmıştır (Foto 1316-1317).

Giriş açıklığı sivri kemerli, tonoz örtülü bir eyvan içerisine yerleştirilmiştir. Tonoz kemeri kabartma tekniğinde palmetlerle süslenmiştir. 1.48m. genişliğinde, 2.40m. yüksekliğindeki giriş kapısı dikdörtgen formlu, düz atkı taşlıdır. Atkı taşının üzerinde mermer üzerine yazılmış iki satırlık inşa kitabesi bulunur. Girişin üzeri dıştan dilimli bir kemer çerisine alınmış dokuz sıra mukarnaslı bir kavsara ile örtülmüştür. Taçkapının iki yanında 0.19m. derinliğinde, 0.36m. genişliğinde üçgen formlu yan nişlerin etrafı dört yönden zencireklerle süslenmiştir. Nişlerin dış köşelerinde yer alan sütuncelerine gövdeleri sarmal yivlerle bezeli olup başlıkları tabla şeklindedir. Tonoz örtülü eyvanın iki yanında bulunan mihrabiyeler 0.24m. derinliğinde, 0.50m. genişliğinde, yarım sekizgen planlı olup yıldız formludur.

Kapının avluya bakan arka yüzeyi 5.73m. yüksekliğinde sivri bir kuşatma kemeri içerisine alınmıştır. Giriş açıklığı içten 2.40m. yüksekliğindedir. Üstte 3.60m. yüksekliğinde, 0.40m. genişliğindeki basık kemeri beş taştan örülmüştür.

Doğu cephe batı cephe ile simetrik olarak tasarlanmıştır. İki cephe arasındaki tek fark altlı-üstlü pencerelerin güneyinde yarım daire kemerli bir niş içerisine alınmış yarım daire kemerli bir pencerenin olmasıdır. Batı cephede olduğu gibi beden duvarları "S" kıvrımlı konsollarla taşınan saçaklarla sonlandırılmıştır. Güneydoğu ve kuzeydoğu köşelerde dairevi formlu köşe kuleleri ile sınırlandırılmıştır (Foto 1320).

Kuzey cephe 8.40m. yüksekliğindedir. Kesme taş örgülü duvarlar düz bir saçakla sonlandırılmıştır. Saçak altları eşit aralıklarla yerleştirilmiş "S" kıvrımlı taş konsollar tarafından taşınmaktadır. Cephe ortasında beden duvarından yarım sekizgen şeklinde dışarı taşırılmış dershane yerleştirilmiştir. Dershanenin doğu ve batı yan kenarları 2.56m. uzunluğunda olup sağırdır. 3.32m. uzunluğundaki güney, güneydoğu ve güneybatı kenarlarında dikdörtgen çökertme içerisine 1.38m. derinliğinde, demir parmaklıklı birer pencere bulunur. Pencereler dış çerçeveden 0.67m. içeri çekilmiştir. Pencerelerin atkı taşları dilimli kemerlerin ortasına yerleştirilmiş birer adet kabartma tekniğinde çarkıfelek motifi ile süslenmiştir. 10.11m. uzunluğundaki doğu ve batı yan kanatlar simetrik olarak tasarlanmış olup altlı-üstlü ikişerden dörder pencere yerleştirilmiştir. Dikdörtgen çökertme içerisine alınan alt pencereler 0.82m. genişliğinde, 1.55m. derinliğinde, 1.54m. yüksekliğinde dikdörtgen formludur. Pencerelerin atkı taşı dilimli kemerlerle hareketlendirilmiştir. Atkı taşlarının üzerinde hafifletme derzleri bulunur. Doğu kanat üzerinde yer alan pencerelerin etrafı 0.67m. genişliğinde geometrik motiflerle bezenmiştir. Batıdakiler sadedir. Pencerelerin üzerindeki mazgal pencereler dikey dikdörtgen formludur. Cephe köşelerinde kesme taştan silindirik kesitli, konik külah örtülü köşe kuleleri ile sınırlandırılmıştır. Saçak seviyesine kadar yükselen kuleler 9.45m. yüksekliğinde olup cepheden 2.30m. dışarı taşırılmıştır (Foto 1321).

Batı cephe 23.00m. uzunluğunda, 8.40m. yüksekliğinde kesme taştandır. Beden duvarları "S" kıvrımlı taş konsollarla taşınan düz bir saçakla sonlandırılmıştır. Cephenin güneybatı ve kuzeybatı köşelerinde cepheden 2.30m. dışarı taşırılmış üzeri konik külahla örtülü silindirik kesitli birer köşe kulesi ile sınırlandırılmıştır. Cephe ortasında bir alt bir üst iki pencere bulunur. 2.06m. genişliğinde dikdörtgen bir çökertme içerisine yerleştirilmiş pencereler yüzeyden 0.10m. girinti yapmaktadır. Pencerelerin genişliği 0.98m., derinliği 1.42m. ölçülerinde, 1.54m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu düz atkı taşlıdır. Atkı taşının yüzeyi ortasında kabartma tekniğinde yerleştirilmiş çarkıfelek dıştan dekoratif amaçlı dilimli bir kemer içerisine alınmıştır. Alt pencerelerin iki taş örgü yukarısında yarım daire kemerli iç bükey kavisli bir niş içerisine yarım daire kemerli bir pencere yerleştirilmiştir. içeriye doğru kavisli nişin yüzeyi radyalvari dilimlere ayrılmıştır. Pencere saçak altına kadar yükselmektedir (Foto 1322).

Kapı açıklığından 3.60x2.60m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı, sivri beşik tonoz örtülü ***giriş eyvanına*** ulaşılır (Foto 1323). Eyvanın doğu ve batı kenarları sağırdır. Eyvan kemeri 6.70m. yüksekliğinde, 0.50m. genişliğindedir. Kuzeyinde geniş bir sivri kemerle 8.10x8.10m. ölçülerinde kare planlı ***avluya*** geçilir. Avlunun üzerini örten zeminden 11.45m. yüksekliğindeki kubbe geniş sağır sivri kemerler tarafından taşınmaktadır. Kubbeye geçiş pandantiflerle sağlanmıştır. Pandantiflerin başlangıçlarında iki sıra mukarnas dizisi, yer yer de rozetlerle süslenmiştir. Sekizgen bir kasnak üzerine oturan kubbe dıştan kurşun kaplı, pramidal

görünümlü bir çatı ile örtülüdür. 1.40m. yüksekliğindeki kasnağın her bir yüzeyine 1.00m. yüksekliğinde sivri kemerli birer pencere açılmıştır. Pencere kemerleri yüzeyden dışarı taşırılmıştır (Foto 1324). Giriş eyvanının iki yanında dikdörtgen formlu birer kapı bulunmaktadır. Lento yüzeyinde ortasında dairevi bir rozet bulunan sivri kuşatma kemeri ile hareketlendirilmiştir. Bunlardan doğuda olanından çatıya çıkan merdivene, batıdakinden 3.05x2.08m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı, tonoz örtülü hücreye girilir. Hücrenin doğu cephesi sağır, batısında güneye kaydırılmış bir niş, güneyde batıya kaydırılmış mazgal formlu bir pencere ile aydınlatılmıştır (Foto 1325).

Avlunun doğu ve batısında kapatılmış hissi veren birer ***eyvan*** simetrik olarak yerleştirilmiştir[2131]. 7.60x7.20m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Üzeri zeminden 6.50m. yüksekliğinde sivri beşik tonoz örtülüdür. Doğudaki eyvana batı cephede eksenden kuzeye kaydırılmış dikdörtgen formlu bir kapı ile girilir. Kapı içten sivri bir kuşatma kemeri içerisine alınmıştır. Batı cephe üstte dikdörtgen formlu bir pencere ile avluya açılır. Eyvan doğu cephesine yerleştirilmiş altlı-üstlü birer pencere ile aydınlatılmıştır. Alt pencereler zeminden 0.90m. yüksekliğinde,1.18m. genişliğinde, 1.44m. derinliğinde, 2.13m. yüksekliğinde basık kemerlidir. Pencere kemeri beş taştan örülmüştür. Üst pencere 2.03m. yüksekliğinde bir kemer içerisine yerleştirilmiş olup 0.80m. yüksekliğindedir. Pencerelerin iki yanında 0.61m. genişliğinde, 0.49m. derinliğinde birer niş yer alır. Eyvanın güney cephesinde eksenden doğuya kaydırılmış 0.60m. genişliğinde yarım daire planlı ocak; batısında 0.43m. genişliğinde, 0.30m. derinliğinde dikdörtgen dilimli kemerli bir niş bulunur.

Nişin batısında 0.75m. genişliğinde, 1.45m. derinliğinde dikdörtgen bir çerçeve içerisine alınmış sivri kemerli bir kapı ile güneydoğu köşede ***mescide*** ulaşılır. Mescit, içten 6.68x3.80m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Üzeri aynı doğrultuda sivri beşik tonozla örtülüdür. Güney cephe ortasında yer alan mihrap 0.80m. genişliğinde, 0.65m. derinliğinde yarım daire planlıdır. Dıştan sivri kemer kavsaralı olup yüzeyi taçkapıdaki geometrik motiflere benzer motiflerle bezenmiştir. Mihrabın iki yanına yerleştirilmiş 1.10m. genişliğinde, 1.45m. derinliğinde birer pencere ile aydınlatılmıştır. Kuzey cephede ortada 0.30m. derinliğinde, 0.75m. genişliğinde yarım daire, kuzeydoğuda 0.65m. derinliğinde, 0.62m. genişliğinde dikdörtgen bir niş bulunur. Doğu cephede altta 0.63m. derinliğinde, 0.65m. genişliğinde iki kare planlı niş, üstte ortaya gelecek şekilde yarım daire kemerli bir tepe penceresi yerleştirilmiştir. Batı duvarında derinliği 0.71m., genişliği 0.61m. olan dikdörtgen bir niş ile güneyde köşeye kaydırılmış genişliği 0.61m. olan dik-

[2131] Bazı araştırmacılar eyvanların sonradan kapatıldığı görüşünü savunur. İlk bakışta medresenin dört eyvanlı gibi tasarlandığı izlenimi uyandırmaktadır. Eyvanları kapatan duvarlarda yer yer devşirme taşların görülmesi bu ihtimali desteklemektedir. Bkz. M. O. Arık, *age.*, s. 48; A. Uluçam, *age.*, s. 96; A. A. Bayhan, *agm.*, s. 197.

dörtgen bir kapı açıklığı bulunur. Kapıdan güneybatıdaki 1.62x1.31m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı, sivri beşik tonoz örtülü odaya girilir. Cepheleri sağır olan odanın güneyinde mazgal formlu tek pencere ile aydınlatılmıştır.

Doğu eyvanın kuzey cephe ortasında 0.43m. genişliğinde, 0.30m. derinliğinde kare bir niş, iki yanda 0.73m. genişliğinde, 1.41m. derinliğinde dikdörtgen formlu birer kapı yer alır. Bu kapılardan ana eyvanın kuzeydoğusunda bulunan iki hücreye geçilir. Batıdaki hücre 3.72x2.91m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Üzeri aynı doğrultuda sivri beşik tonoz örtülüdür. Hücrenin kuzeyinde 1.11m. genişliğinde tek pencere, doğuda kuzeye kaydırılmış 0.56m. genişliğinde, 0.31m. derinliğinde dikdörtgen bir niş, batıda güneye kaydırılmış 0.74m. genişliğinde, 0.40m. derinliğinde yarım daire planlı ocak ile kuzeyinde 0.56m. genişliğinde, 0.40m. derinliğinde bir niş bulunur. Kuzeydoğudaki ikinci hücre aynı özelliklerdedir. Kuzeyde pencere, doğuda 0.55m. genişliğinde, 0.33m. derinliğinde iki niş, batıda güneyde 0.74m. genişliğinde, 0.36m. derinliğinde yarım daire planlı ocak, kuzeyde 0.57m. genişliğinde, 0.31m. derinliğinde dikdörtgen bir niş yer alır.

Avlunun batısında eksenden güneye kaydırılmış bir kapı ile ***batı eyvana*** ulaşılır. Eyvanın batı cephe yüzeyinde ortada altlı üstlü birer pencere, iki yanda kaşkemerli birer niş bulunur. Güneyde ortada 0.51m. genişliğinde, 0.40m. derinliğinde kare planlı, dilimli kemerli niş, iki yanında 0.75m. genişliğinde, 1.45m. derinliğinde birer kapı, güneybatı köşede 0.61m. genişliğinde, 0.30m. derinliğinde yarım daire planlı ocak bulunur. Batıda yer alan kapı 2.10m. yüksekliğinde Bursa kemerli, doğudaki ise basık kemerlidir. Kapı lentosunun ortasına bir rozet yerleştirilmiştir.

Eyvanın güneyinde iki hücre simetrik olarak tasarlanmıştır. 3.82x2.97m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı hücrelerin üzeri aynı doğrultuda sivri beşik tonoz örtülüdür. Batıda eksenden güneye kaydırılmış 0.40m. genişliğinde, 0.48m. derinliğinde bir niş, güneyde 1.13m. genişliğinde pencere, doğuda kuzeye kaydırılmış 0.75m. genişliğinde yarım daire planlı ocak; doğuda kuzeyde 0.75m. genişliğinde yarım daire planlı ocak, güneyde 0.38m. derinliğinde, 0.40m. genişliğinde kare bir niş bulunur. Batı eyvanın kuzeyinde ortada niş, iki yanda birer kapı ile hücrelere geçiş sağlanmıştır. Simetrik olarak tasarlanmış hücreler 3.65x2.96m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Kuzeyde birer pencere, batıda kuzeye kaydırılmış bir niş, doğuda güney ocak, kuzeyde niş bulunur (Foto 1326-1331).

Giriş ekseni karşısında yer alan ***dershaneye*** güney cephede eksenden doğuya kaydırılmış bir kapı ile girilmektedir. Dershane 9.43m. uzunluğunda kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Güneyde yer alan ilk bölüm daha geniş tutulmuş olup 6.98x4.67m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Üzeri kuzey-güney doğrultusunda sivri beşik tonoz örtülüdür. Doğu ve batı

kenarlarında 0.58m. genişliğinde, 0.50m. derinliğinde kare bir niş yer alır. Kuzeyde yer alan ikinci bölüm yarım sekizgen planlı olup beden duvarından dışarı taşırılmıştır. 5.62x4.76m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Üzeri pramidal formlu bir kubbe ile örtülüdür. Doğu ve batı kenarlar 3.41m. uzunluğunda olup cephe ortalarına 0.61m. genişliğinde, 0.48m. derinliğinde birer niş yerleştirilmiştir. Nişlerin etrafı rumi, palmet ve kıvrım dallardan oluşan bir çerçeve ile dört yönden kuşatılmıştır. Kuzey, kuzeydoğu ve kuzeybatı kenarlar 3.44m. uzunluğundadır. Her kenarın ortasına 1.12m. genişliğinde basık kemerli birer pencere yerleştirilmiştir. hücreler dıştan düz dam örtülüdür (Foto 1332-1334).

Hücre içlerinde yer alan ocakların üst örtüye yansıyan ***bacaları*** kare gövdelidir. Gövdenin her bir yüzeyinde dikdörtgen formlu birer duman çıkış açıklığı bulunmaktadır. Bacanın üzeri dört yöne eğimli pramidal bir taş külahla örtülmüştür (Foto 1335).

Süsleme Özellikleri: Medrese binası süsleme açısından Bitlis'in en güzel yapılarından birisidir. Yan ve arka cepheleri düzgün kesme taş kaplı olup köşeleri dairevi planlı, üzeri külahla örtülmüş birer adet köşe kulesi yerleştirilmiştir. Cephelerde yer alan alt pencere etrafları geometrik kompozisyonlarla süslenmiştir. Üst pencereler ise iç bükey kavisli olarak tasarlanmıştır. beden duvarları taş konsollarla taşınan cepheden dışarı taşırılmış düz bir saçakla sonlandırılmıştır. yapının en dikkat çeken yeri güneye bakan ön cephesidir. Cephe ortasında geometrik motiflerle süslenmiş, beden duvarından taşıntı yapan taçkapı, köşe kuleleri, taçkapının iki yanında mukarnaslı ve etrafı geometrik kompozisyonla süslenmiş pencereleri ile dikkati çekmektedir. İç mekan sade olup pencere ve kapı alınlıklarında birer adet rozet ile hareketlendirilmiştir. Oda içlerinde en dikkat çekici yerler ise duvar yüzeylerine açılmış kaşkemerli nişlerdir.

Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu: Bitlis hükümdarı V. Şerefhan/Şerefhan-ı Bidlîsî 1597 yılında yazdığı eserinde medresede tefsir, astronomi, mantık ve kelam alanında bilgili Şeyh Şemseddin Mevlana Muhammed Şeranşî Hazretleri'nin ders okuttuğundan bahseder[2132].

1310/1892 tarihli Bitlis Vilayet Salnamesinde 107 cami ve mescit, 5 hankah, 4 zaviye, 33 kilise, 2 tüccar hanı, 1 hükümet konağı, 3 hamam, 13 türbe, 133 değirmen, ile 24 medrese (Hatibiye, Şerefiye, İhlasiye, Haliliye vb.) bulunduğu yazılıdır[2133].

26 Ağustos 1889 tarihinde Fethullah Efendi yıllık 2.000 kuruş ücretle müderris olarak atanmıştır. Fethullah Efendi'nin vefatı üzerine yerine oğlu Abdullah Efendi 2.000 kuruş yıllık ücretle 28 Aralık 1904 tarihinde medreseye müderris olarak gö-

---

[2132] Şeref Han, *Şerefname I, Kürt Tarihi*, (Çev. M. E. Bozarslan), İstanbul 1971, s. 399-400.

[2133] E. Polat, H. 1310 (M. 1892) ve H. 1316.1317.1318 (M. 1898.1899.1900) Tarihli Bitlis Vilâyet Sâlnâmelerinin Transkrpsiyon ve Değerlendirmesi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2006, s. 105.

revlendirilmiştir[2134]. 9 Cemaziyelevvel 1318/4 Eylül 1900 tarihli belgede ise imâmet, hitâbet ve tedris işlerini yürüten Halil Efendi'nin vefatı üzerine yerine oğlu Ahmed Efendi tayin edilmiştir[2135].1316-1321/1898/1899-1903/1904 tarihli maarif ve vilayet salnamelerinde yer alan bilgilerden öğrencisini olmadığı belirtilmiştir[2136].
1906-1918 yıllarında Ermeniler başta Bitlis ve çevresi olmak üzere 3 tekke, 4 medrese, 5 mektep, 2 han, 4 ziyaretgah, 4 resmi daire, 6 polis karakolu, 6 depo ve 3 hamam yapısını yakıp yıkmışlardır. Bu yapılar içerisinde Gökmeydan Medresesi ile Şerefiye Medresesi de bu tarihlerde tahrip edilmiştir[2137].1972 ve 1991 yıllarında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarılmıştır (Foto 1336-1337)[2138]. Günümüzde Bitlis Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından kullanılmaktadır.

[2134] E. Polat, *agt.*, s.307

[2135] S. Güler, *411 Numaralı Bitlis Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H. 1311-1321/M.1893-1903)*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi S.B.E. Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van 2011, s.66, 303-304.

[2136] D. Tekdal, *II. Abdülhamid Döneminde Bitlis Vilayeti (İdarî ve Sosyal Yapı)*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Denizli 2018, s. 492

[2137] H. O. Yıldırım-U. Demirbaş-vd., *Arşiv Belgelerine Göre Kafkaslarda ve Anadolu'da Ermeni Mezalimi I (1906-1918)*, Ankara 1995, s. 230; O. Akandere, "Ermenilerce Bitlis Vilayetinde Yapılan Zulüm ve Katliamların Şekil ve Yöntemleri", *Tarihi ve Kültürel Yönleriyle Bitlis*, C. I, Ankara 2019, s.540, 543.

[2138] Anonim, *age.*, s. 134.

3.52. İstanbul Siyavuş Paşa Medresesi

Yeri: Siyavuş Paşa Medresesi, İstanbul İli, Eminönü İlçesi, 468 ada, 1 parsel, 94 pafta da bulunur. Siyavuş Paşa Medresesi Süleymaniye'de Müftülük ile Mimar Sinan türbesi arasından inen Fetva Yokuşu'nun sol tarafındaki Odun Kapısı Yokuşu'nda Devoğlu Çeşmesi ve Hoca Hamza Mescidi'nin karşısında, Fatma Sultan Sarayı yakınında inşa edilmiştir (Foto 1338)[2139]. Medresenin batısında Mutasarruf Sokak, doğusunda Kepenekçi Sokak, kuzeyinde Kepenekçi Yokuşu Sokak ile çevrilidir.

Bânîsi: Medresenin bânîsi II. Selim ve III. Murad dönemi devlet adamlarından Kanije'li Siyavuş Paşa'dır[2140]. Siyavuş Paşa, II. Selim zamanında hazine kethüdası, mîrâhur (974/1567), yeniçeri ağası (976/1569), Rumeli beylerbeyi, vezir (Safer 988/Mart 1580), sadaret kaymakamı (25 Cemâziyelâhir 988/7 Ağustos 1580), sadrazam (28 Zilkade 990/24 Aralık 1582- 25, Rebîülâhir 994/15 Nisan 1586-21 Cemâziyelâhir 1000/4 Nisan 1592), ikinci vezir (8 Zilhicce 993/1 Aralık 1585) olarak devletin çeşitli kademelerinde görev yapmıştır[2141]. Siyavuş Paşa 28 Rebîülâhir 1011/15 Ekim 1602'de vefat ederek Eyüp'teki türbesine defnedilmiştir[2142]. Siyavuş Paşa, II. Selim'in Nurbânû Sultan'dan kızı olan Fatma Sultan ile 982/1574 yılında evlenmiştir[2143]. Fatma Sultan'ın 1580 yılında vefatı üzerine Siyavuş Paşa, medreseyi de onun adına yaptırmıştır[2144]. Selânikî Mustafa Efendi ise, Siyavuş Paşa tarafından yaptırılan medresenin sarayının yakınında inşa edildiğini söyler[2145]. Paşa'nın İstanbul'daki medresesinden başka, Mimar Sinan'a Üsküdar ve İstanbul'da yaptırdığı saraylar, Tophane'de iki çeşme, Eyüp'te türbesi yanında bir çeşme ile bazı yerlerde hayratları bulunmaktadır[2146]. Siyavuş Paşa Medresesi, Fatma Sultan adına yaptırılmasından dolayı "*Fatma Sultan Medresesi*[2147]"; Hoca Hamza Mescidi ve Devoğlu Çeşmesi'nin karşılarında bulunmasından dolayısıyla zaman zaman "*Hoca Hamza Medresesi*[2148]" ve "*Devoğlu Medresesi*[2149]" adlarıyla da anılmıştır[2150].

2139 C. Baltacı, *age.*, s. 686.

2140 C. Baltacı, *age.*, s. 685; M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s.374; M. Ak, "Siyavuş Paşa, Kanijeli", *TDVİA*, C. 37, İstanbul 2009, s.311.

2141 Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhîsü'l-beyân fî Kavânîn-i Âl-i Osmân*, (Haz. Sevim İlgürel), Ankara 1998, s. 188; C. Baltacı, *age.*, s. 685; Abbas Sabbâğ, "Mîrâhur", *TDVİA*, C.30, İstanbul 2005, s. 141; M. Ak, Siyavuş Paşa", *TDVİA*, C. 37, İstanbul 2009, s.312-313; Zeynep Aycibin, *agt.*, s. 220.

2142 K. Çelebi, *Fezleke*, C. I, (Haz. Z. Aycibin), İstanbul 2016, s. 259; Ayvansarâyî, *Vefeyât-ı Selâtîn ve Meşâhîr-i Ricâl*, (Haz. Fahri Ç. Derin), İstanbul 1978, s. 25; C. Baltacı, *age.*, s. 685; Yüksel Yoldaş Demircanlı, *age.*, s. 620; İ. H. Konyalı, *age.*, s. 99; S. Eyice, *"Eyüp Sultan Semti"*, ..s.23; H. Önkal, *Eyüp Türbeleri*, s.71-75.

2143 M. Çağatay Uluçay, *age.*, s. 71; Ç. Uluçay, *Harem II*, Ankara 1985, s. 94

2144 K. Çelebi, *Fezleke*, C. I, (Haz. Z. Aycibin), İstanbul 2016, s. 259; C. Baltacı, *age.*, s. 685; Yüzyıllar boyunca Üsküdar, C. III, s. 1416; M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s.374.

2145 Selaniki Mustafa Efendi, *age.*, s. 22.

2146 İ. H. Konyalı, *age.*, s. 99.

2147 BOA yer alan belgelerde *"…. Siyavuş paşa zevcesi Fatma Sultan hazretleri medresesi…."* olarak geçer. Bkz. ŞD. 190/4/1; ŞD. 190/4/2; ŞD. 190/4/3.

2148 Z. Ahunbay, *agm.*, s. 20.

2149 İ.EV. 24/47; ŞD. 150/101

2150 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 126.

İnşa Tarihi: Medrese üzerinde inşa tarihini gösteren bir kitabe bulunmamaktadır[2151]. Vakfiyesi Cemaziyelahır 998/Nisan 1590) tarihlidir. N. Atâî'de yer alan bilgilerde medresenin 999/1590-91'de tamamlandığını; Cahit Baltacı 1582 yılında inşa edildiğini, eksik kalan bölümlerinin ise 999/1590-1591 yılında tamamlandığı görüşünü savunur[2152].

Vakfiyesi: Siyavuş Paşa'nın Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivi, 732 numaralı defterde 998/1590 tarihli vakfiyede medrese hakkında bilgiler bulunmaktadır. Vakfiyede medresenin bir dershane ve on beş hücreden meydana geldiği yazılı olan medresede görevli müderrise 50, muîde 8 akçe, ferraşa iki akçe yevmiye ücret verileceği yazılıdır. Her hücrede kalan talebelerden her biri yevmi dört akçe aldığı ve bunun toplamının 52 akçe olduğu anlaşılmaktadır[2153].

Mimarı: Medresenin Mimarı Davut Ağa'dır. Siyavuş Paşa'nın yaptırmış olduğu türbe ve saraylar Sinan'ın hayatı ve eserleri hakkında bilgiler veren yazmalar içerisinde geçmesine rağmen medrese binasından bahsedilmez.

Malzeme ve Teknik: Medresenin inşa malzemesi taş ve tuğladır. Beden duvarlarında kesme taş, kaba yonu taş ve tuğla malzemeye yer verilmiştir. Kapı ve pencere doğramaları ile avlu etrafındaki sundurmalarda ahşap; pencere parmaklıklarında demir, oda ve dershane zemin döşemesinde altıgen tuğla; ocaklarda, kapı ve pencere alınlıklarında, bacalarda, kubbe ve geçişlerde tuğla; üst örtü kaplamasında kurşun; kapı ve pencerelerin lento ve sövelerinde mermer kullanılmıştır.

Plan ve Mimari Özellikleri: Eğimli bir arazi üzerinde inşa edilen medrese yapısı kısmen iki katlı bir görünüme sahiptir. Medrese giriş kapısı ile Kepenekçi Sokak altındaki kot farkı ortalama 10 metreyi bulmaktadır. Eğimden dolayı oluşan bu fark mimari olarak sokağa bakan hücrelerin altında dükkan birimlerinin yerleştirilmesi ile çözüm bulmuştur. Dükkanlara Kepenekçi sokaktan giriş sağlanmıştır (Çiz. 223).

Güney cephe 12.33m. uzunluğunda olup iki bölüm halinde düzenlenmiştir. Cephenin doğu kanadı aynı zamanda dershanenin cephesi olup 7.70m. uzunluğundadır. Su basman seviyesi kesme taş, üst bölüm ise bir sıra kesme taş, üç sıra tuğladan almaşık tekniktedir. Dershanenin güneye bakan cephesinde üstte iki tepe penceresi 0.94m. genişliğinde, 2.15m. yüksekliğinde alçı şebekeli, yuvarlak kayıtlı olup sivri kemerlidir. Pencere kemeri 0.37m. genişliğindedir. Cephenin batı köşesinde yer alan duvar 4.63m. uzunluğunda olup 2.72m. dışarı taşırılmıştır. Kesme taştan yapılmış olup güneye bakan cephesi sağırdır. Güney cephe ile batı cephenin birleştiği köşe ile güney ve doğu cephenin kesiştiği köşe de pahlıdır. Bu bölümün doğuya bakan cephesine medreseye girişi sağlayan kapı açıklığı yerleştirilmiştir. taçkapının üstünden başlayan 0.28m. genişliğinde düz ve pahlı taş bir silme doğu kanat üzeri-

---

[2151] Z. Ahunbay, Siyavuş Paşa Medresesi", *DBİA*, C. VII, s. 20.

[2152] C. Baltacı, *age.*, s. 686.

[2153] Vakfiyenin günümüz Türkçesine çevrilmiş metni Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Defter no. 732, s.295, sıra 254'te kayıtlıdır.

ne doğru uzanarak bir "Z" oluşturarak doğu cephe boyunca devam etmektedir. Aynı zamanda doğu cephede de devam eden bu silme ile bodrum ile üst kat arasında kat ayrımı da belirginleştirilmiştir (Foto 1339).

Üst kotta yer alan medreseye giriş Mutasarruf Sokak ile Kepenekçi Sokağın kesiştiği bölümün doğuya bakan yüzeyine yerleştirilmiş 2.80m. yüksekliğinde, 2.20m. genişliğinde bir kapı ile sağlanmıştır. Kapının etrafını kuşatan dıştaki ilk bordür 3.5cm. genişliğinde düz, ikinci bordür 7cm. genişliğinde kaval ve oluklu silmelidir. Giriş açıklığı 1.58m. genişliğinde, 1.87m. yüksekliğinde basık kemerlidir. Kapının söveleri 0.20m. genişliğinde, 0.17m. derinliğinde yekpare mermerdendir. Kapı kemeri ise 0.29m. genişliğinde olup kırmızı ve beyaz dokuz mermer taştan örülmüştür. Kemerin köşelerindeki üçgenimsi yüzeyler boş bırakılmıştır. Bununda üzerinde 1.79x0.53m. ölçülerindeki yatay dikdörtgen formlu kitabe levhası boş bırakılmıştır. Kapının avluya bakan arka yüzeyi de aynı ölçülerde olup basık kemerlidir (Foto 1340).

Doğu Cephe 49.03m. uzunluğunadır. Arazinin eğiminden dolayı iki katlı bir görünüme sahip olup alt katta dükkanlar üst katta ise medrese yerleştirilmiştir. alt kat kesme taş üst kat ise almaşık duvar örgüsüne sahiptir. Kesme taş örgüden almaşık duvar örgüsüne geçiş taş profil ile sağlanmıştır. Bu cephede duvarlar kat profiline kadar dışarıya doğru çıkma yapan 0.36m. derinliğinde, 1.14m. genişliğinde kesme taş payandalarla desteklenmiştir. Ayaklar zemine oturduğu yerden profile ulaşıncaya kadar kalınlığı azalan bir biçimde yukarı çıkmaktadır (Foto 1341).

Zemin katta beş ***dükkan*** bulunmaktadır. Dükkan girişleri üst kattaki 2,3, 5 ve 7 nolu hücrelerin altında yer alır. Doğu cephenin güneyinde yer alan ve mahzen olarak adlandırılan ilk bölüme 0.99m. genişliğinde, 1.70m. yüksekliğinde basık kemerli bir kapı ile girilmektedir. Kapının solunda bulunan 0.60m. genişliğinde, 1.06m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu tek pencere ile aydınlatılmıştır. İçten 7.34x3.06m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı mahzenin üzeri beşik tonoz örtülüdür. Güneydoğusunda 0.94m. genişliğinde, 0.87m. derinliğinde dikdörtgen bir niş bulunmaktadır.

İkinci ve üçüncü dükkanlara doğu cephede eksenden güneye kaydırılmış 1.52m. genişliğinde, 2.31m. yüksekliğinde basık kemerli birer kapı ile giriş sağlanmıştır. Dükkanlar içten 7.12x7.12m. ölçülerinde kare planlıdır. Ortada haçvari formlu bir ayak bulunmaktadır. İki nolu dükkanın giriş açıklığının solunda mazgal formlu bir; üç nolu dükkanın ise giriş cephesinde üstte iki dikdörtgen pencere ile aydınlatılmıştır. Diğer cepheleri sağır tutulmuştur. Zemini altıgen tuğlalarla kaplıdır. Üç nolu dükkanın batısında 4.76x1.87m. ölçülerinde dikdörtgen bir mekan bulunmaktadır. Bu mekana geçiş üç nolu dükkanın batısında bulunan bir açıklıkla sağlanmıştır. Dört nolu dükkana 1.75m. genişliğinde, 2.30m. yüksekliğinde bir kapı ile giriş sağlanmıştır. Diğer dükkanlarla aynı ölçülerdedir. Beş nolu dükkana geçiş dört nolu dükkanın kuzey cephesinde eksenden doğuya kaydırılmış bir kapı ile sağ-

lanmıştır. Dört nolu dükkanın doğuya, beş nolu dükkanın ise kuzeye bakan cephelerinde ikişer pencere açılmıştır.

Üst kat aynı zamanda medresenin doğu cephesini oluşturmaktadır. Bir sıra kesme taş üç sıra tuğladan almaşık örgülüdür. Bu cephede güneydoğuda dershane, ortada yedi hücre, kuzeydoğuda ise dükkan bulunmaktadır. Dershanenin doğuya bakan cephesinde altlı üstlü üçerden altı pencere açıklığı Kepenekçi Sokağa açılmaktadır. Alt pencereler 1.10m. genişliğinde, 1.87m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu sivri kemer alınlıklıdır. Pencere söveleri 0.25m. genişliğinde, 0.15m. derinliğinde yekpare taştandır. Pencere kemeri 0.30m. genişliğinde olup tuğladandır. Kemer aynası ise yekpare taş kaplıdır. Üst pencereler 0.92m. genişliğinde, 2.15m. yüksekliğinde sivri kemerli, alçı şebekelidir. Pencere kemeri tuğladan olup 0.35m. genişliğindedir (Foto 1342).

Cephe ortasında yer alan yedi hücrenin her birinin doğuya bakan yüzeyinde iki alt iki üst dörder penceresi bulunmaktadır. Alt pencereler 0.76m. genişliğinde, 1.52m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu, sivri kemer alınlıklıdır. Pencere söveleri yekpare taştandır. Pencere alınlıkları sekiz sıra yatay tuğla örgülüdür. Üst pencereler ise 0.60m. genişliğinde, 0.97m. yüksekliğinde sivri kemerli, alçı şebekeli olup yuvarlak kayıtlıdır. Pencere kemeri 0.14m. genişliğinde olup tuğladandır.

Kuzeydoğu köşede yer alan dükkanın doğuya bakan cephesinde iki alt iki üst dört penceresi bulunur. Alt pencereler 0.74m. genişliğinde, 1.50m. yüksekliğinde dikdörtgen; üst pencereler ise 0.60m. genişliğinde, 0.97m. yüksekliğinde sivri kemerli, alçı şebekelidir.

Kuzey cephe 27.20m. uzunluğundadır. Cephenin doğusunda yer alan iki katlı dükkan beden duvarından 4.20m. dışarı taşırılmış olup 9.62m. uzunluğundadır. Dükkanın bodrum katında 0.58m. genişliğinde, 0.78m. yüksekliğinde iki mazgal formlu pencere, üstte 0.97m. genişliğinde, 0.60m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu iki pencere yerleştirilmiştir. batıya bakan cephesinde ise bu mekana girişi sağlayan 1.18m. genişliğinde, 1.97m. yüksekliğinde tek kanatlı bir kapı açıklığı ile giriş sağlanmıştır. Cephenin batısı ise 17.58m. uzunluğundadır. Kuzeybatı köşede yer alan tonoz örtülü hücrenin dışarı açılan tek pencere açıklığı 0.82m. genişliğinde, 0.78m. yüksekliğinde, 1.28m. derinliğinde dikdörtgen formlu olup içeri doğru şevlidir (Foto 1342).

Batı cephe 37.95m. uzunluğundadır. Duvar yüksekliği güneyden kuzeye doğru gittikçe azalır. Kesme taştan inşa edilen cephe yüzeyinde dört pencere bulunur. Pencereler 0.47m. genişliğinde, 0.75m. yüksekliğinde, 0.87m. derinliğinde dikdörtgen formlu, lokmalı demir parmaklıklıdır. Pencerelerin üzerinde cephe yüzeyinde belli yerlere yerleştirilmiş üç adet taş çörten cepheye hareketlilik kazandırmıştır. Beden duvarının üst bölümü taş harpuşta ile sonlandırılmıştır (Foto 1344).

Medresenin arazinin planına göre tasarlanmasından dolayı güneyde yer alan kapı açıklığından önce küçük bir avluya, bunun da kuzeyinde yer alan 5.40m. genişli-

ğinde bir açıklıkla da etrafını dershane ve hücrelerin yerleştirildiği yamuk planlı ***avluya*** ulaşılır (Foto 1345-1346). Avlunun güneyinde 5, batısında 2, kuzeyinde 8 olmak üzere toplam 15 hücre ile güneydoğuda bir dershane ile "U" şeklinde kuşatılmıştır.

Ön avlunun batısında moloz taş ve tuğladan inşa edilmiş bir mekan bulunmaktadır (Foto 1346a). Doğu cephesinde kuzeye kaydırılmış 0.90m. genişliğinde, 1.50m. yüksekliğinde, 0.50m. derinliğinde dikdörtgen kapı açıklığı ile bunun güneyinde zeminden 1.02m. yüksekliğinde, 0.52m. derinliğinde, 0.70m. yüksekliğinde, 0.50m. genişliğinde kare formlu tek pencere açıklığı avluya açılmaktadır. Dıştan 3.43x1.20m., içten 1.73x0.83m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Üzeri içten zeminden 1.57m. yüksekliğinde tonoz örtülü, dıştan ise kurşun kaplıdır. İşlevi tam olarak bilinmeyen bu mekanın fırın olduğu tahmin edilmektedir.

Ön avludan geçilen ikinci avlunun üzeri açık olup asimetrik bir plana sahiptir. Avlunun etrafı XVI. yüzyılda inşa edilmiş birçok medresede görülenin aksine revaklarla çevrili değildir. Gerek yapıya ait eski resimlerde gerekse de yerinde yapılan incelemeler sırasında revaklara dair bir kemer izine veya ahşap saçağa dair payanda izine rastlanmamıştır. Kaldı ki hem Alman Maviler hem de Pervititich haritaları gibi İstanbul'a ait eski haritalarda ya da yazılı kaynaklarda oda önlerinde revaktan veya saçaktan bahsedilmemektedir. Avlu zemininden bir kademe yükseltilmiş sundurmalı bölümlerin zemini her bir kenarı 0.26m. olan altıgen tuğlalarla kaplıdır. Tuğla aralarında 2cm. genişliğinde derz bulunmaktadır (Foto 1347-1348).

Avlunun ***batı cephesi*** 21.47m.uzunluğunda olup kaba yonu moloz taş örgülüdür. Bu cephe üzerinde yan yana sıralanmış altı hücre bulunmaktadır. Hücrelerin doğuya bakan duvar yüzeylerinde güneyden kuzeye doğru kapı-pencere-kapı-pencere şeklinde bir düzenleme görülür. Kapı ve pencereler dikdörtgen formlu, tuğladan sivri kemer alınlıklıdır. Kemer aynaları pencere üstlerinde dört, kapı üstlerinde beş sıra yatay tuğla örgülüdür. Lento ve söveleri yekpare mermerdendir. Batı kanadın güney ucundaki ilk hücreye doğu cephede eksenden güneye kaydırılmış tek kanatlı, ahşap doğramalı bir kapı ile girilmektedir. Kapı açıklığı 0.99m. genişliğinde, 1.86m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu, basık kemer alınlıklıdır. Kapının mermerden yapılmış lento ve söveleri 0.22m. genişliğinde, 0.14m. derinliğinde yekpare mermerdendir. Kapı alınlığı 0.30m. genişliğinde tuğladan basık kemerlidir. Kemer aynası 0.35m. yüksekliğinde olup beş sıra tuğla örgülüdür (Foto 1349-1350). Girişin kuzeyinde avlu zemininden 0.55m. yüksekliğinde, 0.85m. derinliğinde, 0.78m. genişliğinde, 1.46m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu, ahşap doğramalı, demir parmaklıklı tek pencere avluya açılmaktadır. Pencerenin lento ve söveleri giriş kapısında olduğu gibi yekpare mermerdendir. Kapıdan girilen hücre içten 3.50x3.50m. ölçülerinde kare planlıdır. Üzeri zeminden 6.28m. yüksekliğinde pandantif geçişli tuğla bir kubbe ile örtülüdür. Batı ve güney duvarları sağırdır.

Kuzey duvar da ise ortada ocak iki yanda altlı-üstlü yerleştirilmiş birer niş bulunur (Foto 1352).
Ocak 1.20m. genişliğinde, 2.58m. yüksekliğinde tuğladandır. Ocak nişi 0.74m. genişliğinde, 0.54m. derinliğinde, 1.08m. yüksekliğinde dikdörtgen planlı olup basık kemerlidir. Ocak kemeri iki yanda zeminden 0.61m. yüksekliğinde, 0.27m. yüksekliğinde, 0.22m. genişliğinde taş konsollar üzerine oturmaktadır. Ocak davlumbazı 1.20m. yüksekliğinde olup pramidal formludur. Davlumbaz ile ocak kemeri arasında yüzeyden dışarı taşırılmış 7cm. genişliğinde enine atılmış profilli bir silme bulunmaktadır. Ocak zemini 0.80m. derinliğinde, 1.20m. genişliğinde mermer kaplıdır (Foto 1353). Ocağın iki yanında yer alan nişlerden altta olanları zeminden 0.40m. yüksekliğinde, 0.68m. genişliğinde, 0.30m. derinliğinde, 1.26m. yüksekliğinde dikdörtgen formludur. Üsttekiler ise zeminden 2.55m. yüksekliğinde, 0.46m. derinliğinde, 0.60m. genişliğinde, 0.80m. yüksekliğinde tuğladan sivri kemerlidir. Odanın zemini her bir kenarı 0.18m. olan altıgen tuğlalarla kaplıdır. Kuzey duvar tuğla, diğerleri moloz taş örgülüdür (Foto 1354-1356).
Diğer dört hücre, ilk hücre ile iç mekan tasarım ve boyut itibariyle aynıdır. Sadece bu hücrelerin batıya bakan cephelerinde üstte zeminden 3.77m. yüksekliğinde, 0.57m. genişliğinde, 0.61m. yüksekliğinde basık kemerli, ahşap doğramalı birer pencere yerleştirilmiştir. Batı duvar yüzeylerinde üç nolu oda 0.18m., dört nolu 0.42m., beş nolu 0.45m. duvar içerisine girinti yapan 0.45m. genişliğinde, 3.93m. yüksekliğinde yarım daire kemerli birer eyvan bulunmaktadır.
Beş nolu odanın kuzey duvarının doğuya yakın köşesine yerleştirilmiş 0.68m. genişliğinde, 1.86m. yüksekliğinde yarım daire kemerli bir kapı ile kuzeybatı köşe hücresine giriş sağlanmıştır. Günümüzde ahşap bir merdivenle ulaşılan oda 4.60x2.86m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı olup üzeri zeminden 5.98m. yüksekliğinde aynalı tonoz örtülüdür. Kuzey duvar yüzeyinde doğuya kaydırılmış zeminden 1.57m. yüksekliğinde, 0.82m. genişliğinde, 0.78m. yüksekliğinde tek pencere açıklığı ile batı cephenin kuzeye yakın köşesine bir ocak yerleştirilmiştir.
Avlunun ***doğu kanadı*** 23.27m. uzunluğundadır. Bu kanat üzerinde sekiz hücre bulunmaktadır. Genel hatları ile aynı olan odaların iç tasarımları açısından ufaktefek farklılıklar bulunmaktadır. Hücreler iç ölçüleri itibariyle yaklaşık 3.50x3.50m. ölçülerinde kare planlıdır. Üzeri pandantiflerle geçilen, sekizgen bir kasnak üzerine oturan kubbe ile örtülüdür. Giriş kapısının yanında bir adet pencere yer alır. Ocak olan duvarın her iki yanında iki katlı düzenlenmiş ikişer niş vardır. Medresede en çok dikkat çeken nokta ocağın olduğu duvarda alt nişlerin üzerinde yer alan üst nişlerdir. Üst nişler tüm odalarda görülen bir detaydır.
Bu kanat üzerinde yer alan iki hücre dershanenin kuzey duvarına bitişik olarak tasarlanmıştır. Bunlardan batıda yer alan ilk hücreye kuzey cephede eksenden batıya kaydırılmış 1.00m. genişliğinde, 0.82m. derinliğinde, 2.20m. yüksekliğinde

dikdörtgen formlu, tek kanatlı, ahşap doğramalı bir kapı ile giriş sağlanmıştır. İçten 3.57x3.42m. ölçülerinde kare planlı olup üzeri kubbe ile örtülüdür. Kuzey ve doğu duvarın birleştiği köşe içeri çekilerek pahlanmıştır. Böylece iç mekan düzgün olmayan beşgene dönüştürülmüştür. Doğu duvarı sağırdır. Batıda eksenden güneye kaydırılmış tek pencere 0.77m. genişliğinde, 1.50m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu, demir parmaklıklıdır. Güney duvar yüzeyinde ise ortada ocak, iki yanda altlı üstlü ikişerden dört niş bulunur.

Hücrenin doğusunda yer alan ikinci hücreye kuzeybatı köşede bulunan 1.00m. genişliğinde, 2.00m. yüksekliğinde bir kapı ile giriş sağlanmıştır. Kapı açıklığından üzeri beşik tonoz örtülü 1.08m. genişliğinde, 2.25m. uzunluğunda bir koridordan ulaşılır. İçten 3.48x3.48m. ölçülerinde kare planlıdır. Üzeri sekizgen kasnak üzerine oturan pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Güneyde ortada ocak, iki yana iki katlı düzenlenmiş ikişerden dört niş, doğuda altlı üstlü ikişerden dört pencere sokağa bakmaktadır. Alt nişler zeminden 0.40m. yüksekliğinde, 0.70m. genişliğinde, 1.26m. yüksekliğinde; üst nişler zeminden 2.55m. yüksekliğinde, 0.46m. derinliğinde, 0.80m. yüksekliğinde, 0.60m. genişliğinde dikdörtgendir. Alt pencereler 0.76m. genişliğinde, 1.52m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu iken üst pencereler 0.58m. genişliğinde, 1.52m. yüksekliğinde sivri kemerli alçı şebekeli, altıgen kayıtlıdır. Diğer altı hücre tasarım açısından benzer olup iç mekanlarda bazı ufak farklılıklar bulunur. Üçüncü hücreye batı cephede eksenden kuzeye kaydırılmış tek kanatlı bir kapı ile girilir. Doğuda altlı üstlü ikişerden dört pencere, kuzeyde doğuya kaydırılmış iki dikdörtgen niş, güney cephede ortada ocak iki yanda iki katlı ikişer niş vardır. Dört, beş ve altı nolu hücrelere giriş batı cephelerinde eksenden güneye kaydırılmış tek kanatlı bir kapı ile girilir. Güney duvarları sağırdır. Doğuda altlı üstlü ikişerden dört pencere, kuzey cephede ortada ocak iki yanda ikişerden dört niş bulunur. Yedi ve sekiz nolu odalara giriş batı cephelerinde eksenden kuzeye kaydırılmış birer kapı ile girilir. Girişin güneyinde tek pencere avluya açılır. Kuzey duvarları sağırdır. Doğu duvar yüzeyinde ikişerden dört pencere, güneyde ortada ocak iki yanda ikişerden dört niş yerleştirilmiştir.

Avlunun ***kuzey kanadı*** 16.53m. uzunluğunda olup kaba yonu moloz taş ve yer yer tuğla örgülüdür. Bu kanat üzerinde iki hücre ile kuzeydoğu köşede bir dükkan bulunmaktadır. Batıda yer alan ve günümüzde WC olarak kullanılan bölüme güney cephede eksenden doğuya kaydırılmış 1.00m. genişliğinde, 2.00m. yüksekliğinde iki kanatlı, tuğladan basık kemerli bir kapıdan girilmektedir. 7.77x2.84m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı iki hücreden meydana gelmektedir. Bu iki hücre ortadan enine atılan 0.77m. genişliğinde bir kemerle ikiye bölünmüştür. Elde edilen her bir birim 3.53x2.84m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Dikdörtgen alanların üzerinin kubbe ile örtülebilmesi için doğu ve batı cephelerde 0.70m. genişliğinde birer kemerle daraltılarak kareye dönüştürülmüştür. Böylece elde edilen 2.84x2.84m. ölçülerindeki kare alanların

üzeri 6.06m. yüksekliğinde pandantif geçişli bir kubbe ile örtülmüştür. Hücrelerin duvarları sağır tutulmuştur. Diğerlerinden farklı olarak ocak ve nişler de yoktur. Penceresi de olmayan bu iki mekanın çamaşırhane ve hela birimlerinin olması ihtimali yüksektir. Ancak elimizde bu konuda kesin bir bilgi bulunmamaktadır.

Tuvaletin doğusunda yer alan ikinci hücreye güneye bakan cephede eksenden doğuya kaydırılmış 0.98m. genişliğinde, 2.00m. yüksekliğinde basık kemerli bir kapı ile giriş sağlanmıştır. Girişin batısında 0.77m. genişliğinde, 1.49m. ölçülerinde tek pencere avluya açılmaktadır. İçten 3.42x3.20m. ölçülerinde hemen hemen kare planlı olup üzeri pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Batı duvarda ortada ocak, iki yanda altta dikdörtgen üstte sivri kemerli iki niş bulunurken, kuzey ve doğu duvarları ise sağırdır. Bu hücre günümüzde çay ocağı olarak kullanılmaktadır.

Ön avlunun doğusunda yer alan ***dershaneye*** batı cephede eksenden kuzeye kaydırılmış 1.57m. genişliğinde, 2.72m. yüksekliğinde, tuğladan sivri kemer alınlıklı, iki kanatlı bir kapı ile girilmektedir (Foto 1357-1358). Kemer aynası moloz taş örgülüdür. Avlu zemininden iki basamaklı bir merdivenle ulaşılan kapının etrafı farklı genişlikte iki silme bordürü ile ters "U" şeklinde kuşatılmıştır. Dıştaki ilk bordür 4cm. genişliğinde düz, ikinci bordür 7cm. genişliğinde kaval ve oluklu silmelidir. Giriş açıklığı 1.15m. genişliğinde olup basık kemerlidir. Kapının söveleri 0.13m. genişliğinde, 0.15m. derinliğinde yekpare mermerdendir.

Kapı açıklığından girilen dershane içten 7.00x7.00m. ölçülerinde kare planlıdır. Üzeri zeminden 10.91m. yüksekliğinde bir kubbe ile örtülüdür. Kubbeye geçişi sağlayan mukarnaslı tromplar zeminden 6.28m. yükseklikten başlamaktadır. Dershane zemini her bir kenarı 0.18m. genişliğinde olan altıgen tuğlalarla kaplıdır. Tuğla örgü arasında 2cm.lik derzler bulunmaktadır (Foto 1359-1360).

Dershanenin kıble cephesinin ortasında ***mihrap***, iki yanda birer niş ile üstte ortaya gelecek şekilde sivri kemerli bir tepe penceresi yerleştirilmiştir. Mihrap 5.20m. yüksekliğinde, 1.94m. genişliğindedir. Dıştan 0.27m. genişliğinde rumi geçmelerden meydana gelen bitkisel bir bordürle ters "U" şeklinde kuşatılmıştır. Mihrap nişi 1.20m. genişliğinde, 0.60m. derinliğinde 2.88m. yüksekliğinde yarım onikigen planlıdır. Nişin üzeri 1.32m. yüksekliğinde yedi sıra mukarnaslı bir kavsara ile örtülüdür. Kavsaranın iki yanında 0.40m. genişliğinde birer adet dairevi rozet yerleştirilmiştir. Rozetlerin yüzeylerinde merkezde sekiz kollu yıldız ve bunun her bir kolunun uzantılarında *"Ya Hannan, Ya Mennan, Ya Deyyan, Ya Sübhan"* yazılıdır (Çiz. 224). Kavsaranın üzerinde 1.40x0.35m. ölçülerindeki yatay dikdörtgen formlu kitabe levhası boş bırakılmıştır. Mihrabın iki yanında yer alan nişler zeminden 0.24m. yüksekliğinde, 1.13m. genişliğinde, 0.70m. derinliğinde dikdörtgen formlu olup sivri kemer alınlıklıdır. Nişlerin 0.25m. genişliğindeki söveleri profil silmelidir. Nişlerin üzerinde aynı aks üzerine gelecek şekilde yerleştirilmiş iki tepe penceresi 0.94m. genişliğinde, 2.15m. yüksekliğindedir (Foto 1361-1362).

Kuzey duvar sağırdır. Doğu duvar yüzeyinde ise üç alt üç üst altı pencere Kepenekçi Sokağa açılmaktadır. Alt pencereler zeminden 0.23m. yüksekliğinde, 1.10m. genişliğinde, 1.87m. yüksekliğinde, 1.06m. derinliğinde dikdörtgen formlu olup sivri kemer alınlıklıdır. Pencere alınlıkları 0.80m. yüksekliğinde olup sağır tutulmuştur. Üst pencereler zeminden 3.83m. yüksekliğinde, 0.92m. genişliğinde, 2.15m. yüksekliğinde sivri kemerli, alçı şebekeli olup altıgen kayıtlıdır.

Batı cephede eksenden kuzeye kaydırılmış giriş kapısı, girişin güneyinde iki katlı halinde düzenlenmiş iki alt iki üst dört pencere avluya açılır. Alt pencereler zeminden 0.23m. yüksekliğinde, 1.13m. genişliğinde, 1.87m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu, ahşap doğramalı, sivri kemer alınlıklıdır. Pencerelerin lento ve söveleri 0.23m. genişliğinde, 0.14m. derinliğinde yekpare mermerden olup profil silmelidir. Dıştaki ilk bordür 3cm. genişliğinde düz, ikinci bordür 7cm. genişliğinde olup kaval ve oluk silmelidir. Pencereler içten olduğu gibi dıştan da tuğladan sivri kemer alınlıklıdır. Kemer aynası on bir sıra tuğla örgülüdür. Üst pencereler ise 0.94m. genişliğinde, 2.15m. yüksekliğinde sivri kemerli, alçı şebekelidir.

Dershane/mescidin üzerini örten kubbenin merkezinde ortada sekiz kollu yıldız ve bunun her bir kolunun uzantılarında *"Ya Hannan, Ya Mennan, Ya Deyyan, Ya Sübhan"* yazılıdır. Kubbe eteğinde ise altta zikzak, üstünde rumi ve palmetlerden oluşan bitkisel bir bordür yerleştirilmiştir. Tromp geçişlerin köşelerinde oluşan üçgenimsi yüzeyler de rumi ve palmet geçmelerle süslüdür (Foto1363-1364, Çiz. 225).

Hücrelerin içerisinde yer alan ocakların üst örtüye yansıyan ***bacaları*** tuğladan sekizgen gövdelidir. Sekizgenin her bir yüzeyi 0.30m. genişliğinde, 2.02m. yüksekliğindedir. Her yüzeyde 0.32m. yüksekliğinde sivri kemerli duman çıkış deliği bulunmaktadır. Bacanın üzeri taştan bir kubbecikle örtülmüştür (Foto 1365).

Süsleme Özellikleri: Siyavuş Paşa Medresesi süsleme yapının belli yerlerinde görülmektedir. Hücreler süsleme açısından sade olup bunların kapı ve pencerelerinin lento ve söveleri yekpare mermerden profilli olarak tasarlanmıştır. En dikkat çekici bölümü dershanenin mihrabı ve kubbesidir. Mukarnas kavsaralı mihrabın etrafı alçıdan kalıplama tekniğinde yapılmış rumi geçmelerden oluşan geniş bir bordürle ters "U" şeklinde kuşatılmıştır. Kavsara köşeliklerinde yer alan rozetler simetrik olarak tasarlanmış olup merkezde sekiz kollu bir yıldız, bu yıldızın kollarına bağlanan *"Ya hanna, ya Mennan, ya deyyan, ya sübhan"* ibareleri yazılıdır. Benzer uygulama kubbe göbeğinde kalemişi olarak işlenmiştir. Kubbe eteğinde yer alan ve kalemişi olarak yapılmış altta zikzaklı geometrik bir bordür ile bunun üstünde rumi ve palmetli geçmelerden oluşan bitkisel bir kompozisyon çepeçevre dolaşmaktadır. Tonoz geçişlerin üst köşelerinde oluşan üçgenimsi yüzeyler de rumi ve palmetlerden oluşan bitkisel bezemelidir.

Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu: 1582'den önce 50 akçe yevmiye ile Manastırlı Cafer Efendi, 1582'de Kefevî Hüseyin Efendi 40 akçe yevmiye ile

müderris olarak görev yapmıştır. Paye bakımından 990/1582 ve 1007/1598-99 yıllarında 50'li medreseler arasında bulunmaktadır[2154].

Medrese, inşasından günümüze kadar İstanbul'da sık sık meydana gelen depremler, yangınlar, ihmal ve bakımsızlıktan dolayı zaman zaman tamir edilmiştir. Tespit edilen en erken tarihli onarım 1688'deki yangından sonradır. Yangının akabinde 1693-97 tarihleri arasında tamir edilmiştir[2155].

1792'de bir öğretmen 33 kişi[2156], 1844 tarihli 187 nolu İstanbul medreseleri nüfus defterinde 15 odalı olduğu belirtilen medresede 69 kişi[2157], 1869'da 57, 1914 teftiş raporunda 20 kişinin kalabileceği belirtilmiştir[2158]. 1832'de Sultan II. Mahmut zamanında Siyavuş Paşa Medresesi ve dershanesi tamir edilmiştir[2159].

1848'de medresenin kurşunları, oda döşemeleri, kapı ve pencere doğramalarının harap ve kullanılamaz durumda olmasından dolayı medrese talebesi tamir için müracaatta bulunmuşlardır. Bu yıllarda tamire ihtiyaç gösteren binaların fazla olmasından dolayı 10.000 kuruş tutacağı, masrafın Evkaf bütçesinden karşılanması için emir çıkmıştır[2160]. Siyavuş Paşa Medresesi 1850'de geçirdiği yangının akabinde 26.500 kuruş masrafla tamir edilmiştir[2161]. Medrese 1289/1873'te yapılan ve Küçük Yorgi Kalfa'ya ihale edilen tamir keşfinin 11.300 kuruşa mal olacağı hesaplanmış ve tamirat yapılmıştır. Bu onarım sırasında keşif bedelinin yetmemesi üzerine 4.300 kuruşa daha ihtiyaç duyulmuş olup işin tamamlanması için Mumcu Ahmed Efendi görevlendirilmiştir[2162].

Evkaf Nezareti tarafından medresenin 1891 yılında bir onarım geçirdiği arşiv vesikalarından anlaşılmaktadır[2163]. Evkaf Nezareti 1900'de medresenin tamiri için yapılan keşif masrafı mecidi 19 kuruş hesabıyla 18.304 kuruş olarak hesaplanmış, belirlenen miktardan kurşun müteahhidin marifetiyle indirim yapılarak 15.493 kuruş tutan tamir 1315 mali yılı bütçesinden karşılanması yönünde karar alınmıştır. Bu tamirat sırasında 6.993 kuruşu kurşunların onarımına, 8.500 kuruşluk geri kalan kısım ise diğer mahallerin tamiratına harcanmıştır[2164]. Bu tamirat işi Bedros Kalfa'ya ihale edilmiştir[2165].

2154 C. Baltacı, *age.*, s. 686.
2155 Z. Ahunbay, *agm.*, s. 20.
2156 M. S. Kütükoğlu, age., s. 127.
2157 A. Bolat, *agt.*, s.199; A. Bolat-P. İskender Kılıç, "1844 Tarihli 187 nolu Medrese Nüfus Defterine Göre İstanbul Medreseleri Nüfusu", *Studies Of The Ottoman Domain*, C. VII, S.12, Samsun 2017, s. 38.
2158 M. S. Kütükoğlu, age., s. 128.
2159 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 126.
2160 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 127.
2161 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 127.
2162 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 127.
2163 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 127.
2164 BOA, İ.EV. 24/47.
2165 BOA, ŞD. 150/101.

1908 yılında yapılan diğer bir tamiratta medresenin kurşunlarının 710, diğer yerlerin 3.500 kuruşa tamir edileceği ve bu masraf bedelinin 1321 senesinden karşılanacağı yazılıdır. Ancak sonradan yapılan yazışmalarda medresenin daha önce yapılan keşif bedelinde onarımının yapılmasının mümkün olamayacağı belirtilmiştir. Yeni yapılan keşifte kurşun ile diğer yerlerin tamiratı işi 22.700 kuruşa önce Yanko Kalfa'ya ardında Dimitraki Kalfa'ya ihale edilmiştir. Bu tamiratta 22.717 kuruş kurşun masrafı olmak üzere toplamda 23.417 kuruşluk masrafın 1324 mali bütçesinden karşılanmasına karar verilmiştir[2166].

İstanbul Medreselerini konu alan 1914 tarihli teftiş raporunda kadro dahilinde olan ve hücre sayısı 19 olarak belirtilen medresenin 6 odasının boş, 10 odasının kullanılabilir durumda olduğu, odaların sadece bir tarafta pencerelerinin olmasından dolayı hava ve güneş alamadığından rutubetli olduğu tespit edilmiştir. Avlusunda suyu akan bir şadırvan ile bir su kuyusu vardır. Gusülhane, çamaşırhane, ve müştemilatının bakıma muhtaç olup avlusuna dört adet baraka yapılmıştır. Tamir edilmesi durumunda güzel bir medrese olacağı notu düşülmüştür. 75 kadar talebesi olduğu ancak 50 kişinin kalmasına uygun oludğu belirtilmiştir. Medresenin tamir edilmesi halinde talebe iskanı için uygun olabileceği yönünde görüş bildirilmiştir[2167]. 1918 yılında hücrelerden 3 tanesi Hilal-i Ahmer, 3 tanesi ise Osmanlı askerleri tarafından kullanılmaktaydı[2168].

Yakın zamana kadar harap olan medresenin son yapılan restorasyon çalışmalarından önce kurşun kaplamaları tamamen yok olmuştur. Duvarlarında malzeme kayıpları ciddi boyuttadır. Kapı ve pencereleri sökülmüş, bazı pencereleri örülmüştür. Avluya bakan odalardan bazıları işyeri olarak kullanılsa da özellikle güney bahçe duvarına bitişik konumdaki odaların içleri odun ve çuvallarla doludur. Bacaların hepsi kırılmıştır (Foto 1366-1369). Eğimden dolayı kuzey yönünde yer alan bölümde, odaların altında dükkan olarak kullanılan birimler vardır. Bu dükkanların girişi Kepenekçi Sokaktan yapılmaktadır. Günümüzde Hilye-i Şerif ve Tesbih Müzesi Olarak hizmet vermektedir.

2166 BOA, ŞD. 190/4/1; ŞD. 190/4/2; ŞD. 190/4/3.

2167 M.S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 57; M.S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 128.

2168 M.S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 65.

3.53. Manisa Muradiye Medresesi

Yeri: Manisa il merkezinde Saruhan Mahallesi, Murat Caddesinde, 7 parsel, 402 ada, 58 pafta da bulunur. Külliyenin inşa edildiği alan kuzeyde Murad Caddesi, batıda 2200 nolu sokak, güneyde 1905 nolu sokak, doğuda Dumlupınar Caddesi ile çevrilidir (Çiz. 226)

Mimar Sinan'ın yaptığı (tasarladığı) 3. Selatin külliyesi olan Muradiye külliyesi Spil Dağının eteklerinde şehre hakim bir konumda inşa edilmiştir. Süleymaniye ve Selimiye Külliyesine göre daha gösterişsizdir. Bir dış avlu duvarı içerisine yerleştirilmiş Muradiye Külliyesi[2169] cami, medrese, imaret, dükkanlar, çeşme ve 1806 yılında ilave edilen kütüphaneden[2170] oluşmaktadır. Batıda camii, ortada medrese, medrese ile cami ortasında güneye kaydırılmış kütüphane, medresenin doğusunda imaret, imaretin kuzeyinde ise dükkanlar yer alır[2171]. Kuzeyde avlu duvarının dışına ve ona bitişik olarak yapılmış iki çeşmeden biri cami avlu duvarının kuzeydoğu köşesinde, diğeri ise medresenin kuzeydoğu köşesindedir (Foto 1370, Çiz. 227-229).

Bânîsi: Külliyenin bânîsi Osmanlı Sultanı II. Selim'in oğlu III. Murad'dır[2172]. H.952/1545-1546 yılında Manisa'da doğmuştur[2173]. 12 yıl Manisa'da sancakbeyliği görevinde bulunmuş[2174] ardından babası II. Selimin vefatı üzerine 982/1574-75 yılında tahta çıkmıştır[2175]. Yaklaşık 20 yıl padişahlık görevinde kalan III. Murad Manisa'daki külliyesinden başka Mekke ve Medine'de birer medrese, Medine'de mektep, imaret ve zaviye ile Uncuboz Köyü'nde cami ve mektep yaptırmıştır[2176]. 1003/1595 yılında vefat ederek Ayasofya Camii haziresindeki türbesine defnedilmiştir[2177].

İnşa Tarihi: Külliyeyi oluşturan yapılar içerisinde sadece camii üzerinde inşa kitabesi bulunmaktadır. Caminin yerinde 1571-74 yıllarında Hassa Mimarlarından

---

[2169] Naima tarihinde III. Muradın külliyesi hakkında *"Manisa'da şehzâde iken iki minareli bir cami-i şerif ve yanında, bir medrese bina ve yeniden imaret ve han ve tab- hâne (kış adası veya hastahane) dahî yaptırdılar…"* ifadelerine yer verir. Bkz. Naîmâ Mustafa Efendi, *age.*, s.107. Naima'nın vermiş olduğu bu bilgiler yanlış olup gerek cami üzerindeki kitabesi gerekse de arşiv evraklarındaki bilgilerden hareketle III. Murad'ın sultan olduktan sonra külliyesini yaptırdığını açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

[2170] Kaynaklarda Hacı Hüseyin Ağa Kütüphanesi, Muradiye Kütüphanesi olarak geçen yapı Karaosmanoğlu Hacı Hüseyin Ağa tarafından yaptırılmıştır. Kitabesi Manisa Müzesi'nde bulunmaktadır. Kütüphane binası için bkz. İnci Kuyulu, *Kara Osmanoğlu Ailesine Ait Mimari Eserler,* Ankara Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara 1988, s. 104-109.

[2171] Hasan Beyzâde Ahmed Paşa (1520-1595)'nın Hasan Beyzâde Târîhi isimli eserinde "…Mahmiye-i Magnisa'da şehzade-i âzâde iken, dârü'l-hükûmetleri idi-iki menârelü nir cami-i zîbâ ve yanında, bir medrese-i müessese-i bîhemtâ îcâd u bina eyleyüp…ve medrese cenbinde, imaret ve ribât dahı bina itmişlerdür…"şeklinde bilgi verir. Bkz. Hasan Beyzâde Ahmed Paşa, age., s.400.

[2172] Z. Sönmez, *age.*, s.23.

[2173] İ. H. Uzunçarşılı, *Kitabelerimiz*, İstanbul 1929, s.93; İ. Gökçen, *Manisa Tarihinde Vakıflar ve Hayırlar I (H. 954-1060)*, 1946, s.218.

[2174] G. Necipoğlu, *age.*, s.344.

[2175] İ. H. Uzunçarşılı, *age.*, s. 93; C. Baltacı, *age.*, s.827.

[2176] Naîmâ Mustafa Efendi, *age.*, s.s.104, 107, 108; C. Baltacı, *age.*, s.828.

[2177] İ. H. Uzunçarşılı, *age.*, s. 93; C. Baltacı, *age.*, s.828.

Nikola tarafından yapılmış bir mescidin bulunduğu[2178], 1577-78 yıllarında mescidin cemaatin fazlalığından dolayı ihtiyacı karşılamadığını ve genişletilmesi istenmiştir[2179]. Bu genişletme faaliyetleri sırasında mescit yıkılarak Mimar Sinan'ın planını hazırladığı bugünkü cami inşa edilir[2180]. Caminin inşası kuzeyde bulunan taçkapısı üzerindeki kitabesine[2181] göre 991 Muharreminde (Ocak-Şubat 1583) yılında başlanmış 994 Zilhiccesinde (Kasım-Aralık 1586) yılında tamamlanmıştır[2182].

Medrese binası üzerinde inşa tarihini gösteren bir kitabe bulunmamaktadır. Caminin tamamlanmasından altı yıl sonra 1000/1591-1592[2183] yılında tamamlandığı kabul edilmektedir[2184]. E. Yücel medresenin eski caminin yanında yer alan zaviyenin yerine inşa edildiğini ve temelinin 1585 yılında atıldığını ifade eder[2185]. 993/1585 yıllarında Manisa'da bulunan Âşık Mehmed *"Menâzırü'l Av'âlim*[2186]*"* isimli eserinde caminin tamamlandığı ve namaz kılınmağa başlandığını, Manisa'dan ayrıldığı sırada medresenin temellerinin atılmasına henüz başlanmak üzere olduğunu, aşhane ve darüzziyafe için münasip bir yer tayin olunduğunu ancak inşaata henüz başlanmadığını yazar[2187]. Kâtip Çelebi 1648 yılında kaleme aldığı *"Cihannüma"* isimli eserinde külliyenin 1592 yılında tamamlandığını ifade eder[2188]. Medrese,

---

[2178] F. Emecen, *age.*, s. 102; F. Emecen, *agm.*, s. 178; E. Yücel, *agm.*, s.207; G. Necipoğlu, *age.*, s.346. Gelibolulu Mustafa Ali, XIV. Yüzyıldan itibaren şehzadelere tahtaki babalarına boyun eğdiklerinin bir ifadesi olarak cami yaptırmalarına izin verilmediğinden bahseder. Bkz. G. Necipoğlu, *age.*, s. 273.

[2179] K. Su, *age.*, s.6; Erdem Yücel, "Manisa Muradiye Camii Restorasyonu", *Arkitekt*, S. 315, İstanbul 1964, s. 88.

[2180] F. Emecen, *age.*, s.103.

[2181] Kapının sağında "Vekânet fil bidayeti şehri muharremi lharam seneti ihda ve tisin ve tisa mie"; kapının solunda "Vennihayetü fi şehri Zilhiccetilharam li seneti erbaa ve tisine ve tisamie" ibaresi yazılıdır. Bu kitabeye göre caminin inşasına H.991 yılında başlanmış H. 994 yılında tamamlanmıştır. Bkz. İ. Gökçen, "Manisa Tarihi Üzerine Edütler: Muradiye Camii", Gediz, C. II, S. 13, Manisa 1943, s.3.

[2182] İ. H. Uzunçarşılı, *age.*, s. 93; Ç. Uluçay, *a.g.e.*,, s. 110; K. Su, *Mimar Sinan'ın Eserlerinden Muradiye Camii*, İstanbul 1940, s. 4-5; K. Karadanışman, *Manisa Tarihi Eser ve Kitabeleri*, s. 15-24; R. M. Rıefstahl, *Cenubu Garbî Anadolu'da Türk Mimarisi*, İstanbul 1941, s.14; E. Yücel, *agm.*, s. s.208; F. Emecen, *age.*, s.101; G. Necipoğlu, *age.*, s.346; H. Acun, *age.*, s.214-215; E. Karakaya, "Muradiye Külliyesi", *TDVİA*, C.31, İstanbul 2006, s. 201.

[2183] Kâtip Çelebi, Cihannüma isimli eserinde "iki minareli Sultan Murad Camii ile medrese, imaret ve dârüzziyafe binalarının yapımı H. 1000/1592 yılı sonlarında tamamlanmıştır" der. Bkz. Katip Çelebi, age., s.929.

[2184] C. Baltacı, *age.*, s.828.

[2185] E. Yücel, *agm.*, s.213.

[2186] "…..Husûsan Sultân Murâd Hân-ı sâlis-i Osmânî-tâbe serâhu- Magnisa'da binâ itdüği zü'l-minâreteyn câmi ve medrese ve matbah-ı ta'âm ve dârü'z-zıyâfe-i müsâfirîn it- mâmından sonra Magnisa bir makâm-ı cennet-âsâ olduğunda kelâm kalmaz. Râkımü'l-hurûf Magnisa'da iken bu câmi'-i dil-güşâ binâ-sı temâm olup ikâmet-i salât-ı cum'a ve sâyir salât-ı hamse edâ olunmağa şurû' olunmış idi. Lâkin râkımü'I-hurûf Magnisa'dan müfârakat itdükde esâs-ı medrese vaz'ına henüz şurû' olunmak üzre idi ve matbah-ı ta'âm ve dârü'z-zıyâfe-i ebnâ-i sebîl içün dahi mevzi' ve mekân ta'yîn > olunup ammâ | vaz'-ı esâsına şurû' olunmamış idi". Bkz. Âşık Mehmed, age., s. 897.

[2187] İ. H. Uzunçarşılı, *age.*, s. 93.

[2188] "….Şehirde 1 bedesten, 10'dan fazla hamam, 5 büyük cami bulunmaktadır. İki minareli Sultan Murad Camii ile medrese, imaret ve dârüzziyafe binalarının yapımı Hicri 1.000 yılı sonlarında (1592) tamamlanmıştır. …". Katip Çelebi, age., s.928.

imaret, dükkânların inşasının tamamlanması ve etrafına kaldırım döşenebilmesi için inşaat çalışmaları 1001/1592-1593 yılına kadar devam etmiştir[2189]. O. Aslanapa ise külliye inşaatının 1585 yılına kadar sürdüğünü söyler[2190]. Kütüphane ise 1812 yılında Karaosmanoğlu Hüseyin Ağa tarafından yaptırılmıştır[2191]. İlk müderris Süleymaniye Darû'l-hadis'inde görevli iken 1000/1591-92 senesinde Muradiye Medresesi'ne tayin edilen Niğbolulu Osman Efendi'dir[2192].

Vakfiyesi: Vakfiyesi bilinmemektedir. Ancak külliyesi için köy ve arazileri vakfetmiştir[2193].

Mimarı: Külliyenin Mimar Sinan[2194] tarafından planlandığı kabul edilmektedir[2195]. Mimar Sinan ile ilgili yazmalar içerisinde cami TB isimli yazma da *"Sultan III. Murad Han Hazretlerinin Manisa'daki Camii Şerifi"*[2196], TE ve TM'de ise *"Manisa'da Sultan Murat Han Camii (Muradiye Camii)"*[2197]; imaret ise TB, TE, TM'de *"Manisa'da Sultan Murad Han Hazretlerinin İmareti (Muradiye İmareti)"*[2198] olarak geçer. Ancak medresenin adı bu yazmalarda geçmemektedir. Külliyenin Sinan'ın hazırlamış olduğu projeye göre hassa mimarlarından önce Mahmud Ağa görevlendirilmiş, ancak vefatı üzerime Mimar Sedefkâr Mehmet Ağa inşaatı tamamlamıştır[2199]. Sultan III. Murad tarafından Manisa kadısı ve eminine gönderilen fermanda külliyenin Sinan denetimde Mimar Mahmud ağa tarafından inşasına başlandığı anlaşılmaktadır[2200].

[2189] A. Refik, *Onbirinci Asr-ı Hicri'de İstanbul Hayatı (1592-1688)*, İstanbul 1988, s.8; Ç. Uluçay, *age.*, s. 109; K. Su, age., s. 12; Z. Yurdoğlu, *Manisa Tarihi (Kuruluşundan Cumhuriyete Kadar)*, Manisa 1994, s. 96; E. Yücel, *agm.*, s.208; H. Acun, *age.*, s. 336; E. Karakaya, *agm.*, s. 201.

[2190] O. Aslanapa, *age.*, s. 300.

[2191] E. Yücel, *agm.*, s.214; F. Emecen, *age.*, s.103.

[2192] C. Baltacı, *age.*, s.828.

[2193] İ. Gökçen, *age.*, s. 221-224; C. Baltacı, *age.*, s.828.

[2194] Sâî Çelebi Tezkiretü'l Bünyan isimli eserinde Sinan'ın yapmış olduğu eserlerin sayısını şu cümlelerle anlatır: "Bu zavallının, dünya padişahları, vezirler ve ayan adına resmini çizip inşa ettiği seksen cami ve dört yüzden fazla mescid oldu; altmış yerde medrese, otuz iki saray, on dokuz türbe, yedi darülkurra, on yedi imaret, üç darüşşifa, yedi yerde köprü, on beş suyolu kemeri, altı mahzen, on dokuz han ve otuz üç hamam bina olundu". Bkz. Sâî Mustafa Çelebi, age., s.47.

[2195] G. Necipoğlu, *age.*, s. 346.

[2196] Z. Sönmez, *age.*, s. 31.

[2197] R. M. Meriç, *age.*, s. 24, 82; Z. Sönmez, *age.*, s. 67, 83.

[2198] R. M. Meriç, *age.*, s. 37, 106; Z. Sönmez, *age.*, s. 36, 72, 89.

[2199] İ. Gökçen, *age.*, s.218; K. Su, *age.*, s. 10; O. Aslanapa, *age.*, s. 299; G. Necipoğlu, *age.*, s. 346-357; H. Acun, *age.*, s.336.

[2200] ""…hala kasaba-i mezbur halkı camii şerifin binası ve levsi'i mimar münasip gördüğü üzere raziler almayıp bina ahvalin bilmezler iken bölük ve bölük olup her bir bölüğü bir türlü olmasın sevk eylediklerin ve bu babda mimarbaşı olan Sinan camii mezburun kararnamesini yazub paye'i serir'i âlâma irsal eyleyub nazarı hümayuna mütecallık olup makbûl'i şerifim olmağın buyurdum ki hassa mimarlarından Mahmud vusulbuldukda zikrolunan cami'i şerif müşarünileyh mimar başının kararnamesi mucibince mezburbia idub itmama eriştirsin hariçden hilâfı emri'i şerif kimseye dahl'ü niza, ettirmeyesin". Bkz. M. Ç. Uluçay, "Muradiye Camii", Gediz, C. 4, S. 39, Manisa 1940, s. 7.

Mahmut Ağa'nın vefatından sonra yerine görevlendirilen Mehmet Ağa inşa sürecini üstlenerek tamamlamıştır[2201].

Malzeme ve Teknik: Medresenin inşa malzemesi taş ve tuğladır. Batı cephe düzgün kesme taştan, diğer cepheler bir sıra taş üç sıra tuğladan almaşık örgülüdür. Taş malzeme revak kemerleri, kapı ve pencerelerin lento ile sövelerinde; tuğla malzeme oda ve dershane zemin döşemesinde, bacalarda, üst örtüde; kurşun malzeme üst örtü kaplamasında; mermer sütunlarda, başlık ve kaidelerde, taç kapıda, pencere ve dershane giriş kapısında, şadırvanda; metal malzeme pencere parmaklıklarında; alçı üst pencere şebekelerinde, ocak yaşmak ve davlumbazlarında, ahşap ise kapı ve pencere doğramalarında kullanılmıştır.

Plan ve Mimari Özellikleri: Medrese, dıştan 38.36x32.35m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı, açık avlu, tek katlı olarak inşa edilmiştir. Hücrelerin avlu etrafında "U" oluşturacak biçimde dizildiği plan şemasında inşa edilmiştir (Çiz. 230-231)[2202].

Batı cephe 38.36m. uzunluğundadır. Kesme taş malzemeden yapılmış cephe yüzeyi sağır tutulmuştur. Beden duvarları profilli bir silme ters "U" şeklinde kuşatılmıştır. Medrese giriş kapısı eksenden kuzeye kaydırılmıştır (Foto 1371-1372). Kapı açıklığına mermerden yedi basamaklı bir merdivenle ulaşılmaktadır. Kapı açıklığı 2.42m. yüksekliğinde, 1.51m. genişliğinde olup basık kemerlidir. Kapı kemeri 0.36m. boyunda dokuz taştan zıvana geçmelidir. Kemer köşelerindeki üçgen boşluklar sade bırakılmıştır. Üzerinde yatay dikdörtgen formlu kitabe levhası boş bırakılmıştır. Hem levhanın hem de üçgen köşeliklerin etrafı pembe renkli mermerlerle çevrilmiştir. Kapının avluya bakan arka yüzeyi kaş kemerli olup 3.28m. yüksekliğindedir. Dıştan 0.28m. boyunda kesme taşlarla oluşturulmuş sivri bir kuşatma kemeri içine yerleştirilmiştir (Foto 1373). Batı kapısı günümüzde kapatılmış olup doğu cepheden açılmış bir kapı ile avluya giriş sağlanmıştır.

Güney cephe 32.35m. uzunluğundadır. Cephe ortasında beden duvarından dışarı doğru taşıntı yapan dershane yerleştirilmiştir. Güney cephesinde altta dikdörtgen formlu sivri kemer alınlıklı iki pencere açıklığı bulunur. Alınlığın kemeri kesme

---

[2201] 10 safer 994/1585 tarihli bir belgede: "Lala Paşa'ya hükümki: Hassa Mimarlarının başı Sinan mektup göndererek, Manisa içinde yapılmakta olan caminin (Muradiye Camii) mimarı Mahmud'un öldüğünü eksik olan yapının tamamlanması için mimar olarak günlük otuz akça gelirli Mehmed'in atandığını bildirerek, dışarıdan kimsenin işine karışmaması için hükmünü dilemiştir. Buyurdumki: emrim ulaştığında sözü edilen bina bitinceye kadar mimariyle ilgili işlerde sadece adı geçeni kullanıp, yapı ilminden habersiz olan kimseleri karıştırmayarak yapılması emir buyrulan binaları adı geçen mimara gösterip bitiresin". Bkz. K. Su, age., s.29; Z. Sönmez, age., s.141; Ç. Uluçay-İ. Gökçen, Manisa Tarihi, İstanbul 1939, s.51; E. Karakaya, agm., s. 202.

[2202] Evliya Çelebi seyahatnamesinde Cami hakkında ayrıntılı bilgiler vermesine rağmen külliyenin diğer yapıları hakkında fazla detaya girmez. Medrese hakkında *"Ve cümle (—) medresedir. Ammâ meşhuru ve ma'mûru bunlardır ki zikrolunur. Evvelâ medrese-i Murâdiyye ve iki Sultâniyye medreseleri ve Ulu medrese.....ve bu haremişncânib-i selâsımda elli adet medrese hücreleri ve bir kubbe-i serâmed dershanesi ile mâruste olmuş ferah-fezâ ve dilküşâ haremdir. Bu âsârlar serâpâ nîlgûn kurşun örtülü binalardır"* bilgilerini verir. Bkz. Evliya Çelebi, *age.*, s.40.

taştan içi ise sağır tutulmuştur. Alt pencerelerin üzerinde aynı hizada sivri kemerli alçı şebekeli birer üst pencere, daha yukarıda ise tromp aralarına tek sivri kemerli pencere açıklığı ile dışarıya açılmaktadır. Dershanenin yan cephelerinde altta dikdörtgen üstte sivri kemerli iki katlı pencere düzenlemesi görülür. Dershanenin iki yanında üçer adet hücre yer almaktadır. Altta her hücreye açılan birer adet olmak üzere altı pencere yerleştirilmiştir. Bu pencereler dikdörtgen formlu düz atkı taşlıdır. Lento, söve ve denizlikleri yek pare taştandır. Üstte ise her hücreye ikişer adet olmak üzere on iki pencere açılmıştır. Pencereler sivri kemerli alçı şebekelidir. Kemerler kesme taştandır (Foto 1374-1375).

Doğu cephe 38.36m. uzunluğunda olup bir sıra kesme taş iki sıra tuğladandır. Beden duvarları tuğladan iki sıra testere dişi ile sonlandırılmıştır. Kuzeydoğu köşede yer alan hücrenin iki üst pencere açıklığı bulunur. Güneydoğu köşedeki hücrenin doğuya bakan cephesinde pencere açıklığı bulunmamaktadır. Diğer altı hücre bir alt iki üst pencere ile dışarıya açılmaktadır. Altta yer alan altı pencere dikdörtgen formlu, üstte yer alan on iki pencere alçı şebekeli ve sivri kemerlidir. Kuzeyden güneye sıralanan beşinci hücre kapı açıklığı olarak düzenlenmiştir. Günümüzde medrese yapısına giriş dikdörtgen açıklıklı bu kapıdan sağlanmıştır (Foto 1376-1377).

Kuzey cephe 32.35m. uzunluğundadır. Beden duvarları bir sıra kesme taş iki sıra tuğladan almaşık teknikte inşa edilmiştir. Tuğlalar 4cm. eninde, kesme taş ise 0.20m. enindedir. Aralarındaki derz kalınlığı ise 3cm.'dir. Duvarlar tuğladan iki sıra testere dişi ile sonlandırılmıştır. Kuzeybatıda köşede yer alan hücre tek üst penceresi vardır. Diğer hücreler altta dikdörtgen tek pencere üstte sivri kemerli iki pencere açıklığı bulunmaktadır. Alt pencereler zeminden 3.30m. yüksekliğindedir. Üstte yer alan sivri kemerli pencereler ise 0.63m. genişliğinde, 1.03m. yüksekliğindedir. Pencere kemeri kesme taştandır (Foto 1378).

Batı cephe ortasında yer alan kapı açıklığından önce tonoz örtülü revak gözüne buradan da avluya ulaşılır. ***Avlu*** 21.60x16.85m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Üzeri açık avlunun ortasına mermer bir şadırvan yerleştirilmiştir (Foto 1379).

On gen planlı ***şadırvan*** 1956 yılında yapılan onarımlarda eklenmiştir[2203]. Her bir pano iki yanda yarım daire profilli birer sütünce ile sınırlandırılmıştır. Yüzeyleri sade bırakılmış olup lüle deliği de bulunmamaktadır. Ortasında mermerden bir fıskiye yer alır. Dış yüzeyleri dilimli yapraklarla süslenmiştir. Şadırvanın etrafında avlu zemininden 0.30m. yükseklikte oturma sekisi yerleştirilmiştir.

Avlunun etrafı dört yönden ***revaklarla*** kuşatılmıştır. Batı giriş kapısı önüne denk gelen revak gözü manastır tonozu ile örtülüdür. Ana dershane ününde bulunan üç revak gözünden ortadaki manastır yanlar ise aynalı tonoz ile örtülüdür. Revakların

[2203] E. Yücel, *agm.*, s.213; H. Acun, *age.*, s. 336.

geri kalan on dokuz gözü pandantif geçişli birer kubbe ile örtülüdür. Kubbelerin sekizgen kasnakları tuğladan tek sıra testere dişi ile sonlandırılmıştır. Revakları taşıyan 2.05m. yüksekliğinde, 0.30m. çapındaki yuvarlak gövdeli mermer sütunlar baklava başlıklıdır. Sadece batı giriş kapısı önünde yer alan iki sütunun başlığı mukarnaslı olarak tasarlanmıştır. Başlıklar 0.40m. yüksekliğindedir. Gövde ile başlığın birleştiği bölüm 0.10m. boyunda düz ve kaval silmeli bir bilezikle kapatılmıştır. Kaideler 0.40m. yüksekliğinde olup gövde ile kaidenin birleştiği bölüm 7cm.boyunda bir bilezikle kapatılmıştır.

Sütunlar birbirine ve arkalarındaki duvarlara 4.90m. yüksekliğinde sivri kemerlerle bağlanmıştır. Batı giriş kapısı ve dershane önündeki revak kemeri ve örtüsü diğerlerinden daha geniş ve yüksek tutulmuştur. İki sütun arasındaki genişlik batı giriş kapısının önünde 4.60m., dershanenin önündeki kemer gözü 4.18m., iki yanındaki revak gözleri 2.39m., diğerleri ise 4.50-4.55m. arasında değişiklik göstermektedir. Sütun ile arkasındaki duvar arasındaki mesafe ise 4.58m.'dir. Kemer ve köşelikleri kesme taştandır. Kemerleri oluşturan taşlar 0.24m. eninde, 0.28m. boyundadır. Revak cephesi 6.00m. yüksekliğindedir. Revak alınlıkları sade bırakılmıştır. Dershane önündeki küçük kemerlerin üzerinde yatay dikdörtgen panoların içlerine beyaz mermerden ikili kartuşlar yerleştirilmiştir (Foto 1380-1383).

Avlunun üç tarafı doğu ve güneyde altı, kuzeyde sekiz hücre, güney cephe ortasında dershane/mescit ile kuşatılmıştır. 20 hücre ile bir dershane "U" şeklinde avlu etrafına yerleştirilmiştir[2204]. Kuzeydoğu ve güneydoğu köşe hücreleri hariç diğerleri birer kapı ve pencere ile avluya, bir alt iki üst pencere ile de dışarıya açılmaktadır. Kare planlı hücrelerin üzeri pandantif geçişli birer kubbe ile örtülüdür. Hücre giriş kapıların karşısında ocak yer alır. İki duvar yüzeyine biri büyük diğeri küçük olacak şekilde birer adet niş açılmıştır.

Güney kanat üzerinde ortada dershane/mescit, iki yanına üçerden altı hücre yerleştirilmiştir. Dershanenin batısında yer alan üç hücreye kuzey cephelerinde eksenden doğuya kaydırılmış birer kapı ile girilmektedir. Kapılar 0.85m. genişliğinde, 0.81m. derinliğinde, 1.78m. yüksekliğinde dikdörtgen formludur. Kapının lento, söve ve denizlikleri yek pare taştandır. Kapı açıklığından girilen hücreler 3.65x3.62m. ölçülerinde kare planlı olup üzeri pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Zeminden 6.00m. yüksekliğindeki kubbeler 3.70m. çapındadır. Girişin batısında 0.75m. genişliğinde, 0.80m. derinliğinde, 1.28m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu birer pencere yerleştirilmiştir. Batı cepheleri sağır tutulmuştur. Doğu cephede kuzeye kaydırılmış 0.44m. derinliğinde, 0.50m. genişliğinde, 0.64m. yüksekliğinde sivri kemerli birer niş bulunur. Güney cephelerinde ortaya 3.10m. yüksekliğinde 0.72m. genişliğinde birer ocak yerleştirilmiştir. Ocak nişi 0.46m. derinliğinde olup dikdörtgen planlıdır. Ocağın yaşmağı kaş kemerli olup zeminden 1.40m. yüksekliğindedir. Üzeri 1.40m.

[2204] H. Acun medresede 21 hücre olduğunu söyler. H. Acun, *age.*, s.336.

yüksekliğinde üçgen bir davlumbazla sonlandırılmıştır. Ocağın doğusunda dikdörtgen niş 0.46m. derinliğinde, 0.68m. genişliğinde, 1.30m. yüksekliğindedir. Batıda yer alan dikdörtgen pencere zeminden 0.52m. yüksekliğinde, 0.68m. genişliğinde, 0.86m. derinliğinde, 1.27m. yüksekliğindedir. Altta yer alan pencere ve nişin üzerinde aynı hizada olacak şekilde 0.50m. yukarısında iki tepe penceresi yerleştirilmiştir. 0.70m. genişliğinde, 1.18m. yüksekliğinde sivri kemerli olup alçı şebekelidir.

Dershanenin doğusunda yer alan dördüncü ve beşinci hücrelere kuzey cephede eksenden batıya kaydırılmış bir kapı ile girilmektedir. Doğu cepheleri sağır tutulmuştur. Kuzeyde kapının doğusunda tek pencere avluya açılır. Batıda kuzeye kaydırılmış sivri kemerli bir niş yer alır. Güneyde ortada ocak, batısında niş, doğusunda pencere ile üstünde iki tepe penceresi bulunur.

Güneydoğu köşede yer alan altı nolu hücreye giriş kuzeybatı köşede çapraz eksene yerleştirilmiş bir kapıdan sağlanmıştır. Kapı açıklığından ince uzun dikdörtgen planlı bir koridordan hücreye girilmektedir. Koridorun kuzey duvarına niş açılmıştır. Hücre kare planlı üzeri pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Doğu, batı ve kuzey cephesi sağır tutulmuştur. Güney cephesi ise ortada ocak, batısında pencere, doğusunda niş yer alır. Üstte iki sivri kemerli tepe penceresi ile dışarıya açılır. Bu hücrenin avluya açılan penceresi bulunmamaktadır (Foto 1384-1385).

Güney cephe ortasında bulunan ***dershaneye*** kuzey cephe ortasına yerleştirilmiş bir kapı ile ulaşılır. Beden duvarından 6cm. çıkıntı yapan giriş kapısı dıştan dört bordürle üç yönden "U" şeklinde kuşatılmıştır. Dıştaki birinci bordür 8.5cm., ikinci bordür 2cm., dördüncü bordür 7cm. genişliğinde olup düz silmelidir. 15cm. genişliğindeki üçüncü bordür "S" profllidir (Foto 1386).

Kapı açıklığından girilen dershane binası dıştan 9.40x9.40m., içten 7.40x7.36m. ölçülerinde kare planlıdır. Üzeri dilimli tromplarla geçilen yüksekliği 10.75m., çapı 7.50m. olan bir kubbe ile örtülüdür. Zeminden 6.42m. yükseklikten başlayan trompların alt kısımları mukarnaslarla hareketlendirilmiştir. Girişin iki yanında birer adet dikdörtgen formlu pencere avluya açılmaktadır. Ortada üç adet sivri kemerli sağır niş, en üstte iki tromp arasına gelecek şekilde sivri kemerli, revzenli tek pencere yerleştirilmiştir (Foto 1387).

Doğu ve batı cepheler simetrik olarak tasarlanmıştır. Alt sırada güneye kaydırılmış 1.50m. genişliğinde birer dikdörtgen pencere dışarıya açılmaktadır. Kuzeye doğru duvar yüzeyine genişliği 0.82m. olan iki adet dikdörtgen planlı niş açılmıştır. Alt pencerenin üzerinde aynı hizada olacak şekilde sivri kemerli birer pencere, daha yukarı da tromp aralarına da birer sivri kemerli pencere yerleştirilmiştir.

Güneyde cephe ortasındaki ***mihrabın*** eni 1.62m. yüksekliği 4.57m.'dir. Dıştan iki kademeli bir silme ile ters "U" şeklinde kuşatılmıştır. Dıştaki ilk bordür 5cm. genişliğinde olup iç bükey; ikinci bordür 0.24m. genişliğinde olup düz silmelidir. Yarım on iki gen planlı mihrap nişi 1.04m. genişliğinde, 2.23m. yüksekliğinde, 0.60m. de-

rinliğindedir. Nişin her bir kenarı 0.27m. enindedir. Üzeri 1.60m. yüksekliğinde beş sıra mukarnaslı bir kavsara ile örtülüdür. Her mukarnas sırasının yüksekliği 0.20m.'dir. Kavsara köşelikleri boş bırakılmıştır. Üzerinde 0.50m. yüksekliğinde, 1.62m. genişliğinde yatay dikdörtgen planlı kitabe levhası boş bırakılmıştır. Mihrabın kıble yönünde yer almış olması buranın aynı zamanda mescit olarak kullanıldığının da bir göstergesidir (Foto 1388).

Mihrabın iki yanında zeminden 0.33m. yüksekliğinde iki alt pencere bulunur. 0.88m. genişliğinde, 1.56m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu düz atkı taşlıdır. Pencerenin lento, söve ve denizlikleri 0.22m. genişliğinde yek pare taştandır. Pencerelerin 1.10m. yukarında aynı aks üzerinde sivri kemerli birer pencere açıklığı bulunur. 0.88m. genişliğinde, 1.67m. yüksekliğinde içten revzenli, dışarından alçı şebekelidir. Mihrabın üzerinde, tromp aralarına bir adet sivri kemerli tepe penceresi yerleştirilmiştir. dershane zemini altıgen tuğlalarla kaplıdır (Foto 1389).

Doğu kanatta altı hücre bulunmaktadır. Hücrelere batı cephede eksenden kuzeye kaydırılmış birer kapı ile giriş sağlanmıştır. Kare planlı hücreler pandantif geçişli kubbe ile örtülüdür. Hücrelerin kuzeyinde eksenden batıya kaydırılmış niş; batıda girişin güneyinde tek pencere yer alır. Doğu cephede ortada ocak, güneyinde pencere, kuzeyinde ise niş bulunur. Üstte ise sivri kemerli iki pencere açıklığı ile dışarıya açılır. Cephe üzerinde kuzeyde yer alan altı nolu hücre giriş eksenden güneye alınmıştır. Kapının kuzeyinde tek pencere ile avluya açılmaktadır. Güney cephede bir adet niş açılmıştır. Kuzey cephesi sağır tutulmuştur. Doğuda ortada ocak, ocağın kuzeyinde pencere, güneyinde ise niş bulunur. Üstte iki tepe pencere ise dışarıya açılır.

Kuzey kanatta biri kuzeydoğu köşede olmak üzere sekiz hücre bulunmaktadır. Kuzeybatı köşede yer alan ve tuvalet olarak kullanılan hücreye güney cephede eksenden doğuya kaydırılmış bir kapı ile girilmektedir. Üç cephesi sağır tutulmuştur. Kuzey cephesinde tek sivri kemerli tepe penceresi bulunmaktadır.

Kuzeydoğu köşede yer alan hücreye güneybatı köşede bulunan ince uzun bir koridordan girilmektedir. Koridorun güneyine bir adet niş açılmıştır. Batı ve güney cephesi sağır tutulmuştur. Kuzeyde altta eksenden doğuya kaydırılmış bir, üstte iki sivri kemerli pencere; doğu da ortada ocak, ocağın kuzeyinde niş, üstte ise iki sivri kemerli pencereler ile aydınlatılması ve havalandırılması sağlanmıştır.

Cephe ortasında yer alan altı hücre iç düzen açısından diğerleri ile benzerlik gösterir. Hücrelere güney cephede eksenden doğuya kaydırılmış birer kapı ile girilmektedir. Doğu cephelerinde birer niş açılmıştır. Birer pencere ile avluya, altta bir üstte iki pencere açıklığı ile de dışarıya açılmaktadır. Kuzey cephe ortasında ocak, ocağın yanına da bir niş yerleştirilmiştir.

Batı kanat üzerinde revakların arkasında hücrelere yer verilmemiştir. Giriş kapısının güneyinde üç, kuzeyinde iki tane niş açılmıştır. Nişler 0.37m. derinliğinde, 1.10m. genişliğinde olup kaş kemerlidir.

Ocakların üst örtüye yansıyan tuğla ***bacaları*** sekizgen gövdelidir. 2.25m. yüksekliğindedir. Her bir kenarı 0.23m.'dir. Gövde yüksekliği 1.80m.'dir. Gövde üzerinde zeminden 1.50m. yüksekliğinde her cepheye den gelecek şekilde birer duman çıkış deliği yerleştirilmiştir. Bu delikler 0.10m. genişliğinde, 0.35m. yüksekliğinde olup ters "T" formundadır. Bacanın üzeri kurşun kaplı bir külahla örtülüdür (Foto 1390).
Süsleme Özellikleri: Süsleme açısından sade olan medresenin batıda yer alan taçkapısı dikkati çekmektedir. Dıştan silmelerle ters "U" şeklinde kuşatılan giriş açıklığı basık kemerlidir. avlunun etrafını kuşatan revakalrı taşıyan sütüunların başlıkları baklavalı ve mukarnaslıdır. Hücreler süsleme açısından sadedi olup üçgen alınlıklı, kaşkemerli ocaklar ile revzenli tepe pencereleri süslemenin görüldüğü yerlerdir. Dershanenin silmelerle kuşatılan giriş açıklığı basık kemerlidir. Kıble cephesi ortasında yer alan mihrapı mukarnas kavsaralıdır.
Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu: Medrese paye bakımından Osmanlı medreseleri içerisinde en yüksek sevideki medreseler arasında bulunmaktaydı[2205]. Müderrise günde 70 akçe verildiği bilinmektedir[2206].
1898 ve 1899 tarihinde medrese müderrisi Alim Efendi olup talebe sayısı 21'dir. 1900, 1901 ve 1903 tarihlerinde ise 12'ye düşmüştür[2207].
Muradiye Külliyesi'nin geçirdiği en önemli onarım Manisa Mütesellimi Karaosmanzade Hacı Ahmed Ağa tarafından yapılanıdır. Bu tamirata 1196/1782 yılında

---

[2205] C. Baltacı, *age.*, s.828.

[2206] Hasan Beyzâde Ahmed Paşa (1520-1595)'nın Hasan Beyzâde Târîhi isimli eserinde "…Mahmiyye-i Magnisa'da şehzade-i âzâde iken, dârü'l-hükûmetleri idi-iki menârelü nir cami-i zîbâ ve yanında, bir medrese-i müessese-i bîhemtâ îcâd u bina eyleyüp, müderrisine yetmiş akçe, vazife tayin buyurup, erfa-ı medaris eylemişler idi; hatta zaman-ı saltanat ve evân-ı hılâfetleride bazı müderrisin-iffezâ'il-karîn, Süleymaniye'den medrese-i merkûmeye kalkup, andan kazâya nâ'il oldılar ve medrese cenbinde, imaret ve ribât dahı bina itmişlerdür…"şeklinde bilgi verir. Bkz. Hasan Beyzâde Ahmed Paşa, Hasan Beyzâde Târîhi Metin (926-1003/1520-1595), (Haz. Ş. N. Aykut), C. II, Ankara 2004, s.400. Katip Çelebi ise Kâtip Çelebi 1648 yılında kaleme aldığı Cihannüma adlı eserinde külliyeyi oluşturan yapıların isimlerini verir ancak fazla detaya girmez. "….Manisa, Saruhan diyarının merkezi olduğundan Osmanlı şehzadeleri için güvenli bir yer olmuştur. Geniş bir ovanın sonunda, dağ dibinde büyük bir şehirdir. Bu dağ tek kayadan oluşan, şehre nâzır karlı bir dağdır. Gayrimüslimlerden kalma bir kalesi bulunmaktadır. Gediz Suyu (bu kalenin) önünde 2 saatlik yerde, ovada akar. Üzerinde ağaç köprüsü vardır. Şehirde 1 bedesten, 10'dan fazla hamam, 5 büyük cami bulunmaktadır. Muradiye Camii, Hatuniye Camii, Sultan Camii ile Çaşnigir Camii vardır ki içinde Şehzâde Sarayı ve Sultan Köşkü bulunmaktadır. Ayrıca Saruhanoğlu İshak Çelebi'nin yaptırdığı Ulu Camii ile bir mevlevihane vardır. İki minareli Sultan Murad Camii ile medrese, imaret ve dârüzziyafe binalarının yapımı Hicri 1.000 yılı sonlarında (1592) tamamlanmıştır. Bunlardan başka iki minareli Haseki Sultan Camii de vardır. Bunun batısında medresesi, kuzeyinde imareti ve hamamı bulunmaktadır. Sultan Camii olarak meşhurdur. Şehirde çarşı, hamam, 10 kadar mescid ve üzeri kurşun örtülü eski han ve daha birçok han vardır. Şehrin kıble tarafındaki bir tepe üzerinde hisarlar, koruyan kale yer alır…". Katip Çelebi, age., s.928. Kâtip Çelebi "Fezleke" isimli eserinde külliye hakkında şu bilgileri aktarır: "Manisa'da şehzâde iken iki minâreli bir câmi' ve yanında bir medrese binâ eyleyüp yetmiş akça pâye ile terfî' eylediler. Hattâ zemânlarında ba'zı müderrisîn Süleymâniye'den ana varmışidi. Ve bir 'imâret ve han ile ol mekânı ma'mûr kıldılar". K. Çelebi, Fezleke, C. I, (Haz. Z. Aycibin), İstanbul 2016, s. 65.

[2207] Ç. Taş, *agt.*, s. 99, 152.

başlanmış 1201/1786 yılında tamamlanmıştır. 12 Cemaziyelevvel 1196 tarihli Manisa Kadısı, Saruhan Mütesellimi Karaosmanzade Ahmed Ağa'ya yazılan hükümde külliyenin harap durumu ve bakıma muhtaç olduğu anlaşılmaktadır[2208]. Yukarıda da ifade edildiği gibi bu tamirat için 28.500 kuruş harcanmıştır. Bu paranın 10.746 kuruşu peşin geri kalanı ise Haremeyn hazinesinden peyder pey ödenmiştir. Bu tamirat için mimar kalfalarında Hafız Mehmed Emin Efendi görevlendirilmiştir[2209].
29 Ekim 1937 yılında Manisa Valisi Murat Germen'in katıldığı törenle müze olarak açılmıştır. 1956 yılında mermer havuz yenilenmiştir[2210]. 1960-61 yıllarında ise giriş kapısı önündeki mermer merdivenleri yenilecek, ihata duvarlarındaki kapının bozuk olan kısımları tamir edilecek ve iç avlunun döşemesi küfeki taşı ile kaplanması yönünde karar alınmıştır[2211].
2010 yılında yapılan onarımlar sırasında duvar ve tonozlarda sıva çatlaklarının olduğu kısımlarda sıva tamiri yapılarak boya badanalar yapılmıştır. Ahşap kapı ve pencerelerin cilası ile demir kapı ve korkulukların yağlı boyaları yenilenmiştir. Odalardaki ahşap döşeme elemanlarının çürümüş olanları mevcut detayına uygun olarak yenilenmiş ve cilalanmıştır. Revak zemin kaplamalarının bozulan kısımlarının onarımları yapılmıştır. Medresenin ön giriş cephesi ve yan cephelerinde taş temizliği yapılmış oksitlenmelerden oluşan lekelenmeler ve kirler temizlenmiştir. Ayrıca iç avludaki döşeme kaplamaları da temizlenmiştir. Koruma kurulu onaylı projesine uygun olarak eski wc ve bekçi kulübesi kaldırılarak yerine prefabrik malzemeden wc ve gişe yapıları yapılmıştır. Müze depolarına, depo dolapları temin edilmiştir. Medresenin iç avlusunda etnografik taş eserlerin sergilenmesine yönelik kaideler yaptırılmıştır. Revak kısmına ziyaretçilerin dinlenebileceği seyyar oturma elemanları yaptırılmıştır. Teşhir vitrinlerinin onarımı yaptırılmış, vitrin içi kaideler, pleksi eser sergileme elemanları, etiketler bilgilendirme panoları yaptırılmıştır[2212].

[2208] Bkz. M. Ç. Uluçay, "Muradiye Camii Onarılırken", *Gediz*, C.8, S.95, Manisa 1946, s.2.
[2209] Bkz. M. Ç. Uluçay, *agm.*, s. 4-6.
[2210] H. Acun, *age.*, s. 336.
[2211] Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde bulunan 05.05.1961 tarihli rapor.
[2212] Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde yer alan 29.11.2011 tarihli rapor.

3.54. İstanbul Gazanfer Ağa Medresesi

Yeri: Gazanfer Ağa Külliyesi, Osmanlı kaynaklarında Kırkçeşme[2213] olarak adlandırılan mahalle de, Bozdoğan (Valens) Kemerinin Haliçe bakan tarafında, Atatürk Bulvarı ile Kovacılar Sokağın birleştiği köşede, 2405 ada, 12 parselde, numara 12'de bulunur (Foto 1391).

Bânîsi: Külliyenin bânîsi II. Selim, III. Murad ve III. Mehmed'in saltanatı yıllarında 30 yıl Bâbu'ssaade ağalığı, 20 yıl hasodabşılık görevinde bulunan Venedik asıllı Gazanfer Ağa'dır[2214]. 1011/1602-1603 yılında vefat ederek külliyesi içerisindeki türbesine defnedilmiştir[2215]. İstanbul'daki medrese, türbe ve sebilden oluşan külliyesinden başka, Gediz'de camii ve mektep, Üsküdar'da çeşmeler[2216] ile Otakcılar Mescidini yeniden inşa ettirmiş yanına da 1008/1599-1600 tarihli bir de sebil yaptırmıştır[2217]. Bulunduğu konum itibariyle sarayın ve imparatorluğun en güçlü adamlarından birisi olup bilgin ve şairlerin hamisi olarak bilinmektedir[2218]. M. Süreyya, Gazanfer Ağa'nın adına risaleler yazıldığı ve her birinin müellifine inam eylediği, âlim, fâzıl, âlimleri sevdiği, uzak ülkelerden alimlerin kendisine geldiğini ifade eder[2219].

İnşa Tarihi: Külliye üzerinde inşa tarihini gösteren herhangi bir kitabe bulunmamakla birlikte farklı araştırmacılar tarafından çeşitli tarihlendirmeler yapılmıştır. E. H. Ayverdi 1000/1591-92 yılına; Ö. F. Şerifoğlu ise 1000/1591 yılına[2220], C. Baltacı ise Seyfizade Vıhvıhek Ahmed Efendi'nin 999/1591-92 yılında müderris olmasından hareketle bu tarihten daha önce yapıldığı görüşünü savunurken[2221], M. Wienner ise 1595-96[2222], G. Goodwin ise 1599 yılına[2223] tarihler. Elimizde en önemli vesikalardan birisi Gazanfer Ağa'nın hazırlatmış olduğu vakfiyesidir. Vakfiyenin 1004/1596 tarihli olmasından dolayı külliyenin bu tarihte veya bundan birkaç yıl önce yapılmış olmalıdır. Kaldı ki III. Murad tarafından 20-30 Haziran 1593 tarihinde İstanbul kadısına gönderilen fermanda, Müslüman mahallesinde bulunan arsa üzerinde bulunan kilise yıkıntısının kaldırıldığı ve arsanın Gazanfer Ağa'nın külliyesini inşa etmesi için tahsis edildiği yazılıdır[2224]. Ayrıca 4 Ağustos 1595 tarihli mühimme kay-

---

2213 M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 323.

2214 M. Süreyya, *age.*, s.546; C. Baltacı, *age.*, s. 427; Ö. F. Şerifoğlu, *age.*, s. 94; Mübahat S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 323; S. Eyice, "Gazanfer Ağa Külliyesi", *TDVİA*, C. XIII, İstanbul 1996, s. 432-433.

2215 M. Süreyya, *age.*, s.546; Peçevi İbrahim Efendi, *age.*, s. 239-240.

2216 C. Baltacı, *age.*, s. 427.

2217 Ayvansarâyî, *age.*, s. 369.

2218 D. Kuban, *age.*, s. 384.

2219 M. Süreyya, *age.*, s.546.

2220 Ö. F. Şerifoğlu, *age.*, s. 94.

2221 C. Baltacı, *age.*, s. 428.

2222 M. Wienner, *age.*, s. 359.

2223 G. Goodwin, *age.*, s.425.

2224 B. Erbil, *Gazanfer Ağa, Hayatı ve Yaptırdığı Eserler*, İstanbul Üni. Sosyal Bil. Ens. Tarih Anabilim Dalı, Osmanlı Müesseseleri Ve Medeniyeti Tarihi Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019, s. 92.

dında külliyenin bulunduğu alan Gazanfer Ağa Medresesi Mahallesi olarak geçer[2225].

Atai ise *"Toksan tokuz Muharrem'inde Bâbü's-sa'âde Ağası Gazanfer Ağa medrese-i cedîde inşa eyledükde ibtidâ bunlara i'tâ olındı"* ifadeleri ile medresenin 999 yılında inşa edildiğini ve el-Mevlâ Aḥmed'in (Seyfî-zâde Vıhvıhek Efendi) aynı tarihte müderris olarak atandığını söyler[2226]. M. Diriöz ise Atai'nin vermiş olduğu bilgilerden hareketle medrese açılışının Kasım 1590 yılında olduğunu ileri sürer[2227].

Topkapı Sarayı Arşivinde bulunan Ganizade Nadiri Divanı'nda Gazanfer Ağa için yazdığı kaside de medresenin bir de minyatürü bulunmaktadır. Hazırlatmış olduğu minyatürlerden anladığımız kadarıyla büyük bir merasimle açılan medrese için *"Etdi ders-i 'âmı Seyfî-zâde pâk 999/1590"* tarihi düşürülmüştür[2228]. Yukarıda verilen bilgilerden hareketle medresenin 1593-1595 yılları arasında yaptırılmış olduğunu söylemek mümkündür.

Vakfiyesi: Gazanfer Ağa'nın Evahir-i Cemaziyelahir 1004 (20-29 Şubat 1596) tarihli vakfiyesi Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde 571 numaralı defterde ulunmaktadır[2229]. Rika hatla yazılan vakfiye 31 varak, 59 sayfadır[2230]. Her sayfada 15 satır bulunmaktadır. Gazanfer Ağa'nın 1004/1595-96 tarihli vakfiyesinde diğer yerlerde yaptırdığı hayır eserlerinin yanı sıra İstanbul'daki külliyesi hakkında da bilgiler bulunmaktadır[2231].

Vakfiyede medresenin yeri şu şekilde tarif edilmiştir: İstanbul'da Kırk Çeşme adıyla bilinen güzel bir yerde, dört yol ağzında, on yedi oda ve bir dershaneden oluşan, halkça kabul edilen ve bilinen bir medrese bina edildi ki yeni biçimiyle gönül aldatan bu yapı, kalp gözüyle bakanlara huzur ve gönlünün çektiği eşsiz parlak suretler gösterir. Vakfiyede, *"medrese civarında…..Allah kelamını okumak ve ismini zikretmek ve ruhunu rahmetle doldurmak, kusurlarından arınmak ve mezarını nurlandırmak için bir mukaddes bir mezar bina ettiler… Bunların yanı sıra medresenin bitişiğinde dört yol ağzında kamuya bir de sebil bina ettiler"* şeklindeki bilgilerden külliyenin medrese, türbe ve sebilden meydana geldiği anlaşılmaktadır.

Medresenin vakfiyede de açıkça ifade edildiği gibi şer'i ilimler ve tüm ilimleri öğreten ilim ehline ve tüm öğrenci ve ilgililere vakfedildi. Medresenin 17 hücre ve bir dershaneden meydana geldiği vakfiyede yazılıdır. Medresede personelleri, görev ve sorumlulukları hakkında da bilgiler bulunmaktadır. Medresenin geçmiş şöhre-

---

2225 B. Erbil, *agt.*, s. 92.

2226 S. Donuk, *agt.*, s. 1408-1409.

2227 M. Diriöz, "Gazanfer Ağa Mederesesi'nin Açılışına Dâir Bir Mesnevi", *Birinci Milli Türkoloji Kongresi, İstanbul, 6-9 Şubat 1978, Tebliğler*, 1980, s. 403.

2228 M. Diriöz, "Gazanfer Ağa Medresesinin Açılışına Dair Bir Mesnevi", *Milli Kültür*, II/2 (14), Ankara 1980, s. 35; M. Diriöz, *agm.*, s. 410.

2229 Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 571 nolu defterin 11. sayfa 8. sırasında kayıtlı İstanbul'da Babussaade Ağası Merhum Gazanfer Ağa'nın Cemaziyel-evvel 1004 tarihli vakfiyesi.

2230 B. Erbil, *agt.*, s. 59.

2231 O. Aslanapa, *age.*, s. 319.

tine uygun zorlu konuları çözen, adaletli, ahlaklı, güzel huylu, güzel sözlü, inceliklerı kavrayabilen, delillerle hakikati ortaya çıkarabilen, zamanında ve akranları içerisinde seçkin ve önde gelen, gayretli bir müderris tayin olup, tatiller dışında ara vermeden devam edecek yetenekli ve kabiliyetli öğrencilere günlük 50 akçe karşılığında eğitim verecektir.

Yetenekli 16 öğrenci medresede yatılı olarak kalacak ve kendilerine günlük beşer akçe verilecektir. Aralarında diğerlerinden daha yetenekli, dürüst ve akıllı olan bir öğrenci müderrise yardımcı olarak tayin olunup yardımcılara ayrılmış iki odada kalacak ve layığınca eksiksiz hizmet görmesi karşılığında günlük 10 akçe alacaktır.

Yüksek mertebedeki öğrencilerden her biri gün doğumunda dershanede toplanacak ve Kur'ân'dan bir cüz okuyup, sevabını vakıf sahibine hibe edip karşılığında günlük ikişer akçe verilecektir.

Medresenin kapısını açma ve kapamak üzere görevini ihmal etmeyecek bevvaba günlük 4 akçe; hizmetini ihmal etmeyecek, verilen görevleri fazlasıyla yerine getirecek, uyuşuk olmayan bir kişi ise günlük üç akçe karşılığınca ferraş olarak görevlendirilecektir. Medreseye vakfedilen kıymetli kitapları muhafaza etmek üzere emanete hıyanet etmeyecek, dindar, sadık bir kişi günlük 8 akçe ücret karşılığında hafız-ı kütüb olarak atanacaktır. Vakfın bakım, onarım ve tamiratını yapacak neccara 3 akçe verilmesi şart konulmuştur[2232].

Mimarı: Gazanfer Ağa Külliyesinin mimarının kim olduğu konusunda kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak külliyenin inşa edildiği tarihlerde mimarbaşılık görevinde Davut Ağa'nın bulunmasından dolayı onun tarafından yaptırıldığı kabul edilmektedir[2233].

Malzeme ve Teknik: Medresenin ana inşa malzemesi taştır. Doğu ve güney cephede düzgün kesme taş, batı ve kuzey cephede ise moloz taş ve tuğla malzeme kullanılmıştır. Mermer malzeme sütun ve başlıklarda, kapı açıklıklarında, havuzda; ahşap kapı ve pencere doğramalarında; alçı tepe pencere şebekelerinde; tuğla üst örtü ve zemin kaplamasında kullanılmıştır.

Plan ve Mimari Özellikleri: Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen bir arsa üzerine inşa edilen külliye medrese, sebil, türbe ve XVIII. yüzyıl sonu-XX. Yüzyıl başlarında oluşmaya başlayan hazireden meydana gelmektedir[2234]. Küçük ölçekli araziye rağmen külliyeyi meydana getiren yapılar başarılı bir şekilde topografyaya yerleştirilmiştir. XVI. yüzyıl sonlarında inşa edilmeye başlayan medrese merkezli külliyelerin başarılı bir örneği olarak dikkati çekmektedir. Batıda medrese, güneydoğu

---

[2232] Bkz. Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 571 nolu defterin 11. sayfa 8. sırasında kayıtlı İstanbul'da Babüssaade Ağası Merhum Gazanfer Ağa'nın Cemaziyel-evve1 1004 tarihli vakfiyesi.

[2233] İ. Kumbaracılar, *İstanbul Sebilleri*, s.24; E. H. Ayverdi, *agm.*, s. 86; G. Goodwin, *age.*, s.425; D. Kuban, *age.*, s. 387; Ö. F. Şerifoğlu, *age.*, s. 94; Ekrem Hakkı Ayverdi, "Gazanfer Ağa Manzumesi'', *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, İstanbul 1957, Sayı III, s. 86; M. Erdoğan, "Davut Ağa Hayatı ve Eserleri", *Türkiyat Mecmuası*, s.179-204; M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 323; G. Necipoğlu, *age.*, s. 681.

[2234] Ayvansarâyî, *age.*, s. 369; M. Wienner, *age.*, s. 359; O. Aslanapa, *age.*, s. 319; Ö. F. Şerifoğlu, *age.*, s. 94.

köşede avlu duvarı ile medresenin güney duvarının birleştiği köşede sebil, medresenin kuzey ve doğu duvarının birleştiği köşeye yerleştirilmiş türbe yapısından oluşmaktadır. Güneydoğu köşede yer alan bir duvarla medresenin batı duvarına bağlanan sebil sekizgen planlıdır. Dış avlu duvarından dışarı taşırılan sebil beş cepheli ve pencereli olup avlu tarafından açılan bir kapı ile giriş sağlanmıştır. Kuzeydoğu köşede yer alan türbe ise onikigen planlı olup üzeri içten ve dıştan kubbe ile örtülüdür (Çiz. 232-233)[2235].

Kesme taştan inşa edilen medrese binası açık avlulu, tek katlı, 15 hücre ve bir dershaneden oluşmaktadır. Hücrelerin avlu etrafında dizilişine göre "U" planlı medreseler plan formunda inşa edilmiştir. Bu plan şemasında inşa edilen birçok medresede olduğu gibi bu yapıda da giriş cephesinde hücreye yer verilmemiştir. Dershane, "U"nun kapalı olan kısa kolunun ortasına, giriş aksına yerleştirilmiştir. Medresenin güneydoğusunda, sebil ile doğu duvarı arasına tuvalet/hela yerleştirilmiştir.

Külliyenin ***doğu cephesi*** aynı zamanda dış avluya girişi sağlayan ana giriş kapısının bulunduğu cephedir. 20.43m. uzunluğundaki cephe güneybatıya doğru 3.52m. uzunluğunda bir dirsek yaparak sebille birleşmektedir. Kesme taştan yapılan avlu duvarı dikdörtgen formlu pencerelerle hareketlendirilmiştir. taçkapının kuzeyinde beş, güneyinde üç pencere yerleştirilmiştir. Pencereler 0.35m. derinliğinde, 1.82m. yüksekliğinde olup genişlikleri 1.42m. ile 1.58m. arasında değişiklik göstermektedir. Pencere söveleri 0.17m. genişliğinde olup yekpare taştandır (Foto 1392).

Dış avlu duvarı ortasına kesme taş ve mermerden yapılmış taçkapı yerleştirilmiştir. Eksenden güneye kaydırılan ve cepheden yüksek tutulan taçkapı 3.88m. genişliğinde, 5.33m. yüksekliğindedir. Beden duvarından 8cm. dışarı taşırılan taçkapı dıştan farklı genişlikteki düz, kaval ve oluklu üç silme ile ters "U" şeklinde kuşatılmıştır. Mermerden yapılan giriş açıklığı 0.80m. derinliğinde, 2.35m. genişliğinde kaş kemerli bir niş içerisine yerleştirilmiştir (Çiz. 234). İki kademe halinde düzenlenmiş kaş kemerin aşağıya bakan uçları tepelik şeklindeki palmetlerle sonlandırılmıştır. Kemer kilit taşını kabartma tekniğinde bir adet daire yerleştirilmiştir. Nişin giriş açıklığına bakan iç köşeleri birer adet yarım daire profilli sütünce ile yumuşatılmıştır. Sütuncelerine kaide ve başlıklarının köşelere bakan yüzeyleri iki sıra mukarnaslıdır. Sütuncenin etrafı ise üç yönden kaval ve düz silmeler iler "U" şeklinde kuşatılmıştır. Taç kapının 0.22m. yüksekliğinde, 3.93m. genişliğindeki tepelik bölümü kabartma tekniğinde palmetler süslenmiştir (Foto 1393).

Mermerden yapılan giriş açıklığı farklı genişlikte düz, kaval ve oluklu üç silme ile üç yönden "U" şeklinde kuşatılmıştır. Giriş kapısı 1.65m. genişliğinde, 2.64m. yüksekliğinde olup basık kemerlidir. Söveler yekpare mermerden olup 0.24m. genişliğinde, 0.19m. derinliğindedir. sövelerin giriş açıklığına bakan iç yüzeylerinin üst bölümlerine silmelerle hareketlendirilmiş dekoratif amaçlı birer konsol yerleştiril-

[2235] O. Aslanapa, *age.*, s. 319.

miştir. Kapı kemeri 0.30m. genişliğinde olup on üç mermer taştan düz ve pahlı geçmelerle örülmüştür. Kemer köşelerindeki üçgenimsi yüzeyler boş bırakılmış, etrafı ise kaval bir silme ile kuşatılmıştır. Bunun üzerindeki dikdörtgen kitabe levhası da boş bırakılmıştır. Kitabe levhasının üzerinde ortasına gülbezek yerleştirilmiş kaş kemerli bir tepelikle sonlandırılmıştır.

Kapının avluya bakan arka yüzeyi 3.43m. genişliğindedir. Dış köşeleri kaide ve başlıkları mukarnaslı yarım daire profilli birer sütünce ile yumuşatılmıştır. Etrafı ters "U" şeklinde farklı genişlikteki üç silme ile kuşatılmıştır. Giriş açıklığı 1.88m. genişliğinde olup basık kemerlidir. Buradan üç basamaklı bir merdivenle avluya çıkılmaktadır. Dış avlu 11.51x9.66m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda düzgün olmayan dikdörtgen planlıdır. Avlunun kuzeydoğusunda türbe yer alırken, güneybatısında sebil ve tuvalet yerleştirilmiştir. Zemini taş döşeli avlunun üzeri açıktır (Foto 1394).

Avlunun batısında cephe ortasına medreseye girişi sağlayan taçkapıya iki basamaklı bir merdivenle ulaşılmaktadır. Beden duvarından 0.38m. taşıntı yapan taçkapı 3.88m. genişliğinde olup taş ve mermerdendir. Üzerinde geniş bir ahşap sundurma bulunmaktadır. Taçkapının dış köşeleri mukarnas başlık ve kaideleri bulunan sütuncelerle yumuşatılmıştır. Sütuncelerine iki yanındaki yüzeyler 1.23m. genişliğinde olup silmelerle hareketlendirilmiştir. Giriş açıklığı 1.48m. genişliğinde olup basık kemerlidir. Kapı kemeri kırmızı ve beyaz mermerden ters-düz palmetlerle zıvana geçmelidir. Kemer köşelerindeki üçgenimsi yüzeyler boş bırakılmıştır. Üzerindeki kitabe levhası da boştur. Kapı söveleri 0.27m. genişliğinde, 0.18m. derinliğinde olup yekpare mermerdendir. Kapının medrese avlusuna bakan arka yüzeyi 1.45m. genişliğinde olup basık kemerlidir. Etrafı 0.24m. genişliğinde düz ve pahlı silmelerle çevrilmiştir. Üzeri kesme taştan dikdörtgen prizma şeklinde kırma çatı ile örtülüdür (Foto 1395).

Kuzey cephe 42.42m. uzunluğundadır. Kaba yonu moloz taş ve tuğladan inşa edilmiştir. Duvar yükseklikleri arazinin eğiminden dolayı batıdan doğuya doğru gidildikçe artmaktadır. Cephenin batısında 4.43m. olan duvar yüksekliği, doğuda 4.80m. çıkmaktadır. Beden duvarı kesme taştan 0.22m. genişliğinde düz ve pahlı bir silme ile sonlandırılmıştır. Cephenin doğusunda ve güneydoğuya bitişik olarak tasarlanmış türbe yerleştirilmiştir. Türbe 8.04m. uzunluğunda bir duvarla da dış avlu duvarına bağlanmıştır. Türbenin doğu cephesi ile devamındaki avlu duvarının toplam uzunluğu 13.22m.dir (Foto 1396).

Kuzey cephe güney cephe ile simetrik gibi görünse de oda sayısı olarak bir odanın yapılmamış olması simetriyi bozmaktadır. 25.45m. uzunluğundaki cephe üzerinde yer alan altı hücrenin herbiri ikişer tepe penceresi ile dışarı açılmaktadır. On iki pencere güney cephedekiler gibi 0.72m. genişliğinde, 0.85m. derinliğinde, 1.30m. yüksekliğinde sivri kemerli, alçı şebekelidir. Pencere şebekeleri oval gözlü, kemeri

ise 0.22m. genişliğinde olup tuğladandır. Kemerin etrafı tek sıra tuğla dizisiyle çevrilmiştir.

Batı cephe 26.39m. uzunluğunda olup bir sıra taş üç sıra tuğladan almaşık teknikte inşa edilmiştir. Cephe ortasına beden duvarından 3.76m. dışarı taşırılan, 8.63m. genişliğinde ***dershane*** yerleştirilmiştir. Dershanenin kuzey ve güney yan cephelerinde bir alt iki üst üçer pencere yerleştirilmiştir. Alt pencereler zeminden 0.50m. yüksekliğinde, 1.06m. genişliğinde, 1.01m. derinliğinde, 1.80m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu, düz atkı taşı, basık kemer alınlıklıdır. Ahşap doğramalı, demir parmaklıklı pencerelerin söveleri 0.20m. genişliğinde, 0.16m. derinliğinde olup yekpare mermerdendir. Alınlık kemeri 0.30m. genişliğinde olup tuğladandır. Kemer aynası 0.38m. yüksekliğinde olup beş sıra yatay tuğla örgülüdür. Üstte yer alan iki pencereden batıda olanı alt pencerenin üzerine gelecek şekilde aynı aks üzerine yerleştirilmiştir. 1.67m. yüksekliğinde, 1.01m. genişliğinde, 0.97m. derinliğinde, sivri kemerli, alçı şebekelidir. Pencere kemeri 0.28m. genişliğinde olup tuğladandır. Üstteki diğer pencere ise 0.83m. genişliğinde, 0.99m. derinliğinde tuğladan sivri kemerli ve alçı şebekelidir.

Dershanenin doğu cephesi 8.63m. uzunluğunda, 6.40m. yüksekliğinde olup bir sıra taş üç sıra tuğladan almaşık tekniktedir. Beden duvarı kesme taştan 0.28m. genişliğinde düz ve pahlı bir silme ile sonlandırılmıştır. Cephe yüzeyinde altlı üstlü üçerden altı pencere yerleştirilmiştir. Alt pencereler zeminden 0.46m. yüksekliğinde olup 1.05m. genişliğinde, 1.09m. derinliğinde, 1.80m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu, düz atkı taşlı olup basık kemer alınlıklıdır. Alınlık kemeri 0.31m. genişliğinde tuğladandır. Kemer aynası 0.33m. genişliğinde olup beş sıra yatay tuğla örgülüdür. Alt pencerelerin 0.26m. üzerinde yer alan üst pencereler ise 1.08m. genişliğinde, 1.09m. derinliğinde, 1.72m. yüksekliğinde sivri kemerli alçı şebekelidir. Pencere kemeri 0.30m. genişliğinde tuğladandır. Pencere şebekesi ise oval gözlüdür.

Dershanenin kuzeyinde yer alan duvar 9.05m. uzunluğunda, 4.50m. yüksekliğindedir. Cephe üzerinde yer alan iki hücre iki alt iki üst dörder pencere ile dışarı açılmaktadır. Alt pencereler 0.80m. genişliğinde, 0.78m. derinliğinde, 1.45m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu, düz atkı taşlı, tuğladan basık kemer alınlıklı; üst pencereler 0.71m. genişliğinde, 0.78m. derinliğinde, 1.14m. yüksekliğinde tuğladan sivri kemerli, alçı şebekelidir.

Dershanenin güneyinde yer alan duvar 9.23m. uzunluğundadır. Dershanenin bitişiğinde yer alan hücre iki alt iki üst dört pencere ile dışarı açılmaktadır. Hücrenin güneyinde yer alan ikinci hücre ile birleşim yerinde dış avluya çıkışı sağlayan bir kapı açıklığı yerleştirilmiştir. İkinci hücre cepheden 3.75m. taşıntı yapmaktadır. Bu hücrenin batıya bakan cephesinde iki alt, iki üst dört pencere yer alırken, kuzeye bakan cephesinde bir alt bir üst iki pencere yerleştirilmiştir. Pencereler kuzey kanattakilerle ölçü ve oran itibariyle aynıdır (Foto 1397-1399).

Güney cephe 39.60m. uzunluğundadır. Tamamen düzgün kesme taştan inşa edilmiştir. Eğimli bir arazide inşa edilmesinden dolayı batıdan doğuya doğru gidildikçe eğim artmaktadır. Buna bağlı olarak da duvar yükseklikleri de değişiklik göstermektedir. Güneybatı köşede 4.66m. olan duvar yüksekliği güneydoğu köşede 5.88m.'dir. beden duvarı kesme taştan 0.20m. genişliğinde düz ve pahlı bir silme ile sonlandırılmıştır. Üç bölüm halinde düzenlenen cephenin güneydoğusunda 4.15m. uzunluğunda sebil bulunmaktadır. Sebil 2.15m. uzunluğunda bir duvarla medresenin güney duvarına bağlanmıştır. Güney duvar 33.30m. uzunluğundadır. Cephe yüzeyinde yedi hücre ile bunların doğusuna bitişik olarak tasarlanmış tuvalet mekanından meydana gelmektedir. Tuvalet mekanı cepheye göre daha alçak tutulmuştur. Her hücrenin güneye bakan cephesinde ikişer tepe penceresi yerleştirilmiştir. Pencerelerin zeminden yükseklikleri arazinin eğiminden dolayı farklılık göstermektedir. Cephenin batıya yakın köşesinde yer alan ilk pencere zeminden 2.52m., doğuya yakın köşesindeki son pencere ise 3.67m. yüksekliğindedir. Pencereler 0.72m. genişliğinde, 0.93m. derinliğinde, 1.30m. yüksekliğinde sivri kemerli, alçı şebekelidir. Pencere şebekeleri oval gözlü, kemeri ise 0.21m. genişliğinde olup üç taştan örülmüştür (Foto 1400-1401).

Doğu cephe ortasında bulunan kapı açıklığından iki basamaklı bir merdivenle revaka buradan da avluya ulaşılmaktadır. Üzeri açık olan ***avlu*** 11.90x10.40m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır (Foto 1402). Avlunun ortasına altıgen planlı ***havuz*** yerleştirilmiştir[2236]. Kaidesi kesme taş, havuzu mermerdendir. Altıgen bir kaide üzerine oturan havuz bir kademe içeri çekilmiştir. Her bir mermer pano 1.11m. genişliğinde, 0.80m. yüksekliğindedir. Panoların iç yüzeyi düz ve kaval silmelerle hareketlendirilmiş olup ortalarına da birer musluk yerleştirilmiştir. Havuz ile avlu zemini arasında 6cm. derinliğinde, 0.16m. genişliğinde atık su kanalı bulunur. Havuzun ortasına 0.20m. genişliğinde, 0.87m. yüksekliğinde mermer bir fıskiye yerleştirilmiştir (Foto 1403).

Avlunun etrafı dört yönden ***revaklarla*** çevrilidir. Doğu ve batı revaklar 16.97m., kuzey ve güneydekiler ise 19.65m. uzunluğundadır. Her cephede üçerden on iki revak gözü bulunmaktadır. Revakları taşıyan mermer sütunlar 1.91m. yüksekliğinde, 0.33m. çapında yuvarlak gövdelidir. Sütunlar doğrudan revak zemine oturtulmuş olup birleşim yerleri 5cm. genişliğinde metal bir bilezikle kapatılmıştır. Başlık ile gövdenin birleşim yeri ise 6cm. genişliğinde bir bilezikle kapatılmıştır. Mermer sütun başlıkları 0.50m. yüksekliğinde olup baklava dilimlidir (Çiz. 235). Başlıkların gövde ile birleşim yeri yuvarlak, kemer üzengi seviyesi ise kare planlıdır. iki sütun arasındaki uzaklık 3.40m.dir. Sütunlar birbirine ve arkalarındaki duvarlara 3.57m. genişliğinde, 4.21m. yüksekliğinde kesme taştan sivri teğet kemerlerle bağlanmıştır. Kemer yüzeyleri 0.36m., kemer karnı 0.55m. genişliğinde olup 15 taştan örülmüş-

[2236] Havuz, 1943-44 yılı onarımları sırasında yeniden yapılmıştır. S. Eyice, *agm.*, s. 433.

tür. Kemer kilit taşları kabartma tekniğinde birer rozetle süslenmiştir. Kemer köşeliklerinde oluşan üçgenimsi yüzeylere birer adet taş çörten yerleştirilmiştir. Revakların avluya bakan cepheleri 4.83m. yüksekliğinde olup 0.20m. genişliğinde düz ve pahlı silme ile sonlandırılmıştır. Kuzey ve güneydeki revak gözleri 3.56x2.76m., doğu ve batıdakiler ise 3.33x3.21m. ölçülerinde hemen hemen kare planlı olup üzeri 5.92m. yüksekliğinde pandantif geçişli birer kubbe ile örtülmüştür. Revak zemini avludan bir kademe yükseltilerek altıgen tuğlalarla kaplanmıştır. Tuğlaların her bir kenarı 0.16m.dir (Foto 1404-1405).

Revakların arkasında yer alan ***hücrele***r avlunun etrafına "U" oluşturacak şekilde dizilmiştir. Kuzey ve güneyde beşerden on, batıda ortada ana dershane, dershanenin kuzeyinde iki, güneyinde üç olmak üzere toplam on beş hücre yerleştirilmiştir. Giriş cephesinde hücrelere yer verilmeyip sadece revak uygulamasına gidilmiştir. Vakfiyesinde medresedeki hücre sayısı on yedi olarak belirtilmiştir. C. Baltacı[2237] ve E. H. Ayverdi'de medresedeki oda sayısının on yedi olduğunu; Semavi Eyice ise bu sayıya ulaşılması için dershane ve tuvaletinde dahil edilmesi gerektiğini söyler[2238]. Z. Kurşun-vd. ise hücre sayısını 14 olarak vermiştir[2239].

Doğu kanat 17.02m. uzunluğundadır. Cephe ortasına yerleştirilen taçkapı beden duvarından içeriye doğru 0.28m. taşıntı yapmaktadır. Revaka bakan arka yüzeyi 2.50m. genişliğinde olup düz, pahlı ve düz silmelidir. Kapı açıklığı ise 1.45m. genişliğindedir. Girişin kuzeyinde üç alt, üç üst altı pencere, güneyinde ise iki alt iki üst dört pencere açıklığı hem revaka açılırken hem de dış avluya açılmaktadır. Alt pencereler 1.17m. genişliğinde, 0.74m. derinliğinde, 1.85m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu, demir parmaklıklı; üst pencereler ise zeminden 2.22m. yüksekliğinde olup dıştan 0.88m., içten 1.00m. genişliğinde, 1.67m. yüksekliğinde, 0.76m. derinliğinde alçı şebekeli olup sivri kemerlidir. Pencere kemeri 0.21m. genişliğinde olup beş kesme taştan örülmüştür (Foto 1406-1410).

Kuzey kanatta yer alan beş hücreden doğudan batıya doğru sıralanmış birinci ve üçüncü hücrelere güney cephelerinde eksenden batıya kaydırılmış; Diğer üç hücreye ise eksenden doğuya kaydırılmış birer kapı ile giriş sağlanmıştır. Giriş kapıları 0.94m. genişliğinde, 0.81m. derinliğinde, 1.80m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu düz atkı taşlıdır. Kapının lento ve söveleri 0.23m. genişliğinde, 0.14m. derinliğinde olup yekpare taştandır. Bir ve üç nolu odalarını giriş kapılarının doğusunda, diğer hücrelerin ise giriş kapıların batısında birer pencere yerleştirilmiştir. Zeminden 0.30m. yüksekliğindeki pencereler 0.82m. genişliğinde, 0.78m. derinliğinde, 1.50m. yüksekliğinde dikdörtgen formludur. Pencerelerin lento ve söveleri 0.23m. genişliğinde, 0.14m. derinliğinde olup yekpare taştandır. Kapı açıklığından girilen hücreler 3.34x3.31m. ölçülerinde kare planlı olup üzeri pandantif geçişli birer kubbe ile

---

[2237] C. Baltacı, *age.*, s. 427.

[2238] S. Eyice, *agm.*, s. 432-433.

[2239] Z. Kurşun-vd., *age.*, s. 14.

örtülüdür. Hücrelerin zemini altıgen şeşhane tuğla kaplıdır. Hücrelerin kuzeye bakan cephelerinde ortada ocak, iki yanda dikdörtgen birer nişi, üstte iki yanda ikişer adet sivri kemerli tepe penceresi yerleştirilmiştir. Özgün halinde batı cepheleri sağır tutulan hücrelerin doğu cephelerinde dikdörtgen formlu birer niş bulunduğu eski planlardan anlaşılmaktadır. Ancak medresenin müzeye dönüştürülmesi sırasında bu nişler kaldırılarak hücreler arasındaki bağlantıyı sağlayan 1.44m. genişliğinde, 0.75m. derinliğinde birer açıklığa dönüştürülmüştür. Son onarımlar sırasında tekrar eski haline getirilmiş olup zeminden 0.75m. yüksekliğinde, 0.43m. derinliğinde, 1.45m. genişliğinde, 2.10m. yüksekliğinde olup sivri kemerlidir. Bir nolu hücrenin doğu cephe ortasında 0.47m. derinliğinde, 1.44m. genişliğinde dikdörtgen niş özgün durumunu muhafaza etmektedir.

Güney kanatta yer alan beş hücreden doğudan batıya doğru sıralanmış birinci ve üçüncü hücrelere kuzey cephelerinde eksenden batıya kaydırılmış; diğer üç hücreye ise eksenden doğuya kaydırılmış birer kapı ile giriş sağlanmıştır. 0.94m. genişliğinde, 0.81m. derinliğinde dikdörtgen formlu düz atkı taşlıdır. Kapının lento ve söveleri 0.23m. genişliğinde, 0.14m. derinliğinde olup yekpare taştandır. Bir ve üç nolu odalarını giriş kapılarının doğusunda, diğer hücrelerin ise giriş kapıların batısında birer pencere yerleştirilmiştir. Pencereler 0.82m. genişliğinde, 0.78m. derinliğinde dikdörtgen formludur. Pencerelerin lento ve söveleri 0.23m. genişliğinde, 0.14m. derinliğinde olup yekpare taştandır. Kapı açıklığından girilen hücreler 3.34x3.31m. ölçülerinde kare planlı olup üzeri pandantif geçişli birer kubbe ile örtülüdür. Hücrelerin zemini altıgen şeşhane tuğla kaplıdır. Hücrelerin güneye bakan cephelerinde ortada ocak nişi, iki yanda dikdörtgen formlu iki niş, üstte iki yanda ikişer adet sivri kemerli tepe penceresi vardır. Özgün halinde batı cepheleri sağır tutulan hücrelerin doğu cephelerin dikdörtgen formlu birer niş bulunduğu eski planlardan anlaşılmaktadır. Ancak medresenin müzeye dönüştürülmesi sırasında bu nişler kaldırılarak hücreler arasındaki bağlantıyı sağlayan 1.44m. genişliğinde, 0.75m. derinliğinde birer açıklığa dönüştürülmüştür. Bir nolu hücrenin doğu cephesi sağırdır (Çiz. 236-237).

Batı kanatta ortada dershane, dershanenin kuzeyinde iki, güneyinde üç hücre bulunmaktadır. Kuzeyde yer alan iki hücreden kuzeybatı köşede olanına güneybatı cephede bulunan bir kapı ile giriş sağlanmıştır. 0.79m. genişliğinde basık kemerli kapı açıklığından, 0.85x1.66m. uzunluğunda, 1.74m. yüksekliğinde, tonoz örtülü ince uzun bir koridordan geçilerek ulaşılmaktadır. 3.63x3.45m. ölçülerinde hemen hemen kare planlı olup üzeri pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Batısında altta dikdörtgen formlu, üstte sivri kemerli ikişer pencere; doğusunda 1.40m. genişliğinde, 0.35m. derinliğinde, 2.95m. yüksekliğinde, sivri kemerli bir niş, kuzeyinde ortada ocak, iki yanda birer niş ile üstte iki yana alınmış zeminden 2.40m. yüksekliğinde, 0.77m. genişliğinde, 1.40m. yüksekliğinde sivri kemerli iki pencere yerleştirilmiştir. Nişler zeminde 0.50m. yüksekliğinde, 1.74m. yüksekliğinde, 0.72m. geniş-

liğindedir. Güneyde günümüzde kapı açıklığına dönüştürülmüş bir niş bulunmaktadır.

Dershane ile köşe hücre arasında yer alan ikinci hücreye doğu cephede eksenden kuzeye kaydırılmış dikdörtgen bir kapı ile giriş sağlanmıştır. Kapının güneyinde revaka açılan tek pencere açıklığı bulunmaktadır. Kapı açıklığından girilen hücre 3.64x3.40m. ölçülerinde hemen hemen kare planlıdır. Üzeri zeminden 6.20m. yüksekliğinde pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Batıda iki alt iki üst dört pencere yer alırken güney cephede ise 0.68m. genişliğinde, 0.45m. derinliğinde dikdörtgen planlı ocak, iki yanda dikdörtgen planlı birer niş bulunmaktadır. Kuzeyde ise 1.47m. genişliğinde, 0.77m. derinliğinde sivri kemerli bir açıklıkla bitişiğindeki odaya geçişi sağlamaktadır.

Batı cephe ortasına, medrese giriş açıklığı ile aynı aks üzerine gelecek şekilde ***dershane*** yerleştirilmiştir. Dıştan 8.63x8.63m. ölçülerinde kare planlıdır. Doğu cephe ortasında bulunan ve iki basamaklı bir merdivenle ulaşılan taçkapı kapı ile dershaneye girilir. Mermerden yapılan taçkapının etrafı farklı genişlikte düz, kaval ve pahlı silmelerle ters "U" şeklinde kuşatılmıştır. Kapı açıklığı 1.34m. genişliğinde, 0.99m. derinliğinde basık kemerlidir. Kapı kemeri kırmızı ve beyaz mermerden ters-düz palmetlerden zıvana geçmelidir. Kemer köşeliklerindeki üçgenimsi yüzeyler ile üzerindeki kitabe levhası boş bırakılmıştır. Kapının içeriye bakan arka yüzeyi dikdörtgen bir çerçeve içerisine yerleştirilmiş bursa kemerli açıklıklıdır (Foto 1411, Çiz. 239).

Kapı açıklığından girilen dershane/mescit içten 6.60x6.60m. ölçülerinde kare planlıdır. Üzeri tromplarla geçilen bir kubbe ile örtülüdür. Kubbe zeminden 9.14m. yüksekliğindedir. Kubbeye geçişi sağlayan trompların altları mukarnaslı konsollarla desteklenmiştir. Kubbe eteğinde tek sıra mukarnas dizisi ile kuşatılmıştır. Kubbe merkezinde alçıdan yapılmış bir göbek yerleştirilmiştir. Merkezde on kollu yıldızdan gelişen geometrik bir kompozisyon ile bunun etrafı palmetlerden oluşan bitkisel bezemelidir (Çiz. 240).

Batıda üç alt üç üst altı pencere bulunmaktadır. Alt pencereler zeminden 0.42m. yüksekliğinde, 1.03m. genişliğinde, 1.72m. yüksekliğinde, 0.95m. derinliğinde dikdörtgen; üsttekiler zeminden 3.23m. yüksekliğinde, 1.10m. genişliğinde, 1.60m. yüksekliğinde sivri kemerlidir. Pencere söveleri içten 0.22m. genişliğinde, 0.12m. derinliğinde yekpare mermerdendir. Söveler düz, kaval, oluk ve düz silmelidir. Doğuda giriş kapısının iki yanında altta dikdörtgen üstte sivri kemerli ikişer pencere ile girişin üstünde sivri kemerli üç pencere avluya açılmaktadır.

Kuzey ve güney cepheler simetrik olarak tasarlanmıştır. Güneyde ortada mihrap, doğusunda 1.06m. genişliğinde, 0.53m. derinliğinde dikdörtgen niş, batıda ise 1.06m. genişliğinde, 1.01m. derinliğinde dikdörtgen formlu tek pencere yerleştirilmiştir. Mihrabın üstünde ortada yuvarlak formlu revzenli pencere, batısında zeminden 3.26m. yüksekliğinde, 1.09m. derinliğinde, 1.77m. yüksekliğinde sivri ke-

merli pencere ile doğusunda aynı ölçülerde sivri kemerli sağır bir niş bulunmaktadır (Foto 1411-1415).

Mihrap 1.51m. genişliğinde, 4.30m. yüksekliğindedir. Mihrap nişi 1.08m. genişliğinde, 0.57m. derinliğinde yarım onikigen planlıdır. Nişin üzeri 1.32m. yüksekliğinde yedi sıra mukarnaslı bir kavsara ile örtülmüştür. Kavsara köşeliklerine birer adet gülbezek yerleştirilmiştir. Kavsara üzerinde 1.27x0.38m. ölçülerinde yatay dikdörtgen formlu panonun ortasına bir adet gülbezek yerleştirilmiştir (Foto 1416-1418, Çiz. 241-242).

Dershanenin güneyinde üç hücre bulunmaktadır. Güneybatı köşede olanına güneydoğu cephede bulunan bir kapı ile giriş sağlanmıştır. 0.79m. genişliğindeki kapı açıklığından, 0.85x1.66m. uzunluğunda ince uzun bir koridordan geçilerek ulaşılmaktadır. 3.63x3.45m. ölçülerinde hemen hemen kare planlı olup üzeri pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Güneyinde ortada ocak, ili yanda birer niş, üstte sivri kemerli iki üst pencere yerleştirilmiştir. Kuzey ve batı cepheleri sağır tutulmuştur. Doğu cephesinde sivri kemerli bir niş bulunmaktadır.

Dershane ile köşe hücre arasında yer alan ikinci hücreye doğu cephede eksenden güneye kaydırılmış dikdörtgen bir kapı ile giriş sağlanmıştır. Kapının kuzeyinde revaka açılan tek pencere açıklığı bulunmaktadır. Kapı açıklığından girilen hücre 3.63x3.63m. ölçülerinde kare planlıdır. Üzeri zeminden 6.37m. yüksekliğinde pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Batıda iki alt, iki üst dört pencere yer alırken kuzey cephede ise 0.68m. genişliğinde, 0.43m. derinliğinde dikdörtgen planlı ocak, iki yanında birer niş bulunmaktadır. Güneyde ise zeminden 0.75m. yüksekliğinde, 1.47m. genişliğinde, 0.44m. derinliğinde, 2.10m. yüksekliğinde sivri kemerli bir niş bulunmaktadır.

Bu hücrenin güneybatı köşesinde bulunan 0.93m. genişliğinde bir açıklıkla üçüncü hücreye ulaşılmaktadır. 1.88m. uzunluğunda, 0.95m. derinliğindeki bir dehlizden girilen hücre 3.65x3.41m. ölçülerinde kare planlıdır. Dehlizin kuzeybatısında bulunan bir kapı ile de dış avluya çıkılmaktadır. Üzeri pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Batıda altta dikdörtgen, üstte sivri kemerli ikişerden dört pencere, güneyde ortada ocak nişi, üstte iki sivri kemerli tepe penceresi, doğuda dikdörtgen niş, kuzeyde ise altlı üstlü birer pencere ile aydınlatılmıştır.

Medresenin doğu cephesi ile sebil arasına ***hela/wc*** yerleştirilmiştir. Medresenin doğu cephesinden 3.44m. taşıntı yapmaktadır. Tuvalet mekanına biri dış avludan diğeri revaktan olmak üzeri iki kapı ile giriş sağlanmıştır. Revakın doğusunda yer alan giriş açıklığı 0.91m. genişliğindedir. Bu kapı açıklığından 1.55x1.38m. ölçülerinde hemen hemen kare planlı giriş holüne buradan da iki basamaklı bir merdivenle hela koridoruna ulaşılır. Kuzeyde dış avludan girişi sağlayan kapı açıklığı 0.88m. genişliğinde basık kemerlidir. Kapı açıklığından 1.51x0.97m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı giriş holüne buradan da iki basamaklı bir merdivenle koridora ulaşılmaktadır. Tuvalet hücrelerinin doğusunda yer alan

koridor 5.67x1.17m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Koridorun batısında üç birimli düzenlenmiş tuvalet hücreleri yerleştirilmiştir. Hücrelere doğu cephelerinde eksenden kuzeye kaydırılmış 0.68m. genişliğinde birer kapı ile giriş sağlanmıştır. Her bir hücre 1.56x1.04m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı olup üzeri zeminden 2.53m. yüksekliğinde tonozla örtülmüştür. Cepheleri sağır tutulmuş olup dışarıya tamamen kapalıdır. Üzeri tonoz örtülü olup üst örtüye yerleştirilmiş açıklıklarla ışık ve havalandırılması sağlanmıştır (Foto 1419-1420).

Tuvaletin kuzeyinde ona bitişik olarak yerleştirilmiş odaya batı cephede bulunan 0.97m. genişliğinde bir açıklıkla ulaşılmaktadır. İçten 1.93x1.07m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda üzeri zeminden 2.26m. yüksekliğinde tonoz örtülüdür.

Oda içlerinde yer alan ocakların üst örtüye yansıyan kesme taş ***bacaları*** 3.35m. yüksekliğinde olup sekizgen planlıdır. Gövdenin her bir kenarı 0.26m. genişliğinde olup üst bölümünde 0.10m. genişliğinde, 0.30m. yüksekliğinde sivri kemerli birer duman çıkış deliği yerleştirilmiştir. Gövde ile üst örtünün birleşim yeri 0.12m. genişliğinde enine atlan düz ve pahlı bir silme ile belirginleştirilmiştir. Üzeri ise kesme taştan 0.14m. yüksekliğinde sekizgen bir kaide üzerine oturan 0.41m. yüksekliğinde konik bir külahla örtülmüştür (Foto 1421, Çiz. 238).

Süsleme Özellikleri: Süsleme açısından sade olan medresenin doğu ve güney cepheleri kesme taştandır. kuzeyde bulunan dış avlu giriş kapısı kesme taştan yapılmış olup dışran silmelerle ters "U" şeklinde kuşatılmıştır. Giriş açıklığı mermerden basık kemerlidir. benzer uygulama medrese giriş kapısı ile dershane kapısında görülmektedir. Hücreler süsleme açısından sadedir. Dershanenin kıble cephesi ortasına yerleştirilen mihrabı mukarnas kavsaralıdır. Hücre içlerinde yer alan ocakların yaşmakları günümüze ulaşmamıştır. ocakların üst örtüye yansıyan sekizgen bacaları kubbemsi birer külahla örtülmüştür.

Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu: 1206/1792 İstanbul medreseleri nüfus defterinde yer alan bilgilerde medresenin müderrisi Uşaki zade Hafidi Esseyid Abdülhalik Efendi'dir. Bu tarihte oda sayısı 13 olup medresede 1 müderris, 1 mülazım, 1 çömez 11 talebe olmak üzere toplam 16 kişi kalmaktaydı[2240]. 1844 tarihli 187 nolu nüfus defterinde 14 odalı olan medresede 1 bevvab, 2 mülazım 44 kişi[2241]; 1869'da 2'si mezun 23 kişi, 1914 teftiş raporunda 30 kişinin ikamet etmesi uygun görülmüştür[2242]. 1633, 1660 ve 1718 yılı yangılarında hasar gören yapı akabinde onarılmıştır[2243]. Sonraki yıllarda muhasebe kayıtlarında külliye yapılarına çeşitli harcamaların yapıldığı anlaşılmaktadır. 1724-1725 senesi harcamalarında hücrelerin

---

[2240] N. Aktaş, *agt.*, s.44.

[2241] A. Bolat, *agt.*, s.406; A. Bolat-P. İskender Kılıç, *agm.*, s. 38.

[2242] M. S. Kütükoğlu, *age.*, s.171.

[2243] M. Wienner, *age.*, s. 359.

pencere ve dolapların elden geçtiği[2244]; 1763-1764 yıllarında medrese hücreleri ile tuvaletin tamiri için 7140 akçe harcanmıştır[2245].
1781 yılında, şadırvanın tamirine 1146 akçe, diğer yerlere ise 2834 akçe ile toplam 4080 akçelik bir tamirat yapılmıştır[2246]. 1781-82 yıllarında medrese hücrelerinin tamiratı için 2.454, sebil ve tulumba için 15.600 akçe harcanmıştır[2247]. 1782-1783 yılında geçirdiği yangından sonra yeniden inşa edilircesine geniş çaplı bir tamirat geçiren medrese 678.760 akçeye mal olmuştur[2248].
BOA'de yer alan 1255/1840 tarihli belgede Gazanfer Ağa Medresesi içerisinde bulunan şadırvan ile tulumbanın harap olduğu ve bunların tamiriyle alakalıdır[2249].
1842-1843 yılında yapılan keşifte medrese, türbe ve sebilin tamir edilmesi için 3.817 kuruşun vakıf malından karşılanması ve keşif bedelini aşmaması emredilmiştir[2250].
9 Şaban 1258/15 Eylül 1842 tarihli tamir belgesinde medrese, türbe, sebil ve şadırvanın tamiratı için keşif bedeli olan 3.807 kuruşu geçmemesi emredilmiştir. Bunun için Fatih kaymakam vekili Said Bey görevlendirilmiştir[2251].
1843 tarihinde Evkaf-ı Hümayun kaymakam vekili Osman Kamil Efendi tarafından tulumba, kilit, su hazinesi tamiri, cam ve çerçeve, sebil ve çöplerin atılmasını kapsayan bu tamiratlar 381,5 kuruşa mal olmuştur[2252]. 1281/1865 yılında Köprülü Mehmed Paşa Medresesi ile tamir edilmiştir[2253]. 4 Ağustos 1868 yılında Üsküdarlı Yani Kalfa tarafından yapılan onarımlarda hücreler ile türbenin kurşunları yenilenmiştir. Oda içlerinde dolap ve kapılar elden geçmiş, eksik olanlar tamamlanmış, dershane camları, gusülhanenin döşemesi ile merdiven basamakları yenilenmiştir[2254]. 1872 tarihli belgede ise medrese yönetimi tamiratı yapan Yani Kalfa'nın bazı yerleri tam olarak yapmadığı yönünde şikayette bulunulmuştur.
1287/1870 tarihli kayıtta yapılan keşif neticesinde 9.900 kuruş masraf tespit edilmiş ve 1286 yılı mali bütçesinden karşılanacağı belirtilmiştir. Bu iş için Fenerli Nikola Kalfa görevlendirilmiştir[2255]. 1885 yılında medrese ve türbede yapılacak tamiratın 8.811,5 kuruşa mal olacağı, bunun 1301/1885-86 mali bütçesinden karşılanması kararlaştırılmıştır[2256].

2244 B. Erbil, *agt.*, s. 96; EV. HMH.d. 2835.
2245 B. Erbil, *agt.*, s. 96.
2246 B. Erbil, *agt.*, s. 97.
2247 B. Erbil, *agt.*, s. 97.
2248 Bu belgede geçen "müceddeden tamir ve tecdid olunup" ifadesi medresenin büyük oranda harap olduğunu göstermektedir. Bkz. EV.HMH.d. 6283; B. Erbil, agt., s. 97; A.V.Çobanoğlu, agm., s. 375.
2249 TS.MA.e, 774/30
2250 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s.171.
2251 VGM.d. 290/85, 9 Şaban 1258; B. Erbil, *agt.*, s. 97; M. S. Kütükoğlu, *age.*, s.170
2252 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s.170; B. Erbil, *agt.*, s. 97.
2253 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s.170.
2254 EV.d. 40611/2-7; B. Erbil, *agt.*, s. 98.
2255 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 171; B. Erbil, *agt.*, s. 98.
2256 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 171.

1330/1914 tarihli teftiş raporunda kadro dahilinde yer alan medrese yeni tamir edilmiştir. Zemin seviyesindeki, ikişer kişilik 14 odanın hava cereyanına müsait olmasına rağmen inşasından dolayı ve su kemerine yakın olmasından dolayı arka odalarının güneş almadığı ve rutubetli olduğu belirtilmiştir. Gusulhâne, çamaşırhanesi tamire muhtaçtır. Abdesthâneleri tamir edilmiştir. Dershanesinin ders okunur durumda olduğu, avlu ortasındaki şadırvanın tulumba ile çalışır durumunda olduğu tespit edilmiştir. 30 kişinin ikamet etmesine uygundur[2257].

Gazanfer Ağa Külliyesi 1943-44 yılında E. Hakkı Ayverdi tarafından onarılmıştır[2258]. Bu restorasyon çalışmaları neticesinde odalar içerisindeki ocaklar kaldırılarak yerleri sergi nişi haline getirilmiştir. Odalar arasındaki duvarlarda geçitler açılarak birbiri arasında bağlantılar yapılarak müze kullanımına uygun hale getirilmiştir. Kapı ve pencere doğramaları, üst örtülerdeki kurşun kaplamalar ile avludaki sütunlar yenilenmiştir[2259].

1939 yılında Bayezid Medresesi'nde açılan Şehir Müzesindeki eşyaların 1945 yılında Gazanfer Ağa Medresesi'ne getirilmesinin ardından Belediye müzesi olarak kullanılmıştır[2260]. 1988 yılında ise İstanbul Belediyesine bağlı Karikatür Müzesi[2261] olarak kullanılmış ardından Osmanlı Araştırmaları Vakfına tahsis edilmiştir[2262]. Medrese binası günümüzde Aziz Mahmûd Hüdâyi Vakfı Gazanfer Ağa Medresesi Eğitim ve Kültür Merkezi olarak kullanılmaktadır. Paye bakımından 50'li olan medrese 1009/1600-1601 yılında da aynı durumunu muhafaza etmiştir[2263]. Gazanfer Ağa Külliyesi 16.09.1987 tarihinde tescil edilmiştir.

2257 M.S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 79.
2258 M. Wienner, *age.*, s. 359; Ö. F. Şerifoğlu, *age.*, s. 94.
2259 Ü. Altınok, *Binaların Yeniden Kullanılması*, İstanbul 1998, s.77.
2260 M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 323; O. Aslanapa, *age.*, s. 319; Ü. Altınok, *age.*, s.77.
2261 S. Eyice, *agm.*, 432; Ü. Altınok, *age.*, s.78.
2262 Ö. F. Şerifoğlu, *age.*, s. 94.
2263 C. Baltacı, *age.*, s. 428.

3.55. İstanbul Divanyolu Koca Sinan Paşa Medresesi

Yeri: Koca Sinan Paşa Külliyesi, İstanbul ili Fatih İlçesi, Molla Fenari Sokak, 271 ada, 1-82 parselde bulunmaktadır. Külliyenin güneyinde Yeniçeriler Caddesi (Divanyolu Caddesi), doğusunda Kürkçüler Sokağı, batı ve kuzeyinde Bileyciler Sokağı ile çevrili üçgen bir parsel üzerine inşa edilmiştir. Külliyenin güneydoğusunda Atik Ali Paşa Külliyesi, güneybatısında Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi, kuzeybatısında Çorlulu Ali Paşa Medresesi'nin bulunduğu tarihi doku içerisinde yer alır. İngiliz Seyyah John Sanderson, külliyenin yerini İmparator elçisinin konutunun yakınındaki kırmızı sütunun yanı olarak tarif eder[2264]. Başbakanlık Osmanlı arşivinde yer alan belgelerde ise külliyenin yeri Irgadpazarı olarak geçer[2265]. Dıştan bir avlu duvarı ile çevri olan külliyenin merkezinde medrese, medresenin batısında türbe, türbenin de güneybatı köşesine sebil yerleştirilmiştir (Çiz. 243). Mermer malzemeden yapılmış sebili beş cepheli olarak tasarlanmıştır. Her cepheye düz atkılı metal parmaklıklı birer pencere yerleştirilmiştir. Sinan paşanın türbesi ise medresenin batısında bulunmaktadır. Dıştan on altıgen, içten ise sekizgen planlı olup üzeri kubbe ile örtülüdür (Foto 1422)[2266].

Bânîsi: Külliyenin bânîsi sebil üzerinde bulunan kitabesine göre Sadrazam Koca Sinan Paşa'dır. Kaynaklarda Koca, Tunus ve Yemen Fatihi olarak bilinir[2267]. Enderunda yetişen Sinan Paşa, Kanuni Sultan Süleyman, II. Selim, III. Murad ve III. Mehmed dönemlerinde Kastamonu, Malatya, Gazze ve Trablusta mir-i miranlık; Erzurum ve Halep beylerbeyi; Mısır ve Şam Valiliği, Yemen Serdarı ve sadrazamlık görevinde bulunmuştur[2268]. 5 Şaban 1004/4 Nisan 1596'da 90 yaşında vefat ederek Divanyolu'nda inşa ettirdiği külliyesi içerisindeki türbesine defnedilmiştir[2269]. Gerek tarihi kaynaklarda gerekse de günümüze ulaşan eserlerin varlığından servetinin ve hayratının fazla olduğu anlaşılmaktadır[2270].

[2264] John Sanderson, *The Travels of John Sanderson in the Levant 1584-1602*, (Ed. Sir William Foster), London 1931,, s.73.

[2265] İ. Kumbaracılar, *age.*, s. 20.

[2266] O. Aslanapa, *age.*, s. 315.

[2267] Sinan Paşa için bkz. Peçevi İbrahim Efendi, *age.*, s. 14; İ. Peçevi, *age.*, s. 14; Evliya Çelebi, *age.*, s.126; İ. H. Konyalı, *İstanbul Abideleri*, s. 55-56; W. M. Wienner, *age.*, s.361; M. İpşirli, "Koca Sinan Paşa", *TDVİA*, C.26, Ankara 2002, s. 137-139; Selânikî, *age.*, s. 581-585; B. W. Wratislaw, *Anılar*, (Çev. Süreyya Dilmen), İstanbul 1996, s. 149; Tahsin Öz, "Topkapı Sarayı Müzesinde Yemen Fatihi Sinan Paşa Arşivi", *TTK Belleten*, C.X, S.37, Ankara 1946, s. 173; Sadi Bayram, "Yemen Fatihi Gazi Sinan Paşa'nın Kahire ve Şam Vakfiyeleri", *ICANAS 38 (Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Milletleraası Kongresi(Ankara 10-15 Eylül 2007)*, C. II, Ankara 2012, s. 705, 705-709.

[2268] M. Süreyya, *age.*, s.1512; Naîmâ Mustafa Efendi, *age.*, s.76, 125, 138; Ayvansarâyî, *age.*, s.172; Nazım Poroy, *İstanbul'da Gömülü Paşalar*, İstanbul 1947, s. 21-22; Peçevi, *age.*, s. 14; M. İpşirli, *agm.*, s. 137; S. Bayram, *agm.*, s. 705; S. Donuk, *agt.*, s. 1241.

[2269] Selânikî tarihinde ölümüyle ilgili olarak ebcedle tarih düşürülmüştür. Bkz. Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, (Çev. M. İpşirli), C. II, Ankara 1992, s. 583. N. Atai "*….Tevekkül Çeşmesi yanında mahsus türbe ve kubbesi vardur*" diyerek yerini tarif eder. Bkz. S. Donuk, *agt.*, s. 1241; Peçevi, *age.*, s. 177; İ. H. Konyalı, *age.*, s. 56; N. Poroy, *age.*, s. 22; C. Baltacı, *age.*, s. 886-887.

[2270] Selânikî, *age.*, s. 584; Naima Mustafa Efendi, *age.*, s.141.

İnşa Tarihi: Medrese üzerinde inşa tarihini gösteren herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Külliyenin diğer bir yapısı olan sebil üzerinde yer alan kitabesi 1002/1593-1594 tarihlidir[2271]. Sebilin beş cephesindeki pencerelerin alınlıklarına beş bölüm ve on altı satırdan oluşan kitabe mermer üzerine yazılmıştır (Foto 1423-1424)[2272]. Kitabeye göre külliyenin Sinan Paşa'nın vefatından iki yıl önce tamamlandığı anlaşılmaktadır. 1002/1593-94'te inşası tamamlanan medreseye ilk müderris 130 akçe yevmiye ile Şemseddin Ahmed Efendi atanmıştır[2273]. Selanik'i Mustafa Efendi, müderrise 280 akçe ücret verildiğini söyler[2274]. Evliya Çelebi, medresede görevli müderrisler hakkında bilgiler vermektedir[2275].

Vakfiyesi: Sina Paşa'nın yaptırdığı hayır eserleri ile ilgili olarak farklı tarihlerde hazırlanmış vakfiyeleri bulunmaktadır[2276]. Vakfiyelerde yer alan bilgilerden hareketle Sinan Paşa başta İstanbul olmak üzere, Balkanlarda, Arabistan'da 13 cami, 5 medrese, 7 mektep-sebil-kütüphane-dâru'l-kurrâ, 7 imaret, 24 kervansaray, 13 hamam gibi 69 eser inşa ettirip bunların devamlılığı için zengin vakıflar vakfetmiştir[2277]. Sinan Paşa, Divanyolu'ndaki külliyesinden başka, Bursa'nın Yenişehir İlçesinde bir külliye, İstanbul Ok Meydanından bir cami (987/1579), İstanbul Ahırkapı'da İncili Köşk (997/1589) ile Sirkeci'de Yalıkapısı yakınında Sepetçiler Köşkü (999/1591), Atmeydanı'nda bir saray, İstanbul Fethiye'de, Malkara'da, Üsküb Kaçanik'te birer medrese, Üsküdar, Eyüp, Tekirdağ-Malkara, Malatya, Mısır-Kahire, Suriye-Şam, Selanik, Yemen, Üsküb Kaçanik, Bulgaristan Uzuncaova, İsrail Akka

---

[2271] Evliya Çelebi, *age.*, s. 286, 318; İ. H. Konyalı, İstanbul Abideleri, s. 56; O. Aslanapa, *age.*, s. 314.

[2272] Kitabenin anlamı: "O devirde Sultan Murad Han Tanrı'nın gölgesi oldu. Sinan Paşa da bu eserleri, susayanlar her zaman suyundan içip dua etsinler ve ruhuna rahmet etsinler diye yaptırdı. Tanrı, bu güzel cennet suyunu içenlerin ömürleri uzasın diye içirdi. Mimarbaşı Davud Ağa, bu eserleri yaptı. Suyu kışın ılık, temmuzda ise dağlardan gelen kar gibi soğuktu. Bu eseri yapana cennetin sakası kevser suyu sunsun ve onun makamı cennetin gülistan bağı olsun, çünkü o birçok yerde sebil inşa etmiş ve bu her zaman kendisinin başeseri olmuş. Hâtif, bu eseri görüp tarihini yazdı. Sinan Paşa, Tanrı için bu sebili yaptırdı". Kitabenin okunuşu ve anlamı için bkz. İ. H. Konyalı, age., s. 56; İ. Kumbaracılar, İstanbul Sebilleri, İstanbul 2008, s.20; Affan Egemen, İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri, İstanbul 1993, s. 753; N. N. Argıt, Klasik Dönem Sonrasında İstanbul'da Küçük Külliyeler, İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1993, 46; Ö. Faruk Şerifoğlu, age., s.32-33; R. Özkök, Günümüz Diliyle İstanbul'un Sessiz Kitabeleri, İstanbul 2016, s. 104.

[2273] "Ol esnada Vezîr-i Azam Sinan Paşa bina eyledügi dârü'l-ḥadîs temâm olup; Medrese-i ders-i rüsûmü'l-kemâl (1001) mısrâ'ı târîh-i hitâm oldukda yüz otuz akçe ile bunlara in'âm olındı". Bkz. S. Donuk, agt., s. 1155; C. Baltacı, age., s. 887-888.

[2274] "Ve Sadrazam Sinan Paşa hazretleri Darû'l-hadisi yevmi yüz akçeyle Rumili kadıaskerliğinden müteka'id Molla Ahmed Efendi'ye buyuruldu. Ve yüz elli akçe teka'üdüne otuz akçe dahi arz olunup zamime ile yüz seksen olup, cümle iki yüz seksen akçe vazife oldu. Fi evasıt-ı receb, sene erba'a ve elf". Bkz. Selaniki, age., s.574.

[2275] "Mevlana Ahmedi: Bursalıdır. Hayrf mahlasıyla güzel şiirleri vardır. Sinan Paşa Medresesi'ne mutasarrıf iken ecel kılıcına uğradı. Faizi güftesiyle ölümüne tarih: Ede Ma'bud Hayri'ye rahmet. Sene 1025 [1616]. Hafız Ahmed Paşa nedimlerinden idi". Bkz. Evliya Çelebi, age., s. 277.325.

[2276] Vakfiyeler Hakkında bkz. S. Bayram, *agm.*, s.163-176; Sadi Bayram, *agm.*, s.705-711, Resim 1003-1011; H. Basri Öcalan, *agm.*, s.179-197; H. Basri Öcalan, *agm.*, s. 723-741.

[2277] M. İpşirli, *agm.*, s. 139; S. Bayram, *agm.*, s.163-176; S. Bayram, *agm.*, s. 705-708.

ve Dimyat'ta kendi adına birer cami yaptırmıştır. Ayrıca Üsküb, Üsküdar, Kasımpaşa, Şam, Selanik, Mekke, Filibe, Bursa, Haleb, Van, Tebriz gibi birçok yerde vakıfları vardır[2278].

Koca Sinan Paşa'nın Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi 107 numarada bulunan 998 tarihli vakfiyesinde İstanbulun münasip bir yerinde inşa edileek medresede görevli müderrisin akli ve nakli ilimlerden anlayan ve talebeye ders verip yevmi 50 akçe, nazır 20 akçe, ilimle meşgul olan 12 talebeden her birine yevmi üçer akçe, bunlar arasında başarılı olan ve diğerlerinden üstün olan bir kişi muid olup yevmi 5 akçe, bevvaba 2 akçe yevmiye alacağı şart koşulmuştur. Ayrıca medresede görevli müderris ve öğrencilerin faydalanması için Tefsir-i kebir, Keşşaf, Tefsir-i Kadı, Şerhi ile bir Mesabih, bir Şerhi Şir'a gibi kitaplar vakfetmiştir[2279]. Vakfiyede 15 hücreli olduğu belirtilen medresenin odalarından 2'si muîde, 12 hücresi talebeye, 1 hücresi bevvaba tahsis edilmiştir[2280].

Mimarı: Sebil üzerinde yer alan kitabeye göre külliyenin mimarı Davut Ağa'dır[2281].

Malzeme ve Teknik: Medresenin ana inşa malzemesi taş ve tuğladır. Taş malzeme kesme taş ve kaba yonu taş olarak iki farklı şekilde kullanılmıştır. Güney ve batı cephesinin yarısına kadar kesme taştan inşa edilmiştir. Ayrıca kapı ve pencere söveleri ile bacalarda, dershane beden duvarlarında tuğla malzeme ile birlikte kullanılmıştır. Medrese ve dershane beden duvarlarında, pencere ve revak kemerlerinde, kubbe ve geçişlerde tuğla; doğu, kuzey ve batı cephelerde kaba yonu moloz taş; sütun ve başlıklarda, medrese ve dershane giriş kapılarında, dershanenin pencere söveleri ile nişlerde mermer; üst örtü kaplamasında kurşun; kapı ve pencere doğramalarında; şeşhane tuğlaya hücrelerin zemin kaplamasında ahşap malzemeye yer verilmiştir.

Plan ve Mimari Özellikleri: Koca Sinan Paşa Külliyesi dar bir arsa üzerine medrese, türbe ve sebilden meydana gelmektedir[2282]. Kaynaklarda medrese Darû'l-hadis

---

[2278] Köşkün tarihi hakkında Evliya Çelebi "Kaptan Sinan Paşa tarihi Sağır Riyâzî Efendi güftesiyle: Bâ-i bismillah ile Hâtif dedi târihini, Kapudan oldu Sinan Paşa, deryâ diline.". Bkz. E. Çelebi, age., s. 167, 277; M. Erdoğan, agm., s.190; M. Erdoğan, agm., s.190; N. Yazıcı, "Osmanlı Mimarlığında XVI. Yüzyılın Önemli Bir Banisi: Yemen Fatihi Gazi Sinan Paşa ve Camileri", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C. IV, S.17, Bahar 2011, s. 437-456; Tahsin Öz, "Topkapı Sarayı Müzesinde Yemen Fatihi Sinan Paşa Arşivi", TTK Belleten, C.X, S.37, Ankara 1946, s. 171-193; C. Baltacı, age., s. 887; A. Gül, age., s.192.

[2279] Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi 2138/107 numarada kayıtlı Yemen Fatihi Gazi Sinan Paşa ibn-i Ali'ye ait 998 tarihli vakfiye.

[2280] Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi 629 numaralı defterin 523.sayfa 383.sırasında kayıtlı 996 tarihli vakfiye.

[2281] Davut Ağa'nın hayatı ve eserleri için bkz. M. Erdoğan, *agm.*, s.179-204; Kemal Altan, *agm.*, s.342; İ. H. Konyalı, *age.*, s. 56; M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s.371; Z. Nayır, *agm.*, s.24; A. Egemen, *age.*, s. 750-753; D. Yavaş, *agm.*, s. 4; G. Necipoğlu, *age.*, s. 681; E. Karakaya, "Koca Sinan Paşa Külliyesi", *TDVİA*, C.26, s. 139.

[2282] G. Goodwin, kent merkezinin darlığından dolayı külliyenin küçük yapıldığını belirtir. Bkz. G. Goodwin, *age.*, s. 425; M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s.371; O. Aslanapa, *age.*, s. 314.

olarak geçmektedir[2283]. Yapı ile ilgili elimizdeki en eski görsel kaynak Köprülü suyolu haritasıdır. Bu haritada solda sebil, yanında türbe, sağda ise medresenin giriş cephesi ile medreseye bitişik su terazisi görülmektedir. Bu haritada resmedilen külliyenin sol tarafında *"Gazi Sinan Paşa Merhumun Türbesidir"*, sağ tarafta ise *"Mezkur Gazi Sinan Paşa'nın medresesi duvarına vaki olan su terazisidir"* ibaresi yazmaktadır. Bunun dışında İstanbul Haritasında, akabinde 1904 tarihli İstanbul Yangınlarını gösteren haritada, Alman Maviler ve Pervititch haritalarında külliyenin vaziyet planı şeklinde gösterildiği görseller olması açısından önem taşımaktadır (Bkz. Harita 124-129).

Sinan Paşa Külliyesi cami merkezli külliyeler ile bağımsız medreseler dışında inşa edilmiş medrese merkezli bir külliyedir. Medrese; açık avlulu, tek katlı olarak inşa edilmiştir. Avlunun etrafı dört yönden revaklarla çevrilidir. Revakların arkasında kuzey, güney ve doğudan on altı hücre "U" şeklinde kuşatmaktadır. Batı kanatta hücreye yer verilmemiştir. "U"nun açık kolu üzerinde, batı duvarına dıştan birleşen dershane, konumu itibariyle doğrudan medrese ile bağlantısı bulunmamaktadır.. Dershane ise kuzey-güney aksında, önünde üç bölümlü bir revakı olan, kare planlı, tromplarla geçilen bir kubbe ile örtülüdür (Çiz. 244).

Külliyenin batı ve güneyine XVIII. yüzyılda hazireye dönüştürülmüştür[2284]. Bu sırada dış avlu duvarı da batı üslubunda yapılmış kemerli pencerelerle saydam çevre duvarı şeklinde Divanyolu'na açılmaktadır. Külliyeye biri Bileyciler Sokağı'nda diğeri Divanyolu Caddesi olmak üzere iki girişi bulunmaktadır. Divanyolu üzerinde bulunan girişten medrese ile türbe arasında kalan avlu ve hazireye buradan da kuzeyde bulunan merdivenlerle de dershaneye çıkış sağlanmıştır. Batıda sebilin kuzeyinde bulunan girişten doğu-batı aksında uzanan bir yolla da medreseye ulaşılmaktadır.

Batı cephe 28.80m. uzunluğundadır. Üç bölüm halinde ele alınabilir. Birinci bölüm cephenin kuzeye yakın bölümüdür. 5.45m. uzunluğundaki cephede düzgün bir duvar örgüsü görülmez. Bir sıra taş+iki sıra tuğla, iki sıra taş+iki sıra tuğla, dört sıra taş+iki sıra tuğla örgülüdür. Beden duvarı tek sıra tuğladan testere dişi ile sonlandırılmıştır. Bu cephe üzerinde kuzeybatı köşede yer alan hücreye açılan dikdörtgen formlu, tuğladan basık kemer alınlıklı tek pencere açıklığı bulunmaktadır. Alınlık kemeri tuğladan, kemer aynası ise beş sıra yatay tuğla örgülüdür. Hücre ile dershane arasında avluya girişi sağlayan üzeri tonoz örülü bir eyvana, buranın da doğusunda bulunan 0.82m. genişliğinde, 1.70m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu, tuğladan basık kemer alınlıklı bir açıklıktan avluya ulaşılmaktadır (Foto 1425).

İkinci bölüm giriş açıklığının kuzeyinde bulunan ve cepheden dışarı taşırılan dershanedir. Dershanenin güneyinde devam eden batı cephe kesme taştan inşa edilmiş olup düz ve pahlı bir kornişle sonlandırılmıştır. Ortada eksenden güneye kaydırıl-

[2283] S. Donuk, *agt.*, s. 1290.
[2284] D. Yavaş, *agm.*, s. 4.

mış avluya girişi sağlayan kapı açıklığı, güneyinde biri avluya diğer ikisi ise hücreye açılan üç pencere bulunmaktadır. Avluya açılan pencere enine dikdörtgen formlu, basık kemer alınlıklı; hücreye açılanlar altta dikdörtgen formlu, basık kemer alınlıklı; üstteki sivri kemerli alçı şebekelidir.

Güney cephe 28.60m. uzunluğunda, 4.96m. yüksekliğinde kesme taştandır. Beden duvarları 0.46m. yüksekliğinde düz ve pahlı taş bir kornişle sonlandırılmıştır. Cephe yüzeyinde yer alan hücrelerin güneye bakan cephelerinde altta ve üstte ikişerden dörder penceresi bulunmaktadır. On iki alt ve on iki üst olmak üzere yirmi dört pencere yerleştirilmiştir. Alt pencereler zeminden 0.42m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu düz atkı taşlı, demir parmaklıklı ve basık kemer alınlıklıdır. Pencere söveleri genişliği 0.20m. olup kesme taştandır. Alınlık kemerinin genişliği 0.18m.dir. Pencere aynası 0.40m. yüksekliğindedir. Alt pencerelerin 0.60m. yukarısında yer alan sivri kemerli tepe pencereleri 1.45m. yüksekliğinde olup alçı şebekelidir (Foto 1426).

Doğu cephe 28.20m. uzunluğunda olup moloz taş örgülü olup üç sıra tuğladan testere dişi ile sonlandırılmıştır. Cephe yüzeyine altta on, üstte sekiz olmak üzere toplam on sekiz pencere yerleştirilmiştir. Güneydoğu ve kuzeydoğu köşe hücrelerin bu cephesinde birer alt pencere açıklığı bulunur. Alt pencereler dikdörtgen formlu, düz atkı taşlı ve basık kemer alınlıklı olup boyut itibariyle diğerleriyle aynıdır. Kemer aynaları 0.30m. yüksekliğinde, kemeri ise 0.23m. genişliğindedir. Alt pencerelerin 0.95m. üzerinde yer alan tepe pencereleri tuğladan sivri kemerlidir (Foto 1427-1428).

Kuzey cephe 28.60m. uzunluğunda olup iki sıra kaba yonu moloz taş iki sıra tuğladan almaşık örgülüdür. Beden duvarları tuğladan tek sıra testere dişi ile sonlandırılmıştır. Cephe yüzeyinde altlı üstlü yerleştirilmiş ikişerden yirmi dört pencere bulunmaktadır. Alt pencereler 0.85m. genişliğinde, 1.45m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu, düz atkı taşlı ve basık kemer alınlıklıdır. Yekpare taştan olan pencere söveleri 0.18m. genişliğinde, 0.18m. derinliğindedir. Alınlık kemeri 0.18m. genişliğinde olup tuğladandır. Yüksekliği 0.40m. olan kemer aynası yüzeyi beş sıra yatay tuğla örgülüdür. Üstte alt pencerelerle aynı hizaya gelecek şekilde 0.80m. yukarısında bulunan tepe pencereleri tuğladan sivri kemerli olup alçı şebekelidir. Kuzeydoğu köşede yer alan hücre beden duvarından 0.85m. güneye doğru içeri çekilmiştir.

Avluya girişi sağlayan ***kapı*** dershane revakının batısına yerleştirilmiştir. Kapı açıklığına üç basamaklı mermer kaplı bir merdivenle ulaşılır. Mermerden yapılan giriş kapısı dikdörtgen bir çökertme içerisine yerleştirilmiştir. Dıştan ters "U" şeklinde iki silme ile kuşatılmıştır. En dıştaki düz, ikincisi ise içbükey silmelidir. Bu silmeler altta kapı açıklığına kadar her iki yönden içeriye doğru devam etmektedir. Giriş açıklığı 1.02m. genişliğinde, basık kemerlidir. Kapının söveleri ve eşiği yekpare mermerdendir. Kapı kemeri ise dokuz renkli taştan örülmüştür. Taşlar birbirine iki

kenarı pahlı silmelerle bağlanmıştır. Kemeri meydana getiren mermer parçalardan kilit taşı gri, diğerleri ardışık olarak dizilmiş kırmızı ve beyaz mermerdendir. Kemerin üçgen şeklinde tasarlanmış köşelikleri ile bunun üzerindeki yatay dikdörtgen formlu kitabe levhasının yüzeyi boş bırakılmıştır. Kapı açıklığından kubbe ile örtülü revaka buradan da avluya geçilmektedir (Foto 1429).

Zemini taş döşeli ***avlu*** 14.53x10.90m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır (Foto 1430). Üzeri açık avlunun ortasında mermerden sekizgen planlı bir ***şadırvan*** bulunmaktadır. Şadırvanın üzeri sekiz mermer sütun tarafından taşınan kurşun kaplı, pramidal çatılı ve geniş bir saçakla örtülüdür. Kesme taştan yapılmış sütun kaideleri 0.27x0.27m. ölçülerinde, 6cm. yüksekliğinde olup kare kesitlidir. Aşağıdan yukarıya doğru daralan sütunlar 1.90m. yüksekliğindedir. Başlıkları ise 0.33m. yüksekliğinde olup beşgen formundadır. Başlıkların gövde ile birleştikleri bölüm daire, üst bölümleri ise baklavalıdır. Havuzu meydana getiren her bir pano 1.00m. genişliğinde, 1.98m. yüksekliğinde olup her bir pano sade tutulmuştur. Mermer panoların köşeleri plasterlerle hareketlendirilmiştir. Panoların alt kısımlarına birer musluk yerleştirilmiştir. Muslukların karşısına denk gelecek şekilde birer oturak yerleştirilmiştir (Foto 1431).

Avlunun güneyinde şadırvanla aynı aks üzerinde olacak şekilde bir ***su kuyusu*** bulunur. Kesme küfeki taştan yapılmış kuyu bileziği aşağıdan yukarıya doğru daralan kare prizma gövdelidir. Üzeri kare bir taş kapakla kapatılmıştır. Bileziğin kuzey ve güneyinde kare formlu iki mermer ayak bulunur. Kuyunun önünde yer alan su teknesi dikdörtgen formlu olup yekpare mermerdendir. Uzun yüzeyinde üç, kısa yüzeyinde bir lüle deliği bulunmaktadır. geniş yüzeyde yanlara birer adet, kısa yüzeyde ise ortaya bir adet kaşkemerli birer niş zemin oyma tekniğinde işlenmiştir (Foto 1432).

Avlunun etrafı dört yönden ***revaklarla*** çevrilidir. Revaklar doğu ve batı cephelerde 18.25m., kuzey ve güney cephelerde ise 21.90m. uzunluğundadır. Revaklar köşelerde birer tane, kuzey ve güneyde dörder, doğu ve batıda üçer olmak üzere 18 gözlüdür. Revak zemini avludan 0.35m. yüksekliktedir. Revakları taşıyan on dört mermer sütunun her biri 0.27m. çapında, 2.25m. yüksekliğinde olup silindirik gövdelidir. Sütun kaideleri 0.44m. çapında, 0.15m. yüksekliğinde daire kesitli; başlıklar ise 0.54x0.54m. ölçülerinde, 0.52m. yüksekliğinde baklavalı tiptedir. Yalnız kuzey kanat üzerinde yer alan batıdan doğuya doğru sıralanmış ikinci başlık diğerlerinden farklı şekilde tasarlanmıştır. İki bölümden oluşan başlığın 0.14m. yüksekliğindeki bölümü silindirik kesitli olup mukarnas frizlerinden meydana gelir. 0.40m. yüksekliğindeki ikinci bölüm ise beşli baklavalardan müteşekkildir. Başlıkların gövde ile birleştiği bölüm daire kesitli, kemerin oturduğu üst bölüm kare kesitlidir. Bu kısımlar metal bileziklerle kapatılmıştır. Sütunlar birbirine ve arkalarındaki duvarlara zeminden 4.25m. yüksekliğinde, 3.43m. genişliğinde sivri kemerlerle bağlanmıştır. Sütunları arkalarındaki duvara bağlayan 3.30m. genişliğindeki ke-

merler ile kubbe ve geçişleri tuğladandır. Kemerlerin karın genişliği 0.56m., kemer yüzeyi ise 0.38m. genişliğindedir. Üzengi seviyesinde bulunan metal gergilerle kemerler birbirine ve duvarlara bağlanmıştır. Her bir revak gözünün üzeri pandantif geçişli, birer kubbe ile örtülüdür. Revakların avluya bakan yüzeyleri kesme taş örgülüdür. Kemer köşeliklerine cepheden avluya doğru uzatılmış birer adet taş çörten yerleştirilmiştir (Foto 1433-1434).

Hücrelerin revaka bakan doğu, kuzey ve güney cephelerinde köşe odaları hariç diğer on dört hücre birer kapı ve pencere ile revaka açılır. Köşe odaların ise birer kapısı bulunmaktadır. Giriş kapıları dikdörtgen formlu düz atkı taşlıdır. Kapı söveleri 0.20m. genişliğinde yekpare taştandır. Revakın batı cephesinde hücre bulunmamaktadır. Cephe ortasına dershane yerleştirilmiştir. Dershanenin bu cephesinde altta zeminden 0.60m. yüksekliğinde, 0.88m. genişliğinde, 1.51m. yüksekliğinde üç dikdörtgen, üstte ortada sivri yanlarda yuvarlak formlu üç pencere açıklığı bulunur. Kuzeybatıda tuvalet mekanına geçişi sağlayan 0.82m. genişliğinde, 1.70m. yüksekliğinde dikdörtgen bir kapı açıklığı ile tuvalet mekanına geçiş sağlanmıştır. Güneybatıda ise medreseye girişi sağlayan 1.02m. genişliğinde, 2.06m. yüksekliğinde basık kemerli kapı açıklığı ile bunun da güneyinde revaka açılan pencere zeminden 0.40m. yüksekliğinde, 1.48x1.48m. ölçülerinde, 0.86m. derinliğinde kare formludur.

Avlunun doğu, kuzey ve güney kanadında "U" şeklinde dizilmiş ***on altı hücre*** bulunmaktadır. Hücreler revak zemininden bir kademe yükseltilmiştir. On dört hücrenin avluya bakan cephelerine giriş kapısı ile birer pencere yerleştirilmiştir. Giriş kapıları dikdörtgen formlu düz atkı taşlıdır. Kapı söveleri 0.20m. genişliğinde olup yek pare taştandır. Pencereler ise revak zemininden 0.20m. yüksekliğinde olup dikdörtgen formlu düz atkı taşlı, demir parmaklıklıdır. Pencerelerin söveleri 0.17m. genişliğinde yekpare taştandır. Hücrelerin dışarı bakan cephelerinde iki alt bir üst üç pencere açıklığı ile aydınlatılmıştır. Ancak köşe hücrelerinde durum farklıdır. Kuzeydoğu ve güneydoğu köşede yer alan hücrelerin avluya bakan cephelerinde pencere bulunmamaktadır. Kapı açıklığından diğer hücrelerden farklı olarak beşik tonozlu birer koridordan geçilerek içeriye giriş sağlanmıştır. Dışarıya bakan iki cephesine toplam üç pencere yerleştirilmiştir. Hücre zeminleri her bir kenarı 0.18cm. olan, aralarında 3cm.lik derz bulunan altıgen şeşhane tuğlalarla kaplanmıştır. Ocaklar büyük oranda özgünlüğü kaybetmiştir. Hücrelerin beden duvarları 0.85m., aralarında ayırıcı duvarlar yaklaşık 0.80m. kalınlığındadır.

Avlunun ***güney kanadında*** beş hücre bulunmaktadır. Hücrenin iç düzeni aynıdır. Kuzey cephelerinde giriş kapısı ile tek pencere, güney cephelerinde ortada ocak, iki yanında birer dikdörtgen alt pencere ile üstte ise tek sivri kemerli pencere yer alır. Doğu ve batı cephelerinde bulunan nişlerin yeri ve sayısı farklılık göstermektedir. Güneybatı köşede yer alan ***ilk hücreye*** kuzey cephesinde eksenden doğuya kaydırılmış 0.76m. genişliğinde, 1.60m. yüksekliğinde, 0.85m. derinliğinde dikdörtgen

formlu, düz atkı taşlı bir kapı ile ulaşılmaktadır. Kapının lento ve söveleri 0.18m. genişliğinde, 0.16m. derinliğinde yek pare taştandır. Kapının batısında revak zemininden 0.34m. yüksekliğinde, 0.76m. genişliğinde, 1.34m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu, lokmalı demir parmaklıklı tek pencere avluya açılmaktadır. Pencerenin söveleri 0.18m. genişliğinde, 0.19m. derinliğinde yekpare taştandır. Kapı açıklığından girilen hücre 3.72x3.72m. ölçülerinde kare planlı olup üzeri 6.50m. yüksekliğinde, 3.65m. çapında pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Pandantifler zeminden 3.13m. yükseklikten başlamaktadır. Kubbeyi taşıyan kemerler 4.80m. yüksekliğinde olup sivri kemerlidir.

Doğu cephesinden eksenden kuzeye kaydırılmış zeminden 0.44m. yüksekliğinde, 0.46m. derinliğinde, 0.53m. genişliğinde, 1.12m. yüksekliğinde, 0.46m. derinliğinde dikdörtgen bir niş bulunmaktadır. Güney cephede ortada 0.82m. genişliğinde, 1.93m. yüksekliğinde, 0.40m. derinliğinde dikdörtgen planlı ocak yerleştirilmiştir. Ocağın iki yanında zeminden 0.30m. yüksekliğinde, 0.82m. genişliğinde, 1.43m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu iki alt pencere ile üstte ortaya gelecek şekilde 1.47m. yüksekliğinde sivri kemerli tek tepe pencere ile aydınlatılmıştır. Batıda ortada hazireye açılan iki pencere bulunmaktadır. Alt pencere zeminden 0.77m. yüksekliğinde, 0.85m. genişliğinde, 1.45m. yüksekliğinde dikdörtgen; üst pencere ise alt pencerenin 0.55m. üzerinde olup 1.45m. yüksekliğinde sivri kemerlidir. Pencerenin güneyine zeminden 0.40m. yüksekliğinde, 0.50m. derinliğinde, 0.80m. genişliğinde, 1.24m. yüksekliğinde dikdörtgen bir niş açılmıştır. Hücrenin zemini şeşhane tuğla döşelidir. Duvarları ile kubbe ve geçişleri sıvalı ve badana boyalıdır.

İkinci hücreye kuzey cephede eksenden doğuya kaydırılmış 0.76m. genişliğinde, 1.60m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu bir kapı ile ulaşılmaktadır. Kapı açıklığından girilen hücre 3.77x3.70m. ölçülerinde kare planlıdır. kuzeyde kapının batısında avluya açılan pencere dıştan 0.75m., 1.35m. yüksekliğinde, içten ise zeminden 0.25m. yüksekliğinde, 0.80m. genişliğinde, 1.43m. yüksekliğinde dikdörtgen formludur. Batı cephesinde zeminden 0.36m. yüksekliğinde, 0.43m. derinliğinde, 0.87m. genişliğinde, 1.31m. yüksekliğinde dikdörtgen bir niş bulunur. Güney cephesinde ortada 0.78m. genişliğinde, 1.95m. yüksekliğinde ocak, iki yanda birer alt dikdörtgen, üstte ise sivri kemerli tek pencere açıklığı yerleştirilmiştir. Doğuda ise kuzeye kaydırılmış derinliği 0.46m., genişliği0.55m., yüksekliği 1.25m. olan bir niş bulunmaktadır.

Üç nolu hücre 3.74x3.70m. ölçülerindedir. Kuzeyde kapı ve pencere; güneyde ortada ocak, iki yanda birer, üstte tek olmak üzere üç pencere açıklığı bulunur. Hücrenin batı cephesine 0.93m. genişliğinde, 1.76m. genişliğinde yuvarlak kemerli bir niş yerleştirilmiştir. niş iki yandan içeri çekilmiştir. Doğuda, kuzeye kaydırılmış nişin derinliği 0.46m., genişliği 0.67m., yüksekliği 1.17m.dir. ***Dört nolu hücre*** 3.78x3.73m. ölçülerindedir. İç düzen ile diğerleri ile aynıdır. Batı cephesine zeminden 0.43m. yüksekliğinde, 0.50m. derinliğinde, 1.09m. genişliğinde, 1.39m. yüksekliğinde sivri

kemerli bir niş açılmıştır. Doğuda, kuzeye kaydırılmış niş, zeminden 0.44m. yüksekliğinde, 0.46m. derinliğinde, 0.54m. genişliğinde, 1.31m. yüksekliğindedir. ***Beş nolu*** hücre 3.75x3.67m. ölçülerindedir. Üzeri zeminden 6.26m. yüksekliğinde pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Pandantifler zeminden 2.80m. yükseklikten başlamaktadır. Kuzey ve doğu duvarın birleştiği köşe içeri çekilerek pahlanmıştır. Batı cephesinde yer alan niş zeminden 0.40m. yüksekliğinde, 0.43m. derinliğinde, 0.80m. genişliğinde, 1.27m. yüksekliğindedir. Doğuda zeminden 0.38m. yüksekliğinde, derinliği 0.50m., genişliği 1.26m., yüksekliği 2.44m. olan sivri kemerli bir niş bulunur.

Avlunun ***doğu kanadında*** birer tane köşelerde olmak üzere altı hücre bulunmaktadır. Güneydoğu köşede yer alan ***altı nolu*** hücreye kuzeybatı köşeye yerleştirilmiş 0.76m. genişliğinde, 1.60m. yüksekliğinde basık kemerli bir kapı ile ulaşılmaktadır. Kapı açıklığından 2.23m. uzunluğunda, üzeri beşik tonoz örtülü ince uzun bir koridordan geçilerek ulaşılan hücre 3.78x3.70m. ölçülerinde kare planlıdır. Üzeri pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Kuzey duvarı sağır tutulmuştur. Güneye cephesinde ortada 0.73m. genişliğinde, 1.85m. yüksekliğinde ocak; iki yanında 0.82m. genişliğinde, 1.43m. yüksekliğinde dikdörtgen pencere ile üstte ortaya gelecek şekilde tek sivri kemerli tepe penceresi yerleştirilmiştir. Batı cephesinde 0.40m. derinliğinde, 0.83m. genişliğinde, 1.54m. yüksekliğinde niş bulunmaktadır. Doğuda ise eksenden kuzeye kaydırılmış 0.82m. genişliğinde, 1.43m. yüksekliğinde dikdörtgen pencere ile pencerenin güneyinde zeminden 0.37m. yüksekliğinde, 0.51m. derinliğinde, 1.43m. genişliğinde, 2.08m. yüksekliğinde sivri kemerli bir niş ile hareketlendirilmiştir.

Yedi nolu hücreye batı cephede eksenden kuzeye kaydırılmış dikdörtgen bir kapı ile giriş sağlanmıştır. 3.74x3.74m. ölçülerinde olup üzeri pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Girişi açıklığının güneyinde zeminden 0.34m. yüksekliğinde, 0.75m. genişliğinde, 1.34m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu tek pencere avluya açılmaktadır. Pencere söveleri yek pare taştan olup 0.17m. genişliğindedir. Odanın kuzeyinde eksenden doğuya kaydırılmış zeminden yüksekliği 0.40m., derinliği 0.50m., 0.81m. genişliğinde, 1.22m. yüksekliğinde bir niş; güneyde cephe ortasına zeminden 0.35m. yüksekliğinde, 0.50m. derinliğinde, 1.41m. genişliğinde, 2.10m. yüksekliğinde sivri kemerli niş açılmıştır. Doğuda ise ortada ocak, iki yanında dikdörtgen formlu birer pencere açıklığı ile aydınlatılmıştır. Pencereler zeminden 0.25m. yüksekliğinde, 0.82m. genişliğinde, 1.43m. yüksekliğindedir. Bu cephe üzerinde üst pencereler bulunmamaktadır. Hücrenin batı ve güney duvarın birleştiği köşe içeri çekilerek pahlanmıştır.

Sekiz, dokuz ve on nolu hücre aynı özelliktedir. Hücrelere batı cephelerinde eksenden kuzeye kaydırılmış birer dikdörtgen kapı ile giriş sağlanmıştır. Kapının güneyinde birer pencere avluya açılmaktadır. Sekiz nolu hücre 3.73x3.71m., dokuz nolu hücre 3.81x3.79m., on nolu hücre ise 3.83x3.77m. ölçülerinde kare planlıdır. Üzeri

diğer hücrelerde olduğu gibi pandantif geçişli birer kubbe ile örtülüdür. Hücrelerin kuzey cephelerinde eksenden doğuya kaydırılmış 0.80m. genişliğinde, 1.25m. yüksekliğinde birer dikdörtgen niş; güney cephelerinde ise zeminden 0.35m. yüksekliğinde, 0.50m. derinliğinde, 1.41m. yüksekliğinde, 2.12m. yüksekliğinde sivri kemerli birer niş açılmıştır. Doğu cephelerinde ortada derinliği 0.40m., yüksekliği 1.88m., genişliği 0.75m., dikdörtgen planlı ocak ile iki yanına zeminden 0.25m. yüksekliğinde, 0.82m. genişliğinde, 1.43m. yüksekliğinde birer dikdörtgen pencere yerleştirilmiştir.

Kuzeydoğu köşede yer alan ***on bir nolu hücreye*** güneybatı köşede bulunan 0.76m. genişliğinde, 1.60m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu bir kapıdan ulaşılmaktadır. Kapıdan 1.68m. uzunluğunda beşik tonoz örtülü bir koridordan geçilerek girilen köşe hücresi 3.80x3.73m. ölçülerinde kare planlıdır. Üzeri zeminden 5.05m. yüksekliğinde başlayan pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Kubbeyi taşıyan kemerler 4.73m. yüksekliğindedir. kuzey cephede iki alt pencere; güneyde zeminden 0.35m. yüksekliğinde, 0.50m. derinliğinde, 1.42m. genişliğinde, 2.10m. yüksekliğinde sivri kemerli bir niş; batı cephede ise kuzeye kaydırılmış dikdörtgen bir niş bulunmaktadır. doğu cephede ise ortada ocak, kuzeyinde 0.84m. genişliğinde, 1.36m. yüksekliğinde niş; güneyinde ise altta dikdörtgen üstte sivri kemerli iki pencere açıklığı ile aydınlatılmıştır.

Kuzey kanat üzerinde güney kanatta olduğu gibi beş hücre bulunmaktadır. Kuzeydoğuda yer alan ***on iki nolu hücreye*** güney cephede eksenden batıya kaydırılmış bir kapı ile girilmektedir. Kapının doğusunda tek pencere avluya açılmaktadır. 3.70x3.70m. ölçülerinde kare planlıdır. batıda kuzeye kaydırılmış zeminden 0.40m. yüksekliğinde, 0.50m. derinliğinde, 0.82m. genişliğinde, 1.30m. yüksekliğinde dikdörtgen; doğuda ise güneye kaydırılmış zeminden 0.40m. yüksekliğinde, 0.50m. derinliğinde, 1.35m. genişliğinde, 2.00m. yüksekliğinde sivri kemerli birer niş yerleştirilmiştir. Kuzey cephede ise ortada 0.45m. derinliğinde, 0.78m. genişliğinde, 2.10m. yüksekliğinde ocak, iki yanında altlı üstlü yerleştirilmiş ikişerden dört pencere açıklığı bulunmaktadır. Alt pencereler oda zemininden 0.18m. yüksekliğindedir. Doğu ve güney duvarın birleştiği köşe içeri çekilerek pahlanmıştır (Foto 1435-1439).

On üç, on dört ve on beş nolu hücreler iç düzen açısından benzerdir. Hücrelere güney cephelerinde doğuya kaydırılmış birer kapısı ile batıya kaydırılmış birer penceresi bulunur. İçten 3.72x3.67m. ölçülerinde kare planlıdır. Doğu cephelerinde zeminden 0.40m. yüksekliğinde, 0.53m. derinliğinde, 1.50m. genişliğinde, 2.10m. yüksekliğinde sivri kemerli; batı cephelerinde kuzeye kaydırılmış zeminden 0.40m. yüksekliğinde, 0.50m. derinliğinde, 0.90m. genişliğinde, 1.21m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu birer niş yerleştirilmiştir. kuzey cephelerinde ortada ocak, iki yanında altlı üstlü yerleştirilmiş dörder pencere ile dışarıya açılmaktadır. Alt pencere-

lerin 0.90m. yukarısında yer alan tepe pencereleri sivri kemerli olup 1.40m. yüksekliğindedir (Foto 1440-1443).

Kuzeybatı köşede bulunan ***on altı nolu hücre***ye güney cephede eksenden doğuya kaydırılmış bir kapı; kapının batısında tek pencere açıklığı bulunur. Hücre içten 3.72x3.68m. ölçülerinde kare planlıdır. Doğu cephede 1.40m. genişliğinde, 2.10m. yüksekliğinde bir niş bulunmaktadır. Kuzey cephede ortada ocak, iki yanında altlı üstlü ikişerden dört pencere açıklığı, batı cephede ise dikdörtgen formlu tek pencere yerleştirilmiştir (Foto 1439-1443).

Hücre içlerinde yer alan ***ocaklar*** büyük oranda özgünlüğünü kaybetmiştir. Mevcut haliyle 0.10m. yüksekliğinde, 1.18m. genişliğinde bir tabla üzerine oturtulan ocakların nişleri 0.89m. genişliğinde, 0.40m. derinliğinde yarım daire planlıdır. Nişin yan yüzeyleri kemer başlangıç seviyesine kadar düz devam ederek, burada içeri doğru bir pah yaparak zeminden 1.92m. yüksekliğinde yarım daire kemerle örtülmüştür. Hücre içlerinde yer alan ocakların üst örtüye yansıyan kesme taştan kare gövdeli ***bacaları*** 2.20m. yüksekliğindedir. Gövdenin her bir yüzeyinde sivri kemerli duman çıkış deliği bulunur. Üzeri 0.45m. yüksekliğinde kurşun kaplı piramidal külahla örtülüdür (Foto 1444).

Batı cephede giriş açıklığının kuzeyine ***dershane*** yerleştirilmiştir[2285]. Beden duvarından dışarı taşırılmış dershane dıştan ölçülerinde 8.38x8.04m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda kareye yakın dikdörtgen planlıdır (Foto 1445)[2286].

Dershanenin ***batı cephesi*** bir sıra kesme taş, iki sıra tuğla örgülüdür. Cephe üzerinde zeminden 0.30m. yüksekliğinde altta dikdörtgen formlu, basık kemer alınlıklı üç pencere ile bunların üzerinde aynı aksta olacak şekilde üç sivri kemerli tepe penceresi yerleştirilmiştir. Pencerelerin lento, söve ve denizlikleri yekpare mermerdendir. Alınlık kemeri tuğladan, kemer aynası ise beş sıra tuğla örgülü olup sağırdır. Üst pencereler ise tuğladan sivri kemerli olup, elips formunda alçı şebekelidir. ***Doğu cephesi*** aynı zamanda medrese avlusunun batı cephesine bitişiktir. Kalınlığı 1.20m. olan duvar yüzeyinde altta zeminden 0.50m. yüksekliğinde üç dikdörtgen formlu, bunların 0.80m. yukarısında ortada 1.55m. yüksekliğinde sivri kemerli, iki yanında ise 0.85m. genişliğinde dairevi formlu altı pencere revaka açılmaktadır. ***Güney cephesi*** aynı zamanda giriş açıklığının bulunduğu ana giriş cephesidir. Kesme taştan inşa edilmiştir. Dershanenin önünde 8.35m. genişliğinde, 2.70m. eninde üç bölümlü bir revak bulunmaktadır. Revak dershaneden alçak tutulmuş olup ikinci kat pencere seviyesinin yarısına kadar yükselmektedir. Revakın batı ve güney cepheleri açıktır. Revak bir ayak, iki sütunla üç bölüme ayrılmıştır. Güneybatı köşede ayak

---

[2285] Kaynaklarda mescit olarak nitelendirilse de içerisinde mihrabı bulunmamaktadır. kaldı ki kıble yönü dershane giriş kapısına düştüğü için pek mümkün gözükmemektedir. Bkz. G. Goodwin, *age.*, s. 425; O. Aslanapa, *age.*, s.315.

[2286] O. Aslanapa, medresenin dar bir arsaya yapılmış olmasından dolayı caminin yapılmadığını, dershanenin ise aynı zamanda mescit olarak düşünüldüğünü söylerse de dershanede mihrabın bulunması bu görüşü çürütmektedir. Bkz. O. Aslanapa, *age.*, s. 315.

2.60m. yüksekliğinde, "L" kesitli olup 0.75x0.75m. ölçülerinde kesme taştandır. Sütunlar 0.30m. çapında, 1.95m. yüksekliğinde mermerden olup yuvarlak gövdelidir. Sütunların kaideleri daire kesitli olup iç bükey silmeli, başlıkları 0.50m. genişliğinde, 0.50m. yüksekliğinde baklavalıdır. Kaide ve başlıkların gövde ile birleştiği bölümler metal bileziklerle kapatılmıştır. Ayak ve sütunlar birbirine doğu-batı doğrultusunda kırmızı ve beyaz taştan ardışık olarak dizilmiş 3.45m. yüksekliğinde dilimli (fistolu) kemerlerle bağlanmıştır. Kare ayak arkadaki duvara kuzey-güney doğrultusunda dilimli kemerle bağlanmıştır. Sütunlar ise dershanenin güney duvarında bulunan ve cepheden taşıntı yapan kaval ve oluklu silmelerle hareketlendirilmiş kesme taştan yapılmış kemer tırnaklarına oturan 2.10m. genişliğinde tuğladan sivri kemerlerle bağlanmıştır. Sütun aralarındaki genişlik 3.02, sütun ile köşedeki ayak arasındaki mesafe 2.85m., sütun ile medrese duvarı arasındaki genişlik ise 2.30m.'dir. Orta bölüm tonoz, yanlar ise tuğladan birer kubbe ile örtülüdür. Revakların güneye bakan cephesinde kemer alınlıklarına birer çörten yerleştirilmiştir (Foto 1446).

Kuzey cephesi uzunluğunda olup bir sıra kesme taş iki sıra tuğladandır. Cephe ortasında beden duvarından 3.92m. kuzeye doğru dikdörtgen bir taşıntı yapan eyvan, 5.62m. genişliğindedir. Eyvanın doğu ve batı cepheleri sağır tutulmuştur. Kuzeyinde ise altlı üstlü birer pencere yerleştirilmiştir. Zeminden 0.30m. yüksekliğindeki alt pencereler 0.85m. genişliğinde, 1.51m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu, tuğladan basık kemer alınlıklıdır. Kemer aynası yatay olarak istiflenmiş beş tuğla dizisiyle örülüdür. Üst pencere zeminden 2.80m. yüksekliğinde olup, 1.64m. yüksekliğinde sivri kemerli alçı şebekelidir. Eyvanın iki yanında yer alan duvarlar üzerinde basık kemerli hafifletme kemerinin bir taş üzerinde sivri kemerli birer tepe penceresi bulunur. Kuzey cephe ile medresenin batı cephesinin birleştiği köşede üzeri tonoz örtülü, dikdörtgen formlu, tuğladan basık kemer alınlıklı bir kapı açıklığı ile hem avluya giriş sağlanmış hem de avludan tuvalet mekanına geçiş sağlanmıştır (Foto 1447).

Revakın kuzeyinde cephe ortasında dershaneye girişi sağlayan kapı yerleştirilmiştir. Medreseye girişi sağlayan giriş kapısı revaka açılmaktadır. Dikdörtgen bir çerçeve içerisine alınmış giriş açıklığı 1.20m. genişliğinde, 3.25m. yüksekliğindedir. Dıştan düz, içbükey ve düz silmeli üç bordürle ters "U" şeklinde kuşatılmıştır. Kapının mermer söveleri 0.29m. genişliğinde, 0.11m. derinliğinde yekpare mermerdendir. Kapı açıklığı 0.82m. 1.20 genişliğinde, 2.20m. yüksekliğinde basık kemerlidir. Kapı kemeri kırmızı ve beyaz on üç mermer taşın ardışık dizilmesiyle oluşturulmuştur. Köşelerdeki üçgen yüzeyler ile üzerindeki yatay dikdörtgen formlu kitabe levhası boş bırakılmıştır (Foto 1448). Kapının iki yanında zeminden 1.00m. yüksekliğinde 0.90m. genişliğinde, 1.52m. yüksekliğinde birer, üstte ise üç sivri kemerli tepe penceresi yerleştirilmiştir. Kapının içeriye bakan arka yüzeyi 1.20m. genişliğinde, 2.97m. yüksekliğindedir. Giriş kemerinin arka yüzeyi ortada

kaş kemerli, üstte ise yarım daire kuşatma kemerlidir. Kapı açıklığından girilen dershane binası kuzey-güney 6.90m., doğu-batı 7.16m. ölçülerinde hemen hemen kare planlıdır. Üzeri tromplarla geçilen, sekizgen bir kasnak üzerinde oturan kubbe ile örtülüdür. Batıda üç alt üç üst altı pencere açıklığı bulunur. Alt pencereler zeminden 0.50m. yüksekliğinde, 0.85m. genişliğinde, 1.53m. yüksekliğinde dikdörtgen formludur. Alt pencerelerin 0.80m. üzerinde yer alan tepe pencereler 1.55m. yüksekliğinde sivri kemerli ve alçı dışlıklıdır. Güney cephede giriş kapısının iki yanında zeminden 0.53m. yüksekliğinde, 0.85m. genişliğinde birer dikdörtgen pencere ile biri girişi üzerine diğer ikisi ise alt pencerelerle aynı hizada olacak şekilde 1.00m. yüksekliğinde sivri kemerli üç tepe penceresi bulunur. Alt pencereler yekpare mermerden olup söveleri 0.20m. genişliğindedir. Doğuda ise altta taş söveli, zeminden 0.70m. yüksekliğinde, 0.85m. genişliğinde, 1.50m. yüksekliğinde, 1.10m. derinliğinde üç dikdörtgen pencere; 0.80m. üstünde ortada yüksekliği 1.55m. olan sivri kemerli, yanlarda genişliği 0.85m. olan yuvarlak formlu üç penceresi avluya açılır (Foto 1449-1451).

Kuzeyde, cephe ortasında yer alan eyvan zeminden bir kademe yükseltilmiştir. Beden duvarından dışarı taşırılan eyvan 2.71m. genişliğinde, 2.42m. derinliğinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Üzeri 2.70x1.50m. ölçülerinde beşik tonoz örtülüdür. Eyvan güneyinde bulunan 1.50m. genişliğinde geniş bir kemerle kubbeli mekana açılmaktadır. Eyvanın doğu ve batı yüzeylerinde zeminden 0.50m. yüksekliğinde, 0.41m. derinliğinde, 0.64m. genişliğinde, 1.47m. yüksekliğinde iki bölümlü birer raf niş yerleştirilmiştir. Mermerden yapılmış olup alttaki raf dikdörtgen üstteki ise kaş kemerlidir. Kuzeyde ise altta mermer lento ve söveli, 0.85m. genişliğinde, 1.53m. yüksekliğinde dikdörtgen pencere ile bunun üzerinde sivri kemerli tepe penceresi bulunur. Eyvanın iki yanında 0.68m. derinliğinde, 0.92m. genişliğinde, 1.60m. yüksekliğinde mermer lento ve söveli dikdörtgen birer niş yerleştirilmiştir. Nişlerin 0.80m. üzerinde 1.55m. yüksekliğinde sivri kemerli birer tepe pencere yer alır (Foto 1452).

Medresenin kuzeybatısında ***tuvalet*** bulunur. 5.10x4.70m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. İki bölüm halinde düzenlenmiş olup batıdaki kadınlara, doğudaki erkeklere ayrılmıştır. Güney cephelerinde bulunan 0.75m. genişliğinde, 1.90m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu birer kapı ile giriş ağlanmıştır. Erkekler bölümü içerisinde dört hücre bulunmaktadır.

Süsleme Özellikleri: Medrese binası süsleme açısından sade bir görünüme sahiptir. Güneye bakan cephesindeki düzgün kesme taş işçiliği, diğer cephelerde ve dershane binasındaki almaşık duvar örgüsü ile cephelere yerleştirilmiş pencereler dışında yalın tutulmuştur. Revakları ve şadırvanın üst örtüsünü taşıyan mermer sütunların baklava başlıkları iç mekanda dikkati çekmektedir. Odaların içleri ise sıvalı ve badana boyalı olup her hangi bir süsleme görülmemektedir. Dershane binasının özellikle revakında kullanılan renkli taşlarla örülmüş dilimli kemeri;

dershane ve medrese giriş kapı kemerlerinin de basık formda olup renkli taşlardan geçmeli olarak tasarlanmış bölümleri süslemenin görüldüğü yerlerdir. Dershanenin kubbe ve geçişlerinde görülen kalemişlerinin ise tarihi bir değeri bulunmamaktadır.

Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu: 1792 medrese nüfus sayımında biri taşrada olmak üzere 21 kişi[2287]; 1914 yılındaki teftiş raporunda ise 30 talebesi bulunduğu ancak 16 talebenin ikamet edebileceği belirtilmiştir[2288]. Medrese inşa edildiğinden günümüze kadar yangınlarda zarar görmüş ve çeşitli onarımlar geçirdiği BOA yer alan belgelerden öğrenilmektedir. 19 Eylül 1865 yılında İstanbul'da meydana gelen Hoca Paşa yangınında hasar görmüştür[2289]. 1869 yılına ait tamir keşfinde tamiratın 7.950 kuruşa mal olacağı hesaplanmış ve bu tamirat işi Fenerli Nikola'ya ihale edilmiştir[2290]. 1891 yılında yapılan diğer bir keşifte ise medresenin onarıma ihtiyaç olan yerlerinin 4.800 kuruşa mal olacağı ve bunun 1307 Evkaf bütçesinden ödenmesine karar verilmiştir[2291]. 1904 yılında medrese ile türbe 23.250 kuruşa tekrar tamir edilmiştir[2292].

21 Cemaziyelevvel 1323/24 Temmuz 1905 tarihli belgede vaki medrese ve türbe ile müştemilatının tamiratı için yapılan keşifte mecidi 19 kuruş hesabıyla 21.525,5 kuruş masrafla vücuda geleceği belirtilmiştir. 5.000 kuruşu hazine-i evkafta olup geri kalan 16.525,5 kuruşun vakıftan karşılanması yönünde bilgiler bulunmaktadır[2293].

24 Şevval 1324/11 Aralık 1906[2294] tarihli diğer bir belgede akabinde yapılan 22 Muharrem 1325/7 Mart 1907[2295] ve 6 safer 1325/21 Mart 1907[2296] tarihli yazışmalarda Sinan Paşa medrese, türbe ve müştemilatının tamirat ve teşrifatı için mecidi 19 kuruştan 21.525,5 kuruşa tamir edilebileceği yapılan keşifte tespit edilmiş. Bu meblağın 5.000 kuruşu vakfın mütevellisi Fasih Cebri Efendi tarafından verildiği, geri kalan 16.525,5 kuruşluk meblağın hazineden karşılanmasına karar verilmiştir. Aynı belgede 5.000 kuruş kurşun, 2.242 kuruş tefrişat, geri kalan 14.264 kuruş tamiratı masrafı ile toplamda medrese ve türbenin kurşun masrafıyla beraber 17.890 kuruşa tamir edileceği belirtilmiş olup masrafın 1322 mali bütçesinden karşılanmasına karar kılınmıştır. Bu tamirat işi Vasilâki Kalfa'ya ihale edilmiştir[2297].

6 Safer 1325/21 Mart 1907 tarihli diğer bir belgede medrese ve türbenin beş bin kuruşluk kurşun tamiratıyla beraber tamir masrafı 17.809 kuruşluk masrafın vakıf-

---

2287 Necati Aktaş, *agt.*, s. 52-53.
2288 M.S Kütükoğlu, *agm.*, s. 50.
2289 W. M. Wienner, *age.*, s.361.
2290 EV, nr.18884,vr.28 a 24 Zilka'de 1285/8 Mart 1869; M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 100-101.
2291 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 101.
2292 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 101.
2293 BOA, ŞD. 172/27/1.
2294 BOA, ŞD. 180/27.
2295 İ.EV.43/35.
2296 İ.EV.43/35.
2297 BOA, İ.EV.43/35

tan geri kalan kısmının ise 1322 mali bütçesinden karşılanmasına karar verilmiştir[2298]. Ancak tamiratın başlamasının ardından belirlenen keşif ücretine ilave olarak 15.281 kuruşa daha ihtiyaç olduğu bunun ise 1326 mali bütçesinden ödenmesi yönünde bilgi bulunmaktadır[2299]. 1327/1911 yılında medrese avlusu ortasında yer alan şadırvan tamir edilmiştir[2300].

20 Ağustos 1330/1914 yılında yapılan İstanbul medreseleri teftiş raporunda 16 odası olan medrese hücrelerinin rutubet, güneş ve havadan mahrum olup iki kişilik olduğunu, avlusunun temizlenmeye muhtaç bir durumunun bulunduğu; abdesthane, gusülhane ve çamaşırhanenin yeni yapılmaya başlandığı belirtilmiştir. Geniş avlusunda bulunan şadırvanın harap olduğu ve dershanesinde ders okunduğu ifade edilmiştir. Talebe iskânına elverişli olmadığı, 30 talebesi bulunduğu ancak 16 talebenin ikamet edebileceği yönünde rapor tutulmuştur[2301].

19 Kanun-i evvel 1334/1918 yılında yangın zedeler tarafından işgal edilen medrese[2302], 1926 yılından itibaren 35 yıl süre ile ayakkabıcılar esnafı tarafından kullanılmıştır[2303]. 1959-60 yılında onarılan medrese, ardından 20 yıllığına İstanbul Üni. İşletme Fakültesine tahsis edilmiştir[2304].

1964 yılında yapılan onarımda dershane, şadırvan tamir edilmiş, dershanenin revak ve kubbeleri derzi yapılmış, pencere kepenkleri tamir edilmiş, şadırvanın üst örtüsü onarılmıştır. Yapılan bu restorasyon 13.860,58TL. mal olmuştur. 1973-74 yılında tekrar onarılmıştır[2305]. 1991 yılında bir bölümü Balkan Türkleri Dayanışma ve Kültür Derneği[2306] geri kalan kısmı ise Türkiye İlim ve Edebiyat Eserleri Sahipleri Merkez Birliğine beş yıllığına kiralanmıştır[2307].

[2298] BOA, İ.EV.43/35
[2299] M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 102.
[2300] M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 102.
[2301] M.S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 50.
[2302] M.S Kütükoğlu, *agm.*, s.51.
[2303] M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 102-103.
[2304] Y.Y. Demircanlı, *age.*, s.337; M.S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 371.
[2305] W. M. Wienner, *age.*, s.361.
[2306] D. Yavaş, *agm.*, s. 5.
[2307] M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 102-103.

3.56. İstanbul Hafız Ahmed Paşa Medresesi

Yeri: Hafız Ahmed Paşa Külliyesi, İstanbul ili Fatih ilçesinde bulunan külliyenin güneyinde Başmüezzin Sokak, doğusunda Fatih Caddesinde, kuzeyinde Başhoca Sokağı, batısında Hafız Paşa Sokağı ile çevrili alan içerisinde yer alır. Osmanlı döneminde Küçük Karaman[2308] olarak adlandırılan bölgede Fatih Külliyesi'nin kuzeyinde, 1389 ada, 24 parselde bulunmaktadır. Kaynaklarda Hafız Paşa, Hafıziye, Hafız Ahmed Paşa olarak da adlandırılan külliye cami, medrese, sebil, kütüphane, çeşme ve dâru'l-kurrâdan oluşmaktadır (Foto 1453, Çiz. 245)[2309]. Külliyenin merkezinde camii, caminin kuzeyinde avlu, avlunun kuzey ve batı kanatlarını "L" şeklinde dolanan medrese, avlu giriş kapısının yanında iki katlı tasarlanmış dâru'l-kurrâ, caminin güneydoğu köşesinde sebil ile arkasında ona bitişik olarak tasarlanmış türbe, dışarıda medresenin batı duvarına bitişik çeşme bulunur.

Bânîsi: Külliyenin bânîsi kilercibaşılığı, Kıbrıs Beylerbeyliği, Mısır ve Bosna Valiliği ile sadaret kaymakamlığı görevlerinde bulunmuş Hafız Ahmed Paşa'dır[2310]. 23 Ramazan 1022/6 Kasım 1613 yılındavefat ederek külliyedeki sebilin arkasına defnedilmiştir[2311].

İnşa Tarihi: Medrese üzerinde inşa tarihini gösteren bir kitabe bulunmamaktadır[2312]. Caminin harim giriş kapısı üzerindeki kitabenin son satırı ebced hesabıyla 1004/1595 tarihini vermektedir[2313]. Kitabe mermer üzerine, kabartma tekniğinde talik hatla yazılmıştır. Yan tarafları dilimli kartuşlar içerisine alınmış on iki mısra, üç satırdan oluşmaktadır. Her satırda dörder satır yer alır. Kartuşlar ile çerçeve arasında kalan kısımlar çarkıfelek, gülbezek, dilimli yapraklı çiçeklerle doldurul-

---

2308 C. MF.106/5271; C. MF, 125/6242;C. MF.,173/8639.

2309 Evliya Çelebi, *age.*, s.266; W. M. Wienner, *age.*, s.418; T. Öz, *age.*, s.66; A. Egemen, sebilin H.1044/M.1634 tarihinde inşa edildiğini söyler. Bkz. Affan Egemen, *age.*, s. 310; Vakıf kayıtlarında külliyenin bir de kütüphanesinden bahsedilmektedir. Bkz. İ. E. Erünsal, *Türk Kütüphaneleri Tarihi II*, Ankara 1991, s. 50-51, 241.

2310 Bazı araştırmacılar külliyenin banisi olan Hadım Hafız Ahmed Paşa'yı 1632 yılında vefat ederek Karaca Ahmet Mezarlığına defnedilen Filibeli Hafız Ahmed Paşa ile karıştır. Bunlardan birisi de İzzet Kubaracılar'dır. Kumbaracılar, külliyenin banisinin IV. Murad dönemi sadrazamlarından Damat Filibeli Ahmet Paşa olduğunu söyleyerek hataya düşmüştür. Bkz. İ. Kumbaracılar, *age.*, s. 43; M. Süreyya, *Sicilli Osmani*, (N. Akbayar), C. II, İstanbul 1999, s.556.

2311 "Ve sene-i mezbûrda Vezir Hafız Ahmed Paşa dahi merhum olduklarında, ta'mir etdükleri hayratları olan cami'inde defn etdiler; fi şevval sene 1013". Bkz. Abdulkadir Efendi, age., s. 393; N. Poroy, age., s.33; Ayvansarâyî Hafız Hüseyin, Vefeyât-ı Selâtîn Ve Meşâhîr-i Ricâl, (Haz. Fahri Ç. Derin), İstanbul 1978, 10; Ayvansarâyî, age.,s.128; Ö.F. Şerifoğlu, age., s.96; Ayvansarâyî, age., s. 131; T. Öz, age., s.66; S. Eyice, "Yok Olmaktan Kurtarılan Bir Eser: İstanbul'da Hafız Ahmed Paşa Külliyesi", Sanat Tarihi Araştırmaları Prof. Dr. Haşim Karpuz'a Armağan, Konya 2007, s.227.

2312 İ. Kumbaracılar külliyenin inşa tarihini 1004/1634 olarak hatalı verir. Bkz. İ. Kumbaracılar, *age.*, s. 43

2313 Ayvansarâyî Hafız Hüseyin, *age.*, s. 132; T. Öz, *age.*, s.66; N. Kütükoğlu, *age.*, s.228; A.V. Çobanoğlu, "Hafız Ahmed Paşa Külliyesi", *DBİA*, C. III, İstanbul 1994, s.492; F. Ayanoğlu, "İstanbul'da Yola Kalbedilen Cami Vesaire", *VD*, S., VIII, Ankara 1969, s. 333; M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s.325; Ö. F. Şerifoğlu, *age.*, s. 96.

muştur. Zemin beyaz, harfler, bezemeler ve cetveller sarıya boyalıdır[2314]. Medresenin de aynı tarihlerde inşa edildiği kabul edilmektedir (Foto 1454). Ahmet Refik Altınay tarafından yayınlanmış olan bir belgede cami ve medresenin su ihtiyacının 1018/1609 yılında karşılandığı anlaşılmaktadır[2315]. Bu durumda inşa faaliyetinin 1018/1609 yılına kadar sürdüğünü göstermektedir. Külliye içerisinde bulunan kütüphaneden[2316] alınarak Süleymaniye Kütüphanesine nakledilen kitaplarda da 1014/1603-4 tarihli vakıf mühürlerine rastlanılmıştır[2317].

Vakfiyesi: Hafız Ahmed Paşa'nın İstanbul'da yaptırdığı eserler için hazırlatmış olduğu 1015/1607 tarihli vakfiyesi TSM Arşivinde bulunmaktadır[2318]. İstanbul'daki külliyesinden başka Rodos'da zaviye, İlbasan'da cami, muallimhane ve mektep yaptırmıştır. Yaptırdığı eserler için Galata, Kıbrıs, Rodos, Bosna, İlbasan, Hamid, Mihaliç, Bursa, Rumeli Kazası Prevadi'de gayrimenkuller ve kira gelirleri vakfetmiştir[2319].

Vakfiyede külliyenin inşa edildiği alanın sınırları: "Bir tarafı Ahîzâde Efendi Vakfı, diğer tarafı Ali Çelebi bin Abdullah ve İbrahim bin Abdullah mülkleri, diğer bir tarafı Mimar Sinan'ın vakıf evleri, iki tarafı da yol ile çevrilidir[2320]" şeklinde belirlenmiştir. Hafız Ahmed Paşa Külliyesi, cami, avlusunda şadırvanı olan 16 odalı medrese, türbe, dârü'l-kurrâ, çeşme ve sebilden oluştuğu vakfiyede belirtilmiştir. Ayrıca dâru'l-kurrânın önünde 1 oda, 2 katlı 30 oda, zemin seviyesinde 7 oda, 8

[2314] Kitabenin okunuşu: "Muktedâ-yı vüzerâ Hazret-i Hâfız Paşa/Yesserallahu lehu mâ yetemennâ ve mâ yeşâ/Çâr-ı rükn-i hasenât olmağıçün yaptırdı/Cami ve medrese ve çeşme ve darü'l-kurrâ/Dembedem âb-ı sebîlinden içer ibn-i sebîl/Selsebil ırmağının vevkîn alurlar gûyâ/Eyledi çünki o âlî himem a'lâ hasenât/Enamallahu aleyhi'd derecâtü'l ulyâ/Ulemâ vü fuzalâ mecma'ıdır her tarafı/Olıcak böyle mahallinde gerek öyle bina/Hâfızıyye anın oldı alem û tarihi/Gam değil müddet-i ömrile olunur ihzâ". Ayvansarâyî, Mecmûa-i Tevârih, (haz. Fahri Ç. Derin–Vahid Çabuk), İstanbul 1985, s. 293; Ayvansarâyî, age., s.128; Ö.F. Şerifoğlu, age., s.96; Ayvansarâyî, age., s. 131-132. İ. Kumbaracılar Sebil'in 1044/1634 tarihinde IV. Murad'ın Sadrazamı Filibeli Hafız Paşa tarafından yaptırıldığını söylese de bu konuda yanılgıya düşerek iki paşayı karıştırmış olmalıdır. Bkz. İ. Kumbaracılar, age., s. 43.

[2315] "İstanbul'da Hafız Ahmed Paşanın yaptırdığı camiye su getirilmesine dair. İstanbul ve Haslar kadılarına ve mimar başı ve su yolu nazırına hükümki Elhac hafız Ahmed Paşa İstanbul'da Küçük Karaman nam mahalde bina eyledüği camii şerif ve medresesinde icra olunmak için……Karamanda camiine kariyb geldikde istedüği yerden ifraz ve cami ve medresesinde bina eyledüği çeşme ve sebil ve şadırvanına ve sayir murad itdüği mevazıa icra etmek istedikde….Fi 13 m 1018". Bkz. A. Refik, age., s. 34-35.

[2316] BOA yer alan 07.04.1226 tarihli belgede kütüphaneye bir hafız-ı kütüp atanması yapıldığı anlaşılmaktadır. Bkz. C. MF. 125/6242.

[2317] Vakafa'l-vezîr Hafız Ahmed Paşa ale'l-medresetihi'ş-şerîfeti'l-vâkı'a bi-kurbin mine'l-mevzi'i'l-ma'rûf bi-Küçük Karaman bi-Medineti Kostantiniyyeti'l-Mahmiyye sene 1014". Bkz. S. Eyice, agm., s.86.

[2318] Hafız Ahmed Paşa'nın vakfiyesi Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TSMA). d, nr.6972, vr.2a-45a'da bulunmaktadır. Bkz. M. Bayrak Ferlibaş-M. Kaçan Erdoğan, "Hadım Hafız Ahmed Paşa'nın İstanbul ve Diğer Yerlerdeki Hayratı", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S.37, İstanbul 2017, s.1-96.

[2319] M. Bayrak Ferlibaş-M. Kaçan Erdoğan, *agm.*, s.60.

[2320] M. Bayrak Ferlibaş-M. Kaçan Erdoğan, *agm.*, s.4.

adet üstünde odalar bulunan 8 dükkan, 2 su kuyusu ile avluda 5 tuvalet vakfetmiştir[2321].

Hariç medreselerde (50'li) görevli, akli ve nakli ilimler konusunda bilgili müderrise yevmiye 50 akçe ücret verileceği şart koşulmuştur. Belirtilen şartlarda uygun müderrisin bulunamaması durumunda kırklı medreselerde görevli müderrisler içerisinden atama yapılması belirtilmiştir. Vakfiyedeki şartlara uygun olmayan müderrislerin atamasının yapılamaması açıkça bir şekilde belirtilmiştir[2322]. Şeyhülislam tarafından ikinci bir müderris tayin edilerek günlük 10 akçe verileceği, haftanın dört günü öğleden sonra öğrencilere ders vermesi şart koşulmuştur. 11 talebenin eğitim göreceği, haftada dört gün camide bulunarak nafile namaz kılmaları, geri kalan zamanlarda ders ile meşgul olmaları, günlük beşer akçe almaları şart edilmiştir. Her öğrenci bir hücrede kalmak koşuluyla on bir hücre tahsis edilmiştir. Öğrencilere ve müderrise kurban bayramında iki koyun yada bunun ücretinin ödeneceği yazılıdır. Başarılı talebeler arasından biri muîd olup 6 akçe yevmiye verilmesi şart koşulmuştur. Cami, avlu ve medresenin hücrelerini müderris tarafından seçilen bevvâbın yevmiye 5 akçe alacağı ve kendisine bir oda tahsis edileceği belirtilmiştir. Müderris ve talebeler vakfiyede belirtilen duaları okuyup Hz. Peygamberimiz başta olmak üzere bütün Müslümanlara ve vakfın ruhuna bağışlamaları şart koşulmuştur. Ahmed Paşa'nın vefatından sonra geriye bıraktığı malın üçte biri ile medrese yakınında bir mutfak ve fırın inşa edilmesi, burada pişen ekmeklerden her gün müderrise 4, muîd ve talebelere 2'şer, kapıcıya ise 1 ekmek verilmesi; Ramazan ayında ve kandil günlerinde personel ve talebelere ücretsiz yemek verileceği şart edilmiştir. Medreseye, müderris ve öğrencilerin faydalanması için 53 kitap vakfedilmiştir[2323]. Kitaplardan sorumlu Hafız-ı Kütüb'e yevmiye 2 akçe ücret alacağı belirtilmiştir.

Mimarı: Külliyenin mimarı bilinmemektedir. Bu tarihlerde mimarbaşı Davut Ağa[2324] olmasından dolayı onun tarafından yaptırıldığı kabul edilmektedir. Ö. F. Şerifoğlu ise Mimar Kasım Ağa'nın eseri olduğunu ifade eder[2325].

Malzeme ve Teknik: Medresenin inşa malzemesi kesme taştır. Beden duvarlarında, revakları taşıyan sütun ve kemerlerde, kapı ve pencerelerde, bacalarda kesme taş; revak ve hücrelerin üst örtü ve geçişlerinde tuğla; kapı ve pencere doğramalarında ahşap; kubbelerin dış kaplamasında kurşun; pencere parmaklıklarında metal; ocak yaşmaklarında alçı kullanılmıştır.

Plan ve Mimari Özellikleri: Hafız Ahmed Paşa Medresesi cami ile ortak bir avlu etrafında tasarlanmıştır. Caminin kuzeyinde yer alan medresenin hücreleri avlu-

---

2321 M. Bayrak Ferlibaş-M. Kaçan Erdoğan, *agm.*, s.3-4.
2322 M. Bayrak Ferlibaş-M. Kaçan Erdoğan, *agm.*, s. 13-15.
2323 M. Bayrak (Ferlibaş)-M. Kaçan Erdoğan, *agm.*, s.5.
2324 S. Eyice, *agm.*, s.86; S. Eyice, *agm.*, s.229.
2325 Ö.F. Şerifoğlu, *age.*, s. 96.

nun etrafını bir kolu kısa tutulmuş "U" şeklinde kuşatmaktadır.Medresenin ayrı bir dershanesi bulunmamaktadır. Namaz Vakitleri dışında caminin bu görevi yerine getirdiği söylenebilir (Foto 1455).

Doğu cephe 11.46m. uzunluğundadır. Cephenin güneyinde yakın zamanda yapılmış çeşme yer alır. Çeşmenin kuzeyinde beden duvarından taşıntı yapan 0.71m. genişliğinde, 0.57m. derinliğinde birer payanda, payanda aralarında 1.28m. genişliğinde, 0.40m. derinliğinde dikdörtgen birer niş bulunur. Doğu cephenin güneyinde kesme taştan yapılmış içten ve dıştan basık kemerli bir kapı ile tonoz örtülü giriş eyvanına buradan da avluya ulaşılmaktadır (Foto 1456).

28.16m. uzunluğundaki ***kuzey cephe*** ile 30.95m. uzunluğundaki ***batı cephe*** yapılaşmadan dolayı sağır tutulmuştur (Foto 1457-1458).

Doğuda yer alan kapıdan girilen medrese ***avlusu*** doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Üzeri açık avlunun etrafı kuzeyde altı, batıda dört, güneyde ise bir revak gözü ile kuşatılmıştır (Foto 1459-1460).

Avlu zemininden bir kademe yükseltilmiş ***revaklar*** 10 adet kare kesitli taş sütun tarafından taşınmaktadır. Sütun kaideleri 0.36x0.36m. ölçülerinde kare kesitli olup 0.18m. yüksekliğindedir. Sütun gövdeleri 2.00m. yüksekliğinde olup dört köşesi pahlanmıştır. Pahlı köşeler iki sıra bademlerle oluşturmuş mukarnasla sonlandırılmıştır. Başlıklar 0.35m. yüksekliğinde düz köşelidir. Sütunlar birbirine ve arkalarındaki duvarlara hafif sivri kemerlerle bağlanmıştır. İki sütun arası genişlik 3.35m., arkalarındaki duvarlara uzaklıkları ise 3.05m.'dir. elde edilen kare alanların üzeri pandantif geçişli kubbelerle örtülmüştür. Kurşun kaplı kubbeler pirinç alemlerle sonlandırılmıştır. Revaklar cephelerde kesintisiz devam etmemektedir. Özellikle kuzeybatı köşedeki tuvalet mekanı revaklar arasındaki bağlantıyı keser. Revak zeminleri 0.30x0.30m. ölçülerinde karo mozaiklerle kaplıdır (Foto 1461-1463).

Avlunun etrafı kuzey, güney ve batıdan saran bir kolu kısa tutulmuş "U" şeklinde dizilmiş ***14 hücre*** ile kuşatılmıştır[2326]. 1206/1792 İstanbul Medreseleri nüfus defterinde hücre sayısı aynı olup 19 kişi ikamet etmekteydi[2327]. 20 Ağustos 1330/1914 tarihli İstanbul Medreseleri teftiş raporunda 13 oda ve sekiz baraka[2328], W.M. Wienner'in planında oda sayısını 15 olarak göstermiştir[2329].

Kuzey kanatta altı hücre bulunur. Hücrelerin avluya bakan güney cephelerinde eksenden doğuya kaydırılmış giriş kapısı 0.80m. genişliğinde, 1.77m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu, düz atkı taşlıdır. Kapının söveleri yekpare taştandır. Girişin batısında altta 0.85m. genişliğinde, 1.53m. yüksekliğinde dikdörtgen, üstte ise sivri kemerli alçı şebekeli tepe penceresi revaka açılmaktadır. Hücreler içten 2.95x2.95m. ölçülerinde kare planlıdır. Üzerleri pandantif geçişli birer kubbe ile örtülüdür. Hüc-

[2326] S. Eyice, *agm.*, s.231.
[2327] N. Aktaş, *agt.*, s. 18.
[2328] M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 228.
[2329] W. M. Wienner, *age.*, s.418

relerin doğu duvarında 1.47m. genişliğinde sivri kemerli büyük bir niş bulunur. Batı cepheleri sağır tutulmuştur. Kuzeyde ortada 2.71m. yüksekliğinde ocak yer alır. Ocak nişi 0.46m. derinliğinde, 0.78m. genişliğinde dikdörtgen planlıdır. Nişin üzeri zeminden 1.06m. yüksekliğinde kaş kemerle örtülmüştür. Ocak davlumbazı alçıdan 1.47m. yüksekliğinde olup pramidal külahlıdır. Ocağın iki yanında yekpare taş ve söveli dikdörtgen formlu birer dolap nişi yer alır (Çiz. 246). Hücrelerin zemini kare tuğla kaplı, duvar yüzeyleri ile kubbe ve geçişleri sıvalı ve badana boyalıdır (Foto 1465-1468).

Avlunun ***batısında*** altı hücre bulunur. Hücrelere doğu cephede eksenden kuzeye kaydırılmış 0.75m. genişliğinde, 1.70m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu birer kapı ile girilmektedir. Giriş açıklığının kuzeyinde 0.86m. genişliğinde, 1.57m. yüksekliğinde dikdörtgen birer pencere yerleştirilmiştir (Çiz. 247). Hücreler içten 3.01x2.95m. ölçülerinde kare planlıdır. Üzeri pandantif geçişli birer kubbe ile örtülüdür. Batı cephelerinde ortada ocak, iki yanda 0.34m. derinliğinde, 0.75m. genişliğinde ikişer dikdörtgen niş ile kuzey duvar yüzeylerinde ise geniş ve yüksek sivri kemerli birer niş bulunur. Kuzeyden güneye doğru birinci ve ikinci hücreyi ayıran duvar kaldırılmıştır. Böylece iki hücre arasında 0.86m. derinliğinde, 0.87m. genişliğinde bir açıklık meydana gelmiştir. Cephe üzerindeki beşinci hücreye giriş doğu cephede eksenden kuzeye kaydırılmış bir kapıdan ulaşılır. Giriş açıklığının güneyinde altta dikdörtgen üstte sivri kemerli iki pencere revaka açılmaktadır. Kuzey cephede sivri kemerli niş, batı cephede ortada ocak, iki yanda dikdörtgen iki niş yerleştirilmiştir. Güney ve doğu duvarın birleştiği köşe içeri çekilerek pahlanmıştır. Güneybatı köşe hücresine 0.75m. genişliğinde, 1.60m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu, basık kemerli bir kapıdan girilmektedir. Kapı açıklığından 2.10m. uzunluğunda, 0.91m. genişliğinde üzeri tonoz örtülü bir koridordan girilen hücre kare planlı üzeri kubbe ile örtülüdür. Güney cephesinde 0.77m. genişliğinde, 1.55m. yüksekliğinde pencere, batı cephesinde ise 0.50m. derinliğinde, 3.09m. genişliğinde bir eyvan yer alır.

Avlunun ***güney kanadında*** caminin batısına bitişik olarak tasarlanmış iki hücre yerleştirilmiştir. Hücrelere kuzey cephede eksenden doğuya kaydırılmış 0.72m. genişliğinde, 1.77m. yüksekliğinde dikdörtgen birer kapı ile girilmektedir. Girişin batısında 0.81m. genişliğinde, 1.58m. yüksekliğinde altta bir dikdörtgen pencere yerleştirilmiştir. Caminin bitişiğinde yer alan ilk hücrenin batı duvar yüzeyinde 0.52m. derinliğinde, 0.90m. genişliğinde üç niş bulunur. Güney cephesinde ise iki pencere dışarı açılmaktadır. Alt pencere 0.74m. genişliğinde, 1.54m. yüksekliğinde dikdörtgendir. Üstteki ise sivri kemerli alçı şebekelidir. ikinci hücre aynı ölçülerdedir. Kuzey ve batı duvarın birleştiği köşe içeri çekilerek pahlanmıştır. Kuzey ve batı duvar yüzeylerinde 0.33m. derinliğinde, 0.73m. genişliğinde birer niş açılmıştır. Güneydeki ilk oda ile cami arasında dışa açılan bir koridor bulunmaktadır.

Hücre içlerinde yer alan ocakların üst örtüye yansıyan ***bacaları*** 0.69m. genişliğinde, 2.12m. yüksekliğinde kesme taştan sekizgen gövdelidir. 1.45m. yüksekliğindeki gövdenin her bir kenarı 0.29m. genişliğindedir. Gövdenin üst bölümüne her yüzeye 0.12m. yüksekliğinde sivri kemerli birer adet duman çıkış deliği yerleştirilmiştir. Gövde ile külah arasına 0.12m. genişliğinde enine atılmış bir silme yerleştirilmiştir. Üzeri 0.22m. yüksekliğinde taştan pramidal bir külahla örtülüdür (Foto 1469, Çiz. 248-249).

Avlunun kuzeydoğu köşesindeki büyük hücre günümüzde ***hela*** olarak kullanılmaktadır. Tuvalet mekanına güneydoğu köşede bulunan 1.75m. derinliğinde tonozlu bir geçitten ulaşılmaktadır. Kapı açıklığından girilen tuvalet mekanı 6.65x6.65m. ölçülerinde kare planlı olup iki bölüm halinde tasarlanmıştır. Batıda dört hücreden oluşan tuvaletler yer alır. Her hücreye 1.88x0.69m. ölçülerinde dikdörtgen formlu birer kapı ile girilmektedir. Hücreler 1.70x1.07m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. cepheleri sağır tutulmuştur (Foto 1470). Zemini ve duvarları seramik kaplı, üst örtüsü ise sıvalıdır. Duvar kalınlıkları batıda 0.45m., doğuda 0.84m., kuzeyde 0.78m., güneyde 0.82m. ölçülerinde farklılık göstermektedir. S. Eyice bu bölümün sıbyan mektebi olabileceğini söylese de[2330] bu konuda kesin bir bilgimiz bulunmamaktadır. Kaldı ki kitabede külliyeyi meydana getiren yapılar içerisinde sıbyan mektebininden bahsedilmemektedir.

Antoine Galland, 14 Kasım 1672'de kütüphaneden faydalanma koşullarından söz eder[2331]. H. Hüseyin Ayvansarâyî'de A. Galland'ı doğrular şekilde cami içerisindeki dolaplarda vakfedilmiş kitaplar olduğunu bahseder[2332].

Süsleme Özellikleri: medrese süsleme açısından sade bir tasarıma sahiptir. Revakları taşıyan kare gövdeli sütunların köşeleri pahlanarak iki sıra mukarnasla sonlandırılmıştır. Başlıklar ise düz süslemesiz bırakılmıştır. Hücre kapı ve pencereleri dikdörtgen formlu olup bezemesizdir. Sivri kemerli tepe pencereleri ise alçı şebekeli olup fil gözlüdür. Hücre içleri de sade tutulmuştur. Hücrelerde en dikkat çekici öge geniş sivri kemerli nişler, alçı yaşmaklı ocaklar ile ocağın iki yanındaki ahşap dolap raflarıdır. Kubbeler sıvalı olup bezemeye sahip değildir.

Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu: 1792 yılında 14 hücreli ve 19 talebe, 1869'da 3 müderris ile ikisi mezun 45 öğrenci, 1886 yılında 63 öğrenci, 1914 yılında 15 kişi bulunmaktaydı[2333]. 1648 ve 22 Mayıs 1766 depremi ile 1782 ve 1857

[2330] S. Eyice, *agm.*, s. 87; S. Eyice, *agm.*, s.231.

[2331] "İstanbul'da Hafız Ahmed Paşa Camii denen bir cami mevcuttur. Burada üçü de Sûdî tarafından tefsir edilmiş olan Gülistan, Bostan ve Hafız divanlarını okumak yahut birer suretlerini çıkarmak isteyenlere vermek üzere kurulmuş bir vakıf var. Bu maksatla her bir eserden yedişer cilt mevcut olup bu nüshalar iki kuruş bırakan herkese verilmekte ve cild iade edilir edilmez para iade edilmektedir. Çünkü paranın alınmasındaki gaye cild geri getirilmediği takdirde yenisinin tedarikini temindir". Bkz. A. Galland, İstanbul'a Ait Günlük Hâtıralar: 1672-1673 (Çev. Nahid Sırrı Örik), C. I, Ankara 1987, I, 204.

[2332] Ayvansarâyî, *age.*, s.128; Ayvansarâyî, *age.*, s. 131-132.

[2333] A. N. Galitekin, *Osmanlı Kaynaklarına Göre İstanbul*, s.718-719; s.6; M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 229.

yılından önce meydana gelen yangın neticesinde hasar görmüştür. Yangından dolayı medrese hücrelerinin kubbelerini örten kurşunlarının açıldığı, eriyen kurşunların satılarak hazineye devredildiği arşiv belgelerinden öğrenilmektedir[2334].

BOA'de yer alan 1305/1887-1888 tarihli Hafız Ahmed Paşa Camii ve Medresesi'nin tamir edilmesi gerekli yerlerini gösterir keşif defterinde medrese kurşunlarının harap olduğu; Hafız Hüseyin Ömer, Mehmet, Ahmet, Hafız Ahmet, Musa efendilere mahsus odalarının zemin döşemelerinin çöktüğü; oda sıvalarının tamiri, hücrelerin kapı ve pencerelerinin çürüdüğü, bazı odaların yol ve dolap kanatları çürümüş olduğu tespit edilmiştir[2335].

1311/1893 yılında tamire muhtaç olan medresenin mecidi 19 kuruş hesabıyla 7900 kuruşa tamir edileceği ve bu meblağın vakfın gelirinden ödenmesi şartıyla 1309 evkaf bütçesinden karşılanması yönünde karar alınmıştır. Medresenin kurşunları ise kurşun müteahhidi tarafından 1338 kuruş masrafla yenilenmiştir[2336]. 1894 depreminde zarar gören cami ve medrese 1897 yılında 5915 kuruşluk masrafın evkaf bütçesinden karşılanmasına karar verilmiştir[2337]. 1915 yılından önce medresenin harap, kullanılamaz bir durumda olduğu, kurşunlarının söküldüğü, medresenin yıkılmaması için bir an önce onarımının yapılması gerektiği ve onarılması için 13.051 kuruşa ihtiyaç olduğu tespit edilmiştir[2338].

1330/1914 tarihli teftiş raporunda harap ve kullanılamaz durumda olan medrese darülhilâfe kadrosuna alınmamıştır. Bu rapora göre; medresenin zemin seviyesindeki odaların hava sirkülasyonundan mahrum birer kişilik 13 odası bulunduğu, avluda 8 baraka ile çamaşırhane, gusülhane mekanların harap olmasından dolayı talebe iskanına elverişli olmadığı belirtilmiştir. Tamir ve bakımının yapılması halinde 15 kişinin ikamet etmesine uygun olduğu yönünde görüş bildirilmiştir[2339].

Külliye 31 Mayıs 1334/13 Haziran1918 Cibali/Fatih yangınında harap olmuş, sebil yıkılmış, revakların büyük bir bölümü çökmüştür[2340]. S. Eyice, yangından sonra harap olan yerlerin yeniden planlanması sırasında külliye arsasına müdahale edilmiş, esas girişi, batı cephesi, medresenin bir bölümü, caminin bir köşesi Fatih Caddesi üzerinde bir çıkıntı şeklinde bırakılmıştır[2341]. 1930'lu yıllarda medrese harap

---

2334 S. Eyice, 22 Mayıs 1766 yılındaki depremde en azından minarenin yıkıldığı şerefesinin biçiminden anlaşılmaktadır. Bkz. S. Eyice, *agm.*, s.229; Meral Bayrak (Ferlibaş)-Meryem Kaçan Erdoğan, *agm.*, s.59.

2335 1305 tarihli Evkaf Defteri, EV. D. 27115.

2336 İ.EV.4/39; Ş.D. 126/63; BEO, 276/20640

2337 BEO, 985/73846, H-29-02-1315; Ş.D., 141/30; İ. Ev. 17/25.

2338 M. Bayrak Ferlibaş-M. Kaçan Erdoğan, *agm.*, s.60.

2339 M.S. Kütükoğlu, *age.*, s. 229; M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s.154.

2340 M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s.325; M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s.154; İ. Kumbaracılar, *age.*, s.43; T. Öz, *age.*, s.66; W. M. Wienner, *age.*, s.418; N. Kütükoğlu, *age.*, s. 229; A. V. Çobanoğlu, *agm.*, s.492; Ö. F. Şerifoğlu, *age.*, s. 96.

2341 S. Eyice, *agm.*, s.230.

durumda, cami ise kereste deposu olarak kullanılmıştır[2342]. 1963 yılında medrese binası kısmen restore edilmiştir (Foto 1471-1472). Caminin 1976 yılında VGM tarafından onarımına başlanmış ancak yarım bırakılmıştır. 1990 yılında Selam Vakfı tarafından onarılan caminin ibâdet e açılması 1991 yılında gerçekleşmiştir[2343].

[2342] S. Eyice, *agm.*, s.233.
[2343] S. Eyice, *agm.*, s.86; A. V. Çobanoğlu, *agm.*, s.492.

3.57. İstanbul Hadım Hasan Paşa Medresesi

Yeri: Hadım Hasan Paşa Medresesi, İstanbul İli Eminönü İlçesi, Prof. Kazım İsmail Gürkan Caddesi, Molla Fenari Sokak, 36 Pafta, 35 ada, 9-10 parselde bulunur (Foto 1473). Prof. Kazım İsmail Gürkan Caddesi ile Molla Fenari Sokak'ın birleştiği köşede yer almaktadır. Evliya Çelebi medresenin yerini Canpoladzâde Sarayı yakınında[2344]; Ayvansarâyî ise Cağaloğlu Sarayı yakınında olduğunu ifade eder[2345].

Bânîsi: Medresenin bânîsi Eğri Fatihi olarak bilinen III. Mehmed döneminde veziriazamlarından Hadım Hasan Paşa'dır[2346]. Hasan Paşa hazinedarbaşı, Mısır beylerbeyliği, İstanbul kaymakamı, Tebriz ve Şirvan Valilikleri, kubbe veziri ve vezir-i azamlık gibi devletin çeşitli kademelerinde görev yapmıştır[2347]. Altı ay gibi kısa bir süre kaldığı sadrazamlık görevinde iken 8-9 Ramazan 1006/14-15 Nisan 1598[2348] günü katledilerek[2349] Cağaloğlu'ndaki medresesinde bulunan sebile defnedilmiştir[2350]. Günümüzde yapı içerisinde türbeye ait bir iz bulunmamaktadır.

İnşa Tarihi: Medrese üzerinde inşa tarihini gösteren bir kitabe bulunmamaktadır. Ancak Evliya Çelebi Seyahatnamesinde yapıya ait iki kitabe hakkında bilgi vermektedir[2351].

[2344] Evliya Çelebi, *age.*, s.272; Yüksel Yoldaş Demircanlı, *age.*, s. 324.

[2345] Ayvansarâyî, *age.*, s. 144; Ayvansarâyî, *age.*,, s. 137; N. Poroy, *İstanbul'da Gömülü Paşalar*, İstanbul 1947, s.22.

[2346] Peçevi Rüşvete düşkün ve kıskanç biri; Osmanzâde Ahmed Tâib, bilgili, akıllı, mağrur ve son derece tamahkâr ve mağrur bir kişi; Mehmed Süreyya, Hasan Paşa'nın zulme düşkün; Peçevi İbrahim Efendi, *age.*, s.196, 268; A. Özcan, *age.*, s.5; M. Süreyya, *age.*, s.640; Ayvansarâyî, *age.*, s. 144; Ayvansarâyî Hafız Hüseyin, *a.g.e.*,, s. 137; M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 324-325; C. Baltacı, *age.*, s. 444; M.S. Kütükoğlu, *age.*, s. 68.

[2347] Peçevi İbrahim Efendi, *age.*, s.196, 258; Naima Mustafa Efendi, *age.*, s. 378; Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî (1003-1008/1595-1600)*, (Çev. M. İpşirli), C. II, Ankara 1999, s. 734; Ziya Yılmazer, *age.*, s. 206, 231; M. Süreyya, *age.*, s.640; Ayvansarâyî, *age.*, s. 144; N. Poroy, *age.*, s.22; C. Baltacı, *age.*, s. 444; A. Özcan, "Hadım Hasan Paşa", *TDVİA*, C. 15, İstanbul 1997, s.5; S. Donuk, *agt.*, s. 1002, 1242; Z. Aycibin, *Katip Çelebi Fezleke Tahlil ve Metin I*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul 2007, s.453.

[2348] Peçevi İbrahim Efendi, *age.*, s.258; Ziya Yılmazer, *age.*, s. 231; Ayvansarâyî, *age.*, s. 144; N. Poroy, *age.*, s.23; C. Baltacı, *age.*, s. 445; S. Donuk, *agt.*, s. 1227.

[2349] Selânikî, Paşa'nın ölümü hakkında şu ifadelere yer verir: "Benüm ahretüm içün tedarük eyledüğüm vakfıklarum bozmasunlar ve cesedümi yapdurduğum sebiliüm mahallinde defn eylemeğe inayet eylesünler kelime-i tevhid üzre olup ve bostancılar celladı kemendile işin bitirüp, irtesi hademü haşemi üstüne varup, cenazesin tathir eyleyüp, izn-i hümayunile sebili olduğı yerde defn olundı. Rahmetu'llahi aleyh. "Helâk-i mürteşi" tarih oldu". Bkz. Selânikî, age., s. 736. Katip Çelebi ise "... medresesi altında olan türbeye defn olundu". Bkz. Kâtip Çelebi, age., s. 137-139. Vefatı "Vakt-i Tekmil" ifadesiyle tarih düşürülmüştür. Bkz. Ayvansarâyî, age., s. 144.

[2350] Ayvansarâyî ise Paşa'nın ölümü hakkında şu bilgilere yer verir: "*....Medresesi altındaki çeşme ve sebili içine gömülmüştür*". Bkz. Ayvansarâyî, *age.*, s. 144; Ayvansarâyî Hafız Hüseyin, *age.*, s. 137. Katip Çelebi ise medrese altındaki türbesine; N. Poroy, mescidin altındaki çeşme ve sebile; Semavi Eyice ise sebile yada arkadaki bir hücreye gömüldüğü görüşünü savunur. Kâtip Çelebi, *age.*, s.139; N. Poroy, *age.*, s.23; S. Eyice, *agm.*, s.5; M. Süreyya, *age.*, s.640; C. Baltacı, *age.*, s. 445.

[2351] Kitabenin Okunuşu:" Sadrı-ıbülend kadr-i Hasan ki zamanda/Oldur ki kemâl-i lütfile cûy ây-ı ehl-i fazl/Rûhî, erince medrese itmâma zevk edüp/Târîh söyledim ona "me'vâ-ıehl-ifazl" (Sene: 1004)". Bkz. Evliya Çelebi, a.g.e.,, s.272; Yüksel Yoldaş Demircanlı, age. ,s. 324; C. Baltacı, age., s. 445.

Birinci Kitabenin Anlamı: Zamanın en yüce, itibarlı sadrazamı Hasan ki, Üstün alimlerde aranan hüneri büyük bir olgunlukla lütfetti ve yaptı, Ruhuna medrese tamamlamanın hazzı erişince, Tarih söyledi ona; "mekanların en ilimli, faydalısı. (Sene: 1004) [2352].

İkinci Kitabenin Anlamı: Yüce vezirlik sahibine Allah'ın yüce yardımlarını, Kılıç gibi sahip olan en iyi, en muhterem Hasan, Söyledi tarihini ruha sahip olan sözünü, Bu yüce binanın olmasına namı güzel olan sebep oldu. Sene: 1004" [2353].

Antepli Aynî Dîvânı'nda ve yapı üzerinde mevcut olan tamir kitabesinde külliyenin bânîsi, medrese ve sebilin adı geçmektedir[2354]. Kitabede geçen *"Cağaloğlu'nda Vâki' Sadr-ı Esbak Hadım Hasan Pâşâ Sebîline"* şeklinde ibareden konumu, bânîsi ve sebilin adı geçmektedir. Ayrıca *"Mahmud Han, Hasan Paşa sebilini insanlara akıttı"* cümlesinde yapının Sultan II. Mahmud tarafından tamir edildiği yazılı olup onarım tarihi de ebcedle 1247 olarak verilmiştir[2355]. Medrese üzerinde Sultan Mahmud tarafından onarıldığını gösteren tamir kitabesi ile çeşme üzerinde Sultan II. Mahmud'a ait bir tuğra yer almaktadır (Foto 1474-1475)[2356].

Kitabenin Anlamı: Hasan Paşa bin beşte (1005) sebil ve medreseyi yaptı, Medrese yandıktan sonra artık ünü ve izi kalmadı, Alemlerin şahı, kudrete ve kuvvet sahibi han Mahmut, Tamir edince onu, bütün medrese meşhur oldu, Hadis tefsiri ve fıkıh usulü ile işin olur, En yüce faziletler en güzel ameller ve en iyi vakitlerde, Medrese yenilendi ve ilim için çalışmaya devam etti. Sene: 1247 /1831 [2357].

[2352] Şenay Memoğlu, *Hadım Hasan Paşa Medresesi'nin Yeniden İşlevlendirilmesi Süreci ve İç Mekan Açısından Değerlendirilmesi*, Beykent Ünv. Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2011, s. 40.

[2353] İkinci Kitabenin Okunuşu: "Âsaf-ı sâhib-i kerem, dâver-i âlihimem/Mâlik-i seyf-ü kalem sadr-ı mekrrem Hasan/Söyledi tarihini Rûhî-i sâhib-i kelâm/Oldu buâlî binâ bâis-inâm-ı Hasan "Sene: 1004". Bkz. Evliya Çelebi, age., s.272; Y.Y. Demircanlı, age., s .324; C. Baltacı, age., s. 445; Ş. Memoğlu, agt., s. 41

[2354] Antepli Aynî Dîvânı'nda *"Cağaloğlu'nda Vâḳi' Ṣadr-ı Esbaḳ Ḥasan Pâşâ Merḥûmuŋ Binâ eylediği Medrese Ta'mîrine"* şeklinde geçmekte olup Hasan Paşa'nın 1005'te yaptığı sebil ve medresenin yanması sonucunda ondan hiçbir eser kalmadığını, fikir sahibi, şahların en bilgini Mahmud Han'ın onu tamir ettirerek ilim sahiplerini mutlu kıldığını söylemektedir. Bu olayı ise, *"medrese onarıldı, daima ilim için çalış" ifadesiyle H. 1247 olarak tarihlendirmiştir.* Bkz. Ayşe Zehir Macakoğlu, *Antepli Aynî Dîvânı'nda Toplumsal Hayat*, Hacettepe Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2017, 107.

[2355] Mübahat S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 325; Ayşe Zehir Macakoğlu, *agt.*, s.155. Sebil üzerinde bulunan kitabenin okunuşu: *"Oḳu târîḫiŋ âb iç ḳatresin itme telef 'Aynî" Ḥasan Pâşâ sebîlin ḳıldı câri nâsa Ḫân Maḥmûd (1247)"*. Bkz. Ö. F. Şerifoğlu, *age.*, s. 34.

[2355] Ö. F. Şerifoğlu, *age.*, s. 34.

[2356] Kitabenin okunuşu: "Yapdı bin beşde Hasan Paşa sebîl ü Medrese/Sûhte olmuş kalmamış nâm ü nişânı vesselâm/Â'lem-i şâhân-ı Hân Mahmud-ı Sâhib-ictihâd/Eyledi tâ'mir anı ehli ulûm oldu bekâm/Şuğlün olursa usûl-î Fıh-u Tefsir u Hadîs/Ahsenü'l mâli ve'l-evkâti ve'l-feyz'üt temâm/Ayniyâ târîh-i tamın söyledi her talibe/Medrese tecdid olundu ilme say ile müdam 1247/1831". Bkz. Affan Egemen, İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri, İstanbul 1993, s. 352; C. Baltacı, age., s. 445; S. Eyice, agm., s.6; Ömer Faruk Şerifoğlu, age., s. 34.

[2357] Ş. Memoğlu, *agt.*, s. 42

Hem Evliya Çelebi'nin vermiş olduğu iki kitabede hem de tamir kitabesinden medrese ve sebilin1005/1596-97 yılında yapıldığı anlaşılmaktadır[2358]. Cahit Baltacı kadıasker defterinde yer alan bilgilerde medreseye 989/1581-1582 yılında yevmiye 40 akçe ile Mustafa Efendi[2359], Nevîzâde Atâî ise kitabelerin belirttiği 1004/1595-96 tarihinde Ebû Bekir Efendi'nin[2360] 50 akçe yevmiye ile müderris olarak atandığını ve medresenin bazı eksiklerinin ikinci müderris atanması sırasında tamamlandığını ifade eder[2361].

Vakfiyesi: Bilinmemektedir.

Mimarı: Külliyenin mimarı bilinmemektedir. Medresenin inşa edildiği tarihlerde mimarbaşı Davut Ağa olmasından dolayı onun eseri olabileceği tahmin edilmektedir[2362].

Malzeme ve Teknik: Medresenin ana inşa malzemesi kesme taştır. Beden duvarlarında, hücre kapı ve pencerelerin lento-sövelerinde, bacalarda, revak kemerlerinde kesme taş; revak kubbe ve geçişlerinde, hücrelerin üst örtü ve geçişlerinde, dükkanların kemer ve üst örtülerinde tuğla; revakları taşıyan sütun ve başlıklarda, kitabelerde, medrese giriş kapısında, dershane kapı ve pencerelerinde mermer; kapı ve pencere doğramalarında ahşap; üst örtü kaplamasında kurşun; pencere parmaklıklarında metal malzeme kullanılmıştır.

Plan ve Mimari Özellikleri: Fevkani olarak tasarlanmış medrese[2363], çeşme, sebil ve dükkanlardan oluşmaktadır[2364]. Oldukça küçük bir arsa üzerine inşa edilen medrese binası bodrum üzeri iki kattan oluşmaktadır. Bodrum kat bir koridor ile üç tonoz örtülü mekandan meydana gelmektedir. Zemin katta ise işlevleri tam olarak bilinmeyen bir avlunun etrafına sıralanmış farklı büyüklükte dükkan ve hücrelerden oluşurken, üst katta yıkılmış olan dershane, sekiz hücre ile ıslak hacimli mekanlar bulunmaktadır (Çiz. 250-251)[2365]. Evliya Çelebi medrese hakkında altı dükkanları olan, iki katlı yüksek bir bina olarak tarif eder[2366]. Ayvansarâyî Hüseyin Efendi, yapının mescid yönünü ön plana çıkararak dershanenin aynı zamanda

---

[2358] İzzet Kumbaracılar sebil hakkında şu bilgileri aktarır: "1002 (1593) yılında sadrazam Hadım Hasan Paşa yaptırmıştır. Cağaoğlu'nda Emniyet sandığı karşısında ve bugün fotoğrafçı olan yerde" bulunduğunu söyler. Bkz. İ. Kumbaracılar, age., s. 19.

[2359] C. Baltacı, *age.*, s. 445, 446.

[2360] S. Donuk, *agt.*, s. 1738.

[2361] C. Baltacı, *age.*, s. 445, 446.

[2362] S. Eyice, *agm.*, s. 7.

[2363] Arşiv vesikalarında medresenin 9 oda ve 1 dershaneden meydana geldiği anlaşılmaktadır. Ayrıca türbe, sebil ve çeşme yapılarının da olduğu vesikalardan anlaşılmaktadır. Bzk. M. Alper, "Hadım Hasan Paşa Medresesi Restitüsyonu'na İlişkin Değerlendirmeler", *Restorasyon Yıllığı Dergisi*, 6, 2013, s. 119; BOA, 1202-1205 Tarih EV.HMH d. 6675/3; 1206-1209 Tarih, EV.HMH d. 6931/2; 29 Zilhicce 1240 HAT 1444/59344.

[2364] Mübahat S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 325.

[2365] BOA yer alan belgede medresenin 9 hücre ve bir dershaneden meydana geldiği yazılıdır. Bkz. BOA, 29 Zilhicce 1240 HAT 1444/59344.

[2366] Evliya Çelebi, *age.*, s. 272.

mescit olduğu ve minaresinin bulunmadığını söyler[2367]. T. Öz ise Hadım Hasan Paşa Mescidi şeklinde belirttiği yapının medrese ve dershanesi olduğunu ancak yapıdan günümüze eser kalmadığını ifade eder[2368].

Medrese içerisinde yer alan türbenin nerede olduğu ve ne zaman içerisinin boşaldığı konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Ayvansarâyî Hasan Paşa'nın medrese altındaki çeşme ve sebili içerisine[2369], Semavi Eyice ise sebile yada arkadaki bir hücreye gömüldüğü görüşünü savunur[2370]. Ayrıca Atina'daki Benaki Müzesinde Hasan Paşa'ya ait 1844 ve 1845 envanter numaralı iki altın miğfer olduğu, bunların muhtemelen türbenin içinin boşaltılması sırasında yurt dışına kaçırıldığı tahmin edilmektedir[2371].

Kesme taştan yapılan medrese, geleneksel plan şemasının dışında farklı bir anlayışta inşa edilmiştir. XVI. Yüzyıl içerisinde bu tarzda inşa edilmiş medrese yapısı bulunmaması yapıyı önemli kılmaktadır. Bu yüzden de münferit planlı medreseler içerisinde değerlendirilmektedir. Medresenin böyle bir plan şemasında inşa edilmesindeki temel sebeplerden birisi inşa edildiği arsanın küçük olmasından kaynaklanmaktadır. Z. Nayır, medresenin farklı bir plan şemasına sahip olmasının gerekçesini sıkışık bir yöreye yerleşme zorluğundan ortaya çıkan özel durumuyla ilgi çektiği, iki katlı oluşunu etkileyen temel nedenin ise küçük arsaya fazla gelen bir program uygulaması olarak açıklar[2372]. Hasan Paşa medresesi cepheleri etrafında bitişik yapılaşmadan dolayı üç cephesi görülebilmektedir. Diğer cephesi ise sağır tutulmuştur. Beden duvarları düzgün kesme taştan yapılmış, iç mekanda ise yer yer almaşık duvar örgüsüne yer verilmiştir (Çiz. 252).

Batı cephe 14.05m. uzunluğundadır. İki katlı bir görünüme sahip olup düzgün kesme taştan inşa edilmiştir (Foto 1476). Cephe ortasında eksenden kuzeye kaydırılmış giriş açıklığı yerleştirilmiştir. Kapıya üç basamaklı bir merdivenle ulaşılmaktadır. Dikdörtgen bir çerçeve içerisine alınmış taçkapı 2.90m. yüksekliğinde 2.07m. genişliğindedir. Giriş açıklığının genişliği 1.57m., yüksekliği 2.40m., derinliği 1.40m. olup basık kemerlidir. 0.32m. yüksekliği olan giriş açıklığı kemeri yedi taştan örülmüştür. Kemer üzerindeki üçgenimsi yüzeyler boş bırakılmıştır. Kapının söveleri 0.25m. genişliğinde, 0.20m. derinliğinde olup kesme taştandır. Kemerin üzerinde 2.07x0.80m. ölçülerinde yatay dikdörtgen formlu mermer levha üzerine yazılmış tamir kitabesi yerleştirilmiştir (Çiz. 253). Talik hatla kabartma tekniğinde yazılmış kitabe üç satır altı mısradan oluşmaktadır. Her bir satır 0.15m. genişliğinde olup 1cm. kalınlığında ince satır çizgileri ile ayrılmıştır. Her bir mısra enine dikdörtgen formlu olup kısa kenarları bursa kemeri şeklinde düzenlenmiştir. Giriş açıklığının

---

[2367] Ayvansarâyî, *age.*, s.144.
[2368] T. Öz, *age.*, s.66.
[2369] Ayvansarâyî, *age.*, s.144.
[2370] S. Eyice, *agn.*, s.5.
[2371] S. Eyice, *agm.*, s.6.
[2372] Z. Nayır, *age.*, s.24.

iki yanına dikdörtgen formlu, ahşap doğramalı, demir parmaklıklı birer pencere yerleştirilmiştir. Pencereler 0.70m. genişliğinde, 1.55m. yüksekliğinde olup dikdörtgen formlu düz atkı taşlıdır (Foto 1477). Cephenin kuzeye yakın köşesine kesme taştan, sivri kemerli bir çeşme bulunmaktadır. Çeşme nişi 1.33m. genişliğinde, 2.62m. yüksekliğinde, 0.44m. derinliğindedir. Nişin yüzeyinde iki adet taslık kaşkemerli olarak tasarlanmıştır. Çeşmenin üzerinde 0.60m. çapında II. Mahmud'a ait bir tuğra yerleştirilmiştir (Foto 1478). Cephenin güneye yakın köşesinde ise tuğladan 3.40m. genişliğinde, 3.55m. yüksekliğinde 1.34m. derinliğinde yarım daire kemerli dükkan camekanla kapatılmıştır. Birinci katın batıya bakan cephesinde dikdörtgen formlu, düz atkılı, demir parmaklıklı altı pencere açıklığı bulunmaktadır. Pencereler 0.75m. genişliğinde, 0.75m. derinliğinde, 1.75m. yüksekliğindedir.

Kuzey cephe 14.83m. uzunluğundadır. Kesme taştan yapılmış olup iki katlı bir görünüme sahiptir. Medresenin bulunduğu bölgede 1865 yılında meydana gelen yangında hasar görmüş, akabinde cadde ve sokakların tekrar düzenlenmesi için Islâhât-ı Turuk Komisyonu'nun hazırladığı plan çerçevesinde yapının bir bölümü istimlak edilmiştir[2373]. Özellikle yapının kuzey cephesi önünden geçen Kazım İsmail Gürkan Caddesinin açılması sırasında yaklaşık 4.50m.lik bölümü yola gitmiştir. Bundan dolayı yapı kuzeydeki önemli bir kısmını kaybetmiştir. Günümüzdeki mevcut durumuyla zemin katın kuzeye bakan cephesinde beden duvarından dışarı doğru çıkıntı yapan dört adet kesme taştan payanda görünümlü duvar kalıntıları gözükmektedir. Cephenin kuzeybatı köşesinde iki adet sivri kemerli niş bulunmaktadır. Bunlardan köşeye yakın olanı 1.08m. genişliğinde, 3.54m. yüksekliğinde, 0.59m. derinliğinde olup kapı olarak düzenlenmiştir. Diğeri ise 1.59m. genişliğinde, 0.70m. derinliğindedir. Zeminden yüksek tutulmuş nişin alt bölümü moloz taş örgülüdür. Kuzeydoğuda ise iki duvar kalıntısı arasına yerleştirilmiş 2.40m. genişliğinde sivri kemerli bir açıklık bulunmaktadır. Birinci katın kuzeye bakan cephesi ise yıkıldığı için özgün halinin nasıl olduğu tam olarak bilinmemektedir (Foto 1479).

Güney batı cephe 6.56m. uzunluğundadır. Arazi yapısından dolayı bu cephe içeri doğru pahlanmıştır. Kesme taştan inşa edilen cephe diğer cephelerde olduğu gibi iki katlı bir görünüme sahiptir. Beden duvarları kaval ve iç bükey bir kornişle sonlandırılmıştır. Cephenin doğusunda bodrum kata girişi sağlayan, ahşap doğramalı kapı açıklığı yerleştirilmiştir. Dikdörtgen bir çerçeve içerisine alınmış kapı kesme taştan basık kemerlidir. Kemer üzerindeki üçgenimsi yüzeyler boş bırakılmıştır. Üzerinde sivri kemerli hafifletme kemeri de kesme taştandır. Kemer aynası sağır tutulmuş olup kesme taş örgülüdür. Cephenin batıya yakın köşesinde ise 2.90m. genişliğinde, 1.35m. derinliğinde tuğladan yarım daire kemerli geniş açıklık dükkan mekanına açılmaktadır. Birinci katın bu cephesinde 0.77m. genişliğinde, 1.37m.

[2373] S. Eyice, *agm.*, s.6.

yüksekliğinde, dikdörtgen formlu, ahşap doğramalı, demir parmaklıklı üç pencere açıklığı bulunmaktadır (Foto 1480).

Doğu ve güney cephe yandaki yapılaşmadan dolayı sağır tutulmuştur.

Medresenin ***bodrum kata*** giriş Molla Fenari Sokak üzerinden sağlanmaktadır. Güneybatı cephenin doğuya yakın köşesine yerleştirilmiş basık kemerli bir kapı ile ulaşılmaktadır. Kapı açıklığından on basamaklı bir merdivenle inilen bodrum kat bir koridor ile üç hücreden oluşmaktadır. Bodrum katın zemin katla doğrudan bir bağlantısı olmayıp girişi bağımsız olarak tasarlanmıştır. Merdivenlerden 1.53x1.25m. ölçülerinde kareye yakın dikdörtgen planlı merdiven sahanlığına inilir. Sahanlığın kuzeyinde bulunan bir açıklıkla da doğu-batı doğrultusunda, dikdörtgen planlı, üzeri tuğladan beşik tonoz örtülü koridora ulaşılır. Koridorun güneyinde yan yana sıralanmış üç hücre bulunmaktadır. Bunlardan batıda olanı0.61m. genişliğinde, 0.61m. yüksekliğinde, 0.40m. derinliğinde bir kapı ile ulaşılan su deposu bulunmaktadır. İçten 1.95x1.74m. ölçülerinde hemen hemen kare planlı olup üzeri tonoz örtülüdür.

Ortadaki ikinci hücreye kuzey cephede yer alan 3.20m. genişliğindeki bir açıklıkla ulaşılmaktadır. 3.31x1.32m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı olup üzeri tuğladan beşik tonoz örtülüdür. Güneydoğu köşede yer alan üçüncü hücreye eksenden batıya kaydırılmış 0.95m. genişliğinde bir açıklıkla ulaşılır. 4.28x2.03m. ölçüsünde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı olup üzeri beşik tonoz örtülüdür. Yan ve arka cepheleri sağır tutulmuştur. Bodrum katın duvarları moloz taş ve tuğladan almaşık tekniktedir. Zemini toprak olup üst örtüsü ise tuğladandır.

Zemin kata, batı cephede yer alan giriş açıklığından ulaşılmaktadır. Kapı açıklığından doğu-batı 3.98m., kuzey-güney 3.50m. ölçülerinde kareye yakın dikdörtgen planlı giriş holüne ulaşılır. Üzeri tuğladan aynalı tonoz örtülüdür. Batı cephesinde giriş açıklığının iki yanında zeminden 1.00m. yüksekliğinde, 0.76m. genişliğinde, 1.65m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu birer pencere yerleştirilmiştir. Kuzeybatısında bulunan 1.20m. genişliğinde basık kemerli bir açıklıkla 4.04x1.20m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı tonoz örtülü bir koridora ulaşılır. Ortada 0.20m. kalınlığında, 1.04m. genişliğinde, 2.09m. yüksekliğinde basık kemerle üst örtü itibariyle iki bölüme ayrılmıştır. İlk bölüm 1.73x1.20m. ölçüsünde dikdörtgen planlı olup üzeri 4.07m. yüksekliğinde tuğla tonoz; ikinci bölüm ise 2.06x1.23m. ölçülerinde dikdörtgen planlı olup üzeri 3.30m. yüksekliğinde sivri beşik tonoz örtülüdür. Koridorun kuzeyinde dışarıya çıkışı sağlayan 1.08m. genişliğinde, 3.54m. yüksekliğinde, 0.59m. derinliğinde sivri kemerli bir açıklık yerleştirilmiştir (Foto 1481-1482).

Holün doğusunda basık kemerli bir kapı ile güneyinde sivri kemerli bir niş bulunmaktadır. Niş 0.90m. genişliğinde, 1.20m. derinliğinde, 3.09m. yüksekliğinde tuğladan sivri tonoz örtülüdür. Basık kemerli kapı açıklığı ise 0.37m. derinliğinde, 2.40m.

yüksekliğinde, 1.14m. genişliğindedir. Kapı kemerinin arka yüzeyi kaşkemerli olup iki yanda sütuncelerle yumuşatılmıştır.

Kapı açıklığından doğu-batı doğrultusunda bir koridora, buradan da üzeri açık "L" planlı ***avluya*** ulaşılır (Foto 1483). Koridorun avluya bakan dış köşeleri yarım daire kesitli sütuncelerle yumuşatılmıştır. Avlunun güneyinde 1.55m. genişliğinde basık kemerli bir açıklıkla 6.83x2.30m. genişliğinde doğu-batı doğrultusunda tonoz örtülü bir mekana ulaşılır. Bunun güneyinde iki birimli tuvalet mekanı yerleştirilmiştir. Batısında ise zeminden 0.50m. yükseltilmiş sivri kemerli bir açıklıkla su kuyusunun bulunduğu bölüme ulaşılır. 2.60x2.15m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı olup üzeri tonoz örtülüdür. Kuyunun derinliği 8.00m.dir.

Avlunun güneybatısında 0.76m. genişliğinde, 2.07m. yüksekliğinde, 0.44m. derinliğinde sivri kemerli bir açıklıkla günümüzde mutfak olarak kullanılan bölüme ulaşılmaktadır. 1.93x1.52m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Üzeri tuğladan sivri tonoz örtülüdür. Girişin karşısında yer alan batı cephe 0.74m. derinliğinde sivri kemerle genişletilmiştir. Güneye bakan cephesinde 0.38m. genişliğinde, 0.68m. yüksekliğinde, 0.70m. derinliğinde mazgal formlu tek pencere su kuyusunun ön tarafına açılmaktadır.

Avlunun doğusunda 2.20m. genişliğinde sivri kemerli bir açıklıkla üç bölüm halinde düzenlenmiş mekanlara ulaşılmaktadır. Kapı açıklığına avludan üç basamaklı bir merdivenle çıkılmaktadır. Güneyde yer alan ilk bölüm 2.60x1.15m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı olup üzeri 3.90m. yüksekliğinde tonoz örtülüdür. Bu bölüm içerisinde bir su teknesi bulunmaktadır. Zeminden 0.50m. yüksekliğindeki tekne 1.73x0.88m. ölçülerinde dikdörtgen planlı olup 0.37m. derinliğinde, 1.18m. yüksekliğindedir. Kenar kalınlığı ise 0.14m.dir (Foto 1481-1485).

Ortadaki bölüm 2.76x2.60m. ölçülerinde hemen hemen kare planlı olup üzeri 4.50m. yüksekliğinde beşik tonoz örtülüdür. Kuzeyde yer alan üçüncü bölüm ise 2.56x1.86m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Üzeri aynı doğrultuda beşik tonoz örtülüdür. Doğusunda 0.45m. derinliğinde bir niş, batısında ise 0.90m. genişliğinde, 1.86m. derinliğinde, 2.20m. yüksekliğinde sivri tonoz örtülü kemerli bir niş bulunmaktadır. Kuzeyinde ise sivri kemerli camekanla kapatılmış geniş bir açıklık bulunmaktadır.

Zemin kat giriş açıklığının güneybatısında bağımsız olarak tasarlanmış, arşiv vesikalarında da bahsedilen dükkanlardan birisi olmalıdır. Düzgün olmayan beşgen planlı dükkanın üzeri tonoz örtülüdür. Batı cephesinde 3.85m. genişliğinde, 1.34m. derinliğinde; güneybatıda ise 2.90m. genişliğinde, 1.35m. derinliğinde tuğladan yarım daire kemerli camekanla kapatılmış iki açıklık bulunmaktadır. Doğu ve kuzey duvarları almaşık teknikte olan dükkanın batı ve güneybatı cepheleri ise kesme taştandır. Doğusunda 1.57m. genişliğinde, 1.28m. genişliğinde, kuzey-güney doğrultusunda üzeri tonoz örtülü bir niş açılmıştır.

Avlunun kuzeybatısında altı basamaklı bir merdivenle sahanlığa buradan da duvar içerisine yerleştirilmiş on iki basamaklı döner bir merdivenle de ***birinci kata*** ulaşılmaktadır (Foto 1487). Zemin katta yer alan avlu iki kat yüksekliğinde yapılmış 6.00x2.00m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı olup üzeri açıktır (Foto 1488).

Avlunun batısında iki sütunun taşıdığı üzeri kubbe ile örtülü tek sıra ***revak*** bulunmaktadır. Mermer sütunların 0.35m. çapında olup 2.02m. uzunluğundadır. 0.54x0.54m. ölçülerinde kare bir taban üzerine oturan kaideler 0.31m. yüksekliğindedir. sütun başlıkları 0.37m. yüksekliğinde olup gövde ile birleşim yerleri 6cm. genişliğinde metal bir bilezikle kapatılmıştır. İki sütun arasındaki uzaklık 1.60m.'dir. Sütunlar birbirine ve arkalarındaki duvarlara sivri kemerlerle bağlanmıştır. 2.36x2.36m. ölçülerindeki her bir kare gözün üzeri kubbe ile örtülüdür (Foto 1489). Avlunun kuzey batısında iki kubbeli bir koridor bulunmaktadır. Duvarları kesme taştan olup batısında dikdörtgen formlu tek pencere açıklığı bulunmaktadır. 6.35x1.70m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı koridorun üzeri kesme taştan sivri kemerler üzerine oturan zeminden 4.90m. yüksekliğinde pandantif geçişli tuğladan birer kubbe ile örtülüdür (Foto 1490-1491).

Koridorun kuzeyinde günümüze sadece giriş cephesi ulaşmış ***dershane*** bulunmaktadır. Yapılan çalışmalar neticesinde dershanenin 5.50x5.50m. ölçülerinde kare planlı, üzeri tromplarla geçilen bir kubbe ile örtülü olduğu tespit edilmiştir. Mevcut duvar köşelerinde pandantif başlangıçlarının olmaması kubbeye geçişin tromp olabileceğini güçlendirmektedir[2374]. Caddenin genişletilmesi sırasında 4.50m.lik bölümü yola girmiştir. Kapı açıklığının iki yanında birer adet pencere yerleştirilmiştir. Zeminden 0.15m. yüksekliğinde olup, 0.92m. genişliğinde, 1.40m. yüksekliğinde dikdörtgen formlu olup sivri kemer alınlıklıdır. Üstte ise üç penceresinin olduğu eski resimlerden anlaşılmaktadır (Foto 1492). Kemer aynası kesme taş örgülü olup sağır tutulmuştur. Üstte ise üç pencere olduğunu Z. Ahunbay söyler[2375]. Doğu ve batı cephelerde bulunan pencerelerin alt sırada olanlarının başlangıç bölümleri günümüze ulaşmıştır. Zeynep Ahunbay, dershanenin cephelerinde kıble cephesi hariç altlı-üstlü üçerden altışar pencereli olabileceğini ifade eder[2376].

Revakların arkasında batı cephede 4 ***hücre*** bulunmaktadır (Foto 1493). Bunlardan kuzeybatı köşede olan ilk hücre dernek başkanının odası olarak kullanılmaktadır. Kesme taştan yapılmış doğu cephesinin kuzeydoğu köşesi yarım daire profilli bir sütünce ile yumuşatılmıştır. Eksenden kuzeye kaydırılmış 0.96m. genişliğinde, 1.94m. yüksekliğinde basık kemerli bir kapı ile hücreye giriş sağlanmıştır. İçten 3.80x3.00m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Üzeri zeminden 5.13m. yüksekliğinde, 2.80m. çapında tromplarla geçilen bir kubbe ile örtü-

[2374] Z. Ahunbay, *agm.*, s. 490.
[2375] Z. Ahunbay, *agm.*, s. 490.
[2376] Z. Ahunbay, *agm.*, s. 490.

lüdür. Zemini 0.36x0.36m. ölçülerinde kare formlu tuğlalarla kaplıdır. Hücrenin batı cephesinde ortada ocak, iki yanda birer pencere bulunur (Çiz. 254). Pencereler zeminden 0.43m. yüksekliğinde olup 0.74m. genişliğinde, 0.69m. derinliğinde, 1.66m. yüksekliğinde dikdörtgen formludur. Pencere söveleri 0.26m. genişliğinde, 0.13m. derinliğinde yek pare taştandır. Cephe ortasında bulunan ocak zeminden 0.43m. yüksekliğindedir. ocak nişi 0.75m. genişliğinde, 0.45m. genişliğinde dikdörtgen planlıdır. 2.43m. yüksekliğindeki ocak üçgen alınlıklıdır. Kuzey ve güney cephelerde ikişer, doğuda giriş kapısının güneyinde bir dikdörtgen nişi bulunur. Zeminden 0.48m. yüksekliği olan nişler 0.97m. genişliğinde, 0.28m. derinliğinde, 1.68m. yüksekliğinde dikdörtgen formludur (Foto 1494-1499).

Cephe ortasında yer alan ikinci hücreye doğu cephede eksenden kuzeye kaydırılmış basık kemerli bir kapı ile girilmektedir. Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı olup üzeri tromplarla geçilen bir kubbe ile örtülüdür. İç düzen ve boyutları itibariyle bir nolu oda ile aynıdır. Batı cephesinde ortada ocak iki yanda birer pencere, kuzey ve güneyde ikişer, doğuda girişin güneyinde bir dikdörtgen niş bulunur.

Üçüncü hücreye doğu cephede bulunan bir kapı ile giriş sağlanmıştır. Beşgen planlı odanın üzeri kubbe ile örtülüdür. Duvar uzunlukları kuzeyden itibaren 3.82m., 1.90m., 2.62m., 2.85m., 1.67m. uzunluğunda değişiklik göstermektedir. Kuzey duvar yüzeyinde bir niş, batı ve güneybatı kenarlarda birer pencere ile birer niş, güney cephe sağır tutulmuştur. Batıda yer alan pencere zeminden 0.70m. yüksekliğinde olup 0.75m. genişliğinde, 1.40m. yüksekliğinde; güneybatıda olanı ise zeminden 0.40m. yüksekliğinde, 0.75m. genişliğinde, 1.40m. yüksekliğinde dikdörtgen formludur. Batıdaki niş 0.70m. zeminden yüksekliği olup, 0.50m. derinliğinde, 0.72m. genişliğinde, 1.40m. yüksekliğinde iken diğer niş ise zeminden 0.40m. yüksekliğinde, 0.35m. derinliğinde, 0.67m. genişliğinde, 1.63m. yüksekliğinde dikdörtgendir.

Güneybatı köşede yer alan dördüncü hücreye eksenden kuzeye kaydırılmış bir kapı ile girilir. Kapı açıklığından girilen hücre 2.99x2.99m. ölçülerinde kare planlı olup üzeri pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Yan cepheleri sağır tutulmuştur. Güneye bakan cephesinde 0.60m. genişliğinde, 1.00m. yüksekliğinde iki dikdörtgen pencere açıklığı ile aydınlatılmıştır.

Doğu cephede tuvalet mekanı ve üç hücre bulunmaktadır. Güneydoğu köşede yer alan ***tuvalete*** batı cephede bulunan bir kapı ile girilmektedir. "L" plan şemasına sahip olup cepheleri sağır tutulmuştur. Güney tarafı kubbe, diğer bölüm ise tonoz örtülüdür. Tuvaletin kuzeyinde yer alan ilk oda batı cephede eksenden kuzeye kaydırılmış bir kapı ile girilmektedir. 3.00x3.00m. ölçülerinde kare planlı hücrenin kuzey duvarı içeri doğru çekilmiştir. Kapının güneyi ile kuzey cephede birer pencere açıklığına yer verilmiştir. Doğu cephede ortada ocak, iki yanında birer niş yerleştirilmiştir.

Cephe ortasında yer alan ikinci hücre batı cephede eksenden güneye kaydırılmış bir kapı ile giriş sağlanmıştır. 3.00x1.82m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Üzeri pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Kapı açıklığının kuzeyi ile güney cepheden eksenden batıya kaydırılmış birer pencere ile aydınlatılmıştır.

Kuzeydoğuda yer alan diğer hücreye kuzeybatı köşeye yerleştirilmiş 2.03m. yüksekliğinde, 1.01m. genişliğinde bir kapı ile ulaşılmaktadır. Kapı kemeri 0.30m. genişliğindedir. Kare planlı hücrenin üzeri pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Batı cephesine yerleştirilmiş 0.75m. genişliğinde, 1.59m. yüksekliğinde, demir parmaklıklı, iki dikdörtgen pencere ile aydınlatılmıştır. Doğuda ortada ocak iki yanda birer niş ile güney cephede iki niş yer alır. Kuzey cephe ise sağırdır.

Süsleme Özellikleri: Medrese süsleme açısından sadedir. Cepheler düzgün kesme taş kaplı olup pencerelerle hareketlendirilmiştir. Basık kemerli giriş kapısı ile üzerinde yer alan mermer üzerine yazılmış tamir kitabesi ile çeşme üzerinde II. Mahmud'a ait tuğra dikkati çekmektedir. Sivri kemerli çeşme, niş yüzeyindeki kaş kemerli iki taslık dışında sade tasarlanmıştır. Medresenin içerisi de dışı gibi sadedir. Dershanenin mermerden yapılmış kapı ve pencerelerinin lento ve söveleri silmelerle hareketlendirilmiştir. Üst örtüde kubbeler kurşun kaplıdır. Hücre içlerinde yer alan ocakların üst örtüye yansıyan sekizgen gövdeli, taş külahlı bacaları üst örtüye hareketlilik kazandırmıştır (Foto 1500).

Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu: Paye bakımından 50'li olan medrese 1063/1652-53 tarihinde dahili hükmünde yer almaktaydı[2377]. 1792 yılına ait İstanbul medreseleri nüfus defterinde dokuz hücre ve dokuz talebesi[2378], 1869'da bir müderris ile sekiz talebe[2379], 1914 İstanbul Medreseleri teftiş raporunda ise 16 talebenin bulunduğu ancak 14 talebenin ikamet edebileceği belirtilmiştir[2380].

Osmanlı arşivinde yer alan belgelerden medresenin zaman içerisinde onarım geçirdiği anlaşılmaktadır. Tespit edilebilen en erken tarihli onarım 1790 tarihli olup medrese, sebil ve su yolları vakfın mütevellisi olan türbedâr Hafız Mehmed Efendi tarafında tamir edilmiştir[2381].

1240/1825 tarihli diğer bir belgede medrese, sebil, çeşme vve türbenin uzun zamandır tamir edilmediği belirtilmiştir. Bu tamiratın 2.437 kuruşa mal olacağı hesaplanmıştır[2382]. Medrese, 27 Zilhicce 1241/2 Ağustos 1826'de meydana gelen yangında hasar gören yapı Sultan II. Mahmud tarafından 1247/1831 yılında tamir edilmiştir[2383]. Bu tamiratla alakalı Osmanlı Arşivinde yer alan belgede 36.712,5 kuruşa

---

2377 C. Baltacı, *age.*, s. 446.
2378 N. Aktaş, *agt.*, s. 69; M.S. Kütükoğlu, *age.*, s. 69.
2379 M.S. Kütükoğlu, *age.*, s. 69.
2380 M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 40.
2381 M. Alper, *agm.*, s.120; BOA, 1202-1205 Tarih, EV.HMH d. 6675/3.
2382 M. Alper, *agm.*, s.120; BOA, 29 Zilhicce 1240 HAT 1444/59344.
2383 S. Eyice, *agm.*, s.6; A. Özcan, "Hadım Hasan Paşa", *TDVİA*, S. 15, 1997, s. 6.

onarımı yapılmıştır[2384]. 1282/1865 yılında meydana gelen yangında tekrar hasar görmüştür[2385]. Akabinde cadde ve sokakların tekrar düzenlenmesi için Islâhât-ı Turuk Komisyonu'nun hazırladığı plan çerçevesinde yapının bir bölümü istimlak edilmiştir[2386].

Aynı tarihlerde tamirat Ruznamçesisi Hasan Efendi tarafından medresenin kurşunları ve taşları elden geçirilmiştir. Bu tamiratın 1.185 kuruşa mal olduğu belirtilmiştir[2387]. Charles Edward Goad tarafından 1904 yılında İstanbul yangın sigortaları için hazırlanmış haritada medrese sağlam bir vaziyette olduğu plan şemasından anlaşılmaktadır (Foto 1501).

20 Ağustos 1330/1914 İstanbul Medreseleri teftiş raporunda ikisi birer kişilik, altısı ikişer kişilik 8 odası olduğu, çamaşırhane, gusülhane, abdesthanesi ve diğer birimlerinin harap olduğu ve talebe iskânına uygun olmadığı, alt kat avlusu işgal edildiğinden çevresinin daraldığı, iyi şekilde tamir edilirse güzel bir medrese olacağı belirtilmiştir. Aynı raporda ikisi dışardan 16 talebesi bulunduğu ancak 14 kişinin ikamet edebileceği yazılıdır[2388]. 1918 tarihinde medrese yangınzedeler tarafından işgal edilmiştir[2389]. C. Baltacı medresenin üst katının mesken olarak kullanıldığını, altında atölyeler ve dükkanların bulunduğunu, çeşme içinde bulunan türbenin yerinin yazıhane olarak kullanıldığını söyler[2390]. Fatih Belediyesi tarafından 2012 yılında restorasyonu yapılan medrese binası Yeni Dünya Vakfı tarafından kullanılmaktadır. Medrese binası, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 19.01.1980 gün ve 11689 sayılı kararı ile 29Haziran 1995 yılında tescil edilmiştir[2391].

2384 M. Alper, *agm.*, s. 120; BOA, 29/Z /1245 (Hicrî) HAT 1651/4

2385 M. Cezar, *agm.*, s. 375; Z. Ahunbay, *agm.*, s. 489.

2386 A. Özcan, *a.g.m*, s 6; S. Eyice, *agm.*, s.6; Z. Ahunbay, *agm.*, s. 489.

2387 M.S. Kütükoğlu, *age.*, s. 69; EV. Nr. 18884, vr. 12a.

2388 M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 40.

2389 M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 40.

2390 C. Baltacı, *age.*, s. 445.

2391 İstanbul Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Müdürlüğü Arşivi.

3.58. Manisa Gölmarmara Halime HatunMedresesi

Yeri: Halime Hatun Külliyesi, Manisa ili Gölmarmara ilçesi, Yeni Cami Mahallesi, Talat Paşa Sokak No:16'da, 39 pafta, 3347 parselde, Şahuban Cami'inin kuzeyinde bulunur. Halime Hatun külliyesi cami, medrese (darü'l hadis), imaret, sıbyan mektebi, han, kahvehane, misafirhane, çeşme ve dükkânlardan oluşmaktadır (Çiz. 255)[2392]. Bu yapılardan sıbyan mektebi, muallimhane, han ve dükkânlardan bir bölümü günümüze ulaşmamıştır (Foto 1502). XVII. yüzyıl sonunda külliyeye gelir getirmek için çifte hamam ilave edilmiştir[2393]. Külliyenin merkezinde cami, caminin kuzeyinde medrese, cami ve medresenin doğusunda imaret, imaretin güneyinde çifte hamam yer alır[2394]. Eğimli bir arazide inşa edilmesinden dolayı cami ve medrese eğimin fazla olduğu batı tarafta, imaret ve hamam ise eğimin az olduğu doğu tarafta konumlandırılmıştır. Topografyadan dolayı medresenin doğu cephesi iki katlı bir görünüme sahiptir.

Bânîsi: Külliyenin bânîsi Osmanlı Sultanı III. Mehmet'in (1595-1603) sütannesi (Dayesi)[2395] Halime Hatun'dur[2396]. Halime Hatun, III. Mehmet'in lalası ve sadrazamı Lala Mehmet Paşa ile evlenmiştir. III. Mehmet'in Halime Hatun'a vermiş olduğu mülk ile adı geçen külliyeyi inşa ettirmiştir[2397]. Halime Hatun vakfiyesinde de belirtildiği üzere Gölmarmara'da günümüze ulaşmayan türbesine defnedilmiştir[2398].

İnşa Tarihi: Halime Hatun Külliyesini[2399] oluşturan cami, medrese, imaret ve dükkanlar üzerinde inşa tarihini gösteren herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Halime Hatun yaptırdığı eserler için hazırlatmış olduğu vakfiyesi 1011/1601 tarihlidir. Külliyenin de vakfiyenin düzenlendiği tarihte veya bundan birkaç yıl önce yapılmış olmalıdır[2400].

[2392] N. Ö. Fındık, "Gölmarmara Halime Hatun Külliyesi", *Türk Etnografya Dergisi*, XX, Ankara 1997, s.131.

[2393] Halime Hatun'un 1601 tarihli vakfiyesinde külliyeyi meydana getiren yapılar arasında Cami, medrese (darü'l hadis), imaret, sıbyan mektebi, han, kahvehane, misafirhane, iki fırın ile dükkanlar yer almaktadır. Külliyeye gelir getirmek amacıyla yapılmış elli adet bulunduğu yazılıdır. Bunlardan kırk tanesi cami ve darü'l hadise, altı tanesi imarete, dört tanesi ise sıbyan mektebine bitişik olarak yapılmıştır.

[2394] O. Aslanapa, *age.*, s. 317.

[2395] Dâye: Padişahların kızlarını veya şehzadelerini süt emzirmek için tutulan veya satın alınan cariyelerdir. Bu kişilere Taye yada sütnine de denir. Bkz. M. Ç. Uluçay, *Harem II*, Ankara 1992, s.138.

[2396] M. Ç. Uluçay, Manisa Tarihinde Hayırlar ve Vakıflar 2, (H.1060-1650'den sonra), 1950, s. 70; M. Ç. Uluçay, Manisa'daki Sarây-î Âmire ve Şehzadeler Türbesi H.849/H.1296, İstanbul 1941, s.10; O. Aslanapa, Osmanlı Devri Mimarisi, İstanbul 1986, s.315-317.

[2397] M. Ç. Uluçay, *Harem II*, s.139; O. Aslanapa, *age.*, s. 315.

[2398] N. Ö. Fındık, *agm.*, s.135.

[2399] Külliye hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. O. Aslanapa, *age.*, s.315-317; N. Ö. Fındık, *agm.*, s.131-162; H.S. Ünalan, *Akhisarve Gölmarmara'daki Türk Anıtları*, Ege Üniversitesi S.B.E. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1998, s.105-111; Ş. Çakmak, "Gölmarmara Halime Hatun İmareti Restitüsyon ve Restorasyon Önerileri", *Sanat Tarihi Dergisi*, S. XVIII/1, Nisan 2009, s.25-49.

[2400] N. Ö. Fındık, *agm.*, s. 133; H. S. Ünalan, *agt.*, s. 76; Ş. Çakmak, *agm.*, s.26.

Vakfiyesi: Halime Hatun'un vakfiyesi Ankara VGM Arşivinde 2232 nolu defterde kayıtlı 1011/1601 tarihli vakfiyede talebeye 3, müderrise 5 akçe ücret ödenmesi yönünde bilgiler bulunmaktadır[2401]. Medrese avlusunda bir şadırvanın bulunduğu da vakfiyeden anlaşılmaktadır. M. Ç. Ulucay, 1147/1734-1735 tarihinde vakfın gelirinin kalmadığını arşiv vesikalarına dayanarak ifade eder[2402].

Mimarı: Külliyenin mimarı bilinmemektedir.

Malzeme ve Teknik: Medresenin inşa malzemesi moloz taş ve tuğladır. Beden duvarları iki-üç sıra taş, iki sıra tuğladan almaşık tekniğindedir. Beden duvarlarının örgüsünde tuğla parçaları yer yer dolgu malzemesi olarak da kullanılmıştır. Kesme taş kapı ve pencerelerinin, kemerlerinde, atkı, söve ve eşiklerinde; tuğla pencere alınlıklarında hafifletme kemerlerinde, ocak ve bacalarda; ahşap, öğrenci hücreleri ve dershane/mescidin kapı ve pencere doğramaları, dolap kapaklarında; metal avluya girişi sağlayan kapıların kapı kanatlarında, pencere parmaklıklarında; oluklu kiremit üst örtü kaplamasında; Marsilya kiremit avlunun kuzeyinde yer alan helanın üst örtüsünde; mermer ise avlu ortasında yer alan havuzda kullanılmıştır. Odaların zemini kare formlu tuğla döşelidir.

Plan ve Mimari Özellikleri: Halime Hatun Medresesi cami merkezli külliye içerisinde bulunan bağımsız tipte inşa edilmiş bir eğitim yapısıdır. Eğimli bir arazide inşa edilmesinden dolayı doğu cephesi iki katlı bir görünüme sahiptir.

Medrese dıştan 22.18x27.60m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen bir alana oturmaktadır. Moloz taş ve tuğladan inşa edilen medrese açık avlulu, tek katlıdır. Medresenin avlusuna biri kuzeyde diğeri güneyde iki kapı ile ulaşılır. Dikdörtgen planlı avlunun ortasında mermerden bir havuz yer alır. Avlunun doğu ve batısında karşılıklı olarak dizilmiş hücreler ile batı kanat ortasına konumlandırılmış dershane bulunur. Camiye dikey istikamette sıralanmış hücreler doğu kanatta altı, batı kanatta 4 tane olmak üzere toplamda 10 hücreye sahiptir. Batı kanatta yer alan hücrelerin ortasına dershane yerleştirilmiştir (Çiz. 256).

Halime Hatun Medresesi cephe düzeni açısından moloz taş ve tuğladan inşa edilmiştir. Beden duvarları bazı yerlerde iki bazı yerlerde tek sıra tuğla kirpi saçakla sonlandırılmıştır. Sade tutulan cephelerde herhangi bir süsleme öğesi bulunmamaktadır. Cephelerde hareketliliği sağlayan unsurlar hücrelerin ve dershanenin dışarıya açılan pencereleridir. Ayrıca duvarların üst kısımları ile üst örtü kaplamasında kullanılan oluklu kiremit kaplaması da hareketliliği sağlamaktadır.

[2401] Vakfiyede külliyenin gelirleri şunlardır: "Halime Hatun cami ve darü'l hadise bitişik ayakkabıcılar çarşısında kırk, imarete bitişik altı, mektebe bitişik dört dükkânın, kahvehane ve misafirhanenin, iki ekmekçi fırınının gelirlerini, imaretin güneyindeki sebze bahçesini ve içinde bulunan bütün ağaçları, III. Mehmet'in kendisine temlik olarak verdiği Kasaplı, Pire, Saz, Buğdaylı, Okçular, Çöp Köylerini, Çeltik Irmağı'nı ve ırmağının suladığı arazileri, İzmir'de Ahmet Çelebi Evleri'ni vakfetmiştir. Halime Hatun'un kendi mallarından on bin altın sikkenin yarısı ile iki yük akçeyi mütevelli Ahmet Bey'e gelir sağlamak amacıyla teslim etmiştir". Bkz. N. Ö. Fındık, agm., s.134.

[2402] M. Ç. Uluçay, *age.*, s. 70, 73.

Güney cephe 27.60m. uzunluğundadır. Cephe yüzeyi günümüzde beton harç sıvalı olup üzeri maviye boyalıdır. Güney cephe moloz taş ve tuğla örgülü olup iki sıra testere dişi ile sonlandırılmıştır. Cephe ortasında beden duvarından 1.20m. güneye doğru çıkıntı yapan taçkapı bulunur. Taçkapı 4.27m. genişliğinde 3.65m. yüksekliğinde olup dikdörtgen bir kütle şeklindedir. Tuğladan inşa edilen ön cephesi sade tutulmuştur. Bir eyvan şeklinde tasarlanmış taçkapı sivri kemerlidir. Kemer 3.10m. yüksekliğindedir. Taçkapının iki yanında karşılıklı olarak yerleştirilmiş yan nişler yarım daire kemerlidir. Zeminden 0.47m. yüksekliğindeki bu nişler 0.60m. genişliğinde, 0.32m. derinliğinde, 1.66m. yüksekliğindedir. Kapı açıklığı 1.32m. genişliğinde, 2.10m. yüksekliğinde olup kesme taştandır. Kapı kemeri yedi sıra taştan geçmeli olarak yapılmıştır. Kapının avluya bakan yüzeyi de dıştan sivri bir kuşatma kemeri içerisine yerleştirilmiş olup eyvan şeklindedir. Taçkapının üstü güneye doğru meyilli olup üzeri oluklu kiremitle kaplanmıştır. Kapının iki yanında köşelere kaydırılmış olarak birer adet pencere bulunur. Pencereler 0.66m. genişliğinde, 0.82m. derinliğinde, 1.30m. yüksekliğinde dikdörtgen formludur. Pencerelerin lento ve söveleri kesme taştandır. Pencerenin üzerinde tuğladan sivri kemerli içerisi sağır tutulmuş hafifletme kemerli yerleştirilmiştir (Foto 1503-1504).

Medresenin ***kuzey cephesi*** 26.60m. uzunluğunda olup moloz taş örgülü olup aralarda tuğla dolgu malzemesi olarak kullanılmıştır. Beden duvarlarının üzeri orta bölümde taş harpuştalı üzeri oluklu kiremitle kaplıdır. Odaların bu cephesi tek sıra testere dişi ile sonlandırılmış olup üzeri oluklu kiremit kaplıdır. Eğimli bir arazide inşa edilmesinden dolayı beden duvarlarının yüksekliği batıdan doğuya doğru gidildikçe artmaktadır. Doğu ve batı kanat üzerindeki odaların kuzeye bakan duvarları hariç arada kalan duvar örgüsünün son onarımlar sırasında yapıldığı diletasyon izlerinden anlaşılmaktadır. Medresenin kuran kursu olarak kullanıldığı dönemde avlunun kuzeyine görevlinin kalması için bir evin bulunduğu bilinmektedir. Son onarımlarda bu ev yıkılarak kaldırılmış, mevcut izlerden hareketle de kuzey duvar tamamlanmıştır. Kuzey cephe ortasında 2.20m. genişliğinde, iki kanatlı demir doğramalı, dikdörtgen formlu bir kapı yerleştirilmiştir. Kapının etrafı üç yönden "U" şeklinde dikdörtgen bir çerçeve içerisine alınmıştır. Kapının üzeri oluklu kiremit kaplı tek yöne eğimli bir sundurma eklenmiştir. Aynı uygulama kapının avluya bakan iç yüzeyinde de görülür. Kapı açıklığına doğuda bulunan üç basamaklı bir merdivenle ulaşılır. Cephe yüzeyinde kapı açıklığından başka herhangi bir açıklık bulunmamaktadır (Foto 1505).

Doğu cephe 23.77m. uzunluğundadır. Arazinin eğiminden dolayı bu cephe diğer cephelere göre daha yüksek tutulmuştur. Cephe yarıya kadar moloz taş, üst bölümü ise iki sıra moloz taş iki sıra tuğladan almaşık teknikte yapılmıştır. Doğu cephe üzerinde herbiri bir hücreye açılan altı pencere vardır. 0.70m. genişliğinde, 0.86m. derinliğinde, 1.50m. yüksekliğinde, dikdörtgen şekilli ve demir parmaklıklı bu pencerelerin 0.20m. enindeki atkı, söve ve eşikleri yekpare kesme taştandır. Alınlık-

ları tuğladan birer sivri kemerle sınırlandırılmıştır. Kemerin etrafı da tek sıra tuğla dizisiyle kuşatılmıştır. Alınlığın içerisi moloz taşla doldurulmuştur. Beden duvarı tuğladan iki sıra testere dişi ile son bulur (Foto 1506).

Batı cephe 22.18m. uzunluğundadır. Üç sıra moloz taş iki sıra tuğladan almaşık tekniğinde yapılmış olup beden duvarları tek sıra testere dişi ile sonlandırılmıştır. Cephe ortasında beden duvarından 2.70m. batı yönde dışarı taşırılmış dershane/mescit mekanı yerleştirilmiştir. Dershanenin batıya bakan cephesi 7.34m. genişliğindedir. Bu cephede altta 0.76m. genişliğinde, 0.90m. derinliğinde, 1.50m. yüksekliğinde dikdörtgen şekilli, ahşap doğramalı ve demir parmaklıklı bu pencerelerin atkı, söve ve eşikleri yekpare kesme taştandır. Alınlıkları tuğladan birer sivri kemerle sınırlandırılmıştır. Kemerin etrafı da tek sıra tuğla dizisiyle çevrelenmiştir. Alınlığın içerisi moloz taşla doldurulmuştur. Üst sırada yer alan 1.15m. yüksekliğindeki yuvarlak formlu pencere alt sırada yer alan dikdörtgen şekilli iki pencereyi ortalamaktadır. Pencerenin etrafı tuğladan tek sıra tuğla dizisiyle sınırlandırılmıştır. Dershane taşıntısının kuzey ve güney duvarlarında birer adet alt pencere ile üst sırada cepheyi ortalayacak şekilde yerleştirilmiş dairevi formlu tek pencere vardır. Pencereler tasarım açısından diğer pencerelerle aynı özelliktedir. Dershanenin kuzey ve güneyinde ikişer hücresi bulunur. Bu hücrelerin batıya bakan cephelerine açılmış birer pencere ile aydınlatılmıştır. Pencereler form olarak diğer doğu cephedeki pencerelerle aynı özelliktedir. Pencereler odaların batıya bakan cephesinin tam ortasında olmayıp güneydeki hücrelerin pencereleri kuzeye; kuzeydeki hücrelerin pencereleri güneye doğru kaydırılmıştır (Foto 1507-1508).

Medresenin avlusuna biri güneyde diğeri kuzey cephe ortasına yerleştirilmiş iki kapıdan ulaşılır[2403]. Bu kapılardan güneyde olan asıl giriş kapısı olarak düzenlenmiş olup basık kemerlidir. İçte basık kemerin üzeri kaş kemerle örtülmüştür. ***Avlu***, 22.26x12.25m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Avlunun etrafı revaksız olup, revaklı olduğuna dair herhangi bir iz yada kalıntı mevcut değildir. Ancak doğu ve batı kanat üzerinde yer alan hücreler ile dershanenin avluya bakan cephelerine tek yöne eğimli oluklu kiremit kaplı sundurma eklenmiştir (Foto 1509).

Avlunun ortasında mermerden yapılmış 1.95x1.95m. ölçülerinde kare planlı bir ***havuz*** bulunur. Havuzun dört cephesine birer musluk yerleştirilmiş, her musluğun karşısına birer oturak ile önüne de su gideri için yalak yerleştirilmiştir. Havuzun üzeri dört demir ayak tarafından taşınan bir üst örtü ile kapatılmıştır. Avlunun zemini taş kaplıdır. Avlunun güney duvarında giriş kapısının iki yanında 0.66m. genişliğinde dikdörtgen şekilli, atkı, söve ve eşikleri yekpare kesme taştandır. Avlunun kuzeydoğusunda tuğla malzemeden yapılmış kare planlı hela mekanı son

[2403] Bu kapılardan kuzeyde olanı son onarımlar sırasında açılmıştır. Özgün durumda burada kapı olup olmadığı bilinmemektedir. Ancak medresede yapılan onarımlar sırasında avlunun kuzeyinde Kur'ân kursunda görev yapan hocanın kalması için bir evin bulunduğu bilinmektedir.

onarımlar sırasında eklenmiştir. Üzeri tek yöne eğimli Marsilya tipi kiremitle kaplı bir çatı ile örtülüdür. Tuvalet mekanına giriş doğu cephede bulunan tek kanatlı ahşap doğramalı, dikdörtgen formlu bir kapı açıklığı ile sağlanmıştır (Foto 1510).
Avlunun doğusuna altı, batısına dört hücre ile batı cephe ortasına yerleştirilmiş dershane/mescit mekanı karşılıklı tek sıra halinde dizilmiştir. Odaların avluya açılan birer kapısı ve penceresi ile dışarıya açılan birer adet penceresi vardır. Avluya bakan cephelerinde üzeri tek yöne eğimli oluklu kiremitle kaplı birer sundurma eklenmiştir. Kapı ve pencerelerin lento ve söveleri yekpare kesme taştandır. Üzerlerinde tuğladan basık kemerli birer hafifletme kemeri yerleştirilmiştir. Her odanın içerisinde birer adet ocak[2404] ile duvarlara farklı büyüklükte nişler açılmıştır. Hem doğu hem de batı kanat üzerinde odaların ortada geniş bir kemerle birleştirilerek tek mekan haline getirildiği uygulamalarla da karşılaşılmaktadır. Kare planlı hücrelerin üzeri taş ve tuğladan almaşık tekniğinde yapılmış sekizgen kasnak üzerine oturan pandantiflerle geçilen birer kubbe ile örtülüdür. Hem beden duvarları hem de kubbe kasnakları testere dişi ile sonlandırılmıştır. Kubbelerin üzeri oluklu kiremitle kaplanmıştır. Batı cephe ortasında yer alan dershane beden duvarlarından dışarı taşırılmıştır. Dört cephesi ile kubbe kasnağına açılan pencerelerle oldukça aydınlık bir mekan olması sağlanmıştır.
Avlunun ***doğu kanadı*** 22.26m. uzunluğundadır. Bu kanat üzerinde kuzey-güney doğrultusunda yan yana dizilmiş altı hücresi bulunur. Bu odalara giriş batı cepheleri üzerine yerleştirilmiş birer adet kapı ile sağlanmıştır. Güneydoğu köşede yer alan ilk odaya 1.00m. genişliğinde, 0.93m. derinliğinde dikdörtgen formlu, düz atkı taşlı, ahşap doğramalı, tek kanatlı bir kapıdan ulaşılır. Kapının lento ve söveleri yekpare kesme taştandır. Kapının üzerinde tuğladan basık kemerli bir hafifletme kemeri bulunur. Kapıdan girilen hücre 3.09x3.09m. ölçülerinde kare planlı olup üzeri pandantiflerle geçilen bir kubbe ile örtülüdür. Kubbenin zeminden yüksekliği 4.62m.'dir. Kubbeye geçişi sağlayan pandantifler zeminden 2.09m. yüksekten başlar. Odanın güneyinde doğuya kaydırılmış 0.88m. genişliğinde dikdörtgen formlu, basık kemerli bir niş açılmıştır. Doğu cephe yüzeyinde güneye kaydırılmış 0.80m. genişliğinde bir ocak ile kuzeye kaydırılmış tek pencere bulunur. Pencere dıştan 0.70m., içten 1.08m. genişliğindedir. Oda giriş kapısının güneyinde dıştan 0.66m., içten 1.05m. genişliğinde, 0.78m. derinliğinde tek pencere avluya bakmaktadır [2405]. Dıştan lokmalı demir parmaklıklı olup ahşap doğramalıdır. Pencerenin üzerinde tuğladan basık kemerli içerisi moloz taşlarla doldurulmuş hafifletme kemeri yerleş-

[2404] N. Ö. Fındık, makalesinde kullanmış olduğu planda medrese odaları içerisinde doğu kanadın kuzey ucunda yer alan 6 nolu oda da ocak olduğu görülmektedir. Diğer odaların içlerinde bir ocağın olmadığı planda görülmektedir. Son yapılan restorasyon çalışmaları neticesinde kapatılmış olan ocakların açıldığı görülmektedir. Bkz. N.Ö. Fındık, *agm.*, s.150, çiz. 5.

[2405] N. Ö. Fındık, makalesinde vermiş olduğu planda kapı olarak gösterdiği açıklığın günümüzde pencere, niş olarak gösterdiği bölümün ise kapı olarak son onarımlar sırasında düzeltildiği görülmektedir. Bkz. N.Ö. Fındık, *agm.*, s.150, çiz.5.

tirilmiştir. Odanın kuzeyinde 0.75m. genişliğinde sivri bir kemerli açıklıkla 2 nolu odaya açılır (Foto 1511-1514).

2 nolu odaya 1 nolu odanın kuzeyinden açılan kemerli bölümden geçilebildiği gibi batı cephe üzerinde bulunan tek kanatlı, ahşaptan tek kanatlı dikdörtgen formlu bir kapı ile de ulaşılır. Hücre kapısı, ölçü ve tasarım açısından diğer oda kapıları ile aynı düzendedir. Kapıdan girilen hücre 3.12x3.12m. ölçülerinde kare planlıdır. Üzeri pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Kubbe sekizgen bir kasnak üzerine oturur. Odanın doğusunda dıştan 0.70m., içten 1.10m. genişliğinde tek pencere ile güneyinde 0.80m. genişliğinde, 0.60m. derinliğinde, 1.82m. yüksekliğinde bir ocak bulunur.

Ocağın üst örtüye yansıyan tuğladan kare formlu ***bacası*** pramidal bir külahla örtülüdür. Bacanın dört cephesi duman çıkışını sağlayan dört kare açıklıkla hareketlendirilmiştir. Giriş kapısının güneyinde dıştan 0.61m., içeride 0.97m. genişliğinde, 0.78m. derinliğinde dikdörtgen formlu pencere yerleştirilmiştir. Odanın kuzey duvar yüzeyine zeminden 0.38m. yüksekliğinde, 0.43m. derinliğinde, 0.95m. yüksekliğinde, 0.45m. genişliğinde bir niş açılmıştır.

3 ve 4 nolu odalar düzen açısından 1ve 2 nolu odalarla aynıdır. Giriş cephelerinde güneyde pencere, kuzeyde kapı açıklığı bulunmaktadır. 3 nolu oda 3.10x3.10m., 4 nolu oda ise 3.12x3.12m. ölçülerinde kare planlıdır. Hücrelerin üzeri pandantiflerle geçilen birer kubbe ile örtülüdür. 3 nolu odanın güney cephe yüzeyine 0.85m. genişliğinde, 0.43m. derinliğinde dikdörtgen formlu basık kemerli bir niş açılmıştır. Doğu cephesinde kuzeye kaydırılmış pencere ile güneye kaydırılmış ocak nişi bulunur. 3 nolu oda kuzeyde geniş bir sivri kemerli açıklıkla 4 nolu odaya bağlanmıştır. 4 nolu odanın kuzeyinde 0.63m. genişliğinde, 0.50m. derinliğinde dikdörtgen bir niş; doğuda kuzeye kaydırılmış pencere ile güneye kaydırılmış ocak nişi yer alır. Odaların zemini kare formlu tuğlalarla kaplıdır. Duvarlar, kubbe ve geçişleri ise sıvalı ve boyalıdır. 5 nolu odaya batı cephede bulunan dikdörtgen formlu kapıdan girilir. 3.10x3.06m. ölçülerinde kare planlıdır. Üzeri diğer hücrelerde olduğu gibi pandantif geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Güney cephesinde 0.50m. derinliğinde, 0.95m. genişliğinde ahşap kapaklı dikdörtgen bir dolap nişi; doğu cephesinde pencere ve ocak, kuzeyinde ise doğuya kaydırılmış bir adet dikdörtgen niş bulunur.

6 nolu oda 5 nolu oda ile aynı düzendedir. 3.14x3.12m. ölçülerinde kare planlıdır. Odanın kuzeyinde basık kemerli dikdörtgen bir niş ile kuzeyinde doğuya kaydırılmış daha küçük olarak düzenlenmiş dikdörtgen niş yerleştirilmiştir. Batı da giriş kapısının solunda bir pencere, doğu cephede bir pencere ile ocak yer alır.

Batı kanat 22.30m. uzunluğundadır. Taş ve tuğladan almaşık tekniğinde inşa edilmiştir (Foto 1515). Cephede ortasında dershane, bunun iki yanında ikişer adet hücre vardır. Dershanenin kuzeyinde yer alan 7 nolu odaya köşeye kaydırılmış 0.77m. genişliğinde, 0.91m. derinliğinde dikdörtgen formlu bir kapı açıklığından ulaşılmaktadır. giriş açıklığı diğer odalarda olduğu gibi içten basık kemer ile ör-

tülmüştür. 3.10x3.10m. ölçülerinde kare planlı odanın üzeri kubbe ile örtülüdür. Giriş kapısının solunda tek pencere açıklığı ile kuzey duvar yüzeyinde zeminden 0.96m. yüksekliğinde, 0.60m. derinliğinde, 0.85m. genişliğinde, 1.30m. yüksekliğinde basık kemerli dikdörtgen planlı bir niş yerleştirilmiştir. Odanın batısında kuzeye kaydırılmış 0.73m. genişliğinde, 1.82m. yüksekliğinde ocak ile bunun güneyinde içeriden 1.07m., dışarıdan 0.75m. genişliğinde, 0.86m. derinliğinde dikdörtgen formlu pencere açıklığı bulunur. Hücre, güneyde bulunan 0.77m. genişliğinde geniş bir kemerle 8 nolu odaya açılır (Foto 1516-1517).

8 nolu odaya doğuda yer alan tek kanatlı bir kapıdan geçilerek ulaşılır. 3.16x3.05m. ölçülerinde kare planlı odanın üzeri kubbe ile örtülüdür. Girişin solünde ve batıda birer pencere ile ocak yerleştirilmiştir. Güney duvarı sağır tutulmuştur. Dershanenin güneyinde yer alan 9 nolu oda düzen açısından 8 nolu oda ile aynıdır. Dikdörtgen formlu kapı açıklığının solunda tek pencere açıklığı bulunmaktadır. Kuzey cephesi sağırdır. Güney cephede basık kemerli dikdörtgen bir niş ile batı cephesinde bir pencere ile bunun solunda ocak nişi yerleştirilmiştir (Foto 1518-1519).

9 nolu odanın güneyinde yer alan 10 nolu oda düzen açısından 9 nolu oda ile aynıdır. 3.10x3.07m. ölçülerinde kare planlı olup üzeri kubbe ile örtülüdür. Doğuda giriş kapısı, kapının solunda pencere ile güneyde basık kemerli dikdörtgen bir niş ile batıda ocak nişi ile tek pencere açıklığı yerleştirilmiştir. Kuzey duvarı sağırdır (Foto 1520-1521).

Batı cephe ortasına yerleştirilmiş ***dershane*** dıştan 7.34x7.34m. ölçülerindedir. Doğu cephe ortasında yer alan basık kemerli kapı açıklığı dıştan 1.08m., içeriden 1.14m. genişliğinde, 0.97m. derinliğinde, 2.13m. yüksekliğindedir. Kapı eşiği ise 0.17m.yüksekliğindedir. Kapı kemeri herbiri 0.30m. ölçüsünde yedi sıra taştan geçmeli olarak yapılmıştır. Giriş kapısı içten yarım daire kemerle içeriye açılır. Basık kemerin arka bölümü dilimli kemer şeklinde düzenlenmiştir (Foto 1522-1523). Kapı açıklığının iki yanında dıştan 0.80m., içeriden 0.75m. genişliğinde, 0.97m. derinliğinde iki pencere açıklığı avluya bakmaktadır. Pencereler dikdörtgen formlu, kesme taştan lento ve sövelidir. Pencerelerin üzerinde tuğladan sivri kemerli birer hafifletme kemeri bulunur. Giriş kapısının üzerindeki dairevi formlu bir pencere kubbe kasnağına yerleştirilmiştir.

Kapıdan girilen dershane içten 5.70x5.70m. ölçülerinde kare planlıdır. Kubbeye geçiş sivri kemerli tromplarla sağlanmıştır. Tromplar, alt kısımlarda aşağıya doğru uzatılmış mukarnaslar üzerine oturmaktadır. Sekizgen kasnak üzerine oturan kubbenin zeminden yüksekliği 7.94m.'dir. Kubbeye geçişi sağlayan tromplar üst örtüye yansıtılmıştır. Hem trompların üzeri hem de kubbenin üzeri oluklu kiremit kaplıdır. Batı cephesinde altta iki adet dikdörtgen pencere açıklığı ile bunun üzerinde alttaki iki pencereyi ortalayacak şekilde dairevi formlu tepe pencere açıklığı yerleştirilmiştir (Foto 1524-1526).

Güneyinde ise cephe ortasında ***mihrap***, mihrabın sağında pencere solunda ise niş bulunur. Mihrap 3.60m. yüksekliğinde, 1.90m. eninde olup dikdörtgen formludur. Dıştan 0.12m. eninde yarım daire profilli kalın bir silme ile "U" şeklinde üç yönden kuşatılmıştır. İkinci bordür 0.11m. genişliğinde olup düz bırakılmıştır. Mihrap nişi 1.02m. genişliğinde 0.55m. derinliğinde olup yarım onikigen planlıdır. Nişin yüzeyi sade tutulmuş olup üzeri yedi sıra mukarnaslı bir kavsara ile örtülmüştür. Kavsara yüzeyi beyaz badana boyalıdır (Foto 1527-1528).

Mihrabın solunda zeminden 0.30m. yüksekliğinde, 0.60m. derinliğinde, 0.91m. genişliğinde, 1.97m. yüksekliğinde basık kemerli dikdörtgen formlu bir niş, sağında dışarıya açılan tek pencere ile mihrabın üzerinde dairevi formlu bir tepe penceresi bulunur. Kuzey cephede doğuya kaydırılmış 0.83m. genişliğinde ahşaptan iki kanatlı dikdörtgen birer dolap nişi; batıya kaydırılmış tek pencere ile ikisini ortalayacak şekilde üstte dairevi pencere yer alır.

Süsleme Özellikleri: Halime Hatun Medresesi süsleme açısından oldukça sadedir. Yapıda dikkati çeken kapı ve pencerelerin kemer, lento ve söveleri kesme taştan yapılmış olmasıdır. Ayrıca dershane içerisinde yer alan mihrabın mukarnaslı kavsarası, trompların altında aşağıya doğru uzatılmış mukarnaslar ile beden duvarların moloz taş ve tuğla örgüsü, testere dişi ile sonlandırılan beden duvarları cephelerdeki monotonluğu gideren uygulamalar olarak dikkati çeker (Foto 1529). Dershanenin kubbe kasnağının köşelerinde özel olarak kesilmiş tuğlaların kullanılması da nadir görülen bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır.

Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu: Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde yer alan Halime Sultan Külliyesine ait dosyalardan edinilen bilgilere göre medrese 1987-1988 yıllarında onarım geçirmiştir. Bu tarihlerde yapılacak olan restorasyon çalışmalarında dershanenin üst örtüsündeki oluklu kiremit ile oda kubbelerindeki kurşun taklidi tecritli şap kaldırılması, duvarlarda çürüyen ve eriyen taşlar ile pencerelerin söveleri değiştirilmesi, iç sıvalar yenilenmesi, dershane üst örtüsünün ise demirli mozaik olarak ile yeniden yapılması yönünde karar alınmıştır. Ayrıca bu tarihlerde avlunun kuzeyinde hoca evi olarak kullanılan bir konutun da kaldırılması istenmiştir. Kapı ve pencere doğramalarının yenilenmesi, iç avlunun tanzim edilmesi, boya ve badana işlerinin yapılması yönünde karar alınmış[2406]. Yapının doğu duvarına bitişik özel şahıslara ait mülkiyetler kamulaştırılarak yıkılmıştır. Medrese günümüzde Kur'ân kursu olarak kullanılmaktadır.

[2406] Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Onarım Fişi-450501002.

4. GÜNÜMÜZE ULAŞAMAYAN MEDRESELER

4.1. Kütahya Kazasker Molla Halil/Haliliyye Medresesi

Medresenin bânîsi II. Bâyezîd devrinde Rumeli Kazaskerliği görevinde bulunan Halil b. Mahmud-i Germiyânî'dir[2407]. Günümüze ulaşmayan medrese Kütahya Müftülüğü'nün yerinde, Sakahane Mahallesinde yaptırdığı hamamının karşısında bulunmaktaydı[2408].

İnşa tarihi bilinmeyen medresenin Mevlana Seydi b. Üveys imzasını taşıyan vakfiyesi 910/1504-1505 tarihlidir[2409]. Medreseninde vakfiyenin hazırlandığı tarihte veya birkaç yıl önce inşa edilmiş olmalıdır[2410]. İstanbul Vakıfları Tahrir Defterinde (953/1546) yer alan vakfiyesinde müderrise 20, talebelere günlük toplam 25 akçe verileceği şart koşulmuştur[2411]. 1571 tarihli evkaf defterinde müderrise 25, 10 talebeden her birine 5'er akçe ücret verileceği yazılıdır[2412].

Arap seyyah Kudbeddin Mekki 29 Cemaziyelevvel 1558 tarihinde uğradığı Kütahya'da yedi medrese olduğunu söyler. Bunlar içerisinde Halil Medresesi'nin adını zikrederek müderrisinin Vildan Efendi olduğunu ve 20 Osmanî yevmiye aldığını belirtir[2413]. Başbakanlık Osmanlı Arşivinde yer alan belgeler tamirattan çok müderris atamasıyla alakalıdır[2414]. Medresenin XVIII. yüzyılda faal olduğu yapılan görevlendirmelerden anlaşılmaktadır[2415]. Medresenin 1899 yılında 30, 1903 yılında ise 35 öğrencisi bulunmaktaydı.

4.2. İstanbul Hacı Hasanzâde Medresesi

Medresenin bânîsi Sultan II. Bâyezîd döneminde kadıaskerlik görevinde bulunan Hacı Hasan'dır[2416]. 911/1505-1506 yılında vefat ederek İstanbul'da yaptırdığı külliyesinin haziresine defnedilmiştir[2417]. Şehzadebaşında bulunan medrese günümüze gelememiştir[2418]. İnşa tarihi bilinmemektedir. Medresenin Mevlana Abdurrahman b. Aliyy'ül Müeyyed imzasını taşıyan Safer 911/Ağustos 1505 tarihli vakfiyesinden

---

2407 İ. H. Uzunçarşılı, *age.*, s.10; C. Baltacı, *age.*, s. 234; M. Ç. Varlık, "XVI. Yüzyılda Kütahya Şehri Ve Eserleri", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, S.3, İstanbul 1987, 226-227; A. Gül, *age.*, s.89.

2408 Ö. L. Barkan-E.H. Ayverdi, *age.*, s. 47. BOA yer alan H-29-07-1192 tarihli belgede Hacı Ahmed mahallesinde olduğu yazılıdır. Bkz. C..MF.., 87, 4305.

2409 A. Gül, *age.*, s.89.

2410 A. Gül, *age.*, s. 89.

2411 Ö. L. Barkan-E. H. Ayverdi, *age.*, s. 47; M. Ç. Varlık, *agm.*, s. 227; İ. A. Yüksel, age., s. 324.

2412 M. Ç. Varlık, *agm.*, s. 229.

2413 Ekrem Kamil, *agm.*, s. 37.

2414 BOA, A.DVNSMHM.d..., 15-230.

2415 C..MF.., 16 – 794; İE.EV.., 20-2423; C..MF..,160-7981; C..MF.., 87-4305; C..MF.., 90-4456; A. Aydın-M. M. Öntuğ, "Osmanlı Dönemi Kütahya'daki Eğitim Kurumları (XVIII. Yüzyıl)", *Karatay Sosyal Araştırma Dergisi*, S. II, 2019, s. 29-30

2416 C. Baltacı, *age.*, s. 439; A. Gül, *age.*, s.89; Ayvansarayî, *age.*, s. 158.

2417 C. Baltacı, *age.*, s. 439.

2418 BOA'de yer alan H.16.12.1250 tarihli belgede medresenin Şehzadebaşında bulunduğu ve bir Darû'l-hadis Medresesi olduğu yazılıdır. Bkz. BOA, D..BŞM.MHF.d..., 13544.

hareketle bu tarihte veya buna yakın bir tarihte inşa edilmiş olmalıdır[2419]. Vakfiyede müderrise 30, 15 talebeden her birine 1'er akçe, ferraşa 1 akçe yevmiye ücret verileceği; imarette pişen yemekten talebeye 15 çanak yemek verilmesi şart koşulmuştur[2420]. Paye bakımından 30'lu olan medrese 994/1585-86'dan önce 40'lı, 1008/1599-1600 tarihinde ise 50'li idi[2421].

4.3. Kütahya Karagöz Ahmed Paşa Medresesi

Karagöz Ahmed Paşa Külliyesi, Kütahya il merkezinde Cumhuriyet Caddesi, Ali Paşa Mahallesi, Karagöz Paşa Sokak üzerinde yer almaktadır. Cami, medrese, imaret ve mektepten oluşan külliyenin bânîsi yeniçeri ağası, Kastamonu valisi, Anadolu Beylerbeyi olarak Kütahya'da görev yapmış Karagöz Ahmed Paşa'dır (Öl. 917/1511)[2422]. Külliyenin yapımına cami üzerinde yer alan kitabesine göre 1509 yılında başlanmış, Paşa'nın vefatından sonra hanımı Şah-ı Devran tarafından tamamlanmıştır[2423]. Vakfiyenin düzenlendiği 917/1512 tarihi de bu durumu teyit etmektedir[2424].

1530 tarihli 438 numaralı Tahrir defterinde Kütahya'da Yakup Çelebi, Vacidiye, Balabânîye, İshak Fakih, Timurtaş Paşa, Karagöz Paşa ve Hatuniye Medresesi olmak üzere 7 medrese bulunmaktaydı[2425]. Bu medreseler içerisinde Karagöz Paşa Medrese'nin de adının geçiyor olması 1530 tarihinden önce yapıldığını göstermektedir. Arap seyyah Kudbeddin Mekki 29 Cemaziyelevvel 1558 tarihinde uğradığı Kütahya'da Ahmed Paşa Medrese'sinin adını zikreder[2426].

[2419] Vakfiye için bkz. Ö. L. Barkan-E. H. Ayverdi, *age.*, s. 247-248.

[2420] Ö. L. Barkan-E.H. Ayverdi, *age.*, s. 248.

[2421] C. Baltacı, *age.*, s. 439.

[2422] Hamza Güner, *Kütahya Camileri*, 1964, s.29; Ara Altun, *agm.*, s. 252; M. T. Gökbilgin, *agm.*, s.1125; C. Baltacı, *age.*, s. 279; A. Gül, *age.*, s.92; İ. A. Yüksel, age., s. 322.

[2423] Cami üzerinde yer alan dört kitabeden ikisi onarım kitabesi olup minber (1780) ve doğudaki pencere alınlığı üzerinde (1804) bulunurken, diğer iki kitabe aynı tarihli olup doğu ve kuzey giriş kapıları üzerine yerleştirilmiştir. Doğuda yer alan kitabe "*Esbak Anadolu valisi şehid i Said karagöz paşa kableşehade harem-i ismetlerine vaki olan vesiyetleri üzerine/Hicreti Nebeviyenin dokuz yüz anbeş şaline müsadif olan tarihte işbu cami-i şerif ve medrese-i münif/Ve mektebi lâtif bina ve ihya edilmiş olduğu Rabbitn fale bilhayır eyliye âmin. Rahmete vesile «olmak üzere bu mahalle sebt ve tahrir kılınmıştır. Rahmetullahi aleyhim ecmaiin, sene 915*"; kuzeyde yer alan kitabe ise: "*Şuru'u besmele ile oldu bu cami-i âlânın/ Muvaffak düşdü bir medrese ile civarında mekteb-i bâlânın/Sebeb düşdü bu hayrata hazret-i Karagöz Paşa/Kidareynde ola makbul hem me'cur ide failine/Ne cami, cami-i lâ'mi misal-i duhve-i kübra/Derunu kalb-i mü'min gibi olmuş ruz-i şeb berrak/Temevvüc eyledikçe bahr-ı tekbirat kaddü kaamet/Gelür güş-i dil-i ehli salaha vecd-i istiğrak/Eyledim inşat tarihi gönülden Muhlis'a/Hissedaretmek ümidile sevabından İlâh. 915*". Bkz. İ.H. Uzunçarşılı, *age.*, s. 117-118; H. Güner, *age.*, s.29-30.

[2424] Vakfiyede Ahmed Paşa ölümünden önce vakıflarını Ekim 1509'da (Recep 915 evaili) usule uygun olarak yapmış, vakfiyenin şehadetinden sonra "*Zevce-iel merhum Karagöz Paşa'nın*" kabulü ile Ocak 1512'de (Zilkade 917 evasıtı) düzenlendiği yazılıdır. Bkz. M. Ç. Varlık, *agt.*, s.111-143; A. Altun, *agm.*, s. 252

[2425] M. Çetin Varlık, *agm.*, s.1490.

[2426] Ekrem Kamil, *agm.*, s. 37.

VGM arşivinde Mücedded Anadolu Defteri 587 numarada kayıtlı olan Arapça vakfiyesinde külliyeyi oluşturan yapıların gelirleri ile görevli personeller hakkında ayrıntılı bilgiler ihtiva etmektedir[2427]. 1 Recep 915/15 Ekim 1509 tarihli vakfiyede Karagöz Ahmed Paşa Kütahya'da inşa ettirdiği külliyeye İstanbul, Kütahya, Bursa, Eskişehir'de bulunan bağlar, bahçeler, değirmenler, dükkanlar, menziller, köyler mezralar, hamamlar ile bunlara ait bütün gelirleri vakfetmiştir. Medresede görevli müderrisin akli ve nakli bilimlerde âlim, gelir ve giderlerini tutmakla görevli olup günlük 20 dirhem; güvenilir bir bevvap günde 1 dirhem, medresede okuyan ve imarette pişen yemekten yiyecek olan talebelere her gün 20 dirhem ücret verileceği şart kılınmıştır[2428]. Medrese, cami, imaret ve mektebin tamir ve bakımı için her gün 25 dirhem ayrılacağı, biriken para yetmezse tamirat bitinceye kadar hasılatın tamamından karşılanacağı belirtilmiştir[2429]. Paye bakımından 942/1535-36'dan önce 20'li, 1581'den önce 30'lu medreseler arasında bulunmaktaydı[2430].

9 Aralık 1702 tarihinde cami ve medresenin harap olan kapı, pencere, kubbe, döşeme kısımları onarılmıştır. Bunun için Mütevelli Ali Çelebi tarafından yapılan keşifte cami ve medrese için 55 kuruş harcanmıştır[2431]. 1262/1846 tarihindeki onarım için 666 kuruş harcama yapılmıştır[2432]. 1265/1848 tarihinde Karagöz Ahmed Paşa Medresesi'nde 10 odası olup 1276/1859 yılında oda sayısı 12'ye çıkmıştır[2433]. 1265-1267/1848-1850 yılları arasında vakfın gelirlerinden odaların her birisi için 25 paradan toplam 75 kuruş ödeme yapılırken 1276/1859 yılında ise 60 kuruş ödenmiştir[2434].

1301/1883 yılı Kütahya sancağı salnamesine göre Karagöz Ahmed Paşa Medresesi müderrisinin Halil Efendi olduğu ve 15 talebe ile eğitime devam ettiği görülmektedir. 1883-84 yılında 15, 1900 ve 1902 yılları arasında 50, 1903 yılında ise 70 öğrencisi bulunmaktaydı[2435]. 1893 yılında onarım görmüş olan yapı günümüzde ortadan kalkmıştır[2436]. Ara Altun, medresenin caminin kuzeyinde bulunduğundan yan kanatlarda üçerden altı hücre ile kuzeyde bir dershanesi olduğundan bahseder[2437].

2427 Vakfiye için bkz. H. Güner, *age.*, s.31-32; Atilla Batur, *Karagöz Ahmed Paşa Vakfiyesi*, Kütahya, s. 13-30; Cevdet Dadaş-Atilla Batur-İsmail Yücedağ, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kütahya Vakıfları II/3*, Kütahya 2001, s.101-118.

2428 Karagöz Ahmed Paşa Vakfiyesi için bkz. A. Batur, *age.*, s.13-30.

2429 A. Batur, *age.*, s. 28.

2430 C. Baltacı, *age.*, s. 280.

2431 Y. Erden, *Tanzimat Sonrası Kütahya Medreseleri (1839-1924)*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar 2015, s. 102.

2432 BOA, EV.d. 12950-1.

2433 BOA, EV.d. 12950-1.

2434 BOA, EV.d. 13843-1,2; EV.d. 17148.

2435 Y. Erden, *agt.*, s. 104.

2436 P. Tuğlacı, *age.*, s.224.

2437 A. Altun, *agm.*, s. 248

4.4. İstanbul Canbaz Mustafa Medresesi

Bânîsi Canbaz Mustafa diye bilinen Mustafa b. Abdullah'tır[2438]. Medresenin Koca Mustafa Paşa Camii'nin kuzeyinde, Eski Camii Sokağında yaptırdığı camisinin yanındaydı[2439]. Günümüze ulaşmayan medresenin Mevlana Hamza b. Yusuf imzasını taşıyan vakfiyesi 917/1511-12 tarihlidir. İnşa tarihi bulunmayan medresenin vakfiyenin tescil edildiği tarihte veya birkaç yıl öncesinde inşa edilmiş olmalıdır[2440]. Vakfiyede müderrise 13, talebeye 6, bevvâb 1 akçe ücret verileceği; vakıf gelirlerinin artması durumunda müderris 20, talebeler 10 akçe yevmiye ücret şart kılınmıştır [2441].

4.5. İstanbul Cafer Çelebi Medresesi

Medresenin bânîsi Tâci Beyzade Tevkîî Cafer Çelebi'dir[2442]. Cafer Çelebi'nin İstanbul'daki eserlerinden başka Bergama'da kervansaray, Simav'da hamam ve mescid, Bursa'da mescid yaptırmıştır[2443]. BOA'de yer alan belgelerden medresenin Sultan Selim civarında Çarşamba Pazarı yakınında bulunduğu yazılıdır[2444]. Cafer Çelebi'nin (Öl.920/1514) yaptırdığı eserler için hazırlattığı vakfiyesi 918/1512-13 tarihlidir[2445]. Vakfiyede cami avlusunda bulunan odaların sonradan medreseye dönüştürüldüğü açık bir şekilde ifade edilmiştir[2446]. 953/1546 tarihli İstanbul Vakıflar Tahrir Defterinde *"Vakf-ı Merhum Mevlana Cafer Çelebi İbn-i Tâci Beğ"* olarak geçen Cafer Çelebi vakfı hakkında *"Höcerât 10 bâb der harem-i mescid Berây-ı sulehâ ve 'ulemâ"* şeklindeki bilgilerden dönüştürülen medresenin 10 hücreli olduğu anlaşılmaktadır[2447]. Paye itibariyle 971/1563-64 yılında önce yirmili medreseler arasında yer alır. Medresede 971/1563-64'den önce Ahmed b. Mehmed Efendi müderrislik görevinde bulunmuştur[2448].

Medrese 1275/1858-59 ve 1310/1892-93 tarihlerinde tamir edilmiştir[2449]. 1914 tarihli teftiş raporunda kadro harici olan medresenin ahşaptan yapıldığı, zemin seviyesinde, rutubetli, hava cereyanından mahrum ve karanlık 19 odalı bir yapıdır. Hücrelerden bazılarının bir, bazılarının ikişer kişinin kalmasına elverişli olduğu ve

---

2438 Ayvansarâyî Hüseyîn Efendi-Alî Sâtı' Efendi-Süleymân Besîm Efendi, *age.*, s. 121; C. Baltacı, *age.*, s. 319; A. Gül, *age.*, s.92.

2439 T. Öz, *age.*, s. 38.

2440 Ö. L. Barkan-E. H. Ayverdi, *age.*, s. 356.

2441 Ö. L. Barkan-E. H. Ayverdi, *age.*, s. 356-357.

2442 Ayvansarâyî Hüseyîn Efendi-Alî Sâtı' Efendi-Süleymân Besîm Efendi, *age.*, , s. 69; A. Gül, *age.*, s.93.

2443 M. Süreyya, *age.*, s. 379; Ö. L. Barkan-E. H. Ayverdi, *age.*, s. 298.

2444 Bkz. İ..MVL., 412-17944, H-13-06-1275; ŞD. 125-85, H-23-11-1310; İ..EV.., 3-56, H-08-12-1310; BEO, 229-17167, H-18-12-1310.

2445 Ö. L. Barkan-E. H. Ayverdi, *age.*, s. 298.

2446 C. Baltacı, *age.*, s. 174-175.

2447 Ö. L. Barkan-E. H. Ayverdi, *age.*, s. 298.

2448 C. Baltacı, *age.*, s. 175.

2449 Bkz. İ..MVL., 412-17944, H-13-06-1275; ŞD. 125-85, H-23-11-1310; İ..EV.., 3-56, H-08-12-1310; BEO, 229-17167, H-18-12-1310.

barakaların ilave edildiği; çamaşırhâne, gusulhâne, abdesthâneleri, şadırvanı ve caminin harap olduğu, medresenin talebe iskanına uygun olmadığı, avlu ve arsasının müsait olmasından dolayı yeni bir medresenin yapılması gerektiği ve 25 kişinin ikamet etmesinin uygun olacağı yönünde görüş bildirilmiştir[2450]. 1918 tarihinde medresenin 10 odası olduğu, altı odasında kadro harici talebe tarafından, geri kalan 4 odası ise muhacirler tarafından işgal edilmiştir[2451].

4.6. Trabzon Hatuniye Medresesi

Medresenin bânîsi Yavuz Sultan Selim olup annesi Gülbahar Hatun (Öl. 911/1505-1506) adına yaptırmıştır[2452]. Osmanlı Devletinin Trabzonda yaptırdığı en büyük külliyelerden birisidir[2453]. Kaynaklarda *"Hatuniye Külliye"*, *"İmaret Külliyesi"* olarak geçmektedir[2454]. Külliye; cami, tabhane, şadırvan, medrese, dârü'l-kurrâ, mektep, imaret, hamam ve türbeden meydana gelmektedir[2455].

[2450] M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 124.

[2451] M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 125.

[2452] Ş. Şevket, *Trabzon Tarihi*, s. 113, 121; Ş. Horuluoğlu, *Trabzon ve Çevresinin Tarihi Eserleri*, s.79; M. Goloğlu, *Trabzon Tarihi Fetihten Kurtuluşa Kadar*, Ankara 1975, s. 43; C. Baltacı, *age.*, s. 466; H. Karpuz, *Trabzon*, Ankara 1990, s. 51; A. Gül, *age.*, s.94; M. Yüksel, *Trabzon'da Türk-İslam Eserleri ve Kitabeleri*, C.I, Trabzon 2000, s. 85; M. Öksüz, *On sekizinci Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon*, Trabzon 2006, s.68

[2453] Ş. Şevket "Trabzon Tarihi" eserinde Gülbahar Hatun Külliyesi ile alakalı olarak şu bilgileri aktarır: "…..mezkûr İmâret'de büyücek bir câmi-i şerif ve bir medrese ve bir imâret inşâ ve Vakf-ı kebir Kazâsıyla Vakf-ı sâgir Nâhiyesi denilen yerlerin hâsılât-ı öşriyye vesâir vâridâtını ve Maçka Nâhiyesi'nin yukarı taraflarında ve Mes- cîd yaylâkları denilmekde bulunan otuziki kıt'a yaylâğın yağ ve peynir gibi mahsûlâtını mezkûr medresede ve câmi-i şerîfde bulunacak imâm ve hademe-i sâirenin ve talebe-i u- lûmun ma'âşât u mu'ayyenât-ı için vakfetmişler ve Tan- zîmât'a kadar oraların hâsılât ve vâridâtı İstanbul'dan me'mûr- ı mahsûs ma'rifetiyle idâre olunmakda bulunmuş idi. Tanzîmât'dan sonra hâsılât ve vâridât-ı merkûmenin mik- dârı hudûd-u vakfiyesini birkaç kat tecâvüz eylemiş olması cihetle, bunlar cânib-i Beytü'lmâle kaldırılarak şimdi mezkûr imâret ve medrese vesâire için lüzûmu olan ma'âşât ve ta'yî- nât Mal Sandığı'ndan tesvîye olunuyor……Her ne hâl ise, müşârün-ileyhâ'nın şu eser-i hâyırları, ya'ni imâret dairesi şimdiye kadar yüzlerce müderrisler yetişdirmiş ve hattâ Âlim Mahmûd Efendi ve Kara Abalı denmekle meşhur Müsevvid-zâde Süleyman Efendi ve İstanbul'da Edirne Kapusu Kabristanı'nda defîn-i hâk-ı gufrân2 Hacı Pîr Efendi gibi ilm-i mücessem ahlâkına şâyân nice dânişmendânı zîver-i rahle-i ifâde vü beyân3 etmiş ve hâlâ bir-ikiyüz talebe-i u-lûm o dairede sabâhlara kadar derse çalışarak mu'ayyenâtıyla def-i zarûret etmekde bulunmuşlardır. Bkz. Ş. Şevket, age., s.113.

[2454] Katib Çelebi, *age.*, s. 665; H. Edhem, "Trabzon'da Osmanlı Kitabeleri", *TOEM*, V, s.339; M. Goloğlu, *age.*, s. 43; H. Karpuz, *age.*, s. 33; M. Yüksel, *age.*, s. 85.

[2455] Âşık Mehmed Gülbahar Hatun Külliyesi hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir. Külliyenin yerini ve yapıların konumlarını "…sûr-ı Tarabzon'un cânib-i garbîsinde hâric-i Bâb-ı Zağanos'da defn olunup meşhedi kurbında……bu câmi'un önünde vâkı' harîminün cânib-i şimalîsinde ve ba'zı cânib-i garbîsinde hucurât-ı, 'âliye ile bir medrese-i sâmiye binâ olunup bu mederesede tahsîl-i - ulûm iden talebe-i 'ulûmun bu sâhıbe-i hayr vakfından vazîfe-ı mu'ayyenesi vardur ve bu câmi'un cânib-i kıblısinde bir matbah-ı ta'âm ve furn ve devâbb-ı müsâfirîn için ıstabl ve zeh ayır-i matbah hıfzı için mahzen ve kileri, vardur ve matbaha müttasıl me'kel-i fukara-i talebe-i ulûm vardur ki ba'del fecr ba'de'z zuhr ta'âm-ı muayyen ve malumları vardur…" şeklinde tarif eder. Bkz. Âşık Mehmed, age.,, s. 1024. Külliye hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. H. Edhem, agm., s.339; H. Karpuz, age., s. 33; M. Yüksel, age., s. 85; H. Karpuz, agm., s.99.

Medresenin inşa tarihi bilinmemektedir. Camii 920/1514-15 tarihinde yapıldığına göre medresede aynı tarihte yapılmış olmalıdır[2456]. Caminin kuzeyinde yer alan medrese günümüze ulaşmamıştır. Medrese paye bakımından 937/1530-1531'de 50'li, 1009/1600-1601 tarihinde ise altmışlı idi[2457].

Trabzon'a gelen yerli ve batılı seyyahlar medrese hakkında bilgiler vermektedir. 1640 yılında bölgeye uğrayan Evliya Çelebi, Zağnos Kapısında yer alan caminin 1514 tarihinde yapıldığını söyleyerek avlusunun 4 tarafında yüksekçe odaları olan bir medresesi olduğunu, müderrise ve talebelere her ay vakıf tarafından maaş, et ve mum için ücret verildiğini; imarette pişen yemekten öğrencilere günde iki defa sabah ve öğleden sonra bütün âlimlere birer tas çorba ve birer parça ekmek verildiğinden bahseder[2458]. Minas Bıjışkyan 1817 yılında gördüğü medresenin imaretin önünde bulunduğu, avlusunda bir şadırvanı olduğunu söyleyerek imarette pişen yemekten medrese talebeleri günde iki öğün yemek verildiğinden bahseder[2459].

Yapıya ait eski resimlerden caminin kuzeyinde, "U" planlı olan medresenin iki katlı ve kârgîr olduğu anlaşılmaktadır[2460]. XVI. yüzyıl sonu-XVII. Yüzyıl başlarında 15, 1629'da 12, 1636'da 13, 1305/1887-1888 Trabzon Vilayet Salnamesinde Hatuniye Medresesi'nde 120 talebenin eğitim gördüğü yazılıdır[2461]. H. Albayrak, 30-40 kadar odasının kubbe ile örtülü olduğu, önünde ahşap bir revakı bulunduğu, her odada 4-5 öğrenci kaldığını ifade eder. Toplam öğrenci sayısının 140-150 olduğunu söyler[2462].

1631 yılında tarihinde Rus Kazakları tarafından yapılan saldırılar sırasında İmaret Mahallesinde çıkan yangın neticesinde imaret hasar görmüş, medresenin üzerini örten kurşunlar erimiştir[2463]. Ardından 1660, 1686, 1717 (24.800 akçe), 1735 (hücreler, üst örtüsü ve dershanesi) ve 1885 yılında onarılmıştır[2464]. Trabzon Valisi Mehmed Ali Aynî, 1912-1913 yılında medresenin harap olduğu ve kendi kaderine terk edildiğini, Evkâf-ı Hümayun Nezaretine yapmış olduğu girişimler sayesinde yıkılmaktan kurtardığından bahseder[2465]. Medreselerin kapatılmasından sonra bina

---

2456 P. M. Bıjışkyan, *Karadeniz Kıyıları Tarihi ve Coğrafyası 1817-1819*, (Ter. H. D. Andresyan), İstanbul 1969, s.50-51; Ş. Horuluoğlu, *age.*, s.82; Ş. Şevket, *age.*, s. 121; M. Goloğlu, *age.*, s. 43; A. Gül, *age.*, s.94; H. Albayrak, *Trabzon İmâret (Hatuniye) Külliyesi*, Ankara 1998, s.57; Bkz. H. Karpuz, *Trabzon Merkez ve İlçelerindeki Önemli Tarihi Yapılar*, Ankara 2018, s.82.

2457 C. Baltacı, *age.*, s. 466.

2458 Evliya Çelebi, Günümüz Türkçesi İle Evliya Çelebi Seyahatnamesi Bursa-Bolu-Trabzon-Erzurum-Azerbaycan-Kafkasya-Kırım-Girit, (S. A. Kahraman-Y. Dağlı), 2. Cilt 1. Kitap, İstanbul 2008, s.105, 107, 109.

2459 P. M. Bıjışkyan, *age.*, s.50-51.

2460 Ş. Horuluoğlu, *age.*, s.104, 82.

2461 Ö. Özer, *agt.*, s. 31.

2462 H. Albayrak, *age.*, s. 62.

2463 M. Goloğlu, *age.*, s.70; H. Albayrak, *age.*, s. 62.

2464 H. Albayrak, *age.*, s. 62; Ö. Özer, *Başlangıcından 19. Yüzyıla Kadar Gülbahar Hatun Vakfı*, Ondokuz Mayıs Üni. S.B.E. Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Samsun 2018, s. 31-32.

2465 H. Albayrak, *age.*, s. 62. M. Goloğlu, *age.*, s. 241.

Trabzon İl Özel İdaresine verildi. Özel İdare 1926-27 yıllarında aldığı kararla medrese binası 28.000 Liraya Su Memuru Ali isimli birine devretmiştir. Bu şahıs ilk iş olarak medresenin kurşunlarını sökmüş, ardından dershane, hücre ve revakları da yıkarak yapıyı enkaz haline getirmiştir[2466].

4.7. İstanbul Eyüp Cezerî Kasım Paşa Medresesi

Medresenin bânîsi Sultan II. Bayezıd, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman döneminde nişancılık, defterdarlık ve vezirlik görevlerinde bulunmuş Cezeri lakabıyla da bilinen Kasım Paşa'dır[2467]. Cami, medrese ve sıbyan mektebinden oluşan külliyesi İstanbul ili Eyüp ilçesi, Zal Paşa Caddesi, Cezeri Kasım Paşa Sokağının köşesinde bulunmaktadır.

Ayvansarâyî, caminin 921/1515 yılında inşa edildiğini söyler[2468]. Medresenin de aynı tarihte inşa edildiği ve caminin avlusunda olduğu bilinmektedir[2469]. Semavi Eyice medresenin ilk inşa edildiğinde ahşaptan ve fevkani bir yapı olduğunu söyler[2470]. 1660'dan sonra yazıldığı tahmin edilen Ruznâmede medresenin adı "*Medrese-i Kasım Paşa*" şeklinde geçer[2471].

1792 İstanbul Medreseleri nüfus defterinde 7 odalı olduğu ve 6 kişinin kaldığı[2472], 1914'de ise 4 kişinin kalabileceği belirtilmiştir[2473]. 1914 tarihli teftiş raporuna göre kadro harici olan medresenin talebe iskanın elverişli olmayan 4 odasının kaldığı, *çamaşır*hâne ve gusülhanesinin yıkıldığı, tamirinin mümkün olmadığı belirtilerek 4 kişinin ikametine uygun olduğu yönünde rapor tutulmuştur[2474]. 1918 yılında ise harap durumda olan medrese günümüze ulaşmamıştır[2475]. Paye bakımından

---

[2466] Sedat Çetintaş'ın Trabzon'daki eserlerle alakalı olarak hazırladı 18.08.1937 tarihli raporda medresenin durumu hakkında şu bilgileri aktarmaktadır: *"Caminin medhal cihetinde şadırvan havlusu hissini verecek bir şekilde çevrelenmiş bir medresesi vardır. Bu medrese binanın müştemilatından bulunduğu halde bir hususi idarenin eline geçince satılmıştır. Mahallinde yaptığım tahkikata göre 1926 ve 1927 senelerinde Belediye Su Memuru Ali namında birine 28 lira bedelle satılmış bu zat'da kurşunlarını sökerek satmış, dershane ile birlikte oda ve revaklarını yıktırmış, bugün ancak 9 odasının duvar ve örtüleri kalmıştır. Benim tetkik ettiğim tarih de ameleler yıkılmış enkazın taşlarını ayırmakla meşgullarsa, evvel'emirde bu yıkılmış hedmiyatın önüne geçilerek bu satılmış aksamın geri alınması lazımdır"*. Bkz. M. Kurnaz, *Trabzon'da 35 Vakfa Ait Notlar,* Trabzon 2003, s.19. Benzer bilgileri Ş. Horuluoğlu'da vermektedir. Bkz. Ş. Horuluoğlu, *age.*, s. 83, 104; H. Albayrak, *age.*, s. 63.

[2467] Ayvansarâyî Hüseyîn Efendi-Alî Sâtı Efendi-Süleymân Besîm Efendi, *age.*, s. 361-362; C. Baltacı, *age.*, s. 395; A. Gül, *age.*, s.96; S. Eyice, "Cezeri Kasım Paşa Cami", *TDVİA*, C. VII, İstanbul 1993, s.507; İ. A. Yüksel, *Osmanlı Mimarisinde II. Bayezid Yavuz Selim Devri (886-926/1481-1520) V*, İstanbul 1983, 431.

[2468] Ayvansarâyî Hüseyîn Efendi-Alî Sâtı Efendi-Süleymân Besîm Efendi, *age.*, s. 361.

[2469] M. N. Haskan, *age.*, s. 7.

[2470] S. Eyice, *agm.*, s.507.

[2471] K. Özergin, *agm.*, s.278.

[2472] N. Aktaş, agt., s. 106.

[2473] M.S. Kütükoğlu, *age.*, s. 307.

[2474] M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 138.

[2475] B. Ünsal, *age.*, s. 40; M. N. Haskan, *age.*, s. 7; M. S. Kütükoğlu, *agm.*, 138.

978/1570-71'de 30'lu, 993/1585'te 40'lı, 991/1590-91'de 50'li medreseler içerisinde yer almaktaydı[2476].

4.8. İstanbul Defterdar Ahmed Çelebi Medresesi

Medresenin bânîsi II. Bayezıd, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman dönemi baş defterdarı Ahmed Çelebi'dir (Öl. 931/1524-1525)[2477]. Günümüze ulaşmayan medrese; Çapa'da, Lütfi Paşa Sokağı'nda, Ahmed Çelebi Mescidi'nin[2478] yakınında bulunmaktaydı. Mescit 1518 tarihli olup medresesinin de aynı tarihlerde yapıldığı kabul edilmektedir[2479]. Paye bakımından 40'lı olan medresede müderrise 40, talebeye 20, mütevelli 1, hafız-ı kütüb 1'er akçe ücret verilmekteydi[2480].

1792 İstanbul Medreseleri nüfus defterinde 11 odalı ve 11 talebesi, 187 nolu 1844 tarihli olanında 11 odalı olup 70 kişi[2481], 1869'da 33 talebe, 1914'te ise 20 talebesi bulunmaktaydı[2482].

1914 tarihli teftiş raporunda kadro harici tutulan ahşap medresenin 6'sı muhdes 12'si özgün olmak üzere 18 odasının bulunduğu, hücrelerin arka cephelerinde pencereleri olmadığından hava ve güneş almadığı, zemin seviyesinde inşa edilmesinden dolayı rutubetli olduğu tespit edilmiştir. Gusulhâne, abdesthâne ve çamaşırhâneleri haraptır. Arsasının geniş ve vakfın gelirinin iyi olmasından dolayı yıkılıp yeniden inşasının uygun olacağı yönünde görüş bildirilmiştir[2483]. Birinci dünya savaşında ahşap olan binalar yanmış, mescid 1958 yılında yenilenmiştir[2484].

4.9. Bozöyük Kasımpaşa Medresesi

Bânîsi Kanuni dönemi vezirlerinden Anadolu beylerbeyliği görevinde bulunmuş[2485] Güzelce yada Cezeri Kasım Paşa'dır[2486]. O. Aslanapa[2487], C. Baltacı[2488], G. Cantay[2489] külliyenin Güzelce Kasım Paşa tarafından yaptırıldığını söyler. Ancak 1777 tarihli belgede bânîsinin Cezeri Kasım Paşa olduğu yazılıdır[2490]. G. Go-

---

2476 C. Baltacı, *age.*, s. 395; A. Gül, *age.*, s. 95.

2477 Ayvansarâyî Hüseyîn Efendi-Alî Sâtı' Efendi-Süleymân Besîm Efendi, *age.*, s. 254; A. Gül, *age.*, s. 102; M.S. Kütükoğlu, *age.*, s. 276.

2478 T. Öz, *age.*, s. 98; Ayvansarâyî Hüseyîn Efendi-Alî Sâtı' Efendi-Süleymân Besîm Efendi, *age.*, s. 254.

2479 M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 312; A. Gül, *age.*, s. 102-103; M.S. Kütükoğlu, *age.*, s. 276.

2480 C. Baltacı, *age.*, s. 320-321.

2481 İ. Aydoğan, agt., s. 161.

2482 M.S. Kütükoğlu, *age.*, s. 276.

2483 M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 162.

2484 M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 163.

2485 C. Baltacı, *age.*, s. 345-346.

2486 A. Gül, *age.*, s. 96; Sabih Erken, *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler II*, Ankara 1977, s. 105.

2487 O. Aslanapa, *age.*, s. 172.

2488 C. Baltacı, *age.*, s. 345.

2489 G. Cantay, *age.*, s. 72.

2490 "Bozöyük'de vaki müteveffa Kasım Paşa-yı Cezeri Camii şerifi'nde evkaf-ı mahsusunda olmak üzre yevmi yedi akçe…" şeklindeki bilgide baninin adı Cezeri Kasım Paşa olarak yazılmıştır. Bkz. V.

odwin'de aynı görüştedir[2491]. Cami, medrese, hamam[2492], kervansaray, misafirhane, sıbyan mektebi, çeşme ve helalardan oluşur[2493]. Külliyenin merkezinde cami, doğusunda imaret, imaretin arkasında hamam, caminin doğu ve güneyinde "L" planlı medrese, kuzeyinde kervansaray, cami ile imaret arasına helalar yerleştirilmiştir[2494]. Medrese, hamam ve kervansaray günümüze ulaşmamıştır[2495]. Üzerinde bulunan kitabelerine göre külliye 932/1525-935/1528 tarihleri arasında yaptırılmıştır[2496]. C. Baltacı, medreseyi 1520-21 yılına tarihler[2497]. Medresenin mimarı bilinmemektedir. Bazı araştırmacılar Acem Ali'ye atfederken bazıları Mimar Sinan yapısı olduğunu kabul ederler[2498]. Medrese paye itibariyle 940/1533'ten önce 40'lıdır[2499]. Kaynaklarda "L" planlı olan medresenin taş malzemeden, üzeri kubbe ile örtülü 10 hücre ve bir dershaneden meydana gelen bir yapı olduğu belirtilir[2500]. Kasım Paşa'nın VGM Arşivinde bulunan vakfiyesinde vakfın akarları hakkında bilgilere yer verilmiştir[2501]. 1302/1886 tarihli Hüdavendigâr Vilayet Salnamesinde Kasım Paşa Medresesi'nin harap olduğu belirtilmiştir[2502]. 1307/1889-1890 tarihli Hüdavendigar Livası Salnamesinde Bozöyük'te bir medrese, bir cami, bir ortaokul, bir hükümet konağı olduğu yazılıdır[2503].

Turgut, Bilecik Bölgesi Örneğinde XVI. Yüzyılda Vakıflar ve Şehirleşme, Sakarya Üni. SBE Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya 2011, s. 63; BOA.CE, 1191:19298.

2491 G. Goodwin, *age.*, s. 224-226.

2492 Hamam üzerinde yer alan kitabesi 932/1525-26 tarihlidir. Kitabenin okunuşu şöyledir: "Büniye haze'l-hammamı Kasım Paşa erraci min rahmetullahü'lalem vakfen li-ruhu'l-Muhammed hayru'l-Enam salavatu'l-lahu aleyhi ve ileyhi'l-kiram tarihi fi sene-i isna ve selasin ve tisa' miete (932)". Bkz. V. Turgut, agt., s. 64.

2493 1553 yılında bölgeye uğrayan Hans Dernschwam kent ve külliye hakkında şu bilgileri aktarır: "19 Mart Salı sabahı Pazarcık'tan Boz Gywgck (Bozüyük)'e doğru yola çıktık. …. Camiyi 30 yıl evvel Hasan Paşa yaptırmış. Caminin yanında iki tane imaret var…. camiyi, kervansarayı ve imarethaneyi yaptırmak suretiyle halkı buraya toplamış. Buraya ilk gelenler hoca takımı ile işsiz güçsüz tembel kimseler…. Cami, misafirhaneler, hocalar için odalar ve imarethane kısmıyla birlikte ve hepsi bir arada güzel bir tesis". Bkz. Hans Dernschwam, age., s. 222-225.

2494 G. Cantay, *age.*, s. 72; F. Müderrsioğlu, *agt.*, s. 390; A. Denknalbant, *agm.*, s. 550.

2495 G. Cantay, *age.*, s. 72.

2496 Bkz. Fatih Müderrisoğlu, *16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İnşa Edilen Menzil Külliyeler,* Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1993, s. 383-386; S. Erken, *age.*, s. 105-111; O. Aslanapa, *age.*, s. 172-175; G. Cantay, *age.*, s. 72; A. Denknalbant, "Kasım Paşa Külliyesi", *TDVİA*, İstanbul 2001, s. 550.

2497 C. Baltacı, *age.*, s. 345.

2498 F. Müderrsioğlu, *age.*, s. 389.

2499 C. Baltacı, *age.*, s. 345; A. Gül, *age.*, s. 97.

2500 A. Denknalbant, *agm.*, s. 551.

2501 A. Budak, Gücü Besleyen Mimarlık Osmanlı İmaretleri, Ankara 2022, s. 162-169.

2502 Z. İlter, *agt.*, s. 95.

2503 Z. İlter, *Salnamelere Göre Osmanlı Devletinin Son Dönemlerinde Bilecik*, Eskişehir Osmangazi Üni. SBE, Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2007, s. 59.

4.10. Kandıra Hacı Dursun Medresesi

Bânîsi Kanuni Sultan Süleyman devri ricalinden Hoca Dursun Efendi'dir[2504]. İnşa tarihi bilinmeyen medrese vakfiyenin hazırlandığı 927/1521 tarihinde veya birkaç yıl öncesinde inşa edilmiş olmalıdır[2505]. 953/1546 tarihli İstanbul Vakıfları Tahrir Defterinde *"Vakf-ı Medrese-i Hâce Dursun'ül-Mezbûr Der Kasaba-i Kandıra"* şeklinde kayıtlıdır. Hoca Dursun yaptırmış olduğu medrese için nakit 67.642 akçe ile 20.244 geliri olan zengin akarlar vakfetmiştir. Medresenin vakfiyesinde müderris 20, talebeler 10, mütevelli 3, nâzır 1, câbi 1 akçe verilmekteydi[2506]. Paye bakımından 20'li olan medrese XVI. Yüzyıl sonlarına doğru 50'li idi[2507].

4.11. İstanbul Kürkçübaşı Medresesi

Medresenin bânîsi Kürkçü Başı Ahmed b. Abdülmuîn'dir[2508]. İstanbul ili Topkapı Semtinde Şehremini caddesinin kuzeyinde yer almakta idi[2509]. Topkapı'da cami, medrese ve mektebi, Cerrahpaşa Camii yakınında ve İstinye'de iki mescit inşa ettirmiştir[2510]. Topkapı'da yaptırdığı medrese ve mektebi yıkılmış, cami ise günümüze ulaşmıştır. Abdurrahim b. Aliyy'ül-'Arebî imzasını taşıyan vakfiyesi 928/1521 tarihlidir[2511]. İnşa tarihi bilinmeyen yapının vakfiyenin hazırlandığı tarihte veya birkaç yıl önce yapılmış olmalıdır. Vakfiyede, vakfın nazırlığını yapan müderrise 20, talebeye 10 akçe ücret verilmesi şart kılınmıştır[2512]. Paye bakımından 20'li olan medrese, 994/1585-1586 tarihinden önce 40'lı, 1063/1652-53 tarihinde ise dahil payesindedir[2513]. TSMA 10053 numarada kayıtlı bulunan ve Rumeli Kadıaskeri Fenerizade Muhyiddin Çelebi zamanında yazılmış olan 933/1527 tarihli Kadıasker Ruznamçesinde medresenin müderrisi yevmiye 20 akçe alan Nureddin Efendi olduğu yazılıdır[2514].

4.12. Çorlu Sultan Süleyman Medresesi

Cami, medrese, imaret ve hamamdan oluşan külliyenin bânîsi Kanuni Sultan Süleyman'dır[2515]. Bunlar içerisinde sadece cami günümüze ulaşmıştır. Medresenin

---

2504 C. Baltacı, *age.*, s. 474; A. Gül, *age.*, s.96.

2505 Ö.L. Barkan-E. H. Ayverdi, *age.*, s. 109; İ. A. Yüksel, *age.*, s. 441.

2506 Ö. L. Barkan-E. H. Ayverdi, *age.*, s. 109.

2507 C. Baltacı, *age.*, s. 474.

2508 C. Baltacı, *age.*, s. 392; A. Gül, *age.*, s.98.

2509 C. Baltacı, *age.*, s. 540.

2510 Ayvansarâyî, *age.*, s. 542.

2511 Ö. L. Barkan-E. H. Ayverdi, *age.*, s. 392; İ. A. Yüksel, *age.*, s. 284.

2512 Ö. L. Barkan-E. H. Ayverdi, *age.*, s. 392.

2513 C. Baltacı, *age.*, s. 541.

2514 E. Alan, "Yeni Bir Belgeye Göre XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Rumeli Medreseleri ve Müderrisleri", *Turkish Studies*, C.12/1, 2017, s. 16.

2515 Abdurrahman Hibrî, Çorlu hakkında şu bilgileri aktarır: "Ertesi Çorlu nâm kasaba-ki Karışdıran ile bunun mâbeyni dahi beş saatlik yoldur- nuzûl olundu. Bunda Hâin Ahmed Paşa'nm bir câmi'i ve bir medresesi ve çifte ham ve hammâmı vardır. Amma âşir-i havâkîn-i Osmaniyân olan Sultan Sü-

caminin yanında olduğu bilinmektedir[2516]. İmaret ve medrese Sinan'ın eserleri arasında gösterilir[2517]. Caminin, Mimar Acem Ali tarafından yaptırıldığı çeşitli araştırmacılar tarafından ileri sürülmüştür[2518]. Camii üzerinde yer alan kitabesi 928/1521-22[2519] tarihli olup medrese de aynı tarihlerde inşa edilmiş olmalıdır. 1325/1907-1908 yılına kadar ayakta olan medrese, paye bakımından 1540-41 yılından önce 40'lı, bu tarihten sonra 50'li medreseler içerisine dahil edilmiştir[2520]. 1309/1891-92 tarihli Edirne Salnamesinde *"…arkasında Kanuni müşarünileyhin mükemmel bir medresesi var ise de harap ve mail tarab"* şeklindeki bilgilerden medresenin harap olduğu yazılıdır[2521]. Medresenin yeri günümüzde park haline getirilmiştir[2522].

4.13. İstanbul Mâcûnî Kâsım Efendi Medresesi

Medresenin bânîsi Yavuz Sultan Selim ricalinden Mâcûnî Kâsım Efendi'dir[2523]. Külliye, Çukur Bostan'da Mâcûnî Mahallesi'nde bulunmaktaydı. Kasım Efendi'nin İstanbul'da yaptırmış olduğu cami, medrese ve mektebe ait vakfiyesi 932/1525-26 tarihlidir. Vakfiyede medresede görevli ve aynı zamanda imam olan müderrisin 7 akçe ücret aldığı belirtilmiştir[2524].

4.14. İstanbul Zeyrek Piri Mehmed Paşa Medresesi

Medresenin bânîsi Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman devri veziriazamlarından Piri Mehmed Paşa'dır (939/1532-33)[2525]. Piri Mehmed Paşa, İstanbul Hasköy'de cami ve hamam, Zeyrek'te zaviye, Mercan'da Terlikçiler Mescidi, Molla

---

leyman Han'ın nâmiyle meşhurdur. Sebebi, mezkûr Ahmed Paşa'nın Mısır Beylerbeyisiiken isyan edüp iddiaây-ısaltanat etmekle maktûl olmasıdır". Bkz. Aşık Mehmed, age., s. 1103; S. İlgürel, agm., s.114; P. L. İnciciyan–H. D. Andreasyan, agm., s. 141-142; A. Kuran, age., s.257-264; G. Küçükkaya, agm., s.184.

2516 Evliya Çelebi'nin *"Kurşunlu Medrese"* olarak adını verdiği yapının Çorlu'nun en meşhur medresesi olduğunu, İmaret Camii yakınında bulunduğunu, iki dershanesi olduğunu ve talebelere vakıf tarafından ücret verildiğinden bahseder. E. Çelebi, *age.*, s.388.

2517 TM'de "Çorlu nam kasabada Sultan Süleyman Hanın İmareti", TE'de "Çorluda merhum Sultan Süleyman İmareti" şeklinde geçer.. Bkz. R. M. Meriç, age., s. 37, 106; TM'de "Medrese-i Sultan Süleymân Hanı Gazi der Çorlu. Eab 1"., TB ve TE'de "Çorluda merhum Sultan Süleyman Han Medresesi", şeklinde geçer. Bkz. R. M. Meriç, age., s. 33, 94; Z. Sönmez, age., s. 33, 70, 88.

2518 G. Goodwin, *age.*, s. 187; K. Altan, "Esir Ali", *Arkitekt*, S.37, 1937, s.81-83; M. Serez, *Tekirdağ ve Çevresi Vakfiyeleri*, Tekirdağ 1993, s. 265; Muhittin Tuna, *Geçmişten Günümüze Çorlu*, İstanbul 1963, s. 85.

2519 Evliya Çelebi cami üzerinde yer alan inşa kitabesini şu şekilde okumuştur: Şeh Süleyman sahibü'l-hayrat/Kıldı bu cami-i şerifi bina/Fikr-i gerdümle gûy-imiş tarih/Küned ân vakt-i în sadâ peydâ/Hatif-i Gaybî guft tariheş:/Kad büniye ma'beden li-hubbi Hudâ/Sene 928/1522. Caminin tamir kitabesini: "Du'a edip Esîrî dedi tarih/Şükür Vehhâb'a cami oldu ma'mur/Sene 1006/1596-97" tarihlidir Bkz. E. Çelebi, age., s.388.

2520 C. Baltacı, *age.*, s.694-695.

2521 M. Şenel, *Çorlu Kazasının Tarihçesi*, İstanbul 1964, s. 85.

2522 C. Baltacı, *age.*, s.694.

2523 Ayvansarâyî, *age.*, s. 271; Ö.L. Barkan-E. H. Ayverdi, *age.*, s. 365; C. Baltacı, *age.*, s. 852.

2524 Ö. L. Barkan-E. H. Ayverdi, *age.*, s. 365.

2525 Ayvansarâyî, *age.*, s.188; C. Baltacı, *age.*, s. 595; A. Gül, *age.*, s.104. Ayrıca Piri Mehmet Paşa'nın hayatı ve eserleri için bkz. Y. Küçükdağ, *Piri Mehmet Paşa*, Aksaray 2017.

Gürani civarında Koruklu Tekkesi (Halveti Zaviyesi), Camcı Ali Mahallesinde mekteb, Silivri'de cami, imaret, medrese ve mektep, Belgratta imaret, Konya'da cami, imaret ve hankah, Konya Aksaray'da mekteb, Gülek Kalesi civarında zaviye ve kervansaray yaptırmıştır[2526].

Zeyrek'te[2527] Piri Paşa Sokağında İshak Karama'ni için inşa edilen külliye cami ve medrese-zaviyeden oluşmaktadır[2528]. Camii kaynaklarda Soğukkuyu Mescidi[2529], Kanlı Medrese Mescidi, Piri Paşa Medresesi Mescidi olarak geçer[2530]. Ayvansarâyî ve C. Baltacı medresenin ilk önce zaviye olarak yapıldığını sonradan medreseye dönüştürüldüğünü söylese de vakfiyede yapının medrese olarak inşa edildiği açık bir şekilde ifade edilmiştir[2531]. C. Baltacı ilk müderris 25 akçe ile Surûri Mustafa Efendi olduğunu söylese de vakfiyede müderrise yevmiye 40 akçe verilmesi şart koşulmuştur[2532]. Medrese 977/1569-1570'ten önce 50'lidir[2533].

Piri Mehmed Paşa'nın Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde bulunan vakfiyesinde caminin önünde yer alan 17 hücreli medresenin 11 hücresi talebeye, geri kalanlar ise bevvâb, kayyım, müezzin ve mütevellinin uygun gördüğü kimselere vakfedilmiştir. Medresede görevli müderris 40, talelere 20 dirhem, bevvaba 2 dirhem, cami ve medrese havuzuna su dökmekle görevli olan kişiye 2 dirhem ücret verileceği şart kılınmıştır. Ayrıca medrese ve caminin hasırları, kandil yağı ve ibrikleri için 3 dirhem ayrılmıştır[2534].

1248/1832'de II. Mahmud devrinde tamir edilen yapı, 1249/1834'te yanmıştır. Akabinde Mütevellisi Şerife Hanım tarafından yeniden inşa edilmiştir[2535]. Suyolları Kemal Efendi tarafından 2.000 kuruşluk bir masrafla 1290/1873'te onarılmıştır[2536]. 1319/1903 tarihinde 17.638 kuruşa Hacı Hristo Kalfa tarafından geniş çaplı bir tami-

---

[2526] Ayvansarâyî, *age.*, s.188; Ş. Turan, "Piri Mehmed Paşa", *İA*, C. IX, 561.

[2527] Evliya Çelebi yapı hakkında şu bilgileri aktarır: "Kostantin'in bir büyük kilisesi dahi İstanbul'da Zeyrekbaşı yüksek bir tepe üzerinde Hazreti Yahya Aleyhisselam adına yapılan 360 kubbeli manastırdır. Buraya bitişik bir sarnıç yapıp içine kırkçeşme pınarlarını akıtıp üzerine bir medrese ve incil evi yaptırdı. Hala Zeyrekbaşı yakınında Abadan Piri Paşa Medresesi derler. Soğukkapı yakınındadır". Bkz. Y. Y. Demircanlı, age., s. 329.

[2528] Ayvansarâyî ise "Soğuk kuyu cami-i der Kurb-i Zeyrek: Banisi Sadrazam Piri Mehmed Paşa'dır. Cami-i mezbur anlara zaviye olmak üzere bina olunmuşdur ve anların intikalinden sonra medreseye tahvil kılınmıştır". Bkz. Ayvansarâyî, age., s.187; M. S. Kütükoğlu, agm., s. 369; Y. Y. Demircanlı, age., s. 329.

[2529] Ayvansarâyî, *age.*, s..188.

[2530] T. Öz, *age.*, s.123, dipnot 299.

[2531] Zaviye olarak yapılmış ancak İshak Karamani vefatından sonra 933/1526-1527 tarihinde medreseye dönüştürülmüştür. Bkz. Ayvansarayî, *age.*, s.188; C. Baltacı, *age.*, s. 596.

[2532] C. Baltacı, *age.*, s. 596.

[2533] C. Baltacı, *age.*, s. 596.

[2534] Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde bulunan 747 Nolu defterin 481.sayfa 315.sırasında kayıtlı Pir-i Mehmed Paşa İbni Mehmed Cemalüddini Aksarayî vakfına ait 2 Receb 927 tarihli Arapça vakfiye.

[2535] M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 172.

[2536] M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 172.

rat geçirmiştr. 1844 tarihli medrese nüfus defterinde 10 odalı ve 24 kişi[2537], 1869'da 40 kişi, 1914'te 21 odası ve 35 kişinin kalmasına uygun olduğu belirtilmiştir[2538]. İstanbul medreselerini konu alan 1914 teftiş raporuna göre darülhilâfe kadrosuna alınan ahşap medresenin bir ve ikişer kişilik 21 odasının bulunduğu, hücrelerin yeterince güneş ve hava aldığı, rutubetli olmadığı, müştemilatın harap olduğu ve talebe iskânına uygun olmamasından dolayı yeni bir medresenin inşası uygun olacağı tavsiye edilmiştir. 35 kişinin kalmasına uygun olduğu yönünde görüş bildirilmiştir[2539]. 1918 yılında harap olan medrese yangın zedeler tarafından işgal edilmiştir[2540]. Medrese günümüze ulaşmamıştır.

4.15. Çorlu Ahmed Paşa Medresesi

Medresenin bânîsi II. Bayezid dönemi devlet adamlarından Hersekzade Ahmed Paşa'dır[2541]. Kaynaklarda Çorlu Medresesi yada Ahmed Paşa Medresesi olarak geçer. Medresenin inşa tarihi bilinmemektedir. Medreseye ilk müderris ataması 933/1526-27 tarihinde yapılmıştır[2542]. Müderrisin atandığı tarih dikkate alındığında medresenin bu tarihte veya bundan birkaç yıl önce yapılmış olmalıdır. Paye bakımından 933/1526-27'de 50'li, 1007/1598-99 tarihinde de aynı durumunu muhafaza etmiştir[2543].

4.16. Van Müftü Medresesi

1530 yılında inşa ettirilen medrese XIX. Yüzyıla kadar işlevini sürdürdüğü bilinmektedir[2544]. Günümüze ulaşmamıştır[2545].

4.17. Bursa Hançeriye Medresesi

Medresenin bânîsi II. Bayezıd'ın şehzadesi Sultan Mahmud'un kızı Hanzâde Hançerli Fatma Sultan'dır (Öl. 939/1532-33)[2546]. Mevlana Mehmed b. Aliyy'ül Fenârî imzasını taşıyan 939/1533 tarihli vakfiyesinde müderris 40, 14 tabeden her birine ikişerden 28, muîde 3 akçe, bevvâb ve ferraş 1'er akçe yevmiye verilmekteydi[2547]. N. Atai'nin vermiş olduğu *"Martolos Efendi, Mahrûse-i Bursa'da vâkî Hançeriye Medresesi tamam oldukda 40 akçe ile ibtidâ bunlara in'âm olurdu"* şeklinde geçen bilgilerden med-

---

[2537] A. Bolat, *agt.*, s. 436.
[2538] M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 172.
[2539] M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 112.
[2540] M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 369; M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 112.
[2541] A. Gül, *age.*, s.94.
[2542] A. Gül, *age.*, s. 94-95.
[2543] A. Gül, *age.*, s. 95.
[2544] A. Ağaoğlu, "Van Şehir Dokusu ve Tarihi Eserlerin Tahrip Edilmesinde Ermenilerin Rolü", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 35, Erzurum 2007, s. 329.
[2545] Ş. Öztürk-Y. S. Direk, "Van Eğitim Yapılarından Biri; Başkale/Pizan Hüsrev Paşa Medresesi", *Yüzüncü Yıl Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* C.1, Özel Sayı: 2, 2017, s.333.
[2546] M. Hızlı, *agt.*, s. 84; C. Baltacı, *age.*, s. 454; A. Gül, *age.*, s.106.
[2547] Vakfiye için bkz. Ö. L. Barkan-E.H. Ayverdi, *age.*, s. 436-437; M. Hızlı, *agt.*, s. 85.

resenin 950/1543-44 eğitime başladığı anlaşılmaktadır[2548]. 40'lı olan medrese 995/1586-87 tarihinde 50'li medreseler içerisinde bulunmaktaydı[2549]. Günümüze ulaşmayan medrese Musa Baba denilen yerde bulunmakta idi[2550]. Yerine Milli Kütüphane yapılmıştır[2551].

4.18. Gelibolu Mustafa Paşa Medresesi

Bânîsi Kanuni Sultan Süleyman devri vezirlerinden Bosnalı Yaplak Mustafa Paşa'dır[2552]. Gelibolu'da cami, medrese ve mektep yaptırmıştır[2553]. 1557 yılı Pazartesi günü Gelibolu'ya uğrayan Arap Seyyah Mekki burasının büyük bir kasaba olduğunu, 150 osmanî ücret alan bir kadısı, güzel çarşıları ile 4 medresesi olduğunu söyler ancak yapı isimlerinden bahsetmez[2554]. Medrese günümüze ulaşmamıştır.

4.19. Trabzon İskender Paşa Medresesi

Medresenin bânîsi Yavuz Sultan Selim'in Mirlivası 1512[2555], 1518[2556] ve 1526[2557] tarihlerinde Trabzon Valiliği görevinde bulunan İskender Paşa'dır[2558]. İskender Paşa külliyesi cami, medrese ve çeşmeden oluşmaktadır[2559]. Medresenin inşa tarihi hakkında farklı görüşler ileri sürülmüştür. Cami, üzerindeki kitabesine göre 936/1529 tarihinde inşa edildiği yazılıdır[2560]. E. Yücel medreseyi 930/1523[2561]; M. Goloğlu, cami ve medresenin 1529[2562]; H. Albayrak ise 918/1512-13 ile 940/1533-34 yılları arasında Trabzon'da görevli bulunduğu süre içerisinde 936/1529 tarihinde inşa edildiği görüşünü savunur[2563]. İskender Paşa'nın vakfiyesi 938/1531 tarihli olması da külliyenin bu tarihten önce yapıldığını gösterir[2564].

590 Numaralı defterin 213.sayfa 187.sırasında kayıtlı Mustafa Bey oğlu İskender Paşa'ya ait 4 Muharrem 938 tarihli vakfiyesinde külliyesine Trabzon ve Rize illerin-

---

2548 C. Baltacı, *age.*, s. 455.
2549 C. Baltacı, *age.*, s. 455-456.
2550 A. Gül, *age.*, s. 106.
2551 C. Baltacı, *age.*, s. 455.
2552 C. Baltacı, *age.*, s. 855; A. Gül, *age.*, s.107.
2553 A. Gül, *age.*, s. 107.
2554 E. Kamil, *age.*, s. 88.
2555 M. Goloğlu, *age.*, s. 41.
2556 M. Goloğlu, *age.*, s. 44.
2557 M. Goloğlu, *age.*, s. 49.
2558 Ş. Horuluoğlu, *age.*, s.53; C. Baltacı, *age.*, s. 849; M. Öksüz, *age.*, s. 67; Ö. Şen, *Trabzon Tarihi*, Trabzon 1998, s.84; M. Yüksel, *age.*, s. 99.
2559 H. Albayrak, *Trabzon İskender Paşa Külliyesi*, Trabzon 1998, s.20; H. Karpuz, *Trabzon*, Ankara 1990, s. 36.
2560 Kitabenin anlamı: "Bu mübarek mescidi Bayezid Han oğlu Selim Han oğlu büyük sultan, ulu hakan Arap ve Acem meliklerinin efendisi Sultan Süleyman (Allah Mülkünü ebedi kılsın) devlet günlerinde yaptı. Her kim ki böyle bina yaparsa, dünyada asla gam yemez. Tamamlanış tarihine, "menzil-i hayr"dan bir eksik dedim. (H. 936, M. 1529)". Bkz. H. Karpuz, age., s. 62.
2561 H. Albayrak, *age.*, s.39.
2562 M. Goloğlu, *age.*, s.49
2563 H. Albayrak, *age.*, s.20; H. Karpuz, *age.*, s. 36.
2564 H. Karpuz, *age.*, s. 61.

den akarlar vakfetmiştir. Vakfiyede medrese hakkında şu bilgilere yer verilmiştir: *"… Bu vakfın gelirinden adı geçen beldede Meydan-ı Şarki'de yaptırdığı şerefli camiin ve bu camiin civarında yaptırdığı medresenin işleri için ve vakfın işlerine bakmak üzere Yusuf oğlu Hacı Hüseyin.…*[2565]*", "..medresenin tedris hizmetini sağ oldukça ve nez, edilmemek şartı ile âlim, Fazıl Mevlâna Hacı Halil'e şart edip tedris hizmetine mukabil zamanında geçer akça yevmi on dirhem tayin eyledi*[2566]*".*

Ş. Horuluoğlu, cami ile aynı tarihte yapılan medresenin cami avlusunun sağında bulunduğunu söyler[2567]. Şakir Şevket Trabzon Tarihi isimli eserinde *"dokuzyüz onsekiz tarihinde Yavuz Sultan Selim'in hilafete cülusundan sonra, Hakan-ı müşarün-ileyhin mirlivası İskender Paşa merhum, dokuzyüz kırk senesine kadar burada bulunmuş ve Paşa-yı müşarün-ileh halâ nâm-ı alilerine mensub cami-i şerif ile medreseyi ve yanıbaşında bir çeşmeyi bina ve ihya etmiş ve Kavak Meydan nam mahalden cereyan eden İskender Paşa suyu dahi müşârün-ileyhin cümle-i âsâr-ı hayriyesinden bulunmuşdur"* şeklinde bilgi verir[2568]. Ayrıca Medresenin 1880'li[2569] yıllardaki durumunu şu cümlelerle anlatır: *"İskender Paşa Medresesi mürur-u zamn ile müşrif-i harab olduğu cihetle Trabzon Rüsûmât Müdürü Trabzonlu Rahmi Efendi'nin eser-i gayret ve delaletiyle iki sene evvel tarz-ı bihîn üzere yapılmış ve tahtında yine medreseye irâd olmak içün birkaç kârgîr mağaza dahi inşa edilmiştir. İşte bu âsâr-ı hayrîyenin bulunduğu Meydân-ı Şarkî nâm mahalle ki zaten buraya Gâvur Meydanı denilür idi.*[2570]*".*

Aşık Mehmed Külliye hakkında şu bilgileri aktarır: "Sânî Câmi-i İskender Paşa dur. Bu câmi' ile Tarabzon sırının hayit-ı şarkîsi beyni bir milden ekserdür ve bu câmi Gâvur Meydanı dimekle ma'rûf bir mevdan-ı vesî'un nihâyet-i cânib-i şarkîsindedür ve rasâs ile pûşîde yek-pâre kubbe ile bir kârgîr binâdur ve acurdan mebnî bir minâre-i mevzunesi vardur ve bu cami'un hâyit-ı şimalîsi öninde vâki harîminün çânib-i şimalîsinde birkaç hucurât ile bir dârü't-tedrîs vardur ve bu câmi'mecmû-ı levâhıkı İskender Paşa nâm bir sâhibü'l hayrun müberrâtındandur…[2571]".

Evliya Çelebi İskender Paşa Külliyesi hakkında şu bilgileri aktarır: "İskender Paşa Camii: Kâfir Meydanı adıyla meşhur büyük bir meydanın doğu tarafında tek parça kubbesi lacivert renkli kurşun ile örtülüdür. (---) kapısı ve içeriden yapılmış düzgün bir minaresi vardır. Bu şehir içinde bilip ibâdet ettiğimiz cami ve eski mabedler bu yazılan selatin ve vezirlerin camileridir[2572]. İskender Paşa Medresesi: Camiinin avlusunun kuzey tarafında çeşitli odalar ile donanmış mamur bir medresesi vardır.

[2565] H. Albayrak, *age.*, s. 66

[2566] VGM Arşivi, 590 Numaralı defterin 213.sayfa 187.sırasında kayıtlı Mustafa Bey oğlu İskender Paşa'ya ait 938 tarihli vakfiye Türkçe metni.

[2567] Ş. Horuluoğlu, *age.*, s. 83; Ş. Horuluoğlu, *age.*, s.53; H. Karpuz, *age.*, s. 36.

[2568] Ş. Şevket, *Trabzon Tarihi*, (Haz. İ. Hacufettahoğlu), Ankara 2001, s.132-133.

[2569] Şakir Şevket'in bu çalışması 1877 yılında ilk olarak basıldığına göre medrese ile alakalı bilgilerde 1870-1877 yılları arasındaki durumunu gösteriyor olmalıdır.

[2570] Ş. Şevket, *age.*, s.135.

[2571] Bkz. Âşık Mehmed, *age.*, s. 1026.

[2572] Evliya Çelebi, *age.*, s. 106.

Öğrencileri ve hocalarının maaşları belirlenmiştir. Bu da büyük vakıftır[2573]". Saffet Paşa'nın Trabzon Valiliği yaptığı 1874-75 yılında onarılan medreseye gelir getirmesi için altına birkaç dükkan yapılmıştır[2574]. XVIII-XIX. Yüzyıla ait Hurufat kayıtlarında Camii, medrese, muallimhaneye atamalar yapılmıştır[2575].

H. Albayrak ve Ş. Horuluoğlu medrese hakkında şu bilgileri aktarır: "Şimdiki belediye binasının doğu cephesine bitişik iki katlı medrese, Trabzon'da yakın yıllara kadar ayakta kalabilen en eski medreselerden biri idi. Cephesi kuzeye gelmek üzere "U" şeklinde bir planı vardı. Güney tarafında ise İskender Paşa Camii bulunuyordur. Bugün şoseye bakan kısım taştan, diğer kısımları ise ahşap yapılı idi. İki katlı medresenin her iki katında 15-20 kadar küçük oda vardır. 60 kadar mollanın öğrenim gördüğü medreseye cami avlusundan dik bir taş merdivenle çıkılırdı. Medrese kuruluşundan itibaren birçok tamiratlar görmüş ve Türkiye genelinde medreseler kapatılıncaya kadar da aralıksız öğretimi devam etmiştir. Cumhuriyet döneminde boşaltılan bina, bir müddet hizmet dışı bırakılmış, daha sonra oda oda evi olmayan işçi ve çalışanlara kiralanmıştır. 1950 sonrasında cami çevresinin düzeltilmesi sırasında sapasağlam olan medrese yıktırılmış sadece ana giriş kapısı ayakta bırakılmıştır. [2576]". 1305/1887-1888 Trabzon Vilayet Salnamesinde İskender Paşa Medresesi'nde 80 talebenin eğitim gördüğü yazılıdır[2577].

4.20. İstanbul Eyyuhum Ahmed Efendi Medresesi

Medresenin bânîsi Şemseddin Ahmed Efendi ibn-i Yusuf Yegânî'dir (Öl. 941/1534-35)[2578]. Ahmed Efendi'nin cami, medrese ve hamamdan oluşan külliyesi İstanbul Kasımpaşa semtinde bulunmaktaydı[2579]. Hamam ve medrese yıkılmış, cami ise sağlam durumdadır. İnşa tarihi bilinmeyen medresenin Ahmed Efendi'nin vefatından önce yapılmış olmalıdır[2580].

4.21. İstanbul Silivri Piri Mehmed Paşa Medresesi

Cami, medrese ve imaretten oluşan külliyenin[2581] bânîsi Piri Mehmed Paşa'dır[2582]. Mehmed Paşa, Silivride'ki[2583] külliyesinden başka İstanbul'da cami, medrese, mes-

---

[2573] Evliya Çelebi, *age.*, s. 107.

[2574] H. Albayrak, *age.*, s.40; M. Goloğlu, s.192

[2575] H. Karpuz, *age.*, s. 62.

[2576] Ş. Horuluoğlu, *age.*, s. 105; H. Albayrak, *age.*, s.39, 41.

[2577] Ö. Özer, *Başlangıcından 19. Yüzyıla Kadar Gülbahar Hatun Vakfı*, Ondokuz Mayıs Üni. S.B.E. Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Samsun 2018, s. 31.

[2578] Ayvansarâyî, *age.*, s. 400-401. Piri Mehmet Paşa'nın hayatı ve eserleri için bkz. Y. Küçükdağ, *Piri Mehmet Paşa*, Aksaray 2017.

[2579] Ayvansarâyî, *age.*, s. 401.

[2580] C. Baltacı, *age.*, s. 186-187.

[2581] Evliya Çelebi Piri Mehmed Paşa Külliyesi hakkında şu bilgileri aktarır: "I. Selim Han vezirlerindendir. Hazret-i Ebubekir neslindendir. Kalabalık cemaate sahiptir. Dış avlusunda mihrap sofası üzerindeki balgamî direkler bir diyarda yoktur. İmareti, medresesi ve sıbyan mektebi, bütün bu yapıların tamamı nilgun renkli saf kurşun ile örtülü bakımlı bir camidir. Bundan başka camiinin olduğuna dair

cid, hanikâhtan oluşan ikinci bir külliye yaptırmıştır[2584]. Cami giriş kapısı üzerinde yer alan kitabesine göre 937/1530-31 yılında inşa edildiği yazılıdır[2585]. Günümüze ulaşmayan medrese caminin batısında bulunmaktaydı[2586]. Piri Mehmed Paşa'nın Ankara VGM Arşvinde bulunan vakfiyesinde külliyeyi oluşturan yapılar, personel ile alacakları ücretler hakkında bilgiler bulunmaktadır. İmaretin yakınında ilim tahsil eden talebelere vakfettiği medresede görevli alim, dinine bağlı, akli ve nakli ilimlerde bilgili müderrise 25,10 talebeden herbirine bir dirhem, bevvaba 1 dirhem verilmesi şart kılınmıştır[2587]. Paye bakımından 963/1555-56 yılından önce 20'li, 972/1564-65 tarihinden önce kırklı, 1001/1592-1593'ten önce 50'li idi[2588]. 1660'dan sonya yazıldığı kabul edilen Rûznamede *"Kasaba-i Silivri Medrese-i Piri Mehmed Paşa"* adıyla geçmekte olup paye itibariyle 40'lı olduğu yazılıdır[2589]. 6 Muharrem 1312/10 Temmuz 1894 tarihinde İstanbul'da meydana gelen depremde Piri Mehmed Paşa külliyesi harap olmuştur[2590]. Medresenin 1966 yılına kadar bir bölümü ayakta olup ortada kubbeli bir dershane ile iki tarafta beşerden 10 hücrenin temel kalıntıları bulunmaktaydı. Ön tarafta revaklı bir bölüme sahip olduğu, bu revaka sağ taraftan bitişik üç odanın inşa edildiğinden kaynaklar bahseder[2591].

---

bilgim yoktur". Bkz. E. Çelebi, age., s. 386. 1632 yılında bölgeye uğrayan Abdurrahman Hibri ise Silivri ve Piri Mehmed Paşa Külliyesi hakkında şu bilgileri aktarır: "Ertesi Silivri nâm kasaba -ki Çorlu üe mâbeyni tahminen yedi saatlik yoldur- nüzûl olundu. Ve bu kasaba sâhü-i deryâda vaki' bir iskeledir. Bunda Sultân Selim Han asrında veziriazam olan Piri Paşa merhûmun bir a'lâ câmi'-i şerifi ve pişgâhmda tabakhânesi ve medresesi vardır". Bkz. S. İlgürel, agm., s.114.

2582 T. Akkaya, *Trakya'da Marmara Denizi Kıyısında İstanbul'a Bağlı Bir Liman Kasabası: Silivri Tarih İçindeki Gelişimi ve Eski Eserleri*, İstanbul Üni. Sosyal Bil. Enst. Sanat Tarihi Anabilim Dalı Başkanı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1984, s. 223; A. Gül, *age.*, s.108; G. Cantay, *age.*, s. 73.

2583 XVII. Yüzyıl başlarına ait Tekirdağ Şeriyye Sicillerinde Piri Mehmed Paşa'nın Silivrideki külliyesi hakkında"…. Kazasına tabi Kasaba-i Silivri'de vâki câmi'-i şerif ve medrese ve imaret-i âmireleri evkâfından olup… fi şehr-i Rebi'i'l-evvel sene selâse ve selâsîn ve elf (1033)" şeklinde bilgiler bulunmaktadır. Bkz. F. Özaba, 17. yüzyıl Başına ait Şer'iyye Siciline Göre Tekirdağ'da Sosyal ve Ekonomik Hayat: Kaynak ve Değerlendirme, Namık Kemal Üni. SBE Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tekirdağ 2018, s. 533.

2584 T. Gökbilgin, *age.*, s. 489.

2585 F. Müderrisoğlu, *agt.*, s. 408; G. Cantay, *age.*, s. 73. Ancak A. Gül, inşa tarihinin tam olarak bilinmediğini ve külliyenin Mehmed Paşa'nın vefatından sonra, 941/1534-35'ten önce yapıldığını söyleyerek yanılgıya düşmüştür. Bkz. C. Baltacı, *age.*, s. 598; A. Gül, *age.*, s. 108.

2586 G. Cantay, *age.*, s. 73.

2587 Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşvinde bulunan 747 Nolu defterin 481.sayfa 315. sırasında kayıtlı Piri Mehmed Paşa İbni Mehmed Cemalüddini Aksarayî vakfına ait 2 Receb 927 tarihli Arapça vakfiye.

2588 C. Baltacı, *age.*, s. 598.

2589 K. Özergin, *agm.*, s.283.

2590 O. Sakin, Tarihsel Kaynaklarda İstanbul Depremleri, İstanbul 2002, s. 58.

2591 F. Engiz, *Silivri'de ve Küçükçekmece'de Osmanlı Eserleri*, İ. Ü. Ede. Fak. Sanat Tarihi Böl. Lisans Tezi, İstanbul 1966, s. 46-47; T. Akkaya, *agt.*, s. 261-262.

4.22. İstanbul Beşiktaş Barbaros Hayreddin Paşa Medresesi

Medresenin bânîsi Barbaros Hayreddin Paşa'dır[2592]. 5 Cemaziyelevvel 953/5 Temmuz 1546 tarihinde vefat ederek Beşiktaş'ta Mimar Sinan'a yaptırdığı türbesine defnedilmiştir[2593]. Hayreddin Paşa, Beşiktaş'ta mescid, medrese, kütüphane, aşhane, sıbyan mektebi ve dâru'l-kurrâ yaptırmıştır[2594]. Evliya Çelebi[2595] ve Kâtip Çelebi[2596] yapının adı ve yerini verir ancak mimari özelliklerinden bahsetmezler. Ayvansarâyî, mescidin aynı zamanda medresenin dershanesi olduğunu söyler[2597]. Medreseye ilk müderris olarak 960/1552 tarihinde Pîrî Reis atanmıştır[2598]. Vakfiyesinde Beşiktaş'ta inşa ettirdiği külliye için Zeyrek'te çifte hamam, yanında fırın, değirmen, medresesi yakınında ev, farklı yerlerde altı ev, Balat'ta Parmakkapı'da üç, Karagümrük'te bir, Ayvansaray'da Kıptîler Odası denilen 12 oda; Kadırga Limanında iki, Galata'da sekiz, Yunakkapı'da iki ev ile 25.000 kuruş vakfetmiştir[2599]. Vakfiyede medresede görevli müderrisin 2 gün darû'l-hadis odasında tefsir-i şerif okuyacak olup 50 akçe ücret verileceği; 12 hücrede sakin olan talebelerin haftada ikişer gün ders göreceği ve günlük 5'er akçe; medreseye vakfettiği 20 cilt kitabı muhafaza etmekle görevli olan hafız-ı kütüp 1 akçe, medrese şadırvanından su çeken birine 2 akçe, sabah-akşam kapıları açıp kapayan bevvaba 2 akçe, kâtibe 4 akçe, cabiye 6 akçe, mutemede 3 akçe, nazıra 5 akçe ücret verileceği yazılıdır[2600]. İmarette pişen yemeklerden her Cuma ve Pazartesi gecesi talebelere pilav ve zerde verileceği şart koşulmuştur[2601]. 1792 medrese nüfus defterinde 10 odalı olan medrese de 4 kişinin kaldığı kayıt edilmiştir[2602]. 1930-40 yıllarında Beşiktaş Barbaros Meydanı açılırken türbe dışındaki yapılar yıktırılmıştır[2603]. Paye bakımından 992/1584 tarihinde 50'li idi.

[2592] Peçevi İbrahim Efendi, *age.*, s.31; Ayvansarâyî, *age.*, s. 495; M. Süreyya, *age.*, s.662. A. De Lamartine, Hayreddin Paşa'nın 1200 kölesi ve 100.000 duka altını olduğu, bir o kadar servetinin de oğluna kaldığından bahseder. Bkz. A. De Lamartine, *age.*, s. 447

[2593] R. M. Meriç, *age.*, s. 104; VGM Arşivinde 571 nolu defterin 183. sayfa 68. sırasında kayıtlı Hayreddin Paşa ibni Nurullah Efendi vakfına ait 12 Rebiül-evvel 941 tarihli vakfiyesi.

[2594] Katip Çelebi, *Deniz Savaşları Hakkında Büyüklere Armağan- Tuhfetü'l-Kibâr fi Esfâri'l-Bihâr*, (Haz. S. Çakmakçıoğlu-Ç. Sarı), İstanbul 2007, s.166; Kâtip Çelebi, *age.*, s.138; C. Baltacı, *age.*, s. 471.

[2595] Y. Y. Demircanlı, *age.*, s. 325.

[2596] Kâtip Çelebi, *Deniz Savaşları Hakkında Büyüklere Armağan- Tuhfetü'l-Kibâr fi Esfâri'l-Bihâr*, (Haz. S. Çakmakçıoğlu-Ç. Sarı), İstanbul 2007, s.166; Kâtip Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibâr fi Esfâri'l-Bihâr*, (Haz. İ. Bostan), Ankara 2008, s.138.

[2597] Ayvansarâyî, *age.*, s. 495.

[2598] C. Baltacı, *age.*, s. 471.

[2599] C. Baltacı, *age.*, s. 471.

[2600] VGM Arşivinde 571 nolu defterin 183. sayfa 68. sırasında kayıtlı Hayreddin paşa ibni Nurullah Efendi vakfına ait 12 Rebiül-evvel 941 tarihli vakfiyesi.

[2601] VGM Arşivinde 571 nolu defterin 183. sayfa 68. sırasında kayıtlı "Hayreddin paşa ibni Nurullah Efendi vakfına ait 12 Rebiül-evvel 941 tarihli vakfiyesi.

[2602] N. Aktaş, *agt.*, s. 110.

[2603] C. Baltacı, *age.*, s. 471.

4.23. İstanbul Hekimzâde Molla Kestel Medresesi

Medresenin bânîsi Kanuni Sultan Süleyman dönemi kadılarından Hekimzâde Muhyiddin Efendi'dir (Öl. 950/1543-44)[2604]. Medrese, Laleli'de Laleli Cami bitişiğindeki Taş Han'ın arkasında, Ağa Yokuşu ile Fethi Bey Caddesi'nin köşesinde yer almaktaydı[2605]. 942/1535-36 yılında inşa edilmiştir[2606]. 953/1546 tarihli İstanbul Vakıfları tahrir defterinde *"Berây-ı medrese ki der harem-i camii Mevlana Kestelli bina şûd"* şeklinde bilgilerden medresenin caminin hareminde bulunduğu anlaşılmaktadır[2607]. Muhyiddin Efendi, medreseye 161.000 akçe vakfetmiştir. Müderris 25, talebeye 8, kapıcıya 1, mütevelliye 7, cabiye 2, kâtibe 1 akçe verilmesi şart koşulmuştur[2608]. Medreseye ilk müderris 20 akçe yevmiye ile 942/1535-36 tarihinde Çakır Ali Efendi atanmıştır[2609]. Paye bakımından 20'li olan medrese, 994/1585-86 yılında 40'lı medreseler arasında yer almaktaydı. 7 hücresi bulunan medrese, 23-24 Temmuz 1911 Aksaray yangınında harap olmuş yeri arsa haline getirilmiştir[2610]. 1914'de kadro harici tutulan medrese 1918 yılında aynı durumunu muhafaza etmiştir[2611].

4.24. İstanbul/Küçükçekmece Abdüsselam Medresesi

Bânîsi Kanuni Sultan Süleyman dönemi defterdarlarından Abdüsselam Efendi'dir (Öl. 933/1526-27)[2612]. TB[2613], TE[2614] ve TM'de[2615] *"Defterdar Abdüsselam Bey Medresesi"*, olarak geçmesinden dolayı Mimar Sinan tarafından yaptırılmıştır. Abdüsselam Efendi, Küçükçekmece'de imaret, medrese ve zaviye; Sütlüce'de Halıcıoğlu Sınık Sokak'ta bir mescid, Hasköy'de bir mescid, Koska'da tekke ve mescid, Küçük Pazar'da mektep, Tire'de han, hamam; Yenice Foça'da hamam, Hafsa'da mescid ve zaviye, Belgrat'ta mektep, Silistire'de Hamam yaptırmıştır[2616].

[2604] C. Baltacı, *age.*, s. 335; A. Gül, *age.*, s.108.

[2605] E. H. Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri…*, C.III, İstanbul 1973, s. 464-465.

[2606] C. Baltacı, *age.*, s. 335-336.

[2607] Ö. L. Barkan-E. H. Ayverdi, *age.*, s. 149.

[2608] Ö. L. Barkan-E. H. Ayverdi, *age.*, s. 149.

[2609] C. Baltacı, *age.*, s. 336.

[2610] M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 88; M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 164

[2611] M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 88; M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 164.

[2612] T. Gökbilgin, *age.*, s. 525; C. Baltacı, *age.*, s. 360; A. Gül, *age.*, s.103; S. Eyice, "Tarihte Küçükçekmece", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi 6-7*, 1978, s. 90, 92.

[2613] Z. Sönmez, *age.*, s.34.

[2614] R. M. Meriç, *age.*, s.97; Z. Sönmez, *age.*, s. 70.

[2615] R. M. Meriç, *age.*, s. 35; Z. Sönmez, *age.*, s. 88.

[2616] 1632 yılında bölgeye uğrayan Abdurrahman Hibri medrese hakkında: "Ertesi yine sâhil-i deryâda vâki' Küçük-çekmece nâm menzile nuzûl olundu. Büyük-çekmece ile bunun mâbeyni tahminen üç saatlik yoldur. Bunda Ebü'l-feth Sultân Mehmed Hân'ın bir câmi'-i şerifi vardır. Sultân Süleyman Hân merhûmun zamânında defterdâr olan Abdüsselâm merhûmun bir imâret ve tabakhânesi ve medresesi ve dört-beş hanı dahi vardır" bilgiler verir. Bkz. S. İlgürel, agm., s.115; Abdurrahman Hibrî, Enîsü'l Müsâmirîn (Edirne Tarihi 1360-1650), (Çev. R. Kazancıgil), İstanbul 1999, s. 55; M. Süreyya, age., s. 139; T. Öz, age., s. 18; Ö. L. Barkan-E. H. Ayverdi, age., s. 181-182.

Ankara VGM Arşivinde bulunan 931/1525 tarihli vakfiyesinde külliyeyi oluşturan yapılar, gelir-giderleri ile personellerin görev ve sorumlulukları hakkında bilgiler edinilmektedir[2617]. Vakfiyede medresenin imaretin yanında olduğunu, 10 hücre, 1 dershane ile hücre önlerinde sofaları ve ortasında fıskıyeli bir havuzu olan zemini parlak taşlarla döşeli bir avlu ile bir tarafında da iki helası bulunduğu yönünde bilgiler bulunmaktadır[2618]. Vakfiyede medresede görevli personeller, alacakları ücretler, imaretten yararlanma koşulları hakkında ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır. Medresede görevli müderrise 25 yada 30 akçe, 10 talebeden her birine 1,5 dirhemden 15 dirhem ile imarette pişen yemekten her akşam ve mübarek gecelerde yemek verileceği, imam 4, müezzin 2,5, ferraş 2,5 akçe ücret verilmesi şart koşulmuştur[2619]. Medrese personelleri arasında imam ve müezzinin olması dershanenin aynı zamanda mescit olarak kullanıldığını gösterir. Vakfın yıllık gelirinin 238.000 akçe olduğu belirtilmiştir[2620]. Evliya Çelebi, "*Azîm Medresesi*" olarak isimlendirdiği medresenin kurşun kaplı büyük bir yapı olduğunu söyler[2621]. Vakfiyesine göre 20'li olan medrese, 944/1537-38'ten önce 30'lu, 966/1558-59'dan önce 40'lı, 992/1584'ten önce 50'li medreseler arasındadır[2622].

4.25. Edirne Anbar Kadı Medresesi

Medresenin bânîsi Anbar Kadı lakabıyla bilinen Derviş Mehmed'dir. Abdurrahman Hibrî[2623] ve O. N. Peremeci[2624] Edirne Medreseleri listesinde sadece adını zikretmektedir. Medreseye ait en eski müderris kaydı 944/1537-38 tarihli olup 20 akçe yevmiye ile Karasili Köseci Hasan Efendi'dir (954/1547)[2625]. Medresenin bu tarihte veya bundan birkaç yıl önce yapılmış olmalıdır. 944/1537-38 ve 954/1547-48 tarihlerinde 20'li medreseler içerisinde bulunmaktaydı[2626].

4.26. İstanbul Güzelce Kasım Paşa Medresesi

Bânîsi Kanuni Sultan Süleyman devri vezirlerinden Güzelce Kasım Paşa'dır (939/1532-33)[2627]. İstanbul'da cami, medrese, çifte hamam; Bozburun'da 935/1532-

---

2617 Semavi Eyice, "Tarihte Küçükçekmece", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi 6-7*,1978, s.89.

2618 747 nolu defterin 409. Sahife ve 278.sıra numarasında kayıtlı Defterdar Abdüsselam'a ait Gurre-i Recep 931 tarihli Arapça vakfiyesi. Bkz. S. Eyice, *agm.*, s.89-90.

2619 747 nolu defterin 409. Sahife ve 278.sıra numarasında kayıtlı Defterdar Abdüsselam'a aid Gurre'i Recep 931 tarihli Arapça vakfiyesi. Bkz. S.Eyice, *agm.*, s.89-90; Ö.L. Barkan-E. H. Ayverdi, *age.*, s. 181-182.

2620 Ö. L. Barkan-E. H. Ayverdi, *age.*, s. 181-182.

2621 Evliya Çelebi, age., s.382.

2622 C. Baltacı, *age.*, s. 361.

2623 Abdurrahman Hibrî, *age.*, s.35.

2624 O. N. Peremeci, *age.*, s. 115.

2625 A. Badi, *age.*, s. 114.

2626 C. Baltacı, *age.*, s. 168.

2627 Ayvansarâyî, *age.*, s. 398; M. Süreyya, *age.*, s. 875; Peçevi İbrahim Efendi, *age.*, s.22; Faruk Sümer, "Kasım Paşa", *MEB İA*, C.6, İstanbul 1977, s. 386; A. Kuran, *a.g.e.*,s. 337.

33'te cami, Kozlupınar'da cami ve hamam, Silivri'de mescit, Bozöyük'te cami ve medrese inşa ettirmiştir[2628]. Camii 940/1533-34, medrese 944/1537-38 tarihinde inşa edilmiştir. TB[2629] ve TE'de[2630] *"Merhum Kasım Paşa Medresesi"*, TM'de[2631] *"Camii Kasım Paşa der mahalle-i Kasım Paşa el-maruf Medrese 1, Medrese-i Kasım Paşa. Bab 1*[2632]" şeklinde kayıtlı olmasından dolayı Mimar Sinan tarafından inşa ettirilmiştir. Medrese caminin solunda bulunmaktaydı. Evliya Çelebi *"Kasımpaşa… caminin yol aşırısında dört medresedir"* şeklinde bilgi verir[2633]. Vakfiyeden Kasım Paşa'nın vakıflarının tarihi 951/1545'tir[2634]. İstanbul Vakıflar Tahrir defterinde "vakfu'l-merhumu'l mağfurun leh Kâsım Paşa b. Abdü'l-Hay, Berây-ı medrese ve cami-i şerif der Galata ve mesâcid der vilayet-i Rumeli ber mûcib-i vakfiye ki vâki şude bâd der evâil-i şehr-i zilka'de min şuhûri sene ihdâ ve hamsîn ve tis'a mie (951/14 Ocak 1545). Bâ imzâ-i Mevlânâ Hasan b. Mehmed" şeklinde Kasım Paşa'nın evkafı hakkında bilgiler vermektedir[2635]. Külliyenin inşa tarihine bakılırsa vakfiyenin daha sonra hazırlandığı anlaşılmaktadır. Ayvansarâyî, Kasım Paşa'nın medreseyi Surûri Şeyh Mustafa Çelebi için yaptırdığı, ikindiden sonra Mesnevi okutmak şartıyla müderrisliği kabul ettiğinden bahseder[2636]. Paye bakımından 50'li olan medrese, müderrise 50, talebeye 24 akçe, medrese ve cami ferrâşına 3 akçe verilmesi şart koşulmuştur[2637]. Osmanlının son dönemlerine ait medrese listelerinde adı geçmeyen yapının XIX. Yüzyıl ortalarından önce ortadan kalkmış olmalıdır[2638].

4.27. İstanbul Hamamiye Medresesi

Medresenin bânîsi Kanuni Sultan Süleyman devri müderrislerinden Hüsâmeddin Efendi'dir[2639]. 961/1553-54 tarihinde vefat ederek Sultan Selim Hamamı yakınında bina ettiği mescid ve medresesini bulunduğu alana defnedilmiştir[2640]. Günümüze ulaşmayan medrese 945/1538-39 yılında inşa edilmiştir[2641]. İnşa tarihinde 40'lı olan medrese, 960/1552-53 tarihinde 50'li idi[2642].

2628 Ayvansarâyî, *age.*, s. 398; M. Süreyya, *age.*, s. 875; Ö. L. Barkan-E.H. Ayverdi, *age.*, s. 431.
2629 Z. Sönmez, *age.*, s. 34.
2630 R. M. Meriç, *age.*, s. 96; Z. Sönmez, *age.*, s. 70.
2631 R. M. Meriç, *age.*, s. 27; Z. Sönmez, *age.*, s. 84, 88
2632 R. M. Meriç, *age.*, s. 34.
2633 Y. Y. Demircanlı, *age.*, s. 330.
2634 C. Baltacı, *age.*, s. 435.
2635 Ö. L. Barkan-E.H. Ayverdi, *age.*, s. 431.
2636 Ayvansarâyî, *age.*, s. 398; F. Sümer, *agm.*, s. 388.
2637 Ö. L. Barkan-E.H. Ayverdi, *age.*, s. 432.
2638 A. Kuran, *age.*, s. 337.
2639 C. Baltacı, *age.*, s. 453.
2640 C. Baltacı, *age.*, s. 453.
2641 C. Baltacı, *age.*, s. 453.
2642 C. Baltacı, *age.*, s. 453.

4.28. Üsküdar Gülfem Hatun Medresesi

Medresenin bânîsi Kanuni Sultan Süleyman'ın cariyelerinden Gülfem Hatun'dur (Ö.969/1561-1562)[2643]. Üsküdar ili Gülfem Hatun Mahallesi[2644], Hakimiyet-i Milliye Caddesi'nde Eski Mahkeme Sokağı ile Mahkeme Arkası Sokağın birleştiği köşede 29 pafta, 435 ada, 1 parselde bulunmaktaydı. Gülfem Hatun külliyesi cami, medrese, imaret, kervansaray ve türbeden meydana gelmektedir. Külliyenin merkezinde cami, caminin yakınında caddeye bakacak şekilde konumlanmış türbe, cami ile cadde arasında medrese, onun yanında mektep yer almaktaydı. Külliyeyi oluşturan yapılardan sadece cami günümüze ulaşmıştır.

Cami, kitabesine göre 946/1539-40 yılında inşa edilmiştir. Gülfem Hatun, Üsküdar'da yaptırmış olduğu külliyesine ait olan Ebu Suud Efendi tarafından tescil edilmiş 949/1542 tarihli vakfiyesinde medreseden bahsedilmemektedir. Medresenin vakfiyenin hazırlandığı tarihten sonra inşa edilmiş olmalıdır[2645].

Ayvansarâyî, Gülfem Hatun Külliyesi hakkında "Yapan Sultan Süleyman Hazretlerinin harem-i Hümayunları cevarilerindendir. Cami mezbure yakın caddeye bakan türbesi ve bitişiğindeki mektebi dahi vardır" şeklinde bilgilere yer verir ancak medreseden bahsetmez. Hafız Hüseyin Efendi 1768 yılında eserini hazırladığına göre bu tarihten önce medresenin mevcut olmadığı anlaşılmaktadır[2646].

Günümüze ulaşmayan medresenin[2647] mimarı Mimar Sinan'dır. Sinan'ın hayatı ve eserlerini konu alan yazmalar içerisinde TB[2648] ve TE'de[2649] "*Üsküdar'da Gülfem Hatun Medresesi*", TM'de "*Üsküdar'da Gülfem Kadın Medresesi*"[2650] şeklinde geçmektedir. Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde yapının adını *"Kelime Hatun Medresesi"* olarak vermiştir[2651].

Üsküdar'da 12 Zilhicce 1179/22 Mayıs 1766 yılında meydana gelen depremde[2652] veya geçirmiş olduğu yangından sonra ortadan kalkmış olmalıdır[2653]. 1266/1850 yılında çarşı içinde bir paçacı dükkanında çıkan yangında tekrar harap olmuş-

---

2643 M. Ç. Uluçay, *age.*, s.64-65; İ. H. Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi*, C.I, İstanbul 1976, s.156; A. Kuran, *age.*, s. 337; S. Eyice, "Gülfem Hatun Camii", *TDVİA*, C. XIV, İstanbul 1996, s.238. Gülfem Hatun'un mezar taşında *"Sâhibetü'l-hayrât Saîde Şehide Gülfem Hatunfi-seneti tis'e ve sittîne ve tis'emie 969 (1561-62)"* ibaresi yazılıdır. *Bkz.* Mehmed Raif, *age.*, s. 102.

2644 Mehmed Râif, "Bu mahallenin bu nam ile yadolunmasına sebep cennet-mekân Sultan Süleyman Han hazretlerinin harem-i hümayunları cevarilerinden (Gülfem) Hatun'un eser-i hayrı olan cami-i şerifin bulunmasından ibarettir. Camie karip ve şahraha nazır türbesi ile ittisalinde bir mektebi vardır" şeklinde verdiği bilgilerden mahallenin adının Gülfem Hatun'un yaptırmış olduğu külliyeden dolayı aldığını söyler. Bkz. Mehmet Raif Bey, age., s.102.

2645 İ. H. Konyalı, *age.*, s.154-155;İ. H. Konyalı, *age.*, s.288; E.H. Ayverdi-Ö.L. Barkan, *age.*, s. 435-436.

2646 Ayvansarâyî, *age.*, s. 615-616; Ö. L. Barkan-E. H. Ayverdi, *age.*, s. 435-436.

2647 A. Kuran, *age.*, s. 337.

2648 Sâî Çelebi, *age.*, s. 182; Z. Sönmez, *age.*, s. 35.

2649 R. M. Meriç, *age.*, s. 99; Z. Sönmez, *age.*, s. 71.

2650 R. M. Meriç, *age.*, s. 35; Z. Sönmez, *age.*, s. 89.

2651 Y. Y. Demircanlı, *age.*, s. 331.

2652 M. M. Haskan, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, C. III, Üsküdar 2001,s.1240.

2653 S. Eyice, *agm.*, s.239

tur[2654]. Cami üzerindeki Şair Senîhî'nin yazmış olduğu 1285/1868 tarihli onarım kitabesinde külliyenin bir yangın sonucu harap olduğunu teyit etmektedir [2655].

4.29. İstanbul Sitti Hatun Medresesi

Bânîsi Zembilli Ali Efendi'ni kızı Sitti Şah Hatun'dur[2656]. 30.000 akçe nakit para, medrese ile yanında bir mektep yaptırmıştır. Topkapı'da Silivrikapı Caddesinde yaptırdığı mescid günümüze sağlam bir vaziyette ulaşmıştır[2657]. Günümüze ulaşmayan medresenin inşa tarihi bilinmiyor. Vakfiyesi 1540 tarihli olup medresenin de bu tarihte ve birkaç yıl önce yapılmış olmalıdır[2658]. İstanbul Vakıfları Tahrir defterinde (953/1546) yer alan ve Ebusuud Efendi tarafından imzalanmış vakfiyesi Şaban 947/1540 tarihlidir. Vakfiyede Sitte Hatun medrese ve mektep için 300.000 akçe ile bir ev vakfetmiştir. Bunun 30.000 akçesi ile medrese inşa edilmesi, yanına bir mektep ile medrese yapıldıktan sonra bir de mescid yapılmasını şart koymuştur[2659]. Vakfiyede müderrise 20 akçe, 10 talebeden her birine 1'er akçe, bevvaba 1, mütevelliye 5 akçe yevmiye verileceği belirtilmiştir[2660]. İnşa edildiğinde 20'li, 1574-75'te 40'lı, 1587-1588'de 50'li medreseler arasında bulunmaktaydı[2661].

4.30. Amasya/Hakale Muhyiddin Bey Medresesi

Bânîsi Kanuni Sultan Süleyman ricalinden Muhyiddin Bey'dir[2662]. 947/1540-41 tarihinde yaptırılmıştır[2663]. Günümüze ulaşmamıştır.

4.31. Tire Lütfi Paşa Medresesi

Medresenin bânîsi Kanuni Sultan Süleyman dönemi vezir-i azamlarından Arnavut asıllı Lütfi Paşa'dır[2664]. Yavuz Sultan Selim'in kızı Devletşah Sultanla evlenmiştir[2665]. Lütfi Paşa'nın Edirne ve Dimetoka'nın Müsellem Köyü'nde yaptırdığı birer mescit ve bir mektebi için 100.000 akçe ile Edirne'de Aşçılar çarşısında 20 dükkanı vakfetmiştir[2666]. Tire'de cami, medrese, şadırvan, tabhane ve imaret[2667], İstanbul

---

[2654] Kılıç, 2017, s.181.

[2655] Talik hatla yazılmış kitabede yangın sonucu harap olduğu, mahalle halkından toplana paralarla tamir edildiği yazılıdır. Kitabe için bkz. M. Raif, *age.*, s. 102; İ. H.Konyalı, *age.*, s.154; S. Eyice, *agm.*, s.238.

[2656] A. Gül, *age.*, s.116.

[2657] Ö.L. Barkan-E. H. Ayverdi, *age.*, s. 164.

[2658] A. Gül, *age.*, s. 116.

[2659] Ö. L. Barkan-E. H. Ayverdi, *age.*, s. 164.

[2660] Ö. L. Barkan-E. H. Ayverdi, *age.*, s. 165.

[2661] C. Baltacı, *age.*, s. 683-684.

[2662] C. Baltacı, *age.*, s. 851; A. Gül, *age.*, s.115.

[2663] "Muhyiddin Beg 947'de bir medrese ve bir hamam daha binâ ve evkâfını tanzîm itmişdir. Amasya'da Kumacık Hamamı'nın garb tarafında bulunan arsa-i hâliye bu medreseye vakfitdiği hânın arsasıdır". Bkz. H. Hüsameddin, Amasya Tarihi, (Haz. M. Aydın), C. I, Amasya 2004, s.189.

[2664] C. Baltacı, *age.*, s. 542.

[2665] T. Gökbilgin, *age.*, s. 498.

[2666] T. Gökbilgin, *age.*, s. 506.

[2667] M. M. Armağan, *Devlet Arşivlerinde Tire*, İzmir 2003, s.270.

Yenibahçe'de bir hamam inşa ettirmiştir[2668]. Medrese 974/1540-1541 yılında inşa edilmiş olup günümüze ulaşmamıştır[2669]. Ankara VGM arşivinde bulunan 590 nolu defterin 215. sayfa 188. sırasında kayıtlı Tire'de Lütfi Paşa vakfına ait Evaili Zilkade 950/1544 tarihli vakfiyede caminin kuzeyinde yer alan medresenin 1 dershane ve 15 hücreden meydana geldiği yazılıdır[2670]. Medrese görevli müderris 50, danişmentler 10, bevvâb 1 akçe yevmiye ücret verileceği şart koşulmuştur[2671]. Paye bakımından 50'li olan medreseye ilk müderris olarak Kara Cafer Efendi atanmıştır[2672].

4.32. Edirne Küçük Laleli Medresesi/Çuhacı Hacı Medresesi

Edirne'de Lari camii yanında, Laleli Medresesi Sokağında yer alan[2673] medrese 948/1541-42 yılında Astarcı Hacı namıyla bilinen Cuhacı Hacı İlyas tarafından yaptırılmıştır[2674]. Kaynaklarda Küçük Laleli ve Astarcı Medresesi olarak da bilinmektedir. Zamanla harap olan medrese Edirne'nin eski müftülerinden Kureyşi Zâde Mehmed Fevzi Efendi öncülüğünde Menzilci Ali Ağa adlı kişi tarafından 1275/1858 yılında tamir ettirilmiştir[2675]. Bu tamirle alakalı ise *"Bu dershane senindir kabul kıl ya resul ullah"* tarihi denmiştir[2676]. Bu tarihten sonra medreseye *"Lâle-i ûla"* adı verildiği Edirne Vilayet salnamesinde yazılıdır[2677]. Abdurrahman Hibrî, 1635 yılında tamamladığı eserinde medrese hakkında şu bilgileri aktarır: *"Birisi de Lari Cami'i yakınında Çuhacı Hacı medresesidir ki yapılış tarihi "Hayr-i kabul" olur. Babam bu medresede onbeş sene hoca olmuştur. Halen hocası Gülşen-i Hasan Efendidir"*[2678]. Ahmed Badi Efendi'nin babasıda bu medrese 15 yıl müderrislik yapmıştır[2679]. Medresenin tamir kitabesi şöyledir: *"Sahib'ül hâcâtına yola vüsûl/Bu makamın târihi hayrı-n kabûl 1275*[2680]*"*. Kitabenin son satırında yer alan *"hayrın kabul"* ifadesi ebcedle yapının 948/1541-42'te ilk inşa tarihini vermektedir[2681]. Ahmed Badi Efendi 1295/1878'de medresenin yıkılma-

---

[2668] Adsız Risale'de "Veziriazam merhum Lütfi Paşa hamamı", TM'de "Ve Lütfi Paşa Veziriazam Hamamı", TE'de "Yenibağcede Merhum Lutfi Paşa Hamamı" şeklinde geçer. Bkz. R. M. Meriç, age., s. 6, 46, 126; C. Baltacı, age., s. 542.

[2669] A. Gül, *age.*, s.115.

[2670] 590 nolu defterin 215. sayfa 188. sırasında kayıtlı Tirede (Lutfi Paşa) vakfına ait Evaili Zilkade 950 tarihli vakfiyesi. Ayrıca Bkz. Ü. Kılıç, "Sadrazam Lütfı Paşa'nın Tire Vakfı", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt/Volume XXIV, Sayı/Number I, Temmuz/Julv 2009, s.58-59.

[2671] H. B. Kunter, *age.*, s. 15; Ü. Kılıç, *agm.*, s.73.

[2672] C. Baltacı, *age.*, s. 542.

[2673] O. N. Peremeci, *age.*, s. 114; Abdurrahman Hibrî, *age.*, s. 35; A. Gül, *age.*, s. 117

[2674] R. Kazacıgil, *Ahmed Bâdi Riyâz-ı Belde-i Edirne*, C. I, İstanbul 2000, s.109; O.N. Peremeci, *age.*, s. 114; Ö. Ertuğrul, *Edirne'nin Kültür Tarihinde Özel Bir Albüm*, İstanbul 1995, s. 37; A. Gül, *age.*, s.116.

[2675] R. Kazacıgil, *age.*, s.110.

[2676] R. Kazacıgil, *age.*, s.110.

[2677] R. Kazancıgil-N. Gökçe-M. Öncel, *age.*, s. 230.

[2678] Abdurrahman Hibrî, *age.*, s. 35.

[2679] O. Onur, *age.*, s. 189.

[2680] R. Kazacıgil, *age.*, s.110; O. Onur, *age.*, s. 189.

[2681] Abdurrahman Hibrî, *age.*, s. 35.

sı üzerine padişahın emri ile yeniden inşa edildiğini söyler. Çatısı ahşap olarak yapılmış medresenin açılışı 1898-1899 tarihinde yapılmıştır[2682].

4.33. Edirne Sarıca Paşa Medresesi/Emîniye Medresesi

Edirne'de Sarıcapaşa Mahallesinde, Sarıcapaşa Camii karşısında idi. Bulunduğu yerden dolayı Sarıcapaşa Medresesi olarak da bilinmektedir[2683]. Vilayet Salnamesinde Tahmis civarında bulunduğu ve o tarihlerde sağlam olduğu yazılıdır[2684]. Medresenin bânîsi Edirne Şehremini Cafer Çelebi'dir[2685]. Edirne'de medreseden başka bir de cami yaptırmıştır. Bânîsi 949/1542-43 yılında vefat ettiğine göre medresenin de bu tarihte veya birkaç yıl önce yapılmış olmalıdır[2686]. Abdurrahman Hibrî, 1635 yılında gördüğü medresenin dahil derecesinde olduğu ve müderrisinin Rodoslu zade İbrahim Efendi olduğunu yazar[2687]. Ahmed Badi Efendi, çatısı ahşap medresenin dahil derecesinde olduğu, bir ara harap olan medresenin vakıf soyundan gelen Mehmed Tahir Ağa tarafından 1299/1813 tarihinde yeniden yaptırılmıştır[2688]. Medresenin dershane üzerinde yer alan tamir kitabesi Edirne Müzesi 1553 envanter numarada kayıtlıdır. 0.40x0.45m. ölçülerindeki 4 satırtan oluşan kitabe kitabe talik hatla yazılmıştır[2689].

4.34. İstanbul Dırağman Yunus Bey Medresesi

Fatih ilçesi Draman semtinde bulunan yapının bânîsi Yunus Bey'dir. TB[2690], TE[2691], VE TM[2692]'de *"Draman Yunus Bey Medresesi"* şeklinde geçmesinden dolayı medresenin Mimarı Sinan'dır[2693]. Cami kitabesine göre 948/1541-42 tarihinde inşa edilmiştir[2694]. Medrese de aynı tarihlerde yapılmış olmalıdır. Ayvansarâyî caminin yanında bir mektep bulunduğunu ifade eder. 948/1541-42 tarihli Vakfiyesinde mektepte

---

[2682] R. Kazacıgil, *age.*, s.110.

[2683] A. Badi, *age.*, s. 109; O.N. Peremeci, *age.*, s. 114.

[2684] R. Kazancıgil-N. Gökçe-M. Öncel, *age.*, s.229.

[2685] R. Kazacıgil, *age.*, s.109.

[2686] Ö. Ertuğrul, *age.*, s. 37; R. Kazacıgil, *age.*, s.109.

[2687] Abdurrahman Hibrî, *age.*, s. 34; R. Kazancıgil, *age.*, s.41.

[2688] R. Kazacıgil, *age.*, s.109.

[2689] Kitabenin Okunuşu: Bani-i medrese-i şerif sahib'ül hayrat Cafer Efendi/Ve Mehmed Emin Çelebi der şehr-i Eminiyye gaffar/Allah lahüma müceddeden bani-i sani Muhammed Tahir/An evlad-ı vakıf el mütevelli ammâr Allah ve yine kemâ ammera vakıf ecdada 1299/1813". Bkz. O. Onur, age., s. 189-190.

[2690] Z. Sönmez, *age.*, s. 34.

[2691] Z. Sönmez, *age.*, s. 71.

[2692] Z. Sönmez, *age.*, s. 89.

[2693] TM'de "Camii Yunus Bey Dregoman derun Balat", "Dırağman Yunus Medresesi"; TE'de "Balat canibinde Dırağman Yunus Bey Camii", "Dırağman Yunus Bey Medresesi" şeklinde geçer. Bkz. R. M. Meriç, age., s. 28,35, 76

[2694] Evliya Çelebi yapının kitabesini şu şekilde okumuştur: "İzz u efihile k'oldu Yunus Bey/Terceman-ı şeh-i cihan-ara/Yapdı bu cami-i şerifi ol/Kıluben avn(u) lutf ana Huda/Ruh-ı kudsi dedi ol dem tarih/Dar-ı ta'dt ve menzil-i suleha". Bkz. Evliya Çelebi, age., s. 264.

görevli muallim ve halifenin görevli olması dikkate alındığında Sinan'ın yapıyı medrese olarak tasarladığı, ancak vakfiyede muallime az ücret verilmesinden dolayı mektep olarak kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir[2695]. XIX. yüzyıla ait eski İstanbul haritasında (D5) caminin yanındaki yapı mektep olarak gösterilmiştir. Z. Ahunbay mektep yapısının cephe düzeni ve boyutları itibariyle medrese dershanesi olabileceğini söyler[2696]. Ayvansarâyî mektebin inşasını camiden önceye; Hammer ise 1689 yılına tarihler[2697]. İstanbul Vakıfları tahrir defterinde Yunus Bey'in vakıfları arasında medreseden bahsedilmediği gibi XVII. yüzyıl medreseleri arasında da yapının adına rastlanılmamaktadır[2698].

4.35. İstanbul Defterdar İbrahim Efendi Medresesi

İstanbul Çarşamba'da Mehmed Ağa Camii yakınında, Saray Ağa Caddesinde, Kurt Ağa Çeşmesi Sokağı ile Dolaplı Bostan Sokağının birleştiği köşede bulunmaktaydı[2699]. Bânîsi Kanuni Sultan Süleyman'ın baş defterdarı Şerifzade İbrahim Paşa'dır[2700]. TB[2701] ve TE *İstanbul'da İbrahim Paşa Medresesi*[2702], TB ve TM'de *Medrese-i İbrahim Paşa. Bab 1*[2703] adı geçmesinden dolayı Mimar Sinan tarafından yaptırılmıştır. Cami ve medreseden oluşan topluluğun inşa tarihi bilinmiyor. İbrahim Efendi'nin 949/1542-43 tarihlerinde defterdarlık görevinde bulunduğu zamanda yapılmış olmalıdır[2704]. Medrese 1842'de vakfın kaymakamı Mehmed Efendi tarafından 8.387 kuruşa, 1261/1845'teki 413. Kuruşluk tamir işi Yani Kalfa'ya ihale edilmiştir[2705]. 1863'te 10.000 kuruş, 1288/1871'de medrese arsasına bir oda ilave edilmiş, 1291/1874'te ise Yamandi Kalfa tarafından 12.500 kuruşa; 1904'te 16.400 kuruşa Nüzhet Efendi'ye tamir ettirilmiştir[2706]. 1792 tarihli İstanbul Medreseleri nüfus defterinde 7 hücreli ve 7 kişi[2707], 1869'da 10, 1914'te ise 10 kişinin ikamet edebileceği belirtilmiştir[2708]. 1914 tarihli teftiş raporunda hücreleri harap olup talebe iskanına uygun olmadığından dolayı kadro harici olan ahşap medresenin 3'ü muhdes, ikisi imam ve müezzine ait 13 odalıdır. Zemin seviyesindeki odaların arka cephelerinin kapalı olmasından dolayı hava ve güneşten mahrumdur. Muhdes odaların 2, medrese hücreleri ikişer kişiliktir. Medrese ile çamaşırhâne, gusulhâne ve abdesthanele-

---

2695 Ö. L. Barkan-E. H. Ayverdi, *age.*, s. 417-418.
2696 Z. Ahunbay, *agm.*, s. 244.
2697 Z. Ahunbay, *agm.*, s. 244-245.
2698 K. Özergin, *agm.*, s. 275-278
2699 A. Gül, *age.*, s.122.
2700 M.S. Kütükoğlu, *age.*, s. 314; C. Baltacı, *age.*, s. 843-844.
2701 Z. Sönmez, *age.*, s. 34.
2702 R. M. Meriç, *age.*, s. 95; Z. Sönmez, *age.*, s. 70.
2703 R. M. Meriç, *age.*, s. 34; Z. Sönmez, *age.*, s. 88.
2704 M.S. Kütükoğlu, *age.*, s. 314; C. Baltacı, *age.*, s. 843.
2705 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 246.
2706 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 246.
2707 N. Aktaş, *agt.*, s. 11.
2708 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 246.

rinin tamire muhtaç olduğu, bu haliyle talebe iskanına uygun olmadığı belirtilmiştir. Avlusunda bir kuyusu vardır. 20 kişi ikamet edebilir[2709]. 1334/1918 yılında harap durumda olan yapı muhacirler tarafından işgal edilmiştir[2710]. 1985 yılında yıkılan yapı yeniden inşa edilmiştir. Z. Ahunbay 1979 yılında gördüğü yapının dörtgen planlı bir avlusu, avlunun iki tarafının ahşap hücrelerle kuşatılmış olduğu, diğer kanatlarda mescit-dershane ile meşrutalarının bulunduğunu, ahşap revaklı ve çatılı hücrelerin harap olduğu, mescitten geriye sadece mihrabın bir bölümü kaldığını ifade eder[2711].

4.36. İstanbul Eyüp Defterdar Nazlı Mahmud Çelebi Medresesi

Bânîsi Kanuni Sultan Süleyman'ın baş defterdarlarında[2712] Nazlı Mahmud Efendi'dir[2713]. Eyüp'te cami, medrese, çeşme, türbe[2714] ve mektepten oluşan bir külliye yaptırmıştır[2715]. Cami üzerinde yer alan kitabesine göre inşa tarihi 948/1541-1542'dir[2716]. Çeşme üzerindeki kitabe 950/1543-44'tür[2717]. Günümüze ulaşmayan medresenin 1541-1544 tarihleri arasında yapılmış olduğu kabul edilmektedir[2718]. Ayvansarâyî medresenin ahşaptan olduğu ve caminin avlusunda yer aldığını[2719], 1179/1766 depreminde hasar gördüğünü, medresenin mütevelli reyi ile evli olanlara oda oda kiraya verildiğinden bahseder[2720].

4.37. İstanbul Papas Zâde Mustafa Çelebi Medresesi

Bânîsi Hoca Sadeddin Efendi'nin kayınpederi Mustafa Çelebi'dir[2721]. Bayezıd'ta Subaşı Sokak'ta bulunan medrese[2722] yıkılarak yerine Koca Ragıp Paşa İlkokulu

---

[2709] M.S. Kütükoğlu, *age.*, s. 314; M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 129-130.

[2710] M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 130.

[2711] Z. Ahunbay, *agm.*, s. 245.

[2712] İ. H. Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri*, C. I, İstanbul 1943, s.4.

[2713] Ayvansarâyî, *age.*, s. 366; C. Baltacı, *age.*, s. 844.

[2714] Türbesi H.953/M.1546 tarihlidir. Bkz. M. N. Haskan, *age.*, s. 147-148.

[2715] A. Gül, *age.*, s.114.

[2716] Evliya Çelebi, yapı hakkında "Defterdar Nazlı Mahmud Paşa Camii: Defterdar iskelesi kenarında eski yapı küçük bir camidir, ancak cemaati çoktur. Sultan (---) (---) (---) Han defterdarlarındandır. Kapısı üzere tarihi budur: Arifi güft beher o tarihi" şeklinde bilgi verir. Bkz. E. Çelebi, age., s. 357; M. N. Haskan, age., s. 8.

[2717] "Zî-eser kim bunda bu ayn-ı hayât/Akdi firdevs içre güyâ selsebil/Ber-Murad olup hemişe sâhibi/Rûhuna hâsıl ola ecr-i cezil/Müddet-i bünyâdına Bâri bunun/Didi târih İnnehâ hayr-ı cemîl/950 (1543)". Bkz. Ayvansarâyî, age., s. 367; İ. H. Tanışık, age., s.4; M. N. Haskan, age., s. 101.

[2718] M. N. Haskan, *age.*, s. 8.

[2719] "…cami'in havlısında haşebî bir medrese ile kara tarafında fevkani bir taş mektebbina olunmuştur. Ve havlının iki kapusı vardır. Derya tarafında olan harem kapusının takında bu Fârisî tarih mevcuddur (947/1540-41)". Bkz. Ayvansarâyî, age., s. 367.

[2720] Ayvansarâyî, "medrse-i mezbûre re'y-i mütevelli ile müte'ehhilîn odaları olmuş ve mekteb-i mezbûr dahi ref' olunub, yerine müsakkafât-ı akar binâ kılınmışdır" şeklinde verdiği bilgilerden medresenin mütevelli reyi ile evli olanlara oda oda kiralandığını ifade eder. Bkz. Ayvansarâyî, age., s. 367.

[2721] Ayvansarâyî, *age.*, s. 98; A. Gül, *age.*, s.118; M. S. Kütükoğlu, *a.g.m.*,, s. 367.

yapılmıştır[2723]. Ayvansarâyî medresenin Tabakzade Medresesi karşısında olduğunu söyler[2724]. İnşa tarihi bilinmeyen medresenin 949/1542-43 tarihli vakfiyesinden hareketle bu tarihte veya birkaç yıl önce yapılmış olmalıdır[2725]. İstanbul Vakıflar Tahrir Defterinde (953/1546) yer alan ve Ebusuud Efendi imzasını taşıyan Recep 949/1542-1543 tarihli vakfiyede mescidin yanında ulemanın oturması için 28 odanın tahsis edildiği yazılıdır[2726]. Papas Zâde Mustafa Çelebi yaptırmış olduğu hayır eserleri için 165.000 akçelik zengin akarlar vakfetmiştir. Vakfiyede müderris 20, 20 talebeden her biri 1'er akçe, bevvâb 1, medrese kurbunda yer alan mescid imamı 4, müezzin 3 akçe yevmiye verilmesi şart koşulmuştur[2727]. Vakfiyede bir de Darû'l-hadisi olduğu bunun müderrisine 10 akçe verileceği vakfın gelirinin müsait olması durumunda 20 akçeye çıkarılacağı, her talebeye 1, muallime 3, halifeye 2, şeyhe 10 akçe verileceği belirtilmiştir. Ayrıca bânînin vefatından sonra münasip bir yerde medrese yapılmasını şart koymuştur[2728]. Paye bakımından 20'li olan medrese 998/1589-1590'dan önce otuzlu, 1000/1591-1592 tarihinde 40'lı, 1004/1595-1596 tarihinde 50'lidir[2729].

Medrese 1841 yılında 1.377 kuruşa Haçatur Kalfa tarafından tamir edilmiştir. yılında harap durumda olan yapı 64.666 kuruşluk bir maliyetle geniş çaplı bir onarım geçirmiştir[2730]. İstanbul'da 6 Muharrem 1312/10 Temmuz 1894 tarihinde meydana gelen depreminde çatısı yıkılan[2731] medrese iki yıl sonra 1896 yılında yapılan keşifte tamiratın 70.333 kuruşa mal olacağı hesaplanmıştır[2732]. 1914 tarihli teftiş raporunda harap durumdaki medrese iki katlı ve 28 odalıdır. Alt kat odaları küçük, üst kattakiler ise daha geniştir. Tahtânî odaların zemin seviyesinde olmasından dolayı rutubetli ve güneşten mahrumdur. Talebe iskanına uygun olmayan medresenin çamaşırhâne, abdesthâne, gusulhânesi tamire muhtaçtır. Ders okunmayan dershanesi mescid haline getirilmiştir[2733]. 1792 yılında fevkani/üst medresenin 12 hücreli ve 20 kişi, tahtânî/alt medresenin ise 12 oda ve 18 kişi; 1844 tarihinde 28 odalı ve 86 ki-

---

[2722] 1914 tarihli İstanbul Medreseleri teftiş raporunda medresenin adı ve yeri *"Medrese-i Papas-zâde Mustafa Çelebi der kurb-ı Koska"* şeklinde belirtilmiştir. Bkz. M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 83.

[2723] T. Öz, C. I, s. 144, dipnot 254; M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 367.

[2724] Ayvansarâyî, *age.*, s. 98.

[2725] C. Baltacı, *age.*, s. 592; M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 367.

[2726] Ö. L. Barkan-E. H. Ayverdi, *age.*, s 136.

[2727] Ö. L. Barkan-E. H. Ayverdi, *age.*, s 136.

[2728] Ö.L. Barkan-E. H. Ayverdi, *age.*, s 137.

[2729] C. Baltacı, *age.*, s. 592.

[2730] M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 160.

[2731] F. Ürekli, *age.*, s. 46; O. Sakin, *age.*, s. 59, 138.

[2732] M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 160.

[2733] M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 83.

şi[2734], 1869'da 86, 1914 tarihinde ise 30 kişi ikamet etmekteydi[2735]. 1918 yılında ise Birinci Hizmet taburu tarafından işgal edilmiştir[2736].

4.38. Hayrabolu Rüstem Paşa Medresesi

Rüstem Paşa Medresesi Tekirdağ ili Hayrabolu ilçesinde yer almaktadır. Sadrazam Rüstem Paşa tarafından 950/1543-44 yılında inşa edildiği tahmin edilmektedir[2737]. Günümüze ulaşmayan medresenin yeri bilinmemektedir. Rüstem Paşa'nın yaptırmış olduğu hayır eserlerini içeren vakfiyesi Ankara VGM Arşivi 635 nolu defterin 137-167 sayfaları arasında yer almaktadır. Hayrabolu'daki eserlerini konu alan vakfiyesi 10 Safer 965/3 Aralık 1557 tarihlidir[2738]. Vakfiye defterinin 139/21-33 sayfalarında Rüstem Paşa'nın Hayrabolu'da yaptırdığı eserler ve vakfettiği yerler arasında 1 medrese, 1 çeşme, 1 çifte hamam, Şahmelek Köyü, Mezraa, 400 su sığırı, 200 karasığır, 40 köle ve çayır bulunmaktadır. Vakfiyede günlük 20 akçe alan 1 müderris, günlük ikişer akçe alan sekiz talebe ile günlük birer akçe alan bevvâb ve ferraşın görevli olduğu anlaşılmaktadır[2739]. Medreseye ilk müderris 950/1543 yılında 30 akçe ile Saçlı Emirzâde Alemşah Abdurrahman Efendi atanmıştır[2740]. Paye bakımından medrese 950/1543-44'te 30'lu, 963/1555-56'dan önce 40'lı, 1005/1596-1597 tarihinde 50'lidir[2741]. Medrese, 1063/1652-53 yılında tamir edilmiştir [2742].

4.39. İstanbul Hekim Çelebi Medresesi

Medrese Koska civarında Balaban Ağa Mahallesi, Çifte Tulumba Sokağında bulunmaktaydı[2743]. TB[2744], TE[2745] ve TM[2746]'de "*Hekim Mehmed Çelebi Medresesi*", şeklinde geçmesinden dolayı medresenin mimarı Mimar Sinan'dır. Medresenin tespit edilebilen ilk tamiri 1845 tarihli olup cami, dershane ve bazı yerler Mehmet Şefkat

---

[2734] İ. Aydoğan, *agt.*, s. 46.
[2735] M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 159-160.
[2736] M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 83.
[2737] C. Baltacı, *age.*, s. 606. Yavuz Tiryaki, medresenin 968/1560-1561 yılında inşa edildiğini söyler. Bkz. Yavuz Tiryaki, "Hayrabolu'da Türk ve İslam Eserleri", *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S. 12, İstanbul 1993-1994, s.27.
[2738] İ. A. Yüksel, "Sadrazam Rüstem Paşa'nın Vakfiyeleri", *Ekrem Hakkı Ayverdi Hatıra Kitabı*, İstanbul 1995, s. 223.
[2739] 635/2 Numaralı defterin 137. sayfasının 13.sırasında kayıtlı Kostantiniyye'de Rüstem Paşa Vakfına ait, Safer'in ilk onu 1075 tarihli vakfiyesi. Bkz. VGMA, 635-2-01, s. 102; 635/2 Numaralı defterin 153. sayfasının 17.sırasında kayıtlı Kütahya, Bursa, Bosna, vs., ...'de "*Rüstem Paşa İbni Mustafa Paşa Vakfına*" ve "*Üsküdar'da Mihrimah Sultan Vakfı'na*" ait, evail-i Cemaziye'l-ûlâ 968 tarihli vakfiyesi. Bkz. VGMA, 635/2-01, s. 123; İ. A. Yüksel, *agm.*, s. 236-237.
[2740] C. Baltacı, *age.*, s. 607.
[2741] C. Baltacı, *age.*, s.346-347.
[2742] C. Baltacı, *age.*, s. 606.
[2743] M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 334; M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 84; M.S. Kütükoğlu, *age.*, s. 161, 163.
[2744] Z. Sönmez, *age.*, s. 34.
[2745] Z. Sönmez, *age.*, s. 70.
[2746] Z. Sönmez, *age.*, s. 88.

Ağa tarafından 5.897 kuruş; 1863 yılındaki tamirat ise Andriko Kalfaya ihale edilmiş olup 7.400 kuruşa mal olmuştur[2747]. 1870 yılında suyolları tamir edilmiş olup, 1871 yılında Nikola Kalfa tarafından yapılan tamirat keşfinin 23.250 kuruşa mal olacağı hesaplanmıştır[2748]. Medrese 1874 tarihinde Hacı Artin Kalfa tarafından 7.400 kuruşa cami ile birlikte tamir edilmiştir[2749]. 1902 yılında geniş kaplı bir tamirat geçiren medrese Serkiz Kalfa tarafından gerçekleştirilmiş olup 25.545 kuruşa tamir edilmiştir. 1792 İstanbul Medreseleri nüfus defterinde 21 hücreli ve 21 kişi[2750]; 1844 tarihinde 20 odalı 71 kişi[2751]; 1869'da 37; 1914 yılında 22 hücresi olduğu belirtilen medrese yanmış ve yeri arsa haline getirilmiştir[2752]. 1918 yılında aynı durumunu muhafaza eden yapı günümüze ulaşmamıştır[2753].

4.40. İstanbul Ümmü Veled Medresesi

Medresenin bânîsi Mevlana Abdülaziz Efendi'dir[2754]. Fatih ilçesinde, Küçük Karaman'da Nişancı Mehmet Medresesi karşısında[2755], Nişancı Fırını'nın batısında bulunmaktaydı[2756]. Sinan'ın hayatı ve eserlerini konu alan yazmalardan TB'da "*Ümm-i Veled adıyla tanınan Medrese (Karagümrük)*"[2757], TE'de "*Ummi Veled demekle ma'ruf Medrese*[2758]", TM'de "*Umm-i Veled Medresesi*[2759]" şeklinde geçmesinden dolayı Mimar Sinan tarafından yaptırılmıştır. Ebusuud Efendi'nin imzasını taşıyan Vakfiyesi Şaban 951/1544 tarihlidir[2760]. Vakfiyede adı geçmeyen ve inşa tarihi bilinmeyen medresenin 951/1544-45 yılından sonra 967/1559-60'dan önce yapılmış olmalıdır[2761]. Vakfiyede, medrese 15 hücreli, ortasında mescit ve mektep yapılmasını, talebelerinden muhtaç olanların imarette pişirilecek yemekten yemelerini şart koşmuştur[2762]. Paye bakımından 1559-60'dan önce 30'lu, 995/1586-87'de 50'li medreseler

---

2747 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 162.
2748 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 162.
2749 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 162.
2750 N. Aktaş, *agt.*, s. 40.
2751 İ. Aydoğan, *agt.*, s. 65.
2752 M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 334; M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 161.
2753 M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 84.
2754 A. Gül, *age.*, s.122.
2755 Ayvansarâyî medresenin yerini şu şekilde tarif eder: "Nişancı Paşa Câmiin sahnında fevkânî ve tahtânî kârgîriki medrese vardır. Ve ittisâlinde hânkâh-ı sofiyye binasına vasiyyet edüb ba'de zemân vakfına nemâ geldikde vasiyetine binâ'en yapılmıştır. ve şâdurvan havlısında bir su kuyusu vardır ve mukâbilinde Ümm-i Veled Medresesi ve anın civarında Keskin Dede Zâviyesi mezâristânı vardır". Bkz. Ayvansarâyî, age., s. 279.
2756 C. Baltacı, *age.*, s. 734; M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 386.
2757 Z. Sönmez, *age.*, s. 34.
2758 R. M. Meriç, *age.*, s. 97; Z. Sönmez, *age.*, s. 70.
2759 R. M. Meriç, *age.*, s. 34; Z. Sönmez, *age.*, s. 88.
2760 Ö. L. Barkan-E. H. Ayverdi, *age.*, s. 412.
2761 C. Baltacı, *age.*, s. 734.
2762 Ö. L. Barkan-E. H. Ayverdi, *age.*, s. 412.

arasında yer alıyordu[2763]. 1660'dan sonra yazıldığı kabul edilen bir Rûznamede *"Medrese-i Abdülaziz eş-şehir bi- Ümmiveled-zâde"* şeklinde geçmekte olup müderrisisine yevmiye 25 akçe verildiği yazılıdır[2764]. 1206/1792 İstanbul Medreseleri nüfus defterinde 9 odalı ve 6 kişinin kaldığı medresede 1869'da 23, 1914'te 10 kişinin kalabileceği yönünde görüş bildirilmiştir[2765]. 1906 yılında 12.416 kuruşa tamir edilmiştir[2766]. 1914 teftiş raporunda medresenin ahşaptan 10 odalıdır. Medrese ile çamaşırhane, gusulhâne ve helâları harap olmasından dolayı kadro harici tutulmuştur. Tamir edilmesi yada yeniden inşa edilmesi halinde 10 kişinin ikametine uygun olacağı belirtilmiştir[2767]. 1918 tarihinde yangın zedeler tarafından işgal edilmiştir[2768].

4.41. Bursa Kasım Paşa Medresesi/Emîr Sultan Medresesi

Cezerî Kasım paşa tarafından yaptırılmıştır. Medrese binası Emîr Sultan Türbesi'nin karşısında bulunmaktaydı[2769]. İnşa tarihi bilinmeyen medresenin 950/1543-44'ten önce yapılmış olmalıdır[2770]. Paye bakımından 20'li olan medrese 963/1555-56 tarihinde 30'lu, akabinde 40'lı, 995/1586-87 tarihinde ise 50'li medreseler arasındadır[2771].

4.42. Hayrabolu Hızır Paşa Medresesi

Hayrabolu'da yer alan medrese günümüze ulaşmamıştır. Bânîsi Kanuni Sultan Süleyman dönemi vezirlerinden Hızır Paşa olduğu kabul edilir[2772]. Paye bakımından 963/1555-56 tarihinde 20'li medreseler içerisindedir[2773].

4.43. İstanbul Hatice Sultan Medresesi

Yavuz Sultan Selim'in kızı Hatice Sultan'ın oğlu Osman Şah tarafından 950-972/1543-65 tarihleri arasında yaptırılmıştır[2774]. TM'de *"Medresei Validei Osman Şah, der Kurbı Langa. Bab 1*[2775]*"*, TB[2776] ve TE'de *"Aksaray kurbunde Osman Şah Validesi Medresesi"* olarak kayıtlı olmasından dolayı Mimar Sinan'ın eseridir[2777]. Kızıl Mus-

---

[2763] C. Baltacı, *age.*, s. 734-35.
[2764] K. Özergin, *age.*, s. 276.
[2765] M. S Kütükoğlu, *age.*, s. 240.
[2766] M. S Kütükoğlu, *age.*, s. 240.
[2767] M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 132-133.
[2768] M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 133.
[2769] A. Gül, *age.*, s.119.
[2770] A. Gül, *age.*, s. 120.
[2771] A. Gül, *age.*, s. 120.
[2772] C. Baltacı, *age.*, s. 199.
[2773] C. Baltacı, *age.*, s. 199.
[2774] T. Öz, *age.*, s. 124.
[2775] R. M. Meriç, *age.*, s. 34; Z. Sönmez, *age.*, s. 88.
[2776] Z. Sönmez, *age.*, s. 34.
[2777] R. M. Meriç, *age.*, s. 95; Z. Sönmez, *age.*, s. 70.

luk adıyla da bilinen medrese Aksaray yakında bulunmaktaydı[2778]. Aynı yerde bulunan camisi 950/1543-44 tarihlidir[2779]. Paye bakımından 972/1564-65'ten önce 40'lı, 979/1571-72'den sonra ise 50'li idi[2780]. Günümüze ulaşmamıştır[2781].

4.44. Bursa Kadrî Efendi Medresesi

Medresenin bânîsi Şeyhülislam Abdülkadir b. Mehmed Efendi'dir (Öl.955/1548)[2782]. Musa Baba Mahallesinde bulunduğu kaynaklarda geçen medrese günümüze ulaşmamıştır[2783]. İnşa tarihi bilinmeyen medresenin Kadrî Efendi'nin Bursa'da bulunduğu 945/1538-39-955/1548-49 tarihleri arasında yaptırmış olmalıdır[2784]. Paye bakımından 960/1552-53'den önce 20'li, 971/1563-64 tarihinden önce 40'lı, 1009/1600-1601 tarihinde ise 50'li idi[2785].

4.45. Üsküdar Hâcce Hâtun/ Hacı Kadın Medresesi

TM'de Üsküdar'da, Mehmet Nermi Haskan'a göre Selman Ağa Cami[2786] civarında olduğu kabul edilen medresenin bânîsi İskender Paşa'nın kızı Hacı Kadın namıyla da bilinen Mihrişah Hatun'dur (Öl. 947/1540-1541)[2787]. Üsküdar'daki yapısından başka Unkapanı'nda bir de hamam yaptırmıştır. TM'de *"Üsküdar'da Hacı Kadın Medresesi*[2788]", TB[2789] ve TE'de[2790] *"Hacı Hatun Medresesi"* geçmesinden dolayı Mimar Sinan'ın eseridir. Cami 1527 tarihlidir[2791]. Ebüssuûd Efendi tarafından 1545 yılında tescil edilmiş vakfiyesinde medreseden bahsedilmemektedir. Medresenin vakfiyenin hazırlandığı tarihten sonra yapıldığı kabul edilmektedir. Medreseye ilk müderrisin 964/1556-57 tarihinde Küçük Bostan Efendi'nin atanmış olması medresenin 1545'ten sonra 1556-57'den önce yapılmış olmalıdır[2792].

2778 Evliya Çelebi, *age.*, s. 272.
2779 A. Gül, *age.*, s.122.
2780 A. Gül, *age.*, s.122.
2781 A. Gül, *age.*, s.122.
2782 C. Baltacı, age., s. 505-506; M. Hızlı, *XVI. Asır Bursa Medreseleri,* Uludağ Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 1986, s.83.
2783 M. Hızlı, *agt.*, s.83.
2784 C. Baltacı, *age.*, s.506.
2785 C. Baltacı, *age.*, s.506.
2786 M. M. Haskan, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar,* C. III, Üsküdar 2001, s.1241.
2787 Ayvansarâyî, *age.*, s. 645; E. H. Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri 855-886 (1451-1481),* C.III, İstanbul 1973,s. 415; Ö. L. Barkan-E. H. Ayverdi, *age.*, s. 370; M. M. Haskan, *age.*, s.1240-1241.
2788 R. M. Meriç, *age.*, s.35; Z. Sönmez, *age.*, s. 89.
2789 Z. Sönmez, *age.*, s.34.
2790 R. M. Meriç, *age.*, s.98; Z. Sönmez, *age.*, s. 71.
2791 C. Baltacı, *age.*, s. 328.
2792 C. Baltacı, *age.*, s. 329.

4.46. Van İskender Paşa Medresesi

İskender Paşa Medresesi, Orta Kapı mahallesi, Uzunçarşı diye adlandırılan çarşının kuzeyinde, Hüsrev Paşa Külliyesi ile arasında çarşı bulunmaktaydı[2793]. Safeviler tarafından tahrip edilmiş olan Bicâniye Medresesi'nin yerine inşa edilmiştir[2794]. Medrese'nin bânîsi Anadolu Defterdarı Çerkes İskender Paşa'dır. İskender Paşa, Van'ın 15 Ağustos 1548 tarihinde Osmanlı hakimiyetine girmesinden sonra 1548-1553 tarihleri arasında Van Beylerbeyi olarak görev yapmıştır[2795]. İçerisinde mescidi olan bu medreseyi de beylerbeyi olduğu 1548-1553 tarihler arasında inşa ettirmiştir[2796]. Bu eğitim yapısı Osmanlıların bölgede inşa ettiği ilk medrese yapısı olması açısından önemlidir[2797]. Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde bulunan ve Ali Sami Yücesoy tarafından Türkçeye çevrilen 27 Rebiyülevvel 973/22 Ekim 1565 tarihli vakfiyesinde medresenin kıble tarafında bahçe, kuzeyinde yol, yolun karşısında 3 dükkan bulunduğu yazılıdır[2798]. Vakfiyede medrese ve mescitte görevli mimara 3 dirhem, Hanefi mezhebinden olan müderrise 40 dirhem, muîd 5 dirhem, 9 talebeden her birine günlük 3 dirhem, imam 3 dirhem, müezzin 2 dirhem, 5 cüzhanın her birine 2'şer dirhem, kâtip 3 dirhem, câbi 3 dirhem, bevvaba 1 dirhem, ferraşa 3 dirhem verilmesi şart koşulmuştur[2799]. 571 tarihli Evkaf tahrir defterinde İskender Paşa Vakfının yıllık geliri 83.989 akçedir[2800]. Vakfın gelirlerinin düşmesinden dolayı personelin maaşları düşürüldüğü gibi sayılarında da azalmaya gidilmiştir. Vakfiyede görevli câbi, mimar, bevvâb ve katibin 1571 tarihinde görevli olmadıkları görülmektedir[2801]. Defterde günlük 25 akçe alan müderris, 6 akçe muîd, 36

[2793] İskender Paşa oğlu Ahmet Paşa ait 990/1582 tarihli Arapça vakfiyesinde "..Van beldesi içerisinde vak-i Uzunçarşı namiyle maruf çarşının tamamı olup kıblesi merhum Husrev paşa vakfına şarkı iki carşı arasında bulunan tarikiamme büyük kapusu burada şimali vâkıfın babası merhum İskender paşanın medresesine müntehidir vâkıf bu çarşıyı zeminleri ve binaları ve taş ve toprakları ve bütün tevabi ve levahiki ve bilcümle mensubatı ile birlikte vakfetti.." geçen bilgilerden medresenin yeri belirtilmiştir. Ankara VGM Arşivinde bulunan 581/1 numaralı defterin 117.sahifesinde ve 124.sıra numarasında kayıtlı İskender Paşa oğlu Ahmet Paşa ait 990 tarihli arapça vakfiyesi. Ayrıca bkz. O. Kılıç, age., s. 225; M. Oflaz, "İskender Paşa Vakıfları", Sosyal Bilimler Dergisi, S. 21, 2009, s. 80.

[2794] S. Ağaoğlu, "Van Şehir Dokusu ve Tarihi Eserlerin Tahrip Edilmesinde Ermenilerin Rolü", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.35, Erzurum 2007, 329; Ş. Öztürk-Y. S. Direk, "Van Eğitim Yapılarından Biri; Başkale/Pizan Hüsrev Paşa Medresesi", *Yüzüncü Yıl Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.I, Özel Sayı: 2, Van 2017, s.333.

[2795] O. Kılıç, *age.*, s. 225.

[2796] 581/1 Numaralı defterin 170.sayfa 185.sırasında kayıtlı Diyarbakırda (İskender paşa) vakfiyesinde "Van kasabasında bu diyarda icrayı saltanat ve hükümüt ve Vîlayet eylediği bir zemanda içinde beş vakit namaz kılınmağa mahsus mescidi muhtevi nefis bir medrese bina eyledikden..." şeklinde geçmektedir. Bkz. 581/1 Numaralı defterin 170.sayfa 185.sırasında kayıtlı Diyarbakır'da İskender Paşa vakfiyesi.

[2797] O. Kılıç, *age.*, s. 225.

[2798] O. Kılıç, *age.*, s. 225.

[2799] 581/1 Numaralı defterin 170.sayfa 185.sırasında kayıtlı Diyarbakır'da İskender Paşa vakfiyesi; O. Kılıç, *age.*, s.225; M. Oflaz, *agm.*, s. 87-88.

[2800] O. Kılıç, *age.*, s.225.

[2801] O. Kılıç, *age.*, s.226

akçe alan 9 talebe, 2 akçe alan 2 imam, 2 akçe alan 2 müezzin, 2 akçe alan 2 ferraş görevliydi[2802]. Evliya Çelebi medreseden bahsetmediği gibi Topkapı Sarayında bulunan XVII. yüzyıla ait Van Şehri Minyatüründe adı geçmemektedir. O. Kılıç yapının 1648 yılında bölgede meydana gelen depremde yıkıldığını söylese de[2803] 1899 maarif salnamelerinde 5 öğrenci kayıt edilmiştir[2804].

4.47. Aydın Yenişehir Hafsa Sultan Medresesi

Medresenin bânîsi Kanuni Sultan Süleyman'ın annesi Hafsa Sultan'dır[2805]. İnşa tarihi bilinmemektedir. Paye bakımından 1008/1599-1600 yıllarında 50'li idi[2806].

4.48. İstanbul A'mâ Efendi Medresesi

Medresenin bânîsi Yenişehirli Hasan Efendi'dir (Öl. 960/1552-53)[2807]. Günümüze ulaşmayan medresenin Fatih'te Müftü Hamamı yanında olduğu bilinmektedir[2808]. Medresenin inşa tarihi bilinmemektedir. Hasan Efendi 1552-53 yılında vefat ettiğine göre medrese yapısı bu tarihten önce inşa edilmiş olmalıdır[2809]. Medrese paye bakımından 996/1557-58 yılından önce 20'li medreseler arasında bulunmaktaydı[2810].

4.49. Çatalca Ali Paşa Medresesi

Medresenin bânîsi Diyarbakır ve Budin beylerbeyliği görevinde bulunmuş Hadım Ali Paşa'dır (Öl. 964/1556-57)[2811]. Günümüze ulaşmayan medrese paye itibariyle 1005/1596-97 tarihinde hariç kadrosunda idi[2812].

4.50. İstanbul Haseki Sultan Kariyye Medresesi

Medresenin bânîsi Haseki Hürrem Sultan'dır. Kaynaklarda *"Medrese-i Gahriyye"* olarak geçen yapı hankah olarak yapılmış 963/1555-56 yılında medreseye dönüştürülmüştür[2813]. TM'de *"Medrese-i Kahriyyei Mezbure. Bab 1*[2814]", TB[2815] ve TE'de *"Sultan Selim kurbunde Haseki Sultanın Kahriye nam Medresesi*[2816]" geçmesinden dolayı Mimar Sinan'ın eseridir. İlmiye Salnamesinde 1321/1903-1904 yıllarında ayakta olan

---

2802 O. Kılıç, *age.*, s. 404.
2803 O. Kılıç, *age.*, s. 225.
2804 M. Z. Yıldız-O. Deniz, "Maarif Salnamelerine Göre XIX. Yüzyıl sonunda Van'da Eğitim ve Kültür Hayatı", *Atatürk Üni. Doğu Coğrafya Dergisi*, C.21, S. 35, Erzurum 2016, s. 204.
2805 A. Gül, *age.*, s.101.
2806 C. Baltacı, *age.*, s. 449.
2807 C. Baltacı, *age.*, s. 167.
2808 M. Süreyya, *age.*, s. 616.
2809 C. Baltacı, *age.*, s. 167.
2810 C. Baltacı, *age.*, s. 167.
2811 C. Baltacı, *age.*, s. 370.
2812 C. Baltacı, *age.*, s. 370.
2813 C. Baltacı, *age.*, s. 457.
2814 R. M. Meriç, *age.*, s. 33; Z. Sönmez, *age.*, s. 88.
2815 Z. Sönmez, *age.*, s. 33.
2816 R. M. Meriç, *age.*, s. 94; Z. Sönmez, *age.*, s. 70.

medrese günümüze ulaşmamıştır[2817]. Mederese, paye bakımından 963/1555-56 tarihinde 50'li idi[2818].

4.51. Babaeski Semiz (Cedid) Ali Paşa Medresesi

Külliyenin bânîsi Kanuni Sultan Süleyman devri vezirlerinden Cedid/Semiz Ali Paşa'dır[2819]. Külliyeyi meydana getiren yapılar üzerinde inşa tarihini gösteren bir kitabe bulunmamaktadır. Külliyenin Semiz Ali Paşa'nın veziriazamlık görevinde bulunduğu 1561-1565 tarihlerde arasında inşa edildiği kabul edilmektedir[2820]. Sinan'ın hayatı ve eserleri hakkında bilgiler veren yazmalar içerisinde TM'de "*Medrese-i Ali Paşa, der Babaeski'si*[2821]", TE'de "*Babaeski'sinde merhum Ali Paşa Medresesi*[2822]"; cami ise TM'de "*Camii şerifi Ali Paşa Veziria'zam der Babaeskisi*[2823]", TE'de "*Babaeski'sinde merhum Ali Paşa Camii*[2824]", şeklinde geçmesinden dolayı Sinan tarafından inşa edilmiştir. Cami, medrese, hamam, kervansaray ve dükkanlardan oluşan külliye yapılarından sadece cami günümüze ulaşmış olup diğer yapılar zamanla ortadan kalkmıştır[2825]. Cami ile ortak bir avlu etrafında yer alan medrese binası zaman içerisinde yıkılmış, odalara ait kapılar pencereye dönüştürülmüştür. Günümüzde caminin kuzeyinde yer alan avlunun duvarları yıkılmış olan medrese hücrelerinin giriş cephesi olduğu, revakları taşıyan kemerlerin tırnaklarının bakiyelerinin bir kısmının mevcut olduğu araştırmacılar tarafından ortaya konulmuştur[2826].

2817 C. Baltacı, *age.*, s. 458.

2818 C. Baltacı, *age.*, s. 458.

2819 C. Baltacı, *age.*, s. 841; M. Erdoğan, "Osmanlı Devrinde Trakya Abidelerinde Yapılan İmar Çalışmaları", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, C.6-7, İstanbul 1978, s.140-142; G. Küçükkaya, "Mimar Sinan Dönemi İstanbul-Belgrad Arası Menzil Yapıları Hakkında Bir Deneme", *VD*, S.XXI, İstanbul 1990, s.185; Mehmet Tuncel, *Babaeski, Kırklareli ve Tekirdağ Camileri*, Ankara 1974, s. 14.

2820 A. Kuran, *age.*, s. 154; S. Eyice, 2009. "Ali Paşa Camii Babaeski'de XVI. Yüzyıla Ait Cami", *TDVİA*, C. 2, İstanbul 1989, s.427; M. Tuncel, *age.*, s. 14; M. Sözen-vd., *age.*, s. 185.

2821 R. M. Meriç, *age.*, s. 34; Z. Sönmez, *age.*, s. 88.

2822 R. M. Meriç, *age.*, s. 96; Z. Sönmez, *age.*, s. 70.

2823 R. M. Meriç, *age.*, s. 26

2824 R. M. Meriç, *age.*, s. 84.

2825 Evliya Çelebi yapılar topluluğu hakkında şu bilgilere yer verir: "Evvela şehrin doğu tarafında su kenarında Ali Paşa Camii, yapanı Süleyman Han Vezirlerinden Semiz Ali Paşa adıyla meşhur tedbirli bir vezirmiş, bu şehir içinde bir cami yaptırmış ki güya selatin camiidir. Hemen İstanbul'daki Topkapı içinde Ahmet Paşa Camii'ne benzer. Ama ondan aydınlık, süslü, mükemmel bir camidir. Medrese imaret, hanlar, dükkânlar hep bu Ali Paşa'nın hayrıdır". T. Gökbilgin, age., s. 502-503. Ayrıca Bkz. Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî, Vefayât-ı Selâtin ve Meşâhîr-i Rical, (F. Ç. Derin), İstanbul 1978, s. 24; Mehmet Tuncel, age., s. 15; M. Sözen-vd., age., s. 185; G. Küçükkaya, agm., s. 201-202; S. Eyice, agm., s.428; Külliyenin restitüsyonu hakkında bkz. Ayşe Gülçin Küçükkaya-Tülay Canıtez, "Babaeski Semiz Ali Paşa Külliyesi", Tüba-KED, S. 19, 2019, s. 89-109.

2826 G. Küçükkaya, *agm.*, s.202.

4.52. İstanbul Kapıağası Mahmud Ağa Medresesi

Cami, medrese, mektep ve çeşmeden oluşan külliyenin bânîsi Babüssaade ağalarından Mahmud Ağa'dır[2827]. Mahmud Ağa Külliyesi, Sultan Ahmed'in güneyinde Kapıağası Sokak ile Mustafa Paşa Sokaklarının birleştiği köşede bulunmaktadır[2828]. Kitabesine göre 961/1554 tarihinde inşa edilmiştir[2829]. Sinan'ın hayatı ve eserleri hakkında bilgiler veren yazmalar içerisinde TB[2830], TM[2831] ve TE'de[2832] "*Kapu Ağası Mahmud Ağa Medresesi (Ahırkapı)*" şeklinde geçmesinden dolayı külliyenin mimarı Mimar Sinan'dır. XIX. yüzyıl sonlarında bakıma muhtaç olan medrese, vakfın yeterince parası olmamasından dolayı mahalle halkı tarafından tamiratın bir an önce yapılması için 23 Mart 1303/4 Nisan 1887 yılında padişahtan rica da bulunmuşlardır. Bunun üzerine yapılan keşifte cami ve medresenin 84.765 kuruşa tamir edilebileceği hesaplanmış ve bunun için emir çıkartılmıştır[2833]. 1869 yılında 10 talebesi bulunmaktaydı. 1912 yılında İshak Paşa yangınında hasar gördüğü 1914 tarihli teftiş raporundan anlaşılmaktadır[2834]. 20 Ağustos 1330/1914 tarihli bu raporda 6 hücreye sahip medrese yangın geçirmiştir[2835]. 19 Kânûn-ı evvel 1334 tarihinde ise çerçeveleri, abdesthaneleri, etrafı harap olmuş 5 odası bulunduğu tespit edilmiştir[2836]. Yeri arsa haline getirilmiştir[2837].

4.53. İstanbul Kariye Medresesi

Kariye Camii'nin kuzeyinde bulunan medrese Mimar Sinan tarafından yaptırıldığı TE'de yazılıdır[2838]. 1792'de bir odasında talebe kalan 6 odası boş[2839], 1869'da 10 talebesi olduğu, 1914'te ise harap durumda olmasından dolayı 4 kişinin ikamet edebileceği belirtilmiştir[2840]. 1914 teftiş raporunda kadro dahili olan medresenin harap durumda ahşaptan 4 odasının bulunduğu, talebe iskanına elverişli olduğu, arsasının elverişli olmasından dolayı yeniden inşasının uygun olacağı yönünde

---

2827 M. Süreyya, *age.*, s. 907.

2828 M. Süreyya, *age.*, s. 907.

2829 Ayvansarâyî, yapı hakkında şu bilgileri aktarır: "Babüssaade Ağası Mahmud Ağa tarafından yaptırılmıştır. Fevkani olan caminin altında medresesi ve bitişiğinde mektebi ve çeşmesi vardır. Kabri camiye bitişiktir. Caminin yapılış tarihi ana kapı üstündeki Farsça dörtlükte görülmektedir ki şöyledir: Mahmud Ağa'yı sipihr ikbâl ân/Kân-i sehâ ü menbâ-ı cûd/Ez beher sevâb mescideş/Şüd târih-i binâ hayr-i Mahmud 961/1553". Ayvansarâyî, age., s. 92; Ayvansarâyî Hafız Hüseyin, age., s. 85; M.S. Kütükoğlu, age., s. 48.

2830 Z. Sönmez, *age.*, s. 34.

2831 R. M. Meriç, *age.*, s. 34; Z. Sönmez, *age.*, s. 88.

2832 R. M. Meriç, *age.*, s. 96; Z. Sönmez, *age.*, s. 70.

2833 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 48.

2834 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 48.

2835 M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 32; M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 344.

2836 M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 33.

2837 M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 32.

2838 M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 344; R. M. Meriç, *age.*, s. 94.

2839 N. Aktaş, agt., s. 101.

2840 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 254.

görüş bildirilmiştir[2841]. 1918 yılında harap olan medrese günümüze ulaşmamıştır[2842].

4.54. İstanbul Ferruh Kethüda Medresesi (Balat Külliyesi)

Medresenin bânîsi Semiz Ali Paşa'nın Kethüdası Ferruh Ağa'dır[2843]. Balat iskelesi yanında inşa ettirdiği külliyesi cami, medrese, zaviye, mahkeme ve çeşmeden oluşmaktadır[2844]. Sinan'ın hayatı ve eserleri hakkında bilgiler veren yazmalar içerisinde TM'de *"Camii şerifi Ferruh Kethuda der Balat[2845]"*, TB[2846] ve TE'de *"Balat kapusu dahilinde Ferruh Kethuda Camii[2847]"*, şeklinde geçmesinden dolayı külliyenin mimarı Sinan'dır. Cami ve çeşme dışındaki diğer yapılar günümüze ulaşmamıştır. Cami üzerindeki kitabesine göre 970/1562-63 tarihli olup medresede aynı yıllarda yapılmış olmalıdır[2848]. Paye olarak 30'ludur[2849]. Medrese 1293/1876 yılında yıkılmıştır[2850].

4.55. İstanbul Hürremiye Medresesi

Medresenin bânîsi Kanuni devri müderrislerinden Hürrem Efendi'dir. Kadı Hürrem Medresesi, Hacı Hürrem Medresesi olarak da bilinen medrese Galata semtinde bulunmaktaydı[2851]. Kadıasker defterinde *"hariç-i Galata'da Kadı Hürrem Medresesi"* olarak kayıtlıdır[2852]. Hürrem Efendi, 970/1562-63 yılında vefat ettiğine göre medresenin de bu tarihlerde ve öncesinde inşa edilmiş olmalıdır[2853]. Paye bakımından 982/1574-75'te 20'li, 995/1586-87'de 30'lu, 1001/1592-93 yılında ise 40'lı idi[2854].

4.56. İstanbul Pervîz Efendi Medresesi

Bânîsi II. Selim ve III. Murad dönemlerinde İstanbul Kadılığı, Anadolu Kadıaskerliği, Mekke Kadılığı yapmış Pervîz Efendi'dir[2855]. Medresenin inşa tarihi bilinmiyor. Pervîz Efendi'nin vefat tarihi 987/1579-1580 olup bu tarihten önce inşa edilmiş olmalıdır. Medrese, Şeyh Resmi Mahmut Efendi Mahallesi, Otlukçu Yokşunda, Fatih Camii yakınında bulunmaktaydı[2856]. Sinan'ın hayatı ve eserleri hakkında bilgiler

---

2841 M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 344; M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 136.
2842 M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 136; M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 344; T. Öz, *age.*, s. 85.
2843 Ayvansarâyî, *age.*, s. 96
2844 M. Süreyya, *age.*, s. 521; İ. H. Konyalı, *age.*, s. 86.
2845 R. M. Meriç, *age.*, s. 28.
2846 R. M. Meriç, *age.*, s. 31
2847 R. M. Meriç, *age.*, s. 76.
2848 Ayvansarâyî, *age.*, s. 96; İ. H. Konyalı, *age.*, s. 87.
2849 C. Baltacı, *age.*, s. 271.
2850 İ. H. Konyalı, *age.*, s. 86.
2851 C. Baltacı, *age.*, s. 338.
2852 C. Baltacı, *age.*, s. 338.
2853 C. Baltacı, *age.*, s. 337-338.
2854 C. Baltacı, *age.*, s. 338.
2855 M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 367.
2856 642 numaralı defterin 1.sayfa 1.sırasında kayıtlı Laleli Sultan III. Mustafa Vakfına ait 1178/1764 tarihli vakfiye; C. Baltacı, *age.*, s. 593.

veren yazmalar içerisinde TM'de *"Fatih'te Kadıasker Pervîz Efendi Medresesi"*[2857], TE'de *"Kadıasker Pervîz Efendi Medresesi"*[2858], adı geçmesinden dolayı Sinan'ın eseridir. Paye bakımından 985/1577-78 tarihinde 30'lu, 994/1595-1596'dan önce 40'lı, 998/1589-1590 ve 1009/1600-1601 yıllarında 50'li idi[2859]. Sultan III. Mustafa'nın 1764 tarihli vakfiyesinde adı geçen medresenin altı hücreden meydana geldiği yazılıdır[2860]. XIX. Yüzyıl başlarında harap olan medrese yeniden inşa edilmiştir[2861]. Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulunan 1908 tarihli planda Ali Efendi Medresesi olarak gösterilmiştir[2862].1847'te Hâcegândan Mehmed Rıza Efendi tarafından 10.852 kuruşa mal olan altı hücresi ile çamaşırhanesi[2863]; 1280/1863'te müştemilat, helalar, suyolları, ocak, oda döşemeleri, sıva ve badana tamiratı için 5.514 kuruş harcanmış olup onarımı Hacı Artin Kalfa yapmıştır[2864]. 1288/1872'de Hafız Ali Efendi'ye ait oda 750 kuruşa tamir edilmiştir[2865]. 1911 yılındaki tamirat Kosti Hacı Avram Kalfa tarafından gerçekleştirilmiştir[2866]. 1869'da 22 talebesi bulunmaktaydı[2867]. 1914 İstanbul medreselerini konu alan teftiş raporuna göre; medresenin ahşaptan yeni inşa edildiği, zeminden biraz yüksek yapılmış odaların arkalarında pencereleri olmadığından hava cerayanı olmadığı, avluya açılan pencereler vasıtasıyla güneş alabildiği, müştemilatın iyi durumda olduğu, talebe iskânına uygun olup 10 kişinin ikamet edebileceği yönünde bilgiler bulunmaktadır[2868]. 1918 yılında yıkılan medresenin yeri arsa haline getirilmiştir[2869].

4.57. İstanbul Hüsrev Kethüda Medresesi

Bânîsi Vezir-i Azam Kara Ahmed Paşa'nın kethüdası Hüsrev Kethüda'dır[2870]. Hüsrev Kethüda aynı zamanda Ahmed Paşa'nın Topkapı'daki camisinin bina eminidir. 985/1577-78 yılında vefat etmiştir. İstanbul'da bir dârü'l-kurrâ[2871], Ankara'da bir medrese, Ortaköy ve İzmit'te birer hamamı yaptırmıştır[2872]. TM'de *"İstanbul'da Hüsrev Kethüda Medresesi, Bab 2*[2873]", olarak geçmesinden dolayı Sinan'ın eseri oldu-

---

2857 R. M. Meriç, *age.*, s. 34, 97; R. M. Meriç, *age.*, s. 88.
2858 R. M. Meriç, *age.*, s. 97; Z. Sönmez, *age.*, s. 70.
2859 C. Baltacı, *age.*, s. 593.
2860 642 numaralı defterin 1.sayfa 1.sırasında kayıtlı Laleli Sultan III. Mustafa Vakfına ait 1178/1764 tarihli vakfiye.
2861 M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 369.
2862 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 211.
2863 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 211.
2864 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 211.
2865 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 212.
2866 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 213.
2867 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 213.
2868 M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 116.
2869 M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 116.
2870 Ayvansarâyî, *age.*, s. 199-200.
2871 R. M. Meriç, *age.*, s. 127.
2872 C. Baltacı, *age.*, s. 482-483.
2873 R. M. Meriç, *age.*, s. 35; Z. Sönmez, *age.*, s. 89.

ğu kabul edilir. Medresenin yeri ve inşa tarihi bilinmemektedir. Dârü'l-kurrâsı 973/1565-67 tarihlidir. Medreseye 995/1586-87 yılında Sirac Efendi müderris olarak atanmıştır. Medresenin de bu tarihte veya bundan önce yapılmış olmalıdır[2874]. Kaynaklarda İstanbul'daki medresesi *"Sâniye-i Hüsrev Kethüda"*, Ankara'daki medresesi *"Ûlâ-i Hüsrev Kethüda"* olarak geçer[2875]. Paye bakımından 995/1586-87'den önce 40'lı, bu tarihten itibaren 50'li idi[2876].

4.58. İstanbul Şahkulu/Sinekli Medresesi

Bânîsi III. Mehmed'in nedimlerinden Mehmed Çelebi'dir[2877]. Beyoğlu'nda mescit, mektep ve sebil ile Vefa'da Atıf Efendi Kütüphanesi karşısında mektep yaptırmıştır[2878]. Medrese Parmakkapı'da, Galiçeci Hasan Ağa Mahallesi sınırları içinde, Kemankeş Mustafa Paşa Medresesi'nin karşısında bulunmaktaydı[2879]. İnşa tarihi bilinmeyen yapının XVI. Yüzyılın ikinci yarısında yapıldığı kabul edilmektedir[2880]. Sinan'ın hayatı ve eserleri hakkında bilgiler veren yazmalar içerisinde TM'de *"Şahkulu Medresesi[2881]"*, TB[2882] ve TE'de *"Merhum Şahkulu Medresesi (Sinekli) Parmakkapı[2883]"* olarak geçmesinden dolayı Mimar Sinan'ın eseridir. 974/1566-67'de 30'lu, 990/1582'de 40'lı, 993/1585'te 50'lidir[2884]. İstanbul Medreseleri nüfus defterlerinden hücre ve talebe sayısı hakkında bilgiler bulunmaktadır. Medresenin 1792'de bir dershane, 11 hücre ve 13 talebesi[2885]; 1869'da 30, 1914'te ise 19 talebesi bulunmaktaydı[2886]. 1894 depreminde hasar görmüştür[2887]. 1318/1902 yılında yapılan tamir Bedros Kalfa'ya ihale edilmiş ancak vermiş olduğu taahhüdünü yerine getirmemesinden dolayı 1.300 kuruşa Rakım Efendi tarafından 1320/1904 yılında tamir edilmiştir[2888]. 20 Ağustos 1330/1914 tarihli İstanbul medreseleri teftiş raporunda kadro dahili olan ve yeni tamir edilen ahşap medresenin ikişer kişilik 16 odasının bulunduğu, küçük ölçekli avlusunda şadırvan ile kuysunun bulunduğu; abdesthâne, çamaşırhâne ve gusülhanesinin iyi durumda olduğu belirtilmiştir. 3 kişi dışarda 19 talebesi bulunan medresede 30 kişinin kalmasını uygun olacağı belirtilmiştir[2889].

2874 C. Baltacı, *age.*, s. 483.
2875 C. Baltacı, *age.*, s. 483.
2876 C. Baltacı, *age.*, s. 483.
2877 Ayvansarâyî, *age.*, s. 402.
2878 Ayvansarâyî, *age.*, s. 402.
2879 Ayvansarâyî, *age.*, s. 402.
2880 C. Baltacı, *age.*, s. 709.
2881 R. M. Meriç, *age.*, s. 35; Z. Sönmez, *age.*, s. 88.
2882 Z. Sönmez, *age.*, s. 34.
2883 R. M. Meriç, *age.*, s. 97; Z. Sönmez, *age.*, s. 71.
2884 C. Baltacı, *age.*, s. 709.
2885 N. Aktaş, *agt.*, s. 49.
2886 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 90.
2887 O. Sakin, *age.*, s. 90.
2888 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 90
2889 M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 54.

1334/1918 tarihinde ise yangınzedeler tarafından işgal edilmiştir[2890]. 1950'li yıllardan sonra yıkılmıştır[2891].

4.59. İstanbul/Kanlıca İskender Paşa Medresesi

Medresenin bânîsi Van, Erzurum Beylerbeyliği, Diyarbakır Valisi, Mısır Valisi gibi görevlerde bulunmuş İskender Paşa'dır.[2892] Kanlıca'da cami, medrese, mektep, türbe ve çifte hamamdan oluşan bir külliye yaptırmıştır. Külliyeye sonradan bir de muvakkithane eklenmiştir. Külliyenin mimarı Mimar Sinan'dır. Sinan'ın hayatı ve eserleri hakkında bilgiler veren yazmalar içerisinde Adsız Risale'de *"Sultanı İskender Paşa hamamı der Kanlıca*[2893]", TM'de "*Camii İskender Paşa der Kanlıca*[2894]", TB[2895] ve TE'de "*Kanlıcada merhum İskender Paşa Camii*[2896]" şeklinde geçmektedir. Cami kitabesine göre 978/1570-71 tarihinde inşa edilmiştir[2897]. Medresede bu tarihte yapılmış olmalıdır.

4.60. Alaşehir Cafer Ağa Medresesi

Medresenin bânîsi ve inşa tarihi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Alaşehir'de böyle bir medresenin varlığını Atai'den öğrenmekteyiz[2898]. Medrese 979/1571-72 yılından önce 20'li olup bu tarihten önce inşa edilmiş olmalıdır[2899]. Aynı tarihlerde medresede 25 akçe ile Alaşehirli Mustafa Efendi müderris olarak görev yapmıştır[2900].

4.61. İstanbul Cezayirli Ahmed Paşa Medresesi

Cami ve medreseden oluşan külliyenin bânîsi Cezayir beylerbeyi Ahmed Paşa'dır[2901]. İstanbul Sirkeci'de Nöbethane mahallesinde, Darüssaade Ağası Sokağı üzerinde bulunmaktaydı[2902]. Arşiv vesikalarında medresenin yeri Hoca Paşa'da Demirkapı'da bulunduğu yazılıdır[2903]. İlk müderris olarak 979/1571-72 yılında Şeyh Mehmed Efendi 20 akçe ile atanmıştır. Medresede bu tarihte ve öncesinde inşa

---

2890 M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s.55
2891 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 90.
2892 M. Süreyya, *age.*, s. 346.
2893 R. M. Meriç, *age.*, s. 7.
2894 R. M. Meriç, *age.*, s. 26; Z. Sönmez, *age.*, s. 88.
2895 Z. Sönmez, *age.*, s. 34.
2896 R. M. Meriç, *age.*, s. 79; Z. Sönmez, *age.*, s. 70.
2897 T. Öz, *age.*, s.35.
2898 S. Donuk, *agt.*, s. 588.
2899 C. Baltacı, *age.*, s. 174.
2900 S. Donuk, *agt.*, s. 588.
2901 M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 308; T. Öz, *age.*, s. 20.
2902 1914 tarihli teftiş raporunda *"Medrese-i Cezayirli Ahmed Paşa, der kurb-ı Demirkapu"* ifadesi ile medresenin adı ve konumu yazılmıştır. Bkz. M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s.43; C. Baltacı, *age.*, s. 369.
2903 *İ..ŞD..*, 56 – 3158, H-24-11-1298; *İ..EV..*, 1 – 61, H-16-04-1310 tarihli belge.

edilmiş olmalıdır[2904]. Paye itibariyle 20'li olan medrese 1004/1595-96'da 50'li payesine yükselmiştir[2905]. 1892 yılında keşifte medresenin 14.774 kuruşa tamir edilebileceği bu meblağın 1308 yılı mali bütçesinden karşılanması yönünde karar alınmıştır. 1318/1902 yılındaki keşifte ise 439 kuruşa mal olacağı belirlenmiştir[2906]. 1914 yılın teftiş raporunda harap durumda 5 odası, avlu, şadırvan, tulumba, çamaşırhâne, gusulhâne ve abdesthânelerinin tamire muhtaçtır talebe iskânına elverişli olmayan medresede 5 kişinin ikamet edebileceği belirtilmiştir[2907]. 1792 nüfus sayımında 3, 1869'da biri müderris 11, 1914'te 5 talebesi bulunmaktaydı[2908]. 19 Kanun-i evvel 1334/1918'de askeri depo olarak kullanılan medrese günümüze ulaşmamıştır[2909].

4.62. İstanbul Piyale Mehmed Paşa Medresesi

Medresenin bânîsi Abdurrahman oğlu Piyale Paşa'dır[2910]. Piyale Paşa, Kasım Paşa'da Küçük Piyale adıyla anılan bir mescid ile İstanbul Uzunçarşıbaşında Mercan Çarşısı yakınında sebil ve sıbyan mektebi yaptırmıştır[2911]. Cami, medrese, mektep, tekke, hamam, sebil ve çarşıdan meydana gelen Piyale Paşa külliyesi 981/1573 tarihinde tamalanmıştır[2912]. Evliya Çelebi medresenin, avlu batı giriş kapısının sağında ve solunda 40 adet hücreden meydana geldiğini[2913]; Ayvansarâyî ise caminin avlusunda önü revaklı bir sıra hücrenin bulunduğunu, bunların bir tarafının medrese diğer tarafının hankah olarak kullanıldığından bahseder[2914]. Medrese tarafında 18, hankah tarafında 29 revak kemerin bulunduğunu Ayvansarâyî söyler.

4.63. İstanbul Yusuf Paşa Medresesi

Medresenin bânîsi III. Murad devri vezirlerinden Frenk asıllı Payzen Yusuf Paşa'dır. Enderunda yetişmiş, Yeniçeri Ağası (1582), Tımaşver (1585), Budin Valisi (1587) gibi görevlerde bulunmuştur[2915]. 998/1590 yılında vefat etmiştir. Revani Mescidi haziresine defnedilmiştir. İstanbul Avratpazarında bulunan medrese 981/1573-74 tarihinde inşa edilmiştir[2916]. Paye bakımından 997/1588-89 tarihinde 50'lidir[2917].

2904 C. Baltacı, *age.*, s. 369.
2905 C. Baltacı, *age.*, s. 369.
2906 M.S. Kütükoğlu, *age.*, s. 49.
2907 M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 43
2908 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 49.
2909 M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 43; M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 308.
2910 Y. Y. Demircanlı, *age.*, s. 335-336; Ayvansarâyî, *age.*, s. 420; M. Süreyya, *age.*, s. 1336; İ. H. Konyalı, *age.*, , s. 82.
2911 Ayvansarâyî, *age.*, s. 421.
2912 Ayvansarâyî, *age.*, s. 421; İ. H. Konyalı, *age.*, s. 83.
2913 Y. Y. Demircanlı, *age.*, s. 335-336.
2914 Ayvansarâyî, *age.*, s. 421.
2915 M. Süreyya, *age.*, s. 1699-1700; Selânikî Mustafa Efendi, *age.*, s. 181, 189.
2916 Naima Mustafa Efendi, *age.*, s. 1635; C. Baltacı, *age.*, s. 359.
2917 C. Baltacı, *age.*, s. 358-359.

4.64. Edirne Şeyhi Çelebi Medresesi

Bânîsi Edirne Kadısı Bedreddin Efendi'nin oğlu, Şeyhülislam kadı Zâde'nin kardeşi Şeyhî Çelebi Efendi'dir[2918]. Edirne Şeyhî Çelebi Mahallesi, Karadut Sokağında, Şeyhi Çelebi Camii yanında bulunmaktaydı[2919]. Mimar Sinan'a inşa ettirilmiştir[2920]. 982/1574-75 yılında inşası tamamlanarak kendisi de 50 akçe ile müderris olmuştur[2921]. Abdurrahman Hibrî, 1635 yılında medresenin müderrisinin Edirne'de muhasebecilik yapan yazar Mehmed Efendi olduğunu söyler[2922]. Paye bakımından 50'li olan medrese 1012/1603-1604 tarihinde aynı durumunu muhafaza etmiştir[2923]. Ahmed. Badi Efendi medresenin hariç kadrosunda olduğunu, uzun yıllardır yıkılmış olduğundan yerinin arsa halinde olduğunu söyler[2924]. Medresenin yerine öğrenci yurdu yapılmıştır[2925].

4.65. Havsa Sokollu Mehmed Paşa Medresesi

Havsa, İstanbul'u Rumeli'ye bağlayan ana yol güzergâhı üzerinde bulunan önemli menzil yerlerinden birisidir. Edirne'ye bir menzil mesafede bulunan Havsa, İstanbul'dan sonra Büyükçekmece, Silivri, Çorlu, Babaeski ve Lüleburgaz'dan sonra gelen bir kasabadır[2926]. Sokullu Külliyesi, Sokollu Mehmet Paşa tarafından oğlu Kasım Paşa'nın geride bıraktığı mallarının vakfı için yaptırmıştır[2927]. Havsa'daki külliyesinin günümüze ulaşmayan kitabesine göre 1576-1577'de inşa edildiği kabul edilmektedir[2928]. Külliyenin Sinan tarafından tasarlandığı, Hassa Mimarlar Ocağı ile inşaatı takip ettiği bilinmektedir[2929]. Sokullu Külliyesi olarak bilinen yapılar topluluğu cami, medrese, kervansaray, arasta, imaret, çifte hamam, tekke, köprü, çeşme ve sıbyan mektebinden meydana gelmektedir[2930]. Âşık Mehmed, cami, kervansaray ve matbahtan oluşan külliyenin Sokullu Mehmed Paşa tarafından oğlu Kasım bey

---

2918 T. Gökbilgin, *age.*, s. 63.

2919 O. N. Peremeci, *age.*, s. 114; R. Kazacıgil, *age.*, s.57; R. Kazacıgil, *age.*, s.110.

2920 Ratıp Kazancıgil-vd., *age.*, s.8; R. Kazacıgil, *age.*, s.57; T. Gökbilgin, *age.*, s. 63.

2921 C. Baltacı, *age.*, s. 717; T. Gökbilgin, *age.*, s. 63.

2922 Abdurrahman Hibrî, *age.*, s. 35.

2923 C. Baltacı, *age.*, s. 717.

2924 R. Kazacıgil, *age.*, s.110.

2925 O. N. Peremeci, *age.*, s. 114.

2926 Tülay Reyhanlı–Ara Altun, "Edirne/Havsa'da Sokullu (veya Kasım Paşa) Külliyesi", *STY*, S. VI, 1976, s. 67.

2927 Bu durum Sokullu Mehmed Paşa'nın vakfiyesinde şu şekilde belirtilmiştir: "Kurd Kasım Paşa ... dan müşârünileyh vezir... hazretlerine irs-i şer'i ile intikal iden mal-i helâlden mâhrûse-i Edirne civarında Hafsa nâm kasabada.....merhum ruhiçün biribirine karşu iki ali han mabeynlerinde.....bir mescid.... bina; idüb.....sular getürüb.....ol hanlara konub âsûde olan gurebâ v e mesâkin ...müsâfirîne taamlar virilür...". Bkz. M.T. Gökbilgin, age., s. 512.

2928 Tülay Reyhanlı–Ara Altun, *agm.*, s. 67, 75; F. Müderrisoğlu, "Havsa Sokullu Mehmed Paşa Külliyesi", *TDVİA*, C. 37, İstanbul 2009, s.359; M. Sözen 1567 yılında inşa edildiğini söyler. Bkz. M. Sözen-vd., *age.*, s. 200.

2929 F. Müderrisoğlu, *agm.*, s.359.

2930 F. Müderrisoğlu, *agm.*, s.359; G. Küçükkaya, *agm.*, s.185.

adına yaptırdığını söyler. Ancak medrese yapısından bahsetmez[2931]. Gülçin Küçükkaya'nın, yaptığı restitüsyonda medresenin cami ile ortak bir avlu etrafında ve "U" planlı olduğu anlaşılmaktadır[2932]. 1165/1751-52 depreminde zarar gören Külliyeden cami, hamam, çarşı, dua kubbesi ve kervansaraya ait duvar bakiyelerinden başka bir şey kalmamıştır[2933].

4.66. İstanbul Şeyhulislâm Hamid Efendi Medresesi

Bânîsi Şeyhulislâm Hamid Efendi'dir[2934]. Hamdi Efendi, çeşitli medreselerde müderrislik yapmış, Şam, Kahire ve İstanbul Kadılığı 1555-1566 yılları arasında da Rumeli Kadıaskeri görevlerinde bulunmuştur[2935]. İstanbul'da medrese vazifesi gören bir mescit ile mülazımlar odasını yaptırmıştır. Medrese, Zeyrek'te Fil Yokuşu'nda[2936] Timur Han Mahallesinde, eski bir Bizans yapısı üzerine inşa edilmiştir[2937]. Sinan'ın hayatı ve eserlerini konu alan yazmalar içerisinde TB[2938], TM[2939] ve TE'de[2940] *"Zeyrek'te merhum Müfti Hamit Efendi (Fil Yokuşu) Medresesi"* geçmesinden dolayı Sinan tarafından yaptırılmıştır. Günümüze ulaşmayan medresenin inşa tarihi bilinmemektedir. C. Baltacı bânînin vefat tarihi olan 985/1577-78 yılını dikkate alarak bu tarihten önce[2941], T. Öz XVI. Yüzyıl ikinci yarısına tarihler[2942]. Evliya Çelebi'de bu medresede okumuştur[2943]. 1792 nolu defterde 9 odalı ve 15[2944]; 1844 tarihli medrese nüfus defterinde 9 odalı ve 51 kişi[2945]ikamet etmekteydi. 1259/1843 tarihinde 150 kuruş, 1310/1893'te ise Evkaf Nezareti tarafından yol tarafındaki duvarın tehlike arz etmesinden dolayı 7.169 kuruşa yeniden yapılmasına karar verilmiştir[2946]. 1914 yılında harap olduğu teftiş raporlarında kadro dahilinde olan medrese hakkında şu tespitlerde bulunulmuştur: Kapı yanında iki, mescide yakın 1, altlı üstlü 13'erden 26 toplamda 29 odalı olup ahşaptandır. Üstte yer alan hücrelerin arka cephelerinde pencereleri olmadığı için hava ve güneş almadığından dolayı

2931 Aşık Mehmed, *age.*, s. 1104-1105.
2932 G. Küçükkaya, *age.*, s.249, şekil no:8.
2933 G. Küçükkaya, *agm.*, s. 185.
2934 T. Öz, *age.*, s.67, dipnot 129.
2935 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 325.
2936 E. Çelebi, *age.*, s. 271.
2937 T. Öz, *age.*, s.67, dipnot 129.
2938 Z. Sönmez, *age.*, s. 34.
2939 Z. Sönmez, *age.*, s. 88.
2940 Z. Sönmez, *age.*, s. 70
2941 C. Baltacı, *age.*, s. 715.
2942 T. Öz, *age.*, s.67, dipnot 129.
2943 Evliya Çelebi yapı hakkında şu ifadelere yer verir: "Şeyhülislam Hamid Efendi: Eyüp'te yatmaktadır. İstanbul'da Filyokuşu'nda camii ve medresesi var. Hakir Evliya, o medresede bir odada kalıp Ahfeş Efendi adlı büyük hocadan yedi sene bazı ilimler okuduk, kutlu yerdir….". Bkz. Evliya Çelebi, a.g.e., s. 366
2944 N. Aktaş, *agt.*, s. 83.
2945 A. Bolat, *agt.*, s. 444.
2946 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 173.

karanlıktır. Medrese ile şadırvan, kuyu, çamaşırhâne, gusulhâne, abdesthâneleri ile tamire muhtaçtır. Bu haliyle talebe iskanına uygun olmadı raporda belirtilmiştir. Arsasının büyük ve elverişli olmasından dolayı 40 kişinin ikamet edebileceği yeni bir medrese inşa edilebileceği yönünde görüş bildirmişlerdir[2947]. 1918 yılında medresenin bir bölümü muhacirler, diğer kısımlar talebeler tarafından kullanılmaktaydı[2948]. Medrese günümüze ulaşmamıştır.

4.67. İstanbul Sekban Ali Medresesi

Bânîsi kanuni sultan Süleyman devri sekbanbaşlarından Sekban Ali Ağa'dır[2949]. İstanbul Karagümrük semtinde Atik Ali Paşa mahallesinde bulunmaktaydı[2950]. TB[2951] ve TM'de[2952] *"Karagümrük Sekban Ali Bey Medresesi (Gümrükhane)"*, Mimar Sinan tarafından yaptırılmıştır. Paye bakımından 986/1578-79'da 40'lı, bu tarihten sonra 50'lidir[2953]. 1206/1792 İstanbul Medreseleri nüfus defterinde medrese 4 hücreli olduğu ve 4 kişinin bulunduğu kayıt edilmiştir[2954].

4.68. İstanbul İbrahim Kethüda/Yoğurtçuzade Medresesi

Bânîsi III. Murad dönemi kethüdalarından Kuyumcu İbrahim Bey'dir. 1000/1591-92 tarihinde vefat etmiştir[2955]. Süleymaniye yakınında, Şeyh vefa Mahallesinde bulunmaktaydı[2956]. M.S. Kütükoğlu arşiv kayıtlarından medresenin diğer adının *"Yoğurtcuzâde Medresesi"* olduğunu söyler[2957]. İnşa tarihi bilinmeyen medreseye Şâzî Baba Çelebi 986/1578-79'da müderris olarak atandığına göre bu tarihte ve öncesinde tamamlanmış olmalıdır. Paye bakımından 986/1578-79'da 50'li olup sonrasında da aynı durumunu muhafaza etmiştir[2958]. 1914 tarihli İstanbul Medreseleri teftiş raporunda talebe iskanına uygun olmayan ancak dârülhilâfe kadrosuna alınan 8 odalı medresede 8'i dışardan 20 talebesi olduğu belirtilmiştir[2959]. Medrese ile çamaşırhâne, gusulhâne, abdesthâne ve kuyu ve şadırvanının tamire muhtaç olan medresede 10 kişinin kalmasının uygun olduğu ifade edilmiştir[2960]. 1792 medrese nüfus

---

2947 M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 111.
2948 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 328.
2949 C. Baltacı, *age.*, s. 677.
2950 Evliya Çelebi, medresenin Sultan Selim yakınında olduğunu söylese de TM'de Karagümrük'te olduğu yazılıdır. Bkz. Y. Y. Demircanlı, *age.*, s. 336.
2951 Z. Sönmez, *age.*, s. 34.
2952 R. M. Meriç, *age.*, s. 89.
2953 C. Baltacı, *age.*, s. 677.
2954 N. Aktaş, *agt.*, s. 14.
2955 C. Baltacı, *age.*, s. 486.
2956 M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 335.
2957 M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 336.
2958 C. Baltacı, *age.*, s. 486.
2959 M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 337.
2960 M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 76.

defterinde 6 odalı ve 7 kişi, 1869'da 21, 1914'te 10 kişi ikamet ettiği belirtilmiştir[2961]. 1918 yılında yangın zedeler tarafından işgal edilmiştir[2962].

4.69. İstanbul Fethiye-i Sinan Paşa Medresesi

Medresenin bânîsi Yemen Fatihi Koca Sinan Paşa'dır. Kaynaklarda Fethiye-i Sinan Paşa, Fethiye Medresesi[2963], Medrese-i Sinan Paşa adıyla da bilinen[2964] yapının inşa tarihi bilinmemektedir. Medrese 987/1579-80 yılında tevcih edildiğine göre bu tarihten önce yapılmış olmalıdır[2965]. Günümüze ulaşmayan medrese İstanbul Çarşamba'da, Kâtip Muslihiddin Mahallesinde, Fethiye Camii'nin (Pammakarasistos)[2966] avlusunda bulunmaktaydı[2967]. İlk müderris olarak 994/1582 yılında Abdülkerim Efendi 50 akçe ile atanmıştır[2968]. İnşa edildiğinde paye bakımından 987/1579-80, 997/1589-90 ve 1008/1599-1600 yıllarında 50'li idi[2969]. 1063/1652-1653 yıllarında ise dahil hükmündeydi[2970].

Ayvansarâyî eserinde *"..ve havlısında sadr-ı a'zâm-ı vakt bulunan Sinan Paşa'nın bir medrese ve İsmihân Sultân bir medrese binâ eylemişlerdir"* verdiği bilgilerden biri Fethiye-i Sinan Paşa, diğeri İsmihan Sultan Medresesi olmak üzere iki medrese bulunduğunu söylemektedir[2971]. Bunlardan Sinan Paşa Medresesi 19 odalı, İsmihan Sultan Medresesi ise 16 odalı idi[2972]. Medresede 1792 tarihli nüfus defterinde 9 odalı ve 10 kişi kaldığı kayıt edilmiştir[2973]. 1914 tarihli teftiş raporunda Kadro dahili olan Fethiye ve Esmâhan isimli iki medresenin yeni tamir olunduğu, zeminden yüksek ve arka cephelerinde pencereleri olan 19 odanın hava ve güneş almaya müsait olduğu, hücrelerin önünde bir koridorun bulunduğu, çamaşırhâne, gusulhâne, abdesthâne ve müştemilâtının yeniden yapıldığı, Havadar bir avlusu ile talebe iskanına uygun olduğu belirtilmiştir. 40-50 kişi ikamet edebileceği yönünde rapor tutulmuştur[2974]. 1334/1918 tarihinde medresenin 19 odasının olduğunu, Süleymaniye

---

[2961] M.S. Kütükoğlu, *age.*, s. 135-136.
[2962] M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 337.
[2963] M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 371.
[2964] C. Baltacı, *age.*, s. 426.
[2965] C. Baltacı, *age.*, s. 427.
[2966] Fethiye Camii için bkz. K. Altan, "Fethiye Camii", *Arkitekt*, C.8, S.10-11, 1938, S. 296-299; A. Ogan, "Aya Maria Pammakaristos Fethiye Camii", *TTK Belleteni*, C. XIII, S. 50, Nisan 1949, s. 271; D. Mazlum, "Fethiye Camii'nin 18. Yüzyıl Onarımları", *Sanat Tarihi Defterleri Metin Ahunbay'a Armağan*, S. 8, İstanbul 2004, s.167-185.
[2967] Ayvansarâyî, *age.*, s.214; C. Baltacı, *age.*, s. 426-427; M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 371. 1914 teftiş raporunda *"Medrese-i Fethiyye der Camii Şerif"* kaydı vardır. M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 119.
[2968] C. Baltacı, *age.*, s. 538.
[2969] C. Baltacı, *age.*, s. 427.
[2970] C. Baltacı, *age.*, s. 538.
[2971] Ayvansarâyî, *age.*, s. 215; Ayvansarâyî, *age.*, s.214.
[2972] C. Baltacı, *age.*, s. 427.
[2973] M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 252-253; N. Aktaş, *agt.*, s. 11.
[2974] M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 120.

medrese talebelerinin ikamet ettiğini ve güzel bir medrese olduğu belirtilmiştir[2975]. Günümüze ulaşmayan medrese yıkılarak yerine Mimar Kemaleddin tarafından tek katlı Fethiye İlkokulu inşa edilmiştir[2976].

4.70. Malkara Sinan Paşa Medresesi

Bânîsi Yemen Fatihi olarak bilinen Koca Sinan Paşa'dır. 990/1582 yılında inşa edilmiştir[2977]. Günümüze ulaşmayan medrese paye bakımından 999/1590-1591 tarihinde 50'lidir[2978]. XVI. Yüzyıl sonlarında Malkara'ya sürgün edilen Sinan Paşa burada kendi adına medreseyi yaptırmıştır[2979]. Sinan Paşa'nın Malkara'da mülkleri olduğu bilinmektedir[2980]. Sinan Paşa'nın Ankara VGM Arşivinde bulunan vakfiyesinde 12 hücre ve 1 dershaneden oluşan medresenin 10 hücresi talebeye, 1 hücresi bevvaba, 1 hücresi müderrise tahsis edilmiştir. Müderrise 50, talebelerden herbirine 3, bevvaba 1 akçe ücret verileceği şart koşulmuştur. Medresede haftada dört gün hadis ve fıkıh derslerinin okutulacağı belirtilmiştir[2981].

4.71. İstanbul Mâl'lûl Zâde/İncirli Medresesi

Bânîsi III. Murad dönemi Şeyhülislamlarından Mâl'lûl Emirzade Zâde Seyyid Mehmed Efendi'dir[2982]. İncirli medresesi olarak da bilinen yapı Karagümrük Zincirli Kuyu'da Nişanca Caddesi, İskender Bey Mahallesi'nde bulunmaktaydı[2983]. Yapının Mimari Sinan'dır. Sinan'ın hayatı ve eserleri hakkında bilgiler veren yazmalar içerisinde TE[2984], TB[2985], "*Karagümrük Merhum Mâlul Emir Efendi Medresesi (İncirli)*", ve TM[2986]'de "*Merhum Ma'lûlzâde Medresesi*" olarak geçer. İnşa tarihi bilinmemektedir. Mehmed Efendi 993/1585 yılında öldüğüne göre bu tarihten önce yapılmış olmalıdır. M.S. Kütükoğlu yapının 990/1582 yılında inşa edildiğini ileri sürer[2987]. 1063/1652-53 tarihinde 50'li idi[2988].

1792 tarihli nüfus defterinde 7 hücreli ve 7 kişinin bulunduğu kayıtlı iken[2989], 1844'te 7 odalı ve 35 kişi[2990], 1869 tarihli sayımda 17 kişinin ikamet ettiği medresede

---

2975 M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 119; M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 253.
2976 T. Öz, *age.*, s. 60; S. Eyice, "Fethiye Camii", *DBİA*, C.3, İstanbul 1994, s. 300-301.
2977 Ş Turan, "Sinan Paşa" *MEB İA*, C. X, s 674; Sadi Bayram, *agm.*, s.707
2978 C. Baltacı, *age.*, s. 683.
2979 Ş Turan, *agm.*, s 674; İ. Sezgin, "Malkara Şehri", *İlmi Araştırmalar Dergisi*, S. 2, 1996, s. 124 (119-136)
2980 M. Serez, *Tekirdağ ve Çevresi Vakfiyeleri*, Tekirdağ 1993, s. 78.
2981 629 numaralı defterin 523.sayfa 383.sırasında kayıtlı İstanbul'da Yemen Fatihi Sinan Paşa Vakfına ait Rabbi's-sani sene 996 tarihli vakfiyenin yeni harflere çevirisinden faydalanılmıştır.
2982 C. Baltacı, *age.*, s. 683.
2983 C. Baltacı, *age.*, s. 853.
2984 Z. Sönmez, *age.*, s. 70
2985 Z. Sönmez, *age.*, s. 34.
2986 Z. Sönmez, *age.*, s. 88.
2987 M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 352.
2988 C. Baltacı, *age.*, s. 8523.
2989 N. Aktaş, *agt.*, s. 13.
2990 İ. Aydoğan, agt., s. 260-261.

1914 yılında 20 kişinin kalmasına uygun olduğu yönünde görüş bildirilmiştir[2991]. 1277/1861-62'de Es-Seyid Ahmed Efendi tarafından 979 kuruşa tamir edilmiştir. 1287/1871'de 780 kuruş olan bir odanın tamiratı işi Yamandi Kalfa'ya ihale edilmiştir[2992]. 1288/1871'de ise abdesthaneler Yorgi Kalfa tarafından 1.000 kuruşa onarımı yapılmıştır[2993]. 1914 teftiş raporunda kadro harici olan medresenin zemin seviyesinde, hava ve güneş almayan, ikisi muhdes 11 odası bulunan medrese ahşaptandır. Çamaşırhâne, gusulhâne, abdesthâneleri, küçük bir dershânesi, kuyu ve müştemilâtı ile tamire muhtaç olan medresenin talebe iskanına elverişli olmadığı belirtilmiştir. Tamir edilmesi halinde 20 kişi ikamet edebilir[2994]. 1331/1915 yılında tamir edilen medrese[2995], 1918 tarihinde yangın zedeler tarafından işgal edilmiştir[2996]. M. Wienner'in eserinde yer alan 1935 yılına ait resimde medrese giriş kapısı ile Nişancı Caddesi üzerindeki duvarının harap durumda olduğu fotoğraftan anlaşılmaktadır[2997]. Medresenin yerine Nişancı Mehmed Paşa İlkokulu yapılmıştır[2998].

4.72. İstanbul Manav İvaz Efendi Medresesi

Medresenin bânîsi Kadıasker İvaz Efendi'dir[2999]. 1585 yılında cami, medrese, mektep ve çeşmeden oluşan bir külliye yaptırmıştır. Eğri Kapı'da Anamus Zindanı yanında yer almaktaydı[3000]. Ayvansarâyî , medresenin caminin yanında olduğunu söyler[3001]. Günümüze ulaşmamıştır. Mimar Sinan tarafından yapılmıştır[3002].

4.73. Edirne Yakup/Yakut Paşa Medresesi

Medresenin bânîsi Abdullah oğlu Yakup (Yakut) Paşa'dır[3003]. 994/1585-86 yılında inşa edilmiştir[3004]. Edirne'de müze yolu mahallesinde, Topkapı hamamı yakınında bulunduğundan dolayı Topkapı Medresesi olarak da bilinmektedir[3005]. Ahmed Badi ise Metropolit Mahallesinde, Medrese Sokağı 8 numarada[3006], R. Kazancıgil

---

2991 M. S Kütükoğlu, *age.*, s. 237.
2992 M. S Kütükoğlu, *age.*, s. 237.
2993 M. S Kütükoğlu, *age.*, s. 237.
2994 M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 151.
2995 M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 352.
2996 M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 152.
2997 W. M. Wienner, *age.*, s. 447, şek. 536
2998 M. S Kütükoğlu, *age.*, s. 237.
2999 C. Baltacı, *age.*, s. 853.
3000 Evliya Çelebi yapının banisi ve yeri hakkında şu bilgileri aktarır: "Manav Kadı lakabıyla meşhurdur. Eğrikapınınıç tarafında bir latif camii, medrese ve Darû'l-hadisi vardır. Avlusunda gömülüdür". Bkz. Y. Y. Demircanlı, age., s. 327.
3001 Y. Y. Demircanlı, *age.*, s. 327.
3002 T. Öz, *age.*, s.78.
3003 R. Kazacıgil, *age.*, s.55.
3004 Ahmed Badi, *age.*, s. 110; Ö. Ertuğrul, *age.*, s. 37; R. Kazancıgil, *age.*, s.41; R. Kazacıgil, *age.*, s.55.
3005 Ahmed Badi, *age.*, s. 110; O.N. Peremeci, *age.*, s. 114; C. Baltacı, *age.*, s. 357; T. Gökbilgin, *age.*, s. 26.
3006 Ahmed Badi, *age.*, s. 110.

kale içinde, Topkapı Mahallesinde müderris sokağında olduğunu söyler[3007]. Abdurrahman Hibrî, 1635 yılında medresenin müderrisinin Hüseyin Efendi olduğunu söyler[3008]. Ahmed Badi Efendi medresenin paye bakımından 25'li olduğunu ifade ederek kapısı üzerinde bulunan kitabenin de okunuşunu eserinde vermiştir[3009].

4.74. Aydın Yenişehir Sinan Paşa Medresesi

Bânîsi Koca Sinan Paşa olup 994/1585-86 yılında inşa edilmiştir. Medrese 1585-86'da 50'li[3010] olup 1001/1591-92 tarihinde de aynı durumunu muhafaza etmiştir[3011]. Medrese müderrisi aynı zamanda Yenişehir Müftülüğü görevi de bulunmaktaydı[3012].

4.75. İstanbul Fethiye İsm-i Han Sultan Medresesi

Bânîsi veziriazam Sokullu Mehmed Paşa'dır[3013]. Kaynaklarda İsm-i Han Sultan, Hemşire Sultan, Fethiye, Fethiye-i İsm-i Han Sultan, Esmehan Sultan, Fethiye Sultan Medresesi olarak geçmektedir[3014]. Medrese Kâtip Muslihiddin Mahallesinde, Fethiye Camii[3015] bahçesinde bulunmaktaydı[3016]. İnşa tarihi bilinmeyen medresenin 987/1579-80 yılında Sokullu Mehmed Paşa'nın sağlında tevcih edildiğine göre bu tarihten önce yapılmış olmalıdır[3017]. Ayvansârayî caminin avlusunda biri Yemen Fatihi Sinan Paşa'ya, diğeri İsmihan Sultan tarafından yaptırılmış iki medrese olduğundan bahseder[3018]. Bunlardan Sinan Paşa Medresesi 19 odalı, İsmihan Sultan Medresesi ise 16 odalı idi[3019]. Medresenin yerinde Fethiye İlkokulu yapılmıştır. 987/1579-80 tarihinde İbrahim b. Mustafa Efendi müderris olarak atanmıştır[3020]. Paye bakımından 987/1579-80'de 50'li, 1008/1599-1600 yıllarında aynı durumunu muhafaza etmiştir. Medrese nüfus defterlerinde 1792'de 9 hücreli ve 9 kişi[3021], 1869'da 21, 1914te ise 40-50 kişinin kalabileceği belirtilmiştir[3022]. 1914 tarihli teftiş

3007 R. Kazancıgil, *age.*, s.41.

3008 Abdurrahman Hibrî, *age.*, s. 35.

3009 "Kad emera hâze'l medrese-t-ü Yâkut bin Abdullah/ Fi Recep sena erbai ve tüs'ayni ve tis'a mie. Allah-u âlem". Bkz. A. Badi, age., s. 110.

3010 C. Baltacı, *age.*, s. 682.

3011 C. Baltacı, *age.*, s. 682.

3012 C. Baltacı, *age.*, s. 682.

3013 C. Baltacı, *age.*, s. 499.

3014 C. Baltacı, *age.*, s. 500.

3015 Fethiye Kilisesi 993/1585-86 tarihinde III. Murad tarafından Azerbaycan'nın fethi anısına camiye dönüştürülmüştür. Bkz. C. Baltacı, *age.*, s. 425.

3016 "*Medrese-i İsmihan Sultan der Fethiyye*". Bkz. M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 119; C. Baltacı, *age.*, s. 425.

3017 C. Baltacı, *age.*, s. 425.

3018 Ayvansarâyî Hüseyîn Efendi-Alî Sâtı' Efendi-Süleymân Besîm Efendi, *age.*, s. 215; Ayvansarâyî, *age.*, s.214.

3019 C. Baltacı, *age.*, s. 427.

3020 C. Baltacı, *age.*, s. 426.

3021 N. Aktaş, *agt.*, s. 10.

3022 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 252.

raporunda kadro dahili olan Fethiye ve Esmâhan isimli iki medresenin yeni tamir olunduğu, zeminden yüksek ve arka cephelerinde pencereleri olan 19 odanın hava ve güneş almaya müsait olduğu, hücrelerin önünde bir koridorun bulunduğu, çamaşırhâne, gusulhâne, abdesthâne ve müştemilâtının yeniden yapıldığı, havadar bir avlusu ile talebe iskanına uygun olduğu belirtilmiştir. 40-50 kişi ikamet edebileceği yönünde rapor tutulmuştur[3023]. 1334/1915-16 tarihinde 16 odası olduğu, üç odasının boş, diğerlerinin yangın zedeler tarafında işgal edildiği kaydedilmiştir[3024].

4.76. İstanbul Çarşamba Mehmed Ağa Medresesi

İstanbul ili Fatih ilçesi Çarşamba semtinde, Fethiye Caddesi, Mehmet Ağa Camii Sokak, Kâtip Muslihiddin mahallesinde, 1369 ada 1 parselde bulunmaktadır. Külliyenin bânîsi III. Murad dönemi Darüssaade Ağalığı görevinde bulunan Habeşi Mehmed Ağa'dır[3025]. Avlu kapısı üzerinde bulunan ve Asarî'nin yazmış olduğu on altı satırlık kitabesine göre Davut Ağa tarafından 993/1585 yılında inşa edilmiştir[3026]. Kitabe de ayrıca Asarî Mimar Davut'u şu cümlelerle tarif eder: *"Davut bu camii sanatını ruhunun, canının içinde eriterek yaptı[3027]"*. TSM Kütüphanesinde bulunan vakfiyesi 10 Rebîülâhir 999 (5 Şubat 1591) tarihlidir[3028]. Davut Ağa'nın ilk eserlerinden[3029] olan Mehmed Ağa külliyesi, cami (993/1585), türbe, medrese, çifte hamam (994/1586), iki çeşme ve tekkeden oluşmaktadır[3030]. Ayvansarâyî'de eserinde *"türbesi civarında camii şerifin ittisalinde bir çeşmesi vardır. Ve camii mukabilinde bir halvetiye tekkesi, bir medrese ile bir ali çifte hamam bina olunmuştur"* şeklinde külliyeyi oluşturan yapılar hakkında bilgi verir. Caminin doğusunda yer alan medrese ile 1997 yılında yıktırılan tekke günümüze ulaşmamıştır[3031]. Vakfiyesinde 10 odalı bir Darû'l-hadis olduğu yazılıdır[3032]. Vakfiyesinde Üsküdar'da bir mescit, İstanbul'da Hoca Rüstem Sokağında on odalı ve bir dershaneli medrese, medresesi yakınında sebil ve üstünde mektep, Irgatpazarında dört yol ağızında bir sebil, karşısında bir çeşme, on hücreli bir Darû'l-hadis, 12 hücreli zaviye, Mercan Ağa Camii avlusunda musluklar, eski saray yakınında bir çeşme, Edirnekapısında Terkosa giden yol üzerinde bir çukur çeşme, Üsküdar'da Hoca Abdil mahallesinde üç çeşme, Galata ve

---

3023 M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 120.

3024 M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 120.

3025 A. Kuran, *age.*, s. 223; M. Erdoğan, "Mimar Davud Ağa'nın Hayatı ve Eserleri", *Türkiyat Mecmuası*, S. XII, 1959, s. 187; M.S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 354; A. Gül, *age.*, s.186-187.

3026 İ. H. Konyalı, *age.*, s. 63; O. Aslanapa, *age.*, s. 304; T. Öz, *age.*, s. 100-101; W. M. Wienner, *age.*, s. 436; Ayvansarâyî Hüseyîn Efendi-Alî Sâtı' Efendi-Süleymân Besîm Efendi, *age.*, s. 262; Semavi Eyice, "Dâvud Ağa", *TDVİA*, C. 9, İstanbul 1994, s. 25; M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 244.

3027 İ. H. Konyalı, *age.*, s. 63; A. Kuran, *age.*, s. 223; M. Erdoğan, agm., s. 188.

3028 İ. H. Konyalı, *age.*, s. 64; F. Gündüz, "Mehmed Ağa Külliyesi", *TDVİA*, C. 28, İstanbul 2004, s. 431.

3029 M. Erdoğan, *agm.*, s. 187.

3030 A. Kuran, *age.*, s. 223; F. Gündüz, *agm.*, s. 431.

3031 A. Kuran, *age.*, s. 223.

3032 F. Gündüz, *agm.*, s.432.

Edirne civarında çok sayıda hayır müessesesi vakfetmiştir[3033]. 1792 İstanbul medreselerini konu alan nüfus defterinde 10 odalı ve 7 kişi, 1869'da 19 talebesi, 1914'te 15 odalı olduğu belirtilmiştir[3034]. Medrese 1896 yılında 19.239 kuruş maliyetle tamir edilmiştir[3035]. 1914 teftiş raporunda kadro harici olan ve talebe iskanına uygun olmayan medresenin kârgîr olarak inşa edildiği, arka pencereleri olmayan hücrelerin sokağa bakan bölümleri kapalı olduğundan hava cereyanından ve güneşten mahrum olmasından dolayı rutubetli olup 15 hücresinin tamire muhtaç olduğu belirtilmiştir. 1334/1918 tarihinde Rumeli muhacirleri tarafından işgal edilmiştir[3036].

4.77. İstanbul Cerrah Başı Medresesi

Kadıasker defterinde yer alan bilgilerden İstanbul Büyükdere'deki medresenin bânîsi Kılıç Ali Paşa'nın cerrahı olan Mahmud Efendi'dir[3037]. Mahmud Efendi 995/1586 yılında vefat etmiş ve cami haziresine defnedilmiştir[3038]. Medrese, bânînin vefatından önce inşa edilmiş olmalıdır. 989/1581 ve 996/1587-88 yıllarında yirmili medreseler içerisinde yer almaktaydı[3039].

4.78. Gelibolu Ahmed Ağa Medresesi

Medresenin bânîsi Defterdar Ahmed Ağa'dır. Medresenin yeri ve mimarisi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Ancak 995/1587 tarihli kadıasker defterinde medresenin adı geçmektedir[3040]. Ahmed Ağa adı geçen defterde merhum olarak bahsedilmesinden dolayı bu tarihten önce yapılmış olmalıdır[3041]. Aynı tarihlerde medresede 20 akçe yevmiye ile Ahmed Efendi müderris olarak görev yapmıştır[3042].

4.79. İstanbul Süleyman Subaşı (Kirazlı) Medresesi

Mescidin bânîsi Karcı Süleyman Efendi'dir[3043]. Süleymaniye'nin güneyinde Kirazlı Mescid Sokağında, Kirazlı Mescid avlusunda bulunmaktaydı[3044]. Vakfiyesi 995/1587 tarihli olup medresede bu tarihte veya bundan birkaç yıl önce yapılmış olmalıdır. TB[3045], TE[3046], TM'de[3047] "*Süleymaniye'de Karcı Süleyman (Subaşı) Bey Med-*

[3033] İ. H. Konyalı, *age.*, s. 65.
[3034] M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 245.
[3035] M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 245.
[3036] M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 123-124.
[3037] Ayvansarâyî, *age.*, s. 547.
[3038] T. Öz, *age.*, s.16
[3039] C. Baltacı, *age.*, s. 177-178.
[3040] C. Baltacı, *age.*, s. 161.
[3041] C. Baltacı, *age.*, s. 161.
[3042] C. Baltacı, *age.*, s. 161.
[3043] Ayvansarâyî Hüseyîn Efendi-Alî Sâtı' Efendi-Süleymân Besîm Efendi, *age.*, s. 246; M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 377.
[3044] Ayvansarâyî Hüseyîn Efendi-Alî Sâtı' Efendi-Süleymân Besîm Efendi, *age.*, s. 246; M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 377.
[3045] Z. Sönmez, *age.*, s. 34

resesi" Mimar Sinan tarafından yaptırılmıştır. 995/1587 tarihli vakfiyesinde bir mescit ve 16 odalı medreseden meydana geldiği yazılıdır[3048]. Medresede, Abdurrahman Efendi 996/1588 tarihinde 40 akçe ile müderris olarak görev yapmıştır[3049]. 1792 nüfus defterinde 14 odalı olduğu ve 18 kişi[3050], 1844 tarihinde 52[3051], 1869'da ise 61, 1914'te ise 25 talebesi bulunmaktaydı[3052]. 1914'te İstanbul medreseleri teftiş raporlarında zemin seviyesindeki 18 hücrenin avluya açılan pencereleri olmasından dolayı hava cereyanına müsaittir. Avlusunda suyu akan bir şadırvanı, yakınında bir camii bulunmaktaydı[3053]. 25 talebesi olan medresede aynı sayıda kişinin kalmasının uygun olduğu yönünde rapor tutulmuştur[3054]. 1918 yılında ise yangın zedeler tarafından işgal edilmiştir[3055]. 1940'lı yıllarda 17 odası olan medresenin belediyeye devredilmesinden sonra harap olan medreseden geriye avlu girişinin sağında bir duvar kaldığından kaynaklar bahseder[3056].

4.80. İstanbul Kadı Hüsam Medresesi

Nerede kim tarafından inşa edildiği bilinmemektedir. Atâî, medresenin 945/1588-89 tarihinde tamamlandığını ve Dursun Efendi'nin müderris olarak atandığını söyler[3057].

4.81. İstanbul Mesih Mehmet Paşa/Yâkub Kethüda Medresesi

Bânîsi III. Murad dönemi vezir-i azamlarından Mesih Mehmed Paşa'nın kethüdası Yakup Kethüda'dır[3058]. Medrese 997/1588-1589 yılında inşa edilmiştir[3059]. Yeri tam olarak bilinmeyen medresenin Mesih Paşa Camii civarında Hırka-i Şerif İlkokulu yanında bulunduğu tahmin edilmektedir. Paye bakımından 40'lı olan medrese 1001/1592-1593'te 50'li, 1063/1652-1653 tarihinde ise mûsıle-i Sahn itibar olunuyordu[3060].

3046 R. M. Meriç, *age.*, s. 98; Z. Sönmez, *age.*, s. 71.
3047 Z. Sönmez, *age.*, s. 89.
3048 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 131.
3049 C. Baltacı, *age.*, s. 351.
3050 N. Aktaş, *agt.*, s. 47.
3051 A. Bolat, *agt.*, s. 306.
3052 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 132.
3053 M.S. Kütükoğlu, *age.*, s. 377.
3054 M.S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 71.
3055 M.S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 71.
3056 F. Dalgalı, age., s. 272.
3057 C. Baltacı, *age.*, s. 503.
3058 C. Baltacı, *age.*, s. 558.
3059 C. Baltacı, *age.*, s. 558.
3060 C. Baltacı, *age.*, s. 558.

4.82. İstanbul Osman Paşa/Valide Sultan Medresesi

Fatih, Çarşamba'da Darüşşafaka ve Yavuz Sultan Selim Caddelerin birleştiği köşede yer alan medrese, III. Murad döneminde Yemen beylerbeyi, Diyarbakır valisi, serdar ve vezir olarak görevlerinde bulunmuş Özdemir oğlu Osman Paşa'dır[3061]. Medrese, Osman Paşa'nın vasiyeti üzerine 997/1588-89 tarihinde tamamlanmıştır. İlk müderris olarak 1588-89 tarihinde Geylânî Mehmed Efendi atanmıştır[3062]. Medresenin yerine Muallim Yahya Efendi İlkokulu yapılmıştır[3063]. Medreseye Kösem Valide Sultan mihrap ve minare ekleyerek dershaneyi mescit haline getirmiştir[3064]. Bundan dolayı Valide Medresesi olarak da bilinen yapı paye bakımından 50'li olup 1006/1597-1598 tarihinde aynı durumunu muhafaza etmiştir[3065]. 1860'ta medresenin lağımları tamir edilmiş, 1866'da Hacı Artin Kalfa tarafından 19.000 kuruşa mal olan tamiratta mescid, şadırvan ve medresenin harap yerleri onarılmıştır[3066]. 1872'de İnşaat Müdürü Hasan Efendi tarafında suyolları 1.250 kuruşa; 1874 yılında talebelerden Ali Efendi sorumluluğunda 1.000 kuruş olan bir odasının tamiratı yapılmıştır[3067]. 1906'da Kosti Hacı Avram Kalfa 8.800 kuruşa ihale edilen tamiratın bütçesi 1322 mali bütçesinden karşılanmıştır[3068]. 1792 nüfus defterinde hücre sayısı 15 olup 20 kişinin kaldığı belirtilmiştir[3069]. 1914 teftiş raporunda darülhilâfe kadrosuna alınan medresenin zemin seviyesinden yüksekte olduğundan hava ve güneş aldığı, arsasının geniş olmasından dolayı yeniden yapılması halinde güzel bir medrese olabileceği ve 32 kişinin ikamet edebileceği yazılmıştır[3070]. 1918'de yangın zedeler tarafından işgal edilmiştir[3071].

4.83. İstanbul Cedid Nişancı Medresesi

Bânîsi III. Murad devri vezirlerinden Cedid Nişancı[3072] adıyla da bilinen Boyalı Mehmed Paşa'dır[3073]. 1001/1592-93 yılında vefat ederek Fatih'teki türbesine defnedilmiştir[3074]. Naima Efendi, Mehmed Paşa'nın Vezirlere tezkerecilik yaptığını, ardında Reis-ül-küttap, nişancı, Halep valisi, iki defa kubbe-nişin görevlerinde bu-

---

3061 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 218.
3062 C. Baltacı, *age.*, s. 591.
3063 C. Baltacı, *age.*, s. 590.
3064 Ayvansarâyî, *age.*, s.67.
3065 C. Baltacı, *age.*, s. 590-591.
3066 M.S. Kütükoğlu, *age.*, s. 219.
3067 M.S. Kütükoğlu, *age.*, s. 219.
3068 M.S. Kütükoğlu, *age.*, s. 220.
3069 N. Aktaş, *agt.*, s. 3.
3070 M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 126.
3071 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 221.
3072 Ayvansarâyî, *age.*, s. 278; İ.H. Konyalı, *age.*, s. 75.
3073 Ayvansarâyî, *age.*, s. 278; M. Erdoğan, *agm.*, s. 188; C. Baltacı, *age.*, s. 393; T. Öz, *age.*, s. 110; M.S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 364.
3074 Naima Mustafa Efendi, *age.*, s.108; Ayvansarâyî, *age.*, s. 279; İ.H. Konyalı, *age.*, s. 75-76. S. Doğan ise 1594 yılında öldüğünü söyler. Bkz. S. Doğan, "Nişancı Mehmed Paşa Külliyesi", *TDVİA*, C.33, İstanbul 2007, s.159.

lunmuş kâmil ve akıllı bir vezir olduğunu söyler[3075]. İstanbul Fatih'te kendi adıyla anılan semtte câmi, türbe, iki medrese, hanikâh ve sebilden oluşan bir külliye inşa ettirmiştir[3076]. Cami üzerindeki kitabesine göre külliyenin inşasına 992/1584-85'te başlanmış dört yıl sonra 997/1588-89 tarihinde tamamlanmıştır[3077]. Evliya Çelebi, yapı hakkında bilgi vermez ancak Çarşamba Pazarı'nda bulunan caminin aydınlık güzel bir cami olduğunu ifade ederek kapısı üzerinde inşa tarihini vermiştir[3078]. Mimar Sinan'ın mimarbaşılığı döneminde Mimar Davut Ağa tarafından inşa edilmiştir[3079]. D. Kuban ise külliyenin inşa edildiği tarihlerde yaşı oldukça ilerlemiş olan Sinan'ın yerine kalfalarında Davut Ağa yada Sedefkar Mehmed Ağa tarafından yaptırıldığı görüşünü savunur[3080]. Medrese, 1001/1592-93 yılında eğitime başlamıştır[3081]. Paye bakımından 50'li olan medrese 1007/1598-99 tarihinde aynı durumunu muhafaza etmiştir.

Kâtip Çelebi Fezleke isimli eserinde Nişancı Mehmed Paşa medresesi hakkında şu bilgileri aktarır: "Âsâr-ı hayrından İstanbul'da sâh-râh üzre câmi'i ve medresesi ve hânkahı vardır. Merhûmun mehâsininden 'add olunur ki, beş dâne duhterini müderrisînden beş nefer 'ulemâya virüp taklîl-i me'ûnet içün ellişer akça vazife ta'yîn eylemişidi. Birini Abdülkerimzâde Abdullah Efendi'ye, birini KınalızâdeFehmi Çelebi'ye, birini Memekzâde'ye, birini Bostanzâde mahdûmu Mehemmed Efendi'ye, birini Azmîzâde Efendi'ye virmişidi. Zübde-i es'ârı Tezkiretü's-su'arâ'da mezkûrdur[3082]". Ayvansarâyî, Ümmü Veled Medresesi ile Keskin Dede Zâviyesi yakınında bulunan medresenin kârgîr olarak tahtânî ve vefkânî olarak yapıldığını, avlusunda şadırvan ve bir kuyunun bulunduğunu, caminin batısında günümüzde park haline getirilmiş alanın da medrese ve zaviyenin yeri olduğunu ileri sürer[3083]. Ernest Manbury ise caminin etrafında bir medrese olduğunu söyler[3084].

Cami avlusunda altlı üstlü inşâ edilmiş olan medreseler 1251/1835 tarihinde Mekkîzâde Mustafa Âsım Efendi tarafından tamir ettirilmiştir[3085]. 1844 tarihli 185 nolu medrese nüfus defterinde tahtânî medresede 59, fevkani medresede 51 kişinin kaldığı ve her iki medresenin de 10'ar odalı olduğu belirtilmiştir[3086]. 1847'de vakfın mütevellisi Mehmed Said Efendi tarafından cami, zaviye ve medreseler tamir etti-

---

3075 Naima Mustafa Efendi, *age.*, s.108.

3076 S. Doğan, *agm.*, s.158.

3077 Ayvansarâyî, *age.*, s. 279; M. Erdoğan, *agm.*, s. 188; T. Öz, *age.*, s. 110; İ.H. Konyalı, *age.*, s. 75; W.M. Wıener, *age.*, s.447; D. Kuban, *age.*, s. 138.

3078 Evliya Çelebi kitabeyi "Dedi asarı tarihin Hatif Beyt-i Hadi ve cami-i ümmet. Sene 992/1584" şeklinde okumuştur Evliya Çelebi, age., s.263.

3079 M. Erdoğan, *agm.*, s. 184, 188; S. Eyice, *agm.*, s. 25; İ.H. Konyalı, *age.*, s. 75; W.M. Wienner, *age.*, s.447.

3080 D. Kuban, *age.*, s. 138.

3081 C. Baltacı, *age.*, s. 393.

3082 Z. Aycibin, *agt.*, s. 222-223.

3083 Ayvansarâyî, *age.*, s. 279.

3084 E. Manburi, *age.*, s. 328.

3085 Ayvansarâyî, *age.*, s. 279; W.M. Wienner, *age.*, s.449; D. Kuban, *Kent ve mimar…*, s. 138.

3086 İ. Aydoğan, *agt.*, s. 208, 224-225.

rilmiştir. Bu tamirde alt medresenin odalarının tavanları ile dolaplar ve doğramalar yenilenmiş, odalar boyanmıştır. Yapılan onarımlar için 28.559 kuruş harcanmıştır[3087]. 1893'te medresenin kurşunları yenilenmiş, 1894'te cami ve medrese 19.040 kuruşa tamir edilmiştir[3088]. 1914 tarihli teftiş raporunda kadro harici gösterilen Tahtânî Medresenin zemin seviyesinde, kârgîr, hava cereyanına müsait, güneş alan 19 hücresinin olduğu, çamaşırhâne, gusulhâne ve müştemilâtının harap olduğu belirtilmiştir. Bu haliyle talebe iskanına uygun olmadığı, onarılması durumunda 20 kişinin ikamet edebileceği yönünde rapor tutulmuştur[3089]. 1914 tarihli teftiş raporunda kadro harici gösterilen Fevkânî Medrese'nin üst katta yapılmış 16 hücresinin bulunduğu, harap olmasından dolayı talebe iskânına uygun olmadığı belirtilmiştir[3090]. Her iki medrese 1918 yılında harap olup yangınzedeler tarafından işgal edilmiştir[3091].

4.84. İstanbul Yusuf Paşa Medresesi

Medresenin bânîsi III. Murad devri vezirlerinden Payzen Yusuf Paşa'dır[3092]. Medresenin 977/1588-89 tarihinde inşa edildiği kabul edilmektedir[3093]. Yeri bilinmeyen medresenin türbesinin bulunduğu Revânî Mescid yakınında olduğu ileri sürülmüştür[3094]. Evliya Çelebi medresenin bânîsinin İlyas Bey olduğunu[3095]; C. Baltacı ise medrese dershanesini Yusuf Paşa, hücreleri ise İlyas Bey'in yaptırdığından bahseder[3096]. İlk müderris 997/1588-89'da Bağdâdî zâde Mehmed Efendi'dir. Paye bakımından 50'li medreseler içerisinde yer alır.

4.85. Bursa Molla Çelebi Medresesi

Molla Efendi Medresesi olarak da bilinen yapının bânîsi Mehmed Vûsîli Efendi'dir[3097]. 998/1590 yılından önce yapıldığı kaynaklarda geçmektedir[3098].

4.86. İstanbul Kayış Mustafa Ağa Medresesi

Bânîsi saray ağası Kayış Mustafa Ağa'dır[3099]. 999/1590-91 yılında inşa edilen medrese[3100] Sirkeci'de, Hocapaşa semtinde Karakî Hüseyin Efendi Camii karşısında, Aydınzade Tekkesi yanında, tramvay caddesinde bulunmaktaydı[3101].

3087 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 234.
3088 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 235.
3089 M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 152.
3090 M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 152-153.
3091 M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 152-153.
3092 Ayvansarâyî, *age.*, s. 98.
3093 C. Baltacı, *age.*, s. 741.
3094 E. Çelebi, age., s. 271.
3095 E. Çelebi, *age.*, s. 271.
3096 C. Baltacı, *age.*, s. 742.
3097 M. Hızlı, *agt.*, s. 86.
3098 M. Hızlı, *agt.*, s. 86.
3099 C. Baltacı, *age.*, s. 854-855.

1853 yılında yapılan keşifte 6.900 kuruşa tamir edilebileceği, ancak yapılan eksiltme ise 5.000 kuruşa Yorgi Kalfa'ya ihale edilmiştir[3102]. 1868 tarihindeki bir diğer keşifte 7.765 kuruşa mal olacağı tespit edilmiş ve bu onarım Kosti Kalfa'ya ihale edilmiştir[3103]. 1869'da ise 8.441 kuruşa mal olan bir tamirata başlanmış ancak paranın yetmemesi üzerine 672 kuruş daha harcanmıştır[3104]. Aynı tarihte yapılan medrese nüfus sayımında 19 talebesi bulunmaktaydı[3105]. 1291/1875 2.524 kuruşa mal olan bir tamir geçiren medrese on yıl sonra 1885'te ikinci bir tamir geçirmiştir[3106]. 1325/1907 yılında medrese cephesinin eski taşlardan yapılması kararlaştırılmış ancak bunların kullanılamayacak kadar kötü durumda olmasından dolayı *"som taşı"* satın alınarak bu onarım 58.341 kuruşa mal olmuştur[3107]. 1914 İstanbul medreseleri teftiş raporuna göre kadro harici tutulan medresenin 12 hücreli olup talebe iskanına uygun değildir. Abdesthâne, gusulhâne, çamaşırhâne ve müştemilatı haraptır. Odaların birer kişinin kalmasına uygun olduğu ve 12 kişinini kalabileceği belirtilmiştir[3108]. 1918 tarihinde yangınzedeler tarafından işgal edildiği, yedi odasının sağlam diğerlerinin harap olduğu belirtilmiştir[3109]. 1938 yılında yıkılarak yerine Maliye Tahsil Şubesi yapılmıştır[3110].

4.87. İstanbul Şeyhulislâm Zekeriya Efendi Medresesi

Medresenin bânîsi Halep, Bursa ve İstanbul Kadılığı, Anadolu ve Rumeli Kadıaskerliği yapmış Şeyhulislâm Zekeriya Efendi'dir[3111]. 1001/1592-93 yılında inşa edilen medrese İstanbul Çarşamba'da, Kovacı Dede Mahallesinde bulunmaktaydı. Günümüze ulaşmayan medresesin yerinde Fatih Kız Lisesi bulunmaktadır[3112]. İlk müderris ataması 1001/1592-93 yılında 50 akçe ile Eğridirli Seyyid Mehmed Efendi'dir[3113]. Vakfiyesi Evasıt-ı Rebiülahir 1002/4-13 Ocak 1594 tarihli vakfiyesi Ankara VGM arşivi 571 numarada kayıtlıdır. Vakfiyeye göre medrese ve Darû'l-hadis birbirine bitişik olarak inşa edilmiştir. Medresenin 12 hücre, 1 dershane, geniş avlusunda bir su kuyusu ile heladan; Darû'l-hadisin ise 13 hücre, 1 dershaneden oluşmaktaydı. Medresede görevli müderrise 50, 12 odanın her birinde kalan birer talebeye 4'er akçe, muide 5, bevvaba 2 akçe, talebelerin vâkıfın türbesinde her perşem-

---

3100 Ayvansarâyî, *age.*, S. 235.
3101 M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 345; M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 50.
3102 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 50.
3103 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 51.
3104 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 51.
3105 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 52.
3106 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 51.
3107 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 51.
3108 M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 42.
3109 M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 42
3110 T. ÖZ, *age.*, s.83; M. S. Kütükoğlu, *agm.*, s. 345.
3111 F. Babinger, *age.*, s. 174; C. Baltacı, *age.*, s. 716; Z. Aycibin, *agt.*, s. 926;
3112 C. Baltacı, *age.*, s. 716.
3113 C. Baltacı, *age.*, s. 716.

be ve pazartesi günü sabahları kuranı kerimden birer cüz okumaları halinde 1,5 dirhem, kuyulardan su çekmeğe muktedir güçlü kuvvetli, irade sahibi bir kimse medresedeki taş musluklara kuyulardan su çekerek doldurması karşılığında 2 akçe ücret verileceği şart koşulmuştur[3114]. 1792 nüfus defterinde 13, 1869'da 28 kişinin ikamet etmekteydi. Medrese 1914'teki teftiş raporunda harap olmasından dolayı boş olan medrese kadro harici tutulmuştur. 1251/1835'te vakıf nazırı Şeyhülislam Mekkîzade Asım Efendi tarafından tamir edilmiştir. Bir diğer tamir 1873 tarihli olup Fenerli Nikola Kalfa'ya ihale edilerek 15.500 kuruşa mal olmuştur[3115]. 1918'te muhacirler tarafından işgal edilerek barakalar yapılmıştır[3116].

4.88. İstanbul Saatçi Hasan Paşa Medresesi

Medresenin bânîsi III. Mehmed devri vezirlerinden Hasan Paşa'dır[3117]. 1584'te ikinci mirahur, 1588-89'da birinci mirahur, 1590-1591'de Yeniçeri Ağası, Rumeli Beylerbeyi, 1592-1593'te Diyarbakır Valisi, 1603-1604 Erzurum serdarı görevlerinde bulunmuştur[3118]. Medresenin yeri ve inşa tarihi bilinmemektedir[3119]. Paye bakımından 1001/1592-93 tarihinde 50'li idi[3120].

4.89. İstanbul Yahya Efendi Medresesi

Bânîsi defterdar Yahya Efendi'dir. İstanbul ili Fatih ilçesi, Yavuz Sultan Selim civarında ve Çerâğî Hamza Mahallesinde bulunmaktaydı[3121]. 1003/1594-95 tarihinde inşa edilmiştir[3122]. Paye bakımından 50'li olan medrese 1008/1599-1600 yılında da aynı durumunu muhafaza etmiştir[3123]. 1792 İstanbul medreseleri nüfus defterinde her odada birer kişiden beş kişi, 1869'da 35, 1914 teftiş raporunda 20 odasının olduğu ve 20-30 kişinin ikamet edebileceği belirtilmiştir[3124]. Başbakanlık Osmanlı Arşivinde yer alan planda medrese sekiz odalı olarak gösterilmiştir. Girişin sağında iki, solunda altı oda bulunmaktadır. Soldaki ikinci odanın bitişiğinde çamaşırhane ve hela bulunmaktadır. 1865 yılında Ali Ağa tarafından medreseye bir oda ilave edilmiştir[3125]. 1914 teftiş raporunda kadro harici tutulan medresenin harap durumda olduğu, talebe iskanına elverişli olmadığı, konumu itibariyle havadar bir yerde

---

3114 Şeyhulislâm Zekeriya Efendi'nin vakfiyesi VGM arşivinde 571 nolu defterin 161. sayfa 65. sırasında kayıtlıdır.
3115 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 217.
3116 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 218.
3117 C. Baltacı, *age.*, s. 609.
3118 C. Baltacı, *age.*, s. 609.
3119 C. Baltacı, *age.*, s. 609.
3120 C. Baltacı, *age.*, s. 609.
3121 C. Baltacı, *age.*, s. 736.
3122 C. Baltacı, *age.*, s. 736.
3123 C. Baltacı, *age.*, s. 736.
3124 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 215-2016.
3125 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 216.

olmasından dolayı yıkılıp yeniden yapılması tavsiyesinde bulunulmuştur[3126]. 1918 Fatih yangınında yıkılmıştır[3127].

4.90. İstanbul Ayşe Sultan Medresesi

Medresenin bânîsi Mihrimah Sultan'ın kızı, Sadrazam Ahmed Paşa'nın eşi Hâcce Ayşe Sultan olduğu kabul edilmektedir[3128]. 1003/1595-96 yılında vefat edip, Hüdai Türbesine defnolunmuştur[3129]. İstanbul Edirnekapı Semtinde yer alan medrese 1063/1652-53 yılına kadar ayakta olduğu, ancak sonradan yıkıldığı bilinmektedir[3130]. Paye bakımından 905/1586-87 yılında 50'li olan medrese 1063/1652-53 yılında 60'lı medreseler arasında yer almaktaydı[3131].

4.91. İstanbul Alâeddin Tekke-Medresesi

İstanbul İli Fatih ilçesi, Sofular'da Molla Hüsrev Sokağı'nda bulunan yapı günümüze ulaşmamıştır[3132]. Bânîsi Şeyh Alaeddin Ali Kefevi olup 970/1562-63 yılında Kefe'de vefat etmiştir[3133]. Kaynaklarda zaviye olarak inşa edilen yapı, 1599 tarihinde medreseye, ardından da mescide dönüştürülmüştür[3134]. Paye bakımından 1007/1599 tarihinde 50'li idi[3135].

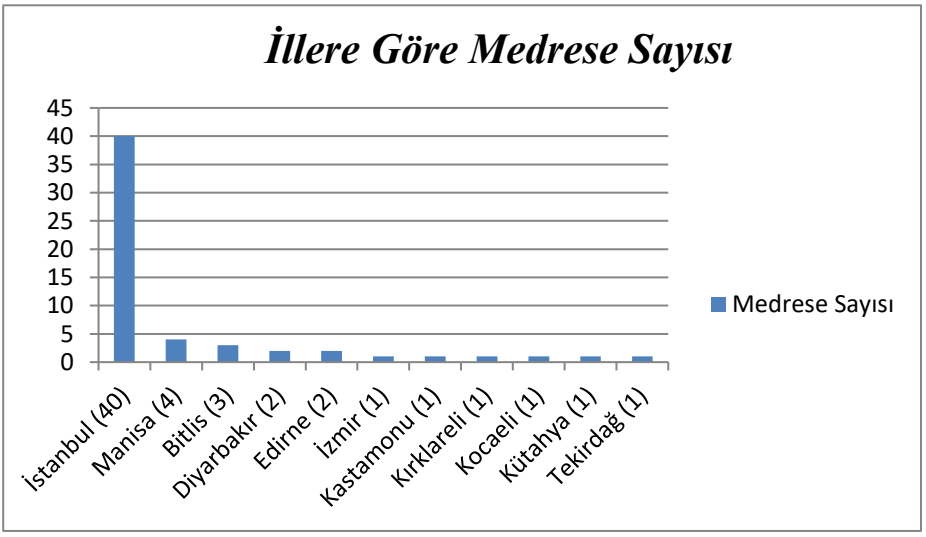
4.92. Bursa Kestel Vânî Mehmed Efendi Medresesi

Bânîsi Vankulu Mehmed Efendi'dir. Cami, medrese ve imaret yaptırmıştır[3136]. Medrese 1333/1914-15 tarihinde ayakta idi[3137].

3126 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 216.
3127 M. S. Kütükoğlu, *age.*, s. 216.
3128 C. Baltacı, *age.*, s. 378.
3129 A. Gül, *age.*, s.86.
3130 C. Baltacı, *age.*, s. 378; A. Gül, *age.*, s. 86.
3131 C. Baltacı, *age.*, s. 378.
3132 C. Baltacı, *age.*, s. 370.
3133 C. Baltacı, *age.*, s. 370; Ayvansarâyî Hüseyîn Efendi-Alî Sâtı' Efendi-Süleymân Besîm Efendi, *age.*, s. 206.
3134 Ayvansarâyî Hüseyîn Efendi-Alî Sâtı' Efendi-Süleymân Besîm Efendi, *age.*, s. 206.
3135 C. Baltacı, *age.*, s. 370.
3136 C. Baltacı, *age.*, s. 859.
3137 C. Baltacı, *age.*, s. 859.

5. DEĞERLENDİRME ve KARŞILAŞTIRMA

Bu çalışmada XVI. yüzyılda Anadolu'da inşa edilen ve günümüze ulaşan 58 medrese yapısı incelenmiştir. Bu medreseler Kütahya, Kırklareli, Tekirdağ, Kocaeli, Kastamonu ve İzmir'de birer, Edirne ve Diyarbakır'da ikişer, Bitlis'te üç, Manisa'da dört ve İstanbul'da 40 olmak üzere toplam 58 medrese olup, Anadolu'ya dağılmış durumdadır. İllere göre yoğunluğa bakıldığında doğal olarak en fazla medrese başkent İstanbul'da inşa edilmiştir. Bitlis, Manisa, Diyarbakır ve Edirne ise sayısal olarak başkentin ardından gelen diğer şehirlerdir.

Bu bölümde araştırmaya konu olan medreseler bânî, malzeme ve teknik, plan tipleri ve plan elemanları, mimari elemanlar, yapı elemanları, cephe düzeni, süsleme özellikleri, kitabe ve vakfiye başlıkları altında ayrıntılı olarak değerlendirilmiş; önceki ve sonraki dönemlerdeki medreselerle karşılaştırılmalar yapılmıştır.

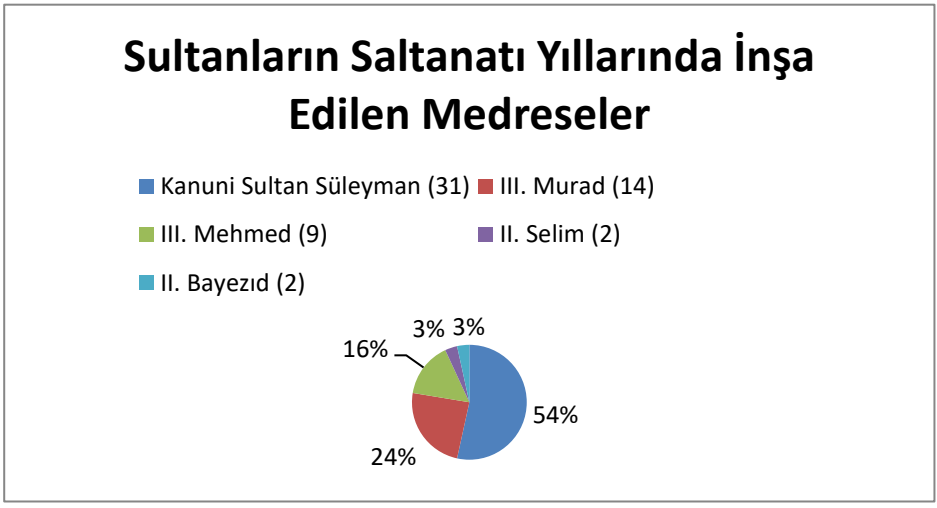
5.1. Bânîler

Osmanlı Devletinin kuruluşundan yıkılışına kadar geçen süre içerisinde yaptırılan medreseler padişahlar, şehzadeler, hanım sultanlar, sadrazamlar, vezir-i azamlar, vezirler, devlet adamları, saray ve ilmiye mensupları tarafından inşa ettirilmiştir. 1500-1600 yılları arasında II. Bâyezîd (1481-1512), Yavuz Sultan Selim (1512-1520), Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566), II. Selim (1566-1574), III. Murad (1574-1595), III. Mehmed (1595-1603) olmak üzere altı sultan tahta çıkmıştır. Tahta çıkan her Osmanlı Sultanı çok sayıda hayır eserleri yaptırmış, bunları zengin vakıflarla desteklemiştir. Söz konusu sultanlar ilme önem vererek, ulemayı korumuşlar, sağlıklı fiziksel ortamlarda ilim yapılabilmesi için imkân sağlamışlardır. Hem yeni fethedilen yerlerde hem de tahta çıktıklarında başta başkent olmak üzere vakıf anlayışının bir göstergesi olarak cami, medrese, tekke, mektep gibi dini, akademik, kültürel ve ticari amaçlı tesisler inşa ettirmişlerdir. Sultanlar incelenen döneme kadar devletin

başkentliğini yapmış olan İznik, Bursa, Edirne ve İstanbul'da dönemin en büyük ve en yüksek eğitim kurumlarını yaptırarak ilim ve fikri hareketlere her zaman destekleyerek, önem verdikleri görülmektedir. Bunun bir göstergesi olarak da başkentlerde yaptırmış oldukları medreselerin hem dereceleri yüksek olarak belirlenmiş hem de müderrislere en yüksek maaş verilmiştir.

Osmanlı Devrinde Fatih Sultan Mehmed, II. Bâyezîd, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman döneminde medreseler inşa etmenin yanı sıra işleyiş ve sistem açısından da zirvenin yakalandığı bir dönemdir. Bunlar içerisinde özellikle Fatih Sultan Mehmed tarafından İstanbul'un fethinden kısa bir süre sonra inşa ettiği külliyesi içerisinde bulunan Sahn-ı Seman Medreseleri ile Kanuni Sultan Süleyman'ın Mimar Sinan'a yaptırdığı Süleymaniye külliyesi içerisindeki altı medrese amaç ve işleyiş açısından yapılan düzenlemeler de son derece önemlidir.

Günümüze ulaşan 58 Medreseden 13 tanesi sultanlar tarafından inşa ettirilmiştir. Bunlar İstanbul II. Bayezid, Şehzade, Süleymaniye (Evvel, Sani, Salis, Rabi, Mülazımlar, Darû'l-hadis ve Tıp), Halıcılar Yavuz Sultan Selim, Manisa Muradiye, Edirne Selimiye Darû'l-hadis ve Dârü'l-kurrâ Medreseleridir. İncelenen medreselerden iki tanesi Sultan II. Bâyezîd (1481-1512), 31 tanesi Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566), dokuz tanesi II. Selim (1566-1574), 14 tanesi III. Murat (1574-1595), iki tanesi ise III. Mehmed'in saltanatı yıllarında inşa edilmiştir. Yavuz Sultan Selim (1512-1520) döneminden günümüze ulaşan medrese bulunmamaktadır.

Padişah eşleri ve kızları tarafından Manisa Hafsa Sultan (iki), İstanbul Haseki, Üsküdar Mihrimah, Edirnekapı Mihrimah, Üsküdar Atik Valide, Gevher Sultan, Şah-ı Huban medreseleri yaptırılmıştır.

Sadrazam, vezir-i azam ve vezirler gibi üst düzey devlet görevlileri tarafından Sinan Paşa (Beşiktaş), İskender Paşa (Van, Trabzon), Çoban Mustafa Paşa (Gebze), Barbaros Hayreddin Paşa, Koca Sinan Paşa (Divanyolu), Şemsi Ahmed Paşa, Semiz

Ali Paşa, Siyavuş Paşa, Hüsrev Paşa, Kılıç Ali Paşa, Semiz Ali Paşa, Zal Mahmut Paşa (Eyüp Alt ve Üst Medrese), Rüstem Paşa (Kütahya-Tekirdağ ve İstanbul), Sokullu Mehmet Paşa (Lüleburgaz, Eyüp ve Kadırga) medreseleri inşa ettirilmiştir. Hafız Ahmed Paşa, Hadım İbrahim Paşa, Haydar Paşa, Hadım Hasan Paşa, Nişancı Mehmed Bey, Gazanfer Ağa, Defterdar Mehmed Çelebi, Abdüsselam Bey; saray görevlileri Kastamonu Yakup Ağa, Kızlarağası Mehmed Ağa, Cafer Ağa medreseleri de çeşitli düzeyde devlet adamları; ilmiye mensuplarından ise Efdalzade, Üçbaş Hacı Hamza, Birgi Mehmed Efendi, Şeyhülislam Hamid Efendi, Perviz Efendi, Molla Hüsrev ve Halime Hatun (Gölmarmara) tarafından medreseler yaptırılmıştır[3138].

Dönemin en ünlü sadrazamlarından olan Rüstem Paşa ve Sokullu Mehmed Paşa zengin mal varlıklarının büyük bir bölümü ile başta İstanbul ve çevresi olmak üzere Anadolu'nun birçok şehrinde hayır eserleri yaptırmışlardır. Günümüze ulaşan medreseler içerisinde Vezir-i azam Rüstem Paşa Tekirdağ, İstanbul ve Kütahya'da; Sokullu Mehmed Paşa ise Eyüp, Kadırga, Lüleburgaz'da yaptırdıkları medreseler ile eğitime verdikleri değeri ortaya koymaktadırlar. Bu iki sadrazamın eserlerinin sayısına bakıldığında birçok Osmanlı Sultanından daha fazla mimari eser yaptırdıkları görülmektedir. Her iki paşa da hem yeni fethedilen hem de geri kalmış olan şehirlerin şenlendirilmesi ve canlandırılmasına önemli katkılar sağlamışlardır.

Sultanlar ve aileleri tarafından inşa edilen medreseler, derece olarak daima diğerlerinden yüksek derecede olmuştur. Ancak Gazanfer Ağa'nın İstanbul'da yaptırmış olduğu medresesi derece olarak sultanlar, valide sultanlar, şehzadeler gibi Osmanlı hanedan üyelerinin bânîlik ettiği medreselerin içerisinde yer alması açısından diğerlerinden bu yönüyle ayrılmaktadır[3139].

[3138] A. Özcan, "Mimar Sinan'a Siparişte Bulunanlar", *Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, C. I, Ankara 1988, s.131-145.

[3139] İ.H. Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilatı*, Ankara 1965, s. 10-17.

5.2. Malzeme ve Teknik

Katalog dâhilinde incelenen XVI. yüzyılda Anadolu'da inşa edilmiş Osmanlı medreselerinde ana yapım malzemesi taş ve tuğladır. Taş malzeme genellikle kesme, kaba yonu ve moloz taş olarak tercih edilmiştir. Tuğla malzeme beden duvarlarında taş ile birlikte kullanıldığı gibi üst örtüde, kemerlerde, kubbe geçişlerinde, kapı ve pencere alınlıklarında, ocaklarda, bacalarda ve zemin döşemelerinde de kullanılmıştır. Bunların yanı sıra ahşap, mermer, kurşun ile fazla yaygın olmasa da alçı malzeme yapıların belirli yerlerinde tercih edilmiştir.

Taş Malzeme[3140]**:** Taş malzeme (kesme taş, moloz taş, kaba yonu moloz taş) medreselerde en yaygın kullanılan yapı malzemesidir. Beden duvarlarında, taçkapılarda, kapı ve pencerelerin lento-söve-atkı taşlarında, pencere alınlıklarında, revak kemerlerinde, bacalarda, baca külahlarında, payelerde, avlu döşemelerinde, ocaklarda ve alemlerde taş kullanılmıştır.

Medreselerin genellikle giriş ya da caddeye bakan cepheleri kesme taştır. Bu yapı malzemesi İstanbul II. Bâyezîd, Bitlis Hatibiye, Süleymaniye Tıp, Süleymaniye Mülazımlar, Hafız Ahmed Paşa, Hadım Hasan Paşa, Halıcılar Yavuz Sultan Selim, Kastamonu Yakup Ağa Medresesi batı cephesi, Gazanfer Ağa Medresesi doğu ve güney cephelerinde yer almaktadır.

Kaba yonu ve moloz taş malzemeye medreselerin yan ve arka cephelerinde yer verilmiştir. İstanbul Cağaloğlu Rüstem Paşa, Van Hüsrev Paşa, Manisa Hafsa Sultan Medrese ve Darüşşifası'nın yan ve/veya arka cephelerindeki beden duvarlarında kaba yonu/moloz taş örgü görülmektedir.

İncelenen örneklerin büyük bir bölümünde beden duvarları taş ve tuğlanın birlikte kullanıldığı almaşık tekniktedir. Almaşık örgülü duvarlarda bir sıra taş-iki sıra tuğla ya da bir sıra taş-üç sıra tuğla örgü en fazla tercih edilenidir. Kızlarağası Mehmed Ağa, Altımermer Nişancı Mehmet Bey, Haydar Medresesi, Kepenekçi Hoca Sinan, Haydar Paşa, Şah-ı Huban, Eyüp Cafer Paşa, Zal Mahmut Pasa Fevkani Medresesi, Zal Mahmut Paşa Alt, Esekapı Hadım İbrahim Paşa, Üsküdar Şemsi Ahmet Paşa, Kılıç Ali Paşa, Siyavuş Paşa medreselerinin beden duvarlarında bir sıra taş-üç sıra tuğla; Manisa Hafsa Sultan Medresesi, Manisa Muradiye Medresesi, Tekirdağ Rüstem Paşa, Karagümrük Semiz Ali Paşa (batı cephede bir sıra moloz taş-iki sıra tuğla), Topkapı Kara Ahmed Paşa, Gazanfer Ağa, Soğukkuyu Cafer Ağa, Edirnekapı Mihrimah Sultan Medresesi, Süleymaniye Darû'l-hadis, Edirne Darû'l-hadis ve Dârü'l-kurrâ, Gevher Sultan Medresesinde bir sıra taş-iki sıra tuğla örgü uygulanmıştır.

[3140] 1300-1453 yılları arasında Osmanlı Mimarisinde taşın kullanımı için bkz. Y. Özbek, *Osmanlı Beyliği Mimarisinde Taş Süsleme (1300-1453)*, Ankara 2002, s. 25-38.

Renkli taş malzeme olarak revak kemerlerinde, pencere alınlık (mozaik tekniğinde) ve kemerlerinde, taçkapı ve pencere kemerlerinde iki renkli taş bir süsleme öğesi olarak yapıya hareketlilik kazandırmıştır[3141].

Tuğla: Taştan sonra en çok kullanılan ikinci yapı malzemesi tuğladır. Beden duvarlarında taş ile birlikte, kemerlerde, pencere alınlıklarında, bacalarda, hücre zemin döşemelerinde (kare ya da altıgen), kubbe ve tonozlar ile geçişlerde kullanım alanı bulmuştur. İstanbul II. Bâyezîd Medresesi dershanesinde almaşık duvar örgüsü kullanılmıştır. Kadırga Sokullu Medresesi bir sıra taş-üç sıra tuğladan almaşık tekniktedir.

Mermer: Mermer malzeme medreselerde taş ve tuğladan sonra kullanılan önemli bir yapı malzemesidir[3142]. Taçkapı, kitabe, şadırvan-havuz, sütun ve başlıklar, revak kemerleri, kapı ve pencere söveleri, mihraplarda kullanılmıştır. Kullanılan mermer malzemeye bakıldığında beyaz, gri, pembe ve kırmızı gibi farklı renklerde mermer malzemenin tercih edildiği görülür.

Ahşap: Ahşap malzeme genellikle kapı kanatları ve pencere doğramalarında kullanılmıştır. Medreselerin zaman içerisinde geçirdiği yangınlar, onarımlar, bakımsızlık gibi nedenlerden dolayı özgün olarak İstanbul Rüstem Paşa ve Kadırga Sokullu dershane kapı kanatları günümüze ulaşmıştır.

Alçı: Dayanıklı bir malzeme olmadığından dolayı daha çok iç mekânlarda tercih edilen alçı en çok ocak davlumbazları ile tepe pencerelerinde kullanım alanı bulmuştur. Tepe pencerelerin dışarıya bakan yüzeylerinde elips, yuvarlak, filgözü şeklinde alçı şebekeler; içeriye bakan yüzeylerinde ise renkli camla birlikte kullanılmıştır. Az sayıda örnekte alçıdan kalıp baskı tekniğinde yapılmış süslemeler görülmektedir. Esekapı Hadım İbrahim Paşa, Siyavuş Paşa, Eyüp Sokullu, Tophane Kılıç Ali Paşa medreselerinde malakari tekniğinde yapılmış süslemelere yer verilmiştir. Benzer şekilde Kadırga ve Lüleburgaz Sokullu Medrese şadırvanlarının kubbelerinde de alçı süsleme görülür.

Çini: İncelenen örnekler içerisinde çini kullanımı oldukça azdır. İstanbul Haseki Medresesi'nde taçkapı ve dershane giriş kapı kemeri alınlığında; Hüsrev Paşa Medresesi'nde ise muhtemelen geçirdiği onarımlar sırasında bölgede bulunan başka yapılardan alınarak dershane mekânının batı duvarında gelişi güzel yerleştirilmiş çiniler vardır.

Maden/Metal: Metal malzeme sütunların başlık ve kaide ile birleştirildiği bölümler ile bu kısımları kapatan pirinç ya da tunçtan yapılmış bileziklerde, şadırvan havuzlarının korkuluklarında, gergilerde, kapalı tipteki şadırvanların hazne kapaklarında, kapı halkalarında kullanılmıştır.

3141 Y. Özbek, *age.*, s. 511-512.

3142 Mermer ve çeşitleri için bkz. M. Sayar-K. Erguvanlı, *Türkiye Mermerleri ve İnşaat Taşları*, İstanbul 1962; N. Sönmez, *Osmanlı Dönemi Yapı ve Malzeme Terimleri*, İstanbul 1997, s. 76-77; Cafer Efendi, *Risâle-i Mi'mâriyye*, (Haz. İ. A. Yüksel), İstanbul 2005, s. 73-79.

Kurşun malzeme daha çok yapıların üst örtülerinde kubbe ve baca kaplamalarında kullanılmıştır.

Devşirme Malzeme: Başka bir yapıda kullanılan ancak zaman içerisinde bulunduğu yerden alınarak yeni bir yapıda kullanılan yapı öğesine devşirme malzeme denir[3143]. Osmanlının erken döneminde ve Osmanlı öncesinde devşirme malzemenin sevilerek kullanıldığı görülmekle birlikte incelenen medreseler içerisinde devşirme malzeme kullanımı oldukça azdır. Manisa Hafsa Sultan Darüşşifası giriş revakı ile Birgi Birgivi Medresesi'nde yer alan başlıklar ile Gebze Çoban Mustafa Paşa Medrese avlusunda yer alan kuyu bileziği devşirmedir.

5.3. XVI. Yüzyıl Osmanlı Medreselerinin Konum ve Plan Özellikleri

Osmanlı öncesinde inşa edilen medreseleri oluşturan birimler üzeri açık ya da kapalı bir avlu etrafında sıralanmıştır. Selçuklu ve Beylikler dönemindeki medreseler avlu durumu, eyvan ve kat sayısına göre tipolojik olarak sınıflandırılmıştır.

Yekta Demiralp, Erken Dönem Osmanlı Medreseleri (1300-1500) üzerine yapmış olduğu çalışmada medreseleri hücre dizilişlerine göre hücrelerin avlunun iki kenarına yerleştirildiği örnekler, avlunun üç tarafına, avlunun dört tarafına yerleştirildiği örnekler ve münferit örnekler olarak dört guruba ayırmıştır[3144].

Yıldız Ötüken ise Orhan Gazi Döneminden Kanuni Sultan Süleyman Devrine kadar inşa edilmiş medreseler ile ilgili yapmış olduğu tipolojide dershane, cami, giriş kapıları, hücrelerin avlu etrafındaki dizilişleri, eyvanın avlu çevresinde, şadırvanın avlu içindeki konumlarını dikkate alarak bağımsız ve cami medreseler olmak üzere iki grupta incelemiştir. Bunları da kendi içerisinde dershane ve hücrelerin konumuna göre alt başlıklara ayırmıştır[3145].

Zeynep Ahunbay, Sinan dönemi medreselerini hücre dizilişlerine göre altı grupta incelemiştir. Her tipin içerisinde dershanenin konumunu dikkate alarak alt tiplere ayırmıştır[3146].

İlgi Yüce Aşkun, Sinan dönemi medreselerini[3147]; ister bağımsız isterse külliyenin bir elamanı olarak inşa edilen medreselerde ortada etrafı revaklarla çevrili bir avlu, revakların arkasında dershane ve hücrelerin yer aldığı birinci tip[3148]; dershanenin

---

3143 U. Tanyeli-M. Sözen, *age.*, s. 66.

3144 Y. Demiralp, *age.*, s. 210-216.

3145 Y. Ötüken, "Orhan Gazi (1326-1359) Devrinden Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) Devrinin Sonuna Kadar Osmanlı Medreseleri", *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi (İn Memoriam Prof. Albert Louis Gabriel Özel Sayısı)*, Ankara 1978, s.337-371.

3146 Z. Ahunbay, *agm.*, s. 268-269.

3147 İ. Y. Aşkun, medreseleri konumlarına göre bağımsız medreseler,, cami ile medresenin ortak bir avluyu kullandığı Medreseler ve Kompleks Medreseler olarak üç grupta incelemiştir. Bkz. İ. Y. Aşkun, "Sinan Devri Medrese Mimarisi", *Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı*, İstanbul 1988, s. 27-38.

3148 Soğukkuyu Cafer Ağa, Yavuz Selim ve Rüstem Paşa Medresesi medreseleri bağımsız; Haseki, Süleymaniye ve Selimiye'deki medreseler ise külliyelerin içerisinde yer alan bağımsız medreselerdir.

yerini caminin aldığı ikinci tip[3149]; ana elemanı medrese olan ve onunla bütünleşen etrafında türbe, sebil, çeşme, hazire vb. yapılardan oluşan kompleks medreseleri üçüncü tip olarak sınıflandırmıştır.
Zerrin Köşklü, XVII ve XVIII. yüzyıl medreselerini konu alan doktora tezinde medreseleri hücre dizilişlerine göre U plan, L plan, dikdörtgen plan, tek sıra hücreden oluşan plan, karşılıklı iki hücreden oluşan plan, iki katlı karşılıklı hücrelerden oluşan plan ve belirli bir şemaya girmeyen plan olarak sekiz gruba ayırmıştır[3150].
Araştırmadaki veriler doğrultusunda medreselerin plan şemasını belirleyen üç önemli mimari eleman olduğu tespit edilmiştir. Bunlar avlu, dershane ve hücrelerdir. Çalışma kapsamında ele alınan 58 medrese konumları, hücre dizilişleri, dershane durumları, kat sayısı, eyvan sayısı ve avlu durumuna göre altı grupta incelenmiştir.

5.3.1. Konumlarına Göre Medreseler

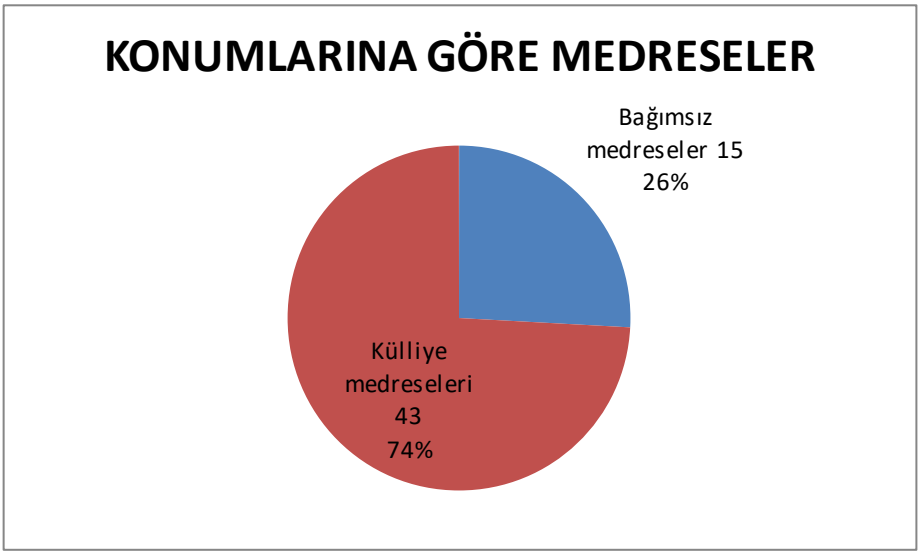
Medreseleri konumlarına göre külliye medreseleri ve bağımsız medreseler olmak üzere iki ana gruba ayrılmaktadır.

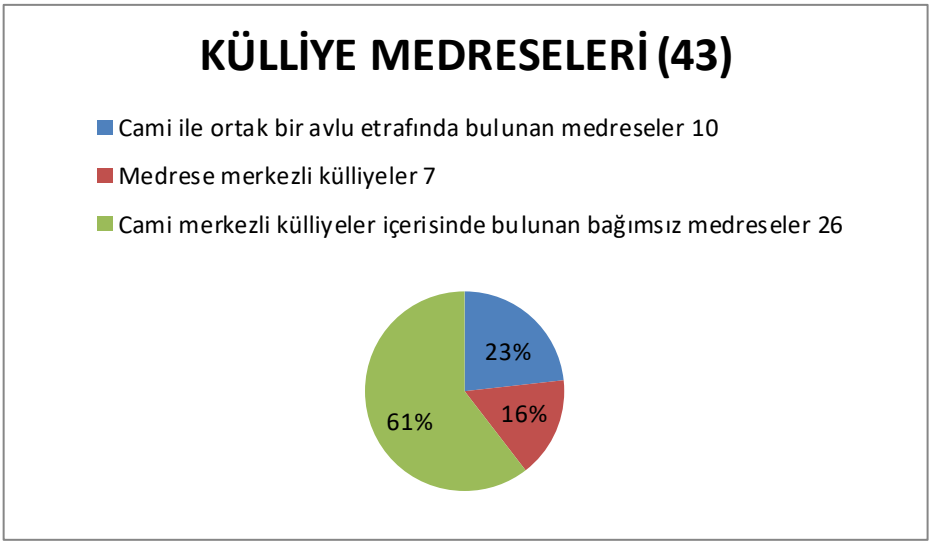
5.3.1.1. Külliye Medreseleri

Külliye medreselerini kendi içerisinde cami ve medrese merkezli külliyeler olarak iki alt gruba ayrılabilir. Bu külliyeler içerisinde yer alan medreselerin konumları değişiklik göstermektedir. Cami merkezli olanlarda medrese ya cami ile ortak bir avlu etrafında ya da külliyenin diğer yapılarından bağımsız olarak tasarlanmıştır. Medrese merkezli olanlarda ise külliyeyi meydana getiren yapılar bağımsızdır.

[3149] Beşiktaş Sinan Paşa, Edirne Kapı Mihrimah, Lüleburgaz Sokullu Medreseleri bu grup içerisinde değerlendirmiştir.

[3150] Z. Köşklü, *XVII ve XVIII. Yüzyıl Osmanlı Medreselerinin Tipolojisi*, Atatürk Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 1999, s. 344-353.

Cami Merkezli Medreseler: Bu tip medreseler tasarımlarına ve külliye içlerindeki konumlarına göre iki farklı tipte uygulanmıştır. ***Bunlardan birincisi cami ve medresenin ortak bir avlu etrafında düzenlediği şemadır.*** Cami ve medrese birlikteliği Selçuklu, Beylikler ve sonrası dönemde uygulanan bir şemadır. Özellikle incelenen dönem içerisinde Mimarbaşılık görevinde bulunan Mimar Sinan'ın önceki dönemlerin mimari değerlerini de özümsemesi neticesinde daha gelişmiş bir medrese-cami birlikteliği ortaya koyduğunu görmekteyiz[3151].

[3151] M. Sözen, *age.*, s. 224.

Selçuklu döneminde Kayseri Hacı Kılıç[3152] ve Kayseri Kölük Külliyelerinde[3153] olduğu gibi cami ve medresenin birbirine kaynaştığı plan şeması az sayıda örnekte uygulanmıştır.

Menteşeoğlu Emîri Şücâeddin İlyas Bey'in 1404 tarihinde Aydın'ın Söke İlçesinde yaptırdığı Balat İlyas Bey Külliyesi cami ile "U" planlı medrese ortak bir avlu etrafına yerleştirilmiştir[3154].

Bursa'da Murad Hüdavendigar'da alt kat cami üst kat medrese olarak tasarlanmış olması bakımından diğerlerinden ayrılır. İnegöl İshak Paşa Külliyesi'nde (1468-1482) cami ile medrese şadırvanlı bir avlunun iki tarafına aynı eksen üzerine yerleştirilmiş ancak avlunun sınırları belirtilmemiştir[3155]. Caminin kuzeyinde yer alan 12 odalı, bir dershaneden oluşan medrese "U" planlıdır[3156]. Osmanlı mimarisinde cami ve medresenin ortak bir avluyu paylaştığı ilk örnek 1485 yılında inşa edilen; cami, 16 odalı medrese, türbe, çifte hamam ve darüleytamdan oluşan Eyüp Sultan Külliyesi'nde görülür[3157].

1500-1600 yılları arasında Mimarbaşı olarak görev yapmış olan Mimar Sinan, bu plan şemasını ilk olarak Beşiktaş Sinan Paşa Külliyesi'nde cami ile medreseyi aynı avlu etrafına yerleştirerek uygulamıştır[3158]. Katalog dâhilinde incelenen yapılardan Manisa Hafsa Sultan, Zal Mahmut Pasa Fevkani, Edirnekapı Mihrimah Sultan, Kadırga Sokollu Mehmed Paşa, Lüleburgaz Sokullu Mehmed Paşa, Topkapı Kara Ahmed Paşa, Van Hüsrev Paşa, Üsküdar Şemsi Ahmet Paşa ve Hafız Ahmed Paşa Medreseleri cami ile ortak bir avlu etrafına yerleştirilmiştir.

XVII-XVIII. yüzyılda Elmalı Ömer Paşa, İstanbul Sultan Ahmet, İstanbul Çinili, Oltu Arslan Paşa, İncesu Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, İstanbul Çorlulu Ali Paşa,

---

3152 647/1249 tarihinde Selçuklu Sultanı II. İzzettin Keykavus'un saltanatı yıllarında Ebu'l-Kâsım b. Ali et-Tûsî yaptırdığı Hacı Kılıç Külliyesi cami, medrese ve türbeden oluşmaktadır. Cami ve medrese orta da üç kemerli bir açıklıkla birbirine bağlanmıştır. Açık avlulu, tek katlı ve iki eyvanlı medresenin doğusunda giriş eyvanı, batıda ana eyvan, ana eyvanın bitişiğinde kışlık dershane, kuzey ve doğuda tonoz örtülü 11 hücre yer alır. Medresenin güneyinde cami, avlunun güneydoğusunda harime doğru taşıntı yapan türbe bulunur. Bkz. G. Öney, "Kayseri Hacı Kılıç Cami ve Külliyesi", *TTK Belleten*, S. XXX/119, Ankara 1966, s. 377, 386; A. Kuran, *age.*, s. 75-77; M. Sözen, *age.*, s. 118-122.

3153 Kayseri'de 1135-1142 tarihlerinde Danişmendli Melik Nizâmeddin Yağıbasan tarafından yaptırılan ve 607/1210 yılında Atsız Elti Hatun tarafından onarılan Kölük Külliyesi cami, medrese ve hamamdan oluşmaktadır. Kölük Külliyesi, Anadolu Türk Sanatında cami-medrese birleşiminin erken örneği olması açısından önemlidir. Caminin batısında yer alan iki katlı, kapalı avlulu medrese doğudaki dört kemerli açıklıkla camiye bağlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. A. Kuran, *age.*, s. 12-14; E. Yurdakul, "Kayseri Külük Camii ve Medresesinde Yapılan Hafriyat ve Araştırma Sonuçları İle İlgili Yeni Görüşler", *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, S.1, Ankara 1974, s. 167-207; Erol Yurdakul, *Kayseri Külük Camii ve Medresesi*, Ankara 1996.

3154 İlyas Bey Külliyesi, cami, medrese, hamam ve imaretten meydana gelmektedir. Bkz. A. Durukan, "İlyas Bey Külliyesi", *TDVİA*, C.22, İstanbul 2000, s. 164-166.

3155 G. Cantay, *Osmanlı Külliyelerinin Kuruluşu*, Ankara 2002, s. 28.

3156 A. S. Ülgen, Ali Saim Ülgen, "İnegöl'de İshak Paşa Mimarî Manzumesi", *VD*, S. 4, Ankara 1958, s. 192a-d; O. Aslanapa, "İnegöl İshak Paşa Camii ve Külliyesi", *STAD*, S. 4, İstanbul 1989, s. 16.

3157 A. Kuran, "Eyüp Külliyesi", *Eyüp: Dün/Bugün Sempozyum 11-12 Aralık 1993*, İstanbul 1994, s. 133.

3158 A. Kuran, *age.*, s. 99.

İstanbul Ahmediye, Nevşehir Damat İbrahim Paşa, İstanbul Hacı Beşir Ağa, İstanbul Nur-u Osmaniye, Aydın Cihanoğlu, Erzurum Şeyhler, Gülşehir Karavezir Mehmet Paşa ve Gevaş İzzettin Şir Medreseleri aynı geleneği devam ettiren geç dönem örnekleridir[3159].

Cami ile medresenin ortak bir avlu etrafında yerleştirildiği plan tipinde medrese hücreler avlunun etrafına "U", "L" ya da karşılıklı iki kanat üzerine dizilmişlerdir. Hücreler avlu etrafına Manisa Hafsa Sultan, Zal Mahmut Paşa Fevkani, Kadırga Sokollu Mehmed Paşa, Lüleburgaz Sokullu Mehmed Paşa, Topkapı Kara Ahmed Paşa, Van Hüsrev Paşa, Hafız Ahmed Paşa medreselerinde "U" şeklinde; Üsküdar Şemsi Ahmet Paşa Medresesi'nde "L"; Edirnekapı Mihrimah Sultan Medresesi'nde hücreler karşılıklı iki kanat üzerine dizilmiştir.

Cami Merkezli Medreselerin ikinci tipi ise medresenin külliyeyi meydana getiren yapılarla organik bir bağının olmadığı, camiden bağımsız, mekânların kendi iç avlusunun çevresinde teşekkül etmiş plan şemasıdır. Merkezini caminin oluşturduğu külliyeler medrese, türbe, hamam, sıbyan mektebi, imaret, hamam gibi yapıların bir araya getirilmesiyle uygulanmıştır. Bu tip külliyelerde medreseler külliyeyi oluşturan yapılardan bağımsız olarak tasarlanmışlardır.

Anadolu Selçuklular devrinde cami ve medresenin genellikle ayrı tasarlandığı görülür. Bu uygulama Divriği Ulu Camii ve Külliyesi, Konya İplikçi Camii ve Külliyesi (1202), Diyarbakır Ulu Camii ve Külliyesi, Eminüddin Külliyesi (XII. yüzyıl başları), Kayseri Huand Hatun Külliyesinde (1238); Beylikler devrinde ise Milas Firuz Bey (1391), Candaroğlu İsmail Bey (1454), Adana Ulu Cami Külliyesi (1513-1541), Manisa Ulu Camii ve Külliyelerinde (1376) medrese yapıları camilerden ayrı tasarlanmıştır.

Erken Osmanlı Döneminde Bursa Yıldırım, Bursa Yeşil, İstanbul Fatih, İstanbul Mahmud Paşa, İstanbul Davut Paşa, İstanbul Koca Mustafa Paşa (1486-1490)[3160], Amasya II. Bâyezîd (1486)[3161], Edirne II. Bâyezîd[3162], Çemberlitaş Atik Ali Paşa Külliyelerindeki[3163] medreseler camiden bağımsız olarak tasarlanmıştır.

Katalog dâhilinde incelenen Bitlis Şerefiye, Diyarbakır Ali Paşa, Haseki Hürrem Sultan, Şehzade Mehmet, Kastamonu Yakup Ağa, Üsküdar Mihrimah Sultan, Süleymaniye Evvel, Süleymaniye Sani, Süleymaniye Tıp, Süleymaniye Darû'l-hadis,

---

[3159] Z. Köşklü, *agt.*, s. 343.

[3160] S. Eyice, "İstanbul'da Koca Mustafa Paşa Camii ve Onun Türk Mimarisindeki Yeri", *Tarih Dergisi*, C.V, S.8, 1953, s.153-182; Ö. L. Barkan-E. H. Ayverdi, İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546), s. 366-369; Y. Y. Demircanlı, *İstanbul Mimarisi İçin Kaynak Olarak Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, İstanbul 1989, s. 120-123; İ. A. Yüksel, *age.*, s. 278.

[3161] A. Gabriel, *age.*, s. 33E. H. Ayverdi, *age.*, s. 27.

[3162] K. Altan, "Edirne'de Türk Eserleri", *Arkitekt*, S.10-11, 1936, s. 30.O. N. Peremeci, *age.*, s. 68-72; C. Baltacı, *age.*, s. 48; T. Gökbilgin, *age.*, s. 357; İ. A. Yüksel, *age.*, s. 119-120.

[3163] Ö. L. Barkan-E. H. Ayverdi, *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546)*, İstanbul 1970, s. 67-71. S. Eyice, "Atik Ali Paşa Camii'nin Türk Mimari Tarihindeki Yeri", *Tarih Dergisi*, S. 14, 1968, s.99-114; İ. A. Yüksel, *age.*, s. 172.

Süleymaniye Salis, Süleymaniye Rabi, Üsküdar Atik Valide Sultan, Zal Mahmut Paşa Alt, Kılıç Ali Paşa, Edirne Selimiye Darû'l-hadis, Edirne Selimiye Dâru'l-kurrâ, Manisa Muradiye, Tekirdağ Rüstem Paşa, Esekapı Hadım İbrahim Paşa medreseleri cami merkezli külliyeler içerisinde bağımsız yapılar olarak inşa edilmişlerdir. Anadolu dışında Halep Hüsreviye, Şam Süleymaniye Medreseleri de aynı grup içerisinde yer alan örneklerdir. Bu grup içerisinde en fazla medreseyi bünyesinde barındıran ve eğitimin öne çıkarıldığı Süleymaniye külliyesidir. Manisa Hafsa Sultan külliyesinde medrese cami ile ortak bir avlu etrafında yer alırken, darüşşifa ise bağımsız olarak tasarlanmıştır. Zal Mahmud Paşa külliyesi içerisinde yer alan iki medreseden biri bağımsız (alt medrese), diğeri ise cami ile ortak bir avlu etrafında yer alır.

Medrese Merkezli Külliyeler: Medrese merkezli külliyelerin ana yapısı medrese olup, etrafında ya da ona bitişik olarak türbe, sebil, çeşme ve hazire gibi yapılar yer almaktadır. Bu külliyeleri cami merkezli külliyelerden ayıran en önemli fark ana bileşeninin cami yerine medrese olmasıdır. Osmanlı döneminde özellikle XVI. yüzyılın sonlarına doğru caminin külliye programından çıkarıldığı görülmektedir.
Selçuklu döneminde inşa edilen külliye yapıları içerisinde medresenin önem kazanarak ön plana çıktığı görülmektedir. Bu dönem örneklerinde medrese-mescid, medrese-türbe, medrese-darüşşifa birlikteliği dikkati çekmektedir. Özellikle cami-medrese ve medrese-türbe ilişkisi Selçuklu ve Beylikler devrinden itibaren denenen bir şemadır. Bu plan şeması Osmanlı döneminde daha da geliştirilerek uygulanmıştır. Özellikle cami-medrese birlikteliğini başarılı örneklerle ortaya koyan Sinan'ın geçmiş değerleri özümsediği ve yeni denemeler oluşturacak şekilde yorumladığı görülmektedir[3164].
Medrese merkezli külliyelerin ilk örneklerini Anadolu dışında Suriye coğrafyasında görmekteyiz. Zengi ve Memlük döneminde inşa edilen medreselerin kıble yönünde bulunan eyvanın yerine cami yerleştirilmesi medrese merkezli külliyelerin doğmasına sebep olmuştur[3165]. Şam Nureddin Darül Hadis (1164-1174), Reyhaniye (1180), Adrâwiya (XII. yüzyıl ikinci yarısı), Adiliye (1223), al Nuriya al Kûbra medreseleri (1172)[3166] bu tip külliyelerin örnekleridir. Eyyubi ve Zengiler devrindeki medrese merkezli külliye yapma geleneği Artuklular yoluyla Anadolu'ya geçmiştir[3167]. Artuklular devrinde inşa edilen Mardin Şehidiye (1239-1260), Harzam Taceddin Mesut (1211) ve Diyarbakır Zinciriye medreseleri (1198) aynı geleneği devam ettiren erken dönem örnekleridir. Bu medreselerde camii, eyvanlardan birinin yerini almıştır.

[3164] M. Sözen-vd., *age.*, s. 224.
[3165] A. Altun, *agm.*, s. 91.
[3166] G. Öney, *agm.*, s. 377.
[3167] G. Öney, *agm.*, s. 386.

Osmanlı döneminde bu tip medreselerin XVI. yüzyıl sonlarına doğru ortaya çıktığı ve sonrasında yaygınlaştığı görülmektedir. Medrese merkezli külliyelerin yapılmasının ya da yaygınlaşmasının bir takım nedenleri bulunmaktadır. Birinci neden devletin içerisinde bulunduğu ekonomik durumla bağlantılı olarak külliyeler içerisindeki yapı çeşitliliğinin azalmasıdır. Ayrıca devlet adamlarının bulundukları mevkilerini kısa sürede kaybetmeleri de bir diğer neden olarak görülebilir[3168]. İkinci neden özellikle başkent İstanbul'da klasik dönemde olduğu gibi büyük programlı külliye yapılarının inşa edileceği arsaların kalmamış olmasıdır. Bir diğer neden ise nüfusun yoğun olduğu bölgelerde eğitim yapıları olarak medreseye duyulan ihtiyaçtır.

Katalog dahilinde incelenen yapılar içerisinde Üçbaş Hacı Hamza ile Üsküdar Şemsi Ahmed Paşa külliyeleri medrese merkezli külliyelerin başlangıcı kabul edilmektedir[3169]. Üçbaş Hacı Hamza külliyesi cami, medrese, hazire ve meşrutadan; Şemsi Ahmed Paşa külliyesi cami, medrese, hazire ve çeşmeden oluşmaktadır. Her iki külliyeyi meydana getiren yapılar ortak bir avlu etrafında sıralanmıştır. Eyüp Cafer Paşa külliyesi ise medrese ve türbeden meydana gelmektedir. Gazanfer Ağa külliyesinde medresenin merkeze alınarak etrafına türbe ve sebil yapılarına yer verilmiş olması açısından Selçuklu medreselerine dönüş olarak yorumlanabilir. Selçuklu dönemi medreselerinde sıklıkla gördüğümüz türbenin medrese yapısı içerisinde veya ona bitişik olarak tasarlanmış örneklerin aksine burada türbe medrese sahası dışına çıkartılmıştır. Ayrıca külliyenin dış avlu duvarına bitişik olarak eklendiği sebil yapısı ile de yeni bir yapının külliyeye dahil edilmesine olanak sağlamıştır. Divanyolu Koca Sinan Paşa ve Hadım Hasan Paşa külliyesi de medrese merkezli külliyelere öncülük eden diğer önemli örneklerdir. Gazanfer Ağa ve Divanyolu Koca Sinan Paşa külliyeleri sonraki yıllarda inşa edilen Ekmekçi Ahmed Paşa[3170], Bayram Paşa, Kuyucu Murad Paşa (1610), Kara Mustafa Paşa, Ebu'l Fazl Mahmud Efendi[3171] medreseleri benzer anlayışı devam ettiren geç dönem örnekleridir.

Medrese merkezli külliyelerde medrese, türbe, sebil, çeşme ve dükkân gibi yapıların bulunduğu görülmektedir. Özellikle Selçuklu döneminde yaygın olarak gördüğümüz medreseyle yaptıranının ***türbesinin*** bir arada yapılması Erken İslam ve Selçuklu döneminde karşılaşılan yaygın bir uygulamadır[3172]. T. Burckhardt bu durumu şu sözlerle açıklar: *"külliyeyi yaptıran kişiler hayratlarından yararlananların, ruhuna dua ederek şükran duygularını göstereceklerine sonsuz güvenle külliyeye bir de kendi türbelerini eklemekten mutluluk duymuşlardır[3173]".*

[3168] Z. Nayır, *age.*, s. 169.
[3169] İ. Y. Aşkun, *agm.*, s. 29.
[3170] Z. Nayır, age., s. 173-175.
[3171] S. Eyice, "Ebu'l Fazl Mahmud Efendi Külliyesi", *Tarih Dergisi*, C. X, S. 14, İstanbul 1959, s. 147-162.
[3172] Z. Nayır, *age.*, s. 254.
[3173] T. Burckhardt, *İslam Sanatı Dil ve Anlam*, (Trc. Turan Koç), İstanbul 2013, s.188.

Selçuklu ve Beylikler döneminde gördüğümüz medreselere bitişik türbe inşa edilmesi Osmanlı döneminde ilk olarak Gazanfer Ağa Medresesinde karşımıza çıkmaktadır[3174]. Gazanfer Ağa külliyesinde türbe medreseye bitişik olacak kadar yakın yerleştirilmiş olması geleneğin tekrar canlandırılması olarak yorumlanabilir. Yüzyılın sonlarına doğru inşa edilen Eyüp Sokullu Mehmed Paşa külliyesinde türbe medreseye revaklı bir yolla bağlanmıştır. Divanyolu Koca Sinan Paşa'da türbe avlu girişinin yanına, Eyüp Cafer Paşa külliyesinde ise türbe medresenin batısında konumlandırılmıştır. XVII-XVIII. yüzyıllarda inşa edilen Vezneciler Kuyucu Murad Paşa (1607-1609), Vefa Ekmekçioğlu Ahmed Paşa (1618), Çemberlitaş Köprülü (1661) ve Fatih Kara Mustafa Paşa külliyelerinde (1691) aynı geleneğin devam ettiren geç dönem örnekleridir.

Medrese Merkezli külliyelerin bir diğer bileşeni ***sebildir.*** Sebilin medreseyi yaptıranın anısının yaşatılması ve bânînin ruhuna bir Fatiha okunmasına vesile olan önemli bir su yapısıdır[3175]. XVI. yüzyıl sonlarına doğru sebilin medrese ile birleştirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Divanyolu Mehmed Ağa, Koca Sinan Paşa, Gazanfer Ağa, Hadım Hasan Paşa ile Kuyucu Murad Paşa (1607-1609) Medresesi'nde aynı anlayışın devam ettiği görülmektedir[3176].

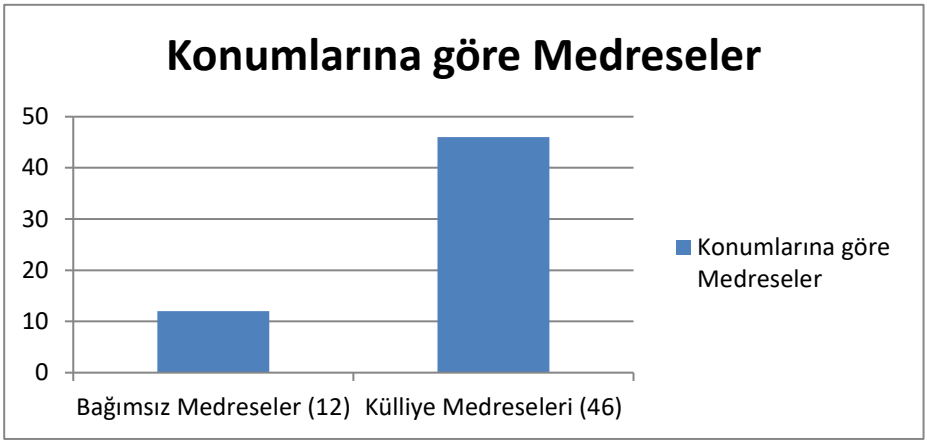
Medrese ve diğer vakıf kurumlarının devamlılığını sağlamak ve külliyeye gelir getirmek amacıyla çeşitli vakıf arazileri, mülkler ve ***dükkânların*** vakfedildiği görülmektedir. Özellikle arazinin eğimli olduğu yerlerde inşa edilen medreselerin alt bölümlerine eğimden faydalanılarak dükkânların yapıldığı görülmektedir. Süleymaniye Külliyesi içerisindeki Evvel, Sani ve Tıp Medreselerinin altında Tiryakiler Çarşısı; Süleymaniye Darû'l-hadis Medresesi'nde Dökmeciler adıyla anılan dükkânlar; Karagümrük Semiz Ali Paşa, Bitlis Şerefiye, Siyavuş Paşa medreselerinde yine dükkânlar yer almaktadır. Eğimden dolayı medreselere bir alt yapı oluştururken aynı zamanda vakfın ekonomik yönden de desteklenmesine katkı sağlandığı söylenebilir. Aynı gelenek XVII ve XVIII. yüzyıllarda da devam ettiği görülmektedir. İstanbul Bayram Paşa, Kuyucu Murad Paşa, Ebulfazl Mahmut Efendi, Köprülü Mehmed Paşa ve Merzifonlu Kara Mustafa Paşa külliyeleri de benzer şekilde tasarlanmıştır[3177].

5.3.1.2. Bağımsız Medreseler

Herhangi bir külliye ya da yapıya bağlı olmaksızın tek yapı ölçeğinde inşa edilmiş medreselerdir. Osmanlı öncesi Selçuklu ve Beylikler döneminde örneklerini gördüğümüz bu tip medreseler mevcut örnekler içerisinde XVI. yüzyılda çok fazla tercih edilmediği anlaşılmaktadır. Katalog kapsamında incelenen Efdalzade, Diyarbakır

[3174] E. H. Ayverdi, *agm.*, s. 86.
[3175] Z. Nayır, *age.*, s. 254.
[3176] Z. Nayır, *age.*, s. 254.
[3177] Z. Nayır, *age.*, s. 254.

Hüsrev Paşa, Kepenekçi Hoca Sinan, Halıcılar Yavuz Sultan Selim, Nişancı Mehmed Bey, Cağaloğlu Rüstem Paşa, Karagümrük Semiz Ali Paşa, Soğukkuyu Cafer Ağa, Birgi Darû'l-hadis, Kütahya Rüstem Paşa, Bitlis Hatibiye Bitlis Gökmeydan Medreseleri bağımsız, tek yapı ölçeğinde inşa edilmiştir.

XVII ve XVIII. yüzyıllarda Pizan Hüsrev Paşa, Vezirköprü Fazıl Ahmed Paşa, Hoşap Evliya Bey, Hakkâri Meydan, İstanbul Cedid Mehmed Efendi, İstanbul Ankaravi Mehmed Efendi, Acımusluk Damat İbrahim Paşa, İspir Kadıoğlu, İstanbul Cedit Abdürrahim Efendi, Çermik Abdullah Paşa, İstanbul Kaba Halil Efendi Medreseleri bağımsız tipte inşa edilen geç dönem örnekleridir[3178].

5.3.2. Hücre Dizilişlerine Göre XVI. Yüzyıl Medreseleri

Medreseleri meydana getiren en önemli unsurlardan birisi hücrelerdir. Hücre sayıları medresede okuyan öğrenci sayısı ile doğru orantılıdır. Bu sayı vakfın geliri, bânînin isteği doğrultusunda değişiklik göstermektedir. Hücrelerin avlu etrafındaki konumlanışı da yapıdan yapıya farklılık arz etmektedir. Osmanlı Devletinin kuruluşundan yıkılışına kadar geçen süre içerisinde inşa edilen medreselerde hücreler avlu etrafına, tek sıra, "L", U", dikdörtgen ve sekizgen olacak şekilde dizilmişlerdir. Bu plan tipleri arasında en çok tercih edileni "L" ve "U" planlı olanlarıdır. Hücrelerin avlu etrafına sekizgen oluşturacak şekilde dizildiği plan şemasında bir, tek sıra halinde dizilen üç, dört yönden hücrelerin dizildiği iki, karşılıklı iki sıra halinde ise dört medrese inşa edilmiştir.

5.3.2.1. Hücrelerin Tek Sıra Halinde Dizildiği Plan Tipi

Bu tip medreselerde hücrelerin avlunun bir kenarına tek sıra halinde dizilmesiyle oluşan plan şemasıdır. Fazla tercih edilmeyen bu plan şemasında inşa edilmiş az sayıda örnek bulunmaktadır. 1500-1600 yılları arasında günümüze ulaşmış yapılar içerisinde Birgi Birgivi, Süleymaniye Darû'l-hadis, Tıp ve Mülazımlar medresele-

[3178] Z. Köşklü, *agt.*, s. 344.

rinde hücreler tek sıra halinde dizilmiştir. XVII-XVIII. yüzyılda inşa edilmiş Bitlis Yusufiye, Urfa Abbasiye, Gaziantep Hüseyin Paşa, İncesu Kara Mustafa Paşa medreseleri geç dönem örnekleridir[3179].

5.3.2.2. Hücrelerin Karşılıklı İki Sıra Halinde Dizildiği Plan Tipi

Bu plan şeması kare ya da dikdörtgen avlunun iki tarafına hücrelerin karşılıklı olarak dizilmesiyle oluşur. 1300-1500 yılları arasında inşa edilmiş Bursa Lala Şahin Paşa, Bursa Murad Hüdavendigar, Subaşı Eyne Bey, Tire Yavukluoğlu (XV. yüzyıl)[3180], Tire Molla Arap (XV. yüzyıl ikinci yarısı)[3181], Amasya/Suluova Kasım Bey (1468-69)[3182], Manisa Sinan Bey (1478'den önce)[3183], İzmir Bayındır Hacı Sinan (XV. yüzyıl sonları)[3184], Amasya Ayas Ağa (1494-95)[3185] medreselerinde hücreler avlunun iki tarafına yerleştirilmiştir. 1500-1600 yılları arasında inşa edilen 7 medrese bu plan şemasında yapılmıştır. bu yapılar Bitlis Şerefiye, Diyarbakır Hadım Ali Paşa, Eyüp Sokullu, Edirnekapı Mihrimah Sultan, Kütahya Rüstem Paşa, Bitlis Hatibiye, Gölmarmara Halime Hatun Medreseleridir. Bunlar içerisinde Diyarbakır Hadım Ali Paşa Medresesi hücre dizilişleri ve tasarımı açısından Cizre Kırmızı Medrese ile benzerlik gösterir. XVII ve XVIII. yüzyıllarda Vezirköprü Ahmet Paşa, Hoşap Evliya, Oltu Arslan Paşa medreseleri ise geç dönem örnekleridir[3186].

5.3.2.3. Hücrelerin "L" Şeklinde Dizildiği Medreseler

Hücrelerin avlu etrafında "L" şekli oluşturacak şekilde iki kol üzerine dizildiği plan şemasıdır. 1300-1500 yılları arasında bu plan şemasında inşa edilmiş günümüze ulaşan medrese bulunmamaktadır. İncelenen 58 medrese içerisinde 7 tanesinde hücreler avlunun atrafına "L" şeklinde dizilmiştir. Bu yapılar Tekirdağ Rüstem Paşa, Kastamonu Yakup Ağa, Altı Mermer Nişancı Mehmet Bey, Eyüp Zal Mahmut Paşa Alt, Üsküdar Şemsi Ahmet Paşa, Edirne Selimiye Dârü'l-kurrâ medreseleridir. Diğer taraftan Akkoyunlu eseri olan Bayburt Pulur Ferruhşad Medresesi (1517)[3187] revaksız avlu etrafında "L" şeklinde dizilmiş hücre dizilerinden meydana gelmektedir. Halep'te 953/1546 tarihinde inşa edilen, 9 hücre ve 1 dershaneden oluşan Hüsreviye Medresesi "L" planlı olarak tasarlanmıştır[3188]. Mostar'da

---

3179 Z. Köşklü, *agt.*, s. 347.

3180 Yekta Demiralp, *age.*, s.178-184.

3181 Y. Demiralp, *age.*, s.-120-123

3182 E. Yurdakul, "Amasya-Yolpınar (Halkalı-Kağla-Kağala)Köyünde Bulunan İslami Yapılar", *VD.*, S. XXIV, Ankara 1994, s.180-182, 194.

3183 H. Acun, *Manisa'daki Türk Devri Yapıları*, Ankara 1999, s.320-328.

3184 Y. Demiralp, *age.*, s.170-173.

3185 A. Gabriel, *age.*, s. 57; E. H. Ayverdi, *age.*, s. 14.

3186 Z. Köşklü, *agt.*, s. 347.

3187 M. Sözen, *Anadolu'da Akkoyunlu Mimarisi*, İstanbul 1981, s.130-132; H. Gündoğdu, "Pulur Ferruhşad (Gökçedere) Külliyesi", *Gönül Öney Armağanı*, İzmir 2002, s.321-334.

3188 Z. Ahunbay, *agm.*, s. 246-247; G. Necipoğlu, *age.*, s. 629-634.

965/1577-78 tarihinde inşa edilen Karagöz Bey Medresesi 5 hücre ve bir dershaneden oluşan önü revaklı, "L" planlı medreseler içerisinde yer alır[3189]. Benzer şekkilde 970/1562-63 yılında Yugoslavya Poçitel'de inşa edilen İbrahim Ağa Medresesi 5 hücre ve bir deshaneden oluşan "L" planlıdır[3190]. Benzer plan şeması XVII-XVIII. yüzyıllarda inşa edilmiş Halep Hüsrev Paşa, Kuyucu Murat Paşa (1610)[3191], Mostar Koski Mehmed Paşa (1618)[3192], İstanbul Divanyolu Köprülü Mehmet Paşa (1661)[3193], Merzifonlu Kara Mustafa Paşa (1681-1690)[3194], İstanbul Feyzullah Efendi (1700-1701)[3195], Çorlulu Ali Paşa (1707-1709)[3196], Eyüp Haçı Beşir Ağa (1734)[3197], Galata Valide Kethüdası Mehmet Efendi (1705)[3198] ve İstanbul Seyyit Hasan Paşa (1745)[3199] medreseleri geç dönem örnekleridir.

5.3.2.4. Hücrelerin Avlunun Etrafına "U" Şeklinde Dizildiği Medreseler

Hücrelerin avlunun üç tarafına "U" şeklinde dizildiği plan şeması erken Osmanlı döneminden itibaren en çok tercih edilen plan şemasıdır. Avlunun etrafı üç yönden hücrelerle kuşatılmıştır. 1300-1500 yılları arasında inşa edilen İznik Süleyman Paşa (1331), Bursa Yıldırım (1389-1403), Bâyezîd Paşa (1413-1424), Bursa Yeşil Medrese (1415-25), Bursa Muradiye (1425-26), İstanbul Fatih (1462-70), Afyon Gedik Ahmed Paşa (1477), İnegöl İshak Paşa (1482), Edirne II. Bâyezîd (1484-88), Tokat Hatuniye (1485), İstanbul Davut Paşa (1485), Amasya II. Bâyezîd (1486), İstanbul Koca Mustafa Paşa (1486), Bursa Ahmed Paşa (1496), İstanbul Atik Ali Paşa medreselerinde hücreler avlunun üç tarafını "U" şeklinde kuşatmaktadır. İncelenen 58 yapı içerisinde Efdalzade, Gebze Çoban Mustafa Paşa, Manisa Hafsa Sultan Darüşşifası, Üçbaş Hacı Hamza, Kepenekçi Hoca Sinan, Haydar Medresesi, İstanbul Haseki Hürrem Sultan, Beşiktaş Sinan Paşa, Üsküdar Mihrimah Sultan, Şehzade Mehmed, Halıcılar Yavuz Sultan Selim, Süleymaniye Evvel, Süleymaniye Sani, Süleymaniye Salis, Süleymaniye Rabi, Üsküdar Atik Valide, Semiz Ali Paşa, Zal Mahmut Paşa

---

[3189] E. H. Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri Yugoslavya*, C.II, 3. Kitap, İstanbul 1981, s. 232-233.

[3190] E. H. Ayverdi, *age.*, s. 279.

[3191] A.V. Çobanoğlu, "Kuyucu Murat Paşa Külliyesi", *STAD*, S. 14, İstanbul 1998, s.37-43; A.V. Çobanoğlu, "Kuyucu Murat Paşa Külliyesi", *DBİA*, C. V, İstanbul 1994, s.492-493.

[3192] E. H. Ayverdi, *age.*, s.235.

[3193] A.V. Çobanoğlu, "Köprülü Külliyesi", *DBİA*, C.V, İstanbul 1994, s.89-90; A.V. Çobanoğlu, "Köprülü Külliyesi", *TDVİA*, C.XXVI, İstanbul 2002, s.255-257.

[3194] A. V. Çobanoğlu, "Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi", *DBİA*, C. V, İstanbul 1994, s. 402-403.

[3195] Z. Ahunbay, "Feyzullah Efendi Külliyesi", *DBİA*, C. III. İstanbul 1994, s.308-309; A. Uluçam, "Feyzullah Efendi Medresesi", *TDVİA*, C. XII, İstanbul 1995, s. 528-529.

[3196] M. B. Tanman," Çorlulu Ali Paşa Külliyesi", *DBİA*, C. II, İstanbul 1994, s.527-529; M. B. Tanman, "Çorlulu Ali Paşa Külliyesi", *TDVİA*, C. VIII, s. 371-373: Z. Köşklü, *agt.*, s.163-167, Çiz. 24.

[3197] Z. Ahunbay, "Hacı Beşir Ağa Darû'l-hadisi", *DBİA*, C.III, İstanbul 1994, s.468-469; Z. Köşklü, *agt.*, s. 214-217, Çiz. 34.

[3198] Z. Köşklü, *agt.*, s. 144-148, Çiz. 20.

[3199] Z. Köşklü, *agt.*, s. 233-238, Çiz. 35; A. V. Çobanoğlu, "Seyyit Haşan Paşa Külliyesi", *TDVİA*, XXXVII. s. 60-62.

Üst, Topkapı Kara Ahmed Paşa, Kadırga Sokullu, Lüleburgaz Sokullu, Van Hüsrev Paşa, Esekapı Hadım İbrahim Paşa, Eyüp Cafer Paşa, Siyavuş Paşa, Divanyolu Soğukkuyu Cafer Ağa, Edirne Selimiye Darû'l-hadis, Gazanfer Ağa, Koca Sinan Paşa, Manisa Muradiye, Hafız Ahmed Paşa medreselerinde hücreler avlunun etrafına "U" oluşturacak şekilde dizilmişlerdir. Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Medrese 944/1537-38 tarihli olup 12 hücre ve bir dershaneden oluşan "U" planlı olarak tasarlanmıştır[3200]. Kahire'de Surûcuyi Caddesinde bulunan ve 950/1543 yılında Emir Süleyman Çelebi tarafından yaptırılan Medrese "U" planlı olup dershane "U"nun açık kolu oryasına yerleştirilmiştir[3201]. "U" planlı medreselerde cami ile ortak avluyu paylaşanlar haricindekilerde giriş cephesinde genellikle hücrelere yer verilmemiştir. Benzer uygulama Haseki Hürrem Sultan, Halıcılar Yavuz Sultan Selim, Şehzade Mehmed, Üsküdar Mihrimah Sultan medreselerinde görülür.
XVII ve XVIII. yüzyılda inşa edilmiş Elmalı Ömer Paşa, Erzurum Kurşunlu, Kastamonu Münire, Aydın Cihanoğlu, Gevaş İzzettin Şir Medresesi, İstanbul Esat Efendi, İstanbul Bayrampaşa, Urfa Rızvaniye, Çermik Aptullah Paşa, İstanbul Ankaravi Mehmed Efendi, İstanbul Amcazade Hüseyin Paşa, İstanbul Cedit Mehmed Efendi, Aydın Nasuh Paşa medreselerinde giriş cephelerinde hücrelerin bulunmadığı geç dönem örnekleridir. Mostar Ruznameci İbrahim Efendi Medresesi "U" planlı olup 12 hücre ve 1 dershaneden meydana gelen plan şemasına sahiptir[3202]. Dershanenin konumu diğer plan şemalarında olduğu gibi farklılık göstermektedir. Cami ile ortak bir avlu etrafında yer alan bazı medreselerde dershaneye yer verilmediği görülür. Dershane "U" planlı medreselerde hücrelerin arasında, hücrenin bulunmadığı açık kol üzerinde ya da hücrelerin bulunduğu yan kolların ucuna yerleştirilmiştir. Bu plan şemasında avlunun etrafı üç ya da dört yönden revaklarla çevrilidir. Haseki Hürrem Sultan, Şehzade, Üsküdar Mihrimah Sultan, Manisa Muradiye, Gazanfer Ağa, Divanyolu Koca Sinan Paşa'da dört; Halıcılar Yavuz Sultan Selim, Beşiktaş Sinan Paşa, Soğukkuyu Cafer Ağa, Üsküdar Atik Valide medreselerinde de avlunun etrafı üç yönden revaklarla çevrilidir.

5.3.2.5. Hücrelerin Avlunun Dört Tarafına Dizildiği Plan Tipi

Bu tip medreselerde hücreler avlunun dört tarafını kuşatır. Fazla tercih edilmeyen bu plan şemasında inşa edilen Gümüş Hacı Halil, Merzifon Çelebi Sultan Mehmed (1414-18), Edirne Saatli (1437-47), Peykler (1451-81) medreselerinde erken dönem örnekleridir. Çalışma kapsamında incelenen yapılar içerisinde Kılıç Ali Paşa, Kızlarağası Mehmed Ağa medreselerinde hücreler avlunun dört tarafına yerleştirilmiştir. Anadolu dışında ise Şam'da Süleyman Han Medresesi 22 hücre avlunun dört

[3200] E. H. Ayverdi, *age.*, s. 349.
[3201] A. A. Bayhan, *agt.*, s. 136-138.
[3202] E. H. Ayverdi, *age.*, s. 238.

tarafına dizilmiştir[3203]. XVII ve XVIII. yüzyıllarda İspir Kadıoğlu, Erzurum Şeyhler, İstanbul Sultan Ahmed, Nevşehirli Damat İbrahim Paşa, İstanbul Nur-u Osmaniye, İstanbul I. Abdülhamid Medresesi Kayserinin Develi İlçesi Şıhlı Kasabası Hamidiye (1891-1892)[3204] medreselerinde geç dönem örnekleridir. Kahire'de Habbaniye Caddesinde bulunan Darüssaade ağası Beşir Ağa tarafından 1164/1750 tarihinde inşa edilen Sultan I. Mahmud Medresesi'nde hücreler avlunun dört tarafına dizildiği plan şemasını devam ettiren bir örnektir[3205].

5.3.2.6. Hücrelerin Avlunun Sekiz Kenarına Dizildiği Plan Tipi

Bu tip medreselerde dershane ve hücreler sekizgen bir avlunun etrafında dizilmiştir. Osmanlı öncesi ve Osmanlı döneminde fazla tercih edilmeyen bu plan şemasında iki örnek bulunmaktadır. Bunlardan ilki Amasya'da 1488-1489 tarihinde inşa edilen Kapıağası Medresesidir[3206]. Mimar Sinan Amasya'daki medreseden farklı ve yenilikçi yönüyle çok fazla tercih edilmeyen plan şemasını tekrar ele alarak yeni bir tasarımla Cağaloğlu'ndaki Rüstem Paşa Medresesi'nde ortaya koymuştur[3207]. Bu da Mimar Sinan'ın gelenekçi yönünü ortaya koymaktadır. Sinan'ın Rüstem Paşa için yaptığı medrese plan, boyut, işçilik ve tasarım açısından Sultanlar düzeyinde inşa ettiği bir yapı olarak dikkati çekmektedir[3208]. İ.H. Konyalı, Rüstem Paşa Medresesi'nin tasarımının özgünlüğünü şu cümlelerle aktarır: *"Sinan herhangi bir planı tekrarlamayan ve şehre yeknesak binaların melâl verici manzaraları ile boğmayan bir sanatkârdır. İşte bu medreseyi de emsaline hiç rastlanmayan müstesna bir planla yapmıştır*[3209]*"*. Her iki yapıda da ortada sekizgen avlu ortak bir özelliktir. Kapı Ağası Medresesi içten ve dıştan sekizgen; Rüstem Paşa Medresesi ise dıştan kare içten sekizgen planlıdır. Kapı Ağa Medresesi'ne kuzeybatı köşeye konumlandırılmış taçkapıdan kubbe ile örtülü giriş eyvanına buradan da avluya ulaşılır. Güneyde beden duvarından dışarı taşırılan kubbeli dershane/mescit doğu ve batıda tonozlarla genişletilerek "T" şeklinde tasarlanmıştır. Kuzeydoğu kanat üzerinde eyvan ve iki yanda birer hücre, giriş kanadında iki, diğer kanatlar üzerinde kubbe ile örtülü üçerden 19 hücre bulunur[3210]. Rüstem Paşa Medresesi'nin, Kapıağası Medresesi'nden farklı içteki sekizgen plan dışarıya yansıtılmamıştır. Sekizgen ile kare arasında köşelerde kalan üçgen alanlardan biri hela, diğeri hamam yerleştirilmiştir.

3203 G. Necipoğlu, *age.*, s. 300-310.

3204 Y. Özbek, "Son Dönem Osmanlı Medreselerine Bir Örnek: Şıhlı Hamidiye Medresesi", *VD*, S.XXIV, Ankara 1994, s. 165-176.

3205 A.A. Bayhan, *agt.*, s. 139-141.

3206 Bkz. A. Gabriel, *age.*, s. 56; İ. H. Uzunçarşılı, *Kitabeler*, C. I, s. 130; E. H. Ayverdi, *age.*, s. 46-47; S. Eyice, "Kapu Ağası Hüseyin Ağa'nın Vakıfları", *Atatürk Üni. Edebiyat Fakültesi Araştırmaları Dergisi A. Gabriel Özel Sayısı*, S.9, 1978, s. 149-246.

3207 O. Aslanapa, *Mimar Sinan'ın Hayatı ve Eserleri*, Ankara, 1988, s. 56; İ.A. Yüksel, *age.*, s. 46-47

3208 Z. Ahunbay, *agm.*, s. 249.

3209 İ. H. Konyalı, *İstanbul Abideleri*, İstanbul, 1940, s. 94.

3210 S. Eyice, *agm.*, s. 159-165.

Dershanenin iki yanında revaka açılan eyvanlar, iki yanında birer arkalarında ise üçerden toplan 22 kubbe örtülü hücreler yerleştirilmiştir. Albert Gabriel İran'da İsfahan-Şiraz arasındaki Aminabad Kervansarayı ile Debhid Kervansarayların benzer plan şemasında inşa edilmiş olduğundan bahseder[3211].

5.3.3. Dershane Durumuna Göre XVI. Yüzyıl Medreseleri

Anadolu Selçuklu ve Beylikler devri medreselerinde ana eyvan ile iki yanında kubbeyle örtülü müderris odası ve kütüphane mekânları yer alır. Osmanlı döneminde dershane uygulaması ilk olarak İznik Süleyman Paşa Medresesi'nde ortaya çıkmıştır. Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'da yaptırmış olduğu Sahn-ı Seman medreselerinde bağımsız olarak uygulanan dershane, sonrasında inşa edilecek olan medreselerde bir gelenek haline gelmiştir. Katalog dâhilinde ele alınan medreseler içerisinde dershanelerin konumu farklılık göstermektedir. Dershaneler hücre aralarına, hücrelerin bir ucuna ya da hücrelerden bağımsız, avlunun bir köşesine ya da kenarına yerleştirilmiştir.

5.3.3.1. Hücrelerin Tek Sıra Halinde Dizildiği Plan Tipi

Süleymaniye Tıp Medresesi ve Birgi Birgivi Medresesi'nde dershaneye yer verilmemiştir. Süleymaniye Darû'l-hadis Medresesi'nde ise dershane hücrelerin bir ucunda, fevkani olarak tasarlanmıştır. dershanenin fevkani olarak tasarlandığı tek örnek Süleymaniye Darû'l-hadisMedresesi'dir.

5.3.3.2. Hücrelerin Karşılıklı İki Sıra Halinde Dizildiği Plan Tipi

Bu plan şemasında dershanenin konumu iki farklı şekilde tasarlanmıştır. Dershane ya hücreler arasında ya da hücrelerden bağımsız avlunun açık olan bir kenarına yerleştirilmiştir. Edirnekapı Mihrimah Medresesi'nde dershaneye yer verilmemiştir. Dershane olmadığı için dersler büyük bir ihtimalle camide yapılmış olmalıdır. Kütahya Rüstem Paşa ve Diyarbakır Hadım Ali Paşa medreselerinde dershane hücrelerden bağımsız giriş aksında bulunurken, Eyüp Sokullu Medresesi'nde girişin sağında hücrelerden bağımsız, Hadım İbrahim Paşa ve Gölmarmara Halime Hatun medreselerinde ise hücrelerin arasına konumlandırılmıştır.

5.3.3.3. Hücrelerin "L" Şeklinde Dizildiği Plan Tipi

Hücrelerin "L" şeklinde dizildiği plan tipinde dershane, hücrelerden ayrı, hücreler arasında ya da "L"nin bir ucunda bulunması bakımından üç farklı tipte karşımıza çıkmaktadır. Tekirdağ Rüstem Paşa, Edirne Dârü'l-kurrâ, Altımermer Nişancı Mehmet Bey, Edirne Selimiye Dârü'l-kurrâ medreselerinde dershane avlunun bir köşesinde hücrelerden bağımsız olarak konumlandırılmıştır. Bu yönüyle XVII. yüzyılda inşa edilen Köprülü Mehmet Paşa ve Merzifonlu Kara Mustafa Paşa med-

[3211] S. Eyice, *agm.*, s. 163-164.

reseleriyle benzerlik görülmektedir. Halep'te 953/1546 tarihinde inşa edilen, 9 hücre ve 1 dershaneden oluşan "L" planlı Hüsreviye Medresesinde dershane hücrelerin arasına yaerleştirilmiştir[3212]. Mostar'da 965/1557-58 tarihinde inşa edilen Karagöz Bey Medresesi'nde dershane "L" nin kısa ve uzun kolunun birleştiği köşeye yerleştirilmiştir[3213]. 970/1562-63 tarihli Yugoslavya Poçitel'deki İbrahim Ağa Medresesi'nde dershane "L" nin kısa kolu ucuna eklenmiştir [3214]. Eyüp Zal Mahmut Paşa Alt, Üsküdar Şemsi Ahmet Paşa medreselerinde dershane hücrelerin arasında bulunurken Kastamonu Yakup Ağa Medresesi'nde ise dershaneye yer verilmemiştir.

5.3.3.4. Hücrelerin "U" Şeklinde Dizildiği Plan Tipi

Bu tip medreselerde dershane U'nun açık kolu üzerinde, U'nun simetri ekseni üzerinde, hücreler arasında, U'nun bir ucuna ya da U'nun yan kollarından biri üzerine yerleştirilmiştir. Dershanesi simetrik eksen üzerinde hücreler arasında bulunan medreseler Osmanlının erken döneminden itibaren görülmektedir. 1300-1500 yıları arasında inşa edilmiş İznik Süleyman Paşa (1331), Afyon Gedik Ahmed Paşa (1477), İnegöl İshak Paşa (1482), Edirne II. Bâyezîd (1484-88), Tokat Hatuniye (1485), İstanbul Davut Paşa (1485), Amasya II. Bâyezîd (1486), İstanbul Koca Mustafa Paşa ve İstanbul Atik Ali Paşa medreselerinde dershane hücrelerin arasında bulunur. Katalog kapsamında incelenen yapılar içerisinde Haseki Hürrem Sultan, Üsküdar Mihrimah Sultan, Süleymaniye Evvel, Süleymaniye Sani, Karagümrük Semiz Ali Paşa, Kadırga Sokullu, Kara Ahmet Paşa, Gevher Sultan, Gazanfer Ağa, Zal Mahmut Paşa Üst ve Üsküdar Atik Valide medreselerinde dershane simetrik eksen üzerinde hücreler arasındadır. Dershanenin hücrelerden ayrı "U"nun açık kolu üzerinde bulunan medreseler 1300-1500 yılları arasında inşa edilmiş Bursa Yıldırım (1389-1403), Bâyezîd Paşa (1413-1424), Bursa Yeşil Medrese (1415-25), Bursa Muradiye (1425-26), Bursa Ahmed Paşa (1496) ve İstanbul Fatih medreselerinde dershane hücrelerden bağımsız dördüncü kenar üzerine yerleştirilmiştir. Benzer uygulama Efdalzâde Medresesi, İstanbul II. Bâyezîd, Gebze Çoban Mustafa Paşa, Halıcılar Yavuz Sultan Selim, Soğukkuyu Cafer Ağa ve Haydar medreselerinde görülür. 944/1537-38 tarihli Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Medresesinde dershane "U"nun açık kolu ortasına yerleştirilmiş olup, dershanenin yarısı beden duvarından dışarı taşırılmıştır[3215]. Kahire Emir Süleyman Paşa Medresesinde dershane U"nun açık kolu üzerine konumlandırılmıştır[3216].

Dershanenin "U"nun yan kollarından biri üzerinde hücrelerin arasında bulunduğu örnekler Kepenekçi Hoca Sinan, Şehzade Mehmed, Eyüp Zal Mahmud Paşa Alt,

---

[3212] Z. Ahunbay, *agm.*, s. 246-247; G. Necipoğlu, *age.*, s. 629-634.
[3213] E. H. Ayverdi, *age.*, s. 232-233.
[3214] E. H. Ayverdi, *age.*, s. 279.
[3215] E. H. Ayverdi, *age.*, s. 349.
[3216] A. A. Bayhan, agt., s. 136.

Manisa Muradiye, Esekapı Hadım İbrahim Paşa ve Edirne Darû'l-hadis medreseleridir. Siyavuş Paşa Medresesi'nde avlunun üç tarafı 14 hücre tarafından "U" şeklinde kuşatılmış olup dershane de doğu kanadın ucuna eklenmiştir. Az sayıda örnekte dershane "U"nun yan kollarından birinin ucuna eklenmiştir. Lüleburgaz Sokullu Medresesi'nde batı kanadın güney ucuna, Manisa Hafsa Sultan Medresesi'nde doğu kanadın güney ucuna, Siyavuş Paşa Medresesi'nde doğu kanatın ucuna eklenmiştir. Eyüp Cafer Paşa Medresesinde dershane, güney kanadın batı ucuna eklenmiştir. Dershanenin konumu açısından Kazasker Mustafa Efendi, Cedid Mehmed Efendi ve Damat İbrahim Paşa Darû'l-hadis Medresesi (Acımusluk) geç dönem örnekleridir. Cami ile ortak avluyu kullanan "U" planlı medreseler içerisinde bazen dershaneye yer verilmemiştir. Beşiktaş Sinan Paşa, Van Hüsrev Paşa ve Hafız Ahmed Paşa medreselerinde dershane olmadığı için dersler büyük bir ihtimalle camide yapılmaktaydı.

5.3.3.5. Hücrelerin Avlunun Dört Tarafına Dizildiği Plan Tipi

Fazla tercih edilmeyen bu plan şemasında dershane hücrelerin arasına yerleştirilmiştir. Kızlarağası Mehmed Ağa ve Tophane Kılıç Ali Paşa medreselerinde dershane hücreler arasına yerleştirilmiştir. Geç dönem örnekleri içerisinde İstanbul Sultan Ahmed Medresesi'nde kuzeybatı köşedeki dershane tamamen dışarı taşırılmıştır. Anadolu dışında ise Şam'da Süleyman Han Medresesi'nde dershane giriş aksında kıble ekseni ortasına konumlandırılmıştır[3217].

5.3.4. Kat Sayısına Göre XVI. Yüzyıl Medreseleri

Katalog dâhilinde incelenen örnekler genellikle tek katlı olarak inşa edilmişlerdir. Bunun yanı sıra iki katlı ve fevkani olarak tasarlanmış medreselerin sayısı oldukça azdır. Selçuklu, Beylikler ve Erken Osmanlı döneminde olduğu gibi katalogta incelediğimiz 58 medrese değerlendirildiğinde iki katlı medrese plan şemasının tercih edilmediği görülür. Osmanlının erken döneminde Bursa'daki Murad Hüdavendigar Cami-Medresesi iki katlı olarak tasarlanmış tek örnektir. Alt kat camii üst kat medresedir. Katalog ele alınan medreseler içerisinde iki katlı olarak inşa edilen tek medrese Hadım Hasan Paşa Medresesi'dir. Hem erken dönemde hem de Klasik dönemde iki katlı medreselerin tercih edilmemesinin birkaç nedeni vardır. Yapıların vakfiyelerine bakıldığında medreselerde okuyacak öğrenci sayısının 10 ile 20 arasında olduğu görülür. Talebe sayısının baninin isteği, vakfın gelir-giderleri doğrultusunda belirli bir sayıda tutulmuştur. Buna bağlı olarak da her hücre de bir kişinin kaldığı düşünülürse iki katlı medreselerin tercih edilmemesinin birinci neden olarak ifade edilebilir. Öğrenci sayısı hücre sayısı ile doğru orantılıdır.
İkinci nedeni ise fetihten itibaren XVI. yüzyıl sonlarına kadar İstanbul'da cami, medrese, vb. yapılar inşa edilecek uygun arazilerin bulunmasıdır. Ancak yüzyılın

[3217] G. Necipoğlu, *age.*, s. 300-310.

sonlarına doğu Gazanfer Ağa, Divanyolu Koca Sinan Paşa, Hadım Hasan Paşa Medreselerinde olduğu gibi arazilerin küçük olması, ekonomik durum gibi sebeplerden dolayı küçük ölçekli külliyelerin yapılmasına neden olmuştur. Ayrıca büyük boyutlu yapılar inşa etmek için istimlak edilecek arazilere büyük miktarda paralar harcanması da etkili olmuştur. Benzer durum XVII-XVIII. yüzyılda da görülür.
Katalog kapsamında ele alınan medreselerden bir bölümü arazinin eğimi ve topografyanın durumuna bağlı olarak fevkanî olarak inşa edilmiştir. Bu yapılar ekseriyetle altta bulunan dükkânlar üzerine inşa edilmişlerdir. Dükkânlar aynı zamanda külliyenin önemli kira getiren gelirleri arasında bulunmaktadır. Bitlis Şerefiye, Kadırga Sokullu Mehmed Paşa, Süleymaniye Evvel, Süleymaniye Sani, Süleymaniye Darû'l-hadis, Süleymaniye Tıp, Siyavuş Paşa, Semiz Ali Paşa ve Soğukkuyu Cafer Ağa medreselerinin altında dükkânların yer almasından dolayı iki katlı bir görünüme sahiptir. Kahire'de bulunan Süleyman Paşa ve I. Mahmud Medreseleri de altta dükkanların üzerine inşa edilmiş iki katlı bir görünüme sahip yapılardır[3218].
Süleymaniye Külliyesi içerisinde yer alan Sâlis ve Rabi Medreseleri, Haliç'e bakan yamaçta, eğimin fazla olduğu bir alana konumlandırılmıştır. Her iki yapının inşasında arazinin eğimine uyularak doğu cephede eğimin en fazla olduğu yere Mülazımlar Medresesi yerleştirilmiştir. Bundan dolayı da Sâlis ve Rabi medreselerinin doğu cepheleri iki katlı bir görünüme sahiptir.
Arazinin eğiminden dolayı yapıların bir ya da iki cephelerin yüksek bir platform üzerine yerleştirildikleri görülür. Bu tarz uygulama Gölmarmara Halime Hatun, Edirnekapı Mihrimah, Üsküdar Mihrimah, Gevher Sultan, Zal Mahmut Paşa Üst, Üsküdar Atik Valide, Topkapı Kara Ahmed Paşa, Nişancı Mehmed Bey ve Tekirdağ Rüstem Paşa medreselerinde uygulanmıştır. Edirne Selimiye Darû'l-hadisve Edirne Selimiye Dârü'l-kurrâ medreselerinin güney cepheleri arazinin eğiminden dolayı iki katlı bir görünüme sahiptir.

5.3.5. Eyvan Sayısına Göre XVI. Yüzyıl Medreseleri

Çalışma kapsamında ele alınan 58 medrese içerisinde çok yaygın olmamakla birlikte eyvana yer verilmiştir. Sayıları bir ile iki arasında değişiklik gösteren eyvanlar Selçuklu ve Beylikler döneminde olduğu gibi plan şemasını doğrudan etkileyen mimari bir unsur değildir. Daha çok Osmanlı öncesi dönemdeki medreselerin bir hatırası olarak uygulandığı görülür. Eyvanların konumlarına bakıldığında konumları farklılık göstermektedir. Giriş eyvanı, iki yanında yer alan hücrelere geçişi sağlayan yarı açık bir eyvan yada Selçuklu ve Beylikler döneminde olduğu gibi yan eyvan olarak karşımıza çıkar. Eyvanların tasarımına bakıldığında ekseriyetle kare planlı, üzeri pandantiflerle geçilen birer kubbe ile örtülüdür. Avlu ve revak zemininden bir kademe yükseltilmiştir. Geniş bir sivri kemerle revaka ve avluya açılır. Eyvanların dışarıya bakan arka cephelerine farklı sayıda pencereler yerleştirilmiştir.

[3218] A.A. Bayhan, *agt.*, s. 136-138, 139-141.

Eyüp Sokullu ve Edirnekapı Mihrimah Sultan Medresesinde olduğu gibi eyvanlar bir iç sofa görevi görerek iki, yanda bulunan hücrelere geçişi sağlar.

5.3.5.1. ***Tek Eyvanlı Medreseler:*** bu tip medreselerde eyvan ya giriş ya da hücrelerin arasına konumlandırılmıştır.bir eyvan yerleştirilmiştir. Bitlis Hatibiye Medresesi ana eyvan, İstanbul II. Bâyezîd, Kızlarağası Mehmet Ağa, Üsküdar Atik Valide, Kılıç Ali Paşa'da giriş eyvanı; Halıcılar Yavuz Sultan Selim ve Şehzade Mehmet'te hücrelerin arasında birer eyvan bulunur. Ali Saim Ülgen'in Tekirdağ Rüstem Paşa Medresesinin doğu kanadında bir eyvan olduğunu planda gösterse de günümüzde bunu teyit edecek bir kalıntı mevcut değildir.

5.3.5.2. ***İki Eyvanlı Medreseler:*** İki eyvan uygulaması Manisa Hafsa Sultan Darüşşifasında kuzey ve doğuda, Manisa Hafsa Sultan Medresesinde biri kuzeyde giriş eyvanı diğeri hücre arasında, Beşiktaş Sinan Paşa, Edirnekapı Mihrimah, Halıcılar Yavuz Sultan Selim medreselerinde doğu ve batı kanatlar üzerinde; Eyüp Sokullu Medresesinde biri giriş diğeri hücrelerin arasına yerleştirilmiştir. Bitlis Şerefiye Medresesinde biri giriş diğeri ana eyvan olmak üzere iki eyvan bulunur.

5.3.6. Avlu Durumuna Göre XVI. Yüzyıl Medreseleri

Avlu hem Osmanlı öncesi hem de Osmanlı dönemi medreselerinde dershane ve hücrelerden sonra şekillendiren en önemli plan elemanıdır. Osmanlı öncesi dönemde açık ve kapalı avlulu medreseler görülürken Osmanlı döneminde birkaç örnek dışında genellikle açık avlulu medreselerin tercih edildiği görülür. Katalog dâhilinde incelenen 58 medreseden 56'sı açık avluludur. Bitlis Hatibiye ve Bitlis Gökmeydan Medreseleri ise kapalı avlulu olarak inşa edilmişlerdir. Her iki medresenin başkent dışında taşrada inşa edilmiştir. Bu durum bize medreselerin inşa edildikleri bölgede var olan eski mimari geleneğinin bir devamı olduğu gibi yerel mimarlar tarafından yaptırılmış olabileceğini de düşündürmektedir.

5.4. Medreselerin Plan Elemanları

Osmanlı öncesi ve Osmanlı dönemlerinde inşa edilen medreselerin yapısına bakıldığında avlu, eyvan, revak, dershane/mescit, türbe, talebe hücreleri, havuz/su kuyusu, çeşme, hela, merdiven gibi birimlerden oluşur. Ancak bu birimlerin her medresede olması gibi bir zorunluluk yoktur. Coğrafya ve iklim şartlarına bağlı olarak farklı plan şemalarında inşa edildikleri görülmektedir. Günümüze ulaşan vakfiyelerden hareketle medreselerin hangi birimlerden oluştuğunu da tespit etmek mümkündür. Hacı İvaz Paşa'nın 830/1427 tarihli vakfiyesinde Tavuk Pazarında bulunan İmâdiye Medresesi bir dershane, iki sofa ve 14 odadan oluşmaktaydı. İlim öğreten ve öğrenenlerin istifade etmesi ve orada ikamet etmeleri için yapıldığı belir-

tilen medresenin inşa gerekçesi vakfiyede açık bir şekilde ifade edilmiştir[3219]. İstanbul/Küçükçekmece Abdüsselam Medresesi'ne ait 931/1525 tarihli vakfiyede imaretin yanında yer alan medresenin 10 hücre, bir dershane ile hücre önlerinde sofaları ve ortasında fıskıyeli bir havuzu olan zemini parlak taşlarla döşeli bir avlu ile iki helasının olduğu yönünde bilgiler bulunmaktadır[3220].

Nurbanu Sultan'ın Üsküdar'da yaptırdığı külliyesine ait vakfiyesinde ilim ve maarifin şanına çok kıymet ve ehemmiyet verdiği, ehli ilmi halk arasında yükseltmek ve mümtaz kılmak istediği için, camiin kuzeyinde yaptırdığı medrese 19 hücreden oluşur. Bunun 15 odası ilim tahsil etmek isteyen talebelere, ikisi müide, en büyük hücreyi müderrisin talebeye ders okutmasına, hücrelerden birisi medresenin kapısını kilitlemek ve açmak için görevli bevvabın oturmasına tahsis etmiştir[3221]. Sultan III. Mustafa'nın 1764 tarihli vakfiyesinde İstanbul'da Laleli Külliyesi içerisinde bulunan medresesinin bir dershane ve dokuz hücreden[3222]; Sultan I. Abdülhamid'in 11 Ocak 1781 tarihli vakfiyesinde yaptırdığı medresede bir dershane, avlu ortasında yer alan şadırvan, iki katlı bir kütüphane ile her birinde iki kişi kalacak şekilde 21 adet kârgîr odadan[3223]; Kastamonu'nun Taşköprü ilçesinde Cami-i Kebir mahallesinde Ahmed Efendi tarafından inşa ettirilen medresenin 1321/1905 tarihli vakfiyesinde dershane, 14 odalı medrese ve kütüphaneden oluştuğu yazılıdır[3224]

Abdülaziz Bey (1850-1918) İstanbul Medreselerini meydana getiren birimler hakkında şu bilgileri aktarır: "*İstanbul medreselerinin ekserisi tek katlı kârgir yapılardır. Pek azı ahşaptır. Bir avlu çevresinde yer alan sıra odalarda ikişer talebe kalırdı. Ders vermek için büyükçe tek bir dershanesi vardı. Ayrıca yatılı talebelere mahsus çamaşırhane ve hamama benzer bir miğseli (gusülhanesi) bulunurdu. Çamaşırhane içinde büyük bir ocak ve kazan vardı. Her odada bir ocak yer alırdı. Odaların önündeki ahşaptan yapılmış yüksekçe yerlerin altına kışın odun kömür konur, yazın üstleri örtülerek gündüzleri orada oturulurdu. Medreselerin ortasında üstü sakaflı, etrafı musluklu büyük bir şadırvan bulunurdu*[3225]".

Alphonse de Lamartine ise Osmanlı medreselerin şu cümlelerle tarif eder: "Sürekli akan çeşmelerin şırıltılarını dinleyip, yüksek servilerin gölgelerinde serinleyen,

---

[3219] H.B. Öcalan-S. Sevim-D. Yavaş, *Bursa Vakfiyeleri I*, Bursa 2013, s.360

[3220] Ankara VGM Arşivi 747 nolu defterin 409. Sahife ve 278.sıra numarasında kayıtlı 931 tarihli vakfiye; Semavi Eyice, "Tarihte Küçükçekmece", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi 6-7*,1978, s.89-90.

[3221] Ankara VGM Arşivi 2113 Numaralı Defterin 281.Sayfa 50.Sırasında kayıtlı Nurbanu Valide Sultan'a ait 990/1582 tarihli Arapça vakfiye.

[3222] Ankara VGM Arşivi 642 numaralı defterin 1.sayfa 1.sırasında kayıtlı Laleli Sultan III. Mustafa Vakfına ait 1178/1764 tarihli vakfiye.

[3223] Bedriye Aylin Kartal, *Osmanlı Vakfiyelerinde Mimari Gerçekliğin İfadesi*, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2018, s.104.

[3224] A. Abdülkadiroğlu-Ü. A. Özsoy, *Taşköprü Vakfiyeleri*, Ankara 2005, s.123.

[3225] Ayrıntılı bilgi için bkz. Abdülaziz Bey, *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri Toplum Hayatı*, (Haz. K. Arısan-D. A. Günay), İstanbul 1995, s.76-77.

uzun mermer sütunların taşıdığı kemer altlarında medrese hocası ve öğrencilerinin barındığı odalar açılıyordu…[3226]".

5.4.1.Avlu

Medreselerin ortaya çıkışından itibaren vazgeçilmez unsurlarından birisi avludur[3227]. Üzeri ister kapalı ister açık bırakılsın medreselerin kare, dikdörtgen ya da sekizgen planlı bir avlu etrafında tasarlandıkları görülmektedir. Avlu, medreseyi meydana getiren birimleri bir araya toplar ve binanın bir bütün olarak çalışmasını sağlar. A. Kuran'ın ifade ettiği gibi üzeri açık avlunun sınırlarının revaklarla belirtildiği binanın iç düzenini kurduğu; kapalı yapılarda ise avlu yatay bir boşluk olmaktan çıkarak bir mimari mekân ifadesine kavuşur[3228]. Osmanlı öncesi Selçuklu ve Beylikler döneminde inşa edilen medreseler avlunun üzerinin açık ya da kapalı olduğu iki farklı plan şemasında inşa edilmişlerdir[3229]. Günümüze ulaşan örneklerden hareketle açık avlulu olanların kapalı olanlara göre daha fazla tercih edildiği görülmektedir. Kapalı avlulu medreselerde kare ya da kareye yakın dikdörtgen planlı avlunun üzeri ekseriyetle aydınlık fenerli bir kubbe ile örtülmüştür. Avluyu örten kubbe taşınma durumuna göre iki farklı şekilde uygulanmıştır. Kubbe ya doğrudan hücre duvarlarına ya da avlu etrafına yerleştirilmiş ayak ya da sütunlar üzerine oturmaktadır[3230]. XIX. yüzyıl sonuna kadar inşa edilen Osmanlı medreseleri birkaç örnek dışında genellikle açık avlulu olarak tasarlanmışlardır. Erken Osmanlı döneminde (1300-1500) inşa edilen Bursa Lala Şahin Paşa (1339)[3231], Bursa Murad Hüdavendigar (1385)[3232], Amasya Gümüş Hacı Halil Paşa (1413-1415)[3233] medreseleri kapalı avluludur[3234]. Katalog dâhilinde incelenen 58 medreseden iki tanesi (Bitlis Hatibiye ve Bitlis Gökmeydan Medreseleri) kapalı, geri kalan 56 medrese açık avluludur.

Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı döneminde inşa edilen medreselerde kare, kareye yakın dikdörtgen, dikdörtgen ve nadir de olsa sekizgen planlı avlulara rastlanılmaktadır. Selçuklu dönemi medreselerinde avlunun üzerinin örtülü olduğu yapılarda kare ya da kareye yakın dikdörtgen; açık avlulu yapılarda ise dikdörtgen

---

3226 Alphonse de Lamartine, *Osmanlı Tarihi,* (Çev. S. Bayram), C.1, 1991, s.78.

3227 Avlu için bkz. A. Çaycı, *age.,* s. 168-171.

3228 A. Kuran, *age.,* s. 132.

3229 A. Kuran, *age.,* s. 146.

3230 Tokat Yağıbasan (XII. yüzyıl ortaları), Niksar Yağıbasan (1157-1158), Konya Karatay Medresesi (1251), Konya İnce Minareli Medrese (1260-65), Çay Taş (1278-79), Kütahya Vacidiye Medreselerinde (1314-15) avlunun üzerini örten kubbe avlu beden duvarları; Isparta Atabey Ertokuş (1224), Konya Ali Gav (XIII. Yüzyıl ilk çeyreği), Divriği Turan Melik Darüşşifası (1228-29), Erzurum Yakutiye (1310), Erzurum Ahmediye Medreselerinde (1314) avlunun üzerini örten kubbe sütun ya da payeler tarafından taşınmaktadır.

3231 Y. Demiralp, *age.,* s. 26-29.

3232 Y. Demiralp, *age.,* s. 30-38.

3233 Y. Demiralp, *age.,* s. 55-62.

3234 Y. Demiralp, *age.,* s. 206.

planlı avlularla karşılaşırız. Avlunun dikdörtgen olması kapalı avlulu medreselere göre talebe hücrelerinin sayısının daha fazla olmasına imkân sağladığı gibi iki katlı olarak yapılmış örnekler de bulunmaktadır.

5.4.1.1. Kare Ya da Kareye Yakın Dikdörtgen Planlı Avlulu Medreseler

Efdalzade Medresesi, Üçbaş Hacı Hamza, Haseki Hürrem Sultan,, Süleymaniye Evvel, Süleymaniye Sani, Kızlarağası Mehmed Ağa, Zal Mahmut Paşa Üst, Bitlis Hatibiye Medresesi ve Bitlis Şerefiye medrese avluları kare ya da kareye yakın dikdörtgen planlıdır. Kahire'de bulunan Süleyman Paşa ve Sultan I. Mahmud Medreselerindeki avlular karedir[3235].

5.4.1.2.Dikdörtgen Planlı Avlulu Medreseler

Manisa Hafsa Sultan Darüşşifası (17.70x12.50 m.), Manisa Hafsa Sultan Medresesi, Diyarbakır Hadım Ali Paşa, Kastamonu Yakup Ağa Medresesi, Beşiktaş Sinan Paşa, Şehzade Medresesi, Edirnekapı Mihrimah Sultan (57.16 x 25,94 m.), Haydar Medresesi, Koca Sinan Paşa (14.53x10.90m.), Eyüp Cafer Paşa (16.10x11.30m.), Kütahya Rüstem Paşa (15.53x11.32m.), Gölmarmara Halime Hatun (22.26x12.25m.), Altımermer Nişancı Mehmet Bey, Kızlarağası Mehmed Ağa, Hafız Ahmed Paşa, Tekirdağ Rüstem Paşa, Zal Mahmut Pasa Fevkani Medresesi, Karagümrük Semiz Ali Paşa, Manisa Muradiye, Van Hüsrev Paşa, Eyüp Sokullu, Salis ve Rabi, Halıcılar Yavuz Sultan Selim, Soğukkuyu Cafer Ağa, Edirnekapı Mihrimah Sultan, Esekapı Hadım İbrahim Paşa, Üsküdar Şemsi Ahmet Paşa, Üsküdar Atik Valide, Edirne Selimiye Darû'l-hadis, Edirne Selimiye Dâru'l-kurrâ ve Gazanfer Ağa medreselerinde dikdörtgen planlı birer avluya sahiptir. Anadolu dışında ise Şam'da Süleyman Han Medresesi avlusu kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır[3236]. Ancak avluların tasarımında arazinin ve topografyanın yapısına uyulmasından dolayı düz zeminli bir avlu yerine kademeli bir avlu uygulamasının olduğu örnekler de mevcuttur. Bunun neticesinde hem avlu hem de revaklar kademeli olarak yapılmıştır. Hücre önlerine ise bu kademelenmeyi azaltmak için kesme taştan sofalar yapılmıştır. Süleymaniye Salis ve Rabi Medrese avluları bu şemada tasarlanmıştır.

5.4.1.3. Sekizgen Planlı Avlulu Medreseler

1500-1600 yıllarında inşa edilen medreseler içerisinde sekizgen planlı avluya sahip tek örnek İstanbul Rüstem Paşa Medresesi'dir. Bunun erken Osmanlı dönemindeki ilk uygulaması Amasya Kapı Ağası Medresesidir.

[3235] A. A. Bayhan, *agt.*, s. 136-138, 139-141.

[3236] G. Necipoğlu, *age.*, s. 300-310.

5.4.1.4. Yamuk Planlı Avlulu Medreseler

Medreselerin inşa edildiği arazinin şekline bağlı olarak kare, dikdörtgen, sekizgen yerine yamuk planlı avlularla da karşılaşılmaktadır. Katalog dahilinde incelenen örnekler içerisinde Kepenekçi Hoca Sinan, Üsküdar Atik Valide, Siyavuş Paşa ve Hadım Hasan Paşa medreseleri avluların tasarımı açısından diğer örneklerden farklı olup düzgün olmayan yamuk planlıdır. Bundan dolayı da hücrelerde aynı şekilde bu avlunun şekline uygun olarak konumlandırılmıştır. 1610 yılında inşa edilen Kuyucu Murad Paşa Medresesi avlusu da yamuk planlıdır[3237]. İncelenen örnekler içerisinde iç avlunun yanı sıra ***dış avlunun*** bulunduğu az sayıda örneklerle de karşılaşılmaktadır[3238]. Erken dönemde Edirne Saatli, Edirne Peykler ve Fatih Medreseleri iki avlulu olarak tasarlanmışlardır[3239].

Mimar Sinan'ın yapmış olduğu medreselerde çeşitli yenilikler denediği görülmektedir. Bunun en güzel örneklerine Süleymaniye Külliyesi içerisinde Evvel, Sani, Salis ve Rabi medreselerinde karşılaşılmaktadır. E. Egli Süleymaniye Külliyesini meydana getiren yapılar içerisindeki avlulara tasarım açısından ayrı bir önem verdiğini şu cümlelerle aktarır: *"Her bir bina içindeki avlular da Kuran'da, ölümden sonrası için vaad edilenleri sunmak istermişçesine, su ve vaha imgesini besleyen bahçe elemanlarıyla düzenlenmiştir[3240]"*. Plan şemaları benzer olmasına rağmen Salis ve Rabi Medreselerinin aralarında bir dış avlu bulunur. Her iki medresede bu dış avlunun iki tarafına simetrik olarak yerleştirilmiştir. Bu medreselerin ayrıca giriş önünde yer alan revakın batısında birer avlu daha bulunmaktadır. Bu yönüyle incelenen örnekler içerisinde üç avlulu iki örnek olması açısından önem taşımaktadır. Benzer uygulama Salis ve Rabi medreselerinde de görülmektedir. İç avlunun yanı sıra giriş önünde bir dış avluya yer verilmiştir. Avluların büyüklüğü ya da küçüklüğü hücre sayısı ile orantılıdır. Medrese avlusu ne kadar büyük olursa etrafına daha fazla hücre yerleştirmeye olanak sağlamaktadır.

İncelenen medreseler içerisinde avlu ekseriyetle toprak, taş ya da mermerle kaplanmıştır. Günümüzde çoğu medresenin avlusu taş kaplı olsa da birçoğunun özgün durumda içerisinde ağaç ve yeşil alan olan avlu-bahçe olarak tasarlanmış olmalıdır. Avluların birer bahçe olarak düzenlenmesinde temel nedenlerden birisi medresede okuyan talebelerin ve görevli personellerin yeşil alan ihtiyacını karşılamaktadır. Medreselerde daha az insanın bulunması ve daha az kişinin kullanmasından dolayı işlevsel bir tasarım olarak da yorumlanabilir. Bu bakımında İstanbul II. Bayezıd, Manisa Hafsa Sultan, Haseki Hürrem Sultan, Karagümrük Semiz Ali Paşa, Süleymaniye Evvel, Sani, Salis, Rabi, Tıp ve Mülazımlar, İsa Kapı Hadım

---

3237 A. V. Çobanoğlu, "Kuyucu Murad Paşa Külliyesi", *STAD*, S. 14, İstanbul 1998, s.37-43.

3238 Cafer Efendi'nin "*Risaliye Mimarriyye*" isimli eserinde iç avlu "*muhavvata-i dâhiliyye*", dış avlu "*muhavvata-i hariciye*" şeklinde kullanılmıştır. Bkz. A. Çaycı, *age.*, s. 168.

3239 Y. Demiralp, *age.*, s. 205.

3240 H. G. Egli, "Sinan: Ardışık Algılamaya Bir Örnek Süleymaniye Tabhanesi", *Mimarlık*, Yıl: 30, S.248, 1992, s. 25.

İbrahim Paşa, Halıcılar Yavuz Sultan Selim, Eyüp Zal Mahmut Paşa Alt, Siyavuş Paşa, Kılıç Ali Paşa, Edirne Darû'l-hadis ve Darülkurrra, Gazanfer Ağa Medreselerinin avluları topraktır. Süleymaniye Külliyesi içerisinde yer alan Evvel, Sani, Salis, Rabi ve Tıp Medreselerinin avluları toprak olup birer bahçe görünümündedir. XVI. yüzyıla tarihlenen ve Haliç'ten çizilen İstanbul Panoramasında Salis ve Rabi medreselerinin avlularında ağaçların olduğu görülür[3241]. Avlu ortalarında Selçuklu döneminden itibaren gördüğümüz havuz, şadırvan ya da su kuyusu bulunur. Kare, dikdörtgen, sekizgen planlı avluların etrafı genellikle bir, iki, üç, dört yönden revaklarla çevrilidir.

5.4.2. Revak

Revak, bir yapının önünde yer alan uzun kenarlarından biriyle bu yapıya bitişik, diğer uzun kenarı boyunca sütunların taşıdığı bir kemer dizisiyle dışa açılan üsttü kubbe, tonoz ya da çatıyla örtülü mekândır[3242]. Revaklar kapalı mekânlara geçişi sağladığı gibi, hava şartlarından korunarak açık alan ile bütünleşmiş dinlenme alanlarıdır[3243]. Medreselerde hücrelerin birbiri ile bağlantısı bulunmamaktadır. Her hücreye önlerindeki revaka açılan bir kapıdan ulaşılmaktadır. Revakların dış sofalı evlerde olduğu gibi hava ve gölge sağlayan yarı açık mekânlardır. Semra Ögel, oda-revak ilişkisini dikkate alarak Türk ev mimarisinde görülen dış sofalı plan şeması ile ilişkilendirir[3244]. Türk evinde de odalar birbirine değil doğrudan sofaya açılması yönünden benzerdir.

Revak Osmanlı öncesi Anadolu'da inşa edilen açık avlulu medreselerde yaygın iken; kapalı avlulu olan medreselerde fazla tercih edilmez. Anadolu'da Selçuklu ve Beylikler devrine tarihlenen Isparta Atabey Ertokuş, Konya İnce Minareli, Konya Karatay, Erzurum Yakutiye ve Erzurum Ahmediye medreseleri kapalı avlulu olup revaka yer verilmemiştir. Açık avlulu medreselerde avlunun etrafı genellikle iki, üç ya da dört yönden revaklarla çevrilidir[3245]. İncelenen örnekler içerisinde avlunun etrafı bir, iki, üç, dört ve sekiz yönden revaklarla çevrilmiştir. Buna karşılık birkaç örnekte revaksız olup az sayıda örnekte ise tek yöne eğimli bir sundurma ile karşılaşılır.

3241 M. And, 16. Yüzyılda İstanbul Kent-Saray-Günlük Yaşam, İstanbul 2015, s. 32-33.

3242 U. Tanyeli-M. Sözen, *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 2001, s. 202.

3243 A. Çaycı, *age.*, s. 165.

3244 S. Ögel, "Anıtsal, Mimari ve Konut Arasındaki İlişkiler Yönünden Sinan Yapılarına Bir Bakış", *Doğan Kuban'a Armağan*, İstanbul 1996, s. 54

3245 Seyitgazi Ümmühan Hatun (1220), Sivas İzzettin Keykavus Darüşşifası (1217-18), Antalya İmaret Medresesi (XIII. yüzyıl ilk yarısı), Akşehir Taş (1250), Sinop Süleyman Pervane (1262-63), Sivas Buriciye (1271-72), Sivas Gök (1271), Korkuteli Sinaneddin (1319-20), Karaman Hatuniye Medresesi (1381-82) 2; Diyarbakır Mesudiye (1199-1223), Konya Sırçalı (1242), Kayseri Hacı Kılıç (1249-50), Kayseri Sahibiye (1267-68), Tokat Gök Medrese (1277), Eğirdir Dündar Bey (1301-1302), Ermenek Tol (1339) 3; Diyarbakır Zinciriye (XII. Yy sonu-XIII. Yy başı), Kayseri Çifte, Kayseri Avgunlu (XIII. yüzyıl ilk yarısı), Kayseri Şeraceddin (1238-39), Kayseri Hunad Hatun (1237-38), Erzurum Çifte Minareli Medrese'de (XIII. yüzyıl sonları) avlunun etrafı 4 yönden revaklarla çevrilidir.

5.4.2.1. Tek Yönden Revakla Çevrili Örnekler

Avlunun etrafının tek yönden revakla çevrili olduğu medreseler genellikle tek sıra hücre dizisi olanlarda karşılaşılan bir uygulamadır. Katalogda incelenen Süleymaniye Darû'l-hadis, Süleymaniye Tıp ve Hadım Hasan Paşa medreselerinde hücrelerin önünde cephe boyunca uzanan tek yönden bir revak bulunur.

5.4.2.2. İki Yönden Revakla Çevrili Örnekler

Hücrelerin avlunun etrafına "L" ya da karşılıklı iki sıra halinde dizildiği medreselerde avluların etrafı iki yönden revakla kuşatılmıştır. Erken Osmanlı döneminde Afyon Gedik Ahmed Paşa, Bursa Ahmed Paşa, Tire Molla Arap, Bayındır Hacı Sinan, Tire Yavukluoğlu ve Seferihisar Düzce Hereke Köyü Medreselerinde avlunun iki kenarı revaklıdır. 1500-1600 yılları arasında inşa edilen yapılar içerisinde Nişancı Mehmed Bey, Eyüp Zal Mahmut Paşa Alt, Eyüp Zal Mahmut Paşa Üst, Üsküdar Şemsi Ahmet Paşa ve Tekirdağ Rüstem Paşa medreselerinde de revaklar iki yönlüdür. Kastamonu Yakup Ağa Medresesi'nde bulunan revak ise sonradan ilave edilmiştir. Mostar'da 965/1577-78 tarihinde inşa edilen Karagöz Bey Medresesi hücre önlerinde "L" formlu bir revak bulunur[3246].

5.4.2.3. Üç Yönden Revakla Çevrili Örnekler

İncelenen örnekler içerisinde en fazla tercih edileni avlunun üç yönden revakla kuşatıldığı uygulamadır. Erken Osmanlı Döneminde (1300-1500) tarihleri arasında inşa edilmiş İznik Süleyman Paşa, Bursa Murad Hüdavendigar, Bursa Yıldırım, Bursa Yeşil, Bursa Muradiye, Edirne Saatli, Fatih Sahn-ı Seman, Edirne Peykler, İnegöl İshak Paşa, İstanbul Davut Paşa, Amasya II. Bâyezîd, Amasya Ayas Ağa, İstanbul Atik Ali Paşa ve Bursa Gökdere medreselerinde avlunun etrafı üç yönden revakla çevrilidir.

Çalışma kapsamında ele alınan örnekler içerisinde Üçbaş Hacı Hamza, Gebze Çoban Mustafa Paşa, Manisa Hafsa Sultan, Haseki Hürrem Sultan, İstanbul II. Bâyezîd, Beşiktaş Sinan Paşa, Hadım İbrahim Paşa, Kütahya Rüstem Paşa, Halıcılar Yavuz Sultan Selim, Topkapı Kara Ahmet Paşa, Kadırga Sokollu Mehmed Paşa, Karagümrük Semiz Ali Paşa, Van Hüsrev Paşa, Üsküdar Atik Valide, Hafız Ahmed Paşa, Süleymaniye Evvel ve Sani, Edirnekapı Mihrimah Sultan, Soğukkuyu Cafer Ağa Medresesi ve Esekapı Hadım İbrahim Paşa medreselerinde avlunun etrafı üç yönden revaklıdır. 1610 yılında inşa edilen Kuyucu Murad Paşa Medresesi'nde avlunun üç tarafı revaklıdır[3247]. Cami ile ortak bir avluyu kullanan medreselerde revakların son cemaat yeri ile birleşmediği görülür. Eyüp Zal Mahmut Paşa Üst, Van Hüsrev Paşa, Kadırga Sokullu ve Lüleburgaz Sokullu medreselerinde revaklar caminin kuzeyindeki son cemaat revakı ile birleşmemektedir. Bu kısımlara birer

[3246] E. H. Ayverdi, *age.*, s. 232-233.

[3247] A. V. Çobanoğlu, *agm.*, s. 37-43.

adet yan giriş ve üzerine görevli odalarının yerleştirilmesinden dolayı son cemaat yer ile medrese revakları arasındaki bağlantı kopmuştur. Kadırga Sokullu Mehmed Paşa Medresesinde revakların güneyi birer duvarla kapatılmıştır.

5.4.2.4. Dört Yönden Revakla Çevrili Örnekler

Avlunun etrafının dört yönden revaklarla kuşatıldığı örnekler Erken Osmanlı döneminde Bursa Subaşı Eyne Bey, Merzifon Çelebi Sultan Mehmed, Manisa Sinan Bey, İstanbul Sümbüllü Koca Mustafa Paşa ve Edirne II. Bâyezîd medreselerinde uygulanmıştır. Çalışma kapsamında ele alınan yapılar içerisinde Haseki Hürrem Sultan, Beşiktaş Sinan Paşa, Gevher Sultan, İstanbul Şehzade, Haseki Hürrem Sultan, Topkapı kara Ahmed Paşa, Eyüp Sokullu, Kılıç Ali Paşa, Üsküdar Mihrimah Sultan, Manisa Muradiye, Divanyolu Koca Sinan Paşa, Gazanfer Ağa, Kızlarağası Mehmed Ağa, Edirne Selimiye Darû'l-hadis ve Edirne Selimiye Dârü'l-kurrâ medreselerinde benzer uygulama görülür. Anadolu dışında Kahire'de Süleyman Paşa ve I. Mahmud Medreselerinde avlunun dört tarafı kubbeli revaklarla çevrilidir[3248]. Beşiktaş Sinan Paşa, Topkapı Kara Ahmet Paşa ve Edirnekapı Mihrimah Sultan medreseleri cami ile ortak bir avlu etrafında yer almalarından dolayı revaklar son cemaat yeri ile birleştirilmiştir.

5.4.2.5. Sekiz Yönden Revakla Çevrili Örnekler

Avlunun etrafının sekiz yönden revaklarla çevrildiği iki örnek bulunmaktadır. Bunlardan ilki Amasya Kapı Ağası Medresesi, diğeri ise İstanbul Cağaloğlu Rüstem Paşa Medresesidir.

5.4.2.6. Avlunun Revaksız Olduğu Örnekler

İncelenen örnekler içerisinde az sayıda örnekte avluda revaka yer verilmemiştir. Beylikler dönemine tarihlenen Beçin Ahmet Gazi (1375)[3249], Manisa İshak Çelebi (1378)[3250], Beçin Kara Paşa (XIV. yüzyıl sonları-XV. yüzyıl başları), Beçin Yelli (XV. yüzyıl başları), Kastamonu İsmail Bey (1475)[3251], Kahramanmaraş Taş (XVI. yüzyıl başları); Erken Osmanlı döneminde Bursa Lala Şahin Paşa (1330)[3252], Hacı Halil Paşa ve Suluova Kasım Bey Medreseleri revaksız olarak tasarlanmıştır. Katalog kapsamında incelenen Bitlis Hatibiye, Bitlis Şerefiye, Manisa Hafsa Sultan Darüşşifası, Diyarbakır Hadım Ali Paşa, Eyüp Cafer Paşa ve Gölmarmara Halime Hatun medreselerinin avluları revaksızdır. Kepenekçi Hoca Sinan Medresesi büyük oranda yıkıldığı için avlusunun revaklı olup olmadığı konusunda kesin bir bilgimiz

---

[3248] A.A. Bayhan, *agt.*, s. 136-138, 139-141.

[3249] A. Arel, "Menteşe Beyliği Devrinde Beçin Şehri", *Anadolu Sanatı Araştırmaları*, S. I, 1968, s.76.

[3250] H. Acun, *age.*, s.310-319.

[3251] O. Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul 1999, s.207.

[3252] Y. Demiralp, *age.*, s. 21-25.

bulunmamaktadır. Diyarbakır Hadım Ali Paşa Medresesi'nde revak yerine her hücrenin önüne birer eyvan yerleştirilmiştir. Siyavuş Paşa ve Gölmarmara Halime Hatun medreselerinde hücre önlerine tek yöne eğimli birer sundurma eklenmiştir.
Revaklar avlu zemininden bir kademe yükseltilmiştir. Bu uygulama Haseki Hürrem Sultan, Beşiktaş Sinan Paşa Kütahya Rüstem Paşa, Halıcılar Yavuz Sultan Selim, Edirnekapı Mihrimah Sultan Medresesi, Esekapı Hadım İbrahim Paşa, Üsküdar Şemsi Ahmet Paşa, Soğukkuyu Cafer Ağa, Gazanfer Ağa, Üsküdar Atik Valide Medresesi, İstanbul Cağaloğlu Rüstem Paşa, Edirne Selimiye Darû'l-hadisve Edirne Selimiye Dârü'l-kurrâ medreselerinde görülür.

5.4.3. Hücreler

Hücre ya da odalar medrese görevlileri ile talebelerin kalması için inşa edilmiş mekânlardır. Osmanlı öncesi dönemde inşa edilmiş medrese yapılarına bakıldığında hücrelerin ekseriyetle iki kanat üzerine yerleştirildiği görülmektedir. Giriş cephelerinde medrese görevlilerinin kalması için yerleştirilmiş hücreler bulunur. Girişin karşısında ise ortada ana eyvan iki yanda ise kubbe ile örtülü müderris odası ve kütüphane yer alır.
İncelenen örnekler içerisinde gerek teftiş raporlarında gerekse yapılara ait vakfiyelerde hücrelerde birer kişinin kaldığı anlaşılmaktadır. E. H. Ayverdi ise Sultanlar tarafından inşa edilen medreselerde her hücrede bir öğrencinin kalmasının bir gelenek haline geldiğini ifade eder[3253]. Vakfiyelerde hücrelerin kimlere tahsis edildiği ve nasıl kullanılması gerektiği yönünde bilgiler bulunmaktadır. Bursa Yıldırım Medresesi'nde 20 odalı olup her oda da birer talebe kalırken; Bursa Yeşil Medrese 13 odalı olup 13 öğrenci[3254], Fatih Sultan Mehmed'in yaptırdığı Semaniye medreseleri 19 hücreli olup bunlardan biri müderrise, biri muide ikisi hizmetliye geri kalan 15 hücre ise 15 talebeye; Edirne II. Bâyezîd Medresesi 18 hücreli olup 18 talebeye tahsis edilmiştir[3255]. bu durum bize her hücrede bir kişinin kaldığını göstermektedir. Ancak XVIII-XX. yüzyıla ait hem medrese nüfus defterlerinde hem de 1914 tarihli İstanbul Medreselerini konu alan teftiş raporlarına bakıldığında talebe sayının giderek arttığı bazı örneklerde sayının iki katına çıktığı görülür.Bu durum medreselerdeki bozulmayı da göstermektedir. Talebe sayısının artması, eğitim kalitesinin düşemesi, adam kayırma, rüşvet, yolsuzluk gibi nedenlerle medreselerde okuyan talebelerin kısa sürede devletin çeşitli kademelerinde görev almasını da kolaylaştırmıştır.
Hoca Mahmud b. Kemal el-Akhisârî'ye ait vakfiyede medresenin 12 oda ve bir dershaneden meydana geldiği, bu odalardan on tanesi talebeye, biri bevvaba ay-

[3253] E. H. Ayverdi, Osmanlı Mimarisinde Çelebi Mehmed ve II. Sultan Murad Devri II, İstanbul 1972, s. 95.
[3254] E. H. Ayverdi, *age.*, s. 95.
[3255] T. Gökbilgin, XV. Ve XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası Vakıflar-Mülkler-Mukataalar (Vakfiyeler), İstanbul 2007, s.93.

rılmış, diğer hücrenin ise mahzen olarak kullanılması şart koşulmuştur[3256]. Sultan III. Mustafa'nın 1764 tarihli vakfiyesinde, İstanbul'daki Laleli külliyesi içerisinde bulunan 9 hücre ve bir dershaneden oluşan medresesinin her hücresinde ikişer kişinin kalacağı belirtilmiştir[3257].

Hücrelerin sayısı yapıdan yapıya değişiklik göstermektedir. Bu değişiklik avlunun büyük ya da küçük olmasıyla da bağlantılıdır. Katalog kapsamında incelenen örnekler içerisinde Birgi Birgivi Darû'l-hadis Medresesi yedi; Kastamonu Yakup Ağa Medresesi sekiz; Tekirdağ Rüstem Paşa, Bitlis Şerefiye ve Eyüp Cafer Paşa Medreseleri dokuz; Diyarbakır Hadım Ali Paşa, Cafer Paşa, Gölmarmara Halime Hatun Medresesi 10; Efdalzade ve İsa Kapı Hadım İbrahim Paşa Medresesi 11; Beşiktaş Sinan Paşa ve Şemsi Ahmed Paşa 12; Eyüp Zal Mahmut Paşa Üst Medrese 13, Siyavuş Paşa Medresesi 14; Semiz Ali Paşa ve Gazanfer Ağa Medresesi 15; Haseki, Üsküdar Mihrimah, Kadırga Sokullu, Topkapı Kara Ahmed Paşa, Gevher Sultan, Divanyolu Koca Sinan Paşa Medresesi 16 hücre; Kılıç Ali Paşa Medresesi 17, Halıcılar Yavuz Sultan Selim, Şehzade ve Edirnekapı Mihrimah Sultan 19 hücre; İstanbul Bâyezîd Medresesi 20 ve Eyüp Sokullu Medresesi 22 hücrelidir.

Hücrelerin avlu etrafındaki dizilişleri değişiklik göstermektedir. İncelenen medreseler içerisinde avlunun iki kenarına karşılıklı olarak yerleştirilen örnekler içerisinde Eyüp Sokullu Medresesi'nde hücreler uzun kenarlar üzerindedir. Kısa kenarlardan biri dershane, diğeri ise tuvalet mekanına geçiş vermektedir. Edirnekapı Mihrimah Sultan'da hücreler avlunun iki tarafına dizilmiştir. Burada ise kuzeydeki uzun kenar üzerinde hücre yerine revaka yer verilmiştir. Avlunun güneyinde ise cami bulunur.

Hücrelerin avlunun üç tarafına "U" şeklinde dizildiği Haseki Hürrem Sultan, Üsküdar Mihrimah Sultan, Semiz Ali Paşa, Edirne Darû'l-hadisve Dâru'l-kurrâ, Divanyolu Koca Sinan Paşa, Gevher Sultan, Gazanfer Ağa ve Manisa Muradiye medreselerinde giriş cephelerinde hücrelere yer verilmemiştir. Ancak Cami ile ortak bir avluyu kullanan "U" planlı medreselerde giriş cephelerinde Beşiktaş Sinan Paşa, Lüleburgaz ve Kadırga Sokullu, Van Hüsrev Paşa medreselerinde kuzey cephelerinde hücreler bulunmaktadır.

Köşe Hücreleri: Köşelerde yer alan hücrelere ekseriyetle tonozlu ya da düz tavan örtülü bir geçitten ulaşılmaktadır. Osmanlı medreselerinde hücreler avlunun iki, üç, dört ve sekiz kenarına dizildikleri görülmektedir. Hücrelerin avlunun etrafına "L" şeklinde dizildiği medreselerde bir; "U" şeklinde dizildiği medreselerde iki; hücrelerin avlunun etrafına dört yönden dizildiği örneklerde ise dört köşe hücresi bulunur. Köşe hücreleri cephe düzeni açısından iki cepheli olması ve cephelerden

---

[3256] M. Hızlı, Mahkeme Sicillerine Göre Osmanlı Klasik Dönemi Bursa Medreselerinde Eğitim-Öğretim, Bursa 2012, s.31.

[3257] 642 numaralı defterin 1.sayfa 1.sırasında kayıtlı Laleli Sultan III. Mustafa Vakfına ait 1178/1764 tarihli vakfiye.

her ikisine de pencere açılmış olmasından dolayı aydınlık ve ferah birer hücre olmasına olanak sağlanmıştır.

Üçbaş Hacı Hamza, Manisa Hafsa Sultan, Kastamonu Yakup Ağa II, Altımermer Nişancı Mehmet Bey, Tekirdağ Rüstem Paşa, Hafız Ahmed Paşa, Hadım İbrahim Paşa Medresesi'nde bir; Efdalzade, Haseki Hürrem Sultan, Halıcılar Yavuz Sultan Selim, Üsküdar Mihrimah, Beşiktaş Sinan Paşa, Soğukkuyu Cafer Ağa, Eyüp Cafer Paşa, Topkapı Kara Ahmed Paşa, Van Hüsrev Paşa, Zal Mahmut Pasa Fevkani, Karagümrük Semiz Ali Paşa, Üsküdar Şemsi Ahmet Paşa, Manisa Muradiye, Gevher Sultan, Gazanfer Ağa ve Divanyolu Koca Sinan Paşa medreselerinde iki köşe hücresi bulunur. Köşe hücrelerine genellikle ince uzun bir koridordan geçilerek ulaşılmaktadır. Koridorun bulunmadığı İstanbul II. Bâyezîd, Diyarbakır Hüsrev Paşa, Hadım Ali Paşa, Beşiktaş Sinan Paşa ve Üsküdar Atik Valide medreseleri gibi az sayıdaki örnekte hücrelere doğrudan bir kapı ile ulaşılmaktadır.

Görevli ve Hizmetli Odaları: Medreselerde görevli ya da hizmetli odalarının varlığını vakfiyelerden öğrenmekteyiz. Vakfiyelerde yer alan bilgilerden müderrise muîd, bevvâb, ferraş, kayyıma birer oda ya da lojman tahsis edilmiştir. Bu durum her medresede olması gereken bir zorunluluk değildir.

Fatih Sultan Mehmed'in yaptırdığı Semaniye medreselerinde 19 hücreli olup bunlardan biri müderrise, biri muide ikisi hizmetliye geri kalan 15 hücre ise 15 talebeye ayrılmıştır. Hoca Mahmud b. Kemal el-Akhisârî'ye ait vakfiyede 12 odadan on tanesi talebeye, biri bevvaba tahsis edilmiştir[3258].

Edirnekapı Mihrimah Sultan, Eyüp Sokullu, Kadırga Sokullu ve Lüleburgaz Sokullu medreselerinde görevli odaları bulunur. Lüleburgaz ve Kadırga Sokullu medreselerinde avlu yan giriş kapıları üzerinde fevkanî olarak düzenlenmiş birer oda görevlilere; Fatih'teki Mesih Ali Paşa Camii'nde görülmektedir. Eyüp Sokullu Medresesinin kuzeybatısında yer alan iki hücre hizmetlilerin kalması için ayrılmıştır. Süleymaniye Külliyesi içerisindeki Evvel ve Sani medreselerinin kuzeybatısında müderrislerin kalması için birer lojman binası yapılmıştır.

Hücrelerin aydınlatılması ve havalandırılması avluya ya da dışarıya bakan cephelerine yerleştirilmiş farklı sayıdaki ***pencerelerle*** sağlanmıştır. Selçuklu dönemi medreselerine bakıldığında cephelerde fazla pencere açıklığı olmadığı görülmektedir. Her hücrenin ekseriyetle saçak seviyesine yakın yerlere konumlandırılmış mazgal formlu birer penceresi bulunmaktadır. Kırşehir Cacabey, Çay Taş ve Kayseri Kölük Medreseleri örnek olarak verilebilir. Isparta Atabey Ertokuş ile Niksar Yağıbasan medreselerinde hücre giriş kapıları üzerinde birer pencere bulunur. Erzurum Yakutiye Medresesinde üst örtüye açılmış küçük kare formlu açıklıklarla hücrelerin aydınlatılması sağlanmıştır. Osmanlı öncesi dönemdeki medrese hücreleri aydınlatan ve dışa açılan mazgal formlu pencerelerinin normal boyutlarda tasarlanması

[3258] M. Hızlı, Mahkeme Sicillerine Göre Osmanlı Klasik Dönemi Bursa Medreselerinde Eğitim-Öğretim, Bursa 2012, s.31.

erken dönem Osmanlı medreselerinde görülmeye başlar[3259]. Selçuklu ve Beylikler döneminde zaman içerisinde yapılan restorasyonlar sırasında hücrelere büyük boyutlu pencerelerin açıldığı görülmektedir.

Katalog dâhilinde incelenen medreselerde her hücrenin dışarıya açılan farklı sayıda pencerelerin olduğu görülmektedir. Medreseden medreseye pencere düzenlemesi değişiklik göstermektedir. Tek alt, tek üst, tek alt-tek üst, iki alt-bir üst, iki alt-iki süt gibi farklı tasarımlar görülmektedir. Alt pencereler genellikle dikdörtgen formlu düz atkı taşlı, üst pencereler ise sivri kemerli ve alçı şebekelidir.

Oda içlerinde ocak, dolap, raf nişlerine yer verilmiştir. Dolap ve nişlerin sayısı değişiklik gösterse de her hücrede bir ocak bulunur.

Hücrelerin zemini kare ya da altıgen tuğlalarla kaplıdır. Manisa Hafsa Sultan, Cafer Paşa ve Süleymaniye Tıp medreselerinin hücrelerinde zemin 0.29x0.29 m. ölçülerinde ***kare tuğlalarla*** kaplanmıştır. Tuğlaların aralarında 2.5 cm. kalınlığında derz bulunmaktadır. Şehzade, Beşiktaş Sinan Paşa, Manisa Muradiye, Eyüp Sokullu, Esekapı Hadım İbrahim Paşa, Üsküdar Şemsi Ahmet Paşa, Soğukkuyu Cafer Ağa, Üsküdar Şemsi Ahmet Paşa, Edirne Selimiye Darû'l-hadis, Edirne Selimiye Dârü'l-kurrâ, Siyavuş Paşa, Gevher Sultan ve Divanyolu Koca Sinan Paşa medreselerinin hücre zemini ***altıgen*** tuğlalarla kaplıdır.

Kütüphane/Kitaplık: Çalışma kapsamında incelenen medrese yapıları içerisinde bağımsız bir kütüphane yapısı bulunmamaktadır[3260]. Her ne kadar bağımsız bir kütüphane bulunmasa da dershane ya da hücrelerden birisi kitapların muhafazası için kullanılmış olmalıdır. Vakfiyelerde, medreseye müderris ve talebelerin faydalanması için çeşitli kitaplar vakfedildiği gibi kitaplardan sorumlu bir hafız-ı kütübün görevli olarak tayin edilmiş olması da bu durumu teyit etmektedir[3261].

Osmanlı döneminde Bursa'da Eyne Bey Subaşı Medresesinin üst katında müstakil bir kütüphane bulunmaktaydı[3262]. Eyne Bey'in Balıkesir'deki medresesinde kurduğu kütüphaneye hafız-kütüp tayin edilmesinden burada da bir kütüphane olduğu anlaşılır[3263]. II. Murad'ın Edirne'de Tuna nehri kenarında yaptırdığı 833/1430 tarihinde inşa ettirdiği Darû'l-hadis medresesinde müderris ve talebelerin faydalanması için 71 cild fıkıh, hadis, tefsir ve diğer ilimlere dair kitaplar vakfetmiştir[3264].

[3259] Y. Demiralp, *age.*, s. 195.

[3260] Y. Demiralp, Süleyman Subaşı, Subaşı Eyne Bey, Bursa Murad Hüdavendigar ve Edirne II. Bâyezîd Medreselerinde bazı mekanların farklı tasarlanmasından dolayı içlerinde kütüphane olabileceğini söyler. Bkz. Y. Demiralp, *age.*, s. 229-230.

[3261] İ. H. Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri, Ankara 1969, s. 232.

[3262] E. H. Ayverdi, İstanbul Mimari Çağın Menşei Osmanlı Mimarisinin İlk Devri 630-805 (1230-1402) I, İstanbul 1966, s.444; İ. E. Erünsal, Türk Kütüphane Tarihi II Kuruluşundan Tanzimat'a Kadar Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri, Ankara 1991, s.7; A. Denknalbant Çobanoğlu, "Kütüphane", TDVİA, C. XXVII, Ankara 2003, s.23; İ. Erünsal, "Osmanlılarda Kütüphane ve Kütüphane Geleneği", Osmanlı, C. XI, Ankara 1999, s.699.

[3263] İ. E. Erünsal, *age.*, s.7.

[3264] Medreseye vakfedilen kitaplar için bkz. M. Bilge, *age.*, s. 142, 231

Medreseye vakfettiği kitapların 1489/1491 tarihli muhasebe kaydında günlük iki akçe alan Sinan adlı bir hafız-ı Kütüp görevlendirilmiştir[3265]. Umur Bey'in 843/1440 tarihli vakfiyesinde Bergama'da inşa ettirdiği medreseye müderris ve talebelerin faydalanması için bazı kitaplar, Bursa'daki camiine gelen cemaatin faydalanması için ise 33 cild Türkçe kitap vakfetmiştir. Bu kitapların medrese ve camiden dışarı çıkarılmaması şart koşulmuştur[3266]. Ayrıca camide görevli müezzinin aynı zamanda hafız-ı kütüp olarak görev yaptığı ve bunun için bir akçe ücret alacağı belirtilmiştir[3267].

II. Murad devri vezirlerinden Saruca Paşa 846/1442-43 yıllarında Gelibolu'daki medresesinde talebelerin faydalanması için 18 ciltten oluşan ders kitapları vakfetmiştir. Bu kitapların korunması için bir de hafız-ı kütüp görevlendirmiştir [3268]. Üsküp'te İsa Bey'in 848/1445 yılında inşa ettirdiği medresede bir kütüphane kurdurduğu bilinmektedir[3269]. Hüseyin Hüsameddin, Hızır Paşa'nın 860/1465-66 tarihinde Amasya yaptırdığı medresenin yanında bir kütüphane kurduğu ve hafız-ı kütübe bir akçe ücret verildiğini yazar[3270]. Fatih Sultan Mehmed'in 877-878/1472-73 tarihli vakfiyesinde dört medreseye vakfedilen kitaplardan sorumlu hafız-ı kütübe beş akçe yevmiye verileceği şart koşulmuştur[3271].

Fatih devri vezir-i azamlarından Mahmud Paşa'nın 878/1473-74 tarihli vakfiyesinde İstanbul, Edirne/Hasköy'deki medreselerine Tefâsir, Ehâdis, Usûl-ı Hadîs, Usûl-ı Fıkıh, Kütüb-i Mantık, Kütüb-i Hikmet gibi çok sayıda kitap vakfettiği ve görevli olan hafız-ı kütübe günlük beş akçe ücret verildiği vakfiyesinden anlaşılmaktadır[3272]. İshak Çelebi'nin 914/1508 tarihli vakfiyesinde Yugoslavya'nın Manastır şehrinde yaptırdığı 10 hücreli medreseye tefsir, fıkıh, lügatten oluşan 275 cild kitap ile üç Kuran-ı Kerim ve cüzlar vakfetmiştir[3273].

Çalışma kapsamında incelenen medreselerin içlerinde birer kütüphane bulunduğu vakfiyelerinden anlaşılmaktadır. Vakfiyelerde medreseye vakfedilen kitapların

---

3265 İ. E. Erünsal, *age.*, s. 8.

3266 Umur Bey'in Bursa'da camisi üzerinde yer alan taş vakfiyede bu durum "…. Varsa ve Tekûr Bınarındaki üç hissem ki benümdür ve bağlarum ve bahcalarum ve ekin yerlerim ve kafirlerim bu mezkûrları bu cami'e vakfettim ve kitapların tafsille vakfitdim ammâ camiden taşraya çıkmaya…." cümleleri ile ifade edilmiştir. Bkz. E. H. Ayverdi, Osmanlı Mimarisinde Çelebi Mehmed ve II. Sultan Murad Devri II, İstanbul 1972, s.339. Ayrıca bkz. İsmail E. Erünsal, Türk Kütüphaneleri Tarihi II: Kuruluştan Tanzimat'a Kadar Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri, Ankara 1991, s. 9-11; İsmail E. Erünsal, "Umur Bey Kütüphanesi", TDVİA, C. XLII, Ankara 2012, s.159-160; Murat Yüksel, "Kara Timurtaşoğlu Umur Bey'in Bursa'da Vakfettiği Kitaplar ve Vakıf Kayıtları", Türk Dünyası Araştırmaları, XXXI, 1984, s. 134-147.

3267 İ. E. Erünsal, *age.*, s. 10.

3268 İ. E. Erünsal, *age.*, s. 13.

3269 İ. E. Erünsal, *age.*, s. 9. VGMA,632/8

3270 İ. E. Erünsal, *age.*, s. 23

3271 İ. E. Erünsal, *age.*, s. 24.

3272 S. Ünver, "Mahmud Paşa Vakıfları ve Ekleri", *VD*, s. IV, Ankara 1958, s. 65-76; Ö. L. Barkan-E. H. Ayverdi, *age.*, s. 42-45.

3273 İ. A. Yüksel, age., s. 333.

yanı sıra bunlardan sorumlu hafız-ı kütübün de görevli personeller arasında bulunmasından anlaşılmaktadır. Mevcut bilgilerden hareketle Gebze Çoban Mustafa Paşa, Barbaros Hayreddin Paşa, İstanbul Rüstem Paşa, Tekirdağ Rüstem Paşa, İstanbul İbrahim Paşa, Mihrimah Sultan, Şehzade Mehmed, Eyüp Sokullu, Kadırga Sokullu, Semiz Ali Paşa ve Süleymaniye medreselerinde kütüphane bulunur.
Efdalzâde Ahmed Çelebi, İstanbul'da yaptırdığı medresesine 42 cilt eser vakfetti ve bunlardan sorumlu bir akçe günlük ücret verilen bir hafız-ı kütüb görevlendirmiştir[3274]. Gebze'de Çoban Mustafa Paşa'nın külliyesi içerisindeki 165 ciltten oluşan bir kütüphane kuruduğu, burada görevli hafız-ı kütübün günlük üç akçe ücret aldığı vakfiyesinde geçmektedir[3275]. Eyüp Sokullu Mehmed Paşa Medresesi'ne ait 976/1568 tarihli vakfiyede medreseye vakfedilen kitapların türbe içerisinde bulunan dolaba konulduğu belirtilmiştir[3276]. Benzer uygulama Divanyolundaki Koca Sinan Paşa külliyesinde de görülmektedir. Sinan Paşa'nın medreseye vakfettiği kitapların türbesinde bulunduğu ve hafız-ı kütübe sekiz akçe ücret verildiği vesikalardan anlaşılmaktadır[3277]. Şeyhülislam Zekeriya Efendi'nin medreseye vakfettiği kitaplar Eyüp Sokullu ve Koca Sinan Paşa'da olduğu gibi türbesinde muhafaza edilmekteydi[3278]. Bazı vakfiyelerde ve arşiv vesikalarında camilerde de kütüphane kurulduğu bilinmektedir. Manisa Hafsa Sultan Camii[3279], Eyüp Zal Mahmud Paşa, Manisa Muradiye Camii[3280], Üsküdar Atik Valide Camii[3281], Cerrah Mehmed Paşa Camii'nde kütüphaneler kurulmuştur. Zal Mahmut Paşa kütüphanesinde görevli hafız-ı Kütüp 15 akçe 1713 tarihli bir vesikada geçmektedir[3282]. Cerrah Mehmed Paşa'nın aynı semte inşa ettiği camisi içerisinde bulunan kütüphanesi yol aşırı karşısında yer alan Gevher Sultan Medresesi'ndeki müderris ve talebelerin faydalanmaları için yapılmış olmalıdır[3283]. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın vakfiyesinde medrese dershanesinin dolaplarının aynı zamanda kitapların muhafaza edildiği bir kütüphane olduğu anlaşılmaktadır[3284].

3274 Ö. L. Barkan-E. H. Ayverdi, *age.*, s. 172.

3275 İ. E. Erünsal, *age.*, s. 41.

3276 İ. E. Erünsal, *age.*, s. 48-49.

3277 İ. E. Erünsal, *age.*, s. 50.

3278 "….Vâkıfın türbesine vaz edilen Vâkıf kitapları muhafaza edecek olan zata her gün üç dirhem tayin edüp haftada iki gün kitapların sandukasına açıp vereceği kitap kıymetine müsavi belki de bazı nüshalar zayi olduğunda onun yerine başka birini satın alıp takımı ikmâl edilecek derecede kıymetli, daha yüksek bir rehin aldıktan sonra talebeye istediği kitabı verecektir". Bkz. Ankara VGM arşivinde bulunan 571 nolu defterin 161. sayfa 65. sırasında kayıtlı Bayramzade Şeyhülislâm Zekeriya Efendi'nin 1002/1593-94 tarihli vakfiyesi.

3279 1658 tarihli defterde camii içinde kurulmuş kütüphanede 311 cilt kitap bulunduğu kayıtlıdır. Bkz. İ. Parmaksızoğlu, "Manisa Kütüphaneleri", *TKDB*, S. VIII/1, 1959, s.18.

3280 İ. Parmaksızoğlu, *agm.*, s.19.

3281 Burada görevli hafız-ı kütüp günlük 3 akçe ücret almaktaydı. Bkz. İ. E. Erünsal, *age.*, s. 50.

3282 İ. E. Erünsal, *age.*, s. 52.

3283 İ. E. Erünsal, *age.*, s. 53.

3284 641 numaralı müstakil defterin 91. Sahife ve 10. Sırasında kayıtlı Merzifonu Kara Mustafa Paşa'nın 1092 tarihli zeyli vakfiyesi.

5.4.4.Dershane

Medreseyi oluşturan önemli birimlerden birisi de dershane mekânıdır. Dershane binası bazı örneklerde hem dershane-mescit hem de sadece dershane olarak kullanılmaktadır. Bunun en önemli kanıtı hem vakfiyelerde geçen bilgiler hem de dershane içerisinde kıble eksenine konumlandırılmış mihrabın varlığıdır.

Selçuklu dönemi medreselerinde ana eyvan olarak adlandırılan ve ekseriyetle giriş aksına yerleştirilmiş mekân yazlık dershane bulunur. Bazı örneklerde ise kıble eksenine yerleştirilmiş bir mihrabın olması dershanenin aynı zamanda mescid olarak kullanıldığını da göstermektedir. Aynı uygulama Osmanlı döneminde de görülmektedir. Dershanenin her zaman mescit olarak düzenlenmediği, mihrapsız ve dershanesi olmayan uygulamalardan anlaşılmaktadır.

Selçuklu dönemi medreselerinde mescit uygulaması üç farklı şekilde karşımıza çıkmaktadır. Birincisi ve en yaygın olanı eyvanlardan birisinin ibâdet amaçlı tasarlanmış olmasıdır. Boyalıköy, Konya Ali Gav, Kırşehir Cacabey (1272-1273), Çay Taş (1278-79), Tokat Gök, Erzurum Ahmediye, Sırçalı, Isparta Ertokuş (1224) ve Antalya Karatay Medreselerinin ana eyvanlarında; Kayseri Şeraceddin (1238-39) ile Erzurum Yakutiye Medresesi'nde (1310) yan eyvanında mihrap bulunur[3285]. İkincisi eyvanların dışında medrese içerisindeki mekânlardan birisi mescit olarak kullanılmıştır. Medrese girişlerinin yanlarında yer alan odalardan birinin mescit olduğu yapılar Sivas Buruciye (1271-72), Sivas Gök (1271) ve Erzurum Çifte Minareli (XIII. yüzyıl sonları) medreseleri örnek olarak verilebilir. Üçüncüsü ise medreseye bitişik ancak bağımsız olarak tasarlanmış mescit uygulamasıdır. Konya/Akşehir Taş (1250) ve Konya İnce Minareli medreselerinde olduğu gibi.

Erken Osmanlı döneminde inşa edilen medreselerde bağımsız mescit uygulaması ile de karşılaşılmaktadır. Tıpkı Selçuklu döneminde olduğu gibi dershanelerin mescit olarak kullanıldığı içlerinde bulunan mihraplardan anlaşılmaktadır[3286]. Y. Demiralp, erken dönem Osmanlı medreseleri ile ilgili 36 yapı üzerinde yaptığı araştırmada 11 tanesinde kapalı dershane, sekiz tanesinde ana eyvanın mescit olarak kullanıldığını tespit etmiştir. Bursa Lala Şahin Paşa (1330)[3287], Bursa Yeşil, Bursa Muradiye, Manisa Sinan Bey, Suluova Kasım Bey, Afyon Gedik Ahmed Paşa, Bursa Ahmed Paşa ve Bursa Gökdere medreselerinde eyvan mescit olarak kullanılmıştır. Subaşı Eynebey, Fatih, Amasya II. Bâyezîd ve Amasya Kapıağası medreselerinde kapalı dershane aynı zamanda mescit görevi görmektedir. Edirne Saatli ve Peykler medreselerinde hem dershane hem de eyvan mescittir[3288].

Osmanlının erken döneminde başlangıçta bir eyvan şeklinde tasarlanan dershaneler XV. yüzyıl sonlarına doğru kapalı dershaneye dönüştürülmüştür. Anadolu

---

[3285] A. Kuran, *age.*, s. 135.
[3286] Y. Demiralp, *age.*, s. 225.
[3287] Y. Demiralp, age., s. 21-25
[3288] Y. Demiralp, age., s. 226.

Selçuklu ve Beylikler devri medreselerinde görülen ana eyvan uygulaması Osmanlı döneminde de görülmektedir. Ancak üst örtü itibariyle tonozun yerini kubbe almış, akabinde kubbeli eyvanın yerini kapalı dershane almıştır[3289].

Selçukluda tonoz örtülü olan ana eyvanlar erken Osmanlı döneminde Bursa'da Yıldırım Bâyezîd tarafından inşa edilen Yıldırım Medresesi ile birlikte kubbe ile örtülmeye başlanmıştır. Bu medresede dershane bir eyvan şeklinde tasarlanmış, ancak üzerinin kubbe ile örtülmesi açısından yeni bir gelişmeye işaret etmektedir. 1417 tarihli Merzifon Çelebi Sultan Mehmed Medresesi'nde eyvan ve dershane kubbelidir. Edirne Saatli, Peykler ve Afyon Gedik Ahmed Paşa medreselerinde yan yana kullanılan eyvan ve dershane kubbelidir. Dershanelerin eyvan şeklinde değil de sürekli kapalı hale getirilmesi Fatih Külliyesi ile başlamıştır. Ardından inşa edilen İstanbul Davut Paşa ve İnegöl İshak Paşa medreseleri sonrasında da bir gelenek haline gelmiştir. 1500-1600 yılları arasında inşa edilen medreseler içerisinde açık dershane uygulaması ya da ana eyvan Osmanlı öncesi geleneği devam ettiren az sayıda örnek bulunmaktadır. Diyarbakır Hüsrev Paşa, Diyarbakır Hadım Ali Paşa, Bitlis Şerefiye ve Bitlis Hatibiye Medreseleri Selçuklu ya da bölgede var olan mimari geleneği devam ettirir.

Katalog dâhilinde ele alınan medreseler içerisinde bazı istisnalar dışında bir ***dershane*** yapısına yer verilmiştir. Ekseriyetle kare planlı olan dershanelere ön cephelerine yerleştirilmiş bir kapı ile giriş sağlanmıştır. Manisa Hafsa Sultan, Efdalzade, İstanbul II. Bâyezîd, Haseki Hürrem Sultan, Kepenekçi Hoca Sinan, Kütahya Rüstem Paşa, İstanbul Rüstem Paşa, Halıcılar Yavuz Sultan Selim, Şah-ı Huban, Haydar, Kadırga Sokullu, Soğukkuyu Cafer Ağa, Üsküdar Mihrimah, Şehzade, Altımermer Nişancı Mehmet Bey, Şemsi Ahmet Paşa, Haydar Paşa, Eyüp Cafer Paşa (dıştan 8.30x8.30m., içten 5.94x5.90m.), Manisa Muradiye, Kızlarağası Mehmed Ağa, Tekirdağ Rüstem Paşa, Zal Mahmut Paşa Fevkani, Zal Mahmut Paşa Alt, Halıcılar Yavuz Sultan Selim, Esekapı Hadım İbrahim Paşa, Üsküdar Atik Valide Medresesi, Gevher Sultan, Edirne Selimiye Darû'l-hadis, Edirne Selimiye Dâru'l-kurrâ, Gazanfer Ağa, Divanyolu Koca Sinan Paşa Medreseleri (dıştan 8.38x8.04m., içten 7.16x6.90m.) ve Gölmarmara Halime Hatun medreseleri kare planlıdır.

Süleymaniye Sâlis ve Süleymaniye Rabi medreselerinde dershaneler denize bakan doğu cephelerine birer cumba ile genişletilerek dikdörtgen plana dönüştürülmüştür. Dershanelerin bu cephesinde üstte cumba, cumbanın altına çeşme ve su deposu konularak iki katlı bir görünüme kavuşmuştur. Osmanlı mimarisinde dershane yapılarında cumba uygulaması ilk olarak Sinan'ın eliyle Salis ve Rabi medreselerinde ortaya konulmuştur. Aynı gelenek Davut Ağa tarafından Divanyolu Koca Sinan Paşa dershanesinde uygulanmıştır. İki uygulama arasındaki en büyük fark Salis ve Rabi medreselerinde eğimli, Koca Sinan Paşa Medresesi'nde düz bir arsa-

[3289] A. Kuran, age., s. 44.

nın kullanılmış olmasıdır. Bundan dolayı medrese dershanesi tek katlı bir görünüme sahiptir.

Bitlis Şerefiye, Bitlis Hatibiye, Gökmeydan ve Diyarbakır Hadım Ali Paşa medreselerinde Selçuklu geleneğini devam ettiren giriş aksına yerleştirilmiş ana eyvan uygulaması görülür. Bitlis Gökmeydan, Diyarbakır Hüsrev Paşa ve Hadım Ali Paşa medreselerinde dershane/mescit mekânın yarım sekizgen planlı olup beden duvarından dışarı taşırılmıştır[3290]. Diyarbakır Hüsrev Paşa Medresesi'nin dershanesi tasarımı bakımından diğerlerinden ayrılmaktadır. Ters "T" plan şemalı bu uygulamanın ilk örneklerini 14. yüzyıllardan itibaren Batı Anadolu, İznik, Bursa ve Edirne çevresinde inşa edilen birçok yapıda görmekteyiz. Aynı gelenek ve plan şemasının bir medresenin dershanesinde uygulanması açısından ayrı bir öneme sahiptir. Hüsrev Paşa Medresesi'nin dershanesinde gördüğümüz benzer plan şemasının Diyarbakır Aynî Minare Camii'nde (XV. yüzyıl son çeyreği) uygulanmış olması açısından benzerdir[3291].

Dershanelerin bazı örneklerde mescit olarak kullanıldığı kıble yönüne yerleştirilmiş mihrabın varlığından anlaşılmaktadır. Mihrabın olması ders saatleri dışında dershanenin mescit olarak kullanıldığının da bir göstergesidir. İstanbul II. Bâyezîd, Gebze Çoban Mustafa Paşa, Diyarbakır Hüsrev Paşa, Diyarbakır Hadım Ali Paşa, Halıcılar Yavuz Sultan Selim, Şehzade, Eyüp Cafer Paşa, Zal Mahmut Paşa Alt, Lüleburgaz Sokullu, Edirne Selimiye Darû'l-hadis, Edirne Selimiye Dârü'l-kurrâ, Siyavuş Paşa, Tophane Kılıç Ali Paşa, Manisa Muradiye ve Gölmarmara Halime Hatun dershaneleri aynı zamanda mescit olarak kullanıldığı kıble yönünde bulunan mihraptan anlaşılmaktadır. 1610 yılında inşa edilen Kuyucu Murad Paşa Medresesi dershanesi de aynı zamanda mescit olarak tasarlanmıştır[3292]. incelenen dönem içerisinde Kadırga Sokullu Medresesi dershanesinde mukarnas kavsaralı niş kuzey cephe ortasına yerleştirilmiştir. Mihrap görünümlü olan bu niş kıble yönünü göstermemesinden dolayı müderrislik makamını simgeleyen bir uygulama olarak yorumlanabilir.

İncelenen örnekler içerisinde cami ve medresenin ortak bir avlu etrafında tasarlandığı örneklerde dershanede mihrabın bulunmadığı, dolayısıyla namaz kılma olayının camide yerine getirildiği anlaşılmaktadır. Osman Nuri Ergin, "*talebe yurdundan başka bir şey olmayan medreselerdeki talebe dersi medreselerde değil camilerde okurlardı. Binaenaleyh camiler yalnız ibâdet için değil birer dershane, birer mektep vazifesini de görür-*

[3290] Tire Yeşil İmaret (1433), İstanbul Davut Paşa (1485), Diyarbakır Hoca Ahmed Camii (1489), Hoşap Hasan Bey medreselerinde dershane ve mescidin cepheden beş köşeli çıkıntı yapması açısından benzerdir.

[3291] G. Cantay, "Akkoyunlu Cami Mimarisinin Osmanlı Mimarisine Etkileri", *Osmanlıdan Cumhuriyet'e Diyarbakır*, C.II, s.473.

[3292] A.V. Çobanoğlu, *age.*, s. 37-43

lerdi" şeklinde verdiği bilgiler dershanesi olmayana ve cami ile ortak avluyu kullanan medreseler için geçerli olan bir durumdur[3293].

İncelenen örnekler içerisinde Beşiktaş Sinan Paşa, Süleymaniye Tıp Medresesi, Edirnekapı Mihrimah Sultan, Birgi Birgivi, Hafız Ahmed Paşa, Van Hüsrev Paşa, Kastamonu Yakup Ağa medreselerinde dershaneye yer verilmemiştir. Süleymaniye Tıp Medresesi dışında olanlarda cami aynı zamanda dershane ve mescit olarak kullanılmıştır. Cuma ve bayram namazlarının camide cemaatle kılındığı bilinmektedir. Ancak Bursa'da inşa edilen Molla Yegân Medresesi'ne ait vakıf kaydında *"Kara Eyne Bey Medresesi dâhilinde minber-i Molla Yegân demekle arîf merhum Yusuf Bâlî ibn Celâleddîn, mescid-i Şerifi"* şeklinde geçen bilgilerden dershaneye bir minber ilave edilerek Cuma ve bayram namazının kılınmasına olanak sağlanmıştır[3294].

Artuklu dönemi medreselerinde ise daha çok çapraz tonoz[3295]; Selçuklu dönemi medreselerinde eyvan, hücre ve revaklarda tonoz ve çeşitleri yoğun olarak kullanılmıştır. Katalog kapsamında incelenen medrese dershanelerinde örtü sistemi genellikle kubbedir. Az da olsa tonoz (çapraz, beşik, sivri tonoz) kullanılmıştır.

Dershane önlerinde İstanbul II. Bâyezîd, Gebze Çoban Mustafa Paşa, Halıcılar Yavuz Sultan Selim, Soğukkuyu Cafer Ağa ve Üsküdar Atik Valide medreselerinde olduğu gibi az sayıda örnekte revak uygulaması görülür.

Dershanelerin ***beden duvarına yerleştirilişi*** farklılık göstermektedir. Dershane, beden duvarında az bir taşıntı yapan, beden duvarından tamamen dışarıya itilen, beden duvarından tamamen avlu içerisine taşırılan üç farklı uygulaması görülür. Gebze Çoban Mustafa Paşa, Haseki, Üsküdar Mihrimah, Şehzade Mehmed, Kadırga Sokullu, Üsküdar Atik Valide, Altımermer Nişancı Mehmet Bey, Esekapı Hadım İbrahim Paşa, Şemsi Ahmed Paşa, Cağaloğlu Rüstem Paşa, Topkapı Kara Ahmed Paşa, Edirne Selimiye Darû'l-hadis ve Dâru'l-kurrâ, Kılıç Ali Paşa, Eyüp Zal Mahmut Paşa Alt ve Üst, Gazanfer Ağa ve Gölmarmara Halime Hatun medreselerinde dershane beden duvarından dışarı taşırılmıştır. Şam Süleyman Han Medresesinde dershane beden duvarından tamamen dışarı taşırılmıştır. İstanbul II. Bâyezîd Medresesi'nde hücrelerden bağımsız olan dershane tamamen avlu içerisine; Soğukkuyu Cafer Ağa Medresesi'nde hücrelerden bağımsız olan dershane tamamen dışarı taşırılmıştır.

Dershanelerin ***konumları*** da farklılık göstermektedir. Genellikle giriş aksında yer alan dershanelerin konumlanmasında bir düzenin olmadığı görülmektedir. Her plan şemasında dershane farklı şekillerde yerleştirilmiştir.

Üsküdar Atik Valide, Haseki ve Üsküdar Mihrimah medreselerinde dershane giriş aksında; Şehzade Medresesi'nde giriş aksında olmayan dershane güney cephe ortasına; Soğukkuyu Cafer Ağa Medresesi'nde güney cephe ortasında; Kılıç Ali

---

[3293] O. N. Ergin, *Türk Şehirlerinde İmaret Sistemi*, İstanbul 1939, s. 20.

[3294] M. Hızlı, *age.*, s. 32-33.

[3295] A. Kuran, *age.*, s. 145.

Paşa ve Cağaloğlu Rüstem Paşa Medresesi'nde dershane giriş aksında olmayıp doğu cephe ortasındadır. Edirne Selimiye Darû'l-hadisve Edirne Selimiye Dâru'l-kurrâ medreselerinde dershane giriş aksında değildir. Topkapı Kara Ahmed Paşa Medresesi'nde dershane cami ile aynı aks üzerinde kuzey cephe ortasına yerleştirilmiş olup beden duvarından dışarı taşırılmıştır. Benzer uygulama İstanbul Eyüp Zal Mahmut Paşa Üst ve Kadırga Sokullu medreselerinde görülür.

1500-1600 yıllarında inşa edilen medreselerde bulunan dershanelerin özelliklerini şu şekilde özetleyebiliriz:

Boyutları itibariyle diğer hücrelerden daha büyük ve yüksek tasarlanarak ayırt edilmesi sağlanmıştır (Eyüp Sokullu en büyük, Kepenekçi Sinan Medresesi ise en küçük dershaneye sahiptir).

Dershanelerin üzeri genellikle pandantif ya da tromplarla geçilen kubbe ile örtülüdür (Haseki, Şehzade, Üsküdar Mihrimah ve Kılıç Ali Paşa medreseleri). Başkent dışında özellikle doğu Anadolu bölgesinde bulunan medreselerde dershanenin üzeri tonozla örtülmüştür (Diyarbakır Hadım Ali Paşa ve Hüsrev Paşa medreseleri).

Dershanelere giriş avluya açılan bir kapı ile sağlanmıştır.

Cephe düzeni açısından bakıldığında farklı sayıda pencerelerin yerleştirilmesi ile mekânın aydınlatılması ve havalandırılması sağlanmıştır.

Dershanelerin zemini kare ya da altıgen tuğlalarla kaplanmıştır.

Bazı istisnalar dışında dershanenin aynı zamanda mescit olarak kullanıldığı kıble cephesine konumlandırılmış mihrabın varlığından anlaşılmaktadır. Ayrıca medreseler ait vakfiyelerde mescide imam ve müezzinin görevlendirilmiş olması da bu durumu teyit etmektedir.

5.4.5. Eyvan

Açık ya da kapalı avlulu Selçuklu dönemi medreselerinde bir ile dört arasında eyvan sayısı değişiklik göstermektedir. A. Kuran, Selçuklu medreselerindeki eyvan uygulamasının avluya estetik bakımdan bir hareketlilik kazandırdığı gibi fonksiyon olarak ise güneş ve yağmurdan korunaklı, yarı açık çalışma ve istirahat mekânı olarak tarif eder[3296]. Eyvanların ya doğrudan avluya açıldığı ya da bir revakla avluya bağlandığı görülür. Avlu ya da revak zemininden bir kademe yükseltilen eyvanlar sıcak yaz günlerinde birer oturma yeri veya derslerin işlendiği bir mekân olarak kullanılmış olmalıdır.

Selçuklu döneminde eyvansız olarak inşa edilmiş Kayseri'deki Kölük Medresesi bir kenara konulursa diğerlerinde en az bir eyvana yer verilmiştir[3297]. 1300-1500 yılları

[3296] A. Kuran, *age.*, s. 133; A. Çaycı, *age.*, 161-165.

[3297] Mesudiye, Ertokuş (1224), İnce Minareli, Karatay (1251), Ali Gav Medreseleri tek eyvanlı; Tokat (12. yy. başları) ve Niksar Yağıbasan (1157-58), Kayseri Hunad Hatun (1237-38), Konya Sırçalı (1242), Sinop Süleyman Pervane (1262-63), Çay Taş (1278-79), Tokat Gök (XIII. yüzyıl 3. çeyreği) iki eyvanlı; Ümmü Hatun, Erzurum Yakutiye, Kayseri Saraceddin (1238-39), Ermenek Tol (1239-40); Kayseri Çif-

arasında inşa edilen Osmanlı Medreseleri içerisinde günümüze ulaşan 36 medreseden 13 tanesinde eyvan bulunur[3298]. Bu dönem yapılarında eyvan sayısı bir ile üç arasında değişiklik göstermektedir. Bursa Lala Şahin Paşa, Bursa Yıldırım, Çelebi Sultan Mehmed, Manisa Sinan Bey, Suluova Kasım Bey ve Afyon Gedik Ahmed Paşa Medreseleri tek eyvanlı[3299]; Bursa Saatli, Bursa Ahmed Paşa, Edirne Peykler, Amasya Kapıağası, Fatih ve Tire Yavukluoğlu medreseleri iki eyvanlı[3300]; Bursa Yeşil ile Bursa Muradiye medreseleri ise üç eyvanlı örneklerdendir. Ele alınan medreseler içerisinde Şehzade Mehmet, Süleymaniye Evvel, Süleymaniye Sani, Beşiktaş Sinan Pasa, Semiz Ali Pasa, Edirnekapı Mihrimah Sultan, Eyüp Sokollu, Zal Mahmut Pasa Üst, Halıcılar Yavuz Sultan Selim ve Üsküdar Atik Valide Sultan medreselerinde eyvana yer verilmiştir. İstanbul II. Bâyezîd, Kızlarağası Mehmet Ağa, Üsküdar Atik Valide ve Kılıç Ali Paşa medreselerinde giriş eyvanı görülür.
XVII-XVIII. yüzyıl medreseleri içerisinde İstanbul Damat İbrahim Paşa, İspir Kadıoğlu ve Urfa Rızvaniye medreselerinde eyvan uygulaması ile karşılaşılır[3301].
İncelenen örnekler içerisinde eyvan sayısı değişiklik göstermektedir. İstanbul II. Bâyezîd, Halıcılar Yavuz Sultan Selim, Şehzade Mehmed, Kızlarağası Mehmet Ağa, Üsküdar Atik Valide ve Kılıç Ali Paşa'da bir; Manisa Hafsa Sultan, Bitlis Şerefiye, Beşiktaş Sinan Paşa, Edirnekapı Mihrimah'ta doğu ve batı kanatta iki eyvan bulunur.

5.4.6. Hela/Tuvalet

Medreselerin bir diğer birimi hela/tuvalettir. Külliyelerde cemaatin, halkın ya da personelin ihtiyacını karşılamak için tek veya birbirine bitişik helalar yapılmıştır. Çoğu günümüze ulaşamasa da mevcut örneklerden hareketle medreselerde en az bir tuvalet yapısının olduğu söylenebilir. Genellikle yapıların dışında, dış avlularda ya da dış duvarlarına bitişik olarak inşa edilen tuvaletler genellikle bir koridor boyunca sıralanan kabinlere sahiptirler. Vakfiyelerde yer alan bilgilerde helaların temizliğini yapmak, su teminini sağlamak için bir kişi görevlendirilmiştir. İslam mimarisi içerisinde erken tarihli hela uygulamasına Emeviler devrinde rastlanmaktadır. Bu dönemde yapılan sarayların beden duvarlarını destekleyen payandaların tuvalet olarak kullanıldığı mevcut örneklerden anlaşılmaktadır. Kasrü'l Hayr el Garbî'de (728) yarım daire kesitli payanda; Hırbetü'l Minye Sarayı (705-715) kuzey

---

te (1205-1206), Kayseri Sahibiye (1267-68), Buriciye (1271-72), Sivas Gök (1271), Sivas Çifte Minare, Erzurum Çifte Minareli (XIII. yüzyıl sonu), Akşehir Taş Medrese dört eyvanlı olarak inşa edilmişlerdir.

[3298] Y. Demiralp, *age.*, s. 223.
[3299] Y. Demiralp, *age.*, s. 224.
[3300] Y. Demiralp, *age.*, s. 224.
[3301] Z. Köşklü, *agt.*, s. 393.

cephe ortasındaki payanda[3302], Mışatta Saray (743-744) güneyde bir, kuzeydeki üç payanda tuvalet olarak kabul edilmektedir[3303].

Osmanlı öncesi dönemde bu ihtiyacın nasıl giderildiği eldeki örneklerin azlığından dolayı tam olarak bilinmemektedir. Aynı dönem içerisinde kervansaray ve hamam gibi yapılarda helaya rastlanılması medreselerde de olması gerektiğini düşündürmektedir. Nitekim Diyarbakır Zinciriye (XII. yüzyıl sonu-XIII. yüzyıl başları), Süleyman Pervane (1262-63) ve Sivas Gök (1271) medreselerinde hela mekânıyla karşılaşılmaktadır[3304]. Diyarbakır Zinciriye Medresesi'nin güneybatısında bir hela taşı ile sarnıç çeşmenin arkasındaki oda da çözümlenmiştir. Benzer durum Sivas Gök Medrese'nin kuzeybatı köşesinde uygulanmıştır. Süleyman Pervane Medresesi'nde ön cephedeki güneybatı köşe odası hela olarak tasarlanmış olup ayrı bir girişi bulunmaktadır. A. Kuran yukarıda üç örnekten hareketle helaların yapıların ön tarafında olabileceğini ileri sürer[3305]. Bu örneklerde su, medresenin içerisine kadar getirilerek hela mekânı ile bağlantısı sağlanmıştır. Selçuklu döneminde sadece medreselerde değil saray, kervansaray, hamam ve köprü gibi yapılarında da tuvalete yer verilmiştir. Aksaray Sultan Hanı (1229), Burdur İncir Han (1238-39), Kargı Han (1236-1246), Evdir Han (1211-1220), Haydar Bey Köşkü (XIII. yüzyıl ikinci yarısı), Kubadabad Sarayı Küçük Saray-Büyük Saray, Beyşehir Malanda Köşkü ve Malabadi Köprüsü'nde (1147) tuvaletlere rastlanılmıştır[3306].

Helalar ekseriyetle medreselerin dış avlularında konumlandırılmıştır. Başta temizlik olmak üzere, kanalizasyon sistemi ile kolayca bağlayabilmek için genellikle yapıların dışında çözümlenmiştir. Helaya medrese içerisinden bir kapı ya da koridorla bağlantı sağlanmıştır. Helalar ekseriyetle el yıkama yeri ve tuvalet hücresi olmak üzere iki bölümden oluşur. Hela içlerindeki tuvalet hücrelerinin sayıları yapıdan yapıya farklılık göstermektedir. Helaların konumlarında bir birliktelikte bulunmamaktadır. Medreselerin konumlarına bakıldığında en uygun yerin hela olarak değerlendirildiği görülür. Helalarda kullanılacak su ya kova ve testilerle taşınır ya da pişmiş topraktan yapılan künklerle bir depoya veya taş ya da mermerden yapılmış havuzların içlerine depolanarak kullanıcının hizmetine sunulmuştur. Manisa Hafsa Sultan vakfiyesinde helaları temizlemekle görevli olan kişinin aynı zamanda abdest ibriklerini dolduracağı[3307]; Hacı İvaz Paşa'nın 966 tarihli vakfiyesinde Bursa'da yaptırdığı medresesinin yanında halka açık yaptırdığı hela-

---

[3302] Hırbetü'l Minye Sarayında yer alan kulelerin içleri ya moloz taşla doldurulmuş ya da tuvalet olarak kullanılmıştır. Bkz. Oleg Grabar, *İslam Sanatının Oluşumu*, (Çev. N. Yavuz), İstanbul 2004, sç126.

[3303] A. Yavaş, "Anadolu Selçuklu Mimarisinde Tuvalet Mekânlarına Dair Bazı Notlar", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, S. 25, Niğde 2009, s. 220.

[3304] A. Yavaş, *agm.*, s. 217-218.

[3305] A. Kuran, *age.*, s. 142.

[3306] Ayrıntılı bilgi için bkz. A. Yavaş, *agm.*, s. 215-241.

[3307] İ. H. Konyalı, *agm.*, s. 49.

da görevli hademeye yevmiye bir dirhem ücret verileceği şart kılınmıştır[3308]. Erken Osmanlı Döneminde Bursa Subaşı, Eyne Bey, Bursa Murad Hüdavendigar, Bursa Yıldırım, Bursa Yeşil, Bursa Muradiye, Ayas Ağa, Afyon Gedik Ahmed Paşa, Fatih ve Edirne II. Bâyezîd medreselerinde birer hela bulunmaktadır[3309]. Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'da yaptırdığı Sahn-ı Seman medreselerinde helalar dış avluda konumlanmıştır. Bu yönüyle de kendisinden sonra inşa edilen medreselere bu bağlamda kaynaklık teşkil etmiştir.

Şehzade Medresesinde kuzeybatı köşede bulunan bir dehlizle ulaşılan helalar dış avluya konumlandırılmıştır. Topkapı Kara Ahmed Paşa kuzeydoğu; Halıcılar Yavuz Sultan Selim ve Kılıç Ali Paşa'da güneybatı, Zal Mahmut Paşa Fevkanî üst (aynalı tonoz) ve Şemsi Ahmed Paşa medreselerinde hücrelerin bitişiğinde kuzeydoğu, Kadırga Sokullu Medresesinde batıda yer alan geçitten kuzeybatı köşedeki beş birimli tuvalet mekânı yerleştirilmiştir. Beşiktaş Sinan Paşa, Üsküdar Atik Valide, Koca Sinan Paşa Medreselerinin kuzeybatısında, Edirnekapı Mihrimah'ta avlunun kuzeybatısında batı kanada dik eksende konumlandırılmıştır. Gebze Çoban Mustafa Paşa, İstanbul Cağaloğlu Rüstem Paşa ve Beşiktaş Sinan Paşa medreselerinde kuzeybatıda, Üsküdar Şemsi Ahmet Paşa Medresesi güneyde, Gazanfer Ağa'da girişin sağında, Atik Valide Sultan Medresesinde güneydoğuda; Altımermer Nişancı Mehmet Bey, Üsküdar Şemsi Ahmet Paşa, Soğukkuyu Cafer Ağa ve Eyüp Sokullu medreselerinde tuvalet güneybatıdadır. Benzer şekilde İstanbul Sultan Ahmed Medresesi'nde tuvalet güneydoğu köşede; Salis ve Rabi medreselerinde helalar dış avluya bakan bölümlerde, Üçbaş Hacı Hamza Medresesi'nde güneyde cami ile medrese arasında kalan bölüme tuvalet ve lavabo eklenmiştir. Manisa Hafsa Sultan Medresesi'nde kuzeybatıda bodrum katta çözümlenmiştir. Efdalzade, Hafız Ahmed Paşa ve Eyüp Cafer Paşa medreselerinde kuzeybatı köşede üzeri tonoz örtülü bölüm tuvalettir. Haseki Medresesi'nde her ne kadar tuvaletler günümüze ulaşmamış olsa da doğu ve batı kanatta tonozlu bir geçidin bulunuyor olması bir tuvaletin olduğunu göstermektedir. Süleymaniye Darû'l-hadis Medresesinde avlunun batısında cephe boyunca tuvalet kabinleri bulunur.

5.4.7. Hamam/Gusulhane

Medreselerde kalan talebe ve görevlilerin beden temizliği için ayrılmış hamam yapısına da rastlanılmaktadır. Çoğu günümüze ulaşmamış olsa da az sayıda örnekte hamam bulunmaktadır. Özellikle İstanbul medreselerini konu alan 1914 tarihli teftiş raporları da bu konuya ışık tutmaktadır. Selçuklu ve Beylikler döneminde medrese içlerinde hamam olan örnek bulunmamaktadır. Ancak tuvalet mekânlarının aynı zamanda gusülhane olarak kullanıldığı söylenebilir. Selçuklu devrinde

---

[3308] 590 numaralı defterin 161 inci sayfa 150 inci sıra numarasında kayıtlı Bursa'da Hacı İvaz bin Hacı Bekir bin Arslan vakfına ait H.966 tarihli vakfiye.

[3309] Y. Demiralp, *age.*, s. 228-229.

inşa edilen kervansaraylarda yapının içerisinde ya da dışında hamamı olan örnekler bulunmaktadır[3310].

Çalışma kapsamında incelenen medreseler içerisinde Süleymaniye Salis, Rabi, İstanbul Cağaloğlu Rüstem Paşa, Gevher Sultan ve Gazanfer Ağa medreselerinde birer hamam/gusulhane bulunur. XVI. yüzyılda inşa edilen külliye yapıları içerisinde hamam bulunduğundan dolayı medrese içlerinde ayrı bir hamamın olup olmadığı konusunda kesin bir bilgimiz bulunmamaktadır. 1914 tarihli teftiş raporunda yer alan bilgilerden hemen her medrese içerisinde bir gusülhane yapısından bahsedilmiş olması medrese içlerinde de bir yıkanma yerinin bulunduğunu göstermektedir. Bu birimlerin ekseriyetle tek mekânla, küçük ölçekli olduğu mevcut örneklerden anlaşılmaktadır.

Salis ve Rabi medreselerinde tuvalet mekânlarının bitişiğinde birer hamam bulunmaktadır. Hamamlara tek kanatlı bir kapıdan girilmektedir. Girişin karşısında yer alan duvar içerisine yerleştirilen künklerle getirilen su burada bulunan tekneye akmaktadır. Teknenin altında suyun ısıtılması için ateş yakılan küçük bir ateşlik bulunur. Gevher Sultan Medresesi'nde dış avluda tuvalet ile tek mekândan oluşan hamam bulunur. Hamamın tonoz örtüsüne fil gözleri açılmıştır. Benzer uygulama Gazanfer Ağa Medresesi'nde de görülür. Hamam olan medreseler içerisinde en anıtsal olanı Cağaloğlu'ndaki Rüstem Paşa Medresesi'dir. Medresenin güneybatısındaki üçgen alan hamam olarak tasarlanmıştır.

5.4.8. Su Sistemi (Şadırvan/Havuz/Kuyu/Çeşme)

Şadırvan[3311], ekseriyetle cami avlularında yer alan cemaatin abdest alması ve su içmek için tasarlanmış kare, dikdörtgen, çokgen planlı üzeri kubbe ya da pramidal bir çatıyla örtülü, etrafında insanların oturmaları için oturakları olan su yapısıdır[3312]. Ayrıca şadırvanların estetik görünümü, suyun sesi ve etrafa verdiği serinlikten faydalanılmak istenmesi de bir diğer yapılma nedenidir[3313]. Şadırvanlar kaide, hazne, musluk, hazne içerisindeki fıskiyeli su çanağı, üst örtü, taşıyıcı destek sistemi, pis su kanalı ve oturma yerlerinden oluşmaktadır. Şadırvanlar üzerine yapılan tipolojik çalışmalarda konumlarına, havuz planına, fonksiyonlarına, üst örtü taşıyıcı sistemleri dikkate alınarak farklı tipolojiler yapılmıştır[3314].

[3310] Selçuklu dönemi kervansaraylarından Ağzıkarahan, İncir Han, İshaklı, Alara Hanın dışında; Karatay Han, Çardak Han, Ertokuş Han, Burma Han, Sarı Han, Tuzhisar Sultan Hanı içerisinde hamama yer verilmiştir. A. Yavaş, *agm.*, s. 219.

[3311] Şadırvanlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ş. Tali, *Tarihi İstanbul Camilerinde Şadırvanlar*, Ankara 2011; A. Çaycı, age., s. 171-177.

[3312] U. Tanyeli-M. Sözen, *age.*, s.225; A. Turani, *age.*, s. 133.

[3313] Y. Önge, "Mimar Koca Sinan'ın Şadırvanları", *Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı*, İstanbul 1988, s.189.

[3314] Y. Önge Mimar Sinan'ın yapmış olduğu şadırvanları "Hazneleri veya fıskıyeli göbekleri değişik biçimlerde yapılmış abdest şadırvanları (Kapalı Hazneli, Hazne Kenarları mermer kafesli ve taçlı, Suluklu, Köşk Mescid Şadırvanları), Üst örtüsü çift destek sırası ile taşınan abdest şadırvanları, Cami iç avlu-

Selçuklu ve Osmanlı döneminde medreselerinde avlu ortalarına yerleştirilmiş su yapısı vazgeçilmez mimari bir unsur olarak görülmektedir. Bu sayede medresenin su ihtiyacı da bu sistemle karşılanmaktadır[3315]. Selçuklu dönemi medreselerinde avlunun üzeri ister açık ister kapalı olsun bir havuz ya da kuyu gibi bir su yapısına yer verilmiştir[3316]. Erken dönem Osmanlı medreseleri içerisinde Bursa Lala Şahin Paşa, Bursa Ahmed Paşa, Edirne II. Bâyezîd, Bursa Yıldırım, Bursa Muradiye, Afyon Gedik Ahmed Paşa, Amasya Kapıağası, Çelebi Sultan Mehmed, Gümüş Hacı Halil, Bursa Yeşil ve Amasya II. Bâyezîd medreselerinde kare, sekizgen, daire planlı havuz bulunmaktadır[3317].

Cami ile medresenin ortak bir avlu etrafında yer aldığı yapıların avlularındaki şadırvanlar konumlarına göre cami şadırvanı olarak adlandırılmaktadır. Bu yönüyle Beşiktaş Sinan Paşa, Topkapı Kara Ahmet Paşa, Kadırga Sokollu Mehmed Paşa, Lüleburgaz Sokullu Mehmed Paşa, Eyüp Zal Mahmut Paşa Fevkani, Edirnekapı Mihrimah ve Van Hüsrev Paşa medreselerindeki örnekler cami şadırvanıdır.

Üst örtüsü tek yada çift destek sırası ile taşınan şadırvanlar: Kadırga Sokullu, Lüleburgaz Sokullu ve Edirnekapı Mihrimah Sultan medreselerinde görülmektedir. XVI. yüzyılda Mimar Sinan'la birlikte görülmeye başlanan bu tip şadırvanlarda geniş saçaklı üst örtü, su haznesinin köşelerine yerleştirilmiş mermer sütunlar tarafından taşınmaktadır. Sütunlar bir birine sivri kemerlerle bağlanmıştır. Saçaklar ekseriyetle kısa tutulmuştur. Şadırvanlarının üzerinin örtülmesiyle birlikte fıskiyeli bir havuz olmaktan çıkarak mimari bir boyut kazanmıştır[3318]. Edirnekapı Mihrimah, Kadırga ve Lüleburgaz medreselerinin şadırvanları bu özelliktedir.

Saçakların kısa tutulması şadırvanlarda abdest alan insanları yağmurdan ve güneşten yeterince koruyamamasından dolayı yapılan geniş saçakları taşımak için etrafına yerleştirilmiş ikinci bir sütun dizisi ile saçakların desteklenmesi XV. yüzyıldan sonra görülen bir özelliktir[3319]. Benzer uygulama İstanbul Bâyezîd, Manisa Hafsa Sultan[3320], İstanbul Sultan Selim, İstanbul Şehzade ve Üsküdar Atik Valide Camilerinde görülmektedir. Edirnekapı Mihrimah Sultan Medresesi şadırvanında haznenin köşelerinde yer alan sütunlardan ayrı olarak şadırvan çevresine dizilen ve ahşap atkılarla birbirine bağlanan ikinci bir destek sırası ile desteklenerek daha geniş

---

larındaki su taksim ve havalandırma tesisleri ve Zembil şadırvan adı verilen sıra halindeki abdest musluklarıolmak üzere dört gruba ayırmıştır". Bkz. Y. Önge, agm., s.190-192. Ayrıca Şerife Tali'de İstanbul Camilerini konu alan çalışmasında ayrıntılı bir tipoloji yapmıştır. Bkz. Ş. Tali, age., s. 37-39.

3315 A. Kuran, *age.*, s. 132.

3316 Konya Karatay, İnce Minareli, Atabey Ertokuş, Kayseri Hunat Hatun medreselerinde kare; Süleyman Pervane, Divriği Turan Melik Darüşşifasında sekizgen bir havuz bulunur. Y. Önge, Sivas Gökmedrese eyvanında 22 köşeli havuzun en eski Selçuklu havuzu olduğunu söyler. Bkz. A. Kuran, *age.*, s. 141; Y. Önge, "Anadolu'da Bilinen En Eski Selçuklu Havuzu", *Ön Asya*, C.3, S. 25, Eylül 1967, s.16.

3317 Y. Demiralp, *age.*, s.230.

3318 Y. Önge, *age.*, s. 33, 35.

3319 Y. Önge, *age.*, s. 33.

3320 Y. Önge, *age.*, s. 33.

bir saçak elde edilmesine olanak sağlamıştır. Lüleburgaz Sokullu Medresesi şadırvanı özgün durumunda haznenin kenarlarına yerleştirilmiş sütunlar tarafından taşınan saçaklı bir kubbe ile örtü iken, XVIII. yüzyılda geçirdiği onarım neticesinde şadırvan etrafına yerleştirilen ikinci bir ahşap destek sistemi daha geniş ve dalgalı bir saçak elde edilmiştir[3321]. Üsküdar Mihrimah Sultan, İstanbul Rüstem Paşa (1562), Hekimoğlu Ali Paşa, Aydın Cihanoğlu Camii (1756) şadırvanlarının üst örtüleri çift destek sırası ile desteklenmiştir[3322].

Şadırvan haznelerine el sokulmaması ve kuşların içerisine girmemesi için ekseriyetle ahşap, mermer ya da madenden yapılmış korkuluklar bulunmaktadır. Manisa Hafsa Sultan, Kadırga ve Lüleburgaz Sokullu Medreselerinde bu tarz korkuluklar bulunmaktadır. Amasya II. Bâyezîd şadırvanında da korkuluk ahşaptandır[3323]. Şadırvanların havuzları genellikle çokgen planlıdır. Edirnekapı Mihrimah Medresesi şadırvanı 16 köşeli, Lüleburgaz ve Kadırga Sokullu ve Zal Mahmut Paşa Üst medrese şadırvanları 12 köşeli; Manisa Hafsa Sultan'ın ki ise daire planlıdır.

Sandık ya da kapalı hazneli şadırvanlar: Kapalı hazneli şadırvanlar ekseriyetle bir kaide üzerine yerleştirilmiştir. Genellikle taş ya da mermerden yapılmış bu tip şadırvanlar, sebillerde olduğu gibi kapak kısmında bulunan bir açıklıktan taşıma su ile doldurulan musluklu taş teknelerle benzerlik gösterir[3324]. İncelenen örnekler içerisinde Soğukkuyu Cafer Ağa, Eyüp Sokullu, Şemsi Ahmed Paşa, Şehzade Mehmed ve Rüstem Paşa medreselerinde bu tarz şadırvanlar bulunur.

Beşiktaş Sinan Paşa Medresesi şadırvanı mermerden dikdörtgen prizma şeklindedir. Üst örtüsü dört köşeye yerleştirilmiş mermer sütun tarafından taşınan ahşap bir çatı ile örtülüdür. Şehzade Mehmed ve Rüstem Paşa Medreselerinde bulunan şadırvanlar form olarak Selçuklu dönemi kümbetlerini hatırlatır[3325]. Her iki su yapısı taşıma su ile doldurulan abdest alma şadırvanıdır. Şehzade Medresesinin avlu ortasında bulunan şadırvan profilli silmelerle hareketlendirilmiş bir kaide üzerine oturan ongen planlı olup, her yüzeyde sivri kemerli birer aynası bulunur. Ongen planlı haznenin yüzeylerine birer atlamak kaydıyla beş kenarına birer musluk yerleştirilmiştir. Şadırvanın üzerini örten pramidal külah örtüsüne profilli bir saçaktan sonra geçilir.

Şadırvanlarda her musluğun karşısına kare ya da dikdörtgen prizma şeklinde taş ya da mermerden birer oturak taşı yerleştirilmiştir. Oturak taşları ile musluk arasında zemin seviyesinden 10-15 cm. aşağıda olacak şekilde tasarlanmış pis su kanalı şadırvanın etrafını çepeçevre dolaşmaktadır.

3321 Y. Önge, *age.*, s. 34.
3322 Y. Önge, *agm.*, s. 191.
3323 Y. Önge, *age.*, s. 32.
3324 Y. Önge, *agm.*, s. 190.
3325 Y. Önge, *age.*, s. 190.

Yılmaz Önge'nin ***"Suluklu Şadırvanlar***[3326]**"** ismini verdiği tipte iki örnek tespit edilmiştir. Susayan insanların şadırvan, çeşme, maksem veya duvara yerleştirilmiş 0.20 m. genişliğinde, 7 cm. derinliğinde bir çanaktan rahatça su içmelerini sağlamaktadır. Mermerden yekpare ve oyma tekniğindeki bu çanaklar insan ölçüleri dikkate alınarak haznenin üstündeki korkuluklara bitişik olarak yerleştirilmiştir. Genellikle ortası fıskiyeli veya kenarları delikli bir kâse ya da kaide ile yükseltilmiş bir çanak biçimindedir. Çanak ya da kâselerin dış yüzeyleri dilimlerle süslenmiştir. Kadırga Sokullu ve Lüleburgaz Sokullu Medreselerinin avlularında yer alan şadırvanlarda suluklu şadırvanlar içerisinde değerlendirilmektedir. Korkuluklara yerleştirilmiş iki çanak her iki yapıda da biri cami girişine diğeri avlu girişine bakacak şekilde konumlandırılmıştır. Bu çanaklar korkulukla birlikte yapılmışlardır. Bu tip şadırvanların benzerleri Üsküdar Mihrimah Sultan, Konya Karapınar Sultan Selim (1563), Edirne Selimiye, Üsküdar Atik Valide, Konya Mevlana Dergâhı (1595), Üsküdar Çinili (1640) ve Kasımpaşa Sinan Paşa Camilerinde (XVII. yüzyıl) görülür[3327].

Havuz: Mermerden yapılmış kare ya da çokgen planlı havuzlarda medrese avlularında görülen bir diğer su yapısıdır. Manisa Hafsa Sultan Darüşşifası, Manisa Muradiye, Kütahya Rüstem Paşa, Gölmarmara Halime Hatun, Bitlis Şerefiye, Karagümrük Semiz Ali Paşa, Halıcılar Yavuz Sultan Selim, Üsküdar Atik Valide ve Gazanfer Ağa medreseleri avlularında bu tarz havuzlara yer verilmiştir.

Su Kuyuları: Medreselerde şadırvan ve havuzun yanı sıra avlunun bir köşesine ya da ortasına açılmış ***su kuyuları*** bulunur. Özellikle akar bir suyu olmayan medreselerde karşılaşılan bir uygulamadır. Derinlikleri değişiklik gösteren kuyuların içerisi ekseriyetle moloz taş örülüdür. Kuyuların ağzında mermerden ya da taştan yapılmış monolit bir bilezik bulunur. İki kenarı da taş, mermer ya da ahşaptan yapılmış kare ya da çokgen gövdeli taşıyıcılara bağlanmış bir çıkrık vardır. Bu makara sistemi ile kuyulardan su alımı yapılır. Mevcut kuyuların çıkrık, çıkrık ayakları, makara ve kuyu kapakları günümüze ulaşmamıştır. Günümüze ulaşan birkaç örnekte kuyunun yanında bir de tekne vardır.

Şeyhulislâm Zekeriya Efendi'nin İstanbul'da bulunan medresesine ait 1002/1594 tarihli vakfiyesinde kuyulardan su çekmek için güçlü kuvvetli, irade sahibi bir kimseye her gün iki dirhem ücret verileceği, kuyulardan çektiği suyu medresedeki taştan yapılmış muslukları doldurması şart koşulmuştur[3328]. Bu bilgiden hem kuyuların işlevi hem de bu iş için görevli personelin yapacağı iş açık bir şekilde anlaşılmaktadır.

[3326] Yılmaz Önge suluklu şadırvanları *"Maksem Sulukları, Çeşme Sulukları, Müstakil Suluklar ve Münferit"* olarak 4 alt tipe ayırmıştır. Bkz. Y. Önge," Türk Mimarisinde Suluk Adını Verdiğimiz Çeşmeler", *S.Ü. Edebiyat Fak. Dergisi*, S. 1, Konya 1981, s. 115-121; Y. Önge, *agm.*, s. 190.

[3327] Y. Önge, *agm.*, s. 117-118; Y. Önge, *agm.*, s. 190.

[3328] Şeyhulislâm Zekeriya Efendi'nin vakfiyesi VGM arşivinde 571 nolu defterin 161. sayfa 65. sırasında kayıtlıdır.

Katalog kapsamında incelenen örnekler içerisinde Efdalzade, Haseki Hürrem Sultan Medresesi, Eyüp Cafer Paşa, Soğukkuyu Cafer Ağa, Eyüp Zal Mahmut Paşa Alt, Esekapı Hadım İbrahim Paşa, Hadım Hasan Paşa, Üsküdar Şemsi Ahmet Paşa, Edirne Selimiye Darû'l-hadis, Edirne Selimiye Dâru'l-kurrâ, Gevher Sultan ve Koca Sinan Paşa medreselerinin avlularında birer su kuyusuna yer verilmiştir. Süleymaniye Salis ve Rabi medreselerinin dershanelerinin zemininde bulunan 9.70x8.90 m. ölçülerindeki su deposundan çeşmelerin su ihtiyacı sağlanmıştır. Su deposuna dershane ile cumbanın birleşim yerinde bulunan küçük bir açıklıktan giriş sağlanmıştır.

Çeşme: Katalog dâhilinde incelenen medreselerde şadırvan, kuyu, havuzun yanı sıra içerisinde çeşmenin bulunduğu örneklerle karşılaşılmaktadır. Bunun en güzel uygulaması Süleymaniye Salis ve Rabi medreselerinde görülür. Simetrik bir plan şemasına sahip her iki yapıda dershanenin doğuya bakan cephesindeki cumba kare kesitli iki sütun tarafından taşınmaktadır. Sütunlar ön cephede birbirine Bursa, arkalarında bulunan duvara dilimli birer kemerle bağlanmıştır. Cumbanın altında üç, yanlarda birer tane olmak toplam beş gözlü lüleli çeşme bulunur. Bu çeşmelerin su ihtiyacı dershanenin içerisinde zeminin altında 9.70x8.90 m. ölçülerindeki su deposundan sağlanmıştır. Benzer şekilde dershanenin içinde batı cephe ortasında bir çeşme daha bulunmaktadır. Mermerden yapılmış çeşme aynası yarım profilli bir silme ile dikdörtgen bir çerçeve içerisine alınmıştır. Enine dikdörtgen formlu ayna taşı düşey dikdörtgen formlu üç panoya bölünmüştür. Daha geniş olan ortadaki pano sivri kemerli bir çerçeveye sahiptir. Kemer köşeliklerindeki üçgenimsi alanlar boş bırakılmıştır. Panonun ortasında daire formlu lüle deliği bulunur. Lülenin üzerinde kabartma olarak içlenmiş üç çiçek; yandaki panolar birer selvi ağacı ile süslenmiştir. Çeşmenin üzeri dilimli kemerli bir niş ile sonlandırılmıştır. Üsküdar Atik Valide Medresesi kuzey cephedeki dershanenin altında, kuzey ve güney yüzeylere sivri kemerli birer çeşme yerleştirilmiştir.

Maksem: Süleymaniye Darû'l-hadis Medresesi'nde avlunun batısında 0.40 m. genişliğinde, 0.40 m. yüksekliğinde, 0.60 m. derinliğinde bir maksem bulunmaktadır.

5.4.9. Geçit/Dehliz/Koridor

Geçit olarak adlandırdığımız birimler genellikle tonoz örtülü olup dış avluya ya da hela mekânlarına geçişi sağlamaktadır. İstanbul Bayezıd, Haseki, Beşiktaş Sinan Paşa, Şehzade, Üsküdar Mihrimah, Edirnekapı Mihrimah, Topkapı Kara Ahmed Paşa, Eyüp Zal Mahmut Alt Medrese, Kadırga Sokullu ve Kılıç Ali Paşa medreselerinde hela ve dış avluya geçişişi sağlayan bir ya da iki geçit bulunur. Karagümrük Semiz Ali Paşa'da dershanenin iki yanında, Gebze Çoban Mustafa Paşa' da kuzey kanat; Haseki Hürrem Sultan'da doğu ve batı kanat üzerinde tonoz örtülü birer geçit dış avlu ve hela mekânlarına; Kadırga Sokullu'da doğu ve batı kanatlar üzerindeki geçitlerden doğudaki dış avluya, batıdaki tuvalet mekânına bağlantıyı sağ-

lar. İstanbul II. Bâyezîd Medresesi güney cephe ortasında eksenden doğuya kaydırılmış geçit ile dış avluya; Şehzade Medresesi'nde kuzeybatı köşede tuvalet mekânlarına geçişi sağlayan tonoz örtülü bir geçit; Üsküdar Mihrimah Sultan Medresesinde doğu cephe ortasındaki dershanenin iki yanında, Topkapı Kara Ahmed Paşa'da kuzey cephe ortasındaki dershanenin iki yanında; Kılıç Ali Paşa'da güneybatıda tuvalet mekânına bağlantı tonozlu bir geçitle sağlanmıştır. Benzer şekilde Eyüp Zal Mahmut Alt ve Beşiktaş Sinan Paşa kuzey cephe ortasında da benzer uygulama görülür. Topkapı Kara Ahmed Paşa ve Haseki Hürrem Sultan medreselerinde yer alan geçitlerin üzerinde bir ikinci mekân bulunur. Bunun avluya ve dışarıya açılan birer pencere ile aydınlatılmıştır. Ayrı bir girişi olmayan mekânlara muhtemelen seyyar merdivenlerle ulaşılmaktaydı.

5.5. Mimari Elemanlar

5.5.1. Duvarlar

İncelenen 58 medresede beden duvarlarında kesme taş, moloz taş, kaba yonu moloz taş ve bunların tuğla ile birlikte almaşık düzende görüldüğü kârgîr duvarlarla karşılaşılır. Medreselerin giriş cepheleri hariç arka ve yan cepheleri sade bir görünüme sahiptir. Cephe yüzeylerine yerleştirilmiş farklı form ve sayıdaki pencereler cepheye hareketlilik getirmiştir. Duvar kalınlıkları 0.80-1.20 m. arasında değişiklik göstermektedir.

5.5.2. Ayaklar, sütunlar ve sütun başlıkları

Osmanlı dönemi medreselerinde revaklar düşeyde paye ya da sütunlar tarafından taşınmaktadır.

Paye: Duvar örme yöntemleriyle inşa edilmiş kare, çokgen, dikdörtgen ya da daire planlı düşey taşıyıcıdır[3329]. İstanbul II. Bâyezîd, Karagümrük Semiz Ali Paşa, Süleymaniye Evvel ve Sani, Halıcılar Yavuz Sultan Selim, Edirne Selimiye Darû'l-hadis, Edirne Selimiye Dâru'l-kurrâ ve Soğukkuyu Cafer Ağa Medreselerinin revaklarında kesme taştan payeler kullanılmıştır. Payelerin incelenen örneklerde kare, dikdörtgen ya da "L" formlu olarak tasarlandığı görülmüştür. Tekirdağ Rüstem Paşa Medresesinde kare kesitli ayaklar almaşık tekniktedir. Karagümrük Semiz Ali Paşa, Soğukkuyu Cafer Ağa ve Halıcılar Yavuz Sultan Selim, Edirne Selimiye Darû'l-hadis ve Edirne Selimiye Dâru'l-kurrâ medreselerinde kare kesitli payeler kesme taştandır.

Sütun: Kare, dikdörtgen, çokgen ya da daire planlı, yek pare taş, mermer ya da ahşaptan yapılmış düşey taşıyıcıdır[3330]. Erken Osmanlı döneminde sütun, İznik Süleyman Paşa, Bursa Subaşı Eyne Bey, Bursa Yeşil Medrese, Edirne Saatli, Manisa Sinan Bey, Afyon Gedik Ahmed Paşa, Tire Molla Arap, Edirne Peykler, İstanbul

[3329] U. Tanyeli-M. Sözen, *age.*, s. 188.

[3330] C. E. Arseven, "Sütun", *Sanat Ansiklopedisi*, C. IV, s. 1854; U. Tanyeli-M. Sözen, *age.*, s. 223.

Davut Paşa, Amasya Bayezıd ve İstanbul Atik Ali Paşa medreselerinde; paye ise Bursa Murad Hüdavendigar, Bursa Yıldırım, Merzifon Çelebi Sultan Mehmed, Bursa Muradiye, Fatih Sahn-ı Seman ve İnegöl İshak Paşa medreselerinde görülür. Katalogda incelenen yapılar içerisinde genellikle revak taşıyıcılarında sütun kullanılmıştır. Sütunlar genellikle silindirik gövdelidir. Hafız Ahmed Paşa, köşeleri pahlanmış kare; Gebze Çoban Mustafa Paşa, Haseki Hürrem Sultan, Beşiktaş Sinan Paşa, Manisa Muradiye, Efdalzade, Kızlarağası Mehmed Ağa, Edirnekapı Mihrimah Sultan, Esekapı Hadım İbrahim Paşa, Üsküdar Şemsi Ahmet Paşa, Üsküdar Atik Valide, İstanbul Cağaloğlu Rüstem Paşa, Kılıç Ali Paşa, Gevher Sultan ve Gazanfer Ağa medrese revaklarında daire kesitli mermer sütunlar kullanılmıştır. Zal Mahmut Paşa Fevkanî Medresesi sekizgen planlı kesme taştan sütunlar ile iki daire kesitli sütun; Üçbaş Hacı Hamza Medresesinde revaklar kare kesitli ahşap sütunlar tarafından taşınır.

Başlıklar: 1500-1600 yılları arasında inşa edilen medrese revaklarında baklavalı ve mukarnaslı olmak üzere iki tip başlık kullanılmaktadır[3331]. Bu başlıklar sadece medreselerde değil dönemin diğer yapılarında da yaygın bir kullanımı bulunmaktadır. Gebze Çoban Mustafa Paşa, Üsküdar Atik Valide, Esekapı Hadım İbrahim Paşa, Edirnekapı Mihrimah Sultan, Üsküdar Şemsi Ahmet Paşa, İstanbul Cağaloğlu Rüstem Paşa, Kılıç Ali Paşa, Edirne Selimiye Darû'l-hadis, Edirne Selimiye Dâru'l-kurrâ ve Gevher Sultan baklavalıdır. Beşiktaş Sinan Paşa ve Kızlarağası Mehmed Ağa medreseleri mukarnaslı; Manisa Muradiye Medresesinde revakları taşıyan sütunların başlıkları baklavalı olup bir tane mukarnaslı başlık bulunur. Zal Mahmut Paşa Fevkanî Medresesindeki sütun başlıklarından bir tanesi mukarnaslı diğerleri baklavalıdır. Manisa Hafsa Sultan Darüşşifası giriş revakı ile Birgi Birgivi Medresesinde yer alan başlıklar devşirmedir.

Sütun gövdelerinin üzerinde yer alan başlıkların gövde ile birleşim yerleri dairevi formlu iken, kemer üzengi seviyesinde ise daireden kareye geçecek şekilde tasarlanmışlarıdır. Birkaç örnekte ise kullanılan payelerin formundan dolayı farklı formlarda başlıkların tasarlandıkları görülür. Bu başlıklar içerisinde özellikle baklavalı olanlarda ayrıca rozet şeklinde süslemelere de yer verilmiştir. Bu tarz rozetlere Haseki Hürrem Sultan ve Hadım İbrahim Paşa Medresesi revaklarındaki sütun başlıklarında görülür. Süslemeler başlığın bazen ön yüzeyinde bazen de üç veya dört yüzeyine yapılmıştır. Haseki Medresesinde revakları taşıyan 20 sütunun başlıklarında 58 adet rozet ile bezenmiştir.

[3331] Sütun başlıkları için bkz. T. Cansever, *Sonsuz Mekanın Peşinde Selçuklu ve Osmanlı Sanatında Sütun Başlıkları*, (Haz. F. Deiz), İstanbul 2010; A. Çaycı, age., s. 187-191.

5.5.3. Kemerler

Revakları taşıyan paye ya da sütunlar birbirine ve arkalarındaki duvarlara genellikle sivri kemerlerle[3332] bağlanmıştır. Erken Osmanlı dönemi medreselerinde birkaç istisna dışında sivri kemer kullanılmıştır. Edirne Saatli ve Edirne Peykler medreselerinde sepetkulpu; Afyon Gedik Ahmed Paşa, İstanbul Davut Paşa, Amasya II. Bâyezîd, Koca Mustafa Paşa ve İstanbul Atik Ali Paşa Medreselerinde sivri kemere yer verilmiştir.

Haseki Hürrem Sultan, Beşiktaş Sinan Paşa, Manisa Muradiye, Hafız Ahmed Paşa, Kızlarağası Mehmed Ağa Medresesi, Karagümrük Semiz Ali Paşa, Van Hüsrev Paşa, Hadım Hasan Paşa, Halıcılar Yavuz Sultan Selim, Üsküdar Mihrimah, Edirnekapı Mihrimah Sultan, Esekapı Hadım İbrahim Paşa, Soğukkuyu Cafer Ağa, Üsküdar Şemsi Ahmet Paşa, Üsküdar Atik Valide, İstanbul Cağaloğlu Rüstem Paşa, Edirne Selimiye Darû'l-hadis, Edirne Selimiye Dâru'l-kurrâ ve Gazanfer Ağa'da ***sivri kemer***; Efdalzade Medresesi'nde ***yarım daire***; Divanyolu Koca Sinan Paşa Medresesi dershane önündeki revakta ve Edirnekapı Mihrimah sultan avluya girişi sağlayan batı giriş kapısında ***dilimli ya da fistolu kemer*** kullanılmıştır. Benzer kemer formu 1540'lı yıllarda yapılmış olan Defterdar Mahmut Efendi Türbesinde görülmektedir[3333]. ***Kaş kemer*** sadece Kadırga Sokullu Mehmed Paşa Medrese revaklarında görülür. Kemerler genellikle kesme taş, tuğla ve almaşık tekniktedir. Kemerler II. Bâyezîd, Rüstem Paşa, Halıcılar Yavuz Sultan Selim, Şehzade, Süleymaniye Evvel, Sani, Salis ve Rabi, Edirne Darû'l-hadis ve Dâru'l-kurrâ medreselerinde kesme taş; Gebze Çoban Mustafa Paşa ve Gevher Sultan Medresesi'nde tuğladır.

5.5.4. Geçiş Elemanları ve Üst Örtü

5.5.4.1. Revak Üst Örtü Ve Geçiş Unsurları

Revakların üst örtülerine bakıldığında kubbe, tonoz ya da tek yöne eğimli bir çatı ile örtülü oldukları görülmektedir. Selçuklu dönemi medreselerinde revak örtüsü sivri, beşik, yıldız, aynalı ya da çapraz tonoz örtülüdür. Bu dönemde inşa edilen medreselerde kubbe tek başına bir örtü öğesi olarak revaklarda kullanılmamıştır. Erken Osmanlı Döneminde Süleyman Paşa, Fatih Sahn-ı Seman, Afyon Gedik Ahmed Paşa, İstanbul Davut Paşa ve Atik Ali Paşa medreselerinde revak örtülerinde ***kubbe;*** Bursa Murad Hüdavendigar, Merzifon Çelebi Sultan Mehmed, Edirne Saatli, Edirne Peykler ve Amasya Kapı Ağası Medreselerinde ***tonoz***; Bursa Yıldırım, Subaşı Eyne Bey, Bursa Muradiye, Bursa Yeşil, İnegöl İshak Paşa ve Edirne II. Bayezıd medreselerinde revak örtülerinde ***kubbe ve tonoz*** birlikte kullanılmıştır.

[3332] Ayrıntılı bilgi için bkz. A. Batur, Osmanlı Camilerinde Kemer Strüktür-Biçim İlişkisi Üzerine Bir Deneme (1300-1700), İstanbul 1974.

[3333] F. Dalgalı, *age.*, s. 224.

Avlu etrafını farklı yönlerde kuşatan revakların örtü sistemi ekseriyetle kubbe ile örtülmüştür. Kubbenin kullanıldığı revak gözlerinde geçiş öğesi olarak pandantif kullanılmıştır. İstanbul II. Bayezıd, Şehzade, Halıcılar Yavuz Sultan Selim, Haseki Hürrem Sultan, Edirnekapı Mihrimah Sultan Medresesi, Eyüp Zal Mahmut Alt, İstanbul Cağaloğlu Rüstem Paşa, Kastamonu Yakup Ağa, Üsküdar Atik Valide, Hafız Ahmed Paşa, Manisa Muradiye, Lüleburgaz Sokullu, Esekapı Hadım İbrahim Paşa, Hadım Hasan Paşa ve Divanyolu Koca Sinan Paşa medreselerinin revakları ***kubbelidir.***

XVII. ve XVIII. yüzyılda inşa edilen İstanbul Kuyucu Murad Paşa, İstanbul Ekmekçizade, İstanbul Sultan Ahmed, İstanbul Köprülü Mehmed Paşa, İstanbul Çorlulu Ali Paşa ve İstanbul Damat İbrahim Paşa medreselerinde revakların üzeri kubbe ile örtülüdür[3334].

İncelenen örnekler içerisinde bazı medreselerde ikinci bir örtü öğesi olarak tonoz çeşitleri kullanılmıştır. Van Hüsrev Paşa, Edirne Selimiye Darû'l-hadis ve Edirne Selimiye Dâru'l-kurrâ Medreseleri ***beşik tonoz***; Soğukkuyu Cafer Ağa ve Efdalzade medreselerinde ***çapraz tonoz*** kullanılmıştır. XVII-XVIII. yüzyılda inşa edilen Pizan Hüsrev Paşa, İstanbul Cedit Mehmed Efendi, İstanbul Seyyit Hasan Paşa ve İstanbul I. Abdülhamit medreselerinde tonoza yer verilmiştir[3335]. Mostar'da 965/1577-78 tarihinde inşa edilen Karagöz Bey Medresesi'nde 5 hücre aynalı; Halep Hüsrevi Medresesinde 9 hücre çapraz tonozla örtülüdür[3336].

Revaklarda kubbe ve tonozun birlikte kullanıldığı örnekler az sayıdadır. Şehzade Mehmet Medresesinde giriş ve eyvan önleri çapraz tonozla, diğer bölümler kubbe; Topkapı Kara Ahmed Paşa'da doğu ve batı revaklar kubbe, kuzey kanat ise kubbemsi tonoz; Kılıç Ali Paşa'da kubbe ve aynalı tonoz; Eyüp Sokullu Mehmed Paşa'da revaklar kubbeli olup sadece dershane önüne denk gelen revakın üzeri aynalı tonoz; Semiz Ali Paşa'da giriş önündeki kubbe, yan kanatlardaki revaklar çapraz tonoz; Zal Mahmut Paşa Fevkanî'de revaklar kubbe ile örtülü olup kuzeydoğu ve kuzeybatı köşeler aynalı tonoz; Süleymaniye Evvel ve Sani medreselerinde çapraz tonoz ve kubbe örtülüdür.

Onarımlar sırasında özgünlüğünü kaybeden ve ilk durumlarını bilemediğimiz yapılarda düz tavan örtülü revaklarla karşılaşılmaktadır. Beşiktaş Sinan Paşa, Süleymaniye Darû'l-hadis, Kastamonu Yakup Ağa, Manisa Hafsa Sultan, Kadırga Sokullu, Şemsi Ahmed Paşa, Kızlarağası Mehmed Ağa Medresesi revakları düz tavan; Üçbaş Hacı Hamza, Kütahya Rüstem Paşa ve Siyavuş Paşa'da revaklar tek yöne eğimli bir çatı ile örtülüdür.

XVI. yüzyıl medreselerinde çok yayın olmasa da dershane önlerinde revaklarda farklı uygulamalara gidildiği görülmektedir. Bunun temel nedeni dershane bölü-

---

3334 Z. Köşklü, *agt.*, s. 358.

3335 Z. Köşklü, *agt.*, s. 358.

3336 E. H. Ayverdi, *age.*, s. 232-233.

münü hücre revaklarından ayırt etmek, müderris makamına verilen önemin bir göstergesi olarak yorumlanabilir.
İstanbul II. Bâyezîd Medresesi, Soğukkuyu Cafer Ağa, Gebze Çoban Mustafa Paşa, Halıcılar Yavuz Sultan Selim ve Üsküdar Atik Valide medreseleri gibi az sayıda örnekte revak uygulaması görülür. Gebze Çoban Mustafa Paşa, Halıcılar Yavuz Sultan Selim ve Soğukkuyu Cafer Ağa medreselerinde ***düz tavan***; Kılıç Ali Paşa'da orta bölüm kubbe iki yanda aynalı tonoz ile örtülüdür. XVII-XVIII. yüzyıl medreseleri içerisinde İstanbul Kuyucu Murad Paşa, İstanbul Ekmekçizade Ahmed Paşa, İstanbul Damat İbrahim Paşa ve İstanbul Nur-u Osmaniye'de tonoz kullanılmıştır[3337].

5.5.4.2. Hücrelerde Üst Örtü ve Geçiş Unsurları
Katalog kapsamında incelenen medreselerde örtü sistemi genellikle kubbe olup, az da olsa tonoz (çapraz, beşik, sivri tonoz) kullanılmıştır. Artuklu dönemi medreselerinde daha çok çapraz tonoz[3338]; Selçuklu dönemi medreselerinde eyvan, hücre ve revaklarda tonoz ve çeşitleri tercih edilmiştir.
Selçuklu ve Beylikler dönemi medreselerinde kullanılan bir diğer örtü sistemi ***kubbedir***. Ekseriyetle kapalı avlulu medreselerde avlu, kışlık dershane ve mescit mekânlarında üst örtü öğesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı öncesi döneminde kare ya da kareye yakın dikdörtgen planlı hücrelerin üzeri sivri ya da beşik tonoz; Osmanlı döneminde genellikle kare planlı hücreler kubbe ile örtülüdür. 1500-1600 yılları arasında inşa edilen medreselerde hücrelerin örtü öğesi kubbedir. Bazı örneklerde ise kubbenin yanı sıra tonoz ve çeşitlerinin kullanıldığı görülmektedir.
Hücrelerin Üzeri Kubbe İle Örtülü Olan Medreseler: Katalog kapsamında incelenen örnekler içerisinde İstanbul II. Bâyezîd, Manisa Hafsa Sultan, Efdalzade, Eyüp Cafer Paşa, Kepenekçi Hoca Sinan, Haseki, Şehzade, Üsküdar Mihrimah, Süleymaniye Tıp, Topkapı Kara Ahmed Paşa, Kılıç Ali Paşa, Gölmarmara Halime Hatun, Kızlarağası Mehmed Ağa, Manisa Muradiye, Tekirdağ Rüstem Paşa, Hafız Ahmed Paşa, Karagümrük Semiz Ali Paşa, Eyüp Sokullu, Hadım Hasan Paşa, Halıcılar Yavuz Sultan Selim, Edirnekapı Mihrimah Sultan, Esekapı Hadım İbrahim Paşa, Üsküdar Şemsi Ahmet Paşa, Üsküdar Atik Valide, İstanbul Cağaloğlu Rüstem Paşa, Edirne Selimiye Darû'l-hadis, Edirne Selimiye Dâru'l-kurrâ, Lüleburgaz Sokullu, Siyavuş Paşa, Gazanfer Ağa ve Soğukkuyu Cafer Ağa (doğu ve batı kanatlar kubbe) medrese hücreleri kubbe ile örtülüdür.
970/1562-63 tarihli Yugoslavya Poçitel'de inşa edilen İbrahim Ağa Medresesi hücre ve deshanenin üzeri pandantif geçişli birer kubbe ile örtülmüştür[3339]. 944/1537-38

[3337] Z. Köşklü, *agt.*, s. 359.
[3338] A. Kuran, *age.*, s. 145.
[3339] E. H. Ayverdi, *age.*, s. 279.

tarihli Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Medresesinde kare planlı hücreler kubbe ile örtülüdür[3340]. Kahire'de Süleyman Paşa ve I. Mahmud Medreselerinde hücreler kubbelidir[3341].

XVII-XVIII. yüzyılda inşa edilen İstanbul Kuyucu Murad Paşa, İstanbul Sultan Ahmed, İstanbul Köprülü Mehmed Paşa, İstanbul Çorlulu Ali Paşa, İstanbul Damat İbrahim Paşa ve İstanbul Nur-u Osmaniye medreselerinden hücrelerin üzeri kubbe ile örtülmüştür[3342].

Hücrelerin Üzeri Tonoz İle Örtülü Olan Medreseler: Hücrelerin üzerinin tonoz ile örtülü olduğu medreselerin sayısı oldukça azdır. Dıştan ise daha çok düz dam şeklindedir. Daha çok beşik tonoz tercih edilmiştir. Diyarbakır Hadım Ali Paşa (beşik), Bitlis Hatibiye (beşik ve aynalı tonoz); Van Hüsrev Paşa, Süleymaniye Mülazımlar (beşik tonoz), Kastamonu Yakup Ağa Medresesi'nde (beşik tonoz) hücreler tonoz örtülüdür. Anadolu dışında Halep'te bulunan Hüsreviye Medresesi'nde hücreler çapraz tonozla örtülüdür[3343].

XVII-XVIII. yüzyılda inşa edilen Pizan Hüsrev Paşa, Oltu Arslan Paşa, Erzurum Kurşunlu, Aydın Cihanoğlu, Bitlis Yusufiye'de beşik; Urfa Nakipzade ve Aydın Nasuh Paşa'da çapraz; İstanbul Çorlulu Ali Paşa ve İstanbul Damat İbrahim Paşa'da kubbe ve aynalı; İstanbul Beşir Ağa Medresesi'nde kubbenin yanında tekne tonoz kullanılmıştır[3344].

Hücrelerin Üzeri Kubbe Ve Tonoz İle Örtülü Olan Medreseler: Bitlis Şerefiye (sekiz hücre kubbe, bir hücre tonoz), Altımermer Nişancı Mehmet Bey, Zal Mahmut Pasa Fevkani Medresede (beş hücre aynalı tonoz diğerleri pandantif geçişli kubbe) hücre örtülerinde kubbe ve tonoz kullanılmıştır. Soğukkuyu Cafer Ağa Medresesinde doğu-batı kanatlarda kubbe, kuzey kanatta örtü tonozdur.

Düz Tavan Örtülü Olan Medreseler: Üçbaş Hacı Hamza, Süleymaniye Darû'l-hadis ve Beşiktaş Sinan Paşa medreselerinde hücreler düz tavan örtüdür.

Geçiş Unsurları: Osmanlı dönemi medreselerinde kubbeye geçiş pandantif ve tromplarla sağlanmıştır. İncelenen 58 örnekten 54 tanesinde kubbeye geçiş ögesi olarak pandantif kullanılmıştır. Efdalzade, İstanbul II. Bâyezîd, Gebze Çoban Mustafa Paşa, Manisa Hafsa Sultan, Haseki Hürrem Sultan, Manisa Hafsa Sultan Darüşşifası, Kepenekçi Hoca Sinan, Şehzade, Halıcılar Yavuz Sultan Selim, Üsküdar Mihrimah, Süleymaniye Tıp, Edirnekapı Mihrimah, Kadırga Sokullu, Eyüp Sokullu, Lüleburgaz Sokullu, Eyüp Cafer Paşa, Siyavuş Paşa, Manisa Muradiye, Tekirdağ Rüstem Paşa, Esekapı Hadım İbrahim Paşa, Üsküdar Atik Valide Medresesi, Edirne Selimiye Darû'l-hadis, Edirne Selimiye Dâru'l-kurrâ, Birgi Birgivi, Kızlara-

---

3340 E. H. Ayverdi, *age.*, s. 349.

3341 A.A. Bayhan, *agt.*, s. 136-138, 139-141.

3342 Z. Köşklü, *agt.*, s. 354.

3343 Z. Ahunbay, *agm.*, s. 246-247; G. Necipoğlu, *age.*, s. 629-634.

3344 Z. Köşklü, *agt.*, s. 354-357.

ğası Mehmed Ağa, Gazanfer Ağa, Divanyolu Koca Sinan Paşa ve Gölmarmara Halime Hatun medreselerinde ***pandantif***; Hadım Hasan Paşa Medresesi'nde kubbeye geçiş ***tromptur.***

Hücreler genellikle kare planlıdır. İstanbul II. Bâyezîd, Efdalzade Medresesi, Manisa Hafsa Sultan Medresesi, Kepenekçi Hoca Sinan, Manisa Hafsa Sultan Darüşşifası, Üsküdar Mihrimah, Haseki Hürrem Sultan, Halıcılar Yavuz Sultan Selim, Esekapı Hadım İbrahim Paşa, Tekirdağ Rüstem Paşa, Üsküdar Atik Valide Medresesi, Edirne Selimiye Darû'l-hadis, Edirne Selimiye Dâru'l-kurrâ, Manisa Muradiye, Kızlarağası Mehmed Ağa, Gazanfer Ağa ve Gölmarmara Halime Hatun medreselerinde hücreler karedir. Hücreler Birgi Birgivi'de 2.93x2.80m., Edirnekapı Mihrimah'da 3.10x3.16m., Siyavuş Paşa'da 3.54x3.40m., Koca Sinan Paşa'da 3.72x3.72m. ve Eyüp Cafer Paşa'da 3.72x3.60m. ölçülerindedir.

Kubbenin zeminden yüksekliği de farklılık göstermektedir. Kubbe, Birgi Birgivi'de 4.42m., Eyüp Cafer Paşa'da 5.57m., Koca Sinan Paşa'da 6.50m. (3.65m. çapında), Edirnekapı Mihrimah Sultan'da 6.97m. yüksekliğindedir.

5.5.4.3. Dershane Üst Örtü Ve Geçiş Unsurları

Dershaneler genellikle kare planlı olup üzeri kubbe ile örtülüdür. Osmanlı Öncesi Selçuklu ve Beylikler dönemi medreselerinde kapalı avlulu medreselerde avlu, kışlık dershane ve mescit mekânlarında üst örtü öğesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Katalog dahilinde incelenen Efdalzade, İstanbul II. Bâyezîd, Manisa Hafsa Sultan, Şehzade, Haydar Paşa, Eyüp Cafer Paşa, Zal Mahmut Pasa Fevkani Medresesi, Halıcılar Yavuz Sultan Selim, Üsküdar Mihrimah, Kütahya Rüstem Paşa, Altımermer Nişancı Mehmet, Eyüp Sokullu, Kadırga Sokullu, Lüleburgaz Sokullu, Soğukkuyu Cafer Ağa, Esekapı Hadım İbrahim Paşa, Semiz Ali Paşa, İstanbul Cağaloğlu Rüstem Paşa, Topkapı Kara Ahmed Paşa, Üsküdar Atik Valide, Üsküdar Şemsi Ahmet Paşa, Gazanfer Ağa, Siyavuş Paşa, Kılıç Ali Paşa, Siyavuş Paşa, Gevher Sultan medrese dershanelerinde ***kubbe;*** taşra eseri olan ve yerel geleneği devam ettiren Bitlis Şerefiye, Bitlis Hatibiye, Bitlis Gökmeydan, Diyarbakır Hüsrev Paşa ve Diyarbakır Hadım Ali Paşa Medreselerinde ***tonoz*** kullanılmıştır.

Anadolu dışında Halep Hüsreviye, Şam Süleymaniye medreseleirndeki kare planlı dershaneler kubbe ile örtülüdür.

Manisa Hafsa Sultan Medresesi, Efdalzâde, İstanbul II. Bâyezîd, Eyüp Cafer Paşa, Zal Mahmut Pasa Fevkani, Halıcılar Yavuz Sultan Selim, Soğukkuyu Cafer Ağa, Esekapı Hadım İbrahim Paşa, Lüleburgaz Sokullu, Gevher Sultan, Semiz Ali Paşa'da ***pandantif***; Haydar Paşa, İstanbul Cağaloğlu Rüstem Paşa, Üsküdar Atik Valide, Üsküdar Şemsi Ahmet Paşa, Kadırga Sokullu, Siyavuş Paşa, Kütahya Rüstem Paşa, Üsküdar Mihrimah, Altımermer Nişancı Mehmet Bey, Gazanfer Ağa ***tromp***; Şehzade, Topkapı Kara Ahmed Paşa, Kılıç Ali Paşa, Manisa Muradiye ***dilimli tromp***; Eyüp Sokullu, Siyavuş Paşa medreselerinde ***mukarnaslı tromp***; Gölmarma-

ra Halime Hatun'un dershanesinde trompların alt kısımları mukarnaslarla desteklenmiştir.

XVII-XVIII. Yüzyılda inşa edilen medreseler içerisinde Kuyucu Murad Paşa, İstanbul Ekmekçizade Ahmed Paşa, İstanbul Sultan Ahmed, İstanbul Köprülü Mehmed Paşa, Nevşehir Damat İbrahim Paşa, İstanbul Nur-u Osmaniye medreselerinde ***kubbe***; Pizan Hüsrev Paşa ve Hakkari Meydan medreselerinde ***beşik tonoz***; Gaziantep Ahmet Çelebi ve Urfa Yusuf Paşa medreselerinde ***çapraz tonoz*** kullanılmıştır.

5.6. Yapı Elemanları

5.6.1. Taçkapı ve Kapılar

Osmanlı öncesi dönemde olduğu gibi Osmanlı döneminde de yapının en çok önem verilen kısmı ön cephede, ağırlık merkezini oluşturan taçkapılardır[3345]. Giriş cepheleri her zaman diğer cephelere oranlara daha fazla önem verildiği görülür. Taçkapının cephede göze çarpmasını sağlayan en belirgin özelliği cephe yüzeyinde bir çıkıntı meydana getirmesidir. Taçkapılar, malzeme ve işçilik açısından yapıların diğer unsurlarına nazaran daha özen gösterilmiştir. Yan ve arka cepheler, çoğunlukla kaba yonu taş ya da moloz taş ile inşa edilmiş; ana cephede ise düzgün kesme taş ve mermer kullanılmıştır. Sadece medreselerde değil camii, türbe, kervansaray, imaret, darüşşifa gibi yapılarda genelde yapıların en dikkat çekici unsurları olan taçkapıların, en kaliteli taşla yapılmasına gayret gösterilmiştir. Çünkü insan yapıya baktığı zaman göze çarpan ilk unsur, taçkapının bulunduğu ana cephe olmasındandır. Osmanlı öncesinde inşa edilen yapıların en dikkat çekici yeri giriş ya da ön cephelerine yerleştirilen taçkapılardır. Bu dönemde inşa edilmiş taçkapılara bakıldığında ekseriyetle cepheden dışarı taşırılan ve yüksek tutulan taçkapılar mukarnas kavsaralı ya da tonoz örtülü, giriş açıklığının iki yanına yerleştirilen yan nişleri, nişin etrafını kuşatan bitkisel, geometrik, yazı kuşakları ve silmelerle bezendiği görülür. Çoğu dikdörtgen bir kütle olarak cepheden dışarı taşırılan ve yüksek tutulan taçkapılara Erken dönem Osmanlı Mimarisinde inşa edilen Saatli, Manisa Sinan Bey, Peykler, İstanbul Koca Mustafa Paşa, Amasya Kapı Ağası, Afyon Gedik Ahmed Paşa medreselerinde görülür. Katalog kapsamında incelenen örnekler içerisinde Üsküdar Mihrimah, İstanbul Şehzade, Kütahya Rüstem Paşa, Bitlis Gökmey-

---

[3345] Z. Bayburtluoğlu, "Büyük Programlı Selçuklu Yapılarında Önyüz Düzeni", *VD*, S.XI Ankara 1976, s. 57; J. Erzen, *Mimar Sinan Dönemi Cami Cepheleri*, Ankara 1981, s. 17; R. H. Ünal, *Osmanlı Öncesi Anadolu-Türk Mimarisinde Taçkapılar*, İzmir, 1982; s. 34; A. Kuran, age., s. 188; A. Ödekan, "Kütle Biçimleri ve Cephe Düzenlemesi", *Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri I*, İstanbul 1988, s. 513; E. S. Wolper, "Portal Patterns in Seljuk and Beylik Anatolia", *Aptullah Kuran İçin Yazılar*, İstanbul 1999, s. 65-80; Ş. Çakmak, *Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Taçkapılar (1300-1500)*, Ankara 2001; A. Durukan, "Anadolu Selçuklu Portallerinde Biçim ve Estetik", *Uluslararası* Sanat Tarihi Sempozyumu. Gönül Öney'e Armağan, İzmir 2002, s. 261-274; Ş. Çakmak, "Erken Dönem Osmanlı Taçkapılarında Taş İşçiliği", Hanlar-Kervansaraylar Geleneksel & Modern Mimaride Taş Sempozyumu, Antalya 2008, s. 51-59; A. Çaycı, İslam Mimarisinde Anlam ve Sembol, Konya 2017, s.123-133.

dan, Edirne Selimiye Darû'l-hadis, Edirne Selimiye Dârü'l-kurrâ, Gölmarmara Halime Hatun Medrese taçkapıları cepheden taşıntı yapar.

Selçuklu ve Beylikler döneminde olduğu gibi Osmanlı dönemi medrese girişleri de ekseriyetle ana caddeye, sokağa ya da külliyenin diğer birimlerine açılmaktadır. Bir külliye içerisinde yer alan Haseki, Şehzade, Süleymaniye Evvel, Sani, Salis Rabi, Atik Valide Medresesi girişleri önünden geçen sokağa açılır.

Girişlerin yönleri ise topografyaya bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Cami ile ortak bir avluyu kullanan medreselerde iki ya da üç giriş varken, bağımsız medreselerde ise en fazla bir giriş bulunur. Cami ile medresenin ortak bir avluyu paylaştığı örneklerde anıtsal bir taçkapı yerine silmelerle hareketlendirilmiş basit girişlerdir. Bu tip medreselerde giriş kapılarının avlunun iki ya da üç kenarına yerleştirildiği görülür. Hafız Ahmed Paşa'da bir; Manisa Hafsa Sultan, Eyüp Zal Mahmut Paşa Alt ve Üst, Topkapı Kara Ahmet Paşa, Üsküdar Şemsi Ahmed Paşa'da iki; Beşiktaş Sinan Paşa, Van Hüsrev Paşa, Kadırga Sokullu ve Lüleburgaz Sokullu'da üç; Edirnekapı Mihrimah Sultan Medresesi'nde dört giriş bulunur.

Giriş açıklıklarının yönü her medrese de farklılık gösterir. Cami ile ortak bir avluyu kullanan medreselerde iki girişli olanlarda girişler yan kanatlar üzerine (Topkapı Kara Ahmed Paşa); üç girişli olanlarda Kadırga Sokullu ve Lüleburgaz Sokullu Medreselerinde olduğu gibi doğu, batı ve kuzey cepheye yerleştirilmiştir. Kuzeyde bulunan giriş cami ile aynı aks üzerinde olacak şekilde konumlandırılmıştır. Bu grup içerisinde yer alan Edirnekapı Mihrimah Sultan Medresesi diğerlerinden farklı olarak kuzey giriş kapısı eksenden doğuya kaydırılmıştır.

Bağımsız olarak ister külliye içerisinde olsun ister tek yapı ölçeğinde inşa edilen medreselerde Selçuklu geleneğini devam ettiren mukarnas kavsaralı ya da bir eyvan içerisine yerleştirilmiş anıtsal taçkapılarla karşılaşılır. Bu tip medreselere giriş tek bir kapıdan sağlanmıştır. Kütahya Rüstem Paşa, İstanbul Rüstem Paşa, Üsküdar Mihrimah, Nişancı Mehmed Bey, Süleymaniye Evvel, Süleymaniye Sani, Süleymaniye Sâlis, Süleymaniye Rabi, Edirne Selimiye Darû'l-hadis, Edirne Selimiye Dârü'l-kurrâ, Üsküdar Atik Valide, Kızlarağası Mehmed Ağa, Gevher Sultan, Tophane Kılıç Ali Paşa, Manisa Muradiye, Gazanfer Ağa Medreseleri girişler tektir.

Bordür ve kavsara gibi öğeleri olmayan taçkapı uygulamaları en fazla tercih edilenidir. Bu tarz kapılar iç bükey ve dış bükey silmelerle hareketlendirilmiştir. Giriş açıklıkları ise genellikle basık kemerlidir. Nişancı Mehmed Bey, Süleymaniye Evvel, Süleymaniye Sani, Süleymaniye Sâlis, Süleymaniye Rabi, Üsküdar Atik Valide, Kızlarağası Mehmed Ağa Medreselerinde giriş açıklıklarının etrafı silmelerle hareketlendirilmiştir.

İncelenen örnekler içerisinde yer alan taçkapı/giriş açıklıkları farklı form ve tiplerde inşa edildikleri görülmektedir. Benzer uygulama dershane ve hücre kapılarında da kendini göstermektedir. Aşağıda medrese, dershane ve hücre girişleri kendi içerisinde farklı tiplere ayrılarak incelenmiştir.

Yapıların giriş cephelerinin genellikle ortasına yerleştirilen ve yapıların giriş cephesine anıtsal bir görünüm kazandıran taçkapılar, mimari işlevlerinden çok dekoratif yönleri ağır basan öğelerdir[3346]. Osmanlı öncesi dönemde taçkapıyı oluşturan köşe sütuncesi, yan niş, kavsara gibi temel unsurların her biri birer mimari unsur olmalarının yanı sıra taçkapılarda daha çok dekoratif amaçlı kullanılmışlardır. taçkapılarında yukarıda söylediğimiz dekoratif unsurların yanı sıra taçkapı üzerindeki bordürlerdeki bitkisel ve geometrik örnekli süsleme şeritleri, yazı ve mukarnas şeritleri ile taçkapının çeşitli yerlerinde görülen gülbezek ve kabara gibi süsleme öğeleri yapıların en süslü unsurları konumundadır. Katalog kapsamında incelenen örneklerde taçkapı ve giriş kapıları genelde sade olarak tasarlanmıştır.
Osmanlı dönemi taçkapılarında görülen ve sadeliği ön plana çıkaran farklı formlarda silmelerle hareketlendirilmiştir. Geometrik süsleme görülmezken (Bitlis Haitibiye ve Gökmeydan Medresesi hariç), yazılı süsleme kitabelerde, bitkisel süsleme taç kısımları ile ters-düz şeklinde düzenlemiş giriş açıklığı kemerlerinde görülür.

5.6.1.1. Taçkapılar ve Ana Giriş Kapıları

Katalog kapsamında ele alınan medrese taçkapı ve ana giriş kapılarına bakıldığında eyvanlı, mukarnas kavsaralı, kemerli, silmelerle hareketlendirilmiş dikdörtgen bir çerçeve içerisine yerleştirilen ve düz atkı taşlı olmak üzere farklı formlarda tasarlanmış girişlerle karşılaşılmaktadır. Osmanlı öncesi dönemde çok sık olarak gördüğümüz mukarnas kavsaralı örnekler çalışma kapsamında incelenen 58 medrese içerisinde altı yapıda uygulanmıştır. Altı tanesi eyvanlı-tonozlu, altısı kemerli, ikisi düz atkı taşlı, geri kalan 38'i ise tanesi silmelerle hareketlendirilmiş dikdörtgen bir çerçeve içerisine yerleştirilen kapılar oluşturur.
Taç Kapının Dışarı Açılan Bir Eyvanın İçerisine Yerleştirildiği Örnekler: Bu tip giriş açıklıklardan taç kapılar sivri kemerli bir eyvan içerisine yerleştirilmiştir. Taçkapı dışarıya açılan eyvanın arka duvarının üzerine cephe ortasına konumlandırılmıştır. Selçuklu döneminde Sırçalı Medrese; Erken Osmanlı Döneminde Merzifon Çelebi Sultan Mehmed, Bursa Muradiye, Bursa Yıldırım, Bursa Yeşil Medresede taçkapılar bir eyvan içerisine yerleştirilmiştir.
Katalog kapsamında incelenen örnekler içerisinde sivri kemerli bir eyvan içerisine yerleştirilmiş taçkapılara İstanbul II. Bâyezîd, Diyarbakır Hüsrev Paşa, Bitlis Hatibiye, Bitlis Şerefiye, Tekirdağ Rüstem Paşa ve Gölmarmara Halime Hatun medreselerinde karşılaşılır.
Mukarnas[3347] Kavsaralı Örnekler: İncelemiş olduğumuz medrese taçkapılarında 6'sı mukarnaslı kavsaraya sahiptir. Bunlar Şehzade, Mihrimah Sultan, Kütahya

---

[3346] R. H. Ünal, age., 83-109; G. Öney, Anadolu Selçuklu Mimarisinde Süsleme ve El Sanatları, Ankara, 1976, s.12-29.

[3347] Mukarnas için bkz. A. Ödekan, *Osmanlı Öncesi Anadolu Türk Mimarisinde Mukarnaslı Portal Örtüleri*, İstanbul 1977; A. Ödekan, "Mukarnas Öğesinde Bezemesel Çeşitlilik", *Prof. Dr. Kemal Söylemezoğ-*

Rüstem Paşa, Bitlis Gökmeydan, Edirne Selimiye Darû'l-hadis ve Edirne Selimiye Dârü'l-kurrâ medreseleridir.

Kemerli Kavsara Örnekleri: Giriş açıklığı sivri bir kuşatma kemeri içerisine yerleştirilmiştir. Fazla derin olmayan nişin etrafı farklı genişlikte bordürlerle ters "U" şeklinde kuşatılmıştır. Manisa Hafsa Sultan, Gebze Çoban Mustafa Paşa, Haseki Hürrem Sultan, İstanbul Rüstem Paşa ve Manisa Muradiye medreselerinin taçkapıları kemerli kavsaralıdır.

Silmelerle Hareketlendirilmiş Dikdörtgen Bir Çerçeve İçerisine Yerleştirilen Kapılar: Bu tarz kapılarda giriş açıklığının etrafı üç yönden "U" şeklinde iç bükey ve dış bükey silmelerle hareketlendirilmiş dikdörtgen bir çerçeve ile sınırlandırılmıştır. Giriş açıklıkları fazla derin olmayan, dıştan içeriye doğru silmelerle kademelendirilmiş birer çökertme içerisine yerleştirilmiştir. Amasya Gümüş Hacı Halil, Subaşı Eyne Bey ve Edirne II. Bâyezîd medreselerinde basık kemerli giriş açıklığı fazla derin olmayan bir çökertme içerisine konumlandırılmıştır.

Katalog kapsamında incelenen Manisa Hafsa Sultan, Haseki Hürrem Sultan, Halıcılar Yavuz Sultan Selim, Haydar Paşa, Altımermer Nişancı Mehmet Bey Süleymaniye Tıp, Süleymaniye Mülazımlar, Süleymaniye Darû'l-hadis, Zal Mahmut Pasa Fevkani, Zal Mahmut Paşa Alt, İstanbul Cağaloğlu Rüstem Paşa, Eyüp Cafer Paşa, Eyüp Sokullu, Lüleburgaz Sokullu, Hadım Hasan Paşa, Edirnekapı Mihrimah Sultan Medresesi, Esekapı Hadım İbrahim Paşa, Topkapı Kara Ahmed Paşa (doğu-batı avlu giriş kapıları), Üsküdar Şemsi Ahmet Paşa, Üsküdar Atik Valide, Soğukkuyu Cafer Ağa, Siyavuş Paşa, Manisa Muradiye, Gazanfer Ağa, Divanyolu Koca Sinan Paşa, Hafız Ahmed Paşa Medrese giriş kapıları silmelerle hareketlendirilmiş dikdörtgen bir çerçeve içerisine yerleştirilmiştir.

Basit Dikdörtgen Formlu Düz Atkılı Girişler: Diyarbakır Hadım Ali Paşa, Bitlis Şerefiye Medrese kapıları dikdörtgen formlu düz atkı taşlıdır.

Taçkapı Boyut ve Oranları: Taçkapılar yerleştirildikleri yüzeyden taşıntı yapmakta ve cepheden yüksek tutulmuştur. Katalog kapsamında incelenen medrese taçkapıları cepheden az bir taşıntı yapmaktadır. Kronolojik olarak bakıldığında Manisa Hafsa Sultan Medresesi 0.20 m., Gebze Çoban Mustafa Paşa 0.47 m., Diyarbakır Hüsrev Paşa'da taçkapı doğudan 0.31 m. batıdan ise 0.39 m., Haseki Hürrem Sultan 0.12 m., Üsküdar Mihrimah Sultan 1.30 m., Kütahya Rüstem Paşa 1.57 m., İstanbul Rüstem Paşa 0.75 m., Edirne Darû'l-hadis 0.57 m., Edirne Dârü'l-kurrâ 0.59 m.; Gölmarmara Halime Hatun 1.20 m.; Bitlis Gökmeydan Medresesi 0.82 m., Gazanfer Ağa 0.38 m. cepheden taşıntılıdır. Kütahya Rüstem Paşa, Üsküdar Mihrimah Sultan

---

lu'na Armağan, İstanbul 1982, s. 87-95; A. Ödekan, "Some Observations on Mukarnas Decoration at the Portal Coverings of the Sinan Period", *II. Uluslararası Türk ve İslâm Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi Bildiriler,* İstanbul 1986, s. 115-124; Tuncer, Orhan Cezmi, "Anadolu Taçkapılarında Mukarnas", *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi,* C. 2, Konya 2001, s. 361-387.

ve Gölmarmara Halime Hatun medreselerinin taçkapıları cepheden en fazla taşıntı yapan örneklerdir.

Taçkapı Genişlik ve Yükseklikleri: Taçkapıların genişlik ve yükseklikleri yapıdan yapıya farklılık göstermektedir. Manisa Hafsa Sultan 4.68 m. yüksekliğinde, 3.40 m. genişliğinde; Gebze Çoban Mustafa Paşa 5.73 m. yüksekliğinde, 3.27 m. genişliğinde; Haseki Hürrem Sultan 3.58 m. genişliğinde, 6.40 m. yüksekliğinde; Üsküdar Mihrimah Sultan 3.80 m. genişliğinde, 7.05 m. yüksekliğinde; Kütahya Rüstem Paşa 4.10 m. genişliğinde, 6.84 m. yüksekliğinde; İstanbul Rüstem Paşa 6.95 m. yüksekliğinde, 4.40 m. genişliğinde; Edirne Darû'l-hadis 3.29 m. genişliğinde, 6.56 m. yüksekliğinde; Edirne Dârü'l-kurrâ 3.35 m. genişliğinde, 6.58 m. yüksekliğinde; Gölmarmara Halime Hatun 4.27 m. genişliğinde 3.65 m. yüksekliğinde; Gevher Sultan 4.03 m. genişliğinde, 5.20 m. yüksekliğinde; Bitlis Gökmeydan Medresesi 8.15 m. genişliğinde, 9.58 m. yüksekliğindedir.

Giriş Açıklıkları: Taçkapılarda en önemli unsurlardan birisi de giriş açıklıklarıdır. Giriş açıklığı vasıtasıyla yapının iç kısmına geçişi sağlamaktadır. Giriş açıklıkları, iki yanda sövelerle, üstte ise bir atkı taşı ya da kemerle sınırlıdır. Taçkapılar ana cepheden dışarıya taşırıldığı zaman giriş kısmı genelde bir eyvan şeklinde içeriye doğru girinti yaptığı görülmektedir. İncelemiş olduğum medrese taçkapılarında, ana cepheden dışa taşırılmış olan taçkapılarda giriş bölümü bir eyvan şeklinde düzenlenmiştir. Gerek söveler gerekse giriş açıklığını örten unsurlar çoğunlukla mermer malzemeden yapılmıştır. Kapı kemeri ise incelenen dönemde olduğu gibi bazı istisnalar dışında renkli malzeme ve zıvanalı olarak yapılmıştır. Giriş kapı kemerinin ise genelde basık kemerle örtüldüğünü görmekteyiz. Giriş açıklığı boyutlarının yapının türü ve taçkapının boyutlarıyla yakından ilişkilidir.

Taçkapı ana nişin içerisine yerleştirilmiş giriş açıklıkları düz atkılı, basık ya da sivri kemerli olarak tasarlanmıştır. Osmanlının erken döneminde inşa edilen Hacı Halil, Amasya II. Bâyezîd, Subaşı Eyne Bey medreseleri sivri kemerli; Bursa Lala Şahin Paşa düz atkılı; Bursa Ahmed Paşa, Amasya Yolpınar Kasım Bey, Tire Yavukluoğlu medreselerinin giriş açıklıkları basık kemerlidir.

Katalog kapsamında incelenen yapılar içerisinde en fazla tercih edilen giriş açıklığı basık kemerdir. Bu tarz girişler Üçbaş Hacı Hamza, Manisa Hafsa Sultan, Haseki Hürrem Sultan, Diyarbakır Hüsrev Paşa, Halıcılar Yavuz Sultan Selim, Süleymaniye Mülazımlar, Süleymaniye Darû'l-hadis, Süleymaniye Tıp, Kütahya Rüstem Paşa, Tekirdağ Rüstem Paşa, İstanbul Cağaloğlu Rüstem Paşa, Eyüp Sokullu, Bitlis Hatibiye, Haydar Paşa, Eyüp Cafer Paşa, Altımermer Nişancı Mehmet Bey, Zal Mahmut Pasa Fevkani, Zal Mahmut Paşa Alt, Hadım Hasan Paşa, Edirnekapı Mihrimah Sultan, Esekapı Hadım İbrahim Paşa, Üsküdar Şemsi Ahmet Paşa, Üsküdar Atik Valide, Kızlarağası Mehmed Ağa, Edirne Selimiye Darû'l-hadis, Edirne Selimiye Dârü'l-kurrâ Soğukkuyu Cafer Ağa, Gazanfer Ağa, Divanyolu Koca Sinan Paşa, Hafız Ahmed Paşa ve Gölmarmara Halime Hatun medreselerinde görülür.

Giriş açıklıkların genişlik ve yükseklikleri değişiklik göstermektedir. Manisa Hafsa Sultan Medresesi 1.90 m. genişliğinde, 2.68 m. yüksekliğinde; Gebze Çoban Mustafa Paşa 2.40 m. yüksekliğinde, 1.45 m. genişliğinde; Diyarbakır Hüsrev Paşa 4.97 m. genişliğinde, 5.91 m. yüksekliğinde; Üsküdar Mihrimah Sultan 1.50m. genişliğinde, 2.55 m. yüksekliğinde; İstanbul Rüstem Paşa 1.52m. genişliğinde, 3.02m., Edirne Darû'l-hadis 1.31 m. genişliğinde, 2.37 m. yüksekliğinde; Edirne Dârü'l-kurrâ 1.29 m. genişliğinde, 2.20 m. yüksekliğinde; Gölmarmara Halime Hatun 1.32 m. genişliğinde, 2.10 m. yüksekliğinde; Bitlis Gökmeydan Medresesi 1.48 m. genişliğinde, 2.40 m. yüksekliğindedir.

Giriş açıklığı kemerleri malzeme, tasarım ve teknik açıdan farklı uygulamalar ortaya koymaktadırlar. Kemerlerde bazen tek renkli taş kullanıldığı gibi iki renkli taş ya da mermerden yapılmış örnekler sayıca fazladır. Renk olarak daha çok beyaz, gri, pembe renkli mermer tercih edilerek cepheye hareketlilik getirmişlerdir. İncelenen medreseler içerisinde kemerler düz derzli ve zıvana geçmeli olmak üzere iki teknikte yapılmıştır. İstanbul şehzade Medresesinde giriş kemeri düz derzlidir.

Zıvana geçmeli kemerlerde basit geçmeleri olanlar, iç-dış bükey kavisli silmelerle oluşturulanlar, ters-düz palmetlerle oluşturulanlar olmak üzere üç farklı uygulaması görülür.

Manisa Hafsa Sultan Medresesi giriş açıklığı kemeri basık kemerli olup beyaz ve pembe renkli dokuz mermer taştan; Gebze Çoban Mustafa Paşa yedi taştan düz ve pahlı; Haseki Hürrem Sultan 1.38 m. genişliğinde, 2.80 m. yüksekliğinde beyaz ve yeşil renkli dokuz taştan; Üsküdar Mihrimah Sultan kırmızı ve beyaz iki renkli dokuz taştan; Üsküdar Atik Valide Sultan Medrese kapıları basit; İstanbul Rüstem Paşa gri, beyaz ve kırmızı renkli dokuz mermer taştan; Edirne Darû'l-hadis Medresesi kırmızı ve beyaz dokuz mermer parçadan kaval ve oluklu; Edirne Dârü'l-kurrâ Medresesi kırmızı ve beyaz dokuz mermer parçadan kaval ve oluklu silmeli, Haseki, Rüstem Paşa, Süleymaniye Rabi Medresesi girişleri oluklu ve kaval silmeli; Kadırga Sokullu, Gazanfer Ağa, Gevher Sultan Medresesi kırmızı ve beyaz mermerden ters-düz palmetlerle zıvana geçmelidir.

Söveler: Giriş açıklığı söveleri taş ve mermerdendir. En çok tercih edileni ise mermerdir. Ekseriyetle yekpare olan sövelerin genişlikleri ve derinlikleri değişiklik göstermektedir. Genellikle 0.20-0.30 m. arasındadır. Manisa Hafsa Sultan Medresesi söveleri 0.30 m. genişliğinde, 0.22 m. derinliğinde; Üsküdar Mihrimah Sultan 0.40 m., Edirne Darû'l-hadis 0.25 m., Gebze Çoban Mustafa Paşa 0.26 m. mermer; Haseki Hürrem Sultan 0.35 m. genişliğinde, 0.23 m. derinliğinde yekpare taştandır.

Mukarnas Sayısı: Mukarnas dizileri aşağıdan yukarıya doğru daralarak yükselmektedir. En üstte ise bir tepenişi ile sonlandırılmıştır. İncelemiş olduğumuz medrese taçkapılarında mukarnas sayıları farklılık göstermektedir. Anadolu Selçuklu dönemi taçkapı kavsaralarındaki mukarnas sıraları çeşitli sayıda olmakla beraber

en çok rastlanılan düzen yedi ve dokuz sıralıdır[3348]. İstanbul Şehzade, Edirne Darû'l-hadis ve Edirne Dârü'l-kurrâ Medresesi taçkapıları beş; Üsküdar Mihrimah Sultan, Kütahya Rüstem Paşa Medresesi taçkapısı sekiz; Bitlis Gökmeydan Medresesi dokuz sıra mukarnaslıdır. Mukarnas dizileri arasında Osmanlı öncesindeki taçkapılarda görülmeyen iri sarkıtlar Mihrimah Sultan, Edirne Darû'l-hadis ve, Edirne Dârü'l-kurrâ medreselerinin taçkapılarında görülmektedir.

Mihrabiye/Yan Nişler: İncelemiş olduğumuz taçkapılarda ana niş yan kanatları üzerinde karşılıklı birer yan niş uygulamasına birkaç örnekte yer verilmiştir. Yan nişler, taçkapı ana nişine derinlik kazandırarak ana niş yan yüzlerine de hareketlilik getirmektedir[3349]. Taçkapılarda yan kanatların eklenmesi ve cepheden taşıntı yapmasıyla derinleşip genişleyen ana nişler, bir mekân hüviyeti kazanmışlardır[3350]. İncelenen 58 medrese içerisinde Üsküdar Mihrimah, Kütahya Rüstem Paşa, Gölmarmara Halime Hatun, Bitlis Gökmeydan medreselerinde yan niş uygulaması görülür. Kadırga Sokullu Medresesinde ise kuzeydeki girişin ön cephesine dikdörtgen planlı, mukarnas kavsaralı birer yan niş yerleştirilmiştir. Benzer uygulama Gevher Sultan Medresesi'nde de görülür. Taçkapının iki yanında yer alan nişler yarım sekizgen planlıdır. Yan nişler, Üsküdar Mihrimah Sultan Medresesi'nde beş kenarlı, Bitlis Gökmeydan Medresesi yıldız, Kütahya Rüstem Paşa ve Gölmarmara Halime Hatun yarım dairedir.

Yan Niş Kavsaraları: Üsküdar Mihrimah Sultan Medresesi'nde yarım küre şeklinde dilimli bir kavsara; Kütahya Rüstem Paşa üç sıra mukarnaslı, Gölmarmara ve Bitlis Gökmeydan Medresesi'nde yarım küre şeklinde bir kavsara ile örtülüdür. Yan nişler Selçuklu ve Beylikler döneminde olduğu gibi köşe sütünce uygulaması görülmemektedir. Bununla bitlikte kavsara köşelikleri de genellikle süslemesiz sade bırakılmıştır. Selçuklu geleneğini devam ettiren Bitlis Gökmeydan Medresesinde sütünce uygulaması devam eder.

Silmeler: Osmanlı dönemi taçkapı ve kapılarda karşımıza çıkan en önemli süsleme unsuru silmelerdir. Selçuklu ve Beylikler döneminde giriş açıklıkların etrafı genellikle üç yönden "U" şeklinde bitkisel, geometrik ve yazılı bordürlerle kuşatıldığı görülür. Buna karşın Osmanlı dönemi taçkapıları sadeliği ile ön plana çıkmakta ve silmelerle hareketlendirilmiştir. İncelenen medrese taçkapı ve kapılarında genellikle düz, oluklu ve kaval silmeler yaygın olarak kullanılmıştır. Haseki, Şehzade, İstanbul Rüstem Paşa, Edirne Selimiye Darû'l-hadis, Edirne Selimiye Dâru'l-kurrâ, Üsküdar Atik Valide Medrese taçkapılarında; aynı medreselerin dershane giriş kapılarında görülür.

[3348] R. H. Ünal, *age.*, s.37.

[3349] S. Ögel, *agm.*, s.4; A. Çaycı, *age.*, s. 152.

[3350] R. H. Ünal, *age.*, s.69-74; Z. Bayburtluoğlu, *agm.*, s.77.

5.6.1.2. Hücre kapıları

Hücrelerin avluya açılan dikdörtgen ya da kemerli şemaya sahip tek kanatlı bir kapısı bulunmaktadır. Hücrelere giriş ekseriyetle avluya bakan ön cephelere yerleştirilmiş tek kanatlı bir kapı ile sağlanmıştır. Hücrelerin birbiri ile bağlantısı bulunmamaktadır. Bir hücreye girilecekse mutlaka avlu ve revaka açılan bir kapı ile giriş sağlanmıştır. İncelenen örneklerde hücre girişleri oda eksenine yerleştirilmez. Girişler genellikle eksenden sağa ya da sola kaydırıldıkları görülür.

Köşe hücrelerinde ise durum bulundukları konumdan dolayı farklılık arz etmektedir. Hücreyi oluşturan iki kenarın birleştiği köşenin pahlanması neticesinde oluşan düz yüzeye bir kapı yerleştirilmiştir. Kapıdan ince-uzun, üzeri tonoz ya da düz tavan örtülü bir koridordan hücrenin içerisine ulaşılır.

Hücre kapılarında basık kemer, sivri kemer ile dikdörtgen formlu düz atkı taşlı girişler görülür. Girişlere hareketlilik kazandırmak için dikdörtgen çerçeve içerisine alındığı gibi basık ya da sivri kemerli alınlıklı farklı uygulamalara da rastlanır. En fazla tercih edilen giriş açıklığı ise basık kemerli ile dikdörtgen formlu düz atkı taşlı girişler görülür. Dikdörtgen formlu düz atkı taşlı girişlerde eşik, lento ve söveler genellikle yekpare taştandır. Girişler üzerinde basık ya da sivri kemerli alınlıklar var ise bunların kemerlerinde almaşık örgü, tuğla ya da kesme taştandır. Hücre kapıları büyük oranda yenilenmiş olup ahşaptan tek kanatlıdır.

Hücre kapılarının derinliği beden duvarının kalınlığı kadardır. Genişlik ve yükseklikleri ise her yapıda farklılık gösterir. Genellikle 0.80-1.00 m. genişliğinde yoğunlukla 0.80 m. genişliğinde; 1.60-1.90 m. yüksekliğinde yoğunlukla 1.80 m. yüksekliğinde olacak şeklide tasarlanmışlardır.

Eyüp Cafer Paşa Medresesi hücre giriş açıklıkları 1.00 m. genişliğinde, 1.82 m. yüksekliğinde; Divanyolu Koca Sinan Paşa'da 0.76 m. genişliğinde, 1.60 m. yüksekliğinde, 0.85 m. derinliğinde; Birgivi Medresesi'nde 0.60 m. derinliğinde, 1.84m. yüksekliğinde 0.94 m. genişliğinde; Edirnekapı Mihrimah Sultan Medresesi'nde 0.83 m. genişliğinde, 0.80 m. derinliğinde, 1.85 m. yüksekliğindedir.

Basık Kemerli Girişler: Efdalzâde, İstanbul II. Bâyezîd, Bitlis Şerefiye, Manisa Hafsa Sultan, Diyarbakır Hüsrev Paşa, İstanbul Cağaloğlu Rüstem Paşa, Van Hüsrev Paşa, Hadım Hasan Paşa, Bitlis Hatibiye, Kastamonu Yakup Ağa ve Hafız Ahmed Paşa medreselerinde hücre girişleri basık kemerlidir.

Basık Kemerli, Basık Kemer Alınlıklı Kapılar: Gölmarmara Halime Hatun Medresesi hücre kapıları basık kemerli basık kemer alınlıklıdır.

Basık Kemerli, Sivri Kemer Alınlıklı Kapılar: Manisa Hafsa Sultan Darüşşifası Medresesinde hücre kapısı basık kemerli sivri kemer alınlıklıdır.

Dikdörtgen Formlu, Düz Atkılı Kapılar: Üçbaş Hacı Hamza, Haseki Hürrem Sultan, Kepenekçi Hoca Sinan, Diyarbakır Hadım Ali Paşa, Halıcılar Yavuz Sultan Selim, Şehzade, Üsküdar Mihrimah, Beşiktaş Sinan Paşa, Altımermer Nişancı Mehmet Bey, Kütahya Rüstem Paşa, Karagümrük Semiz Ali Paşa, Zal Mahmut

Pasa Fevkani, Zal Mahmut Paşa Alt, Süleymaniye Tıp, Süleymaniye Evvel ve Sani, Eyüp Sokullu, Edirnekapı Mihrimah Sultan Medresesi, Esekapı Hadım İbrahim Paşa, Topkapı Kara Ahmed Paşa, Üsküdar Atik Valide, Edirne Selimiye Darû'l-hadis, Edirne Selimiye Dârü'l-kurrâ, Kılıç Ali Paşa, Kızlarağası Mehmed Ağa, Manisa Muradiye, Gazanfer Ağa ve Divanyolu Koca Sinan Paşa medreselerinde hücre kapıları dikdörtgen formlu, düz atkı taşlıdır.

Dikdörtgen Formlu, Sivri Kemer Alınlıklı Kapılar: Altımermer Nişancı Mehmet Bey, Lüleburgaz Sokullu, Gevher Sultan Medresesi hücre girişleri dikdörtgen formlu, sivri kemer alınlıklıdır.

Dikdörtgen Formlu, Basık Kemer Alınlıklı Kapılar: Eyüp Cafer Paşa, Süleymaniye Mülazımlar, Süleymaniye Darû'l-hadis, Üsküdar Şemsi Ahmet Paşa, Soğukkuyu Cafer Ağa medreselerinde hücre girişleri dikdörtgen formlu, basık kemer alınlıklıdır.

5.6.1.3. Dershane Kapıları

İncelenen medreseler içerisinde dershanelerin genellikle bağımsız girişleri bulunmaktadır. Dershaneler genellikle avluya açılan birer kapı ile giriş sağlanmıştır. Bu dönem dershanelerinde girişler genellikle tektir. Ancak Süleymaniye Evvel, Sani, Sâlis ve Rabi medreselerinde kuzey ve güney cephelere yerleştirilmiş birer girişi olması yönünden diğerlerinden ayrılır. Bu medreselerdeki dershaneleri avludan değil revaklardan geçiş sağlanmıştır. Her ne kadar kapı kanatları özgün haliyle günümüze ulaşmamış olsa da genellikle ahşaptan iki kanatlıdır.

Dikdörtgen bir çerçeve içerisine alınmış basık kemerli kapılar: İstanbul II. Bâyezîd, Gebze Çoban Mustafa Paşa, Şah-ı Huban, Şehzade, Üsküdar Mihrimah Sultan, Haydar, Eyüp Cafer Paşa, Tekirdağ Rüstem Paşa, Zal Mahmut Pasa Fevkani, Zal Mahmut Paşa Alt, Süleymaniye Evvel ve Sani, Eyüp Sokullu, Kadırga Sokullu, Hadım Hasan Paşa, Halıcılar Yavuz Sultan Selim, Üsküdar Şemsi Ahmet Paşa, Üsküdar Atik Valide, İstanbul Cağaloğlu Rüstem Paşa, Edirne Selimiye Darû'l-hadis, Edirne Selimiye Dârü'l-kurrâ, Haseki Hürrem Sultan, Kılıç Ali Paşa, Soğukkuyu Cafer Ağa, Gevher Sultan, Gazanfer Ağa, Divanyolu Koca Sinan Paşa dershane kapıları dikdörtgen bir çerçeve içerisine alınmış basık kemerlidir.

Basık kemerli, sivri kemer alınlıklı kapılar: Bu tarz girişler Manisa Hafsa Sultan, Esekapı Hadım İbrahim Paşa, Topkapı Kara Ahmed Paşa Medrese dershanelerinde görülür.

Basık kemerli, basık kemer alınlıklı kapılar: Gölmarmara Halime Hatun Medrese dershanesi giriş kapısı basık kemerli, basık kemer alınlıklıdır.

Dikdörtgen formlu sivri kemer alınlıklı kapılar: Altımermer Nişancı Mehmet Bey Medresesi dershane kapısı dikdörtgen formlu sivri kemer alınlıklıdır.

Basık Kemerli Kapılar: Efdalzâde ve Kütahya Rüstem Paşa Medresesi dershane kapıları basık kemerlidir.

Mukarnas Kavsaralı, Basık Kemerli Kapılar: İncelenen örnekler içerisinde mukarnas kavsara taçkapı uygulaması sadece Karagümrük Semiz Ali Paşa dershanesinde görülür. Şehzade Mehmed ve İstanbul Rüstem Paşa Medresesi'nde dershane giriş kapısının içeriye bakan arka yüzeyi mukarnas kavsaralı uygulaması ile diğerlerinden ayrılmaktadır.

5.6.2. Pencereler

Medreselerin cephelerine bakıldığında en dikkat çekici öğeler pencere ve saçaklardır. Hücrelerin aydınlatılması ve havalandırılması için tasarlanmış olan pencereler yapıdan yapıya farklılık göstermektedir. Hücrelerin dışarıya ya da avluya bakan cephelerinde farklı sayılarda pencereler açılmıştır. Pencerelerin sayısı ve boyutları o hücrenin daha fazla ışığın içeri girmesine olanak sağlar. Medreseler inşa edildikleri arazinin yapısı ve topografyaya yerleştirilişine bağlı olarak bazı cephelerde sadece tepe pencerelere yer verildiği görülür. Hücre cephelerinde yer alan pencerelerden altta olanı düşey dikdörtgen şeklinde yapılırken; üst kısımlara yerleştirilen tepe pencerelerinde sivri kemerli, alçı şebekeli pencereler kullanılmıştır.

Zemin seviyesine yakın alt pencereler duvar kalınlığı içerisine yerleştirilerek, kapakların rahatça içeriye doğru açılıp kapanacak şekilde tasarlanmışlardır. Pencerelerin söve, atkı taşları, alınlık kemerleri taş, mermer, taş+tuğla ya da tuğladan yapılmıştır. Alınlığa sahip olan pencereler genellikle sağır tutulmuştur. Alınlık yüzeyi taş, tuğla, taş+tuğladan örülüdür. Pencerelerin doğramaları ve camları büyük oranda yenilendiği için özgün durumları hakkında kesin bir bilgimiz bulunmamaktadır. Pencere kanatlarının büyük ve tek parça camdan oluşması üretildiği dönem içerisinde bu büyüklükte cam üretilememesinden dolayı küçük bölümlere ayrılmış olmalıdır. A. T. Yavuz, konutlarda cam yerine kağıdın kullanıldığını ifade eder[3351]. Belki Osmanlı döneminde de camın yanında ikinci bir malzeme olarak kâğıt da kullanılmış olabilir.

Sabit olan üst pencereler alçı şebekeli, revzenli, içlik ve dışlıklı olacak şekilde tasarlanmıştır. Üst pencereler süslemeli ya da revzenli olarak tasarlanması sabit olması, açılamaması ve ulaşılamaz olmasından dolayı alt pencereden farklı olarak süslenmiş olmalıdır. İçlik ve dışlıkları olan üst pencerelerde özellikle içtekine önem verilerek vitraylı ve bitkisel-geometrik kompozisyonludur.

Renkli camlarla meydana getirilen revzenler sayesinde mekân içerisinde ışık oyunlarına yer verilmiştir[3352]. Bu sayede mekâna ayrı bir hareketlilik ve atmosfer katması sağlanmıştır. Revzenli pencereler daha çok dershane/mescit mekânın tepe pencerelerinde kullanılmıştır. Hücrelerde ise az sayıda örneği mevcuttur. Dışlıklar ise genellikle alçı şebekeli olup, oval, yuvarlak ve fil gözlü olarak tasarlanmıştır.

[3351] A. T. Yavuz, "19. Yüzyıl Ankara'sında Kaleiçi", *Tarih İçinde Ankara Semineri Eylül 1981*, Ankara 1984, s.192.

[3352] Tepe Pencere-revzenler için bkz. N. Sönmez, *age.*, s. 91-93.

Hepsinde olmasa bile birkaç örnekte hücrelerin avluya bakan cephelerinde pencereye yer verilmiştir.Türk sanatında XV. yüzyıldan itibaren cami mimarisinde ilk olarak gördüğümüz çift sıra pencereler Osmanlı medreselerinde görülür. Köşelere yerleştirilen hücreler iki, diğerleri tek cephelidir.

Medreselerin gündüzleri gün ışığından geceleri ise kandillerle aydınlatıldığı vakfiyelerde yer alan bilgilerden anlaşılmaktadır. Semşeddin Altunapa'nın 1202 tarihli vakfiyesinde medresenin ders, namaz ve temizlik yerlerinde yakılmak üzere yaz aylan için ayda bir, kış ayları için iki rıtl kadar bezir ve Şabanın ortası, Regâib ve Ramazan akşamları gibi mübarek gecelerde aydınlık yapılması için bir buçuk rıtl mum alınmasını, gereken odunun miktarı da mütevelli ve nâzırın takdirine bırakıldığı yönünde bilgilere yer verilmiştir[3353]. İshak Paşa'nın İnegöl'de yaptırdığı medresesinde aydınlatma için kullanılacak olan kandil yağı ve hasır için bir dirhem ayrılmıştır[3354]. Aynı uygulama Havza Firuz Ağa Medresesi'ne ait vakfiyede belirtilmiştir[3355]. Abdülaziz Bey (d.1850-öl.1956) "Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri" isimli eserinde medreselerin aydınlatılması hakkında şu bilgileri aktarır: "*…Aydınlatmada mumlardan başka, tenekeden, şamdan şeklinde yapılmış, içine yağ konmuş, yakıldığı zaman içindeki pamuk fitile yağ veren, ekseriyetle ilmiye talebelerinin gece dersleri yaparken kullandıkları tulumbalı kandil, yine pamuktan fitil yapılarak bir tabak içindeki zeytinyağına batırılıp yakılan suhte kandil, geceleri konak sofalarında billur kaseler içindeki bardak gibi şeylere biraz su, üzerine zeytinyağı konan ve fitili yağın ortasındaki şamandıraya takılan şişe kandili kullanılırdı*[3356]".

5.6.3. Ocak ve Bacalar

5.6.3.1. Ocaklar

C. E. Arseven, ocak kelimesinden ateş yakılan yer manasına gelen otaktan bozma bir kelime olduğunu söyler[3357]. Binaların ısıtılması için odun, kömür vb. yakmaya mahsus üstü yaşmaklı ve oda içine doğru çıkıntılı, üstünde dumanı çekmeye yarayan ekseriyetle bir davlumbazı olan mimari elemandır[3358]. İnsanın ateşi korumak ve sürekliliğini sağlamak sonucunda ortaya çıkmış bir yapı elemanıdır. Ocak içerisinde yakılan malzemeden çıkan ısıyı doğrudan mekân içerisine vererek ortamın ısıtılmasına yardımcı olur[3359].

Zeminden genellikle 0.10 m. yüksekliğinde ateş yakma yeri (ateş sekisi), üzerinde taş, tuğla veya alçıdan yapılmış dumanın toplanmasını sağlayan yaşmak ve külah

---

[3353] O. Turan, "Selçuk Devri Vakfiyeleri. Şemseddin Altun-Aba Vakfiyesi ve Hayatı", *Belleten*, XI/42, 1947, s.203.

[3354] V. Tamer, "Fatih Devri Ricalinden İshak Paşa'nın Vakfiyeleri ve Vakıfları", *VD*,, S.4, Ankara 1958, s. 116.

[3355] İ. A. Yüksel, *age.*, s. 145.

[3356] Abdülaziz Bey, *age.*, s. 77, 204.

[3357] C.E. Arseven, "Ocak", *Sanat Ansiklopedisi*, C. 3, İstanbul 1950, s. 1519.

[3358] C. E. Arseven, *age.*, s. 1519-20.

[3359] U. Tanyeli-M. Sözen, *age.*, s. 175.

(davlumbaz)[3360] ile duman çıkışını sağlayan baca sisteminden oluşur[3361]. Ocak yaşmağı dumanı ve ateşi toplayarak oda içine yayılmasını önleyecek şekilde mekânın içerisine doğru taşıntı yapar.

Anadolu'da Selçuklu döneminde inşa edilmiş medrese, kervansaray, imaret vb. gibi yapılarda ocak uygulaması bulunmamaktadır. Aptullah Kuran, Selçuklu dönemi medreselerinde hücre içlerinde duvarlarda dolap nişleri ile köşeye yerleştirilmiş ocak yeri olduğundan bahseder[3362]. Bu dönemde inşa edilmiş olan Niksar Yağıbasan Medresesi[3363], Sinop Pervane Medresesi[3364], Kayseri Hacı Kılıç Medresesi[3365], Çay Taş Medresede[3366] hücre içlerinde ocak bulunur. Yapılan araştırmalarda bu ocakların özgün olmadığı Osmanlı döneminde ilave edildiği anlaşılmıştır.

Ahmed Eflaki, bu dönemde ısınmanın tandırlarla sağlandığını bildirir[3367]. Selçuklu dönemi kervansaraylarında da ocak bulunmamaktadır[3368]. Kızılören'deki Posta Hanı'nda (XIII. yüzyıl) olduğu gibi bazı yapılarda tandır bulunmaktadır[3369].

Beylikler devrinde ise içerisinde tarihi bilinen en eski ocağın Peçin Ahmet Gazi Medresesi'nde (1375-76) olduğu bilinmektedir[3370]. Osmanlı döneminde 1380'li yıllara kadar inşa edilmiş yapılarda ocak görülmemektedir. Bursa Ali Paşa Camii (1394)[3371], Ulubat Issız Han (1394), Bursa Yıldırım Medresesi (1400)[3372], Bursa Yıldırım Darüşşifası(1400)[3373], Edirne Yıldırım İmareti[3374], Bursa Yeşil Camii'nde[3375] ocak

---

[3360] Ocak davlumbazı (Yaşmak): Ocakların üzerinde dumanın iç mekana yayılmasını önleyen, dumanı bacaya vermek için yapılmış külah. Bkz. Adnan Turani, *Sanat Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1993, s.103; U. Tanyeli-M. Sözen, *age.*, s. 64

[3361] C. Binan, "Ocak", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, C.III, İstanbul 1997, s. 1360.

[3362] A. Kuran, *age.*, s.140.

[3363] A. Kuran, *age.*, s.16.

[3364] A. Kuran, *age.*, s.86-88. U. Tanyeli bu ocakların XIX. Yüzyılda yapıldığını söyler. Bkz. U. Tanyeli, "Geç Ortaçağ'da Türkiye'de Batıdan Bir Mimari Eleman Transfer: Bacalı Ocaklar", *Sanatta Etkileşim*, Ankara 2000, s. 243.

[3365] G. Öney, "Kayseri Hacı Kılıç Camii ve Medresesi", *Belleten*, C.XXX, S.119, Ankara 1966, s. 382-385; A. Kuran, *age.*, s.75-77.

[3366] Ana eyvanın sağındaki kubbeli mekan içerisinde ocak bulunmaktadır. Bkz. M. Sözen, *age.*, s. 78.

[3367] Ahmed Eflaki'nin "Menâkıbü'l Ârifîn" isimli eserinde ısınma ile ilgili şunları aktarır: "Mevlana hazretleri delikanlıların ağır kürkler giydikleri, fırın ve tandırların kenarında bile üşüdükleri şiddetli kışın ortasında medresenin damına çıkar, seher vaktine kadar binlerce ah ve vah ile teheccüd namazını kılardı. Sabah namazını da kıldıktan sonra damdan inerdi…. Ben de yazılan kağıtları gece yarısına kadar tandırda kuruttum…. Ben de one yazdırıyorsa yazıyor ve yazılan kâğıtları yüksek sesle birer birer okuyup yerlerine koyuyordum. Bu iş bitince tandırı yakmalarını emretti. Sonra yüz yaprak kadar olan bu kâğıtları birer birer alıp tandıra atıyor". Bkz. Ahmed Eflaki, Ariflerin Menkıbeleri, (Haz. T. Yazıcı), C. I, İstanbul 1973, s. 240, 253, 492

[3368] U. Tanyeli, *agm.*, s. 243.

[3369] A. T. Yavuz, " Anadolu Selçuklu Dönemi Hanları ve Posta-Menzil-Derbent Teşkilatı", *Doğan Kuban'a Armağan*, İstanbul 1996, s.30-31.

[3370] A. Arel, "Menteşe Beyliği Devrinde Peçin Şehri", *Anadolu Sanatı Araştırmaları I*, İstanbul 1968, s.76-80.

[3371] E. H. Ayverdi, İstanbul Mimari Çağın Menşei Osmanlı Mimarisinin ilk Devri 630-805 (1230-1402), İstanbul 1966, s. 386.

[3372] E. H. Ayverdi, *age.*, s. 447-454.

[3373] E. H. Ayverdi, *age.*, s. 454-460.

bulunmaktadır. Mevcut örneklerde görüldüğü gibi ocakların XIV. Yüzyıl son çeyreğinden itibaren Osmanlı Döneminde ve Batı Anadolu yapılarında bulunmasına rağmen aynı yüzyıllarda iç ve doğu Anadolu bölgelerindeki yapılarda ocaklara rastlanılmamaktadır. 1432-33 tarihli Karaman İbrahim Bey İmaretinde yaklaşık yarım asır sonra kullanılmaya başlandığı anlaşılmaktadır.

Suraıya Faroqhı[3376] ve D'ohsson[3377] Osmanlı medreselerindeki ısıtma sistemi hakkında ayrıntılı bilgiler aktarır. İncelenen medreselerde dershanelerde ocağa yer verilmediği görülür. Hepsinde olmasa da birçoğunda hem namazın kılındığı bir mescit hem de derslerin yapıldığı bir mekân olarak kullanılmaktadır. Özellikle soğuk kış günlerinde ders yapılan bu alanlarda ısınma işlevinin nasıl yapıldığı konusunda kesin bir bilgimiz bulunmamaktadır. Hem yazılı kaynaklarda hem de gravürlerde yer alan bilgilerden ocaklar dışındaki ısınmanın tandır ya da mangallarla[3378] sağlanmış olduğu anlaşılmaktadır. Melling'nin Topkapı Sarayı harem dairesini konu alan gravüründe büyük bir tandırın çevresinde ısınan üç kadın resme-

---

3374 E. H. Ayverdi, *age.*, s. 494.

3375 E. H. Ayverdi, Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri 806-855 (1403-1451), İstanbul 1972, s. 56-94.

3376 "…Bazı medrese yapılarında pencereleri çok küçük açarak ya da hiç yapmayarak içerdeki sıcaklığı korumaya çalışmışlardı; ama o zamanda hocalar ve öğrenciler kışın da günün uzun bir bölümünü dışarda geçirmek zorunda kalıyorlardı. Isınmak için odalardaki ocaklardan başka, odun kömürü yakılan ve görece daha az duman çıkaran mangallar da vardı. Mangalın üstüne bir örtü örtülür, ayaklar bunun altına sokularak ısınılırdı. Bu örtü kolayca ateş alabilir ya da mangalın devrilmesine yol açabilirdi". Bkz. Suraıya Faroqhı, Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla, (Çev. E. Kılıç), İstanbul 2010, s.195.

3377 "…Daha önce Müslümanların sobayı bilmediğini söylemiştik. Ocak (şömine) ancak bazı ileri gelenlerin evinde bulunur. Bunların da kendilerine has bir inşa tarzı vardır. Ateşin yakıldığı kısım, birkaç basamak yüksektedir. Ocağın ayakları, odanın içine doğru üç ayak kadar çıkıntılı olur. Ocak yaşmağının yüksekliği ise altı, yedi kadem vardır. Dumanı iyi çekebilmesi için dışarıya doğru son derece çıkıntılı yapılır. Bunun üstünde, duvarın tavana kadar olan kısmını sanatkârane bir şekilde yapılmış desenler süsler. Evlerde en yaygın ısınma şekli mangaldır. Hususi olarak yapılmış, içi çukur büyük bir bakır kap, kor la doldurularak odanın ortasına konur. Eski Romalı ve Yunanlılar da böyle yapardı. Kadınlar ısınmak için tandır kullanır. Bu kelime fırın mânâsındaki tennûrdan bozmadır. Tandır, altında bir mangal bulunan bir çeşit masadan ibarettir. Masanın üstüne bir veya iki büyük örtü konur. Böylece içinde lâtif bir sıcaklık sağlanır. Tandır sofanın köşelerinden birinde bulunur. Tandırın etrafına oturan kadınlar, örtüyü dizlerine alır, bu şekilde rahatça ısınırlar. Eğer Avrupalılar bunu bilseler, her halde tatbik etmekten kaçınmazlardı. Çünkü tandırın verdiği sıcaklık çok tatlı bir sıcaklıktır ve şöminelerin harlı sıcaklığından çok daha az tehlikelidir. Müslüman kadınları günlerini tandırın başında geçirirler. Orada çalışır, orada yer, akrabalarını, misafirlerini orada kabuleder, kış sohbetlerini orada yaparlar. Hemen hemen bütün evlerde, tandır, mühim bir mobilyadır. Örtüleri saten, yahut sim veya sırmalı kumaştan veya zengin işlenmiş bir kumaştan olur. «Tandır» Osmanlı İmparatorluğunun bütün halkları arasında ve her sınıftan insan tarafından kullanılır. Hattâ imparatorluğun içindeki Avrupalılar bile kullanırlar". Bkz. M. I. M. D'ohsson, XVIII. Yüzyıl Türkiyesinde Örf ve Adetler, (Çev. Z. Yüksel), 98-99.

3378 Bakır ya da pirinçten yapılmış mangallar bir diğer ısınma aracıdır. Özellikle odunun bol olduğu bölgelerde mangal kömürü, kor haline gelinceye kadar dışarıda yakılarak, mekan içerisinde oluşacak olan duman ya da çeşitli zararlı gazların oluşması engellenmiştir. Bkz. D. Kuban, *Türk Ahşap Konut Mimarisi 17. Ve 19. Yüzyıllar*, İstanbul 2017, s.148-149.

dilmiştir. Masa biçiminde tasvir edilen tandırın taşıyıcı ayaklarının arasında kömürün yakılarak içerisine konulduğu tuğladan bir mangal bulunur. Mangalın çevresi ekseriyetle metal bir parmaklıkla çevrilmiştir. Tandırın çevresinde oturan kişilerin ayakları ile tandırın üzeri özel bir örtü ile kapatıldığı görülür[3379].

Ocak nişleri duvar içinde, davlumbaz ise cepheden dışarı taşırılmıştır. Davlumbaz dışında ocak cephe yüzeyinden taşıntı yapmaz. Davlumbaz mevcut örneklerde bir kemerle ocağı çevirir. Hepsinde olmasa da birkaç örnekte ocağın bir ya da iki yanında düz ya da kemerli nişler bulunur.

İncelenen medreselerde bulunan ocakların nişleri dikdörtgen ve yarım daire, formludur.

Dikdörtgen Planlı Ocak Nişleri: İstanbul II. Bâyezîd, Beşiktaş Sinan Paşa, Manisa Hafsa Sultan, Üçbaş Hacı Hamza, Diyarbakır Hadım Ali Paşa, Diyarbakır Hüsrev Paşa, Şehzade, Kastamonu Yakup Ağa Medresesi, Süleymaniye Tıp, Gölmarmara Halime Hatun, Haydar Medresesi, Eyüp Cafer Paşa, Altımermer Nişancı Mehmet Bey, Hafız Ahmed Paşa, Manisa Muradiye, Zal Mahmut Pasa Fevkani Medresesi, Zal Mahmut Paşa Alt, Topkapı Kara Ahmed Paşa, Van Hüsrev Paşa, Süleymaniye Mülazımlar, Süleymaniye Darû'l-hadis, Eyüp Sokullu, Kadırga Sokullu, Lüleburgaz Sokullu, Süleymaniye Evvel ve Sani, Hadım Hasan Paşa, Halıcılar Yavuz Sultan Selim, Edirnekapı Mihrimah Sultan, Esekapı Hadım İbrahim Paşa, Üsküdar Şemsi Ahmet Paşa, Üsküdar Atik Valide, İstanbul Cağaloğlu Rüstem Paşa, Edirne Selimiye Darû'l-hadis, Edirne Selimiye Dâru'l-kurrâ, Siyavuş Paşa, Kılıç Ali Paşa ve Divanyolu Koca Sinan Paşa medreselerinde ocak nişleri dikdörtgendir.

Yarım daire planlı ocak nişleri: Efdalzâde, Kütahya Rüstem Paşa, Karagümrük Semiz Ali Paşa, Haseki Hürrem Sultan, Soğukkuyu Cafer Ağa, Gevher Sultan medreselerinde nişler yarım dairedir.

Külahlar: Ocak külahları; yaşmaklı, üçgen formlu ve kemerli olmak üzere üç tipte inşa edilmiştir.

Üçgen Formlu olanlar: İstanbul II. Bâyezîd, Manisa Hafsa Sultan, Diyarbakır Hadım Ali Paşa, Diyarbakır Hüsrev Paşa, Haydar Paşa, Karagümrük Semiz Ali Paşa, Zal Mahmut Pasa Fevkani, Zal Mahmut Paşa Alt, Süleymaniye Mülazımlar, Süleymaniye Darû'l-hadis, Hadım Hasan Paşa, Halıcılar Yavuz Sultan Selim, Edirnekapı Mihrimah Sultan, Esekapı Hadım İbrahim Paşa, Lüleburgaz Sokullu, Üsküdar Şemsi Ahmet Paşa, İstanbul Cağaloğlu Rüstem Paşa ve Gölmarmara Halime Hatun medreselerinde ocak nişlerinin üzeri üçgen formlu bir külahla örtülmüştür.

Yaşmaklı Ocaklar: Üçbaş Hacı Hamza, Manisa Muradiye, Şehzade, Zal Mahmut Paşa Fevkani, Eyüp Sokullu, Kadırga Sokullu, Süleymaniye Evvel ve Sani, Esekapı Hadım İbrahim Paşa, Topkapı Kara Ahmed Paşa, Üsküdar Atik Valide, Altımermer Nişancı Mehmet Bey, Hafız Ahmed Paşa, Eyüp Cafer Paşa, Süleymaniye Tıp,

---

[3379] R. Osman, *Edirne Evleri*, (Haz. A.S. Ünver), İstanbul 1976, s. 15-16.

Haseki Hürrem Sultan, Soğukkuyu Cafer Ağa, Gevher Sultan, Kılıç Ali Paşa ve Siyavuş Paşa medreselerinde ocaklar yaşmaklıdır.

Ocak Kemerleri: Ocak kemerleri basık, yarım daire ve kaşkemerli olmak üzere üç tipte tasarlanmıştır.

Basık Kemerli Olanlar: Üçbaş Hacı Hamza, Kastamonu Yakup Ağa, Zal Mahmut Paşa Fevkani/üst, Zal Mahmut Paşa Alt, Van Hüsrev Paşa, Esekapı Hadım İbrahim Paşa, Üsküdar Şemsi Ahmet Paşa, Üsküdar Atik Valide ve Siyavuş Paşa medreselerinde ocak nişleri basık kemerlidir.

Kaşkemerli Olanlar: Şehzade, Manisa Muradiye, Karagümrük Semiz Ali Paşa, Süleymaniye Tıp, Süleymaniye Mülazımlar, Haseki Hürrem Sultan Medrese, Topkapı Kara Ahmed Paşa, Gevher Sultan ve Kılıç Ali Paşa medreselerinde kaşkemerlidir.

Yarım Daire Kemerli Olanlar: Divanyolu Koca Sinan Paşa Medresesi'nde yarım daire kemerlidir.

5.6.3.2. Bacalar

Bacalar, ocaklarda maddelerin yanması sonucunda ortaya çıkan gazların dışarıya atılmasını sağlayan ve aynı zamanda ateşin yanması için lazım olan temiz havayı temin eden taş, tuğla, beton gibi malzemelerden yapılmış bir yapı elemanıdır[3380]. Klasik şemada bir baca; baca deliği, üst baca, baca kürsüsü-kaidesi, baca peteği, baca ağzı, baca külahı, baca yanağı ve baca zarı gibi bölümlerden oluşmaktadır[3381]. Osmanlı öncesi dönemde günümüze baca ulaşmadığı için bacaların gelişimi Osmanlı döneminden itibaren izlenebilmektedir. Bu dönemde medrese, imaret, kervansaray, sıbyan mektepleri gibi yapılarda bacalarla karşılaşılmaktadır. Binaların ısıtılması için yapılmış sabit ocakların Ocakların bina duvarı içinden yükselmekte ve çatı seviyesinden de yüksek tutulmuştur[3382].

Selçuklu dönemi medreselerinde ocak uygulaması olmadığı olanının da sonraki yıllarda eklendiği bilinmektedir. XIV. yüzyıl sonlarından itibaren görülmeye başlayan ocakların tamamlayıcı bir öğesi olan bacaların da muhtemelen bu tarihten son-

---

[3380] T. Baytin, Bacalar Tekniği-Yapısı-Mimarisi ve Türk Yapıcılığında Baca, İstanbul 1951, s. 5; U. Tanyeli-M. Sözen, age., s. 33.

[3381] *Baca Deliği:* Bacanın içinden dumanın geçmesine mahsus olarak aşağıdan yukarıya bırakılan boşluk. *Üst Baca:* Bacanın çatıdan dışarıda kalan kısmı. *Baca gövdesi:* Aşağıdan yukarıya kadar uzanan ve bacanın esas bünyesini teşkil eden içi delik olan kısım. *Baca kürsüsü:* bacanın damdan dışarıda kalan bölümünün kaidesini teşkil etmek üzere baca gövdesinden daha geniş yapılan ve üzerine baca oturan çıkıntılı kaide kısmı. Baca tomruğu da denir. *Baca Peteği:* Rüzgarın dumanı aşağıya basmasını ve ocağın yağmurdan korunması için yapılan ve etrafında dumanın çıkacağı delikler bulunan kısım. *Baca ağzı:* Bacanın tepesinde duman çıkmaya mahsus açıklıklar. *Baca Külahı:* Bacanın petek kısmının üzerini kapatan külah şeklindeki örtü. Külah aynı zamanda bacaların içerisine yağmur, kar girmemesi, rüzgarlı havalarda dumanın aşağıya basmasını engelleyen örtüdür. *Baca Zarı:* Bacanın içini duman yollarına ayıran ince bölme. *Baca Yanağı:* Baca deliğinin etrafını çeviren bölüm. Bkz. T. Baytin, *age.*, s.16; U. Tanyeli-M. Sözen, *age.*, s. 33.

[3382] T. Baytin, *age.*, s.54.

ra ilave edilmeye başlanmış olmalıdır. A. Kuran, Kayseri Hacı Kılıç (1249) ve Sinop Pervane medreselerinde (1262)[3383] ocağın olmasını dikkate alarak Selçuklu dönemi medreseleri için bir genelleme yapar. Bu dönem medrese hücrelerinin içlerinde ocak bulunduğunu söyler[3384].

Medrese hücrelerine ocakların yapılması XIV. yüzyıl sonlarına doğru görülmeye başlanır[3385]. Karamanoğulları döneminde Niğde inşa edilen Ak Medrese'de (1409-1410) yer alan taş bacalar kare gövdeli, konik külah örtülüdür. Erken dönem Osmanlı medreselerinde görülen bacalar genellikle kare gövdeli, pramidal külahlıdır. Gövdenin her yüzeyinde duman çıkışını sağlamak için birer duman açıklığı yerleştirilmiştir. İznik Süleyman Paşa (1330), Bursa Yıldırım Bâyezîd (1388-1389), Bursa Subaşı Eyne Bey (XIV. yüzyıl sonları), Merzifon Çelebi Sultan Mehmed (1414-1417), Bursa Yeşil (1418-1419), Bursa Muradiye (1425-26), İstanbul Fatih (1463-70), Edirne Peykler (1470-1482), İnegöl İshak Paşa (1481), Edirne II. Bâyezîd (1484-88), Amasya Kapıağası (1489) medreselerinde bacalar kare gövdeli, pramidal külahlıdır[3386]. Osmanlının erken dönemindeki aynı baca formlarının kullanıldığı görülür. XV. yüzyıl sonlarına doğru Amasya II. Bâyezîd Medresesi (1486) ile birlikte çokgen gövdeli bacalara yer verilemye başlanmıştır.

Üst örtüye hücre örtüleri ile birlikte hareketlilik kazandıran bacalar 1500-1600 yılları arasında inşa edilen medreselerde kare, altıgen ve sekizgen gövdeli olmak üzere üç farklı tipte yapıldığı görülmektedir.

Kare Gövdeli Bacalar: İstanbul II. Bâyezîd, Manisa Hafsa Sultan Medresesi, Gebze Çoban Mustafa Paşa, Üçbaş Hacı Hamza, Diyarbakır Hadım Ali Paşa, Beşiktaş Sinan Paşa, Bitlis Şerefiye, Manisa Hafsa Sultan Darüşşifası, Halıcılar Yavuz Sultan Selim, Kastamonu Yakup Ağa, Diyarbakır Hüsrev Paşa, Cağaloğlu Rüstem Paşa, Edirnekapı Mihrimah, Eyüp Cafer Paşa, Soğukkuyu Cafer Ağa, Topkapı Kara Ahmed Paşa, Edirne Selimiye Darû'l-hadis, Edirne Selimiye Dârü'l-kurrâ, Altımermer Nişancı Mehmet Bey, Karagümrük Semiz Ali Paşa, Zal Mahmut Pasa Fevkani, Zal Mahmut Paşa Alt, Van Hüsrev Paşa, Süleymaniye Darû'l-hadis, Eyüp Sokullu, Edirnekapı Mihrimah Sultan, Esekapı Hadım İbrahim Paşa, Birgi Birgivi, Üsküdar Şemsi Ahmet Paşa, İstanbul Divanyolu Koca Sinan Paşa, Gölmarmara Halime Hatun, medreselerinde bacalar kare gövdelidir.

Altıgen Gövdeli: Haydar Paşa, Halıcılar Yavuz Sultan Selim, Gevher Sultan Medresesi'ndeki bacalar altıgen gövdelidir.

Sekizgen Gövdeli: Manisa Hafsa Sultan, Şehzade Mehmed, Hafız Ahmed Paşa, Manisa Muradiye, Süleymaniye Tıp, Süleymaniye Mülazımlar, Süleymaniye Evvel

---

3383 Y. Demiralp, medrese hücrelerinde yer alan ocakların 1888-1889 tarihindeki onarımlarda ilave edildiğini söyler. Bkz. Y. Demiralp, *age.*, s. 215.

3384 A. Kuran, *age.*, s. 140.

3385 Y. Demiralp, *age.*, s. 215.

3386 Z. Köşklü, "Osmanlı Medrese Mimarisinde Bazı Örneklerle Baca Formları", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 16, Erzurum 2001, s. 210.

ve Sani, Hadım Hasan Paşa, Üsküdar Atik Valide, Haseki Hürrem Sultan, Siyavuş Paşa, Gazanfer Ağa Medrese bacaları sekizgendir.

Haseki Hürrem Sultan, Süleymaniye Evvel, Süleymaniye Sâlis, Süleymaniye Rabi, Kadırga Sokullu, İstanbul Gevher Sultan, Kılıç Ali Paşa Medrese bacaları diğerlerine göre daha zarif ve ince tasarlanmışlardır.

Bacaların külahı pramidal, kesik piramit, konik ve kubbemsi formdadır. Manisa Hafsa Sultan Medresesi, Bitlis Şerefiye, İstanbul II. Bâyezîd, Gebze Çoban Mustafa Paşa, Kastamonu Yakup Ağa, Gölmarmara Halime Hatun, İstanbul Sultan Selim, Altımermer Nişancı Mehmet Bey, İstanbul Rüstem Paşa, Van Hüsrev Paşa, İstanbul Cağaloğlu Rüstem Paşa, Kılıç Ali Paşa Medreselerinde yer alan bacaların üzeri ***sivri pramidal külah***; Gebze Çoban Mustafa Paşa, Diyarbakır Hüsrev Paşa, İstanbul Semiz Ali Paşa, İstanbul Beşiktaş Sinan Paşa, Üsküdar Mihrimah, İstanbul Topkapı Kara Ahmed Paşa, Edirnekapı Mihrimah Sultan, Karagümrük Semiz Ali Paşa, Zal Mahmut Pasa Üst, Zal Mahmut Paşa Alt, Halıcılar Yavuz Sultan Selim, Eyüp Sokullu, Edirnekapı Mihrimah Sultan, Üsküdar Atik Valide, Siyavuş Paşa, Gevher Sultan, Gazanfer Ağa, Divanyolu Koca Sinan Paşa medreselerinde ***pramidal***; Şehzade, İstanbul Soğukkuyu Cafer Ağa, Kadırga Sokullu, Lüleburgaz Sokullu, Haseki Hürrem Sultan, Üsküdar Şemsi Ahmed Paşa, Hafız Ahmed Paşa, Manisa Muradiye, Süleymaniye Evvel ve Sani, Hadım Hasan Paşa, Soğukkuyu Cafer Ağa, Esekapı Hadım İbrahim Paşa, Üsküdar Şemsi Ahmet Paşa medreselerinde ***kubbemsi***; Manisa Hafsa Sultan Darüşşifası, Eyüp Zal Mahmut Paşa Üst ve Alt, Eyüp Cafer Paşa, Süleymaniye Darû'l-hadis, Edirne Selimiye Darû'l-hadis, Edirne Selimiye Dârü'l-kurrâ Medreselerinde ***kesik piramit*** şeklinde taş bir külahla örtülmüştür. Birgi Birgivi Medresesi'nde bacanın üzeri kiremit kaplı kırma çatı ile örtülüdür. Benzer örtü sistemi XVII-XVIII. Yüzyıl ve sonrasında da devam etmektedir[3387].

İncelenen medreseler içerisinde bacaların taş, tuğla, taş+tuğladan yapıldığı görülmektedir.

Tuğla Bacalar: Beşiktaş Sinan Paşa, Manisa Hafsa Sultan, Üçbaş Hacı Hamza, Manisa Hafsa Sultan Darüşşifası, Kastamonu Yakup Ağa, Birgi Birgivi, Eyüp Cafer Paşa, Soğukkuyu Cafer Ağa, Edirnekapı Mihrimah, Edirne Selimiye Darû'l-hadis, Edirne Selimiye Dârü'l-kurrâ, Gölmarmara Halime Hatun, Haydar, Altımermer Nişancı Mehmet Bey, Manisa Muradiye, Karagümrük Semiz Ali Paşa, Zal Mahmut Pasa Fevkani Medresesi, Zal Mahmut Paşa Alt, Topkapı Kara Ahmed Paşa, Süleymaniye Darû'l-hadis, Edirnekapı Mihrimah Sultan, İstanbul Cağaloğlu Rüstem Paşa, Kılıç Ali Paşa, Gevher Sultan, Siyavuş Paşa medrese bacaları tuğladandır.

Taş Bacalar: İstanbul II. Bâyezîd, Haseki Hürrem Sultan, Bitlis Şerefiye, Diyarbakır Hadım Ali Paşa, Van Hüsrev Paşa, Diyarbakır Hüsrev Paşa, Şehzade, Üsküdar Mihrimah, Süleymaniye Tıp, Süleymaniye Mülazımlar, Süleymaniye Evvel ve Sani,

---

[3387] Bu konuda Bkz. Z. Köşklü, *agt.*, s. 413-414; Z. Köşklü, *agm.*, s. 212.

Hadım Hasan Paşa, Kadırga Sokullu, Lüleburgaz Sokullu, Halıcılar Yavuz Sultan Selim, İstanbul Cağaloğlu Rüstem Paşa, Esekapı Hadım İbrahim Paşa, Üsküdar Şemsi Ahmet Paşa, Üsküdar Atik Valide, Hafız Ahmed Paşa, Gazanfer Ağa, Divanyolu Koca Sinan Paşa Medreselerinin bacaları kesme taştandır.

Taş+tuğla Bacalar: Gebze Çoban Mustafa Paşa, Eyüp Sokullu Medrese bacaları taş ve tuğladan almaşık örgülüdür.

Baca gövdeleri üzerinde yer alan duman çıkışını sağlayan baca ağızları dikdörtgen, sivri ve yuvarlak kemerli olarak tasarlanmıştır. Gövdenin her yüzeyinde en az bir en fazla iki duman açıklığı bulunmaktadır.

Manisa Hafsa Sultan, Diyarbakır Hüsrev Paşa, Bitlis Şerefiye, Kastamonu Yakup Ağa Medresesi II, Altımermer Nişancı Mehmet Bey, Birgivi, Gölmarmara Halime Hatun, Edirnekapı Mihrimah, Karagümrük Semiz Ali Paşa Medresesi'nde kare gövdenin her bir yüzeyinde birer dikdörtgen; Soğukkuyu Cafer Ağa Medresesi'nde gövdenin her yüzeyinde ikişer ***dikdörtgen*** duman açıklığı; Kılıç Ali Paşa Medresesinde ***kare***; Üsküdar Mihrimah ***kaşkemerli***; İstanbul II. Bâyezîd, Beşiktaş Sinan Paşa, Üçbaş Hacı Hamza**,** Şehzade, Eyüp Cafer Paşa, Divanyolu Koca Sinan Paşa, Eyüp Cafer Paşa, Hafız Ahmed Paşa, Manisa Muradiye, Zal Mahmut Pasa Fevkani, Zal Mahmut Paşa Alt, Süleymaniye Tıp, Süleymaniye Mülazımlar, Süleymaniye Evvel ve Sani, Hadım Hasan Paşa, Halıcılar Yavuz Sultan Selim, Esekapı Hadım İbrahim Paşa (her yüzeyde ikişer sivri kemerli), Topkapı Kara Ahmed Paşa, Kadırga Sokullu, Lüleburgaz Sokullu, Üsküdar Şemsi Ahmet Paşa, Üsküdar Atik Valide, İstanbul Cağaloğlu Rüstem Paşa, Gevher Sultan, Siyavuş Paşa, Gazanfer Ağa, Divanyolu Koca Sinan Paşa medreselerinde bacalarda **sivri kemerli;** Edirne Selimiye Darû'l-hadis ve Dârü'l-kurrâ Medresesi'nde gövdenin üst bölümünde dikdörtgen bir çökertme içerisine yerleştirilmiş ikişerden sekiz sivri kemerli duman açıklığı yer alır. Benzer uygulama Haseki Hürrem Sultan Medresesi'ndeki bacalarında görülür. Tek fark sekizgen gövdenin her bir yüzeyine birer duman çıkış açıklığı yerleştirilmiş olmasıdır.

5.6.4. Nişler

Niş, kelime anlamı olarak kendinden daha geniş bir alana açılan, tezyini, pratik ya da inşaî amaçlarla duvarlara yapılan hücre olarak tanımlanır. İçine heykel, büst ya da benzeri bir nesne koymak için duvar içine açılmış oyuğa verilen isimdir[3388]. Hücre içlerinde sayıları değişiklik gösteren düz ya da kemerli nişler bulunur. Bu nişler genellikle eşya, kandil ya da kitap koymak için tasarlanmıştır.

5.6.5. Mihraplar

Medreselerde, bazı örneklerde dershane mekânının aynı zamanda mescit olarak kullanıldığı bilinmektedir. Bunun en önemli göstergelerden birisi kıble yönüne

[3388] Z. Rona, "Niş", *ESA*, C.II, İstanbul 1997, s. 1351; A. Turani, *Sanat Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1993, s.103.

yerleştirilmiş bir mihrabın[3389] varlığıdır. Bir diğer gösterge ise vakfiye metinlerde medreseye belli bir ücret alan imam ve müezzinin görevliler arasında yer almasıdır. Diğer yapılarda da olduğu gibi taş, mermer ve alçıdan yapılan mihraplar cami ve mescitlerde görülenden daha küçük boyutlu olarak tasarlanmıştır.

Mihraplar, dikdörtgen, yarım daire ve yarım sekiz planlı nişlere sahiptirler.

Yarım daire planlı mihrap nişleri: Şah-ı Huban, Eyüp Cafer Paşa Medrese mihrap nişleri yarım daire planlıdır.

Yarım sekizgen planlı mihrap nişi olanlar: Gebze Çoban Mustafa Paşa, Diyarbakır Hadım Ali Paşa, Gölmarmara Halime Hatun, Manisa Muradiye, Halıcılar Yavuz Sultan Selim, Gazanfer Ağa Medrese mihrap nişleri yarım sekizgen planlıdır.

Dikdörtgen planlı mihrap nişi olanlar: Edirne Selimiye Darû'l-hadis, Edirne Selimiye Dârü'l-kurrâ Medrese mihrap nişleri dikdörtgen planlıdır.

Nişin üzeri mukarnaslı, yarım küre ya da istiridye formlu bir kavrasa ile örtülmüştür.

Niş üzeri istiridye formlu bir kavrasa ile örtülü olanlar: Şah-ı Huban medrese mihrabı istiridye formlu bir kavsara ile örtülüdür.

Mukarnas kavsaralı olanlar: Gebze Çoban Mustafa Paşa, Gölmarmara Halime Hatun (yedi sıra), Manisa Muradiye (yedi sıra), Halıcılar Yavuz Sultan Selim, Edirne Selimiye Darû'l-hadis, Edirne Selimiye Dâru'l-kurrâ, Gazanfer Ağa Medrese mihrapları mukarnas kavsaralıdır.

Yarım Küre şeklinde bir kavsara ile örtülü olanlar: Diyarbakır Hadım Ali Paşa, Eyüp Cafer Paşa Medrese mihrapları yarım küre şeklinde bir kavsara ile örtülüdür. Süsleme açısından oldukça sade olup nişin etrafı düz ya da profilli silmelerle ters "U" şeklinde kuşatılmıştır.

Gebze Çoban Mustafa Paşa, Edirne Selimiye Darû'l-hadis, Edirne Selimiye Dâru'l-kurrâ mihrapları taş; İstanbul Şehzade ve Siyavuş Paşa medresesinin mihrabı alçıdandır.

5.6.6. Minare

İncelenen 58 medrese içerisinde Halıcılar Yavuz Sultan Selim ve Diyarbakır Hüsrev Paşa medreselerinde sonradan eklenmiş birer minare bulunur.

Ayvansarâyî Hüseyin Efendi, Yavuz Sultan Selim Medresesinin inşa edildiği alanda mescitlerin azlığından dolayı Kanuni Sultan Süleyman'ın medrese dershanesine minare ve minber ekleyerek mescide dönüştürdüğünü ifade eder[3390]. Bu dönüşümün tarihini gösteren kitabe metninin "*Tarihi: Mescidühu tuhassenü'l-medresehu*

[3389] Mihraplar için bkz.Ö. Bakırer, *Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrapları*, Ankara 1976; M. Top, *Erken Dönem Osmanlı Mihrabları (XIV-XV. Yüzyıl)*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi SBE Doktora tezi, Van 1997.

[3390] Ayvansarâyî Hüseyin Efendi, *age.*, s. 180.

970/1562-63" olduğunu Ayvansarâyî Hüseyin Efendi yazar[3391]. Ancak yapı üzerinde böyle bir kitabe bulunmamaktadır. Dershanenin kuzeybatı köşesinde bulunan minare 1942 yılında yıkılmıştır[3392]. Günümüze minarenin çokgen kaidesi ulaşmıştır. Kesme taştan yapılmış minarenin kaidesi beşgen formludur. Kaidenin güneyinde minareye çıkışı sağlayan dikdörtgen bir çökertme içerisine yerleştirilmiş yarım daire kemerli bir kapı ile giriş sağlanmıştır.
Diğer minare Diyarbakır Hüsrev Paşa Medresesi'ndedir. Kaide üzerinde celi talik hatla yazılmış kitabeye göre 1141/1728-1729[3393] tarihinde eklendiği ve yapının camiye dönüştürüldüğü yazılıdır[3394]. Kuzeybatı köşeye beden duvarına bitişik minare kare kaideli, silindirik gövdeli tek şerefelidir.

5.7. Cephe Düzeni

Medreseler cephe tasarımı bakımından sade bir görünüme sahiptir. Giriş kapıları dışında cepheye hareketlilik kazandıran en önemli unsurlar pencerelerdir. Hücre ve dershanelerin aydınlatılmasını sağlayan pencereler farklı sayı, kat düzenlemesi ve formları ile cephelerdeki monotonluğu gidermektedir.
Medreselerin sokak ya da cadde bakan köşeleri genellikle pahlanmıştır. Pahlı yüzeyler genellikle taş ya da mermerden bir mukarnasla sonlandırılmıştır. Manisa Hafsa Sultan Medresesi dershanenin doğu ve güney cephenin birleştiği köşe; Beşiktaş Sinan Paşa Medresesinin güneydoğu ve güneybatı köşeleri; Altımermer Nişancı Mehmet Bey dershanesinin kuzeybatı ve güneybatı köşeleri; Edirne Selimiye Darû'l-hadis Medresesi'nin güney ve doğu cephe; Kepenekçi Sinan Medresesi, Zal Mahmut Paşa Üst Medresesi, Zal Mahmut Paşa Alt, Halıcılar Sultan Selim Medresesi, Eyüp Sokullu, Esekapı Hadım İbrahim Paşa ile Haydar Paşa Medresesi'nde dershanenin iki köşesi pahlıdır.

5.7.1. Hücrelerin cephe düzeni

Hücrelerin dışarıya bakan cephelerine yerleştirilen pencereler sayı ve form olarak farklılık göstermektedir. Medrese cephelerinde farklı kat ve sayılarda pencerelerin yerleştirilmesinden dolayı cephe düzenini doğrudan etkileyen ve cepheye hareketlilik kazandıran en önemli unsurdur. Katalog kapsamında ele alınan medreselere bakıldığında en basit olan tek pencereden, altlı-üstlü yerleştirilmiş örneklere kadar farklı denemeler yapılmıştır. Pencerelerin cephe yüzeyine yerleştirilişi ve sayısına göre şu başlıklara ayırabiliriz;

[3391] Ayvansarâyî Hüseyin Efendi, *age.*, s. 180. W. M. Wienner, *age.*, s.366; T. Öz, *age.*, s.131; O. Aslanapa, *agm.*, s. 204.
[3392] O. Aslanapa, *agm.*, s. 204.
[3393] Ş. Beysanoğlu, *age.*, s.545; A. Boran-Z. Erdal, "Diyarbakır'da Osmanlı Dönemi Cami ve Mescitleri", *Medeniyetler Mirası Diyarbakır Mimarisi*, Diyarbakır 2011, s267.
[3394] T. A. Sınclaır, *age.*, s.188; P. Tuğlacı, *age.*, s.101; M. Sözen, *age.*, s. 72; E. Tanrıverdi-A. Taşğın, *age.*, s.15.

Tek Alt Pencere: Manisa Hafsa Sultan, Efdalzade, Kastamonu Yakup Ağa, Üçbaş Hacı Hamza, Diyarbakır Hadım Ali Paşa, Manisa Hafsa Sultan Darüşşifası, Kütahya Rüstem Paşa, Gölmarmara Halime Hatun, Bitlis Hatibiye, Altımermer Nişancı Mehmet Bey, Kızlarağası Mehmed Ağa, Karagümrük Semiz Ali Paşa, Zal Mahmut Pasa Fevkani, Zal Mahmut Paşa Alt, Van Hüsrev Paşa, Süleymaniye Tıp, Süleymaniye Darû'l-hadis, Süleymaniye Evvel ve Sani, Edirnekapı Mihrimah Sultan medreselerinde hücreler tek alt pencere ile aydınlatılmıştır. Kütahya Rüstem Paşa Medresesi'nde hücrelerin revaka açılan tek penceresi bulunur.

Tek Alt-Tek Üst Pencere: Beşiktaş Sinan Paşa, Manisa Hafsa Sultan Medresesi, Kepenekçi Hoca Sinan, Manisa Hafsa Sultan Darüşşifası, Şehzade, Üsküdar Mihrimah, Eyüp Cafer Paşa (batı cephe), Hafız Ahmed Paşa, Tekirdağ Rüstem Paşa, Topkapı Kara Ahmed Paşa, Süleymaniye Mülazımlar, İstanbul Cağaloğlu Rüstem Paşa, Kılıç Ali Paşa (revaka açılır) medreselerinde tek alt-tek üst olmak üzere hücreler iki pencerelidir.

Tek Alt-İki Üst Pencere: Tek alt-iki üst pencere Manisa Muradiye ve Haseki Hürrem Sultan (batı cephe) medreselerinde uygulanmıştır.

İki Alt Pencere: Hadım Hasan Paşa Medresesi'nde iki alt pencere ile hücreler aydınlatılmıştır.

İki Alt-Bir Üst Pencere: İstanbul II. Bâyezîd, Gebze Çoban Mustafa Paşa, Eyüp Sokullu, Halıcılar Yavuz Sultan Selim, Üsküdar Şemsi Ahmet Paşa, Edirne Selimiye Darû'l-hadis, Edirne Selimiye Dârü'l-kurrâ, Haseki Hürrem Sultan (kuzey cephe) ve Gevher Sultan Medresesi'nde görülür.

İki Alt-İki Üst Pencere: Kadırga Sokullu, Lüleburgaz Sokullu, Esekapı Hadım İbrahim Paşa, Siyavuş Paşa, Divanyolu Koca Sinan Paşa medreselerinde hücreler iki alt-bir üst üç pencereye sahiptir.

Tek Üst Pencere: Üsküdar Atik Valide Medresesi, Gazanfer Ağa ve Kılıç Ali Paşa medreselerinde hücreler tek üst pencere ile aydınlatılmıştır.

İki Üst Pencere: Soğukkuyu Cafer Ağa Medresesi'nde hücreler iki üst pencerelidir. Cephelerde bulunan pencerelerin farklı formlarda tasarlanmıştır.

Dikdörtgen Formlu Pencereler: Üçbaş Hacı Hamza, Diyarbakır Hadım Ali Paşa, Kütahya Rüstem Paşa, Kızlarağası Mehmed Ağa Medresesi, Hafız Ahmed Paşa, Manisa Muradiye, Zal Mahmut Pasa Fevkani, Süleymaniye Mülazımlar, Hadım Hasan Paşa, Edirnekapı Mihrimah Sultan, Kılıç Ali Paşa medreselerinde pencereler dikdörtgen formlu düz atkı taşlıdır.

Dikdörtgen Formlu, Sivri Kemer Alınlıklı Pencereler: İstanbul II. Bayezıd, Gebze Çoban Mustafa Paşa, Beşiktaş Sinan Paşa, Manisa Hafsa Sultan Medresesi, Kepenekçi Hoca Sinan, Haseki Hürrem Üsküdar Mihrimah, Sultan, Şehzade, Kastamonu Yakup Ağa, Manisa Hafsa Sultan Darüşşifası, Altımermer Nişancı Mehmet Bey, Karagümrük Semiz Ali Paşa, Zal Mahmut Pasa Fevkani, Zal Mahmut Paşa Alt, Süleymaniye Tıp, Süleymaniye Darû'l-hadis, Süleymaniye Evvel ve Sani, Eyüp

Sokullu, Kadırga Sokullu, Halıcılar Yavuz Sultan Selim, Topkapı Kara Ahmed Paşa (doğu-batı), Esekapı Hadım İbrahim Paşa, İstanbul Cağaloğlu Rüstem Paşa, Edirne Selimiye Darû'l-hadis, Edirne Selimiye Dârü'l-kurrâ, Siyavuş Paşa, Gölmarmara Halime Hatun, medreselerinde pencereler dikdörtgen formlu, sivri kemer alınlıklıdır.

Dikdörtgen Formlu, Basık Kemer Alınlıklı Pencereler: Gölmarmara Halime Hatun (hücrelerin avluya açılan pencerelerinde), Bitlis Hatibiye, Eyüp Cafer Paşa, Tekirdağ Rüstem Paşa, Lüleburgaz Sokullu, Süleymaniye Mülazımlar, Topkapı Kara Ahmed Paşa (kuzey), Üsküdar Şemsi Ahmet Paşa, Divanyolu Koca Sinan Paşa medreselerinde pencereler dikdörtgen formlu basık kemer alınlıklıdır.

Sivri Kemerli Pencereler: İstanbul II. Bâyezîd, Gebze Çoban Mustafa Paşa, Manisa Hafsa Sultan Darüşşifası, Şehzade, Üsküdar Mihrimah, Eyüp Cafer Paşa, Hafız Ahmed Paşa, Tekirdağ Rüstem Paşa, Manisa Muradiye, Eyüp Sokullu, Kadırga Sokullu, Lüleburgaz Sokullu, Topkapı Kara Ahmed Paşa, Halıcılar Yavuz Sultan Selim, Esekapı Hadım İbrahim Paşa, Üsküdar Atik Valide, İstanbul Cağaloğlu Rüstem Paşa, Edirne Selimiye Darû'l-hadis, Edirne Selimiye Dârü'l-kurrâ, Haseki Hürrem Sultan, Kılıç Ali Paşa, Soğukkuyu Cafer Ağa, Siyavuş Paşa, Gazanfer Ağa, Divanyolu Koca Sinan Paşa medreselerinde üst pencereler sivri kemerlidir.

Dairevi formlu pencereler: Beşiktaş Sinan Paşa, Manisa Hafsa Sultan Medresesi, Kepenekçi Hoca Sinan (Üst pencere) ve Üsküdar Şemsi Ahmet Paşa medreselerinde üst pencerelerde uygulanmıştır.

5.7.2. Dershanelerin Cephe Düzeni

Dershanelerde pencere sayılarına bakıldığında farklı uygulamalara gidildiği görülür. Yan cepheler ile ön ve arka cephelerde pencere sayıları ve düzeni farklılık göstermektedir.

Tek Alt-Tek Üst Pencere: Kepenekçi Hoca Sinan ve Kütahya Rüstem Paşa (Doğu ve batı cephe) medreselerinde dershanelerinde pencereler tek alt-tek üsttür.

Tek Alt-İki Üst Pencere: Çok fazla uygulanmayan bu düzen sadece Tekirdağ Rüstem Paşa Medresesindeki dershanede pencereler tek alt-iki üst olarak tasarlanmıştır.

İki Alt-Bir Üst Pencere: Manisa Hafsa Sultan, Kütahya Rüstem Paşa (Kuzey cephe), Gölmarmara Halime Hatun, Haydar Paşa, Eyüp Cafer Paşa, Altımermer Nişancı Mehmet Bey, Manisa Muradiye, Karagümrük Semiz Ali Paşa, Zal Mahmut Pasa Fevkani, Zal Mahmut Paşa Alt, Eyüp Sokullu, Halıcılar Yavuz Sultan Selim, Üsküdar Şemsi Ahmet Paşa, İstanbul Cağaloğlu Rüstem Paşa medreselerinde uygulanmıştır.

İki Alt-İki Üst Pencere: Efdalzâde, Gebze Çoban Mustafa Paşa, Şah-ı Huban Medresesi, Süleymaniye Darû'l-hadis, Süleymaniye Evvel ve Sani, Esekapı Hadım İbra-

him Paşa, Kadırga Sokullu, Üsküdar Atik Valide, Soğukkuyu Cafer Ağa, Edirne Selimiye Darû'l-hadis, Edirne Selimiye Dârü'l-kurrâ, dershanesinde görülür.

Tek Üst Pencere: Kızlarağası Mehmed Ağa Medresesi dershanesinde tek üst pencere bulunur.

Üç Alt-Üç Üst: Lüleburgaz Sokullu ve Üsküdar Şemsi Ahmet Paşa Medresesi dershanesinde üç katlı pencere uygulaması vardır.

Dershanelerin cephelerinde pencerelerin tasarımları da değişiklik göstermektedir. Altta genellikle dikdörtgen, üstte sivri kemerli pencereler kullanılmıştır. Alt pencerelerin bazı örneklerde birer alınlığa sahip olduğu görülür. Dairevi formlu pencere uygulaması ise az sayıdaki örnekte uygulanmıştır.

Dikdörtgen Formlu Pencereler: Manisa Muradiye, Zal Mahmut Pasa Fevkani, Süleymaniye Darû'l-hadis Medrese dershaneleri alt sıra pencerelerinde uygulanmıştır.

Dikdörtgen Formlu, Sivri Kemer Alınlıklı Pencereler: Gebze Çoban Mustafa Paşa, Manisa Hafsa Sultan, Şah-ı Huban, Kepenekçi Hoca Sinan, Haydar Paşa, Altımermer Nişancı Mehmet Bey, Karagümrük Semiz Ali Paşa, Zal Mahmut Paşa Alt, Eyüp Sokullu, Kadırga Sokullu, Lüleburgaz Sokullu, Halıcılar Yavuz Sultan Selim, Esekapı Hadım İbrahim Paşa, Üsküdar Atik Valide, İstanbul Cağaloğlu Rüstem Paşa, Soğukkuyu Cafer Ağa, Edirne Selimiye Darû'l-hadis, Edirne Selimiye Dâru'l-kurrâ medreselerindeki dershanelerde alt pencereler dikdörtgen formlu sivri kemer alınlıklıdır.

Dikdörtgen Formlu, Basık Kemer Alınlıklı Pencereler: Efdalzade, Eyüp Cafer Paşa, Tekirdağ Rüstem Paşa, Üsküdar Şemsi Ahmet Paşa dershanelerinde alt pencereler dikdörtgen formlu basık kemer alınlıklıdır.

Sivri Kemerli Pencereler: Gebze Çoban Mustafa Paşa, Manisa Hafsa Sultan, Efdalzade, Haydar (üst), Eyüp Cafer Paşa (Üst), Altımermer Nişancı Mehmet Bey (üst), Kızlarağası Mehmed Ağa, Tekirdağ Rüstem Paşa, Manisa Muradiye, Karagümrük Semiz Ali Paşa, Zal Mahmut Pasa Fevkani, Zal Mahmut Paşa Alt, Süleymaniye Darû'l-hadis, Eyüp Sokullu, Kadırga Sokullu, Lüleburgaz Sokullu, Halıcılar Yavuz Sultan Selim, Esekapı Hadım İbrahim Paşa, Üsküdar Şemsi Ahmet Paşa, Üsküdar Atik Valide, İstanbul Cağaloğlu Rüstem Paşa, Soğukkuyu Cafer Ağa, Edirne Selimiye Darû'l-hadis, Edirne Selimiye Dâru'l-kurrâ dershanelerinde tepe pencereleri sivri kemerlidir.

Basık Kemerli Pencereler: Şah-ı Huban Medresesi üst pencereler basık kemerlidir.

Dairevi Formlu Pencereler: Kepenekçi Hoca Sinan ve Üsküdar Şemsi Ahmed Paşa dershanesi üst pencere dairevi formludur.

5.8. Süsleme Özellikleri

Osmanlı dönemi medreseleri süsleme açısından sade bir tasarıma sahiptir. Taş, tuğla, mermer, çini, alçı, ahşap kalemişi süslemeler yapının belli yerlerinde görülmektedir. Kubbe ve geçişler, taçkapı, dershane giriş kapısı, mihraplar, şadırvanlar, sütun başlıkları süslemenin görüldüğü yerlerdir.

5.8.1. Taş Süsleme

Medreseler taş süsleme bakımından çok zengin değildir[3395]. Taçkapılarda, revak kemerlerinde, köşe pahlarında kullanılmıştır.

Haydar Medresesi, Üsküdar Atik Valide taçkapı giriş kemeri kilit taşında bir adet kabartma tekniğinde gülbezek; Rüstem Paşa Medrese revak Kemer köşelikleri ile kilit taşları kabara ve gülbezeklerle bezenmiştir.

Karagümrük Semiz Ali Paşa Medrese dershanesi giriş kapı sövelerinin içeriye bakan yüzeylerinde tepelik şeklinde tasarlanmış kabartma olarak işlenmiş bitkisel motifli konsollara yer verilmiştir.

II. Bâyezîd medresesi taçkapısının tepeliğinde tomurcuk dizileri; Şehzade Medresesi revakları yüzeyi oyma tekniğinde işlenmiş stilize edilmiş palmetlerle süslenmiş dendanlar yapıyı boydan boya dolaşır.

Medreselerin sokağa ya da yola bakan köşelerin pahlanarak mukarnasla sonlandırıldığı görülür. Manisa Hafsa Sultan Medrese dershanenin doğu ve güney cephenin birleştiği köşe pahlanarak üzeri kesme taştan mukarnasla sonlandırılmıştır. Altımermer Nişancı Mehmet Bey dershanesi kuzeybatı ve güneybatı köşeleri; Beşiktaş Sinan Paşa güneydoğu ve güneybatı köşeleri; Edirne Selimiye Darû'l-hadis güney ve doğu cepheleri; Haydar Paşa Medresesinde dershanenin iki köşesi pahlıdır. Benze uygulama Kepenekçi Sinan Medresesi, Zal Mahmut Paşa Üst Medresesi, Zal Mahmut Paşa Alt, Halıcılar Sultan Selim Medresesi, Esekapı Hadım İbrahim Paşa, Medreselerinde görülmektedir.

5.8.2. Tuğla Süsleme

1500-1600 yılları arasında Anadolu'da inşa edilen medreseler tuğla süsleme açısından sadedir. Genellikle yapıların beden duvarlarında testere dişi olarak cepheye

---

[3395] Anadolu Türk Mimarisinde taş süsleme için bkz. S. Ögel, *Anadolu Selçukluları'nın Taş Tezyinatı*, Ankara 1967; Y. Demiriz, *Osmanlı Mimarisi'nde Süsleme I. Erken Devir (1300-1453)*, Ankara1979; A. Çakmakoğlu, "İstanbul Türk Mimarisinde Renkli Taş Süslemeler", *Türkiyemiz*, S. 40, 1983, s. 1-12; Ç. Başkan, "Ortaçağ Anadolu Türk Mimarisinde Renkli Taş İşçiliği", *Kültür ve Sanat*, S. 8, 1985, s. 56-60; Y. Demiriz, "Sinan'ın Mimarisinde Bezeme", *Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, İstanbul 1988, s.465-474; E. Ettinghausen, "Some Decorative Schemes in the Religious Architecture of Sinan", *Uluslararası Mimar Sinan Sempozyumu Bildirileri*, Ankara 1996, s. 333-346; H. Örcün Barışta, "XVI. Yüzyıl Taş İşçiliği Süsleme Temalarına İstanbul'dan Bazı Örnekler", *VD*, S. 26, Ankara 1997 s. 335-346; A. Doğanay, "Osmanlı Mimarisinde Tezyinat", *Osmanlı*, c. 11, Ankara 1999, s. 324-334; Özbek, Yıldıray, *Osmanlı Beyliği Mimarisinde Taş Süsleme*, Ankara 2002; Y. Özbek, "Anadolu Türk Mimarisinde Taş Süsleme", *TALİD*, C. 7, S.14, 2009, s. 141-169.

hareketlilik kazandırmıştır. Ayrıca revak kemer köşeleri ile pencere alınlıklarında tuğlanın istif özelliğinden faydalanılarak daha çok geometrik kompozisyonlar elde edilmiştir.

Tuğla süsleme incelenen yapılar içerisinde Manisa Hafsa Sultan Medresesi, Manisa Hafsa Sultan Darüşşifası ve Birgi Birgivi Medresesi'nde görülmektedir. Diğer yapılarda ise daha çok bir yapı malzemesi olarak kullanılmıştır. Manisa Hafsa Sultan Medrese dershanesinin doğu cephesinde bulunan alt pencerelerin alınlık kemerlerinin etrafı tuğladan zikzak motifi; avluya batı giriş kapı kemeri köşeliklerinde tuğladan "Y" harfine benzer süslemeler bulunur. Manisa Hafsa Sultan Darüşşifasında ise giriş revakının avluya bakan cephesindeki kemer köşeliklerinden soldaki üçgenler içerisine yerleştirilmiş kazayağı, sağdaki zikzak motifleri ile benzemiştir.

Birgi Birgivi Medresesi tuğla süslemenin görüldüğü bir diğer yapıdır. Medrese revakının kuzeye bakan cephesinde kemer köşeliklerindeki üçgenimsi yüzeylerde tuğlaların farklı şekillerde dizilmesiyle çeşitli geometrik kompozisyonlar elde edilmiştir. Revak kemerinin doğu ve batı köşelerindeki alınlıklara alttan ve üstten iki sıra tuğla dizisiyle sınırlanan alanın içerisinde tuğlaların eşit kalınlıkta derzlenmesiyle oluşturulmuş merdiven basamağını andıran zikzak; ortadaki sivri kemer ile batısındaki kemerin alınlığında en alttaki üçgen alan içerisinde pişmiş topraktan kalıp basma tekniğinde yapılmış ve büyük oranda tahrip olmuş bitkisel süslemenin alt bölümü palmetle sonlandırılmıştır. Bu kompozisyonun üzerinde üç bölüm halinde düzenlenmiş olup altta merdiven basamağını andıran zikzaklar, ortada meandırlar yer alır. Doğudaki kemer alınlığında ise altta üçgen bir alan içerisinde, ortada merdiven basamağı şeklindeki zikzaklar, üstte ise sepet örgüyü hatırlatan kompozisyon ile alınlıklar doldurulmuştur. Ayrıca medresenin kuzeydoğu köşesi pahlanarak tuğladan üç sıra mukarnasla sonlandırılmıştır.

Tuğla Malzeme ayrıca beden duvarlarının saçak seviyelerinde bir ya da iki sıra testere dişi uygulaması yapıların cephelerine hareketlilik getirmiştir. Gebze Çoban Mustafa Paşa, Manisa Hafsa Sultan, Esekapı Hadım İbrahim Paşa, Tekirdağ Rüstem Paşa, Süleymaniye Evvel (batı beden duvarı), Süleymaniye Sani, Süleymaniye Darû'l-hadis, Süleymaniye Tıp, Nişancı Mehmed Bey, Şah-ı Huban, Birgi Birgivi, Gevher Sultan, Manisa Muradiye, Divanyolu Koca Sinan Paşa Medreselerinde iki; Manisa Hafsa Sultan, Beşiktaş Sinan Paşa, Gölmarmara Halime Hatun Medresesinde tek sıra beden duvarlarında saçak seviyelerinde iki sıra testere dişi uygulaması görülür.

5.8.3. Mermer Süsleme

Mermer süsleme[3396] sütun başlıkları, taçkapılar, giriş açıklığı kemerleri, mihraplar, şadırvan ve çeşmelerde görülür. Mermerin en fazla kullanıldığı yer sütun ve başlık-

[3396] Mermer süsleme için bkz. G. Bacque-L. Jean, "Osmanlı Döneminde Mermer Kullanımı Hakkında Bazı Düşünceler", *X. Türk Tarih Kongresi*, Ankara 1994, c. 5, s.1927-1930; Ö. Bakırer, "Materials of Contruc-

lardır. Başlıklar baklavalı ve mukarnaslı olmak üzere iki tipte tasarlanmıştır. Özellikle baklavalı olanların yüzeyleri rozetlerle bezendiği örnekler sayıca azdır. Bunlar içerisinde Haseki Hürrem Sultan ve Esekapı Hadım İbrahim Paşa Medrese revaklarını taşıyan baklavalı sütun başlıkları geometrik ve bitkisel süslemeli rozetlerle görülür. Haseki Medresesi'nde baklavalı başlıkların üç ya da dört yüzeyine toplam 52 adet ve küçük rozetlerle süslenmiştir. Farklı boy ve ebatlarda tasarlanmış olan bu rozetlerde helezonlar, çarkıfelekler, altı kollu yıldızlar, Çin bulutu, hatailer işlenmiştir.

Medrese ve dershane giriş kapı sövelerinin içeriye bakan yüzeylerin üst bölümlerinde dekoratif amaçlı konsollar yerleştirilmiştir. Bu konsollar genellikle silmelerle hareketlendirilmiş ve yüzeyden dışarı taşırılmıştır. Karagümrük Semiz Ali Paşa dershane giriş kapı sövelerin iç yüzeylerinin üst kısımlarında bulunan konsollar kaval ve oluklu silmelerle hareketlendirilmiş olup aşağıya bakan uç kısımları rumi ve palmetlerden oluşan bitkisel bir motifle sonlandırılmıştır.

Mermerin iki farklı renk olarak kemerlerde kullanımı oldukça yaygındır. Genellikle kırmızı, beyaz, gri, pembe renkli mermerler düz ve zıvana geçmeli olarak cepheye hareketlilik kazandırmıştır. Benzer uygulama revak kemerlerinde de görülmektedir. Kadırga Sokullu Medresesi şadırvan kemeri iki renkli mermerdendir. Evvel ve Sani Medresesi avlu ve dershane; Üsküdar Şemsi Ahmed Paşa Medrese dershanesi giriş kapı kemer kilit taşı gülbezekle bezenmiştir. Mermer süsleme yapıların köşe pahlarının üst kısımları mukarnaslar sonlandırılmıştır. Birgi Birgivi medresesi Revak köşelerinde pahlı yüzeyler üç sıra bir mukarnasla sonlandırılmıştır.

Beşiktaş Sinan Paşa, Üsküdar Şemsi Ahmet Paşa şadırvanında gülbezek ve selvi ağacı motifleri kullanılmıştır. Mermerden yapılmış şadırvan korkulukları daha çok geometrik şebekelidir. Kadırga Sokullu, Lüleburgaz Sokullu Medrese şadırvan korkuluklarında olduğu gibi. Üsküdar Mihrimah Sultan Medresesi taçkapı giriş açıklığı kemer kilit taşı ortasına mermerden bir adet kabara yerleştirilmiştir. Yüzeyi oyma tekniğinde aşağıdan yukarıya doğru daralacak şekilde işlenmiş dört kademeli zikzak motifleri ile süslenmiştir.

5.8.4. Ahşap Süsleme

İncelenen medreselerin kapı kanatları büyük oranda yenilendiği için özgün durumları hakkında bir bilgimiz bulunmamaktadır. Özgün haliyle günümüze ulaşmış iki kapı kanadı bulunmaktadır. Bunlardan biri İstanbul Rüstem Paşa Medresesi dershanesine ait ahşaptan kündekari tekniğinde yapılmış çift kanatlı kapı kanadıdır. Kapı kanatlar üç tablalı olarak tasarlanmıştır. Ortada dikey dikdörtgen formlu büyük, alt ve üstte yatay dikdörtgen formlu daha küçük birer panoya ayrılmıştır. İç

---

tion in Otoman Architecture. The Use of Colored Marbles", *Seventh International Congress of Turkis Art*, Warsaw 1990, s. 29-36.

yüzeyleri altıgen ve dörtgenlerden meydana gelen geometrik kompozisyonludur. Ortadaki panonun merkezine on kollu yıldız yerleştirilmiştir.
Diğeri Kadırga Sokullu Mehmed Paşa Medresesi dershanesine ait kapı kanadıdır. Kündekari tekniğinde yapılmış iki kanatlı ahşap bir kapı ile dershaneye giriş sağlanmıştır. Kapı kanatları üç bölüm halinde düzenlenmiştir. En üstte yer alan yatay dikdörtgen panonun yüze boş bırakılmıştır. Ortadaki dikey dikdörtgen formlu pano simetriktir. Pano altıgen, altı kollu yıldız, yarım atı kollu yıldız, üçgen, eşkenar dörtgenlerden oluşan geometrik kompozisyonludur. Kompozisyonun merkezinde altı kollu yıldız, yıldızın kolları arasına yerleştirilen altıgenlerden oluşan geometrik kompozisyonludur. Üstte ve altta yanlarda bu kompozsiyonun ½'si işlenmiştir. Altta yer alan üçüncü pano ise üsttekinin alt ve üstündeki panolarla aynıdır.

5.8.5. Çini Süsleme

Katalog kapsamında incelenen örnekler içerisinde Diyarbakır Hüsrev Paşa ve Haseki Hürrem Sultan Medresesi'nde çini süslemeye yer verilmiştir. Diyarbakır Hüsrev Paşa medrese dershanesinin batı duvarında bulunan ve gelişi güzel yerleştirilişine bakılarak çinilerin başka bir yapıdan getirildiği anlaşılmaktadır. Kare formlu çinilerin etrafı dikdörtgen formlu bordür çinileri ile çevrilmiştir. Kare panolar beyaz zemin üzerine hatailer ile aralarda kalan boşlulara narçiçeği ve hançere yaprakları ile doldurulmuştur. Dikdörtgen formlu bordürün iç yüzeyi "V" oluşturacak şekilde bir ter bir düz olarak konumlandırılmış dalgalı çizgilerin içlerine yerleştirilmiş üç yuvarlakla oluşturulmuş çintemaniler ile bunları dıştan kuşatan yeşil ve beyaz renklerde ters-düz palmetler ile sınırlandırılmıştır. Sıraltı tekniğinde yapılmış çinilerde kırmızı, mavi, yeşil, hardal sarısı ve siyah renkler kullanılmıştır. Kare formlu çinilerde hatayi, narçiçeği, hançere yaprakları, bordür çinilerinde ise stilize edilmiş palmet ve çintemaniden oluşan bir kompozisyon görülür. Benzer çiniler Nebi Camii (XV-XVI. yüzyıl), Melik Ahmed Paşa Camii (1587-1591) ve Sahabeler Türbesindekilerle (XVII. yüzyıl) renk, motif ve kompozisyon açısından benzerdir[3397].
Çini süslemenin kullanıldığı bir diğer yapı Haseki Hürrem Sultan Medresesidir. Mimar Sinan'ın yaptığı medreseler arasında çini bezemenin kullanıldığı tek yapıdır. Medreseye ait olan renkli sır tekniğinde yapılmış iki kitabeli çini pano günümüzde Çinili Köşk Müzesinde teşhir edilmektedir. Bunlardan avlu giriş kapısı üzerinde olan kitabenin alınlığın etrafını kuşatan Ayet el-Kürsi dilimli kartuşlar

---

[3397] M. Sözen, *Diyarbakır'da Türk Mimarisi*, İstanbul 1971, s.79; G. Öney, *Türk Çini Sanatı*, İstanbul 1976, s.68; Ş. Yetkin. "Mimar Sinan'ın Eserlerinde Çini Süsleme Düzeni", *Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri 1*, İstanbul 1988, s. 491; F. Yenişehirlioğlu, "Sinan Yapılarında Çini Kullanımı", *VI. Vakıf Haftası Kitabı, (5-8 Aralık 1988)*, İstanbul 1989, s.301-314; S. Yıldırım, *Diyarbakır Yapılarında Çini Süsleme*, A.Ü. S.B.E., Sanat Tarihi Ana bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2001; S. Yıldırım, "Diyarbakır Yapılarındaki Osmanlı Dönemi Çinilerinin Tarihlendirmeleri ve Üretim Yeri Hakkında Düşünceler", *Erdem* , C.15, S.43, 2005, s.122, 124.

içerisine yerleştirilmiştir. Lacivert bordürlü kartuşların zemin firuze, harfler ise sarı renklidir. Kartuşların birleşim yerlerinde meydana gelen üçgenimsi alanlar sarıya boyalıdır. Panonun ortasında üç satır halindeki yazının zemini yeşil harfler ise beyazdır. Üstteki satır daha geniş olup harflerde daha büyük yazılmıştır. Altta yer alan iki satırlık kitabe dilimli kartuşlar içerisine yerleştirilmiştir. Lacivert bordürlü kartuşların zemini yeşil, harfleri beyazdır. Kartuşların dışarıya bakan yüzeylerinde alttakiler büyük üsttekiler küçük olacak şekilde birer palmet ile sonlandırılmıştır. Kartuşların birleştiği orta bölümde oluşan boşluklar ise natüralist formlu çiçeklerle doldurulmuştur. Dershane giriş kapısı üzerinde olduğu kabul edilen diğer kitabe renkli sır tekniğinde yapılmıştır. Panonun etrafı yeşil zeminin üzerinde sarı, beyaz ve firuze renklerle oluşturulmuş rumi ve palmet kompozisyonlu bir bordürle çepeçevre kuşatılmıştır. Panonun ortasında kemer formuna uygun olarak hazırlanmış alanın yüzeyi plaka çinilerle kaplanmıştır. Celi sülüs hatla iki satırlık yazının zemin lacivert, harfler beyaz renklidir.

5.8.6. Alçı Süsleme

Medreseler alçı süsleme bakımından sadedir. Alçı süsleme şadırvan kubbelerinde, ocaklarda, mihraplarda, kubbe ve geçişler ile tepe pencerelerinde görülür. Kubbelerde yer alan alçı süslemelerde daha çok kalıplama tekniğinin kullanıldığı, motiflerin üzerinin ise farklı renklerde boyandığı görülmektedir. Lüleburgaz Sokullu ve Kadırga Sokullu medreseleri avlusunda bulunan şadırvanların kubbeleri alçı süslemelidir. Kubbe eteği kalıplama tekniğinde yapılmış lotus-palmet dizisinden oluşan bitkisel bir bordürle kuşatılmıştır. Palmet ve lotusların içleri rumilerle bezenmiştir.

Kadırga Sokullu Medresesi kuzey giriş kapısının üzerindeki tavanı malakari tekniği ile süslenmiştir. Kompozisyonun merkezinde yer alan dikdörtgen alanın ortasında dört tam, yanlarda ise üçer yarım motif kıvrım dallı ve Rumilerden meydana gelen bitkisel bezemelidir. Kısa kenarların köşebentleri de benzer motifle süslenmiştir. İkinci bordür siyah, üçüncü bordür ise sarı renkli olup süslemesizdir. Dördüncü bordür ise yatay dikdörtgen formlu ve kısa kenarları dilimli şeklinde tasarlanmış kartuşların içlerine şemse-salbek yerleştirilmiştir. Ana kompozisyon iki yandan birer düğümle birbirine eklenerek çepeçevre ortadaki panoları kuşatmaktadır. Dört köşeye ise birer köşebent yerleştirilmiştir. Dıştaki beşinci bordür ise sarıya boyalı olup süslemesizdir.

Giriş sahanlığının üzerini örten tonozun yüzeyinde malakari tekniğinde yapılmış yatay dikdörtgen formlu bir pano bulunmaktadır. Ortadaki büyük yandakiler daha küçük olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Etrafları dört yönden birbirine düğümlerle bağlanmış dilimli şemselerden oluşmaktadır. Yanlarda bulunan küçük dikdörtgenlerin içleri merkezde on kollu yıldızdan gelişen geometrik kompozisyonludur. Dört köşeye ise 4/1 simetriği olan yıldızlar işlenmiştir. Ortadaki dikdört-

gen panoda 4/1 simetriktir. Kıvrım dallar, rumi ve palmetlerden oluşan bitkisel bezemelidir. Siyavuş Paşa Medresesi dershanesinde bulunan mihrap alçıdandır. Mihrap en dıştan rumi geçmelerden oluşan bitkisel bir bordürle kuşatılmıştır. Kavsara köşeliklerinde yer alan dairevi rozetler kalıplama tekniğinde yapılmış olup yazılı süslemelidir. Esekapı Hadım İbrahim Paşa hücrelerin iç duvar yüzeylerinde az bir kalıntısı ulaşmış kabartma tekniğinde yapılmış malakari tekniğinde yapılmış süslemeler bezeme hakkında az da olsa bilgi vermektedir. İçlerinde rumilerle süslenmiş zambak motifleri kalıp baskı tekniğinde bezenmiştir. Bunlardan alınmış parçalar Türk İnşaat ve Sanat Eserleri Müzesinde 333 envanter numarasında kayıtlıdır[3398]. Alçı şebekeli tepe pencereleri oval, yuvarlak, altıgen gözlüdür. İstanbul II. Bâyezîd, Haseki Hürrem Sultan, Esekapı Hadım İbrahim Paşa, İstanbul Şehzade Medresesi yuvarlak; Halıcılar Yavuz Sultan Selim, Üsküdar Mihrimah, Süleymaniye Evvel, Sani, Salis ve Rabi oval; Eyüp Sokullu Medresesi'nde (pencereler dıştan yuvarlak, içten ise altıgen), Siyavuş Paşa Medresesi tepe pencereleri altıgen kayıtlıdır.

5.8.7. Kalemişi Süsleme

İncelenen medreseler kalemişi süsleme bakımından sadedir. Özgün olarak günümüze ulaşan kalemişi süsleme örneği oldukça azdır. Genellikle medrese dershaneleri kubbe göbeği ve eteklerinde bitkisel, geometrik ve yazılı süsleme görülmektedir. Bitkisel süslemelerde genellikle rumi ve palmetler; geometrik olanlarda ise zencerekler ile çok kollu yıldızlardan gelişen kompozisyonlar görülür.

Sultan II. Bâyezîd Medresesi giriş kapısı taç kısmı rumi, palmet ve çiçekler; Süleymaniye Salis Medresesi dershanesinin kubbe merkezinde çok az bir kalıntısı ulaşmış rumi ve palmetlerden oluşan bitkisel bir kompozisyonla bezenmiştir.

Edirne Selimiye Darû'l-hadis Medresesi dershane kubbesinin eteğinde biri büyük diğeri küçük altıgenlerden meydana gelen zencerek motifiyle yer alırken merkezdeki göbek ise sekiz kollu yıldızdan gelişen geometrik kompozisyonun etrafı dıştan aralara yerleştirilen tığların iki yanında yarım daire şeklindeki motiflerden gelişen bitkisel bir bezeme ile sınırlandırılmıştır.

Edirne Dârü'l-kurrâ Medresesi dershanesi kubbe eteğinde altta farklı büyüklükteki iki altıgenin birbirine ulanarak ve simetrik prensibine uygun olarak oluşturulmuş zencerek motifi; üstte tepelik şeklinde düzenlenmiş palmetlerden oluşan bitkisel bezemelidir. Bir palmetten çıkan saplar sağa ve sola yönelerek yanlarındaki palmetlere sap oluşturmaktadır. Kubbe merkezinde bulunan dairevi rozet dört bölüm halinde düzenlenmiştir. Merkezde on kollu yıldızdan gelişen geometrik bir kom-

---

[3398] E. Yücel, müzede sergilene parça hakkında şu ifadelere yer verir: "Medrese, XVI. yüzyıl üslûbunda gayet güzel ştuk röliefler ile süslenmiştir. Maalesef zamanımıza harap olarak gelen medresenin süslemelerinin bir örneği Türk İnşaat ve Sanat Eserleri Müzesinde, inşaî ve dekoratif elemanlar seksiyonunda teşhir edilmektedir". E. Yücel, agm., s.91.

pozisyon, bunun etrafı kırmızı renkli bir çerçeve ile sınırlandırılmıştır. Üçüncü bordür yarım dairelerin birbirine eklenmesinden, dördüncü bordür marul yaprağını hatırlatan kıvrımlı ve dalgalı hatlardan meydana getirilmiştir.

Üsküdar Atik Valide Medrese dershanesinin kubbe göbeğinin merkezinde sekiz kollu yıldızdan gelişen geometrik bir kompozisyon yer alır. Yıldızın kollarının uzantılarına bağlanan *"Ya hannan, Ya Sübhan"* isimleri ikili grup halinde dört defa tekrarlanmıştır. Bunun etrafında içten ve dıştan zencereklerle sınırlandırılmış orta bordürde palmet dizilerine yer verilmiştir. Palmetlerin sap ve uç kısımları iki yönde rumilerle birbirine bağlanmıştır. En dışta ise ardışık olarak dizilmiş palmet ve lotustan oluşan bitkisel kompozisyon yer alır. Sap kısmında birbirine yarım dairelerle bağlanmıştır. Uç kısımları ise tığ şeklinde öne doğru uzatılmıştır.

Tophane kılıç Ali Paşa dershanesinde kubbeye geçişi sağlayan trompların üst köşelerinde yer alan üçgen alanların içerisi rumi ve palmetlerden oluşan bitkisel bir kompozisyonla bezenmiştir. Kubbe eteğinde ise bir büyük bir küçük olarak ardışık dizilmiş stilize edilmiş palmetlerin içleri rumi ve palmetlerle bezenmiştir. Uçları ise birer küçük palmetle sonlandırılmıştır.

Siyavuş Paşa Medresesi dershanesinde kubbe eteğini altta zikzaklı geometrik bir bordür ile bunun üstünde rumi ve palmetli geçmelerden oluşan bitkisel bir kompozisyon çepeçevre dolaşmaktadır. Tonoz geçişlerin üst köşelerinde oluşan üçgenimsi yüzeyler de rumi ve palmetlerden oluşan bitkisel bezemelidir.

5.8.8. Yazılı Süsleme

Anadolu ve Anadolu dışında inşa edilen Türk-İslam eserlerinin sadece mimari bir yapı olarak değil aynı zamanda içini ve dışını süsleyen bezemeleri ile dikkati çekmektedir. Bu eserler ister cami olsun isterse türbe, medrese, çeşme, sebil gibi yapıları başta ayet ve hadisler olmak üzere farklı yazı çeşitleriyle taçlandırmışlardır. Mevcut örneklere bakıldığında mimari yapılar üzerinde yer alan yazıların gelişi güzel seçilmediği, her birinin üzerinde bulunduğu yapıyla da bir bağlantısı-ilişkisi bulunmaktadır. Yazılı süslemeler ile insanlara verilen mesaj ile bir eğitim aracı olarak da kullanılması bakımından önemlidir[3399].

Osmanlı dönemi medreseleri genellikle yazılı süsleme bakımından sade bir süsleme programına sahiptir. Yapıların bânî, sanatçı isimleri ve inşa tarihlerini bildiren, dolayısıyla belge niteliği taşıyan kitabelerin yanı sıra yazının bir dekoratif eleman

[3399] Medrese ve diğer eğitim yapılarında genellikle şu hadisler tercih edilmiştir: "İlim Talep etmek kadın ve erkek her Müslümana Farzdır", Kim ilim öğrenmek için bir yola girerse, Allah onun vesilesiyle o kişinin cennete giden yolunu kolaylaştırır", Kim ilim talebinde bulunursa, Allah onun rızkına kefil Olur", İlim Çin'de bile olsa arayıp bulunuz", Beşikten mezara kadar ilim peşinde koşunuz", Alimler Peygamberlerin varisleridir", Peygamberler önder, fakihler efendi, onlarla oturmak ise ziyade (kazançtır)", Alimler Allah'ın mahlûkatı üzerindeki güvenilir kişilerdir", İlmin üstünlüğü, ibadetin üstünlüğünden daha hayırlıdır", Alimin âbide olan üstünlüğü, dolunay olduğu gecede ayın diğer yıldızlara olan üstünlüğü gibidir", İbadetin en faziletlisi fıkıh, dinin en faziletli verâdır",. Bkz. B. Tatlı, Mimari Hadisler, Ankara 2012, s. 168-193.

olarak da kullanımı söz konusudur. Özellikle de taçkapılardaki inşa kitabeleri gerek yazı tipi gerekse malzeme ve şekilleriyle taçkapıya hareketlilik kazandırmaktadır. Aynı durum 1500-1600 yılları arasında inşa edilen medreseler içinde geçerlidir. Yazılı süslemeye; yapıların inşa kitabelerinde, avlu ve dershane giriş kapıları, taçkapılarda, dershane kubbe ve geçişlerinde, mihraplarda, revak kemer alınlıklarında yer verilmiştir. Konularını daha çok ayet ve hadislerden almıştır. İçerik olarak ise genellikle eğitim ve öğretiminin önemini vurgulayan yazılarla karşılaşılmaktadır. Yazılar taş, mermer, alçı ve sıva üzerine kalemişi olarak yazılmıştır. Yazıların malzeme üzerine işleniş tekniği bakımından zemin oyma ve kalıplama tekniğinin kullanıldığı görülür. Yazı çeşidi olarak ise genellikle celi sülüs hat tercih edilmiştir.

Katalog kapsamında incelenen yapılar içerisinde inşa kitabeleri dışında yazılı süslemeye Karagümrük Semiz Ali Paşa, Topkapı Kara Ahmet Paşa, Kadırga Sokullu, Üsküdar Atik Valide, Üsküdar Şemsi Ahmed Paşa, Bitlis Gökmeydan ve Siyavuş Paşa Medreselerinde görülmektedir.

Karagümrük Semiz Ali Paşa Medresesi'nde dershaneye girişi sağlayan taçkapı ile iki yanda yer alan pencere alınlıklarında yazılı süslemeye yer verilmiştir. Taçkapı giriş açıklığı kemerini oluşturan mermer parçaların her birinin üzerinde etrafı dilimlerle hareketlendirilmiş kartuşlar yerleştirilmiştir. Her bir kartuşun üzerine *"Fatiha Suresi"* parçalar halinde, kabartma olarak yazılmıştır. Kemerin kilit taşı üzerinde bulunan yatay dikdörtgen formlu kartuş üzerine *"Besmele-i Şerif"* aynı teknikle işlenmiştir. Pencere aynalarında celi sülüs hatla Ankebut suresinin 69. ayeti kabartma tekniğinde yazılmıştır.

Topkapı Kara Ahmed Paşa Medresesi avluya girişi sağlayan batı giriş kapısı üzerinde bulunan enine dikdörtgen formlu mermer bir levha üzerinde *"Esselatü ve's selâmu aleyke ya hayre halkillah"* ibaresi yazılıdır.

Kadırga Sokullu Mehmed Paşa Medresesinde dershane önünde bulunan revakın güneye bakan cephesinin üst orta bölümüne yerleştirilmiş yatay dikdörtgen mermer bir levha üzerine *"Es-salatü 'ımâdü'd-dîn, ve men terekehâ fe-kad hedeme'd-dîn*[3400]*"* hadisi şerifi celi sülüs hatla yazılmıştır[3401]. Revak kubbesine geçişi sağlayan Pandantiflerin merkezinde dairevi bir madalyon yerleştirilmiştir. Madalyonun yüzeyinde siyah zemin üzerine beyaz harflerle merkezde sekiz kollu bir yıldız oluşturacak şekilde birer atlamalı olarak *"Ya Hannân*[3402]*, Ya Mennan*[3403]*"* dörder kere yazılmıştır. Medrese dershanesi giriş kapısı üzerinde yer alan yatay dikdörtgen formlu

[3400] Namaz dinin direğidir/Dinin direği namazdır; kim onu terk ederse dinini yıkmış olur.

[3401] Aynı ifade Semerkand Uluğ Bey Medresesi, Sivas Buriciye Medresesi'nde vardır. R. Gün, *Anadolu Selçuklu Mimarisinde Yazı Kullanımı*, Ondokuz Mayıs Üni. SBE. İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Samsun 1999, s.96; B. Tatlı, *age.*, s.168-171.

[3402] Çok merhametli, çok acıyan anlamındaki Allah'ın sıfatlarından birisidir.

[3403] Çok ihsan eden, ihsanı bol ve hakiki iyilik ve ihsan sahibi olan.

mermer levha üzerine celi sülüs hatla *"Talebü'l-ilmi ferîzatün alâ külli müslimin ve müslimetin"* ayeti yazılıdır[3404]. Zemin mavi, harfler altın yaldıza boyanmıştır.

Üsküdar Atik Valide Medresesi dershane giriş kapısı üzerinde bulunan yatay dikdörtgen formlu mermer bir levhaya *"men 'allemeni harfen fe kad sayyaranî 'abden*[3405]*"* ibaresi sülüs hatla yazılmıştır. Zemin yeşil harfler beyaza boyalıdır. Dershanenin kubbe merkezine dairevi formlu bir göbek yerleştirilmiştir. Merkezde sekiz kollu yıldızdan gelişen geometrik bir kompozisyon yer alır. Yıldızın kollarının uzantılarına bağlanan *"Ya hannan, Ya Sübhan"* isimleri ikili grup halinde dört defa tekrarlanmıştır.

Şemsi Ahmed Paşa Medrese dershanesi giriş kapısı üzerinde, enine dikdörtgen formlu mermer bir pano üzerine zemin oyma tekniğinde, celi sülüs hatla, Rad Suresinin 24. Ayeti olan *"Selâmun aleykum bi mâ sabertum fe ni'me ukbed dâr (dâri)"* yazılıdır[3406].Harfler altın yaldızla boyanmıştır.

Bitlis Gökmeydan Medresesi taçkapının sağ niş üzerinde bulunan mermer bir levha üzerine aynalı/müsenna tarzda celi sülüs hatla sekiz kere *"Tevekkülî alâ Hâlıkî: Beni yaratana tevekkül ettim"* yazılmıştır. soldakinde panonun ortasındaki kare alana iki defa *"yâ sehhar"*, karenin çevresine dörder kere *"yâ burhân-ya deyyan"* yazılıdır.

Siyavuş Paşa Medresesi'nde dershane içerisinde bulunan mihrap kavsarasının köşeliklerine birer dairevi rozet yerleştirilmiştir. Rozetlerin yüzeylerinde merkezde sekiz kollu yıldız ve bunun her bir kolunun uzantılarında *"Ya Hannan, Ya Mennan, Ya Deyyan, Ya Sübhan"* yazılıdır. Bu yazılar alçı kalıplama tekniğindedir.

5.9. Kitabeler

Yapıların bânîsi, sanatçısını ve inşa tarihini bildiren kitabeler birer belge niteliği taşımasının yanı sıra dekoratif yönleri ile dikkati çeker. İnşa tarihi ve bânîleri hakkında bilgiler ihtiva eden inşa kitabeleri taçkapıyı oluşturan mimari unsurlardan biri olmamakla birlikte taçkapıların vazgeçilmez birer parçasıdır. İşlevsel özelliklerin dışında değişik biçimlerde düzenlenmiş levhaları, farklı yazı tipleri ve malzemeleriyle taçkapının dekoratif görünümüne katkıda bulunurlar.

Katalog kapsamında incelenen medreselerin inşa tarihini veren kitabelerin sayısı oldukça azdır. İncelenen 58 medrese içerisinde 13 medresede inşa, bir medresede tamir kitabesi vardır. Bunlar Gebze Çoban Mustafa Paşa, Üçbaş Hacı Hamza, Manisa Hafsa Sultan Darüşşifası, Şehzade Medresesi, Kütahya Rüstem Paşa, İstanbul Rüstem Paşa, Soğukkuyu Cafer Ağa, Şah-ı Huban, Eyüp Sokullu, Haydar Paşa, Lüleburgaz Sokullu, Kadırga Sokullu, Bitlis Gökmeydan Medreselerinde inşa; Hadım Hasan Paşa Medresesinde tamir kitabesidir.

[3404] Ayetin anlamı: İlim öğrenmek erkek ve kadın her Müslüman'a farzdır.

[3405] Her kim bana bir harf öğretirse kölesi olurum.

[3406] Ayetin Türkçe Meali ise şöyledir; "Sabretmenize karşılık selâm sizlere. Dünya yurdunun sonucu (olan cennet) ne güzeldir!"

Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi taçkapılarında inşa kitabelerinin çoğunlukla kavsaranın bazen de giriş açıklığının üst kesimine yerleştirildikleri görülmektedir[3407]. Bu dönemde yapılmış olan medreselerdeki inşa kitabeleri giriş açıklığının üst kesimine doğru bir yerleşim göstermektedir. Gebze Çoban Mustafa Paşa, Manisa Hafsa Sultan Darüşşifası, Şehzade, Kütahya Rüstem Paşa, İstanbul Rüstem Paşa, Haydar Paşa, Bitlis Gökmeydan; Üçbaş Hacı Hamza, Eyüp Sokullu Medrese, Lüleburgaz Sokullu, Kadırga Sokullu kitabesi avlu giriş kapısı; Soğukkuyu Cafer Ağa ve Şah-ı Huban Medresesinde dershane giriş kapısı üzerinde bulunur.

Ana nişi mukarnaslı bir kavsarayla örtülü taçkapılarda giriş açıklığı kemeriyle kavsara arasında boş bir alan bulunmaktadır. Bu tür bir kavsaraya sahip örneklerde kitabeler bu boş alan içine yerleştirilmiştir, dolayısıyla kitabe ana niş içerisine yerleştirilmiştir. Kütahya Rüstem Paşa, İstanbul Şehzade, Bitlis Gökmeydan medreselerinde kitabelerde benzer uygulama görülür.

Kitabelerde genellikle yapıyı yaptıranın adı verildikten sonra sonunda tarih ibaresi rakam, yazı ya da ebcedle verilmiştir. Gebze Çoban Mustafa Paşa, Manisa Hafsa Sultan Darüşşifası, Soğukkuyu Cafer Ağa; Şehzade, Kütahya Rüstem Paşa, İstanbul Rüstem Paşa, Şah-ı Huban, Eyüp Sokullu Medresesi'nde hem ebced hem rakamla; Haydar Paşa, Lüleburgaz Sokullu Medresesi ebcedle; Kadırga Sokullu, Bitlis Gökmeydan medreselerinde hem yazı hem rakamla tarih verilmiştir.

Kitabelerden 12 tanesi mermer, bir tanesi çini üzerine yazılmıştır. Mermer olanlarda harfler zemin oyma tekniğinde işlenmiştir. Gebze Çoban Mustafa Paşa, Manisa Hafsa Sultan Darüşşifası, Şehzade, Kütahya Rüstem Paşa, İstanbul Rüstem Paşa, Soğukkuyu Cafer Ağa, Şah-ı Huban, Eyüp Sokullu, Lüleburgaz Sokullu, Kadırga Sokullu, Bitlis Gökmeydan kitabeleri mermer; Haseki Hürrem Sultan medresesine ait olan kitabesi çinidir. 13 kitabeden 12 tanesi celi sülüs hatlıdır.. Sadece Gebze Çoban Mustafa Paşa medrese kitabesi ile Soğukkuyu Cafer Ağa Medresesi'nde bulunan vakıf kitabesi talik hatlıdır.

Kitabeler genellikle iki, üç ve dört satırdan oluşmaktadır. Satırlar düz profilli ince bir satır çizgisi ile birbirinden ayrılmıştır. Kitabeyi oluşturan satırlar köşeleri dilimlenmiş enine dikdörtgen formlu kartuşlar içerisine yerleştirilmiştir. Kartuş köşelikleri ile kartuş ve çerçeve arasında kalan boşluklar rumi ve palmetlerden oluşan bitkisel motiflerle doldurulmuştur. Üçbaş Hacı Hamza, Manisa Hafsa Sultan Darüşşifası, Şehzade, Kütahya Rüstem Paşa, Soğukkuyu Cafer Ağa, Şah-ı Huban üç satır; Gebze Çoban Mustafa Paşa ve İstanbul Rüstem Paşa dört; Üçbaş Hacı Hamza Medresesine ait kitabe beş satırdan oluşur. Medrese kitabelerinde yazılar altın yaldızla süslenmiş, zemin, motif ve cetvellerin üzeri ise boyanmıştır. Manisa Hafsa Sultan Darüşşifası, Eyüp Sokullu, Kadırga Sokullu, Şah-ı Huban kitabeleri altın yaldız boyalıdır.

[3407] R.H. Ünal, *age.*,s.51-54.

Cami merkezli külliyeler içerisinde yer alan medreseler de kitabeler genellike cami üzerine yerleştirilmiştir. Gebze Çoban Mustafa, Haseki Hürrem Sultan, Şehzade, Manisa Hafsa Sultan Darüşşifası, Kadırga Sokullu Medreselerinde inşa tarihlerini gösteren birer kitabe bulunur. Kitabeler, Beşiktaş Sinan Paşa Medresesi'nde şadırvan ve cami; Üsküdar Şemsi Ahmed Paşa, Hafız Ahmed Paşa külliyelerinde camii; Divanyolu Koca Sinan Paşa külliyesinde sebil üzerinde yer alır.

İnşa kitabesi olmayan medreseler sayıca fazladır. İncelenen örneklerin büyük bir bölümü külliye olarak inşa edildiğinde her yapı üzerinde inşa kitabesi bulunmamaktadır. Bu tarzdaki yapıların tarihlendirilmesinde cami kitabesi, vakfiye ya da medreseye yapılan müderris atamaları dikkate alınarak yapılmıştır. Örnek olarak Süleymaniye Külliyesinde cami üzerinde inşa kitabesi olmasına rağmen yedi medreseye ait herhangi bir kitabe yoktur. Tekirdağ Rüstem Paşa, Topkapı Kara Ahmed Paşa, Edirne Selimiye Külliyesinde, Van Hüsrev Paşa, Bitlis Şerefiye Medreseleri üzerinde kitabe bulunmamaktadır. Bu yapıların kitabeleri olmadığı için bunların tarihlendirilmesinde cami kitabeleri, vakfiyeler, müderris atamamaları ve dönemin tarihi kaynaklarından yararlanılarak ortaya konulmaya çalışılmıştır. Kitabesi olmayan ancak bir vakfiyesi bulunan yapılarda vakfiyenin hazırlandığı tarihi dikkate alarak bir tarihlendirme yapmak mümkündür. Genellikle vakfiyeler, inşa edilecek yapıların inşa faaliyetlerinin tamamlanmasından sonra hazırlandığı gibi az da olsa inşaatın başlamasından önce hazırlanan örneklerde mevcuttur.

Yapıların tarihlendirilmesinde izlenen bir diğer yöntem isse müderris atamalarıdır. Müderrisler genellikle medresenin tamamlanmasının akabinde atanmaktadır. Bazı medreselerde inşaat tamamlanmadan da müderris ataması da yapılmıştır. Naima Mustafa Efendi, *"……Ve yine bu tarihte valide, şâh-ı cihan Safiye sultan, binasına tevcîh-i himmet ettiği (yapılmasına gayret ettiği) medrese henüz tesis olmaksızın, cihet-i tedrisi (öğretme hususu, öğretmenliği) Ebül Meyâmin Mustafa Efendiye verilip, Süleymaniye camiinde en'am sûresi evvelinden dersiâm oldu"* şeklinde verdiği bilgilerden Safiye Sultan'ın yaptırdığı medresenin inşası tamamlanmadan müderris ataması yapıldığını söyler[3408].

Tamir Kitabeleri: Tamir kitabelerinde Medreselerin hangi tarihte kim tarafından onarım geçirdiği gösteren önemli birer vesikadır. Hadım Hasan Paşa Medresesinde tamir kitabesi bulunmaktadır.

Mimar/Sanatçı Kitabeleri: Katalog kapsamında incelenen yapılar içerisinde mimar adını veren tek kitabe Divanyolu Koca Sinan Paşa Külliyesinin sebilinde bulunmaktadır. Diğer yapıların mimarları hakkında ise özellikler de Mimar Sinan'ın hayatı ve eserleri hakkında bilgiler veren TE, TB, TM, Adsız Risale gibi eserlerden faydalanılarak; ya da inşa edildiği dönemde mimarbaşı olan kişi tarafından yaptırılmış olabileceği yönünde görüşlere yer verilmiştir. R. M. Meriç arşiv vesikaların-

[3408] Naima Mustafa Efendi, *Naima Tarihi*, (Çev. Z. Danışman), C.I, İstanbul 1967, s.196.

dan elde ettiği bilgilerden İstanbul II. Bâyezîd medresenin mimarının Yusuf Bin Papas, bina kâtibinin Hacı Ali, bina emininin Solakoğlu Ali olduğunu tespit etmiştir[3409]. Manisa Muradiye Külliyesinin inşasında görevli mimarın kim olduğunu yapılan yazışmalardan anlaşılmaktadır. Külliyenin inşasına Mimar Sinan denetiminde Mahmud Ağa tarafından başlandığı vefatı üzerine Sedefkar Mehmed Ağa inşaatı tamamlamıştır.[3410].

5.10. Vakfiyeler

Vakfiyeler; yapıların tarihlendirilmesi, işleyiş, personellerin görev ve sorumlulukları, vakfın gelir ve giderleri, personel ve talebe sayıları, yapılma gerekçeleri hakkında bilgiler ihtiva etmektedir. İnşa kitabesi bulunmayan medreselerin tarihlendirilmesinde vakfiyenin hazırlandığı tarihler de dikkate alınmıştır. İncelenen 58 medrese içerisinde 43 medresenin vakfiyesi bulunmaktadır. Vakfiyelerde külliyeyi meydana getiren yapılar ile medresenin mimari bileşenleri hakkında da bilgilere yer verilmiştir. Hafsa Sultan'ın Manisa'da inşa ettirdiği külliyesine ait 929/Haziran 1522-1523 tarihli vakfiyede[3411] külliyenin imaret, bitişiğinde cami, on odalı ve bir dershaneli medrese, imaretin yanında hankah ile sıbyan mektebinden meydana geldiği belirtilmiştir[3412]. Haseki Hürrem Sultan'ın külliyesine ait vakfiyesinde *"Bu mimarı manzumeden biride medresedir ki onun inşası tarzı müderrislerin gönüllerine ferah verir onun binasının mateneti mühendisleri hayrete düşürür talebeyi de ilim araştırmaya teşvik eder. Orada sakin olan herkez havasına uymaktan vaz geçer müderrisnin ders okuttuğu bir büyük derhane ile talebeye mesken olan on altı adet oda mevcuttur"* medresenin özellikleri açık bir şekilde belirtilmiştir[3413].

Çoban Mustafa Paşa'nın Gebze ve Eskişehir'de inşa ettirdiği iki külliye ile alakalı olarak ortak hazırladığı 24 Safer 934 tarihli vakfiyesi Topkapı Sarayı Müzesi Arşivinde 7003 numaralı defterde kayıtlı olan vakfiyede medresede görevli personeller ve alacakları ücretler, görev ve sorumlulukları hakkında bilgilere yer verilmiştir[3414]. Vakfiyede medresede görevli ve 50 dirhem yevmiye ücret alan müderrisini âlim,

---

[3409] R. M. Meriç, *agm.*, s. 14, 32.

[3410] M. Ç. Uluçay, "Muradiye Camii", *Gediz*, C. 4, S. 39, Manisa 1940, s. 7; Ç. Uluçay-İ. Gökçen, *Manisa Tarihi*, İstanbul 1939, s.51; E. Karakaya, *agm.*, s. 202; K. Su, *age.*, s.10; Z. Sönmez, *age.*, s.141.

[3411] İ. Gökçen, *age.*, s.122; F. Emecen, *age.*, s. 95; H. Acun, *age.*, s. 146; İ. H. Konyalı, *agm.*, s. 47.

[3412] İ. Gökçen, *age.*, s.127; İ. H. Konyalı, *agm.*, s. 47.

[3413] Defter: 635-2-01 Sayfa:*781.*

[3414] Vakfiyede külliye yapıları hakkında şu bilgilere yer verilmiştir: "Kekıvize (Gebze) kasabasında yeryüzünde benzeri olmayan kıymeti bir imaret, orada nakış ve süs için son güç çalışarak beyti mamura benzer kıymetli bir câmi-i ve diğer kısımları içine alan ve sekiz cennet gibi meyveler hazırlamakta ve sekizin katı hücreleri güzel bir şekilde yapılan bir medrese ile tam 10 hücreli bir tetimmeyi de içini alır. Fakirlere mahsusu murakabe ve ibadet için 12 Halvethane; kışta ve yazda gelip geçen misafirler için kalınacak yerler ve bostan, matbah, fırın, yemekhane, ambar, mahzen, iki tavla ve abdest yeri sair levazım ve çeşme, dönem dolaplardan meydana gelen fiskiye ve matbahla misafirhane arasında vaki olan kapı üzerinde bulunan dahili ve harici vakfedilen kitapların muhafazası için geniş tavanlı ve açık bir yeri olan iki fevkani oda..".

âmil, bütün ilimlerde kâmil biri olmasını, ders günlerinde dersini anlatan, dersten önce hadis okumakla görevli olup müderrisin medresede okuyan talebelere onlara akli ve nakli ilimlerde, fürû, tefsir hadis, kelam ve bunlardan başka halk arasında muteber ilimlerden kitapları okutmasını ve her ders günü dersten önce öğrencileri toplayıp onlara kadı tefsirini tetkik ve tahkikle dilediğince okutmasını; herbiri 2 dirhem alan 15 talebenin okuyacağı, bunların dersleri dışında başka bir şeyle meşgul olmamalarını, dersin sonunda yalnız kaldıkları zaman vakıf için dua etmeleri şart koşulmuştur. Medresenin korunması için bir bevvap, medresenin tamamını süpüren ve helaları temizleyecek 2 akçe alan 1 ferraş ile 3 dirhem ücret alan Hafız-ı Kütüp görevlendirilmiştir. Vakfiyelerde ayrıca medrese talebelerinin faydalanması için çeşitli kitapların vakfetilerek birer kütüphane oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Çoban Mustafa Paşa Gebze'deki külliyesine ait vakfiyede medrese kütüphanesine 46 cilt tefsir ve şerhi, 17 cilt fetva kitabı, 47 cilt diğer kitaplar olmak üzere 165 cilt kitap vakfetmiştir[3415]. Ayrıca mermer üzerine yazılmış vakıf kitabesine Soğukkuyu Cafer Ağa Medresesi dershanesinin giriş kapısının iki yanında yer verilmiştir[3416].

[3415] C. Baltacı, age., s. 320. Mehmed Ziya "Bursa'dan Konya'ya Seyahat" isimli eserinde külliyedeki yapılar topluluğu hakkında şu bilgileri verir: (…..Caminin geniş ve mükemmel bir imareti, medresesi, hücresi, tekkesi, hanı, yüzlerce nefis ve nadir kitapları içeren bir de kütüphanesi vardır). Bkz. M. F. Birgül- L. A. Çanaklı, Bursa'dan Konya'ya Seyahat, Ankara 2009, 199-200.

[3416] Taş vakfiyeler konusunda bkz. Gönül Cantay, "Türklerde Vakıf ve Taş Vakfiyeler", *Vakıf Kültür Varlığının Korunması, Yaşatılması ve Bu Amaçla Malî Kaynak Sağlanması Semineri Bildiriler*, Ankara 1994), s. 147-162; H. Yurttaş-Z. Köşklü, "Erzurum İli Vakfiyelerinde Taş Özetler". *Türk Dünyası, Dil ve Edebiyat Dergisi*, S. 44, Erzurum 2017, s. 355-379; M. Çetinaslan, "Taş Vakfiyeler ve Beyşehir Eşrefoğlu Camii'nin Taş Vakfiyesi", *Uluslararası Orta Anadolu ve Akdeniz Beylikleri Tarihi, Kültürü ve Medeniyeti Sempozyumu I*, Konya 2018, s. 219-251.

6. SONUÇ

Osmanlı Mimarisinde külliyeyi meydana getiren yapılardan birisi de medreselerdir. *"Anadolu'da XVI. Yüzyıl (1500-1600) Osmanlı Medrese Mimarisi"* başlıklı çalışmada 16. yüzyılda Osmanlı Döneminde inşa edilen Kütahya, Kırklareli, Tekirdağ, Kocaeli, Kastamonu ve İzmir'de 1, Edirne ve Diyarbakır'da 2'şer, Bitlis'te 3, Manisa'da 4, İstanbul'da 40 olmak üzere toplam 58 medrese yapısı incelenmiştir. Medreselerin her biri plan, mimari ve süsleme özelliklerine göre kendi içerisinde monografik olarak tanıtılmıştır. Bütün medreseler bu tanıtımların sonrasında Sanat Tarihi metodolojisine sadık kalınarak değerlendirilip tasnif edilmiş, BOA'deki belgeler vasıtasıyla geçirdiği onarımlar tespit edilmiştir. Çeşitli sebeplerle günümüze ulaşmayan medreseler ise yazılı kaynaklardan ve arşiv vesikalarından faydalanılarak bânîleri, inşa tarihleri ve plan ve mimari özellikleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

1500-1600 yılları arasında II. Bâyezîd (1481-1512), I. Selim (1512-1520), I. Süleyman (1520-1566), II. Selim (1566-1574), III. Murad (1574-1595), III. Mehmed (1595-1603) tahta çıkmıştır. İncelenen medreselerden 2 tanesi Sultan II. Bâyezîd, 31 tanesi Kanuni Sultan Süleyman, 9 tanesi II. Selim, 14 tanesi III. Murat, 2 tanesi ise III. Mehmed'in saltanatı yıllarında inşa edilmiştir. Bu medreselerden 13'ünün bânîsi bizzat padişah ve şehzadelerdir. Bânîler arasında ayrıca padişah eşleri ve kızları ile sadrazamların, vezirlerin, kaptan-ı deryaların, saray görevlilerinin, devletin çeşitli kademelerinde görev yapanların, ilmiye sınıfının ve varlıklı kişilerin de yer aldığı görülmektedir. Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'da yaptırdığı külliyesi içerisinde Sahn-ı Seman ve Tetimme olarak adlandırılan 16 medrese ile o döneme kadar sayısal olarak en fazla medreseye sahip külliye olması açısından önem taşır. Bu sultanlar içerisinde yaptırdıkları külliyeler dikkate alındığında en fazla medreseyi Kanuni Sultan Süleyman yaptırmıştır. Kanuni'nin İstanbul'da Mimar Sinan'a yaptırdığı ve içerisinde Evvel, Sani, Sâlis, Rabi, Tıp, Darû'l-hadis ve Mülazımlar olmak üzere 7 medresenin bulunduğu Süleymaniye Külliyesi, Fatih Külliyesi geleneğini devam ettirmiştir. Kanuni Sultan Süleyman'ın oğlu II. Selim'in Edirne'deki Selimiye Külliyesi'nde Darû'l-hadis ve Dârü'l-kurrâ olmak üzere iki medrese ile bir vezir yapısı olmasına rağmen Eyüp'teki Zal Mahmud Paşa külliyesinde de Tahtânî ve Fevkani olmak üzere iki medresesi ile aynı geleneği devam ettirir. Bunların dışında inşa edilen külliyelerde genellikle 1 medreseye yer verilmiştir.

Kataloglanan 58 medresede taş, tuğla, almaşık, mermer, ahşap, alçı, çini, metal, kurşun ve devşirme malzeme ile karşılaşılmıştır. Tıpkı Erken dönemde olduğu gibi incelenen dönem içerisindeki medrese yapılarında malzeme hiyerarşisine dikkat edildiği görülür. Bundan dolayı da binaların inşasında taş ve tuğlanın birlikte kullanıldığı almaşık duvar tekniği tercih edilmiştir. Bunun yanı sıra giriş cephelerinde düzgün kesme taş malzemenin tercih edildiği görülürerek ön cepheye ayrı bir önem verildiğini de gösterir.

Çalışma kapsamında ele alınan medreseleri konumlarına, hücre dizilişlerine, dershane durumuna, kat sayısına, eyvan sayısına ve avlu durumuna göre gruplandırmak mümkündür. XVI. yüzyıl Osmanlı medreseleri, konumlarına göre "Külliye Medreseleri" ve "Bağımsız Medreseler" olmak üzere iki alt başlıkta toplamak mümkündür. Külliye medreseleri, cami ve medrese merkezli külliyeler olarak görülürler. Cami merkezli örnekler ya cami ile ortak bir avlu etrafında ya da külliyenin diğer yapılarından bağımsız olarak tasarlanmışken medrese merkezli örnekler ise külliyeyi meydana getiren diğer yapılardan bağımsızdır. Medreseler, *hücre dizilişlerine göre* incelendiğinde hücrelerin "tek sıra halinde dizildiği plan tipi", "hücrelerin karşılıklı iki sıra halinde dizildiği plan tipi", hücrelerin "L" şeklinde dizildiği medreseler", "hücrelerin avlunun etrafına "U" şeklinde dizildiği medreseler", "hücrelerin avlunun dört tarafına dizildiği (dikdörtgen şeklinde) plan tipi", "hücrelerin avlunun sekiz kenarına yerleştirildiği örnekler" şeklinde altı farklı tipolojiyle karşılaşılmaktadır. Bu plan şemaları içerisinde en az tercih edileni sekizgen planlı, en çok tercih edileni ise "U" planlı medreselerdir. Erken Osmanlı dönemi medrese plan şemalarına göre incelenen 1500-1600 yılları arasında plan şemasında da yenilikler ortaya konulmuştur.

Osmanlı öncesi ve Osmanlı dönemlerinde inşa edilen medreselerin yapısına ve plan elemanlarına bakıldığında avlu, eyvan, revak, dershane/mescit, türbe, talebe hücreleri, havuz/su kuyusu, çeşme, hela, merdiven gibi birimlerden oluşur. Ancak bu birimlerin her medresede olması gibi bir zorunluluk yoktur. Coğrafya ve iklim şartlarına bağlı olarak farklı plan şemalarında inşa edildikleri görülmektedir. Medreselerde aynı zamanda dershane/mescit vazifesi gören dershanelerin konumları değişiklik gösterir. Bazı örneklerinde mihrabının olmayışından hareketle yalnızca dershane olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Genellikle giriş aksında yer alan dershanelerin konumlanmasında bir düzenin olmadığı ve her plan şemasında farklı şekillerde konumlandığı görülmektedir.

Selçuklu ve Beylikler döneminde görülen iki katlı medreseler incelenen dönem içerisinde çok fazla tercih edilmemiştir. Bundaki en önemli nedenlerden birisi medreselerin açık avlulu tasarlanmış, buna bağlı olarak da avlu etrafına vakfiyelerde belirtilen talebe sayısı da dikkate alınarak hücrelerin yeterli oranda yapılmasından kaynaklanmaktadır. Başkent dışında inşa edilen birkaç örnekte yerel mimari geleneklerin sürdürülmesinden kaynaklı kapalı avlulu az sayıda örnekte bulunmaktadır. Daha önce görülmeyen dış avlu uygulaması ve buraya geçişi sağlayan tonozlu geçitler bir yenilik olarak karşımıza çıkar. Topoğrafik zorunluluklardan dolayı bazı medreselerin fevkani olarak yapıldığı da görülür. Bu tarz medreselerde alt kata dükkanlar yapılarak aynı zamanda vakıf için gelir de elde edilmesine olanak sağlamıştır.

Selçuklu ve beylikler devri medreselerinde görülen eyvan uygulaması plan şemasını etkileyen unsurların başında gelirken Osmanlı döneminde eyvan doğrudan

plan şemasını etki eden unsur olmaktan çıkmıştır. Ancak bazı örneklerde belkide eskinin bir hatırası olarak eyvana yer verilmiş örneklerde az sayıda inşa edilmiştir.
İncelenen medreselerde talebe, görevliler, cemaat ya da halk için hela/tuvalet de yapılmıştır. Çoğu günümüze ulaşmasa da mevcut örneklerden medreselerde en az bir hela yapısının olduğu görülmektedir. Helalar genellikle yapıların dışında, dış avlularda ya da dış duvarlarına bitişik olarak inşa edilmiş olup genellikle bir koridor boyunca sıralanan kabinlere sahiptirler. Medreselerde kalan talebe ve görevliler için hamam/gusülhane yapısına az sayıda örnekte rastlanılmaktadır. Medrese talebeleri ve görevlileri yemek ihtiyaçlarını vakfiyede belirten şartlar doğrultusunda külliyeler içerisinde yer alan imaretlerden karşılanmıştır.
Medreselerde hem fonksiyonellikleriyle hem de bağımsız mimari bir eleman olarak görülebilecek şadırvan, havuz ve çeşme yapılarının yanı sıra kuyu ve maksemler inşa edilerek medrese talebelerinin ve görevlilerinin su ihityacı karşılanmıştır. Dönemin diğer yapılarında olduğu gibi medreselerde de sütunlar, kaideler, mukarnaslı ve baklavalı başlıklar, kemerler, tonoz ve kubbeler aynı özelliği devam ettirir.
Medreselein dış cephelerinde en dikkati çeken unsur pencere tasarımları ile taçkapılardır. Medreselerdeki taçkapılar farklı form ve tiplerde inşa edilmişlerdir. Benzer uygulama dershane ve hücre kapılarında da kendini göstermektedir. Taçkapı ve ana girişlerde mukarnas kavsaralı, kemerli, eyvanlı, silmelerle hareketlendirilmiş dikdörtgen bir çerçeve içerisine yerleştirilen ve düz atkı taşlı olmak üzere farklı formlar görülür. Hücre tasarımları Osmanlının erken dönemden itibaren çok fazla bir değişiklik göstermez. Hücre içlerinde nişler, dolaplar, ocaklar ile bunların üst örtüye yansıyan bacaları yüzyıllardır benzer formlar kullanılmıştır.
Katalog kapsamında incelenen 58 medrese içerisinde 13 medresede inşa ve 1 medresede tamir "kitabesi" vardır. Kitabelerde genellikle yapıyı yaptıranın adı verildikten sonra sonunda tarih ibaresi rakam, yazı ya da ebcedle verilmiştir. Kitabesi olmayan yapıların tarihlendirilmesi varsa vakfiyesi, müderris atama tarihi ve dönem kaynaklarından elde edinilen bilgilerden hareketle tespit edilmeye çalışılmıştır.
Yapıların mimarları konusunda birkaç yapı dışında kitabe bulunmamaktadır. Mimarı bilinmeyen medreselerin genellikle yapıların inşa edildiği dönemdeki mimarbaşı ile ilişkilendirilmiştir. Bu dönemde Acem Ali, Mimar Sinan, Davut Ağa, Mahmut Ağa, Sedefkar Mehmed Ağa ve Selman'ın mimar olduğu hem yazılı hem de arşiv vesikalarından öğrenilmektedir. Bunlar içerisinde en fazla medresenin 1539-1588 yılları arasında yaklaşık 50 yıl saray baş mimarı olan Sinan tarafından yapılmıştır. Ancak Sinan'ın yaptığı medreseler üzerinde mimar adını veren bir kitabe şimdiye kadar tespit edilememiştir. Ancak Sinan ile ilgili TB, TE, TM ve Adsız Risale'de yer alan listelerden tespit etmek mümkündür.
İslam Medeniyetinde günümüz orta ve yüksek öğretim kurumlarına denk bir düzeyde eğitim veren medreselerin Osmanlı mimarisindeki ilk örneklerine devletin daha ilk dönemlerinde tesadüf edilmektedir. Orhan Bey Döneminde inşa edilen

1330 tarihli İznik Orhan Gazi Medresesi bilinen ilk Osmanlı medresesidir. Kuruluş aşamasında karşılaşılan türlü zorluklara rağmen Osmanlı'nın medrese inşa ettirmiş olması, eğitime verdiği önemin somut bir kanıtıdır. Yaklaşık 600 yıl ömrü olacak olan bir devlet, eğitime verilen bu önem sayesinde sağlam temeller üzerine inşa edilmiştir. 16. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nin dönem itibariyle Dünyanın en güçlü devleti olduğu bir asırdır. Osmanlı bu dönemde de yukarıda bahsedildiği üzere eğitime son derece önemle yaklaşmıştır. Devletin hemen her yerinde medreseler inşa ettirerek bu konudaki hassasiyetini somut olarak ortaya koymuştur. Siyasi ve iktisadi olarak son derece elverişli bu dönemde inşa edilen medreseler, hem öğretim ve yetişen kadroların kalitesiyle hem de bizâtihi mimari eser olarak sanat tarihimizdeki yeriyle ön plana çıkmaktadır. Anadolu'da ilk örneklerin Osmanlı öncesi dönemde veren medreseler plan, mimari, malzeme, teknik ve süsleme özellikleri açısından inşa edildiği dönemin özelliklerini de yansıtmaktadır. Medreseler Osmanlı Mimarlığı ve sanatı içerisinde yeri ve önemi ile tarihsel süreç içerisinde gösterdiği tasarım ve süsleme anlayışı, malzeme ve teknik ile süsleme özellikleri ile kendisinden önceki dönemden etkilenen, sonraki dönemide etkileyen mimarileri ile Osmanlı eğitim tarihi içerisinde ayrı bir öneme sahiptir.

KAYNAKLAR

Arşiv Belgeleri

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (B.O.A.)

EV., Nr.21179, vr.8b; EV., NR. 18486, vr.76;İ. EV, 2-2-1-1, 2; İ. EV, 2-2-2-1, 2; ŞD, 123-36-1, 2; BEO, 268-20046-1-1, 2; İ. EV, 4-22-1-1, 2; İ. EV, 4-22-2-1, 2; İ.DH.529/36641; İ.EV.12/36; ŞD. 136/261; ŞD. 136/26/2; İ.EV. 44/64; ŞD. 183/23; BEO, 3111/233270; ŞD. 141/20; İ.EV. 41/22; ŞD. 176/54; İ. EV. 41/22; ŞD. 183/51; Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO), Kutu: 2989, Gömlek:217323;BOA, ŞD. 122/17/1; BOA, İ.EV.3/9; BOA, İ.EV.3/9; BOA, ŞD. 125/23/1; BEO. 898/67327; BOA, ŞD. 154/2; BOA., İ.EV.9/22; ŞD. 133/45/1; ŞD. 133/45/2; BOA, ŞD, 124/74-1; BOA, ŞD, 124/74-1; BOA, ŞD, 115/20-2; BOA, ŞD. 115/20-1; İ. EV, 27-21-1-1; İ. EV, 27-21-2-1, 2; İ. EV, 27-21-3-1, 2; İ.EV. 31/13; BEO, 1903-142724-2-1, 2; DH. MKT, 1700-102-1-1; Ev. Nr. 18884, vr.26a; Ev. Nr. 18486, vr.11/1a; İrade-ŞD, nr.5052; İrade-ŞD, nr.6034; İ.Şd, 35/1737; İ.Ev, 3/43; ŞD, 125/70/1; İ. EV, 48/46; Şd, 189/14/1; ŞD.189/14/2; BOA, İ. ŞD.00095; BOA, ŞD. 137/41; ŞD. 137/41; BEO, 763/57199; BOA, İ.EV. 30/36; BEO, 1816/136145; BOA, İE, 1324 Ş/11; BOA, İE, 2586/9, 11. Ş. 1324; C..BLD., 122 kutu, 6093 gömlek; A. AMD, 17-31-1-1; A.AMD, Kutu:20, Gömlek: 53; DH.MKT., 1344 kutu, 102 gömlek; A.AMD. 20/53; A. AMD, 17-31-1-1; AMD. 20/53; ŞD. 103/53/1; ŞD. 103/53/2; ŞD. 103/53/3; BEO, 672/50388; İ.EV. 10/29; ŞD. 135/15/1; ŞD. 135/15/2; ŞD. 137/1; BEO, 1013/75962; İ.EV. 17/41; ŞD. 142/20; İ.EV.39/16; ŞD. 172/4/1; BEO, 2860/214458/1; BEO; 2860/214458/2; İ.EV.48/11; TS.MA.d., gömlek no: 1516; EV. Nr. 21179, vr.3a-7a; BEO. 3188/239075; BEO. 3188/239075/2; İ.EV. 42/6; İ.EV. 46/2; ŞD. 176/20; BOA, İ. ŞD, 93-5542-1-1, 2; BOA, İ. ŞD, 93-5542-2-1, 2; BOA, A.MKT.MHM, 175/73, 29-06-1276; BOA, ZB, 336/109, R-03-01-1325; BOA, A.MKT.MHM, 175/73, 29-06-1276; BOA, ZB, 336/109, R-03-01-1325; BOA, ŞD, 124/36-2;ŞD, 124/36-1; BEO. 91/6813; BOA, İ.EV. 1/52; BOA, İ.EV. 1/52; ŞD, 168/11; MF. MKT, 147-16-2-1; BOA, MF. MKT, 147-16-1-1; BOA, İ. EV, 34-52-1-1, 2; İ. EV, 34-52-2-1, 2; BEO, 2185-163808-1-1, 2; ŞD. 190/4/1; ŞD. 190/4/2; ŞD. 190/4/3; İ.EV. 24/47; ŞD. 150/101; BOA, İ.EV. 24/47; BOA, ŞD. 150/101; BOA, ŞD. 190/4/1; ŞD. 190/4/2; ŞD. 190/4/3; BOA, ŞD. 172/27/1; BOA, ŞD. 180/27; İ.EV.43/35; BOA, İ.EV.43/35; C. MF.106/5271; C. MF, 125/6242; C. MF.,173/8639; C. MF. 125/6242; 1305 tarihli Evkaf Defteri, EV. D. 27115; İ.EV.4/39; Ş.D. 126/63; BEO, 276/20640; BEO, 985/73846, H-29-02-1315; Ş.D., 141/30; İ. Ev. 17/25; BOA, 29 Zilhicce 1240 HAT 1444/59344; BOA, EV.d. 12950-1; BOA, EV.d. 12950-1; BOA, EV.d. 13843-1,2; EV.d. 17148; İ..MVL., 412-17944; ŞD. 125-85; İ..EV.., 3-56; BEO, 229-17167; ŞD.., 56 – 3158; İ..EV.., 1 – 61.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (V.G.M.A.)

VGMA 642 numaralı defterin 1.sayfa; VGMA 598 nolu defterin 23. sayfa; TMSF 7003 numaralı defter; VGMA 159 nolu Esas Defteri, 1104 sıra; 532 nolu defter; VGMA 608/23 Numaralı Defterin 222. Sayfa; VGMA 574 numaralı defterin 87. sayfa; VGMA Defter: 635-2-01, 240. sayfa; VGMA Defter: 635-2-01 Sayfa: 94; VGMA,

635/2-01, sayfa123; VGMA Defter: 635-2-01; VGMA, Defter: 635-2-01 s.102; AVGM Arşivi 2113 numarâlı Defterin 268.sayfa ; VGMA.d., 1390, (Kasa 135, Yeni tasnif no: 52); VGMA 585 numaralı defterin 16. Sayfa; VGMA Defter: 635-2-01 S. 83; VGMA 582/1 Nolu defterin 2. sayfa; VGMA 648 Nolu defterin 120. Sayfa; VGMA 2113 Nolu defterin 118.sayfa; VGMA 2113 Numaralı Defterin 281. sayfa; VGMA, 742 Numaralı Defter, 165 sayfa; VGMA Defter no. 732, sıra 254; VGMA 571 nolu defterin 11. sayfa; VGMA 2138/107 ; VGM Arşivi, 590 Numaralı defterin 213.sayfa ; VGM Arşivinde 571 nolu defterin 183. sayfa ; VGMA 581/1 Numaralı defterin 170.sayfa ; VGM arşivinde 571 nolu defterin 161. sayfa.

KAYNAKÇA

Abbas Sabbâğ, "Mîrâhur", *TDVİA*, C.30, İstanbul 2005, s. 141.

Abdulkadir Efendi, *Topcular Katibi Abdulkadir (Kadri) Efendi Tarihi: Metin ve Tahlil* , (Çev. Ziya Yılmazer), Ankara 2002.

Abdurrahman Hibri, *Enis'ül-Müsâmirin (Edirne Tarihi 1360-1650),* (Çev. Ratip Kazancıgil), Edirne 1996.

Abdurrahman Hibrî, "Menasik-i Mesâlik", (Haz. Sevim İlgürel), *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi,* S.6, İstanbul 1975, 111-128.

Abdülaziz Bey, *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri Toplum Hayatı,* (Haz. K. Arısan-D. A. Günay), İstanbul 1995.

Abdülkadirlioğlu, A.-Özsoy, Ü. A., *Taşköprü Vakfiyeleri,* Ankara 2005.

Acer, A., "Diyarbakır Medreseleri ve Osmanlı Eğitim Sistemi İçerisindeki Yeri", *Osmanlıdan Cumhuriyet'e Diyarbakır*, C.I, Ankara 2008, s.111-157.

Acun, H., *Manisa'da Türk Devri Yapıları,* Ankara, 1999

Affan, E., *İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri,* İstanbul 1993.

Afyoncu, E., "Semiz Ali Paşa", *TDVİA*, C.36, İstanbul 2009, s. 495-496.

Afyoncu, E., "Sokullu Mehmed Paşa", *TDVİA*, C.37, İstanbul 2009, s. 354-357

Afyoncu, E., "Nişancı", *TDVİA*, C.33, İstanbul 2007, s.156-158.

Ağaoğlu, A., "Van Şehir Dokusu ve Tarihi Eserlerin Tahrip Edilmesinde Ermenilerin Rolü", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.35, Erzurum 2007, s.311-339.

Ahmed Badi Efendi, *Riyaz-ı Belde-i Edirne, Edirne Şehri Tarihi,* (Çev. R.Kazancıgil), C. I, İstanbul 2000

Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri,* (Haz. T. Yazıcı), C. I-II, İstanbul 1973.

Ahmed Refik, *On Altıncı Asırda İstanbul Hayatı (1553-1591),* İstanbul 1935.

Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet,* (Haz. M. İşpirli), C. I, Ankara 2018.

Ahunbay, Z, "Mimar Sinan'ın Eğitim Yapıları Medreseler, Dâru'l-kurrâlar, Mektepler", *Mimarbaşı Koca Sinan, Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, C. I, İstanbul 1988, s. 239-310.

Ahunbay, Z, "Kepenekçi Sinan Medresesi", *DBİA*, C. IV, s. 547.
Ahunbay, Z, "Efdalzâde Medresesi", *DBİA*, C. III, İstanbul 1994, s. 133.
Ahunbay, Z, "Nişancı Mehmet Bey Medresesi", *DBİA*, C. VI, İstanbul 1994, s. 85.
Ahunbay, Z, "Siyavuş Paşa Medresesi", *DBİA*, C. VII, İstanbul 1994, s. 20-21.
Ahunbay, Z, "Feyzullah Efendi Külliyesi", *DBİA*, C. III. İstanbul 1994. s. 308-309.
Ahunbay, Z, "Hacı Beşir Ağa Darû'l-hadisi", *DBİA*, C. III, İstanbul 1994, s.468-469.
Ahunbay, Z, "Hadım Hasan Paşa Medresesi", *DBİA*, C.III, İstanbul 1994, s. 489.
Ak, M., "Siyavuş Paşa, Kanijeli", *TDVİA*, C. 37, İstanbul 2009, s.311-313.
Akagündüz, H., *Klasik Dönem Osmanlı Medrese Sistemi, Amaç-Yapı-İşleyiş*, İstanbul 1997.
Akandere, O., "Ermenilerce Bitlis Vilayetinde Yapılan Zulüm ve Katliamların Şekil ve Yöntemleri", *Tarihi ve Kültürel Yönleriyle Bitlis*, C. I, Ankara 2019, s.537-552.
Akbulut, İ., "Süleymaniye Kütüphanesi ve Kitap Hastahanesi", *Kültür ve Sanat*, Yıl: 4, S. 15, Eylül, Ankara 1992, s.60-62.
Akçay, İ., "Yakutiye Medresesi", *VD*, C. 6, İstanbul 1965, s.146-150.
Akçıl, N. Ç. "Rüstem Paşa Külliyesi", *TDVİA*, C. 35, İstanbul 2008, s.293-294.
Akçora, E., *Van ve Çevresinde Ermeni İsyanları (1896-1916)*, İstanbul 1994.
Akgündüz, M., *Osmanlı Medreseleri-XIX. Asır*, İstanbul 2012.
Akıllı, H., "Edirne Türk ve İslam Eserleri Müzesi", *TDVİA*, C. 10, İstanbul 1994, s. 444-445.
Akkaya, T., *Trakya'da Marmara Denizi Kıyısında İstanbul'a Bağlı Bir Liman Kasabası: Silivri Tarih İçindeki Gelişimi ve Eski Eserleri*, İstanbul Üni. Sosyal Bil. Enst. Sanat Tarihi Anabilim Dalı Başkanı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1984.
Akkaya, T., "Silivri'de Bir Osmanlı Abidesi Piri Mehmed Paşa Camii ve Külliyesi", *STAD*, S. 5, Ankara 1989, s.43-48.
Akozan, F., "Türk Külliyeleri", *VD*, S. VIII, Ankara 1969, s.303–308.
Akozan, F., "Süleymaniye-Fatih Külliyeleri", *Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı*, İstanbul 1988, s.16-23.
Aksu, H., "Şu'arâ-yı Eslâf Tevârih-i Manzûme'de Yer Alan Osmanlı Dönemine Ait Bazı Camii Kitabeleri (XV-XVIII Yüzyıl)", *STAD*, S. 15, İstanbul 2000, s.66-78.
Aktaş N., *1206/1792 Tahririne Göre İstanbul Medreseleri*, Marmara Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Ana Bilim Dalı

Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1986.

Aktuğ, İ., *Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi,* Ankara1989.

Aktuğ, İ., "Sinan Yapısı Olarak Bilinen Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi Üzerine Düşünceler", *Uluslararası Mimar Sinan Sempozyumu Bildirileri, (Ankara 24-27 Ekim 1988),* Ankara 1996, 19–25.

Alan, E., "Yeni Bir Belgeye Göre XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Rumeli Medreseleri ve Müderrisleri", *Turkish Studies*, S.12/1, 2017, s. 1-32.

Alan, E.-Atçıl, A., *XVI. Yüzyıl Osmanlı Ulema Defterleri,* Ankara 2018.

Albayrak, H., *Trabzon İmâret (Hatuniye) Külliyesi,* Ankara 1998.

Albayrak, H., *Trabzon İskender Paşa Külliyesi,* Trabzon 1998.

Alioğlu, F., "Haseki Hürrem Sultan Külliyesi 2010-2012 Yılları Restorasyonu", *Vakıf Restorasyon Yıllığı*, S. 4, İstanbul 2012, s. 18-29.

Alioğlu, F.-Aydemir, O., "Haseki Hürrem Sultan Külliyesi, Tarihsel Veriler Bağlamında Külliyenin Konumlanma Özellikleri" *Vakıf Restorasyon Yıllığı*, S. 2, İstanbul 2011, s.6-18.

Alkan, G., *İstanbul Mimar Sinan Dönemi Külliyeleri İçinde Medreselerin Yeri ve Edirnekapı Mihrimah Sultan Medresesi,* Yıldız Teknik Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007.

Alkan, M., "Manisa'da Hafsa Sultan Dârüşşifası (Bîmarhanesi)", *Turkish Studies*, S.9/10, Ankara 2014, s. 19-31.

Allahverdi, R.Ş., "Semiz Ali Paşa'ya Ait Bir Vakfiye ve Sınırname", *Sosyal ve Liberal Bilimlerde Yeni Yönelimler*, (Ed. Hasan Babacan, Sevilay Öner), Ankara 2016, s.567-600.

Alpatoff, M.- Brunoff, N., *Unenovvelle e'glise de l'epoque des Paleologues â Constantinople,* Echos d Orient, 1925.

Alper, M., "Hadım Hasan Paşa Medresesi Restitüsyonuna İlişkin Değerlendirmeler", *Restorasyon Yıllığı Dergisi*, S.6, Ankara 2013, s.115-130.

Altan, K., "Edirne'de Türk Eserleri", *Arkitekt*, S.6, İstanbul 1936, s. 307-309.

Altan, K., "Klasik Türk Mimarlarından Esir Ali", *Arkitekt*, S.3, İstanbul 1937, s.81-83.

Altan, K., "Fethiye Camii", *Arkitekt*, S.10-11, İstanbul 1938, s. 296-299.

Altınay, A.R., *Mimar Sinan,* İstanbul, 1931.

Altınay, A. R., *Türk Mimarları*, (Haz. Z. Sönmez), İstanbul 1977.

Altınay, A. R., *Onuncu Asr-ı Hicri'de İstanbul Hayatı (1495-1591),* İstanbul 1988.

Altınok, Ü., *Binaların Yeniden Kullanılması,* İstanbul 1998.

Altun, A., *Mardin'de Türk Devri Mimarisi,* İstanbul 1969.

Altun, A., *Anadolu'da Artuklu Devri Türk Mimarisi'nin Gelişmesi*, İstanbul 1978.

Altun, A., "Kütahya'nın Türk Devri Mimarisi Bir Deneme", *Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılına Armağan Kütahya*, İstanbul 1981–1982, 171-700.

Altun, A., *Ortaçağ Türk Mimarisinin Anahatları İçin Bir Özet*, İstanbul 1988.

Altun, Ara, "Ahmed Paşa Cami", *TDVİA*, C. II, İstanbul 1989, s.114-115.

Altunay, E., *1540 (H. 947) Tarihli Tahrir Defterine Göre Bitlis Sancağı*, Ondokuz Mayıs Üni. Sosyal Bil. Enstitüsü Eğitim Anabilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Samsun 1994.

And, M., 16. Yüzyılda İstanbul Kent-Saray-Günlük Yaşam, İstanbul 2015.

Anonim *İstanbul Abideleri*, İstanbul 1940.

Anonim, *Bitlis 1973 İl Yıllığı*, 1973.

Arabacı, C., *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri*, Konya 2017.

Arel, A., "Menteşe Beyliği Devrinde Peçin Şehri", *Anadolu Sanatı Araştırmaları I*, İstanbul 1968, s.69-100.

Argıt, N. N., *Klasik Dönem Sonrasında İstanbul'da Küçük Külliyeler*, İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1993.

Arık, M. O., *Bitlis Yapılarında Selçuklu Rönesansı*, Ankara 1971.

Arıkan, R., *Tanzimat Döneminde Kütahya*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, Kütahya 2010.

Arlı, B. D.-Altun, A., *Anadolu Toprağın Hazinesi Çini Osmanlı Dönemi*, İstanbul 2008.

Armağan, A.M., *Devlet Arşivlerinde Tire*, İzmir 2003.

Arseven, C.E., *Eski İstanbul (Âbidât ve Mebânîsi)*, İstanbul 1989.

Aslanapa, O., *Osmanlı Devri Kütahya Çinileri*, İstanbul 1949.

Aslanapa, O., "Sinan", *İslam Ansiklopedisi*, C. X, İstanbul 1966, s.655-661.

Aslanapa, O., *Osmanlı Devri Mimarisi*, İstanbul 1986.

Aslanapa, O., *Mimar Sinan'ın Hayatı ve Eserleri*, Ankara, 1988.

Aslanapa, O., "İnegöl İshak Paşa Camii ve Külliyesi", *STAD*, S. 4, İstanbul 1989, s. 16.

Aslanapa, O., *Anadolu'da İlk Türk Mimarîsi*, Ankara 1991.

Aslanapa, O., *Mimar Sinan*, Ankara 1992.

Aslanapa, O., *Türk Sanatı*, İstanbul 1999.

Aslanapa, O., *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri*, İstanbul 2013.

Âşık Mehmed *Menâzırü'l-Avâlim*, (Haz. Mahmut Ak). C. I-III, Ankara 2002.

Aşık Paşazade, *Osmanoğullarının Tarihi*, (Haz. K. Yavuz-M. A. Y. Saraç),

İstanbul 2003.

Aşkun, İ. Y., "Sinan Devri Medrese Mimarisi", *Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı*, İstanbul 1988, s. 27-38.

Atalar, M., "Hac Yolu Güzergâhı ve Masrafı (1253/1837)", *Osmanlı Tarih Araştırmaları Merkezi (OTAM) Dergisi*, C. 4, Ankara 1993, s. 43-90.

Atay, H., *Osmanlı'da Yüksek Din Eğitimi*, İstanbul 1983.

Atay, H., "1914 Medrese Düzeni", *İslami İlimler Enstitüsü Dergisi*, S.V, Ankara 1982, s.24.

Ateş, İ., *Kanûnî Sultan Süleyman'ın Su Vakfiyesi*, Ankara 1987.

Atsız, Nihal, *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, İstanbul 1970.

Ayanoğlu, F., "İstanbul'da Yola Kalbedilen Cami Vesaire", *VD*, S. VIII, Ankara 1969, s. 328-334.

Aycibin, Zeynep, *Kâtib Çelebi Fezleke Tahlil ve Metin I*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2007.

Aydemir, Abdullah, *Ebusuud Efendi*, Ankara 1989.

Aydın, A.- Öntuğ, M, M., "Osmanlı Dönemi Kütahya'daki Eğitim Kurumları (XVIII. Yüzyıl)", *Karatay Sosyal Araştırma Dergisi*, S. II, Konya 2019, s. 29-30.

Aydın, Meltem, "Kütahya-Karagöz Ahmet Paşa Vakfı", *VD*, S. 45, Ankara 2016, s.91-119.

Aydoğan, İ., *185 Numaralı Deftere Göre İstanbul Medreseleri Nüfusu (1844)*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Bölümü Tarih Eğitimi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun 2015.

Aygen, M. S., *Afyonkarahisarlı Âlim ve Lügatçı Muslihiddin Mustafa bin Şemsettin Karahisari Ahteri*, Afyon 1980.

Ayvansarâyî Hafız Hüseyin, *Vefeyât-ı Selâtîn Ve Meşâhîr-i Ricâl*, (Haz. Fahri Ç. Derin), İstanbul 1978.

Ayvansarâyî Hafız Hüseyin, *Mecmûa-i Tevârih*, (haz. Fahri Ç. Derin–Vahid Çabuk), İstanbul 1985.

Ayvansarâyî Hafız Hüseyin, *Camilerimiz Ansiklopedisi (Hadikatü'l Cevâmi)*, (Çev. İ. Erzen), C. I-II, İstanbul 1987.

Ayvansarâyî Hüseyin Efendi-Alî Sâtı Efendi-Süleyman Besîm Efendi *Hadîkatü'l Cevâmi' İstanbul Camileri ve Diğer Dini-sivil Mimari Yapılar*, (Haz. A. N. Galitekin), İstanbul 2001.

Ayverdi, E. H., *Fatih Devri Mimarisi*, İstanbul 1953.

Ayverdi, E. H., "Gazanfer Ağa Manzumesi", *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, S. III, İstanbul 1957, s.85-96

Ayverdi, E. H., *İstanbul Mimari Çağının Menşei, Osmanlı Mimarisinin İlk Devri, Ertuğrul, Osman, Orhan Gaziler, Hüdavendigar ve Yıldırım Bayezid 630-805 (1230-1402),* İstanbul 1966.

Ayverdi, E. H., "Yıldırım Bâyezîd'ın Bursa Vakfiyesi ve Bir İstibdalnâmesi", *VD*, S. 8, Ankara 1969, s.37-46.

Ayverdi, E. H., *Osmanlı Mimarisinde Çelebi Mehmed ve II. Sultan Murad Devri II,* İstanbul 1972.

Ayverdi, E. H., *Osmanlı Mi'mârîsinde Fâtih Devri, 855-886/1451-1481,* C. III, İstanbul 1973.

Ayverdi, E. H., *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri IV,* İstanbul 1974.

Azap, E. Yaşar, *Bitlis Slanameleri (Devlet-Vilayet-Maarif),* İstanbul 2017.

Babinger, F., *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri,* (Çev. Ç. Üçok), Ankara 1992.

Bacque-G., Jean L., "Osmanlı Döneminde Mermer Kullanımı Hakkında Bazı Düşünceler", *X. Türk Tarih Kongresi*, C. 5, Ankara 1994, s.1927-1930.

Bakırer, Ö., *Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrapları*, Ankara 1976.

Bakırer, Ö., "Materials of Contruction in Otoman Architecture. The Use of Colored Marbles", *Seventh International Congress of Turkis Art*, Warsaw 1990, s. 29-36.

Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, *Eski Zamanlarda İstanbul Hayatı,* (Haz. Ali Şükrü Çoruk), İstanbul 2001.

Baltacı, C., "Medrese ve Elemanları", *Diyanet Dergisi*, C. XIV, S.3, 1977, s. 133-141.

Baltacı, C., "Hamîdüddin Efendi, Efdalzâde", *TDVİA*, C. XV, İstanbul 1997, s. 476-477.

Baltacı, C., "Klasik Dönem Osmanlı İlim Müesseseleri", *İslami Araştırmalar Dergisi,* C.12, S.3-4, Ankara 1999, s. 259-262.

Baltacı, C., "Osmanlı Devletinde Eğitim ve Öğretim", *Türkler Ansiklopedisi*, S. 11, Ankara 2002, s.446-462.

Baltacı, C., *XV-XVI. Yüzyıl Osmanlı Medreseleri,* C. I-II, İstanbul 2005.

Barışta, H. Örcün, "XVI. Yüzyıl Taş İşçiliği Süsleme Temalarına İstanbul'dan Bazı Örnekler", *VD*, S. 26, 1997, s. 335-346.

Barışta, H. Örcün, "İstanbul-Eyüp Sultan Câfer Paşa Türbesi Kazısı ve Bitkisel Bezemeli Mezar Taşları Üzerine", *Tarihi, Kültür ve Sanatıyla 5-7 Mayıs 2000 IV. Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğler,* S. IV, İstanbul 2009, s. 252-277.

Barkan, Ö. L.- Ayverdi, E. H., *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546),* İstanbul 1970.

Barkan, Ö. L., *Süleymaniye Camii ve İmareti İnşaatı (1550-1557),* C. I, Ankara 1972.

Barkan, Ö. L., *Süleymaniye Cami ve İmareti İnşaatı (1550-1557),* C. II, Anka-

ra 1979.
Baş, G., *Bitlis'teki Mimari Yapılarda Süsleme,* Malatya, 2002.
Başkan, Ç., "Ortaçağ Anadolu Türk Mimarisinde Renkli Taş İşçiliği", *Kültür ve Sanat*, S. 8, 1985, s. 56-60.
Batur, A., "Osmanlı Camilerinde Almaşık Duvar Üzerine", *Anadolu Sanatı Araştırmaları Dergisi,* S. II, İstanbul 1970, 135–216.
Batur, A., *Osmanlı Camilerinde Kemer Strüktür- Biçim İlişkisi Üzerine Bir Deneme (1300-1700),* İstanbul 1974.
Batur, A., Mihrimah Sultan (Edirnekapı) Camisi 1894 Depremi Sonrasında Restorasyonu İçin Yapılan Çalışmalar", *Sanat Tarihi Defterleri*, S. 10, İstanbul 2006, s. 123-138.
Batur, S., "Selimiye Camii", *DBİA,* C. 6, İstanbul 1994, s. 513-515.
Batur, S., "Osmanlı Camilerinde Sekizgen Ayak Sistemi", *Anadolu Sanatı Araştırmaları I,* İstanbul 1968, s. 151-152.
Bayatlı, A., *Fatih Sultan Mehmed'in 877/1472 Tarihli Vakfiyeleri*, Ankara 2013.
Bayburtluoğlu, Z., "Büyük Programlı Selçuklu Yapılarında Önyüz Düzeni," *VD,* S. XI, Ankara 1976, s.67–106.
Baydır, Ş., *Salnamelere Göre Diyarbakır Vilayetinde Dini ve Sosyal Yapı*, Fırat Üni. Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2007.
Bayhan, A. A., "Bitlis Medreseleri", *I. Van Gölü Havzası Sempozyumu*, Van 2006, s. 193-200.
Bayrak, M.O., *İstanbul'da Gömülü Meşhur Adamlar (1453-1978),* İstanbul 1979.
Bayraktar, N., "İstanbul'da Kadınlar Tarafından Kurulmuş Kütüphaneler", *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, C. XII, S. 3-4, 1963, s. s.85-95.
Bayraktar, N., "Osmanlılar Zamanında Saray ve Çevresi İçin Eser Veren Mısırlı İki Sanatçı", *İlgi Dergisi,* S. 81, İstanbul 1995, 22-28.
Bayraktar, N., "Eyüp Vakıf Kütüphaneleri", *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla Eyüp Sultan Sempozyumu II: Tebliğler*, İstanbul 2009, s. 67-68.
Bayram, S., "Yemen Fatihi Gazi Sinan Paşa'nın Vakfiyeleri, Tezyinatı ve Türk Süsleme Sanatındaki Yeri", *Milletlerarası X. Türk Sanatları* (17-23 Eylül 1995), Cenevre 1999, s.163-176.
Bayram, S., "Nurbanu (Atik) Valide Sultan'ın İstanbul Üsküdar'da 1582 Tarihinde Tesis Ettiği Vakfiyesi ve Kültür Değerleri", *6. Uluslararası Türk Kültürü Kongresi Bildirileri,* C. I, Ankara 2009, s. 107-132.
Bayram, S., "Yemen Fatihi Gazi Sinan Paşa'nın Kahire ve Şam Vakfiyeleri", *ICANAS 38 (Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Milletlerarası Kongresi,* Ankara 10-15 Eylül 2007), C. II, Ankara

2012, s.705-711.

Bayram, S.-Karabacak, A.H., "Sahib Ata Fahrü'd-dîn Ali'nin Konya, İmaret ve Sivas Gökmedrese Vakfiyeleri", *VD*, S. 13, Ankara 1981, s.31-70.

Baysun, C., "Mihr ü mâh Sultan", *MEBİA*, C. VIII, s. 307-308..

Baytin, T., *Bacalar Tekniği-Yapısı-Mimarisi ve Türk Yapıcılığında Baca*, İstanbul 1951.

Behçet, M., *Kastamonu Eski Eserleri (Kastamonu Âsâr-ı Kadîmesi)*, (Haz. Musa S. Cihangir), İstanbul, 1998.

Berki, Ali Hikmet, *Vakfa Dair Yazılan Eserlerle Vakfiye ve Benzeri Vesikalarda Geçen Istılah ve Tabirler*, Ankara 1966.

Beysanoğlu, Ş., *Anıtları ve Kitabeleriyle Diyarbakır Tarihi*, C.1-3, Ankara 1987.

Bıjışkyan, P. M., *Karadeniz Kıyıları Tarihi ve Coğrafyası 1817-1819*, (Ter. H. D. Andresyan), İstanbul 1969.

Bilge, M., *İlk Osmanlı Medreseleri*, İstanbul, 1984

Bilgicioğlu, Banu, "Halime Hatun Külliyesi", *TDVİA*, C. XV, İstanbul 1997, s.338-339.

Bilhan, S., "900 Yıllık Bir Türk Öğretim Kurumu Buğra Han Tamğaç Medresesi Vakıf Belgesi", *A.Ü. Eğitim Bilimleri Dergisi*, C. XV, S. 2, Ankara 1982, s.117-124.

Binan, C., "Ocak", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, C.III, İstanbul 1997, s. 1360.

Binler, H.-Kılcı, A., "Sinaneddin Medresesi", *VD*, S. XXV, Ankara 1995, s. 165-197.

Birgül, M. F.-Çanaklı, L. A., *Bursa'dan Konya'ya Seyahat*, Ankara 2009.

Birkan, Ç., *Soğukkuyu Cafer Ağa Medresesi Restorasyonu*, İstanbul 1990.

Bizbirlik, A., "Vakıf Şehir İlişkisine Bir Örnek: XVI. Yüzyıl Diyarbakır", *Osmanlıdan Cumhuriyet'e Diyarbakır*, C. II, Ankara 2008, s. 439-449.

Bolat, A.-Kılıç, P.İ., "1844 Tarihli 187 nolu Medrese Nüfus Defterine Göre İstanbul Medreseleri Nüfusu", *Studies Of The Ottoman Domain*, C. VII, S. 12, Samsun 2017, s. 22-60.

Bolat, A., *187 nolu Medrese Defterine Göre İstanbul Medreseleri Nüfusu (1844)*, Ondokuz Mayıs Üni. Eğitim Bilimleri Enstitüsü Tarih Eğitimi Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun 2015.

Boran, A., *Van Gölü Çevresindeki Tek Kubbeli Camilerin Türk Sanatındaki Yeri*, YYÜ. Sos. Bil. Enst. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Van 1994.

Boran, A.-Erdal, Z., "Diyarbakır'da Osmanlı Dönemi Cami ve Mescitleri", *Medeniyetler Mirası Diyarbakır Mimarisi*, s. 257-315.

Bostan, İ., "Kılıç Ali Paşa", *DTVİA*, C. 25, Ankara 2002, s. 411-412.

Bozan, O., *Arşiv Belgeleri Işığında Diyarbakır Vilayetinde 1895 Ermeni Olayları*, Dicle Üni. SBE Tarih Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır 2006.

Bozan, O., *Diyarbakır Vilayetinde Ermeni Olayları (1878-1920)*, Fırat Üni. SBE Tarih Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ 2012.

Bozkurt, N., "Maarif Salnamelerine Göre Kütahya Sancağında Eğitim Öğretim (H.1316-1321/M.1898-1904)", *History Studies*, Volume 2/3, 2010, s.61-84.

Budak, A., *Gücü Besleyen Mimarlık Osmanlı İmaretleri*, Ankara 2022.

Burckhardt, T., *İslam Sanatı Dil ve Anlam*, (Trc. Turan Koç), İstanbul 2013, s.188.

Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, (Haz. (İ. Özen), C.I-III, İstanbul 1975.

Busbecg , O. *Türkiye Mektupları*, (Çev. Recep Kibar), İstanbul 2002.

Busbecg , O. *Türk Mektupları*, (Çev. Derin Türkömer), İstanbul 2005.

Cafer Efendi, *Risâle-i Mi'mâriyye*, (Haz. İ. A. Yüksel), İstanbul 2005.

Can, Y., *İslam Şehirlerinin Fiziki Yapısı*, Ankara 1995.

Canatar, M., *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri: 1009 (1600) Tarihli*, İstanbul 2004.

Cansever, T., *Mimar Sinan*, İstanbul 2010.

Cansever, T., *Sonsuz Mekanın Peşinde Selçuklu ve Osmanlı Sanatında Sütun Başlıkları*, (Haz. F. Deiz), İstanbul 2010.

Cantay, G., *Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Darüşşifaları*, Ankara 1992.

Cantay, G., "Osmanlı Dönemi Külliyeleri", *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 10, Ankara 1999, s. 308-317.

Cantay, G., *Osmanlı Külliyelerinin Kuruluşu*, Ankara 2002.

Cantay, G., "Akkoyunlu Cami Mimarisinin Osmanlı Mimarisine Etkileri", *Osmanlıdan Cumhuriyet'e Diyarbakır*, C. II, Ankara 2008, s. 465-483.

Cantay, T., "Fetihten sonra Sinan'a Kadar Osmanlı Sanatı", *Mimar Başı Koca Sinan, Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, İstanbul 1988, s. 72-89.

Cantay, T., "Osmanlı Devletinin Kurulmasından İstanbul'un Fethine Kadar Osmanlı Sanatı", *Mimar Başı Koca Sinan, Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, İstanbul 1988, 53-68.

Cantay, T., *XVI.-XVII. Yüzyıllarda Süleymaniye Cami ve Bağlı Yapılar*, İstanbul 1989.

Carim, F., *Kanuni Devrinde İstanbul*, İstanbul 1964.

Cavid, İ., *Aydın Vilayet Salnamesi (R.1307/H.1308)*, (Haz. M. Babuçoğlu-C. Eroğlu-A. Şahin), Ankara 2010.

Celalzade Mustafa Çelebi, *Kanuni'nin Tarihçisinden Muteşem Çağ Kanuni Sultan Süleyman Tabakaâtü' Memâlik ve Derecâtü'l Mesâlik*, (Haz. A. Yılmaz), İstanbul 2011.

Çelik, S., *Süleymaniye Külliyesi Malzeme, Teknik ve Süreç*, Ankara 2009.

Cezar, M., *Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık*, İstanbul 1977.

Cezar, M., *Mufassal Osmanlı Tarihi*, C.I, Ankara 2010.

Cezar, M., *Mufassal Osmanlı Tarihi*, C.II, Ankara 2011.

Cezar, M., "Osmanlı Devrinde İstanbul'da Yangınlar ve Tabii Afetler", *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri I*, İstanbul 1963, s. 328-392.

Cırık, B., *İkinci Meşrutiyet Döneminde Bitlis Sancağı (1908-1914)*, Sakarya Üni. S.B.E. Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya 2015.

Çakmak, Ş., "Gölmarmara Halime Hatun İmareti Restitüsyon ve Restorasyon Önerileri", *Sanat Tarihi Dergisi*, S. XVIII/1, Nisan 2009, s. 25-49.

Çakmak, Ş., *Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Taçkapılar (1300-1500)*, Ankara 2001.

Çakmak, Ş., "Erken Dönem Osmanlı Taçkapılarında Taş İşçiliği", *Hanlar-Kervansaraylar Geleneksel & Modern Mimaride Taş Sempozyumu*, Antalya 2008, s. 51-59.

Çakmakoğlu, A., "İstanbul Türk Mimarisinde Renkli Taş Süslemeler", *Türkiyemiz*, S. 40, 1983, s. 1-12.

Çam, M., *16. Yüzyıl Osmanlı Dönemi Arapça Vakfiyeler ve Osmanlı Sisteminde Eğitim (Saraybosna Hüsrev Bey ve Edirne Sultan II. Selim Medreseleri Örneğinde)*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2016.

Çam, N., *İslâm'da Sanat Sanatta İslâm*, Ankara 1999.

Çam, N., "Mimar Sinan'ın Eserlerinde Mahalli Unsurlar", *Türkler Ansiklopedisi*, C.12, Ankara 2002, 111-120.

Çatakoglu, M. Ş., *Anadolu Selçuklu Dönemi İlmi Faaliyetleri ve Bu Faaliyetlerin Osmanlı Kuruluş Dönemi İlmi Faaliyetlerine Tesiri*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2002.

Çaycı, A., "Osmanlı Seyyahlarının İzlenimleriyle Konya ve Çevresi", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 21, Konya 2006, s.115-146.

Çaycı, A., *İslam Mimarisinde Anlam ve Sembol*, Konya 2017.

Çaycı, A., *Türk-İslam Kültüründe Vakıf ve Sanat*, Konya 2018.

Çelik, Serpil, *Süleymaniye Külliyesi Malzeme, Teknik ve Süreç*, Ankara 2009.

Çetin, A., "İstanbul'daki Tekke, Zâviye ve Hânkâhlar Hakkında 1199 (1784) Târihli Önemli Bir Vesika", *VD.*, S. XIII, Ankara 1981, s. 583-590.

Çetin, A., "İrfan Ordusunun Temelleri Türklerde Medreseler", *Dini*

Araştırmalar Dergisi, C. 2, S. 5, 1999, s. 177-201.

Çetinaslan, M., *Mahfil-i Hümâyûn Osmanlı Camilerinde Hünkâr Mahfilleri*, Konya 2015.

Çetinaslan, M., "Taş Vakfiyeler ve Beyşehir Eşrefoğlu Camii'nin Taş Vakfiyesi", *Uluslararası Orta Anadolu ve Akdeniz Beylikleri Tarihi, Kültürü ve Medeniyeti Sempozyumu I*, Konya 2018, s. 219-251.

Çevik, H., *Tekirdağ Tarihi Araştırmaları*, İstanbul 1949

Çiftçi, F., *Kastamonu Camileri-Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, Ankara 1995.

Çobanoğlu, A. V., "Cerrah Mehmet Paşa Külliyesi", *DBİA*, C.II, İstanbul 1994, s. 412.

Çobanoğlu, A. V., "Hafız Ahmed Paşa Külliyesi", *DBİA*, C. III, İstanbul 1994, s. 492.

Çobanoğlu, A. V., "Kuyucu Murat Paşa Külliyesi", *STAD*, S. 14, İstanbul 1998, s. 37-43.

Çobanoğlu, A. V., "Kuyucu Murat Paşa Külliyesi", *DBİA*, C. V, İstanbul 1994, s. 492-493.

Çobanoğlu, A. V., "Köprülü Külliyesi", *DBİA*, C. V, İstanbul 1994, s. 89-90.

Çobanoğlu, A. V., "Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi", *DBİA*, C. V, İstanbul 1994, s. 402-403

Çobanoğlu, A. V., "Köprülü Külliyesi", *TDVİA*, C. 26, İstanbul 2002, s. 255-257.

Çobanoğlu, A. V., "Seyyit Haşan Paşa Külliyesi", *TDVİA*, C. 37, İstanbul 2009, s. 60-62.

Çukurova, B.-Erentepli, B., "XIX. Yüzyılda Diyarbakır'ın Sosyal ve İdari Yapısı", *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Diyarbakır*, C. II, Ankara 2008, s. 354-362.

Çulpan, Ç., "İstanbul Süleymaniye Camii Kitabesi", *Kanuni Armağanı*, Ankara, 1970, s. 291-300.

D'ohsson, M. I. M., *XVIII. Yüzyıl Türkiye'sinde Örf ve Adetler*, (Çev. Z. Yüksel), 98-99.

Dadaş, C.-Batur, A.-Yücedağ, İ,. *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kütahya Vakıfları II/3*, Kütahya 2001.

Dalgalı, F., *İbrahim Hakkı Konyalı'nın Arşivinden İstanbul'da Mimar Sinan Eserleri*, İstanbul 2016.

Danışman, Z., *Koçi Bey Risalesi*, İstanbul 1972, 26-27, 29.

Danişmed, İ. H., *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. II, İstanbul, s.284-285, 378.

Değer, M., "Süleymaniye Darüşşifası ve Tıp Medresesinin Bugünkü Durumu", *I. Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildirileri*, Ankara, 1992, s. 189-191.

Demiralp, Y., *Erken Dönem Osmanlı Medreseleri (1300-1500)*, Ankara 1999.

Demiralp, Y., "İmam Birgivi Darülhadisi", *Birgi (Tarihi, Tarihi Coğrafyası ve Türk Dönemi Anıtları)*, Ankara 2001, s. 104-108.

Demircanlı, Y. Y., *İstanbul Mimarisi İçin Kaynak Olarak Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Ankara 1989.

Demiriz, Y., *Osmanlı Mimarisi'nde Süsleme I. Erken Devir (1300-1453)*, Ankara 1979.

Demiriz, Y., "Sinan'ın Mimarisinde Bezeme", *Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, İstanbul 1988, s. 465-474.

Demiriz, Y, *Eyüp'de Türbeler*, Ankara 1989.

Denknalbant A., "Kütüphane", *TDVİA*, C. XXVII, Ankara 2003, s. 32-35.

Denknalbant, A., "Kasım Paşa Külliyesi" *TDVİA*, C. 24, İstanbul 2001, s. 550-552.

Dernschwam, H., *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, (Çev. Yasar Önen), Ankara 1987.

Derviş Mustafa, *1782 Yılı Yangınları*, (Haz. H. Aksu), İstanbul 1994.

Dıjkema, T. F., *The Ottoman Historical Monumental Inscriptions in Edirne*, Leiden 1977.

Dikici, Z., *Edirne Camilerinde Yazı*, Dokuz Eylül Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2003.

Dimitri Kandemir, *Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş ve Çöküş Tarihi*, (Çev. Ö. Çobanoğlu), C. I, Ankara 1979.

Dirimtekin, F., *Ecnebi Seyyahlara Nazaran XVI. Yüzyılda İstanbul*, İstanbul 1964.

Diriöz, M., "Gazanfer Ağa Medresesi'nin Açılışına Dair Bir Mesnevi", *Milli Kültür*, C. II, S. 2, s. 29-36.

Diriöz, M., "Gazanfer Ağa Mederesesi'nin Açılışına Dâir Bir Mesnevi", *Birinci Milli Türkoloji Kongresi, İstanbul, 6-9 Şubat 1978, Tebliğler*, 1980, s. 401-418

Doğan, A. I., *Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapıları, Tekkeler, Zaviyeler ve Benzer Nitelikteki Fütüvvet Yapıları*, İstanbul 1977.

Doğan, R., "Osmanlı Eğitim Kurumları ve Eğitimde İlk Yenileşme Hareketlerinin Batılılaşma Açısından Tahlili", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 37, S. 1, Ankara 1997, s. 407-442.

Doğan, S., "Haseki Külliyesi", *TDVİA*, C. 16, İstanbul, 1997, s. 370-372

Doğan, S., "Nişancı Mehmed Paşa Külliyesi", *TDVİA*, C. 33, İstanbul, 2007, s. 158-159

Doğanay, A., "Osmanlı Mimarisinde Tezyinat", *Osmanlı*, C. 11, Ankara 1999, s. 324-334.

Donuk, S., *Nevî-Zâde Atâyî-Hadâiku'l-Hakâik Fî Tekmilet'ş-Şakâik (İnceleme-Metin)*, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Manisa 2015.

Dumlu, A., *Belgelerle Ermeniler ve Katliamlar*, Erzincan 1983.
Durukan, A., *Balat İlyas Bey Camii*, Ankara 1988.
Durukan, A., "İlyas Bey Külliyesi", *TDVİA*, C. 22, İstanbul 2000, s. 164-166.
Durukan, A., "Anadolu Selçuklu Portallerinde Biçim ve Estetik", *Uluslararası Sanat Tarihi Sempozyumu. Gönül Öney'e Armağan*, İzmir 2002, s. 261-274.
Dündar, A., "XVI. Yüzyıl Bazı Osmanlı Mimarları", *AÜİFD*, C. XLIII, S. 1, Ankara 2002, s. 231-262.
Egemen, A., *İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri Resimleri ve Kitâbeleri ile Çeşme ve Sebil*, İstanbul 1993.
Egli, E., *Osmanlı Altın Çağının Mimarı Sinan*, (Çev. İ. Ataç), İstanbul 2009.
Egli, H. G., "Sinan: Ardışık Algılamaya Bir Örnek Süleymaniye Tabhanesi", *Mimarlık*, Yıl: 30, S. 248, İstanbul 1992, s. 24-26.
Emecen, F., "Manisa Muradiye Camii İnşasına Dair", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. 156, İstanbul 1987, s. 177-181
Emecen, F., "Birgi", *TDVİA*, C. 6, İstanbul 1992, s. 189-191.
Emecen, F., "Kara Ahmed Paşa", *TDVİA*, C. 24, İstanbul 2001, s. 357-358.
Emecen, F., *XVI. Asırda Manisa Kazâsı*, Ankara 2003.
Emecen, F., "Süleyman I", *TDVİA*, C. 38, İstanbul 2010, s. 62-74.
Emecen, F., "Selim II", *TDVİA*, C. XXXVI, İstanbul 2009, s. 414-418.
Engiz, F., *Silivri'de ve Küçükçekmece'de Osmanlı Eserleri*, İ. Ü. Ede. Fak. Sanat Tarihi Böl. Lisans Tezi, İstanbul 1966.
Er, H., *Medreseden Mektebe Geçiş Sürecinde Dârülhilâfe Medreseleri*, İstanbul 2003.
Erbil, B., *Gazanfer Ağa, Hayatı ve Yaptırdığı Eserler*, İstanbul Üni. Sosyal Bil. Ens. Tarih Anabilim Dalı, Osmanlı Müesseseleri Ve Medeniyeti Tarihi Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019.
Erçağ, B., "Mimar Sinan'ın İnşa Ettiği Türbeler", *VI. Vakıf Haftası Türk Vakıf Medeniyeti Çerçevesinde Mimar Sinan ve Dönemi Sempozyumu Bildirileri 5-8 Aralık 1988*, İstanbul 1989, 213-255.
Erdemir, Y., *Karatay Medresesi Çini Eserler Müzesi*, Konya 2009.
Erden, Y., *Tanzimat Sonrası Kütahya Medreseleri (1839-1924)*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar 2015.
Erdoğan, A., "Silivrikapı'da Hadım İbrahim Paşa Camii", *VD*, S. I, Ankara 1938, s. 29-33.
Erdoğan, E. G., "Kepenekçi Sinan Mescidi", *DBİA*, C. IV, İstanbul 1994,

s.548.

Erdoğan, M., "Trakya Abidelerinde Yapılan İmar Çalışmaları", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S. 6-7, İstanbul 1977-78, s. 122-188.

Erdoğan, M., "Mimar Davut Ağa'nın Hayatı ve Eserleri", *Türkiyat Mecmuası*, S. XII, İstanbul 1955, s.179-204.

Eremya Çelebi Kömürciyan, *İstanbul Târihi, XVII. Asırda İstanbul*, (trc. Hrand D. Andreasyan), İstanbul 1952.

Ergin, O, N., *Türk Şehirlerinde İmaret Sistemi*, İstanbul 1939.

Ergin, O, N., *Türkiye de Şehirciliğin Tarihi İnkişafı*, İstanbul 1936.

Ergin, O. N., *Türkiye Maarif Tarihi*, C. I-V, İstanbul 1977.

Ergün, M., *Suriye, Mısır ve Anadolu Medreseleri (15. Yüzyıl Ortalarına Kadar)*, Ankara 2015.

Ergün, Mustafa, "Medreselerde Okutulan Dersler ve Ders Kitapları", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Anadolu Dil-Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, S. 1, Afyon 1996, s.7-37.

Erken, S, *Türkiye'de Vakıf Abideleri ve Eski Eserleri*, C. II, Ankara 1977.

Ersoy, A. *İstanbul'daki Altı ve Sekiz Destekli Camilerimizin Gelişimi*, İstanbul 1989.

Ertuğrul, Ö., *Edirne'nin Kültür Tarihinde Özel Bir Albüm*, İstanbul 1995.

Erünsal, İ. E, "Fatih Devri Kütüphaneleri ve Molla Lütfi Hakkında Birkaç Not", *Tarih Dergisi*, S. 33, İstanbul 1982, s. 57-78.

Erünsal, İ. E, *Türk Kütüphane Tarihi II Kuruluşundan Tanzimat'a Kadar Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, Ankara 1991.

Erünsal, İ. E, "Kılıç Ali Paşa Kütüphanesi", *TDVİA*, C. XXV, Ankara 2002, s. 415.

Erünsal, İ. E, *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri: Tarihi Gelişimi ve Organizasyonu*, Ankara 2008.

Erünsal, İ. E, "Rüstem Paşa Kütüphanesi" TDVİA, C. XXXV, İstanbul 2008, s. 294.

Erünsal, İ. E, "Osmanlılarda Kütüphane ve Kütüphane Geleneği", *Osmanlı*, C. XI, Ankara 1999, s.699.

Erzen, J., *Mimar Sinan Dönemi Cami Cepheleri*, Ankara 1981.

Esin, E., "Merkez Efendi (870/1465 Sıraları 959/1551) ile Şâh Sultan Hakkında Bir Hâşiye", *Türkiyat Mecmûası*, 1977-1979, C. XIX, İstanbul, 1980, s. 65-98.

Ettinghausen, E., "Some Decorative Schemes in the Religious Architecture of Sinan", *Uluslararası Mimar Sinan Sempozyumu Bildirileri*, Ankara 1996, s. 333-346.

Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, (Çev. Y. Dağlı-S. A. Kahraman-R. Dankoff), C. IX/I, İstanbul 2005.

Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, (Haz. S.A. Kahraman-Y.Dağlı), C.I, Kitap I, İstanbul 2006.

Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesi İle Evliya Çelebi Seyahatnamesi İstanbul*, (Haz. S. A. Kahraman-Y. Dağlı), 1. Cilt 2. Kitap, İstanbul 2006.

Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesi İle Evliya Çelebi Seyahatnamesi Bursa-Bolu-Trabzon-Erzurum-Azerbaycan-Kafkasya-Kırım-Girit*, (S. A. Kahraman-Y. Dağlı), 2. Cilt 1. Kitap, İstanbul 2008.

Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesi İle Evliya Çelebi Seyahatnamesi Bağdad-Basra-Bitlis-Diyarbakır-Isfahan-Malatya-Mardin-Musul-Tebriz-Van*, (Haz. S. A. Kahraman-Y. Dağlı), 4. Cilt 1. Kitap, İstanbul 2010.

Eyice S., "İstanbul'da Koca Mustafa Paşa Camii ve Onun Türk Mimarisindeki Yeri", *Tarih Dergisi*, C. V, S. 8, 1953, s. 153-182.

Eyice S., "Gebze'de Çoban Mustafa Paşa Külliyesi", *Bilgi*, S. 10/119, İstanbul 1957, s. 9–10.

Eyice S., "Ebu'l Fazl Mahmud Efendi Külliyesi", *Tarih Dergisi*, C. X, S. 14, İstanbul 1959, s. 147-162.

Eyice S., *Son Devir Bizans Mimarisi*, İstanbul 1963.

Eyice S., "Atik Ali Paşa Camii'nin Türk Mimari Tarihindeki Yeri", *Tarih Dergisi*, S. 14, İstanbul 1968, s. 99-114.

Eyice S., "Tarihte Küçükçekmece", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S. 6-7, İstanbul 1978, s. 57-122.

Eyice S., "Mimar Sinan'ın Külliyeleri", *VI. Vakıf Haftası, Türk Vakıf Medeniyeti Çerçevesinde Mimar Sinan ve Dönemi Sempozyumu*, İstanbul 1989, s. 169-200.

Eyice S., "Ali Paşa Camii", *TDVİA*, C. 2, İstanbul 1989, s. 427-428.

Eyice S., "Ahmed Paşa Külliyesi", *TDVİA*, C. 2, İstanbul 1989, s. 115-116.

Eyice S., "Ali Paşa Camii Babaeski'de XVI. Yüzyıla Ait Cami", *TDVİA*, C.2, İstanbul 1989, s. 427-428.

Eyice S., "İstanbul'da Sultan II. Bayezid Külliyesi", *STAD*, S. 8, İstanbul 1990, s. 11-26.

Eyice S., "Bâyezîd II Cami ve Külliyesi", *TDVİA*, C. VI, İstanbul 1992, s. 45-49.

Eyice S., "Cezeri Kasım Paşa Cami", *TDVİA*, C. VII, İstanbul 1993, s. 507-508.

Eyice S., "Dâvud Ağa", *TDVİA*, C. 9, İstanbul 1994, s. 24-26.

Eyice S., "Edirnekapı Camii ve Külliyesi", *TDVİA*, C.10, İstanbul 1994, s. 446-448.

Eyice S., "Efdalzâde Sebili", *TDVİA*, C. X, İstanbul 1994, s. 455.

Eyice S., "Kılıç Ali Paşa Külliyesi", *DBİA*, C. IV, İstanbul 1994, s. 557-559.

Eyice S., "Kara Ahmed Paşa Külliyesi", *DBİA*, C.IV, İstanbul 1994,

s. 437.
Eyice S., "Bali Paşa Cami", *DBİA,* C. 2, İstanbul 1994, s. 27-28.
Eyice S., "Fethiye Camii", *DBİA,* C. 3, İstanbul 1994, s. 300-301.
Eyice S., "Bayezid Külliyesi" *DBİA,* C.II, İstanbul 1994, s. 87-96.
Eyice S., "Gülfem Hatun Camii", *TDVİA,* C. XIV, İstanbul 1996, s.238-239.
Eyice S., "Hafız Ahmed Paşa Camii ve Külliyesi", *TDVİA,* C. 15, İstanbul 1997, s. 85-87.
Eyice S., "Hadım Hasan Paşa Külliyesi", *TDVİA,* C. 15, İstanbul 1997, s. 5-7.
Eyice S., Hüsrev Paşa Külliyesi", *TDVİA,* C. XIX, İstanbul 1999, s. 49-51.
Eyice S., "Koca Mustafa Paşa Camii ve Külliyesi", TDVİA, C. XXVI, Ankara 2002, s. 133-136.
Eyice S., "Mimar Sinan", *Türkler Ansiklopedisi*, S. 12, Ankara 2002, s.79.
Eyice S., "Eyüp'de Zal Mahmud Paşa Camii", *Eyüp Sultan Sempozyumu V Tebliğler (11-13 Mayıs 2001),* İstanbul 2002, s. 12-21.
Eyice S., "Yok Olmaktan Kurtarılan Bir Eser: İstanbul'da Hafız Ahmed Paşa Külliyesi", *Sanat Tarihi Araştırmaları Prof. Dr. Haşim Karpuz'a Armağan,* Konya 2007, s. 227-245.
Eyice S., "Eyüp Sultan Semtinde Tarih ve Sanat Tarihi", *Tarih, Kültürü ve Sanatıyla II. Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğler (8-10 Mayıs 1998),* İstanbul 2009, s. 12-37.
Eyüpgiller, K., *Bir Kent Tarihi Kastamonu,* İstanbul 1999.
Eyyüpgiller, K.-Özaltın, M., "Restitüsyon ve Restorasyon", *Bir Şaheser Süleymaniye Külliyesi,* Ankara 2007, s. 193-233.
Faroqhı, S., *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla,* (Çev. E. Kılıç), İstanbul 2010.
Ferlibaş, M. Bayrak-Erdoğan, M. Kaçan, "Hadım Hafız Ahmed Paşa'nın İstanbul ve Diğer Yerlerdeki Hayratı", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 37, İstanbul 2017, s. 1-96.
Fındık, N. Ö., "Gölmarmara Halime Hatun Külliyesi", *Türk Etnografya Dergisi*, XX, Ankara 1997, s. 131-162.
Gabrıel, A., *Monuments Turcs D'anatolie (Amasya-Tokat-Sivas),* Paris 1934.
Gabriel, A., *Voyages Archeologiques dans la Turquie Orientale,* Paris 1940.
Galitekin, A. N., *Osmanlı Kaynaklarına Göre İstanbul: Cami, Tekke, Medrese, Mekteb, Türbe, Hamam, Kütüphane, Matbaa, Mahalle ve Selatin İmaretleri*, İstanbul 2003.
Galitekin, A.N., *Ord. Prof. Dr. Ahmet Süheyl Ünver'in Defter ve Dosyalarında Kocaeli-İzmit-Gebze,* İstanbul 2010.
Galland, A., *İstanbul'a Ait Günlük Hâtıralar:1672-1673,* (Çev. Nahid Sırrı

Örik), C. I, Ankara 1987.
Gerlach, S., *Türkiye Günlüğü 1573-1576,* (Çev.. Türkis Noyan), C. I-II, İstanbul 2007
Goloğlu, M., *Trabzon Tarihi Fetihten Kurtuluşa Kadar,* Ankara 1975.
Goodwin, G., *Osmanlı Mimarlığı Tarihi,* çev. Müfit Günay, İstanbul: Kabalcı Yayınları 2012.
Gök, İ., "İn'âmât Defteri Çerçevesinde II. Bayezid Dönemi İstanbul Medreselerine Bakış", *Mavi Atlas,* Sayı: 3, 2014, s. 66-78.
Gökbilgin, M. T., "Hürrem Sultan" *İA,* C. V, İstanbul 1964 s. 593–597.
Gökbilgin, M. T., "Kütahya", *İA,* C. 6, İstanbul 1997, s. 1118-1126
Gökbilgin, M. T., "Süleyman I", *İA,* C. XI, İstanbul 1970 s. 99–155.
Gökbilgin, M.T., *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı: Vakıflar-Mülkler-Mukataalar,* İstanbul 1952.
Gökbilgin, T., *XV. Ve XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı Vakıflar-Mülkler-Mukataala,* İstanbul 2007.
Gökçen, İ., "Manisa Tarihi Üzerine Edütler: Muradiye Camii", *Gediz*, C. II, S. 13, Manisa 1943, s.3-5.
Gökçen, İ., *Manisa Tarihinde Vakıflar ve Hayırlar I (H. 954-1060),* 1946.
Göknil, U. V., *Mimar Sinan,* İstanbul 1987.
Göknil, U. V., *Mimar Sinan,* İstanbul, 1987
Gökoğlu, A., *Paphlagonia,* Kastamonu 1952.
Grabar, O., *İslam Sanatının Oluşumu,* (Çev. N. Yavuz), İstanbul 2004.
Grammont, J.-Bacque, L., "16. ve 17. Yüzyılların Üsküdar'ına Bakış", *Bir Allame-i Cihan, Stefanos Yerasimos,* C. I, İstanbul 2012, s.141-160.
Gurlitt, *Die Baukunst Konstantinopels,* Berlin 1909-12.
Gül, A., *Osmanlı Medreselerinde Eğitim Öğretim ve Bunlar Arasında Dâru'l-Hadislerin Yeri,* Ankara 1997.
Güleç, M. - Güldal, F., *İstanbul'un 100 Mektebi ve Medresesi,* İstanbul 2012.
Güler, M., "Şah Sultan ile Zal Mahmud Paşa Vakfiyesi", *Eyüp Sultan Sempozyumu V Tebliğler (11-13 Mayıs 2001),* İstanbul 2002, s. 210-217.
Güler, S., *411 Numaralı Bitlis Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H. 1311-1321/M.1893-1903),* Yüzüncü Yıl Üniversitesi S.B.E. Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van 2011.
Günay, R., *Mimar Sinan ve Eserleri,* İstanbul 2002.
Gündoğdu, H., "Sinan'ın Yetiştiği Ortam ve Estetik Anlayışı", *Milli Kültür,* S. 71, Ankara 1990, s. 4-7.
Gündoğdu, H., "Pulur Ferruhşad (Gökçedere) Külliyesi", *Gönül Öney Armağanı,* İzmir 2002, s. 321-334.
Gündüz, F., "Mehmed Ağa Külliyesi", *TDVİA,* C. 28, İstanbul 2004, s. 431-432.

Güner, H., *Kütahya Camileri,* Kütahya 1964.

Güneş, B., *Van Gölü Havzası Türk Mimarisinde Yazı Sanatı*, Y.Y.Ü. S.B.E. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Van 2003.

Güngör, H., "Sinan'ın Teknolojisi", *VI. Vakıf Haftası*, İstanbul 1989, s.141-165.

Gürkan, Emrah Sefa, "Habsburg Gizli Servisinin Hedefinde Bir Osmanlı Paşası: Calabria'lı Uluç Ali", *Yeni Deniz Mecmuası*, Mart 2016, s. 113.

Güven, İ., "Türkiye Selçuklularında Medreseler", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi,* C. 31, S. 1, 1998, s. 126-130.

Halaçoğlu, Y., *XIV.-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı,* Ankara 1995.

Halil Edhem, *Camilerimiz,* İstanbul 1933.

Hammer, J.V., *Büyük Osmanlı Tarihi,* C. IV. S.78.

Hasan Beyzâde Ahmed Paşa *Hasan Beyzâde Târîhi Metin (926-1003/1520-1595),* (Haz. Ş. N. Aykut), C. I-II, Ankara 2004.

Haskan, M. N., *İstanbul Hamamları,* İstanbul 1995.

Haskan, M. N., *Eyüp Sultan Tarihi,* İstanbul 1996.

Haskan, M. N., *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar,* C.I-II-III, İstanbul 2001.

Haskan, M.N., *Eyüp Tarihi II,* İstanbul 1993.

Haykıran, A. S., "Aydın Vilayet Salnameleri'nde Birgi", *Tarih Okulu Dergisi*, Yıl: 7, S. XVIII, İzmir 2014, s. 473-501.

Hekimoğlu, İ.-Yeğin, A.-Badıllı, A., *Osmanlıca-Türkçe Büyük Lügat,* İstanbul 1985.

Hezarfan Hüseyin Efendi, *Telhîsü'l-Beyân Fî Kavânîn-i Âl-i Osman, (Haz. Sevim İlgürel),* Ankara 1998.

Hıfzlı, M., *XVI. Asır Bursa Medreseleri,* Uludağ Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 1986.

Hıfzlı, M., "Kuruluşundan Osmanlılara Kadar Medreseler", *Uludağ Üni. İlahiyat Fak. Dergisi*, C. 2, S. 2, Bursa 1987, s. 273-281.

Hıfzlı, M., "Osmanlı Eğitim-Öğretim Tarihi Konusunda Önemli Bir Kaynak: Müderrisîn Vezâifi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 8, C. 8, 1999, s. 97-133.

Hıfzlı, M., *Mahkeme Sicillerine Göre Osmanlı Klasik Dönemi Bursa Medreselerinde Eğitim-Öğretim,* Bursa 2012.

Hızlı, M., "Anadolu'daki Osmanlı Medreseleri, Bir İcmal", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 2, S. 4, İstanbul 2004, s.371-409.

Hızlı, M., "Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* C.17, S.1, Bursa 2008, s. 25-46.

Hoca Sadedin Efendi, *Tacü't-Tevarih*, C.I, (Haz. İ. Parmaksızoğlu), Ankara, 1992

Hoca Sadedin Efendi, *Tacü't Tevarih* (Haz. İ. Parmaksızoğlu), C.II, Ankara 1999.

Horuluoğlu, Ş,. *Trabzon ve Çevresinin Tarihi Eserleri*, Ankara 1983.

Horuluoğlu, Ş., *Tarihi Eserleri İle Trabzon*, Ankara 1978.

Huart, C., *Mevleviler Beldesi Konya* (Çev. Nezih Uzel), İstanbul 1978.

Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, C.I, (Sad. Ali Yılmaz, Mehmed Akkuş), Ankara 1986.

Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, (Haz. M. Aydın), C. I, Amasya 2004.

İbn Battuta, *İbn Battuta Seyahatnamesi*, (çev. A.Sait Aykut) C. I-II, İstanbul 2004.

İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'iye Fi'l-Umuri'l-Ala'iye (Selçukname)*, (Çev. Mürsel Öztürk), C.I, Ankara 1996.

İbn Cübeyr, *Endülüsten Kutsal Topraklara*, (Çev. İ. Güler), İstanbul 2008.

İbrahimgil, M. Z., "Sokullu Mehmed Paşa'nın Osmanlı Tarihindeki Yeri ve Önemi", *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla VI. Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğler (10-12 Mayıs 2002)*, İstanbul 2009, s. 139-140.

İlgürel, M., *1260 (1792)Tahririne Göre İstanbul Medreseleri*, Marmara Üni. Sosyal Bilimler Enst. Yeniçağ Tarihi Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1986.

İlgürel, S., "Abdurrahman Hibri'nin Menâsik-i Mesâlik-i", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. VI, İstanbul 1975, s. 111-128.

İlter, İ., "Erken Devir Türk Medreselerinde Artukoğulları Medreselerinin Yeri", *Vakıflar Dergisi*, S. 8, Ankara 1969, s. 197-208.

İlter, Z., *Salnamelere Göre Osmanlı Devletinin Son Dönemlerinde Bilecik*, Eskişehir Osmangazi Üni. SBE, Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2007.

İnal, A., *Mimar Koca Sinan*, Ankara, 1968

İnalcık, H., *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, İstanbul 2005.

İnan, A *Sinan'ın Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1937.

İnan, Z. K., *Mimar Sinan ve XX. Asır Mimarisi*, İstanbul 1939.

İnbaşı, M., "Şemsi Paşa Vakfiyesi", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Prof. Dr. Şinasi Tekin Özel Sayısı*, S. XXVII, Erzurum 2005, s.257-270.

İnciciyan, L.–Andreasyan, H. D. "Osmanlı Rumelisi Tarih ve Coğrafyası", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S. 2-3, İstanbul 1974-75, s. 11-88.

İnciciyan, P. L.–Andreasyan, H. D., "Osmanlı Rumelisi Tarih ve Coğrafyası", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S. 4-5, İstanbul 1976, s. 101-152.

İncicyan, G., *XVII. Asırda İstanbul*, (Çev. Hrand D. Andreasyan), İstanbul 1976.

İnciyan, P.G., *XVIII. Asırda İstanbul*, (Trc. Hrand D. Andreasyan), İstanbul 1956.

İpsirli, M., "Medrese", *TDVİA*, C. XXVIII, Ankara 2003, s. 327-333.
İpşirli, M., "Koca Sinan Paşa", *TDVİA*, C.26, Ankara 2002, s.137-139.
İpşirli, M., "Müderris", *TDVİA*, XXXI, İstanbul 2006, s. 468-470.
İzgi, C., *Osmanlı Medreselerinde İlim (Riyazî İlimler)*, İstanbul 1997
Kaçar, M., "Mihrimah Sultan", *TDVİA*, C. XXX, İstanbul 2005, s. 39-40.
Kadıoğlu, F. G.,-Kadıoğlu, S., "The Royal Women Founders of Darüşşifas in Anatolian Seljuks and Ottoman Periods-Adı Darüşşifalara Ad Olan Kadınlar", *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi*, C.1, S.1, January-April, Mersin 2011, s. 1-7.
Kahraman, B., *Vakfiyesi ışığında Şah Sultan ve Zal Mahmud Paşa Külliyesi: Cami, Medrese, Türbe ve Çeşmesi*, FSM Vakıf Üni. Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009.
Kallek, C., "Müd", *TDVİA*, C.XXXI, İstanbul 2006, s. 457-459.
Kamil, E., "Hicri Onuncu-Milâdi On Altıncı Asırda Yurdumuzu Dolaşan Arab Seyyahlarından Gazzi-Mekki Seyahatnamesi", *Tarih Semineri Dergisi*, C. 1, S. 2, İstanbul 1937, s. 47-48
Kanar, M., *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul 2008.
Karaca, N., "Diyarbakır'daki Osmanlı Dönemi Medreseleri", *Medeniyetler Mirası Diyarbakır Mimarisi*, Diyarbakır, 2011, s. 372-376.
Karadanışman, K., *Manisa Tarihi Eser ve Kitabeleri*, Manisa 1977.
Karakaş, Ö., *19. Yüzyılın Sonu ve 20. Yüzyılın Başlarında Kütahya (Germiyan) Sancağı Salnameleri*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya 2000.
Karakaya, E. "Koca Sinan Paşa Külliyesi", *TDVİA*, C. XXVI, Ankara 2002, s. 139-140.
Karakaya, E., "Muradiye Külliyesi" *TDVİA*, C. XXXI, İstanbul 2006, s. 201-203.
Karakaya, Enis, "İmar Faaliyetlerine Kurban Giden Bir Sinan Yapıtı, Beşiktaş Sinan Paşa Hamamı", *STAD*, S. 14, İstanbul 1998, s. 18-20.
Karakuş, R.-Kızıltoparak, S., *İstanbul Tarihi Çeşmeler Külliyatı*, C. II, İstanbul 2008.
Karcı, E., "1299/1882 Kastamonu Vilayet Salnamesine Göre Kastamonu Sancağı ile Bağlı Kazaların İdari, Sosyal ve Ekonomik Yapılarına Dair Tespitler", *Yerel Politikalar*, S. 2, Konya 2012, s. 116-147.
Kargılı, A., *Kitabelerin Kitabı Fatih*, İstanbul, 2016.
Karpuaz, H., *Trabzon*, Ankara 1990.

Karpuz, H., "Trabzon'da Yok Olan Türk Devri Yapıları", *Sanat Tarihi Yıllığı*, S 12, İstanbul 1982, s. 95-115.

Karpuz, H., *Trabzon Merkez ve İlçelerindeki Önemli Tarihi Yapılar*, Ankara 2018.

Kartal, B. A., *Osmanlı Vakfiyelerinde Mimari Gerçekliğin İfadesi*, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2018.

Katip Çelebi, *Mîzanü'l Hakk Fi İhtiyari'l- Ahakk (En Doğruyu Seçmek İçin Hak Terazisi)*, (Haz. O.Ş. Gökay), İstanbul 1980.

Katip Çelebi, *Deniz Savaşları Hakkında Büyüklere Armağan- Tuhfetü'l-Kibâr fî Esfâri'l-Bihâr*, (Haz. S. Çakmakçıoğlu-Ç. Sarı), İstanbul 2007.

Katip Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibâr fî Esfâri'l-Bihâr*, (Haz. İ. Bostan), Ankara 2008.

Katip Çelebi, *Cihannüma*, (Haz. S. Öztürk-H. Koyuncuoğlu-vd.), C. II, İstanbul 2013.

Katip Çelebi, *Fezleke*, (Çev. Zeynep Aycibin), C.I, İstanbul 2016.

Kavaklı, E.- Uluçam, A., "Eski Van Hüsrev Paşa Külliyesi Kazısı-1996", *XIX. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C. II, Ankara 1998, s.683-703.

Kayaoğlu, İ., *İslam Kurumları Tarihi*, Ankara 1980.

Kayaoğlu, İ., *İslam Kurumları Tarihi II*, Konya 1994.

Kazacıgil, R., *Ahmed Bâdi Riyâz-ı Belde-i Edirne*, C. I, İstanbul 2000.

Kazancıgil, R., *Edirne Şehir Tarihi Kronolojisi (1300-1994)*, Edirne 1995.

Kazancığil, R., *Trakya'da Yüksek Öğretimin Tarihçesi*, Edirne-2002.

Kazancığil, R.-Gökçe, M.- Öncel, M., *Edirne Merkez Vilayet Salnamesi (Edirne İl Yıllığı H.1319-M. 1901)*, C. II, Edirne 2014.

Kazancığil, R.-Gökçe, N., *Dağdevirenzade Mustafa Şevket Bey'in Edirne Tarihi ve Balkan Savaşı Anıları*, Edirne 2005.

Kazıcı, M., *Osmanlı'da Eğitim Öğretim*, İstanbul 2016.

Kazıcı, Z., *Anahatlarıyla İslam Eğitim Tarihi*, İstanbul 1995.

Kazıcı, Z., *Anahatlarıyla İslam Eğitim Tarihi*, İstanbul 2012.

Kılcı, A., "Diyarbakır'ın Vakıf Mimari Eserleri ve Vakıfları Üzerine Notlar", *Medeniyetler Mirası Diyarbakır Mimarisi*, Diyarbakır 2016, s. 19-76.

Kılıç, O., *XVI-XVII. Yüzyıllarda Van (1548-1648)*, Van 1997.

Kılıç, O., "Van", *TDVİA*, C. 42, Ankara 2012, s. 505-510.

Kılıç, Ü., "Sadrazam Lütfı Paşa'nın Tire Vakfı", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt/Volume XXIV, Sayı/Number I, Temmuz/Julv 2009, s. 53-79.

Kırpık, G., *Nizamiye Medreseleri Ortaçağın Yükseköğretim Kurumu*, Ankara 2009.

Kızıltan, A., *Anadolu Beyliklerinde Cami ve Mescitler (XIV. Yüzyıl Sonuna Kadar)*, İstanbul 1958.

Kiel, M., "Lüleburgaz", *TDVİA*, C. 27, Ankara 2003, s. 255-256.
Kiel, M., "Birgi Tarihi ve Tarihi Coğrafyası", *Birgi (Tarihi, Tarihi Coğrafyası ve Türk Dönemi Anıtları)*, (Çev. R. H. Ünal), Ankara 2001, s.1-54.
Kocainan, Z., *Mimar Sinan ve XX' inci Asır Mimarisi*, İstanbul 1939.
Koçer, H. A., *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu*, Ankara 1987.
Koçu, R. E., *Mimar Sinan*, İstanbul, 1936.
Koçu, R. E., "Bayazıd Camii", *İA*, C. 4, İstanbul 1961, s. 2229-2235.
Koçu, R. E., "Bayazıd Medresesi, Havuzlu Medrese", *İA*, C. 4, İstanbul 1961, s. 2246-2247.
Konyalı, İ. H., *İstanbul Abideleri*, İstanbul 1940.
Konyalı, İ. H., *Mimar Koca Sinan, Vakfiyeleri, Hayır Eserleri Hayatı, Padişaha Vekâleti, Azadlık Kağıdı- Alım, Satım Hüccetleri*, İstanbul, 1948.
Konyalı, İ. H., *Mimar Koca Sinan'ın Eserleri*, İstanbul 1950.
Konyalı, İ. H., "Kanuni Sultan Süleyman'ın Annesi Hafsa Sultan'ın Vakfiyesi ve Manisa'daki Hayır Eserleri", *VD*, S. VIII, Ankara 1969, s. 47–56.
Konyalı, İ. H., *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi*, C. I, İstanbul 1976.
Konyalı, İ. H., *Abideleri ve Kitabeleri İle Üsküdar Tarihi*, C. II, İstanbul 1977.
Kökle, N., "Manisa'da Osmanlı Eserleri I", *Manisa*, S. 4, 1993, s. 21.
Kölemen, S., *19. Yüzyıl Sonu ve 20. Yüzyılın Başlarında Kütahya Sancağında Eğitim*, Afyonkarahisar Kocatepe Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon 2007.
Köprülü, F., *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, Ankara 1991.
Köşklü, Z., *17. ve 18. Yüzyıl Osmanlı Medreselerinin Tipolojisi*, Atatürk Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 1999.
Köşklü, Z., "Osmanlı Medrese Mimarisinde Bazı Örneklerle Baca Formları", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı:16, Erzurum, 2001, s. 209-218.
Köşklü, Z., "XVII. ve XVIII. Yüzyıl Osmanlı Medrese Mimarisi", *Türkler Ansiklopedisi*, C. XII, Ankara 2002, s. 162-168.
Kuban, D., Osmanlı Dini Mimarisinde İç Mekan Teşekkülü, İstanbul 1958.
Kuban, D., "Eski Valide Camii", *Mimarlık ve Sanat*, S. II, 1967, s. 33-36.
Kuban, D., *100 Soruda Türkiye Sanatı Tarihi*, İstanbul, 1981.
Kuban, D., "Zal Mahmud Paşa Külliyesi", *DBİA*, C. 7, İstanbul 1994, s. 542-543.
Kuban, D., "Haseki Külliyesi", *DBİA*, C. IV, İstanbul 1994, s. 4–6.
Kuban, D., "Nişancı Mehmet Paşa Camii", *DBİA*, C. 6, İstanbul 1994,

s. 85-87.
Kuban, D., "Mihrimah Sultan Külliyesi", *DBİA*, C. 5, İstanbul 1994, s. 454-456.
Kuban, D., "Rüstem Paşa Camii", *DBİA*, C. 6, İstanbul 1994, s. 371.
Kuban, D., "Süleymaniye Külliyesi", *DBİA*, C. 7, İstanbul 1994, s. 96-104.
Kuban, D., "Şehzade Külliyesi", *DBİA*, C. 7, İstanbul 1994, s. 152-155.
Kuban, D., "Zal Mahmud Paşa Külliyesi", *DBİA*, C. 7, İstanbul 1994, s. 542
Kuban, D., *Kent ve Mimarlık Üzerine İstanbul Yazıları*, İstanbul 1998.
Kuban, D., *Osmanlı Mimarisi*, İstanbul 2007
Kuban, D., *Sinan'ın Sanatı ve Selimiye*, İstanbul 2011.
Kuban, D., *Türk Ahşap Konut Mimarisi 17. Ve 19. Yüzyıllar*, İstanbul 2017.
Kucur, S.S., "Selçuklu Şehir Tarihi Açısından Sivas Gök Medrese (Sahibiye Medresesi) Vakfiyesi", *Anadolu Selçuklu Şehirleri ve Uygarlığı Sempozyumu* , Konya 2008, s. 338.
Kufralı, K., "Birgivi", *MEBİA*, C. II, İstanbul 1979, s. 634-635.
Kumbaracılar, İ,. *İstanbul Sebilleri*, İstanbul 2008.
Kunter, H. B., "Mimar Ali Bey'in Bilinmeyen İki Vakfiyesi", *V. Türk Tarih Kongresi*, Ankara 1960, s.438-442.
Kunter, H. B., *Türk Vakıfları ve Vakfiyeleri Üzerine Mücmel Bir Etüd*, İstanbul 1939.
Kunter, H. B., "Türk Vakıfları ve Vakfiyeleri Üzerine Mücmel Bir Etüd", *Vakıflar Dergisi*, İstanbul 1938, 104-117.
Kunter, H.B., "Kitabelerimiz", *VD*, S.II, Ankara 1938, 431-456.
Kuran, A., *Anadolu Medreseleri I*, Ankara 1969.
Kuran, A., "Mimar Sinan'ın İlk Eserleri", *Belleten*, XXXVII/148, Ankara 1973, s. 533-543.
Kuran, A., "Zal Mahmud Paşa Külliyesi", *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi-Hümaniter Bilimler*, Vol. I, İstanbul 1973, s.65-81.
Kuran, A., "Haseki Külliyesi", *Boğaziçi Üniversitesi Hümaniter Bilimler Dergisi*, S.2, İstanbul 1975, s. 57-86.
Kuran, A., Üsküdar'da Mihrimah Sultan Külliyesi", *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi-Hümaniter Bilimler*, Vol. III, İstanbul 1975, s. 43-72.
Kuran, A., "Üsküdar Mihrimah Sultan Külliyesi/The Building Complex of Mihrimah Sultan in Üsküdar", *Sanat*, Yıl: 3, S. 6, Haziran 1977, s. 10-18.
Kuran, A., "Tophane'de Kılıç Ali Paşa Külliyesi", *Boğaziçi Üniversitesi Hümaniter Bilimler Dergisi*, S. 6, İstanbul 1978, s. 175-198.
Kuran, A., "Onbeşinci ve Onaltıncı Yüzyıllarda İnşa Edilen Osmanlı Külliyelerinin Mimari Esasları Konusunda Bazı Görüşler",

Milletlerarası Türkoloji Kongresi, İstanbul 1979, s. 795–818.

Kuran, A., "Üsküdar Atîk Valide Külliyesi'nin Yerleşim Düzeni ve Yapım Tarihi Üzerine", *Suut Kemal Yetkin'e Armağan*, Ankara 1984, s. 231-248.

Kuran, A., *Mimar Sinan*, İstanbul 1986.

Kuran, A., "Mimar Sinan'ın Yaptığı Camiler", *Mimar Sinan'ın Yaşadığı Çağ ve Eserleri,* İstanbul 1988, s. 165-175.

Kuran, A., "Sinan Eserlerinin Günümüzdeki Durumu", Mimarlık, Yıl: 30, S.248, 1992, s. 15-17.

Kuran, A., "Eyüp Külliyesi", *Eyüp: Dün/Bugün Sempozyum 11-12 Aralık 1993*, İstanbul 1994.

Kuran, A., "Osmanlı Külliyelerinde Yerleşme Düzeni-Bir Tipoloji Denemesi", *Prof. Doğan Kuban'a Armağan*, İstanbul 1996, s. 39-44.

Kuran, A., "Mimar Sinan'ın Külliyeleri", *Mimarbaşı Koca Sinan: Yaşadığı Çağ ve Eserleri,* İstanbul 1988, s. 165-175.

Kuran, A., "Mimar Sinan'ın Mescidleri", *Mimarbaşı Koca Sinan: Yaşadığı Çağ ve Eserleri,* İstanbul 1988, s. 215-222.

Kuran, A., "Mimar Sinan'ın Camileri", *Mimarbaşı Koca Sinan: Yaşadığı Çağ ve Eserleri,* İstanbul 1988, s. 176-214.

Kuran, A., "Mimar Sinan'ın Türbeleri", *Mimarbaşı Koca Sinan: Yaşadığı Çağ ve Eserleri,* İstanbul 1988, s. 223-238.

Kuran, A., "Mimar Sinan'ın Onardığı Yapılar", *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi-Hümaniter Bilimler*, Vol. VIII-IX, İstanbul 1980-81, s. 195-215.

Kuran, A., *Mimar Sinan*, İstanbul 1986.

Kuran, A., "Sinan Eserlerinin Günümüzdeki Durumu", *Mimarlık*, Yıl: 30, S.248, İstanbul 1992, s.15-17.

Kuran, A., "Eyüp Külliyesi", *Selçuklular'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de Mimarlık,* İstanbul 2012, s. 488-495.

Kurnaz, M., *Trabzon'da 35 Vakfa Ait Notlar,* Trabzon 2003.

Kurşun, Z., *Medâris-i İstanbul: Yaşayan İstanbul Medreseleri,* C.I-II, İstanbul 2008.

Kuyulu, İ., *Kara Osmanoğlu Ailesine Ait Mimari Eserler*, Ankara Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Ana bilim Dalı Doktora Tezi, Ankara 1988.

Küçükdağ, Y., *Vezir-i Azam Piri Mehmet Paşa,* Konya 1994.

Küçükdağ, Y., "Hadimî Medrsesi'ne Dair Bir Vakfiye", *VD*, S. XXVII, Ankara 1998, s. 79-94.

Küçükkaya, A. G.-Canıtez, T., "Babaeski Semiz Ali Paşa Külliyesi", *Tüba-KED*, S. 19, 2019, s. 89-109.

Küçükkaya, G., "Mimar Sinan Dönemi İstanbul-Belgrad Arası Menzil Yapıları Hakkında Bir Deneme", *VD*, S. XXI, İstanbul 1990,

s. 183-254.
Kürkçüoğlu, K. E., *Süleymaniye Vakfiyesi,* Ankara 1962.
Kütükoğlu, M. S., "1869'da Faal İstanbul Medreseleri", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. 7-8, 1977, s. 277-392.
Kütükoğlu, M. S., "Darü'l-Hilafeti'l-'Aliyye Medresesi ve Kuruluşu Arefesinde İstanbul Medreseleri", *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, C. VII, S. 1-2, İstanbul 1978, s. 1-212.
Kütükoğlu, M. S., *XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri,* Ankara, 2000.
Lamartine, A., *Osmanlı Tarihi,* (S. Bayram), C.1, 1991.
Lâtıfî, *Evsâf-ı İstanbul,* (Haz. Nermin Suner Pekin), İstanbul: Baha Matbaası, 1977.
Manbury, E., *İstanbul Rehber-i Seyyâhîn,* İstanbul 1925.
Mantran, Robert, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul*, (Çev. Mehmet A. Kılıçbay) C.I-II., Ankara 1990.
Mardan, E., Yenişehirlioğlu, F., *Mimar Sinan Yapıları –Katalog (The Buildings of Mimar Sinan – Catalogue),* Ankara 1989.
Matrakçı Nasuh, *Beyan-ı Menâzil-i Sefer-i Irakeyn-i Sultan Süleyman Han*, (Haz. Hüseyin G. Yurdaydın), Ankara 1976.
Maydaer, S., "Molla Fenârî'nin Bursa'daki Vakıfları", *Uluslararası Molla Fenârî Sempozyumu (4-6 Aralık 2009 Bursa)*, Bursa 2010, s. 95-110.
Mayer, L. A., *İslamic Architects and Their Works,* Genevre, 1956.
Mazlum, D., "Fethiye Camii'nin 18. Yüzyıl Onarımları", *Sanat Tarihi Defterleri Metin Ahunbay'a Armağan*, S. 8, İstanbul 2004, s.167-185.
Mazlum, D., *1766 İstanbul Depremi, Belgeler Işığında Yapı Onarımları*, İstanbul 2011.
Mehmed Neşri, *Kitab-ı Cihannüma Neşri Tarihi*, (Haz. F.R. Unat-M.A Köymen), C.I, Ankara 1949.
Mehmed Râ'if, *Mir'ât-ı İstanbul*, (Haz. G. Kut-H. Aynur), İstanbul 1996.
Mehmed Ziyâ, *İstanbul ve Boğaziçi,* İstanbul 2003.
Memoğlu, Ş., *Hadım Hasan Paşa Medresesi'nin Yeniden İşlevlendirilmesi Süreci ve İç Mekan Açısından Değerlendirilmesi*, Beykent Üni. Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2011.
Merçil, E., *Türkiye Selçuklularında Meslekler,* Ankara 2000, s. 73.
Meriç, R. M., "Bayezıd Camii Mimarı, II. Sultan Bayezıd Zamanı Binaları, Mimarları, Sanat Eserleri ve Sanatkârlar", *A.Ü.İlahiyat Fak. Türk-İslam Santı Tarihi Ens. Yıllık Araştırmaları Dergisi*, S. II, Ankara 1957, s. 4-76.
Meriç, R. M., *Mimar Sinan Hayatı, Eserleri I: Mimar Sinan'ın Hayatına Eserlerine Dair Metinler (Tezkiret'ül-Ebniye),* Ankara 1965.

Moltke, H. *Türkiye Mektupları, (*Haz. Hayrullah Örs), İstanbul, 1969.

Mustafa Naîmâ Efendi, *Naîmâ Târihi Ravzatü'l-Hüseyn fi Hulâsati Ahbari'l- Hâfikayn,* (Çev. Zuhuri Danışman), İstanbul 1967.

Mustafa Naîmâ Efendi, *Tarih-i Naima,* (Haz. M. İpşirli), C. I-V, Ankara 2007.

Müderisoğlu, F., "Lüleburgaz Sokullu Mehmed Paşa Külliyesi", *Kültür ve Sanat,* S. 3, Ankara 1989, s. 64-67.

Müderisoğlu, F., *16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İnşa Edilen Menzil Külliyeler,* Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1993.

Müderisoğlu, F., "Bânî Çoban Mustafa Paşa ve Bir Osmanlı Şehri Gebze", *VD,* S. XXV, Ankara 1995, s. 67–124.

Müderisoğlu, F., "Sokullu Mehmed Paşa Külliyesi", *TDVİA,* C. 37, İstanbul 2009, s. 363-364.

Müderisoğlu, F., "Havsa Sokullu Mehmed Paşa Külliyesi", *TDVİA,* C. 37, İstanbul 2009, s. 359-360

Mülayim S., *Sinan Bin Abdülmennan,* İstanbul, 2011.

Mülayim, S., *Ters Lale Osmanlı Mimarisinde Sinan Çağı ve Süleymaniye,* İstanbul 2001.

Mülayim, S., "Süleymaniye Camii ve Külliyesi", *TDVİA,* C. 38, İstanbul 2010, s. 114-119.

Mülayim, S., Çobanoğlu, A. V., "Selimiye Camii ve Külliyesi", *TDVİA,* C. 36, İstanbul, 2009, s. 430-434

Nasır-ı Hüsrev, *Sefername,* İstanbul 1967, s. 390-391.

Nayır, Z., *Osmanlı Mimarlığında Sultan Ahmet Külliyesi ve Sonrası (1609-1690),* İstanbul 1975.

Necipoğlu, G., *Sinan Çağı Osmanlı İmparatorluğunda Mimari Kültür,* İstanbul 2013.

Necipoğlu, G., Kafadar, "The Süleymaniye Complex in Istanbul an Interpretation" *Muqarnas,* Volume: 3, Leiden 1985, s. 92-117.

Nişancı Mehmed Paşa, *Nişancı Mehmed Paşa Tarihi ve Osmanlı Tarihi Zeyli Hadisât,* (Sadeleştiren: E. Yaşarbaş), İstanbul 1983.

Oflaz, M., "İskender Paşa Vakıfları", *Sosyal Bilimler Dergisi,* S. 21, 2009, s. 75-93.

Ogan, A., "Aya Maria Pammakaristos Fethiye Camii", *TTK Belleteni,* C. XIII, S. 50, Nisan 1949, s. 271-308.

Okçuoğlu, T. "Mehmed Ağa Külliyesi", *DBİA,* C. 5, İstanbul 1994, s. 355-356.

Onur, O., *Edirne Türk Tarihi Vesikalarında Kitabeler,* İstanbul 1972.

Orhonlu, C., *Osmanlı İmparatorluğu'nda Şehircilik ve Ulaşım Üzerine Araştırmalar,* (Derleyen S. Özbaran), İzmir 1984.

Orman, İ., "Şehzade Külliyesi", *TDVİA,* C. 38, İstanbul 2010, s. 483-485.

Orman, İ., "Mihrimah Sultan Külliyesi", *TDVİA*, C. 30, İstanbul 2005, s. 40-42.

Osman, R., *Edirne Evkâf-ı İslamiyye Tarihi Camiler ve Mescitler*, Ankara 1999.

Osman, R., *Edirne Evleri*, (Haz. A.S. Ünver), İstanbul 1976.

Öcal, M., "XIV. Yüzyıl Osmanlı Medreseleri, Müderrisler ve Başlıca Hizmetleri", *Milli Kültür*, S. 60, Ankara 1988, s. 22-27.

Öcalan, H. B.- Sevim, S.- Yavaş, D., *Bursa Vakfiyeleri I*, Bursa 2013.

Öcalan, H. B., "Koca Sinan Paşa Vakıfları: Kuruluş Amaçları, İşlevselliği Ve İstihdam Yönünden Analizi", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 19, S. 35, Bursa 2018, s. 723-741.

Öcalan, H. B., "Koca Sinan Paşa'nın Bursa Yenişehir Külliyesi Vakfiyesi", *Tarihten Günümüze Yenişehir Sempozyumu Bildiri Kitabı (25 27 Ekim 2013)*, Bursa 2014, s. 179-197.

Ödekan, Ayla, Osmanlı Öncesi Anadolu Türk Mimarisinde Mukarnaslı Portal Örtüleri, İstanbul 1977.

Ödekan, Ayla, "Mukarnas Ögesinde Bezemesel Çesitlilik", *Prof. Dr. Kemal Söylemezoğlu'na Armağan*, İstanbul 1982, s. 87-95.

Ödekan, Ayla, "Some Observations on Mukarnas Decoration at the Portal Coverings of the Sinan Period", *II. Uluslararası Türk ve İslâm Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi Bildiriler*, İstanbul 1986, s. 115-124.

Ödekan, A., "Taçkapılar", *Mimarbaşı Koca Sinan, Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, C.1, İstanbul 1988, s. 521-524.

Ödekan, A., "Mimarlık ve Sanat Tarihi", *Türkiye Tarihi 2, Osmanlı Devleti 1300-1600*, İstanbul 2002, s.275-402.

Ögel, S., *Anadolu Selçukluları'nın Taş Tezyinatı*, Ankara 1967.

Öksüz, M., *On sekizinci Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon*, Trabzon 2006.

Öney, G., "Kayseri Hacı Kılıç Camii ve Medresesi", *Belleten*, XXX/118, Ankara 1966, s. 377-387.

Öney, G., *Türk Çini Sanatı*, İstanbul 1976.

Öney, G., *Beylikler Devri Türk Sanatı XIV.- XV. YY. (1300- 1453)*, Ankara 1998.

Önge, Y., "Anadolu'da Bilinen En Eski Selçuklu Havuzu", *Ön Asya*, C. 3, S. 25, Eylül 1967, s.16.

Önge, Y., "Anadolu Türk Mimarisinde Üstten Tabii Aydınlatma, Aydınlık Feneri", *Önasya*, VI/64, Ankara 1970, s. 6-7.

Önge, Y., "Mimar Koca Sinan'ın Türk Mimarisine Getirdiği Bazı Yenilikler", *VIII. Türk Tarih Kongresi, 11-15 Ekim 1976*, C. III, Ankara 1976, s. 1697-1704.

Önge, Y., "Türk Su Mimarisinde Suluk Adını Verdiğimiz Çeşme-

ler", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi I*, Konya 1981, s. 115-128.

Önge, Y., "Mimar Koca Sinan'ın Şadırvanları", *Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı*, (Haz. Z. Sönmez), İstanbul 1988, s.189-197.

Önge, Y., *Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları*, Ankara 1997.

Önkal, H., *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, Ankara 1992.

Ötüken, Y, "Orhan Gazi (1326-1359) Devrinden Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) Devrinin Sonuna Kadar Osmanlı Medreseleri", *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi (İn Memoriam Prof. Albert Louis Gabriel Özel Sayısı)*, Ankara 1978, s. 337-371.

Ötüken, Y.-vd, *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, C.IV, Ankara 1986.

Öz, T., "Topkapı Sarayı Müzesinde Yemen Fatihi Sinan Paşa Arşivi", *TTK Belleten*, X/37, Ankara 1946, s. 171-193.

Öz, T., *İstanbul Camileri*, C. I-II, Ankara 1997.

Özaba, F., *17. yüzyıl Başına ait Şer'iyye Siciline Göre Tekirdağ'da Sosyal ve Ekonomik Hayat: Kaynak ve Değerlendirme*, Namık Kemal Üni. SBE Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tekirdağ 2018.

Özbek, Y., "Son Dönem Osmanlı Medreselerine Bir Örnek: Şıhlı Hamidiye Medresesi", *VD*, S. XXIV, Ankara 1994, s. 165-176.

Özbek, Y., *Osmanlı Beyliği Mimarisinde Taş Süsleme (1300–1453)*, Ankara 2002.

Özbek, Y., "Anadolu Türk Mimarisinde Taş Süsleme", *TALİD*, C. 7, S. 14, 2009, s. 141-169.

Özcan, A. "Mimar Sinan'a Siparişte Bulunanlar", *Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, Ankara 1988, s. 131-145.

Özcan, A., *Fatih Sultan Mehmed Kânûnnâme-i Âl-i Osman* (Tahlil ve Karşılaştırmalı Metin), İstanbul 2013.

Özcan, A., "Fatih'in Teşkilat Kanunnamesi ve Nizâm-ı Âlem için Kardeş Katli Meselesi", *Tarih Dergisi*, S. 33, İstanbul 1982, s. 7-56.

Özcan, A., "Hadım Hasan Paşa", *TDVİA*, C. 15, İstanbul 1997, s. 5.

Özer, Ö., *Başlangıcından 19. Yüzyıla Kadar Gülbahar Hatun Vakfı*, Ondokuz Mayıs Üni. S.B.E. Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Samsun 2018.

Özergin, M.K., "Eski Bir Rûznâme'ye Göre İstanbul ve Rumeli Medreseleri", *İ.Ü.E.F.Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı:4-5, İstanbul 1974, s. 263-290.

Özkan, S., *Medrese Tabirinin İlk Defa Ortaya Çıkısı, Selçuklular Zamanında Medreselerin Kuruluş Sebepleri ve Medrese Eğitimi*,

Selçuk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2007.
Özkarcı, M., *Niğde'de Türk Mimarisi,* Ankara 2001.
Özkök, R., *Günümüz Diliyle İstanbul'un Sessiz Kitabeleri,* İstanbul 2016.
Özkul, N., "Gölmarmara Halime Hatun Külliyesi", *Türk Etnografya Dergisi,* S. 20, Ankara 1997, s. 131-162.
Özsayıner, Z. C., *Mimar Sinan'ın İstanbul Cami ve Türbelerindeki Yazı Düzeni ve Anlamı,* İstanbul Üni. Sosyal Bilimler Enst. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1993.
Öztürk, N., "Mütevelli", *TDVİA,* C. XXXII, s.217.
Öztürk, N., "Şâh Sultan veya Şâh Sultanlar", *Tarihi Kültürü ve Sanatıyla Eyüp Sultan Sempozyumu,* C.VI, 2002, s. 144-151.
Öztürk, Ş.- Bingöl, Y., "Hatibiye Medresesi Restorasyonu", *VII. Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu 04-07 Ekim 2011 Bitlis,* Bursa 2013, s. 254-264.
Öztürk, Ş., *1300-1310 Hicri Yıllarında Hüdavendigar Vilayetinde Kütahya Sancağı Salnamelerinin Transkribesi ve Değerlendirilmesi,* Dumlupınar Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya 2000.
Öztürk, Ş.-Direk, S, "Van Eğitim Yapılarından Biri; Başkale/Pizan Hüsrev Paşa Medresesi", *Yüzüncü Yıl Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* C.1, Özel S. 2, 2017, s. 332-352.
Özyılmaz, Ö., *Osmanlı Medreselerinde Eğitim Programları,* Ankara 2002.
Pakalın, M. Z., *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,* C. II, İstanbul 1993.
Palalı, İ., *XIX. Yüzyıl İkinci yarısında Diyarbakır (Vilayet Salnameleri ve Mahalli Kaynaklara Göre 1869-1905),* İnönü Üni. SBE Tarih Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Malatya 1999.
Parmaksızoğlu, İ., "Manisa Kütüphaneleri", *TKDB,* S. VIII/1, 1959, s.18.
Pasinli, A.-Balaman, S., *Türk Çini ve Keramikleri, Çinili Köşk,* İstanbul 1992.
Peçevi İbrahim Efendi *Peçevi Tarihi,* (Haz. B.S. Baykal), C.I, , Ankara 1981.
Peçevi İbrahim Efendi *Peçevi Tarihi,* (Çev. B.S. Baykal), C. II, Ankara 1982.
Peremeci, O.N., *Edirne Tarihi,* İstanbul, 1939
Polat, E., *H. 1310 (M. 1892) ve H. 1316.1317.1318 (M. 1898.1899.1900) Tarihli Bitlis Vilâyet Sâlnâmelerinin Transkrpsiyon VE Değerlendirmesi,* Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2006.
Poroy, N., *İstanbul'da Gömülü Paşalar,* İstanbul 1947.
Refik, A., *Hicri On Birinci Asırda İstanbul Hayatı (1000-1100),* İstanbul 1931.
Refik, A., *Türk Mimarları,* İstanbul 1937.
Refik, A., *Onbirinci Asr-ı Hicri'de İstanbul Hayatı (1592-1688),* İstanbul

1988.
Revnakoğlu, S., "Fatih Civarındaki Abideler", *TTOKB*, Mayıs-Haziran 1963, s. 11-12.
Reyhanlı, T., "Osmanlılarda Külliye Mimarisinin Gelişimi", *Sanat Tarihi Yıllığı*, S. V, İstanbul 1976, s. 531-533.
Reyhanlı, T.-Altun, A., "Edirne/Havsa'da Sokullu (veya Kasım Paşa) Külliyesi", *STY*, S. VI, İstanbul 1976, s. 67-88.
Riefstahl, R.M., *Cenubi Garbi Anadolu'da Türk Mimarisi, (Çev. C.T. Berktin)*, İstanbul 1941.
Rifat Osman, *Edirne Rehnüması (Edirne Şehir Klavuzu)*, (Yay. R. Kazancıgil), Edirne 1994.
Rona, Z., "Niş", *ESA*, C.II, İstanbul 1997, s. 1351.
Saatçi, S., *Mimar Sinan'ın Yapılarındaki Kitabeler*, İstanbul 1988.
Sâî Mustafa Çelebi, *Yapılar Kitabı Tezkiretü'l Bünyan ve Tezkiretü'l Ebniye (Mimar Sinan'ın Anıları)*, (Haz. Hayati Develi), İstanbul 2003.
Sakaoğlu, N., *Bu Mülkün Kadın Sultanları*, İstanbul 2015.
Sakin, O., *Tarihsel Kaynaklarda İstanbul Depremleri*, İstanbul 2002.
Sanderson, J., *The Travels of John Sanderson in the Levant 1584-1602*, (Ed. Sir William Foster), London 1931.
Sarıkaya, Y., *Medreseler ve Modernleşme*, İstanbul 1997.
Sayar, M.-Erguvanlı, K., *Türkiye Mermerleri ve İnşaat Taşları*, İstanbul 1962.
Schneider, M., *Byzanz Vorarbeiten zur Topographie und Archaologie der Stadt*, Amsterdam 1967.
Schweigger, S., *Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581*, (Çev. Türkis Noyan) İstanbul 2004.
Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî (971-1003/1563-1595)*, C.I-II, (Haz. Mehmet İpşirli), Ankara 1999.
Serez, M., *Tekirdağ ve Çevresi Vakfiyeleri*, Tekirdağ 1993.
Seyhan, K., "Çoban Mustafa Paşa Külliyesi", *TDVİA*, C.8, İstanbul 1993, s. 351-354.
Sezgin, İ., "Malkara Şehri", *İlmi Araştırmalar Dergisi*, S. 2, 1996, s. 119-136.
Sınclaır, T. A., *Eastern Turkey; An Architectural and Archaeologıcal Survey*, C. I, London 1987.
Sınclaır, T. A., *Eastern Turkey; An Architectural and Archaeologıcal Survey*, C. III, London 1989.
Sönmez, N., "Osmanlı Mimarlığında Yapı ve Malzeme Terminolojisi", *Aslanapa Armağanı*, İstanbul, 1996, s. 183-238.
Sönmez, N., *Osmanlı Dönemi Yapı ve Malzeme Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1997.
Sönmez, Z., "Acem Ali", *TDVİA*, C. I, İstanbul 1988, s. 322.
Sönmez, Z., *Mimar Sinan İle İlgili Tarihi Yazmalar-Belgeler*, İstanbul 1988.

Sönmez, Z., *Başlangıcından 16. Yüzyıla Kadar Anadolu Türk İslam Mimarisinde Sanatçılar*, Ankara, 1995.

Sönmez, Z., "Osmanlı Mimarisinin Gelişiminde Hassa Mimarlar Ocağının Yeri, Örgütlenme Biçimi ve Faaliyetleri", *Osmanlı Kültür ve Sanat*, C. 10, Ankara 1999, s. 184-189.

Sönmez, Z., "Sinan'ın Mimarlığında Zal Mahmut Paşa Külliyesi'nin Yeri", *I. Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğler*, İstanbul, 1997, s. 90-98.

Sözen, M., *Anadolu Medreseleri-Selçuklu ve Beylikler Devri*, C. I-II, İstanbul 1970.

Sözen, M., *Diyarbakır'da Türk Mimarisi*, İstanbul 1971.

Sözen, M., *Anadolu Kentleri*, İstanbul 1971.

Sözen, M., *Anadolu Medreseleri*, C.I-II, İstanbul 1972.

Sözen, M., *Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan*, İstanbul 1975.

Sözen, M., *Anadolu'da Akkoyunlu Mimarisi*, İstanbul 1981.

Sözen, M.–Tanyeli, U., *Sanat Kavram ve Terimler Sözlüğü*, İstanbul 1992.

Sözer, M., "Milli Süslerimizden Rozetlere Dair", *Arkitekt*, S. 137-138, 1943, s. 111.

Su, K., *Mimar Sinan'ın Eserlerinden Muradiye Camii*, İstanbul 1940.

Sümer, F., "Kasım Paşa", *MEBİA*, C. 6, İstanbul 1977, s. 386-388.

Sümer, M., *Tekirdağ'ın Eski Günleri*, İstanbul 1970.

Sürayya, M., *Sicill-i Osmanî*, (Haz. Nuri Akbayar, Eski yazıdan Aktaran S. Ali Kahraman), C. I-V, İstanbul 1996.

Şahin, İ., "Nurbânû Sultan", *TDVİA*, C. XXXIII, İstanbul, 2007 s. 250–251.

Şanal, M., Kuruluşundan Ortadan Kaldırılışına Kadar olan Süre İçerisinde Medreseler", *Milli Eğitim*, S. 143, Ankara 1999, s. 123-128.

Şen, Ö., *Trabzon Tarihi*, Trabzon 1998.

Şenel, M., *Çorlu Kazasının Tarihçesi*, İstanbul 1964.

Şeref Han *Şerefname I, Kürt Tarihi*, (Çev. M. E. Bozarslan), İstanbul 1971.

Şeref Han *Şerefname Osmanlı-İran Tarihi*, (Çev. M. E. Bozarslan), İstanbul 1971.

Şerifoğlu, Ö. F., *Su Güzeli İstanbul Sebilleri*, İstanbul 1995.

Şeşen, R., "Mimar Sinan İle İlgili Yazmalar", *Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı*, İstanbul 1988, s. 269-275.

Şeşen, R., "Mimar Sinan Hakkında Kaynaklar", *II. Uluslar Arası Türk İslam, Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi Bildirileri*, C. II, İstanbul 1986, s. 1-12

Şeşen, R., "Sinan Paşa'nın Arapça Vakfiyesinin Tercümesi", *VD*,, S. X, Ankara 2006, s. 337-343.

Şevket, Ş., *Trabzon Tarihi*, (Haz. İ. Hacufettahoğlu), Ankara 2001.

Şihabeddin b. Fazlullah el-Ömeri, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım Mesâliku'l Ebsar*, (Çev. A. Batur), İstanbul 2014.

Şimşek, M., *Amid'den Diyarbekire Eğitim Tarihi*, İstanbul 2006.

Tahaoğlu, T. Ö., *İstanbul'da Osmanlı Türbeleri Tipolojisi*, İstanbul Üni. Sosyal Bil. Ens. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1988.

Talas, M. A. *Nizamiye Medresesi ve İslam'da Eğitim-Öğretim*, (Çev. S. Cihan), Samsun 2000.

Tali, Ş., *Tarihi İstanbul Camilerinde Şadırvanlar*, Ankara 2011.

Tali, Ş., "İstanbul Su Mimarisinde Eminönü Sebillerinin Yeri ve Önemi", *Sanat Dergisi*, S.5, 2009, s. 47-64.

Tamer, C., *Sultan Selim (Halıcılar) Medresesi Restorasyonu 1958-1963*, İstanbul 2002.

Tamer, C., *Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesinin Restorasyonu 1961–1970*, İstanbul 2004.

Tamer, V., "Fatih Devri Ricalinden İshak Paşa'nın Vakfiyeleri ve Vakıfları", *VD*,, S.4, Ankara 1958, s. 115. (107-125)

Tanışık, İ. H., *İstanbul Çeşmeleri*, C. I İstanbul 1943.

Tanışık, İ. H., *İstanbul Çeşmeleri*, C. II, İstanbul 1945.

Tanman, M. B., *İstanbul Tekkelerinin Mimari ve Süsleme Özellikleri Tipoloji Denemeleri*, İstanbul Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1990.

Tanman, M. B., "Atik Valide Sultan Külliyesi", *TDVİA*, C. 4, İstanbul, 1991, s.68-73.

Tanman, M. B., "Câfer Paşa Külliyesi", *DBİA*, C. II, İstanbul, 1994, C. II, s. 367-369.

Tanman, M. B., "Atik Valide Külliyesi", *DBİA*, C. I, İstanbul, 1993, s. 407-417.

Tanman, M. B., "Çorlulu Ali Paşa Külliyesi", *DBİA*, C. II, İstanbul 1994, s. 527-529.

Tanman, M. B., "Çorlulu Ali Paşa Külliyesi", *TDVİA*, C. VIII, İstanbul 1993, s.371-373.

Tanman, M. B., "Süleymaniye Külliyesi", *TDVİA*, C. 38, İstanbul, 2010, s. 119-121.

Tanrıverdi, E.- Taşğın, A., *Diyarbakır Valileri*, Ankara 2007.

Tanyeli, U.- Sözen, M., *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 2001.

Tanyeli, U., "Geç Ortaçağ'da Türkiye'de Batıdan Bir Mimari Eleman Transfer: Bacalı Ocaklar", *Sanatta Etkileşim*, Ankara 2000, s. 242-247.

Tarhan, M. T., "Van Kalesi'nin ve Eski Van Şehri'nin Tarihi-Milli Park Projesi Üzerinde Ön Çalışmalar (I): Anıtlar", *III. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, (Ankara 20-24 Mayıs 1985 Ankara),

Ankara 1985, s. 297-355.

Tarhan, M.T., "Van Kalesi'nin ve Eski Van Şehri'nin Tarihi-Milli Park Projesi Üzerinde Ön Çalışmalar", *II. Araştırma Sonuçları Toplantısı, İzmir 16-20 Nisan 1984*, Ankara 1984, s. 179-203.

Taskın Ü., "Klasik Dönem Osmanlı Eğitim Kurumları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Volume 1/3Spring, 2008, s. 344-366.

Taş, Ç., *Maarif Salnamelerine Göre 20. Yüzyıl Başlarında (1898-1904) Aydın Vilayetinde Eğitim*, Afyon Kocatepe Üni. SBE. İlk Öğretim Ana Bilim Dalı, Afyon 2006.

Taşköprülüzâde Ahmed Efendi *Eş-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye Fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye Osmanlı Âlimleri*, (Haz. Muhammet Hekimoğlu), İstanbul 2019.

Taşköprülüzâde, *Osmanlı Bilginleri*, (Çev. Muharrem Tan), İstanbul 2007.

Tayla, H., *Geleneksel Türk Mimarisinde Yapı Sistem ve Elemanları*, C. 1, İstanbul, 2007

Taylan, H., "Mimar Sinan Türbeleri", *Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı*, İstanbul 1988, s. 295-339.

Tekdal, D., *II. Abdülhamid Döneminde Bitlis Vilayeti (İdarî ve Sosyal Yapı)*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Denizli 2018.

Tekin, R., *Bitlis Vakfiye Kayıt Defteri'ne Göre Bitlis Vakıfları*, Y.Y.Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Van 2000.

Tekindağ, Ş., "Medrese Dönemi", *Cumhuriyet'in 50. Yılında İstanbul Üniversitesi*, İstanbul 1973, s. 3-54.

Temelci, G. T., *Eyüp Sokullu Mehmet Paşa Medresesi Restorasyon Projesi*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1999.

Temir, A., *Kırşehir Emiri Caca Oğlu Nur el-Din'in 1272 Tarihli Arapça-Moğolca Vakfiyesi*, Ankara 1989.

Tiryaki, Y., "Hayrabolu'da Türk ve İslam Eserleri", *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S. 12, İstanbul 1993-1994, s. 22-28.

Tokay, Z.H., " Rüstem Paşa Külliyesi", *TDVİA*, C. 35, İstanbul, 2008, s. 291-292.

Top, M., "Diyarbakır'da Osmanlı Devri Mihrapları", *Osmanlıdan Cumhuriyete Diyarbakır*, C. II, Ankara 2008, s. 501-526.

Top, M., "Van'ın Kültürel Mirasının Korunması ve Kullanımı Üzerine Bir Değerlendirme: Eski Van Örneği", *V. Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu (09-13 Haziran 2009 Van)*, s. 297-310.

Top, M., *Erken Dönem Osmanlı Mihrabları (XIV-XV. Yüzyıl)*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Doktora tezi, Van 1997.

Top, M.-Kılıç, S.- Karaca, Y., "Ortaçağ ve Sonrası", *Van 2006 Kültür ve Turizm Envanteri I, Tarihsel Değerler,* Van 2006, s. 201-209.
Tuğlacı, P., Osmanlı Şehirleri, İstanbul 1985.
Tuna, M., *Geçmişten Günümüze Çorlu,* İstanbul 1963.
Tuncay, R., "Edirne'de Selimiye Cami", *Belgelerle Türk Tarihi,* S.23, İstanbul 1969, s. 3-12.
Tuncel, M., *Babaeski, Kırklareli ve Tekirdağ Camileri,* Ankara 1974.
Tuncel, M., *Diyarbakır Camileri,* Diyarbakır 1996.
Tuncel, M., "Türkiye'de Mimari Mirası Koruma Anlayışı ve Koca Sinan'ın Eserlerinden Tekirdağ Rüstem Paşa Külliyesindeki Gölgesine Kısa Bir Bakış", *Sanat Tarihi Dergisi,* S. 7, İzmir 1994, s. 185-210.
Tuncer, O. C., "Diyarbakır Ali Paşa Medresesi", *Önasya,* C. VI, S. 66, Ankara, 1971, s. 16-18.
Tuncer, O. C., *Anadolu Kümbetleri*, C.II, Ankara 1991.
Tuncer, O. C., "Anadolu Taçkapılarında Mukarnas", *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi,* C. 2, Konya 2001, s. 361-387.
Turan, O., *Selçuklular ve İslamiyet,* İstanbul 1999.
Turan, O., "Şemseddin Altun-Aba ve Vakfiyesi", *Belleten,* C.XI, S:42, Ankara 1947, s. 197-250.
Turan, O., "Selçuk Devri Vakfiyeleri III: Celâleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri", *Belleten*, XII/45, Ankara 1948, s. 17-171.
Turan, Ş., "Sinan Paşa" *MEBİA*, C. X, s 670-675.
Turani, A., Sanat Terimleri Sözlüğü, İstanbul 1993.
Turgut, V., *Bilecik Bölgesi Örneğinde XVI. Yüzyılda Vakıflar ve Şehirleşme*, Sakarya Üni. SBE Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya 2011.
Turnalı, B., "Câfer Paşa Tekkesi", *TDVİA,* C. VI, İstanbul, 1992, s. 555.
Türkoğlu, S., "Topkapı Sarayı Arşivindeki Van Resmi", *Van*, Ankara 1995, s. 155-157.
Uluçam, A. "Klasik Dönem Osmanlı Mimarisi", *Osmanlı Kültür ve Sanat*, C.X, Ankara 1999, s. 163-183.
Uluçam, A.- Kavaklı, E., "Eski Van Hüsrev Paşa Külliyesi Kazısı-1997", *20. Kazı Sonuçları Toplantısı II*, Ankara 1999, s. 613-630.
Uluçam, A., "Feyzullah Efendi Medresesi", *TDVİA*, C. XII, İstanbul 1995, s. 528-529.
Uluçam, A., *Ortaçağ ve Sonrasında Van Gölü Çevresi Mimarlığı I,* Ankara 2000.
Uluçam, A., "Van Hüsrev Paşa Külliyesi'nin Bilinmeyen Üniteleri ve Osmanlı Sanatındaki Yeri", *Proceedings of the 11 th International Congress of Turkish Art, Utrecht-August 23-28 1999*, 2001, s. 1-24.

Uluçam, A., "Eski Van Hüsrev Paşa Külliyesi Kazısı", *V. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı ve Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, 19-20 Nisan 2001*, Ankara 2001, s. 537-547.

Uluçam, A., *Ortaçağ ve Sonrasında Van Gölü ve Çevresi Mimarlığı II-Bitlis*, Ankara 2002.

Uluçam, A., "Van ve Çevresindeki Osmanlı Medreseleri ile Eğitim-Öğretimdeki Yerleri", *XVIII. Türk Tarih Kongresi, (Ankara, 4-8 Ekim 1999, Bildiriler)*, Ankara 2002, s. 777-784.

Uluçam, A.-Kavaklı, E., "Eski Van Hüsrev Paşa Külliyesi Kazısı-1996", *19. Kazı Sonuçları Toplantısı II*, Ankara 1998, s. 683-704.

Uluçam, A.-Kavaklı, E., "Eski Van Hüsrev Paşa Külliyesi Kazısı-1999", *IV. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, 24-27 Nisan 2000 Van*, Van 2000, s. 11-21.

Uluçam, A.-Kavaklı, E., "Eski Van Hüsrev Paşa Külliyesi Kazısı 1998", *21. Kazı Sonuçları Toplantısı II*, Ankara 2000, s. 417-426.

Uluçay, Ç.-Gökçen, İ., *Manisa Tarihi*, İstanbul 1939.

Uluçay, M. Ç., "Muradiye Camii", *Gediz*, C. 4, S. 39, Manisa 1940, s. 7.

Uluçay, M. Ç., *Manisa'daki Sarây-î Âmire ve Şehzadeler Türbesi H.849/H.1296*, İstanbul 1941.

Uluçay, M. Ç., Muradiye Camii Onarılırken", *Gediz*, C.VIII, S. 95, Manisa 1946, s. 2-5.

Uluçay, M. Ç., *Manisa Tarihinde Hayırlar ve Vakıflar 2, (H.1060-1650'den sonra)*, 1950.

Uluçay, M. Ç., *Harem II*, Ankara 1992.

Uluçay, M.Ç., *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Ankara 1985.

Uluçay, S., "El Aman Hanı ve Köse Hüsrev Ağa Üzerine Bir Değerlendirme", *BEU SBE Dergisi*, Cilt: 1 Sayı: 1, Yıl: 2012, s. 70-83.

Uluengin, F., *Osmanlı Anıt Mimarisi'nde Klasik Yapı Detayları*, İstanbul 2001.

Uluengin, N., *Osmanlı Türk Sivil Mimarisinde Pencere Açıklıklarının Gelişimi*, İstanbul 1998.

Unan, Fahri, *Kuruluşundan Günümüze Fatih Külliyesi*, Ankara 2003.

Uysal, A. O., *Germiyanoğulları Beyliğinin Mimari Eserleri*, Ankara 2006.

Uzunçarşılı, İ. H., *Kitabelerimiz*, İstanbul 1929.

Uzunçarşılı, İ. H., *Kütahya Şehri*, İstanbul 1932.

Uzunçarşılı, İ. H., "Çandarlızade Ali Paşa Vakfiyesi", *Belleten*, V/20, Ankara 1941, s. 549-576.

Uzunçarşılı, İ. H., "Niğde'de Karamanoğlu Ali Bey Vakfiyesi", *VD*, S. 2, 1942, s. 45-46.

Uzunçarşılı, İ. H., *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 1969.

Uzunçarşılı, İ. H., *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, Ankara 1988.

Uzunçarşılı, İ. H.-Edgür, Nafiz, R., *Sivas Şehri,* (Haz. Recep Topraklı), Ankara 2014.

Uzunçarşılı, İ. H., "Gazi Orhan Bey Vakfiyesi 724 Rebiülevvel-324 Mart". *Belleten,* C. V, S. 19, Ankara 1941, s. 277-288.

Uzunçarşılı, İ.H., "Bayezid II", *İA,* C.II, İstanbul 1944 s.392–398.

Ülgen, H., *İstanbul Camileri,* İstanbul 1966.

Ülgen, A. S, *Mimar Sinan Yapıları,* (Haz. F. Yenişehirlioğlu-E. Mardan), Ankara 1989.

Ülgen, A. S., "İnegöl'de İshak Paşa Mimarî Manzumesi", *VD,* S. 4, Ankara 1958, s. 192a-192d.

Ülgen, A.S., "Topkapı'da Ahmet Paşa Heyeti", *VD,* S. 2, İstanbul, 1942, s. 169-171.

Ülgen, A.S., "Şehzade Camii ve Heyeti", *Mimarlık,* S. 5-6, Ankara 1952, s. 13-16.

Ülgen, B., *Trabzon Valisi İskender Paşa Vakfı (Hüsamzadeler),* Trabzon 2009.

Ülgen, H., *İstanbul Camileri,* İstanbul 1966.

Ünal, M. A., *Osmanlı Müesseseleri Tarihi,* Isparta 2007.

Ünal, R. H., *Osmanlı Öncesi Anadolu-Türk Mimarisinde Taç Kapılar,* İzmir 1982.

Ünal, R. H., "Türk Döneminde Van", *Van,* Ankara 1995, s.150-152.

Ünalan, H. S., *Akhisar ve Gölmarmara'daki Türk Anıtları,* Ege Üniversitesi S.B.E. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1998.

Ünalan, H.S., *Anadolu'daki Türk Kütüphaneleri,* İstanbul 2012.

Ünsal, B., "İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı", *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri,* C. II, İstanbul 1969, s. 6-61.

Ünver, A. S., "Mahmud Paşa Vakıfları ve Ekleri", *VD,* S. IV, Ankara 1958, s. 65-76.

Ünver, A.S., "Süleymaniye Külliyesinde Darüşşifa, Tıp Medresesi ve Darül'akakire Dair", *VD,* S. 2, İstanbul 1942, s. 195-207.

Ürekli, F., *İstanbul'da 1894 Depremi,* İstanbul 2000.

Valıhocayev, B., *Uluğ Bey Devri Medreseleri,* (Çev. K. Eshenkulova), İstanbul 2003.

Varlık, M. Ç., "XVI. Yüzyılda Kütahya Şehri Ve Eserleri", *Türklük Araştırmaları Dergisi,* S. 3, İstanbul 1987, s.189-271.

Varlık, M. Ç., "Evliya Çelebi ve Kütahya", *Türklük Araştırmaları Dergisi,* S.4, İstanbul 1989, s. 298-308.

Varlık, M. Ç., *XVI. Yüzyılda Kütahya Sancağı,* Atatürk Ünv. Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Anabilim Dalı Doçentlik Tezi, Erzurum 1980.

Wiener, W. M., *İstanbul'un Tarihsel Topografyası,* (Çev. Ü. Sayın), İstanbul 2001.

Wiener, W. M., *Bildlexikon zur Topographie Istanbuls,* Tübingen 1977.

Wolper, E. S., "Portal Patterns in Seljuk and Beylik Anatolia", *Aptullah Kuran İçin Yazılar*, İstanbul 1999, s. 65-80.

Wratislaw, B. W., *Anılar*, (Çev. Süreyya Dilmen), İstanbul 1996.

Yakupoğlu, K.- Erpolat, M. S.- Sarıbıyık, M., *Osmanlı Belgelerinde Diyarbakır*, Diyarbakır 2013,

Yaltkaya, Ş., "Kara Ahmed Paşa Vakfiyesi", *VD*, S. 2, 1942, s. 83-168.

Yavaş, A., "Anadolu Selçuklu Mimarisinde Tuvalet Mekanlarına Dair Bazı Notlar", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, S. 25, Niğde 2009, s. 215-241.

Yavaş, D., "Sinan Paşa Külliyesi", *DBİA*, C. VII, İstanbul 1994, s. 4-5.

Yavaş, D., "Hafsa Sultan Külliyesi", *TDVİA*, C.XV, İstanbul 1997, s. 123-124.

Yavuz, A. T., "19. Yüzyıl Ankara'sında Kaleiçi", *Tarih İçinde Ankara Semineri Eylül 1981*, Ankara 1984, s.192.

Yavuz, A. T., "Anadolu Selçuklu Dönemi Hanları ve Posta-Menzil-Derbent Teşkilatı", *Doğan Kuban'a Armağan*, İstanbul 1996, s.30-31.

Yavuzyılmaz, A., *Gebze ve Çevresindeki Türk İslam Devri Yapıları*, Atatürk Üni. SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2012.

Yazıcı, N., "Osmanlı Mimarlığında XVI. Yüzyılın Önemli Bir Bânîsi: Yemen Fatihi Gazi Sinan Paşa ve Camileri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. IV, S.17, Bahar 2011, s. 427-456.

Yediyıldız, B., "Vakıf Istılahları Lügatçesi", *VD*, S. 17, Ankara 1983, s. 57-60.

Yediyıldız, B., "Sinan'ın Yaptırdığı Eserlerin Sosyal ve Kültürel Açıdan Tahlili", *VI. Vakıf Haftası: Türk Vakıf Medeniyeti Çerçevesinde Mimar Sinan ve Dönemi Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul, 1989, s. 104-105.

Yediyıldız, B., *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi bir Sosyal Tarih İncelemesi*, Ankara 2003.

Yenişehirli, F.- Madran, E., *Mimar Sinan Yapılar Kataloğu*, Ankara 1989.

Yenişehirlioğlu, F., "Sinan Yapılarında Çini Kullanımı", *Türk Vakıf Medeniyeti Çerçevesinde Mimar Sinan ve Dönemi Sempozyumu 5-8 Aralık 1988*, İstanbul 1989, s. 301-314.

Yeşil, M., *Kütahya İlinin Kısa Coğrafyası*, İstanbul 1938.

Yeşil, M., *Kütahya Merkez ve Köylerindeki Eski Eserler*, Kütahya 1949.

Yetkin, Ş., "İstanbul Silivrikapı'daki Hadım İbrahim Paşa Camii'nin Çinilerindeki Özellikler", *Sanat Tarihi Yıllığı*, S. 13, İstanbul 1988, s. 199-211.

Yetkin, Ş., "Mimar Sinan'ın Eserlerinde Çini Süsleme Düzeni", *Mi-*

marbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri 1, İstanbul 1988, s. 479-498.

Yıldırım, H. O.- Demirbaş, U., *Arşiv Belgelerine Göre Kafkaslarda ve Anadolu'da Ermeni Mezalimi I (1906-1918),* Ankara 1995.

Yıldırım, N., "Süleymaniye Darüşşifası", *DBİA*, C. VII, İstanbul 1994, s. 96

Yıldırım, S., *Diyarbakır Yapılarında Çini Süsleme*, A.Ü. S.B.E., Sanat Tarihi Ana bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2001.

Yıldırım, S. "Diyarbakır Yapılarındaki Osmanlı Dönemi Çinilerinin Tarihlendirmeleri ve Üretim Yeri Hakkında Düşünceler", *Erdem* , C.15, S.43, 2005, s.119-144.

Yıldız, A., *135/313 Şeriye Siciline göre (1722-1798) Amid Sancağında Sosyal ve Ekonomik Durum*, Uludağ Üni. SBE İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 1994.

Yıldız, H., "Diyarbakır Valisi Mehmed Halid Bey'in 5 Yıllık İcraatı ve Hazırladığı Rapor", *Osmanlıdan Cumhuriyet'e Diyarbakır*, C. II, Ankara 2008, s. 388-401.

Yıldız, M. Z.- Deniz, O., "Maarif Salnamelerine Göre XIX. Yüzyıl sonunda Van'da Eğitim ve Kültür Hayatı", *Atatürk Üni. Doğu Coğrafya Dergisi*, C. 21, S. 35, Erzurum 2016, s. 197-208.

Yılmaz, A., *413 Numaralı Mufassal Tapu Tahrir Defterine Göre Bitlis Sancağı (1555-1556)*, Selçuk Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeni Çağ Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2010.

Yılmaz, A., *Celalzade Mustafa Çelebi-Kanuni'nin Tarihçisinden Muhteşem Çağ-Tabakatül Memalik ve Derecatül Mesalik,* İstanbul 2011.

Yılmaz, H., *Zengî ve Eyyûbî Dımaşk'ında Ulema ve Medrese (1154-1260)*, İstanbul 2017.

Yılmaz, Y., "Süleymaniye Darüşşifası ve Tıp Medresesi", *Osmanlılarda Sağlık*, S. 1, İstanbul, 2006, s. 285-298.

Yılmaz, Y., *Kanuni Vakfiyesi Süleymaniye Külliyesi*, Ankara 2008.

Yılmazçelik, İ., *XIX. Yüzyılın ilk Yarısında Diyarbakır (1790-1840),* Ankara 1995.

Yılmazçelik, İ., "Osmanlı Hâkimiyeti Süresinde Diyarbakır Eyaleti Valileri", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.10, Elazığ, 2000, s. 240

Yılmazer, Z., *Topçular Kâtibi Abdülkadir (Kadrî) Efendi Târihi*, C.I, Ankara 2003.

Yılmazörnek, B., *Üsküdar Mihrimah Sultan Külliyesi*, İ.Ü. SBE İstanbul Araştırmaları Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, İstanbul 2010.

Yörükoğlu, N., *Hafsa Sultan ve Külliyesi*, Ankara 1984.

Yörükoğlu, N., "Manisa Bimarhanesi", *Gediz*, C.VIII, S. 92, 1946, s. 4.

Yurdakul, E., "Kayseri Külük Camii ve Medresesi'nde Yapılan Hafriyat ve Araştırma Sonuçları ile İlgili Yeni Görüşler", *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, S. I, Ankara 1974, 167-207.

Yurdakul, E., *Kayseri-Külük Camii ve Medresesi*, Ankara 1996.

Yurdakul, E., "Amasya-Yolpınar (Halkalı-Kağla-Kağala) Köyünde Bulunan İslami Yapılar", *VD.*, S. XXIV, Ankara 1994, s. 177-198.

Yurdoğlu, Z., *Manisa Tarihi (Kuruluşundan Cumhuriyete Kadar)*, Manisa 1994.

Yücel, E., "Manisa Muradiye Camii Restorasyonu", *Arkitekt*, S. 315, İstanbul, 1964, s. 88-90

Yücel, E., "Esekapısı'nda Bir Bizans Kalıntısı", *Arkitekt*, S. 330, İstanbul 1968, s. 89-91.

Yücel, E., "Manisa Muradiye Camii ve Külliyesi", *VD*, S. VII, İstanbul 1968, s. 207-214

Yücel, E., "Türk Yazı Sanatları Müzesi", *Arkitekt*, S. 339, İstanbul 1970, s. 132-133.

Yücel, E., "Eski Valide Camii ve Külliyesi", *İstanbul Ansiklopedisi*, C.X, İstanbul 1971, s.5300.

Yücel, E., "Büyükçekmece'de Türk Eserleri", *Vakıflar Dergisi*, S. IX, Ankara 2006, s. 99-110

Yücel, E.,-Soyhan, C., *Gebze ve Eskihisar*, İstanbul 1976.

Yücel, Yaşar, *Muhteşem Türk Kanuni ile 46 Yıl*, Ankara 1991.

Yüksel, E., "Birgivi", *TDVİA*, C. VI, İstanbul 1992, s. 191-194.

Yüksel, H., "Beylikler Dönemi Vakfiyeleri", *VD*, C. XXX, Ankara 2007, s. 38.

Yüksel, İ. A., "Sadrazam Rüstem Paşa'nın Vakfiyeleri", *Ekrem Hakkı Ayverdi Hatıra Kitabı*, İstanbul 1995, s. 223.

Yüksel, İ. A., *Osmanlı Mimârîsinde II. Bâyezid Yavuz Selim Devri (886-926/1481-1520) V*, İstanbul 1983.

Yüksel, İ. A., *Osmanlı Mimarisinde Kanuni Sultan Süleyman Devri (926-974/1520-1566) İstanbul*, C. VI, İstanbul 2004.

Yüksel, İ. A., "Sultan Selim Camii ve Külliyesi", *TDVİA*, C. XXXVII, İstanbul 2009, s. 513-516.

Yüksel, M., *Trabzon'da Türk-İslam Eserleri ve Kitabeleri*, C. I, Trabzon 2000.

Zehir Macakoğlu, Ayşe, *Antepli Aynî Dîvânı'nda Toplumsal Hayat*, Hacettepe Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2017.

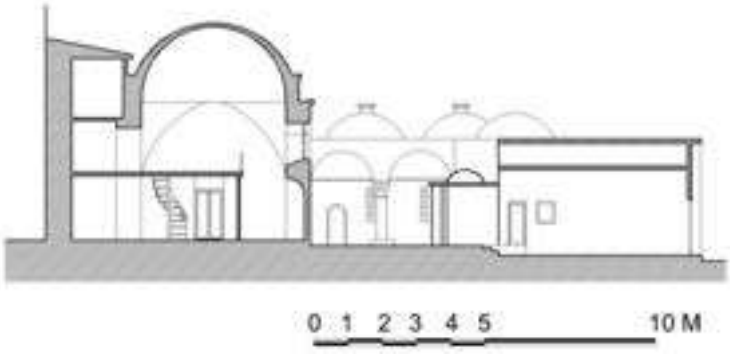
Zorlu, T. "Süleymaniye Tıp Medresesi II", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C. IV, S.1, İstanbul 2002, s. 65-98.

Zorlu, T., "Süleymaniye Tıp Medresesi I", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C.3, S.2, İstanbul 2002, s. 87.

ÇİZİMLER

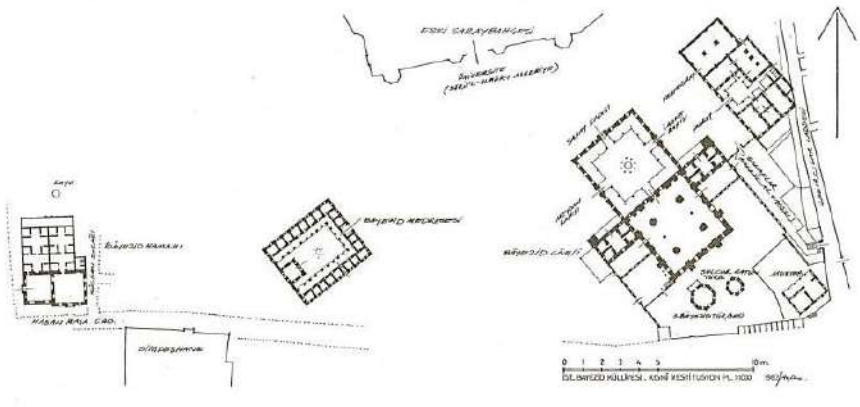
Çizim 1. Efdalzade Medresesi planı (VGM'den işlenerek)

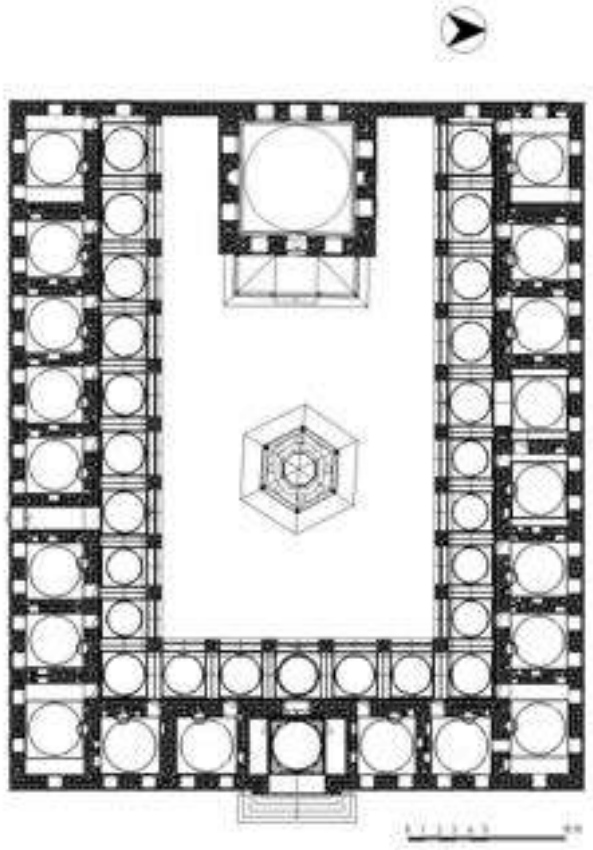
Çizim 2. Medresenin boyuna kesiti (VGM'den işlenerek)

Çizim 3. Medresenin enine kesiti (VGM'den işlenerek)

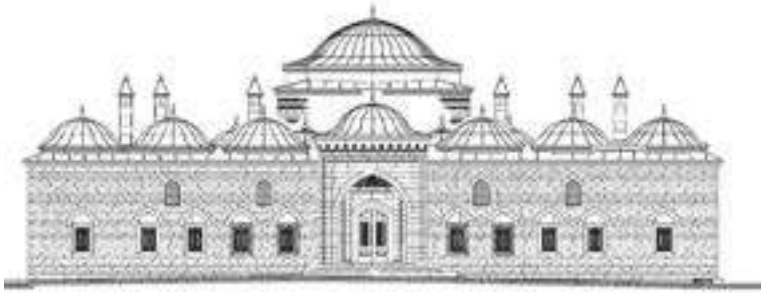
Çizim 4. İstanbul II. Bâyezîd külliyesi vaziyet planı (E. H. Ayverdi)

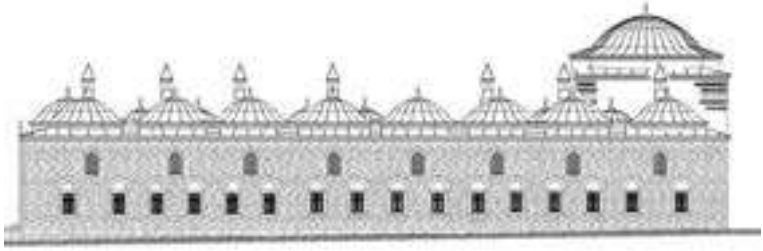
Çizim 5. Bâyezîd Medresesi planı (H. Onur Mimarlık)

Çizim 6. Medresenin boyuna kesiti (H. O. Mimarlık)

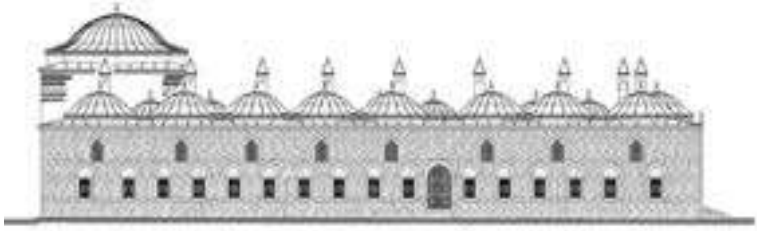
Çizim 7. Doğu cephe görünüş çizimi (H. Onur Mimarlık)

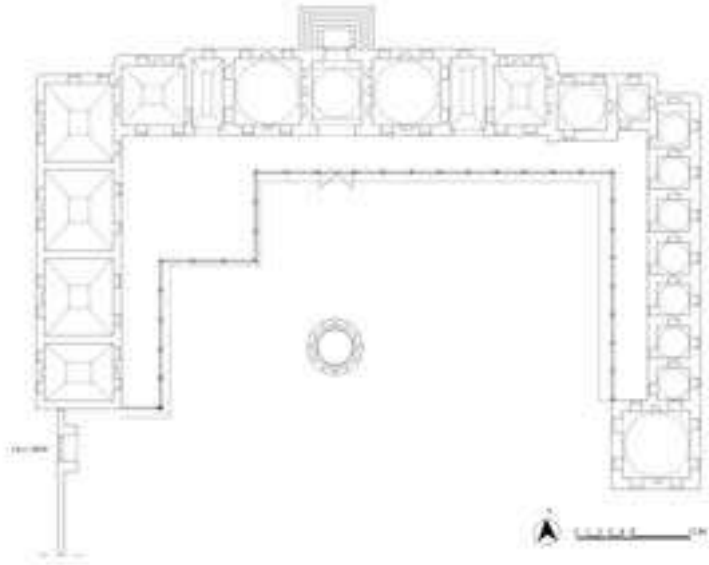
Çizim 8. Kuzey cephe görünüş çizimi (H. Onur Mimarlık)

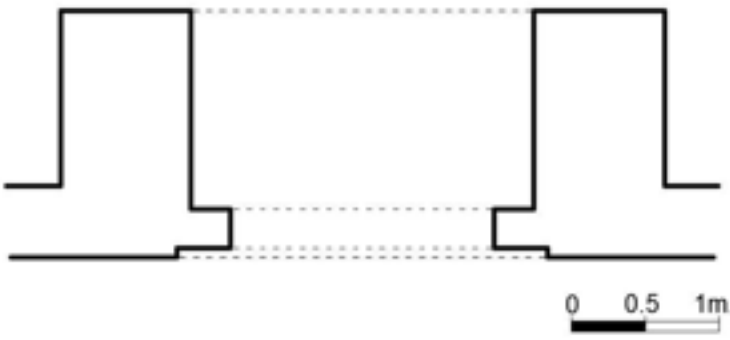
Çizim 9. Batı cephe görünüş çizimi (H. Onur Mimarlık)

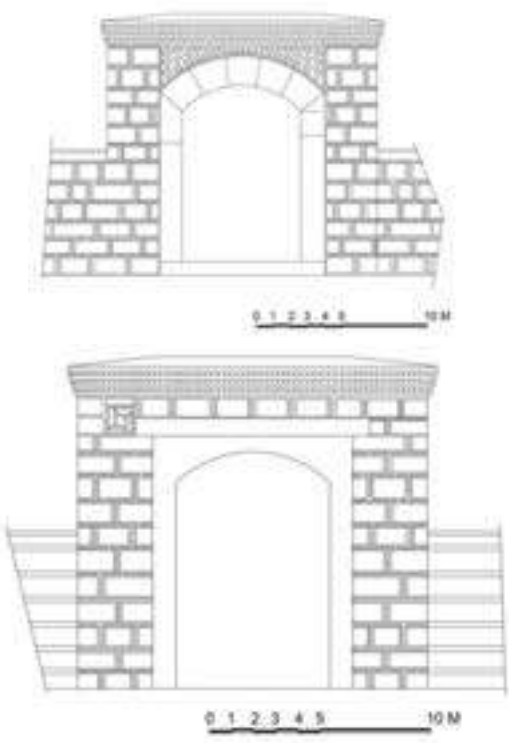
Çizim 10. Güney cephe görünüş çizimi (H. Onur Mimarlık)

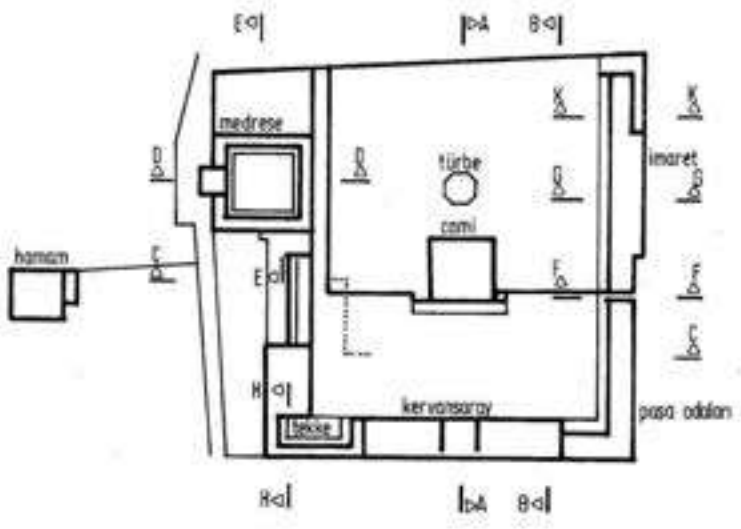
Çizim 11. Manisa Hafsa Sultan Medresesi planı (VGM'den işlenerek)

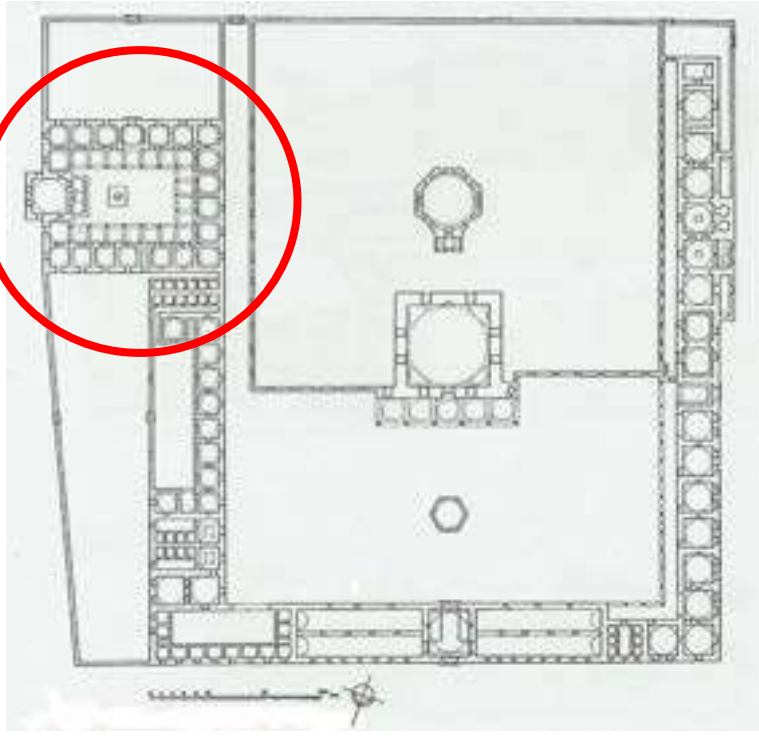
Çizim 12. Hafsa Sultan Medresesi avlu batı giriş kapısı

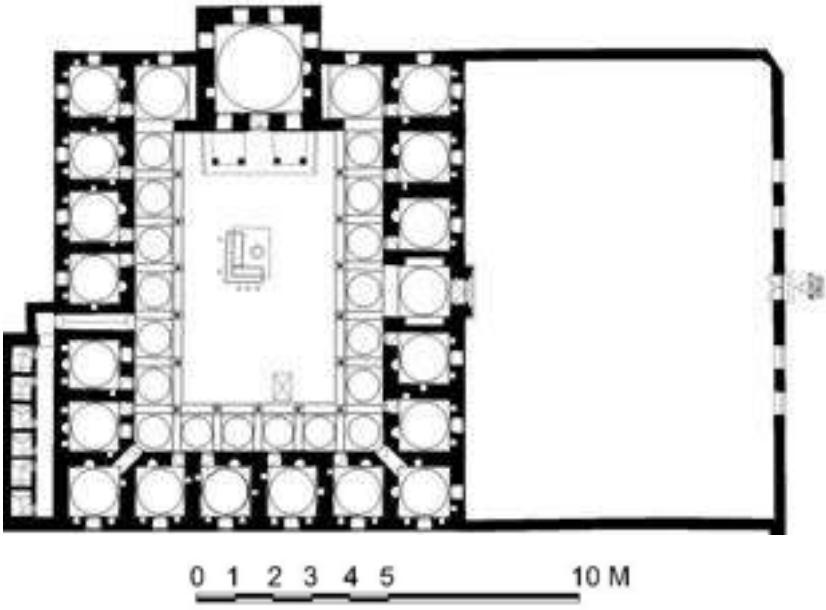
Çizim 13. Avlu giriş kapısı ön-arka cephe görünüş çizimi

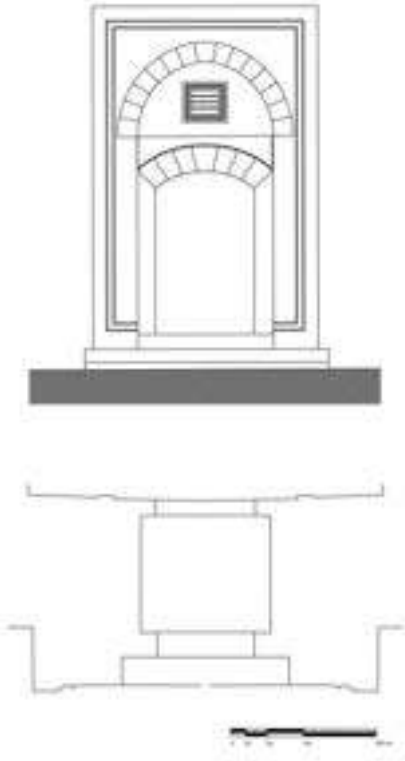
Çizim 14. Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi'nin yerleşim planı (A. S. Ülgen'den)

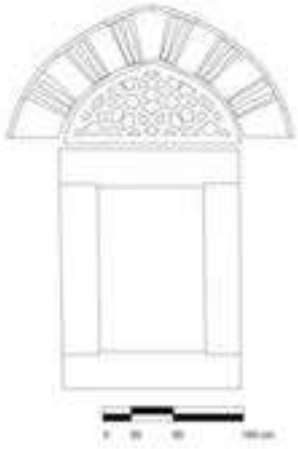
Çizim 15. Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi'nin vaziyet plan (A. Kuran'dan)

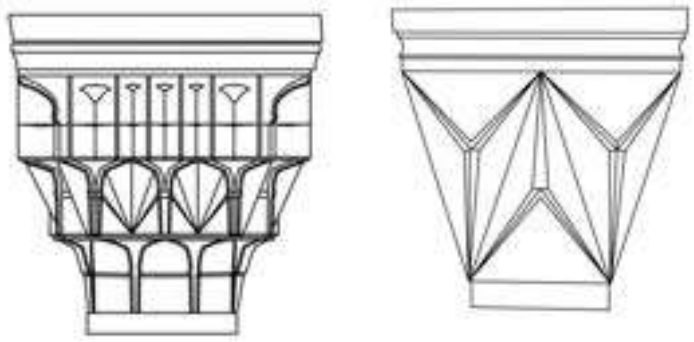
Çizim 16. Medresenin planı (D2 Mimarlık'tan işlenerek)

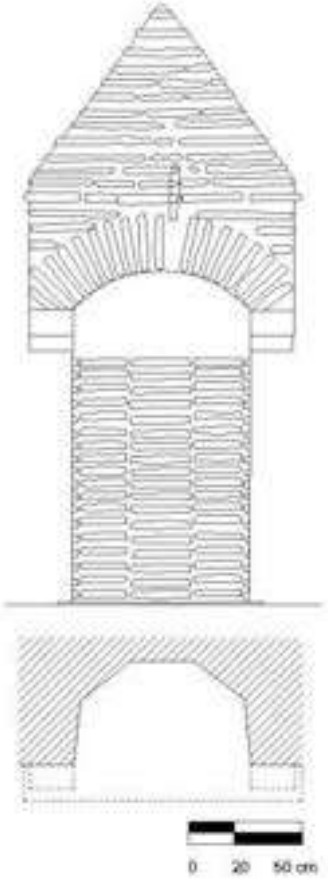
Çizim 17. Taçkapı görünüş ve planı

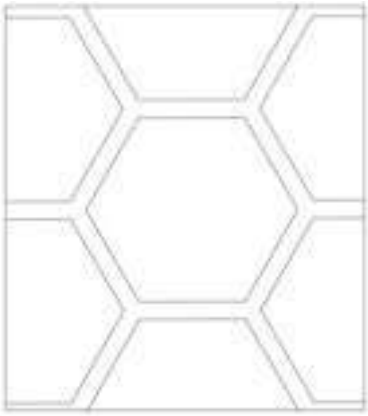
Çizim 18. Doğu cephe pencere görünümü

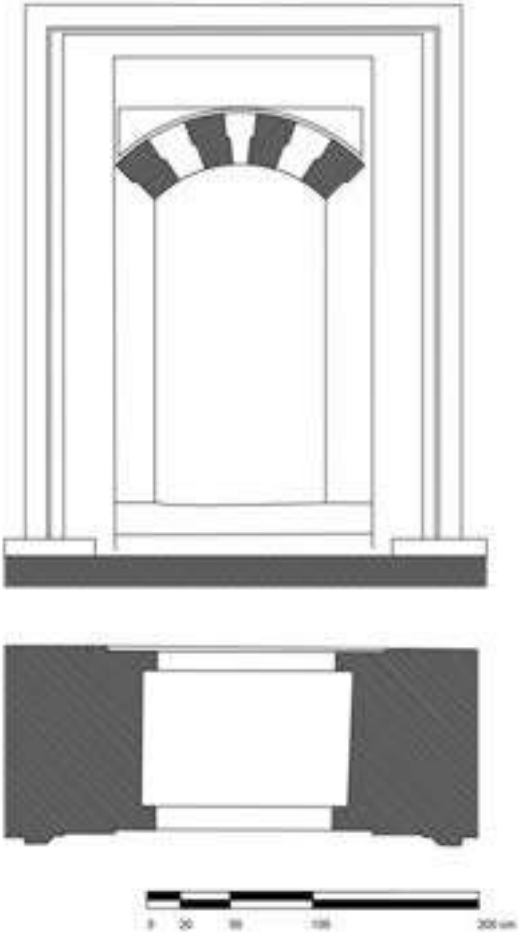
Çizim 19. Medresede kullanılan sütunlar ve başlıklar

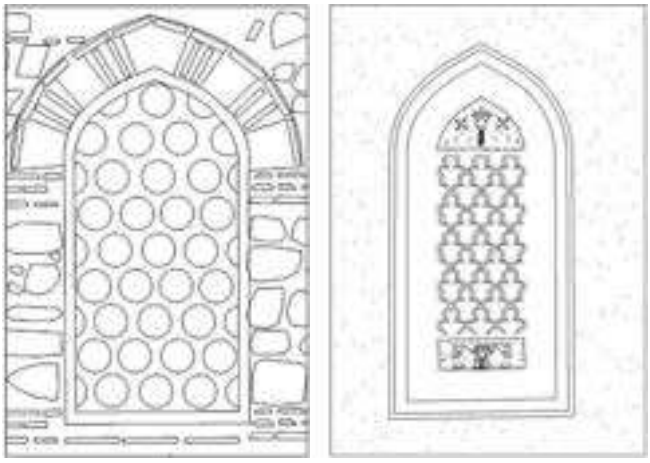
Çizim 20. Ocak görünüş ve planı

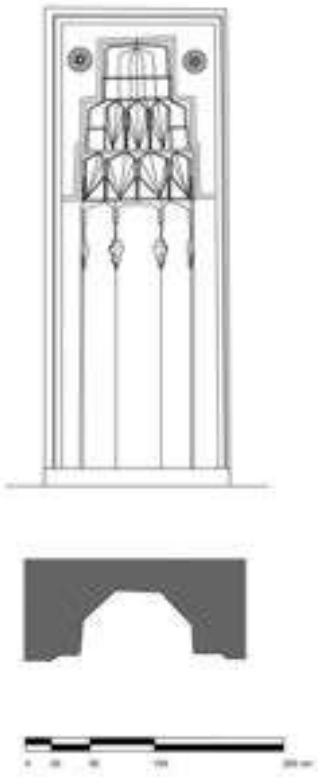
Çizim 21. Hücre zemin döşemesi

Çizim 22. Dershane giriş kapı plan ve görünüş çizimi

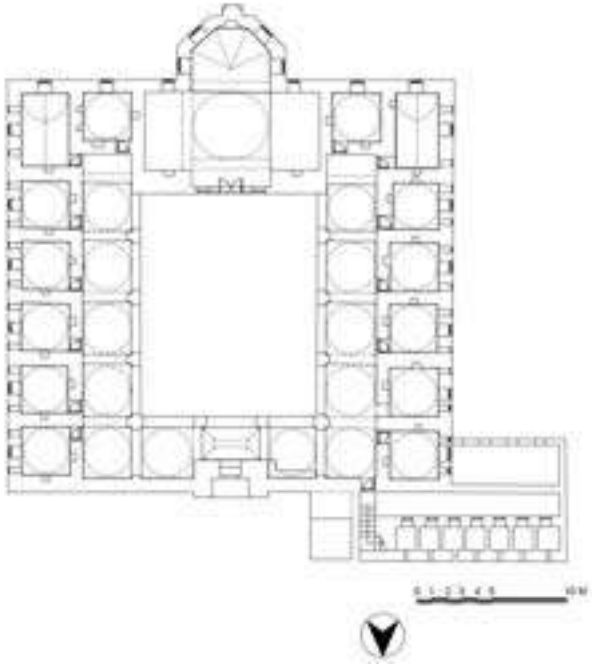
Çizim 23. Dershane üst pencere görünüşü

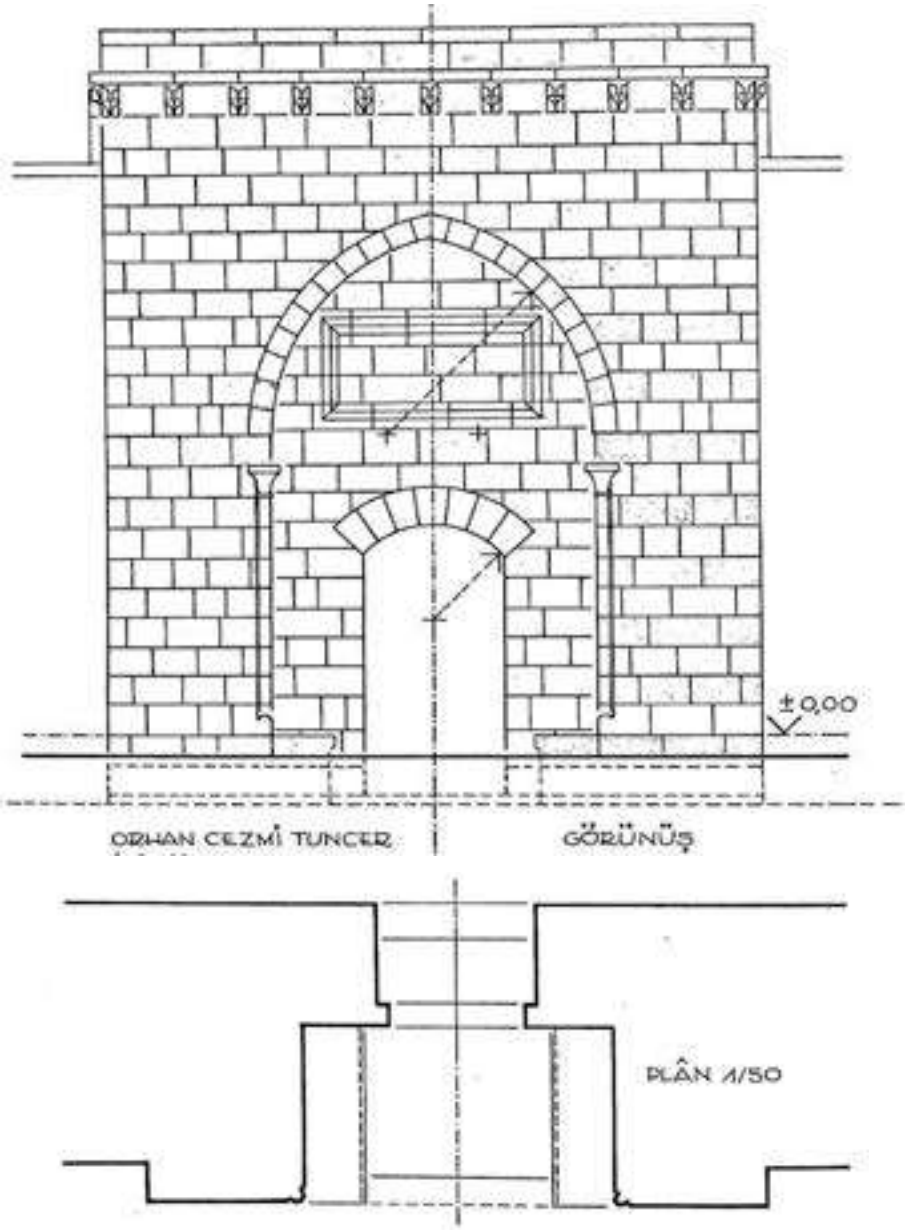
Çizim 24. Mihrap görünüş ve plan çizimi

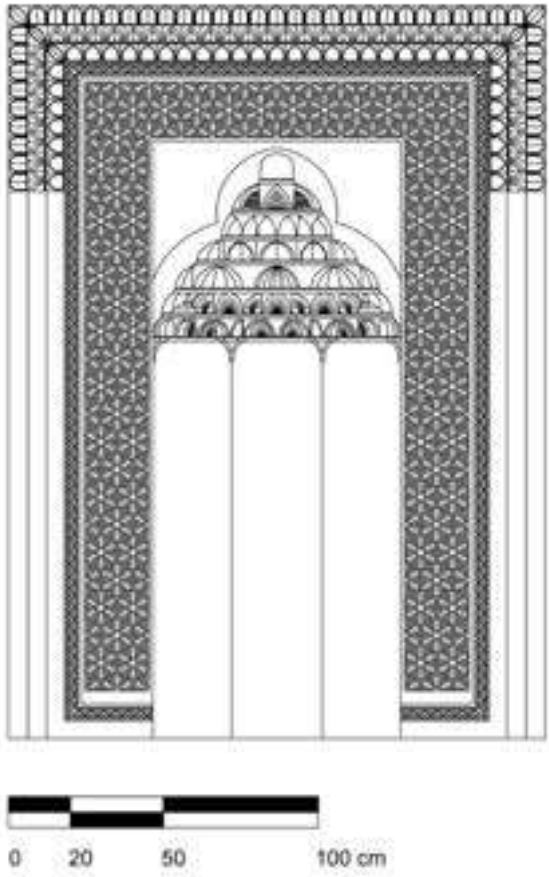
Çizim 25. Baca görünüş çizimi

Çizim 26. Diyarbakır Hüsrev Paşa Medrese Planı (VGM'den işlenerek)

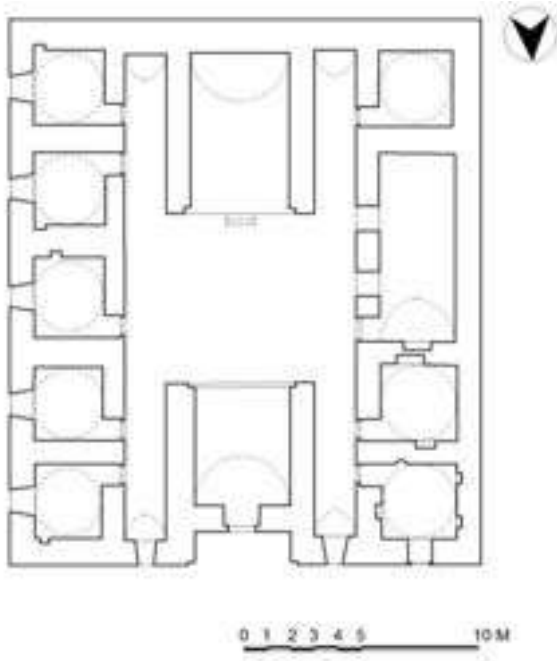
Çizim 27. Taçkapı görünüş ve planı (O. C. Tuncer)

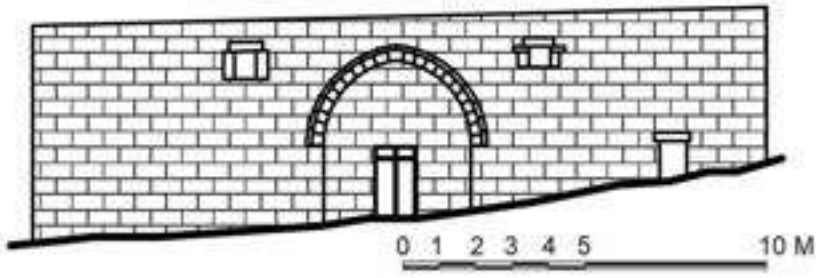
Çizim 28. Mihrabın görünüş çizimi

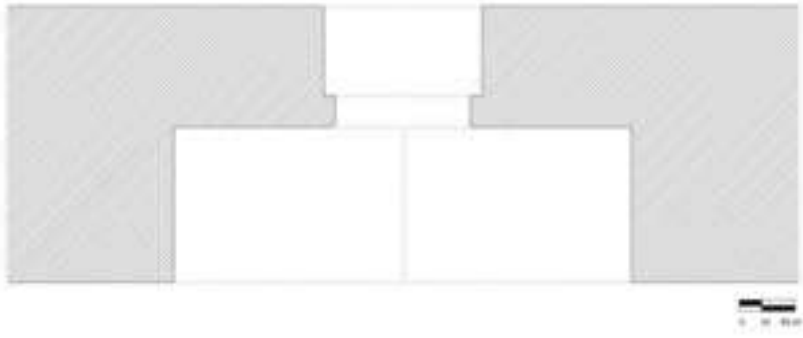
Çizim 29. Bitlis Şerefiye Külliyesi Planı (M. O. Arık)

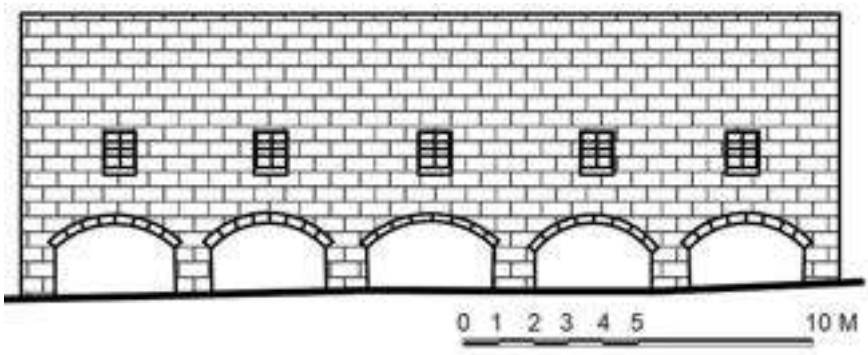
Çizim 30. Şerefiye Medresesi planı

Çizim 31. Kuzey cephe görünüş çizimi

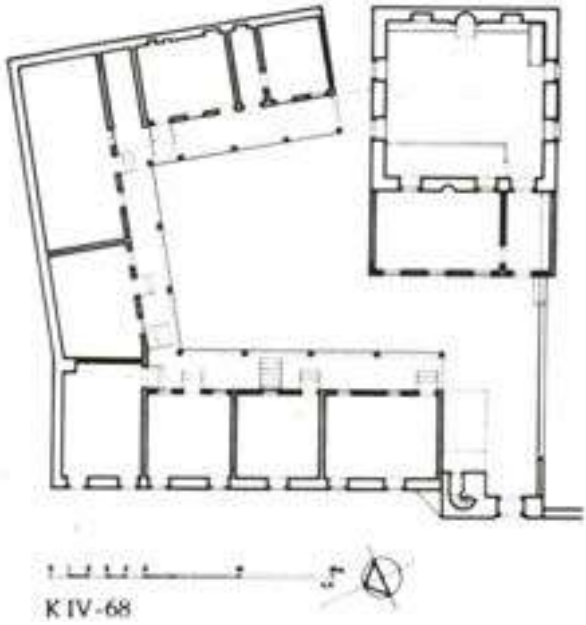
Çizim 32. Taçkapı planı

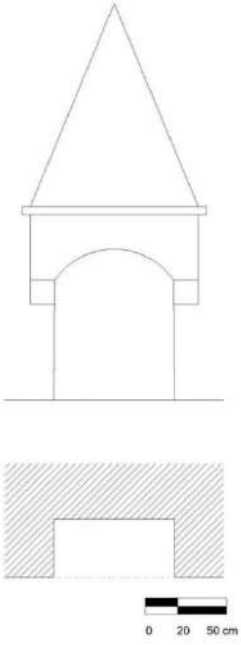
Çizim 33. Doğu cephe görünüş çizimi

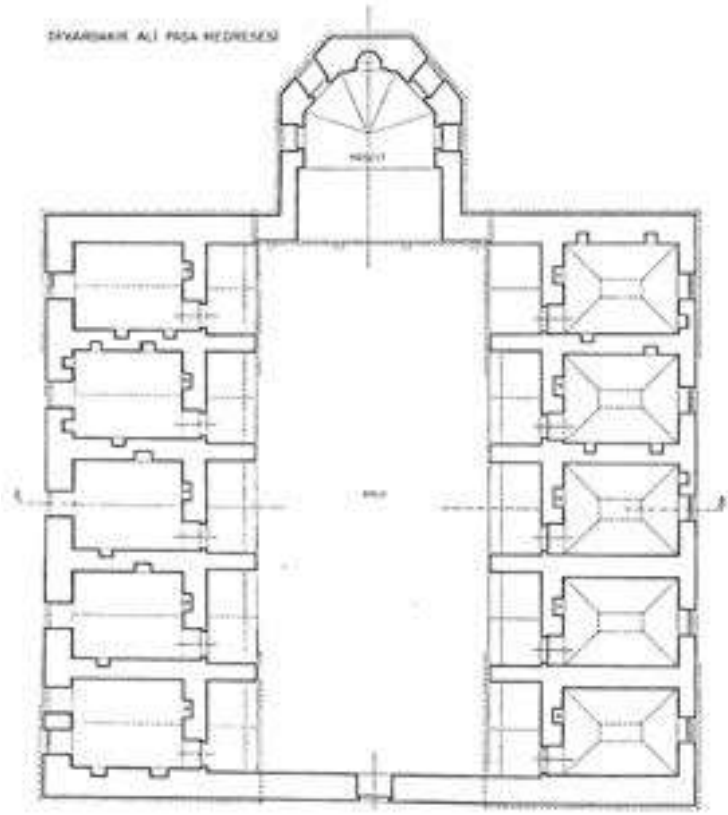
Çizim 34. Baca plan ve görünüş çizimi

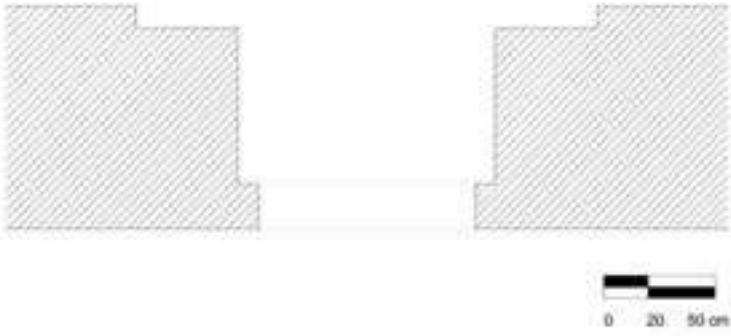
Çizim 35. Üçbaş Hacı Hamza Medrese planı (A. Kuran'dan)

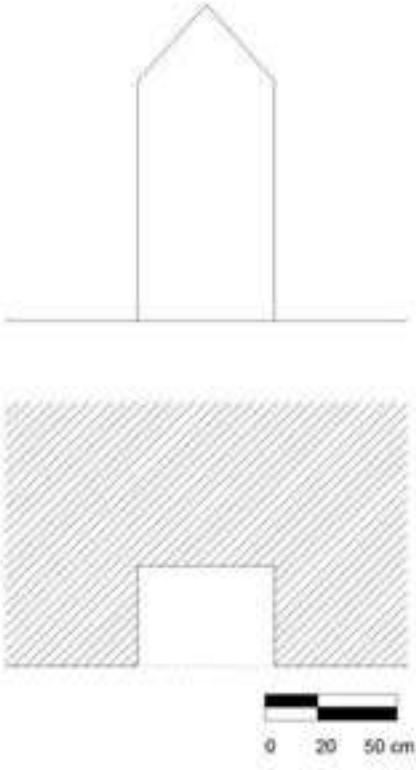
Çizim 36. Ocak plan ve görünüş çizimi

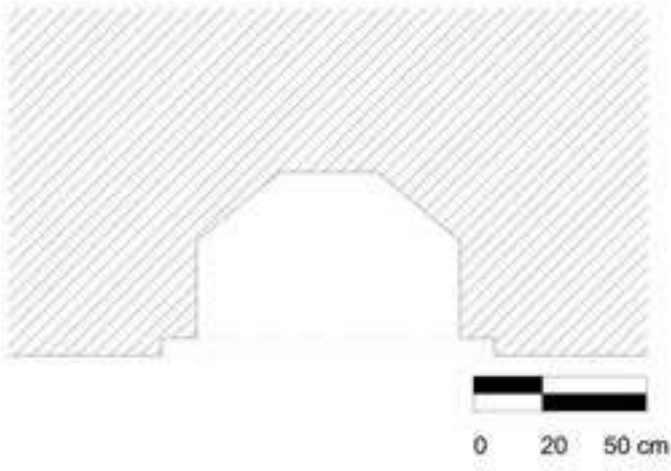
Çizim 37. Hadım Ali Paşa Medresesi Planı (O. C. Tuncer)

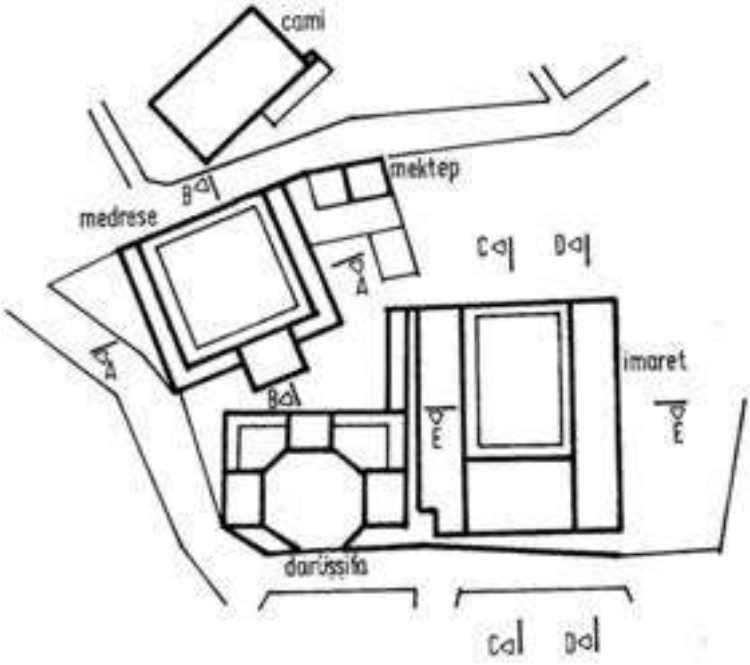
Çizim 38a. Medrese giriş kapı planı

Çizim 38b. Ocak planı

Çizim 39. Mihrap planı

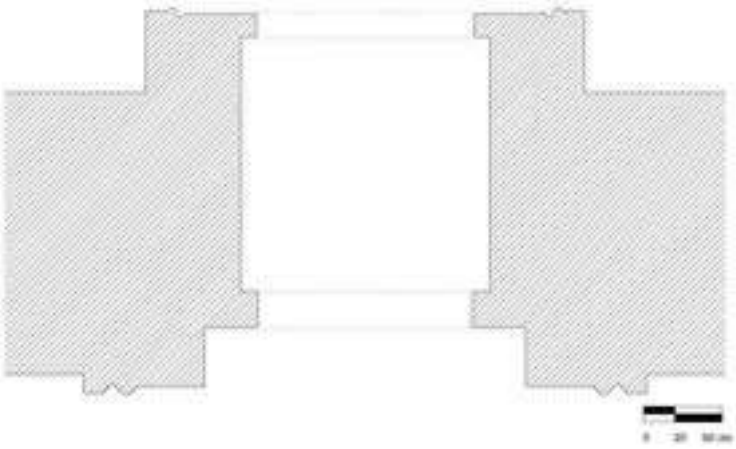
Çizim 40. Haseki Hürrem Sultan Külliyesi yerleşim planı (A. S. Ülgen'den)

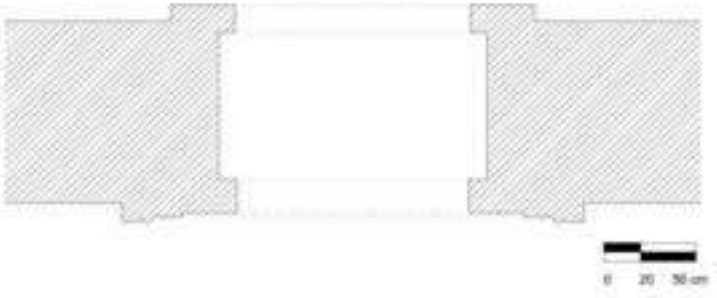
Çizim 41. Haseki Hürrem Sultan Külliyesi Vaziyet planı (A. Kuran'dan)

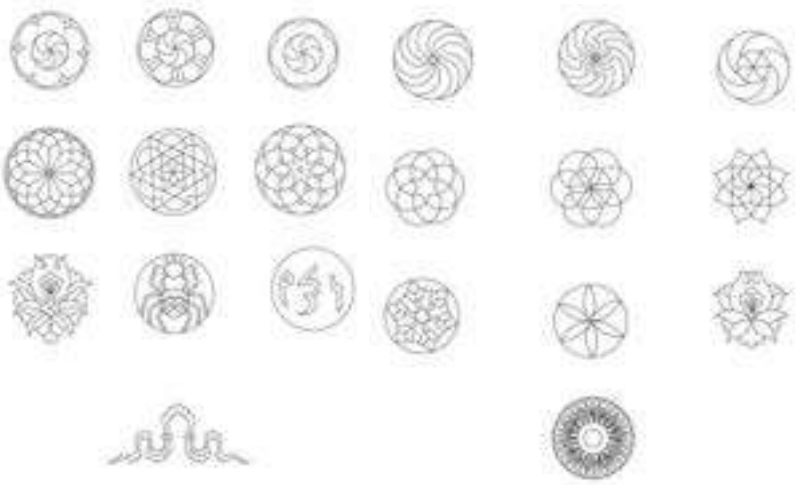
Çizim 42. Haseki Külliyesi aksonometrik perspektif (G.Necipoğlu)

Çizim 43. Taçkapı planı

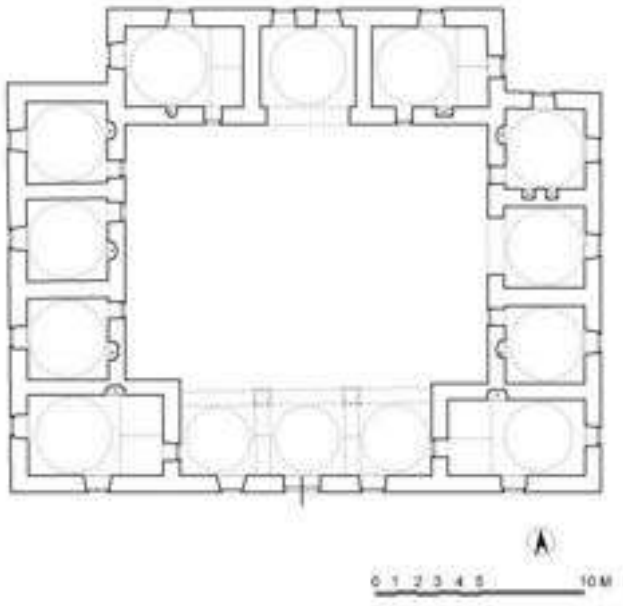
Çizim 44. Dershane taçkapı planı

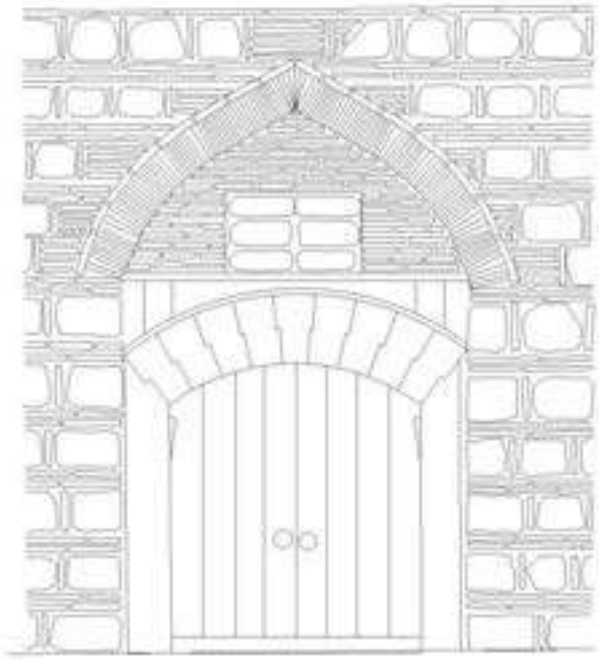
Çizim 45. Sütun başlıklarındaki bezeme

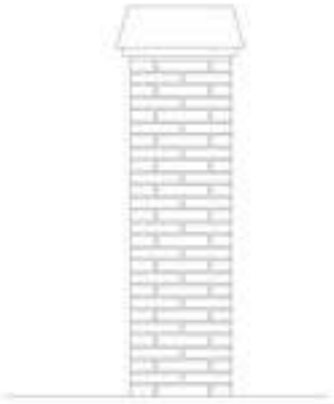
Çizim 46. Hafsa Sultan Darüşşifası cephe çizimi (İ. Gökçen)

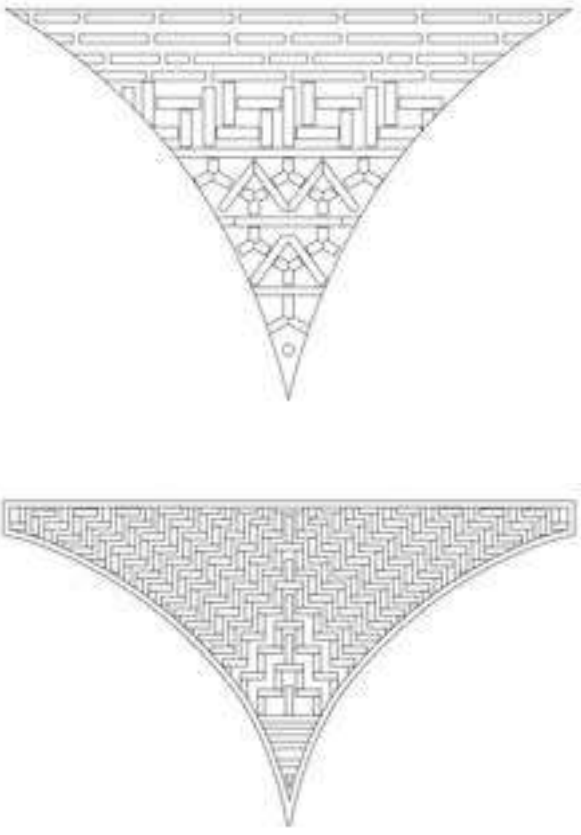
Çizim 47. Hafsa Sultan Darüşşifası planı (VGM'den işlenerek)

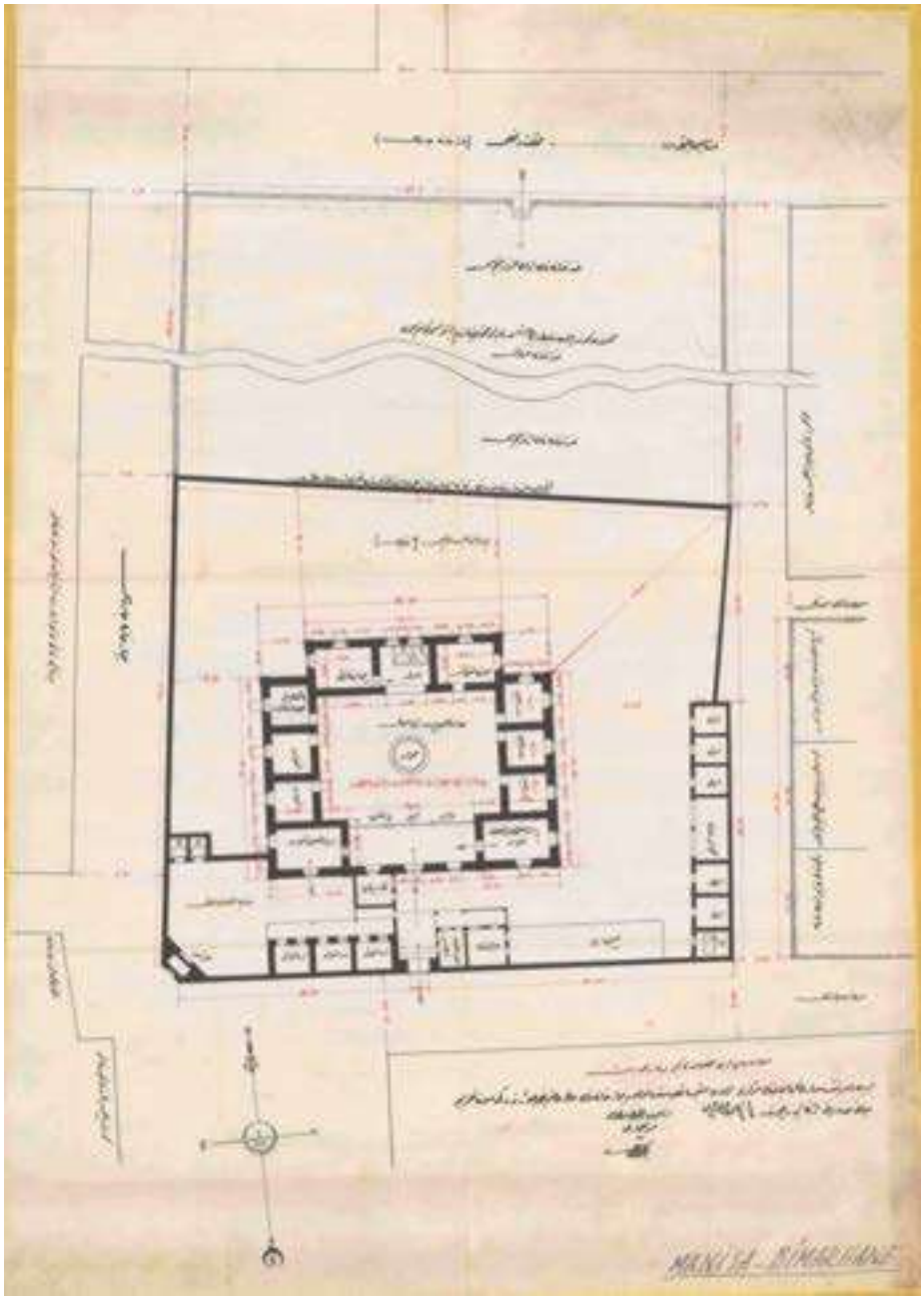
Çizim 48. Giriş kapı görünüş çizimi

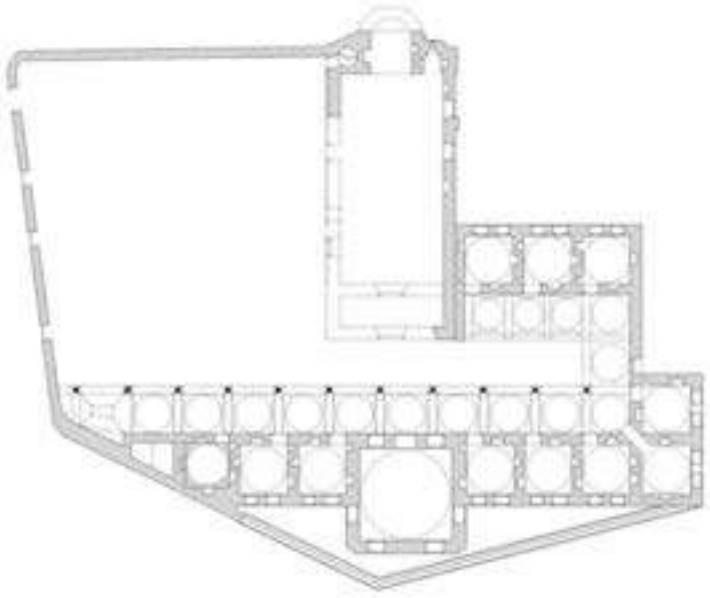
Çizim 49. Baca görünüş çizimi

Çizim 50. Tuğla süslemelerin görünüş çizimi

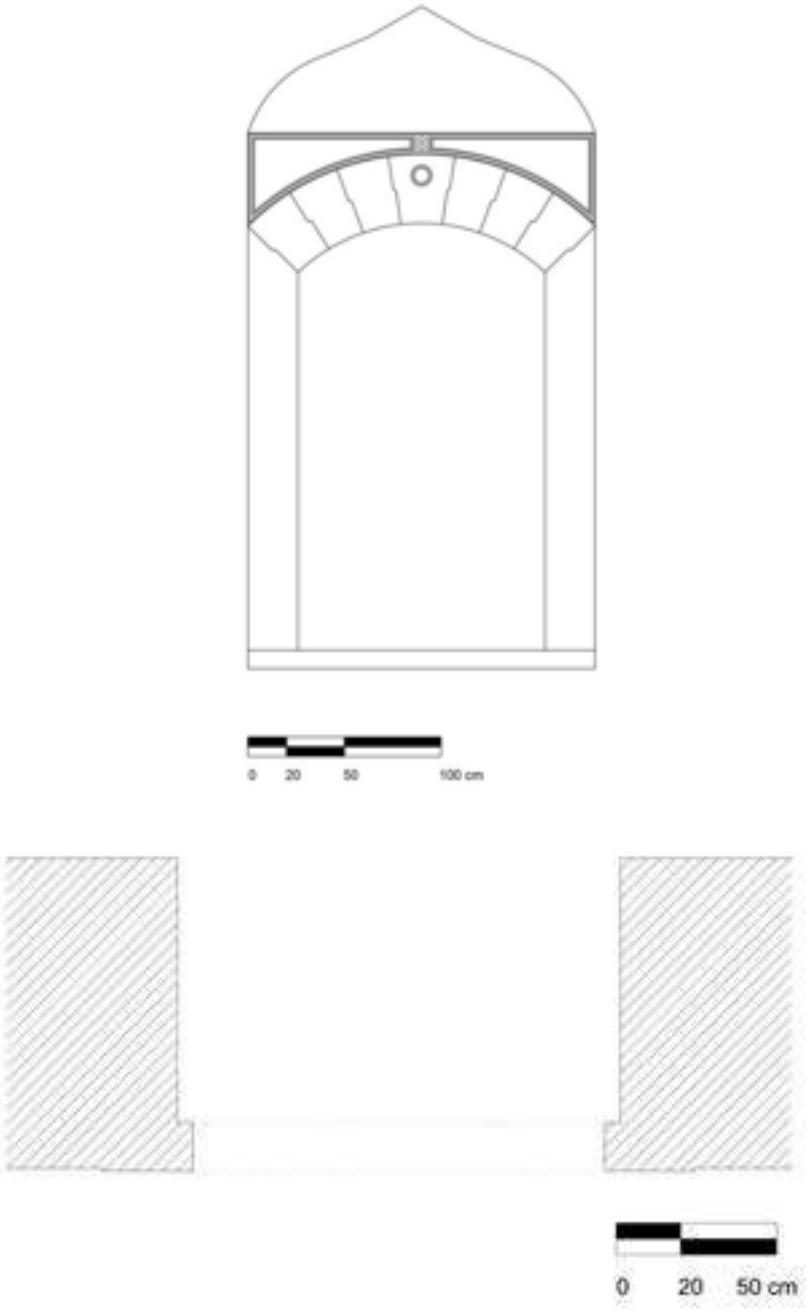
Çizim 51. Manisa Hafsa Sultan Darüşşifası (VGM Arşivi)

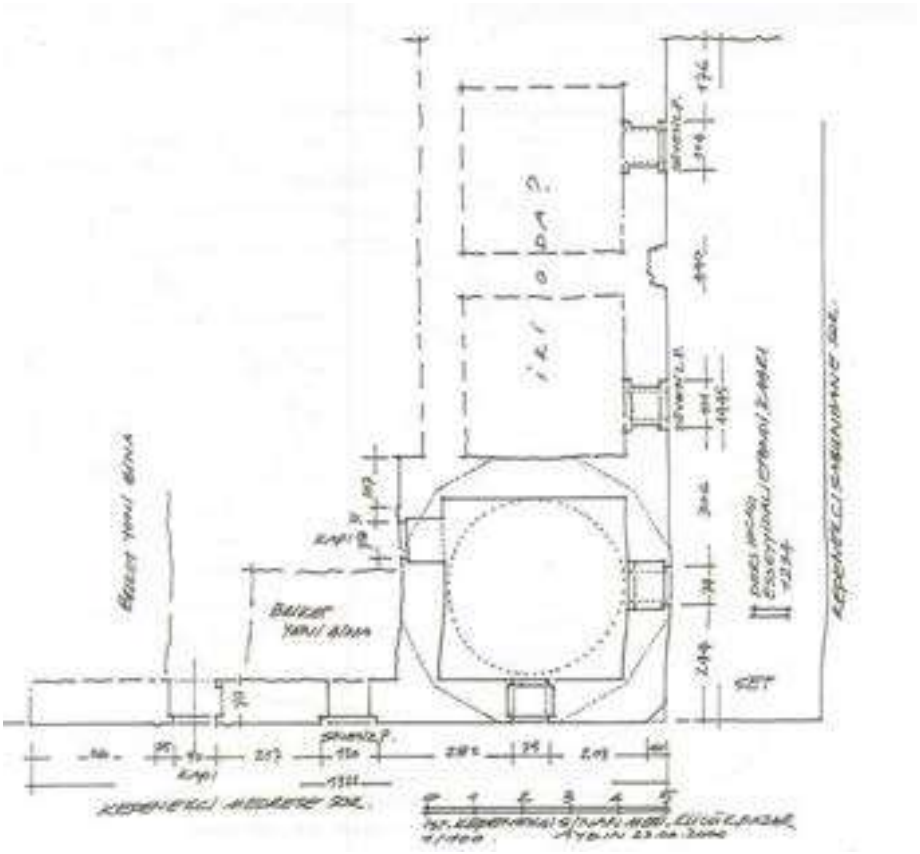
Çizim 52. Hadım İbrahim Paşa (İsa Kapı) Medresesi planı (VGM Arşivi)

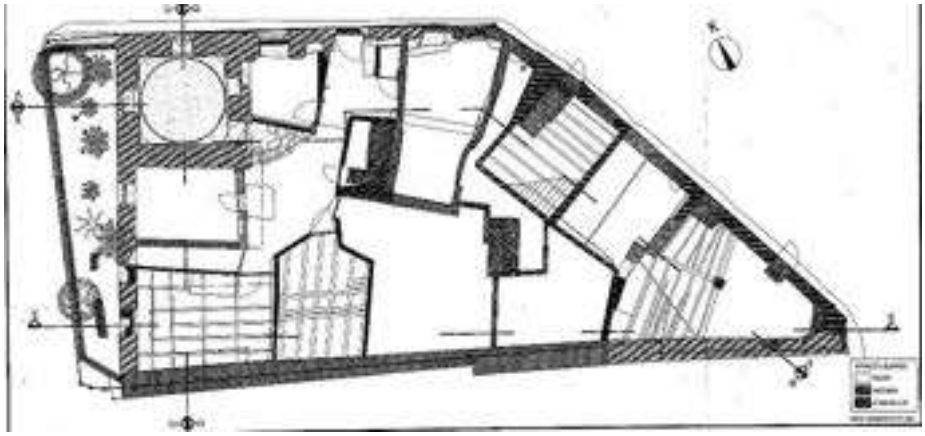
Çizim 53. Ocak planı

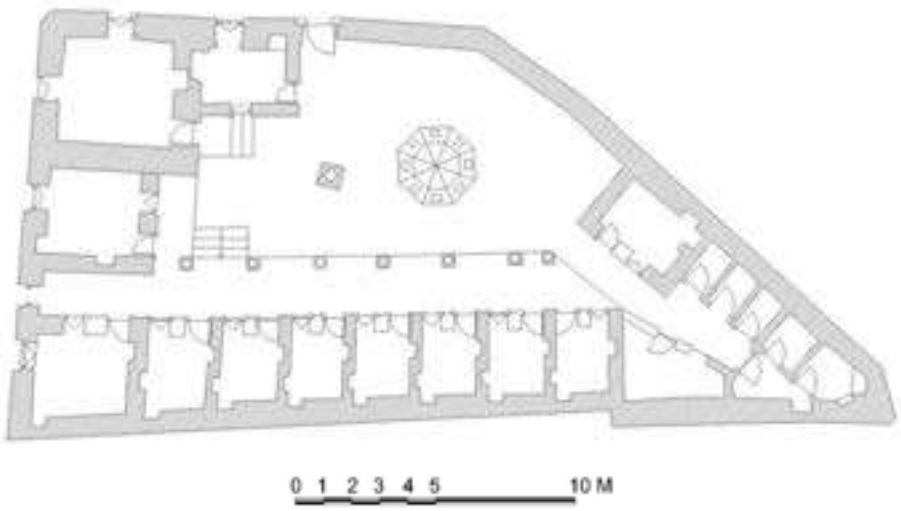
Çizim 54. Dershane giriş kapısı planı

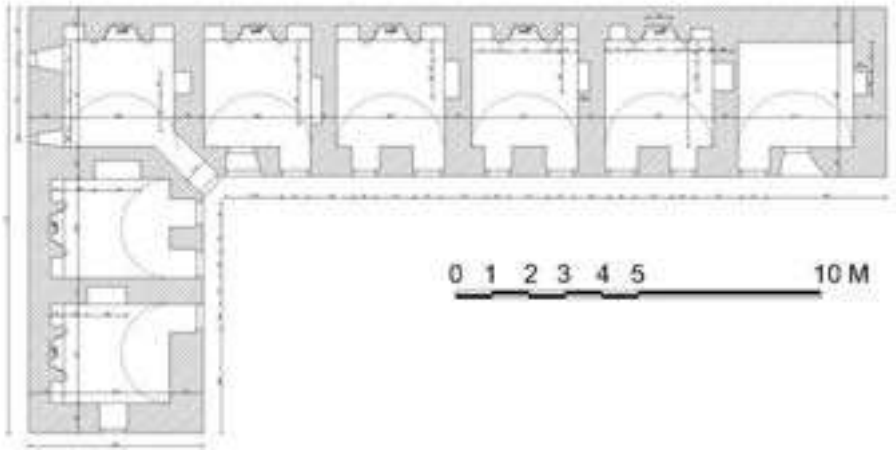
Çizim 55. Kepenekçi Sinan Medresesi planı (E. H. Ayverdi'den)

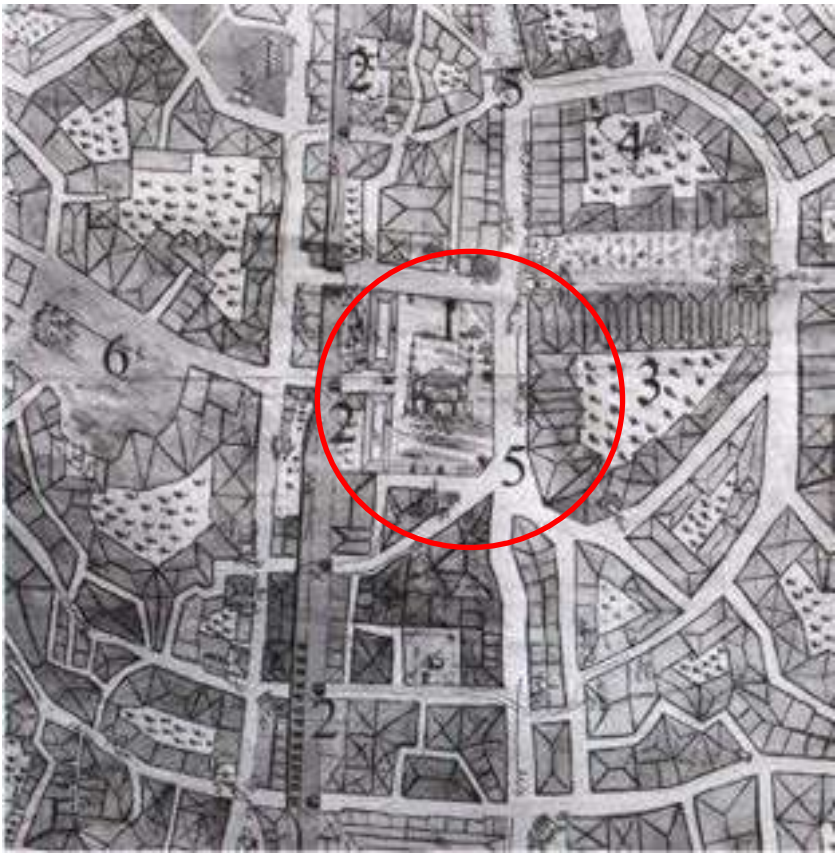
Çizim 56. Kepenekçi Sinan Medresenin planı (VGM Arşivi)

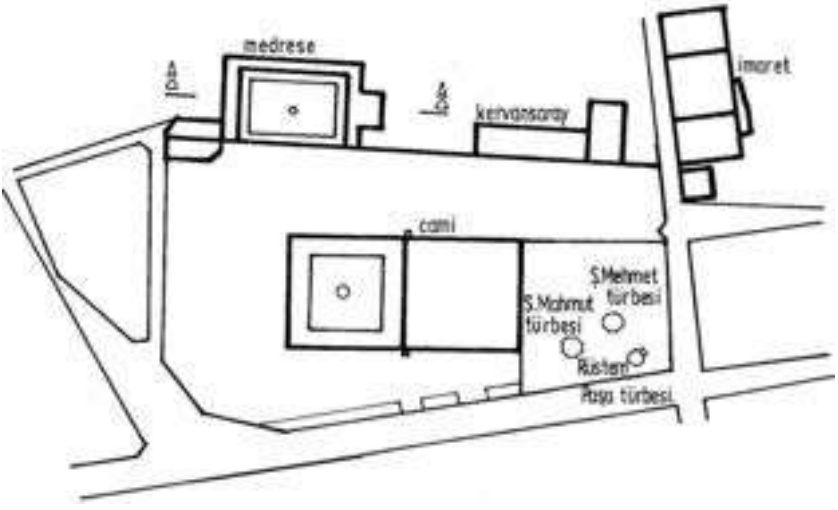
Çizim 57. Kepenekçi Sinan Medresenin restitüsyon planı (VGM'den işlenerek)

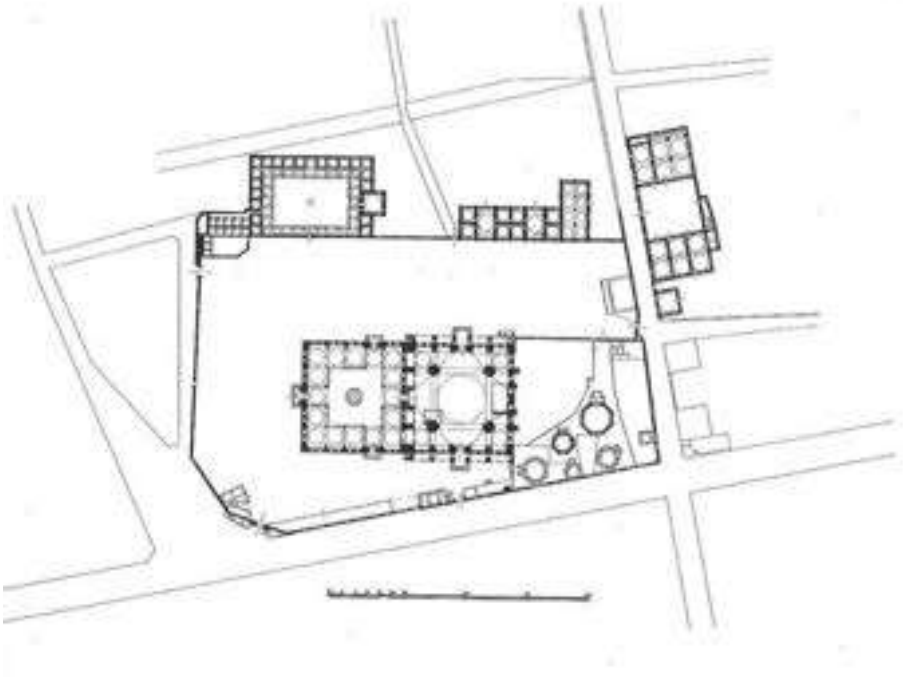
Çizim 58. Kastamonu Yakup Ağa Medresesi planı (VGM'den işlenerek)

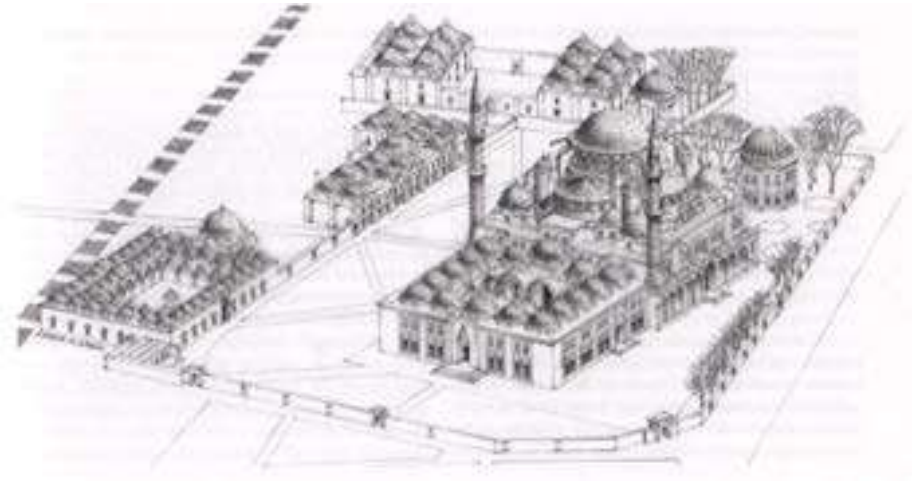
Çizim 59. II. Bayezıd Suyolu haritasında Şehzade Külliyesi

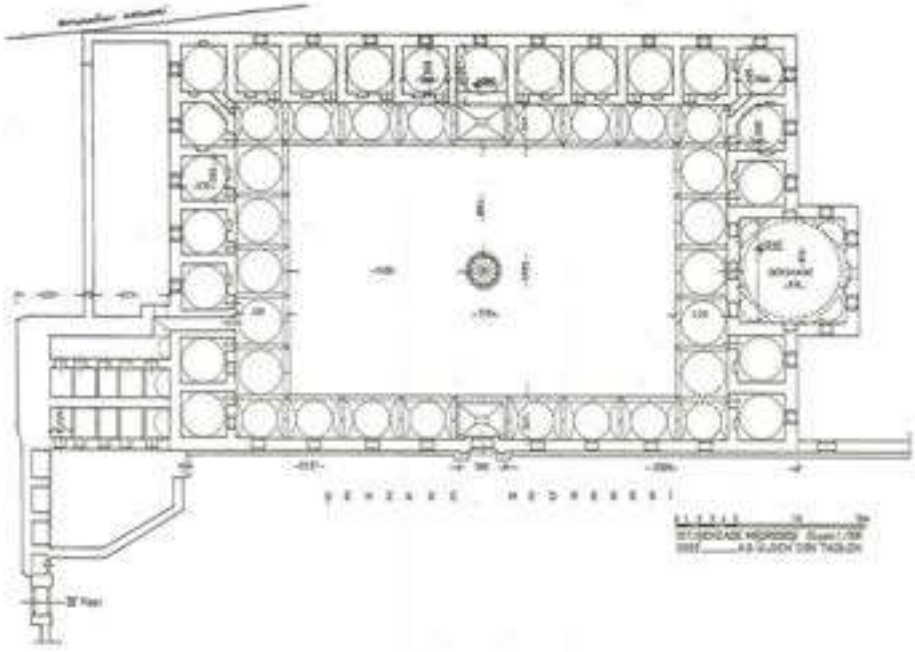
Çizim 60. Şehzade Mehmed Külliyesi yerleşim planı (A. S. Ülgen'den)

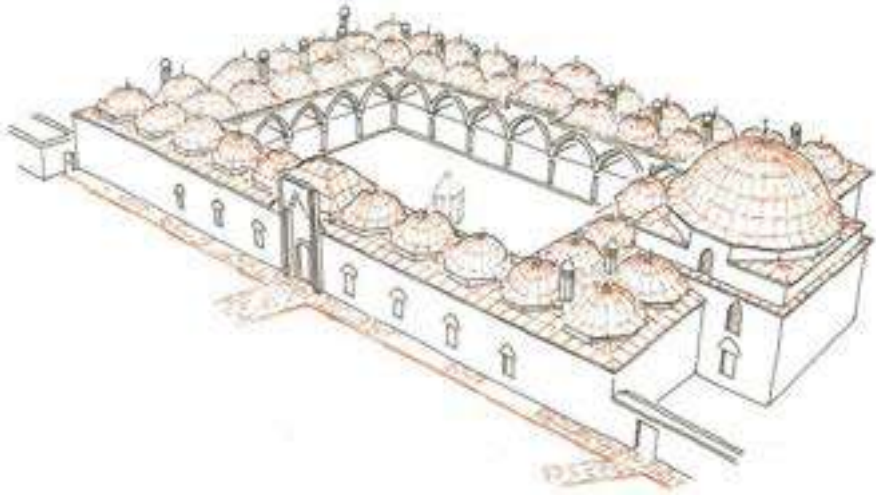
Çizim 61. Şehzade Mehmed Külliyesi vaziyet planı (A. S. Ülgen'den)

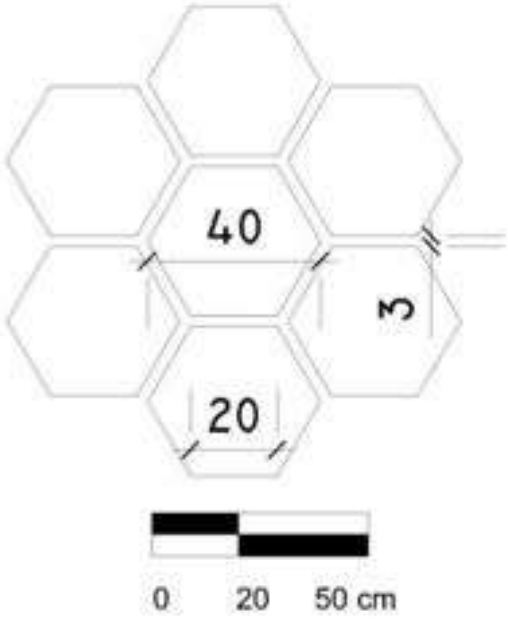
Çizim 62. Şehzade Külliyesi aksonometrik perspektif (G. Necipoğlu)

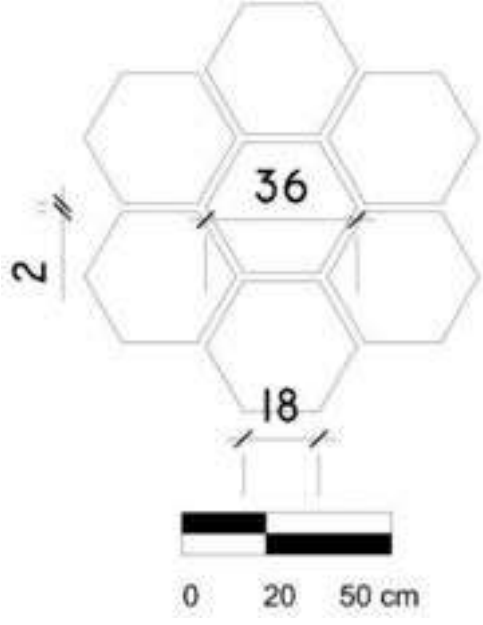
Çizim 63. Medresenin planlı (İ. A. Yüksel)

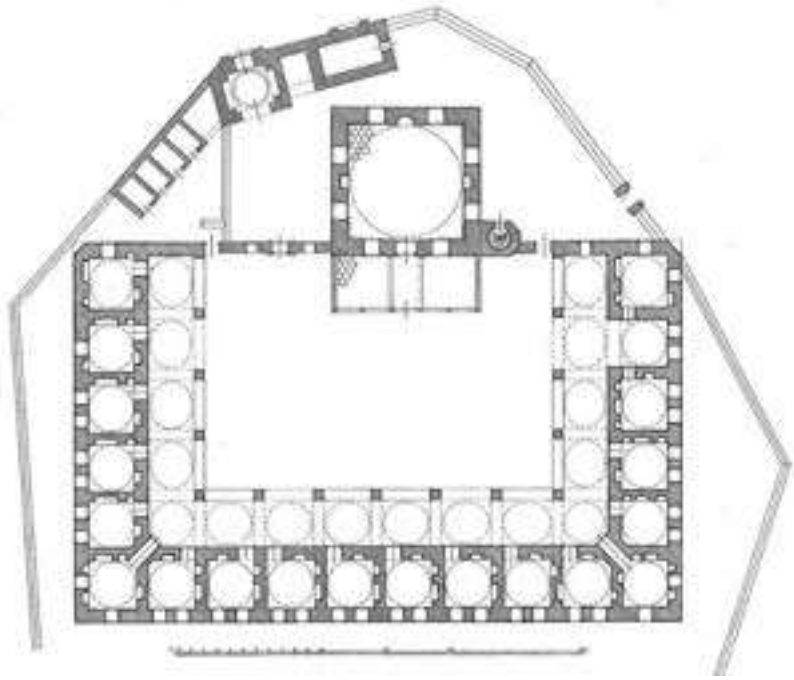
Çizim 64. Medresenin aksonometrik çizimi (H. Tayla)

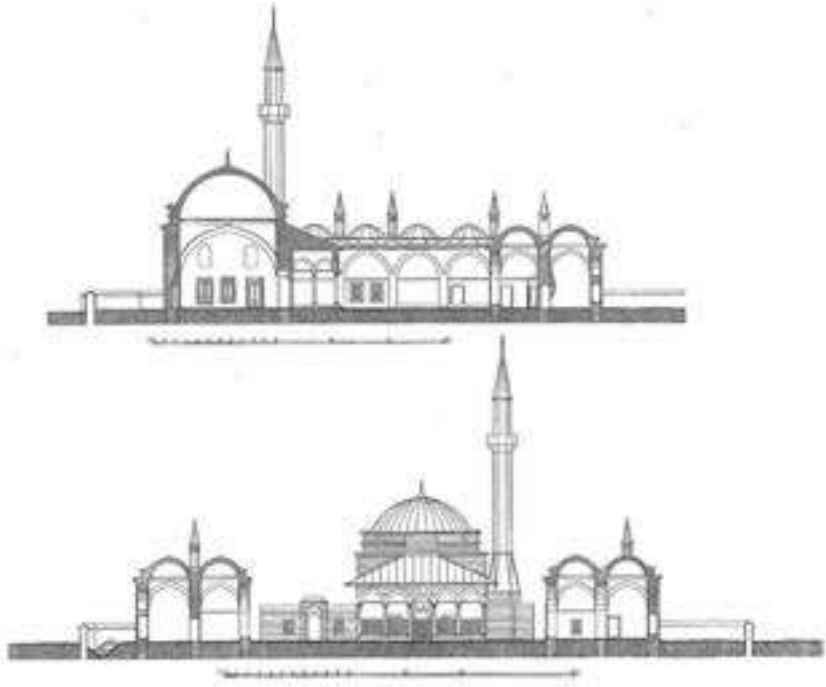
Çizim 65. Revak zemin döşemesi

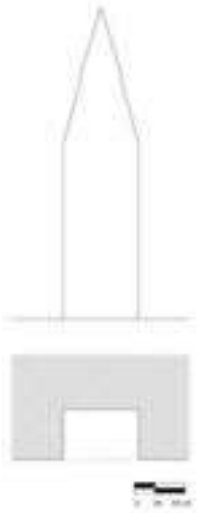
Çizim 66. Hücre zemin döşemesi

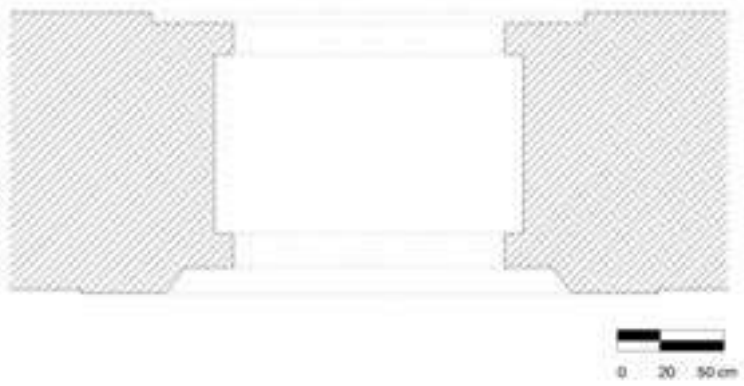
Çizim 67. Halıcılar Yavuz Sultan Selim Medresesi planı (A. S. Ülgen'den)

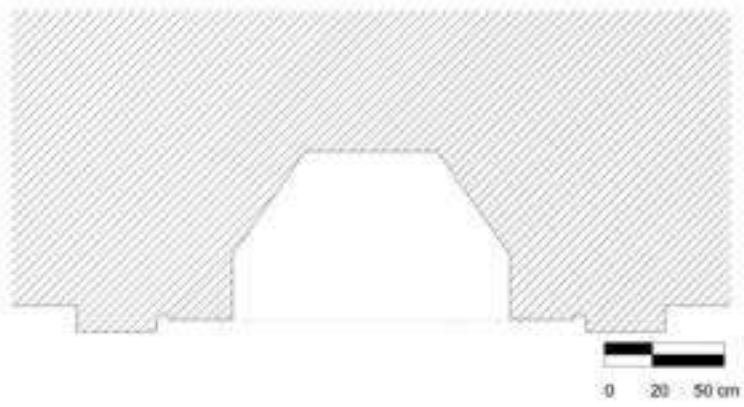
Çizim 68. Yavuz Sultan Selim Medresesi Medresesi'nin kesit görünüşleri (A.S. Ülgen'den)

Çizim 69. Yavuz Sultan Selim Medresesi hücre ocak plan ve görünüş çizimi

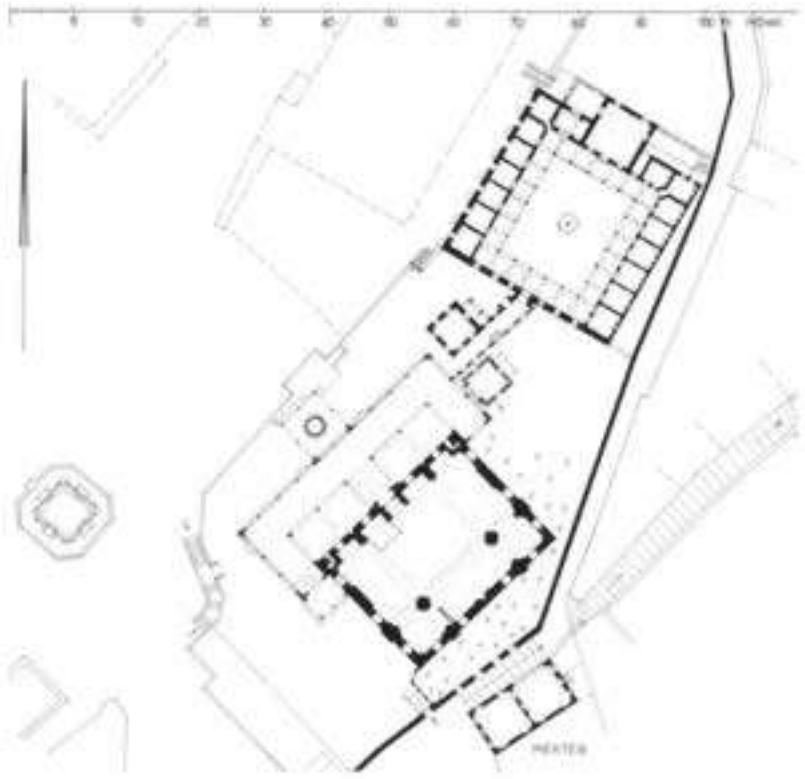
Çizim 70. Yavuz Sultan Selim Medresesi dershane kapı planı

Çizim 71. Yavuz Sultan Selim Medresesi mihrap planı

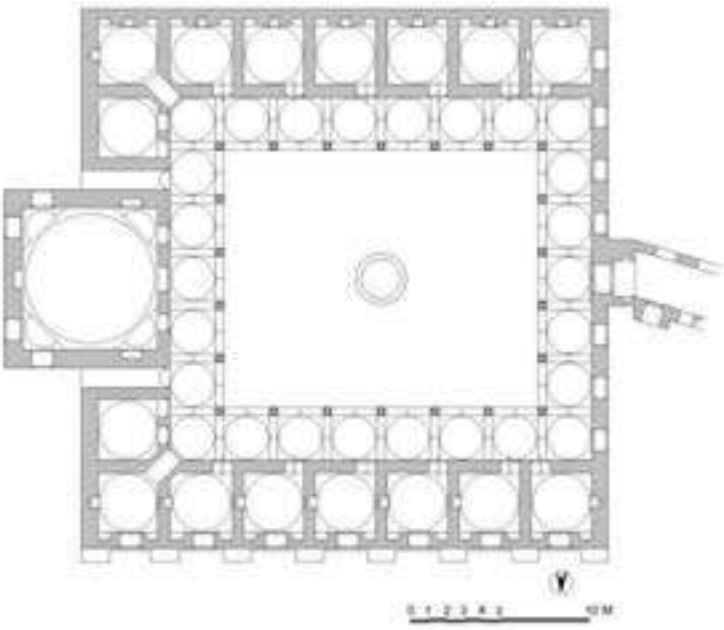
Çizim 72. Piri Reis haritasında Mihrimah Sultan külliyesi (G. Necipoğlu)

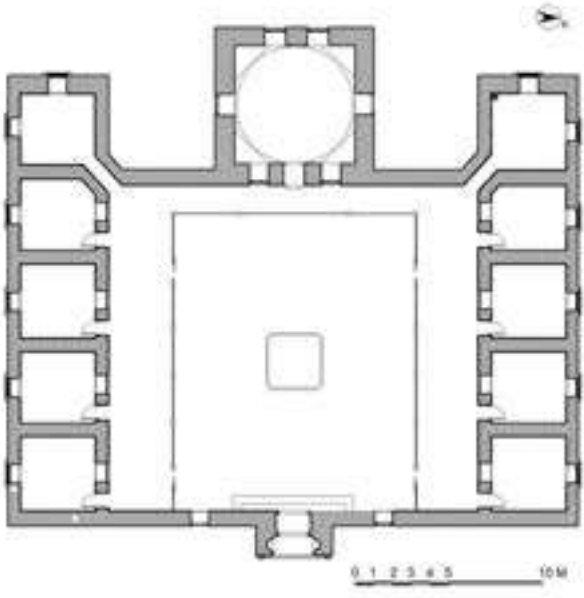
Çizim 73. Üsküdar Mihrimah Sultan Külliyesi vaziyet planı (M. Wiener)

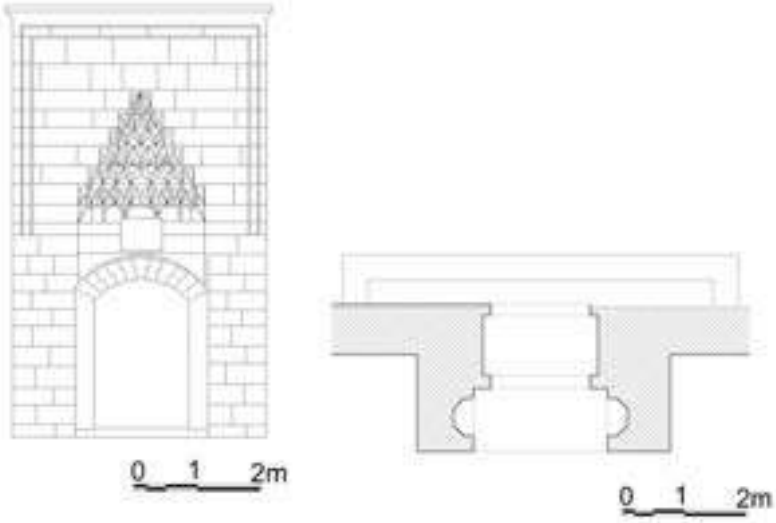
Çizim 74. Mihrimah Sultan Külliyesi aksonometrik perspektif (G. Necipoğlu)

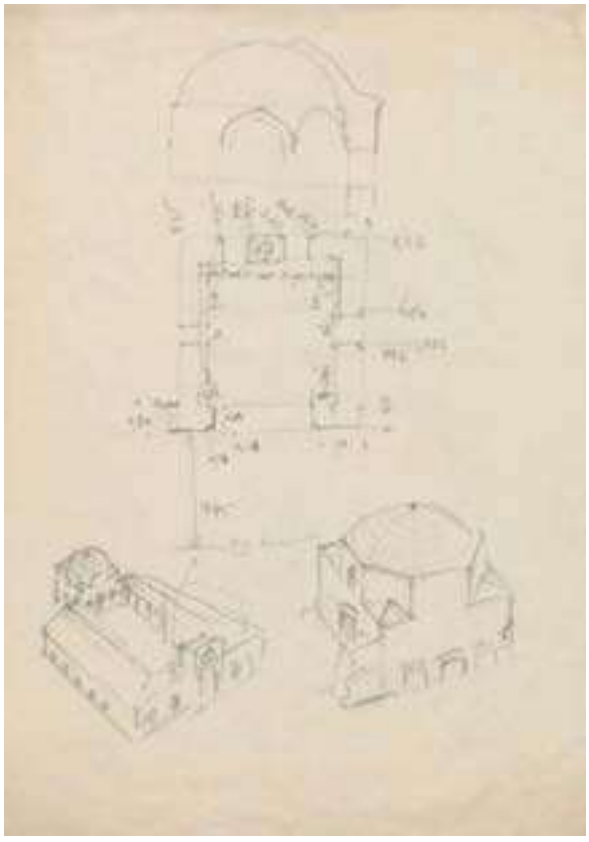
Çizim 75. Mihrimah sultan Medresesi planı (VGM'den işlenerek)

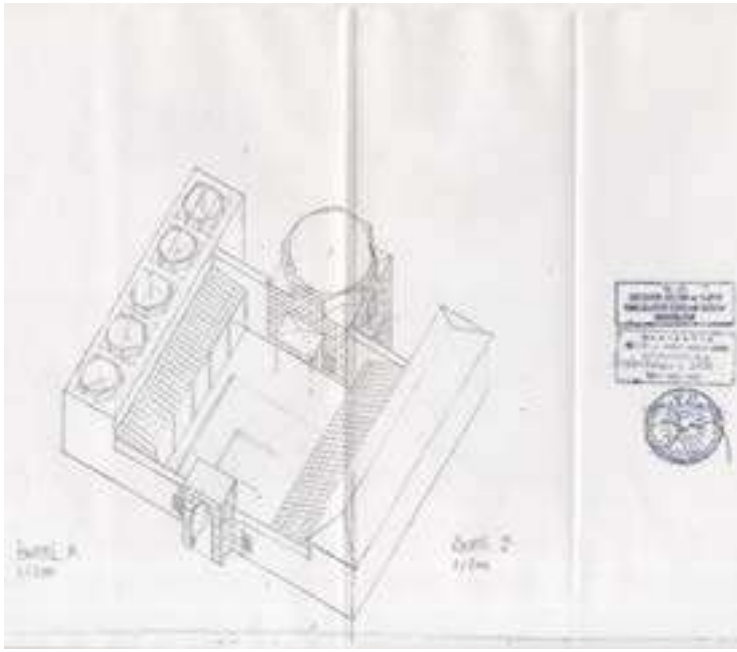
Çizim 76. Kütahya Rüstem Paşa Medresesi planı (VGM'den işlenerek)

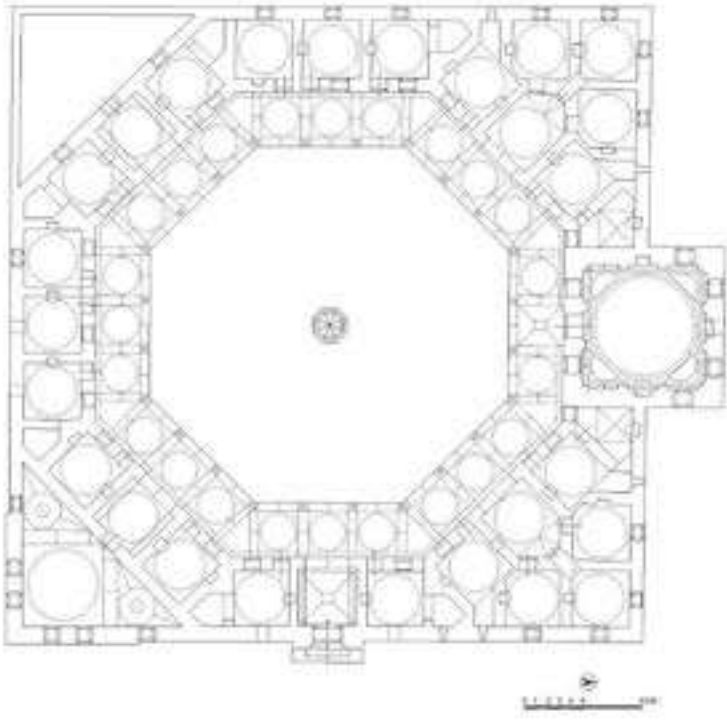
Çizim 77. Kütahya Rüstem Paşa Medresesi taçkapı plan ve görünüş çizimi

Çizim 78. Kütahya Rüstem Paşa Medresesi dershane planı ve görünüşü (A.S. Ülgen Arşivi)

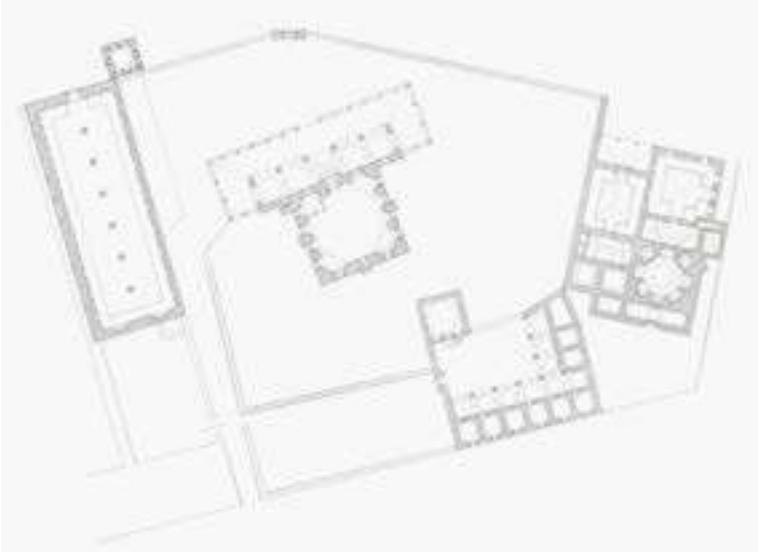
Çizim 79. Kütahya Rüstem Paşa Medresesi aksonemetrik çizimi (VGM Arşivi)

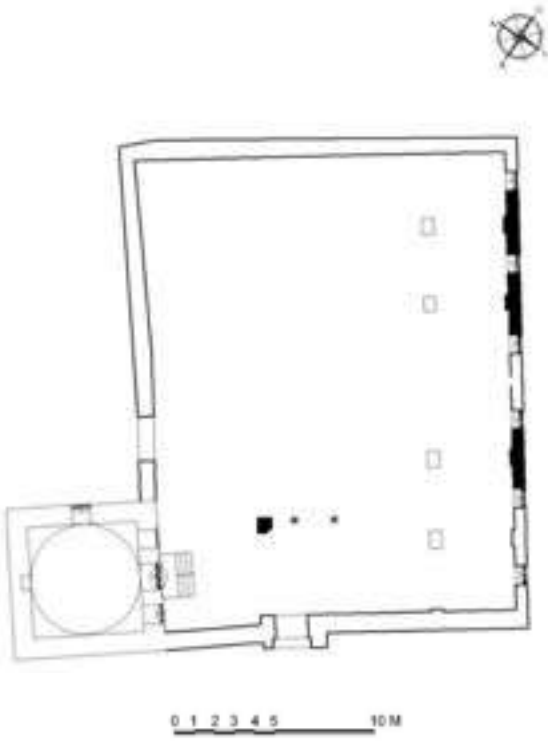
Çizim 80. İstanbul Rüstem Paşa Medresesi planı (VGM'den işlenerek)

Çizim 81. Dershane giriş kapı görünüş çizimi

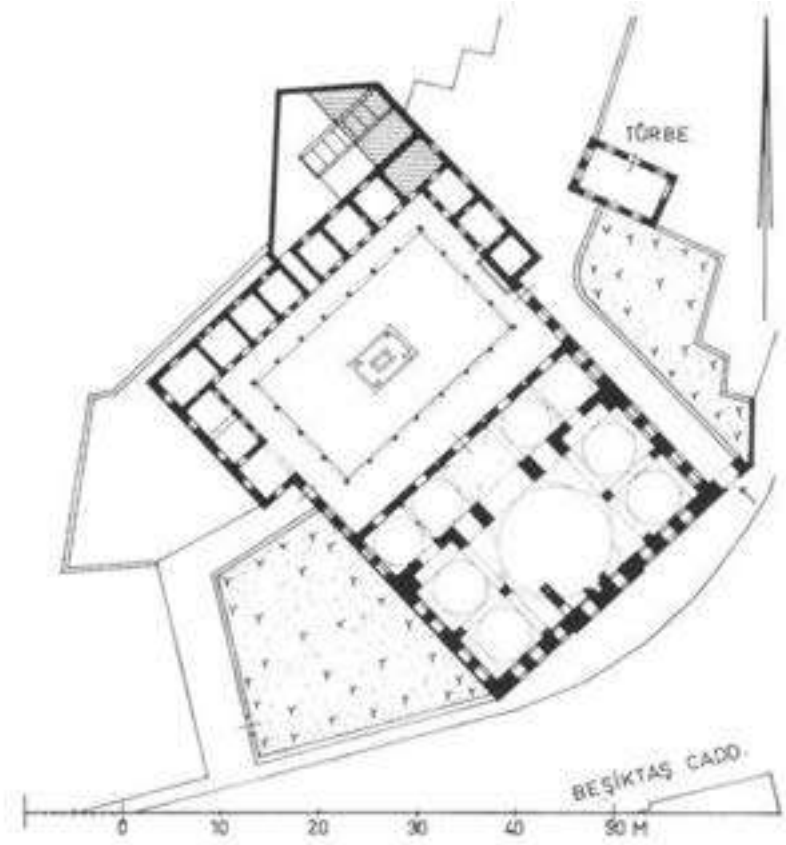
Çizim 82. Tekirdağ Rüstem Paşa Külliyesi planı (A. S. Ülgen'den)

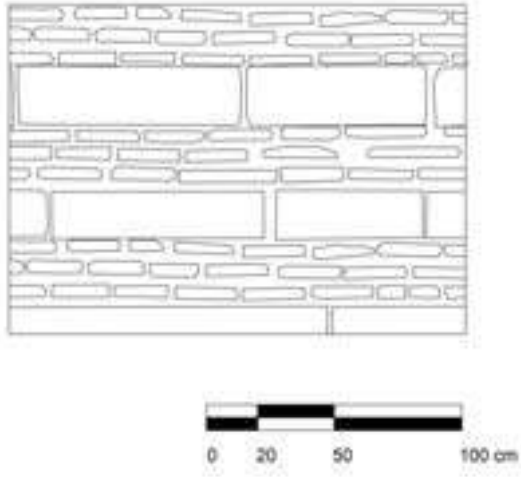
Çizim 83. Tekirdağ Rüstem Paşa Medresesinin rölöve planı (Ani Mimarlık'tan işlenerek)

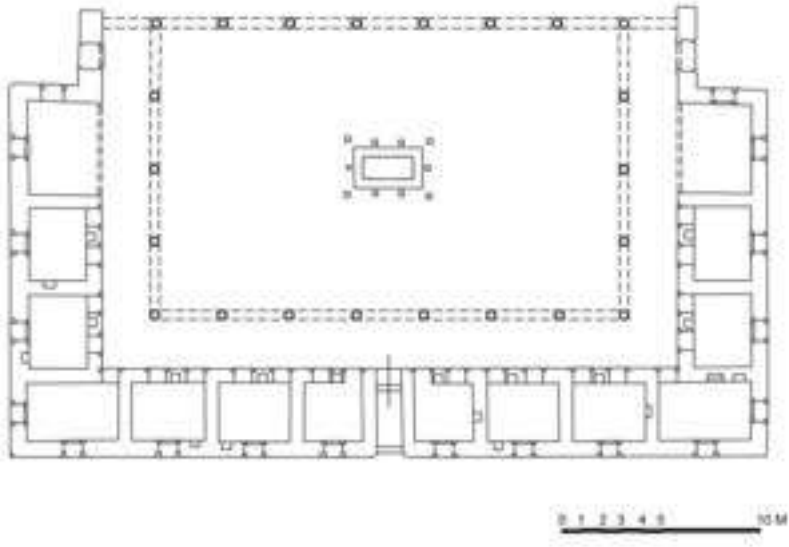
Çizim 84. Tekirdağ Rüstem Paşa Medresesinin restitüsyon planı (Ani Mimarlık'tan işlenerek)

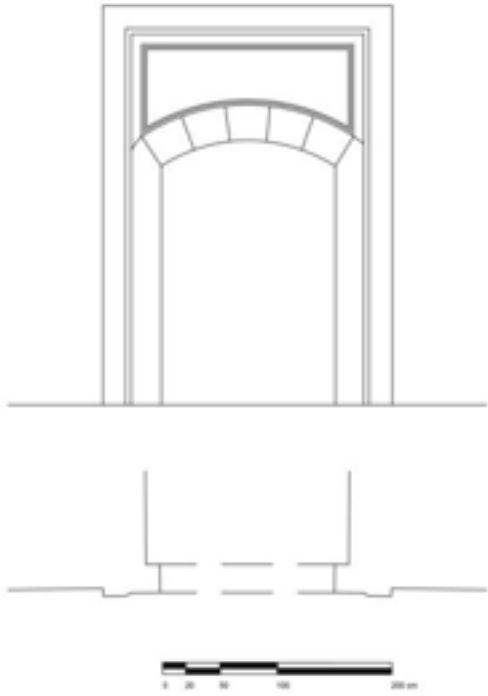
Çizim 85. Beşiktaş Sinan Paşa Külliyesi vaziyet planı (M. Wiener)

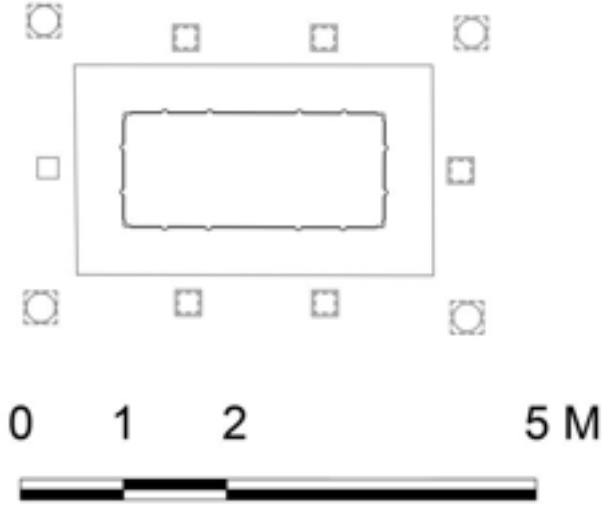
Çizim 86. Beşiktaş Sinan Paşa Medresesi duvar örgüsü

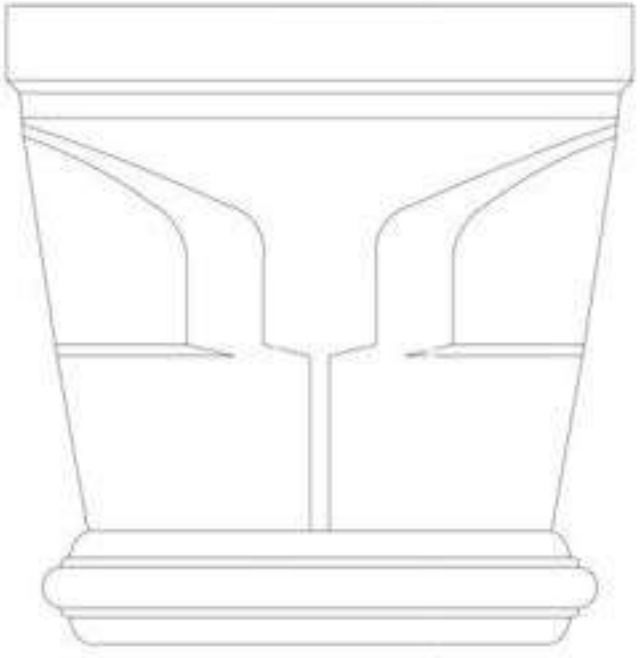
Çizim 87. Beşiktaş Sinan Paşa Medresesinin planı (VGM'den işlenerek)

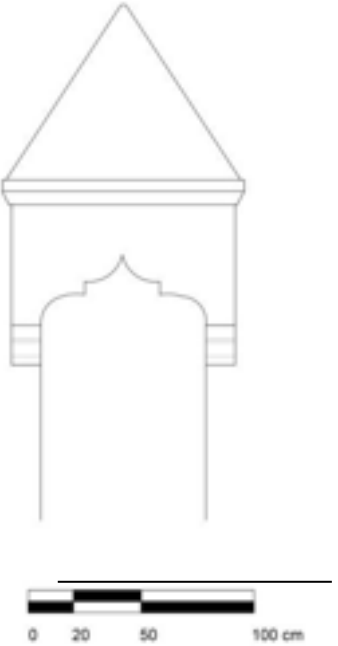
Çizim 88. Beşiktaş Sinan Paşa batı avlu giriş kapı plan ve görünüş çizimi

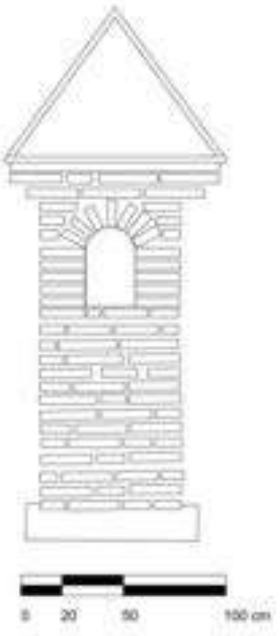
Çizim 89. Beşiktaş Sinan Paşa Medresesi şadırvan planı

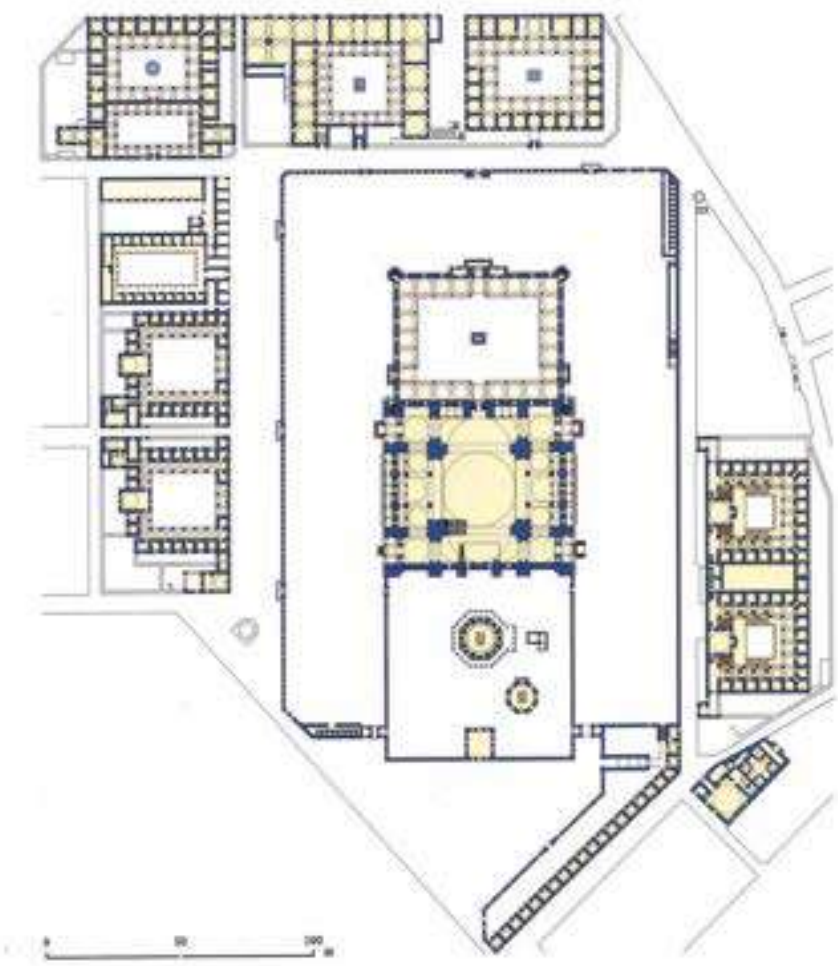
Çizim 90. Beşiktaş Sinan Paşa Medresesi sütun başlığının görünüş çizimi

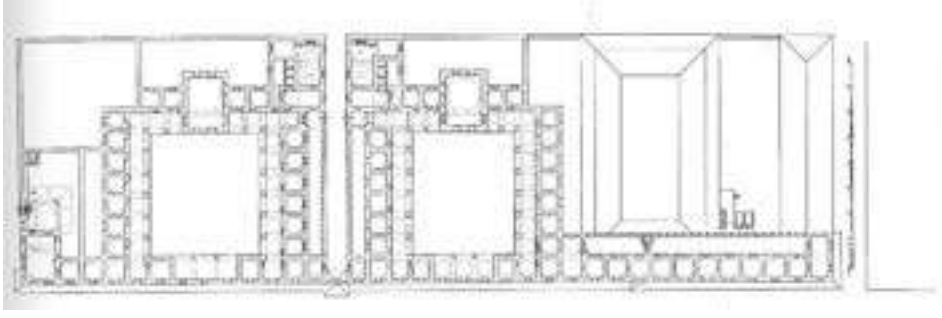
Çizim 91. Beşiktaş Sinan Paşa Medresesi ocak görünüş çizimi

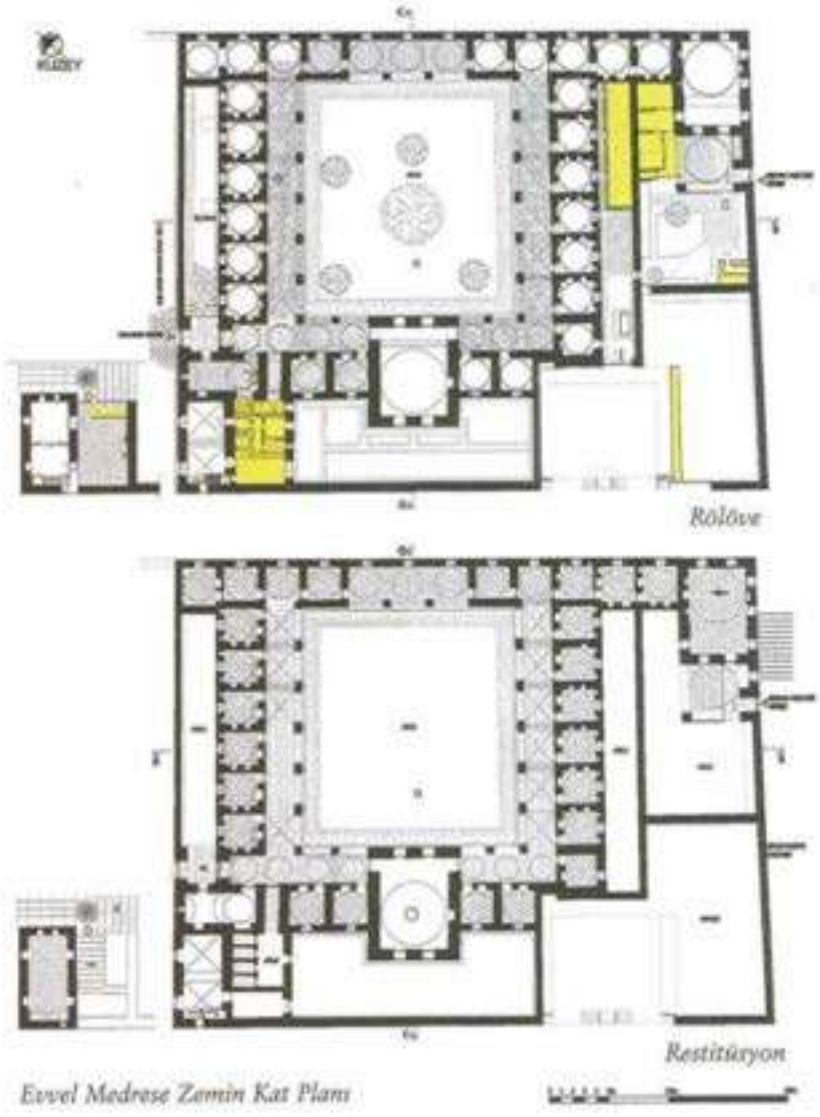
Çizim 92. Beşiktaş Sinan Paşa Medresesi baca görünüş çizimi

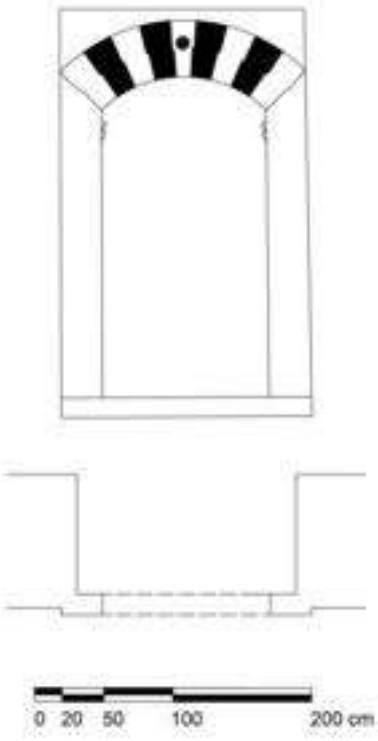
Çizim 93. Süleymaniye Külliyesi vaziyet planı (D. Kuban)

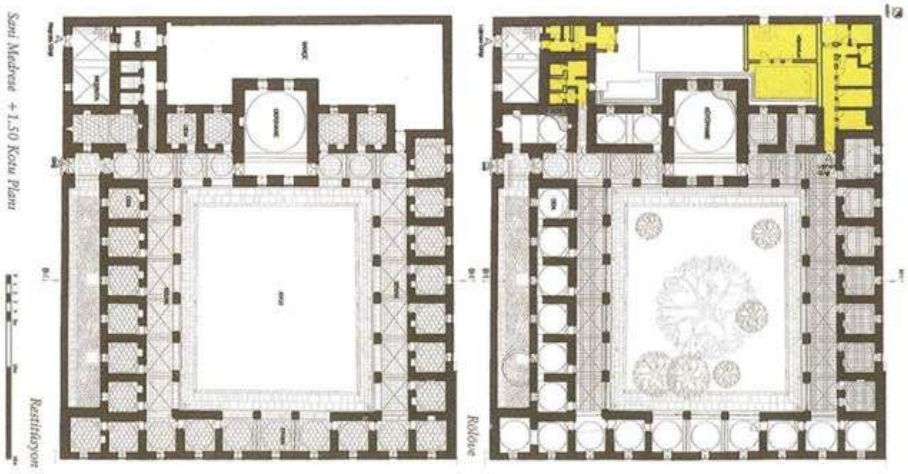
Çizim 94. Evvel-Sani ve Tıp Medresesi planı (A. S. Ülgen)

Çizim 95. Evvel Medresesi planı (K.K. Eyüpgiller)

Çizim 96. Evvel Medresesi giriş kapısı görünüş ve plan çizimi

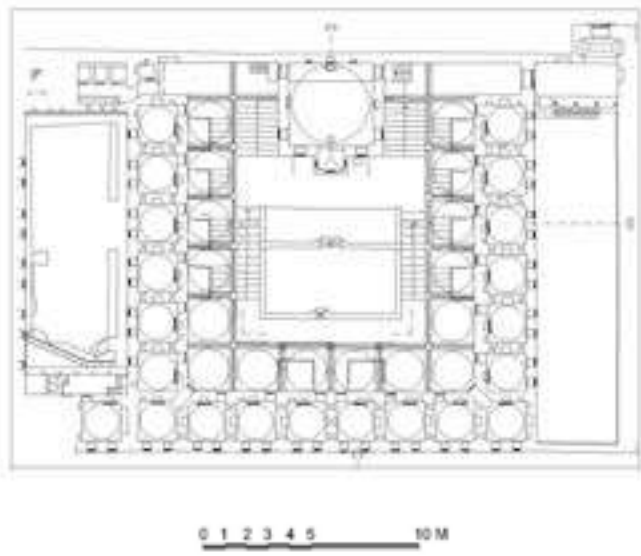
Çizim 97. Sani Medresesi planı (K.K. Eyüpgiller)

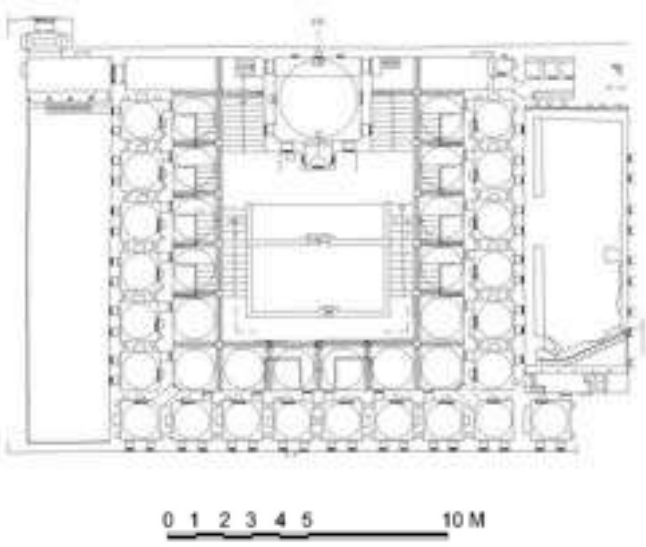
Çizim 98. Önde Salis ve Rabi Medreseleri (G. Necipoğlu-1590)

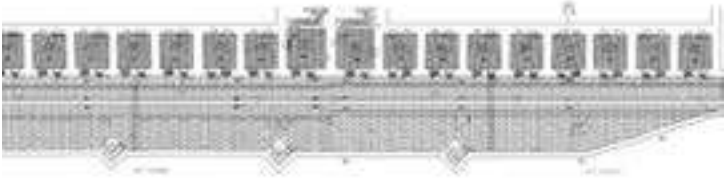
Çizim 99. Önde Salis ve rabi Medreseleri (G. Necipoğlu-1590)

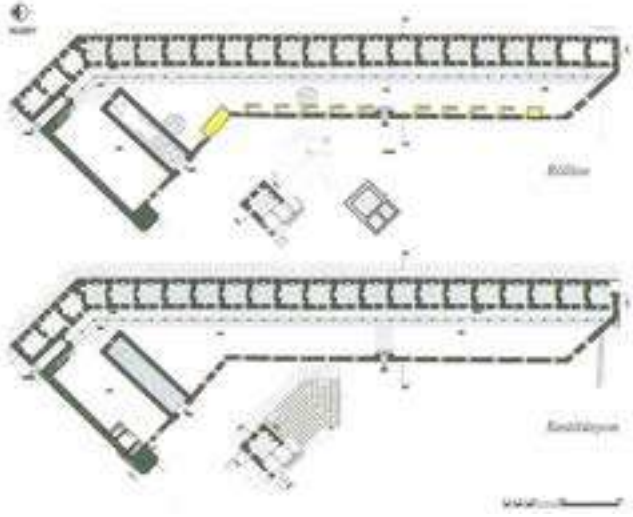
Çizim 100. Salis Medresesi planı (VGM Arşivi)

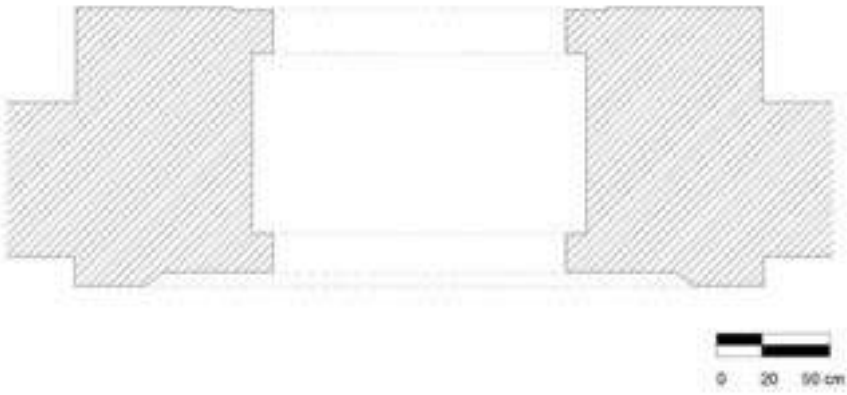
Çizim 101. Rabi Medresesi planı (VGM Arşivi)

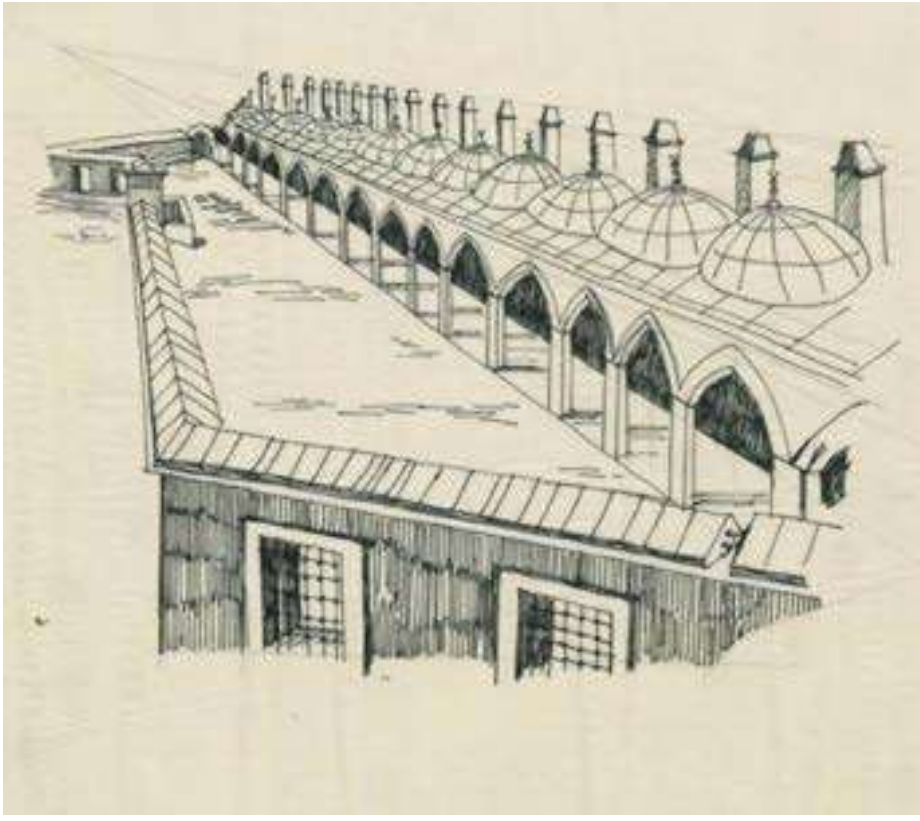
Çizim 102. Mülazımlar Medresesi planı (VGM Arşivi)

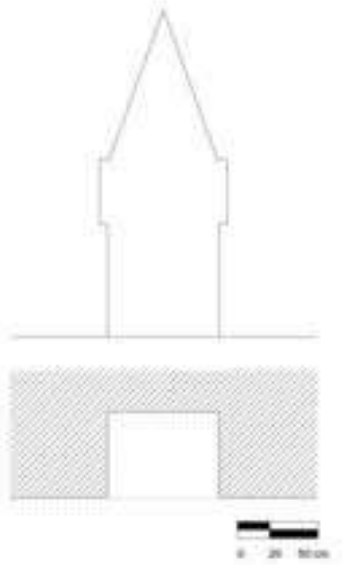
Çizim 103. Darülhadis Medresesi planı (K.K.Eyüpgiller)

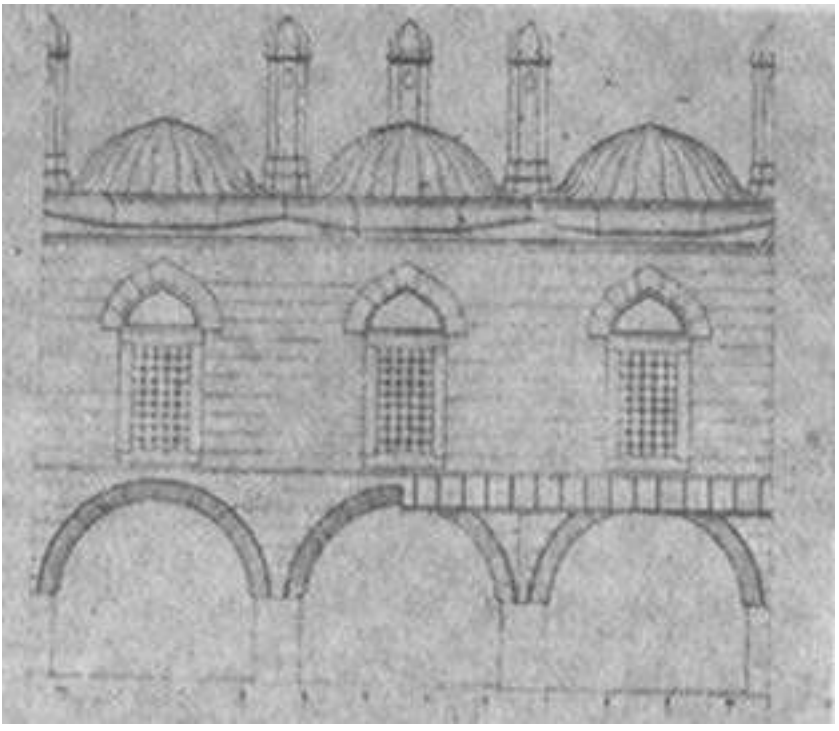
Çizim 104. Darülhadis Medresesi avlu giriş kapısı

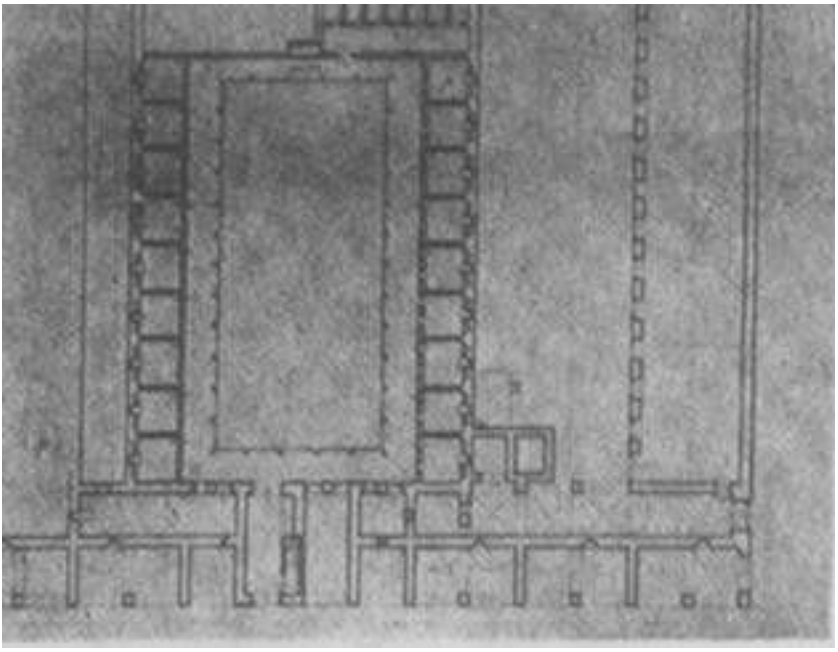
Çizim 105. Darülhadis Medresesi avlu ve revak görünümü (A. S. Ülgen)

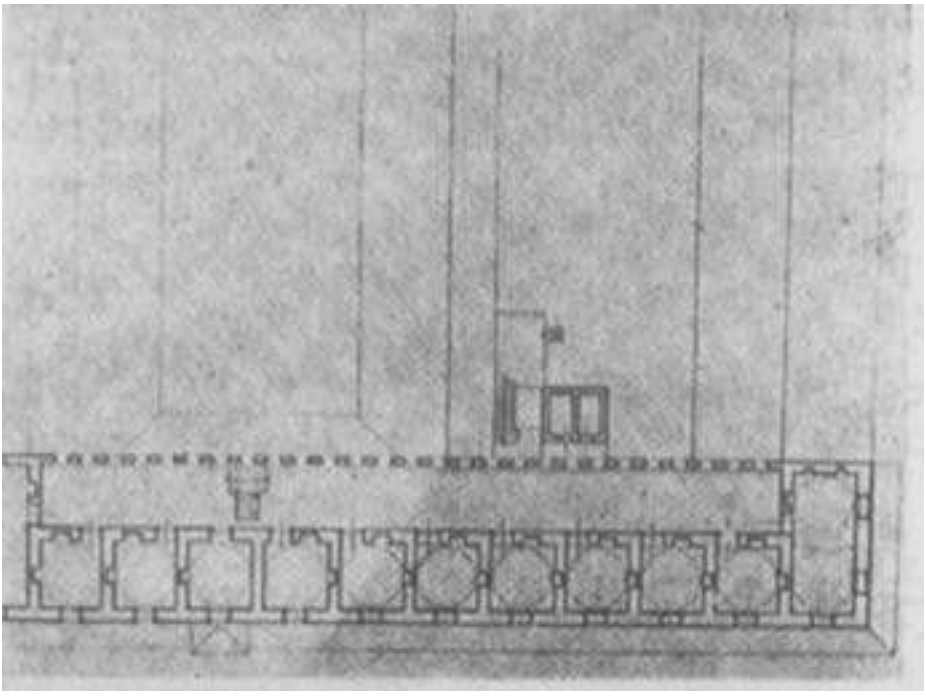
Çizim 106. Darülhadis Medresesi ocak plan ve görünüş çizimi

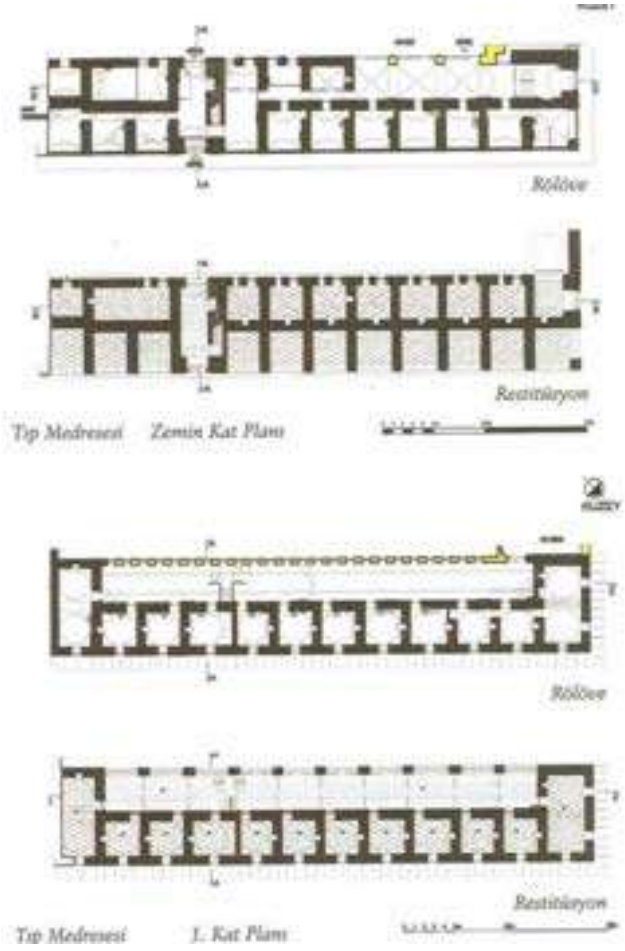
Çizim 107. Tıp Medresesi doğu cephe görünüş çizimi (S. Ünver)

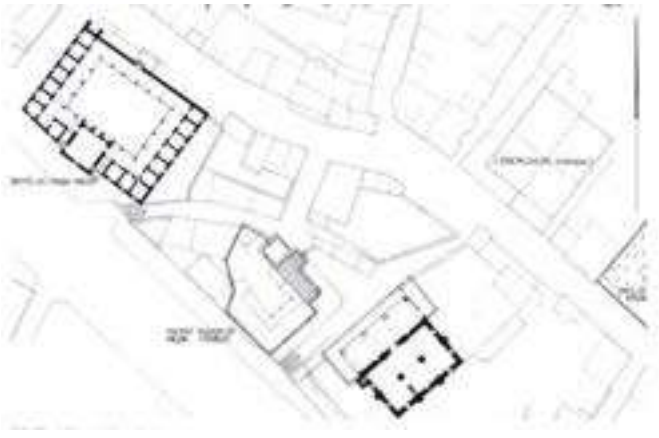
Çizim 108. Tıp Medresesi planı (S. Ünver)

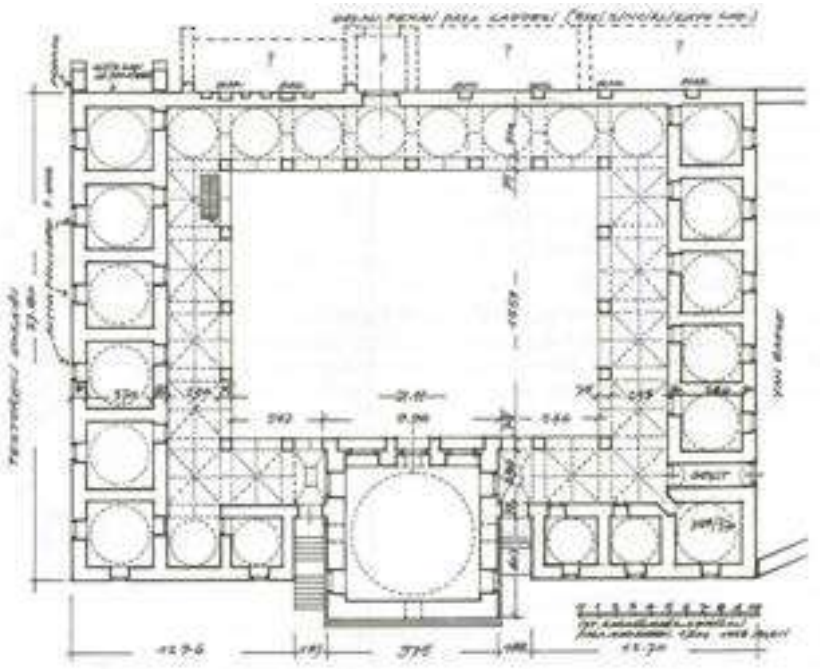
Çizim 109. Tıp Medresesi planı (S. Ünver)

Çizim 110. Tıp Medresesi planı (K.K.Eyüpgiller)

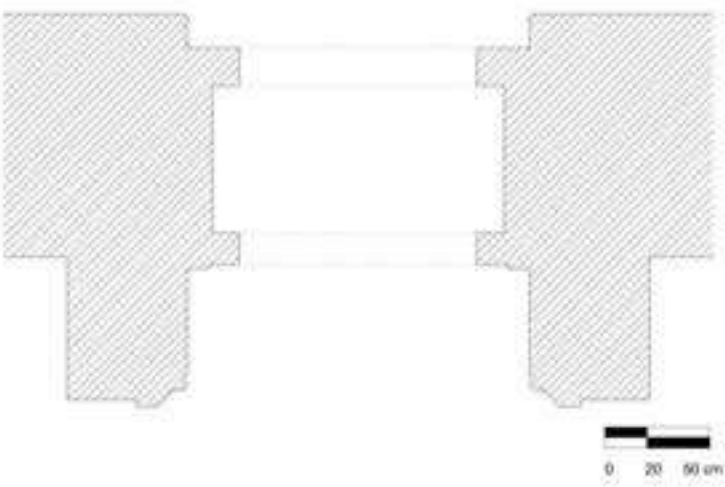
Çizim 111. Semiz Ali Paşa Medresesi planı (M. Wiener)

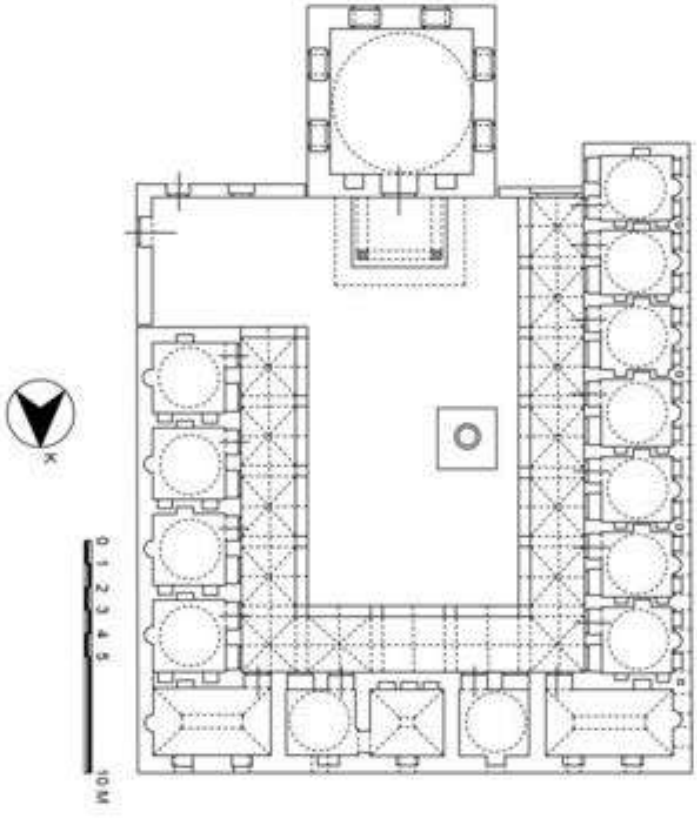
111. Semiz Ali Paşa Medrese planı (İ. A. Yüksel)

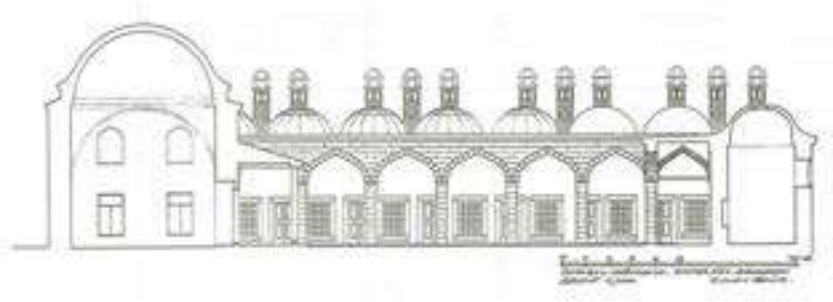
Çizim 113. Ocak plan ve görünüş çizimi

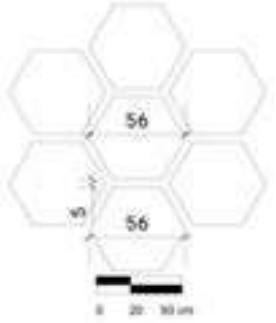
Çizim 114. Dershane taçkapı planı

Çizim 115. Soğukkuyu Cafer Ağa Medresesi planı (VGM'den işlenerek)

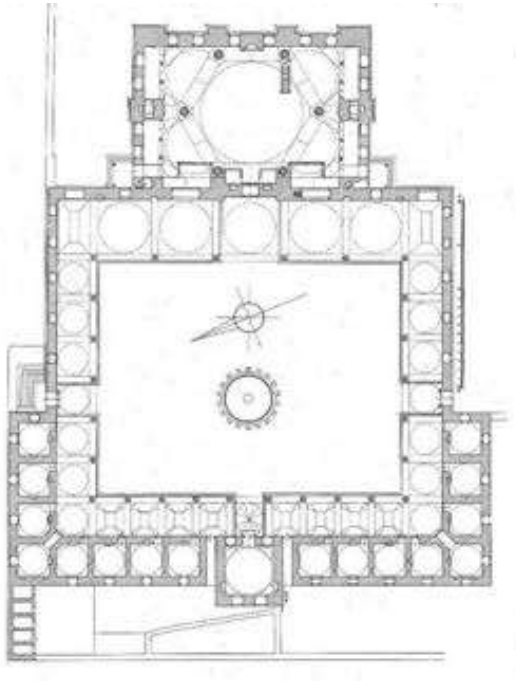
Çizim 116. Medresenin boyuna kesiti (İ. A. Yüksel)

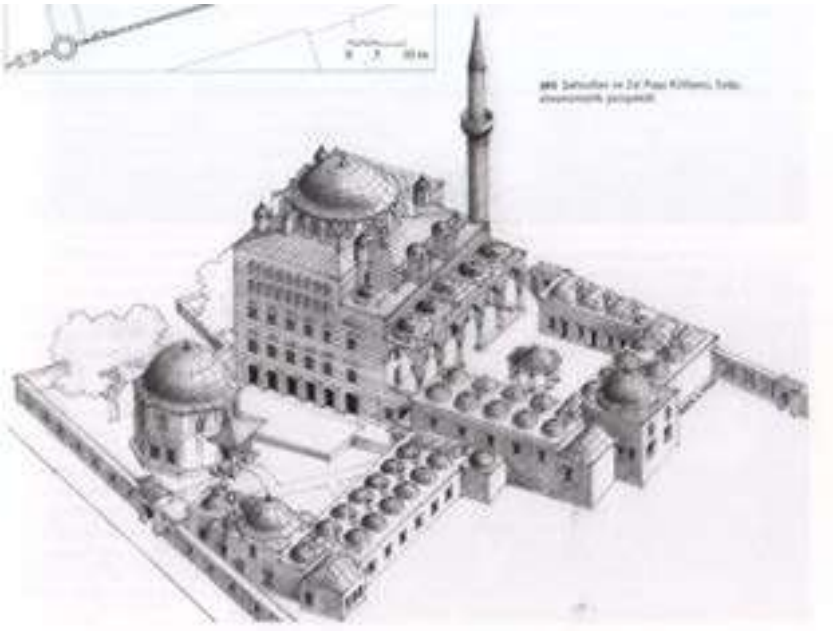
Çizim 117. Dershane zemin döşemesi

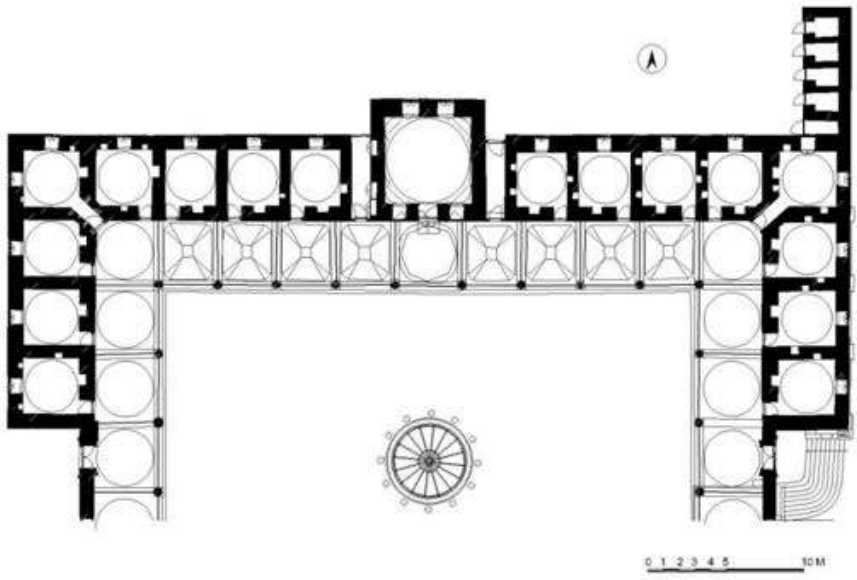
Çizim 118. Topkapı Kara Ahmed Paşa Külliyesi vaziyet planı (VGM Arşivi)

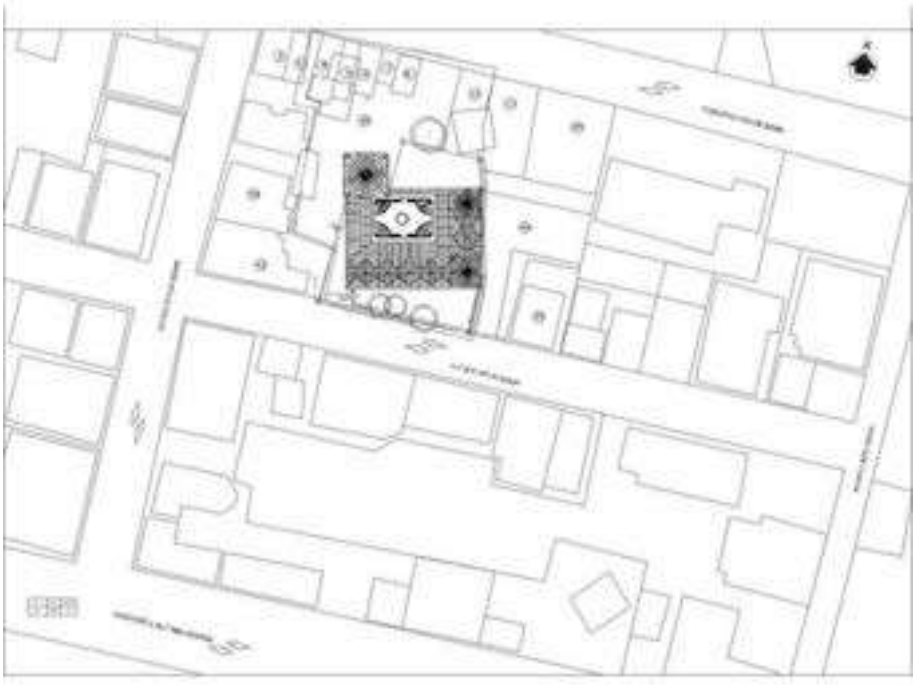
Çizim 119. Topkapı Kara Ahmed Paşa Cami-Medrese vaziyet planı (A. S. Ülgen)

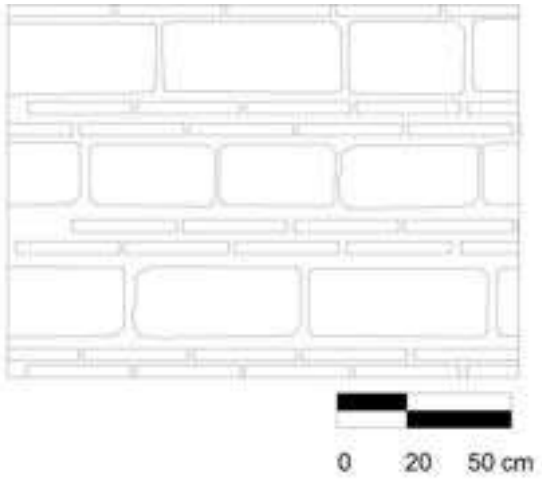
Çizim 120. Kara Ahmed Paşa Külliyesi aksonometrik perspektif (G. Necipoğlu)

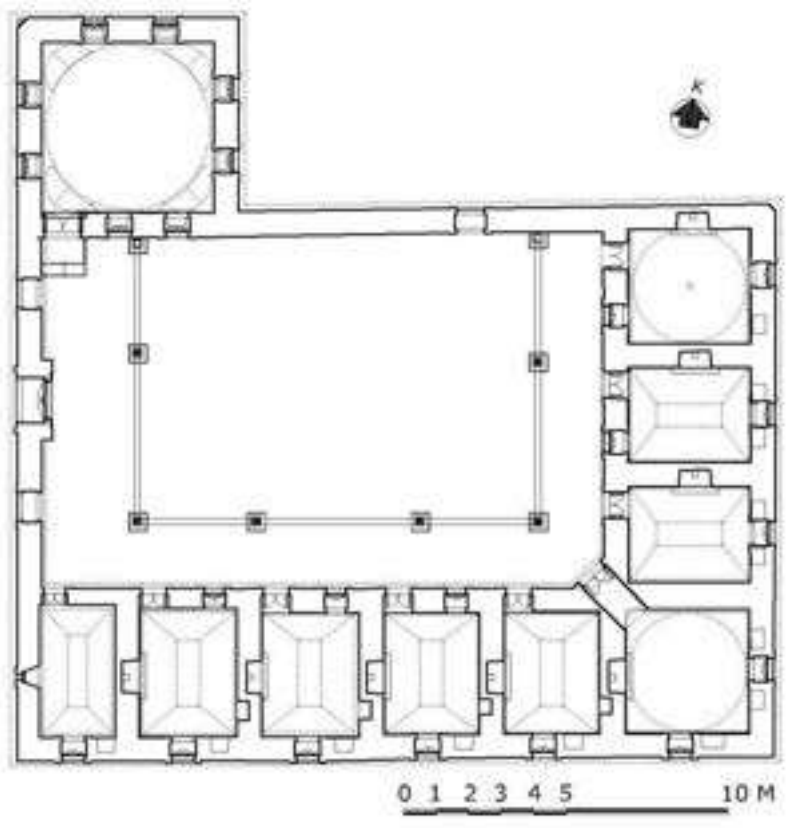
Çizim 121. Topkapı Kara Ahmed Paşa Medresesinin planı (Aykın Mimarlık)

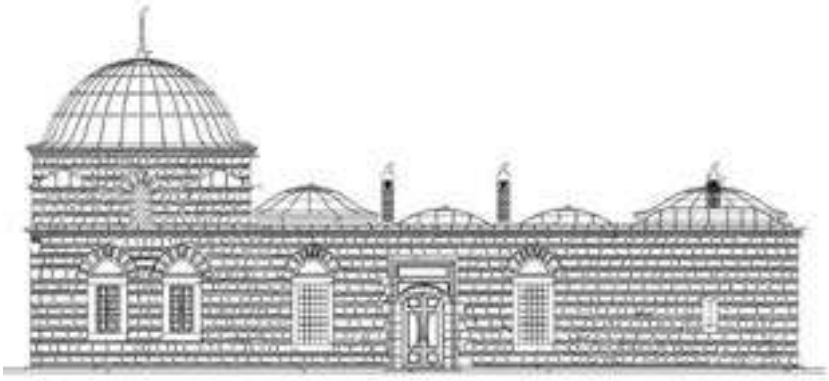
Çizim 122. Nişancı Mehmed Bey Medresesi Vaziyet planı (VGM Arşivi)

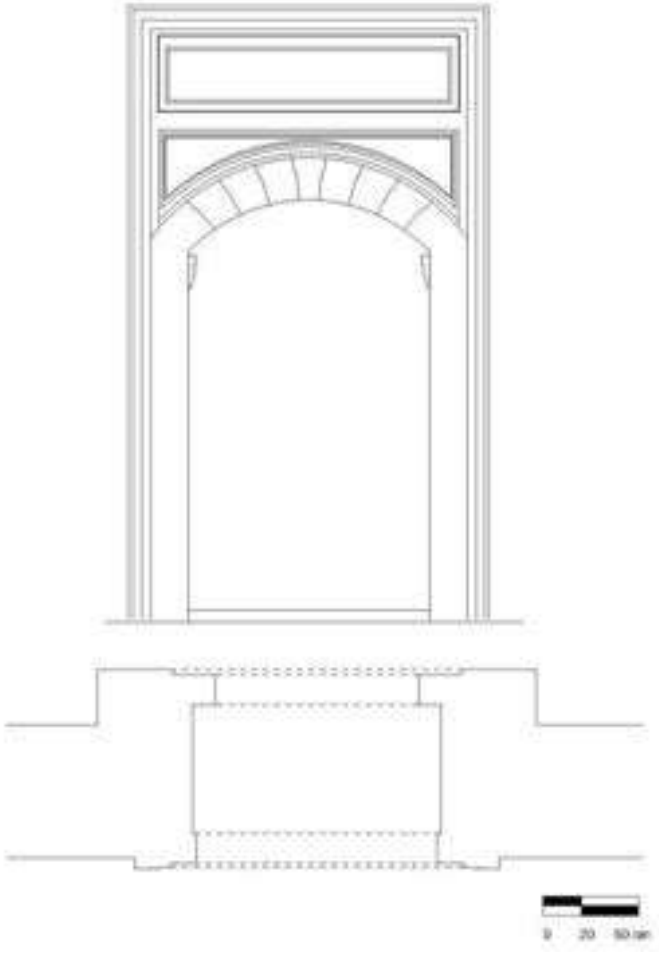
Çizim 123. Nişancı Mehmed Bey Medresesi duvar örgüsü

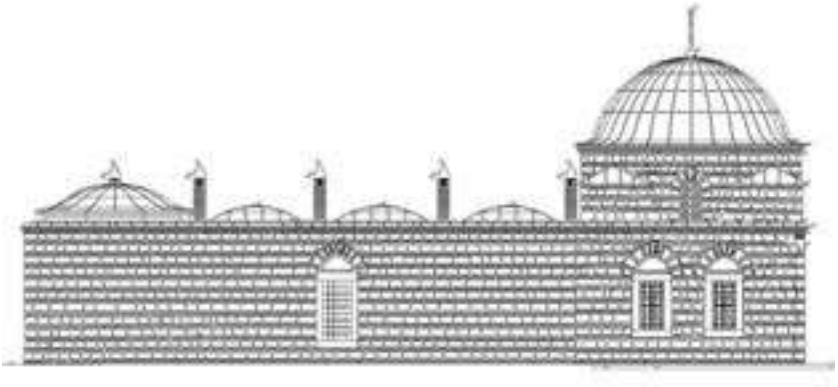
Çizim 124. Nişancı Mehmed Bey Medresesi planı (VGM'den işlenerek)

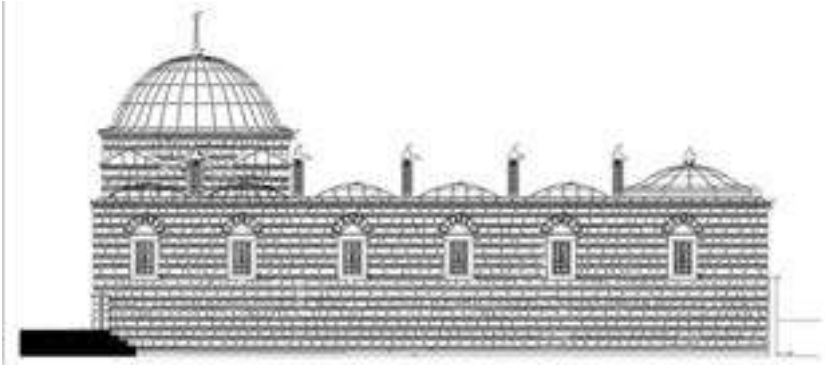
Çizim 125. Nişancı Mehmed Bey Medresesi batı cephe görünüş çizimi (VGM Arşivi)

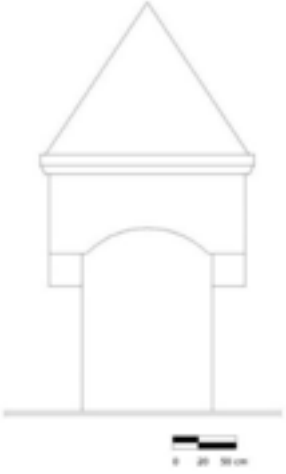
Çizim 126. Nişancı Mehmed Bey Medresesi taçkapı görünüş ve planı

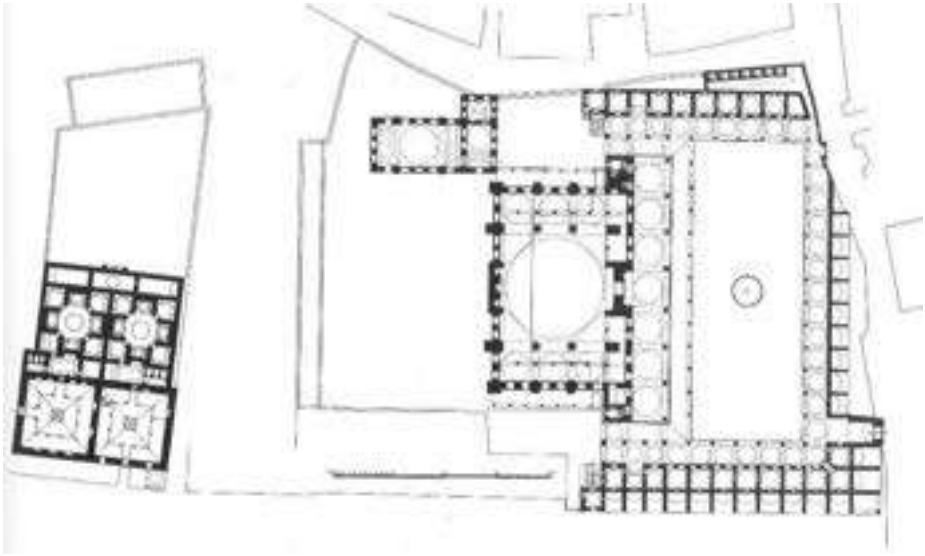
Çizim 127. Nişancı Mehmed Bey Medresesi kuzey cephe görünüş çizimi (VGM Arşivi)

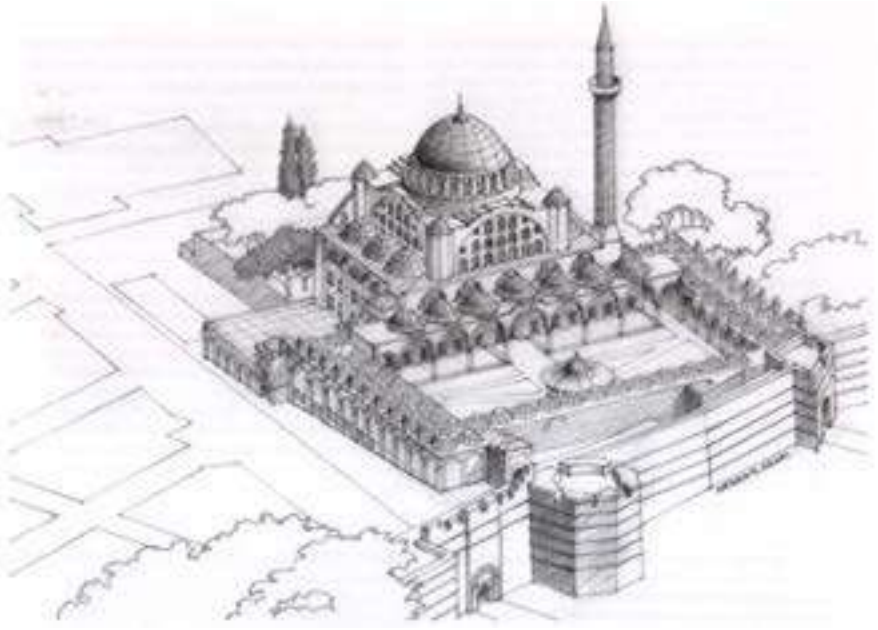
Çizim 128. Nişancı Mehmed Bey Medresesi güney cephe görünüş çizimi (VGM Arşivi)

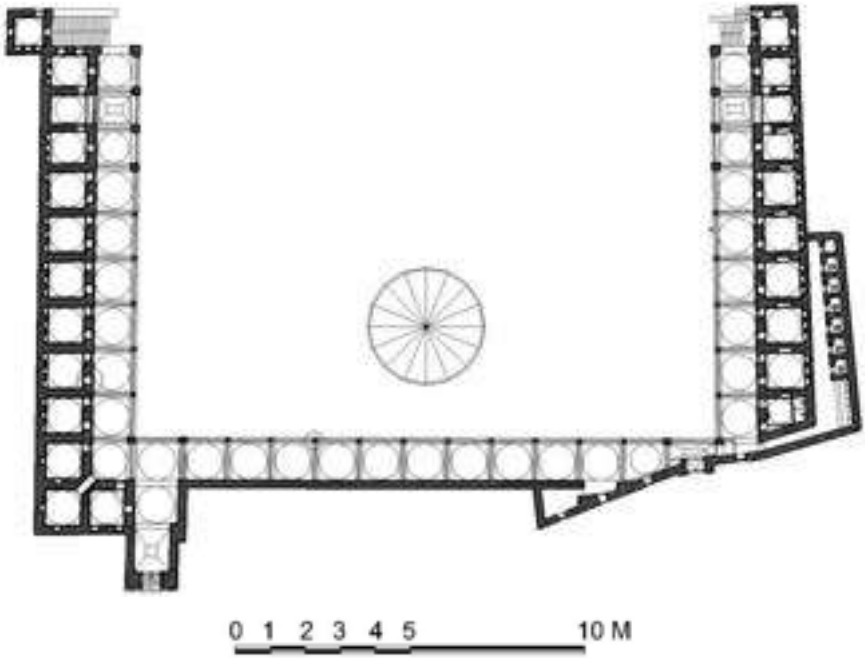
Çizim 129. Nişancı Mehmed Bey Medresesi ocak görünüş çizimi

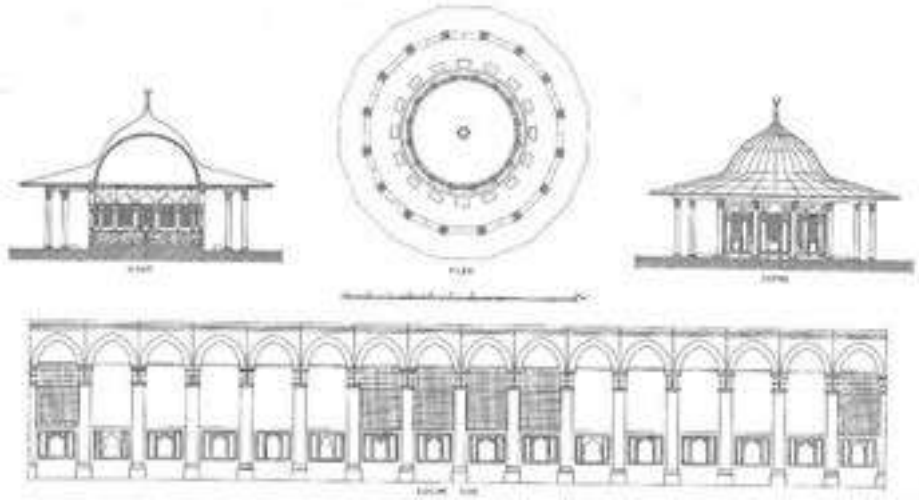
Çizim 130. Edirnekapı Mihrimah Sultan Külliyesi vaziyet planı (A. S. Ülgen'den)

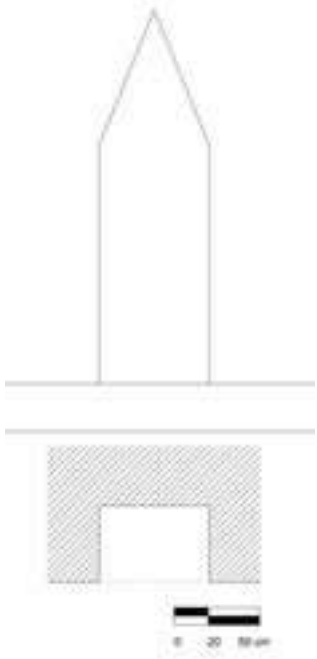
Çizim 131. Edirnekapı Mihrimah Sultan Külliyesi aksonometrik perspektif (G. Necipoğlu)

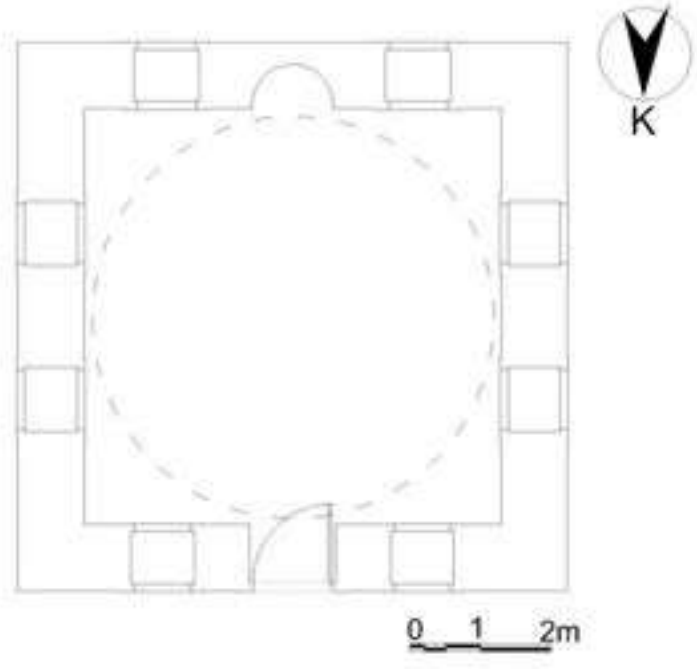
Çizim 132. Edirnekapı Mihrimah Sultan Medresesi planı (VGM'den işlenerek)

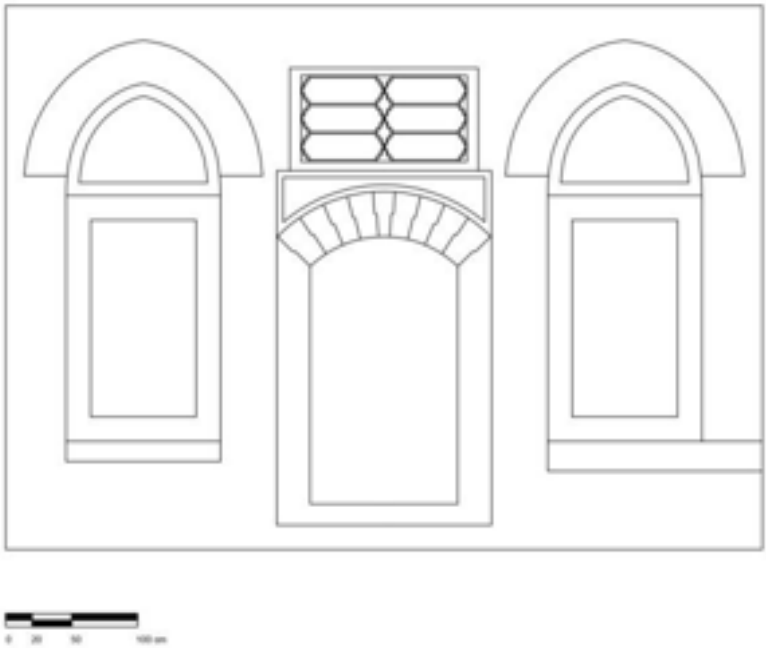
Çizim 133. Edirnekapı Mihrimah Sultan Medresesi şadırvan plan, kesit ve görünüş çizimi (A. S. Ülgen'den)

Çizim 134. Edirnekapı Mihrimah Sultan Medresesi ocak plan ve görünüş çizimi

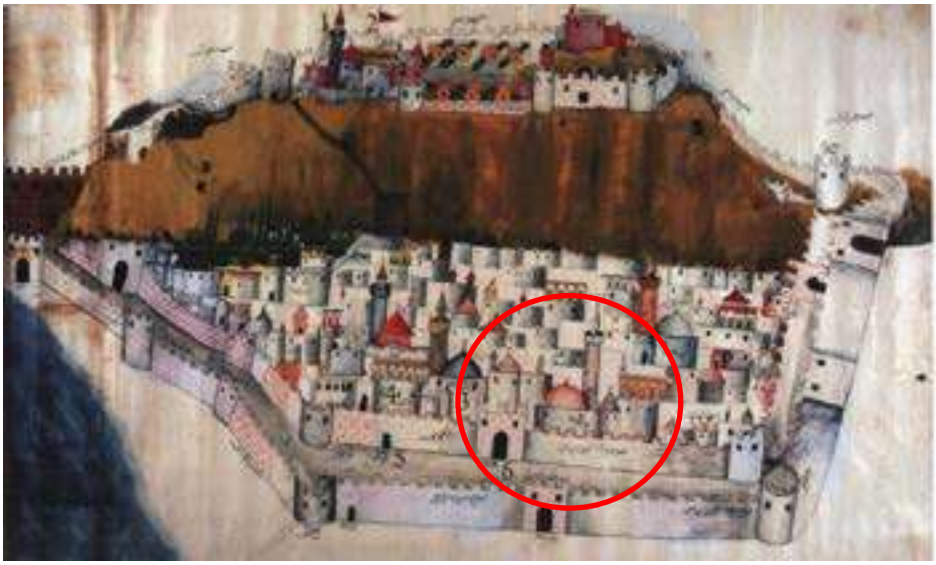
Çizim 135. Şah-ı Huban Medresesi dershane planı

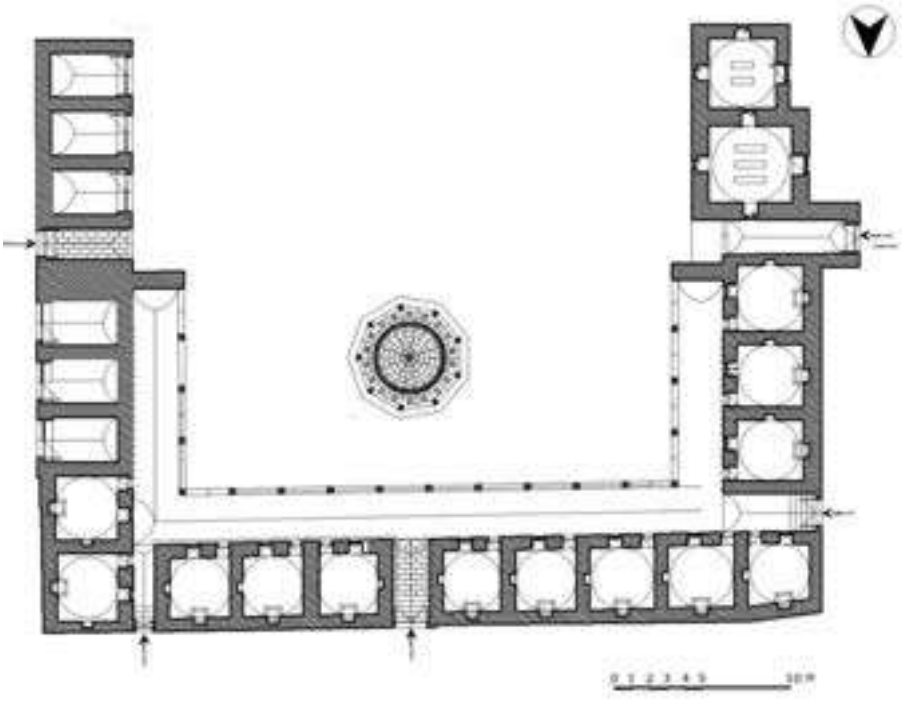
Çizim 136. Şah-ı Huban Medresesi giriş cephe görünüş çizimi

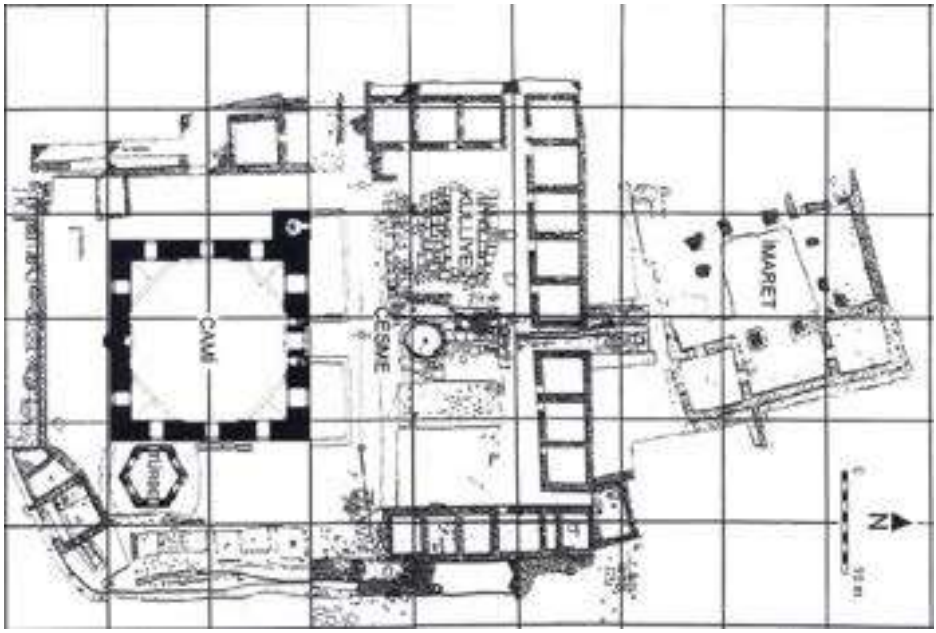
Çizim 137. Şah-ı Huban Medresesi mihrap görünüş çizimi

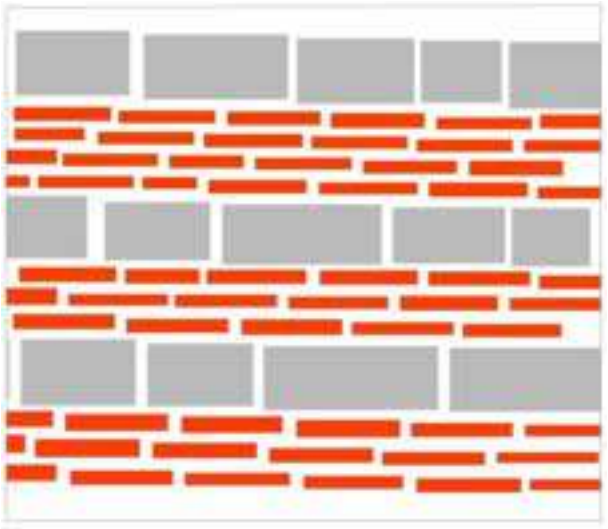

Çizim 138. Topkapı Sarayı Arşivinde XVII. yüzyıla ait Kale-i Seng-i Van Minyatürü
(TSMA, 9487, S. Türkoğlu)

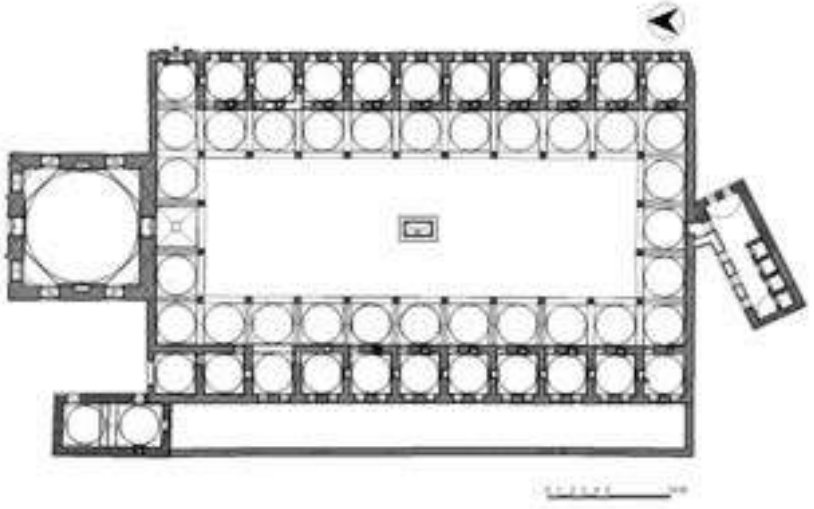

Çizim 139. Van Hüsrev Paşa Medresesi'nin planı (Ş. Öztürk)

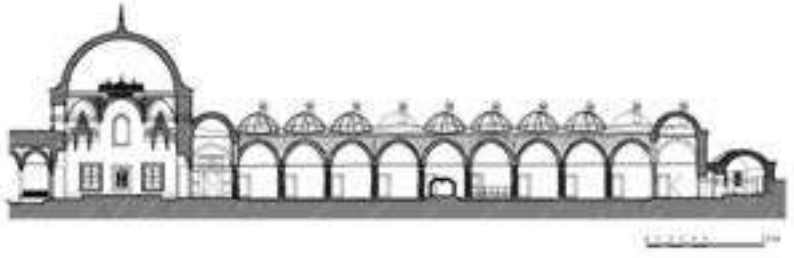

CAMİ
ÇEŞME
MAKSEM
MAKSEM
MAKSEM

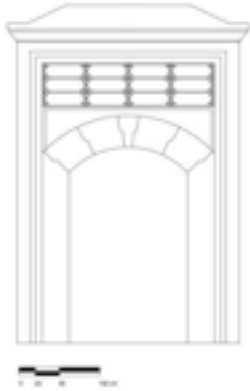
Çizim 142. Eyüp Sokullu Medresesi duvar örgüsü

Çizim 143. Eyüp Sokullu Medresesi planı (VGM'den işlenerek))

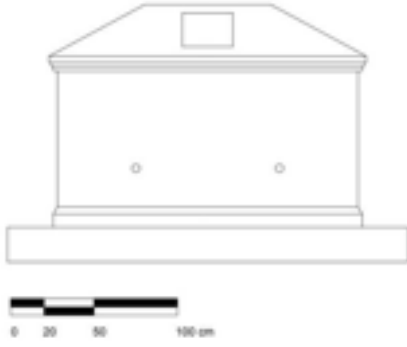
Çizim 144. Medresenin boyuna kesiti

Çizim 145. Eyüp Sokullu Külliyesi avlu giriş kapısı

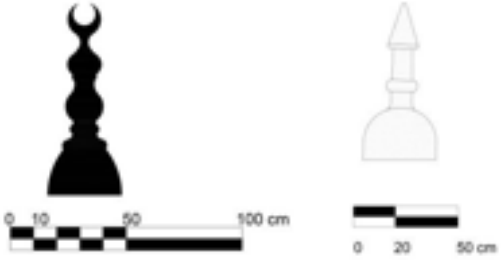
Çizim 146. Eyüp Sokullu Medresesi giriş kapısı arka görünüş çizimi

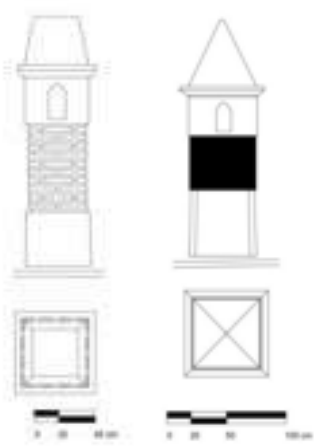
Çizim 147. Eyüp Sokullu Medresesi şadırvanın görünüş çizimi

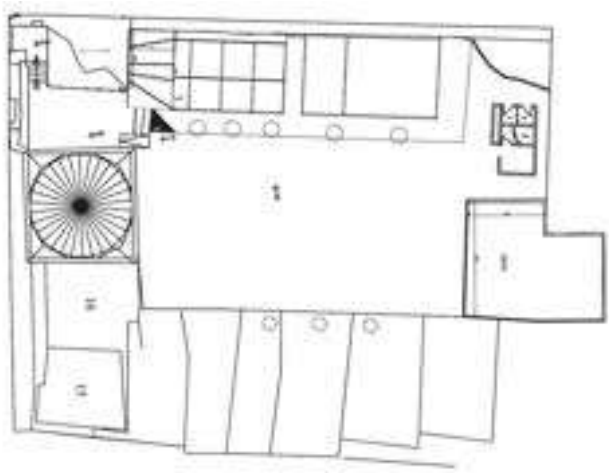
Çizim 148. Eyüp Sokullu Medresesi ocak plan ve görünüş çizimi

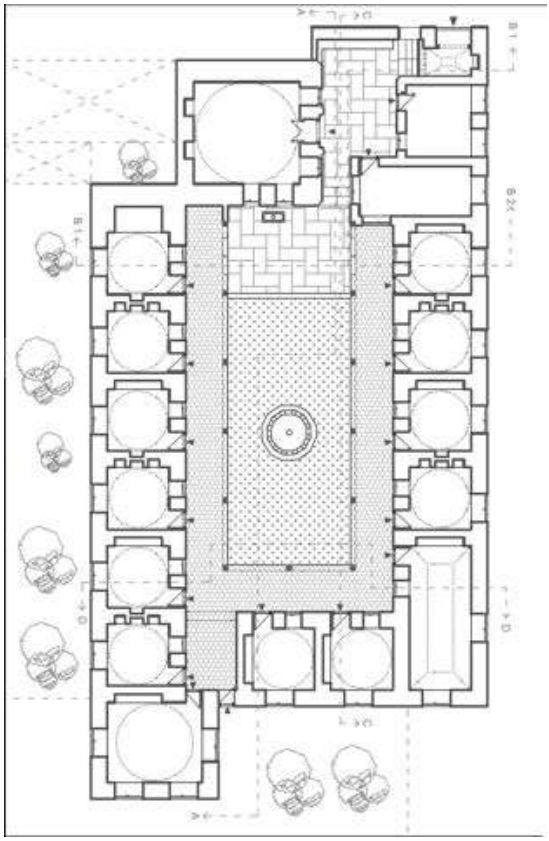
Çizim 149. Eyüp Sokullu Medresesi âlemlerin görünüş çizimi

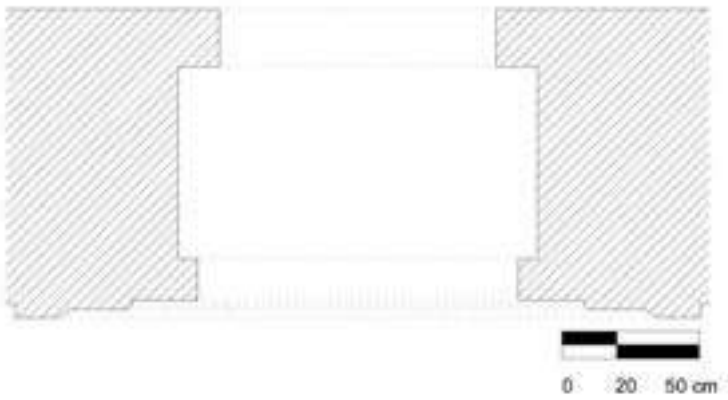
Çizim 150. Eyüp Sokullu Medresesi bacaların plan ve görünüş çizimi

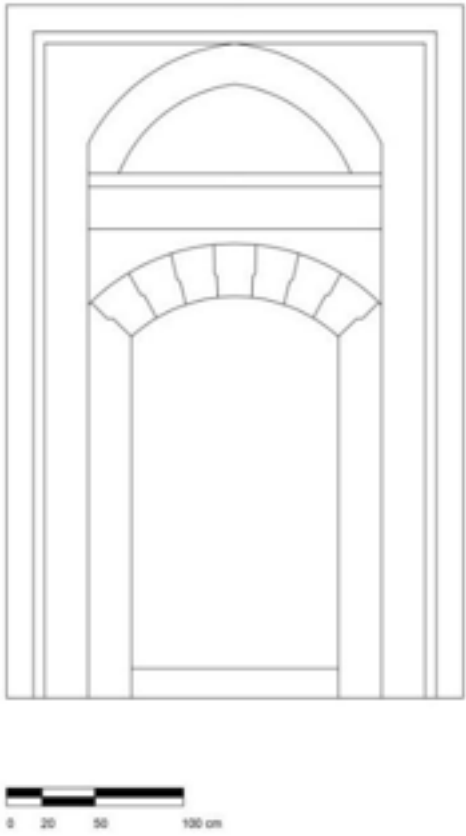
Çizim 151. Haydar Paşa Medresesi vaziyet planı (O. Aydemir'den)

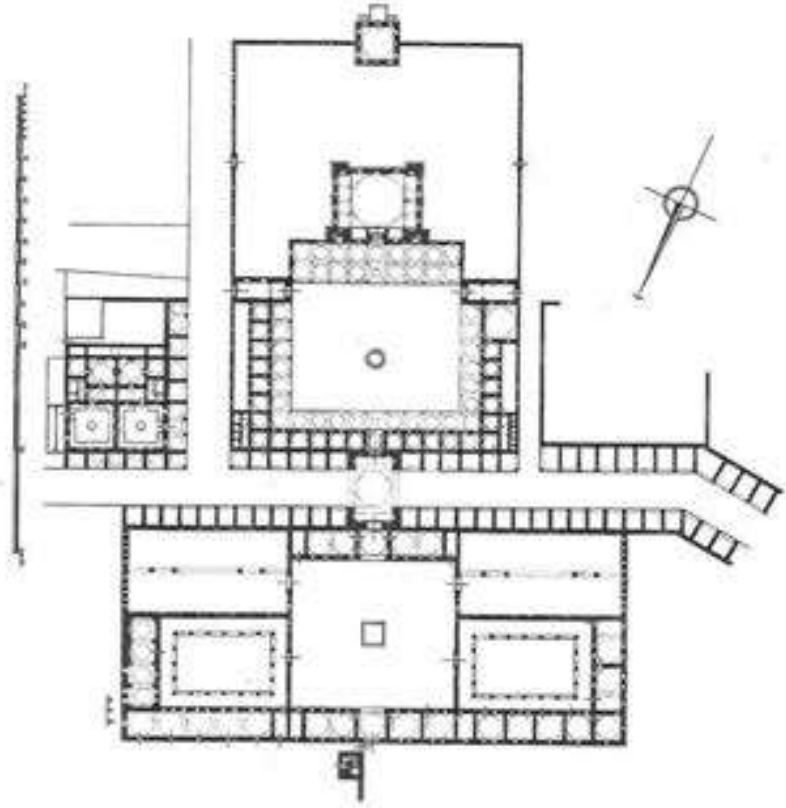
Çizim 152. Haydar Paşa Medresesinin restitüsyon planı (VGM Arşivi))

Çizim 153. Haydar Paşa Medresesi taçkapı planı

Çizim 154. Haydar Paşa Medresesi dershane giriş kapısı görünüş çizimi

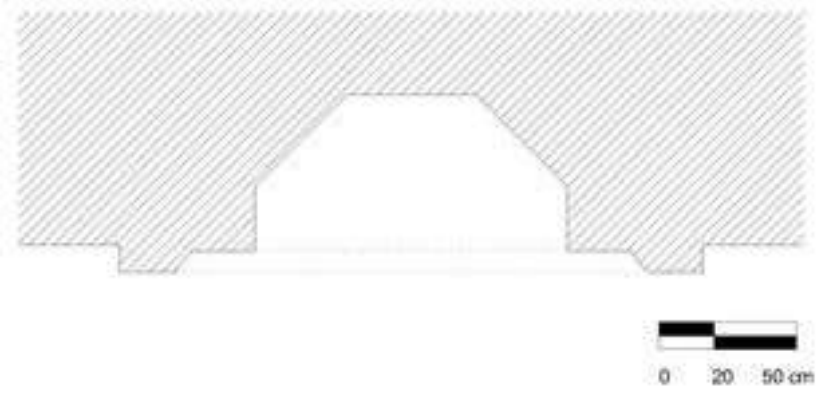
Çizim 155. Lüleburgaz Sokullu Külliyesi planı (A. S. Ülgen'den)

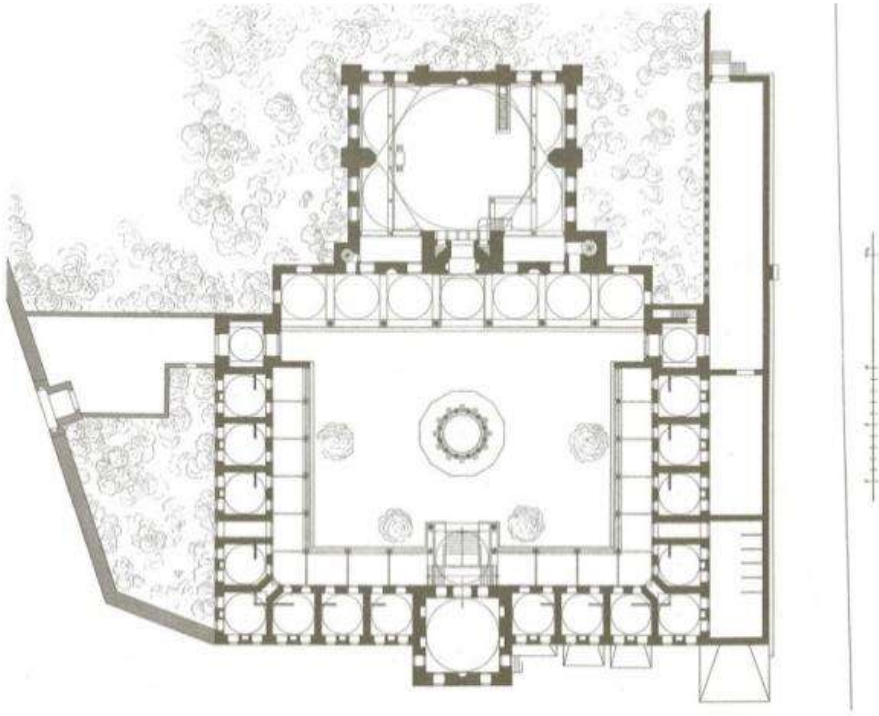
Çizim 156. Lüleburgaz Sokullu Külliyesi aksonometrik perspektif)G. Necipoğlu)

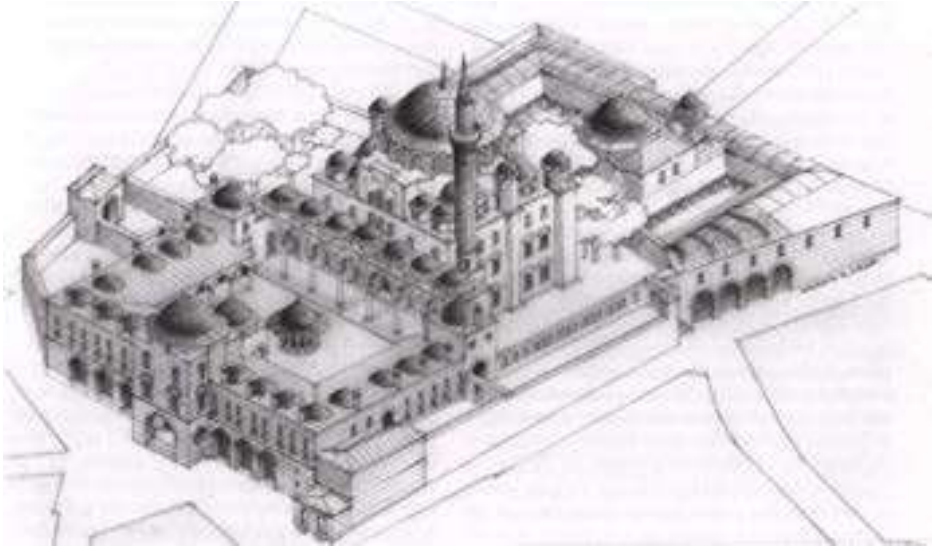
Çizim 157. Lüleburgaz Sokullu Medresesi ocak plan ve görünüş çizimi

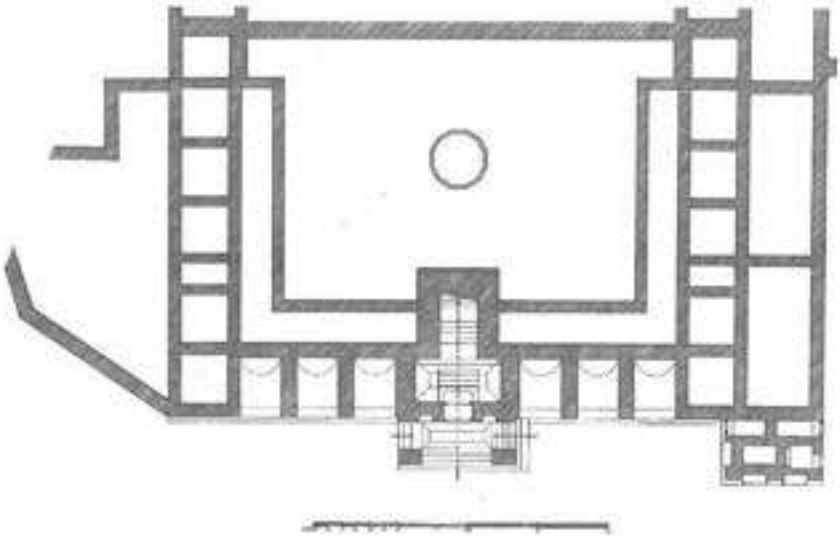
Çizim 158. Lüleburgaz Sokullu Medresesi mihrap planı

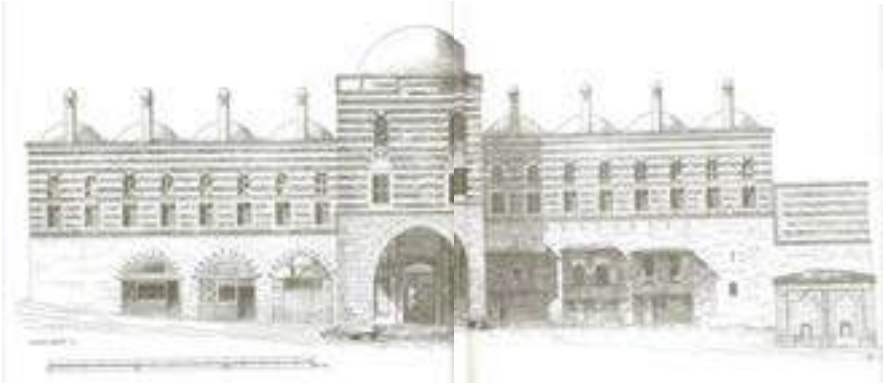
Çizim 159. Kadırga Sokullu Medresesi planı (G. Gurlitt)

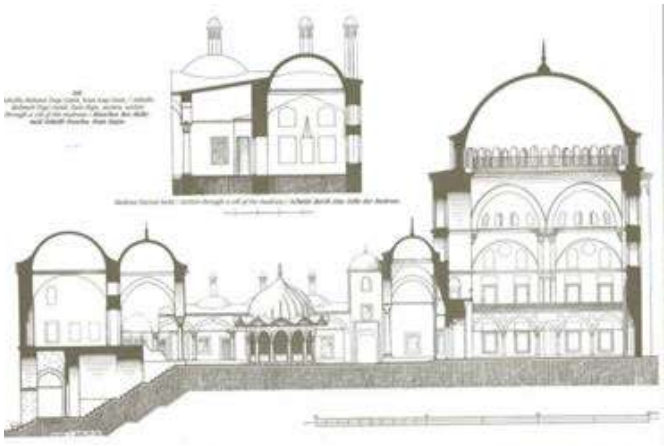
Çizim 160. Kadırga Sokullu Külliyesi aksonometrik perspektif (G. Necipoğlu)

Çizim 161. Kadırga Sokullu Medresesi bodrum kat planı (A. S. Ülgen)

Çizim 162. Kadırga Sokullu Medresesi kuzey cephe görünüş çizimi (G. Gurlitt)

Çizim 163. Kadırga Sokullu Medresesi enine kesit görünüş çizimi (G. Gurlitt)

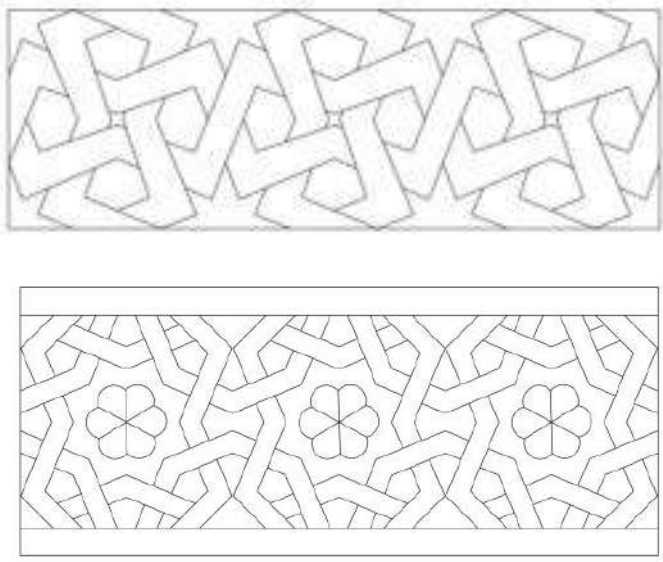
Çizim 164. Kadırga Sokullu Medresesi giriş holü tavanında yer alan süsleme

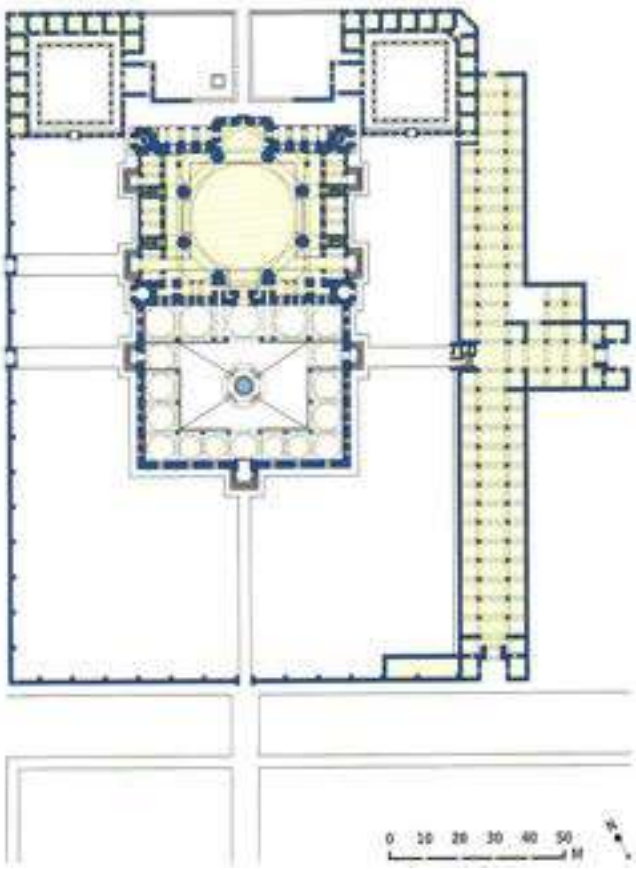
Çizim 165. Hatibiye Medresesi planı (VGM'den işlenerek)

Çizim 166. Hatibiye Medresesi taçkapı görünüş çizimi

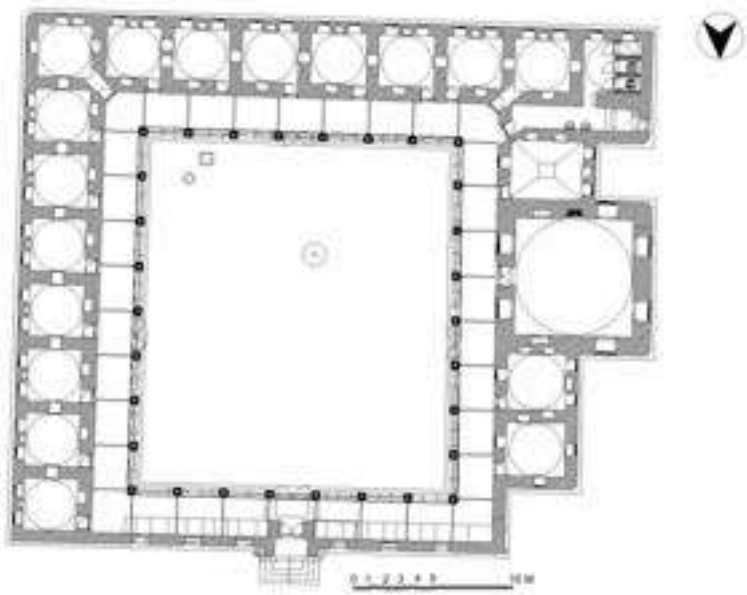
Çizim 167. Hatibiye Medresesi süsleme bordürleri

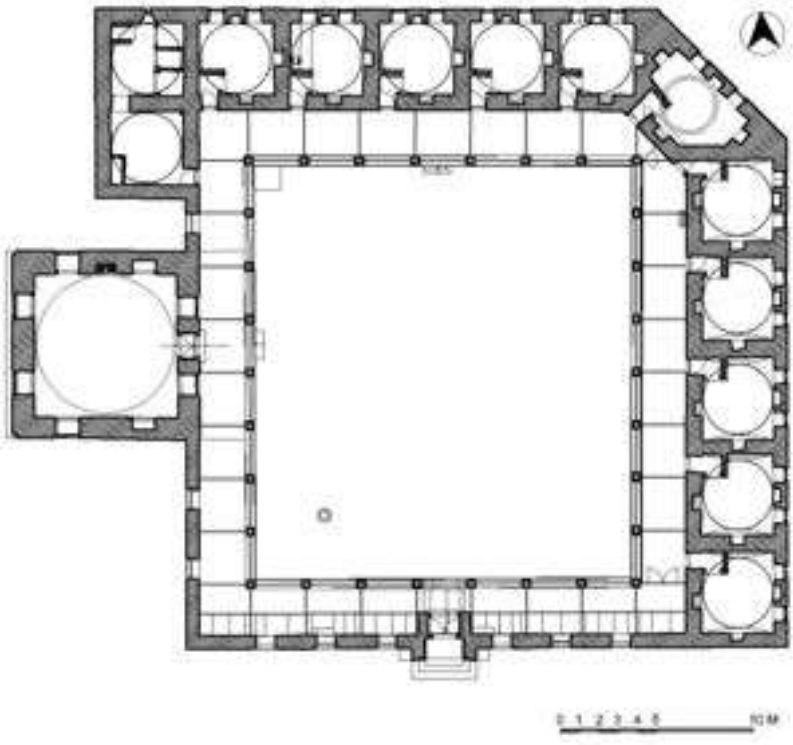
Çizim 168. Edirne Selimiye Külliyesi planı (D. Kuban)

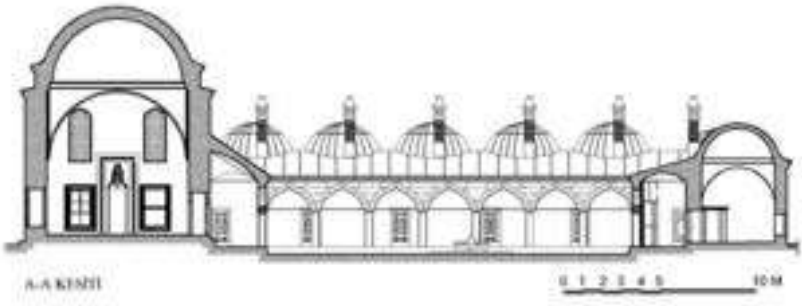
Çizim 169. Edirne Selimiye Külliyesi aksonometrik perspektif (G. Necipoğlu)

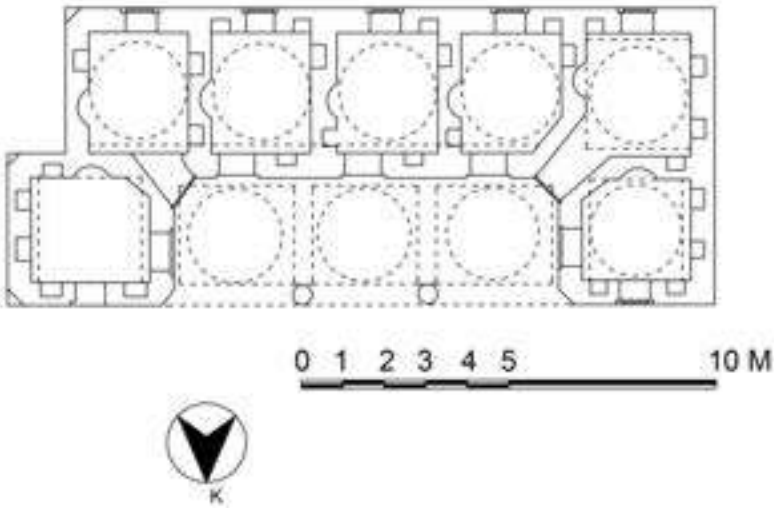
Çizim 170. Edirne Selimiye Darülhadis Medresesi planı (Ani Mimarlık'tan işlenerek)

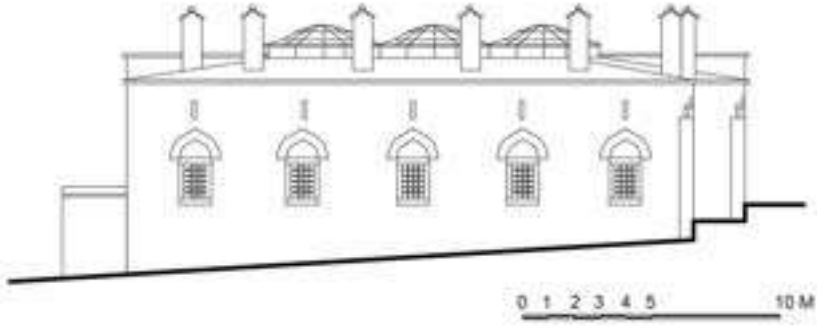
Çizim 171. Edirne Selimiye Darülkurra Medresesi planı (A. S. Ülgen'den işlenerek)

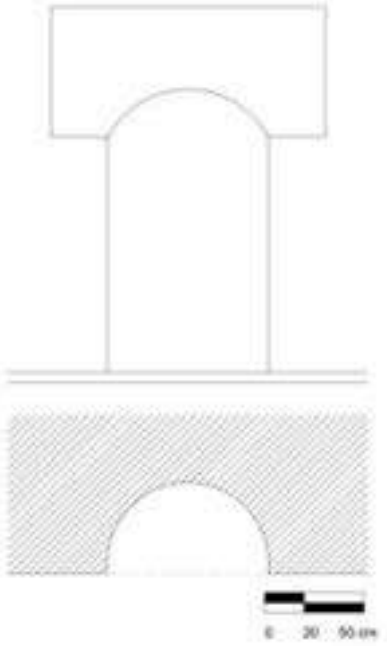
Çizim 172. Medresenin boyuna kesiti (VGM Arşivi)

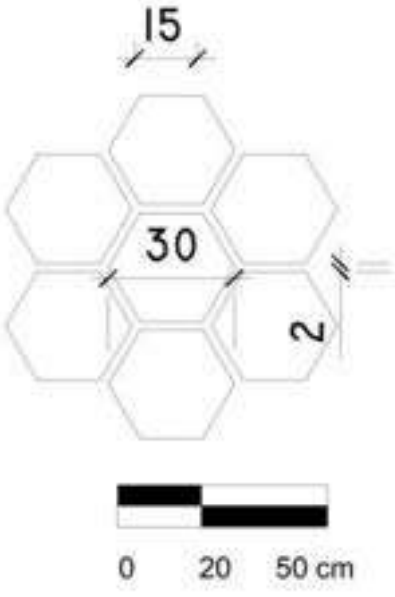
Çizim 173. Birgi Birgivi Medresesi planı

Çizim 174. Birgi Birgivi Medresesi güney cephe görünüş çizimi

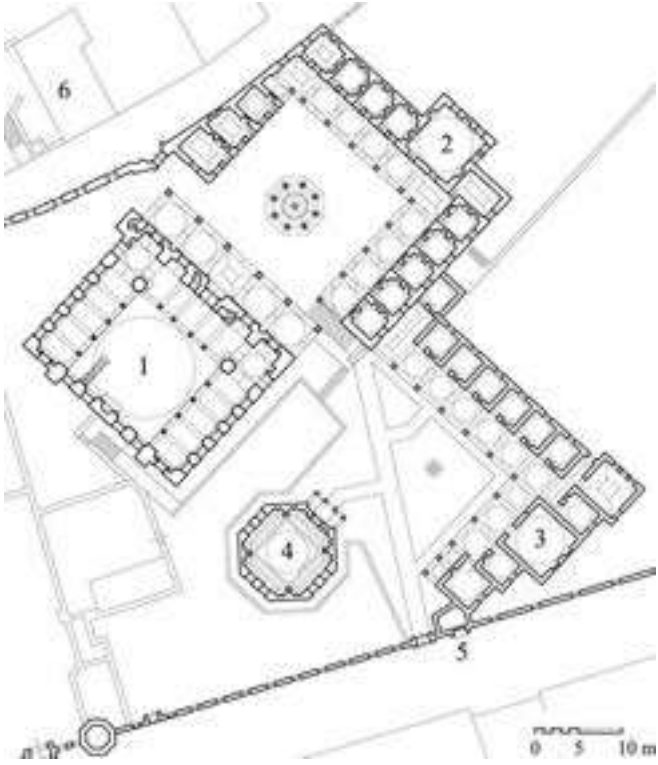
Çizim 175. Birgi Birgivi Medresesi ocak plan ve görünüş çizimi

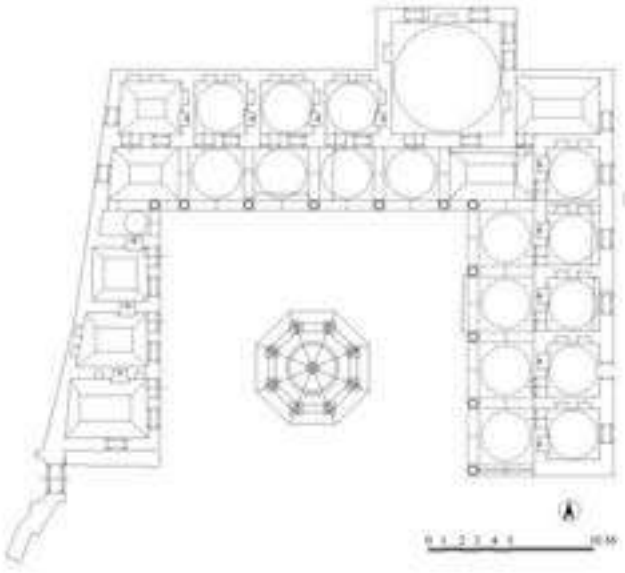
Çizim 176.Birgi Birgivi Medresesi hücre zemin döşemesi

Çizim 177. Eyüp Zal Mahmut Paşa Külliyesi Aksonemtrik çizimi (G. Necipoğlu)

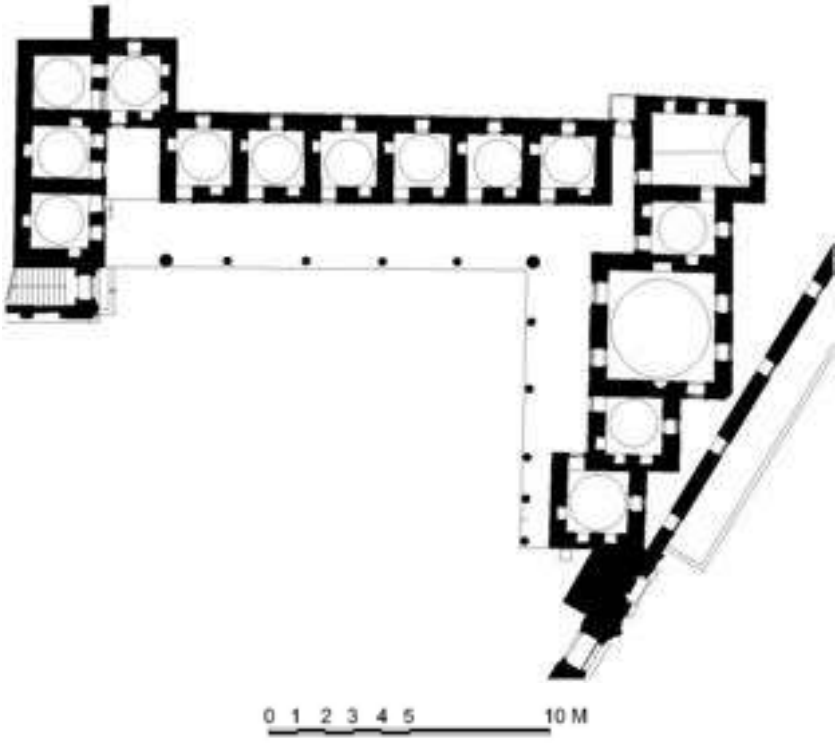
Çizim 178. Zal Mahmut Paşa Külliyesi planı (G. Necipoğlu)

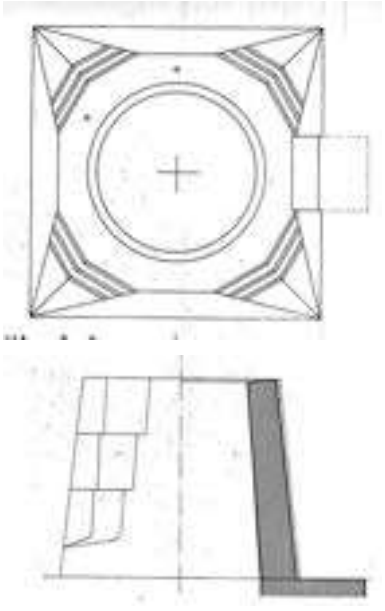
Çizim 179. Eyüp Zal Mahmut Paşa Üst Medrese planı (VGM'den işlenerek)

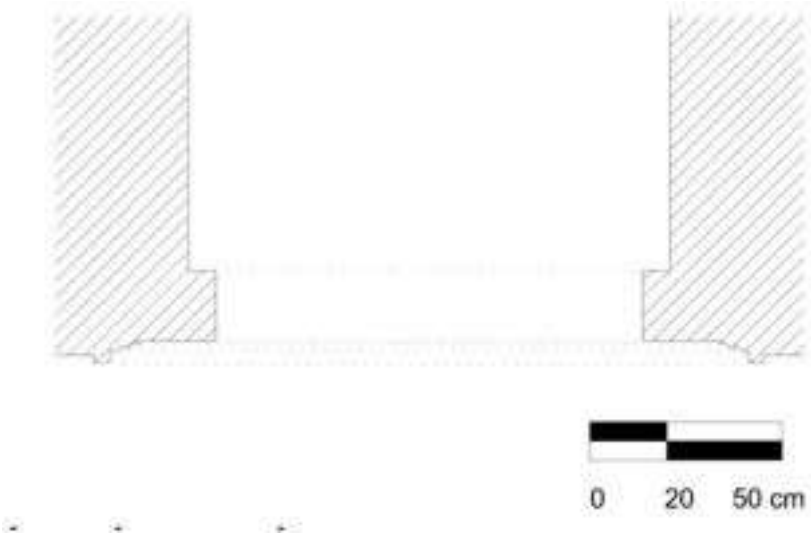
Çizim 180. Eyüp Zal Mahmut Paşa Üst Medrese dershane giriş kapı görünüş çizimi

Çizim 181. Eyüp Zal Mahmut Paşa Alt Medrese planı (VGM'den işlenerek)

Çizim 182. Eyüp Zal Mahmut Paşa Alt Medrese kuyu bileziği plan, kesit ve görünüş çizimi

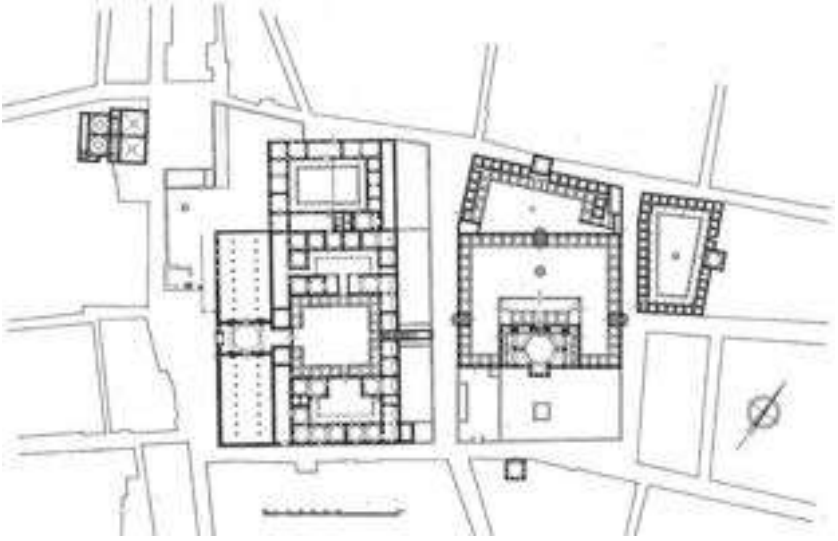
Çizim 183. Eyüp Zal Mahmut Paşa dershane kapı planı

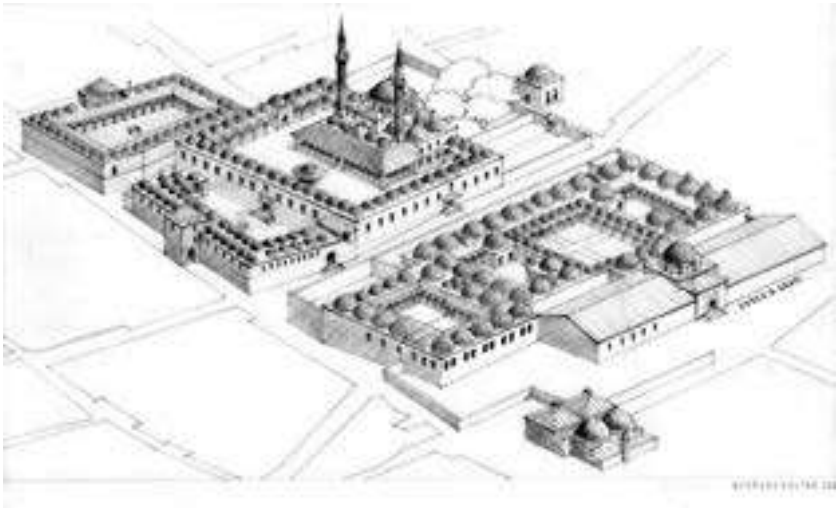
Çizim 184. Eyüp Zal Mahmut Paşa Alt Medrese dershane pencere görünüş çizimi

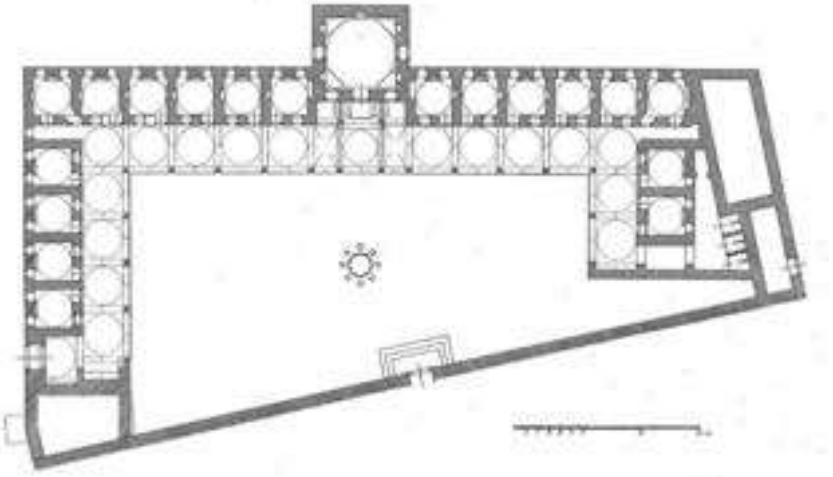
Çizim 185. Eyüp Zal Mahmut Paşa Alt Medrese mihrabın plan ve görünüşü

Çizim 186. Atik Valide Sultan Külliyesi Vaziyet Planı (A. S. Ülgen'den)

Çizim 187. Atik Valide Sultan Külliyesi aksonemetrik çizimi (G. Necipoğlu)

Çizim 188. Atik Valide Medresesinin planı (A. S. Ülgen)

Çizim 189. Atik Valide Medresesi taçkapı planı

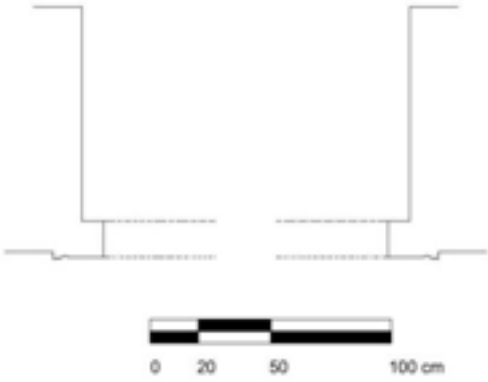
Çizim 190. Sütun başlığı görünüş çizimi

Çizim 191. Atik valide Medresesi ocak plan ve görünüşü

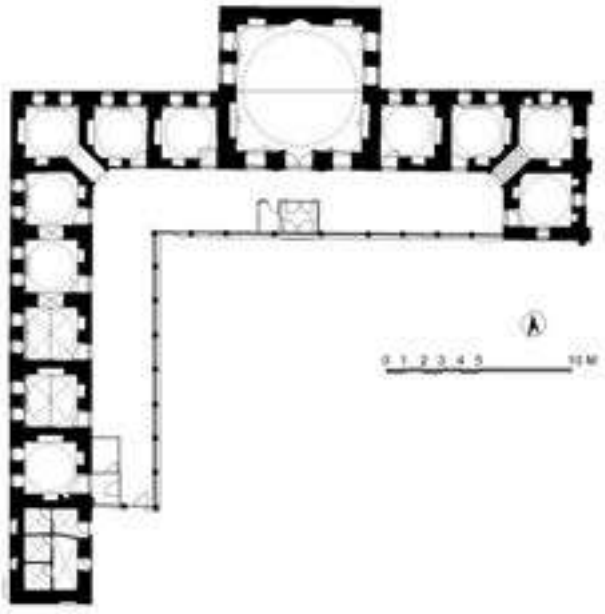
Çizim 192. Hücre zemin döşemesi

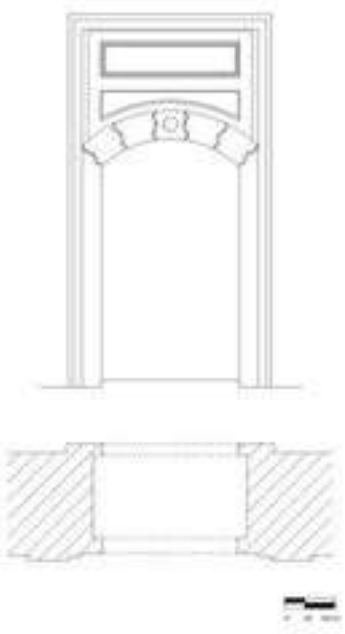
Çizim 193. Dershane kapısı planı

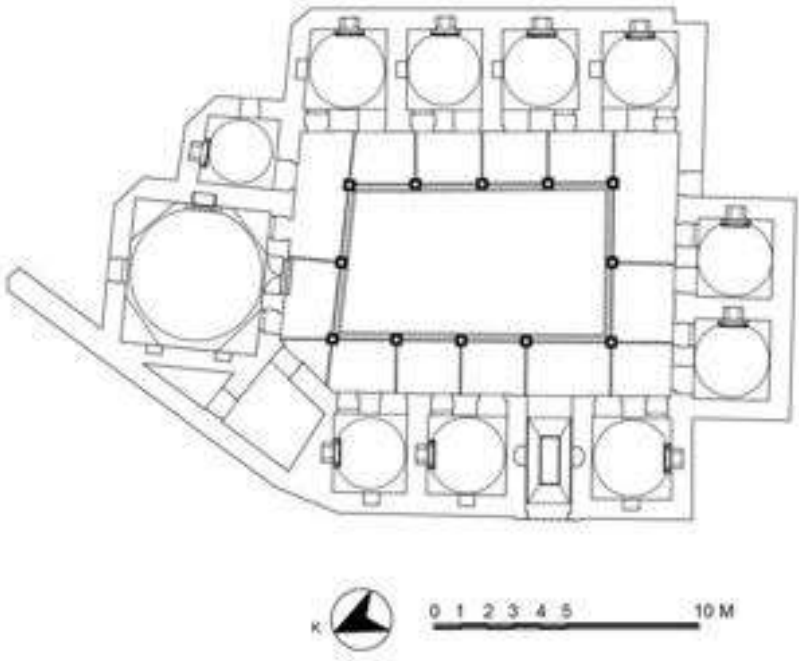
Çizim 194. Piri Reis haritasında Şemsi Ahmet Paşa külliyesi (G. Necipoğlu)

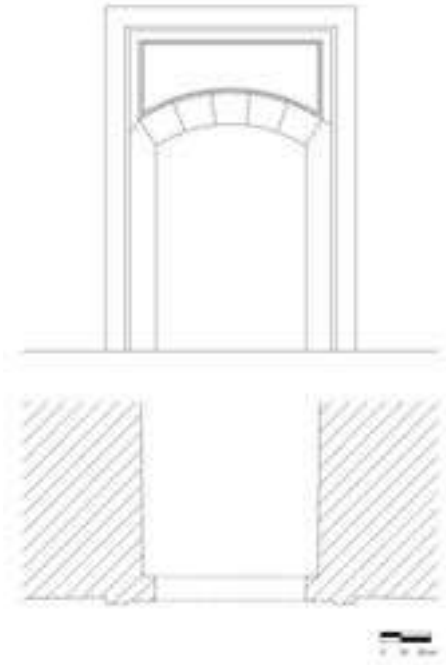
Çizim 195. Üsküdar Şemsi Ahmed Paşa Medresesi planı (VGM'den işlenerek)

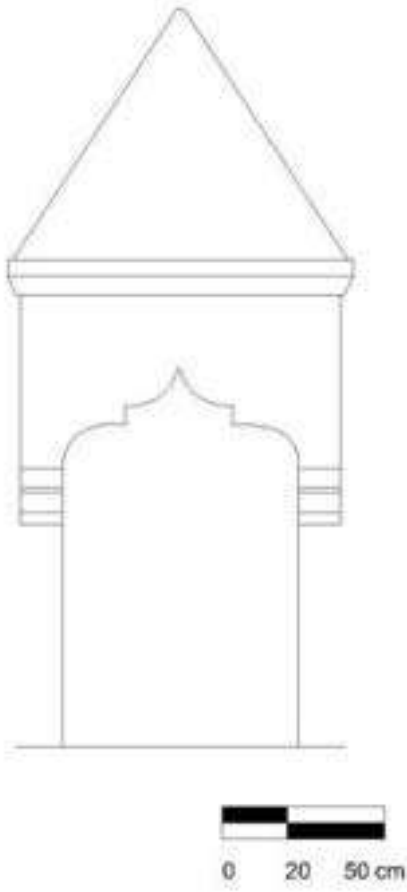
Çizim 196. Üsküdar Şemsi Ahmed Paşa Medresesi dershane kapısı plan ve görünüş çizimi

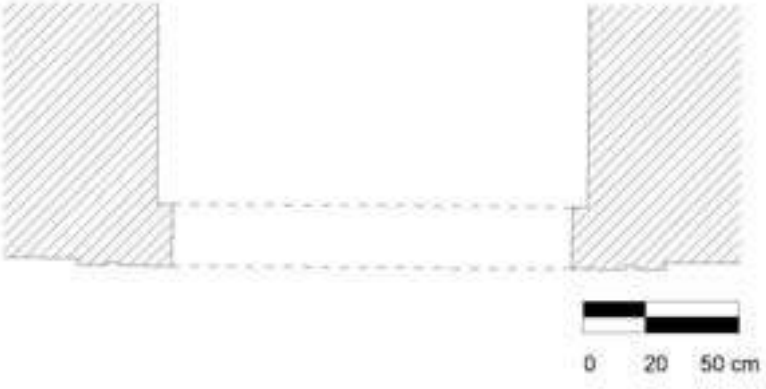
Çizim 197. Kızlarağası Mehmed Ağa Medresesi planı (VGM'den işlenerek)

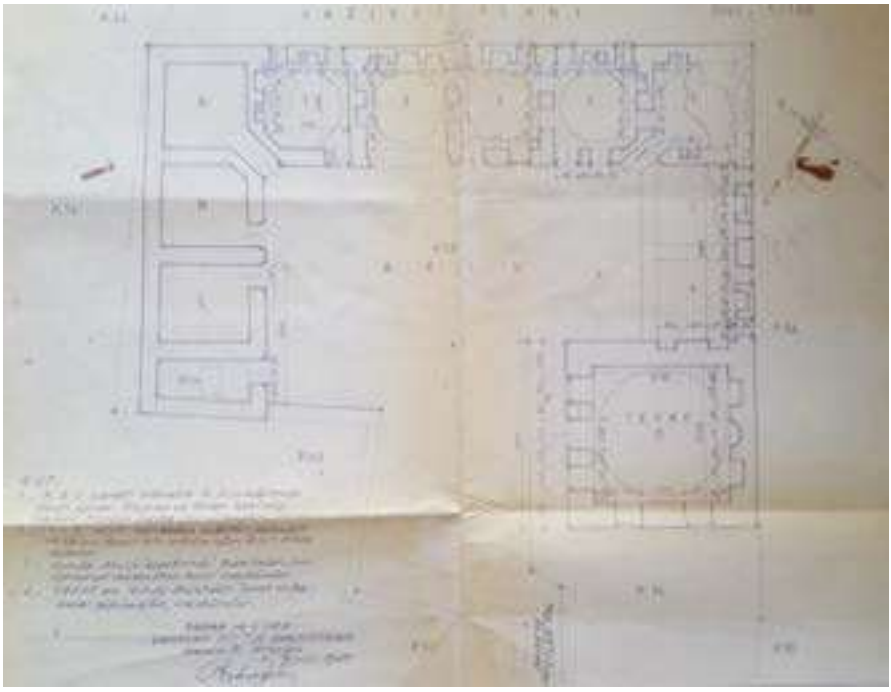
Çizim 198. Kızlarağası Mehmed Ağa Medresesi giriş kapı plan ve görünüş çizimi

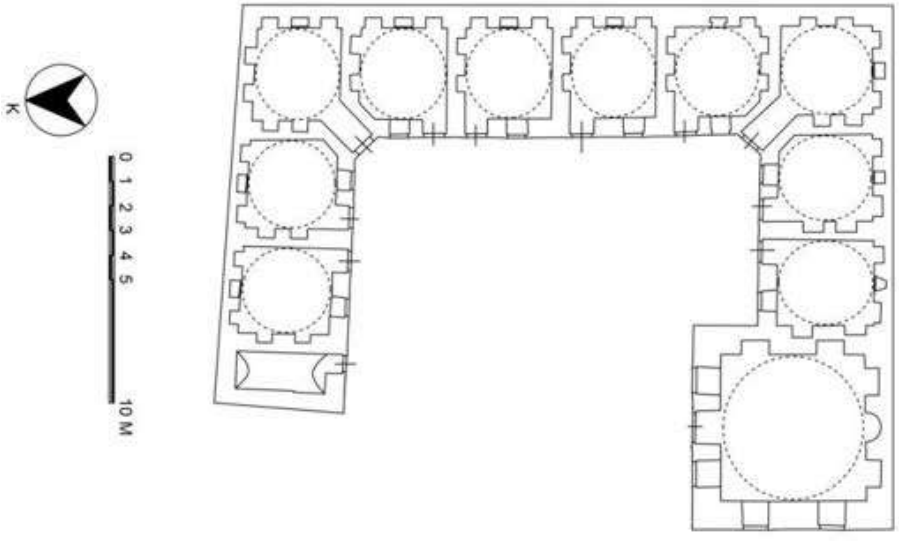
Çizim 199. Kızlarağası Mehmed Ağa Medresesi ocak görünüş çizimi

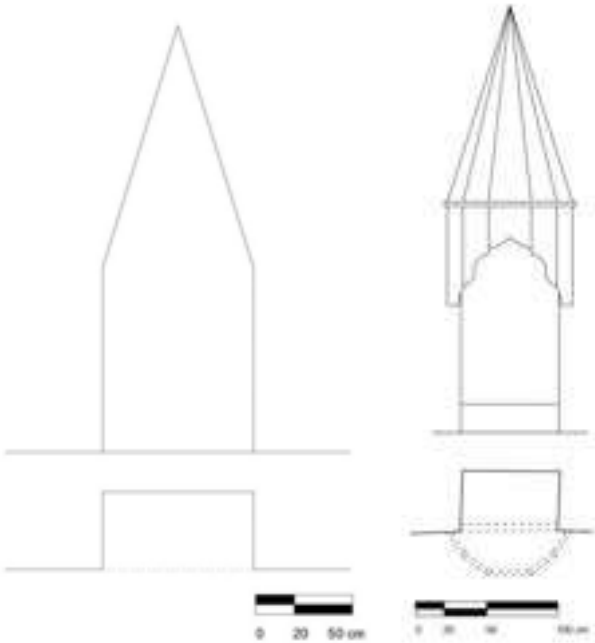
Çizim 200. Kızlarağası Mehmed Ağa Medresesi dershane kapısı planı

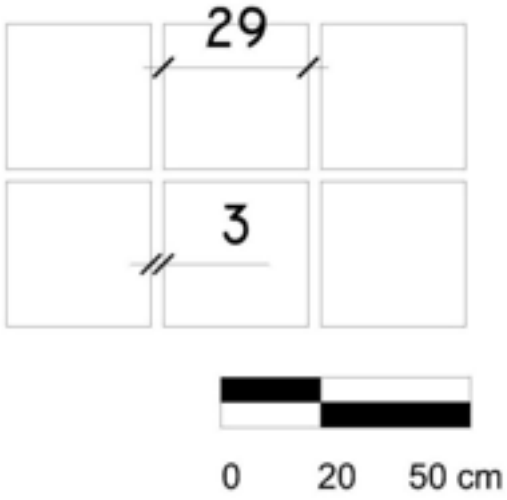
Çizim 201. Eyüp Cafer Paşa Medresesi 1969 yılındaki rölöve planı (VGM Arşivi)

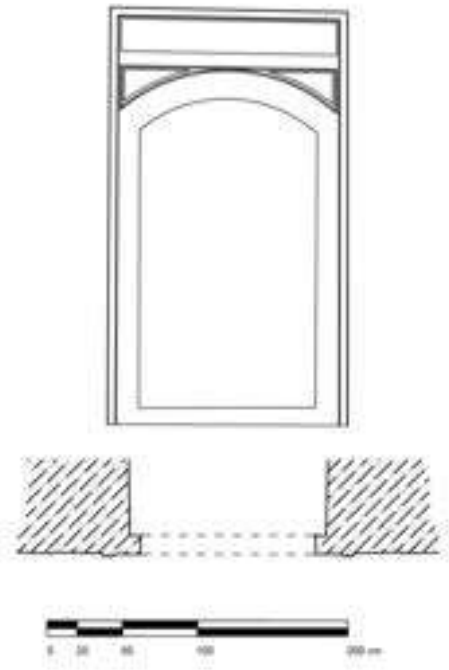
Çizim 202. Eyüp Cafer Paşa Medresesi planı (VGM'den işlenerek)

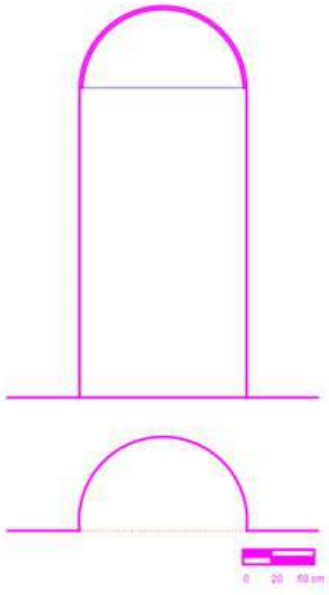
Çizim 203. Eyüp Cafer Paşa Medresesi ocak görünüş ve plan çizimi

Çizim 204. Eyüp Cafer Paşa Medresesi hücre zemin döşemesi

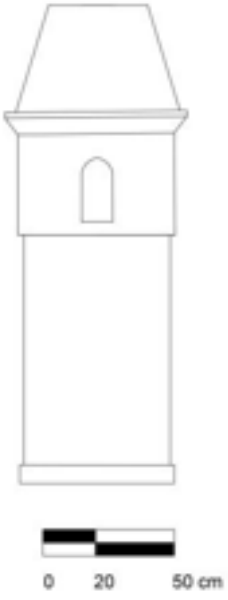
Çizim 205. Eyüp Cafer Paşa Medresesi dershane giriş kapısı

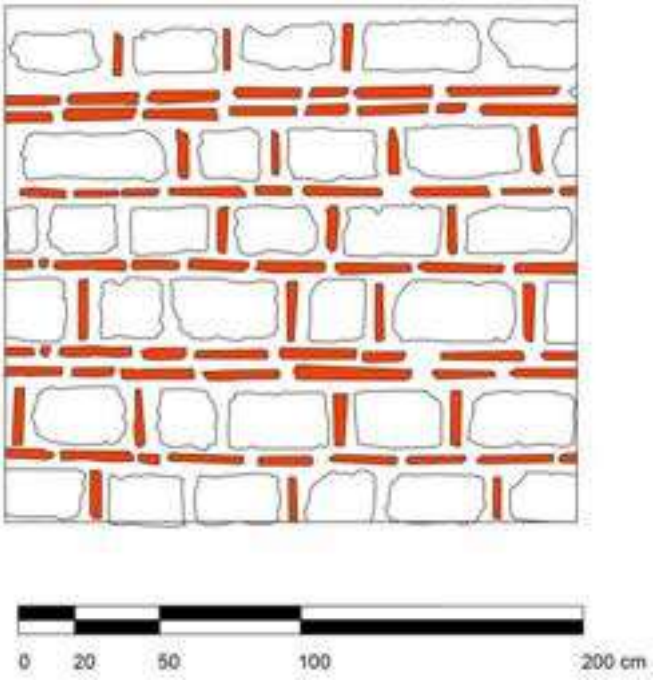
Çizim 206. Eyüp Cafer Paşa Medresesi mihrap plan ve görünüş çizimi

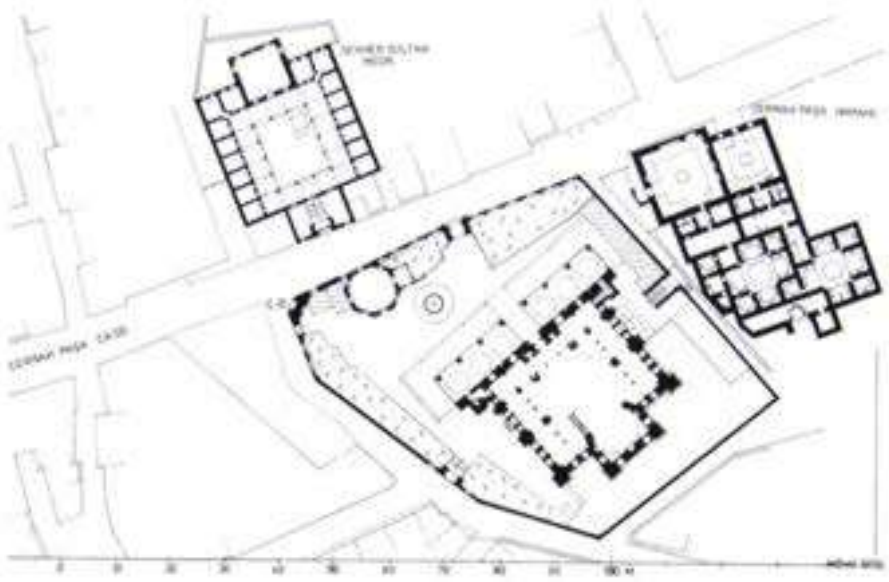
Çizim 207. Eyüp Cafer Paşa Medresesi üst pencere görünüş çizimi

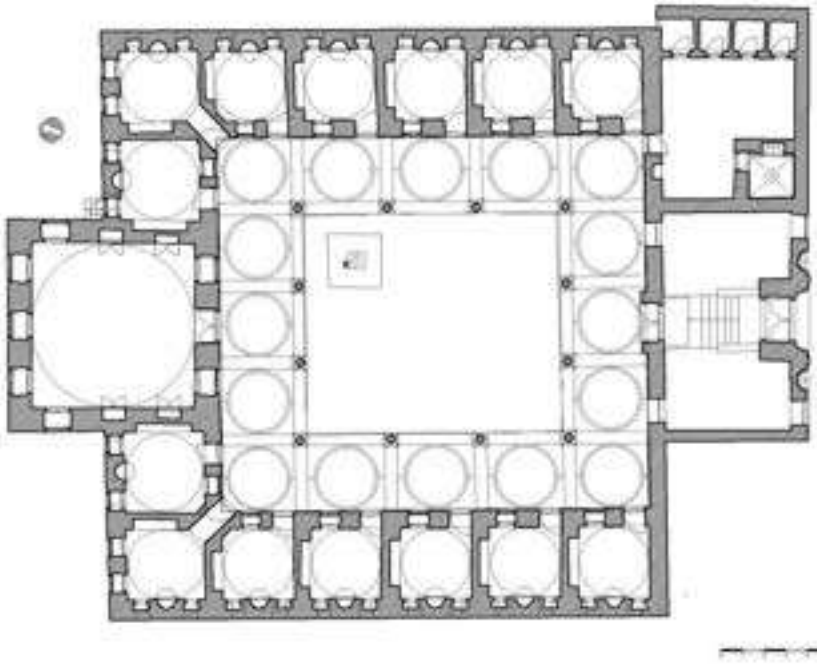
Çizim 208. Eyüp Cafer Paşa Medresesi baca görünüş çizimi

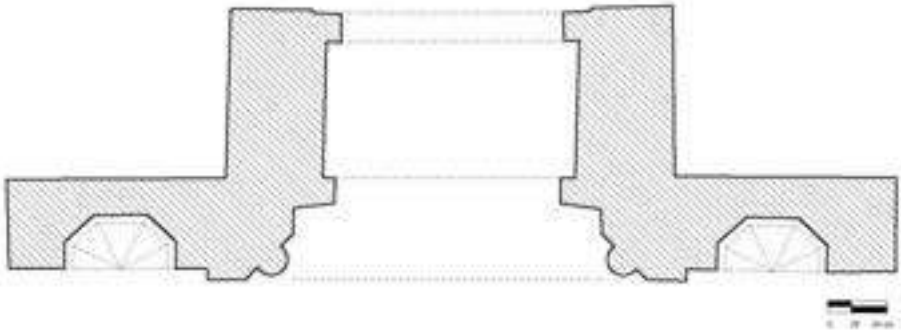
Çizim 209. Eyüp Cafer Paşa Medresesi duvar örgüsü

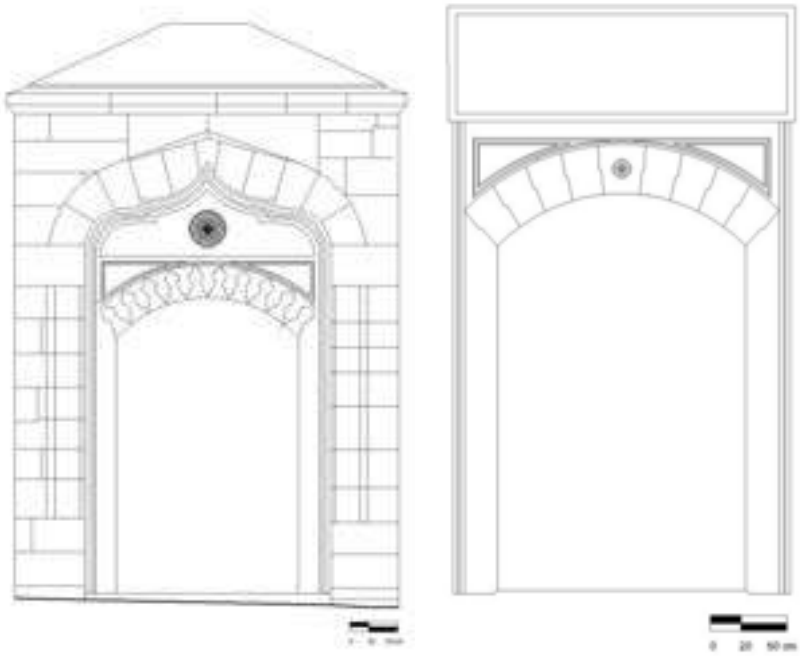
Çizim 210. Cerrah Mehmed Paşa Külliyesi ve Gevher Sultan Medresesi konumu (M. Wiener)

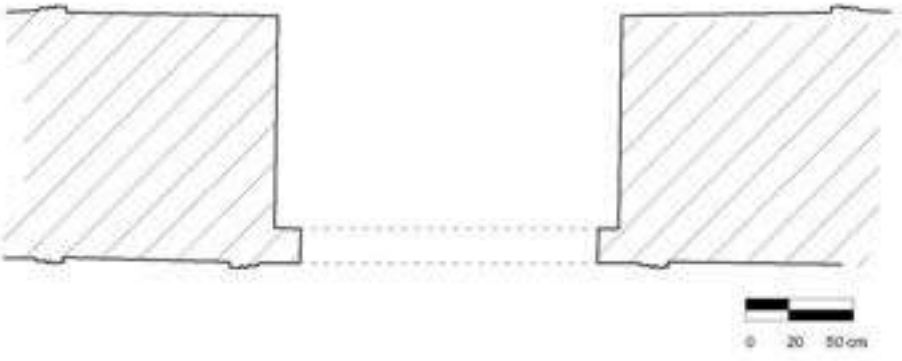
Çizim 211. Gevher Sultan Medresesi planı (VGM'den işlenerek)

Çizim 212. Gevher Sultan Medresesi taçkapı planı

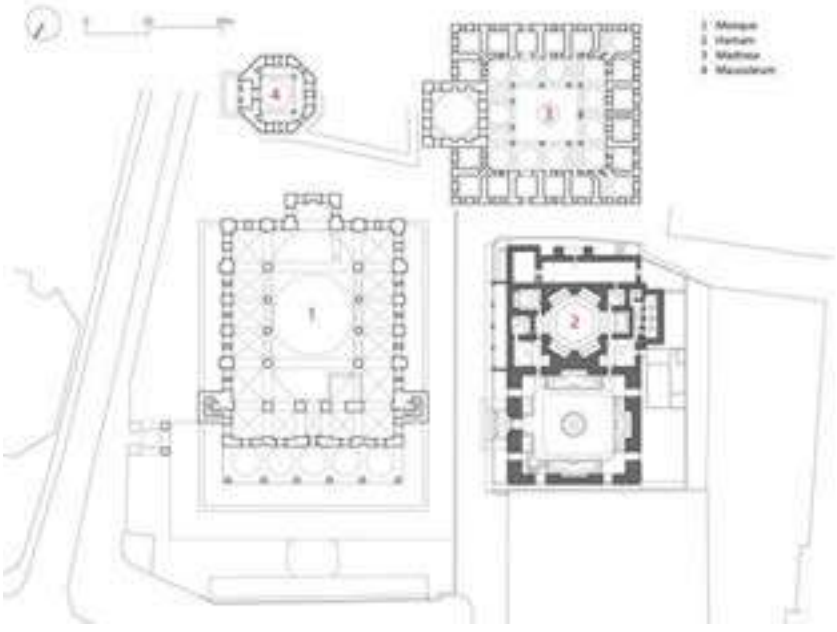
Çizim 213. Gevher Sultan Medresesi taçkapı ve avlu giriş kapısı görünüş çizimi

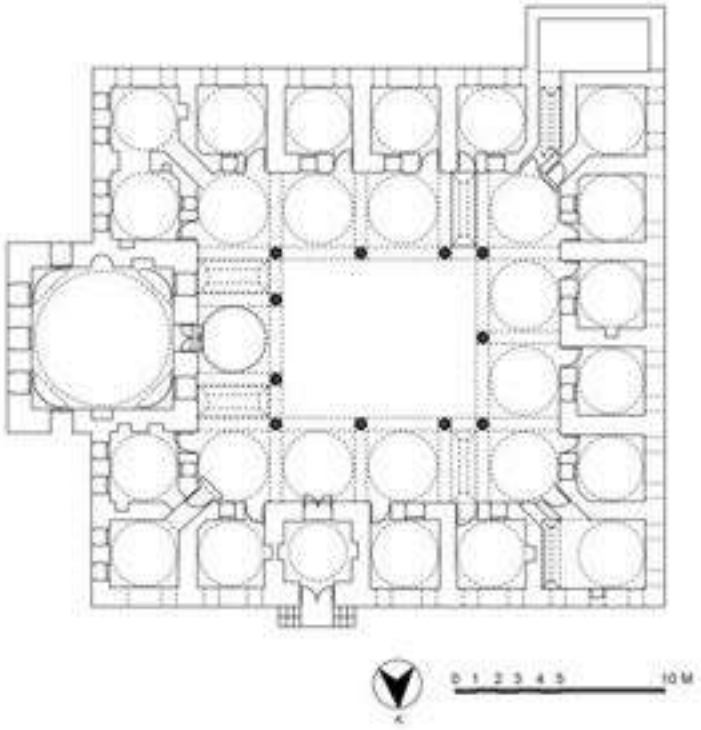
Çizim 214. Gevher Sultan Medresesi dershane giriş kapı planı

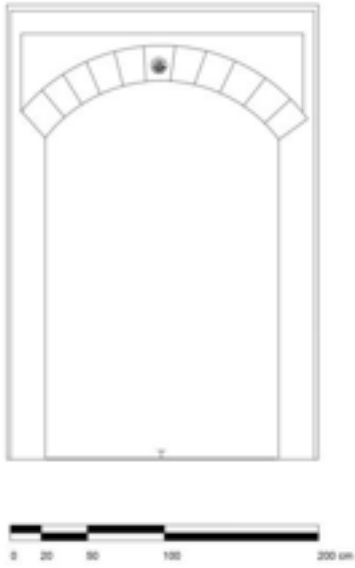
Çizim 215. Kılıç Ali Paşa Külliyesinin konumu (VGM Arşivi)

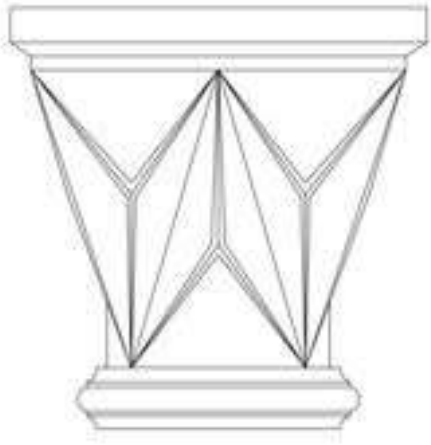
Çizim 216. Kılıç Ali Paşa Külliyesi vaziyet planı (G. Necipoğlu)

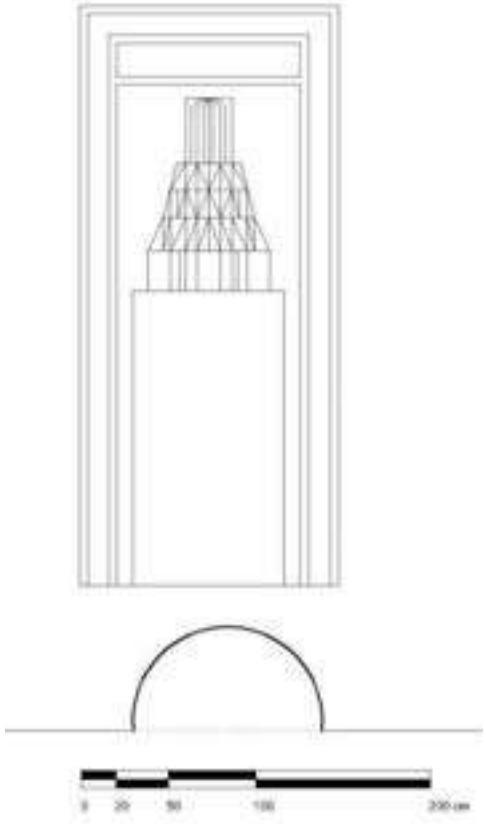
Çizim 217. Kılıç Ali Paşa Medresenin planı (VGM'den işlenerek)

Çizim 218. Kılıç Ali Paşa Medresesi giriş kapı görünüş çizimi

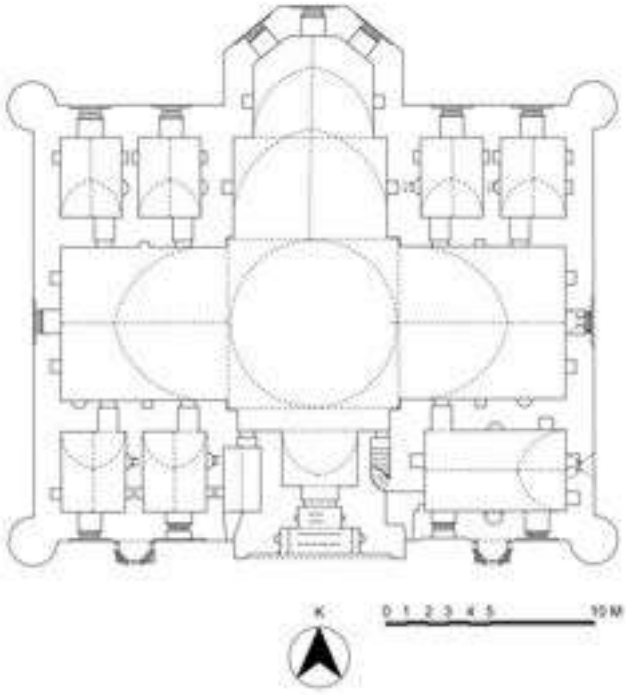
Çizim 219. Kılıç Ali Paşa Medresesi sütun başlığı görünüş çizimi

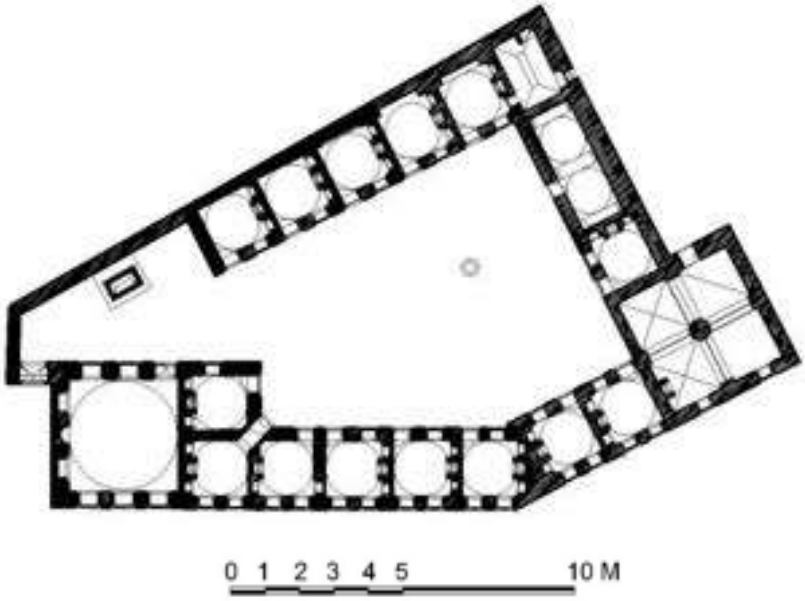
Çizim 220. Kılıç Ali Paşa Medresesi mihrabın plan ve görünüş çizimi

Çizim 221. Kılıç Ali Paşa Medresesi baca görünümü

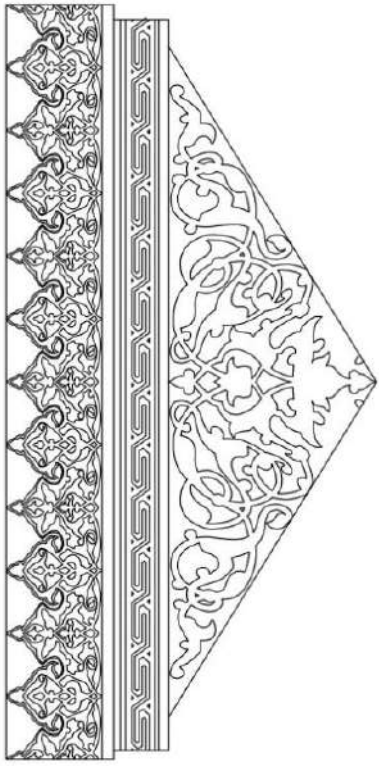
Çizim 222. Bitlis Gökmeydan Medresesi planı (VGM'den işlenerek)

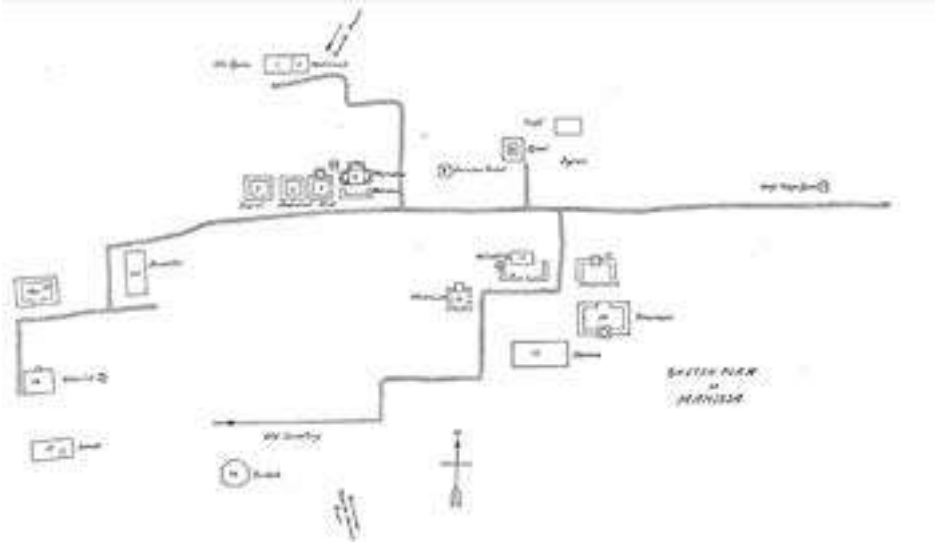
Çizim 223. Siyavuş Paşa Medresesi planı (VGM'den işlenerek)

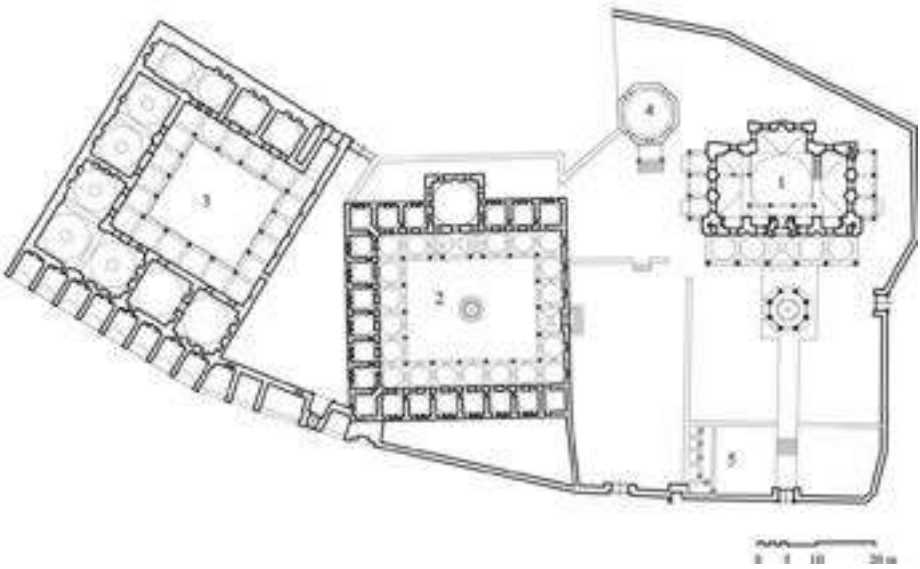
Çizim 224. Siyavuş Paşa Medresesi mihrabın görünüş çizimi

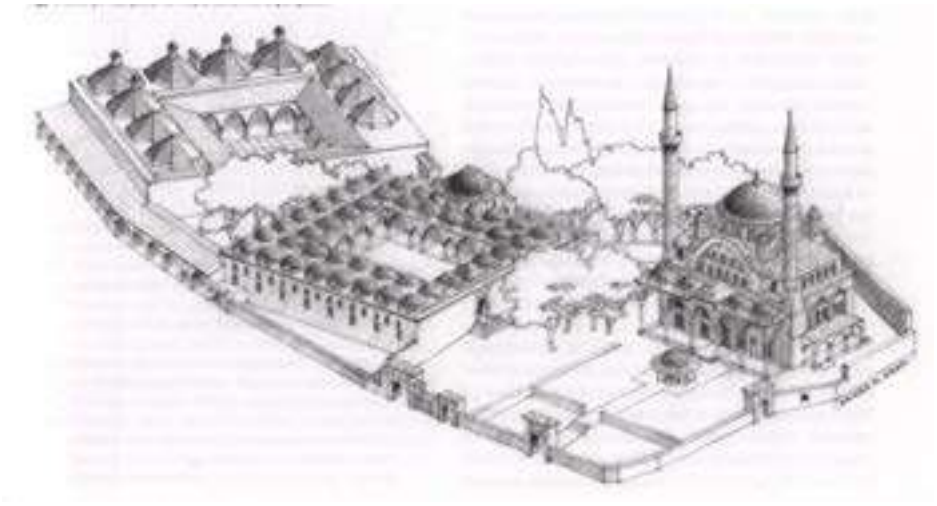
Çizim 225. Siyavuş Paşa Medresesi dershane kubbesi süsleme detayı

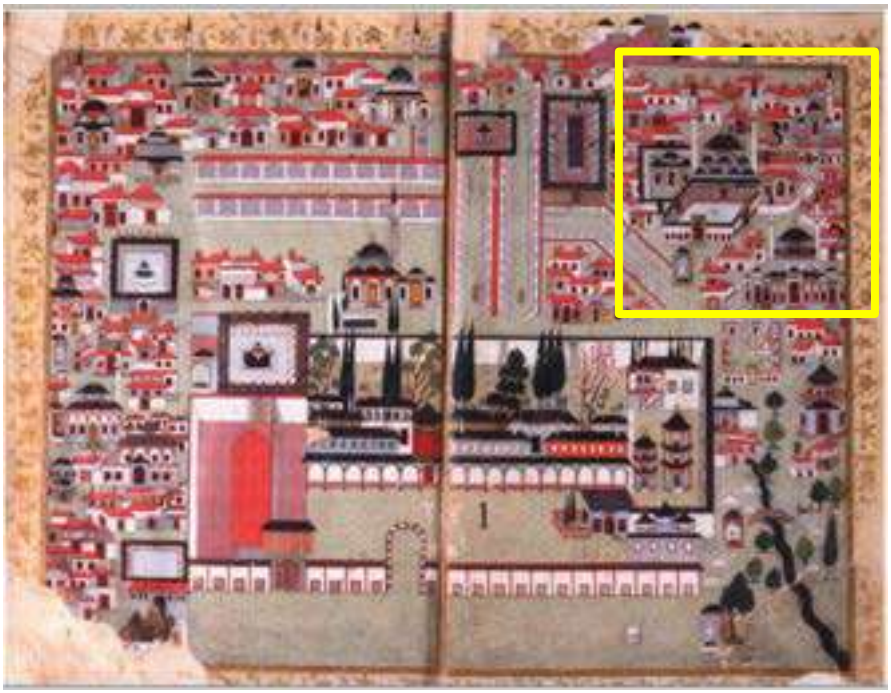
Çizim 226. Manisa il merkezindeki eserlerin konumu (R.M. Rıefstahl)

Çizim 227. Muradiye Külliyesi vaziyet planı (G. Necipoğlu)

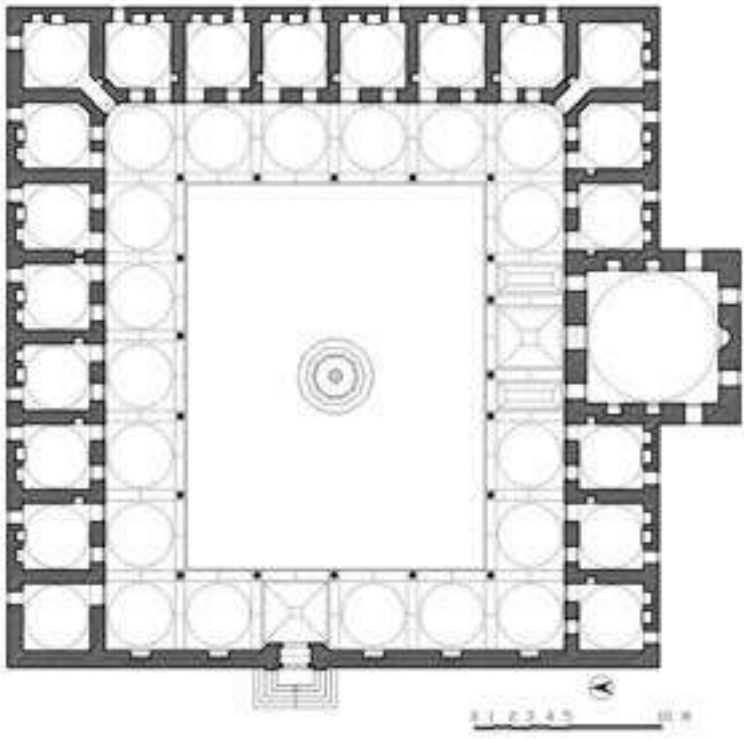
Çizim 228. Manisa Muradiye Külliyesi aksonometrik perspektif (G. Necipoğlu)

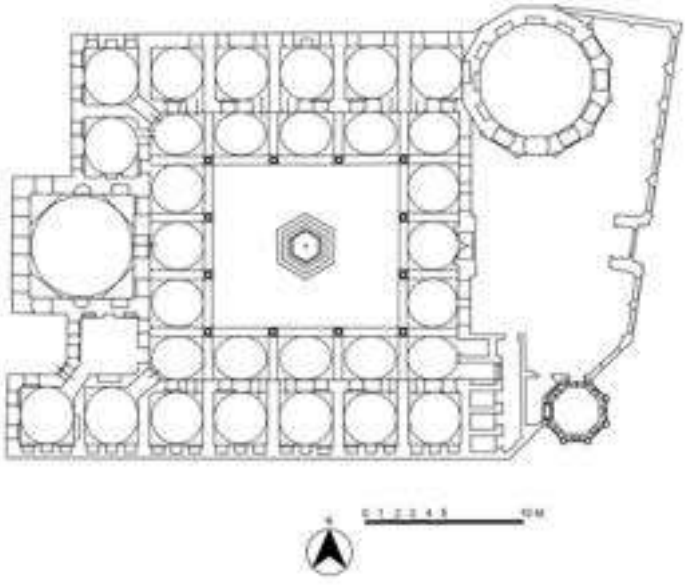
Çizim 229. Manisa'nın topografik resminde Muradiye Külliyesi (Şehname-i Ali Osman-1595)

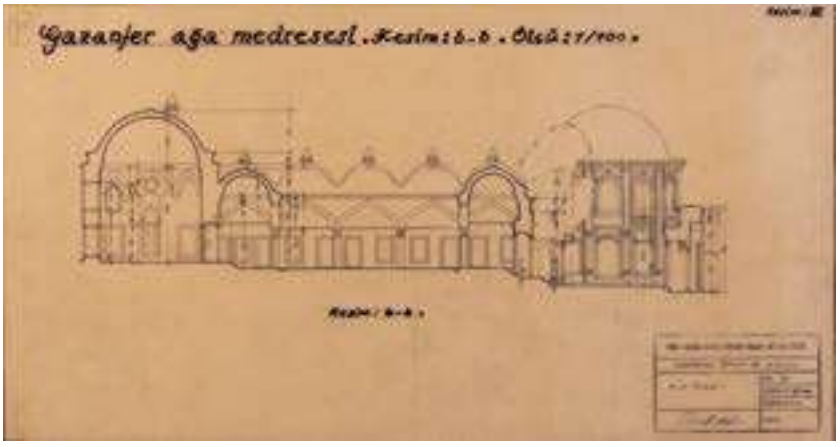
Çizim 230. Muradiye Cami, medrese ve imareti (İ. Gökçen'den)

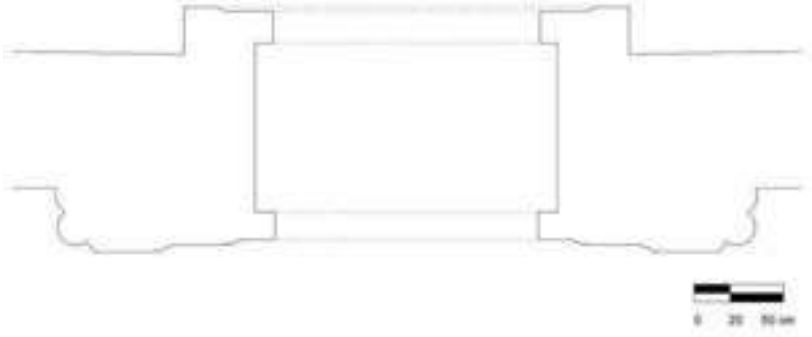
Çizim 231. Muradiye Medresesi planı (VGM'den işlenerek)

Çizim 232. Gazanfer Ağa Medresesi planı (VGM'den işlenerek)

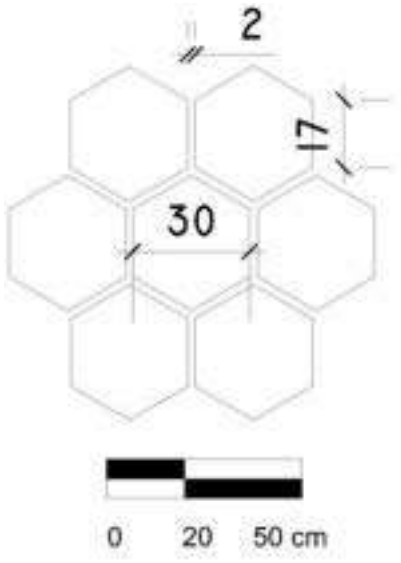
Çizim 233. Gazanfer Ağa Medresesi kesit görünüşü (VGM Arşivi)

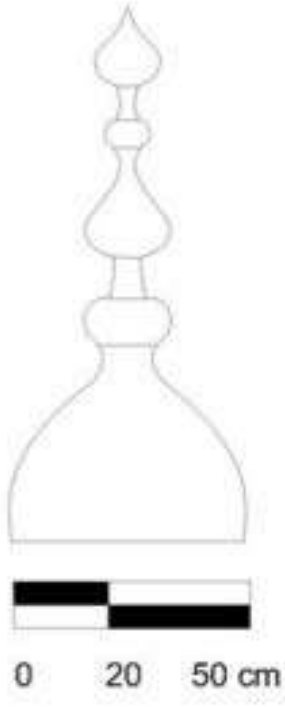
Çizim 234. Gazanfer Ağa Medrese taçkapı planı

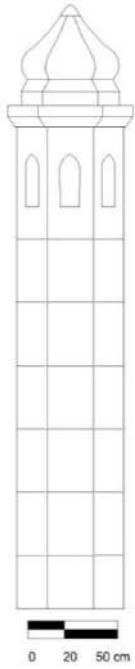
Çizim 235. Gazanfer Ağa Medresesi revak sütun görünüş çizimi

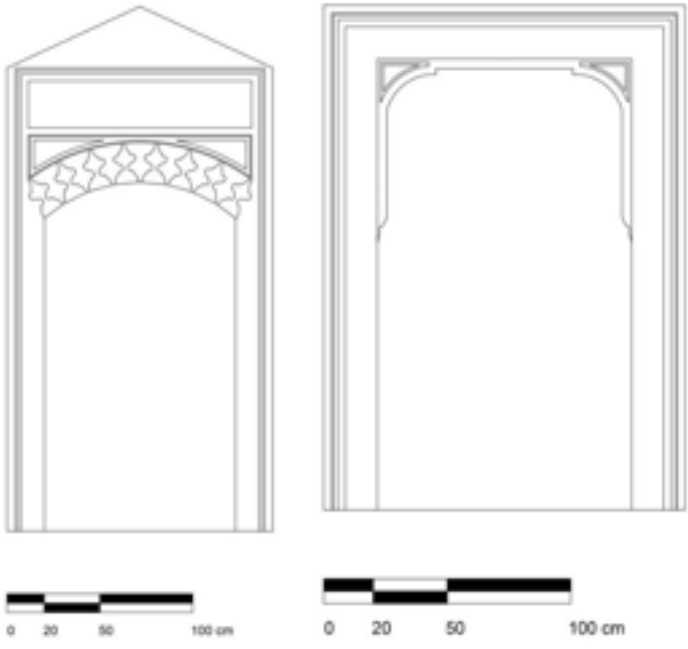
Çizim 236. Gazanfer Ağa Medresesi hücre zemin döşemesi

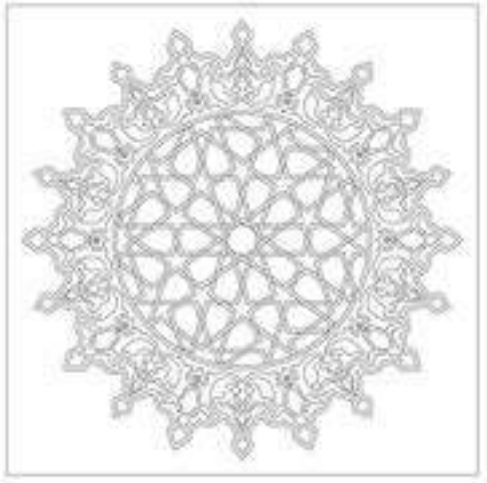
Çizim 237. Gazanfer Ağa Medresesi âlem görünüşü

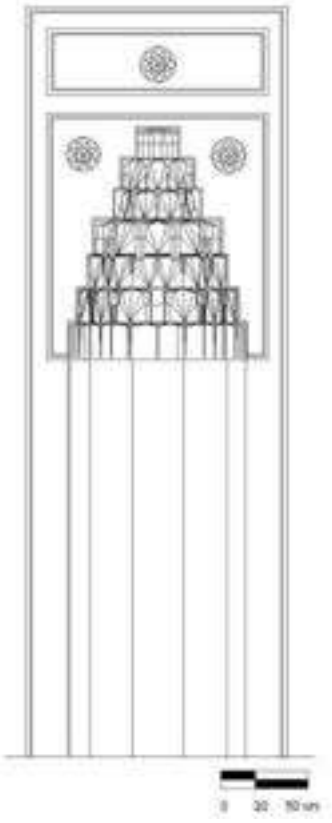
Çizim 238. Gazanfer Ağa Medresesi baca görünüş çizimi

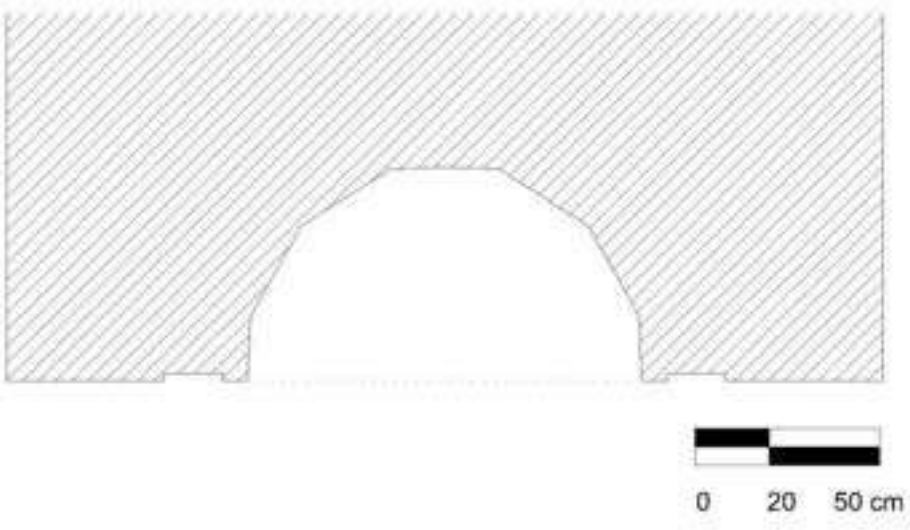
Çizim 239. Gazanfer Ağa Medresesi dershane giriş kapı ön- arka görünüş çizimi

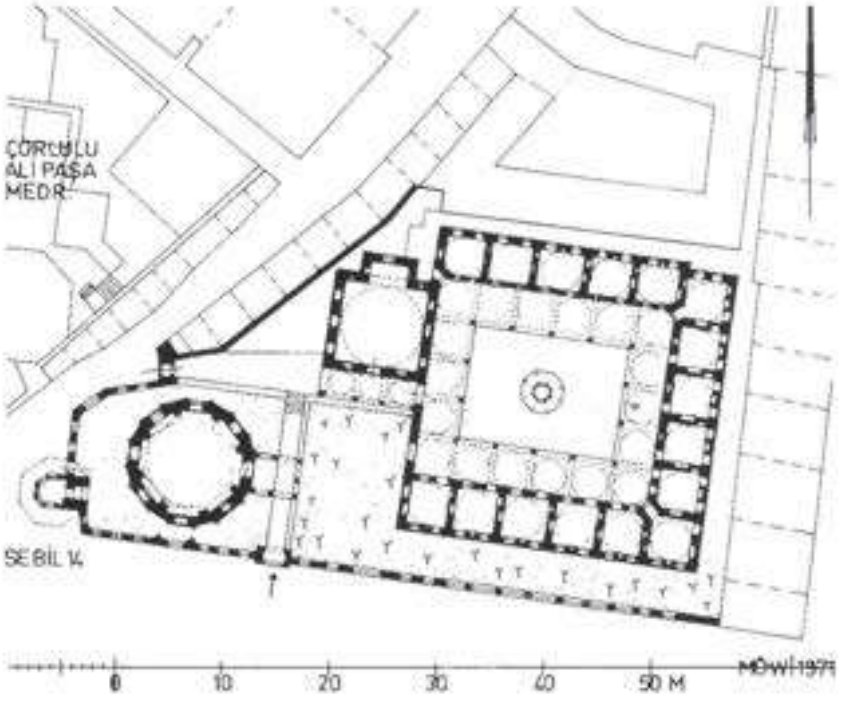
Çizim 240. Gazanfer Ağa Medresesi dershane kubbe göbeği süsleme detayı

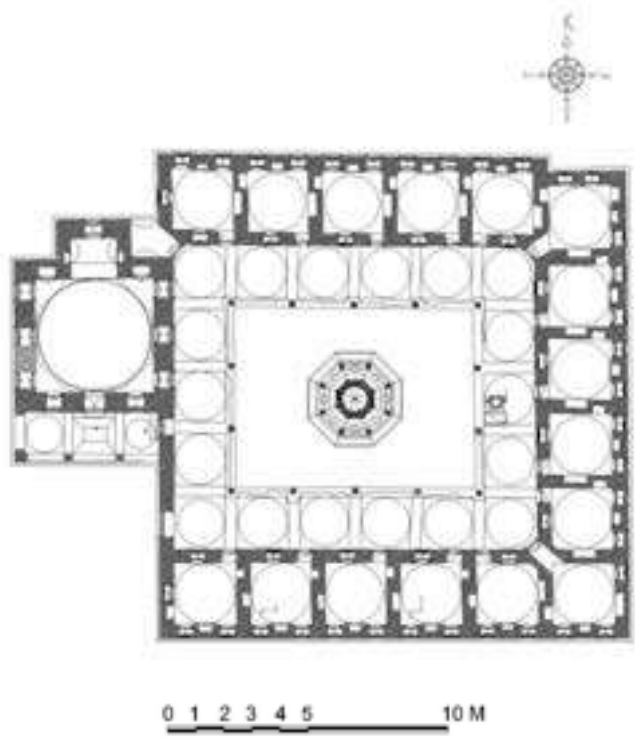
Çizim 241. Gazanfer Ağa Medresesi mihrabın görünüş çizimi

Çizim 242. Gazanfer Ağa Medresesi mihrap planı

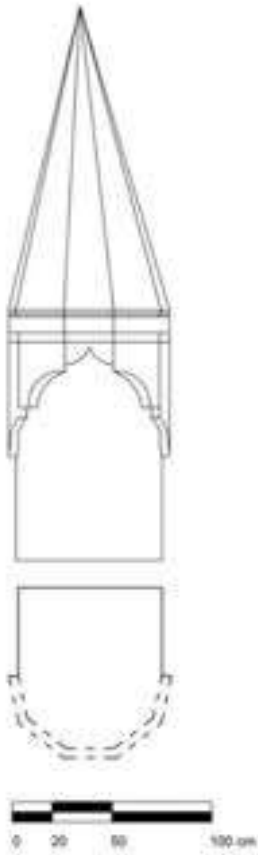
Çizim 243. Divanyolu Koca Sinan Paşa Külliyesi vaziyet Planı (M. Wiener)

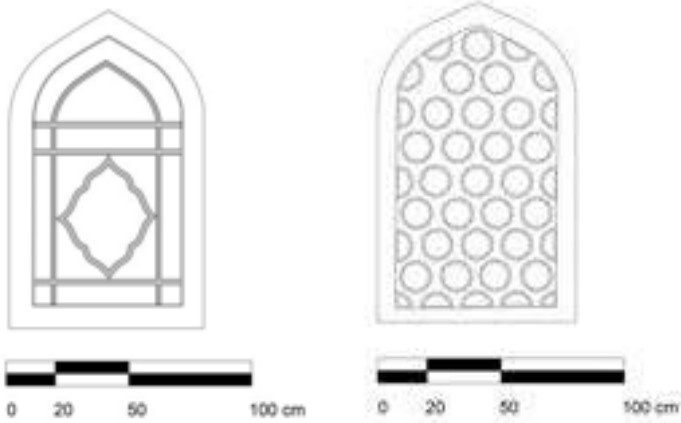
Çizim 244. Divanyolu Koca Sinan Paşa Medresenin planı (VGM'den işlenerek)

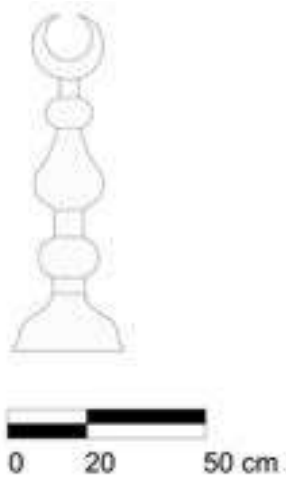
Çizim 245. Hafız Ahmed Paşa Medrese planı (İM Mimarlık)

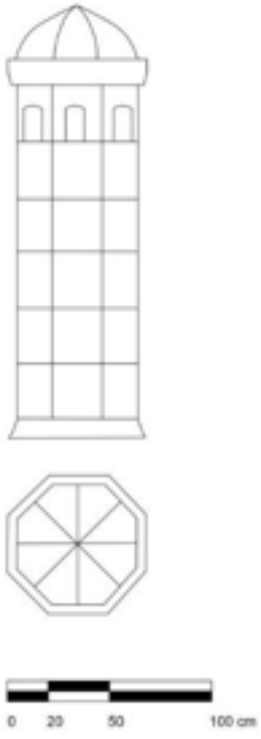
Çizim 246. Hafız Ahmed Paşa Medresesi ocak planı

Çizim 247. Hafız Ahmed Paşa Medresesi tepe pencere görünüş çizimi

Çizim 248. Hafiz Ahmed Paşa Medresesi âlem görünüş çizimi

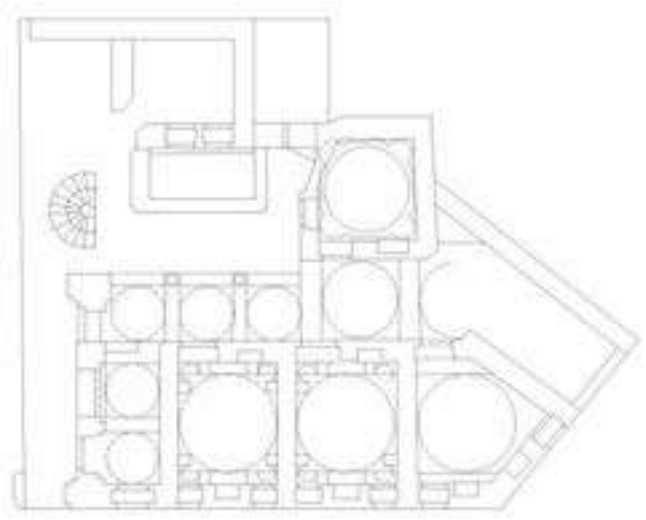
Çizim 249. Hafiz Ahmed Paşa Medresesi bacaların plan ve görünüş çizimi

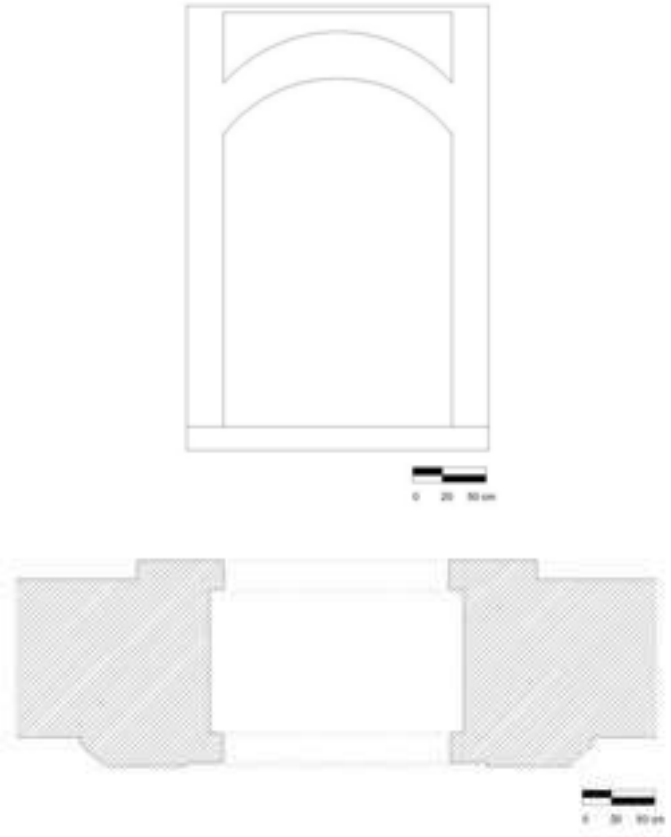
Çizim 250. Hadım Hasan Paşa Medresesi zemin kat planı (VGM Arşivi)

Çizim 251. Hadım Hasan Paşa Medresesi üst kat planı (VGM Arşivi)

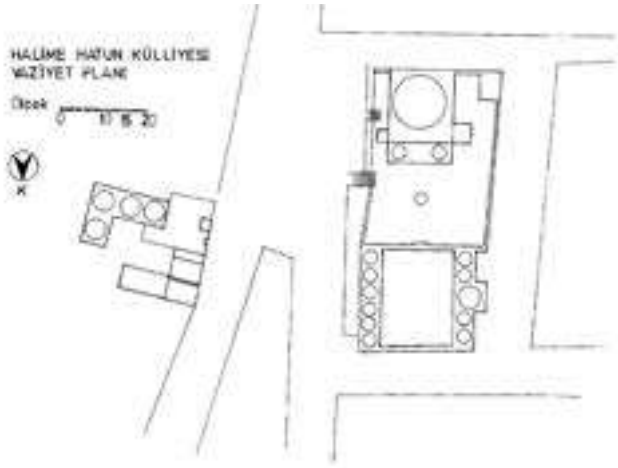
Çizim 252. Hadım Hasan Paşa Medresesi üst kat planı

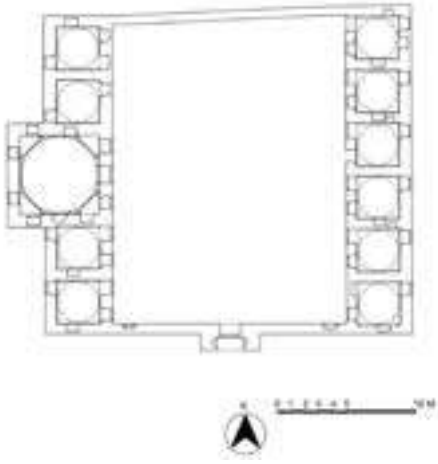
Çizim 253. Hadım Hasan Paşa Medresesi taçkapı planı

Çizim 254. Ocak plan ve görünüş çizimi

Çizim 255. Gölmarmara Halime Hatun Külliyesi vaziyet Planı (N. Özkul)

Çizim 256. Gölmarmara Halime Hatun Medresesi planı (VGM'den işlenerek)

FOTOĞRAFLAR

Fotoğraf 1. İstanbul Efdalzade Medresesi giriş cephesi

Fotoğraf 2. İstanbul Efdalzade Medresesi giriş koridoru

Fotoğraf 3. İstanbul Efdalzade Medresesi avlunun görünümü

Fotoğraf 4. İstanbul Efdalzade Medresesi revak görünümü

Fotoğraf 5. İstanbul Efdalzade Medresesi batı kanat bir nolu hücre

Fotoğraf 6. İstanbul Efdalzade Medresesi batı kanatta yer alan iki nolu hücre

Fotoğraf 7. İstanbul Efdalzade Medresesi hücre iç görünümü

Fotoğraf 8. İstanbul Efdalzade Medresesi doğu kanat güneyde yer alan ilk hücre

Fotoğraf 9. İstanbul Efdalzade Medresesi hücre iç görünümü

Fotoğraf 10. İstanbul Efdalzade Medresesi dershane güney cephe görünümü (İBB Kudep Arşivi)

Fotoğraf 11. İstanbul Efdalzade Medresesi dershane güney cephe görünümü

Fotoğraf 12. İstanbul Efdalzade Medresesi dershane giriş kapısı

Fotoğraf 13. İstanbul Efdalzade Medresesi dershane iç görünümü

Fotoğraf 14. İstanbul Efdalzade Medresesi kubbe ve geçişlerin görünümü

Fotoğraf 15. Bâyezîd Meydanı ve Bâyezîd medresesinin görünümü (Belediye Kütüphanesi Arşivi)

Fotoğraf 16. Bâyezîd Medrese'nin genel görünümü (1930)

Fotoğraf 17. Bâyezîd Medresesi'nin doğu cephe görünümü

Fotoğraf 18. Bâyezîd Medrese'nin taçkapı görünümü

Fotoğraf 19. Bâyezîd Medresenin taçkapı tepelik bölümünde yer alan süsleme

Fotoğraf 20. Bâyezîd Medresenin doğu ve kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 21. Bâyezîd Medresenin kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 22a. Bâyezîd Medresenin batı cephe görünümü

Fotoğraf 22b. Bâyezîd Medresenin batı cephe görünümü (Belediye Kütüphanesi Arşivi)

Fotoğraf 23a. Bâyezîd Medresenin güney cephe görünümü

Fotoğraf 23b. Bâyezîd Medresenin güney cephe görünümü (Belediye Kütüphanesi Arşivi)

Fotoğraf 24. Bâyezîd Medresenin geçit görünümü ve pencereler

Fotoğraf 25. Bâyezîd Medresesi avlu görünümü

Fotoğraf 26. Bâyezîd Medresesi şadırvan görünümü

Fotoğraf 27. Bâyezîd Medresesi revak görünümü

Fotoğraf 28. Bâyezîd Medresesi revak üst örtü görünümü

Fotoğraf 29. Bâyezîd Medresesi revak kubbe ve geçişler

Fotoğraf 30. Bâyezîd Medresesi güney kanat hücre giriş kapısı

Fotoğraf 31. Bâyezîd Medresesi hücre güney cephe görünümü

Fotoğraf 32. Bâyezîd Medresesi hücre kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 33. Bâyezîd Medresesi hücre üst örtü

Fotoğraf 34. Bâyezîd Medresesi kuzey eyvan görünümü

Fotoğraf 35. Bâyezîd Medresesi eyvan kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 36. Bâyezîd Medresesi baca görünümü

Fotoğraf 37. Bâyezîd Medresesi dershane doğu cephe görünümü

Fotoğraf 38. Bâyezîd Medresesi dershane giriş kapısı

Fotoğraf 39. Bâyezîd Medresesi batı cephe görünümü

Fotoğraf 40. Bâyezîd Medresesi güney cephe görünümü

Fotoğraf 41. Bâyezîd Medresesi dershane kuzey ve güney cephe görünümü

Fotoğraf 42. Bâyezîd Medresesi dershane üst örtü görünümü

Fotoğraf 43. Manisa Hafsa Sultan Külliyesinin genel görünümü (VGM Arşivi)

Fotoğraf 44. Hafsa Sultan Camii ve Medresesi (VGM Arşivi)

Fotoğraf 45a. Hafsa Sultan Medresesi kuzey cephe görünümü (VGM Arşivi-1983)

Fotoğraf 45b. Hafsa Sultan Medresesi kuzey cephe görünümü (VGM Arşivi-1983)

Fotoğraf 46. Hafsa Sultan Medresesi kuzey cephe

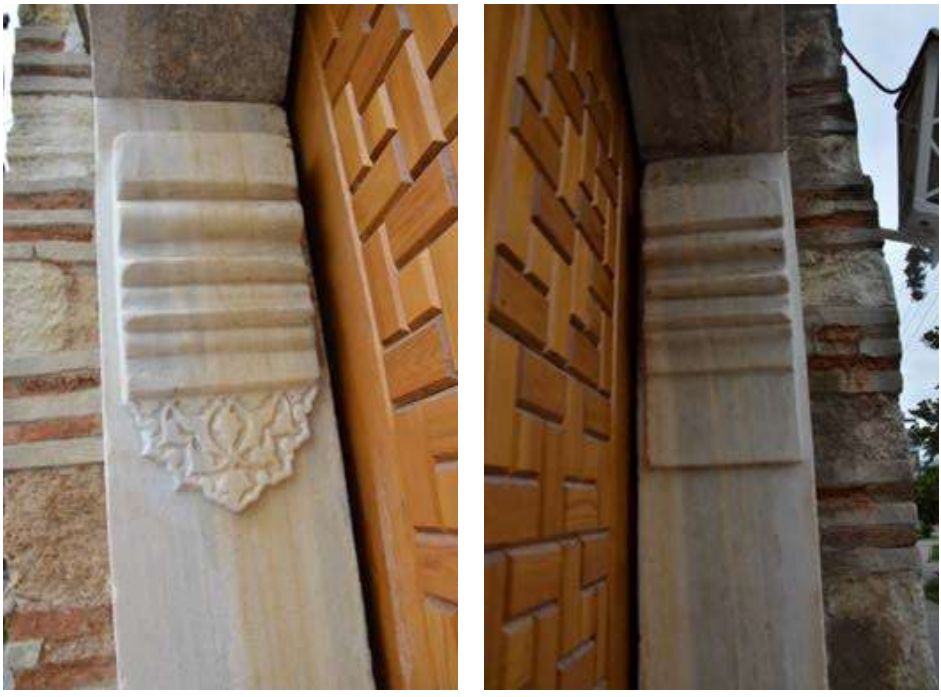

Fotoğraf 47. Hafsa Sultan Medresesi kuzey cephe görünümü

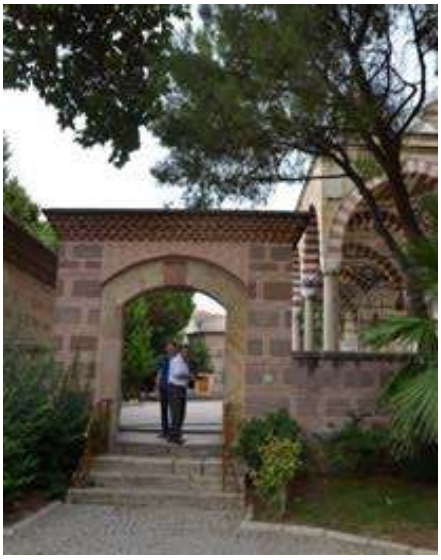
Fotoğraf 48. Hafsa Sultan Medresesi taçkapı görünümü

Fotoğraf 49. Hafsa Sultan Medresesi taçkapı konsolların görünümü

Fotoğraf 50. Hafsa Sultan Medresesi doğu cephe görünümü

Fotoğraf 51. Hafsa Sultan Medresesi avlu batı giriş kapısı

Fotoğraf 52. Hafsa Sultan Medresesi avlu ve şadırvanın görünümü

Fotoğraf 53. Hafsa Sultan Medresesi şadırvanın eski bir görünümü (VGM Arşivi)

Fotoğraf 54. Hafsa Sultan Medresesi kuzey revak görünümü

Fotoğraf 55. Hafsa Sultan Medresesi kuzey giriş eyvanı

Fotoğraf 56. Hafsa Sultan Medresesi kuzeydoğu köşe hücre görünümü

Fotoğraf 57. Hafsa Sultan Medresesi hücre kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 58. Hafsa Sultan Medresesi hücre güney cephe

Fotoğraf 59. Hafsa Sultan Medresesi hücre batı cephe ve ocak görünümü

Fotoğraf 60. Hafsa Sultan Medresesi dershane batı cephe görünümü

Fotoğraf 61. Hafsa Sultan Medresesi dershane batı ve güney cephe görünümü

Fotoğraf 62. Hafsa Sultan Medresesi dershane giriş kapısı

Fotoğraf 63. Hafsa Sultan Medresesi dershane batı cephe görünümü

Fotoğraf 64. Hafsa Sultan Medresesi doğu cephe görünümü

Fotoğraf 65. Hafsa Sultan Medresesi kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 66. Hafsa Sultan Medresesi dershane üst örtü ve geçişler

Fotoğraf 67. Hafsa Sultan Medresesi baca görünümü

Fotoğraf 68. Hafsa Sultan Medresesi batı ve kuzey cephe köşe pahı

Fotoğraf 69. Hafsa Sultan Medresesi kuzey cephe köşe pahları

Fotoğraf 70. Gebze Çoban Mustafa Paşa külliyesinin genel görünümü (VGM Arşivi)

Fotoğraf 71. Çoban Mustafa Paşa Medresesi taçkapı üzerinde yer alan inşa kitabesi

Fotoğraf 72. Çoban Mustafa Paşa Medresesi güney cephe görünümü

Fotoğraf 73. Çoban Mustafa Paşa Medresesi giriş kapısı

Fotoğraf 74. Çoban Mustafa Paşa Medresesi Taçkapı içten görünümü

Fotoğraf 75. Çoban Mustafa Paşa Medresesi doğu cephe görünümü

Fotoğraf 76. Çoban Mustafa Paşa Medresesi dershane görünümü

Fotoğraf 77. Çoban Mustafa Paşa Medresesi kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 78. Çoban Mustafa Paşa Medresesi batı cephe görünümü

Fotoğraf 79. Çoban Mustafa Paşa Medresesi batı cephedeki pencere düzenleri

Fotoğraf 80. Çoban Mustafa Paşa Medresesi giriş eyvanı görünümü

Fotoğraf 81. Çoban Mustafa Paşa Medresesi girişin sağında ve solunda yer alan nişler

Fotoğraf 82. Çoban Mustafa Paşa Medresesi avluda yer alan su kuyusu ve çeşme

Fotoğraf 83. Çoban Mustafa Paşa Medresesi revak görünümü

Fotoğraf 84. Çoban Mustafa Paşa Medresesi revak üst örtü görünümü

Fotoğraf 85. Çoban Mustafa Paşa Medresesi sütun ve başlıkların görünümü

Fotoğraf 86. Çoban Mustafa Paşa Medresesi hücre giriş kapısı

Fotoğraf 87. Çoban Mustafa Paşa Medresesi hücre üst örtü ve geçişler

Fotoğraf 88. Çoban Mustafa Paşa Medresesi hücre içlerinde yer alan niş ve pencereler

Fotoğraf 89. Çoban Mustafa Paşa Medresesi tepe pencere görünümü

Fotoğraf 90. Çoban Mustafa Paşa Medresesi odalarda bulunan ocaklar

Fotoğraf 91. Çoban Mustafa Paşa Medresesi tuvalete geçişi sağlayan koridor

Fotoğraf 92. Çoban Mustafa Paşa Medresesi dershane giriş cephe görünümü

Fotoğraf 93. Çoban Mustafa Paşa Medresesi revakın görünümü

Fotoğraf 94. Çoban Mustafa Paşa Medresesi dershane giriş kapısı

Fotoğraf 95. Çoban Mustafa Paşa Medresesi dershane üst örtü ve geçişler

Fotoğraf 96. Çoban Mustafa Paşa Medresesi dershane iç görünümü

Fotoğraf 97. Çoban Mustafa Paşa Medresesi mihrap görünümü

Fotoğraf 98a. Hüsrev Paşa Medresesi'nin genel görünümü (VGM Arşivi-1980)

Fotoğraf 98b. Hüsrev Paşa Medresesi'nin genel görünümü(VGM Arşivi-1980)

Fotoğraf 99. Hüsrev Paşa Medresesi minare üzerinde yer alan kitabe

Fotoğraf 100. Hüsrev Paşa Medresesi mihrabın sol üst köşesinde yer alan kitabe

Fotoğraf 101. Hüsrev Paşa Medresesi kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 102. Hüsrev Paşa Medresesi taçkapı görünümü

Fotoğraf 103. Hüsrev Paşa Medresesi minarenin görünümü

Fotoğraf 104. Hüsrev Paşa Medresesi minare kaidesinin görünümü

Fotoğraf 105. Hüsrev Paşa Medresesi gövde üzerinde yer alan süsleme kuşakları

Fotoğraf 106. Hüsrev Paşa Medresesi doğu cephe görünümü

Fotoğraf 107. Hüsrev Paşa Medresesi batı cephe görünümü

Fotoğraf 108. Hüsrev Paşa Medresesi güney cephe görünümü

Fotoğraf 109. Hüsrev Paşa Medresesi avlu görünümü

Fotoğraf 110. Hüsrev Paşa Medresesi kuzey revak görünümü

Fotoğraf 111. Hüsrev Paşa Medresesi revak üst örtü görünümü

Fotoğraf 112. Hüsrev Paşa Medresesi batı kanat 3 nolu hücre giriş kapısı

Fotoğraf 113. Hüsrev Paşa Medresesi hücre batı cephe görünümü

Fotoğraf 114. Hüsrev Paşa Medresesi hücre güney cephe görünümü

Fotoğraf 115. Hüsrev Paşa Medresesi hücre doğu cephe görünümü

Fotoğraf 116. Hüsrev Paşa Medresesi üst örtü ve geçişler

Fotoğraf 117. Hüsrev Paşa Medresesi dershane giriş cephe görünümü

Fotoğraf 118. Hüsrev Paşa Medresesi dershane giriş cephe görünümü (VGM Arşivi)

Fotoğraf 119. Hüsrev Paşa Medresesi giriş kapı görünümü

Fotoğraf 120. Hüsrev Paşa Medresesi dershane iç görünümü

Fotoğraf 121. Hüsrev Paşa Medresesi üst örtü görünümü

Fotoğraf 122. Hüsrev Paşa Medresesi dershane kıble cephe görünümü

Fotoğraf 123. Hüsrev Paşa Medresesi dershane köşelerinde yer alan mukarnas geçişler

Fotoğraf 124. Hüsrev Paşa Medresesi mihrap görünümü

Fotoğraf 125. Hüsrev Paşa Medresesi mihrap süsleme bordürlerinden detay

Fotoğraf 126. Hüsrev Paşa Medresesi mihrap kavsarasının görünümü

Fotoğraf 127. Hüsrev Paşa Medresesi çinilerin görünümü

Fotoğraf 128. Hüsrev Paşa Medresesi tuvalet görünümü

Fotoğraf 129. Hüsrev Paşa Medresesi baca görünümü

Fotoğraf 130. Bitlis Şerefiye Külliyesi genel görünümü (K. Şen'den)

Fotoğraf 131. Şerefiye Camii taçkapısı üzerinde bulunan inşa kitabesi

Fotoğraf 132. Şerefiye Medresesi kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 133. Şerefiye Medresesi taçkapı görünümü

Fotoğraf 134. Şerefiye Medresesi batı cephe görünümü

Fotoğraf 135. Şerefiye Medresesi doğu cephe görünümü

Fotoğraf 136. Şerefiye Medresesi giriş kapısı

Fotoğraf 137. Şerefiye Medresesi giriş eyvan görünümü

Fotoğraf 138. Şerefiye Medresesi avlu görünümü

Fotoğraf 139. Şerefiye Medresesi havuz ve kuyunun görünümü

Fotoğraf 140. Şerefiye Medresesi ana eyvan görünümü

Fotoğraf 141. Şerefiye Medresesi ana eyvan iç görünümü

Fotoğraf 142. Şerefiye Medresesi ana eyvanın iki yanında yer alan koridorlar

Fotoğraf 143. Şerefiye Medresesi giriş eyvanı ve koridorlar

Fotoğraf 144. Şerefiye Medresesi doğu kanat görünümü

Fotoğraf 145. Şerefiye Medresesi Batı kanat görünümü

Fotoğraf 146. Şerefiye Medresesi güneybatı köşe hücre görünümü

Fotoğraf 147. Şerefiye Medresesi baca ve üst örtü görünümü

Fotoğraf 148. Üçbaş Hacı Hamza Külliyesinin görünümü (Salt Research)

Fotoğraf 149. Üçbaş Medresesi avlu giriş kapısı üzerinde yer alan kitabe

Fotoğraf 150. Üçbaş Camii giriş kapısı üzerinde yer alan kitabe

Fotoğraf 151. Üçbaş Medresenin kuzey ve doğu cephe görünümü

Fotoğraf 152. Üçbaş Medresesi kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 153. Üçbaş Medresesi batı cephe görünümü

Fotoğraf 154. Üçbaş Medresesi avlu giriş kapısı

Fotoğraf 155. Üçbaş Medresesi giriş kapısı onarım öncesi durumu (E. Sinan'dan)

Fotoğraf 156. Üçbaş Medresesi avlunun görünümü

Fotoğraf 157. Üçbaş Medresesi kuzey kanat görünümü

Fotoğraf 158. Üçbaş Medresesi iki nolu hücre

Fotoğraf 159. Üçbaş Medresesi hücre iç görünümü

Fotoğraf 160. Üçbaş Medresesi üç nolu hücre

Fotoğraf 161. Üçbaş Medresesi Hücre iç görünümü

Fotoğraf 162. Üçbaş Medresesi güneydoğu köşe hücre giriş cephesi

Fotoğraf 163. Üçbaş Medresesi hücre iç görünümü

Fotoğraf 164. Üçbaş Medresesi bodrum kat görünümü

Fotoğraf 165. Üçbaş Medresesi dershane görünümü

Fotoğraf 166. Üçbaş Medresesi dershane iç görünümü

Fotoğraf 167. Üçbaş Medresesi bacaların görünümü

Fotoğraf 168. Üçbaş Medresesi onarım öncesi durumu (M.S. Kütükoğlu)

Fotoğraf 169. Diyarbakır Hadım Ali Paşa Medresesi kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 170. Hadım Ali Paşa Medresesi batı cephe görünümü

Fotoğraf 171. Hadım Ali Paşa Medresesi güney cephe görünümü

Fotoğraf 172. Hadım Ali Paşa Medresesi doğu cephe görünümü

Fotoğraf 173. Hadım Ali Paşa Medresesi avlu görünümü

Fotoğraf 174. Hadım Ali Paşa Medresesi batı ve doğu kanat eyvanların görünümü

Fotoğraf 175. Kuzeybatı köşe hücre giriş

Fotoğraf 176. Hücre iç görünümü

Fotoğraf 177. Hadım Ali Paşa Medresesi ocak görünümü

Fotoğraf 178. Hadım Ali Paşa Medresesi dershane giriş cephe görünümü

Fotoğraf 179. Hadım Ali Paşa Medresesi onarım öncesi dershanenin görünümü (VGM Arşivi)

Fotoğraf 180. Hadım Ali Paşa Medresesi onarım öncesi dershanenin görünümü (VGM Arşivi)

Fotoğraf 181. Hadım Ali Paşa Medresesi dershane üst örtü görünümü

Fotoğraf 182. Hadım Ali Paşa Medresesi mihrabın görünümü

Fotoğraf 183. Haseki külliyesinin genel görünümü (VGM Arşivi)

Fotoğraf 184a. Haseki Medresesi avlu giriş kapısı üzerindeki kitabe

Fotoğraf 184b. Haseki Medresesi dershane giriş kapısı üzerindeki kitabe

Fotoğraf 185. Haseki Medresesi güney cephe görünümü

Fotoğraf 186. Haseki Medresesi taçkapı ön ve arka görünümü

Fotoğraf 187. Haseki Medresesi doğu cephe görünümü

Fotoğraf 188. Haseki Medresesi kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 189a. Haseki Medresesi kuzey cephe batı kanat görünümü

Fotoğraf 189b. Haseki Medresesi kuzey cephe doğu kanat görünümü

Fotoğraf 189c. Haseki Medresesi batı cephe görünümü

Fotoğraf 190. Haseki Medresesi batıda yer alan geçit kapısı

Fotoğraf 191. Haseki Medresesi avlu görünümü

Fotoğraf 192. Haseki Medresesi avludaki fiskiyenin görünümü

Fotoğraf 193. Haseki Medresesi kuyu bileziklerinin görünümü

Fotoğraf 194. Haseki Medresesi kuzey revak görünümü

Fotoğraf 195. Haseki Medresesi güney revak görünümü

Fotoğraf 196. Haseki Medresesi revak sütun ve kemerleri

Fotoğraf 196. Haseki Medresesi revak üst örtü görünümü

Fotoğraf 197. Haseki Medresesi sütun başlıklarının görünümü

Fotoğraf 198. Haseki Medresesi doğu kanatta bulunan hücre giriş kapısı

Fotoğraf 199. Haseki Medresesi doğu cephe görünümü

Fotoğraf 200. Haseki Medresesi hücre güney cephe görünümü

Fotoğraf 201. Haseki Medresesi ocak görünümü

Fotoğraf 202. Haseki Medresesi üst örtü ve geçişler

Fotoğraf 203. Haseki Medresesi dershane giriş kapısı ön ve arka yüzey görünümü

Fotoğraf 204. Haseki Medresesi dershane güney cephe görünümü

Fotoğraf 205. Haseki Medresesi dershane kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 206. Haseki Medresesi dershane iç görünümü

Fotoğraf 207. Haseki Medresesi üst örtü ve geçişler

Fotoğraf 208. Haseki Medresesi baca görünümü

Fotoğraf 209. Manisa Hafsa Sultan Darüşşifasının genel görünümü

Fotoğraf 210. Hafsa Sultan Darüşşifası inşa kitabesi

Fotoğraf 211. Hafsa Sultan Darüşşifası güney cephe görünümü

Fotoğraf 212. Hafsa Sultan Darüşşifası giriş kapı görünümü

Fotoğraf 213. Hafsa Sultan Darüşşifası doğu cephe görünümü

Fotoğraf 214. Hafsa Sultan Darüşşifası batı cephe görünümü

Fotoğraf 215. Hafsa Sultan Darüşşifası kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 216. Hafsa Sultan Darüşşifası giriş revak görünümü

Fotoğraf 217. Hafsa Sultan Darüşşifası avlu görünümü

Fotoğraf 218. Hafsa Sultan Darüşşifası güneybatı hücre giriş cephesi

Fotoğraf 219. Hücre iç görünümü

Fotoğraf 220. Ocak görünümü

Fotoğraf 221. Hafsa Sultan Darüşşifası kuzey kanat eyvan görünümü

Fotoğraf 222. Hafsa Sultan Darüşşifası ana eyvan görünümü

Fotoğraf 223. Hafsa Sultan Darüşşifası baca görünümü

Fotoğraf 224. Hafsa Sultan Darüşşifası tuğla süslemelerin görünümü

Fotoğraf 225.Hadım İbrahim Paşa (Ese Kapı) Medresesi genel görünümü (M. Cambaz)

Fotoğraf 226. Hadım İbrahim Paşa Medresesi kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 227. Hadım İbrahim Paşa Medresesi avlu giriş kapısı ve çeşme

Fotoğraf 228. Hadım İbrahim Paşa Medresesi doğu cephe görünümü

Fotoğraf 229. Hadım İbrahim Paşa Medresesi batı ve güney cephe görünümü

Fotoğraf 230. Hadım İbrahim Paşa Medresesi güney cephe görünümü

Fotoğraf 231. Hadım İbrahim Paşa Medresesi batı cephe hücre pencere görünümü

Fotoğraf 232. Hadım İbrahim Paşa Medresesi dershane güney cephe görünümü

Fotoğraf 233. Hadım İbrahim Paşa Medresesi avlu görünümü

Fotoğraf 234. Hadım İbrahim Paşa Medresesi kuyu bileziği

Fotoğraf 235. Hadım İbrahim Paşa Medresesi revak görünümü

Fotoğraf 236. Hadım İbrahim Paşa Medresesi sütun başlığı

Fotoğraf 237. Hadım İbrahim Paşa Medresesi revak üst örtü

Fotoğraf 238. Hadım İbrahim Paşa Medresesi revak kubbe görünümü

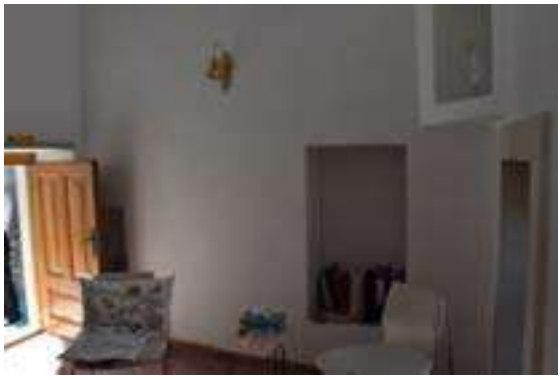

Fotoğraf 239. Hadım İbrahim Paşa Medresesi batı kanat hücre giriş kapısı

Fotoğraf 240. Hücre batı ve doğu cephe görünümü

Fotoğraf 241. Hücre güney cephe görünümü

Fotoğraf 242. Hadım İbrahim Paşa Medresesi dershane giriş kapısı

Fotoğraf 243. Dershane doğu cephe görünümü

Fotoğraf 244. Dershane batı cephe görünümü

Fotoğraf 245. Dershane kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 246. Dershane güney cephe görünümü

Fotoğraf 247. Dershane üst örtü görünümü

Fotoğraf 248. Hadım İbrahim Paşa Medresesi baca görünümü

Fotoğraf 249. Hadım İbrahim Paşa Medresesi köşe pahı görünümü

Fotoğraf 250. Hadım İbrahim Paşa Medresesi alçı süsleme detayı

Fotoğraf 251a. Hadım İbrahim Paşa Medresesinin eski görünümü (VGM Arşivi)

Fotoğraf 251b. Hadım İbrahim Paşa Medresesinin eski görünümü (VGM Arşivi)

Fotoğraf 251c. Hadım İbrahim Paşa Medresesinin eski görünümü (VGM Arşivi)

Fotoğraf 252. Kepenekçi Sinan Medresesi'nin genel görünümü

Fotoğraf 253. Kepenekçi Sinan Medresesi kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 254. Kepenekçi Sinan Medresesi batı cephe görünümü

Fotoğraf 255. Kepenekçi Sinan Medresesi hazirenin görünümü

Fotoğraf 256. Kepenekçi Sinan Medresesi hazirede yer alan mezartaşları

Fotoğraf 257. Kepenekçi Sinan Medresesi avlunun görünümü

Fotoğraf 258. Kepenekçi Sinan Medresesi dershane giriş kapısı

Fotoğraf 259. Kepenekçi Sinan Medresesi dershane iç görünümü v

Fotoğraf 260. Kepenekçi Sinan Medresesi kuzeybatı köşe pahı

Fotoğraf 261. Kepenekçi Sinan Medresesinin 1941 yılındaki durumu (VGM Arşivi)

Fotoğraf 262. Kepenekçi Sinan Medrese avlusunun 1941 yılındaki durumu (VGM Arşivi)

Fotoğraf 263. Yakup Ağa Külliyesinin genel görünümü
(https://kastamonu.travel/Home/Unsur?unsurref=116#&gid=1&pid=6)

Fotoğraf 264. Yakup Ağa Camii giriş kapısı üzerinde yer alan kitabe

Fotoğraf 265. Yakup Ağa Medresesi batı cephe görünümü

Fotoğraf 266. Yakup Ağa Medresesi güney ve batı cephe görünümü

Fotoğraf 267. Yakup Ağa Medresesi güney cephe görünümü

Fotoğraf 268. Yakup Ağa Medresesi doğu ve güney cephe görünümü

269. Yakup Ağa Medresesi avlu görünümü

Fotoğraf 270. Yakup Ağa Medresesi revak ve hücre giriş cephe görünümü

Fotoğraf 271. Yakup Ağa Medresesi batı kanat 4 nolu hücre giriş kapı görünümü

Fotoğraf 272. Hücre doğu cephe görünümü

Fotoğraf 273. Ocak görünümü

Fotoğraf 274. Hücre üst örtü görünümü

Fotoğraf 275a. Yakup Ağa Medresesi'nin 1973 yılındaki durumu (VGM Arşivi)

Fotoğraf 275b. Yakup Ağa Medresesi'nin 1973 yılındaki durumu (VGM Arşivi)

Fotoğraf 275c. Yakup Ağa Medresesi'nin 1973 yılındaki durumu (VGM Arşivi)

Fotoğraf 276. Şehzade Medresesi'nin genel görünümü (A. S. Ülgen-1958)

Fotoğraf 277. Şehzade Medresesi'nin genel görünümü (VGM Arşivi)

Fotoğraf 278. Şehzade Medresesi inşa kitabesi

Fotoğraf 279. Şehzade Medresesi batı cephe görünümü

Fotoğraf 280. Şehzade Medresesi taçkapı ön ve arka yüz görünümü

Fotoğraf 281. Şehzade Medresesi taçkapı kavsarasının görünümü

Fotoğraf 282. Şehzade Medresesi kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 283. Şehzade Medresesi avlu görünümü

Fotoğraf 284. Şehzade Medresesi şadırvanın görünümü

Fotoğraf 285. Şehzade Medresesi avludaki kuyunun görünümü

Fotoğraf 286. Şehzade Medresesi avludaki kuyunun iç görünümü

Fotoğraf 287. Şehzade Medresesi batı revak görünümü

Fotoğraf 288. Şehzade Medresesi kuzey revak görünümü

Fotoğraf 289. Şehzade Medresesi doğu ve güney revak üst örtü ve geçişler

Fotoğraf 290. Şehzade Medresesi sütun ve başlıkların görünümü

Fotoğraf 291. Şehzade Medresesi hücre giriş kapısı

Fotoğraf 292. Hücre batı ve kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 293. Hücre güney ve batı cephe görünümü

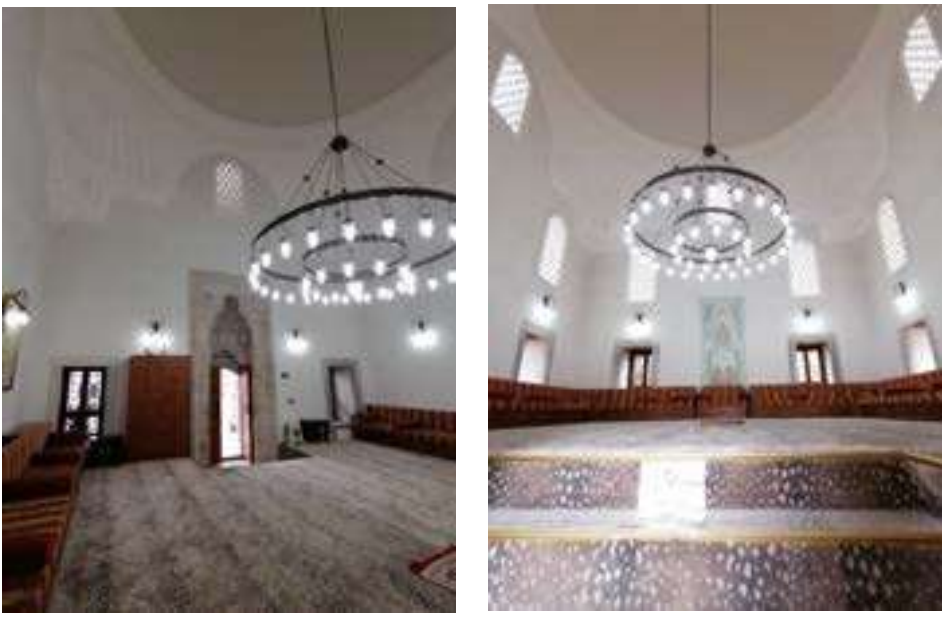
Fotoğraf 294. Hücre üst örtü ve geçişler

Fotoğraf 295. Şehzade Medresesi güney kanat görünümü

Fotoğraf 296. Şehzade Medresesi dershane kapısı görünümü

Fotoğraf 297. Dershane kuzey ve güney cephe görünümü

Fotoğraf 298. Mihrabın görünümü

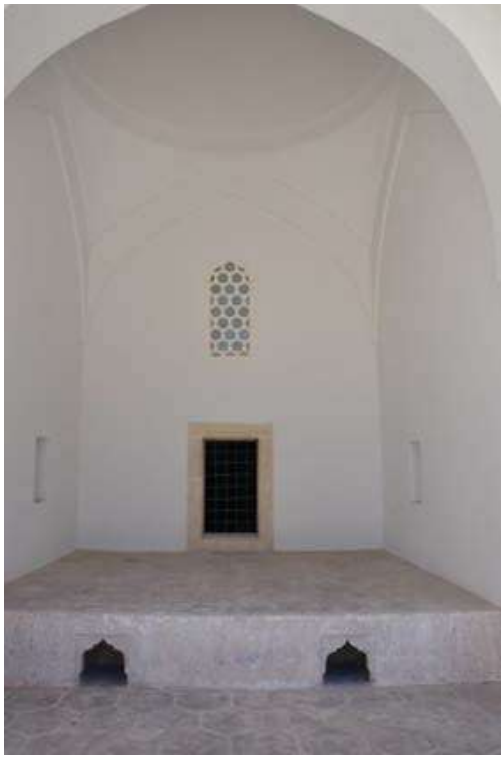

Fotoğraf 299. Dershane batı cephe görünümü

Fotoğraf 300. Dershane tromp görünümü

Fotoğraf 301. Şehzade Medresesi doğuda yer alan eyvanın görünümü

Fotoğraf 302. Eyvanın önündeki revak örtüsü

Fotoğraf 303. Eyvan kuzey ve güney cephe görünümü

Fotoğraf 304. Şehzade Medresesi ocak görünümü

Fotoğraf 305. Şehzade Medresesi baca görünümü

Fotoğraf 306. Şehzade Medresesi geçit görünümü

Fotoğraf 307. Şehzade Medresesi tuvalet görünümü

Fotoğraf 308. Halıcılar Yavuz Sultan Selim Medresesi güney dış avlu duvarı

Fotoğraf 309. Yavuz Sultan Selim Medrese çeşmesinin görünümü

Fotoğraf 310. Yavuz Sultan Selim Medresesi dış avlu giriş kapısı

Fotoğraf 311. Yavuz Sultan Selim Medresesi giriş kapı kuzeyden görünümü

Fotoğraf 312. Yavuz Sultan Selim Medresesi giriş eyvanı

Fotoğraf 313. Eyvan yan nişlerin görünümü

Fotoğraf 314. Yavuz Sultan Selim Medresesi dershane doğu ve batı cephe görünümü

Fotoğraf 315. Yavuz Sultan Selim Medresesi minare kaidesi görünümü

Fotoğraf 316. Yavuz Sultan Selim Medresesi avlu giriş kapısı

Fotoğraf 317. Yavuz Sultan Selim Medresesi batı cephe görünümü

Fotoğraf 318. Yavuz Sultan Selim Medresesi kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 319. Yavuz Sultan Selim Medresesi avlu görünümü

Fotoğraf 320. Yavuz Sultan Selim Medresesi havuz görünümü

Fotoğraf 321. Yavuz Sultan Selim Medresesi revak görünümü

Fotoğraf 322. Revak üst örtü

Fotoğraf 323. Yavuz Sultan Selim Medresesi Doğu kanat 5 nolu hücre girişi

Fotoğraf 324. Hücre iç görünümü

Fotoğraf 325. Yavuz Sultan Selim Medresesi dershane giriş revakı

Fotoğraf 326. Revak kemeri

Fotoğraf 327. Sütun başlığı görünümü

Fotoğraf 328. Dershane giriş kapı ve arka yüzey görünümü

Fotoğraf 329. Dershane kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 330. Dershane kıble cephe görünümü

Fotoğraf 331. Mihrap görünümü

Fotoğraf 332. Dershane batı cephe görünümü

Fotoğraf 333. Dershane üst örtü ve geçişler

Fotoğraf 334. Yavuz Sultan Selim Medresesi bacaların görünümü

Fotoğraf 335. Köşe pahı görünümü

Fotoğraf 336. Yavuz Sultan Selim Medrese minaresinin yıkılmadan önceki durumu (VGM Arşivi)

Fotoğraf 337a. Yavuz Sultan Selim Medresesi Dershane giriş revakı (VGM Arşivi-1944)

Fotoğraf 337b. Yavuz Sultan Selim Medresesi Dershane giriş revakı (VGM Arşivi-1944)

Fotoğraf 337c. Yavuz Sultan Selim Medresesi Dershane giriş revakı (VGM Arşivi-1944)

Fotoğraf 338. Üsküdar Mihrimah Sultan Külliyesinin genel görünümü

Fotoğraf 339. Mihrimah Sultan Camii inşa kitabesi

Fotoğraf 340. Mihrimah Sultan Medresesi kuzey cephe ve üst örtü görünümü (M. Cambaz)

Fotoğraf 341. Mihrimah Sultan Medresesi batı cephe görünümü

Fotoğraf 342. Mihrimah Sultan Medresesi taçkapı görünümü

Fotoğraf 343. Mihrimah Sultan Medresesi taçkapı giriş açıklığı

Fotoğraf 344. Kapı kemeri görünümü

Fotoğraf 345. Yan nişlerin görünümü

Fotoğraf 346. Kavsaranın görünümü

Fotoğraf 347. Taçkapı arka yüzeyi

Fotoğraf 348. Mihrimah Sultan Medresesi doğu ve kuzey cephe (İBB Encümen Arşivi)

Fotoğraf 349. Mihrimah Sultan Medresesi doğu cephe görünümü

Fotoğraf 350. Mihrimah Sultan Medresesi kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 351. Mihrimah Sultan Medresesi avlunun görünümü (İBB Encümen Arşivi 1965)

Fotoğraf 352. Mihrimah Sultan Medresesi avlu görünümü

Fotoğraf 353. Havuzun görünümü

Fotoğraf 354. Avlu üst örtü görünümü

Fotoğraf 355. Mihrimah Sultan Medresesi doğu revak görünümü

Fotoğraf 356. Sütun başlıkları

Fotoğraf 357. Revak üst örtü

Fotoğraf 358. Güney kanat hücre giriş kapısı

Fotoğraf 359. Hücre iç görünümü

Fotoğraf 360. Dershane giriş kapısı

Fotoğraf 361. Dershane iç görünümü

Fotoğraf 362. Geçitlerin görünümü

Fotoğraf 363. Mihrimah Sultan Medresesi baca görünümü

Fotoğraf 364. Kütahya Rüstem Paşa Medresenin genel görünümü

Fotoğraf 365. Rüstem Paşa Medresesi inşa kitabesi

Fotoğraf 366. Rüstem Paşa Medresesi güney cephe görünümü

Fotoğraf 367. Rüstem Paşa Medresesi taçkapının 1983 yılındaki durumu (VGM Arşivi)

Fotoğraf 368. Rüstem Paşa Medresesi taçkapının görünümü

Fotoğraf 369. Kavsaranın görünümü

Fotoğraf 370. Taçkapının arka yüzeyi

Fotoğraf 371. Rüstem Paşa Medresesi batı cephe görünümü

Fotoğraf 372. Rüstem Paşa Medresesi doğu cephe görünümü

Fotoğraf 373. Rüstem Paşa Medresesi dershane görünümü (A. Yakupoğlu'ndan)

Fotoğraf 374. Rüstem Paşa Medresesi dershanenin onarım öncesi durumu (VGM Arşivi)

Fotoğraf 375. Avlunun kazı sırasındaki durumu (VGM Arşivi-2003)

Fotoğraf 376. Rüstem Paşa Medresesi avlunun görünümü

Fotoğraf 377. Doğu kanat görünümü

Fotoğraf 378. Revak görünümü ve üst örtü

Fotoğraf 379. Kazı sırasında ortaya çıkarılan temeller (VGM Arşivi-2003)

Fotoğraf 380. Doğu kanat onarım sırası görünümü (VGM Arşivi-2003)

Fotoğraf 381. Doğu kanat görünümü

Fotoğraf 382. Güneydoğu köşe hücre giriş kapısı

Fotoğraf 383. Hücre iç görünümü

Fotoğraf 384. Ocak görünümü (VGM Arşivi)

Fotoğraf 385. Dershane giriş cephe

Fotoğraf 386. Dershane kapısı görünümü

Fotoğraf 387. Dershane iç görünümü

Fotoğraf 388. Dershanenin onarım sırasındaki durumu (VGM Arşivi)

Fotoğraf 389. Medresenin kazı öncesi durumu (VGM Arşivi)

Fotoğraf 390. Kazı sırasında ortaya çıkarılan temeller (VGM Arşivi)

Fotoğraf 391. İstanbul Rüstem Paşa Medresenin genel görünümü (C. Sezgin'den)

Fotoğraf 392. Rüstem Paşa Medresesi inşa kitabesi

Fotoğraf 393. Rüstem Paşa Medresesi güney cephe görünümü

Fotoğraf 394. Rüstem Paşa Medresesi taçkapı görünümü

Fotoğraf 395. Rüstem Paşa Medresesi doğu cephe görünümü

Fotoğraf 396. Rüstem Paşa Medresesi kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 397. Rüstem Paşa Medresesi batı cephe görünümü

Fotoğraf 398. Giriş eyvan ve taçkapı arka yüzey görünümü

Fotoğraf 399. Giriş eyvan üst örtü görünümü

Fotoğraf 400. Rüstem Paşa Medresesi avlu görünümü

Fotoğraf 401. Rüstem Paşa Medresesi şadırvanın görünümü

Fotoğraf 402. Revak görünümü (E. Sinan)

Fotoğraf 403. Revak görünümü

Fotoğraf 404. Revak kemer görünümü

Fotoğraf 405. Sütun başlıklarının görünümü

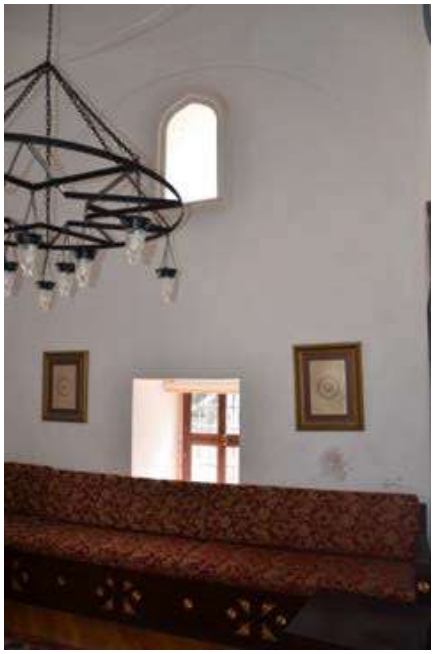

Fotoğraf 406. Güneydoğu köşe eyvan görünümü

Fotoğraf 407. Hücre giriş kapısı

Fotoğraf 408. Güney cephe görünümü

Fotoğraf 409. Batı cephe görünümü

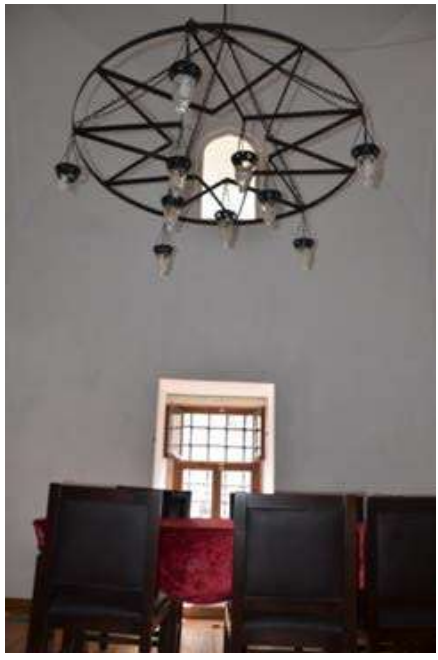
Fotoğraf 410. Batı hücre giriş kapısı

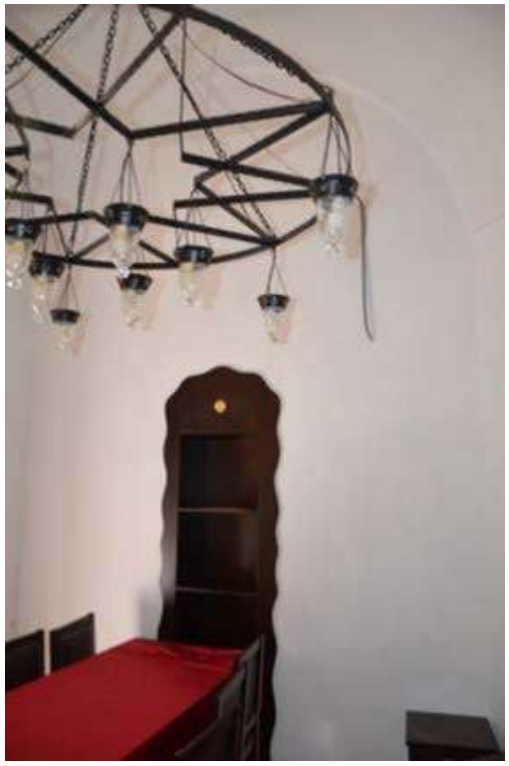
Fotoğraf 411. Hücre iç görünümü

Fotoğraf 412. Doğu hücre giriş kapısı

Fotoğraf 413. Güney cephe görünümü

Fotoğraf 414. Batı ve kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 415. Eyvanın kuzeydoğusundaki hücrenin giriş kapısı

Fotoğraf 416. Hücre iç görünümü

Fotoğraf 417. Medrese tuvaleti

Fotoğraf 418. Hamam giriş kapısı

Fotoğraf 419. Hamam giriş cephe görünümü

Fotoğraf 420. Hamam iç görünümü

Fotoğraf 421. Hamam iç görünümü

Fotoğraf 422. Üst örtü görünümü

Fotoğraf 423. Rüstem Paşa Medresesi dershane giriş cephe görünümü

Fotoğraf 424. Rüstem Paşa Medresesi dershane giriş kapısı

Fotoğraf 425. Kapı kanadının görünümü

Fotoğraf 426. Taçkapının arka yüzeyi

Fotoğraf 427. Batı cephe görünümü

Fotoğraf 428. Güney cephe görünümü

Fotoğraf 429. Kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 430. Doğu cephe görünümü

Fotoğraf 431. Üst örtü ve geçişler

Fotoğraf 432. Tromp görünümü

Fotoğraf 433. Rüstem Paşa Medresesi baca görünümü

Fotoğraf 434. Rüstem Paşa Medresesi şadırvanın görünümü (Eski İstanbul-1937)

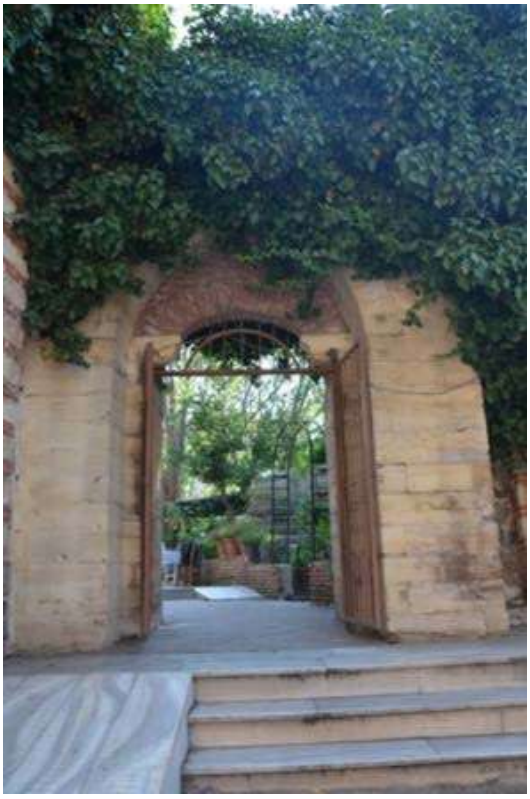
Fotoğraf 435. Rüstem Paşa Medresesi dershane kubbesi (A.S. ülgen-1937)

Fotoğraf 436. Tekirdağ Rüstem Paşa Külliyesi görünümü (A. S. Ülgen)

Fotoğraf 437. Tekirdağ Rüstem Paşa batı cephe görünümü

Fotoğraf 438. Tekirdağ Rüstem Paşa giriş kapı görünümü

Fotoğraf 439. Tekirdağ Rüstem Paşa Medresesi kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 440a. Tekirdağ Rüstem Paşa Medresesi doğu cephe görünümü

Fotoğraf 440b. Rüstem Paşa Medresesi doğu cephe görünümü (VGM Arşivi)

Fotoğraf 441a. Rüstem Paşa Medresesi güney cephe görünümü

Fotoğraf 441b. Rüstem Paşa Medresesi güney cephe görünümü

Fotoğraf 441c. Rüstem Paşa Medresesi güney cephe görünümü (VGM Arşivi)

Fotoğraf 442. Rüstem Paşa Medresesi avlu görünümü

Fotoğraf 443. Revak ayaklarının görünümü

Fotoğraf 444a. Rüstem Paşa Medresesi pencere görünümü

Fotoğraf 444b. Rüstem Paşa Medresesi güneyde yer alan pencereler (VGM Arşivi)

Fotoğraf 445. Rüstem Paşa Medresesi güney cephe görünümü (VGM Arşivi)

Fotoğraf 446. Rüstem Paşa Medresesi dershane güney cephe

Fotoğraf 447. Giriş kapı görünümü

Fotoğraf 448. Dershane doğu cephe

Fotoğraf 449. Dershane iç görünümü

Fotoğraf 450. Üst örtü ve geçişler

Fotoğraf 451. Rüstem Paşa Cami ve rüştiye mektebi 1883 (VGM Arşivi)

Fotoğraf 452. 1893 yılında medresenin durumu (L. Çebi)

Fotoğraf 453. Rüstem Paşa Medresesinin 1931 yılındaki durumu (VGM Arşivi)

Fotoğraf 454. Beşiktaş Sinan Paşa Külliyesi genel görünüm
(http://istanbulucuyorum.blogspot.com/2017/12/blog-post_30.html)

Fotoğraf 455. Sinan Paşa Cami inşa kitabesi

Fotoğraf 456. Sinan Paşa Medrese şadırvanın kuzey yüzeyinde yer alan kitabe

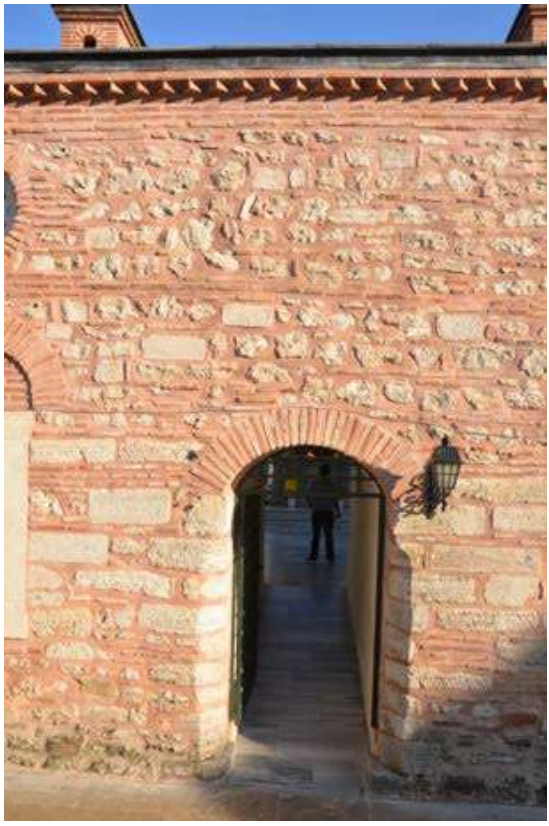
Fotoğraf 457. Şadırvanın güney cephesindeki kitabe

Fotoğraf 457. Şadırvanın güney cephesindeki kitabe

Fotoğraf 458. Sinan Paşa Medresesi kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 459. Sinan Paşa Medresesi kuzey giriş kapısı

Fotoğraf 460. Sinan Paşa Medresesi kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 461. Sinan Paşa Medresesi batı cephe görünümü

Fotoğraf 462. Sinan Paşa Medresesi batı giriş kapısı

Fotoğraf 463. Sinan Paşa Medresesi doğu cephe görünümü

Fotoğraf 464. Sinan Paşa Medresesi doğu giriş kapısı

Fotoğraf 465. Sinan Paşa Medresesi avlu görünümü

Fotoğraf 466. Şadırvanın görünümü

Fotoğraf 467. Şadırvan güney cephe görünümü

Fotoğraf 468. Kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 469. Doğu yüzey görünümü

Fotoğraf 470. Batı yüzey görünümü

Fotoğraf 471. Kuzey revak görünümü

Fotoğraf 472. Kuzey revak üst örtü görünümü

Fotoğraf 473. Revak kemerlerinin görünümü

Fotoğraf 474. Sütunun görünümü

Fotoğraf 475. Sütun başlığı görünümü

Fotoğraf 476. Batı kanat görünümü

Fotoğraf 477. Eyvan görünümü

Fotoğraf 478. Eyvan kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 479. Batı kanatta yer alan hücre giriş görünümü

Fotoğraf 480. Hücre iç görünümü

Fotoğraf 481. Hücre üst örtü görünümü

Fotoğraf 482. Kuzeyde yer alan avlu giriş kapısı

Fotoğraf 483. Bacaların görünümü

Fotoğraf 484. Süleymaniye Evvel ve Sani Medreseleri genel görünümü (VGM Arşivi)

Fotoğraf 485. Süleymaniye Evvel Medresesi görünümü (VGM Arşivi)

Fotoğraf 486. Süleymaniye Evvel Medresesi kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 487. Süleymaniye Evvel Medresesi giriş kapı görünümü

Fotoğraf 488. Süleymaniye Evvel Medresesi lojman giriş kapısı

Fotoğraf 489. Süleymaniye Evvel Medresesi batı cephe görünümü

Fotoğraf 490. Süleymaniye Evvel Medresesi güney cephe görünümü

Fotoğraf 491. Süleymaniye Evvel Medresesi güney cephe görünümü

Fotoğraf 492a. Süleymaniye Evvel Medresesi doğu cephe eski görünümü (VGM Arşivi-1957)

Fotoğraf 492b. Süleymaniye Evvel Medresesi doğu cephe eski görünümü (VGM Arşivi-1957)

Fotoğraf 493. Evvel Medresesi doğu cephe görünümü

Fotoğraf 494. Pencere görünümü

Fotoğraf 495. Dış avlu görünümü

Fotoğraf 496. Kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 497. Pencere görünümü

Fotoğraf 498. Giriş eyvanı

Fotoğraf 499. Avlu giriş kapısı görünümü

Fotoğraf 500. Giriş koridoru

Fotoğraf 501. Avlu görünümü

Fotoğraf 502a. Güney revak görünümü

Fotoğraf 502b. Güney revak görünümü

Fotoğraf 503. Doğu revak görünümü

Fotoğraf 504. Kuzey revak görünümü

Fotoğraf 505. Revak üst örtü görünümü

Fotoğraf 506. Dershane doğu cephe görünümü

Fotoğraf 507. Dershane giriş kapısı

Fotoğraf 508. Dershane iç görünümü

Fotoğraf 509a. Bacaların görünümü (Mustafa Canbaz)

Fotoğraf 509b. Bacaların görünümü (Mustafa Canbaz)

Fotoğraf 510a. Süleymaniye Sani Medresesi genel Görünümü (VGM Arşivi-1957)

Fotoğraf 510b. Süleymaniye Sani Medresesi genel Görünümü (VGM Arşivi-1957)

Fotoğraf 511. Süleymaniye Sani Medresesi genel görünümü
(http://www.envanter.gov.tr/anit/index/galeri/50163?page=0)

Fotoğraf 512. Sani Medresesi güney cephe görünümü

Fotoğraf 513. Sani Medresesi doğu cephe görünümü

Fotoğraf 514. Sani Medresesi doğu cephe pencerelerin görünümü

Fotoğraf 515. Sani Medresesi kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 516. Sani Medresesi batı cephe görünümü

Fotoğraf 517. Dış avlu görünümü

Fotoğraf 518. Avlu giriş kapısı

Fotoğraf 519. Giriş holü görünümü

Fotoğraf 520. Avlu görünümü

Fotoğraf 521. Avlu ve revakların görünümü

Fotoğraf 522. Güney revak görünümü

Fotoğraf 523. Batı revak ve dershane görünümü

Fotoğraf 524. Kuzey revak görünümü

Fotoğraf 525. Doğu revak görünümü

Fotoğraf 526. Revak kemeri görünümü

Fotoğraf 527. Revak üst örtü görünümü

Fotoğraf 528. Hücre giriş kapısı

Fotoğraf 529. Hücre güney ve batı cephe görünümü

Fotoğraf 530. Ocak ve üst örtü ile geçişlerin görünümü

Fotoğraf 531. Dershane doğu cephe görünümü

Fotoğraf 532. Dershane güney ve kuzey giriş kapısı

Fotoğraf 533. Baca görünümü

Süleymaniye Külliyesi yapıların konumu

1-Cami	9- Darüşşifa
2- Kanuni Sultan Süleyman Türbesi	10- İmaret
3- Hürrem Sultan Türbesi	11- Tabhane
4- Darülkurra	12- Sinan Türbesi ve Sebili
5-Sıbyan Mektebi	13- Sâlis Medresesi
6-Evvel Medresesi	14- Râbi Medresesi
7-Sâni Medresesi	15- Süleymaniye Hamamı
8- Tıp Medresesi	16- Darülhadis Medresesi
	17- Süleymaniye Çeşmesi

Fotoğraf 534. Külliyeyi meydana getiren yapıların konumu (D. Kuban)

Fotoğraf 535. Salis Medresesi genel görünümü

Fotoğraf 536. Salis Medresesi batı cephe görünümü

Fotoğraf 537. Dershane batı cephe görünümü

Fotoğraf 538. Medrese giriş kapı görünümü

Fotoğraf 539. Salis Medresesi güney cephe görünümü

Fotoğraf 540. Güneyde yer alan dış avlu

Fotoğraf 541. Salis Medresesi doğu cephe görünümü

Fotoğraf 542. Salis Medresesi kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 543. Giriş revak görünümü

Fotoğraf 544. Avlu görünümü

Fotoğraf 545. Doğu revak görünümü

Fotoğraf 546. Doğu revak üst örtü görünümü

Fotoğraf 547. Sütun başlıklarının görünümü

Fotoğraf 548. Kuzey kanat görünümü

Fotoğraf 549. Hücre giriş kapısı

Fotoğraf 550. Hücre kuzey ve doğu cephe görünümü

Fotoğraf 551. Batı ve güney cephe görünümü

Fotoğraf 552. Üst örtü görünümü

Fotoğraf 553. Ocak görünümü

Fotoğraf 554. Baca görünümü

Fotoğraf 555. Batı cephe görünümü

Fotoğraf 556. Dershane doğu cephe görünümü

Fotoğraf 557. Cumba altında yer alan çeşme

Fotoğraf 558. Dershane güney ve kuzey giriş kapısı

Fotoğraf 559. Kapı kemeri görünümü

Fotoğraf 560. Dershane doğu cephe görünümü

Fotoğraf 561. Cumba görünümü

Fotoğraf 562. Sarnıç bileziği görünümü

Fotoğraf 563. Batı cephe görünümü

Fotoğraf 564. Batıda yer alan çeşme

Fotoğraf 565. Güney cephe görünümü

Fotoğraf 566. Mihrabın görünümü

Fotoğraf 567. Dershane kubbesinin görünümü

Fotoğraf 568. Kubbede yer alan kalemişi süsleme

Fotoğraf 569. Tuvalet giriş açıklığı-Batıda yer alan su teknesi

Fotoğraf 570. Su teknesinin görünümü

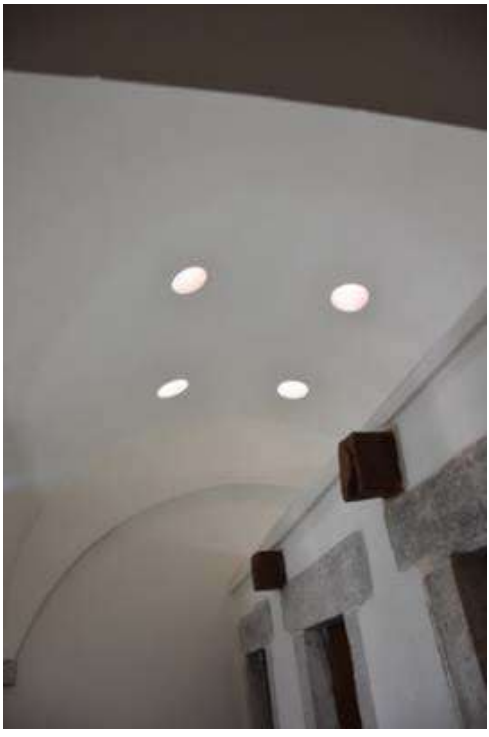
Fotoğraf 571. Gusulhâne görünümü

Fotoğraf 572. Hela giriş kapısı

Fotoğraf 573. Hela iç görünümü

Fotoğraf 574. Rabi Medresesi genel görünümü

Fotoğraf 575. Rabi Medresesi batı cephe görünümü

Fotoğraf 576. Rabi Medresesi giriş kapı görünümü

Fotoğraf 577. Rabi Medresesi güney cephe görünümü

Fotoğraf 578. Rabi Medresesi doğu cephe görünümü

Fotoğraf 579. Rabi Medresesi kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 580. Giriş revakı görünümü

Fotoğraf 581. Dış avlu ve giriş revak görünümü

Fotoğraf 582. Avlu giriş kapısı

Fotoğraf 583. Avlu görünümü

Fotoğraf 584. Güney revak görünümü

Fotoğraf 585. Doğu revak görünümü

Fotoğraf 586. Revak üst örtü görünümü

Fotoğraf 587. Sütun başlıklarının görünümü

Fotoğraf 588. Güney kanat hücre iç görünümü

Fotoğraf 589. Kuzey kanat hücre giriş kapısı

Fotoğraf 590. Güney cephe görünümü

Fotoğraf 591. Hücre kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 592. Batı cephe görünümü

Fotoğraf 593. Hücre üst örtü görünümü

Fotoğraf 594. Ocak görünümü

Fotoğraf 595. Bacaların görünümü

Fotoğraf 596. Batı kanat ve dershane görünümü

Fotoğraf 597. Cumba altında yer alan çeşme

Fotoğraf 598. Çeşmenin görünümü

Fotoğraf 599. Dershane güney giriş kapısı

Fotoğraf 600. Kuzey ve doğu cephe görünümü

Fotoğraf 601. Doğu cephe görünümü

Fotoğraf 602. Kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 603. Batı cephe görünümü

Fotoğraf 604. Çeşmenin görünümü

Fotoğraf 605. Güney cephe görünümü

Fotoğraf 606. Üst örtü görünümü

Fotoğraf 607. Hela giriş açıklığı

Fotoğraf 608. Su teknesi görünümü

Fotoğraf 609. Gusulhane görünümü

Fotoğraf 610. Hela iç görünümü

Fotoğraf 611. Mülazımlar Medresesi görünümü (VGM Arşivi-1957)

Fotoğraf 612. Avlu görünümü

Fotoğraf 613. Doğu cephe görünümü

Fotoğraf 614. 8 nolu hücre giriş cephe görünümü

Fotoğraf 615. Hücre kuzey ve batı cephe görünümü

Fotoğraf 616. Salis ve rabi Medreselerinden inişi sağlayan merdiven

Fotoğraf 617. Hücre iç görünümü

Fotoğraf 618. 10 nolu hücre doğu cephe görünümü

Fotoğraf 619. 10 nolu hücre kuzey ve güney cephe görünümü

Fotoğraf 620. 10 nolu hücre zemin döşemesi

Fotoğraf 621. Süleymaniye Darülhadis Medresesi batı cephe görünümü

Fotoğraf 622. Avluya açılan pencere

Fotoğraf 623. Darülhadis Medresesi giriş kapı görünümü

Fotoğraf 624. Su kanalının görünümü

Fotoğraf 625. Su kanalı

Fotoğraf 626. Darülhadis Medresesi güney cephe görünümü

Fotoğraf 627. Darülhadis Medresesi doğu cephe görünümü

Fotoğraf 628. Dükkanların görünümü

Fotoğraf 629. Pencerelerin görünümü

Fotoğraf 630. Doğuda yer alan giriş kapısı

631. Avlu yolunun görünümü

Fotoğraf 632. Avlunun görünümü

Fotoğraf 633. Şadırvanın görünümü

Fotoğraf 634. Tuvaletlerin görünümü

Fotoğraf 635. Revakların görünümü

Fotoğraf 636. Revak üst örtü görünümü

Fotoğraf 637. Hücre giriş kapısı

Fotoğraf 638. Hücre batı cephe görünümü

Fotoğraf 639. Doğu cephe görünümü

Fotoğraf 640. Kuzey cephe

Fotoğraf 641. Güney cephe

Fotoğraf 642. Dershane görünümü

Fotoğraf 643. Batı cephe görünümü

Fotoğraf 644. Batı ve güney cephe

Fotoğraf 645. Güney cephe

Fotoğraf 646. Kuzey cephe

Fotoğraf 647. Dershanen iç görünümü

Fotoğraf 648. Dershane iç görünüm

Fotoğraf 649. Ocak görünümü

Fotoğraf 650. Darülhadis Medresesi baca görünümü

Fotoğraf 651. Darülhadis Medresesinin 1957 yılındaki durumu (VGM Arşivi)

Fotoğraf 652. Süleymaniye Tıp Medresesi genel görünümü
(http://radyomuhabir.blogspot.com/2015/02/kitap-sifahanesi-yaral-kitaplara-deva.html)

Fotoğraf 653. Tıp Medresesi doğu cephe görünümü

Fotoğraf 654. Dükkan giriş cephesi

Fotoğraf 655. Dükkan iç görünümü

Fotoğraf 656. Pencerenin görünümü

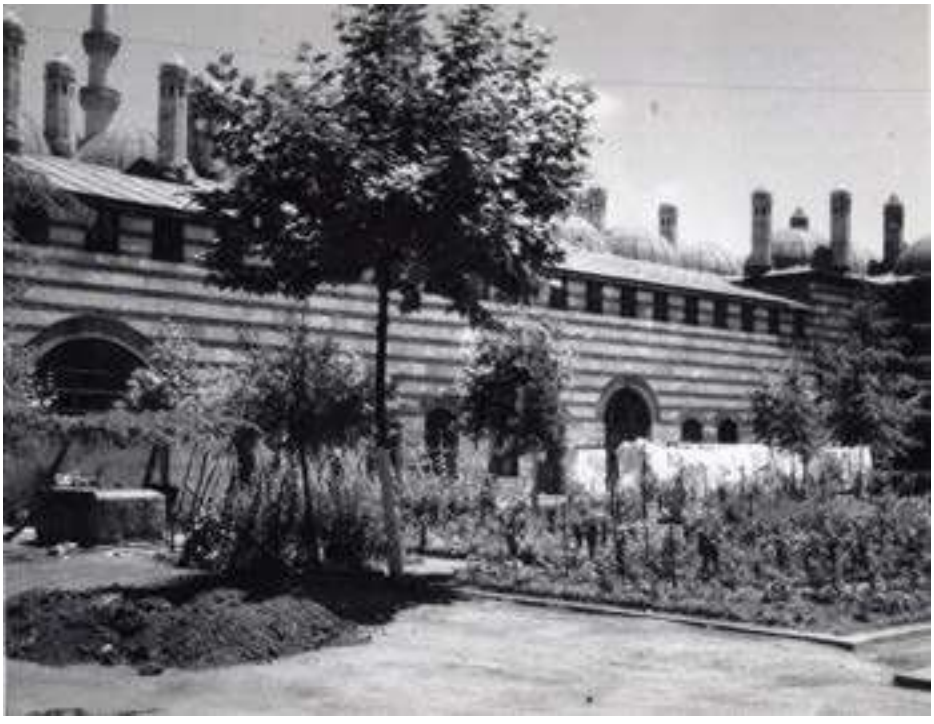
Fotoğraf 657. Kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 658. Kuzeyde yer alan giriş kapısı ve pencere

Fotoğraf 659. Batı cephe görünümü

Fotoğraf 660. Tıp Medresesi batı cephenin 1957 yılındaki durumu (VGM Arşivi)

Fotoğraf 661. Tıp Medresesi batı cephe pencere ve kapı görünümü

Fotoğraf 662. Doğu giriş kapısı

Fotoğraf 663. Doğu giriş kapısı

Fotoğraf 664. Giriş holü görünümü

Fotoğraf 665. Üst kat çıkış kapısı

Fotoğraf 666. Merdivenin görünümü

Fotoğraf 667. Üst kat koridorun görünümü

Fotoğraf 668. Güneyde yer alan 1 nolu hücre giriş cephesi

Fotoğraf 669. Hücre iç görünümü

Fotoğraf 670. Üst örtü ve geçişler

Fotoğraf 671. Zemin döşemesi

Fotoğraf 672. Doğu kanat üzerinde yer alan hücre girişi-Batı cephe görünümü

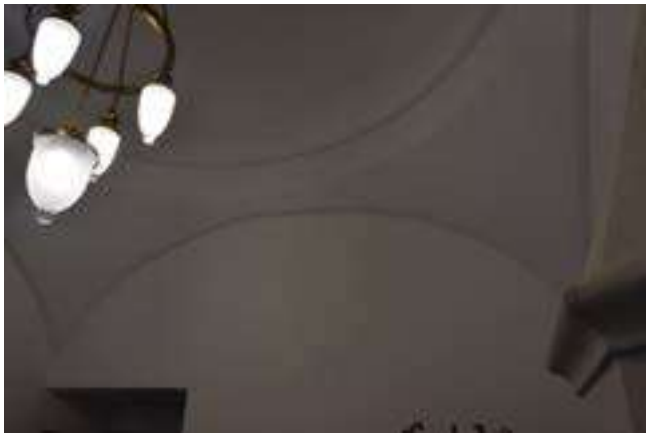

Fotoğraf 673. Doğu ve kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 674. Ocak görünümü

Fotoğraf 675. Üst örtü ve geçişler

Fotoğraf 676. Zemin döşemesi

Fotoğraf 677. Bacaların görünümü

Fotoğraf 678. Semiz Ali Paşa Medresesi genel görünümü (Salt Araştırmalar)

Fotoğraf 679. Semiz Ali Paşa Medresesi güney cephe doğu kanat görünümü

Fotoğraf 680. Semiz Ali Paşa Medresesi dershane görünümü

Fotoğraf 681. Semiz Ali Paşa Medresesi doğu cephe görünümü

Fotoğraf 682. Giriş kapı görünümü

Fotoğraf 683. Batı revak görünümü

Fotoğraf 684. Doğu revak

Fotoğraf 685. Güneydoğu köşe hücre giriş kapısı

Fotoğraf 686. Hücre iç görünümü

Fotoğraf 687. Batı kanat hücre giriş kapısı-Doğu cephe görünümü

Fotoğraf 688. Batı cephe görünümü

Fotoğraf 689. Üst örtü ve geçişler

Fotoğraf 690. Dershane giriş cephe görünümü

Fotoğraf 691. Semiz Ali Paşa Medresesi dershane taçkapı görünümü

Fotoğraf 692. Giriş açıklığı kemeri

Fotoğraf 693. Sağ pencere alınlığı

Fotoğraf 694. Sol pencere alınlığı

Fotoğraf 695. Dershane iç görünümü

Fotoğraf 696. Dershane üst örtü ve geçişler

Fotoğraf 697. Soğukkuyu Cafer Ağa Medresesi inşa kitabesi

Fotoğraf 698. Dershane giriş kapısının solunda yer alan kitabe

Fotoğraf 699. Dershane giriş kapısının sağında yer alan kitabe

Fotoğraf 700. Cafer Ağa Medresesi doğu cephe giriş kapı görünümü

Fotoğraf 701. Dershane doğu cephe görünümü

Fotoğraf 702. Dershane batı cephe görünümü

Fotoğraf 703. Cafer Ağa Medresesi batı cephe görünümü

Fotoğraf 704. Ön avlu görünümü

Fotoğraf 705. Avlunun görünümü

Fotoğraf 706. Avludaki kuyu ve şadırvanın görünümü (VGM Arşivi)

Fotoğraf 707. Kuyunun görünümü

Fotoğraf 708. Şadırvanın görünüm

Fotoğraf 709. Doğu revak görünümü

Fotoğraf 710. Revak üst örtü ve geçişler

Fotoğraf 711. Batı kanat hücre giriş kapısı

Fotoğraf 712. Batı cephe ve ocak görünümü

Fotoğraf 713. Kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 714. Hücre üst örtü

Fotoğraf 715. Kuzeybatı köşe hücre

Fotoğraf 716. Batı cephe görünümü

Fotoğraf 717. Doğu cephe görünümü

Fotoğraf 718. Bacaların görünümü

Fotoğraf 719. Dershane kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 720. Giriş kapı görünümü

Fotoğraf 721. Dershane kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 722. Güney cephe görünümü

Fotoğraf 723. Batı cephe görünümü

Fotoğraf 724. Batı duvarda yer alan yazılar

Fotoğraf 725. Topkapı Kara Ahmed Paşa Medresesi'nin genel görünümü

Fotoğraf 726. Medresenin doğu ve kuzey

Fotoğraf 727. Medresenin doğu cephe görünümü

Fotoğraf 728. Doğu giriş kapısı

Fotoğraf 729. Batı cephe görünümü

Fotoğraf 730. Batı ve güney cephe görünümü

Fotoğraf 731. Batı cephe giriş kapısı

Fotoğraf 732. Kuzey ve doğu cephe görünümü

Fotoğraf 733. Dershane kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 734. Hücre pencere görünümü

Fotoğraf 735. Avlunun görünümü (M. Canbaz)

Fotoğraf 736. Avlu görünümü

Fotoğraf 737. Şadırvanın görünümü

Fotoğraf 738. Şadırvanın eski görünümü (VGM Arşivi)

Fotoğraf 739. Kuzey revak görünümü

Fotoğraf 740. Kuzey revak üst örtü görünümü

Fotoğraf 741. Tonoz görünümü

Fotoğraf 742. Doğu kanatta güneyden kuzeye doğru 3. hücre giriş kapısı

Fotoğraf 743. Hücre doğu cephe görünümü

Fotoğraf 744. Bacaların görünümü

Fotoğraf 745. Dershane giriş cephe görünümü

Fotoğraf 746. Dershane giriş kapısı

Fotoğraf 747. Kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 748. Güney cephe görünümü

Fotoğraf 749. Üst örtü ve geçişler

Fotoğraf 750. Koridor giriş kapısı

Fotoğraf 751. Koridorun üst örtüsü

Fotoğraf 752. Tuvalet görünümü

Fotoğraf 753. Üst örtü görünümü

Fotoğraf 754. Nişancı Mehmed Bey Medresesi'nin genel görünümü

Fotoğraf 755. Batı cephe görünümü

Fotoğraf 756. Giriş kapı görünümü

Fotoğraf 757. Doğu cephe görünümü

Fotoğraf 758. Kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 759. Dershane kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 760. Güney cephe görünümü

Fotoğraf 761. Avlu görünümü

Fotoğraf 762. Tuvalet üst örtü

Fotoğraf 763. Bir nolu hücre giriş kapısı

Fotoğraf 764. Hücre iç görünümü

Fotoğraf 765. Üst örtü görünümü

Fotoğraf 766. Hücre zemin döşemesi

Fotoğraf 767. Dershane giriş cephe görünümü

Fotoğraf 768. Dershane giriş kapısı

Fotoğraf 769. Dershane iç görünümü

Fotoğraf 770. Baca görünümü

Fotoğraf 771. Medresesinin 1920 yılındaki durumu (VGM Arşivi)

Fotoğraf 772. Medresesinin güney ve doğu cephelerinin görünümü (Salt Research)

Fotoğraf 773. Edirnekapı Mihrimah Sultan külliyesinin genel görünümü

Fotoğraf 774. Medresenin kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 775. Kuzey cephe batı giriş kapısı

Fotoğraf 776. Kuzey cephe doğu giriş kapısı

Fotoğraf 777. Kuzey giriş revakı

Fotoğraf 778. Doğu cephe

Fotoğraf 779. Batı cephe giriş kapısı

Fotoğraf 780. Avlunun görünümü

Fotoğraf 781. Şadırvanın görünümü

Fotoğraf 782. Şadırvan havuzunun görünümü

Fotoğraf 783. Revak görünümü

Fotoğraf 784. Kuzey revak üst örtü görünümü

Fotoğraf 785. Sütun başlığı

Fotoğraf 786. Kuzeydoğu köşe hücre giriş kapısı

Fotoğraf 787. Hücre güney cephe görünümü

Fotoğraf 788. Hücre kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 789. Ocak görünümü

Fotoğraf 790. Hücre batı cephe görünümü

Fotoğraf 791. Kuzeydoğu köşe hücresi

Fotoğraf 792. Doğu kanatta yer alan eyvan

Fotoğraf 793. Eyvan önündeki revak örtüsü

Fotoğraf 794. Eyvan doğu cephe görünümü

Fotoğraf 795. Batı kanatta yer alan hücre giriş cephesi

Fotoğraf 796. Hücre batı cephe görünümü

Fotoğraf 797. Hücre zemini

Fotoğraf 798. Baca görünümü

Fotoğraf 799. Tuvalet giriş koridoru

Fotoğraf 800. Tuvalet görünümü

Fotoğraf 801. Şah-ı Huban Medresesi'nin genel görünümü

Fotoğraf 802. Kitabenin görünümü

Fotoğraf 803. Kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 804. Giriş açıklığı

Fotoğraf 805. Giriş kapı görünümü

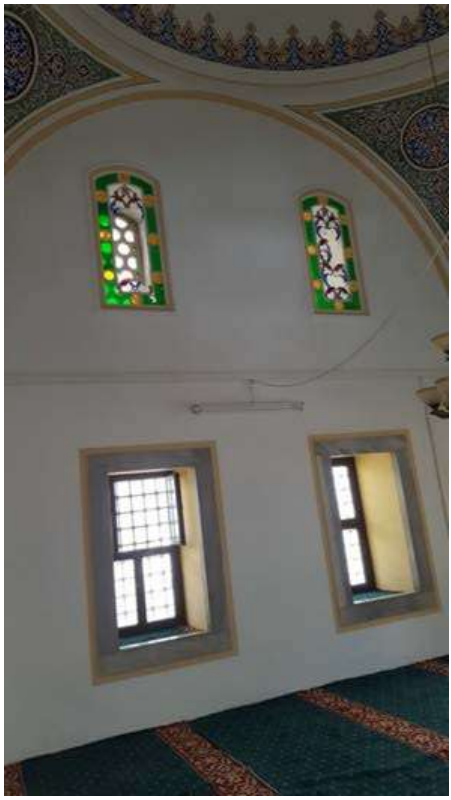
Fotoğraf 806. Batı cephe görünümü

Fotoğraf 807. Doğu cephe görünümü

Fotoğraf 808. Giriş cephe görünümü

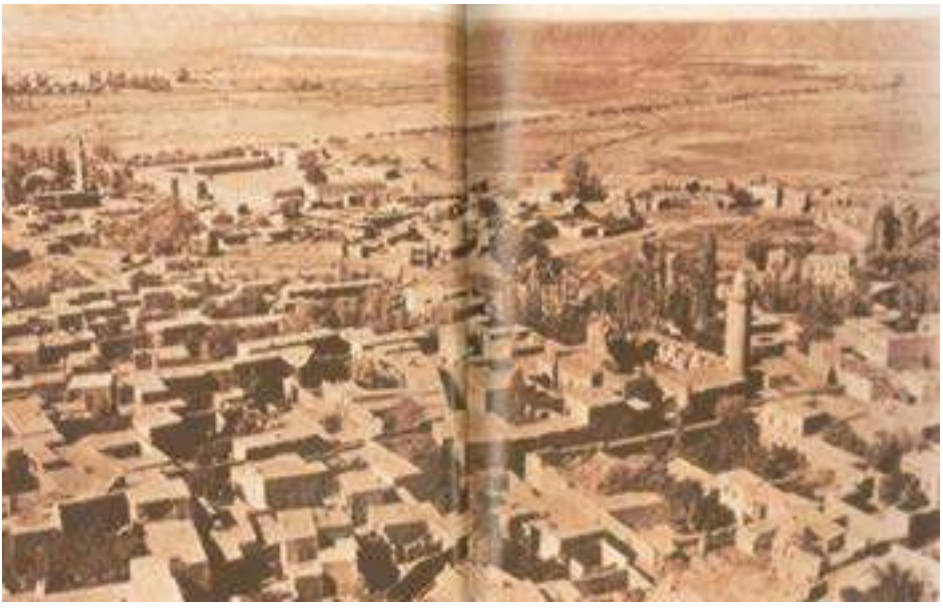
Fotoğraf 809. Doğu cephe görünümü

Fotoğraf 810. Kıble cephe görünümü

Fotoğraf 811. Üst örtü ve geçişlerin görünümü

Fotoğraf 812. 1913 yılında Eski Van Şehri (R. H. Ünal-Bachmann 1913)

Fotoğraf 813. Van Hüsrev Paşa Külliyesinin genel görünümü

Fotoğraf 814. Cami giriş kapısı üzerinde yer alan kitabe

Fotoğraf 815. Türbe üzerinde yer alan kitabe

Fotoğraf 816. Kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 817. Batı cephe görünümü

Fotoğraf 818. Doğu cephe görünümü

Fotoğraf 819. Avlunun görünümü

Fotoğraf 820. Şadırvanın görünümü

Fotoğraf 821. Revak görünümü

Fotoğraf 822. Revak üst örtü görünümü

Fotoğraf 823. Hücre giriş kapısı

Fotoğraf 824. Hücre iç görünümü

Fotoğraf 825a. Külliyenin 1983 yılındaki durumu (VGM Arşivi)

Fotoğraf 825b. Külliyenin 1983 yılındaki durumu (VGM Arşivi)

Fotoğraf 826. Medresenin kazı öncesi durumu (M. Top'dan)

Fotoğraf 827. Eyüp Sokullu Külliyesinin genel görünümü (Archnet)

Fotoğraf 828. Avlu giriş kapısı üzerinde yer alan kitabe

Fotoğraf 829. Türbe giriş kapısı üzerinde yer alan kitabe

Fotoğraf 830. Doğu cephe görünümü

Fotoğraf 831. Kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 832. Kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 833. Dershane kuzey giriş kapısı

Fotoğraf 834. Batı cephe görünümü

Fotoğraf 835. Giriş eyvan görünümü

Fotoğraf 836. Şadırvanın görünümü

Fotoğraf 837. Batı revak görünümü

Fotoğraf 838. Revak üst örtü ve geçişlerin görünümü

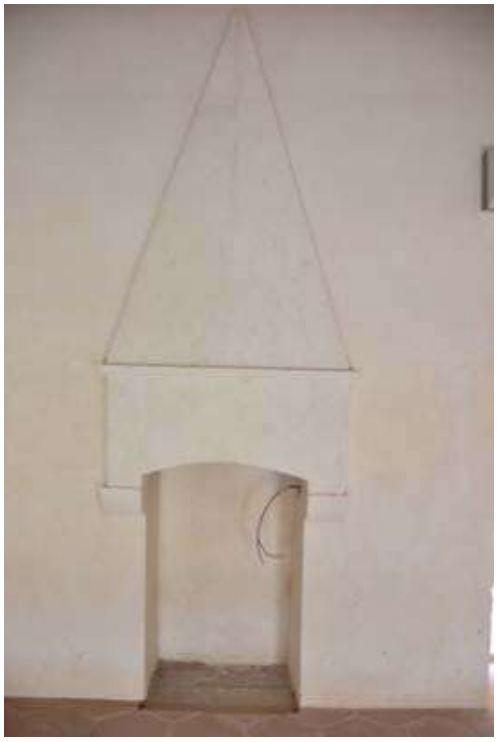
Fotoğraf 839. 1 nolu hücre giriş kapısı

Fotoğraf 840. Hücre doğu cephe görünümü

Fotoğraf 841. Hücre kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 842. Ocak görünümü

Fotoğraf 843. Hücre üst örtü görünümü

Fotoğraf 844. Güney kanat görünümü-Tuvalet giriş kapsısı

Fotoğraf 845. Tuvalet iç görünümü

Fotoğraf 846. Batı eyvan görünümü

Fotoğraf 847. Eyvan pencere görünümü

Fotoğraf 848. Dershane giriş kapısı

Fotoğraf 849. Giriş üst örtüsü

Fotoğraf 850. Güney cephe görünümü

Fotoğraf 851. Kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 852. Batı cephe görünümü

Fotoğraf 853. Doğu cephe görünümü

Fotoğraf 854. Kubbe ve geçişler

Fotoğraf 855. Bacanın görünümü

Fotoğraf 856. Haydar Paşa Medresesinin genel görünümü

Fotoğraf 857. Taçkapı ve kitabenin görünümü (M.N. Haskan)

Fotoğraf 858. Kitabe yerinin görümü

Fotoğraf 859. Kitabenin görünümü (M.S. Kütükoğlu)

Fotoğraf 860. Batı cephe görünümü

Fotoğraf 861. Kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 862. Kuzey cephede kapatılmış pencerelerin görünümü

Fotoğraf 863. Taçkapı görünümü

Fotoğraf 864. Kilit taşı üzerinde yer alan bezeme

Fotoğraf 865. Giriş holü görünümü

Fotoğraf 866. Avlunun görünümü

Fotoğraf 867. Avlu batı görünümü

Fotoğraf 868. Avlunun güney görünümü

Fotoğraf 869. 1940 yılındaki durumu (O. Aydemir'den)

Fotoğraf 870. Avlu ve dershanenin 1940 yılındaki durumu (O. Aydemir'den)

Fotoğraf 871. Ocakların görünümü

Fotoğraf 872a. Dershanenin görünümü

Fotoğraf 872b. Medresenin 1970'lerdeki durumu (M.S Kütükoğlu'ndan)

Fotoğraf 873. Dershanenin giriş cephe görünümü

Fotoğraf 874. Dershane iç görünümü

Fotoğraf 875. Dershane iç görünümü

Fotoğraf 876.Bacanın görünümü

Fotoğraf 877. Lüleburgaz Sokullu Külliyesinin genel görünümü
(http://gorunumgazetesi.com.tr/haber/20198/sokollu-camii-havadan-boyle-goruntulendi.html)

Fotoğraf 878. Avlu kuzey giriş kapısı üzerinde yer alan inşa kitabesi

Fotoğraf 879. Kervansaray kuzey giriş kapısı üzerinde yer alan kitabe

Fotoğraf 880. Kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 881. Kuzey giriş kapısı

Fotoğraf 882. Kuzey giriş kapısı

Fotoğraf 883. Giriş eyvanı

Fotoğraf 884. Dershane batı ve kuzey cephe

Fotoğraf 885. Batı cephe

Fotoğraf 886. Avlu batı giriş kapısı

Fotoğraf 887. Batı kanat görevli odası

Fotoğraf 888. Doğu cephe görünümü

Fotoğraf 889. Doğu kanat görevli odası

Fotoğraf 890. Avlu görünümü

Fotoğraf 891. Şadırvan görünümü

Fotoğraf 892. Şadırvan üst örtü görünümü (Ark İstanbul)

Fotoğraf 893. Şadırvan üst örtüsü

Fotoğraf 894. Şadırvanın tamir kitabesi

Fotoğraf 895. Şadırvan havuzunun görünümü

Fotoğraf 896. Kemerlerinin görünümü

Fotoğraf 897. Şadırvan havuzu pano ve şebekelerin görünümü

Fotoğraf 898. Batı revak görünümü

Fotoğraf 899. Kuzey revak alınlığında yer alan yazı

Fotoğraf 900. Sütun ve başlık görünümü

Fotoğraf 901. Kuzey revak üst örtü

Fotoğraf 902. Batı kanat hücre giriş cephesi

Fotoğraf 903. Batı cephe

Fotoğraf 904. Kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 905. Üst örtü ve geçişler

Fotoğraf 906. Dershane giriş kapısı

Fotoğraf 907. Dershane güney cephe görünümü

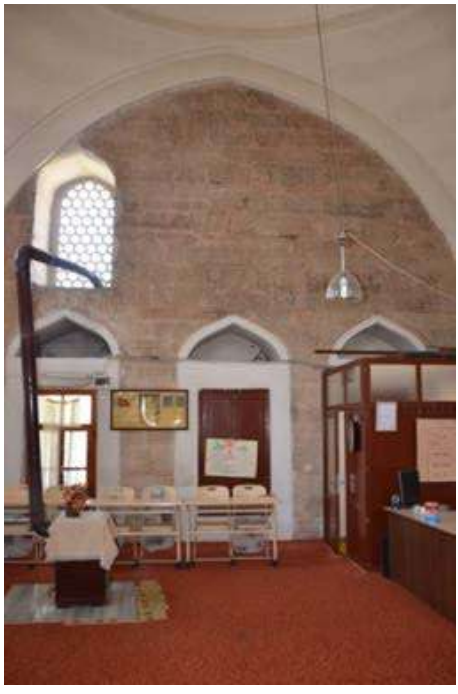
Fotoğraf 908. Mihrap

Fotoğraf 909. Batı cephe görünümü

Fotoğraf 910. Doğu cephe görünümü

Fotoğraf 911. Kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 912. Kubbe ve geçişler

Fotoğraf 913. Kuzey kanat hücre giriş cephesi

Fotoğraf 914. Hücre kuzey cephe

Fotoğraf 915. Bacaların görünümü

Fotoğraf 916. Kadırga Sokullu Külliyesi inşa kitabesi

Fotoğraf 917. Kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 918. Dershane kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 919. Kuzey cephe doğu kanat görünümü

Fotoğraf 920. Kuzeybatı köşede yer alan çeşme

Fotoğraf 921. Batı cephe görünümü

Fotoğraf 922. Doğu cephe görünümü

Fotoğraf 923. Güneybatı avlu giriş açıklığı

Fotoğraf 924. Kemer kilit taşında yer alan süsleme

Fotoğraf 925. Güneydoğu görevli odası

Fotoğraf 926. Üst kat pencere görünümü

Fotoğraf 927. Kuzey giriş kapısı

Fotoğraf 928. Yan nişlerin görünümü

Fotoğraf 929. Giriş üzerinde yer alan alçı süsleme

Fotoğraf 930. Kuzey giriş kapı arka yüzeyi

Fotoğraf 931. Giriş holü görünümü

Fotoğraf 932. Üst örtüde yer alan alçı süsleme

Fotoğraf 933. Avlu çıkış merdiveni

Fotoğraf 934. Avlunun görünümü

Fotoğraf 935. Şadırvanın görünümü

Fotoğraf 936. Şadırvanın panolarının görünümü

Fotoğraf 937. Suluğun görünümü

Fotoğraf 938. Kemer ve başlıklar

Fotoğraf 939. Kubbe içinde yer alan süsleme

Fotoğraf 940. Batı revak görünümü

Fotoğraf 941. Doğu revak görünümü

Fotoğraf 942. Kuzey revak görünümü

Fotoğraf 943. Kuzey revak görünümü

Fotoğraf 944. Üst örtünün görünümü

Fotoğraf 945. Kemer alınlığında yer alan yazı

Fotoğraf 946. Kuzey revak doğu kanat görünümü

Fotoğraf 947. Sütun başlığı

Fotoğraf 948. Revak üst örtü

Fotoğraf 949. Kemer konsollarının görünümü

Fotoğraf 950. Hücre giriş kapısı

Fotoğraf 951. Giriş kapı iç görünümü

Fotoğraf 952. Hücrenin batı cephe görünümü

Fotoğraf 953. Hücrelerin iç görünümü

Fotoğraf 954. Batı koridor

Fotoğraf 955. Doğu koridor

Fotoğraf 956. Bacaların görünümü

Fotoğraf 957. Dershane giriş cephe görünümü

Fotoğraf 958. Dershane giriş kapısı

Fotoğraf 959. Kapı kanadının görünümü

Fotoğraf 960. Dershane kapısı üzerinde yer alan yazı

Fotoğraf 961. Dershane kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 962. Dershane kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 963. Nişin görünümü

Fotoğraf 964. Doğu cephe görünümü

Fotoğraf 965. Batı cephe görünümü

Fotoğraf 966. Üst örtü ve geçişler

Fotoğraf 967. Tuvalet görünümü

Fotoğraf 968. Bitlis Hatibiye Medresesi genel görünümü

Fotoğraf 969. Medresenin batı cephe görünümü

Fotoğraf 970. Güney cephe görünümü

Fotoğraf 971. Güneyde yer alan pencerenin görünümü

Fotoğraf 972. Giriş cephe görünümü

Fotoğraf 973. Giriş kapı görünümü

Fotoğraf 974. Avlu görünümü

Fotoğraf 975. Avlu üst örtü görünümü

Fotoğraf 976. Ana eyvan görünümü

Fotoğraf 977. Doğu kanat görünümü

Fotoğraf 978. Güneydoğu hücre giriş kapısı

Fotoğraf 979. Hücre iç görünümü

Fotoğraf 980. Batı kanat görünümü

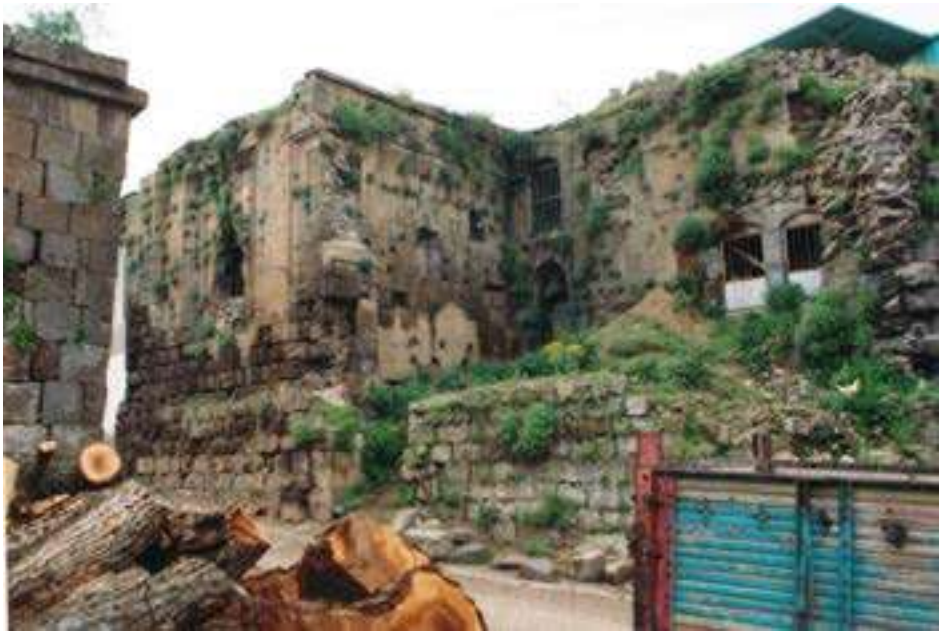
Fotoğraf 981. Güneybatı hücre giriş kapısı

Fotoğraf 982. Hücre iç görünümü

Fotoğraf 983. Üst örtü görünümü

Fotoğraf 984. Medresenin 1992 yılındaki durumu (VGM)

Fotoğraf 985. Edirne Selimiye Külliyesi genel görünümü (VGM Arşivi)

Fotoğraf 986. Selimiye Darülhadis Medresesi genel görünümü (VGM Arşivi)

Fotoğraf 987. Kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 988. Taçkapı görünümü

Fotoğraf 989. Mukarnaslı kavsaranın görünümü

Fotoğraf 990. Giriş açıklığı görünümü

Fotoğraf 991. Batı cephe görünümü

Fotoğraf 992. Batı cephe görünümü (A.S. Ülgen)

Fotoğraf 993. Dershane kuzey ve batı cephe görünümü

Fotoğraf 994. Batı ve güney cephe görünümü

Fotoğraf 995. Batı cephe güney kanat görünümü

Fotoğraf 996. Batı cephe kuzey kanat görünümü

Fotoğraf 997. Güney ve doğu cephe

Fotoğraf 998. Doğu cephe görünümü

Fotoğraf 999. Avlunun görünümü

Fotoğraf 1000. Kuyunun görünümü

Fotoğraf 1001. Kuyunun içerisinin görünümü

Fotoğraf 1002. Kuzey revak görünümü

Fotoğraf 1003. Batı revak görünümü

Fotoğraf 1004. Güney revak görünümü

Fotoğraf 1005. Doğu revak görünümü

Fotoğraf 1006. Revak kemerlerinin görünümü

Fotoğraf 1007. Revak üst örtü görünümü

Fotoğraf 1008. Doğu kanat hücre giriş kapısı

Fotoğraf 1009. Doğu cephe görünümü

Fotoğraf 1010. Kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 1011. Dershane giriş cephesi görünümü

Fotoğraf 1012. Dershane giriş kapısı

Fotoğraf 1013. Kapı kemeri görünümü

Fotoğraf 1014. Doğu cephe görünümü

Fotoğraf 1015. Dershane güney cephe görünümü

Fotoğraf 1016. Dershane üzerini örten kubbenin görünümü

Fotoğraf 1017. Kubbe ve geçişler

Fotoğraf 1018. Kubbe göbeğinde yer alan süsleme

Fotoğraf 1019. Tuvalet giriş kapısı

Fotoğraf 1020. Tonozlu geçit

Fotoğraf 1021. Tuvaletin iç görünümü

Fotoğraf 1022. Su haznesinin görünümü

Fotoğraf 1023. Su haznesi görünümü

Fotoğraf 1024. Üst örtü görünümü

Fotoğraf 1025. Baca görünümü

Fotoğraf 1026. Edirne Selimiye Külliyesinin genel görünümü (VGM Arşivi)

Fotoğraf 1027. Dârü'l-kurrâ Medresesinin genel görünümü (VGM Arşivi)

Fotoğraf 1028. Medresenin kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 1029. Taçkapı görünümü

Fotoğraf 1030. Mukarnaslı kavsaranın görünümü

Fotoğraf 1031. Giriş açıklığı görünümü

Fotoğraf 1032. Batı cephe görünümü

Fotoğraf 1033. Güney cephe görünümü

Fotoğraf 1034. Doğu cephe görünümü

Fotoğraf 1035. Doğu cephe görünümü

Fotoğraf 1036. Dershane kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 1037. Dershane güney ve doğu cephe görünümü

Fotoğraf 1038. Dershane doğu cephe görünümü

Fotoğraf 1039. Avlunun görünümü

Fotoğraf 1040. Kuyunun görünümü

Fotoğraf 1041. Kuzey revak görünümü

Fotoğraf 1042. Batı revak görünümü

Fotoğraf 1043. Doğu revak görünümü

Fotoğraf 1044. Güney revak görünümü

Fotoğraf 1045. Revak kemerlerinin görünümü

Fotoğraf 1046. Revak üst örtü görünümü

Fotoğraf 1047. Kuzey kanat ve sofanın görünümü

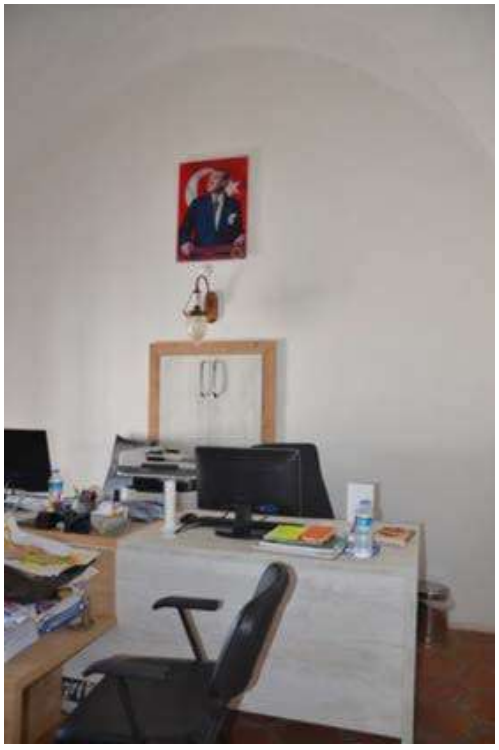

Fotoğraf 1048. Batı kanat hücre giriş cepheleri

Fotoğraf 1049. Batı kanat 2 nolu hücre giriş kapısı-Giriş sahanlığı (Seki altı) görünümü

Fotoğraf 1050. Kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 1051. Doğu cephe görünümü

Fotoğraf 1052.Batı cephe görünümü

Fotoğraf 1053. Üst örtü ve geçişler

Fotoğraf 1054. Hücre zemin döşemeleri

Fotoğraf 1055. Dershane batı cephe görünümü

Fotoğraf 1056. Dershane giriş kapısı

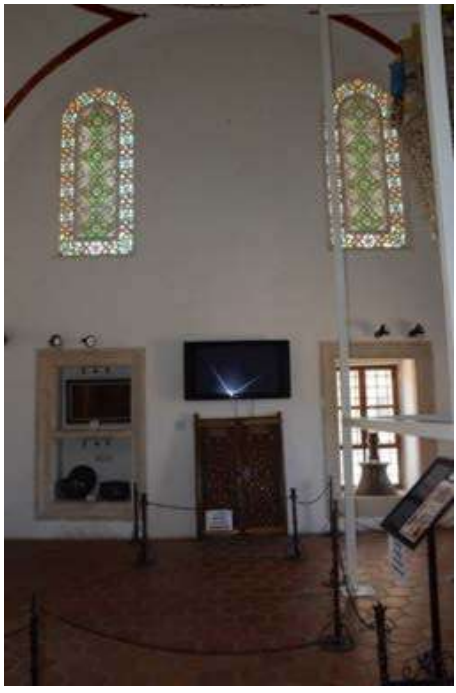
Fotoğraf 1057. Batı cephe görünümü

Fotoğraf 1058. Batı cephe görünümü

Fotoğraf 1059. Doğu cephe görünümü

Fotoğraf 1060. Kuzey cephe görünümü

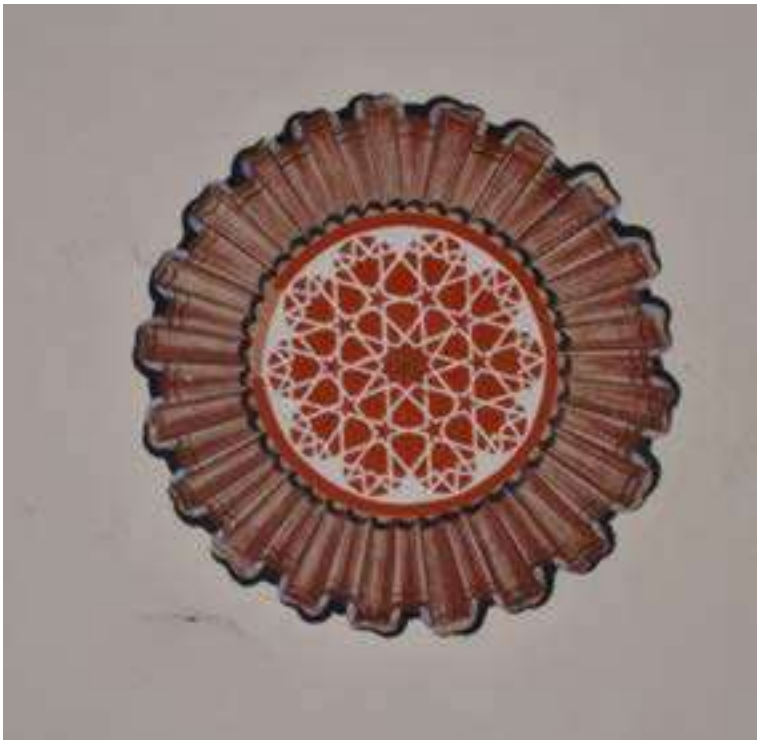
Fotoğraf 1061. Güney cephe görünümü

Fotoğraf 1062. Mihrabın görünümü

Fotoğraf 1063. Kubbe görünümü

Fotoğraf 1064. Kubbe göbeğinde yer alan süsleme

Fotoğraf 1065. Ocak görünümü

Fotoğraf 1066. Bacaların görünümü

Fotoğraf 1067. Birgi Birgivi Medresesi kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 1068. Birgivi Medresesi batı ve güney cephe görünümü

Fotoğraf 1069. Birgivi Medresesi doğu cephe görünümü

Fotoğraf 1070. Birgivi Medresesi revak görünümü

Fotoğraf 1071. Revak sütunu görünümü

Fotoğraf 1072. Revak üst örtü görünümü

Fotoğraf 1073. Hücre giriş kapıları görünümü

Fotoğraf 1074. Kuzeybatı köşe hücre giriş kapısı

Fotoğraf 1075. Batı cephe görünümü

Fotoğraf 1076. Kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 1077. Ocak görünümü

Fotoğraf 1078. Kubbe ve geçişler

Fotoğraf 1079. Zemin döşemesi görünümü

Fotoğraf 1080. Bacaların görünümü

Fotoğraf 1081. Köşe pahı

Fotoğraf 1082. Kemer köşeliklerinde yer alan tuğla süsleme

Fotoğraf 1083. Kemer köşeliklerinde yer alan tuğla süsleme

Fotoğraf 1084. Kemer köşeliklerinde yer alan tuğla süsleme

Fotoğraf 1085a. Medresenin 1970'li yıllardaki durumu (VGM Arşivi)

Fotoğraf 1085b. Medresenin 1970'li yıllardaki durumu (VGM Arşivi)

Fotoğraf 1086. Eyüp Zal Mahmut Paşa Külliyesi genel görünümü (O. Topoğlu)

Fotoğraf 1087. Külliyeye ait çeşmenin görünümü

Fotoğraf 1088. Çeşme kitabesinin görünümü
(http://www.ottomaninscriptions.com/verse.aspx?ref=list&bid=1238&hid=1540)

Fotoğraf 1089. Üst medrese batı cephe görünümü

Fotoğraf 1090. Batı cephe görünümü

Fotoğraf 1091. Kuzey cephe

Fotoğraf 1092. Batı avlu giriş kapısı

Fotoğraf 1093. Avlu görünümü

Fotoğraf 1094. Şadırvanın görünümü

Fotoğraf 1095. Doğu revak görünümü

Fotoğraf 1096. Kuzey revak görünümü

Fotoğraf 1097. Batı kanat görünümü

Fotoğraf 1098. Revak üst örtü görünümü

Fotoğraf 1099. Revak kubbe ve geçişlerin görünümü

Fotoğraf 1100. Tonoz görünümü

Fotoğraf 1101. Doğu cephenin güneyde yer alan ilk hücre

Fotoğraf 1102. Hücre üst örtü ve geçişler

Fotoğraf 1103. Hücre iç görünümü

Fotoğraf 1104. Hücre zemin döşemesi

Fotoğraf 1105. Tuvalet iç görünümü

Fotoğraf 1106. Kuzeydoğu köşede yer alan tuvalet

Fotoğraf 1107. Dershane giriş kapısı

Fotoğraf 1108. Dershane güney cephe görünümü

Fotoğraf 1109. Dershane doğu cephe görünümü

Fotoğraf 1110. Dershane kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 1111. Dershane üst örtü ve geçişler

Fotoğraf 1112. Baca görünümü

Fotoğraf 1113. Kuzeydoğu köşede pahı görünümü

Fotoğraf 1114. Güneydoğu köşedeki mukarnaslı başlık

Fotoğraf 1115. Baklavalı sütun başlığı

Fotoğraf 1116. Eyüp Zal Mahmut Paşa Külliyesi genel görünümü (O. Topoğlu)

Fotoğraf 1117. Külliyeye ait çeşmenin görünümü

Fotoğraf 1118. Çeşme kitabesinin görünümü
(http://www.ottomaninscriptions.com/verse.aspx?ref=list&bid=1238&hid=1540)

Fotoğraf 1119. Zal Mahmut Paşa Alt Medrese doğu cephe görünümü

Fotoğraf 1120. Doğu cephe giriş kapısı

Fotoğraf 1121. Batı giriş kapısı

Fotoğraf 1122. Avlunun görünümü

Fotoğraf 1123. Avluda bulunan kuyu

Fotoğraf 1124. Kuzey revak görünümü

Fotoğraf 1125. Revak üst örtü görünümü

Fotoğraf 1126. Revak kubbesi görünümü

Fotoğraf 1127. Doğu revak görünümü

Fotoğraf 1128. Doğu revak üst örtü

Fotoğraf 1129. Doğu kanat hücre giriş kapısı

Fotoğraf 1130. Hücre iç görünümü

Fotoğraf 1131. Hücre iç görünümü

Fotoğraf 1132. Hücre zemin döşemesi

Fotoğraf 1133. Hücre üst örtü görünümü

Fotoğraf 1134. Dershane giriş kapısı

Fotoğraf 1135. Dershane batı cephe görünümü

Fotoğraf 1136. Güney cephe görünümü

Fotoğraf 1137. Kuzey cephe

Fotoğraf 1138. Kubbe ve geçişlerin görünümü

Fotoğraf 1139. Mihrabın görünümü

Fotoğraf 1140. Kuzeybatı giriş eyvanı görünümü

Fotoğraf 1141. Baca görünümü

Fotoğraf 1142. Üsküdar Atik Valide Külliyesi görünümü (VGM Arşivi)

Fotoğraf 1143. Medresenin genel görünümü

Fotoğraf 1144. Kuzey ve batı cephe görünümü

Fotoğraf 1145. Batı cephe görünümü (VGM Arşivi)

Fotoğraf 1146. Batı cephe görünümü

Fotoğraf 1147. Medrese giriş kapı görünümü

Fotoğraf 1148. Doğu cephe görünümü

Fotoğraf 1149. Doğu ve kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 1150. Kuzey cephe görünümü (https://www.tarihi.ist/valide-i-atik-medresesi/)

Fotoğraf 1151. Kuzey cephe batı kanat görünümü

Fotoğraf 1152. Dershane altında yer alan çeşme

Fotoğraf 1153. Çeşmenin görünümü

Fotoğraf 1154. Dershane doğu cephe görünümü

Fotoğraf 1155. Giriş revakı

Fotoğraf 1156. Avlunun görünümü (M. Canbaz)

Fotoğraf 1157. Avlu görünümü

Fotoğraf 1158. Şadırvanın görünümü

1159. Güney giriş kapısı

Fotoğraf 1160. Cami avlusuna açılan kapı

Fotoğraf 1161. Batı revak görünümü

Fotoğraf 1162. Doğu revak görünümü

Fotoğraf 1163. Kuzey revak üst örtü görünümü

Fotoğraf 1164. Kubbe ve geçişler

Fotoğraf 1165. Sütun başlığının görünümü

Fotoğraf 1166. Doğu kanat tuvalet giriş cephesi

Fotoğraf 1167. Hela giriş kapısı

Fotoğraf 1168. Hela iç görünümü

Fotoğraf 1169. Doğu kanat 1 nolu hücre giriş cephesi

Fotoğraf 1170. Batı cephe görünümü

Fotoğraf 1171. Hücre doğu cephe görünümü

Fotoğraf 1172. Dershane giriş cephe görünümü

Fotoğraf 1173. Dershane giriş kapısı

Fotoğraf 1174. Kapı üzerinde yer alan yazı

Fotoğraf 1175. Güney cephe görünümü

Fotoğraf 1176. Kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 1177. Kubbe geçişi sağlayan trompların görünümü

Fotoğraf 1178. Kubbe göbeğinde yer alan süsleme

Fotoğraf 1179. Bacaların görünümü

Fotoğraf 1180. Üsküdar Şemsi Ahmet Paşa Külliyesinin genel görünümü

Fotoğraf 1181. Cami giriş kapısı üzerinde yer alan inşa kitabesi

Fotoğraf 1182. Doğu giriş kapısı

Fotoğraf 1183. Kara tarafı avlu girişi

Fotoğraf 1184. Doğu ve kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 1185. Doğu cephe görünümü

Fotoğraf 1186. Kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 1187. Batı cephe görünümü

Fotoğraf 1188. Avlunun görünümü

Fotoğraf 1189. Kuyunun görünümü

Fotoğraf 1190. Revakların görünümü

Fotoğraf 1191. Revak görünümü

Fotoğraf 1192. Sütun ve başlıklar

Fotoğraf 1193. Revak üst örtü görünümü

Fotoğraf 1194. Kuzeydoğu köşe hücre giriş kapısı

Fotoğraf 1195. Hücre iç görünümü

Fotoğraf 1196. Hücre iç görünümü

Fotoğraf 1197. Ocak görünümü

Fotoğraf 1198. Üst örtü ve geçişler

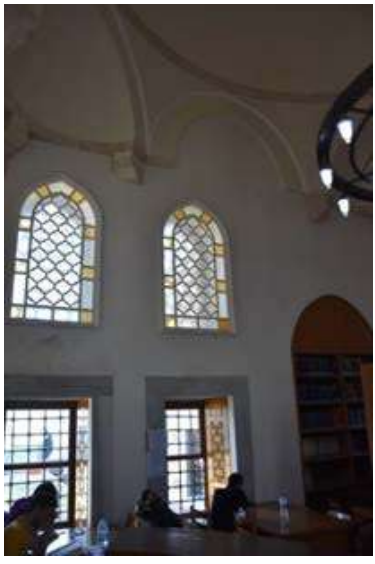
Fotoğraf 1199. Dershane giriş kapısı

Fotoğraf 1200. Giriş açıklığı kemeri ve yazının görünümü

Fotoğraf 1201. Dershane iç görünümü

Fotoğraf 1202. Doğu ve batı cephe görünümü

Fotoğraf 1203. Dershane üst örtü ge geçişler

Fotoğraf 1204. Bacaların görünümü

Fotoğraf 1205. Tuvalet giriş cephe görünümü

Fotoğraf 1206. Tuvalet iç görünümü

Fotoğraf 1207. Şadırvanın görünümü

Fotoğraf 1208. Kızlarağası Mehmed Ağa Medresesinin genel görünümü

Fotoğraf 1209. Medresesi giriş cephe görünümü

Fotoğraf 1210. Medrese giriş kapısı

Fotoğraf 1211. Giriş koridoru üst örtüsü

Fotoğraf 1212. Holün kuzey ve güneyinde yer alan nişler

Fotoğraf 1213. Avlunun görünümü

Fotoğraf 1214. Revakların görünümü

Fotoğraf 1215. Revak üst örtüsü

Fotoğraf 1216. Sütun başlıklarının görünümü

Fotoğraf 1217. Hücre giriş kapısı

Fotoğraf 1218. Güneydoğuda yer alan ilk hücre iç görünümü

Fotoğraf 1219. Dershane giriş kapısı

Fotoğraf 1220. Dershane iç görünümü

Fotoğraf 1221. Medresenin 1970'li yıllardaki durumu (M.S. Kütükoğlu)

Fotoğraf 1222. Eyüp Cafer Paşa Külliyesi avlu giriş kapısı

Fotoğraf 1223. Cafer Paşa Medresesinin güney cephe görünümü

Fotoğraf 1224. Medrese doğu cephe görünümü

Fotoğraf 1225. Batı cephe görünümü

Fotoğraf 1226. Avlu görünümü

Fotoğraf 1227. Kuyunun görünümü

Fotoğraf 1228. Dershane ön cephe görünümü

Fotoğraf 1229. Giriş kapı görünümü

Fotoğraf 1230. Kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 1231. Güney cephe görünümü

Fotoğraf 1232. Mihrabın görünümü

Fotoğraf 1233. Doğu cephe görünümü

Fotoğraf 1234. Kubbe ve geçişlerin görünümü

Fotoğraf 1235. Güney kanat görünümü

Fotoğraf 1236. Bir nolu hücre iç görünümü

Fotoğraf 1237. Üç nolu köşe hücre giriş açıklığı

Fotoğraf 1238. Hücre iç görünümü

Fotoğraf 1239. Hücre zemin döşemesi

Fotoğraf 1240. Bacaların görünümü

Fotoğraf 1241. Gevher Sultan Medresesi güney ve doğu cephe görünümü

Fotoğraf 1242. Medrese güney cephe görünümü

Fotoğraf 1243. Taçkapı görünümü

Fotoğraf 1244. Giriş açıklığı kemerinin görünümü

Fotoğraf 1245. Avlu giriş cephesi

Fotoğraf 1246. Avlu giriş kapısı görünümü

Fotoğraf 1247. Doğu cephe görünümü

Fotoğraf 1247. Kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 1248. Batı cephe görünümü

Fotoğraf 1249. Avlu görünümü

Fotoğraf 1250. Kuyunun görünümü

Fotoğraf 1251. Kuzey revak görünümü

Fotoğraf 1252. Doğu revak görünümü

Fotoğraf 1253. Güney revak görünümü

Fotoğraf 1254. Batı revak görünümü

Fotoğraf 1255. Revak üst örtü görünümü

Fotoğraf 1256. Revak kemerlerinin görünümü

Fotoğraf 1257. Sütun başlığının görünümü

Fotoğraf 1258. Hücre giriş cephe görünümü

Fotoğraf 1259. Batı cephe görünümü

Fotoğraf 1260. Doğu cephe görünümü

Fotoğraf 1261. Zemin döşemesi

Fotoğraf 1262. Üst örtü ve geçişler

Fotoğraf 1263. Dershane giriş cephe görünümü

Fotoğraf 1264. Dershane giriş kapısı

Fotoğraf 1265. Dershanenin güney cephe görünümü

Fotoğraf 1266. Batı cephe görünümü

Fotoğraf 1267. Üst örtü ve geçişler

Fotoğraf 1268. Bacaların görünümü

Fotoğraf 1269. Tuvalet giriş kapısı

Fotoğraf 1270. Tuvalet görünümü

Fotoğraf 1271. Tuvalet üst örtü görünümü

Fotoğraf 1272. Hamam giriş cephesi

Fotoğraf 1273. İç görünüm

Fotoğraf 1274. Üst örtü görünümü

Fotoğraf 1275. Tophane Kılıç Ali Paşa Külliyesinin genel görünümü (T24'den)

Fotoğraf 1276. Külliyenin maketi

Fotoğraf 1277. Kılıç Ali Paşa medresesinin genel görünümü (Ntv)

Fotoğraf 1278. Medresenin kuzey ve batı cephe görünümü

Fotoğraf 1279. Medresenin kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 1280. Medresenin giriş kapı görünümü

Fotoğraf 1281. Medrese giriş kapısının arka yüzey görünümü

Fotoğraf 1282. Batı cephe görünümü

Fotoğraf 1283. Doğu cephe görünümü

Fotoğraf 1284. Batı cephe giriş eyvan görünümü

Fotoğraf 1285. Giriş eyvanında yer alan nişler

Fotoğraf 1286. Avlunun genel görünümü

Fotoğraf 1287. Şadırvanın görünümü

Fotoğraf 1288. Kuyunun görünümü

Fotoğraf 1289. Batı revak görünümü

Fotoğraf 1290. Kuzey revak görünümü

Fotoğraf 1291. Revakları taşıyan sütunlar

Fotoğraf 1292. Sütunların kaide ve başlıkları

Fotoğraf 1293. Revak üst örtü görünümü

Fotoğraf 1294. Kuzey kanat görünümü

Fotoğraf 1295. Giriş eyvanının batısında yer alan ilk hücre giriş cephesi

Fotoğraf 1296. Kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 1297. Güney cephe görünümü

Fotoğraf 1298. Üst örtü ve geçişler

Fotoğraf 1299. Ocak görünümü

Fotoğraf 1300. Tuvalet giriş kapısı

Fotoğraf 1301. Tuvalet iç görünümü

Fotoğraf 1302. Doğu kanat görünümü

Fotoğraf 1303. Dershane giriş kapısı

Fotoğraf 1304. Batı cephe görünümü

Fotoğraf 1305. Doğu cephe görünümü

Fotoğraf 1306. Kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 1307. Güney cephe görünümü

Fotoğraf 1308. Dershane üst örtü görünümü

Fotoğraf 1309. Mihrabın görünümü

Fotoğraf 1310. Kavsara ve köşelikler

Fotoğraf 1311. Baca görünümü

Fotoğraf 1312. Bitlis Gökmeydan Medresesi'nin genel görünümü

Fotoğraf 1313. İnşa kitabesi

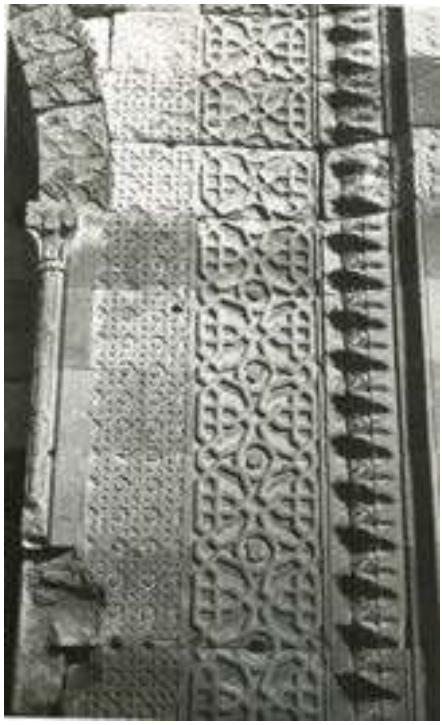
Fotoğraf 1314. Yan niş üzerinde yer alan yazılar

Fotoğraf 1315. Medresenin güney cephe görünümü

Fotoğraf 1316. Medresenin taçkapı görünümü

Fotoğraf 1317. Taçkapı süsleme bordürleri

Fotoğraf 1318. Güney cephe pencerelerin görünümü

Fotoğraf 1319. Kümbet formlu kulelerin görünümü

Fotoğraf 1320. Doğu cephe görünümü

Fotoğraf 1321. Kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 1322. Batı cephe görünümü

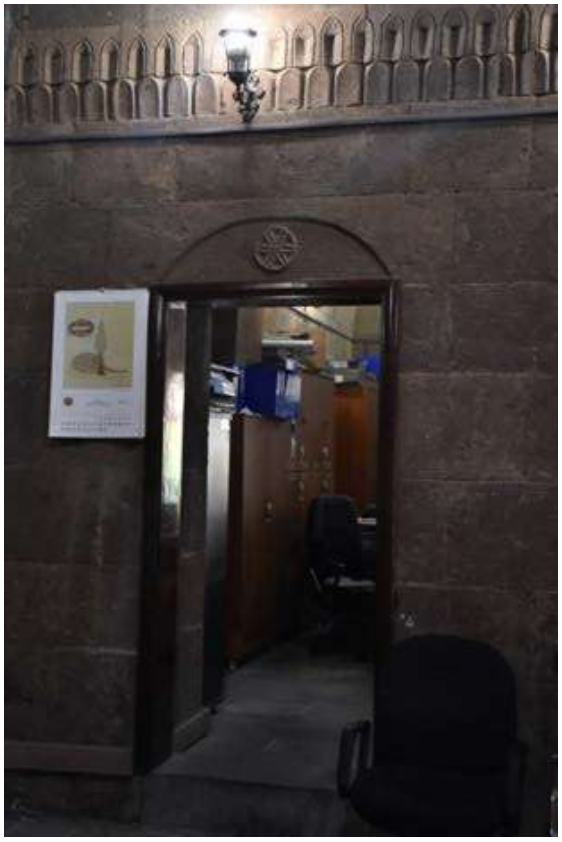
Fotoğraf 1323. Giriş eyvanı

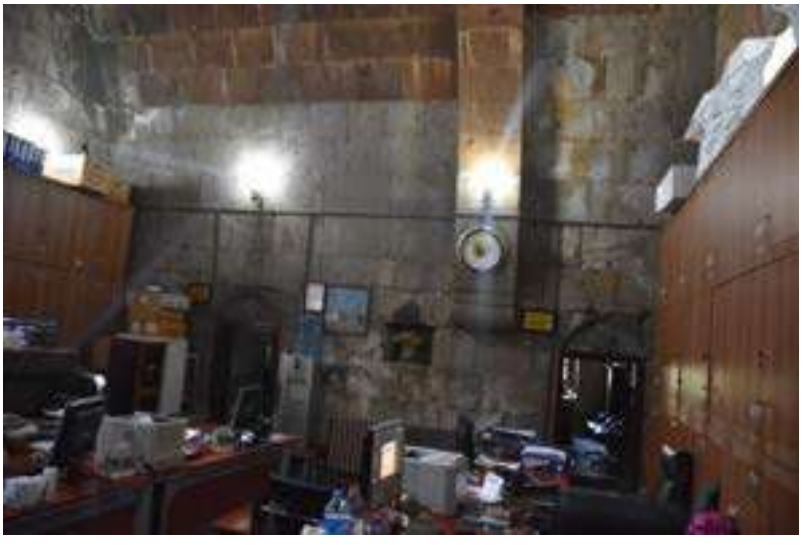
Fotoğraf 1324. Avlu üst örtüsü

Fotoğraf 1325. Doğu kanat görünümü

Fotoğraf 1326. Kuzeydoğu hücre giriş kapısı

Fotoğraf 1327. Hücre iç görünümü

Fotoğraf 1328. Batı kanat görünümü

Fotoğraf 1329. Güneybatı hücre iç görünümü

Fotoğraf 1330. Kuzeybatı hücre girişi

Fotoğraf 1331. Hücre iç görünümü

Fotoğraf 1332. Dershane giriş cephesi

Fotoğraf 1333. Güney cephe görünümü

Fotoğraf 1334. Kuzey ve batı cephe görünümü

Fotoğraf 1335. Baca görünümü

Fotoğraf 1336. Medresenin 1968 yılındaki durumu (VGM Arşivi)

Fotoğraf 1337. Medresenin 1990'lı yıllardaki durumu (VGM Arşivi)

Fotoğraf 1338. Siyavuş Paşa Medresesi'nin genel görünümü (A.S. Ülgen)

Fotoğraf 1339. Güney cephe görünümü

Fotoğraf 1340. Medrese giriş kapısı

Fotoğraf 1341. Doğu cephe görünümü

Fotoğraf 1342. Dershane doğu cephe görünümü

Fotoğraf 1343. Kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 1344. Batı cephe görünümü

Fotoğraf 1345. Ön avlu görünümü

Fotoğraf 1346. Avlu görünümü

Fotoğraf 1346a. Avluda yer alan fırın

Fotoğraf 1347. Doğu revak görünümü

Fotoğraf 1348. Revak üst örtü görünümü

Fotoğraf 1349. Batı kanat hücre giriş cepheleri görünümü

Fotoğraf 1350. Batı kanat güneyde yer alan ilk hücre giriş kapısı

Fotoğraf 1351. Batı cephe görünümü

Fotoğraf 1352. Hücre kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 1353. Ocak görünümü

Fotoğraf 1354. Güney cephe görünümü

Fotoğraf 1355. Üst örtü ve geçişler görünümü

Fotoğraf 1356. Zemin döşemesi

Fotoğraf 1357. Dershane giriş cephe görünümü

Fotoğraf 1358. Giriş kapı arka yüzeyi

Fotoğraf 1359. Batı cephe görünümü

Fotoğraf 1360. Güney cephe görünümü

Fotoğraf 1361. Mihrabın görünümü

Fotoğraf 1362. Kavsara köşeliklerinde yer alan madalyonlar

Fotoğraf 1363. Üst örtü ve geçişler

Fotoğraf 1364. Kubbe göbeğinde yer alan yazı

Fotoğraf 1365. Bacanın görünümü

Fotoğraf 1366. Güney ve doğu cephenin 1941 yılındaki durumu (Encümen Arşivi)

Fotoğraf 1367. Avlu ve hücrelerin 1941 yılındaki durumu (Encümen Arşivi)

Fotoğraf 1368. Medresenin onarım öncesi durumu (VGM Arşivi)

Fotoğraf 1369. Medresenin 2005 yılındaki durumu (VGM Arşivi)

Fotoğraf 1370. Manisa Muradiye Külliyesinin genel görünümü

Fotoğraf 1371. Muradiye Medresesi'nin batı ve kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 1372. Medresenin batı cephe görünümü (Salt Research)

Fotoğraf 1373. Taçkapı görünümü

Fotoğraf 1374. Güney cephe görünümü

Fotoğraf 1375. Dershane güney cephe görünümü

Fotoğraf 1376. Doğu cephe görünümü

Fotoğraf 1377. Doğuda yer alan giriş açıklığı

Fotoğraf 1378. Kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 1379. Avlu ve şadırvanın görünümü

Fotoğraf 1380. Güney kanat revak görünümü

Fotoğraf 1381. Batı kanat revak görünümü

Fotoğraf 1382. Kuzey revak üst örtü görünümü

Fotoğraf 1383. Sütun başlığı

Fotoğraf 1384. Güneybatı köşe hücre

Fotoğraf 1385. Hücre iç görünümü

Fotoğraf 1386. Dershaen giriş kapı görünümü

Fotoğraf 1387. Dershane iç görünümü

Fotoğraf 1388. Mihrap

Fotoğraf 1389. Dershane zemin döşemesi

Fotoğraf 1390. Bacanın görünümü

Fotoğraf 1391. Gazanfer Ağa Külliyesi'nin genel görünümü (VGM Arşivi)

Fotoğraf 1392. Gazanfer Ağa Medresesi'nin doğu cephe görünümü

Fotoğraf 1393. Dış avlı giriş kapısı

Fotoğraf 1394. Medrese giriş cephesi

Fotoğraf 1395. Medrese giriş kapısı

Fotoğraf 1396. Kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 1397. Batı cephe kuzey kanat görünümü

Fotoğraf 1398. Bat cephe güney kanat görünümü

Fotoğraf 1399. Dershane kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 1400. Medresenin güney ve doğu cephe görünümü

Fotoğraf 1401. Medresenin güney cephe görünümü

Fotoğraf 1402. Avlunun görünümü

Fotoğraf 1403. Şadırvanın görünümü

Fotoğraf 1404. Revak görünümü

Fotoğraf 1405. Sütun başlığı

Fotoğraf 1406. Hücre giriş cephe görünümü

Fotoğraf 1407. Hücre kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 1408. Hücre güney cephe görünümü

Fotoğraf 1409. Üst örtü ve geçişler

Fotoğraf 1410. Dershane giriş cephe görünümü

Fotoğraf 1411. Giriş kapı görünümü

Fotoğraf 1412. Doğu cephe görünümü

Fotoğraf 1413. Taçkapı arka yüzeyi

Fotoğraf 1414. Doğu cephe görünümü

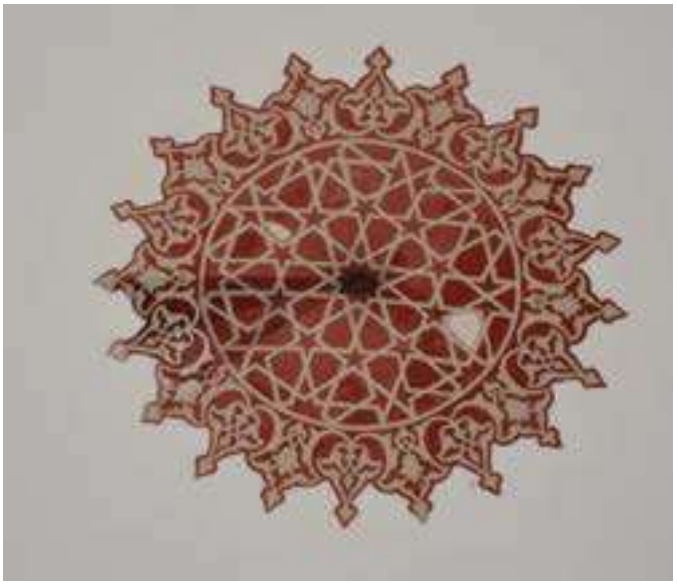
Fotoğraf 1415. Batı cephe görünümü

Fotoğraf 1416. Güney cephe görünümü

Fotoğraf 1417. Mihrap görünümü

Fotoğraf 1418. Kubbe göbeğinde yer alan süsleme

Fotoğraf 1419. Hela kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 1420. Tuvalet iç görünümü

Fotoğraf 1421. Baca görünümü

Fotoğraf 1422. Divanyolu Koca Sinan Paşa Külliyesinin genel görünümü

Fotoğraf 1423. Sebil üzerinde yer alan kitabe

Fotoğraf 1424. Sebil üzerinde yer alan kitabe

Fotoğraf 1425. Medresenin batı cephe görünümü

Fotoğraf 1426. Medresenin güney cephe görünümü

Fotoğraf 1427. Doğu cephe görünümü

Fotoğraf 1428. Kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 1429. Avlu giriş kapısı

Fotoğraf 1430. Avlu görünümü

Fotoğraf 1431. Şadırvanın görünümü

Fotoğraf 1432. Kuyunun görünümü

Fotoğraf 1433. Revak ve üst örtüsü

Fotoğraf 1434. Sütun başlığı

Fotoğraf 1435. Güneydoğu köşe hücre giriş kapısı

Fotoğraf 1436. Hücre iç görünümü

Fotoğraf 1437. Güney cephe görünümü

Fotoğraf 1438. Hücre üst örtü görünümü

Fotoğraf 1439. Ocak görünümü

Fotoğraf 1440. Kuzey kanat hücre giriş kapısı

Fotoğraf 1441. Güney cephe görünümü

Fotoğraf 1442. Kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 1443. Hücre üst örtü görünümü

Fotoğraf 1444. Bacaların görünümü

Fotoğraf 1445. Dershanenin batı ve güney cephe görünümü

Fotoğraf 1446. Dershane güney cephe görünümü

Fotoğraf 1447. Kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 1448. Dershane giriş kapısı

Fotoğraf 1449. Güney cephe görünümü

Fotoğraf 1450. Dershane batı cephe görünümü

Fotoğraf 1451. Doğu cephe görünümü

Fotoğraf 1452. Kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 1453. Hafiz Ahmed Paşa Külliyesi genel genel görünümü

Fotoğraf 1454. İnşa kitabesinin görünümü

Fotoğraf 1455. Çeşmenin görünümü

Fotoğraf 1456. Avlu giriş kapısı görünümü

Fotoğraf 1457. Kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 1458. Kuzey ve batı cephe görünümü

Fotoğraf 1459. Avlunun görünümü (İm mimarlık)

Fotoğraf 1460. Avlu ve revakların görünümü

Fotoğraf 1461. Revakların görünümü

Fotoğraf 1462. Revak üst örtü görünümü

Fotoğraf 1463. Sütunların görünümü

Fotoğraf 1464. Kuzey kanat görünümü

Fotoğraf 1465. Hücre giriş kapısı

Fotoğraf 1466. Hücre iç görünümü

Fotoğraf 1467. Ocak görünümü

Fotoğraf 1468. Üst örtü görünümü

Fotoğraf 1469. Bacaların görünümü

Fotoğraf 1470. Tuvalet iç görünümü

Fotoğraf 1471. Külliyenin 1937 yılındaki durumu (S. Eyice)

Fotoğraf 1472. Medresenin onarım öncesi durumu (Salt Research)

Fotoğraf 1473. Hadım Hasan Paşa Medresesi'nin genel görünümü

Fotoğraf 1474. Tamir kitabesi

Fotoğraf 1475. Çeşme üzerinde yer alan tuğra

Fotoğraf 1476. Batı cephe görünümü

Fotoğraf 1477. Giriş kapı görünümü

Fotoğraf 1478. Çeşmenin görünümü

Fotoğraf 1479. Kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 1480. Güneybatı cephe görünümü

Fotoğraf 1481. Giriş kapısının içeriden görünümü

Fotoğraf 1482. Giriş holü

Fotoğraf 1483. Avlunun görünümü

Fotoğraf 1484. Tuvaletin görünümü

Fotoğraf 1485. Kuyunun bulunduğu mekan

Fotoğraf 1486. Kuyu bileziği

Fotoğraf 1487. Üst kat çıkış merdiveni

Fotoğraf 1488. Avlu görünümü

Fotoğraf 1489. Revak görünümü

Fotoğraf 1490. Kuzeyde yer alan koridor

Fotoğraf 1491. Koridorun üst örtü görünümü

Fotoğraf 1492. Dershane giriş cephesi

Fotoğraf 1493. Batı kanat görünümü

Fotoğraf 1494. Batıda yer alan 1 nolu hücre giriş kapısı

Fotoğraf 1495. Doğu cephe görünümü

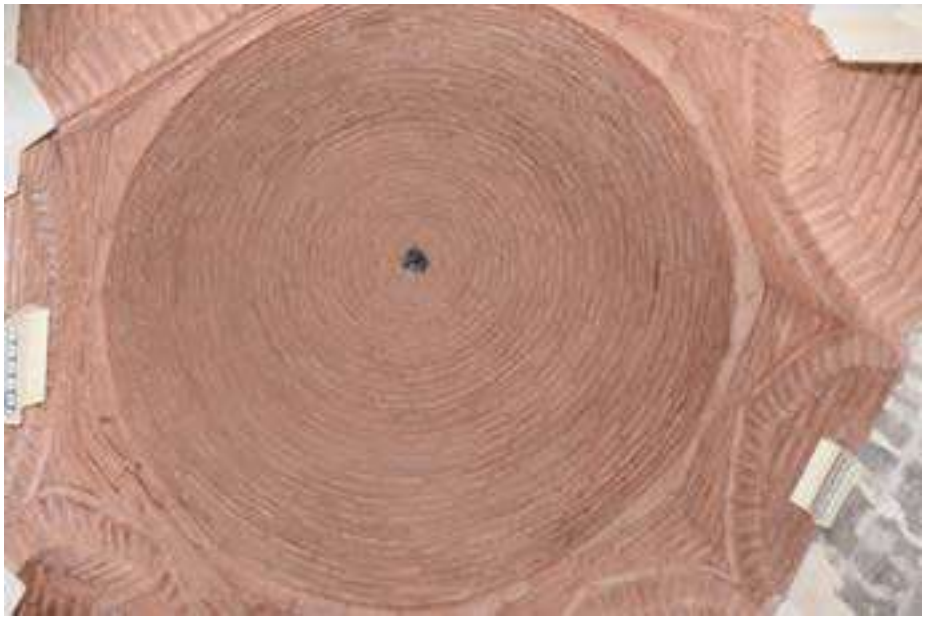
Fotoğraf 1496. Batı cephe görünümü

Fotoğraf 1497. Kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 1498. Güney cephe görünümü

Fotoğraf 1499. Üst örtü görünümü

Fotoğraf 1500. Bacaların görünümü

Fotoğraf 1501. Hadım Hasan Paşa Medresesi'nin 1905 yılındaki durumu

Fotoğraf 1502. Gölmarmara Halime Hatun külliyesinin genel görünümü (VGM Arşivi)

Fotoğraf 1503. Medresenin güney cephe görünümü

Fotoğraf 1504. Taçkapının arka yüzeyi

Fotoğraf 1505. Medrese kuzey giriş kapısı

Fotoğraf 1506. Medresenin doğu cephe görünümü

Fotoğraf 1507. Batı cephe görünümü

Fotoğraf 1508. Dershane batı cephe görünümü

Fotoğraf 1509. Avlunun görünümü

Fotoğraf 1510. Şadırvanın görünümü

Fotoğraf 1511. Doğu kanat hücre giriş cephe görünümü

Fotoğraf 1512. Güneydoğu köşe hücre giriş kapısı

Fotoğraf 1513. Hücre iç görünümü

Fotoğraf 1514. Hücre üst örtü görünümü

Fotoğraf 1515. Batı kanat görünümü

Fotoğraf 1516. Yedi ve 8 nolu hücreler

Fotoğraf 1517. Yedi nolu hücre iç görünümü

Fotoğraf 1518. Hücre iç görünümü

Fotoğraf 1519. Ocak görünümü

Fotoğraf 1520. Dokuz nolu hücre

Fotoğraf 1521. On nolu hücre

Fotoğraf 1522. Dershane giriş kapısı

Fotoğraf 1523. Kapının arka yüzey görünümü

Fotoğraf 1524. Kuzey cephe görünümü

Fotoğraf 1525. Batı cephe görünümü

Fotoğraf 1526. Doğu cephe görünümü

Fotoğraf 1527. Güney cephe görünümü

Fotoğraf 1528. Mihrabın görünümü

Fotoğraf 1529. Kubbe ve geçişlerin görünümü